

PATROLOGIA

CURSUS COMPLETUS,

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICARUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLOREBUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DUBITENTER ABSOLUTA
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUSSEQUENTIBUS, DONATA;

MAPPULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUB
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TEM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTEBUS, AMPLIFICATA;

QUÆSENTES ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIUM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIZES,
SCILICET HERUM, DDO CONSELTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM USQUE

PATREM, ABSQUE ILLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTENTU CONSPICIATUR
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ PATRES,
A PRIMO GENESES USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTER CHARACTERUM NITIDITATE
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECENSIOQUE TEM VARIETATE

VLM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DICERSU CONSTANTE
SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET PRÆ FRANCIS VENI
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM EDEM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTI
POSSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDE
TRA QUINQUAGINTA CIRCA VOLUMINA RETINEBITUR, UNUMQUEQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM BISTO, ENEM
HEBE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS DEFECTU FREATER
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUIUSQUE VOLUM
ELITEBREM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIV.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSABIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMI
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1857

3.11.60
P4
v.24

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT SEX VOLUMINA 75 FRANCIS GALLICIS.

AMONG LIBRARY

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM.
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

SCRIPTA EXEGETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	<i>Col.</i> 9
Fragmenta in Proverbia.	75
Commentaria in Isaiam.	77
Fragmenta in Danielelem.	525
Commentaria in Lucam.	530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.	605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

BR60
m5

256327

BR60 m5

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ' ΕΩΣ ΡΝ.

EUSEBII PAMPHILI
COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nova Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ῥθὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπεσόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν ἑαυτούς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἱκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἀπὸ γλώσσης δολίας.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· δεῖται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως μηδεὶς αὐτὸν παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τί δοθῆναι σοι; κ. τ. λ.

Ἐπανούσας ὁ Λόγος τοῦ προσευξαμένου, κατὰ τὸ, Ἐπι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ πάρειμι, ἀποκρίνεται αὐτῷ καὶ φησὶ· Θάρσει, ὦ οὗτος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατὸν, ὅπλοις χρώμενον ὑπὲρ σοῦ κατὰ τῶν σῶν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἠκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἀνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιούς εἰς αὐτούς, μετελεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωραῖς· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θέλεις προστιθέναί σοι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ Δυνατοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευὴν;

Μετὰ τῶν σκηνομάτων Κηδάρ (1).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατασκήνωσα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνομάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκις παρῴκησεν.

¹ Isa. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσέβιος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμός (α ΤΤ).
PATROL. GR. XXIV.

A

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. Canticum graduum.

Qui a Dei bonis exciderunt, ad hæc denuo assurgunt, si ad hujusmodi ascensionem semet comparaverint. Hanc ergo præparationem præ se ferens Psalmista, primo hoc graduum psalmo ascensionem, quæ per tribulationem fit, exponit.

VERS. 2. A lingua dolosa.

Id est ab omni fallaci sententia et deceptione. Oportet enim eum qui initium proficiendi facit, a nemine falsis persuasionibus in errorem abduci.

VERS. 3. Quid detur tibi? etc.

Audito orante Deus, veluti illud, *Adhuc te loquente, ecce adsum*¹, respondet ei, dicitque: Macte animo, o homo; nosti enim validum te protectorem defensoremque habere, armis pro te adversus hostes decertantem: nam sagittas contra ipsos acuit, desolatorios carbones adversus eos paravit, et instructus supplicii venturus est. Quid ergo insuper tibi dari postulas? vel quidnam tibi addi velis, post tantum potentis Dei contra impios apparatus?

VERS. 5. Cum tabernaculis Cedar.

Cedar gelu generationis et obscuritatis significat. Habitavi itaque, ait, in tabernaculis obscuritatis, id est in mortali corpore: et anima mea ipsa sæpe, inquit, diuque incola fuit.

PSALMUS CXX.

VENS. 1. *Levavi oculos meus in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsam jam via constitutus, quae ad Dei civitatem ducit; oculos ad montes hae illae attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxiliū in adiutorium. Porro cunctis mundi partibus quae summitatibus exploratis, nulla in re-pensibilij spem quæsitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatoremque rerū hūmānā confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens: *Auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terram.*

VENS. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipse vigil custodit. Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris actibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dexterae insidiantur potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit: *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, stabatque diabolus a dextris ejus* 1. — Praecipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit: *Animam ejus tantum serva* 2. Porro anima indiget tutela, cum vitæ exitus tempus iustat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quisquam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

VENS. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

VENS. 1. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudij repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi aiunt: *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens. — Illorum qui Babylone redibant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisca viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quoniam iter tenderent, respondent quodammodo aientes: *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus illa populus exhilaratus, denuo sciscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent: *Stantes erant pedes nostri in atriis Jerusalem*; hi nimirum ipsi pedes qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe consilii, eam vobis nuntiamus: nam et ædificiorum urbis rationem, ejusque tyrum ac propemodum deliquationem, memoria accurate tenemus. Non

1 Zach. III, 5. 2 Job II, 6.

(2) Duo eodd. Σωτήρα.

(2) Ἐβδομήκοντα εἶπ. Sic editi: ut forte legendum sit ἑβδομήκονταεἶπ. EDIT.

ΨΑΛΜΟΣ PK'.

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς δουλείας ὑπὸ τοῖς ἔθροισι ἀπαλλαγείς, καὶ κατ' αὐτὴν ἦτο, γεγωνὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐκω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κἀκεῖσε εἰς τὰ ὄρη ἐπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονῶν πόθην αὐτῷ εἶναι βοήθειαν· τὰ μέγιστα δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὑψηλὰ περιθρήσας, ἐν οὐρανῷ τῶν αἰσθητῶν εὐρίσκει τὸ ζητούμενον· νῦν δὲ καὶ ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὸν ποιητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὄλων ἀναδραμῶν, ἐνταῦθα ἵσταται, καὶ τὴν δευτέραν ὁδὸν ἔδει λέγων· Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντός εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ εὐπνοὸς φυλάττει Θεός, καὶ τοῦτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκίπτει, ὅτε δεξιάς πράξει χρωμένον, καὶ τοὺς ἔθροισι ἐλαύνοντος τῆ ἑαυτοῦ δεξιᾶ· μάλιστα γὰρ τῆ δεξιᾶ τῶν θεοφιλῶν ἐπιβουλεύειν πειρῶνται οἱ ἔθροισι· οὕτω γοῦν εἰρηταί· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδυμένος ἱμάτια βυβαρά, καὶ ὁ διδάσκαλος ἐστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, καὶ τὰ ἐκτός ἢ τὸ σῶμα λυπητὴν περὶ γοῦν ἴδω παραγγεῖλε· Μόνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφυλάξον· δεῖται δὲ φυλακῆς ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ὄφελος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ πασῶν τις ἀπόλωτο; διὸ μὴ μακαρίστης ἀνθρώπων πρὸ τῆς τελευταίας αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε.

Νεφέλη φωτεινὴ οὐκ ἐξ συγκαίεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοῦ κατὰ Θεὸν ὀδεύοντος· καὶ ἀναλογούντι ταύτης βοήθει εἰς τὸ μηδὲ ὑπὸ νυκτερινοῦ φωστήρος παθεῖν αὐτοῦς.

ΨΑΛΜΟΣ PKA'.

Εὐφράνθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγουσαν, παιδεύμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐπ' αὐτῇ τῇ τῶν μελλόντων ἀκοῇ πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων τυχῶν τῶν εἰρηκότων αὐτῷ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπιέγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανιόντων ἀπὸ Βαβυλώνας, ὁ μὲν πολὺς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλώνων· βραχεῖς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον παλαιοὶ ἄνδρες καὶ σοφῶρα πρεσβύτεροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καταβεθηκότες ἐκεῖ, καὶ παραμειναντες τὸν ἑβδομήκοντα εἰς (2) χρόνον, μεθ' οὗ ἐπέστρεφον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοίνυν ἐρωτωμένων παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινομένου οἰοεὶ καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀκοῇ τὸν νέον λαὸν εὐφρανθέντα, δεύτερον ἐξετάσαι πόθην τοῖς λέγουσιν ἡ γνώσις; Τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· καὶ οἱ πόδες οὗτοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὑμῖν βαδίζοντες, ἐστῶτες ποτε ἐτύγχανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ· ὅθεν ἀκριβῶς εἰδότες,

ταῦτα ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομεν διὰ μνήμης· ἦν γὰρ ὡς πόλις οὐ διεσπαρμένη ὡς κάκεισε, οὐδὲ ἀπεσχισμένη καὶ διεστώσα εἰς μέρη πολλά, ἀλλ' οὕτως ἦν ὑποδομημένη ὡς δοκεῖν ἓνα εἶναι οἶκον, διὰ τὴν συνάφειαν καὶ ἀρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων· διὸ λέλεκται· *Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό*· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ διάνοιαν πᾶσαι αἱ παρὰ Θεῷ ψυχᾶι, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι δι' ὧν |καί| τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρτισμένοι.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέβησαν αἱ φυλαὶ, φυλαὶ Κυρίου, μαρτύριον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου.

Ἐκεῖ γὰρ θύειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκέλευσεν· ὡς ἂν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόφασιν ἔχουσιν ἐξόδους ποιεῖσθαι πρὸς εἰδῶλα· Θεοῦ γὰρ τοῦτο *μαρτυρίαν* ἐκάλεσεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο μέγιστον τεκμήριον ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ νόμος ἀνεγινώσκετο, διηγήματα τε κατορθωμάτων ἀρχαίων, καὶ σύνδοξον ἐποιούοντο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην συσφίγγουσιν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄει γὰρ, φησί, καὶ πάντοτε μνημονεύοντές σου, ὦ Ἱερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς σῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν, *τούτῃσι τῷ νέῳ λαῷ, εἰς πόθον αὐτοῦς ἄγοντες τὸν πατὴρ σὲ διὰ τῆς περὶ σοῦ διδασκαλίας*· ἀλλὰ καὶ ἡ πᾶσα ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγένετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ PKB.

Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπαίπερ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, εἴποι ἂν τῷ Θεῷ· *Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ*· ὅπου γὰρ ὁ θησαυρός σου, *ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδία σου*· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἄφρονος, ἐπ' ἀκρα γῆς, ἢ ἐφ' ὀτιδήποτε οὐ ἐπιθυμεῖ· ἐμβλέπει γὰρ ποτε γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ δικαίου, διαπαντὸς πρὸς τὸν Θεόν.

Ἴδου ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν.

Εὐαγγελισθεὶς ὁ νέος παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαὸς διὰ τῆς πρὸ ταύτης ψῆδος, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, φησὶν, ἐλπίζω, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· *μόνοις δὲ τοῦτο λέγειν ἀρμόσκει τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς διορατικὸν ἐβρωμένοις· ψυχῆς δὲ ὀφθαλμὸς ἄνω μὲν ὀρῶν, ὠφελείται· κάτω δὲ, βλάπτεται.*

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ.

Ἐν τῷ ἐπαναστήναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φήσαντες, *Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς*, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ παρόντα διδάσκειται λέγειν ὁ διορατικὸς, τὸν Θεὸν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν· οὕτως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπινίκιον ψῆδην τῷ νικοποιῷ προσάγων Θεῷ· διδάσκει δὲ τοὺς

anym erat urbs hac illac sparsa, et scissa, atque in multas partes sociata, sed ita aedificata, ut una videretur domus, propter aedificiorum ejus cohaerentiam atque harmoniam. Ideo dictum est: *Ut civitas, cuius participatio ejus in idipsum*. Hujusmodi sunt, ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum diversantes animae, vivi lapides, quibus verum Dei templum aedificatur, una mente unaque concordi sententia compactum.

ὑποδομηται ὁ ἀληθινὸς νεὸς τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νοῦ

VERS. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.*

Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem peragendi ad idola nanciscerentur. Dei vero *testimonium* locum illum appellavit, quippe quod erat maximum providentiae illius indicium: namque ibi lex legabatur, et egregia prisca facinora narrabantur, gentisque conventus fiebat quo charitas mutua constringebatur.

VERS. 6. *Rogate: quae ad pacem sunt Jerusalem.*

Semper enim et omni tempore tui memores, o Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris proximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui desiderium haec narrantes eis excitemus. Sed et preces nostrae omnes ob Dei domum fiebant, quia huic dona omnia a Deo imprecabamur.

PSALMUS CXXII.

VERS. 1. *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo.*

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes congerit, Deo dicet: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo*: namque, *ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum erit*. Ergo insipientis hominis oculi terrae superficiem spectant, vel aliud quidvis concupitum: nam et mulierem quandoque aspiciat, ut eam concupiscat. Justi tamen hominis oculi Deum semper spectant.

VERS. 2. *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum.*

Eruditus a senioribus novus populus in superiore psalmo, In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te, qui non inferiorem Jerusalem, sed caelestem incolis. Ab iis autem tantummodo haec dici decet qui servitute sunt expediti, validaque animae visuali vi sunt praediti. Porro animae oculus si sursum spectet, bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 2. *Cum exurgerent homines adversum nos.*

Qui dixerant, *Miserere nostri, Domine, miserere nostri*; nunc ceu precibus suis auditis, gratias Deo agunt. Haec autem dicere docetur homo perspicax, qui Deum scilicet praeculis habet. Sic enim se habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriae datorum

^a Matth. vi, 21. ^b Psal. cxlii, 3.

cæncinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem, Deum intra se possidenti, dicere congruit: *Nisi Dominus fuisset in nobis*. Hujusmodi erat sub Moyse Israel, cui dicebatur: *Sile, et audi, Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos silebitis* ⁶.

VERS. 3. *Fortasse vivos deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihilominus torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymnisque celebrare oportebat, propterea quod prædæ non fuerint hominibus qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud nos est? Utique illi ad capturam nostram ruentes, ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud potuerunt. Exasperati enim crudeli animo leones, dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Domino: cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Montes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materialein Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto constituti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum atares; quod sane melius est quam urbis Hierusalem incolatus. Præterea ubinam melius se haberet populus? Nam locum quidem circumstare montes hic dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducat Dominus cum operantibus iniquitatem.*

Verbum *abducat* hic significat *trahere*; nempe abducat in immunditiam quam sibi elegerunt, in passionem ignominie reprobamque mentem, ut agant quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 1. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de gentibus; deinde res eventuras semini et messi. Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quamobrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicet hæc propheticè significari futura. Nempe aliquanta captivorum pars Babylone redux, recuperata Jerusalem, de iis qui Babylone remanserant, canticum hoc non sine bona exspectatione Deo extollit. Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum; fore autem, cum universa natio ex hostili regione ad propriam redierit. Hanc nimirum loci sententiam reliqui interpretes sistunt: nam pro, *facti sumus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti sumus quasi somniantes*; non autem vera libertatem nostram visione spectantes. Porro instar veræ perspicuæque visionis erit lætitia nostra, post-

⁶ Exod. xiv, 14.

(3) *Ἐπεὶ τοῦτο*. Interpres legisse videtur ἐπὶ τοῦτο, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat.

νέους οἱ γεγηρακότες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν· Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύνασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν*. Τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσέως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέγετο· *Σιώπα, καὶ ἄκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσετε*.

Ἄρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς, ἀλλὰ χειμάρρου δίκην ὀλιγοχρόνιος.

Εὐλογητὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὑμνεῖν ἔδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλῶναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀνθρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ θηρεῦσαι ἡμᾶς ὀρμήσαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς, οὐ δεδύνηται ὡς ἔσπευδον διαθεῖναι· ἐξηγγιωμένοι γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν θηρεῦσαι ἡμᾶς ἐγλίχοντο· ἀλλ' οὐκ ἐπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου, μὴ δόντος τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐλογοῦμεν βυσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καὶ ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΔ'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτά φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες ὁδοιποροῦντες ἐπὶ τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἦδη λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ πεποιθήσει τοῦ Κυρίου θαρρῶντες· ὁ δὲ κρείττων τοῦ κατοικεῖν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐπεὶ τοῦτο (3) ποῦ κρείττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὄρη λέγεται κύκλω τοῦ δὲ λαοῦ, δι' ὃν καὶ ὁ τόπος τετίμηται, ὄντως ὁ Θεός, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτε ἀξιος ὁ λαός.

Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν.

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδώσει δηλοῖ· εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν ἦν εἴλοντο, εἰς πάθη τε ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύονται λέγειν περὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀποφανείσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οὖν περὶ τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητικῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (3). — Μέρος τι τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεληθὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνος, καὶ ἀπολαθὸν τὴν Ἱερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυλωνί τὴν προκειμένην ὥδην ἐπ' ἀγαθαῖς προσδοκίαις ἀναπέμπει· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς ἡμετέρας χαρᾶς πεπλήρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν ἐπανελεθῆ· ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν παρίστησιν ἡ τῶν λοιπῶν ἐρμηνεία· ἀντὶ γὰρ τοῦ, *ἐγενήθημεν ὡς παρακεκλημένοι*, συμφώνως οἱ πάντες φασὶν, *ἐγενήθημεν ὡς ἐνυπνιαζόμενοι*, ἀλλ' οὐκ ὑπάρ τὴν ἐλευθε-

(3) Nonnullis Patribus, qui gradualium quoque psalmsorum auctorem Davidem existimaverunt, nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· ἔσται δὲ ὕπαρ καὶ ἐναρ-
γῆς ἡμῶν ἡ χαρὰ, ἐπειδὴν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανέλθωσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἔθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, ὡς ἴδια μέλη κομισαμένους·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεῖα ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐπληρώθη χαρᾶς, ἡ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἀφ' ὧν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· τοῦτων δὲ γινομέ-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι λέγουσιν· Ἐμε-
γάλυε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐκωτῶν δὲ φασιν εὐχαριστοῦντες· Ἐμεγάλυνε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραϊνόμενοι.
Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσταμεν καὶ
ἐκλαύσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέψαι τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν (5)
Ἐπὶν ποιήσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μελετᾷ σοφίαν· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὅμοια· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀρέσκει πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι· τότε ἀληθεύου-
σες φήσομεν· Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ὅλγα· Ἐπὶν δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
μὴ ἀμαρτάνειν, τότε πληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐπλήσθη δὲ χαρᾶς καὶ τὸ Φιλιππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, εὐηγγε-
λίστατο τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνοούῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν.

Ἄνωτέρω μὲν ὡς ἦδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινομένης, εἴρηται οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὦν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρότερον προφητεύων, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δευτέρον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυνε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μεθ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μάβρους ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπιστρέψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀκολουθῶν καὶ ταῦτα προσέθησαν τοῖς πρώτοις·
οὐ γὰρ ἀναισθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἦδη γενο-
μένης εὐεργεσίας, ταῦτά φαμέν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλα μὲν ἐπέθεσε μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἦδη
γεγόναμεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὑπὲρ τῶν καταλοπίων μελῶν ἡμῶν δεόμεθα καὶ ἰκε-
τεύομεν λέγοντες· Ἐπιστρέψον, Κύριε, τὴν αἰχμα-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάβρους ἐν τῷ νότῳ· ἀποπον-
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θείας γνώσεως ἐστερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγενημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυχηκότας, ἀχαριστίαν
νοσεῖν.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, κ. τ. λ.

Ὁ σπείρων ἐν δάκρυσι, εἰς τὸ πνεῦμα σπείρει τῶν
ἐπὶ τοῖς δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγγάνων ἦδη τοῦ γελᾶν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σασιν τὸ θεῖον ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

¹ P al. cxlvi, 4. ² Psal. cxv, 2. ³ Psal. cxviii, 2. ⁴ Psal. xxxvi, 30. ⁵ Psal. lxxx, 14.
⁶ II Cor. vi, 11. ⁷ Isa. lxxx, 7. ⁸ Act. viii, 35.

(4) Ita codd.

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reversi. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabuntur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe salvatorum hominum cor-
pus est.

VERS. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum.

Eorum, qui divina eloquuntur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua diffluit exsultatione. Qua-
cum fieri gentes cognoscunt, aiunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratiarum actione dicunt: Magnificavit Dominus
facere nobiscum; ideoque lætati sumus. Et super
flumina quidem Babylonis (Judæi inquit) sedimus
ac flevimus¹; cum autem Deus captivos revocavit,

B repletum est gaudio os nostrum². Similes porro lo-
cutiones sunt: Cum ponemus ori custodiam³; et,
Os justi meditatur sapientiam⁴; et, Aperi os tuum,
dicit Dominus⁵; aliaque hujusmodi: veluti, Os no-
strum patet ad vos, Corinthii⁶. Tum vere dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exsulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, Tanquam
ovis ad occisionem ductus est⁷, Jesum eunuchō
Æthiopi evangelizavit⁸.

VERS. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum.

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in cap-
tivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a Magnificavit Dominus facere nobiscum,
usque ad, sicut torrens in austro.

VERS. 4. Convertite, Domine, captivitatem nostram:

Consentanea præcedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihilo tamen minus pro re-
liquis (membris nostris oramus, supplicesque di-
cimus: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem sor-
titi, ingrati animi morbo laboraremus.

VERS. 5. Qui seminant in lacrymis, etc.

Qui seminat in lacrymis, secundum spiritum se-
minat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exsultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritui rideat, jam consecutus est. — Iis qui
pro reliquis captivis orarunt, Deus respondet effato

(5) Dcest aliquid.

illo : *Beati qui lugent, quia ridebunt* ¹⁴. Quod si ii facient qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lugendo serentes, gaudium metent; lacrymis quas fuderunt amorem indepti, et reditus gaudium recepturi. Et si quidem germen aliquod verze pietatis servaverint, animas suas veluti excolentes, multum in reditu fructum percipient. Usque ad hoc septimum canticum, de captivis Judæis vaticinia fuerunt.

PSALMUS CXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque interpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti alii aliis inscribuntur auctoribus psalmi), quod dictum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divino Spiritu prævidens supremam illius desolationem, necnon futuram Ecclesiam quæ a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, facta hæc exstructo templo comparatione, illam præfert magisque admiratur, rem præsentem vituperans ceu temporalem, neque vel paulisper absque Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportune cecinit Judæis Babylone regressis, et restituendi templi studiosis, atque ob eam rem fastu elatis. Ait ergo : *Si tamen Dominus custodierit*; nam custode recedente, desertum fiet, et quævis hominum sedulitas vana erit. Et templi quidem structuram dicit Dominum; urbis autem ædificatores homines, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adversus superbiam cogitationes.

VERB. 2. *Qui manducatis panem doloris.*

Theodotio et quinta editio, *panem idolorum*, scripserunt. Et merito, namque Hebraicus textus habet, *irreligiose agere*, quomodo aliis etiam in locis *idolum* interpretatum videmus. Prævidet autem in spiritu Salomon fore ut qui templum a se conditum incolent, idolis studeant, dæmonas intra illud colentes. Ait ergo se post abscessum, illuc denuo rediturum, atque id ex intervallo semper facturum. Quid enim prodest locum honorari ab iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent? Unde Symmachus dixit : *Vnum est vobis matutinos surgere ad habitandum, vel ad hymnos dicendos.*

PSALMUS CXXVII.

Consentaneæ superiori cantico vocatio gentium in præsentem prædicatur. Qui ergo timent Dominum, diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobiliore apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demonstrant id verba illa : *Israelis domus speravit in Domino* ¹⁵. Et postea : *Timentes Dominum speraverunt in eo* ¹⁶. Et rursus : *Dominus nostri memor, benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit domui Aaronis* ¹⁷. Et mox : *Benedixit timentibus Dominum* ¹⁸. Ex norma igitur prædictarum dictio-

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 11. ¹⁷ ibid. 12. ¹⁸ ibid. 13.

(6) ΑΙ. προθεσπίζεται.

Α δτι αυτοι γελασσονται· ὅπερ εἰ ποιήσουσιν οἱ ἐν Βαβυλωνίῳ, ἀγαθὰς ἐλπίδας δι' ὧν κλαίουσιν σπειριντες, θεωροῦσιν ἀγαλλίασιν· ἀντὶ δακρῶν ἅπερ ἔσχον ἀγαπώμενοι, δεξόμενοι τὴν τῆς ἐπανόδου χιρᾶν· καὶ εἰ τότε βραχὺ τι σπέρμα θεοσεβείας ἐφύλαττον, ἀλλὰ τὰς ἑαυτῶν ἐκεῖ ψυχὰς γεωργήσαντες, πολλοὺς ἐπανώντες ὄσους τοὺς καρπούς. Μέχρι τῆς ζ' ὑδῆς τὰ περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς αἰχμαλώτων προθεσπίσθη.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ'.

Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ τοὺς ἐρμηνεύσαντας ἅπαντας, ἡ παρούσα νῦν ὑδὴ Σολομώντος ἐστὶν (ὡς περ ἄλλοι ἄλλων εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοὶ) προφητικῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθεῖσα ὁπτηνίκα τὸν ναὸν κατασκευάζε-
των γὰρ Ἰουδαίων μεγαλοφρονούντων ἐπὶ τῷ τῆς κατασκευῆς ὄχυρῳ, θεῖῳ Πνεύματι συνορῶν τὴν ἐσχάτην ἐρημίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου μέλλουσαν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλης οἰκοδομείσθαι τῆς οἰκουμένης, ἀντιπαρτιθεὶς τῇ παρ' αὐτοῦ κατασκευῇ τοῦ ναοῦ, ἐκείνην τε προκρίνει καὶ ὑπεράγαται, τὴν τότε παρουσίαν ἐλέγχων ὡς πρόσκαιρον καὶ μηδὲ πρὸς βραχὺ συνισταμένην ἀνευ θεοῦ φυλακῆς· ἅπερ νῦν εἰς καιρὸν ἤσσε τῶν ἐκ Βαβυλώνης ἐπανιόντων, ἐσπουδασῶν περὶ τὴν ἀνάγκησιν τοῦ ναοῦ, καὶ ἐρωθέντων ἐπὶ τούτῳ μεγάλα μὲν. Εἰ γὰρ φησιν, Ἔστ' ἂν ὁ Κύριος φυλάττῃ, τοῦ δὲ φύλακος ἀναχωρήσαντος, ἐρημος ἐστὶν, ματαίως ἐσομένης τῆς ἐξ ἀνθρώπων σπουδῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ ναοῦ, οἰκοδόμον ελεάγει τὸν Κύριον· ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀνθρώπους μὲν οἰκοδόμους, φύλακα δὲ τὸν Θεόν· χρήσιμον τὸ ῥητὸν πρὸς τοὺς τῆς ὑπερηφανίας λογισμοῦς.

Οἱ ἐσθλιότες ἄρτον ὀδύνης.

Θεοδοτίων, καὶ ἡ ε' ἄρτον εἰδώλων ἐξέδωκαν εἰκότως· τὸ γὰρ Ἑβραϊκὸν τὸ ἀσεθεῖν ἔχει, ὅπερ καὶ ἐν ἑτέροις εἰδώλων ἐρμηνεύεται· προορᾷ δὲ τῷ πνεύματι Σολομῶν, ὡς οἱ μέλλοντες οἰκεῖν τὸν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον οἶκον, εἰδώλοις προσκείσονται, δαίμοσι λατρεύοντες ἐν αὐτῷ· λέγει τοίνυν, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐθις ἐπὶ τοῦτον ἔλθειν, καὶ τοῦτο συνεχῶς ἐκ διαλειμμάτων ποιεῖν· τί γὰρ θελὸς τὸν τόπον τιμᾶν, τοῖς δὲ τῆς εἰδωλολατρείας μακρύνουσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ; Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἔφη· *Μάταιον ὑμῖν ἐξ ὁρθρου ἀνίστασθαι εἰς τὸ οἰκῆσαι, ἢ εἰς τὸ ὑμνήσαι.*

D

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ'.

Ἀκολουθῶς τῇ πρὸ ταύτης ὑδῆ ἡ κλησις τῶν ἐθνῶν διὰ ταύτης κηρύσσεται (6)· οἱ γοῦν φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἕτεροι λέγονται εἶναι παρὰ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ παρὰ τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Ἰσραὴλ τάγμα, λέγω δὲ τὸ ἱερατικόν· δηλοῖ δὲ τοῦτο ὁ φάσκων λόγος· *Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον· καὶ μετὰ ταῦτα· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν ἐπὶ Κύριον· καὶ πάλιν· Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς· εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ· εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἀαρῶν· καὶ μετὰ ταῦτα· Εὐλόγησε*

τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον. Ἀκολούθως οὖν Α
τούτους νόησεις τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας φθῆς μακα-
ριζομένους· οὗτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἐπαναθεθῆκώς τοὺς
φοβουμένους τὸν Κύριον, ὁ ἐν τελείᾳ γεγενημένος
ἀγάπη· Ἐξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν
φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς κη-
ρεύονται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μιᾷ, τῷ εἰρηκότι,
Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἐφ' ἣν καὶ αἱ πολλὰ ὡσπερ εἰς
λιμένα καταντῶσιν· καὶ καλῶς εἶπεν· Μακάριοι πάν-
τες· κἂν δούλος, κἂν δεσπότης, κἂν τὸ σῶμα ἀνά-
πηρος, κἂν ὀτιῶν, οὐδὲν τούτων κωλύει τὸν μακα-
ρισμὸν τοῦτον, ὃν αὐτὸς φησιν· ὁ δὲ πρὸς ἀνθρώποις
μακαρισμὸς, ἐπισφαλῆς τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λόγῳ
μόνῳ πλαττόμενος, μυρίαὶ δὲ περιστάσεις περιαν-
ελοῦμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος, B
ἀλλὰ τῶν κυμάτων τούτων ἀπηλλαγμένος ἐν γαλήνῃ
κάθηται καὶ λιμένι, τὴν ὄντως δρεπτόμενος μακαρι-
τητα.

Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγῃσαι.

Οἱ λοιποὶ κόπον χειρῶν ἐξέδωκαν· ὡς ἐπὶ γεωρ-
γοῦ δὲ φασιν ἄπερ ἐγεώργησε καρπούμενου· καὶ τὸν
ἐναθλοῦντα τῇ τῆς θεοσεβείας ὁδῷ, τροφήν ἐαυτῷ
θησαυρίζοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογοῦσαν
ὡς κατεδάλετο πόνους· καὶ ἀρετὴ δὲ καὶ πόνος ὁ κατὰ
Θεὸν, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν
ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὁ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἤδη τέ-
λειος φάγεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, Μακά-
ριος ὃς φάγῃται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλος εὐθηνοῦσα.

Καὶ κατὰ τὸ ῥητὸν, ὡς ἀτελεῖ δίδεται ταῦτα φο-
βουμένῳ τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν
ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ τῆς δυ-
νάμει· Ὁσθαλιμὸς γὰρ οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς·
τῷ δὲ φοβουμένῳ τὸν Κύριον δίδεται σύζυγος, περὶ ἧς
φησὶ τὸ, Γυνὴ ἀγαθὴ, μερὶς ἀγαθῆ· καὶ, Γυναῖκα
ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πο-
λυτελῶν ἢ τοιαύτη· οὕτως ἢ πονηρῶς σύζυγος· εἴη ἂν
ὀργὴ ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

Οὕτω καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδονται τῷ φοβουμένῳ τὸν
Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεό-
φυτα ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν τράπεζαν
αὐτοῦ· εἰ δὲ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φη-
σι, πολλάκις ἐν περιουσίᾳ υἱῶν ὑπάρχειν καὶ ἐν εὐ-
θηνίᾳ γυναικός, ἀλλ' ἐροῦμεν ὅτι ὁ παρὼν μακαρι-
σμὸς οὐχ ἀπλῶς γυναῖκα καὶ τέκνα ἐπαγγέλλεται, ἀλλ'
ὄλον αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλω μὲν ἀπεικασμένην γυναῖκα,
νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὐ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀ-
σεβῶν (7).

¹⁸ I Joan. iv, 18. ²⁰ Joan. xiv, 6. ²¹ Luc. xiv, 15.

(7) Paulo aliter in eod. E. Γ. 271: Καὶ υἱοὶ δια-
φέροντες τῶν ἄλλων δίδονται τῷ φοβουμένῳ τὸν Κύ-
ριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ
ἐλαία κατάκαρπος, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης
ἐλαίας τὰ γενήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

num, estimabis eos qui presente cantico beati di-
cuntur. Hi erant nimirum quotquot Dominum ti-
mebant. Potior autem est, et Dei ipsos timoratos
superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam
perfecta charitas excludit timorem¹⁸. Et quidem ti-
morali, multas terunt vias; amans autem unam
fortasse, illam, inquam, de qua dixit, Ego sum
via²⁰, in quam tanquam in portum multæ quoque
illæ desinunt. Pulchreque dixit: Beati omnes, sive
fanulus sit, sive dominus, sive etiam corpore mu-
tilus, sive alius quivis; nihil enim hujusmodi hanc
impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum
quam nobis attribuunt homines beatitudinem, ea
fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta,
sexcentis vero adversis casibus obnoxia. At non
ita se habet qui Deum timet, sed his fluctibus li-
beratus, in pace portuque sedet, vera fruens bea-
titate.

VERS. 2. *Labores volarum tuarum (vel fructuum) manducabis.*

Cæteri interpretes ediderunt *laborem manuum*.
Nompe tanquam de agricola loquentes, qui de sua
agricultura fructum percipit. Designantque labo-
rantem in pietatis via, sibi que escam cumulante
ad futuram vitam, quæ exantia laboribus erit
conientanea. Nam virtus et propter Deum tolera-
tus labor, cibus gaudiumque animæ est. Ita se ha-
bet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat,
ceu jam perfectus, cœlestem panem manducat;
secundum ea verba: *Beatus qui panem edit in re-
gno cœlorum*²¹!

VERS. 3. *Uxor tua sicut vitis abundans.*

Sicut jam diximus, dantur hæc imperfecto ho-
mini, Dominum timenti, haud ei qui illum tota
anima totoque corde ac viribus amat: *Non enim
oculus vidit*²², et reliqua. Timenti autem Dominum
datur uxor, de qua dictum est: *Bona uxor, pars
bona*²³. Et: *Mulierem fortem quis inveniet*²⁴? esti-
mabilior est lapidibus pretiosis quæ est ejusmodi.
Vicissim mala uxor, ira Dei est.

VERS. 3. *Filii tui sicut novellæ olearum.*

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud
similes plerisque filiorum, sed veluti olearum sur-
euli circumsistentes coronantesque mensam patris.
Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime
timent, sæpe liberis abundare et uxoris fecundi-
tate; respondebimus, dici hoc loco beatitudinem
haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari
uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui im-
piorum familia non est hujusmodi.

²² I Cor. ii, 9. ²³ Eccli. xxvi, 3. ²⁴ Prov. xxi, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἶσιν ἄδικοι ἐν εὐθηνίᾳ γυναικῶν
τε καὶ παιδίων; ἀλλ' οὐκ ἀμπέλω μὲν ἀπεικασμέ-
νην ἔχουσι γυναῖκα, νεοφύτους δὲ ἐλαιῶν τέκνα. *Filii
quoque a cæteris diversi dantur timenti Dominum,
a perfecto qui ait: «Ego quasi olea fructifera,»*

PSALMUS CXXVIII.

Vers. 4. *Dominus justus concidit cervices peccatorum.*

Cuncti enim improbi persecutores male peribunt. — Cædit cervicem justus Dominus, quam levi iugo noluerunt subjicere. Pio autem sine hoc dicit, ut illi subjecto nequitiae studio et impetu, subjiciantur Domino, cui omnia nuda et distincta sunt. Pro concidit autem, Aquilas, præcidit laqueos impiorum; Symmachus, præcidit laqueos prævaricatorum; quinta demum editio, *classis improborum ediderunt*: quibus verbis significantur subornati ab impiis ut justo insidiantur homines. Prædicunt item hæ locutiones supremum finem, mortesque eorum qui per tempora Ecclesiam Dei ejusque populum persequi voluerint.

PSALMUS CXXIX.

De Christi populo dici non potest: *Populus hic labiis me honorat, cor autem earum longe est a me* ²⁵. Non enim est ut prior populus, sed ex intimo corde clamat, utpote illius Spiritus compos, qui, ut ait Paulus, *omnia scrutatur, etiam profunda Dei* ²⁶. Hic sane laudativum sensum habet de more vox profundum; velut illud: *O profunditas divitiarum sapientiae et scientiae Dei* ²⁷! Atque Ezechielii etiam dicit Deus: *Non ad populum profundi labii et gravis linguae ego te mitto* ²⁸. Sed profundæ mentis populus, qui præcedentem quoque odam recitavit, ex ipso pectore gemitibus ineloquacibus orans, clamat ad Deum, non autem labiis: sicuti C ne Moyses quidem, cui silenti licet dictum fuit: *Quid clamas ad me* ²⁹? Præsens vero oratio est postulantis ea quæ oportet, seque alacriter ad postulata comparantis. Apprime vero testatus est in præcedente quoque oda: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt*. Isti etiam dicent: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Aures intendentes et visualis est, quasi solius Dei vis sit acustica et visualis. Clamorem denique non vocis intensionem dicit, sed mentis affectum.*

Vers. 3. *Si iniquitates observaveris, Domine.*

Quoniam haud omnes dicere queunt in Ecclesia: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt* ³⁰, de infirmioribus præsentem locutionem profert, qui persecutiones non tolerant. Nisi forte D qui psalmum recitat, de peccatis suis ante vocationem hæc dicit.

Vers. 7. *Copiosa apud eum redemptio.*

Pretiosum enim sanguinem suum pro nobis redemptionem dedit, factus Dei Agnus. Hic peccata nostra gestat, et pro nobis dolet. *Operatus est autem redemptionem populo suo, ut ait Zacharias* ³¹; atque ut sancta Virgo, *Israelem suscepit* ³².

²⁵ Matth. xv, 8. ²⁶ I Cor. ii, 10. ²⁷ Rom. xi, 33. ²⁸ Ezech. iii, 5. ²⁹ Exod. xiv, 15. ³⁰ Psal. cxviii, 4, 9. ³¹ Luc. i, 68. ³² ibid. 54.

et reliqua. Nam hujus oleæ germina, tanquam surculi novelli dicuntur. Quid ergo? Non est injustis usorum ubertas ac liberorum? Utiq; sed tamen

A

ΨΑΛΜΟΣ PKH'.

Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αύχένια άμαρτωλών.

Πάντες γάρ οι διώξαντες κακοί κακώς άπολούνται. — Συγκόπτει τόν αύχένα, όν ούχ ύποβάλλουσι τῷ χρηστῷ ζυγῷ, ό δίκαιος Κύριος· χρηστῆ δέ προβέσει τοῦτο ποιεί, όπως άποβαλόντες τήν πρὸς τὰ φαῦλα εὐτονίαν καί Ισχύν, ύποταγῶσι τῷ Κυρίῳ, ὃ πάντα γυμνά καί τετραχηλισμένα έστιν. Ἄντι δὲ τοῦ, συνέκοψεν αύχένια άμαρτωλών, Ἄκύλας κατέκοψεν βρόχους άσεθών· ό δὲ Σύμμαχος, κατέκοψεν βρόχους παρανόμων· ή δὲ πέμπτη έκδοσις, κλοισθε άνόμων, εκδεδώκασιν· δηλούντος τοῦ λόγου, τοῖς ὑπὸ τῶν άσεθών εις έπιβουλήν τοῦ δικαίου κατεσκευασμένους· θεσπίζει δὲ καί διὰ τούτων ό λόγος τὰ έσχατα τέλη, καί τόν θλεθρον τῶν κατὰ καιρούς τήν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καί τόν λαόν αύτοῦ πολεμείν έπιχειρούντων.

ΨΑΛΜΟΣ PKΘ'.

Περὶ τοῦ λαοῦ οὐκ έστιν ειπεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Ὁ λαός οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμῶ, ή δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω άφέστηκεν άπ' έμοῦ. Οὐ γάρ ως ό πρώτος λαός, άλλ' εκ βαθίων εκέκραξεν, άτε δὴ μετέχων τοῦ Πνεύματος, θ, κατὰ Παῦλον, πάντα έρευνῶ, καί τὰ βάθη τῷ Θεοῦ· εν έπαίνῳ δὲ τὸ βαθύ κἀν τῆ συνηθείᾳ· έποῖον καί τὸ, Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καί γνώσεως Θεοῦ. Καί πρὸς Ἰεζεκιήλ δὲ φησιν· Οὐ πρὸς λαόν βαθύχειλον καί βαρύγλωσσον έγὼ έξαποστελῶ σε. Ἄλλ' ό βαθύς τῆ διανοίας λαός, ό καί τήν ψδην τήν πρὸ ταύτης ειπών, εκ τῶν στέρνων αὐτῶν στεναγμαῖς άλαλήτοις ὑπερευτυχάνων βοᾷ πρὸς τόν Θεόν, άλλ' οὐ χεῖλεσιν· ὡσπερ οὐδὲ Μωϋσῆς, πρὸς όν έρρέθη, καίτοι σιγῶντα, τὸ, Τί βοῶς πρὸς μέ; Ἡ δὲ νῦν εὐχή τοῦ αιτούντος & δεῖ, καί τοῖς αιτουμένοις έαυτὸν έτοιμῶς παρέχοντος· μαρτυρῶν δὲ μάλιστα καί διὰ τῆς προλαβούσης ειπεν ψδης· Πλεονάκις έπολέμησάν με, καί γάρ οὐκ ήδυνήθησάν μοι· οι καί λέξουσιν· Ένεκεν τοῦ όνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε· ὡτα δὲ προσέχοντα λέλεκται, ως τῆς μιδς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος ούσης άκουστικῆς καί θρατικῆς· κραυγῆν δὲ οὐ τόνον λέγει φωνῆς, άλλὰ γνώμης διάθεσιν.

Ἐάν άνομίας παρατηρήση, Κύριε.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν εν τῆ Ἐκκλησίᾳ οὐ πάντες δύνανται λέγειν· Πλεονάκις έπολέμησάν με, καί γάρ οὐκ ήδυνήθησάν μοι, περι τῶν άσθενεστέρων τήν παρουσίαν αναπέμπει φωνῆν, καί μη φερόντων τοῖς διωγμούς· ει μη άρα ό αύτὸς περι τῶν πρὸ τῆς κλησεως άνομίων αύτοῦ ταῦτα φησιν.

Πολλή καρ' αύτῷ λύτρωσις·

Τὸ γάρ τίμιον αύτοῦ αίμα ὑπὲρ ημῶν δέδωκε λύτρον, γενόμενος Ἄμνός τοῦ Θεοῦ· οὗτος γάρ τὰς άμαρτίας ημῶν φέρει καί περι ημῶν ὀδυνάται. Ἐποίησε δὲ καί λύτρωσιν τῷ λαῷ αύτοῦ, κατὰ τὸν Ζαχαρίαν· καί κατὰ τήν άγίαν Παρθένον, Ἄντελάβετο Ἰσραήλ.

haud viti similem habent conjugem, neque ut nocens oleatum surculos, filios.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ΄.

Ἀκολουθῶς ἡ ψῆδὴ ἡ παροῦσα καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς τοῦ ἐν Κυρίῳ τετελειωμένου ταπεινοφροσύνης φωνὰς περιέχουσα, καὶ μάλιστα τοῦ δυναμένου λέγειν· Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Ὁ δὲ Δαυὶδ ὡς εἰκὸς μαθητικῶς ἀπὸ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνῶν, ὅτι τὴν ἰλασμὸν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις εἰ πιστεύσειεν, ἀναγκαίως ἑαυτὸν προσφέρει τῷ Λυτρωτῇ· διὰ καὶ ἐπιγράφεται· Τοῦ Δαυὶδ εἰς παραίτησιν πλημμελημάτων, τὰς ἰδίους ἐξαριθμοῦντος ἀνδραγαθίας. Οὐ πώποτε γὰρ, φησὶν, ἐπήρθην καθὼς ἄρχων ἐπ' ἔθνος αὐτοῦ· οὔτε μὴν ἔχαυνώθην βλέψας ἐξω Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοῦ φόβον συστάσεως καθυφεῖς· οὔτε πάλιν ἐν τρυφῇ πλουσίως διεξῆγον τὸν βίον· οὐδὲ τι μεῖζον ἐφρόνησα, φησὶ, περὶ ἑμαυτοῦ, τῶν προσόντων ἑμοί· ὅποιοί τινές εἰσιν οἱ συνετοί παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες.

Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον

Ὅσοι ἐγὼ, φησὶν ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ, τοσοῦτος ὢν καὶ τοιοῦτος ἀνὴρ, ταπεινὸν ἑμαυτὸν κατέστησα, καὶ προσήγαγον ἑμαυτὸν τῷ ἰλασμῷ καὶ τῷ Λυτρωτῇ καὶ Σωτῆρι, οὕτως καὶ τῷ λοιπῷ Ἰσραὴλ ἐπαγγέλλομαι θαρσύντως προσεῖναι τῷ ἰλασμῷ· ἀκριθῶς εἰδῶς, ὅτι αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ, εἰ προσδράμοι αὐτῷ, ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ΄.

Ὅμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν.

Ὅμοιωματὶ δὲ τῷ Δαυὶδ, ἀντίμοσεν ὁ Θεὸς ζητήσαντι τὸν τόπον μαθεῖν, δωρεὰν δοῦς τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν· Ἰρα διὰ δύο πραγμάτων ἀμαρτημάτων, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν, περὶ ὧν ἠύξατο, λάθωμεν.

Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

Ἐπειδὴ σὺ, φησὶν, οὕτως πιστεύσας τοιαῦτα ἠύξα γνῶναι, βουλόμενος μαθεῖν περὶ τοῦ τόπου τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀφίξεως τοῦ Σωτῆρος, δέχου δὴ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ γίνου διάκονος τῆς σωτηρίου γενέσεως. Σὺς γὰρ ἔσται καρπὸς ὁ γεννησόμενος, ἐκ σῆς διαδοχῆς καὶ ἐκ σοῦ σπέρματος προελευσόμενος· διὰ καὶ αὐτῷ δοθήσεται ὡσεὶ ἐπηγγελμένος θρόνος, διὰ τὸ μηδένα ἕτερον ἢ μόνον τὸν ἐκ σοῦ προελευσόμενον, ἄξιον εἶναι τοῦ σοὶ ἐπηγγελημένου θρόνου. Τοιγαροῦν καὶ ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Μαρίας φησὶ· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἐὰν φυλάξωται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου.

Καθεσθήσονται ἐπ' αὐτὸν δηλαδὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ θρόνον οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι· πλὴν οὐδεὶς φθόνος καὶ τοῖς σοῖς υἱοῖς, ὡς Δαυὶδ, τουτέστι τοῖς ἐκ περιτομῆς, καὶ εἰ παραδέξοιντο τὸν Χριστὸν, καὶ εἰ φυλάξοιντο τὴν διαθήκην μου καὶ τὰ μαρτύριά μου, οὐ τὰ διὰ τῆς πρώτης νομοθεσίας δεδομένα, ἀλλὰ ταῦτα ἃ διδάξω αὐτοὺς, μέλλοντα αὐτοῖς ὑστερόν ποτε παραδοθῆσεσθαι διὰ τῆς καινῆς διαθήκης· εἰ γὰρ

²² Psal. cxxix, 4. ²³ Hebr. vi, 18. ²⁴ Luc. i, 32.

PSALMUS CXXX.

Congrue præsens oda, itemque præcedens, hominis in Deo perfecti humiles voces continet, præcipueque ejus qui possit dicere: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine* ²². David autem edoctus, ut credibile est, a sancti Spiritus oraculis, misericordiam apud Deum inveniri copiosamque redemptionem, si modo crederet, necessario seipsum exhibet Redemptori. Quare et inscribitur: *Davidis ad deprecationem peccatorum, res a se egregie gestas recensentis*. Nunquam enim, inquit, fastu elatus sum, ceu gentis princeps; neque ita superbia tumui ut Dei præsentiam non spectarem, et in eo timendo constantiam ommitterem. Neque item in deliciis affluenter vixi; neque de me meisque rebus præter modestiam sensi: quod faciunt ii qui sibi met ipsi videntur ingeniosi ac sapientes.

Vers. 3. *Speret Israel in Domino.*

Sicut enim ego, ait rex David, talis tantusque vir humilem me feci, meque obtuli misericordiae, Redemptorique ac Servatori; ita reliquo etiam Israeli denuntio ut confidenter ad misericordiam accedat. Nam probe scio, fore ut Deus Israellem reddimat, si ad eum confuserit, ex omnibus iniquitatibus ejus.

PSALMUS CXXXI.

Vers. 11. *Juravit Dominus Davidi veritatem;*

Juranti Davidi vicissim juravit Deus, ei qui locum cognoscere auebat, gratuito donans prærogativam ut et ipsemet ejus stirpe oriretur; *Ut per duas res immobiles, prout Paulus ait, quibus impossibile est mentiri Deum, validum solatium* ²⁴, circa ea quæ quisque petit, habeamus.

Vers. 11. *De fructu ventris tui ponam super thronum tuum.*

Quoniam tu, inquit, ita credens, cognoscere hæc optasti, nempe locum quo ad homines venturus est Salvator, accipe hanc notitiam, et esto salutaris ejus nativitatis minister. Fructus enim tuus erit qui futurus est, ex tua progenie ac semine proventurus: ideoque et ipsi dabitur thronus promissus, quia nemo est alius, præter illum ex te oriturum, qui in promisso throno sedere mereatur. Quare et Gabriel Mariæ dixit: *Et dabit illi Deus thronum Davidis patris ejus, regnabitque super domum Jacob in æternum* ²⁵.

Vers. 12. *Si custodierint filii tui testamentum meum.*

Sedebunt super ipso videlicet Christi throno discipuli ejus ac successores. Verumtamen ne tui quidem filii, o David, ulla re fraudabuntur, id est circumcisionis assectæ, si modo Christum receperint, et pactum meum ac testimonia servaverint, non illa ad priorem legislationem pertinentia, sed ea quæ deinde ipsos docebo, quæque novi fœderis tempore tradenda sunt. Omnino si hæc servave-

rint, ipsi quoque in throno tuo, qui Christo paratus est, sedebunt.

VERB. 15. *Prædam ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus.*

Secundum anagogen, præda Sionis ii sunt qui piscium instar ab evangelicis apostolicisque retribus quotidie capiuntur. Pauperes autem ejus beati, quorum est regnum Dei, qui panem de cælo delapsum edunt. Sed et ejusdem Sionis sacerdotes, postquam se justitia, ut ait, induerunt, a Deo salute induuntur. Deinde de viris sanctis verba facit, virtute ac vitæ genere in Ecclesia præcellentibus. De quibus Aquilas dicit: *Laudatione laudabunt; Symmachus autem, Benedicentes benedicent.*

VERB. 18. *Super ipsum autem efflorescit sanctificatio mea.*

Hoc de Joanne dicit, juxta Domini effatum: *Ille erat lucerna ardens et relucens*³⁶. Licet hoc et aliter per tempora persecutionum cognoscere. Symmachus vero *consecratio* scripsit. Consecrat reapse per universum orbem sanctificatio Servatoris nostri Ecclesiam.

PSALMUS CXXXII.

VERB. 1. *Ecce quid bonum et jucundum, præter quam habitare, etc.*

Non omne bonum, pariter et jucundum est; neque omne jucundum, simul et bonum est. Multa enim sunt dulcia, et tamen prava: et vicissim alia laboriosa sunt, sed tamen bona. Veruntamen concordia et pax animarum parem mentem sententiamque foventium, utramque rem laudabiliter, nempe et bonum et jucundum tenere dicitur. Neque id dicitur de fratribus una tantum habitantibus, sed de unitatem simul servantibus, prout ait Apostolus: *Ut id ipsum omnes dicatis, neque schismata inter vos sint; sed una eademque mente ac sententia estote coagmentati*³⁷. Monet autem, ne bonum atque jucundum in corpore carnisque voluptate reponendum putemus.

VERB. 3. *Sicut ros Hermonis qui descendit in montes Sionis.*

Mons est Hermon Libano adjacens, in quo nix multa congeritur, quam Scriptura roris nomine designat. Quia ergo ros ille, ex multis collectus guttis unum corpus efficitur et compingitur, recte Ecclesiæ concordiam atque consensum comparavit diverso exemplo non nivis permanenti in Hermone monte, sed ei quæ in Sionis montes descendit. Namque ut nivis copiam intelligamus, mons Hermon in exemplum sumptus est; ut autem morum secundum Deum concordiam significaret Psalmista, rorem in montes Sionis descendentem nominavit.

VERB. 3. *Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem.*

Illic dicit, apud fratres concorditer habitantes. Neque hanc communem vitam, sed immortalē, intelligit.

³⁶ Joann. 7, 35. ³⁷ I Cor. 1, 10.

φυλάζοντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ καθευδοῦνται ἐπὶ τὸν θρόνον σου τὸν τῷ Χριστῷ ἡτοιμασμένον.

Τὴν θήραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογῆσω, τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτων.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, θήρα Σιών οἱ δίκην ἰχθύων διὰ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν δικτύων ὁσημέραι ζωγρούμενοι· πτωχοὶ δὲ αὐτῆς οἱ μακάριοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· οἱ τὸν ἄρτον σιτοῦνται τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα· ἀλλὰ καὶ οἱ ταύτης ἱερεῖς, πρῶτον ἑαυτοὺς δικαιοσύνην, ὡς εἶπεν, ἐנדύσαντες, ὑπὸ Θεοῦ περιβάλλονται σωτηρίαν· εἶτα λέγει περὶ τῶν ὁσίων, τῶν ἀρετῆ καὶ βίῃ διαπρεπόντων ἐν Ἐκκλησίᾳ· περὶ ὧν Ἀκύλας μὲν ἔφη· *Αἰνέσει αἰνέσουσιν*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Εὐφημοῦντες εὐφημήσουσιν*.

Ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἅγλασμα μου.

Τοῦτο περὶ Ἰωάννου φησὶ, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Κυρίου· *Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων*. Ἔστι δὲ ταῦτα καὶ ἄλλως ἰδεῖν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ἅγλασμος, εἶπεν, αὐτοῦ· ἀγιάζει γὰρ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἅγλασμα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΒ.

Ἰδοὺ δὴ τί καλὸν ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν, κ. τ. λ.

Οὐ πᾶν τὸ καλόν, ἤδη καὶ τερπνόν· οὐδὲ τὸ τερπνόν, πάντως καὶ καλόν· πολλὰ γὰρ ἡδέα μὲν, φαῦλα δέ· ὡς καὶ ἑτέρα ἐπίπνοια μὲν, ἀγαθὰ δέ· ὁμόνοια δὲ καὶ εἰρήνη ψυχῶν ὁμοφρονούντων καὶ ὁμοδοξούντων, ἄμφω κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τερπνόν καὶ τὸ καλόν ἔχειν ἐπαινεῖται· οὐ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἀπλῶς, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὦσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· *Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ εἶεν ἐν ὑμῖν σχίσματα*· ἦτε δὲ *κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ*· διδάσκει δὲ τὸ καλόν καὶ τὸ τερπνόν μὴ ἐν σώματι, μηδὲ ἐν ἡδονῇ σαρκῶν τίθεσθαι.

Ὡς δρόσος Ἀερμών, ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών.

Ὅρος ἐστὶν Ἀερμών, τὸ παρακείμενον τῷ Λιβάνῳ, ἐφ' ὃ χιῶν συνάγεται πολλή, ἥντινα ὁ Λόγος δρόσον ὠνόμασεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ δρόσος ἐκεῖνη ἢ ἐκ πολλῶν συναγομένη σταγόνων, ὑφ' ἐν σωματοποιεῖται καὶ συμπήγνυται, εἰκότως τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν ἀπέκασε δι' ἐτέρου παραδείγματος οὐ τῇ χιόνι τῇ ἀπομενούσῃ ἐν τῷ Ἀερμών ὄρει, ἀλλὰ τῇ καταβαινούσῃ ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· ἵνα μὲν γὰρ νοήσωμεν τὸ πλῆθος τῆς χιόνος, τὸ Ἀερμών ὄρος παρελήπται· ἵνα δὲ τοῦ κατὰ θεὸν πολιτεύματος τὴν συμφωνίαν δηλώσῃ, ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών ἔφη κατεῖναι τὴν δρόσον.

Ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν.

Ἐκεῖ λέγει παρὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἀδελφοῖς ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ζῶην οὐ τὴν κοινήν, ἀλλὰ τὴν ἀθάνατον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών.

Ἦδη τῷ Ἀβραάμ εἶρηται· *Οἱ εὐλογοῦντές σε, εὐλόγηται*· δυνάμει δὲ ἑαυτὸν εὐλογεῖ ὁ τοῦτο ποιῶν· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, πόσω μάλλον ἐπὶ τοῦ Κυρίου; οὐ γὰρ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν εὐλογίας. Ἐκαστος δὲ ἑαυτῷ χαρίζεται, καὶ ἑαυτὸν εὐλογεῖ, ἀντευλογούμενος ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Ποιητοῦ. Διὸ πρῶτον εἶρηται· *Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον· εἰθ' ἐξῆς· Εὐλογῆσαι σε Κύριος.*

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ'.

Τῇ τῶν φθῶν ἐσχάτῃ τὰς αὐτὰς ἔχων λέξεις, ὁ παρῶν αἶνος εἰκότως παράκειται· διὸ τὸ ἀλληλοῦτα προγράφεται· τοῦ μὲν ἀλλήλου δηλοῦντος τὸ αἰνεῖτε, τοῦ δ' *Ἰα, τὸν Κύριον*. Εἶποι δ' ἄν τις ὕμνον εἶναι τὰ πρῶτα, ὡς ἐν προομιῳ διεγείροντα τοὺς προσταττομένους αἰνεῖν τὸν Θεόν· ἀρχομένους τοῦ αἴνου ἀπὸ τοῦ, *Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα*. Κατηχεῖ δὲ ἀποστρέφων εἰδῶλων, καὶ διδάσκει γινώσκειν Θεοῦ. Τοιαύτης γὰρ τοὺς νῦν (8) ἐξ ἔθνῶν προσήντας εἶδει τυχεῖν παραινέσεως· οὐς καὶ δούλους καλεῖ, μήπω τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἀνειληφότας. Συμβαίνει δὲ τοῦτους πρὸς (8') τῆς παλιγγενεσίας λουτροῦ, στάσιν ἔχειν ἐν οἴκῳ Θεοῦ τῶν αὐτοῦ προπύλων, ἀλλ' οὐ τῶν ἐνδοτάτω τυχόντας· εἰσαγωγὴν γὰρ ἔσπον, ἀλλ' οὐ τελειῶσιν. Διάφοροι γὰρ μὴν αὐλαί, ἐπεὶ καὶ διάφοροι τῶν εἰσαγομένων οἱ βίοι· προκοπῆς δὲ, τὸ μετὰ τὸ αἰνεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, αὐτὸν δὲ αἰνεῖσαι τὸν Κύριον· δεῖ γὰρ πρῶτον μαθεῖν, ὅτι ἐστὶ Θεοῦ Λόγος, ἐφραστηκῶς τῷ παντὶ κόσμῳ, καὶ δεσπόζων αὐτοῦ· εἶτα περὶ τοῦ οὐσίας αὐτοῦ μαθεῖν καὶ δυνάμει, ἵδὼν τε γινῶναι μονογενῆ τοῦ Θεοῦ.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Ἐπεὶ ἀγαθὸς Κύριος, αἰνεῖτε αὐτόν. Αἰτία δὲ τοῦ αἰνεῖν, τὸ ἀγαθὸν οὐ κατὰ μέθεξιν εἶναι, ὡσαύτως δὲ τῷ Πατρὶ (9). Αἰνοῦμεν δὲ οὐ τῇ λέξει μόνον, ἀλλὰ καὶ μεθέξει τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, ὡς δεόν δὲ τῇ θεωρίᾳ καὶ τοῖς θεολογουμένοις ἔργοις πράττειν ἀρμόδια, τὸ, *Ψάλλετε τῷ ὄνοματι αὐτοῦ*, ἐπενήνεκται· τοῦτο γὰρ ἡδὺ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν χρηστότητα· αἰνοῦμεν δὲ αὐτὸν ἐπεὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ τὸν πτερνίζοντα τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας Ἰακώβ, ἐκλεκτὸν αὐτὸν τιθέμενος διὰ τὸ κατασελυκέναι τὰς ἐκ κακίας καὶ παθῶν πάλας· ἀλλὰ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν τὸν Ἰακώβ, ἐκ προκοπῆς ἀποδειχθέντα Ἰσραὴλ, εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ ἐξελέξατο· καὶ διὰ τοῦτο λαός ἐστι περιούσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἔθνῶν περιουσίῳ γενομένου, πάντων περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπαρξίν καταγινομένου, τῷ μετέχειν αὐτῆς ὄντος καὶ σοφοῦ καὶ Λόγου Θεοῦ.

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις.

Πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος, καλὰ ἐστίν, ἅτε

²⁰ Gen. xii, 3.

(8) Hic vides Eusebii Cæsariensis tempora, qui- nus præcipue ethnicorum ad Christum conversio fiebat.

A

PSALMUS CXXXIII.

Vers. 3. Benedicat te Dominus ex Sion.

Olim Abrahamo dictum fuit : *Qui te benedicunt, benedicti sunt*²⁰. Virtualiter autem semet benedicit, qui id agit. Quod si in Abrahamo valuit, quanto magis in Domino? Non enim is nostra benedictione indiget. Unusquisque autem sibi gratificatur, et sibi benedicit, quia vicissim ab omnium rerum Creatore benedicitur. Ideo primo dictum est : *Benedicite Dominum*. Deinde : *Benedicat te Dominus*.

PSALMUS CXXXIV.

Laudativus hic psalmus merito subjungitur postremo canticorum, quia iisdem locutionibus utitur; quam ob rem *alleluia* quoque ei præponitur: namque *allelu, laudate* significat, *ia, Dominum*. Dicit sane aliquis priorem psalmi partem, hymni locum tenere, excitatis in procemio iis qui Dei laudibus dicendis addicti sunt; qui reapse laudandi initium faciunt ab illis verbis, *nomen tuum, Domine, in æternum*. Doctrina autem traditur ab idolis avertens, et Dei notitiam ingerens. Hæc illis fieri debebat adhortatio, qui nunc ex ethnicis ad fidem accedunt, quos etiam servos appellat, utpote spiritum adoptionis nondum adeptos. Solent autem hi ante regenerationis lavacrum, sationem habere in domo Dei ante forem, nondum in interiora recepti: erudiuntur enim, sed adhuc non sunt perfecti. Porro diversæ sunt aulæ, quia diversa est catechumenorum vita: gradus vero provectio est post laudatum nomen Domini, Dominum ipsum laudare. Oportet enim primum discere, Dei esse Verbum quod universo mundo præsidet ac dominatur: deinde et ejus substantiam potentiamque cognoscere, et quod Dei sit Unigenitus.

Vers. 3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus, etc.

Quoniam bonus est Dominus, ipsum laudate. Causa autem laudandi est, bonitas ejus non ex quadam participatione, sed quia perinde est ac Pater. Laudamus autem non verbis solum, sed etiam participatione bonorum ejus: quia nimirum oportet theoreticæ speculationi et theologicæ regulæ actibus, reliquos mores consentire, *Psallite*, additum est, *nomini ejus*, quia dulce id est, et super omnem suavitatem. Porro eum laudamus, quia sibi delegit evertentem mala et iniquitates Jacob, electum eum constituens, quia solvit nequitie dolorumque certamina. Sed et illum qui post Jacobum fuit, nempe eum qui temporis progressu dictus est Israel, peculiarem sibi ceu possessionem delegit: ideoque populus est peculiaris, ex omnibus gentibus; peculiaris, inquam, possessio et substantia effectus, quatenus eam tenet sapiens Dei Verbum.

Vers. 6. Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in maribus et in cunctis abyssis.

Quæcunque Dominus fecit, bona sunt, quia vo-

(8') Deest τοῦ. Edit.

(9) Animadvertite Eusebii doctrinam ὀρθόδοξον de Deo Verbo.

lente Deo ad existendum perducta. Si quid tamen **A** est in cœlo, veluti spiritalia nequitiae, aut in terra, veluti homines peccatores, aut in maribus, velut draconis improbitas, aut in abyssis, velut iniquitas scelestorum illorum, qui illuc abire jussi sunt; hæc, inquam, Deus non effecit voluntate sua. Namque ex ore Domini haud prodibunt mala simul et bonum.

Vers. 7. Qui educit ventos de thesauris suis.

Dum hic dicit thesauros, haud sane indicat quosdam esse ventorum thesauros, sed jubentis potius celeritatem, et rei possessæ paratam facilitatem. Sicut enim qui thesaurum apud se habet, expedite admodum, quotiescunque vult, cuncta inde profert; ita et omnium Creator cuncta facile effecit, et ad existentiam perluxit.

Vers. 8. Qui percussit primogenita Ægypti.

Quia nonnulli mundana tantummodo ac cœlestia dicunt providentia Dei gubernari, demonstrat humana quoque curæ esse eidem, qui et nunc impios punit, et piorum genus protegit. Sed enim olim quidem portio erat Domini, id est Dei Verbi, populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. Postquam vero ob suam irreligiositatem ille prolapsum est, dictum fuit humanato Verbo: *Pete a pater, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam*³⁹.

Vers. 13. Domine, nomen tuum in æternum.

Nihil tantopere ad divinam Providentiam spectat, quam docere homines, ne rerum hanc universitatem sine gubernatore esse credant. Quare et continua apud nos est Dei memoria, cujus magnitudinem a majoribus servi ejus edocti, præsentia dicere discunt et audent, satis gnari fore ut recreentur, quia judicium fiet de reliquo populo, eorum causa qui Dei nomen sciunt et memoria versant. Pro eis itaque, tanquam pro servis venia egentibus, deprecatur.

Vers. 15. Idola gentium argentum et aurum.

Absolute theologico circa Dominum sermone, et providentiæ ejus magnis operibus enumeratis, tanquam adhuc servos eos alloquens, qui ex errore polytheismi nuper accesserant, objicit putatorum olim ab ipsis deorum vituperationem; consentaneè nimirum his quæ supra dixerat, nempe, *Ego cognovi quod magnus est Dominus. Et Dominus noster supra omnes deos*⁴⁰. Dominus noster hæc et illa fecit, tum universim tum etiam partiatim. Gentium autem dii, quibus vos quoque decepti errore antea credebatis, nihil erant aliud quam mortua et muta simulacra. Scite autem et Symmachus pro, *similes illis fiant qui faciunt ea, et quicumque ipsis confidunt*. Revera enim qui inanimatis rebus tanquam diis attendunt, lapidescente anima, idem patiuntur quod abs se culta idola, nempe oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt.

³⁹ Psal. 11, 8. ⁴⁰ Psal. cxxxiv, 5.

θελήματι θεοῦ γεγεννημένα· εἰ δὲ τί ἐστιν ἐν οὐρανῷ, ὡς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἢ ἐν τῇ γῆ ὡς οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, ἢ ἐν ταῖς θαλάσσαις, ὡς ἡ τοῦ δράκοντος κακία, ἢ ἐν ταῖς ἀβύσσοις ὡς ἡ πονηρία τῶν προστασομένων ἐκεῖ ἀπελθεῖν κακῶν, τοῦτο οὐχ ὁ θεὸς ἐποίησε τῷ θελήματι αὐτοῦ· ἐκ γὰρ στόματος Κυρίου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὸ ἀγαθόν.

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.

Τὸ εἰπεῖν ἐκ θησαυρῶν, οὐ τοῦτο δηλοῖ ὅτι θησαυροὶ τινές εἰσι τῶν ἀνέμων, ἀλλὰ τὸ ἔτοιμον τοῦ ἐπιτάττοντος, τὸ εὐκόλον τῆς κτήσεως παρεσκευασμένον· ὡσπερ ἂν ὁ ἐν θησαυρῷ ἔχων μετὰ ἀδείας ἐξάγει πάντα καὶ ὅτε βούλεται, οὕτως καὶ ὁ τοῦ παντὸς Δημιουργὸς πάντα εὐκόλως ἐποίησε καὶ τῇ φύσει **B** παρέδωκεν.

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ καθόλου καὶ οὐράνιά φασι τινες προνοία διοικεῖσθαι μόνῃ θεοῦ, δείκνυσιν ὡς μέλει καὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῷ, καὶ νῦν τοὺς ἀσεβεῖς κολάζοντι· καὶ τῶν εὐσεβῶν οἰκισομένων τὸ γένος. Ἄλλὰ πάλαι μὲν ἦν μερὶς Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ θεοῦ Λόγου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἐπειδὴ δὲ δι' ἣν ἔδρασεν ἀσέβειαν ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, ἐνανθρωπήσαντι· λέλεκται· *Ἄττησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῆν κληρονομίαν σου.*

Κύριε, τὸ δνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

Οὐδὲν οὕτω τῆς θείας Προνοίας, ὡς τὸ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀδέσποτον εἶναι τὸ πᾶν· ὅθεν καὶ ἡ διηνεκῆς αὐτοῦ μνήμη καθέστηκε παρ' ἡμῖν, οὐ τὸ μέγεθος διὰ τῶν προλαβόντων οἱ δοῦλοι μαθόντες αὐτοῦ, τὰ παρόντα λέγειν διδάσκονται καὶ παραθαβρύνονται, μαθόντες ὡς ἐπ' αὐτοῖς παρακληθήσονται, τῆς κρίσεως ἀκολουθούσης τοῖς λοιποῖς τοῦ λαοῦ, τοῖς ἐπεγνωκόσι τὸ δνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ μνημόσυνον ἔχουσιν· ἐπ' ἐκείνοις δὲ ὡς ἂν ἐπὶ δούλοις συγγνώμης ἐπιδοεμένοις παρακαλεῖται.

Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Συντελέσας τὴν περὶ τοῦ Κυρίου θεολογίαν, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰς μεγαλοουργίας καταλέξας, ὡς ἐστὶ δούλοις ὁμιλῶν τοῖς ἐκ τῆς πολυθέου πλάνης ἄρτι προσεληλυθόσιν, ἀντιπαραβάλλει τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς νεομισμένων θεῶν τὸν ἔλεγχον, ἀκολουθῶς οἷς ἀνωτέρω εἰρήκει· ὅτι, *Ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς· ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν τάδε καὶ τάδε εἰργάσατο ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος· οἱ δὲ τῶν ἐθνῶν θεοὶ, οὓς καὶ αὐτοὶ πεπλανημένως ἐνομίζετε πρότερον, οὐδὲν ἦσαν ἕτερον ἢ εἰδωλα νεκρὰ καὶ κωφά. Χαριέντως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἡρμήνευσεν εἰπὼν, ὡς αὐτὰ γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πᾶς ὁ πεπορθῶς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ὅντως οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεοῖς προσέχοντες, ὡσπερ ἀπολιθθέντες τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πεπόνθασιν τοῖς προσκυνουμένοις ὑπ' αὐτῶν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες καὶ οὐ βλέποντες, ὠτα ἔχοντες καὶ οὐκ ἀκούοντες,*

*Ομοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά.

Οἱ μὲν προειρημένοι ὅμοιοι γενήσονται, ἢ καὶ γεγόνασιν τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς· οἱ δὲ εἰς τὸν κληρὸν παρὰληφθέντες τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ χρηματίσαντες, *Εὐλογήσατε*, φησὶ, τὸν Κύριον, τουτέστιν ἀνευφημήσατε, τὰ μεγάλα ἑαυτοῦς ὠφελούντες· καλεῖται δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν εὐλογίαν ὁ (9^ο) Θεοῦ λαὸς, ὁ καλούμενος οἶκος Ἰσραὴλ, τὸ ὑποβεβηχὸς τάγμα τοῦ πληθους· δευτέρον δὲ κατὰ ἀνάβασιν καὶ ὑπεροχὴν οἶκος Ἀαρῶν· καὶ τρίτον ἡ φυλὴ πᾶσα ἡ ἱερατικὴ καλούμενη οἶκος Λευὶ· καὶ μετὰ πάντας ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· οὗτοι δὲ ἦσαν πρὸς οὐς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφώνηται· οἱ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντὸς ψαλμοῦ ὀνομασμένοι δούλοι, δηλαδὴ οἱ ἐξ ἔθνων προσιόντες τῇ πίστει. Εἰ γὰρ τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιεληπτὰ διὰ τῶν εἰρημένων τριῶν ταγμάτων, τοῦ τε Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ οἴκου Ἀαρῶν, καὶ οἴκου Λευὶ, ἕτερον παρὰ τούτους τίνες ἂν εἴεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, οἱ καὶ ἐξ ἔθνων τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ προσεληλυθότες; εἰ καὶ διδάσκονται εὐλογεῖν· *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ*, ἢ τὴν ἀεὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς νοῦτο ἂν κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (10).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ'.

Τῷ ποιῆσατι θαυμάσια μεγάλα μόνω.

Θαυμαστὸν δὲ καὶ πρὸς λέξιν, εἰ οὐρανὸς μὲν καὶ μόνω θέξ τὴν σοφίαν δηλοῦν τοῦ (10) Θεοῦ, μεγέθει τε καὶ κάλλει καὶ πολυχρονίῳ μονῇ· γῆ δὲ πανταχόθεν περικλυζομένη τοῖς ὕδασι καὶ σύστασιν τὴν ἰδίαν φυλάττουσαν· πᾶσι δὲ τὸν αἰώνιον ἔλεον ὁ μελογράφος *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ*, ἢ τὴν ἀεὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς νοῦτο ἂν κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (10).

Τῷ κατάξαρτι Αἴγυπτον.

Εἰ μὴ πέπεισαι, φησὶ, προνοίᾳ Θεοῦ καὶ δυνάμει τὸν σύμπαντα κόσμον καὶ τὰ τούτου μέρη διακυβερνεῖσθαι, ἐν ἀμφιτόλῳ δὲ ἔχεις μὴ πῆ τὰ κατὰ μέρος καὶ τὰ ἀνθρώπινα παρορᾶται ὑπ' αὐτοῦ, γινώθι, ὅτι καὶ τῶν ἐπὶ γῆς οὐχ ἦττον ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν προνοεῖ· μετέρχεται γοῦν κατὰ χρόνους τῶν ἀνθρώπων καθ' ὑπερβολὴν ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς, ὥσπερ ποτὲ τοὺς Αἴγυπτίους μετέβλησεν, καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτίαν γῆν. Προτίσται δὲ πάλιν καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν θεοφιλῶν, καὶ οὐ μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τούτων ἀπογόνων, ὥσπερ τῶν διὰ Μωϋσέως ἡλευθερωμένων τότε τῆς παρ' Αἴγυπτίους δουλείας, οὗς ἡλευθέρωσεν αὐτοὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, οὐκ ἄλλως ἢ ἐκτεταμένη χειρὶ καὶ ἰσχυρῷ βραχίονι χρησάμενος· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τοῦ

(9^ο) *Deest τοῦ. Εἶδι.*

(10) In codicibus D. f. 257. b, et G. f. 207, aliis partim verbis idem fere fragmentum scribitur. ΕΥΣΕΒΙΟΥ. Ταῦτα μὲν εἴη, φησὶ, τοῖς ποιῶσι τὰ εἰδωλα· ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου καὶ ὁ κληρὸς αὐτοῦ ἀπολαύετω τῆς εἰς αὐτὸν εὐφημίας· πρῶτον ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τάγμα τὸ ὑποβεβηχὸς· εἶτα τὸ ὑπερανέγον, οἶκος τοῦ Ἀαρῶν· εἶτα τῶν ἱερέων ἡ πᾶσα φυλὴ, οἶκος Λευὶ· καὶ πάντων ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφώνηται· καὶ κατ' ἀρχὰς ἐβέβησαν δούλοι, δι' ὧν τοὺς ἐξ ἔθνων πεπιστευκότες· ἐδήλωσεν· τίνες γὰρ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, παρὰ τὰ τρία τάγματα τῶν Ἰουδαίων; Σιών δὲ λέγει

A VERS. 18. *Similes illis fiant qui faciunt ea.*

Prædicti idololatrarum similes fient, vel jam sunt facti, diis suis. Secus vero, qui in sortem Dei assumpti estis, et populus ejus censamini, *Benedicite*, inquit, *Domino*; id est, collaudate, non sine magna utilitate vestra. Primus autem ad laudandum vocatur Dei populus, qui dicitur domus Israelis, ordo inferior plebis. Secundo loco, uti gradus excelsior et eminens, domus Aaronis. Tertio sacerdotalis universa domus Levi. Postremo denique tanquam omnibus sublimiores qui timent Dominum. Hi sunt, quos universus hymnus alloquitur. Qui autem initio totius psalmi appellantur servi, ii sunt qui ex ethnicis ad fidem accesserunt. Nam si universa Judæorum natio prædictis tribus ordinibus comprehenditur, Israelis videlicet, et familiarum Aaronis ac Levi; reliqui præ his timentes Dominum, quinam erunt nisi qui ex ethnicis ad Dei doctrinam accesserunt? qui etiam docentur sic benedicere: *Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat Jerusalem*, sive manentem semper Dei civitatem, in qua vera Dei intelligitur habitatio.

PSALMUS CXXXV.

VERS. 4. *Ei qui facit mirabilia magna solus.*

Sane ad litteram mirabile est, quandoquidem cælum solo intuitu sapientiam Dei magnitudine ac pulchritudine sua, et tam spatiosa ætate demonstrat: terra autem alluentibus undique fluitibus firmitatem suam retinens. His omnibus æternam misericordiam melodus innexuit, siquidem haud ob aliquem suum usum Deus, sed ob solam erga homines benignitatem omnia creavit.

VERS. 10. *Qui percussit Ægyptum.*

Si forte haud credis, inquit, Dei providentia ac virtute universum mundum ejusque partes gubernari, dubitasque res singillatim humanas ab eo fortasse negligi, velim scias, ipsum res haud minus terrenas quam cælestes curare. Ergo persequitur, temporibus idoneis, homines præsertim insigniter irreligiosos et impios; sicuti aliquando Ægyptiis eorumque regioni incubuit. Protegit vicissim atque defendit dilectos suos, neque hos tantum, verum etiam ipsorum posteros; sicuti reapse fecit ereptis tunc per Moysen ab Ægyptiorum servitute; quos ipse communis Deus liberavit haud aliter, quam manu sua extenta, brachioque forti utens. Est autem hoc ipsum Dei Verbum, per quod et

καὶ Ἱερουσαλήμ, τὴν ἀεὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ· κατὰ δὲ νόησιν, οἱ διορατικοὶ μὲν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ὀψόμενοι καθαρὰ καρδίᾳ Θεόν· οἱ δὲ τελείως καὶ ἱερατικῶς αὐτὸν ἀεὶ θεραπεύοντες, οἶκος Ἀαρῶν· καὶ οἱ τῶν ὑποβεβηχῶν μὲν, ἐξυπηρετούμενοι δὲ τῷ ναφ, οἶκος Λευὶ, οὗς ἂν τις νεωκόρους καλέσειεν· εἶτα οἱ ἐξ ἄλλογενῶν φόβη Θεοῦ προστιθέμενοι· πάντες μὲν οὖν εὐλογοῦσιν, ἀναλόγως δὲ ἕκαστοι· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱερουσαλήμ, τὴν μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ βυτίδα, τὴν εἰρήνην ὀρώσαν, ἣν Ἰησοῦς δίδωσι λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.*

(10^ο) *Δηλοῦν. Forte δηλοῖ. Εἶδι.*

olim et nunc etiam cuncta hominibus beneficia a benignitas Dei optimi confert.

VERS. 19. *Seon regem Amorrhæorum.*

Interpretari solemus Amorrhæos quidem *loquaces exasperantes*; et horum regem Seon, *tentationem et exacerbationem*. Namque homines sophisticæ fraudis periti aspere sæpe loquuntur, pariterque velent veritatis quoque amatores fraudulentè loqui et occinere, atque omnino nihil aliud spectant quam ut vexent atque exasperent. Basan vero, quod *ignominiam* significat, improhorum pudendam malitiam denotat: cujus rex On cum Seon occiditur; ut Israeli terra quam male retinebant tradatur, qui callido et iniquo possessu, malignoque eam administrantes ingenio, regnare videbantur. Verumtamen dicta terra his erepta traditur in sortem Israeli, fidei servo illius qui rerum omnium auctor est.

VERS. 23. *Quia in humilitate nostra memor fuit nostri Dominus.*

In superioribus quoque varie demonstratum fuit, non eum qui de Judaico genere oritur, Israelen esse, sed eum qui moribus dignus hoc nomine est. *Non enim omnes qui de Israele sunt, hi sunt Israel*¹¹: *neque illa quæ publice fit, circumcisio est, ut ait Apostolus, sed in occulto potius Judæus, et cordis circumcisio, non secundum litteram, sed in spiritu: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo*¹². Nos quoque igitur qui ex ethnicis venimus (nos enim reapse circumcisio sumus verusque Israel) nos, inquam, potius ex inimicis liberavit, quam illos. Etenim illi ex Ægypto discedentes, corporeos fugerunt tyrannos. Verumtamen pravus moribus animæ suas inficientes, occubuerunt in deserto idololatricæ dediti. Nos autem revera redemit de animæ nostræ hostibus, memorque nostri magis fuit in humilitate nostra quam illorum. Namque illi quidem corpore serviebant Ægyptiis, nostræ vero animæ ludibrio erant dæmonibus, et sub malis spiritibus humiliati eramus. Tanta vero est misericordia Dei, ut non solum piorum curam gerat, et sibi propinquantibus consulat, verum etiam terrestres omnes providentia sua complectatur, neque rationales solum sed etiam irracionales, cunctisque in terra alimenta animantibus præbeat, unicuique generi idonea, et vitæ necessaria suppeditet: et nos demum in cælos hinc transferat. Quamobrem *Bertho* Psalmistæ postquam dixit, *Qui dat escam omni carni nos in cælum transmittit, rursus dicens: Confitemini Deo, cæli, quoniam in æternum misericordia ejus.*

PSALMUS CXXXVI.

Caret hic psalmus titulo apud Hebræos; nam

¹¹ Rom. ix, 6. ¹² Rom. ii, 28, 29.

(11) Recole omnino adnotata a nobis in tractatu S. Cyrilli *De Maria deipara*, cap. 5, de Domino Jesu, pro Josue, exeuntium Ægypto Israelitarum

Θεοῦ Λόγος (11), δι' οὗ καὶ πάλαι καὶ νῦν τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ἡ φιλανθρωπία τοῦ παναγάθου Θεοῦ κατεργάσατο.

Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων.

Ἐρμηνεύονται δὲ Ἀμορραῖοι μὲν *λαλητοὶ παραπικραίνοντες*, καὶ ὁ τούτων βασιλεὺς Σηὼν, *πειρασμὸς καὶ παροργισμὸς*: οἱ δεινοὶ γὰρ πρὸς ἀπάτην σοφιστικὴν καταπικραίνοντές εἰσιν λαλητοὶ, τοὺς ὅσοι τῆς ἀληθείας εἰσὶν ἐρασταὶ θέλοντες ἐπὶ ἀπάτης λαλεῖσθαι καὶ ἄδυσθαι, πειράζειν τε καὶ παροργίζειν ἔχοντες τὸν σκοπὸν. Βασάν δὲ *μισγύνην* μεθερμηνευομένην, τὴν τοὺς καχοὺς κατασχύνουσαν κακίαν δηλοῖ: ἥς ὁ βασιλεὺς Ὄν, σὺν τῷ Σηὼν ἀποκτείνονται: ὅπως τῷ Ἰσραὴλ ἡ γῆ, ἣν κακῶς ἐκράτουν, σοφιστικῶς καὶ μετὰ μοχθηρᾶς ἕξεως περὶ τὴν τῶν πραγμάτων διατρίβοντες φύσιν, δοκοῦντες βασιλεύειν αὐτῆς: ἀλλ' ἀφαιρεθεῖσα αὐτῶν ἡ ἐρμηνευομένη γῆ, εἰς κατάσχεσιν τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐπὶ τῷ κληρονομεῖν αὐτὴν, δούλω γνησίῳ τοῦ πάντων αἰτίου τυγχάνοντι. *Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος.*

Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαφόρως ἐπεδείκνυτο Ἰσραὴλ, οὐ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχων, ἀλλ' ὁ τοιοῦδε τῆς θεοσεβείας τρόπος (12). *Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ: οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας οὐ χράματι ἀλλὰ πνεύματι: οὐδ' ὁ ἐπαινοῦσά ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ: καὶ ἡμᾶς οὖν τοὺς ἐξ ἔθνων (ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν ἡ περιτομὴ καὶ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ), ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκείνους: οἱ μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου προελθόντες, τοὺς σωματικούς ἐξέφυγον τυράννους: ἐπαγόμενοι δὲ ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς τοὺς ἀσεβεῖς τρόπους, πεπτώκασιν ἐν τῇ ἐρήμῳ εἰδωλολατρήσαντες. Ἡμᾶς δὲ ἀληθῶς ἐλυτρώσατο ἐκ τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐμνήσθη ἡμῶν ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν μᾶλλον ἢ ἐκείνων: οἱ μὲν γὰρ σώμασιν ἐδούλευον τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμεῖς δὲ ταῖς ψυχαῖς αὐταῖς δαιμόνων ἤμεν ταπεινωμένοι. Τοσοῦτον δὲ ἐστὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ὡς μὴ μόνον κἄδυσθαι τῶν θεοσεβῶν, καὶ τῶν αὐτῷ πλησιαζόντων φροντίζειν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἅπαξ ἀπλῶς τῶν ἐπὶ γῆς τὴν πρόνοιαν ποιεῖσθαι, καὶ οὐ λογικῶν μόνων ἀλλὰ καὶ ἀλόγων, ὡς ἐπιχορηγεῖν τροφὰς πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ζώοις, ἐκάστω τε γένει τὰ πρόσφορα, καὶ τὰ κατάλληλα πρὸς τὴν ζωὴν δωρεῖσθαι, ἐντεῦθεν τε πάλιν εἰς οὐρανὸν διίηκειν. Διόπερ ὁ λόγος μετὰ τὸ φάναι, Ὅ δίδους τροφήν πάσῃ σαρκί, ἀναπέμπει ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν, αἰθῆς λέγων: Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.*

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

Ὁ παρὼν ψαλμὸς, ἀνεπίγραφος ὑπάρχει παρ'

duco. Nam et Eusebius conspirare cum Cyrilli aliorumque sententia videtur.

(12) Cod. τρόπος.

multitudo gentium ingressa fuerit, et secundus Christi adventus acciderit. Tunc enim magna apparebit gloria Domini. Namque imperativo modo vel optativo, futura interdum denotantur secundum peculiarem Hebræorum consuetudinem. — Vaticinatur diffusum iri per omnes gentes Dei notitiam; Cuncti enim, inquit, reges terræ constabunt tibi, audientque omnia verba oris Dei, et cantabunt in viis Domini. Hæc autem nonnisi post Servatoris nostri prædicationem exitum nacta sunt. Viæ autem virtutes sunt, quæ ad Dei notitiam perducent.

VERS. 6. *Excelsus Dominus et humilia respicit.*

Quæ propheticus spiritus in ipso et per ipsum locutus fuerat, David cognoscens, lætatur quia Deus humilia respicit, et pressuris ejus protector adest.

VERS. 7. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, etc.*

Clarius Symmachus dixit: *Si ambulavero in medio tribulationis, conservabis me: contra anhelantes inimicos meos manum tuam extendes, servabitque me dextera tua. Dominus rem pro me conficiet.*

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1. *Domine, probasti me, et cognovisti me.*

Quoniam igitur nostræ quoque vitæ tempus habet dimensa a Deo intervalla, universum vitæ meæ tempus, inquit, viamque hactenus confectam ipse scrutatus es.

VERS. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me.*

Superat, inquit, vires meas, et extra meam comprehensionem est horum cognitio, ita ut ea neque excogitare neque enarrare queam. Quantumvis enim dixerō, ea parvâ ac minima præ divina potentia fuerint, cujus comprehensio meam fugit tenuitatem, imo omnium virium defectum.

VERS. 16. *Imperfectum meum viderunt oculi tui.*

Quod nondum feci, inquit, tanquam jam factum intueris; et nondum natos, tanquam jam in lucem editos nosti. Potest autem dupliciter intelligi innocentia mea, et malitiæ carentia, nulla indigens inquisitione. Nam curiosa observantia dici opus potest: est autem imperfecta anima, quæ nondum virtute et scientia informata fuerit.

VERS. 19. *Viri sanguinum, declinate a me.*

VERS. 20. *Accipient in vanitate civitates tuas.*

Cum dixisset (v. 17): *Mihi vero nimis honorati sunt amici tui, Deus; merito inimicos Dei detestatur atque a se removel. Imo cum item dixisset fore tempus, quo peccatores Deus ipse interficiet, jam nunc illos procul se arceat, ne quid habeat cum illis commune, neque ex ipsorum propinquitate detrimentum capiat. Namque ad contentiosos sermones et controversias, incassum tuas civitates accipient, vocabulo civitatum divinas Scripturas significans, quas frustra sumunt heterodoxi, et non ut*

πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Σωτήρος γένηται παρουσία· τότε γὰρ ὀφθήσεται μεγάλη τοῦ Κυρίου ἡ δόξα· προστακτικῶς δὲ καὶ εὐκτικῶς ἔσθ' ὅτε τὰ μέλλοντα δηλοῦται, κατὰ τινα τῶν Ἑβραίων συνήθειαν. — Προφητεύει περὶ τῆς μελλούσης ἐξαπλοῦσθαι εἰς πάντα ἔθνη τοῦ Θεοῦ γνώσεως· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅτε πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐξομολογήσονται σοὶ καὶ ἀκούσονται πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματος Θεοῦ, καὶ ὅτι ἔσονται ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν τέλους τετύχηκεν. Ὅδοι δὲ εἰσὶν αἱ ἀρεταί, αἱ φέρουσαι ἐπὶ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἵψηλός Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ.

Τὰ ὑπὸ τοῦ προφητικῶν πνεύματος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ λαληθέντα μαθὼν ὁ Δαυὶδ, θαρρῆει ὡς ἐφορῶντος τὰ ταπεινὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῷ συνασπιζομένου.

Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσης με, κ. τ. λ.

Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος ἔφη· Ἐὰν πορευθῶ διὰ μέσης θλίψεως, περισώσεις με· κατὰ τῆς ἀναπνοῆς τῶν ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς χεῖρά σου, καὶ σώσει με ἡ δεξιὰ σου· Κύριος ἐπιτελέσει ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ'.

Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσάς με.

Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἔχει τινὰ διαστήματα μεμετρημένα παρὰ Θεοῦ, πάντα μου τῆς ζωῆς τὸν χρόνον, φησὶ, καὶ τὴν ὁδὸν ἐν διήλθον αὐτὸς ἐξιχνίασας.

Ἐθανουμαστώθῃ ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ.

Ἐπιθαίνει, φησὶ, τὴν ἐμὴν δύναμιν, καὶ ἐπέκεινέ ἐστιν τῆς ἐμῆς καταλήψεως ἡ τούτων γνῶσις, ὡς μὴ δύνασθαι με ἐξευρεῖν μηδὲ ἐξαιρεῖν αὐτά. Ὅσα γὰρ ἂν εἴπω, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα τυγχάνει τῆς θεϊκῆς δυνάμεως, ἧς κατάληψις τὴν ἐμὴν σμικρότητα καὶ οὐθενίαν διαφεύγει.

Ἀκατέρραστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ σου.

Τῆ μήπω πραχθέν μοι, φησὶν, ὡς ἤδη τελεσθὲν καθορᾶς, καὶ τοὺς τέως μὴ τεχθέντας, ὡς ἤδη τεχθέντας ἐπίστασαι. Δύναται δὲ νοεῖσθαι διχῶς τὸ ἀκακὸν καὶ ἀπόνηρον, καὶ ἀνεξέταστόν μου· ἔργον γὰρ ἡ πέρνοια λέγεσθαι ὀφείλει· ἀκατέρραστος δὲ ἐστὶ ψυχὴ ἡ μήπω δι' ἀρετῆς μορφωθείσα καὶ γνώσεως.

Ἄνδρες αἱμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ. Λήφονται εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου.

Εἰπὼν, Ἐμοὶ δὲ ἅπαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός, εἰκότως τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ παρατείνεται καὶ ἀπελαύνει ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ μνημονεύσας ὅτι ἔσται τις καιρὸς ἐν ᾧ τοὺς ἀμαρτωλοὺς αὐτὸς ὁ Θεός ἀποκτενεῖ, ἐντεῦθεν ἤδη καὶ τούτους ἑαυτοῦ μακρὰν ἐλαύνει, ὡς ἂν μὴ κοινωνῶς αὐτῶν γένοιτο, μηδὲ ἐκ τοῦ πλησιάζειν μετάσχη τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς ἐριστικούς λόγους καὶ ἐριδας, τὰς σὰς εἰς ματαιότητα λήφονται πόλεις, τὰς θείας Γραφᾶς πόλεις χρηματιζούσας, ματαίως δὲ ταύτας λαμ-

βάνουσιν οἱ ἑτερόδοξοι, καὶ οὐχ ὡς δεῖ (13)· ἀποστρέψομαι· καὶ ἐκκλίνω ἀπ' αὐτῶν.

Δοκίμασόν με, ὁ Θεός.

Εἰπὼν ἐν ἀρχῇ, Κύριε, ἐδοκίμασάς με καὶ ἔγνωσάς με, νῦν ὡς μὴπω δοκιμασθεὶς ἔφη, *Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ γινώθι τὴν καρδίαν μου.* Καὶ τότε μὲν εἰρηται, *τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοῖνόν μου ἐξιχνίασας, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προείδες·* ἄρτι δὲ, *Ἐτασόν με; καὶ γινώθι τὰς τρίβους μου·* μὴποτ' εὖν οὐκ ἐναντία λέγει. Τότε γὰρ ἀπλῶς δεδοκιμάσθαι καὶ ἐγνώσθαι εἶπε, νῦν δὲ εὐχεταὶ δοκιμασθῆναι, ὅπως γνωσθῇ ἡ καρδία αὐτοῦ· μείζον γὰρ τὸ καθαρὸν καὶ εὐθὲς τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀπλῶς καθαρὸν καὶ εὐθὲς ὑπάρχειν· καὶ ὑπεραίρει τοῦ ἀπλῶς δοκιμασθέντα γνωσθῆναι τῷ δοκιμασθῆναι ἐπὶ τῷ γνωσθῆναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπλῶς προοραθῆναι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, μείζον τὸ γνωσθῆναι τὰς τρίβους ἐτασθέντας αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἰδὲ εἰ εἶδες ἀνομίαν ἐν ἔμοι, τουτέστιν ἐν ἔξει καὶ διαθέσει μου.* Φέρεται καὶ οὕτως· *Καὶ ἰδὲ εἰ ὁδοὺς ἀνομίας ἐν ἔμοι·* τουτέστι, κατανόησον εἰ ὠδευσέ ποτε ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀνομία, ὡς ἔχνη τῆς ὁδοῦ αὐτῆς μείναι παρ' ἔμοι. Ὅμως δὲ καὶ εἰ τοσαύτη ἐκ σοῦ καὶ διὰ σὲ κατώρθωται μοι ἀναμαρτησία, ἀλλ' οὖν σὺ ὠδήγησάς με ἐν ὁδοῦ αἰωνίᾳ, ἐπὶ ἀθανάσιαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀγούση.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘ.

Πεσούνται ἐπ' αὐτοὺς ἄνθρωποι πυρός.

Δίκην γὰρ ὑφέξει πρὸς αὐτοῦ, νόσον ἔχων τοιαύτην.

Ἄνδρα ἄδικον κακὰ θηρεύσει εἰς διαφθοράν.

Τὶ δὲ ἐστὶν εἰς διαφθοράν; ὅτι πολλοὶ θηρεύονται εἰς σωτηρίαν, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν· ἀλλ' οἱ γε πονηροὶ ὅταν ὑπὸ τῆς κακίας θηρεύονται καὶ φθορᾶς· πᾶς γὰρ ἄδικος, ὡσπερ ὑπὸ οἰκειᾶς νόσου διαφθαρεὶς ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας, δίκην ὑφέξει τὴν προσήκουσαν· ἰκανὴ γὰρ ἐστὶν ἀντὶ πάσης τιμωρίας τὴν ἔχουσαν αὐτὴν ψυχὴν διαφθεῖραι.

Ἐγνων ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τοῦ πτωχοῦ.

Ἐντεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφελῆθεις τὸν πατέρα φησὶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· *Τέλος λόγου τὸ πᾶν ἄκουε, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἀξεί ὁ Θεός εἰς κρίσιν, ἐν παντὶ παρεωραμένον, ἐὰν τε ἀγαθόν, ἐὰν τε πονηρόν·* καὶ νῦν γὰρ, φησὶν, ὡς κρινεῖ ὁ Θεός ἐκδικῶν τὸν νῦν καταπονούμενον πᾶντα καὶ πτωχόν. Ἐπὶ χρηστὸν δὲ μετὰ ταῦτα τέλος κατέστρεψε τὸν ψαλμὸν· διὸ καὶ *Εἰς τέλος ἐπιγράφεται, τὴν ἀποκειμένην τοῖς δικαίοις λέγων ἐλπίδα.* Ὁ δὲ Σύμμαχος, παρὰ τῷ προσώπῳ σου, λέγει. Τὶ δὲ κρείττον τοῦ κεκαθαρμένη διανοίᾳ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὄραν τὸν Θεόν; κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος μακαρισμὸν εἰπόντος· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται·* οὗ τυχόντες εὐχαριστήσουσιν.

⁴² Eccle. xii, 13, 14. ⁴³ Matth. v, 8.

(13) Insignis Eusebii sententia de sacris libris, nihil utilitatis apud hæreticos habentibus
PATROL. GR. XXIV.

oporteret. Hoc ego hominum genus aversor et fugio.

Proba me, Deus.

Quum initio dixisset, *Domine, probasti me et cognovisti me*, nunc eeu nondum probatus ait : *Proba me, Domine, et scito cor meum.* Et tunc quidem dictum fuit : *Et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævividisti*; nunc vero, *Scrutare me, et cognosce semitas meas.* Neutrubi tamen contraria loquitur. Tunc enim simpliciter exploratum se et cognitum dixit; nunc vero orat explorari se. Majus enim quid est, purum rectumque habere cor, quam simpliciter esse purum et rectum. Longeque præstat cognito per explorationem simpliciter homini, ille qui probatus est per cordis cognitionem. Rursus majus quid est, si viæ ejus exploratæ noscantur, quam si tantummodo prævideantur. Idecirco addidit : *Et vide an via iniquitatis in me sit*, id est in habitu ac genere vitæ meæ. Fertur et alia explanatio : *Et vide num via iniquitatis in me sit* : id est, observa an aliquando iniquitas in me sit grassata, ita ut vestigia semitæ ejus in me supersint. Nihilominus etsi tanta fuit ex te et per te innocentia mea, tu tamen mihi dux es in via æterna, quæ ad immortalitatem incorruptibilitatemque perducit.

PSALMUS CXXXIX.

VERS. 11. *Cadent super eos ignis carbones.*

Pœnam quippe a Deo referet, qui hujusmodi morbo laborat.

C VERS. 12. *Virum injustum mala capient ad corruptionem.*

Quid est ad corruptionem? nempe quia multi capiuntur ad salutem, ut illi qui ab apostolis sanctisque viris. Verumtamen illi improbi sunt qui a malitia capiuntur et corruptela. Quivis enim injustus tanquam intimo morbo corruptus nequitia sua, pœnam congruam perferet. Namque ad corrumpebant animam, cujusvis pœnæ loco, nequitia sufficit.

VERS. 13. *Cognovi quia faciet Dominus judicium inopis.*

Hinc Salomon Patri suffragans ait in Ecclesiaste : *Finem summamque totius sermonis audi*; nempe quod omne factum adducet Deus in judicium, de omni abscondito, sive id bonum fuerit, sive malum ⁴⁴. Et nunc enim, inquit, judicabit vindex Deus de paupere oppresso et de inope. Felici mox sine psalmo concludit (ideoque et in titulo scriptum est *In finem*) repositam justis spem recitans. Symmachus autem, *apud faciem tuam*, dicit. Quid vero præstantius quam puro corde Deum coram spectare? prout dixit Servator : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ⁴⁵! quam rem adepti, gratias agent.

PSALMUS CXL.

Psalmus hic parem ac superior titulum gerit. Est autem Davidis, eandemque vim precis continet. Hoc tamen amplius habet, quod magis est dogmaticus, et plura atque utiliora sub initio docet. Ait igitur: *Clamavi*. Haud sane magna voce et clamore usum esse psalmistam, credere decet; nam silentes quoque audit Deus. Sic etiam Moysi traditur dictum: *Quid ad me clamas*⁴⁴? Sed qui magna dogmata a Deo didicerat, eximio animi affectu fideque aliquid a Deo petens, ita ad eum clamabat. Quare et fidenter ait: Quoniam talis sum, et ita clamo, attende voci meæ dum ad te clamo. Quippe qui puram habeo non mentem tantummodo, sed et labiorum vocem a mendacio, perjurio et convicio. His etiam consequenter addit:

VERS. 2. *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.*

Hoc intelliges ex dicto Apostoli: *Volo viros orare levantes puras manus, sine ira et murmurationibus*⁴⁵; namque et ille tam cogitationum facit mentionem quam actuum. Verum impii nequaquam manus sustollunt. Ideo dictum est illis: *Cum manus vestras ad me extenditis, faciem meam a vobis avertam*⁴⁶. Oportet vero in altum actus sustollere, atque eos prout Deo placuerit perficere.

VERS. 4. *Ne declines cor meum ad malitiæ sermones, ad excusandas excusationes in peccatis.*

Ne subverti sinas atque in contrarium inclinari donatam semel a te mihi mentem. Pro, *ad excusandas excusationes in peccatis*, Symmachus edidit, *ad cogitandas iniquas cogitationes*, clarius equidem dictionis mentem exprimens. Deinde Psalmista ad praxim revertitur dicens, *cum hominibus operantibus iniquitatem, et non combinabo cum electis eorum*. Pro quo rursus Symmachus clarius Interpretatus est dicens: *Cum hominibus operantibus iniquitatem, ne dulcibus quidem ipsorum convescar*. Non ero, inquit, cum istis, si tu, Domine, custodiam ori meo posueris, et præparatum mihi thesaurum conservaveris. Electi porro eorum, credendi sunt illi qui malorum actuum suorum prætextus quærunt, qui peiores sunt illis qui sine prætextu palamque peccant.

VERS. 6. *Absorpti sunt juncti petrae iudices eorum.*

Symmachus autem: *Adhuc enim oratio mea intra nequitias illorum: evellentur petrae manibus iudices eorum: audient verba mea dulcissima. Sicuti agricola cum terram frangit, ita ossa vestra dissipata sunt secus inferos*. Nunc vero rationem reddit, cur cum peccatoribus non combinet: sufficit enim illorum societas ad animam meam dissipandam, atque ad ipsorum nequitiam mihi insinuandam. Jam

⁴⁴ Exod. xiv, 15. ⁴⁵ I Tim. ii, 8. ⁴⁶ Isa. i, 15.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜ'.

Ἀκολουθῶς τῷ προάγοντι ψαλμῷ καὶ οὗτος ἐπιγράφεται· ἔστι δὲ τοῦ Δαυὶδ, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῆς προσευχῆς δύναμιν. Ἐχει δὲ τι πλεον οὗτος δογματικώτερος ὢν, καὶ πλεονα καὶ ὠφελιμώτερα διὰ τῆς ἀρχῆς παιδεύων· καὶ φησὶν· Ἐκέκραξα· οὐ πάντως φωνῆ μεγάλη καὶ βοῆ κεχρησθαι αὐτὸν προσήκει ὑπολαμβάνειν· καὶ σιωπῶντων γὰρ ἀκούει ὁ Θεός· οὕτω καὶ Μωϋσῆ λέγεται εἰρηκέναι· *Τί βοῆς πρὸς μέ;* Ἄλλ' ὁ μέγαρα δόγματα περὶ Θεοῦ κεκτημένος, ὑπερβαλλούση τε διαθέσει καὶ πίστει αἰτῶν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐκέκραξε πρὸς αὐτόν· διὸ καὶ θαρσῶν φησιν· Ἐπειδὴ τοιοῦτός εἰμι, καὶ τοιαῦτα βοῶ, πρόσχες τῇ φωνῇ μου ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς σέ· ὡς καθαρὰν ἔχων οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν χειλέων φωνὴν ἀπὸ ψεύδους, ἐπιπορκίας τε καὶ λουδορίας. Οἷς καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγεν·

Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσιὰ ἑσπερινή.

Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ λέγειν τὴν Ἀπόστολον· *Βούλομαι τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐκαιροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κάκενος γὰρ ὁμοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευσε, καὶ τῶν κατὰ πράξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐπαίρουσι· διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς· Ὅτι ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν· ἐπαίρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πράξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ Θεῷ ἐπιτελεῖν.*

Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πορνείας, τοῦ προφασίσσασθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις.

Μὴ συγχωρήσης παρατραπήναι καὶ παρακλιθῆναι εἰς τὸ ἐναντιὸν τὴν ἅπαξ ἀπλῶς κατασκευασθεῖσάν μου διάνοιαν· ἀντὶ δὲ τοῦ, *προφασίσσασθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις*, ὁ Σύμμαχος, ἐννοεῖν ἐννοίας παρανόμους ἐξέδωκε, σαφέστερον ἐρμηνεύσας τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἶτα πάλιν μεταβαίνει ἐπὶ τὸ πρακτικὸν φάσκων, *σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν, καὶ οὐ μὴ συνδυάσω μετὰ τῶν ἐλεγκτῶν αὐτῶν*. Ἀνθ' οὗ πάλιν ὁ Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμηνεύσεν εἰπὼν, *σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις ἀδικίαν, μηδὲ συμφάγοιμι τὰ ἡδῶα αὐτῶν*. Οὐκ ἔσομαι γὰρ, φησὶν, ἅμα τούτοις, ἐὰν σὺ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματι θέλῃς, καὶ τὸν προκατασκευασθέντα μοι θησαυρὸν διατηρήσης. Ἐκλεκτοὶ δὲ τούτων εἶεν οἱ σκηπτόμενοι προφάσεις ἐφ' οἷς δρῶσι κακῶς· χειρόνων ὄντων τῶν ἀνευ προφάσεως, καὶ ἀνεπικαλύπτως ἀνομούντων.

Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν.

Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐτι γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐν τῶς τῶν κακιῶν αὐτῶν· ἐκτελήσονται ἐν χειρὶ πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν· ἀκούσονται ῥήσεις μου ἡδίστας· ὡς περὶ γεωργός· *ὅτι ἂν ῥήσῃ τὴν γῆν, ὡς ἐσκορπίσθη ὑμῶν τὰ ὄστα παρὰ τὸν ἄδην*. Τὴν αἰτίαν δὲ νῦν ἐπάγει· τοῦ μὴ συνδυάζειν ἀμαρτωλοῖς· ἱκανὴ γὰρ αὐτῶν ἡ κοινωνία, φησὶ, διασκορπίσαι μου τὴν ψυχὴν, καὶ τῶν κακιῶν αὐτῶν ἔδην

ἀπολαβεῖν· τὸ δὲ ἐκτελήσονται δηλοῖ, ὅτι καὶ τοὺς A
 εαυτῶν ἄρχοντας καὶ κριτὰς ἴδωσι κατασπωμένους ἐκ
 βίβλων, ὡσπερ ἀποσιλλομένους δυνάμει τοῦ στερεοῦ
 λόγου.

Μὴ ἀντανέλης τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἀντανέλης, μὴ ἀποκε-
 νώσης, τουτέστι, μὴ συγχωρήσης τὸν ἀποκειμένον ἐν
 τῇ ψυχῇ μου ἀγαθὸν θησαυρὸν ἀποκενωθῆναι· τότε
 γὰρ ἀφ᾽ ὧδως ἀπελεύσομαι, φησὶν, ὅτι ἂν ἁμαρτωλοῖ
 τοῖς ἑαυτῶν περιπαρῶσι δικτύοις.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ΄.

Συνέσεως τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπη-
 λαίῳ, προσευχή.

Καὶ ὁ νῆς ὁμοίαν ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως· Εἰς
 τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογρα-
 φίσαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου B
 Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον. Κεῖται δὲ ἡ ἱστορία ἐν τῇ
 πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἀνέβη Δαυὶδ ἐκείθεν,
 καὶ ἐκάθισεν ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῖς ὄχυροῖς Ἐγ-
 γαδδί· καὶ ἐγένετο ὡς ἐπέστρεψε Σαούλ ὀπισθεν
 τῶν ἀλλοφύλων· καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες,
 Ἴδου Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἐγγαδδί. Καὶ παρέλα-
 βε Σαούλ τρισχιλλίους ἄνδρας, ἐκλεκτοὺς ἐκ παρ-
 τὸς Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη τοῦ ζητεῖν τὸν Δαυὶδ
 καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐπὶ πρόσωπον
 τῆς θήρας τῶν ἐλάφων· καὶ ἦλθον εἰς τὰς μάν-
 δρας τῶν προβάτων ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὸ σπή-
 λαιον· καὶ εἰσῆλθε Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον ἀπο-
 κοινῶσαι (14) τοὺς πόδας αὐτοῦ· καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ D
 σπηλαίου ἐκάθηντο.

Προεγράφη ἡ ἱστορία ἡ περὶ Σαούλ καὶ τοῦ σπη- C
 λαίου· τὸ δὲ τοῦ Δαβὶδ ὄνομα διαφόρως ἐρμηνεύεται,
 ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, καὶ διαφόρως λαμβάνεται·
 ὅτε γὰρ εἰς πρόσωπον τοῦ Κυρίου εὐρήσεις, οὕτω κει-
 μένον ἐρμηνεύεται πεποθημένος· ὅτε δὲ εἰς πρό-
 σωπον τῶν ἁμαρτανόντων καὶ ἐπιστρεφόντων, ἐρμη-
 νεύεται ἐξουθενημένος, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ.
 Νῦν τοῦ Δαυὶδ ὄνομα λαβεῖν ἔστιν εἰς τὸν λαὸν τὸν
 ἡμαρτηκότα καὶ εἰς σύνεσιν ἐλθόντα, καὶ ἐν σπηλαίῳ
 αὐτὸν κατακλείσαντα, καὶ προσευχόμενον μετὰ δα-
 κρύων ἰσχυρῶς, καὶ ἐξομολογούμενον, ὡς καὶ αὐτὸ τῆ
 ἰτίγραμμά τοῦτο δηλοῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς ταῦ-
 τα διδάσκει.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου.

Σφόδρα καταλήλως τῇ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου D
 συνοχῇ καὶ ταῦτα λέλεκται· ὅσον γὰρ ἐπ' ἀνθρώποις
 ἔνδον ἐν τῷ σπηλαίῳ συνεχόμενος, παντὸς δρασμοῦ
 καὶ φυγῆς ἐπεκέκλειστο, οὔτε μίαν τε παρῆν αὐτῷ
 βοηθείαν ἐλπὶς· ἀλλ' οὐδὲ ἦν ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυό-
 μενος ἢ ἐπιζητῶν. Ὁρῶν δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
 νεητοὺς ἐχθροὺς, ὅλον τοῦτο κατεργασαμένους, λέγω
 δὲ τὸ εἰσελθεῖν Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὲρ τοῦ συλ-
 ληφθῆναι τὸν Δαυὶδ, εἰκότως ἔλεγεν τὸ, Ἐκρυψαν
 παγίδα μοι. Ἄλλ' οὐ προκωρῆσαι αὐτοῖς τὰ τῆς
 παγίδος διὰ τὴν προκειμένην προσευχὴν· θαρσῶν δὲ
 τῇ τοῦ βίου αὐτοῦ πορείᾳ, ταῖς τε πράξεσι καὶ ταῖς

·1 Reg. xxiv, 1-4.

(14) Ita cod. Sed num pro ἀποκινῶσαι?

verbum *evellentur* demonstrat, fore ut suos prin-
 cipes judicesque radicitus exstirpatos cernant,
 evulsos veluti fortis verbi virtute.

VERS. 8. *Ne auferas animam meam.*

Symmachus pro *auferas* dicit, *ne evacues*, id est,
 ne sinas repositum in anima mea thesaurum eva-
 cuari. Tunc enim securus, inquit, abibo, cum suis
 ipsis peccatores implicabuntur retibus.

PSALMUS CXXLI.

VERS. 1. *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca;*
oratio.

Similem huic quinquagesimus quoque sextus
 psalmus titulum habet, nempe : *In finem, ne cor-*
rumpas, Davidi in tituli inscriptionem, cum a facie
Saulis fugeret in speluncam. Exstat autem historia in
 primo Regnorum libro. *Et ascendit illuc David,*
conseditque in locis munitis Engaddi. Contigitque,
 ut revertenti Sauli de alienigenarum persecutione,
 diceretur ei : *Ecce David in deserto Engaddi est.*
Sumptis ergo Saul tribus hominum delectorum milli-
bus ex universo Israele, perrexit ad investigandum
Davidem ejusque comites, ad locum qui dicitur venatio
cervorum : veneruntque ad caulas ovium. in via
quæ ad specum ducit. Ingressusque est Saul ad pur-
gandos pedes suos in specum. Et David comitesque
ejus in interioribus antri partibus latebant 47.

ἄνδρες μετ' αὐτοῦ ἐν μέρεσι τοῖς ἐσωτέροις τοῦ

Supra scripta jam fuit Saulis historia atque spe-
 luncæ. Davidis autem nomen varie interpretari licet,
 ut sæpe jam diximus varieque intelligitur. Nam
 cum de homine Dei dictum invenies, tunc sic po-
 situm, significat *desideratum*. Cum autem in per-
 sona peccantium et tamen resipiscentium usurpa-
 tur, tunc *spretum* interpretatur propter ejus pec-
 cata. Nunc Davidis nomen de populo peccatore
 adhibetur; resipiscente tamen, et in specu se con-
 cludente, et cum lacrymis valide orante et consten-
 te, ut ipsa inscriptio demonstrat. Psalmus quoque
 ipse eadem docet.

VERS. 4. *In deficiendo ex me spiritum meum.*

Convenienter admodum et temporis et loci an-
 gustiis hæc quoque dicta fuere. Nam quantum res
 humanæ ferebant, intra specum conclusus omni
 evadendi facultate effugioque carebat, nullaque
 erat auxilii spes, nec quisquam vitam ejus liberare
 satagebat. Videns autem animæ suæ intellectuales
 hostes huic negotio intentos, Saulem, inquam, in-
 tra specum ingressum ad capiendum Davidem, recte
 aiebat : *Lacusum absconderunt mihi.* Sed caruerunt
 effectu insidiariorum propter hanc precem. Ipse
 autem confusus vitæ suæ rationi, actibusque et viis
 quibus insulterat, injuste expulsus et oppugnatus,

dicit Deo : et tu cognovisti semitas meas.

VERS. 6. *Ad te, Domine, clamavi.*

Rursus hoc etiam loco clamare se fatetur, non simpliciter, sed ad Dominum. Alioqui nec fieri poterat ut vocem attolleret, præsente hoste. Jam vero in Deo tantammodo spem suam reposuisse confitens, a scopo non aberravit; etenim spes non confundit. Nam etsi aliqua viventium terra sit, equidem, inquit, fateor meam te solum esse spem. Tu enim spes mea es in terra viventium, ita ut, nisi te haberem, haud jam viventibus terræ incolis adnumerarer. Porro viventium terra, nequaquam hæc est quæ a nobis calcatur, mortis enim ea potius terra est, sed quam mites hæreditabunt, in qua omnes viventes æterna cum vita habitant.

VERS. 5. *Non erat qui cognosceret me. — Et non est qui requirat animam meam.*

Si quis ab iis, qui ecclesiis præesse existimantur, negligitur et nullatenus requiritur, tempestive hoc dicet; et quod sequitur addet, clamorem scilicet ad Deum, et se non sperare a principibus, sed a Domino; et portionem se habere in terra viventium, non autem in terra oblivionis.

PSALMUS CXLII.

Quicumque maximis tentationibus immodicisque pressuris urgetur, commode utetur præsentis prece. Propterea psalmus sine titulo est. Audit quidem omnes Dominus, paucos tamen exaudit. Cæteroqui si iis qui nos orant aurem præberemus, nostræ pariter preces audirentur. Certe qui cum fiducia orat, auditorem provocat Deum. Alii aiunt non esse sine titulo psalmum, sed inscribi: *Psalmus Davidi, cum eum filius persequeretur*: sed non in cunctis interpretationibus hoc ponitur. Attamen quæ hic dicuntur, non repugnant. Sed nihil obstat, quominus de Saulis persecutione hæc dicta fuerint.

VERS. 4. *Tedium passus est spiritus meus.*

Spiritus hominis tedium patitur, cum cor turbatur rememorans quomodo ininiicus prostraverit humi vitam ejus, eamque in tenebrosis locis constituerit ut mortuos sæculi. Turbatum, inquit, cor meum, passionem intus continuit, non adeo coincidens, ut palam cunctis extraneis foret ejus turbatio.

VERS. 5. *Memor fui dierum antiquorum.*

Quia et Moyses mandat dicens: *Recordamini dierum sæculi*⁴⁸; et David pariter ait: *Annorum æternorum memini, et consideravi*⁴⁹; recte sibi consulens hic, cujus cor turbatum est, recurrit animo ad antiquos dies suos, quibus ante turbationem felix erat, vel antiquas historias in mentem revocat: resumptaque rerum memoria, meditatur opera Dei, et manuum ejus facturas, non modicum ex antiquis lectionibus solamen capiens, dum ex ipsis

⁴⁸ Deut. xxxii, 7. ⁴⁹ Psal. lxxvi, 6.

Α ὁδοὶ αἷς ἐβάδιζεν, ἀδίκως ἐλαυνόμενος καὶ πολεμούμενος, φησὶ τῷ Θεῷ· καὶ σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου.

Πρὸς σὲ, Κύριε, ἐπέκραξα.

Πάλιν καὶ ἐνταῦθα κρᾶζειν ὁμολογεῖ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν Κύριον· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτῷ φωνὴν ἀφιέναι, πλησίον παρόντος τοῦ ἐχθροῦ· τὴν μόνην δὲ ἐλπίδα αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν ὁμολογήσας, οὐκ ἐξέπασε τοῦ σκοποῦ· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ κατεισχύει· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἔσται γῆ ζώντων, ὁμολογῶ, φησὶ, μηδεμίαν ἔχειν χώραν ἐν ταύτῃ ἢ σὲ μόνον τὴν ἐμὴν ἐλπίδα· σὺ γὰρ εἶ Θεός, ἡ μερίς μου ἐν γῆ ζώντων· ὡς εἰ μὴ σὲ εἶχον, οὐκ ἂν ἐξετάσθην ποτὲ ἐν γῆ ζώντων. Ζώντων δὲ γῆ, οὐχ ἡ πατουμένη νῦν πρὸς ἡμῶν, θανάτου γὰρ γῆ καὶ νεκρῶν αὕτη, ἀλλ' ἦν κληρονομήσουσιν οἱ πραεῖς· ἐφ' ἣ ζῶντες πάντες κατὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν διατρίβουσιν.

Οὐκ ἦν ὁ ἐπιγνώσκων με.—*Οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου.*

Ὁ ὑπὸ τῶν προδοσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν νομιζομένων ἀμελούμενος καὶ μηδὲως ἐκζητούμενος εὐκαίρως τοῦτο ἐρεῖ· καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιφέρει τὸ κεκρατὸς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἡγουμένοις, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, καὶ μερίδα ἔχειν ἐν γῆ ζώντων καὶ οὐκ ἐν ἐπιληησμένῃ γῆ.

ΨΑΛΜΟΣ PMB.

Πᾶς ὁ ἐν μεγίστοις πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν ὑπερβαλλούσαις ἐξεταζόμενος, εὐκαίρως χρήσαιο τῇ προκειμένη προσευχῇ· διὸ καὶ ἀνεπίγραφος ὁ ψαλμός. Ἄκουε μὲν οὖν πάντων ὁ Κύριος, ὀλίγων δὲ εἰσακούει· ἐὰν τῶν δεομένων ἡμῶν ἐπακούσωμεν, ἀκουσθησόμεθα καὶ αὐτοί· ὁ θαρσῶν δὲ τῇ ἑαυτοῦ προσευχῇ ἀπροσῆθη καλεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλοι δὲ φασὶ μὴ εἶναι ἀνεπίγραφον τὸν ψαλμὸν, ἀλλ' ἐπιγεγράφθαι, *Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς κατεδίωκεν*. Οὐ διὰ πασῶν μέντοι τῶν ἐρμηνειῶν πρόκειται τοῦτο· τὰ δὲ λεγόμενα οὐκ ἀλλότρια· οὐδὲν δὲ κωλύει περὶ τῆς ὑπὸ Σαοῦλ διώξεως εἰρησθαι αὐτά.

Ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ἀκηδιᾷ, ἐπειδὴν ἡ καρδία παραχθῆ μνησθεῖσα πῶς ὁ ἐχθρὸς ἐταπεινώσεν εἰς τὴν γῆν τὴν ζωὴν αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκάθισεν αὐτὴν ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροῦς αἰῶνος· παραχθεῖσα δὲ, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐν αὐτῇ, ἐνδὸν ἐπέσχε τὸ πάθος παντελῶς μὴ ἐκπεσοῦσα, ὡς εἰς φανερὸν ἔλθειν τοῖς πᾶσι, καὶ τοῖς ἐκτὸς γνωσθῆναι τὴν παραχθὴν.

Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Μωϋσῆς προστάττει λέγων, *Μνήσθητι ἡμέρας αἰῶνος*· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶ, *Καὶ ἐτη αἰώνια ἐμνήσθην, καὶ ἐμελέτησα*· εἰκότως θεραπεύων ἑαυτὸν ὁ παραχθεὶς τὴν καρδίαν, ἀνατρέχει ἐπὶ τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς παραχθῆς, ἐν αἷς κατώρθου, ἢ ἐπὶ τὰς παλαιὰς ἱστορίας· καὶ τὴν μνήμην ἀναλαβὼν, μελετᾷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν αὐτοῦ, οὐ μικρὰς τυγχάνων παραμυθίας ἀπὸ τῶν παλαιῶν

αναγνωσμάτων, μανθάνων ἐξ αὐτῶν, ὅτι τοὺς παλαιούς μετὰ μυρίας θλίψεις καὶ πειρασμούς ἐπασκέπτετο ὁ Θεός, καὶ ὅσας παρέσχεν αὐτοῖς θεραπείας τε καὶ εὐεργεσίας. Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς τῆς δημιουργίας λόγοις μελετῶν ἐθεραπεύετο τὴν ψυχὴν, παιδευόμενος, ὡς οὐκ ἔστιν ἀπρονόητος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, οὐδὲ ἀθεράπευτος ἡ τοῦ παραχθέντος ψυχῆ· ἐφορᾷ δὲ καὶ ἐφέστηκε πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν.

Διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου· ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι.

Μνησθεὶς τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ τῆς μελέτης τῶν θείων ἀναγνωσμάτων, τὰς χεῖράς μου, καὶ τὰς διὰ μετανοίας πράξεις καθαρὰς σοι ἐπιδεικνύς διεπέτασα, οὕτως διψῶν σου, ὁ Θεός, καὶ τῆς παρὰ σοῦ ἰάσεως, οὐ μόνον ὃν τρόπον εἰλαφὸς ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνυδρὸς καὶ ξηρὰ γῆ ὀρέγεται τοῦ ἐπ' αὐτὴν κατιόντος ὑετοῦ. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς, ὡς πρὸς σέ τὸν Θεὸν τοιαύτη ἔστιν· καθ' ἑαυτὴν γὰρ καὶ ὡς ἐν ἀνθρώπων συγκρίσει γόνιμος καὶ τεθλιυῖα καρπῶν ἀγαθῶν ὑπάρχει· σοὶ δὲ ἀνυδρὸς ἔστιν οὕτως, ὡς οὐ δικαίω θήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν.

Ταχὺ εἰσάκουσόν με, κ. τ. λ. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.

Ἐν τοῖς κατεπεύγουσι καιροῖς τῶν περιστάσεων ἦτοι ἐν διωγμοῖς ἢ τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις, ἐπειδὴν παρακινδυνεύει τινὸς ἡ ψυχὴ, ἐκλείποντος τοῦ ἐν αὐτῇ πνεύματος, καὶ τῆς καρδίας ἐν αὐτῇ ταραττομένης, προσήκει ὁμοίως τῷ Δαυὶδ λέγειν εὐχομένους τὰ Χριστοῦ, *Εἰσάκουσόν με, Κύριε*· οὐ μὴν ἐπὶ τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἀναγκαῖον κεκρῆσθαι. — Ἐφ' ὅσον μὲν τὸ πρόσωπόν σου καταξιοῖ με τῶν ἰδίων αὐτοῦ, τὸ φῶς σου ἔστιν ἐν ἐμοί, καὶ πᾶσα μου ἀπελήλαται σκοτία· ὥστ' ἂν εἰπαῖν· *Ἐσημειώθη ἐπ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε*· εἰ δὲ ἀποστρέψειάς ποτε τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, γίνομαι ἐν σκοτίᾳ ἐν ᾗ γίνονται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς λάκκον· ἐν ᾧ λάκκῳ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ καλούμενον σκοτία ἐξώτερον.

Ἀκουστὸν ποιήσόν μοι τὸ πρῶτ' ἐξ ἑλός σου.

Ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐλέους Θεοῦ δεόμεθα· δειρ γένοιτ' ἂν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐρηγορότως σχολάζοιμεν, καὶ μάλιστα κατὰ καιρὸν τὸν ἐωθινόν, ὥστε δύνασθαι λέγειν· *Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω.*

Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ᾗ πορεύσομαι.

Ἀπὸ τοῦ χαμαὶ κεῖσθαι τὴν ἐμὴν πρὸς σέ ψυχὴν ἀνατείναντι μετανοίας δεῖξον ὁδόν, ἢ τὴν ἄγουσαν μετὰ σώματος ἀπαλλαγὴν ἐπὶ τὰ οὐράνια (15)· θνητὸς γὰρ πῶς ἂν νοῆσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ; τάχα δὲ τις τὰς προτέρως ὁδοὺς Μωϋσεία καὶ τοὺς προφήτας βαδίσας, κατὰ τὸ, *Ἐπίτηε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίτους Κυρίου αἰωνίας*, μετὰ ταύτας τὴν ὁδὸν ζητῶν τὴν ἀγαθὴν, τῷ ταύτης ἐρεῖ πατρὶ, καὶ γινώσκοντι.

¹⁰ Psal. iv, 7. ¹¹ Psal. lxxii, 2. ¹² Jer. vi, 16.

(15) Vides hic de animabus sine corporibus etiam in caelum recipiendis sententiam; antiquissimi

A cognoscit, veteres illos plurimis pressuris ac tentationibus a Deo fuisse visitatos, et quanta hic remedia iisdem contulerit ac beneficia. Insuper dum rerum creationem secum reputat, animo recreatur, quia discit vitam hominum Providentia non destitui, neque suum turbatum animum remedio carere, cum omnibus inspectans praesit Dei Verbum, a quo contriti corde sanantur.

Vers. 6. Expandi manus meas ad te; anima mea sicut terra sine aqua tibi.

Dierum antiquorum propter divinas lectiones memor, manus meas poenitentiae operibus munitas ad te expandens, te sitiens, Deus, praebendamque a te curationem, non modo ceu cervus ad fontes aquarum, verum ut arida et sine humore terra depluentem in se imbrem exoptat. Etiam si vero anima mea est veluti sine aqua terra, erga te nimirum ita se habet; caeterum praeter aliis hominibus fertilis est, et bonorum fructuum non infecunda: tibi, inquam, est arida, quia non justificabitur coram te quisquam vivens.

Vers. 7. Cito exaudi me, etc. Ne avertas faciem tuam a me.

Urgentibus calamitatum temporibus sive persecutionibus extremisque discriminibus, cum alicujus anima periclitatur, deficientibus ejus viribus, conturbato corde, utile est cum Davide orantes dicere Christo: *Exaudi me, Domine*. Neque tamen in humanis negotiis hoc precum genere uti necessarium est.—Quandiu facies tua suo me respectu dignatur, lumen tuum in me est, atque omnes recedunt tenebrae; ita ut dicam: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*¹⁰. Quod si vultum tuum avertas, decido in tenebras quas ii patiuntur qui descendunt in lacum; quo in lacu nihil aliud est quam exteriores, uti appellantur, tenebrae.

Vers. 8. Auditam fac mihi mane misericordiam tuam.

Dei misericordia in tentationibus indigemus; quae ut nobis obveniat, vigilanter precibus vacemus, matutino praesertim tempore, ut dicere possimus: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*¹¹.

Vers. 8. Notam fac mihi, Domine, viam in qua ambularem.

Dum anima mea jacet humi prostrata, imploranti mihi poenitentiae viam ostende, quae post corporis depositionem ducit in caelum. Nam mortuus, quomodo vias suas cognoscet? Fortasse aliquis qui antiquiores vias, Moysem, inquam, et prophetas, decurrerit; juxta illud: *State in viis, et sciscitami de semitis Domini aeternis*¹²; post has, bonam denique viam quaerens dicet hujus patri, viarumque

Enseoti contra recentiorum Graecorum casodoliam.

illis idonearum perito : *Ostende mihi viam in qua ambularem* : quæ quidem annuente Patre semet ostendens ait diguis : *Ego sum via, nemo enim venit ad Patrem nisi per me* ¹⁶.

VERS. 11. *Propter nomen tuum, Domine.*

Simile hoc dictioni illi : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* ¹⁷. Non enim in semet ipsis oportet confidere. Qui autem tentationes fortiter toleraverit, his bonis potiri speret, utpote qui angusta ærumnosaque via iter fecerit.

VERS. 11. *Æquitate tua educes de tribulatione animam meam.*

Vere tribulatio animæ est, cum hominis vita ad terram prosternitur, et ipse in tenebris sedet. Prævis quoque cogitationibus et cupiditatum flamma anima ejus vexata affligitur, nemine ex his pressuris liberante, præter cordium conscium Deum. Sed et ille, cui deceptores negotium facessunt, turbatur animo magnopere, præsertim cum illorum sophismata haud valens coarguere, ne veritate depellatur timeat. Sed hujus animam Deus omni pressura eripiet, illuminans eam suisque radiis collustrans, atque ut in sua justitia vivat adjuvans, uti supra demonstratum fuit. Porro misericordia Dei destruentur inimici, non substantialiter, hoc enim fieri nequit, sed dempta iis facultate, qua justo homini adversantur, ejusque animam vexant. Sic enim requies justo erit, et extra bellum in pace deget. Mox provocans invocatum suum ad annuendum, addit : *Quia servus tuus ego sum*. Et quidem omni possessione gloriaque longe melius est servum esse Dei : cujus rei magnitudinem Servator quoque exposuit astantibus, dicens : *Vos me appellatis Dominum et Magistrum, et bene dicitis, sum enim* ¹⁸. Nihil demum tantopere hostes nostros fugat, quam spiritualis meditatio.

PSALMUS CXLIII.

Si hujus psalmi continentiam ad Davidem referas, præsertim quia in nonnullis exemplaribus inscribitur de Goliath, dices psalmum Davidi congruere, qui, ut est in historia, virum illum vicit non communi armatura, sed sua erga Deum fiducia : quo sibi magistro assumpto, tunc quidem Goliathum funda ictum interfecit; alias vero in agro feras stragulum interemit. Decuit vero potissimum hæc canere ad psalterium, cum manibus digitisque pro plectro utens, invisibiles dæmonas Saulem vexantes fugavit. Quod si ad quemvis justum hæc referantur, dices cunctas hominis Deo dilecti actiones in adversariorum potestatum exitium vergeret, Deo ipso has manuum operationes dirigente. Digitos ejus dicit, opera etiam minima humanæ vitæ denotans. Et quidem manuum suarum extensione Moyses Amalecitas in

¹⁶ Joan. xiv, 6. ¹⁷ Psal. cxiii, 1. ¹⁸ Joan. xiii, 13.

(16) In codice carioso lacuna suppletur recentiore manu φεγγόμενοι. Ego tamen malui φθει-

την ὁδὸν τῶν υἱῶν τὸ, Γινώρισόν μοι ὁδὸν ταύτην ἐν ἣ πορεύσομαι· ἥτις ἐπινεύσαντος τοῦ Πατρὸς ἑαυτὴν ἐμφανίζουσα λέγει τοῖς ἀξίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.

¹⁷ Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε.

Ὅμοιον τοῦτο τῷ, Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματι σου δὸς δόξαν· οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς χρὴ θαρβῆν. Ὁ δὲ τοὺς πειρασμοὺς ὑπομείνας γενναίως ἐλπίζέτω τούτων τυχεῖν, ὡς ἂν στενήν καὶ θελιμμένην ὁδεύσας.

¹⁸ Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξάξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου.

Ψυχῆς ἀληθῶς θλίψις τὸ ταπεινωθῆναι εἰς γῆν τὴν ζώην αὐτοῦ, καὶ ἐν σκοτεινοῖς αὐτὸν καθῆσαι· καὶ ὁ ὑπὸ λογισμῶν δὲ φαύλων καὶ πυρώσεως παθῶν ἐνοχλούμενος τὴν ψυχὴν θλίβεται· οὐδενὸς δὲ ἄλλου ἐν.. ν τοιαύτης θλίψεως ἐλευθεροῦντος, ἢ τοῦ τὸ κρυπτόν τῆς καρδίας εἰδότης Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπὸ διοχλήσεων ἀπατεῶνων τὴν ψυχὴν παρατρίβωνος θλίβεται ἂν· μεγάλως ὅτε μάλιστα, οὐ δυνάμει διελέγγειν τὰ σοφίσματα, εὐλαβεῖται μὴ ἀποσφαλῆ τῆς ἀληθείας· ἐξάγει δὲ ψυχὴν πάσης θλίψεως τοιαύτης, ἐπιλάμπων αὐτὴν καὶ καταλάμπων ταῖς ἰδίαις μαρμαρυγαῖς καὶ ἄγων αὐτὴν εἰς τὸ ζῆσαι κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὡς ἐναγχος ἀποπέδεικται. Ἐλέει δὲ Θεοῦ ἐξολοθρευθήσονται οἱ ἐχθροί, ὃ κατ' οὐσίαν φθειρόμενοι (16), ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἔξιν ἀποβαλόντες, δι' ἣν ἐχθροὶ τοῦ δικαίου καὶ θλίβοντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τυγχάνουσιν· οὕτω γὰρ ἐν ἀνέσει ἔσται ὁ δίκαιος ἀνευ πολέμου ἐν εἰρήνῃ διάγων. Ἐκκαλούμενος δὲ πρὸς τὸ ἐπινεῦσαι τὴν παρακαλούμενον, ἐπήγαγε τὸ, Ὅτι ὁ δοῦλός σου εἰμι ἐγώ. Κτημάτων δὲ καὶ αὐχημάτων τὸ μέγιστον χρηματίζαι Θεοῦ δοῦλον. Δεικνυσι δὲ τὸ μέγεθος τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ λέγων τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ· Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ Διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμι γάρ· οὐδὲν οὕτως ἀποδιώκει τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, ὡς θεωρεῖα πνευματικῆ (17).

ΨΑΛΜΟΣ PMΓ.

Εἰ μὲν ἀναφέρεις ταῦτα ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, μάλιστα ὅτι κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἐπιγέγραπται πρὸς τὸν Γολιάθ, ἐρεῖς ἀρμόζειν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν νενικησῆναι τὸν ἄνδρα οὐ τῇ κοινῇ παντευχίᾳ, πεποιθήσει δὲ τῇ ἐπὶ τὸν Θεόν· ὃν ὡσπερ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενος, τότε μὲν τὸν Γολιάθ τῇ σφενδόχῃ χαθεῖλε βαλὼν· ἄλλοτε δὲ τοὺς κατ' ἀγρὸν θήρας ταῖς χερσὶ πνίγων ἀνήρει. Ἐπρεπε δὲ μάλιστα ἐπὶ τῇ τοῦ ψαλτηριστοῦ ἀνακρούσει ταῦτα λέγειν αὐτὸν, ὅτι, ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς δακτύλοις ἀντὶ τοῦ πλήκτρον χροῦμενος, τοὺς ἀοράτους δαίμονας ἤλαυσε τῷ Σαουλ ἐνοχλοῦντάς. Εἰ δ' ἐπὶ πάντα δίκαιον ἀνάγοιτο τὰ ῥητά, ἐρεῖς πάσας τοῦ θεοφιλοῦς πράξεις καθάρσεων τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐνεργεῖν, τοῦ Θεοῦ διδασκάλου τῆς τοιαύτης τῶν χειρῶν ἐκτάσεως γινόμενου· τοὺς δὲ δακτύλους αὐτοῦ τὰς μέχρι τῶν

ρόμενοι.

(17) Animadvertite piæ meditationis laudem.

lus⁴⁸. De hujusmodi cantico dicta sunt et illa : *A Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra*⁴⁹. Insuper : *Psallant*, inquit, *psalterio decachordo*; practicam innuens vitam, anima simul et corpore operantem. Sunt enim quinque carnis sensus, quinque item animæ potentix, quibus corporei sensus moventur.

VERS. 10. *Qui dat salutem regibus.*

Qui cælorum regnum nos docuit, reges eos efficit qui illo digni fuerint, quibus etiam vi propria salutem confert; simulque recte agentes, extra peccati dominatum ponit. Utique Christus in Proverbiis dicit : *Per me reges regnant*⁵⁰. Hæc cernens Apostolus scribebat : *Sine nobis regnavistis, et utinam regnaveritis, ut et nos vobiscum coregnemus*⁵¹. Quoniam ergo his salutem Deus largitur, merito ipsi quoque Davidi spem bonam oraculum injicit, fore ut a peccatis, in quæ aliquando cecidit, redimatur. Nam Verbi Dei descensus Davidi quoque cum aliis beneficis existit, qui nativitati ejus in carne inserviit.

VERS. 10. *Qui redimit Davidem servum suum de gladio maligno.*

Gladius malignus, lingua est atheorum, et illorum sermones qui sophismata adversus Deum excogitant, ut animas interficiant. Manus autem filiorum alienorum, actus sunt et vita illorum qui Dei cultu alieni sunt; quorum os fabulosis figmentis et idolorum erroribus loquitur vanitates. Horum etiam dextera, id est vis operosior, avaritia et rapinis occupatur. Hujusmodi erant prioris populi homines, sicuti dictum est. Ex his jam nunc denuo orat David se eripi, ne pari peccatorum genere irretiat.

VERS. 12. *Quorum filii sicut novellæ plantationes in juventute sua.*

Non prioris tantummodo populi filii, sed omnium a Dei cultu alienorum, seu novæ plantationes sunt in juventute sua. Justi autem hominis caro infirma est, et ejus mentis fastus einortuus. Illorum, qui de circumcissione sunt, filix quoque meretricio more sunt exornatæ, ad templi imaginem ubi spiritus malus inhabitat. Ideo de illis dicit propheta : *Propterea inceperunt filii Sionis erecto collo, et cum nulis oculorum*⁵², et reliqua. Sancti autem homines templum Dei sunt, et Dei spiritus in ipsis inhabitat. Et illorum quidem pbundant redundantque penora thesaurizantium in terra et dicentium : *Destruam horrea mea et ampliora ædificabo*⁵³; horum contra thesaurus in celo est. Illorum oves secundæ ac numerosæ, bovesque crassi, cujusmodi in Ægyptu ubertate, nempe illi pulchra specie et eximias caribus quos vidit Pharao. Sed justi viri ovile puras animas, et bonas ac rationales oves complectitur. *χὰς ἀκεραίους, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριελήφε.*

⁴⁸ Hebr. viii, 13. ⁴⁹ Psal. xcvi, 1. ⁵⁰ Prov. viii, 15. ⁵¹ I Cor. iv, 8. ⁵² Isa. lvi, 10. ⁵³ Luc. xii, 13.

(19) Videsis Nicetæ Serrarum episcopi proœmiam a nobis editum ad catenam in Psalmos.

φησιν ὁ Ἀπόστολος· περὶ ταύτης λέλεκται τῆς φῶνης· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾠσμα καινόν, ᾠσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ἀλλὰ καὶ, Ψαλλῶσι, φησὶν, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ, τὸν πρακτικὸν αἰνιττόμενος βίῃ διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἐνεργούμενον· πάντε μὴ ὄντων σαρκὸς αἰσθητήρων, πάντε δὲ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, δι' ὧν τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος κινεῖται (19).

Τῷ δίδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσι

Ὁ διδάξας βασιλείαν οὐρανῶν, βασιλεῖς ἐργάσασθαι τοὺς καταξιωμένους αὐτῆς, οἷς δίδωσι τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· ἅμα δὲ κατορθώσασθαι τὸ μὴ βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἁμαρτίας· Χριστὸς δ' ἐστὶν ὁ ἐν Παροιμίαις λέγων· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσιν· ταῦτα εἰδὼς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψε· *Χωρὶς ἡμῶν ἔδρασεσθε, καὶ ὄψεσθε ὡς ἔδρασεσθε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*· ἐπεὶ οὖν τοῖς χαρίζεται ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, εἰκότως καὶ τῷ Δαυὶδ ἀγαθὰς ἐλπίδας ὑπογράφει τὸ λόγιον, ὡς λυτρωθησομένῳ ἀπ' ὧν πῦποτε πέπτωκεν ἁμαρτιῶν· ἡ γὰρ κάθοδος τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῷ Δαυὶδ εὐεργητικὴ γεγένηται, ὅτε διακονησαμένη τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ γενέσκει.

Τῷ λυτρωμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐκ βορραίας πονηρᾶς.

Ρομφαία πονηρὰ ἡ γλῶττά ἐστι τῶν ἀθίων, καὶ οἱ λόγοι τῶν τὰ σοφίσματα κατὰ τοῦ Θεοῦ μελετῶντων εἰς τὸ φονεῦν ψυχὰς· χεὶρ δὲ υἱῶν ἀλλοτρίων, πρᾶξις καὶ ὁ βίος τῶν ἀλλοτρίων τῆς θεοσεβείας, ὅτι ἐν μύθοις ἀναπλάσασθαι καὶ ταῖς περὶ εἰδῶν εἰσέναις τὸ στόμα λαλεῖ ματαιότητος· τοῦτων δὲ καὶ ἐξή, τούτέστιν ἡ πρακτικώτερα δύναμις, κατὰ τὴν ἐξίαν καὶ ἀρπαγὰς ἀσχολεῖται. Τοιοῦτοι δ' ἐν ἑνὶ καὶ οἱ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, καθ' ὃ εἴρηται· ἐπὶ τοῦτων οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔδη δεύτερον ὁ Δαυὶδ προσθῆναι εὐχεται, ἵνα μὴ ἀλλ' τοῖς ὁμοίοις ἁμαρτήμασιν· Ὡς οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.

Τοῦ προτέρου λαοῦ οἱ υἱοὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀλλοτρίων τῆς θεοσεβείας ὡς νεόφυτα ἔσταν ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν· τοῦ δὲ δικαίου ἡ σὰρξ ἐστὶν ἀσθενής, καὶ τὸ φρόνημά ἐστι νεοκρημένον· τοῦτων τῶν ἐκ περιτομῆς καὶ αἱ θυγατέρες ἑταιρικῶς εἰσι μεκοσμημέναι ὡς ἁμοίωμα νασοῦ ἐν τῷ πονηρῶν πνεῦμα ἐνοικεῖ· διὸ φησὶ περὶ αὐτῶν ἡ προφήτης· Ἄνθ' ὧν ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ἐν ὄψηλῳ τραχίλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ δὲ ἄγιοι νὰς εἰσι Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς· καὶ τῶν μὲν περιτεύει καὶ ὄπερχει τὰ ταμεία θησαυριζόντων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λεγόντων, Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μαζύνας οἰκοδομήσω· τῶν δὲ ἡ θησαυρός ἐστὶν ἐν οὐρανῷ· καὶ τῶν μὲν ἐστὶ πρόβατα πολύτοκα πληθύνοντα, καὶ βόες παχείς, ὅποιοι τῆς Αἰγύπτου εὐθηνίας· καλοὶ γὰρ τῷ εἶδει καὶ ἐκλεκτοὶ ταῖς σαρξὶν ἦσαν οὗς εἶδεν ὁ Φαραὼ· τοῦ δὲ δικαίου ἡ κοίμη ψυχὰς ἀκεραίους, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριελήφε.

Του [οικαίου] μὲν διὰ τὸ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἅμα καὶ μακάριοι οἱ υἱοὶ ὡσεὶ νεόφυτά εἰσιν ἐλαιῶν κύκλω τῆς τραπέζης αὐτοῦ· τῶν δὲ ἀλλοτρῶν οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἰδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. Κάκεινω μὲν οὐκ εἰσι θυγατέρες· τούτοις δὲ εἰσι κεκαλλωπισμένοι, περιεκοσμημένοι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ· κάκεινω μὲν εἰσιν υἱοὶ υἱῶν, τούτοις δὲ οὐχί· ἔτι ἐκείνω μὲν οὐκέτι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη· τούτων δὲ τὰ ταμεῖα πλήρη ἐξερευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο· καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ τοῖς τρεφομένοις ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς πατεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ οὐκέτι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη. Υἱοὶ οἱ ἀρετικῶν λόγοι, καὶ τὰ νοήματα ὡς νεόφυτα, διὰ τὴν καινοτομίαν· θυγατέρες αἱ λέξεις· κεκαλλωπισμένοι δὲ διὰ τὴν φράσιν, ναὸν οὔσαι τοῦ φρονήματος.

Ὅτι ἐστὶ κατάπτωμα φρασημῶν, κ. τ. λ.

Καὶ ἐν τῷ Ἰωβ εἶρηται· Διὰ τί ἀσεβεῖς ζῶσι, πεκαλιῶνται δὲ καὶ ἐν πλοῦτι; καὶ τὰ ἐφεξῆς· κληρὸν ἐπιφέρει· Ὅ μὴν καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβασθήσεται. Καὶ ἐν ἐβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ λέγεται· Ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὣν καὶ αὐτῶν ἡ λύσις ἐπάγεται ἐν τῷ, Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἀπόλωστο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγερομένων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΔ'.

Ὅτι δι' ὄργανου τοῦ καλουμένου ψαλτηρίου λέλεται τὰ προκείμενα, οὕτε δι' ὥδης, καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, Αἴνεσις ἐπιτέγραπται.

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σε.

Ἀρχὴ παρ' Ἑβραίοις τοῦ παρόντος στίχου τὸ βήθ (20). Διδάσκει δὲ ὅτι προσήκει ὡσπερ ὀφειλην ἐκάστης ἡμέρας τῷ Θεῷ τὸν ὕμνον ἀποδιδόναι. . μηδεμιᾶς ἡμέρας τῷ Θεῷ ὕμνον ὀλιγωρεῖν καὶ ἀπολιμπάνεσθαι (21). Διανοίξαι μὲν οὖν καὶ λογισμοῖς, καὶ αὐτῇ τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος δυνάμει αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑψοῦμεν καὶ εὐλογοῦμεν· χεῖλις δὲ καὶ θνητοῖς ῥήμασι τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα δοξάζομεν· Ἄει σέ, φησὶν, ὁμῶν διατελῶ, καὶ οὐδεμίαν ἡμοῖρον ἐάσω τῆς ὁμωπῆδος. Ἄντι δὲ τοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὁ μὲν Ἀκύλας εἰσέτι, ὁ δὲ Σύμμαχος διηνεκῶς ἡρμήνευσαν. — Ἀκόλουθα δὲ πάντα τοῖς προλαβοῦσι· εἰπῶν γὰρ εὐλογήσω καὶ ὑψώσω, δείκνυσιν ὡς οὐδὲν αὐτῷ προστίθεται ἢ παρ' ἡμῶν εὐφημία· εὐτοῦς δὲ λαμπρόνομεν, αἶνον δὲ εἰς τὸν αἶνον προσάγοντες.

Καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται.

Διὰ τούτων διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὰς ἀρετὰς, ὅσαι εἰς ἡμᾶς διήκουσιν, ἀφ' ὧν αὐτὸν καὶ γνωρίζομεν· τὰς γὰρ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀθεωρήτους ἡμῖν οὐσας καὶ ἀκαταλήπτους, οὐχ ὁλόν τέ ἐστι θνητῇ φύσει περιλαβεῖν. Ἄει δὲ εἰς ἡμᾶς φθάνουσαι τοῦ Θεοῦ ἀρεταί, ἀφ' ὧν αὐτὸν γινώσκομεν, αἱ φωναί εἰσιν αὐταί.

Justi viri, propterea quod Dominum timet, beati filii tanquam novellæ oleæ sunt circa mensam ejus. Sed alienorum a Deo hominum filii, novellæ sunt plantationes in juventute sua. Et priori quidem, filiæ non sunt; his autem specie pulchra et ornata: instar templi. Priori sunt filii filiorum; his nequam. Insuper priori non est arca, neque horreum; his autem promptuaria hac illac perfluentia. Atqui, secundum Evangelium, cœli volatilibus a cœlesti Patre nutritis non est promptuarium neque horreum⁶⁴. Filii, intelliguntur hæreticorum sermones, eorumque commenta tanquam novæ plantationes ob rei novitatem. Filiæ, intelliguntur vocabula pulchra et ornata ad loquendum, et veluti fastus templum.

B VERS. 14. Non est ruina maceræ, etc.

In Job quoque dicitur: Cur impii vivunt, et in divitiis consenscunt⁶⁵? et reliqua. Verumtamen subjicit: Tametsi impiorum lucerna exstinguetur⁶⁶. Et in septuagesimo secundo psalmo: Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns⁶⁷, et reliqua. Quorum solutio subjungitur his verbis: Quomodo reducti sunt ad solitudinem? subito perierunt ob inconsiderantiam suam. ceu somnium evigilantis mente defuit.

PSALMUS CXLIV.

Neque ad organum neque ad psalterium dictus fuit hic psalmus, neque cantici aut cujuslibet metri nomen habet, sed Laus inscribitur.

VERS. 2. Per singulos dies benedicam tibi.

C Initium apud Hebræos præsentis versiculi est littera *beth*. Docemur autem, oportere tanquam uniuscujusque diei debitum, hymnum Deo persolvere, nullo, inquam, die hymnodiam divinam negligere aut omittere. Et mente quidem, et cogitationibus, et ipsa spiritus vi Deum extollimus atque laudamus: labiis vero et perituris verbis Dei nomen glorificamus. Te, inquit, semper hymnis celebros, nullamque diem absque hymnodia prætermitto. Jam pro verbis, in *seculum sæculi*, Aquila interpretatus est, *usque adhuc*, Symmachus autem *continenter*. — Cuncta autem consentanea sunt prioribus. Nam cum dixerit, laudabo et exaltabo, significat nihil Deo addi a nostris laudibus. Nosmet potius illustramus, dum laudem laude connectimus.

VERS. 7. Et justitia tua exsultabunt.

His verbis declarat Dei virtutes, quatenus ad nos deveniunt, ex quibus eundem cognoscimus; virtutes, inquam, nobis superiores, invisibiles et incomprehensibiles, quas mortalis natura mente complecti nequit. Attamen Dei virtutes perpetua ad nos decurrentes, ex quibus eum cognoscimus, hæc totidem voces sunt.

⁶⁴ Matth. vi, 26. ⁶⁵ Job xxi, 7. ⁶⁶ ibid. 17. ⁶⁷ Psal. lxxii, 3.

(20) Nempe *תמיד*, in omni die.

(21) Observemus, teste Eusebio, hymnodiam quotidianam in Ecclesia consuetudinem.

VERS. 8. *Miserator et misericors Dominus, et reliqua.*

Cum nihil nos essemus, neque adhuc existentes, in lucem protulit. Deinde prava multa agentes, et superbo contemptu viventes, non pro meritis persequitur, sed miseretur, diuque nos vocat ad poenitentiam, quia mortem peccatoris non vult, sed magis ejus poenitentiam. Neque ita erga suos tantum se gerit, sed erga omnes omnino; est enim cunctis benignus.

VERS. 9. *Et miserationes ejus super omnia opera ejusdem.*

Quoniam miserationes ejus cunctis prevalent ejusdem operibus, consequenter dictum est: *Confiteantur tibi in omnia opera tua.* Debetur ei insuper, ut ipsæ quæ inanimæ existimantur creaturæ, voce propinodum emissa gratias ei agant, et confiteantur creatori suo. Participat enim sapientiam ejus unaquæque ab eo varie constructa creatura, et vim creationis mirabili artificio sentit. Specialiter vero præcipueque sancti ejus majorem laudis partem retribuunt: nam iis quæ cogitant atque agunt, regnum ejus prædicant, in antecessum id manifestantes, ut tanquam ei militantes, gloria sint regni ejus. Prædicabunt item connaturalem regno ejus dominatum, et quod unaquæque creatura ordinate ei subest. Cum sint benevoli hi qui gratia tua ad te per sanctitatem conversi sunt, bona sua sine invidia communicant per magisterium filii hominum. Rerum tantummodo, quæ humanam vitam excedunt, magister atque antecessor Christus est; cum ii qui adhuc filii hominum erant, magistri essent effecti ab iis quos ipse Christus erudiverat. Paulus igitur non ab hominibus, aut per homines, sed a revelatione Jesu Christi accepto Evangelio⁶⁶, idque edoctus, gentium doctor in fide ac veritate evasit. Quin adeo Servator ipse misit apostolos ad docendas gentes; quos antea monuerat ne quem magistrum in terra appellarent. Quæ ergo ab eo sancti discunt, hæc filii hominum notificant.

ἃ τοίνυν παρ' αὐτοῦ μανθάνουσιν οἱ ὅσιοι, γνωρίζουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς.

VERS. 14. *Fidelis Dominus in sermonibus suis.*

Fidelis Deus, non quasi fidem participans, sed quia fide dignus dicitur. Cuncta enim quæ dicit, nunt, juxta illud: *Ipse dixit: Nonne faciet, et non manebit*⁶⁷? Insuper illud: *Cælum et terra transibunt, sermones autem mei non præteribunt*⁶⁸. Justus item est, quatenus impertitur creaturis suis justitiam: sicuti etiam sanctus in iis, qui sanctitatem ejus participant. Denique sapientia Servator est in eo, qui instar ejus sapientes sunt.

VERS. 15. *Tu das escam illorum tempore opportuno.*

Ait etiam Eusebius Deum non tantum esse lapsorum medicum et confractorum sanantem, sed et

⁶⁶ Gal. 1, 1. ⁶⁷ Num. xxiii, 19. ⁶⁸ Luc. xxi, 33.

(22) Eusebii nomen in codicibus quos adhibuimus constanter in marginibus scribitur omnium

A *Οικτιρῶν καὶ ἐλεημῶν ὁ Κύριος, καὶ τὰ ἀκόλουθα.*

Μὴ γὰρ ὄντας ἡμᾶς, μηδὲ ὑφειστώτας, παρήγαγεν εἰς φῶς· εἶτα πολλὰ δρώντας κακὰ καὶ καταφρονητικῶς ἔχοντας αὐτοὺς οὐ μετέρχεται κατ' ἀξίαν ἔμ. δὲ ἐλεεῖ, ἀλλὰ καὶ μακροθυμεῖ προσκαλοῦμεν ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ· οὐ μόνον δὲ περὶ τοὺς οἰκείους τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντας ἀπαξιαπλῶς, ἐπεὶ καὶ χρηστὸς ἐστὶ τοῖς σύμπτωσι.

Καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀκολούθως λέλεκται· Ἐξομολογησάσθε ὅσους οἱ πάντα τὰ ἔργα σου· προσοφειλεται αὐτῷ ὡς καὶ αὐτὰ τὰ νομιζόμενα εἶναι ἀψυχα, φωνὴν ἀφιέντα μονονουχὶ εὐχαριστεῖν καὶ ἐξομολογεῖσθαι τῷ κητήσαντι αὐτά. Μετέχει γὰρ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἕκαστον αὐτοῦ τῶν ἔργων ποικίλως κατεσκευασμένον, καὶ πανσόφως μετέχον τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως· ἀφωρισμένως δὲ καὶ ἐξαιρέτως οἱ ὅσιοι αὐτῷ ἂ μείζον τῆς ἐξομολογήσεως ἀποδιδόσασιν· δι' ὧν γὰρ φρονοῦσι καὶ πράττουσι, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐρῶσιν, ἐμφανίζοντες προγευστικῶς, ὡς αὐτῷ στρατηγὰς ἀμεινοὶ δόξαν εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· λαλήσωκα δὲ καὶ συμφυῆ δυναστείαν τῇ βασιλείᾳ, ὡς ἕκαστος τῶν κτισμάτων τεταμένως αὐτῷ ὑποτέτακται· ὄντες φιλόφρονες οἱ τῆς πρὸς σὲ καὶ παρὰ σοῦ ὁσιότητος μεταποιούμενοι, ἀφθόνως ὧν ἔσχον ἀγαθῶν μεταδίδασιν τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς διδασκαλικῶς· μένων γὰρ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὑπερανὰθεσθῆναι τῶν διδασκαλῶν καὶ καθηγητῆς ὁ Χριστὸς, τῶν ἐπιτηχανόντων υἱῶν ἀνθρώπων διδασκάλων γινόμενον ὑπὸ τῶν ὑπὸ Χριστοῦ πεπαιδευμένων· Παῦλος γοῦν ὁ μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἢ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀπακαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ παραλαβὼν καὶ διδαχθεὶς τὸ Εὐαγγέλιον, διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· ἀμέλει γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐκπέμπει τοὺς ἀποστόλους ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, πρότερον παιδεύσας αὐτοὺς μὴ καλεῖν διδασκαλὸν ἐπὶ τῆς γῆς.

Πιστὸς Κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ.

Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς οὐχ ὡς μετέχων πίστεως, ἀλλ' ὡς ἀξιοπίστος εἶρηται· πάντα γὰρ ἃ λέγει γίνεται κατὰ τὸ, Αὐτὸς εἶπεν· Οὐχὶ ποιήσεις καὶ οὐχὶ ἐρμενεῖ; λέγει δὲ καὶ τό· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Καὶ ὁσὸς δὲ, ὡς ὁσιότητος μεταδιδούς τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὡσπερ καὶ ἅγιος ἐν τοῖς μετέχουσι τῆς ἀφύτητος αὐτοῦ· καὶ σοφία ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν σοφοῖς.

Σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν ἐνκαιρίᾳ.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (22), ὡς οὐ μόνον ἱατρὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς τῶν πεπτωκότων, καὶ θεραπευτὴς τῶν

quæ edidimus fragmentorum. Hoc tamen loco auctor Catenæ codicis C etiam in contextu posuit.

Vers. 5. *Nolite confidere in principibus.*

Hoc simile illi : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare a Domino, quam sperare a principibus* ⁷⁵. Id autem syllogismo demonstrat. Nam si ipsi, inquit, salutem sibi comparare nequiverunt, quænam erit ab his utilitas? Neque enim valent semetipsos morte eripere post terminum : nam morientis hominis spiritus egressus, illuc vadet quo abducetur. Reliqua hominis pars in pulverem suum revertetur, naturæ legi obsequens, quam initio Deus Adamo statuit dicens : *Pulvis es, et in pulverem reverteris* ⁷⁶. Quorum verborum sensus est : Consilia omnia, quæ adhuc vita comite apud se cogitans congesserat, quasi futurus æternus, coacervans in terra thesauros, terribilia se facturum spondens, et aliis comminans, una hora dissipata peribunt, cuncta, inquam, consilia dominantium, qui a plebe suspiciabantur. Et quidem dicit principes hujus sæculi ; namque et hi caducum habent principatum. Unus salutis auctor Servator est, qui ait : *Nemo amplius salvabit præter me. Si ergo ab illo, non autem viribus propriis salvantur, quomodo alios salvare poterunt?*

Vers. 6. *Qui custodit veritatem in sæculum.*

Nempe dicatorum suorum, quæ in Scripturis exposuit, veritatem comprobans. Promisit enim se eos, cum judicium fiet, puniturum, qui in præsentia vita inique se gesserint. Est et alia promissio : *Beati qui esuriunt et sitiunt, quoniam ipsi saturabuntur, vos autem esurietis* ⁷⁷. Quin adeo sensibilem quoque escam famelicis in deserto exhibuit manna, et quinque hominum millia saturavit, et per corvum Eliam, et per prophetam Abacucum Danielelem. Jus dixit calumniam passis Josepho atque Susannæ, illi ab Ægyptia fenina, huic a iudicibus Israelis, necnon Davidi a Saule. Plena hujusmodi exemplis divina volumina sunt.

Vers. 7. *Dominus solvit compeditos, Dominus dat cæcis sapientiam.*

Compeditos solvit, remissionem peccatorum largiens iis qui delictorum suorum catenis constringuntur. Videtur autem his verbis vocationem gentium innuere, necnon Domini inter homines præsentiam, et hinc factam omnibus medicinam. Hæc mihi cogitatio incidit, in memoriam revocanti Isaïæ de Servatore nostro prædictionem, qua dicit : *Ecce posui te ut sis lætus generis, lumen gentium; ut oculos cæcorum aperias, ut vinculis detentos expedias* ⁷⁸. Sic enim et hoc loco Dominus compeditos solvit. Tum et illud dicitur : *Dominus dat cæcis sapientiam*. Sane mirum est, corpore cæcis, pius aliquid intelligentiæ inesse solere, quia Deus illos

Μη κεκοίθατε ἐκ' ἀρχοντας

Ὁμοιον τῷ, Ἀγαθὸν κεκοίθῃν ἐκὶ Κύριον, ἢ κεκοίθῃν ἐκ' ἀνθρώπων ἀγαθὸν ἐκίλειν ἐκὶ Κύριον, ἢ ἐκίλειν ἐκ' ἀρχοντας· τοῦτο δὲ παρίστη διὰ συλλογισμοῦ· εἰ γὰρ αὐτοί, φησὶν, ἑαυτοὺς ποιήσασθαι σωτηρίαν οὐχ οἷοί τέ εἰσι, τίς ἂν γένηται ἀπὸ τῶν τοιούτων ὠφέλεια; οὐδὲ γὰρ δύναται ἑαυτοὺς ἐξελθεῖν τοῦ θανάτου μετὰ τὸ τέλος (24)· τὸ μὲν γὰρ τοῦ θνήσκοντος ἐξελεύσεται πνεῦμα (25), ἐνθα ἂν ἀπάγη ὁ ἀπάγων· ὁ δὲ λοιπὸς ἀνθρώπος ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, νόμον φύσεως πληρῶν ἐκτελέσκειν ἀρχῆθεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει· οὗ λεγόμενον, Οἱ λογισμοὶ πάντες οὗς ἐτι περιῶν τῷ βίῳ συνήγαγε παρ' ἑαυτῷ διανοούμενος, καὶ ὡσπερ τις αἰώνιος συνάγων καὶ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, ποιήσῃν τε τὰ δευρὰ ἐπιγγελλόμενος, καὶ πάλιν ἐτέρους ἀπειλῶν, ὅπως μίαν ὥρην σθεσθήσονται, καὶ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν ἀρχόντων τῶν παρὰ πολλοὺς ἡμαζομένων. Αἴτιοι δ' ἂν καὶ ἀρχοντας τοῦτοι αἰῶνος· μεταπτώτην γὰρ καὶ οὗτοι ἔχουσι τὴν ἐχθρὴν· ὁ δὲ Σωτὴρ μόνος αἴτιος σωτηρίας, ὁ λήψαι Σώζων οὐκέτι παρέξ ἑμοῦ· εἰ τίνων ἐξ αὐτῶν οὐκ ὀκθοῦν σώζονται, πῶς ἐτέρους σώσειεν δυνήσεται;

Τὸν φυλάσσοῦσα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα

Τῶν λόγων αὐτοῦ, ὧν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐπιγγελλάτο, πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν· ἐκδικήσῃ γὰρ ἐπιγγελλάτο τοὺς κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδικησάντων, ἐν καιρῷ τῷ τῆς κρίσεως· καὶ ἄλλη ἐπιγγελλάτο· Μακάριοι οἱ πεινώτερες καὶ διψῶντες, ὅτι σίτοι χορτασθήσονται, ὁμῶς δὲ πεινάσετε· ἀλλὰ καὶ ἐσθητῶς τροφήν ἐν ἐρήμῳ τοῖς πεινώσι τὸ μᾶλλον παρέσχε, καὶ πέντε χιλιάδας διέθρεψε, καὶ διὰ πρᾶκων Ἠλλαν, καὶ δι' Ἀμβακούμ τοῦ προφήτου ἐν Δαυιδ· ἐποίησε δὲ κρίμα τοῖς ἀδικουμένοις Ἰωσήφ καὶ Σωσάννῃ, τῷ μὲν ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας, τῇ δὲ ὑπὸ τῶν κριτῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῷ Δαυιδ ὑπὸ Σαουλ. Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων τὰ θεῖα συγγράμματα Κύριος λύει κεκοιμημένους, Κύριος σοφοὶ τρυφλοῦς.

Πεπεδημένους λύει, ἀφαιρῶν ἀμαρτιῶν διδοὺς τὰς σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατασφιγμέναις· Ἔοικε δὲ διὰ τούτων αἰνείσθαι τὴν τῶν ἔθνων κτῆσιν, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν τὴν τε δι' αὐτῆς ἅπασιν γενησομένην θεραπεία· Τοῦτο δὲ νοεῖν μοι ἐπέβλεπεν εἰς μνήμην ἀναλαβόντι τὴν Ἡσαίου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν, ἐκ τῆς φησὶν· Ἴδου τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν ταῦθα ὁ Κύριος λύει πεπεδημένους· εἴρηται δὲ καὶ τὸ, Ὁ Κύριος σοφοὶ τρυφλοῦς· θαυμάσαι δ' ἴστω, ὅπως καὶ τοῖς τὰ σώματα πηροῖς πλείων τι συνίσταται;

⁷⁵ Paul. cxvii, 8, 9. ⁷⁶ Gen. iii, 19. ⁷⁷ Matth. v, 6; Luc. vi, 21, 25. ⁷⁸ Isa. xlii, 6.

(24) De præscripto vitæ termino legesis longam S. Germani patriarchæ CP. dissertationem a nobis alibi edictam.

(25) De animæ exitu legitur homilia S. Cyrilli Alex. editionibus, quam tamen codices a me observati Theophilo ejus patruo ac decessori tribuunt.

demonstrans Deum non partium tantammodo orbis curam gerere, verum etiam humanorum dogmatum : et quod solus noverit astrorum numerum, positiones, et causas, magnitudines quoque et distantias, virtutes et efficaciam, unicuique idoneum nomen imponens.

VERS. 7. *Præcinite Domino in confessione.*

Symmachus, *Recensete Deo confessionem, canite Deo nostro cum lyra.* Aquila : *Recensete Domino cum gratiarum actione, canite Deo nostro cum cithara.* Qui aliis confessionem et psalmum imperant, diversi sine dubio sunt ab iis quibus imperatur. Ergo chorus propheticus et apostolicus ad eundem Deum eos, qui de numero non erant, vocat, ethnicos nimirum, dicens : *Psallite Deo nostro.* Jubent autem hæc verba, mente quidem et cogitationibus animæ confiteri, corporis autem operibus, veluti pulsa cithara, ipsi psallere. Et quidem more suo corpus psalterii citharæque nomine Psalmista denotat, ceu concinne et sapiente cum harmonia compactum. In hoc enim mens virtutis operibus canens, divinam spiritaliæque Deo reddit melodiam.

VERS. 9. *Qui dat escam pullis corvorum invocantibus eum.*

Tradita nobis est physica quædam doctrina, ceu si pulli corvorum a suis parentibus, non æque ac alius generis avium pulli, alantur. Revera destitui dicuntur a genitoribus suis corvorum pulli, sed tamen aliter ali mirabiliter a Dei potentia. Nam et antequam proprii parentes accedant, hiare ore dicuntur, escæ necessitate ; et, ut solent illi qui Deum invocant, naturali quodam instinctu cibum potere ab eo qui naturam donavit. Atque ita deferri ad eos per aerem escam aliquam, aura quadam in os delatam.

PSALMUS CXLVII.

VERS. 8. *Annuntians verbum suum Jacob.*

Ait Eusebius. Accurate admodum videtur mihi hoc vocabulum aliquid docere, nempe *annuntians sermonem suum Jacobo.* Non enim dixit *mittens vel qui misit.* Aliud vero est annuntiare, aliud mittere vel mitti. Prius enim portendit quod futurum est, et prædicat ; alterum vero rem præsentem significat, id est, quem ipse misit ad prædicandum. Ita ut annuntiatio quidem et prædictio futuri, uni Israeli facta fuerit ; missio autem non huic uni, verum etiam cunctis aliis gentibus. Sed fortasse dicet aliquis : Si cæteris hominibus revelationem non fecit, quomodo eos punit, nempe etiam illos qui ante legem vixerunt, et iôto orbe peccatores fuere ? Dicitur ergo hos quidem judicari a Deo ex jure naturali, quod nobis inhæret ; Israelitas autem tum jure naturali, tum etiam scripto, ita ut majus bene-

τῆς καθόλου Προνοίας, δεικνύς, ὡς οὐ μόνον κηρύττει τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δογμάτων· καὶ μόνος ἀριθμὸν ἀστρῶν οἶδε, καὶ κείσεις, καὶ τὰς αἰτίας, μεγέθη τε καὶ ἀποστήματα, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, ἐκάστην πρόσφορον ἑνὴν εἶθυσιν.

Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει.

Ὁ Σύμμαχος, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐξομολογήσει, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν διὰ λύρας.* Ἀκύλας, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐχαριστίᾳ, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα.* Οἱ προσάπτοντες ἑτέροις ἐξομολογεῖσθαι καὶ ψάλλειν, ἑτεροὶ ἐν εἶν τῶν προσταττομένων· χορὸς τοίνυν προφητικῆς διὰ τούτων καὶ ἀποστολικῆς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν τοῖς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλεῖται, τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων δηλονότι, λέγοντες· *Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν.* Προσάπτεται δὲ ὁ λόγος διανοίᾳ μὲν καὶ λογισμοῖς ψυχῆς ἐξομολογεῖσθαι, ἔργοις δὲ τοῖς διὰ τοῦ σώματος ὡς περ διὰ κιθάρας ἐνεργουμένης ψάλλειν ἐν συνήθειᾳ δὲ τὸ σῶμα ψαλτήριον καὶ κιθάραν ὀψήσεν, ἅτε εὐρύθμωσ καὶ μεθ' ἀρμονίας σοφῆς συγκείμενον· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ νοῦς ἀνακρουόμενος διὰ τῆς κατ' ἀρετὴν πράξεως τὴν ἔνθεον καὶ πνευματικὴν μελωδίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ (27).

Διδόντι τροφήν καὶ τοῖς νεοσσόις πῶν κοράκων τοῖς ἐπικυλουμένοις αὐτόν.

Ἦλθε δὲ τις εἰς ἡμᾶς φυσικὸς λόγος, ὡς μὴ τρεφόμενων νεοτῶν τῶν κοράκων ὑπὸ τῶν γεννηθέντων, ὁμοίως τοῖς τῶν ἄλλων ὀρνέων νεοττοῖς· καταλείπεσθαι μὲν γὰρ τῶν κοράκων φασι τοὺς νεοττοὺς ὑπὸ τῶν γεγεννηθέντων, τρέφεσθαι δὲ ἄλλω παραδόξῳ τῷ Θεοῦ δυνάμει· μηκέτι γὰρ αὐτοῖς πλησιάζοντα γεγεννηθέντων, κεχηγνῆναι τὸ στόμα τροφῆς ἐνέειν καὶ εἰκέναι ἐπικυλουμένοις τὸν Θεόν, φυσικῆς τε ἐνεργείᾳ τὴν τροφήν αἰτοῦντας παρὰ τοῦ τὸ εἶναι αὐτοῖς δωρημένου· οὕτω δὲ φέρεσθαι αὐτοῖς τινα εἰς ἀέρος τροφήν κατὰ τοῦ στόματος ὑπὸ τινος ἀέρος συνωθουμένην.

ΨΑΛΜΟΣ PMZ'.

Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ.

Φησι δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (28). Σφόδρα δὲ ἀπηχεόμενος μοι δοκεῖ ἡ παρούσα λέξις διδάσκειν, Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ εἶρηκεν, ὁ ἀποστέλλων, ἢ ὁ ἀποστείλας. Ἄλλο τί ποῦ ἐστὶν ἀπαγγεῖλαι, καὶ ἄλλο τὸ ἀποστεῖλαι ἢ ἀποστελλεσθαι· τὸ μὲν γὰρ προμηνύει· ἐδὲ μᾶλλον καὶ προλέγει· τὸ δὲ παρουσίαν σημαίνει, καὶ τὸν ἀποσταλέντα δι' αὐτοῦ κηρύττειν· ὥστε τὴν μὲν ἀπαγγελίαν καὶ τὴν πρόρρησιν τοῦ μέλλοντος, γεγενῆσθαι παρὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ ἀποστολὴν οὐκ ἐν ἐκείνῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ μὴ δηλώσας τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις, πῶς αὐτοὺς κολάζει, καὶ τοὺς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀμαρτανόντας ; Καὶ φημέν· Τούτους μὲν κρίνει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν, τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας

(27) Confer rursus hac super re Nicetæ editum a nobis prologum Catenæ Patrum in Psalmos.

(28) Recole adiutata ad psalmum CXLIV, 15.

dit. Hinc toto orbe gentes in suis ecclesiis laudant nomen ejus ceu proprii regis, Dei scilicet Verbi Jesu Christi nomen pleno choro cum tripudio glorificantes. Sed et qui solitatem degit, bonis suis actibus et corporis exercitationibus hymnum quodammodo et laudationem Deo conficit. Id credibiliter prædicens Psalmista pergit jubere ut tympano et psalterio psallant ei : tympani vocabulo denotans corpus, psalterio spiritum... *mortificantes membra super terram* ⁹⁹, et *Jesu mortificationem in corpore circumferentes* ¹⁰⁰. Qui exsultant ob regem suum una cum exultante... qui fecit eum... tympano et psalterio psallunt.

σοῦ νέκρωσιν ἐν τῷ σώματι περιφέροντες· οἱ ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφρονομένῳ. . ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψάλλουσιν.

PSALMUS CXLIX.

VERS. 5. *Lætabuntur in cubilibus suis.*

Aliter vero, mortem sanctorum vocabulo *cubilibus* innuit. Dormitionem quippe solet eam vocare Scriptura, dicente Paulo : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* ¹⁰¹. Velus quoque Testamentum ait : *Dormivit David cum patribus suis* ¹⁰².

VERS. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii accipites in manibus ipsorum.*

Inopinate Aquila præsentem sententiam exposuit, dum Hebræorum vocabulo servit, dicens : *Gladus gemini oris in manu ipsorum.* Sed et his contraria memorantur alicubi. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua ipsorum gladius acutus* ¹⁰³, ut occidant quotquot ipsis captivi succumbunt. Proprie vero gladium gemini oris, actibus exerceri docet Psalmista. Dicit autem, *exaltationes Dei in gutture eorum*, quia voce utebantur in verbi ministerio, apud eos qui audire poterant attollentes hymnum. Actibus autem vim exerebant adversariæ potentie victricem. Manus illorum, acutus dicit, sive rei gerendæ curam susceptam. Erat autem hæc evangelica prædicatio, quæ gladius quoque nominatur, quia malorum et impurorum spirituum greges persequitur, et oppressas inique gentes ulciscitur, et idololatricum populi cultum emendat.

VERS. 8. *Ad alligandos reges eorum compedibus, etc.*

Quandoquidem haud aliter licebat eripere ac liberare eos qui dæmonum olim premebantur servitio, nisi domitis alligatisque ipsorum principibus, merito hæc pergit dicere. Loci sensum cognosces etiam a Servatoris voce dicentis : *Quomodo aliquis ingredi potest domum fortis, ejusque vasa diripere, nisi prius fortem alligaverit, ut tum demum domum*

⁹⁹ Colos. III, 5. ¹⁰⁰ II Cor. IV, 10. ¹⁰¹ I Thess. IV, 12. ¹⁰² III Reg. II, 10. ¹⁰³ Psal. LVI, 5.

(32) Alius codex, στόμα αὐτῶν. — Vides Eusebium stricto sensu intellexisse apud Aquilam στομάτων ex Hebraico תַּרְסִיפִּים oris *duplicis*. (Sic aio, quia Latine non dicimus *orum* vel *orum* cas. gen. plur.) At in polyglottis Lond. *acierum* sensu metaphorico, quem significatum inde desumptum Mont-

ἀλεὰ ἐπιγόντα κατεδέξαντο· διότι ἢ κατὰ θεὸν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις μετῆλθεν ἐκ' αὐτά· ὅθεν αὖ μὲν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης ἔθνη ταῖς ἑαυτῶν ἑκκλησίαις αἰνοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἑαυτῶν, ἐν χορῶν τοῦ θεοῦ λόγῳ τὸ ὄνομα Ἰησοῦν Ἰησοῦν μετὰ χορείας δοξάζοντες· ἀλλὰ καὶ ὁ καθὲς ἐπὶ ἑαυτῷ ..ων δ' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων τὰ συντελοῦντα εἰς ὕμνον καὶ δοξολογίαν τοῦ θεοῦ διαπράττεται. Εἰκότως τοῦτο αὐτὸ προλαβὼν ὁ λόγος προστάττει φάσκων· Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ· τύμπανον μὲν τὸ σῶμα προσαγορεύων, ψαλτήριον δὲ τὸ πνεῦμα. τεκνῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἑκκλήσιαν αὐτῶν ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφρονομένῳ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'.

B

Ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

Ἄλλως δὲ τὸν θάνατον τῶν ὁσίων ἠνίκατο ἐὰν τῶν κοιτῶν. Κοίμησιν γὰρ εἰθεὶς καλεῖν αὐτὸν ἡ Γρηγορίου λέγοντος καὶ Παύλου· *Περὶ δὲ τῶν κοιμωμένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί· καὶ ἡ Παλαιὰ ἐξ ἑστῆς Ἐκοιμήθη Δαυὶδ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.*

Αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν, καὶ μὲν φαίει δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Παραδόξως δὲ Ἀκύλας τὴν ἀποδοθεῖσαν ἑάντις παρέστησε, δουλεύσας τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ ἐπὶ τῆς *Μάχαρα στομάτων* (32) ἐν χειρὶ αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ περὶ τῶν τοιούτων ἐναντίων (33) εἴρηται πῶς ἡ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν δπλα καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαρα ὀξεῖα, φονευόντων τοὺς ἐπὶ αὐτῶν ἡλωκῆτας. Οἰκείως δὲ τὴν μὲν μάχαιραν ἐπὶ στομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἐνεργεῖν ὁ λόγος περὶ ἔστησε, τὰς δὲ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, φωνῇ γὰρ ἐχρῶντο ἐπὶ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου, παρὰ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἀνυψοῦντες τὸν ὕμνον· ταῖς δὲ πράξεσιν ἰσχυρὸν εἶχον καθαιρετικὴν πᾶσι ἀντικειμένης δυνάμεως. Χείρας μὲν αὐτῶν τὰς πράξεις φησὶν, ἦτοι ἢν μετεχειρίζοντο πραγματικῶς. Αὕτη δὲ ἦν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃς καὶ ῥομφαία ἐν μάσθῃ, ἐκδιώκουσα τὰς τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀγέλας· ποιεῖν τε τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἡδίκημένων ἐθνῶν, καὶ ἐλέγχειν τοῦ λαοῦ τὴν εὐλατρίαν.

Τοῦ δεῖσθαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, κ. τ. λ.

Ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἦν ὑπεξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τοὺς πάλαι τοῖς δαίμοσι δεδουλωμένους ἢ καὶ υποτάξαντας πρότερον καὶ καταδύσαντας τοὺς ἔρχοντας αὐτῶν, εἰκότως ἐπιλαμβάνεται ταῦτα. Νοήσεις ἢ καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς εἴρηται· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρᾶσαι, ἐὰν μὴ κρῖσῃ*

fauconius in *Hexaplis* apposuit ipsi Aquilæ. Atque Eusebius nisi ad strictum vocabuli originalis sensum respexisset, Aquilam de idiotismo Hebræorum non egisset.

(33) Al. cod., τῶν τοιούτων ἐναντίων.

dit. Hinc toto orbe gentes in suis ecclesiis laudant nomen ejus ceu proprii regis, Dei scilicet Verbi Jesu Christi nomen pleno choro cum tripudio glorificantes. Sed et qui solitatem degit, bonis suis actibus et corporis exercitationibus hymnum quodammodo et laudationem Deo conficit. Id credibiliter praedicens Psalmista pergit jubere ut tympano et psalterio psallant ei : tympani vocabulo denotans corpus, psalterio spiritum... *mortificantes membra super terram* ⁹⁹, et *Jesu mortificationem in corpore circumferentes* ¹⁰⁰. Qui exsultant ob regem suum una cum exultante... qui fecit eum... tympano et psalterio psallunt.

σου νέκρωσιν ἐν τῷ σώματι περιφέροντες· οἱ νομίμων. . ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ

PSALMUS CXLIX.

Vers. 5. *Latabuntur in cubilibus suis.*

Aliter vero, mortem sanctorum vocabulo cubilibus innuit. Dormitionem quippe solet eam vocare Scriptura, dicente Paulo : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* ¹⁰¹. Velus quoque Testamentum ait : *Dormivit David cum patribus suis* ¹⁰².

Vers. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii accipites in manibus ipsorum.*

Inopinate Aquila praesentem sententiam exposuit, dum Hebraeorum vocabulo servit, dicens : *Gladus gemini oris in manu ipsorum.* Sed et his contraria memorantur alicubi. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagitta, et lingua ipsorum gladius acutus* ¹⁰³, ut occidant quotquot ipsis captivi succumbunt. Proprie vero gladium gemini oris, actibus exerceri docet Psalmista. Dicit autem, *exaltationes Dei in gutture eorum*, quia voce utebantur in verbi ministerio, apud eos qui audire poterant attollentes hymnum. Actibus autem vim exerebant adversariae potentiae victricem. Manus illorum, acutus dicit, sive rei gerendae curam susceptam. Erat autem haec evangelica praedicatione, quae gladius quoque nominatur, quia malorum et impurorum spirituum greges persequitur, et oppressas inique gentes ulciscitur, et idololatriam populi cultum emendat.

Vers. 8. *Ad alligandos reges eorum compedibus, etc.*

Quandoquidem haud aliter licebat eripere ac liberare eos qui daemonum olim premebantur servitio, nisi domitis alligatisque ipsorum principibus, merito haec pergit dicere. Loci sensum cognoscas etiam a Servatoris voce dicentis : *Quomodo aliquis ingredi potest domum fortis, ejusque vasa diripere, nisi prius fortem alligaverit, ut tum demum domum*

⁹⁹ Colos. iii, 5. ¹⁰⁰ II Cor. iv, 10. ¹⁰¹ I Thess. iv, 12. ¹⁰² III Reg. ii, 10. ¹⁰³ Psal. lvi, 5.

(32) Alius codex, στόμα αὐτῶν. — Vides Eusebium stricto sensu intellexisse apud Aquilam στομάτων ex Hebraico שפתיים oris duplicis. (Sic aio, quia Latine non dicimus orium vel orum cas. gen. plur.) At in polyglottis Lond. acierum sensu metaphorico, quem significatum inde desumptum Mont-

λέα ἐπιγνόντα καταδέξαντο· διότι ἢ κατὰ θεὸν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις μετήλθεν ἐκ' αὐτά· ὅθεν αὐτὸν μὲν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ταῖς ἑαυτῶν ἐκκλησίαις αἰνοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἑσπέρων, ἐν χορῶν τοῦ θεοῦ λόγου τὸ ὄνομα Ἰησοῦν Ἰησοῦν μετὰ χορείας δοξάζοντες· ἀλλὰ καὶ ὁ καθὼς καὶ ἑαυτῷ ..ων δ' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων τὰ συντελοῦντα εἰς ὑμνον καὶ δοξολογίαν τοῦ θεοῦ διαπράττεται. Εἰκότως τοῦτο αὐτὸν προλαβὼν ὁ λόγος προστάττει φάσκων· Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλλάτωσαν αὐτῷ· τύμπανον μὲν τὸ σῶμα προσαγορεύων, ψαλτήριον δὲ τὸ πνεῦμα. νεκρώσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἑκ ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν ἕμα τῷ εὐφρο-

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'.

B

Ἀγαλλιόσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

Ἄλλως δὲ τὸν θάνατον τῶν ὁσίων ἠνίκατο ἐν τοῖς κοιτῶν. Κοίμησιν γὰρ εἰσθε καλεῖν αὐτὸν ἡ ἱερὰ λέγοντος καὶ Παύλου· *Περὶ δὲ τῶν κοιμημένων ὁ θεὸς ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί· καὶ ἡ Παλαιὰ ἐξ ἡμῶν Ἐκοιμήθη Δαυὶδ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ.*

Αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν λάρυγγι αὐτῶν, καὶ βραχίονι δίστομοι ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν.

Παραδόξως δὲ ἄκυλας τὴν ἀποδοθεῖσαν ἄνεως παρέστησε, δουλεύσας τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ ἐπιπρόσθετον *Μάχαιρα στομάτων* (32) ἐν χερσὶ αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ περὶ τῶν τοιούτοις ἐναντίων (33) εἴρηται ποῦ *Ἰὼ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὄπλα καὶ βέλη, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα, φονευόντων τοὺς ἐπὶ αὐτῶν ἠλωκότας.* Οἰκειῶς δὲ τὴν μὲν μάχαιραν αὐτῶν στομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἐνεργεῖν ὁ λόγος περὶ ἑστησε, τὰς δὲ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, φωνῇ γὰρ ἐχρῶντο ἐπὶ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου, παρὰ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἀνυψοῦντες τὸν ὕμνον· ταῖς δὲ πράξεσιν ἰσχύον εἶχον καθαιρετικὴν κῆρυξιν ἀντικειμένης δυνάμεως. Χεῖρας μὲν αὐτῶν τὰς πράξεις φησὶν, ἦτοι ἢν μετεχειρίζοντο πραγματικῶς. Αὕτη δὲ ἦν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃς καὶ ῥομφαία ὀνόμασθη, ἐκδιώκουσα τὰς τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀγέλας· ποιεῖν τε τὴν ἐκδίκεσιν τῶν ἡδικομένων ἐθνῶν, καὶ ἐλέγχειν τοῦ λαοῦ τὴν εὐλολατρείαν.

Τοῦ δεῖσθαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδιλοις, κ. τ. λ.

Ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἦν ὑπεξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τοὺς πάλαι τοῖς δαίμοσι δεδουλωμένους ἢ καὶ υποτάξαντας πρότερον καὶ καταδήσαντας τοὺς ἔρχοντας αὐτῶν, εἰκότως ἐπιπέλεκται ταῦτα. Νοήσεις ἢ καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς εἴρηται· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρᾶσαι, ἐὰν μὴ κρῖσῃ*

fauconius in *Hexaplis* apposuit ipsi Aquilae. Atque Eusebius nisi ad strictum vocabuli originalis sensum respexisset, Aquilam de idiotismo Hebraeorum non egisset.

(33) Al. cod., τῶν τοιούτων ἐναντίων.

spiritum præsens sermo ad hymnologiam provocat, A quia tamen non unus est omnium modus neque animi affectus, non sine analogiæ norma unicuique idoneum organum hymno adhibendum decernit. Namque illi qui omnes virtute superaverit, ad laudem canendam tubæ sonitum attribuit, quia videlicet instrumentorum omnium vocalissima est tuba, et majore fortioreque vi opus est ei qui illa uti velit. Hujusmodi erant sacri apostoli Servatoris, quorum sane in universam terram sonus exivit, atque ad mundi terminos verba ipsorum ⁹⁷, dum vocalissimam Evangelii prædicationem facerent, ita ut aures hominum voce illorum replerentur. Sed cum non omnes valeant tubæ voce, æque ac apostoli, Deum laudare, condescendit sermo Psalmistæ, mandatque aliis quidem uti psalterio aut cithara, B aliis tympano, aliis ipso opere et corporis actibus, animæque composito et harmonico motu Deum laudare... Spiritu inhabitante... cum dixerit: *Orabo spiritu, orabo et mente* ⁹⁸. Jam cum tria sint in nobis... sermo.

Vers. 1. *Laudate Deum in sanctis ejus.*

Aquila quidem in *sanctificato ejus* dicit; Symmachus autem in *sancto ejus*. *Laudate eum in firmamento virtutis ejus*. Firmamentum cœlorum non dicit, neque alicujus loci supra hos altissimi. Alius est sanctus Dei, quem perhorrescentes dæmones aiebant: *Scimus te quis sis sanctus Dei* ⁹⁹; ad quem qui pervenerint, congruum perfecte religionis hymnum attollere poterunt. Quid enim beatius, C quam ei esse copulatum, et per illum Patri? Quamquam oportet, nos ad prophetas quoque et apostolos martyresque respicientes, laudare eorundem Deum, qui talem hominibus egregiorum virorum copiam concessit.

Vers. 2. *Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.*

Unaquæque enim ejus creatio plurimam hymnologiam requirit: magnitudinis enim ejus nullus est terminus ¹. Porro haud suadet, ut parem ejus dignitati hymnum dicamus, quod fieri nequit; sed postulat ut pro viribus, magnitudinis ejus multitudinem reputantes, id agamus.

ἐπὶ τὴν ὑμνολογίαν ἀνακαλεῖ, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ τρεῖς εἶς τῶν πάντων, μηδὲ [μία] διάθεσις, κατ' ἀνάγκην ἐκάστῳ ὄργανόν τι πρὸς τὸν ὕμνον ἐπιτίθειον ἰρίζει· ὁ μὲν γὰρ τις ἐπαναθετικῶς τῇ ἀρετῇ κτὼνως ὑπὲρ πάντας, τὸν αἶνον ἀποδίδωσιν ἐν σάλπιγγος, ἐπειδὴ πάντων ὄργάνων μεγαλοφωνοῦ ἡ σάλπιγξ, καὶ μείζονος καὶ κραταιοτέρας δυνάμει τοῖς αὐτῇ χρωμένοις· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἱεροὶ Σωτῆρος ἀπόστολοι, ὧν δὴ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐβέν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ῥήματα αὐτῶν, τῷ μεγαλοφώνῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ῥύγματος χρησαμένων ... ἀνθρώπων πληρωθῆναι φωνῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ μὴ πάντες οἱ οἶοι τέ εἰσι τοὺς ἀποστόλους ἐν φωνῇ σάλπιγγος ὕμνεϊν τὸν συγκαταβαίνει ὁ λόγος καὶ παρακελεύεται ἐμὲν ψαλτηρίῳ, ἑτέροις δὲ κιθάρα, καὶ ... ἄλλο τυμπάνοις ... τοῖς μὲν δι' ἔργων, καὶ διὰ τῶν σώματος πράξεων, τοῖς δὲ δι' αὐτῆς ψυχῆς ... σεως εὐρύθμῳ καὶ ἑναρμονίῳ ... τοῦ Πνεύματος τοῦ κατοικοῦντος ... ἐπ' ἂν λέγη· Προσεύξομαι πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· τριῶν δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ... ἡ ὁ λόγος.

Aliteite Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

Ὁ μὲν τοι Ἀκύλας ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ πρὸς δὲ Σύμμαχος, ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. *Aliteite αὐτὸ στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ*. Καὶ μὴ ποτε τῶν ῥαυτῶν καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ὑψίστων· ἑτέρῳ ἁγίῳ τοῦ Θεοῦ, ὃν καταπλαγέντες καὶ δαίμονες γον· *Οἶδαμὲν σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ*· ἐν ἡγενομένοι, τὸν πρέποντα τοῖς ἄκρωσ τετελειωμῆ ὕμνον ἀναπέμψαι δυνήσονται. Τί γὰρ μακαριῶς ἐνωθέντος αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ; Χρῆθ εἰς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυ ἀφορῶντας, ἀνυμνεῖν αὐτῶν τὸν Θεόν, τὸν τοῖ ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἀνδρῶν φορὰν χαρισάμενον.

Aliteite αὐτὸν κατὰ τὸ πλήθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ δημιούργημα δεῖται πλεῖστον ὑμνολογίας· τῆς γὰρ μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔπρας· οὐ λέγει δὲ ἀντίρροπον αὐτοῖς ἀποδοῦναι ὕμνον· ἀδύνατον γὰρ· ἀλλὰ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπὸ ἐννοοῦντας τὸ πλήθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

EUSEBII FRAGMENTA IN PROVERBIA.

(M^{ai}, Bibliotheca nova Patrum, IV, 316.)

7. *Impleamus domos nostras spoliis.* Eusebii. D Spoliant dæmonia illos quos vicerint: auferunt scilicet ab ipsis Dei armaturam, id est galeam, lo-

⁹⁷ Psal. xviii, 5. ⁹⁸ I Cor. xiv, 15. ⁹⁹ Marc. i, 24; Luc. iv, 34. ¹ Psal. cxliii, 3.

tinniens. *Hymni quoque pronuntiandi sunt, de quibus dictum est: Narratio hominis religiosi, semper sapiens. « Os justi meditabitur sapientiam, » et reliqua. Hoc est, mente, lingua, et ore Deum celebrare.*

7. *Πλήσωμεν δὲ οἶκους ἡμετέρους σπόλια* Εὐσεβίου. Σκυλεύουσιν ὅς νικῶσιν οἱ δαίμονες, ἔβαντες ἀπ' αὐτῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πανοπλίαν, ἡ

Bene vero sonans cymbalum dicit Psalmista su modulatumque vocem, quæ rem clare exprimit, et etiam jubilationis cymbalum appellavit victo hymno idoneum.

quæ apud Basilium una serie leguntur, cum hoc titulo exstant, ὑπόθεσις Εὐσεβίου. Init. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης. Post hæc Commentarius inchoatur his verbis : Ὁρασις α'. Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαίας, etc. Init. Τῶν παρ' ἡμῶν αἰσθητηρίων τὸ ἐναργέστατον. Utrum autem hæc Commentaria Basilii sint necne, non satis convenit inter scriptores. At si etiam qui Basilii esse propugnant, initium illud præfationis more præmissum, assummentum quoddam esse fatentur : quod nec Basilii sit, nec Commentario in Hesaiam conveniat, et aliud prorsus agat. Ego vero Eusebio multo minus ascribi posse puto, tum ob styli discrepantiam plane conspicuam, tum quia subsequentes Commentarii, qui perinde Eusebii nomine eodem in codice subjunguntur, diversi prorsus a Commentariis Eusebii sunt. Cujus porro sit assummentum hujusmodi non satis perspectum. Cæterum ὑπόθεσις illa, cujus initium est, Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους, ut supra diximus, ad Commentarium illum qui Basilii nomine insignitur, haud dubie pertinet : nam in codice Regio bombycino duodecimi sæculi, in fronte Expositionum in Hesaiam Basilii nomine præmittitur. Quæ autem hypothese præeunt, aliena et adjectitia esse videntur.

§ II.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam. II. De genere interpretandi. III. Nihil dubii περὶ γρησιώτητος. IV. Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam.

Hieronymus lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* inter alia Eusebii opera, hoc item recenset. *Et in Hesaiam*, inquit, *libros decem*. In prologo autem in Expositionem Hesaiæ, sic habet : *Eusebius quoque Pamphili juxta historicam explanationem quindecim edidit volumina*. At Hieronymum sive libros sive volumina memoret, id ipsum significare liquet ; nam in eodem prologo de Origene talia fatur : *Origenes triginta volumina, e quibus vicesimus sextus liber non invenitur* ; unde igitur modo decem, modo quindecim, Eusebii libros, seu volumina exstare dicit ? Id sane vel exemplarium varietati ; parem quippe in *Historia ecclesiastica* ejusdem, distinctionum diversitatem deprehendimus ; vel amanuensium vitio ascribas. Cæterum hæc seu voluminum, seu librorum distinctio jam diu periit, ejusque ne vestigium quidem in codicibus reperitur.

Idem Hieronymus in prologo ad librum *in Hesaiam* hæc habet : « Quid igitur faciam ? subeamne opus, in quo eruditissimi viri sudaverunt, Origenem loquor et Eusebium Pamphili, quorum alter liberis allegoriæ spatiis evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta : alter historicam expositionem titulo re-promittens, interdum obliviscitur propositi, et in Origenis scita concedit ? » Sub hæc autem initio capituli decimi octavi, ita loquitur : « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo re-promittens, diversis sensibus evagatur ; cujus cum li-

ros legerem, aliud multo reperi, quam indice præmittebat. Ubiunque enim eum historia defecit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, mirer eum nova sermonis fabrica in unum cum lapidem ferrumque conjungere. Hoc breviter admiui, ne quis nos putet ex illius fontibus notas quæ dicimus ; nam et in præsentī capitulo adversus Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiam et occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemie disseminatione compleverint. » Quam interpretationem ad eundem locum pluribus prosequitur Eusebius ut cuique videre liceat. Quod porro ait Hieronymus Eusebium modo litteralem et historicam, modo allegoricam narrationem instituisse, omnibus palam erit si vel primoribus quidem labris hos Commentarios attigerint. Quod autem dicit se non ex Eusebii fontibus hausisse, de toto Commentario intelligat. Tot enim tantaque ibidem enarrat Hieronymus, quæ Eusebius ne nosse quidem, nedum enarrare possit, ut periniquum esset Hieronymiani Commentarii gloriam in Eusebium conferre. Attamen ille multa ex hisce Commentariis expiscatus est, quorum minimam partem nos variis in locis notavimus. Cæterum hac cautione jure utitur Hieronymus : quia cum censores multi invidio oculo ejus scripta lustrarent, periculum erat ne ipsum plagii nomine inaccesserent ; sed illud injuria factum esset : quantum pretii sunt ea quæ ex Eusebio delibant, si comparentur cum iis, quæ S. Doctor eruditè et Hebraico textu ac de lectione vulgatæ passim deseruit. Nec abs re forte dicas Eusebium et Hieronymum eadem ipsa ex Origenis Commentariis hausisse.

In Præliminaribus ad Procopii Commentarium in Hesaiam curante Petro Curterio editum, hæc leguntur ex codice Renati Marchali : Μετελήφθη ὁ Ἡσαίας ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλινάριου τοῦ κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα.... Μετελήφθη Ἡσαίας ἐκ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις Ἑξαπλῶν, ἀνεβλήθη δὲ καὶ πρὸς ἕτερον Ἑξαπλοῦν, ἔχον τὴν παρασημείωσιν ταύτην.... Διῶρωνται ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις ἀνεβλήθησαν γὰρ πρὸς τετραπλοῦν Ἡσαίαν ἔτι δὲ καὶ πρὸς Ἑξαπλοῦν. Πρὸς τοῦτοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως τοῦ δράματος Τύρου, τόμῳ ἐξηγητικῶν εἰς τὸν Ἡσαίαν Ὀριγένους, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἐκάστην λέξιν, καθ' ὡς οἶόν τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφύβηλον κατὰ τὴν ἐκεῖνου ἐννοίαν διωρθώσαμεθα. Πρὸς τοῦτοις συνεκρίθη ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐκδόσις, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς τὸν Ἡσαίαν εἰρημένα, καὶ ἐν οἷς διεφώνουν, τῆς ἐξηγήσεως τὴν ἐννοίαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτὴν ἐδιωρθώσαμεν. Id est : « *Exscriptus est Hesaias ab exemplari abbatis Apollinarii cœnobiarchæ, in quo hæc subiiciuntur... Desumptus est Hesaias ab Hexaplo alio, in quo ista adnotantur.* »

dubia opera censetur. Hodiernis porro scriptoribus A hæc dubitandi causa est, silentium nempe Hieronymi, qui cum in prologo suo ad Hesaiæ Commentaria omnes, quotquot antea Hesaiæ interpretes egerant, accurate recenseat, ne γρὺ quidem de Basilii commentario habet; Græcis autem hinc haud dubie suspicio nascebatur, quod stylus Commentariorum Basiliano longe absimilis videatur. Rem mittimus nostris, qui Basilii operum editionem novam adornant.

Hæc catena a Joanne Drungario collecta reperitur item in codice Regio num. 1894, sæculi x, membranaceo, estque ibi magna sui parte mutila ab initio. Catena autem alia in Regio codice 2437 ab hac longe diversa est, ac perquam minimam locorum partem affert, innumerisque mendis sæ-

II. De genere interpretandi et de veterum interpretum usu.

Quod ad interpretandi rationem, qua Eusebius hoc in Commentario utitur, adcantur ea quæ in Preliminaribus ad Expositiones in Psalmos hac de re diximus (3) : eodem enim utrobique explicandi genere procedit : ac litteralem modo, mox mystagogicum et allegoricum sensum exquirat et affert. Nimirum ea explanandi via in Psalmis et in prophetia Hesaiæ, ubi frequens Christi et Ecclesiæ mentio, præsertim ineunda est : quam disciplinam evangelistarum apostolorumque exemplo tenuere SS. Patres. Quamobrem Hieronymus non eo Eusebium carpit, quod Hesaiam allegorico subinde more interpretetur; sed quod promissorum immemor, qui se litteralem historicamque sententiam allaturum professus erat, interdum ad allegoriam declinet. Nam ipse Hieronymus in allegoriis frequens, hanc tradit in prologo regulam : « Unde post historiæ veritatem, spiritualiter accipienda sunt omnia : et sic Judæa et Jerusalem, Babylon et Philistiim, Moab et Damascus, Ægyptus et desertum mare, Idumæa et Arabia, ac Vallis visionis; et ad extremum Tyrus et visio quadrupedum, intelligenda sunt; ut cuncta quæramus in sensu : et in omnibus his, quasi sapiens architectus Paulus apostolus jacias fundamentum, quod non est aliud præter Jesum Christum. »

Hexaplorum ac veterum interpretum lectiones passim affert Eusebius, et quidem multas queis Hieronymus usus non est. Sicubi vero eandem uterque lectionem exscribit, Eusebius prolixiores exhibet : nam Hieronymus una alterave vocula contentus, lectionem item Hebraicam adjicit, quod rarius præstat Eusebius.

III. Nihil dubii περί γρηγορίου.

Res ex se clara et aperta est, hosce, quos nunc edimus, germanos et veros esse Eusebii in Hesaiam Commentarios. Id Hieronymi testimonio conspi-

(3) Vide tomum superiorem.

uum', qui hinc quamplurima expiscatur, et nunquam Eusebii interpretationes, ut hic habetur, quasi abs re datas depellit et confutat. In ipse Eusebius sese prodit hujus Commentarii auctorem, cum motas ab Ethnicis in Christianum nomen vexationes et carnificinas, itemque principum olim infidelium ad fidem conversionem, oculatus testis memorat : sed maxime ubi Chronica ab se edita laudat his verbis ad cap. III Hesaiæ, Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ἐν τοῖς Μήδοις, μαρτυρεῖ ἡ τῆς ιστορίας ἑξῆς ἀνάγραπτος οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαῖα καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφεμένοις, τοῖς τε τὰ Ἰδικὰ ιστορηκόσιν ὧν καὶ ἡμεῖς πλείστας ἀνελέμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῦ συγγράμματι. Id est, « Hinc autem dicto : *E suscitabo vobis Medos*, ipse historiæ eventum testimonium et fidem addit : quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt, reperitur : quorum nos testimonia hæc collegimus in *Chronicis* nostris. »

IV. Quo tempore hæc Commentaria Eusebius ediderit.

Hæc porro una in his Commentariis temporis nota comparet. Post edita nempe *Chronica*, id est, post annum 324, Expositiones in Hesaiam edidit, quo autem anno, ne conjectare quidem possumus.

§ III.

I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis. II. Contra atheos et gentilios interdum agit. III. Apostolos quatuordecim numerat. IV. Singularis de martyribus narratio. V. Principum sæcularium erga Ecclesiam pietas.

I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.

Qui in Commentariis in Psalmos errorem de Filio Dei suum passim insperserat Eusebius, hic parce et sobrie ea de re ut plurimum loquitur quamobrem Hieronymus qui Psalmorum Expositionem Arianicis erroribus aspersam esse testificatus nihil hujusmodi observat in hoc commentario. Scilicet quia arduum est diu multumque scribere, quin mente scriptoris aliquid vel imprudenter effusus non obscure sententiam suam prodit Eusebius : cap. XLIII, ubi in hæc verba : Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ αὐτὸς ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ σώζων, id est : « Ego Deus, et me est præter me qui salvum faciat, » sic ille habet : Μὴ γὰρ οὐσης ἀρχῆς, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἣ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία. Hoc est : « Nam cum unum sit principium, ut fuerit et deitas, quacum assumitur Unigeniti ejus theologia : » ubi non ideo Filii theologiam cum paterna deitate assumi vult, quod deitas Filii unam eademque sit atque paterna : nam eam ille sententiam ut Sabellianam respuit; sed quod ob similitudinem quamdam, ab ortu Deus appellatus sit siquidem principii et deitatis unitatem in solo Patre servari ait hic, et passim apertiusque in aliis opo-

lectionis explicationem adhiberent. Doctores autem ipsorum, qui doctrinam caponabantur, e re capones dicti sunt: qui vinum aqua miscebant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem, per commentitias suas deuteroseas fœderent. Erant porro deuteroseas, sive secundæ traditiones, Epiphonio teste hæc. xxxiii, n. 9, quadruplicis generis; primæ Moysis nomine circumferebantur; secundæ Rabbi Ἀχιδα; tertię Addæ, sive Judæ; quartæ filiorum Assamonæi erant. Traditiones illas Hebræi vocant *משנה*, *Misna*, quod idem sonat atque *secunda traditio*. An porro illæ ab antiquis laudatæ traditiones eadem atque hodiernæ sint, edisserere non est instituti nostri.

II. De patriarchis et apostolis apud Judæos.

Quod ad patriarchas Judæorum, quæ dignitas nonnisi post urbis excidium usurpata putatur, eorum mentionem facit Eusebius ad caput Hesaiæ II, v. 4, his verbis: Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ηλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἰταλεῖς, καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν; τοὺς τε λοιποὺς αὐτῶν ἰδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίκτης εἶναι, καὶ οὐς ἰ προφητεία ἐδήλου; Id est: « Quis ergo conspectis illis, qui apud Judæos patriarchæ vocantur, eos non ion corporea statura, sed animi imperfectione, ac mentis indigentia, vere pueros non vocet; reliquosque eorum doctores, non dicat esse derisores, juales prophetia indicat? » Erant porro patriarchæ principes Judaicæ gentis, teste Epiphonio hæc. xxx, num. 4, et Codice Theodosiano l. xvi, tit. 8. Hunc vero Eusebii locum sic exprimit Hieronymus in eundem versiculum: « Consideremus patriarchas Judæorum, et juvenes, sive pueros, effeminatosque re deliciis affluentes, et impletam prophetiam esse vernemus; » Id ex Eusebio, ut et pleraque alia, mutuatus. De apostolis item Judæorum verba facit Eusebius ad caput xviii, v. 1, Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἑμῆρα· id est: « Qui mittit in mare obitides: » ubi Symmachus vertit, ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θαλάσῃ· « Qui mittit apostolos in mare; » nec enim adjicit: Οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς κελύνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἴθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς τὰ ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους. Hoc est: « Apostolique eorum, epistolas biblinas deferentes, ac supra dorsum aquarum, et in mari navigantes, ubique terrarum discurrebant, sermonem de Servatore nostro calumniis vellitantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum literas circumquaque deferunt. » Hæc porro postrema verba, ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν, etc., ascripta habes apud Œcumenium, ad *Epistolam ad Romanos*. De apostolis Judæorum paulum diversa tradere

A videtur Epiphanius hæc. xxxiii, num. 4: Ὁ δ' Ἰωσήπος τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιοματικῶν ἐναριθμῶς ἦν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πᾶν ἀπόστολοι καλούμενοι: προσεδρεύουσι δὲ τριάρχι, καὶ σὺν αὐτῷ πολλάκις, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, συνεχῶς διάγουσι, διὰ τὸ συμβῆ καὶ ἀναφέρειν αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν νόμον.

« Etenim hic ipse Josephus inter dignitates viros penes Judæos numerabatur post patriarcham apostolos nominant. Assi patriarchæ, et cum eo sæpius diu noctuq̄ santur: quod eidem a consiliis sint, et de ferant, quæ ad legem pertinere videntur. igitur ad litteras ultro citroque ferendas tutos ait Eusebius, eosdem contra, noctu

B astare patriarchæ, ipsique a consiliis esse Epiphanius. Verum Eusebii explicatio cui ἀπόστολος, id est missus, magis consenti accinit Codex Theodosianus *De Judæis*, lib. 1: sic habet: « Superstitionis, inquit, indignæ archisynagogi, sive presbyteri Judæorum, ipsi apostolos vocant, qui ad exigendum atque argentum, a patriarcha certo tempore guntur, a singulis exactam summam atque ptam, ad eundem reportent. » Sed fortasse lientur opiniones, si dicamus, apostolos utrumque præstitisse munus; ut scilicet passiderent, ac ejus jussa et epistolas ultro cit deferrent.

III. Eusebius Hebræo doctore est usus.

C Ad caput vero v ait Judæos, qui ab athen idololatrarum consortio minime abhorrebant Christianorum contubernium aversari, pagligionis cultores ubique pellere et vexare. men insitum illud Judæorum animis in Chri nomen odium Eusebium deterruit, quom Commentariis suis Hebræo doctore sit usu non semel se interpretationes mutuari suatetur. Et, quod observes velim, ubicunque E se ab Hebræo doctore, vel ab Hebræis aliq̄ dicisse ait, ibidem Hieronymus se idipsum bræo doctore accepisse testificatur.

IV. Eusebius ait terram non esse sphericam

D Eusebius plerumque in Commentariis in F dicit mundum sphericam forma esse; sed additione, eam esse quorundam opinionem ai obscure subindicat se item eadem sententia nec tamen id aperte profiteri audet, quia fo longe aliud æstimabant illius sæculi Christia hic coactus secundum vulgarem Christia mentem illum Hesaiæ locum cap. xi expli « Qui statuit cælum quasi fornicem, et exeret tabernaculum ad habitandum, » ad Cosmæ o nem prorsus accedit: « Deinde, inquit, sermo terra erigens, universos excitat, ut caelestem cem, et hemisphærium illud supra terram elatu cameræ instar omnibus imminens, admirentu cogitent quanta sit virtus ejus, qui cælum con

iniquitate, semini malo, filiis iniquis. Dereliquistis A Dominum, et irritastis sanctum Israel : abalienati sunt retrorsum. » Ideo ergo Judæorum gentem coarguit miseramque prædicat Spiritus sanctus, quia omnium plane gentium deterior est, et quia illi neque ex adoptione, neque ex honore divinitus sibi collato, exaltati videlicet, ac præcellentibus muneribus ab eo donati, quidpiam utilitatis perceperunt : imo vero ne ex plagis quidem et castigationibus, queis a Deo frequenter vi amoris permoto, impietatis suæ causa affecti sunt, resipuerunt : nam, « quem diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem accipit ¹. » Quis autem ille fuit, quem dereliquerunt, nisi Christus, quem quia irritaverunt et dereliquerunt, ea quæ subsequuntur perpassi sunt?

Vers. 5, 6. « Quid adhuc percutiamini adjectives iniquitatem? omne caput in labore, et omne cor in tristitia; a pedibus usque ad caput non est in eo sanitas. Vulnus, livor, plaga tumens. Non licet malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta. » Qui fieri poterat, ut aliud ad sanitatem et salutem restituendam pharmacum reperirent, qui Dominum abnegarant : quem non noverunt nec intellexerunt advenisse sibi animarum medicum, qui solus omnem morbum et omnem animarum infirmitatem curare poterat?

Vers. 7, 8. « Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni : regionem vestram coram vobis alieni devorant : et desolata est, eversa a populis alienis, sicut tabernaculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, sicut civitas obsessa. » Ad custodiam fructuum in vineis nascentium signatur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus probe instructa est, omni cura et sollicitudine tentorium servatur, ita ut custos diligenter prospiciat, ne, qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, illud a custode, ut consentaneum est, negligitur. Quamobrem Israeliticum populum derelictum iri interminatur, utpotè qui consentaneum fructum non emittat. Timendum itaque nobis est, ne infructuosus simus, ut ne ex ira Dei deseramur. Spiritus sanctus est qui vos custodit. Cum igitur anima fructus æternorum penuriorum dignos profert, tum permanet ille custos, et singularis feri insidias procul abigit; cum autem uvam fellis et botrum amaritudinis profert, infructuosam animam ille deserit : et tunc in quemvis brutum cogitatum, et in quamvis irrationabilem concupiscentiam decidit illa. Plerumque porro Scriptura Israellem vineam tropice nuncupat; ut ¹, « Vineam ex Ægypto transtulisti; » et, « Vineam facta est dilecto ²; » et, « Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam veram ³. »

¹ Prov. iii, 42. ² Psal. lxxix, 9. ³ Jsa. v, 1. ⁴ Jer. ii, 21.

(4) His similia habet Hieronymus in hunc locum, atque ita loquitur : « In cucumerario quoque, quod LXX pomorum custodiam vocant, parvulæ fiunt casulæ propter ardorem solis ac radios declinandos : et inde vel homines, vel bestiolas, quæ insidiari

σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομοί. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ: ἀπλήτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Διὰ ταῦτα γοῦν ἀπέλεγε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς πάντων τῶν ἐθνῶν χειρὺς, καὶ ὡς ἰμηδὲν ὠφεληθέντας, μήτε ἐκ τῆς υἰοθεσίας, μήτε ἐξ ἧς παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἠξιώθησαν· ὠφελθέντες καὶ πλείστον ὄσων ἐξαιρέτων παρὰ αὐτοῦ τετυχηκότας· ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ὧν πολλάκις ἐπλήγησαν δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης Θεοῦ τυπτόμενοι καὶ κολαζόμενοι, τῶν ἀπειρημάτων αὐτῶν ἕνεκεν· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. » Τίς δὲ ἦν ὃν ἐγκατέλιπον, ἢ ὁ Χριστός· ὃν διὰ τὸ παρωργίζεσθαι καὶ ἐγκαταλειπέσθαι, τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα πεπόνθασιν;

B

« Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; τίς κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· καὶ ποδῶν ἕως κεφαλῆν οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία. Τραῦμα, μώλωψ, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Οὐκ ἔπα μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἐλαιον, οὔτε καταδεσμοίς. » Πῶς δὲ καὶ οἶδ' ὅτι ἦν ἕτερον αὐτοὺς ὕψους καὶ σωτηρίας ποιητικὸν εὐρέσθαι φάρμακον ἀρνησάμενος τὸν Κύριον· μηδὲ ἐπεγνωκότας αὐτὸν, μὴ συνιέντας ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς τὸν τῶν ψυχῶν ἰατρὴν, τὸν μόνον πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ψυχῆς ὄμοῦ καὶ σωμάτων ἰάσασθαι δυνάμενον,

C

« Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν κρησσοὶ τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριαι κρησσοὶ αὐτῆν· καὶ ἠρέμωται κατεστραμμένη τὰ λαῶν ἀλλοτρίων, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφύλακίον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορκημένη (4). » Εἰς φρουρῶντων ἐν ταῖς ἀμπελοῖς καρπῶν αἱ σκηναὶ πηγνυνται. « Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκίαις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνὴ καὶ πάσι ἀξιοῦται ἐπιμελείας· ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπεύειν τὸν φύλακα, μήποτε τρυγῶσιν αὐτῆν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. » Ὅταν δὲ ἀκαρπος ἦ, ἀμελείται ἀναγκαίως τῆς ἀμπέλου τὰ φυλακτῆρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοβηθῶμεν οὖν εἶναι ἀκαρποι, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ φυλάσσειν ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγίον ἔστιν. « Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξια τῶν

D

αἰωνίων ἀποθηκῶν, παραμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπέργει τὰς τοῦ μονοῦ τοῦ ἀγρίου ἐπιβουλὰς· ὅταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ καὶ βότριν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἀκαρπον ψυχὴν καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσι ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπесεῖται. Πολλαχοῦ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει· ὡς τὸ, « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· » καὶ, « Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ· » καὶ, « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα σε ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Εἰ δὲ ὁ

solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanent arentia fructuum umbracula, casulæque recedente custode : quia non habet ultra quod servet, » et cætera, quæ item ille transtulit, sed συνοπτικῶς.

Vers. 13-15. « Calcere atrium meum non adjicietis. Si tuleritis simillam, vanum thymiama, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magnam non fero : jejunium et cessationem et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea. Facti estis mihi in satietatem : non ultra tolerabo peccata vestra. Et cum extendere manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis : et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos : nam manus vestræ sanguine plenæ. » Sed quia non cognoverunt Dominum, et quia non intellexerunt eum, quia dereliquerunt eum, et irritaverunt sanctum Israel : et ad hæc omnia, quia manus eorum sanguine plenæ fuerunt, ob cædem Christi, quam post sexcentos interemptos prophetas, perpetrarunt, et sanguine repleti sunt ; his omnibus recensitis, necnon legis solutione, templi excidio, ac omnimodis suppliciis ; peccati, cujus causa hæc perpassi sunt, speciem edocet : ipsosque accusat, non de idolorum cultu, non de adulterio, nec de avaritia ; sed de cæde. Nam omni impietate et iniquitate deterior est eorum contra Dominum insania ; hæc quippe vox illorum est : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros ». Hic sanguis illos pristinis optimisque possessionibus privavit : hic sanguis illos per totum orbem inquilinos effecit.

Vers. 16, 17. « Lavamini, mundi estote, auferite malitias de animabus vestris ab oculis vestris : quiescite a malitiis vestris, discite bene facere. » Admodum consequenter postquam prima dixerat Deus, his item memoratos Sodomorum principes, ac populum Gomorrhæ in spem bonam transfert et evocat ; si malitiam deponentes, et a voluntario illo secundum corpoream legem cultu abscedentes, Novo Testamento, novæque legi et verbo obsequentes fuerint. Quamobrem postquam ea quæ Veteris Testamenti erant, carptim tetigit, Novi Testamenti mysteria inducit. Quæ ipse in Evangeliiis tradidit, dicens, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum ». — « Quærite judicium, liberate oppressum, judicate pupillo, defendite viduam. » Id est a malitia translati, ne in eo steteritis ; sed vitam virtute ornatam suscipite.

Vers. 18. « Et venite, et disceptemus, dicit Dominus : et si fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo ; et si fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. » Deinde quasi in tribunali ego et vos disceptemus : ego quidem enumerans quanta sim a vobis perpassus, et quanta vobis munera contulerim : ac quomodo post tanta facinora, omnium malorum vestrorum oblitus, vestras prædicto sanguine purpureas animas emundaverim, ac per lavacrum regenerationis nive splendiores

⁶ Matth. xxvii, 25. ⁷ Joan. iii, 5.

(5) Hæc item exprimit Hieronymus ad hunc loc.

« Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. φέρετε σμιδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγρά ἐστι. Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἄρ καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν ἢ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν· οὐκ ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας τείνητε πρὸς μὲ, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέτησιν, οὐκ εἰσακούμαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις ἄλλ' ὅτι μὴ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι μὴ σῆσεν αὐτὸν, ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν, καὶ παρώξυναν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς ἅπασιν τοῦτοισ, ἢ χεῖρες αὐτῶν γέγονασιν αἵματος πλήρεις διὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ μαιφονίας, ἣν μετὰ μυρίας ἰφητοκτονίας εἰργάσαντο, καὶ γέγονασιν αἵματος· ρεις, πάντα γοῦν διεξελθῶν, καὶ τὴν τοῦ νόμου λίαν καὶ τοῦ ναοῦ τὴν κατάλυσιν, καὶ τὰς παντοδαπὰς μωρίας, τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας ἐδίδαξεν, οὐκ πεπνόνθασιν· καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν, οὐκ εἰδὼσαν ραπειάν, οὐδὲ μοιχείαν καὶ πλεονεξίαν, ἀλλὰ μανίαν. Πάσης γὰρ δυσσεβείας καὶ παρανομίας, ἢ πωτέρα ἢ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία· αὐτῶν γὰρ ἦ ἡ φωνὴ, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τοῦτο τὸ αἷμα, τῆς παλαιᾶς αὐτοῖς ἐπιπέσειν εὐκλήριος· τοῦτο τὸ αἷμα μετοίκους ἢ ἀπὸ μέρους ἀπέφηνε.

« Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰ ὀφθαλμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, καὶ καλὸν ποιεῖν. » Σφόδρα γοῦν ἀκολουθῶν τὰ ἐπὶ εἰρηκῶς ὁ Θεός, εἶτι καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς δηλοῦντες ἄρχοντας Σοδόμων, καὶ τὸν λαὸν Γομορρᾶς διεῖπται (5), ἐπὶ ἀγαθᾶς ἐλπίδας αὐτοὺς προκαλοῦμαι εἰ μεταθέμενοι τῆς κακίας καὶ τῆς ἐθελοθρησκείας κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἀναχωρήσαντες ὑπήκοοι γένοιτο τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ νόμου καὶ λόγου. Διὸ μετὰ τὴν παρόρασιν τῆ Παλαιᾶ Διαθήκης, τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰσαμυστήρια. Ἄ δὴ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῖς ἐδίδου λέγων· « Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν οὐρανῶν. » — « Ἐκζητήσατε κρίσιν, βύσασθε ἀδικίαν, κρίνατε ὀφθαλμῶν, καὶ δικαιοῦσατε χεῖρας ἡμῶν· μεταβαλόντες τῆς κακίας, μὴ μέχρι τῶ στήθε, τὸν δὲ κατ' ἀρετὴν ἀναλάβετε βίον.

« Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (6), λέγει Κύριος καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικῶν, χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἐρ λευκανῶ. » Εἰθ' ὡς ἐν δικαστηρίῳ διελεγχθῶμεν ἔτε καὶ ὑμεῖς· ἐγὼ μὲν ἅσα πέπονθα ὑφ' ὑμῶν, ὅσα ὑμᾶς ἔτυχον εὐεργετήσας καταριθμούμενος, καὶ μετὰ τὰς αὐτὰ πλημμελήματα πάντων κακῶν ἀμείνων ποιούμενος, πεφοινιγμένος ὑμῶν τὰς ψυχὰς τοῦ προλεχθέντος αἵματος ἐκάθηρα, λαμπρότερη χιόνας αὐτὰς διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας·

(6) Reg. secunda manu, διελεγχθῶμεν.

cum proditore Juda furante concurrentes, juris æquitate donis venundabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth : Væ potentibus Israel : non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum : immo-geros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur : « Et inflammabo ad purum scoriā tuam ; » secundum Aquilam vero : « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriā abjiciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calcatarum uvarum expellunt ; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion : nam cum iudicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis institutum et cœtum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judæos sapiens exciderat ; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, iudices et consiliarii, qui initium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt : ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, ii, inquit, soli promissa consequentur : dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem : quam Salvator declaravit, cum, accepto in synagoga Hesaiæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit : « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitia doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis : « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatis. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sensus Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est

Α τες. » Τῷ οὖν προδότη Ἰούδα κλέπτοντι συνίνα ὀρθότητα τοῦ δικαίου δύροις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεοπάτρις Σαοὺαί οἱ ἰσχύοντες Ἰσραήλ· οὐ παύσεται γὰρ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἰμου ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντα ὀλέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἐπ' ἄρ Πυρώσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ φῶραι καὶ διακρίναι τοὺς φύλους ἀπὸ τῶν ἐπι Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ πυρῶα καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὸν Ἰου « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου· περ γὰρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν δηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πιέζοντες, τὸ γιγαρ καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκπατηθέντων βοτρίων ἀπτουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, φησὶ, πυρῶα καθαρὸν τὸ γιγαρτώδες σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, τρόπολις πιστῆ Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος ἀπὸ ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συστῆ κοινῇ πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ἠεῖ καὶ μητρόπολιν πιστῆν Σιών, οὕτω προσεπὶν· σημα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ εἰς συνετὸς παρὰ Ἰουδαίους διεπεπτώκει· ἡ δὲ ὄλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Σαῖς ἐγγήγεροι τεθεμελιωμένοι ἐπὶ τὴν πέτραν ἐπὶ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προεστῶτες, κριταὶ καὶ ἄλλοι, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰλήφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκείνου δοχῆς εἰσέτι καὶ νῦν, ὡσπερ ἐκ σπέρματος ἐφύντες διαλάμπουσιν, πρόδρομοι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐσίας καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἄξιμοι παρὰ κριθέντες, μόνοι τεύξονται, φησὶ, τῆς ἐπαγγελίας Ἰουδαίων μάτην φανταζομένων ἐπιστροφῆν ἐ τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐπιχρή νοεῖν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν Θεοῦ γνώσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἣν καὶ ὁ παρίστη, ὀπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαβῶν τὴν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν τε περιχοπὴν ἀναγνοῦς τὴν ἐκ ὄπου αὐτοῦ φήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέμει· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν· » καὶ πύξαι βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλή ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς εἰς τρωτῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἄμαρται, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντεκόνονται. » Ἄλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐδίδαξεν ὁ διὰ τῶν ἔμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἄμαρτα λαὸς πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι καταισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοισι αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἠδούλοντο, καὶ ἐκαταισχυνθήσονται ἐπὶ κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς

Theodotionis ; quare [Aquilæ nomen irreperi

αίσχυνη ἐκ συναίσθησεως αὐτοῖς ἐγγενομένη, αἰσχύντου καὶ ἀναιδοῦς προαιρέσεως μεταβο- οῖς ἐμελλεν ἐμποιῆσειν.

νται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλ- ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων· οἱ πάλοι μπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, καὶ ἐλαία εὐσκίος. τις θεάσται τοὺς παρ' αὐτοῖς τῶν θείων Γρα- κγγελλας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γρα- κχνώσεις, βιβλίων τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν κμυθίας τε τρόπους, καὶ ψαλμῶδίας· ἔφεται σον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. κτῆσει παρ' αὐτοῖς τὸν ἔμφυχον καὶ γόνιμον τα Λόγον, οὗ ὁ πῖνον πηγὴν ἔξει ὕδατος ζῶν- κμένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἂν εὐροί.

ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυπτείου, ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθῆρες· καὶ κατακαυ- κ οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα· καὶ οὐκ σθέσων.· Οὐ σίτου, οὐδὲ τίνος ἐτέρου τῶν ἀ- κν καλάμη, διὰ τὸ ἀφρηθῆσαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύ- κ ἰσχύουσιν, καὶ ἰσχὺν ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς.

δύνανται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὅ- κ Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς και, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ κ; θλίψις ἢ στενοχωρία; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω κν αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ὡς καλάμη στυπτείου, ὡς κν ἀπολέσαι τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἣ ἴπρότερον κν αὐτονομία καὶ βασιλεία οικεία χρώμενοι, κ τοῖς τυχοῦσι Ῥωμαίων στρατιώταις ἀνδρά- κκ κειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἰτται, κρυσθὸν οὐδὲ ἀργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ξύ- κνον καὶ καλάμην οἰκοδομούντων. Ὅραξ ὁ- κρπὸλησιν καὶ ἐμπρησμὸν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ κκαὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν κας· ὁ δὲ καὶ παραχρῆμα πρὸς λέξιν ἀπέδη, κ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡ- κμαν πυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, κν αὐτῇ ἀσεβῶν ἐκ τῶν οικειῶν σπινθήρων κτον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὄργην κ ὄργης αὐτοῖς ταμειουσάμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ἰγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἡσαϊαν κς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ· κ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος κ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄ- κκ ἡψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ κτ- κ αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη κ αἱ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος κκαὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγ- κκν τὴν ὄδον αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐ- κκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυ- κκ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐ- κκ ἐξελέγξει λαὸν πολὺν αὐτός.· Αὐτὸς δὲ καὶ κκ ἀνὰ μέσον τῶν ἔθνῶν, ἀφορίσας ἑαυτῷ τοὺς κκαὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ κκ. Οὕτως οὖν ἀνὰ μέσον τῶν ἔθνῶν διακρίνας κκλὸς νόμος, λαὸν πολὺν κλεγεῖν, κκ τοὺς κκκ. κκ, 13. κκ κκκ. κκκ, 35.

A sus, quem de fœdis suis gestis pœcepturi sunt, im- κ pudenti et inverecundo eorum proposito mutationem κfferet.

κERS. 30. « Erunt enim sicut terebinthus defluen- κtibus foliis, et sicut paradus sine aqua : » qui κolim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. κSi quis enim respexerit ad promissa quæ in divinis κScripturis penes illos habentur, ad legalium et pro- κpheticarum Scripturarum lectiones, ad librorum κtam historicorum, quam metricorum concentum, κmodos et psalmodias, is vere paradusum, et pratium κbonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud κillos animatum, fertile ac vivens Verbum quæsierit, κex quo quisquis biberit, habebit fontem aquæ κvivæ, salientis in vitam æternam; nequitiam in- κB veniat.

κERS. 31. « Et erit fortitudo illorum ut calamus κstuppæ et opus eorum ut scintillæ : et comburentur κiniqui et peccatores simul, et non erit qui extin- κguat. » Non frumenti, aut alterius cujuspiam ne- κcessariæ rei, calamus, quia ablatum est ab illis κrobustus et robusta, robur paupis, etc. Ideo dicere κnequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia κpossumus in eo, qui nos confortat Deo κ; » et : κ« Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, κan angustia κ ? » et cætera. Ita porro fortitudo κeorum ut calamus stuppæ facta est ; ut non modo κlibertatem, qua prius proprio jure ac regno utentes κflorebant, amitterent, sed etiam quibusvis Romanis κmilitibus servirent. Eorum quippe opera ignis causa κfuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, κnon lapides pretiosos, sed lignum tantum et cala- κmum ædificarent. Viden' quomodo flammæ et im- κcendium comminetur ipsis ? Et hic finis est præsen- κtis contra illos prophetiæ, cujus eventus statim, κneque ita multo post perpetratum contra Salvaio- κrem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum κeorum metropolis incendio tradita est, et impii ho- κmines in ea commorantes ex scintillis suis ignem κinextinguibilem ac æternum, iramque Dei in die κiræ sibi recondiderunt.

CAPUT II.

κERS. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino κad Hesaiam filium Amos circa Judæam et Jerusalem : κquia erit in novissimis diebus conspicuus mons κDomini et domus Dei supra verticem montium : κet elevabitur super colles : et venient ad eum κomnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : κVenite, ascendamus ad montem Domini et ad κdomum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, κet incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et κverbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter κgentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse κautem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant κsibi segregans, vocatosque a non vocatis seligens. κSic itaque lex evangelica, in medio gentium diju- κdicans, multum populum coarguit ; sive iis, qui in κse crediderunt de pristino errore suo convictis ; sive

iis, qui non crediderunt, ut suaspe culpa pereuntibus, confutatis.

« Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. » Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imò etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni prælendi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ¹². »

Vers. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum commonefaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

Vers. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam affert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

Vers. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

Vers. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

¹² Joan. xiv, 27.

« A εις αυτον πεπιστευκοτας απελεγεας την ε προτερην πλάνην, η τους μη εις αυτον πετας ελεγεας παρα την αυτων αιτιαν απολλ

« Καλ συγκόβουσι τὰς μαχαίρας αυτών ει και τὰς ζιβύνας αυτών εις δρέπανα · και οι εθνοσ επ' εθνοσ μάχαιραν, και ου μη μάθωσι λεμειν. » Ουκέτι γάρ διδάσκονται τὰ πολεμικ προτερον ως αναγκαία εκ παιδων κατ' αγρωσ τὰ πόλεις ησκούντο δια τὸν ἀπὸ τῶν πλεσ πολεμίων φόβον · ἀλλὰ και οι καταδεξάμενα ριον ημών Ἰησοῦν Χριστόν, πάστις πολεμικ αιρέσεωσ ἀπαλλαγέντες, εν ειρήνῃ λοιπὸν δι ως μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεωσ σθαι, μηδὲ ὑποχειρίουσ εἶναι τῶν πάλαι κρι αυτών δαιμόνων. Οἷσ και ὁ Σωτήρ αυτοσ τη προξενῶν ειρήνην φησί · « Ειρήνην την ἐμῆ ὕμν. »

« Καλ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορ εν τῷ φωτι Κυρίου. » Ἀκολουθῶσ τείνουν ὁ πι διεξελθῶν τῶν εθνῶν την κλησιν, και την εις πάντας ανθρώπουσ ειρήνην, την εις τοῖσ ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸ ὑποδέξασθαι την πᾶσι τοῖσ εθνεσι δωρηθεῖσαν στοῦ χάριν, και τὸ φῶσ τὸ εὐαγγελικόν. Συ γει δὲ ἐκείνοισ και ἑαυτόν, εις προτροπήν κει μησιν τοῦ λαοῦ, παραινετικῶσ παρακαλῶν π Κυρίου μεταλαγχάνειν · φῶσ Κυρίου ὀνομασ Σιών προελθόντα νόμον τῆσ Καινῆσ Διαθήκασ πωτήριον και εὐαγγελικόν λόγον.

« Ἀνήκε γάρ τὸν λαὸν αυτοῦ, την οἶκον Ἰσρ επλήσθη ως τὸ ἀπ' ἀρχῆσ η χώρα αυτών κρησ ως η τῶν ἀλλοφύλων, και τέκνα πολλὰ ἀλλῆ γενήθη αυτοῖσ. » Διὰ τί δὲ αυτόν ἀνήκεν, ὡσ λογούμενοσ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὰσ αιτίας τῆσ επιφέρων · « Ὅσ ἐνεπλήσθη η χώρα αυτών ὡ ἀρχῆσ κληρονομῶν, » και τὰ ἐξῆσ · δι' ὧν σ σιν, ὅτι μη ἀλόγωσ αυτοῖσ ἀνήκε. »

« Ἐνεπλήσθη γάρ η χώρα αυτών ἀργυρ χρυσοῦ, και οὐκ ἦν ἀριθμὸσ τῶν θησαυρῶν και ἐνεπλήσθη η γῆ ἱππων, και οὐκ ἦν ἀριθμὸ ἀρμάτων αυτών · και ἐνεπλήσθη η γῆ βδελυ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αυτών, και προσει οἷσ ἐποίησαν οι δάκτυλοι αυτών · και εκυψεν ποσ, και ἐταπεινώθη ἀνῆρ. » Τίνων αυτών, ἀλλοφύλων οἰκητόρων οι και προσεκύντησαν οι ησαν οι δάκτυλοι αυτών; Ταῦτα πάντα συμ τυγχάνει ἀλλοφύλων εθνῶν, μελλόντων οἰκεῖν τε την Ἰερουσαλήμ και την Ἰουδαίαν χώρασ επληροῦτο μετὰ την τοῦ Σωτήροσ ημῶν παρ και μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἐπειδὴ μη ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκῆτοσ αυτοῦ φήτου · « Δεῦτε και πορευθῶμεν εν τῷ φωτι ρίου. »

« Καλ ου μη ἀήσω αυτοῖσ, και συνειτέλι: τὰσ πέτρασ, και κρύπτεσθε εις την γῆν ἀπὸ π που τοῦ φόβου Κυρίου, και ἀπὸ τῆσ δόξησ τῆσ

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Vers. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initum. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt, Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipso, dicentes : Affligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Confertim ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur :

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi præditus; similiterque potus rationalis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurrunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiose versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem nequiquam memorat; nec aquas itidem quæ triti ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

« Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελὲς τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἰσχύοντι ἰσχύουσαν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γί καὶ ἰσχύοντα ἄνθρωπον, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » δὲ συμβήσεται αὐτοῖς, οὗτε δι' εἰδωλολατρίας, οὐδέ ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν / ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηράν, τὴν κατὰ πῦρλου. Θέα γοῦν ὅπως μετὰ πάσας τὰς κατ' ἐπιπέλας ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήτη καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, οὗ | λευνταὶ βουλήν πονηράν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἤμῖν ἐστὶν. γὰρ αἴτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τούτων ἦν ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως οἶμαι συνίστασθαι μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους τε κένοι. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφῆρέθη κατὰ προφητείαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν. Καὶ πρῶτον ἐρημώσαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν· ἢ κατὰ τὸν Ἀπὸ εἰρεῖσματος καὶ εἰρεῖσμόν· ἢ κατὰ τὸν Σύμφωνο στήριγμα καὶ στηριγμόν. » Ὅπερ νοήσεις κατὰ ἀποστολικὸν λόγον, ὃς τοὺς βίβω τῶν κατὰ θεοῦ πονητῶν στύλους τε καὶ ἐδραῖωμα ἐνόησε ἵνα δέ που καὶ παρὰ τῶν προτέρων λαῶν ἦσαν καὶ ἐδραῖώματα τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνος, οὗ κατὰ σθαι ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. » Ἡμεῖς ἐκλαμβανόμενοι ταῦτα, ὅρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, ἀλλ' εἶπεν ἀφελεῖν, ἀλλ' ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος ὅπερ νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φήσαντος : « Ἡ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελεῖ ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος· ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἰσχυὸν ψυχῆς ἄρτος θρεπτικός τις λόγος, καὶ πᾶσι ὡς τῶν λογικῶν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαμβάνειν Ἰουδαίων παῖδες, ἐν τῶν τὰς θείας διέρχουσι βιβλίας, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας ἐκ φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχύον τῶν θρεπτικῶν γων, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιου γῆς οὐκ ἐν τοῖς παρ' αὐτοῖς. Ἄρτου τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητῶς μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν καταργητικῇ κοινῇ· ἐκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ θεὸς ἔσθαι ἄρτον οὐρανοῦ ἐβωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐγένετο ἄνθρωπος. » Ἰδαίως τε διαμνησθῆσθαι φησὶ αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτός ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἰσαίας· « Καὶ ἀντλήσουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἐπέφησεν· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, ἄψα πάλιν· ὃς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς τὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων φη-

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

ordo esset, neque verbum Dei in illis versaretur.

Vers. 6-8. « Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus: quia relinquitur Jerusalem, et Judæa corruit. » Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decoro ornatoque sermone, qui animæ eorum turpitudinem obtegat, panis autem intelligi possit is, qui animam enutriet.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domino non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacerunt contra Dominum, quando hasce impias emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuere, ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

Vers. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restitit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicarunt et publicarunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus evenient ei. Popule meus, exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicunt, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigent, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente avertentes, gressus animæ eorum deviant.

Vers. 13-14. « Sed nunc constituetur in judicium, sistet in judicium populum suum: ipse Dominus in judicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversionem vaticinatus est, secundi adventus ejus notitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

²¹ Joan. xix, 45. Matth. xxvii, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerpit.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

Α μιὰς τάξεως ούσης, μηδὲ λόγου Θεοῦ ἐν αὐτοῖς τευομένου.

« Ὅτι ἐπιλήφεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἦ ἔχεις, ἀρχηγὸς γενοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ βρῶμα ἐκ ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔρει· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν οἴκῳ μου ἔστιν ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἰερουσαλήμ, καὶ Ἰουδαία συμπίπτωκε. » Διὸ καὶ εἰς τοσαύτην χεῖραν φρενῶν καὶ ἔνδειαν ἐλάσειν αὐτοὺς ἕως, μηδὲ ἱματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἱματίου· ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοητῶς, τοῦ εἰσῆλθαι καὶ κοσμίῳ λόγῳ τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ἡτῆς ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διανοίας ἢ B κοῦ.

« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, ἐπὶ Κύριον ἀπειθοῦντες· διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ αὐτῶν. » (8) Ἦ οὐχὶ τὰς ἑαυτῶν ἠκρότησιν γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου, ὀκηνίκα τὰς ἀσεβεῖς ἡρώων νὰς λέγοντες· « Ἄρε, ἄρε αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ εἰς ἰθὺς ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα εἰς κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γένηται· παραπικρᾶν αὐτὸν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, ἐπὶ Κύριον ἀπειθοῦντες. Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ αὐτῶν, καὶ ἡ αἰσχύνη αὐτῶν τοῦ προσηκουμένου αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σάββατον ἡ γλῶσσα καὶ ἐνεφάνισαν. Οὕτως τῇ ψυχῇ αὐτῶν βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰς τὸ ἀφῆσθαι τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχετος ἡμῖν ἐστὶν ἡ νῦν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται· ἢ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν συμβήσεται αὐτῷ. Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν λαμβάνονται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες καρπὸν ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς εἰς ἡμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐταπεινώσει (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνέστησιν ἔργοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους δι' ἀπαρχῶν καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἀρχοῦσι καὶ διδασκάλους προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Ἰησοῦν γνῶσιν αὐτοὺς ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοῖσι προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοῖς ἰσχυροῦσι φλεγγον· πάντα δὲ πρὸς κολασίαν ἰσχυροῦσι φλεγγον, ἐμακάριζον αὐτοὺς· καὶ ἀποτρέποντες εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐπὶ τὸν σωτήριον καὶ δόξαν αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρῖσιν, καὶ σὴν εἰς κρῖσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρῖσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὴν κρίσιν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεσπίσας, καὶ τὴν τῶν ἰσχυρῶν τοῦ λαοῦ διαστροφήν, τῆς δευτέρας ἀρχῆς αὐτοῦ παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, λέγων· « Αὐτὸς Κύριος

sæces, qui turpis lucri gratia, ut acciperent decimas, etc., ubi nem quæ subsequuntur legis-

ς κρίσιν. ἰ καὶ τὰ ἐξῆς. ἰ Ὑμεῖς δὲ ἐνεπυρίσατε A
πελώνά μου, καὶ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς
ὕμῳν. ἰ Οὕς ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου
ἰ καταμέμφεται, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦς
γχει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ ἀμπελώνα
ἐμπεπυρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν καὶ
εφὴν τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, οὓς ἀνα-
μενος καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει
ἐν προλεχθέντων διαστρόφου διδασκαλίας.

ἰ Ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ πρόσ-
τῶν πτωχῶν καταισχύνετε ; ἰ Ἔθος τοῖς ἀδι-
καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπιείδαν ἐγκαλοῦνται παρὰ
δικημένων, ὕβρεσι καὶ λοιδορίαις καταισχύνειν
; ἐξευτελιζόντες καὶ πηγάδας ἀπειλοῦντες. Τοῦτο
ἰσι, τὴν ὕμιν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας
ἰν ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὕμῳν τοῖς πτω-
ἰεριτρέπετε.

ἰδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγα-
Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ
μασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν,
ῥύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἄμα
ἰσαι· καὶ ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας
ἰρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα
ἰ. ἰ Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν
ἰαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχῶν χαύνων καὶ τεθηλυ-

in iudicium,) etc. « Vos autem incendistis vineam
meam, et rapina pauperis in domibus vestris. »
Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et
ipsos coram coarguit. Populum autem suum et
vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et
perversitate doctornm decepti sunt : quos evocans
et ad se reducens, a perversa memoratorum homi-
num doctrina avertit.

Vers. 15. « Quid vos injuria afficitis populum
meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis
qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a læsis
expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos con-
fundant, vilipendentes ac plagas comminantes.
Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria
B pudorem, tyrannica vi utentes, in pauperes refun-
ditis.

Vers. 16, 17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod
elevatæ sunt filię Sion, et ambulaverunt erecto
collo, et nutibus oculorum, et gressu pedum simul
trabentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et
humiliabit Dominus Deus principatum agentes
filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum. »
Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de
mollibus et effeminatis animabus dicta
fuisse.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Et apprehendent septem mulieres
hominem unum, dicentes, Panem nostrum man-
ducabimus, et vestimentis nostris operiemur :
cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil
enim aliud deesse sibi, nisi nomen ejus tantum-
modo, et ut patronum habere videantur. Quam-
obrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis,
perrarus sit relictus, sic alloquuntur, « Cæterum
nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vers. 2, 3. « In die illa illucebit Deus in consilio
cum gloria super terram, ad exaltandum et glorifi-
candum quod derelictum est ex Israel. Et erit
quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jeru-
salem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in
vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere per-
spicere, quomodo primi ex Israele, qui in Chri-
stum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ
D Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut
ubique terrarum ac per universum orbem conspi-
cui evaderent : et ad hoc usque tempus apud om-
nes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et
doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vo-
cabantur, qui digni habitus sunt ut scriberentur in
æterna vita cœlestis Jerusalem. His porro adde
Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, quæ
dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in cœ-
lis 22. »

Vers. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filio-
rum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem pur-
gabit ex medio eorum in spiritu judicii et spiritu

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ἰ ἐπιλήφονται ἑπτὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνὸς
αι· τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια
περιβαλούμεθα· πλην τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλή-
C ρ' ἡμᾶς. ἰ Μὴ γὰρ ἐνδεῖν τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ
ἰνομα, καὶ δοκεῖν ἔχειν τὸν προεστῶτα. Διὸ
ἰς σπάνιον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀπολωλό-
ἰσσι πρὸς αὐτόν· ἰ Πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλή-
ρ' ἡμᾶς, ἰ καὶ τὰ ἐξῆς.

ἰ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλή
ἰῆς ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάζσαι τὸ
ἰφθὲν τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν
ἰν, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ κλη-
ἰαι πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερου-
ἰ. ἰ Καὶ ἔστιν ἔργῳ παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι
ἰσραήλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀπό-
ἰ, καὶ μαθηταί, καὶ εὐαγγελισταὶ τοῦ Σωτῆρος,
ἰσιν καὶ ἰδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς καὶ
ἰης τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοὺς γενέσθαι·
ἰέτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἰλλησοὶ
ἰβαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν καὶ τοῦνομα καὶ
ἰισκαλίαν. Μόνοι οὖν οὗτοι ἄγιοι κληθήσονται
ἰξωθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς
ἰνίου Ἰερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεσι τοῦ
ἰος ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν,
ἰεῖρηται, ἰ Ὅτι τὰ ὀνόματα ὕμῳν ἐγράφη ἐν
ἰρανοῖς. ἰ

ἰτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν
ἰρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἰερουσαλήμ ἐκκαθαριεῖ
ἰου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quae in circuitu eius sunt, sicut dicei obumbrabit, et quasi fume, et quasi lumine nocte ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in ombra ab zeta, et in protectionem et abscensionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Haec porro dicit de iis, qui cum cadis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quae in superiori clausula iocubabantur his verbis : « Quia exaltata sunt filiae Sion, et erecta cervice incedebant, » et caetera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat eadem ibi in Servatore perpetrata : quia isthaec causa fuit extreme loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne »²⁵. » Illud enim, « in spiritu iudicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc enim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua »²⁶; de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne »²⁷.

CAPUT V.

Vers. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vineae meae. Vineae facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur cantico, quae in vinea sua operatus est enumerat, vineaeque improbitatem coarguit : ac ea quae ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

Vers. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et aedificavi turrim in medio eius, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quae autem isthaec vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et pia religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis haec de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est »²⁸? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

²⁵ Matth. III, 11. ²⁶ Joan. I, 26. ²⁷ Ibid. 35. ²⁸ Joan. xv, 1.

πίστεως. Καὶ ἦν, καὶ ἔσται τῆς αἰῶνος Σιών, καὶ πάντα τὰ περιεσπόμενα αὐτῆς καὶ τῆρας, καὶ ὡς κενώσῃ, καὶ ὡς θυσίας καὶ κτλ., τὴν τῆς ἡμέρας καταβολήν. Καὶ ἔσται ἐπὶ κέρματος, καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἐν ἀσπὶ πλεuroύτος καὶ ἰσχυρῶς. » Σπῆρος τῆς αἰῶνος κληρονομίας, ἢ καὶ ἐκ τῶν ἑρασιμαστικῶν « Ἀσπῆρος, καὶ κληρονομία τῆς αἰῶνος. Ἀσπῆρος ἔστι τῆς αἰῶνος κληρονομίας τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρος μαρτυρίας, ἡμετέρας μεταβολήσαν καὶ γυμνασθέντων εἰς τὴν αἰῶνα. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιπέσει, τῆς ἐν τῇ κληρονομίᾳ καταργηθείσας, ἐν τῇ ἀποκατάστασιν ἡμετέρας αἰῶνος θυγατέρας Σιών, καὶ ἐν ἡμέρᾳ τραχύων, » καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπισημαστικὰ θαυμαστῶς ἐπισημαστικῶν κληρονομίας προαχθεῖσιν ἐν αὐτῇ μαρτυρίας ἐν τῇ αἰῶνος γεγονέναι τῆς ἐσχάτης ἡμετέρας. Καὶ θέα εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστι ἰσχυρῶς τῆς εὐαγγελικῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ Σωτῆρος ἢ ἐδίδασκε λέγουσα : « Αὐτὸς ὁ αἰῶνος πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι καὶ πνεύματι καύσεως, » τοῦ, « ἐν ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ ἐν τῇ ἀποκατάστασιν, καθαπτόμενοι αὐτῶν, καθαροὶ ἁμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτῆρ ἡμετέρας ἡμετέρας βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ἕδωκεν, ἢ ἡμετέρας καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξαν ὁ αἰῶνος μὲν ἑαυτοῦ εἰπών, « Ἐγὼ μὲν ἡμετέρας ἡμετέρας : » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος : « Ἀσπῆρος εἰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἔσμα τῷ μου, τῷ ἀμπελώνι μου. Ἄμπελων ἐστὶν ἡγαπημένον ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνοντι. » Διὰ ὧδης ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελώνα εἰσακαταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελώνος τὴν ἐλέγχει· θεοπίσται δὲ καὶ τὰ μέλλοντα εἰσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, εἶναι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ ἡμετέρας εἰώθε γὰρ ἡ Γραφή κέρατα τῆς βασιλείας. » Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκα τευσα ἀμπελον Σορῆκ· καὶ ἐκαστόμωσ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήμιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ ἐθηκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ πάντως που ἀγγέλοις αὐτὸν περιφράξας. Ἦ δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφήταις καὶ ἁγίοις ὑποστηρίξας. Ἄλλὰ καὶ κατεφύτευσεν ἐπὶ τὸν Σορῆκ· ἦν ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐπὶ δὲ ἦν αὐτῇ ἡ ἀμπελος ἢ πάντως που ἡ ὁ Γραφή, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ ὁ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν Εὐαγγελίοις περὶ ἑαυτοῦ καὶ εἰπών, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή Πατῆρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἰσχυρῶς λαδὲ τὴν τῶν θεῶν μαθητῶν [μαθητῶν] τείαν εἴληφε. Προλήμιον οὖν ὀρύττει ἐν πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, καὶ ἐποίησεν ἄμπελῶνός μου. Καὶ νῦν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἰουδα, κρίνατε ἐν ἐμοί, καὶ ἀνά μέμπελῶνός μου. Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἄμπελῶνί μου; οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι ἄμπελῶνός μου, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Νῦν οὖν ἀναγγελοῦμαι τοῖς ἀμπελῶνί μου· ἄφελῶ τὸν φραγμὸν τοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἔσται ἄμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τιμηθῆ, οὐδ' ἐπιδοθή, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χέρουθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μηδεμίαν ὑετὸν. Ἡ νεφέλας δηλῶν τοὺς προφῆτας, καὶ διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγές, νεφέλας αὐτοὺς καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ ὁ Κύριος ἐχορηγεῖτο λόγος· οἷς ἀπειλεῖ ὁ Κύριος ἐπιδοθῆναι αὐτῶν.

ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ ἀκασισύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἡ κραυγὴ γὰρ ἔσται πρὸς θάνατον ἀμαρτίας, βρώσης τῆς πράξεως· οὕτω γοῦν εἴρηται τὸ, « Φωνὴ αἵματος Ἰὼ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς μέ.

γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσαι κενὸν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσαι μέτρα ἑπτακτασίους τινὰς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθησομένης ἀξίους ἀνιένταται.

οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωῒ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μόνοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκομίσθη. Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ οὐτὸ μέρος τῆς προφητείας περιέχει· διότι οἱ ἐβραιοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀνομίαν, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόλμα παλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν οἷον τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. τοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος τὸν ἄλμα, ὅτε ἐχρῆν αὐτοὺς πενθεῖν διὰ τὸν οὐρανὸν καταλήψεσθαι αὐτοὺς ὄργην, κραιπάλην οἰνοφλυγίαις, καὶ τῇ ἄλλῃ τρυφῇ σχολάζειν. ἐνίζονται ὑπὸ τοῦ λόγου, ὡς ἀνεπαισθήτως ὡν ὅσον οὐπω καταληψομένων αὐτοὺς κακῶν.

ἔγεραι κίθαρας καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων· οἱ πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέψασι· τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς θεοῖς προσέχειν λογίους, καὶ θεοὺς ὡφέλειαν καρποῦσθαι οἷον τε τοὺς κωμικούς, ἀσπαζομένους, καὶ μέθη καὶ χορδακεχημένους.

ὡν αἰχμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ οὐκ εἶναι αὐτοὺς τὸν Κύριον, καὶ πλῆθος ἐγενήθη διὰ λιμὸν καὶ δίψος ὕδατος (10). Ἡ ἱστορία . 17, 10. Ἡ 1 Cor. vi, 10.

Ἰακὼς ita Hieronymus vertit, « Hæc juxta lit-
teram populo Judæorum sub Vespasiano
Romanis principibus, tam Græca quam

Vers. 3-6. « Et exspectavi ut faceret uvas, et fecit spinas. Et nunc qui incolitis Jerusalem, et homo Juda, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam adhuc vineæ meæ, quod non feci ei? quia exspectavi ut faceret uvas, sed fecit spinas? Nunc igitur annuntiabo vobis quid faciam vineæ meæ: Auferam sepem ejus, et erit in directionem: diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem: et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et crescent in ea, tanquam in inculta terra, spinæ. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. » Nubes vocans prophetas: quos ob puritatem et vitæ splendorem nubes appellat: horum enim opera cœlestis ipsis sermo dabatur, quibus Dominus se discessurum inter-

Vers. 7. « Exspectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Nam omne peccatum ad mortem, clamorem emittit, clamante vel ipsa actione: sic enim dictum est, « Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me ».

Vers. 10. « Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. » Raros quosdam homines, qui apud ipsos salute digni reperientur, subindicat.

Vers. 11. « Væ iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur; qui manent vespere: vinum enim comburet eos. » Apostolici dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet: nam ideo, inquit, « Ebrii regnum Dei non possidebunt »; id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulentos animi motus strenue oppugnare debeant, ab iis contra subvertuntur, et ceu quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. Verisimile porro est Judæos post editum contra Salvatorem nostrum scelus, cum par fuisset eos, ebrietatibus, aliisque voluptatibus vacasse. Quapropter miseri a Scriptura prædicantur, utpote qui nullo mox futurorum malorum sensu moverentur.

Vers. 12. « Nam cum cithara, psalterio et tympanis vinum potant: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. » Verum nec fieri poterat, ut ii, qui lascivam vitam amplectebantur, ac ebrietati saltationibusque dediti erant, divinis attenderent oraculis ab iisque fructum perciperent.

Vers. 15. « Igitur captivus populus meus factus est, eo quod non cognoverint Dominum: et multitudo mortuorum fuit propter famem et sitim aquæ. »

Latina narrat historia. Quod spiritualiter, hodie quoque patitur, etc.

cum proditore Juda furante concurrentes, juris æquitate donis venumdabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth : Væ potentibus Israel : non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum : immorigeros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur : « Et inflammabo ad purum scoriam tuam ; » secundum Aquilam vero : « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriam abjiciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calcatarum uvarum expellunt ; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion : nam cum iudicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis institutum et cœtum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judæos sapiens exciderat ; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, iudices et consiliarii, qui initium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt : ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, ii, inquit, soli promissa consequentur : dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem : quam Salvator declaravit, cum, cepto in synagoga Hesaiæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit : « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitiae doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis : « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatis. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sensus Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est videtur.

τες. » Τῷ οὖν προδότῃ Ἰούδᾳ κλέπτουσι συνήτας ὀρθότητα τοῦ δικαίου ὄμοις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεοπάτης Σαββαὶθ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐμοῦ ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σφυρῶσιν σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθεύσαντας ὀλέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἐξ ἄρ. Πυρῶσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ διακρίνει τοὺς φυλοὺς ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηγται· « Καὶ πῦρ καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὴν Ἰσραὴλ « Καὶ πυρῶσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτωδὲς σου· » περὶ γὰρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν ἄκαθον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πιέζοντες, τὸ γιγρῶ καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκπατηθέντων βοτρῶνων ἀπὸ τῆς ἀμπέλου ἐκπιέζουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, φησὶ, πυρῶσω καθαρὸν τὸ γιγαρτωδὲς σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης τὴν πόλιν πιστῆν Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος σὺ ἢ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συστῆται κοινῇ πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ὡσεὶ καὶ μητρόπολιν πιστῆν Σιών, οὕτω προσεπιπλήρημα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ εἰς συνέθεσιν παρὰ Ἰουδαίους διεπεπτῶκει· ὡς δὲ ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐγγηγεῖται τεθεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν. Ἐπὶ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προσεπτῶτες, κριταὶ, καὶ ἰσχυροὶ, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰλήφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκείνου δοχῆς εἰσέτι καὶ νῦν, ὡσεὶ ἐκ σπέρματος ἐκφυόντες διαλάμπουσι, πρόεδροι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ περικριθέντες, μόνοι τεύξονται, φησὶ, τῆς ἐπαγγελίας Ἰουδαίων μάτην φανταζομένων ἐπιστροφῆν ἐπὶ τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐλευθέρωσιν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν Θεοῦ γνῶσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἦν καὶ ὁ παρὶστη, ὁπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαθῶν τὴν τοῦ Ἠσαίου, τὴν τε περικοπὴν ἀναγνοῦς τὴν ἐκ ὠπου αὐτοῦ φήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέμεινέ με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν· » καὶ πύξαι βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς εἶρη τρωτῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἄμαρτῶμα, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελειήσονται. » Ἄλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πολεμίας διδασκάλους. Τίνας δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐδίδαξεν ὁ διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἄμαρτῶμα λαὸς πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι καταισχυρῶσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοισι αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἠθροῦλοντο, καὶ ἐκασχυρῶσονται ἐπὶ κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς

Theodotionis ; quare Ἰακίμης nomen irrep-

σχροῖς αἰσχύνῃ ἐκ συναισθήσεως αὐτοῖς ἐγγενομένη, ἡ δὲ ἀναίσχυντος καὶ ἀναιδέως προαιρέσεως μεταβολὴν αὐτοῖς ἐμελλεν ἐμποιῆσειν.

« Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων· οἱ πάλαι ὄντες ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, καὶ ἐλαία εὐσκίος. Ἐἰ γοῦν τις θεάσαιτο τὰς παρ' αὐτοῖς τῶν θεῶν Γραφῶν ἐπαγγελίας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, βίβλων τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν λόγον, ὑμνῳδίας τε τρόπους, καὶ ψαλμῳδίας· ὄψεται παράδεισον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. Ἐἰ δὲ ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὸν ἐμψυχον καὶ γόνιμον καὶ ζῶντα Λόγον, οὗ ὁ πίνων πηγὴν ἔξει ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζῶν ἀιώνιον· οὐκ ἂν εὕροι.

« Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππείου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθῆρες· καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα· καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. » Οὐ σίτου, οὐδὲ τινος ἐτέρου τῶν ἀγαθῶν καλάμη, διὰ τὸ ἀφηρηθῆαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ ἰσχὺν ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ οὐδὲ δύνανται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὁμοίως· « Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Θεῷ· » καὶ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω δὲ γέγονεν αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ὡς καλάμη στυππείου, ὡς μὴ μόνον ἀπολέσαι τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἣ ἴσχυοντο ἐκόμενοι, αὐτονομίᾳ καὶ βασιλείᾳ οἰκείᾳ χρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τυχοῦσι Ῥωμαίων στρατιώταις ἀνδράσι δουλεύειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἵται, ἅτε οὐ χρυσὸν οὐδὲ ἀργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ξύλον δὲ μόνον καὶ καλάμην οἰκοδομοῦντων. Ὁρᾶς ὅπως πυρπόλησιν καὶ ἐμπρησμὸν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ λόγος· καὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν προφητείας· ὃ δὲ καὶ παραχρῆμα πρὸς λέξιν ἀπέβη, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν πυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, τῶν τε ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν ἐκ τῶν οἰκείων σπινθήρων τὸ ἀσβεστον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῖς ταμειωσαμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

« Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἡσαϊαν υἱὸν Ἀμώς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ· ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολὺν αὐτός. » Αὐτὸς δὲ καὶ διέκρινεν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων. Οὕτως οὖν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν διακρίνας ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, λαὸν πολὺν ἤλεγξεν, ἦτοι τοὺς

¹⁰ Philipo. iv, 13. ¹¹ Rom. viii, 35.

A sus, quem de fœdis suis gestis perecepturi sunt, impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem afferet.

Vers. 30. « Erunt enim sicut terebinthus defluentibus foliis, et sicut paradus sine aqua : » qui olim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. Si quis enim respexerit ad promissa quæ in divinis Scripturis penes illos habentur, ad legalium et propheticarum Scripturarum lectiones, ad librorum tam historicorum, quam metricorum concentum, modos et psalmodias, is vere paradusum, et pratum bonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud illos animatum, fertile ac vivens Verbum quæsierit, ex quo quisquis biberit, habebit fontem aquæ vivæ, salientis in vitam æternam; neutquam inveniat.

Vers. 31. « Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppæ et opus eorum ut scintillæ : et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat. » Non frumenti, aut alterius cujuscumque necessariæ rei, calamus, quia ablatus est ab illis robustus et robusta, robur panis, etc. Ideo dicere nequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia possumus in eo, qui nos confortat Deo ¹⁰ ; » et : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia ¹¹ ? » et cætera. Ita porro fortitudo eorum ut calamus stuppæ facta est ; ut non modo libertatem, qua prius proprio jure ac regno utentes florebant, amitterent, sed etiam quibusvis Romanis militibus servirent. Eorum quippe opera ignis causa fuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed lignum tantum et calammum ædificarent. Viden' quomodo flammam et incendium comminetur ipsis ? Et hic finis est præsentis contra illos prophetiæ, cujus eventus statim, neque ita multo post perpetratum contra Salvatorem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum eorum metropolis incendio tradita est, et impii homines in ea commorantes ex scintillis suis ignem inextinguibilem ac æternum, iramque Dei in die iræ sibi recondiderunt.

CAPUT II.

Vers. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino ad Hesaiam filium Amos circa Judæam et Jerusalem : quia erit in novissimis diebus conspicuus mons Domini et domus Dei supra verticem montium : et elevabitur super colles : et venient ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter gentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse autem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant sibi segregans, vocatosque a non vocatis seligens. Sic itaque lex evangelica, in medio gentium diducans, multum populum coarguit ; sive iis, qui in se crediderunt de pristino errore suo convicti ; sive

cum proditore Juda furante concurrentes, juris æquitate donis venundabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth : Væ potentibus Israel : non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum : immorigeros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur : « Et inflammabo ad purum scoriam tuam ; » secundum Aquilam vero : « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriam abjiciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calcatarum uvarum expellunt ; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion : nam cum iudicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis institutum et cætum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judæos sapiens exciderat ; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, iudices et consiliarii, qui initium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt : ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, ii, inquit, soli promissa consequentur : dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem : quam Salvator declaravit, cum, accepto in synagoga Hesaiæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit : « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitiae doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis : « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatis. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sensus Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est

tes. » Ἰϋϋ οὖν προδότῃ Ἰούδα κλέπτουσι συνιόντες ὀρθότητα τοῦ δικαίου δώροις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεοπάτης Σ· Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν μου ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ολέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἐμῆ πυρώσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ τῶν καὶ διακρίναι τοὺς φλύουσι ἀπὸ τῶν ἐστίν· Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· « Καὶ πυρὴ καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὸν Ἰ· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτωδὲς σου. περ γὰρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν δηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πιέζοντες, τὸ γίγα καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκπατηθέντων βοτρωῶν ἰπτουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γῶ, φησί, πυρὴ καθαρὸν τὸ γιγαρτωδὲς σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης τρόπολις πιστῆ Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συνηθισμένη πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ὀνομάζουσι καὶ μητρόπολιν πιστῆ Σιών, οὕτω προσειπὼν στήμα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ δὲ πᾶσι συνετὸς παρὰ Ἰουδαίους διεπεπτῶκει· ὡς ὁ ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐγγήγερται θεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν· ἡ δὲ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προεστῶτες, κριταὶ, καὶ ἄλλοι, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰλήφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκκλησίας εἰσέτι καὶ νῦν, ὡς περ ἐκ σπέρματος φῦντες διαλάμπουσι, πρόεδροι τῆς τοῦ Θεοῦ ἰσχύος καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ κληθέντες, μόνον τεύξονται, φησί, τῆς ἐπαγγελίης Ἰουδαίων μάτην φανταζομένων ἐπιστροφῆν τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐλευθέρωσιν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν Θεοῦ γνώσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἦν καὶ ὁ παρὶστής, ὀπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαθῶν τὴν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν τε περιχοπὴν ἀναγνοῦς τὴν ἐν ὄψου αὐτοῦ φήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκεν με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆκεν με· καὶ πτῶξ βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τρωτῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντριβήσονται οἱ ἀνομοὶ, καὶ οἱ ἄμαρτονοι, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντριβήσονται. » Ἄλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πορείας διδασκάλους. Τίνας δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐδίδαξεν ὁ διὰ τῶν ἔμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶδες πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι κατασχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν αὐτοὶ ἠβούλοντο, καὶ ἐπαισχυνθήσονται ἐπὶ τῶν κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς

Theodotionis ; quare [Aquilæ nomen irrep-

ἄσχροις ἀισχύνη ἐκ συναισθήσεως αὐτοῖς ἐγγενομένη, τῆς ἀναίσχυντου καὶ ἀναιδοῦς προαιρέσεως μεταβολὴν αὐτοῖς ἐμελλεν ἐμποιήσειν.

« Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων » οἱ πάσαι ὄντες ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, καὶ ἐλαία εὐσκίος. Ἐἰ γοῦν τις θεάσασται τὰς παρ' αὐτοῖς τῶν θείων Γραφῶν ἐπαγγελίας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, βιβλίων τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν λόγον, ὑμνῳδίας τε τρόπους, καὶ ψαλμῳδίας· διέεται παράδεισον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. Ἐἰ δὲ ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὸν ἐμψυχον καὶ γόνιμον καὶ ζῶντα Λόγον, οὗ ὁ πίνων πηγὴν ἔξει ὕδατος ζῶντος ἀλλομένου εἰς ζῶην αἰώνιον· οὐκ ἂν εὐροί.

« Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππείου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθήρες· καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἕμα· καὶ οὐκ ἔσται ὁ σέβασον. » Οὐ αἶτου, οὐδέ τις ἐτέρου τῶν ἀπαγκάλων καλάμη, διὰ τὸ ἀφηρηθῆαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ ἰσχὺν ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ οὐδὲ δύναται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὁμοίως· « Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Θεῷ » καὶ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις ἢ στενοχωρία; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω δὲ γέγονεν αὐτῶν ἡ ἰσχύς ὡς καλάμη στυππείου, ὡς μὴ μόνον ἀπολέσαι τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἧ' πρότερον ἐκόμωον, αὐτονομίᾳ καὶ βασιλείᾳ οἰκείᾳ χρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τυχοῦσι Ῥωμαίων στρατιώταις ἀνδράσι δουλεύειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἵται, ἅτε οὐ χρυσὸν οὐδὲ ἀργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ξύλον δὲ μόνον καὶ καλάμην οἰκοδομοῦντων. Ὁρᾶς ὅπως πυρπόλησιν καὶ ἐμπρησμὸν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ λόγος· καὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν προφητείας· ὃ δὲ καὶ παραχρῆμα πρὸς λέξιν ἀπέβη, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν πυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, τῶν τε ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν ἐκ τῶν οἰκείων σπινθήρων τὸ ἀσβεστον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῖς ταμειωσαμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

« Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἡσαϊαν υἱὸν Ἀμώς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ· ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἔξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολὺν αὐτός. » Αὐτὸς δὲ καὶ διέκρινεν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων. Οὕτως οὖν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν διακρίνας ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, λαὸν πολὺν ἤλεγξεν, ἦτοι τοὺς

¹⁰ Philib. iv, 13. ¹¹ Rom. viii, 35.

A sus, quem de scedis suis gestis perecepturi sunt, impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem afferet.

Vers. 30. « Erunt enim sicut terebinthus defluentibus foliis, et sicut paradus sine aqua : » qui olim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. Si quis enim respexerit ad promissa quæ in divinis Scripturis penes illos habentur, ad legalium et prophetarum Scripturarum lectiones, ad librorum tam historicorum, quam metricorum concentum, modos et psalmodias, is vere paradusum, et pratum bonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud illos animatum, fertile ac vivens Verbum quæsierit, ex quo quisquis biberit, habebit fontem aquæ vivæ, salientis in vitam æternam; neutquam inveniat.

Vers. 31. « Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppæ et opus eorum ut scintillæ : et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat. » Non frumenti, aut alterius cujuscumque necessariæ rei, calamus, quia ablatus est ab illis robustus et robusta, robur panis, etc. Ideo dicere nequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia possumus in eo, qui nos confortat Deo ¹⁰ ; » et : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia ¹¹ ? » et cætera. Ita porro fortitudo eorum ut calamus stuppæ facta est ; ut non modo libertatem, qua prius proprio jure ac regno utentes florebat, amitterent, sed etiam quibusvis Romanis militibus servirent. Eorum quippe opera ignis causa fuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed lignum tantum et calammum ædificarent. Viden' quomodo flammam et incendium comminetur ipsis ? Et hic finis est præsentis contra illos prophetiæ, cujus eventus statim, neque ita multo post perpetratum contra Salvatorem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum eorum metropolis incendio tradita est, et impii homines in ea commorantes ex scintillis suis ignem inextinguibilem ac æternum, iramque Dei in die iræ sibi recondiderunt.

CAPUT II.

Vers. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino ad Hesaiam filium Amos circa Judæam et Jerusalem : quia erit in novissimis diebus conspicuus mons Domini et domus Dei supra verticem montium : et elevabitur super colles : et venient ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter gentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse autem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant sibi segregans, vocatosque a non vocatis seligens. Sic itaque lex evangelica, in medio gentium dijudicans, multum populum coarguit ; sive iis, qui in se crediderunt de pristino errore suo convicti ; sive

iis, qui non crediderunt, ut suapte culpa pereuntibus, confutatis.

« Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. » Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imo etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni præliandi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ¹³. »

Vers. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum commonefaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

Vers. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam affert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

Vers. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

Vers. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

¹³ Joan. xiv, 27.

A εις αυτον πεπιστευοτας απελεγξας την εν ε προτεραν πλάνην, η τους μη εις αυτον πισπαστας ελεγξας παρὰ την αυτων αιτιαν απολλυμι

« Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄρ και τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς ὀρέπανα· και οὐ μὴ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, και οὐ μὴ μάθωσιν ἐλεμεῖν. » Οὐκέτι γὰρ διδάσκονται τὰ πολεμικὰ: πρότερον ὡς ἀναγκαῖα ἐκ παιδῶν κατ' ἀγροὺς και τὰ πόλεις ἠσχοῦντο διὰ τὸν ἀπὸ τῶν πλησῆ πολεμίων φόβον· ἀλλὰ και οἱ καταδεξάμενα τὸ λριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πάσης πολεμικῆς αιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ λοιπὸν διάγω ὡς μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πῆσθαι, μηδὲ ὑποχειροῦς εἶναι τῶν πάλαι κρατῶν αὐτῶν δαιμόνων. Οἷς και ὁ Σωτῆρ αὐτὸς την ἐκ προξενῶν εἰρήνην φησὶ· « Εἰρήνην την ἐμὴν δὲ ὑμῖν.

« Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορευθεῖ ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Ἀκολουθῶς τείνου ὁ προφῆ διεξελθὼν τῶν ἔθνῶν την κλησιν, και την χ.θ.εἰς εἰς πάντας ἀθρώπους εἰρήνην, την εἰς τοὺς οὐκ ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸν εἰς ὑποδέξασθαι την πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δωρηθεῖσαν πρὸ τοῦ χάριν, και τὸ φῶς τὸ εὐαγγελικόν. Συγκαταγει δὲ ἐκείνοις και ἑαυτὸν, εἰς προτροπήν κειμένην τοῦ λαοῦ, παραινενικῶς παρακαλῶν τὸν λαὸν Κυρίου μεταλαγγάνειν· φῶς Κυρίου ὀνομασθεῖς τῶν Σιών προελθόντα νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸ σωτήριον και εὐαγγελικὸν λόγον.

C « Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδομη ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, και τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα γενήθη αὐτοῖς. » Διὰ τῆς δὲ αὐτῶν ἀνῆκεν, ὡς περιελογούμενος ὑπὲρ τοῦ θεοῦ, τὰς αἰτίας τίθησιν ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν ὡς τὸ ἀρχῆς κληδονισμῶν, » και τὰ ἐξῆς· « δι' ὧν περιεσιν, ὅτι μὴ ἀλόγως αὐτοὺς ἀνῆκεν.

« Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου χρυσοῦ, και οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐρ και ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἵππων, και οὐκ ἦν ἀριθμὸς ἀρμάτων αὐτῶν· και ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμῶν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, και προσεκύνησιν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· και ἐκυρῆεν ἀνὴρ, και ἐταπεινώθη ἀνῆρ. » Τίνων αὐτῶν, ἢ ἀλλοφύλων οἰκητόρων οἱ και προσεκύνησαν οἷς ἐησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν; Ταῦτα πάντα σημαντυγχάνει ἀλλοφύλων ἔθνῶν, μελλόντων οἰκεῖν αἰτε την Ἰερουσαλήμ· και την Ἰουδαίαν χώραν. Ἡ ἐπληροῦτο μετὰ την τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν και μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκόςτος αὐτοῦς φήτου· « Δεῦτε και πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. »

« Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, και συνεισελεθε τὰς πέτρας, και κρύπτεσθε εἰς την γῆν ἀπὸ προσπου τοῦ φόβου Κυρίου, και ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσῆ

CAPUT III.

Vers. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initum. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipsum, dicentes : Affligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Confertim ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur.

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispianam alendi vi præditus; similiterque potus rationabilis : quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurreunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiose versantur : at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem neutiquam memorat; nec aquas itidem quæ tritici ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

« Ἴδου δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἰσχύοντα ἰσχύουσιν, ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος, γῆ καὶ ἰσχύοντα ἀνθρώπων, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » Ἴ δὲ συμβήσεται αὐτοῖς, οὔτε δι' εἰδωλολατρίας, οὐδέ ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν αὐτῶν ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηράν, τὴν κατὰ πῶλον τοῦ Σωτῆρος. Θέα γοῦν ὅπως μετὰ πάσας τὰς κατὰ ἐπιβουλὰς ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπέφη καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βουλευταὶ βουλήν πονηράν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ αἰτίων τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τούτων ἦν· ἕκ τούτων δὲ ἀναμφιλέπτως οἶμαι συνίστασθαι μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους ἐπιπέμειν. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη κατὰ προφητείαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλὴν. Καὶ πρῶτον ἀφῆσαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· « Ἐρείσμα καὶ εἰρησμός· » ἢ κατὰ τὸν Σίμωνα· « στήριγμα καὶ στηριγμός. » Ὅπερ νοήσεις κατὰ ἀποστολικὸν λόγον, ὅς τοὺς βίβω τῶν κατὰ θεοῦ πονητῶν στύλους τε καὶ ἐδραῖωμα ὀνόμαζε· ἕκ τούτων δὲ καὶ παρὰ τῶν προτέρων λαφύρα ἦσαν καὶ ἐδραῖώματα τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνους, ὅς κληρονομήσθαι ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. » Νοήσεις ἡμεῖς ἐκλαμβανόμενος ταῦτα, ὅρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, οὐδέ ὕδωρ εἶπεν ἀφελῆναι, ἀλλ' ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος ὅπερ νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φήσαντος· « Ἡ γῆ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελεῖ ἡμῶν ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος· ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἔστιν ἰσχύον ἄρτος θρεπτικὸς τις λόγος, καὶ ποτὸν ὡς πᾶσι λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαβέειν Ἰουδαίων παῖδες, ἐν τῶν τὰς θείας διατάξεως ἐπιφάνει, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας αὐτῶν φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχύον τῶν θρεπτικῶν γων, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιου γῆς οὐκ ἀνέροισι παρ' αὐτοῖς. Ἄρτου τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητὸν μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατος τῶν ἐν καταργητικῇ κοινῇ· ἐκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ Θεὸς· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐγένετο ἀνθρώπων. » Ἰδαίως τε διαμνησθῆναι φησὶ αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτὸς ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἰσαίας· « Καὶ ἀντλήσουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς ἐρή· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, δίψη πάλιν· ὅς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνεες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων φη-

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

του φωνᾶς· οὐ γὰρ εἶρηκεν ἀπλῶς ἀφαιρεθῆ-
 τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἔστι ἰσχύ-
 ν καὶ ἰσχύν ὕδατος· ἢ καὶ δεῖ ἡμᾶς οἴεσθαι τοιοῦ-
 διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἱε-
 ρετυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
 ρες Γραφάς, εἶτα συνιέντες αὐτάς, ἰσχύ-
 νη τοῦ δεχόμεθα· Ἐοῦ γὰρ ἐπ' ἄρτι μόνω,
 ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
 νομῆν διὰ στόματος Θεοῦ. Ὁμοίως δὲ
 ; καὶ ἐφ' ὑδάτων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴ
 μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἔτι· πολυπραγμο-
 ἄρ τὰ Μωϋσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι
 ἰον· ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
 ἴν τοῦ ἄρτου, οὔτε μὴ τὴν ἰσχύ-ν τοῦ ὕδατος.
 γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δέδοται,
 μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
 τε· οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητὴν. Καὶ
 ἡσεί γραφῶν ὁ Παῦλος· Ἐ Ἄχρι γὰρ σήμε-
 νίκα ἀναγιώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ
 ρδίαν αὐτῶν κεῖται, ἢ μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
 Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
 πῳ ῥησθαί φαμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
 ἴπτου καὶ ἰσχύ-ν ὕδατος· καὶ λόγος ἐστὶ μυστι-
 λμῆς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
 ἴν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τουτέστι
 ν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροιτο,
 εἰ ἐστὶν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, φαμεν ὅτι ζωοποιός·
 γὰρ τῷ κόσμῳ ζῶν. Προσιεμεν δὲ ὁμοίως
 διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἁγιά-
 ἡμᾶς ὕδατος τὴν ἰσχύ-ν εἶναι λέγοντες, ἀμαρ-
 πῶδαισιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
 ν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπὶ
 , παρῥησίαν εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
 αν. Ἐάν γὰρ τις, φησὶ, ἢ μὴ γεννηθῆ ἔξ
 καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
 :αιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐστέρηνται δὲ οἱ
 ν τῶν τοιοῦτων ἀγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
 ἰσχύς ἄρτου, τουτέστιν ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
 ἴδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχύ-ν· ἀπομεινῆκε
 αὐτοῖς ἀναπόνητος ἢ ἀμαρτία· οὐκ εἰσελεύ-
 εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσκομ-
 λ-Χριστόν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
 Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἢ καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. ἢ
 ἰ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
 ρὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ
 D τῶ νεανίσκου ἀρχόντα αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται
 πουσιν αὐτῶν. ὁ (7) Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ
 νικ ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
 , οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
 λλῆς καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν, τοὺς τε λοιποὺς αὐ-
 ασχάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίχτας εἶναι, καὶ
 εροφητεία δόηλου;

ἰ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 ἰ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· ἢ μηδε-

11b. iv, 4. 12 II Cor. iii, 15. 13 Joan. iii, 5.

hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
 um: et juvenes, sive pueros, effeminatosque

A jus porro prophetæ ea de re voces accurate intel-
 ligas: non enim simpliciter dixit, auferendum a
 Judæis esse panem et aquam; sed « robur panis
 et robur aquæ: » parque est ut nos eum quidpiam
 simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
 sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
 sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
 spiritualis panis vim intelligimus: « Non enim in
 pane solo, ait, vivet homo; sed in omni ver-
 bo quod egreditur per os Dei 17. » Aquas pariter
 spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
 aquam habent hactenus; nam Moysis scripta cu-
 riosius evolvunt, legemque sperlegunt; quia vero
 nihil intelligunt, robur panis non habent, neque
 robur aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera
 B concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
 aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
 illos ullatenus alat ad bonam spiritus valetudinem.
 Quam rem Paulus testificatur, his verbis: « Sed
 usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
 lamen positum est super cor eorum 18, » non re-
 velatum, quia in Christo aufertur. Alio item modo
 dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
 bur panis et robur aquæ: sermo autem mysticus
 est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
 sanctificationem, panem habemus de cælo, scilicet
 Christum, sive corpus ejus. Quod si quis quæ-
 rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
 esse: nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
 ad gratiam sacri baptismi: ac dicimus aquæ nos
 C sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
 nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
 nem in ipsum Christum; ad hæc vero, fiduciam
 ingrediendi in regnum cælorum; nam ait: « Nisi
 quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
 test intrare in regnum cælorum 19. » Judæi autem
 his bonis privantur: non enim penes illos est
 robur panis, id est, vivificatio in Christo: neque
 item robur aquæ obtinent: nam penes illos pec-
 catum sine ablutione remanet; neque ad regnum
 cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
 decore affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
 ti, « Ego sum via 20, » et, « Ego sum ostium 21. »

Vers. 3-4. « Et principem super quinquaginta,
 et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
 tectum et prudentem auditorem. Et constituam
 pueros principes eorum, et derisores dominabun-
 tur eis. » Quis ergo conspectis iis, qui apud Ju-
 dæos patriarchæ vocantur; non vere pueros, non
 corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
 tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
 ctiores, non derisores dicat, et quales hic pro-
 pheta significat?

Vers. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
 nem, et homo ad proximum suum: » quod nullus

20 Joan. xiv, 6. 21 Joan. x, 7.

ac deliciis affluentes: et impletam prophetiam esse
 cernemus. »

ordo caesi, neque verbum Dei in illis versare-
lar.

Vers. 6-8. « Quis apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicet: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus: quia relinquitur Jerusalem, et Judæa corruit. » Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decoro ornatoque sermone, qui animæ eorum turpitudinem obtegit, panis autem intelligi possit is, qui animam enutrit.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domino non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacererunt contra Dominum, quando hæc impias emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuere, ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

Vers. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restituit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicaverunt et publicaverunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus evenient ei. Popule meus, exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigent, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente avertentes, gressus animæ eorum deviant.

Vers. 13-14. « Sed nunc constituetur in judicium, sistet in judicium populum suum: ipse Dominus in judicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversioem vaticinatus est, secundi adventus ejus notitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

¹¹ Joan. xix, 15. Matth. xxvii, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerptis.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

Α μεις τῆς αἰτίας, μηδὲ λόγου Θεοῦ ἐν αἰσῶνι
τιμωρένοι.

« Ὅτι ἐπιτίθεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ οἰκείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἦ ἔχεις, ἀρχηγὸς γενοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ὑπὸ τὸ ἔστω. Καὶ ἀπακριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ εἰρεῖ· Οὐκ ἔσονται σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν τῷ μου ἔστιν ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσονται ἄρχ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἰερουσαλὴμ, καὶ Ἰουδαία συμπίπτωσκει. » Δὲ καὶ εἰς τοσαύτην χεῖραν φρενῶν καὶ ἔνδειαν ἐλάσσειν αὐτοὺς φρα, μηδὲ ἱματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἱματίου ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοσητῶν, τοῦ εἰρη καὶ κοσμίου λόγου τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ἢ τῆν ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διαγωγῆς ἐν B καὶ.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίαις, τὸ Κύριον ἀπειθοῦντες· διότι νῦν ἐταπεινώθη ἢ αὐτῶν. » (8) Ἡ οὐχὶ τὰς ἐαυτῶν ἡκόντησαν γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου, ὅπνικα τὰς ἀσεβεῖς ἤρξαν· νὰς λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἡμεῖς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ ὡς ἰθὺς ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα εἰς κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γέγονε· εἰ παρῆκρῶναι αὐτόν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίαις τὸ Κύριον ἀπειθοῦντες. Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἢ αὐτῶν, καὶ ἡ αἰσχύνη αὐτῶν τοῦ προσομιῶν αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σάββα ἢ γέλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ὅσα τῇ ψυχῇ εἰς τὴν βεβούλευνται βουλήν πονηράν καθ' ἑαυτῶν, εἰς τὸν Δάσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχορητος ἡμῖν ἐστὶν νῦν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάρονται. Ἐπὶ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν εἰ συμβῆσεται αὐτῷ. Λαὸς μου, οἱ πρῶτοι οὗτοι ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς εἰς ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκατέστησι (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνέστησαν ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους δι' ἀπαρχῶν καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἄρχουσι καὶ διδάσκοντες προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Χρῆστος γνῶσιν αὐτοὺς ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοῖσιν προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοὺς ἢ τάνοντας ἤλεγχον· πάντα δὲ πρὸς κολακίαν ἢ λούντες, ἐμακάριζον αὐτούς· καὶ ἀποτρέποντες εἰς εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐπὶ τὸν σωτήριον ἢ διέστρεφον αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν, καὶ σὺ εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὴν κρίσιν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεοπέρας, καὶ τὴν τῶν ἢ χόντων τοῦ λαοῦ διαστροφήν, τῆς δευτέρας ἀφῆσεν αὐτοῦ παραδίδοσι τὴν γνῶσιν, λέγων· « Αὐτὸς Κύριος

sæos, qui turpis lucri gratia, ut acciperentur decimas, » etc., ubi item quæ subsequuntur leges.

· κρίσιν. · και τὰ ἐξῆς. · Ἰμεῖς δὲ ἐνεπύρισατε
 παλῶνά μου, και ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς
 ὑμῶν. · Οὗς ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου
 · καταμέμφεται, και εἰς πρόσωπον αὐτοῦς
 χει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, και ἀμπελῶνα
 ἐμπεπυρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν και
 αἴτην τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, οὗς ἀνα-
 κενος και πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει
 ἢ προλεχθέντων διαστρόφου διδασκαλίας.

ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, και τὸ πρόσ-
 ῶν πτωχῶν καταισχύνετε; · Ἔθος τοῖς ἀδι-
 και ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῦνται παρὰ
 ἰκημένων, ὕβρεσι και λοιδορῆσι καταισχύνειν
 , ἐξευτελίζοντες και πληγὰς ἀπειλοῦντες. Τοῦτο
 σι, τὴν ὑμῖν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας
 ἦν ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτω-
 εριτρέπετε.

ὡς λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγα-
 εῶν, και ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, και
 μασιν ὀφθαλμῶν, και τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν,
 ὕρουσι τοὺς χιτῶνας, και τοῖς ποσὶν ἄμα
 σι· και ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας
 ἱερας Σιών, και Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σῆμα
 · Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν
 σι, ἀλλὰ και περὶ ψυχῶν χαύνων και τεθηλυ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ἢ ἐπιλήφονταί περὶ γυναῖκες ἀνθρώπου ἐνός
 κ· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, και τὰ ἱμάτια
 περιβαλούμεθα· πλὴν τὸ θνομα τὸ οὐν κεκλή-
 ' ἡμᾶς. · Μὴ γὰρ ἐνδεῖν τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ
 θνομα, και δοκεῖν ἔχειν τὸν προεστῶτα. Διὸ
 ε σπᾶνίον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀπολωλό-
 ζοι πρὸς αὐτόν· · Πλὴν τὸ θνομά σου κεκλή-
 ' ἡμᾶς, · και τὰ ἐξῆς.

ἢ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλή
 ἕξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι και δοξάσαι τὸ
 ἰφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν
 ν, και τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ κλη-
 σαι πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερου-
 · Καὶ ἔστιν ἔργον παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι
 Ἰσραὴλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀπό-
 και μαθηταί, και εὐαγγελισταί τοῦ Σωτῆρος,
 πων και ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς και
 ης τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοὺς γενέσθαι·
 ἔτι και νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἑλλησί
 βαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν και τοῦνομα και
 ασκαλίαν. Μόνοι οὖν οὗτοι ἄγιοι κληθήσονται
 ἰξωθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς
 νίου Ἱερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεσι τοῦ
 κς ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν,
 ἰρηται, · Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν
 ρανοῖς. ·

τι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἰῶν και τῶν
 ρων Σιών, και τὸ αἷμα Ἱερουσαλήμ ἐκκαθαριεῖ
 ν αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως και πνεύματι

ie. x, 20.

A in iudicium, » etc. « Vos autem incendistis vineam
 meam, et rapina pauperis in domibus vestris. »
 Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et
 ipsos coram coarguit. Populum autem suum et
 vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et
 perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans
 et ad se reducens, a perversa memoratorum homi-
 num doctrina avertit.

Vers. 15. « Quid vos injuria afficitis populum
 meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis
 qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a læsis
 expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos con-
 fundant, vilipendentes ac plagas comminantes.
 Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria
 pudorem, tyrannica vi utentes, in pauperes refun-
 ditis.

Vers. 16,17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod
 elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto
 collo, et nutibus oculorum, et gressu pedum simul
 trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et
 humiliabit Dominus Deus principatum agentes
 filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum. »
 Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de
 mollibus etiam et effeminatis animabus dicta
 fuisse.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Et apprehendent septem mulieres
 hominem unum, dicentes, Panem nostrum man-
 ducabimus, et vestimentis nostris operiemur :
 cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil
 enim aliud deesse sibi, nisi nomen ejus tantum-
 modo, et ut patronum habere videantur. Quam-
 obrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis,
 perarrus sit relictus, sic alloquuntur, « Cæterum
 nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vers. 2, 3. « In die illa illucebit Deus in consilio
 eum gloria super terram, ad exaltandum et glorifi-
 candum quod derelictum est ex Israel. Et erit
 quod relictum est in Sion, et quod relictum in Je-
 rusalem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in
 vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere per-
 spicere, quomodo primi ex Israele, qui in Chri-
 stum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ
 Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut
 ubique terrarum ac per universum orbem conspi-
 cui evaderent : et ad hoc usque tempus apud om-
 nes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et
 doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vo-
 cabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in
 æterna vita cælestis Jerusalem. His porro adde
 Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, qua
 dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in cœ-
 lis ».

Vers. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filio-
 rum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem pur-
 gabit ex medio eorum in spiritu judicii et spiritu

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebula diei obumbrabit, et quasi fumo, et quasi lumine noctu ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula incusabantur his verbis : « Quia exaltatæ sunt filiæ Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat cædem ibi in Servatore perpetratam : quia isthæc causa fuit extremæ loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁴. » Illud enim, « in spiritu iudicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc enim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua²⁵; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁶. »

CAPUT V.

VERS. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vineæ meæ. Vineæ facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur cantico, quæ in vinea sua operatus est enumerat, vineæque inprobriatatem coarguit : ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

VERS. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et ædificavi turrin in medio ejus, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est²⁷ ? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Joan. i, 26. ²⁶ Ibid. 35. ²⁷ Joan. xv, 1.

καύσεως. Καὶ ἤξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τῶν Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλιον αὐτῆς σκιάσει ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς καιομένης κτὸς, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται ἐκ ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρίσει σκληρότητος καὶ ὕετου. » Σαφῶς γὰρ τὸ λοιπὸν παλιγγενεσίας, ὃ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐβλήθη « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γένησθε, » καὶ ἠνεγκλεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κεκοινωνησάντων τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαιφονίᾳ, μικρὸν ἔτι μεταβαλόντων καὶ γνωρισάντων αὐτοῦ τὸ ἕκαστον. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ ἔραφί περικοπῇ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγειν αὐτῶν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθη ὑψηλῶ τραχήλῳ, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμην. Ἐν Ἱερουσαλὴμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τὸ πῶ τῆρος προαχθείσαν ἐν αὐτῇ μαιφονίαν, διὰ τὴν αἰτίαν γεγονέναι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας αὐτῆς. Καὶ θέα εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστιν ὁ κερὶ γος τῇ εὐαγγελικῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ ἐδίδασκε λέγουσα : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι καὶ πνεύματι καύσεως καὶ πνεύματι καύσεως » τοῦ, « ἐν ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ ἐπισημασμένοι λόγοι, καθαπτόμενοι αὐτῶν, καθαροὶ ἕσονται ἀμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἢ ἑστὴν ἁλὴ βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν ἁγίῳ καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ὁ ἁπλοῦς τῶν μὲν ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίσει ἐν ὕδατι. » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἁγίου μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη ἐν πημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τότῳ πόνῳ. » Διὰ τὸν ὄδον ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἑαυτοῦ ἔρη καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν βλάστην ἐλέγχει. Θεοπέζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ εἰσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὸ εἶναι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ εἰσθε γὰρ ἡ Γραφὴ κέρατα τῆς βασιλείας ἐπέσει. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ τεύσα ἀμπελον Σορὴν· καὶ ὑποδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήμιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ. » Ἐθῆκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ παντὶ πάντως τοῦ ἀγγέλου αὐτὸν περιφράξας. Ἐφάρμοσε δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφήταις καὶ ἁγίοις ἀποστόλοις ὑποστηρίξας. Ἀλλὰ καὶ κατεφύτευσεν ἐν τῇ πόλει Σορὴν· ἦν ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεπτικῶς δὲ ἦν αὐτῇ ἡ ἀμπελος ἢ πάντως τοῦ ἡγεῖν τῆς Γραφῆς, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Θεοῦ Λόγος, ὃ ἐν Εὐαγγελίοις περὶ ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, ἡ Πατὴρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ἡ φωνὴ τὸς λαὸς τῶν θείων μαθητῶν [μαθημάτων] τῆς τῆς εἰληφῆ. Προλήμιον οὖν ὀρύττει ἐν αὐτῷ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήρεων.

καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἐποίησεν ἄσπιναν. Καὶ νῦν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἄνθρωποι τοῦ Ἰουδα, κρίνατε ἐν ἐμοὶ, καὶ ἀνὰ μένῳ ἀμπελώνος μου. Τί ποιήσω ἐτι τῶ ἀμπελώνι καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῶ; διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι ἄσπιναν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Νῦν οὖν ἀναγγεῖλόν μοι ποιήσω τῶ ἀμπελώνι μου· ἄφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ οὐ μὴ τιμηθῆ, οὐδ' ἰσχυρῆ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χερσικάνθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ὑπέτον. » Νεφέλας δηλῶν τοὺς προφῆτας· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγῆσαι, νεφέλας αὐτοὺς καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῖς ἐχορηγεῖτο λόγος· οἷς ἀπειλεῖ ὁ Κύριος ποστῆσειν αὐτῶν.

ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Κραυγὴν γὰρ πάντα πρὸς θάνατον ἁμαρτία, βρώσης τῆς πράξεως· οὕτω γοῦν εἴρηται τὸ, « Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βαῖ πρὸς μέ.

Ὁ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιῆσαι κείνην· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἑξ, ποιῆσει μέτρα ἑξ· Σπανίους τινὰς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθησομέσθησθαι ἀξίους αἰνίσσεται.

καὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ ὄλιος αὐτοὺς συγκυβησάτω. » Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξήγησιν τὸ τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· διότι ἰησοῦς, « Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· οὐδέστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀνομιαν ἐπιτελεῖν, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόματα παλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' ἑαυτῶν, καὶ οἷόν τινα μέθη τὰ πάθη μεταδιώκοντες. δὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρων τὸλμαν, ὅτε ἐχρῆν αὐτοὺς πενθεῖν διὰ τὴν καταλήψεσθαι αὐτοὺς ὄργην, κραιπάλαι οἴνοφλυγίαις, καὶ τῇ ἄλλῃ τρυφῇ σχολάζειν. λανίζονται ὑπὸ τοῦ λόγου, ὡς ἀνεπαισθήτως ἐστὶν ὅσον οὐπω καταληψομένων αὐτοὺς κακῶν.

ἐτὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων ὡς πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέσκουσιν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν· ἄλλ' οὐδὲ τοῖς θεοῖς προσέχειν λογίοις, καὶ εἶθεν ὠφέλειαν καρποῦσθαι οἷόν τε τοὺς κωλοὺς βίον ἀσπασζομένους, καὶ μέθη καὶ χορδακῆς κεχρημένους.

ὁ ἴσχυρος αἰχμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς τὸν Κύριον, καὶ πλῆθος ἐγενήθη διὰ λιμὸν καὶ δίψος ὕδατος (10). » Πρῆτως ἐν. iv, 10. » I Cor. vi, 10.

Hæc ita Hieronymus vertit, « Hæc juxta litaccidisse populo Judæorum sub Vespasiano Romano principibus, tam Græca quam

VERS. 3-6. « Et exspectavi ut faceret uvæ, et fecit spinas. Et nunc qui incolitis Jerusalem, et homo Juda, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam adhuc vineæ meæ, quod non feci ei? quia exspectavi ut faceret uvæ, sed fecit spinas? Nunc igitur annuntiabo vobis quid faciam vineæ meæ: Auferam sepem ejus, et erit in directionem: diruam maceriem ejus, et erit in conculcationem: et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et crescent in ea, tanquam in inculta terra, spinæ. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. » Nubes vocans prophetas: quos ob puritatem et vitæ splendorem nubes appellat: horum enim opera cœlestis ipsis sermo dabatur, quibus Dominus se discessurum interminatur.

VERS. 7. « Exspectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Nam omne peccatum ad mortem, clamorem emittit, clamante vel ipsa actione: sic enim dictum est, « Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me ».

VERS. 10. « Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. » Raros quosdam homines, qui apud ipsos salute digni reperientur, subindicat.

VERS. 11. « Væ iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur; qui manent vespere: vinum enim comburet eos. » Apostolici dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet: nam ideo, inquit, « Ebrii regnum Dei non possidebunt »; id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulentos animi motus strenue oppugnare debeant, ab iis contra subvertuntur, et ceu quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. Verisimile porro est Judæos post editum contra Salvatorem nostrum scelus, cum par fuisset eos, ultionis qua invadendi erant metu, lugere, crapulis, ebrietatibus, aliisque voluptatibus vacasse. Quapropter miseri a Scriptura prædicantur, utpote qui nullo modo futurorum malorum sensu moverentur.

VERS. 12. « Nam cum cithara, psalterio et tympanis vinum potant: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. » Verum nec fieri poterat, ut ii, qui lascivam vitam amplectebantur, ac ebrietati saltationibusque dediti erant, divinis attenderent oraculis ab iisque fructum perciperent.

VERS. 13. « Igitur captivus populus meus factus est, eo quod non cognoverint Dominum: et multitudo mortuorum fuit propter famem et sitim aquæ. »

Latina narrat historia. Quod spiritualiter, hodie quoque patitur, etc.

Hæc ipsis ad litteram et secundum historiam evenerunt sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundum mentem vero etiam nunc rationabili pane vitæ privati, fame cœlestis alimenti premuntur, secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ».²⁰ Ac cum principem vitæ negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, iniunctis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perpassi sunt.

VERS. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subiiciuntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consecuti sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis accessionem attulerunt. Alio item modo hæc iis, qui prius incusabantur, conveniunt: etenim iidem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphema proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas e contrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quæ mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantiam tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imò etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequuntur.

VERS. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscent siceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, utpote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietate circumdedere, ignorantiam tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur siceram, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt cauponantes verbum Dei.

VERS. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos eo-

Α μὲν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ταῦτα καθ' ἱστορίαν Οὐεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αὐτῶν· καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, ἔτι καὶ νῦν τροφῆς ἐπουραν ψυχῆς λιμῶντουσι κατὰ τὴν φάσκουσαν πρὸς Γραφὴν· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ ἐπιπῶσι ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. » Καὶ τῶν δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρνησάμενοι, τῶν τῆς ψυχῆς περιπεπτώκασιν· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀποστραφέντες, τὸν ἐλθόντα πρὸς αἰχμαλώτους ἄρσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάδρασαν, καὶ τοῖς πολεμοῖς παρεδόθησαν, καὶ τὴν ψυχὴν ἴδαν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαντες σκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μετὰ ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφέλειαν ποῦντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ πρὸς ἔργων ἀτοπήμασι, προσθήκας ἐποιούνησαν τῶν ἡμαρτιῶν. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀπιστοῦσιν ἡγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ἰσχυρῶς φωνῶντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ Σωτῆρος ἐκτρέφοντες, βλασφημοῦντες, πικροὺς τε εἶναι τοὺς τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους, ἀνάπαλιν τοὺς μοχθηροὺς καὶ πονηροὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τοῦ συνέχον αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐν χωρῇ τοῦ κακίᾳ τῆς κακίας τὴν πικρὰν καὶ δηλητηριώδη ὡσπερ τινὰ γλυκερὰν ἡδονὴν κατεδίωκον. Ἐὰν εἰσέτι καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστρέφοντες, τοὺς δὲ γραϊώδεις μύθους καὶ τὸ τῆς ἐπιπῶσιν σκότους μεταδιώκοντας. Ταῦτη τῇ προαιρέσει ἔσαντο μὲν τὸν Χριστὸν, ἤτήσαντο δὲ τὸν Βασιλέα μετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι συναγελαζόμενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτρας ἀποστρέφοντες, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σώφρονα τοῦ Θεοῦ ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται· οἱ κεραννύντες τὰ σίκαλα. » Καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προσέχοντες οἱ Ἰουδαίων καθηγεῖται τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, διδασκάλους αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς συνετοὶ ἐαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Ἐπειδὴ ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λαῷ μὲν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῶν τῆς ἐπιπῶσιν καρούμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ἐτέροις ποτὴν ἐπιπῶσιν λιμῶν ἐκίρνω, τὸ καλούμενον σίκαλα· οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύονται μέθυσμα ὠνόμασαν· καὶ ἐπραττον, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἐπιπῶσιν

²⁰ Psal. LVIII, 7.

iis, qui non crediderunt, ut suapte culpa pereuntibus, confutatis.

« Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. » Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imò etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni præliandi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ¹². »

Vers. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum commonefaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

Vers. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam affert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

Vers. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

Vers. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

A εις αυτον πεπιστευοτας απελεγξας την εν αυτοις προτερην πλάνην, η τους μη εις αυτον πεπιστευοτας ελεγξας παρα την αυτων αιτιαν απολλυμενω.

« Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ μὴ ἔρη ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμῆν. » Οὐκέτι γὰρ διδάσκονται τὰ πολεμικὰ, ἀλλὰ πρῶτον ὡς ἀναγκαῖα ἐκ παιδῶν κατ' ἀγροὺς καὶ κατὰ πόλεις ἠσκούντο διὰ τὸν ἀπὸ τῶν πλησθησῶρων πολεμίων φόβον· ἀλλὰ καὶ οἱ καταδεξάμενοι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ λοιπὸν διάγουσιν· ὡς μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολεμῆσθαι, μηδὲ ὑποχειρίους εἶναι τῶν πάλαι κρατούντων αὐτῶν δαυμόνων. Οὕτως καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῦς τὴν ἑαυτοῦ προξενῶν εἰρήνην φησὶ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. »

« Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Ἀκολουθῶν τῶν ἐπισημασθέντων, διεξεληθῶν τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, καὶ τὴν χυθῆσαν εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰρήνην, τὴν εἰς τοὺς οἰκείους ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὑποδέξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἐθνεσι δωρηθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ τὸ φῶς τὸ εὐαγγελικόν. Συγκαταλέγει δὲ ἐκεῖνοις καὶ ἑαυτὸν, εἰς προτροπὴν καὶ παράμηνισιν τοῦ λαοῦ, παραινενικῶς παρακαλῶν τῷ ῥωτῶ Κυρίου μεταλαχθάνειν· φῶς Κυρίου ὀνομάζων τὸν ἐκ Σιών προελθόντα νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸν πωτῆριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον.

« Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληθονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλοι ἐγενήθη αὐτοῖς. » Διὰ τί δὲ αὐτὸν ἀνῆκεν, ὡς περ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, τὰς αἰτίας τίθησιν ἐξῆς ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς κληθονισμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι μὴ ἀλόγως αὐτοὺς ἀνῆκεν.

« Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἱππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἱ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ ἐκυψεν ἀνθρώπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ. » Τίνων αὐτῶν, ἢ τῶν ἀλλοφύλων οἰκητόρων οἱ καὶ προσεκύνησαν οἱ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν; Ταῦτα πάντα σημαντικὰ τυγχάνει ἀλλοφύλων ἐθνῶν, μελλόντων οἰκεῖν αὐτὴν τε τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν. Ἄθ' ἐπληροῦτο μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, καὶ μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἔθνη· ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκτός αὐτοῦ προφήτου· « Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. »

« Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, καὶ συνεισέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχυρῆς

¹² Joan. xiv, 27.

αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαώθ ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, καὶ ταπεινωθήσονται· ὅπερ ἠγοῦμαι περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως λέγεσθαι· διὸ οὐ περὶ μόνων Ἰουδαίων ὁ λόγος τὰ παρόντα θεσπίζει, καθολικῶς δὲ περὶ πάντων τῶν τοιῶνδε ἀνθρώπων. Προαναφανεῖ τοίνυν καθαίρεισιν ἔσεσθαι τῆς ἐν ἀνθρώποις εἰδωλολατρίας· μόνον δὲ παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ὑψοῦσθαι τὸν Κύριον, παντὸς ὑψώματος ἐπαυρομένου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ταπεινουμένου.

« Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν, καὶ ἐπὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πεσεῖται ὕβρις τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίχτυόν μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατάξω αὐτούς. Τάχα δὲ καὶ κατὰ τὴν προσδοκωμένην τοῦ Κυρίου ἡμέραν τῆς κρίσεως, τὴν τῶν τοιούτων πάντων ἀπώλειαν ἔσεσθαι προφητεύει· ὡδὲ πως αἰνιξάμενος ἐπικεκαλυμμένως τοὺς κρατοῦντας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ἀξιώματα, τὰς τε ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς ἐν τῷ βίῳ κοσμοκράτορας τοὺς τὸν Θεὸν μὴ ἐπεγνωκότας.

« Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρύγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. » Ἄλλὰ καὶ οἱ ἄσεβεῖς, τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιστάσης ἡμέρας, τὰς δόξας αὐτῶν, ἃς εἶχον πρότερον ἐν τῇ ψυχῇ περὶ τῆς πολυθεοῦ πλάνης, κατακρύψουσιν ἐν ταῖς διεσπρωγυῖαις αὐτῶν διανοίαις, ἐκβαλοῦσί τε καὶ ἀπορρίψουσι τοῦ ἑαυτῶν λογισμοῦ πᾶσαν τὴν ψευδῆ περὶ τῶν εἰδώλων ὑπόληψιν.

« Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησε προσκυθεῖν τοῖς ματαίοις καὶ ταῖς νυκτερίαι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρύγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. » Εἰδωλολατρίας τῆς Ἱερουσαλήμ, μᾶλλον δὲ ἀπάσης πεπυρωμένης τῆς Ἰουδαίας, κατεχεῖτο τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ὁ Βαβυλωνίων πόλεμος· οἱ, πᾶσαν καταδηώσαντες, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς κατειλημμένους· γυναῖκα δὲ καὶ παῖδας ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν γῆν. Πλὴν τῆς ἐφόδου προαπηγγελμένης καὶ μελλούσης ἔσεσθαι, τοσοῦτον τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δεῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς τοῦτο πεπτώκασιν, ὡς ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς τῶν ὄρων ρωγμαῖς κατακρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀδάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀτονούσης χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἀντίστασιν.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXIV.

A surrexerit ad conterendam terram. Nam oculi Domini sublimes, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa: dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Quæ puto de die iudicii prolata fuisse. Quamobrem non de Judæis tantum hæc vaticinatur, sed uniuersim de omnibus hujusmodi hominibus. Prænuuntiat itaque evertendam esse apud homines idololatriam, solumque in hominibus exaltandum Dominum esse, depressa omni contra Dei cognitionem insurgente celsitudine.

VERS. 13-17. « Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes, et super omnem quercum Bassan, et super omnem montem excelsum, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrim sublimem, et super omnem murum excelsum, et super omnem navem maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium: et humiliabitur omnis homo, et cadet altitudo virorum. » Injiciam in eos rete meum, ipsosque instar volucrum cæli detrahā. Fortasse vero omnium perniciem in illa expectata Domini die fore vaticinatur, hisque obscure subindicat principes hujus sæculi, celsitudines, dignitates, principatus et potestates, hujusque mundi rectores, qui Deum non noverunt.

VERS. 18, 19. « Et exaltabitur Dominus solus in die illa, et omnia manufacta abscondent, inferentes in speluncas et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria virtutis ejus: cum surrexerit ad percutiendam terram. » Quin etiam impii, adveniente Domini die, opinioniones suas, quas circa pluralitatis deorum errorem mente prius tenebant, in discissis et disruptis mentibus suis occultabunt, atque omnem mendacem de idolis opinionem eliminabunt et abjicient ex cogitatione sua.

VERS. 20-22. « Nam in die illa ejiciet homo abominaciones suas argenteas et aureas, quas fecit, ut adoraret vana et vespertiliones, ut ingrediatur in foramina duræ petræ et scissuras petrarum, a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. » Dum Jerusalem idola coleret, imo potius cum tota Judæa incenderetur, in Judæa diffusum quodammodo est Babyloniorum bellum: qui, illa penitus vastata, captos viros interfecerunt; mulieres vero et pueros in terram suam transtulerunt. Cæterum cum talis irruptio prænuuntiat fuisse et futura esset, tanto Judæi metu perterriti sunt, et in tantas angustias redacti, ut in speluncis et in montium scissuris sese occultarent, et in via loca peterent, cum manus eorum ad obsistendum invadentibus prorsus debiles essent.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

VERS. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initum. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt, Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipso, dicentes : Affligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Confertim ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur.

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi præditus; similiterque potus rationalis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurreunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiosè versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem neutiquam memorat; nec aquas itidem quæ triti ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

« Ἴδου δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελὲ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἰσχύοντα ἰσχύουσαν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα ἀνθρώπων, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » ὁ δὲ συμβήσεται αὐτοῖς, οὔτε δι' εἰδωλολατρίας, οἱ ἑτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηρὰν, τὴν κατὰ πῶριον. Θέα γοῦν ὅπως μετὰ πάσας τὰς κατ' ἐπιπέλας ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βλεπόμενοι βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. γὰρ αἴτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τούτων ἦν ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως οἶμαι συνίστασθαι μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους τε κένοι. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη καὶ προφητεία, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆν. Καὶ πρῶτον ἀπήγγειλαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν· ἢ κατὰ τὸν Ἄκ· « Ἐρεισμοὶ καὶ ἐρεισμὸν· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμα· « στήριγμα καὶ στηριγμὸν. » Ὅπως νοήσεις κατὰ ἀποστολικὸν λόγον, ὅς τοὺς βίβη τῶν κατὰ θεοὶν πονητῶν στύλους τε καὶ ἐδραῖωμα ὠνόμασε· Πάντα δὲ που καὶ παρὰ τῶν προτέρων λαῶν ἦσαν καὶ ὡς ἐδραῖώματα τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους, οὗς ἐπέκειντο ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. » Νοητικῶς ἐκλαμβανόμενος ταῦτα, ὅρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, οὐτὶς εἶπεν ἀφελεῖν, ἀλλ' ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος ὅπως νοήσεις ἀπ' ἑτέρου προφήτου φήσαντος : « Ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελωθήμι ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος· ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἔστιν ψυχῆς ἄρτος θρεπτικὸς τις λόγος, καὶ ποτὸν ὡς λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαμβάνειν Ἰουδαίων παῖδες, ἐν τῶν τὰς θείας διέρχουσαι ἱερῶς, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας αὐτοφλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (β) ἰσχὺν τῶν θρεπτικῶν γων, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιου γῆς οὐκ ἀνροῖς παρ' αὐτοῖς. Ἄρτον τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητικῶς μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν καταχρίσει· ἐκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησὶν ὁ Δα· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐγένετο ἀνθρώπος. » Ἰδαίως τε διαμνησθῆναι φησὶ αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτὸς ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἰσαίας· « Καὶ ἀντλήσουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἐδήμησεν· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψῆται πάλιν· ὅς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγή ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνεες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

ἴτου φωνάς· οὐ γὰρ εἰρηκεν ἀπλῶς ἀφαιρεθῆ-
 ι τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' « ἰσχύ-
 ν καὶ ἰσχύν ὕδατος· » καὶ δεῖ ἡμᾶς οἴεσθαι τοιοῦ-
 διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἱε-
 ρεριτυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
 ντες Γραφάς, εἶτα συνιέντες αὐτάς, ἰσχύ-
 νη τοῦ δεχόμεθα· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτι μόνω,
 ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
 εὐομένω διὰ στόματος Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ
 ς καὶ ἐφ' ὕδατων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν
 μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ εἶ· πολυπραγμο-
 γὰρ τὰ Μωϋσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι
 ἱμον· ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
 γὺν τοῦ ἄρτου, οὔτε μὴν τὴν ἰσχύ-
 ν τοῦ ὕδατος. γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δέδοται,
 μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
 :ατ' οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ
 ῥήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἄχρι γὰρ σήμε-
 ριν ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ
 ἱροῖαν αὐτῶν κεῖται, » μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
 Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
 ρηρῆσθαι φαμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
 ἄρτου καὶ ἰσχύ-
 ν ὕδατος· καὶ λόγος ἐστὶ μυστι-
 Ημεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
 ἄν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τουτέστι
 ἴν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροίτο,
 ἴς ἐστὶν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, φαμεν ὅτι ζωοποιός·
 γὰρ τῷ κόσμῳ ζώην. Προσίεμεν δὲ ὁμοίως
 διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἁγιά-
 ἡμᾶς ὕδατος τὴν ἰσχύ-
 ν εἶναι λέγοντες, ἀμαρ-
 ἱπῶσιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
 εν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπὶ
 ς, παρῆσθαι εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
 ἴαν. Ἐὰν γὰρ τις, φησί, « μὴ γεννηθῆ ἔξ
 » καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
 ασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἐστέρηται δὲ οἱ
 ἴοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
 ἰσχύς ἄρτου, τουτέστιν ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
 ἴδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχύ-
 ν· ἀπομεινένηκε
 αὐτοῖς ἀναπόνητος ἡ ἀμαρτία· οὐκ εἰσελαύ-
 εις τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσχομ-
 Χριστὸν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
 ἰ Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. »
 αὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
 κρὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ
 ἴσω νεανίσκου ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται
 σουσιν αὐτῶν. » (7) Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ
 ἴοις ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
 ς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
 ἱελεῖς καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν, τοὺς τε λοιποὺς ἀ-
 δασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίχτας εἶναι, καὶ
 προφητεία ἐδήλου;

αὶ συμπεσείται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 αὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· » μηδε-

atth. iv, 4. ¹⁸ II Cor. iii, 15. ¹⁹ Joan. iii, 5.

Hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
 rum: et juvenes, sive pueros, effeminatosque

A jus porro prophetæ ea de re voces accurate intel-
 ligas: non enim simpliciter dixit, auferendum a
 Judæis esse panem et aquam; sed « robur panis
 et robur aquæ: » parque est ut nos eum quidpiam
 simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
 sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
 sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
 spiritualis panis vim intelligimus: « Non enim in
 pane solo, sit, vivet homo; sed in omni ver-
 bo quod egreditur per os Dei ¹⁷. » Aquas pariter
 spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
 aquam habent hactenus; nam Moysis scripta cu-
 riosius evolvunt, legemque prælegunt; quia vero
 nihil intelligunt, robur panis non habent, neque
 robur aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera
 concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
 aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
 illos ullatenus alat ad bonam spiritus valetudinem.
 Quam rem Paulus testificatur, his verbis: « Sed
 usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
 lamen positum est super cor eorum ¹⁸, » non re-
 velatum, quia in Christo aufertur. Alio item modo
 dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
 bur panis et robur aquæ: sermo autem mysticus
 est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
 sanctificationem, panem habemus de cælo, scilicet
 Christum, sive corpus ejus. Quod si quis quæ-
 rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
 esse: nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
 ad gratiam sacri baptismi: ac dicimus aquæ nos
 sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
 nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
 nem in ipsum Christum; ad hæc vero, fiduciam
 ingrediendi in regnum cælorum; nam ait: « Nisi
 quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
 test intrare in regnum cælorum ¹⁹. » Judæi autem
 his bonis privantur: non enim penes illos est
 robur panis, id est, vivificatio in Christo: neque
 item robur aquæ obtinent: nam penes illos pec-
 catum sine ablutione remanet; neque ad regnum
 cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
 decore affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
 ti, « Ego sum via ²⁰, » et, « Ego sum ostium ²¹. »

Vers. 3-4. « Et principem super quinquaginta,
 et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
 tectum et prudentem auditorem. Et constituam
 pueros principes eorum, et derisores dominabun-
 tur eis. » Quis ergo conspectis iis, qui apud Ju-
 dæos patriarchæ vocantur; non vere pueros, non
 corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
 tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
 ctiores, non derisores dicat, et quales hic pro-
 pheta significat?

Vers. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
 nem, et homo ad proximum suum: » quod nullus

²⁰ Joan. xiv, 6. ²¹ Joan. x, 7.

ac deliciis affluentem; et impletam prophetiam esse
 cernemus. »

· κρίσιν. · καὶ τὰ ἐξῆς. · Ὑμεῖς δὲ ἐνεπυρίσατε A
 πελώνά μου, καὶ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς
 ὑμῶν. · Ὅς ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου
 · καταμέμφεται, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ
 χει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ ἀμπελώνα
 ἐμπεπυρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν καὶ
 κῆν τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, οὓς ἀνα-
 ενος καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει
 ν προλεχθέντων διαστρόφου διδασκαλίας.

Ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ πρόσ-
 ῶν πτωχῶν κατασιχύνετε ; · Ἔθος τοῖς ἀδι-
 καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπιιδὸν ἐγκαλοῦνται παρὰ
 κημένων, ὕβρει καὶ λοιδορίαις κατασιχύνειν
 , ἐξευτελίζοντες καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες. Τοῦτο
 σι, τὴν ὑμῖν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας
 ἦν ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτω- B
 εριτρέπετε.

δε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγα-
 εῶν, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ
 μασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν,
 ὕρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἄμα
 σαι· καὶ ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας
 ρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα
 · Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν
 κ, ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχῶν χαύνων καὶ τεθλυ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

· ἐπιλήψονται ἑπτὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνὸς
 κ· τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια
 περιβαλοῦμεθα· πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλή- C
 ' ἡμᾶς. · Μὴ γὰρ ἐνδεῖν τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ
 ὄνομα, καὶ δοκεῖν ἔχειν τὸν προσώπων. Διὸ
 ς σπάνιον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀπολωλό-
 κσι πρὸς αὐτόν· · Πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλή-
 ' ἡμᾶς, · καὶ τὰ ἐξῆς.

· δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ
 ἕξαι ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάζαι τὸ
 ἰφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν
 ν, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ κλη-
 κει πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερου-
 · Καὶ ἔστιν ἔργῳ παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι
 Ἰσραὴλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀπό-
 καὶ μαθηταί, καὶ εὐαγγελισταί τοῦ Σωτῆρος,
 κων καὶ ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς καὶ D
 ἦς τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοὺς γενέσθαι·
 ἔτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησι
 βαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν καὶ τοῦνομα καὶ
 ασκαλίαν. Μόνοι οὖν οὗτοι ἅγιοι κληθήσονται
 ἕμωθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς
 νίου Ἱερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεσ τοῦ
 κς ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνήν,
 ἰρηται, · Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν
 ρανοῖς. ·

· ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἰῶν καὶ τῶν
 ρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλήμ ἐκαθαριεῖ
 κ αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι

ie. x, 20.

in iudicium, » etc. « Vos autem incendistis vineam
 meam, et rapina pauperis in domibus vestris. »
 Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et
 ipsos coram coarguit. Populum autem suum et
 vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et
 perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans
 et ad se reducens, a perversa memoratorum homi-
 num doctrina avertit.

Vers. 15. « Quid vos injuria afficitis populum
 meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis
 qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a læsis
 expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos con-
 fundant, vilipendentes ac plagas comminantes.
 Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria
 pudorem, tyrannica vi utentes, in pauperes refun-
 ditis.

Vers. 16,17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod
 elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto
 collo, et nutibus ocutorum, et gressu pedum simul
 trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et
 humiliabit Dominus Deus principatum agentes
 filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum. »
 Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de
 mollibus etiam et effeminatis animabus dicta
 fuisse.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Et apprehendent septem mulieres
 hominem unum, dicentes, Panem nostrum man-
 ducabimus, et vestimentis nostris operiemur
 cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil
 enim aiunt deesse sibi, nisi nomen ejus tantum-
 modo, et ut patronum habere videantur. Quam-
 obrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis,
 perrarus sit relictus, sic alloquuntur, « Cæterum
 nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vers. 2, 3. « In die illa illucbit Deus in consilio
 cum gloria super terram, ad exaltandum et glorifi-
 candum quod derelictum est ex Israel. Et erit
 quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jeru-
 salem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in
 vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere per-
 spicere, quomodo primi ex Israele, qui in Chri-
 stum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ
 Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut
 ubique terrarum ac per universum orbem conspi-
 cui evaderent : et ad hoc usque tempus apud om-
 nes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et
 doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vo-
 cabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in
 æterna vita cœlestis Jerusalem. His porro adde
 Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, qua
 dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in cœ-
 lia ».

Vers. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filio-
 rum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem pur-
 gabit ex medio eorum in spiritu judicii et spiritu

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebula diei obumbrabit, et quasi fumo, et quasi lumine noctu ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula incusabantur his verbis : « Quia exaltatæ sunt filiæ Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat cædem ibi in Servatore perpetratam : quia isthæc causa fuit extre- B mæ loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne ²⁴. » Illud enim, « in spiritu judicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc enim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua ²⁵; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne ²⁶. »

CAPUT V.

VERS. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vinea meæ. Vineam facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur canticum, quæ in vinea sua operatus est enumerat, vineæque improbitatem covarguit : ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

VERS. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et ædificavi turrim in medio ejus, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est ²⁷? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scri- licet positum ante templum.

καύσεως. Καὶ ἕξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς καιομένης, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰ ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπη καὶ ἐν ἀποκρίφῃ σκληρότητος καὶ ὑετοῦ. » Σαφῶς γὰρ τὸ λοιπὸν παλιγγενεσίας, ὃ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐβήλω « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γένησθε, » καὶ ἔντιμα λεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κεκοινωνησάντων τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μισσησάντων αὐτοῦ τῷ Βίβῳ. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ ἑρῆμῳ περικοπῇ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγεσθαι : « ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλω, » καὶ τὰ τοῦτοισ ἐπόμυνα. A Ἱερουσαλήμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρος προαχθείσαν ἐν αὐτῇ μισσησάντων, διὰ τὴν αἰτίαν γεγονέναι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας τοῦ. Καὶ θέα εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστιν ὁ κερὶ τῆς εὐαγγελικῆς μαρτυρίας περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ ἐδίδασκε λέγουσα : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν ἑλίω ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ κερὶ τῶν λόγων, καθαπτόμενοι αὐτῶν, κάθαρσιν ἐκκαθαίρει ἀμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἐν τῷ εἰρηλίω βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης, ὅτε μὲν ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίσει ὕδατι, » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἄγε μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη ἐν τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι. » Διὰ τὸν ὕψος ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἑαυτοῦ ἐφ' καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν μαχὴν ἐλέγχει : θεσπίζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ ἐσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὸ εἶναι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλίμῳ γὰρ ἡ Γραφὴ κέρατα τῆς βασιλείας ὄνει.

« Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ τεύσσα ἀμπελον Σορὴν καὶ ὑποκόμησα πύρ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήνιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ. » ἔθηκον οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ παντὶ πάντως που ἀγγέλοις αὐτὸν περιφράξας. Ἐχαι δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφήταις καὶ ἁγίοις ἀνὸς ὑποστηρίξας. Ἄλλὰ καὶ κατεφύτευσεν ἐν τῷ ἡγαπημένῳ Σορὴν ἢ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεπτὴν δὲ ἦν αὐτῇ ἡ ἀμπελος ἢ πάντως που ἡ θεὸς τῆς Γραφῆς, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν Εὐαγγελίοις περὶ ἑαυτοῦ ὁ καὶ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, Πατὴρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ὁ τὸς λαὸς τὴν τῶν θείων μαθητῶν [μαθημάτων] τείαν εἰληψε. Προλήνιον οὖν ὀρύττει ἐν αὐτῷ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Joan. i, 26. ²⁶ Ibid. 33. ²⁷ Joan. xv, 1.

Hæc ipsis ad litteram et secundum historiam evenerunt sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundum mentem vero etiam nunc rationabili pane vitæ privati, fame cœlestis alimenti premuntur, secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ²⁰. » Ac cum principem vitæ negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, inimicis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perpessi sunt.

VERS. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subiunguntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consecuti sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis accessionem attulerunt. Alio item modo hæc lis, qui prius incusabantur, conveniunt: etenim illdem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphema proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas econtrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quæ mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequebantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantiam tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imo etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequantur.

VERS. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscent siceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, utpote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietate circumdedere, ignorantiam tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur siceram, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt cauponantes verbum Dei.

VERS. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos co-

Α μὲν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ταῦτα καθ' ἰστοῦ Ούεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αἰώνων· κατὰ δὲ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τὸ ἄρτον τῆς ζωῆς, ἐπὶ καὶ νῦν τροφῆς ἐπιου ψυχᾶς λιμῶνττουσι κατὰ τὴν φάσκουσαν π Γραφὴν· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. » Καὶ αὐτὸ δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς περιπεπτώκασι· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀποστραφέντες, τὸν ἐλθόντα αἰχμαλώτοις ἄφεισιν καὶ τυφλοὺς ἀνάδελφον τοῖς πολεμοῖς παρεδόθησαν, καὶ τὴν ψυχῆς ναν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ὡς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαν· σκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μ ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφελὴ πῶντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ ἔργων ἀτοπήμασι, προσθήκας ἐποιούνητο τ τημάτων. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀνοητοῖς ηγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ἰσχυρὸν φωντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου ἐβλασφημοῦντες, πικροὺς τε εἶναι τοῖς ἡμῶν τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους ἡμῶν ἀνάπαλιν τοὺς μοθηροὺς καὶ πονηροὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τῶν τὸ συνέχον αὐτῶν τῆς ψυχᾶς, ἐν χώρᾳ φωτὸς τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν καὶ δηλητηριώδη ὡσπερ τινὰ γλυκερὰν ἡδονὴν καταδίδωσκον. ἂν εἰσέτε καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀπομένους, τοὺς δὲ γραῖδας μύθους καὶ τὸ τῆς σκότους μεταδίδωσκον. Ταύτη τῇ προαιρέσει μὲν τὸν Χριστὸν, ἠτήσαντο δὲ τὸν ἑμετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθεοῖς καὶ ἀσεβέσι συναγελαζόμενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτραι, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σύφρονα τοῦ Χριστοῦ ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὕμῶν, οἱ τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται· οἱ κεραννύντες τὰ Καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προστέχοντες Ἰουδαίων καθηγῆται τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις διδασκάλους αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λ μὲν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῷ τῆς σκότις καρούμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ἑτέροις πωλιωμένον ἐκίρων, τὸ καλούμενον σίκερα· λοιποὶ ἐρμηνευταὶ μέθυσμα ὠνόμασαν· καὶ ἐπραττον, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ

« Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄν

²⁰ Psal. LVIII, 7.

ἔσται ὡσεὶ κονιορτὸς ἀναδύσεται. Ἡ ὠραιότης, φησὶ, τοῦ σώματος, καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου δόξα καὶ τοῦ παντός ἔθνους ἡ εὐπρέπεια, ὅσον οὐδέπω κονιορτοῦ δίκην διασκεδασθήσεται. «Ὁ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν.» Ποῖον νόμον, ἢ τάχα περὶ οὐ ἀνωτέρω ἔλεγεν, «Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ;» Ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἠβουλήθησαν τὸν νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης· ἀλλὰ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον παρώξυναν.

«Τούτου χάριν ἐθυμώθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· ὃν αὐτὸς μὲν ἠβούλετο οἰκεῖον αὐτοῦ λαὸν εἶναι καὶ χρηματίζειν· οἱ δ' οὐκ ἐβούλοντο. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων πολεμίων ἐφοδὸν καὶ πλῆθος τῶν ἀναιρουμένων· ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ ὄρη νεκρῶν σωμάτων, καὶ τὴν χώραν ἅπασαν τῶν θνησιμαίων αὐτῶν μεστὴν γενέσθαι. Πάντα δὲ ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου· ἦν οὐκ ἐξ ταυτῶν ἐποιήσατο· Θεὸς δὲ ἤγειν αὐτούς, μονοουχὶ σφύρων καὶ ἔλκων ἐπὶ τὴν τῶν καταγεγραμμένων πολιορκίαν.

«Ἄλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ· τοιγαροῦν ἀρεὶ σύσσημον τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρόθεν, καὶ συριεὶ αὐτοὺς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς.» Ὑψηλὴ γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ κατ' αὐτῶν ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐπιμονὸν αὐτῶν τῆς ἀπιστίας. Τὸ γὰρ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινομένων, φησὶ, ἐπικειότεροι γεγόνασιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν.

«Καὶ βοήσεται δι' αὐτοὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαινούσης.» Ἐνταῦθα οὖν προσήκει ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων φωνῇ θαλάσσης ἐξομοιοῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

«Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς.» Διὰ τί μὴ ἔτι ζῶντος Ὀζίου τὴν προκαιμένην ἔβιν ἑώρα, ἀλλ' ἐν τῷ ἔτι ᾧ ἀπέθανεν; οἶμαι, ὅτι, διὰ τὸ ἐπαρθῆναι αὐτὸν, καὶ τὴν μηδαμῶς προσήκουσαν αὐτῷ ἐγχειρῆσαι θυσίαν προσενεγκεῖν, ὥστε καὶ τὴν λέπραν ἐπανόησαι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, εἰκόσ ἦν ἀνακεχωρημένα τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ πάντα τὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καθ' ὃν λελεπρωμένος κατόκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Λεπρῶ γὰρ βασιλεύς οἰκοῦντος τὸν τόπον, εἰκότως ἀνακεχωρηθεὶς ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτα μὲν ἐκεῖνος, Ἰωάθαν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, περὶ οὗ γέγραπται, «Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου.» εἰκότως κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ᾧ ὁ λελεπρωμένος μετελλάχει τὸν βίον, ὁ δὲ εὐάρεστος τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, αὐθις ἡ δόξα Κυρίου ἐπανήκει ἐπὶ τὸν οἶκον, δηλαδὴ τὸν ναὸν Κυρίου. Ὁ δὲ καὶ ἱστορεῖ ὁ προφήτης λέγων, «Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ.» Οἶμαι δὲ καὶ διὰ τούτων παρίστασθαι τίς ποτ' ἦν ὁ διὰ πάσης τῆς προφητείας δηλούμενος Κύριος Σαβαώθ. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς;

²¹ IV Reg. xv, 34.

A rum quasi pulvis ascendet. Species, inquit, corporis, divitiarum gloria et totius gentis decor, pulveris fere instar dissipabitur. «Noluerunt enim legem Domini Sabaoth; sed verbum sancti Israel irritaverunt.» Quam legem, nisi eam de qua superius dicebat, «Nam de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem?» Quia, inquit, Novi Testamenti legem noluerunt; imo etiam Verbum Dei vivens irritaverunt.

VERS. 25. «Ideo iratus est Dominus in populum suum.» Quem ipse quidem proprium sibi populum esse et appellari volebat; ipsi vero abnuerunt. His porro significat inimicorum irruptionem ac caesorum multitudinem, ita ut etiam montes cadaveribus repleantur, et universa regio morticinis eorum plena evadat. Hæc autem omnia ex hostium invasione ipsis evenient: quam ipsi non suoapte motu fecerunt, sed Deo agente, et tantum non trahente ac pellente illos ad reorum obsidionem.

VERS. 26. «Sed insuper manus Dei excelsa: igitur elevabit signum genibus longinquis, et trabet eas ab extremo terræ.» Excelsa igitur contra illos fuit manus Dei, ob incredulitatis eorum perseverantiam. Quod enim deterius est, ne illis quidem ita gestis æquiores facti sunt, sed eodem in statu perseverant.

VERS. 30. «Et clamabit propter eos in die illa quasi vox maris æstuantis.» Hic animadvertendum est, ipsum multitudinem hostium maris sonitui comparare.

CAPUT VI.

VERS. 1. «Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias.» Quare non vivente adhuc Ozia hæc visionem habuit, sed eo anno quo ille mortuus est? quia ille elatus animo, sacrilicium offerre, quod officii sui non erat, aggressus est, ita ut lepra in vultu ejus erumperet, arbitror par fuisse, ut gratia Dei recederet toto vitæ illius tempore, quo leprosus habitabat in Jerusalem. Nam leproso rege locum incolente, gloria Dei merito recesserat. Postquam autem obiisset ille, et Joatham filius ejus regnum excepisset, de quo scriptum est, «Et fecit D rectum in oculis Domini²¹;» jure eodem ipso anno, quo et leprosus vitam obierat, et vir Deo placitus regnum exceperat, gloria Domini super domum reversa est, scilicet super templum Domini. Quod videlicet enarrat propheta dicens: «Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum: et plena erat domus gloria ejus.» Æstimo his significari, quis sit ille Dominus Sabaoth in hac tota prophetia indicatus. Esquis autem ille? Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, qui descendens ex propria magnitudine, inde esse visibilem et comprehensibilem hominibus efficit. Visus

est et Abrahama, cum dixit ei, « Semini tuo dabo terram hanc ³³. » Infert itaque Scriptura, « Et ædificavit ibi altare Domino, qui visus fuerat ei ³⁴; » ac rursum, « Abraham factus est annorum nonaginta, et visus est ei Dominus ³⁵; » iterumque, « Et visus est Dominus Abrahæ ad quercum Mambræ ³⁶. » De Isaac quoque dictum est, « Et profectus est et ascendit ad puteum juramenti, et visus est Dominus ipsi in nocte illa ³⁷. » Rursumque de Jacob dicitur, « Ego sum Deus, qui visus sum tibi; » sed etiam cum venit « in Bethel ipse et populus, qui cum eo erat, ædificavit ibi altare: et vocavit nomen domus Bethel; ibi enim ipsi apparuit Deus ³⁸; » iterumque dictum est, « Visus est autem Dens Jacob adhuc in Luza ³⁹; » aliasque dixit illi in hominis specie apparens, « Non ultra vocabitur nomen tuum Jacob: sed Israel erit nomen tuum ⁴⁰. » Quando vocavit nomen loci, *Species Dei*, dicens, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea ⁴¹. » Moyses quoque Deum qui oracula sibi edebat, rogavit dicens, « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi teipsum, cognoscibiliter te videam ⁴². » Ille vero respondit ei dicens, « Et hoc verbum quod locutus es, faciam: invenisti enim gratiam in conspectu meo ⁴³. » Ezechiel item eum qui sedet super cherubim vidit, quasi speciem hominis: a lumbis ejus usque ad imum ignis erat, et a lumbis ejus usque ad summum, species electri. Quibus omnibus ediscimus visiones a prædictis viris habitas non similes fuisse, sed diversas; nam Moysi quidem dictum est, « Non poteris videre faciem meam: non enim videbit homo faciem meam, et vivet ⁴⁴. » Siquidem vultus Dei Verbi, et deitas Unigeniti Filii Dei, mortali naturæ comprehensibilis neququam fuerit. Ezechiel autem Verbi gloria per ænigmata visa fuit: Abrahæ vero sub hominis forma figurate visus est, ita ut sub quercu consisteret, pedes ablueret, et mensæ consors esset. Similiterque cum Jacobo homo luctans inducitur, quem Scriptura quidem hominem appellat; ille vero qui oraculum edebat, « Non vocabitur, inquit, nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum, quia fortis fuisti cum Deo ⁴⁵; » unde et Jacob dicebat, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva

ὕποκαταβαίνων τοῦ Ἰσίου μεγάλου, σημεῖον αὐτὸν, ἐξ ἐκείνου ὁρατὸν καὶ καταληπτὸν ἀνθρώποις. Ὁφθη καὶ τῷ Ἀβραάμ, ἡνίκα εἶπεν αὐτῷ « Σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην (14). » Ἐπιπέσων ἡ Γραφή· « Καὶ ὑποδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ἄρα ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἐνεθήκοντα, καὶ ὤφθη αὐτῷ Κύριος· » καὶ πάλιν· « Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ ἐκ τῆς δρυὸς τῆς Μαμβρῆ. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰσαὰκ εἰρηγὰ ἐπορεύθη, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρασις ὤφθη Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ· καὶ εὐχὴ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ εἰρηγὰ· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ἐπέσων σοι· » ἀλλὰ καὶ ὅτε ἦλθεν εἰς Βαιθὴλ αὐτὸς ἐπὶ λαὸς ὁ μετ' αὐτοῦ, ὑποδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ ὄρασις Βαιθὴλ· ἐκεῖ γὰρ τῷ ἐφάνη ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν εἰρηγὰ· « Ὁφθη ὁ Θεός τῷ Ἰακώβ καὶ ἔτι ἐν Λουζὰ· » καὶ εἰς εἶπεν αὐτῷ ἐν σχήματι ἀνθρώπου φθεαίς· « Οὐκ ἐκλήθησεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ ἐστὶ τὸ ὄνομα σου· » ὅτε καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ ὄρασις Εἶδος Θεοῦ εἰπὼν· « Ἐἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον ἐπὶ πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Καὶ Μωϋσῆς δὲ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ Θεὸν ἐκέτευσε λέγων· « εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, ἐμφάνισόν μοι ἑαυτὸν γινώσκων ἴδω σε. » Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο αὐτῷ ἔχων· « Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἰρηγὰς εἶπες· εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. » Ἀλλὰ εἰς ἔζεκεῖ τὸν ἐπὶ τῶν χερουδὶμ καθήμενον ὄρασις δρασιν ἀνθρώπου, ἀπὸ τῆς ὄσφους αὐτοῦ ἐκείνη ὑπὲρ, δρασιν ἡλέκτρον. Δι' ὧν ἀπάντων μνησθῆναι οὐχ ὁμοίως τὰς ὄρασις γεγενῆσθαι τοῖς προφήταις, ἀλλὰ διαφόρους· τῷ μὲν γὰρ Μωϋσῆ εἶρη· « Οὐ δύνησιν ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ ἴδεν ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· » τὸ γὰρ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ θεότης τοῦ Μεγενοῦς Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ θνητῆ φύσει οὐκ ἂν γένοιτο καταληπτῆ· καὶ τῷ Ἰεζεκιὴλ δὲ ἡ τοῦ Λόγου δι' ἀνιγμάτων ἐθεωρεῖτο· τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐσχηματισμένος ἐωρᾶτο ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ τὴν δρῦν γενέσθαι, καὶ τοὺς πόδας ἀπονήλασθαι, τραπέζης κοινωνῆσαι· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἀνθρώπος εἰσῆχται παλαίων, ὃν ἡ μὲν Γραφὴ ἀνθρώπον ὀνομάζει, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων, « Οὐκ ἐκλήθησεται τὸ ὄνομα σου, φησὶν, Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ ἐστὶ τὸ ὄνομα σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ· » ὃ καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· « Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον ἐπὶ πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Ὁ δὲ παρὰ προφήτης ἰδεῖν καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ἐώρακεν, οὐ πάντως σκεδὸς ὀφθαλμοῖς, τοῖς δὲ τῆς διανοίας, πεφωτισμένον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς γὰρ οἱ τοῦ σώματος ὑπὸ τῆς ἐξωθεν χορηγουμένης τοῦ φωτὸς αὐγῆς συ

³³ Gen. xii, 7. ³⁴ Ibid. ³⁵ Gen. xvii, 1. ³⁶ Gen. xviii, 1. ³⁷ Gen. xxvi, 23. ³⁸ Gen. xxxv, 7. ³⁹ Gen. xlvi, 3. ⁴⁰ Gen. xxxii, 28. ⁴¹ Ibid. 30. ⁴² Exod. xxxiii, 13. ⁴³ Ibid. 14. ⁴⁴ Exod. xxxiii, 20. ⁴⁵ Gen. xxxii, 28. ⁴⁶ Gen. xxxii, 30.

(16) Hæc quoque Hieronymus exprimit, sed paucioribus.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Vers. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatriam, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initum. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipsum, dicentes : Affligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Confertim ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judæa defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum, » vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro lotius gentis sustentaculo haberi poterant : quos de medio eorum tollendos esse comminatur. C

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas : « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi præditus; similiterque potus rationalis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurrunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiosè versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem neutiquam memorat; nec aquas itidem quæ tritici ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David : « Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia fatur : « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris : » quin et ipse Salvator : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

« Ἴδου δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, ἰσχύ ἰσχύουσαν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, καὶ ἰσχύοντα ἄνθρωπον, πολεμιστὴν καὶ δικαίαν προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον δὲ συμβήσεται αὐτοῖς, οὔτε δι' εἰδωλολατρείας ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλὴν ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηρὰν, τὴν κατὰ ρίου. Θέα γοῦν ὅπως μετὰ πάσας τὰς καὶ ἀπειλάς ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνὰ καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὃ λευγὰ βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν εἶπε· ἀψώμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστὶν γὰρ αἷτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τούτων ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως οἶμαι συνίσταται μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους κέναι. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη προφητεῖαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆν. Καὶ πρῶτον ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν· ἢ κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν καὶ ἐρεισμὸν· ἢ κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν καὶ στηριγμὸν. » Ὅπερ νοήσεις ἀποστολικὸν λόγον, ὃς τοὺς βίβη τῶν κατὰ θεοῦ πονητῶν τε καὶ ἐδραῖωμα ὠνόμασε· δέ που καὶ παρὰ τῶν προτέρων λαῶν ἦσαν τὰ ἐδραῖώματα τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους, οὓς σθαί ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἴσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος. » Νεκλαμδανόμενος ταῦτα, ὄρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, εἶπεν ἀφελεῖν, ἀλλ' ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φήσαντος ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελεῖ ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἐστὶν ἰσχυρὸς ἄρτος θρεπτικὸς τις λόγος, καὶ ποτῆς λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μετατῆς Ἰουδαίων παῖδες, ἐν τῇ τὰς θείας διέρχουσας φάσιν, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχὺν τῶν θρεπτικῶν, καὶ τὸ θρεπτικὸν τῆς ζωοποιου γῆς οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς. Ἄρτον τοίνυν πάλιν οὐκ ἐμνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν κοινῇ· ἐκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησὶν ἰσχυρὸν οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγελῶν ἄνθρωπος. » Ἰδαίως τε διαμνησθεῖσθε αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτὸς ποῦ φησὶν ὁ πρὸς Ἰσαΐαν· « Καὶ ἀντλήσουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴ κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς Πάσας ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου ἐκ αἰώνιον. » Σύνεες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτου

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

προφήτου φωνάς· οὐ γὰρ εἶρηκεν ἀπλῶς ἀφαιρεθῆ-
 σεσθαι τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' « ἰσχύ-
 ῶν ἄρτου καὶ ἰσχύ-
 ῶν ὕδατος· » καὶ δεῖ ἡμᾶς οἰεσθαι τοιοῦ-
 τόν τι διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἱε-
 ροῖς περιτυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
 νώσκοντες Γραφάς, εἶτα συνιέντες αὐτάς, ἰσχύ-
 ῶν νοητοῦ δεχόμεθα· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτι μόνω,
 φησί, ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
 ἐκπορευομένω διὰ στόματος Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ
 νοήσεις καὶ ἐφ' ὑδάτων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν
 ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἔτι· πολυπραγμο-
 νοῦσι γὰρ τὰ Μωϋσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι
 τὸν νόμον· ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
 τὴν ἰσχύ-
 ῶν τοῦ ἄρτου, οὐτε μὴν τὴν ἰσχύ-
 ῶν τοῦ ὕδατος.
 Ψιλὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δέδοται,
 ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
 τοὺς κατ' οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ
 μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἀχρι γὰρ σήμε-
 ρον, ἠνίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ
 τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, » μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
 ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
 πον ἀφηρησθαι φαμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
 ἰσχύ-
 ῶν ἄρτου καὶ ἰσχύ-
 ῶν ὕδατος· καὶ λόγος ἐστὶ μυστι-
 κός. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
 ἀγιασμόν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τούτεστι
 Χριστόν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροίτο,
 ποία τίς ἐστὶν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, φαμὲν ὅτι ζωοποιός·
 δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Προσιέμεν δὲ ὁμοίως
 καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἁγιά-
 ζοντος ἡμᾶς ὕδατος τὴν ἰσχύ-
 ῶν εἶναι λέγοντες, ἁμαρ-
 τίας ἀπόθειςιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
 μορφίαν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπὶ
 τούτοις, παρῆρσιαν εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
 βασιλείαν. Ἐάν γὰρ τις, φησί, « μὴ γεννηθῆ ἔξ
 ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
 τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἐστέρηται δὲ οἱ
 Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
 αὐτοῖς ἰσχύς ἄρτου, τούτεστιν ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
 ησις, οὐδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχύ-
 ῶν· ἀπομεμένηκε γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναπνέωντος ἡ ἁμαρτία· οὐκ εἰσελαύ-
 νουσιν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσχομύ-
 ζοντα Χριστόν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
 γοντι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. »
 Καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
 καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ
 ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίξεται
 κυριεύσουσιν αὐτῶν. » (7) Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ
 Ἰουδαίους ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
 ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
 χὰς ἀτελεῖς καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν, τοὺς τε λοιποὺς αὐ-
 τῶν διδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίκτης εἶναι, καὶ
 οὐδ' ἡ προφητεία ἐδήλου;

« Καὶ συμπεσείται ὁ λαός, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· » μηδε-

¹⁷ Matth. iv, 4. ¹⁸ II Cor. iii, 15. ¹⁹ Joan. iii, 5.

(7) Hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
 Judæorum: et juvenes, sive pueros, effeminatosque

A jus porro prophetæ ea de re voces accurate intel-
 ligas: non enim simpliciter dixit, auferendum a
 Judæis esse panem et aquam; sed « robur panis
 et robur aquæ: » parque est ut nos eum quidpiam
 simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
 sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
 sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
 spiritualis panis vim intelligimus: « Non enim in
 pane solo, ait, vivet homo; sed in omni ver-
 bo quod egreditur per os Dei ¹⁷. » Aquas pariter
 spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
 aquam habent hactenus; nam Moysis scripta cu-
 riosius evolvunt, legemque sperlegunt; quia vero
 nihil intelligunt, robur panis non habent, neque
 robur aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera
 B concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
 aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
 illos ullatenus alat ad bonam spiritus valetudinem.
 Quam rem Paulus testificatur, his verbis: « Sed
 usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
 lamen positum est super cor eorum ¹⁸, » non re-
 velatum, quia in Christo auferitur. Alio item modo
 dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
 bur panis et robur aquæ: sermo autem mysticus
 est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
 sanctificationem, panem habemus de cælo, scilicet
 Christum, sive corpus ejus. Quod si quis quæ-
 rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
 esse: nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
 ad gratiam sacri baptismi: ac dicimus aquæ nos
 C sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
 nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
 nem in ipsum Christum; ad hæc vero, fiduciam
 ingrediendi in regnum cælorum; nam ait: « Nisi
 quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
 test intrare in regnum cælorum ¹⁹. » Judæi autem
 his bonis privantur: non enim penes illos est
 robur panis, id est, vivificatio in Christo: neque
 item robur aquæ obtinent: nam penes illos pec-
 catum sine ablutione remanet; neque ad regnum
 cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
 decore affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
 ti, « Ego sum via ²⁰, » et, « Ego sum ostium ²¹. »

VERS. 3-4. « Et principem super quinquaginta,
 et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
 tectum et prudentem auditorem. Et constituam
 pueros principes eorum, et derisores dominabun-
 tur eis. » Quis ergo conspectis iis, qui apud Ju-
 dæos patriarchæ vocantur; non vere pueros, non
 corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
 tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
 ctiores, non derisores dicat, et quales hic pro-
 pheta significat?

VERS. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
 nem, et homo ad proximum suum: » quod nullus

²⁰ Joan. xiv, 6. ²¹ Joan. x, 7.

ac deliciis affluentes: et impletam prophetiam esse
 cernemus. »

ordo esset, neque verbum Dei in illis versaretur.

Vers. 6-8. « Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus: quia relinquitur Jerusalem, et Judæa corruit. » Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decore ornatoque sermone, qui animæ eorum turpitudinem obtegit, panis autem intelligi possit is, qui animam enutrit.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domino non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacuerunt contra Dominum, quando hasce impias emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuere, ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

Vers. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restitit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicarunt et publicarunt. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus evenient ei. Popule meus, exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigent, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente avertentes, gressus animæ eorum deviant.

Vers. 13-14. « Sed nunc constituetur in iudicium, sistet in iudicium populum suum: ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversionem vaticinatus est, secundi adventus ejus notitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

²² Joan. xix, 45. Matth. xxv, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerpit.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

μαῖς τάξεως οὐσης, μηδὲ λόγου Θεοῦ ἐν αὐτῷ τευομένου.

« Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· ἔχεις, ἀρχηγὸς γενοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ βρῶμα ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῖ· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν μοῦ ἐστὶν ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνεῖται Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαία συμπτέπτωκε. » Διὸ καὶ εἰς τοσαύτην χεῖραν φρενῶν καὶ ἔνδειαν ἐλάσειν αὐτοὺς φησὶ μηδὲ ἱματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἱματίῳ ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοητῶς, τοῦ εὖθι καὶ κοσμίῳ λόγῳ τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τὴν ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διανοίας

Β κοῦ.
« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, Κύριον ἀπειθοῦντες· διότι νῦν ἐταπεινώθη αὐτῶν. » (8) Ἡ οὐχὶ τὰς ἑαυτῶν ἠκόνησαν· κατὰ τοῦ Κυρίου, ὀπηνίκα τὰς ἀσεβεῖς ἤφρονας λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε αὐτόν· τὸ αἷμα αἱ ἡμῶν καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ ὁὕτως ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γέγονε παριπικρᾶναι αὐτὸν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, Κύριον ἀπειθοῦντες. Διότι νῦν ἐταπεινώθη αὐτῶν, καὶ ἡ ἀισχύνη αὐτῶν τοῦ προσώπου ἐν αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδὸμῳ γειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν βεβούλευνται βουλήν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰ Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρητος ἡμῖν ἐστὶν νῦν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγοντα τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν συμβῆσεται αὐτῷ. Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν λαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριότην ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλὴν ὑμῶν, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταρσι (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνέδροντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους δι' ἀπαρχῶν καὶ τῶν, καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἄρχουσι καὶ διδοῦντες προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Χριστὸν γνῶσιν αὐτοὺς ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοῖς προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοὺς δίδοντες ἠλεγγον· πάντα δὲ πρὸς κατακλίσει λαῶντες, ἐμακάριζον αὐτοὺς· καὶ ἀποτρέποντες εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγοῦσης ἐπὶ τὸν σωτήριον δόξαν αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν, καὶ εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς ἡξεί μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολούθως τὴν ἐπιτοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεσπίσας, καὶ τὴν ἐπιτοῦ λαοῦ διαστροφὴν, τῆς δευτέρας ἀπὸ αὐτοῦ παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, λέγων· « Αὐτὸς ἔ-

σῶσας, qui turpis lucri gratia, ut acciperent mas, » etc., ubi item quæ subsequuntur leges:

ἔξει εἰς κρίσιν, ἰ καὶ τὰ ἐξῆς. ἰ Ὑμεῖς δὲ ἐνεπυρίσατε τὴν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. ἰ Οὐδὲ ὡς παραστάντας τῷ τοῦ Κυρίου βήματι καταμέμφεται, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἀπελέγχει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ ἀμπελῶνα αὐτοῦ ἐμπεπυρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν καὶ διαστροφὴν τῶν διδασκάλων ἠπατημένους, οὓς ἀνακαλούμενος καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει τῆς τῶν προλεχθέντων διαστροφῶν διδασκαλίας.

ἰ Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν κατασχύνετε; ἰ Ἔθος τοῖς ἀδικουσί καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῦνται παρὰ τῶν ἡδικημένων, ὕβρεσι καὶ λοιδορίαις κατασχύνειν αὐτοὺς, ἐξευτελίζοντες καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες. Τοῦτο οὖν φησι, Τὴν ὑμῖν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας αἰσχύνῃν ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπετε.

ἰ Τάδε λέγει Κύριος· Ἀνδρῶν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασι ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ὅμα σύρουσιν τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ὅμα παίζουσαι· καὶ ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. ἰ Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχῶν χαύνων καὶ τεθλυμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ἰ Καὶ ἐπιλήψονται ἐπὶ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνὸς λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα· πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς. ἰ Μὴ γὰρ ἐνδεῖν τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ αὐτοῦ ὄνομα, καὶ δοκεῖν ἔχειν τὸν προεστῶτα. Διὸ εὖς πρὸς σπάνιον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀπολωλότων, φασὶ πρὸς αὐτόν· ἰ Πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἰ καὶ τὰ ἐξῆς.

ἰ Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλή μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ, οἱ κληθήσονται πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ. ἰ Καὶ ἔστιν ἔργον παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι ἐκ τοῦ Ἰσραήλ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, ἀποστολοὶ, καὶ μαθηταί, καὶ εὐαγγελισταὶ τοῦ Σωτῆρος, ἐψώθησαν καὶ ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς καὶ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοὺς γενέσθαι· καὶ εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἑλλησί τε καὶ βαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν διδασκαλίαν. Μόνοι οὖν οὗτοι ἅγιοι κληθήσονται οἱ καταξωθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς ἀπουρανίου Ἱερουσαλήμ. Καὶ τούτοις παράθεσι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν, δι' ἧς εἴρηται, ἰ Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ἰ

ἰ Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλήμ ἐκκαθαρίει ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι

¹³ Luc. x, 20.

in iudicium, » etc. ἰ Vos autem incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris. ἰ Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et ipsos coram coarguit. Populum autem suum et vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans et ad se reducens, a perversa memoratorum hominum doctrina avertit.

VERS. 15. ἰ Quid vos injuria afficitis populum meum, et vultum pauperum confunditis? ἰ Mos est iis qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a læsis expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos confundant, vilipendentes ac plagas comminantes. Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria pudorem, tyrannica vi utentes, in pauperes refunditis.

VERS. 16, 17. ἰ Hæc dicit Dominus : Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto collo, et nutibus oculorum, et gressu pedum simul trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et humiliabit Dominus Deus principatum agentes filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum. ἰ Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de mollibus etiam et effeminatis animabus dicta fuisse.

CAPUT IV.

VERS. 1. ἰ Et apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes, Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur : cæterum nomen tuum vocetur super nos. ἰ Nihil enim aliud deesse sibi, nisi nomen ejus tantummodo, est ut patronum habere videantur. Quamobrem eum, utpote qui, multis in perniciis datus, perrarus sit relictus, sic alloquuntur, ἰ Cæterum nomen tuum vocetur super nos, ἰ et cætera.

VERS. 2, 3. ἰ In die illa illucebit Deus in consilio cum gloria super terram, ad exaltandum et glorificandum quod derelictum est ex Israel. Et erit quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jerusalem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in vita in Jerusalem. ἰ Licet autem ipso opere perspicere, quomodo primi ex Israele, qui in Christum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut ubique terrarum ac per universum orbem conspici evaderent : et ad hoc usque tempus apud omnes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vocabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in æterna vita cœlestis Jerusalem. His porro adde Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, qua dicitur, ἰ Quia nomina vestra scripta sunt in cœlis ¹³. ἰ

VERS. 3-6. ἰ Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medio eorum in spiritu iudicii et spiritu

combustionis. Et veniet, et erit totus locus montis A Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebula diei obumbrabit, et quasi fumo, et quasi lumine noctu ardente, omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula incusabantur his verbis : « Quia exaltatæ sunt filiæ Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat cædem ibi in Servatore perpetratam : quia isthæc causa fuit extremæ loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁴. » Illud enim, « in spiritu Judicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc enim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua²⁵; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁶. »

CAPUT V.

VERS. 1. « Cantabo dilecto cantieum Dilecti mei, vineæ meæ. Vineæ facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur cantico, quæ in vinea sua operatus est enumerat, vineæque improbitatem coarguit : ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit : solet autem Scriptura cornua regni memorare.

VERS. 2. « Et sepem circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec : et ædificavi turrin in medio ejus, et protorcular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangeliiis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est²⁷ ? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorcular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

²⁴ Matth. III, 11. ²⁵ Joan. I, 26. ²⁶ Ibid. 33. ²⁷ Joan. XV, 1.

καύσεως. Καὶ ἤξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιασθήσονται, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς καινοῦ, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρυφῶσιν σκληρότητος καὶ ὑετοῦ. » Σαφῶς γὰρ τὸ λοπαλιγγενεσίας, ὃ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδῆλκται. Λοῦσασθε, καὶ καθαροὶ γενεσθε, » καὶ νῦν λέγεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κεκοινωνησάντων τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαιφονίᾳ, μικρὸν δὲ μεταβαλόντων καὶ γνωρισάντων αὐτοῦ τὸ ἔλεος. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγεσθαι ὡς ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπὶ ὑψηλῷ τραχήλῳ, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα Ἱερουσαλὴμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τῆρος προαχθείσαν ἐν αὐτῇ μαιφονίαν, διὰ τὴν αἰτίαν γεγονέναι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας : Καὶ θεὰ εἰ μὴ σφόδρα σύμφωνός ἐστιν ὁ : γος τῇ εὐαγγελικῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ ἐδίδασκε λέγουσα : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ κληρονομοὶ, καθαπτόμενοι αὐτῶν, κάθαρσιν ἐκπερατήσονται. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης μὲν ἑαυτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίσει ἐν ὕδατι, » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος : « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

« Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη πημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖν. » Διὰ τὴν ὕψος ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἑαυτοῦ καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν ἐλέγχει. Θεσπίζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῆς εἶναι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὴν βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἡ Ἰερουσαλὴμ κέρατα τῆς βασιλείας ἐστίν. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα τὴν ἀμπελῶνα Σορῆκ· καὶ ὑποδόμησα τὴν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, καὶ προλήμιον ὠρυξα ἐν αὐτῇ ἐθήκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ πᾶσι πάντως τοῦ ἀγγέλου αὐτὸν περιφράξας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφῆταις καὶ ἁγίοις ὑποστηρίξας. Ἀλλὰ καὶ κατεφύτευσεν ἐν τῷ κέρατι Σορῆκ· ἦν ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεῖσθαι τὴν αὐτῆς ἡ ἀμπελος ἢ πάντως τοῦ ἁγίου Γραφῆ, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς Θεοῦ Λόγος, ὃ ἐν Εὐαγγέλοις περὶ ἑαυτοῦ καὶ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθὴς Πατὴρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ κληρονομοὶ τῶν θείων μαθητῶν [μαθηματικῶν] εἰληφε. Προλήμιον οὖν ὀρύττει ἐν τῷ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

Hæc ipsis ad litteram et secundam historiam evenerunt sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundam mentem vero etiam nunc rationabili pane vitæ privati, fame cœlestis alimenti promuntur, secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ⁸⁰. » Ac cum principem vitæ negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, inimicis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perpessi sunt.

VERS. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subjiciuntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consecuti sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis accessionem attulerunt. Alio item modo hæc iis, qui prius inculpabantur, conveniunt: etenim iidem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphemiam proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas e contrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quæ mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequabantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantiam tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imò etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequuntur.

VERS. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscerunt siceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, utpote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietate circumdedere, ignorantiam tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur siceram, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt cauponantes verbum Dei.

VERS. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos eo-

Α μὲν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ταῦτα καθ' ἰσὺς Οὐεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων ἡρώων· καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τῆς ἀρετῆς τῆς ζωῆς, ἔτι καὶ νῦν τροφῆς ἐπουψυχᾶς λιμώττουσι κατὰ τὴν φάσκουσαν ἱεραφῆν· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. » Καὶ τὸ δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς περιπεπτόκασι· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀποστραφέντες, τὸν ἐλθόντα αἰχμαλώτοις ἄφρονες καὶ τυφλοὺς ἀνάδραψαν τοῖς πολεμοῖς παρεδόθησαν, καὶ τὴν ψυχῆν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖς ὡς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαν σκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μὲν ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφέλει πούντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ ἔργων ἀτυπήμασι, προσθήκας ἐποιούντο τῶν τῆμάτων. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀνοήτοις ἡγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ὑγιῆ φροντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου ἐβλάσφημοῦντες, πικροὺς τε εἶναι τοὺς τῶν τροφίμων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους τῶν ἀνάπαλιν τοὺς μοχθηροὺς καὶ πονηροὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τῆς συνέχον αὐτῶν τῆς ψυχᾶς, ἐν χώρᾳ φωσῆς τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν καὶ δηλητήριαν ὡσπερ τινὰ γλυκερὰν ἠδονὴν κατεδίωκον. ἂν εἰσέτι καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀμύνουσιν, τοὺς δὲ γραϊώδεις μύθους καὶ τὸ τῆς σκότους μεταδιώκοντας. Ταύτη τῇ προαιρέσει μὲν τὸν Χριστὸν ἠτήσαντο δὲ τὸν ἑμετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν ἑαυτῶν μερίδα. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι συναγελαζόμενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτρες, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σύφρονα τοῦ Χριστοῦ ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάστα· οἱ κεραυνῶντες τὰ καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προσέχοντες Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις διδασκάλους αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λῆμν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῷ τῆς σκότῃ καρούμενοι. Ἦδη δὲ καὶ ἑτέροις πολυμῶνον ἐκίρνω, τὸ καλούμενον σίκερα· λοιποὶ ἐρμηνευταὶ μέθυσμα ὠνόμασαν· καὶ ἐπραττον, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ

« Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄν

⁸⁰ Psal. LVIII, 7.

est. Hinc enim revera in omnium gentium novitiam venit, et in omnem terram, non modo cognitio, sed etiam gloria theologiæ ipsam spectantis pervasit.

VERS. 4. « Et sublatum est superliminare a voce, qua clamabant : et domus repleta est fumo. » His subindicatur fore ut, toto orbe gloria ejus repleto, revelaretur is qui eo in loco stabat, ita ut, sublato superliminari, comprehendi posset : locumque fumo replendum esse, igni traditum : nam fumus ignis signum est. His ergo Scriptura incendium loco huic eventurum obscure indicat : quo peracto, repleta est universa terra gloria Domini : non una domo ut antea, sed innumeris multo præstantioribus per universam terram excitatis.

VERS. 5. « Et dixi, O miser ego, quia compunctus sum : quia homo cum sim, et impura labia habeam, in medio populi impura labia habentis ego habito : et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Se autem impurum esse confitetur, non anima, neque toto corpore, quoniam nullius impuræ actionis sibi conscius erat; sed sola sibi labia impura esse ait, quasi videlicet reliquum corpus et anima pura fuerit, secundum illud, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt »⁴⁹. Labia vero non aliunde impura habebat, quam a colloquio cum impuris hominibus inito. Nam quia cum impuris viris versabatur, eorum improbitate digna verba proferre coactus, inde labiis impurus erat.

VERS. 6, 7. « Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu sua habebat carbonem ignis, quem forcipe tulerat de altari : et tetigit labia mea. Et dixit, Ecce tetigit hoc labia tua. » Talis est carbo altaris : ac fortasse clemens ille Dominus altare suum salutaribus hujusmodi ac purgantibus carbonibus replet. Quare dictum est alicubi⁵⁰, « Carbores succensi sunt ab eo. » Deusque ipse apud Moysem ignis consumens dictus est : atque in Evangeliiis Servator dicitur baptizare in Spiritu sancto et igne. His porro omnibus edocemur, neminem posse, nisi per divinum ignem, remissionem peccatorum consequi. Merito itaque tantus ille propheta carbone ignis purgatur. Quænam vero iniquitates et peccata auferuntur ab eo, nisi ea quibus repleta labia sua esse confitetur? Post peractam vero eorum purgationem, consequenter voce sedentis in throno dignatur, qua dicitur :

VERS. 8. « Quem mittam? Et quis ibit ad populum hunc? Et dixi, Ecce ego, mitte me. » Hac voce, quæ intermedia posita est, prophetæ alacritatem expertus est, ut is vel boni saltem propositi mercedem reciperet. Quamobrem, non imperantis more ipsum jussit abire, sed in medio sermonis interrogat, quis sit ad id agendum paratus.

VERS. 9. « Et dixit, Vade, et dic populo huic : Auditum audietis et non intelligetis; et respicientes

A γὰρ ὡς ἀληθῶς πᾶσιν ἐγνώσθη ταῖς εἰσεσι, κέ πᾶσαν ἐκηρύχθη τὴν γῆν, οὐ μόνον ἡ γῆραις, ἀ καὶ ἡ δόξα τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας.

« Καὶ ἐπλήρωθη ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἔξ κρηγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ. » Διήκουτοίνυν ὁ λόγος, ὡς ἄρα, πληρουμένης τῆς τῆς δόξης αὐτοῦ, γυμνοῦσθαι ἐμελλεν ὁ ἐν ἐκείνῳ ἔστη, ὡς καὶ τοῦ ὑπερθύρου ἀρθέντος, καταληφθεῖσθαι, καπνοῦ τε πλήρης εἶσεσθαι παραδοθείς πύρρος γὰρ σημεῖον ὁ καπνός. Ἐνέειχτο τῶν τούτων ὁ λόγος, τὸν ἐπὶ τέλει καταλειφθέντα τῶν ἐμπρησμένων μεθ' ὃν ἐπληρώθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης Κυρίου· οὐκ ἔτι ἐνὸς οἴκου, μυρίων δὲ καθ' ἑκάστην οἰκουμένην πολὺ κραιττόνων ἐκείνου συστάτων.

« Καὶ εἶπα· Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυμαι ἐν ἄνθρωπος ὧν καὶ ἀκάθαρτα τὰ χεῖλη ἔχων, ἐν μέλαος ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ· καὶ τὸ σιλία Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου· Ὁμολογεῖ δὲ ἀκάθαρτος εἶναι ὁδὸν τὴν ψυχῆς, ἐν οὐδὲ τὸ σῶμα· ἐπεὶ μηδεμίαν ἑαυτοῦ ἀκάθαρτον φέξιν συνήδει· μόνα δὲ τὰ χεῖλη ἀκάθαρτα ἐσηγήσθησι, ὡς τοῦ λοιποῦ σώματος αὐτοῦ καθαρότης καὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ καθαροὶ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται » (12)· ἡ δὲ χεῖλη δὲ ἀκάθαρτα εἶχεν οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἀπὸ τῶν τοῦ ἀκαθάρτου ὁμιλίας. Ἦναγκάζετο γὰρ ἡμεῖς ἀκαθάρτοις ἀνδράσι προσομιλῶν, ἄξια ἑμῶν φθέγγεσθαι μοχθηρίας, δι' ὧν ἐμολύνετο τὸ σῶμα.

« Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμων ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχεν ἀνθρακα πύρρος, ὃν τῇ χεῖρὶ καθέβη ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τὰ χεῖλη μου. Καὶ εἶπε· Ἰδοὺ ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων μου· Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἀνθραξ τοῦ θυσιαστηρίου, ὅστις τοῦ φιλανθρώπου Κυρίου πληροῦντος τὸ ἐκπῶμα θυσιαστήριον τοιοῦτων τινῶν σωτηρίων καὶ καθαροῦ ἀνθρώπων. Διὸ λέλεκται ποῦ· « Ἀνθρακες ἀνήθησαν ἀπ' αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς παρὰ Μωϋσῆος καταναλίσκειν εἰρηται· καὶ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίᾳ ἵπτιται ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ μεμαρτυρητῆ διὰ τούτων ἀπάντων παιδεύοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου ἄλλως δύνασθαι τινα τυχεῖν ἀφέσεως ἁμαρτιῶν ἢ διὰ τοῦ θείου πυρός. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ τοσοῦτο προφήτης δι' ἀνθρακος πυρός καθαίρεται. Ποίας ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας ἀφαιρεῖται ἢ ὧν τὰ χεῖλη ἡμεῶν πεπληρωῦσθαι ὁμολογεῖ; Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἁρσιν, ἀκολούθως καὶ φωνῇ ἀξιοῦται τοῦ καθημέριου ἐπὶ θρόνου, λεγοῦσης·

« Τίνα ἀποστελῶ; Καὶ τίς πορεύσεται πρὸς λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με· Ἐδοκίμαζε δὲ ἄρα τοιαύτη φωνῇ μέσως ἀφαιμένη τοῦ προφήτου προθυμίαν, ὡς ἂν τῆς ἀγαθῆς προρέσεως μισθὸν κτήσεται. Διὸ οὐ προστακτικῶς ὁ τὸν ἐκέλευσεν ἀπέναι· μέσως δὲ ἤρώτα, τίς εἴη ἐπιμος τοῦτο πράττειν.

« Καὶ εἶπε· Πορεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέψετε

⁴⁹ Matth. v, 8. ⁵⁰ Psal. cxvii, 9.
(12) Hac apud Hieronymum habentur in hunc locum.

est, necnon dispersionem illam qua, dum instantibus calamitatibus se proriperent, disgregati sunt. « Residui vero multiplicabuntur super terram » : alii scilicet a primis. Tot autem numero ipsi erunt, ut, cum primis comparati, multis partibus illorum multitudinem superent.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. « Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Oziaë regis Juda, ascendit Raasin rex Aram, et Phacee filius Romeliaë rex Israel in Jerusalem, ad præliandum contra eam : et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiaverunt domui David dicentes : Consensit Aram cum Ephraim, et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento movetur. Et dixit Dominus ad Isaiam, Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jasub filius tuus. » Par quippe erat ut prophetæ filius, qui non una cum populo corruptus, sed paternæ doctrinæ tenax fuerat, hinc præsens institueretur a patre, cum fiducia accedente, ac jussa exsequente.

VERS. 4. « Et dices ei, Cave ut quiescas, et ne timeas, neque infirmetur anima tua a duobus lignis titiionibus fumigantibus his, » quibus nihil luminis insit, sed qui extincto titiioni tantum similes sint. Hujusmodi quippe sunt duo illi reges, quorum metu et formidine teneris. Etiam si enim vis illa mea castigationem immittens, quam iram appellare solent divina oracula, vos antehac sæpius invaserit, ad confutationem eorum, qui penes vos dii vocabantur : quibus vos quidem fidebatis, at illos nihil esse comprobatum est, cum vos inimici vestri subditos ac dedititios caperent ; at tamen quoniam ira mea iniqua non est, utpote bonus Deus, qui vos antea ad utilitatem vestram corripui ; nunc iterum infirmitatem vestram totam curabo, si, a pristino errore vestro resipiscentes, pie agere vere ediscatis.

VERS. 8, 9. « Sed adhuc sexaginta quinque annis, deficiet regnum Ephraim a populo. » Hoc item a propheta Achaz ediscit, non diu postea Samariæ regnum solvendum esse, subdito populo una cum regibus in captivitatem abducto, atque ob nefaria gesta in Assyrios translato. Quod si, ait, tempus nosse peroptes, scito annis abhinc sexaginta quinque venturum Assyriorum regem, ipsosque omnes captivos abducturum, in suamque regionem transportaturum esse. Hæc jussit Deus prophetam enuntiare, tum ipsi Achaz, tum subdito populo : quo illis auctor esset, ut ad se converterentur, ac crederent, neque dictis fidem negarent. Illos porro sexaginta quinque annos, aiunt Hebræorum filii ad unum expletos deprehendi, si quis a xxv Oziaë regni anno computum ordiatur.

VERS. 10, 11. « Et adjecit Dominus loqui ad

Α λωσαν τὸ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, ἀπὸ διασκευασμῶν ὃν διεσκευάσθησαν φεύγοντες ἐκ χειμῶνας αὐτοῖς συμφορᾶς. « Καὶ οἱ καταλειψὲς δὲ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » ἕτεροι ὄντες ἢ προτέρων. Τοσοῦτοι δὲ οὗτοι ἴσονται, ὡς, ἐπιλομένους αὐτοὺς τοῖς πρώτοις, πολλοστὴ μέρη ἐνομίζεσθαι τοῦ ἐκείνων πλῆθους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

« Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ υἱοῦ τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥασαίμ σιλεύς Ἀράμ, καὶ Φακίε υἱὸς Ῥωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, πολέμησάν τε αὐτήν καὶ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγίχθη τὸν οἶκον Δαυὶδ, λέγοντες. Συνεφώνησεν Ἀράμ φ τὸν Ἐφραΐμ· καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἦν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρέπον ἐν ὄρυμνι ξύλον ἡπίματος σαλευθῆ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἰσαΐαν· Ἐξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ παῖς σου Ἰασούδ ὁ υἱὸς σου. » Ἔδει δὲ καὶ τὸν υἱὸν φησὶ τοῦ, μὴ συνδιαφθαρέντα τῷ πλῆθει, ἐνακαμίσθη δὲ τῇ πατρικῇ διδασκαλίᾳ, μαθητεύεσθαι ἐξ ἐπιπέ τῷ πατρὶ, διὰ τοῦ παρῆναι αὐτῷ θαρσαλέως φησὶ ἰόντι καὶ πράττοντι τὰ κελεύμενα.

« Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τὸ ἥσυχόν σου, καὶ φοβοῦ, μὴδὲ ἀσθενείτω ἡ ψυχὴ σου ἀπὸ τῶν ἐπιπέλων τῶν δαλῶν τῶν καπιζομένων τούτων, ἡπίμαται μὲν φῶς ἔχόντων, δαλῶ δὲ μόνον ἐσθραμίσθη των. Τοιοῦτοι γάρ τινές εἰσιν οἱ δύο βασιλεῖς οὗτοι, ὃν φόβῳ καὶ ἀγῶνι καθέστηκας. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῇ παιδευτικῇ μου δυνάμει, ἣν ὄργην ἀποπέμψα τὰ λόγια, μετῆλθεν ὑμᾶς τὸ πρότερον, ἐκ τῶν τῶν ὀνομαζομένων ὑμῶν θεων, οἷς ἐθαροῦσα ἐπέτατοι, οἱ δὲ τὸ μὴδὲν ὄντες ἀπληέγγοντο, ὅτι καὶ οἱ χεῖρους ὑμᾶς εἶλον οἱ πολέμιοι· ὁμοίως, ἐπὶ τῇ ἡμῶν ὄργῃ παράνομος, ὡς ἀγαθὸς Θεὸς αὐτῶν καὶ πρῶτον ὑμᾶς ἐπὶ τῷ συμφέροντι παύσας· καὶ ἂν αὐθις πᾶν τὸ νόσημα ὑμῶν ἰάσομαι, ἐὰν, ἐπιπέ φέντες τῆς προτέρας πλάνης, μάθοιτε εὐσεβεῖν ὡς θῶς.

« Ἄλλ' ἐτι ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν ἐκλείπει ἡ σιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ λαοῦ. » Μανθάνει τῶν : τοῦτο παρὰ τοῦ προφήτου ὁ Ἀχάζ· ὡς ὅσον ἔτι τῆς Σαμαρείας βασιλεία καταλυθήσεται, τοῦ ἐν ἐ βασιλευομένου λαοῦ αὐτοῖς βασιλεύουσιν αἰχμαλῶ γενησομένου, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἀποικισθησῶν διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν ἀθαιμῆτους πράξεις· δὲ καὶ τὸν χρόνον ποθεῖς, φησὶ, μαθεῖν, γίνωσκει, εἰσω ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐπιπέδως ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖς, πάντα αὐτοὺς λήφεται καὶ αἰχμαλῶ τους εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετοικεῖ χῶραν. Ταῦτα τῷ φησὶ φῆτη λέγειν ὁ Θεὸς προσέταπεν αὐτῷ τε τῷ Ἀχάζ καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν λαῷ· παρορμῶν αὐτοὺς πρὸς τὸν ἐπιστρέφειν, πιστεύειν τε καὶ μὴ ἀπιστεῖν ἐπὶ εἰρημένους· τὰ γε μὴν ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν Ἐβραίων παῖδες εἰς τὸ ἀκριβῆς συμπληροῦσθαι εἰ τις ἀριθμεῖν ἀρξῆται τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι πρὸς Ἀχάζ·

παιτύ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου , ἢ εἰς ὕψος. » Ἀντί δὲ τοῦ, « εἰς βάθος, » ὁ μὲν Σύμμαχος, « Ἄττησαι σεαυτῶ, μείον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ὕψος ἄνω. » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπερώτη- ῶ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βά- ῤῥην, μετεώρισον εἰς ὕψος. » ὁ δὲ Θεοδο- Ἰττησαι σεαυτῶ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· ἰς ῤῥην, ὕψωσον ἄνω. » Κελεύεται τοίνυν ὁ μείον αἰτῆσαι, δι' οὗ σωθήσεται ἔμελλεν καὶ ὁ σὺν αὐτῷ λαός. Ἐξουσίαν δὲ δίδωσιν ἐδὲ αἰρέσεως τοῦ σημείου, εἴτε ἐκ βάθους αὐτῶ δοθῆναι τοῦτο, ἐκ βάθους οὐχ ἐτέ- ἰ κατὰ τὸν ῤῥην· εἴτε ἐξ ὕψους, καὶ αὐτῶν μετεώρων.

Ἰπεν Ἀχάζ, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πει- ρισθῶ. » Ἀναίνεται δὴ σὺν, ἄτε δὴ ἀσεβῆς ἢ πειθαρχῶν τῷ Θεῷ καλεύονται, μὴ δὲ θέλων λαβεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ παραδοξοποιῶ δυνά-

Ἰπεν Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μι- ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, πῶς Κυρίῳ ἀγῶνα; » Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ἀπονοίᾳ σχε- προφήτης, ἐξ οἰκείου προσώπου τὰ ἐξῆς Ταῦτα δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας τοῦτον ἠρμήνευσε ἰ· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μήτι ὀλί- ῶν ἀνδρας, οὐ μοχθεῖτε καὶ γε τὸν Θεόν » δὲ Θεοδοσιῶν· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος ἢ μικρὸν ἀγῶνα παρέχειν ἀνδράσιν, οὐ ἰρέχετε καὶ γε τῷ Θεῷ μου; » Ὁ δὲ Σύμ- Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ οὐκ αὐ- ἰν κοποῦν ἀνθρώπους, οὐ κοποῦτε εἴτι καὶ μου; » Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν προκειμένων Οὐ παύσεσθε ποτε τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις, τοῖς προφήταις, κόπους καὶ μόχθους, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρ- Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῶ τῷ ἱμῶ Θεῷ, ὃν ὑμεῖς καὶ ἀρνεῖσθε, τῇ πολυθέῳ προσέχοντες ἰλμούς καὶ κόπους, καὶ ἀγῶνας παρέχοντες, ὕλεσθα πιστεῦειν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις, κελευσμένα πράττειν;

τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· θένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέξεται υἱὸν, τεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Τί, ἰ τὸ σωτήριον σημεῖον, ὃ καὶ μὴ βουλωμέ- παρέξει; παράδοξόν τι θαῦμα ἔσται ποτὲ ποῖς, καὶ σημεῖον μηδέποτε ἀκουσθὲν ἐκ εἰς αἰῶνος. Παρθένος κυήσει δίχρα τῆς πρὸς κωνίας, καὶ Θεὸν γεννήσει, Σωτήρα τοῦ τῶν ἰ γένους. Τοῦτον αὐτὸν τὸν μέλλοντα λαγχά- τῆς γεννήσεως Θεὸν σημεῖον ὑμῖν σωτήριον· ἦδη ὁ Θεὸς παρέχει· ὃ δὴ καὶ εἰς βάθος ἰ ποιήσεται μέχρις ῤῥου κατὰβασιν, εἰς ἰα τὴν εἰς οὐρανοὺς ἐπάνοδον. Σὺ οὖν, οἰ- , ἐντεῦθεν ἦδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς ντας πολεμίου συμβολῆς ἀνακαλοῦ αὐτὸν, ἦλ ἐπονομάζων, ὅπερ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τὴν παρίστησι δύναμιν· « μεθ' ἡμῶν » γάρ ἰ δηλοῖ τοῦνομα. Πιστεῦων οὖν ὄντα τῷ ση-

A Achaz dicens, Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum, aut in altum. » Pro illo, « in profun- dum, aut in altum, » Symmachus quidem ait, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, aut in excelsum supra; » Aquila vero, « Roga tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum; » Theodotio, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum. » Jubetur ergo Achaz signum petere, quo tum ipse, tum populus ejus salutem consecuturus erat. Facultatem autem ipsi præbet Deus eligendi signi, ac si ex profundo petat; ex profundo, non alio scilicet quam inferno, se concessurum; si vero ex alto, aut ex sublimioribus locis, se daturum pollicetur

B VERS. 12. « Et dixit Achaz, Non petam, et non tentabo Dominum. » Recusat videlicet ut impius ac Dei præcepto non obsequens, nec volens stupendæ virtutis Dei experimentum capere.

VERS. 13. « Et dixit, Audite ergo, domus David, Numquid parum vobis est molestiam præbere hominibus, cur Domino molestiam præbetis? » Hominis stultitiam miseratus propheta, ex propria persona quæ sequuntur pronuntiat. Hæc porro Aquila hoc modo interpretatur : « Audite ergo, domus David, Numquid parum affligere viros, quia affligitis etiam Deum meum? » Theodotio autem, « Audite ergo, domus David, Numquid parum molestiam præbere viris, quia molestiam præbetis etiam Deo meo? » Symmachus vero, « Audite ergo, domus David, Annon sufficet vobis defatigare homines, quia defatigatis etiam Deum meum? » Præsentis porro dicti mens hæc est, Nunquamne cessabit Dei hominibus, videlicet prophetis pro vestra salute laborantibus, defatigationes, labores et molestias præbere? Sed etiamne ipsi Deo meo, quem vos ignoratis et negatis, multorum numinum errori dediti, molestias, defatigationes et labores præbebitis, nolentes ejus promissis fidem habere, nec ejus præcepta exsequi?

VERS. 14. « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel. » Quod est, inquit, signum salutare, quod vobis vel nolentibus præbebit? stupendum quoddam miraculum aliquando in hominibus erit, ac signum nunquam omni sæculo auditum. Virgo uterum gestabit sine ulla cum viro consuetudine, et Deum gignet, humani generis Salvatorem. Hunc ipsum, qui talem ortum ducturus est, Deum, in signum vobis salutare jam exhinc Deus exhibet; quod et in profundum et in altum extendetur; in profundum quidem, per descensum suum usque ad infernum; in altum vero, per suum ad cælos reditum. Tu ergo, domus David, jam in tempore hujus cum inimicis tuis congressus, evoca illum, Emmanuel nuncupans, quod ex significato verbi virtutem declarat: hoc quippe nomen, « nobiscum Deus, » significat. Signo

VERS. 21, 22. « Et erit in die illa, nutrietur homo vaccam bouum, et duas oves. Et erit a copia lactis quam facient, ut butyrum et mel comedat omnis, qui derelictus fuerit in terra. » Extremam paupertatem et inopiam his subindicat; imo etiam et raritatem frumenti ad cibum præstandum. Nam quod non bouum greges, sed unam tantum vaccam homo possideat, et quod non ovile, sed duas tantum oves alat, extremæ fuerit inopix argumentum; quin etiam quod residuus in terra populus butyro tantum et melle alatur, id famem panis declarat. Hic porro erat populus sub Godolia, quem ob frumenti penuriam, exiguo pecorum lacte et butyro in alimentum usurum prænuntiat: universa regione, ob virorum paucitatem in desertum et in spinas conversa.

VERS. 23. « Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille siclorum, in desertum erit et in spinam. » Quod igitur terra inculta et spinis referta sit, frumento carebit; neque homo qui residuus erit, naturæ congruenti cibo, aut vino nutrietur, imo potius lacte, butyro, et melle; iisque non a numeroso bouum grege, neque ab ovilibus congregatis, sed ex ovibus quibusdam et animalibus miseris. Nam alius ex una bucua, alius ex duabus ovibus id mutuabitur.

VERS. 23. « Et omnis mons aratus arabitur, et non veniet illuc timor: erit enim a deserto et spinis in pascua ovis. »

CAPUT VIII.

VERS. 1. « Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum novum grandem: et scribe in illo stylo hominis. » Postquam finem narrandi fecit ea quæ in memoratis diebus futura sunt, narrationem de ortu Emmanuelis resumit. Super quo domui David præceptum erat, ut incantationis loco Emmanuelis nomen invocaret; idque cum spe ac fiducia, quod ejus ope ab imminentibus duobus regibus liberanda sit. Quia vero docuit Emmanuel illum, stupendam et ab humana natura alienam generationem habiturum esse: nam ex incorrupta puella, et virgine nuptiis experte nasciturus erat; admodum necessario Dominus, hic, non Achaz, neque domui Judæ, sed ipsi soli prophetæ, mysterium arcani ortus Emmanuelis revelat: quomodo scilicet futurum sit ut virgo in utero concipiat et pariat filium. Ut itaque ea quæ ad Emmanuelem spectabant, non ad omnium aures spargerentur, sed potius in arcana quadam scriptura servarentur, jubet prophetam sibi sumere tomum novum et magnum, sive, « librum, » seu, « membranam, » seu « volumen » secundum reliquos, « stylo hominis, » id est, consueta et nota hominibus scriptura: est quippe alia Dei Scriptura non stylo hominis exarata, sed virtute Dei Verbi, qua dignos in libro vitæ describit.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ θρέψονται δάμαλιν βοῶν καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἐπὶ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φαγῆν ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τὴν γῆν. » Πτωχολίαν τε πνίαν ὑπερβάλλουσαν αἰνίσσεται διὰ τούτων· ἂν ἔνδειαν καὶ σπάνιν τῆς ἀπὸ τοῦ σίτου τροφῆς· μὴ βοῶν ἀγέλας, μίαν δὲ μόνην δάμαλιν καὶ ἄνθρωπον, καὶ τὸ μὴ ποιμνιον προβάτων ἢ πρόβατα μόνον τρέφειν, τῆς ἐσχάτης ἀνθρώπου ἰσχυρίας σύμβολον· ἀλλὰ καὶ τὸ βούτυρον τρέφειν· μέλιτι πάντα τὸν καταλειφθέντα ἐπὶ τῆς γῆς λιμὸν ἔρτου παρίστησιν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ τῆς δολιᾶς λαδῆς, ὃν διὰ ἀπορίαν τῆς ἀπὸ σίτου τροφῆς βραχυτάτω θερεμμάτων γάλακτι καὶ βουτύρῳ φήσεσθαι προαγορεύει, τῆς χώρας ἁπλῶς χέρσον καὶ ἀκανθαν διὰ ἀνδρῶν ἔρημίας καὶ θείσης.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς οἶκος ὧς ἡλίαι ἀμπέλοι, χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσται καὶ εἰς ἀκανθαν. » Οὐκοῦν διὰ τὸ χέρσον τὴν γῆν καὶ ἀκανθῶν πλήρη, σίτον οὐκ ἔσται· ἐτραφήσεται τῇ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου τροφῇ· καὶ λειφθεὶς, ἀλλ' οὐδὲ οἶνον χρῆσεται, γάλακτι καὶ βούτυρον, καὶ μέλιτι· καὶ τούτοις, οἳ ἐπὶ τῆς ἀγέλης βοῶν, οὐδ' ἀπὸ ποιμνίων προβάτων τρέφονται, ἀλλ' ἐξ εὐτελῶν καὶ οἰκτρῶν ἰσχυρῶν γάρ τις ἀπὸ μιᾶς δαμάλεως, ὃ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγέλης ποιεῖσθαι ταῦτα.

« Καὶ πᾶν ὄρος ἠροτριωμένον ἀροτριωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος· ἔσται γὰρ ἐπὶ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

« Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Λάβε στυλὸν ἰσχυρὸν καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφῆν μεγάλην. » Συντελέσας ὁ λόγος τὰ γενησόμενα ἐν ταῖς ταλεχθείσαις ἡμέραις, ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐκ τῆς περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ περὶ τοῦ οἴκου Δαυὶδ παρεκελεύετο ἀντὶ ἐπισημῆς τῆς ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι ὄνομα. Ἐπειδὴ δὲ ἐδίδαξε ἐν τῇ προφητῇ ξένην τινὰ καὶ ἄλλοτριαν τῆς θνητῆς φύσεως ἐξεῖν γέννησιν· ἐξ ἀδιαφθόρου γὰρ νεάνιδος καὶ ἀπειρογάμου παρθένου τεχθήσεσθαι, σφόδρα καίως ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι τῆς οὐδὲ τῷ οἴκῳ Ἰούδα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ πνεύματι τὸ μυστήριον ἀποκαλύπτει τῆς ἀπορρήτου γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· ὅπως ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔσται καὶ τέξεται υἱόν. Ἰν' οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς τῶν ποτε χωρήσῃ, σφόδρα δὲ μᾶλλον ἐν ἀπορρήτῳ γραφῇ· παρακαλεῖται ἡ προφήτῃ λαβεῖν ἐαυτῷ τόμον καινόν, μέγαν, ἰσχυρὸν, ἢ « διφθέρωμα, » ἢ « κεφαλίδι, » κατὰ τοὺς ἰσχυροὺς « γραφίδι ἀνθρώπου, » τούτεστι, τῇ συνήθει καὶ ἰσχυρῇ ἀνθρώπου γραφῇ· εἶναι γὰρ ἄλλαν τὴν Γραφήν, οὐ γραφίδι ἀνθρώπου γραφομένην, ἀλλὰ ἐκ τῆς δυνάμεως Θεοῦ Λόγου, τοὺς ἀξίους ἀπογραφόμενους ἐν τῷ βίβλῳ ζώντων.

regionis tuæ, Nobiscum Deus. » Hæc quoque in eodem Emmanuelis argumento insistent : incipiunt enim ab Emmanuele, quod significat, *nobiscum Deus, cognoscite gentes*; ac rursus in fine sententiæ : « Et sermo quem loquimini non maneat in vobis, quia nobiscum Deus : » iterum Emmanuel dictus est. Postquam ergo propheta memoratos homines coarguerat, quod nolissent, invocato Emmanuele, inimicis superiores evadere, ipse ex sua et sui similibus persona Emmanuelem invocari dicens :

VERS. 9, 10. « Nobiscum Deus. Cognoscite gentes et vincimini, et audite usque ad extremum terræ : qui fortes fuistis, vincimini : nam si iterum fortes sitis, iterum vincemini : et si consilium ineatis, id dissipabit Dominus : et verbum quod loquimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. » Quem vero cognoscetis? Ipsum Emmanuelem : nam populus ex circumcissione neque cognovit ipsum, neque intellexit, neque prophetiæ credere voluit : sed nec victus est, nec præcepto se subdidit. Vos autem gentes, notitiam ejus, qui in prophetia fertur, accipite, atque hæc intelligentes, nolite reluctari ; sed vincimini superati. Audite præceptum vos omnes, qui usque ad extremum terræ habitatis : ac si qui in vobis fortes ac potentes, verbo cedite victi et superati ; idque alacriter agite, gnari etsi nolueritis, vel invitos superandos esse. Quod si Dei consilio repugnantes, machinas quasdam et insidias struxeritis contra verbum a quo vocamini ; ut inania aggressi arguemini. Hæc porro dicimus, quia nobiscum Emmanuel.

VERS. 11. « Sic dicit Dominus manui forti : Non obsequuntur incessui in via populi hujus. » Transit ergo ad Judaicum populum, ipsumque ut forti manui immerigerum coarguit. Nam ab illa vocati, cum obsequi oportuisset, illi contra non obtemperabant ac contradicebant. Ne dicatis, inquit, durum esse sermonem, quod oporteat abscedere a via populi hujus : nam hic quidem populus durum illum æstimat ; vos vero qui abscessistis a via populi hujus, ne dicatis hunc esse durum : quod si ille ex isto populo qui increduli sunt, insidias vobis struxerint, utpote qui defeceritis, at vos timorem eorum ne timeatis, nec ab illis pulsi conturbemini : solumque Dominum virtutum sancte colentes, eum timendum vobis ascribite : nam « initium sapientiæ timor Domini »⁹³, » per quem hominum metus omnis eliminatur.

VERS. 12. « Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus : et si in ipso confidas, erit tibi sanctificatio. » Si ergo, ait, in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem, ita ut corporeo sanctificio non ultra egeas. Sanctificium autem apud Hebræos vocabatur templum olim apud illos consistens, ejusque interiora. Tibi itaque ab illis pulso, sed in Domino confidenti, sanctificium erit, non corporeum

τὸ πλάτος τῆς χώρας σου, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. ταῦτα τῆς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἔχεται ὑπόθεσις ἀρχεται γοῦν ἀπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅτι ἐστὶν ἡμῶν ὁ Θεός· γινώτε ἔθνη· » καὶ αὐθις πρὸς αὐτῶν λέγεσθαι· « Καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μείνη ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· » Ἐμμανὺν εἰρηται. Διελέξας τοίνυν ὁ προφήτης πρὸς λαθόντας, ὅτι μὴ ἐβουλήθησαν, ἐπικαλεῖται Ἐμμανουὴλ, κρείττους γενέσθαι τῶν πολεμίων· τὸς ἐπικαλεῖται τὸν Ἐμμανουὴλ ἐξ ἰδίου φωνῆς καὶ τῶν αὐτῶ παραπλησιῶν, λέγων·

« Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γινώτε ἔθνη καὶ ἡπάλιν ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, ἰσχυροὺς ἔάν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσασθε· ἂν βουλευσθε βουλήν, διασκαδάσθε Κύριος· πάλιν γον ὃν ἔάν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖνη ἐν ὑμῖν, ἐπὶ ἡμῶν ὁ Θεός. » Τίνα δὲ γινώτε ; Αὐτὸν τὸν Ἐμμανουὴλ· ὁ γὰρ ἐκ περιτομῆς λαθὸς οὐτε ἔγνω οὐτε συνῆκεν, οὐτε πιστεύσας ἠβουλήθη εἰς τὴν εἰρήνην· ἀλλ' οὐδὲ ἠττηθῆ οὐδὲ ὑπετάγη τῷ κυρίου. Ἔμμεῖς δὲ τὰ ἔθνη, γινώσιν ἀναλάβετε τὸν πρῶτον τευομένου, καὶ συνέντες αὐτὰ, μὴ τολμᾶτε ἐπιθεῖσθαι· νικᾶσθε δὲ ἠττώμενοι. Ἐπακούσατε ἐπὶ τῷ προστάγματι ὁμῶν πάντες οἱ μέγας ἰσχυροὶ τῆς γῆς οἰκοῦντες· οἱ τε ἐν ὑμῖν ἰσχυροὶ καὶ ἐπὶ παραχωρεῖτε τῷ λόγῳ, νικῶμενοι καὶ ἠττώμενοι· τοῦτο πράξετε προθύμως, εἰδότες, ὅτι μὴ ἐπίστευτε, ἀκοντες ἠττηθήσεσθε. Εἰ δὲ ἀντιπρὸς τῷ Θεοῦ βουλήσει, μηχανὰς τινὰς, καὶ ἐπιθεῖσθε κατὰ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς λόγου, μπιστεύετε ἐλεγχθήσεσθε. Ταῦτα δὲ φασμεν, ἐπὶ μὴ τῷ ἔστιν ὁ Ἐμμανουὴλ

« Οὕτω λέγει Κύριος τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, ἀπέθετο πορείαν τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου· μεταβαίνει ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, ἐλέγχων αὐτὸν ὡς ἐβουλήθη τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ· καλούμενοι γὰρ ὑπὲρ τοῦ θεοῦ ὑπακούειν, οἱ δὲ ἠπειθῶν καὶ ἀντέλεγον. ἠπῆτε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, τὸν κατὰ ἀποστήναι δεῖν τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου· ἡ λαθὸς οὗτος σκληρὸν αὐτὸν νομίζει· ὁμῶς δὲ, αἰσταντες τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου, μὴ λέγετε τὸν εἶναι σκληρὸν· εἰ δὲ ἐπιβουλεύοιεν ὑμῖν ὡς στασίν, οἱ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπιστοὶ, ἀλλ' ὁμῶς τὸν ἂν αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταρασσέσθε ὑπὲρ ἐλαυνόμενοι, μόνον δὲ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων· ζοντες ἐπιγράφεσθε ἐαυτοῖς φόβον· « ἀρχὴ » γὰρ φησὶ φόβος Κυρίου· » καὶ διὰ τοῦτου πᾶς ὁ ἐθρώπων ἀπελαύνεται φόβος.

« Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται ὁ φόβος· καὶ ἔάν ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ᾖς, ἔσται σοὶ ἰσχυρία. » Ἐάν οὖν ἐπ' αὐτῷ, φησὶ, πεποιθῶς αὐτὸς ἔσται σοὶ εἰς ἀγίασμα ὡς μηκέτι δεῖσθε σαματικῶ ἀγιάσματος. Ἀγίασμα δὲ ἐκαλεῖτο Ἐβραίοις ὁ πάλαι συνεστὼς παρ' αὐτοῖς ναός, τούτου τὰ ἐνδοτάτω. Ἔσται σοὶ τοίνυν τῷ ἐλαυνώμεν ὑπὲρ ἐκείνων, πεποιθῶς δὲ ἐπὶ Κυρίου, ἀγία :

⁹³ Psal. cx, 10.

πικρὸς νεὼς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἀγιάζων A ποιθῶς ἦς ἐπ' αὐτόν. Διὸ μηδὲν φοβοῦμε-
 δν τοῦτον, ἀναχώρει αὐτοῦ· πίστευε δὲ καὶ
 σὺ φόβῳ· ἔξεις γὰρ αὐτὸν ἁγίασμα. « Καὶ
 τοῦ προσκόμματος συναντήσεσθε αὐτῷ, οὐδὲ
 πτώματος. » Ὅρξῃς ὅπως αὐτὸν τὸν Κύριον
 πώματος καὶ πέτραν σκανδάλου ὀνομάζει;
 ὃν μὲν ἔσεσθαι αὐτὸν φησι τοῖς καθημένοις
 ἀλήλ, καὶ τοῖς δυσὶν οἴκοις Ἰσραὴλ· τοῖς
 ἢν πεπιστευκόσιν ἁγίασμα ἔσεσθαι διδάσκει.
 γίνετο λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκαν-
 εἰρημένοις Ἐμμανουήλ; διὰ τῆς ἐκ Παρ-
 σεως. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ταῦτα
 ἔλεγεν, « Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι
 ἢ Ὅι τοίνυν ἀπειθοῦντες τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ
 χον αὐτὸν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν B
 μὴ ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον· τοῖς γὰρ πι-
 εἰς αὐτὸν ἁγίασμα τυγχάνει. Τίνες δέ; Οἱ
 ἐν, Ἰακώβ, καὶ οὐχὶ ὁ οἶκος. Δύο γὰρ ἦσαν
 ἀήλ, εἰς μὲν ὁ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων, ἔ-
 ἢ τῶν ἀρχομένων. Τούτοις δὲ τοῖς δυσὶν οἴ-
 κῳ ἀθρόως τῷ ὅλῳ ἔθνει ἀρχουσί τε καὶ ἀρ-
 τὸν Κύριον εἰς παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον
 ἦσιν.

ρανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον
 ἰθεῖν. » Οἱ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμε-
 ἦν δεδιδαγμένοι κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην,
 ραγίδα ἐπιθέντες τῷ νόμῳ, ἀποτιθενται αὐ-
 ὄκετι ὄντα χρήσιμον διὰ τὴν τοῦ κρείττουτος C
 ἢ· οἱ αὐτοί, δηλονότι οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παρα-
 τὴν διὰ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ἐ-

Κύριον τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐ-
 τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ'

ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. »
 ἢν Ἰουδαϊκὰ παῖδια σωματικὰ ἐξ ἀνδρός καὶ
 τὰ δὲ αὐτὰ τοῦ ταῦτα χρηματίζοντος Κυ-
 ἐξ αἵματος οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ'
 γεννήθησαν, » τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα αὐτῷ δε-
 ἢ τέκνα· μηκέτι τῷ διὰ Μωϋσέως προσέχον-
 ἀλλ' εἰδὸτα περιμένειν τὸν Κύριον καὶ εἰς
 ποιθένα. « Καὶ ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα
 τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς D
 ἐν τῷ ὄρει Σιών. » ἢ καὶ ἄλλως, Οὐ μόνον
 ταῦτα, φησί, ἐκ Θεοῦ μοι παραδόξως δέδο-
 καὶ ἄλλα πλεῖστα σημεῖα καὶ τέρατα γενή-
 τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ κατὰ τοὺς προφητευομέ-
 νους.

ἐὰν εἴπωσι πρὸς ὑμᾶς, Φωνήσατε τοὺς ἀπὸ
 φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους οἱ ἐκ
 ἰας φωνοῦσι, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκ-
 νι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς· νόμον γὰρ
 ἰαν ἔδωκεν, ἵνα εἴπωσιν, Οὐχ ὡς ῥῆμα τοῦ-
 οἶδ' οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. » Προ-
 ν ὁ λόγος τὰ περὶ τῶν παιδίων τοῦ Χριστοῦ,

A templum; verum ipse Dominus, qui te sanctum
 efficit, si tamen illi confidas. Ideo hoc templum
 nihil pertimescens, abscede ab illo : crede, et in
 timore tuo confide : ipsum quippe in sacrificium
 habebis. « Neque ad eum quasi ad petram scandali
 acceditis, neque quasi ad petram ruinæ. » Viden',
 quomodo ipsum Dominum lapidem scandali et pe-
 tram scandali nuncupet? Atqui illum talem futu-
 rum prænuntiat iis, qui in Jerusalem, et in duabus
 Israelis domibus considunt; at contra in se cre-
 dentibus sacrificium fore docet. Quomodo igitur
 Emmanuel ille memoratis hominibus factus est la-
 pis scandali et petra scandali? per Virginis partum.
 Quare divinus Apostolus hæc docens aiebat, « Ju-
 dæis quidem scandalum, gentibus autem stulti-
 tia ». » Qui ergo forti manui Domini immorigeri
 fuerunt, illum in lapidem scandali et petram ruinæ
 habuerunt, cum natura talis minime esset : nam
 in se credentibus sacrificium est. Quinam vero
 illi? Domus, inquit, illæ Jacob, non domus illa.
 Duæ quippe domus Israelis erant; alia principum,
 subditorum alia. Duabus porro hisce domibus, id
 est, universæ simul genti, tam principibus, quam
 subditis, Dominum in laqueum et in scandalum fore
 significat.

VERS. 16. « Tunc manifesti erunt qui obsignant
 legem, ne discant. » Nam qui Evangelium susce-
 perunt, et qui secundum Novum Testamentum vi-
 vere didicerunt, quasi sigillum imponentes legi,
 ipsam deponunt, quia ob meliorem invectam, non
 amplius utilis est : iidem ipsi, videlicet ii, qui
 Evangelium susceperunt, gratiam per Christum
 ferendam exspectantes dicent :

VERS. 17. « Expectabo Dominum, qui avertit
 faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo. »

VERS. 18. « Ecce ego et pueri mei, quos dedit
 mihi Deus. » Judaici quidem pueri corporei sunt,
 ex viro et muliere; pueri vero Domini qui hæc ora-
 cula fundit, « non ex sanguinibus, neque ex volun-
 tate carnis, sed ex Deo nati sunt ». » Patre ipsi
 tales dante filios, qui non ultra Moysis legi atten-
 dant, sed sciant exspectare Dominum et in ipso
 confidere. « Et erunt in signa et prodigia multa
 in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in
 monte Sion. » Sive alio modo, non hi tantum pueri
 a Deo mihi mirabiliter dati sunt; sed etiam alia
 plurima signa et prodigia fient in domo Israel quo
 tempore in prophetia enuntiat

VERS. 19, 20. « Et cum dixerint ad vos : Vocate
 eos, qui ex terra vociferantur, et engastrimythos
 qui ex ventre loquuntur : non populus ad Deum
 suum exquirent de vivis a mortuis : legem quippe
 in auxilium dedit, ut dicant, Non sicut hoc ver-
 bum, de quo non licet dona dare. » Postquam
 igitur de pueris Christi locutus fuerat, nequæ de-

1, 93. ⁹³ Joan. 1, 13.

apostolis et discipulis ejus, necnon de signis et prodigiis, quæ per eis edita sunt, queis gentium vocatio facta est; hæc consequenter docet populum novum et recentem ex gentibus a Christo constitutum, quem ita fere alloquitur: Hæc audite, discipuli mei, qui a gentiliū multiplici superstitione translati estis. Si qui ex iis qui vobis olim noti et familiares erant, sive patres, sive cognati, vos ad pristinum repetendum errorem invitent, ut ab illis adhibitas divinationes, oracula ac similia in admiratione habeatis, ne eorum consilio obtemperetis: ne miremini dæmonas ex ventre hominum loquentes, quos vocant Pythonas, neque eos qui ex præstigiis quibusdam de terra ascendere putantur; sed solum Dominum vestrum colite. Nam si gentes singularæ, etsi errore ductæ, suo tamen Deo adhærent, quid aliud iis agendum, qui veram notitiam acceperant, quam ut Deum suum quærant, neque a mortuis, vita penitus orbis, curiosius inquirant, et sciscitentur de rebus ad vivos spectantibus? Dei itaque verbum et legem evangelicam datam vobis in auxilium nacti, ex ipsa discite quæcunque vultis, et hanc sectemini: quia fieri nequit, ut ille donis a vero dimoveatur.

τῶ στοιχεῖτε, ἐπεὶ μὴ οἶόν τέ ἐστιν αὐτὸν δώροις ἐκστῆναι τοῦ ἀληθοῦς.
Vers. 21. « Et veniet super vos dira fames: et erit ut esuriatis, dolebitis, et maledicetis principi et patrii legibus: et respicient in cælum supra. » Cum ergo quis divinæ legis transgressor ac desertor effectus erit, in offendiculum deductus ab iis qui oracula et dæmoniacas divinationes prætendunt, hunc fames rationabilium ciborum occupabit, necnon excessus mentis et iracundia: atque in blasphemias cogitationes incidet, maledicens illi olim regi suo, quem deum suum vocabat. « Et non perplexus erit qui in angustia est usque ad tempus. »

CAPUT IX.

Vers. 1. « Hoc primum bibo: cito fac, regio Zabulon et terra Nephthallim, et cæteri qui maritima et trans Jordanem, Galilæa gentium. » Vult enim ut ii, qui magna salutæris Dei adventus luce dignati sunt, fructum rationabilis potus operibus reddant. Primo itaque Galilæis bonum nuntium declarat. Par quippe erat regionem illam non silentio præterire, in qua Emmanuel in suo ad homines adventu moras facturum erat. Regio autem erat Galilæa, imo etiam trans Jordanem erat hæc Galilæa, in qua frequentius versatus Christus est: quare salutarem potum et lucem ejus incolis primo annuntiat. Hujus porro vivifici potus imaginem sensibilibiter exhibuit Servator, quando, nuptiis in Cana Galilææ celebratis, primum miraculum edidit, aquæ scilicet in vinum mutationem.

Vers. 2. « Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantes in regione et umbra mortis, lux splendebit super vos. » Et alias quidem in tenebris agebant, qui antequam

λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων τῶν ἐπιτελεσθέντων αὐτῶν· δι' ὧν καὶ ἡ κλήσις γεγένηται τῶν ἐθνῶν κλοῦθως τὸν νόον καὶ καινὸν λαόν, τὸν ἐξ ἐθέλει Χριστοῦ συστάνα διδάσκει τὰ προκειμένα, ἕως αὐτοὺς λέγων· Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἐμοὶ ἐκείνη τῆς τῶν ἐθνῶν πολυθῆου πλάνης μεταθέμενοι· ἀνεῖνες τῶν πάλαι γνωρίμων ὑμῶν καὶ συνήθη· ἡμεῖς δὲ, ἢ συγγενεῖς, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐκείνη ἐκ τῆν προτέραν πλάνην, θαυμάζειν τε τὰ ἐκείνων παρ' αὐτοῖς ἐπιτελουμένας μαντείας· ἐπισήμους, καὶ τὰ τοιαῦτα· μὴ παύσασθε τῆν ἀποστολῆν· μὴ θαυμάζετε δαίμονας ἀπὸ καλλίστων φωνούντας, τοὺς ὀνομαζομένους Πύθωνας, καὶ τοὺς ἀπὸ γῆς κατὰ τινὰς γοητικὰς τέχνας ἀνεμιζομένους· τὸν δὲ αὐτῶν Κύριον μόνον προσκυνεῖτε· Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, καὶ τοὶ πεπλανημένοι, οἱ οὖν τοῦ ἰδίου θεοῦ περιέχεται· τοὺς τῆν ἀπίσθιν εὐνοίας, τί χρὴ πράττειν, ἢ τῶν ἐκείνων ἐπιζητεῖν, καὶ μὴ τοὺς νεκροὺς πολυπραγμοῦν· δὲ ἐρωτᾶν περὶ πραγμάτων ζώντων, τῶν ἐκ ζωῆς ἐστερημένους; Ἐχόντες οὖν τὸν τῶ θεοῦ νόμον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικόν, εἰς βοήθειαν ἑαυτῶν, ἐξ αὐτοῦ μανθάνετε περὶ ὧν ἂν ἐθέλωτε ἐπι

« Καὶ ἤξει· ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὴ· καὶ ἐπειθὲς ἂν πεινάσσετε, λυπηθήσεσθε καὶ, καὶ ἐκείνη ἔσονται ἄρχοντα, καὶ τὰ πάτρια· καὶ ἀναθήματα ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔσονται. » Ὅταν οὖν παραβάτης ᾖ τῶν τοῦ θεοῦ νόμου, καὶ ἀποστάτης αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν τοὺς χρησμοῦς καὶ τὰς μαντείας ἐκείνων· καὶ τῶν προῖσχυμένων, λιμὸς τροφῶν ληπτῶν αὐτῶν διαδέξεται, καὶ ἐκστασις, καὶ παροξυσμὸς· καὶ ἐκ βλασφημίας ἐμπεσεῖται λογισμοῦς, καταρῖνας τῶν πάλαι βασιλεία αὐτοῦ, ὅν καὶ θεὸν αὐτοῦ ἐπέσει· « Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ἐν ἡμέρῃ τῆς ῥοῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

« Τοῦτο πρῶτον πῖε· ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὴ ἡ γῆ Νεφθαλεμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τῆν παραλίαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » ἔσονται γὰρ δι' ἔργων τῶν καρπῶν τοῦ λογαίου αὐτοῦ ἀποδιδόναι τοὺς καταξιοθέντας τοῦ μεγάλου καὶ τῆς σωτηρίου θεοφανεῖας. Πρῶτον οὖν τοῖς ἐκ τῆς Γαλιλαίας εὐαγγελίζεται. Ἐδεῖ γὰρ μετὰ τὴν χριστοῦ ἀποσιωπῆσαι, καθ' ἣν τὰς διατριβὰς ποιῆσθαι ἔδει τῶν ἀνθρώπων ἐπιφανεῖς ὁ Ἐμμανουήλ. Ἡ δὲ γῆ ἦν Γαλιλαία· ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου τῆς ἢ Γαλιλαίας αὐτῆ, ἐν ἣ τὰς πλείους ἐποιήσας τῆς τριβὰς ὁ Χριστὸς· διὸ ποτὸν σωτήριον, καὶ φῶς ἦν γὰρ τοῖς ἐν αὐτῇ εὐαγγελίζεται πρώτοις. Τοῦ δὲ ποιοῦ τούτου ποτοῦ εἰκόνα παρῆχεν ὁ Σωτὴρ αὐτῶν, ὁπνῆκα γάμου συντελουμένου ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, πρῶτον παράδοξον εἰργάσατο, τὴν τοῦ οἴνου εἰς οἶνον μεταβολὴν.

« Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα· κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμπει ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ ἄλλως δὲ ἐν σκότει ἐτύγγανον οἱ τῆς ἐπιλάμψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγνωσίᾳ ἦσαν·

ire ausi fuerant, deinceps comminatur eis his verbis :

VERS. 2. « Et franget Deus eos, qui insurgunt per montem Sion, et inimicos dissipabit. » Secundum historiam enim, quia, inquit, ii qui Sannariam incolabant talia ausi sunt, et petulanter agebant contra montem Sion, et contra Deum ibidem cultum; eos se, quasi ex magna superbiæ elitudine depressurum et fracturum comminatur. Hi quippe qui contra montem Sion insurrexerunt, etiam in ipsum Deum impie agebant: iuos se humiliatum et confracturum esse dicit; nec ipsos solos, sed etiam inimicos ejus dissipatum esse: significans eos ex Damasco, qui Israelis commilitones erant, ut prius traditum est. Ac reliquos omnes qui contra montem Sion et contra Deum ibidem cultum insurrexerunt, se dissipatum esse pollicetur: ex quorum numero alii ex oriente erant, alii ex occasu solis, medii autem eorum Græci erant. Hi etenim omnes memoratum sraelem pleno ore devorantes, atque in suum idolatriæ errorem deficientes, se iis, qui contra montem Sion insurgabant, auxiliaturos ac commilitones eorum futuros esse promittebant.

VERS. 14-15. « Et abstulit Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum in una die, venes et eos qui vultum admirantur, hoc est principium; et prophetam docentem iniqua, hic est cauda. » Pro illo, « Abstulit Dominus ab Israel, » Aquila, « Et perdet Dominus; » Symmachus vero, « Et disperdet Dominus; » Theodotio, « Et auferet, » in futuro diaerunt; quasi Deus hæc facturum sit: quæ ante eventum prædicit, ut audiores ad pœnitentiam provocet, ne quæ comminatur ipsis eveniant. Una porro die se prædicta omnia, quæ quidem perspicua sunt, facturum esse dicit, id est, uno eodemque tempore. Cum autem dicit caput et caudam, brutum animal significat; id quippe non hominum proprium est, quod caudam habeant, sed brutorum animalium: quibus populum similem esse dicit: vel caput et caudam, rationabilem et irrationabilem; principem, subditum et ultimum vocat: quod etiam sic declaravit dicens, « magnum et parvum. » Pro illo, « qui vultus admirantur, » Symmachus, « et venerabilem, » interpretatus est. Hic ergo venerabilis et senex, caput esse potest; cauda vero propheta qui iniqua docet, qui quasi bruti animalis ultimum membrum est. Hos igitur de medio tollendos, atque uno tempore exterminandos esse interminatur.

VERS. 18. « Et succendetur quasi ignis iniquitas: et quasi gramen siccum devorabitur ab igne. Et succendetur in densitatibus saltus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. » Se ut bonum animarum agricolam, hæc facturum esse comminatur Dominus; iniquitas eorum deleatur instar herbæ silvestris ab igne assumptæ.

VERS. 19-21. « Propter furorem iræ Domini con-

Δ απαυθιδιάσασθαι, ἀπειλεί αὐτοῖς ἐξῆς ὁ λόγος τῶν σκωπῶν·

« Καὶ ῥάξει ὁ θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασκεδάσει. » Καὶ γοῦν τὴν ιστορίαν, ἐκείνη, φησὶν, οἱ τὴν Σαμάρειαν οἰκοῦντες τοιαῦτα τετολμήκασι, καὶ κατεθραύοντο κατὰ τοῦ ὄρους Σιών, καὶ κατὰ τοῦ ἐν αὐτῷ κειμένου θεοῦ, ὡς ἀπὸ μεγάλου ὕψους τῆς ὑπερβείας αὐτῶν ταπεινώσειν καὶ καταφράξειν αὐτὸν ἀπειλεῖ. Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών ἐπανισταμένους ἐπ' αὐτὸν τὸν θεὸν ἀσεβεῖν συνέβαιεν· οὗκ ἴσως ἄλλοι καὶ ῥάξειν φησὶν, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσειν· σημαίνων καὶ Δαμασκῶν συμμαχοῦντας τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἑμπροσθεν ἀποδομένων. Καὶ πάντας δὲ τοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών, καὶ τῷ θεῷ τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ, διασκεδάσειν ἐπαγγέλλεται· ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ δὲ ἐκ τῶν δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνας. Πάντα, οὗτοι, τὸν προλεχθέντα Ἰσραὴλ ὄλεον τῷ σκότεινῳ ἐσθίοντες καὶ καταβάλλοντες ἐπὶ τὴν τῆς αἰωνίου τρεῖας ἑαυτῶν κλάνην, βοηθεῖν καὶ συμμαχεῖσθαι γέλλοντο τοῖς ἐπανισταμένοις κατὰ τὸ ὄρος Σιών.

« Καὶ ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κατὰ τὸ οὐρανόν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, ἀπὸ τῆς γῆς καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα, οὗκ ἔστιν ἄντι μόνου τοῦ, Ἐφείλε Κύριος ἀπὸ τῆς γῆς ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ ὀλοθρεύσει Κύριος· ἡ δὲ ἑξολοθρευτική, « Καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος· » ἐξολοθρευτικῶν, « Καὶ ἀφείλει, » μελλητικῶς εἰρήχασιν· ὡς ἐπὶ τῶν προλεχθέντων ταῦτα ποιήσιν τοῦ θεοῦ· ἅπρην τὴν προλέγει, ἐπιστρέφων εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀσεβεῖν, ὡς ἂν μὴ πάθοιεν τὰ ἀπειλούμενα. Ἐν τῇ δὲ μιᾷ φησὶ πάντα ποιήσιν τὰ προλεχθέντα καὶ τυγχάνοντα· τουτέστιν ὕψ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κατὰ κεφαλὴν δὲ καὶ οὐρανὸν εἰπῶν, ἤνιξα το ζῶντων οὐ γὰρ ἀνθρώπων ἴδιον, ἀλλὰ ζῶντων ἀλόγων τὸ εἶναι ἔχειν· οἷς τὸν λαὸν ἀφωμοίωσεν· ἡ κεφαλὴ καὶ οὐρανόν, τὸν λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, ἡ τὸν ἀρχόντα καὶ τὸν ἀρχόμενον, καὶ ἔσχατον· ὁ δὲ καὶ διεσάρτησεν εἰπῶν, « μέγαν καὶ μικρὸν. » Ἄντι δὲ τοῦ, « τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, » ὁ Σύμμαχος, « καὶ ὀδύνημον, » ἡρμήνευσε. Καὶ οὗτος οὖν ὁ αἰδέσιμος ὁ πρεσβύτης δύναται εἶναι ἡ κεφαλὴ· ἡ δὲ οὐρανὸν διδάσκων ἄνομα προφήτης, οἷον αἰετοῦ ζῶντος ἐξ τὸν μέλος ὑπάρχων. Ἀφαιρεθῆσθαι τοίνυν τῶν αὐτῶν καὶ ἐξολοθρευθῆσθαι ὕψ' ἕνα καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία, καὶ ὡς ἄγρστις ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός. Καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς θάλασσι τοῦ ὄρους, καὶ συγκαταφάγεται· κύκλῳ τῶν βουνῶν πάντα. » Ποιήσιν δὲ ταῦτα, ὁ ἀγαθὸς ψυχῶν γεωργός, ὁ Κύριος ἀπειλεῖ· ἕνα ἡ αὐτοῖς ἀνομία ἀφανισθῆ δίκην ὑλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ πυρός ἀναλίσκομένης.

« Διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου συγκεκαυται ἡ γῆ αἰ-

καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς κατακεκαυμένος ὑπὸ πυρός. Ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει· ἀλλὰ ἐκκλιεῖ εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆ ἄνθρωπος ἔσθων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν. Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπειστέφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ὡς ἐπαναστῆναι ἀδελφὸν ἀδελφῷ, καὶ μηδένα τοῦ πλάσ φείσασθαι· πάντας δὲ ἀλλήλοις χρῆσασθαι ὡς πολεμίους· ὡς εἰς τοσοῦτον ἐλάσειν ἀναπλεγόμενην αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους στάσιν, καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς καὶ τὰς δύο φυλάς, τὴν τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τὴν τοῦ Μανασσῆ, ἐξ ἑνὸς πατρὸς γενομένης τοῦ Ἰωσήφ, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὄντας βασιλείαν, μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκοῦντας Σαμαρείαν, ἀλλήλαις ἐπαναστῆναι, καὶ τοὺς ἀλλήλων βραχίονας καταφαγεῖν· μηκέτι μὲν σχολάζοντες τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ, μηδὲ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθ' ἑαυτῶν δὲ ἀκονήσαντες τὰ ἑαυτῶν ξίφη, ἑαυτοὺς διαχειρίσασθαι, καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

« Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες κρίμα πεινήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ ὄρφανὸν εἰς προνομήν. » Τοῦ καλουμένου οὖν Ἰσραὴλ, λέγω δὴ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευσμένου, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς προτέροις ὁ παρῶν λόγος κατηγορεῖ, φάσκων αὐτοὺς πρὸς ἔριν καὶ φιλονεικίαν τῶν τὰς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ προφητείας παραγραφόντων τὰς ψευδοπροφητείας συντάττειν. Ἦσαν γοῦν, ἦσαν ψευδοπροφήται πλεῖστοι, ὅσοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐναντία φθεγγόμενοι, καὶ ἐναντία γράφοντες τοῖς ἀληθείαι τοῦ Θεοῦ προφήταις. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ συγγραφὰς ἐποιούντο παρανόμους, καὶ πάσης πονηρίας μεστὰς· πένητας οὐκ ἐπιτρέφοντες, βιαζόμενοι τε ἐπιπλέοντες ἀπεισιτάτους ὄρφανούς καὶ χήρας. Τοιοῦτους δ' ἂν εἴποις καὶ τοὺς διὰ μοχθηρῶν συγγραμμάτων εἰσέτι καὶ νῦν διαστρέφοντας τῶν ἀκεραιτέρων τὰς ψυχάς.

« Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ἡ γὰρ θλίψις ὑμῶν πόρρωθεν ἔξει. Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἀπαγωγὴν; » Ἀπειλεῖ τοίνυν ἐκεῖνοις ὁ προφητικὸς λόγος φάσκων· « Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς, » καθ' ἣν ἡ θλίψις καὶ ἡ κατὰ τούτων ὀργὴ πόρρωθεν ἔξει; Μακρὰν γὰρ οὖσαν αὐτὴν φησι, διὰ τὸ ἀπελαύνεσθαι ἐξ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ· ὑμεῖς, ὡ οὐτοι, πρὸς οὐδ' ταῦτα λέγεται, ὥστε βιαζόμενοι καθ' ἑαυτῶν αὐτὴν ἐπεσπάσασθε· ἦς ἐπελθούσης, ἐπὶ τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; « Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπειστέφη ἡ ὀργὴ· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ἐπιμενόντων γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἀτοπήμασι τῶν διὰ τοῦ λόγου κατηγορουμένων, ἀκόλουθον ἦν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν παράμωμον γίνεσθαι ὀργὴν.

« Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου· καὶ ὀργὴ ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ τῷ λαῷ ἐμῷ συντάξω

A busta est universa terra, et erit populus quasi succensus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur : sed declinabit ad dexteram, quia esuriet, et comedet a sinistris, et non saturabitur homo comedens carnes brachii sui. Devorabit enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, quia simul obsidebunt Judam. In his omnibus non aversa est ira, sed adhuc manus excelsa. » Ita ut insurgat frater in fratrem, ac nemo proximo suo parcat : omnesque mutuo agant ut inimici, ita ut coorta et ardens inter utrosque seditio, et civile bellum eo usque veniat, ut duæ illæ tribus Ephraim et Manasses, ex uno patre Joseph ortæ, ac sub eodem regno degeneres, atque unam eandemque urbem incolentes Samariam, contra se mutuo insurgant, ac brachia invicem devorent, bello contra Judam inferendo, ac obsidioni Hierosolymæ, non ultra vacantes, sed contra se mutuo gladios acuentes, ut se vulneribus conficiant ac deleant.

CAPUT X.

Vers. 1-2. « Væ scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt : declinantes iudicium pauperum, rapientes iudicium inopum populi mei ; ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. » Illum Israel dictum, videlicet Judaicum populum regno Samariæ subditum, de his item, præter ea quæ superius memorata sunt, accusat Scriptura, dicens, eos ob contentionem et disceptationem eorum, qui veras Dei prophetias adulterabant, falsa vaticinia comminisci. Erant itaque, erant pseudoprophetæ multi, in Israele contraria loquentes et contraria scribentes iis, quæ veri Dei prophetæ tradebant. Iidem vero ipsi scripta nefaria edebant, et omni improbitate referta : in miseros pauperes dominatum exercebant, ac violenter superbeque agebant in orphanos et viduas patrocinio carentes. Tales item dixeris eos, qui hodie perveris scriptis simpliciorum animas evertunt.

Vers. 3-4. « Et quid facient in die visitationis ? nam tribulatio vobis e longinquo veniet. Et ad cuius auxilium confugietis ? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ne cadatis in abductionem ? » Comminatur ergo iis propheticus sermo dicens : « Et quid facient in die visitationis, » qua tribulatio et ira procul ipsis veniet ? Nam cum ea procul existat, quia ipsa a me Deo eliminata est ; vos sane, quibus hæc dicuntur, quasi vi utentes contra vos ipsos, eam attraxistis : qua superveniente, ad cuius auxilium confugietis ? Super his omnibus non aversa est ira ; sed adhuc manus excelsa. » Nam iis qui in præsentem accusantur, eadem in absurditate permanentibus, consequens erat, ut ira quoque permaneret.

Vers. 5-6. « Væ Assyriis, virgæ furoris mei : et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat

ipolis et depopulationem, et conculcet civitates, et A
 omat eas in pulverem. » Ad hæc usque perseveravit
 occasatio populi; postquam, consequenter ad mi-
 nias a prophetia enuntiatas, non diu Assyrii irruen-
 tes Samariam obsident, et totam ipsorum regio-
 nem depopulantur, novemque Judaicæ gentis tribus
 in Assyriorum terram captivas abducunt. Post enar-
 ratam ergo populi Israel dicti captivitatem, ad eos
 qui in captivitatem abduxerant sermo transfertur. Hi
 vero erant Assyrii, quibus hæc præsentia commi-
 natur. Quod autem, cum hæc dicerentur, jam po-
 pulus ab Assyriis translatus et Samaria obsessa fuis-
 set, hinc palam est, quod ibidem ex Assyriorum
 regis persona dicatur, « Cæpi Arabiam, et Dama-
 scum et Samariam: quemadmodum illas, sic et
 omnes principatus capiam; » ac rursum, « Quem-
 admodum feci Samariæ, et omnibus manufactis
 ejus, sic faciam Jerusolymæ. » Docet autem histo-
 ria in diebus Achaz ascendisse regem Assyriorum
 Samariam, et obsedis illam: ac tunc quidem par-
 tem populi captivam duxisse: sub Ezechia autem
 Lebazi successore universum populum transtulisse
 in Assyrios.

VERS. 7-9 « Ipse autem non sic cogitavit, et in
 minima non sic arbitratus est; sed avertet mens ejus
 ad gentes exterminandas non paucas. Et si dixe-
 rint ei, Tu solus es princeps: respondebit, Annon
 cepi regionem supra Babylonem et Chalanem, cujus
 turris ædificata est: et cepi Arabiam, et Damascum,
 et Samariam? » Cum meam, inquit, potestatem ac-
 ceperit, non sic ille arbitratus est, sed elatus mente
 fuit, ac si populum meum propria virtute debellasse-
 set. Nec illo contentus excidio, infinitas alias gen-
 tes se invasurum minatur: quia illam præstantio-
 rem ac sub Dei tutela positam debellaverat. Quam-
 obrem iis qui subjecti fuerant, mirantibus eum, ac
 dicentibus, « Tu solus es princeps, » respondet ille
 his verbis: Me principem nondum vocetis neque
 dominum, quandoquidem omnes undique regiones
 nondum cepi: cæterum,

VERS. 10. « Quemadmodum has cepi, sic et
 omnes principatus capiam. Ululate, sculptilia in
 Jerusalem et Samaria. » Ad ipsos Assyrios eorum-
 que principem, qui hæc tam arroganter proferebat,
 sermonem dirigit. Væ Assyriis, ait, quia non in-
 tellexerunt iram meam, contra facinorosos illos ex-
 citatam, talem ipsis inferendæ ultionis potestatem
 indidisse: sed opinabantur se suapte virtute gen-
 tes debellasse.

VERS. 11. « Quemadmodum enim feci Samariæ et
 manufactis ejus: sic faciam Hierosolymæ et idolis
 ejus. » Hierosolymam itaque Samariæ paria perpes-
 suram interminatur. Hæc porro prædicit, auditores
 ad conversionem et pœnitentiam provocans, atque
 exempli formidine ad resipiscentiam invitans. Non
 enim Assyrius, inquit, hæc contra Samariam patra-
 vit; sed ego Deus, idque ob incolarum ejus inpic-

ποιῆσαι σκύλα καὶ προνομήν, καὶ κατακατῆν αὐ-
 τὰς πόλεις, καὶ θῆναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν. » Μὴ γὰρ ἡ
 τῶν προειρημένων ἔστη τὰ τῆς τοῦ λαοῦ κατακατῆ
 μεθ' ἧν ἀκολούθως τοῖς διὰ τῆς προφητείας ἰσχυ-
 μένοις, οὐκ εἰς μακρὰν πρόβωθεν ἐπιστάτας Ἰα-
 ροῖ, πολιορκοῦσι τὴν Σαμάρειαν, καὶ πάντα τὴν
 γῆν αὐτῶν δροῦσιν, ὅλας τε ἐννέα φυλὰς τῶν ἑ-
 δαίων ἔθνους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Ἀσσυρίαν ἐ-
 ἄγουσι. Μετὰ οὖν τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ καλωμένου
 αἰχμαλωσίαν ὁ λόγος μεταβαίνει ἐπὶ τοὺς ἐπι-
 στάτας. Ἦσαν δὲ οὗτοι Ἀσσύριοι, οἷς τὰ πρῶ-
 μενα ἀπειλεῖ. Ὅτι δὲ ἀπῆκτο ὑπὸ Ἀσσυρίαν
 καὶ πεπολιορκητο ἡ Σαμάρεια, ὅτε τὰ μετὰ εἰ-
 λέγετο, ὄγλον τυγχάνει ἐκ τοῦ λέγεσθαι ἐν τῇ
 ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως. « Το-
 B βον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν ἢ ἄ-
 πον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς ἄρχων
 καὶ πάντων. » Ὅν τρόπον ἐποίησα Σαμάρειαν ἐπὶ
 τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω Ἱερουσαλὴμ.
 Καὶ ἡ ἱστορία δὲ διδάσκει, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις
 Ἰσάκ ἀνέβη ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Σαμάρειαν, καὶ
 ἐλίθορξεν αὐτήν· καὶ τέως μὲν τότε μέρος τῶν
 λαοῦ αἰχμαλώτευσεν· ἐπὶ δὲ Ἐζεκίου τοῦ υἱοῦ
 διαδεδογμένου πάντα τὸν λαὸν ἀπέφικεν εἰς Ἰα-
 ρίους.

« Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ ἐξέ-
 οὕτως λελόγισται, ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ ναὶ τῶν
 τοῦ ἔθνη ἐξολοθρεῦσαι οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἰσχυρῶς
 αὐτῷ· Σὺ μόνος εἶ ἄρχων· καὶ ἐρεῖ· Οὐκ ἴσθη
 χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος καὶ Χαλάνης, εἰς τὴν
 C γος ὑποδομήθη, καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν, καὶ Ἰαμακὴν
 καὶ Σαμάρειαν; » Τὴν ἐμὴν τοῖνον, φησὶ, ἔλαβον
 ἐξουσίαν, οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, ἀλλ' ὑπερήφανος
 ἠγοισμῶ, ὡς οἰκεία δυνάμει τοῦ ἐμοῦ περιεργασ-
 λαοῦ. Εἶτα, μὴ ἀρκεσθεὶς τῇ τοῦτων πολιορκίᾳ
 ἄλλα ἔθνη μετέργεσθαι ἀπειλεῖ, ὡς τοῦ κρεί-
 ττος καὶ θεῖον ἀνακειμένου κρατήσας. Διὸ δὲ τῶν
 χειρῶν αὐτῶν γενομένων θαυμαζόντων αὐτὸν·
 λεγόντων, « Σὺ μόνος εἶ ἄρχων, » ἀποκρίνεται
 αὐτοὺς καὶ λέγει· Μήποτε καλεῖτε ἄρχοντα μὴ
 κύριον· ἐπεὶ μηδέπω πάσας εἰλήφειν τὰς ἀπέναν-
 χώρας· πλην,

« Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, οὕτω καὶ πάσας
 ἀρχὰς λήψομαι. Ὅλοῦξαι τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερου-
 λῆμ καὶ ἐν Σαμάρειᾳ. » Πρὸς αὐτοὺς τε τοὺς Ἀ-
 ρίους καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν, τοιαῦτα καταλαξο-
 μένους ἀποτείνεται· λέγων· Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, οἱ
 συνῆκαν ὡς ἄρα ἡ ἐμὴ ὀργὴ ἡ κατὰ τῶν πλε-
 λούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς τῆς τοσαύτης ὀργῆς
 δοκεν· ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν δυνάμει κεκρατηκέναι
 ἔθνων ὑπέλαβον.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμάρειαν καὶ τοῖς
 χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλὴμ
 τοῖς εἰδούλοις αὐτῆς. » Τὰ ἴσα τοῖνον τῇ Σαμα-
 ρίᾳ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ πείσσει· ἀπειλεῖ. Προλέγει
 ταῦτα προκαλούμενος εἰς ἐπιστροφήν καὶ μετάνο-
 τὸς ἀκούοντας, φόβῳ τε τοῦ παραδείγματος σωφ-
 νίζων αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁ Ἀσσύριος, φησὶν, ἐποίη-
 τὰ κατὰ τῆς Σαμάρειας, ἀλλ' ἐγὼ ὁ Θεὸς διὰ τὰς

gnam illam mentem esse putares. Non enim pacem illam Dei, quæ mentem omnem exsuperat ob oculos ponebas : sed te omnium maximum esse ratus, ac superbis oculis contra Deum elatus, gentium terminos confundere cogitasti, quos definivit Deus et pulchre ordinavit, « Quando separabat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam ; constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ». Tu vero sapientia et erranti prudentia tua arbitratus es posse te a Deo probe constitutos terminos alio transferre, atque totum orbem ditioni tuæ subigere. Nam æstimasti, neminem iis prospicere vel patrocinari, Deumque homines qui sunt super terram nihil curare : quamobrem gentes orbis universi, quasi pullos desertos, aut ova derelicta, te capturum opinatus es. Oportet igitur recta cogitatione putare, te ne eos quidem quos subegisti, sine nutu Dei domuisse. Unde namque tibi talis potestas adfuisse, nisi Deus id permisisset, neque te ut instrumento ad castigationem et supplicium eorum, qui correptione et conversione opus habebant, usus fuisset ?

VERS. 17, 18. « Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente : et devorabit quasi fenam silvam. In illa die extinguentur montes, et colles et silvæ. » Ipse qui olim populum suum illuminabat Deus, et sanctificabat illum, tibi superbo ignis effectus est. Pro illo autem, « Et sanctificabit illum in igne urente, » Symmachus, « Et sanctificabit illum in flammam. » Nam tibi, inquit, Assyrio, qui impie et tumide cogitare ausus es, sanctus Israel, et qui olim ejus lux fuit, in flammam et ignem evadet. Collibus vero, montibus et silvis, e re comparat illam Assyriorum multitudinem ; duces autem eorum, et qui aliis præerant, quasi colles et montes dicit. Sed illi quidem extinguentur ; id est, illi olim graves et ardentes, vel inviti, frigidi evadent. Mors quippe illos devorabit, tantum non et animas cum corporibus absumens. Quod autem animæ non una cum corporibus tollantur, cuique manifestum est : quod animæ firmitatem subindicat. Cum silvam dicit, multitudinem quæ cum rege Assyriorum erat denotat : Carmelum vero, ut ait Symmachus, ejus divitiis nuncupat, necnon voluptates : quæ absumenda dicit ab ultrice prædicti ignis violentia.

VERS. 19. « Et devorabit ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquentur ex ipsis numerus erunt, et puer scribet eos. » Cum hæc, inquit, Assyrio contigerint, ille fuga se proripiet, atque omnes qui cum illo erunt, id ipsum agent. Quod si quidam pauci relinquantur, tot erunt, ut possit quisvis puerulus illorum numerum assequi, ac scripto consignare, reliqua multitudine de medio sublata. Hæc et secundum litteram et secundum mentem dicta sunt ;

60 Deut. xxxii, 8.

παροδούς τούς τούτων ἀξίους. Νυνὶ δὲ τούτων πρὸ λογισάμενος, ἐπήρας σεαυτὸν, ὡς ὑπολαβεῖν ἐσθὲ εἶναι τὸν μέγαν νοῦν. Οὐ γὰρ ἔθου πρὸ ὀφθαλμοῦ τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νόον καὶ πάντων μέγιστον νομίσας εἶναι ἑαυτὸν, ἰσχυρόν τε ὀφθαλμοῖς κατεπαρθεῖς τοῦ Θεοῦ, ἐκείνης τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν συγχέειν, ἃ ὁ Θεὸς ἑώρα καὶ διέταξε καλῶς, « Ὅτε διεμέριζεν ἔθνη ὁ ὕψιστος ὡς δίοσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ. Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν καὶ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » Σὺ δὲ τῇ σεαυτοῦ σοφίᾳ τῇ πεπλανημένῃ συνέσει ψήθης δύνασθαι μάλιστα μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐ διατεταγμένους ἐκ ποιοῦντων δὲ σεαυτῷ τὴν οἰκουμένην παρὰ τὴν Μηδένα γὰρ ἐφορῶν μηδὲ ἀντιλαμβάνουσα, πρὸ Θεοῦ μέλλειν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐνόμους ἢ ὡσπερ νεοτῶν ἐρήμων, ἢ ὡσπὴρ καταλειφθέντων ὑπέλαβες κρατήσῃ τῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἰσχυρῶς Δεῖ οὖν ὀρθῶς λογισμῷ διανοηθῆναι, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν ἐκράτησας, οὐκ ἀνευ Θεοῦ ναύματος περιπέσομεν Πόθεν γὰρ σοὶ παρῆν τοιαύτη ἐξουσία, μὴ τῷ Θεῷ συγκαχωρηκότος, καὶ ὡσπερ ὀργάνῳ χρησασίμῳ ἐπὶ τιμωρίαν καὶ κλάσιν τῶν ἐπιστροφῆς ἀποστόλων.

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἐσθὲ σοὶ αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, καὶ καταφάγεταί σου τὸν ἄνθρωπον τὴν ὕλην. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσονται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοί. » Ἀλλὰ ἰσχυρῶς φωτίζων τὸν ἑαυτοῦ λαὸν Θεὸς, καὶ ἀγαθῶς σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ γινόμενος πῦρ. « καὶ ἐσθὲ σοὶ αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, ἰσχυρῶς, » καὶ ὁ ἅγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. « καὶ φησὶ, τῷ Ἀσσυρίῳ, ἀσεβῆ καὶ ὑπέρογκον ἰσχυρῶς τετολημκότι, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ὁ πάλαι φῶς αὐτοῦ γεγωνὺς, εἰς φλόγα καὶ εἰς πῦρ γενήσεται. Ἐσθὲ δὲ καὶ ὄρη καὶ δρυμοὶ παρεικάζει καλῶς, αἰτίαι τῶν Ἀσσυρίων πληθῶν, καὶ τοὺς ἐγγυμένους αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντας, καθάπερ βουνοὺς καὶ ἄλλα ἄλλ' οὗτοι μὲν ἀποσβεσθήσονται, τούτῳ ἐστὶν, ὅτι αὐτοὶ δεινοὶ καὶ θερμοὶ, καὶ οὐκ ἐκόντες καταφύγιον. Καταφάγεταί σου αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονοουχὶ αὐτῶν ψυχὰς δαπανῶν καὶ σῶμα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ σαφῆ φησὶ τοῖς σώμασιν αἱ ψυχαι, παντὶ τῷ σαρκὶ ἐπιπέμψονται δὲ δῆπου τὸ τῆς ψυχῆς εὐσθενές. Ἀρμὴ δὲ λέγων, τὰ πληθῆ τὰ σὺν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίῳ δηλοῖ. Κάρμηλον δὲ, ὡς ὁ Σύμμαχος φησὶ, τὸν εἰσῆκτον αὐτοῦ καὶ τὴν τρυφήν, ἅπερ πάντα ἀναίσθητα εἶναι φησὶν ὑπὸ τῆς κολαστικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος πυρός.

« Καὶ καταφάγεταί σου ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν, καὶ ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἀριθμὸς ἔσονται, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς. » Ἐπειδὴν, φησὶ, τῷ Ἀσσυρίῳ συμβῆ, δρασμῶ χρησάμενος φεύξεται οἱ τε σὺν αὐτῷ πάντες τοῦτο πράξουσιν. Εἰ δὲ καὶ βραχεῖς τινες καταλειφθῆναι, τοσοῦτοι ἔσονται, ὡσπὴρ δύνασθαι καὶ τὸ τυχὸν παιδίον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν περιλαβεῖν, καὶ γραφῆ παραδοῦναι, τοῦ λοιποῦ κλήθης ἀπολωλὸτος. Ταῦτα καὶ πρὸς λέξιν εἴρηται καὶ πρὸς

θεάνοϊαν· πρὸς μὲν λέσιν, ἀνηνεγμένα ἐπὶ τὸν Να-
 βουχοδονόσορ, τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ναὸν καὶ τὴν
 πόλιν· πρὸς δὲ διάνοϊαν, ἐπὶ τὴν ἀντικειμένην δύνα-
 μιν, ἥς τὰ λελεγμένα ἐν τῇ προφητείᾳ παθούσης,
 καθηρέθη αὐτίκα ἡ τῶν ἐναντίων Ἀσσυρίων δυνα-
 στεία.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προστε-
 θήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες
 τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδι-
 κησαντας αὐτοὺς, ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν
 Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ
 καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Φησὶ
 τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πάντα τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ
 θηλωθέντος ἀρχόντος τῶν Ἀσσυρίων δι' ἔργων χωρή-
 σαιεν, οἱ περιλειφθέντες τοῦ αἰχμαλωτισθέντος λαοῦ
 τῶν Ἰουδαίων, τῆς πολεμίας χώρας ἐλεύθεροι γενό-
 μενοι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες, οὐκέτι προσ-
 ἔξουσιν οἷς πάλαι προσεῖχον δαίμοσι πονηροῖς, τοῖς
 τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἠδικηκόσι, καὶ πάντων αὐτοῖς κακῶν
 αἰτίοις γενομένοις· ἀλλὰ τῷ Θεῷ λοιπὸν προσέξουσι
 μόνω, ὅτε λυτρωτῆ καὶ Σωτῆρι αὐτῶν γενομένω.
 Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν κατὰ Κύρον τὸν
 Περσῶν βασιλέα, ὃς πάντας ἀνήκε τοὺς ἐν τῇ αἰχμα-
 λωσίᾳ Ἰουδαίους· καθ' ὃν καιρὸν οἱ περὶ τὸν Ζορο-
 βάβελ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰουσεδὲκ τὸν ἱερέα τὸν
 μέγαν, οἱ τε ἄμα τῷ Ἐσδρα, καὶ Νεεμίᾳ, τῆς Βαβυ-
 λῶνος ἐπανελθόντες, τὸν ναὸν ἠγειραν, καὶ τὴν πόλιν
 αὐτὴν ἀνεκτίσαντο.

« Καὶ ἐάν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς
 θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. » Τὴν
 ἀχρηστον πληθὺν ὁ λόγος σημαίνει τοῦ ἔθνους, τῶν
 μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος οἰκησάντων
 τὴν χώραν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· οὗτοι γὰρ
 ἦσαν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἐξ ὧν μόνων διεσώθη
 τὸ κατάλειμμα· οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπι-
 στευκότες μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγε-
 σταί. Ὡς γὰρ θαλάσσης τὸ μὲν πλῆθος ἀναρίθμη-
 τον ἔχει· ἄλλως δὲ ἀχρηστος ὑπάρχει πρὸς γεωργίαν.
 Ἐπειδὴν οὖν ὁ λαὸς, φησὶν, Ἰσραὴλ εἰς πλῆθος ἀν-
 αριθμητον χυθῆ, ἀχρηστον δὲ γένηται ἐν τῇ κατὰ Θεὸν
 καρποφορίᾳ, τὴνικαῦτα τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπ-
 ολείται· μόνον δὲ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθή-
 σεται.

« Ὅτι λόγον συντεταμημένον Κύριος ποιήσει ἐν τῇ
 οἰκουμένῃ ὅλῃ. » Σαφῶς ἄρα τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Και-
 νῆς ἠνίκατο Διαθήκης, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυχθέν.
 Συντεταμημένος γὰρ ἦν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς, τῷ μὴ
 περιεχεῖν πάντα τὰ παρὰ τῷ Μωϋσῇ παραγγέλματα.
 Τῶν δὲ προκειμένων ῥητῶν μένηται καὶ ὁ Ἀπόστο-
 λος, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· « Ὁ Ἥσαϊας δὲ λέγει
 ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐάν ᾗ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν τοῦ
 Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ὑπόλειμμα
 σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνον
 ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φο-
 βου, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσ-
 συρίων, ὅτι ἐν βλάβῃ πατάξει σε· πληγὴν γὰρ ἐπάγω

secundum litteram quidem, si ad Nabuchodonoso-
 rem referantur, qui templum incendit et urbem;
 secundum mentem vero, si ad potestatem adversa-
 riam, quæ cum ea, quæ in prophetia feruntur, per-
 pressa esset, adversariorum Assyriorum potentia
 confestim sublata est.

VERS. 20, 21. « Et erit in die illa, non ultra adji-
 cietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob
 non ultra fiduciam habebunt in illos qui se injuria
 affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto
 Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum
 fortem. » Quo tempore, Inquit, prædicta omnia
 contra memoratum principem Assyriorum, opere
 complebuntur; qui ex Judæorum populo in capti-
 vitate abducti erunt, ab inimica regione
 liberi evadentes, et in propriam reversi, non ultra
 attendent iis, quibus antea animam adhibebant,
 dæmonibus malignis, qui animas suas læserant, et
 omnium sibi malorum causa fuerant; sed Deo tan-
 dem soli applicabuntur, utpote qui redemptor sibi
 et Servator effectus sit. Hæc vero re ipsa completa
 sunt Cyri Persarum regis tempore, qui Judæos
 omnes in captivitate agentes remisit, cum Zoroba-
 bel, Jesus filius Josedec Sacerdos magnus, et qui
 cum Esdra et Nehemia erant, ex Babylone reversi,
 templum excitarunt, urbemque ipsam restaurave-
 runt.

VERS. 22. « Et si fuerit populus Israel sicut are-
 na maris, residuum ejus salvabitur. » Promiscuam
 et inutilem gentis multitudinem, quæ post reditum
 ex Babylone usque ad Romana tempora regionem
 incoluit, indicat propheticus sermo: hi quippe
 erant sicut arena maris, quorum residuum tantum
 salutem consecutum est. Hi porro ex illis erant
 qui in Christum crediderunt, discipuli ejus, apo-
 stoli et evangelistæ. Nam arena maris multitudine
 quidem innumerabilis, verum inutilis est ad agri-
 culturam. Cum ergo populus Israel, inquit, in mul-
 titudinem innumeram diffusus fuerit, ita tamen ut
 inutilis sit ad fructum secundum Deum ferendum;
 tunc multitudo quidem eorum peribit, ac solæ ejus
 reliquæ salutem consequentur.

VERS. 23. « Quia verbum abbreviatum faciet
 Dominus in universa terra. » Evangelium Novi Te-
 stamenti clare subindicat, quod in universa terra
 prædicatum est. Abbreviatum quippe erat verbum
 evangelicum, quod omnia Moysis præcepta non
 complecteretur. Hæc dicta commemorat apostolus
 his verbis ⁶¹, « Isaias autem dicit de Israel: Si
 fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena
 maris, reliquæ salvæ fient. Verbum enim con-
 summans, et abbrevians Dominus faciet super ter-
 ram. »

VERS. 24. « Propterea hæc dicit Dominus Sa-
 baoth, Noli timere, popule meus, qui habitatis in
 Sion, ab Assyriis, quia in virga percutiet te: pla-

⁶¹ Rom. ix 27.

gam enim inducam super te, ut videas viam Ægypti. » Horiatur itaque ne timeat Assyrios : nam venturum quidem ait eorum regem et Jerusalem oppugnaturam esse, ut ejus incolæ brevem plagam experiantur, ceu virga percussi; at illum re infecta fugientem reversurum esse. Quæ sane completa sunt, Ezechia filio Achaz in Jerusalem regnante : qui vir fuit non patri similis, sed justus et omnimode religiosus. Etsi igitur, me id permittente, rex eorum in te irrumpat, attamen ad correptionem tantum virga percutiet te, non cum gladiis et hastis bellico more victor irruet in te. Hæc porro virgis indicta tibi plaga non præter rationem erit: causam quippe cur Assyrio concessum sit ut moderata te plaga afficiat, non ignores oportet : quia enim viæ in Ægyptum denuo te commisisti, idololatriæ Achazi tempore deditus; ideo vos Assyrii virgæ tradidi, ut ad sanam mentem et conversionem reducerem.

VERS. 25, 26. « Adhuc enim paululum, et cessabit ira : furor autem meus super consilium eorum. Et suscitabit Deus super eos secundum plagam Madiam in loco tribulationis : et furor ejus in viam ad mare, in viam Ægypti. » Si quidem vobis cum rege vestro Ezechia ad meliorem frugem revertentibus, ac Deum agnoscentibus, indignatio mea contra vos accensa cessabit : me autem vestræ salutis patrocinante, Assyrius turpiter per vestram regionem, perque vestras urbes fugiet, a loco in locum sese fuga subducentis.

VERS. 27-35. « Et erit in die illa : auferetur jugum ejus ab humero tuo, et timor ejus super te, et currumpetur jugum ab humeris vestris. Veniet enim in civitatem Angæ, et transibit in Maggedo, et in Machmas ponet vasa sua. Et transibit vallem, et veniet in Augæ. Timor apprehendet Rama civitatem Saul. Fugiet filia Gallim, audietur in Laisa : audietur in Anathoth. Et obstupuit Madebena, et habitatores Gibbir. Consolamini hodie in via ut maneat. Consolamini manu montem, filiam Sion, et colles in Jerusalem. Ecce dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudinæ, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur. » Tu quippe, ait ille populum suum alloquens, liber et omni metu vacuus eris : qui vero fugiebat, prius veniet in civitatem Angæ; inde vero alium in locum commigrabit; ibique defatigatus, sarcinas ponet suas : deinde istinc alio transibit, unde veniet in urbem quam vocant Saulis : postea vero in alium locum : atque sic turpiter de medio tolletur; vos autem consolabimini, et solatium accipietis, non amplius Assyriorum jugo subditi. Ut enim ab ingruente illaque brevi correptione non fugiant, sed permaneant, « Consolamini, » ait, « filiam Sion, » videlicet habitatores Jerusalem.

ἐπελευσομένην παιδεῖαν, « Παρακαλεῖτε, » φησί, « Ἱερουσαλήμ.

Ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. » Παρακαλεῖται μὴ φοβεῖσθαι τοὺς Ἀσσυρίους· ἤξει μὲν γὰρ ἐπιστρατεύσειν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τότε βασιλέα, πρὸς τὸ βραχείας πειραθῆναι πληγῆς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ὡσπερ βάβδω παιομένη ἀπρακτον δὲ αὐτὸν ὑποστρέψειν, φυγῇ χρησάμενος· Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ Ἐζεκιῶν υἱοῦ Ἰακώβ βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀνδρὸς γενομένου κατὰ τὸν πατέρα, δίκαιου δὲ ἄλλως, καὶ θεοφιλῆ κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὖν, ἐξ ἑμοῦ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐν σοὶ ἐπαλεύεται ἡ βασιλεύς, ὁμως ἐν βάβδω ἐπιστρεπτικῇ κατὰ ἄλλ' οὐ ξίφεσιν, οὐδὲ δόρασι πολέμου νόμῳ κρηκ ἐπεξελεύσεται σοι. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διὰ βάβδω σου πληγὴ οὐκ ἔσται παράλογος· τὸ γὰρ εἴπερ συγχωρηθῆναι τὸν Ἀσσύριον παπεισμένην χρησασθαι κατὰ σοῦ μὴ ἀγνοεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τῷ Αἰγύπτου πάλιν σεαυτὸν ἐκδέδωκα, εἰδικαίως προσεσχηκώς κατὰ τοὺς χρόνους Ἀχάζ, τὸν πρὶν ὑμᾶς τῇ βάβδω τοῦ Ἀσσυρίου παραδίδωκα ὡς φρονισμὸν καὶ ἐπιστροφῆν.

« Ἐτι γὰρ μικρὸν καὶ παύσεται ἡ ὀργή· ἰσχυρὸς μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Καὶ ἔγρησεν ἡ ἐπιτομή ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιὰ ἐν τῷ ὄρει καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν τῆς ὁδοῦ τὴν κατ' Αἴγυπτον. » Μεταβαλόμενος τῶν ὑμῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸν Θεὸν ἰσχυρὸν ἅμα τῷ ὑμετέρῳ βασιλεὶ Ἐζεκιῶν, καὶ ἰσχυρὸς μου ἢ καθ' ὑμῶν παύσεται· ἐμοῦ δὲ τῆς σωτηρίας ὑπερασπίζοντος, φεύξεται ἡ ἀσχημόνως, διὰ τῆς ὑμετέρας χώρας καὶ ἐν τῷ ὑμετέρων πόλεων τόπον ἐκ τόπου διαδιδόμενος.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀραβήσονται ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕμου σου, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ, καὶ καταφραθήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὕμων ὑμῶν. Ἦξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί, καὶ παύσεται εἰς Μαγγεδὼ, καὶ ἐν Μαχμάς θήσεται τὸ σῆμα αὐτοῦ. Καὶ παρελεύσεται φάραγμα, καὶ ἔξει ἐκ τῆς Ἀγγαί. Φόβος λήψεται Ῥαμὰ πόλιν Σαούλ, καὶ θυγάτηρ Γαλλεὶμ· ἐπακούσεται ἐν Λαῖσά, ἡ πόλις ἡ ἐν Ἀναθὼθ. Καὶ ἐξῆστη Μαδεθηνά, καὶ εἰσπορεύσονται οἱ οἰκοῦντες Γεββείρ. Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ τῆς Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς τῆς Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνόμους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται. » Σὺ μὲν οὖν, φησὶν πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἔστη ἐλεύθερος καὶ παντὸς ἀπηλλαγμένος φρουροῦ· ὁ δὲ φεύγων, πρότερον μὲν ἦξει εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί· εἶτα ἐκείθεν παρελεύσεται εἰς ἕτερον τόπον καὶ ἀποκαμῶν ἐνταῦθα τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀποθήσει· ἔπειτα διαθήσεται ἐντεῦθεν ἀλλαχοῦ· κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν καλουμένην πόλιν Σαούλ· εἶτα εἰς ἕτερον τόπον· καὶ οὕτως ἀσχημονῶν, ἀφανὴς γενήσονται ὑμεῖς δὲ παρακαληθήσεσθε, καὶ παραμυθίας ταύτης μηκέτι ὑποκείμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Ἦξει γὰρ τοῦ μὴ φεύγειν καὶ καρτερεῖν τῆς πόλεως αὐτῆς τὴν θυγατέρα Σιών, δηλαδὴ τοὺς ἐνοικούντας ἐν αὐτῇ.

« Nolite putare quod venerim pacem mittere super
 terram: non veni pacem mittere, sed gladium 66. »
 Gladius autem erat verbum oris ejus, quo terram
 et terrenos eorum, qui in ipsum crediderant, sen-
 sus de medio tollebat. « Et in spiritu per labia in-
 terficiet impium. » Interficiet impium, atheos ac
 impios dæmones in spiritu increpans et procul abi-
 gens verbo per labia ipseius prolato; ita ut illi cla-
 ment et dicant, « Quid nobis et tibi, Fili Dei? ven-
 nisti ante tempus torquere nos. Novimus te quis
 sis, sanctus Dei 67. »

VERS. 5. « Et erit justitia cinctus lumbos suos,
 et veritate circumvolutus latera sua. » Quemadmo-
 dum enim rex zona aurea, et lapidibus pretiosis
 præcingitur, sic et ei qui in prophetia fertur zom-
 nam assignat justitiam et veritatem. His item Verbi
 deitas intelligi potest. Ipse quippe erat Justitia, ut
 docet Apostolus his verbis, « Qui factus est nobis
 sapientia a Deo, justitia quoque et sanctificatio, et
 redemptio 68. » Ipse quoque Servator in Evangeliiis
 dixisse scribitur, « Ego sum lux, et veritas et vita 69. »
 Hæc igitur, veritas scilicet et justitia ejus, qui ex
 radice Jessæ prodierat, constringebant latera et
 lumbos in regio et militari habitu, sermone ejus
 contra occultos et invisibiles hostes apparatus de-
 clarante.

VERS. 6. « Et simul pascet lupus cum agno, et
 pardus cum hædo accubabit: et vitulus, et taurus,
 et leo simul pascent, et puer parvulus aget eos: et
 hos et ursus una pascentur, et catuli eorum simul
 erunt, et leo quasi hos comedet paleas. » Lupi
 quidem inter homines sunt viri rapaces: a nequitia
 vero sua resipiscant, ita ut cum agnis mitibus et
 mansuetis eorum animæ sub uno Ecclesiæ ovili deg-
 rant. Alii vero longe immaniores, atque vehementer
 efferati viri, nihil a pardis discrepantes, belluæ
 ferocitati deponentes, una cum hædis simpliciori-
 bus ac mitioribus accubabunt. Alii vero leoni moribus
 perquam similes, crudelitatem et voracitatem suam
 mutant, una cum infantibus Ecclesiæ recens ori-
 lis, quasi taurus et vitulus pascent, eodem cibo ex
 livinis Scripturis petito utentes. Quod si videas
 regios viros dignitate et præstantia in hac vita or-
 aatos, in Ecclesia Dei cum pauperibus ex infima
 plebe congregatos, ne cuncteris dicere etiam hac
 ratione impletam esse Scripturam. Omnes itaque
 am memoratos lupos, agnos, pardos, hædos, leo-
 nes, vitulos et tauros, ut dicitur, puer infans
 aget. Illud autem « aget, » quasi « congregabit, »
 licitum est. Quod ipsa re gestum perspicere licet
 is, qui præsulum multos vident in Ecclesia Christi,
 ubi animi simplicitatem et innocentiam, nihil ab
 infantibus discrepare: etsi tamen præfecti sint eor-
 um, qui ab omni genere in unum congregantur.
 Cum porro ait, « Et hos et ursus pascentur simul

αὐτοῦ λέγοντος, « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον εἰς
 εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην,
 μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ στόματος
 τοῦ, δι' οὗ τὴν γῆν καὶ τὰ γεώδη φρονιμαῖς
 αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνῆραι. « Καὶ ἐν πνεύματι
 χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ἄνελεῖ τοίνυν ἀσεβῆ,
 ἀθέοις καὶ ἀσεβῆσι δαίμοσιν ἐπιτιμιῶν τῶν πνεύματι
 καὶ μακρῶν αὐτοῦ ἐλαύνων τῶν διὰ τῶν χειλέων
 προφερομένων λόγων· ὡς βοᾶν αὐτοῦ καὶ λέγει
 ἡμῖν καὶ σοὶ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἤλθες πρὸς ἡμᾶς
 σάντα ἡμᾶς. Οἴδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος πατήρ.

« Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ἀσέβειαν
 καὶ ἀληθείαν εἰλημένος τὰς πλευράς αὐτοῦ. »
 γὰρ βασιλεὺς ζώνη χρυσοῦ καὶ λίθοις περιεστρε-
 νυται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν προφητειῶν
 ἀφορίζει τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν·
 δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου·
 αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ δικαιοσύνη, ὡς διδάσκει ἡμεῖς·
 στωλος· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ· ἐ-
 σύνη τε καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις· καὶ
 δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκῶς ἀνῆρται·
 « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ἀλήθεια
 ταί τοίνυν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη· καὶ ἐ-
 ἴσσαν περιεσφιγγόν πλευράς καὶ ἀσέβειαν
 καὶ ἐν στρατιωτικῷ σχήματι, τὸ καὶ οὐρανὸν
 καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα ἐστὶν ὁ
 πῶς τοῦ λόγου.

« Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ τὸν
 παράλιον συναναπαύσεται ἐρίφω· καὶ ὁ
 ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται· καὶ ὁ
 μικρὸν ἄξει αὐτοῦ· καὶ βοῦς καὶ ἄρκα τῶν
 θήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν· καὶ
 λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα. » Λύκος μετὰ τὸν
 ἀνθρώποις ἀρπακτικοί· μεταβαλοῦσι δὲ τῶν
 ὡς μετὰ ἀρνίων ἡμέρων καὶ πρᾶν τῶν
 μίαν Ἐκκλησίαν ἀγελάζεσθαι. Ἄλλοι δὲ ὡς
 σφόδρα ἀπηγρωμένοι ἄνδρες, οὐδὲν παρὰ τὸ
 φέροντες, τὸ τοῦ θηρὸς φοβερὸν ἀποθέμενοι,
 ἅμα τοῖς ἀπλουτέροις καὶ ἀκεραιότεροις
 σονται. Καὶ λέοντι δὲ τοὺς τρόπους παρακα-
 ἄλλοι, τὸ ὠμόθυμον καὶ σαρκολόρον ἦθος ἐπι-
 τες, ὁμοῦ τοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς, ὡς
 ρος καὶ μόσχος, βοσκηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐ-
 θεῶν λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς (17). Εἰ δὲ
 βασιλικὸς ποτε ἄνδρας, ἀξιωματικὸν καὶ ὑπερῶν
 κατὰ τὸν βίον τετιμημένους, θεάσειο ἐν τῇ
 τοῦ Θεοῦ, μετὰ πενήτων καὶ εὐτελῶν συναρ-
 μὴ ἔκνει λέγειν καὶ οὕτω πεπληρωθῆαι τῆς
 Πάντας τοίνυν ὁμοῦ τοὺς ἀποδοθῆναι λύκος
 ἄρνας, καὶ παράλιος, καὶ ἐρίφους, καὶ λέωνος
 μόσχους, καὶ ταύρους, παιδίον νήπιον ἄξει
 τὸ δὲ, « ἄξει, » ἀντὶ τοῦ, « συνάξει, » λέγεται·
 γὰρ δὲ ἔστι παραλαβεῖν καὶ τοῦτο, ὁρῶντες ἐν
 Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοὺς πλείστους τῶν πρεσβυ-
 τε- δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπι-
 ροντας· ὁμοῦ δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ πνεύμα-

66 Matth. x, 34. 67 Matth. viii, 29. 68 I Cor. i, 30. 69 Joan. xiv, 6
 (17) Hunc item locum, paucis immutatis, exprimit Hieronymus, « Quod quotidie cernimus in
 lesia. » etc.

me gloria quam habui, antequam mundus esset A
spud te. »

Vers. 11. « Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto et a Babylonia, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ex Arabia. Quia igitur propheta eum, qui ex radice Jessæ surget ad imperandum gentibus, vaticinatus est, adjecitque, « in eum gentes sperabunt; » Judaicum item genus necessario memorat in presenti; ne quis suspicaretur eum, qui in prophetia fertur, populo ex circumcissione nihil utilitatis allaturum esse. Docet itaque, quo pacto « in die illa; » id est, tempore adventus qui in vaticinio enuntiatur, « adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi. » Pro quo Aquila, « Adjiciet, inquit, Dominus secundo manum suam, ad zelandum residuum populi sui; » Symmachus, « Adjiciet Dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui. » Quemadmodum enim afflictum Judaicum populum semel ab oppressione liberavit, manu sua mirabilem effectrice per Moysem extensa : qua manu stupenda illa prodigia in Ægypti regione edidit; eodem modo iterum adjiciet manum suam, quasi secunda vice mirabilibus edendis operibus illam movens; ut residuum populi possideat, ac studiose conservet. Nam sive in Assyriorum regione, sive in Ægypto, in Babylone, in Æthiopia, in Elamitarum terra, ac in reliquis orbis partibus ex Judaica gente quidam dispersi essent : ex eorum numero eos qui in Christum crediderunt, ac secundum electionem gratiæ residuum effecti sunt, gloria afficiendos et studiose servandos esse dictum est. Quod sane ipsis operibus declaratum est : nam per discipulos et apostolos ipsius, ac per alios ex Judæis, qui Christi verbum susceperunt, Ecclesia Dei constituta est : per eos item Ecclesia gentium omnium coaluit, ac universis nationibus Evangelium traditum est : Deo signis, prodigiis, variisque virtutibus ac Spiritu sancto per gratiarum divisiones testimonium suum addente. Eius autem qui verbum ab illis prædicatum accepere, sub tutela sua Deus studiose fovet, et gloriosos apud omnes efficit.

Vers. 12. « Et levabit signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim. » Nam Christi discipuli his qui ex circumcissione erant, primo prædicantes, ex ipsis eos, qui crediderunt, congregarunt in Ecclesia Christi : qui sane olim perierant, ut Servator declarat his verbis, « Ite ad oves, quæ perierunt domus Israel¹⁰. » Hæc porro fecerunt in quatuor alis sive plagis

¹⁰ Matth. x, 6.

με τῆ δόξης ἧ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ἢ σὺν.

« Καὶ ἔσται τῆ ἡμέρας ἐκείνης, προσθήσει ὁ Κύριος τὸ δεξιὸν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειπὸν τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ Ἐλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, καὶ ἐξ Ἀραβίας. » Ἐπιθήσει τὸν ἀνοστήμενον ἐκ βίβης Ἰακώβ ἄρξεν ὡς ἐβίβη ἐβίβησαν ὁ προφήτης, καὶ ἐπέφηγεν, ὅτι ἐβίβη ἔθνη ἐπισύσιν ἢ ἀναγκασίας καὶ τοῦ Ἰουδαίου νόμος μένεται διὰ τοῦ προκατεμένου, καὶ ἔθνη ὑπολαβεῖν τὸν προφητευόμενον μετὰ τὸν ἀνοστήμενον ἐκ περιτομῆς λαόν. Διδάσκαι τοίνυν, ὅς ἐστιν ἐκείνη, τοῦτέστιν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπιφανείας θεοπροφητείας, « προσθήσει Κύριος τὸ δεξιὸν αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειπὸν τῶν Ἀσσυρίων ὁ μὲν Ἀκύλας, « Προσθήσει, γὰρ ὁ Κύριος δεξιὸν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειπὸν αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Προσθήσει Κύριος ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ καταλειπὸν αὐτοῦ. » Ἄλλω γὰρ ἔστι ποτὶ ἐν Αἰγύπτῳ καταπονούμενον τὸν τὸν λαόν ἡλευθέρωσι τῆς κακώσεως, τὴν χεῖρα αὐτοῦ παραδοξοποιῶν διὰ Μωϋσέως προσηγορίας ἢ παραδόξα θαύματα εἰργάσατο ἐπὶ τῆς ἀνοστήσεως τὸν αὐτὸν τρόπον προσθήσει πάλιν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὡς περ ἐκ δευτέρου κινῶν αὐτὴν διὰ τὸν λαόν, ὑπὲρ τοῦ κτήσεσθαι, καὶ ζηλωτῶν καταλειπόμενον τοῦ λαοῦ. Εἶτε γὰρ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων εἶτε ἐν Αἰγύπτῳ, εἶτε ἐν Βαβυλώνι, εἶτε ἐν τῇ γῆ τῶν Ἐλαμιτῶν, εἶτε ἐν τῇ γῆ τῶν Ἰουδαίων, διεσπαρμένοι τινες ἦσαν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τῶν αὐτῶν τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότας, ὅτις ἐμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γανομένοις, ὅτις ἐμα ποιήσειν ζηλωτοὺς εἰρηταί. Ὅ δὲ καὶ ἱερουργοί το' διὰ γὰρ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ὅτε λοιπῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν ἀνοστήσαντα δεδεγμένων, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνέστη, καὶ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἀπάντων δι' αὐτῶν ἀνοστήσαντα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσι διεδίδετο τοῖς ἔθνεσιν ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις, καὶ τέρασ καὶ ποικίλαις δυνάμει, καὶ Πνεύματος ἁγίου μαρτυροῦσας καὶ ζηλωτοὺς ὁ θεὸς ἐποίησε, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς δόξους, τοὺς τὸν καταγγελλόμενον ὑπ' αὐτῶν παραδεχομένους.

« Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνέξει αὐτοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ συνέξει ἐκ τῶν τεσσάρων πτερυγῶν τῆς γῆς ἢ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραΐμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰσραὴλ ἀπολούνται. Ἐφραΐμ οὐ ζηλώσει Ἰουδαίαν, καὶ Ἰουδαίαν οὐ θλίψει Ἐφραΐμ. » Πρώτους γὰρ ἀνοστήσαντα Χριστοῦ μαθηταὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς, συνέξει καὶ αὐτῶν πεπιστευκότας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν πάλαι ὄντας ἀπολομένους, καθ' ὃ ἐδίδαξαν ὁ δὲ λέγων « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλὸς οἴκου Ἰσραὴλ. » Ταῦτα δὲ ἐπραττον ἐν ταῖς τέσσαρσι

τῆς γῆς, διατρέχοντες ἀνατολὴν καὶ δύσιν, καὶ μεσημβρίαν. Πρώτοις μὲν οὖν ἐκαίνεις τὴν οὐρανὸν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἔπειτα τοὺς λαοὺς ἐκέρυττον. Διὸ λέλεκται: « Καὶ συνάξει πάλωτάς Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους » Τίς δὲ συνάξει ἢ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἢ ὁ κληρονομήσας ἐκ ρίζης Ἰεσσαί; Συνήγοντό μιν Ἐκκλησίαν, οὐκέτι διεστώτες, οὐδὲ ἴενοι ἀλλήλων, ὡς τὸ πρότερον.

ἰ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσα πρηνόμιστος. » Ἐχρῆν τοίνυν αὐτοὺς, περινοστοῦντας, πάντως ποῦ καὶ τῆ δια θαλάσσης πορεύεσθαι. Ὡσπερ οὖν ἰπτάμενοι, ἢ αὐτὸν διὰ θαλάσσης δρόμον διήνουν· ὡς ἐν χρόνῳ πλείστοις ἔθνεσι τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαι ποτὲ μὲν διέτρεχον περὶ τῆς, ποτὲ δὲ διὰ θαλάσσης οὐκ Ἰουδαίους χρώμενοι κυβερνήταις, ἀλλ' οὐπω τὸν Χριστὸν παραδεγεμένους. Κατὰ καὶ τὴν θάλασσαν ἐπρονόμειον, οὕτω σημαίνοντο τὸν λόγον τὰς νήσους, ἅς ἐν παρόδῳ διερχόμενοι ἐν αὐταῖς τῆ σωτηρίῳ καθυπέτατον δι-

7. τὸς ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰδουμαίαν, Μωὰβ πρώτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν.

Ἄμμων πρώτοι ὑπακούουσιν. » Προνοῖν οὖν, φησὶν, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ τοὺς ὑ ἀνατολῶν· ἰσποροῦνται γοῦν τινες αὐτῶν ἢς Περσῶν καὶ Ἰνδῶν διελθούσιν χώρας. Ἐξ ἐδόκουν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφήτου οἱ, καὶ Μωαβίται, καὶ Ἄμμωνίται, τὰ περὶ Ἰσραὴλ Ἀραβικὰ ἔθνη, πολέμια καὶ ἐχθρὰ τυγχοῦσιν παρ' Ἰουδαίους τιμωμένους, διὰ τὴν ἐκ τῶν εἰδωλολατρειῶν εἰκότως τούτων αὐτῶν ἰ μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, ὡς καὶ αὐτῶν ἰσμένων τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κηρυχθησοῦσιν.

ἰ ἐρημώσει· Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, ἰσάλει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν τῇ βιαίῳ. » Αἰγύπτου μὲν τὴν αἰσθητὴν τῶν ἰσ χωρῶν ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν· θάλασσαν δὲ αὐτὴν ποταμῶν ἀλληγορικῶς ἐκδέχεσθαι· ἄπερ ρημωθῆσθαι κατὰ τὸς προφητευσμένους, ἐν οἷς προσθήσειν εἰρηται ὁ Κύριος τοῦ ἰσ χεῖρα αὐτοῦ. Ἡ γὰρ προσθήκη προγενομένων ἰσπραγμασιν ἰστερα ὁμοίτροπα ἐπιγενήσεσθαι ἰσλάται μὲν οὖν ἐπὶ Μωυσέως ἰσ χεῖρ τοῦ Κυρίου γαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· διήγαγε θάλασσαν τὴν ἰσρυθρῶν, καὶ εἰσήγαγεν εἰς τῆς ἐπαγγελίας, τὴν οὐσαν ἀλλοφύλων πρόνοιν δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαί ἢ αὐτῆ ἰ Κυρίου, προσθήκη ἀγαθῶν ποιουμένη, τοὺς οὖς τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς κήρυκας τοῦ εὐαγγελίου, Ἰουδαίους ὄντας καὶ ἐξ Ἰουδαίων οὖς, ἐπιδόξους καὶ ζηλωτοὺς ἐπολεῖ καθ' ἰσ οἰκουμένης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς ἰσ, ἐνθα παρῆσαν ἀκωλύτως, μηδενὸς ἐμποδῆς γινομένου· καὶ διήσαν ἐπὶ καθαιρέσει ἰσ υπτακῆς εἰδωλολατρίας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ ἰσ ἐξῆσαν, φεύγοντες τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς

A terræ: Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem percurrentes. Illis itaque primo evangelicum verbum tradiderunt, deinde reliquis gentibus prædicarunt. Quamobrem dictum est, « Et congregabit perditos Israel, et dispersos Judææ. » Quis congregabit, nisi apostolicus chorus, sive is qui ab illis prædicatur, ex radice Jessæ ortus? In una porro Ecclesia tunc congregabantur, non ultra dissiti, neque separati, ut antea.

Vers. 14. « Et volabunt in navibus allophylo- rum, mare simul prædabuntur. » Oportuit igitur eos, postquam gentes circumquaque adierant, etiam maris itinera emetiri. Quasi volantes igitur quam celeriter cursum maris consciebant, ita ut brevi quamplurimis gentibus Evangelium prædicarent. Et sane modo pedibus, modo mari iter agebant; non Judæis gubernatoribus usi, sed viris, qui nondum Christum susceperant. Hac vero ratione etiam maria prædabuntur; his significantur insulæ quarum incolas dum in transcurso peragrarent, salutari doctrinæ subiciebant.

« Et ens qui sunt ab ortu solis, et Idumæam: et in Moab primo manus injicient. Filii Ammon primi obedient. » Prædabuntur, inquit, Christi discipuli etiam eos qui ab ortu solis sunt: narratur quippe eorum quosdam usque ad Persarum et Indorum regionem penetrasse. Quia vero prophetæ hujus tempore, Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ, gentes illæ Arabicæ, circa Judæam positæ, inimici et hostes videbantur esse Deo penes Judæos culto, ob absurdam quam fovebant idololatriam; jure ac merito ii nominatim commemorantur, utpote qui piam religionem ab apostolis annuntiandam suscipiuri sint.

Vers. 15. « Et desertum reddet Dominus mare Ægypti: et injicient manum suam super flumen in spiritu vehementi. » Ægyptium quidem, sensilem illam Ægyptiorum regionem esse necessario confitendum est; sed mare et flumen ejus allegorice accipienda: quæ in tempore a prophetia indicato vastanda fore ait: quando Dominus adjecturus dicitur, ut ostendat manum suam. Etenim adjectio, jam peractis rebus alia similia addenda esse significat. Olim quidem Moysis tempore manus Domini filios Israel eduxit ex Ægypto, per mare Rubrum transire fecit, et induxit in terram promissionis, quæ prius allophylo- rum erat. Nunc autem per eum, qui ex radice Jessæ prodiit, ipsa Domini manus, bonorum accessionem afferens, apostolos Salvatoris, et salutaris Evangelii præcones ipsosque Judæos et ex Judæis profectos, gloriosos et æmulatione dignos per totum orbem effecit; imo etiam in ipsa Ægypto, quo libere illi, nemine obstante, peragrabant, et ad Ægyptiacam idololatriam evertendam ultro citroque permeabant. Ac illi quidem Moysis tempore, fugientes Pharaonem et Ægyptios, exierunt; discipuli autem Christi ingressi sunt in Ægyptum

spontanei salutaris verbi præcones. Illis tempore Moysis mare sensili more divisum, aqua vero Ægyptii fluminis in sanguinem mutata est; at bonorum accessio memoratis temporibus facta, mari quidem Ægyptio vastationem, flumini vero eorum extremam siccitatem minatur; ut Evangelii præcones nullo obice Ægyptiorum regiones circumceant, ac multorum quidem deorum superstitionem evertant; Dei autem qui supra omnia est, et Christi rjus ex radice Jessæ prodeuntis, notitiam tradant. Observandum autem est quo pacto non regionem Ægyptii, sed mare vastaturus esse Dominus dicatur, Scriptura copiosam idololatriæ varietatem his indicante. Pro illo autem, « Desertum faciet Deus mare Ægypti; » tres alii similiter interpretati sunt, « Et anathematizabit Dominus linguam maris Ægypti. » Si itaque malitiæ hujus vitæ colluvies mari comparatur, vide annon merito atheorum impiorumque hominum linguam qui olim Deum ignorabant, ut sic Phærao declarabat, « Non novi Dominum, et Israel non dimittam, » anathematizaturus Dominus esse dicatur secundum tres interpretes; ut ne ultra Ægyptiaca lingua superstitionis errorem confirmarent; sed eloquia Dei proferre, ac Jurare in nomine Domini Sabaoth ediscerent, quod futurum esse in sequentibus sermo declarat. Sic porro anathematizata est Ægyptiaca maris lingua, ut malignorum, quos illi colebant, dæmonum oracula penitus sicerent, divinationesque, ac malæ artes, quas præstigatorum opera exercebant, prorsus recsarent: quæ omnia impleta sunt post prædicationem evangelicam Ægyptiis factam. Inde vero etiam penes nos tota eorum, qui apud Ægyptios dii existimabantur, extincta virtus est: atque omnium improborum et atheorum, qui per totum orbem Ægyptiaco similem idololatriæ morem sectabantur, illud olim exundans et fluctibus agitatum mare, extremam passum est vastitatem,

« Et injiciet manum suam in flumen in spiritu vehementi, et percutiet septem canales, ita ut transeant per illud calceati. » Spiritum vehementem dicit eum, qui primus Ægyptiorum regnum evertit, Romanorum ducem. Septem vero canales, si animo perpenderit, sic intelliges, olim quidem unius fluvii maximum alveum fuisse, quo Ægypti regia indicabatur: ea vero omnibus circum gentibus imperabat: illa autem soluta et eversa, quosdam regulos in partes distributam eam obtinuisse: quorum alii quidem Libycas partes administrabant; alii separatim Thebæorum tractus, alii Ægyptum et Alexandriam. Et ex his alii quidem præfecturis exornati sunt, quibus publicarum et politicarum rerum cura concredita fuit; alii vero bellicorum ordinum duces effecti: et hi omnes a majori potestate ad memoratas dignitates evecti; postea vero ad privatam conditionem redacti, causalibus jure collati sunt, ad

Α Ægyptίους· οἱ δὲ Χριστοῦ μαθηταὶ εἰσελθόντες
 Αἰγύπτου αὐτόμολοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου ἔργου·
 Καὶ τοὺς μὲν ἐπὶ Μωϋσέως διήρητο ἡ θάλασσα εἰς
 τῶς· τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Αἰγυπτίου ποταμοῦ μεταβίβηται
 εἰς αἷμα· ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν προσθήκη, ἐπὶ τῶν ἐπι-
 μένων χρόνων τῇ μὲν θαλάσῃ ἐρημίαν ἀπέδωκεν
 Αἰγύπτῳ, τῷ δὲ ποταμῷ αὐτῶν παντελῆ ἐπέδωκεν
 πρὸς τὸ δίχα τινὸς καλύματος τοῦ σωτηρίου ἔργου·
 γελίου κήρυκας περιελθεῖν τὰς Αἰγυπτίους ἡμέρας
 καὶ ἀνατροπὴν μὲν τῆς πολυθεοῦ αὐτῶν ἐκείνης
 νίας ἐργάσασθαι, τοῦ δὲ ἐπὶ πάντων Θεοῦ ἐκείνου
 Χριστοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ προελθόντος, ἐπι-
 ραδοῦναι τὴν γῆν. Θεωρητέον δὲ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡ
 χώραν Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν αὐτῆς· ἵνα
 ὁ Κύριος ἐρημώσῃ, τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας ἑπι-
 θους οὕτω θηλουμένου. Ἐντὶ μέντοι τοῦ, « Ἐρη-
 μώσῃ Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, » οἱ τρεῖς προ-
 φητεῖες οὕτως ἠρμήνευσαν· « Καὶ ἀναθεματίσει ἡ
 γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. » Ἐπειδὴ οὖν
 πλήθη τῆς κακίας τοῦ βίου θαλάσῃ περιελθόντες
 ὄρα εἰ εὐλόγως τὴν τῶν ἀθέων καὶ ἀσέβων ἀπό-
 γλῶσσαν, τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ἐκείνην
 λέγων ὁ Φαραὼ, « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον ἐκείνου·
 Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστελῶ, » ἀναθεματίσει ἡ γλῶσσα
 λέγεται κατὰ τοὺς τρεῖς ἠρμηνευταί· ἡ γλῶσση
 τῆ Αἰγύπτῳ τὴν δεισιδαιμονίαν ἀποκαταστήσει· ἵνα
 γλῶσση τῆ Αἰγύπτῳ τὴν δεισιδαιμονίαν ἀποκαταστήσει· ἵνα
 νωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ ἔκείνου· ἵνα
 ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ· ὁ Θεὸς ἡμῶν ἵνα
 ἔσται θεοπίζει. Οὕτω δὲ ἀνατεθεματίσει ἡ γλῶσση
 Αἰγυπτίας θαλάσσης ἢ γλῶσση, ὡς ἀποκαταστήσει
 C παρ' αὐτῆς πάλαι τιμωμένων πονηρῶν ἔργων ἐπι-
 χρήσιμα καὶ τὰ μαντεῖα· λελίσθαι δὲ ἐπὶ τῆς
 τῆς δι' ἀνδρῶν γοήτων κακοτεχνίας· ὁ Θεὸς οὖν ἐκείνου
 ἔργων ἐπληροῦτο μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ σωτηρίου
 τὸ κηρυχθὲν Αἰγυπτίοις. Ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ εἰς τὴν
 αὐτοῦ τῶν παρ' Αἰγυπτίους νενομισμένων ἐπι-
 πῶσα δύναμις ἀπέσθη, καὶ πάντων δὲ τῶν ἐκείνου
 δυσσεβῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἀι-
 γυπτιαζόντων κατὰ τὸν ὅμοιον τῆς εἰδωλολατρίας
 τρόπον ἢ ποτὲ πλημμυροῦσα καὶ κυματομένη ἦ-
 λασσα τὴν ἐσχάτην πέπονθεν ἐρημίαν.

« Καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν
 ἐν πνεύματι βίας, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰς ἑπτὰ
 ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήματι. » Περὶ
 D βίαιον εἶπε τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν τῶν
 Αἰγυπτίων Ῥωμαίων ἀρχοντα. Διὰ δὲ τῶν ἐπὶ τῶν
 Ῥωμαίων νοήσεις ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς πάλαι ἐπὶ
 ἐνὸς ποταμοῦ ρεῦμα μέγιστον, δι' οὗ τὸ τῆς Αἰ-
 γύπτου βασίλειον ἐδηλοῦτο, τῶν αὐτῶν πάντων ἐπι-
 κράτει· παταχθέντος δὲ ἐκεῖνου καὶ λυθέντος, Ῥο-
 μικοὶ τινες ἀρχοντες αὐτῶν κατὰ χρόνους ἠγούσαν
 οἱ μὲν τὰ Λιβύων διέποντες μέρη, οἱ δὲ ἀφωρισμένως
 τὰ Θεβαίων, οἱ δὲ αὐτῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρίας.
 Καὶ τούτων οἱ μὲν ἡγεμονίας τετιμωμένων τῶν
 δημοτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἐπαφει-
 ρισμένοι τὴν φροντίδα· οἱ δὲ ἀφωρισμένως τῶν
 πᾶν στρατιωτικῶν καθηγούνται ταγμάτων· καὶ ἐκεί-
 νων πάντες ὑπὸ τῆς μείζονος ἐξουσίας ἐπὶ τῆς ἐπι-
 κράσεως ἐρχάς προαγόμενοι· καὶ περὶ αὐτῶν ἰδιωτεύοντες, ἵνα

gnam illam mentem esse putares. Non enim pacem illam Dei, quæ mentem omnem exsuperat ob oculos ponebas : sed te omnium maximum esse ratus, ac superbis oculis contra Deum elatus, gentium terminos confundere cogitasti, quos definivit Deus et pulchre ordinavit, « Quando separabat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam ; constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ». Tu vero sapientia et erranti prudentia tua arbitratus es posse te a Deo probe constitutos terminos alio transferre, atque totum orbem ditioni tuæ subigere. Nam æstimasti, neminem iis prospicere vel patrocinari, Deumque homines qui sunt super terram nihil curare : quamobrem gentes orbis universi, quasi pullos desertos, aut ova derelicta, te capturum opinatus es. Oportet igitur recta cogitatione putare, te ne eos quidem quos subegisti, sine nutu Dei domuisse. Unde namque tibi talis potestas adfuisse, nisi Deus id permisisset, neque te ut instrumento ad castigationem et supplicium eorum, qui correptione et conversatione opus habebant, usus fuisset ?

Vers. 17, 18. « Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente : et devorabit quasi fenem silvam. In illa die exstinguentur montes, et colles et silvæ. » Ipse qui olim populum suum illuminabat Deus, et sanctificabat illum, tibi superbo ignis effectus est. Pro illo autem, « Et sanctificabit illum in igne urente, » Symmachus, « Et sanctus ejus in flammam. » Nam tibi, inquit, Assyrio, qui impie et tumide cogitare ausus es, sanctus Israel, et qui olim ejus lux fuit, in flammam et iguem evadet. Collibus vero, montibus et silvis, e re comparat illam Assyriorum multitudinem ; duces autem eorum, et qui aliis præerant, quasi colles et montes dicit. Sed illi quidem exstinguentur ; id est, illi olim graves et ardentes, vel inviti, frigidi evadent. Mors quippe illos devorabit, tantum non et animas cum corporibus absumens. Quod autem animæ non una cum corporibus tollantur, cuique manifestum est : quod animæ firmitatem subinducat. Cum silvam dicit, multitudinem quæ cum rege Assyriorum erat denotat : Carmelum vero, ut ait Symmachus, ejus divitias nuncupat, necnon voluptates : quæ absumenda dicit ab ultrice prædicti ignis violentia.

Vers. 19. « Et devorabit ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquentur ex ipsis numerus erunt, et puer scribet eos. » Cum hæc, inquit, Assyrio contigerint, ille fuga se proripiet, atque omnes qui cum illo erunt, id ipsum agent. Quod si quidam pauci relinquantur, tot erunt, ut possit quivis puerulus illorum numerum assequi, ac scripto consignare, reliqua multitudine de medio sublata. Hæc et secundum litteram et secundum mentem dicta sunt ;

* Deut. xxxii, 8.

Α παραδούς τοὺς τούτων ἀξίους. Νυνὶ δὲ τούτων μὴ λογισάμενος, ἐπῆρας σεαυτὸν, ὡς ὑπολαβεῖν ἐαυτὸν εἶναι τὸν μέγαν νοῦν. Οὐ γὰρ ἔθου πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν καὶ πάντων μέγιστον νομίσας εἶναι ἐαυτὸν, ὑπερηφάνους δὲ ὀφθαλμοῖς καταπαρθεις τοῦ Θεοῦ, διεκόθης τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν συγγέειν, ἃ ὁ Θεὸς δώμα καὶ διέταξε καλῶς, « Ὅτε διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ· ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν ἐπὶ ἀριθμῶν ἀγγέλων Θεοῦ. » Σὺ δὲ τῇ σεαυτοῦ σοφίᾳ τῇ πεπληνημένῃ συνέσει ψήθης δύνασθαι μετακίσει μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐ διατεταγμένους ἴσας, ὑποχείριον δὲ σεαυτῷ τὴν οἰκουμένην πατήσῃ. Μηδένα γὰρ ἐφορῶν μὴδὲ ἀντιλαμβάνεσθαι, μὴ Θεῷ μέλλειν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐνόμισας ἐὼ ὡσπερ νεοτῶν ἐρήμων, ἢ ὠῶν καταλαλεϊμμένων, ὑπέλαβες κρατήσῃν τῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν. Δεῖ οὖν ὀρθῶ λογισμῷ διανοηθῆναι, ὅτι καὶ αὐτῶν ἢ ἐκράτησας, οὐκ ἄνευ Θεοῦ νεύματος περιεγίνα. Πόθεν γὰρ σοι παρῆν τοιαύτη ἐξουσία, μὴ τοῦ Θεοῦ συγκαχωρηκότος, καὶ ὡσπερ ὀργάνῳ χρησαμένου σε ἐπὶ τιμωρίαν καὶ κόλασιν τῶν ἐπιστροφῆς ἀμετῶν ;

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἐθήσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ· καὶ καταφάγετα ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἀποσβεσθήσονται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ ὄρυμοί. » Αὐτῶς ἰεῖσαι φωτίζων τὸν ἐαυτοῦ λαὸν Θεός, καὶ ἀγίῳ εἶπεν, σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ γινόμενος πῦρ. Ἄπὸ δὲ πῦρ, « Καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, ἢ Ἰσχυμάχος, » Καὶ ὁ ἅγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. Ἐὰν γὰρ φησί, τῷ Ἀσσυρίῳ, ἀσεβῆ καὶ ὑπέρογκα λογισαί τετολμηκότι, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ὁ πάλαι φῶς αὐτῷ γεγονώς, εἰς φλόγα καὶ εἰς πῦρ γενήσεται. Βουνοὶ δὲ καὶ ὄρη καὶ ὄρυμοί παρεικάζει καλῶς, αὐτῆς τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, καὶ τοὺς ἔργουμένους αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντας, καθάπερ βουνοὺς ἢ ἔρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἀποσβεσθήσονται, τουτέστιν, οἱ πάλαι δεινοὶ καὶ θερμοὶ, καὶ οὐκ ἐκόντες καταφυγήσονται. Καταφάγετα γὰρ αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονονουχὶ καὶ ψυχᾶς δαπανῶν καὶ σῶμα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ συνήθηται τοῖς σώμασιν αἱ ψυχαί, παντὶ τῷ σαφές ἐστὶ ὑπεμφαίνει δὲ δήπου τὸ τῆς ψυχῆς εὐσθενές. Ἀρυμῶν δὲ λέγων, τὰ πλήθη τὰ σὺν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων δηλοῖ. Κάρμηλον δὲ, ὡς ὁ Σύμμαχος φησι, τὸν πικρὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τρυφήν, ἅπερ πάντα ἀναλωθήσονται φησὶν ὑπὸ τῆς κολαστικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος πυρός.

« Καὶ καταφάγετα ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν, καὶ ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἀριθμὸς ἔσονται, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς. » Ἐπειδὴν, φησί, ταῦτα τῷ Ἀσσυρίῳ συμβῆ, δρασμῶν χρησάμενος φεύξετα, οἱ τε σὺν αὐτῷ πάντες τοῦτο πράξουσιν. Εἰ δὲ ποιῶντες τινες καταλειφθῆναι, τοσοῦτοι ἔσονται, ὥστε δύνασθαι καὶ τὸ τυχὸν παιδίον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν περιλαβεῖν, καὶ γραφῇ παραδοῦναι, τοῦ λοιποῦ κλήθους ἀπολωλότος. Ταῦτα καὶ πρὸς λέξιν εἴρηται καὶ πρὸς

θαύνοισιν· πρὸς μὲν λέσιν, ἀνηνεγμένα ἐπὶ τὸν Να-
βουχοδονόσορ, τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ναὸν καὶ τὴν
πόλιν· πρὸς δὲ διάνοισιν, ἐπὶ τὴν ἀντικειμένην δύνα-
μιν, ἧς τὰ λελεγμένα ἐν τῇ προφητείᾳ παθούσης,
καθηρέθη αὐτίκα ἢ τῶν ἐναντίων Ἀσσυρίων δυνα-
στεία.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προστε-
θήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες
τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδι-
κῆσαντας αὐτοὺς, ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν
θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ
καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ θεὸν ἰσχύοντα. » Φησὶ
τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πάντα τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ
δηλωθέντος ἀρχόντος τῶν Ἀσσυρίων δι' ἔργων χωρή-
σειεν, οἱ περιλειφθέντες τοῦ αἰχμαλωτισθέντος λαοῦ
τῶν Ἰουδαίων, τῆς πολεμίας χώρας ἐλεύθεροι γενό-
μενοι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες, οὐκέτι προσ-
έξουσιν εἰς πάλαι προσείχον δαίμοσι πονηροῖς, τοῖς
τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἠδικηκόσι, καὶ πάντων αὐτοῖς κακῶν
αἰτίοις γενομένοις· ἀλλὰ τῷ θεῷ λοιπὸν προσέξουσι
μόνον, ὅτε λυτρωτῆ καὶ Σωτῆρι αὐτῶν γενομένῳ.
Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν κατὰ Κύρον τὸν
Περσῶν βασιλέα, ὃς πάντας ἀνῆκε τοὺς ἐν τῇ αἰχμα-
λωσίᾳ Ἰουδαίους· καθ' ὃν καιρὸν οἱ περὶ τὸν Ζορο-
βάβελ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδέκ τὸν ἱερέα τὸν
μέγαν, οἱ τε ἅμα τῷ Ἐσδρα, καὶ Νεεμίᾳ, τῆς Βαβυ-
λώνος ἐπανελθόντες, τὸν ναὸν ἤγειραν, καὶ τὴν πόλιν
αὐτὴν ἀνεκτίσαντο.

« Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς
θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. » Τὴν
ἀχρηστον πληθὺν ὁ λόγος σημαίνει τοῦ ἔθνους, τῶν
μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας οἰκησάντων
τὴν χώραν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· οὗτοι γὰρ
ἦσαν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἐξ ὧν μόνων διεσώθη
τὸ κατάλειμμα· οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπι-
στευκότες μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγε-
σταί. Ψάμμος γὰρ θαλάσσης τὸ μὲν πλῆθος ἀναρίθμη-
τον ἔχει· ἄλλως δὲ ἀχρηστος ὑπάρχει πρὸς γεωργίαν.
Ἐπειδὴν οὖν ὁ λαὸς, φησὶν, Ἰσραὴλ εἰς πλῆθος ἀν-
αριθμητον χυθῆ, ἀχρηστον δὲ γένηται ἐν τῇ κατὰ θεὸν
καρποφορίᾳ, τῆνικαῦτα τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπ-
ολεῖται· μόνον δὲ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθή-
σεται.

« Ὅτι λόγον συντετμημένον Κύριος ποιήσει ἐν τῇ
οἰκουμένῃ ὅλη. » Σαφῶς ἄρα τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Και-
νῆς ἠνίκατο Διαθήκης, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυχθέν.
Συντετμημένος γὰρ ἦν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς, τῷ μὴ
περιέχειν πάντα τὰ παρὰ τῷ Μωϋσῇ παραγγέλματα.
Τῶν δὲ προκειμένων ῥητῶν μέμνηται καὶ ὁ Ἀπόστο-
λος, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· « Ὁ Ἰσραὴλ δὲ λέγει
ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν τοῦ
Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ὑπόλειμμα
σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνον
ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φο-
βοῦ, ὁ λαὸς μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσ-
συρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε· πληγὴν γὰρ ἐπάγω

secundum litteram quidem, si ad Nabuchodonoso-
rem referantur, qui templum incendit et urbem;
secundum mentem vero, si ad potestatem adversa-
riam, quæ cum ea, quæ in prophetia feruntur, per-
pessa esset, adversariorum Assyriorum potentia
confestim sublata est.

VERS. 20, 21. « Et erit in die illa, non ultra adji-
cietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob
non ultra fiduciam habebunt in illos qui se injuria
affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto
Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Denni
fortem. » Quo tempore, Inquit, prædicta omnia
contra memoratum principem Assyriorum, opere
complebuntur; qui ex Judæorum populo in capti-
vitate abducto residui erunt, ab inimica regione
liberi evadentes, et in propriam reversi, non ultra
attendent iis, quibus antea animum adhibebant,
dæmonibus malignis, qui animas suas læserant, et
omnium sibi malorum causa fuerant; sed Deo tan-
dem soli applicabuntur, utpote qui redemptor sibi
et Servator effectus sit. Hæc vero re ipsa completa
sunt Cyri Persarum regis tempore, qui Judæos
omnes in captivitate agentes remisit, cum Zoro-
babel, Jesus filius Josedec Sacerdos magnus, et qui
cum Esdra et Nehemia erant, ex Babylone reversi,
templum excitarunt, urbemque ipsam restaurave-
runt.

VERS. 22. « Et si fuerit populus Israel sicut are-
na maris, residuum ejus salvabitur. » Promiscuam
et inutilem gentis multitudinem, quæ post reditum
ex Babylone usque ad Romana tempora regionem
incoluit, indicat propheticus sermo: hi quippe
erant sicut arena maris, quorum residuum tantum
salutem consecutum est. Hi porro ex illis erant
qui in Christum crediderunt, discipuli ejus, apo-
stoli et evangelistæ. Nam arena maris multitudine
quidem innumerabilis, verum inutilis est ad agri-
culturam. Cum ergo populus Israel, inquit, in mul-
titudinem innumeram diffusus fuerit, ita tamen ut
inutilis sit ad fructum secundum Deum ferendum;
tunc multitudo quidem eorum peribit, ac solæ ejus
reliquiæ salutem consequentur.

VERS. 23. « Quia verbum abbreviatum faciet
Dominus in universa terra. » Evangelium Novi Te-
stamenti clare subindicat, quod in universa terra
prædicatum est. Abbreviatum quippe erat verbum
evangelicum, quod omnia Moysis præcepta non
complecteretur. Hæc dicta commemorat apostolus
his verbis⁶¹, « Isaias autem dicit de Israel: Si
fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena
maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim con-
summans, et abbrevians Dominus faciet super ter-
ram. »

VERS. 24. « Propterea hæc dicit Dominus Sa-
baoth, Noli timere, popule meus, qui habitatis in
Sion, ab Assyriis, quia in virga percutiet te: pla-

⁶¹ Rom. ix 27.

gam enim inducam super te, ut videas viam Ægypti. » Hortatur itaque ne timeat Assyrius : nam venturum quidem ait eorum regem et Jerusalem oppugnaturam esse, ut ejus incolæ brevem plagam experiantur, ceu virga percussi; at illum re infecta fugientem reversurum esse. Quæ sane completa sunt, Ezechia filio Achaz in Jerusalem regnante : qui vir fuit non patri similis, sed justus et omnimode religiosus. Etsi igitur, me id permittente, rex eorum in te irrumpat, tamen ad correptionem tantum virga percutiet te, non cum gladiis et hastis bellico more victor irrumpet in te. Hæc porro virgis indicta tibi plaga non præter rationem erit: causam quippe cur Assyrio concessum sit ut moderata te plaga afficiat, non ignores oportet : quia enim viæ in Ægyptum denuo te commisisti, idololatriæ Achazi tempore deditus; ideo vos Assyrii virgæ tradidi, ut ad sanam mentem et conversionem reducerem.

VERS. 25, 26. « Adhuc enim paululum, et cessabit ira : furor autem meus super consilium eorum. Et suscitabit Deus super eos secundum plagam Madiam in loco tribulationis : et furor ejus in viam ad mare, in viam Ægypti. » Si quidem vobis cum rege vestro Ezechia ad meliorem frugem revertentibus, ac Deum agnoscentibus, indignatio mea contra vos accensa cessabit : me autem vestræ salutis patrocinante, Assyrius turpiter per vestram regionem, perque vestras urbes fugiet, a loco in locum sese fuga subducens.

VERS. 27-33. « Et erit in die illa : auferetur jugum ejus ab humero tuo, et timor ejus super te, et corrumperetur jugum ab humeris vestris. Veniet enim in civitatem Angæ, et transibit in Maggedo, et in Machmas ponet vasa sua. Et transibit vallem, et veniet in Angæ. Timor apprehendet Rama civitatem Saul. Fugiet filia Gallim, audietur in Laissa : audietur in Anathoth. Et obstupuit Madebena, et habitatores Gibbir. Consolamini hodie in via ut maneat. Consolamini manu montem, filiam Sion, et colles in Jerusalem. Ecce dominator Dominus Sabbath conturbabit gloriosos cum fortitudinæ, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur. » Tu quippe, ait ille populum suum alloquens, liber et omni metu vacuus eris : qui vero fugiebat, prius veniet in civitatem Angæ; inde vero alium in locum commigrabit; ibique defatigatus, sarcinas ponet suas : deinde istinc alio transibit, unde veniet in urbem quam vocant Saulis : postea vero in alium locum : atque sic turpiter de medio tolletur; vos autem consolabimini, et solatium accipietis, non amplius Assyriorum jugo subditi. Ut enim ab ingruente illaque brevi correptione non fugiant, sed permaneant, « Consolamini, » ait, « filiam Sion, » videlicet habitatores Jerusalem.

ἐπελευσομένην παιδεύαν, « Παρακαλεῖτε, » φησί, « τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄ ἐπι σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. » Παρακαλεῖται μὴ φοβεῖσθαι τοὺς Ἀσσυρίους· ἤξει μὲν γὰρ ἐπιστρατεύσειν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τοῦ βασιλέως, πρὸς τὸ βραχείας πειραθῆναι πληγῆς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ὡς περὶ βάρβωμ παιομένω ἀπρακτον δὲ αὐτὸν ὑποστρέφειν, φυγῆ χρησάμενος Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ Ἐζεκιῶ υἱοῦ Ἀχι βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀνδρὸς γενομένου, κατὰ τὸν πατέρα, δικαίου δὲ ἄλλως, καὶ θεοφιλῆ κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὖν, ἤξει ἐμοῦ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐν σοὶ ἐπαλεύσεται ὁ ἴσως βασιλεὺς, ὅμως ἐν βάρβωμ ἐπιστρεπτικῇ κατὰ πάντα, ἀλλ' οὐ ξίφεισιν, οὐδὲ δόρασι πολέμου νόμῳ κρείττω ἐπεξελεύσεται σοι. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διὰ βάρβωμ κατὰ σοῦ πληγὴ οὐκ ἔσται παράλογος· τὸ γὰρ αἴτιον ἐστὶ συγχωρηθῆναι τὸν Ἀσσύριον παπεισμένην σοὶ χρῆσασθαι κατὰ σοῦ μὴ ἀγνοεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τῆ ἰσχυρῆ Αἰγύπτου πάλιν σεαυτὸν ἐκδίδωκας, εἰδικολογῶν προσεσχικῶς κατὰ τοὺς χρόνους Ἀχάζ, τοῦτο γὰρ ὑμᾶς τῆ βάρβωμ τοῦ Ἀσσυρίου παραδίδωκε εἰς ἐφρονισμὸν καὶ ἐπιστροφήν.

« Ἐτι γὰρ μικρὸν καὶ παύσεται ἡ ὀργή· ἡ δὲ ἰσχυρὸς μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ εἰς ἡμέρας ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιὰ ἐν τόπῳ ἐρήμου καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῆ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν κατ' Αἴγυπτον. » Μεταβαλόντων μὲν γὰρ ὑμῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸν Θεὸν ἰσχυρότατον ἅμα τῷ ὑμετέρῳ βασιλεῖ Ἐζεκιῶ, καὶ ἐπεισμένην μου ἡ καθ' ὑμῶν παύσεται· ἐμοῦ δὲ τῆ ἰσχυρῆ σωτηρίας ὑπερασπίζοντος, φεύξεται ὁ ἰσχυρὸς ἀσχημόνως, διὰ τῆς ὑμετέρας χώρας καὶ διὰ τῶν ὑμετέρων πόλεων τόπον ἐκ τόπου διαδιδράσων.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀφαιρήσονται ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕμου σου, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ, καὶ καταφραθήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὕμων ὑμῶν. Ἦξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί, καὶ περιεσσεύσεται εἰς Μαγγεδὸν, καὶ ἐν Μαχμάς θήσεται τὰ σκεύη αὐτοῦ. Καὶ παρελεύσεται φάραγγα, καὶ ἔξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήψεται Ῥαμὰ πόλιν Σαούλ, θυγάτηρ Γαλλεὶμ· ἐπακούσεται ἐν Λαῖσα, ἐπαύσεται ἐν Ἀναθὼθ. Καὶ ἐξέστη Μαδεθηνά, καὶ οἱ κατοικοῦντες Γιββείρ. Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ ταμίμειναι. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ τὸ ὄρος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ὁ δεσπότης Κύριος Sabbath συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῆ ὕβριος συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται. » Σὺ μὲν οὖν, φησὶν πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἔση ἐλεύθερος καὶ παντὸς ἀπηλλαγμένος φόβου· ὁ δὲ φεύγων, πρότερον μὲν ἔξει εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί· εἶτα ἐκείθεν παρελεύσεται εἰς ἕτερον τόπον καὶ ἀποκαμῶν ἐνταῦθα τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀποθήσεται· ἔπειτα διαθήσεται ἐντεῦθεν ἄλλαχού· καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν καλουμένην πόλιν Σαούλ· εἶτα εἰς ἕτερον τόπον· καὶ οὕτως ἀσχημόνων, ἀφανῆς γενήσεται ὁ ἴσως ὑμεῖς δὲ παρακαληθήσεσθε, καὶ παραμυθίας τεύξεσθε, μηκέτι ὑποκείμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπεὶ γὰρ τοῦ μὴ φεύγειν καὶ καρτερεῖν τῆς πόλεως ἰσχυρῆ τὴν θυγατέρα Σιών, » δηλαδὴ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν

« Nolite putare quod venerim pacem mittere super A
 terram: non veni pacem mittere, sed gladium 66. »
 Gladius autem erat verbum oris ejus, quo terram
 et terrenos eorum, qui in ipsum crediderant, sensus de medio tollebat. « Et in spiritu per labia inter-
 ficiet impium. » Interficiet impium, atheos ac
 impios dæmones in spiritu increpans et procul abigens verbo per labia ipeius prolato; ita ut illi clament et dicant, « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos. Novimus te quis
 is, sanctus Dei 67. »

Vers. 5. « Et erit justitia cinctus lumbos suos, et veritate circumvolutus latera sua. » Quemadmodum enim rex zona aurea, et lapidibus pretiosis præcingitur, sic et ei qui in prophetia fertur zonam assignat justitiam et veritatem. His item Verbi deitas intelligi potest. Ipse quippe erat justitia, ut docet Apostolus his verbis, « Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia quoque et sanctificatio, et redemptio 68. » Ipse quoque Servator in Evangeliiis fixisse scribitur, « Ego sum lux, et veritas et vita 69. » hæc igitur, veritas scilicet et justitia ejus, qui ex radice Jessæ prodierat, constringebant latera et umbos in regio et militari habitu, sermone ejus contra occultos et invisibiles hostes apparatus declarante.

Vers. 6. « Et simul pascet lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit: et vitulus, et taurus, et leo simul pascent, et puer parvulus ager eos: et ros et ursus una pascentur, et catuli eorum simulant, et leo quasi hos comedet paleas. » Lupi quidem inter homines sunt viri rapaces: a nequitia vero sua resipiscent, ita ut cum agnis mitibus et mansuetis eorum animæ sub uno Ecclesiæ ovili de-
 jant. Alii vero longe immaniores, atque vehementer efferati viri, nihil a pardis discrepantes, belluæ ferocitatem deponentes, una cum hædis simplicioribus ac mitioribus accubabunt. Alii vero leoni moribus æquam similes, crudelitatem et voracitatem suam nutantes, una cum infantibus Ecclesiæ recens oris, quasi taurus et vitulus pascent, eodem cibo ex livinis Scripturis petito utentes. Quod si videas egros viros dignitate et præstantia in hac vita oriatos, in Ecclesia Dei cum pauperibus ex infima plebe congregatos, ne cuncteris dicere etiam hac ratione impletam esse Scripturam. Omnes itaque iam memoratos lupos, agnos, pardos, hædos, leones, vitulos et tauros, ut dicitur, puer infans get. Illud autem « ager, » quasi « congregabit, » dictum est. Quod ipsa re gestum perspicere licet is, qui præsulum multos vident in Ecclesia Christi, b animi simplicitatem et innocentiam, nihil ab infantibus discrepare: etsi tamen præfecti sint eorum, qui ab omni genere in unum congregantur. Num porro ait, « Et ros et ursus pascentur simul

αὐτοῦ λέγοντος, « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλ' ἔρχομαι μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ στόματος τοῦ, δι' οὗ τὴν γῆν καὶ τὰ γαστήρια φρονήματα τὰ αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνῆρει. « Καὶ ἐν κενύμασι χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβή. » Ἀνελεῖ τοίνυν ἀσεβῆ, ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι δαίμοσιν ἐπιτιμῶν τῷ κενύματι καὶ μακρὰν αὐτοῦ ἐλαύνων τῷ διὰ τῶν χειλέων ἐπιπροφερομένῳ λόγῳ ὡς βοῶν αὐτοῦ καὶ λέγων ἡμῖν καὶ σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸς κενύματα σαῖς ἡμᾶς. Οἴδαμεν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τῷ Θεῷ. »

« Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ἀσπίδα, καὶ ἀληθεία εἰλημένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. » Ἐπιγὰρ βασιλεὺς ζῶντι χρυσῇ καὶ λίθοις πολυτελείᾳ ἰσχυρῶνται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ προφητευόμενῳ ἀφορίζει τὴν ἐκαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἐπιγὰρ δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου καὶ αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ δικαιοσύνη, ὡς διδάσκει λέγων ἡσυχαστολογία. « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Καὶ ἡ δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκῶς ἀναγγέλλει. « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. ἵστανται τοίνυν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἔργῳ Ἰησοῦ περιεσφιγγόντων πλευρὰς καὶ ἀσπίδα ἡμῶν καὶ ἐν στρατιωτικῷ σχήματι, τὸ κατὰ τὸν ἄριστον καὶ ἀοράτων πολυτελείᾳ παράστῃ, μα ἀσπίδος τοῦ λόγου.

« Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνίον, καὶ παρδαλὶς συναναπαύσεται ἐρίφῳ καὶ κριτῶν καὶ ταύρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παῖδες μικρὸν ἄξει αὐτοῦ καὶ βοῦς καὶ ἄρκτος ἅμα βροσθήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἕσονται, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα. » Λύκοι μὲν εἰς τὴν ἀνθρώποις ἀρπακτικοί: μεταβαλοῦσι δὲ τῆς μακροχρονίας ὡς μετὰ ἀρνῶν ἡμέρων καὶ πράων τὰς ψυχὰς ἰσχυρῶν Ἐκκλησιᾶν ἀγελάσσει. « Ἄλλοι δὲ ὠμότεροι καὶ σφόδρα ἀπηγγνωμένοι ἄνδρες, οὐδὲν παρδαλῶν ἐπιφέροντες, τὸ τοῦ θηρὸς φοβερὸν ἀποθέμενοι, ἐπίμα ἅμα τοῖς ἀπλουτέροις καὶ ἀκεραιότεροις συναναπαύσονται. Καὶ λέοντι δὲ τοῦς τρόπους περιεσφιγγόντων ἄλλοι, τὸ ὠμόθυμον καὶ σαρκολόβον ἦθος ἐναλλόμενοι, ὁμοῦ τοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς, ὡς πρὸς τὸν ἄριστον καὶ μόσχον, βοσκηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θεῶν λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς (17). Εἰ δὲ πρὸς βασιλικούς ποτε ἄνδρας, ἀξιώματι καὶ ὑπεροχαῖς ἐκκατὰ τὸν βίον τετιμημένους, θεάσαιο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πενήτων καὶ εὐτελεῶν συναγομένους, μὴ ἔκνε λέγειν καὶ οὕτω πεπληρωσθαι τὴν Γραφήν Πάντας τοίνυν ὁμοῦ τοῦς ἀποδοθῆντας λύκους καὶ ἄρκτους, καὶ παρδαλῆς, καὶ ἐρίφους, καὶ λέοντας, καὶ μόσχους, καὶ ταύρους, παιδίον νηπίον ἄξειν λέοντι. Τὸ δὲ, « ἄξει, » ἀντὶ τοῦ, « συνάξει, » λέγεται Ἐργῶν δὲ ἔστι παραλαβεῖν καὶ τοῦτο, ὁρῶντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοῦς πλείστους τῶν προσιόντων δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπίον ἐπιφέροντας ὁμοῦ ὅσων ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γένους.

66 Matth. x, 34. 67 Matth. viii, 29. 68 I Cor. i, 30. 69 Joan. xiv, 6
 (17) Hunc item locum, paucis immutatis, exprimit Hieronymus, « Quod quotidie cernimus in Ecclesia, » etc.

ἰὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ βοῦς ἅμα βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ ἅμα ἔσονται τὰ κύνων, » κἀνταῦθα ἡμέρων τε καὶ εἰς γεωργίης ἐπιτηδείων ἀνδρῶν, καὶ ἄλλων ἀπηργιωτοῖς τρόποις, τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνίαν δια-

Σὺ οὖν πλουσίων τε καὶ πνήτων, πονηρῶν ἰγαθῶν παίδας ὄρων συγκροτούμενους ἐπὶ τῆς ἰίας, μαρτυρήσεις τῇ προφητεῖᾳ φησάση, μα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται. » Ὁ σαρκობόρος ἦν φύσιν λέων, ἀχύροισι τρεφόμενος ποιφάγου κην, ἀνθρώπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ψιλλῇ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς. γὰρ λανθάνων ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς, αὐτὸς ἂν ἰρὸς καὶ ὁ ψυχῶν τρέφιμος λόγος· ἡ δὲ τοῦτον λουσα λέξις τὸ δαχυρον.

ἰ παιδίον νήπιον ἐπὶ τραγῶν ἀσπίδων, καὶ ἦν ἐκγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. » τρώγλαι καὶ κοῖται ἀσπίδων καὶ τῶν τούτοις ἰτων εἰεν ἂν καὶ τὰ σώματα τῶν ὑπὸ δαιμόνων μένων, οἷς ἐμφυλιέονται τὰ ἐρπυστικά καὶ νεύματα ἐκκοιτάζετο, τρώγλαις ὡσπερ τοῖς τοῦ αἰσθητηρίοις χρώμενα. Ταῦτα δὲ τὸ Χριστοῦ ἀνήρ τις ἀπλοῦς καὶ τὴν κακίαν νηπιάζων, ἑωτέρος ἀπλαυῖνον δυνάμει, τὴν χεῖρα αὐτοῦ πὶ μὴδὲν κακοποιεῖν δυναμένοις διὰ τὸν ἐκ Ἰεσσαὶ προελθόντα· ὃς ἐξουσίαν ἐδίδου τοῖς παιδίοις πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

ἰ οὐ μὴ κακοποιήσουσι, οὐδὲ μὴ δυνήσονται ἰ οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἄγιόν σου. » Τοῦτο τὸ ὄρος τὸ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δεδηλωμέ-

ἰ ἄλλο τι ἐν τοῦ ἐπουρανίου καὶ εὐαγγελικοῦ φ' οὐ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐδόμηται. Ἴνα γοῦν μὴ τις τὸ ἐνταῦθα λεγόμενος νομίση εἶναι τὸ ἐν μέρει γωνίας τῆς Παλαιῆς Ἰουδαίας ὑπελημμένον, διασαφεῖ τὴν διάληξιν ἐπιφέρων· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψασας· » οὕτω σημαίνων τὴν καθ' ὅλης τῆς νῆς ἰδρυμένην Ἐκκλησίαν Θεοῦ, καὶ τὴν ἐν ἰρυττομένην εὐσεβῆ γνῶσιν, τὴν πᾶν τὸ ἀλμυκακίας τοῦ βίου, ὡσπερ πολλῶ τῶν βρύματι ἰζουσαν, καὶ πᾶσαν ψυχῆς μοχθηρίαν ἀποουσαν.

ἰ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαῖ ἰ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῶ ἔθνη ἰ καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. » Ἐν ἰδῶν τῇ ἡμέρᾳ, δῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸν προφητὸν χρόνον, οὗτος αὐτὸς ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ νόμιμος, μετὰ τὸ ἀναστῆναι, δηλονότι μετὰ τὴν ἰων ἀνάστασιν, οὐκ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, περ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ὁ τε τούτου διάδοχος, βραβεῖν γωνίας κρατήσει, τῆς δ' ἀπανταχοῦ γῆς ἰδὸ οὐδαμῶς θάνατον ὑπογράφει αὐτοῦ· ἀνάδὲ ὀνομάζει, καὶ δόξαν, καὶ τιμὴν. Τοῦτο γὰρ ἰλλος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους ἰας· ὃ θὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύς, ἰν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· « Πάτερ, δόξασόν

A et una erunt catuli eorum, » hic quoque mansuetorum, et ad animæ agriculturam idoneorum hominum, aliorumque moribus efferatorum, communionem describit. Tu ergo qui divitum et pauperum, improborum et bonorum filios in Ecclesia collectos vides, prophetiæ testimonium reddes, quæ ait, « Et simul catuli eorum erunt. » Leo itaque natura carnivorus, instar animalis herbivori palea nutritus, jure habeatur pro homine feroci ac inhumano, qui naturæ divinæ Scripturæ lectioni gaudeat. At enim mens in occulto latens, ipsum triticum ac verbum animabus alendis aptum; littera vero mentem et sensum complectens, palea fuerit.

B Vers. 8. « Et puer infans in foramina aspidum, et in cubilia filiorum aspidum manum injiciet. » Foramina et cubilia aspidum ac progenies eorum, fortasse corpora fuerint eorum qui a dæmonibus agitantur, ubi ceu in latibus et foveis reptiles illi et venenati spiritus cubant, corporeis sensibus ceu foraminibus utentes. Hos porro puer Christi, vir quivis simplex et malitia infans, Salvatoris virtute depellens, manum suam iis injicit, nihil mali inferre valentibus, propter eum qui ex radice Jessæ prodiit, qui potestatem filiis suis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici.

C Vers. 9. « Et non nocebunt, nec poterunt perdere quemquam in monte sancto tuo. » Hic est mons ille superius memoratus, nec alius, quam celeste et evangelicum verbum, in quo domus Dei et Ecclesia ejus ædificata est. Ne quis igitur hic memoratum montem, illum æstimet esse, quem Judæi opinantur, in angulo Palæstinæ situm, dicti mentem explicat ac subjungit, « Quia repleta est universa terra cognitione Domini, ita ut aqua multa operiat maria: » sic indicans Ecclesiam Dei per totum orbem stabilitam, piamque cognitionem in illa prædicatam, quæ totam nequitie hujusce vitæ salsuginem ceu magno aquarum fluctu inundet, et totam animæ nequitiam expurgat.

D Vers. 10. « Et erit in die illa radix Jessæ, et qui exsurgit imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt: et erit requies ejus honor. » In illa ergo die, ut palam est, in tempore a prophetia notato, hic ipse qui ex radice Jessæ surrecturus est, postquam surrexerit, id est, post resurrectionem ex mortuis, non Judæorum rex erit, neque perinde atque David ejusque successores, in parvo quodam angulo imperabit, sed in universam terram imperium obtinebit. Quare nusquam ejus mortem scripto tradit, sed requiem vocat, gloriam et honorem. Hic quippe Servatoris nostri erga homines œconomia finis erat: quod ipse Servator indicat in sua ad Patrem oratione his verbis: « Pater, glorifica

me gloria quam habui, antequam mundus esset A apud te. »

VERS. 11. « Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto et a Babylonia, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ex Arabia. Quia igitur propheta eum, qui ex radice Jessæ surget ad imperandum gentibus, vaticinatus est, adjecitque, « in eum gentes sperabunt; » Judaicum item genus necessario memorat in præsentī; ne quis suspicaretur eum, qui in prophetia fertur, populo ex circumcissione nihil utilitatis allaturum esse. Docet itaque, quo pacto « in die illa; » id est, tempore adventus qui in vaticinio enuntiatur, « adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi. » Pro quo Aquila, « Adjiciet, inquit, Dominus secundo manum suam, ad zelandum residuum populi sui; » Symmachus, « Adjiciet Dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui. » Quemadmodum enim afflictum Judaicum populum aemel ab oppressione liberavit, manu sua mirabillium effectrice per Moysen extensa: qua manu stupenda illa prodigia in Ægypti regione edidit; eodem modo iterum adjiciet manum suam, quasi secunda vice mirabilibus edendis operibus illam movens; ut residuum populi possideat, ac studiose conservet. Nam sive in Assyriorum regione, sive in Ægypto, in Babylone, in Æthiopia, in Elamitarum terra, ac in reliquis orbis partibus ex Judaica gente quidam dispersi essent: ex eorum numero eos qui in Christum crediderunt, ac secundum electionem gratiæ residuum effecti sunt, gloria afficiendos et studiose servandos esse dictum est. Quod sane ipsis operibus declaratum est: nam per discipulos et apostolos ipsius, ac per alios ex Judæis, qui Christi verbum susceperunt, Ecclesia Dei constituta est: per eos item Ecclesia gentium omnium coaluit, ac universis nationibus Evangelium traditum est: Deo signis, prodigiis, variisque virtutibus ac spiritu sancto per gratiarum divisiones testimonium suum addente. Eus autem qui verbum ab illis prædicatum acceperē, sub tutela sua Deus studiose fovet, et gloriosos apud omnes efficit.

VERS. 12. « Et levabit signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim. » Nam Christi discipuli his qui ex circumcissione erant, primo prædicantes, ex ipsis eos, qui crediderunt, congregarunt in Ecclesia Christi: qui sane olim perierant, ut Servator declarat his verbis, « Ite ad oves, quæ perierunt domus Israel. » Hæc porro fecerunt in quatuor alis sive plagis

70 Matth. x, 6.

με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, καὶ σοί. »

« Καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει ὁ Κύριος τὸ δεξιὰ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἂν καταλειφθῶν τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ Ἐλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. » Ἐπισημασθὲν τὸν ἀνιστάμενον ἐκ βίβης Ἰεσσαὶ ἀρξεν ἐν ἡμέρᾳ ἐθνη ἐλπιούσιν· ἀναγκαιῶς καὶ τοῦ Ἰουδαίου γένους μέμνηται διὰ τοῦ προκειμένου, καὶ τῆς ὑπολαβεῖν τὸν προφητευόμενον μηδὲν ὀφείλει ἐκ περιτομῆς λαόν. Διδάσκει τοίνυν, ὡς ἐν τῇ ἐκείνῃ, τούτεστι ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπισημασθῆναι θεσπιζομένου, « προσθήσει Κύριος τὸ δεξιὰ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθὲν τὸ Ἰουδαίου λαοῦ. » Ἐπισημασθὲν οὖν ὁ μὲν Ἀκύλας, « Προσθήσει, ἔφη, ὁ Κύριος δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειμμά τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Προσθήσει Κύριος ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Ὁμοίως γὰρ καὶ ἄλλοι ποτὲ ἐν Αἰγύπτῳ καταπονούμενον τὸν αὐτὸν λαόν ἠλευθέρωσε τῆς κακώσεως, τὴν χεῖρα αὐτοῦ παραδοξοποιῶν διὰ Μωϋσέως προσημασθῆναι τὸν αὐτὸν τρόπον προσθήσει πάλιν ἡ χεῖρα αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν λαόν αὐτὴν διὰ τὴν ὑπερτοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτῶν τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐπεὶ ἐν Βαβυλώνι, ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γῆς, ἐπεὶ ἐν τῇ γῆ τῶν Ἐλαμιτῶν, ἐπεὶ τῇ ἡμετέρῃ, διεσπαρμένοι τινὲς ἦσαν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ, τῶν αὐτῶν τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκέντας ἡμαρτῶν κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενομένων, ἔδειξε ὁ Θεὸς ποιήσιν ζηλωτοῦς εἶρηται. Ὁ δὲ καὶ ἰσχυρῶς τοῦ διὰ γὰρ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τὸν Χριστοῦ λόγον δαδεδυμένων, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνίσταται. Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἀπάντων δι' αὐτῶν ἀποστόλων καὶ τὸ εὐαγγέλιον πᾶσι διεδίδδοτο τοῖς ἔθνεσιν ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις, καὶ τέρασ, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ Πνεύματος ἁγίου μυστηρίοις καὶ ζηλωτοῦς ὁ Θεὸς ἐποίησε, καὶ κατὰ τὸν δόξους, τοὺς τὸν καταγγελλόμενον ὑπ' αὐτῶν λαόν παραδεχομένους.

« Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει αὐτὸν ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους λαόν συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πετερύγων τῆς γῆς. καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραὶμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἀπολούνται. Ἐφραὶμ οὐ ζηλώσει Ἰούδα, καὶ Ἰούδα οὐ θλίψει Ἐφραὶμ. » Πρώτοις γὰρ κηρύττονται ἐν Χριστῷ μαθηταὶ τοῖς ἐκ περιτομῆς, συνήθη οὖν αὐτῶν πεπιστευκέντας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν πάλαι ὄντας ἀπολομένους, καθ' ὃ ἐδίδασκον ἐν τῇ οἰκῇ Ἰσραὴλ. Ταῦτα δὲ ἐπραττον ἐν ταῖς πόλεσιν

ι τῆς γῆς, διατρέχοντες ἀνατολὴν καὶ δύσιν, καὶ μεσημβρίαν. Πρώτους μὲν οὖν ἐκείνοις ὄσαν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἔπειτα τοῖς λοιποῖς ἐκήρυττον. Διὸ λέλεκται· « Καὶ συνάξει πολλοτάτας Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διασπαρμένους » Τίς δὲ συνάξει ἢ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἢ ὁ ἐν κηρυττόμενος ἐκ βίβλης Ἰεσσαί; Συνήγοντό μίαν Ἐκκλησίαν, οὐκέτι διεστώτες, οὐδὲ μένοι ἀλλήλων, ὡς τὸ πρότερον.

ἢ πατασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλαμα προνομεύουσιν. » Ἐχρῆν τοίνυν αὐτοὺς, περινοστοῦντας, πάντως ποῦ καὶ τῆ διὰ θαλάσσης πορεύεσθαι. Ὅσπερ οὖν ἰπτάμενοι, ἢ καὶ τὸν διὰ θαλάττης δρόμον διήνουν· ὡς ἐν χρόνῳ πλείστοις ἔθνεσι τὸ εὐαγγέλιον κηρύσσοντες, οὐκ ἴσχυον κυβερνήταις, ἀλλ' ἐν οὖπῳ τὸν Χριστὸν παραδεδεγμένοις. Κατὰ τὴν καὶ τὴν θάλασσαν ἐπρονόμενον, οὕτω σημαίνοντος λόγου τὰς νήσους, ὅς ἐν παρόδῳ διερχομένους ἐν αὐταῖς τῆ σωτηρίῳ καθυπέταττον διέειπεν.

ι τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰδουμαίαν, ἢ Μωὰβ πρώτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν.

Ἄμμων πρώτοι ὑπακούουσιν. » Προνομεν οὖν, φησὶν, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἐν ἀνατολῶν ἱστοροῦνται γοῦν τινες αὐτῶν ἢς Περσῶν καὶ Ἰνδῶν διεληλυθῆναι χώρας. ἢ δὲ ἐδόκουν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφήτου οἱ, καὶ Μωὰβίται, καὶ Ἄμμωνίται, τὰ περὶ τῆς Ἀραβικῆς ἔθνη, πολέμια καὶ ἐχθρὰ τυγνοῦσιν παρ' Ἰουδαίους τιμωμένους, διὰ τὴν ἐκείνων εἰδωλολατρείαν· εἰκότως τούτων αὐτῶν εἰ μνήμην ὁ λόγος ἐποίησατο, ὡς καὶ αὐτῶν ἔσομένων τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κηρυχθεῖσαν εἰσέδειαν.

ἢ ἐρημώσῃ Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, βαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν τῇ βίβλῳ. » Αἰγύπτον μὲν τὴν αἰσθητὴν τῶν ἰσχυρῶν ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν· θάλασσαν δὲ καὶ ποταμὸν ἀλληγορικῶς ἐκδέχεσθαι· ἅπερ ἱερημωθήσεσθαι κατὰ τοὺς προφητευσμένους· ἐν οἷς προσθήσῃν εἰρηται ὁ Κύριος τοῦ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ἢ γὰρ προσθήκη προγενομένων πρᾶγμασιν ἕτερα ὁμοιότροπα ἐπιγενήσεσθαι ἰάται μὲν οὖν ἐπὶ Μωϋσέως ἢ χεῖρ τοῦ Κυρίου ἔγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· διήγαγε θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὰν, καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν, τὴν οὖσαν ἀλλοφύλων πρόνοιᾳ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαί ἢ αὐτῆς ἢ Κυρίου, προσθήκη ἀγαθῶν ποιουμένη, τοὺς οὖσους τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς κήρυκας τοῦ σωτῆρος εὐαγγελίου, Ἰουδαίους ὄντας καὶ ἐξ Ἰουδαίων ἔσους, ἐπιδόξους καὶ ζηλωτοὺς ἐπολεῖ καθ' ἑαυτοὺς οἰκουμένης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς οὖ, ἐνθα παρήσαν ἀκαλύτως, μηθενὸς ἐμποδιστικῆς εἰδωλολατρείας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ οὖς ἐξήσαν, φεύγοντες τὸν Φαραῶ καὶ τοὺς

A terræ: Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem percurrentes. Illis itaque primo evangelicum verbum tradiderunt, deinde reliquis gentibus prædicarunt. Quamobrem dictum est, « Et congregabit perditos Israel, et dispersos Judææ. » Quis congregabit, nisi apostolicus chorus, sive is qui ab illis prædicatur, ex radice Jessæ ortus? In una porro Ecclesia tunc congregabantur, non ultra dissiti, neque separati, ut antea.

Vers. 14. « Et volabunt in navibus allophylo- rum, mare simul prædabunt. » Oportuit igitur eos, postquam gentes circumquaque adierant, etiam maris itinera emetiri. Quasi volantes igitur quam celeriter cursum maris conficiebant, ita ut brevi quamplurimis gentibus Evangelium prædicarent. Et sane modo pedibus, modo mari iter agebant; non Judæis gubernatoribus usi, sed viris, qui nondum Christum susceperant. Hac vero ratione etiam maria prædabantur; his significantur insulæ quarum incolæ dum in transcurso peragrarent, salutari doctrinæ subjiciebant.

« Et ens qui sunt ab ortu solis, et Idumæam: et in Moab primo manus injicient. Filii Ammon primi obedient. » Prædabuntur, inquit, Christi discipuli etiam eos qui ab ortu solis sunt: narratur quippe eorum quosdam usque ad Persarum et Indorum regionem penetrasse. Quia vero prophetæ hujus tempore, Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ, gentes illæ Arabicæ, circa Judæam positæ, inimici et hostes videbantur esse Deo penes Judæos culto, ob absurdam quam fovebant idololatricam; jure ac merito ii nominatim commemorantur, utpote qui piam religionem ab apostolis annuntiandam suscipiuri sint.

Vers. 15. « Et desertum reddet Dominus mare Ægypti: et injiciet manum suam super flumen in spiritu vehementi. » Ægyptum quidem, sensilem illam Ægyptiorum regionem esse necessario confitendum est; sed mare et flumen ejus allegorice accipienda: quæ in tempore a prophetia indicato vastanda fore ait: quando Dominus adjecturus dicitur, ut ostendat manum suam. Etenim adjectio, jam peractis rebus alia similia addenda esse significat. Olim quidem Moysis tempore manus Domini filios Israel eduxit ex Ægypto, per mare Rubrum traiecit, et induxit in terram promissionis, quæ prius allophylo- rum erat. Nunc autem per eum, qui ex radice Jessæ prodiiit, ipsa Domini manus, bonorum accessionem afferens, apostolos Salvatoris, et salutis Evangelii præcones ipsosque Judæos et ex Judæis profectos, gloriosos et æmulatione dignos per totum orbem effecit; imo etiam in ipsa Ægypto, quo libere illi, nemine obstante, peragrabant, et ad Ægyptiacam idololatriam evertendam ultro citroque permeabant. Ac illi quidem Moysis tempore, fugientes Pharaonem et Ægyptios, exierunt; discipuli autem Christi ingressi sunt in Ægyptum

spontanei salutaris verbi præcones. Illis tempore Moysis mare sensili more divisum, aqua vero Ægyptii fluminis in sanguinem mutata est; at bonorum accessio memoratis temporibus facta, mari quidem Ægyptio vastationem, flumini vero eorum extremam siccitatem minatur; ut Evangelii præcones nullo obice Ægyptiorum regiones circum-eant, ac multorum quidem deorum superstitionem evertant; Dei autem qui supra omnia est, et Christi ejus ex radice Jessæ prodeuntis, notitiam tradant. Observandum autem est quo pacto non regionem Ægypti, sed mare vastaturus esse Dominus dicatur, Scriptura copiosam idololatriæ varietatem his indicante. Pro illo autem, « Desertum faciet Deus mare Ægypti; » tres alii similiter interpretati sunt, « Et anathematizabit Dominus linguam maris Ægypti. » Si itaque malitiæ hujus vitæ colluvies mari comparatur, vide annon merito atheorum Impiorumque hominum linguam qui olim Deum ignorabant, ut sic Pharaon declarabat, « Non novi Dominum, et Israel non dimittam, » anathematizaturus Dominus esse dicatur secundum tres interpretes; ut ne ultra Ægyptiaca lingua superstitionis errorem confirmarent; sed eloquia Dei proferre, ac jurare in nomine Domini Sabaoth ediscerent, quod futurum esse in sequentibus sermo declarat. Sic porro anathematizata est Ægyptiaca maris lingua, ut malignorum, quos illi colebant, dæmonum oracula penitus silerent, divinationesque, ac malæ artes, quas præstigiatorum opera exercebant, prorsus cessarent: quæ omnia impleta sunt post prædicationem evangelicam Ægyptiis factam. Inde vero etiam penes nos tota eorum, qui apud Ægyptios dii existimabantur, extincta virtus est: atque omnium improborum et atheorum, qui per totum orbem Ægyptiaco similem idololatriæ morem sectabantur, illud olim exundans et fluctibus agitatum mare, extremam passum est vastitatem.

« Et injiciet manum suam in flumen in spiritu vehementi, et percutiet septem canales, ita ut transeant per illud calceati. » Spiritum vehementem dicit eum, qui primus Ægyptiorum regnum evertit, Romanorum ducem. Septem vero canales, si animo perpenderit, sic intelliges, olim quidem unius fluvii maximum alveum fuisse, quo Ægypti regia indicabatur: ea vero omnibus circum gentibus imperabat: illa autem soluta et eversa, quosdam regulos in partes distributam eam obtinuisse: quorum alii quidem Libycas partes administrabant; alii separatim Thebæorum tractus, alii Ægyptum et Alexandriam. Et ex his alii quidem præfecturis exornati sunt, quibus publicarum et politicarum rerum cura concredita fuit; alii vero bellicorum ordinum duces effecti: et hi omnes a majori potestate ad privatam conditionem redacti, casualibus jure collati sunt, ad

A Αἰγυπτίους· οἱ δὲ Χριστοῦ μαθηταὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον αὐτόματοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου. Καὶ τοῖς μὲν ἐπὶ Μωϋσέως διήρητο ἡ θάλασσα εἰς αἶμα· τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Αἰγυπτίου ποταμοῦ μεταβλήθη εἰς αἶμα· ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν προσθήκη ἐπὶ τῶν ἐπιπέπτων χρόνων τῇ μὲν θαλάσῃ ἐρημίαν ἐπέθηκε ἐπὶ τῆν Αἴγυπτον, τῇ δὲ ποταμῷ αὐτῶν παντελῶς ἐπέθηκε πρὸς τὸ δίχα τινὸς κωλύματος τοῦ σωτηρίου. Ἐργασίας κήρυκας περιελθεῖν τὰς Αἰγυπτιακάς καὶ ἀνατροπὴν μὲν τῆς πολυθέου αὐτῶν ἐπιπέπτης ἐργάσασθαι, τοῦ δὲ ἐπὶ πάντων θεῶν αὐτοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ προελθόντος, ἀνατροπὴν τὴν γίνεσθαι. Θεωρητέον δὲ ὅτι ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν εἰς αἶμα· ὁ Κύριος ἐρημώσῃ, τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας τῶν θεῶν οὕτω δηλουμένου. Ἄντι μὲντοι τοῦ, Ἐργασίας Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, οἱ τρεῖς ἄλλοι ὡς ὅπως ἠρμήνευσαν· « Καὶ ἀναθεματίσει τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. » Εἰς αὐτὴν πλήθη τῆς κακίας τοῦ βίου θαλάσσης ἐπέθηκε ὅρα εἰ εὐλόγως τὴν τῶν ἀθέων καὶ ἀπειθῶν γλῶσσαν, τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἐπὶ λέγων ὁ Φαραὼ, « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστελῶ, » ἀναθεματίσει λέγεται κατὰ τοὺς τρεῖς ἐρμηνευτὰς· ἡ γλῶσση τῆ Αἰγυπτίας τὴν δευσιδαίμωναν ἀφαιρῶσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ ἠμάρτηματα ἐν τῷ ὄνοματι Κυρίου Σαβαώθ· ὃ δὲ ἀπειθεῖν ἐσεσθαι θεοπίπτει. Οὕτω δὲ ἀναθεματίσει τὴν Αἰγυπτίας θαλάσσης ἡ γλῶσση, ὡς ἀνατροπὴ τῆς παρ' αὐτῆς πάλαι τιμωμένων πονηρῶν ἐπιπέπτης χρηστέρια καὶ τὰ μαντεία· λελύθη δὲ τὸν καὶ τὰς δι' ἀνδρῶν γοήτων κακοτεχνίας· ὃ δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπληροῦτο μετὰ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν τὸ κηρυχθὲν Αἰγυπτίους. Ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν τῶν παρ' Αἰγυπτίους νενομισμένων ἐπιπέπτης πᾶσα δύναμις ἀπέσθη, καὶ πάντων δὲ τῶν ἀπειθῶν καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Αἰγυπτιαζόντων κατὰ τὸν ὅμοιον τῆς εἰδωλολατρίας τρόπον ἢ ποτὲ πλημμυροῦσα καὶ κυματομένη θάλασσα τὴν ἐσχάτην πέπονθεν ἐρημίαν.

« Καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βιαῶ, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰς ἑπτὰ ὁδοὺς ὡστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήματι. » Περὶ βίαιον εἶπε τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγυπτίων Ῥωμαίων ἄρχοντα. Διὰ δὲ τῶν ἐπιπέπτης ἀρχῶν νοήσεις ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς πάλαι ἐπὶ ἐνὸς ποταμοῦ ρεῦμα μέγιστον, δι' οὗ τὸ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῖον ἐδηλοῦτο, τῶν αὐτῶν πάντων ἐπιπέπτης ἐκράτει· παταχθέντος δὲ ἐκεῖνου καὶ λυθέντος, Ῥωμαῖοί τινες ἄρχοντες αὐτῶν κατὰ χρόνους ἐγένοντο· οἱ μὲν τὰ Λιβύων διέποντες μέρη, οἱ δὲ ἀφωρισμένως τὰ Θηβαίων, οἱ δὲ αὐτῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξάνδρειας. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἡγεμονίας τετιμωμένων δημοτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἐπαρτισμένοι τὴν φροντίδα· οἱ δὲ ἀφωρισμένως ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καθηγοῦνται ταγμάτων· καὶ οἱ πάντες ὑπὸ τῆς μείζονος ἐξουσίας ἐπὶ τὰς δηλοῦσας ἀρχὰς προαγόμενοι· κάπειτα ἰδιωτεύοντες, ἢ

εικότως παρεβλήθησαν, ὡς ἐν παραθέσει τοῦ Α
 λημμυροῦντος αὐτοῖς ποταμοῦ, λέγω δὴ τοῦ
 ου, ὅς δὴ τὴν πᾶσαν ἀθρόως αὐτὴν τε Αἴγυ-
 πὸν τὰ ἀμφὶ ταύτην ἔθνη ἐνὶ βεῦματι περι-
 μῆ δυνάμει βασιλικῆ κατακρατοῦσιν τῶν

A comparationem fluminis apud illos ex unius
 regii dico, quod omnem una Ægyptum, ac simul
 gentes circumpositas, uno alveo inundabat, una
 regia potestate in universos dominatum obti-
 nente.

ἔσται δίοδος τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν
 ρ· καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε
 ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὡς βαθὴν εἶναι τοῦ
 τὴν Αἴγυπτον τοῖς τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον
 νοσοῦσι, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς ἐνισταμένου,
 κωλύοντος. Διόπερ ὡς μηκέτι συν-
 τῆς Αἰγυπτίων βασιλείας, ὡς δὲ τῆς δαιμονι-
 εργείας τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποσθεσίσεως, τὸ
 αὐτὸ εὐαγγελικὸν ἐπὶ σχολῆς αὐτοῖς ἐπηγ-

VERS. 16. « Et erit transitus derelicto populo meo
 in Ægypto : et erit Israeli, quasi dies, qua exivit
 ex Ægypto ; » ita ut deinceps Ægyptus Evangelii
 Christi præconibus pervia sit, nullo obstante vel
 ingressum prohibente. Quapropter, utpote jam
 sublato Ægyptiorum regno, ac dæmonica opera-
 tione apud ipsos exstincta, evangelica prædicatio
 quiete annuntiabitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογῆσω σε,
 (18) Ὡς γὰρ ὁ Μωϋσέως λαὸς διέβη ποτὲ τὴν
 ἐν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· εἶτα μετὰ τὴν
 ἡν ὤψθην ἦσαν λέγοντες, « Ἄσωμεν τῷ Κυ-
 κέως γὰρ δεδύξασται· » τὸν αὐτὸν τρόπον
 ροφητεύμενοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγε-
 λῆται ὄντες οἱ ἐκ τοῦ παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους
 ἰθένητες, ἀκώλυτον ποιούμενοι τὸν δρόμον,
 ἀν διατρέχοντες τὴν Αἰγυπτίων χώραν, καὶ
 ἰς μὲν κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς
 αἷς αὐτῶν, ἐκκλησίας δὲ Χριστοῦ συν-
 ; ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, καινὸν ἄσμα,
 ; τοῖς ἐπὶ Μωϋσέως, ἐδίδασκον ἄδειν τοὺς δι-
 φελουμένους. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικὸν ὄψθην
 ἡν, φάσκοντος διὰ τοῦ προφητικοῦ λόγου·
 ρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογῆσω σε, Κύ-
 ; ὡργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν
 ἡλέησάς με· »

ὁ ὁ Θεός μου, Σωτῆρ μου, πεποιθὼς ἔσομαι
 ῖ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου καὶ
 ρ μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, »
 κρακατιῶν ἐνταῦθα διέξεισι. Τὸ γοῦν, « ὡργί-
 οι, » ἐξομολόγησιν προτέρων ἁμαρτημάτων
 σιν· ὧν ἕνεκα Θεοῦ ὀργῆς ἦσαν ἄξιοι πρὸς
 ηρίου κλήσεως οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ, « Ἄπ-
 ρ τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἡλέησάς με, »
 ἔ τὴν κλήσιν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἄφεσιν τῶν
 μάτων σημαίνει. Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια
 οῦ Χριστοῦ γενομένη καὶ αὐτοῖς Αἰγυπτίοις,
 ; τοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραδεδεγμένοις,
 λύσιν καὶ ἁμαρτιῶν συγχώρησιν ἐδωρή-

ἔ ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν
 τοῦ Σωτηρίου. » Πάλιν ἀλληγορικῶς ἐνταῦθα
 τῆσον τὸ ὕδωρ καὶ τὰς πηγὰς τοῦ Σωτηρίου.
 δὲ ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Σωτῆρος· « Εἰ
 ;, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω· ὁ πιστεύων
 « καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, » ποταμοὶ ἐκ τῆς κοι-
 τοῦ βεῦσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Πηγαὶ τοίνυν
 od. xv, 1. ⁷² Joan. vii, 37.

Hæc item Hieronymus, sed brevius exprimit.

CAPUT XII.

VERS. 1. « Et dices in die illa, Benedicam te, Do-
 mine. » Quemadmodum enim Moysis populus mare
 Rubrum, quasi per aridam, olim trajecit : ac post
 transitum, canticum canebant dicentes, « Cantemus
 Domino, gloriose enim glorificatus est⁷¹ » sic et
 evangelistæ Salvatoris nostri qui in prophetia fe-
 runtur, iidem ipsi videlicet qui ex tota Judaica
 gente relictæ fuerant, cum nullo obstante cursum
 suum perficerent, ac totam Ægyptiorum regionem
 pervaderent, Judæis quidem Evangelium prædican-
 tes in synagogis, ex gentium vero conversione Ec-
 clesias Christi constituentes ; canticum novum,
 perinde atque illi tempore Moysis, canere doce-
 bant eos, qui opera sua fructum perceperant ; hoc
 scilicet canticum olim a Domino per propheticum
 sermonem præannuntiatum : « Et dices in die illa,
 Benedicam te, Domine, quoniam iratus es mihi, et
 avertisti furorẽ tuum, et misertus es mihi. »

VERS. 2. « Ecce Deus meus, salvator meus, fidu-
 ciam habeo in illo, et non timebo : quia gloria
 mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in
 salutem, » et quæ sub hæc prosequitur. Illud ergo,
 « iratus es mihi, » pristinorum peccatorum con-
 fessionem exhibet : quorum causa Ægyptii ante
 salutarem vocationem ira Dei digni erant ; illud
 autem, « Avertisti furorẽ tuum a me, et misertus
 es mihi, » peccatorum remissionem, illis post voca-
 tionem concessam, significat. Nam gratia et veri-
 tas per Jesum Christum facta, cum ipsis Ægyptiis,
 tum omnibus iis, qui Filium Dei susceperant, vin-
 culorum solutionem, et peccatorum veniam dedit.

VERS. 3. « Et haurite aquam cum gaudio ex fon-
 tibus Salutaris. » Hæc item, tam aqua, quam fon-
 tes Salutaris, allegorice sunt accipienda. Hæc porro
 intelligas ipso Servatore dicente, « Si quis sitit,
 veniat ad me, et bibat : qui credit in me, » sicut
 dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent
 aquæ vivæ⁷². » Fontes igitur Salutaris, sermones

evangelici sunt, ex Spiritu sancto ceu imbres A σωτηρίου λόγοι εἰσὶν εὐαγγελικοί, ἐξ ἁγίου πνεύματος ἀνωμβρωμένοι.

Vers. 4, 5. « Et dices in die illa, Hymnis celebrate Dominum, clamate nomen ejus : annuntiate gentibus gloriosa ejus. Mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. Hymnis celebrate nomen Domini, quia excelsa fecit : annuntiate hæc in universa terra. » Illud, « dices, » chorum evangelistarum Salvatoris nostri compellat. In illa, inquit, die, scilicet tempore in prophetia significato, tu præco salutaris Evangelii, Ægyptiis qui prædicationem susceperint, dices, « Hymnis celebrate Dominum, clamate nomini Domini, annuntiate in gentibus gloriosa ejus : mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. » Hæc quippe tu, chorus apostolicus, cum discipulos docebis tuos, proferes, præcipiens illis, ut ne sileant ; sed salutaris beneficii gratiam omnibus annuntient, clementique ut audiantur.

Vers. 6. « Exultate et lætamini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est sanctus Israel in medio ejus. » Jam pluribus traditum est Sionem esse evangelicum verbum, in quo Ecclesia Dei ædificata est. Quoniam igitur sanctus Israel in medio Ecclesie exaltatus est ; jure, inquit, exultate et lætamini jui in illa estis, utpote qui sanctum Israel in medio vestrum habeatis ; secundum promissionem ab ipso factam his verbis, « Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum »⁷².

CAPUT XIII.

Vers. 1, 2. « Visio, quam vidit Isaias filius Amos, contra Babylonem. Super montem campetrem levate signum, exaltate vocem ipsis : ne timeatis, advocate manu, aperite, principes. » Vatinatus ea quæ in adventu Christi futura sunt, illud inquit argumentum contra Babylonem : deinde secundum addit de Philistæis ; postea tertium contra Moabitidem, hinc contra Damascus, et post hæc sequitur visio Ægypti ; sextum deinde, visio Jerusalem, sub hæc, assumptio Arabiæ ; quam excipit visio vallis Sion, demum visio Tyri. Hæc porro de eadem prophetiæ mutuo cohærent, de alienigenis gentibus prolata, quibuscum vallem Sionis complectitur, cum alienigenis Judaicum item populum vocans. Cur autem horum tantum quasi ex sorte quadam meminit, aliarum vero gentium minime ? Respondemus nullas alias tunc temporis Judæorum populo infestas fuisse, nisi supra recensitas, quæ frequenter contra illos insurgabant : modo quidem Jerusalem expilantes, modo eorum regionem vastantes. Quamobrem eos, qui obsidebantur, necessario Scriptura docet ea, quæ obsidentibus eventura erant. Ipsi vero cum scientiam per Christum conciliandam, tum bonorum promissiones annuntiat : omnibusque universim de judicio Dei verba facit, omnes homines cohortans ad pie viventium, Dei tribunalis memores. Primam igitur visio-

⁷² Matth. xviii, 20.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ὑμνεῖτε καὶ βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγεῖλατε τοῖς ἔθνεσιν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψώθη ἐν τῇ ἐκείνῃ ἡ γλῶσση αὐτοῦ. Ὑμνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψώθη ἐν τῇ ἐκείνῃ ἡ γλῶσση αὐτοῦ· ἀναγγεῖλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῆ. »

« ἐρεῖς, » προσφωνεῖ τῷ χορῷ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. Ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ λαθὴ ἐν τῷ προφητευομένῳ, ἐρεῖς σύ, ὁ ἁγίος σωτηρίου εὐαγγελίου, τοῖς τὸ κήρυγμα κηρύττοντες Αἰγυπτίους. « Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα Κυρίου· ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· μνησθεσθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ σύ, ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, ἐκείνῃ ὑπὸ τῶν μαθητευομένων, ἐρεῖς, παραγγέλλων ἵνα μὴ σιωπᾶν· ἐξαγγέλλειν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ εἰς τὸν βοᾶν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας τὴν χάριν.

« Ἀγαλλισθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ ἠσπασμένοι Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Ἡ δὲ διὰ πλείονων Σιών ἀπεδόθη ὁ εὐαγγελιστῶν λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐκτίθηται. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ὑψώθη ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, εὐκότως ἀγαλλισθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ ἐν αὐτῇ· ἅτε δὴ μέσῳ αὐτῶν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν ἐκτίθησιν αὐτὸς πεποιθῆται φήσας· « Ὅπου εἰσὶν οἱ συναγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκείνῃ ἡμετέρα αὐτῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

« Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἰσαίας υἱὸς Ἀμὸς καὶ Βαβυλωνίου. Ἐπὶ ἔρους πεδινῶν ἄρατε σημεῖον ἐπὶ τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Καὶ μετὰ τὴν θεοπισθέντα τὰ ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἠρησόμενα ἑτέρας ἀρχεται ὑποθέσεως τῆς κατὰ Βαβυλωνίου· εἰθ' ἐξῆς δευτέραν τίθησι τὴν κατὰ Φιλιστιαίων· μεθ' ἣν τρίτον ἐστὶ τὸ κατὰ τῆς Ἰερουσαλῆμ τῆς ἐκείνης· εἰθ' ἔκτον τὸ κατὰ Λαμασκου, καὶ μετὰ ταῦτα ὄρασις Αἰγύπτου· εἰθ' ἕκτον τὸ ὄραμα τῆς Ἰερουσαλῆμ· εἰθ' ἕκτον τὸ ὄραμα τῆς Ἰερουσαλῆμ· εἰθ' ἕκτον τὸ ὄραμα τῆς Ἰερουσαλῆμ· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐπὶ τῆς Ἰερουσαλῆμ. Δέκα δὲ αὗται καὶ συναγμένοι τυγχάνει προφητεῖαι περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων, αἷς καὶ τῆς φάραγγα Σιών συμπεριελήφθη, τοῖς ἀλλοφύλοις τῶν τῶν Ἰουδαίων συγκαλέσας λαόν. Τί δὲ ποιοῦτων μόνων ὡσπερ ἀποκληρωτικῶς μέμνηται, καὶ δὲ καὶ ἑτέρων ἔθνων ; Ἐροῦμεν, ὅτι οὐδένας ἔτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρηγόχλου τοῖς Ἰουδαίους ἔτι καταλεχθέντες, συνεχῶς αὐτοῖς ἐπανισταμένοι· ἵνα ποτὲ μὲν τὴν Ἰερουσαλῆμ πορθοῦντες, ποτὲ δὲ τὴν γῆν αὐτῶν δηρῶντες. Διόπερ ὁ λόγος τοῖς ποιηταῖς ἀναγκαστικῶς εἰδίδασκε τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς πολιορκουσι. Γνώσιν δὲ αὐτοῖς τὴν διὰ τὸν Χριστὸν καὶ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας εὐαγγελίζεται· κηρύττει τε καθολικῶς τοῖς πᾶσι τὸν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χρίσεως λόγον, προτρέπων ἅπαντας ἀνθρώπους ἵνα

ne. i. mundi, vocat : quibus assumptis et ad promissa A deductis, in reliquas gentes a sinistris repertas, ignis comminatio inferitur.

Vers. 6, 7. « Ululate, prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit : turbabuntur legati, et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. » Nondum ergo, ait, instant ea quæ in comminatione seruntur; sed quamprimum ventura sunt. Quare prævertentes illa, fletu, laments et ululatu Deum placantes, mala avertite a vobis : jamjam enim prædicta dies iræ Dei aditura est. Legatos autem hic fortasse vocat eos, qui dictis atheorum patrocinantur : atque eos qui idololatriæ errorem tuentur, necnon doctores atheorum et impiorum dogmatum, quos recensita omnia invadent.

Vers. 10-12. « Nam stellæ cæli, Orion et omnis ornatus cæli, lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Et perdam injuriam iniquorum et contumeliam superbiorum deprimam. » Etenim consummationis tempore neque sol, neque luna, neque stellæ, iis, qui castigationi et supplicio tradendi sunt, impiis lucem suam dabunt. Luminaria autem a ministerio suo amota ad aliam melioremque sortem transibunt, quasi regenerationem quamdam consequutura, neque ultra corporum vanitati servientia; sed liberata a servitute corruptionis, secundum apostolicum verbum. Cælum itaque vocat aut cælestes potestates, aut ipsam creaturam, una cum Deo indignantem super insania, arrogantia et impietate.

Vers. 13, 14. « Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans, et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum convertatur : et homo ad regionem suam fugiet. » Fugient quippe illi, ut dexteram quidpiam assequantur, vel ut perflugium apud quempiam ex notis inveniant : sed non invenient :

Vers. 15. « Non erit enim qui congreget eos. D Nam qui captus fuerit, opprimetur, et qui congregati sunt, gladio cadent. » Quamvis, ait, eorum quidam fuga salutem consequi conentur, hi quoque capti faciles erunt, non damis perfectis salientibus, quæ levem velocemque cursum habent, similes; sed damulis.

Vers. 16. « Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domus eorum vastabunt, et mulieres eorum habebunt. » Perinde atque viros supplicio affectos, mulieres quoque irreligiosas et impias, quæ prolem ediderant, paribus cruciatibus afficient : quemadmodum et filios eorum impios, quorum animæ, quantum ad mores, parentibus malitia similes sunt.

αὐτοῦ τοὺς ἐκ δεξιῶν πρῶτους ἐπὶ τῆν ἄλλων βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου ὡν παραλήθηνται καὶ εἰσαχθέντων ἐπὶ τῆν λίαν, ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ ἐν τοῖς ἀριστοῦς θετόμενα ἢ ἀπειλή τοῦ πυρὸς ἐξενήκεται.

« Ὑμῶν γὰρ ἕξις γὰρ ἡμέρα Κυρίου, καὶ τριβὴ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πάντες ἐκλύθησονται, καὶ πάντα ψυχὴ ἀνθρώπου ἐκταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὄντινες κίβησιν, ὡς γυναῖκες τιτωώσας. » Οὕτως αὖτε ἐπέστη τὰ ἐπιληθμένα μέλλει δὲ εἶναι καὶ πρόσθεντες, κλαυθμῶ καὶ θρήνη, καὶ ἐπιλήθηνται αὐτῶν κακὰ μέλλει γὰρ ἡμεῖς ἡμέρα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπίστασθαι. Ἡ γὰρ ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς προϊσταμένους τῶν ἐκείνων λόγων, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας ὑπὲρ τῆς αἰῆς τριβῆς πλάνης, τοὺς τε διδασκαλοὺς τῶν ἁσεβῶν δογμάτων, οὓς μεταλλεύονται ἐν κινήσει πάντα.

« Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ ἦμος πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ αὐτὸς οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ἡ κορυμνὴ ὄψις κακῆ, καὶ τοῖς ἀσεβῆσι ἐκ τῆς αὐτῶν καὶ ἀπολώσθουσι ἄνθρωποι, καὶ ἡ ἡφάνων ταπεινώσονται. » Κατὰ γὰρ τὸν αἰῶνα καίρων οὐδ' ὁ ἥλιος, οὐδ' ἡ σελήνη, οὐδέ τις τῶν κολάσει καὶ τιμωρίᾳ παραδοθησάτων ἐπὶ τῶν αὐτῶν φῶς οὐ δώσουσι. Μεταβλήσονται καὶ ἡ φωστῆρες ἀπὸ τῆς ἐαυτῶν ὑπηρεσίας ἐκ τῆς ἕξουσιν κρείττονα λῆξιν, ὡς περ τινὲς ταπεινωθήσονται, καὶ μηκέτι μὲν τῆ τῶν ταπεινωθῶντων ματαίωσονται, ἐλευθεροῦμενοι δὲ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορῆς, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον Οὐρανὸν τοιγαροῦν λέγει ἡ τῆς οὐρανιας ἀνάγκης ἡ καὶ αὐτὴν τὴν κρίσιν συναγανακτούσων τῶν ἐπὶ ἀπονοίᾳ, καὶ ἀλαστονείᾳ, καὶ ἀθεότητι.

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι ὡς θήματα φεῦγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ εὐκταῖς ὁ συνάγων ὡστε ἀνθρώπων εἰς τὸν λῶν ἐπὶ ἀποστραφῆναι, καὶ ἀνθρώπος εἰς τὴν χεῖρα ἐπὶ φεύσεται. » Φεύξονται μὲν γὰρ οἱ φεύγοντες, ἐπὶ τινος τυχεῖν, ἢ καταφυγὴν εὐράσθαι παρὰ τῆς τιμωρίμων, οὐ μὴν εὐρήσουσι.

« Οὐκ ἔσται γὰρ ὁ συνάγων αὐτούς. Ὡς γὰρ ἀλῶ, ἠττηθήσεται, καὶ οἵτινες συνηγμένοι εἰς σούονται μαχαίρα. » Ἐάν τινες οὖν, φησὶν, ἐν αἰσὶ πειραθεῖεν φυγῆ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι καὶ τοι εὐάλωτοι γενήσονται, οὐ δόρυκοις τελείως ἀποδῶσι, κοῦφόν τε καὶ ταχὺν ποιούμενοι τὸν ἐπὶ εὐκταῖς, ἀλλὰ δορυκαλοῖς.

« Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥήξουσιν ἐνώπιον εὐκταῖς καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι, καὶ τὰς τῶν ναϊκῶν αὐτῶν ἔξουσιν. » Ὁμοίως γὰρ ἀρατοὺς τῶν ζομένων ἀνδράσι καὶ τὰς τούτων γυναῖκας ἀσεβεῖς καὶ ἀσεβεῖς καὶ τὰς γειναμένας ταῖς ἰσῆς ὑποβόλοισι τιμωρίας, ὡς περ οὖν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐπὶ ἀσεβῆ, τὰς οἰκίας, καὶ τῆ τῶν τρόπων αὐτῶν μαχίριζ ἔξοικειωθείσας καὶ παρομοιωθείσας ψυχάς.

οὐ ἐπεγερώ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογί-
 ιργύριον, οὐδὲ χρυσοῦ χρεῖαν ἔχουσι, τοξεύ-
 ιανίσκων συντρέφουσι. » Μέγα μὲν γὰρ αὐ-
 ταὶ τοξείαις τὸ φύσημα, καὶ τὸ εὐτεχνές ἐν
 ποιῶνται περὶ πολλοῦ· ἀλλ' ἤτους ἔσονται
 ῥῶν. Σκληροὶ δὲ οὕτω καὶ ἀφιλοκτίρμονες
 ἤκότες, ὡς μὴδὲ τῆς ἐλεεινῆς ἡλικίας φειδῶ-
 ῖ τινα. Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ, « Ἴδου ἐπε-
 ἴν τοὺς Μήδους, » μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας
 ἀνάγραφτος οὖσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ
 ἀ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφεμένοις, τοῖς
 ἱηδικὰ ἱστορηκόσιν· ὧν καὶ ἡμεῖς πλείστας
 μεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθείσιν ἡμῖν Χρο-
 υγγράμμασι. Φαίνονται τοίνυν Μῆδος τὴν
 ὡν καθελόντες ἀρχὴν· τούτους τε Κῦρος ὑπο-
 Περσῶν βασιλεὺς πρῶτος, ὁ καὶ τὴν αἰχμα-
 ῶν Ἰουδαίων ἀνείλε· καὶ θοὺς ἐξουσίαν τοῖς
 αὐτῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανέναι χώραν, καὶ
 ἐν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ.

ἔσται Βαβυλῶν, ἣ καλεῖται ἐνδοξος ἀπὸ βα-
 βυλῶν, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σό-
 δὴ Γόμορρα, οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν
 ἰ Ἀοίκτητος δὲ καὶ παντελῶς ἔρημος εἰσέτι
 ἔσται ἡ Βαβυλῶν· μάρτυρες δὲ τούτων οἱ
 ἰστων ἐκείνων πρὸς ἡμᾶς ἀφικνούμενοι.

οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν
 οὐδ' οὐ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν Ἄραβες, οὐδὲ
 οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ. » Οὕτω δη-
 ν, ὡς οἶμαι, τῶν παρ' ἡμῖν καλουμένων Σα-
 ρακηνῶν, οἱ, τὰς πραγματείας ποιούμενοι, καὶ ἐπ'
 ἰθυλῶνος τὸ παλαιὸν ἐσκηνοποιῶντο. Φευκτὸς
 καὶ τοῖς ὁμόροις, καὶ τοῖς ἐξ ἔθνους μακροῦ
 οὔσιν αὐτὴν, ὡς μὴδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ
 ἰ κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν
 ἀ τοι τὸ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰστέον δὲ,
 ἀρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα
 πυρίων καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμόμενα ἔρημον,
 ὀνομάζει· γείτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων

ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία· καὶ ἐμπλησθή-
 ῖ οἰκίαι ἤχου· καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρή-
 δαιμόνια ἐκεῖ ὄρχήσονται, καὶ ὀνοκένταυροι
 οἰκήσουσιν· καὶ νοσοποιήσουσιν ἐχίνοι ἐν
 οἰς αὐτῶν, ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονιεῖ. »
 ἰ οὖν ἡμέρων καὶ λογικῶν ζώων ἔρημον κα-
 ρ τὴν Βαβυλῶνα, οὐδὲν οἰκήσειν θεσπίζει·
 ἰ τινα ἄδηλα ἡμῖν καὶ ἀγνωστα, δαιμονίας
 ἰ πνεύματά τινα ἀπηγῆ καὶ ἀνήμερα ἔσεσθαι
 φησι. Διὸ ἀντὶ τοῦ, « θηρία, » « σεεῖν » οἱ
 ἰ μνηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « σειρή-
 στρουθοκαμήλους, » ἐλρήκασιν· καὶ ἀντὶ τοῦ,
 ταυροι, » « σεεῖν, » ἀνέγραψαν, αὐτῇ χρη-
 τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ἔρημη-
 ἰ λὰ καὶ ἀντὶ, ἐχίνων, ὁμοίως οἱ τρεῖς ἔρημη-
 ἰ σειρήνας, » ἡρμήνευσαν· τάχα που διὰ τὸ
 ἰ τῶν τοιούτων δαιμόνων. Ἐπεὶ παρ' Ἑλλη-
 ἰ κωνοὶ τινος αὐτῆς καὶ ἀπατηλοὶ γεγενῆσθαι
 ἰ ὄνται. « Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ. »
 ἰ μὴν καὶ νομιζόμενος παρὰ ἀνθρώποις μα-

Vers. 17. « Ecce suscitabo vobis Medos, qui
 argentum non curant, nec auro opus habent, arcus
 juvenum conferent. » Magnus quidem illis tumor
 inest ob sagittandi peritiam, quam artem pluris
 faciunt, sed inimicis inferiores erunt. Victores
 porro tanta duritie et immanitate erunt, ut ne qui-
 dem teneræ et ad misericordiam moventi ætati par-
 cant. Huic autem dicto, « Ecce suscitabo vobis
 Medos, » ipse historiae eventus testimonium addit :
 quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca
 et Medica scripserunt reperitur : quorum nos
 multa testimonia collegimus in *Chronicis* quæ edi-
 dimus. Medi itaque Assyriorum imperium everte-
 runt : illos vero sibi subjecit Cyrus, primus Persarum
 rex, qui Judæorum captivitatem dimisit : de-
 ditque Judæis pro lubito in regionem suam remi-
 grandī ac templi Dei restaurandi facultatem.

Vers. 19. « Et erit Babylon, quæ vocatur glo-
 riosa a rege Chaldæorum, quemadmodum evertit
 Deus Sodomam et Gomorrhā, non habitabitur in
 sæculum. » Inhabitata et hactenus deserta est Ba-
 bylon, quam rem testificantur qui ex locis illis ad
 nos veniunt.

« Non ingredientur in eam per multas genera-
 tiones, neque transibunt per eam Arabes, neque
 pastores requiescent in ea. » Quis significan-
 tur, ut æstimo, ii, qui apud nos Saraceni vocan-
 tur, qui negotiationem exercent, et in ipsa Baby-
 lone olim tentoria ponebant. Usque adeo autem
 perosa erat tum vicinis, tum longinquis et pere-
 grinantibus gentibus, ut ne pastores quidem Ara-
 bum pecora sua illic pascendi causa ducerent,
 quia penitus deserta et inculta erat. Sciendum
 autem est Saracenorum gentes, quæ usque ad
 ipsam Assyriorum terram pertingunt, atque inte-
 riorē solitudinem incolunt, Arabas hic nominari :
 nam Arabum regionem finitimam habent.

Vers. 21, 22. « Et accubabunt ibi hestæ; et
 replebuntur domus sonitu. Et requiescent ibi sire-
 nes, et dæmonia ibi saltabunt, onocentauri illic
 habitabunt : et nidificabunt herinacii in domibus
 eorum, cito veniet, et non tardabit. » Postquam
 mansuetorum et rationalium animalium vacuum
 Babylonem constituerat, a nullo habitandam esse
 vaticinatur; sed quasdam ignotas nobis feras, et
 dæmones quosdam spiritusque crudeles et immanes
 ibi futuros esse ait. Quare pro illo « bestia, » reli-
 qui interpretes, « siin » ediderunt; et loco illius,
 « sirenes, » « struthocamelos, » dixerunt; ac pro illo,
 « onocentauri, » « siim, » Item interpretati sunt,
 ipsa usi Hebraica voce, ob significatus obscurita-
 tem, imo etiam pro « herinacii, » tres interpretes
 pariter, « sirenes, » reddiderunt : fortassis ad
 talium dæmonum fraudulentiam. Nam apud Græcos
 Sirenes dulcisonæ et fallaces fuisse narrantur.
 « Cito veniet, et non tardabit. » Quodvis tempus,
 etiamsi longissimum apud homines esse putetur,

brevissimum tamen apud Deum judicem habetur. Et enim mille anni in conspectu ejus, tanquam dies besterna reputantur, et tanquam custodia in nocte. Attamen non post multas annorum periodos vaticinium impletum est: siquidem Babylon sub Medorum imperio supra memorata perpressa est.

CAPUT XIV.

Vers. 1, 2. « Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel: et requiescent in terra sua, et advena adjungetur eis, et adjungetur domui Jacob. Et accipient eos gentes, et inducent in locum suum: et possidebunt et multiplicabuntur super terram in servos et ancillas, et erunt captivi qui captivos ceperant eos, et dominatui eorum subiciantur qui dominatum obtinuerant in eos. » Consequenter igitur post ea, quæ contra Babylonem dicta sunt, his Judaici populi ex inimica terra in Jerusalem reversionem, quæ sub Cyro contingit, significat: declarans fore ut illi post reditum in regione sua quiescant, et advena ipsis adjungatur. Pro illo autem, « advena, » reliqui interpretes, « proselytus » interpretati sunt. Sic enim ait eos in terra sua rem prospere gesturos, ut etiam alienigenæ ipsorum religionem amplectantur, ac proselyti fiant, domuique Jacob adjiciantur.

Vers. 3, 4. « Et erit in die illa requiescere te faciet Deus a dolore tuo et ab ira tua, et a servitute tua dura, qua servivisti eis: et sumes planctum hunc super regem Babylonis: » nam Persæ et Medi, Assyriorum imperio et ipsis Babyloniis in servitutem redactis, eos suæ ditioni subegerunt.

Vers. 5-8. « Et dices in die illa, Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Dominus jugum peccatorum, jugum principum, percutiens gentem ira, plaga insanabili. Feriens gentem plaga iræ, non pepercit, requievit qui confudit. Omnis terra clamat cum lætitia. Et ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani: ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. » Cedri igitur et pinus secundum Symmachum rursus allegorice, tyrannos quosdam superbos significant. a Babylonia obsessos, et a propria regione succisos, quos de prædicti Babyloniæ regis ruina gaudere consentaneum erat.

Vers. 9. « Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi: simul excitati sunt tibi omnes gigantes qui terræ imperarunt, qui excitarunt ex thronis suis omnes reges gentium. » Nos quoque jure Satanæ dicemus, qui olim quidem ab illo devastati sumus; sed firmam demum in Christo sententiam retinimus, mentemque ad pietatem solide radicatam, corque floridissimum: « Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. »

Vers. 10-12. « Omnes respondebunt et dicent tibi: Et tu captus es sicut et nos: in nobis autem repu-

Α κρότατος είναι χρόνος βραχυτάτος παρά τῶν θηρίων λελόγισται. ΧΩρια οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ ἢ ἡ χθὲς λελόγισται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτί. Ἄλλο οὐκ εἰς μακροὺς τῶν χρόνων κύκλους τῆς ἐκείνης τὰ θεσπισθέντα ἔτυχε, τὰ προρρηθέντα περὶ τῆς Βαβυλῶνος ἐπὶ τῆς Μήδων ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

« Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐπιλέξει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς, καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. Καὶ αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν οἶκόν αὐτῶν κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ ἴσονται ἐπὶ οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς, καὶ κυριεύσουσι αὐτούς. » Ἀκολουθῶν τῶν προλεχθέντων κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, ἐὰν ἐπὶ Κύρου γενομένην ἐπιστροφήν τῶν τῶν λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, διδάσκων, ὡς ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ ἐπανελθόντες, καὶ ὡς ὁ γειώρας προστεθήσεται αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ὁ γειώρας προστεθήσεται αὐτοῖς, » ὁ προσήλυτος ἢ ἡ ἀλλοφυλὴς γὰρ εὐ πράξει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἐκείνης ἐπιείκειας, γενέσθαι τε προσηλύτους, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τῶν οἴκῳ Ἰακώβ.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐλεήσει σε ἀπὸ τῆς ἰσχυρίας καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς δουλείας σου τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδουλεύσασαι, καὶ λήψῃ τὸν θυρῆνον τοῦτον ἐπὶ βασιλείαν σου. » Πέρσαι γὰρ καὶ Μῆδοι, πάλιν ἱερουσαλήμ ἀρχὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Βαβυλωνίους, ἰσχυρὰ λαβόντες, τῇ ἑαυτῶν ὑπέταξαν δυνάμει.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Πῶς οὐκ ἐλεήσει σε ὁ Θεὸς σου, καὶ ἀναπέπταται ὁ ἐπιτιμῶν σου. Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτιῶν σου, ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, πατάξας ἔθνος θυμὸν ἢ ἀνιάτω. Παῖων ἔθνος πληγὴν θυμοῦ, ἢ οὐκ ἐλεήσει ἀνεπαύσατο παποιδῶς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μὲν ἐπὶ σύνῃς. Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφράνθησάν σοι, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου. Ἄφ' οὗ οὐκ ἐλεήσει σε, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. » Κέδρος τὴν ἀπίστευτον, κατὰ τὸν Σύμμαχον πάλιν ἀλλοφυλίαν ἢ ἀλλοφυλίαν τινὰς ἐπηρμένους σημαίνουσιν, ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πολιορκηθέντας καὶ τῆς οἰκειᾶς ἐπιείκειας τῆς χώρας. οὗς εἰκὸς ἦν ἐπιχαρῆναι τῇ ἐπιείκειᾳ δηλουμένου.

« Ἄδης κάτωθεν ἐπικράνθη συναντήσας σοὶ ἡ γῆ, ἡ γῆ ἡ γῆ, ὡς πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἐφάνθησάν σοι, οἱ ἐγεῖραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας οἰκιστὰς ἐθνῶν. » Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν Σατανᾶν, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου παποιδῆν ἐδραζόντες δὲ λοιπὸν ἐσχηκότες ἐν Χριστῷ τὸ φέρον καὶ νῦν εἰς εὐσέβειαν ἀσφαλῆ καὶ ἐβρίσην καὶ καρδίαν εὐθαλεστάτην. « Ἄφ' οὗ οὐκ ἐλεήσει σε, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. »

« Πάντες ἀποκριθήσονται καὶ ἐροῦσίν σοι. Ἐλάλω, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς ἐν ἡμῖν δὲ κατελοῖσται.

populum nacta, altum sapiebat, jure arguitur his Scripturæ verbis :

ενηνεγμένον, εις εκείνην αναφέρειν την δύναμιν· ητις, επειδή Θεού δόξαν παρά τοις ἀρχαίοις σαμένη μέγα ἐφρόνησεν, εικότως ἀπελέγχεται ὑπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου·

Vers. 13, 14. « Tu autem dixisti in mente tua, in cœlum ascendam, et supra stellas cœli ponam thronum meum : et similis ero Altissimo ; » et cætera quoque huic interpretandi rationi aptaveris ; postquam in obvio sensu, quæ in prophetis indicantur sensibili regi applicaveris.

Vers. 24, 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth, Quemadmodum dixi, ita erit : et quemadmodum deliberavi, ita manebit : ut perdam Assyrios in terra mea et in montibus meis. Et erunt in conculcationem, et auferetur ab eis jugum ipsorum, et gloria eorum ab humeris ipsorum auferetur. » Cum dicit, « Ut perdam Assyrios in terra mea et in montibus meis, » docet Babyloniorum regionem, et ejus montes non alienos sibi esse : nam, « Domini est terra, et plenitudo ejus. »¹⁸⁰ Erunt ergo, ait, Assyrii in conculcationem, subditi iis, qui eos superaturi sunt. Auferetur autem jugum, quod sianie imperio suo, subditis imponebant ; jugum certe grave ac durum illis : et gloria sive decus olim humeris ipsorum impositum, auferetur. Quemadmodum enim de Servatore dictum est, « Cujus principatus super humerum ejus »¹⁸¹ ; sic et hoc loco gloria Assyriorum super humeros ipsorum, dicitur esse : quam auferendam esse sermo interminatur.

ὤμων αὐτῶν εἴρηται· ὁπρᾶ ἀφαιρεθῆσθεσθαί αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

Vers. 26, 27. « Hoc est consilium quod cepit Dominus super omnem terram : et hæc est manus excelsa super omnes gentes. Quæ enim Deus sanctus decrevit, quis dissipabit ? Et manum ejus excelsam quis avertet ? » Id est, quale judicium de Babylone, et de ejus habitatoribus latum est, tale etiam de vîris omnibus atheis et impiis, qui orbem obtinuerunt, feretur. Nam secundum æquitatis rationem paria patientur, qui in similes impietates lapsi fuerint. Ubi subintelligamus oportet, gentes atheis et impiis hominibus refertas : non enim hæc sine ullo discrimine, de piis et Deo addictis viris, accipienda sunt. Quo igitur modo orsus est, eodem et desinit, universale Dei de omnibus ferendum judicium commemorans, ut omnes qui Scripturam legerint, ad conversionem invitent.

Vers. 28, 29 « In anno quo mortuus est rex Achaz, factum est verbum istud : Ne lætemini, alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percussientis vos : nam ex semine serpentum egredietur proles aspidis, et filii eorum egredientur serpentes volantes. » Lætari vobis nondum permittitur, etsi mortuo rege impio, de quo olim gaudebatis, pio autem viro imperium suscipiente, ut in Paralipomenon II libro de Ezechia declaratur, et in quarto Regnorum. Quemadmodum enim sub impio Achaz

¹⁸⁰ Psal. xliii, 4. ¹⁸¹ Isai. ix, 6, 7

Α έχει ταῦτα οὕτως, ὦρα καὶ πάντα τὸν τῆς τελείας λόγον, τὸν περὶ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος

« Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν ἀναβήσομαι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστρῶν τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ἄριστῳ· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ αὐτοῦ ἐπαρμολογία θέντι λόγῳ, μετὰ τοῦ καὶ τῶ προχίρας αἰσθητῶ βασιλεῖ τὰ διὰ τῆς προφητείας ἰσοπροσαρμόττειν.

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὁν τρόπον οὕτως ἔσται· καὶ ὃν τρόπον βεβούλευκα ἀμείναι· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων μου. Καὶ ἡ καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθῆσεται ἐκ αὐτῶν αὐτῶν, καὶ τὸ κῦδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων ἀφαιρεθῆσεται. » Εἰπὼν γε μὴν, « Ἀπὸ τῶν ἰσχυρίων ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐμῶν, » διδάσκει, ὡς καὶ ἡ Βαβυλωνία καὶ ἐπὶ αὐτῆς ὄρη οὐκ ἦν ἀλλότρια αὐτοῦ· ἡ δὲ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ· ἡ δὲ τοίνυν οἱ Ἀσσύριοι, φησὶν, εἰς καταπάτημα ἀφαιρέθησονται τοῖς μετὰ ταῦτα αἰῶσι· ἡ δὲ ἀφαιρεθῆσεται δὲ καὶ ὁ ζυγὸς, ὃν ἐπέβαλεν ὁ ὕπ' αὐτῶν ἀρχομένοις ἐπιήρτων, ἡ δὲ δυσδόστακτον ἀπαιρουῦντες αὐτοῖς· ἡ δὲ αὐτῶν, ὅπερ ἔστιν ἡ δόξα, ἀφαιρέθησεται τοῖς ὤμοις αὐτῶν ἐπικειμένη. Ὡς ἡ δὲ ἐπιήρτος λέλεκται, « Οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἱερῶν οὕτως ἐναυθα τὸ κῦδος τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν· »

« Αὐτὴ ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ αὐτὴ ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται διασκεδάσαι ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅτι ὅποια ἐξήνεκα ἡμεῖς περὶ τῆς Βαβυλώνας, καὶ τῶν ταύτης ἐπιήρτων τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς ἐμῆς κρατησάντων ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· ἡ δὲ γὰρ τὴν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοιαι κρίσονται ὅμοια δυσσεθῆσαντες· προσεπινούσαντες ἡμεῖς τὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ αὐτοῖς ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῶ Θεοῦ ἀσεβῶν μένων ἐκδέχασθαι προσήκει. Ὡς περὶ τὸν τῶ Θεοῦ τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύσας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχόντας τῇ Γραφῇ.

« Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐφ' ἣν ἐνήθη τὸ βῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖτε, οἱ ἄλλοι πάντες· συμετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλινοῦ ἰσχυροῦ· ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ὄφρων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφρες παλινοῦ. » Οὐκέτι ἀφίεται ὑμῖν εὐφραίνεσθαι, ἀπαικτόντος μὲν τοῦ ἀπεθῶτος βασιλέως ἐφ' ἣν τὸ πᾶν ἐχάρητε, θεοσεβοῦς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέξασθαι· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· Ἐξελίξαι μεμαρτύρηται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βαβυλωνίων·

« Αὐτὴ ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ αὐτὴ ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται διασκεδάσαι ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅτι ὅποια ἐξήνεκα ἡμεῖς περὶ τῆς Βαβυλώνας, καὶ τῶν ταύτης ἐπιήρτων τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς ἐμῆς κρατησάντων ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· ἡ δὲ γὰρ τὴν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοιαι κρίσονται ὅμοια δυσσεθῆσαντες· προσεπινούσαντες ἡμεῖς τὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ αὐτοῖς ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῶ Θεοῦ ἀσεβῶν μένων ἐκδέχασθαι προσήκει. Ὡς περὶ τὸν τῶ Θεοῦ τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύσας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχόντας τῇ Γραφῇ.

« Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐφ' ἣν ἐνήθη τὸ βῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖτε, οἱ ἄλλοι πάντες· συμετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλινοῦ ἰσχυροῦ· ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ὄφρων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφρες παλινοῦ. » Οὐκέτι ἀφίεται ὑμῖν εὐφραίνεσθαι, ἀπαικτόντος μὲν τοῦ ἀπεθῶτος βασιλέως ἐφ' ἣν τὸ πᾶν ἐχάρητε, θεοσεβοῦς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέξασθαι· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· Ἐξελίξαι μεμαρτύρηται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βαβυλωνίων·

« Αὐτὴ ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ αὐτὴ ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται διασκεδάσαι ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅτι ὅποια ἐξήνεκα ἡμεῖς περὶ τῆς Βαβυλώνας, καὶ τῶν ταύτης ἐπιήρτων τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς ἐμῆς κρατησάντων ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· ἡ δὲ γὰρ τὴν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοιαι κρίσονται ὅμοια δυσσεθῆσαντες· προσεπινούσαντες ἡμεῖς τὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ αὐτοῖς ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῶ Θεοῦ ἀσεβῶν μένων ἐκδέχασθαι προσήκει. Ὡς περὶ τὸν τῶ Θεοῦ τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύσας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχόντας τῇ Γραφῇ.

« Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐφ' ἣν ἐνήθη τὸ βῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖτε, οἱ ἄλλοι πάντες· συμετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλινοῦ ἰσχυροῦ· ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ὄφρων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφρες παλινοῦ. » Οὐκέτι ἀφίεται ὑμῖν εὐφραίνεσθαι, ἀπαικτόντος μὲν τοῦ ἀπεθῶτος βασιλέως ἐφ' ἣν τὸ πᾶν ἐχάρητε, θεοσεβοῦς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέξασθαι· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· Ἐξελίξαι μεμαρτύρηται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βαβυλωνίων·

« Αὐτὴ ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ αὐτὴ ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται διασκεδάσαι ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅτι ὅποια ἐξήνεκα ἡμεῖς περὶ τῆς Βαβυλώνας, καὶ τῶν ταύτης ἐπιήρτων τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς ἐμῆς κρατησάντων ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· ἡ δὲ γὰρ τὴν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοιαι κρίσονται ὅμοια δυσσεθῆσαντες· προσεπινούσαντες ἡμεῖς τὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ αὐτοῖς ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῶ Θεοῦ ἀσεβῶν μένων ἐκδέχασθαι προσήκει. Ὡς περὶ τὸν τῶ Θεοῦ τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναγκαίως μνημονεύσας· ὥστε ἐπιστρέψαι πάντας τοὺς ἐντυγχόντας τῇ Γραφῇ.

ἄρ ἐπι τοῦ ἀσεβοῦς Ἀχάζ, εἰκὸς ἦν ἄρραφνεσθαι τοὺς ἀλλοφύλους, οἷτως ἢ ἄνδρὸς τοῦ Ἐζεκίου, εὐκαίρως ἢ πεινομένη πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ ἰλλόφυλοι· πάλαι μὲν γὰρ ἔτι ζῶντος τὰ ἐχθρὰ τῷ Θεῷ πράττοντες, εἰκὸς ἴσθαι, ἐπειδὴ συνετέτριπτο τοῦ Ἀχάζ ἢ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάττειν ὑμᾶς, ῥχῆς αὐτοῦ ζυγὸν ἐπιτιθέναι ὑμῖν· το τὰ κακὰ καὶ ὡς περ μὴ θενδὸς παλον- ἢ τε καὶ ἰοδόλος τῶν πονηρῶν πνευ- ἐπληθύνετο· νυνὶ δὲ τὴν βασιλείαν ἔρδς θεοσεβοῦς, οὐκέτι χαίρετε ὡς τὸ γὰρ ὑμῖν ὁ παλῶν καὶ τύπτων, καὶ ἄς. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς Ἐζεκίου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τῇ τε- ἢ λειῶν· « Αὐτὸς ἐπάταξε τοὺς ἄλλο- ἦς, καὶ ἔως ὀρίων αὐτῆς ἀπὸ πύργου ἰς πόλεως ὄχυρᾶς. » Καὶ ταύτην δ' ἄν- ἰαν τὸ εἰρημένον, « Μὴ εὐφρανθεῖητε, ἰγα φρονούντες ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις μὴ δένα εἶναι τὸν συντρέθοντα ὑμᾶς ὄντος καιροῦ μοθηρίαν. Εἰ γὰρ καὶ περὶ ὁ ζυγὸς τοῦ παλόντος ὑμᾶς, ὡν ἐγένετο ταῦτα, ἐπὶ κακῶ δὲ τῷ ἴδς γὰρ ὑμᾶς παλόντος, μὴδὲ ταπει- πιστρέφοντος, πολλή τις ἐν ὑμῖν γέ- ἰακῶν. Οἱ γὰρ πάλαι ὄφρων δίκην ψυχᾶς ἐμφωλεύοντες, ἐν τε τοῖς ; τε καὶ ναοῖς, ὡς δὴ θεοὶ, ἐφεδρεύον- ἰονες, δεινὴν γονὴν καὶ σπέρμα πο- ἰν ὡς ἀσπίδας ἐξ αὐτῶν γενᾶσθαι, τὸ ἰλων χερίστον· ἐκ τούτων τε αὐτῶν ἰε ὄφεις τὸν ἀέρα διπταμένους. Ταῦτα ἰν παρόντα καιρὸν οὐ παρ' ὑμῖν μό- ἰλοις, ἦδη δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ χρη- ἰεοῦ πληθύνει· ὡς πάντα τρόπον πε- ἰάερα, διπταμένων ὄφρων, καὶ ἐκγό- ἰονηρῶν τινων καὶ λυμαντικῶν πνευ- ἰθέντος δὲ κατὰ καιρὸν τοῦ πάντων ;, οἰχῆσονται καὶ οἱ ὄφεις, καὶ αἱ ἰούτων πονηρὰ ἔκγονα· ὡς μὴκέτι ἐν ἀνθρώποις.

ται, » γὰρ φησι, « πτωχοὶ δι' αὐτοῦ ἰθρῶποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἰ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κτᾶλειμμά ἰτο μὲν οὖν τὸ ἐρπυστικὸν καὶ ἰοδό- ἰ ἀνελεῖ ὁ προφητευσόμενος, μὴκέτι ἰ ἦν τὴν συνήθη, δηλαδὴ τὴν διὰ θυ- ἰκῆ πλάνη προσφέρεσθαι· τοὺς δὲ ἰ ἐκθρέψει, καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀναπαύσει, ἰλουμένους ὑπὸ τῶν παρδοθέντων ἰαι μέντοι ταῦτα καὶ ἰτέρως εἰς τὸν ἰῦσθαι· τοὺς γὰρ πάλαι κατὰ Θεὸν ἰν παντὶ τῷ ἰουδαίων ἰθνε ἀνεκτῆ- ἰογικαῖς καὶ δῶασαλλιαῖς· οὗς καὶ ἰτὴν καλὴν νομῆν τοῦ τῆς θεοσεβείας

III, 8.

A allophylis gaudendi et lætandi causa aderat, ita sub justo viro Ezechia, opportune Scriptura ipsos alloquens ait, Ne lætemini, alienigenæ : olim quippe Achazo superatite, ac perosa Deo facinora edente, causa vobis gaudendi erat, quia contritum erat Achazi jugum; ita ut non posset vos subjicere, neque imperii sui jugum vobis imponere : quapropter multiplicabantur mala, ac, utpote nemine percussente, reptilium et venenatorum spirituum malignorum vis augebatur. Jam vero postquam vir religiosus regnum excepit, ne amplius lætemini ut antea : instat enim vobis qui percutiat et verberet, vosque ad sanam mentem reducat. Hæc porro ad litteram completa sunt sub Ezechia, de quo dictum est in libro quarto Regnorum, « Ipse percussit allophylas usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus, a turri Custodum usque ad civitatem munitam ¹⁶. » Et hæc quoque dicti sententia fuerit, « Ne lætemini, alienigenæ, » magnum sentientes super iis, quos deos esse putatis, quasi nullus sit ob præsentis temporis nequitiam, qui vos conterat et opprimat. Etiam si enim attritum sit jugum ejus, qui vos percutiebat; id certe non e re vestra fuerit; imo potius in damnum vestrum est. At enim nemine vos percussente, nemine deprimente, vel corripiente, magna in vobis malorum vis invaluit. Nam qui olim serpentium instar in animarum vestrarum latibulis agebant, atque in vestris delubris ac templis, veluti dii, sedes habebant, maligni dæmones, diram prolem ac semen improbum emiserunt; ita ut ex illis aspides gignerentur, quod est omnium venenatorum teterrimum; ex iisque alii editi sint serpentes per aera volantes. Hæc porro in præsentia, non apud vos tantum alienigenas, sed etiam apud eum, qui populus Dei vocatur, magno numero habentur; ita ut prorsus aer repletur serpentibus volitantibus, ac filiis aspidum, malignis scilicet quibusdam ac exitiosis spiritibus. Cum autem is, qui hæc omnia sublaturus est, suo tempore advenerit, et apparuerit, tunc serpentes, aspides, earumque improba proles abscedent; ita ut hæc in homines viam ultra non exercent.

VERS. 50. Nam « pascentur, inquit, per eum pauperes : inopes autem homines in pace quiescent : fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet. » Hoc igitur reptile et venenatum genus fame necabit is, qui in prophetia fertur, nec ultra permittet ut consuetus cibus, videlicet per sacrificia, dæmoniacæ superstitioni offeratur. Pauperes autem suos enutriet, et in pace quiescere faciet, non ultra vexatos a memoratis reptilibus. Possunt etiam isthæc alio modo in Ezechia impleta fuisse : ipse enim eos, qui in universo Judaico populo secundum Deum pauperes olim fuerant, cibis rationalibus et doctrina recreavit; quos item in optimis ejus, quæ piam religionem docet, legis pascuis con-

sciant; et divinis cogitationibus, et sacra doctrina A pascere et alere.

Vers. 31. « Ululate portarum civitatem, clamor civitates turbate, allophyli omnes, quia ab aquilone fumes venit, et non est ut sis. » Significat, uti diximus, Assyriorum regem, qui ab aquilonariis partibus tempore Ezechiae irrumpens, allophylos Palaestinam incolentes a lionis suae fecit; ita ut urbes quidem obsideret, earum populos captivos abduceret, urbiumque portas incenderet.

Vers. 32. « Et quid respondebant reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles e populo. » Maximum illis argumentum erit, Deum suae esse custodem civitatis, quod illa nihil tale patiat, quale caeterae civitates.

CAPUT XV.

Vers. 1. « Verbum contra Moabitidem: Noctu peribit Moab, noctu enim peribit murus Moabitidis, dolete in vobismetipsis. » In exordio ignorantiam Dei, quae apud ipsos obtinuerat, noctem et tenebras vocavit: in ipsaque nocte eorum perniciem fore comminatur his verbis, « Noctu peribit Moabitidis. » Postea de loco ubi eorum idololatria consistebat, haec subjungit:

Vers. 2. « Peribit enim et Dibon, ubi est ara vestra: illuc ascendetis ad plorandum. » In fine autem prophetiae, illas rursum aras commemorat verbis his, « Quia fatigata est Moab, » et caetera.

Vers. 3. « In Nabab Moabitidis ululate: super omne caput calvities, omnia brachia decisa: in plateis ejus induinuntur saccis. » Illis porro significat insidentem populo demonem malignum, sive principem gentis, ut sub haec dicitur; qualis erat princeps rex Graecorum, et princeps Babyloniorum. Hujusmodi ergo demonem in civitate Moabitaram insidentem, a quo se opem consecuturos sperabant, in congressibus contra inimicos capiendum esse ait, quia animas eorum conculcabat, easque in terram respicere cogebat, ita ut nemo posset caput efferre et sursum intueri; quare ait, « Quia commilitium tuum, et princeps perit, qui in terra ambulabat. »

CAPUT XVI.

Vers. 1-5. « Mittam quasi reptilia super terram. Num petra deserta est mons filiae Sion? Eris enim quasi ave avolante, pullus ablatu eris, filia Moab. Deinde Arnon plura delibera: fac tentorium luctus tu ipsa semper. In meridianis tenebris fugiunt, obstupuerunt, ne graviter feras. Habitabunt apud te profugi Moab. Erunt vobis tegumentum a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps perit qui ambulabat super terram. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quaerens judicium, et velociter reddens

* Fortasse legendum, alwsszsthai vel olwsthai, Edir.

νῆρου. ὁμοιωθῆναι τοῖς θείοις νόμοις καὶ ἱερῶν ἐδωκευμένους, καὶ ἐντολῶν ἁγίων.

« Ὁμοιωθῆναι τοῖς θεοῖς, καὶ ἐντολῶν ἁγίων τετρακοσμίαι, οἱ ἀλλοφύλοι πάντες. ἢ ἐπὶ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τὸ εἶναι. » Ἔπειτα, ὡς ἔγραψεν, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλῆα ἐπιλάθην ἀπὸ τῶν βαρβαρῶν βασιλέων κατὰ τὴν γῆν. Ἐπεὶ οὖν τὴν Παλαιστίνην οὐκ ἔμελλεν ἀφαιρεῖν, ἐγερῶσατο ὡς πάλαι ποτὶ μὴ πάλαι αἰῶν, ἀρχαῖα καὶ λαβεῖν τὰ ἐν αἰῶνι ἐμπροσθέντα ἐκ τῶν πάλαι ποτὶ καὶ πάλαι.

« Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐπὶ τὸν Κύριον θεμελίωσαν Σιών, καὶ ἐπὶ αἰῶνι οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. » Μέγιστον γὰρ εἶδος εἶδημα, τὸν Θεὸν εἶναι τὸν τῆς αἰῶνι βασιλέα, τὸ μέγιστον παθεῖν αὐτὸν ὅπως καὶ ἄλλοι λέγουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ.

« Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαβιτιδος: καὶ λέγεται ἐπὶ Μωαβ: νοκτὸς γὰρ ἀπώλετο ἡ πόλις Μωαβιτιδος, ἠκούσθη ἐπ' ἕκαστον. » Ὁ ἴσως τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐτῶν ἀρχαίαν οὐκ ἔδειξε καὶ σκότος ἠνάγκασεν, ἐν αὐτῇ τε τῇ καὶ αὐτῶν λαίαν αὐτῶν ἐπεσθαι ἀπώλει τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν αἰῶνι τῆς Μωαβιτιδος. » Εἶτα ἐξῆς περὶ τῆς πόλεως ἔγραψε αὐτῶν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἐπιλάθην.

« Ἀπώλειται γὰρ καὶ Ἀργεὶον, οἱ ἄρχοι ἐκεῖ ἀναθήσειτε κλισίαν. » Ἐπὶ αὐτῇ τῇ πόλει τῆς πόλεως τῶν αὐτῶν πάλιν μέμνηται ἡ πόλις.

« Ὅτι ἐκοπίασε Μωαβ, » καὶ τὰ ἐξῆς: « Ἐπὶ Ναβὸν τῆς Μωαβιτιδος ἐπέσθη ἡ πόλις κεφαλῆς φαλάκρωμα, πάντες ἄρχοι ἐπέσθησαν ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτῆς πρὸς τὸν ἀσκόου. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν ἐπιλάθην τῶν ἔθνων δαίμονα πονηρὸν, ἢ τὸν ἀρχοντα οὐκ ἔδειξε ὡς μετὰ ταῦτα εἴρηται οἷος ἦν ὁ ἄρχων βασιλεὺς Ἑλλήνων καὶ ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἀρχων.

Τοῖνον τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς Μωαβιτιδος πόλεως, δι' οὗ ἐνόμιζον βοηθείας τυγχάνειν ἐν τῇ πόλει, τοὺς πολεμικοὺς συμβολαίς, ἄλλοι δὲ φησὶν, ἡ πόλις τῆς ψυχῆς αὐτῶν καταπάται, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῶν εἰς γῆν ὡς μηδένα κύνειν μὴ εἶναι εἰς τὴν δύνασθαι δι' οὗ φησιν. « Ὅτι ἦρθεν ἡ ἀρχὴ σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο, ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῇ πόλει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ.

« Ἀποστελῶ ὡς ἔρπητα ἐπὶ τὴν γῆν. ἢ ὡς ἔρπητος ἐστὶ τὸ ἄσπερον θυγατρὸς Σιών; Ἐπὶ τῇ πόλει πετεινοῦ ἀνιπταμένου, νοσοῦς ἀφηρημένος ἐπὶ τὴν γάτην Μωαβ. » Ἐπειτα δὲ Ἀρνὸν κλείουσαν βασιλείαν ποιεῖ τε σκέπην πένθους αὐτῇ διαπαντός. Ἐν ποσειδωνίῃ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἐξέστησαν, μὴ ἀρχῆς οὐκ ἔστιν οἱ φυγάδες Μωαβ. Ἔσονται οὖν ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, οἱ ἔρπητες ἡ ἀρχὴ σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῇ πόλει. Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἄλλοις ὁ θρόνος καὶ καθιεῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σπηταῖς κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπείθειν ἕκαστον.

τὸ θαῦμα τοῦ λόγου ἐν τῷ συμπερά-
 ροφητικῆς περιεχόμενον. Κατὰ τὸ αὐτὸ
 ς ἀφανισμόν, εὐαγγελίζεται ἐλπίδας·
 ὁ φήσας, καὶ θρόνον Θεοῦ παρ' αὐτοῖς
 καὶ ταῦτα ἔσεσθαι οὐκέτι ἐξ ἀνθρωπί-
 νου, ἀλλ' ἐξ ἑλέους Θεοῦ καὶ φιλαν-
 θείας· λέλεκται κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ
 αὐτὸς ἐν ἑλέῳ θρόνος· » κατὰ δὲ τὸν
 Καὶ ἐτοιμασθήσεται μετ' ἑλέους θρό-
 νος· ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως που τῷ
 κ σπέρματος Δαυὶδ γεγεννημένῳ; Ἐσε-
 τάρη τοῖς Μωαβίταις θρόνον Χριστοῦ
 κηλεῖται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαυὶδ
 ος. Οὕτω δὲ καλεῖν εἴωθε τὸ προφητι-
 κὸν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ τὸν
 Δαυὶδ ὀνομάζειν ἔθος, διὰ τὸ ἐκ σπέρ-
 ματος κατὰ σάρκα γεγεννησθαι αὐτόν. Διὸ
 αὐτὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ, θρόνον
 τῆς τῆς Ἐκκλησίας πρόεδρος, ὅς
 ν ἐπέχει θρόνον, τόπον τῶν ὡσπερ
 Ἄπερ ὡς ἐν μυστηρίοις κατὰ μέσον
 ς παρεμβέδληται, τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 λλουσι συνέναι, καὶ τῆς τούτων ἀξιού-
 την τούτων γῶσιν ταμειυσαμένον.

ιεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὕβριστος σφόδρα
 ἴαν, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις
 τως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὅλο-
 ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλοῦ-
 ατοικοῦσι δὲ Σηθ μελετήσεις, καὶ οὐκ
 ὄχ ὁμοίαι αἱ πράξεις τοῖς τῆς ὑπερ-
 ; ἢ καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ
 καὶ ταῖς τούτου μαντείας· οὐχ οὕτω,
 ὅποια μαντεύεται ὁ παρ' αὐτοῖς δαι-
 οια διὰ χρησμῶν τοῖς ἐξαπατωμένοις,
 ν εἶναι νομίζουσιν ἐπηγγέλλετο· ὁ γὰρ
 οὔτων αὐτῶν τὸ ψεῦδος διελέγξει.

Ἐσεθῶν πενήθει, ἀμπελος Σαβαμά,
 τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους
 εἰς τὸ οὐ μὴ συνάγητε, πλανήθητε τὴν
 εσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν, διέβησαν
 θάλασσαν. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὸν
 ἦρ, ἀμπελον Σαβαμά. Τὰ δένδρα σου
 πεδῶν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐπὶ τῷ θρισμῷ
 ρυγητῶ σου καταπατήσω, καὶ πάντα
 εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα
 ὦνων, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελῶσι σου οὐ μὴ
 εἶ, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ
 παυται γάρ. » Σημαίνει δὲ διὰ τῆς ὀπί-
 ρισμοῦ, καὶ διὰ τῆς πολλάκις ὀνομα-
 λου τὸ εὐθαλές καὶ ἀκμαῖον, καὶ τὸ
 ὠραῖον τῆς τῶν θηλουμένων ζωῆς, ἐν
 ἴοντες διήγον ἐνευφραίνόμενοι, καὶ
 πὶ ταῖς ἀθέοις αὐτῶν δυσσεβείαις,

ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα
 ἀ ἐντός μου ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισας,
 τὸ ἐντραπήλαιόν σε. » Κατὰ δὲ λόγον
 ὅς αὐτὸν καὶ νῦν ὁ λόγος, πρὸς ὃν καὶ
 ὅς ἐνεκαίνισας, » δηλαδὴ τὸν Θεόν.
 OL. GR. XXIV.

A justitiam. » Viden' sermonis mirabilem in ſine pro-
 phetiae oeconomiam? Nam postquam excidium vati-
 cinatus est, eodem tempore spem bonam annuntiat,
 dicens, tabernaculum David et thronum Dei apud
 illos constituendum esse; hæcque non humana
 quadam opera et sollicitudine, sed ex misericordia
 et clementia Dei. Quare secundum Aquilam dicitur,
 « Et præparabitur in misericordia thronus; » se-
 cundum Theodotionem vero, « Et præparabitur
 cum misericordia thronus. » Cui autem præparabi-
 tur, nisi plane Christo, qui ex semine David natus
 est? Ait igitur apud Moabitas Christi thronum futu-
 rum esse, in quo cum veritate sedebit is qui in ta-
 bernaculo David nasciturus est. Sic porro nuncu-
 pare solet Spiritus propheticus Ecclesiam Dei :
 B nam ipsum quoque Christum Davidem vocare con-
 suevit, quia ex semine David secundum carnem
 natus est. Quamobrem Ecclesiam quidem taberna-
 culum David appellat, thronum autem ejusdem
 Ecclesiae præsidem, qui corporeum thronum occupat,
 atque ceu Christi locum tenet. Quæ, ceu in myste-
 riis, in medio prophetiae inserta sunt, Spiritu san-
 cto horum notitiam iis tantum qui intellecturi, et
 harumce rerum spectaculo digni habendi erant,
 reservante.

VERS. 6, 7. « Audivimus contumeliam Moab,
 contumeliosus valde superbia, et contumelia ejus, et
 ira ejus : non sic divinatio tua, non sic. Ululabit
 Moab : nam in Moabitudine omnes ululabunt : habi-
 tantibus Seth meditaberis et non confunderis. » Ge-
 sta superbis dictis similia non sunt; sive quia Deo
 suo, ejusque vaticiniis multum fidebant : non ita,
 inquit, erit ut vaticinatur dæmon illorum, neque
 ut iis, qui decepti illum pro deo habebant, oraculo
 pollicebatur : futurum quippe tempus illos menda-
 cii arguet.

VERS. 8-10. « Planities Esebon lugebit, vinea
 Sabama, qui deglutitis gentes, conculcate vineas
 ejus, usque Jazer ne attingatis, errate per deser-
 tum : missi derelicti sunt, pertransierunt enim ad
 mare. Ideo plorabo tamquam ploratu Jazer, vineam
 Sabama. Arborem tuam dejecit Esebon et Eleale,
 quia messem et vindemiam tuam conculcabo, et
 omnia cadent. Et tolletur lætitia et exultatio
 vineis : et in vineis tuis lætabuntur, nec calcabunt
 vinum in torcularibus : cessavit enim. » Per au-
 tumnum et messem, ac per vineam sæpius me-
 moratam, florentem, voluptariam et jucundam
 eorum vitam indicat, qua ceu ebrii degebant læ-
 tantes et lascivientes in nefariis suis impietati-
 bus.

VERS. 11. « Ideo venter meus super Moab quasi
 cithara sonabit, et interiora mea quasi murus,
 quem innovasti, et erit ut te reverentur. » Secun-
 dum profundiorum intelligendi rationem, eum jam
 alloquitur cui dicit, « quasi murus quem innova-
 »

sti, » videlicet Deum. Quid ergo sibi vult illud, quod sane temere dictum videatur, « Erit, ut te revereantur? » Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ita ut qui sese ad te minime convertunt, tui reverentiam habeant, ob argumenta ex inditis mihi prævalidis cogitationibus ipsis oblata. Deest itaque illud, « ipsi! », ut sana verborum sententia reddatur, « Et erit ut ipsi reverentiam tui habeant. » Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnant, non terga dant, neque pedem referunt; cum autem altera pars prævalet, tunc fugam faciunt; ita et anima impudenter in acie stabat nec reverebatur; verbo autem efficaci convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quia in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπή, sive *confusio* nuncupatur. Ideo ergo venter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ: ut mutentur, et confundantur, Deumque revereantur: antehac utilis pudoris ignari. Per illud sane,

Vers. 12. « Quia defatigatus est Moab in altariis, et ingredietur in manufacta ad orandum, et non poterunt eruere illum, » fortasse omnis idolatriæ destructionem, in fine ex adventu Verbi uturam, vaticinatur Isaias: quia omnes in construendis templis insumpti labores vani sunt, inructuosaque spes in manufactis posita. « Nam, inquit, orabunt, et non poterunt eruere illum. » Æternum hoc jam in adventu Christi completum est: illa quippe olim famosa templa pro scopulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa.

Vers. 15, 14. « Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando locutus est. Et nunc lico in tribus annis annorum mercenarii, inhonorabitur gloria Moab, in omnibus divitiis multis: et elinquetur minimus, et non honoratus. » Pro illo pud LXX Interpretes dicto, « In tribus annis mercenarii inhonorabitur gloria Moab, » interposita pud reliquos interpretes distinctio, clariorem sententiam efficit: nam secundum Aquilam dicitur, In tribus annis mercenarii; » secundum Symmachum vero, « Ex eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis quasi super mercenarium; » secundum Theodotionem autem, « Ab eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, In tribus annis, quasi annis mercenarii. » Deinde, lico resumpto principio, dicitur apud reliquos interpretes, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis multis. » Nam conjunctio, et, quæ media interponitur, aliam effert sententiam, ab his verbis, « Et inhonorabitur gloria Moab; » quæ vero superius ponuntur significant Dominum prædicta omnia de Moab in tribus annis locutum esse per prophetam, ac si mercede conduxisset eum, atque hujus prophetiæ ministerio vacaret præcepisse. Non enim quemadmodum nos totam lectionem una

Α ΤΙ οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκοῦν εἰρηθεῖν, « Ἐσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » Διὰ τοῦτο μὲν οὖν, ἰσχυροῦς ἐχαρίσω ἐνδοθεν τοὺς ἄλλοι, ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σὲ ἰσχυροῦς, διὰ τῶν ἐλλέγων τῶν προσαγομένων αἰσῶν τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτονίας. Αἰσῶν δὲ αὐτοῦς, » ἵνα ὑγιῶς ὁ νοῦς τῶν βημάτων αὐτοῦ. » Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι αὐτοῦς αἰσῶν γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρόσωποι ἐπὶ τῶν μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἶναι, οὐ τρέπονται κλίνουσιν, ἐπειδὴν δὲ ὑπερέχη αὐτῶν τὸ ἔργον τραπεῖτες φεύγουσιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ τῆς παρατεταγμένη ἰσότητος οὐκ ἐντραπηνομένη, ἔστω δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπονται αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ κρυπτῷ τοῦ ἐσθίου γίνεται ἡ τροπή, ἐντροπή προσηγόρευται ἐπὶ οὖν ἡ κοιλία τῆχῃσι, καὶ τὰ ἐνδοθεν, ὥστε αἱ ἐκαίνισεν ὁ Θεὸς τοῦ προφήτου· ἵνα μεταστῶν ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι Θεόν, πρότερον ἐιστάμενοι τὴν ὠφέλιμον αἰσχύνην. Διὰ τὸν αἰσῶν

Β « Ὅτι ἐκοπίασε Μωάβ ἐπὶ τοῖς βουραῖς, καὶ ἐλεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε κρημνίσθαι καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. » Ἐπὶ τῷ τέλει ἀφανισμῶν πάσης εἰδωλολατρίας ἐστὶν ὁ λόγος ἐπιφανείας, προφητεύει ὁ Θεός· ἀπὸ πάντων οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς ἀναρῶντες, καὶ ἀναφελεῖς αἱ εἰς τὰ χειροποίητα

Γ « Προσεύξονται γὰρ, φησὶ, καὶ οὐκ ἐλεύσεται αὐτόν. » Τοῦτο δὲ νῦν ἐπὶ τῇ ἐκείνῃ μίας πεπλήρωται· ἀντὶ σκοπέλων μὴ τῆς ἐπιφανείας οἱ ναοὶ περιδύοιτο, οὐκέτι δὲ αἱ ἐπὶ τῶν ἐργῶν ἀπάται, φυγαδευθείσης τῆς ἀντικειμένης ἐκείνης μετὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ ἀποκατεστημένου οἴκουμένην κεκρυγμένου.

Δ « Τοῦτο τὸ βῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάβ ὅποτε ἐλάλησε. Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισίν ἔτεσιν ἐπιμισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντί τῷ πλοῦτι τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ἄσκητος καὶ οὐκ ἐντιμος. » Ἀντὶ μέντοι τοῦ παραπάνω δομήκοντα φάσκοντος λόγου, « Ἐν τρισίν ἔτεσιν ἐπιμισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ, » ἵνα τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διαστολῇ, μεταξὺ βιβλικῆς σαφεστέραν κατέστησε τὴν διάνοιαν· κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἰρηθεῖται, « Ἐν τρισίν ἔτεσιν ἐπιμισθωτοῦ κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκτοσε καὶ νῦν ἐπιμισθωτοῦ Κύριος λέγων, Ἐν τρισίν ἔτεσιν ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐπιμισθωτοῦ. » Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ λέγων, Ἐν τρισίν ἔτεσιν ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ. » Ἐἴτα ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς εἰρηθεῖται τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντί τῷ πλοῦτι τῷ πολλῷ. » Ὁμοίως καὶ, σύνδεσμος μέσος παρεμβληθείς, ἐτέραν διάνοιαν παρέστησε τὴν ἀπὸ τοῦ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. » τὸ δὲ ἔμπροσθεν ἐδήλου ὡς ἐν τρισίν ἔτεσιν ἐπιμισθωτοῦ κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐπιμισθωτοῦ Κύριος λέγων, Ἐν τρισίν ἔτεσιν ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, » τὰ προλεχθέντα πάντα περὶ τῆς Μωάβ Κύριος ἐλάλησε διὰ τοῦ προφήτου, ὥσπερ μισθωσάμενος αὐτὸν καὶ ἀπασχολήσας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκείνης τῶν προφητείας. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς ἀλλόθεν ἐπιμισθωτοῦ ἀπτόντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ

τὰ συνάφειαν πάντα λόγον τῆς προφη-
 γν ἐξηγήκατο · διηρημένως δὲ καὶ κατὰ
 φόροις χρόνων διαστήμασι · ὡς τὰ πάντα
 εἶρα εἶτη, ἐν οἷς λέλεκται αὐτῶ τὰ εἰρη-
 σε τοίνυν τὰ ἐν τρισὶν ὁ Κύριος ἔτεσι
 ἦτου. Τέλος δὲ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἦν
 μασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῶ
 ολλῶ. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστέδ,
 ρς. » Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ πρὸς λέξιν πε-
 ἴστιν ὄφει πασι λαθεῖν ῥάδιον τοῖς εἰς
 φικνουμένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

τὸ κατὰ Δαμασκῶ. Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρ-
 πόλεων. » Τὴν καθάρσειν αἰνίττεται
 δυνάμει, ἧς μετεἶχε πρότερον ἡ πόλις
 9'). Μόνη γὰρ ἦν τότε τῆς Συρίας ἀπά-
 , μήπω τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφανῶν ἐν τῇ
 ἔγγεγεμένων, Ἀντιοχείας φημι καὶ

· εἰς πτώσιν καὶ καταλειμμένη εἰς τὸν
 ἴτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν · καὶ οὐκ
 ν. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφεύ-
 » Ὡσπερ τῇ Βαβυλωνίᾳ τὰ ἀρμόττοντα
 τοῖς ἀλλοφύλοις τοῖς τὴν Παλαιστίνην
 πάλληλα, τῇ τε Μωάβ ὡσαύτως ἑτερά
 · τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ κατὰ Δα-
 γικὸν ῥῆμα ἴδιόν τι τέλος ἐπελεύσεσθαι
 !· ἀρθήσεσθαι φησι γὰρ αὐτὴν ἀπὸ
 ἀ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, μεταστήσεσθαι
 ων. Πέπονθε δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς Ἀσ-
 ιαὶ ἐδήλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἡ μετὰ
 τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα παριστώσα
 αὶ Ἐλαβὸν Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ
 ἰ τρόπον Ἐλαβὸν ταύτας καὶ πάσας τὰς
 υ. » Τοῦτῃ δὲ τῶ λόγῳ καὶ ἡ ἱστορία
 γραπταὶ γούν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασι-
 ἀνέθη βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμα-
 ἰλαθε αὐτὴν, καὶ ἀπέκτισεν αὐτὴν. »
 οὖς τετύχηκε ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρ-
 σνυειστήκει μὲν ἡ Δαμασκὸς, τὴν δὲ
 βασιλικὴν, φησι, παντελῶς ἠφανίσθη.
 τῆ ἡ καὶ νῦν ὄρωμένη, ὡς ἡ προφη-
 ούκέτι μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπαγο-
 χουσα τοῦ Σύρων ἔθνους · ἀποπεπτω-
 ρε δυνάμειως πρότερον, καὶ μονουχλ
 μνίων καὶ ἀνάπαυσιν βουκολίων κατα-
 οὔτω δὲ τὰ ἀγελαῖα πλήθη καὶ τοὺς
 υς καλεῖν εἰωθεν ὁ λόγος. Κατὰ μόνην
 μήχοντα ἐρμηνείαν εἰρηται, λέγω δὲ
 αἰῶνα · οὕτε γὰρ ἐν τῶ Ἑβραϊκῶ
 ἰς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται. Διὸ
 ἡν πτώσιν Δαμασκῶ αἰωνίαν λέγεσθαι
 δὲ χρονική τις αὐτῶν γέγονε ἡ πτώσις
 Ἀσσυρίας πολιορκίαν, καθ' ἣν καὶ ἡ
 ἰλω. Ἀλλ' ὡσπερ αὐθις ἐπαυελθόντες
 ραν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν χώραν

A conjunctam percurrimus, ita et propheta cum con-
 junctione totum prophetiae sermonem uno cursu ex-
 tulit; sed divisim et secundum tempus, inque di-
 versis temporum intervallis; ita ut toti tres anni
 completi sint, in quibus isthæc dicta ipsi fuere.
 Hæc igitur in tribus annis Dominus per prophetam
 locutus est. Finis autem verborum Domini illud
 erat, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus
 divitiis, iisque multis. Et relinquetur minimus, et
 non honoratus. » Quod ipsum ad litteram impletum
 est, ut facile ipsis oculis perspicere valeant quot-
 quot in ipsa loca concedunt.

CAPUT XVII.

VERS. 1. « Verbum contra Damascus. Ecce Da-
 mascus tolletur a civitatibus. » Eversionem regis
 potestatis subindicat, cujus antea consors erat urbs
 isthæc. Sola quippe tunc universæ Syriæ impera-
 bat, cum urbes in Syria, nostra ætate conspi-
 eusæ, nondum structæ fuissent; Antiochiam dico et
 alias.

VERS. 2, 3. « Et erit in ruinam et derelicta in
 sæculum in cubile ovillum: et non erit qui perse-
 quatur. Et non erit ultra munita, ut illuc confugiat
 Ephraim. « Quemadmodum Babylonis quæ consen-
 tanea erant, allophylis Palestinæ incolis quæ ipsis
 competebant, ac regioni Moab similiter alia quæ-
 dam ipsi propria minabatur; sic et propheticus
 sermo contra Damascus agens, illam proprio sibi
 fine excipiendam esse interminatur: nam ipsam a
 civitatibus tollendam esse ait. Secundum Theodo-
 tionem vero, transferendam ex civitatibus. Id au-
 tem perpessa est Assyriorum tempore, ut prius si-
 gnificabat præsens Scriptura, cum Assyriorum re-
 gem induceret dicentem, « Et cepi Arabiam et Da-
 mascum et Samariam: quemadmodum has cepi et
 omnes principatus capiam. » Huic porro sermoni
 testimonium affert historia; siquidem in libro
 quarto Regnorum scriptum est: « Et ascendit rex
 Assyriorum Damascus, et transtulit
 eam. » Quæ item extremo completa sunt sub Ro-
 manorum imperio, cujus tempore Damascus super-
 stes quidem, verum quod ad antiquam et regiam
 dignitatem, funditus deleta erat. Quo pacto etiam
 consistit ea, quam hodie videmus, quemadmodum
 propheta vaticinatur: quæ tantum abest ut ultra
 regiam dignitatem obtineat, ac Syrorum genti im-
 peret, ut pristina potestate penitus exciderit, ac
 tantum non in cubile ovillum, et in caulam armen-
 torum relicta sit: sic porro vulgi multitudinem et
 infamam plebem vocare solet divina Scriptura. Illud
 autem, « in sæculum, » secundum solam Septua-
 ginta Interpretum versionem dicitur: nam neque
 in Hebraico, neque apud reliquos interpretes fer-
 tur. Quamobrem necessarium minime est ut pute-
 mus ruinam Damasci æternam prædici: quando-
 quidem ad tempus solum ejus excidium fuit, cum
 ab Assyriis obsessa est, quando etiam Jerosolyma

pene ad verbum Hieronymus exprimit.

brevisissimum tamen apud Deum judicem habetur. **A** Enim mille anni in conspectu ejus, tanquam dies besterna reputantur, et tanquam custodia in nocte. Attamen non post multas annorum periodos vaticinium impletum est: siquidem Babylon sub Medorum imperio supra memorata perpessa est.

CAPUT XIV.

Vers. 1, 2. « Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israellem: et requiescent in terra sua, et advena adjungetur eis, et adjungetur domui Jacob. Et accipient eos gentes, et inducent in locum suum: et possidebunt et multiplicabuntur super terram in servos et ancillas, et erunt captivi qui captivos ceperant eos, et dominatum eorum subjicientur qui dominatum obtinuerant in eos. » Consequenter igitur post ea, quæ contra Babylonem dicta sunt, his Judaici populi ex inimica terra in Jerusalem reversionem, quæ sub Cyro contigit, significat: declarans fore ut illi post reditum in regione sua quiescant, et advena ipsis adjungatur. Pro illo autem, « advena, » reliqui interpretes, « proselytus » interpretati sunt. Sic enim ait eos in terra sua rem prospere gesturos, ut etiam alienigenæ ipsorum religionem amplectantur, ac proselyti fiant, domuique Jacob adjiciantur.

Vers. 3, 4. « Et erit in die illa requiescere te faciet Deus a dolore tuo et ab ira tua, et a servitate tua dura, qua servivisti eis: et sumes plancium hunc super regem Babylonis: » nam Persæ et **C** Medi, Assyriorum imperio et ipsis Babyloniis in servitutem redactis, eos suæ ditioni subegerunt.

Vers. 5-8. « Et dices in die illa, Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Dominus jugum peccatorum, jugum principum, percussit gentem ira, plaga insanabili. Feriens gentem plaga iræ, non pepercit, requievit qui confudit. Omnis terra clamat eum lætitia. Et ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani: ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. » Cedri igitur et pinus secundum Symmachum **D** rursum allegorice, tyrannos quosdam superbos significant. a Babylonia obsessos, et a propria regione succisos, quos de prædicti Babyloniæ regis ruina gaudere consentaneum erat.

Vers. 9. « Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi: simul excitati sunt tibi omnes gigantes qui terræ imperarunt, qui excitarunt ex thronis suis omnes reges gentium. » Nos quoque jure Sanaæ dicemus, qui olim quidem ab illo devastati sumus; sed firmam demum in Christo sententiam et inuimus, mentemque ad pietatem solide radicavimus, corque floridissimum: « Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. »

Vers. 10-12. « Omnes respondebunt et dicent tibi: Et tu captus es sicut et nos: in nobis autem repu-

α κρότατος είναι χρόνος βραχύτατος παρά τῶ θεῷ λελλόγισται. Χθια οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς ἢ ἡ χθὲς λελλόγισται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτί. Ἄλλὰ οὐκ εἰς μακροὺς τῶν χρόνων κύκλους τῆς ἐκείνης τὰ θεσπισθέντα ἔτυχε, τὰ προβῆθηθέντα καθόλου Βαβυλῶνος ἐπὶ τῆς Μήδων ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

« Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐξελεῖται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γεωργὸς προστεθήσεται πρὸς αἰκίαν καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. Καὶ ἔλθουσιν αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αἰκίαν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι αἰχμαλωτεύσαντες αὐτοὺς, καὶ κυριεύσουσι αὐτοὺς. » Ἀκολουθῶν τούτων κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, διὰ τὴν ἐπὶ Κύρου γενομένην ἐπιστροφὴν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, μαίνει, διδάσκων, ὡς ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς ἐκείνης χώρας ἐπανελθόντες, καὶ ὡς ὁ γεωργὸς προστεθήσεται αὐτοῖς. Ἄντι δὲ τοῦ, « ὁ γεωργὸς, » ἐκείνη ἐρμηνεύεται, « ὁ προσήλυτος » ἡρμηνεύεται. Ἰσχυρὰ γάρ εἰς πράξειν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἐκείνης γῆς ὡς καὶ ἀλλοφύλους ἀντιποιηθῆναι τῆς αὐτῶν ἐκείνης, γενέσθαι τε προσηλύτους, καὶ προσήλυτοι τῶ οἴκῳ Ἰακώβ.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐκείνη ἡμέρα σε ἀπὸ τῆς ἐδούλειας καὶ τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας σου τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδούλευσας, αἰκίαν καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ βασιλείᾳ Βαβυλῶνος. » Πέρσαι γάρ καὶ Μῆδοι, πάντων Ἀσσυρίων ἀρχὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Βαβυλωνίους, ὑπερμάχους λαβόντες, τῇ ἐαυτῶν ὑπέταξαν δυνάμει.

« Καὶ ἔρεις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Πῶς ἐκείνηται ὁ ἀπαιτῶν, καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδαῖος; Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, πατάξας ἔθνος θυμοῦ ἐπὶ ἀνιάτω. Παίων ἔθνος πληγὴν θυμοῦ, ἧ οὐκ ἐπέσθη ἀνεπαύσατο πεποιθώς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' ἐσφύνης. Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου· ἀφ' οὗ σὺ κακοῖσαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτης ἡμᾶς. » Κέδροι τούτων καὶ πίτνες, κατὰ τὸν Σύμμαχον πάλιν ἀλληγορικῶς τὸν Βαβυλωνίους τινὰς ἐπηρμένους σημαίνουσιν, ὑπὸ τῆς Βαβυλωνίας πολιορκηθέντας καὶ τῆς οἰκείας ἀποκείσεως χώρας· οὗς εἰκὸς ἦν ἐπιχαρῆναι τῇ πτώσει αὐτῶν δηλουμένου.

« Ἄδης κάτωθεν ἐπιχράνθη συναντήσας σοι· συνηγέρθησαν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἀρξάντες τῆς γῆς, οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνων. » Ἐρούμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰκότως τὸν Σατανᾶ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου πεπορθμένοι· ἐδραῖον δὲ λοιπὸν ἐσχηκότες ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νοῦν εἰς εὐσέβειαν ἀσφαλῆ καὶ ἐβρίζωμεν, καὶ καρδίαν εὐθαλεστάτην· « Ἀφ' οὗ σὺ κακοῖσαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτης ἡμᾶς. »

« Πάντες ἀποκριθήσονται καὶ ἐροῦσί σοι· Καὶ ἐπὶ ἐάλως, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ καταλογισθή-

| εἰς ἔδου ἢ δόξα σου, ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου. A
 τῶ σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακά-
 σου σκώληξ. Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 φέρος ὁ πρωτὸς ἀνατέλλων: συνετρίθη πρὸς τὴν
 ἰσοπέδων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη;) Οἱ μὲν
 ὄντες, φησὶ, τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα φήσουσιν·
 ἢ ἀνθρώπινον ἀπαλλάξαντες βίον, καὶ ὡσπερ
 οἷς τοῖς τοῦ ἔδου χωρίοις ἀπολειφθέντες, καὶ
 ἢ ἀπώλειαν αὐτοῦ λέξουσι τὰ ἐπιφερόμενα.
 δὲ τοὺς ἐκεῖ πάντας ὁ βῆξ, καὶ ἡ ἐφεστῶσα
 ἢν τεθηκότων ψυχῆς δύναμις, ὡσπερ τις
 ἡρίου τυγχάνουσα φρουρὸς, κάτωθεν ἐκ τῶν
 ἢν μυῶν μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἐπαναστήσε-
 Τούτου δὲ ὡσπερ ἀρχόντος τῶν ἐκεῖ κρατοῦν-
 οἰκείου διεγερθέντος θρόνου, καὶ οἱ λοιποὶ
 γίγαντες, οἱ κατὰ τοὺς ἐρμηνευτὰς « Pa- B
 συνανέστησαν. Τίνες δὲ οὗτοι, διερμηνεύει
 Οἱ ἀρχόντες τῆς γῆς, οἱ ἐγειραντες ἐκ τῶν
 αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνῶν, καὶ τὰ αὐτὰ
 ἡγορουμένῃ βασιλεῖ Βαβυλῶνος πράξαντες.
 ρυμῆν καὶ ἔρημον τοῦ σώματος τὴν τοῦ ποτε
 σαυτοῦ Βαβυλῶνος ψυχὴν ὄρωντες φήσουσιν
 καὶ σοῦ κρείττων γέγονε θάνατος, ὡς καὶ ἐπὶ
 μὲν ἀπαλέγξαι; Οὐδὲν ἄρα ἦν ὁ ὑπὲρ γῆν
 ἢ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τοσαύτη δυ-
 ἢ ἀλλὰ τῶν πάντων ἐκείνων πέρασ γῆ καὶ
 διαδέξεται, σκώληξ τε καὶ σαρκῶν σῆψις.
 δὲ σε οὐ θνητὸν ἐνομίζομεν· ἀπατώμενοι δὲ
 ἐπὶ δόξῃ, τῷ κατ' οὐρανὸν λαμπροτάτῃ φω-
 ἢ τὸν ἥλιον προσκαλουμένῃ Ἐωσφορῷ ἀπει-
 ἢ. Σὺ δὲ ἐπὶ σαυτῷ καὶ μιλίονα τούτων C
 ; γαυριῶν, καὶ μανίαν φρενῶν ἀλαζονεύμε-
 σαυτὸν τῷ ὑψίστῳ Θεῷ παραβάλλειν, καὶ
 ; οὐρανίας ἀψίδας τὸν σαυτοῦ θρόνον θήσους
 ἰσθαί. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ σοῦ ἡμεῖς, θνητοῖς
 ἢς ἀπατώμενοι, διανοούμεθα· τοιαῦτα δὲ καὶ
 παντῶ φρενῶν ἐκστάσει ἐφρόνεις. Ἦν δ' ἄρα
 περὶ σὲ τέλους ἔλεγχος ὁ χρόνος καθ' ὃ ἐά-
 ἢε τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ὁμοίαν ἐσχηκώς
 ν. Οἱ μὲν γὰρ ἐπ' ἡσυχίας, ἡρέμα καὶ πράως
 ἢαυτῶν ἔστας, τὸ χρέος ἀπέδοσαν· σὺ δὲ,
 πολεμίων μαχαίρῃ τὴν ζωὴν ἀφαρθεῖς,
 ἀταφος βυφῆσθαι, θηροὶ βορὰ καὶ οἰωνοῖς
 νος. Ἐως μὲν οὖν συνεστήκει ἡ Βαβυλῶν,
 ἢν τε ἦν καὶ δυναστεία μεγάλη τῶν αὐτόθεν D
 τῶν· τάχα που καὶ ἡ ἐπιστατοῦσα δύναμις
 : ἀ μεγάλα συνέπραττεν· ἐπεὶ δὲ ἠφάνιστο ἡ
 ἢ τοῦ ἔθνους, καὶ ὁ ἐφεστὼς αὐτοῖς ἀρχων,
 ἢ πληρώσας τοὺς ἢαυτοῦ χρόνους, εἰς τὸν τῶν
 αὐτῷ χώρον παρελαμβάνετο, ἐν ᾧ συνήντη-
 ἢ πάντες οἱ Παφαῖμ καλούμενοι, ἢ οἱ γίγαν-
 τοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ δυνάμεις εἰσὶ τινες, αἷ, ὡς
 σαν ἔτερων ἔθνῶν κατὰ χρόνους οὐκ ὀρθῶς
 ἢναι. Μήτι· οὖν αὐτὸς οὗτος ὁ τῆς Βαβυλῶνος
 ποτὲ γεγονώς, τὴν ἢαυτοῦ γῆν διεφθαιρε, Θεὸς
 τοῖς νομιζόμενος, οὕτω δὲ καὶ τὸν ἢαυτοῦ λαόν
 νει, καὶ τοὺς ἢαυτοῦ υἱοὺς σφαγῆ παραδέδω-
 ἀπώλειαν τοῖς ἢπ' αὐτοῦ ἀρχομένοις, διὰ τὸ
 ναι παρ' αὐτοῖς Θεὸς εἶναι γεγονώς; Εἰ δ'

tatus es. Descendit in infernum gloria tua, multa
 lætitia tua. Subter te sternerent lineam, et operimen-
 tum tuum vermis. Quomodo cecidit de cælo Luci-
 fer, qui mane oriebatur? contritus est ad terram
 qui mittebat ad omnes gentes?) Qui in terra sunt,
 inquit, ea, quæ superius dicta sunt, profertent; qui
 autem humana vita functi, et in locis inferni quasi
 in vinculis detinentur, ipsi quoque super ejus ex-
 itio ea quæ superaddita sunt pronuntiabunt. Omnes
 porro illic versantes prævertens infernus, necnon
 virtus illa quæ mortuorum animabus præest; ceu
 quædam carceris custos ex iniis tenebrosisque pe-
 netralibus cum furore et ira insurget contra te.
 Hoc autem principe istic imperante, ex throno suo
 excitato, reliqui omnes gigantes, sive secundum
 reliquos interpretes « Raphaim, » una surrexerunt.
 Quinam vero hi essent explicat dicens, principes
 terræ, qui ex thronis suis excitarunt omnes reges
 gentium: qui paria ac ille reus Babylonis rex per-
 petrarunt. Hi vero nudam et corpore orbam illius
 olim Babylonici regis animam cernentes, sic eam
 compellabunt: Etiamne te fortior mors fuit, ita ut
 te similem nobis esse evinceret? Nihil ergo erat
 terrena illa vita, divitiæ, gloria et tanta potentia:
 sed omnibus his finis erit terra et pulvis, vermis et
 carnis putredo. Nos vero te mortalem minime esse
 putabamus: ac gloria te circumdante decepti, te
 splendidissimo cælesti luminari, solemque advo-
 canti Lucifero comparabamus. Tu vero te etiam his
 majorem arbitraris, lascivens ac mentis insaniam
 ita superbiens, ut te altissimo Deo conferres, ac te
 thronum tuum supra cælestes fornices positurum
 esse jactitares. Hæc igitur nos mortalibus ratiocini-
 iis decepti, de te cogitavimus: talia et tu mente
 captus de te ipso sentiebas. At vel solum tempus
 quo captus et victus es, manifestum erat finis tui
 argumentum: neque similem aliis hominibus mor-
 tem es consecutus. Illi quippe sensim, quiete et
 domi debitum solverunt; tu vero inimicorum gla-
 dio vita privatus, insepultus projicieris, et eris in
 escam bestiis et volucris. Quandiu igitur Baby-
 lon superstes fuit, ac principes ejus regnum ma-
 gnamque ditionem et potentiam obtinebant; virtus,
 quæ ipsis præfecta erat, magna fortasse perdeciebat:
 ubi autem gentis illius regnum deletum est, prin-
 ceptus quoque ipsis præfectus, utpote jam suo elapso
 tempore, in sibi similitum locum receptus est, ubi
 occurrerunt ipsi omnes qui vocantur Raphaim,
 sive gigantes: hi etiam virtutes quædam sunt
 quæ, ut credere est, aliis gentibus, certo temporis
 spatio non recte præfuerant. Num igitur hic ipse,
 olim Babylonis princeps terram ipsam corrupit,
 Deus penes illos populos existimatus, atque ita po-
 pulum suum occidit, ac filios suos neci tradidit; atque
 in perniciem subdito sibi populo fuit, quia ab ipsis
 ut Deus habitus fuerat? Quod si hæc ita se habeant,
 restat ut totam prophetiæ sententiam, quæ de Ba-
 bylonis rege prolata est, in illam virtutem refera-
 mus: quæ quia Dei gloriam apud sibi subditam

περὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς Ἀχάζ, εἰκὸς ἦν ἂν εὐφραίνεσθαι τοὺς ἀλλοφύλους, οἷτις καὶ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς τοῦ Ἐζεχίου, εὐκαιρῶς ἡ ἀποτεινομένη πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ ἤτε, ἀλλοφύλοι· πάλαι μὲν γὰρ ἐπὶ ζῶντος, καὶ τὰ ἐχθρὰ τῷ Θεῷ πράττοντες, εἰκὸς φραίνεσθαι, ἐπειδὴ συνετέτριπτο τοῦ Ἀχάζ ὡς μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάττειν ὑμᾶς, τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ζυγὸν ἐπιτιθέναι ὑμῖν· ἠθύνετο τὰ κακὰ καὶ ὡςπερ μὴδενὸς παλουστικῆ τε καὶ ἰοδόλλος τῶν πονηρῶν πνευματικῆ ἐπληθύνετο· νυνὶ δὲ τὴν βασιλείαν οὐ ἀνδρὸς θεοσεβοῦς, οὐκέτι χαίρετε ὡς τὸ πρῆγε γὰρ ὑμῖν ὁ παλιὸν καὶ τύπτων, καὶ ν ὑμᾶς. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τοῦ Ἐζεχίου, περὶ οὗ εἴρηται ἐν τῇ τε-
 Βασιλειῶν· « Αὐτὸς ἐπάταξε τοὺς ἄλλο-
 Γάζης, καὶ ἕως ὁρίων αὐτῆς ἀπὸ πύργου
 ὡς πάλαι ὄχυρᾶς. » Καὶ ταύτην δ' ἂν
 διάνοιαν τὸ εἰρημένον, « Μὴ εὐφρανθεῖτε,
 » μέγα φρονούντες ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις
 τῷ μὴδὲνα εἶναι τὸν συντριβόντα ὑμᾶς
 ἰ παρόντος καιροῦ μοχθηρίαν. Εἰ γὰρ καὶ
 ε συνετριβῆ ὁ ζυγὸς τοῦ παλινοῦ ὑμᾶς,
 δς ὑμῶν ἐγένετο ταῦτα, ἐπὶ κακῶ δὲ τῷ
 Μτδενὸς γὰρ ὑμᾶς παλινοῦ, μὴδὲ ταπει-
 ἠδὲ ἐπιστρέφοντος, πολλή τις ἐν ὑμῖν γέ-
 ρεθὶ κακῶν. Οἱ γὰρ πάλαι ὄφρων δίκην
 ἰραις ψυχαῖς ἐμφωλεύοντες, ἐν τε τοῖς
 ἱεροῖς τε καὶ ναοῖς, ὡς δὴ θεοὶ, ἐφεδρεύον-
 ἰ δαίμονες, δεινὴν γονὴν καὶ σπέρμα πο-
 ῶσαν ὡς ἀσπίδας ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι, τὸ
 ν ἰοδόλλων χεῖριστον· ἐκ τούτων τε αὐτῶν
 ἰστῆναι ὄφρως τὸν ἀέρα διπταμένους. Ταῦτα
 ἰτὰ τὸν παρόντα καιρὸν οὐ παρ' ὑμῖν μό-
 ἰλοφύλοις, ἦδη δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ χρη-
 ἰλαῷ Θεοῦ πληθύνει· ὡς πάντα τρόπον πε-
 ἰ τὸν ἀέρα, διπταμένων ὄφρων, καὶ ἐκγό-
 ἰον, πονηρῶν τινῶν καὶ λυμαντικῶν πνευ-
 ἰναδειχθέντος δὲ κατὰ καιρὸν τοῦ πάντων
 ἰτῆρος, οἰχθήσονται καὶ οἱ ὄφρως, καὶ αἱ
 ἰ τε τούτων πονηρὰ ἔκγονα· ὡς μηκέτι
 ἰτῆτα ἐν ἀνθρώποις.

θῆσονται, » γὰρ φησι, « πτωχοὶ δὲ αὐτοῦ
 ἰ ἀνθρώποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύονται·
 ἰ λιμῶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατάλειμμά
 ἰ. » Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἐρπυστικὸν καὶ ἰοδό-
 ἰλιμῶ ἀνελεῖ ὁ προφητευόμενος, μηκέτι
 ἰτροφήν τὴν συνήθη, δηλαδὴ τὴν διὰ θυ-
 ἰαιμονικῆ πλάνη προσφέρεσθαι· τοὺς δὲ
 ἰχούς ἐκθρέψει, καὶ ἰν εἰρήνῃ ἀναπαύσει,
 ἰρενοχλουμένους ὑπὸ τῶν παρὰδοθέντων
 ἰύναται μέντοι ταῦτα καὶ ἐτέρως εἰς τὸν
 ἰπληροῦσθαι· τοὺς γὰρ πάλαι κατὰ Θεὸν
 ἰτας ἐν παντὶ τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἀνεκτῆ-
 ἰαῖς λογικαῖς καὶ διδασκαλαῖς· οὗς καὶ
 ἰ ἐπὶ τὴν καλὴν νομίην τοῦ τῆς θεοσεβείας

g. xviii, 8.

A allophylis gaudendi et lætandi causa aderat, ita sub justo viro Ezechia, opportune Scriptura ipsos alloquens ait, Ne lætemini, alienigenæ : olim quippe Achazo superstitite, ac perosa Deo facinora edente, causa vobis gaudendi erat, quia contritum erat Achazi jugum ; ita ut non posset vos subjicere, neque imperii sui jugum vobis imponere : quapropter multiplicabantur mala, ac, utpote nemine percussente, reptilium et venenatorum spirituum malignorum vis augebatur. Jam vero postquam vir religiosus regnum exceperat, ne amplius lætemini ut antea : instat enim vobis qui percutiat et verberet, vosque ad sanam mentem reducat. Hæc porro ad litteram completa sunt sub Ezechia, de quo dictum est in libro quarto Regnorum, « Ipse percussit allophylos usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus, a turri Custodum usque ad civitatem munitam ¹⁶. » Et hæc quoque dicti sententia fuerit, « Ne lætemini, alienigenæ, » magnum sentientes super iis, quos deos esse putatis, quasi nullus sit ob præsentis temporis nequitiam, qui vos conterat et opprimat. Etiam si enim attritum sit jugum ejus, qui vos percutiebat ; id certe non e re vestra fuerit ; imo potius in damnum vestrum est. At enim nemine vos percussente, nemine deprimente, vel corripiente, magna in vobis malorum vis invaluit. Nam qui olim serpentium instar in animarum vestrarum latibulis agebant, atque in vestris delubris ac templis, veluti dii, sedes habebant, maligni dæmones, diram prolem ac semen improbum emisere ; ita ut ex illis aspides gignerentur, quod est omnium venenatorum teterrimum ; ex iisque alii editi sint serpentes per aera volantes. Hæc porro in præsentem, non apud vos tantum alienigenas, sed etiam apud eum, qui populus Dei vocatur, magno numero habentur ; ita ut prorsus aer repleatur serpentibus volitantibus, ac filiis aspidum, malignis scilicet quibusdam ac exitiosis spiritibus. Cum autem is, qui hæc omnia sublaturus est, suo tempore advenerit, et apparuerit, tunc serpentes, aspides, earumque improba proles abscedent ; ita ut hæc in homines viam ultra non exercent.

Vers. 50. Nam « pascentur, inquit, per eum pauperes : inopes autem homines in pace quiescent : fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet. » Hoc igitur reptile et venenatum genus fame necabit is, qui in prophetia fertur, nec ultra permittet ut consuetus cibus, videlicet per sacrificia, dæmoniacæ superstitioni offeratur. Pauperes autem suos enutriet, et in pace quiescere faciet, non ultra vexatos a memoratis reptilibus. Possunt etiam isthæc alio modo in Ezechia impleta fuisse : ipse enim eos, qui in universo Judaico populo secundum Deum pauperes olim fuerant, cibis rationalibus et doctrina recreavit ; quos item in optimis ejus, quæ piam religionem docet, legis pascuis con-

stultit; ut divinis cogitationibus, et sacra doctrina A pascerentur et aloreantur.

Vers. 31. « Ululate portæ civitatum, clament civitates turbatæ, allophyli omnes, quia ab aquilone fumus venit, et non est ut sit. » Significat, uti diximus, Assyriorum regem, qui ab aquilonaribus partibus tempore Ezechie irrumperens, allophylos Palæstinam incolentes dittonis suæ fecit; ita ut urbes quidem obsideret, earum populos captivos abduceret, urbiumque portas incenderet.

Vers. 32. « Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles e populo. » Maximum illis argumentum erit, Deum suæ esse custodem civitatis, quod illa nihil tale patiat, quale cæteræ civitates.

CAPUT XV.

Vers. 1. « Verbum contra Moabitidem: Noctu peribit Moab, noctu enim peribit murus Moabitudis, dolete in vobismetipsis. » In exordio ignorantiam Dei, quæ apud ipsos obtinuerat, noctem et tenebras vocavit: in ipsaque nocte eorum perniciem fore comminatur his verbis, « Noctu peribit Moabitis. » Postea de loco ubi eorum idololatria consistebat, hæc subjungit:

Vers. 2. « Peribit enim et Dibon, ubi est ara vestra: illuc ascendetis ad plorandum. » In fine autem prophetiæ, illas rursum aras commemorat verbis his, « Quia fatigata est Moab, » et cætera. C

Vers. 3. « In Naban Moabitudis ululate: super omne caput calvities, omnia brachia decisa: in plateis ejus induimini saccis. » Illis porro significat insidentem populo dæmonem malignum, sive principem gentis, ut sub hæc dicitur; qualis erat princeps rex Græcorum, et princeps Babyloniorum. Hujusmodi ergo dæmonem in civitate Moabitarum insidentem, a quo se opem consecuturos sperabant, in congressibus contra inimicos capiendum esse ait, quia animas eorum conculcabat, easque in terram respicere cogebat, ita ut nemo posset caput efferre et sursum intueri; quare ait, « Quia commilitium tuum, et princeps periit, qui in terra ambulabat. »

CAPUT XVI.

Vers. 1-5. « Mittam quasi reptilia super terram. Num petra deserta est mons filia Sion? Eris enim quasi ave avolante, pullus ablati eris, filia Moab. Deinde Arnon plura delibera: fac tentorium luctus tu ipsa semper. In meridianis tenebris fugiunt, obstupuerunt, ne graviter feras. Habitabunt apud te profugi Moab. Erunt vobis tegumentum a facie persequentis, quia sublaturum est commilitium tuum, et princeps periit qui ambulabat super terram. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et querens judicium, et velociter reddens

Fortasse legendum, ἀλώσσεσθαι vel ὀλεῖσθαι. Edit.

νόμου, βόσκεισθαι τοῖς θεοῖς νομαὶ καὶ ἱεραῖς διδασκαλίαις, καὶ ἐντρέφεσθαι ποταμοῖς.

« Ὀλοῦξάτε, πόλεις πόλεων, κεκραγέτωσαν τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι ἐπὶ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. » Ἐπεὶ δὲ, ὡς ἐφημεν, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλῆα ἐπαλθῶν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων μερῶν κατὰ τὸν ἰσχυροῦ χρόνου, τοὺς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντας ἀφύλους, ἐχειρώσατο· ὡς πολιορκησαὶ μὴ ἐπιβῆναι αὐτῶν, αἰχμάλωτα δὲ λαβεῖν τὰ ἐν αὐταῖς πόλεσιν ἐμπρῆσαι δὲ τῶν πόλεων τὰς πόλεις.

« Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἑθῶν; ὁ Κύριος ἐθεμέλιωσε Σιών, καὶ ἐπὶ αὐτῇ οἰκοῦνται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. » Μέγιστον γὰρ αἰετὸν δείγμα, τὸν Θεὸν εἶναι τὸν τῆς αὐτοῦ πόλεως ἡγεμόνα, τὸ μὴδὲν παθεῖν αὐτὴν ὁμοῦν τῶν ἑθῶν πόλεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ.

« Τὸ ῥῆμα τὸ κατέθετο ἡ Μωαβίτις· κλάσει τὸ ῥῆμα τὸ κατέθετο ἡ Μωαβίτις, λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοὺς. » Ὁμοῦν γὰρ τὴν ἐπικρατούσαν αὐτῶν ἀγνοῦσαν τὴν πόλιν καὶ σκότος ὠνόμασεν, ἐν αὐτῇ τε τῇ κατὰ πόλιν ἰσχυρίαν αὐτῶν εἶσεσθαι ἀπειλεῖ φησὶς· κλάσει τὸ ῥῆμα τὸ κατέθετο ἡ Μωαβίτις. » Εἶτα ἐξῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔρημο αὐτῶν ἢ εἰδωλολατρείας, ἐπιλέγει·

« Ἀπολεῖται γὰρ καὶ Διὰβὸν, οὗ ἐκεῖ ἐκεῖ ἀναθήσεσθε κλαίειν. » Ἐπὶ τῇ ἐπιπέσει τῆς πόλεως τῶν αὐτῶν πάλιν μέμνηται περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι ἐκοπίασε Μωαβ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἐπὶ Νάβαν τῆς Μωαβίτιδος ὠκεία ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα, πάντες ἄνθρωποι ἐταταρτημένοι· ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς ἐταταρτημένοι οἱ σάκκοι. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως δαίμονα πονηρὸν, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθους ὡς μετὰ ταῦτα εἴρηται· οἷος ἦν ὁ ἀρχὸν βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἀρχων. Τοιοῦτον γὰρ τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς Μωαβίτιδος πόλεως δαίμονα, δι' οὗ ἐνόμιζον βοθηθεὶς τυγχάνειν ἐν αὐτῇ τοὺς πολεμίους συμβολαῖς, ἀλεσθαι· φησὶν, ἐπιπέσει τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάται, κάτω νεκρῶν αὐτῶν ποιῶν εἰς γῆν· ὡς μηδένα κύπτειν μηδὲν ἐπιπέσειν δύνασθαι· διὸ φησὶν· « Ὅτι ἦρθη ἡ σαρραφί σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο, ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῇ πόλει. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ.

« Ἀποστελῶ ὡς ἔρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. ἢ ὡς ἔρπετὰ ἔστι τὸ ἕρος θυγατρὸς Σιών; Ἐπὶ γὰρ ἐπιπέσειν ἀνιπταμένου, νοσοῦς ἀφηρημένος ἐπὶ τὴν γάτην Μωαβ. Ἐπειτα δὲ Ἀρνὸν κλείσει βασιλεὺς ποταμοὶ τε σκέπην πένθους αὐτῆς διαπαντός. Ἐν ποταμῷ θρινῆ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἐξέστησαν, μὴ εἶδον· οὐκ οἰκήσουσί σοι οἱ φυγάδες Μωαβ. Ἔσονται αὐτῶν ὡμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἦρθη ἡ σαρραφί σου, καὶ ὁ ἀρχων ἀπώλετο ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῇ πόλει γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἄλλους ὁ θρόνος σου, καὶ καθιστάται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ κρίτων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων ἵκανοῦναι τὸν λαόν. »

apta est. Verum quemadmodum reversi Judæi Hierosolimam denuo excitarunt, atque regionem incois repleverunt, ad eundem modum et Damascus, illa perpressa, quæ in prophetia feruntur, rursus in sequenti tempore structa fuit, ita ut regia sedes in ea iterum poneretur.

« Et non ultra regnum in Damasco : et residuum Syrorum. » Hæc dicuntur quasi Damascus superstes quidem futura sit, sed non munita et regni caput ut olim. Possunt item alio modo hæc loca explicari, quasi scilicet prophetia Damasci incolis depressionem et privatam vitam prænuntiet. Ita enim dicere solemus excidiase divitem, cum in extremam paupertatem devenerit; similiterque virum honoratum, cum dignitate sua spoliatus fuerit. Non enim præstantior tu es illis Israel et gloria eorum. Nam si ille olim populus Dei nuncupatus, memorato tempore dignitate sua lapsurus est, pristina libertate et regno spoliandus, non est quod tu Damascus de pari casu indigneris.

VERS. 4. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Erit in die illa ut deficiat gloria Jacob, et pinguis gloriæ ejus commoveantur. » Et animadvertas velim, eum non funditus destruendam gentem, sed tantum gloriæ pristinae jacturam fore significare. Pinguis vero gloriæ prisci illius populi, erant sacerdotium et regnum, sacrum item canticum et cultus secundum legem præstitus, prophetandi gratia et gentis libertas, ac si qua alia penes Judaicam gentem habebantur : quæ confertim concutienda et amovenda fore sermo prædicit.

VERS. 5, 6. « Et erit quemadmodum si quis collegerit messem stantem, et semen spicarum mesuerit. Et erit quemadmodum si quis collegerit spicas in valle aspera, et relictus fuerit in ea culmus. » Sicut enim in messe colliguntur quidem spicæ, relinquuntur tamen in agro culmus tenuis; ita futurum ait Judaicum populum, penes quem spicæ olim stantes succidentur, solusque relinquetur culmus. Quod si quis apud eos reperitur existimatione dignus, is comparabitur spicæ, non in planitie, sed in valle sicca et aspera nascenti. Cæterum spica indicari puto chororum discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri, de quo superius⁷⁸ dicebatur, « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes facti essemus. »

« Aut tanquam grana olivæ duo vel tria ad summitatem sublimem, vel quatuor vel quinque in ramis eorum relicta fuerint. » Tantam quippe fore ait eorum, qui ex Israele superstites erunt, raritatem in tempore, quod in prophetia notatur, ut omnes spicæ uni comparari possint; eos autem qui præstantiores apud illos erunt, fore quasi duo vel tria grana olivæ in summitate sublimi. Quis subindi-

⁷⁸ Cap. 1, vers. 9.

« ἐπλήρωσαν οικητόρων, τὸν αὐτὸν τρόπον ἡμασκάς, παθοῦσα τότε τὰ ὑπὸ τῆς προφητείας εἰρηνικά, αὐθις ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπισημασθητο, ὡς καὶ βασιλείων ἐν αὐτῇ συστήναι τὴν

« Καὶ οὐκέτι βασιλεία ἐν Δαμασκῷ κίβητος ἕσονται, οὐ μὴν καὶ ὀχυρὰς κατὰ τὸ κατὰ τὴν ἰσραηλῆ μῆνης, οὐδὲ βασιλευούσης ταῦτα εἰρηνικά ἐν καὶ ἄλλως ἐπιβαλεῖν τοῖς τόποις, ὡς τῆς καταπίνωσιν τοῖς οικητοροῖς Δαμασκού, κίβητος κὼν προαναφωνούσης. Οὕτως γοῦν εἰς ἄλλοις πεπτωκέναι τὸν κλοῦσιον, ἐπειδὴν εἰς ἰσραηλῆ πενίαν· καὶ τὸν ἐντιμον, ἐπειδὴν οὐ μὴν ἰσραηλῆ ματος στερηθῆ. Οὐ γὰρ σὺ βαλτίων εἰ τὴν ἰσραηλ καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ κύριος χρηματίζων λαὸς ἐν τοῖς λεγομένοις χρόνοις; τὰ τοῦ οικείου ἀξιώματος, καὶ τῆς κίβητος πολιτευομένης αὐτονομίας καὶ βασιλείας τῆς τὴν Δαμασκὸν τὰ ὅμοια πάσχουσαν ἔσονται.

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐστὶν ἡ ἐπιλείψις τῆς δόξης Ἰακώβ καὶ ἡ ἀνομιὰ τῆς δόξης αὐτοῦ σιισθήσεται. » Καὶ ὁ κύριος ἰσραηλῆ ἰσραηλῆ παντελῆ τοῦ ἔθνους σημαίνα, ἡ δὲ δόξος αὐτῶν, ἧς μετεῖχον πρότερον, κατὰ τὴν ἰσραηλῆ ἦν τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ δόξης ἰσραηλῆ βασιλεία, τὸ τε ἅγιον ἔσσμα καὶ ἡ ἰσραηλῆ τρεῖς, ἧ τε προφητικὴ χάρις, καὶ ἡ ἰσραηλῆ ἰσραηλῆ, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῷ ἰσραηλῆ ἀθρόως σιισθήσεται, καὶ παντελῶς ἰσραηλῆ ἀγορεύει ὁ λόγος.

« Καὶ ἔσται ὁν τρόπον ἐάν τις σπέρῃ ἐστὴν κῶτα, καὶ σπέρμα σταχύων ἄμπελῆ καὶ ὁν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ στάχυν ἐν πεδίῳ, καὶ καταλειφθῆ ἐν αὐτῇ καλάμη, ἡ δὲ ἀμπελῆ συνάγονται μὲν οἱ στάχυες, κατὰ τὸν ἔν τῇ χώρῃ καλάμη ψιλή· οὕτω φησὶν ἰσραηλῆ ἰσραηλῆ λαὸν, ἀποσηθέντα μὲν τῶν κίβητος αὐτοῖς σταχύων, μόνης δὲ τῆς καλάμης ἐν πεδίῳ καταλειφθείσης. Εἰ δὲ καὶ τοῦ τις εὐραθῆ ἐν πεδίῳ ἀξιὸς λόγου, παραβληθήσεται οὗτος στάχυς ἐν τῷ πεδίῳ φύντι, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ φέρουσι τὸν ξήρω καὶ στερεῶ. Δηλοῦσθαι δὲ οἶμαι ἐὰν σπέρῃ ἰσραηλῆ χυρὸν τὸν χορὸν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μετῆρος εὐαγγελιστῶν, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἰσραηλῆ

« Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπον ἡμῶν ἔσσμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γέμομα ἂν ὁμοιωθῆμεν. »

« Ἡ ὡς ῥώγες ἐλάτας δύο ἢ τρεῖς ἐπ' ἑκάστου μετώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε ἐπὶ τῶν κίβητος αὐτῶν καταλειφθῶσι. » Τοσαύτην γὰρ φησὶν ἰσραηλῆ τῶν ἐκ τοῦ ἰσραηλῆ σωθησομένων κατὰ τοὺς χρόνους ὡς ἡ προφητεία σημαίνει, ὡς ἐνὶ στάχυι παραβληθῆσθαι τοὺς πάντας· τοὺς δὲ ἐν αὐτοῖς ἐξαιρέτους τοὺς ἔσεσθαι τινὰς, ὡσπερ εἰ ῥώγας ἐλάτας ἐπὶ τρεῖς τοὺς ἐπ' ἄκρου μετώρου, αἰκτορῆται ὡς

ερωτάτους τῶν ἀποστόλων, οὓς ποτὲ μὲν ὁ Σωτὴρ προσεκαλεῖτο, ποτὲ δὲ τρεῖς· τοῦ Εὐαγγελίου ἐκλεκτῶν ἐκλεκτοτέρους ἢ δὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάν- τὸ δὸς ἀνήγαγε μόνους, ἱστορήσοντας κωσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναβιωσκούσης ἰ ἀρχισυναγώγου παρέλαβε (20). Οἱ δὲ τοὺς τρεῖς τούτους οἱ τέσσαρες εἰσι καὶ ἕς τέσσαρας καὶ τοὺς πέντε, δέκα καὶ ἦσαι τοὺς πάντας, ὧν δώδεκα μὲν τοὺς σούλους εἰκοσι ἀν εἶναι, οὐκ ἐλάττω δὲ κερτὴν Παύλον, καὶ αὐτὸν ὄντα κλητὸν αὐτὸν Ἰάκωβον γεγονέναι τὸν ἀδελφὸν εἰς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων τ' αὐτοῦ καταστῆναι τοῦ Σωτῆρος μνη- τοῖ δὲ πάντες ἐπ' ἀκρου τῆς ἐλαίας, λέ- δαίων διαδοχῆς εὐρημένοι διὰ τῶν μετὰ νεύονται. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἄπόστολος οἶδεν ἰλλεῖν τὴν παρὰ Ἰούδα διαδοχὴν, καὶ καὶ ἀπαρχὴν, καὶ καλλιελαίαν αὐτὴν

εἰ Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ ὡς ἔσται ὁ ἀνθρώπος ἐπὶ τῶ ποιήσαντι ὄφθαλμοι αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὧσιν ἐπὶ τοῖς ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀ πτυλοὶ αὐτῶν· ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ἔβρονται τὰ δένδρα ἰ βδελύγματα αὐτῶν. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνη λεις σου ἐγκαταλείμμεναι, ὃν τρόπον Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου C καὴλ. Καὶ ἔσονται ἐρημοί, διότι κατ- τὸν Σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοη- νησθῆς. Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα σπέρμα ἀπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἢ ἂν ἀνηθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' ἐάν σπείρης, ἀν- ὄν, ἢ ἂν ἡμέρᾳ κληρώσῃ· καὶ ὡς πατήρ ἠρώσῃ τοῖς υἱοῖς σου. » Ὅσπερ γάρ, ἢ ἀπολωλότων, ἕτεροι παρελθόντες κατ- εἰς πόλεις καὶ τὰς χώρας, οὕτως καὶ ἐτέρους ἔξουσιν οἰκήτορας, ὧμῶν ἀπο- ἰ ἐξωσθέντων. « Καὶ ἔσονται ἐρημοί, εἰς τὸν Θεὸν τὸν σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου οὐκ ἐμνήσθης. » Ἐνθα δὲ καὶ αὐτοῦ τῆρος ἡμῶν μέμνηται ἡ Ἑβραϊκὴ φω- ἀρ θηλοὶ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλά- D ριμνηνεύμενον. Καὶ τοῦτο αἴτιον, διὸ ἰύτοις τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰρηται, ἢ τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρα αὐτῶν, καὶ Κυ- τοτε βοηθοῦ αὐτῶν οὐκ ἐμνήσθησαν. ἰσι, τὸ σπέρμα τοῦτο τὸ ἀπιστον καὶ ἢν ἀπιστον σπείρης ἐν τῇ σεαυτοῦ ψυχῇ, σπῆ εἰ δὲ, μεταβαλὼν ἐπὶ τὴν ἀνατείλα- ρ πρῶταν τοῦ φωτὸς τοῦ εὐαγγελικοῦ, εἰ κατάθου τῇ σεαυτοῦ διανοίᾳ, περὶ οὗ ἰαγγελίους· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ III, 3. ⁶⁶ ibid. 24.

psa Hieronymus ad hunc locum qui totam Eusebii sententiam ut suam extulit. Vide in

A cantur apostolorum præcipui, quos aliquando binos Servator advocabat, aliquando ternos, quos Evan- gelii scriptura electis electiores inducit, Petrum scilicet et Jacobum et Joannem, solos in montem adductos, ut transfigurationis spectatores essent: quos item cum archisynagogi filiam suscitavit, se- cum assumpsit. Et qui post tres illos residui sunt, quatuor sunt et quinque, ac hos quatuor et quinque ad numerum quatuordecim deducet: ex quorum numero duodecim quidem primos apostolos esse dicas, et illis non virtute minorem Paulum, qui et ipse vocatus apostolus est, et Jacobum fratrem Domini, qui primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ episcopus ab ipso Salvatore constitutus memoratur. Hi omnes in summitate oleæ, videlicet Judæorum successionis, reperti in præsentī memorantur. Divinus quoque Apostolus Judæ successionem oleæ comparavit, ipsamque radicem sanctam, vritimias et bonam oli- vam vocat.

Vras. 7-10. « Hæc dicit Dominus Deus Israel: In die illa confidens erit homo in eo, qui fecit eum: oculi autem ejus in sanctum Israel respicient: et non confidentes erunt in altaribus, neque in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti eorum: sed erunt confidentes in sancto Israel. Et non videbunt arbores eorum nec abominationes eorum. In die illa erunt derelictæ urbes tuæ, quemadmodum dereliquerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israel. Et erunt desertæ, quoniam deseruisti Deum Salvatorem tuum, et Domini adjutoris tui non recordatus es. Propter hoc plantabis plantationem infidelem, et semen infidele. Die autem illa, qua plantabis, errabis. Mane vero si seminaveris, florebit in messem, qua die hæreditatem adibis: et tanquam pater hominis hæreditatem sortieris filiis tuis. » Quemadmodum enim, inquit, illis pereuntibus, accedentes alii eorum urbes et regiones obtinuerunt, sic et urbes tuæ, vobis ejectis ac depulsis, incolis aliis replebuntur. « Et erunt desertæ, quia dereliquisti Deum servatorem tuum, et Domini Dei tui recordatus non es. » Hic vero ipsum Jesum Salvatorem nostrum Hebraica vox commemorat: nam Jesu nomen in Græcam linguam translatum *Salvatore* significat. Hæc vero in causa fore ait, ut ipsis prædicta omnia contingant, quia dereliquerunt Deum Salvatorem suum, et Domini adjutoris semper sui non meminerunt. Cum itaque, ait, hoc semen incredulum, et hanc infidelem plantationem in anima tua seminaveris, tum errabis; sin autem ex oriente in mundo evangelici luminis diluculo, mutata sententia aliud semen in mente tua jeceris, de quo dictum est in Evangeliiis, « Exiit qui seminavit seminare ⁶⁶; » et, « Simile factum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo ⁶⁶; »

ὅ μὲν φως τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀκμαῖον καὶ μεσημβρινὸν ἐν τῇ αὐτῇ τὸ μὴ χωρηθῆναι αὐτὸ ὑπὸ ἀνθρώπου ἢ νεφέλῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπισκιάσει τὴν αὐτὴν πόλιν, ἵνα, μητοῦ, ταῖς πρὸ τοῦ θερισμοῦ, καὶ τὸ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐπισκιάσει αὐτήν.

τοῦ θερισμοῦ, ὅταν συντελεσθῇ ἀνεξανθήσῃ ἀνθος ὀμφακίζουσα· καὶ ἵα τὰ μικρὰ τοῖς δρεπάνοις, καὶ τὰς εἰ, καὶ ἀποκόψει. Ὡς περ γὰρ, φηλοῖς, ἐπειδὴν ὀμφακας ὄσιν οὐ βόβ γεωργὸς τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστα κοῦπτει, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτερεῖ νεκριμαῖα· καὶ ταῦτα γὰρ, ὡς ὁ ἀγαθὸν ἔχοντα ἐλπὶδα πρὸς καρπερῖαιρεῖ ἐπιστήμη γεωργικῇ, ἵνα ἴς ἐβρωμένοις βότρυσι τὰ περιττὰ ταῦτα μὲν ἀφαιρεῖ καὶ παραδί- « τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς, » τὰ δὲ τὸν ἐντελῆ διασώζοντα; ἐπιμελείας φυλάττει· οὕτω κατὰ κρισμοῦ γενήσεσθαι φησι, τῶν τῆς κλημάτων, καὶ τῶν ἀχρηστων αὐτῇ κμένων, καὶ ἀποκοπτομένων, εἰς ἑνὸν ταῖς κολαστικαῖς δυνάμεσιν, αἱ καρποφόροι ψυχαί, τῆς παρὰ γαθῆς ἐλπίδος. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ κελὶν ἐφησεν· τοὺς δὲ μαα· βότρυες δὲ τῶν κλημάτων ἀκό- τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητεο- περ νεκριμαῖα βοτρυδία τὰ ἀχρηστα μως ἐστερημένα, κατὰ τὸν καιρὸν ἵληθήσεσθαι διδάσκει· καὶ τὰ κλη- τὰ μηδένα βότρυν φέροντα, οἷος ἴδας, ὁμοίως τοῖς ἀχρηστοῖς βότρυ- αἱ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ

ἐκείνη ἀνεγενθίσεται δῶρα Κυρίου τεθλιμμένου καὶ τετιμμένου, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· οὗτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἀπέγρουσεν εἰς τὴν ζωὴν· ὁ αὐτὸς ὑπάρχει, ὡς ἀν τῆς κοινῆς τῶν ἠλλοτριωμένων, καὶ μέγας δὲ ἐστὶ ἐν πολύς· διὸ λέλεκται, « ἀπὸ λαοῦ ἐρ ἐν τῷ παρόντι βίῃ, καὶ ἐν τῷ τὰ λογικὰ δῶρα καὶ τὰς ἀναιμίας ἀναπέμπτων οὐ διαλείμναι ὁ

ν καὶ καταπατημένον, ὃ ἐστὶν τῆς χώρας αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον, οὐ Σαβαῶθ, εἰς ὄρος ἁγίον. » Τὸ ν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ τε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπο- ν· « Ἐν μέρει γινώσκωμεν καὶ ἐν εν. » Οὕτε γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν

A ab hominibus capi nequit, intercedens media quædam nubes Spiritus sancti, plena roris, eandem civitatem inunbrabit, ut, quemadmodum in diebus messis, quæ ipsam messem prævertunt, et lumen splendeat, et nubes inumbret illam.

Vers. 5, 6. « Erit ante messem, cum fuerit con- summatum flos, et uva non matura eduxerit florem germinans : et auferet racemulos parvos falcibus, et sarmenta tollet et abscindet. » Quemadmodum enim, inquit, in vineis, dum uvæ immaturæ sunt, adventans agricola inutiles palmites excidit, neque id tantum, sed etiam infructuosa quæque et arecentia resecat : etenim illa quoque, utpote quæ nihil vigoris habeant, neque ullam ad fructus perfectionem spem relinquunt, ex agriculturæ peritia de medio tollit, ne superflua et inutilia vigentibus uvis noceant : quomobrem illa quidem aufert, et in escam « volatilibus cæli et bestiis terræ » abjicit ; quæ vero perfectam fructum servant retinentque, summa sollicitudine colit et tuetur ; sic in tempore messis futurum esse ait, ablatis quippe supervacaneis vineæ palmitibus, succisisque inutilibus uvis, atque in escam ultricium potestatum traditis ; bonæ uvæ, sive animæ fructiferæ, bonam spem a Deo consequentur. In his porro ipse Servator se vineam esse dixit ; discipulos vero suos, palmites ; uvas autem palmitum consequens est ut intelligamus esse eos, qui ab apostolis instituti fuerunt : quorum illos ceu racemulos inutiles ac vitali virtute privatos, in tempore iudicii abjiciendos esse docet ; similiterque palmites nullam uvam ferentes, qualis erat proditor Judas, perinde atque inutiles uvas, a volatilibus cæli et bestiis terræ, videlicet adversariis et ultricibus virtutibus, excisum iri,

τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμεναι κολαστικαὶ δηλο-

Vers. 7. « In tempore illo afferentur dona Domino Sabaoth, a populo contrito et divulso, et a populo magno, ab hoc tempore usque in perpetuum. » Fuerit autem hic populus is qui in angusta et arcta via, quæ ducit ad vitam, graditur : ipseque divulsus est, utpote qui a communi hominum vita alienus sit, magnus item et multus est apud Deum : quare dictum est, « a populo magno. » At enim in præsentī vita et in futuro sæculo, rationabilia dona, et incruentas hostias Deo emittere nunquam cessat memoratus populus.

« Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth, in monte sancto. » Hæc enim gens in parte fluvii regionis Dei erat, quando in Ecclesia Dei versabatur ; ita ut dicat, « In parte cognoscimus et in parte prophetamus ». Neque enim totum fluvium, scilicet Verbum Dei, capiebat illa regio : quare in

ἡ τῶν ἀνθρωπίνων (ψυχῶν, πενήθειαι) A
 πικρὸν δὲ τοὺς ἐν τῷ προφήτῃ λεγομένους
 φιλοσοφίαις ἐξ ἐτέρων ἀλιείων καὶ σαγγι-
 θῆ τῶν ἀποστόλων, καὶ μαθητῶν τοῦ
 ν, οἷς ἐλέγετο, « Δεῦτε, καὶ ποιήσω
 θρώπων. » Εἰ γὰρ οὗτοι διὰ τῆς αὐτῶν
 ἡρευνῶν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἔλ-
 τηρίαν, διὰ τὴν οὐκ ἂν εἴποις καὶ τοὺς
 γομένους ἀλιεῖς καὶ ἀμφιβολοὺς τοὺς
 λους τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας εἶναι,
 γυπτιακῆς γοητείας, ἐπαγίδευσεν καὶ
 ἴον τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν ἀλισκομένους·
 ντι εἶλε καλάμου καὶ παπύρου, καὶ τὸ
 , πᾶν τὸ κύκλω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν
 ἰ διὰ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνε-
 στενάξουσιν οἱ ἀλιεῖς, καὶ στενάξουσι
 οντες ἀγκιστρον εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ
 ἰγῆνας καὶ ἀμφιβολοὺς πενήθουσιν. »
 και ξηρασίαν ὑδάτων διὰ τούτων ση-
 ηδὲ ἰχθῶς νοτίδων ὑδάτων μήτε ἐν τῷ
 θῆαι, μήτε ἐν τῷ εἶλαι μήτε ἀμφὶ τῶν
 ἰ, μήτε ἐν αὐτῷ μέσῳ, μήτε ἐν διώρυξιν,
 οἷς ὑδασιν· λαῖψιν δὲ ἀθρόως τούτων
 ὶων, ὡς μηθαμοῦ τῆς Αἰγυπτίων γῆς
 και. Ἄλλ' οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸν οὐκ
 και ἐπὶ τροπικῆν μεταβαίνειν θεωρίαν·
 ης ποταμοὺς καὶ ὑδάτα νοεῖν Αἰγύπτια
 ἰῆς Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἡ τὴν βα-
 τὴν πάλαι ποταμοῦ δίκην πλημμυ-
 ἰτέραν ἐκδοχὴν, τὴν παρ' Αἰγυπτίους
 ἰζούσαν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς λέλεχται·
 ἰη Μωϋσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων. »
 ἰην αὐτῆ, καὶ μέγας ὁ παρ' αὐτοῖς βέων
 ἰ παρ' αὐτοῖς θαυμαζομένης σοφίας
 δὲ ὑπῆρχε μέρη πολλὰ κατακερματι-
 ἰρυγας πολλὰς, καὶ εἰς πολλοὺς μαθη-
 ἰεκαστον τῶν παρ' αὐτοῖς μαθήσεων
 ἰρυον οὐκ ἔμπελοι οὐδὲ ἐλατῆαι, οὐδέ τι
 ἰ τῶν ἀναγκαίων δένδρων, ἀλλὰ πά-
 ἰς καὶ τὸ χλωρὸν ἀχί. Σαγγῆνας δὲ αὐ-
 ἰτὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῆς
 ἰ « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρα-
 ἰηθειῶν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλα-
 ἰτὸς γένους ἰχθύων. » Ὅσπερ δὲ ἐν τῇ
 ἰθροποῖ ἰχθύες εἴρηται, καὶ σαγγῆνη ὁ
 ἰείας τῶν οὐρανῶν εὐαγγελικὸς λόγος·
 ἰῦθα ἡ πολύπλοκος δεινότης τοῦ Αἰγυ-
 ἰῆη ἂν σαγγῆνη καὶ τὰ ἀμφίβληστρα
 ἰαγγενεῦόμενοι πρὸς αὐτῶν ἰχθύες εἶεν
 ἰαῖς σοφιστείας εἰς πᾶν εἶδος ἀθέου
 ἰποσυρόμενοι. Στενάξουσιν γοῦν καὶ
 ἰται οἱ ἀμφιβολοὺς τῆς Αἰγύπτου, μη-
 ἰγασίαν διὰ τὸν ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς
 ἰν πᾶσαν αὐτῶν σοφίαν ἀπολέσαντα,
 ἰλῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύν-
 ἰν ἀθετήσω. »

tur. Illos autem a propheta memoratos piscatores
 et retia jacentes intelligas ex aliis piscatoribus
 et sagenis utentibus; ex apostolis dico et disci-
 pulis Salvatoris nostri, quibus dicebatur, « Ve-
 nite, et faciam vos piscatores hominum¹⁹. » Si
 enim isti doctrina sua hominum animas piscaban-
 tur, ad salutem illas trabentes, cur non dixeris
 memoratos illos Ægyptiorum piscatores et retia
 jacentes, fuisse illos olim philosophiæ doctores,
 qui per Ægyptiacas præstigias illaqueabant et in-
 escabant eos quos capere poterant ?

Vers. 7, 8. « Et in omni palude calami et papyri,
 et achi virens omne circum flumen, et omne quod
 seminatur ad flumen, arescet et vento peribit. Et
 gement piscatores, et gement omnes qui mittunt
 hamum in flumen, et qui mittunt sagenas, et qui
 mittunt retia, lugebunt. » His omnimodam arbi-
 trator aquarum siccitatem indicari, ita ut neque
 vestigium humoris aquæ, vel in fluvio, vel in pa-
 lude, vel extra flumina in circuitu, vel in medio,
 vel in canalibus, vel in aquis non fluentibus, appa-
 reat, sed omnium confertim vacuitas et penuria
 futura sit, ita ut in Ægypto nusquam aquæ com-
 pareant. Verum hic sermo vel invitum quemque ad
 figuratam speculationem vi pertrahit, ita ut ne-
 cessario per Ægyptiaca flumina et aquas intelli-
 gas Ægyptiacæ potentia vim et multitudinem, nec
 non regnum eorum, quod olim fluminis instar ex-
 undabat; sive secundum aliam interpretandi ra-
 tionem, philosophiam olim apud Ægyptios floren-
 tem: de qua dictum est, « Institutus est Moyses
 in omni sapientia Ægyptiorum²⁰. » Magna quippe
 antiquitas illa erat, magnum ibi flumen, magna
 quoque penes illos erat sapientia, quam miraban-
 tur, ratio. Multæ porro partes erant hujus flumi-
 nis, divisi nempe in multos canales, in multos ni-
 mirum discipulos secundum varias singulorum di-
 sciplinas: ex quibus pullulabant non vineæ, neque
 olivæ, neque alia quæpiam ex fructibus ac neces-
 sariis arboribus, sed papyrus, calamus et achi
 virens. Sagenas porro eorum intelligas ex parabola
 Salvatoris, qua dicitur, « Simile est regnum
 cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere
 piscium congreganti²¹. » Quemadmodum vero in
 parabola homines pro piscibus, et pro sagena evan-
 gelicus de regno cælorum sermo dicitur, ita et
 hoc loco implicata illa Ægyptiaci sermonis gravi-
 tas, pro sagena et retibus similiter accipiat; pi-
 sces vero iis capti fuerint, qui fallacibus sophi-
 smatibus in omnem impiæ superstitionis speciem
 detrahuntur. Luctum ergo et planctum acturi di-
 cuntur Ægyptii piscatores, quia adveniente sibi
 Christo, et omnem sapientiam suam destruyente,
 nullum superest ipsis opus agendum, secundum il-
 lud: « Perdam sapientiam sapientium, et pruden-
 tiam prudentium despiciam. »

19. ¹⁹ Act. vii, 22. ²⁰ Matth. xiii, 47.

VERS. 9. « Et confusio apprehendet eos, qui operantur linum scissile, et qui operantur byssum. » Ioc modo mente capias eos qui operantur linum, neque firmum quod rumpi nequeat, sed scissile, sermonem videlicet dissolutum et discissum, et byssum similiter: quia isthæc ab Ægyptio flumine credebantur et irrigabantur. Quare ait harumce rerum artifices planctum edituros, quando nulla amplius fila sapientiæ suæ ad amictum et ornatum percipiant. Lini enim ac byssi copia ornatum sibi et indumentum excogitabant, captiosis quibusdam et fallacibus dictis mendacia sua operientes.

VERS. 10. « Et erunt qui operantur ea in dolore: et omnes qui faciunt zythum dolebunt, et animis cadent. » Gemitum edituros ait qui faciunt, non vinum ex vite, sed Ægyptiacum zythum, quod et ipsum spurium erat et turbidum; quo Ægyptii potu utebantur, antequam ipsis adveniret Dominus. Hoc porro declinante, jure dicitur futurum ut istius artifices planctum edant et animis doleant. Istæ vero passuros comminatur Ægypti sophistas, zythi artifices, ac lini scissilis byssique operarios et piscinum captiores, qui Ægyptiacum flumen, et Ægyptiacæ sapientiæ sermonem sollicitè curarent.

VERS. 11. « Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consilarii regis, consilium eorum infatuabitur. » Ibi enim maxime prius substituisse ait omnes diabolicæ idololatriæ præstigias: ibidemque tempore Moysis sedem habuisse eos, qui in Ægypto regnabant. Quare dictum est signa in campo Taneos edita fuisse, tam Moysis tempore, quam in præsentii. Itaque peregrinante Domino in Ægypto, cum Ægyptiaco flumine etiam memoratos illos principes dæmones infatuandos ait, etiamsi, absente Domino, sapientiam aperte profiterentur. Verum is argumentum ipsis obtulit, ac evicit, eos nihil sapientiæ habere; sed in Domini adventu verè stultos esse.

VERS. 12, 13. « Quomodo dicetis regi, Filii prudentum nos, filii regum, qui ab initio fuerunt? Ubi tunc sapientes tui? et annuntient tibi, et dicant quid consilii inierit Dominus Sabaoth super Ægyptum. » Defecerunt principes Taneos, et exaltati sunt principes Memphæos, et errare facient Ægyptum secundum ribus. » Cum non amplius regem habeatis, quomodo potestis de prudentia gloriari? Quomodo veterum regum filios vos esse dicitis, Orum, Isin et Osirin et Typhonem objicientes, atque jactitantes deorum, ierorum et mortuorum genera olim in Ægypto immerasse: quorum deorum et regum vos, in prophetia indicati principes Taneos et Memphæos, filios et nepotes esse dicistis? Qua ratione dii ac omnes sapientiæ consortes esse potestis, qui neque futuram vitam confutationem prævidere vel prædicere po-

« Καὶ αἰσχύνῃ λήψεται τοὺς ἐργαζομένους τὸ σχιστὸν, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν byssum. Οὕτω νοήσεις τοὺς ἐργαζομένους τὸ λινὸν, ὡς στερρόν καὶ ἀβραγῆς, ἀλλὰ τὸ σχιστὸν, ὡς διεβρωγῆτα, καὶ διεσχισμένον, καὶ τὴν byssum ὡσαύτως· ἐπεὶ καὶ αὐτὰ τοῦ Αἰγυπτίου μετείχεν, ἐξ αὐτοῦ ἀρδεύόμενα. Διὰ καὶ τῶν τῶν φησὶν ἐργάτας στενάξειν ὁ λόγος· ἐπεὶ αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν καὶ κόσμον τῆς αἰσεσοφίας τὰ διὰ τούτων ὑφέσματα τῶν ἁγίων· οὐ γὰρ ὡσαυτὰ καὶ βύσσου κόσμον καὶ αὐτοῖς ἐπιδόουν, πιθανολογῶντες καὶ ἀπαρτῶν τὸ παρ' αὐτοῖς ψεῦδος καλύπτοντας.

« Καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζόμενοι αὐτὰ ἐν πόνῳ· πάντες οἱ ποιοῦντες τὸν ζύθον λυγρῶν καὶ τῶν ψυχῶν πασοῦνται. » Στενάξειν δὲ τὸν ποιοῦντα οὐ τὸν ἐξ ἀμπελοῦ ὄνον, ἀλλὰ τὸν Αἰγυπτιακὸν ζύθον· ὅς καὶ αὐτὸς νόθος ἢ λωμένος· ὃ ἐπέχρηστο ἀνεὶ ποταμῶν καὶ ἐπέχρηστο τὸν Κύριον οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ ἐκείνου κλίνοτος, εἰκότως στενάξειν λέγονται καὶ ἀλλήλους οἱ τούτου ποιηταί. Ταῦτα μὲν αὖτε τοῦς τῆς Αἰγύπτου σοφιστὰς ἀπαρτῶντες τινὰς καὶ λίνου σχιστοῦ καὶ βύσσου ἁρδεύοντες τε θηρευτὰς, τὸν ποταμὸν τὸν Αἰγυπτιακὸν ἐπόντας, καὶ τὸν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀρτεμίας.

« Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἡ βουλή αὐτῶν ἐπιφανέσθαι. » Ἐν ταύτῃ γὰρ μάλιστα φησὶν ὅτι γανείαν τῆς δαιμονικῆς εἰδωλοποιίας καὶ πρῶτον ἐνταῦθα δὲ τὸ βασιλεῖον ἐπὶ τῶν Μιυῶσέως χρόνοις βασιλεύοντος τῆς ἁγίας λέλεκται ἐν πεδίῳ Τάνεως τὰ σημεῖα τῆς ἐπι Μιυῶσέως καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἰερῶν δὲ δημήσαντος τοῦ Κυρίου τῆ Αἰγύπτου, τὸν ποταμὸν καὶ τοὺς δηλωθέντας ἁρτεμίας δαίμονας τινὰς μωρανθήσεσθαι φησὶ, καὶ ἐπαγγελλομένους ὅτε οὐ παρῆν αὐτοῖς ἐκείνη. Ἀλλὰ γὰρ ἐλεγχον αὐτοῖς ἐπέγγαγιν, ὡς αὐτοὶ μετείχον σοφίας· μωροὶ δὲ ἦσαν ἀληθῶς ἐκείνου Κυρίου παρουσία.

« Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ, υἱοὶ συνετῶν τῶν βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Ποῦ εἰσι νῦν οἱ πατέρες καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσάν σοι· λέγεται Κύριος Σαβαὼθ ἐπ' Αἰγύπτου. Ἐξήσαντο ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑψώθησαν οἱ ἄρχοντες Μιυῶσέως, καὶ πλανήσουσι τὴν Αἰγύπτου κατὰ φρεσίν. Μηκέτι γὰρ ὑπάρχοντος ὑμῖν βασιλέως, πῶς ἐστέ ἐπὶ συνέσει σεμνύνεσθαι; Πῶς δὲ υἱοὶ βασιλέων παλαιῶν ἑαυτοὺς εἶναι φάτε, Ὁρον, καὶ Ἰσιν καὶ Ὁσιριν προβαλλόμενοι καὶ Τυφῶνα (25), καὶ ἄλλους ἡρώων, καὶ νεκῶν γένη φάσκοντες τὸν ποταμὸν τῆς Αἰγύπτου κεκρατηκέναι, ὡν θεῶν καὶ βασιλέων υἱοὺς καὶ ἀπογόνους ἑαυτοὺς εἶναι φάτε. οἱ δὲ τῆς προφητείας δηλούμενοι ἄρχοντες τῶν καὶ Μιμφῶσ; Πῶς δ' ἂν εἴητε θεοὶ ἢ βασιλεῖς· σχοίητε σοφίαν, μηδὲ δυνάμενοι προγνώσκειν τὸ μέλλον.

(25) S. Hieronymus, « Et deos auctores gentis simulent Oron, et Irin, et Osirin, et Typhonem. »

rum imperium ministri fuerunt, videlicet ipsa Romani exercitus potentia, manus vocatur. Quomodo autem mulierum instar cum timore et angustia Romanis serviant Ægyptii, id sane non est quod explicetur.

VERS. 17. « Et erit regio Judæorum in terrorem. Quicumque eam nominaverit ipsis, extimescent propter consilium, quod consuluit Dominus Sabaoth super eam. » Regionem vero Judæorum si Scripturam divinam dixeris esse, nequiquam aberraveris, quam, ob vim pietatis et fidei, qui Dominum noverunt, cum timore, tremore et reverentia adeunt, non amplius ut olim blasphema dicta in eam proferentes, sed ob Dominum in ea prædicatum, venerantes et colentes. Quamobrem quisquis illam ipsis commemorat, timorem Dei ipsis immittit, nam « Initium sapientiæ timor Domini⁹⁹. »

VERS. 18. « In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaanitide, et jurantes per nomen Domini Sabaoth : civitas Asedec vocabitur una civitas. » Etsi quinque civitates in vaticinio ferantur, at non ignorandum est illas quinque unam esse. Quare nomen unum omnium additur, Asedec, quod interpretatur Symmachus, « solis. » Quam vero dixeris eam esse, nisi sanctam Dei Ecclesiam, quæ secundum LXX quidem dicitur Asedec, quod significat, « justitiæ; » secundum Symmachum vero, « solis, » de quo dictum est, « Timentibus autem me orietur sol justitiæ, et medietas in alis ejus; » secundum accuratam vero disserendi rationem, terræ civitas dicitur, quod ita reddi possit, « Civitas terræ vocabitur una civitas. » Ipsa quippe sola in universa terra Deo civitas constituitur, ita ut de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei⁹⁹. » Quinque autem civitates in Ecclesia fuerint diversæ instituti et officii rationes; quinque vero sunt ordines distincti; tres scilicet ita numeres : primus est præsulum ordo, secundus presbyterorum, diaconorum tertius, quartus illuminatorum in Christo, postremus eorum, qui initiantur. Sciendum ergo est ordines quinque in Ecclesia Dei versari; quare quinque civitates sub una dicuntur, loquentes lingua quæ olim apud Ægyptios Chanaanæa reputabatur, et jurantes non per eos, qui dii patrii existimabantur, sed in nomine Domini Sabaoth, qui olim Judæis cognitus Deus erat. Hic ille erat qui in nube levi, hic erat qui ad ipsos advenit Christus.

VERS. 19. « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. » De divinitate Dei in Ægypto constituenda et de diversis in civitate ordinibus, vaticinatus, consequenter altare in civitate Dei futurum commemo-

⁹⁹ Psal. cx, 10. ⁹⁹ Psal. LXXXVI, 3.

(25) Hic Hieronymus, « Porro qui in adventu Christi, » ait, « et Romano imperio prophetiam disserunt, quinque civitates vel legem Domini, quæ in Alexandria primum interpretata est, vel quinque

Α νυν διακονησάμενοι τῷ βουλήματι τοῦ θαυ χαιρώσασθαι τὴν Αἰγυπτίαν ἀρχὴν, ἕνα μὲν ἦν ἡ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, χεῖρ ἀνόμαστα. Ἡ γυναικῶν δίκην μετὰ φόβου καὶ ἀγωνίας καὶ Ῥωμαῖοι Αἰγύπτιοι, οὐδὲν δεῖ λέγειν.

« Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τὰς πόλεις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐὰν ὀνομάσῃ αὐτὴν φοβηθήσονται διὰ τὴν βουλήν, ἣν Κύριος ἐλάττωσεν ἐπ' αὐτήν. » Χώραν δὲ Ἰουδαίων οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἶπαιον Γραφήν· ἦν δὲ εὐλαβείας καὶ πίστειας οἱ τὸν Κύριον ἐκινεῖ μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ εὐλαβείας· οὐκέτι ὡς τὸ πρὶν βλασφημοῦντες εἰπόμενοι μῶντας καὶ σέβοντες διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τῶν Κυρίων· διὰ πᾶς ὀνομαζῶν αὐτὴν αὐτῶν ἐμποιεῖ αὐτοῖς· « Ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας » πόλεως.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται πάντα ἐν Αἰγύπτῳ, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Ἰουδαϊκῇ ὀνομάσονται τῷ ὀνόματι Κυρίου Sabaoth· καὶ κληθήσεται μία πόλις. » Εἰ δὲ πάντα λέγονται θεοσιζόμενα, ἀλλ' οὐ χρὴ ἀγωνίας εἶναι μίαν τυγχάνουσι. Διὸ καὶ ἐν ὀνόματι καὶ πάλαι λέγεται τὸ Ἀσεδεκ, ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρῶν « ἡλίου. » Τίνα μὲν οὖν εἶποις ἀναστρέψαι ἀγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὸν ἑσπέρωντα καλουμένην Ἀσεδεκ, ὃ δὲ κρατὶ ἐκαστοῦ σὺνης· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, καὶ ὁ λέλεκται· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις δικαιοσύνης, καὶ λάσαις ἐν ταῖς πόλεσιν κατὰ δὲ τὸ ἀκριβὲς τῆς αὐτοῦ διαιρέσεως λέλεκται, ὅπερ οὕτως ἂν ἐρμηνεύεται, ἡ γῆς κληθήσεται ἡ μία πόλις. » Αὕτη γὰρ ὅλη ὅλης γῆς ἰδρυταὶ τῷ Θεῷ πόλις, ὡς ἰσχυρὴ αὐτῆς, « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ Θεοῦ. » Πέντε δὲ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ εἶναι εἰσὶν φοροὶ πολιτείας· (25) πάντα δὲ τάγματα ἡγῶν τρεῖς ἀριθμήσεις, τὸ πρῶτον τῶν τῶν τάγμα, καὶ τὸ δεύτερον τῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων τὸ τρίτον, καὶ τῶν ἐν Χριστῷ ἐπισημασμένων τέταρτον, καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ τῶν τυγχανόντων. Ἰστέον, ὡς πάντα τάγματα ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· διὸ πάντα πόλις καὶ εἰρηνηταί, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ, πάλαι κατὰ τὴν ὀνομαζομένην Χαναανίτιδι, καὶ ὀνομάσονται αὐτῶν τῶν τῶν Θεοῦ οὐς ἐνόμιζον, ἀλλ' ἡ τῶν ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου Sabaoth, τοῦ πάλαι Ἰουδαίου Θεοῦ. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ νεφέλης κούρης, ὃς ἦν ὁ ἐπιδημήσας Χριστὸς αὐτοῖς.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον ἐν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, στήλη πρὸς τὸ ἕρπον αὐτῶν Κυρίῳ. » Προφητεύσας ὁ λόγος περὶ πόλεως ἐν Αἰγύπτῳ συστησομένης, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τῶν ταγμάτων, ἀκολούθως θυσιαστηρίου ἐν τῇ πόλει.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, στήλη πρὸς τὸ ἕρπον αὐτῶν Κυρίῳ. » Προφητεύσας ὁ λόγος περὶ πόλεως ἐν Αἰγύπτῳ συστησομένης, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει τῶν ταγμάτων, ἀκολούθως θυσιαστηρίου ἐν τῇ πόλει. Ecclesiæ ordines, episcopus, presbyteros, diaconos, fideles et catechumenos, » ubi aperte interpretem agit.

autem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper A mutuo infesti. Nunc autem præsens sermo communio-
 nionem ipsis et commisionem vaticinatur, quod nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assyrii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem Antiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris, modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptii Assyriis hostes; ut minime libera esset alterius populi ad alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant. At post adventum Domini in Ægyptum, pacem profundissimam, ac communionem commerciumque ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero B eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et Israellem, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non amplius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exercitus ex Syrorum militia videns Ægyptiorum capitibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophetiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum accedentes, atque eos vi dominatricis potentiae subditos esse? Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedictos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, neque a Syro; neque apud Deum pluris habeatur Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.

Vers. 24. « In die illa erit Israel tertius inter Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, qui dicit, Benedictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assyriis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur, tertium Israel inter Ægyptios et Assyrios futurum esse, benedictum in terra, quam benedixit Dominus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest, chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum, qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter dicitur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ». Nunc autem Ægyptii populus ejus, et populus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter. Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, » ad cœlestem quoque terram referatur, de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες Ἀσσύριοι ἦσαν ἔχθροὶ δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύρια, ἐμοὶ διετέλουν ὄντες ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμειζάντην οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Τριπλῆς ἰδιόζοντας εἶχον βασιλέας οἱ τε Αἰγύπτιοι Ἀσσύριοι· οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολεμαῖους, οἱ Ἀσσύριοι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δεμετρίου μετρη κειμένην ἢ Ἰουδαία καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐκυβερνεῖτο. Μεσολαβοῦμενον δὲ τὸ Ἰουδαϊκὸν ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμαίετο, ποτὲ δὲ ὑπὸ Ἀσσυρίων ἐπολεμαίετο. Ἀλλὰ καὶ Αἰγύπτιοις ἐπύχθησαν πολέμοιοι· Αἰγύπτιοι δὲ τοὺς Ἀσσυρίους ὡς ἄμικτα εἶναι αὐτοῖς καὶ ἀδιαβάτους ἐπὶ τῆς λήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν ὄν ἐπύχθησαν λαί. Μετὰ δὲ τὴν ἀφιξίν τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν πτόν εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ ὁ παρὼν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁμοίως συνάγει τοὺς πάλαι ἔχθρους, λέγει ἢ τὸν Αἰγύπτιους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μὴδ τε ἀπὸ τῆς ἀπὸ παρὰ Θεοῦ τεύξεσθαι αὐτοὺς φησι· ὡς μὴδ φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μὴδὲ καταπαρῆσθαι αὐτὸν ὡς μόνον ἡύλογημένον. Τίς οὖν, ὁφθαλμοῦ τὸ τέτατον Ῥωμαϊκῶν Σύρων ἀνδρῶν κτεταρῶν ἢ Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους αὐτῶν ἐλεῶντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖται τῆς ἀπὸ τῆς ἔχθρας; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ὡς τῆς ἀδελφῶς ἐπὶ τὴν Σύρων διαβαίνοντα; ἢ ὡς ἀκωλύτως ἐπιβαίνοντα τοὺς Αἰγυπτίους ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδομένους; ἢ δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἰσχυρῶς αὐτὸν χρόνον παρὰ Σύροις καὶ παρὰ Ἀσσυρίοις ἐν τῇ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς εἶσεσθαι ὡς ἢ τοὺς τούτους ἡύλογημένους· ὡς μὴδὲ μὴδὲ ἰσχυρῶς ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ τῶν Σύρων.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τῇ γῆ, ἢ ἡν ἡύλογησε Κύριος Sabaoth ὁ ἰσχυρὸς ἐσθαι ὁ λαὸς μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυρίῳ, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ ἀπὸ τῆς τῆς Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις εἶσεσθαι, εὐλογημένος ἐν τῇ γῆ ἢ ἡν εὐλόγησε Κύριος Sabaoth, μὴ ἐτέραν νομίζωμεν εἶναι τὴν τῆς Ἰσραὴλ ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι ἔσται καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους προεξεληλυθῶτων τοῦ βίου ἐλέλεκται· « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ὁμοίως διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μὲν καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας καὶ Ἰσραὴλ. » Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἶσεσθαι καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλογημένος, καὶ Ἀσσύρια ἰσχυρῶς τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῆ ἢ ἡν ἡύλογησε Κύριος Sabaoth ἰσχυροὶ ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον, ὡς ἢ τῆς φησιν ὁ Σωτήρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι οἱ

2 Deut. xxxii, 8.

Vers. 5. « Quia dies turbationis et interitus, et A conculationis : et error a Domino Sabaoth. In valle Sion errant : a parvo ad magnum errant in montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui convenerunt in unum, dum insidiz contra Servatorem nostrum struerentur.

Vers. 6. « Elamitzæ autem sumpserunt pharetras, et homines qui ascendunt equos, et congregatio aciei. » Significat autem virtutes occultas et inimicas, quæ a Deo traditi sunt. Quare Elamitzæ significant *despicientes* ; quia pereuntium salutem negligunt, ac nemini parcunt; ideo verisimiliter ita vocantur eorum turmæ obsidentes. Verum magno cum exercitu instructa acie in valle Sion ab iis obsessa versantes, eam in extremam egerunt vastitatem.

Vers. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus, equites autem ocludent portas tuas. » Non nunc neque in præsentî tempore, sed in illa die; nimirum in tempore per prophetiam enuntiato.

Vers. 8, 9. « Et recludent portas Juda, et intuebuntur in die illa electas domos urbis. Et retegunt abscondita domorum arcis David. Et viderunt, quod plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbola, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ nemini, præterquam sacerdoti tantum, conspiciere licebat : quæ etiam inimicis tradenda dicit. Hac de causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris in urbe piscinæ aquas averterint, aliamque sibi intra duos muros aquam excogitarint. Aqua porro veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alienam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet traditiones, doctrinas et præcepta hominum edocentes : qua de re ipsos Servator coarguit, eorumque nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. » λέγων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' οἷς φησι : « καὶ ὀμίμων. »

Vers. 10, 11. « Et quod diruerunt domos Jeru- D salem in munitionem muri civitati. Et fecistis vobis aquam in medio murorum duorum intra piscinam veterem. » Id autem illos hodieque peragentes videas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis commenta sua ceu muris muniunt, ipsaque quasi septem, præsidium et mœnia fabulis suis circumponunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum excogitarunt, ac murum sibi circumquaque struxerunt, divinarum Scripturarum verbis ceu lapidibus usi, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averterunt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt, nimirum inter Vetus et Novum Testamentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei, scilicet vitæ instituti secundum Deum : in quorum medio li, qui incusantur, alienam et peregrinam

Math. xv, 6

(27) Ἐποφύταται.

« Ὅτι ἡμέρα τροχῆς καὶ ἀπολείας, καὶ πτόματος καὶ πλάνης παρὰ Κυρίου Sabaoth φάραγγι Σιών πλανώνται· ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλωνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἰκτικῶς περὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνέβησαν ἐν τῇ καὶ Σατῆρος ἡμῶν ἐπιβολῇ.

« Οἱ δὲ Ἐλαμίται διαβόν φαρῆτρας, καὶ ἐπὶ ἄνθρωποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγή παραφάδοι δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμικαὶ ἐκ Θεοῦ παρεδόθησαν. Διὸ καὶ οἱ Ἐλαμίται ἐργασάμενοι « παραβλέποντες » διὰ τὸ παρεῖν τῆν καὶ τῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηδενὸς φοβέσθαι ἐκ τῆν κεκλιῆσθαι τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς πολεμικὰ πλῆθη. Ἀλλὰ μετὰ πλείστης δυνάμεως παρεβίβησαν τῇ πολιορκηθείσῃ φάραγγι Σιών, ἐκ τῆν ἐργασίας αὐτῆν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγις καὶ ἔσσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵπποις ἐμπαρῶνται τῆν σου. » Οὐχὶ νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ λέγει δὲ ἐν τῷ προφητικῷ καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πόλεις Ἰουδα, καὶ ἐκβλήσονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς πόλεως. Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰ κρυπτόμενα τῆς ἀκρας David. Καὶ εἶδον, ὅτι αὐτῶν αἱ πόλεις ὅτι ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀποφύταται ἐκ τῆν σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιάσματι ἐκείνῃ ἡμερᾶς καὶ ἐξῆν εἰ μὴ μόνον τῷ ἀρχιερεὶ ἐκείνῃ ἡμερᾶς καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμίοις παραδοθῆναι ἐκ τῆν τούτοις μέμφεται τοὺς ἐν τῇ φάραγγι Σιών ἐκ τῆν στρέψαντας τὰ ὕδατα τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας ἐκ τῆν ὄντα ἐν τῇ πόλει, ἕτερον δὲ ὕδωρ αὐτοῖς ἐκείνῃ ἡμερᾶς μεταξὺ τῶν δύο τειχέων. Ὑδωρ δὲ ἦν αὐτῶν κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ ἐκείνῃ του Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφόντες, οὐκ ἔβησαν ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, τὰς παραδόσεις τῶν προφῆτων, διδάσκοντες διδασκαλίας καὶ ἐνδιδάσκοντες ἄλλοις ἰσχυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐπιβολήν.

« Καὶ ὅτι καθείλσαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλὴμ ὀχυρώματαίχους τῇ πόλει. Καὶ ἐπεσπάσαν τὸ ὕδωρ ἀπὸ μέσον τῶν δύο τειχέων ἐσώτερον τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἴδοις δ' ἂν αὐτοῖς ἐκείνῃ ἡμερᾶς νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπειδὴν, τὰ ῥήματα τῆς ἀρχαίας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκείας παραδόσεις μυθολογίας, ὡσπερ τινὰ φραγμὸν καὶ ἀσπίδα ἐκ τῆν τείχος τοῖς ἰδίοις περιβάλλοντες μύθοις. Ὅσοι δὲ ἐξέον τόπον ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, καὶ τείχος ἑαυτοῖς ἐπέβησαν, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν θεῶν Γραφῶν λέξεσι· οὕτως οὖν ἀπέστρεψαν τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπενόησαν ἐκ τῆν ἐξέον ὕδωρ μεταξὺ τῶν δύο τειχέων, λέγοντες ὅτι Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης· δύο γὰρ τὰ πύλαι τοῦ Θεοῦ πόλεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ Θεὸν πόλεως τυγχάνει· ὡν μέσον ἀλλότριον καὶ ἐξέον ὕδωρ ἐστίν.

νοι ἐπενόησαν, τὰς τῶν πρεσβυτέρων
 ρ' αἷς καὶ μέγα φρονούσιν οἱ παρ' αὐ-
 ρι δευτερωταί. « Καὶ οὐκ ἐνεδέξατε
 ἧς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα
 κε. » Ἀέγω δὴ τὴν παλαιάν τῶν θεο-
 ρῶν κολυμβήθραν, τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ
 οὐρανοῦ προχοομένην.

σε Κύριος Σαβαώθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
 κοπετόν καὶ ζύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκ-
 ποιήσαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα,
 ζῶσιν καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν
 εἶν οἶνον, λέγοντες, Φάγωμεν καὶ πλω-
 ρῆσιν ἀποθήσκομεν. » Ὁ μὲν οὖν θεὸς
 γὰρ, μὴ βουλόμενος θάνατον ἀμαρτω-
 λῶν αὐτοῦ, θρηγεῖν αὐτοὺς καὶ ἀπο-
 θνήσκουσιν ἀπώλειαν περὶ κελεύσατο· οἱ
 κακοὶ ἐξεταζόμενοι, ὡς ἂν ἀπεγνω-
 σθησαν, εἰς ἀπώλειαν ἐξώκειλαν, μέθη
 τοὺς ἐκδόντες, ὡς οὐ διαδεχομένης αὐ-
 τῶν μετὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τε-

καλυμμένα ταῦτά εἰσι ἐν τοῖς ὡσεὶ Κυ-
 ρίου ὡσεὶ δεσμῶ θεοῦ καταθεθεῖσιν
 ἵνα ἀπόφασις ἐξενήκεται κατ' αὐτῶν,
 ἀφεθήσεται ἡ τοιαύτη ἀμαρτία ὑμῶν,
 ὡς ἂν

Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς παστο-
 ρίον τὸν ταμίαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί
 σοὶ ἐστὶν ὧδε, ὅτι ἐλατόμησας σεαυτῷ
 καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ἐν ὑψηλῷ μνη-
 μόνον ἐν πέτρᾳ σκηνήν; Ἰδοὺ
 αὐτὸ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτριφεῖ ἄνθρωπος, καὶ
 λήν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐν-
 τὸν σου εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμέτρη-
 τήν ἀποθανῆ· καὶ θήσει τὸ ἄρμα σου τὸ
 ἐν τῇ πόλει, καὶ τὸν οἶκόν σου τὸν ἐν
 τῇ πόλει, καὶ ἀφαιρήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας
 σου τὸν στέφανόν σου. » Ἔλεγε τοίνυν ὁ
 Κύριος· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐλατόμησας τὸν
 ταμίαν ὡσεὶ ἀπώλειαν· ὡς καὶ προδοῦναι
 ἔμελλεν εἰς ἀπώλειαν πρὸς Σενναχηρείμ τὸν
 βασιλέα, πρὸς ὃν ἐκελεύετο βαδίζειν ὁ
 ταμίαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον,
 οὐκ ἔτι, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ πρὸς
 τὸν οὐρανὸν ἠρμήνευσαν θεοῦ τὸ πα-
 ρεῖν τε αὐτῷ· Μάτην, ὡς οὗτος, καὶ προ-
 ρητεῖα πρὸς τὴν πέτρᾳ τῇ ὑψηλῇ ἐλατό-
 μησας, κοιλίας ἐν αὐτῷ γραμμασι τῆς
 οὐρανοῦ σύμβολα οὐκ εἰδώς, ὅτι ὁρος κατὰ
 τὸν Κύριον Σαβαώθ, ὁ κελεύων
 τὸν ταμίαν τῆς τιμῆς, ἧς ἐστὶ τοῦ παρόντος με-
 τὰ τὸν ταμίαν τῆς περιχειμένης σοὶ στολῆς,
 σου καὶ τῆς ἄλλης δόξης, πορρωτάτω
 τῆς, ἐπὶ ξένης τινὸς καὶ μακρὰν ἀπ-
 οθνήσκουσιν. Περιττῶς ἄρα ἐφίλοκά-
 νησιν ἐκείνων συνάγων πλοῦτον, τὰ ἄρματα
 τῆς πόλεως, ὃν εἰσέτι καὶ νῦν περιδέδωκα.
 Eronymus, « Supra diximus Sennan-
 eum, qui Assyriis prodidit civitatem.

A aquam sibi excogitarunt, videlicet seniorum tradi-
 tiones, in quibus altum sapiunt ii, qui apud illos
 Deuterotæ appellantur. « Et non respexistis in eum
 qui ab initio fecit illam, et conditorem ejus non vi-
 distis. » De veteri divinarum Scripturarum piscina
 loquor, quæ a fontibus divini Spiritus emanat.

Vers. 12, 13. « Et vocavit Dominus Sabaoth in
 die illa fletum, et planctum, et abrasionem et cin-
 cturam saccorum : illi autem lætati et gavisii sunt,
 jugulantes vitulos et mactantes oves, ut ederent
 carnes, et biberent vinum, dicentes, comedamus et
 bibamus, cras enim moriemur. » Deus igitur, qui
 non vult mortem peccatoris, sed magis pœnitentiam,
 ipsos magna facinora aggressos, lugere et
 perniciem flere suam jubet; illi vero in hujusmodi
 malis versantes, quasi de salute desperantes sua, in
 insaniam proruerunt, ebrietati et voluptati sese
 dedentes; quasi nempe post exitum ex hac vita Dei
 judicium nentiquam illos excepturum esset.

Vers. 14. « Et hæc revelata sunt in auribus Do-
 mini Sabaoth. » Quare illis peccato ceu vinculo
 Dei vinctis, hæc sententia profertur : « Non dimit-
 tetur vobis hoc peccatum, donec moriamini. »

Vers. 15-19. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Vade
 in pastophorium ad Somnam penuarium, et dic
 ei : Quid tibi hic? Et quid tibi est, quod excidisti
 tibi hic monumentum? et fecisti tibi in excelsis
 monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernacu-
 lum? Ecce certe Dominus Sabaoth ejiciet et atteret
 virum, et auferet amictum tuum, et coronam tuam
 gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et
 immensam, et ibi morieris; et ponet currum tuum
 pulchrum in dedecus, et domum principis tui in con-
 culcationem: et a dispensatione tua et a statione tua
 arceberis. » Ait itaque Hebræus, Somnam fuisse
 pontificem, voluptarium et indecoræ vitæ homi-
 nem, ita ut etiam populum proderet et transfu-
 geret ad Senacherium Assyriorum regem, quem ju-
 betur propheta in pastophorio adire; sive, secun-
 dum Symmachum, « ad tabernaculorum artificem; »
 seu, secundum Aquilam, « ad tabernacula figen-
 tem, » ita enim pastophorium Dei interpretati
 sunt: ipsique dicere præcipitur, Heus tu, frustra
 et temere hic tibi in alta petra monumentum ex-
 cidisti, insculptis litteris voluntatis tuæ symbola
 repræsentans: ignorans decretum a Domino Sa-
 batho contra te prodire, quo te jubet, honore quem
 nunc obtines deturbatum, amictu, quo indueris,
 corona ac reliquo decore exutum, procul hac terra,
 in peregrina et remotissima regione defungi. Su-
 perflue igitur tantas illas divitias studiose colligere
 satagebas, ac currus superbumque alium appara-
 tum, quo nunc indueris. Hæc item quispiam tem-
 pori passionis Servatoris nostri congruenter apta.
 Sed quia hoc traditionis est Hebræicæ, et Scriptura
 non loquitur, etc.

autem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper A mutuo infesti. Nunc autem præsens sermo communem ipsis et commistionem vaticinatur, quod nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assyrii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem Antiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris, modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptii Assyriis hostes; ut minime libera esset alterius populi ad alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant. At post adventum Domini in Ægyptum, pacem profundissimam, ac communem commerciumque ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero B eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et Israelæm, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non amplius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exercitus ex Syrorum militia videns Ægyptiorum capitibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophetiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum accedentes, atque eos vi dominatricis potentiae subditos esse? Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedictos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, neque a Syro; neque apud Deum pluri habeatur Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.

τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Αἰγυπτίου, μήτε τοῦ Σύρου, μηδὲ C μὴδὲ τοῦ Αἰγυπτίου, μὴδ' αὖ πάλιν τὸν Αἰγύπτιον

VERS. 24. « In die illa erit Israel tertius inter Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, qui dicit, Benedictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assyriis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur, D tertium Israel inter Ægyptios et Assyrios futurum esse, benedictum in terra, quam benedixit Dominus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest, chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum, qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter dicitur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel². » Nunc autem Ægyptii populus ejus, et populus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter. Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, » ad cœlestem quoque terram referatur, de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

² Deut. xxxii, 8.

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες Ἀσσύριοι ἐξηρῆ
Ἐχθροὶ δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι, κα
μιοι διετέλουν ὄντες ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ ὁ
λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμειξίαν θεοπέζῃ
οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Ῥωμ
αῖχῆς ἰδιόζοντας εἶχον βασιλέας οἱ τε Αἰγύπ
Ἀσσύριοι· οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολε
Σύροι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δημητρί
μῆση καίμην ἡ Ἰουδαία καὶ ἰσραὴλ καὶ αὐτὴ
ἐκυβερνᾶτο. Μεσολαβοῦμενον δὲ τὸ Ἰουδαϊκόν
ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμαίετο, ποτὲ δὲ ὑπὸ
λεμαίων. Ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίους ἐτύγχανον
πολέμιοι· Αἰγύπτιοι δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις διε
ὡς ἄμικτα εἶναι αὐτοῖς καὶ ἀδιαβάτας τῆς
λήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐτύγχανον
λαί. Μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυρίου τῆν εἰ
πτον εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ ἐ
ὁ παρὼν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν
συνάγει τοὺς πάλαι ἐχθροὺς, λέγω δὲ οἱ Σύ
Αἰγυπτίους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μᾶλλον τε εὐλογ
παρὰ θεοῦ τεύξεσθαι αὐτοὺς φησὶ· ὡς μὲν
φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μηδὲ καταπαίρεσθαι αὐτὸν
ὡς μόνον ἠύλογημένον. Τίς οὖν, ὀφθαλμοῖς ἐπι
τόπαιδα Ῥωμαϊκῶν Σύρων ἀνδρῶν κατὰ κερὰ
Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους αὐτοῖς
λεόντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν τῆς φρε
ἐκδασιν; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ἔμπροσθεν
ἀδεῶς ἐπὶ τὴν Σύρων διαβαίνοντας ἰσραὴλ
ἀκωλύτως ἐπιβαίνοντας τοῖς Αἰγυπτίοις ἐν
ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδουλωμένους αὐτοῖς
δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἴσασθαι
αὐτὸν χρόνον παρὰ Σύρους καὶ παρ' Αἰγυπτί
ἐν τῇ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς ἔσεσθαι τῷ θεῷ
τούτους ἠύλογημένους· ὡς μὴδὲ μὴκέτι ἐπι
διαλλάττειν παρὰ θεῷ κρείττω τὸν Σύρον τοῦ Ἰ
ἐλαττοῦσθαι παρὰ θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ το

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν
γυπτίους, καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἠύλογημένος
γῆ, ἣν ἠύλογησε Κύριος Σαβαώθ ὁ λέγων· Ἐ
μένος ὁ λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυ
καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ λέγη
τος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυ
ριοῖς ἔσεσθαι, εὐλογημένος ἐν τῇ γῆ ἣν εὐλόγησε
ριος Σαβαώθ, μὴ ἐτέραν νομίζωμεν εἶναι τὴν γῆν
Ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι οὐ
καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν
τοῦ Ἰουδαϊκῶν ἔθνους προεξελελυθότων τοῦ βίου
λέλεκται· « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ὅτι
διεμέριζεν ὁ Ἰψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος Κυ
λαδὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας
Ἰσραὴλ. » Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἰσὶν
καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλογημένος, καὶ Ἀσσύριοι ὅμοιοι
Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῆ ἣν ἠύλογησε Κύριος Σαβαώθ,
χοὶ ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον, ἣ
ἦς φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι »

λήσουσι τὴν γῆν· Ἐνθα καὶ ἡ ἐπουράνιος Ἰησοῦς, καὶ τὸ Σιών ὄρος ἐπουράνιον Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ἔτους οὗ εἰσῆλθε Ταναθάν εἰς Ἄζωτον, ἠνιτάλη ἐπὶ τῶν βασιλέων Ἀσσυρίων, καὶ πρὸς τὴν Ἄζωτον, καὶ κατελάβετε αὐτήν· τότε Κύριος πρὸς Ἡσαϊαν λέγων· Πορεύου, καὶ ἔλασον τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου. Ὁ θαυμάσιος δὲ προφητικὸν βίβλον, ὃν ὁ μὲν Ἀπόστολος παρεῖπεν, « Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι· » οὕτως Γραφή ἐν ἐνδύματι σάκκου τὸν Ἡσαϊαν ἑαυτὸν εἰσάγει, πενθοῦντα δηλαδὴ καὶ ἀποκλαιόμενος διὰ τὰς οικτίας ἀσεβείας μακρὰν ἀποπίπτου Θεοῦ.

τὰ σανδάλιά σου ὑπόλωσαι ἀπὸ τῶν ποδῶν ἵ ἐποίησεν οὕτως, περιεπόρευεν γυμνὸς καὶ ὁ παῖς μου γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος τρία ἔτη, ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις κτλ. Ὁ δὲ δὲ κελυσθέντα γυμνὸν βαδίσαι καὶ ἴσαι, πρῶτον δὲ τοῦτο παραχρῆμα ἐπ' ὀφθαλμῶν παρόντων αὐτῶν, μεγίστης ὑπακοῆς καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δειγμάτων γέγονε, παρατετακτὸς καὶ φρονήματος ἐπηρημένου, πᾶσαν τὴν ἰσχυρίαν δόξαν ἐν οὐδενί τιθεμένου. Ταῦτα δὲ καὶ τοῦ προφήτου, τὰ ὁμοία πείσασθαι τῷ τοῦ ὁμοίου σχήματι τοὺς Αἰγυπτίους πολεμηθέντας κυρίων φησὶν ὁ Θεός, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέχθησθαι, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικουραζομένους συμμαχήσειν αὐτοῖς ἐπιπορευόμενος Αἰθίοπαι· γὰρ πλήθει τῶν Αἰθίοπων καὶ τῆς τούτων ἰσχυρίας κατ' ἐκείνου καιροῦ δυναμένων, θαρραλεῶς Αἰγύπτιοι, καταφρονητικῶς εἶχοντο τῶν ἰσχυρίων· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ μέλλον προφαίνει λέγων, ὅπου περιεπόρευται ὁ παῖς μου Ἡσαΐας γυμνὸς ὑπόδετος, καὶ τὰ ἐξῆς.

οὕτως ἔξει βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλιχίαν καὶ Αἰθίοπων, νεανίσκους καὶ πρεσβυτέρους καὶ ἀνυποδέτους, ἀνακεκαλυμμένους ὄνην Αἰγύπτου. Ὁ δὲ δὲ τὰ προκείμενα ἐναντίον τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις, δι' ὧν ἔσονται Αἰθίοπαι καὶ Ἀσσυρίων ἐπιμίξιν εἰρηκέν ὁ λόγος· ὃν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων αἰχμαλώτους λήρῃσι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς νεανίσκους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους. Εὐρεθείη δ' ἂν ἡ ἀπορία, εἰ ἐπιστήσασιν τῷ τρόπῳ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ὡς γὰρ τῇ Αἰγύπτῳ προσνεῖδε μὲν καὶ τὰ παρατετακτὸς τοῖς Αἰγυπτίοις ἔσονται κατὰ τὸν τοῦ προφήτου χρόνον, ἀπὸ δὲ καὶ ἐπὶ τὰ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἀποχρηστὰ περὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν. ὡς γὰρ χρηστὰ θεσπίσας διὰ τῶν ἐμπροσθεν, παραχρῆμα γενησόμενα μεταβαίνει. Ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων ταῦτα ἦν· ἃ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν το κατ' αὐτοὺς ἐκείνους, καθ' οὓς ὁ προφητὴ ὠρίζετο χρόνους. Ἀναγκαίως δὲ τὸ θεῖον

A possidebunt terram², ὅπου καὶ αἰσθητὴς Ἰερουσαλὴμ, καὶ Σιών ὄρος αἰσθητὴς Θεοῦ.

CAPUT XX.

Vers. 1, 2. « In anno quo ingressus est Tana-than Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et oppugnavit Azotum, et cepit eam: tunc locutus est Dominus ad Isaiam dicens, Vade, et aufer saccum a lumbis tuis. » Mirari subit prophetiam vitam, quam Apostolus declaravit his verbis, « Circuierunt in melotis et in caprinis pel-libus, egentes, angustiati, afflicti³. » Hæc vero Scriptura Isaiam uno vestitum sacco inducit: lugentem scilicet, et illacrymantem super iis qui ob impietates suas procul exciderant a Deo.

B Vers. 3. « Et calceamenta tua solve de pedibus tuis. Et fecit ita, ambulans nudus et discalceatus. Et dixit Dominus, quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus tres annos, tres anni erunt in signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopi-bus. » Quod jubeatur nudus incidere et nihil cunctari, idque confestim agere in oculis astan-tium, maximæ sane obsequentiæ erga Deum et alacritatis, parati item sublimisquo animi argumen-tum fuerit, qui humanam gloriam ne flocci quidem faciat. Hæc autem agente propheta, iis quæ pro-pheta representabat, similia passuros Ægyptios ab Assyriis debellatos prædicat Deus; nudus vide-licet et discalceatos abductum iri; neque illos tan-tum, sed etiam Æthiopas, quos ad auxilium et commilitium venturos esse sperabatur. Siquidem Æthiopum eo tempore admodum potentium, mul-titudini et manui fidentes Ægyptiis, Assyrios de-spectui habebant: at Deus futurum præannuntiat di-cens, « Quemadmodum ambulavit servus meus I-saias nudus et discalceatus, » et cætera.

Vers. 4. « Quoniam sic eget rex Assyriorum captivitatem Ægypti et Æthiopam, juvenes et senes nudos et discalceatos, discoopertos pudore Ægy-pti. » Hæc certe iis, quæ paulo ante dicta sunt, contraria videantur, queis inter Ægyptios et As-syrios conjunctionem et commercium fore diceba-tur: nunc autem ait regem Assyriorum juvenes et senes Ægyptiorum nudos et discalceatos captivos abducturum esse. Cujus tamen difficultatis solutio-nem reperiemus, si morem attendamus prophetici spiritus. Ut enim Ægypto animum adhibebat, vi-debat quidem ea quæ mox Ægyptiis in ipso pro-pheta tempore, eventura erant; itemque prospicie-bat bona illa quæ diuturno post tempore in Ægy-ptiorum regione futura erant. Hinc cum prius bona vaticinatus esset, ad ea quæ mox eventura erant pertransit. Hæc porro Ægyptiis tristitia, quæ nec diu postea impleta sunt, iisdem ipsis quo propheta conspicuus et notus erat temporibus. Necessario autem Spiritus divinus de Domini in Ægyptum ad-

v. 4. ³ Hebr. xi, 37.

ventu, et de bonis ibidem in Ægyptios conferendis vaticinatus, ea quæ mox finem nactura erant subdidit, ut a præsentium eventu ea, quæ diuturno post tempore futura erant, credibilia essent iis qui tunc propheticorum sermōnum auditores erant. Hæc ergo quæ jam tractamus, non erant ante prænuntialis contraria: illa quippe pro temporibus in prophetia notatis; hæc vero pro rebus mox gerendis enuntiabat.

VERS. 5. « Et confundentur superati Ægyptii ab Æthiopicibus, in quibus confidebant Ægyptii: erant enim ipsis gloria. » Erubescerent scilicet de iis in quibus confidebant; ita ut sese ipsi damnarent et arguerent.

VERS. 6. « Et dicent qui habitant in insula hæc, Ecce nos confidebamus, ut ad eorum auxilium confugeremus, qui non potuerunt servari a rege Assyriorum, et quomodo nos servabimur? »

CAPUT XXI.

VERS. 1, 2. « Visio deserti. Sicut procella per desertum transit, ex deserto veniens a terra: terribilis visio et dura, renuntiata est mihi. Contemptor contemnit, et iniquus inique agit. Ad me Elamitæ, et legati Persarum ad me veniunt. » Persæ itaque non diu postea Medorum imperium excipientes, Babylonis reliquias everterunt. Jure igitur æstimo hæc hostilia facta de Babylone dici. Quid sibi vult autem cum ait, « Visio deserti? » Jam exhinc Babylonem vocat desertum, propter ea quæ de vastitate ejus in prophetia feruntur. Quare ex persona ipsius Babylonis hæc dicta fuisse arbitror, quasi mala, quæ eventura sibi erant auribus accepisset, ac precaretur, ut horum auditus pertransiret, utque ea, quæ expectabantur non acciderent.

VERS. 3. « Nunc lugebo et consolabor me. Propterea impletus est lumbus meus solutione, et dolores invaserunt me tanquam parturientem. » Verum, ut par est, nunc lugebo, quod non antea feceram, quia superba eram, et adversus reliquas gentes me extollebam, ita ut aliis essem luctus causa. Nunc vero ego ipsa Babylon, cum populo meo lugebo, et luctu me consolabor; quia me rerum hujusmodi nuntium perculit: cujus causa repletus est lumbus meus solutione, qui olim præcinctus erat et lasciviebat. Dolor item et labores me occuparunt, ita ut ego Babylon, olim cæteris terribilis, nihil differam a muliere pariente. Hæc porro mihi acciderunt, quia fateor me inique egisse, cum neminem commonefacientem me audirem, et cum mihi curæ esset, ut rectum nihil aspicerem. Quare, ait, nunc confitendo dico.

VERS. 4. « Inique egi, quod non viderem: cor meum errat, iniquitas mea demergit me: anima mea in metu versatur. » Hæc sane puto a propheta dicta fuisse, Babylonis personam assumente, et quasi ejusdem, sive gentis eandem incolentis nomine hæc dicta proferri.

VERS. 5. « Præpara mensam, comedite, bibite;

Πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Κυρίου εἰς Αἴγυπτον καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γεννησομένων τοῖς ἀγαθῶν θεσπίσαν, τὰ παραχρῆμα μέλλου τυχάνειν συνήψεν· ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν παθάρων καὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἰνεσθαι πιστευθεῖται τοῖς τότε τηνικαῦτα τῶν λόγων ἐπακούουσι. Οὐκ ἦν οὖν ἐναντι κείμενα τῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητειῶν μὲν γὰρ εἰς τοὺς προφητευομένους χρόνους περὶ τῶν ἐγγιστα γεννησομένων ἀνεφώνει.

« Καὶ ἀναισχυνθήσονται ἡττηθέντες οἱ ἐπὶ τοῖς Αἰθίοψιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς ὄρεα· » ἐρυθρῶν ἐθάρσουν καὶ ἐπεπλήθεισαν· ὡς καταγινόμενοι αὐτοὺς αὐτοῦς.

B « Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ γῆ Ἰδοὺ ἡμεῖς ἤμεν πεποιθότες τοῦ φυγεῖν εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύνατο σωθῆναι ἀπὸ Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα; »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

« Τὸ ὄραμα τῆς ἐρήμου. Ὡς καταγινόμενοι διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς· φέροιμα, καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλι μοι. Ὁ ἄνομος ἀνομῶν ἀνομιεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἕλαμιται καὶ οἱ σκεῖς τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἐρχονται, ἕως Μήδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξάμενα, τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος καθέλιον. Εἰκότως οὐκ ἐπὶ πόλεμικὰ εἰρησθαι ἠγοῦμαι. Τὸ δὲ ὄραμα τῆς ἐρήμου, ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνᾳ ἐρημὸν ὀνομάζει διὰ τὰς ἐπιπέσεις τῆς ἐρημίας αὐτῆς. Διὸ ἐκ προσώπου τῆς Βαβυλῶνος αὐτῆς οἶμαι ταῦτα λέγεσθαι, ὡς εἰς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τὰ μέλλοντα αὐτῇ ἐπιπέσει κατὰ τὴν ἀποκρίσιν παρελθεῖν τὴν ἀκοήν, καὶ μὴ γενέσθαι τὰ κείμενα.

« Νῦν στενάξω καὶ παρακαλέσω ἑμαυτὴν. Διὸ ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὄρεα ὄρεον με ὡς τίκτουσαν. » Ἄλλ' ὡς ἔσται νῦν τοῦ ὕπερ πρότερον οὐκ ἐπραττον, ὑπερήφανος εἰς τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καταπειρομένη· ὡς ἐπέσει ποιεῖν στεναγμούς. Νῦν δὲ αὐτῇ ἐγὼ Βαβυλῶνα ἐν ἐμοὶ λαδὸς, στενάξω, καὶ παρακαλέσω ἑμαυτὴν τοῦ στεναγμοῦ· ἐπειδὴ καθήφατό μου ἡ περιπέσει χθόντων ἀγγελία, ἧς ἕνεκα ἐπλήσθη ἡ ὀσφύς μου λύσεως πάλαι κατασφιγμένη καὶ νεανειομένη· καὶ πόνοι κατέλαβόν με, ὡς μηδὲν ἔσται τὴν Βαβυλῶνα, τὴν πάλαι ἐτέροις οὖσαν φερόμεναι κὸς τικτούσης. Ταῦτα δὲ μοι συμβέβηκεν, ἐπὶ περὶ ὁμολογῶ ἡδίκηκεναι, ὅτε μηδενὸς ἤκουον αἰνούτων μοι, καὶ ὅτε σπουδὴν ἐποιούμην ἑμαυτὸν βλέπειν. Διὸ, φησὶ, νῦν ἐξομολογούμενη

« Ἠδίκησα τοῦ μὴ βλέπειν· πλανᾶται ἡ καρδιά μου καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει με· ἡ ψυχή μου κενεῖ εἰς φόβον. » Ταῦτα μὲν οἶμαι λελέχθαι τῷ πρὸς τὴν προσωποιοῦντι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ὡς ἐπὶ τῆς καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος ἔθνους τὰ κείμενα προέρχεται.

« Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, πίνετε,

χοντες, ἀνασπάσατε θυρούς. » Τὸ προ-
ια πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἑλαμί-
τοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν ἀποτείνεται,
παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ Βαβυ-
ν. Διὸ ὡς πρὸς αὐτοὺς φησιν· « Ἐτοί-
πεσαν, φάγετε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Βαδίσας σεαυ-
πὸν, καὶ ὁ ἐάν ἴδῃς, ἀνάγγειλον. Καὶ
ἵππεις δύο, καὶ ἀναδάτην ὄνου, καὶ
λου. Ἄκρῳσαι ἀκρῶσιν πολλήν, καὶ
εις τὴν σκοπιάν. » Σημεῖα δὲ καὶ σύμ-
τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως, ὧν οἱ
ὄν ὄχούμενοι ἐπήσαν, οἱ δὲ ἐπὶ νωτο-
τα πρὸς χρείας ἐπαγόμενοι. « Ἄκρῳ-
σάλλη, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκο-
τήσεσθαι μέλλουσαν ἔπειτα, ἢ τὴν λέαι-
νήλ κάλεσαι, ἔπως καὶ αὐτὸς ἐλθὼν
ἰ θαυθεῖ, τοῦ προφήτου ἅμα τῷ σκο-
ῦ δὲ σημαίνων λέγει τὰ ἐξῆς. Οἶμαι
αἰνεσθαι τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας τὴν
εἰσιν Θεοῦ κρίσει γενομένην. Ἄντι δὲ
ὁ μὲν Ἀκύλας, « λέοντα, » ὁ δὲ Σύμ-
ων, « ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Ἀριήλ, » ἐξ-
τοίνυν Οὐρίαν ὠνόμασαν· ἐπεὶ οὐδὲ ἡ
ἐμνημόνευσε τοῦ Οὐρία.

ἔστιν διαπαντὸς ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῆς
τῆν ἄλην τὴν νύκτα. » Εἰστέχει τοίνυν
ἅμα τῷ σκοπῷ, παραδοκῶν τὴν μέλ-
ῶφθησασθαι ὄψιν τοῦ λέοντος καὶ τῆς
Ἀριήλ. Διακαρτερήσας δὲ τὸν πάντα
τὸν τῆς νυκτὸς χρόνον, ἐπιλέγει·
« ἔρχεται. » Τίς δὲ οὗτος, ἢ θηλονότι
γκῶς ξυνωρίδι; Διὸ φησι· « Καὶ ἰδοὺ
καὶ ἀναδάτης ξυνωρίδος. » Τίς δὲ οὐ-
μιμῶρος τις ἄγγελος, δι' οὗ τὰ τῆς πο-
καθυλώνας ἐμέλλε πληροῦσθαι; Τάχα
μαζόμενος, ἢ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ὡς
; καὶ περιπατῶν ζῆτῶν τίνα καταπίη-
νος αὐτὸν ὁ προφήτης, συνείδεν ὡς τι-
ἄγγελος τὴν τῆς Βαβυλώνας ἀπώλειαν
ἐπιδοῦ λέγων· « Πέπτωκε, πέπτωκε
πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χει-
; συνετριβή εἰς τὴν γῆν. » Ὡς γὰρ ταῦτα
προφήτης·

οἱ καταλελειμμένοι καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, D
ουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ Θεὸς
ἠγγείλεν ἡμῖν. » Ἄ γὰρ ἐμοὶ ἀπεκά-
λ ὑμῖν ἐξέφηγεν ὡς δι' ἑρμηνέως ἐμοῦ.
τῆς Ἰδουμαίας. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ
άσσετε ἐπάλλξεις. » Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυ-
ὁ Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· « Πρὸς ἐ-
τοῦ Σηείρ· » « τοὺς » γὰρ « φεύγον-
Σηείρ, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευ-
ὲ κάλει, » φησίν. Σηείρ δὲ ἐκαλεῖτο ἐν
ς τοῦ Ἡσαῦ, ἐν ᾧ συνειστήκει αὐτοῦ
νωρίζεται δὲ τοῖς ἐπιχωρίοις εἰσέτι
αλούμενον. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ
ν φόβον φάσκει· Πρὸς ἐμὲ σπουδάζον-
παρ' ἐμοὶ γενόμενοι φυλάσσετε τὰς ἐαυτῶν ἐπάλλξεις·

A surgentes, principes, arripite clypeos. » Medos, Ela-
mitas, et Persarum legatos compellat propheticus
spiritus, excitans eos ad bellum contra Babylonios
Quare quasi ad illos talia fatur, « Præpara men-
sam, comedite, » et cætera.

VERS. 6-8. Quoniam sic dixit Dominus ad me,
Profectus statue tibi speculatorem, et quod videris,
renuntia. Et vidi sessores equites duos, sessorem
asini, et sessorem cameli. Audi auditionem mul-
tam, et voca Uriam ad speculam. » Signa vero et
symbola hæc erant aciei inimicorum, quorum alii
curribus vecti irruerant, alii jumentis sarcinas et
commeatum agebant. « Audi auditionem multam,
et voca Uriam ad speculam; » videlicet eam, de
B qua postea sermo, sive lænam, sive Ariel evoca;
ut et ipse veniens a speculatore videatur, propheta
item cum speculatore una conspiciente. Ille vero
speculator monens sequentia dicit. His autem putæ
significari Assyriorum regnum, iudicio Dei funditus
eversum. Pro illo autem, « Uriam, » Aquila, « læ-
nem, » Symmachus, « lænam, » Theodotio, « A-
riel, » edidit. Nemo igitur Uriam memoravit : quo-
niam nec Hebraica vox Uriam nominat.

VERS. 9. « Et dixit : Steti tota die, et in castris
steti tota nocte. » Stetit ergo propheta cum specu-
latore, exspectans futuram visionem, leonis,
vel lænæ, vel Ariel. Cum autem toto diei et noc-
tis tempore perstitisset, subdit, « Et ecce ipse ve-
nit. » Quis ille autem est, nisi Ariel biga vectus?
Quare ait, « Et ecce ipse venit, ascensor bigæ. »
Quis vero erat ille, nisi ultor quidam angelus, cu-
jus opera Babylonis obsidio perficienda erat? For-
tasse Ariel dicitur vel idem ipse qui quasi leo ru-
giens circuit quærens quem devoret. Et sane con-
specto illo, propheta intellexit eum, utpote ange-
lum ultorem, Babylonis exitium procurare : quare
exclamat his verbis, « Cecidit, cecidit Babylon, et
omnia simulacra ejus, et manufacta ejus contrita
sunt in terram. » Nam quasi id peragere jussus
esset Ariel, hanc emittit propheta vocem :

VERS. 10. « Audite qui derelicti estis, et qui do-
letis audite, quæ audiivi a Domino Sabaoth, Deus
Israel annuntiavit nobis. » Quæ enim ille revelavit
mihi, eadem vobis me interprete declaravit.

VERS. 11. « Visio Idumææ. Ad me voca de Seir.
Custodite propugnacula, » Notos suos alloqui Deus
videtur his verbis, « Ad me voca de Seir : » nam
« fugientes de Seir, » secundum reliquos interpre-
tes, « ad me voca, » inquit. Seir autem vocabatur
in Arabia mons Esau, in quo stabat ejus regia :
hodieque notus incolis est eodem nomine appella-
tus. His itaque ex Idumæis qui metu laborabant,
ait, « Ad me festinantes venite, et cum ad me acces-
seritis, custodite propugnacula vestra : »

Vers. 12. « *Fa ego cotidianam vos die ac nocte, A et apud me eritis.* » Si quis in vobis auxilio opus habeat, a me quaerat opem : et si quis salutem curat suam, ad me veniat. » Hæc quidem dicta mihi videntur ad eos ex Idumæis, qui terrore consternati erant, quos ad se vocat Deus, pollicitus ipsis auxilium suum, si tamen in se permaneant.

Vers. 13-15. « *In saltu vespere dormias, aut in via Uzdun, in occursum sitiienti aquam ferte, qui habitatis in regione Theman : panibus occurrite fugientibus, propter multitudinem occisorum, propter multitudinem errantium, propter multitudinem gladii, et propter multitudinem arcuum intensorum, et propter multitudinem eorum qui ceciderunt in bello.* » Jam enim instantibus vosque cadentibus adversariis, quam plurimi vestrum peribunt : si autem unes ex vobis, vel duo, vel admodum pauci incolumes evaserint, fuga salutem jacti ; his ego, utpote fugientibus, et fuga defatigatis et solutis, cum urbes incolendas non habeant, præcipio ut in saltu et in desertis locis, occupante vespere, dormiant. Verum ne fame pereant, lassissimis et sitientibus offerri aquam et panem jubeo. His autem vos alloquor, qui Theman, sic dictam regionem, incolitis : quos convenit fugientes perhumaniter excipere et tractare. Puto autem eos cum civitatem incolere non possint, in viis et saltilibus habitaturos esse. Quamobrem ne despiciatis eos qui tam miserabiliter fame pereunt, qui ex inimicorum gladio salvi evaserunt : quod maxime ex tanta multitudine evaserint, cæteris pereuntibus, aut in aliis desertis locis errantibus.

Vers. 16, 17. « *Quoniam sic dixit mihi Dominus, Adhuc annus tanquam annus mercenarii, deficiet gloria illorum Cedar : et quod reliquum est arcuum fortium illorum Cedar, erit exiguum, quoniam Dominus Deus Israel locutus est.* » Quod prope, et quasi intra januas ingressum sit Idumææ exitium : et quod omnino in perniciem ituri sint, Babylonis eorum urbes incenduntibus, ac totam regionem populantibus, clare prænuntiat. Unus quippe, ait, intercedet annus, et sagittarii Cedar, etiam, inquit, mirum sit, in ejus rei suspicionem venientes, deficient et peribunt. Veraque prædictio est, Dominus enim Deus Israel locutus est. Veritas autem nunquam mentietur.

CAPUT XXII.

Vers. 1. « *Visio vallis Sion. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendistis omnes in tecta vana?* » Itaque vallis Sionis visio, non de ipsa Sione, sed de adjacente valle dicitur. Quamobrem ait postea : « *Ei erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus : equites vero occudent portas tuas.* » Arbitror porro Deum his abjectionem Israelis et extremam

« *Καὶ τὸ ἔτι φιλέω ὑμᾶς θεὸς ἐσπέρας καὶ νύκτα παρ' ἐμοῦ γίνεσθε.* » Εἰ τις ἐν ὑμῶν βοηθεῖ παρ' ἐμοῦ ὑπέρβηται τὴν βοηθειαν· καὶ εἰ τι περὶνται σωτηρίας, παρ' ἐμοῦ ἔχεται. Ἴδι εἰρηθεῖαι μὴ ὄσασί τρέξω τοῖς ἐπιπορευμένοις ἐκ τῶν Ἰουδαίων, οὓς πρὸς ἐπεὶ ὄσασί ἐπαγγελλόμενος τὴν καρπὸν αἰῶνος βοηθεῖαι, εἰ μένειεν ἐν αἰῶνι.

« *Ἐν τῷ ὄρει ἐσπέρας κοιμηθήσεται, ἢ ἐν Δαϊδὸν εἰς συνάντησιν δεψῶντες ὕδωρ φέρει· κύνες ἐν τῇ χόρῃ θηριόων ἄρτους τινάξαι φεύγουσιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν κτενομένων· τὸ πλῆθος τῶν κτενομένων, καὶ διὰ τὸ πρὸ μαχαίρας, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξομαχῶν διατεταμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν κτενομένων ἐν τῷ πολέμῳ.* » Ἦδη γὰρ ἐπιστάντων τῶν πτόνων ὑμᾶς κτενομένων, οἳ μὲν πλείστοι τῶν ἀπόλλυνται, εἰς δὲ που καὶ δεύτερος, ἢ καὶ βραχεῖς εἰ περιωθεῖεν φυγῆ τὴν σωτηρίαν· μὲνοι, τοῦτοις αὐτοῖς ἐγὼ περὶ κτενομένων φεύγουσι καὶ ἐκ τῆς φυγῆς κτενομένων ἢ ἐκλελυμένοις, μηκέτι γούν πολλοὶ εἶσιν ἔσονται ἐν ὄρει καὶ ἐν ἐρήμοις τόποις, κτενομένων τοῖς ἐσπέρας κοιμηθήσονται. Ἄλλ' ἵνα μὴ διασθαρῆεν, κτενομένων αὐτοῖς καὶ ἐπέσει ἐπὶ μάτου, προσφέρειν ὕδωρ καὶ ἄρτους κτενομένων Ταῦτα δὲ πρὸς ὑμᾶς φημι τοῖς ἐν ὄρει καὶ καλουμένην χώραν οἰκουντας, οἳ κτενομένων ἀποδέξασθαι καὶ φιλανθρωπεύασθαι τῶν κτενομένων Οἶμαι δὲ πολλοὶ ἐπι κατοικεῖν οὐ δύνασθαι, ἢ ἢ καὶ ὄρει αὐλισθήσονται. Διὸ μὴ κτενομένων οἰκτρῶς λιμῶ φειρομένους τοῖς διασθάρται ἐκ τῶν πολεμίων μαχαίρας· οἳ μάλιστα ἐκ τῶν κτενομένων ἀποπλανηθέντων ἐν ἐτέροις ὄρει

« *Διότι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἐνιαυτὸς μισθωτοῦ, ἐκλείψει ἡ δόξα τῶν ὤμων καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν τοξομαχῶν τῶν Ἰσραὴλ Κηδάρ ἔσται ὀλίγον, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ λησεν.* » Ὅτι γέγονεν ἐγγύς, καὶ οἶον εἶναι ἢ θυρῶν ὁ τῆς Ἰουδαίας ὄλεθρος, καὶ ἐκ τῆς καὶ πάντως οἰχθήσονται πρὸς ἀπώλειαν καὶ πρᾶντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων ἅπασαν δὲ καταδηούντων τὴν χώραν, κτενομένων σαφῶς. Εἰς γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ ἐνιαυτὸς ἐμὸς καὶ οἱ τῆς Κηδάρ τοξῶται, καὶ τοῖς, φησὶν, οἰκτενομένων μισθον· ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν ὀπλήψιν Ἰσραὴλ ἐκλείψουσι τε καὶ ἀπολούνται. Καὶ ἀληθὴς ἡ προφῆτις· Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἴδι ταὶ δὲ μάλλον οὐδαμῶς ἢ ἀλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

« *Τὸ ὄραμα τῆς φάραγγος Σιών. Τί ἐγένετο ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες εἰς ὄρηματα μάταια· ἢ μὴν προκείμενον φάραγγος Σιών ὄραμα ἐν αὐτῆς Σιών, ἀλλὰ περὶ τῆς προκείμενης φάραγγος εἴρηται. Διόπερ ἐξῆς προὖσιν ὁ λόγος·* » Καὶ ἔσονται ἐκλεκταὶ φάραγγός σου, τῶν φάραγγων· οἳ δὲ ἰπποτεῖς ἐμπερᾶσονται τῶν φάραγγων

Οἶμαι διὰ τούτων τὸν Θεὸν τὴν ἀποβολὴν τοῦ
 Ἰσραὴλ καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν σημεῖναι βουλό-
 ἐν τῷ τάγματι τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς κατατά-
 ξοντας παραληφθέντας τῆς τῶν ἀλλοφύλων Γρα-
 φῆς. Ἄλλὰ καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ἠγοῦμαι
 θαι, διὰ τοῦτο φάραγμα Σιών ὀνομάζων. Καὶ
 δὲ μέμφεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τοὺς
 ἄρχοντας τοῦ ἔθνους τοῦ θεοσεβοῦς πλιτεύματος,
 ὅτι ἐν κοιλίᾳ καὶ ἐν φάραγι τοῦ τῆς κακίας
 καταπεπτωκότας. Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν
 ἡ ἐπ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ἐκδομήτωρ διὰ λέ-
 γει· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάθηθι, ὁ εὐαγγελιζόμε-
 ῖν » καὶ, « Προσεληύθητε Σιών θρει, καὶ
 Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἔπουρανίη. » Καὶ ὁ
 εὐαγγελικὸς διὰ τοῦ Σιών ὄρος σημαίνεισθαι
 ἐμπροσθεν ἐπεδείκνυτο. Οἱ δὲ ταύτης ἐκπε-
 τῆς ἐλπίδος ἐν φάραγι παρακαυμένη τῆς Σιών
 καὶ πάλιν γὰρ ἀρετῆ κακία παρέπεται, εἰς
 εἴπται ὁ τῆς ἀρετῆς ἐξολισθαίνων. Οὕτω γοῦν
 πίστει ἐξαμαρτάνοντες εἰς ἀπιστίαν περιτρέ-
 φονται. Ὁ τοίνυν ἐκ περιτομῆς λαὸς, τοῦ εὐαγγελικοῦ
 ἐκπεσὼν, καὶ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἀπαλλο-
 γισθὼν, εἰς τὸν τῆς ἀπιστίας περιτράπη κρημὸν
 ἐν ἀλλοφύλοις ἐλογίσθη. Ὅθεν ἡ προφητεία
 χάτην αὐτῶν ἀποβολὴν αἰνιτιομένην, τὸ βῆμα
 ῖον ἀνέγραψεν. Ἐπεὶ μὴ ἐστι προσωπολη-
 γία τῷ Θεῷ, τοῦτου χάριν ἐν τοῖς κατὰ τῶν
 ἰσραηλῶν ἐλέγχοις μέσος ἐμβέβληται καὶ ὁ περὶ τῆς
 βίβλου. Διὸ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ οἰκήτορας
 ἐν ἀλλοφύλοις κατατάττει ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κατ'
 ἐξ ἑαυτῶν προσφέρει ψῆφον.

Ἰνεπλήσθη ἡ πόλις βοῶντων· οἱ τραυματῖαι σου
 ματαῖαι μαχαίρας· οὐδ' οἱ νεκροὶ σου νεκροὶ πολέ-
 θωρῶν δὲ ὁ προφήτης τῷ πνεύματι τὰς κατὰ
 ὑπὲρ βόας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀθέους κατ' αὐ-
 τῶν ἀσφηνίας, δι' ἧς ἀπεβλήθησαν, ἐπιφέρει·

Ἰνεπλήσθη ἡ πόλις βοῶντων. Πάντες οἱ ἄρχοντές
 φεύγασιν, καὶ οἱ ἀκόντες σκληρῶς δεδεμένοι
 αἱ οἱ ἰσχύοντες ἐν σοὶ πόρρω πεφεύγασιν. Διὸ
 κατὰ τὸ παλαιὸν παρ' αὐτοῖς οὐ βασιλεῖς, οὐχ
 ἰνοὶ, οὐκ ἄρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ
 ἰδοὶ, οὐδὲ Σαδδουκαῖοι, οὐδὲ ὅσοι τὸ παλαιὸν
 παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖς τετίμηντο. Ταῦτα συνιδὼν ὁ
 τῆς τῷ πνεύματι, καὶ τὴν ἐκ τοσοῦτου ἔθνους
 ἰσραηλῶν ἐσχάτην κακίαν ὡσπερ τινὰ φάραγμα, τὴν
 τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἀπολοφύρεται λέγων·

Ἄ τοῦτο εἶπα, Ἄφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι,
 ἰσιχύοντες παρακαλεῖν με ἐπὶ τῷ σύντριμμα-
 ἰατρῆς τοῦ γένους μου. Οἶδα γὰρ, φησὶν,
 ἴς, καὶ τῷ πνεύματι προορῶ, καὶ διὰ τὰ προ-
 ρητὰ πάντα, καὶ ἡ πόλις ἡ τῷ Θεῷ ἀνακειμένη
 εἶ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ εἰς χαρὰν ἐχθρῶν
 ὀθήσονται. Διὸπερ ἐντεῦθεν ἤδη ἀποδύρομαι,
 ἰπερ ἐπὶ γνησίους ἑμαυτοῦ σπλάγγνοις ἀπο-
 λείψαι.

ii. xl, 9. * Hebr. xii, 22.

A ejus ruinam significare velle, ipsosque in alienige-
 narum ordine reponere; nam medii inter alienige-
 nas in Scriptura locantur. Sed etiam puto eum
 Hierosolymæ ruinam declarare, ideoque vallem Sion
 ipsam vocare. Alioquin vero e Judæorum gente
 Deus eos coarguit, qui a religiosi instituti cacumine
 deciderunt, ceu in valles et voragines profundissi-
 mæ malitiæ delapsi. Etenim Sion mons est præ-
 altus, in quo templum Dei ædificatum erat: quare
 dicitur: « Super montem excelsum ascende, qui
 evangelizas Sion¹; » et: « Accessistis ad Sion
 montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cœ-
 lestem². » Evangelicum autem sermonem per Sion
 montem significari superius demonstratum est.
 Qui porro ex hac spe deciderunt, in vallem Sioni
 B adjacentem delapsi sunt: nam rursus virtutem se-
 quitur malitia, in quam decidit qui ex virtute de-
 labitur. Sic igitur qui ex fide aberrant ad increduli-
 tatem vertuntur. Populus itaque ex circumcisio-
 ne, ex evangelico cacumine lapsus, et a cœlesti
 Sion abalienatus, in præcipitium incredulitatis cor-
 ruit: quare inter alienigenas reputatur. Unde
 prophetia extremam eorum repulsam adumbrans,
 verbum vallis descripsit. Quia vero non est perso-
 narum acceptio apud Deum, ideo in alienigena-
 rum reprehensionibus medius de Sione sermo in-
 sertus est. Quocirca Hierosolymæ incolæ, quasi in
 alienigenis Deus constituit, sententiamque profert
 adversum illos.

VERS. 2. « Repleta est civitas clamantibus: vul-
 nerati tui, non vulnerati gladio; neque mortui tui,
 mortui bello. » Spiritu conspicatus propheta eorum
 contra Salvatorem clamores, impiasque in ipsum
 blasphemias, quarum causa rejecti sunt, subjungit
 illud:

VERS. 3. « Repleta est civitas clamantibus. Om-
 nes principes tui fugerunt, et capti duriter vincti
 sunt, et qui potentes sunt in te, longe fugerunt. »
 Quare non amplius ut antiquitus reges, non ducés,
 non sacerdotes, non prophetæ apud illos sunt; sed
 neque Pharisei, neque Saducei, neque alii quot-
 quot olim eorum magistratibus perfuncti sunt. Hæc
 cum spiritu cerneret propheta, necnon illum ex
 tanta sublimitate in extremam malitiam, ceu in
 D quamdam vallem, Judaici populi lapsum, luctu se
 discruciat dicens:

VERS. 4. « Propterea dixi, sinite me, amare
 flebo, non poteritis consolari me super contri-
 tione filię generis mei. » Nam accurate novi, in-
 quit, et spiritu prævideo, etiam ex iis omnibus quæ
 supra dicta sunt, civitatem Deo addictam capien-
 domi, et omnes qui in illa sunt, in gaudium inimi-
 corum dandos esse. Quare jam exhinc lugeo, et
 quasi genuina viscera mea deploro.

VERS. 5. « Quia dies turbationis et interitus, et A conculationis : et error a Domino Sabaoth. In valle Sion errant : a parvo ad magnum errant in montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui convenerunt in unum, dum insidiæ contra Servatorem nostrum struerentur.

VERS. 6. « Elamitæ autem sumpserunt pharetras, et homines qui ascendunt equos, et congregatio aciei. » Significat autem virtutes occultas et inimicas, queis a Deo traditi sunt. Quare Elamitæ significant despicientes ; quia pereuntium salutem negligunt, ac nemini parcent; ideo verisimiliter ita vocantur eorum turmæ obsidentes. Verum magno cum exercitu instructa acie in valle Sion ab iis obsessa versantes, eam in extremam egerunt vastitatem.

VERS. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus, equites autem occludent portas tuas. » Non nunc neque in præsentis tempore, sed in illa die; nimirum in tempore per prophetiam enuntiato.

VERS. 8, 9. « Et recludent portas Juda, et intuebuntur in die illa electas domos urbis. Et retegunt abscondita domorum arcis David. Et viderunt, quod plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbola, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ nemini, præterquam sacerdoti tantum, conspiciere licebat : quæ etiam inimicis tradenda dicit. Hac de causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris in urbe piscinæ aquas averterint, aliamque sibi intra duos muros aquam excogitarunt. Aqua porro veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alienam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet traditiones, doctrinas et præcepta hominum edocentes : qua de re ipsos Servator coarguit, eorumque nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. » ἀλλήλων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' οἷς φησι : « καὶ ὑμῶν. »

VERS. 10, 11. « Et quod diruerunt domos Jeru- D salem in munitionem muri civitati. Et fecistis vobis aquam in medio murorum duorum intra piscinam veterem. » Id autem illos hodieque peragentes videas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis commenta sua ceu muris muniunt, ipsaque quasi septem, præsidium et mœnia fabulis suis circumponunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum excogitarunt, ac murum sibi circumquaque struxerunt, divinarum Scripturarum verbis ceu lapidibus usi, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averterunt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt, nimirum inter Vetus et Novum Testamentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei, scilicet vitæ instituti secundum Deum : in quorum medio ii, qui incusantur, alienam et peregrinam

Math. xv, 6

(27) Ἐποήσατε.

« Ὅτι ἡμέρα ταραχῆς καὶ ἀπωλείας, καὶ πῦρος καὶ πλάνης· παρὰ Κυρίου Σαβαὶθ φάραγι· Σιών πλανῶνται· ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἰκίαις περι τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἐν τῇ καὶ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ.

« Οἱ δὲ Ἐλαμίται ἔλαβον φάρετρας, καὶ ἄνθρωποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγὴ πολεμῶν· ἀλλοὶ δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμῶν, ἐκ Θεοῦ παρεδόθησαν. Αὐτὸ καὶ οἱ Ἐλαμίται ἔρασαν· « παραβλέποντες· » διὰ τὸ παραρρῆν τὴν κατὰ τῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηδενὸς φείδεσθαι· ἐκ τῆς κακλήσεως τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς παραρρῆν πλήθη. Ἀλλὰ μετὰ πλείστης δυνάμεως παρερρῆν νοὶ τῇ πολιορκήσει φάραγι· Σιών, εἰς τὴν ἐρημίαν αὐτὴν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγις· οὐκ ἔσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵππεις ἐμψάρονται σου. » Οὐχὶ νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· λέγει δὲ ἐν τῷ προφητικῷ καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἰερουσαλὴμ· καὶ ἀνακαλύψουσι τὴν πόλιν· καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς ἀκρὰς αὐτῆς. Καὶ εἶδον, ὅτι ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας εἰς τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀποκάλυπτα τῆς πόλεως, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιάσματι· ἐπεὶ ἐκείνη δὲ ἐξῆν εἰ μὴ μόνω τῷ ἀρχιερεὶ ἐκείνῳ· καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμίοις παραδοθῆναι τὰ τούτοις μέμφεται τοὺς ἐν τῇ φάραγι· ἵνα ἐκστρέψαντας τὰ ὕδατα τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας εἰς τὴν πόλιν, ἕτερον δὲ ὕδωρ αὐτοῖς ἐπιπέσει μεταξύ τῶν δύο τειχέων. Ὑδωρ δὲ ἦν παλαιῆς κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει ὁ τῆς παλαιῆς καὶ ἑκείνου Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, ἀλλὰ ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, τὰς παραδόσεις τῶν προτέρων, διδάσκοντες διδασκαλίας καὶ ἐπιπέσει ὁ θρόνων· ἐφ' ᾧ καὶ μέμφεται αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ· ἵνα ἰχυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν πόλιν.

« Καὶ ὅτι καθείλοσαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλὴμ· ὁχύρωμα τειχέων τῆ πόλει. Καὶ ἐπεσπάσατε (27) τὸ ὕδωρ ἀπὸ μέσον τῶν δύο τειχέων ἐσώτερον τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἴδοις δ' ἂν αὐτοὺς εἰσὶν αὐτῶν νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπειδὴν, τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκείας παραρρῆν μυθολογίας, ὡσπερ τινὰ φραγμὸν καὶ ἀπρόσιτον τειχὸς τοῖς ἰδίοις περιβάλλοντες μύθοις. Ὅσπερ ἡ ξένον τόπον ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, καὶ τειχὸς ἐπέριεβαλον, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν ἁγίων Γραφῶν λέξεσι· οὕτως οὖν ἀπέστρεψαν τὸ ὕδωρ τῆς παλαιῆς κολυμβήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπενόησαν ἐπιπέσει ξένον ὕδωρ μεταξύ τῶν δύο τειχέων, λέγω ἢ τὴν Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης· δύο γὰρ τὰ τειχῆ τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τῆς κατὰ Θεὸν ποιητικῆς τυγχάνει· ὧν μέσον ἀλλότριον καὶ ξένον ὕδωρ ἐπιπέσει.

verit, dixeritque Somnam, qui a sacerdotio excidit, figuram esse eorum qui secundum Moysis legem sacerdotium corporeo more obibant apud Judæos; quos post passionem Salvatoris, cessante sacerdotio, ea quæ in prophetia feruntur, passuros esse vaticinatur. Eliacim vero, qui significat *Dei resurrectio*, symbolum esse novi sacerdotii, quod Salvatoris nostri resurrectio in ejus Ecclesia per totum orbem constituit.

VERS. 20-24. « Et erit in die illa, vocabe puerum meum Eliacim Cheleicæ filium, et induam eum amictu tuo, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam dabo in manus ejus. Et erit tanquam pater habitantibus Jerusalem, et habitantibus Juda. Et dabo ei clavem domus David in humero ejus: et aperiet, neque erit qui claudat; et claudet, neque erit qui aperiat. Et dabo gloriam David ei, et imperabit, et non erit qui contradicat. Et constituam eum principem in loco tuto: et erit in thronum gloriæ domus patris sui. Et erit confidens in ipso omnis gloriosus in domo patris sui, a parvo usque ad magnum. Omne vas parvum a vase aganoth. Et erunt appensi ei in die illa. » Tibi quidem [Somnæ] illa conferet: aliam vero a te diversum Eliacim puerum et servum suum, ab se probatum, amictu induet tuo, et corona sacerdotii exornabit, tradetque ipsi eam, quæ tibi jam concredita est, dispensationem. His quippe dignus est, quia a Deo productus et selectus, non est similis tui, superbus et arrogans. Patris autem loco erit iis, qui sub ejus administratione degent: quamobrem ipsi ut mili et mansueto dabit gloriam: regis David mitissimi et justissimi, ita ut populo cum potentia magna imperet, et jussis ejus nullus repugnet. Eritque fixus et firmiter stabilius in ministerio suo, ita ut quisquis in populo clarus erit, non contendant, neque futura unquam suspicio sit invidiæ aut livoris in eum, sed omnes ipsi tanquam patri confidant. Omnes ergo confertim a parvo usque ad magnum ab ejus ore pendent, ejus erga omnia sollicitudini confidentes.

ὡς ἐπὶ πατρὶ. Πάντες γοῦν ἀθρόως ἀπὸ μικροῦ ἕως τοῦ τῆ περι πάντων κτδ. *μονία.*

VERS. 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Commovebitur homo stabilitus in loco tuto, et aufertur et cadet, et exterminabitur gloria in eo: quia Dominus locutus est. » Quoniam non recte neque fideliter concredidit sibi ministerium obiit, in ordinem redigetur et honore privabitur, cadetque gloria in eo. Et hæc omnia ipsi evenient, Deo ipsam ad hanc calamitatem damnante. His porro nos sermo ad temperantiam hortatur, docetque ne in rebus prosperis molliores evadamus, neque de imperio superbiamus, neve judicium Dei obliviscamur.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. « Verbum Tyri. Ululate, naves Carthaginis, quia periit. » Verbum igitur Tyri in primis

Ἀρμόσει δὲ τις τὰ προκείμενα εἰς τὸν κερκ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν μὲν ἐκπέπνητα ἱερωσύνης Σομνὰν εἰκόνα εἶναι λέγων τὴν κα Μωϋσέως νόμον σωματικῶς ἱερωμένον περὶ δαίμων· οὓς τε μετὰ τὸ πάθος τὸ σωτήριον κατὰ προφητεύματα, παυομένης τῆς ἱερωσύνης ἰσζει. Τὸν δὲ Ἐλιακίμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἡραμενον, σύμβολον εἶναι τῆς νέας καὶ καινῆς ἡραφῆν ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἢ τῆς Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης *πλασ*

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέω ἀπὸ μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύω τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν σου ὡς ἐστὶν χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τοῖς ἐσσομένοις τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν τὴν πόλιν· δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τὸ ἐν εἰσελθεῖν καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. Καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τῶν ἐσσομένων τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ οὐκ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔσται παποιῶς ἐπ' αὐτὸν καὶ ἡλικίᾳ ὡς πατὴρ αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Πάν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεῦος ἀγαθῶν. Καὶ ἔσονται ἐπικρεμάμενοι αὐτῷ ὡς ἐστὶν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Σὺ μὲν ταῦτα ἐποφείσει· ἐν τῇ ἡμέρᾳ τὸν Ἐλιακίμ παῖδα καὶ δοῦλον σου, καὶ ἐνδύω τὴν σὴν ἐνδύσει στολὴν, καὶ τὸν στέφανόν σου ἕως ἱερωσύνης τιμήσει, ἐγχειρίσας αὐτῷ τὴν κλεῖδα τοῦ πατρὸς σου ἐπιστεύθης οἰκονομίαν· ἕως τῆς ἡμέρας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔστι σοι ὁμοίος, ὑπερήφανός τε καὶ ἐλάλιος. Ἰσχυρὸς δὲ πατὴρ ἐφάξει πρὸς τοὺς μέλλοντας ὑπὸ τῷ οὐρανῷ κατεῖσθαι· διόπερ ὡς ἡπίων καὶ πρῶτον τὴν δόξαν τοῦ βασιλείου Δαυὶδ τοῦ πραοτάτου καὶ δικαιοτάτου κατεῖσθαι, ὥστε ἄρχειν τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· καὶ μηδὲν ἀντιλέγειν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προστακτικῶς. Ἔσται δὲ ἐστηλωμένος, βεβαίως ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ λειτουργίαν· ὡς πάντα τὸν ἐν τῷ λαῷ σου ἔξον μὴ ἀγωνίζην μηδὲ ὑφορᾶσθαι φθόνον ἢ μεμψιμοιρίαν ἐξ αὐτοῦ γενησομένην ποτὲ· πεποθεινὰ δὲ ἐπὶ τὸν μέγαλον ἔσονται ἀνηρητημένοι αὐτοῦ, θαυμάσια ἔσονται.

D « Τάδε λέγει Κύριος Σαβαωθ· Κινηθήσεται ὁ ἄσκητος ὁ ἐστηρικτός ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἀφαιρεθήσεται καὶ πεσεῖται, καὶ ἐξολοθρευθήσεται ἡ δόξα ἐπ' αὐτόν· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπειδὴ μὴ ἰσχυρὸς μηδὲ πιστῶς διώκηκεν τὴν ἐπιστεύθη οἰκονομίαν, ἐταταχθήσεται καὶ ἀφαιρεθήσεται τῆς τιμῆς, καὶ πεσεῖται ἡ δόξα ἐπ' αὐτόν· καὶ ταῦτα πάντα κερκ τὸν ἔσεται, κρίναντος αὐτὸν ταῦτα παθεῖν τὸν Θεόν· Σωφρονίζει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος· καὶ μὴ χαυνοῦσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις, μηδὲ ἐπιμνησθαι ταῖς ἀρχαῖς, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τὸν Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

« Τὸ ῥῆμα Τύρου. Ὀλοοῦσθε, πλοῖα Καρχηδονίων· ὅτι ἀπώλετο. » Τὸ ῥῆμα τοίνυν τῆς Τύρου ἢ τῆς

οὐ γενησομένου μνημονεύει, καὶ τοῦτο εἶσθαι ἄρα. Τῶν γὰρ πάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζο-
θεῶν ἀπολωλότων, καὶ τοῦ ποταμοῦ αὐτῶν
πότος, καὶ τῶν ἀρχόντων Τάνεως καὶ Μέμ-
πομωρανθέντων, τὸ παρ' Ἰουδαίους ὀνομαζό-
Κυρίῳ θυσιαστήριόν φησι συστήσεσθαι· ὃ δὲ
τῶν πραγμάτων ἐκβασίς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν αὐ-
εἰκνυσιν· ὡς μηκέτι εἰς μέλλοντα καιρὸν
κᾶν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα. (26) Ὡς δὲ μία
καὶ ἓν βάπτισμα καὶ μία Ἐκκλησία εἴρηται,
αὐθυσιαστήριον ἓν καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου
μέμον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ θυσιαστήρια
εἰ, καὶ μία δὴ (27) στήλη γραφῆ σὺν τῷ θυ-
ρίῳ ἐν δηλωθείσῃ πόλει συνέστη, διορίζουσα
ιστοῦς τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἀφορίζουσα αὐτοὺς
Ἰσραὴλ. Ἡ μὲν οὖν ἀνωτέρω εἰς φρόνητον τοῖς
λοῖς εἶσθαι λεγομένη χώρα τῶν Ἰουδαίων,
ουδαϊκὴν αἰνίττεται Γραφῆν, καὶ τὸν τῆς Πα-
λαιῆς λόγον· ἢ δὲ τῷ Χριστοῦ θυσιαστηρίῳ
συγγενὴ στήλη τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι
τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

εἰ ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κυρίῳ ἐν
Αἰγύπτῳ, ὅτι κεκράξονται πρὸς Κύριον διὰ
ἰδοντας αὐτούς. Καὶ ἀποσταλεῖ αὐτοῖς ἄνθρω-
πὸς ὁσεί αὐτούς· κρίνων σώσει αὐτούς. Καὶ
ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ γνώσονται
ἰπτιοὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ
ἰσι θυσίαν καὶ δῶρον, καὶ εὐξονται εὐχὰς τῷ
καὶ ἀποδώσουσι. » Διὸ τῷ σημείῳ τούτῳ
ραγίζεσθαι μεμαθηκότες οἱ τὸν Κύριον παρα-
ἰνοὶ Αἰγύπτῳ φυλακτικῶν τούτῳ κέχρηται·
αὐτὸν ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῷ σημείῳ βοηθῶν χρω-
εναδοξῶν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον διὰ τοὺς
οντας αὐτούς. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἢ οἱ
ναρκῶς τῇ ἀπωλείᾳ Αἰγύπτῳ, περὶ ὧν κατ'
ἐλέγετο τῆς προφητείας, « Καὶ ἐπαναστή-
Αἰγύπτῳ πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει
τος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ
ἰπὶ νομόν. »

εἰ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ καὶ
αὐτούς· καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον,
ακούσεται αὐτῶν, καὶ ἰάσεται αὐτούς ἰάσει. »
γὰρ « ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, καὶ παιδεύει· μαστι-
πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται· » εἰκότως καὶ
Αἰγυπτίους πατάσσει ἀγαπῶν, ἐπειδὴ ἐν χρεῖα
καὶ παιδείας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλ' οὐκ εἰς μα-
μηθὲν δὲ ὑπερθέμενος ἰάται τῇ αὐτοῦ ἰά-

ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται ὁδὸς Αἰγύπτου πρὸς
ἰούς, καὶ εἰσελεύσονται Ἀσσύριοι πρὸς Αἴ-
, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύσονται πρὸς Ἀσσυρίους,
λεύσουσιν Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις. » Ἀσσυ-
ἐ ἐνταῦθα οἶμαι καλεῖν τὴν Γραφὴν τοῦ νῦν
ἰνους Σύρους· κατὰ τὸ πάλαι δὲ οἱ τὴν Συρίαν
br. xii, 6.

« Ita autem unum altare dicitur, quomodo
des, et unum baptisma, et una Ecclesia. Et
juxta terminum ejus Domino, haud dubium
vangelium et apostolorum scripta significet. »

ΠΑΤΡΟΛ. GR. XXIV.

A rat, quod modo perquam mirabili fore dicit. Nam
cum illi olim apud Ægyptios reputati dii perierint,
flumen ipsorum defecerit, principes Taneos et Mem-
pheos infatuati fuerint, tunc altare apud Judæos Do-
mino nuncupatum, constituendum fore ait, quod
sane rei eventus nobis ob oculos ponit; ita ut dicti
complementum ad futurum tempus non exspecte-
mus. Quemadmodum autem una fides, unum bap-
tisma, et una Ecclesia dicitur, sic et altaria plurima
in tota Ægypto constituta, pro uno altari in Eccle-
siis Dei constituto habenda sunt, et una columna
sive cippus cum altari in illa civitate posita est,
fideles Ægyptios ab infidelibus segregans ac divi-
dens. Regio igitur illa Judæorum, quæ in terrorem
Ægyptiis futura dicitur, Judaicam subindicat Scri-
pturam, ac Veteris Testamenti verbum; columna
vero cum Christi altari conjuncta, Novi Testamenti
Evangelium fuerit, Christi fideles ex Ægyptiis ab
infidelibus determinans.

Εὐαγγέλιον, διορίζον τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύ-

VERS. 20, 21. « Et erit in signum in sæculum Do-
mino in regione Ægypti, quoniam clamabunt ad Do-
minum propter opprimentes eos. Et mittet eis ho-
minem, qui salvabit eos; judicans salvabit eos. Et
notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Ægy-
ptii Dominum in die illa, et facient sacrificium et
donum, et vovebunt vota Domino, et reddent. »
Quamobrem, cum hoc signo sese munire didicerint
Ægyptii, qui Dominum susceperunt, hoc tutamento
utentur; ita ut in ærumnis eodem signo pro adju-
tore usi, clamant et invocent Dominum adversus
eos qui se oppriment. Quinam autem illi erant,
nisi ii qui in pernicie manserunt Ægyptii, de quibus
in prophetiæ initio dicebatur, « Et insurgent Ægyptii
contra Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem
suum, civitas adversus civitatem, et nomus adver-
sus nomum. »

VERS. 22. « Et percutiet Dominus Ægyptios plaga,
et sanabit eos. Et convertentur ad Dominum, et
exaudiet eos, et sanabit eos sanatione. » Quia enim
« quem diligit Deus, castigat; flagellat autem om-
nem filium, quem suscipit; » jure Ægyptios per-
cutiet, etsi diligat, si quando castigatione et con-
versione opus habeant; sed id non ad diuturnum
tempus faciet; ac nihil comperendinans curationem
et medelam adhibebit.

VERS. 23. « In die illa erit via Ægypti ad Assyrios,
et ingredientur Assyrii in Ægyptum, et Ægyptii
ibunt ad Assyrios et servient Ægyptii Assyriis. »
Assyrios hic puto a Scriptura vocari eos, qui nunc
Syri appellantur; olim quippe Assyrii vocabantur ii,
cui Syriam et Mesopotamiam incolebant. Inimici

Hæc Hieronymus, qui etiam inferius de Syris et
Ægyptiis non pauca hinc mutuatur.

(27) Στηλογραφία alius γραφεῖ.

autem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper A mutuo infesti. Nunc autem præsens sermo commun-
 ionem ipsis et communionem vaticinatur, quod
 nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum
 imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assy-
 rii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem An-
 tiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita
 Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum
 autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris,
 modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam
 Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptiis Assyriis
 hostes; ut minime libera esset alterius populi ad
 alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant.
 At post adventum Domini in Ægyptum, pacem
 profundissimam, ac communionem commerciumque
 ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero B
 eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et
 Israellem, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo
 benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non am-
 plius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus
 contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exer-
 citus ex Syrorum militia videns Ægyptiorum capi-
 tibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophe-
 tiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat
 cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes
 ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum acceden-
 tes, atque eos vi dominatricis potentia subditos esse?
 Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia
 dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac
 in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedi-
 ctos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, ne-
 que a Syro; neque apud Deum pluri habeatur
 Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim
 Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.
 τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Αἰγυπτίου, μήτε τοῦ Σύρου, μηδὲ C
 μηδὲ τοῦ Αἰγυπτίου, μηδ' αὖ πάλιν τὸν Αἰγύπτιον

VERS. 24. « In die illa erit Israel tertius inter
 Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra,
 quam benedixit Dominus Sabaoth, qui dicit, Bene-
 dictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assy-
 riis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur D
 esse, benedictum in terra, quam benedixit Domi-
 nus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab
 Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest,
 chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum,
 qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter di-
 citur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando di-
 videbat Altissimus gentes, facta est pars Domini
 populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Is-
 rael ». Nunc autem Ægyptii populus ejus, et popu-
 lus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter.
 Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus
 Sabaoth, » ad cœlestem quoque terram referatur,
 de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

¹ Deut. xxxii, 8.

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες Ἀσσύριοι ἐχρη-
 ἔχθροί δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι, ἵ-
 μοι διετέλουν ὄντες ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ
 λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμιξίαν θεοῦ
 οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Περ-
 χῆς ἰδιόζοντας εἶχον βασιλέας οἱ τε Αἰγύ-
 Ἀσσύριοι· οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολ-
 Σύροι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δημη-
 μέση κειμένη ἡ Ἰουδαία καὶ ἰβίους καὶ αὐτοὶ
 ἐκυβερνᾶτο. Μεσολαβοῦμενον δὲ τὸ Ἰουδαϊκόν
 ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμαίετο, ποτὲ δὲ ὑ-
 λεμαίων. Ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίους ἐτύγχανον
 πολέμιοι· Αἰγύπτιοι δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις δι-
 ὡς ἄμικτα εἶναι αὐτοῖς καὶ ἀδιαβάτας τὰς
 λήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐτύγχανον
 λαοί. Μετὰ δὲ τὴν ἀφιξίν τοῦ Κυρίου τὴν
 πτόν εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ
 ὁ παρὼν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν
 συνάγει τοὺς πάλαι ἐχθροὺς, λέγων δὲ ἡ
 Αἰγυπτίους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μὴδὲ τε εὐλο-
 γηθῆναι αὐτοὺς φησὶ· ὡς μὴ
 φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μὴδὲ καταπαρῆσθαι αὐ-
 ὡς μόνον ἡύλορημένον. Τίς οὖν, ὀφθαλμοῖς ἐπι-
 τόπῳ αἰσθητῶν ἀνδρῶν ἀντιπροσέτι
 Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους αὐτοῖς
 λείοντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν τῆς φωνῆς
 ἐκδασιν; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ἰσχυρῶς
 ἀδελῶς ἐπὶ τὴν Σύρων διαβαίνοντας ἰσχυρῶς
 ἀκωλύτως ἐπιβαίνοντας τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπὶ
 ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδουλωμένους αὐτοῖς
 δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἡμεῖς
 αὐτὸν χρόνον παρὰ Σύροις καὶ Αἰγυπτίοις
 ἐν τῇ γῆ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς ἔσεσθαι τῶν θεῶν
 τούτους ἡύλορημένους· ὡς μὴδὲ μὴκέτι ἐπι-
 ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τῶν

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν Αἰ-
 γυπτίους, καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἡύλορημένος
 γῆ, ἣν ἡύλορησε Κύριος Sabaoth ὁ λέγων· Ἐ-
 μένος ὁ λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυ-
 καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ λέγῃ
 τος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσ-
 ρίοις ἔσεσθαι, εὐλορημένος ἐν τῇ γῆ ἣν εὐλόρησε
 ριος Sabaoth, μὴ ἑτέραν νομίζωμεν εἶναι τὴν γῆν
 Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι ἂν
 καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνθρώπων
 τοῦ Ἰουδαίου ἐθνους προεξεληλυθότων τοῦ βίου
 λείετα· « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. Ὅσα
 διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος
 λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας
 Ἰσραὴλ. » Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἶσι
 καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλορημένος, καὶ Ἀσσύριοι ὅμοιοι
 Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῆ ἣν ἡύλορησε Κύριος Sabaoth,
 χοὶ ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον,
 ἣς φησιν ὁ Σωτήρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι ἔσονται

ventu, et de bonis ibidem in Ægyptios conferendis vaticinatus, ea quæ mox finem nactura erant subdidit, ut a præsentium eventu ea, quæ diuturno post tempore futura erant, credibilia essent iis qui tunc prophetorum sermonum auditores erant. Hæc ergo quæ jam tractamus, non erant ante prænuntiatis contraria: illa quippe pro temporibus in prophetia notatis; hæc vero pro rebus mox gerendis enuntiabat.

VERS. 5. « Et confundentur superati Ægyptii ab Æthiopiis, in quibus confidebant Ægyptii: erant enim ipsis gloria. » Erubescens scilicet de iis in quibus confidebant; ita ut sese ipsi damnarent et arguerent.

VERS. 6. « Et dicent qui habitant in insula hæc, Ecce nos confidebamus, ut ad eorum auxilium confugeremus, qui non potuerunt servari a rege Assyriorum, et quomodo nos servabimur? »

CAPUT XXI.

VERS. 1, 2. « Visio deserti. Sicut procella per desertum transit, ex deserto veniens a terra: terribilis visio et dura, renuntiata est mihi. Contemptor contemnit, et iniquus inique agit. Ad me Elamitæ, et legati Persarum ad me veniunt. » Persæ itaque non diu postea Medorum imperium excipientes, Babylonis reliquias everterunt. Jure igitur æstimo hæc hostilia facta de Babylone dici. Quid sibi vult autem cum ait, « Visio deserti? » Jam exhinc Babylonem vocat desertum, propter ea quæ de vastitate ejus in prophetia feruntur. Quare ex persona ipsius Babylonis hæc dicta fuisse arbitror, quasi mala, quæ eventura sibi erant auribus accepisset, ac precaretur, ut horum auditus pertransiret, utque ea, quæ expectabantur non acciderent.

VERS. 3. « Nunc lugebo et consolabor me. Propterea impletus est lumbus meus solutione, et dolores invaserunt me tanquam parturientem. » Verum, ut par est, nunc lugebo, quod non antea feceram, quia superba eram, et adversus reliquias gentes me extollebam, ita ut aliis essem luctus causa. Nunc vero ego ipsa Babylon, cum populo meo lugebo, et luctu me consolabor; quia me rerum hujusmodi nuntium perculit: cujus causa repletus est lumbus meus solutione, qui olim præcinctus erat et lasciviebat. Dolor item et labores me occuparunt, ita ut ego Babylon, olim cæteris terribilis, nihil differam a muliere pariente. Hæc porro mihi acciderunt, quia fateor me inique egisse, cum neminem commonescientem me audirem, et cum mihi curæ esset, ut rectum nihil aspicerem. Quare, ait, nunc confitendo dico.

VERS. 4. « Inique egi, quod non viderem: cor meum errat, iniquitas mea demergit me: anima mea in metu versatur. » Hæc sane puto a propheta dicta fuisse, Babylonis personam assumente, et quasi ejusdem, sive gentis eandem incolentis nomine hæc dicta proferri.

VERS. 5. « Præpara mensam, comedite, bibite;

A Πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Κυρίου εἰς Αἴγυπτον καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γεννησομένων ὁ ἀγαθὸν θεσπίσαν, τὰ παραχρῆμα με τυγχάνειν συνῆψεν· ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν δάσεως καὶ τὰ μακροὶς ὕστερον χρόνοι νεσθαι πιστευθεῖη τοῖς τότε τηνικαῦτα κῶν λόγων ἐπακούουσι. Οὐκ ἦν οὖν ἐν κείμενα τῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητῶν μὲν γὰρ εἰς τοὺς προφητευσόμενους ἡ περὶ τῶν ἐγγιστα γεννησομένων ἀνεφών.

« Καὶ ἀναισχυνθήσονται ἡττηθέντες ἐπὶ τοῖς Αἰθίοφιν, ἐπ' οἷς ἦσαν πεποιπτιοὶ· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς δόξα· » ἐρυθρὸν ἐθάρσουν καὶ ἐπεποιθείσαν· ὡς καταμέμφεσθαι αὐτοὺς ἑαυτούς.

B « Καὶ ἐρῶσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ Ἰδοῦ ἡμεῖς ἤμεν πεποιθότες τοῦ φυγεῖν εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα. **ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.**

« Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου. Ὡς καταγδιέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς· φεμα, καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι. Ὁ ἀπὸ ἀνομῶν ἀνομιεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλμίτιοι σθεῖς τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἔρχονται· ἡ Μήδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξάμεθα, καὶ Βαβυλῶνος καθελόν. Εἰκότως οὐκ ἔστιν ἀπολεμικὰ εἰρησθαι ἡγοῦμαι. Τίς ἔστιν ἐφάσκειν, « Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου; » ἡ Βαβυλῶνα ἐρημὸν ὀνομάζει διὰ τὰς ἐρημίας αὐτῆς. Διὸ ἐκ προσώπου αὐτῆς οἶμαι ταῦτα λέγεσθαι, ὡς εἰς ἐπιμένης τὰ μέλλοντα αὐτῇ ἐπιέναι καὶ παρελθεῖν τὴν ἀκοήν, καὶ μὴ γενέσθαι ἐμένα.

« Νῦν στενάξω καὶ παρακαλέσω ἑμαυτὸν· το ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ἠδόν με ὡς τίκτουσαν. » Ἀλλ' ὡς ἔσται ἡ σπερ πρότερον οὐκ ἔπραττον, ὑπερήφανος τῶν λοιπῶν ἐθνῶν κατεπαιρομένη· ὡς ἐποίησεν στεναγμούς. Νῦν δὲ αὐτῇ ἐγὼ Βαβυλῶνα ἐν ἐμοὶ λαδός, στενάξω, καὶ παρακαλέσω τοῦ στεναγμοῦ· ἐπειδὴ καθήψατό μου ἡ χθόντων ἀγγελία, ἧς ἕνεκα ἐπλήσθη ἡ ὀσφύς· σσεως πάλαι κατεσφιγμένη καὶ νεανειώμετε καὶ πόνοι κατέλαβόν με, ὡς μηδὲν τὴν Βαβυλῶνα, τὴν πάλαι ἐτέροις οὖσαν ναικὸς τικτούσης. Ταῦτα δὲ μοι συμβέβηκε περὶ ὁμολογῶ ἡδικηκέναι, ὅτε μηδενὸς ἡμῶν αἰνούτων μοι, καὶ ὅτε σπουδὴν ἐποιούμην ὄν βλέπειν. Διὸ, φησὶ, νῦν ἐξομολογούμενη!

« Ἠδίκησα τοῦ μὴ βλέπειν· κτανάται ἡ καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει με· ἡ ψυχή μου κεν εἰς φόβον. » Ταῦτα μὲν οἶμαι λελέχθαι τῇ, προσωποιοῦντι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ὡς ἡ ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος ἔθνους προέρχεται.

« Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, »

ντες, ἀνασπάσατε θυρεούς. » Τὸ πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἑλαμί-
 υς πρίσθεις τῶν Περσῶν ἀποτείνεται,
 ἀρομῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν κατὰ Βαβυ-
 Διὸ ὡς πρὸς αὐτοῦ φησιν· « Ἐτοί-
 ιζαν, φάγετε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἰπε Κύριος πρὸς μέ· Βαδίσας σεαυ-
 ὄν, καὶ ὁ ἐάν ἴδης, ἀνάγγειλον. Καὶ
 ἰπταῖς δύο, καὶ ἀναβάτην ὄνου, καὶ
 υ. Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ
 ἰς τὴν σκοπιάν. » Σημεῖα δὲ καὶ σύμ-
 ἡς τῶν πολεμίων παρατάξις, ὧν οἱ
 ἰ δούμενοι ἐπήεσαν, οἱ δὲ ἐπὶ νωτο-
 ι πρὸς χρεῖας ἐπαγόμενοι. « Ἀκρόα-
 λήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκο-
 τεσθαι μέλλουσαν ἔπειτα, ἢ τὴν λέαι-
 ἡλ κάλεσαι, ἔπωσ καὶ αὐτὸς ἐλθὼν
 λαθεῖν, τοῦ προφήτου ἅμα τῷ σκο-
 ἰ δὲ σημαίνων λέγει τὰ ἐξῆς. Οἶμαι
 ἰνεσθαι τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας τὴν
 σιν Θεοῦ χρεῖαι γενομένην. Ἄντι δὲ
 ὁ μὲν Ἀκύλας, « λέοντα, » ὁ δὲ Σύμ-
 ν, « ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Ἀριήλ, » ἐξ-
 οῖνον Οὐρίαν ὠνόμασεν· ἐπεὶ οὐδὲ ἡ
 μνημόνευσε τοῦ Οὐρία.

στὴν διαπαντὸς ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῆς
 ν ἄλην τὴν νύκτα. » Εἰστήκει τοῖνον
 ἡμα τῷ σκοπῷ, παραδοκῶν τὴν μέλ-
 φθήσεσθαι ὄψιν τοῦ λέοντος καὶ τῆς
 Ἀριήλ. Διακαρτερήσας δὲ τὸν πάντα
 τὸν τῆς νυκτὸς χρόνον, ἐπιλέγει·
 ἔρχεται. » Τίς δὲ οὗτος, ἢ δηλονότι
 ὡς ξυνωρίδι; Διὸ φησι· « Καὶ ἰδοὺ
 ἰ ἀναβάτης ξυνωρίδος. » Τίς δὲ οὐ-
 ωρός τις ἄγγελος, δι' οὗ τὰ τῆς πο-
 δυλῶνος ἐμελλε πληροῦσθαι; Τάχα
 ιαζόμενος, ἢ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ὡς
 καὶ περιπατῶν ζητῶν τίνα καταπίη-
 ις αὐτὸν ὁ προφήτης, συνείδεν ὡς τι-
 γγελος τὴν τῆς Βαβυλῶνος ἀπόλειαν
 πιδοῦ λέγων· « Πέπτωκε, πέπτωκε
 ντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χει-
 ρυνετριβῆ εἰς τὴν γῆν. » Ὡς γὰρ ταῦτα
 πρᾶξαι κεκελευσμένου τοῦ Ἀριήλ, ταύτην
 ἰφῆτης·

ἰ καταλελειμμένοι καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, D
 οσα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ὁ Θεὸς
 ἰγγειλεν ἡμῖν. » Ἄ γὰρ ἐμοὶ ἀπεκά-
 ὀμῖν ἐξέφηεν ὡς δι' ἑρμηνέως ἐμοῦ.
 ἰς Ἰδουμαίας. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ
 σσετε ἐπάλλεις. » Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυ-
 Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· « Πρὸς ἐ-
 τοῦ Σηείρ· » « τοὺς » γὰρ « φεύγον-
 ηείρ, » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευ-
 κάλει, » φησίν. Σηείρ δὲ ἐκαλεῖτο ἐν
 τοῦ Ἡσαῦ, ἐν ᾧ συνειστήκει αὐτοῦ
 ἠρίζεται δὲ τοῖς ἐπιχωρίοις εἰσέτι
 λούμενον. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ
 φόβου φάσκει· Πρὸς ἐμὲ σπουδάζον-
 ταρ ἐμοὶ γενόμενοι φυλάσσετε τὰς ἑαυ-
 τῶν ἐπάλλεις·

A surgentes, principes, arripite clypeos. » Medos, Ela-
 mitas, et Persarum legatos compellat propheticus
 spiritus, excitans eos ad bellum contra Babylonios
 Quare quasi ad illos talia fatur, « Præpara men-
 sam, comedite, » et cætera.

Vers. 6-8. Quoniam sic dixit Dominus ad me,
 Profectus statue tibi speculatorem, et quod videris,
 renuntia. Et vidi sessores equites duos, sessorem
 asini, et scssorem cameli. Audi auditionem mul-
 tam, et voca Uriam ad speculam. » Signa vero et
 symbola hæc erant aciei inimicorum, quorum alii
 curribus vecti irruebant, alii jumentis sarcinas et
 commeatum agebant. « Audi auditionem multam,
 et voca Uriam ad speculam; » videlicet eam, de
 qua postea sermo, sive lænam, sive Ariel evoca;
 ut et ipse veniens a speculatore videatur, propheta
 item cum speculatore una conspiciente. Ille vero
 speculator monens sequentia dicit. His autem putæ
 significari Assyriorum regnum, judicio Dei funditus
 eversum. Pro illo autem, « Uriam, » Aquila, « læ-
 nem, » Symmachus, « lænam, » Theodotio, « A-
 riel, » edidit. Nemo igitur Uriam memoravit: quo-
 niam nec Hebraica vox Uriam nominat.

Vers. 9. « Et dixit: Steti tota die, et in castris
 steti tota nocte. » Stetit ergo propheta cum specu-
 latore, exspectans futuram illam visionem, leonis,
 vel lænæ, vel Ariel. Cum autem toto diei et noc-
 tis tempore perstitisset, subdit, « Et ecce ipse ve-
 nit. » Quis ille autem est, nisi Ariel biga vectus?
 Quare ait, « Et ecce ipse venit, ascensor bigæ. »
 Quis vero erat ille, nisi ultor quidam angelus, cu-
 jus opera Babylonis obsidio perficienda erat? For-
 tasse Ariel dicitur vel idem ipse qui quasi leo ru-
 giens circuit quærens quem devoret. Et sane con-
 specto illo, propheta intellexit eum, utpote ange-
 lum ultorem, Babylonis exitium procurare: quare
 exclamat his verbis, « Cecidit, cecidit Babylon, et
 omnia simulacra ejus, et manufacta ejus contrita
 sunt in terram. » Nam quasi id peragere jussus
 esset Ariel, hanc emittit propheta vocem:

Vers. 10. « Audite qui derelicti estis, et qui do-
 letis audite, quæ audiavi a Domino Sabaoth, Deus
 Israel annuntiavit nobis. » Quæ enim ille revelavit
 mihi, eadem vobis me interprete declaravit.

Vers. 11. « Visio Idumææ. Ad me voca de Seir.
 Custodite propugnacula, » Notos suos alloqui Deus
 videtur his verbis, « Ad me voca de Seir: » nam
 « fugientes de Seir, » secundum reliquos interpre-
 tes, « ad me voca, » inquit. Seir autem vocabatur
 in Arabia mons Esau, in quo stabat ejus regia:
 hodieque notus incolis est eodem nomine appella-
 tus. His itaque ex Idumæis qui metu laborabant,
 ait, « Ad me festinantes venite, et cum ad me acces-
 seritis, custodite propugnacula vestra: »

Vers. 12. « Et ego custodiam vos die ac nocte, et apud me eritis. » Si quis in vobis auxilio opus habeat, a me querat opem : et si quis salutem curat suam, ad me veniat. » Hæc quidem dicta mihi videntur ad eos ex Idumæis, qui terrore consternati erant, quos ad se vocat Deus, pollicitus ipsis auxilium suum, si tamen in se permanent.

Vers. 13-15. « In saltu vespere dormias, aut in via Dædan, in occursum sitienti aquam ferte, qui habitatis in regione Thæman : panibus occurrere fugientibus, propter multitudinem occisorum, propter multitudinem errantium, propter multitudinem gladii, et propter multitudinem arcuum intensorum, et propter multitudinem eorum qui ceciderunt in bello. » Jam enim instantibus vosque cadentibus adversariis, quam plurimi vestrum peribunt : si autem unus ex vobis, vel duo, vel admodum pauci incolumes evaserint, fuga salutem nacti ; his ego, utpote fugientibus, et fuga defatigatis et solutis, cum urbes incolendas non habeant, præcipio ut in saltu et in desertis locis, occupante vespere, dormiant. Verum ne fame pereant, lassis illis et sitientibus offerri aquam et panem jubeo. His autem vos alloquor, qui Thæman, sic dictam regionem, incolitis : quos convenit fugientes perhumaniter excipere et tractare. Puto autem eos cum civitatibus incolere non possint, in viis et salubus habitaturos esse. Quamobrem ne despiciatis eos qui tam miserabiliter fame pereunt, qui ex inimicorum gladio salvi evaserunt : quod maxime ex tanta multitudine evaserint, cæteris pereuntibus, aut in aliis desertis locis errantibus.

πλήθους δεδύνηται διαφυγείν, τῶν λοιπῶν ἀπολωλότων, ἢ καὶ ἀποπλανηθέντων ἐν ἑτέροις ἐσίοποις.

Vers. 16, 17. « Quoniam sic dixit mihi Dominus, Adhuc annus tanquam annus mercenarii, deficiet gloria illorum Cedar : et quod reliquum est arcuum fortium filiorum Cedar, erit exiguum, quoniam Dominus Deus Israel locutus est. » Quod prope, et quasi intra januas ingressum sit Idumææ exitum : et quod omnino in perniciem ituri sint, Babylonii eorum urbes incenduntibus, ac totam regionem populantibus, clare prænuntiat. Unus quippe, ait, intercedet annus, et sagittarii Cedar, etiamsi, inquit, mirum sit, in ejus rei suspicionem venientes, deficient et peribunt. Veraque prædictio est, Dominus enim Deus Israel locutus est. Veritas autem nunquam mentietur.

CAPUT XXII.

Vers. 1. « Visio vallis Sion. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendistis omnes in tecta vana? » Præsens vallis Sionis visio, non de ipsa Sione, sed de adjacente valle dicitur. Quamobrem ait postea : « Et erant electæ valles tuæ, replebuntur curribus : equites vero occudent portas tuas. » Arbitror porro Deum his abjectionem Israclis et extremam

« Κατὰ δὲ φυλάξω ὑμᾶς δι' ἡμέρας καὶ παρ' ἐμοὶ γένεσθε. » Εἰ τις ἐν ὑμῖν βοήθειαν παρ' ἐμοῦ ζητεῖται τὴν βοήθειαν· καὶ πεφρόντικε σωτηρίας, παρ' ἐμοῦ ζητεῖται εἰρησθαί μοι δοκεῖ πρὸς τοὺς ἐκπονημένους τῶν Ἰδουμαίων, οὓς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακτὴν ἐπαγγελλόμενος τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν μένοιεν ἐν αὐτοῖς.

« Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσθε. Δαιδάν εἰς συνάντησιν διεφώνησε ὕδωρ φέροντες ἐν τῇ χώρᾳ θαυμάν· ἀρτοὺς σφύγουσιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεφρονεμένων τὸ πλῆθος τῶν κλαυμένων, καὶ διὰ τὴν μαχαίρας, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξοειδωμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ πολέμῳ. » Ἦδη γὰρ ἐπιστάντων πτόντων ὑμᾶς πολεμίων, οἱ μὲν πλείστοι ἀπόλλυνται, εἰς δὲ τοὺς καὶ δευτέρους, ἰβραχεῖς εἰ περιωθειῖεν φυγῆ τὴν σωτηριεμένην, τοῦτοις αὐτοῖς ἐγὼ παρακαλεῖται σφύγουσι καὶ ἐκ τῆς φυγῆς παρεπιμένοντες ἐκλελυμένοι, μηκέτι γούν πόλιν οἰκεῖν ἐν δρυμῷ καὶ ἐν ἐρήμοις τόποις, καὶ τοὺς ἐσπέρας κοιμηθήσονται. Ἄλλ' ἵνα διασφαρίσθω, κεκμηκόσιν αὐτοῖς καὶ ἐξ ὑμῶν, προσφέρειν ὕδωρ καὶ ἀρτον φαγεῖν. Ταῦτα δὲ πρὸς ὑμᾶς φημι τοὺς τὴν θεοκλυμένην χώραν οἰκοῦντας, ὅς κεν ἀποδέχεσθαι καὶ φιλοανθρωπεύεσθαι τῶν Οἰμαίων δὲ πόλιν ἔτι κατοικεῖν οὐ δύνασθαι καὶ δρυμοῖς ἀύλισθήσονται. Διὸ μὴ παρὶ οἰκτρῶς λιμῷ φθειρομένους τοὺς διασπαρῆν τῶν πολεμίων μαχαίρας· οὗ μάλιστα ἰσχυρῶς καὶ ἀποπλανηθέντων ἐν ἑτέροις ἐσίοποις.

« Διότι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ἐπιένιαυτος μισωτοῦ, ἐκλείψει ἡ δόξα τῶν ἰσχυρῶν καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν τοξοειδωμένων τῶν ἰσχυρῶν Κηδάρ ἔσται ὀλίγον, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἔλεος. » Ὅτι γέγονεν ἐγγύς, καὶ ὡς ἐπὶ θυρῶν ὁ τῆς Ἰδουμαίας εἰσελεύσεται, καὶ διὰ τὸ πάντως οἰχθήσονται πρὸς ἀπίστευαν πρᾶντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων ἅπασαν δὲ καταδηούντων τὴν χώραν, προσφαφῶς. Εἰς γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ ἐνιαυτός καὶ οἱ τῆς Κηδάρ τοξοῦται, καίτοι, φησὶν, ἰσχυροὺς ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν ὑπόληψιν ἐκλείψουσι τε καὶ ἀπολούνται. Καὶ ἀληθῆς ἰσχυροῦς· Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· καὶ οὐ μᾶλλον οὐδαμῶς ἡ ἀλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

« Τὸ ὄραμα τῆς φάραγγος Σιών. Τί ἐστὶν ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μέγαρα μὴ προκειμενον φάραγγος Σιών ὄραμα αὐτῆς Σιών, ἀλλὰ περὶ τῆς προκειμένης φάραγγος εἴρηται. Διόπερ ἐξῆς προῶν ὁ λόγος· Καὶ ἔσονται ἐκλεκταὶ φάραγγες σου, καὶ ταῖς ἀρμάτων· οἱ δὲ ἰππεῖς ἐμφράξουσι τὴν

αι διὰ τούτων τὸν Θεὸν τὴν ἀποβολὴν τοῦ
 ἢ τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν σημήναι βουλό-
 ῃ τάγματι τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς κατατά-
 σ παραληφθέντας τῆς τῶν ἀλλοφύλων Γρα-
 καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ἡγοῦμαι
 διὰ τοῦτο φάραγμα Σιών ὀνομάζων. Καὶ
 ἔμφεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τοῦς
 κς τοῦ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος,
 ν κοιλίᾳ καὶ ἐν φάραγγι τοῦ τῆς κακίας
 ἀπεπτωκότας. Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν
 ἢ οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ὑψοδόμητος διὸ λέ-
 Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάσθηθι, ὁ εὐαγγελιζόμε-
 » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ
 ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίᾳ. » Καὶ ὁ
 εὐαγγελικὸς διὰ τοῦ Σιών ὄρος σημαίνεσθαι
 προσθεὶν ἐπεδείκνυτο. Οἱ δὲ ταύτης ἐκπε-
 Ἐλπίδος ἐν φάραγγι παρακαίμενη τῆς Σιών
 πάλιν γὰρ ἀρετῇ κακία παρέπεται, εἰς
 ἢ ὁ τῆς ἀρετῆς ἐξολισθαίνων. Οὕτω γοῦν
 εως ἐξαμαρτάνοντες εἰς ἀπιστίαν περιτρέ-
 ποῖνον ἐκ περιτομῆς λαός, τοῦ εὐαγγελικοῦ
 ποῶν, καὶ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἀπαλλο-
 οῖς τὸν τῆς ἀπιστίας περιτρέπη κρημὸν
 ἀλλοφύλοις ἐλογίσθη. Ὅθεν ἡ προφητεία
 ν αὐτῶν ἀποβολὴν αἰνιτομένην, τὸ ῥῆμα
 ος ἀνέγραψεν. Ἐπαὶ μὴ ἐστὶ προσωπολη-
 ῃ Θεῷ, τούτου χάριν ἐν τοῖς κατὰ τῶν
 ἐλέγχους μέσος ἐμβέβληται καὶ ὁ περὶ τῆς
 Διδ καὶ τοῦς τῆς Ἱερουσαλήμ οἰκητορας
 ἀλλοφύλοις κατατάττει ὁ Θεός, καὶ τὴν κατ'
 ῥέρει ψῆφον.

ἰσθη ἡ πόλις βούωντων· οἱ τραυματίαι σου
 λαι μαχαίρας οὐδ' οἱ νεκροὶ σου νεκροὶ πολέ-
 ρῶν δὲ ὁ προφήτης τῷ πνεύματι τὰς κατὰ
 ος βοὰς αὐτῶν, καὶ τὰς ἀθέους κατ' αὐ-
 ημίας, δι' ἧς ἀπεβλήθησαν, ἐπιφέρει·

ἰσθη ἡ πόλις βούωντων. Πάντες οἱ ἄρχοντες
 γασσι, καὶ οἱ ἀλόντες σκληρῶς δεδεμένοι
 ἰσχύοντες ἐν σοὶ πόβρῳ πεφεύγασσι. » Διδ
 ἢ τὸ παλαιὸν παρ' αὐτοῖς οὐ βασιλεῖς, οὐχ
 οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ
 οὐδὲ Σαδδουκαῖοι, οὐδὲ ὅσοι τὸ παλαιὸν
 κούτοις ἀρχαῖς τετιμηνο. Ταῦτα συνιδὼν ὁ
 ῃ πνεύματι, καὶ τὴν ἐκ τοσούτου ὕψους
 γάτην κακίαν ὡσπερ τινὰ φάραγμα, τὴν
 Ἱουδαίων λαοῦ ἀπολοφύρετα· λέγων·

ἤτο εἶπα, Ἄφρατέ με, πικρῶς κλαύσομαι,
 ῃσθητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τῷ συντριμμα-
 ρὸς τοῦ γένους μου. » Οἶδα γὰρ, φησὶν,
 καὶ τῷ πνεύματι προορῶ, καὶ διὰ τὰ προ-
 πάντα, καὶ ἡ πόλις ἡ τῷ Θεῷ ἀνακαίμενη
 καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ εἰς χάραν ἐχθρῶν
 ονται. Διόπερ ἐντεῦθεν ἤδη ἀποδύρομαι,
 ἐπὶ γυντσίους ἐμαυτοῦ σπλάγχχνους ἀπο-

A ejus ruinam significare velle, ipsosque in alienigenarum ordine reponere; nam medii inter alienigenas in Scriptura locantur. Sed etiam puto eum Hierosolymæ ruinam declarare, ideoque vallem Sion ipsam vocare. Alioquin vero e Judæorum gente Deus eos coarguit, qui a religiosi instituti cacumine deciderunt, ceu in valles et voragines profundissimæ malitiæ delapsi. Etenim Sion mons est præaltus, in quo templum Dei ædificatum erat: quare dicitur: « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion»; » et: « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem ». Evangelicum autem sermonem per Sion montem significari superius commonstratum est. Qui porro ex hac spe deciderunt, in vallem Sioni adjacentem delapsi sunt: nam rursus virtutem sequitur malitia, in quam decidit qui ex virtute delabitur. Sic igitur qui ex fide aberrant ad incredulitatem vertuntur. Populus itaque ex circumcissione, ex evangelico cacumine lapsus, et a cælesti Sion abalienatus, in præcipitum incredulitatis corruit: quare inter alienigenas reputatur. Unde prophetia extremam eorum repulsam adumbrans, verbum vallis descripsit. Quia vero non est personarum acceptio apud Deum, ideo in alienigenarum reprehensionibus medius de Sione sermo insertus est. Quocirca Hierosolymæ incolæ, quasi in alienigenis Deus constituit, sententiamque profert adversum illos.

Vers. 2. « Repleta est civitas clamantibus: vulnerati tui, non vulnerati gladio; neque mortui tui, mortui bello. » Spiritu conspicatus propheta eorum contra Salvatorem clamores, impiasque in ipsum blasphemias, quarum causa rejecti sunt, subjungit illud:

Vers. 3. « Repleta est civitas clamantibus. Omnes principes tui fugerunt, et capti duriter vincti sunt, et qui potentes sunt in te, longe fugerunt. » Quare non amplius ut antiquitus reges, non duces, non sacerdotes, non prophetæ apud illos sunt; sed neque Pharisei, neque Saducæi, neque alii quotquot olim eorum magistratibus perfuncti sunt. Hæc cum spiritu cerneret propheta, necnon illum ex tanta sublimitate in extremam malitiam, ceu in quamdam vallem, Judaici populi lapsum, luctu se discruciat dicens:

Vers. 4. « Propterea dixi, sinite me, amare flebo, non poteritis consolari me super contritione filix generis mei. » Nam accurate novi, inquit, et spiritu prævideo, etiam ex iis omnibus quæ supra dicta sunt, civitatem Deo addictam capientem, et omnes qui in illa sunt, in gaudium inimicorum dandos esse. Quare jam exhinc lueo, et quasi genuina viscera mea deploro.

L, 9. * Hebr. xii, 22.

VERS. 5. « Quia dies turbationis et interitus, et A conculationis : et error a Domino Sabaoth. In valle Sion errant : a parvo ad magnum errant in montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui convenerunt in unum, dum insidiæ contra Servatorem nostrum struerentur.

VERS. 6. « Elamitæ autem sumpserunt pharetras, et homines qui ascendunt equos, et congregatio aciei. » Significat autem virtutes occultas et inimicas, quæ a Deo traditi sunt. Quare Elamitæ significant *despicientes* ; quia pereuntium salutem negligunt, ac nemini parcent; ideo verisimiliter ita vocantur eorum turmæ obsidentes. Verum magno cum exercitu instructa acie in valle Sion ab iis obsessa versantes, eam in extremam egerunt vastitatem.

VERS. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus, equites autem occudent portas tuas. » Non nunc neque in præsentī tempore, sed in illa die; nimirum in tempore per prophetiam enuntiato.

VERS. 8, 9. « Et recludent portas Juda, et intuebuntur in die illa electas domos urbis. Et reagent abscondita domorum arcis David. Et viderunt, quod plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbola, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ nemini, præterquam sacerdoti tantum, conspiciere licebat : quæ etiam iaimicis tradenda dicit. Hac de causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris in urbe piscinæ aquas averterint, aliamque sibi intra duos muros aquam excogitarint. Aqua porro veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alienam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet traditiones, doctrinas et præcepta hominum edocentes : qua de re ipsos Servator coarguit, eorumque nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. » ἀλλήλων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' ὅς φησι : « καὶ ὀμῶν. »

VERS. 10, 11. « Et quod diruerunt domos Jerusalem in munitionem muri civitati. Et fecistis vobis aquam in medio murorum duorum intra piscinam veterem. » Id autem illos hodieque peragentes videas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis commenta sua ceu muris muniunt, ipsaque quasi septem, præsidium et mœnia fabulis suis circumponunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum excogitarunt, ac murum sibi circumquaque struxerunt, divinarum Scripturarum verbis ceu lapidibus usi, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averterunt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt, nimirum inter Vetus et Novum Testamentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei, scilicet vitæ instituti secundum Deum : in quorum medio ii, qui incusantur, alienam et peregrinam

Matth. xv, 6

(27) Ἐπορεύσατε.

« Ὅτι ἡμέρα ταραχῆς καὶ ἀπωλείας, καὶ τήματος· καὶ πλάνησις παρὰ Κυρίου Σαβὶ φάραγγι· Σιών πλανῶνται· ἀπὸ μικροῦ ἕως πλανῶνται ἐπὶ τὰ βρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἶμαι περὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἐν τῇ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ.

« Οἱ δὲ Ἐλαμίται ἑλαβον φαρέτρας, καὶ ἄνθρωποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγὴ παρὰ Δηλοῖ δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμίας, Θεοῦ παρεδόθησαν. Αὐτὸ καὶ οἱ Ἐλαμίται ἔρπον· « παραβλέποντες· » διὰ τὸ παρορᾶν τὴν αὐτῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηθενὸς φεῖδεσθαι, εἰ κεκλήσθαι τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς στρατὸς πλήθῃ. Ἀλλὰ μετὰ πλείστης δυνάμεως παρνοὶ τῇ πολιορκηθείσῃ φάραγγι Σιών, εἰς ἰερῆμας αὐτὴν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγες συνισσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵππεις ἐμυράζουσι σοῦ. » Οὐχὶ νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· λέγει δὲ ἐν τῷ προφητικῷ καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας Ἱερουσαλὴμ, καὶ βλέψουσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς πόλεως. Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πύλας τῆς ἀκρας Δαυὶδ. Καὶ εἰδοσαν, ὅτι αὐτῶν ὅτι ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀποκάλυπτα σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιασμένῳ Ἱερουσαλὴμ ἐξῆν εἰ μὴ μόνον τῷ ἀρχιερεὶ Ἰσραὴλ καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμίοις παραδοθῆναι. Καὶ τοῖς μέμφεται τοὺς ἐν τῇ φάραγγι Σιών ἀποστρέψαντας τὰ ὕδατα τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει, ἕτερον δὲ ὕδωρ αὐτοῖς ἐπέπεσε μεταξὺ τῶν δύο τειχέων. Ὑδωρ δὲ ἦν κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει ὁ τῆς παλαιῆς καὶ τοῦ Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, οἱ ἄνθρωποι ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, τὰς παραδόσεις τῶν πατέρων, διδάσκοντες διδασκαλίας καὶ ἐντολάς ὁρώπων· ἐφ' ᾧ καὶ μέμφεται αὐτοῖς ὁ Σαβὶς ἰχυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἐπιβουλήν.

« Καὶ ὅτι καθείλοσαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλὴμ ὀχύρωμα τειχέως τῇ πόλει. Καὶ ἐπιστάσαντες τὸ ὕδωρ ἀνὰ μέσον τῶν δύο τειχέων ἐπέπεσε τῇ κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἴδοις δ' ἂν αὐτοὺς εἰς τὸ νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπειδὴν, τὰ βήματα τῆς Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκείας παραδόσεις μυθολογίας, ὥσπερ τινὰ φραγμὸν καὶ ἀσφάλειαν τειχέως τοῖς ἰδίοις περιβάλλοντες μύθοις. Ταῦτα ἔξενον τόπον ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, καὶ τείχος ἐπέπεσε ἑαυτοῖς, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν θεῶν ἐπιτολάς· οὕτως οὖν ἀπέστρεψαν τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπέπεσε ἐξ ἑνὸς ὕδωρ μεταξὺ τῶν δύο τειχέων, λέγουσιν ἡ Παλαιᾶ καὶ Καινῆς Διαθήκης· δύο γὰρ τὰ τείχη τοῦ Θεοῦ πόλεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ θεὸν ἐπιτολῆς καὶ τῆς ἐν ἡμῶν συγγάνει· ὡν μέσον ἀλλότριον καὶ ξένον ὕδωρ ἐπέπεσε.

verit, dixeritque Somnam, qui a sacerdotio excidit, figuram esse eorum qui secundum Moysis legem sacerdotium corporeo more obibant apud Judæos; quos post passionem Salvatoris, cessante sacerdotio, ea quæ in prophetia feruntur, passuros esse vaticinatur. Eliacim vero, qui significat Dei resurrectio, symbolum esse novi sacerdotii, quod Salvatoris nostri resurrectio in ejus Ecclesia per totum orbem constituit.

VERS. 20-24. « Et erit in die illa, vocabo puerum meum Eliacim Chelcizæ filium, et induam eum amictu tuo, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam dabo in manus ejus. Et erit tanquam pater habitantibus Jerusalem, et habitantibus Juda. Et dabo ei clavem domus David in humero ejus: et aperiet, neque erit qui claudat; et claudet, neque erit qui aperiat. Et dabo gloriam David ei, et imperabit, et non erit qui contradicat. Et constituam eum principem in loco tuto: et erit in thronum gloriæ domus patris sui. Et erit confidens in ipso omnis gloriosus in domo patris sui, a parvo usque ad magnum. Omne vas parvum a vase aganoth. Et erunt appensi ei in die illa. » Tibi quidem [Somnæ] illa conferet: alium vero a te diversum Eliacim puerum et servum suum, ab se probatum, amictu induet tuo, et corona sacerdotii exornabit, tradetque ipsi eam, quæ tibi jam concredita est, dispensationem. His quippe dignus est, quia a Deo productus et selectus, non est similis tui, superbus et arrogans. Patris autem loco erit iis, qui sub ejus administratione degent: quamobrem ipsi ut miti et mansueto dabit gloriam: regis David mitissimi et justissimi, ita ut populo cum potentia magna imperet, et jussis ejus nullus repugnet. Eritque fixus et firmiter stabilitus in ministerio suo, ita ut quisquis in populo clarus erit, non contendat, neque futura unquam suspicio sit invidiæ aut livoris in eum, sed omnes ipsi tanquam patri confidant. Omnes ergo confertim a parvo usque ad magnum ab ejus ore pendeant, ejus erga omnia sollicitudini confidentes.

ὡς ἐπὶ πατρί. Πάντες γοῦν ἀθρόως ἀπὸ μικροῦ ἕως τοῦ τῆ περι πάντων κηδεμονία.

VERS. 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Commovebitur homo stabilitus in loco tuto, et auferetur et cadet, et exterminabitur gloria in eo: quia Dominus locutus est. » Quoniam non recte neque fideliter concreditum sibi ministerium obiit, in ordinem redigetur et honore privabitur, cadetque gloria in eo. Et hæc omnia ipsi evenient, Deo ipsum ad hanc calamitatem damnante. His porro nos sermo ad temperantiam hortatur, docetque ne in rebus prosperis molliores evadamus, neque de imperio superbiamus, neve judicium Dei obliviscamur.

CAPUT XXIII.

VERS. 1. « Verbum Tyri. Ululate, naves Carthaginiis, quia periit. » Verbum igitur Tyri in primis

Ἀρμόσει δὲ τις τὰ προκαίμενα εἰς τὸν κρηπίδους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν μὲν ἐκτίπων ἱερωσύνης Σομνὰν εἰκόνα εἶναι λέγων τῶν κ Μωϋσέως νόμον σωματικῶς ἱερωμένων παρ δαίων· οὓς τε μετὰ τὸ πάθος τὸ σωτήριον ἐπὶ τὰ προφητευόμενα, παυομένης τῆς ἱερωσύνης, ζει. Τὸν δὲ Ἐλιακίμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἡμῶν, σύμβολον εἶναι τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερῆς ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης σπασ-

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸ μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύσω τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου ὡς καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν σου ὡς καὶ χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς πατήρ τοῖς ἐν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἐκείνῃ· δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τὸν ὦμον τοῦ· καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀπακλίσας κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. Καὶ ἔσται ἔσαν Δαυὶδ αὐτῷ, καὶ ἀρξεί, καὶ οὐκ ἔσται ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτῶν ἀρχοντα ἐν τόπῳ τῷ· ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔσται πεποιθὼς ἐπ' αὐτὸν ὡς ἡδὲ ἐν οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεῦος ἀγαθῶν. Καὶ ἔσονται ἐπιχερέμαται αὐτῷ ὡς ἐπὶ τὴν ἐκείνῃ. » Σὺ μὲν ταῦτα ἐποιοῦσαι τῷ Ἰσραὴλ τὸν Ἐλιακίμ παῖδα καὶ δοῦλον ἐκείνου, τὴν σὴν ἐνδύσει στολὴν, καὶ τῷ σπέρματι ἡμῶν ἱερωσύνης τιμήσει, ἐγχειρίσας αὐτῷ τὴν κλεῖδα τῆς παρὸντος οὗ ἐπιστεύθησας οἰκονομίαν· ἔσται γὰρ ὁ ἀνὴρ τούτων. Ἐπειδὴ δὲ προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ σὺ ὁμοιος, ὑπερήφανός τε καὶ ἀλαβῆ. Σὺ γὰρ δὲ πατὴρ ἐφίξει πρὸς τοὺς μέλλοντα· ὡς εἶπεν ἐκείνῃ· διόπερ ὡς ἡπίου καὶ πρῶτον τὴν ἐξουσίαν σιλέως Δαυὶδ τοῦ πρασοτάτου καὶ δικαιοτάτου καὶ ἡπίου, ὥστε ἀρχεῖν τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας καὶ μηδένα ἀντιλέγειν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πρασοτάτου. Ἔσται δὲ ἐστηλωμένος, βεβαίως ἰδρυμένος ἐν τῇ ἑαυτοῦ λειτουργίᾳ· ὡς πάντα τὸν ἐν τῷ λαῷ ἡμῶν ἔξον μὴ ἀγωνίζην μηδὲ ὑφορᾶσθαι φθόνον ἢ μετῴχον ἐξ αὐτοῦ γεννησομένην ποτέ· πεποθῆναι δὲ ἐπὶ τῷ μεγάλῳ ἔσονται ἀνηρημένοι αὐτοῦ, βαρβάρους ὡς

D « Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Κινηθήσεται ὁ ἄσπετος ὁ ἐστηρογμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἐκτιθήσεται καὶ πεσεῖται, καὶ ἐξολοθρευθήσεται ἡ ἐξουσία ἐπ' αὐτόν· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπειδὴ μὴ ἡπίου καὶ μηδὲ πιστῶς διήκην ἦν ἐπιστεύθη οἰκονομία ἐκείνη, ταταχθήσεται καὶ ἀφαιρεθήσεται τῆς τιμῆς, καὶ πεσεῖται ἡ δόξα ἐπ' αὐτῷ· καὶ ταῦτα πάντα ἐπὶ τὸν ἑσεται, κρίναντος αὐτὸν ταῦτα παθεῖν αὐτῷ. Σωφρονίζε· δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος καὶ μὴ χαυνοῦσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις, μηδὲ ἐπιπλεῖν ταῖς ἀρχαῖς, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τῶν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ΄.

« Τὸ ῥῆμα Τύρου. Ὁλολύετε, πλοῖα Καρθηγίνης, ὅτι ἀπώλετο. » Τὸ ῥῆμα τούτων τῆς Τύρου ἡ

αινει τὴν ἐπελοῦσαν τῇ Τύρῳ πολιορκίαν χρόνον ἐπιστάς ὁ Ἀσσύριος μετὰ τῶν καὶ αὐτὴν εἴλε καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς καὶ ἐν ἐμφέρεται ἱστορίαις. Ἐν τῷ καιρῷ ἡ, καθ' ὃν τὴν τοσαύτην ἐκείνην ὑπέμει-
) Τυρίων πόλις, εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μηκέτι
 : κεχρησθαι ἐμπορίᾳ, ναυτικούς ἔντας, πραγματείας ταῖς διὰ θαλάσσης σχολᾶ-
 ανισθείσης τοίνυν τῆς Τύρου, οὐκέτι ἐμπορίας ἐξ αὐτῆς κομίζοντες, ἀπὸ
 ἰωθότες διαπλεῖν ἐπὶ τὴν Τύρον. « Καὶ
 αι ἐκ γῆς Κυπρίων ἤχεται αἰχμάλω-
 αι δὲ ἡ Κύπρος οὕτω δηλοῦσθαι καὶ
 ει πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧς παρέπλεον οἱ
 υ ναυτιλλόμενοι.

οιοι γεγονασιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ Β
 λοι Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν
 ῖ; σπέρμα μεταδόλων ὡς ἀμυγδαλῶν εἰσφε-
 μεταδόλοι τῶν ἐθνῶν. Αἰσχύνθητι, Σι-
 θάλασσα. Ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης
 δινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανί-
 ὕψωσα παρθένους. » Nūn δὲ πάντων
 ημένους, καὶ τῶν νομιζομένων αὐτοῖς
 ηθέντας, αἰσχύνῃν καταχέσθαι προσ-
 ους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων αὐτοῖς
 κωνίου· μονονουχί καὶ τῆς θαλάσσης
 ἀφεισις, καὶ ἀποθρηνοῦσης αὐτῆς διὰ
 ειν οὗς θρέψει νεανίσκους καὶ παρθέ-
 παλαιὸν ὡσπερ θαλάσσης αὐτῆς γεννή-
 τῆς ἐτρέφοντο, ὅτε ἦνθει τὰ Τυρίων
 ὦν δὲ ὅτε μηκέτι ἐστίν, εἰκότως ἀπο-
 ὡς ἡ θάλασσα, καὶ ἡ ἰσχύς αὐτῆς ἀπο-
 ἔ τέκνοις ἀπολωλόσιν ὀλοφυρομένη.

ἀκουστόν γένηται ἐν Αἰγύπτῳ, λήψεται
 περὶ Τύρου. Ἀπέλθετε εἰς Καρχηδόνα,
 κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Οὐκ
 ἴρις ἀπ' ἀρχῆς, κρινὴ παραδοθῆναι αὐ-
 ἴτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσων
 ἰσχύει; Οἱ ἐμποροὶ αὐτῆς οἱ ἐνδοξοὶ
 γῆς. Κύριος Σαβαώθ ἐβουλεύσατο παρα-
 τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμάσαι
 ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰγύπτος,
 παρακειμένη, ἐν ὀδύνη, φησὶ, καταστή-
 ζουσα καὶ ἀγωνίζουσα περὶ αὐτῆς, μὴ
 πάθῃ τῇ Τυρίων. Ὦν οὕτω γενομένων,
 ησὶ, μετὰ τοὺς ἀπολωλότας ὑπολειφθέν-
 ρῳ, διάβητε φεύγοντες ἐπὶ τοὺς ὑμετέ-
 ρας τὴν Καρχηδόνα οἰκοῦντας· κάκεισε
 ἀποκλαύσασθε τὴν ἑαυτῶν πατρίδα,
 νοὶ μὴ ἐτέρους ἐφ' οἷς πεποίθατε, ἀλλὰ
 ἴτων ὑπερηφανίαν καὶ τὴν ὕβριν, ἧ
 ρ περιβάλλειν ἐπειρᾶσθε. Τὰ δὲ συμβε-
 ῶ Τύριοι, μὴ εἰμαρμένης ἐπιγράφετε
 ἔ ζητήσατε παρ' ἑαυτοῖς, τίς ταῦτα
 τίς ἐκρινε ταῦτα παθεῖν τὴν ὑμετέραν
 οὔντες γὰρ εὐρήσατε ἐν δικαίᾳ κρίσει
 νυμβεβηκέναι· Κύριος γὰρ Σαβαώθ, ὁ
 Ἑβραίοις θεολογούμενος, τοῦτον ἐξ-
 ῶν.

A significat futuram Tyri obsidionem : quo tempore
 superveniens Assyrius cum aliis gentibus, et ipsam
 et Sidonem cepit, ut etiam in exterorum historiis
 narratur. Illo itaque tempore, quo Tyriorum ci-
 vitas tantam passa est vastitatem, consequens erat
 illos non solito commercio uti; nautici quippe
 erant, ac semper marinis negotiationibus vaca-
 bant. Deleta itaque Tyro, nulli erant qui pro more
 merces inde transveherent : il vero Carthagine
 Tyrum navigare solebant. « Et non ultra veniunt
 de terra Citiensium : abductus est captivus. » His
 indicari Cyprum dicitur, Citiiorumque urbem ibi-
 dem exstare, cui adnavigabant qui Tyro solve-
 bant.

B Vers. 2-4. « Cui similes facti sunt qui habitant
 in insula, negotiatores Phœniciz, trajicientes mare
 in aqua multa? semen negotiatorum quasi messis
 comportatæ; negotiatores gentium. Erubescite, Si-
 don, dixit mare. Fortitudo autem maris dixit, Non
 parturivi, nec peperivi, nec enutrivivi juvenes, nec
 exaltavi virgines. » Nunc autem eos omnibus con-
 fertim orbatos, et bonis, ita illi opinabantur, suis
 eversos, pudore suffundi convenit; nec eos solum,
 sed etiam vicinos eorum Sidonios : vel ipso mæri
 quasi vocem emittente, ac lugente, quod juvenes
 et virgines, quos enutrivit, non habent. Quoniam an-
 tiquitus, ceu maris ipsius proles, ab eo alebantur,
 quo tempore res Tyriorum florebant : nunc autem,
 Tyro deleta, jure ipsos lugeat mare, et fortitudo
 C ejus lamentatur, filiorum exitium deplorans.

C Vers. 5-9. « Quando autem auditum fuerit in
 Ægypto, eos capiet dolor de Tyro. Abite Carthagi-
 nem : ululate qui incolitis insulam hanc. Numquid
 hæc erat injuria ab initio, priusquam traderetur
 ipsa? Quis hæc consuluit super Tyrum? Nam im-
 becillior est, aut non viribus valet? Mercatores ejus
 gloriosi, principes terræ. Dominus Sabaoth delibe-
 ravit dissolvere universam contumeliam gloriosorum,
 et ignominia afficere omne gloriosum in
 terra. » Verum etiam Ægyptus e vicino posita, in
 dolore, inquit, constituetur, sollicita et anxia pro-
 pter illam, ne videlicet parem Tyriæ calamitatem
 D patiat. Rebus autem ita gestis, Si potestis, ait,
 vos qui, cæsis aliis, in urbe Tyro residui estis,
 trajicite profugi ad colonos vestros Carthaginenses.
 Illic vero commorantes patriam lugeate, et accusate,
 non alios quospiam, quibus fidebatis, sed vestram
 superbiam et contumeliam, qua illos omnes com-
 plicare conati estis. Casum porro vestrum, o Tyrii,
 ne fati necessitati ascribatis; sed in vobis ipsis
 quærite, quis hæc consilia inierit, quis ad tantam
 calamitatem patriam vestram damnaverit. Nam
 disquirentes deprehendatis, hæc justo judicio acci-
 disse : Dominus quippe Sabaoth, qui apud solos
 Hebræos pro Deo habetur, hoc decretum pro-
 tulit.

Vers. 10, 11. « Operare terram tuam : naves enim non amplius veniunt Carthagine. Manus autem tua nihil potest amplius in mari, quæ provocabat reges. » Ne igitur amplius superbias, neve arroganter agas, ob divitias et opes mari advectas tibi : verum depressa et humilis, colendæ terræ vaca, ut fructibus terræ ex agricultura partis nutritiaris : marina siquidem tibi lucra cessarunt. Nam dum iis fruebaris, felicitatem ferre tuam non poteras, sed vicinos reges omnes contumeliis provocabas. Cæterum hæc ultra facere tibi non licet, neque contra alios quospiam, neque contra finitimam Sidonem, quam lædere tentabas. « Manus autem tua nihil potest amplius ; » videlicet potestas regia, qua olim firmata erat.

Vers. 12-16. « Dominus exercituum præcepit de Chanaan, ut perderetur ejus robur. Et dicent, Non ultra adjicietis contumelias et injurias inferre filiae Sion. Et si abieris ad Cittiensis, neque ibi requies erit tibi : et si ad terram Chaldæorum, ipsa quoque ab Assyriis vastata est, neque ibi erit tibi requies, quia murus ejus cecidit. Ululate, naves Carthagini, quia periit munitio vestra. Et erit in die illa relinquetur Tyrus LXX annis, sicut tempus regis, sicut tempus hominis. Et erit post annos septuaginta, erit Tyrus tanquam canticum adulteræ. Sume citharam, circui, civitas adultera, oblivioni tradita : bene pulsa cithara, multa cane, ut tui memoria existat. » Quæ porro contra Tyrum in vaticinio feruntur, omnia paucis annis absolventur : quibus etiam civitas Deo consecrata, deserta fuit. Decrevit quippe Deus, unius hominis vitæ spatio, sive etiam unius annosi regis dominatu, nempe septuaginta annis, futuram Tyri solitudinem definire. In his autem septuaginta annis, canticum et carmen de vastitate tua canent omnes homines, qui te olim accurate noverant, quemadmodum de muliere a decore suo lapsa. Tu vero ipsa toto solitudinis tuæ tempore, circumquaque obera, gyrans et a loco in locum transmeans, atque apud reliquas gentes fornicans. Quod si vales, sumas licet citharam tuam, non ut meretricio, sed ut prudenti more, instrumento utaris tuo. Multum cithara lude, et multum cane, ac preces supplicationesque ad Deum emitte : sic enim erit tui memoria apud Deum, si modulationibus cantici, et si sensibus ejus, citharæ iustar, prudenter utaris, temperanter vivens, ac Deo placitum cantum edens. Sic erit memoria tui, Deo te recordatione sua dignante.

Vers. 17. « Et erit post annos septuaginta, visitabit Deus Tyrum, et rursus restituetur in pristinum, et erit emporium omnibus regnis orbis super faciem terræ. » Supradicto elapso tempore, visitationem ejus nancisceris, ac restitueris in statum pristinum ; ita ut rursus penes te emporium constituat, ac gentes undequaque festinanter affluant, et merces suas ad te deferant.

« Ἐργάζου τὴν γῆν σου · καὶ γὰρ οὐκ ἔρχεται ἐκ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκ ἔστι κατὰ θάλασσαν, ἢ παροξύνουσα βασιλεῖς. » Ἡ τοίνυν ἐπαύρου ὡς αὐτῆ μεγαλαυχουμένη ἐπὶ θαλάσσης ποριζομένη σοὶ πλοῦτον · ταπεινώσει περὶ τὴν σαυτῆς ἀσχολοῦ γῆν γεωπονῶσα, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν τρεφομένη · πέπαιται δὲ τὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης κέρδη. Καὶ γὰρ πλοῦτα λαύουσα, οὐκ ἔφερες αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν ἐξυδρίσας παροξύνουσα βασιλεῖς πάντας τῶν σιχωῶρους. Πλὴν οὐκέτι σοὶ ταῦτα πράττειν ἐπιούδῃ καθ' ἑτέρων, οὐδὲ κατὰ τῆς πλησίον κατὰ τὴν καὶ αὐτὴν ἀδικεῖν ἐπιχειρεῖς. « Ἡ δὲ οὐκέτι ἰσχύει · » λέγω δὴ ἡ δύναμις ἡ βασιλείας τῆς τὸ πάλαι ὑψώρουται.

B « Κύριος Σαβαώθ ἐνετείλατο περὶ Ἀσσυρίων ὀλέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχύον. Καὶ ἐροῦσιν Ὀκτιπὸς προσθήσετε τοῦ ὑβρίζειν καὶ ἀδικεῖν τὴν γῆν Σιών. Καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κιττιεῖς, οὐκ ἔστι παύσις ἔσται σοὶ · καὶ εἰς γῆν Καλδαίων, οὐκ ἔστι ἡρήμωται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, οὐδὲ ἐκείνη παύσις ἔσται · ὅτι ὁ τοίχος αὐτῆς πέπαιται ἰλύξατε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπέπαιται ἡ ἰσχύς ὑμῶν. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαίονται Τύρος ἑτη ὄ, ὡς χρόνος βασιλείας ἑξ ἑσῶ ἀνθρώπου. Καὶ ἔσται μετὰ τὰ ὄ ἑτη ἑτη ὡς ἄσμα πόρνης. Ἀάθε κιθάρα ἡ πόρνη ἐπιληλησμένη, καλῶς κιθάρα, οὐκ ἔστι ἵνα σου μνεῖα γένηται. » Τὰ δὲ πρὸς τὴν τῆς Τύρου πάντα ἐν ἐλίγοις ἔσται ἐπιληλησμένη ἐν οἷς καὶ ἡ τῷ Θεῷ ἀφιερωμένη πόρνη κλαίει. Ἐκρινε γὰρ ὁ Θεὸς ἀνθρώπου ἐκ τῆς γῆς λέγω δὲ ἐδομήκοντα ἔτεσιν, ὄρισαι τὴν πόλιν διαλήψεσθαι ἐρημίαν τὴν Τύρον, ἢ καὶ βασιλείας ἐνδὸς πολυετοῦς ἀρχῆν. Ἐν δὲ τούτοις ταῖς ἡμέραις ὄδῃν καὶ ἄσμα περὶ τῆς πόρνης ἔρημιας ἔσται ἀνθρωποι οἱ πάλαι σε ἀκριβῶς εἰδότες, ὡς ἐπὶ ναυκὶ ἐκπεσοῦση τῆς ἰδίας τιμῆς. Καὶ οὐκ ἔστι περιέλθε τὸν σὸν χρόνον τῆς ἐρημίας, ἀλλὰ καὶ τόπον ἐκ τόπου μεθισταμένη, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἐκπορνεύουσα. Εἰ δὲ δύνασαι λαβεῖν τὴν πόλιν τῆς κιθάρας μηκέτι πορνικῶ, ἀλλ' ἐπισημῶς χρῆσασθαι τῷ σαυτῆς ὄργάνῳ, πολλὰ κλάσσειν καὶ πολλὰ ἄσον, καὶ δι' εὐχῶν καὶ ἰκατηρίων ἰσχύον πρὸς Θεόν· οὕτω γὰρ ἔσται σου μνεῖα πρὸς τὸν Θεόν· εἰ τοῖς μέλεσι τοῦ ἄσματος καὶ τοῖς αἰσθητήσιν τῆς ἐνηρμοσμένοις κιθάρας δίκην ἐπιστημονίας ἔσται, σωφρόνως βιοῦσα, καὶ Θεῷ ἀρεσκόντως ἔσται οὕτω γὰρ σου μνεῖα γένησεται, καταξιώσεται τῆς αὐτοῦ μνήμης τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται μετὰ ὄ ἑτη, ἐπισκοπήν ποιήσει ἰσχύον Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκαταστήσεται εἰς τὸν πρῶτον καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς ἐκ κομμένης ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. » Αὐτίκα ὀφθαλμοφανθέντος τοῦ προλελεγμένου χρόνου, ἐπισκοπήν ποιήσει παρ' αὐτοῦ τεύξη, καὶ αὐτίς ἀποκαταστήσεται εἰς τὸν πρῶτον ἀρχαίον· ὥστε πάλιν συστήναι ἐν σοὶ ἐμπόριον τῶν ἀπανταχόθεν συρρέειν ἐπισπεύδοντας, καὶ ἑαυτῶν ἐπὶ σοὶ πραγματείας κομίζοντας.

τε περι τοῦ οἴνου πανταχῆ· πέπαυται ἅ
 ἡνη, ἀπῆλθε πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς.
 ἰθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἰκοὶ ἐγκα-
 α ἀπολοῦνται. Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ
 πῶν ἐθνῶν. Ὅν τρόπον ἐάν τις καταμή-
 , οὕτως καταμήσονται αὐτούς· καὶ ἐάν
 τρυγητός. » Ὡς μηδένα περιλειφθῆναι
 ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐνός τὴν κρίσιν τοῦ
 ἐν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν τῆς ἐλαίας καρπὸν
 καλάμοις εἰώθασι διακρούειν καὶ κατα-
 καὶ μᾶς, εἴπου περιλειφθεῖν, καὶ ὡς
 τρυγητὸν ἐπανιόντας τινὲς ἀναλέγονται
 βραχεῖς ἢ βότρυας τοὺς παραλειφθέντας·
 ἴπον καὶ τοὺς ἀσεβεῖς ἀναλέγονται καὶ
 ἰς μηδένα διαφυγεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν.
 ἢ φωνήσουσιν. » Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' ἢ
 ἰνος τάγματος; Ἐλεν δ' ἂν οὗτοι οἱ τῆς
 εὐγαλειότητος ἡξιωμένοι. « Οἱ δὲ κατα-
 εἰ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ
 κηθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. » Οἱ
 ε γενόμενοι τοῦ Θεοῦ εὐφρανθήσονται
 τοῦ Κυρίου· τότε γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος
 τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ δυνά-
 ης πολλῆς. Ἐπὶ ταύτῃ τοίνυν τῇ δόξῃ
 Κυρίου εὐφρανθήσονται οἱ πόλαι εἰς
 ες. Ἀντι δὲ τοῦ, « Ταραχθήσεται τὸ
 ἴσση, » « Ἠχησαν ὕδατα θαλάσσης, »
 ἰήνευσε, σημαίνων τὸ μέγεθος τῆς ζωῆς,
 ἰ ἐοξάζοντες τὸν ἑαυτῶν Κύριον· ἦχηψ
 ; παραβληθήσεται αὐτῶν ἡ φωνή.
 » ἢ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται
 . » Ταῖς Ἐκκλησίαις δηλαδὴ ταῖς με-
 εῶν ἀπίστων ἐθνῶν, ὡσπερ ἐν μέσῳ
 πηλημέναις, ἐφ' ἧς ἡ δόξα Κυρίου ἐπι-
 « Τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνδοξον ἔσται. Κύρια
 λ, ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς τέρατα
 εἰς τῶ εὐσεβεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον
 α, « Ἀπὸ τῶν πεπερῶν τῆς γῆς ψαλ-
 μεν· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « μελω-
 ἰρ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ, τὴν δικαίαν
 ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνονται ἅμα τῇ
 ορίου, καὶ εὐφραίνόμενοι ὕμνους αὐτῶ
 ες εὐχαριστηρίους ἀναπέμπουσιν. Ἐπὶ
 Ἐλπίς τῶ εὐσεβεῖ. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τοῖς
 ἐν ἡπειλημένα, ἐξῆς περὶ τῆς μερίδος
 ἦγαγεν, ὡς « Εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ
 » καὶ ὡς « Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νή-
 ὡς δὴ τὴν δικαιοκρασίαν τοῦ Θεοῦ πα-
 κολούθως ἐπήγαγε τό· « Ἐλπίς τῶ
 ἐντὶ γὰρ δικαίῳ καὶ εὐσεβεῖ ἀνδρὶ ἐλπίς
 ἴα ἀπόκειται.

σι· Οὐαὶ ταῖς ἀθετοῦσι, οἱ ἀθετοῦντες
 κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἴρηται, « Ὁ οἴ-
 ε· ἡθέτησάν. » Ὁρᾶς ὅπως συνέπασχον
 μένοις, καὶ ὑπερήλθον αὐτῶν οἱ τοῦ
 οἱ διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς εἰς ἑαυτοῦς
 τὸν ταλανισμὸν, καὶ λέγειν, ὡ οἴμοι
 σαν οἱ παραβάται!

VERS. 11-13. « Ululate pro vino ubique : cessavit
 omnis lætitia, discessit omnis lætitia terræ. Et re-
 linquentur urbes deserta, et domus derelictæ per-
 ibunt. Hæc omnia erunt in terra, in medio gen-
 tium. Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic
 excutient ipsos; et si quiescat vindemia. » Ita ut
 nullus impiorum residuus sit, sed ad unum usque
 omnes iudicium Dei subeant. Quemadmodum enim
 qui olivæ fructum colligunt, perticis solent olivæ
 grana excutere ac dejicere usque ad unum, sicubi
 derelinquatur : ac quemadmodum post vindemiam,
 revertentes quidam parvos acinos et uvas residuas
 colligunt, ita et impios colligent usque ad unum;
 ita ut iudicium Dei nemo subterfugiat

B VERS. 14. « Hi clamore vociferabuntur. » Quinam
 bi, nisi qui superioris ordinis sunt? Isti porro fue-
 rint, qui ea, quæ apud Deum est magnificentia,
 dignati sunt. « Qui autem relictæ fuerint super ter-
 ram, lætabuntur cum gloria Domini : conturbabitur
 aqua maris. » Qui autem ex portione Dei erunt,
 lætabuntur cum gloria Domini : tunc enim ipse Do-
 minus veniet in gloria Patris sui cum potestate et
 majestate grandi. In hac ergo Domini sui gloria
 lætabuntur, qui olim in ipsum speraverunt. Pro illo
 autem, « conturbabitur aqua maris, » sic Theodo-
 tio interpretatus est, « sonuerunt aquæ maris, »
 vitæ illius magnitudinem significans, qua fruentur
 ii qui Dominum suum gloria afficiunt : vox enim
 eorum sonitui maris comparabitur.

C VERS. 15. « Propterea gloria Domini in insulis
 maris erit. » In Ecclesiis videlicet, quæ olim inter
 incredulas gentes, quasi in medio mari, incluse
 erant : in queis gloria Domini tunc effulgebit. « No-
 men Domini gloriosum erit. Domine Deus Israel, ab
 alis terræ prodigia audivimus : spes pio. » Secun-
 dum Symmachum vero et Theodotionem, « Ab alis
 terræ psalmos audivimus; » secundum Aquilam,
 « melodias. » Nam qui ex portione Dei sunt, justum
 ejus iudicium admirantes, lætantur cum gloria Do-
 mini, ac læti hymnos ipsi atque psalmodias in
 gratiarum actionem emittunt. Postea infert, « Spes
 pio. » Cum enim comminationem impiis intentatam
 præterisset, sub hæc de portione Dei ista sub-
 jungit, « Lætabuntur cum gloria Domini, » et
 « Gloria Domini in insulis erit : » ac postquam
 justum Dei iudicium enuntiaverat, consequenter
 adjecit illud, « Spes pio : » nam omni justo pioque
 viro bona salutis reposita spes est.

VERS. 16. « Et dicent : Væ prævaricatoribus, qui
 prævaricantur legem ! » Secundum Aquilam dici-
 tur : « O, væ mihi, prævaricantes ! prævaricatus
 es. » Viden' quo pacto Dei homines de perentium
 casu dolebant et angebantur, nempe ex humanitatis
 affectu, ita ut in seipsos miseræ planctum con-
 verterent, ac dicerent : O, væ mihi pro prævari-
 catione transgressorum !

VERS. 17, 18. « Timor et fovea, et laqueus super vos, qui habitatis terram. Et erit qui fugerit timorem, cadet in foveam; qui autem exierit de fovea, laqueo capietur: quia fenestræ de cœlo apertæ sunt, et concutientur fundamenta terræ. » Dei inspectionem, et ejus virtutem subindicat, qua omnibus providet, et omnia speculatur quasi ex fenestris cœli universa respiciens. Quæ quidem fenestræ tunc claudi videntur, cum Deus in terra peccatores circumlustrat, nec tamen ipsos castigat: tunc enim ceu aversus nihil peccantes inspicere videtur. Cum autem peccantes ulcisci decrevit, tunc fenestræ cœli apertæ videntur.

VERS. 19, 20. « Turbatione turbabitur, et angustiis angustiabitur terra: inclinavit et movebitur sicut tugurium terra, sicut ebrius et crapulatus. » Hæc porro omnia patietur terra; sic vocatis illis ejus olim habitatoribus, quos hæc perpeccuros ait; ita ut ex malorum vi et gravitate, ebriis et crapulatis similes sint. « Et cadet, et non poterit resurgere: nam prævaluit in ea iniquitas. »

VERS. 21. « Et erit in die illa, inducet Deus in ornatum cœli manum. » Siquidem semel in fine humanæ vitæ lapsa terra, sive carne terrestri et anima corporis amante; tum ii, qui olim terram incolebant, resurrectionem postea consequentur, ut sistantur tribunali Christi, et unusquisque referat secundum ea quæ corpore perpetravit, sive bonum sive malum. Cum autem lato judicio a bona spe exciderint, et suppliciis olim prænuntiatibus traditi fuerint; tunc a Deo lapsi, non ultra resurgere poterunt. Queis universi consummationem declaravit, qua cœlum et terra transibunt. Ornatum vero cœli solet Moyses appellare solem, lunam et stellas. « Inducet Deus in ornatum cœli manum; » nempe memorato judicii Dei tempore.

VERS. 22. « Et in reges terræ, et congregabunt congregationem ejus in carcerem, et occludent in munitionem; per multas generationes visitatio erit eorum. » Videtur mihi per reges terræ, principes hujus sæculi significare; sic enim Danieli declarabat Gabriel, dum oracula ipsi ederet bis verbis: « Et venit in occursum meum princeps regni Medorum. » Postquam invisibiles hujusmodi gentium reges hic memoravit, ipsos manu Dei congregandos ait, atque in carcerem conjiciendos, et occludendos in munitione. Nam cum futurum esset ut regnum Dei tunc temporis resplenderet, ac novum sæculum, principatus, potestates et rectores mundi tenebrarum, ac spiritualia nequitiae superaret, consequens erat ut ii in lacum quem foderant conjicerentur. Lacum enim impius omnis aperuit et effodit eum, et cadet in foveam quam fecit.

γάρ πᾶς ἀσεβῆς ὥρυε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.

« Φόβος καὶ βόθυνος καὶ παγὶς ἐπινοιοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται φόβος, ἐμπεσεῖται εἰς τὸν βόθυνον· ὁ δὲ τοῦ βόθυνου ἀλώσεται ὑπὸ τῆς παγίδος τοῦ οὐρανοῦ ἀνεύχθησαν, καὶ σεισθήσεται τῆς γῆς. » Τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ τῶν ὁλωνδύναμιος, ἐφορῶσαν τὰ πάντα, ὡς περ διὰ θυρήνων, αἱ δοκοῦσι μὲν καλεῖσθαι, ἐπειδὴ τάνοντας ἐπὶ γῆς περιέχεται ὁ Θεός; τοῖς πλημμυλοῦσι· τότε γὰρ ὡς περ ἐοῦδ' ὀρώντι τοὺς ἀμαρτάνοντας ἰσταν. Ἰκρίνη ἐπαξελθεῖν τοῖς ἡμαρτηκόσιν, ὡς τάννυνται τοῦ οὐρανοῦ αἱ θυρίδες.

« Ταραχὴ παραχθήσεται τῇ γῇ, καὶ κινήσεται ἡ γῆ· ἐκλίνα καὶ σεισθήσεται ὡς λάκιον ἡ γῆ, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραταιὸς ταῦτα πάντα πείσεται ἡ γῆ, τῶν πονηρῶν αὐτῆν οὕτω δὴ καλουμένων· πείσεται πείσασθαι αὐτούς, ὡς εἰοικέναι μεθύων κελύωσιν ἐκ τῆς τῶν κακῶν ὑπερβολῆς, ἡ δὲ καὶ οὐ μὴ θύνηται ἀναστῆναι· κινήσεται αὐτῆς ἡ ἀνομία. »

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν γῆν γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βίβλου γῆ, ἦτοι σὰρξ γεώδης καὶ σαρκῶν ἡ πάλαι τὴν γῆν οἰκήσαντες τῆς γῆς τεύζονται εἰς τὸ παραστῆναι καὶ κομίσασθαι ἕκαστον τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν· ἐκπέσονται ἐκπέσονται τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, καὶ τῶν μέναις κολάσει παραδοθῶσι, τὸ κινήσεται ἐκπεσόντες, οὐκέτι ἀναστῆναι θύνηται τὴν συντέλειαν ἐδήλωσε τοῦ παντός· καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Κόσμον δὲ λέγειν ὁ Μωϋσῆς τὸν ἥλιον καὶ τὴν αἰθήρα ἀστέρων. « Ἐπάξει ὁ Θεός ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα· » λέγω δὲ κατὰ τὸν οὐρανὸν τοῦ Θεοῦ κρίσεως καιρὸν.

« Καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ συναγωγὴν αὐτῆς εἰς δεσμοκτήριον, καὶ ὁκλήσονται εἰς ὄχρωμα· διὰ πολλῶν γενεῶν ἔσονται αὐτῶν. » Δοκεῖ μοι τοὺς ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος σημαίνειν διὰ τῶν βασιλείων τῆς γῆς· ὡς τὸ τῷ Δανιὴλ ὁ χρηματίζων αὐτῷ Γαβριὴλ ἐλάλει· « Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συνάντησίν μου ἄγγελος Μήδων. » Τοὺς τοιοῦτους ἀοράτους τῶν βασιλεῖς ἐνταῦθα προειπὼν ὁ λόγος, συναχθήσονται τοὺς φησὶν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁκλήσονται εἰς δεσμοκτήριον καὶ ἀποκλεισθήσονται ἐκ τοῦ ὄχρωμα. Ἀκόλουθόν μοι γὰρ ἦν τῆς βίβλου Θεοῦ μελλούσης τότε διαλάμπειν, τοῦ τῶν ἐπικρατεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ τικτὰ τῆς πονηρίας, εἰς τὸν προσήκοντα ἐπαθληθῆναι λάκκον, ὃν αὐτοὶ ἐκαστοὶ ὥρυον.

et tegumentum eras : imo etiam illis tunc siti-
entibus, ac dicentibus, « Sitivit anima mea ad Deum
fortem et viventem, » tu item fons eras, qui eos
sancti Spiritus alveo refrigerabas atque potabas,
ac eos animo deficientes recreabas, ipsosque virtute
unigeniti Verbi tui confortabas. Ne vero hæc de
se dicta fuisse suspicarentur Judæi, effusam in
omnes gentes Christi gratiam necessario adicit
his verbis :

VERS. 6. « Et faciet Dominus Sabaoth omnibus
gentibus in monte hoc. » Quid vero faciet? Secun-
dum reliquos quidem interpretes, « potum, » dici-
tur; secundum autem LXX, « Bibent, inquit, læti-
tiam, bibent vinum. » Convivium ergo non Israeli,
neque Judaico populo, sed omnibus gentibus para-
turum esse Dominum vaticinatur, non in convalibus,
non in planitie, sed neque multis in montibus, ne-
que in alio quovis monte, sed in illo, quem expli-
cans dicebat, « Quoniam regnabit Dominus in mon-
tibus, et in conspectu seniorum suorum glorifica-
bitur. » Nam in monte regni sui, in quo gloriam
suam senioribus suis præbebit, ac gentibus convi-
vium apparabit, immortalitatis potum ipsis elar-
gietur. Hunc vero montem explicat Apostolus di-
cens ¹⁴, « Accessistis ad Sion montem, et civitatem
Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum
millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam pri-
mitivorum, qui descripti sunt in cœlis. » Hoc igitur
in loco constituti, non Israel, sed quotquot ex gen-
tibus omnibus promissionibus dignati sunt, bibent
lætitiam, bibent item illud ex vera vite expressum
vinum, de quo Salvator ait, « Non utique bibam
illud, donec bibam illud novum vobiscum in regno
cœlorum ¹⁵. »

VERS. 7. « Ungentur unguento in monte hoc.
Trade omnia hæc gentibus : consilium enim hoc
super omnes gentes. » Horum porro imagines et
symbola in mysteriis novi Testamenti per mysti-
cum chrisma et salutarem sanguinem nobis tradidit
evangelicus sermo; ut in his probati, etiam melio-
rum participes simus : etenim Israel his dignus
non est. Quemadmodum autem quis depositum
cum mensura tradit, sic, inquit, mysticum de
prædictis rebus sermonem trade omnibus gen-
tibus : nam hoc consilium super omnes gen-
tes est.

VERS. 8. « Absorpsit mors prævalens, et rursus
abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu : op-
probrium populi abstulit ab universa terra : os
enim Domini locutum est. » Tum igitur, cum sancti
una cum Filio Dei regnabunt, ipsa mors, quæ
olim deglutiebat eos, omnino absorbebitur. Pro illa
autem, erit unctio qua inungentur omnes gentes.
Etenim uncti illo unguento, non ultra morti erunt
obnoxii, sed immortalitatis et æternæ vitæ consor-

ἀλλὰ καὶ διψῶντων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὡς ἐπὶ
« Ἐδέφησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν
καὶ ζῶντα, » σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ὁροῦσα ἐκ
καὶ ποτίζων τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπέσει
τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτοῦ ἀνεκτῶ, ἐπιπέσει ἐκ
τῆς δυνάμει τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου. Ταῖς
περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι ὑπολάβωσιν ἡμεῖς
παῖδες, ἀναγκαιῶς τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χάριν
τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐπιφέρει λέγων·

« Καὶ ποιήσει ὁ Κύριος Sabaoth πᾶσι τοῖς ἔθνεσι
ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. » Τί δὲ ποιήσει; κατὰ πρό-
λοιποὺς ἑρμηνευτὰς, « πότον, » ἐξ ἧς εἶρα εἶ-
δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Πίνονται, » φησὶν, « ἐπὶ
σύνην, πίνονται οἶνον. » Συμπόσιον τοίνυν ἐπὶ
B ῥατὴλ, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίων λαῷ, πᾶσι δὲ τοῖς
παρασκευάσειν τὸν Κύριον ἐν τοῦτοις ἔθνεσι
ἐν κοιλάμασιν, οὐδὲ ἐν φάραγγιν, οὐδὲ ἐν σ-
ἀλλ' οὐδὲ ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἐπὶ
ὄρους· ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ὅπου δεικνύει Ἐργον
βασιλεῦσαι Κύριος ἐν ὄρεσιν, καὶ ἐνώπιον αὐ-
C στυτέρων αὐτοῦ δοξασθήσεται. » Ἐν γὰρ τῷ
τῆς ἐαυτοῦ βασιλείας, ἐν ᾧ καὶ τὴν ἀξιοκρασίαν
ἐαυτοῦ πρεσβυτέρας παρέξει, καὶ αὐτῶν ἐπὶ
συμπόσιον παρασκευάσας, τὸ τῆς ἀνάγκης εἰς
ποτὸν ἐωρήσεται. Παρίστησι δὲ εἰς τὴν ἐκείνου
ειπὼν· « Προσεληλύθατε Σιών ἡμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι
ζῶντος Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίου, καὶ ἡμεῖς ἐπὶ
D λων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἐπι-
γεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. » Ἐνταῦθα τῶν γε-
νόμενοι, οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν οὐκ ἔθνη
καταξιούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν κίοντες οὐρανῶν,
καὶ πίνονται τὸν ἐκ τῆς ἀληθινῆς ἀμείλιον οἶνον, ὅ-
ς ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· « Οὐ μὴν πίνω αὐτὸν, ἕως ἄρα
αὐτὸν καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πα-
τρὸς μου. »

« Χρῖσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ ἡμεῖς
ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλὴ αὐτῆς
πάντα τὰ ἔθνη. » Τούτων δὲ εἰκόνας ἔχον καὶ ἐπὶ
δοξα ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς καινῆς Διαθήκης ἐπὶ
μυστικῷ χρίσματι καὶ τοῦ σωτηρίου οὐρα-
εὐαγγελικὸς παραδέδωκε λόγος· ἵνα, ἐν τῷ
κιμασθέντες, καὶ τῶν κρειττόνων μεταλάβωσιν
γὰρ Ἰσραὴλ οὐκ ἄξιός τούτων. Ὅτι περὶ τῆς
D καταθήκην ἐν μέτρῳ παραδίδωσι, οὕτως, φησὶ, τῶν
τῶν λεχθέντων μυστικῶν λόγων παράδειγμα τῶν
ἔθνεσιν· καὶ γὰρ βουλὴ αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη

« Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἐπὶ
θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· καὶ ἡ
τοῦ λαοῦ ἀρεῖλαν ἀπὸ πάσης τῆς γῆς· καὶ γὰρ ἡ
Κυρίου ἐλάλησε. » Τότε τοίνυν, ὅτε τῷ Υἱῷ τοῦ
ἁγίου συμβασιλεύσουσιν, αὐτὸς ὁ θάνατος ἐπὶ τῶν
ταπίνων αὐτοῦ, πάντως καταποθήσεται. Ἀντὶ δὲ
του ἔστα· ἡ χρίσις ἡ κεχρισμένη εἰς πάντα τὰ ἔθνη
Χρισθέντες γὰρ τῷ χρίσματι, οὐκ εἶναι γὰρ
ὑποχείριτοι τῷ θανάτῳ· ἀθανασίας δὲ καὶ ζωῆς

¹⁴ Hebr. xii, 22. ¹⁵ Matth. xxvi, 29.

dit ; atque simul veram Judæam declaravit, nempe A
 cœlestis Hierosolymæ regionem, ingentem ejus lati-
 tudinem hoc pacto significans ; ut locus quidem
 Judæa esse intelligeretur, religiosa autem conver-
 satio, quam ibidem servant divini et evangelici
 spiritus, pro Dei civitate haberetur. Quo in loco
 constituti ii qui in prophetia indicantur, subse-
 quens canticum in die illa cantabunt.

« Ecce civitas munita, et salutare nobis ponet
 murum et circummurale. » Siquidem infirma illa et
 terrena civitas, munita et firma non erat, utpote
 quam plerumque ab inimicis capta fuerit ; hæc autem
 vere civitas Dei munita est, et hoc est salutare
 nostrum ; secundum Symmachum autem, « Dicent
 canentes canticum, civitatem fortem habemus ; » et
 secundum eundem Symmachum, « civitas imperii, B
 nobis salutare ; » Hebraica vero lectio pro illo,
 « salutare, » nomen Jesu proprie et clare circum-
 fert : ipsissimis quippe litteris Salvator noster He-
 braice scribitur. Ipse itaque Salvator noster, bea-
 torum civitas est ; ipse murus eorum et ante-
 murale.

VERS. 2. « Aperite portas, ingrediatur populus
 custodiens veritatem. » Nemine quippe jam obsi-
 tente, obice ac impedimento vacua liberaque ipsis
 via fuit. Cujus rei causa est justum Dei judicium.

VERS. 3-5. « Patrocians veritati, et custodiens
 pacem, quia in te speravimus, Domine, usque in
 sæcnum. Deus magnus, æternus, qui postquam C
 humiliasti, eduxisti habitantes in excelsis, civita-
 tes munitas evertes et dejicies usque ad pavimen-
 tum. » Hæc quippe digna sunt illa apud te recon-
 dita spe, et hæc dico tibi, concupiscentia animæ
 meæ. Tu enim, Domine, concupiscentia mea es,
 ac divinus amor animæ meæ. Quare anima mea
 desideravit te, Ipsa quippe nominis tui memoria
 animam nostram in excessum rapit, et ad tui
 amorem inflammat.

VERS. 6-9. « Et conculcabunt eas pedes man-
 suetorum, et humilium vestigia. Via piorum recta
 facta est, et præparata via justorum. Via enim
 Domini judicium. Speravimus in nomine tuo, et in
 memoria quam desiderat anima nostra. De nocte D
 vigilat spiritus meus ad te, Deus ; quia lux præ-
 cepta tua super terram. » Neque enim noctis tem-
 pore dormire possumus ; sed tunc etiam vigilantes
 spiritu, te concupiscentiam nostram in mente tene-
 mus. Sic igitur nobis ipsæ noctes tanquam dies
 illustrantur, quoniam præcepta tua et sermones
 tui nobis adhuc in terra versantibus, et die et nocte
 lucis instar data sunt. Hæc ex affectus vehemen-
 tia locutus propheta Deum compellans, ad nos
 pertransit, monetque ut eadem, qua ipse, via
 incedamus.

VERS. 10, 11. « Justitiam discite, qui habitatis
 terram. Cessavit enim impius : omnis qui non di-
 dicerit justitiam in terra, veritatem non faciet.

προκειμένων ἐλπίδα παρείχεν ὁμοῦ καὶ τὴν
 νῆν παρέστησε Ἰουδαίαν, τῆς ἐπουρανίου ἱε-
 ρλήμ τὴν χώραν, καὶ τὸ μέγα πλάτος ὡδὲ πω-
 κων· ἐν ὃ μὲν τόπος νοῦται Ἰουδαία, τὸ δὲ
 Θεοσεβὲς πολιτεύματα τῶν θείων καὶ εὐαγγ-
 λικῶν πνευμάτων ἢ τοῦ Θεοῦ πόλις· ἔνθα γενόμενα
 τῆς προφητείας δηλούμενοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης
 τὸ ἄσμα τὸ ἐπιλεγόμενον.

« Ἰδοὺ πόλις ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῶν ὄχι-
 χος καὶ περίτειχος. Ὁ δὲ γὰρ ἦν ἡ κάτω καὶ ἡ
 πόλις ὄχυρά, πολλάκις ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐ-
 αὔτη δὲ ἀληθῶς ὄχυρά τοῦ Θεοῦ τυγχάνει τὰς
 τοῦτ' ἐστὶ τὸ σωτήριον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Συμ-
 μαχὸν· « Ἐροῦσι δὲ ἄδοντες τὸ ἄσμα, πόλιν ἱερῶ-
 μεν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον (sic), « Πόλις ἐ-
 ἡμῶν σωτήριον. » Ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀντι-
 τήριον, » καὶ ἀντὶ τοῦ, « σωτηρίου, » τὸ ἁπ-
 κῶς τοῦ Ἰησοῦ οὕτω περιέχει· αὐτοῖς γὰρ
 οὖν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἑβραϊκῶς γράσσεται. Διὸ
 ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῶν μακαρίων πόλις, αὐτῶς ἐ-
 χος αὐτῶν καὶ περίτειχος.

« Ἀνοίξατε πόλας, εἰσελθέτω λαὸς κρίσεως
 καιοσύνην, καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν. » Ἐπει-
 μὴ δὲ ὄντος ἐμποδῶν, ἀκώλυτος ἐστὶν ἡ
 διστος καὶ εὐθεία ἡ ὁδὸς αὐτοῖς γῆς. Ἰσὺ δὲ
 τῶν ἡμερῶν ἡ δικαιοκρατία τοῦ Θεοῦ.

« Ἀντιλαμβάνομενος ἀληθείας ἐπισημαίν-
 νην, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἐπὶ τῷ
 Θεῷ ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ, ταπεινὰ παρῆς
 τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς, πόλις ὄχι-
 λεί, καὶ κατὰξίς εἰς ἐδάφους. » Ἄρα γὰρ τῆς
 πύδος τῆς παρὰ σοῦ τεθησαυρισμένης, καὶ πρὸς
 πρὸς σέ, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς μου. Ἐπεὶ
 Κύριος, ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ
 ψυχῆς. Διὸ ἡ ψυχὴ μου ἐπεθύμησεν σε καὶ ἐπὶ
 τῆς μνήμης τοῦ ὀνόματός σου ἐξίστησιν ἡμῶν ἐν
 καὶ διεγείρει ἐπὶ τὸν σὸν πόθον.

« Καὶ πατήσουσιν αὐτὰς πόδες κραιπνῶν καὶ
 πεικῶν βήματα. Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἵστια
 παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ
 Κυρίου κρείς. Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου
 ἐπὶ τῇ μνηρ ἡ ἐπιθυμῆ ἡ ψυχῆ ἡμῶν. Ἐπεὶ
 ὀρθρῆζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· ὡς
 τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὕτω γὰρ
 δεῖν οἷοί τε ἐσμεν τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς αἰ-
 ἡμῶν ἐργηγορότων τῷ πνεύματι, σὲ τὴν ἐπι-
 ἡμῶν κατὰ νοῦν ἐχομεν. Οὕτως οὖν καὶ οἱ
 ἡμῶν ὡς ἡμέραι πεφωτισμένοι τυγχάνουσιν ἐπὶ
 περ τὰ προστάγματά σου καὶ οἱ λόγοι σου ἡμῶν
 ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ τὰς διατριβὰς ποιουμένων ἐπὶ
 νυκτὸς καὶ δι' ἡμέρας ἀντὶ φωτὸς ἐδόθησαν ἐπὶ
 ὑπερβαλλοῦση διαθέσει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναρ-
 προφήτης, μεταβαίνει ἐφ' ἡμᾶς, παραινῶν ἐπὶ
 αὐτῷ βαδίζειν ὁδόν.

« Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς
 Πέπαυται γὰρ ἀσεβῆς· πᾶς ὅς οὐ μὴ μάθῃ δικαιο-
 νην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει.

miserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non miserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editum contra Christum facinus, illatum.

VERS. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Queis subindicatur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positis, inferendum.

VERS. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expetendum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregate : reliquis vero gentibus tuba magna canet, accum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat ; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederunt : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatræ, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent ; ita ut ii qui quondam idolorum cultu et errore perditii erant, respicientes et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

πλάην, μεταβληθέντας και σπεύσαντας ἔλθειν ἐπὶ τὴν
CAPUT XXVIII.

VERS. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Pharisæorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum consensum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparat, non honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certe proditorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum pro dendum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori particeps, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dicitur est. His porro significantur ii qui aggravata anima sunt, de quibus

(31) Ait item Hieronymus Judam Iscariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

οὐκ εἰρήνη δὲ ποιήσας αὐτούς, οὐδὲ ὁ κύριος οὐ μὴ ἐλάσῃ. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων σημαίνοντων ἐπελθόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ λαϊστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τῆς

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφορὰ ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Πύλης. Ἰσραὴλ δὲ αὕτη ἐστὶν ἀμφὶ τοῦ ὄρους τοῦ Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένη. Διὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ἔσω τοῦ χειμῶνος Αἰγύπτου, » εἴρηται αἰνιττομένου, ὡς ἐπὶ τὸν γενησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἐξ λαϊστίνων ἔθνευ. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ σαλπιασὶ τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ τῶν ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων κειλόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ » καὶ προσκυνήσουσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἰσραὴλ γάρ τὸ κἂν ἓνα, ἢ καὶ δευτέρου, καὶ τριτοῦ τους ἐξ αὐτῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἢ καὶ κατὰ ἔθνος σώζεσθαι. Τούτους μὲν οὖν κατὰ ἕκαστον ἔλαττε τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι σάλπιγγι αἰνιττομένη τῇ μεγάλῃ, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἐξέλευσιν ἐκ τῶν θρώποις. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγύπτων εἰδωλολάτρων πάντας, διὰ δὲ τῶν Ἀσσυρίων πολέμιους τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς παλαιστίνων Ἰουδαίων χώρας γενομένους, οἷς κατὰ τὴν ἐπισημειωμένην σάλπιγγος τῆς ὡς ἀπὸ τῆς ἐπισημειωμένης ἔξωθεν, μεταβαλόντες οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ οἱ πάσαι ἐχθροὶ, καὶ οἱ πολεμικοὶ τοῦ Ἰσραὴλ Θεοσεβείας, ἤξουσιν πρὸς τὸν Θεὸν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοὺς πάλαι ἀπολωλότας ἐν τῇ τῆς ἐπισημειωμένης τοῦ Θεοῦ γυνῶσιν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.
C

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕδρας, ἢ ἡμεῖς Ἐφραΐμ. » Αἰνιττεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν θεράπων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ οὓς, ἐκ διαφορῶν ἀξιομάτων συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὐ μὲν τῆς δόξης, ἀλλ' ὕδρευς καὶ ἀτιμίας. Διέφηται, « ἐπὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕδρας, » ἢ κατὰ τοὺς ἀτιμωμένους, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανείας. » Τίθηται γάρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἀπειροπαθεῖς ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ (31) γέτο δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ γονεῖται μισθωτὸν δὲ καλεῖ, ὡς ἂν ἐξηρημασίου χρήμασιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν δαδὸν ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς

« ὄρος τοῦ παχέος οἱ μεθύοντες ἄνευ κινῆται τυχῶν γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ χροῦ ἐπὶ τὸ χειρὸν ῥοπῆς, γέγονε τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῶ πρόβου ἵσταντο οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐλάττειτο κνα Ἰακώβ βλαστῆσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ. » Πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐταῖς ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσῶν, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης εἴρηται. Σημαίνει δὲ οὗτος ὁ λόγος ὅτι

dicuntur, Hieronymus affert. Vox autem Hebraea est יְהוֹשָׁפָטִי.

VERS. 7. « Illi enim vino scelerate egerunt : A erraverunt propter siceram, » quam reliqui interpretes, « ebrietatem, » vocaverunt. Ne quis vero putet vinum et ebrietatem in vulgari sensu hic intelligi, cautione superius est usus dicens, « qui ebrii estis absque vino. » Aliud itaque vinum erat, alia sicera sive ebrietas, quæ ipsos in errorem induxit. « Sacerdos et propheta mente excesserunt propter siceram : absorpti sunt propter vinum : titubaverunt ab ebrietate, erraverunt : hoc est phasma. »

VERS. 8. « Maledictio devorabit hoc consilium : hoc enim consilium propter avaritiam. » Visum enim vere erat ac phantasma, quod illi omnes et confertim tali essent affectu, ac consilium grave impiumque iniissent, quod Dei maledictio invasura est. Judas igitur pecunia et avaritiæ causa Salvatorem prodidit : reliqui vero quæ ex populo referebant emolumenta vindicantes, ac suspicione permoti, ne Christi verbum ipsos principatu everteret, conspirationem in illum confecerunt ; qua de causa dicitur, « Hoc enim consilium propter avaritiam. »

VERS. 9. « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? qui avulsi sunt a lacte, qui abstracti sunt ab ubere. » Postquam prophetiam de corona superbix, ac de reliquis subjunctis descripserat, rursum ad apostolicum ordinem transitum facit, cujus ipse Dominus Sabaoth corona spei, et tiara gloriæ esse dicebatur. Hunc porro, videlicet apostolicum chorum, docet Dominus Sabaoth, ut ad ærumnas sibi propter Christi verbum inferendas se præparent. Quapropter ceu ipsos compellens ait, « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? ac si apertius diceret, Quis alacris et promptus est ad prænuntiata mala subeunda ? Mala porro in communi vocat, ærumnas, et cætera, quæ tristitia reputantur, labores scilicet, afflictiones pietatis causa susceptas. Vos etenim apostolos sermo respicit : hæc vobis futura pollicemur. Nam cum infantes essetis, mammarum lacte nutriti, nihil vobis simile imminerebat, ob ætatis spiritualiter acceptæ immaturitatem : ac hujusmodi tunc eratis, sub lege Moysis ceu pædagogis versantes, sive prima piæ doctrinæ institutione quasi lacte refecti ; nunc autem cum in perfectiore ætate a pædagogi cura educti, ad perfectiorem magistrum accesseritis, a legali lacte abducti, et a matris, sive Judaici et corporei cultus, sinu abstracti estis.

VERS. 10-12. « Tribulationem super tribulationem exspecta, spem super spem : adhuc parum, adhuc parum : propter despectum labiorum, per linguam aliam : quia loquentur populo huic, dicentes ei, Requies esurienti, et hæc est contritio, et noluerunt audire. » Hæc apostolico choro dicuntur, et

[32] Hieronymus, « Loquitur autem ad chorum iste pari modo, sed paucioribus enuntiat.

« Οὗτοι γὰρ οἶνον πεπλημηματημένοι εἰσὶν ἐβθησαν διὰ τὸ σίκερα. » ὅτι οἱ λοιποὶ ἔρησαν « μέθυσμα » ὠνόμασαν. Ἴνα δὲ μὴ τις οἰωνοῖται καὶ μέθυσμα τὸ προχείρως νοούμενον, προσηγορίᾳ ἀνωτέρω εἰπὼν, « οἱ μεθύοντες ἄνευ οἴνου. » ὁ ἕτερος ἦν οὗτος ὁ οἶνος, καὶ ἄλλο τὸ καλεῖται σίκερα, ἢ τὸ μέθυσμα, δι' οὗ τὰ τῆς πίστεως γέγονε. « Ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξέστησαν ἐκ τῆς κεφαλῆς κατεπόθησαν διὰ τὸν οἶνον, ἐπεισθησάμενοι μέθης, ἐπλανήθησαν τούτῳ τῷ φάσματι. »

« Ἀρὰ ἔδεται ταύτην τὴν βουλήν αὐτῆς γὰρ ἡ ἄλλη ἕνεκα πλεονεξίας. » Φάσμα γὰρ ἦν ἡ ἄλλη φάντασμα τὸ πάντας αὐτοὺς ἀθρόως τὰ κατὰ θεὸν καὶ τὸ βουλήν βουλευσάσθαι δεῖν καὶ καταληφθεῖται ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀρὰ. Τοῦτο μὲν ἡ μάτων ἕνεκεν καὶ τῆς τούτων πλεονεξίας τῶν παρεδίδου· οἱ δὲ λοιποὶ, μεταποιούμενοι τὸν λαοῦ πλεονεξίας, καὶ μὴ πη ὁ Χριστοῦ λόγος αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς ὑφορούμενοι, τὴν κατὰ θεὸν ἐτύρυσαν διὸ εἴρηται· « Αὕτη γὰρ ἡ βουλή πλεονεξίας. »

« Τίτι ἀνηγγελιαμεν κακά, καὶ τί ἀνηγγελιαμεν ἀγγελίαν ; οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μητρὸς. » Ἐπιπέσει ἡ φωνὴ περὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὑβριτικῆς καὶ ἀπειρηγμένην προφητείαν, μεταβαλλομένην εἰς τὸ ἀποστολικὸν, οὗ ἐλέγετο εἶναι ἐπιπέσει τὸ καθὼ στεφάνου· ἐπιπέσει καὶ κληρονομήσει τούτον αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβώθ, ἢ τὸ ἀποστολικὸν χορὸν παρασκευάσει καὶ ἐπιπέσει μελλούσας αὐτοῖς ἐπάγεσθαι διὰ τὸν ἱεροῦ λόγον διὸ ὡσπερ ἐπιφωνῶν αὐτοῖς λέγει· « Ἰνα βρωλαμεν κακά ; καὶ τίτι ἀνηγγελιαμεν ἡμῖν ; εἰ σαρξέστερον εἰλεγε· Τίς ἄρα πρόθυμος ἐπιπέσει τὰ ἐπαγγελλόμενα κακά ; Κακά δὲ ὁμοίᾳ πειραστῶν περιστασέεις καὶ τὰ νομίζεσθαι ὑμῶν πόνους δηλαδὴ καὶ τὰς θλίψεις τὰς ὑμῶν. Πρὸς ὑμᾶς γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐστὶν ἡμεῖς ταῦτα περὶ ὑμῶν ἐπαγγέλλομεν. Ὅτι μὴ τῶν νήπιοι, ὡσπερ ὑπὸ μητρὸς τρεφόμενοι γίνεσθαι ἦν ὑμῖν ἐπιχειρούμενον τοιοῦτον διὰ τὸ ἐπιπέσει τῆς ἡλικίας· τοιοῦτοι δὲ τυγχάνοντες οἱ ὑμῶν γόν τὸν Μωυσέως νόμον, εἴτε γαλουχούμενοι τῶν τῶν εἰσαγωγῶν τοῦ θεοσεβοῦς λόγου· νῦν δὲ ἐκ κόψαντες τῆς ἡλικίας, τοῦ μὲν παιδαγωγῶν ἐπιπέσει τῶν δὲ τελείων διδασκάλων προσεληλυθότες, ἐπιπέσει σθέντες ἀπὸ νομικοῦ γάλακτος καὶ ἀποστασάμενοι ὡς ἀπὸ μητρὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ σαρκῆς τρεφίας.

« Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδέχου, ἐπιπέσει ἡμεῖς ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν· εἰς φαυλισμὸν γὰρ γλώσσης ἕτερας· ὅτι λαλήσουσι τῶν λαῶν τῶν αὐτῶν· Ἀνάπαυμα τῶν πεινῶντων, καὶ συντριμμια, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν (32) δὲ ταῦτα πρὸς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν ἀποστολικὸν, omniumque credentium, »

τῶ σωτηρίῳ Εὐαγγελίῳ μαθητευομένους. **A** omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis : quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimiemini. Quocirca spem supra spem ingerit, non post multum elapsam afflictionis tempus : modicum enim spatii intercedet : quare ait, « Adhuc modicum ; » nam « tribulatio patientiam operatur ; patientia vero, probationem ; probatio spem ; spes autem non confundit »¹³. » Siquidem ii qui vos ærumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessunt, aliena utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, de-
B spectui habeatis oportet.

1. αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ ἐπ' ἐλπίδι· ἔτι μικρὸν· ἔτι μικρὸν· ἵνα ἴς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύσουσι, καὶ συνακαλώσονται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοῦς ἀπίστους, οἱ οὐ θελήσουσιν ἀκούειν. αἱ, φησὶ, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις. « Οἱ γὰρ μὴ βουλευθέντες διὰ Χριστὸν ἴδῃ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδοῦσαι· δὲ καὶ εὐρύχωρον ἀπαλθόντες, πεισοῦνται καὶ συντριβήσονται, καὶ κινδυνεύσουσι, ἵ. Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέχεται αὐτοῦς ας τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παρατοῖς δὲ πώσωσιν καὶ συντριβῆς γενομέ-

1. ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν λησι διασπρόντων τὸν Χριστοῦ λόγον· ἵνα δὴ περὶ ἐτέρων τὰ προκείμενα λέγεσθαι, ἀναγκαίως προστέθηκεν τὸ, οἱ ἐξουσιᾶοῦ τούτου. Καὶ ἐπειδὴ περὶ καὶ ἐκτὸς τῆς ἡσαν πλείους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἠ προσετώτες τοῦ λαοῦ, ἐπισημαίνεται ἰς τοίους ἄρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας ἵνα γένοιτο.

1. αἱ. Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ σα τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φεαρέθη, οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς· ἐθήκα-
D ἡν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῶ ψεύδει σκεπα-
1. Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα διανοήθησαν καὶ ἴλησαν οἱ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, δι' το, ὡς δέοι αὐτοῦς θλίψιν ἐπὶ θλίψιν αἱ τὴν ἐπ' αὐτῇ ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι· ἐλό-
αν σκεῖσασθαι πρὸς τὸν θάνατον καὶ ν, καταφυγῆν, τοῦτο πράξαντες, προσ-
ε θλίψεως κειραθήσεσθαι, οὔτε λυπηρῶ
1. περιπεσεῖσθαι· εἰ δὲ συμβαίῃ μάλιστα
εὐκλύζουσαν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως
ἐπ' αὐτοῦς ἤξειν ὑπελαβὸν διὰ τὸ φθλους

Vers. 15. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem : adhuc parum, adhuc parum ; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » His indicantur increduli ex circumcissione, qui audire nolent. Quamobrem ait, « Erit ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeundam detrectant, et in angusta arctaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadent et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædictum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contritionis auctores sibi ipsis fuerint.

Vers. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accurate ac necessario adiecit, *principes hujus populi*. Quoniam vero extra Hierosolymam per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti ; apposite significat ad quos principes et magistratus populi hæc respicerent.

Vers. 15. « Quia dixistis : Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos ; posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitarunt, hæc inter se collocuti sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducentes, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere ; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno ineundam arbitrio suo deducti, ac talo sibi perfugium constituentes, expectarunt, se nunquam in tristem injucundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse : quod si contingeret aliquid, adversariam quamdam virtutem irrum

dit ; atque simul veram Judæam declaravit, nempe A
cælestis Hierosolymæ regionem, ingentem ejus latitudinem hoc pacto significans ; ut locus quidem Judæa esse intelligeretur, religiosa autem conversatio, quam ibidem servant divini et evangelici spiritus, pro Dei civitate haberetur. Quo in loco constituti ii qui in prophetia indicantur, subsequens canticum in die illa cantabunt.

« Ecce civitas munita, et salutare nobis ponet murum et circummurale. » Siquidem infirma illa et terrena civitas, munita et firma non erat, utpote quæ plerumque ab inimicis capta fuerit ; hæc autem vere civitas Dei munita est, et hoc est salutare nostrum ; secundum Symmachum autem, « Dicent canentes canticum, civitatem fortem habemus ; » et secundum eundem Symmachum, « civitas imperii, nobis salutare ; » Hebraica vero lectio pro illo, « salutare, » nomen Jesu proprie et clare circumfert : ipsissimis quippe litteris Salvator noster Hebraice scribitur. Ipse itaque Salvator noster, beatorum civitas est ; ipse murus eorum et antimurale.

VERS. 2. « Aperite portas, ingrediatur populus custodiens veritatem. » Nemine quippe jam obistente, obice ac impedimento vacua liberaque ipsa via fuit. Cujus rei causa est justum Dei judicium.

VERS. 3-5. « Patrocïnans veritati, et custodiens pacem, quia in te speravimus, Domine, usque in sæculum. Deus magnus, æternus, qui postquam C
humiliasti, eduxisti habitantes in excelsis, civitates munitas evertes et dejicies usque ad pavimentum. » Hæc quippe digna sunt illa apud te reconditâ spe, et hæc dico tibi, concupiscentia animæ meæ. Tu enim, Domine, concupiscentia mea es, ac divinus amor animæ meæ. Quare anima mea desideravit te, ipsa quippe nominis tui memoria animam nostram in excessum rapit, et ad tui amorem inflammat.

VERS. 6-9. « Et conculcabunt eas pedes mansuetorum, et humilium vestigia. Via piorum recta facta est, et præparata via justorum. Via enim Domini judicium. Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desiderat anima nostra. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus ; quia lux præcepta tua super terram. » Neque enim noctis tempore dormire possumus ; sed tunc etiam vigilantes spiritu, te concupiscentiam nostram in mente tenemus. Sic igitur nobis ipsæ noctes tanquam dies illustrantur, quoniam præcepta tua et sermones tui nobis adhuc in terra versantibus, et die et nocte lucis instar data sunt. Hæc ex affectus vehementia locutus propheta Deum compellans, ad nos pertransit, innotetque ut eadem, qua ipse, via incedamus.

VERS. 10, 11. « Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius : omnis qui non didicerit iugitiam in terra, veritatem non faciet.

προκειμένων ἐλπίδα παρεῖχεν ὁμοῦ καὶ τὴν παρῆσθησε Ἰουδαίαν, τῆς ἐπουρανίου λῆμ τὴν χώραν, καὶ τὸ μέγα πλάτος ὡδὲ πικρῶν. Ἐν ὁ μὲν τόπος νοῆται Ἰουδαία, τὸ δὲ θεοσεβὲς πολίτευμα τῶν θείων καὶ εὐσπνευμάτων ἢ τοῦ θεοῦ πόλις. Ἐνθα γενόμε τῆς προφητείας δηλούμενοι τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ἄσμα τὸ ἐπιλεγόμενον.

« Ἰδοὺ πόλις ὄχυρᾶ, καὶ σωτήριον ἡμῶν ἰσχυρὸς καὶ περίτειχος. Ὁδὸ γὰρ ἦν ἡ κατά τὴν πόλις ὄχυρᾶ, πολλάκις ὑπὸ τῶν πολεμίων αὐτῆ δὲ ἀληθῶς ὄχυρᾶ τοῦ θεοῦ τυγχάνει τούτῃ ἔστι τὸ σωτήριον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σαμουὴλ δὲ ἄδοντες τὸ ἄσμα, πόλιν ἵσχυρὴν καὶ περίτειχον. » Ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀντιτίθει τὸ σωτήριον, καὶ ἀντὶ τοῦ, « σωτηρίου, » τὸ ὅτι καὶ τῷ Ἰησοῦ οὕτω περιέχει. αὐτοῖς γὰρ σὺ ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἑβραϊκῶς γράφεται. Ἡ δὲ σωτὴρ ἡμῶν τῶν μακαρίων πόλις, αὐτῶν καὶ περίτειχος.

« Ἀνοίξατε πύλας, εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς καὶ σωτήριον καὶ σωτὴρ ἡμῶν. Ὁδὸς εὐθεία ἡ ὁδὸς αὐτῶν ἡ δικαιοκρατία τοῦ θεοῦ.

« Ἀντιλαμβάνομενος ἀληθείας ἐπιφύλαττον τὴν, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἕως τῶν αἰώνων. Ὁ θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὁ τὸν ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς, πάλαι ὄχυρᾶ πύλας, καὶ κατάξεις εἰς ἐδάφους. » « Ἄξια γὰρ τῆς παρὰ σοῦ τεθησαυρισμένης, καὶ τῆς πρὸς σὲ, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς μου. Σὺ Κύριος, ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ θεὸς ἐρῶς τῆς ψυχῆς. Διὸ ἡ ψυχὴ μου ἐπεθύμησέν σε καὶ αἰετὴ μνήμη τοῦ ὀνόματός σου ἐξίστησιν ἡμῶν τῆ καὶ διεγείρει ἐπὶ τὸν σὸν πόθον.

« Καὶ πατήσουσιν αὐτὰς πόδες πραίων, ἡ πεινῶν βήματα. Ὁδὸς εὐθεῶν εὐθεία ἐγένετο παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐθεῶν. Ἡ γὰρ Κυρίου κρῖσις. ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου ἐπὶ τῆ μνηστῆ ἢ ἐπιθυμεί ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἐκ ὀρθρῆς τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ, ὁ θεός. διὸ τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὕτως γὰρ ἰδεῖν οἱ οἱ ἐσμεν τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς, ἀλλ ἡμῶν ἐγρηγορότων τῷ πνεύματι, σὲ τὴν ἐπὶ ἡμῶν κατὰ νόον ἔχομεν. Οὕτως οὖν καὶ αἱ ἡμῶν ὡς ἡμέραι πεφωτισμέναι τυγχάνουσιν. Ἡ περὶ τὰ προστάγματά σου καὶ οἱ λόγοι σου ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐτι τὰς διατριβὰς ποιουμένους καὶ νυκτὸς καὶ δι' ἡμέρας ἀντὶ φωτὸς ἐδόθησαν. Ἡ ὑπερβαλλούση διαθήσει πρὸς τὸν θεὸν ἀναρωπῆ πρόφητης, μεταβαίνει ἐφ' ἡμᾶς, παραινῶν τῆς αὐτῷ βαδίζειν ὁδόν.

« Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαυται γὰρ ἀσεβής. πᾶς ὁς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Ἄφ

να μὴ ᾤη τὴν δόξαν Κυρίου. Κύριε, ὕψη-
βραχίων, καὶ οὐκ ᾔδεισαν· γνόντες δὲ
νται. » Ταπεινὸν γὰρ ὄντες εἰ ἀσεβεῖς, καὶ
εσθηκότες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐν σκό-
-ῆτος ἀγνοίας ἐκαλινδούντο· ἀλλὰ τῆς
-ῆσεως ἐπιστάτης, θεασάμενοι τὸν ὕψηλόν
-ῆ πάλαι αὐτὸν ὡς μὴ ὄντα βλασφη-
-ῆ αὐσονταί τῆς ἀπονοίας αἰσχύνῃ καταχό-

ληφεται λαὸν ἀπαίδευτον. » Διτίθεται δὲ
-ῆτομῆς μὴ καταδεξαμένους τὴν διὰ Χρι-
-ῆ Καὶ νῦν πῦρ τοὺς ὑπαναντίους ἰδεται· »
-ῆ οφάσει ὑποβληθισμένους τῇ λεγοσῆ·
-ῆ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον
-ῆ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τὸ
-ῆ ἔξαντο, παραδοθήσονται τῷ πυρὶ καὶ τῷ

ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ἔδωκε ἡμῖν· πάντα
-ῆ καὶ ἡμῖν. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτήσαι
-ῆ ε, ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά
-ῆ ομεν. » Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄλλα παρὰ
-ῆ τὸ δὲ μέγιστον δῶρον ἢ παρὰ σοῦ, καὶ ἡ
-ῆ εἰρήνη τυγχάνει, ἢ ἀστασίαστοι ὄμεν,
-ῆ ἡσασα πρὸς σὲ διαπαντὸς φυλάττοιο ἡμῶν ἢ
-ῆ ο δ' ἂν γένοιτο, εἰ καταξιώση κτήμα σαυ-
-ῆ κενέσθαι ἡμᾶς· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἄλλον
-ῆ ἢ σὲ, καὶ μόνω τῷ ὄνοματί σου τεθαρά-
-ῆ Ὅτε τοίνυν οὐδένα ἕτερον ἐκεκτήμεθα
-ῆ ρ ἢ σὲ, εἰκότως ἀντιβολοῦμεν κατα-
-ῆ ἡς σῆς γενέσθαι μερίδος καὶ τοῦ σοῦ

νεκροὶ ζῶην οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ οὐ
-ῆ ἴωσι. Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες, καὶ ἀπώλεσας,
-ῆ ἂν ἄρσεν αὐτῶν. » Ἡμεῖς μὲν οὖν, φησὶ,
-ῆ Κύριε, καὶ σὺ τὸ ἡμέτερον ὑπάρχεις κτη-
-ῆ εἰς πρὸς θάνατον ἁμαρτίας· ἐαυτοὺς ἐκδόν-
-ῆ κ τοῦτο νεκροὶ τὰς ψυχὰς γενόμενοι· « ψυ-
-ῆ ἁμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται· » τὴν
-ῆ μέντην τοῖς ἁγίοις αἰώνιον ζῶην οὐκ ἔβου-
-ῆ ἰτροὶ ποθεν ἐπιστάτης κατὰ τὸν τῆς κρι-
-ῆ ν δυνήσονται αὐτοῖς; ἐπικουρῆσαι πρὸς σω-
-ῆ δ' ἂν ἀναστήσαι αὐτῶν τὴν πτώσιν. Οὐς
-ῆ ἔγας καὶ φοβερὸς καὶ δίκαιος κριτὴς παρ-
-ῆ τωλείῃ, τίς ἰατρῶν διασώσασθαι δυνή-

ἵτο ἀπήγαγες καὶ ἀπώλεσας, καὶ ἦρας πᾶν
-ῆ ὶων. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἦρας πᾶν
-ῆ ὶν, » ὁ Σύμμαχος, « πᾶσαν τὴν μνήμην
-ῆ ἰδὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, « πᾶν τὸ μνη-
-ῆ ἰτῶν » ἡρμήνευσαν. Ἐδεῖ γὰρ πᾶσαν μνή-
-ῆ ἰ; ἀρθῆναι κατὰ τὸν διηλούμενον τῆς κρι-
-ῆ ὶν. Εἰ δὲ λέγοιτο, « πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, »
-ῆ ἰγει τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος· ὡς αὐτῶν
-ῆ ἰγκότων μὴ μελλόντων ἀφανίζεσθαι, μηδὲ
-ῆ ἰλὲς ἀπώλλυσθαι· τῶν δὲ γεννημάτων οὕτω
-ῆ ἰν, ὧν ἡ ψυχὴ αὐτῶν γεγέννηκε λογι-
-ῆ ἰρῶν, τούτων ἀφανισμὸν γενήσασθαι φησιν.

. xxv. 41.

A Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini. Do-
-ῆ mine, excelsum brachium tuum, et non cognove-
-ῆ runt : scientes autem erubescunt. » Impii enim, ab-
-ῆ jecti cum sint, ac procul cognitione Dei positi, in
-ῆ tenebris ejus ignorantiae volutabantur : verum ad-
-ῆ veniente illa universali cognitione, videntes bra-
-ῆ chium illud excelsum illi, qui olim eum quasi non
-ῆ existentem blasphemis dictis incessabant, pudore
-ῆ affecti insaniam suam facient.

« Zelus apprehendet populum ineruditum. » Sub-
-ῆ Indicat eos ex circumcissione, qui gratiam Christi
-ῆ non amplexi sunt; « Et jam ignis adversarios de-
-ῆ vorat; » utpote qui sententiae subjiciendi sint di-
-ῆ centi, « Discedite in ignem aeternum, preparatum
-ῆ diabolo et angelis ejus 17. » Quia lucem non accé-
-ῆ perunt, igni ac tenebris tradentur.

Vers. 12, 13. « Domine Deus noster, pacem da
-ῆ nobis : omnia enim dedisti nobis. Domine Deus no-
-ῆ ster, posside nos : Domine, extra te alium non no-
-ῆ vivimus : nomen tuum invocamus. Alia quippe om-
-ῆ nia abs te data optima sunt : sed omnium donorum
-ῆ maximum est, pax illa quae abs te proficiscitur, et
-ῆ quam nobiscum habemus, ut sine tumultu et mu-
-ῆ tatione degamus, anima quoque nostra tibi semper va-
-ῆ cans servetur. Id autem inveniet, si nos ipse in
-ῆ propriam tibi possessionem habere digneris : quia
-ῆ nos non alium novimus praeter te, et in solo no-
-ῆ mine tuo confidimus. Cum igitur in vita nostra non
-ῆ alium quam te possederimus; jure rogamus, ut tua
-ῆ portionis et sortis esse mereamur.

Vers. 14. « Mortui autem vitam non videbunt,
-ῆ neque medici suscitabunt. Ideo abduxisti, et per-
-ῆ didisti, et sustulisti omne masculinum eorum. » Nos
-ῆ quidem, ait, tui sumus, Domine, et tu nostra pos-
-ῆ sessio es; qui vero sese peccatis ad mortem dedi-
-ῆ derunt, ideoque animabus mortui sunt : nam
-ῆ « anima quae peccaverit, ipsa morietur : » promissam
-ῆ sanctis aeternam vitam non videbunt, neque medici
-ῆ undecunque accedant judicii tempore, poterunt
-ῆ ipsis opem ad salutem conferre, neque eos ab exi-
-ῆ tio suscitare. Si quidem quos tu, magne, terribilis
-ῆ et juste Judex, pernicii tradidisti, quis medicus
-ῆ servare poterit ?

D « Ideo abduxisti et perdidisti, et sustulisti omne
-ῆ masculinum eorum. » Pro illo autem, « et sustulisti
-ῆ omnem masculinum eorum, » Symmachus, « omnem
-ῆ memoriam eorum; » Aquila vero et Theodotius,
-ῆ « omne memoriale eorum, » interpretati sunt. Par-
-ῆ erat enim memorato judicii tempore, omnem ne-
-ῆ quitiae memoriam de medio tolli. Quod si dicamus,
-ῆ « omne masculinum eorum, » magnam sermo prae-
-ῆ fert humanitatem, quasi scilicet non ipsi peccato-
-ῆ res delendi ac funditus perdendi sint, sed eorum
-ῆ se.us, quos eorum anima peperit, male videlicet
-ῆ cogitationes, de medio tollendae sint.

VERS. 15, 16. « Adde eis mala , Domine , adde A mala gloriosis terræ . Domine , in tribulatione recordati sumus tui : in tribulatione parva disciplina tua nobis . » Quoniam universalis iudicii locum contemplatur propheta , ceu iudicio præsens , ac tribunali Dei astans ; pro conditione rerum quas videt , modo constitetur , modo precatur , modo gratias agit , mox dignis a Deo pro merito dandas retributiones enarrat . Hæc porro omnia nobis per Scripturam suam offert , ut instituiamur , edocti omnia quæ ipse ex divini Spiritus illustratione noverat . Et nunc , inquit , Domine , cum tempus adesset , in angusta et arcta via incedentes , pro pietate concertabamus : verum in afflictione illa , nequaquam eramus tui immemores : sed recordatione tui corroborati patienter ferebamus , ita ut diceremus , « Tribulationem patientes , sed non angustiati ; persecutionem ferentes , sed non derelicti ; dejecti , sed non perdit¹⁰ . » Hac ergo calamitate erudimur , scientes quia quem diligit Deus , castigat .

VERS. 17, 18. « Et sicut parturiens appropinquat ad partum , et in dolore suo clamat : sic facti sumus Dilecto tuo . Propter timorem tuum , Domine , in utero accepimus , et parturivimus , et peperimus spiritum salutis tuæ , quem fecimus in terra . Non cademus , sed cadent omnes habitatores terræ . » Quare omnem laborem sustinentes , similes eramus mulieri parturienti , et clamorem emittenti , quia id , quod in ventre movetur , in lucem enixura est : ita et nos respectu Dilecti tui fulmus : nam unigenitum Verbum tuum intus in anima habentes , necnon insitum abs te nobis divinum timorem , ac perseveranter ferentes , non spe lapsi sumus ; sed peperimus spiritum salutis . Nam finis ille Dilecti tui et timoris ejus partus , spiritus nostri salus erat ; quem spiritum ut edidimus , omnibus orbem incolentibus hominibus notum fecimus ; ut et ipsi hinc edocti , ex æmulatione parturiendi a timore tuo , et pariendi eumdem spiritum , utilitatem percipiant . Etenim qui hunc salutis spiritum non conceperint , neque pepererint , cum alioquin steriles et infructuosi sint , a spe in te reposita excident : qui autem ex portione tua sunt , quique propter te ærumnarum genus omne tolerant , etiamsi usque ad mortem contra peccatum concertaverint , a vita , quæ apud te est , nequaquam labentur .

VERS. 19. « Resurgent mortui , et excitabuntur qui sunt in monumentis , et lætabuntur qui sunt in terra : ros enim , qui a te est , medela ipsis est : terra autem impiorum cadet . » Resurgent quippe mortui ; sive secundum Aquilam , « Vivent qui mortui fuerant tui ; » sive secundum Symmachum et Theodotionem , « Vivent mortui tui . » Mortui autem ejus quinam fuerint , nisi sancti ejus martyres , qui alii a prædictis mortuis sunt , de quibus dictum

¹⁰ II Cor. iv, 9.

« Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ , Κύριε , πρόσθετε : ἐνδόξοις τῆς γῆς . Κύριε , ἐν θλίψει ἐμνήσθη ἐν θλίψει μικρῇ ἡ παιδεία σου ἡμῖν . » Ἐπερὶ τῆς καθόλου κρίσεως τόπον θεωρεῖ ὁ ὠσανεὶ παρὼν τῇ κρίσει , καὶ τῷ βήματι παρεστώς , ἐφ' οἷς ὄρα , ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖ δὲ ἱκετεύει , ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ , ποτὲ δὲ τὰς μένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβὰς τοῖς ἀξίοις ἰπάντα δὲ ταῦτα διὰ τῆς αὐτοῦ Γραφῆς καὶ ραβδίζωσιν , ὡς ἂν παιδευοίμεθα διδασκόμεθα καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύμα λάμψεως ἔγνω . Καὶ νῦν οὖν , φησὶν , ὅτε καὶ Κύριε , τὴν στενὴν καὶ τὴν τεθλιμμένην ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἠγωνιζόμεθα ἄλλη καὶ τῇ θλίψει οὐκ ἡμῖν σου ἀμνημονες ὑπὲρ τῆς σῆς μνήμης δυναμούμενοι καρτερώμεν ὥστε λέγειν « Θλιβόμενοι , ἀλλ' οὐ στεμνοί · διωκόμενοι , ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανώμεθα ταβαλλόμενοι , ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι . » Διὰ τοῦν τῆς θλίψεως παιδευόμεθα , εἰδότες , ὅτι ὁ Κύριος , παιδεύει .

« Καὶ ὡς ἡ ὠδίνουσα ἐγγίξει τοῦ τοκετοῦ τῇ ὠδίνῃ αὐτῆς ἐκέκραγεν ὁὕτως ἐμνήσθη Ἄγαπητῷ σου . Διὰ τὸν φόβον σου , Κύριε , ἐλάδομεν , καὶ ὠδινήσαμεν , καὶ ἐτέκομεν σπῆν τηρίας σου , ὃ ἐποίησαμεν ἐπὶ τῆς γῆς . Ὁπίσθασα , ἀλλὰ πεσοῦνται πάντες οἱ ἠκαυνοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς . » Διὸ πάντα πόνον ὑπομένοντες , ἡμεῖς ὠδίνουσα γυναίκα , καὶ βοᾶς ἀφώσθη ἐπὶ τῇ μέλειν τὸ κατὰ γαστρός κινούμενον ἐκ τῆς ἀγείν ὁὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐγενήθη μὴ τῷ ἑπιπτητῷ τὸν γὰρ μονογενῆ σου λόγον ἐπέστη τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ , καὶ τὸν ἐκ σοῦ καταπαρῆν ἔνθεον φόβον , καὶ δὴ καρτερήσαντες , οὐκ ἐπὶ τῆς ἐλπίδος , ἀλλ' ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας γὰρ τῆς κηρύσεως τοῦ Ἄγαπητοῦ σου καὶ πᾶς αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἦν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἀπογεννήσαντες φανερὸν κατεστήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς κατοικοῦσιν ἀνθρώποις , ὡς ἂν καμαθόντες ὠφέληθειεν διὰ τοῦ ζῆλωσαι κατὰ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ φόβου , καὶ ἀποτεκεῖν τὸ αἶμα . Οἱ γὰρ μὴ τοῦτο λαθόντες μηδὲ τῷ πνεῦμα τῆς σωτηρίας , ἀλλως δὲ ἀγονοὶ καὶ ἐγενόμενοι , καὶ ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ ἐλπίδος ὅτι γε τῆς σῆς μερίδος ὄντες , οἱ διὰ τὸ πᾶσαν ὑπομείναντες , εἰ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνοῦντες πρὸς τὴν ἁμαρτίαν , οὐδαμῶς τῆς παρὰ σοῦ ἀποπεσοῦνται .

« Ἀναστήσονται οἱ νεκροί , καὶ ἐγερθήσονται τοῖς μνημείοις , καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐπιπέσει τῇ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται . » Ἀναστήσονται τῇ νεκροί , ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν , « Ζήσονται οἱ νεκροί σου , » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίαν « Ζήσονται οἱ νεκροί σου . » Νεκροὶ δὲ αὐτῶν ἂν εἴεν , ἢ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μάρτυρες , ἢ κατὰ τὸν παρὰ τοὺς λεχθέντας νεκρούς , περὶ ὧν εἴρηται

ζωὴν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀνα-
; » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἦσαν νεκροὶ, τὰ πρὸς
μαρτηκότες, οἱ δὲ νεκροὶ τοῦ Κυρίου οἱ δι-
ταν θλίψιν ἕως θάνατον ὑπομένοντες. Ἄντι
ἐγεροθήσονται, » οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν, ὡς
ων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τεθνεώτων. Διὸ ὁ τῶν
ατος κοίμησις ὀνομάζεται. Ἀκολουθῶς δὲ
εἰ ἡ ἀνάστασις ἐξυπνισμὸς ἂν λεχθῆι. Διὸ
: λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἐξυπνισθήσεσθαι οἱ
ημῖοις κατὰ τὸ πρῶτον εἰρηναί· κατὰ δὲ
ν, » ἀγαλλιάσονται, » ἢ « αἰνέσουσι, » κατὰ
ιν, ἢ « ἀλαλάξουσιν, » κατὰ τὸν Θεοδοσίωνα.
ἐπὶ γῆς κατιούσα ἡμέρα καὶ πρῶτος ἐκτρέ-
ξιν ποιεῖ τὰ ἐναποκαίμενα αὐτῇ σπέρματα·
τρόπον ἢ παρὰ σοῦ δρόσος λαμα καὶ ζωὴν
ἴαν παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώ-
α καιρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ
ζυτὸν εἶναι δρόσον λέγων τὸν μονογενῆ τοῦ
ιν, ὅς, ἐπιστάξας τὰς ἑαυτοῦ ζωοποιούς
τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ καὶ ἴασιν ἀμαρ-
εἰ ποῦ τι αὐτοῖς κατ' ἀνθρωπὸν πεπλημμέ-
κέξει ὁμοῦ καὶ ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν,
αἰώνιον αὐτοῖς δωρήσεται· ἀλλ' οὐχὶ τὰ
ἴν τοιαῦτα.

ι, ὁ λαὸς μου· εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου·
γάζου τὰ πορρωτάτω τυγχάνοντα τῶν σῶν
« Ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου· ἀποκρύβηθι
ιν, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου. » Μετὰ
καλίαν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς
ας ἔμπροσθεν, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ
εασιν συνηγμένους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ
ν τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, ἔπειτα ἐξ-
ρους τὴν ἐπιούσαν τοῖς ἀσεβέσιν ὄργην κα-
τὰ τὰγματι τῶν ἁγίων προσφωνεῖ ἀποχω-
βραχὺ τοῦ μακρὰν κρύπτεσθαι, ὡς μὴδὲ
τῆς τῶν ἀσεβῶν γίνεσθαι ἀπωλείας. Τα-
οῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ αἱ πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρὶ
ι μοναὶ, ἐκάστη τὰγματι τῶν ἁγίων κατὰ
εοῦ κρίσιν ἀφωρισμέναι. Εἰς ταῦτ' οὖν τὰ
κενασμένα ταμιεῖά σου, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαός,
αὶ ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου.

γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὄρ-
τοῦς ἐνοικούντας ἐπὶ τῆς γῆς. » Παρελθού-
ύτης, ἀναπετάσας λοιπὸν τὰς τῶν σαυτοῦ
πύλας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας καὶ παρρη-
δι τὸν νέον ἐποπεύων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγ-
σοὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀνακαλύψει
ἴμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνη-
· » ὡς μὴδένα λαθεῖν τῶν πάλοι ἐν αὐτῇ
ς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἀμαρ-
· ἐπὶ τούτῳ γὰρ τὴν ὄργην ἐπάξειν εἰρηται
ητῆς ἐνταῦθα ὀνομαζομένης τῶν ταῖς κολά-
νουμένων ἀγγέλων. (30) Ἐπὶ δὲ διὰ τούτων
ἀγίων τοῦ Θεοῦ ἀναίρεσιν καὶ τὰ τῶν μαρ-
ματα, περὶ ὧν καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ὑδῆ
λεγε· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδι-

ec Hieronymus.

A fuerat, « Mortui autem vitam non videbunt, neque
medici suscitabunt? » Sed illi quidem mortui erant,
qui ad mortem peccaverant. Mortui autem Domini
sunt ii qui propter eum omnem calamitatem ad
mortem usque sunt perpassi. Pro illo autem, « ex-
citabuntur, » reliqui interpretantur, ac si dormiant,
ac non mortui sint. Quamobrem sanctorum mors,
sommus appellatur. Consequenter autem ad som-
num, resurrectio, experrectio esse dicitur. Quam-
obrem secundum reliquos interpretes, experrectu-
ros esse qui in monumentis sunt primo dicitur;
secundo autem « laetabuntur; » sive, « laudabunt, »
ut Aquila; sive, « jubilabunt, » ut Theodotio ver-
tit. Ros autem in terram delapsus, sensim placide-
que injecta ibi semina enutrit et accrescere facit:
B eodemque modo ros abs te prodiens, medelam, vi-
tam et salutem mortuis afferet tuis, quorum cor-
pora variis temporibus in terram velut semina ja-
cta fuerint. Neque porro aberraveris, si dicas ip-
sum unigenitum Dei Verbum rorem esse, quod gut-
tulas suas mortuis suis instillare faciens, una re-
medium peccatis, si quid ab illis humanitus pecca-
tum, ac resurrectionem, salutem et vitam sempi-
ternam ipsis conferet. At res impiorum non eodem
modo se habent.

VERS. 20. « Vade, populus meus: intra in cubi-
cula tua; » ne curiosius inquiras ea, quæ procul
cubiculis tuis versantur. « Claude ostium tuum:
abscondere paululum quantumcumque, donec
pertranseat ira Domini. » Post allatam de resurre-
C ctione mortuorum doctrinam, sanctos Dei, qui
antea circumsteterant, eodem in loco coactos post
resurrectionem videns propheticus spiritus, deinde
vero alia ex parte imminentem impiis iram conspi-
catus, sanctorum cœtum ad modicum tempus se-
cedere ac procul sese occultare monet, ne sint im-
piorum pernicii spectatores. Cubicula vero populi
Dei, intelligas esse multas apud Patrem mansiones,
justo Dei iudicio singulis ordinibus destinatas. In
hæc igitur, popule mi, parata tibi cubicula ingre-
dere, et claude ostium tuum.

VERS. 21. « Ecce enim Dominus de sancto indu-
cit iram super habitatores terræ. » Postquam au-
tem illa pertransierit, reseratis demum cubiculi tui
januis, potestate et fiducia multa instructus prodi,
novum sæculum conspexit, necnon promissum
tibi regnum Dei. « Et revelabit terra sanguinem
suum, et non abscondet interfectos; » ita ut nemo
lateat eorum, qui olim in ea secundum animam ob-
peccata ad mortem interfecti fuere: hac enim de
causa iram inducturus suam Deus dicitur. Hic sci-
licet ira vocantur angeli inferendæ ultioni mini-
strantes. His porro significat sanctorum Dei nec-
cem, et martyrum sanguinem, de quibus hæc
in magno cantico scribit Moyses, « Quia san-
guinem filiorum suorum alciscetur et vindicabit,

ei ultionem retribuet inimicis, et odientibus se retribuet 19.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. « In die illa inducet Deus gladium sanctum, magnum et validum super draconem, serpentem fugentem, super draconem serpentem tortuosum, et occidet draconem. Virga itaque Dei, recta cum sit, et castigationi apta, secundum illud, « Virga rectitudinis, virga regni tui 20, » iis qui in rebus medelam admittentibus peccarunt, servatur ad ipsorum castigationem, emendationem et ad utilitatem prolata. Qui autem nihil rectum, æquumque nihil habet, sed omnino deflexus et tortuosus est, ac pectore ventreque humi reptat, omniumque pedibus ad supplantationem et dejectionem insidias molitur, post impios omnes, gravi, magno validoque gladio tradetur, quem ipsi soli magnus ille Juxta reconditum et paratum habuit. Gladium hic vocat ultionis effectum: quem item sanctum dicit, cum ut minarum terrorem leniat, tum ut ostendat eos qui supplicio afficientur, non ad exitum vertendos, sed castigationem ipsis sanctitatis causam futuram esse. At enim Deus dum castigat, non perdere, sed eos qui convertuntur emendare et sanctificare peroptat.

Vers. 2-4. « In illa die vinea pulchra: desiderium canendi contra illam. Ego civitas munita, civitas obsessa, frustra potum dabo illi: capietur enim noctu, die autem cadet murus ejus. Non est quæ non apprehenderit eam. Quis ponet me custodem culmi in agro? propter inimicam hanc repuli eam. Ideo fecit Dominus omnia quæ disposuit. Combusta sum. » Hæc porro est dicti sententia: Num malum pro malo gentibus reddiderunt, qui pacem illis prædicabant? Illi enim insequerantur eos, plagis etiam additis; illi vero pulcherrima ipsis, pacem scilicet annuntiabant. Num igitur paria patiebantur gentiles illi, dum pacis præcones injuriis affligerent? Verberabant enim, nec vieissim vulnabant; occidebant nec occidebantur: pugnantem autem et opprobria inferentes, ipsos divexabant atque pellebant: illi vero non cessantes, pacem ipsis et bona nuntiabant. Quare subdit:

Vers. 5-8. « Clamabant habitatores ejus: Faciamus pacem cum eo, faciamus pacem: qui veniunt filii Jacob germinabunt, et florebit Israel: et implebitur terra fructu ejus. Num sicut ipse percussit, et ipse similiter perentietur? et sicut ipse occidit, ita occidetur? Pugnans et exprobrans emittet eos. Nonne tu eras, qui meditaris spiritu duro interficere eos spiritu furoris? » Hæc enim meditantur illi ex gentibus infideles, « spiritu duro » contra apostolos Christi occupati, nihilque aliud cogitantes, quam quomodo eodem spiritu interficerent eos. Sed quoniam ærumnis hujusmodi affecti illi, « ex Jacob germinantes, et ex Israel efflores-

κεῖται, καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀνταποδοῖσαι ἑσθλῶς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδοῖσαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ κοῦρα, τὸν ὄντιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν λῶν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. » Ἡ μὲν οὖν βλάβος, εὐθείᾳ τις οὔσα καὶ παιδευτικὴ, ἡ « βλάβος εὐθύτης ἢ βλάβος τῆς βασιλείας πλάσιμα ἡμαρτηκόσι τετήρηται εἰς παιδεύσιν ἐβελτίωσιν καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν προσαγομένη: ὁρθὸν μὲν εὐθὺς κεκτημένος, ὅλος δὲ διόλου καὶ σχολῶς, χαμαὶ τε ἐπὶ τὸ στήθος καὶ κοιλίᾳ ἐφεδρεῖων τε τοῖς πάντων ποσὶν ἐπὶ τὸ σκεῖ καταβάλλειν αὐτούς, μετὰ πάντας τοὺς ἐπὶ σκληρὰ καὶ μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ μαχαίρα πᾶσται, ἢν αὐτῷ μόνῳ ὁ μέγας κριτὴς ἐπιμάχαιραν ἐναυθὰ λέγει τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀλλὰ καὶ ἁγίαν καλεῖ, ὁμοῦ μὲν παραμυθῶν φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ δεκτικῶν: εἰς ἀπόλειαν καταστρέψουσιν οἱ τιμωροὶ μὲν σὺν τῇ αὐτοῖς αἰτίῳ ἔσται μετανοοῦσι. Ἐπὶ ἀπολέσει βούλεται ὁ Θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καὶ ἀγιάσαι ἐπιστρέψαντας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπελῶν καὶ ἐθήνη ἐξάρχειν κατ' αὐτῆς. Ἐγὼ τοῦτο: ἡμέρα τῆς ἀπολοῦς ἀποκατασταθῆναι, ἀποκατασταθῆναι τῆς νυκτός, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τὸ πᾶν τῆς οἰκίας ἔστιν ἢ οὐκ ἐπελάθετο αὐτῆς. Τίς μὲν οὖν ἔσειεν καλάμην ἐν ἀγρῷ; διὰ τὴν εὐερίαν τῆς ἡθέτηκα αὐτῆν. Τοίνυν διὰ τοῦτο ἐπιπᾶν ἕρπον πάντα ὅσα συνέταξε. Κατακέκαυμαι, ὅτι οὐκ ἐπὶ λόγου τοιοῦτός ἐστι. Μὴ τι κακὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεδόσαν οἱ κηρύττοντες εὐαγγέλιον. Οἱ μὲν γὰρ ἐδίωκον αὐτούς καὶ πᾶσι ἐπέτασαν: οἱ δὲ τὰ κάλλιστα αὐτοῖς τὴν εἰρήνην εὐαγγελίζοντο. Μήτι οὖν τὰ ἴσα ἐπασχον οἱ ἐξ ἔθνων, ἐπέτασαν τοὺς τῆς εἰρήνης κήρυκας; Ἐτυκῶν γὰρ πᾶσι ἀντετύποντο, καὶ ἀνήρουν, ἀλλ' οὐκ ἀντιπᾶσαν καὶ μαχόμενοι δὲ καὶ ὀνειδίζοντες, ἐδίωκον αὐτούς καὶ ἐξέπεστελλον: οἱ δὲ οὐκ ἀνεχώρουν ἐπὶ τὴν εἰρήνην καὶ τοῦ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς εὐαγγελίζοντο ἐπιλέγει.

« Βοήσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ: ποιήσωμεν εἰρήνην: οἱ ἐργάται κῆνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ: ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ οὕτως ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληθήσεται ὡς αὐτὸς ἀνέλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται: Μαχόμενοι καὶ ὀνειδίζοντες ἐξαποστελεῖ αὐτούς. Ὅς οὖν ἔσται τῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ, ἀνελεῖν αὐτοὺς ἔσται ἡ ματι θυμοῦ; » Ταῦτα γὰρ ἐμελέτων οἱ ἐξ ἔθνων ἄπιστοι κατὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ ἐπέτασαν ματι σκληρῷ » κατεχόμενοι, καὶ οὐδὲν ἐπιπᾶσαν νοοῦμενοι, ἢ ὅπως ἀνέλωσιν αὐτούς τῷ ἐπὶ πνεύματι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιαῦτα πάσχοντας ἐπέτασαν

19 Deut. xxxii, 43. 20 Psal. xlii, 7.

miserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non miserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editum contra Christum facinus, illatum.

VERS. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Quis subindicatur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positus, inferendum.

VERS. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expetendum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregate : reliquis vero gentibus tuba magna canet, ac cum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederunt : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatræ, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent; ita ut ii qui quondam idolorum cultu et errore perditii erant, respicientes et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

πλάνη, μεταβληθέντας καὶ σκεύσαντας ἔλθειν ἐπὶ τὴν πλάνη, μεταβληθέντας καὶ σκεύσαντας ἔλθειν ἐπὶ τὴν

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Phariseorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum consensum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparat, non honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certe proditorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum pro dendum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori participes, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dictus est. His porro significantur ii qui aggravata anima sunt, de quibus

(31) Ait item Hieronymus Judam Iscariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

οὐκ εἰρήνη ἢ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ ὁ πλάνης οὐ μὴ ἐλθῆση. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων σημαίνοντων ἐπελθόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ λαϊστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τῆς

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμπράξαι ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινωκὸς Ἰσραὴλ δὲ συναγάγετε κατὰ ἕνα τοὺς υἱοὺς ἑκαστοῦ πόλεως δὲ αὕτη ἔστιν ἀμφὶ τοῦ ὄρους τοῦ μετὰ Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένης, ἐπὶ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ἔσω τοὺς χειρὸς Αἰγύπτου, » εἴρηται· αἰνιττομένου, ὡς ἔργον τὸν γενησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἢ ἐλαϊστίνων ἔθνευ. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ὁ σαλπιαῖσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἔρξαι ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων καὶ

λόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ προσκυνήσουσι ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἰσραὴλ γὰρ τὸ κἄν ἕνα, ἢ καὶ δευτέρον, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐξ αὐτῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἢ καὶ ἐπὶ ἑθνος σώζεσθαι. Τούτους μὲν οὖν κατὰ ἕνα ἕνα γαίης· τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνευσι σάλπιγγος τῆς μεγάλης, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἕκαστον αἰσθηθῆναι θρώποις. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Ἀσσυρίων καὶ εἰδωλολάτρων πάντας, διὰ δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ πολέμιους τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς παλαιῶν Ἰουδαίων χώρας γενομένους, οἷς εἰρήνη καὶ εἰρήνη γαίης σάλπιγγος τῆς ὡς εἴρηται· εἰρηξάντος, μεταβαλόντες οἱ ἐν τοῖς ἔθνευσι καὶ οἱ πάλαι ἔθνη, καὶ οἱ παλαιῶν Ἰουδαίων θεοσεβείας, ἤξουσιν πρὸς τὸν Θεὸν ἱερατεύοντες, καὶ οἱ πάλαι ἀπολωλότας ἐν τῇ τῇ τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τῆς

C ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ.

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, ἢ τῷ Ἐφραΐμ. » Αἰνίσσεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ λαοῦ· οὗς, ἐκ διαφορῶν ἀξιωματίων συνέδριον τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὗ τῆς τῆς δόξης, ἀλλ' ὕβρεως καὶ ἀτιμίας. Διήγηται, ὅτι στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, ἢ κατὰ τοὺς μαθητευτὰς, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανίας. » Τῶνοι γὰρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἕπενοι ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ ἦγοντο δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ γονέται· μισθωτῶν δὲ καλεῖται, ὡς ἐν ἔργῳ χρημάσιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν δεδωκεν ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κερφῆς

ὄρους τοῦ πυχῆος οἱ μεθύοντες ἔκταν ἕπενοι τασχῶν γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ γένους ἐπὶ τὸ χειρὸν βοπήσας, γέγονε τὸ ἄνθος τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῶν πρὸς ἑαζοντο οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐκπεσὸν καὶ Ἰακίμβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει· Ἰσραὴλ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ· ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσὸν, τὸ ἄνθος ἐπὶ τῆς δόξης εἴρηται. Σημαίνει δὲ οὗτος ὁ λόγος

dicuntur, Hieronymus affert. Vox autem est ἸΟΥΔΑΙΩΝ ΚΑΙ.

ψυχὴν πεπαχυμένων, περὶ ὧν ἐλέχθη· ἡ γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ἦσαν ἄρα τινες κορυφὴ ὄρους τοῦ παχέος οἱ ἀρχονταχυμένου λαοῦ, κεφαλὴ τυγχάνοντες αὐτῆς ἠφθονοῦσιν τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης· διὸ ἄντι δὲ τοῦ, « ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « φάραγος ῥυπαρῶν, » Σύμμαχος, « φάραγος πισοτήτων, » ὁ δὲ φάραγος πύλων, « ἠρμήνευσαν· ἡ δὲ ὄρη, « Γηθημανί, » περιέχει. Ὅπερ τῶν ἡμετέρων ἀγαπητῶν διασαφούντος τὸν τόπον εἶναι τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὡνομασμένον, ἐνθα ὁ πρῶτος μετὰ τῆς ὕβρεως ἐπελθὼν τῷ Σωτῆρι, τὰ τῆς ῥγάσατο.

ῥυρὸν καὶ σκληρὸν, ὁ θυμὸς Κυρίου, ὡς φερομένη οὐκ ἔχουσα σκέπην, βίᾳ κατασῶν ὕδατος πολὺ πλῆθος σύρον χώραν, τῆς νάπαυμα ταῖς χερσίν. Ὅστω γὰρ θυμὸς ἰσχυρὸς, κατὰ τούτων αὐτῶν ἐλεύσεται τῶν μετῶν οἴνου· ὡς χαλάσει παραβάλλεσθαι, κατὰ τῶν οὐκ ἔχουσης σκέπην καταρασσοῦση. Ἐν θυμῷ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δηλούμενων λαίφησι.

ἰσχυρὸς καταπατηθήσεται ὁ στέφανος ἰσχυροὶ τοῦ Ἐφραΐμ. Πάλαι μὲν γὰρ ἰσχυρὸς ὕβρεως εἰς τὸ ὑβρίζειν παραταταγμένον στέφανος ὑπερηφανίας ἐλέγοντο· τέλος δὲ ψεύεται τοιοῦτον, ὡς καταπατηθῆναι αὐτὸν καταπατηθήσαν ὑπὸ τῶν καταβουλώσων πολεμίων· οἱ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν πατήματα πεποιθήσασιν.

ἡ δὲ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς ὄρου τοῦ ὄρους τοῦ ὑψηλοῦ· ὡς πρόδρομος αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸ καταπιεῖν. Ὅτι τοιοῦτος δὲ τις ἦν ἄνθος μὲν γεγονώς, ἀλλὰ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης. Καὶ πάλαι μὲν τυγχάνων τοῦ ὑψηλοῦ, περὶ οὗ προῶν ὁ προφήτης ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος ἀγάγετε τοιοῦτος τις, ὡς ὁμοιωθῆναι καρπῶ ἀτελεσφορήτω, ὡραίῳ μὲν θέρει, ἀχρήστῳ δὲ ἄλλως διὰ τὸ ἀτελεσφορῆν ἐπιτηδεῖον καρποῦ. Διὸ πρόδρομον ἔσται τῶν καλῶν βήσκανος, ὡς πεύσας· ὡς θελήσας· αὐτὸν καταπιεῖν ἰσχυρὸς ἐπιλαθέσθαι· οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ ὕσας.

ἡ δὲ ἐκείνη ἔσται Κύριος Σαβαώθ ὁ στέφανος, ὁ πλακεῖς τῆς δόξης, τῷ καταπατῶ λαοῦ. Καταλειφθήσονται δὲ ἐπὶ πνεύματι· ἐπὶ κρίσει, καὶ ἰσχύϊ κωλύοντων ἀνδρῶν δὲ οἱ τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τοῦ ἀπωλείας· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος καὶ μαθηταί· αὐτὸν γὰρ ἔσεσθαι τὸν Κύριον ἐλπίδος ἐπαγγέλλεται.

i. 15.

A dictum est, « Inerassatum est enim cor populi hujus ». Erant itaque ceu quoddam montis pinguis cacumen, principes populi impinguati, caput videlicet eorum, quibus flos gloriæ decidens conjunctus est; ideo miseros illos prædicat. Pro illo autem, « super verticem montis pinguis, » Aquila, « vallis sordium; » Symmachus, « vallis pinguedinum; » Theodotio, « vallis pinguium, » interpretati sunt; Hebraica autem lectio, « Gethsemani, » circumfert. Quam vocem audivi quempiam e dilectis nostris, de loco, qui in Evangelio « Gethsemani » dicitur, explicantem, ubi proditor cum illa contumeliæ corona Servatorem adiens, proditorem fecit.

B Vers. 2. « Ecce forte et durum, furor Domini sicut grando delapsa non habens umbraculum, quæ violenter decidit; sicut aquæ vis magna trahens regionem: in terra faciet quietem manibus. » Ita, inquit, furor Domini eos qui ebrii sunt absque vino, invasurus est, ut grandini comparetur in capita virorum tegumento carentia delapsæ: eodem modo furorem Dei memoratis hominibus inferendum prædicat.

Vers. 3. « Et pedibus conculcabitur corona contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Olim siquidem corona contumeliæ erant, ad inferendam contumeliam instructi; quapropter corona item superbiæ vocabantur; talis autem finis occupaturus eos est, ut conculcentur: et saue conculcati sunt ab inimicis, qui ipsos in servitutem redegerunt: qui etiam civitatem eorum calcaneis suis obterendam curarunt.

Vers. 4. « Et erit flos qui decidit de spe gloriæ, in vertice montis excelsi; sicut præmatura ficus; qui viderit eam, priusquam sumat manu, cupiet eam devorare. » Talis erat Judas, qui flos sane fuerat; verum de spe simul et de gloria decidit. Et olim quidem supra montem excelsum erat, de quo in sequentibus propheta dicit, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. » Verum ille talis evasit, ut præmaturæ ficui compararetur, imperfecto scilicet fructui; specioso quidem ac forma pulchro, sed alias inutili, quia ob imperfectionem nondum esui aptus fructus erat. Quamobrem præmaturum eum conspicatus bonorum invidus ille, festinanter præripuit, ita ut vel antequam illum manu caperet, devorare vellet: et sic vere devoravit, quia prævaluit ipsi.

Vers 5, 6. « In die illa erit Dominus Sabaoth corona spei, quæ complicata est gloriæ residuo populi. Relinquentur autem in spiritu iudicii in iudicium et fortitudinem vetantium interficere. » Videlicet iis qui a totius populi exitio remanserint: hi autem erant apostoli et discipuli Salvatoris: ipsum quippe Dominum coronam spei futurum esse pollicetur.

ἢ σωτηρίῳ Εὐαγγελίῳ μαθητευομένους. **A** omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis : quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimiemini. Quocirca spem supra spem ingerite, non post multum elapsam afflictionis tempus : modicum enim spatii intercedet : quare ait, « Adhuc modicum ; » nam « tribulatio patientiam operatur ; patientia vero, probationem ; probatio spem ; spes autem non confundit »²⁸. » Siquidem ii qui vos ærumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessunt, aliena utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, **B** spectui habeatis oportet.

αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ ἐπ' ἐλπίδι· ἔτι μικρόν· ἔτι μικρόν· ἵνα εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύσωσι, καὶ συναὐτῶν ἀλώσονται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοῦς ἀπίστους, οἳ οὐ θελήσουσιν ἀκούειν. καὶ φησι, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις· οἳ γὰρ μὴ βουληθέντες διὰ Χριστὸν εἶναι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδοῦσαι· καὶ εὐρύχωρον ἀπαλοῦντες, πεισύνονται καὶ συντριβήσονται, καὶ κινδυνεύσουσι. Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέχεται αὐτοῖς εἰς τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παρατοῖς δὲ πτώσεως καὶ συντριβῆς γενομέ-

C ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν ἡσυχία διασπύροντων τὸν Χριστοῦ λόγον· ἵνα βῆ περὶ ἐτέρων τὰ προκείμενα λέγεσθαι, ἀναγκαίως προσέθηκεν τὸ, οἳ ἐξουσιάζουσι τούτου. Καὶ ἐπειδήπερ καὶ ἐκτὸς τῆς ἡσυχίας ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν προσετώτες τοῦ λαοῦ, ἐπισημαίνονται τοῖς ἀρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας αὐτοῖς.

ἵτε· Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερέθη, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς· ἐθήκαμεν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπάσαμεν· Ἐπειδὴ τοῖσιν ταῦτα διανοήθησαν καὶ ἤλθον οἳ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, διέπρωτον, ὡς δεῖ αὐτοῖς θλίψιν ἐπὶ θλίψιν εἶναι τὴν ἐπ' αὐτῇ ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι· ἐλπίδι σπείσασθαι πρὸς τὸν θάνατον καὶ καταφυγῆν, τοῦτο πράξαντες, προσέθεσαν· θλίψεως κειραθήσεσθαι, ὅστε λυπηρῶς περιπέσεισθαι· εἰ δὲ συμβαίῃ μάλιστα καλύψουσαν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως· πρὸς αὐτοῖς ἔξειν ὑπελαβὸν διὰ τὸ φιλίους

Vers. 15. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem : adhuc parum, adhuc parum ; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » Illis indicantur increduli ex circumcissione, qui audire nolent. Quamobrem ait, « Erit ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeundam detrectant, et in angusta arctaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadent et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædictum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contritionis auctores sibi ipsis fuerint.

Vers. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accurate ac necessario adjecit, *principes hujus populi*. Quoniam vero extra Hierosolyman per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti ; apposite significat ad quos principes et magistratus populi hæc respicerent.

Vers. 15. « Quia dixistis : Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos : posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitarunt, hæc inter se colloqui sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducentes, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere ; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno ineundam arbitrio suo deducti, ac talo sibi perflugium constituentes, expectarunt, se nunquam in tristem injucundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse : quod si contingeret alioquando, adversariam quædam virtutem irrum

pere, non in se venturam esse sperabant, quod ipsi adversariæ potestati et morti amicitia juncti essent : ideo « audite, » inquit, « verbum Domini. »

Vers. 16. « Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego inmittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem in fundamenta ejus : et qui crediderit in eo, non confundetur. » Vos quidem primum vobis prædicatam gratiam non suscepistis : ego vero lapidem meum pretiosum et honorabilem in angulis constituens, excelsum eum, illustrem, omnibusque aliis manifestum faciam, ut quisquis in ipsum crediderit, ne spe labatur. Hunc porro lapidem in fundamentis Sion se positurum pollicetur, quod etiam effecit, cum hoc dictum complevit, « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam ²⁶. » Nam montem Sion pro evangelica prædicatione, et pro Ecclesia supra eam fundata plerumque accepimus. Hunc porro lapidem pretiosum, electum et honorabilem in fundamenta Ecclesiæ se positurum promittit ; indeque est quod angularis et summus angularis vocetur. Humanum autem Salvatoris nostri corpus sic vocari potuit, quoniam, secundum Danielelem, « lapis excisus sine manibus, » visus fuit ; ita ut lapis quidem pro humano corpore, idcirco pro Salvatoris deitate, intelligatur.

Vers. 17. « Et ponam judicium in spem : misericordia autem mea in pondera ; et qui fiditis frustra mendacio, quia non pertransibit vos tempestas. » Secundum reliquos autem interpretes « qui credit, non festinabit. » Nam qui credit, perseveranteraget, rem verbo promissam expectans. Hic vero lapis fuerit, ipsaque petra de qua Salvator dicebat, « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Hic lapis, vel cum judicabit, magnam iis, de quibus judicium instituitur, spem afferet, quia ipsi, justissimo pondere et mensura, misericordia adjungitur ; quamobrem dicitur :

Vers. 18. « Misericordia autem mea in pondera. Et non auferet vobis testamentum mortis : et spes vestra in infernum, non permanebit : procella veniens si transierit, eritis illi in conculcationem. » Ne vos ipsi decipiatis, inquit, dicentes : Quoniam mortis amici sumus, non irruet in nos tempestas, nec quidpiam doloris experiemur. Verum, heus vos, jam audite et ediscite, qui mendacio fiditis, dicitisque, « Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur ; » procella irrumpens nequaquam vos præteribit ; sed vestrum cum morte pactum auferet, ac spes vestra, quam in inferno repositam habebatis, non manebit. Siquidem imbecillæ rei vos concredidistis, cum in morte et inferno spem vestram apposuistis.

Vers. 19, 20. « Cum transierit, tollet vos : mane, mane, transibit in die, et in nocte erit spes mala. Discite ut audiat. In angustiis positi non possumus pugnare : ipsi autem infirmi sumus, ut vos congregemini. » Nam si voluissetis, in portione

²⁶ Matth. xvi, 18.

είναι τῇ ἀντικειμένη δυνάμει καὶ αὐτῶν τῶν φερῶν, « ἀκούσατε λόγον Κυρίου. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Ἰησοῦς ἐπὶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν γωνιαῖον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν καὶ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ κατασχυνοῖ. Ἐπεὶ οὐ παρεδέξασθε τὴν πρώτην ὁμῶν καταπαλάχριν· ἐγὼ δὲ τὸν ἑμαυτοῦ λίθον τὸν πολυτελῆ τιμον ἐν ἀκρογωνιαίῳ ἀναθεῖς, ὅσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐκδοτὸν ποιήσω, ὅπως αὐτὸν πιστεύων μὴ ἐκπέσῃ τῆς ἐλπίδος. Ἐπὶ τὸν λίθον ἐπαγγέλλεται ἰσχυρῶς εἰς τὰ θεμέλια δὴ καὶ ἔργῳ πεποιθῆκεν, εἰπὼν καὶ ἑποικίῃ : « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν Σιών γὰρ ὄρος τὸ εὐαγγελικὸν κτίσμα· ἐπὶ τούτῳ τεθεμελιωμένην Ἐκκλησίαν κτίσομαι. Πολυτελῆ δὲ ὄντα τὸν λίθον πολυτελῆ καὶ τιμον θήσεται εἰς τὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας ἐπαγγέλλεται· ἐντεῦθεν γωνιαῖος κωνιαῖος κέκληται. Εἴη δ' ἂν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὄρος ἡμῶν οὕτως ὠνομασμένον οὕτως ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, ὁ λίθος τμηθεὶς ἀπὸ χειρὸς τοῦ λίθου μὲν τοῦ ἀνθρωπίνου νοσοῦμένου σώματος δὲ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα θεότητος.

« Καὶ θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα ἡμῶν καὶ ἐπιθήσω μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ παπῆδες μὴ πιστεύοντες οὐ μὴ παρέλθῃ ὅμως καταπαλάχριν καὶ ἀλοιοποιούς ἐρμηνευτάς, ὁ πιστεύων ἐπὶ τὴν κροθυμήσει γὰρ ὁ πιστεύων, παραμένει ἐπὶ τὴν ἐπαγγελίαν. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ λίθος ἐπὶ τὴν πέτραν, περὶ ἧς ὁ Σωτῆρ λέγει : Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ λίθος καὶ κρίνων ἀγαθὰς παρέξει τοῖς κροθυποῦσιν ἐλπίδας, ἐπειδὴ συνήπεται αὐτῷ ἀληθινή δικαιοσύνη σταθμοῦ καὶ μέτρου· ὁ δὲ λίθος

« Ἡ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς· ἡμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡμῶν ἡ πρὸς τὸν θάνατον οὐ μὴ ἐμμελῆ. Καταπαλάχριν ἂν ἐπέλθῃ, ἐσεσθε αὐτῇ εἰς καταπαλάχριν· ἡμῶν ἑαυτοῦς, φησὶν, ἀπατάτε φάσκοντες· Ἐπιθήσω ἐπὶ τὴν πέτραν ἐπιλιώθημεν, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμῶν ὁ θάνατος οὐδὲ πειραθῶμεθα τινος λυπηροῦ. Ἀκούσατε ἐντεῦθεν ἤδη καὶ μανθάνετε, ὅ οὕτως οἱ παπῆδες τῷ ψεύδει καὶ εἰρηκότῃ, « Ἐθήκαμεν ἐπὶ τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκαπισθῶμεθα· κατὰ γὰρ ἐπιλιώθημεν οὐ παρελεύσεται ἡμῶν ἀφελὲ ὅμως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συνθήκην· ἐλπίς ὅμως ἡ πρὸς τὸν θάνατον οὐ μὴ ἐμμελῆς· γὰρ πράγματι ἑαυτοῦς ἐπιστεύσατε, ὁμοιωσάμενοι τὰς ὑμετέρας ἐλπίδας ἀναρτήσαντες.

« Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὁμοιωσάμενοι ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται ἐλπίς ἡμῶν· μάθετε ἀκούειν. Στενοχωρούμενοι, οὐ δύνασθε ἰσχυροῦσθαι· αὐτοὶ δὲ ἀσθενοῦμεν τοῦ ὅμως σκαπισθῶμεν. Εἰ γὰρ ἐθέλητε, καὶ ἐν τῇ μερίδι τοῦ θανάτου

λενθήσατε ὅπερ εὐσεβείας ἀγωνιζόμενοι τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ἔθῳ ἐλαυετε, γινώσκατε, ὅτι ἦδη ὑμῖν ἐπεύριος, ἐπάγων καθ' ὑμῶν ὀργὴν διὰ ἐντα.

ισεθῶν ἀναστήσεται Κύριος, καὶ γὰρ Γαβαὼν· μετὰ θυμοῦ ποιήσει κρίσις ἔργων. » Πικρίας ἔργα τοῖς τιθέτου πικρᾶς διὰ τὴν ὑποκειμένην ἰαν. Πικρία δὲ καὶ ὀργὴ καὶ θυμὸς, ἕμμενα ἐπὶ Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς ἐολάσεις τὰς ἐκ τοῦ θείου δικαστηρίου; εἰώθε σημαίνειν. « Ὁ δὲ θυμὸς ἀθήσεται, καὶ ἡ σαπρία αὐτοῦ ἀλ-

εὐφρανθεῖτε, μὴδὲ ἰσχυσάτωσαν ἰσχυροτάτωσαν καὶ συντεταλεσμένα καὶ συντεταγμένα παρὰ Κυρίου Sabaoth, ἃ ποιήσει ἐπὶ ἡδὲ ἰσχυσάτωσαν οἱ πόδες ὑμῶν, οἷς διαθήκη μετὰ τοῦ θανάτου ποιητοῦ ἔθου συνθήκας· ἀλλ' εἰ τις ὑμῖν ἰς, διαρρήξαιτε τοὺς πόδας τὸν θάσχωρεῖτε δὲ καὶ τῆς νομιζομένης τῆς τε προσκαίρου παύσασθε ἡδοποιον ἔσται τὸ τέλος μαμαθήκατε. ἡτε λέγειν ἐμὲ τὸν προφήτην· ἃ ἀκοῆ εἰρηκότος τοῦ Κυρίου Σαματαδέδωκα· ἡβουλήθη γὰρ ὑμῶν αὐτῷ κεκρυμμένα καὶ ὠρισμένα τράγματα.

καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προστοὺς λόγους μου. » Διὰ μὲν τοῦ τῆ ερομένη τὰ ὅσα παρέχειν τὸ ἐνωτιδὲ τοῦ ἀκούειν καὶ πειθαρχεῖν τοῖς εἰν· διὰ δὲ τοῦ νοεῖν τοῖς σημειομεροσσην καὶ τὴν θεωρίαν σημαίνων. ἡμέραν ἀροτριάσει ἀροτριῶν; ἰάσει, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; τὸ πρόσωπον αὐτῆς, τότε σπείρει κύμινον; καὶ πάλιν σπείρει πυρρὸν, γχρον καὶ ζέαν ἐν τοῖς ὄροις σου; ἰματι Θεοῦ σου, καὶ εὐφρανθήσῃ. ἰρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, ἰς περιάξει ἐπὶ τὸ κύμινον· ἀλλὰ τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ » Εἰθ' ὑποδείγματι κέχρηται φυκατὰ τὴν χώραν γεωργίας ἕτερός ἀρούνη τὴν χώραν, καὶ ἕτερος τοῦ ἰ, τῆ ὑποκειμένη γῆ κατάλληλα· ὁ τῶν ψυχῶν γεωργὸς τοῦ Θεοῦ ὄν ἐπιτήδειον καιρὸν τὰς τῶν ἀνῆσθαι βούλεται, διὰ τῆς λογικῆς ὕψους καὶ ἀνατεμνούσης τοὺς ἐν ἰς λογισμοὺς τῷ τοῦ λόγου ἀρότρῳ. ὡν· « Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, ἐπ' ἀκάνθαις. » Ἐπειδὴν δὲ ὁμαπρόσωπον τῆς ψυχῆς, πάσης κακίας ἰς πάλαι ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν δίκην ἰ καταλλῆλως τῆ τῶν ὑποδεχομέ-

A Dei congregati fuissetis, nec in pugna pro pietate sustinenda infirmi essetis; quia vero lubenter morti et inferno vos dedidistis, scitote jam ipsum Dominum vos invasurum esse, ut ob inemorata omnia iram et ultionem inferat vobis.

VERS. 21. « Sicut mons impiorum consurget Dominus, et erit in valle Gabao: cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. » Amaritudinis opera illi infliget, qui ob insitam animæ malitiam, quasi acerbo remedio opus habent. Cæterum amaritudo, ira et furor, et similia de Deo prolata, nihil aliud significare solent, quam a divino tribunali immitenda impiis supplicia. « Furor autem ejus alieno modo utetur, et caries ejus aliena: »

B VERS. 22. « Et vos nolite lætari, neque confortentur vincula vestra: quia consummatas et abbreviatas res audivi a Domino Sabaoth: quas faciet super universam terram. » Neque confortentur pedes vestri, quibus, inito cum morte fœdere, et patione cum inferno facta, vos colligastis: sed si qua vobis spes salutis supersit, rumpite mortis vincula: ab ea, quam lætitiâ opinamini, abscedite, temporanæ voluptatis finem facite: horum namque qui futurus finis sit edidicistis. Cæterum ne putetis me prophetam isthæc dicere: nam quæ animæ auribus loquentem Dominum Sabaoth audivi, hæc vobis renuntiavi: ipse quippe occulta et statuta ab se decreta a vobis non ignorari expetiit.

C VERS. 23. « Auribus percipite et audite vocem meam: attendite et audite verba mea. » Per illud, « auribus percipere, » voci per aera latæ aures præbere, significat; per illud autem, « audire, » dicta auscultare illisque obsequi: attentionem autem et speculationem vocat declaratarum rerum intelligentiam.

VERS. 24-27. « Numquid tota die arabit, qui arat? aut semen præparabit, antequam operetur terram? Nonne cum æquaverit superficiem ejus, tunc seminabit parvum papaver, aut cyminum? et rursus seminabit triticum, et hordeum, et milium, et speltam in sinibus tuis? Et erudieris judicio Dei tui, et lætaberis. Non enim cum duritia purgatur papaver, neque rota plaustrum volvetur super cyminum; sed virga excutitur papaver: cyminum autem cum pane comedetur. » Naturali deinde exemplo utitur: quemadmodum enim in agricultura, aliud tempus arandi agrum est, aliud vero semina subactæ terræ congruentia jaciendi; eadem prorsus ratione animarum agricola, Dei Verbum, animas hominum arari, ac per rationabilem doctrinam latentibus imo pectore cogitationes verbi aratro sulcari expellit. Quamobrem ita præcipit: « Novate nobis novalia, et ne seminate supra spinas. » Postquam autem illa animæ veluti superficies complanata est, sublata omni, olim in ea spinarum instar pullulante, nequitia; tunc ratione habita discriminis eorum qui semenu excipiunt, semina jactit; in alios

Vers. 15, 16. « Adde eis mala, Domine, adde mala gloriosis terræ. Domine, in tribulatione recordati sumus tui : in tribulatione parva disciplina tua nobis. » Quoniam universalis iudicii locum contemplatur propheta, ceu iudicio præsens, ac tribunali Dei astans; pro conditione rerum quas videt, modo confitetur, modo precatur, modo gratias agit, mox dignis a Deo pro merito dandas retributiones enarrat. Hæc porro omnia nobis per Scripturam suam offert, ut instituamur, edocti omnia quæ ipse ex divini Spiritus illustratione noverat. Et nunc, inquit, Domine, cum tempus adesset, in angusta et arcta via incidentes, pro pietate concertabamus: verum in afflictione illa, nequaquam eramus tui immemores: sed recordatione tui corroborati patienter ferebamus, ita ut diceremus, « Tribulationem patientes, sed non angustiati; persecutionem ferentes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii¹⁰. » Hac ergo calamitate erudimur, scientes quia quem diligit Deus, castigat.

Vers. 17, 18. « Et sicut parturiens appropinquat ad partum, et in dolore suo clamat: sic facti sumus Dilecto tuo. Propter timorem tuum, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecimus in terra. Non cademus, sed cadent omnes habitatores terræ. » Quare omnem laborem sustinentes, similes eramus mulieri parturienti, et clamorem emittenti, quia id, quod in ventre movetur, in lucem enixura est: ita et nos respectu Dilecti tui fulmus: nam unigenitum Verbum tuum intus in anima habentes, necnon insitum abs te nobis divinum timorem, ac perseveranter ferentes, non spe lapsi sumus; sed peperimus spiritum salutis. Nam siuis ille Dilecti tui et timoris ejus partus, spiritus nostri salus erat; quem spiritum ut edidimus, omnibus orbem incolentibus hominibus notum fecimus; ut et ipsi hinc edocti, ex æmulatione parturiendi a timore tuo, et pariendi eumdem spiritum, utilitatem percipiant. Etenim qui hunc salutis spiritum non conceperint, neque pepererint, cum alioquin steriles et infructuosi sint, a spe in te reposita excident: qui autem ex portione tua sunt, quique propter te ærumnarum genus omne tolerant, etiamsi usque ad mortem contra peccatum concertaverint, a vita, quæ apud te est, nequaquam labentur.

Vers. 19. « Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra: ros enim, qui a te est, medela ipsis est: terra autem impiorum cadet. » Resurgent quippe mortui; sive secundum Aquilam, « Vivent qui mortui fuerant tui; » sive secundum Symmachum et Theodotionem, « Vivent mortui tui. » Mortui autem ejus quinam fuerint, nisi sancti ejus martyres, qui alii a prædictis mortuis sunt, de quibus dictum

¹⁰ II Cor. iv, 9.

« Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, πρόσθετε καὶ ἐνδόξους τῆς γῆς. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημεν ἐν θλίψει μικρῇ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Ἐπιπέσει ἡ γῆ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς καθόλου κρίσεως τόπον θεωρεῖ ὁ πρῶτος ὡσανεὶ παρὼν τῇ κρίσει, καὶ τῷ βήματι τοῦ θεοῦ παρεστὼς, ἐφ' οἷς ὁρᾷ, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται καὶ δὲ ἰκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖται, ποτὲ δὲ τὰς ἐπιπέσεις μὲνας ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀμοιβὰς τοῖς ἀξίοις δέχεται. Πάντα δὲ ταῦτα διὰ τῆς αὐτοῦ Γραφῆς καὶ τῶν ἀποστόλων διδάσκονται, ὡς ἂν παιδευοίμεθα διδασκόμεθα πάντα καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐκλάμψεως ἐγνώ. Καὶ νῦν οὖν, φησὶν, ὅτι κατὰ τὴν ἐπιπέσειν, τὴν στενήν καὶ τὴν τεθλιμμένην ἕκαστος ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἡγωνιζόμεθα· πλὴν καὶ ἐν τῇ τῇ θλίψει οὐκ ἡμῖν σου ἀμνημονες· οὐκ ἀμνησθησόμεθα τῆς σῆς μνήμης δυναμούμενοι καρτερῶς ὡσανεὶ μὲν ὥστε λέγειν « Θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπνίζομεθα· ταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Διὰ τὴν γοῦν τῆς θλίψεως παιδευόμεθα, εἰδότες, ὅτι ὁ θεὸς Κύριος, παιδεύει.

« Καὶ ὡς ἡ ὠδίνουσα ἐγγίξει τοῦ τεκεῖν, καὶ τῇ ὠδίνῃ αὐτῆς ἐκέκραγεν· οὕτως ἐγενήθημεν ἡμεῖς Ἄγαπητῷ σου. Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐγενήθημεν ἐλάδομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν σπυρίον σου, ὃ ἐποίησαμεν ἐπὶ τῆς γῆς· οὐκ ἐπέπεσε ἡμεῖς, ἀλλὰ πεσοῦνται πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς. » Διὰ πάντα πόνον ὑπομένοντες, ὡσανεὶ ἡ ὠδίνουσα γυναίκα, καὶ βοᾷς ἀφ' ἑαυτῆς ἐπὶ τῷ μέλλειν τὸ κατὰ γαστρὸς κινουμένον ἐκ τῆς ἀγάπης· οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐγενήθημεν ἐκ τῆς ἀγάπης τοῦ σου γὰρ μονογενῆ σου Λόγον ἐνδὸν ἡμῶν ἐν τῇ ἑαυτῶν ψυχῇ, καὶ τὸν ἐκ σοῦ κατασταθέντα ἡμῶν ἐνθεον φόβον, καὶ δὴ καρτερήσαντες, οὐκ ἐπέπεσε τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. Τὸ γὰρ τῆς κηρύξεως τοῦ Ἄγαπητοῦ σου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἦν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος. Ὅσοι ἀπογεννήσαντες φανερόν κατεστήσαμεν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικοῦσιν ἀνθρώποις, ὡς ἂν καὶ ἐκμαθόντες ὠφελήθειεν διὰ τοῦ ζηλωσάσαι κηρῶν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ ἀποτεκεῖν τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτο λαβόντες μὴδὲ τεκνοῦντες πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἀλλως δὲ ἀγονοὶ καὶ ἀκαταγενόμενοι, καὶ ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ ἐλπίδος· ἐπεὶ γὰρ τῆς σῆς μερίδος ὄντες, οἱ διὰ τὸ πᾶσαν ἡμετέραν ὑπομείναντες, εἰ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνισάμενοι πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, οὐδαμῶς τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς ἀποπεσοῦνται.

« Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμὰ αὐτοῖς ἐστίν· ἡ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται. » Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ζήσονται οἱ νεκροὶ σου, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίαν, « Ζήσονται οἱ νεκροὶ σου. » Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ οἷοι ἂν εἴεν, ἢ οἱ ἄγιοι αὐτοῦ μάρτυρες, ἕτεροι δὲ κατὰ τοὺς λεχθέντας νεκροὺς, περὶ ὧν εἴρηται· « Ὁ

ροὶ ζωὴν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀνα-
 ρται; » Ἄλλ' ἔκεινοι μὲν ἦσαν νεκροὶ, τὰ πρὸς
 ἡμάρτηκότες, οἱ δὲ νεκροὶ τοῦ Κυρίου οἱ δι-
 πᾶσαν θλίψιν ἕως θάνατον ὑπομένοντες. Ἄντι
 , « ἐγερθήσονται, » οἱ λοιποὶ ἠρμήνευσαν, ὡς
 λέντων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τεθνεώτων. Διὸ ὁ τῶν
 θάνατος κοίμησις ὀνομάζεται. Ἀκολουθῶς δὲ
 μήσει ἡ ἀνάστασις ἐξυπνισμὸς ἂν λεχθείη. Διὸ
 τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἐξυπνισθῆσθαι οἱ
 μνημεῖοι κατὰ τὸ πρῶτον εἰρηναίως· κατὰ δὲ
 εἰρον, « ἀγαλλιάσονται, » ἢ « αἰνέσουσι, » κατὰ
 εὐλάν, ἢ « ἀλαλάξουσι, » κατὰ τὸν Θεοδοσίωνα.
 ἢ ἐπὶ γῆς κατιοῦσα ἡμέρα καὶ πρῶτος ἐκτρέ-
 ἰ αὖθις ποιεῖ τὰ ἐναποκαίμενα αὐτῇ σπέρματα·
 εὐν τρόπον ἢ παρὰ σοῦ δρόσος ἰαμα καὶ ζωὴν
 τηρίαν παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώ-
 κατὰ καιρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ
 οὖς αὐτὸν εἶναι δρόσον λέγων τὸν μονογενῆ τοῦ
 λόγον, ὅς, ἐπιστάξας τὰς ἑαυτοῦ ζωοποιού-
 ρας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ καὶ ἰασιν ἁμαρ-
 ῶν, εἰ ποῦ τι αὐτοῖς κατ' ἀνθρώπων πεπλημμέ-
 παρέξει ὁμοῦ καὶ ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν,
 ἣν αἰώνιον αὐτοῖς δωρήσεται· ἀλλ' οὐχὶ τὰ
 πεδῶν τοιαῦτα.

διζε, ὁ λαὸς μου· εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου·
 ριεργάζου τὰ πορρώτατα τυγχάνοντα τῶν σῶν
 νων. « Ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου· ἀποκρύβηθι
 ἴδσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου. » Μετὰ
 δασκαλίαν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς
 τῶτας ἔμπροσθεν, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ
 νάστασιν συνηγμένους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ
 μενον τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, ἔπειτα ἐξ
 μέρους τὴν ἐπιούσαν τοῖς ἀσεβέσιν ὄργην κα-
 ταν, τῆ τάγματι τῶν ἁγίων προσφωνεῖ ἀποχω-
 ρὸς βραχὺ τοῦ μακρᾶν κρύπτεσθαι, ὡς μὴδὲ
 ἕς τῆς τῶν ἀσεβῶν γίνεσθαι ἀπωλείας. Τα-
 δὲ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ αἱ πολλαὶ παρὰ τῷ Πατρὶ
 νουσι μοναὶ, ἐκάστην τάγματι τῶν ἁγίων κατὰ
 ν Θεοῦ κρίσιν ἀφωρισμέναι. Εἰς ταῦτ' οὖν τὰ
 ρεσκευασμένα ταμιεῖά σου, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαός,
 ε, καὶ ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου.

δοῦ γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὄρ-
 πὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. » Παρελθού-
 ἐ αὐτῆς, ἀναπετάσας λοιπὸν τὰς τῶν σαυτοῦ
 ἰων πύλας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας καὶ παρρη-
 ρῶθι τὸν νέον ἐποπτεύων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγ-
 νην σοὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀνακαλύψει
 τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνη-
 σους· » ὡς μὴδένα λαθεῖν τῶν πάλα ἐν αὐτῇ
 υχὰς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρ-
 ῶν· ἐπὶ τούτῳ γὰρ τὴν ὄργην ἐπάξειν εἰρηται
 ; ὄργῆς ἐνταῦθα ὀνομαζομένης τῶν ταῖς κολά-
 ιακονουμένων ἀγγέλων. (30) Ἄγιοι δὲ διὰ τούτων
 ἰων ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἀναίρεσιν καὶ τὰ τῶν μαρ-
 ῶν αἵματα, περὶ ὧν καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ψῆ-
 ὶον ἔλεγε· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδι-

) Hæc Hieronymus.

A fuerat, « Mortui autem vitam non videbunt, neque
 medici suscitabunt? » Sed illi quidem mortui erant,
 qui ad mortem peccaverant. Mortui autem Domini
 sunt illi qui propter eum omnem calamitatem ad
 mortem usque sunt perpassi. Pro illo autem, « ex-
 citabuntur, » reliqui interpretantur, ac si dormiant,
 ac non mortui sint. Quamobrem sanctorum mors,
 somnus appellatur. Consequenter autem ad som-
 num, resurrectio, experrectio esse dicatur. Quam-
 obrem secundum reliquos interpretes, experrectu-
 ros esse qui in monumentis sunt primo dicitur;
 secundo autem « latrabuntur; » sive, « laudabunt, »
 ut Aquila; sive, « jubilabunt, » ut Theodotio ver-
 lit. Ros autem in terram delapsus, sensim placide-
 que injecta ibi semina enutrit et accrescere facit:
 eodemque modo ros abs te prodiens, medelam, vi-
 tam et salutem mortuis afferet tuis, quorum cor-
 pora variis temporibus in terram velut semina ja-
 cta fuerint. Neque porro aberraveris, si dicas ip-
 sum unigenitum Dei Verbum rorem esse, quod gut-
 tulas suas mortuis suis instillare faciens, una re-
 medium peccatis, si quid ab illis humanitas pecca-
 tum, ac resurrectionem, salutem et vitam sempit-
 ternam ipsis conferet. At res impiorum non eodem
 modo se habent.

VERS. 20. « Vade, populus meus: intra in cubi-
 cula tua; » ne curiosius inquiras ea, quæ procul
 cubiculis tuis versantur. « Claude ostium tuum:
 abscondere paululum quantulumcunque, donec
 pertranseat ira Domini. » Post allatam de resurre-
 ctione mortuorum doctrinam, sanctos Dei, qui
 antea circumsteterant, eodem in loco coactos post
 resurrectionem videns propheticus spiritus, deinde
 vero alia ex parte imminentem impiis iram conspi-
 catus, sanctorum cœtum ad modicum tempus se-
 cedere ac procul sese occultare monet, ne sint im-
 piorum perniciæ spectatores. Cubicula vero populi
 Dei, intelligas esse multas apud Patrem mansiones,
 justo Dei iudicio singulis ordinibus destinatas. In
 hæc igitur, popule mi, parata tibi cubicula ingre-
 dere, et claude ostium tuum.

VERS. 21. « Ecce enim Dominus de sancto indu-
 cit iram super habitatores terræ. » Postquam au-
 tem illa pertransierit, reseratis demum cubiculi tui
 januis, potestate et fiducia multa instructus prodi,
 novum sæculum conspexiturus, necnon promissum
 tibi regnum Dei. « Et revelabit terra sanguinem
 suum, et non abscondet interfectos; » ita ut nemo
 lateat eorum, qui olim in ea secundum animam ob-
 peccata ad mortem interfecti fuerunt: hac enim de
 causa iram Inducturus suam Deus dicitur. Hic sci-
 licet ira vocantur angeli inferendæ ultioni mini-
 strantes. His porro significat sanctorum Dei nec-
 cem, et martyrum sanguinem, de quibus hæc
 in magno cantico scribit Moyses, « Quia san-
 guinem filiorum suorum ulciscetur et vindicabit,

ultionem retribuet inimicis, et odientibus se re-
tribuet 19.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. « In die illa inducet Deus gladium san-
ctum, magnum et validum super draconem, serpen-
tem fugientem, super draconem serpentem tortuo-
sum, et occidet draconem. Virga itaque Dei, recta
sum sit, et castigationi apta, secundum illud, « Vir-
ga rectitudinis, virga regni tui 20, » iis qui in rebus
neclam admittentibus peccarunt, servatur ad ip-
orum castigationem, emendationem et ad utilita-
tem prolata. Qui autem nihil rectum, æquumque
nihil habet, sed omnino deflexus et tortuosus est,
in pectore ventreque humi reptat, omniumque pe-
libus ad supplantationem et dejectionem insidias
nolitur, post impios omnes, gravi, magno valido
gladio tradetur, quem ipsi soli magnus ille Ju-
lex reconditum et paratum habuit. Gladium hic vo-
cat ultionis effectum : quem item sanctum dicit,
nam ut minarum terrorem leniat, tum ut ostendat
illos qui supplicio afflicentur, non ad exitium ver-
endos, sed castigationem ipsis sanctitatis causam
uturam esse. At enim Deus dum castigat, non per-
dere, sed eos qui convertuntur emendare et sancti-
ficare peroptat.

Vers. 2-4. « In illa die vinea pulchra : deside-
rium canendi contra illam. Ego civitas munita,
civitas obsessa, frustra potum dabo illi : capietur
enim noctu, die autem cadet murus ejus. Non est
quæ non apprehenderit eam. Quis ponet me custo-
dem culmi in agro ? propter inimicam hanc repul-
sam. Ideo fecit Dominus omnia quæ disposuit. Com-
iusta sum. » Hæc porro est dicti sententia : Num
natum pro malo gentibus reddiderunt, qui pacem
illis prædicabant ? Illi enim insequerantur eos,
inlagis etiam additis ; illi vero pulcherrima ipsis,
pacem scilicet annuntiabant. Num igitur paria
natiabantur gentiles illi, dum pacis præcones inju-
riis afficerent ? Verberabant enim, nec vicissim
supplabant ; occidebant nec occidebantur : pugnan-
tes autem et opprobria inferentes, ipsos divexabant
atque pellebant : illi vero non cessantes, pacem
ipsis et bona nuntiabant. Quare sublit :

Vers. 5-8. « Clamabunt habitatores ejus : Facia-
mus pacem cum eo, faciamus pacem : qui veniunt
illi Jacob germinabunt, et florebit Israel : et im-
plebitur terra fructu ejus. Num sicut ipse percus-
sit, et ipse similiter percutietur ? et sicut ipse
occidit, ita occidetur ? Pugnans et exprobrans emit-
et eos. Nonne tu eras, qui meditaris spiritu duro
interficere eos spiritu furoris ? » Hæc enim medi-
abantur illi ex gentibus infideles, « spiritu duro »
contra apostolos Christi occupati, nihilque aliud
 cogitantes, quam quomodo eodem spiritu interfice-
rent eos. Sed quoniam æternis hujusmodi affecti-
lli, « ex Jacob germinantes, et ex Israel efflore-

19 Deut. xxxii, 43. 20 Psal. xlii, 7.

καίται, καὶ ἐκδικήσει, καὶ ἀνταποδώσει ἐν
ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν
τὴν ἀγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐκ
κοῦτα, τὴν ὄβριον φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα
λὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. Ἡ μὲν ὡς
ράβδος, εὐθείᾳ τις οὖσα καὶ παιδευτή, καὶ
« Ῥάβδος εὐθύτης ἡ Ῥάβδος τῆς βασιλείας »
λάσιμα ἡμαρτηκῶσι τετθῆσθαι εἰς παιδεύσειν
βελτιωσιν καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν προσηγορεύει
ὄρθον μὴδὲ εὐθὺ κεκτρημένον, ὁσὸς δὲ δίκαιον
καὶ σκολιὸς, χαμαὶ τε ἐπὶ τὸ στῆθος, καὶ κατὰ
ἐφεδρεύων τε τοῖς πάντων ποσὶν ἐπὶ τῶν
καταβάλλειν αὐτοὺς, μετὰ πάντας τοὺς ἐν
B σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ τε-
σται, ἣν αὐτῷ μόνῳ ὁ μέγας κριτὴς ἐπι-
Μάχαιραν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐνέργειαν τῆς
ἀλλὰ καὶ ἀγίαν καλεῖ, ὁμοῦ μὲν παραμυθί-
φοδερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύ-
εις ἀπόλειαν καταστρέψουσιν οἱ τιμωροὶ ἐν
σύνης τε αὐτοῖς αἴτιον ἔσται μετανοῶν. Ἐπει-
ἀπολέσει βούλεται ὁ Θεὸς παιδεύειν, ἐπιτιμᾶν
καὶ ἀγιάσαι ἐπιστρέψαντας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπέλων αὐτῆς ὄβριον
ἐξάρχειν κατ' αὐτῆς. Ἐγὼ πόσις ἐστὶν ἐπι-
λιθορκομένη, μάτην ποτιῶ αὐτὴν ὕδωρ
νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τὸ πᾶν αὐτῆς
C ἔστιν ἢ οὐκ ἐπιλάβετο αὐτῆς. Τίς βίβλος
σεῖν καλάμην ἐν ἀγρῷ ; διὰ τὴν ἀπειλήν
ἠθέτηκα αὐτήν. Τοίνυν διὰ τοῦτο ἐπεὶ ἐπέ-
πάντα ὅσα συνέταξες. Κατακέκαυμαι. Ὁ Θεὸς
λόγου τοιοῦτός ἐστι. Μὴ τι κακὸν ἐπὶ τῶν
ἔθνεσιν ἀπεδίδοσαν οἱ κηρύττοντες εὐαγγέλιον.
Οἱ μὲν γὰρ ἐδίωκον αὐτοὺς καὶ πύργους ἐτίθει-
εἰ δὲ τὰ κάλλιστα αὐτοῖς τὴν εἰρήνην ἐπαύθησαν.
Μήτι οὖν τὰ ἴσα ἐπάσχον οἱ ἐξ ἔθνων ἐπὶ τοῖς
τοῖς τῆς εἰρήνης κήρυκας ; Ἐτυπῶν γὰρ αὐτοὺς
ἀντετύποντο, καὶ ἀνήρουν, ἀλλ' οὐκ ἀνέστησαν
καὶ μαχόμενοι δὲ καὶ ὀνειδίζοντες, ἐδίωκον αὐτοὺς
καὶ ἐξέπεστελλον. οἱ δὲ οὐκ ἀνεχώρουν τῆς εἰ-
ρήνης καὶ τοῦ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς εὐαγγελιστῶν
ἐπιλέγει.

« Βοήσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ πύργους
εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην. οἱ ἐργάται
κνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ,
ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτῆς.
ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληθήσεται.
ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται ; Μαχόμενοι
καὶ ὀνειδίζων ἐξαποστελεῖ αὐτούς. Οὐ σὺ τῶν
τῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ, ἀνελεῖν αὐτοὺς πα-
ματι θυμοῦ ; » Ταῦτα γὰρ ἐμελέτων οἱ ἐξ ἔθ-
ἀπιστοὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ ἐπι-
ματι σκληρῷ » κατεχόμενοι, καὶ οὐδὲν ἐπιση-
νοούμενοι, ἢ ὅπως ἀνέλυσιν αὐτοὺς τῷ ἐν εὐα-
πνεύματι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιαῦτα πάσχοντες ἐπιτιμᾶν

ήσαντες, και εκ του Ισραήλ εξανθή-
ρον πάντα γενναίως διὰ τὸν Χριστόν·
ἐπιλέγει·

ο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, και
ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφέλωμαι τὴν
τοῦ, ὅταν θῶσι πάντας τοὺς λίθους τῶν
εκομμένους, ὡς κοιλίαν λεπτήν, και οὐ
δένδρα αὐτῶν, και τὰ εἰδωλα αὐτῶν
ὡσπερ δρυμὸς μακρὰν. Ὁ ταῦτα γὰρ,
γενήσεται τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν
διὰ ταῦτα ἐπ' αὐτὸν ἔξει ἡ εὐλογία,
αὐτοῦ τῆς ἀμαρτίας. Σωθήσεται γὰρ
ἡ γονία, ἐὰν μείνωσι ἐν τῇ πίστει και
ασμῶ μετὰ σωπροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπό-
στολὸν ἐστὶ και τὸν Ἰακώβ τέκνα ἡ βλα-
στὸν τοιοῦτον καρπὸν ἡ ἐξανθήσαντα ἡ
ον ἀρετῆς κοινωνῆσαι αὐτῶν τῆ εὐλο-
δὲ ὁ λόγος πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολι-
καί τῶν κατὰ σάρκα γειτνιούντων αὐτοῖς

οῦμενον ποιμνιον ἀνειμένον ἐστὶ, ὡς
ἀλειμμένον. Καὶ ἐστὶ πολὺν χρόνον
καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται ποιμνία. Ὁ
βουλῆθησαν τὸν καλὸν ποιμένα παραδῶ-
ντα τὴν ἐκτου ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προ-
ἡ χώρα τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐστὶ πολὺν
κτῆμα, ὡς πληροῦσθαι εἰς αὐτοὺς τὴν
εὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ, και μονιὸς ἄγριος
αὐτήν. Ὁ

χρόνον οὐκ ἐστὶ ἐν αὐτῇ πᾶν γλωρὸν
ἡναι. Ὁ — Ἐκεῖ, φησὶν, ἀναπαύσονται
δῆλον δὲ ὅτι οἱ καταθρόσκοντες και λυ-
τῆν. Εἰς τοσαύτην δὲ περιτραπήσεται
μηδὲν γλωρὸν ἐν αὐτῇ ὑπάρξει· διὸ
κὶ οὐκ ἐστὶ ἐν αὐτῷ γλωρὸν. Γυναῖκες
ἡ θέας, δεῦτε· οὐ γὰρ λαὸς ἐστὶν ἔχων
καίνας ἀνακλιεῖται, ὡς ἀνδρῶν μὴ εὐ-
αὐτοῖς ἀξίων σωτηρίας. Διὸ ταῖς γυ-
εὔεται σπεύδειν και ἤκειν εἰς μαρτυ-
τῶν παραδῶξων και θαυμασίων ἔργων,
ἡ φωτίσαιεν τὸν ἐν σκοτῷ καθήμενον
πᾶσιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένην. Διὸ κατὰ
ρηται· ἡ Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζου-
ατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, ἡ Γυναῖκες ἐρχό-
οῦσαι αὐτήν. Ὁ Τίνα δὲ αὐτήν, ἡ τὴν
εἶσαν πόλιν; περὶ τῆς εἴρητος· ἡ Πόλις
ἡ ἡ μόνη καλῆ, και ἀφείται και ἐγκα-
ς ἔρημος. Ὁ Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο πρὸς
ἡστορίαν κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
φ, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, ἡ Ἦσαν
πολλὰ ἀπὸ μακρὰν θεωροῦσαι, αἵτινες
αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι·
ἡν Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ, και Μαρία
ἡ Ἰωσὴ μήτηρ, και ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν
κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· ἡ Κατακολουθή-
ἡξί; τινες ἦσαν, συνελθουθεῖαι ἐκ τῆς
φ, Ὁ και τὰ ἐξῆς· ἡ Διὰ τοῦτο οὐ μὴ

A scentes, Ὁ omnia fortiter [ε ferebant] propter Chri-
stum; ideo subjungit :

VERS. 9. ἡ Propterea auferetur iniquitas Jacob,
et hæc erit benedictio ejus, cum abstulero pec-
tum ejus, quando posuerint omnes lapides altarium
contritos, quasi cinerem minutum; et non mane-
bunt arbores eorum, et idola eorum excisa, quasi
silva procul. Ὁ Hæc, inquit, in causa erunt remis-
sionis peccatorum Jacob: et eadem de causa,
del-το peccato ejus, benedictio super illum veniet.
Nam ob filiorum procreationem servabitur, si tamen
filii manserint in fide, dilectione et sanctificatione
cum temperantia, secundum Apostolum: ac conse-
quens est Jacobum filios ἡ germinantem, Ὁ et in
copiosum fructum ἡ efflorescentem, Ὁ ob filiorum
virtutem in partem benedictionis venire. Indicatur
autem multos per apostolicam gratiam, et per eos
qui ipsis carne propinqui sunt, salutem consecu-
turos esse.

VERS. 10. ἡ Habitatum ovile remissum erit,
sicut ovile derelictum. Et erit multo tempore in
pascua, et ibi requiescent greges. Ὁ Quia bonum
illum pastorem accipere noluerunt, qui animam
suam posuit pro ovibus suis; ideo ager animæ
eorum longo tempore in pabulum erit; ita ut in
ipsis impleatur hoc dictum, ἡ exterminavit eam
aper de silva, et singularis ferus depastus est
eam 11. Ὁ

VERS. 11. ἡ Et post tempus non erit in ea omne
viride, eo quod exsiccata sit. Ὁ — Illic, ait, requie-
scent greges, Ὁ si videlicet qui ipsam depascunt et
exterminant. In tantam porro vastitatem deveniet,
ut floridum nihil in illa supersit: quare dicitur
ἡ Et non erit in illa viride. Mulieres venientes a
spectaculo, adeste: non enim est populus qui habeat
intelligentiam. Ὁ Mulieres evocat, ac si inter eos
viri non reperiantur salute digni. Quamobrem mu-
licres maturare jubet, et accedere ad testimonium
de mirabilibus illis et prodigiis operibus feren-
dum; ut accedat illæ populum in tenebris
sistentem, et eorum urbem derelictam illustrent.
Quare secundum Aquilam dicitur, mulieres venientes
illuminant eam; secundum Symmachum vero, mu-
licres venientes et indicantes eam. Eam vero, quam,
nisi supra memoratam civitatem de qua dictum
est, ἡ Civitas enim munita sola pulchra, et dimitti-
tur et deseritur tanquam solitudo? Ὁ Hæc autem
secundum litteram et historiam impleta sunt in
Servatoris nostri resurrectione, quæ tempore,
secundum Matthæum, ἡ Erant ibi mulieres multæ
a longe respicientes, quæ secutæ fuerant eum a
Galilæa, ministrantes ei: inter quas erat Maria
Magdalene, et Maria Jacobi, et Jose mater, et mater
filiorum Zebedæi 12; Ὁ secundum Lucam vero,
subsecutæ autem mulieres quædam, quæ cum eo
venerant de Galilæa 13, Ὁ etc. ἡ Propterea non

ix, 11. 12 Matth. xxvii, 55. 13 Luc. xliii, 55.

niserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non niserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editum contra Christum acinus, illatum.

VERS. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a ossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Quis ubi dicitur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positis, inferendum.

VERS. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expectandum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregate : reliquis vero gentibus tuba magna canet, ac cum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederunt : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatras, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent; ita ut ii qui quondam dolorum cultu et errore perditii erant, resipiscens et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

εὐαγγέλιον, μεταβληθέντας καὶ σκεύσαντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Pharisæorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum consensum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparatione honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certe proditorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum proleudum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis et absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori participes, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dictus est. His porro significantur ii qui aggravata anima sunt, de quibus

(31) Ait item Hieronymus Judam Iscariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

οὐκ ἐπιτήρησεν ὁ ποιήσας αὐτούς, οὐδὲ ὁ κτίσας αὐτούς οὐ μὴ ἐλθῆσθαι. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων πραγμάτων ἐπελθόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ λαϊστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τήρησιν.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμπράξουσιν ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινωκόρου ἡμεῖς δὲ συναγάγετε κατὰ ἕνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Πόλις δὲ αὕτη ἐστὶν ἀμφὶ τοῦ ὄρους τοῦ μετὰ Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένη, ἐπὶ τὸν τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ἔσω τοῦ χειμῶνος Αἰγύπτου, » εἴρηται· αἰνετομένου, ὡς ἐπὶ τὸν τὸν γεννησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἠὲ λαϊστίνων ἔθνεσι. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἔσονται ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἰουδαίων ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ προσκυνήσουσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ. »

Ἐπὶ τὸ κἂν ἕνα, ἢ καὶ δεύτερον, καὶ τινες τῶν ἑσπεύοντων ἐξ αὐτῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἢ καὶ κατὰ ἕνα ἔθνος σώζεσθαι. Τούτους μὲν οὖν κατὰ ἕνα συναγάγετε· τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἐξέλευσιν αὐτῶν θρώποισι. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἰουδαίων εἰδωλολάτρας πάντας, διὰ δὲ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἰουδαίων πολεμίου τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς πολεμίου τοῦ Ἰσραὴλ δαίων χώρας γενομένους, οἷς τὸ ἄλλο τῆς ἐπισημῆς γαλικῆς σάλπιγγος τῆς ὡς ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐκείνου ἐξήκουσας, μεταβαλόντες οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ οἱ πάλοι ἐχθροὶ, καὶ οἱ πολλοὶ τῶν Ἰσραὴλ θεοσεβείας, ἤξουσιν πρὸς τὸν Θεὸν κατακλιθῆναι, καὶ τοὺς πάλοι ἀπολωλότας ἐν τῇ τῆς ἐκείνου τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσει, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας.

C ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕδρευς, οἱ μέγιστοι Ἐφραΐμ. » Αἰνίττεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν θεράπων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ· οὗς, ἐκ διαφορῶν ἀξιωματίων συναθροίσαντες τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὐ τιμῆς πρὸς ἑαυτὸν δόξης, ἀλλ' ὕδρευς καὶ ἀτιμίας. Διόφρατιν, ἢ τὸν στεφάνῳ τῆς ὕδρευς, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανίας. » Ἰσραηλινοὶ γὰρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἀπονενοημένοι ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ (31). Ἰσραηλινοὶ δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ γονόμενος· μισθωτὸν δὲ καλεῖ, ὡς ἂν ἐξήγησεν ἡμεῖς χρήμασιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν δόξα καὶ ἀνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κερυφαίας ὄρους τοῦ παχέος οἱ μεθύοντες ἀνευ ἀνομιῶν. Ἰσραηλινοὶ γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ χροῦ, ἐπὶ τὸ χεῖρον βροπῆς, γέγονε τὸ ἀνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῶν πρόσθεν ἐκπεσόντων οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐλάττωσεν ἡμεῖς Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσόντων, τὸ ἀνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης εἴρηται. Σημαίνει δὲ οὗτος ὁ λόγος τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἀποκλιθῆναι, Hieronymus affert. Vox autem Hebræa est יְהוֹשֻׁעַ.

την ψυχὴν πεπαχυμμένων, περὶ ὧν ἐλέχθη· ἴσθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. » Ἦσαν ὡςπερ τις κορυφὴ ὄρους τοῦ παχέος οἱ ἄρχοντες πεπαχυμμένου λαοῦ, κεφαλὴ τυγχάνοντες αὐτοῦ; συνήθη τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης διότι ἴσθη. Ἄντι δὲ τοῦ, « ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὕπαχέος, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « φάραγος ῥυπαρὸς δὲ Σύμμαχος, « φάραγος πιστῶν, » ὁ δὲ Ἰσχυρὸς, « φάραγος πίνων, » ἠρμήνευσαν· ἡ δὲ ἡ φωνή, « Γηθημανι, » περιέχει. Ὅπερ εἶναι τῶν ἡμετέρων ἀπατητῶν διασαφούντος οὗτος τὸν τόπον εἶναι τὸν ἐν τῷ Ἐβραγγελίῳ μαρι » ὀνομασμένον, ἔνθα ὁ πρῶτος μετὰ τὸν ἴανου τῆς ὕβρεως ἐπελθὼν τῷ Σωτῆρι, τὰ τῆς εἰργάσατο.

Ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν, ὁ θυμὸς Κυρίου, ὡς καταπερομένη οὐκ ἔχουσα σκέπην, βίβη κατα- ἡ ὡς ὕδατος πολλὸ πλῆθος σύρον χώραν, τῆ περὶ ἀνάπαυμα ταῖς χερσίν. » Οὕτω γὰρ θυμὸς φησὶ, κατὰ τούτων αὐτῶν ἐλεύσεται τῶν με- ἄνευ οἴνου· ὡς χαλάξῃ παραβάλλεσθαι, κατὰ ἀνδρῶν οὐκ ἔχούσης σκέπην καταρασσοῦση. ἡ τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δηλουμένων ἰσοσθαί φησι.

τοῖς ποσὶ καταπατηθήσεται ὁ στέφανος οἱ μισθῶτοι τοῦ Ἐφραϊμ. » Πάλαι μὲν γὰρ φανος ὕβρεως εἰς τὸ ὑβρίζειν παρατεταγμέ- και στέφανος ὑπερηφανίας ἐλέγοντο· τέλος δὲ αὐτῶν ἐπιπέσει, ὡς καταπατηθῆναι αὐ- και καταπατηθήσαν ὑπὸ τε τῶν καταδουλω- αὐτοῦς πολεμίων· οἱ και τὴν πόλιν αὐτῶν καταπατήματα πεποιήκασι.

ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς εἰς ἄρκου τοῦ ὄρους τοῦ ὑψηλοῦ· ὡς πρόδρομος ῶν αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν λήσῃ αὐτὸ καταπιεῖν. » Τοιοῦτος δὲ τις ἦν ἡ ἄνθος μὲν γεγονώς, ἀλλὰ ἐκπεσὼν τῆς ἐλ- οῦ και τῆς δόξης. Καὶ πάλαι μὲν τυγχάνων ρους τοῦ ὑψηλοῦ, περὶ οὗ προῖων ὁ προφήτης Ἐπ' ἄρος ὑψηλὸν ἀνάθηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἄλλὰ γέγονε τοιοῦτός τις, ὡς ὁμοιωθῆναι ρ σύκου, καρπῷ ἀτελεσφορήτω, ὡραίω μὲν ἡ τῆ θέρ, ἀχρήστῳ δὲ ἄλλως διὰ τὸ ἀτελές ; τροφήν ἐπιτηδείου καρποῦ. Διὸ πρόδρομον ἰνόμενον θεθεαμένος ὁ τῶν καλῶν βάσκανος, ἡ σπεύσας· ὡς θελῆσαι αὐτὸν καταπιεῖν ἡς χειρὸς ἐπλαθέσθαι· οὕτω γοῦν αὐτὸν και ἰσχύσας.

ἡμέρα ἐκεῖνη ἔσται Κύριος Σαβαὼθ ὁ στέ- ἡς ἐλπίδος, ὁ πλακεῖς τῆς δόξης, τῷ κατα- ἡ τοῦ λαοῦ. Καταλειφθήσονται δὲ ἐπὶ πνεύ- σεως ἐπὶ κρίσιν, και ἰσχύον κωλύοντων ἀν- ἀηλον δὲ ὅτι τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τοῦ αοῦ ἀπωλείας· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡ τε και μαθηταί· αὐτὸν γὰρ ἔσεισθαι τὸν Κύ- ρανον ἐλπίδος ἐπαγγέλλεται.

xiii. 15.

A dictum est, « Inerassatum est enim cor populi hujus ²⁴. » Erant itaque ceu quoddam montis pin- guis cacumen, principes populi impinguiati, caput videlicet eorum, quibus flos gloriae decidens con- junctus est; ideo miseros illos praedicat. Pro illo autem, « super verticem montis pinguis, » Aquila, « vallis sordium; » Symmachus, « vallis pingue- dinum; » Theodotio, « vallis pinguium, » interpre- tati sunt; Hebraica autem lectio, « Gethsemani, » circumfert. Quam vocem audivi quempiam e dilectis nostris, de loco, qui in Evangelio « Gethsemani » dicitur, explicantem, ubi proditor cum illa contumelie corona Servatorem adieus, proditionem fecit.

B VERS. 2. « Ecce forte et durum, furor Domini sicut grando delapsa non habens umbraculum, quae violenter decidit : sicut aquae vis magna tra- hens regionem : in terra faciet quietem manibus. » Ita, inquit, furor Domini eos qui ebrii sunt absque vino, invasurus est, ut grandini comparetur in capita virorum tegumento carentia delapsae : eodem modo furorem Dei memoratis hominibus inferendum praedicit.

VERS. 3. « Et pedibus conculcabitur corona contumelie, mercenarii Ephraim. » Olim siquidem corona contumelie erant, ad inferendam contumeliam instructi; quapropter corona item superbiae vocabantur; talis autem finis occupaturus eos est, ut conculcentur : et saue conculcati sunt ab inimicis, qui ipsos in servitutem redegerunt : qui etiam civitatem eorum calcaneis suis obterendam cura- runt.

VERS. 4. « Et erit flos qui decidit de spe glo- riae, in vertice montis excelsi; sicut praematura ficus; qui viderit eam, priusquam sumat manu, cupiet eam devorare. » Talis erat Judas, qui flos sane fuerat; verum de spe simul et de gloria deci- dit. Et olim quidem supra montem excelsum erat, de quo in sequentibus propheta dicit, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. » Verum ille talis evasit, ut praematurae ficui compa- raretur, imperfecto scilicet fructui; specioso qui- dem ac forma pulchro, sed alias inutili, quia ob imperfectionem nondum esui aptus fructus erat. Quamobrem praematurum eum conspicatus hono- rum invidus ille, festinanter praeripuit, ita ut vel antequam illum manu caperet, devorare vellet : et sic vere devoravit, quia praevaluit ipsi.

VERS 5, 6. « In die illa erit Dominus Sabaoth corona spel, quae complicata est gloriae residuo populi. Relinquentur autem in spiritu iudicii in iudicium et fortitudinem vetantium interficere. » Videlicet iis qui a totius populi exitio remanserint : hi autem erant apostoli et discipuli Salvatoris : ipsum quippe Dominum coronam spei futurum esse pollicetur.

τῷ σωτηρίῳ Εὐαγγελίῳ μαθητευομένους. **A** omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis : quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimiemini. Quocirca spem supra spem ingerite, non post multum elapsam afflictionis tempus : modicum enim spatii intercedet : quare ait, « Adhuc modicum ; » nam « tribulatio patientiam operatur ; patientia vero, probationem ; probatio spem ; spes autem non confundit »²⁸. » Siquidem ii qui vos ærumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessunt, aliena utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, **B** spectui habeatis oportet.

ι αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ ἐπ' ἐλπίδι· ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν· ἵνα ἴς τὰ ὅπισω, καὶ κινδυνεύουσι, καὶ συναὐτῶν ἀλώσονται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοῦς ἀπίστους, οἱ οὐ θελήσουσιν ἀκούειν. αἱ, φησί, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις· οἱ γὰρ μὴ βουληθέντες διὰ Χριστὸν ἰδεῖν τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδοῦσαι· δὲ καὶ εὐρύχωρον ἀπελθόντες, πρὸς αὐτὸν καὶ συντριβήσονται, καὶ κινδυνεύουσι, . Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέχεται αὐτοῦς ας τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παρατοῖς δὲ πτώσεως καὶ συντριβῆς γενομέ-

C ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες θελιμαρῶντες τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουζαλὴμ γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν ἰησὶ διασπρόντων τὸν Χριστοῦ λόγον· ἵνα θῆ περὶ ἐτέρων τὰ προκείμενα λέγεσθαι, ἀναγκαιῶς προσέθηκεν τὸ, οἱ ἐξουσιᾶοῦ τούτου. Καὶ ἐπειδήπερ καὶ ἐκτὸς τῆς ἡσάν πλείους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἰ προσετώτες τοῦ λαοῦ, ἐπισημαίνεται ἰς πολλοὺς ἀρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας ἰα γένοιτο.

επε· Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἰα τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγίς φεαρρέθη, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς· ἐθήκα- **D** ἡν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σχεπα- Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα διανοήθησαν καὶ λησαν οἱ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, δι' ἰα, ὡς δέοι αὐτοῦς θλίψιν ἐπὶ θλίψιν αὐτῶν ἐπ' αὐτῇ ἐλπίδι ἐπ' ἐλπίδι· ἐλό- ζαν σπείσασθαι πρὸς τὸν θάνατον καὶ ἰ, καταφυγῆν, τούτο πράξαντες, προσ- ἰ θλίψεως πειραθῆσθαι, ὅστε λυπηρῶ ἰ περιπεσεῖσθαι· εἰ δὲ συμβαίῃ μάλιστα ἀκλύζουσαν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπ' αὐτοῦς ἦξειν ὑπελαβὸν διὰ τὸ φιλίους

VERS. 13. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem : adhuc parum, adhuc parum ; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » His indicantur increduli ex circumcissione, qui audire nolent. Quamobrem ait, « Erit ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeundam detrectant, et in angusta arctaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadent et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædictum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contritionis auctores sibi ipsis fuerint.

VERS. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accurate ac necessario adjecit, *principes hujus populi*. Quoniam vero extra Hierosolyman per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti ; apposite significat ad quos principes et magistratus populi hæc respicerent.

VERS. 15. « Quia dixistis : Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos : posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitarunt, hæc inter se collocuti sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducebant, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere ; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno ineundam arbitrio suo deducti, ac tale sibi perlugium constituentibus, expectarunt, se nunquam in tristem injucundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse : quod si contingeret aliquando, adversariam quamdam virtutem irrum

perere, non in se venturam esse sperabant, quod ipsi adversariæ potestati et morti amicitia juncti essent : ideo « audite, » inquit, « verbum Domini. »

Vers. 16. « Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego inmittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem in fundamenta ejus ; et qui crediderit in eo, non confundetur. » Vos quidem primum vobis prædicatam gratiam non suscepistis : ego vero lapidem meum pretiosum et honorabilem in angulis constituens, excelsum eum, illustrem, omnibusque aliis manifestum faciam, ut quisquis in ipsum crediderit, ne spe labatur. Hunc porro lapidem in fundamentis Sion se positurum pollicetur, quod etiam effecit, cum hoc dictum complevit, « Supra petram ædificabo Ecclesiam meam »¹⁶. » Nam montem Sion pro evangelica prædicatione, et pro Ecclesia supra eam fundata plerumque accepimus. Hunc porro lapidem pretiosum, electum et honorabilem in fundamenta Ecclesie sæ positurum promittit ; indeque est quod angularis et summus angularis vocetur. Humanum autem Salvatoris nostri corpus sic vocari potuit, quoniam, secundum Danielelem, « lapis excisus sine manibus, » visus fuit ; ita ut lapis quidem pro humano corpore, ædificans pro Salvatoris deitate, intelligatur.

Vers. 17. « Et ponam judicium in spem : misericordia autem mea in pondera ; et qui fiditis frustra mendacio, quia non pertransibit vos tempestas. » Secundum reliquos autem interpretes « qui credit, non festinabit. » Nam qui credit, perseveranter agat, rem verbo promissam expectans. Hic vero lapis fuerit, ipsaque petra de qua Salvator dicebat, « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Hic lapis, vel cum judicabit, magnam iis, de quibus judicium instituitur, spem afferet, quia ipsi, justissimo pondere et mensura, misericordia adjungitur ; quamobrem dicitur :

Vers. 18. « Misericordia autem mea in pondera. Et non auferet vobis testamentum mortis : et spes vestra in infernum, non permanebit : procella veniens si transierit, eritis illi in conculcationem. » Ne vos ipsi decipiatis, inquit, dicentes : Quoniam mortis amici sumus, non irruet in nos tempestas, nec quidpiam doloris experiemur. Verum, heus vos, jam audite et ediscite, qui mendacio fidistis, dicitisque, « Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protegemur ; » procella irrumpens nequaquam vos præteribit ; sed vestrum cum morte pactum auferet, ac spes vestra, quam in inferno repositam habebatis, non manebit. Siquidem inbecillæ rei vos concedidistis, cum in morte et inferno spem vestram apposuistis.

Vers. 19, 20. « Cum transierit, tollet vos : mane, mane, transibit in die, et in nocte erit spes mala. Discite ut audiat. In angustiis positi non possumus pugnare : ipsi autem infirmi sumus, ut vos congregemini. » Nam si voluissetis, in portione

¹⁶ Matth. xvi, 18.

Δ είναι τῇ ἀντικειμένη δυνάμει καὶ αὐτῶν τῶν φησίν, « ἀκούσατε λόγον Κυρίου. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπιπέσομαι εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν κωνιαῖον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν καὶ ἐπιπέσομαι ἐπ' αὐτῶν, ὃ μὴ κατασχυνθήσονται. Ἐγὼ οὐ παρέδξασθε τὴν πρώτην ὑμῶν κατασκευὴν χάριν· ἐγὼ δὲ τὸν ἑμαυτοῦ λίθον τὸν πολυτελεῖ τίμιον ἐν ἀκρογωνίαις ἀναθήσω, ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐκδοτὸν ποιήσω, ὅπως οὐκ αὐτὸν πιστεύων μὴ ἐκπέσῃ τῆς ἐλπίδος· ἵνα τὸν λίθον ἐπαγγέλλεται θῆσθαι εἰς τὰ θεμέλια τῆς πόλεως καὶ ἐργὴν παποιήσκειν, εἰπὼν καὶ ἐπιπέσομαι ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· ἡ Ἐκκλησία γὰρ ὄρος τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα καὶ τούτῳ τεθεμελιωμένην Ἐκκλησίαν καλεῖται· ἡ πέτρα δὲ ὄντα τὸν λίθον πολυτελεῖ καὶ τίμιον θῆσθαι εἰς τὰ θεμέλια τῆς πόλεως ἐπαγγέλλεται· ἐντεῦθεν κωνιαῖος κωνιαῖος κέκληται. Εἴη δ' ἂν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὸ ὡς ἡμῶν οὕτως ὀνομασμένον σῶμα ἐπὶ τῆς πέτρας τὸν Δανιήλ, ὁ λίθος τμηθεὶς ἀνεῖχθη ἐκ τοῦ λίθου μὲν τοῦ ἀνθρωπίνου νοσήσαντος σώματος καὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα θεότητος.

« Καὶ θῆσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα ἀκρογωνίαν μου εἰς σταθμούς, καὶ οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῷ ψεύδει οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταπατήματα· ἡμεῖς οὐλοῦτοὺς ἐρμηνεύτας, ὁ πιστεύων ἐπὶ τῷ ψεύδει κροθυμῆσει γὰρ ὁ πιστεύων, περιπέσει ἐπὶ τὴν ἐπαγγελίαν. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ λίθος ὁ ἐπιπέσομαι ἐπὶ τὴν πέτραν, περὶ ἧς ὁ Σωτῆρ λέγει· Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· ἡ πέτρα λίθος καὶ κρίνων ἀγαθὰς παρέξει τῶν κρινῶν ἐλπίδας, ἐπειδὴ συνῆπται αὐτῷ ἐλπίδος ἐπιπέσομαι εἰς τὸ δικαιοτάτου σταθμοῦ καὶ μέτρον· ὁ δὲ λίθος

« Ἡ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς· ἡμεῖς οὐλοῦτοὺς ὑμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν ψῆδον οὐ μὴ ἐμμένῃ. Καταγίγῃς ἐπὶ τὴν ἐλπίδα, ἐσσεθε αὐτῇ εἰς καταπατήματα· ἡμεῖς ἐαυτοὺς, φησίν, ἀπατάτε φάσκοιτες· Ἐπιπέσομαι ἐπὶ τὴν πέτραν ἐπιπέσομαι ἐπὶ τὴν πέτραν, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐπ' ἡμᾶς καὶ οὐδὲ πειραθησόμεθα τινος λυπηροῦ. Ἀκούσατε ἐντεῦθεν ἤδη καὶ μανθάνετε, ὡς οὗτοι οἱ πεποιθότες τῷ ψεύδει καὶ εἰρηκότες, « Ἐθήκαμεν ἐπὶ τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκαπανοῦσθε· ἡμεῖς καταγίγῃς παρελθούσα οὐ παρελεύσεται ὑμᾶς ἀφελεί ὑμῶν τὴν πρὸς τὸν θάνατον συνθήκην· ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν ψῆδον οὐ μὴ ἐμμένῃ· ἡμεῖς γὰρ πράγματι ἐαυτοὺς ἐπιστεύσατε, θεοὺς ἑαυτοὺς καὶ τὰς ὑμετέρας ἐλπίδας ἀναρτήσαντες.

« Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς· καὶ ἐπὶ τὴν ἐλπίδα ἐλεύσεται ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται ἐλπίς ὑμῶν· μάθετε ἀκούειν. Στενοχωρούμενοι, ὃς ἐπὶ τὴν ἐλπίδα ἡμεῖς χεσθαι· αὐτοὶ δὲ ἀσθενοῦμεν τοῦ ὑμᾶς συναρτήσαντες· εἰ γὰρ ἐθέλητε, καὶ ἐν τῇ μερῇ τοῦ θανάτου

ισθενήσατε ὑπερ εὐσεβείας ἀγωνιζόμενοι τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ἔθῳ ἐαυτοῦ, γινώσκατε, ὅτι ἦδη ὁμῖν ἐπε-
Κύριος, ἐπάγων καθ' ὁμῶν ὀργὴν διὰ πάντα.

ἡ ἀσεβῶν ἀναστήσεται Κύριος, καὶ
αἰ γὰρ Γαβαὼν· μετὰ θυμοῦ ποιήσει
πικρίας ἔργον. ἡ Πικρίας ἔργα τοῖς
ἀντιθέτου πικρῶς διὰ τὴν ὑποκειμένην
αἰτίαν. Πικρία δὲ καὶ ὀργὴ καὶ θυμὸς,
ἐγόμενα ἐπὶ Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς
κατάσεις τὰς ἐκ τοῦ Θεοῦ δικαστη-
ρίας εἰσθε σημαίνειν. ἡ Ὁ δὲ θυμὸς ἀ-
χρηστῆται, καὶ ἡ σαπρία αὐτοῦ ἀλ-

λὴ εὐφρανθῆτε, μὴδὲ ἰσχυράτωσαν
ὅτι συντελεσμένα καὶ συντεταγμένα
ἐστὶν παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ἡ ποιήσει ἐπὶ
Μηδὲ ἰσχυράτωσαν οἱ πόδες ὁμῶν, οἷς
οὐκ ἐπαθήθη μετὰ τοῦ θανάτου ποιη-
τοῦ ἔθου συνθήκας· ἀλλ' εἰ τις ὁμῖν
ἐπι, διαβρήξατε τοὺς πόδας τὸν θά-
ναχον· οὐδὲ καὶ τῆς νομιζομένης
, τῆς τε προσκαίρου παύσασθε ἔθου-
ὅποιον ἔσται τὸ τέλος μαμαθήκατε.
ἴσητε λέγειν ἐμὲ τὸν προφήτην· ἡ
ἰς ἀκοῆν εἰρηκότος τοῦ Κυρίου Σα-
βαώθ μεταδέδωκα· ἡ βουλήθη γὰρ ὁμῶς
ἐπ' αὐτῷ κεκρυμμένα καὶ ὠρισμένα
καὶ πράγματα.

καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προσ-
τε τοὺς λόγους μου. ἡ Διὰ μὲν τοῦ τῆ
; φερομένη τὰ ὅσα παρέχειν τὸ ἐνωτί-
α δὲ τοῦ ἀκούειν καὶ πειθαρχεῖν τοῖς
νοῦσιν· διὰ δὲ τοῦ νοεῖν τοῖς σημαυόμε-
προσοχὴν καὶ τὴν θεωρίαν σημαίνων.
τῆν ἡμέραν ἀροτριάσει ἀροτριῶν;
οἰμάσει, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν;
ση τὸ πρόσωπον αὐτῆς, τότε σπείρει
ἡ κύμινον; καὶ πάλιν σπείρει πυρὸν,
κέγχρον καὶ ζέα ἐν τοῖς ὀρείοις σου;
κρίματι Θεοῦ σου, καὶ εὐφρανθήσῃ.
ἀληρότης καθαίρεται τὸ μελάνθιον,
ἐξῆς περιάξει ἐπὶ τὸ κύμινον· ἀλλὰ
καὶ τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ
αὐτοῦ. ἡ Εἰθ' ὑποδείγματι κέχρηται φυ-
τῆς κατὰ τὴν χώραν γεωργίας ἕτερος
οὐ ἀροῦν τὴν χώραν, καὶ ἕτερος τοῦ
ἴσου, τῆ ὑποκειμένη γῆ κατάλλετα·
καὶ ὁ τῶν ψυχῶν γεωργὸς τοῦ Θεοῦ
τὸν ἐπιτήδειον καιρὸν τὰς τῶν ἀν-
νεοῦσθαι βούλεται, διὰ τῆς λογικῆς
ἐξούσης καὶ ἀνατεμνούσης τοὺς ἐν
νοῦς λογισμοὺς τῶν τοῦ λόγου ἀροτρι-
αίων· ἡ Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα,
καὶ ἐπ' ἀκάνθαις. ἡ Ἐπειδὴν δὲ ὁμα-
λὴ πρόσωπον τῆς ψυχῆς, πάσης κακίας
τῆς κάλαι ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν δικτυ-
α κατὰλλετα τῆ τῶν ὑποδεχομέ-

A Dei congregati fuissetis, nec in pugna pro pietate
sustinenda infirmi essetis; quia vero lubenter
morti et inferno vos dedidistis, scitote jam ipsum
Dominum vos invasurum esse, ut ob memorata
omnia iram et ultionem inferat vobis.

Vers. 21. « Sicut mons impiorum consurget Do-
minus, et erit in valle Gabaon: cum furore faciet
opera sua, amaritudinis opus. » Amaritudinis opera
illis infliget, qui ob insitam animæ malitiam, quasi
acerbo remedio opus habent. Cæterum amaritudo,
ira et furor, et similia de Deo prolata, nihil aliud
significare solent, quam a divino tribunali immi-
tenda impiis supplicia. « Furor autem ejus alieno
modo utetur, et caries ejus aliena: »

B Vers. 22. « Et vos nolite lætari, neque confor-
tentur vincula vestra: quia consummatas et abbrevi-
atas res audivi a Domino Sabaoth: quas faciet
super universam terram. » Neque confortentur pe-
des vestri, quibus, inito cum morte fœdere, et pa-
citione cum inferno facta, vos colligastis: sed si
qua vobis spes salutis supersit, rumpite mortis vin-
cula: ab ea, quam lætitiâ opinamini, abscedite,
temporanæ voluptatis finem facite: horum namque
qui futurus finis sit edidicistis. Cæterum ne putetis
me prophetam isthæc dicere: nam quæ animæ au-
ribus loquentem Dominum Sabaoth audivi, hæc vo-
bis renuntiavi: ipse quippe occulta et statuta ab se
decreta a vobis non ignorari expetit.

C Vers. 23. « Auribus percipite et audite vocem
meam: attendite et audite verba mea. » Per illud,
« auribus percipere, » voci per aera latæ aures præ-
bere, significat; per illud autem, « audire, » dicta
auscultare iisque obsequi: attentionem autem et spe-
culationem vocat declaratarum rerum intelligentiam.

Vers. 24-27. « Numquid tota die arabit, qui arat?
aut semen præparabit, antequam operetur terram?
Nonne cum æquaverit superficiem ejus, tunc semi-
nabit parvum papaver, aut cyminum? et rursum
seminabit triticum, et hordeum, et milium, et
speltam in sinibus tuis? Et erudieris iudicio Dei
tui, et lætaberis. Non enim cum duritia purgatur
papaver, neque rota plaustræ volvetur super cym-
inum; sed virga excutitur papaver: cyminum au-
tem cum pane comedetur. » Naturali deinde exem-
plo utitur: quemadmodum enim in agricultura,
aliud tempus arandi agrum est, aliud vero seminæ
subactæ terræ congruentia jaciendi; eadem prorsus
ratione animarum agricola, Dei Verbum, animas
hominum arari, ac per rationabilem doctrinam la-
tentes imo pectore cogitationes verbi aratro sulcari
expetit. Quamobrem ita præcipit: « Novate nobis
novalia, et ne seminate supra spinas. » Postquam
autem illa animæ veluti superficies complanata est,
sublata omni, olim in ea spinarum instar pullu-
lante, nequitia; tunc ratione habita discriminis
eorum qui semem excipiant, semina jactit; in alio

Infirmiora, et exigua, papaveri et cymino confere-
 renda; in alios præstabiliora et necessaria, fru-
 mento, hordeo, milio et speltæ comparanda, ob
 multam variamque iis insitam virtutem: nam divi-
 siones gratiarum, et divisiones operationum sunt:
 et alii quidem per Spiritum hæc, alii illa, alii rur-
 sum consentanea dantur. Postquam autem messis
 tempus advenerit, quam messem consummationem
 esse mundi Salvator docuit; tunc a singulis pro
 merito ac ratione acceptorum seminum repetetur
 fructus. Qui vero mediocria acceperunt, nec iis, ut
 par erat, usi sunt, castigationis et supplicii medio-
 cris experimentum accipient, ceu virga percussi:
 qui autem majoribus seminibus, perfectioribusque
 donis dignati, nullum collata sibi virtute dignum
 fructum reddiderint, majoribus igneisque suppli-
 ciorum turbinibus tradentur.

VERS. 28, 29. « Neque enim usque in sæculum
 irascor vobis, nec vox amaritudinis meæ conculca-
 bit vos. Et hæc a Domino Sabaoth egressa sunt
 prodigia. Consilium inite, exaltate vanam consolati-
 onem. » Non enim, inquit, ita impios ulciscar, ut
 eorum substantiam funditus deleam, eorumque ani-
 mas penitus destruum: quandoquidem secundum
 allatum exemplum, rotæ currus ex ferro constructæ
 frumentum non delent; sed omnes circum calamos
 auferunt, ut frumentum servant purumque red-
 dant.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. « Væ civitati Ariel, quam expugnavit
 David: congregare fructus annum supra annum: com-
 edetis enim cum Moab. » Quam hic miseram præ-
 dicat Ariel, ipsi Judæi Hierosolymam esse fatentur:
 narrantque altare illud, quod ante templum construc-
 tum fuerat, Ariel vocatum fuisse: quod palam aiunt
 esse ex Ezechiele, qui sub finem in descriptione
 urbis sic habet: « Et hæ mensuræ altaris in cubito
 cubiti, et palmæ sinus profundum in cubito²⁷; »
 deinde vero subjungit, « Et Ariel cubitorum qua-
 tuor: et ab Ariel cubitorum quatuor, et ab Ariel
 supra cornua, cubitus. Et Ariel cubitorum duodeci-
 mum longitudo cubitorum duodecim: latitudo qua-
 drangula ad quatuor partes suas. » Dicunt autem
 Ariel significare, *leo Dei*; quia enim altare, quod
 Dei erat, oblata omnia animalium sacrificia devora-
 bat, ideo id nominis sortitum est. Illud autem, « civi-
 tas quam expugnavit David, » aiunt in Hebraico
 exemplari non exstare; sed ut Aquila interpretatus
 est, « civitacula victus David; » sive « circumval-
 lationis. » Illam quippe cum antea alienigenarum
 fuisset, David, iis expulsis, ditioni suæ subdidit;
 ita ut illam quoque mentem nos septuaginta Inter-
 pretum versioni aptare possimus: ita enim appo-
 site dicatur, civitas quam expugnavit David, cum
 sub alienigenis esset. Potest item hoc significatu di-

²⁷ Ezech. XLIII, 13.

(33) Sic Reg. membr.; quæ postrema lectio fertur etiam apud Drustium.

ων τὸν σπόρον διαφορᾷ, καταβάλλει σπέρμα
 μὲν ἀσθενέστερά τινα καὶ σμικρὰ μελάνθη μ
 μίγω ἀναλογούντα τοῖς δὲ σπουδαιότερα καὶ ἁ
 καὶ πυρῶ καὶ κριθῆ, κέγγριον τε καὶ ζῆλα
 μενα, διὰ τὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις πολλὴ κ
 φορον δύναμιν· διαίρεσις γὰρ χαρισμάτων ἐ
 διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσί· καὶ ὧ μὲν ἐν
 Πνεύματος ταῦτα δίδονται, τῷ δὲ ἑτέρῳ, πῖ
 ἐτέρῳ τὰ ἀρμόζοντα. Ἐπειδὴν δὲ ὁ τῷ κ
 καιρὸς ἐπιστῆ, συντέλειαν δὲ εἶναι τοῦ κ
 θερισμὸν ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε· τότε κατ' ἄξιαν
 ὤνειλε σπερμάτων ἀπαιτηθῆσθαι τὸν κ
 οὐ μὲν μέτρια εὐληφότες, μὴ καταλλήλους ἄ
 χρυσάμενοι, παιδείας καὶ κολάσεως μετ
 πείραν λήψονται, ὡς περὶ βλάβου τυπόμε
 μείζονων σπερμάτων, καὶ τελειότερων γιν
 ἤξωμένοι, μηδένα καρπὸν ἄξιον τῆς καρπ
 αὐτοῖς δυνάμεως ἀποδεδωκότας, μείζον τ
 κολάσεως πρηστῆρσι παραδοθήσονται.

« Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθε
 οἰδὲ φωνὴ τῆς πικρίας μου καταπατήσῃ ὑμῖν
 ταῦτα παρὰ Κυρίου Σαβαὸθ ἐξήλθε τὰ ἔργα ἡ
 λεύσασθε, ὑψώσατε ματαίαν παραίτησιν· ὡς
 οὕτως φησὶ, τοῖς ἀσεβέσιν ἐπαγγέλλεται, ὡς κατ'
 οὐσίαν αὐτῶν ἀφανίσει, καὶ εἰς τὴν αἰῶνα ἀφανί
 αὐτῶν τὰς ψυχάς· ἐπεὶ μὴ ἐπὶ οἱ παῖδες
 οὐ τροχὸς τῆς ἀμάξης οἱ ἐκ σπέρματος καταπατῆ
 τὸν σίτον ἀφανίζουσι· πᾶσαν δὲ τὴν ἐπὶ αὐτῶν
 ραίρουσι καλᾶμην, εἰς τὸ διαίρειν αὐτῶν
 ἀπεργάσασθαι τὸν σίτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ.

« Οὐαὶ Ἀριὴλ πόλις, ἣν ἐπέλαμα ἰσθ
 ἀγάγετε σπέρματα ἐν ἑαυτοῖς ἐπ' ἐνιαυτὸν ἑνὸς
 σὺν Μωάβ. » Τὴν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας τῶν
 νην Ἀριὴλ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαίων παῖδες ὀργισθ
 τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶναι· φασὶ δὲ ἰδίως τὸ θυσια
 ριον τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ συνεστός. Ἀριὴλ ὀργισθ
 καὶ τοῦτο ὄηλον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἰερουσαλὴμ, ὡς πρὸ
 τελευταίους ἐπὶ τῆς διαγραφῆς τῆς πόλεως
 εἴρηται· « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστή
 πηχει πηχει, καὶ παλαιστῆς πάλωμα βίβλι
 πηχων· » καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει· « Καὶ τὸ Ἀριὴλ
 τεσσάρων καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ πηχίων τεσσάρων
 ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ καὶ ὑπεράνω τῶν κερῶν τῶν
 τὸ Ἀριὴλ πηχίων δέκα δύο. μῆκος ἐπὶ πηχει δέ
 πλάτος τετράγωνον ἐπὶ τέσσαρα μέρη αὐτοῦ· ἔ
 νεύεσθαι δὲ φασὶ τὸ Ἀριὴλ, λέων Θεοῦ· ἐπεὶ ἡ
 τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ θυσιαστήριον, κατ' ἰσθίαν αὐτοῦ
 ἐν αὐτῷ προσφερόμενα ζώων θύματα, πάλω
 ταύτην εἴληφε τὴν προσηγορίαν. Τὸ δὲ, « Ἰσθ
 ἐπολέμησε Δαυὶδ, » οὐ φασὶν εἰρησθαι ἐν τῷ
 ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν, « Πολίχνη Ἰσθ
 Δαυὶδ, » ἦτοι (33) « παρεμβλήσεως· » ἀλλοφύλο
 ὄσαν αὐτὴν πρότερον ὁ Δαυὶδ ὑποχέριον ἐπέ
 τοὺς ἀλλοφύλους ἐλάσας ἐξ αὐτῆς· ὡς καὶ
 ἡμᾶς καὶ τοῖς Ἐβδόμηκοντα ἐφαρμόσαν τὴν
 νοίαν τὴν αὐτὴν. Οὕτω γὰρ ἂν λέγοιτο· Ἰσθ

raremus quis illorum futurus finis sit. Ait ergo opes voluptatesque eorum in hac tantum vita manentes, perinde se habere atque somnia dormientium, qui imaginatione duntaxat, illa quæ somniant se habere putant : talem quippe esse hujus mundi divitiarum phantasiam. Nam post præsentem vitam vanum somnium ab ipsis deprehendetur, inanisque finis voluptatis, qua se frui arbitrabantur.

VERS. 9,10. « Deficite et obstupescite, et inebriemini, non sicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis : et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita. » Quia præsentem Dominum hominem factum audientes, non intellexerunt, ac videntes oculis, animæ visu non conspexerunt, auresque suas, ne audirent, aggravarunt, potabit eos Dominus spiritu compunctionis.

VERS. 11. « Et erunt vobis hæc omnia verba, velut sermones libri signati hujus, quem si dent homini scienti litteras, dicentes : Lego hæc, dicet, Non possum legere ; signatus enim est, » De iis qui sub hæc populi ex circumcisione præfecti futuri sunt, pergit vaticinari : « Et erunt vobis omnia verba libri » : quæ sane illi non intelligebant. Nihil enim differebant illa ab obsignatorum sigillis, ita ut non posset Judæorum ullus scripta perlegere ; ita illis ignotos fore ait propheticos sermones, sive illis ore pronuntientur, sive eorum prorsus imperiti sint.

VERS. 12. « Et dabitur hic liber in manus hominis nescientis litteras : et dicet ei, Lege hoc ; et dicet, Non possum legere, nescio litteras. » Talem futuram ait propheticam mentem, non quidem omnibus, sed iis tantum, de quibus hæc vaticinatur. Nam sedulo animadvertas qua ratione dicatur, « Et erunt vobis hæc verba ; » vobis scilicet præsentibus, videntibus, et audientibus. Judæos autem alloquebatur, queis ignotam esse prophetiæ mentem sub hæc edocet, cum hæc adjicit, « Et audient in die illa surdi verba libri, et oculi cæcorum videbunt, et exultabunt. »

VERS. 13,14. « Et dixit Dominus : Appropinquet mihi populus hic ore suo, et labiis suis honorant me : cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum, atque doctrinas. Propterea, ecce adjiciam ut transferam populum hunc, et transferam eum. » Et quia sapientiam hominum præferunt, dum interim sapientiam et verba mea aversantur ; alias vero quasdam seniorum suorum traditiones, ac si sapientium virorum essent, consecrantur, ideo Scripturas quidem meas non intelligent : « Ego vero sapientiam sapientium illorum perdam, et prudentiam prudentum abrogabo. »

VERS. 15. « Væ qui profundum consilium ineunt, et non per Deum. Væ qui in abscondito consilium
(33) Lege κατὰ τοὺς ὕπνους, vel ἐν τοῖς ὕπνοις. EDIT.

πλοῦτον καὶ τὴν τροφὴν αὐτῶν μέχρι τῆς ζωῆς ὑπάρχουσαν δοκεῖναι τοῖς κατὰ τοὺς ὕπνους ὄνειρώττουσι καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν διακατεῖναι νομίζουσι· τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν τοῦ παρόντος τοῦ φαντασίαν. Μετὰ γὰρ τὸν ἐνεστῶτα βίον μετὰ αὐτοῖς εὐρεθήσεται τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ ἐν ἐνόμῳ ἀπκλαύειν τροφῆς.

« Ἐκλυθετε καὶ ἐκστητε, καὶ κραταιώθητε ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου· ὅτι πεπότιεν ὁ θεὸς πνεύματι κατανύξεως· καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἡγετῶν αὐτῶν, οἱ ὄρωντες τὰ κρυπτά. » Ἐπέειπε δὲ παρῆν αὐτοῖς ἐνανθρωπήσας ὁ Κύριος, ἀκούοντες αὐτοῦ, οὐ συνείσαν, καὶ βλέποντες τῶν ὀφθαλμοῖς, τῇ ὁράσει τῆς ψυχῆς οὐκ ἔβλεπον· ὅσα αὐτῶν ἐδάρναν τοῦ μὴ ἀκοῦειν, ποτίσεν ὁ Κύριος πνεύματι κατανύξεως.

« Καὶ ἔσονται ὑμῖν τὰ βήματα πάντα τὰς ἐπιτολὰς τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τοῦ βιβλίου· ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐπισταμένῳ γράμματι ἔσται· Ἄνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἔρει, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι· ἐσφράγισται γάρ. » Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐστάναι δοκούτων τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ ἔργου θεοπλάτων· « Καὶ ἔσονται ὑμῖν πάντα τὰ βήματα τοῦ βιβλίου, » οὐ μὴν καὶ συνείνας εἶναι γὰρ διαφέρειν αὐτὰ τῶν κατεσφραγισμένων γράμματος πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τινὰ τὸν (34) λαὸν καὶ τὰ ἐγγεγραμμένα διαγινώσκειν ὡς καὶ ἐπὶ τῶν

« Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα· καὶ ἐπὶ αὐτῷ ἀνάγνωθι τοῦτο· καὶ ἔρει, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι ἐπίσταμαι γράμματα. » Τοιοῦτον δὲ ἔστι τὸν φητικὸν νοῦν, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ μόνως τοῖς, πρὸς οὓς ταῦτα ἐθεσπίζετο. « Πρῶτος γὰρ ἐμελῶς ὅπως εἴρηται· « Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ βήματα ταῦτα· » ὑμῖν γὰρ φησι τοῖς παροῦσι, καὶ ὄρατε, πῶς αὐτοῖς αὐτοῦ λέγει· « Ὁ δὲ λόγος ἦν πρὸς Ἰουδαίους, οἱ τοῦ νοῦν τῆς προφητείας ἀγνωστον ὑποκαταβῶν· ὡς δὲ ὦν ἐπιλέγει· « Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρῃ ἐν ἣν κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ ὀφθαλμοὶ τυφλοῦνται, καὶ ἀγαλλιάσονται. »

« Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς αὐτοῦ τῶν στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν εὐοισί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπὸ ἐμοῦ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπὸ ἐμοῦ· Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω μεταθεῖναι τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ μεταθήσω εἰς τὴν γῆν· Καὶ ἐπειδὴ σοφίαν ἀνθρώπων προβάλλονται, τῆς μὴν μὲν ἀποστρέφοντες σοφίαν καὶ τὸν ἐμὸν λόγον, ἐτέρως δὲ τινὰς παραδόσεις τῶν παρ' αὐτοῖς πατέρων, ὡς περ τινῶν σοφῶν κατέχοντες· τῶν φησὶν τὰς μὲν ἐμὰς Γραφὰς οὐ συνήσουςιν. Ἐν δὲ αὐτοῖς τῶν σοφῶν αὐτῶν τὴν σοφίαν ἀπολώ, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

« Οὐαὶ οἱ βαθειαν βουλήν ποιούντες, καὶ οὐδὲν ὀυαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιούντες, καὶ ἔσται ἡ σφ

(34) Forte legendum τῶν. EDIT.

ἔργα αὐτῶν· καὶ ἐροῦσι, Τίς ἑώρακεν ἡμᾶς; ἡμᾶς γινώσκειται, ἢ ἂ ἡμεῖς ποιούμεν; » Ἐἴτ' περ θεοσεβεῖν ἐπαγγελλόμενοι τοῖς χεῖλεσιν, ἐν ὑπὲρ τὰ χεῖριστα διεπράττοντο, φαρμακείαις, πθαρσίαις, καὶ ἄλλαις μυριάσι ἀθεμίτοις πρᾶμφορῶμενοι· πᾶσι δὲ τούτοις ἐνεχείρουν ὡς μὴ τὸς τοῦ Θεοῦ· εἰκότως αὐτοὺς ταλανίζει ταῦν·

χ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμῆως λογισθήσεσθε; Μὴ πλάσμα τῶ πλάσαντι αὐτὸ, Οὐ σύ με ἐπλάτῃ ποίημα τῶ ποιήσαντι, Οὐ συντεῶς με ἐποίησεν· Εἰ γὰρ δὴ πάντες ἄνθρωποι πηλῶ κεραμῆως ἐν διὰ τὸ πηλινὸν ἡμῶν σῶμα, πῶς οὐχ ἔπειται ἵτι μὴ δυνατόν λαθεῖν τὸν ποιητὴν, ὅποιός ἐρῶ ὑπάρχει τὸ ὑπ' αὐτοῦ παποιημένον; Τίς δύναταις τολμήσει φάναι, ὅτι μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπλάτῃ δὲ οὐκ ἂν εἴποι ταῦτά ποτε περὶ τοῦ κεραμῆως ἀποκείμενος αὐτῶ πηλός, δῆλον, ὡς μάταιοι οἱ ἔνδον τῇ ψυχῇ αὐτῶν βουλήν βουθεῖαν διανοιοῦν, καὶ τὸν Θεὸν οἰόμενοι ἀγνοεῖν τὰ ἐν τῶ πραττόμενα αὐτοῖς ἔργα.

κτεῖ μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς τὸ Χέρμελ, καὶ τὸ Χέρμελ εἰς δρυμὸν λογισαί; » Λιβάνον μὲν τὸν ἐξ ἔθνῶν λαὸν, Κάρμηθ· Ἰουδαίων ἔθνος (35). Ἔσεσθαι τοίνυν προφητῶ μὲν Ἰουδαίων ἔθνος οἶόν τινα δρυμὸν ξύλων καὶ ἀκάρπτων· τὸν δὲ πάλαι δρυμῶ εἰκόσταν, τὸν ἐξ ἔθνῶν λαὸν, ὅποιός ἦν ποτε ὁ Ἰουδαῖος, πεπληρωμένος δένδρων ἀγαθῶν καὶ πανρυτῶν τε καὶ καμπτῶν.

λ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη κωφοὶ λόγους, καὶ οἱ ἐν τῶ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ· ὁ δὲ τυφλῶν ὄψονται. » Ποίας δὲ βιβλίου, ἢ ταύτης τῆς μετὰ χεῖρας, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλιοῦ ἐσφραγισμένου τούτου. » Ἀλλὰ τῶ μὲν πορμῆλῳ, μεταβληθέντι δὲ εἰς δρυμὸν, ἔσονται οἱ τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ἐσφραγισμένοι· πάλαι τυφλοὶ καὶ ἐν τῶ δρυμῶ τοῦ Λιβάνου ἰμῆνοις, μεταβληθεῖσιν ἐπὶ τὸ ἡμέρον καὶ καρῖν, ἀκουστοὶ γενήσονται οἱ λόγοι τῶν θεῶν ἄτων· καὶ οἱ πάλαι δὲ ὄντες ἐν τῶ σκότει καὶ ὀμίχλῃ, ὥστε μὴ βλέπειν μήτε συνιέναι, μήτε διὰ τὸ τυφλοὺς ἔχειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὔτοι, ἰξου μεταβολῆς ἀξιοθέντες, θεωροὶ γενήσονται ἰποκείμενων ἐν τοῖς θεοῖς γράμμασι μυστηρίων. ἰ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν εὐφροκαὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπληταί εὐφροσύνης. » Τίς γὰρ καὶ διανοήθη πώως ἐκ πατέρων εἰδωλολάτρης, ἀθέους ὄντας καὶ; καὶ ἄλλοτρίους τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς ῖν ἤξει ἐλπίδα; Ὅμως δ' οὖν καὶ « οἱ ἀπηλοιοι, φησὶ, τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται ὕνης. »

ἰ ἐλίπεν ἄνομος, καὶ ἀπώλετο ὑπερήφανος, καὶ ρεῦθησαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ. » Τούτων ἰσουςιν οὔτοι πάντες, ἐπειδὴ ὁ πάλαι κρατῶν Deesse videtur aliquod verbum, v. g., καλεῖ. Edit.

ineunt, et erunt in tenebris opera eorum: et dicent, Quis vidit nos? aut quis nos cognoscet, aut quanos facimus? » Deinde quia se Deum colere labiis profitentes, in occulto pessima quæque perpetrabant, in veneficiis, immunditiis, et sexcentis aliis nefariis gestis sese volutantes: hæcque omnia quasi non prospiciente Deo peragebant; jure illos his verbis miseros deprædicat:

VERS. 16. « Nonne ut lutum figuli reputabimini? Num dicet figmentum fictori suo, Tu me non finxisti? aut opus opifici, Tu me non sapienter fecisti? » At enim si omnes homines ob luteum corpus luto figuli similes sumus, qui non consequenter patemur non posse opificem latere, quas operationes edat opificium suum? Quis dicere possit vel audeat, se non a Deo efformatum esse? Quod si id figulo subjectum ipsi lutum nunquam dixerit; palam certe est futile et vanos esse omnes qui intus in animo profunda consilia ineunt, et quæ ipsi in tenebris facinora edunt, Deum ignorare existimant.

VERS. 17. « Nonne adhuc paululum, et transferetur Libanus sicut mons Chermel, et Chermel in saltum reputabitur? » Libanum quidem populum ex gentibus, Carmelum vero Judaicam gentem vocat. Ceu quemdam saltum agrestium et infructuosarum arborum fore Judaicum populum vaticinatur. Libanum autem, qui olim saltui similis erat, populum videlicet ex gentibus, futurum ait, qualis olim erat Judaicus populus, plenum bonis arboribus, omniumque generum plantis et fructibus.

VERS. 18. « Et audient in die illa surdi sermones libri, et qui in tenebris, et qui in caligine; oculi cæcorum videbunt. » Cujus libri, nisi hujusce, quem præ manibus habemus, de quo supra dicebatur, « Vobis verba hæc omnia, velut sermones signati libri hujus? » Verum ei qui olim quidem Carmelus, sed jam mutatus est in saltum, crunt hujusce libri et prophetiæ sermones obsignati; illi vero qui olim cæci, et in saltu Libani reputabantur esse, postquam ad mansuetum et fructuosum morem translati fuerint, divinarum Scripturarum sermones audient; et qui olim in tenebris et caligine versabantur, ita ut non viderent, neque intelligerent, neque cogitarent, quia oculis cæci erant, inexpectata mutatione dignati, mysteriorum in sacris litteris reconditorum speculatores erunt.

VERS. 19. « Et exsultabunt pauperes propter Dominum in lætitia, et spe destituti homines, implebuntur lætitia. » Quis enim unquam cogitasset eos, qui a majoribus idololatræ, athei et impii, atque a Dei cognitione alieni erant, tantam in spem venturos fuisse? Attamen, ait, etiam ii, qui « spe destituti erant homines, implebuntur lætitia. »

VERS. 20. « Defecit iniquus, et periit superbus, et deleti sunt inique agentes præ malitia. » His fruuntur hi omnes, quia is qui olim imperium et

tyrannidem in eos obtinebat, iniquus et impius quidam princeps, diabolus inquam, defecit et periit longe depulsus, superbus ille, qui olim ipsos in servitute redegerat. Imo etiam qui sub eo impie et inique agebant, deleti sunt; inaligni videlicet dæmones.

VERS. 21. « Qui peccare faciunt homines in sermone. Omnes autem arguentes in portis offendiculum ponent : quoniam detorserunt ad injusta justum. » Nam prophetis se coram arguentibus, seque a peccandi consuetudine avertentibus, laqueos tendebant, occasiones adversus eos captantes, ut ipsos perderent.

VERS. 22,23. « Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham: Non nunc confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel timebunt. » Vos dico, domum Jacob vocatos : quam ut religioso illo Abrahamo indignam separavit, et alienos illos posuit Deus; quia se non Abrahamo dignos esse operibus exhibebant. At enim filii Abrahamæ operibus noscuntur, ut docuit Servator his verbis: « Si filii Abrahamæ essetis, opera Abrahamæ faceretis ». Quodnam vero tempus illud fuerit, nisi quo verba mea complebuntur, cum filii vestri alienigenas et generi vestro extraneos nomen celebrare meum videbunt? Tunc enim ipsi filii vestri confundentur et erubescunt, stupendam illam gentium mutationem cernentes, conspicatique alienigenas homines Sanctum Israel et Deum Jacob sanctificare, ac Dei universorum timore affici.

VERS. 24. « Et scient qui errant spiritu, intelligentiam : qui autem obmurmurant, discent obedientiam, et linguæ balbutientes discent loqui pacem. » Linguæ balbutientes, quæ nihil clare, nihil vere loqui poterant, ad naturam regressæ suam, clarissime loquentur, pacis sermones edoctæ; utpote quæ et bello liberæ, et pacem cum Deo amplexæ sint.

CAPUT XXX.

VERS. 1-5. Væ, filii desertores, dicit Dominus. Iniistis consilium, non per me; et pacta, non per spiritum meum; ut adderetis peccata peccatis : qui vadunt et descendunt in Ægyptum, me autem non interrogarunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis in confusionem, et iis qui confidunt in Ægypto, opprobrium : quoniam sunt in Tani principes, angeli mali. Frustra laborabunt apud populum, qui eis non proderit ad auxilium, sed ad confusionem et opprobrium. » Aperte declarat, tunc dæmonas in Ægypto fuisse, quos angelos malos nuncupat, qui multa operabantur in illa Ægypti civitate quæ dicitur Tanis, ubi illo tempore regia

¹⁷ Joan. VIII, 39.

(36) Mallem legere ἀποστρέφοντας. EDIT.

(37) Vox ἀναλάθοντα: merus est barbarismus, cujus loco legendum ἀναλαμβάνονται. EDIT.

αὐτῶν καὶ τυρανῶν, ἄνομός τις καὶ ἀσεβήτων, λέγω δὴ αὐτὸς ὁ διάβολος, ἐξέλιπεν καὶ ὤλετο μακρὰν διωχθεὶς, ὁ πάλαι καταδουλωσάμενος τοὺς ὑπερήφανοι· ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ τούτῳ ἀσεβῶν ἀδικία ἐξωλοθρεύθησαν, δηλαδὴ οἱ πονηροὶ αἱ

« Οἱ ποιοῦντες ἀνθρώπους ἀμαρτάνειν ἐν Πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκαιρου σουσιν· ὅτι ἐπλαγίασαν ἐπ' ἀδίκους δίκαιον· γὰρ προφήτας εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγχοντα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστρέφοντας (36), ἐπιλάθας κατ' αὐτῶν θηρώμενοι, ὅπως αὐτοὺς ἀπί

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οὐρανὸν, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ νῦν αἰσχύνῃ Ἰακώβ, οὐδὲ νῦν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ· ἵταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμοῦ σουσι τὸ ὄνομά μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν Ἅγιον καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται. » Τί λέγω, τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ, ὃν αἰεθὺντα τοῦ θεοφιλοῦς ἐκείνου Ἀβραάμ ἀπώλετο ἀπηλλοτριώσεν αὐτοὺς ὁ Θεός, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἀξιόους τοῦ Ἀβραάμ καταστῆσαι ἑαυτοῦ. Τί τέκνα τοῦ Ἀβραάμ διὰ τῶν ἔργων γνωρίζονται; ὁ δὲ δαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπών· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ εἰσὶν τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Τίς ἔστιν ὁ καιρὸς, ἡ ὁ τῆς ἐκβάσεως τῶν ἐπιπέλαστων τὰ τέκνα τὰ ὑμέτερα τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἑτερογενεῖς τοῦ ἡμετέρου γένους εἶδονται δοξάζοντας ἡμᾶς; Τότε γὰρ αὐτὰ τὰ ὑμέτερα ἀποστρέφονται καὶ διατραπήσεται, ὁρῶντα ἀποστρέφονται τῶν ἐθνῶν μεταβολῆς, καὶ ὡς ἀλλότριαι τῆς ἐκείνου τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ ζοῦσι, καὶ γόβον ἀναλάθονται (37) τοῦ ἐπὶ πάντων

« Καὶ γινώσκονται οἱ πλανώμενοι τῶν πνευμάτων εἰσιν· οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν· αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι καὶ μὴ εἰρημιθῶσαι, εἰς τὸ κατὰ φύσιν θοῦσαι, τρανώτατα λαλήσουσι, μαθησοῦσι εἰρήνην, ὡς ἂν παντὸς ἀπηλλαγμέναι πολέμου, καὶ πρὸς Θεὸν εἰρήνην ἀσπασάμεναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

« Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐπέβουλήν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ σπέρτός μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐφ' ἀμαρτίας, ἀσπασόμενοι καταθῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἐμὲ δὲ αἰσχυρήτησαν, τοῦ βοηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σπασθῆναι ὑπὸ Αἰγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν αἰσχυρὸς εἰς αἰσχυρὴν, καὶ τοῖς πεποιθόσιν ἐπ' Αἴγυπτον ὁσδοσ· ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἀγγελοὶ πνευματικῆς Μάτην κοπιᾶσουσι πρὸς λαόν, ὃς οὐκ ὠφελῆται εἰς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχυρὴν καὶ θνητὸς. » Σπασθῆναι παριστῆ γεγονέναι τότε παρ' Αἰγυπτίους δαίμονας ἀγγέλους πονηροῦς ὀνομάζει αὐτοὺς, οἱ μάλιστα ἐφῆγον τὰ πολλὰ ἐν τῇ καλουμένῃ πόλει τῆς Αἴγυπτου Τάνει, ἐνθα τὸ βασίλειον τοῦ Φαραῶ κατ' ἐκείνην ἔκειτο.

καὶ οὗτοι, φησὶν, οἱ ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ὡς οὐδὲν ὠφελήσουσιν εἰς τὸ ἐπαμῦναι
 νυχοῦσιν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν βοήθειαν
 μένοις. Καὶ αὐτοῖς ἔργοις ἐπληροῦτο καθ'
 ὃ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ὑποχείριον
 εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὐ μόνους Αἴγυπτίους,
 ἢν Ἰουδαίων τοὺς πρόσφυγας αὐτοὺς γενο-
 σμῶν ὁμοῦ ἐξηδραποδίσατο. Τὸ τῆνικαὺ-
 τι Φαραὼ τῶν Ἰουδαίων ἐλπὶς εἰς αἰσχύ-
 ιδος αὐτοῖς περιετράπη.

ἢς τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ.
 Λῆμμα κτηνῶν Νότου.) Ἐν τῇ θλίψει καὶ
 ρίψι λέων καὶ σκύμνος λέοντας, ἐκεῖθεν καὶ
 ἔχθρα ἀσπίδων πεπομένων, ὅς φερον ἐπὶ
 κμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, ὃ
 εἰ αὐτοῦς· ὁ δὲ τὸ ἐρημον εἶναι πᾶσαν
 ἠρώσθαι δὲ τετραπόδων τῶν παρ' αὐτοῖς
 κων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαι-
 τη τοίνυν ἢ ὄρασις τῶν τετραπόδων τῶν
 τῶν ἐρημίας ἐθεωρεῖτο τῷ προφήτῃ, καὶ
 πρόσφυγες τῶν Ἰουδαίων ἐπεκόμεζον τὴν
 ὑτον· τὰ γὰρ ταμεία τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς
 κῆ παρέδοσαν πλάνη.

οἱ μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς.
 αὐτοῖς, ὅτι, Ματαία ἢ παράκλησις ὑμῶν
 ἢν καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα, καὶ
 ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας ταῦτα καιρῷ, καὶ
 να· ὅτι ὁ λαὸς ἀπειθὴς ἐστίν, υἱοὶ ψευ-
 ῆ βούλοντο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ·
 εἰ καὶ ἀφροσύνης αὐτῶν οὕτω πως δη-
 ὕστε γὰρ οἱ αἰσθητοὶ Αἰγύπτιοι, οὔτε
 ομιζόμενοι θεοὶ, βοηθήσειν ἐμελλον τῷ
 αὐτοῖς Ἰουδαίων λαῷ. Κατὰ γὰρ πολλὴν
 ψυχῆς καὶ καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως τοὺς
 ἀνηγόρευον θεοὺς· αὐτοὺς δὲ ἐκείνους
 χάς αὐτῶν θλίβοντας καὶ στενοχωροῦντας
 ἰμῶνας· ἐν οἷς ἦσαν λέοντες καὶ ἀσπίδες,
 ἔχθρα, καὶ ὄφεις, καὶ ἄλλα μυρία ἐρπετά
 α· ὧν εἰκόνες ἦσαν καὶ τὰ αἰσθητὰ ζῶα
 εἰς Αἴγυπτον θεοποιούμενα. Καὶ γὰρ λέον-
 καὶ ἀσπίδας, καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα μυρία
 τιμήασι. Ἦδη γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν νομιζο-
 ῶν θεῶν ἐπωνυμίας καὶ τὰς πόλεις κεκλήκα-
 λέοντας, τὴν Λεοντῶ, ἀπὸ δὲ τοῦ κυνὸς τὴν
 ἀπὸ ἄλλου πάλιν θηρὸς ἐτέραν πόλιν.

ντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε
 εἰς ὄραματα ὀρώσι, Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν· ἀλλὰ
 : καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνησιν·
 ἴψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἀφέ-
 ὶων τὸν τρίθρον τοῦτον, καὶ ἀφέλετε ἀπ'
 ριον τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ ταῦτα γὰρ οἱ μὴ
 εἰ ταῖς τοῦ Ἰερεμίου φωναῖς πρὸς αὐτὸν
 ὁμοία αὐτῷ φρονούοντας ἔλεγον.

το τὰδε λέγει Κύριος ὁ ἅγιος Ἰσραήλ·
 σατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλπύσατε
 καὶ ὅτι ἐγόγγυσας, καὶ πεποιθῶς ἐγένου
 ὁ τούτω· διὰ τοῦτο ἔσται ὑμῖν ἡ ἀμαρτία
 ὅχος πίπτων παραχρῆμα πύλεως ὄχυράς
 ἧς παραχρῆμα πάρεστι τὸ πτώμα· καὶ τὸ

A Pharaonis erat. Cæterum hi quoque, uir, principes
 Taneos, angeli mali, nihil iuvabunt eos, qui ad se
 confugient, et opem ipsorum implorabunt. Quod re
 ipsa tunc impletum est, cum rex Babyloniorum.
 Ægypto capta, non tantum Ægyptios, sed etiam
 profugos Judæos una debellans, captivos abduxit.
 Tunc enim Judæorum spes in Pharaonem versa est
 illis in confusionem et in opprobrium.

Vers. 6. « Visio quadrupedum in deserto.
 (Symmachus, Assumptio jumentorum Aæstri.) In
 tribulatione et angustia leo, et catulus leonis, inde
 et aspides, et progenies aspidum volantium, qui
 ferebant super asinos et camelos divitias suas ad
 gentem quæ illis non proderit. » Quia scilicet tota
 Deo vacua erat, repletaque quadrupedibus, quos ut
 deos colebant, necnon dæmonibus penes ipsos vi-
 gentibus. Hæc igitur prophetæ oblata est visio
 quadrupedum, in Ægyptiorum solitudine moran-
 tium, queis profugi Judæorum opes suas deporta-
 bant: nam animæ suæ penuria Ægyptiaco errori
 dediderant.

Vers. 7-9. « Ægyptii frustra et inaniter auxilia-
 buntur vobis. Annuntia eis, quia, Vana est conso-
 latio vestra hæc. Nunc igitur sedens scribe in buxo
 hæc, et in libro, quia erunt in dies hæc tempore,
 et usque in sæculum: quia populus immorigerus
 est, filii mendaces, qui noluerunt audire legem
 Dei. » Sic eorum stultitia et insaniam enarratur.
 Neque enim sensiles illi Ægyptii, neque illi, qui
 penes eos dii reputabantur, opitulaturi erant Ju-
 dæorum populo, ad ipsos confugienti. Siquidem
 præ magna animi anxietate, ac præ afflictionis vio-
 lentia, Ægyptiorum deos celebrabant; ipsos viden-
 licet dæmonas malignos, animam suam in angu-
 stias et ærumnas conjicientes; in quibus erant leo-
 nes et aspides, eorumque progenies, ac serpentes,
 et alia sexcenta reptilia atque feræ, quorum icones,
 necnon ipsa sensilia animalia per totam Ægyptum
 pro diis colebantur. Atenim leones revera, aspides,
 serpentes, et alia sexcenta pro diis venerabantur.
 Et sane eorum, quos deos putabant, nomine urbes
 suas appellarunt; a leone scilicet, Leonto; a cane,
 D Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

Vers. 10, 11. Qui dicunt prophetis, Ne annuntietis
 nobis, et videntibus visiones, Ne loquamini nobis:
 sed nobis loquimini, et annuntiate nobis alium
 errorem: et advertite nos ab hac via. Auferte a
 nobis semitam hanc, et auferte a nobis oraculum
 Israel. » Hæc quippe Jeremiæ, et paria cum illo
 sentientibus dicebant, qui eorum vocibus non cre-
 debant.

Vers. 12-16. « Ideo hæc dicit Dominus, Sanctus
 Israel: Quia non obtemperastis his sermonibus,
 sed sperastis in mendacio, et quia murmurastis, et
 credidisti sermoni huic; ideo erit vobis pecca-
 tum hoc quasi murus cadens subito urbis munitæ
 expugnata, cuius subito adest ruina: et ruina ejus

erit quasi contritio vasis testacei ex officina, ita A
 comminuti ut non inveniatur in eis testa, qua
 ignem feras, et paulum aquæ haurias. Sic dicit Do-
 minus Dominus, Sanctus Israel : Cum reversus in-
 gemueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris, cum
 confidebas super vanis : vana facta est fortitudo
 vestra, et nolulistis audire ; sed dixistis, Equis fugie-
 mus : propterea fugietis : et velocibus cursoribus
 insidebimus. » Fugietis quidem ; sed quo effugere
 valebitis Babyloniorum manum, quæ vos appre-
 hendet et in se detinebit ? « Propterea celeres erunt
 qui persequentur vos. »

VERS. 17. « Ad vocem unius fugient mille, et ad
 vocem quinque fugient multi : donec relinquamini
 quasi malus navis in monte, et quasi signum ferens
 super collem. » Quemadmodum navis in mari per-
 ditæ ac demersæ signum est malus in vertice montis
 positus, quod non ultra illo sit opus ; ita conspi-
 cuam fore ait memoratorum hominum perniciem.
 Verum non omnes funditus perituros esse ait ; sed
 quosdam numero paucos relictum iri, quos misera-
 tus Deus, salvos faciet, ob misericordiam ipsis
 exhibitam laudandus ac celebrandus : sic enim illum
 justum judicem esse, ut dignos quidem supplicio
 plectat ; eos autem, qui misericordiam consequi
 valent, salute dignetur sua. Quare ait :

VERS. 18. « Et rursus expectat Deus, ut mise-
 reatur vestri : et propterea extolletur, ut misereat
 vestri : quoniam iudex Dominus Deus vestri.
 Beati qui madent in eo. » Nam cum justus sit iudex,
 dignos quidem capitivitati tradidit : quos autem mi-
 serari par erat, eos salvos fecit : unde beatum est
 in illo manere ; sive ut Symmachus edidit, « ipsum
 sustinere. » Consentaneum quippe est stationem
 non deserere, nec de auxilio Dei desperare in cala-
 mitatibus occurrentibus. Ut justus itaque iudex,
 et utpote bonus, miserebitur ; ita ut Sion et Jerusa-
 lem denuo ædificentur, et in illa rursus populus
 habitet.

VERS. 19. Quoniam populus sanctus in Sion ha-
 bitabit, et Jerusalem fletu non flevit. Miserere mei :
 miserere tui. Vocem clamoris tui quando vidit,
 exaudivit te. » Ita enim Hebraica lectio circumfert :
 quare Symmachus sic habet, « Jerusalem, fletu non
 flebis ; » Theodotio similiter, « In Jerusalem fletu non
 flebitur. » Siquidem non flendi tempus aderat iis
 qui ex misericordia Dei paternum solum repeterant ;
 quique ea de causa gaudebant et lætabantur, ut dic-
 tatur : « Venientes autem venient in exultatione,
 portantes manipulos suos »²⁵. » Sanctos porro vocat
 eos qui pœnitentia sanctitatem sibi procurarunt.
 Hierosolymam vero fentem inducit propheta, quod
 commiseratione motus talem illam esse sibi mente
 formaverit. Pro illo autem, « Vocem clamoris tui
 quando vidit, exaudivit te, » Symmachus ait, « Vo-
 cem clamoris tui, sicut auditum fuerit, audiet te. »

²⁵ Psal. cxxv, 6.

πτόμα αὐτῆς ἔσται ὡς σύντριμμα ἀγγεῖου
 ἐκ κεραμείου λεπτὰ, ὥστε μὴ εἶραίνε
 ἔστρακον, ἐν ᾧ πῦρ ἀρεῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποστραφεῖς
 μικρόν. Οὕτω λέγει Κύριος Κύριος, ὁ Ἄγιος
 Ἰσραὴλ· Ὅταν ἀποστραφεῖς στενάζης, τότε καὶ
 καὶ γνώση τοῦ ἦσθα, ὅτε ἐπιποίσεις ἐπὶ τῶν
 ταλοῖς· ματαία ἡ ἰσχύς ὑμῶν ἐγενήθη· καὶ οὐ
 λίσθη ἀκούειν· ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἵππων ἠνέκα
 διὰ τοῦτο φεύξεσθε· καὶ ἐπὶ κούφοις ἠνέκα
 μεθα. » Φεύξεσθε μὲν· τοῦ μὴ διαφυγῆτε ἐκ
 τῆν τῶν Βαβυλωνίων χεῖρα, καταληφθέντες
 καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσιν ; « Διὰ τοῦτο κούφοι ἠνέκα
 διώκοντες ὑμᾶς. »

« Χίλιοι διὰ φωνῆν ἠνέκα φεύξονται, καὶ πεν-
 τήκοντες φεύξονται πολλοί, ἕως ἂν καταλειφθῶν
 ἐπ' ἔρους, καὶ ὡς σημάδιαν φέρων ἐπὶ βουνῶν
 νηὶς παραπεσούσης καὶ ἀπολομένης ; ἐν βουνῶν
 μείων τυγχάνει ἀποτεθεῖς ἐπ' ἄκρου ἔρους ἰσ-
 μηκέτι αὐτοῦ χρεῖαν εἶναι· οὕτως ἐπιποί-
 σεσθαι τὴν ἀπώλειαν τῶν δηλουμένων· πᾶν ἄνθρω-
 πόντας ἀπολεῖσθαι φησι, περιλειφθέντες ἂν ἴσθαι
 τινας, ὡς ἐλεήσας ὁ Θεὸς, καὶ οἰκτονῆσθαι ἐκ
 δοξαζόμενος, καὶ ὑψούμενος διὰ τῶν ἰσχυ-
 τούς· οὕτω γὰρ αὐτὸν κριτὴν δίκαιον καὶ
 μὲν ἀξίους τιμωρίας κολάζειν, καὶ ἄδικους
 ἔλεου τυχεῖν, τῆς παρ' αὐτοῦ κερφῶν κερφῶν
 Διό φησι·

« Καὶ πάλιν μένει ὁ Θεὸς τοῦ ἐπιποί-
 καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῖν ἡμᾶς ἡμᾶς
 κριτῆς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Μακάριος ὁ κρίνων
 ἐν αὐτῷ. » Δίκαιος γὰρ ὢν κριτῆς, τὸς μὴ ἴσθαι
 αἰχμάλωσι παραδίδου· ὅς δὲ δίκαιον ἴσθαι ἐκεί-
 ᾧθεν καὶ μακάριον ἔστι τὸ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ· καὶ
 τὸν Σύμμαχον, « ὑπομένειν αὐτόν. » Καὶ γὰρ ὁ
 μὴ λειποτακτεῖν, καὶ μὴ ἀπογενώσκων τὴν τὴν
 βοήθειαν ἐν ταῖς καταλαμβανούσας συμφοραῖς· ὁ
 δίκαιος τοιγαροῦν κριτῆς, καὶ ὡς ἀγαθὸς κρίνει
 κτείρησει· ὡς τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκεί-
 ρον οἰκοδομηθῆναι, καὶ αὐθις ἐν αὐτῇ κερφῶν
 λαόν.

« Διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκῆσει, καὶ Ἱερο-
 λὴμ κλαυθμῷ οὐκ ἔκλαυσεν. Ἐλέησόν με· ἡμᾶς
 σε. Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνεκα εἶδον, ἐ-
 ἤκουσέ σου. » Οὕτω γὰρ περιέχει ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις
 διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· « Ἱερουσαλὴμ
 κλαυθμὸν οὐ κλύσει· » ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὸν
 δοτῶνα εἴρηται· « Ἐν Ἱερουσαλὴμ κλαυθμὸς
 κλαυσθήσεται. » Οὐκέτι γὰρ ἦν καιρὸς κλαυθμοῦ·
 διὰ τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἀπολαβοῦσι τὸ περιφθῆναι
 φος, καὶ ἐπὶ τούτῳ χαίρουσι καὶ εὐφραϊνομένοι·
 τὸ εἰρημένον· « Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαθῶν
 ἀφροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. » Ἄγιους δὲ καὶ
 τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τὸν ἁγιασμὸν ἐκλαυσ-
 νους. Κλαίουσιν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰσάγει ὁ
 φήτης, προανατυπῶν αὐτὴν τοιαύτην κατὰ
 ἑαυτοῦ τοῖς τῆς συμπαθείας σπλάγγχοις· Ἀντιδῆμι
 « Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνεκα εἶδον, ἐπέ-
 ἤκουσέ σου. »

ὁ Σύμμαχος φησι, « Τὴν φωνὴν τῆς βοῆς ἂν ἀκούσθῃ, ἀκούει σου. » Ὅμοιον δὲ ἀτὰρ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι, » εἰ-
 ραι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν,
 ε, καθ' ἕτερον δὲ καιρὸν τοῦτο ποιεῖ. Πλὴν
 ραίνει αὐτῇ βοῆν πρὸς τὸν Θεὸν πάντοτε.
 φωνὴν σου, φησὶν, ἀποκριθήσεται σοι

σε Κύριος ὑμῖν ἄρτον θλίψεως, καὶ ὕδωρ
 οὐκέτι μὴ ἐγγίσωσί σοι οἱ πλανῶντές σε·
 ἰμοὶ σου ἔθονται τοὺς πλανῶντάς σε· καὶ
 ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε
 οὐ· οἱ λέγοντες· Αὕτη ἡ ὁδὸς, πορευθῶμεν
 εἰς δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » Διδάσκει δὲ διὰ
 ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπανόδου πολλῆς θλι-
 χον οἱ ἀπὸ τῆς γῆς πολεμίας ἐπανελθόν-
 τριχώρων θλιβόντων αὐτοῦς, ὡς καὶ τὸ
 εἶν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο οὖν
 πορτα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἐσδρα διδάσκει.
 πλανήσουσί σε· εἰ γὰρ καὶ πειραθεῖεν
 αἱ τινες, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἔθονται
 ἴντες δὲ αὐτοὺς καὶ νοήσαντες, οὐ πλα-
 Καὶ πάλιν εἰ πειραθεῖεν ἑτέροις λόγοις
 κατατροφῆς πρὸς ὑμᾶς λαλεῖν, καὶ τούτων
 οὐ παραδέξονται τὰ ὠτά σου· κἂν ἀπα-
 ραι· « Αὕτη ἡ ὁδὸς, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ,
 εἴτε ἀριστερά. » οὐ πεισθήσῃ γὰρ αὐτοῖς
 τα· ἀλλ' ὀδῶ βασιλικῇ πορεύσῃ, τὴν μέ-
 , καὶ μὴ ἐκκλίνων μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς

ινεῖς τὰ εἰδῶλα τὰ περιηργυρωμένα, καὶ
 ὑμένα λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λιχμήσεις ὡς
 θημένης, καὶ ὡς κόπρον ὤσεις αὐτά. Τότε
 κ τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος
 τος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ
 Πάντα εἰς σὲ πληρωθήσεται ἐν εὐθηνίᾳ
 βασιλείᾳ εἰρήνῃ τὴν ζωὴν διατελοῦντι·
 ε σοὶ ζῶα, καὶ μάλιστα τὴν χώραν γεωρ-
 ηροῦσθαι τῆς αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφῆς.
 κτηθήσεται σοὶ τὰ κτήνη τῆς ἡμέρας ἐκεί-
 ονα καὶ εὐρύχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ
 ογαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἀχυρα ἀνα-
 ἐν κριθῇ λελιχημένη. Καὶ ἔσται ἐπι-
 υς ὕψηλοῦ καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ μετεώ-
 απορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν
 πολλοὶ, καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι, » ἡ
 μμαχον, « ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς πολλῆς, ἐν τῷ
 ἰλους. » Πότε δὲ ἔσται ἡ πολλὴ σφαγὴ, καὶ
 ραι οἱ μεγάλοι, ἡ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς
 σσεως τῆς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος
 ημένης (38); Διὸ εἴρηται κατὰ τοὺς Ἐδδο-
 Ὅταν πέσωσι πύργοι, καὶ ὅταν ἀπόλων-
 » Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολοῦνται
 ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις
 ι. Ἐνταῦθα οὐτε τοῦ Ἰσραὴλ μνημο-
 ἰλως τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ·
 τοὺς ἀξίους χρηματίζειν λαθὼν Θεοῦ, τῆ-
 ἐξαπλουμένης.

ic leg. γεννησομένης. EBIT.

A Simile autem huic est illud, « Secundum fidem
 tuam fiat tibi, » quod a Salvatore dici solet. Et
 nunc quidem, ait, non fleuit, sed alio tempore id
 præstabit. Cæterum hic monetur, ut ad Deum sem-
 per clamet. « Ad vocem tuam, inquit, respondebit
 tibi Deus. »

VERS. 20, 21. « Et dabit vobis Dominus panem
 afflictionis, et aquam angustam: et nequaquam ultra
 appropinquabunt tibi [qui errare faciunt te, quia
 oculi tui videbunt eos, qui errare faciunt te: et
 aures tuæ audient verba eorum qui retrorsum te
 errare fecerunt: qui dicunt: Hæc via, ambulemus
 in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. » Hic
 B docet, eos qui ex inimica terra reversi sunt, in
 principio reditus multas ærumnas atque molestias
 a finitimis suis esse perpressos, ita ut templi fabri-
 cam cohiberent. Id vero in historia libri Esdræ de-
 claratur. Quamobrem non ultra errare te facient;
 etiamsi enim quidam id tentaverint, at oculi tui
 videbunt illos. Cum porro videant et intelligant,
 nequaquam in errorem deducuntur. Rursumque si
 subdolis fallacibusque dictis perversa vobis loqui
 conentur, horum verba non excipient aures tuæ:
 etiamsi fallaciter dicant, « Hæc via, ambulemus in
 ea, sive ad dextram, sive ad sinistram: » his quippe
 talia effutientibus non obtemperabis; sed in regia
 via ambulabis, mediam tenens, neque declinans
 ad dexteram vel ad sinistram.

C VERS. 22-25. « Et contaminabis idola deargentata,
 et deaurata comminues, et disperges sicut
 aquam menstruatæ, et sicut stercus abjicies ea.
 Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis frugum
 terræ tuæ erit abundans et pinguis. » Omnia apud
 te copia rerum implebuntur, et altissima pace
 frueris; ita ut animalia tua, maxineque ea quæ co-
 lendis agris usui sunt, pabulo naturæ suæ congruenti
 abundant. »

D « Et pascentur jumenta tua in die illa in loco pin-
 gui et spatioso. Tauri vestri et boves, qui operan-
 tur terram, comedent paleas commixtas hordeo
 ventilato. Et erit super omnem montem excelsum
 et super omnem collem sublimem aqua decurrens
 in die illa, cum perierint multi, et cum ceciderint
 turres, » sive secundum Symmachum, « In die
 cædis multæ, cum cadent magni. » Quandonam cæ-
 des multa continget, et quandonam magni cadent,
 nisi tempore universalis iudicii, quod post consum-
 mationem sæculi hujus ferendum est? Quare secun-
 dum LXX Interpretes dicitur, « cum cadent turres,
 et cum peribunt multi. » Nam eo tempore multi
 peribunt, quo iis, qui digni erunt, promissa retri-
 buentur. Hic porro neque Israelcum neque Judæos
 memorat, sed populum suum; ita ut, expletis pro-
 missionibus, omnes qui digni erunt, populus Dei
 nominentur.

Vers. 27. « Et erit lux lunæ, quasi lux solis, A et lux solis erit septupliciter in die, cum sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ unæ curabit. Ecce nomen Domini venit per multum tempus : ardens furor cum gloria. Eloquium labiorum ejus, eloquium iræ plenum, et ira furoris ejus sicut ignis devorat. » Pro dicto illo, « per multum tempus, » reliqui interpretes, « de longe, » ediderunt. Observes porro velim, non ipsum Dominum venturum dici, sed nomen Domini, quo Christus subindicatur; de illo quippe dictum est, « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis⁴⁹. » Cum venerit autem, ac secundum gloriosumque adventum suum exhibuerit, subsequenter ultrices virtutes, per quas supplicia impiis inferentur, quas hæc Scriptura furorem iramque vocat : siquidem post prolatam sententiam supplicio dignis ultio inferetur.

Vers. 28. « Et spiritus ejus sicut aqua in valle trahens, veniet usque ad collum, et dividetur. » Hic spiritus ultor multas in partes dividetur, quia multum est inter puniendos discrimen. « Ut turbet gentes super errore vano, et persequetur eos error, et capiet eos in conspectu eorum. » Hic Dei inspectio ad omnia extensa declarat; quia non in his tantum consistet ira, sed gentes pervadet ultio. Atenim ut non possent Israelitæ, soli a Deo reprehensi, dicere, Deum sua tantum, non vero gentium peccata punire, necessario vindictam in gentes quoque transitoram declarat, atque erroris ultionem ipsos invasuram esse prædicat.

ἐφάκει, και καταλήψεσθαι τὴν ἐκ τῆς πλανήσεως

Vers. 29-32. « Nunquid semper oportet vos lætari, et semper ingredi in sancta mea, quasi festa celebrantes, quasi lætantes ingredi cum tibia ad montem Domini, ad Deum Israel? Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et furorem brachii sui, ut ostendat cum furore et ira et flamma devorante, fulminabit vehementer, et sicut aqua et grando, quæ vi deorsum fertur. Per vocem enim Domini superabuntur Assyrii plaga, qua percutiet eos : et erit ei in circuitu. » Tunc, ait, ii qui percutiebant et verberabant eos, pœnas dabunt : dæmones enim circumstantes illos suppliciiis afficient. Quinam vero sint illi mox aperit dicens : « Unde erat illis spes auxilii, in quo ipse confidebat. Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant. » Impiis spes auxilii erat a diis suis, adversariis nempe potestatibus, et malignis spiritibus. His quippe quasi diis adhærebant, ac spem auxilii in iis locarant; ignorantibus ipsos tortores sibi futuros. Nam ira et furor contra impios immissus per angelos malos inferetur. « Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἡμέρᾳ, ὅταν ἰάσῃται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου ἰάσῃ. Ἴδου τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ πολλῶν ἡμερῶν καὶ ὀργῆς μετὰ δόξης. Τὸ λόγιον τῶν χειρῶν αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς πλήρες, καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὡς πῦρ ἔδεται. » Ἄντι δὲ τοῦ, « διὰ πολλῶν χρόνων, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, « μακρόθεν, » ἔτακται. Καὶ τῆρει, ὡς οὐκ ἂν αὐτόν φησι τὸν Κύριον ἔρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸν Χριστὸν ὀνομάζοντες, περὶ οὗ εἰρηται. « Εὐλογημένος ὁ ἔρχομαι ἐν ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος καὶ ἰσχυρὸς ἡμῶν. » Ἐρχομένου δὲ καὶ τὴν δευτέραν αἰτίαν διζόντων παρουσίαν ποιουμένου, ἐπιπροσέτιον τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, δι' ὧν αἱ κολάσεις τῶν ἐπιπορευθῶντων, ὡς ἡ παρούσα Γραφή θυμὸν ἐπιπορευθῶντων ὀνομάζει· ἀκολουθῶν γὰρ τῇ τοῦ λόγου ἐπιπορευθῶντων τῆς ὀργῆς τῶν κολασθησομένων ἐπιπορευθῶντων.

« Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς ὕδωρ ἐν ὄρει, ἔρριψε ἕως τοῦ τραχήλου, καὶ διαιρεθήσεται. » Διαιρεθήσεται τὸ κολαστικὸν τοῦτο πνεῦμα εἰς πολλὰ ἔκδοξαι, διὰ τὸ πλεῖστον εἶναι τῶν κολασθησομένων ἀσυνείδητον. « Τοῦ ταράξαι ἔθνη ἐπὶ πλανήσει, καὶ διώξεται αὐτοὺς πλάνησις, καὶ ἰσχυρὸς καὶ πρόσωπον αὐτῶν. » Τὴν κατὰ τὴν ἰσχυρίαν καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστω τὸν ἄλλον τῆς ὀργῆς· διαθήσεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἰσχυρία. Τα γὰρ μὴ ἐξῆλθε τοῖς Ἰσραηλίταις, μόνον ἐπὶ τοῖς ἀλεγχόμενοις, λέγειν αὐτοὺς μόνον ἐπὶ τῶν ἀμαρτημάτων τιμωρηθήσεσθαι, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγκαίως καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη διαθήσεται ἰσχυρία δίκην προαγορεύει.

« Μὴ διὰ παντός δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἅγια μου διαπαντός, ὡς ἐπὶ ἡμέραν ζοντες, ὡς εὐφραينوμένοις εἰσελθεῖν μετ' αὐτῶν τὸ ὄρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ; ἀκουστήν ποιήσει Κύριος τὴν δόξαν τῆς φωνῆς τοῦ, καὶ τὸν θυμὸν τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, ὡς ὕδωρ καὶ ὀργῆς καὶ φλογὸς κατεσθίουσιν, ἐπιπορευθῶντων βίαιως, καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χελεὶς συγκαταστήσονται ἐπὶ αὐτούς. Διὰ γὰρ τῆς φωνῆς Κυρίου ἠττήσονται Ἰσραηλῖταις τὴν πληγὴν, ἢ ἂν πατάξῃ αὐτούς· καὶ αὐτῶν κυκλώσονται. » Τότε δὲ, φησὶν, οἱ παύσαντες αὐτοὺς καὶ τύπτοντες τιμωρηθήσονται· δαίμονες γὰρ ἐπιπορευθῶντων κλύσονται αὐτοὺς περιστοιχισάμενοι, τὰς πνευματικὰς ἐπάξουσι. Τίνας δὲ εἰσιν οὗτοι διασφαλεῖς ἐπιπορευθῶντων; « Ὅθεν ἦν αὐτοῖς ἡ ἐλπίς τῆς βοήθειας, ἐπὶ αὐτοῖς ἐπεποιθεῖ. Αὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κίθαρων πολεμήσουσιν. » Ἐλπίς τοῖς ἀσεβέσι βοήθειας ἐπὶ τῶν θεῶν αὐτῶν, τῶν ἀντικειμένων ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Τοῦτοι γὰρ ὡς ἐπιπορευθῶντων προσεῖχον, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς βοήθειας ἐκ τῶν αὐτῶν τοῖς ἐσεσθαι ἠλπίζον, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὗτοι κλύσονται αὐτούς.

⁴⁹ Psal. cxvii, 26, 27.

penitentiam agant, in suam remigrare terram, cum A
 edidicerint qualia Deus circa eam pollicitus sit. Id
 etiam declarat historia : nam post reditum ex Ba-
 bylone, ac excitatum denuo templum in Jerusalem,
 non ultra idolis usi fuisse videntur.

Vers. 8. « Et cadet Assur non gladio viri, neque
 gladius viri devorabit eum : et fugiet, non a facie
 gladii : juvenes autem superabuntur. » Significat
 autem idololatrarum regni excidium, ruinamque
 eorum : pristinam illa regia dignitatem, quasi ab alio
 humilem in locum dejecta. Id autem illis continget,
 ait, non ex humana irruptione : sed ex divina con-
 tra illos accensa ira. Etiam si enim homines excidii
 eorum ministri quam maxime videantur esse ; at
 ipse Deus erat qui hominum opera funditus illos C
 evertit.

Vers. 9. « Petra enim circumdabuntur, quasi
 vallo, et vincentur. » Petram vocat illam olim As-
 syriorum firmitatem, regni que robur, quod trans-
 iturum esse dicit. « Qui autem fugiet, capietur. Hæc
 dicit Dominus : Beatus, qui habet in Sion semen,
 et domesticos in Jerusalem. » His item hortatur eos
 qui in Ægyptum confugerant, ut ne recederent a
 loco ubi erat templum Dei : sed etiam beatos præ-
 dicat eos, qui semen in Sion habituri sunt, et do-
 mesticos in Jerusalem ; quoniam illa restauranda,
 et pristinam gloriam suam recuperatura erat, seu C
 etiam majorem illa, quam prius nacta fuerat. Qua-
 propter aliis dicebatur, « Et erit gloria domus istius
 novissima super priorem ²⁰. » Scias oportet, illud,
 « beatus, » a nemine alio interpretum dictum fuisse :
 pro illo autem, « Qui habet in Sion semen, et do-
 mesticos in Jerusalem, » Symmachus habet, « ignem
 in Sion et clibanum in Jerusalem ; » Aquila vero et
 Theodotio, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in
 Jerusalem. » Queis docetur universorum Deum et
 Dominum, qui hæc contra Assyrios minas protu-
 lit, ignem habere in Sion, et clibanum in Jerusa-
 lem ; ut si quando voluerit, hoc igne et clibano com-
 burat et excoquat eos qui combustione opus habent.
 Quocirca Dei illa civitas despectui habenda non est.
 Hæc porro de Ecclesia item jure dicantur, quia
 ipsa est civitas illa Dei gloriosa, de qua dicitur, D
 « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ²¹. » Est
 item in illa ignis et clibanus, quo uniuscujusque
 animæ ligna, fenum et stipulam comburat et absumat.
 Quod si dicatur, « Lux ipsi in Sion, et cliba-
 nus ipsi in Jerusalem, » ignem intelligamus oportet,
 propter eos ex cœtu, qui lumine sunt digni ;
 clibanum autem in Jerusalem, propter eos qui com-
 bustione et purgatione opus habent.

CAPUT XXXII.

Vers. 1. 2. « Ecce enim rex justus regnabit, et

²⁰ Agg. II, 10. ²¹ Psal. LXXXVI, 3.

γάρ εισέτι καὶ νῦν μετανοήσαντας ἐπικαλεῖ
 ἑαυτῶν γῆν, μαθόντας ὅποια ἐπηγγέλται π
 ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δὲ παρίστηεν ἡ ἱστορία
 γὰρ τὸ ἐπανελθεῖν αὐτοὺς ἀπὸ Βαβυλώνας
 εὐγεῖραι δεύτερον τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ κτ
 φαίνονται εἰδῶλοις χρησάμενοι.

« Καὶ πεσείται Ἄσσοῦρ οὐ μάχαιρα ἐκ
 μάχαιρα ἀνθρώπου καταφάγεται αὐτὸν. καὶ
 οὐκ ἀπὸ προσώπου μάχαιρας· οἱ δὲ νεκροί
 εἰς ἤτημα. » Σημαίνει δὲ τὴν κατὰ
 τῶν εἰδωλολατρῶν βασιλείαν, καὶ τὴν πᾶσαν
 ὡς περ ἀφ' ὕψους τοῦ προτέρου βασιλείας
 ἐπὶ τὸ ταπεινὸν φερομένην· καὶ τοῦτο κατὰ
 συμβήσεται οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐφύλαξεν
 τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν ἐργίας. Εἰ γὰρ κατὰ
 ἐδόκουν ἀνθρώποι ὑπηρετοῦναι γεγονόσαι τῶν
 σεως αὐτῶν, ἀλλ' αὐτῶς ἦν ὁ Θεός, ὁ οὐρανῶν
 καὶ τῆς γῆς καθαιρῶν αὐτούς.

« Πέτρα γὰρ περιληφθήσονται ὡς περ
 ἡττηθήσονται. » Πέτραν λέγει τὴν ἰσχυρὰν
 πάλαι στερεὴν καὶ βέβαιον καὶ ἰσχυρὸν τὸ
 αὐτοῦ, ὅπερ παρελευτέσθαι ἦτορ ἐφύλαξεν
 δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τότε ἦτορ ἔσται
 κάρως ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οἰκίαν
 Ἱερουσαλήμ. » Καὶ διὰ τὸν χρόνον αὐτῶν
 τὴν Ἀίγυπτον ὁμήσαντας ἐκ τῆς ἰσχυρῆς
 ἐνθα ἦν ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ αὐτῶν
 ἐξόντας ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκίαν καὶ
 κείους, διὰ τὸ μέλλειν αὐτῶν οἰκίαν καὶ
 οἰκίαν αὐθις ἀπολαμβάνειν ἔσται, καὶ οἰκίαν
 ἣς εἶχε πρότερον. Διὸ ἐλέγεται ἔσται ἡ
 ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἰσχυρὰ ἡ
 τὴν. » Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι τὸ πῦρ, καὶ οἰκίαν
 οὐδὲς τῶν ἐρμηνευτῶν εἰρηκέν ἀπὸ τῆς
 ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οἰκίαν ἐν Ἱερουσαλήμ.
 ὁ μὲν Σύμμαχος ἔχει, « πῦρ ἐν Σιών, καὶ οἰκίαν
 ἐν Ἱερουσαλήμ. » ὁ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίος
 αὐτῶ ἐν Σιών καὶ κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλήμ
 εἰρήκασιν· διδάσκοντες τοῦ λόγου, ὅτι ὁ
 Θεός καὶ Κύριος, ὁ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων
 τὰ λεγόμενα, ἔχει πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον
 Ἱερουσαλήμ· ἴν' ὅτε βούληται, τὸ πῦρ αὐτῶ
 κλίβανον κατακαύσῃ καὶ καταπέσῃ αὐτοὺς
 δεομένους. Διὸ οὐ προσήκει καταρραεῖν τὸ
 Θεοῦ πόλεως. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας
 κόντως ἀν βήθει, ἐπειδήπερ ἡ πόλις αὐτῶ
 δοξασμένη αὐτῆ ἔστι, περὶ ἧς εἰρηται· ἐλέγεται
 ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· καὶ
 αὐτῆ πῦρ καὶ κλίβανος, εἰς τὸ κατακαῖν
 ἀλίσκειν τὰ ἐν ἐκάστη ψυχῇ ξύλα καὶ ἴσχυρα
 λάμην. Ἐὰν δὲ λέγεται, « Φῶς αὐτῶ ἐν
 κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλήμ, » διὰ μὴ
 ἀξίους τῶν συναγομένων τὸ φῶς εἰρηται· καὶ
 διὰ δὲ τοὺς καύσεως καὶ καθάρσεως Ἱερουσαλήμ
 τὸ, κλίβανος ἐν Ἱερουσαλήμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΒ.

« Ἴδοὺ γὰρ βασιλεὺς δικαίος βασιλεύσει.

ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἰς αὐτοῦ, καὶ κρυβήσεται ὡς ἀφ' αὐτοῦ, καὶ φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς ἐν γῆ διψώσῃ. » Θεσπίζει τὰ ἰς τοῦ Χριστοῦ· μόνος γὰρ οὗτος ἰς ἀνεφάνη ὁ βασιλεὺς. Καὶ οἱ μετὰ κρίσεως τοῦ ἑαυτῶν βασιλείας αὐτοῦ καθηγήσαντο. Ἐβασίλεισάντων ὁ Χριστὸς καινὴν τινα ν· οὐ γὰρ εἰς ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἰ τιμὴν καὶ δόξαν τὴν παρὰ ἀνελίαν ἐπανήρατο, ἀλλ' εἰς δικαιοκαὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, οὐκ ἐν ἰ προαχθέντες ἤρχον, ἀλλ' εἰς ἰς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἰρηται, κρῖμα ἄρξουσιν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, κωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐ-
 « Καὶ ἔσται, φησὶν, ἀνὴρ ὡς εὐματος καὶ λαλιᾶτος. » Ποῖος ἀλλ' ὁ ἀνωτέρω δίκαιος ὀνομα- οὗτος ἔσται ἀνὴρ, οὐκοῦν τῇ φύ- ἰττων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν. πος ἐπικρύπτων αὐτοῦ τὴν θεο- ἐρμηνευτὸν ἦν καὶ ἀπολλύμενον τὸ δαίμων λαοῦ· διὸ καὶ ἀπέκρυπτεν ἰ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀπ' ἐκείνων δὲ αὐτοῦ μαθηταῖς ἐφανέρου. Τίς δὲ δὲ δίκαιος βασιλεὺς; αὐτὸς γὰρ ἰμὸς φερόμενος ἐνδοξος. Τίς δὲ ἰ ἢ τὸν ἀπ' ἐκείνων κρυπτόμενον μένη; ἢ γὰρ πάλαι ἔρημος καὶ Ἐκκλησία, αὕτη ἔστιν ἡ Σιών.

νται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώπους, ἰν ἀκούειν, καὶ ἡ καρδία τῶν ἰει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλώσσαι ἰ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » διψῶσα πάλαι ἔρημος εἴη ἂν ἡ ρδία ἀσθενούντων, καὶ γλώσσαι ἰν πάλαι τὸν Θεὸν μὴ νοούντων, ἰν ἔθνων, οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν ἀβολήν. Τούτοις ἐπιλέγει·

μὴ εἰπῶσι τῷ μωρῷ ἄρχειν· ἰν ἐποιοῦν, ὅτε τοῖς ὡς ἀληθῶς αὐτῶν ἐπέτρεπον τὰς ἑαυτῶν ψυ- οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὡν ἰν σοφίαν. Τοιοῦτος δὲ ἦν πᾶς ὁ λόμενος τοῦ αἰῶνος τούτου. « Καὶ οἱ ὑπηρέται σου, Σίγα. »

ωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς τοῦ διασπείρει ψυχὰς πεινώσας, διψῶσας κενὰς ποιήσει. Ἡ γὰρ ἰ ἄνομα βουλεύεται, καταφθεῖραι ἀδίκους, καὶ διασχεδάσαι λόγους ἰ. » Μωρὰ δὲ ταῦτα γὰρ πάντα ἰλαὶ μωροὶ ἄρχοντες τῶν ἀνθρώ- αὐτῶν πονηρὰ οὕτα ἄνομα ἐβου-

A principes cum iudicio imperabunt. Et erit homo oc- cultans sermones suos, et occultabitur ut ab aqua manante. Et apparebit in Sion, sicut fluvius currens, inclytus in terra sitiendi. » Quæ ad divinum Christi adventum spectant vaticinatur : is namque solus rex justus in hominibus apparuit. Apostoli vero ejus cum iudicio regis sui Ecclesiæ ipsius præfuerunt. Regnavit itaque in justitiam Christus, novum sane regni genus ; non in humanam quippe dignitatem, non in honorem et gloriam hominum respiciens, regnum erexit ; sed in justitiam : quemadmodum prin- cipes ejus, non ad mundanas dignitates evecti, im- perabant ; sed ad iudicium. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est, « Et principes ad iudicium imperabunt. » Pro illo autem, « Et erit homo abscondens sermones suos, » Symmachus, « Et erit vir sicut abscondio a spiritu et procella. » Quis igitur homo erit, nisi is qui superius justus appellatus est ? Hic enim ipse vir erit, natura vir quidem, sed hominis natura longe præstantior. Cæ- terum homo erit suam occultans deitatem. Nam aqua fluxa et perdita erat multitudo Judaici populi : quare sese ab illis, et verba sua ab illorum verbis occultabat, sed discipulis suis ea declarabat. Quis autem apparebit, nisi ipse rex justus ? ipse quippe sese conspiciendum præbebit, quasi fluvius manans inclytus. Quæ vero Sion illa, nisi quæ eum, qui se ab illis occultabat, publice accepit ? nam quæ olim de- serta et sitibunda erat, Ecclesia ex gentibus, ipsa vere Sion est.

Vers. 3, 4. « Et non erunt amplius confidentes in hominibus : sed aures ad audiendum dabunt, et cor infirmorum attendet, ut audiat : et linguæ balbutientium cito discent loqui pacem. » Sion itaque et terra sitiens olim deserta, Ecclesia fuerit : et cor infirmorum, et linguæ balbutientes, gentium fuerint, quæ olim nec Deum noverant, nec recte loqueban- tur, quibus conversionem ad meliora pollicetur. His subjungit :

Vers. 5. « Neque amplius dicent stulto, ut impe- ret : » quemadmodum olim agebant, cum animas suas stultis vere magistris concredebant : erant porro ii sapientes hujus sæculi, quorum Deus sapientiam infatuavit. Talis erat quisquis sapientiam hujus sæculi profitebatur. « Neque amplius dicent servi tui, Tace. »

Vers. 6, 7. « Nam stultus stulta loquetur, et cor ejus vana cogitabit ad perficiendum iniqua, et lo- quendum errorem ad Dominum, ut dispergat ani- mas esurientes, et animas sitiennes vacuus faciet. Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ad inter- sciendum humiles in sermonibus iniquis, et ad dis- sipanda verba humilium in iudicio. » Hæc quippe stulta omnia olim agebant illi olim stulti principes hominum : et consilium eorum malum iniqua deli-

berabat, ut sermonibus suis humilium animas perderet. A λεύετο, εἰς τὸ καταφθεῖραι τοὺς ἐαυτῶν ἢ τὰς ψυχὰς ταπεινούς.

VERS. 8. « Pii autem prudentia consilia iniverunt : et hoc consilium manebit. » Queis significantur apostoli Servatoris nostri, in principio salutis ab se datæ, quæ ut probe dirigeretur, rex justus datus est.

VERS. 9. « Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam : filix, in spe audite sermones meos. » Nunc proponit, ad lacrymas, fletum et luctum provocare eos, quod ex sua erga Deum incredulitate a Dei gratia exciderint : eorum autem emollitos et effeminatos animos vituperans, mulieres nuncupat. Aiunt porro hac prophetia synagogas ipsorum indicari. Hortatur itaque illos, ut ne supine et perfunctorie dictis attendant ; sed pervigili et composito animo. Fortasse dixeris, per priores illas mulieres significari priscos illos Judæorum conventus, ac multitudinem ibi congregatam ; per filias vero, posterioribus temporibus nascituras, eorum synagogas.

VERS. 10. « Diei anni memoriam facite in dolore cum spe : consumpta est vindemia, cessavit semen, et non amplius veniet. » Annum porro vocat propheticus sermo, tempus prædicationis evangelicæ, quo Salvator et Dominus noster, cum hominibus versans et docens prædicavit. Id vero declarat deinde eum ex persona Dei sic loquitur : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me ; prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem, vocare annum Domini acceptabilem ²². »

VERS. 11. « Obstupescite, contristemini confidentes, exuite vos, nudæ estote : accingite saccis lumbos vestros. » Illa, inquit, quæ secundum Deum est, tristitia vos compungat, et a pristina incredulitate discedite, pœnitentiæque vos date. Nam ea quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem nulli pœnitentiæ obnoxiam, operatur.

VERS. 12, 13. « Et super mammas tundite vos, propter agrum desiderii, et vineam germinis : terra populi mei, spina et fenum proferet, et ex omni domo lætitia auferetur. » Id vero superius declarabat his verbis, « Et expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas, » quas spinas mox explicans ait : « Expectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem ; et non justitiam, sed clamorem. » De his itaque planctum edere jubebat, maxime ob intentatas minas.

VERS. 14. « Urbs opulenta, domus derelictæ, divitias civitatis relinquent, domos desiderabiles. Et erunt pagi speluncæ usque in sæculum, lætitia onagrorum, pascua pastorum. » Quis advenas cernens Hierosolymæ incolas, ipsosque idololatras variis ex gentibus congregatos, non merito dicat, ²² Isa. LXI, 1.

(59) Forte leg. παρουσις. EDIT.

« Οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο : ἢ βουλή μὲν ἐστίν. » Δι' ὧν σημαίνονται οἱ ἅπλοιοι Σωτῆρος ἡμῶν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας καὶ τὸ ἡγεῖσθαι αὐτῆς, δίκαιος δὲ δώρηται.

« Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούετε τὴν φωνὴν μου· θυγατέρες, ἐπ' ἐλπίδι ἀπιστίας μου. » Διὰ τῶν προκειμένων προσηγοριῶν καλεούμενος ἀποκαλεῖσθαι καὶ κόπτεσθαι κενεῖν, ὡς ἂν ἐκπέσειεν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος εἰς τὸν Θεὸν ἀπιστίαν αὐτῶν· διαβίβλην δὲ τὴν ἄδρον τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὸ τεθλιμμένον αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Φασὶ δὲ τὰς συναγωγὰς ἐκκελευσθαι διὰ τῆς φασκούσης (59) παρουσίας· λέυεται τοίνυν ὁ λόγος αὐτοῖς μὴ ὑπὸ τῆς ἐργῶς προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἀλλὰ καὶ συνεταγμένως. Εἰποις δ' ἂν τῆς ἐπιθυμίας γυναικῶς σημαίνειν τὰς ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν παρά Ἰουδαίους συνόδους, καὶ τὰ ἐκ τῶν αὐτῶν τοῖς συναγόμενα· τὰς δὲ θυγατέρας ἐν τῶν χρόνοις ὑποστησομένας, τὰς αὐτῶν ἀναστάσεις.

« Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνησθήσεσθε ἐν ἡμέτρῳ ἐλπίδος· ἀνήλωται ὁ φθῆρς, ἐξέσται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἔσται ἡ ἐλπίς· ἐξέσται ὁ προφητικὸς λόγος τῶν χρόνων τῶν πρώτων τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ ὁ δὲ Σωτὴρ ἐλπίσει τῶν ὧν ἀνθρώποις ἐκήρυξε διδάσκειν καὶ τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τοῦ ἔξης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἡμετέρας· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, ὅπως ἡμετέρας εὐαγγελισσάσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλται ἡμετέρας, καὶ αἰχμαλωτοῖς ἀφῆσιν, καὶ τυράχαις ἐλευθέρησάσθαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. »

« Ἐκοστήτε, λυπήθητε αἱ πεπαισμένοι, ἡμετέρας γυναικες· περιζώσασθε σάκκους τῶν ἡμετέρας ὑμῶν. » Ἀψάσθω, φησὶν, ὑμῶν ἡ ἐλπίς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς προτέρας ἀπιστίας Ἐκοστήτε ἐπιδοκίμασθαι εἰς μετάνοιαν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λήθη μετάνοιαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται.

« Καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε, περὶ τῶν ἡμετέρας θυμῆματος, καὶ ἀμπέλου γεννημάτων. Ἡμέτέρας μου, ἄκανθα καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἡ ἐλπίς οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Τοῦτο δὲ ἐστὶν τῶν ἔμπροσθεν εἰπόν· « Καὶ ἔμεινα ἵνα περὶ τῆς φυλῆς, ἐποίησε δὲ ἄκανθας· » καὶ ταῦτα ἡμετέρας νεύων ἐπήγαγε λέγων· « Ἐμείνα ἵνα περὶ τῆς ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην ἐποίησεν γῆν. » Ἐπὶ τούτοις τοιγαροῦν κόπτεσθαι κενεῖσθαι λέυετο, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιφερομένην ἐλπίδα.

« Πόλις πλούσια, οἶκοι ἐγκαταλειμμένοι, πύλας ἀψήσουσιν, οἶκους ἐπιθυμητούς· καὶ αἱ κῶμαι σφέλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων. » Τίς δὲ ἐστὶν οἶκος ἀνδρῶν οἰκοῦντας τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡμετέρας τε ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συνελευσθέντων.

βουους ἀγρίους, καὶ διαφόρους A onagros diversosque greges ipsam depascere? Quamobrem dicitur : « Lætitia onagrorum, pascua pastorum. » Ideo planctum magnum vos edere jubet, et in luctu perseverare.

ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὕψηλου. » Ἐφασκεν ὁ Σωτήρ· « Ἴδοὺ ἐγὼ πτελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ ἅγιον καὶ πάλιν· « Ἔως ἂν λάλησιν. » Ἐπεὶ τοίνυν « Μακάριοι οἱ κληθήσονται, » καὶ, « Μακάριοι ἰουσαὶν· » εὐκρίτως ταῖς προλεχούσας καὶ κλαυθμοῦ καὶ κοπιότητος ἵκαντο. ἐπαγγελίαν δίδωσιν ἀγαματος.

ὡς ὁ Χερμὲλ, καὶ ὁ Χερμὲλ εἰς ἑαυτὸν ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ ἢ ἐν τῷ Καρμυλῷ κατοικήσει. » τὸ ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐδήλου τὰ τὸ ὄρος τὸ ὑπὸ Ἰουδαίους ὄνομα τῆς λαδῆς, ὅθεν καὶ ἐρμηνεύεται ἡ Κάρμηλος, « Ἐπίγνωσις περιτοίνου, τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἔθνων μεταβληθέντα, ἕσσεσθαι ἴδιαι παρὰ τῷ Θεῷ τετιμημένος· αὐτὸν δὲ τὸν ἐκ περιτομῆς ἵηλον ὀνομαζόμενον, εἰς ὄρυμνον τοίνυν καὶ ἐν τοῖς μετὰ χειρας γοῖς κατὰ τὸν Σύμμαχον· « Καὶ ἡ Κάρμηλος· » ὡς γὰρ ἐκεῖ ὁ Αὐτὸς ἐλέγετο μεταβάλλεσθαι, οὕτως καὶ ἡ ταύτην καὶ ἐρημος ὁ Αὐτὸς τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας, ἡ Κάρμηλος. Ὅσπερ γὰρ ἦν ὁ Κύριος λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, ὡς αὐτοῦ Ἰσραὴλ· » ὁ τε Κάρμηλος περὶ ταύτης· οὕτως ὁ Αὐτὸς ἐρημος, ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβληθὲς τοῦ Θεοῦ· ὡς αὖ πάλιν ὁ ὄρυμνος ἐλογίσθη. ὄρυμνος δὲ ἐστὶν ἄκαρπος πληρὸς· διὸ καὶ τὰ ἔθνη τὰ τὸν Θεὸν οὐκ ἔσονται, ὡς πολλάκις ἀπεδείξα-

ργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη, ἡ εὐσυνία ἀνάπαυσις, καὶ πεποιθὲς. Καὶ κατοικήσει ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν εὐνοίᾳ πεποιθώς, καὶ ἀναπαύσεται. » Ἄντι γὰρ τῆς καθαιρέσεως γάλης ἐκεῖνης καὶ γαυριώσεως, ἕσσεσθαι πόλιν, τὴν ἀπὸ περὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἐν σπλάξει. Βέβαιον γὰρ τῶν εἰς τὸν πόλιν εἰρήνης τὴν ἵσχυρην· « ἢ γὰρ ἄνω, φησὶ, ἐστὶ, μήτηρ πάντων ἡμῶν. »

Vers. 15. « Donec veniat in vos Spiritus ex alto. » Ille autem erat de quo Salvator hæc protulit : « Ecce ego vado, et mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis²³; » iterumque : « Donec accipiatis virtutem ex alto²⁴. » Quia igitur « Beati qui lugent, quoniam consolabuntur, » et, « Beati qui flent, quoniam ridebunt²⁵; » jure prædictis mulieribus, quæ fletu, lacrymis et planctu pœnitentiam præferrebant, promissionem confert bonam per Spiritum B afferendam.

Vers. 16. « Et erit desertum Chermel, et Chermel in saltum reputabitur : et requiescet in deserto judicium, et justitia in Carmelo habitabit. » Libanus mons Phœnicie imminens, gentes significabat, Carmelus autem mons, qui antehac Judæorum erat, populum ex circumcissione : unde Chermel, sive Carmelus, ita veritatur : *Cognitio circumcissionis*. Libani ergo, videlicet alienigenam et extraneum populum ex gentibus conversum, talem futurum ait, qualis erat ille olim populus ex circumcissione, apud Deum honoratus, ipsum vero populum ex circumcissione, qui Chermel aut Carmelus dicitur, in saltum reputandum fore. Quod ipsum indicat præsentis loci interpretatio secundum Symmachum, quæ sic habet : « Et erit desertum in Carmelum. » Quemadmodum enim ibi Libanus in *Carmelum* vertendus dicebatur ; sic et hoc loco *desertum* ; ut idem sit quod desertum Libanus, quo indicatur Ecclesia ex gentibus, quæ mutata est in Carmelum. Quemadmodum enim prius erat « portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel²⁶, » et Carmelus in cognitionem ejus venerat ; sic et Libanus, et illud olim desertum in meliorem conditionem mutatum, factum est portio Dei ; ut e contrario Carmelus in saltum reputatus est. Saltus porro locus est agrestibus et infructuosis arboribus repletus : quapropter mos est Scripturæ divinæ gentes, quæ Deum non norunt, saltus nuncupare, ut plerumque commonstravimus.

Vers. 17, 18. « Et erunt opera justitiæ pax, et obtinebit justitia requiem, et confidentes erunt usque in æternum. Et habitabit populus ejus in urbe pacis, et inhabitabit confidens, et requiescent cum divitiis. » Nam pro magna et tripudiante urbe jam deleta, aliam Deo constituendam urbem, sive catholicam Ecclesiam, a terminis usque ad terminos terræ pertingentem, et pium in illa vitæ institutum, vaticinatur. Firma quippe est eorum, qui in Deum credunt, mens et sententia. Civitatem pacis vocat illam quæ in cælis est : nam « illa, inquit, quæ sursum est Jerusalem, libe-

²³ Luc xx v, 49. ²⁴ Matth. v, 8.

²⁶ Deut. xxxii, 9.

ra est, mater omnium nostram 27. » Urbem autem A securitatis vocat varias illas mansiones : nam apud Patrem, inquit 28, mansiones multæ, quæ divitias nunquam expilandas servant. Etenim « Themurizate, inquit 29, ubi nec arugo, nec tinea demolitur, neque fares effodiunt et furantur. »

Vers. 19, 20. « Grando autem si descenderit, non ad vos veniet. Et erant qui habitant in salibus confidentes, sicut qui in planitie. Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic beatos prædicat apostolos Salvatoris nostri, et primos Evangelii præcones, qui et Judæis et Græcis prædicarunt, ac semen suum coniecerunt in omnem hominem, Judæorum primo, deinde Græcum : bos enim, utpote mundum animal, populus ex circumcissione, patrum suorum causa, vocatur ; asinus autem, utpote impurus, dicitur populus ex patribus idololatriæ progenitus. Quoniam igitur in Judæos primum, deinde in Græcos evangelicum semen apostoli Salvatoris nostri jaciebant ; jure dicitur : « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Illic porro per aquam subindicat divinam Scripturam, quæ et Judæorum et gentilium populo calcatur.

CAPUT XXXIII.

Vers. 1. « Væ iis qui vos miseros faciunt, sed nemo vos miseros facit : et qui reprobat vos, non reprobat : capientur reprobantes et tradentur, et quasi tinea in vestimento, sic superabuntur. » His consimilia sunt ea, quæ Salvator discipulos suos alloquebatur : « Qui vos spernit, me spernit, » et vos non lædimini, et, « qui me spernit, spernit eum, qui misit me 30. » Nam cum duo, ut quispiam dixerit, in tempore persecutionis ordines sint, alius agentium, patientium alius ; beatus est qui patitur, sed non agit ; infelix vero qui agit, sed non patitur.

Vers. 2. « Domine, miserere nostri, in te enim confidimus. Factum est semen incredulorum in perditionem ; salus autem nostra in tempore tribulationis. » Ex persona apostolorum orationem emittit : eorum quippe semen, qui evangelicæ prædicationi non crediderunt, perniciæ traditum est : nostra vero salus tu ipse es, o Domine, qui nobis ades in tempore tribulationis.

Vers. 3. « Propter vocem timoris tui sedibus moti sunt populi a timore tuo, et dispersæ sunt gentes. » Id dicitur de iis qui sacræ prædicationi fidem non habuerunt. Significat autem Judaicæ gentis obsidione, et quod, ingruente ipsis hostium multitudine, ex terra sua pulsati, et inter gentes dispersi sint.

Vers. 4. « Nunc autem congregabuntur spolia vestra, parvi et magui, tanquam si quis congreget locustas, sic illudent vobis. » His quam invalidus et quam expugnatus facilis Judaicus populus esset declarat : ac multitudinem eorum locustis comparans,

Πά:ν δὲ ἀπαρτιμῶνις καὶ τὰς ἀσπίδας· πολλὰ γὰρ, φησὶ, μὲναι κατὰ τὴν ἔχουσι δὲ καὶ τὸν κλεῖτον τὸν ἑαυτοῦ· ζῆτα γὰρ, φησὶν, ὅπου σὴς καὶ ἡ ἀφανίζεται, οὐδὲ κλέπται ἀπορροῦσι πὶ σὺν. »

« Ἡ δὲ χάλασμα, ἐν καταβῆ, ὡς ἐπὶ· Καὶ ἔσονται οἱ ἄνοικοῦντες ἐν ταῖς ἡμέραις, ὡς οἱ ἐν τῇ πεδυνῆ. Μακάρων εἰ ἐπὶ τὴν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ· δὲ δὲ τούτων τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Σαῦρ καὶ τοῖς πρώτοις κήρυκας τοῦ Εὐαγγεῖου καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήσι κηρύσσοντας· κήρυον αὐτῶν καταβαλομένους ἐπὶ τὰς πόλιν Ἰουδαίων τε πρώτων καὶ Ἑλλήνων· ἐπὶ τὸν τούτους πατέρας, ὡς αὐτοὶ καθαρὸν ἦσαν· ἐπὶ τὸν τὸμῆς λαὸς ὠνόμαστοι· ὄνος δὲ, ὡς αὐτοὶ οὐκ ἐκ πατέρων εἰδωλολατρῶν λαός. Ἐπὶ τὸν δαίσις πρώτως, ἔπειτα Ἑλλήσι τὸν εὐαγγεῖον εβάλλοντο σπέρρον οἱ τοῦ Σαῦρ, ἡμῶν εἰκότως εἰρηται· « Μακάρων εἰ ἐπὶ τὴν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. » Τῶν δὲ ἑσὶ ἠνέξατο τὴν θεόπνευστον Γραφήν, ἐπὶ τὸν τούτων ἐξ ἐθνῶν λαοῦ πατουμένην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ.

« Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, ἡμεῖς δὲ οὐ ποιεῖ ταλαιπώρους· καὶ ἐπὶ τὸν ἡμῶν εὐαγγεῖον ἀλώσονται οἱ ἀθετοῦντες πὶ παραθήσαντες, ὡς σὴς ἐφ' ἱματίου, οὐκ ἀφίηται· ἴσως ἀδελφὰ τυγχάνει τὰ δι' ὧν ἐστὶ τὸν ἑαυτοῦ· ὁμοίως ἔλεγεν· « Ὁ ὕμεις ἀπὸ τῆς ἑσπέρης οὐκ ἀδικεῖσθε ὑμεῖς, καὶ, « Ὅ ἐπὶ τὸν ἡμῶν τὸν ἀποστελλαντά με. » Δύο γὰρ ὄντες τῶν ὡς ἂν εἶποι τις, κατὰ τοὺς κερὰς τῶν τῶν μὲν ὀρώντων, τῶν δὲ παρῶντων, κατὰ εἴη ὁ πάσων, ἀλλὰ μὴ ὀρών· ἕως δὲ ἐπὶ μὴ πάσων.

« Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ ἐσπέρησεν ἡμεῖς· Ἐγενήθη τὸ σπέρμα τῶν ἀπειθοῦντων ἐπὶ τὸν ἡμῶν ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν κατὰ ὀλίφῳ· ἐπὶ ὅπου τῶν ἀποστόλων τὴν εὐχὴν ἀνατίθει· μὲν γὰρ ἀπειθησάντων τῶν εὐαγγελιστῶν τὸ σπέρμα παρεδόθη ἀπωλείᾳ· ἡμῶν δὲ πᾶσι αὐτὸς τυγχάνεις, ὦ Κύριε, περιστάρας τὸν κατὰ ὀλίφῳ.

« Διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησεν ἡμεῖς τοῦ φόβου σου, καὶ διεσπάρθησαν τὰ ἔθνη· ἐπὶ τὸν ἀπειθησάντων τῶν ἱερῶν κηρύγματι. Σημαίνει πολιορκίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τὸν ὀβείας πολεμίων ἐπελθούσης αὐτοῦ· ἐξέστησεν ἑαυτῶν γῆς, καὶ διεσχορπίσθησαν εἰς τὰ ἔθνη.

« Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σκῦλα ἱερῶν καὶ μεγάλου, ἐν τρόπον ἐάν τις συναχθῆσιν οὕτως ἐμπαίξουσιν ὑμῖν. » Τὸ εὐχείρωσεν ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων λαοῦ περιστάρας, πᾶσι αὐτῶν ἀκρίαι παραβάλλον, σημαίνει ὡς ἐπὶ

27 Gal. iv, 20. 28 Joan. xiv, 2. 29 Matth. vi, 19. 30 Luc. x, 16.

αὐτοὺς ἔξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα
ντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ
ντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, με-
τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ'
ἦν Θεὸν λέγων·

ὅς ὁ κατοικῶν ἐν ὕψηλοις· ἐνεπλήσθη
καὶ δικαιοσύνης. Ὁσέεις δὲ τὴν
λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης
ἵτην. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο·
ταὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ κρῖμα καὶ δικαιο-
υτέρω τοῖνυν ἔρημον ὀνομασμένην
λεῖ, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
γάρ ἦν ἡ πάλαι ἔρημος, ἐν ᾗ ἀν-
καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται
ἐνεπλήσθη κρίσεως καὶ δικαιο-

αυτοὺς ἐξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα
ντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ
ντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, με-
τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ'
ἦν Θεὸν λέγων·

ὅς ὁ κατοικῶν ἐν ὕψηλοις· ἐνεπλήσθη
καὶ δικαιοσύνης. Ὁσέεις δὲ τὴν
λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης
ἵτην. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο·
ταὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ κρῖμα καὶ δικαιο-
υτέρω τοῖνυν ἔρημον ὀνομασμένην
λεῖ, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
γάρ ἦν ἡ πάλαι ἔρημος, ἐν ᾗ ἀν-
καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται
ἐνεπλήσθη κρίσεως καὶ δικαιο-

αυτοὺς ἐξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα
ντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ
ντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, με-
τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ'
ἦν Θεὸν λέγων·

ὅς ὁ κατοικῶν ἐν ὕψηλοις· ἐνεπλήσθη
καὶ δικαιοσύνης. Ὁσέεις δὲ τὴν
λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης
ἵτην. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο·
ταὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ κρῖμα καὶ δικαιο-
υτέρω τοῖνυν ἔρημον ὀνομασμένην
λεῖ, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
γάρ ἦν ἡ πάλαι ἔρημος, ἐν ᾗ ἀν-
καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται
ἐνεπλήσθη κρίσεως καὶ δικαιο-

αυτοὺς ἐξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκύλα
ντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ
ντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, με-
τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ'
ἦν Θεὸν λέγων·

ὅς ὁ κατοικῶν ἐν ὕψηλοις· ἐνεπλήσθη
καὶ δικαιοσύνης. Ὁσέεις δὲ τὴν
λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης
ἵτην. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο·
ταὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ κρῖμα καὶ δικαιο-
υτέρω τοῖνυν ἔρημον ὀνομασμένην
λεῖ, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
γάρ ἦν ἡ πάλαι ἔρημος, ἐν ᾗ ἀν-
καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται
ἐνεπλήσθη κρίσεως καὶ δικαιο-

ndum et sine accentu, vel supplendum verbum οἰχοῦσι. Edit.

A significat ipsos ab inimicis ludibrio habendos esse :
qui non modo tam parvi, quam magni eorum spo-
lia diripient, sed etiam ipsis illudent. Hæc porro
de his locutus, ad Ecclesiam Dei pertransit, ubi
Deum his verbis celebrat :

VERS. 5. « Sanctus Deus, qui habitat in excelsis :
repleta est Sion iudicio et justitia. » Sion quæ sit
vel inde intelligas, quod dicatur illam iudicio et
justitia repletam esse. Superius autem dicebatur :
« Et requiescet in deserto iudicium et justitia. »
Eam igitur, quæ superius desertum vocatur, jam
Sion nuncupat ; atque ita Ecclesiam Dei significat.
Hæc quippe erat illa olim solitudo, in qua requievit
iudicium et justitia : quomobrem nunc Deus benedi-
citur, quia repleta est iudicio et justitia.

B
VERS. 6. « In lege tradentur, in thesauris salus
nostra : illic sapientia et scientia et pietas apud
Dominum. Hi sunt thesauri justitiæ. » Legi enim,
videlicet evangelicæ, qui in hac communi Sion
habitant traditi sunt : sanctis quippe bona in spe
recondita sunt ; in quibus autem thesauris, nisi in
his qui in cælis sunt repositi ?

VERS. 7. « Ecce certe in timore vestro isti time-
bunt, quos timebatis : clamabunt a vobis. » Hæc
apostolis dicuntur : incidet enim, ait, timor vestri
in incredulos.

VERS. 8, 9. « Angeli mittentur amare flentes. De-
serentur enim eorum viæ : cessavit timor gentium,
et testamentum cum illis initum tollitur : nec repu-
tabitis eos homines. Luxit terra ; erubuit Libanus ;
palus facta est Saron, manifesta erit Galilæa et
Chermel. » Clemens itaque Deus angelos pacis
misit ad Judæorum populum, amare flentes, ac co-
hortantes ut evangelicam sibi pacem reciperent.
Quoniam vero non receperunt eos, ita subjungit :

VERS. 10. « Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc
glorificabor, nunc exaltabor. » His porro manifeste
declaratur ipsis videndum Deum esse. Quibusnam,
nisi iis, qui justitiæ et sapientiæ thesauros sibi
compararunt ? Ab ipsis, inquit, videbor : erant
porro isti discipuli et apostoli Salvatoris nostri ; a
quibus, inquit, ego quidem visus sum ; illi vero assidue
clamabant, ut angeli pacis : quapropter amare fle-
bant, clamoribus et orationibus assiduis prisci
populi perniciem depiorantes. At enim apostoli Sal-
vatoris nostri angeli erant, qui acerbis sese lacry-
mis dederant, quod ii, qui ab se ad pacem Chri-
sti vocabantur, non obtemperarent, neque sibi
fidem haberent.

VERS. 11. « Nunc videbitis, nunc sentietis : vana
erit fortitudo spiritus vestri : » quæ ipsis a Moyse
data fuerat, quia nemo ipsos in posterum homines
reputabit. « Ignis devorabit vos, » his secundum et
gloriosum adventum suum pollicetur, quo illi vi-
debunt.

VERS. 12-14. « Et erunt gentes combustæ, ut A spina in agro projecta et exusta. Audient qui longe sunt, quæ ego feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui : apprehendet tremor impios. » Etiam si hæc non de illis ex Judaico populo vaticinetur, qui annuntiatam sibi gratiam acceperunt, vos auditis hisce prophetiis sermonibus, non intelligitis, scientes hæc, quæ Hebraice vobis enuntiata et scripta sunt, necnon omnia illa prodigia quæ apud vos operatus sum, et quæ apud vos locutus sum, necnon ea quæ videntibus vobis sum operatus, a gentibus procul et ad extrema terræ auditum iri. Quomodo autem audient, nisi ad Deum accedentes, eum virtutem ejus edidicerint? Hi vero ipsi, videlicet impii in Sion versantes, quo pacto a me recesserint, cognoscent : qua de causa, ob defectionem scilicet, tremor invadet illos.

VERS. 15. « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse? Quis annuntiabit vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam, qui odit iniquitatem et injustitiam, qui manus excutit a muneribus, qui obturat aures, ne audiat judicium sanguinis, qui claudit oculos, ne videat iniquitatem. » Ait igitur : « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse, » paratum diabolo et angelis ejus? Quis ergo ista cognoscit, ut eadem nescientibus testificetur, nisi quisquis ambulat in justitia, et odit impietatem et injustitiam; ii qui munera respuunt, et aures obturant, ne audiant judicium sanguinis, oculosque claudunt, ne videant iniquum facinus? Talis erat chorus prophetarum Dei, et quilibet vir religiosus, chorus item apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri. Quisquis igitur, aiunt, hujusmodi erit, is annuntiabit nobis, ignem impiis paratum accensum esse : idemque ipse locum nobis æterni judicii indicabit, contestatus cavendum esse, ut ne eo decidamus.

VERS. 16. « Illic habitabit in excelsa spelunca petrae firmæ : panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Idem ipse procul igne, et memorato æterno loco remotus, habitabit in excelsa spelunca, et in petra firma. Secundum Symmachum vero, « Ipse in excelsis habitabit, quasi munimenta petrarum sublimitas ejus; » ut ex his beatorum exercitium, et institutum vitæ in summa philosophia positum intelligamus : quamobrem infertur, « Panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Talis autem homo pane et aqua in præsentī vita ad alimentum usus, in exercitationis terminum et fructum, gloriosam regis contemplationem referet : quapropter ait :

VERS. 17-19. « Regem cum gloria videbitis, oculi vestri cernent terram procul : anima vestra meditabitur timorem. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? ubi est, qui numerat eos qui nutriunt parvum et magnum populum? cui non delit consilium, neque scivit vocem altiloquam; ita ut non

« Καὶ ἔσονται ἔθνη κατακακαυμένα, ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένη καὶ κατακακαυμένονται οἱ πόρρωθεν ἃ ἐποίησα, γνώσκοντες τὴν ἰσχύ μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν μοι· λήψεται τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς. » Εἰ μὴ περὶ τῶν δεξαμένων τὴν εὐαγγελισθεῖ χάριν Ἰουδαίων λαοῦ θεσπίζει, ὑμεῖς, προφητικῶν τούτων λόγων ἀκούοντας, γινώσκοντες, ὅτι ταῦτα τὰ πρὸς ὑμᾶς ἔβλαλούμενά τε καὶ γραφόμενα, ὅσα τε εἰς ὑμᾶς ἐξεπραξάμην, οἱ πόρρωθεν καὶ ἐσχάτων τῆς γῆς οἰκοῦντες, καὶ ἐπελάλησα, καὶ ὑμῶν ὄρωντων ἐποίησα, πέρας τῆς οἰκουμένης ἀκούσονται. Πῶς ταὶ ἀλλ' ἢ ἐγγίσαντες τῷ θεῷ, καὶ αὐτῷ καὶ τὴν ἰσχύ αὐτοῦ μαμαθῆκα; αὐτοὶ εἰσονται ὅπως ἀπέστησάν μου, ἄνομοι· οὐ χάριν διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν αὐτοὺς τρόμος.

« Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται; γελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; Πέρας δικαιοσύνη, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδὸν, μὴ ἐν ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσπῶντας ἀπὸ βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσι ἀκαμύτων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ καὶ φησὶ γοῦν, « Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἰσχυροῖς αὐτοῦ; Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ταῦτα εἰσάγων, καὶ τὸν πῦρ ἐξοῦσι προσμαρτυροῦμενος, ἢ ἐκ τῆς δικαιοσύνης καὶ δικαιοσύνης, καὶ πᾶς ὁ μισθὸν ἔχων τὸν ὀφθαλμὸν τὸν ἀποσπῶντα, καὶ τὰ ὦτα κλύωντες τοῦ μὴ ἀκούσαι κρίσι ἀκαμύτων ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ θεωρεῖν ἄλλον κρῖναι; Ταῦτα δὲ ἦν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς φιλητῆς ἀνθρώπου, ὁ τε χορὸς τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν ἡμῶν. Πᾶς τοίνυν ὁ ταῦτα εἰσάγων ἡμῖν, φασὶ, διότι πῦρ καίεται τὰς ἐκείνου μαμαθῆκα· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν πῦρ τῆς κρίσεως δηλώσει ἡμῖν, προσμαρτυροῦμενος ἵνα μὴ περὶ πεσεῖν εἰς αὐτήν.

« Οὗτος αἰχίσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ ἀρτος· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ πιστόν. » Αὐτὸς δὲ οὗτος, μακρὰν τὴν πύλιν καὶ τοῦ προλεχθέντος αἰωνίου τόπου, ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ, καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρῆς τὸν Σύμμαχον, « Αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς καὶ ὡς περιόχαι πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ· ὡς καὶ διὰ τούτων τὴν τῶν μακαρίων ἀσκησιν, καὶ ἀκροτάτη φιλοσοφίας βίον αὐτῶν· ἐὰν εἴη « ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ πιστόν. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἄρτην καὶ ὕδατι τὴν πύλιν ἀσκηθεῖς, πέρας ἔξει καὶ καρπὸν τῆς ἐκείνου ἔνδοξον τοῦ βασιλέως θέναν· διὸ φησιν·

« Βασιλέα μετὰ δόξης ὤψεσθε, οἱ ἐφ' ὧν δύνονται γῆν πόρρωθεν, ἢ ψυχὴ ὑμῶν ἰσχυροῦσιν. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; Ποῦ εἰσιν λεύοντες; Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀριθμῶν τῶν μικρῶν καὶ μέγαν λαόν; ὧς οὐ συνεβήθη βαθύφωνον, ὥστε μὴ ἀκούσαι· ἵνα

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

VERS. 1-3. « Accedite, gentes, et audite, principes : audiat terra, et qui in ea habitant, orbis, et populus qui est in eo : quia furor Domini super omnes gentes ; et ira super omnem numerum eorum, ut perdat eos et tradat ad cædem. Vulnerati autem eorum projicientur, et mortui : et ascendet odor eorum. » Quibusnam tradat in cædem, nisi ultricibus virtutibus ? His porro castigatis, alii vulnerati, alii mortui erunt, qui scilicet ad mortem peccavere : quorum facinora, in vita mortali perpetrata, iudicii tempore fetorem emittent : quare secundum Symmachum dicitur, « Et ascendet fetor. » τῆς κρίσεως καιρὸν δυσωδίας ἀποπνεύουσι· διὸ δυσωδία. »

VERS. 4. « Et rigabuntur montes sanguine eorum. B Et tabescent omnes virtutes cælorum. » Hi montes erant de quibus dictum est, « Et tabescent montes a sanguine. » Etenim virtutes cælorum, quæ per montes significantur, tunc tabescere dicuntur, utpote quæ memoratis hominibus in causa perniciæ fuerint. Quænam porro illæ fuerint, nisi de quibus Apostolus ait, « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem ; sed adversus principatus, et potestates, et rectores mundi hujus, et adversus spiritualia nequitie in cælestibus ⁴⁴ ? » Hæc namque potestates, quæ aerium locum obtinent, virtutes cælorum vocantur : quandoquidem ea, quæ per aera feruntur, volucres cæli vocare solet divina Scriptura dicens, « Volucres cæli et pisces maris ⁴⁵. » Cum autem illud, « Et tabescent omnes virtutes cælorum, » in Septuaginta Interpretum versione non compareat, cum asteriscis ex reliquorum interpretatione additum fuit. Quia vero scitu nobis opus erat quandonam hæc futura essent, id nos edocet propheticus sermo declarans, superius memorata post hujus mundi consummationem eventura esse. Quamobrem infert : « Et plicabitur cælum, sicut liber, et omnia astra cadent, tanquam folia de vite, et sicut cadunt folia de ficu. » Salvator item in Evangeliiis hæc de consummatione tradidit : « Et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum commovebuntur, et tunc apparebit signum filii hominis in cælo ⁴⁶. » Aquila vero, « Et omnis exercitus eorum defluet, sicut defluit folium a vite, et tanquam id, quod delabitur a ficu ; » secundum Symmachum autem, « Et omnis virtus ejus cadet, sicut cadit folium a vite, et tanquam id quod decidit a ficu. » Hæc porro observavimus, ut ostenderemus ea, quæ a LXX Interpretibus astra dicuntur, apud reliquos interpretes virtutes cælorum vocari. Quæ virtutes, nisi de quibus modo dictum est ? Hæc igitur ipsæ, sicut folia de vite, iudicii tempore cadere dicuntur, quo cælum plicabitur quasi liber. Hic vero notandum est, non corruptionem, non exitium, non destructionem cælorum his

« Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσα ἀκουσάτω ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦ μένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ· διότι ὁ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὄρη ἐπὶ τὸν τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδοῦνα Οἱ δὲ τραυματίζονται αὐτῶν ριζήσονται, καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὄσμη. » Τίσι αὐτούς εἰς σφαγὴν, ἢ ταῖς κολαστικαῖς τικαῖς δυνάμεις ; Τούτων δὲ τῶν κενὸν τραυματίζονται, οἱ δὲ νεκρὰ τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες· ὧν αἱ κατὰ τὸν θνητὸν βίον συντελεσθεὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται, « Καὶ

« Καὶ βραχθήσεται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος· καὶ ταχθήσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ τὰυτα τοίνυν ἐτύγχανον ὄρη, περὶ ὧν « Καὶ ταχθήσονται ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, ὄρη νοούμενα λέγονται, ὡς αἰτίαι γενόμεναι ἀπικαίαις μένων. Τίνας δ' ἂν εἴεν αὐταί, ἢ περὶ ὧν Ἄπόστολος, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ εἰσὶν σὰρκα· ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς αὐτὰς πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τῆς αἰῶνος, » πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς παλαιῆς καὶ νέας νόμις. » Αὐταὶ γὰρ αἱ δυνάμεις ἐπὶ τὸν οὐρανὸν διακατέχονται, δυνάμεις οὐρανῶν ἔργα· καὶ τὰ δι' ἀέρος φερόμενα πετεινὰ ἐπιπέτῃ θεν ἢ θεία Γραφή λέγουσα, « Τὰ ἐπὶ τῆς οὐνοῦ καὶ τοῦς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, » καὶ εἰρημὸν ἐν τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ τῆς καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, ἢ ἀστερίσκων ἐκ τῆς τῶν λοιπῶν ἐρμηνείας ἐπέθη. Ἐπεὶ δὲ ἐχρήθη ἡμῶς γινώσκοντες ὅτι ἔσται, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ προφητικὸς λόγος παριστάς, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου τούτου γενήσεται τὰ προλεχθέντα. καὶ ἐπὶ τῆς « Καὶ εὐαγγελίσει ὡς βιβλίον ὁ οὐρανός, καὶ τὰ ἀστρα πεσεῖται, ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ πίπτει φύλλα ἀπὸ συκῆς. » καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συντελείας παρακαλεῖται· « Καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ σείσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ πᾶσα στρατιὰ ἀπορρέουσι, ὡς ἀπορρέει φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον « Καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ πεσεῖται ὡς φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » Τετήρηται δὲ ταῦτα ἡμῖν, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τοῖς Ἑβδομήκοντα εἰρημμένα ἀστρα κατὰ τὸν ἐρμηνευταῖς δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ ὀνομασθῆναι. Ποῖαι δὲ δυνάμεις, ἢ περὶ ὧν ἀκριβῶς εἴρηται, ὅτι οὗν αὐτὰ ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου πεσεῖται κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, καὶ ὧν εἴδη

⁴⁴ Ephes. vi, 12. ⁴⁵ Psal. viii, 9. ⁴⁶ Matth. xxiv, 29.

tur, « Mulieres divites, exsurgite, diei anni memoriam facite in dolore cum spe. » Quis sit ille annus, quo cum dolore planctum odere jubet, hæc propheta declarat his verbis, « Vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro, consolari omnes lugentes, dare lugentibus Sion gloriam. » Viden' quo sensu hic dicatur, « annus Domini, et dies retributionis; » ita ut simile sit illud hoc dicto, « Dies enim iudicii Sion. » Itaque idem ipse annus, eadem ipsa dies est, qua pauperes evangelizantur, lugentes Sion consolationem accipiunt in Christi adventu, mulieres illæ divites ad planctum evocantur, et quæ hoc in loco de Sion enuntiantur, futura sunt. Hæc porro omnia in Salvatoris nostri Jesu Christi adventu implebantur, quando ii qui in ipsum crediderant, et gratiam ejus susceperant, optimis illis pollicitationibus fruebantur: qui vero sese a gratia ejus sequestraverant, ab omni spe bona lapsi, tristiorum comminationes subierunt. Et sane ipsa eorum conspicua et regia civitas, ea ipsa pertulit, quæ præsens propheta vaticinatur.

λαῖς ὑποπεπτώκασιν. Καὶ αὐτὴ δὲ αὐτῶν ἡ σιμὴ καὶ παρούσα προφητεία.

Vers. 9. « Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ut pix ardens nocte et die. » Queis clare denuntiat extremam vastitatem et loco et genti inferendam.

Vers. 10. « Et non exstinguetur in perpetuum tempus: et ascendet fumus ejus sursum: in generationem ejus desolabitur, et in tempus multum. » Signum supplicii, quod in profundo luunt, iis qui sursum positi sunt præbens conspiciendum, ob insitam illis malitiam, quæ, quod tenebrosa et nigra sit, picì comparatur.

Vers. 11. « Aves, et ericii, et ibes et corvi habitabunt in ea: et injicietur super eam funiculus geometriæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea. » His impuras animas significat, quales erant eorum animæ, qui ex alienigenis et extraneis gentibus eo in loco postea habitaverunt, idolorum cultores.

Vers. 12. « Principes ejus non erunt. Reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. » Dæmonas quosdam adumbrat, qui in simulacris et idolis eorum ceu in latebris agebant.

Vers. 13, 14. « Et renascentur in urbibus ejus spinosa et ligna, et in munitionibus ejus. Et erunt cubile sirenum, et stabulum struthionum. Et obviant dæmones onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri, invenientes sibi requiem: » infructuosam eorum doctrinam significans. Quamobrem vineam eorum spinas emisisset supra⁴⁸ declarabat his verbis, « Expectavi ut faceret mihi uvam, fecit autem spinas. » Ubi autem in animabus eorum extrema vastitas fuerit,

ἔλέγετο τὸ, « Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάσπτε, ἡμὶ αὐτοῦ μνηστὴν ποιήσασθε ἐν ὀδύνῃ μετ' ἐλπίδος. » ἦν οὗτος ὁ ἐνιαυτὸς, ἐφ' ᾧ κόπτεσθαι μετ' ὀδύνῃ τάττει, ἡ παρούσα προφητεία παρίστυσι λίγη προκειμένα: « Καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκάτην, » ῥαν ἀναποδόσεως τῷ Θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών Ὅρθῳ ὅπως ἐν τοῦτοις « ἐνιαυτοῖς Κυρίου » εἴρη: ἡμέρα ἀναποδόσεως, » ὡς ὅμοιον τυγχάνῃ τῆ, » γὰρ κρίσεως Σιών. » Οὐκοῦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐ τυγχάνει, καὶ μία καὶ ἡ αὐτῆ ἡμέρα, καὶ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, οἳ τε πενθοῦντες ἐ παρακαλοῦνται ἐπὶ τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ γόμεναι πλούσιαι γυναῖκες ἐπὶ τὸν κοπετὸν » ται, καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων: »

ἀποδαίνειν ἡμελλε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ: Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπὶ: καθ' ἣν οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πεπιστευότες, καὶ: ριν τὴν δι' αὐτοῦ παραβεβεγμένον, τῶν χρησ: ἐπαγγελιῶν ἀπήλαυον. οἱ δὲ ἄλλοτριῶς ἐπι: τασθῆσαντες τῆς αὐτοῦ χάριτος, πῆρ: ἐπὶ: πίθος ἀποπεσόντες, ταῖς τῶν σκυθρωποῦσιν βασιλικῆ πόλις τοιαῦτα πέπονθεν, ὅπως ἐπὶ:

« Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες αὐτῆς εἰς εἶς καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς πῖσσα καιομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας. » Δι' ὃν τὸν ὁ λόγος παρίστυσιν ἐσχάτην ἐρημίαν καὶ τὸν τε τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

« Καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ἡ ἀνάθησται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἕως εἰς τὴν εἰρημωθήσεται, καὶ εἰς χρόνον πολὺν. » Ἡ σῆ τῆς ἐν βάθει τιμωρίας αὐτῶν τοῖς ἐκ τῆς ὄρθῃ διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτοῖς κακίαν, πῆρ: τὸ σκοτιῶδες καὶ μέλαν παραβαλλομένην.

« Ὅρνεα, καὶ ἐχίνοι, καὶ ἴβεις, καὶ κόραες οικήσουσιν ἐν αὐτῇ. » καὶ ἐπεβλήσεται ἐπὶ: σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκένταυροι σουσιν ἐν αὐτῇ. » Δι' ὧν αἰνιττεται ψυχὰς ἀε τους, ὅποια ἦσαν αἱ τῶν μετὰ ταῦτα ἐξ ἄλλης καὶ ἀλλογενῶν ἐθνῶν τὸν τόπον οικήσάντων ἐ λατρῶν.

« Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται. Οἱ γὰρ βα καὶ οἱ μεγιστάνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώμια δαιμονίας τινος αἰνιττόμενος τοὺς ἐν τοῖς ἀγῶ τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐμφωλευόντας.

« Καὶ ἀναφύσσει εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἐπι: ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὄχυράματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἐ λεις σειρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συνεντῆσ δαιμόνια ὄνοκένταυροι, καὶ βοήσονται ἕκαστος τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὄνοκένταυροι, ἐπὶ: τες αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. » δηλῶν τὰς ἀκάρτους ἐπὶ: διδασκαλίας. Διὸ καὶ τὸν ἀμπελῶνα αὐτῶν ἐπὶ: ἐμπροσθεν ἐδήλου ἀκανθαν ἀγροχένας, λέγων Ἰησοῦ: « ἵνα ποιήσῃ μοι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἡ μίας δὲ τῆς ἐσχάτης ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν γῆ:

⁴⁸ Cap. v, 4.

ἀκάνθαις πληρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, A atque ager ipsorum spinis repletus erit; ibi requiem habituros impuros dæmonas jure prædicit.

ἀνάπαυεσθαι ἐν αὐτοῖς τὰ πνεύματα τὰ ἀκά-

ρολέγει.

ἢ ἐνόστυσεν ἐχίνος, καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ
 ἰότης μετὰ ἀσφαλείας. Ἐκεῖ συνήντησαν
 καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ὑλαφον
 ζῶον οἶδεν ἡ θεία Γραφή, καὶ πολλὰ χρηστὰ
 ἰφῶν διδάσκει, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ὁν τρέ-
 ποθεῖ ἡ ἔλαφος·» καὶ πάλιν· «Φωνὴ Κυρίου
 ὁμένη ἐλάφους·» καὶ αὖθις· «Ἐλαφος φι-
 πῶλος σῶν χαρίτων ὀμιλεῖτω σοι·» καὶ ἐν
 «Ἐφύλαξας δὲ μῆνας ἐλάφων, ὠδῖνας δὲ
 ἰαποστελεῖς.» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῆς νύμφης, ὁ
 λσματι τῶν ἀσμάτων, ὁ ἀδελφιδούς, ἐλά-
 βέδληται· «Ὁμοίός ἐστι δορκάδι ἢ νεβρῶν
 ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων.» Ὅτε τοίνυν καὶ B
 νυμφίος ἐλάφῳ παραβάλλεται, τίνας δ' ἂν
 ταῦθα ἐλάφους ἢ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστό-
 τι δὲ καὶ ὀφιοκτόνον τὸ ζῶον. Διδάσκει τοίνυν ὁ
 γος, ὡς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους
 νες παρήλθον, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν·
 ἄρ, φησὶ, συνήντησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον
 ὠπα ἀλλήλων.» Ἐγνώρισαν γὰρ ἑαυτοὺς,
 ψυχῆς αὐτῶν τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομέ-
 ακτήρας ἐπέγνωσαν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρέμει-
 ιξ πάλαι· διέδραμον δὲ ἄλλος ἀλλαχοῦ πλη-
 ὶ εὐαγγέλιον· τούτου χάριν εἰρήται·

ρα τὴν ἐτέραν οὐκ ἐζήτησαν, ὅτι ὁ Κύριος
 μετελατο, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν C
 Ὅ γὰρ εἰπὼν αὐτοῖς, «Μαθητεύσατε πάντα
 ἐν τῷ ὀνόματι μου,» αὐτὸς ἐνετελατο μὴ
 αὐτὸ ποιεῖσθαι τὰ τῆς συστάσεως τῶν Ἐκ-
 αὐτῶν.

αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ
 ἐμέρισε βόσκασθαι. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον
 ἡσθετε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσονται ἐπ'
 Οὐκοῦν καὶ νομῆν αὐτοῖς καὶ βοσκήν παρ-
 σπερ καὶ κλήρους εἰς γενεὰς γενεῶν, εἰς
 ἔσεσθαι αὐτοῖς εἰς τοὺς αὐτῶν κλήρους, δη-
 ἔθεσε τοῖς ἀποκληρωθεῖσιν αὐτοῖς, ἐν οἷς
 ε γενεῶν ἢ μνήμη αὐτῶν ἐν ταῖς ὕπ' αὐτῶν
 ις Ἐκκλησίαις ἀναζωπυρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

ἀνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιᾶσθω ἔρη- D
 ἄνθειτω ὡς κρίνον.» Εἶη τοίνυν αὕτη ἡ
 παρὰ τὴν προλεχθεῖσαν Σιών, ἐν ἣ ἐχίνους,
 ἢ καὶ κόρακας, δαιμόνια τε καὶ ὄνοκενταύ-
 ἡσειν ἐλέγετο, πίσεως τε αὐτῆς καὶ θείου
 σεσθαι τὰς φάραγγας. Τούτων δὲ περὶ τῆς
 ἢ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ εἰρημένων, ὡρα τὰ
 να περὶ ἐτέρας ἐρήμου λέγεσθαι νοεῖν. Δι-
 ρ ἦν αὕτη πρότερον ἢ ἔρημος, ἐστερημένη
 οὐρανοῦ· ἀλλὰ χαίρειν αὐτῇ καὶ εὐφραίνε-
 ἡγος προστάττει διὰ τὰ λεγόμενα, ἔτι δὲ καὶ
 ις κρίνον· ὥστε λέγειν· «Χριστοῦ εὐωδία

VERS. 15. «Ibi nidificavit ericius, et servavit
 terra pullos ejus cum securitate. Ibi obviaverunt
 cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Cervum in-
 ter animalis munda agnoscit Scriptura divina, mul-
 taque de illo in bonam partem effert, ut cum ait :
 «Quemadmodum desiderat cervus⁵⁵ ; » ac iterum :
 «Vox Domini præparans cervos⁵⁶ ; » et rursus :
 «Cervus amicitia, et pullus gratiarum tuarum, col-
 loquatur tecum⁵⁷ ; » et in libro Job : «Observasti
 autem menses cervorum, et dolores partus ipsis
 immittes⁵⁸ . » Ipse quoque sponsus dilectus in Can-
 tico canticorum cervo comparatur : «Similis est
 caprea et hinnulo cervorum, super montes aro-
 matum⁵⁹ . » Cum itaque sponsus cervo comparetur,
 quos hic cervos memorari dicas, nisi discipulos et
 apostolos? Est autem animal illud serpentibus ex-
 tiosum. Hic ergo docetur, ex Judæorum solitudine
 cervos prodiisse quosdam, videlicet discipulos Ser-
 vatoris nostri : «Ibi enim, ait, obviaverunt cervi,
 et viderunt facies suas mutuo.» Sese namque mu-
 tuo agnoverunt, animæque ad similitudinem Dei
 adornatos characteres in se invicem deprehende-
 runt. Quoniam vero non in una eademque ci-
 vitate manserunt, sed ultro citroque singuli,
 Evangelii munus implentes, discurrebant : ideo
 dicitur :

VERS. 16. «Alter alterum non quæsit, quia Do-
 minus illis præcepit, et Spiritus ejus congregavit
 eos.» Etenim qui dixerat illis, «Docete omnes
 gentes in nomine meo ; » idem ipse vetuit, ne
 in uno eodemque loco Ecclesias suas consti-
 tuerent.

VERS. 17. «Et ipse immittet eis sortes, et manus ejus
 divisit, ut pascantur. In æternum tempus hæreditatem
 sortiemini, in generationes generationum requiescent
 in ea.» Pabulum ergo ipsis et pascua suppedita-
 vit, itemque sortes in generationes generationum ;
 ut singuli in sortibus suis requiescerent, videlicet
 in gentibus sibi sorte assignatis : ubi, nimirum in
 iis quas fundaverunt Ecclesiis, memoria eorum in
 generationes generationum servatur et viget.

CAPUT XXXV.

VERS. 1. «Lætare, desertum sitiens : exsulet soli-
 tudo, et floreat sicut liliū.» Hæc igitur soli-
 tudo, alia fuerit a prius memorata Sione, in qua
 ericios, ibes, corvos, dæmonas et onocentaurus
 habituros esse, ac cujus valles pice et sulphure
 repletum iri, dicebatur. Cum ergo talia de Sione
 et de Jerosolyma proferantur, restat ut ea, quæ
 jam tractantur, de alia solitudine pronuntiari in-
 telligamus. Etenim vere sitiibunda olim erat illa
 solitudo, fluentis cælestibus orbata : verum me-
 moratis de causis lætari et exsultare, itemque sic-
 ut liliū florere jubetur ; ita ut dicat : «Christi

LI, 1. ⁵⁵ Psal. xxviii, 9. ⁵⁶ Prov. v, 19.

⁵⁷ Job. xxxix, 1. ⁵⁸ Cant. ii, 9.

bonus odor sumus Deo in omni loco ⁴⁴. » Quin A etiam, ait, florebut nova germina et speciosi flores, de quibus in Cantico canticorum dicitur : « Visi sunt flores in terra; mandragoræ dederunt odorem suum ⁴⁵. »

VERS. 2. « Et florebut et exultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei. » Hic per Jordanem evangelicam Scripturam clare significat : nam ad Jordanem fluvium Joannes primus prædicavit regnum cœlorum : et quia cultus ille, secundum Moysis legem olim Deo præstitus, Hierosolymæ non amplius vigebat, baptismum pœnitentiæ et lavacrum regenerationis in eodem fluvio propheta ille tradidit : ipseque Salvator et Dominus noster Jesus Christus Joannis prædicationem quasi sigillo suo munivit, cum ab eo in Jordane fluvio baptizatus est, ac per se ipsum regenerationis mysterium firmavit.

« Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli. » Libanus quidem, sive thus, in præmissis verbis significat altare et templum, in quo sacrificia cum ipso thure, legalis etiam cultus offerri consueverat; Carmelus autem, ut plerumque commonstratum est, populum ex circumcissione subindicat. Prisci itaque populi honorem, ac templi Hierosolymitani gloriam, antiquæ illi solitudini, id est, Ecclesiæ ex gentibus datum iri in prophetia fertur. Adjicit postea : « Et populus meus, » non ultra Israel; « sed populus, » inquit, « meus videbit gloriam Domini; » C quam promissionem novo populo enuntiat, utpote qui primum Salvatoris adventum exceperit : qua item de causa secundum et gloriosum ejus conspectum, necnon ejus celsitudinem contemplaturus est.

VERS. 3. « Corroboramini, manus remissa, et genua soluta, consolamini. » Hic jubentur discipuli et apostoli Servatoris nostri animas in gentibus re-raisas confirmare, et infirmorum genua corroborare.

VERS. 4. « Mente pusillamines confortamini, ne time- te. Ecce Deus vester judicium retribuit et retribuet : ipse veniet, et salvabit nos. » Etiamsi enim vos quidam persequantur, vobisque minas et terrorem incutiant, plagas item et tormenta infligant; at vos, inquit, olim pusillanimes, jam robore ac fortitudine instructi, ne timeate, quippe qui Deum vobiscum omni tempore versantem habeatis. Hac itaque imbuti disciplina, vos olim pusillanimes, confortamini, et ne timeatis.

VERS. 5, 6. « Tunc apesientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. » Illi olim surdi et cæci, qui divinam doctrinam non audierant, nunc, per ejus gratiam, auditu perceptis divinis eloquiis eruditi evaserunt : imo etiam ii,

ἐτιμὲν τῷ θεῷ ἐν παντὶ τότῳ. » Ἄλλῃ καὶ ἐφρησι, νεαρὰ βλαστήματα καὶ ἀνθή ὡραία, εἶρηται ἐν Ἄσματι τῶν φασμάτων : τὰ δὲ ἐν τῇ γῆ· οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὄσμην αὐτῷ.

« Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔργα δάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ Καρμήλου· καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν ὄψιν καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα ἀνεκροῦτο Ἰορδάνου τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν περιγράφου τῆς Ἰορδάνης ποταμῶν πρῶτος Ἰωάννης· ἡ δὲ βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ ὡς μὲν γούσης ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τῆς κατὰ τὸν νόμον ἐπιτελουμένης λατρείας, βάπτισμα γὰρ καὶ τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν ἐν αὐτῷ ποταμῷ ὁ αὐτὸς παρεδίδου προφήτης· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεσφραγίσθη Ἰωάννου τὸ κήρυγμα ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ· σθεὶς ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ βεβαιώσας δι' αὐτοῦ παλιγγενεσίας μυστήριον.

« Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῷ, καὶ ἡ Καρμήλου. » Ὁ μὲν Λιβάνος διὰ τὸν ἔργον ἐδόθη καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸν ναόν, ἐν ᾧ θυσίαι σὺν αὐτῷ τῷ Λιβάνῳ καὶ ἡ κατὰ τὸν νόμον ἐν ταῖς ἀναφοραῖς προσεφέρετο· ἡ δὲ Καρμῆλος ἐκ περιτομῆς λαὸν ἀιτιττόμενος ἐπέδωκε τὴν δόξαν τοῦ λαοῦ τὸν τοῦ παλαιοῦ ἔργον, καὶ τὸν ναόν ἐν Ἱερουσαλήμ ἡ δόξα τῇ πάλαι ἔργον ἐν τῇ ἔθῳ ἔθῳ Ἐκκλησίᾳ δοθήσεσθαι προφήτης· ὁ δὲ λέγει· « Καὶ ὁ λαὸς μου, » ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιτομῇ ἐμὸς, » φησὶ, « λαὸς ὄψεται τὴν ὄψιν καὶ τὸ ὄψος τῆς ἐπαγγελίας τοῦ λόγου παρέχοντος τὸν ναόν· παραδεξαμένῳ τὴν πρῶτην τοῦ Σωτῆρος παραδίδοι καὶ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεῶν, ὄψος αὐτοῦ θεωρήσει.

« Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμείναι, καὶ γόνατα κλυμένα, παρακαλέσατε. » τοῦ λόγου παρακαλῆσαι τοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταῖς τε καὶ στολῆς ἐνισχύειν τὰς παρεμείνας ἐν ταῖς ἐπειρήσιν, καὶ τὰ τῶν ἡσθενηκότων γόνατα κρατῆσαι.

« Οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβῆσθε· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀποδίδωσι· αὐτὸς ἤξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Ἐν τῇ διώκῳσιν τινες ἀπειλοῦντες, καὶ φόβους ἐπιπέσειν αἰκίας τε καὶ βασάνους ἐπάγοντες· ἀλλ' ὑμεῖς οἶν, οἳ ποτε ὀλιγόψυχοι, ἰσχύος τε καὶ δυναμῆος ταλαμβάνοντες, μὴ φοβεῖσθε, ἔχοντες τὸν ἄρμονον διὰ παντὸς ὑμῖν συνόντα Θεόν. Ταῦτα πάντα πρὸς δευθέντες, ὑμεῖς οἳ ποτε ὀλιγόψυχοι, ἰσχύσατε μὴ φοβεῖσθε.

« Τότε ανοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείψεται ὡς ἔλαφος ἡ γλῶσση ἡ κωφῶν, καὶ τρανή ἔσται ἡ γλῶσση μογιλάων. » Καὶ τὸ φῶς, τυφλοῖ τε καὶ ἀνήκκοι θεῶν λόγων πρῶτος διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐπιστήμονες γένησθαι τῶν θεοπνεύστων λόγων ἀκοαίς· ἀλλὰ καὶ ἡ

⁴⁴ II Cor. II, 15. ⁴⁵ Cant. VII, 15.

ἄς βάσεις τῆς ψυχῆς ἀνεπήδησαν ἐλάφων δι-
 ζς αὐτῶν ἐφομοιωθέντες διδασκάλους· οὐς μι-
 κροθεν ἐλάφους ὠνόμασεν ἡ προφητεία. Καὶ
 μογιλάλων γλώσσα, ἣν συνέδησεν ὁ Σατανᾶς
 μὴ θεολογεῖν τὸν ἀληθῆ Θεόν, τρανὰ φθέγ-
 και διηρθρωμένα μεμάθηκεν. Μογιλάλους δὲ
 ἀμάρτους εἰπὼν τοὺς παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ
 τούτου, μόγις ποτὲ ταλμήσαντας ὀρθόν τι
 : καὶ εἰπεῖν περὶ Θεοῦ.

ἰ ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν
 σῆ. Καὶ ἔσται ἡ ἀνδροσ εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν
 γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται. Ἐκεῖ εὐφροσύνη
 ἑπαύλεις καλάμου καὶ ἔλη. Ὁ μὲν οὖν
 οὗτο ἦν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ἰορδάνου· διὸ ἐλέγετο
 τρόσθεν· «Καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ
 υ. » Δι' οὗ καὶ ἠνίττετο τὸ λουτρὸν τῆς πα-
 ἰας, καὶ τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης μυστή-
 : δὲ βεῖθρα τοὺς εὐαγγελικοὺς ἐδύλου λόγους.
 σύννη ὀρνέων· ψυχῶν ἐπτερωμένων δηλαδὴ,
 εωροποῖων, καὶ ἄλλων ἡμέρων καὶ πρᾶων
 καλῶ ποιμνι- διοικουμένων ὡς δύνασθαι
 «Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστε-

αι ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσε-
 ἰ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος. » Αὕτη δὲ
 ἀπάγουσα ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος τῆς
 οῦ τοῦ Θεοῦ πόλεως, ἦν παριστάς ὁ Σωτὴρ
 ἰ Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » «Οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδός
 κ· οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐ-
 οὐ μὴ πλανηθῶσι. » Τίνες δὲ οὗτοι, ἀλλ' ἦ
 : διεσκεδασμένοι τοῦ Θεοῦ καὶ μακρὰν τῆς
 ἀποπλανηθέντες; Οὗτοι γὰρ, παλινοδρομή-
 και τὴν εὐθειαν καὶ ἀπλανῆ ὁδὸν εὐρόντες,
 νται ἐν αὐτῇ.

οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν πονηρῶν θη-
 μὴ ἀναβῆ εἰς αὐτήν, οὐδὲ μὴ εὐρεθῆ ἐκεῖ. »
 : καὶ οἶόν τε ἦν ἐν τῷ εἰρηκότι, «Ἐγὼ εἰμι
 » εὐρεθῆναί τι τῶν πονηρῶν; Οὐδὲ ὁδοὺς
 πλ πέτραν δυνατὸν ἦν εὐρεῖν κατὰ τὸν Σο-

κ πορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι, καὶ
 νοὶ διὰ Κυρίου· οὐς αὐτὸς δηλονότι ἐλυ-
 τῶν ἰδίῳ αἵματι, καὶ οἱ συνηγμένοι διὰ Κυ-
 λ' οὐδὲ διὰ προφήτου, οὐδὲ διὰ τινος σπουδῆς
 νης· δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου οἱ λελυτρωμένοι
 γμένοι, οὗτοι πορεύονται τὴν δηλωθεῖσαν ὁδόν.
 ωστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ'
 νης. » Οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν ἐνταῦθα Σιών ἐκεί-
 ιδέχσθαι, περὶ ἧς εἶρητο· «Καὶ ἐνιαυτὸς ἀν-
 κς κρίσεως Σιών καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες
 : πίσσαν, » καὶ τὰ τούτοις ἕξῃς. Διὸ περ ἀνάγκη
 ; νοεῖν τὰς ὁμωνύμους προσαγορευόμενας
 ἰαι εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. »
 κηταὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος στεφάνῳ
 ης ἀναδύσονται. «Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς
 ἴνεσις καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη κατα-

A quorum animæ gressus resoluti ac remissi erant,
 jam cervorum instar exsilierunt, doctoribus suis
 similes effecti, quos paulo supra cervos prophetia
 vocavit. Balborum autem lingua, quam, ne verum
 Deum constiteretur, colligaverat Satanas, clara voce
 et articulatim verba pronuntiare didicit. Balbos
 porro neutiquam aberres, si dicas eos esse ex sa-
 pientibus hujus sæculi, qui vix recti aliquid de Deo
 uuquam sentire ac dicere ausi sunt.

VERS. 7. «Quia erupit in deserto aqua, et vallis
 in terra sitienti. Et erit inaquosa in paludes, et in
 terra sitienti fons aquæ erit. Ibi lætitia avium,
 caulæ arundinis et paludes. » Aqua isthæc, de qua
 loquitur, Jordanis erat : quare paulo ante diceba-
 tur. «Et exsultabunt deserta Jordanis. » Quo lava-
 B. crum regenerationis subindicabat, necnon Testa-
 menti Novi mysterium : per fluentia autem, evan-
 gelicos sermones denotat. «Lætitia avium; » vide-
 licet animarum pennatarum, et altivolantium, alia-
 rumque mansuetarum ac bonæ indolis, quæ a
 bono pastore reguntur; ut dicere valeant : «Do-
 minus pascit me, et nihil mihi deerit *6. »

VERS. 8. «Ibi erit via pura, et via sancta voca-
 bitur; et non transibit illac immundus. » Hæc
 sane fuerit illa, quæ ducit ad felicissimum Anem
 cœlestis Dei civitatis, quam declarans Servator
 dicebat : «Ego sum via *7. » Neque erit ibi via
 impura : qui autem dispersi sunt, ambulabunt in
 ea, neque errabunt. » Quinam illi, nisi qui olim a
 Deo disgregati, a veritate procul aberraverant? Hi
 namque retrogressi, inventaque recta nullique er-
 rori obnoxia via, in ea ambulabunt.

VERS. 9. «Et non erit ibi leo, neque ulla ex
 malis bestiis ascendet in eam, neque invenietur
 ibi. » Qui enim fieri poterat, ut in eo, qui dixe-
 rat, «Ego sum via, » mali quidpiam reperiretur?
 Neque vias serpentis in petra invenire erat secun-
 dum Salomonem.

VERS. 10. «Sed in ea ambulabunt redempti et
 congregati per Dominum; » quos videlicet ipse
 proprio sanguine redemit : et qui congregati sunt
 a Domino, non a propheta, nec humana quapiam
 D sollicitudine, verum qui ab ipso Domino redempti
 et congregati sunt, hi in memorata via ambula-
 bunt. «Et avertentur, et venient in Sion cum læ-
 titia. » Hæc quippe nequeunt de illa Sione intel-
 ligi, de qua dictum est : «Et annus retributionis
 judicii Sion : et convertentur valles ejus in picem, »
 et cætera. Quamobrem illas quæ eodem Sionis no-
 mine vocantur, vario modo intelligere opus est.
 «Et lætitia sempiterna super caput eorum. » Nam
 ii qui in magno illo certamine victores erunt,
 corona lætitiæ redimientur. «In capite enim eorum
 laus et exultatio, et lætitia comprehendet eos :
 abscessit dolor, tristitia et gemitus; » videlicet eos

. xxii, 1. *7 Joan. xiv, 6.

qui in salutari via, nihil ultro citroque deflectendo, ambulaverunt, ideoque ad felicissimum finem pervenerunt : ubi corona Dei exornati, sempiterna vita fruuntur, in regno cœlorum, unde « abcessit dolor et gemitus. »

CAPUT XXXVI.

VERS. 1-3. « Et factum est anno quartodecimo regis Ezechiae, ascendit Sennacherim rex Assyriorum adversus urbes Judæe munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacem ex Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa. Et stetit in aqueductu piscinæ superioris, in via agri fullonis. Et egressus est ad eum Eliacim filius Chelciae, œconomus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph, a commentariis. » Mirabilis sane est hæc historia et narratio rerum Ezechiae tempore gestarum : quæ inter reliquas historias in libro quarto Regum et in secundo Paralipomenon recensetur. Attamen ea huic prophetico libro inserta fuit, quia sub finem historiæ tum prophetia, tum res quædam mirabilis et inexpectata, Ezechiae tempore gesta narratur.

τῆς ιστορίας προφητείας, καὶ τινα μεγάλην καὶ παράδοξον πράξιν ἐπιτελεσθεῖσαν πρὸς τὸν Ἐζεκιῶν.

VERS. 4. « Et dixit eis Rabsaces : Dicit Ezechia : Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum : Quid confiditis ? » Nam ceu potestas quædam prophetico sermoni adversaria dicenti, Hæc dicit Dominus, sic et ille clamabat : « Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum. »

VERS. 5, 6. « Ecce confiditis virgæ arundineæ huic confractæ, Ægypto : cui si vir innitatur, penetrabit manum ejus. Sic est Pharaos rex Ægypti, et omnes qui confidunt in eo. » Sycophanta cum esset inimicus, Ezechiam calumniabatur dicens, Ecce confiditis Ægypto, et Pharaoni regi Ægypti, qui fidentibus sibi, et sperantibus in se, quovis inimico deterior est, nesciens pacta servare cum iis qui ad ipsum confugiunt : quare similem ait esse virgæ calami, quæ simul natura fragilis, et iis qui ipsi innituntur noxia est.

VERS. 7. « Quod si dicitis, In Domino Deo nostro confidimus : annon ipse est, cujus excelsa sustulit Ezechias, et altaria ejus ; et dixit Judæ et Jerusalem : Coram altari isto adorare ? » Non ignorabant enim inimici, Ezechiam et qui cum eo erant, precibus ac piis sermonibus ad superandum opus habere. Hæc ipsa criminando dicit dux Assyriorum, Ezechiam quasi præsentem alloquens : cui Ezechias et qui cum eo erant hæc jure reposuerunt : « Hi in curribus, et hi in equis ; nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. »

VERS. 8-10. « Nunc adjungite vos Domino meo

Psal. xix, 8.

λήφεται αὐτούς ἡ ἀπέδρα ὀδὴν, καὶ λίπη αὐτῶν ἀναγμὸς ἡ δὴλονότι τοὺς τῆν σωτήριον ὄδον ἰσχυρῶς βαδίσαντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ τρισηπταήλιος καταντήσαντας ἐν τῷ στεφάνῳ θεοῦ πνεύματι τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ αἰωνίᾳ βασιλείᾳ, ἐνθα ἡ ἀπέδρα ὀδὴν καὶ στεναγμὸν ἔσται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ ἰδ' ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκίου ἀνέβη Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὄχυράς, καὶ ἐκτίθησεν τὰς πόλεις. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ράβ-ακ ἐκ Λαχίς εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἐζεκιῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ ἔστη ἐν τῷ ἀκροπολεὶ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἔλαιου κναφῆως. Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακὶμ υἱὸς Χελκίου, ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς Ἰωαὴμ υἱοῦ Ἀσάφ, ὁ ὑπομνηματογράφος. Ὁ μὲν ἔστιν ἡ προκειμένη καὶ διήγησις τῶν πραγμάτων κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεκιῶν γνησίων. Ἐπισημαίνεται δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ιστοριῶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν μένων. Ὅμως δ' οὖν καὶ ἐν τῇ μετὰ χίλις καὶ πεντήκοντα καταβέβηται, διὰ τὸ ἐπιφέρειται πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἐζεκιῶν.

« Καὶ εἶπαν αὐτοῖς Ῥαβσάκ· Ἐπεὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας· Ἐπεὶ τί πεποιθὼς εἶ ; » Ὅτι πεποιθὼς εἶ ἡμεῖς τῷ προφητικῷ τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου, καὶ οὗτος ἐβόα· Ἐπεὶ τί πεποιθὼς εἶ ; ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. »

« Ἰδοὺ πεποιθὼς εἶ ἐπὶ τὴν ἄμνησιν τὴν τεθλασμένην ταύτην, ἐπὶ τὴν ἐπιστηρικθῆ ἀνθρ ἐπ' αὐτὴν, ἐκείνη τὴν χεῖρα αὐτοῦ· οὕτως ἐστὶ Φαραὼ βασιλεὺς Ἰουδαίας καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. Ὅτι οὖν Ἰδοὺ πεποιθὼς εἶ ἐπ' Ἀίγυπτον, καὶ τὴν σιλέα Αἰγύπτου, ὅς τοις ἐπιτειθεμένοις ἐπὶ αὐτῷ ἐπιθαβροῦσι παντὸς γίνεται πολεμίου χειρὸς εἰδῶς φυλάττειν τὰς συνθήκας τοῖς ἐπιτειθεμένοις αὐτὸν βίβδω καλάμινῃ, ὅμοι καὶ τὴν ἐχούση ἐκ φύσεως, καὶ τὸ βλαβερὸν τοῖς ἐπιτειθεμένοις αὐτῇ. »

« Εἰ δὲ λέγετε, Ἐπὶ Κύριον τὸν θεὸν ἡμεῖς ἐπιστάμεθα· οὐκ αὐτός ἐστι, οὐ ἀρεῖται Ἐζεκιῶν ὑψηλὰ αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ· καὶ τὸ Ἰούδα καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· Κατὰ πρόσταγμα τοῦ θυσιαστηρίου τούτου προσκυνήσατε ; Ὅτι γὰρ οἱ πολέμοι, οἱ εὐχῶν κρατεῖν καὶ εἰς τὸ θεοσεβῶν δεῖ τὸν Ἐζεκιῶν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ἰδοὺ αὐτὰ διαβάλλει ὁ τοῦ Ἀσσυρίου στρατηγός ὡς πρὸς παρόντα τὸν Ἐζεκιῶν πρὸς ἐν τῷ Ἐζεκιῶν καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· Ὅσοι ἐν ἔργῳ οὗτοι ἐν ἵπποις ἡμεῖς δὲ ἐν δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐπικαλεσόμεθα. »

« Νῦν μίχηθε τῷ Κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ ἡμῶν. »

ο ὑμῶν διασχίλαν ἵππων, εἰ δυνήσεσθε
 εἰς ἐπ' αὐτούς. Καὶ πῶς δύνασθε ἀπο-
 κάσωπον τῶν τοπαρχῶν; Οἰκίται εἰσὶν
 ἐπ' Αἰγυπτίους. Καὶ νῦν μὴ ἀνευ Κυ-
 ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην; Κύριος εἶπε
 δεῖν ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ διάφθει-
 ρεῖν αὐτήν, φησὶν, ἐναργὲς τοῦ κατὰ
 οὐ ταῦτα γεγενῆσθαι, τὸ τὴν Σαμά-
 πάντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγαγεῖν αἰχμά-
 ροι ἐκείνους ἀδελφοὺς ὄντας ὑμετέρους
 οὗ ἢ τοῦ Θεοῦ βουλομένου, τὸν αὐτὸν
 εὐματι καὶ ὑμᾶς λήψομαι. Ἐπεὶ δὲ ἐκ
 τα ἐφασκε στοχαζόμενος τὸ κεκρατη-
 ματιζόντος λαοῦ τοῦ Θεοῦ, λέγω δὴ
 ἴτε καὶ ἀληθῶς ἦσθετο, Θεοῦ ὑποβάλ-
 εις λογισμοῖς τῆ τῶν Ἰουδαίων ἐπελ-
 τὰς πεπραγμένας αὐτοῖς κακίας καὶ

A regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equo-
 rum, si poteritis dare sessores eorum. Et quomodo
 poteritis stare in conspectu toparcharum? Dome-
 stici sunt, qui Ægyptiis confidunt. Et nunc au-
 tem absque Domino ascendimus in terram hanc? Do-
 minus dixit mihi: Ascende in terram hanc, et dis-
 perde eam. » Argumentum, inquit, manifestum est,
 hæc jussu Dei peracta fuisse, quod ille Samaritaniam
 expugnaverit, et universum Israel captivum ab-
 duxerit. Quemadmodum enim eos, qui fratres ves-
 tri sunt, non aliter quam Deo volente, cepi, ita
 et ejus nutu vos capiam. Hæc porro sive ex veri
 similitudine dicebat, hinc conjectura ducta, quod
 eum, qui populus Dei vocabatur, Israellem dico,
 expugnasset; sive quod revera sentiret, a Deo se
 ad Judæorum terram invadendam immissis cogi-
 tationibus instigari, ob mala et scelera ab ipsis
 perpetrata.

πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ, καὶ Σομνάς,
 ἵησον πρὸς τοὺς παιδᾶς σου Συριστί-
 μεις· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰου-
 εὶ λαλεῖς εἰς τὰ ὤτα τῶν ἀνθρώπων
 Τηρητέον δὲ, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις
 ἀνδρῶν, λέγω δὴ τοῦ Ἐλιακίμ καὶ
 διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνήμην ἐποιεῖτο
 ἢ βήματα τῆς φάραγγος Σιών. Ἀναγ-
 ῆ ἐπιτήρησις εἰς τὸ ἐφαρμόσαι τῆ
 ορτὴ τοὺς ἐν ἐκείνῃ τῆ προφητεῖ-
 γους. Φασὶ δὲ παῖδες Ἑβραίων τὸν
 ὑπομολῆσαι πρὸς τὸν Ἀσσυρίων ὄντα
 ἢ σὺν ἐτέροις δεδωκότα διὰ τὸν ἐξ
 αὐτοῦ χάριν διὰ τῶν ἐμπροσθεν
 ἢ περὶ αὐτοῦ λέλεκται.

VERS. 11. « Et dixit ei Eliacim, et Somnas, et
 Joach: Loquere ad servos tuos Syriace: audimus
 enim nos: et ne loquere ad nos Judaice. Et quid
 loqueris in aures hominum, qui stant supra mu-
 rum? » Notandum est, hic memoratorum hominum,
 videlicet Eliacim et Somnæ, etiam in præmissis
 mentionem a propheta factam esse, cum de valle
 Sion sermo haberetur. Hic porro ea observatione
 est opus, ut hinc historię, prophetię illius sermo-
 nes adaptemus. Aiunt autem Hebræi, hunc Somnam
 ad Assyrium postea transfugisse, ac cum aliis ipsi
 dexteram contulisse, ejus formidine perterritum:
 atque ideo ea, quæ superius in prophetia conti-
 nentur, de illo dicta fuisse.

πρὸς αὐτούς Ραβσάκης· Μὴ πρὸς τὸν
 πρὸς ὑμᾶς ἀπέσταλκέ με ὁ κύριός
 οὗς λόγους τούτους; Οὐχὶ πρὸς τοὺς
 καθήμενους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φά-
 κη πίνωσιν οὔρον μεθ' ὑμῶν ἄμα; Καὶ
 ἵ, καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ Ἰου-
 ν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασι-
 ου, βασιλέως Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει
 ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας λόγοις· οὐ
 αὐτὸς ὑμᾶς. Καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζε-
 αὐτὸς ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῆ
 χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούε-
 ἴδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ
 ἴθῃναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ
 εἰς τὴν ἀμπελον αὐτοῦ καὶ τὰς συκάς,
 ἢ ἐκ τοῦ λάκκου ὑμῶν· ἕως ἂν ἔλθω,
 εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, γῆ σίτου,
 ρου, καὶ ἀμπελώνων. Μὴ ἀπατάτω
 λέγων· Ὁ Θεός ῥύσεται ἡμᾶς. Μὴ
 εἰσι τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ
 εἰς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ
 εἰ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ ὁ Θεός τῆς πό-
 εἰμ; Μὴ ἐδύναντο ῥύσασθαι Σαμά-
 μου; ἢ Οὐδὲν διαφέρειν νομίζων τὸν
 ἡμ τιμώμενον τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις
 ἰένως θεῶν νομιζόμενων. Κατ' ὄλιγον

VERS. 12-20. « Et dixit ad eos Rabsaces: Num
 ad dominum vestrum, aut ad vos misit me domi-
 nus meus, ut loquar sermones istos? Nonne ad
 homines qui sedent supra murum, ut comedant
 stercus, et bibant urinam vobiscum simul? Et ste-
 tit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice,
 et dixit: Audite sermones regis magni, regis As-
 syriorum. Hæc dicit rex: Ne vos decipiat Ezechias
 verbis: non poterit liberare vos. Et ne dicat vobis
 Ezechias, quia liberabit vos Deus, et nequaquam
 tradetur civitas hæc in manum regis Assyriorum.
 Nolite Ezechiam audire. Hæc dicit rex Assyriorum:
 Si vultis benedici, egredimini ad me, et comedite
 unusquisque vineam suam et ficus, et bibite aquam
 ex lacu vestro; donec veniam et assumam vos in
 terram, quæ est tanquam terra vestra, terra fru-
 menti, et vini, et panum, et vinearum. Ne deci-
 piat vos Ezechias dicens: Deus liberabit nos. Num
 liberarunt dii gentium, unusquisque regionem suam
 de manu regis Assyriorum? Ubi est deus Emath,
 et Arphath? et ubi Deus civitatis Ecpharvaim? An
 potuerunt eripere Samariam de manu mea? » Ni-
 hil differre putans Deum Hierosolymæ cultum, ab
 iis, qui apud cæteras errore ductas gentes dii esse
 existimabantur. Gradatim porro barbarus ille suam
 Deo inimicam linguam instruxit; ac primo quidem

adversus sanctum virum mentitus est, eum Ægypto A fidere dictitans; deinde ejus adhortationes solvere et confutare conatus est, queis multitudinem ad fiduciam in Deo ponendam invitabat, vires ejus traducens ac contemnens, quod equitatu non valeret; postea se Deo jubente ascendisse dicebat, quo populum, ut a Deo proditum, perterrefaceret; sub hæc pollicitationibus fructuosarum vinearum, et aliorum quæ bona æstimantur, est usus; denuum hæc sibi inutilia esse animadvertens, execrandam linguam aperit, qua impias protulit voces. Verum impietatis pœnas dedit, cum angeli manu exercitus ejus funditus deletus est.

VERS. 21, 22. « Et tacuerunt, et nemo respondit ei verbum, quod prohibuisset rex, ne quisquam ipsi responderet. Et ingressus est Eliacim filius Chelciae œconomus, et Somnas scriba exercitus, et Joach filius Asaph a commentariis ad Ezechiam, scissis tunicis, et renuntiaverunt ei sermones Rabsacis. » Non convenit enim pio, cum blasphemio homine colloqui, ne is concitatus in alia blasphemia dicta delabatur: oportet solum homines cœn armis quibusdam communitos esse, ac silentio undique sese tegere, veros apud se sermones occultantes, ac Dei contra blasphemios judicium expectantes. Cum hæc jussa rex prudenter dedisset, populi præfecti mandatum ejus exsequerentur: quod item præstandum nobis est persecutionis tempore, necnon in communibus impiisque blasphemorum colloquiis.

CAPUT XXXVII.

VERS. 1. « Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta, et saccum induit: et ascendit in domum Domini. » Præter alia igitur Ezechia: proba facinora, virtutis exercitium, majorisque religionis argumentum, Deo procurante, nactus ille est: qui bellico quidem apparatu, quo ille conspicuus erat, et omnibus ad bellum necessariis ut præclarum ducem decebat, instructus, Deo tamen omnia commisit: ac subditæ sibi plebi religiosæ doctrinæ præcepta tradidit. « Et saccum induit, » luctus et afflictionis signa assumens: atque hoc habitu a regia domo ad templum Dei, per mediam urbem incedens, se contulit seseque humilem Deo sistens, vel ipso habitu misericordiam D ejus provocabat.

VERS. 2. « Et misit Eliacim œconomum, et Somnam scribam, et seniores sacerdotum indutos saccis, ad Isaiam filium Amos prophetam. » Alios quippe ex sacerdotibus Dei, loco sacerdotalium vestium saccis indutos, ad Isaiam prophetam mittit, dicereque jubet, « Hæc dicit Ezechias; » neque addidit, rex: neque enim temporis conditio id illi, præsentis calamitate dejecto, dicere permittebat.

VERS. 3, 4. « Et dixerunt ei: Hæc dicit Ezechias: Dies afflictionis et opprobrii, et redargutionis et iræ dies hodie, quia venit dolor parturienti,

δὲ ὁ βάρβαρος τὴν θεομάχον ἐξώπλισε γὰρ μὲν πρῶτον τοῦ ἁγίου καταφειδόμενος, αὐτὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Ἄιγυπτον· εἶτα ἐπιπαινεῖς αὐτοῦ διαλύειν τὰς ἐπὶ θεῷ τὸ πλῆθος παρασκευαζούσας, τὴν δύναμιν δάλλων διὰ τοῦ μὴ κτήσασθαι κατασκευῆ εἶτα μετὰ τοῦ θεοῦ ἀναβῆναι λέγων, ὡς ἔ τὸ πλῆθος ὡς προβοθὸν ἀπὸ θεοῦ· εἶτα ἐ χρηστῶν ἀμπελώνων, καὶ τῶν ἄλλων δοκλῶν· εἶτα εἰδὼς πάντα αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα τὴν μισαρὰν αὐτοῦ ἀνοίγει γλώτταν, ἀπέφωνας. Ἄλλ' ἐκτέτικε δίκας τῆς ἀσεβείας πανστρατιᾶς δαπανώμενος χειρὶ.

« Καὶ ἐσιώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη εἰ διὰ τὸ προστάξαι τὸν βασιλέα μηδὲν εἰπῆ. Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιακειμ ὁ τοῦ Χελκίου οἰκονομῶν, καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως, καὶ ὁ τοῦ Ἀσάφ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς ἔσχισμένους τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀπήγγειλλόντες λόγους Ῥαβσάκου. » Μηδὲ γὰρ προσήκει τὴν βλασφημίαν προσδιαλέγεσθαι, ὡς ἂν μὴ ἐκ τῆς ἐτέρας ἐκπίπτειν βλασφημίας· μόνον ἂν δεῖ ὡς περ τοῖς ὀπλοῖς, καὶ πανταχῶς ἐπισηνωτῆσι, κρύπτοντας ἐν ἑαυτοῖς τοὺς λόγους, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ θεοῦ κεί τῶν κρίσιν. Ταῦτα παραγγέλλεται εἰς βλασφημίας ἐπιστημόνως, τὸ προσταχθῆναι ἰσχυρῶς εἰς τὴν προεστῶτες· ὁ δὲ καὶ ἡμῶν κατὰ τὸν ὁμοῦ τοῖς διωγμῶν, ἢ ἐν κοιναῖς ἐκείναις βλασφημίας διαλέξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὴν βασιλῆα Ἐζεκίαν ἔσχισε τὰ ἱμάτια, καὶ περιέβαλε σάκκον· καὶ ἔβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. » Πρὸς τὰς ἑξῆς τῶν κατορθώμασι τοῦ Ἐζεκίου, γυμνασίων ἀρετῆς πλείονος θεοσεβείας ἐνδείξιν παρεῖν ἔχει διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον παρατήσεως, ἐν ἧ ἑξῆς πάντα μὲν στρατηγικῶς τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ταξάμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀναθεῖς τῷ θεῷ, τῷ αὐτὸν πλήθει θεοσεβῆ διδασκαλίαν παρεῖν. « Καὶ περιέβαλε σάκκον, » σημεῖα πένθος καὶ κώσεως ἐπαγόμενος· τούτῳ δὲ τῷ σχήματι ἐπέτρεπε τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν βασιλείων εἰσπελαίνον τὸν θεοῦ, καὶ ταπεινὸν ἑαυτὸν τῷ θεῷ οἴκτου καὶ ἐλέους τυχεῖν ἤξειον τῷ σχήματι.

« Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιακειμ τὸν οἰκονομῶν Σομνᾶν τὸν γραμματέα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἱερέων περιβεβλημένους σάκκους, πρὸς Ἡσαΐαν τὸν προφήτην. » Τοὺς γὰρ ἐτέρας τῶν ἀποστόλων, πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πέμψαντες αὐτοῖς παραγγείλας· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς προσθεῖς· οὐ γὰρ ὁ καιρὸς εἰς ἐπέτρεπε λέγειν, ταπεινουμένῳ ἕνεκα τῆς συμφορᾶς.

« Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ἠλιθίως καὶ ὀνειδισμοῦ, καὶ ἐλεγμοῦ καὶ ἕως σήμερον ἡμέτερα, ὅτι ἤκει ἡ ὠδὸν τῆς ταπεινότητος.

universum, et regionem eorum, et iniecerunt idola eorum in ignem. Non enim differant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides : et pepulerunt eos. Nunc autem , Domine Deus noster , salva nos de manu ejus ; ut cognoscat omne regnum terræ, quia tu es Deus solus. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam. » Rex quidem Ezechia , utpote religiosus, in domum Dei concessit, ubi jam descriptam orationem emisit ; Deus autem inisso ad eum Isaias propheta ipsi respondet : secundum vero ipsi oraculum dedit, docens se sermonem orationemque ejus exaudiisse.

Vers. 21, 22. Et dixit ei : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Audivi quæ precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo quem locutus est de illo Dens : Contempnit te, et subsannavit te, virgo filia Sion. » Ego vero dico tibi ne temetipsum decipias, non enim virtute tua hos omnes superasti. Ego autem eram qui hæc contra eos definieram, etiamsi tu id minime agnosceres, atque ab initio consilium meum non audires. Etenim jam inde ab antiquis temporibus hæc contra irreligiosas et impias gentes per te effici decreveram. Nunc autem ipsis operibus consilium aperui meum, cum te ad eorum qui supplicio digni sunt perniciem excitavi, atque te quasi signo usus sum ad vastandas gentes et ad pellendos eos qui munitas urbes incolunt : quas quidem urbes prius custodiebam et servabam ; postquam autem illi servatorem non agnoscentes suum, impietati se deliderant , manus remisit meas, eosque tibi ad supplicium tradidi. Illi vero inspectione mea orbat, statim deserti sunt. Quare subdit :

Vers. 23-25. In te caput movit, filia Jerusalem. Cui exprobrasti, et quem irritasti ? aut adversus quem sustulisti vocem tuam ? et non levasti in altum oculos tuos ad sanctum Israel, quoniam per nuntios exprobrasti Domino. Tu enim dixisti : In multitudine curruum ego ascendi in verticem montium, et in ultima Libani, et succidi fastigia cedri ejus, et pulchritudinem cypressi, et ingressus sum in altitudinem partis saltus. » His porro subindicat sublimia illa et conspicua in reliquis gentibus regna. Magna quippe illa Libani multitudo in altissimis cedris et cupressis, sive, secundum Symmachum, « juniperis, » sive, secundum Aquilam, « abietibus, » ad imaginem et figuram gentium tunc prospere agentium usurpavit.

Vers. 26-29. Et posui pontem, et vastavi aquas, et omnem congregationem aquæ. Nonne ea audiisti olim, quæ ego feci ? Ab antiquis diebus constitui ; nunc autem ostendi me vastare gentes in fortibus, et eos, qui habitant in civitatibus munitis. Remisit manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam fenum aridum in tectis et tanquam gramen. Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et ingressum tuum ego novi. Ira autem tua, qua iratus es, et amaritudo tua ascendit ad me. Et injiciam circulum in

σαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ἐκ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀνέβαλον τὰ εἰδωλὰ ἐκ τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν, ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα καὶ λίθοι· καὶ ἀπόσταντο αὐτοῦς. Ὁ Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρὸς αὐτοῦ ἵνα γινώσκωμεν ὅτι ἡ βασιλεία τῆς γῆς, οὐκ ἐστὶν ἐν ἑμῶν. Καὶ ἀπεστῆλη Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὸς πρὸς Ἐζεκίαν. » Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἐζεκιᾶς, οὗς ἔπεμψε τὸν οἶκον ἀνῆγει τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτῶν ἀνέπεμψε· Θεὸς δὲ αὐτῶν ἀποκρίσας, αὐτῶν προφήτην Ἡσαΐαν ὡς αὐτῶν πέμψας· καὶ δὲ αὐτῶν τοῦτον ἐκδίδωσι τὸν χρηστὸν καὶ εἰς ἀκηκοῦς τὸν τῆς προσευχῆς αὐτῶν ὁ δάσκων.

« Καὶ εἶπεν αὐτῶν· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ἤκουσα δὲ προσεγγίζω πρὸς με πρὸς βασιλεῖς Ἀσσυρίων. Οὗτος ὁ λόγος ἐστὶν περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός· Ἐφαύλισέ σε καὶ ἐκπαύθη παρθένος θυγάτηρ Σιών. » Ἐγὼ δὲ σοὶ τὸν ἀπατῶν, οὐ γὰρ τῆ σαυτοῦ ἐνίκησάν σου ἀπάντων περιγέγονας. Ἐγὼ δὲ ἤμην ἐπὶ αὐτῶν ὄρισας, εἰ καὶ σὺ μὴ ἐπίσταν, καὶ ἔπεισας τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς βουλήν. Ἰσραὴλ τὴν σὴν κρινὰ κατὰ τῶν ἀθῶν καὶ ἀπέστη ἐκ τῶν ἐμῶν ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων διὰ σοῦ κρηθήσεται. Ἐξ ἔργων τὴν ἐμὴν ἐπέδειξα σοὶ ἵνα ἐπίσταν· καὶ ἐξ ὀλέθρου τῶν τιμωρίας ἀξίως ἐπὶ σοὶ κρηθήσεται· καὶ μέγας τοῦ ἐξερημῶσαι ἔθνη, ἐκπαύθη σοὶ οἰκοῦντας ἐν πόλεσιν ὄχυρα· καὶ κρηθήσεται λαττον διασῶζων ἐγὼ· ἐπεὶ δὲ ἔπεισάν σου τὸν ἐαυτῶν σωτήρα, ἀνήκα τὴν ἰσχυρίαν σου παραδιδούς ἐπὶ τιμωρίας· οἱ δὲ κρηθήσονται μοι ἐγένοντο τῆς ἐμῆς στερηθῆναι· καὶ ἐπιλέγει·

« Ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε, θυγάτηρ Ἰερουσαλὴμ· τίνα ὠνεΐδισας καὶ παρώξυνσας ; ἢ πρὸς τὴν φωνὴν σου ; καὶ οὐκ ἤσρας εἰς ὕψος τῶν ὀρέων σου πρὸς τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπὶ τῶν ὠνεΐδισας Κύριον. Σὺ γὰρ εἶπας· Τῶν ἀρμάτων ἐγὼ ἀνέβην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ ἐσχάτα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐκοῦσα τὸ ὕψος αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος τῆς κυπερίτου, καὶ εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ. » Ἡνίκτις ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐπηρημῶνας καὶ ἐκπαύθη βασιλεὺς. Τὸ γὰρ πολὺ πλῆθος τῶν ἐν ὑψηλοτάταις κέδροις καὶ κυπερίτοις, καὶ κεύθοις, καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἢ ἐλάταις, καὶ τὸν Ἀκύλαν, εἰς εἰκόνα περιεβλήθη τῶν αὐνομένων ἔθνῶν.

« Καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἤρρημα ἵκανα πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Οὐ ταῦτα ἔκρουσάν σου ἐγὼ ἐποίησα ; Ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων συνέστησάν σου δὲ ἐπέδειξα ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν ὄχυρα, καὶ ἐκπαύθη ἐν πόλεσιν ὄχυρα. Ἀνήκα τὰς χεῖρας ἡράνθησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς χόρτος ἐρημῶν τῶν, καὶ ὡς ἀγρωστὶς. Νῦν δὲ τὴν ἀνάγκην σου τὴν ἐξοδὸν σου καὶ τὴν εἰσοδὸν σου ἐγὼ ἔκρουσάν σου· Ὁ δὲ θυμὸς σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ σὴν πρὸς με. Καὶ ἐμβαλῶ φρέμον ἐκ τῆς πρὸς με.

CAPUT XXXVIII.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΗ.

VERS. 1-3. « Contigit autem eo tempore, ut agrotaret Ezechias usque ad mortem; et venit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tuæ: morieris enim tu, et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit Dominum dicens: Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te in veritate, in corde sincero, et placita in conspectu tuo fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. » Qui dixit Deus, « Ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam et ego sanabo⁹⁹; » cum per unum angelum hostes justo iudicio percussisset, religiosum regem ad incolumitatem et vitam revocat, ac per se eum a morte eripit. Pulchre igitur isthæc enarrat dicens: « Eo tempore agrotavit Ezechias usque ad mortem: » vel ut Aquila habet, « ad moriendum; » aut ut reliqui interpretes, « ad mortem. » Nam eo tempore, quo jam recensita perpessi sunt Assyrii, Ezechiae mortis tempus adfuit. Cum porro vellet Deus ipsum incolumem servare, non in obscuro reliquit, qui finis infirmitatis ejus futurus esset. Quapropter adipiscendæ salutis occasionem præbens, infirmitatis exitum ei per prophetam declaravit; ut, accepto rei nuntio, precaretur, precibusque vitæ suæ additamentum impetraret, etiam post definitum sibi mortis tempus: ut hinc edoceamur, non necessitate, et fato duci vitam humanam, neque immutabile mortis tempus hominibus destinatum esse. Deus enim, qui omnia moderatur, et vitæ mortisque enusa est, qua ratione ipse novit, singulos qui ad vitam accedunt, hoc vel illo tempore producit, annos vitæ pro lubito assignat, et alio sive alio mortis genere tollit. Ipsiusque tantum facultatis est, vel eos, qui ad ipsam, ut ita dicam, mortis januam deveniunt, ad sanitatem revocare, ita ut jam Ezechiam ex mortali ægritudine eruerit, ac quindecim annorum accessionem attulerit: qui etiam alios post mortem reviviscere fecit, ut divina Scriptura testificatur. Hinc itaque fati ratio et necessitas penitus solvitur: quippe cum Deus universorum, necessitatem ac substantiam et naturam omnem moderetur. His conspectis Ezechias, ubi corpore sanus fuit, ad templum Dei maturavit: ibique Deum rogavit, ut sui et populi et civitatis servator esset. Cum autem jam premente morbo id præstare non posset, ex ipso lecto orationem Deo emisit, persuasum habens, Deum ubique esse, ac religiosum quemque virum exaudire.

VERS. 4, 5. « Et factum est verbum Domini ad Isaiam dicens: Vade, et dic Ezechiae: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui. » Patrem autem ejus Davidem vocabat Deus, supremum de illo testimonium ferens, quod scilicet ob morum similitudinem dignus esset, qui sibi talem religiosum patrem

⁹⁹ Deut. xxxii, 39.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ὅτε ἔρχεται Ἐζεκιᾶς εἰς θάνατον· καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἰσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν· λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου σκεῖς γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσέειπεν πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐκινῶ ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἐμῇ· τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκάλει αὐτὸν κλαυθμῷ μεγάλῳ. » Ὁ εἰπὼν θεὸς· Ἐκτενῶ καὶ ζωοποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰσχυροὺς πολεμίους πατάξας κρίσει δικαίᾳ δι' ἐνός ἐξ τῶν θεοφιλῶν βασιλέων ἰάται καὶ ζωοποιεῖ αὐτὸν ἐκ θανάτου δι' ἑαυτοῦ. Καλῶς δὲ ἐκινῶ νῦν φήσας· « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐμαρτυρήσεται Ἐζεκιᾶς εἰς θάνατον· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλῳ, ὅτι θανεῖν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, « εἰς θάνατον γὰρ ἐκινῶ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐπὶ προσηγορίᾳ πόνθασιν οἱ Ἀσσύριοι, ὁ τοῦ θανάτου καιρὸς τῷ Ἐζεκιᾷ. Βουλόμενος δὲ σῶσαι αὐτὸν ἐκ τῆς ἐν ἀδελφῷ κατέλιπε τὸ μέλλον τὴν μακρὰν ζωὴν δεξασθαι τέλος. Διὸ προφάσεις εἰς τὸν καιρὸν ἔλαχον, τὸ τῆς ἀβρωστίας τέλος παρὰ τὸν καιρὸν διὰ τοῦ προφήτου, ὡς ἂν μὴν προσηγορίᾳ καὶ προσευξάμενος τύχοι προσθήκῃ ζωῆς, καὶ μετὰ τὸν ὀρισμένον καιρὸν αὐτοῦ θάνατον· ἡλικίαν γὰρ τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἀνάγκη τις ἢ ἐπιμήνῃ ἢ ἡμερησίᾳ ζωῆς, οὐδὲ ἀπαράτρεπτος ἄλλοις καιρῶν ὄρισται θανάτου. Θεὸς δὲ αὐτὸν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ζωῆς αἰτίας καὶ θανάτου τυχεῖν, ἢ ὡς αὐτὸς τῶν τρόπων ἐκάστων τῶν εἰς τὸν καιρὸν κατὰ τοῦσδε ἢ τοῦσδε τοὺς χρόνους παρῆται, καὶ τοσοῦσδε ἢ τοσοῦσδε ἔτεσι, καὶ ἐκ τούτου ἢ κατὰ συνάγων τελευτῆς. Μόνον τε αὐτῷ καὶ τοῖς ἡμετέροις ὡς εἶπειν, ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις τυχεῖν, καὶ τὸν ἐστὶν ἀνακαλεῖσθαι· ὡς νῦν μὴ τὸν Ἐζεκιᾶν ἀβρωστίας θανατικῆς διασωσασθαι, καὶ προσηγορίᾳ αὐτῷ ζωῆς χαρίσασθαι ὅλων ἐτῶν πάντα καὶ ἄλλοις ἑτέροις δὲ καὶ μετὰ τὸ τεθνᾶναι ἐκ νεκρῶν ἐκκλησιάζων ποιήσας, ὅσους ἢ θεῖα παρίστησι Γραφῆ· ἢ ἅπαντος λελύσθαι τοὺς περὶ εἰμαρμένης λόγους· τὸ καὶ πάσης ἀνάγκης καὶ πάσης οὐσίας καὶ πείσεως τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κρατεῖν. Ταῦτα δὲ Ἐζεκιᾶς, ὅτε μὲν ὑγιῆς τὸ σῶμα ἦν, ἐπὶ τῷ ἔσπευδε τοῦ Θεοῦ, κάκει τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ τὸν λαοῦ καὶ τῆς πόλεως σωτήρα γενέσθαι ἐπεκρίθη· ἐπεὶ δὲ τοῦτο πράττειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος νόσος, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς τὴν εὐχὴν ἀπέστειλεν Θεῷ, πανταχοῦ παρεῖναι καὶ παντὸς εἴσεσθαι ἐπὶ τὸν ἐπίχοον πεπεισμένος.

« Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἠσαΐαν υἱὸν Πορευῆτι, καὶ εἶπον Ἐζεκιᾶ· Τάξαι λέγει Κύριος θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρός σου. » Πατέρα δὲ αὐτοῦ Δαυὶδ ὁ θεὸς ἐκάλει, τὴν ἀνωτάτω μαρτυρίαν παρέχων, ὡς ἀξίω τὸν θεοφιλῶν πατέρα ἐπιμαρτυρήσας τῆς τῶν τρόπων ὁμοιότητος χάριν. » Ἠσαΐας

gesta et opera sua vestem sibi texunt, et ornatum A anu æ suæ circumponunt.

VERS. 13. « In die illa traditus sum usque mane veluti leoui, sic contrivit omnia ossa mea. A die enim usque ad noctem traditus sum. » Traditus sum ceu leoni cuidam homines devoranti, qui quasi per illatam mihi infirmitatem, tota die et nocte contrivit omnia ossa mea ; parumque absuit, quin me totum devoraret.

VERS. 14. « Sicut hirundo, sic clamabo, et sicut columba, sic meditabor. Defecerunt enim oculi mei, ut ne aspicerem celsitudinem cœli ad Dominum. » Attamen in hac rerum conditione, non infirmatus sum, nec a Deo meo recessi, sed fide speque bona meipsum confirmans, fletibus et orationi me dedi ; me vero assidue orante, atque precibus apud Deum B insistente, ipse « eruit me, et abstulit dolorem animæ meæ. » Ille, inquam, nihil cunctatus, eruit me, et sustulit dolorem animæ meæ : ac si videlicet promissis fidem adderet quæ sanctis suis dedit his verbis : « Adhuc te loquente, dicam : Ecce adsum. »

VERS. 16. « Domine, de ipsa quippe renuntiatum est tibi : et excitasti spiritum meum, et consolatus vixi (35). » Non quod iis dignus essem : nam peccatis multis plenus eram, sed ex misericordia et clementia tua hæc adfuerunt.

VERS. 17-19. « Eruiisti enim animam meam, ut non perires, et projecisti retro me omnia peccata mea. Neque enim qui in inferno sunt laudabunt te, neque qui mortui sunt, benedicent tibi, neque sperabunt, qui in inferno sunt, misericordiam tuam : qui vivunt benedicent tibi, sicut et ego. Ab hoc enim die filios edam, qui annuntiabunt justitiam tuam. » Impiorum siquidem locus est infernus : quapropter cum anima mea illo erepta sit, Deo lætus gratias refero. Regio autem eorum qui apud Deum vivunt, eos qui ipsum laudant excipiet : ubi me demum futurum esse confido, gratia tua id mihi concedente.

VERS. 20. « Deus salutis meæ, neque desinam laudare te cum psalterio cunctis diebus vitæ meæ in conspectu domus Dei. » Tibi semper astans, et a sanctuario nunquam recedens, te assidue laudabo.

VERS. 21. « Et dixit Isaias Ezechizæ : Sume tibi massam ficuum, et tere, et emplastrum impone vulneri, et sanus eris ; » docens non prorsus respuenda esse illa, quæ ab hominibus ad medelam corporis excogitantur : itemque illis utendum esse, quandoquidem propheta id agendum esse monuit. Reliqui vero omnes, *ulcus* vocarunt, quod a massa ficuum curatum est : at non *ulcus* erat primum, sed infirmitas et ægrotudo ad mortem. Quare pro illa qui-

(35) Vulg., « Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me et vivificabis me. » Dcest vers. 15 apud LXX Int. Ed. Complut. tamen,

A ανθρώπων πολλῶν ὑφαίνων, καὶ κόσμον ἐπιπεριτιθεὶς ψυχῇ διὰ τῶν αὐτοῦ πράξεων.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ παρεδόθην ἕως τῆς λέοντι, οὕτως συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου γὰρ τῆς ἡμέρας ἕως νυκτὸς παρεδόθην. ὡς ἀνθρωποβόρον λέοντι, ὃς τε ὡς μὲν διὰ τῆς ἰσχύος μοι ἀβρωστίας διὰ πάσης νυκτὸς ἐμὴν συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου· μικροῦ δὲ ἐπέσχε αὐτὸν καταπιεῖν με ἑμμελεν.

« Ὡς χελιδὼν, οὕτω φωνήσω, καὶ ὡς περὶ οὕτω μελετῶ. Ἐξέλιπον γὰρ μοι οἱ ὀφθαλμοὶ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν Κύριον· Ὅμως δ' οὖν ἐν τούτοις γενόμενος, οὐκ ἐπέσχε οὐδὲ τοῦ Θεοῦ μου ἀνεχώρησα, ἀναλαβὼν ἐπί πίστει καὶ ἀγαθῇ ἐλπίδι, κλυθῶν καὶ παρεδόκα ἑμαυτόν. Εὐχομένου δὲ μοι, πρὶν ἄλλως, καὶ ἐγκειμένου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδος· ἐξελισσάμενος, καὶ ἀφελισσάμενος τὴν ψυχῆς μου τὴν ἀφελισσάμενος τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς μου· αὐτοῦ λόγον πιστωσάμενος, ὃν ἐπίγγισα τῷ στόματι αὐτοῦ εἰπὼν· « Ἐτι λαλοῦντός σου, ἐγὼ ἔπιπυμι. »

« Κύριε, περὶ ταύτης γὰρ ἀπηγγέλλω τὸ ῥῆμά μου τὴν πνοήν, καὶ παρακαλῶ· ὅτι οὐδὲ τούτων ἀξίος ἤμην ἐγενόμην γὰρ μετὰ ἁμαρτιῶν αὐτῶν ὑπῆρχον· ἀλλὰ ἡ ἐλεησέμεν ἡμεῶν ἐλεηθῆναι ταῦτα παρέστη.

« Εἶλον γὰρ μοι τὴν ψυχῆν, ἵνα μὴ ἀπέθνησκον· ἀπέβριψας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου· οἱ ἐν ᾧ δου αἰνέσουσί σε, οὐδὲ οἱ ἐπιπύουσί σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσι οἱ ἐν ᾧ δου ἐκμαρτυροῦσιν σου· οἱ ζῶντες εὐλογήσουσί σε ἐν τῷ πνεύματι. Ἐγὼ γὰρ τῆς σήμερον παιδίον ποιῶμαι, ἐκ τῆς δικαιοσύνης σου. » Χωρὶον γὰρ ἔπιπυμι ἐπὶ τὸν Θεὸν διὰ τὴν ψυχῆν ἐλευθερωθεὶς ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἔπιπυμι τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ δὲ χάρις τοῦ Θεοῦ ζῶντων καὶ τοῦς αἰνοῦντας ὑπομένεται· ἐπὶ αὐτοῖς λοιπὸν γενήσεσθαι πιστεύω, τοῦτο μετὰ τῆς δωρησαμένης χάριτος.

« Θεὲ τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς κατέναντι τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. » Σοὶ πρὸς τὸν οἶκον διαπαντός, καὶ ἀχώριστος γενόμενος τοῦ πνεύματος, διαπαντός εὐλογήσω σε.

« Καὶ εἶπεν Ἡσαίας πρὸς Ἐζεκιάν· Λάβε τὴν ἄμικτον, καὶ τρέψον, καὶ κατάπλασαι μετὰ τῆς ἄμικτον· διδάσκων, ὡς οὐ πάμπαν ἀπόδιναί τι ποτε καὶ τὰ παρ' ἀνθρώποις πρὸς θεραπείαν αἰσθημάτων ἐπινοούμενα· ἔτι δὲ ὅτι χρῆσθαι καὶ ὡς καὶ τοῦ προφήτου τοῦτο πρᾶξι παρακαλεῖται· Καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἄλλος ὠνόμασαν τὸ ἐπὶ ἐλάθης θεραπευθῆναι· ἀλλ' οὐχ ἕλκος ἦν τὸ πρῶτον ἄβρωστία δὲ καὶ μαλακία πρὸς θάνατον. Διὰ τὸ

VERS. 15. « Καὶ αὐτὸς ἐποίησε καθόδου ἐναντιού μου. »

προσευχῆ, καὶ Θεοῦ ἐπισκοπῆ
 ἢ δὲ τοῦ μερικοῦ ἔλκουσ σωματι-
 οῦ ὁ προφήτης ὑποδέχθηκεν.

εὐκίας· Τοῦτο σημεῖον πρὸς Ἐζε-
 χιαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. »

ΣΦΑΛΛΙΟΝ ΛΘ΄.

καί νῦν ἀπέστειλε Μαρωδᾶχ Βαλα-
 αδᾶν, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας,
 σφραγίσας καὶ δῶρα Ἐζεχίᾳ· ἤκουσε
 ἡ εὐχὴ θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ
 Ἐζεχίας, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν οἶ-
 κόν τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ,
 αἱ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύ-
 ρου οἴκουσ τῶν σκευῶν τῆς γάτης,
 καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Καὶ οὐκ
 ἔφη Ἐζεχίας ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ,
 οἶκῳ αὐτοῦ. » Συνεξετάζουσιν ἡμῖν
 ὅτι κατὰ τοὺς παρόντας τό-
 κους οὐδαμῶν διδάσκαλος ἔλεγεν νενο-
 ζεκίαν. ἐπεὶ μὴ εἰρήκει ψῆδὴν εἰς
 ἕρπον ἐπὶ τῆ πτώσει τῶν Ἀσσυ-
 ρῶν ἐπὶ τῆ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυ-
 πτῶν ἐπὶ τῆ ἀπωλείᾳ τοῦ Σισάρα,
 τῆ γεννήσει τοῦ Σαμουήλ· ὅπερ
 Ἐζεχίαν, τῆ νόσῳ περιπεσεῖν·
 ἔγνωσάναι τὴν ἀπὸ τῆς νόσου ῥῶ-
 τεταλκέναι πρὸς αὐτὸν ἄνδρας, οὐκ
 συνέθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ’
 οὗ ἡλίου ἀναδρομῆς ὥρων γεγενῆ-
 ῖ· γὰρ λαθεῖν τοῦτο τοῦς Βαβυλω-
 νος περὶ τὴν τῶν Ἀσσυρίων θεωρίαν.
 οὐ θεοποιούσιντες, συνείδον ὡς ὑπὸ
 χθῆ εἰς τοῦπίσω δυνάμει· τοῦ-
 ἦσαι τὸν τοῦτου θέλοντες αἴτιον.
 τραχημόσαντες ἔγνωσαν τὸν τῶν
 ἀνελθαι, τὸν καὶ τοῦ παντὸς κό-
 του τε βασιλέως Ἐζεχίου τὴν ἀρ-
 τὸ θυμῶν γέγονεν, εἰκότως κατα-
 ραγμένον, φιλίαν ἐθέλησαν σπει-
 ζεκίαν, ὡς πρὸς ἄνδρα θεοφιλή-
 ῶς. Ἐγὼ δὲ συνείδον, ὡς ὑπ’ ἕνα
 τῶν ταῦτα πάντα συνέθη· λέγω δὲ
 οἶκον ἢ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἡ
 ἐκ τοῦ Ἀσσυρίου πληγῆ, ἢ τε τοῦ
 καὶ ἡ τῶν αὐτοῦ παιδίων ἐπανά-
 κειδεγμένον αὐτὸν υἱοῦ σεσωπη-
 ῖ δὲ καθ’ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαν-
 τραχθῆναι, μάθοις ἂν ἐπιστήσας,
 τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσσαρεσκαί-
 ῶν βασιλείας γέγονε· τελευτᾶ δὲ
 ἔτα ἑννέα καὶ εἰκοσι ἔτη, ὧν τὰ
 μετὰ τὴν νόσον αὐτῷ προσετέθη.
 τεσσαρεσκαίδεκάτις ἔτει νενοσῆκει, καὶ

dem ægritudine, fletus, preces et Dei visitatio in re-
 medium assumebatur; pro ulcere autem speciatim,
 corporea quædam medela, quam propheta submini-
 stravit.

Vers. 22. « Et dixit Ezechias: Hoc signum ad
 Ezechiam, quod ascensurus sim in domum Dei. »

CAPUT XXXIX.

Vers. 1. « In tempore illo misit Marodach Ba-
 ladan, filius Baladan rex Babylonie, epistolas et
 legatos et munera ad Ezechiam: audierat enim
 quod ægrotasset usque ad mortem, et quod con-
 valuisset. Et gavisus est super his Ezechias: et
 ostendit eis domum Nechotha, et argenti, et auri,
 et stactæ, et thymiamatum, et unguenti, et omnes
 domos vasorum gazæ, et omnia quæcunque erant
 in thesauris suis. Neque quidquam fuit, quod non
 ostenderet ei Ezechias in domo sua, et in omni po-
 testate sua. » Percontantibus nobis, ac disquirentibus
 ea, quæ ad hæc loca pertinent, dixit Judæorum do-
 ctor, ideo ægrotasse Ezechiam, quod canticum Deo
 non cecinisset in gratiarum actionem, ob Assyrio-
 rum eadem, quemadmodum Moyses cecinit super
 exitio Ægyptiorum, et Debora de pernicie Sisara,
 et Anna de ortu Samuelis; Ezechiam vero, cum id
 non præstitisset, in morbum incidere: tuncque
 Babylonium, accepto restitutæ valetudinis ejus nun-
 tio, ad eum legatos misisse, non sine causa; sed
 quod dies illa qua solis retrogressio contigit, horas
 duplicasset; neque id latuisse Babylonis, in astro-
 nomie disciplina peritissimis. Qui quoniam, cum
 solem pro Deo haberent, animadvertentibus eum a
 potentiore quadam virtute retrocedere coactura
 fuisse; ideo hujusce rei causam sciscitatum vene-
 runt. Hinc quia re curiosius perquisita ediderunt
 magnum esse Deum Hebræorum, universique mundi
 conditorem, et regis Ezechie morbum noverunt,
 cujus causa tantum miraculum editum fuerat; tanto
 prodigio, ut consentaneum erat, percussi, fœdus et
 amicitiam cum Ezechia, utpote religioso viro, inire
 voluerunt. Hæc Hebræus ille. Ego vero compertum
 habeo hæc omnia uno eodemque anno contigisse;
 videlicet Assyrii irruptionem contra Judæam, im-
 missam ab angelo Dei contra Assyrium plagam,
 Sennacherini fugam, perpetratum a filiis ejus par-
 ricidium, ac demum filii et successoris ejus interi-
 tum, qui hic taceat. Quod autem hæc uno eodem-
 que anno contigerint, facile deprehendas, si anim-
 advertentibus Assyrii irruptionem anno decimo-
 quarto regni Ezechie accidisse: Ezechiam vero to-
 tus viginti novem regni annos emensum obiisse;
 ex quibus quindecim anni ipsi post morbum adjecti
 fuerant. Hinc porro consequitur, tum morbum, tum
 cætera, quæ morbum præcesserunt, anno eodem quar-
 todecimo contigisse. Horum igitur omnium fama,

ad verbum interpretatur Hierony-
 ebræi ideo ægrotasse Ezechiam,
 auditam victoriam Judæorum et
 ritum, non cecineit laudes Do-
 GR. XXIV.

mino, quas cecinit Moyses Pharaone submerso;
 Debora, interfecto Sisara; et Anna, genito Sa-
 muele, etc.

quæ salutare Dei in omnium hominum notitiam venire exoptat.

Deinde vero, in profundo malitiæ depressas animas excitat, his additis verbis:

Vers. 4. « Omnis vallis implebitur. » Superbis vero illis animabus, quæ contra Dei cognitionem sese erigebant, contrarium eventurum esse docet his verbis: « Et omnis mons et collis humiliabitur; » sed etiam, inquit, erunt « omnia tortuosa in rectam, et aspera in planities. » Hic asperam animam planam effici jubet, ut adventum Dei excipere valeat.

Vers. 5. « Et videbitur gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est. » Caro autem erant homines omnes, qui solummodo carni, Spiritus sancti participes nullatenus erant. « Quia Dominus locutus est: » mentiri enim nequit is, qui promisit.

Vers. 6-8. « Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis, sicut flos feni. Exaruit fenum, et flos decidit: verbum autem Dei nostri manet in æternum. » Hæc quippe universæ carnis natura est, necnon hominis imaginem terreni ferentis, videlicet corpus amantis, et secundum carnem viventis: nam perinde atque fenum terræ ac speciosi flores, ad breve tempus floret, et decore nitescit; nec diu postea, ob infirmam et fluxam naturam marcescit: quod his verbis Scriptura docet, « Exaruit fenum, et flos decidit. »

Vers. 9. « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. » Hæc præmissorum sententiæ apprime conveniunt, atque opportune evangelistarum mentionem faciunt, et adventum Dei ad homines annuntiant, postquam de voce in deserto clamante sermo habitus est. Atenim prophetiam de Joanne Baptista, evangelistarum mentio congruenter sequebatur. Quænam igitur hæc Sion est, nisi quæ antea Jerusalem vocabatur? Nam et ipsa mons erat, quod declarat Scriptura illa quæ dicit: « Mons Sion hic, in quo habitasti ⁶²; » et Apostolus: « Accessistis ad Sion montem ⁶³. » Num forte chorus apostolicus ex priseco populo ex circumcisione delectus, hac ratione significatur? Hæc enim Sion et Jerusalem est, quæ salutare Dei accepit, quæ et ipsa monti Dei, videlicet unigenito Verbo ejus, sublimis imponitur: quam jubet, consensu monte sublimi, salutare verbum annuntiare. Quis autem ille est, qui evangelizat, nisi evangelicus chorus? Quid est evangelizare? universis hominibus, et ante omnes, civitatibus Juda, Christi in terram adventum prædicare.

Vers. 10. « Attollite, nolite timere. Dic civitatibus

⁶² Psal. LXXIII, 5. ⁶³ Heb. v, 22.

κρήρυγμα, ἢ καινὴ παράκλησις αὐτῆς, ἵ ποίς γνωσθήσεσθαι τὸ σωτήριον τοῦ τοῦσα.

Εἶτα διεγείρει τὰς ἐν βάθει κακίας τε ψυχὰς, ἐπιλέγων·

« Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται. » Κατὰ τὴν ἠφάνους τε καὶ ὑπεραιρουμένης κατὰ τῆς Θεοῦ τὸ ἐναντίον παύσεσθαι διδάσκει: ἵ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται: ἅ « Πάντα τὰ σκολιὰ, » φησὶν, « εἰς εὐὸ τραχεῖα εἰς πεδία. » Καὶ τὴν τραχεῖαν ἐλθὴν γίνεσθαι προστάττει, ὡς ἀνδραπὴ ἐπιθάλασος τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ἡ εὐαγγελιστῶν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος Σάρξ δὲ ἦταν οἱ αὐτοὶ μόνον σάρκα, οὐ Πνεύματος ἁγίου μέτοχοι πάντες ἦσαν· Κύριος ἐλάλησεν » ἀψευδῆς γὰρ ὁ ἑστηκὸς

« φωνὴ λέγοντος, Βόησον. Καὶ εἶπα ἵ Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου χόρτος. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μὴ ἐξέρχεται. Αὕτη γοῦν ἐστὶ πᾶσις ἀρετὴ φῶς, καὶ τὸ εἰκόνα τοῦ χοίρου φέρουσα ἀρετῶν ἡ φιλοσωμάτων καὶ τοῦ καὶ τῶν ἄλλων γοῦν τῶ χόρτῳ τῆς γῆς καὶ τῶν ἄλλων πρὸς βραχὺ θάλλει καὶ ὄψεται εἰς τὴν κρᾶν ὑπὸ τῆς ἀσάτου καὶ τῶν ἄλλων κρᾶνται ὅπερ δ.δ.άσκει ἡ Γραφή: « Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέρχεται »

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ἡ ἐπιμαρτυροῦσα Σιών. Ὑψώσων τῆ ἰσχυρὴ τῆν φωνὴν καὶ ἐξελθὸς ζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Σφραγὶς καὶ τῆς προλεχθέντων ἑπιστά: διανοίᾳ, εὐαγγελιστῶν γελιστῶν μνήμην ποιούμενα, καὶ ἀποστολῶν ἀνθρώποις εὐαγγελιζόμενα, μετὰ τὴν ἐρήμω βούσης φωνῆς. Εἶπατο γὰρ τῆ πρὸ τοῦ Βαπτιστοῦ προφητεία ὁ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτήρος λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν ἐπὶ τῆ πάντως που ἡ διὰ τῶν ἑμπροσθεν Ἱερουσαλήμ; Καὶ αὕτη γὰρ ὄρος ἦν, ὁ δὲ ἑστηκὸς Γραφή: « Ὅρος Σιών τοῦτο ὁ κατακείμενος καὶ ὁ Ἀπόστολος: » Προσαγγελλόμενος

« Καὶ μήποτε νῦν ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, ἡ ἐπιμαρτυροῦσα τέρου λαοῦ, ὁ ἐκ περιτομῆς ἐξελθὸς σημαίνεται τὸν τρόπον; Αὕτη γὰρ ἐστὶ Ἱερουσαλήμ, ἡ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παραβληθὴν ἐπληρωμένη τις οὐσα καὶ αὕτη τῶν εὐαγγελιστῶν μονογενεὶ αὐτοῦ Λόγῳ· ἡ προστάττει εὐαγγελιστῶν ἀνελεύθη ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν, αὐτὴν τῆν φωνὴν λέγον. Τίς δὲ ὁ εὐαγγελιζόμενος, ἡ ἐπιμαρτυροῦσα; Τί δὲ εὐαγγελιζέσθαι; κηρύττειν τὸν θμῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς πρὸ πάντων ταῖς πόλεσιν Ἰούδα.

« Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. Εἶπον καὶ

opifex dignoscitur, jure ea quæ penes nos maxima A habentur, collata cum Deo extenuat, ad conditoris omnium notitiam nos evocans.

Vers. 13, 14. « Quis novit mentem Domini? et quis ejus consiliarius fuit, qui instruat eum? aut quem consulit qui instruxerit eum? aut quis ostendit ei judicium, aut viam prudentiæ quis monstravit ei? » Quia enim interrogaverat, quis esset qui hæc existere fecisset, et quis cum mensura et pondere hæc adornasset, consequenter tradit neminem, nisi unam tantum omnibus incomprehensibilem mentem : quare subdit, « Quis novit mentem Domini? » quæ prædicta omnia condidit, quæ nullo egens consiliario, neque alicujus sententia usa, suapte sapientia, quæ nullatenus exsistebant ad essentiam traduxit.

Vers. 15, 16. « Si omnes gentes tanquam gutta situlæ, et tanquam momentum stateræ reputatæ sunt, tanquam saliva habebuntur. Libanus autem non sufficit ad comburendum, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum. » Quænam hæc gentes, nisi quæ Deum non noverunt, sed idololatriæ errori addictæ sunt? Quæ tanquam stilla situlæ, tanquam momentum stateræ, et tanquam saliva reputandæ dicuntur.

Vers. 17, 18. « Et omnes gentes quasi nihil sunt, et in nihilum reputabuntur. Cui assimilastis Dominum? et cui imagini eum assimilastis? » Quæ consequenter induxit, postquam Dei theologiam in medium attulit, et postquam gentibus enuntiavit, quantus esset is, qui aquam manu mensus est, palma cælum, et terram omnem pugillo, quique montes pondere, et valles statera constituit. His itaque apposite confert errorem illum, quo gentes detinebantur : ab eoque illas avertens, ad notitiam ejus, qui Deus esse prædicatur, evocat.

Vers. 19-23. « Annon imaginem fecit faber, et aurifex conflato auro inauravit eam? similitudinem fecit eam? Lignum enim, quod non putrescat, eligit faber, et sapienter quæret quomodo statuat imaginem ex eo, et ut non commoveatur. Nonne scielis? nonne audietis? Annon annuntiatum est vobis a principio? non cognovistis fundamenta terræ: qui continet gyrum terræ, et habitatores ejus quasi locustæ. Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum : qui dat principes ut nihilum ad imperandum : terram autem tanquam nihil fecit. » Etiamsi a patribus eruditi non estis; at vel nunc saltem ad sapientiam revocati, ejus ope ediscite, quis sit qui continet fundamenta terræ. Nam si non potuistis, inquit, mentem ad cælum erigere; at saltem in terram cogitationes et ratiocinia vestra flectite, in iisque moramini. Quærite in quo illa fundetur, quis ille sit qui tantum elementum, immotum et inconcussum detinet. Quis, ait, est ille, qui tot gentes in terra disseminavit, ut locustis parvitalis corporeæ causa comparentur? Deinde sermone e terra erigens, ad cælestem fornicem, et ad

μεγέθη τῆ τοῦ κρείττονος παραθέσει γαρῖνα, εἰς ἕνα καιν προσκαλούμενος τοῦ τὰ σίματα στησαμένου.

« Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς εἰσὶν εἰς ἐγένετο, ὅς συμβιβῆσθαι αὐτόν; ἢ πρὸς τίνα ἐπέστατο, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; ἢ τίς ἐδειξεν αὐτῷ; ἢ οὐδὲν συνέστασεν τίς ἐδειξεν αὐτῷ; ἢ γὰρ ἠρώτησε, τίς ὁ ταῦτα ὑποστηράζων, καὶ μέτρον καὶ σταθμῶν ταῦτα διαταξάμενος, καὶ ἀποδίδωσιν, ὡς οὐδεὶς ἢ εἰς μόνος ὁ τοῦ πᾶσι τάληπτος νοῦς, διὸ ἐπιλέγει· « Τίς ἔγνω νοῦν τοῦ τῶν εἰρημένων ἀπάντων ποιητῶν, ἐξ οὐρανοῦ δεηθείς, οὐτε παρὰ τίνος γνώμην αὐτοῦ σοφίαν τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπερῶν μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν.

« Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κελύφης ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, ὡς σίεος ἕνα· ὁ δὲ λίβανος οὐχ ἱκανὸς εἰς καύσιν, καὶ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ἀλωκάρωμα, καὶ ταῦτα ἢ τὰ τὸν θεὸν μὴ εἰδότες, προσεταπεινῶσθαι πλάνη τῆς εἰδωλολατρίας; ἢ ἢ καὶ ὡς τῆ ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς βοτῆ ζυγοῦ, καὶ ὡς σίεος ἐσθῆσθαι ἐλέγετο.

« Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σίεος ἕνα ἐλογίσθησαν. Τίνι ὁμοιωσάμενος, καὶ τίς ὁμοιωμάτι ὁμοιωσάμενος αὐτόν; ἢ καὶ ἡλιθίως ἐπήγαγε μετὰ τὸ παραθέσει γαρῖνα καὶ λίβανον, κηρύξαι τε τοῖς ἔθνεσιν ὡς ἢ ἢ ἢ τῆ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν ὡς ἢ ἢ ἢ γῆν πᾶσαν δρακί, τὰ τε ὄρη σπῆραι καὶ τὸν ζυγῶ συστησάμενος. Τοῦτοίς γὰρ ἕκαστος ἐπέστατο τὴν κατέχουσαν πλάνην τῶν ἔθνων, ἐπισημαίνων αὐτῆς, ἀνακαλούμενος δὲ εἰς ἐπίγνωσιν ἐλογουμένου.

« Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσῶν πρῶτα χρυσοῦ περιεχρῦσασεν αὐτόν; ἐπίσημα ἐσκεύασεν αὐτόν; Ἐύλον γὰρ ἔσχηκεν εἰληπτικῶν, καὶ σοφῶς ζητήσας πῶς στήσαι εἴησιν καὶ ἵνα μὴ σαλεύηται. Ὁδὲ γνώσεσθε; οὐκ εἴπατο οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὕμιν; οὐκ ἔγνωτε τὸν τῆς γῆς. Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ εἰσὶν ἔσθαι ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες· ὁ στήσας ὡς καμάρων τὸν οὐρανὸν, καὶ διατείνας ὡς σκηνῆν κατακτείνῃ· ὁ ἐπέστατο ὡς οὐδὲν ἀρχεῖν, τὴν δὲ γῆν ὡς οὐδὲν ἐπέστατο, μὴ ἐκ πατέρων ἐδιδάχθητε, ἀλλὰ νῦν γινώσκουσας, ὡφελήθητε, καὶ μάθετε τίς ποτε ἐπέστατο τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἠδύνατο εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν διάνοιαν ἐπαίρειν, ἀλλὰ ἐπέστατε, φησὶν, ἐν τῇ γῇ ἐμπροσθεῖσαι τὸν οὐρανόν· Ἐπὶ τίνος τε ἠδύνατο; ζητήσατε, καὶ τίς ἐπέστατο ὁ τὸ τοσοῦτον στοιχεῖον ἀκλινέειν τε καὶ ἐκ διακρατῶν. Τίς δὲ, φησὶν, ἐστὶν ὁ καὶ ἐπέστατο ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνη, ὡς παραθέσει σμικρότητος ἕνεκα τῶν σωμάτων ἐπέστατο πάλιν ἀναβάς ἀπὸ τῆς γῆς τῶν λόγων, τὴν οὐρανίον, τὸ τε ἐπὲρ γῆν ἡμισφαίριον, καὶ ἐπισημαίνον, τοῖς πᾶσιν ἀποθεωμῶσθαι.»

οὐρανὸν ἐνοῆσαι ὁπόσῃ ἐστὶ θυ-
 λῶσασθαι τε, ὡς οὐκ ἀργῶς
 σκητῆς δίκην, ἀνωθεν μὲν ἐφη-
 ῶν εἶσω οὐρανοῦ πάντων, τοῖς δὲ
 ὑπεστρωσθαι ἐκδιαίτημα, ὡσπερ
 κουνόησεν, οὕτω καὶ τῶν εἶσω τῆς
 Διόπερ κατὰ χρόνους καὶ και-
 ῆ βιοῦσιν ἀνθρώποις ἄρχοντας ἐπι-
 ενος ἀρχόντων τοῖς ἀρχομένοις κατ-
 λέγει· « Διδούς ἄρχοντας εἰς
 ὕδεν δὲ ὀνομάζει τὸν θνητὸν βίον,
 ὡσπερ οὖν διδάσκει φάσκων ἐξῆς
 οὐδὲν ἐποίησε. » Ταῦτα πάντα
 αἰρούς ἀρξάντων καὶ τυραννησάν-
 εῖρηται, ὡς εἰς τοιοῦτο περιστη-

B « Terram autem in nihilum fecit. » Hæc omnia ait
 temporibus imperarunt, et tyrannidem obtinuerunt, utpote qui talem finem et exi-

φτεύσωσιν, οὐδὲ μὴ σπειρώσωσιν,
 τὴν γῆν ἢ βίον αὐτῶν. Ἐπνευσε
 ῥάθησαν, καὶ καταιγὶς ὡς φρύγανα
 Nūn οὖν τίνοι με ὁμοιωσάτε, καὶ
 ἐν ὁ ἅγιος. Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος
 μῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα
 ἢ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ
 εἰ καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ
 κούτου οὐδὲν σε ἔλαθε. » Διὸ πρὸς
 αὐτῶν λέγων· Διὰ τί παρὰ σεαυτῶν
 εἰ λέγειν τολμᾶς, ὡς τὸν Θεὸν ἢ σὴ
 ἢ ὑπέχεισαι κρίσει, διὰ τὸ ἀγνοεῖν
 δρώμενα;

« Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραήλ;
 μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μου
 καὶ ἀπέστη. Καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ;
 ἰδὲς αἰώνιος, ὁ Θεὸς ὁ κατασκευά-
 γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιᾶσει,
 εἰς τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· διότι
 ἔν. καὶ τοῖς μὴ ὀδυνωμένοις λύπην.
 εἰστέροι, καὶ κοπιᾶσουσι νεανίσκοι,
 ἄσθενες ἔσονται. » Ἀκατάληπτος δὲ
 παρ' αὐτῶν τυγχάνει σοφία, δι' ἣς
 καὶ οὕτω δ' οὖν αὐτῶν μέλει καὶ
 καὶ κατὰ μέρος, ὡς, διὰ τὸ ἐφο-
 γῶ θεῖω διακρίνειν τὰ κατ' ἀνθρώ-
 ἰδιάζειν ἐκάστῳ μεμερισμένον τὸν
 δι' ἔνδειαν τροφῆς πεινώσιν ἰσχύον
 καὶ βίωμην σώματος φυσικῆν,
 καὶ πλοῦτον δὲ περιβρομένους, φρον-
 αὶ λύπας, τὰς τὴν τροφήν αὐτῶν
 καὶ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, νέους μὲν καὶ
 εἰς τὸ ἀνδρίζεσθαι προσήκει, ἀσθε-
 νες, πάθει καὶ νοσήμασι περιβάλλων.
 ἢ σφριγῶντας θάπτον ἀποθῆναι παρ-
 οῦ. Ἀνάπαλιν δὲ τοῦτοις οἱ ἐν διω-
 Θεὸν ὑπομένοντες, ἀσθενεῖς ὄντες
 καὶ τὴν παροῦσαν ζωὴν, μεταβολῆς
 ὡς μὴ μόνον ἀνέσεως καὶ ἐλευθε-
 ρίας καὶ δίκην ἀετῶν πετεροφυῆσαι·
 καὶ ὑψωθῆναι καὶ μετεωροτορῆσαι,

A hemisphærium, cameræ instar elatum omnibusque
 imminens, admirandum, et ad eum qui cælum con-
 didit (quantæ nempe sit virtutis), contemplandum
 invitat, et ad considerandum, non sine causa cœ-
 lum ab eo tabernaculi instar constitutum fuisse,
 superne quidem expansum, super omnia, quæ in-
 tra cælum continentur; iis vero qui supra cælum
 sunt substratum ad domicilium. Quemadmodum
 autem tabernaculo, ita et iis, qui intra tabernacu-
 lum sunt, providit. Quapropter variis temporibus
 hominibus in terra viventibus principes constituit,
 congruentes subditis moderatores procurans. Quare
 subdit, « Dans principes in nihilum ad imperan-
 dem. » Nihilum porro dixit mortalem vitam, sive
 ipsam terram, ut etiam docet inferius his verbis,

B « Terram autem in nihilum fecit. » Hæc omnia ait

Vras. 24-26. « Siquidem non plantabunt, neque
 seminabunt, neque radices aget in terra radix eo-
 rum. Flavit super eos, et exaruerunt, et procella
 tanquam stipulas apprehendet eos. Nunc igitur cui
 me assimilastis, et exaltabor? dicit sanctus. Attol-
 lite sursum oculos vestros, et videte, quis ostendit
 hæc omnia? Qui effort in numero ornatum suum:
 omnes nomine vocabit a multa gloria et in robore
 fortitudinis suæ; nihil tibi latet. » Quamobrem eos
 sic alloquitur: Cur apud te talia cogitas, et dicere
 audes; quod scilicet Deo lateat via tua, et quod
 tu iudicium non subiturus sis, quia ipse gesta tua
 ignorat?

Vras. 27-30. « Ne dixeris enim, Jacob, et quid
 locutus es, Israel? Abscondita est via mea a Deo,
 et Deus meus iudicium abstulit et recessit. Et nunc
 an nescis? Annon audivisti? Deus æternus, Deus
 qui fabricatus est terminos terræ, non esuriet, non
 laborabit, neque est investigatio sapientiæ ejus:
 qui dat esurientibus virtutem, et non dolentibus
 dolorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt
 adolescentes, et electi infirmi erunt. » Incompre-
 hensibilis quippe est ejus sapientia, qua omnia mo-
 deratur: atque ita singulatin. minutatimque omnia
 curat, ut illo dispiciente, et ratione quadam divina
 res hominum discernente, singulis quæ sibi propria
 ad vitam sunt distribuuntur; ita ut iis qui ex cibi
 penuria fame laborant, robur ac naturalis corporis
 valetudo plerumque adsit; iis vero qui non esu-
 riunt, sed divitiis abundant, sollicitudines et dolo-
 res adsint, quæ eorum voluptas castigetur. Ea-
 demque ratione juvenes et adolescentes, quos ve-
 getos et fortes esse convenit, infirmos reddit, ægri-
 tudinibus et morbis subjiciens. Innumeros autem
 juventute florentes, quam celerrime e vita decedere
 fecit. Vice versa autem, qui persecutionum tem-
 pore Deum exspectantes, infirmi miserabilesque in
 præsentî vita erant, divina mutatione dignati sunt,
 ut non modo dimissionem ac libertatem assequerentur,
 sed etiam instar aquillarum cœu pennis au-

Ilimes volarent; ita ut ascenderent, exaltarentur, ac demum in cœlos cursum dirigerent. Hæc quippe aquilarum natura est.

VERS. 31. « Qui autem expectant Deum, mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non esurient. » Ingentibus perfuncti doloribus, demum visitatione Dei dignati, in pace vitam egerunt, aquilarum instar pennis instructi, ac in sublime elati. Quod si contigerit eos, qui pro pietate concertarunt et vicerunt, martyrio consummatos esse; multo magis illis memorata promissio competat.

CAPUT XLI.

VERS. 1. « Innoamini ad me, insulæ, principes enim mutabunt potentiam: accedant et loquantur simul; tunc iudicium annuntiabit. » Jubet nimirum insulas, « obmutescere et tacere, » secundum Theodotionem, ut divinum sermonem et salutarem prædicationem audire valeant. Insulas vero frequenter vocat Ecclesias omnibus ex gentibus constitutas, quia illas nequitie salsugo ceu mare circumfluit. « Principes enim mutabunt potentiam; » ut mores mutent, et a pejoribus ad meliora convertantur. « Accedant et loquantur simul; » nimirum gentes, inquit, ad me Deum suum accedant, et verba mea loquantur, quæ simul et in cœtu recitabuntur, videlicet in Ecclesia mea.

VERS. 2. « Tunc iudicium annuntient. Quis excitavit ab oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos et vadet? » Peroprat enim ut gentes, quem didicerunt Dei sermonem aliis annuntient. Justitiæ namque opus erat, ut non domestici tantum, sed etiam reliquæ gentes ad Dei notitiam evocarentur.

« Dabit in conspectu gentium, et reges obstupesciat: et dabit in terram gladios eorum, et sicut stipulas expulsas arcus eorum. » Subdidit illi multos, ut Babylonem, quod jus postulabat, dirueret. Ipse namque erat, qui et priscis illis olim religiosis hominibus notus fuit, et qui post priseum illum populum Ecclesiam gentium sibi concreditam habuit.

VERS. 3, 4. « Et persequetur eos: transibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est et fecit hæc? Vocavit eam, qui vocat eam a generationum principio. » Testificatur non vulgarem utilitatem gentibus obventuram, si a pristina cæcitate et deorum multitudine translatae, videant eum qui dixit, « Ego Deus primus, et in ventura tempora ego sum. » Quem cum viderent extimuerunt, ad initium sapientiæ profectæ; nam « Initium sapientiæ timor Domini. »

VERS. 5-7. « Termini terræ accesserunt, et venerunt simul, judicans unusquisque proximo suo, et fratri auxiliari. Et dicet, Prævaluit vir artifex, et rarius percussit malleo: simul eudens, aliquando quidem dicet, Solidatio bona est. Corroborarunt ea clavis, ponent ea, et non movebuntur. »

66 Psal. cxi, 10

καὶ τέλος τὴν εἰς οὐρανοὺς ποιεῖν πᾶσι τοῖσδε, γὰρ τῆ ἀετῶν φύσις.

« Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Θεὸν ἀλλάξουσιν περὶ φύσιν ὡς αἱετοὶ ὄρνιθες· καὶ οὐ πονήσουσιν, ἀλλὰ ὡς αἱετοὶ ἁπλοῦς ὄντων τὰς ὑπερβαλλούσας θάλασσας, ἐπισκοπῆς καὶ ἀξιοθέτης, ἐν εἰρήνῃ διατεθῆσιν τὸν βίον, εὐδίκην περὶ φύσιν ἔχοντες, καὶ εἰς ὕψος ἐλθόντες, καὶ μακροτέρῳ τελειωθῆναι συμβέβηκε καὶ εὐσεβείας ἤγωνισθέντες καὶ νενικησῆσθαι τὸν λαὸν τοῦτοισι ἀρμόσειαν τῆ εἰρημένης ἐπαγγελίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑΪ.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι· εἰς τὴν ἀλλάξουσιν ἰσχύον· ἐργασάτωσαν καὶ ἡ ἄμα· τότε κρίσιν ἀναγγελεύσονται. Πᾶσι δὲ ταῖς νήσοις, κατὰ Θεοδοτίαν, « κατὰ σὺν ἴσιν, » ὡς ἂν ἐπιήκοι γένοιτο βασιλεὺς τῆ τῆριου τε κηρύγματος. Νήσους δὲ ἑρμηνεύει τὰς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας, αἵτινες ὑπὸ θαλάσσης περιβέβησθαι ὑπὸ τῆ ἀμαρτίου κακίας. « Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλήλων ὡς ἂν μεταβάλουεν τὸν ἑαυτῶν χρόνον, ἀποστῆναι τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ κριτικὰ. » Ἐργασάτωσαν καὶ λαλήσονται ἐπὶ τὰ ἔθνη πρὸς μὲ, φησὶ, τὸν Θεὸν ἄρχοντα καὶ ἐμὰ ῥήματα λαλήσονται, ἕως καὶ ἐκείνη μενα, ἐν τῇ ἐμῇ δὴλαδί, Ἐκείνη.

« Τότε κρίσιν ἀναγγελεύσονται ἐκ τῶν ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεισεν αὐτὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσεται; » Τὸν γὰρ περιβόητον βούλεται μαθόντα τὰ ἔθνη καὶ δικαιοσύνης γὰρ ἔργον ἦν τὸ μὴ εἶναι καὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη καλεῖσθαι ἐπὶ τῆν ἐκείνην.

« Δώσει ἐναντίον ἐθνῶν, καὶ βασιλεύσονται καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς γὰρ γὰρ ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν. » Ὑπερὶ τὸ πολλοὺς, ἵνα καθέλη Βαβυλώνα δικίας. Αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τοῖς πρώτοις πρόπαλαι καὶ ἐξ ἄρχῆς ἐπέλεπτι γονομένοις γνωσθεῖς, καὶ ὁ μετὰ τὸν χρόνον τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν πεπιστευμένους.

« Καὶ διώξεται αὐτοὺς· διαλεύσεται ἐν εἰρήνῃ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐνήργησε καὶ ἔποίησεν ταῦτα; Ἐκάλεισεν αὐτὴν ὁ καλῶν αὐτὴν ἐπὶ τῆ ἀρχῆς. » Μαρτυρεῖ δὲ ὁ λόγος ὡφέλειαν αὐτῶν χουσαν τοῖς ἔθνεσιν, εἰ γε μεταβάλλοντα τῆς πύρας ἀδελφείας καὶ πολυθαλαίας, ἴδουσαν τὸν εἰρηναῖον. « Ἐγὼ Θεὸς πρότος, καὶ εἰς τὰ ἐπαρχίαι εἶμι. » Καὶ ἰδόντα ἐφοβήθησαν, ἐν ἀρχῇ τῆς σοφίας. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἦλθεν ἕκαστος τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθῆσαι. Καὶ ἐρεῖ· Ἰσχύσαν ἀνὴρ τέκτων, καὶ χαλκιστὴς πύρον σφύρα, ἅμα ἐλαύνων, ποτὲ μὲν ἐρεῖ, Σφύρα καλὸν ἔστιν. Ἰσχύρισαν αὐτὰ ἐν τῇ αἰσθητικῇ αὐτῶν, καὶ οὐ κινήθησονται. » Τὸ γὰρ περιβόητον

εἰ τὰ βάρβαρα φύλα καὶ τὰ πορ-
να Ἰουδαϊκῆς χώρας, καθ' ἣν μί-
ομίζετο τὸ παλαιὸν ὁ Θεὸς, γινώσιν
βείας καὶ τῆς θεοσεβείας· ὡς ἐκ-
θεοῦ δικαιοσύνης τὴν χάριν, σπευ-
κολούθως τῷ φήσαντι κηρύγματι·
καὶ λαηροάτωσαν ἅμα. » Οὐ γάρ
εἰν οἱ κεκλημένοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς
; τῆς φιλανθρωπίας νόμους. Ἦν
ὡς ἡμῶν αὐτῶν κατέσχευεν ἀνὴρ
λολατρεῖαν κατεργασάμενος, καὶ
ύρψ τοὺς ἑαυτοῦ θεοῦ· ἀλλὰ νῦν
δντας ἐκείνους, καὶ τῆς πατρικῆς
; ὅ δὴ καὶ ὑμᾶς προσφέρει μανθά-
δειγμα δὲ τῆς ἀδρανείας τῶν πά-
αῖν θεῶν τὸ μὴ ἐστάναι δύνασθαι,
καὶ ἦλοις ἐμπαρεῖεν.

παῖς μου, Ἰακώβ, καὶ ὃν ἐξελε-
ραάμ, ὃν ἠγάπησα. » Παῖδα πρῶ-
τα ἐκλεκτὸν, εἶτα ἀγαπητὸν. Τὸν
ντα καὶ φόβῳ δουλείας παιδαγω-
ῖ ἀποστολικῶς χορδῶν, τὸν πρῶτον
γῶν νόμον γεγονῶς· τὸν δὲ αὐ-
ξῆι, ὡς ἂν προκόψαντα καὶ τῆς
αἰ ἐκλογῆς κατηξιωμένον. Σπέρμα
τάγμα τυγχάνον παρὰ τὸ τῶν
ἐν εἶη τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων,
νος ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Οἶδα, ὅτι
στα. » Ἔτεροι δὲ ἦταν οὗτοι παρὰ
αἰμ, περὶ ὧν ἐδίδασκε λέγων·
ραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ
μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ
εκται· « Σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν
τὸν Σύμμαχον, « Σπέρμα Ἀ-
μου· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν,
ν μου. » Τὸ γε μὴν σπέρμα αὐ-
λοι ὁμοίως τῷ Ἀβραάμ λέγεται·
πέρμα αὐτοῦ καλεῖ διὰ τῶν ἐκλε-
αὐτοῦ· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ
; οἴκου Ἰσραὴλ. »

ν ἀπ' ἀκρῶν τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν
εσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου
κὶ οὐκ ἐγκατέλιπόν σε. » Σημαίνει
ν τῆ διασπορᾷ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ,
ου τῆς αὐτοῦ κλησεως. Πολλοὶ γάρ
D οὗς χρόνους οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν
αδεδεγμένοι, οὐ μόνον ἀπὸ τῆς
καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν.

τὰ σοῦ γὰρ εἰμι· μὴ πλανῶ. »
λογῆν ταύτην, εἰς τὸ ἀδεῶς εἰς
ἴξει τὸ Εὐαγγέλιον· ὅ δὴ καὶ αὐ-
ρελίους ὁ Σωτὴρ φάσκων· « Ἰδοὺ
πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συν-
Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεὸς σου, ὁ
οἰθητά σοι.

A Nam quod per quidem mirum est, barbaræ nationes,
et longissime remotæ a Judaica regione, in qua
sola Deus olim notus esse putabatur, ad pietatis et
religionis notitiam accesserunt, ita ut de gratia
divinæ justitiæ obstupescerent, atque maturarent et
venirent, prædicationi obsequentes, quæ ait, « Ac-
cedant et loquantur simul. » Vult enim ut secun-
dum humanitatis leges, qui vocati sunt, non suæ
tantum, sed proximi etiam salutem consulant. Fuit
olim tempus, quo faber idolorum opifex, et æra-
rius malleo cudens deos suos, in nos prævalerent :
at jam novimus eos nihil esse, et paternum errorem
damnamus, quod vos ad utilitatem vestram ediscere
opus est. Imbecillitatis autem eorum qui a nobis
olim pro diis habebantur, argumentum est, quod
B me stare quidem possint, nisi palis et clavis defigantur.

VERS. 8. « Tu autem Israel puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. » Puerum primo vocat, hinc electum, postea dilectum. Puerum quidem, quasi in primis initiis degeret, ac metu servitutis institueretur; qualis erat apostolicus chorus, qui primo vitæ suæ tempore sub lege quasi sub pædagogico fuit : eundem porro electum nuncupat, utpote qui profectu anctus salutari vocatione et electione dignatus sit. Semen autem Abraham alius et distinctus ordo est ab electis, qualis erat multitudo Judæorum, quos alloquens Salvator dicebat, « Scio quia semer Abraham estis 67. » At illi diversi erant filii Abraham, de quibus hæc edocebat, « Si Abraham filii essetis, opera Abraham faceretis 68. » Abraham ergo dilectus et amicus Dei erat : quare dictum est, « semen Abraham, quem dilexi ; » sive, secundum Symmachum, « semen Abraham amici mei ; » secundum Aquilam vero, « semen dilectum meum. » Et vero semen ejus non perinde atque Abraham amari dicitur. Attamen per electos suos semen ejus vocat ; nam ait illis, « Ite ad oves quæ perierunt, domus Israel 69. »

VERS. 9. « Quem assumpsi ab extremis terræ, et a speculis ejus vocavi te, et dixi tibi, Puer meus es : elegi te, et non dereliqui te. » His porro significat eos in dispersione Judaici populi, quos primos vocatione sua dignatus est. Apostolicis quippe temporibus ex Judæis multi verbum Christi susceperunt, non modo ex iis qui Judæam incolebant, verum etiam ex iis, qui penes reliquas gentes habitabant.

VERS. 10. « Noli timere, tecum enim sum : non erres. » His ab se electis fiduciam addit, ut Evangelium in omnibus gentibus sine formidine prædicent ; quod ipsum declarabat in Evangelii Servator his verbis, « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi 70. Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te, et auxiliatus sum tibi. »

66 ibid. 59. 67 Matth. x, 6. 70 Matth. xxviii, 20.

VERS. 11. « Erunt enim quasi non sint, et peribunt omnes adversarii tui. » Cave, inquit, putes te tua virtute posse tantæ prædicationi ministrare. Nihil quippe eras, nec quidquam agere potuisses, nisi ego tecum existens tecumque ambulans, apud omnes gentes te corroborassem, teque patientia, perseverantia et virtute munissem; ut tibi Evangelium omnibus prædicanti impedimentum nullum occurreret.

VERS. 12. « Quæres eos, et non invenies homines, qui debacchentur in te. Erunt enim quasi non sint, et non erunt adversarii tui. » Etiamsi enim quo tempore te impugnabant et divexabant, aliqui ad breve temporis spatium viderentur esse; at ita quidem subsistes ac permanebis, eorumque perniciem videbis; illi vero quamprimum esse desinent, ex hac vita deleti. Quamobrem perseverare te oportet, et ab iis illatas ærumnas sustinere.

VERS. 13, 14. « Quoniam ego Deus tuus, qui teneo dexteram tuam, qui dico tibi, Ne timeas Jacob, perexigie Israel. » Nam paucissimi sane numero erant discipuli Salvatoris nostri; nimirum duodecim apostoli, et post illos septuaginta alii.

VERS. 15. « Ecce feci te quasi plaustrum rotas triturantes, recentes, in serrarum modum. » Sic enim virtus corroborantis eos ostendebatur, dum ipsi nihil a verme differrent, sed etiam paucissimi essent, ac mortui cadaveraque Israelis viderentur. Hujusmodi tamen cum essent, rotarum et currus instar, eorum quendam paleam diffindebant, diabolicum impiarum gentium cultum et idolatriam triturantes et secantes. « Et triturabis montes, et comminues colles, et tanquam pulverem pones. »

VERS. 16. « Et ventilabis, et ventus auferet eos, et turbo disperget eos. Tu autem lætaberis in sanctis Israel. » Per montes et colles adversarias potestates, olim contra Dei cognitionem insurgentes subindicans; ita ut error ille diabolicus apud gentes non ultra subsistat. His porro montibus et collibus de medio sublatis ac deletis, tu ipse servus meus electus, per quem hæc perpetranda sunt, lætaberis in Domino, et in sancto Israel laudaberis.

VERS. 17. « Et exsultabunt pauperes et inopes. Quærent enim aquam, et non erit: lingua eorum præ siti exaruit. Ego Dominus Deus: ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos. » Qui autem isthæc ad finem deducta sint, et etiamnum peragantur in ecclesiis Dei, quæ per discipulos Salvatoris nostri omnibus in locis fundatæ sunt, intelliges, si animum adhibueris. Animæ igitur quæ olim in gentibus inopes ac Dei cognitione egentes erant, nec vel stillam viviſci potus habebant, ita ut lingua earum, et sermo ea prolatus exaresceret, quod ne guttæ quidem salutaris verbi participes essent; eadem ipsæ per celestem gratiam inexpectatum beneficium acceperunt, fontibus, fluminibus et omnimodis aquis viviſcis replatæ; utpote

« Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ ἀπώθηται οἱ ἀντίδικοί σου. » Ὅρα γὰρ, φησὶ, πρὸς τῆς αὐτοῦ ἐπιπέσει διαδύναται τῶν γματι διακονήσασθαι. Οὐδεὶς γὰρ ἐν τῆς ἡδονῆς τι, εἰ μὴ ἐγὼ μετὰ σοῦ ὄν, καὶ ἐρυσόμενος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐνίσχυσά σου, καὶ καρτερίαν καὶ δύναμιν σοι ἐωρησάμεν, ἵνα μὴ ἐμποδῶν σοι γενέσθαι κώλυμα πρὸς Ἐυαγγέλιον εἰς πάντας.

« Ζητήσεις αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὑρήσεις τοὺς οἱ παρονησούσιν εἰς σέ. Ἔσονται γὰρ ὄντες, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπαλεμούμενοι; γὰρ καὶ πρὸς ὄλιγον ἔδοξαν εἶναι τινες, καὶ τὸν ἐπολέμου καὶ ἐδωκόν σε· ἀλλὰ σὺ μὴ διαμνεῖς, καὶ ἔσται αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν. Ἔσονται, ἢ τάχος ἀφανιζόμενοι τοῦ βίου. Ἐρεῖν σε προσήκει, καὶ ὑπομένειν τὰς ἐπιπέσει τρυφόμενας ὀλίφεις.

« Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ κρατῶν τῆς ἐξουσίας λέγων σοι· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ἐλπίσθη· Ὅλιγοὶ γὰρ τῶν ἀριθμῶν ἐτύγχανον οἱ πατέρες ἡμῶν μαθηταί, δώδεκα μὲν ὄντες ἀπόστολοι, ἡμίσηται δὲ οἱ μετ' αὐτούς.

« Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχὸν ἁμῶν ἐν καινοῦς, περιστρεφόμενος. Ὅπως γὰρ ἡ ἐνέργεια ἐνισχύοντος αὐτοῦς ἐδεικνύεται, ἵνα αὐτοὶ οὐδὲν διαφέρουν, ἀλλὰ καὶ ἀληθεῖς ἦσαν καὶ καὶ καὶ τεθνεώτες τοῦ Ἰσραὴλ ἐτίγχανον. Ὅπως οὖν οἱ οὗτοι ὄντες, ὡς περὶ τινὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀμάξης τρόπον, ἀλοῦντες ἐκ τῶν ἁγίων καὶ ἀλλοσύλων καὶ ἀθέων ἔθνων τὴν ἐκκαθάραν τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἀλοῦσαις ὄρη, καὶ λαπτέας βουνοὺς, ὡς χυθὸν θήσεις. »

« Καὶ λιχμῆσεις, καὶ ἀνεμος ἔρριπται αὐτοὺς καὶ καταίγεις διασπέρσει αὐτούς. Σὺ δὲ ἐσθλάθη ἐν τοῖς ἁγίοις Ἰσραὴλ. » Ὅρα καὶ βουνοὺς ἀντικειμένους δυνάμεις, πάλαι κατὰ τὴν γνώσιν Θεοῦ ἐπιχειρομένης, ἀνιτιπόμενος· ὡς πρὸς τὴν ἔσται παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν δαιμονικὴν ἐκκαθάραν ἀποδοθέντων ἔρων καὶ τῶν ἐθελωθέντων βουνοῦν γενομένων, σὺ αὐτὸς ὁ δοῦλος μου ἐκκαθαροῦ δι' οὗ ταῦτα κατώρθωται, εὐφρανθήσῃ ἐν τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ ἐπαρνεθήσῃ.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ καὶ ἐνδοξοῦσιν σου γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται ἡ γλῶσσαι αὐτῶν τῆς δίψης ἐξηράνθη. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου ἀκούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω τοὺς. » Ὅπως δὲ ταῦτα τέλους ἔσται, καὶ ἐπιπέσει ἐνεργεῖται ἐν ταῖς διακρίσεσι τῶν μαθητῶν τοῦ Θεοῦ κατὰ πάντα τόπον ἰδρυθείσας ἐκκαθάρσεως Θεοῦ, τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας εἶσθαι. Αἱ γὰρ ἐκκαθαροὶ πτωχεύουσαι ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχὰ καὶ τὴν Θεοῦ γνώσεως ἐνδεεῖς οὔσαι, καὶ μὴδὲ βουνοῦν πώματος κεκτημέναι, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἐκκαθαροῦ δι' αὐτῆς προσφερόμενον λόγον ἐξήρανθη ἐκκαθαροῦ μὴδεμιᾶς νοτιδος λόγου σωτηρίου μετῆς ἐκκαθαροῦ παραδόξου τετυχήκατιν εὐεργεσίας διὰ τῆς ἐκκαθαροῦ χάριτος πληρωθείσαι τα πτωχῶν, καὶ πτωχῶν.

VERS. 22-25. « Appropinquent et annuntient vobis quæ ventura sunt, aut priora quæ erant. Dicite, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ ventura. Renuntiate nobis quæ ventura in novissimo, et cognoscemus quia dii estis. » Nam Dei prophetæ quidem, divini consortes Spiritus, novissima prænuntiarunt, inaquosi, steriles et infructuosi soli in meliorem statum mutationem vaticinantes, necnon Christi adventum, apostolorum ejus prædicationem, cæteraque omnia in eorum prophetiis enuntiata : unde revera Deus esse is, qui hæc in illis et per illos vaticinatus est, agnoscitur. Maligni vero dæmones qui potuerint universorum Dei consilium et cogitationem, ac ejus de Christi adventu, deque ipsorum pernicie et exitio decretum, cognoscere? Quapropter cum futura atque ea quæ in extremis temporibus circa gentium vocationem solitudinemque suam eventura erant, ignorant; consequenter neque prius edita noverant : quare nullus eorum prophetis suis ista suggerere potuit, quæ scripto consignarunt illi, qui Spiritu Dei digni habitus fuerant.

« Bene facite et male facite, et mirabimur, et videbimus simul. » Etiam si enim malis inferendis pares sitis, utpote dæmones maligni, attamen divinæ operandi virtutis hinc indicium non habebitis : quare opus est vos quod Deo proprium est, primum exhibere, id est, bene facere : hinc autem justo judicio uti ac dignos supplicio plectere. Ita ut hinc probe commonstretur, operationes illas, ut putant ipsi, sive oracula, præstigiatorum hominum fallacias esse, qui multorum simplicitate abutuntur.

VERS. 24, 25. « Quoniam unde estis vos? et unde opus vestrum? De terra in abominationem elegerunt vos. Ego vero excitavi eum, qui ab Aquilone est, et eum, qui ab ortu solis : vocabuntur nomine meo. » His porro significat per eum qui ab ortu solis venit, Christum ejusque justitiam : id vero indicabat superius his verbis, « Quis excitavit ab oriente justitiam? » quam ipsis gentibus datam testificabatur; per eum vero qui ab Aquilone, populum ex gentibus, qui olim in Aquilone degebat; secundum illud, « A facie Aquilonis accendentur mala in omnes inhabitantes terram. » Hunc itaque gentium populum, ait, excitavi ab Aquilone, ut ne ultra ibi maneat : vocabo autem eum, qui ab ortu solis venit, scilicet Christum.

« Veniant principes, et tanquam lutum figuli, et tanquam figulus conculcans lutum, sic conculcabitur. » Sic vocat eos qui satellitum instar regnum ejus stipant, angelos videlicet : per quos impium errorem sublatum iri prænuntiat; vel principes ac præsules Ecclesiæ suæ. Vos scilicet quibus dicebatur, « Unde estis vos, et unde opus vestrum? ex terra in abominationem elegerunt vos. »

VERS. 26 « Quis enim annuntiabit vobis ea quæ sunt a principio, ut cognoscamus et ea, quæ prius

« Ἐγγισάτωσαν, καὶ ἀναγγελεύωσαν ὑμῖν ὅτι ἐστὶν, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἦν. Εἶπα, καὶ στήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα τί τὰ ἐρχομένα ἐπ' ἐσχάτου, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι θεοὶ ἴστανται γὰρ τοῦ θεοῦ προφητῶν, ἐνθένδε Πνεύματος ἁγίου, προεῖπον τὰ ἱσχυρὰ διαβρόχῳν, θεσπίσαντες ἀνδρῶν καὶ ἀγόνου καὶ ἀκάρπου τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, τὴν τε τοῦ παρῶν παρουσίαν, καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὴν ἐπιφανείαν, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς αὐτῶν ἐμφέρεται προεῖδεν γνωρίζεται θεὸς ὧν ἀληθῶς ὁ ἐν αἰσῶν αὐτῶν ταῦτα θεσπίσας. Οἱ δὲ πονηροὶ δαίμονες ἠδύναντο γινώσκειν βουλήν καὶ ἐνδύναμιν πάντων θεοῦ, ἢ τὰ ὑπερθεύοντα ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, περὶ τε τῆς αὐτῶν κτίσεως καὶ ἀπολείας; Δεῖδ, μὴ εἰδότες τὰ ἐπιφανεστάτα ἐν ἐσχάτοις καιροῖς μέλλοντα συμβῆναι τῆς κτίσεως τῶν ἐθνῶν, τῆς τε αὐτῶν ἐπιφανείας οὐδὲ τὰ πρότερα ἐγνωρίζον θεὸν ἀληθῶς δεδύνηται τοῖς αὐτῶν προφήταις ὑπερθεύοντα ἅπερ οἱ τοῦ Πνεύματος τοῦ θεοῦ κατακρίθησαν ἢ παραδίδωκασιν.

« Εὐποιήσατε καὶ κακώσατε, καὶ ἐμμελέσθη καὶ ὀφόμεθα ἅμα. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μὲν ἅμα ποιεῖν οἴοι τέ ἐστε, δαίμονες; ἅμα τὸν αἶμα ἐκ τοῦτου γινώρισμα τῆς θεῆς ἱερῆς ἐπιφανείας περὶ τὸ ἰδιάζον ἐπὶ θεοῦ κρείττω καὶ ἀκάρπου χρῆσθαι, λέγω δὴ τὸ εὐποιῆσαι ἑκάστη καὶ ἀκάρπου χρῆσθαι, καὶ τοὺς ἀξίους κακώσασθαι. Ὡς ἐντεῦθεν παρῶντα ὅτι τὰς κρείττω ἱερῆς ἢ τοὺς χρησμοὺς ἀνδρῶν εἶναι γινώρισμα τῶν πολλῶν ἰλιθιότητι καταχρωμένω.

« Ὅτι πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐπιφανεία ὑμῶν; Ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. Ἐγὼ ἤγειρα τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τὸν ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῆς κληθήσονται τῷ ὀνόματι μου. » Σημαίνει δὲ τῶν αὐτῶν τὸν μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου τὸν Χριστὸν καὶ τὸν αὐτοῦ δικαιοσύνην· τοῦτο δὲ ἐθῆς καὶ ἐκ τῆς ἐμπροσθεν φήσας· « Τίς ἐξήγειραν ἀπὸ ἀνατολῆς καιοσύνην; » ἦν καὶ τοῖς ἔθνεσι ἐκδοῦντα ἡ τὸν δὲ ἀπὸ βορρᾶ, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, καὶ τὸν τῷ βορρᾶ, κατὰ τὸ, « Ἀπὸ προσώπου βορρᾶς ἐθῆσεται κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Τοῦτον οὖν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ἐξήγειρα εἶναι, ἀπὸ βορρᾶ, ἵνα μετῆται ἐν αὐτῷ ἡ καὶ τὸν ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, τοῦτέστι τὸν Χριστὸν.

« Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, καὶ ὡς πῆλός κεραμεύς καὶ ὡς κεραμεὺς καταπατῶν τὸν πῆλον, ὅπως καταπατηθήσθε. » Ἔτσι τοὺς τῆν αὐτοῦ βασιλείαν φεροῦντας ἀγγέλους οὕτως ὀνομάζων, εἰ ὅτι τῶν θαίρεσιν τῆς ἀθέου πλάνης γεγενῆσθαι φησὶν ἄρχοντας καὶ προεστῶτας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τῆς δηλαδῆ, οἷς ἐλέγετο, ὅτι « Πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐπιφανεία ὑμῶν; ἐκ γῆς βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς. »

« Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἵνα καὶ τὰ ἐμπροσθεν, καὶ ἐροῦμεν, ὅτι αἱ εἰρημαίαι

quempiam et apud homines infirmum contristavit unquam, neque ullum ex arrogantibus et superbis adortus est : sed sese omnibus prorsus hominibus mansuetum et humilem corde exhibuit : cum veritate autem et fiducia omnibus aperiens ea, quæ ad Dei iudicium spectabant, non prius cessavit, quam lucis instar splenderet per resurrectionem ex mortuis, quam propheticus sermo his verbis subindicavit, « Resplendet, et non conteretur. » Si quidem illum contere et extinguere tentabant illi, qui necem ipsi moliti sunt : etenim id universo hominum generi natura proprium est, ut morie conteratur. At non illum mors contrivit, sed unus eorum, qui a sæculo fuere, morti superior evasisse jure declaratur a prophetia dicente :

VERS. 4. « Resplendet, et non conteretur, donec ponat in terra iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt. » Quocirca post resurrectionem ex mortuis, lucis instar in toto orbe reapiendens, non prius cessavit, quam in terra et in Ecclesia sua regimen ac iudicium ordinaret, quod etiam discipulis suis tradidit.

VERS. 5. « Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cœlum, et fixit illud, qui firmavit terram, et quæ in ipsa sunt, qui dat flatum populo suo in ea, et spiritum calcantibus eam. » Admodum consequenter : nam opus est nos ediscere ex cujus persona dicta sint quæ de Christo præmittuntur. Quia enim confertim initio dixerat propheticus sermo, « Jacob puer meus, suscipiam eum : Israel electus meus, suscepit eum anima mea : dedi spiritum meum super eum; » nec indicaverat quis hæc dixisset, hujus vaticinii auctorem jam necessario enuntiat : quamobrem subjungit, « Sic dicit Dominus Deus : » ipse quippe erat, qui et prima protulit, et sequentia adjecit. Quamvis enim vos homines, invisibili et incorporeæ Dei substantiæ videndæ pares non sitis; at hujus tanti cœli magnitudinem speculantes, vobiscum reputate quantus qualisque sit is, qui tantam fixit molem, hinc terram ipsam respicientes, ac considerantes, quanta, quam immobilis a sæculo fundata et ceu radicibus firmata sit, ita ut ne vel tantillum moveatur; cogitate quam inenarrabilis virtus sit ejus, qui firmavit eam, et ita secundam fructumque feracem condidit, ut tot animalia, tot plantas proferat. Is ergo, qui tantam pulchritudinem et tantam molem condidit, Dominus et Deus universorum, etiam ea, quæ superius dicta sunt, de Christo prænuntiavit.

VERS. 6-7. « Ego Dominus Deus vocavi te in justitia : et apprehendam manum tuam, et corrobora te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educes vinclos ex vinculis et ex domo custodiæ et sedentes in tenebris. » His compellat eum, quem superius puerum suum dixit, cui se spiritum suum daturum esse dicebat. Primo autem ipsum in justitia vocat vocationem ejus pro dignitate et justitia peragens : deinde vero se manum ejus appre-

Α ἐν ἀνθρώποις ἐλύπησεν, οὐτε τινὰ τῶν καὶ ὑπερηφάνων μετήλθε· πρὸς πάντας ἰσθῶνους πρὸς τὰ ἦν καὶ ταπεινὸς τῆς ἀληθείας δὲ καὶ καθήρησας τοὺς πάντας διὰ περὶ τῆς τοῦ θεοῦ κρίσεως, καὶ οὐ πρότερον σατο, ἢ φωτὸς δίκην ἐκλάμψει διὰ τῆς ἀναστάσεως, ἣν ὁ προφητικὸς λόγος ἐνέει· « Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται. » ὁ γὰρ αὐτὸν, καὶ ἀποστέλλει πεπεπρωμένον αὐτῷ κατασκευάσαντας· ἐπεὶ καὶ πᾶν γένος θανάτῳ θραύσεσθαι πέφυκεν. Ἀ αὐτὸν ἐθραυσεν· μόνος δὲ τῶν ἐξ αἰῶνος θανάτου κρείττων ἀποφανθεὶς, εἰκότως ὑπερηφείας μεμαρτύρηται φησάσης·

B « Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως τῆς γῆς κρίσιν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αἰπίουσι. » Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν· φωτὸς δίκην εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐκλάμψασαρον ἐπαύσατο, ἢ διατάξασθαι ἐπὶ τῆς περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διοικήσιν τε καὶ τοὺς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταίς.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ πατήρ· ἰδὼν, καὶ πῆξας αὐτὸν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἑαυτοῦ· τὸ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ἡμεῖς χρῆ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τὴν ἐκείνου περὶ Χριστοῦ προλεχθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς ἐβάλεν ὁ προφητικὸς λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ· « καὶ ὁ παῖς μου, ἀνελήφομαι αὐτῷ· ἡμεῖς ἰδόμεθα μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἐν τῇ φωνῇ μου· πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » τὸ δὲ ἦν ὁ παῖς ἑαυτοῦ οὐ προεδίδαξεν, ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐφεί τὸν ταῦτα θεοσπικῶτα· διὸ ἐπειδὴ τὸ· τὸς εἶπε Κύριος ὁ Θεός· « αὐτὸς γὰρ ἦν ἐπὶ τα εἰρηκῶς, καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενος. Εἰ γὰρ μάλιστα μὴ οἶοι τέ ἐστε, φησὶν, ὁμοίαι ἡμῶν τὴν ἀφανῆ καὶ ἀσώματον οὐσίαν ἐκπεύσαι· ὁ δὲ ἀλλ' ἀναβλέψαντες εἰς τὸ μέγεθος τοῦ πατοῦσανου, λογίσασθε ὁποῖός τις τυγχάνει ὁ παῖς μέγεθος διαπηξάμενος· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ γῆ τὴν ἀποβλέψαντες, ὁπόση τις ἐστὶ, καὶ ὡς ἐκείνη τὸν σύμπαντα αἰῶνα ἔδρασται ἐβελιωμένη, καὶ θεμελιωμένη, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς κινεῖσθαι· ἰδὼν αὐτὴν, γόνιμόν τε καὶ καρπῶν οἰστικὴν αὐτῇ ἐργασάμενος, ὡς τοσαῦτα ζῶα καὶ φυτὰ προέβλεψεν. Ὅ δὴ οὖν τοσαῦτα κάλλη καὶ μεγέθη καταπέσει Κύριος καὶ Θεὸς τῶν ὅλων, οὗτος τὰ προεβλέψεν τοῦ Χριστοῦ ἐθέσπισεν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν ἐκείνῳ καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω αὐτήν· ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἰσθῶν· ἐξαγαγεῖν ἐκ ἐσπέρων τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ ἐσπέρων κλεισμένων, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς, καὶ καθήρησάν σου· προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τῷ ἀνωτέρῳ παιδί αὐτοῦ, ὃ τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα ἔδωκεν αὐτῷ. Πρῶτον δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ καλεῖ, καὶ ἐπὶ τῇ κλήσιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ δίκαιον ποιῶν· ἰδὼν τα κρατήσιν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσιν αὐτήν·

Multæ quippe urbes secundum diversa vitæ instituta in Ecclesia Dei intelliguntur, ut in visione Ægypti declaratum est, ubi dicebatur, quinque urbes in Ægypto fore, quæ lingua Chananitide loquerentur. « Villæ et habitatores Cedar. Lætabuntur qui habitant Petram, de vertice montium clamabunt. » Cedar in ulteriori Arabia sita est ad extremum deserti, quam dicunt obtinere Saracenorū gentem. His omnes deserti et finium terræ incolæ significantur, ita ut rationalis illa Dei lætitia per Christi gratiam ad nos usque perventura sit. Petra vero urbs quædam Palæstinæ est, superstitiosis viris plena, et in profundum diabolici erroris demersa: cujus item incolæ gratiæ consortes fore dicit his verbis, « Lætabuntur qui habitant Petram. » Cujus sermonis veritatem ipse eventus comprobavit, cum in ipsa Petrensi civitate, et in agro ejus, necnon in solitudinibus Saracenorū, Christi Ecclesiæ nostris temporibus fundatæ sint. Alias vero Cedar significat *tenebras*, eorum causa, qui a tenebris ad annuntiatam gentibus lucem translati sunt. Pari lætitia adficiendos ait eos qui inhabitant Petram: « Petra autem erat Christus. » ἐπὶ τὸ κατηγγελλμένον φῶς τοῖς ἔθνεσιν. Εὐφρανθήσονται ὁμοίως. « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

Vers. 12, 13. « Dabunt Deo gloriam: virtutes ejus in insulis nuntiabunt. » Ita et superius dicebatur, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. »

« Dominus Deus exercituum egredietur, et conteret bellum, excitabit zelum, et clamabit super inimicos suos cum fortitudine. » Non sine causa enim ipsis bellum illaturus est; sed postquam causam illam protulit, id magna voce declarabit, ut docet his verbis, « Tacui: num semper tacebo? » Nam dum illi scelerate et impie agerent, patienter ferens ille, ipsosque longanimitate sua tolerans, neque confestim iram et ultionem inferens, tacebat. Et alias tempore passionis suæ dum calcumniis impeteretur tacebat, et cum falsa testimonia audiret, nihil respondebat.

Vers. 14, 15. « Tacui: num semper tacebo, et sustinebo? Sicut pariens patienter egi. Dimovebo et arefaciam simul: desertos faciam montes et colles, et omne fenum eorum exsiccabo. Et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam; » videlicet doctrinam, quæ illis olim fluviorum instar supereditabatur.

Vers. 16. « Et ducam cæcos in via, quam non noverunt, et in semitis, quas ignorabant, ambulare eos faciam. Reddam illis tenebras in lucem, et tortuosa in rectam. Hæc verba faciam, et non derelinquam eos. » Quinam hi essent superius docuit, de persona Christi dicens, « Dedi tē in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum. » Hos itaque ipsos olim cæcos in gentibus, quæ non noverant via ambulare se facturum polli-

1 Cor. x, 4.

Πολλὰ γὰρ πόλεις κατὰ τὰς διαφόρους πόλεις τῆ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀπνοοῦνται, ὡς ἐδείκται ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου, ἐν ᾗ ἐλέγοντο ἑπτὰ πέντε πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ Χαναανίτιδι. « Ἐπαύλαις καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐκ τῆς Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἐκ τῶν ὀρέων βοήσουσι. » Ἡ Κηδάρ δὲ ἐστὶν ἐν Ἀραβίᾳ τυγχάνει ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἰσχυρῆς, καὶ ἔχειν φασὶ τὸ τῶν Σαρακηνῶν γένος. Διὸ καὶ ἐδοκίμηθη πάντας τοὺς τὰς ἐρήμους καὶ τὰς τῆς γῆς οἰκοῦντας δηλώσαι, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ εὐφρανθῆναι διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος καὶ τῶν φθάνειν μελλούσας. Καὶ Πέτρα δὲ τῆς Παλαιστίνης δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν, καὶ πλάνῃ τῇ δαιμονικῇ βαδισσάμενη, ἦν καὶ τοὺς ἐνοίκους τῆς χάριτος μετατρέψασθαι φασὶ. « Εὐφρανθήσονται οἱ οἰκοῦντες Πέτραν. » Καὶ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν ἡ διὰ τῶν πραγμάτων ἐπιστάσαστο, Ἐκκλησιῶν Χριστοῦ καὶ τῆς Πέτρας πόλεως, κατὰ τὴν χάριν αὐτῆς ἐν ταῖς ἐρήμοις δὲ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐρημίαις ἰδρυμένων. Καὶ ἄλλως δὲ Κηδάρ ἰσχυρῆς καὶ τατρός, διὰ τοὺς μεταβαλλόντας ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος φησὶ καὶ τοὺς κενώσας τῆς

« Δούσουσι τῷ Θεῷ: δόξαν· τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν νῆσοις ἀναγγελοῦσι. » Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν « Ἐπὶ ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ἡ ἐπισημασμένη Σιών· ὕψωσον τῇ ἰσχυρί τὴν φωνήν σου, ἡ ἐπισημασμένη Ἱερουσαλήμ. »

« Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξήλθεν, καὶ συντρίψει πόλεμον, ἐπιγερεῖ ζῆλον, καὶ κληθήσεται τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ μετ' ἰσχύος. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτοὺς πολεμήσει· ἀλλὰ μετὰ τοῦ τῆν αὐτῶν ἰσχυρῶν καὶ μεγάλη βοήθῃ φανερόν ποιήσει τὴν καὶ ἐπίσκει λέγων· « Ἐσιώπησα· μὴ καὶ αἱ παρρησίαι. » Ἐν γὰρ τῷ παρανομεῖν αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν καὶ φέρων αὐτοῦ τῇ αὐτῶν μακροθυμίᾳ μὴ δὲ παραχρησάμενος τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπέστησεν ἰσχυρῶν. Καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ αὐτοῦ, συκοφαντούμενος ἐσιώπησεν, καὶ φερόμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο

« Ἐσιώπησα· μὴ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἔφησεν Ὁς ἡ τίκτουσα ἑκατόβηρον ἔκαστη καὶ ἑκατόβηρον· ἐρημώσω ὄρη καὶ βουνούς, καὶ πάντα τὰ ἕλη ξηρανῶ. Καὶ θήσω ποταμούς εἰς ἄρηνας καὶ ἕλη ξηρανῶ. » τὰς πάλαι ποταμῶν διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ διδασκαλίας.

« Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδοῖς ἃς οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τριβῶν ἃς οὐκ ᾔδεισαν, πατήσω καὶ ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκοτεινὸν εἰς φῶς, καὶ τὰ σκοτεινὰ εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἔφησεν αὐτοῦ. » Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι ἐδείκται ἐν τῇ ἔμπροσθεν, εἰπὼν εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ· Ἐδοκίμησάν σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἰθαῦτα, καὶ ἔξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. « Τοῦτους δὲ εἰς τὴν χάριν τοὺς πάλαι τυφλοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἦν μὴ ἔγνωσαν

ποιήσεν ἐπαγγέλλεται. Πόθεν γὰρ ἂν ἰρῆν τὴν κατὰ Θεὸν ὁδὸν, ἢ διὰ τῆς ἡθικῆς δηλεθῆ Γραφῆς καὶ τοῦ ἱερῆς διδασκαλίας ὑποβαλλομένης φησι. Τὴν γὰρ ἄγνωσαν τοῦ εἰς ψυχῆς ἡμῶν ἐπιπολάζουσας εἰς ἀβαλεῖσθαι· καὶ τὰ πάλαι δὲ σκορῆ νομιζόμενα, καὶ ταῦτα ὁμαλά λεται. Τοὺς ἐκ περιτομῆς αἰνιτο-

εστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Εἶθ' αὐτοῖς τὴν τῶν ἐθνῶν μεταβολὴν, ; μεταθεθῆσασιν εἰς φῶς ἐλθόντες ὀνειδιστικῶς πρὸς ἐκείνους εἰδω- ἔγει· « Αἰσχύνθητε, οἱ πεποιθότες, οἱ λέγοντες τοῖς χωνευτοῖς· Ὑμεῖς ; Καὶ ἵνα μὴ τις ταῦτα νομίσειε λέγεσθαι, τῶν πάλαι τυφλῶν καὶ ὡς διασαφεῖ καὶ διερμηνεύει τὴν ὡν·

ὅς, ἀλλ' οἱ παῖδές μου; καὶ κωφοί, ὡς αὐτῶν; Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦ- ἴτε πλεονάκεις, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε ; καὶ οὐκ ἠκούσατε. Κύριος ὁ Θεὸς δικαιοῦσθαι, καὶ μεγαλύνῃ αἰνεσιν. » πάντα περὶ τοῦ λαοῦ εἴρηται τοῦ ἄλλ' ὁ μὲν Κύριος ἐβουλεύσατο ἵνα ἵνα μεγαλύνῃ αἰνεσιν· οἱ δὲ ἐδο- ψυχῆς αὐτῶν πολεμοῦσιν.

ὡς ἐγένετο ὁ λαὸς προνοηομενόμενος ; ἢ γὰρ παγίς ἐν τοῖς ταμίαις οἰκοῖς ἅμα, ὅπου ἐκρυψαν αὐτοῦς. ῥονομῆν, καὶ οὐκ ἦν ἐξαιρούμενος κ' ἦν ὁ λέγων, Ἄπόδος. » Ἐν γὰρ ῖμοις, ὡς ἐκρυπτον, τὰ κατὰ Χρι- ῖ, ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις ἢ κατ' αὐτῶν ; ὁ ἐξαιρούμενος αὐτοῦς, οὐδὲ ὁ λέ-

ὅς ἐνωπιεῖται ταῦτα; εἰσακούσατε α. » Εἰ δὲ τις ζητήσῃεν τίς ὁ ταῦτα ἄν. ὅτι οὐδ' ἄλλος ἐδωκεν αὐτοῦς εἰς ἰός ᾧ ἠμάρτοσαν αὐτῶν, καὶ οὐκ ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμε- εὔαγγελικῆς ὁδοῦς, οὐχ ὑπήκουον· ἢ ἤθελον τοῦ νόμου τῆς Καινῆς Δια-

ίς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ῖν αὐτόν; Οὐχὶ ὁ Θεός, ᾧ ἠμάρτο- κ' ἐβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πο- ἰκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; ; Πάλαι ἰρόν τινα πολεμούμενοι, αἰθις ἄν- ῖς· ὡς καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ὦν αὐτῶν συνεστάναι· νῦν δὲ κατ- ἴλεμος· οὐχ ὁ ἐξώθεν μόνος, ἀλλὰ ἰχῆς αὐτῶν πολιορκούντων.

ν ἐπ' αὐτοῦς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, ἴτους πόλεμος, καὶ οἱ συμφλέγοντες

OL. GR. XXIV

cetur. Quo pacto enim eam secundum Deum viam nosse poteramus, nisi per divinam ejus gratiam? « Faciam ipsis tenebras in lucem: » propheticas videlicet Scripturas, et vitam illam, qua divina do- ctrina suggeritur, nos intellecturos esse ait Ignorantiam enim Dei quæ olim animas obtegebat nostras, in cognitionis lucem mutandas ait et ea, quæ olim a nobis tortuosa et obscura esse putaban- tur, se plana facturum promittit. Eos autem qui ex circumcissione sunt subindicans, ait :

VERS. 17. « Ipsi autem conversi sunt retrorsum. » Deinde gentium mutationem, et quando ex errore illæ reductæ sint, ex tenebris in lucem venientes, ipsis aperit, ac eorum idololatriam vituperando sub- jungit: « Confundimini qui confiditis in sculptili- bus, qui conflatilibus dicitis, Vos estis dii nostri. » Ne vero quis putaret hæc de gentibus, olim cæcis et surdis, dicta fuisse, necessario mentem suam aperit et explicat, hæc adjiciens :

VERS. 18-21. « Et quis cæcus, nisi pueri mei? et quis surdus, nisi qui dominantur eis? Et obturati sunt servi Dei. Vidistis sæpe, et non cavistis: apertæ sunt aures, et non audistis. Dominus Deus deliberavit ut justificaretur, et magnificaret laudem. » Vides hæc omnia de populo ex circumci- sione dicta fuisse. « Sed Dominus deliberavit, ut justificaret eum, et magnificaret laudem; » illi vero gloriati sunt in iis, qui impugnabant animam suam.

VERS. 22. « Et viderunt, et fuit populus vasta- tus atque direptus: laqueus enim in cubilibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderant eos. Facti sunt in vastationem, et non erat qui erueret rapinam: et non erat qui diceret, Redde. » Nam occultas in mentibus suis Christo insidias molien- tes, in iisdem ipsis laqueum sibi invenerunt, nec erat qui eriperet eos, neque qui diceret, Redde.

VERS. 23. « Quis est in vobis, qui hæc audiat. auscultate futura. » Si quis autem quærat, quis hæc fecerit, inveniet non alium ipsos in prædam dedisse, quam eum, in quem peccaverant, et in cujus viis ambulare renuerant. Nam ad evangeli- cas vias evocati, non obtemperarunt, neque legem Novi Testamenti audire voluerunt.

VERS. 24. « Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus eum? Annon Deus, cui pecca- verunt, et noluerunt in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus? » At enim olim quidem cum ad tempus aliquod bello impeterentur, iterum resi- piscebant; ita ut Jerusalem et regia ibidem posita consisteret; nunc autem bello oppressi sunt, non exteriore tantum, sed eo quod ab obsidentibus animas suas inferebatur.

VERS. 25. « Et induxit super eos iram furoris sui, et invaluit in eos bellum, et qui comminabantur

eus in circuito : neque cognoverunt unusquisque eorum, neque animum adhibuerunt. » Et si enim ii, qui apud vos infideles, caeci et surdi effecti sunt, et talia perpetrarunt, irae Dei traditi sint ; at vos vel nunc tandem audite ; vos dico, qui conditorem et creatorem vestrum non ignorastis, sed qui opibscium in vobis exaistens, salvam et incolame servastis.

CAPUT XLIII.

VERS. 1, 2. « Et nunc sic dicit Dominus deus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel : Ne timeas, quoniam redemi te : vocavi te nomine tuo, Meus es tu. » Ego Dominus Deus, qui feci et formavi te ; feci quidem secundum animam ad imaginem Dei factam ; formavi autem secundum corpus, de terra sumptum, et a me constructum. Sanguinemque meum in pretium pro salute tradens tua, redemi te, et vocavi te : verum etiam te possessionem meam effeci ; ita ut tu mihi populus, ego tibi Deus essem. Confide igitur, tot a me dignatus bonis, et ea qua jussus es via incede : fiduciaque plenius omnibus per orbem gentibus praedica evangelicum sermonem. Quamvis enim ignis ardens eruperit, quamvis aquae, quamvis flumina inundaverint, haec nihil te laedent, quod ego tecum ubique sim. Nam illud sine mendacio enuntiavi, « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi ».

VERS. 3. « Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non operiet te : et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te ; quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israel, salvans te. Feci commutationem tuam Aegyptium, et Aethiopiam et Syenam pro te. » Ita quippe pretiosus mihi fuisti, tanta in conspectu meo gloria donatus es, et usque adeo dilexi te, ut salus divina, quae per te omnibus hominibus parta est, usque ad extrema terrae pertingeret : et ut illi hominum superstitionisissimi Aegyptii per te vocatione dignarentur. Per Aegyptios igitur superstitiones et idololatrias omnes designavit : per Aethiopes et Syenas, eos qui extrema terrae nostrae incolebant. Nec ignorandum est esse quandam Sabaitarum gentem, unde Salomonis tempore regina Saba profecta est.

VERS. 4, 5. « ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus es, et ego dilexi te : et dabo homines pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quoniam tecum sum. Ab oriente ducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. » Mulios filios a me secundum Deum genitos, in caelesti mea civitate congregabo, ipsosque per aera sublimes agam, quasi volucres ventis, videlicet angelicis virtutibus sustentatos.

⁷⁹ Matth. xxviii, 20.

(38) Syene urbs ad extrema Aegypti posita, Συνη, Σονη et Σονη dicitur apud Origenem, et alios, ut in Athanasii edito monuimus.

αυτους κύκλω· και ούκ εγνωσαν έκαστος ουδέ ίδεντο επί ψυχην. « ΕΙ γάρ και τὰ μάλα ύμϊν άπιστοι, τυφλοι και κωφοι γάρ ην τοιαυτα πράξαντες, τη όρηγη του Θεου παρη άλλ' ύμεις έτι και νυν άκούσατε· ύμεις δε ήν τον έαυτων ποιητην και πλάστην μη άγχι· αλλά και τη ποιητην το έν ύμϊν και το είς τη και άλλωτερον διατηρήσαντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄.

« Καί νυν ούτως λέγει Κύριος ό Θεός ής πα Ιακώβ, και ό πλάσας σε, Ισραήλ· Μη μέ έλυτρωσάμην σε· έκάλεσά σε το όνομα σου· » Εγώ Κύριος ό Θεός ό ποιητας σε και σε· ποιητας μέν κατά ψυχην την και· είς πεποιημένην· πλάσας δε κατά το σώμα τή ληφθέν και ύπ' έμου πεπλασμένον· λυτρωσάσωτηρίας το έμαυτου παραδούς αίμα· είς σε και έκάλεσά σε· αλλά και κτήμα είς τίς σάμην σε· ώστε είναι μέν σε έμϊν λαόν, και έ αυτόυ Θεόν. Θάρσει τοιγαρωϊν, τωσϊτων τή καθηξιωμένος, και βάδιζε την όδον ήν εκέλευθαρσών τε κήρυττε τοϊς άπανταυ τή; ήσ· εύαγγελικόν λόγον. Κάν γάρ επί ρήτων είς υδατα, καν ποταμοι έπικλύζουσιν· οσϊν π πει λυπήσει, δια το έμεί σϊν σαιπναρω είσαι· ήμ δως γάρ άπηγγειλάμην ή· Θεός ής πα ήσ είμι έως της συντελειας τή είσως·

« Καί εάν διαβαίνης δι' ύδατα, μετ' ής είμι, και ποταμοι ου συγκλύσουσι σε· και εάν περάσῃς δι πυρός, ου μη κατακαυθήσῃς, φήσῃ κατ' ήσ· δετι· εγώ Κύριος ό Θεός σου ό ήσας Ισραήλ, ή σάσας σε· Έποίησα άλλαγμά σου Αιγυπτου και Αιθιοπια και Σονην (38) ύπέρ σου·· Ούτως γάρ πα ήσ ήσ νας τίμιος, και ούτως έναντίον μου είσως· ήσ ούτως ήγάπησά σε, ως και μέγα τϊν ισχατιών φθάσαι την δια σου πλσιν ανθρώπων· και ως είπός των ανθρώπων δεισιδαιμονεστατους Αιγυπτίους τή σου κλήσεως καταξιωθήναι. Δι' μέν σϊν τήσ πτιών πάντας ήνέξατο τοϋς δεισιδαιμονεσ τήσ λολάτρας, δια δε της Αιθιοπιας και Σονης τήσ χρι τϊν ισχατιών της καθ' ήμεις οικουμένης τας· Ιστέον, ως έστι Σαβαϊτων έθνος, τήσ Δλιστα Σαβή έπεδήμει κατά τοϋς Σολομωνα τήσ νους.

« Αφ' ου έντιμος έγένου έναντίον έμοϋ, ήσ και εγώ σε ήγάπησα. Καί δώσω ανθρώπων σου, και άρχοντας ύπέρ της κεφαλής σου· Μη δετι μετά σου είμι· Απ' ανατολών είς τήσ σου, και από δυσμϊων συνάξω σε· » Πολλά τήσ Θεον γεννήσας συνάξω είς την έπουράνϊν με μετεώρους αυτούς αναλαβών δι' άέρος ώπτα άνέμοις ύποκουφιζόμενος, λέγω δε ήγγειλάμην μεσιν.

non tamen negat puerum, quem elegit, Salvatorem esse : ipsum enim Salvatorem agnoscit hic propheta, cum ait : « Et mittet illis Dominus Salvatorem qui salvabit eos. » Pro illo autem, « exprobravi, » reliqui omnes interpretes, « et audire feci, » dixerunt.

VERS. 14-17. « Sic dicit Dominus Deus, qui redimit vos, Sanctus Israel : Propter vos mittam in Babylonem : et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei in navibus vincientur. Ego Dominus Deus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam : qui eduxit currus et equitatum, et multitudinem robustam : sed dormierunt, et non resurgent ; extincti sunt ut linum extinctum. » Horum sensus hic est : Olim quidem Judaico populo beneficia contuli : ac cum, ut ipsos castigarem et ad bonam mentem reducerem, Babylonis tradidissem, non diu postea eos a Babylonica captivitate liberos dimisi, utpote Deus et Dominus universorum. Ipsosque Babylonios, qui contra Hierosolymam irruperant, extorres feci ; ita ut Chaldaei, qui penes eos erant, in fugam se verterent, ac quidam eorum vinciti ab aliis se fortioribus in naves conjicerentur in mari sibi adjacente. Hæc ego feci Deus, ut regnum meum hominibus ostenderem.

VERS. 18, 19. « Ne memineritis priorum, et vetera ne recogitatis. Ecce ego facio nova, quæ nunc orientur, et cognoscetis ea. » Indicat rursus Ecclesiam in gentibus constituendam, quæ Dei cognitione vacua erat, antequam adveniret Christus Dei, qui dixit, « Ego sum via. Et faciam in deserto viam, et in inaquoso flumina. » Verum in illo, ait, quondam deserto viam faciam, quemadmodum prius in mari Rubro feci. Fluunt porro divinatorum eloquiorum flumina ex doctrina sancti Spiritus, in illa olim inaquosa ; quemadmodum et sub Moysæ in deserto flumina emanarunt ; sed illic quidem corporeæ aquæ erant, et natura sua fluxæ et corruptæ ; nunc autem Deo subministrante, rationalis et spiritualis aquæ flumina manant.

VERS. 20. « Benedicent mihi bestię agri, sirenes, et filiæ struthionum : quia dedi in deserto aquam, et flumina in inaquosa, ad potandum genus meum electum. » Effertur animæ, fluminis virtute conversæ, a ferino illo statu mutabuntur ; ita ut ipsæ feræ benedicant mihi. Quod si etiam Sirenæ fuerint, voluptate et diabolicis canticis hominum animas demulcentes, poeticis carminibus eleganti sermone concinnatis ; illæ etiam immutatæ benedicent mihi : insuperque filiæ struthionum ; sive secundum reliquos interpretes, « et struthocameli ; » estque illud animal in solitudine et desertis locis degens ; quod et ipsum ad mansuetudinem reductum, mihi Deo benedicere docebitur. Horum autem causa erit aqua illa, quam in deserto dedi, necnon fluminum in solitudine manantium vis et copia.

Λ ζων, » οὐκ ἀπαγορεύων τὸν Σωτῆρα εἶναι : ἐν ἐξελέξατο, τοῦτ' ἂν εἴποι· οἷδε γοῦν αὐτὸς ὁ παρὼν προφήτης ἐν οἷς φησι· « Καὶ : αὐτοῖς Κύριος Σωτῆρα, ὃς σώσει αὐτοῖς. » τοῦ, « ὠνεΐδισα, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ πᾶσι χουΐσια, » εἰρήκασι.

« Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐνεκεν ὑμῶν ἀπὸ Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερω̄ φεύγοντας πάντας, δαίσι ἐν πλοίοις δεθήσονται. Ἐγὼ Κύριος ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν λέγει Κύριος ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὕδωρ ἰσχυρῶν τρίβων, ὁ ἐξαγαγὼν ἄρματα καὶ ἔχλων ἰσχυρῶν· ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐκ ὄνται, ἐσβέσθησαν ὡς λίνον ἐσβεσμένον. τῶν προκειμένων τοιοῦτός ἐστι· Πάλαι μὲν : εὐεργεσίας παρεῖχον τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ : τὸ μὲν αὐτοῦ καὶ σωφρονίζων, Βαβυλωνίους οὐκ εἰς μακρὸν ἐλευθέρους ἀνῆκα τῆς εἰς ἐλαιμαλωσίας, ἅτε Θεός ὢν καὶ Κύριος τῶν ἐκ τούτων Βαβυλωνίους τοὺς ἐπιστάτας τῆς Ἰερουσαλὴμ ἀναστάτους ἐποίησα, ὡς καὶ φυγῆς χρεῖσται παρ' αὐτοῖς Χαλδαίους. δεσμίους τε ἀπαχθῆναι αὐτῶν, πλοίοις ἐμβληθέντας ἐν τῇ περὶ αὐτῶν ἰσχυρίῳ, ὑπ' ἐτέρων τινῶν δυνάμει κρατιστέραν. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ διεπραξάμην ὁ Θεός, ἐπὶ τῆς ἐμῆς βασιλείᾳ ἀνθρώποις.

« Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἔρχεσθαι συλλογίζεσθε. Ἴδού ἐγὼ ποιῶ καιρὸν ἰσχυρῶν καὶ γνώσεσθε αὐτά. » Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἔθνεσι συστησόμενῃν Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἔρημο Θεοῦ γνώσεως πρὶν ἐπιδημηθῆναι τὸν Χριστὸν τῶν εἰπόντων· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός. Καὶ ποιῶν ἐρήμῳ ὁδὸν, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμῶς. » Ἄλλ' ἐκεῖνη, φησὶ, τῇ πάλαι ἐρήμῳ ὁδὸν ποιῶν, ὁ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς πεποιτῆκα ἐλάττω· Ῥέουσι δὲ καὶ ποταμοὶ θεῶν λογίων ἐκ ἰσχυρίας ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν πάλαι ἔρημον, ὡς καὶ Μωϋσέως ἐβρέυσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ποταμοί· ἀλλ' μὲν ὕδατος σωματικοῦ, βρευστῆς οὐσίας ὄντος φθορῆς, νυνὶ δὲ ἐκ τῆς ἐνθέου χορηγίας τοῦ καὶ πνευματικοῦ ὕδατος.

« Εὐλογήσουσί με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σαρῆδες καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸν μου τὸ ἐκλεκτόν. » Αἱ ἀπηγριωμέναι ψυχαὶ μεταστῆσονται τῆς θηριώδους καταστάσεως ἐκ τῆς πνευματικῆς θῆρας εὐλογησαί με. Εἰ δὲ καὶ Σειρήνες ἦσαν, εὐλογησαί ἡδονῆ καὶ ἄσματος δαιμονικοῦ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχᾶς ἐν ποιητῶν πλάσμασιν εὐεργετῆς λόγων ἐπισημνέμενοι· ἀλλὰ καὶ αὐταὶ μεταβαλοῦσαι εὐλογησαί με· ἔτι γε μὴν καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ἡ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « καὶ στρουθιακάκις ζῶν ἐν ἐρημίαις καὶ χώραις ἀεικῆτοις γινώσκοντες αὐτὸ ἡμερωθὲν εὐλογεῖν ἐμὲ τὸν Θεὸν μαθητῶν Τούτων δὲ αἴτιον ἔστι· τὸ ὑπ' ἐμοῦ δοθὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ τῶν ποταμῶν δύναμις τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ βρευσάντων.

μου ὃν περιποιησάμην τὰς ἀρετὰς μου διη-
οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοπιάσαι
α, Ἰσραήλ. » Εἰ μὲν γὰρ θῆρες οἱ ἀγριοὶ καὶ
καὶ αἱ θυγατέρες τῶν στρουθῶν εὐλογήσου-
σιν, Ἰακώβ, οὐδὲν τοιοῦτον διεπράξω· ἀλλ'
σας ἐμὲ ἐπικαλεῖσθαι, « ἐκοπιάθης » δὲ « εἰς
τὸν Σύμμαχον, καίτοι ἐμοῦ μὴ ποιήσαν-
τίσσαι.

νεγκὰς μοι πρόβατά σου τῆς ὀλοκαρπώσεώς
ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐθού-
ν θυσίαις, οὐδὲ ἔγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιθά-
ως καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τῇ ἐρήμῳ, καὶ
τῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται·
ν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεβείαις ἐλέγχει,
κὼδ καλεῖ νῦν καὶ Ἰσραήλ· οὕτως ἀπλῶς
μασιν οὐτε δοῦλον αὐτοῦ, οὐτε ἐκλεκτὸν εἰ-
πέποιε ἐπὶ τοῦ κρείττονος τάγματος.

ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ
θυσίων σου ἐπεθύμησα· ἀλλὰ ἐν ταῖς ἀ-
σου προσέτης μου, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου.
ι, ἐγὼ εἰμι, ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου
οὔ, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνη-
Σὺ δὲ μνησθήτι, καὶ κριθώμεν. » Καλὴ
ἡμῶν προτέρων ἀμαρτημάτων δι' ἐξομο-
ἐξηγορευμένη· διὸ ἐπιφέρει· « Ἐλέγε σύ
ις ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς· » τοῦτο
δικαιωθήσῃ· ἐπειδὴ δίκαιος αὐτοῦ κατ-
πρωτολογίᾳ.

τέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν
εἰς ἐμέ. Καὶ ἐμίαναν οἱ ἄρχοντες τὰ ἅγια
ἔδωκα ἀπολέσαι Ἰακώβ, καὶ Ἰσραήλ εἰς
ν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραήλ,
ἔμην. » Διὰ τούτων τὸν χορὸν αὐθις τὸν ἀ-
ν ἀποκαλεῖται.

λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ ὁ
π ἐκ κοιλίας· « Ἐτι βοηθηθήσῃ· μὴ φοβοῦ,
Ἰακώβ, καὶ ἠγαπημένος Ἰσραήλ, ὃν ἐξελε-
ῆτι ἐγὼ δῶσω ὕδωρ ἐν δίψῃ τοῖς πορευομέ-
ῦδρω, ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρ-
καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. »
οῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ λογικὸν καὶ γό-
ν πνευματικὸν ὕδωρ τῇ ἀνύδρῳ καὶ ἐρήμῳ
ἐν ἡμελλε. Σπέρμα δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ Ἐκ-
οῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν οἱ πανταχοῦ
ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
γεννηθέντες· οἱ καὶ

ελοῦσι, » φησὶν, « ἀνὰ μέσον ὕδατος χόρ-
ῶς ἰτέα ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. » Καὶ ἐν-
την ἰτέαν παρέλαβε διὰ τὸ ἀειθαλὲς καὶ νεα-
υτοῦ, εἰς παράστασιν τοῦ πλήθους τῶν λο-
άτων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ρευσάν-

ερεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται
νόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει χειρὶ
οῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῇ ὀνόματι Ἰσραήλ

VERS. 21, 22. « Populum meum quem acquisivi
ut virtutes meas narraret : non nunc vocavi te Ja-
cob, neque laborare te feci, Israel. » Etiam si enim
futurum sit, ut agrestes feræ, sirenæ, et filiarum stru-
thionum benedicant mihi ; tu sane, Jacob, nihil
simile fecisti ; sed neque dignatus es me invocare,
« defatigatus » autem « es in me, » secundum
Symmachum, etiam si ego non te laborare fece-
rim.

VERS. 23. « Non obtulisti mihi oves holocausti
tui : neque in sacrificiis tuis glorificasti me, neque
servire te feci in victimis, neque laborem tibi præ-
bui in thure. » Quemadmodum hic solitudini, feris-
que eam incolentibus bonorum spem annuntiat,
populumque ex circumcissione de impietate coar-
guit, quem nunc Jacob et Israel nuncupat ; ita sim-
pliciter allato ejus nomine, nec servum, nec electum
vocat illum, quod tamen de præstantiori ordine
loquens observat.

VERS. 24-26. « Neque argento emisti mihi thy-
miam, neque adipem sacrificiorum tuorum con-
cupivi ; sed in peccatis tuis ante me stetisti, et in
iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum, qui deleo
iniquitates tuas propter me, et peccata tua ; et non
recordabor. Tu autem memento, et judicemur
simul. BONA QUIPPE EST PRISTINORUM PECCATORUM
MEMORIA CUM CONFESIONE CONJUNCTA : quapropter
infert, « Dic tu primus peccata tua, ut justificeris : »
id agens justificaberis ; quia justus in principio
sermonis accusator est sui.

VERS. 27, 28. « Patres vestri primi, et princi-
pes vestri inique egerunt in me. Et contaminave-
runt principes sancta mea. Et dedi in interitum
Jacob, et Israel in opprobrium. »

CAPUT XLIV.

VERS. 1. « Nunc autem audi, Jacob puer meus,
et Israel, quem elegi. » Illis iterum apostolicum
chorum evocat.

VERS. 2, 3. « Sic dicit Dominus Deus, qui
fecit te, et formavit te de ventre : Adhuc habebis
auxilium ; noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte
Israel, quem elegi. Quia ego dabo aquam in siti
his qui ambulant in inaquosa, imponam spiritum
meum super semen tuum, et benedictiones meas
super filios tuos. » Nam per Spiritum sanctum,
rationabilem, secundam et spiritualem aquam ina-
quosæ et solitudini elargiturus erat. Semen autem
apostolorum sunt Ecclesiæ Dei ; filii vero eorum,
quotquot in universa terra et in omnibus gentibus
per Spiritum sanctum regenerati sunt : qui

VERS. 4. « Producent, ait, in medio aquæ fe-
num, et sicut salix ad aquam fluentem. » Hic quo-
que salicem assumit ob virorem et juvenilitatem
arboris ; ad declarandam rationabilium aquarum
in Ecclesia ejus manantium copiam.

VERS. 5. « Hic dicet, Dei sum ; et hic clamabit in
nomine Jacob, et alius describet in manu sua, Dei
sum, et in nomine Israel clamabit. » Se Israelicum

esse gloriando dicet. Mirari plane et stupere sicut propheticorum sermonum vim, et quam vere rei effectum et complementum perceperimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurparent: alius quippe sese Jacobum appellabat, alius Israel, alius Jeremiam, hic Isaiam, iste Danielem: etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ propheta indicat, dum ait: « Hic dicet, Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob, alius in manu sua describet, Dei sum, et alius in nomine Israel clamabit. »

VERS. 6. 7. « Sic ait Deus, rex Israel, et qui liberavit ipsum Dominus Sabaoth: Ego primus, et ego post hæc: præter me non est Deus. Quis sicut ego? Sicut, vocet, annuntiet et præparet mihi: ex quo feci hominem in sæculum: et ventura, antequam fiant, annuntient vobis. » Dicit enim si quis est Deus, quod quantumque opus suum exhibeat in universo. Nam si unus est mundus, ipseque ejusdem naturæ, sibi que prorsus conjunctus; unus sane ejus opifex fuerit. Sed hic ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, utpote universi conditor, conspicitur. Quod si quis alium inducat, alium item huic similem mundum ostendat; at non est alius mundus, præter eum, quem conspicimus: ergo nec alius Deus est. Si quis vero sit, « Stet, » inquit, primum; id est existentiam ostendat suam, et quod in substantia subsistat, quodque in se maneat et stet: deinde vocem emittens rationabilem ac Deo dignam, annuntiet, quæ postea futura in mundo sint; aut quæ olim et a principio contigerunt, ex quo hominem in terra posui, usque ad præsens tempus. Hinc enim agnosceremus, eum isthæc verbo constituisse.

VERS. 8-10. « Nolite abscondi, nolite errare. Annon ab initio attendistis, et annuntiavi vobis? Testes vos estis, num sit Deus præter me. Et tunc non audierunt qui fingunt et sculpunt: omnes vani, qui faciunt desideria sua, quæ non proderunt eis. Sed confundentur qui Deum effingunt, et sculpunt omnes inutilia. » Non ab initio, inquit, ita fuit; id est ante diluvii tempora, cum animo expertium simulacrorum fabri nondum essent. Vosque testes estis, nondum, scilicet initio mortalis vitæ, existisse conflatores sculptoresque deorum; cum sculptoria fabrilisque ars apud homines nondum reperiretur.

VERS. 11-17. « Et omnes unde facti sunt exaruerunt, et surdi ab hominibus congregentur omnes, et stent simul, confundantur et erubescant simul: quia acuit faber ferrum: ascia operatus est illud, et terebrum admovit ei, et operatus est illud in bra-

(39) Jam in Præfatione ad Eusebii Commentaria in Psalmos perspicuis exemplis commonstravimus, vocem βλος frequenter ab Eusebio usurpari pro

A βοήσεται. » Σαμνύνει ἐαυτὸν λέγων εἶνα θαυμάσαι δὲ ἐστὶ καὶ κατακλαγῆναι ἀληθῶς προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτὰς ἐργὸ τέλειματα παρελήφαμεν. Ἐν γούν τοῖς αὐτοῖς γενομένοις διαγμοῖς πολλοὺς τῶν ἔθνῶν ἰδεασάμεθα, προαρτίζοντας ἐαυτὰς ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας, ὧν ὁ μὲν ἐκεῖ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰερὲ Ἠσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος γούν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τῷ μαρτυρίου σὺν πολλῶ θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρὰ δὲ σημαινούσα τῆ προφητείας φησὶν. « Οὕτως θεοῦ εἰμι, καὶ οὕτως βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι καὶ ἄλλος ἐπιγράφει τῇ χειρὶ αὐτοῦ, θεοῦ ἄλλος ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται. »

B « Οὕτως λέγει ὁ θεὸς ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ σάμενος αὐτὸν θεὸς Σαβαώθ. Ἐγὼ πρῶτος μετὰ ταῦτα. πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ θεός. Ἵ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγεῖα ἐτοιμασάτω μοι. ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον αἰῶνα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα πρὸ τοῦ εἰδέσθαι ἐκ τῶσαν ὕμιν. » Λεγέτω γάρ εἰ τις ἐστὶ θεός, γον ἐαυτοῦ δείκνυσιν ἐν τῷ παντί. Εἰ γὰρ εἰσμος, καὶ οὗτος συμφύτης, καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ἴσμος, εἰς ἂν γένοιτο καὶ ὁ τοῦτο ἐγμωρῆς οὗτος ἐκ μεγέθους καὶ καλλίως κτιστῶν, ἰπαντὸς γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Εἰ δὲ τις εἰσέταρον, δεικνύτω τοιοῦτον ὄραμα κτήρον ἔσπον ἰσταίς. ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἕτερος παρὰ τὸν ἱερέων σμον. οὐδὲ θεὸς ἄρα ἕτερός ἐστι. Εἰ δὲ τις ἐτω, φησὶ, τοῦτο πρῶτον. λέγω δὲ τῆ ἐκ τῶ τῶ ὑπαρξίν. ὅτι τέ ἐστὶν ἐν ὧσιν ὑποστῆν ὅτι ἐφ' ἐαυτῶ μένει καὶ ἐστῆται. Ἐπιπρωή λογικὴν καὶ θεῶν πρέπουσαν, ἀναγγεῖα τὴν τὰ μετὰ ταῦτα γενησόμενα ἐν τῷ βίῳ (39) ἢ τὴ ἐξ ἀρχῆς ὑποστάντα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου. Ἀι τοῦτου γνωσόμεθα, ὅτι ἐστῆται αὐτὰ λόγῳ.

C « Μὴ παρκαλύπτεσθε, μηδὲ πλανῆσθε. Ὁ ἀρχῆς ἠνωτίσασθε, καὶ ἀπήγγειλα ὕμιν; Μὴ ὕμεις ἐστε, εἰ ἐστὶ θεὸς πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐκ ἔτι τότε οἱ πλάσσοντες καὶ οἱ γλύφοντες, πάντα μὲ ποιούντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἢ οὐκ ὠφείλου τούς. Ἄλλ' αἰσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεοὶ γλύφοντες πάντες ἀνωφελεῖ. » Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἔτουτέστι πρὸ τῶν τοῦ κατακλυσμοῦ χρόνων, καὶ οὐδὲ οἱ τῶν ἀψύχων ξοάνων τέκτονες ὑπάρκοντες τούτων ὕμεις μάρτυρες, ὡς οὐκ ἦσαν τότε, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ θνητοῦ βίου συστάσεως πλάσσοντες καὶ γλύφοντες θεοὺς, οὕτως γλύφοντες οὐδὲ πλαστικῆς τέχνης ἐν ἀνθρώποις ἐμμεσσοί.

D « Καὶ πάντες ὅθεν ἐγένοντο ἐξηράθησαν καὶ ἐφοῖ ἀπο ἀνθρώπων συναθῆντων πάντας, καὶ ἐπρωτῶσαν ἅμα, καὶ ἐντραπήτῶσαν, καὶ αἰσθησάσαν ἅμα. ὅτι ὡξυνη τέκτων σιδηρον, σκεπῆρον ἔστω το αὐτὸ, καὶ ἐν τερέτρω ἐστῆται αὐτὸ, καὶ ἐπρω-

mundo, sive pro hominibus hoc in mundo tibus: et sic intelligas oportet hoc loco in mundo scilicet in mundo, ac homines in hac vita esse

ἰν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πεινά-
 ἰσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ. Ἐκλεξάμε-
 νον ξύλον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλ-
 μιεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν
 αὐτὸ ὡς ὠραϊότητα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν
 κοφῆ ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσε Κύ-
 ριν, καὶ ὑετὸς ἐμήχυνεν· ἵνα ἦ ἀνθρώποις εἰς
 καὶ λαδῶν ἀπ' αὐτοῦ, ἐθερμάνθη, καὶ καύ-
 εψαν ἄρτους ἐπ' αὐτῶν· τὸ δὲ λοιπὸν εἰργά-
 ῦς, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὐ τὸ ἡμισυ
 ἐκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ
 τοῖς ἀνθρώποις ἄρτους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας
 ἔφαγε, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ θερμανθείς εἶ-
 ῖ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ
 οἶσεν εἰς Θεὸν γλυπτὸν, καὶ προσκυνεῖ καὶ
 αὐτὸ λέγων· Ἐξέλου με, ὅτι Θεὸς μου εἶ σύ. »
 ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς οὓς ὁ παρὼν
 ἴ δῆποτε μὴ λογίζεσθε παρ' ἑαυτοῖς, τίς ἡ
 ἐν ἀψύχῳ ἀγάλματιν θεοποιουμένων ὑμῖν;
 οὐ πρόχειρον τοῖς πᾶσι συνορᾶν, ὡς
 εἶεν ἔργα, σκεπάρνοις καὶ τρυπάνοις, καὶ
 τισὶν ὄργανοις σκευωρημένα, πένητος καὶ
 ἄρτος ἐπίνοια, ὃς δι' ἔνδειαν τροφῆς ἐνερ-
 ου σχολῆς μηχανὴν πλάνης ἐξηύρατο;
 ἤρωσαν φρονήσαι, ὅτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ
 οὐκ ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦ νοῆσαι τῆ καρδίᾳ
 οὐκ ἐλογίσατο τῆ ψυχῆ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω
 εἰ, ὅτι τὸ ἡμισυ αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυ-
 ρει· ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ
 κρέα ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυ-
 τε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ. » Ὡς ἐπιλελη-
 καὶ δεομένων τῆς τούτων ὑπομνήσεως διὰ
 λογισμοῦ, ταῦτά φησι. Διόπερ ὀφείλεις
 ἡ μνημονεύειν ἀξίας, καὶ πλάσμα Θεοῦ ὢν
 καθύβριζε σεαυτὸν, ἀψυχον ὕλην χερσὶ βα-
 δρῶν πεπλασμένην σεαυτοῦ ποσοιμῶν καὶ

ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶν-
 ἰδεις δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.
 οὐκ ἔρεῖτε, ὅτι ψευδὸς ἐν τῇ δεξιᾷ μου.
 αὐτὰ, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἶ
 ἰά σε παῖδά μου, καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπι-
 μου. » Ὡς ἀπεστραμμένῳ καὶ πολεμίοις

ἄρ ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου,
 ρον τὴν ἀμαρτίαν σου. Ἐπιστράφητι πρὸς
 ἐρώσομαί σε. Εὐφράνθητε, οὐρανοί, ὅτι
 ἰδεις τὸν Ἰσραὴλ. » Ὡς ἂν χαρᾶς ἐν οὐρα-
 νῶν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι μετάνοιαν τῶν
 ασθαι.

ατε, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε, ὄρη, εὐ-
 ἰ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ξύλα τὰ ἐν αὐτοῖς,
 ατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δο-
 . » Εἰ γάρ τινές εἰσιν αἱ τὴν γῆν ὑποστη-
 εῖται δυνάμεις, καὶ αὐταὶ ἀλαλαγμὸν καὶ
 ἐμπέτωσαν τῷ Θεῷ. Εἰκὸς δὲ θεμέλια τῆς
 ἰδεις τὸν προφήτας αὐτοῦ καὶ πάντας
 ἰς καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας· τοῦτο γοῦν ἐδί-

Achio fortitudinis suæ : et esuriet et infirmabitur, et
 non bibet aquam. Electo faber ligno, adhibuit ipsi
 normam, et formavit illud in runcina, et fecit illud
 ad formam viri, et ad speciem hominis, ut statuat
 illud domi. Cecidit lignum ex silva, quod planta-
 vit Dominus, pinum, et pluvia auxit ut esset homi-
 nibus in combustionem : et cum sumpsisset ab eo,
 calefactus est, et succedentes coxerunt panes illis :
 reliquum autem fecerunt in deos, et adorant ipsos,
 cujus dimidium combussit igne, et in dimidio ejus
 coxit in carbonibus panes, et in eo carnes assans
 comedit, et impletus est, et calefactus dixit, Jucun-
 dum mihi quod calefactus sum, et vidi ignem. Re-
 liquum autem fecit in deum sculptilem, et adorat et
 precatur dicens, Libera me, quia Deus meus es tu. »

B Quid vos quos nunc alloquor? Cur non vobiscum
 reputatis, quænam inanimatorum hujusmodi scul-
 ptilium, quæ ut deos colitis, natura sit? Annon pro-
 palam omnibus esse valeat, fabrorum opera esse,
 ascis et terebris atque aliis hujusmodi instrumen-
 tis adornata; pauperis scilicet inopis que hominis
 inventum, qui ob cibi penuriam, ac per otium pa-
 randi panis, erroris machinam reperit?

VERS. 18-20. « Non poterunt sapere, quia retusa
 est acies eorum, ne viderent oculis suis, et ne in-
 telligerent corde suo. Neque agitavit in animo suo,
 neque cognovit prudentia sua, quia dimidium ejus
 combussit igni, et coxit super carbones ejus panes,
 et ubi assavit carnes, comedit, et residuum ejus in
 abominationem fecit, et adorant illud. » Hæc illis,
 ceu oblitis, et ob mentis crassitiam tali admoni-
 tione egentibus loquitur. Quare oportet te dignita-
 tis tuæ memorem esse; ac figmentum Dei cum sis,
 ne teipsum contumelia afficias, inanimatam mate-
 riam, artificum manibus in effigiem actam, tibi an-
 teponens, illamque adorans.

VERS. 21. « Scito quod cinis cor eorum, et fal-
 luntur, et nemo potest eripere animam suam. Vi-
 dete et ne dicatis, quoniam mendacium est in dex-
 tera mea. Memento horum, Jacob et Israel, quo-
 niam puer meus es tu. Formavi te puerum meum :
 et tu, Israel, ne obliviscaris mei. » Hæc ait illi,
 utpote qui aversus sit, et inimicis sese dedi-
 D derit.

VERS. 22, 23. « Ecce enim delevi velut nubem
 iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua.
 Convertere ad me, et redimam te. Lætamina, cæli,
 quoniam misertus est Deus Israel. » Quia in cælis
 gaudium futurum est de iis, qui peccatorum poeniten-
 tiam acturi sunt.

« Canite tuba, fundamenta terræ : clamate, mon-
 tes, lætiam, colles et omnia ligna, quæ in eis sunt :
 quoniam redemit Deus Jacob, et Israel glorificabi-
 tur. » Nam si quæ sunt divinæ virtutes, quæ ter-
 ram sustentent, hæc quoque jubilationem et hymnum
 Deo emittant. Verisimile porro est fundamenta
 terræ dici ipsos prophetas, atque omnes justos et
 religiosos viros : id namque docet Apostolus his

verbis : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum ⁷⁷. Clamate montes, lætitiā. » Hi similiter Deum celebrent, de prædictorum poenitentia et salute. Per montes vero, elatas et sublimes animas subindicat; per colles autem, eas quæ mediocri in statu sunt; per ligna, fructiferas. Et alias universo mundo, ejusque partibus Deum celebrare præcipit, adjiciens, « Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur. »

VERS. 24. « Sic dicit Dominus, qui redemit te et formavit ex utero. » Postquam superius idololatriæ confutationem adornavit, iis, qui ex prophetica disciplina fructum perceperant, ut qui jam idololatriæ finem fecissent, promissa effert; nempe reditum ex captivitate Babylonis. Quia enim ob idololatriam Babylonis traditi fuerant; ipsaque Hierosolyma ob civium suorum ausus, Assyriorum tempore obsessa, ac funditus deleta fuerat; talia perpersis, si tamen errare desinant, ereptionem a malis vaticinatur. Hæc porro Cyri primi Persarum regis temporibus completa sunt. Quamobrem, quod permirum sane est, ipsum Cyrum nominatim memorat, qui tamen ducentis circiter postea annis fuit, ac Judaicum populum a captivitate liberavit, templumque Hierosolymitanum restaurari iussit.

« Ego Dominus, qui perficio omnia : extendi cœlum solus, et firmavi terram. » Nam « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ⁷⁸. » Extendit vero cœlum solus, et nutu Patris firmavit terram; « Ipse quippe dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. » Terra igitur, firma et solida cum sit, ut fundata est immota per omne sæculum; sic firmata esse dicitur : cœlum vero, utpote expansum, omnino extensum fuisse declaratur : quapropter alibi dicitur, « Qui extendit cœlum sicut pellem ⁷⁹. » Quænam porro sint, quæ tantus ille Dominus docet, subinde inferi his verbis :

VERS. 25, 26. « Quis alius dissipabit signa engrimythorum, et divinationes a corde? avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verbum pueri sui, et consilium angelorum ejus verum faciens, dicens Jerusalem, Habitaberis, et urbis Idumææ, Ædificabimini, et deserta ejus germinabunt : dicens abyssos, Desolaberis, et lumina tua arefaciam : dicens Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet : dicens Jerusalem, Ædificaberis, et domum sanctam meam fundabo. » Hæc igitur ita constituam : pueri vero mei dilecti et electi, Christi dico mei, de quo superius quamplurima dicta sunt, verba stabiliam; necnon angelorum ejus, scilicet apostolorum, discipulorum et evangelistarum consilia vera esse pronuntiabo. Ego vero, qui hæc editurus sum, jam hinc prædico et polliceor me Hierosolymam, post primum

δασκεῖν ὁ Ἀπόστολος φήσας · « Ἐποικοδομητῶν θεμελίω τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. ὁρῶν, εὐφροσύνην. » Ὁμοίως δοξαζέτωσαν τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων μετανοήσας τε καὶ σωτηρίας τὰς ἐπιημένους καὶ μετεώρους ψυχὰς αἰνέβουνοὺς δὲ τὰς τούτων μετριωτέρας · ἔκαρποφόρους. Καὶ ἄλλως δὲ πάντα τὸν κῆρ τὰ τούτου μέρη τὸν Θεὸν ὑμνεῖν προστάττων · « Ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ δοξασθήσεται.

« Ὁὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτροῦμενός σε, ἰσων σε ἐκ κοιλίας. » Ἐλεγχον εἰδωλολάτρων ἐκθέμενος ὁ λόγος διὰ τῶν προκειμένων, ἰσαμένοις τῆς εἰδωλολατρίας, τοῖς ὡρῶν τῆς προφητικῆς διδασκαλίας, ἐπαγγελίας· Ἐπάνοδον τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχμαλωσίας· γὰρ εἰδωλολατροῦντες τοῖς Βαβυλωνίοις παρ' αὐτῆς τε ἡ Ἱερουσαλήμ πολιορκίαν ὑπέμπαυτελῆ καταστροφῆν κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων διὰ τὰ ἐν αὐτῇ τετολυμμένα τοῖς αἰχμαλωτοῖσι ταῦτα πεπονθόσιν ἐλευθερίαν κερδῶν, ἐκ τῆς πλάνης. Ἐπληροῦτο δὲ ταῦτα κατὰ τοῖς τοῦ πρώτου Περσῶν βασιλεύσαντος χρόνος· καὶ αὐτοῦ μέμνηται ὀνομαστικῶς Κύριος ἐπιμασίως, ἐγγύς που διακοσίας ἔτη πρὸς τὸν, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας· ἰνδερῶστας τὸν Ἰουδαίων λαόν, τὸν τε κῆρ προσέτινος τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνεγείρειν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ συντάξας πάντα· οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστέρησαι τὴν γῆν. Πάντα· ἔδι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο ὅ· Ἐξέτεινε δὲ τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστέρησεν τὴν βουλήν τοῦ Πατρὸς · « Αὐτὸς, γὰρ ἐτίμη, καὶ ἠθῆσαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἡ γῆ, βαστή οὐσα καὶ στερέμενος, ὡς ἠθέτησεν τὸς τὸν σύμπαντα αἰῶνα, καὶ ἐπαρῶσθαι λέ· ὁ δὲ οὐρανός, ὅτε ἐξῆτρωμένος, ἐδίω ἐκτε· διὰ καὶ ἐν ἑτέροις εἴρηται · « Ὅ ἐκτίνας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβριν. » Τίνα δὲ ἐστὶν ἐπερ ὁ πρὸς διδάσκει· Κύριος, ἐξῆς ἐπιφέρει· λέγων·

« Τίς ἕτερος διασκεδάσει σημεῖα ἐγκαταρριθῶμαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀποστρέψων φρονίμους ἐκ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν μαραινέσιν, καὶ τὸν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀληθεύων· ὁ λέγων τῇ Ἱερουσαλήμ, Καταρριθῶσιν καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰδουμαίας, Οἰκοδομηθήσονται καὶ τὰ ἔρημα αὐτῆς ἀνατελεῖ· ὁ λέγων τῇ Ἰερουσαλήμ, Ἐρημωθήσεται, καὶ τοὺς ποταμούς σου ἔρημωθήσονται· Κύριος φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει· ὁ λέγων Ἱερουσαλήμ, Οἰκοδομηθήσεται, καὶ τὸν ἅγιόν μου θεμελιώσω. » Ταῦτα μὲν ὡς ἐπὶ τὸν διαθήσομαι· τοῦ δὲ ἐμοῦ παιδὸς ὁμοίως ἐκλεκτοῦ, λέγω δὴ τοῦ Χριστοῦ μου, ἐπερ ἐν ἑμὲν ἔμπροσθεν πλείστα ὅσα εἴρηται, συστήσονται τα, καὶ τῶν ἀγγέλων δὲ αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν ἀγγέλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τῶν μετὰ τὸν ἀληθεῦσαι ποιήσω. Ἐγὼ δὲ μέλλον ταῦτα ποιῶ.

⁷⁷ Ephes. 11, 20. ⁷⁸ Joan. 1, 3. ⁷⁹ Psal. ciii, 2.

ipsis operibus ediscas, quis ego sim, qui ante tot annos ipsissimum nomen tuum propheticis Scripturis meis, quasi cippis æternis, insculpsi. Sum autem Deus Israël, quod ne ignores oportet. o Cyre: omnia quippe jam recensita tradam tibi; non aliam ob rem, quam propter populum meum, quem mihi elegi ex omnibus gentibus, quod patres eorum in pretio habeam.

Vers. 5-7. « Quoniam ego Dominus Deus, et non est alius Deus præter me. Corroboravi te, et non cognovisti me; ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quia non est Deus præter me. Ego Dominus Deus, et non est præterea. Ego qui præparavi lucem, et qui feci tenebras, qui facio pacem, et creo mala. Ego Dominus Deus, qui facio hæc omnia. » Ex his ipsis operibus ediscant; cum enim ærumnas populo meo ad conversionem et disciplinam infligere opus erat, inimicis ipsum tradidi, quasi tenebris et iræ impietatis causa dedens. Cum autem denuo conversum et ad meliorem se frugem recipientem, reducere opus est, consequenter pacis omniumque bonorum lumen ipsis oriri oportet. A me quippe et lumen et quæ ad pacem spectant omnia subministrantur; iudicio item meo ultio quoque inducitur. Quæpropter hæc a me doctrinam accipe; mescilicet et lucis conditorem, et pacis largitorem esse, similiterque tenebrarum et eorum quæ tristia reputantur, quæ pro malis penes multos habentur: et tamen horum auctor ego dici valeam, justo iudicio promerita singulis inducens. Si itaque ego Deus, et non est præter me alius, qui hæc omnia faciat; etiamsi contraria videantur, attamen natura sua contraria non sunt. Nam quæ mala a me infligi existimantur, ea sane maxime conferunt ad utilitatem et salutem eorum, qui his ad sanam mentem reducantur.

Vers. 8. « Lætetur cælum desuper, et nubes stillent justitiam: aperiat terra, et germinet misericordiam, et justitiam oriri faciat simul. Ego sum Dominus, qui creavi te. » Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum nubibus mandavi, « ut non pluerent super vineam pluviam; » ita et nunc suo tempore rationabilibus nubibus meis præcipiam, ut non sensilem aquam, sed justitiam desuper ex alto stillent iis, qui inhabitant terram.

Vers. 9, 10. « Quid melius præparavi ut lutum figuli? Num qui arat, arabit terram tota die? Num dicet lutum figulo, Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Num respondit figmentum sctori suo? Qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid paries? » Quasi eos alloquens, qui universali illi providentiæ et administrationi contradicunt, ait: Væ qui contradicit sctori suo. Nam quando castigatione et conversione opus erat, Jerusalem quasi testam contrivi. et templum inimicis et hostibus tradidi; cum autem post sufficientem illatam pœnam, humanitatem exhibere oportuit; tunc et templum et urbem pristinis præstantiora

πετάσω σοι ὡς ἂν αὐτοῖς ἔργοις μάθοις· εἰμι ὁ πρὸ τοσοῦτων ἐτῶν ὀνομαστὶ τὴν στήριαν ταῖς προφητικαῖς μου γραφαῖς, ὡσπλαις αἰωνίοις, ἐγγαράξας. Εἰμι δὲ ὁ Θεὸς προσήκει καὶ σὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὦ Κύριε· τὰ προλεχθέντα χαριοῦμαι σοι οὐ διὰ τοῦ ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ λαοῦ, ὃν ἐμαυτῷ ἐξελᾶπάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς πτῶν τιμῆν.

« Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστἐμοῦ Θεός. Ἐνίσχυσά σε, καὶ οὐκ ἤδεις με οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, Θεός πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, κἔτι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιῶ ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά. Ἐθθεός, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα. » Ἐξ αὐτῶν μαθήσονται τῶν ἔργων· ὅτε μὲν γὰρ λἐπαγαεῖν τῷ ἐμῷ λαῷ ἐπιστροφῆ καὶ τπολεμίοις αὐτῶν ἐξέδωκα, ὡσπερ σκότιμ καὶ δούς αὐτῶν τῶν ἀσεδημάτων χάριν· ὅτε δὲ, ἐπιστρέψαντα καὶ ὠφελημένον προσήκει ἀκόλουθον ἂν εἴη φῶς εἰρήνης καὶ πάντἀνατέλλειν ἐπ' αὐτόν. Ἐξ ἐμοῦ γὰρ τὸ φῶς καὶ τὰ τῆς εἰρήνης πάντα· κρίσει δὲ τῆ ἐμῆ ὀργῆς ἐπάγεται. Διόπερ δόγμα πρὸ ἐμοῦ· θανε· ὡς ἄρα ἐγὼ αὐτὸς καὶ φῶς εἰμι ὅτι, καὶ εἰρήνης χορηγός, ὁμοίως δὲ καὶ σκότους νομιζομένων λυπηρῶν· ἅπερ κατὰ τοὺς παλῶνενόμισται, ὧν ποιητῆς ἂν ἰσχυεῖν, κρίσει δὲκατάλληλα τοῖς ἀξίοις ἐπάγων. Εἰ τίνων ἐκαὶ οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ ἕτερος, ὁ ποιῶν ταῦτκλν ἐναντία εἶναι δοκῆ, οὐκ ὄντα τῆ φύσει· Ἐπεὶ καὶ τὰ νομιζόμενα ὑπ' ἐμοῦ ἐπίγειθμέγιστα συμβάλλουσιν· ἂν πρὸς ὠφέλειαν ἰριαν τῶν δι' αὐτῶν σωφρονιζομένων.

« Εὐφρανθήτω ὁ οὐρανός ἀνωθεν, καὶ ἰβανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατειλᾶτω ἡ γῆ στησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατεῖ· Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε. » Ὡσπερ γῆρός ποτε, ὅτε ταῖς νεφέλαις ἐνετειλᾶμην βρέξαι εἰς τὸν ἀμπελῶνα ὑετὸν, οὕτω νῦν ρὸν ταῖς ἐμαῖς νεφέλαις λογικαῖς οὐσαις πμὴ αἰσθητῶν ὑδῶρ, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην ἰύψους ἐπιραίνειν τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι.

« Ποῖον βέλτιον κατασκευάσας ὡς πλὴν κΜὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ὄλην τῆΜὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῆι, τί ποιεῖς, ὅτι οὐ οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Μὴ ἀποκριθήσεται τὸ πλά τὸν πλάσαντα αὐτό; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ, τί γκαὶ τῆ μητρὶ, τί ὠδίνεις; Ὡς γὰρ πρὸς τοὺς ἄτας τῆ καθόλου προνοῖα τε καὶ διοικῆσει φη ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ὅτε μὲνδεῖας, καὶ ἐπιστροφῆς χρεια ἦν, καὶ συνέτῆρουσαλήμ ὡς ὄστρακον, καὶ τὸν ναὸν ἐππολεμίοις παρέδωκα· ὅτε δὲ πάλιν χρῆτ αὐτῶν αὐτάρκη παιδείαν, τὰ τῆς φιλοπρωδιδιξαθῆναι, τότε βελτίονα τοῦ προτέρου κατ

ἰῶν καὶ τὴν πόλιν, ὡς πηλὸν κεραμέως μετα-
καὶ ἀνανεωσάμενος τὰ πάλας συντετριμμένα.
Ἰσὺς οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἅγιος Ἰσραήλ,
ἵσας τὰ ἐπερχόμενα· Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν
μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντε-
μοι. » Παιδεύσθω τοιγαροῦν πᾶς ἄνθρωπος ὁ
ἧς ληφθεὶς καὶ σῶμα γεῶδες περικεείμενος,
τε μηδὲν διαφέρων παραθέσει τοῦ κτισσαντος
μη τολμᾶν ταῖς τοῦ Θεοῦ διοικήσεσιν ἀντιλέ-
γηδὲ καταμέμψεσθαι τῆς προνοίας τοὺς λόγους.
ἵ γὰρ εἰσὶν οἱ φιλεγκλήμονες αἰτιάζεσθαι εἰσθό-
καὶ τί γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν βίον
θεῖν; λέγοντες· Διὰ τί δὲ ταῦτα οὕτως γίνε-
τε; Ἰδὲ τῶν τοιούτων ἦν χρεῖα; ἔδει γὰρ οὕτω
ἴσθαι. Ἄλλὰ τοῦτοις πρόκειται τὸ· Οὐαί. Ἐρω-
τέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων
ειρῶν μου ἐντελασθέ μοι· » τῆς μὲν νοεράς
γικτῆς οὐσίας διὰ τῶν υἱῶν δηλουμένης· τῶν δὲ
ἴσμου μερῶν διὰ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ
ταμμένων.

Ἰγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς· ἐγὼ
ἰρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς
ἰς ἐνετειλάμην. » Τίνα οὖν ἔχοι ἐνταῦθα μέμψιν;
δὲ οὐχ ὑπεραίρει κάλλος, ἢ ποῖον οὐ καλύπτει
ος; Τί δὲ οὐχὶ συμβαλεῖται ταῦτα πρὸς γε τὴν
κρόντος κόσμῳ καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀνθρώποις
λῆ βίον; Ἰῆν μὲν γὰρ ἐποίησα οὐκ ἔρημον, οὐ-
ρηστον στοιχεῖον· οἰκητήριον δὲ ἀνθρώπων. Διὸ
ἰλοιπὰ ζῶα τε καὶ φυτὰ εἰς χρῆσιν καὶ ὑπηρε-
ἰνθρώποις τε παρεσκευάσα· οὐρανόν τε ἐστε-
ἰ, κοσμήσας ἄστρους· οἷς ἐνετειλάμην εὐτακτον
ἰαρμόνιον ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν· ὡς τοτὲ μὲν
ἰν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, τοτὲ δὲ εἶναι εἰς σημεῖα,
ἰς καιροῦς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ μῆνας, καὶ
τοῦς.

Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλέα,
ἰᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι. Οὗτος οἰκοδομήσει
πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου
ἰρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπε
ἰς Σαβαώθ. » Τίνα δὲ τοῦτον ἦ ποῖον; Ὁ μὲν τις
ἰδὸν τῶν Περσῶν βασιλέα Κύρον, οὗ καὶ διὰ τῶν
οσθεν ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· ὡς περὶ αὐτοῦ
ἰθαι τὸ, « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι, » ἢ κατὰ
ἰύμμαχον, « Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνω.
ἰῦτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. » Δυνάμει γὰρ
ἰ; ἦν ὁ τὴν πόλιν οἰκοδομήσας τὴν Ἰερουσαλήμ,
οὐ συγχωρεῖσθαι τοῖς ἐθέλουσιν ἀνιέναι ἀπὸ τῆς
ἰῶνος, καὶ ἀνεγείρειν τὸν τόπον. Τοῦτο ἐπλήρου
ἰτὴν ἱστορίαν ὁ δηλωθεὶς Περσῶν βασιλεύς.
ἰς δ' ἂν εἶποι· ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ζοροβά-
ἰδ, ἀπὸ τοῦ βασιλικῆς γένους ὀρμώμενος, ἦν ἐκ
ἰς Ἰουδα καὶ τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς. Ἄλλὰ καὶ
ἰτῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν μόνος ὁ Χριστὸς ἀπ-
ἰψε, τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐλευθερώσας καὶ δου-
ἰ; καὶ τοῦτο ἔπραξεν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ με-
ἰῶρων· ὁ δὲ καὶ διδάσκει ὁ Ἀπόστολος εἰπών·
ἰριτί ἐστε σεσωσμένοι. »

Ὁὕτω λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Αἰγυ-

construxi: quæ olim contrita fueran, ceu lutum
figuli, ad meliorem formam reducens et renovans.

VERS. 11. « Quoniam sic dicit Dominus Deus,
Sanctus Israel, qui fecit ventura: Interrogate me
de filiis meis, et de operibus manuum mearum præ-
cipite mihi. » Erudiatur itaque quivis homo de
terra sumptus, et terreno indutus corpore, nihil
differens a luto si cum creatore suo comparetur, ne
audeat Dei dispensationi contradicere, neque pro-
videntia: rationem culpæ. Nam multi queruli ho-
mines sunt, qui criminari et arguere audent his
verbis: Quid necesse fuit a principio ad vitam
transire? Cur hæc tali modo conduntur? Quid hu-
jusmodi rebus opus? nam hoc fieri modo par-
erat. Verum ad eos spectat illud, « Væ. Interro-
gate me de filiis meis, et de operibus manuum me-
arum præcipite mihi. » Filiorum nomine intellectu
prædita et rationabilis substantia significatur;
operibus autem manuum ejus, mundi partes decla-
rantur.

VERS. 12. « Ego feci terram, et hominem in ea:
ego manu mea firmavi cælum, ego omnibus astris
mandavi. » Quænam igitur hic culpandi causa?
Qualem pulchritudinem non superat, aut qualem
magnitudinem non operit et excedit? Quomodo
hæc non conferantur ad præsentis mundi ornatum,
et ad commodam hominum vitam? Terram quippe
non desertam condidi, neque inutile elementum;
sed in domicilium hominibus. Quapropter reliqua
animalia, et plantas ad usum et ministerium ho-
minibus apparavi: cælumque firmavi, et astris
exornavi: quibus præcepi ut concinno et harmo-
nico motu procederent; cum ut terram incolenti-
bus lucerent, tum ut essent in signa, in tempora, in
dies, menses et annos.

VERS. 13. « Ego excitavi eum cum justitia regem,
et omnes viæ ejus rectæ. Hic ædificabit civitatem
meam, et captivitatem populi mei reducet, non
pretio, neque muneribus, ait Dominus Sabaoth. »
Quem aut qualem hic memorat? Cyrum Persarum
regem, dicit quispiam, cujus in præcedentibus
meminit; ita ut de illo diceretur, « omnes viæ
ejus rectæ; » sive secundum Symmachum, « Et
omnes vias ejus rectas faciam. Et hic ædificabit
civitatem meam. » Nam hic quadam ratione civita-
tem Hierosolymam ædificavit, quia volentem quem-
que permisit, Babylone proficisci, et locum res-
taurare. Hæc, secundum historiam, memoratus rex
Persarum implevit. Alius vero quispiam dixerit,
hæc de Zorobabele dici, qui ex regia stirpe oriun-
dus, ex tribu Juda et ex successione Davidis erat.
Imo vero solus Christus animarum captivitatem
reduxit, atque a dæmonum errore servituteque
liberavit: idque fecit, non pretio ac muneribus·
quod etiam docet Apostolus, dicens: « Gratia salvi
facti estis. »

VERS. 14. « Sic dicit Dominus Sabaoth: Labora-

vit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et tibi servi erunt, et post te sequentur vincti manicis : et transibunt ad te, et adorabunt te ; et in te precabuntur : quia in te Deus est, et non est Deus præter te. » Ægyptum ait idololatriæ errore laborasse, quando diabolo et ministris ejus dæmonibus subjecta erat : attamen a labore recreandam Ægyptum esse pollicetur : qua totum idololatriæ genus subindicat. « Fit Sabaim viri excelsi. » Queis significare videtur barbaras quasdam immanesque gentes, extrema terræ incolentes, quas Christo subtilitas fore vaticinatur : quare subdit :

VERS. 15, 16. « Et post te sequentur vincti manicis. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel salvator. Confundentur et erubescunt omnes adversarii ejus : et ambulabunt in confusione. Innovamini ad me, insulæ. » Quomodo confusione et pudore repleti sint, omnes, qui variis temporibus adversarii fuere, ipsique populi ex circumcissione atque ex gentibus universi, qui contra ecclesias ejus persecutionem excitarunt, ipsis operibus magis quam sermone declaratur.

VERS. 17. « Israel salvatur a Domino, salute æterna : non confundentur, neque erubescunt usque in æternum. » Hæc porro conjunctim postea de apostolis, discipulis et evangelistis Salvatoris nostri dicuntur : ipsi namque erant Israel ille, qui salute donatur : ac eorum opera plerumque memoratæ insulæ renovatæ sunt. Erant autem illæ Dei ecclesiæ quæ ceu mari vitæ malitia ambiuntur.

VERS. 18, 19. « Sic dicit Dominus, qui fecit cælum : iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur plasmavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. » His docetur, non ignorandum nobis, hominum genus magno apud universorum Domini Deum in honore habitum esse : quare ipsum salutare vocatione dignatus est, necnon omnibus iis, quæ in præsentii prophetia promittuntur. Quemadmodum enim cælum ad angelorum sanctorumque spirituum domicilium necessario, atque ad universi ornatum constitui ; ita et terræ elementum, non in vanum neque inutiliter condidi ; sed ipsum ad habitaculum et commorationem eorum, qui ibi rationabili modo conversaturi erant, adornavi, qui sane cognoscendo Deo, ac religiose vivendo pares erant, utpote ad imaginem Dei conditi. Sicut igitur angeli in cælo ministri Dei sunt ; ita et homines in terra sub Dei cura degunt.

VERS. 20. « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob, Vanum quærite. Ego sum, ego sum Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. » Quoniam enim omnis terra, et qui in ea sunt

πτος, καὶ ἐμπόρια Αἰθιοπῶν, καὶ οἱ Σαοαεῖμ ἄνδρες ὤψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὅπισω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις· καὶ διαβήσονται πρὸς σὲ, καὶ προσκυνήσουσί σοι· καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. » Ἀἰγυπτὸν δὲ φησι κεκοπιακέναι διὰ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης, ὅπηνίκα τῶν διαβόλων καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν δαίμοσι πονηροῖς καταδεοῦλωτο· πλὴν ἀλλ' ὅμως διαναπαύσεσθαι τοῦ κόπου τὴν Αἰγυπτὸν ἐπαγγέλλεται· δι' αὐτῆς πᾶν τὸ τῆς εἰδωλολατρίας γένος αἰνιττόμενος. « Καὶ Σαοαεῖμ ἄνδρες ὤψηλοι. » Δι' ὧν σημαίνειν ἔοικε βάρβαρά τινα καὶ ἀήμερα, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτάτω τῆς γῆς οἰκοῦντα ἔθνη· ἃ δὲ δουλεύσειν τῷ Χριστῷ θεοπέζει· διὸ ἐπιλέγει·

B « Καὶ ὅπισω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ. Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι. » Ὅπως δὲ κατησχύνθησαν καὶ ἐνετράπησαν πάντες οἱ κατὰ καίρους ἀντικείμενοι, αὐτοὶ τε οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ τῶν ἐθνῶν πάντες οἱ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διωγμοὺς ἐξάψαντες, παντὸς λόγου μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἔργων μαρτυρία παρίστησιν.

C « Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον· οὐκ αἰσχυνήσονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως τοῦ αἰῶνος ἔτι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἀκολουθῶς συνῆπται περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὁ σωζόμενος Ἰσραὴλ· καὶ δι' αὐτῶν ἀνεκαινίσθησαν αἱ πολλάκις διὰ τῶν ἔμπροσθεν δηλωθεῖσαι νῆσοι. Αὐταὶ δὲ ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἐπὶ θαλάσσης κυκλοῦμεναι ὑπὸ τῆς τοῦ βίου κακίας.

D « Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν· οὗτος ὁ Θεὸς ὁ καταδείξας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν, αὐτὸς διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἐπλάσεν αὐτήν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι. » Διδάσκει διὰ τούτων ὁ λόγος μὴ ἀγνοεῖν, ὡς μεγάλως τετίμηται παρὰ τῶν πάντων δεσπότη Θεῷ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· διὸ καὶ τῆς κλήσεως αὐτὸς τῆς σωτηρίου κατηξίωσε, καὶ πάντων τῶν διὰ τῆς παρουσίας προφητείας ἐπηγγελμένων. Ὅσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰς διατριβὴν ἀγγέλων καὶ πνευμάτων ἁγίων ἀναγκαίως ὑπεστησάμεν, καὶ εἰς κόσμον τοῦ παντὸς, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οὐκ εἰς ἀργὸν οὐδ' εἰς ἀχρηστον κατεσκεύασα· οἰκητήριον δὲ αὐτὸ καὶ διατριβὴν τῶν ἐν αὐτῷ λογικῶς πολιτεύεσθαι μελλόντων εἰργασάμεν, οἳ καὶ Θεὸν εἰδέναι καὶ θεοσεβῶς βιοῦν οἴοι τε ἦσαν, ἅτε κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοι. Ὅσπερ δ' οὖν ἐν οὐρανῷ ἀγγελοὶ λειτουργοὶ Θεοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ γῆς ἄνδρες τῷ Θεῷ μεμελημένοι.

« Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ· Μάταιον ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ λαλῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν. » Ἐπεὶ γὰρ πᾶσα ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ πάντες ἄνθρωποι ἐμοὶ εἰσι, διὰ

τοῦτο, φησὶ, τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους οὐκ εἶσα κρύπτεσθαι, οὐδ' ὡσπερ ἐν σκότῳ λανθάνοντας· εἰς φανερόν δὲ ἀγαγών, πᾶσιν ἠπλώσα, ὡς πᾶσιν ἔθνεσι τὸ σωτήριον κηρυχθῆναι Εὐαγγέλιον. Ἐντικρυ δὲ ταῦτα μόνῳ τῷ εὐαγγελικῷ ἀρμόζοι ἂν κηρύγματι. Τὰ γὰρ Μωυσέως λόγια εἰ τις ἐξετάζειν ἐθέλοι, εὐροὶ ἂν αὐτὰ κρυφῆ λελαλημένα· γλώττη μὲν Ἑβραϊδί, χαρακτηρησὶ δὲ ἰδιάζουσι καὶ μὴ γνωριζομένοις παρὰ πᾶσιν. Ἄλλὰ καὶ εἰ τις ἐνοήσοιεν ἐν ποίᾳ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ ὁ Μωυσέως ἐξεδῶθη νόμος, εὐροὶ ἂν αὐτὸν ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ λελαλημένον. Οὐ μὴν ἕμοίως καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. « Εἰς πᾶσαν » γοῦν « τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Παντοῖα δὲ καὶ γλώττη, πάση φωνῇ, χαρακτηρησὶ τε τοῖς καθ' ἕκαστον ἔθνος παραδέδοται εἰς ἐξάκουστον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

« Συνάχθητε καὶ ἤκετε· βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνῳν. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ ἀβροντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν, καὶ οἱ προσευχόμενοι πρὸς θεοῦς, οἳ οὐ σώζουσιν. Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγισάτωσαν, ἵνα γῶσιν ἅμα. » Πρώτους μὲν γὰρ, φησὶν, ἐκείνους ἀνεκαλεσάμην διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ πρώτοις αὐτοῖς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπηγγειλάμην, ὡσπερ μισθοῦς τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως αὐτοῖς ὑπισχυόμενον, πρὸς τὸ μὴ νομίσαι αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ θεοσεβεῖν. Διὰ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγειλάμην, καὶ ἀγαθὰ « ἃ ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶδε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπεὶ δὲ Θεὸς εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν, κατὰ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον, μετ' ἑκείνους πάντας ἀνθρώπους πρὸς ἑμαυτὸν ἀνεκαλεσάμην· καὶ ἐντεῦθεν ἦδη τοῖς πᾶσι κηρύττω λέγων· « Συνάχθητε καὶ ἤκετε, βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνῳν. » Ὅρᾳς ὅπως τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνῳν βουλομένους σώζεσθαι προσκαλεῖται. « Τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς; » γίνωσκονται γὰρ ἐγγύς γενόμενοι τὸν ἀληθινὸν Θεόν, οὐ μέγα δεῖγμα τῆς θεότητος τοῦ προφητεῦσαι ταῦτα διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν, καὶ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἀπαγγεῖλαι ταῦτα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. « Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν, Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ. » Παγίδας ἰστάντες τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἀλήθριοι δαίμονες, τὰ τῆς εαυτῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον, ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ εἰδέναι τὰ μέλλοντα καὶ ἀπαγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι καιροῦ διατετελέκασιν συναρπάζοντες. Χρηστήρια γοῦν κατὰ τε πόλεις καὶ χώρας, ψευδομαντεῖαι τε ἦσαν πανταχοῦ καὶ κληδονισμοὶ, καὶ νεκυομάντις, καὶ οἱ φωνοῦντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφίτομάντις, καὶ ἀπασαπλῶς ψευστῶν καὶ φενάκων ἢ ὑφ' ἡλίῳ πεπληρωτο. « Δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ. » Ἐθέσπισα δὲ καὶ προσῆπον, ἐπεὶ δίκαιός εἰμι καὶ Σωτὴρ, διόπερ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον πάντα τὰ ἔθνη καλῶ εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν. Ὅρᾳς ὅπως καθολικὸν τὸ κήρυγμα πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καταγγέλλει; Ἐν τούτοις εὐ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ

A homines, mei sunt; ideo, inquit, verba mea non occulta neque in tenebris latentia reliqui: sed palam efferens, omnibus nota feci; ita ut salutare Evangelium omnibus gentibus prædicaretur. Hæc sane, ut palam est, evangelicæ prædicationi tantum convenient. Nam Moysis eloquia si quis expendere velit, ea occulte prolata deprehendat, Hebraica scilicet lingua, characteribus propriis, neque apud omnes cognitis. Quinetiam si quis perpendat qua in solitudine, quam in via et inaquosa lex Moysis tradita fuerit, plane inveniat eam in loco terræ tenebroso pronuntiatam fuisse. At non pari modo Evangelium Christi: nam «In omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum». Omnibus autem linguis, omni voce, characterisque singularum gentium traditum est, ut in omnium gentium auditum veniret.

VERS. 21, 22. « Congregamini et venite: consulite simul, qui salvamini de gentibus. Non cognoverunt, qui portant lignum sculpturam suam, et qui precantur deos non salvantes. Si annuntiant, accedant, ut cognoscant simul. » Etenim, ait, primum illos per evangelicam prædicationem vocavi, ipsisque primis regnum cælorum promisi, quasi in mercedem eorum erga me fidei pollicitus; ut ne putent se frustra piam religionem sectari. Quare vitam æternam promisi, et bona « quæ oculus non vidit », et cætera. Quoniam vero Deus sum loquens justitiam, et annuntians veritatem, pro æqui et boni ratione, post illos universos etiam homines ad me vocavi; et jam hinc omnibus prædico: « Congregamini et venite, consulite simul, qui salvamini de gentibus. » Viden', quomodo illos ex gentibus, qui salutem exoptent, advocet? « Quis audita fecit hæc ab initio? » Cum enim juxta accesserint, verum Deum cognoscent, cujus deitatis magnum argumentum illud est quod hæc per prophetas suos prænuntiavit, et ab initio id ad aures nostras declaraverit. « Tunc annuntiatum est vobis, Ego Deus, et non est alius præter me. » Iis qui in terra sunt laqueos parantes dæmones maligni, fraudis fallaciæque suæ officinam admovere satagebant, se futura nosse simulantes ac posse se illa enuntiare iis, qui ediscere vellint, certo tempore multos dolo circumvenerunt. Nam in urbibus et regionibus oracula, divinationes item falsæ, ubique erant, ominationes, necromantes, et qui ex terra loquebantur, engastrimythi, alphitomantes, sive qui e farinis vaticinabantur, atque ut summam dicam, mendacibus et impostoribus replebatur orbis. « Justus et salvator non est præter me. » Vaticinatus sum et prædixi, quoniam justus et Salvator sum, ideo secundum æquitatis rationem omnes gentes ad eam, quæ penes me est, salutem evoco. Viden' quomodo communem gen-

⁹⁰ Psal. xlii, 5. ⁹¹ I Cor. ii, 9.

tibus omnibus prædicationem annuntiet? In quo A plane Christi gratiæ magnitudinem videas, quæ ad omnes terrigenas pervadat: atenim universa terra per fidem in eum, ad salutem et vitam, quasi sagena capta, deducta est.

Vers. 23, 24. « Per memetipsum juro, Si non egredietur de ore meo Justitia: sermones mei non avertentur. » Qui sermones, nisi quis dicebat, « Convertimini ad me, et salvabimini, qui ab extremo terræ estis: quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum: » non Judæorum tantum, sed etiam reliquarum gentium, quo nihil beatius fuerit. Hujusque prophetiæ complementum in Christi Domini adventu fuit. Post illum enim, populi omnes in ejus Ecclesia per totum orbem congregati, Deo in precando genua flectere didicerunt: etsi id Judæi faciendum esse ignorent. « Et jurabit. » Nam qui me Deum noverunt in omnibus gentibus, quavis lingua et sermone, sive barbaro, sive Græco, in juramentis me in testem assument, qui eorum dictis fidem faciam.

Vers. 25. « Dicens, Justitia et gloria ad eum venient, et confundentur omnes qui separant se. » Omnes hominum virtutes talem nanciscuntur finem: et omnis fortitudo hominum, qui pro pietate concertaverunt, ad ipsum accedet: atque tunc illi fructum laborum, et virtutis præmium accipient.

Vers. 26. « A Domino justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. » Et vide mihi, quæso, sermonis accuratam rationem: non enim « Israel, » dixit, neque, « semen Israel; » sed semen filiorum Israel. Filii porro Israel erant primi salutaris Evangelii præcones, quorum semen et successionem justitia et gloria donandam esse dicitur.

CAPUT XLVI.

Vers. 1. « Cecidit Bel, contritus est Dagon. Facta sunt sculpilia eorum in bestias et in jumenta. » Bel idolum erat, sic a Græcis dictum, eundem, ut aiunt, quem ipsi Saturnum appellant, quem tanta stoliditate veteres colebant, ut ipsi carissima sibi jugularent, ac sexcentas alias hominum victimas ipsi omnibus in locis offerrent. Dagon item simulacrum erat alienigenarum, Ascalonitarum scilicet et Gazensium: quos ubi speciatim memoravit, deinde generatim de omnibus ubique diis hæc subjungit: « Facta sunt sculpilia eorum in bestias et in jumenta. » Quod videre est in tota Ægypto, ubi omnia ferarum ac jumentorum genera ut deos venerari solent.

Vers. 2. « Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, deficienti, et sitienti; nec valenti simul: qui non poterunt salvari a bello. Ipsi vero captivi abducti sunt. » Hæc reipsa nostris temporibus ad litteram evenerunt: ac secundum intelligendi rationem grave, durum et diabolicum onus, idolo-

χάριτος κατέδοι τις ἄν τὸ μέγεθος, εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· σεσαγήνεται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

« Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. » Ποιοὶ δὲ λόγοι, ἢ δι' ὧν ἔλεγεν· « Ἐπιστρέφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ ὁμείται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν; » Οὐχὶ τὸ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν, οὐ μακαριώτερον οὐδὲν ἄν γένοιτο. Καὶ ταύτης δὲ τῆς προφητείας τὸ ἀποτελεσμα ἐπληροῦτο τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· μεθ' ἣν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης πάντες οἱ συγκροτούμενοι λαοὶ γόνυ κλίνειν τῷ Θεῷ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐδιδάχθησαν, καίτοι Ἰουδαίων τοῦτο ποιεῖν οὐκ εἰδῶτων. « Καὶ ὁμείται. » Οἱ γὰρ ἐμὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινόντες ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ παντοίας γλώσσης καὶ ὁμιλίας, βαρβάρου τε καὶ Ἑλληνικῆς ἐν τοῖς ὄρκοις ἐμὲ μάρτυρα παραλήφονται, βεβαιοῦντα τὰς ἑαυτῶνπίστεις.

« Λέγων· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἔξει, καὶ αἰσχυρθήσονται πάντες οἱ διορίζοντες αὐτούς. » Πᾶσαι αἱ ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ τέλος αὐτὸ ἔξουσι, καὶ πᾶσα ἰσχὺς ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται, καὶ τὸν τῶν καμμάτων καρπὸν τὴν τε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς λήφονται.

« Ἀπὸ Κυρίου δικαιοθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐνδοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Καὶ θέα τὴν ἀκρίβειαν τοῦ λόγου· οὐ γὰρ « τὸν Ἰσραὴλ » εἶπεν, οὐδὲ « τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ, » ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Ὅτι δὲ Ἰσραὴλ ἐτύγχανον οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν δικαιοθήσεσθαι καὶ δοξασθήσεσθαι εἴρηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

« Ἐπεσε Βῆλ, συνετρίθη Δαγών. Ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία καὶ τὰ κτήνη. » Βῆλ εἰδῶλον ἦν, ὅπερ Ἑλλήνες οὕτω καλοῦσι· ἐρμηνεύοντες αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Κρόνον, περὶ δὲ οὕτως ἦσαν οἱ παλαιοὶ ἐπτοημένοι, ὡς κατασφάττειν αὐτούς τὰ ἑαυτῶν φίλατα, καὶ ἄλλας μυρίας ἀνθρωποθυσίας αὐτῷ κατὰ πάντα τόπον προσφέρειν. Δαγών δὲ καὶ αὐτὸ ἕδανον ἦν τῶν ἀλλοφύλων τῶν τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν Γάζαν οἰκούντων· καὶ δὴ μερικῶς τούτων μνημονεύσας ὁ λόγος, ἐξῆς καθολικώτερον περὶ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ θεοποιουμένων ἐπιφέρει· « Ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. » Καὶ ταῦτα δὲ ἐστὶ καθ' ὅλης συνιδεῖν τῆς Αἰγύπτου, ἔνθα πάντων θηρίων καὶ κτηνῶν γένος σέβειν ὡς θεοὺς εἰώθασιν.

« Αἴρετε αὐτὰ καταδεδεμένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, ἐκλελυμένοι, καὶ πεινῶντι, οὐκ ἰσχύοντι ἅμα, οἱ οὐ δυνήσονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου. Αὐτοὶ δὲ ἀχμάλωτοι ἤχθησαν. » Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργους καθ' ἡμᾶς ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν, καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ βαρῶ καὶ δυσβάστακτον, καὶ διαβολικὸν φορτίον ταῖς τῶν ἀνθρώπων.

ψυχᾶς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἐπέκειτο πάλοι. **A** rum scilicet erroris, hominum animis impositum erat.
 « Ἀκούετε μου, οἶκος Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γῆρας. » Ἄλλ' οὔτε Ἰακώβ αὐτοὺς καλεῖ, οὔτε Ἰσραὴλ ὀνομάζει, οἶκον δὲ αὐτὸν μόνον τοῦ Ἰακώβ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκειότητος, καὶ κατάλοιπον. ὡσαύτῃ περιτέτευμα καὶ τρύγα τοῦ Ἰσραὴλ.

« Ἐγὼ εἰμι, καὶ ἕως ἂν καταγηράσῃτε ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν, ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀνήσω, ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σώσω ὑμᾶς. Τίτι με ὠμοιώσατε; Ἴδετε, τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι, οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρμυρίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ καὶ μισθωσάμενοι χρυσοκνοῦσιν αὐτοῖς. Αἴρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ πορεύονται. Ἐάν δὲ θῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, μένει, οὐ μὴ κινηθῇ· καὶ ἥς ἐάν βοήσῃ πρὸς αὐτόν, οὐ μὴ εἰσακούσῃ· ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σώσῃ αὐτόν. » Ὑμεῖς δὲ λογίσασθε εἰς οἶαν ἐκπεπτώκατε θεομαχίαν καὶ δυσσέθειαν, τολμήσαντες ὁμοιωσαί με τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς, καὶ οὐδενὶ λόγῳ θέσθαι τὴν ἐμὴν θεότητα· ἰσότημον δὲ με ἔσεσθαι τῇ ἀψύχῳ ὕλη ἀνεπλάσασθε· χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐκ συμβολῆς συναγαγόντες, καὶ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἀνειδωλοποιήσαντες· οἷς καὶ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε, μήτε βιδίξιν, μήτε κινεῖσθαι δυνατοῖς οὔσιν, ἀλλ' ἐπ' ὤμων φερομένοις, καὶ ὑφ' ἐτέρων ὠθουμένοις, καὶ μήτ' ἀκούειν, μήτ' αὐτοὺς σώζειν δυναμένοις. Τούτοις ὁμοιον κάμῃ εἶναι ἐλογίσασθε, ὡς τὰς ψυχὰς πεπηρωμένοι. **C**

« Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στενάξατε. Μετανοήσατε, οἱ πειπρωμένοι· ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος· ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλὴν ἐμοῦ· ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν γενέσθαι· καὶ ἅμα συνετελέσθη. » Τοῦτο δὲ μαγιστον ἀνθρώπων μαρτυριον διὰ τῶν ἐμαυτοῦ προφητῶν παρεστησάμην, τὰ μέλλοντα θεσπίσας, καὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις γενησόμενα εἰπών· ἃ καὶ δι' ἔργων ἐξετέλεσα. « Καί εἶπα· Πᾶσα ἡ βουλή μου στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω. » Καὶ αὐτὸς ἐπιτέλεσεν τοὺς ἐπιούσι χρόνοις. Καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι καὶ ὤρισα, ἀραρότως γενήσεται, ἐμοῦ τέλος ἐπιθήσαντος τοῖς ἐμαυτοῦ λόγοις· ὅτε καὶ βούλομαι, διὰ τοῦ καλεῖν τοὺς ἐμαυτοῦ ὑπηρέτας δι' ἀέρος φερομένους ὀρνέων καὶ πετεινῶν δίκην· λέγω δὴ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα. **D**

« Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς πόρρωθεν· περὶ ὧν βεβούλευμαι ἐλάλησα· καὶ ἤγαγον, ἔκτισα καὶ ἐποίησα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδισα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλέκότες τὴν καρδίαν, οἱ μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἦγγισα τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ βραδυνῶ. Δέδωκα ἐν Σιών σωτηρίαν τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξαμα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

« Κατάβηθι, κόρη· σὺ ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θυ-

Vers. 3. Audite me, domus Jacob, et omnes reliquiae Israel, qui portamini ex utero, et erudimini a parvulo usque ad senectutem. Sed neque Jacob ipsos vocat, neque Israel nominat; sed solummodo domum Jacob, ob carnis cognationem, et reliquias, scilicet supervacaneum quidpiam, et faciem Israelis.

Vers. 4-7. « Ego sum, et donec senescatis ego sum: ego sustinebo vos, ego feci, et ego dimittam, ego suscipiam et salvabo vos. Cui me assimilastis? Videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum ex marsupio, et argentum in statera: statuent in pondere, et conducentes aurificem, fecerunt simulacra, et inclinantes se adorant illa. Tollunt humero et ambulant. Si vero ponant illud in loco suo, manet, non movebitur: et si quis clamaverit ad ipsum, non exaudiet: a malis non liberabit eum. » Vos verc cogitate in quantam Dei inimicitiam et impietatem decideritis, dum his, qui vere dii non sunt, me similem facere, et deitatem meam nihili pendere ausi estis; ac commenti estis me inanimatae materiae parem esse: aurum et argentum ex pacto congregantes, hominumque manibus idola fabricantes: quae adorare non erubescitis; cum tamen neque ambulare, neque se loco movere valeant, sed humeris gestentur, et ab aliis agantur; ita ut neque audiant, neque sese tueri possint. His me quoque similem esse cogitastis, utpote animis obcaecati.

Vers. 8-10. « Mementote istorum, et ingemiscite. Pœnitentiam agite qui erratis. Convertimini corde, et mementote priorum a sæculo: quia ego sum Deus, et non est alius præter me: annuntians novissima antequam sint; et simul complentur. » Hoc maximum hominibus testimonium per prophetas meos præbui, cum futura vaticinatus sum, et quae diuturnis postea temporibus ventura erunt prædixi, et operibus exsecutus sum. « Et dixi, Omne consilium meum stabit, et omnia quaecunque deliberavi faciam; » atque iterum ea complebo in futuris temporibus; et quaecunque deliberavi ac decrevi, congruenter evenient, me dictis meis finem et complementum statuente: idque quo tempore iubebit, evocans ministros meos, qui avium volucrumque instar per aerem feruntur; angelicas dico virtutes, et administratorios spiritus, in ministerium misso.

Vers. 11-13. « Vocans ab oriente volucrum, et a terra longinqua, de quibus deliberavi locutus sum: et adduxi, creavi et feci. Duxi eum, et prosperum feci iter ejus. Audite me qui periistis corde, qui longe estis a justitia. Admovi justitiam meam, et salutem, quae a me est, non tardare faciam. Dedi in Sion salutem Israel in gloriam. »

CAPUT XLVII.

Vers. 1. « Descende, seide super terram. Virgo.

filia Babylonis. » Hic ceu personam quamdam regnum eorum alloquitur, quod etiam filiam Babylonis vocat: virginem item vocat, quod virginis instar, ornamentis et decore fulgeat, velitque juvenis et puella videri ac existimari. Hinc eam, ceu in sublimi loco sedentem, surgere jubet ac de throno suo descendere, atque humi sedere, ac turpitudinem revelare suam, quam ex illa in deterius mutatione patietur.

VERS. 2, 3. « Sede in terra, filia Chaldaeorum: accipe molam, et mole farinam. Revela operimentum tuum, detege canos, denuda tibias, transi fluvios. » Deposita, inquit, regia illa voluptate, ancillæ instar ærumnosæ ac molæ servientis, ad serviendum dominis tuis te apparato. Acceptaque mola, mole ibi, hæc dura et laboriosa servitute cum pristina voluptate commutata....

VERS. 6. « Iratus sum contra populum ineam, contaminasti hæreditatem ineam. Ego dedi eos in manum tuam: tu vero non dedisti eis misericordiam. » Hæc quippe erat disciplina tua, qua erudiebaris a principio temporis, et a juventute tua....

CAPUT XLVIII

VERS. 1, 2. « Audite hæc, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et existis ex Juda, qui juratis in nomine Domini Dei Israel, qui recordamini, non cum veritate, neque cum justitia: qui ad hæretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabiliti estis: Dominus Sabaoth nomen illi. » Postquam ea quæ Babylonæ, ac incolis regibusque ejus eventura sunt prænuntiavit, Judaicum populum præmissis verbis coarguit dicens: Quod penes me justitia sit, hæc Chaldæis inferam, non quod tu auxilio dignus sis. Et hæc prædicere occupavi, antequam res eveniant, præscientia divina vaticinatus; ut postquam ad rem et terminum ducta fuerint ea, quæ contra Chaldæos prædicta fuere, ne horum causam iis, quos deos arbitraris, ascribas.

VERS. 3-5. « Priora adhuc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et auditum factum est: repente feci, et venerunt. Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Et annuntiavi tibi vetera, antequam veniant in te. Auditum tibi feci, ne forte dicas, Scultilia et conflavilia mandaverunt mihi. » Ne forte rebus evenientibus, te ipse decipiens, putes eos quos errando deos arbitraris, hæc effecisse. Verum hæc præscientiæ meæ non latent, te ne ex his quidem verbis quidpiam utilitatis percepturum esse. Verumtamen clementia motus mea, etiam nunc testificor, ac annuntio tibi ea, quæ Babylonii et Chaldæis te oppugnaturis eventura sunt.

A γάτηρ Βαβυλωνός. » Προσωποποιεῖται δὲ ἐν τούτοις τὴν βασιλείαν αὐτῶν, θυγατέρα Βαβυλωνός ὀνομάζων αὐτὴν· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ παρθένον, διὰ τὸ ὠραϊζεσθαι καὶ καλλωπιζεσθαι παρθένου δίκην, βούλεσθαι τε φαίνεσθαι νέαν, καὶ κόρην εἶναι νομίζεσθαι. Ἐἴθ' ὡς ἐν ὕψει καθήμενην, διαναστήναι αὐτῇ προστάττει καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ ἑαυτῆς θρόνου, καὶ καθεσθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀποκρύψαι ἑαυτῆς τὴν ἀσχημοσύνην, ἣν πείσεται ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς

« Κάθισον εἰς τὴν γῆν, θυγατερ Χαλδαίων· λάβε μύλον, ἄλεσον ἄλευρον. Ἀποκάλυψαι τὸ κατακάλυμμα σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, ἀνάστυρε τὰς κνήμας, διάβηθι ποταμούς. » Ἀποθεμένη, φησὶ, τὴν βασιλικὴν ἐκείνην τρυφήν, θεραπευτικὸν τρόπον κακοπαθοῦς τινος καὶ μυλωθρίδος παρασκευάσον σεαυτῇ δουλεύειν τοῖς ἑαυτῆς δεσπόταις. Μύλον δηλαδὴ λαβοῦσα, ἐν αὐτῷ ἄλεσον, τὴν σκληρὰν ταύτην, καὶ ἐπίπονον θητείαν, τῆς πάλαι τρυφῆς ἀντικαταλαξομένη...

« Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐτοὺς εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ταῦτα γὰρ σοῦ ἦν τὰ μαθήματα, ἃ ἐμάθηνες ἐξ ἀρχῆς χρόνων, καὶ ἐκ νεότητός σου...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄.

« Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι: ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰουδα ἐξεληθόντες, οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, μνησκόμοι οὐ μετ' ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης· καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἀγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι· Κύριος Σαβαὼθ ἦνομα αὐτῶν. » Τὰ ἐπελευσόμενα τῇ Βαβυλῶνι, τοῖς τε οἰκῆτορσι καὶ τοῖς βασιλεῦσι αὐτῆς προαναφωνήσας ὁ λόγος, τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπελέγχει λαὸν διὰ τῶν προκειμένων φάσκων, ὅτι διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐπάξω ταῦτα κατὰ τῶν Χαλδαίων· οὐ μὴν ὅτι σὺ βοήθειάς ἤσθα ἄξιος. Καὶ ταῦτα προλαδῶν προεῖπον πρὶν γενέσθαι τὰ πράγματα, προγνώσει θεῖκῃ θεοπίστας· ἔν' ἐπειδὴν εἰς πέρας ἀχθῆ, καὶ δι' ἔργων χωρήσῃ τὰ κατὰ τῶν Χαλδαίων προηγορευμένα, μὴ οἷς νομίζεις θεοὺς τὴν αἰτίαν ἀναθείης.

« Τὰ πρότερα ἔτι ἀνήγγειλα, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο· ἐξάπινα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε. Γινώσκω, ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Καὶ ἀνήγγειλά σοι παλαιά, πρὶν ἐλθεῖν ἐπὶ σέ· ἀκουστὸν σοι ἐποίησα, μήποτε εἴπης, ὅτι Τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χωνευτὰ ἐνετείλατό μοι. » Μήποτε τῶν πραγμάτων ἐπελθόντων, ἀπατῶν σαυτὴν, τοὺς πεπλανημένως νομιζομένους σοι θεοὺς πεποιημένους αὐτὰ νομισίας. Πλὴν καὶ τοῦτο τὴν ἐμὴν οὐ λανθάνει πρόγνώσιν, ἥδ' ἔκ τούτων ὠφελήθησθεσθαι τῶν λόγων. Ὅμως δ' οὖν ἐπὶ μὲν τῇ ἑαυτοῦ φιλανθρωπίᾳ, ἔτι καὶ νῦν μαρτύρομαι, καὶ διαστέλλομαι εἰς τὰ συμβησόμενα τῇ Βαβυλῶνι καὶ τοῖς Χαλδαίοις τοῖς μέλλουσι σε καταπολεμεῖν.

« Ἠκούσατε πάντα, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἐγνώτε. Ἄλλ' ἀκουστά σοι ἐποίησα τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, & μέλλει γίνεσθαι· καὶ οὐκ εἶπας, Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάλαι, καὶ οὐ προτέροις ἡμέραις ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἶπης, Ναὶ γινώσκω αὐτά. Οὐτ' ἐγνώσας, οὐτ' ἠπίστω, ὅτε ἀπ' ἀρχῆς ἤνοιξά σοι τὰ ὤτα· ἐγνων γάρ, ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. » Μὴ γὰρ σαυτὸν ἀπάτα· μὴ λέγε, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προφητείας ἐγίνωσκας αὐτά· πόθεν γὰρ σοι παρῆν ταῦτα γινώσκειν; Πλὴν οὐδὲν σε ἐκ τούτων ὠφελήθησθεσθαι τῶν λόγων πέπεισμαι.

« Ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δεῖξω σοι τὸν θυμὸν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπ' αὐτῷ ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. » Ὅμως γοῦν οὐ διὰ σέ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐμαυτοῦ φιλανθρωπίαν ἐντεῦθεν ἤδη καὶ προεῖπον καὶ ἐπέδειξά σοι τὰ μέλλοντα, καὶ τὸν κατὰ τῶν πολεμίων μέλλοντα ἐπιέναι ἐλεθρον, σπουδάζων διὰ πάσης προφάσεως σωθῆναι σε.

« Ἰδοὺ ἐπίπρακτά σε οὐχ ἔνεκεν ἀργυρίου· ἐξειλάμην δέ σε ἐκ καμίνου πτωχείας· ἔνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Οὐχ ἔνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασόν σε· ἐπ' ὠφελείῃ δὲ τῇ σῆ καὶ ταῦτα ἐπραττον, ὡς ἂν τοῦτον σωφρονισθεῖ τὸν τρόπον· ὅτι μὴ τὴν διὰ λόγων καὶ παραινέσεων ὑπεδέξω παιδείαν. Τοῖς δὲ πολεμίοις οὐχ ἔνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασόν σε, ἐλλοτὸν οὖν ἀμαρτημάτων καὶ ἀσεβημάτων χάριν· τοῖς γὰρ ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε. Καὶ ὅμως οὐδ' ἐτύχετε ἐξ αὐτῶν ὡς ἐχθροὶ δουλεύειν· ἀλλὰ πάλιν C ἠλυτρώσομαι, καὶ ὡσπερ ἀπὸ καμίνου πτωχείας ἐκ τῆς ὑπὸ τοῖς Βαβυλωνίοις κακώσεως αὔθις ἐλυτρώσω.

« Ἄκουέ μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἅμα. » Ἐν τούτοις τοὺς κατορθούντας ἀνακαλεῖται, δεξιὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐτέρους τοὺς παρ' αὐτοῖς διαβεβλημένους ὀνομάσας· ἀλλ' ἐνταῦθα τοῖς κρείττοις διαλέγεται, οὓς ἐ κλητοὺς ὀνομάζει. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· πλὴν οἱ δηλούμενοι, οὐκ ἦσαν ἐκλεκτοί, ἀλλὰ κλητοί.

« Καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα; » Ὡς γὰρ δεσπότη προστάττοντι ὑπακούουσιν αἱ προλεγεῖσαι δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ συναχθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐστᾶσιν ἀκουσόμεναι τῶν αὐτοῦ λόγων. Τοῦτό τοι ἐδήλου καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου φάσκων ὁ λόγος, « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

« Ἀγαπῶν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ Βαβυλῶνα, τοῦ ἄραι σπέρμα Χαλδαίων. Ἐγὼ ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ ἐνώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε σαῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἦν δὲ ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην. Καὶ νῦν Κύριος Κύριος ἀπίστρεψέ με,

A **Vers. 6-8.** « Audistis omnia, et vos non cognovistis. Sed audita tibi feci nova ab hoc tempore, quæ futura sunt. Et non dixisti, Nunc sunt, et non olim, et non in pristinis diebus audisti ea. Ne dicas, Etiam cognosco ea. Neque novisti, neque scivisti, quando a principio aperui tibi aures: novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et iniquus adhuc ab utero vocaberis. » Ne teipsum decipias: ne dicas te etiam ante prophetiam meam hæc scivisse: nam unde tibi hæc notitia? Cæterum persuasum habeo te ex hisce verbis utilitatis nihil accepturum.

Vers. 9. « Propter nomen meum ostendam tibi iram meam, et gloriosa mea inducam super te, ut non destruam te. » Attamen non propter te, sed ob clementiam meam jam hinc prædixi et ostendi tibi futura, atque perniciem inimicis tuis obventuram: omni modo occasioneque utens ad salutem tuam.

Vers. 10, 11. « Ecce vendidi te, non propter argentum: erui autem te de fornace mendicitatis: propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatum est, et gloriam meam alteri non dabo. » Non ob argentum vendidi te, sed ad utilitatem tuam id esse, ut hoc modo ad sanam mentem reduceris: quoniam verbis et monitis allatam inauditio-nem non admisisti. Inimicis autem non argenti gratia vendidi te; sed peccatorum et impietatum tuarum causa: nam peccatis vestris venditi estis. Attamen ne ita quidem vos inimicis servire permittam; sed iterum redimam, et, ceu ex fornace mendicitatis, ex illa calamitate Babylonica iterum eripiam.

Vers. 12, 13. « Audi me, Jacob, et Israel quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sæculum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum: vocabo eos, et stabunt simul. » In his eos evocat, qui bene se gerunt, postquam in præcedentibus alios, qui apud ipsos male audiebant, evocaverat. Verum hic præstantioribus loquitur, quos (« vocatos ») appellat. Nam tunc quoque erant multi vocati, pauci electi: memorati porro homines non electi, sed tantum vocati erant.

Vers. 14. « Et congregabuntur omnes, et audient. Quis ipsis hæc annuntiavit? » Nam prædictæ virtutes ut jubenti Domino parent; quin etiam in unum congregatæ, stant ut ejus sermonem audiant. Id sane initio declarabat his verbis, « Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est. »

Vers. 15-20. « Diligens te feci voluntatem tuam super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum. Ego locutus sum, et ego vocavi. Adduxi eum, et prosperam feci viam ejus. Adducite ad me, et audite hæc, Non ab initio in abscondito locutus sum: cum fierent, ibi eram. Et nunc Dominus Dominus

⁸¹ Isa. 1, 1.

credulitate manserunt; atque in primis Judæi: quare dico:

γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε

Vers. 4-5. « Sine causa laboravi, in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum a Domino, et labor meus in conspectu Dei mei. Et nunc sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi, ut congregarem Jacob ad eum, et Israel; congregabor et glorificabor in conspectu Domini, et Deus meus erit mihi fortitudo. » Etiam si enim homines non recte agant, nec ex laboribus meis, quos ipsorum causa perpeusus sum, dignam utilitatem accipiant; at ego iis, quæ penes me erant, perfunctus, in conspectu Dei mei paternam explevi voluntatem: quamobrem iis, qui ex circumcissione sunt, primum salutarem et paternam gratiam prædicavi. Nam qui formavit me ab utero servum sibi, et ex Israele corpus meum concinnavit; is voluit ut ipsis prioribus gratiam prædicarem, ut Jacob et Israel ad eum congregarem. Jure itaque hæc monita tradit: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis: ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel⁶⁷. » Patri ergo placuit, ut ad congregandum Jacob et Israel, ad homines transitam facerem, unde ait, « In te gloriorbor. » Ego vero incredulitatem et duritiam Israelis conspicatus, jam pridem dixi: « Sine causa laboravi: in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. » In aliis quoque idipsum declarat his verbis: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem⁶⁸? » Sola quippe mihi ea, quæ ab ipso est, gloria servatur, et ipse quidem est fortitudo. Admiranda enim et stupenda ejus opera, virtutis ejus argumentum erant.

Vers. 6. « Et dixit mihi, Magnum est tibi ut voceris puer meus, ut statuas tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas. » Nam revera maximum erat Salvatoris nostri opus, quod formam servi acceperit, et humanam generationem subierit. Causa porro cur Salvator servus effectus sit, hæc erat, uti scilicet tribus Jacob statueret, et dispersiones Israelis converteret. Ideo ipsis primum prædicabat, qui animis captivi erant, dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Quoniam illi gratiam non susceperunt, consequenter dicitur postea: « Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ. »

Vers. 7,8. « Sic dicit Dominus, qui eruit te, Deus Israel. » Ipse namque, qui olim Israel eruit de manu Ægyptiorum, vobis quoque gentibus hæc annuntiat, et præcipit dicens, « Sanctificate eum, qui despicit animam suam; » quanto enim magis ille sese humiliavit usque ad mortem, et mor-

Α καμῶν, καὶ μυρίους κόπους ὑπομείνας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐδὲν ἤνυσα· οἱ πλείους τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· διό φημι·

« Κενῶς ἐκοπίασα, εἰς μάταιον καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύν μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίου, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου. Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἐαυτοῦ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ συναχθῆσθαι καὶ δοξασθῆσθαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀνθρώποι κατορθώσι, μηδ' ἀξίως τῶν ἐμῶν πόνων, ὧν ὑπέμεινα δι' αὐτούς, ὠφελούνται· ἀλλ' ἐγὼ, τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πράξας, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου τὸ πατρικὸν ἐτελείωσα βούλημα· διὰ πρῶτοις αὐτοῖς ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς τὴν σωτηρίαν καὶ πατρικὴν χάριν. Ὁ γὰρ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἐαυτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ σῶμά μου κατασκευάσας, πρῶτοις αὐτοῖς κηρῦξαι βεβούληται τὴν ἐμαυτοῦ χάριν, εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν. καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰκότως οὖν παραινέλλω, « Εἰς ὄθνη ἐθνῶν μὴ ἀπέλιθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον εἰς τὰ προβατὰ τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἠύδοκασε τὴν εἰς ἀνθρώπους παράδοσιν με ποιήσασθαι, εἰπὼν, « Ἐν σοὶ δοξασθῆσμαι. » ἐγὼ δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν θεωρῶν τοῦ Ἰσραὴλ, εἶπον ἕδη πρότερον, ὅτι, « Κενῶς ἐκοπίασα· εἰς μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύν μου. » Καὶ ἐν ἑτέροις τοῦτ' αὐτὸ δηλοῖ εἰπὼν, « Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; » Μόνη γὰρ ἡ παρ' αὐτοῦ μοι δόξα πεφύλακται, καὶ αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ ἰσχύς. Τὰ γοῦν θαυμάσια καὶ τὰ παράδοξα ἔργα διεμπεπραγμένα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἦν παραστατικά.

« Καὶ εἶπέ μοι, Μέγα σοὶ ἐστὶ τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. » Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μέγιστον ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ μορφήν δούλου ἀναλαβεῖν, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπομείνειν γέννησιν. Τὸ δὲ αἷτιον τοῦ δοῦλον γενέσθαι τὸν Σωτῆρα, τοῦτο ἦν· λέγω δὲ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὰς διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. Διὰ αὐτοῖς πρῶτοις ἐκήρυττεν, αἰχμαλώτοις οὖσι τὰς ψυχὰς τῶν ἀφαισιν, καὶ τυφλοῖς οὖσι τὴν ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ μὴ παρεδέχοντο τὴν χάριν ἐκεῖνοι, ἀκολούθως εἰρηται ἐξῆς· « Ἴδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τοῦ γῆς. »

« Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ ρυσάμενός σε, ὁ Θεός Ἰσραὴλ. » Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος, ὁ παλαιὸν τὸν Ἰσραὴλ ρυσάμενος ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων, αὐτὸς καὶ ὑμῖν τοῖς ἔθνεσι ταῦτα προσφωνεῖ, καὶ διατάττεται λέγων· « Ἀγιάνατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ὅσον γὰρ ἐαυτὸν ἐταπεινώσα μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου

⁶⁷ Matth. x, 5, 6. ⁶⁸ Psal. cxix, 10.

σταυροῦ, τοσοῦτο ὑμεῖς αὐτὸν δοξάζετε. « Τὸν βδελυσ-
 σόμενον ὑπὲρ τῶν ἔθνων, τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων.
 Βασιλεῖς ὕβονται αὐτὸν, καὶ ἀναστήσονται ἄρχον-
 τες, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἕνεκεν Κυρίου· ὅτι
 πιστός ἐστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμην σε τῶν
 δούλων τῶν ἀρχόντων· » λέγω δὴ τοῖς πονηροῖς δαι-
 μοσιν, οἱ γὰρ εἶσι τούτοις καταδεδουλωμένοι τὸν
 Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦνται. Βδελύσσονται δὲ
 σύροντες καὶ χλευάζοντες, καὶ φαυλιζόντες αὐτοῦ
 τὸν θάνατον. Ἀλλὰ γὰρ ὑμεῖς οἷς ὁ λόγος προ-
 φωνεῖ, τῷ αὐτῷ ἀγιάσατε δοξάζοντες, ἐπεὶ καὶ
 « πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων,
 καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται,
 ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, »
 ἔταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν
 ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ
 κρίνων ζῶντας καὶ νεκρούς· τότε γὰρ πάντες προσκυ-
 νήσουσιν αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι
 πιστός ἐστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεξάμενος αὐτόν.
 Ἄντι δὲ τοῦ, « Καὶ ἐξελεξάμην σε, » ὁ Σύμμαχος,
 « Ἐξελέξατό σε, » εἶρηκε. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔθνεσι
 παραδίδονται· τὰ δὲ ἐπιλεγόμενα εἰς αὐτοῦ πρόσω-
 πον τοῦ Σωτῆρος θεοπίζηται· ἧ καὶ φησι τὸ Πνεῦμα
 τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· « Καὶ ρῶ
 δεκτῶ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβο-
 ῆθήσά σοι. » Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς εἶρηται τὸ,
 « Καὶ ρῶ δεκτῶ ἐπήκουσά σου· » οὗτος δὲ ἦν ὁ τῆς
 ἀναστάσεως αὐτοῦ χρόνος. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν καιρὸν
 τοῦ πάθους ἀνεβόησεν ὁ Σωτὴρ εἰπών· « Ἥλει,
 Ἥλει· λιμὴ σαβαχθανε! » τούτέστι, « Θεέ μου,
 Θεέ μου, ἵνα τί με ἔγκατέλιπες; » Ἀλλὰ καὶ προσ-
 εῖχεται λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω
 ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· » εἶθ' ὡς ἀνανεύοντα
 τὸν Πατέρα ἑώρα, ἐπήγαγε· « Πάτερ, εἰ μὴ δυνα-
 τὸν παρελθεῖν αὐτὸ, γενήθητω τὸ θέλημά σου. » Ταύ-
 την οὖν τὴν εὐχὴν εἰς καιρὸν δεχόμενος ὁ Πατήρ,
 μετὰ τὸ πάθος καὶ μετὰ τὴν εἰς ἄδου καθόδον, και-
 ρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ δεικνύς φησι πρὸς αὐ-
 τόν· « Καὶ ρῶ δεκτῶ ἐπήκουσά σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 « Καὶ ἐπλασά σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνων,
 τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομησαὶ κληρο-
 νομίας ἐρήμου. » Τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀθέων
 καὶ πολυθέων ψυχῶν, ἐρημοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθῶς « φανισμένοι, » κατὰ τοὺς λοιπούς.

« Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ
 σκότει, ἀνακαλυφθῆναι. » — « Ἦμεν γὰρ ποτε τέκνα
 ὀργῆς, καὶ ἤμεν ποτε σκότος· νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. »
 Εὐαγγελίζεται τοὺς τῶν προτέρων δεσμῶν, καὶ τοῦ
 προστέρου σκότους ἡλευθερωμένους, λέγων· « Ἐν πά-
 σαις ταῖς ὁδοῖς βοσκῆθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς
 τρίβοις ἡ νομὴ αὐτῶν. » Ὅδοι δὲ καὶ τρίβοι, ἃς
 διώδυσαν οἱ πάλαι τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, αἱ θεόπνευστοὶ
 εἰσι Γραφαί, ἐν αἷς βοσκόμενοι οἱ τῆς ἐπαγγελίας
 τυχόντες, τῆς ἐνθέου καὶ λογικῆς τροφῆς ἀπολαύου-
 σιν, ἀγαθὴν νομὴν ταύτην εὐράμενοι, καὶ τὰ ἐξῆς.

« Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ πατάξει
 αὐτοὺς ὁ καύσων, εὐδ' ὁ φλῖος. Ἀλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτούς

A tem crucis, tanto magis vos ipsum celebrate. « Qui
 est abominationi gentibus, servis principum. Re-
 ges videbunt eum, et consurgent principes : et
 adorabunt eum propter Dominum, quia fidelis est
 Sanctus Israel, et elegi te a servis principum ; » id
 est, malignorum dæmonum : nam si qui ab ipsis in
 servitute redacti sunt, in Christum Dei blasphema
 dicta proferunt. Ipsum autem abominationi habent,
 traducetes, irridentes ac villipendentes mortem
 ejus. At vos, quos sermo compellat, eundem ipsum
 sanctificate et gloria afficite, quoniam ipsi « omne
 genu flectetur caelestium, terrestrium et inferno-
 rum, et omnis lingua constabitur quia Dominus
 Jesus Christus in gloria est Dei Patris », quando
 veniet in gloria Patris sui cum angelis ejus, et sede-
 bit in throno gloriae ejus judicans vivos et mortuos.
 Tunc enim omnes ipsi adorabunt, propter Domi-
 num Patrem ejus, quia fidelis est Sanctus Israel,
 qui elegit eum. Pro illo autem, « Et elegi te, » Sym-
 machus habet, « Elegit te. » Haec itaque gentibus
 tradita sunt ; quæ vero subjiciuntur, de persona
 Salvatoris prænuntiantur : cui etiam propheticus
 Spiritus ex persona Patris ait, « Tempore accepto
 exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. » Mirum
 autem in modum dicitur, « Tempore accepto exau-
 divi te ; » illud porro erat tempus resurrectionis
 ejus. Nam passionis tempore clamavit Servator
 his verbis : « Eli, Eli, lima sabachthani ? » id est,
 « Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti
 me ? » Quinetiam precatur his verbis : « Pater,
 si possibile est, transeat a me calix iste » ;
 deinde ut abnuntem Patrem vidit, ait : « Pater,
 si non potest hic transire, fiat voluntas tua ». Hanc
 itaque orationem ad tempus accipiens Pater, post
 passionem, et post descensum in infernum, ipsum
 resurrectionis ejus tempus significans, ait illi,
 « Tempore accepto exaudivi te, » et cætera. « Et for-
 mavi te, et dedi te in testamentum gentium, ut consti-
 tueres terram, et possideres hæreditates desertas. »
 Tales erant impiorum, et multis numinibus dedito-
 rum hominum animæ, desertæ a Deo, ac vere
 « destructæ, » secundum reliquos interpretes

D VERS. 9. « Dicentem iis qui vincli sunt, Exite,
 et iis qui in tenebris, ut revelentur . » — « Era-
 nus enim aliquando filii iræ, et eramus aliquando
 tenebræ ; nunc autem lux in Domino ». Bona
 nuntia profert iis qui ex pristinis illis vinculis,
 exque priscis tenebris liberi evaserant, dicens :
 « In omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis
 pascua eorum. » Viæ semitæque quas pertransie-
 runt illi olim Dei viri, sunt Scripturæ divinitus
 inspiratæ, ubi pascentes hi, qui promissa tenent,
 divino et rationabili cibo fruuntur, hæc bona pascua
 nacti, et cætera.

VERS. 10. « Non esurient, neque sitient, neque
 percutiet eos æstus, neque sol. Sed qui miseretur

⁹⁹ Philip. II, 10. ¹⁰⁰ Matth. XXII, 46. ¹⁰¹ Matth. XXVI, 39. ¹⁰² ibid. 42. ¹⁰³ Epistol. II, 5; v, 8.

corum consolabitur eos, et per fontes aquarum A
lucet eos. » Æstum et solem, humanæ vitæ ardo-
rem vocat, æ temporariam ejus, quæ apud homi-
nes lux æstimatur, usuram. Sed hæc, inquit, non
comburent eos. Multi vero sunt fontes Israel et
fontes Salutaris; alii Veteris, alii vero Novi Testa-
menti. « Et ponam, ait, omnes montes in viam, »
ut nihil ipsis acclive, nihil arduum asperumque
superesset. Quinetiam omnem semitam in pascua
ipsis se positurum esse pollicetur his verbis :

VERS. 11. « Et ponam omnem montem in viam,
et omnem semitam in pascua ipsis. » Jam prius au-
divimus tribus oportere modis Sion et Jerusalem
intelligere: uno quidem humilli et Judaico; altero
autem modo accipitur pro toto piæ religionis insti-
tuto ex coalitione et conjunctione animarum intel-
lecto; alio demum, qui supernus est, pro cœlesti et
angelica conversatione, de qua ait Apostolus: « Illa
autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ
est mater nostra⁹⁶; » et, « Accessistis ad Sion
montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœ-
lestem⁹⁷. » Quibus ad istum modum se habentibus,
præsens sermo, piæ religionis instituto, quod olim
apud Judæos erat, sed penes ipsos destructum et
ceu in exitium deductum, in gentium Ecclesiam
mutatum fuerat, hæc vaticinatur. Montes igitur,
utpote rationabiles, de hominum salute gaudere et
exsultare jubet. Montes autem illi fuerint animæ,
quæ adhuc quidem in terra vivunt, sed virtutum
exercitio admodum sublimes sunt; sive divinæ et
cœlestes virtutes, queis gaudere et lætari præ-
cipit.

VERS. 12. « Ecce hi de longe venient: hi ab
Aquilone et mari; alii de terra Persarum. » Qui-
nam hi erant, nisi superius memorati, nimirum
qui e quatuor universi climatibus vocati fuerant?

VERS. 13. « Lætamini, cœli, et exsultet terra,
erumpant montes in lætitiâ; quia misertus est
Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus
est. » Neque enim Deus cœleste illud institutum
oblivisci potest: exemploque utitur naturali:
Queinadmodum enim non potest mater filium suum
oblivisci, et sicut non potest quæ genuit, uteri
sui prolem non miserari; ita fieri nequit, ut ego,
qui rationabiles hominum animas pro filiis meis
constitui, piæ religionis institutum in hominibus
stabilitum obliviscar. Quare ait:

VERS. 14, 15. « Dixit Sion, Dereliquit me
Dominus, et Dominus oblitus est mei. Numquid
obliviscetur mulier filii sui, ut non misereatur
partus uteri sui? Etiam si autem horum oblita fuerit
mulier, ego tamen tui non obliviscar, dicit Domi-
nus. » Queis aperte significat veram Sion ruinæ
et exitio obnoxiam non esse, sed semper manere
et consistere. Itaque si quis eam contemplari
cupiat, ne deorsum respiciat, neque illam in Pa-

παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἄξει αὐτούς. »
Καύσωνα δὲ καὶ ἥλιον τὸν φλογμὸν τοῦ θνητοῦ βίου
ἀποκαλεῖ, καὶ τοῦ νομιζομένου ἐν ἀνθρώποις φωτὸς,
τὴν πρόσκαιρον ἀπόλαυσιν. Ἄλλ' οὐδὲ, φησὶ, ταῦτα
καθάψονται αὐτῶν. Πολλὰ δὲ πηγαὶ Ἰσραὴλ, καὶ
πηγαὶ Σωτηρίου· αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ
δὲ τῆς Καινῆς. « Καὶ θήσω δὲ, φησὶ, πᾶν ὄρος εἰς
ὄδον, » ἵνα μὴδὲν αὐτοῖς ἀναντες ᾖ, μὴδὲ δύσβατον, ἢ
τραχύ. Ἄλλὰ καὶ πᾶσαν τρίβον πάλιν εἰς βέσκημα
θήσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, λέγων·

« Καὶ θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, καὶ πᾶσαν τρίβον
εἰς βέσκημα αὐτοῖς. » Ἦδη καὶ πρότερον ἡμῖν εἴρη-
ται, ὡς κατὰ τρόπους τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν
Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· καθ' ἓνα μὲν τρόπον, τσ-
πεινὸν καὶ Ἰουδαϊκὸν· καθ' ἕτερον δὲ, πᾶν τὸ θεοσε-
βὲς πολίτευμα συγκρίματι ψυχῶν νοούμενον· κατὰ
δὲ τὸν ἐπαναθεσθηκότα τρόπον ἢ ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικῆ
πολιτεία, περὶ ἧς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ δὲ ἄνω
Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἧτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν »
καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ πόλει Θεοῦ
ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. » Ὡν οὕτως ἐχόν-
των, ὁ παρῶν λόγος πρὸς τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα, ὃ
πάσαι μὲν παρὰ Ἰουδαίοις συνειστήκει, καθαιρεθὲν
δὲ καὶ ὡς περ πτώσειν πεπανθὸς παρ' αὐτοῖς μετα-
θέσθηται ἐπὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἑβραϊστίαν, τὰ προκει-
μενα θεσπίζει. Οὐκοῦν καὶ τὰ ὄρη ὡς λογικὰ χαιρεῖν
καὶ ἀγαλλίῃν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ προσ-
τάττεται. Εἴεν δ' ἂν ὄρη ψυχῶν, ἐπὶ γῆς μὲν ἐτα-
βιῦσαι, σφόδρα δὲ εἰς ὕψος ἐπηρμένα διὰ τῆς τῶν
ἀρετῶν κατορθώσεως· ἢ καὶ θεῖαι καὶ οὐράναι δυνά-
μεις, αἷς εὐφραίνεσθαι παρακελεύεται

« Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, οὗτοι ἀπὸ Βορρᾶ
καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. » Τίνες ἐκ
ἦσαν οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ προδηλωθέντες, δηλαδὴ οἱ ἀπὸ
τῶν τεσσάρων κλιμάτων τοῦ παντὸς ἀνακεκλημένοι;

« Εὐφραίνεσθε, οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ,
βηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνην, οὗ ἠλέησεν ὁ Θεὸς
τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
παρεκάλεσεν. » Οὔτε γὰρ δυνατόν λήθην ποιῆσθαι
τὸν Θεὸν τοῦ ἐν οὐρανοῖς πολιτεύματος· καὶ παρα-
δείγματι κέχρηται φυσικῶ· Ὡς γὰρ ἀδύνατον μη-
τέρα τοῦ ἰδίου τέκνου λαθεῖν, καὶ ὡς οὐ δυνατόν μὴ
ἐλεῆσαι τὴν γεννήσασαν τὰ τέκνα αὐτῆς τῆς κοιλίας·
οὕτως καμὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις λογικὰς ψυχὰς ὡς περ
τέκνα συστησάμενον, ἀδύνατόν ἐστιν ἐπιλαθέσθαι τοῦ
ἐν ἀνθρώποις θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Διὸ φησιν·

« Εἶπε Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὅτι, Κύ-
ριος ἐπέλαθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου
αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐ-
τῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ
ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. » Δι' ὧν ἀντικρυς παρ-
ίστησι τὴν ἀληθινὴν Σιών ἄπτωτον εἶναι καὶ ἀκα-
θαίρετον, ἀεὶ μένουσαν καὶ διὰ παντὸς συνεστῶσαν.
Ἵσως εἰ τις ἐν θεωρίᾳ αὐτῆς γενέσθαι ποθεῖ, μὴ
κάτω περιδλεπέσθω, μὴδ' ἐπὶ τῆς Παλαιστίνων χύ-

⁹⁶ Gal. iv, 26. ⁹⁷ Hebr. xii, 22.

ρας αὐτὴν ἀναζητεῖτω· ἀκουέτω δὲ τοῦ Θεοῦ λέγον-
τος αὐτῇ·

« Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τα-
τείχη, καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διὰ παντός. » Χεῖρες γὰρ
ὡς ἀληθῶς Θεοῦ τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν,
μᾶλλον δὲ διατυποῦσιν αὐτὴν καὶ διαζωγράφουσιν,
ὡσπερ ἐν πίνακος γραφῇ, καὶ διαγαράττουσι τὴν θέ-
σιν καὶ τοὺς τόπους τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ἐν ταῖς
εὐν ἀνθρώπων ψυχαῖς συνεστώσης. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς
τῆς αὐτοῦ πόλεως οἰκοδόμος, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ
Λόγος, ἐδίδασκε, λέγων, « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδο-
μήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔξου οὐ κατ-
εσχύσουσιν αὐτῆς. »

« Καὶ ταχύ οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθηρέθης, καὶ
ἂ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ. » Ὡσπερ
γὰρ Ἰουδαῖοι τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγόνασιν
αἵτιοι, οὕτω πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ τῆς νέας οἰκοδο-
μῆς ἐργάται· ἀπόστολοι δηλονότι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
μαθηταὶ τε καὶ εὐαγγελισταί, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία
τοῦ Θεοῦ ἀνεγήγερται.

« Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάν-
τας· Ἰδοὺ συνήχθησαν καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ,
λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσει,
καὶ περιθήσει αὐτοὺς ὡς κόσμον νόμφη· ὅτι τὰ
ἔργματά σου, καὶ τὰ κατεφαρμμένα καὶ πεπτωκότα,
ὅτι νῦν στενοχωρήσει ἀπὸ τῶν κατοικούντων, καὶ
μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. »
Θαυμάσαι δὲ ἔστιν, ὅπως πρὸς τῇ διανοίᾳ καὶ κατὰ
τὴν ἱστορίαν ὁ λόγος ἐπληροῦτο τοῦ παντός Ἰουδαίων
ἔθνους, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας
ἀποδλήτους γενομένους τῆς αἰσθητῆς πόλεως τῆς
κατὰ Παλαιστίνην κειμένης, πρὸς τὸ καὶ τοῦ θεοσε-
βοῦς πολιτεύματος ἐκπεσεῖν.

« Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὠτά σου οἱ υἱοὶ σου, οὓς ἀπο-
λώλεκας· Στενός μοι ὁ τόπος· ποίησόν μοι τόπον,
ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς
ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἀτεκνος καὶ χήρα·
τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; ἐγὼ δὲ κατελείφθην
μόνη, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Τοῦ ἐκ περιτομῆς
λαοῦ τὸ πολὺ πλῆθος τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλης τῆς
οἰκουμένης ἐξ ἀπάντων ἀντεισαχθήσεται ἔθνῶν.
Ἦσαν γὰρ ποτε ἐν ἀπωλείᾳ οἱ διὰ τῆς σωτηρίου χά-
ριτος τῇ πολιτεῖᾳ τοῦ Θεοῦ προσδραμόντες· οὓς
ὄρωσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀποθαυμάσαι λέγουσα,
« Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; » τὸ ξένον τῆς τῶν ἔθνῶν
κλήσεως ἐκπληττομένη· ὁμολογήσει τε τὴν ἐπισυμ-
βῆσαν αὐτῇ ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἀτεκνίαν.

« Οὕτως λέγει Κύριος Κύριος· Ἰδοὺ ἀῤῥω εἰς τὰ
ἔθνη τὴν χειρὰ μου, καὶ εἰς τὰς νῆσους ἀῤῥω σύ-
σημόν μου, καὶ ἄξουσι τοὺς υἱούς σου ἐν κόλπῳ, τὰς
δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀροῦσι· » διδάσκων,
ὅτι υἱοὺς αὐτῆς καὶ θυγατέρας, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι
« Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν
ἔθνῶν πρὸς αὐτὴν συνάξει. Τίνες δὲ τοῦτο πράξωσιν,
ἢ πάντως που οἱ τοὺς εἰσαγομένους εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν τοῦ Θεοῦ χειραγωγῶντες διὰ τὴν φρενῶν νηπιό-
τητα;

•• Matth. xvi, 18.

A læstinorum regione perquirat; sed audiat Deum
sic eam,alloquentem :

Vers. 16. « Ecce super manus meas depinxi mu-
ros tuos, et in conspectu meo es semper. » Nam
manus Dei revera hujusmodi urbem ædificant, imo
potius ipsam delineant et depingunt, quasi in
tabella quæ depingitur, ac divini instituti in ani-
mabus hominum stabiliti positionem et loca, linea-
mentis designant. Quod etiam ipse quoque civitatis
fundator et opifex, videlicet Dei Verbum, docuit
his verbis, « Supra petram ædificabo Ecclesiam
meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus
eam ••. »

Vers. 17. « Citoque ædificaberis, a quibus de-
structa es, et qui te desolaverunt, egredientur ex te. »
B Quemadmodum enim Judæi hujus excidii auctores
fuerunt, sic rursus ex illa prodierunt novi ædificii
artifices : apostoli videlicet Salvatoris nostri, disci-
puli et evangelistæ, quorum opera Ecclesia Dei
excitata fuit.

Vers. 18, 19. « Leva in circuitu oculos tuos, et
vide omnes : ecce congregati sunt, et venerunt ad
te. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam omnibus illis,
tamquam ornamento, indueris, et circumpones illos
tamquam ornatum sponsæ : quoniam deserta tua
et dissipata tua, et quæ ceciderunt, nunc angustiora
fient præ habitatoribus, et longe arcebuntur a te
qui absorbent te. » Mirari subit quo pacto hæc, tum
quoad spiritualem intelligendi rationem, tum quoad
historiam, completa sint ; nempe cum gens Judaica,
C post fundatam Ecclesiam ex gentibus, a sensili illa
urbe Palæstinæ expulsa est, quod a piez religionis
cultu delapsa esset.

Vers. 20, 21. « Dicent enim ad anres tuas filii
tui, quos perdidisti : Angustus mihi locus est : fac
mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis
genuit mihi istos ? at ego absque liberis et vidua :
hos autem quis enutrivit mihi ? Ego autem derelicta
sum sola : hi vero ubi erant mihi ? » Vice
populi ex circumcissione, multitudo magna totum
per orbem in Ecclesiam ex omnibus gentibus indu-
cetur. Olin quippe in pernicie erant ii, qui per
salutarem gratiam ad divinæ religionis institutum
accurrerunt : quibus conspectis Ecclesia Dei admi-
rabunda dicet, « Quis mihi hosce genuit ? » ad no-
vam et insolentem gentium vocationem attonita : ac
sterilitatem sibi a Judaica gente inductam fate-
bitur.

Vers. 22. » Sic dicit Dominus Dominus : Ecco-
elevo super gentes manum meam, et ad insulas
levabo signum meum : et adducent filios tuos in
sinu, et filias tuas humeris portabunt : » docens, se
filios et filias ejus, de quibus dixit, « Hi vero ubi
erant mihi ? » ex electione gentium ad Ecclesiam
deducturum esse. Quinam vero id acturi sunt, nisi
qui alios ad Ecclesiam Dei accedentes manu ducunt
ob eorum mentis imbecillitatem et infantiam ?

VERS. 23. « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ eorum, nutrices tuæ. » Quod ad litteram impletum ipsis oculis cernimus, dum ii, qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam Dei nutritiorum instar gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum præfecti et magistratus, superno regno ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur, sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet, « Et reginæ eorum lac præbent. » Quis autem memoratos præfectos cernens in Ecclesia Dei genu flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, quæ disertè ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui exspectant te? » Par est enim non in segnitiam delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

ὁλιγωρεῖν μηδὲ ἀπογινώσκειν τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως.

VERS. 24. « Num accipiet quis a gigante spolia? et si quis captivum duxerit injuste, salvabitur? » Gigantem vocat diabolum et adversariam potestatem. Numquid igitur, ait, contra gigantem quisvis congreddi, ac tanti roboris viro spolia eripere valeat? Quod si quis talem hominem captivum abducere tentaverit, etsi juste agat, an pro insonte habebitur? Annon a gigante, utpote a fortiore, correptus, de salute periclitabitur? Pro illo autem, « injuste, »

Hebraica lectio, « injuste, » habet. Nam qui gigantem captivum duxerit, juste sane agat, pariterque qui ejus spolia diriperit.

VERS. 25. « Quoniam sic dicit Dominus: Si quis ceperit gigantem, accipiet spolia: qui autem acceperit a forti, salvabitur. Ego autem judæum tuum judicabo, et filios meos eruam. » Apertè declarans nobis, id solum fieri posse, ut prædicti hominis spolia auferantur; filios suos his significans; quare subdit, « Filios eruam; » quibus ereptis, qui ipsos violenter abstulerant, suas ipsi carnes comedent. Cum enim aliorum carnes non ultra comedere possent, suas comedent, et cum animarum hominum sanguinem ebibere non valeant, sanguinem suum bibent, ut illo inebrientur.

VERS. 26. « Et comedent qui tribulaverunt te carnes suas, et bibent, quasi vinum novum, sanguinem suum, et inebriabuntur. » Hæc possunt ad persecutores Ecclesiæ Dei, qui per tempora fuerunt, referri, hisque eorum finis et exitus describitur, quomodo scilicet futurum sit, ut carnes suas comedant, et sanguinem suum bibant.

« Et sentiet omnis caro, quia ego Dominus, qui esui te, et adjuvi fortitudinem Jacob. » Incorporeum Numen est, materiæ expers, intacile et simplex, nec quispiam, si quidem uti fas est egerit, speciem de illo corpoream imaginetur. Altamen sacra Scriptura hos alloquens, humano more de ipso

(1) Forte legendum τροφοί, ut supra. ENIT.

« Καὶ ἔσονται βασιλεῖς τιθηνοί σου, αἱ δὲ ἀρχουσαι αὐτῶν, τροφοί σου. » Ὅπερ καὶ αὐτὸ κατὰ λέξιν πληρούμενον αὐτοῖς ἴσομεν ὀφθαλμοῖς, τῶν κρατούντων τῆς ἀνωτάτω ἀρχῆς τιθηνῶν τρόπον διαβάσταζόντων τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν· αἱ δὲ τοῦτων ἀρχουσαι, δηλαδὴ αἱ καθ' ἕκαστον ἔθνος, καὶ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, τῇ ἀνωτάτω βασιλείᾳ διακονούμεναι τροφῶν δίχην ἐξυπηρευοῦμεναι τοῖς ἐνδεδέσει τῆς Ἐκκλησίας, νεύματι βασιλικῷ, τὰ σιτηρέσια χορηγοῦσαι αὐτοῖς· διὸ τροφὴ (1) αὐτῆς ὠνομάσθησαν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « γαλοῦχοι, » φήσαντα, « Καὶ ἀρχουσαι αὐτῶν γαλουχήσουσι. » Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς ὁρῶν τὰς εἰρημένας ἀρχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ γόνου καμπτουσας, καὶ τὸ μέτωπον ἐρειδούσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, οὐχ ὁμολογήσειε πρὸς λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν τέλος εἰληφέναι ταύτην τὴν προφητείαν, διαρρήδη φήσασαν, « Ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς προσκυνήσουσί σοι, καὶ τὸν χεῖν τῶν ποδῶν σου λείξουσι. Καὶ γνώστη, ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυρθήσονται οἱ ὑπομένοντές σε; » Καλὸν γὰρ τὸ μὴ

« Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκῦλα; καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται; » γίγαντα σημαίνων τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν. Μήτι οὖν τῷ τυχόντι, φησὶ, δυνατὸν ἐστὶ γίγαντι παρατάξασθαι, καὶ σκυλεύσαι τὸν οὕτως ἰσχυρόν; Εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρήσῃ τις τὸν τοιοῦτον αἰχμαλωτεύσαι, δικαίως δὲ ποιῶν, ἄρα ἀθωοθήσεται; Οὐχὶ κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ γίγαντος, ὡς ὑπ' ἰσχυροτέρου, κινδυνεύσει περὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας; Ἄντὶ δὲ τοῦ, « ἀδίκως, » ἢ Ἐβραϊκῆ λέξις, « δικαίως, » περιέχει. Ὁ γὰρ αἰχμαλωτεύων γίγαντα, δικαίως τοῦτο ποιήσεις, καὶ ὁ σκυλεύων αὐτόν, ὁμοίως.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα, λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχύοντος, σωθήσεται. Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρινῶ, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι· » σαφῶς διδάξας ἡμᾶς, εἶναι τοῦτο μόνον δυνατὸν, ἀφελέσθαι τοῦ δηλωθέντος τὰ σκῦλα· τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι λέγων· διὸ ἐπιφέρει· « Τοὺς υἱοὺς μου ῥύσομαι· » ὧν ῥυσθέντων, οἱ ἀφρημένοι αὐτοῖς ἐξ ἐπιρείας, αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται· οὐκέτι γὰρ ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται· οὐδ' ἐκπίνειν ἔτι τὸ αἷμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δυνάμενοι, τὸ ἑαυτῶν αἷμα πίνονται, ὡς καὶ μεθυσθῆναι αὐτοὺς ἐξ αὐτοῦ.

« Καὶ φάγονται οἱ θλίψαντές σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πίνονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ μεθυσθῶσονται. » Δύναται ταῦτα ἐπὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διώκοντας τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφέρεισθαι, τοῦ λόγου τὸ τέλος αὐτῶν καὶ τὴν καταστροφὴν διαγράφοντος, καὶ ὡς τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται, καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν πίνονται.

« Καὶ αἰσθανθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντιλαμβανόμενος ἰσχύος Ἰακώβ. » Ἀσώματον τὸ Θεῖον, ἄυλον, ἀναφές καὶ ἀπλοῦν· καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ, τὰ εἰκότα ὁρῶν, φαντασίαν τινὰ λάβοι σωματικὴν. Πλὴν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἐπέ-

ρους δυναθῆναι νοεῖν τοὺς ἐν αὐτοῖς καὶ παχέσιν ὄντας σώμασιν, εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεχομένη τὰ καθ' ἡμᾶς· Ἰν' ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων κλῆν ὀψωσὶ ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ἧ̄ ἐξαπέστειλα αὐτήν; ἢ τίνοι ὑποκρέω πέπρακα ὑμᾶς; Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ὅτι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι; Μὴ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἰδοὺ τῷ ἐλεγμῷ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν· καὶ θήσω ποταμοὺς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδατα, καὶ ἀποθάνουσι ἐν δίψει. Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θήσω τὸ περιθόλαιον αὐτοῦ. Κύριος Κύριος διδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γνῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Ἐθήκε μοι πρωτῶ, προσέθηκέ μοι ὠτίον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω. Τὸν κῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βεπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπ' αἰσχύνης ἐμπυτισμάτων· καὶ Κύριος Κύριός μου βοηθός μοι ἐγενήθη· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετρέπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν. » Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν παρέστησα πεπιστευμένος, ὡς οὐ φέρεται μοι αἰσχύνῃ ἢ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπακοή· καὶ πλησίον μου ἐστῶτα καὶ ὡσπερ ἀγνωστοῦντα τοῖς γινομένοις, καὶ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην ὑπομονὴν διὰ παντὸς ἐύρων. Εἰ δέ τις ἔχοι τὰς κατ' ἐμοῦ ὕβρεις, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἐνδικῶς ἐπινηνέχθαι μοι φάναί διὰ τινὰ πλημμελήματα, δεκνύτω παρελθὼν εἰς μέσον, εἰ τις αἰτία ἢ πρόφασις ἐξ ἐμοῦ τῆς τοιαύτης κατ' ἐμοῦ ὕβρεως γέγονεν· εἰς μέσον παρελθὼν στήτω καὶ ἐλεγγέτω. Οὐδενὸς δὲ ἔχοντος μὲμψιν μετελθεῖν, μήτε τῇ διδασκαλίᾳ μήτε ταῖς πράξεσι ταῖς ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμέναις, εἰκότως ὁ Κύριος βοηθός μοι παρέσται.

« Ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαιοσύνας με. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἅμα. Καὶ τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι. » Ἐπαμύνοντος γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπήρειαν ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσταντος δόξαν, τίς ἔσται τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξεσθαι τῇ ἀνικῆτῳ (1) βουλῇ, καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὴν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον; Οὐκ οὐκ εἴπερ τινὲς ἦσαν νουνεχεῖς, οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ἀπόσχοντο ἂν τῶν κατ' αὐτοῦ σχεμμάτων τε καὶ ἐγχειρημάτων, διὰ προφητῶν ἀγίων προεγνωκότες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι Χριστὸν, Θεὸν ὄντα καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς.

« Ἰδοὺ Κύριος Κύριος βοηθήσει μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. » Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας· πάνυ γὰρ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγύς ἀγα-

(1) Ἀκινήτῳ legit interpres. Edit.

A edisserit. Neque enim alias cum intelligere possent ii qui in corpore, ipsoque crasso et materiali, degunt, nisi ea quæ penes nos sunt ad exemplum usurparentur; ut ex iis quæ sub sensum et aspectum cadunt, ea quæ divinam substantiam spectant, saltem ex parte, cogitare possemus.

CAPUT L.

VERS. 4-7. « Sic dicit Dominus: Qualis hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui debitori vendidi vos? Ecce peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid quia veni, et non erat qui obediret? Annon potest manus mea liberare? Annon possum eruere? Ecce comminatione mea desertum faciam mare, et ponam fluvios desertos, et arescent pisces eorum, eo quod non sit aqua, et morientur siti. Induam cælum tenebris, et quasi sacco ponam indumentum ejus. Dominus Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. Possit mihi mane: addidit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit aures meas. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti a probro sputorum: et Dominus Dominus meus auxiliator mihi facius est: ideo non sum confusus, sed posui faciem meam, sicut firmam petram. » Ideo faciem meam tanquam firmam petram obtuli, confusus meam erga Patrem obsequentiam non dedecori mihi fore: quem e vicino mihi astantem, concertanti præmia largientem, patientiamque meam approbantem, semper vidi. Quod si quis contumelias ipsamque mortem juste mihi ob scelera quædam illatam esse comprobare possit, in medium prodians ostendat, si quam causam vel occasionem tantis contumeliis dederim; in medium, inquam; prodians, stet, neque arguat. Cum autem nemo mihi crimen offerre possit, neque de doctrina, neque de operibus a me editis, jure Dominus adjutor mihi aderit.

VERS. 8. « Quia juxta est qui justificat me. Quis est qui litiget mecum? stet contra me simul. Et quis est qui litiget mecum? accedat ad me. » Nam ulciscente, inquit, Deo et Patre, omnemque molestiam a vobis illatam auferente, meamque gloriam constituente, quis in vobis erit, qui immutabili ejus consilio et voluntati obsistere valeat, et ejus auxilio fruentem opprimat? Itaque si qui in Scribarum et Pharisæorum grege prudentes homines fuissent, absitissent utique a machinamentis et conspirationibus adversus eum conflatis; cum sanctorum prophetarum testimonio prospicerent, se non posse lædere Christum, qui Deus et Dominus, ac verus Patris Filius esset.

VERS. 9. « Ecce Dominus Dominus auxiliabitur mihi: quis lædet me? Ecce vos omnes tanquam vestimentum veterascetis, et tinea comedet vos. » Queis significat antiquandam fore corporeum cultum: quidquid enim antiquatur et senescit, rui-

uæ proximum est. Per tineam vero ipsos comedentem, conscientiam scelerum ab ipsis perpetratorum significat, quæ instar vermīs animam exedet. Gentium quippe conversionem ad Deum, ac ruinam, quam impietatis suæ causa sustinuerunt, conspicientes, a conscientia stimulantur et devorantur.

Vers. 10. « Quis est in vobis qui timet Dominum? audiat vocem pueri ejus. Ambulantes in tenebris, et non est eis lux, confidite in nomine Domini, et innitimini Deo. » Neque enim volō mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus. Quare etiam nunc vos evoco, qui in tenebris ignorantiae versamini. Cum autem puerum Dei sese nuncupat, intelligendum præbet, se, qui homo factus est, verum Dei et Patris filium esse: quod vero vox ejus audienda foret, id nequam legis transgressio erat, sed confirmatio legis, quæ per figuram et umbram, veritatem delineabat: quæ est ipse Deus et ejus vaticinia.

Vers. 11. « Ecce vos omnes ignem accenditis, et corroboratis flammam: ambulate in lumine ignis vestri et in flamma quam succenditis. Propter me facta sunt hæc vobis, et in mœrore dormietis. » Solum accedite, et obedite, ac salutem pollicenti vobis credite. Sed, ut video, vos ab omni bona spe seclusistis, vestrum autem ignem augetis et roboratis in incredulitate vestra, et in blasphemis vestris perseverantes, illumque æterni supplicii ignem qui vos exspectat, magis mægisque accenditis, quamobrem « in mœrore dormietis; » sive secundum Symmachum, « in dolore dormietis. »

CAPUT LI.

Vers. 1. « Audite, qui persequimini quod justum est, et qui quæritis Dominum. » Quia immani stultitia obcæcatis Judæorum populi unigenitum Dei Verbum in forma nostra, id est hominem factum videntes, ejus mysterium non intellexerunt: sed amentia duci sua, plerumque ipsum blasphemis dictis impudenter incescebant: nam, ut paulo ante dixi, eximiam gloriam et virtutem suam ipsis perspicue declarat, atque eorum quosdam ne se parvi æstimarent, deterret his verbis, « Confidite in Domino; » apertissime igitur se Dominum et Deum esse dicit, qui, uti jam dixi, homines deterret, ne de se humiliore modo sentiant et loquantur. « Respicite in firmam petram, quam excidistis. et in foveam lacus, quam effodistis. » Videtur his subindicare illam ipsam petram, quæ Salvatoris corpus excepit, in qua Joseph speluncam excavavit in novo monumento suo. ἢ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὤρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

Vers. 2. « Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram quæ parturivit vos: quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum. » Quemadmodum igitur in Abraham feci, sic ne desperetis ex hac petra, quam vos excidistis, quamdam salutis spem omnibus hominibus futuram esse; quod illi non privandi sint illa ad Abraham facta, et per me omnibus gentibus per hujus

νισμοῦ. Σῆτα δὲ καὶ τὸν καταδιωρόσκοντα αὐτοῖς τὴν συνείδησιν ὡν τετολμήκασι δηλοῖ, δίκην σκώληκος κατεσθίουσης τὴν ψυχὴν. Ὅρωντες γὰρ τὴν τῶν ἐθνῶν πρὸς Θεὸν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπόπτωσιν, ἦν ὑπέμειναν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ὑπὸ τῆς συνευδήσεως τιτρώσκονται καὶ κατεσθίονται.

« Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ὑπακουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποίθατε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. » Οὐ γὰρ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐτι καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλοῦμαι, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκότει τυγχάνοντα. Ἐαυτὸν δὲ παῖδα Θεοῦ λέγων, ἐφίησι νοεῖν, ὅτι, ἀνθρώπος γεγωνῶς, υἱός, ἔστιν ἀληθινός τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός· καὶ τὸ ἀκοῦσαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς οὐ νόμου παράβασις ἦν, ἀλλὰ βεβαίωσις νόμου, διὰ τύπου καὶ σικίᾶς προαναγράφοντος τὴν ἀληθειαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα.

« Ἴδου πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε, καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτι τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐξεκαύσατε. Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. » Μόνον ἤχετε, καὶ ὑπακούσατε, ἐπαγγελομένῳ τε ὑμῖν σωτηρίαν πιστεύσατε. Ἄλλ' ὡς ὀρώ, πάσης μὲν ἀγαθῆς ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀποκλείετε, τὸ δὲ αὐτῶν πῦρ σωρεύετε καὶ κατισχύετε τῇ ἑαυτῶν ἐπιμένοντες ἀπιστίᾳ καὶ ταῖς κατ' ἐμοῦ βλασφημίαις, καὶ τὸ περιμένον ὑμᾶς τῆς αἰωνίου κολάσεως πῦρ μειζρόνως ἐξάπτοντας· διὸ καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἐν δόδυνῃ κοιμηθήσεσθε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

« Ἀκούσατε, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. » Ἐπειδὴ ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀβελτηρίας οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀρῶντες ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, τουτέστι γενόμενον ἀνθρώπων, οὐ συνίεσαν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον· ἀσυνετοῦντες δὲ πλεισταχοῦ παλιμφήμοις ἐλύπου φωναῖς ἀναιδῶς· καθάπερ γὰρ ἔφην ἀρτίως, ἐναργῆ καθίστησιν αὐτοῖς τὴν σεμνοπρεπεστάτην αὐτοῦ δόξαν τε καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βούλεσθαί τινος ἀποκομίζει, λέγων, « Πεποίθατε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. » Ἐναργέστατα δὲ οὖν Κύριον ἑαυτὸν καὶ Θεὸν εἶναι φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἔφην, τοῦ χαμαιπετῶς περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν. « Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Ὅμοιον ὁ λόγος διὰ τούτων αἰνίττεσθαι αὐτὴν ἐκεῖνην τὴν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὑποδεξαμένην πέτραν, ἐν

« Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνοσαν ὑμᾶς· ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἡγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. » Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ πεποίηκα, οὕτως μὴ ἀπογινώσκετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἣν ὑμεῖς αὐτοὶ ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς ἀπάσης ἀνθρώποις σωτηρίας, ὡς μὴ ἀπολειφθῆναι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας τὴν

δολησομένην ἀπαισι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ ἐμοῦ διὰ τῆς εἰρη-
μῆνης πέτρας χάριν. Ἦν μὲν οὖν πέτρα καὶ τὸ σπη-
λαιον ἐβλατόμησεν ὁ Ἰωσήφ εἰς μνημεῖον· ἀλλὰ καὶ
τὸν Χριστὸν αὐτὸν οἶδεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος πέτραν
ὀνομάζειν, λέγων, « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »
Ἐπειδὴ χεῖρας ἐπιβολόντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
ἐλωθήσαντο κατὰ τὸ πάθος οἱ τὸν θάνατον αὐτοῦ τυ-
ρεύσαντες, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς εἴρηται τὸ, « Ἐμ-
βλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ
εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Μήποτε
βόθρον λάκκου ἤνιξατο τὴν τρωθείσαν τοῦ σώμα-
τος αὐτοῦ πλευρὰν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ ὕδωρ προῆλθεν.

« Καὶ σὲ νῦν παρακαλέσω, Σιών, καὶ παρεκάλεσα
πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς· καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς
ὡς παράδεισον, καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς ὡς παρά-
δεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσου-
σιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως. » Ὡς
ἐν παραθέσει δὲ τῆς πάλαι ἐχούσης τὸν ἀνδρα, νῦν
ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία πάλιν ἔρημος ὀνομάσθη·
ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης θεσπίζει, λέγων
« Εὐφρανθήτε στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆζον καὶ βόη-
σον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου,
μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἀνδρα. » Τίς δὲ ἦν ἡ τὸν
ἀνδρα ἔχουσα ἀλλ' ἢ ἡ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου
πρησαμένη;

« Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατέ μου, λαὸς μου, καὶ οἱ
βασιλεῖς, πρὸς μὲ ἐνωτίσασθε. » Ἔδει γὰρ καινῷ λαῷ
καὶ ἐξ ἔθνῶν στησομένῳ, καὶ νόμον δοθῆναι καινόν.
Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως δοθεὶς ἀκατάλληλος ἦν τῇ τῶν
ἔθνῶν πολιτείᾳ, πᾶσαν περιγράφων τὴν σωματικὴν
θρησκείαν εἰς ἓνα τόπον τοῖς Ἱεροσολύμοις· διόπερ
ἀναγκαίως αἰνιττόμενος τὴν Καινὴν Διαθήκην, καὶ τὸ
εὐαγγελικὸν κήρυγμα φάσκει, « Ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ
ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἔθνῶν. »
πάλιν ἐνταῦθα φῶς τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνούμενος, οὐ
μὴν τῷ Ἰσραήλ.

« Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξ-
ελεύσεται ὡς φῶς τὸ σωτήριόν μου καὶ εἰς τὸν βρα-
χιονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν· ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ
εἰς τὸν βραχιονά μου ἐλπιούσι. » Δευτεροὶ τὸν λόγον
εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας· δικαιοσύνης γὰρ πε-
πλήρωτο ἡ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ Ἰσοῦ δωρουμένη χά-
ρις· τοῦτο δὲ ἦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν λαβὼν Συ-
μεὼν ἐν ἀγκάλαις ἀναγέγραπται εἰρηκῶς, « Νῦν ἀπο-
λύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, ὅτι εἶδον οἱ ὄφθαλμοί
μου τὸ σωτήριόν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν,
καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω· ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς
καπνὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσε-
ται· οἱ δὲ κατοικοῦντες ὡσπερ ταῦτα ἀποθάνουσι·
τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· ἡ δὲ δι-
καισύνη μου οὐ μὴ ἐκλείψῃ· » τὴν θεότητα τοῦ Λό-
γου σημαινούσης τῆς προφητείας· ὡς γὰρ τὴν ἀν-
θρωπότητα ἐδύλου διὰ τοῦ « σωτηρίου, » οὕτω καὶ τὴν
θεότητα τοῦτον ἤνιξατο τὸν πρόπον.

« Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδότες κρίσιν, λαὸς, οὐ νόμος

A petrae gratiam danda, promissione. Petra itaque erat
illa, et spelunca, quam Joseph in monumentum ex-
cavavit. At Christum etiam divinus Apostolus pe-
tram appellare novit, dicens ⁹⁷, « Petra autem erat
Christus. » Quia injectis manibus corpus Christi tem-
pore passionis deformarunt, qui mortem ejus ma-
chinati sunt, merito dicitur ipsis, « Respicite in fir-
mam petram, quam excidistis, et in foveam lacus,
quam effodistis. » Num etiam per foveam lacus latus
corporis ejus vulneratum subindicat, ex quo sanguis
et aqua profluxerunt ?

VERS. 3. « Et te nunc consolabor, Sion, et consola-
tus sum omnia deserta ejus : et ponam deserta ejus
tanquam paradisum, et quæ sunt ad occasum ejus
tanquam paradisum Domini. Lætitiam et exultatio-
nem invenient in ea, confessionem et vocem laudis. »
Quasi ad discrimen ejus quæ olim virum habebat,
nunc Ecclesia ex gentibus desertum denuo vocatur,
quemadmodum idem propheta vaticinatur : « Lætare,
sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non
parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus
quæ habet virum. » Quænam erat illa quæ virum ha-
bebat, nisi quæ libellum repudii edidit ?

VERS. 4. « Audite me, audite me, popule mi, et
reges, ad me attendite. » Novo enim populo, ac ex
gentibus constituendo novam dare legem opus erat.
Nam quæ per Moysen data fuerat, gentium instituto
incongruens erat, utpote quæ totum corporeum cul-
tum uno loco, scilicet Hierosolymis, circumscriberet :
quapropter Novum Testamentum et evangelicam
prædicationem subindicans, necessario ait, « Quia
lex a me egredietur, et judicium meum in lucem
gentium ; » hic rursus lucem gentibus, non vero
Israëli promittens.

VERS. 5. « Appropinquat cito justitia mea, et
egredietur quasi lux Salutare meum, et in bra-
chium meum gentes sperabunt : me insulæ exspe-
ctabunt, et in brachium meum sperabunt. » Ad
promissionis confirmationem promissa iterat : nam
justitiæ plena erat gratia omnibus gentibus æqua-
liter distributa ; ea erat Christus Dei, quem acci-
piens Symeon in ulnas suas, dixisse scribitur,
« Nunc dimittis servum tuum, Domine, quia vide-
runt oculi mei Salutare tuum ⁹⁸, » et cætera.

VERS. 6. « Elevate in cælum oculos vestros, et
respicite in terram deorsum ; quoniam cælum tan-
quam fumus firmatum est, terra autem sicut vesti-
mentum veterascet : qui autem inhabitant eam sic
ut ista morientur : Salutare vero meum in sæcu-
lum erit ; justitia autem mea non deficiet. » Deita-
tem Verbi significat prophetia : sicut enim per
illud, « Salutare, » humanitatem indicabat ; sic
isto modo deitatem adumbrat.

VERS. 7. « Audite me, qui scitis judicium, popule,

⁹⁷ I Cor. x, 4. ⁹⁸ Luc. ii, 29.

cujus lex mea in corde vestro. » Videbat enim eos, A qui pie vivere voluerint in Christo, persecutionem passuros, contumeliis afficiendos, ac contemptui ab hominibus habendos esse; itemque omnis generis vexationes tentationesque perpessuros esse. Quamobrem, ut ipsos muniat et firmet, jam hinc præcipit, « Ne timeatis opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini. » Etenim, inquit, finem eos excepturum consideratum oportet.

VERS. 8, 9. « Nam sicut vestimentum, a tempore consumetur, et sicut lana, comedetur a tinea: justitia autem mea in sæculum erit: Salutare verum enim in generationes generationum. Exsurge, exsurge, Jerusalem, et induere fortitudinem brachii tui. Exsurge sicut in principio diei, sicut generatio sæculi. » Hoc additamentum, « Jerusalem, » ut in Hebraica lectione fertur, in reliquis interpretibus non comparet; sed omnes sic ediderunt: « Exsurge, exsurge, induere fortitudinem, brachium Domini. » Secundum omnes igitur non Jerusalem sermo compellat, sed brachium Domini; hinc consequenter par est ut etiam nos ad brachium Domini, ipsius Domini compellationem referamus, de quo superius dictum est, « Et in brachium meum gentes sperabunt. »

VERS. 10, 11. « Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare, aquas abyssi multas? quæ posuisti profundum maris viam transitus iis, qui liberati et recepti fuerunt? A Domino enim reducentur, et venient in Sion cum lætitia et exultatione sempiterna. In capite enim eorum laus, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor et mœror, et gemitus: » quando omni timore exempti, non ultra inimicos et adversarios reformidabunt.

VERS. 12. Nam « ex cœlesti Sion abscessit dolor, mœror et gemitus. Ego sum, ego sum, qui consolator te. Scito quæ fueris, et timueris ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum arefacti sunt. » Ipse namque est propitiatio nostra, qui consolatur humiles. Tu enim ad imaginem meam a me facta, maximo donata es honore, quod me consolatore haberes: quapropter dico, « Ego sum, qui consolator te. » Ignoro autem quo pacto, dignitatis immemor tuæ, formidini et terrori subjecta fueris. Hæc porro dicit quasi formidolosos et infirmiores, qui in Ecclesia sunt, alloquens: nam perfecti, et qui martyrii corona exornati sunt, ejus sunt gloriam consecuti. Siquidem cum par fuisset te metu et commotione vacuum manere, utpote populum meum, ad finem corruptibilis hominum vitæ respicientem; atque eisdem ipsos, quos extimescebas, a futura pernicie eximere; in contra. illos reformidans,

VERS. 13. « Oblitus es Dei, qui fecit te, quæ fecit cœlum, qui fundavit terram: et timuisti semper omnibus diebus faciem iræ tribulantis te. »

μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Ἐώρα γὰρ, ὅτι οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ διωχθήσονται καὶ ἐνειδισθήσονται, καὶ φαυλισθήσονται ὑπὸ ἀνθρώπων, διωγμούς τε παντοίους καὶ πειρασμούς ὑπομενοῦσι. Διὸ περιφράττων αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη παραγγέλλει λέγων· « Μὴ φοβείσθε ἐνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἠττάσθε. » Χρῆ γὰρ ἀφορᾶν, φησί, ἐπὶ τὸ διαβεβήμενον αὐτοὺς τέλος.

« Ὡς γὰρ ἱμάτιον βρωθήσεται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται ὑπὸ σπητός· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· τὸ δὲ Σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰῶνος. » Ἡ προσθήκη, « Ἰερουσαλήμ, » ὡς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει, οὐτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς φέρεται, ἀλλὰ πάντες οὕτως ἐξέδωκαν· « Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἐνδύσαι κράτος, βραχίων Κυρίου. » Κατὰ πάντας τοίνυν οὐ τῇ Ἰερουσαλήμ ὁ λόγος προσφωνεῖ, ἀλλὰ τῷ βραχίονι Κυρίου· ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν βραχίονα Κυρίου τὴν τοῦ Κυρίου προσφώνησιν ἀναφέρειν, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰρηται, « Καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονά μου ἔβη ἄλπιουσιν. »

« Οὐ σὺ εἶ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, ὑδὼρ ἀβύσσου πληθὺς; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὄδον διαβάσεως ῥυομένοις καὶ λελυτρωμένοις; Ὑπὸ γὰρ Κυρίου ἀποστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάματος αἰωνίου. Ἐπὶ κεφαλῆς γὰρ αὐτῶν ἀνεσεις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτοὺς· ἀπέδρα ὄδυνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· » ὅτε καὶ, παντὸς φόβου ἐκτὸς γενόμενοι, οὐκέτι πολεμίουσιν οὐδὲ ἐχθροὺς φοβήσονται.

« Ἐν » γὰρ « τῇ ἐπουρανίῳ Σιών ἀπέδρα ὄδυνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ παρακαλῶν σε. Γινῶθι τίς οὖσα, ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, ὃ ὡσεὶ χέρτος ἐξηράνθησαν. » Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἰλασμός ἡμῶν, καὶ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς. Σὺ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα γενομένη παρ' ἐμοῦ, μεγίστης ἤξιωσαι τιμῆς, ὡς παρακαλεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ· διὸ φημι, « Ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. » Οὐκ οἶδα δὲ ὅπως ἐπιλαθομένη τῆς σαυτῆς ἀξίας, δειλὰ ὑπήχθης καὶ ἐφοβήθης. Λέγει δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς δειλοτέρους καὶ ἀσθενεστέρους τῆς Ἐκκλησίας· οἱ γὰρ τελειωθέντες, καὶ τοῖς ἐν μαρτυρίῳ στεφάνοις κατακοσμηθέντες, ἔτυχον τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης. Δέον γὰρ ἀφοβόν σε καὶ ἀτάραχον διαμένειν, ὡς ἂν ἐμὸν ὄντα λαβόν, εἰς τὸ τέλος ἀφορῶντα τῆς φθαρτῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ τοῦ μέλλοντος ὀλέθρου διαδέξασθαι τούτους αὐτοὺς, οὓς ἐφοβήθης· σὺ δὲ τούτους μὲν ἐφοβήθης,

« Ἐπιλάθου δὲ θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν· καὶ ἐφοβοῦ ἀεὶ πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ θυ-

μοῦ τοῦ θλίβοντός σε. » Διὸ καὶ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐμῆς διωγμοὺς εἰς δοκιμὴν τῶν ἐμῶν ἀθλητῶν ἀφήημι καὶ συγχωρῶ γίνεσθαι.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσατο τοῦ ἄραί σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλίβοντός σε ; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε, οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονιέ· ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ ταρασσών τὴν θάλασσαν, καὶ ἠχῶν τὰ κύματα αὐτῆς, Κύριος Σαβαώθ ὀνομά μοι. Θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. » Ὡς ἂν μὴ τι πάθοις τῶν ἐναντίων ὑπὸ τῶν πολεμούντων, ἵνα δὲ εἴ τι μᾶλλον θαρσαλέα γένη καὶ ἀτρεμῆς, καὶ ἀπρωτος, μάνθανε, ὡς ἐν τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἐκ τοῦ μηδντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἐν ταύτῃ σκεπάσειν σε ἐπαγγέλλομαι. Τί οὖν χρὴ ἀγωνιᾶν ἢ φοβεῖσθαι φόβον ἀνθρώπινον, δέον ὑποτρέχειν τὴν ἐμὴν σκιάν, μηδὲ ἀναχωρεῖν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους μου πάντοτε φέρειν διὰ στόματος ;

« Καὶ ἐρεῖ Σιών, λαός μου εἰ σύ. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες καὶ ἐξεκένωσας. » Ἔοικε σημαίνειν διὰ τούτων τὴν ἐσχάτην αὐτῆς πτώσιν, ἣν πέπονθε μετὰ τὰ τολμηθέντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· διὸ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπειράθη. Χρηστὸς δὲ ὢν ὁ λόγος καὶ φιλόνητος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, παραινέει αὐτοὺς σπεύδειν εἰς μετάνοιαν, ὑπογράφων ἀγαθὰς ἐλπιδὰς εἰ μετανοήσειεν. Οὐκοῦν Ἱερουσαλήμ ἐστὶν ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τῆς ὀργῆς. Καὶ ἐστὶν ἕτερα Ἱερουσαλήμ, περὶ ἧς τὰ μάλιστα θεσπίζει. Διόπερ οὐ χρὴ συγχέεσθαι, οὐδὲ νομίζειν περὶ τῆς αὐτῆς λέγεσθαι, οὐδὲ ἐναντία. Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ, ἧς καὶ βασιλεύειν λέγεται ὁ Θεός, ἧς οὐτ' ὀργὴ οὔτε θυμὸς ἄπτεται· ἀπέδρα γὰρ ὀδύνη καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς ἐξ αὐτῆς· ἡ δὲ ἐστὶ συνεστῶσα ἐπὶ γῆς τοῦ Θεοῦ πόλις, δι' ἧς ἀπεδείκνυμεν σημαίνεσθαι τὸ θεοσεβὲς ἐν ἀνθρώποις πολιτεύμα· ἕτερα δὲ παρὰ ταύτας ἐστὶ ἡ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ πεπειραμένη διὰ τῆς τῶν οἰκητόρων παρανομίας.

« Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν υἱῶν σου, ὧν ὕψωσας. Διὸ ταῦτα ἀντικείμενά σοι· τίς συλλυπηθήσεται σοι ; Πτώμα καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα· τίς παρακαλέσει σε ; » Πίνει δὲ τις τὸ ποτήριον θυμοῦ καὶ πτώσεως, καὶ πίνων ἐκστραγγίζει, ὅτε πάσας ὑψίσταται τὰς τιμωρίας καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἐπαγομένας ὑπὲρ ὧν ἔπραξεν ἀτοπημάτων. Ὡς δὲ ἱατρῶν παῖδες τοὶς καχεκτοῦσι πικρὰς προσάγουσιν ἀντιδόσεις, ὑπὲρ τοῦ καθάραι τὴν ἐν τῷ σώματι προκειμένην κάκωσιν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεκται, « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου, οἴνου ἀκράτου, »

Psal. LXXIV, 9.

(40) Forte vox Græca, λόγος, pro Filio Dei aptius sumeretur, siquidem ille λόγος dicitur μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, quod de Deo, non de Scriptura dici solet. Εἶπ.

A Ideo ad probationem athletarum meorum persequutiones contra Ecclesiam meam excitari permitto.

Vers. 14, 16. « Sicut enim cogitavit tollere te, et nunc ubi est furor tribulantis te? Cum enim salveris, non stabit, neque diu permanebit: quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et sonare facio fluctus ejus, Dominus Sabaoth nomen mihi. Ponam verba mea in ore tuo, et sub umbra manus meae protegam te, in qua statui caelum, et fundavi terram. » Ne quid adversi patiaris ab oppugnantibus, imo ut confidentior, imperterrita et inconcussa perstes, discas me manu mea, qua statui caelum et fundavi terram, et universum mundum ex nibilo ad existentiam produxi, te protecturum esse polliceri. Quid ergo angeris, aut hominum formidine occuparis, cum ad umbram meam confugere, nec ab ea recedere oporteat, atque sermones meus semper in ore ferre opus sit?

Vers. 17. « Et dicit Sion, Populus meus es tu. Excitare, excitare, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem furoris ejus: calicem enim ruinæ, et poculum furoris ejus ebibisti et evacuasti. » His videtur significare extremam ejus ruinam, quam post perpetrata ibidem contra Salvatorem nostrum facinora perpessa est: quare iram Dei experta est. Cum autem hic sermo (40) mansuetudine et humanitate plenus sit, neque velit Deus mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus, hortatur ipsos ut ad pœnitentiam agendam maturent, hominibus ipsis spem, si resipiscant, ascribens. Itaque Jerusalem est, quæ calicem iræ ebibit. Estque sane alia Jerusalem, de qua frequenter vaticinatur. Quapropter non oportet eas commiscere et confundere, neque putare de eadem contraria proferri. Nam alia in cælo est, in qua regnare dicitur Deus, et adversus quam nec ira nec furor accenditur; ab ea namque dolor, mœror ac gemitus abscessit; alia vero civitas Dei in terra consistens est, quam significare diximus religiosum apud homines vivendi institutum; præter hasce vero alia est, iram Dei experta ob civium suorum iniquitatem.

Vers. 18, 19. « Et iuraverat qui consolaretur te de omnibus filiis tuis, quos peperisti: et non erat qui apprehenderet manum tuam, ne ex omnibus quidem filiis tuis, quos exaltasti. Quare hæc contraria tibi: quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius; quis consolabitur te? » Tum quis calicem iræ et ruinæ ebibit, ac bibens guttatim haurit, cum omnia supplicia, omnes illatos cruciatus sustinet pro sceleribus admissis. Queinadmodum vero medici male habentibus acerbæ remedia offerunt, ut malignitatem in corpore existentem expurgent, ita et de Deo dicitur, « Calix iræ manu Domini, vini meri », et cætera. Atque am-

marum ille medicus, morbis animæ insidentibus congruentes castigationes, quasi quamdam antidotum ad medelam et purgationem præsentis infirmitatis, profert.

Vers. 20. « Filii tui indigentes, dormientes in sompitis omnium viarum, sicut beta semicocta, pleni furore Domini, deficientes per Dominum Deum. » Secundum reliquos interpretes pro illo, « sicut beta semicocta, » sic legitur, « tanquam oryx irretitus. » Oryx autem est avis sic appellata, cui filios Jerusalem comparat, retibus diaboli irretitos: quomobrem iræ traditi sunt.

Vers. 21, 22. « Propterea audi, humiliata et ebria, non vino: sic dicit Dominus Deus, qui iudicat populum suum: Ecce accepi de manu tua calicem ruinæ, poculum iræ meæ, nec adjicies ultra bibere illud. » Hierosolymæ pollicetur ablaturum se ab ea esse calicem furoris; si tamen pœnitentiam agat. Illud enim, « Ecce tuli, » dicitur pro, « accipiam. »

Vers. 23. « Et dabo illud in manus eorum, qui te hæserunt, et humiliaverunt; qui dixerunt animæ tuæ: Inclinare, ut prætereamus: et posuisti æqualia terræ media tua foris transeuntibus. » Verisimile porro est, hæc etiam de adversariis potestatis quæ a Deo transfugit. Nam quæ ad Deum accedit, erecta est et sursum aspicit, ad ipsumque elevatur: quæ vero sese malignis dæmonibus adjungit, iis utique subjicitur.

CAPUT LII.

Vers. 1. « Excitare, excitare, Sion: induere fortitudinæ tuæ, Sion: et tu induere gloria tua, Jerusalem: civitas sancta. Non ultra adjicies transire per te incircumciscus et immundus. » Anima quippe rationalis maximam vim et fortitudinem, magnamque gloriam habet, utpote quæ secundum imaginem Dei facta sit: quam resumere, et civitatem sanctam fieri, expetit; ut non ultra per eam transeat incircumciscus et immundus. Per incircumciscum igitur alienigenam et extraneum significat; per impurum autem, idololatram.

Vers. 2. « Excute pulverem, et exsurge: sede, Jerusalem, solve vincula colli tui, captiva filia Sion. » Nam penes illam erat, pulverem, quo circumquaque respersa erat, abstergere, et a ruina quæ sibi contigerat, emergere, vinculumque collo suo impositum solvere; quo ceu laqueo animam catenis peccatorum alligaverant adversariæ potestates.

Vers. 3, 4. « Quoniam hæc dicit Dominus: Gratias venundati estis, et sine argento redimemini. Sic dicit Dominus: In Ægyptum descendit populus meus prius, ut habitaret ibi, et in Assyrios violenter acti sunt. » Non enim corporea captivitas illa erat, ut corporeo pretio libertatem obtinerent, quandoquidem quoad animas venditi erant. Quomobrem

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀναλόγως γὰρ τοῖς ὑποκειμένοις τῇ ψυχῇ πάθεισιν ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρός τὰς τιμωρίας αὐτῇ προσάγει, ὡσπερ τινὰς ἀντιῶτους θεραπευτικὰς ἐπὶ καθάρσει τῆς προκειμένης κακίας.

« Οἱ υἱοὶ σου οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθεύδοντες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς σέυτιλον ἡμίεφθον, οἱ πλῆρεις θυμοῦ Κυρίου, ἐκλελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀντὶ τοῦ, « ὡς σέυτιλον ἡμίεφθον, » — « ὡς δρυξ, » εἴρηται, « ἡμφιβληστρούμενος. » Ὅρνεον δὲ ἐστὶν δρυξ, οὕτω καλούμενον, ᾧ παραβάλλει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀμφιβλήστρω τοῦ διαβόλου περιβληθέντας· διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

« Διὰ τοῦτ' ἄκουε, τεταπεινωμένη καὶ μεθούσα οὐκ ἀπὸ οἴνου· οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρῖνων τὸν λαὸν αὐτοῦ· « Ἴδου ἐληφα ἐκ τῆς χειρός σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ μου, καὶ νῦν προσθήσῃ ἐτι πιεῖν αὐτό. » Ἐπαγγέλλεται δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος λήψεσθαι ἀπ' αὐτῆς ποτήριον τοῦ θυμοῦ, εἰ μετανοήσῃ. Τὸ γὰρ, « Ἴδου ἦρα, » ἀντὶ τοῦ, « λήψομαι, » εἴρηται.

« Καὶ δώσω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, οἱ εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κύψον, ἵνα παρέλθωμεν· καὶ ἐθηκας ἴσα τῇ γῆ τὰ μέσα σου ἐξω τοῖς παραπορευομένοις. » Εἰκὸς δὲ ταῦτα λέγεσθαι καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, αἷς ὑποτάσσει ἑαυτὴν πᾶσα ψυχὴ ἢ τοῦ Θεοῦ ἀποτάσσα. Ἡ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ προσιοῦσα δρθιὸς ἐστὶ καὶ ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη· ἢ δὲ συνάψασα ἑαυτὴν δαίμοσι πονηροῖς, τοῦτοις δρῶντι καὶ ὑποτέτακται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

« Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχύν σου, Σιών· καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν δόξαν σου, Ἱερουσαλήμ, πόλις ἡ ἀγία. Οὐκέτι προστεθήσεται διελθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος. » Ἐχει γὰρ τινα μεγίστην δύναμιν καὶ ἰσχύν ἢ λογικῆ ψυχῆ, καὶ δόξαν ἔχει μεγάλην, ἅτε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένη, καὶ ἐπαναλαβεῖν αὐτὴν βούλεται καὶ γενέσθαι πάλιν ἀγία· ὡς μηκέτι διαβαίνειν δι' αὐτῆς ἀπερίτμητον, μηδὲ ἀκάθαρτον. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀπεριτμήτου τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλογενῆ σημαίνει, διὰ δὲ τοῦ ἀκαθάρτου, τὸν εἰδωλολάτρην.

« Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστειθι· κάθισον, Ἱερουσαλήμ, ἐκδύσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἢ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών. » Ἐπ' αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ ἀποτρίψασθαι τὸν περιπλασθέντα αὐτῇ χοῦν, καὶ διαναστῆναι τῆς ἐπισυμβάσης αὐτῇ πτώσεως, καὶ τὸ ἐκλύσαι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτῇ δεσμὸν τοῦ τραχήλου· ᾧ τὴν ψυχὴν ὡσπερ βρόχῳ κατέδησαν σειραῖς ἀμαρτιῶν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

« Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἀωρεᾶν ἐπράβητε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. Οὕτως λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον, παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβηθησαν. » Οὐ γὰρ ἦν σωματικὴ αὕτη αἰχμαλωσία, ἵνα διὰ λύτρων σωματικῶν τύχωσι τῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ τὰς ψυχὰς ἦσαν πεπραμένοι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν ἀργυρίῳ

λυτροῦσθαι ἐμελλον, ἀλλὰ θηλονότι τοῦ Χριστοῦ τῷ Α
τιμίῳ αἵματι.

« Καὶ νῦν τί ἐστε ὧδε; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαὸς μου δωρεάν, θαυμάζετε καὶ ὀλοῦζετε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὰς κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς δι' ἡμέρας ἀπάσας καὶ διὰ παντὸς ποιοῦνται οἱ ἀρχόντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους.

« Διὰ τούτου γινώσκται ὁ λαὸς μου τὸ ὄνομά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι· αὐτὸς ὁ λαῶν πάριμι. » Ποίᾳ δὲ ταύτῃ, ἀλλ' ὅταν ἐγὼ, φησὶν, αὐτὸς, ὁ νῦν διὰ τῶν προφητῶν ταῦτα φθεγγόμενος, τὴν ἑμαυτοῦ ποιήσομαι παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους;

« Ὡς ὦρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ, ὅτι ἀκουστήν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. » τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες, οὗς ὁ Σωτὴρ εἰδίδου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἐλέγετο δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδὴ τῷ θεοσεβεῖ πολιτευματι, καὶ τῷ χορῷ τῷ ἀποστολικῷ. Διὸ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασι καταγγέλλον ἀνθρώποις.

« Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη, καὶ τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς ὄψονται, ἦνίκα ἂν ἐλέησῃ Κύριος τὴν Σιών. » Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « Φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρε φωνὴν· ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀγαλλιάσονται, ὅτι ὀφθαλμὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ὄψονται. » σκοποὺς ἐνταῦθα τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὀνομάζοντος τοῦ λόγου. Ὡσπερ γὰρ ἐκαλοῦντο σκοποὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ οἱ παρ' αὐτοῖς γενόμενοι προφῆται, οὕτω καὶ νῦν τῆς νέας καὶ καινῆς Σιών, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτευματος οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι γεγονῆαι σκοποὶ καὶ φύλακες· οἱ, καὶ ὀφθαλμοφανῶς αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι, ὑψωσαν τὴν ἑαυτῶν φωνὴν, ὡς ἐξάκουστον αὐτὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οἱ δ' αὐτοὶ πάσης πνευματικῆς εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἡλεημένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποδοθείσης ἡμῖν Σιών, καὶ τῶν πάλαι ἐρήμων αὐτῆς σωζόμενων διὰ τῆς σωτηρίου ἀπολυτρώσεως· διό φησι·

« Ῥηξάτω εὐφροσυνὴν ἅμα, τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ· ὅτι ἠλέησεν Κύριος αὐτὴν, καὶ ἐρύσατο Ἰερουσαλήμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ὄψονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ὅρᾳ ὅπως καὶ διὰ τούτων τοῖς ἔθνεσι τὰ εὐαγγελικὰ κηρύγματα ἐπαγγελλόμενος ὑπισχνεῖται; Τὸν γὰρ βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ἀποκαλύπτειν τὸν Θεόν φησι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴν προσφωνῇ τῇ Σιών καὶ Ἰερουσαλήμ, τὰ λεγόμενα ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ἀναφέρεται.

« Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψητε· ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς· » δῆλον δὲ ὅτι ἐκ τοῦ ἀπίστου λαοῦ καὶ ἀκαθάρτου. « Ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. » Σκεύη

non argento redimendi erant, sed Christi pretioso sanguine.

VERS. 5. « Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia ablati sunt populus meus gratis, admiramini et ululate. Hæc dicit Dominus. Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus. » His prophetia indicat blasphema contra Christum dicta, quæ principes Judaicæ gentis quotidie evomunt.

VERS. 6. « Propterea sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego sum: ipse loquens adsum. » Qua die, nisi cum ego ipse, ait, qui nunc per prophetas meos hæc loquor, ad homines adveniam?

VERS. 7. « Sicut hora super montes, sicut pedes evangelizantis auditum pacis, sicut evangelizans bona, quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: » beatitudines annuntiantes, quas Servator per evangelicam doctrinam dedit. Prædicatio autem Sion annuntiabatur, videlicet religiosæ vitæ cœtui et apostolico choro: quapropter regnum cœlorum omnibus hominibus prædicabatur.

VERS. 8. « Quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion. » Secundum Theodotionem vero, « Vox speculatorum tuorum edidit vocem: in idipsum exultabunt, quia oculum in oculis videbunt. » Speculatores hic vocat discipulos et apostolos Salvatoris nostri. Quemadmodum enim speculatores populi ex circumcissione vocabantur prophetæ, qui penes illos erant; ita et nunc novæ Sionis, videlicet Ecclesiæ Dei religiosique cœtus, Salvatoris nostri apostoli speculatores effecti sunt, atque custodes: qui ejusdem Salvatoris oculati testes, et auditores, alta voce locuti sunt; ita ut etiam ab omnibus gentibus audirentur. Iidem vero ipsi omni spiritali lætitia replebantur, quia Sionem illam, de qua superius, miseratus est Deus, et quia illa olim deserta ejus, per salutarem redemptionem, salutare nacta sunt: quare ait:

VERS. 9, 10. « Erumpant in lætitiâ simul deserta Jerusalem: quia misertus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et revelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium. Et videbunt omnes fines terræ salutem, quæ est a Deo nostro. » Viden' quo pacto his etiam verbis evangelicam prædicationem gentibus polliceatur? Etenim brachium sanctum suum, quod erat ipsum Dei Verbum, omnibus gentibus revelatum esse Deum declarat. Cum itaque Sion et Jerusalem sic alloquatur, hæc ad gentium vocationem referenda sunt.

VERS. 11. « Recedite, recedite, egredimini inde, et immundum nolite tangere: exite de medio ejus; » videlicet ex incredulo et immundo populo. « Separamini, qui portatis vasa Domini. » Vasa Domini

erant corpora ipsorum, a Domino electa, in sanctitate et honore Deo segregata; sive etiam vasa Domini erant Novi Testamenti Evangelia: quæ qui gestabant, ab incredulitate Judæorum amovere se, ab iisque se segregare, jubentur.

Vers. 12. « Quia non cum tumultu exhibitis, neque fugientes ibitis: præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. » Non enim quasi compulsi ad circumcursandas gentes accedebant apostoli; sed cum omni alacritate et voluntatis affectu, jussi docere omnes gentes in nomine ejus.

Vers. 15. « Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. » Queis resurrectionem a mortuis, assumptionem item in cælum, et exaltationem significat. Servum porro, secundum Aquilam, eum jure nuncupat, ob servi formam, quam accepit. Nam Deus Verbum, « semetipsum exinanivit cum in forma Dei esset, ut ait sacer Apostolus », formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. » Verum ipse puer et servus Dei, omni sapientia et scientia replebatur, quod Verbum Dei in se contineret.

Vers. 14, 15. « Sicut stupebunt super te multi, sic ingloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum. Ita mirabentur gentes multæ super eo, et continebunt reges os suum: quia quibus non est annuntiatum de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. » Id enim reges commovebat, nempe quod evangelicum verbum ad remotissimas gentes pervaderet. Et hæc quidem olim verbo prænantabantur, re autem completa sunt in Salvatoris ad eos adventu: quem oculis cum viderent Judæi, vocemque ejus audirent, nec intellexerunt, nec loquenti aures præbuerunt; ita ut etiam prophetia illa jam præmissa in illis compleretur, « Auditu audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. »

CAPUT LIII.

Vers. 1. « Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » Mirantium more Dei prophetæ, Judaicæ gentis incredulitatem cernentes, ac gentium conversionem et obsequentiam videntes, hæc dicebant. Brachium porro Dei, unigenitum Filium vocari plerumque commonstravimus: qui consequenter ad prophetica dicta credentibus in ipsum gentibus cognitus est. « Annuntiavimus: quasi parvulus in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiendi. Non est species ei, neque gloria: et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. » Per terram inviam, Virgineum subindicat, quam nemo adiit: per radicem vero, eandem ipsam de qua dicebatur, « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet. » Nam ibi quoque ascensurus esse dicebatur, sed de radice Jessæ; hic autem ex memorata terra invia.

¹ Philip. II, 6. ² Is. XI, 1.

Α Κυρίου ἦν τὰ ἐκλεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου σώματα αὐτῶν, ἐν ἀγιωσύνῃ καὶ τιμῇ τῷ Θεῷ ἀφωρισμένα· ἢ καὶ σκευὴ Κυρίου ἐτύγγανε τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια· ἅπερ ἐπικομιζομένους ἀπκλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, καὶ ἀφορίζεσθαι αὐτῶν προστάττει.

« Ὅτι οὐ μετὰ ταρχῆς ἐξελεύσεσθε, οὐδὲ φυγῆ πορεύσεσθε· προπορεύεται γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραὴλ. » Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προσῆλθον εἰς τὴν περίοδον τῶν ἔθνῶν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ προθυμίᾳ πάσῃ καὶ προαιρέσει αὐτεξουσίᾳ, κελευσθέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

« Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. » Δι' ὧν τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τε καὶ ὑψώσιν σημαίνει. Δούλον δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰκότως ἀποκαλεῖ διὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, ἣν ἀνέλιψε. « Ἐαυτὸν » γὰρ « ἐκένωσεν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεὸς Λόγος, » κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, « μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὐθελὸς ὡς ἄνθρωπος. » Ἄλλ' αὐτὸς ὁ παῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δούλος πάσης ἐπληροῦτο σοφίας καὶ ἐπιστήμης, τὸν Θεοῦ Λόγον εἰς αὐτὸν χωρήσας.

« Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἱῶν ἀνθρώπων. Οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὑψόνται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουσι. » Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κινήσαν τοὺς βασιλεῖς, λέγω δὴ τὸ διαδραμεῖν αὐτοῦ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὰ πορρωτάτω ἔθνη. Καὶ ταῦτα μὲν λόγοις ἔθεσπίετο πάλαι· ἔργοις δὲ ἐπληροῦτο, ἐπὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρόδου· ὃν ὀφθαλμοῖς ἰδόντες Ἰουδαίων παῖδες, φωνῆς τε αὐτοῦ ὑπακούσαντες, οὕτε συνῆκαν, οὕτε λαλοῦντι παρέσχον τὴν ἀκοήν· ὥστε καὶ τὴν ἐμπροσθεν προφητείαν εἰς αὐτοὺς πεπληρωσθαι, τὴν φήσαν, « Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

« Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνοι ἀπεκαλύφθη; » Ἀποθαυμαστικῶς οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, τὴν ἀπιστίαν ὄρωντες τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, τὴν τε τῶν ἔθνῶν ἐπιστροφὴν καὶ ὑπακοὴν θεώμενοι, ταῦτ' ἔλεγον. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι τὸν μονογενῆ Υἱὸν, πολλάκις ἀπεδείξαμεν· ὅς πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἔθνεσιν ἐγνώσθη τοῖς προφήταις ἀκολούθως. « Ἀνηγγελάμεν· ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς ρίζα ἐν γῆ διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὕτε κάλλος. » Ἦν μὲν ἄβαστον ἀνιετόμενος τὴν Παρθένον, ἧς οὐδεὶς ἐπιτέθηκεν· ρίζαν δὲ τὴν ἐκείνην, περὶ ἧς ἐλέγετο, « Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται. » Κάκει γὰρ ἀναθήσεται ἐδηλοῦτο, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς ἀβάτου γῆς τῆς δηλωθείσης.

cum secum reputaverit quis et qualis ille sit, **A** εις έννοιαν Ελλην τρις ών και όποιοι, και εκ Θεου γε- γεννημένος μονογενής ταύτα πάντα όπέστη.

VERS. 9. « Et dabo improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus : quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » Quis dabit, nisi universorum judex ? et quos dabit, nisi eos, qui prius memorata perpetrarunt, quos statim, nec diu postea, inimicis et hostibus obsidentibus tradidit ? Ac etiam confestim accidit, ut memoria eorum ex hominibus auferretur, qui olim apud Judæos multum auctoritate valebant, Pharissorum scilicet, Scribarum et Sadducæorum ; ad hæc vero, sacerdotum et summorum pontificum, necnon eorum, qui regia penes ipsos dignitate fulgebant. Nam hi **B** sunt, qui hoc loco divites appellantur : quos non diu postea ira Dei invasit, quia Impeccabilem Christum, tali supplicio dederant. « Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » De ejus seu verbo seu opere impeccabilitate loquor, quam in omni vita sua obtinuit. « Nemo igitur purus fuit a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus², » nisi ipse.

VERS. 10. « Et Dominus vult mundare ipsum a plaga. » Pro omnibus ergo ille mortuus est, ut purgaret et tolleret peccatum mundi ; quamobrem e re bre æstimavit Deus et Pater, si eum a plaga, sive ab illata passione purgaret. « Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. » Quod ait hujusmodi est : Post ea quæ superius memoravimus, si quis ex illis qui contra ipsum impie rgerunt, voluerit hostiam offerre ; id est, confessionem et pœnitentiam peccatorum exhibere, is a spe bona in eum reposita nequaquam delabetur. Etiamsi enim dictum fuerit, « Dabo impios pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus ; » attamen si vos, qui talia ausi estis, donum pro peccato obtuleritis, veniam consequemini, anima vestra salutem obtinebit ; quin etiam semen longævum videbit : hoc ipsum videlicet, quod ab ipso in hominibus sparsum fuerat, de quo in parabolis docens, aiebat : « Exiit qui seminat seminare³ ; » et rursus, « Simile est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo³. »

VERS. 11. « Et vult Dominus auferre de labore animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, justificare justum bene servientem multis. » Id de uno Salvatore nostro dici par est : nam semper in manu ejus Patris voluntas recte procedebat. Dedit autem ipsi lucem, ut eos qui justitiam per ipsum assequerentur, illuminaret : intelligentiam item ipsi contulit ; nam requievit super eum spiritus sapientiæ et intelligentiæ, ut prudentes justosque redderet eos, qui justificatione digni erant.

² Job xiv, 4. ³ Luc. viii, 5. ³ Matth. xiii, 57.

« Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησε, οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τίς δὲ δώσει ἢ ὁ τῶν ὄλων κριτής ; καὶ τίνας ἢ τοὺς τὰ εἰρημένα δεδρακότας, οὓς καὶ παρέδωκεν αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἐχθροῖς, καὶ πολεμίοις, καὶ πολιορκηταῖς ; Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ παραχρημα συνέβη, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι τὸ μνημόσυνον αὐτῶν πάλαι παρὰ Ἰουδαίων πολλὰ δεδυνημένων, Φαρισαίων καὶ γραμματέων, καὶ Σαδδουκαίων καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλικῆ ἀξίᾳ τετιμημένων. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ ἐνταῦθα λεγόμενοι πλούσιοι. οὓς μετῆλθεν οὐκ εἰς μακρὰν ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, διότι ἀναμάρτητον ὄντα τὸν Χριστὸν τοιαύτη κολάσει ὑποβέβηκασιν. « Ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλον ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Ἀέγω δὲ τὸ δι' ὀλης τῆς τοῦ βίου ζωῆς ἀναμάρτητον ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ. « Οὐδεὶς οὖν καθαρὸς γέγονεν ἀπὸ βύπτου, οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἦν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, » ἢ ὁ μόνος αὐτός.

« Καὶ Κύριος βούλεται καθαρῆσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς. » Οὐκοῦν ὑπὲρ πάντων αὐτὸς ἀπέθανεν, ἵνα καθάρῃ καὶ περιέλῃ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. διὸ καὶ ἔκρινεν ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ αὐτοῦ καθαρῆσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς, τουτέστι τοῦ ἐπενεχθέντος ἀπ' αὐτοῦ πάθους. « Ἐὰν δώτε περὶ ἀμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν βύζεται σπέρμα μακρόδιον. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Μετὰ τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰ τις τῶν εἰς αὐτὸν ἠσεβηκότων βουληθεῖ θυσίαν ἀνενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἀμαρτίας, τουτέστιν ἐξομολόγησιν καὶ μετάνοιαν τῶν ἡμαρτημένων ἐνδείξασθαι, οὐκ ἀποτεύξεται τῆς εἰς αὐτὸν ἀγαθῆς ἐλπίδος. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα εἴρηται, ὅτι « Δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. » ἀλλ' ὁμως ἐὰν δώτε ὑμεῖς τὰ τοιαῦτα τολμήσαντες τὸ ὑπὲρ ἀμαρτίας δῶρον, τεύξεσθε ἀφέσεως, ἡ ψυχὴ ὑμῶν σωθήσεται. ἀλλὰ καὶ βύζεται μακρόδιον σπέρμα. τοῦτο δὲ ἦν τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταβληθὲν εἰς ἀνθρώπους, περὶ οὗ ἐν παραβολαῖς διδάσκων ἔλεγεν. « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » καὶ πάλιν. « Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. »

« Καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δείξει αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσσει τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δικαίον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς. » Τοῦτο δὲ ἐπὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγεσθαι ἀρμόζει. διὰ πάντες γὰρ τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατευωδούτο. Ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ φῶς εἰς τὸ φωτίζεσθαι τοὺς δι' αὐτοῦ δικαιομένους. σύνεσιν δὲ αὐτῷ ἐδωρήσατο. ἐπανεπαύσατο γὰρ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως εἰς τὸ συνετοῦς ἀπεργάζεσθαι, καὶ δικαιοῦν τοὺς ἀξίους τοῦ δικαιοῦσθαι.

« Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλούς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερῆι σκύλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » Ἀναλαμβάνων γὰρ τὸ μέτρον τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν, καὶ ἀσεβῶν εἰς ἑαυτὸν τὰς ἀσθείας, καὶ ἀποδιδύσκων αὐτοὺς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα, δικαίους αὐτοὺς ἀπεργάζεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπειδὴ εἰς ἑαυτὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀνέλαθεν ἁμαρτίας, τοῦτου χάριν καὶ δεδύνηται κληρὸν ἑαυτῷ ποιησασθαι τοὺς πάντας. Εἰ γὰρ μὴ οἷός τε ἦν ἀφιέναι ἁμαρτίας, διέμεναι ἐν τοῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασι, καὶ οὐκ ἂν ἔτυχον σωτηρίας. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνέλαθε, διὰ τοῦτο καὶ κληρονόμους αὐτοῦς ἐἴληφε παρὰ τοῦ Πατρὸς· τῶν ἀντικειμένων δηλαδὴ δυνάμεων τῶν τε πονηρῶν δαιμονίων ἐξαρπάσας τὰς ἀχμαλύτους ὑπ' αὐτῶν γεγεννημένας ψυχὰς, σκύλα ἑαυτῷ ἐποίησατο· ἅπερ σκύλα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διένειμε, διαφόρους ἐξ αὐτῶν συστησάμενος Ἐκκλησίας· ὡσπερ τινὰ μισθὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦτ' ἐἴληψας, λέγω δὴ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτοῦ κληρὸν ὑπάγειν αὐτούς. Πῶς δὲ ἐν ἀνόμοις ἐλογίσθη, διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον· καθ' ὃν καιρὸν συνεσταύρωτον αὐτῷ παρ' ἐκάτερα οἱ λησται, πεπληρωθεὶς λέγω τὴν προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ΄.

« Εὐφράνηθι, στείρα ἡ οὐ τίχουσα· ῥῆξον καὶ βήσον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. » Διὰ τῶν προκειμένων ὁ λόγος εὐαγγελίζεται τὴν δι' αὐτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθεῖσαν Ἐκκλησίαν, πάλαι οὖσαν ἔρημον, καὶ ἄγονον καὶ ἄκαρπον, διὸ καὶ στείραν αὐτὴν ὀνομάζει. Ἐπειδὴ τοιαῦτα τινες ἦσαν πάλαι αἱ τῶν ἀπίστων ψυχαί. Καὶ γὰρ ἦν πάλαι ἡ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία ἠφανισμένη καὶ ἔρημος, ἅτε μηδέπω τὸν ἐπουράνιον κεκτημένη νυμφίον. Πλὴν πολυκαρπίαν αὐτῇ καὶ πολυπαιδίαν ἐπαγγέλλεται πελεῖονα τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς πάλαι τετιμένη ὡς Θεοῦ πόλις Ἱερουσαλήμ; Ἥτις ἔχουσα τὸν ἄνδρα, τὸν ἐπουράνιον λόγον, ἠλέγγετο ἀποστασίῳ βιβλίῳ αὐτῷ δεδωκυῖα. Ἐν παραθέσει τοίνυν τῆς πάλαι τὸν ἄνδρα κεκτημένης, ἡ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔρημος οὖσα τὸ πρὶν Θεοῦ ψυχὴ ἐπαγγελίας ἀξιοῦται χρηστῆς, πολυπαιδίαν καὶ πολυτεκνίαν αὐτῇ εὐαγγελιζομένου τοῦ λόγου· ὡς ἐν παραθέσει τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰ τέκνα ταύτης πολυπλασιάζεσθαι.

« Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τὰς δέρβεις τῶν αὐλαῶν σου πῆξον· μὴ φείσῃ· μάκρυνον τὰ σχοινοσμάτα σου, καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον. » Ἀλέκται δὲ ταῦτα ὡς ἂν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης· ἐκείνη γὰρ χρησάμενος ὁ λόγος εἰκόνι, τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ προσφωνεῖ μὴ κατ' ἐκείνην σμικρύναι τὴν ἑαυτῆς οἰκοδομήν, ἀλλὰ πλατύναι τὴν σκηνοπηγίαν ἑαυτῆς, ἐκτείνασαν εἰς ἄφατον μῆκος

Vers. 12. « Et peccata eorum ipse portabit. Ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia : pro eo quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est : et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. » Siquidem illorum olim peccatorum, et eorum qui inique egerant, mensuram, videlicet iniquitates, in se recipiens, eosque peccati tunica exuens, justos efficit. Quod enim multorum in se peccata receperit, ideo potuit etiam omnes sortem suam et hereditatem efficere. Nisi enim peccata condonare potuisset, in suis illi sceleribus permansuri, nec salutem consecuturi erant. Nunc vero quia peccata eorum ipse suscepit, ideo ipsos a Patre in hereditatem accepit; ereptis videlicet e manu adversariorum potestatum et malignorum dæmonum illis olim captivis animabus, eas in spolia sua vertit; quæ spolia discipulis suis distribuit, ut varias ex eis constitueret Ecclesias. Nam ceu quamdam mercedem id a Patre acceperat; videlicet peccata delinquentibus dimittendi atque ipsos in sortem suam reducendi facultatem. Quo pacto autem inter iniquos reputatus sit, docet Evangelium; eo quippe tempore quo ex utroque ejus latere crucifixi latrones sunt, eodem impletam dico prophetiam.

CAPUT LIV.

Vers. 1. « Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpere et clama, quæ non parturis : quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. » His Ecclesiæ ab se per totum orbem constitutæ bonum nuntium affert : quæ quidem olim deserta, infecunda et infructuosa erat, ideoque ipsam sterilem appellat. Nam hujusmodi quondam erant infidelium gentium animæ. Siquidem Ecclesia ex gentibus olim, cum cælestem sponsum nondum obtineret, desolata et deserta erat. Verum fecunditatem ipsi et liberorum frequentiam majorem pollicetur, quam ei, quæ virum habebat. Quænam illa erat, nisi gens Judæica, et ea, quæ olim penes ipsos ut civitas Dei in honore habebatur, Jerusalem? Quæ cum virum haberet, cæleste videlicet verbum, ipsi libellum repudiî dedisse comprobatur. Ad comparisonem igitur illius, quæ olim virum habebat, anima illa quæ olim in gentibus deserta a Deo erat, promissione optima donatur, dum ipsi fecunditas et liberorum multitudo annuntiat; ita ut filiorum numero populorum ex circumcissione, cui comparatur, longe antecedit.

Vers. 2. « Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et pedes sulcorum tuorum fige : ne parcas; protende funiculos tuos, et clavos tuos consolida. » Hæc dicuntur quasi de tabernaculo a Moyse constructo : nam hoc exemplo usus propheta Ecclesiæ ex gentibus edicit, ut ne ad modum illius angustam structuram suam faciat, sed tentoria sua extendat in longitudinem latitudinemque immensam. Nam quod a Moyse structum tabernaculum

est, centum longitudine cubitorum erat, latitudine vero quinquaginta. Hic vero ait, Ne parce agas, neque te in angustam mensuram redigas, sed longe lateque te extendas ac construas, et cætera. Novi porro hujusce tabernaculi, quod fixit Dominus et non homo, longitudinem, latitudinem et amplitudinem intelligas, si perpendas, quantum esset illud sub Moysæ constructum tabernaculum; quanta esset Jerusalem templum habens longitudine quidem quadraginta cubitorum, latitudine viginti. Quod si templum illud in una Palæstinæ urbe admiratione dignum erat, quanto magis mirabilis illa frequentia, magnitudo et pulchritudo ecclesiarum Dei in omni loco excitatarum! nam totus orbis plenus ecclesiis est.

Vers. 3. « Adhuc a dextris et a sinistris dilata, et semen tuum possidebit gentes, et urbes desertas habitabis. » Semen autem Ecclesiæ Dei fuerit evangelicus sermo, de quo dicitur, « Exiit qui seminavit in agro? » et, « Nonne bonam semen seminasti in agro? » Potest item semen Ecclesiæ esse apostolorum et discipulorum Domini nostri doctrina, quorum opera pia religio in illis olim devastatis Deoque vacuis solitudinibus constituta est.

Vers. 4. « Noli timere, quia confusa es: neque erubescas, quia exprobratum tibi est: quia confusionis perpetuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius. » Nam cum sterilibus esset, neque pareret, neque parturiret, neque virum haberet, contumellis obnoxia et confusione plena erat; at nunc sic eam compellat: Etiamsi olim confusione et opprobrio digna gesta edideris; confide, « Quia confusionis perpetuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis. » Viduitatem autem hic vocat Verbi sponsi privationem: cujus, inquit, non recordaberis,

Vers. 5. « Quia Dominus virtutum est, qui fecit te, Dominus nomen illi, et qui eruit te; ipse Deus Israel tota terra vocabitur. » Non enim ex hominibus, neque per hominem hæc constituta sunt, sed per ipsum Dominum.

Vers. 6-10. « Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus, neque ut mulierem ex juventute odio habitam. Dixit Deus tuus, Tempore modico reliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui, dixit qui eruit te Dominus. Ab aqua quæ sub Noe fuit, hoc mihi est, quemadmodum juravi ei in tempore illo, terræ me non succensurum super te amplius, neque in comminatione tua montes transferendos esse, neque colles meus transmovendos: sic neque misericordia mea tibi deficiet, neque testamentum pacis meæ auferetur: dixit enim: Propitius est tibi Dominus. » Cito enim montes a propriis locis transferentur, et colles turbabuntur potius, quam misericordia

Α τε καὶ πλάτος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, πηγέων ἦν ρ' μῆκος· πλάτος δὲ ν'. Ἐνταῦθα δὲ φησι, Μὴ φοίση τούτου, μηδὲ στενοχωρήσης σεαυτὴν τοῖς μέτροις· ἀλλ' ἐκτείνασα μακρὰν, καὶ κτίσασα, καὶ τὰ ἐξῆς. Νοήσεις δὲ τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ μέγεθος τῆς νέας ταύτης σκηνῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐπὶ νοῦν λαβῶν, ὅση μὲν ὑπῆρχε τοῖς μέτροις ἡ ἐπὶ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, ὅση ἦν Ἱερουσαλήμ τὸν νεῶν ἔχουσα, μῆκος ἦν πηχῶν (sic) μ', πλάτους κ'. Ὡς εἴπερ ἦν θαύματος ἄξιος ὁ τε νεῶς ἐν μιᾷ πόλει τῆς Παλαιστίνης ἰδρυμένος, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλῆθος καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰ κάλλη τῶν κατὰ πάντα τόπον ἀνεγερμένων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ· μεστὴ γὰρ ἐκκλησιῶν ἡ ὑπ' οὐρανόν.

B « Ἐτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ σου ἐκπέτασον, καὶ τὸ σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡρεμωμένας κατοικίσεις. » Σπέρμα δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἶη ἂν καὶ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, περὶ οὗ λέγεται· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, » καί, « Οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπείρας ἐν τῷ ἀγρῷ; » Καὶ πάλιν δύναται δὲ σπέρμα εἶναι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν διδαχὴ δι' ἣν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία ἐν ταῖς πάλαι ἠφανισμέναις καὶ Θεοῦ ἐρήμοις ἐκκλησίαις συνέστη.

C « Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατησχύνθης, μηδὲ ἐντραπήσῃ, ὅτι ὠνειδίσθης· ὅτι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήση, καὶ δουλεύσῃ τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ ἔτι. » Ὅτε μὲν γὰρ ἦν στείρα, καὶ οὐ τίκτουσα, οὐδὲ ὠδίνουσα, μηδὲ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἐπονειδίστος ἦν καὶ αἰσχύνῃς ἔμπλεος· ἀλλὰ νῦν φησι πρὸς αὐτήν· Εἰ καὶ πάλαι ποτὲ αἰσχύνῃς καὶ ὠνειδύσῃς ἐπραττες ἄξια, θάρσει· « Ὅτι αἰσχύνῃς αἰώνιον ἐπιλήση, καὶ δουλεύσῃς τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. » Χηρείαν δὲ ἀποκαλεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν στέρησιν τοῦ νυμφίου Λόγου· ἧς οὐ μνησθήσῃ, φησὶν,

« Ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε, Κύριος ἕνομα αὐτῷ, καὶ ρυσάμενός σε· αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται. » Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου τὰ τῆς συστάσεως γέγονεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

D « Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλείπειμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέ σε ὁ Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισθμένην. Εἶπεν ὁ Θεὸς σου· Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετ' ἐλέους μεγάλου ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ ρυσάμενός σε Κύριος. Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοι ἐστὶ, καθότι ὤμοσα αὐτῷ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ τῇ γῆ μὴ θυμωθῆσεσθαι ἐπὶ σοὶ ἔτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ὄρη μεταστῆσεσθαι, οὐδ' οἱ βουνοὶ μου μετακινήσονται. Οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοὶ ἔλεος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστῆ· εἶπε γὰρ· Ἦλέως σοὶ Κύριος. » Θάπτον γὰρ τὰ ὄρη μεταστῆσονται τῶν οἰκείων τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ ταραχθήσονται, ἢ τὸ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινήσεται. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι

⁶ Matth. xiii, 3. ⁷ ibid. 27.

ἐπαγγέλλεται ὁ λόγος, καὶ πάσαι μὲν ἦν παρὰ Ἰουδαίους, διαπεσὸν δὲ παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν μεταβέβηκεν.

« Ταπεινὴ καὶ ἀκατάστατος, οὐ παρεκλήθης. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον. » Ἦν γὰρ παρὰ Ἰουδαίους τῆς ὄντις ἡ ταπεινὴ σωματικὴ θρησκεία, ἡ ἐν σώματι περιτομὴ, καὶ ἐν οὐσίαις ζώων καὶ ταῖς τούτων θυσίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις παραπλησίοις ἐξεταζομένη· διὸ ταπεινήν καὶ ἀκατάστατον αὐτὴν ὠνόμασεν. Εἴτ' ἐπιλέγει, « Οὐ παρεκλήθης· » οὐδεὶς γὰρ ἦν τῶν προφητῶν, οὐδὲ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτίσασθαι.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον. » Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, « Ἰδοὺ ἐγὼ, φησὶ, συντίθημι στιμίαν τοῖς λίθους σου (40) ὁ Θεοδοτίων, « Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν στιμμῆ τοῖς λίθους σου. » Ὡς γὰρ ἂν γυνὴ καλλωπιζομένη στιμμίζοιτο τοὺς ὀφθαλμούς· οὕτως αὐτὸς ἐγὼ, φησὶν, ὑπὲρ πάντα ὠραῖσμάν καὶ καλλωπισμὸν τοῖς τῆς σῆς οἰκοδομῆς λίθους διαθήσω.

« Καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἱασπίν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περιβολὸν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ οἱ λογικῆ παρασκευῆ τὴν πίστιν ἐχυρωμένοι, ὥστε προμαχῶνες ὄντες τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, διὰ τὸ δύνασθαι πᾶν ὑψώμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καθαιρεῖν, καὶ διελέγγχειν πάντα λόγον ψευδοῦ τὸν τῆς ἀληθείας πολέμιον. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῶν τειχῶν αἱ ἐπάλξεις προμαχῶνές εἰσιν ἐπὶ παρασκευῇ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξεως παρεσκευασμένοι· οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐν λόγῳ καὶ ἐν σοφίᾳ δυνατοὶ, λεχθεῖεν ἂν εἰκότως ἐπάλξεις. « Καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου· » δι' ὧν τὰς πύλας τῆς πόλεως συστήσας, θεσπίζει τὸ διαυγὲς καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιούς πίστεως, παριστάς τῶν πεπιστευμένων τὴν πρώτην καὶ στοιχειώδη, καὶ εἰσακτικὴν διδασκαλίαν. « Καὶ τὸν περιβολὸν σου λίθους ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ περιφράτοντες, καὶ ἀντὶ παντὸς ἔρκους ἀσφαλιζόμενοι διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν τὴν πᾶσαν οἰκοδομὴν τῆς πόλεως, μεγάλα καὶ πολυτελῆ, καὶ ἔντιμα οἰκοδομήματα.

« Καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδασκούς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. » Διδασκούς Θεοῦ ἀποκαλεῖ τοὺς υἱούς τῆς πάσαις στείρας· ἀλλὰ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ ἔσεσθαι αὐτῆς τὰ τέκνα· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπηγγελάτο εἰπὼν· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. »

« Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Ἀπέχου ἀπ' ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοὶ. » Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐπισκευάσματα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνης σπουδῆς συνιστάμενα, τοιαῦτά τινα τυγχάνει· διὸ καὶ εἰς φόρον χωρεῖ καὶ εἰς ἀπί-

• Joan. xiv, 27.

(40) In alio codice legitur τοῖς λίθους σου. Hieronymus vero, Ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν ἐν στιμίμ τοῖς

A mea a te removeatur. Et hæc piæ religioni sermo pollicetur, imo etiam olim penes Judæos illa erat, sed ab ipsis decidit, et ad Ecclesiam ex gentibus coactam translata est.

VERS. 11. « Humilis et instabilis, consolationem non adeptus es. Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Erat enim revera penes Judæos abjectus ille corporeus cultus; in corporis circumcissione, in substantiis animalium, et sacrificiis eorum, necnon in aliis similibus, positus: quapropter humilem et instabilem vocat illam. Deinde adjicit, « Non consolationem adeptus es: » nemo enim prophetarum, neque religiosorum virorum erat, qui illam suscipere et restaurare posset.

« Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Pro quo Symmachus, « Ecce ego compono stibio lapides tuos; » Theodotio autem, « Ecce ego immittam stibium lapidibus tuis. » Quemadmodum enim cum mulier, ut formæ decorem addat, stibio linit oculos, ita et ego, inquit, omni specie ac decore formosiores ponam structuræ tuæ lapides.

VERS. 12. « Et ponam propugnacula tua jaspin, et portas tuas lapides crystalli, et muros tuos lapides electos. Tales in Ecclesia Dei fuerint ii, qui rationabili structuræ apparatu fide roborati sunt, utpote qui piæ religionis propugnacula sint, quod possint omnem sublimitatem, contra Dei cognitionem sese exserentem, de medio tollere, et omnem falsum sermonem veritatis inimicum eliminare et confutare. Sicut enim adornatæ in muris pinnae, propugnacula sunt, ad instruendum contra hostes bellum concinnata; sic et ii, qui in Ecclesia sermone et sapientia potentes sunt, jure propugnacula dicantur. « Et portas tuas lapides crystalli, » quibus lapidibus ad portas urbis constituendas usus, sanæ fidei splendorem et puritatem vaticinatur, declaratque primam elementarem, atque initialem rerum, quæ ad fidem pertinent, doctrinam. « Et muros tuos lapides electos. » Hujusmodi fuerint ii, qui circumquaque munimenti loco sunt, et quasi vallum, totam urbis structuram per orationes ad Deum emissas tutantur: magna sane, pretiosa et honorabilia ædificia.

VERS. 13. « Et omnes filios tuos, discipulos Dei, et in multa pace filii tui. » Discipulos Dei vocat illius olim sterilis filios: ac in multa pace versaturos ait filios ejus: id enim ipsis pollicitus his verbis est: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. »

VERS. 14. « Et in justitia ædificaberis. Abstine ab iniquo, et non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. » Siquidem humani illi apparatus, humana cura editi, hujusmodi sunt: quare in corruptionem et exitium deveniunt. Opus autem meum

λίθους σου. Procopius, ἐμβάλλω ἐν στιμίμ. Quoniam lectio præstet, suo loco iudagabimus.

corruptione vacuum est : neque tale quidpiam in opere meo reperitur quod corrumpat et disperdat illud.

VERS. 15-17. « Ecce proselyti accedent ad te per me, et incolæ tui erunt, et ad te confugient. Ecce ego creavi te, non sicut ærarius sufflans prunas, et educens vas in opus : ego autem creavi te, non ut interitu perderem. Omne vas, quod factum est contra te, non prosperare faciam : et omnis vox insurget super te in iudicium. Omnes eos vinces, et erunt obnoxii tui in eo. » Post præmissos Ecclesiæ ordines, proselytos eos esse dixeris, qui germani et sinceri non sunt, neque pure in multitudine procedunt : quos peregrinatos, non autem habituros esse ait in ea, quia quasi in transitu eam adibunt. « Est hæreditas servientibus Domino, et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus. » Idque admodum congruenter : nam post præmissa omnia, illam in futuro sæculo repositam hæreditatem memorare opus erat. Quænam illa fuerit, nisi regnum cælorum, et vita æterna ?

CAPUT LV.

VERS. 1-3. « Sitientes, ite ad aquam, et qui non habetis argentum, euntes emite, et comedite absque argento vinum et adipem. Quare expenditis argentum, et laborem vestrum, non in saturitate ? Audite me, et vivet in bonis anima vestra, et constituam vobis testamentum sempiternum, sancta David fidelia. » In alia studium confertis vestrum, ex quibus non potest anima enutrirī, neque cibo ad saturitatem frui. Præter enim superius dicta, honorum operum spem, divinumque cibum, obsequentium animis repositum dicit. Non enim corporibus, sed, ut perspicuum est, animalibus, futurorum honorum munus porrigit.

VERS. 4, 5. « Ecce testimonium in gentibus dedi eum, principem et præcipientem gentibus. Gentes quæ nesciebant te, invocabunt te ; et populi qui ignorant te, ad te confugient propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te. » Ecquis non stupeat sermonis eventum, videns a Christo Dei per totum orbem Christianos nuncupari ? Et hoc erit illis æternum salutis, quæ a Deo est, signum, quod nomen Domini sibi adscribent, in æternum perseveraturum, nec unquam desitutum : nam dona Dei sine penitentia sunt.

VERS. 6-12. « Quærite Dominum, et cum inveneritis eum, invocate. Quando autem appropinquaverit ad vos, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus consilia sua ; et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur : quia multus erit in dimittendis peccatis vestris. Neque enim sunt consilia mea, sicut consilia vestra, nec viæ meæ, sicut viæ vestræ, dicit Dominus. Sed quantum distat cælum a terra, tantum via mea a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea. Ut enim si descendat pluvia de cælo, et non revertatur donec

Α λειαν· τὸ δὲ ἐμὸν ἔργον ἀδιάφθορον πέφυκε· καὶ οὐδὲ τοιοῦτον εὐρεθήσεται ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ ἔργου, ὡς διαφθεῖραι καὶ ἀπολέσαι αὐτό

« Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται σοὶ δι' ἐμοῦ, καὶ παροικήσουσί σοι, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Ἰδοὺ ἐγὼ ἔκτισά σε, οὐχ ὡς χαλκεὺς φυσῶν ἀνθρακας, καὶ ἐκφέρων σκεῦος εἰς ἔργον· ἐγὼ δ' ἔκτισά σε, οὐκ εἰς ἀπώλειαν φθεῖραι. Πᾶν σκεῦος σκευαστὸν ἐπὶ σὲ, οὐκ εὐδώσω· καὶ πᾶσα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρίσιν. Πάντας αὐτοὺς ἠτήσεις· οἱ δὲ ἔνοχοί σου ἔσονται ἐν αὐτῇ. » Ἐἴποισ δ' ἂν προσήλυτους μετὰ τὰ προλεχθέντα τῆς Ἐκκλησίας πράγματα, τοὺς οὐ γνησίους, οὐδὲ καθαρῶς προβάλλοντας ἐν τοῖς πλήθεσιν· οὐς καὶ παροικήσειν, ἀλλ' οὐ κατοικήσειν φησὶν αὐτήν, διὰ τὸ ὡς ἐν παρόδῳ ποιεῖσθαι αὐτοὺς τὴν Β εἰσοδόν. « Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος· » σφόδρα ἀκολούθως· μετὰ γὰρ τὰ προλεχθέντα πάντα, ἐχρήν ὑπομῆσαι καὶ τῆς ἐγκειμένης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κληρονομίας. Τίς δ' ἂν γένοιτο αὐτῇ ἀλλ' ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ζωὴ αἰώνιος ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ'.

« Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ φάγετε ἀνευ ἀργυρίου οἶνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μόχθον ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονὴν ; Ἀκούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαυὶδ τὰ πιστά. » Περὶ ἕτερα ἀσχολούμενοι, ἐξ ὧν οὐκ ἔστι ψυχὴν τροφήναι, οὐδὲ εἰς πλησμονὴν ἀπολαῦσαι τροφῆς. Πρὸς γὰρ τοῖς προτέροις καὶ τῶν ἔργων ἀγαθῶν ἐλπίδα, καὶ τροφήν ἐνθεον τεταμιεύσθαι φησὶ ταῖς τῶν ὑπηκόων ψυχαῖς. Οὐ γὰρ τοῖς σώμασι, διαρρήδην δὲ ταῖς ψυχαῖς τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὄσιν προβάλλεται.

« Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσιν ἔδωκα αὐτὸν, ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν. Ἔθνη δ' οὐκ οἴδασι σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοὶ οἱ οὐκ ἐπίστανται σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασέ σε. » Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τοῦ λόγου τὸ ἀποτελεσμα, ὁρῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Χριστιανοὺς προσαγορευομένους ; Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἔσεσθαι σημεῖον αἰώνιον τῆς παρὰ Θεῷ σωτηρίας τὸ ἐπιγράφεσθαι τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ὅπερ αὐτοῖς εἰς αἰῶνα παραμένει, καὶ οὐκ ἐκλείπει πώποτε· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ τυγχάνει.

« Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν, ἐπικαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολείπέτω ὁ ἀσεθὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἀνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· ὅτι ἐπὶ πολλὴ ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Οὐ γὰρ εἰσὶν αἱ βουλαὶ μου, ὡσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδ' ὡσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοὶ μου, λέγει Κύριος. Ἄλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχει ἡ ὁδός μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. Ὡς γὰρ ἂν καταβῇ ὁ οὐρανὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῇ ἕως ἡ

ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν, καὶ ἐκτέκῃ, καὶ ἐκβλαστήσῃ, καὶ δῶ σπέρμα τῶ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτως ἔσται τὸ ῥῆμά μου, ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν τελεσθῇ ὅσα ἂν ἠθέλησα. Καὶ εὐδώσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδαχθήσεσθε. Τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται· προσδεχόμενοι ὑμᾶς ἐν χαρᾷ. Ἐν οἶμαι δυνάμεις συγχαιρούσας τοῖς ἐπὶ γῆς μετανοοῦσι δηλοῦσθαι. Ἐκαὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτήσῃ τοῖς κλάδοις. Ἐξύλα δὲ τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτοῦντα κλάδοις τάχα που αἱ καρποφόροι εἶεν ἂν ψυχῆ, συγχαιρούσαι ταῖς τῶν ἀνόμων ψυχαῖς ἐπιστρεφούσαις πρὸς Κύριον.

Ἐκαὶ ἀντὶ τῆς στοιθῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει. Ἐλληγορικῶς δὲ διὰ τούτων ἠνίττετο τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω τῶν ψυχῶν καρποφορίαν· αἱ πᾶσαι μὲν ἦσαν ἐν ἀθεότητι, οὐδὲν γόνιμον οὐδὲ τρόφιμον ἔφερον· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρσῳ, καὶ ἀγεωργήτῳ χώρῳ, στοιθὴν ὕλης ἀχρήστου καὶ κόνυζαν τὴν δυσσεβεστάτην, καὶ ἀχρηστον παντελῶς βοτάνην ἔφυνον. Νῦν δ' ὅτε τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐωδεστάτην, καὶ μὲν ὑψηλοτάτην καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἐκαρποφόρου· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Ἐκαὶ ἀντὶ στοιθῆς, φησὶν, ἀναθήσεται βράθυ, ἀντὶ δὲ κνιδὸς ἀναθήσεται μυρσίνη· ὡς εἰ σαφέστερον ἐλέγετο, Ἐκαὶ κακίας ἀναθήσεται δικαιοσύνη, καὶ ἀντὶ ἀκολασίας σωφροσύνη, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρεία, καὶ ἀντὶ ἀφροσύνης φρόνησις, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀντὶ πονηρίας ἀρετή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Ἐτάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσεσθε κρίσιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην· ἤγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. Ἐπῶς οὐ μακάριος τοιαύτας εὐληθῶς τὰς ἐπαγγελίας; Ἐκαὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσων τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ ποιεῖν ἄδικα. Ἐὅ γὰρ ταῦτα ποιῶν τοῦ παρὰ Θεοῦ μακαρισμοῦ γένοιτ' ἂν ἄξιος. Σὺν τούτοις καὶ τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν ἀναγκαῖον· ὅπερ ἔσται εἰ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας καθαρὰς πάσης ἀτόπου πράξεως διατηρήσητε· εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσητε, ἐπὶ σχολῆς καὶ ἀργίας διάγοντες τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν, ἴστε τὸ μὴθὲν ποιοῦντες.

Ἐμὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκεῖμενος πρὸς Κύριον· Ἐφοριεῖ με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ; Ἐδιδάσκων μὴ μέγα φρονεῖν Ἰουδαίων παῖδας ἐπὶ τῷ γένει, μὴδὲ ἐπὶ τοῖς προπάτορσι σεμνύνεσθαι. Ἐκαὶ μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι Ἐξύλον ἐγὼ εἰμι ξηρόν.

Ἐτάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ Σάββατά μου καὶ ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς Διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχῳ μου τόπον ὄνομαστόν, κρείττω υἰῶν καὶ θυγατέρων· ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς· καὶ οὐκ ἐκλείψει. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν

A inebriet terram, et pariat, et germinet, et det semen seminanti, et panem ad vescendam; sic erit verbum meum, quodcumque exierit de ore meo, non revertetur, donec perficiantur quæcumque voluerim. Et prosperas faciam vias tuas et præcepta mea. In lætitia enim egrediemini, et in gaudio docebimini. Montes enim et colles exsillent excipientes vos cum gaudio. Quis existimo significari virtutes, quæ de penitentibus in terra lætantur. Et omnia ligna agri applaudent ramis. Ligna agri ramis applaudentia, fortasse fuerint animæ fructiferae, quæ de animabus implorum ad Dominum revertentibus, lætitia replentur.

Vers. 13. Et pro stœba ascendet cyparissus, et pro conyza ascendet myrtus. Et erit Dominus in nomen et in signum sempiternum, neque deficiet. His allegorice subindicat animarum a pessimia ad meliora revertentium fecunditatem: quæ quidem olim omnes in impietate versabantur, ac nihil ad productionem, nihilque ad escam utile ferebant; sed quasi in deserta et arida neque culta regione, stœbam inutilis materiæ et conyzam implissimam prorsusque futilem herbam germinabant. Nunc vero postquam divinæ gratiæ consortes fuerunt, myrtum suaveolentem, necnon celssissimam et odore fragrantem cyparissum emittebant; secundum Symmachum autem dicitur, Pro stœba ascendet brathy, et pro urtica ascendet myrtus; ac si clarius diceret, Pro malitia ascendet iustitia, et pro lascivia temperantia, pro audacia virtus, pro amentia prudentia; atque in summa, pro malitia virtus.

CAPUT LVI.

Vers. 1, 2. Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium, et facite iustitiam: appropinquavit enim salutare meum, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit hæc. Quis non beatus fuerit, qui tales promissiones acceperit? Et homo qui adhæret eis, et qui observat Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua. Nam qui hæc fecerit, illa quæ a Deo est beatitudine dignus sane fuerit. Ad hæc item necessarium est Sabbata non violare: quod utique erit, si manus vestras ab omni indigna actione puras servaveritis; si vero hæc non egeritis, atque in otio et vacatione Sabbati diem transegeritis, vos nihil facere certum habete.

Vers. 3. Ne dicat alienigena, qui appositus est Domino: Num separabit me Dominus a populo suo? doceens Judæos ne de genere suo altum sapiant, neque de proavis suis glorientur. Et ne dicat eunuchus: Lignum aridum ego sum.

Vers. 4, 5. Hæc dicit Dominus eunuchis: Quicumque custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et adhæserint Testamento meo, dabo eis in domo mea et intra murum meum, locum nominatum, meliorem filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, et non deficiet. Quoniam Judæi li-

herorum multitudinem benedictionem Dei esse putant, mercedemque ac fructum pietatis numerosam partem esse existimabant, talem eorum sententiam reprimens, ac falsam esse comprobans, sterilibus et iis qui, quod exsecuti fuerint, filios procreare non valent, parem promissionem affert, ac eunuchis nihil impedimento fore ait, quominus bona a Deo consequantur, dum secundum Deum vivere in proposito habeant. Nam si multæ mansiones sunt apud Patrem, et si est civitas Dei Jerusalem cœlestis, locus illis intra domum Dei in multis illis mansionibus, ac etiam ipsis mansiones dabuntur, et portionem habebunt intra murum cœlestis Dei civitatis.

VERS. 6, 7. « Et alienigenis, qui addicti sunt Domino ut serviant ei, et diligant nomen Domini, ut sint ei in servos et ancillas : et omnibus qui servant Sab-
bata mea, ne profanent ea, et qui observant Testamentum meum, inducam eos in montem sanctum meum. » Ait quippe domum suam non talem esse, quæ hos quidem spectet, alios vero minime ; sed ex humanitatis vi omnibus gentibus apertam esse, ut etiam eunuchi et paralytici ibi recipiantur. « Et lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta eorum et sacrificia eorum erunt accepta super altare meum. Nam domus mea, domus orationis vocabitur eunctis gentibus. » His arbitror ad litteram dici, Deum per reversionem populi ex Babylone, quæ sub Cyro, Dario et Artaxerxæ contigit, ipsum reducere, quare subdit :

VERS. 8. « Dixit Dominus, qui congregat dispersos Israel, Congregabo ad eum congregationem. » Quo tempore verisimile est multos ad eum confluxisse ex alienigenis gentibus, quos ob pristinum statum, et ob alienos extraneosque mores, bestias agrî vocat.

VERS. 9. « Omnes feræ bestiæ, adeste, comedite, omnes bestiæ saltus. » Bestiæ illæ, quæ cum Israele congregantur, ii ex gentibus fuerint, qui ad verbum accesserunt, quos evocat his verbis, « Adeste, comedite, omnes bestiæ saltus. » Plerumque vero observatum nobis est, saltum dici, alienigenarum gentium multitudinem. Has porro bestias Dei vocatione dignatur et ad convivium evocat.

VERS. 10. « Videte quoniam excæcati sunt omnes : non noverunt : canes muti sunt, non valebunt latrare, somniantes cubile, et amantes dormitationem. » Et huiusmodi quidem erant Judæorum principes, erga extraneos, queis advigilare opus erat et excubare, atque contra inimicos latrare : erga domesticos vero impudentes erant, devorantes pecora sub eorum regimine posita.

VERS. 11. « Et canes impudentes animo, nescientes saturitatem. Et sunt mali, nescientes intelligentiam : universi vias suas secuti sunt : unusquisque secundum id, quod suum erat. » Non in viis Dei, sed in suis, quod concupiscentias suas explerent.

πολυπαιδίαν εὐλογίαν Θεοῦ ἠγοῦντο εἶναι Ἰουδαῖοι, μισθὸν τε καὶ καρπὸν θεοσεβείας τὴν πολυτεχνίαν ὑπολαμβάνοντες, ἀναστέλλων αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν δόξαν, ἐσφαλμένην τε οὖσαν ἐλέγχων, τοῖς ἀγνόοις καὶ μὴ δυνατοῖς παιδοποιεῖν, διὰ τὸ ἐκτετριῆσθαι, τὴν ἴσθη ὑπισχνεῖται ἐπαγγελίαν, μηδὲν ἐμποδῶν ἔσεσθαι τοῖς εὐνούχοις φάσκων πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν, εἰ ζῆν κατὰ Θεὸν προέλοιτο. Ἐγὰρ πολλὰί μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἔστι πόλις Θεοῦ Ἰερουσαλήμ ἢ ἐπουράνιος, καὶ τόπος αὐτοῖς εἰσω τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πολλαῖς μοναῖς, καὶ μοναὶ δοθήσονται, καὶ μερὶς ἐν τῷ τείχει τῆς ἐπουρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως.

« Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας · καὶ πάντας τοὺς φυλασσομένους τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ ἀντεχομένους τῆς Διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὸ ἕρος τὸ ἁγίον μου. » Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ μὴ τῶνδε μὲν ὑπάρχειν, τῶν δὲ μὴ, ἀνεψῆχθαι δὲ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπερβολῆ φιλανθρωπίας · ὡς καὶ εὐνούχους παραδέχεσθαι καὶ παραλύτους. « Καὶ εὐφρανῶ αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν λέξιν διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρεῖου καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην τὸν Θεὸν ἂν εἰρήσσαι συνάγειν · διὸ ἐπιλέγει ·

« Εἶπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ, ὅτι Συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. » Καθ' οὓς δὲ χρόνους εἰκὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἀλλοφύλων ἐθνῶν προσηλυτεῦσαι · οὓς διὰ τὴν προτέραν κατάστασιν, καὶ διὰ τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλότριον τοῦ τρόπου, ἀγροῦ θηρία ὠνόμασεν ὁ λόγος.

« Πάντα τὰ θηρία τὰ ἄγρια, δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Τὰ δὲ θηρία τὰ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ συναγόμενα οἱ ἐξ ἐθνῶν προσιόντες τῷ λόγῳ εἶεν ἂν, οὓς ἀνακαλεῖται λέγων · « Δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Δρυμὸν δὲ πολλακίς τετηρήκαμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν λελέχθαι. Ταῦτ' οὖν τὰ θηρία τῆς τοῦ Θεοῦ κλήσεως καταξιοί, καὶ εἰς ἐστίασιν ἀνακαλεῖται.

« Ἴδετε, ὅτι ἐκτετύφλωνται πάντες · οὐκ ἔγνωσαν κύνες ἔνεοὶ οὐκ δυνήσονται ὑλακτεῖν, ἐνουπνιαζόμενοι κοίτην, φιλοῦντες νυστάξαι. » Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες πρὸς τοὺς ἐκτὸς, πρὸς οὓς ἔδει ἐρηγορέναι καὶ νῆφειν, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑλακτεῖν · πρὸς δὲ τοὺς οικείους ἀναιδεῖς τινες ὑπῆρχον, κατεσθίοντες τὰ ὑπ' αὐτοῖς ποιμαινόμενα θρέμματα.

« Καὶ οἱ κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες πλησμονήν. Καὶ εἰσι πονηροὶ οὐκ εἰδότες σύνεσιν · πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος κατὰ τὸ ἑαυτοῦ. » οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν διὰ τοῦ τὰ καταθύμια αὐτοῖς πράττειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΖ΄.

A

CAPUT LVII.

« Ἴδετε, ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐνδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι ἀφρονταί, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἤρται ὁ δίκαιος. » Καὶ πῶς ἐμελλον κατανοεῖν οἱ τὰς ψυχὰς τυφλοὶ; εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχον, κἀν ἐύρων τὸν δίκαιον, καὶ συνίεσαν τὴν ἑαυτῶν οἰκονομίαν· ἀλλ' οἱ μὲν τυφλοὶ ὄντες καὶ κύνες ἀναιδεῖς τοιαυτὰ κατὰ τῶν δικαίων ἐτόλμων· οἱ δὲ ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρελαμβάνοντο.

« Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ, ἤρται ἐκ τοῦ μέσου. » Εἰποὶ δ' ἂν τις δύνασθαι ταῦτα ἀρμόττειν καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐπιθεβουλευμένοις· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνίττεσθαι τὸ λόγιόν φησι· τοῦ μὲν θανάτου διὰ τῆς ταφῆς αὐτοῦ δηλουμένου, τῆς δ' ἀναστάσεως διὰ τοῦ, « Ἦρθη ἐκ τοῦ μέσου ἡ ταφή αὐτοῦ. » Ἀφανῆς γέγονε διὰ τὸ μὴ ἀπομείναι αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ταφῆς τόπῳ· ὅθεν ὁ ἄγγελος ἐπιστὰς ταῖς γυναῖξιν ἔλεγε· « Τίνα ζητεῖτε; Ἰησοῦν; Οὐκ ἔστιν ὧδε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον αὐτοῦ. »

« Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῆς. Ἐν τίνι ἐνετροφήσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἔστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἀνόμων; » Οὐ γὰρ ἄξιον τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνα ὑμᾶς καλεῖν· εἰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Μοιχοῦς δ' οἶδεν ὁ λόγος καλεῖν τοὺς πάλα· εἰδωλοατροῦντας, περὶ ὧν εἴρηται· « Καὶ ἐμοίγευσαν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον. » πόρνην δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐδήλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ὁ παρῶν προφητῆς. Μάλιστα γὰρ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ στόμα κατατιδᾶται διὰ τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος φωνάς, καὶ ἄς εἰσέτι καὶ νῦν κατ' αὐτοῦ ποιοῦνται βλασφημίας. Διό φησιν· « Ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἔστε τέκνα ἀπωλείας; »

« Οἱ παρακαλοῦντες εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραγξιν ἀνά μέσον τῶν πετρῶν. Ἐκεῖνῃ σου ἡ μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος· κάκείνοις ἐξέχεας σπονδάς, καὶ τούτοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐκ ὀργισθήσομαι; » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων δείκνυται ἡ παροῦσα προφητεία τοῖς κατὰ τοὺς χρόνους Ἡσαίου τοῦ προφήτου εἰδωλολάτραις ἀρμόττουσα.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας σου. » Κατὰ ταῦτα, φησὶν, ἐπραττες, οὐδὲ κεκρυμμένως ἀσεβῶν, ἀλλὰ παπαρῆσιασμένως· οὕτως ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὑψηλοτάτων ὄρων ἐπιτελεῖν τὰς δαιμονικὰς θυσίας.

« Καὶ ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἐθηκας μνημόσυνά σου. Ὁου, ὅτι, ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῆς, πλείον τι ἐξεῖς. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν.

• Marc. xvi, 6.

VERS. 1. « Videte quomodo justus perit, et nemo suscipit corde : et viri justi tolluntur, et nullus est qui consideret. Nam a facie iniquitatis sublatas est justus. » Et quomodo considerarent, qui animis cæci erant : nam si non ita se habuissent, saltem justum vidissent et suam ipsi œconomiam novissent : sed cum cæci, et canes impudentes essent, talia contra justos aggredi audebant : justus vero a Deo in pace suscipiebantur.

VERS. 2. « Erit in pace sepultura ejus, sublata est de medio. » Dixerit quispiam hæc et Salvatore et discipulis ejus competere, qui a Judaica gente insidiis appetebantur : sed etiam hic Salvatoris quosque nostri resurrectionem adumbrari pronuntiaverit : ita ut mors ejus per sepulturam, resurrectio autem, his verbis, « Sublata est de medio sepultura ejus, » indicetur. De medio sublatus est, quia in loco sepulturæ non mansit : quare angelus mulieribus astans dicebat : « Quem quæritis? Jesum? Non est hic. venite, videte locum ejus. »

VERS. 3, 4. « Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quem insultastis? et in quem aperuistis os vestrum? et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis, semen impiorum? » Neque enim digni estis qui Abrahæ et Saræ filii vocemini : nam si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Adulteros autem solet Scriptura vocare eos, qui olim idololatriæ dediti erant, de quibus dicitur, « Et adulterarunt lignum et lapidem : » meretricem vero Hierosolymam hic propheta superius nuncupavit. Eorum quippe linguam et os in crimen maxime vocat, propter illas contra Salvatorem emissas voces, et ob blasphema verba, quæ hodieque adversus illum proferrunt. Quapropter ait, « In quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis? »

VERS. 5, 6. « Qui advocatis idola sub arboribus opacis, qui jugulatis filios vestros in vallibus, in medio petrarum. Hæc portio tua, hæc sors tua : et illis effudisti libamina, et illis obtulisti sacrificia. Super his ergo non irascar? » His clare ostenditur hanc prophetiam idololatriæ qui tempore Isaïæ erant convenire.

VERS. 7. « Super montem excelsum et altum, ibi cubile tuum, et illuc adduxisti sacrificia tua. » Et hæc, inquit, egisti non clam impie agens, sed palam et confidenter, ita ut etiam in celsissimis montium cacuminibus diabolica sacrificia offerres.

VERS. 8, 9. « Et retro postes ostii tui posuisti memorialia tua. Putabas, si a me recederes, te amplius quid habituram. Dilexisti dormientes tecum, et multiplicasti fornicationes tuas cum eis, multos-

qua longe a te fecisti (41). » Multi quippe viri Deo adlictī, Hierosolymis se proripiebant, ob impia gesta quæ ibi perpetrabantur. « Et misisti legatos ultra terminos tuos, et humiliata es usque ad infernum. » Hæc omnia quasi de meretrice loquitur, quæ pulchritudini et decori studebat, ac nihil non agebat ad voluptatem eorum qui secum degebant.

VERS. 10. « Multis itineribus tuis laborasti, et non dixisti, Desinam. » Non enim in una regia via incedebas; sed in multis et deviis. « Invaluisti, quia hæc egisti; ideo me non rogasti: » sed quasi robore et juventute valens, his pejora admisisti, turpibus gestis tuis insistens.

VERS. 11-13. « Quem timens perterrita es: et mentita es mihi, nec meministi mei, nec posuisti me in mente tua, nec in corde tuo? Et ego te videns, despicio, et me non timuisti. Et ego annuntio tibi justitiam meam et mala tua, et non proderunt tibi. Cum clamaveris, eruant te in tribulatione tua. Hos quippe omnes ventus auferet, et tempestas tollet. Qui autem adhærent mihi, possidebunt terram et hæreditate accipient montem sanctum meum. » Omnes itaque eos qui incussantur, ventus tollet et tempestas auferet. Et hujusmodi flans invadet eos qui ob prædicta in crimen vocantur: eos vero qui bonam elegere sortem, me scilicet Deum, ac sinceros illos homines qui pure mihi adhærebant, merces mea excipiet.

VERS. 14. « Et dicent: Purgate vias a facie ejus, et tollite offendicula de via populi mei. » Nam qui recte apud Deum se gerit, non salutis modo sue curam habebit, sed etiam populo Dei sese utilem præstabit, præcipiens illi ut viam pietatis complanet, et offendicula, si qua videantur, amoveat.

VERS. 15. « Hæc dicit Altissimus, qui in excelsis habitat in sæculum, Sanctus in sanctis nomen ei: Altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimitas dat patientiam, et dat vitam contritis corde. » Iis in populo qui pietate et timore Dei præditi erant, quique peccatorum pœnitentiam egerant, quos hæc Scriptura contritos corde et pusillanimes vocat, consolationem affert. Siquidem, etsi pauci numero, hujusmodi tamen nonnulli aderant. Attamen viri Deo addicti erant; non tantum prophetæ, sed alii eorum imitatores, qui a prophetis edocebantur, eorumque disciplinæ animum adhibebant.

VERS. 16. « Non in perpetuum vos ulciscar, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci. » Nam curæ mihi est spiritus ille, qui a me profectus, in vobis habitavit: quandoquidem omnis spiritus, qui laudare me valeat, auctor sum, secundum illud,

(41) Sic vertimus, quia ad hunc modum interpretatur Eusebius. Verus tamen hujus loci scus

καὶ πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ. » Πολλοὶ γὰρ ἐφυγοντὴν Ἱερουσαλήμ οἱ τῷ Θεῷ ἀνακείμενοι ἄνδρες διὰ τὰς ἐν αὐτῇ συντελουμένας ἀθέους πράξεις. « Καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σου, καὶ ἐταπεινώθησ ἕως ἕδου. » Ταῦτα πάντα προσωποποιεῖ ὡς πρὸς ἑταίραν καλλωπιζομένην, καὶ πάντα πράττουσαν ἐφ' ἡδονῇ τῶν προσόντων αὐτῇ.

« Τὰς πολυοδίας σου ἐκοπίασας, καὶ οὐκ εἶπας, Παύσομαι. » Οὐ γὰρ μίαν ὁδὸν εὐδους τὴν βασιλικὴν ὁδὸν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας. « Ἐνίσχυσας, ὅτι ἐπραξας ταῦτα· διὰ τοῦτο οὐ κατεδεθήσ μου σύ· » ἀλλ' ὥσπερ ισχύουσα καὶ νεανειουμένη, χεῖρονα τούτων ἐπραξας ἐπιμένουσα ταῖς οἰκείαις ἀτοπίαις.

« Τίνα εὐλαβηθεῖσα ἐφοβήθησ, καὶ ἐψεύσω με, καὶ οὐκ ἐμνήσθησ μου, οὐδ' ἔλαβέσ με εἰς τὴν διάνοιαν, οὐδ' εἰς τὴν καρδίαν σου; Καὶ ἐγὼ σε ἰδὼν παρορῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθησ. Καὶ ἐγὼ ἀπαγγεῶ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ τὰ κακά σου, καὶ οὐκ ὠφελήσσει σε. Ὅταν ἀναβοήσῃσ, ἐξελέσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου· τούτους γὰρ πάντας ἀνεμὸσ λήψεται, καὶ ἀποίσει καταιγίς. Οἱ δὲ ἀντεχόμενοι μου κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου. » Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατηγορηθέντας λήψεται ἀνεμὸσ, καὶ ἀποίσει καταιγίς. Καὶ τοιοῦτο τέλος διαλήψεται τοὺς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις διαβληθέντας· τοὺς δὲ τὴν καλὴν ἐκλεξαμένους μερίδα, ἐμὲ δηλαδὴ τὸν Θεὸν καὶ τοὺς γησιόυσ καὶ καθαρώσ ἀντεχομένους, ἡ παρ' ἐμοῦ ἀμοιβὴ διαδέξεται.

« Καὶ ἐροῦσι· Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοῦσ, καὶ ἄρατε σκῦλα ἀπὸ τῆσ ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου. » Οὐ γὰρ μόνησ τῆσ σωτηρίας πρόνοιαν ποιήσεται ὁ παρὰ τῷ Θεῷ κατορθώσας, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ χρησίμον ἐαυτὸν παρέξει προστάτων ἐξομαλίζειν αὐτῷ τὴν ὁδὸν τῆσ θεοσεβείασ, καὶ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα.

« Τάδε λέγει ὁ Ὑψιστοσ, ὁ ἐν ὑψηλοῖσ κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἅγιος ἐν ἁγίοῖσ ὄνομα αὐτοῦ· Ὑψιστοσ ἐν ἁγίοῖσ ἀναπαυόμενος, καὶ ὀλιγοψύχοῖσ διδοῦσ μακροθυμίαν, καὶ διδοῦσ ζωὴν τοῖσ συντετριμμένοῖσ τὴν καρδίαν. » Πρὸς τοὺς ἐν τῷ λαῷ εὐλαβεῖσ καὶ φόβον Θεοῦ κεκτημένοῖσ, καὶ μετανοοῦντας ἐφ' οἷσ ἡμαρτον, οὗσ ἡ παρούσα λέξισ συντετριμμένοῖσ τὴν καρδίαν καὶ ὀλιγοψύχοῖσ ὀνομάζει, παράκλησιν καὶ παραμυθίαν προσάγει. Ἦσαν γὰρ ἐν αὐτοῖσ, εἰ καὶ βραχεῖσ καὶ ἀριθμῶ ληπτοῖ. Πλὴν ὁμοῖσ ἦσαν ἄνδρες ἀνακείμενοι τῷ Θεῷ· οὐχ οἱ προφήται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι τούτων ζηλωταὶ, μαθητευόμενοι τοῖσ προφήταισ, καὶ ταῖσ διδασκαλίαισ αὐτῶν προσανέχοντες.

« Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶσ, οὐδὲ διὰ παντὸσ ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. » Μέλει γὰρ μοι τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐξ ἐμοῦ προελθὸν, εἰς ὑμᾶσ κατώκησεν· ἐπειδὴ καὶ ποιητῆσ τυγχάνων πάσης πνοῆσ τῆσ δυναμένησ με αἰνεῖν, κατὰ τὸ,

hic esse videtur: « Multosque qui tecum fornicarentur procul accivisti. »

« Πᾶσα πνοή αἰνεσάτω τὸν Κύριον, » καὶ ἐν τῇ κο-
σμοποιίᾳ δὲ ἐμφυσήσαντος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀνθρω-
πος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

« Δι' ἁμαρτιαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπά-
ταξα αὐτὸν, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ'
αὐτοῦ, καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγρὸς ἐν ταῖς
ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα, καὶ ἰασάμην
αὐτὸν, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ πα-
ράκλησιν ἀληθινήν, εἰρήνην ἐπ' εἰρήνῃ τοῖς μακρὰν
καὶ τοῖς ἐγγύς οὔσι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐ-
τούς. Οἱ δὲ ἄδικοι κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσα-
σθαι οὐ θνήσκονται. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν,
εἶπεν ὁ Θεός. » Εἰ καὶ πρὸς βραχὺν τινα καιρὸν διὰ
τινας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπιγενομένης ἁμαρ-
τίας ἐλύπησα τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ ἐπάταξα, ὡς
πατὴρ υἱοὺς παιδεύων· « Ὅν » γὰρ « ἀγαπᾷ Κύριος,
παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· »
ἀλλ' ἐπειδὴ, συναίσθησιν λαθόντες τῆς ἐμῆς παιδείας,
ἐλυπήθητε τὴν κατὰ Θεὸν λύπην, καὶ ἐπορεύθητε
στυγροὶ μεταμεληθέντες· τούτου χάριν, τὴν ἐπιστρο-
φὴν καὶ τὴν μετάνοιαν ὑμῶν θεασάμενος καὶ τὰς με-
τὰ ταῦτα πράξεις, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς, ἰασάμην
ὑμᾶς καὶ παρεκάλεσα δοὺς παράκλησιν ἀληθινήν·
πάντα γὰρ παρ' ἐμοῦ εἰς τοὺς ἐμοὺς οἰκείους χορη-
γούμενα ἀληθινὰ τυγχάνει. Διόπερ τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς
παιδείας σωματωσθεῖσι παράκλησιν ἀληθινήν ἔδωκα
καὶ εἰρηναίην, ὅχι ἀπέλθῃ τινα καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ
πολυπλασιαζομένην· ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγύς ἔχειν
εὐτήν, καὶ ἀπὸ τῶν πόρρω καὶ μακρὰν ἀπωκισμέ-
νους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ΄.

« Ἀναβήσων ἐν ἰσχυί, καὶ μὴ φείσῃ, ὡς σάλπιγγι
ὑψώσων τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνάγγειλον τῷ λαῷ μου
τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνο-
μίας αὐτῶν. » Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελισταῖς τοῦ σωτη-
ρίου λόγου διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐλέγετο· « Ἐπ' ὄρος
ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὃ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ·
ὑψώσατε, μὴ φοβείσθε· » ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐπ' ὄρος
ὑψηλὸν ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται· οὐδὲ γὰρ
ἦσαν ἐν ὕψει, οἷς ταῦτα προεφώνει· τὸ διαβοῆσαι
μόνον ἐν ἰσχυί καὶ μὴ φείσασθαι, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν
λαλοῦντα προσάττεται, καὶ δίκην σάλπιγγος ὑψῶσαι
τὴν φωνήν. Σάλπιγξ δὲ πολέμου σημεῖον· διὸ ὡς
πρὸς πολέμιον τὸν ἀσεβῆ καὶ ἁμαρτωλὸν τῇ βοῇ χρή-
σασθαι κελεύει, ὡς ἂν καθάψοιτο τῆς τῶν ἀκουόν-
των διανοίας, καὶ τρώσειν αὐτὴν τῷ πληκτικωτάτῳ
λόγῳ.

« Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινῶναι
μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσι, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πε-
ποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειπούς.
Αἰτοῦσι με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξιν Θεῷ
ἐπιθυμοῦσι. » Εἰς κατάκρισιν λαὸν αὐτοῦ ὀνομάζων
τὸν ἁμαρτωλὸν, ὃν ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἰσποιησάμην,
καὶ ὃν κατηξίωσα λαὸν ἐμὸν χρηματίζειν· οἱ δὲ ἐμά-
κρυνον ἑαυτοὺς ἐμοῦ, ταῖς ἑαυτῶν ἔκδοτοι δεδομένοι
κακίας.

¹⁰ Psalm. cl., 6. ¹¹ Hebr. xii, 6.

A « Omnis spiritus laudet Dominum¹⁰; » et in creatione
mundi, insufflante Deo, factus est homo in animam
viventem.

VERS. 17-21. « Propter peccatum paululum
contristavi eum, et percussi eum, et averti faciem
meam ab eo, et contristatus est, et ambulavit
tristis in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum,
et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem
veram, pacem super pacem iis qui longe et qui
prope sunt. Et dixit Dominus : Sanabo eos : qui
autem iniqui sunt fluctuabunt, et non poterunt
quiescere. Non est gaudium impiis, dixit Deus. »
Etiam ad breve quoddam tempus, ob quaedam ex
humana infirmitate profecta peccata, peccantes
tristitia affecerim et percusserim, quasi pater filios
B corripiens : nam, « Quem diligit Dominus, castigat;
flagellat autem omnem filium, quem suscipit¹¹; » at
quia in castigationis meae sensum venientes, illi,
quae secundum Deum est, tristitia vos dedidistis,
ac poenitentia ducti cum moerore ambulastis ; ideo
conversionem et poenitentiam vestram conspicatus,
necnon posteriora gesta vestra, et vias vitae quas
inistis, vos sanavi et consolatus sum vera utique
consolatione : etiam omnia a me familiaribus
concessa meis vera sunt. Quamobrem iis, qui per
castigationem meam resipuerunt, consolationem
dedi veram et peccatam, non autem vulgarem quanti-
dam et temporariam, sed abundantissimam ; ita ut
et cum proxime positis, et cum procul remotis illa
C fruantur.

CAPUT LVIII.

VERS. 1. « Clama cum fortitudine, neque parcas,
quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata eorum, et domui Jacob iniquitates
eorum. » Superius quidem salutaris verbi prædica-
toribus dicebatur : « Super montem excelsum ascen-
de qui evangelizas Jerusalem : exaltate et nolite
timere : » hic vero non supra montem excelsum
ascendere jubetur propheta : neque enim in cacu-
mine positi erant ii, quibus hæc prænuntiabat : sed
tantum ut cum fortitudine clamet, et ne parcat,
utpote qui ad aures surdorum loquatur, præcipitur,
et ut instar tubæ extollat vocem. Tuba vero militare
signum est : quare adversus impium et peccato-
rem, ut contra inimicum, clamore uti jubet, qui ad
D auditorum mentem pertingat, ipsamque vi vocis
feriat et vulneret.

VERS. 2. « Me de die in diem quærunt, et scire
vias meas cupiunt, tanquam populus, qui justitiam
fecerit, et judicium Dei sui non dereliquerit. Petunt
a me nunc judicium justum, et appropinquare Deo
cupiunt. » Populum suum ad ipsius condemnatio-
nem peccatorem nuncupat : quem ego, inquit,
meum ascripsi, et quem populum vocare meum non
dedignatus sum : illi vero malitiæ suæ dediti, et
a me procul removerunt.

Vers. 3. « Dicentes : Quare jejunavimus , et non vidisti ? humiliavimus animas nostras , et non cognovisti ? » Quia talia impudenter effari audent , magna tu , mi propheta , voce utens , responde illis , et coargue eos , quod judicium meum dereliquerint , et quod omnia quæ proferunt , non sincere dicant . « In diebus enim jejuniorum vestrorum inventis voluntates vestras , et omnes subditos vestros affligitis . » Si ergo de tali jejunio gloriantur , longe præstabilius ipsis erat , ut epulis vacarent , et res hujusmodi non aggrederentur . Quapropter initio prophetiæ dictum est illis : « Jejunium et cessationem et solemnitates vestras odit anima mea . » Nam jejunii otium , non in pœnitentiæ occasionem vertitis , sed illo ad debita exigenda et repetenda utimini .

Vers. 4. « Si ad lites et pugnas jejunatis , et pugnis percutitis humilem , ad quid mihi jejunatis ? » Videtur ipso quoque prophetiæ tempore tale quidpiam factum esse : id quippe sermo subindicat : « Ut hodie audiatur in clamore vox vestra . »

Vers. 5. « Non ego jejunium istud elegi , et diem , ut humiliet homo animam suam . Non si incurvaveris quasi circulum collum tuum , et cilicium et cinerem substraveris : neque sic vocabilis jejunium acceptabile . » Quod si quis velit modum veri mihi que probati jejunii ediscere , hæc agat : Ad lætitiâ vultum componat , et oleo caput inungens secundum salutare præceptum , jejunium clam observet , et soli Patri occulta videnti humilitatem animæ ostendat : in publico autem operibus , pietatis fructus videntibus omnibus exhibeat , omne vinculum iniquitatis solvendo . Quare ait :

Vers. 6. « Non tale judicium elegi , dicit Dominus : sed solve omnem nexum iniquitatis ; dissolve obligationes violentarum cautionum ; dimitte fractos in remissionem ; et omnem syngrapham iniquam lacera , » dictum illud Servatoris opere perficiens : « Si offers munus tuum ad altare , et ibi recordatus fueris , quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum , et vade prius , reconciliare fratri tuo : et tunc veniens offer munus tuum ¹² . »

Vers. 7. « Frange esurienti panem tuum , et pauperes tecto carentes induc in domum tuam . Si videris nudum , tege , et domesticos seminis tui ne despexeris . » Non enim desunt apud homines qui cibo egeant : atque sic tibi abstinentia non lucro erit : sed alio modo animam tuam ales , cum pane tuo indigum et cibi penuria laborantem recreabis .

Vers. 8, 9. « Tunc erumpet matutinum lumen tuum , et sanationes tuæ cito orientur : et præibit ante te justitia tua , et gloria Dei circumdabit te . Tunc clamabis , et Deus exaudiet te : adhuc te loquente dicet , Ecce adsum . »

¹² Matth. v, 23

A « Λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν , καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν , καὶ οὐκ ἔγνωσες ; » Ἐπειδὴ τοιαῦτα λέγειν ἀναιδῶς τολμῶσι , μεγάλη βοῆ χρησάμενος σὺ δὲ μὲν προφήτης , ἀπόκριναι αὐτοῖς , καὶ ἀπέλεγχε , ὅπως ἐμὴν κρίσιν καταλελοιπάσι , καὶ πάνθ' ὅσα φάσκουσιν , οὐκ ἀληθῶς διαβεβαιούνται . « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκατε τὰ θελήματα ὑμῶν , καὶ πάντας τοὺς ὑποχείριους ὑμῶν ὑπονούσατε . » Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοιαύτῃ σεμνύνονται νηστεία , πολὺ κρείττον ἦν αὐτοῖς τροφῆ σχολάζειν , καὶ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν . Διὰ ταῦτα γούνη κατ' ἀρχῆς τῆς προφητείας πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο : « Νηστείαν καὶ ἀργίαν , καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου . » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιήσατε μεταμελείας · ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν τῶν ὀφειλόντων εἰσπραξίν ἀναλίσκετε .

B « Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε , καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινὸν , ἵνα τί μοι νηστεύετε ; » Ἔοικε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γεγενῆσθαι · τοῦτο γὰρ αἰνίττεται ὁ λόγος · « Ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν . »

C « Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην , καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ . Οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου , καὶ σάκκον καὶ σπόδον ὑποστρώσῃς , οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν θεατῆν . » Εἰ δὲ δὴ ἐθέλοι τις τρόπον ἀληθοῦς καὶ ἐμοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς νηστείας διδάσκεισθαι , ταῦτα πραττέτω · Φαιδρὸν τὸ πρόσωπον καταστήσας , καὶ τὴν κεφαλὴν ἀλείψας ἐλαίῳ κατὰ τὴν σωτήριον παρακέλευσιν , τὴν μὲν νηστείαν ἐν τῷ κρυπτῷ φυλάττετω , καὶ τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι τὰ κρυπτὰ μόνῃ τὴν ταπεινώσιν τῆς ψυχῆς δεικνύτω · εἰς δὲ τὸ φανερόν δι' ἔργων τοὺς καρποὺς τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλαβείας συνδεσμὸν ἀδικίας . Διὸ φησιν ·

D « Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην , λέγει Κύριος · ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας · διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων · ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει · καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἀδικον διάσπα · » αὐτὸ δὴ τὸ λελεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτήρος ἔργῳ πληρῶν , τό· « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου , κάκει μνησθῆς , ὅτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου τι κατὰ σοῦ · ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου , καὶ ὑπάγε πρῶτον , διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου · καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου . »

E « Διάρρηπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου , καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου . Ἐὰν ἴδῃς γυμνὸν , περίβαλε , καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερέβη . » Οὐ γὰρ λείπουσιν ἐν ἀνθρώποις οἱ τροφῆς ἐνδεεῖς · καὶ οὕτω γὰρ σοὶ γένηται οὐ πρὸς κέρδους ἡ ἀσιτία , ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τραφῆσθαι τὴν ψυχὴν τῷ σαυτοῦ ἄρτι τὸν ἐνδεῆ καὶ τροφῆς δεόμενον ἀνακτώμενος .

F « Τότε ραγήσεται πρῶτον τὸ φῶς σου , καὶ τὰ ἱμάτια σου ταχὺ ἀνατελεῖ · καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου , καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε . Τότε βοήσῃ , καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου · ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ · Ἴδοὺ πάρεμι . »

« Ἐάν ἀφέλης ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν, καὶ βῆμα γογγυσμοῦ. » Ὁ γὰρ τῶν ὄλων Θεὸς τοὺς μὲν εὐπορεῖν τροφῆς καὶ χρημάτων, τοὺς δὲ ἐνδεεῖς καὶ πένητας ὑπεστήσατο εἰς δοκιμὴν ἑκατέρων· ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν εὐπορίας διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς παροχῆς· οἱ δὲ ἐγγυμαζόμενοι τῇ πενίᾳ ἀντὶ πολυκάρπου χώρας τὴν ἀπὸ τῶν εὐπόρων διεποιοῦντο χορηγίαν.

« Καὶ δῶς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς· τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία. » Μάλιστα μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι δεήσει κοινωνεῖν ἀφθόως· τὰ δὲ ἐξαιρετα τοῖς οἰκείοις τῆς πίστεως ἀποπέμνιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διὰ ταξίς παρεκελεύσατο, φήσασα δεξιῶς εἶναι πρὸς πάντας.

« Καὶ ἔσται ὁ Θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός· καὶ ἐμπλησθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὄστᾶ σου πιανθήσεται· καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθῶν, καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλειπεν ὕδωρ. » Ἀηλαθὴ τῆς ψυχῆς αὐτῆς αἱ δυνάμεις πιανθήσονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐνθέου τροφῆς. Καὶ κῆπος ἀειθαλῆς τὰς ἐξ ἀγίου Πνεύματος καρποφορῶν φυτείας, καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οἰκοδομηθήσεται ἐν σοὶ, καὶ ἀνακληρωθήσεται διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων· ὡς καὶ οἰκοδόμον σε γενέσθαι ἑαυτοῦ, διδασκαλαῖς ἐνθέοις οἰκοδομοῦντα τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ λογισμούς. Ἦδη δὲ καὶ φραγμῶν περιβαλεῖς τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, περιφράττων αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ ἀσφαλιζόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὄχληρῶν. Ὅστᾶ δὲ τοῦ λαοῦ εἶεν ἂν οἱ ἐν αὐτῷ δυνατοί, τὸ πᾶν σῶμα ὑποδαστάζοντες.

« Καὶ οἰκοδομηθήσονται σοὶ αἱ ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ ἔσται τὰ θεμέλιά σου αἰώνια γενεῶν γενεαῖς. Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους σου ἀνὰ μέσον παύσεις. » Φραγμοὺς δὲ οἰκοδομεῖ ὁ περιφράττων καὶ περιτειχίζων διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα· ὁ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων περιαιρῶν διὰ τοῦ σαφηνίζειν τὰ λεγόμενα, οὗτός ἐστιν ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τρίβων λίθους περιαιρῶν. Τῆς γὰρ πλάνης τὰς ἀτραποὺς ἀποφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποτειχίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἑαυτὸν τειχίζων καὶ περιφράττων, εἰκότως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

« Ἐάν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἀγίᾳ· καὶ καλέσεις τὰ Σάββατα τρυφερά, ἅγια τῷ Θεῷ· οὐκ ἄρεις τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὄργῃ ἐκ τοῦ στόματός σου. Καὶ ἔσῃ πεπειθὴς ἐπὶ Κύριον· καὶ ἀναβιβάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψωμίσει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὑποβάλλει δ' ὁ λόγος μὴ θελήματα πράττειν, ὡς ἑαυτοὺς μέθαις καὶ κραιπάλαις σχολάζοντας· ἐν ἀγασμῷ δὲ καὶ καθαρότητι διάγοντας, οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ἀγιάζειν, τρυφεράν τε αὐτὴν καὶ ἄλυπον διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ Θεὸν ἐπιτελουμένης σχολῆς φυλάτ-

« Si abstuleris a te nexum, et manuum extensionem, et verbum murmurationis. » Nam universorum Deus, alios quidem cibus et pecuniis opulentos, alios vero egenos et pauperes constituit, ad utrumque probationem; ut hi quidem ex largitione egenis præbita, opulentiae suae fructum perciperent, alii vero pauperie afflicti et exercitati, divitum largitione, quasi feracissimo agro fruerentur.

VERS. 10. « Et dederis esurienti panem ex animo tuo, et animam humiliatam impleveris, tunc oriatur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt velut meridies. » Prima sane omnibus sunt largiter distribuenda; præcipua vero domesticis fidei dispensanda. Idipsum enim apostolico præcepto jubetur, scilicet officiosos esse erga omnes.

VERS. 11. « Et erit Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent: et erit quasi hortus ebrius, et sicut fons, cui non deficit aqua. » Videlicet ipsius animae virtutes pinguescent a spirituali et divina esca. Et hortus semper virens erit, arborum sancti Spiritus fructibus exornatus, atque illa olim animae deserta in te aedificabuntur, ac disciplina divinisque sermonibus replebuntur; ita ut ipse tui constructor exsistas, cogitationes mentis tuae divina doctrina exaedificans. Ad hæc autem animam tuam propugnaculo circummunies, ipsamque contra externos tumultus undique sepies et custodies. Ossa vero populi fuerint ii, qui apud illum prævalidi ac robusti sunt, ita ut totum corpus sustentent.

VERS. 12. « Et aedificabuntur deserta tua perpetua, et erunt fundamenta tua sempiterna in generationes generationum. Et vocaberis aedificator maccariarum, et semitas tuas, quæ sunt in medio, quiescere facies. » Sepes autem construit, qui ecclesiastica dogmata dialecticis demonstrationibus circumquaque munit et defendit; qui vero ea, quæ in divinis lectionibus offencicula esse videntur, dicta explicando removet, is est qui lapides in medio semitarum positos amolitur. Nam quia erroris vias obstruit, et ejusmodi clausulas tutatur ac defendit, seseque undique munit et sepit, aedificator maccariarum jure vocatur.

VERS. 13, 14. « Si averteris a Sabbatis pedem tuum, ut non facias voluntates tuas in die sancta: et vocabis Sabbata delicata, sancta Deo; non levabis pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo. Et eris fiduciam habens in Domino: et evehet te ad bona terræ, et cibabit te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc. » His subindicatur non pro lubito singulos agere debere, ita ut ebrietati et crapulae indulgeant; sed in sanctitate et puritate degendum esse, atque ita diem sancte celebrandam oportere: ipsamque lætam ac sine tristitia, ob otium illud Deo consecratum, custodire, neque vel tantillum pedem movere

modi, ova pariunt. Quoniam post tantam ex-
 hibitam improbitatem, divinarum quidem Scriptu-
 rarum traditiones hominum delabuntur, quæ ui-
 ditate, utile nihil habent; merito infert, « Et
 araneam texunt, » putidum illud eorum inde-
 quum studium telæ aranæ comparans. Qualia
 ova memorat, nisi ea de quibus dicitur: « Ova
 in eruperunt? » Qui igitur in malitiæ cumu-
 lerunt, his disruptis ovis, fetum in se sus-
 ceperunt: simplices vero antequam dirumpantur
 fetum edant, ipsa comedentes, pereunt. Qua-
 propter secundum reliquos interpretes dictum est:
 « Qui comederit ex ovis eorum, morietur. » Quod
 si quis reperiatur *vix* prudens, qui possit illa hor-
 re et arguendo conterere, is inveniet in illis
 et lotii odorem putidum atque corruptum, et
 in omnibus fœde volutatum et latens omnium
 horum terribilissimum, vel visu solo lethiferum. re-
 mendo dico.

VERS. 6 - 8. « Tela eorum non erit in vestimen-
 tis, neque operientur operibus suis: opera eorum
 iniquitatis: pedes autem eorum ad malitiam
 currunt, veloces ad effundendum sanguinem, et cogi-
 tationes eorum, cogitationes a cædibus. Contritio
 et miseria in viis eorum, et viam pacis non cogno-
 verunt. » Neque enim pacis principem receperunt,
 de quo dictum est: « Ipse enim est pax nostra¹³: »
 quapropter eam discipulis procurat suis dicens.
 « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo
 vobis¹⁴. » — « Et non est iudicium in viis eorum. Semi-
 tæ enim eorum perversæ, quas pertranseunt, et non
 noverunt pacem. » Nam cum divinas Scripturas at-
 tingunt, in profunditate verborum latentem sententiam
 non intelligunt: sed uni dictioni vacantes, vi-
 dentur quasi murum contrectare.

VERS. 9, 10. « Propterea recessit iudicium ab
 eis, nec apprehendet eos iustitia; cum expecta-
 rent lucem, factæ sunt eis tenebræ; cum expecta-
 rent fulgorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt
 tanquam cæci inurum: et quasi oculos non habeant,
 attractabunt. Et cadent in meridie tanquam in no-
 dia nocte, quasi morientes ingemiscent. » Tempore
 meridianæ gentium lucis, salutaribus et evangelicis
 radiis illustrata Ecclesia Dei, ipsi soli, utpote qui
 ad mortem peccaverint, delapsi sunt, et quasi in
 media nocte agunt.

VERS. 11, 12. « Tanquam ursus, aut tanquam co-
 lumba simul incedent. Expectavimus iudicium, et
 non est salus: longe recessit a nobis. Multa enim
 iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata no-
 stra obstiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in
 nobis sunt, et injustitias nostras cognovimus. »
 Nam gemitus ipsorum, siquidem ratione eorum
 quæ contra Salvatorem ausi sunt, emitti fuisse.

¹³ Joan. xiv, 27.

ipsis sane fructuosi futuri erant. Etenim opus est ipsos lugere, ingemiscere, lamentari et plangere, sanguinis, quem effuderunt, causa. Verum quia id agere non videntur, sed urbem illam sensilem, Hierosolymam dico, deplorant, et ruinam ejus stolidè lugent, jure bestiae feræ comparantur. Quamobrem dicitur: « Et ingemiscent tanquam ursus; » in aliis vero dicitur, « Sicut ursus prole orbata. » Ursus itaque vocantur, quia hæc fera homines devorat. Quandoquidem et ipsi homines devorabant, cædibus vacantes, et prophetas occidentes; ursæ item prole orbatae similes sunt, ob filiorum suorum exitium

VERS. 13. « Imple egimus, et mentiti sumus, et retrocessimus a Deo nostro. Locuti sumus iniqua, et insolsequentes fuimus. Concepimus et meditati sumus de corde nostro verba iniqua. » Hæc autem propheta dicit ex persona populi, docens eos, ut confiteantur Deo peccata, et sese accusent; ut vel ita saltem animo compuncti, gradum revocent et convertantur poenitentiam edocti.

VERS. 14-20. « Et abduximus retro judicium, et justitia longe discessit: quoniam consumpta est in vis eorum veritas, et per rectum iter transire non potuerunt. Et veritas sublata est, et transtulerunt mentem, ut non intelligerent. Et vidit Dominus, et non placuit ipsi, quia non erat judicium. Et vidit, et non erat vir: et consideravit, et non erat qui defenderet: et ultus est eos brachio suo, et misericordia confirmavit. Et induit justitiam quasi lorica, et circumposuit galeam salutaris in capite, et circumdedit se vestimento ultionis: et amictus ejus, tanquam retributurus sit retributionem, opprobrium adversariis. Et timebunt Occidentales nomen Domini, et qui sunt ab ortu solis, nomen gloriosum. Veniet enim, quasi fluvius violentus ira a Domino: veniet cum furore, et veniet propter Sion qui liberat, et avertet impietates a Jacob. » Hic itaque per Sion pia religio significatur, quam diversis modis Ecclesiam Dei esse comprobatum est. Hujus itaque Dei civitatis causa venturus liberator esse dicitur, qui jam prope est. Et quid faciet? Dimittet peccata accedentibus ad se.

VERS. 21. « Et hoc ipsis Testamentum a me est, dixit Dominus. Spiritus meus, qui est in te: et verba, quæ dedi in os tuum: et non deficient ex ore tuo, neque ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus amodo et usque in sæculum. » Hic itaque Spiritus Testamentum erat: quamobrem Salvator et Dominus noster Jesus Christus discipulis suis Spiritum dedit dicens: « Accipite Spiritum sanctum; si cujuspiam remiseritis peccata, remittentur ei¹⁵. » Hoc igitur Novum Testamentum est, et caput mysterii, Spiritus sanctus. Et verba, quæ dedi in os tuum, et non deficient. » Manent enim et in præsentem et in futuro sæculo hæc omnia, secundum Servatoris nostri ver-

τους καὶ πενεθὲν καὶ στενάζειν, καὶ ἀποδύρεσθαι, καὶ δακρῦειν, ὡν ἐξέχεον αἱμάτων ἕνεκα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐ προσποιούνται, τὴν δὲ πόλιν τὴν αἰσθητὴν, λέγω δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκλαίονται, καὶ τὴν πτώσιν αὐτῆς στενάξουσιν ἀλόγως· εἰκότως ἀγρίῳ θηρίῳ παρεβλήθησαν. Διὸ λέλεκται· « Καὶ στενάξουσιν ὡς ἄρκτος· » καὶ ἐν ἄλλοις δὲ εἴρηται· « Ὡς ἄρκτος ἀτεκνουμένη. » Ἄρκτος μὲν οὖν διὰ τὸ ἀνθρωποδόρον τοῦ θηροῦ ὠνομάσθησαν. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώπους ἔφαγον μαιφονοῦντες, καὶ τοὺς προφῆτας ἀναίρουντες· ἀτεκνουμένη δὲ ἄρκτιν παρωμοιώθησαν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν τέκνων αὐτῶν.

« Ἦσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ὀπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν. Ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδίκους. » Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ, διδάσκων αὐτοὺς ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας καὶ κατηγορεῖν αὐτοὺς ἑαυτῶν, ἵνα καὶ οὕτως, πληγέντες τὴν ψυχὴν, ἀνανεύσῃσι καὶ ἐπιστρέψῃσι, μετανοεῖν διδαχθέντες.

« Καὶ ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκεν· ὅτι κατηναλώθη ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἐδύναντο διελθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διάνοιαν τοῦ συνιέναι. Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ· καὶ κατενόησε, καὶ οὐκ ἦν ἀντιληφόμενος· καὶ ἠμύνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ ἐστηρίσατο. Καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλᾶσαν σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ περιέβαλετο ἱμάτιον ἐκδικήσεως· καὶ τὸ περιδόλαιον αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσων ἀνταπόδοσιν, θνεῖδος τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἧλιον τὸ ὄνομα τὸ ἐνδοξόν. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὄργη παρὰ Κυρίου· ἤξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἤξει ἕνεκεν Σιών ὁ βυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. » Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα σημαίνεται διὰ τῆς Σιών, ἧτις διαφόρως ἀπεδείκνυτο οὕσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ταύτης οὖν ἕνεκεν τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως ἤξει λέγεται ὁ βυόμενος ὁ ἀγγιστεύων. Καὶ τί ποιήσει; Συγχωρήσει τὰς ἀδικίας τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ.

« Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ Διαθήκη, εἶπε Κύριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου¹ καὶ οὐ μὴ ἐκλίπη ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου. Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τούτο γοῦν τὸ Πνεῦμα ἡ Διαθήκη ἐτύγχανε διόπερ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῖς ἐαυτοῦ μαθηταῖς εἶδιδον τὸ Πνεῦμα λέγων· « Δάβετε Πνεῦμα ἅγιον, ἕάν τις ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτῷ. » Αὕτη τοίνυν ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ μυστηρίου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ οὖς σου, καὶ οὐ μὴ ἐκλίπη. » Μένει γὰρ καὶ εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ

¹⁵ Joan. xi, 22, 23.

εις τὸν μέλλοντα ταῦτα πάντα, κατὰ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδιδάξεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰπὼν· «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

«Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἦν τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, καὶ φῶς τοῖς εἰς τὸν κόσμον· εἰκότως τῆς τοῦτου παρουσίας ἀπολαύειν ὁ λόγος τῆ Ἱερουσαλήμ προσεφώνει λέγων· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Αὐτῆς δὲ εἶναι φάσκει τὸ φῶς, διὰ τὸ αὐτῆ τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν προφητῶν κεκηρύχθαι. Εἰ μὲν οὖν πεισθεῖσα τῷ παραγγέλματι, τοῦ φωτὸς μετελήφει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παραδεξαμένη, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους. Ἐδὲ γὰρ πάλαι σοι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελλέμενον φῶς ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθε. Διὸ μὴ μέλλε, φωτίζου δὲ, φωτίζου, καὶ τῆς χάριτος μεταλάμβανε· ἔστι γὰρ σοι φωτισθεῖση τάδε καὶ τόδε.

«Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γνόφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται.» Ὡς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύνασθαι ταῦτα πληροῦσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἑνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν τέλους αὐτὰ τεύξεσθαι.

«Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς ἐν τῷ φωτί σου, καὶ ἔθνη τῆ λαμπρότητί σου.» Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ἀνατελεῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἀξίους. Τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους διαλήψεται τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς ἀσεβέσιν ἠπειληται. Δεῖ δὲ πρότερον φωτὸς καὶ ἀνατολῆς τοῖς μέλλουσιν αὐτοῦ ἔμφεσθαι τὴν δόξαν· ὅπως, ἐν ἡμέρᾳ θεϊκοῦ φωτὸς γενομένοι, θεωροὶ τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καταστῶσιν.

«Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συναγμένα τὰ τέκνα σου.» Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ πεπιστευκότες ἐπαγγελίαν εὐλῆψαν ἀναπαύεσθαι εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τοῦτο τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ διδάξαντος. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἢ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία θυγάτηρ ἀνηγόρευται Σιών καὶ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. «Ἦκασιν πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται.» Ἦμεν γὰρ πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ξένοι τῶν δικαίων, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Αἴτε γὰρ ἀπαλαὶ οὖσαι ψυχαὶ καὶ ἐτι νήπια, ὡς ἀρτιγένητα βρέφη, τὸ λογισθῆναι καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθοῦσι· διὰ τε τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως γενομένης τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ὑποδαστάζονται ἐπ' ὤμων, αἰρόμενοι καὶ ὑποκουφίζόμενοι ὑπὸ τῶν χειραγωγούντων αὐτὰς διδασκάλων· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· «Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ταυτῆς τέκνα, οὕτως ἰμειρόμενοι ὑμῶν,» καὶ τὰ ἐξῆς.

«Τότε ἔφη, καὶ φοθηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ τῆ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ

ba in Evangeliiis tradita ab ipso Salvatore dicente, «Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt¹⁶.»

CAPUT LX.

VERS. 1. «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.» Quoniam ergo ipse Christus erat lux et veritas et vita, lux scilicet iis qui in mundo sunt, ejus praesentia fructuram Jerusalem merito praenuntiabat his verbis, «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lux tua.» Ejus autem esse lucem ait, quia ipsi venturi Christi pollicitationes a prophetis praedicatae sunt. Si igitur praeepto morigera, lucis consors fuisset, Christum Dei suscipiendo, usque in finem utique in pace mansisset. Etenim ecce jam venit lux illa, olim tibi per prophetas annuntiata. Quare ne cuncteris, sed illuminare, illuminare, et gratiae particeps esto; tibi enim illuminatae haec et illa adherunt.

VERS. 2. «Ecce tenebrae operient terram, et caligo super gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur.» Quae saepe in primo Salvatoris adventu accidisse possunt; ac etiam in secunda et gloriosa divinaque ejus praesentia finem consequi valebunt.

VERS. 3. «Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.» Non omnibus enim, sed dignis tantum orieris. Indignos quippe tenebrae exteriores et ignis aeternus excipient, necnon alia omnia quae impiis comminatus Dominus est. Nam qui gloriam ejus visuri sunt, luce primum et ortu ejus habent, ut in die divinae lucis, gloriae unigeniti Filii Dei speculatores esse valeant.

VERS. 4. «Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos filios tuos.» Quamobrem quotquot ex gentibus Christi opera in Deum crediderunt, promissionem acceperunt, quod in sinu Abraham, Isaac et Jacobi requiem habituri sint: id ipso Salvatore docente. Aliis item in locis Ecclesia ex gentibus filia Sion et filia Jerusalem vocatur. «Venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae humeris gestabantur.» Eramus quippe longe et procul positi a republica Israelis, ac justis extranei, spem promissionis non habentes, atque impii in mundo versabamur. Nam tenerae et adhuc infantae animae, quasi pueruli modo geniti, rationale et sine dolo lac concupiscunt: ac per regenerationem in Christo, filii Abraham effectae, humeris gestantur a magistris suis, viae ducibus, sublatae atque sustentatae, qualis erat Paulus, qui ait, «Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes¹⁷,» etc.

VERS. 5. «Tunc videbis, et timebis, et obstupesces corde, quia transferentur in te divitiae ma-

¹⁶ Matth. xxiv, 35. ¹⁷ I Thess. ii, 7.

VERB. 12, 13. « Gentes enim et reges, qui tibi non servient, peribunt, et gentes vastitate vastabuntur. Et gloria Libani ad te veniet, in cyparisso et pinu et cedro simul, ad glorificandum locum sanctum meum. » Nam salutari et pulcherrima servitute civitati Dei serviendum est, videlicet Ecclesiae, et piæ religioni, quæ in ea colitur, pulcherrimæ et celsissimæ Libani arbores deferentur, ut illis locus sanctus meus gloria afficiatur. Tales autem fuerint, eruditi viri ex gentibus, sapientia sæculi hujus imbuti, quos in Ecclesia Dei florentes, ac sermonis apparatu ipsam ornantes conspicimus, neulquam a vero aberres, si dicas eos allegorico more, lingua Libani, cyparissos, pinus et cedros vocari: quæ locus sanctus Dei necnon vestigia pedum ejus, videlicet Ecclesia, glorificatur.

VERB. 14. « Et ibunt ad te timentes filii eorum, qui te humiliaverunt, et irritaverunt: et vocaberis civitas Sion, sancti Israel. » Et sane multos novimus ex iis, qui olim in Ecclesiam blasphema verba protulerunt, ipsamque irritaverunt, qui jam mutata sententia, Deum in ea adoratum venerunt.

VERB. 15-17. « Quia fuisi derelicta, et odio habita, et non erat qui auxiliaretur. Et ponam te in exultationem sempiternam, in lætitiã generationibus generationum, et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et cognosces, quia ego sum Dominus, qui salvum te facio, et qui eruo te Deus Israel. Et pro ære afferam tibi aurum: pro ferro autem afferam tibi argentum, pro lignis afferam tibi æs, et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia. » Hoc vero quid fuerit, nisi novum mysterium evangelicæ doctrinæ, et elementaris illa Novi Testamenti doctrina, cujus consortes sunt ii qui in Christo regenerantur, qui seipsis meliores futuri sunt, ac Dei structuræ utiliores, quemadmodum et primi, qui pro ære et ferro aurum et argentum in commutationem obtinuerunt?

VERB. 18. « Et non audietur adhuc injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in finibus tuis: sed vocabuntur Salutare muri tui, et portæ tuæ, sculptura. » Pro illo, « Salutare, » Hebraica scriptura, « Jesum » præfert, ipsissimis elementis et characteribus, quæ ipse Salvator scribitur: ita ut ipsa virtus Salvatoris nostri Jesu, pro septo et muro firmo iis qui Deo digni fuerint, futura sit.

VERB. 19. « Et non erit tibi amplius sol in lucem diei, neque ortus lunæ illuminabit noctem tuam: sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus, gloria tua. » Sed columna quædam divinæ lucis erit resplendens, scilicet corpus resurgens, quod dicitur vestimentum Salutari. Non enim ultra corpus mortis erit, quale Paulus declarabat his verbis, « Quis

« Τὰ γὰρ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσίν σοι, ἀπολοῦνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημία ἐρημωθήσεται. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἦξει ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρῳ ἅμα, δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίον μου. » Δουλεύσαι γὰρ δεῖ τὴν σωτήριον καὶ καλλίστην δουλείαν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, λέγω δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἐν αὐτῇ θεοσεβεῖ πολιτεύματι τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται, εἰς τὸ δι' αὐτῶν δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἁγίον μου. Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ ἐξ ἔθνῶν ἐλλόγιμοι ἄνδρες καὶ σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου μετεσχηκότες: οὗς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαπρέποντας καὶ κοσμοῦντας αὐτὴν τῇ τοῦ λόγου παρασκευῇ θεασάμενος οὐκ ἂν ἀμάρτοις αὐτοὺς εἶναι τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, κυπάρισσον καὶ πεύκακας καὶ κέδρους, κατὰ νόμον ἀλληγορίας εἰπῶν· δι' ὧν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία.

« Καὶ πορεύσονται πρὸς σὲ δεδοκίχτες υἱοὶ ταπεινωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών, ἁγίου Ἰσραὴλ. » Καὶ ἄλλως δὲ τῶν πάλαι βλασφημησάντων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παροξυνάντων αὐτὴν, καὶ διωξάντων, πολλοὺς ἴσμεν μεταβαλόντας, καὶ ἐπὶ τὸ προσκυνεῖν τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν ἐηλυθότας.

« Διὰ τὸ γεγενῆσθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ μεμνημένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θῆσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς, καὶ θηλάσεις γάλα ἔθνῶν, καὶ πλουτῶν βασιλείων φάγεσαι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, καὶ ἐξαιρούμενός σε Θεὸς Ἰσραὴλ. Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ ὄσω σοι χρυσοῖον, καὶ ἀντὶ σιδήρου ὄσω σοι ἀργύριον· ἀντὶ δὲ ξύλων ὄσω σοι χαλκὸν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω τοὺς ἀρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Τοῦτο δὲ τί ποτ' ἂν εἴη εἰ μὴ τὸ καινὸν μυστήριον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἧς μετέχουσιν οἱ ἐν Χριστῷ ἀναγεννώμενοι, βελτίους μὲν ἑαυτῶν γενησόμενοι καὶ χρησιμώτεροι τῇ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῇ κατὰ τοὺς πρώτους, οἳ ἀντὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου τιμὴν ἀντικατηλλάξαντο;

« Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐτι ἀδικία ἐν τῇ γῆ σου, οὐδὲ σύντριμμα, οὐδὲ τάλαιπωρία ἐν τοῖς ὄροις σου· ἀλλὰ κληθήσεται Σωτήριον τὰ τείχη σου, καὶ αἱ πύλαι, γλύμμα. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Σωτηρίου, » ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις τὸν « Ἰησοῦν » αὐτὸν τε περιέχει αὐτοῖς στοιχείοις καὶ χαρακτήρσιν, οἷσις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται: ὡς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀντὶ περιβόλου καὶ τείχους στερέρου τοῖς ἀξίοις τοῦ Θεοῦ γενέσθαι.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐτι σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτιεῖ σου τὴν νύκτα· ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός, δόξα σου. » Στήλη δὲ τις ἔσται φῶς ἀπαστράπτουσα θεῖον, τὸ σῶμα τῆς ἀναστάσεως, τὸ λεγόμενον ἱμάτιον Σωτηρίου. Οὐκέτι γὰρ θανάτου σῶμα, οἷον ὁ Παῦλος ἐδήλου λέγων· « Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ πύματος τοῦ θανάτου

τούτου; ἔσται κάκεινο σωτήριον. Σωτήριον δὲ ἰμάτιον τῆ ψυχῆ περιθήσεται, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἕκαστος γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ πράξει ταῖς κατὰ δικαιοσύνην πεπραγμέναις τὸν ἑαυτοῦ κόσμον ἐνδύσεται.

« Οὐ γὰρ δύσεται σοὶ ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοὶ οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου. Καὶ ὁ λαός σου πᾶς δίκαιος, δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσω τὸ φύτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΛ'.

« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με..... »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒ'.

« Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς· τὸ δὲ Σωτήριόν μου ὡς λαμπράς καυθήσεται. Καὶ ἴθονται τὰ ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς, τὴν δόξαν σου. Καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔσθ' Ἰσάκ στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου. » Ὅν ἀπολήψεται τότε λέγουσα· « Τὸν καλὸν ἠγώνισμαι ἀγῶνα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. » Ἡ δὲ αὐτή, νύμφη τις οὖσα τοῦ νυμφίου Λόγου καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξαμένη, καρποὺς ὠραίους καὶ εὐανθεῖς ἀποδίδωσι. Πάλιν δὲ κἀνταῦθα τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ πάλαι C συνεστός παρὰ Ἰουδαίους δηλοῖ. Στέφανος γὰρ ὡς ἀληθῶς Χριστοῦ πάντες οἱ δι' αὐτοῦ κατορθοῦντες τυγχάνουσι, καὶ διάδημα βασιλείας εἰς τῆς αὐτοῦ οἱ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηθληκότες ἀγῶσιν, οἱ ἅγιοι μάρτυρες, οὓς τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατήρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθει, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν τὸ πλῆθος τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σεσωσμένων.

« Καὶ καλέσει σε ὄνομα καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό· » τουτέστι, κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ὀνομασθήσεται.

« Καὶ οὐκέτι κληθήσῃ καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἔρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται, θέλημα ἐμὸν· καὶ ἡ γῆ σου, οἰκουμένη· ὅτι εὐδόκησε D Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτως κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου. Καὶ ἔσται ὁν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ. » Ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας συστήσεται, μόνους ἔξουσα οἰκήτορας τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καταξιοθησομένους, οἱ καὶ ἐν τῷ παλαιῷ θημῆδι καὶ εὐφροσύνην διάξουσιν, ὡς εἶκε νεανίσκῳ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνόντι παρθένῳ καθαρᾷ, οὐδαμῶς μὲν αὐτῆς τὴν παρθενίαν σπλουῶντι· τῆ δὲ ἀγγελῆ τῆ παρθενικῆ καὶ τῆ καθαρᾷ συνδιατριβῆ, καὶ συνοικεῖ χαίροντι. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ σου οὕτως εὐφρανθήσονται·

⁸² Rom. vii, 24.

⁸³ II Tim. iv, 7.

A me liberabit de corpore mortis hujus⁸²? » sed erit et illud salutare. Salutare porro vestimentum animæ circumponetur, et tunica lætitiæ: singuli enim operibus suis cum justitiis editis ornatu suo induentur.

Vers. 20-22. « Non enim occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet: erit quippe tibi Dominus lux sempiterna, et implebuntur dies luctus tui. Et populus tuus omnis justus, in sæculum hæreditabunt terram: custodiens plantationem opera manuum ejus in gloriam. Qui parvo numero, erit in millia; et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos. »

CAPUT LXI.

Vers. 1. « Spiritus Domini super me, eo quod B unxerit me: evangelizare pauperibus misit me..... »

CAPUT LXII.

Vers. 1-3. « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediat ut lux justitia ejus: Salutare autem meum ut lampas accendetur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam tuam. Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. » Quam tunc recipiet dicens: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ⁸². » Eadem vero, cum sponsi Verbi sponsa sit, et ejus semina susceperit, speciosos et boni odoris fructus emittit. Hic autem rursus piam religionem olim apud Judæos vigentem significat. Nam vere Christi corona sunt quotquot per eum bona opera edunt, et diadema regni ejus sunt, qui certamina ejus causa susceperunt, sancti martyres, quos manu sua Pater deligens, ut coronam Filio suo circumponit, et regio diademate multitudinem exornat eorum, qui per ipsum et ab ipso salutem sunt consecuti

« Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit; » id est, secundum voluntatem meam nominabitur.

Vers. 4, 5. « Et non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur ultra deserta: vocaberis enim voluntas mea; et terra tua, habitata, quia complacuit sibi Dominus in te, et terra tua inhabitabitur. Et sicut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui. Et erit, quemadmodum lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur Dominus in te. » Ea in novo sæculo regni Christi constituetur, eosque tantum incolas habebit, qui promissionum Dei dignati fuerint; qui in tanto gaudio et lætitia versabuntur, ut comparari possint juveni et sancto viro cum pura virgine degenti, nec tamen ejus unquam virginitatem temeranti, sed in castitate virginali, et pura conversatione, cum tota domo gaudenti. Et filii quidem tui ita lætabuntur;

Vers. 3. « Dicentes : Quare jejunavimus , et non A vidisti ? humiliavimus animas nostras , et non cognovisti ? » Quia talia impudenter effari audent , magna tu , mi propheta , voce utens , responde illis , et coargue eos , quod judicium meum dereliquerint , et quod omnia quæ proferunt , non sincere dicant . « In diebus enim jejuniorum vestrorum inventis voluntates vestras , et omnes subditos vestros affligitis . » Si ergo de tali jejunio gloriantur , longe præstabilius ipsis erat , ut epulis vacarent , et res hujusmodi non aggredierentur . Quapropter initio prophetiæ dictum est illis : « Jejunium et castitatem et solemnitates vestras odit anima mea . » Nam jejunii otium , non in pœnitentiæ occasionem vertitis , sed illo ad debita exigenda et repetenda utimini .

Vers. 4. « Si ad lites et pugnas jejunatis , et pugnis percussis humilem , ad quid mihi jejunatis ? » Videtur ipso quoque prophetiæ tempore tale quidpiam factum esse : id quippe sermo subindicat : « Ut hodie audiatur in clamore vox vestra . »

Vers. 5. « Non ego jejunium istud elegi , et diem , ut humiliet homo animam suam . Non si incurvaveris quasi circulum collum tuum , et cili- cium et cinerem substraveris : neque sic vocabitis jejunium acceptabile . » Quod si quis velit modum veri mihique probati jejunii ediscere , hæc agat : Ad lætitiâ vultum componat , et oleo caput inungens secundum salutare præceptum , jejunium clam observe , et soli Patri occulta videnti humilitatem animæ ostendat : in publico autem operibus , pietatis C fructus videntibus omnibus exhibeat , omne vinculum iniquitatis solvendo . Quare ait :

Vers. 6. « Non tale judicium elegi , dicit Dominus : sed solve omnem nexum iniquitatis ; dissolve obligationes violentarum cautionum ; dimitte fractos in remissionem ; et omnem syngrapham iniquam lacera , » dictum illud Servatoris opere perficiens : « Si offers munus tuum ad altare , et ibi recordatus fueris , quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum , et vade prius , reconciliare fratri tuo : et tunc veniens offer munus tuum ¹² . »

Vers. 7. « Frange esurienti panem tuum , et pauperes tecto carentes induc in domum tuam . Si videris nudum , tege , et domesticos seminis tui ne despexeris . » Non enim desunt apud homines qui cibo egeant : atque sic tibi abstinentia non lucro erit : sed alio modo animam tuam ales , cum pane tuo indigum et cibi penuria laborantem recreabis .

Vers. 8, 9. « Tunc erumpet matutinum lumen tuum , et sanationes tuæ cito orientur : et præbit ante te justitia tua , et gloria Dei circumdabit te . Tunc clamabis , et Deus exaudiet te : adhuc te loquente dicet , Ecce adsum . »

¹² Matth. v, 23

« Λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν , καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν , καὶ οὐκ ἔγνωσ ; » Ἐπειδὴ τοιαῦτα λέγειν ἀναιδῶς τολμῶσι , μεγάλη βοήη χρησάμενος σὺ δὲ μὲν προφήτης , ἀπόκριναι αὐτοῖς , καὶ ἀπέλεγχε , ὅπως ἐμὴν κρίσιν καταλελοίπασι , καὶ πάνθ' ὅσα φάσκουσιν , οὐκ ἀληθῶς διαβεβαιούνται . « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστεῶν ὑμῶν εὐρίσχετε τὰ θελήματα ὑμῶν , καὶ πάντας τοὺς ὑποχείριους ὑμῶν ὑπονύσσετε . » Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοιαύτῃ σεμνύονται νηστεία , πολὺ κρείττον ἦν αὐτοῖς τροζή σχολάζειν , καὶ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν . Διὰ ταῦτα γοῦν κατ' ἀρχῆς τῆς προφητείας πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο· « Νηστεῖαν καὶ ἀργίαν , καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου . » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιεῖσθε μεταμελείας· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν τῶν ὀφειλόντων εἰσπραξίν ἀναλίσκετε .

« Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε , καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινὸν , ἵνα τί μοι νηστεύετε ; » Ἔοικε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται ὁ λόγος· « Ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν .

« Οὐ ταύτην τὴν νηστεῖαν ἐξελεξάμην , καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ . Οὐδ' ἂν κάμψης ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου , καὶ σάκκον καὶ σπόδον ὑποστρώσῃ , οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστεῖαν θεατῆν . » Εἰ δὲ ἤ ἐθέλοι τις τρόπον ἀληθοῦς καὶ ἐμοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς νηστείας διδάσκεισθαι , ταῦτα πραττέτω· Φαιδρὸν τὸ πρόσωπον καταστήσας , καὶ τὴν κεφαλὴν ἀλείψας ἐλαίῳ κατὰ τὴν σωτήριον παρακλῆυσιν , τὴν μὲν νηστεῖαν ἐν τῷ κρυπτῷ φυλαττέτω , καὶ τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι τὰ κρυπτά μόνῃ τὴν ταπεινώσιν τῆς ψυχῆς δεικνύτω· εἰς δὲ τὸ φανερόν δι' ἔργων τοὺς καρποὺς τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλασύνδεσμον ἀδικίας . Διό φησιν·

« Οὐχὶ τοιαύτην νηστεῖαν ἐξελεξάμην , λέγει Κύριος· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει· καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἀδικον διάσπα· » αὐτὸ δὴ τὸ λελεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτήρος ἔργῳ πληρῶν , τό· « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου , κάκει μνησθῆς , ὅτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου τι κατὰ σοῦ· ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου , καὶ ἔπαγε πρῶτον , διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου . »

« Διάρρηπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου , καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου . Ἐὰν ἴδῃς γυμνὸν , περιβαλε , καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐκ ὑπερῶφει . » Οὐ γὰρ λείπουσιν ἐν ἀνθρώποις οἱ τροφῆς ἐνδεεῖς· καὶ οὕτω γὰρ σοὶ γένηται οὐ πρὸς κέρδους ἡ ἀσιτία , ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τραφήσῃ τὴν ψυχὴν τῷ σαυτοῦ ἄρτῳ τὸν ἐνδεῆ καὶ τροφῆς δεόμενον ἀνακτώμενος .

« Τότε βαγήσεται πρῶτον τὸ φῶς σου , καὶ τὰ ἱμάτια σου ταχὺ ἀνατελεῖ· καὶ προπορεύεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου , καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε . Τότε βοήσῃ , καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἔρεῖ· Ἴδοὺ πᾶρειμι . »

« Ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν, καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ. » Ὁ γὰρ τῶν ὄλων Θεὸς τοὺς μὲν εὐπορεῖν τροφῆς καὶ χρημάτων, τοὺς δὲ ἐνδεεῖς καὶ πένητας ὑπεστήσατο εἰς δοκιμὴν ἑκατέρων· ἔν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν εὐπορίας διὰ τῆς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς παροχῆς· οἱ δὲ ἐγγυμαζόμενοι τῇ πενίᾳ ἀντὶ πολυκάρπου χώρας τὴν ἀπὸ τῶν εὐπόρων διεποιούντο χορηγίαν.

« Καὶ δῆς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς· τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία. » Μάλιστα μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι δέησαι κοινωρεῖν ἀφθόνως· τὰ δὲ ἐξαίρετα τοῖς οἰκείοις τῆς πίστεως ἀπονέμειν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διὰ ταξίς παρεκελεύσατο, φήσασα δεξιούς εἶναι πρὸς πάντας.

« Καὶ ἔσται ὁ Θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός· καὶ ἐμπλησθήσῃ καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὄστᾳ σου πιανθήσεται· καὶ ἔσται ὡς κήπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλειπεν ὕδωρ. » Δηλαδή τῆς ψυχῆς αὐτῆς αἱ δυνάμεις πιανθήσονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐνθέου τροφῆς. Καὶ κήπος αἰθαλλῆς τὰς ἐξ ἀγίου Πνεύματος καρποφορῶν φυτείας, καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οἰκοδομηθήσεται ἐν σοί, καὶ ἀνακληρωθήσεται διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων· ὡς καὶ οἰκοδόμον σε γενέσθαι ἑαυτοῦ, διδασκαλίαις ἐνθέοις οἰκοδομοῦντα τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ θιανοίᾳ λογισμούς. Ἡδὴ δὲ καὶ φραγμὸν περιβαλεῖς τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, περιφράττων αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ ἀσφαλιζόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀχληρῶν. Ὅστᾳ δὲ τοῦ λαοῦ εἶεν ἂν οἱ ἐν αὐτῷ δυνατοὶ, τὸ πᾶν σῶμα ὑποβαστάζοντες.

« Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου αἱ ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ ἔσται τὰ θεμέλιά σου αἰώνια γενεῶν γενεαῖς. Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους σου ἀνὰ μέσον παύσεις. » Φραγμούς δὲ οἰκοδομεῖ ὁ περιφράττων καὶ περιτειχίζων διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα· ὁ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων περιαιρῶν διὰ τοῦ σαφηνίζειν τὰ λεγόμενα, οὗτός ἐστιν ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τρίβων λίθους περιαιρῶν. Τῆς γὰρ πλάνης τὰς ἀτραπούς ἀποφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποτειχίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἑαυτὸν τειχίζων καὶ περιφράττων, εἰκότως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

« Ἐὰν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματα σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ· καὶ καλέσεις τὰ Σάββατα τρυφερά, ἅγια τῷ Θεῷ· οὐκ ἄρεις τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὄργῃ ἐκ τοῦ στόματός σου. Καὶ ἔση πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον· καὶ ἀναβιδάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψωμίσει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὑποβάλλει δ' ὁ λόγος μὴ θελήματα πράττειν, ὡς ἑαυτοὺς μέθαις καὶ κραιπάλαις σχολάζοντας· ἐν ἁγιασμῷ δὲ καὶ καθαρότητι διάγοντας, οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ἁγιάζειν, τρυφεράν τε αὐτὴν καὶ ἄλυπον διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ Θεὸν ἐπιτελουμένης σχολῆς φυλάτ-

« Si abstuleris a te nexum, et manuum extensionem, et verbum murmurationis. » Nam universorum Deus, alios quidem cibus et pecuniis opulentos, alios vero egenos et pauperes constituit, ad utrumque probationem; ut hi quidem ex largitione egenis præbita, opulentia suæ fructum perciperent, alii vero pauperie afflicti et exercitati, divitum largitione, quasi feracissimo agro fruerentur.

VERS. 10. « Et dederis esurienti panem ex animo tuo, et animam humiliatam impleveris, tunc orientur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt velut meridies. » Prima sane omnibus sunt largiter distribuenda; præcipua vero domesticis fidei dispensanda. Idipsum enim apostolico præcepto jubetur, scilicet officiosos esse erga omnes.

VERS. 11. « Et erit Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent: et erit quasi hortus ebrius, et sicut fons, cui non deficit aqua. » Videlicet ipsius animæ virtutes pinguescent a spirituali et divina esca. Et hortus semper virens erit, arborum sancti Spiritus fructibus exornatus, atque illa olim animæ deserta in te ædificabuntur, ac disciplina divinisque sermonibus replebuntur; ita ut ipse tui constructor existas, cogitationes mentis tuæ divina doctrina exædificans. Ad hæc autem animam tuam propugnaculo circummunes, ipsamque contra externos tumultus undique sepies et custodies. Ossa vero populi fuerint ii, qui apud illum prævalidi ac robusti sunt, ita ut totum corpus sustentent.

VERS. 12. « Et ædificabuntur deserta tua perpetua, et erunt fundamenta tua sempiterna in generationes generationum. Et vocaberis ædificator mæceriarum, et semitas tuas, quæ sunt in medio, quiescere facies. » Sepes autem construit, qui ecclesiastica dogmata dialecticis demonstrationibus circumquaque munit et defendit; qui vero ea, quæ in divinis lectionibus offendicula esse videntur, dicta explicando removet, is est qui lapides in medio semitarum positos amolitur. Nam quia erroris vias obstruit, et ejusmodi clausulas tutatur ac defendit, seseque undique munit et sepit, ædificator mæceriarum jure vocatur.

VERS. 13, 14. « Si averteris a Sabbatis pedem tuum, ut non facias voluntates tuas in die sancta: et vocabis Sabbata delicata, sancta Deo; non levabis pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo. Et eris fiduciam habens in Domino: et evehet te ad bona terræ, et cibabit te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc. » His subindicatur non pro lubito singulos agere debere, ita ut ebrietati et crapulæ indulgeant; sed in sanctitate et puritate degendum esse, atque ita diem sancte celebrandam oportere: ipsamque lætam ac sine tristitia, ob otium illud Deo consecratum, custodire, neque vel tantillum pedem movere

ad alia opera, neque vel verbotenus labia fœdare; A sed soli divinarum rerum otio tota die vacare.

τειν, μηδὲ μέχρι τοῦ τυχόντος κινουῦντα τὸν πόδα ἐπὶ πράξεσιν ἐτέραις, μηδὲ μέχρι λόγου μολύνειν τὰ χεῖλη· μόνῃ δὲ τῇ σχολῇ τῶν θείων διὰ πάσης προσανέχειν τῆς ἡμέρας.

CAPUT LIX.

VERS. 1. « Annon potest manus Domini salvare? An aggravata est auris ejus, ut non exaudiat? » Postquam in præcedentibus quæ a Judaico populo agenda erant, præscripsit, atque iis qui agenda perfecerint, congruentes pollicitationes obtulit, ac contraria deligentibus promerita supplicia comminatus est; jam his verbis ipsos coarguit, utpote qui aliqua Dei voluntati contraria delegerint: quæ de causa in calamitates delapsi sunt. At ergo illis: Nequaquam mihi Deo impossibile erat vos etiam perditos restaurare, neque infirma est manus mea, ut vos, indignos licet, servare nequeam; auris vero mea, quæ omnia audit, non ita aggravata erat, ut non possem vos clamantes exaudire.

VERS. 2. « Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum: et propter peccata vestra avertit faciem a vobis, ut non misereatur. » Improbata vestra non sinit vos divina frui providentia, quia Deus peccatum, ut rem putidam, turpem et infamem abominatur. Populo itaque ruinæ ac remotionis a Deo nullam aliam fuisse causam docet, quam peccata eorum: horum vero species delin-

VERS. 3. « Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis: labia vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua vestra injustitiam meditatur. » Et perpendas velim eos hic non de idololatria, aut de alio improbo facinore accusari, sed de eadē labiis perpetrata, et de oris sui iniquitate. Quis subindicat eorum contra Servatorem conspirationes, atque insidias ab eis contra probos viros structas. Etiam si vero Servatorem non propria manu trucidarint; cum tamen sanguinem ejus super se et super filios suos expetierint, ac Impis usi sint clamoribus, reapse declararunt se manus sanguine fœditas habere, labia eorum iniquitatem locuta esse, et linguam eorum impietatem protulisse. Nam sese decipientes alium Christum expectant, humana quædam et fabulosa de ipso nar-

VERS. 4, 5. « Nemo loquitur justa, nec est judicium verum. Confidunt rebus vanis, et loquuntur inania, quia concipiunt dolorem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum frugerunt, et telam aranæ texunt: et qui vult de ovibus eorum comedere, frangens urium invenit, et in ipso regulum. » Adversariarum potestatum semina in se parturiunt: quare malitiæ et improbitatis suæ filii dicebatur, « Serpentes, genimina viperarum. » Proportione vero quadam ad divinum semen habita, adversariarum potestatum semen, ova appellavit, reptilium generis exemplo insistent: nam aspides, serpentes et alia

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ'.

« Μη οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; » Ἡ ἐδάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; » Ὡς πρὸς τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν διαστειλόμενος ὁ λόγος ἐν τοῖς πρὸ τούτου τὰ πρακτέα, καὶ τοῖς μὲν τὰ πρακτέα δι' ἔργων ἐπιτελέσασιν τὰς πρεπούσας ἐπαγγελίας παραθεῖς, τοῖς δὲ τάναντία ἐλομένοις τὰς καταλήλους ἀπειλήσας τιμωρίας· διὰ τῶν προκειμένων ἐλεγχον αὐτοῖς προσφέρει, ὡς τινα ἐναντία ἐλομένοις τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ· οὐ χάριν καὶ τοῖς κακοῖς περιπεπτώκασι. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἦν ἀδύνατον ἐμοὶ τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολλυμένους ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι, οὐδὲ ἀσθενεῖ ἡ ἐμὴ χεὶρ καὶ ἀναξίους ὄντας ὑμᾶς διασῶσαι· καὶ τὸ οὖς δὲ τὸ ἐμὸν τὸ πάντων ἀκουστικὸν οὐχ οὕτως ἦν βαρυήκοον, ὡς μὴ δύνασθαι ὑμῶν εἰσακοῦσαι βοῶντων.

« Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὁ παράνομος ὑμῶν βίος οὐκ ἐξ τῆς θείας ὑμᾶς ἀπολαῦσαι προνοίας, διὰ τὸ βδελύττεσθαι ὡπερ δυσώδη καὶ αἰσχρὰν καὶ ἀτιμον τὴν ἀμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν αἴτιον τῆς ἀποπτώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πορθωτάτης τοῦ Θεοῦ ἀποβολῆς αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἐδίδαξεν ἢ τὰς ἀμαρτίας· τὸ δὲ τούτων εἶδος ἐξῆς καταριθμεῖται.

« Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἀμαρτίαις· τὰ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Καὶ θέα, ὡς οὐκ ἐπιμέμφεται αὐτοῖς ἐν τούτοις εἰδωλοατρείαν, οὐδ' ἐτέραν τινὰ παράνομον πρᾶξιν· ἀλλὰ τὴν διὰ χειλέων μαιφονίαν, καὶ τὴν διὰ στόματος παρανομίαν. Δι' ὧν ἠνίκατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν ἐπιβουλήν. Εἰ δὲ καὶ μὴ αὐτόχειρες γεγονᾶσι τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν αἰτησάμενοι, καὶ βοᾶς ἀθέοις χρησάμενοι, ἔργῳ παρέστησαν τὰς χεῖρας ἔχειν μεμολυσμένας αἵματι, τὰ τε χεῖλη αὐτῶν λελαληκέναι ἀνομίαν, καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν μεμελετηκέναι. Ἐξ-απατώντες γὰρ ἑαυτούς ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦντες.

« Οὐθεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστί χρῖσις ἀληθινή. Πεποίθασιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ λαλοῦσι κενὰ, οὐκ αὐτοῖς πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν. Ὡς ἀσπίδων ἐρρήξαν, καὶ ἰσθὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠῶν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψάσας οὐρίον εὔρε, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. » Τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν αὐτοῖς κησάντες· διὸ τοῖς τῆς κακίας καὶ πονηρίας αὐτῶν υἱοῖς ἐλέγετο· « Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν. » Ἀναλόγως δὲ τῷ σπέρματι τῷ θεῷ τὸν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνόμασε διὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐρπυστικοῦ γένους· ἀσπίδες καὶ ὄφεις, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠστόκων ἐστίν.

Ἐπειδὴ μετὰ τὸσαύτην κακίαν ἐπαγγέλλονται μὲν ἅπασαν ἀπὸ θεῶν Γραφῶν διδασκαλίαν, ἐκπίπτουσι δὲ εἰς γραῶδεις μύθους, καὶ εἰς παραδόσεις ἀνθρώπων, οὐδὲν ὄγιος μὴδὲ ὠφέλιμος περιεχοῦσας· εἰκότως ἐπιλέγει· « Καὶ Ἰσθὺν ἀράχνης ὑφαίνουσι, » τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμὸν τῆς τοιαύτης αὐτῶν σπουδῆς τῷ τῆς ἀράχνης ὑφάσματι παραβάλλον. Ποίων δὲ ὧν μνημονεύει, ἢ περὶ ὧν εἴρηται· « Τὰ ὡὰ ἀσπίδων ἐρήβησαν; » Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλειοι, διαρρήξαντες τοῦτων τῶν ὧν, τὰ τελεσφορηθέντα εἰς ἑαυτοὺς ὑπέδξαντο· οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν διαρραγῆναι καὶ τελεσφορηθῆναι ἐμφαγόντες αὐτῶν, ἀπόλλυνται. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἴρηται· « Ὁ ἐσθίων ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθάνειται. » Εἰ δὲ τις εὐρεθεῖσιν συνετὸς ἀνὴρ ὁ συντριβείν αὐτὰ δυνάμενος ἀνατριπτικῶ καὶ ἐλεγκτικῶ λόγῳ, οὗτος εὖροι ἂν τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνεμιαστὸν καὶ οὐριον, καὶ δυσῶδες καὶ φθοριμαίον, καὶ ἐν τούτοις πᾶσιν ἰλυσιπώμενον καὶ ἐγκρυσπτόμενον, τὸν πάντων ἐρπετῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βλέμματος θανατοποιῶν, τὸν βασιλίσκον λέγω.

« Ὁ Ἰσθὺς αὐτῶν οὐκ ἔσται εἰς ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ περιβάλλωνται ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν· τὰ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομίας· οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν τρέγουσι, ταχινοὶ ἐκχέαι αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόνων. Σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὄδον εἰρήνης οὐκ οἴδασιν. » Οὐ γὰρ παρεδέξαντο τὸν τῆς εἰρήνης πρῦτανιν, περὶ οὗ εἴρηται· « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· » διὸ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ταύτην προξενεῖ λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » — « Καὶ οὐκ ἔστι κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμέναι, ἃς διοδεύουσι· καὶ οὐκ οἴδασιν εἰρήνην. » Ψηλαφῶντες γὰρ τὰς θείας Γραφάς, οὐ συνίασιν τὸν ἐν βάθει τῶν λέξεων ἀποκεκρυμμένον νοῦν· περὶ δὲ δὴ μόνην τὴν λέξιν ἀσχολούμενοι, ὡσπερ τινὰ τοῖχον οἰκίας ψηλαφῶν.

Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη· ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μέιναντες αὐγὴν, ἐν ἁωρίᾳ περιεπάτησαν. Ψηλαφῆσουσιν ὡς τυφλοὶ τοῖχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι. Καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ ὡς ἐν μεσονυκτίῳ, ὡς ἀποθνήσκοντες στενάξουσι. » Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἔθνων μεσημβρινοῦ φωτός, ταῖς σωτηρίοις καὶ εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, μόνοι αὐτοὶ, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες, πεπτώκασιν, καὶ ὡσπερ ἐν μεσονυκτίῳ διάγουσιν.

« Ὡς ἄρκτος ἢ ὡς περιστέρᾳ ἅμα πορεύονται. Ἄνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία· μακρὰν ἀπέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν. » Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν, εἰ μὲν κατὰ λόγον ἐγένοντο ὑπὲρ ὧν τετολμήκασιν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐπαφελεῖς ἐγένοντο ἂν. Χρὴ γὰρ αὐ-

A hujusmodi, ova parunt. Quoniam post tantam exhibitam improbitatem, divinarum quidem Scripturarum doctrinam profitentur, in aniles vero fabulas et in traditiones hominum delabuntur, quæ nihil sanum, utile nihil habent; merito infert, « Et telam aranæ texunt, » putidum illud eorum indecorumque studium telæ aranæ comparans. Qualia porro ova memorat, nisi ea de quibus dicitur: « Ova aspidum eruperunt? » Qui igitur in malitiæ cumulum devenerunt, his diruptis ovis, fetum in se susceperunt: simpliciores vero antequam dirumpantur et fetum edant, ipsa comedentes, pereunt. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est: « Qui comederit ex ovis eorum, morietur. » Quod si quis reperiat vir prudens, qui possit illa hortando et arguendo conterere, is inveniet in illis, venti et lotii odorem putidum atque corruptum, et in his omnibus fœde volutatum et latens omnium reptilium teterrimum, vel visu solo lethiferum. regulum dico.

VERS. 6 - 8. « Tela eorum non erit in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera iniquitatis: pedes autem eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, et cogitationes eorum, cogitationes a cædibus. Contritio et miseria in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. » Neque enim pacis principem receperunt, de quo dictum est: « Ipse enim est pax nostra¹³: » quapropter eam discipulis procurat suis dicens. « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis¹⁴. » — « Et non est iudicium in viis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas pertranseunt, et non noverunt pacem. » Nam cum divinas Scripturas attingunt, in profunditate verborum latentem sententiam non intelligunt: sed uni dictioni vacantes, videntur quasi murum contrectare.

VERS. 9, 10. « Propterea recessit iudicium ab eis, nec apprehendet eos justitia; cum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ; cum expectarent fulgorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæci inurunt: et quasi oculos non habeant, atrectabunt. Et cadent in meridie tanquam in media nocte, quasi morientes ingemiscunt. » Tempore meridianæ gentium lucis, salutaribus et evangelicis radiis illustrata Ecclesia Dei, ipsi soli, utpote qui ad mortem peccaverint, delapsi sunt, et quasi in media nocte agunt.

VERS. 11, 12. « Tanquam ursus, aut tanquam columba simul incedent. Expectavimus iudicium, et non est salus: longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra obstiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt, et injustitias nostras cognovimus. » Nam gemitus ipsorum, siquidem ratione eorum quæ contra Salvatorem ausi sunt, emissi fuisset,

¹³ Ephes. II, 14. ¹⁴ Joan. XIV, 27.

ipsis sane fructuosi futuri erant. Etenim opus est A
 ipsos lugere, ingemiscere, lamentari et plangere,
 sanguinis, quem effuderunt, causa. Verum quia id
 agere non videntur, sed urbem illam sensilem,
 Hierosolymam dico, deplorant, et ruinam ejus stolidè
 lugent, jure bestię ferę comparantur. Quamobrem
 dicitur: « Et ingemiscent tanquam ursus; » in aliis
 vero dicitur, « Sicut ursæ prole orbata. » Ursus
 itaque vocantur, quia hæc fera homines devorat.
 Quandoquidem et ipsi homines devorabant, cædi-
 bus vacantes, et prophetas occidentes; ursæ item
 prole orbatae similes sunt, ob filiorum suorum exi-
 tium

VERS. 13. « Imple egimus, et mentiti sumus, et
 retrocessimus a Deo nostro. Locuti sumus iniqua,
 et inobsequentes fuimus. Conceptimus et meditati B
 sumus de corde nostro verba iniqua. » Hæc autem
 propheta dicit ex persona populi, docens eos, ut
 confiteantur Deo peccata, et sese accusent; ut vel
 ita saltem animo compuncti, gradum revocent et
 convertantur poenitentiam edocti.

VERS. 14-20. « Et abduximus retro iudicium, et
 justitia longe discessit: quoniam consumpta est in
 viis eorum veritas, et per rectum iter transire non
 potuerunt. Et veritas sublata est, et transtulerunt
 mentem, ut non intelligerent. Et vidit Dominus, et
 non placuit ipsi, quia non erat iudicium. Et vidit,
 et non erat vir: et consideravit, et non erat qui de-
 fenderet: et ultus est eos brachio suo, et misericor-
 dia confirmavit. Et induit justitiam quasi lorica,
 et circumposuit galeam salutaris in capite, et cir- C
 cumdedit se vestimento ultionis: et amictus ejus,
 tanquam retributurus sit retributionem, opprobrium
 adversariis. Et timebunt Occidentales nomen Do-
 mini, et qui sunt ab ortu solis, nomen gloriosum.
 Veniet enim, quasi fluvius violentus ira a Domino:
 veniet cum furore, et veniet propter Sion qui libe-
 rat, et avertet impietates a Jacob. » Hic itaque per
 Sion pia religio significatur, quam diversis modis
 Ecclesiam Dei esse comprobatum est. Hujus itaque
 Dei civitatis causa venturus liberator esse dicitur,
 qui jam prope est. Et quid faciet? Dimittet
 peccata accedentibus ad se.

VERS. 21. « Et hoc ipsis Testamentum a me est, D
 dixit Dominus. Spiritus meus, qui est in te: et ver-
 ba, quæ dedi in os tuum: et non deficient ex ore
 tuo, neque ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus
 amodo et usque in sæculum. » Hic itaque Spiritus
 Testamentum erat: quamobrem Salvator et Dominus
 noster Jesus Christus discipulis suis Spiritum dedit
 dicens: « Accipite Spiritum sanctum; si cujuscumque
 remiseritis peccata, remittentur ei¹⁴. » Hoc igitur
 Novum Testamentum est, et caput mysterii, Spi-
 ritus sanctus. Et verba, quæ dedi in os tuum, et non
 deficient. » Manent enim et in præsentem et in futuro
 sæculo hæc omnia, secundum Servatoris nostri ver-

τούς καὶ πενθεῖν καὶ στεναῖζειν, καὶ ἀποδύρεσθαι, καὶ
 δακρύνειν, ὧν ἐξέχεον αἱμάτων ἕνεκα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο
 μὲν οὐ προσποιῶνται, τὴν δὲ πόλιν τὴν αἰσθητὴν,
 λέγω δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκλαίονται, καὶ τὴν
 πτώσιν αὐτῆς στεναῖζουσιν ἀλόγως· εἰκότως ἀγρίῳ
 θηρίῳ παρεβλήθησαν. Διὸ λέλεκεται· « Καὶ στεναῖζουσιν
 ὡς ἄρκτος· » καὶ ἐν ἄλλοις δὲ εἴρηται· « Ὡς ἄρκτος·
 ἀτεκνουμένη. » Ἄρκτος μὲν οὖν διὰ τὸ ἀνθρωποβό-
 ρον τοῦ θηροῦ ὠνομάσθησαν. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώ-
 πους ἔφαγον μαιφονοῦντες, καὶ τοὺς προφήτας ἀναί-
 ροῦντες· ἀτεκνουμένη δὲ ἄρκτω παρωμοιώθησαν διὰ
 τὴν ἀπώλειαν τῶν τέκνων αὐτῶν.

« Ἦσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ὀπι-
 σθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐλαλήσαμεν ἀδίκως, καὶ ἠπει-
 θήσαμεν. Ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας
 ἡμῶν λόγους ἀδίκους. » Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης
 ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ, διδάσκων αὐτοὺς ἐξομολογεῖ-
 σθαι τῷ Θεῷ τὰς ἀμαρτίας καὶ κατηγορεῖν αὐτοὺς ἑαυ-
 τῶν, ἵνα καὶ οὕτως, πληγέντες τὴν ψυχὴν, ἀνανεύσωσι
 καὶ ἐπιστρέψωσι, μετανοεῖν διδαχθέντες.

« Καὶ ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δι-
 καιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκεν· ὅτι κατηγαλώθη ἐν ταῖς
 ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἐδύναντο
 διελθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρτα, καὶ μετέστησαν τὴν
 διάνοιαν τοῦ συνέναι. Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρ-
 σεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν
 ἀνὴρ· καὶ κατενόησε, καὶ οὐκ ἦν ἀντιληψόμενος· καὶ
 ἠμύνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημο-
 σύνη ἐστηρίσατο. Καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώ- C
 ρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίου ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς, καὶ περιέβαλετο ἱμάτιον ἐκδικήσεως· καὶ
 τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσων ἀνταπόδοσιν,
 θνεῖδος τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυ-
 σμῶν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου τὸ
 ὄνομα τὸ ἐνδοξόν. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὄρ-
 γη παρὰ Κυρίου· ἤξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἤξει ἕνεκεν
 Σιών ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰα-
 κώβ. » Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα
 σημαίνεται διὰ τῆς Σιών, ἥτις διαφόρως ἀπεδείκνυτο
 οὕσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ταύτης οὖν ἕνεκεν τῆς
 τοῦ Θεοῦ πόλεως ἤξει λέγεται ὁ ρυόμενος ὁ ἀγγι-
 στεύων. Καὶ τί ποιήσει; Συγχωρήσει τὰς ἀδικίας
 τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ.

« Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ Διαθήκη, εἶπε Κύ-
 ριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, καὶ τὰ ῥή-
 ματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου¹ καὶ οὐ μὴ ἐκλίπη
 ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρ-
 ματός σου. Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν
 αἰῶνα. » Τοῦτο γοῦν τὸ Πνεῦμα ἡ Διαθήκη ἐτύγχανε
 διόπερ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς
 τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐδίδοτο τὸ Πνεῦμα λέγων· « Δά-
 δετε Πνεῦμα ἅγιον, ἐάν τις ἀφήτε τὰς ἀμαρτίας,
 ἀφίενται αὐτῷ. » Αὕτη τοίνυν ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ
 τὸ κεφάλαιον τοῦ μυστηρίου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 « Καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ οὖς σου, καὶ οὐ μὴ
 ἐκλίπη. » Μένει γὰρ καὶ εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ

¹⁴ Joan. xx, 22, 23.

εις τὸν μέλλοντα ταῦτα πάντα, κατὰ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδιδασκεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰπὼν· «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ξ΄.

«Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἦν τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, καὶ φῶς τοῖς εἰς τὸν κόσμον· εἰκότως τῆς τοῦτου παρουσίας ἀπολαύειν ὁ λόγος τῆ Ἱερουσαλήμ προσεφώνει λέγων· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Αὐτῆς δὲ εἶναι φάσκει τὸ φῶς, διὰ τὸ αὐτῆ τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν προφητῶν κεκηρύχθαι. Εἰ μὲν οὖν πεισθεῖσα τῷ παραγγέλματι, τοῦ φωτὸς μετείληφει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παραδεξαμένη, διέμεινε ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους. Τὸ γὰρ πάλαι σοι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγεγμένον φῶς ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθε. Διὸ μὴ μέλλε, φωτίζου δὲ, φωτίζου, καὶ τῆς χάριτος μεταλάμβανε· ἔστι γὰρ σοι φωτισθεῖση τάδε καὶ τάδε.

«Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γνώφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται.» Ὡς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύνασθαι ταῦτα πληροῦσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν τέλους αὐτὰ τεύξεσθαι.

«Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς ἐν τῷ φετί σου, καὶ ἔθνη τῆ λαμπρότητί σου.» Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ἀνατλήεις, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἀξίους. Τοὺς γὰρ μὴ τοιοῦτους διαλήφεται τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς ἀσεβέσιν ἠπειληται. Δεῖ δὲ πρότερον φωτὸς καὶ ἀνατολῆς τοῖς μέλλουσιν αὐτοῦ βίβασθαι τὴν δόξαν· ὅπως, ἐν ἡμέρᾳ θεϊκοῦ φωτὸς γενόμενοι, θεωροῖ τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καταστῶσιν.

«Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου.» Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ πεπιστευκότες ἐπαγγελίαν ἐλήφασιν ἀναπαύεσθαι εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τοῦτο τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ διδάξαντος. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία θυγάτηρ ἀνηγόρευται Σιών καὶ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. «Ἦκασι πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται.» Ἦμεν γὰρ πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἕνοι τῶν δικαίων, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Αἴ τε γὰρ ἀπαλαὶ οὔσαι ψυχαὶ καὶ ἔτι νήπια, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθοῦσι· διὰ τε τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως γενόμεναι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ὑποβαστάζονται ἐπ' ὤμων, αἰρόμεναι καὶ ὑποκουφίζόμεναι ὑπὸ τῶν χειραγωγούντων αὐτὰς διδασκάλων· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· «Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως ἰμειρόμενοι ὑμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.»

«Τότε βίβη, καὶ φοθηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ τῆ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ

ba in Evangeliiis tradita ab ipso Salvatore dicente, «Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt¹⁶.»

CAPUT LX.

Vers. 1. «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.» Quoniam ergo ipse Christus erat lux et veritas et vita, lux scilicet iis qui in mundo sunt, ejus praesentia fructuram Jerusalem merito praenuntiabat his verbis, «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lux tua.» Ejus autem esse lucem ait, quia ipsi venturi Christi pollicitationes a prophetis praedictae sunt. Si igitur praeepto morigera, lucis consors fuisset, Christum Dei suscipiendo, usque in finem utique in pace mansisset. Etenim ecce jam venit lux illa, olim tibi per prophetas annuntiata. Quare ne cuncteris, sed illuminare, illuminare, et gratiae particeps esto; tibi enim illuminatae haec et illa aderunt.

Vers. 2. «Ecce tenebrae operient terram, et caligo super gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur.» Quae saepe in primo Salvatoris adventu accidisse possunt; ac etiam in secunda et gloriosa divinaque ejus praesentia finem consequi valebunt.

Vers. 3. «Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.» Non omnibus enim, sed dignis tantum orieris. Indignos quippe tenebrae exteriores et ignis aeternus excipient, necnon alia omnia quae impiis comminatus Dominus est. Nam qui gloriam ejus visuri sunt, luce primum et ortu ejus opus habent, ut in die divinae lucis, gloriae unigeniti Filii Dei speculatores esse valeant.

Vers. 4. «Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos filios tuos.» Quamobrem quotquot ex gentibus Christi opera in Deum crediderunt, promissionem acceperunt, quod in sinu Abraham, Isaac et Jacobi requiem habituri sint: id ipso Salvatore docente. Aliis item in locis Ecclesia ex gentibus filia Sion et filia Jerusalem vocatur. «Venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae humeris gestabuntur.» Eramus quippe longe et procul positi a republica Israelis, ac justis extranei, spem promissionis non habentes, atque impii in mundo versabamur. Nam tenerae et adhuc infantis animae, quasi pueruli modo geniti, rationale et sine dolo lac concupiscunt: ac per regenerationem in Christo, filii Abraham effectae, humeris gestantur a magistris suis, viae ducibus, sublatae atque sustentatae, qualis erat Paulus, qui ait, «Tanquam si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes¹⁷,» etc.

Vers. 5. «Tunc videbis, et timebis, et obstupesces corde, quia transferentur in te divitiae ma-

¹⁶ Matth. XIV, 35. ¹⁷ I Thess. II, 7.

ris, et gentium et populorum. » Hic quoque observes velim, quo pacto multitudinem ingentem illam eorum, qui salutem consequuntur, maris fluctibus comparet. Fortitudo autem gentium ii fuerint, qui bonis operibus dediti, a spiritualis vitæ cursu et tenore non deficiunt.

VERS. 6, 7. « Et venient tibi greges camelorum, et operient te cameli Madiam et Gepar. Omnes de Saba venient, ferentes aurum, et thus ferent, et Salutare Domini annuntiabunt. Et omnes oves Cedar congregabuntur, et arietes Nabaioth venient, et offerentur acceptabilia super altare meum. » His subindicari puto eos qui in Ecclesia opibus et divitiis affluunt : sic enim Salvator divitem camelo comparans dicebat, « Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum cælorum ¹⁹. » Cæterum admirabile illud erat, quia quod impossibile hominibus, id ipsum Deo possibile est. Quapropter Jerusalem, admiratione capta, gaudio repletur, dum scilicet animas camelis comparatas, immutatas, et quasi per foramen acus, per angustam et arctam viam in vitam æternam ingredientiæ conspicit. Camelli vero non vacui et sine sarcina venerunt, sed dona Deo, ut par est, offerentes ad animæ suæ redemptiōnem. Itaque camelli Salutare Domini annuntiabunt, postquam memorata dona obtulerint ; thus, scilicet spiritualem suavemque theologiæ odorem ; aurum vero, corporeas nimirum opes. Madiam porro et Gepar, regiones barbarorum sunt, camelorum feraces, quemadmodum et Saba, supra Arabiam sita, penes quos populos camelorum genus ingenti numero est : quare horum exemplo sermo utitur. Et mihi sane videtur his verbis Scripturam, juvenulas et infantiles corporeorum Judæorum aures allicere et demulcere, ut eas pertrahat et hortetur ad vitam illam et religionem, quæ secundum Deum est, mature ineundam.

« Et omnes oves Cedar. » Hujusmodi animas alienigenas et extraneas esse subindicans : siquidem per camelos, opulenti et divites homines indicantur ; per oves autem, mansuetiores ac simpliciores ; per arietes, ii maxime ex gentibus qui principatu valentes convertebantur : quos ad altare Dei munera allaturos esse sermo declarat. Et vero jam impletum oraculum videre est : cum ex conversione gentium, hujusmodi animæ sese piæ religionis verbo dedentes, et altaris Dei ministerio assistentes videantur. Nam tunc maxime per horum conversionem et salutem, Ecclesia Dei laudibus celebratur : quare deinceps dicitur : « Et domus orationis meæ glorificabitur. »

VERS. 8. « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut columbæ cum pullis super me. » Id porro intelligemus si Pauli vocem perpendamus, quæ sic habet : « Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Christi, rapiemur in nubibus obviam Do-

ἐθνῶν καὶ λαῶν. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τῆρει ὅπως τὴν πολλὴν πολυπληθῆσαν τῶν σωζομένων πληθθεὶ θαλάσσης ἀπέεικασε. Δύναμις δὲ τῶν ἐθνῶν οἱ κατορθοῦντες εἶεν ἂν μὴδ' ἐξασθενήσαντες πρὸς τὸν τόνον τοῦ νοητοῦ βίου.

« Καὶ ἤξουσὶ σοὶ ἀγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μαδιὰ καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σάβα ἤξουσι, φέροντες χρυσίον, καὶ λίθων οἰσοῦσι, καὶ τὸ Σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονται, καὶ κριοὶ Ναβαιῶθ ἤξουσι, καὶ ἀνερχθήσεται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. » Αἰνίττεσθαι δὲ οἶμαι διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐπόρους καὶ πλοῦτον περιβρεομένους· οὕτω γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν πλοῦσιον καμήλῳ παραβάλλων ἔλεγεν, « Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Πλὴν ἀλλὰ τὸ θαῦμα τοῦτ' ἦν, ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, τοῦτο δυνατὸν γίνεται τῷ Θεῷ. Διὸ καὶ ἐξίσταται Ἱερουσαλήμ διὰ τοῦ χαρᾶς πληροῦσθαι· καμήλοις δὲ παραβεβλημένας ψυχὰς θεωμένη μεταβαλοῦσας, καὶ ὡσπερ διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσιτούσας. Οὐ δίχα δὲ φορτίου προσέεισαν αὐταί, δῶρα δὲ τῷ Θεῷ προσφέρουσαι εἰκότως τὰ λύτρα τῆς αὐτῶν ψυχῆς. Οὐκοῦν αἱ κάμηλοι τὸ Σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται μετὰ τοῦ δῶρα προσφέρειν τὰ προλεχθέντα· λίθων δὲ τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐωδίαν, χρυσὸν δὲ τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Ἡ δὲ Μαδιὰ καὶ Γεφάρ γόνιμοι καμήλων εἰσὶ χώραι βαρβάρων, ὡς καὶ ἡ Σαβά, ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν κειμένη, παρ' οἷς πολυπληθεῖ τὸ τῶν καμήλων γένος· διὸ τῇ τούτων κέρχηται ὁ λόγος εἰκόνη. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ λόγος θέλγει καὶ ἔγγλυκαίνει τὰς ἀκοὰς τὰς νηπιώδεις τῶν σωματικῶν Ἰουδαίων εἰς τὸ ἐφελκύσασθαι αὐτάς, καὶ προτρέψαι σπύδειν εἰς τὸν κατὰ Θεὸν βίον καὶ πολιτείαν.

« Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ. » τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλόφυλον τῶν τοιούτων δὴ ψυχῶν αἰνιττόμενος. Διὰ μὲν οὖν τῶν καμήλων οἱ εὐποροὶ καὶ πλοῦσιοι τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐδηλοῦντο· διὰ δὲ τῶν προβάτων οἱ ἡμερώτατοι καὶ ἀπλούστατοι· διὰ δὲ τῶν κριῶν, οἱ ἀρχικώτατοι τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρεφόντων· οὓς ἀνερχθήσασθαι δῶρα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ φησὶν ὁ λόγος. Καὶ ἐστὶ τὸ λόγιον πληρούμενον θεάσασθαι· ἐπειδὴν ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς τριάσδε ψυχὰς ἴθι τις ἀναθείσας ἑαυτὰς τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ προσεβρευσάσας. Τότε γὰρ μάλιστα διὰ τῆς τῶν τοιούτων ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δοξάζεται· διὸ λέλεκται καὶ ἐξῆς· « Καὶ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται. »

« Τίνες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. » Καὶ τοῦτο δὲ νοήσομεν ἐπιστήσαντες τῇ Παύλου φωνῇ διδασκούσῃ, ὡς ἄρα, « Ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις

¹⁹ Matth. xix, 24.

εις ἀπαντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάν-
 τως σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· συναφθέντες δηλαδὴ καὶ
 συγκαταλεγέντες τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
 καταρωθωκότων. Διὸ ἀποθαυμάζοντες τὴν εἰς ἀνθρώ-
 πους χυθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν
 σωζομένων τὸ πλήθος, τὴν τε εἰς οὐρανοὺς αὐτῶν
 ἀνάπτεισιν, τὴν μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ βίου φασί· Τίνες
 οἶδε; ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡς περιστεραι σὺν
 νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. »

« Ἐμὲ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα θαρσεῖς ἐν πρώ-
 τοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἄργυρον
 καὶ τὸν χρυσὸν αὐτῶν μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ὄνομα Κυ-
 ρίου τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξον
 εἶναι. » Τὰς ἐκκλησίας δὲ νήσους καὶ διὰ τῶν ἐμπρο-
 σθεν ὁ λόγος ἠνίττετο σημαίνων. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς ἐπ-
 ηγγελμένας πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας αἱ ἐκ-
 κλησίαι τοῦ Θεοῦ τὰς προφητείας διερχόμεναι προσ-
 εδῶκον, εἰκότως φησὶν· « Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν. Πλοῖα
 θαρσεῖς· » ἀνίττεται τὰ σώματα οἷς ἐπενήξαντο κα-
 τὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Θαρσεῖς δὲ ἀλλοφύλων
 πάλιν ἐτύγγανε χώρα· διὸ περὶ ἀλλοφύλων ἀπίστων
 εἶρηται ποῦ· « Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα
 θαρσεῖς. » Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν συνετρίβετο· ἐνταῦθα δὲ
 τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλήμ τὰ ἐξ ἐθνῶν αὐ-
 τῇ προσγεγόμενα αὐτοῖς πλοίοις μακρόθεν πρὸς αὐ-
 τὴν ἦξει· τουτέστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρείττον
 μεταβληθεῖσι. Ἦξουσι τοίνυν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν οἱ
 προλεχθέντες τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἄργυρον καὶ
 χρυσὸν ὀνομαζόμενας ἐπαγόμενοι. Πράξεις δὲ οἶδε τὸν
 χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ὁ Ἀπόστολος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, καὶ
 οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται σοι. Διὰ γὰρ ὀργὴν
 μου ἐπάταξά σε, καὶ διὰ ἔλεον ἠγάπησά σε. Καὶ ἀν-
 οἰχθήσονται αἱ πύλαι σου διὰ παντὸς, ἡμέρας καὶ νυ-
 κτὸς οὐ κλεισθήσονται, εἰσαγαγεῖν πρὸς σὲ δύναμιν
 ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς αὐτῶν ἀγομένους. » Καὶ αὐτὸ δι'
 ἔργων ἐπιτελούμενον ἔφει ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς ἐξ
 ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ προσετώτες ἄνδρες διδασκαλαὶ περιφράττου-
 σιν, ὡσπερ τισὶ περιβόλοις καὶ τείχεσιν ἀσφαλιζόμε-
 νοι τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, εἰς τὸ μὴ παρεισδύε-
 σθαι τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως, μηδὲ χώραν ἔχειν
 ἐπιβουλῆς κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων. Οἱ γοῦν
 τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων ἄρχοντες, καὶ τῶν κρα-
 τούντων βασιλέων ὁ φόβος τὰ μεγάλα συμβάλλεται
 πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐπιβουλεύειν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ
 Θεοῦ πειρωμένων. Πύλαι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως τί-
 νες ἀν εἶεν ἢ αἱ στοιχειώδεις καὶ εἰσακτικαὶ διδασκα-
 λαί; Διὰ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, φησὶν, ἠνεψῆχθαι πᾶσιν
 ἀνθρώποις πρὸς τὸ πάντας εἰσδέχεσθαι τοὺς ἐξ ἀπάν-
 των τῶν ἐθνῶν θεοσεβεῖν προηρημένους. Δυνάμεις
 μὲν οὖν τῶν ἐθνῶν εἰσιν οἱ δυνάμενοι λέγειν· « Πάν-
 τα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με· » βασιλεῖς δὲ αὐ-
 τῶν οἱ ἐξαίρετοι καὶ τῆς ἐπουρανοῦ βασιλείας ἄξιοι.
 Ἦθη δὲ καὶ ὁμηρικῶς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας καὶ
 βασιλεῖς ὁρῶν τις ὑποτρέχοντας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ τὰς πύλας, καὶ τῶν εἰσω πυλῶν μυστηρίων κατα-
 αξιουμένους, πῶς οὐκ ἀλήθειαν μαρτυρήσει τῷ θεσπίσματι;

· ¹⁹ 1 Thess. iv, 16. ²⁰ Psal. xlviii, 8. ²¹ Philipp. iv, 13.

Amino in aera: et sic semper cum Domino erimus¹⁹; »
 adjuncti scilicet et annumerati choro eorum, qui
 in prisco illo populo probe se gesserunt. Quocirca,
 effusam Christi in homines gratiam admirantes,
 necnon gentium, quæ salutem obtinent, multitudi-
 nem, eorumque post mortem ad cœlum volatum,
 dicunt, « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut
 columbæ cum pullis super me. »

VERS. 9. « Me insulæ exspectarunt, et naves
 Tharsis in primis, ut adducant filios tuos de longe,
 et argentum et aurum eorum cum eis, propter no-
 men Domini sanctum, et ut sanctus Israel gloriosus
 sit. » Ecclesiæ vero in præcedentibus per insulas
 adumbrari significabat. Quia igitur promissa patri-
 bus facta Ecclesiæ Dei, prophetias evolventes, ex-
 spectabant, jure ait, « Me insulæ exspectarunt.
 Naves Tharsis; » his subindicat corpora, in quibus
 enatabant animæ in hac mortali vita constitutæ.
 Tharsis item alienigenarum gentium regio erat: quare
 de incredulis alienigenis alicubi dicitur, « In
 spiritu vehementi conteres naves Tharsis²⁰. » Sed
 illud quidem conterebatur: hic vero filii antiquæ
 illius Jerusalem, qui ex gentibus ad eam accedent
 procul et ad ipsam appellent vecti navibus, id est,
 corporibus in mellius commutatis. Cum ipsis ergo
 corporibus prædicti venient, opera cum virtute edita,
 aurum et argentum dicta, advehentes. Opera
 vero pro auro et argento accipit Apostolus.

C VERS. 10, 11. « Et ædificabunt alienigenæ muros
 tuos, et reges eorum astabunt tibi. Propter iram
 enim meam percussi te, et propter misericordiam
 dilexi te. Et aperientur portæ tuæ semper, die ac
 nocte non claudentur, ut inducant ad te potentiam
 gentium, et reges earum duces. » Et hoc re per-
 actum videas, si animo attendas, ex alienigenis et
 extraneis gentibus viros Ecclesiæ Dei præfectos
 ipsam doctrina circummunire, piæ religionis verbum
 quasi septo et muro tutantes, ne alieni a fide sub-
 repant, neve locum habeant insidias contra veritatis
 dogmata parandi. Romanorum quippe exercituum
 principes, ac imperantium regum metus maxime
 conferunt ad depellendum eos, qui Ecclesiæ Dei
 insidias struunt. Portæ autem civitatis Dei, quæ-
 nam fuerint, nisi elementares illæ et initiales doctri-
 næ? Nocte et die, inquit, omnibus hominibus apertæ
 sunt, ut excipiant eos ex omnibus gentibus, qui
 Deum colere in proposito habent. Potentia gentium
 sunt ii qui dicere valent, « Omnia possum in eo qui
 me confortat²¹: » reges earum ii sunt qui præ-
 stantiores et cœlesti regno digni habentur. Jam
 vero, cum corporeo more acceptos Romanorum
 imperatores vidimus ad ecclesias Dei concurrentes,
 et mysteriorum quæ intra januas peraguntur parti-
 cipes, quomodo vaticinii veritatem non confitea-
 mur?

VERS. 12, 13. « Gentes enim et reges, qui tibi non servient, peribunt, et gentes vastitate vastabuntur. Et gloria Libani ad te veniet, in cyparisso et pinu et cedro simul, ad glorificandum locum sanctum meum. » Nam salutari et pulcherrima servitute civitati Dei servendum est, videlicet Ecclesiæ, et piæ religioni, quæ in ea colitur, pulcherrimæ et celsissimæ Libani arbores deferentur, ut illis locus sanctus meus gloria afficiatur. Tales autem fuerint, eruditi viri ex gentibus, sapientia sæculi hujus imbuti, quos in Ecclesia Dei florentes, ac sermonis apparatus ipsam oruantes conspicatus, neutiquam a vero aberres, si dicas eos allegorico more, lingua Libani, cyparissos, pinus et cedros vocari : queis locus sanctus Dei necnon vestigia pedum ejus, videlicet Ecclesia, glorificatur.

VERS. 14. « Et ibunt ad te timentes filii eorum, qui te humiliaverunt, et irritaverunt : et vocaberis civitas Sion, sancti Israel. » Et sane multos novimus ex iis, qui olim in Ecclesiam blasphema verba protulerunt, ipsamque irritaverunt, qui jam mutata sententia, Deum in ea adoratum venerunt.

VERS. 15-17. « Quia fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui auxiliaretur. Et ponam te in exultationem sempiternam, in lætitiâ generationibus generationum, et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et cognosces, quia ego sum Dominus, qui salvum te facio, et qui eruo te Deus Israel. Et pro ære afferam tibi aurum : pro ferro autem afferam tibi argentum, pro lignis afferam tibi æs, et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia. » Hoc vero quid fuerit, nisi novum mysterium evangelicæ doctrinæ, et elementaris illa Novi Testamenti doctrina, cujus consortes sunt ii qui in Christo regenerantur, qui seipsis meliores futuri sunt, ac Dei structuræ utiliores, quemadmodum et primi, qui pro ære et ferro aurum et argentum in commutationem obtinuerunt?

VERS. 18. « Et non audietur adhuc injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in finibus tuis : sed vocabuntur Salutare muri tui, et portæ tuæ, sculptura. » Pro illo, « Salutare, » Hebraica scriptura, « Jesum » præfert, ipsissimis elementis et characteribus, queis ipse Salvator scribitur ; ita ut ipsa virtus Salvatoris nostri Jesu, pro septo et muro firmo iis qui Deo digni fuerint, futura sit.

VERS. 19. « Et non erit tibi amplius sol in lucem diei, neque ortus lunæ illuminabit noctem tuam : sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus, gloria tua. » Sed columna quædam divinæ lucis erit resplendens, scilicet corpus resurgens, quod dicitur vestimentum Salutaris. Non enim ultra corpus mortis erit, quale Paulus declarabat his verbis, « Quis

« Τὰ γὰρ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσί σοι, ἀπολούνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημίᾳ ἐρημωθήσεται. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἤξει ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρῳ ἅμα, δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. » Δουλεύουσι γὰρ δεῖ τὴν σωτήριον καὶ καλλίστην δουλείαν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, λέγω δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἐν αὐτῇ θεοσεβεῖ πολιτεύματι τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται, εἰς τὸ δι' αὐτῶν δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου. Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ ἐξ ἔθνῶν ἐλλόγιμοι ἄνδρες καὶ σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου μετεσχηκότες : οὗς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαπρέποντας καὶ κοσμοῦντας αὐτὴν τῇ τοῦ λόγου παρασκευῇ θεασάμενος οὐκ ἂν ἀμάρτοις αὐτοὺς εἶναι τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, κυπαρίσσον καὶ πεύκας καὶ κέδρους, κατὰ νόμον ἀλληγορίας εἰπῶν· δι' ὧν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία.

« Καὶ πορεύονται πρὸς σὲ δεδοκότες υἱοὶ ταπεινωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών, ἁγίου Ἰσραὴλ. » Καὶ ἄλλως δὲ τῶν πάλαι βλασφημησάντων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παροξυνάντων αὐτὴν, καὶ διωξάντων, πολλοὺς ἴσμεν μεταβαλόντας, καὶ ἐπὶ τὸ προσκυθεῖν τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν ἐληλυθότας.

« Διὰ τὸ γεγενησθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ μεμισημένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς, καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλούτον βασιλείων φάγασαι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, καὶ ἐξαιρούμενός σε Θεὸς Ἰσραὴλ. Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ ὄσω σοι χρυσίον, καὶ ἀντὶ σιδήρου ὄσω σοι ἀργύριον· ἀντὶ δὲ ξύλων ὄσω σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω τοὺς ἀρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Τοῦτο δὲ τί ποτ' ἂν εἴη εἰ μὴ τὸ καινὸν μυστήριον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἧς μετέχουσιν οἱ ἐν Χριστῷ ἀναγεννώμενοι, βέλτερος μὲν ἑαυτῶν γενησόμενοι καὶ χρησιμώτεροι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῆ κατὰ τοὺς πρώτους, οἱ ἀντὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου τιμὴν ἀντικατηλλάξαντο ;

« Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐτι ἀδικία ἐν τῇ γῆ σου, οὐδὲ σύντριμμα, οὐδὲ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὄροις σου· ἀλλὰ κληθήσεται Σωτήριον τὰ τείχη σου, καὶ αἱ πύλαι, γλύμμα. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Σωτηρίου, » ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις τὸν « Ἰησοῦν » αὐτὸν τε περιέχει αὐτοῖς στοιχείοις καὶ χαρακτῆρσιν, οἷοις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται· ὡς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀντὶ περιδούλου καὶ τείχους στερέβου τοῖς ἀξίοις τοῦ Θεοῦ γενέσθαι.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐτι σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτιεῖ σου τὴν νύκτα· ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεὸς, δόξα σου. » Στήλη δὲ τις ἔσται φῶς ἀπαστράπτουσα θεῖον, τὸ σῶμα τῆς ἀναστάσεως, τὸ λεγόμενον ἱμάτιον Σωτηρίου. Οὐκέτι γὰρ θανάτου σῶμα, οἷον ὁ Παῦλος ἐδήλου λέγων· « Τίς με βύσεται ἐκ τοῦ πύματος τοῦ θανάτου

τούτου; » ἔσται κάκεινο σωτήριον. Σωτήριον δὲ ἰμάτιον τῆ ψυχῆ περιθήσεται, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἕκαστος γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ πράξεις ταῖς κατὰ δικαιοσύνην πεπραγμέναις τὸν ἑαυτοῦ κόσμον ἐνδύσεται.

« Οὐ γὰρ δύσεται σοι ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοι οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου. Καὶ ὁ λαός σου πᾶς δίκαιος, δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φύτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΛ'.

« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με.... »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒ'.

« Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς· τὸ δὲ Σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ὄψονται τὰ ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς, τὴν δόξαν σου. Καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔση στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου. » Ὅν ἀπολήψεται τότε λέγουσα· « Τὸν καλὸν ἠγώνισμα ἄγωνα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. » Ἡ δὲ αὐτῆ, νύμφη τις οὔσα τοῦ νυμφίου Λόγου καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξαμένη, καρποὺς ὠραίους καὶ εὐανθεῖς ἀποδίδωσι. Πάλιν δὲ κἀναυθα τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ πάλαι συνεστός παρὰ Ἰουδαίους δηλοῖ. Στέφανος γὰρ ὡς ἀληθῶς Χριστοῦ πάντες οἱ δι' αὐτοῦ κατορθοῦντες τυγχάνουσι, καὶ διάδημα βασιλείας εἰσι τῆς αὐτοῦ οἱ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηθληκότες ἀγῶσιν, οἱ ἄγιοι μάρτυρες, οὓς τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθησι, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν τὸ πλῆθος τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σεωσμένων.

« Καὶ καλέσει σε ὄνομα καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό· » τούτεστι, κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ὀνομασθήσεται.

« Καὶ οὐκέτι κληθήσῃ καταλελειμμένη, καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἔρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται, θέλημα ἐμὸν· καὶ ἡ γῆ σου, οἰκουμένη· ὅτι εὐδόκησε Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου. Καὶ ἔσται ὃν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ. » Ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας συστήσεται, μόνους ἔξουσα οἰκήτορας τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καταξωθησομένους, οἱ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ θυμηδίᾳ καὶ εὐφροσύνῃ διάξουσιν, ὡς ἔοικε νεανίσκῳ ἀγίῳ ἀνδρὶ συνόντι παρθένῳ καθαρᾷ, οὐδαμῶς μὲν αὐτῆς τὴν παρθενίαν σπιλοῦντι· τῆ δὲ ἀγνεῖα τῆ παρθενικῆ καὶ τῆ καθαρᾷ συνδιατριβῆ, καὶ συνοικεῖ χαίροντι. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ σου οὕτως εὐφρανθήσονται·

²² Rom. vii, 24.

²³ II Tim. iv, 7.

A me liberabit de corpore mortis hujus²²? » sed erit et illud salutare. Salutare porro vestimentum animæ circumponetur, et tunica lætitiæ: singuli enim operibus suis cum justitia editis ornatu suo induentur.

VERS. 20-22. « Non enim occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet: erit quippe tibi Dominus lux sempiterna, et implebuntur dies luctus tui. Et populus tuus omnis justus, in sæculum hæreditabunt terram: custodiens plantationem opera manuum ejus in gloriam. Qui parvo numero, erit in millia; et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos. »

CAPUT LXI.

VERS. 1. « Spiritus Domini super me, eo quod B unxerit me: evangelizare pauperibus misit me.... »

CAPUT LXII.

VERS. 1-3. « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediat ut lux justitia ejus: Salutare autem meum ut lampas accendetur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam tuam. Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. » Quam tunc recipiet dicens: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ²². » Eadem vero, cum sponsi Verbi sponsa sit, et ejus semina susceperit, speciosos et boni odoris fructus emittit. Hic autem rursus piam religionem olim apud Judæos vigentem significat. Nam vere Christi corona sunt quotquot per eum bona opera edunt, et diadema regni ejus sunt, qui certamina ejus causa susceperunt, sancti martyres, quos manusua Pater deligens, ut coronam Filio suo circumponit, et regio diademate multitudinem exornat eorum, qui per ipsum et ab ipso salutem sunt consecuti

« Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit; » id est, secundum voluntatem meam nominabitur.

VERS. 4, 5. « Et non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur ultra deserta: vocaberis enim voluntas mea; et terra tua, habitata, quia complacuit sibi Dominus in te, et terra tua inhabitabitur. Et sicut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui. Et erit, quemadmodum lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur Dominus in te. » Ea in novo sæculo regni Christi constituetur, eosque tantum incolas habebit, qui promissionum Dei dignati fuerint; qui in tanto gaudio et lætitia versabuntur, ut comparari possint juveni et sancto viro cum pura virgine degenti, nec tamen ejus unquam virginitatem temeranti, sed in castitate virginali, et pura conversatione, cum tota domo gaudenti. Et filii quidem tui ita lætabuntur;

ipse vero Dominus est, qui te sanctam Ecclesiam, A perfectis membris constantem, ex prisco nempe populo et hoc novo ex gentibus coeunti, in sponsam accepit. Deinde Ecclesiam ipsam alloquitur: Hujus filii secundum carnem fuerunt divini discipuli, qui sumnam erga ipsam charitatem servarunt; ita ut illa dilectio similis videatur ei qua affectus est juvenis cum virgine habitans. Sic laetabitur Dominus super te, quemadmodum sponsus super sponsa. Etenim de cœlo descendit unigenitum Dei Verbum, ut fructiferam ostenderet Ecclesiam, quam ipse sibi virginem castam admovit, non habentem maculam neque sordem, imo potius sanctam et immaculatam. Ab illo igitur evangelici instituti semina accipiens, spiritualibus sacrificiis et sanctis operibus fulgentem sponsam exhibuit.

Vers. 6-8. « Et super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt, memores Domini. Non est enim vobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudiam in terra. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui. » Olim quippe gesta sunt ista, cum fructum suum in cibum darent inimicis Dei, id agentes, id curantes, ut gesta sua dæmonibus esca essent. Jam vero his, qui novæ sæculo donandi et promissa accepturi sunt, iuramento Dominus affirmat, se non amplius inimicis daturum esse fructus eorum, sed ipsos iis fructuosos esse. Nam cum probam vitam agant ac religiose versentur, æquum sane est ut propriis gaudeant fructibus. « Si ultra dederò triticum tuum, et alimenta tua inimicis tuis, et si ultra bibant filii alieni vinum tuum, in quo laborasti :

Vers. 9. « Sed qui collegerint, comedent ea, et laudabunt Dominum, et qui congregaverint, bibent ea in atriiis sanctis meis. » Hæc vero fuerint multæ illæ mansiones apud Patrem.

Vers. 10. « Ite per portas meas. » His porro nobis considerandam offert cœlestem Dei civitatem, ejusque portas : quæ omnia in illo, quod pollicetur, sæculo dignis pandentur, ac dicitur : « Ite per portas meas, et viam facite populo meo, lapidesque de via projicite. Elevate signum in gentes. » Nullum enim, inquit, impedimentum, nullus obex erit, non invidia, non livor, non prætextus quispiam, non dæmon, non spiritus malignus, non adversaria potestas oberit populo meo, quominus in regnum cœlorum ingrediatur. Hæc autem quibusdam angelicis virtutibus dicentur.

Vers. 11, 12. « Ecce enim Dominus auditum fecit usque ad extremum terræ, Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tibi venit habens mercedem suam, et opus suum ante faciem suam. Et vocabit eum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non relicta. » Ne existimet quispiam, ait, hæc de Judaico populo dici :

αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τὴν ἑαυτοῦ νύμφην ἀπολαύων, σὲ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἐκ τελείων μελῶν συνεστῶσαν, ἐκ τε τοῦ προτέρου λαοῦ καὶ τοῦ νέου τοῦ ἐξ ἔθνων. Ἐἴτα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους· ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, τὴν εἰς ἄκραν αὐτῆς σῶζοντες ἀγάπην· ὥστε δοκεῖν τὴν γενομένην φιλοστοργίαν, οἷά περ νεανίσκῳ συνωκηκότι παρθένῳ. Οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. Καθήκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' ἔγκαρπον ἀποφῆνῃ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε παρθένον ἄγνην, μὴ ἔχουσαν σπιλον ἢ ρυτίδα· ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμωμον. Δεξαμένη τοίνυν παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, πνευματικαῖς θυσίαις καὶ ἁγιοπρεπέσι κατορθώμασι τὴν νύμφην ἐκλάμπουσαν ἀπέδειξεν.

« Καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν σου, Ἱερουσαλήμ, κατέστησα φύλακας ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, οἱ δὲ τέλος οὐ σιωπηθήσονται, μιμνησκόμενοι Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁμῖν ὁμοίος, ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλήμ γαυρίαμα ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. » Πάλαι μὲν γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ὀπηνίκα τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρώμα παρεῖχον τοῖς ἔχθροῖς τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα πράττοντες καὶ ἐνεργοῦντες ὡς δαιμονίων γίνεσθαι τροφὴν τὰς ἑαυτῶν πράξεις· νυκτὶ δὲ τοῖς τοῦ νέου αἰῶνος καταξωθησομένοις, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τευχομένοις, ὄρκῳ δμνυσιν ὁ Κύριος μηκέτι δώσειν ἔχθροῖς τοὺς καρποὺς αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοῦς αὐτῶν ἀπολαύειν. Κατορθούντας γὰρ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον καὶ θεοσεβῶς διαγόντας, δίκαιον τῶν οὐρανῶν ἀπολαύειν καρπῶν. « Εἰ ἐτιδώσω τὸν σῖτόν σου, καὶ τὰ βρώματά σου τοῖς ἔχθροῖς σου, καὶ ἐτι πίνονται υἱοὶ ἀλλότριοι τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμόχθησας·

Ἄλλ' οἱ συναγαγόντες φάγονται αὐτά, καὶ αἰνέσουσι Κύριον, καὶ οἱ συναγαγόντες πίνονται αὐτά ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἁγίαις μου. » Ἐλεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ πολλαὶ μοναὶ αἱ παρὰ τῷ Πατρὶ.

« Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου. » Νοεῖν δὲ ἡμῖν παρέχει διὰ τούτων τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὰς αὐτῆς πύλας· ἃ δὴ πάντα κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα ἀναπετασθήσεται τοῖς ἀξίοις καὶ λεχοθήσεται· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίψατε. Ἐξάρτατε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. » Μηδὲν γὰρ, φησὶν, ἔσται κώλυμα, μηδὲ ἐμπόδιον, μηδὲ τις φθόνος, μηδὲ βάσκανος, μὴ πρόφασις τε, μηδὲ δαίμων, μὴ πνεῦμα πονηρὸν, μὴ δύναμις ἀντικειμένη διακωλυέτω τὸν λαὸν τὸν ἐμὸν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσιέναι. Ταῦτα δὲ πρὸς τινὰς ἀγγελικὰς λεχθήσεται δυνάμεις.

« Ἴδου γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστόν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἴδου ὁ Σωτήρ σοι παραγένονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου. Σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις καὶ οὐκ ἐγκαταλελειμμένη. » Μὴ γὰρ νομιζέτω τις, φησὶν, περὶ τοῦ Ἰου-

δαίων λαοῦ ταῦτα εἰρησθαι· ἐπειδή περ πάντα τὰ ἔθνη ἐδ σημείον αἰρεσθαι προστάττει, καὶ πάντας ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς εὐαγγελίζεται τὰ προλεχθέντα. Πάλαι μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὁ αὐτὸς ἦν Σωτὴρ δι' ὧν ἐπραξε καὶ πέπονθεν ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι προξενῶν, παρ' ᾧ καὶ Ἰησοῦς ὀνομάσθη, κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου μαρτυρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΤ'.

« Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; οὕτως ὠραῖος ἐν στολῇ αὐτοῦ· βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν Σωτηρίου. » Προσωποποιεῖ ὁ λόγος ἐρωτήσεις τινῶν ὁρώντων τὸν Χριστὸν πολεμικῶν σχήματι θεωρούμενον καὶ τὴν περιβολὴν ἡμαγμένον· οἱ καὶ πρὸς ἀλλήλους φασὶ τὸ ξένον τοῦ σχήματος ἐκπληττόμενοι· « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Ἐδῶμ καὶ ἡ Βοσόρ τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ αἰεὶ τῶν πολεμίων τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνουσιν, εἰκότως διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις αἰνίττεται, καὶ τῶν ἀνηρημένων, καὶ ὡσπερὶ κατεσφαγμένων πᾶν ἱματισμὸν αὐτοῦ φησὶ πεφοινίσθαι. Σφόδρα δὲ αὐτὸν ἀλλοῖον ὁρώντες ἐκ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας, οὐδὲ γινώσκουσιν εὐκλασιν αὐτὸν, φαῖδρον καὶ γαληνὸν καὶ ἡμερον αὐτὸν ἐπιστάμενοι· διὸ πυνθάσσονται λέγοντες; « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσόρ; » — « Ὑπερμαχῶν » γὰρ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῶν ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων καταπονουμένων, τοὺς μὲν ὡς ἐχθροὺς μετήρχετο, τοὺς δὲ ἔσωζεν ἐλευθερῶν τῆς ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς δυναστείας.

« Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Ὅρα δὲ πῶς εἰρηται ληνὸν πεπατηχέναι μονώτατος. Μόνῃ γὰρ αὐτῷ τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ Πατήρ, τὴν δὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἔκπραξιν ληνὸν εἰσθε καλεῖν· διὸ ἐν τοῖς Θρήνοις Ἰερεμίας φησὶ· « Ληνὸν ἐπάτησε Κύριος παρθένῃ θυγατρὶ Ἰούδα· ἐπὶ τούτοις ἐγὼ κλαίω. » Ὅσπερ δὲ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων εὐθύνη, καὶ ὁ ἔλεγχος ἐπ' αὐτοῖς, ἡ τε ἔκπραξις καὶ ἡ τιμωρία ληνὸς ὀνόμασται· οὕτω καὶ τῶν ἀγαθῶν καρπῶν ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἀμπέλου τρυγωμένων ληνοὶ θεοφιλεῖς καὶ θεῶν ἀρεσταὶ γίνονται· ἐφ' αἷς καὶ « Ἐπιλήνιοι » ὕμνοι εἰρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς. « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Μολύνει δὲ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, ὡσπερ ἐρυθρὰ γενέσθαι αὐτὰ λέγεται προσωποποιῶ ἐμφατικῶς· ὡσπερ καὶ τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν, περὶ οὗ φησὶ· « Καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Οὐ γὰρ δὴ αἰσθητὸν αἷμα νοητέον εἶναι περὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις.

« Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ κατεπάτησα αὐτούς ἐν θυμῷ μου, καὶ κατέθλασα αὐτούς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκουν τὸ πρότερον ἀνυπότακτοί τινες

quoniam omnes gentes signum levare jubet, et omnibus usque ad extremum terræ prædicta annuntiat. Olim quidem in primo suo adventu ipse Salvator, per ea quæ pro humano genere fecit et percussus est, eam quæ a Deo est salutem in se credentibus conciliabat, unde Jesus appellatus est, secundum angeli testimonium.

CAPUT LXIII.

Vers. 1. « Quis est iste qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor? sic formosus in stola sua, violentia cum fortitudine. Ego loquor justitiam et iudicium Salutaris. » Interrogantes inducit personas quasdam Christum bellico habitu et cruento amictu videntes: quæ stupendo vestitu percussæ, ita mutuo colloquuntur: « Quis est iste, qui venit de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor? » Nam quia Edom et Bosor alienigenarum regiones erant, Israeli semper infestæ; his nominibus adversarias potestates congruenter indicat, ac vestimentum suum cæsorum ac jugulatorum cruore quasi purpuratum esse dicit. Cum autem ipsum a sumpto de impiis supplicio valde immutatum cernant, ne quidem nosse videntur, quem lætum, tranquillum mansuetumque esse sciebant: quamobrem sciscitantur his verbis: « Quis est iste qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor? » — « Propugnans » enim, secundum Symmachum, pro iis, qui ab adversariis potestatibus affigebantur, illos quidem ut hostes invadebat, hos autem salute donabat, ab inimicorum potentia ereptos.

Vers. 2. « Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus conculcata. » Vide quomodo solus torcular conculcasse dicatur. Ipsi namque soli iudicium dedit Pater: peccatorum vero ultionem torcular appellare solet: quare in Threnis ait Jeremias: « Torcular calcavit Dominus virgini filiæ Jûdæ: super his ego ploro ». Quemadmodum autem confertim habitæ peccatorum poenæ, redargutio, ultio et supplicium torcular vocantur; ita et bonorum fructuum ex bona vinea decerptorum, Deo amabilia et placita torcularia parantur: qua de causa hymni « Pro torcularibus » dicuntur in Psalmis. « Quare rubra vestimenta, et indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus conculcata. » Vestimenta porro inquinat, ita ut rubore tingantur, prosopopœa usus aptissima; ut etiam cum de sanguine inimicorum ita loquitur: « Et deduxi sanguinem eorum in terram. » Neque enim in adversariis potestatibus sanguinem esse cogitandum est.

Vers. 3. « Et de gentibus non est vir mecum. Et conculcavi eos in furore meo, et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Nam quia prius non domiti esse, nec victoriam.

¹⁶ Thren. I, 15, 16.

concedere videbantur, jure devictos illos ac dejectos subindicans, ait in terram dejectam fuisse victoriam eorum. « Et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. »

Vers. 4. « Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. » Siquidem uno eodemque tempore suos redimet; aliis vero retribuet, prout apud Moysen scriptum est: « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet: » quemadmodum iis, qui pietatem coluerunt, Servator cum mercede sua venisse dicitur, ut præmia tribueret, et bravia supernæ vocationis iis qui pro pietate certaverint; ita et impiis et contrariam viam emensis ipse timor accedit, et ventura ultio prædicitur. « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet. »

Vers. 5, 6. « Et aspexi, et non erat auxiliator: et consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret. Et eruit eos brachium meum, et furor meus adfuit. Et conculcavi eos in ira mea, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Cur hæc dicantur intelligemus, si perpendamus, quomodo ipse solus sese evacua-verit, forma servi accepta, ac sese humiliaverit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Nam quæ nullus unquam hominum, nec angelorum, nec divinarum virtutum sustinuit, ipse solus pro salute nostra exhibet: ac ipsi soli Pater nomen dedit, quod est super omne nomen, ac omnium ipsi iudicium tradidit. Ille vero, accepta a Patre potestate, alios quidem eruit, quos salute donavit; inimicos autem et adversarios in fugam vertit.

Vers. 7, 8. « Misericordiæ Domini recordatus sum, virtutum Domini in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel, adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus populus meus: filii nequaquam repudiaverint. Et factus est ipsis in salutem. » Hæc, inquit, omnia recordabor, magnitudinem bonitatis suæ recensens: hanc vero maxime gratiam elargitus est, ut populum filios vocaret suos, si tamen illi gratiam suam non repudiaverint.

Vers. 9-16. « Ex omni tribulatione eorum non legatus, non angelus, sed ipse salvavit eos, quia diligebat eos, et parcebat eis. Ipse redemit eos, et suscepit, et exaltavit eos omnibus diebus sæculi. Ipsi autem non crediderunt, et exacerbaverunt spiritum sanctum ejus: et conversus est ipsis in inimicitiam: ipse oppugnavit eos. Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de mari pastorem ovium? Ubi est qui posuit in ipsis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen, brachium gloriæ ejus? Prævaluit aqua a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, neque laboraverunt, et tanquam jumenta per ampum descendit

« εἶναι καὶ μηδὲν παραχωροῦντες τῆς νίκης, εἰκότως, τὴν ἤτταν καὶ τὴν ταπεινώσιν αὐτῶν αἰνιττοῦμενος, φάσκει εἰς γῆν κατενηγοῦναι τὸ νίκος αὐτῶν. « Καὶ κατεπάτησα αὐτούς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »

« Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἐπῆλθεν αὐτοῖς καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως πάρεστι. » Ἐν ταυτῇ γὰρ τοὺς μὲν οἰκείους λυτρώσεται, τοὺς δὲ ἀνταποδώσει, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Μωϋσῆ· « Καὶ ἀνταποδώσει δικὴν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. » Ὅσπερ τοῖς κατορθώσασιν τὴν θεοσέβειαν ὁ Σωτὴρ ἐλέγετο ἐληλυθῆναι, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, ὡς ἀντὰς ἀμοιβὰς ἀποδοῦναι καὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένοις· οὕτω τοῖς ἀσεβέσι καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν πορευομένοις ὁ αὐτὸς ἐστι φόβος καὶ τὸ τιμωρητικὸν ἤξειν θεσπίζεται. « Καὶ ἀνταποδώσει δικὴν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

« Καὶ ἐπέβλεψα, καὶ οὐκ ἦν βοηθός· καὶ προσ- ἐνόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντελαμβάνετο. Καὶ ἐβρόυσατο αὐ- τοῦς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη. Καὶ κατεπάτησα αὐτούς τῇ ὀργῇ μου, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Νοήσομεν δὲ πῶς ὁ λόγος εἰ- ρηται, ἐπιστήσαντες πῶς μόνος αὐτὸς ἐκέκωσεν ἑαυ- τὸν μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν μορφὴν γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυ- ροῦ. Ἄ γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀγγέλων, αὐτὸς τῶν θείων δυνάμεων ὑπέστη, μόνος αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναδεικνύεται σωτηρίας, καὶ μόνω αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν ἐνεχείρισεν· ὁ δὲ, τὴν παρὰ Πατρὸς λαβὼν ἐξουσίαν, τοὺς μὲν ἐβρόύετο, οὓς σω- τηρίας ἤξει, τοὺς δὲ πολεμίου καὶ τοὺς ἐχθροῦς ἐτροποῦτο.

« Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθην, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγα- θὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐ- τοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· Οὐχ ὁ λαὸς λαὸς μου· τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν. » Ταῦτα τοῖσιν φησὶ, πάντα ἀναμνήσω τὰ πλήθη καταριθμούμενος τῆς ἀγαθωσύνης αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦτο μέγιστον ἔδωρήσατο χάρισμα, καταξιώσας τέκνα αὐτοῦ ὀνο- μάσαι τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀθετοῖεν τὴν αὐτοῦ χάριν.

« Ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἀγ- γελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐ- τοὺς καὶ φεῖδεσθαι αὐτῶν. Αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαθεν αὐτούς, καὶ ὕψωσεν αὐτούς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν, καὶ παρ- ὤξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθρὰν· αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς. Καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀνατιθέσας ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν αὐ- τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωϋσῆν, ὁ βραχίον τῆς δόξης αὐτοῦ; Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι ἑαυτῷ ὄνομα αἰώνιον. Ἠγάγεν αὐτούς δι' ἀβύσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐχρηπίαζαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου κατέβη

Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. Ὅπως ἤγαγες τὸν λαόν σου, ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης.

Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου. Ποῦ ἐστὶν ὁ ζῆλος σου καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, καὶ οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχομαι ἡμῶν; Σὺ γὰρ εἶ Πατήρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραάμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. Ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατήρ ἡμῶν, ῥύσαι ἡμᾶς, ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. » Ἡδὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἀμαρτησάντων ἡμῶν ἀνέσχομαι καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπειδὴ ἀπαξ κατηξίωσας εἶπειν· « Ὁ λαός μου τέκνα, καὶ ὁ λαός μου υἱοὶ εἰσιν. » Ὡς οὖν πατήρ τέκνων καὶ πρότερον ἀνέσχομαι, καὶ νῦν πάλιν ἀνέσχομαι· οὐ γὰρ Ἀβραάμ ἦν πατήρ ἡμῶν, εἰ καὶ διακονεῖσθαι τῇ κατὰ σάρκα ἡμῶν ἔδοξε γενέσει. Ἀληθεῖ δὲ λόγῳ σὺ Πατήρ ἡμῶν, ὡς πατήρ πάντων πνευμάτων ὑπάρχων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα πεποικημένων ψυχῶν. Διὸ ῥύσασθαι ἡμᾶς ἀντιβολοῦμεν· « Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. »

« Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Ὁ προφήτης πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ αἰτίου ἡμῖν γινόμενου τοῦ ἀμαρτάνειν, ἀλλ' ἐνδιδόντος καὶ συγχαροῦντος ἐπειτα πράττειν ἢ ἂν τις αἰρήται· ὡς τὴν μὲν αἰτίαν ἔχειν ἐξ ἡμῶν, τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Θεόν. « Ἦσαν μικρὸν κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου· ὡσεὶ καταλειφθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνατελλομένων διὰ πληγῶν τῶν κωλυουσῶν ἀμαρτάνειν.

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὅτε οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. » Ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ ταῦτά φησιν. Ὡς γὰρ ἐσκήρυνας πάντοτε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραῶ, οὕτω καὶ νῦν, φησιν, ἡμᾶς ἐσκήρυνας, ἀναξίους εἶναι κρίνας τοῦ φρόδου σου· ἀλλὰ καὶ ἐπλάνησας ἡμᾶς σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, τοῦ μὴ γνωρίσαι τὴν ὁδόν σου. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι, σὺ γοῦν ὡς Θεός, διὰ τοὺς δούλους σου (εἰκὸς γὰρ εἶναι τινὰς ἐν τῷ πλῆθει τοιούτους), ἐπίστρεψον. Καὶ ἐπειδὴ κληρὸς σου κατηξιώθημεν ὀνομάζεσθαι, ἵκετούμεν· Ἐπιστρέψαι διὰ τοὺς δούλους σου, καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου. » Δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι μικρὰς τινος ἐλπίδος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει ἁγίῳ· οὐ παντελῶς νῦν ἐκπεπτώκαμεν· ἐπεὶ περ οἱ ὑπεναντίοι ἡμῶν κατεπάτησαν τὸ ἁγίασμά σου· καὶ τοῦτ' ἐπραξάν διὰ τὸ σὲ ἀποστραφῆναι ἡμᾶς. Οὕτω γοῦν καταλειφθέντες ἔρημοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, τοιοῦτοι νῦν ἐσμεν, ὅποιοι καὶ πρὶν σε ἡμῶν ἄρξαι. Ὡς γὰρ ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὔτε προφήτας, οὔτε ἱερέας, οὔτε βασιλεῖς, οὔτε τι τῶν σῶν χαρισμάτων εἶχομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν εἰς ἐκείνην κατέστημεν τὴν ἐρημίαν. Ταῦτα πάντα εἰκεν ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν ᾧ παντελῶς κατελείφθησαν διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμηθέντα αὐτοῖς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρχεν αὐτῶν ὁ Θεός, ὥστε δύνασθαι λέγειν·

A Spiritus a Domino, et deduxit eos. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Convertere de caelo, et vide de domo sancta tua. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiae tuae, et miserationum tuarum, quoniam sustinuisti nos? Tu enim es Pater noster, quoniam Abraham non novit nos, et Israel nos ignoravit. At tu, Domine, Pater noster, libera nos, ab initio nomen tuum super nos est. » Jam enim saepe nos peccantes tolerasti, nihilque mirum, quando semel dicere dignatus es : « Populus meus proles, et populus meus filii. » Ut pater itaque filios olim sustinuisti, et jam sustines : non enim Abraham pater noster erat, etsi nostro secundum carnem ortui ministrare visus sit. Sed revera tu Pater noster es, ut qui omnium spirituum et animarum ad tui similitudinem factarum pater sis. Quare rogamus te, nos eruas : « Ab initio nomen tuum super nos est. »

VERS. 17, 18. « Cur errare nos fecisti, Domine, a via tua? Indurasti corda nostra, ut non timeremus te. Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Omnia ad Deum propheta refert : non quod Deus nobis peccandi causa fuerit, sed quod permiserit et concesserit illa agere, quae quisvis elegerit ; ita ut peccati causa penes nos sit : sed tamen ad Deum referatur. « Ut modicum possideamus montis sancti tui. » Quasi ipsis derelictis, nec resurgere valentibus ob inflictas plagas, quae ipsos a peccando arcebant.

VERS. 19. « Facti sumus velut ab initio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos. » Quasi ex persona populi haec effatur. Sicut enim, ait, cor Pharaonis semper indurasti, ita nunc quoque nos indurasti, indignos judicans timore tuo : quin etiam tu ipse, Domine, errare nos fecisti, ut viam tuam ignorarem. Ceterum etiamsi nos tales simus, tu tamen, utpote Deus, propter servos tuos (nam verissime est in turba quosdam hujusmodi esse) convertere. Et quia digni habiti sumus qui haereditas tua voceremur, ideo precamur, « Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Et nos quoque valeamus, licet indigni, modicam saltem spem consequi in monte sancto tuo, quem polliceris : ex quo jam prorsus excidimus ; quia adversarii nostri conculcaverunt sanctuarium tuum, idque fecerunt, quia aversatus nos es. Sic igitur derelicti et visitatione tua privati, tales jam sumus, quales eramus antequam imperares nobis. Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum neque prophetas, neque sacerdotes, neque reges, neque aliud quidpiam a te munus haberemus, sic et nunc eandem in solitudinem et conditionem recidimus. Haec omnia referri videntur ad tempus, quod adventum Salvatoris nostri subsecutum est : quo prorsus derelicti sunt, ob scelera contra eundem Salvatorem ab ipsis perpetrata. Nunc enim revera tales sunt, quales erant »

principio, cum nondam ipsis Deus dominaretur, ut A
dicere valeant : « Facti sumus velut ab initio cum
non dominareris nostri, neque invocaretur nomen
tuum super nos. »

CAPUT LXIV.

VERS. 1. « Si aperias cœlum, tremor apprehen-
det a te montes, et liquescent. » Cæterum probe
novimus et persuasum habemus, si volueris cœlum
aperire, utpote Deus omnipotens, tremorem tui
montes apprehensurum esse, videlicet adversarias
potestates, quæ contra cognitionem tui eriguntur.

VERS. 2, 3. « Sicut cera a facie ignis liquescit,
et comburet ignis tuos adversarios, et manifestum
erit nomen tuum adversariis : a facie tua gentes
turbabuntur. » Sane « Deum nemo vidit unquam²⁵ ; »
et, « Nemo videbit faciem meam, et vivet²⁶. » Sed B
his videtur Deum subindicare, qui in deserto Moysi
oracula dedit, et qui ab omni populo visus est per
gloriam omnibus apparentem, de qua dictum est :
« Et vidit omnis populus gloriam Domini²⁷. »

VERS. 4-6. « Cum feceris gloriosa, tremor tui in-
vadet montes. A sæculo non audivimus, neque oculi
nostri viderunt Deum, præter te, et opera tua, quæ
facies exspectantibus misericordiam. Occurreret enim
his qui faciunt justitiam, et viarum tuarum recor-
dabuntur. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus.
Idcirco erravimus, et facti sumus quasi immundi
omnes nos : tanquam pannus sedentis omnis justi-
tia nostra. » Quod si qua apud nos reperiri putetur
justitia actioque proba, ea sordibus plena et inde-
cora esse deprehenditur.

VERS. 7-12. « Et defluimus quasi folia propter
iniquitates nostras : sic ventus auferet nos, et non
eat, qui invoet nomen tuum, nec qui recordatus
apprehendat te : quoniam avertisti faciem tuam a
nobis, et tradidisti nos propter iniquitates nostras.
Et nunc, Domine, Pater noster tu, nos vero lutum,
opus manuum tuarum omnes, ne irascaris nobis
valde, neque in tempore memineris iniquitatum
nostrarum. Et nunc intueri, Domine, quoniam po-
pulus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est
deserta Sion : ut desertum facta est Jerusalem, in
maledictionem domus, sanctum nostrum, et gloria
cui benedixerunt patres nostri, igne combusta, om-
niaque gloriosa nostra conciderunt. Atque in omni-
bus istis sustinuiti, Domine, et tacuisti, et humi-
liasti nos valde. »

CAPUT LXV.

VERS. 1-3. « Apparui non rogantibus me : inven-
tus sum ab iis qui me non querebant. Dixi : Ecce
adsum, genti quæ non invocavit nomen meum.
Expandi manus meas tota die ad populum non ob-
temperantem, et contradicentem, iis, qui ambula-
bant in via non bona, sed post peccata sua. Populus
hic, qui exacerbat me, in conspectu meo semper :
ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα οὐκ ἤρξας ἡμῶν,
οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΞΔ'.

« Ἐάν ἀνοίξης τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ
σοῦ ἕρη, καὶ τακῆσονται. » Πλὴν ἀλλ' ἴσμεν ἀκρι-
θῶς καὶ πεπείσμεθα, ὅτι, ἐάν θελήσης ἀνοίξει τὸν
οὐρανὸν θεὸς ὢν καὶ πάντα δυνάμενος, τρόμος λή-
ψεται ἀπὸ σοῦ ἕρη, τὰς ἀντικειμένας δηλαδὴ δυνάμεις
τὰς ἐπαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου.

« Ὡς κήρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται, καὶ
κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ φανερόν ἐσται
τὸ ὄνομά σου τοῖς ὑπεναντίοις. Ἀπὸ προσώπου σου
ἔθνη παραχθήσονται. » Καὶ μὴν « θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε
πώποτε, » καὶ, « οὐδεὶς ὄψεταί μου τὸ πρόσωπον,
καὶ ζήσεται. » ἀλλ' εἶπες τὸν θεὸν διὰ τούτων αἰνίτ-
τεσθαι τὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου χρηματίσαντα Μωϋσῆ,
τῷ τε παντὶ λαῷ ἐωραμένῳ διὰ τῆς ἐμφαινομένης
τοῖς πᾶσι δόξης περὶ ἧς εἴρηται : « Καὶ ἑώρα πᾶς ὁ
λαὸς τὴν δόξαν Κυρίου. »

« Ὅταν ποιῆς τὰ ἔνδοξα, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ
ἕρη. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ ὀφθαλμοὶ
ἡμῶν εἶδον θεὸν πλὴν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποι-
ήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον. Συναντήσεται γὰρ τοῖς
ποιούσι τὸ δίκαιον, καὶ τῶν δῶν σου βωθήσονται.
Ἴδου σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτε
ἐπλανήθημεν καὶ ἐγενήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες
ἡμεῖς ὡς βράχος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη
ἡμῶν. » Εἰ δὲ καὶ τις ἐν ἡμῖν ἐνομίσθη εὐρίσκεισθαι C
δικαιοσύνην καὶ πρᾶξις δικαία, ἐβρύπωμένη καὶ αὐτὴ
καὶ ἄτιμος ἐλήλεγκται.

« Καὶ ἐξεβρῦθημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν·
οὕτως ἄνεμος οἴσει ἡμᾶς· καὶ οὐκ ἐστὶν ὁ ἐπικαλού-
μενος τὸ ὄνομά σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβέσθαι σου·
ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν, καὶ παρ-
έδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Καὶ νῦν,
Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ, ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν
χειρῶν σου πάντες, μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, μὴ ἐν
καιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπίβλεψον,
ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς. Πάλιν τοῦ ἁγίου σου ἐγε-
νήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ.
εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν, καὶ ἡ δόξα ἦν
ηὐλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρκαυστος,
καὶ πάντα ἔνδοξα ἡμῶν συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι
τούτοις ἀνέσχου, Κύριε, καὶ ἐσιώπησας, καὶ ἐτα-
πίνωσας ἡμᾶς σφόδρα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΞΕ'.

« Ἐμφανῆς ἐγενήθη τὸς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι, εὐ-
ρέθη τὸς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εἶπα· Ἴδου εἰμι τῷ
ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς
χειράς μου ἔλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα,
καὶ ἀντιλέγοντα, τοὺς πορευομένους ὀδοῖ οὐ καλῇ,
ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ
παροξύνων με ἐναντίον ἐμοῦ διὰ παντός· αὐτοὶ θυ-
σιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμιῶσιν ἐπὶ ταῖς

²⁵ Joan. 1, 18. ²⁶ Exod. xxxiii, 20. ²⁷ Num. xvi, 19.

πλίνθους τοῖς δαιμονίοις, ἃ οὐκ ἔστιν. » **Εἰ** τις θέλει φιλαλήθει λογισμῶ τὴν ἐμὴν ὄρᾶν φιλανθρωπίαν, εὐροι ἂν φθάνοντά με ταῖς εὐεργεσίαις καὶ τοὺς μακρὰν ἀφεσιῶτας τῆς ἐμῆς γνώσεως. Αὐτίκα δὴ οὖν τοῖς ἐκτὸς μηδεπώποτε ἐρωτήσασί με ἐμφανῆ κατίστησα ἐμαυτὸν δι' ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν· ὥστε ἤδη τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὴν ἐμὴν γνῶσιν ἀνειληφέναι, καίπερ μὴδὲν εἰς τοῦτο συμβαλλομένους. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ζητήσασί τὴν ἐμὴν χάριν ταύτης μετέδωκα, φθάσας τε τὰς ἐτέρων παρακλήσεις· πρὶν καὶ εὐξασθαι, πρὶν καὶ ἰκατεῦσαι αὐτοὺς, εἶπον· Ἴδοὺ πάρεμι.

« Ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια οἱ ἐσθοντες κρέας ἕλιον, καὶ ζωμῶν θυσῶν, μεμολυμένα πάντα τὰ σκευῆ αὐτῶν. Οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι κα-
Β θαρὸς εἰμι. Οὗτος καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου. Πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἴδοὺ γέγραπται ἐνώπιόν μου· Οὐ σιωπήσω ἕως ἂν ἀποδώσω εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος. Οἱ ἐθυμίασαν ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ὠνειδισάν με, ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν. Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ὁ ῥῶξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐρῶσι· Μὴ λυμήνη αὐτὸν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτως ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι. » Ἀλλ' εἰ ποῦ τις ἐντὸς αὐτῶν εὐρεθῆι, ὡς ἐν βότρυϊ ξηρᾷ ὕγιης καὶ ἐβρωμένος ῥῶξ, οὐ διαπεσέεται παρ' ἐμοῦ τῷ κριτῆϊ, οὐδὲ συναπολείται τοῖς ἀπολλυμένοις, διὰ τὸ μετέχειν αὐτὸν εὐλογίας. Οὕτω δὲ ἔσται ὁ ῥῶξ οὐ-
Γ τως τίμιος παρ' ἐμοῦ, ὅσῳ καὶ σπάνιος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα καὶ ἐπὶ τοῦ παντὸς ἔθνους ποιήσω, εἴπερ τις εὐρεθῆι καὶ ἐν τούτοις σωτηρίας ἀξίος.

« Τούτου ἕνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξέξω τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα καὶ ἐξ Ἰούδα· καὶ κληρονομήσει τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου· καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοὶ μου καὶ οἱ δοῦλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ. » Τὸ ἀγαθὸν καὶ σπάνιον σπέρμα, δηλαδὴ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς τοῦ πλήθους τῶν ἀπολλυμένων ἀφορισθεῖς. Πάλιν κἀνταῦθα ἐκλεκτοὺς καὶ δούλους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους σημαίνει, οἵτινες ὡς ῥῶγες εὐρηγνται· οὓς καὶ ἐκλεξάμενος περιφυλάττει ἐκ τῶν ἐτέρων, καὶ σπέρμα ἅγιον καὶ ἐκλεκτὸν ὠνόμασεν.

« Καὶ ἔσονται ἐν τῷ δρυμῷ ἐπαύλεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ Ἀχώρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, οἱ ἐζήτησάν με. » Δρυμὸν δὲ εἰωθεν ἡ Γραφή τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων καλεῖν καὶ ἀλλογενῶν ἔθνῶν· ἐν οἷς ἐπαύλεις ποιμνίων ἔσεσθαι θεοσπίζει, τὰς ἐκκλησίας τῶν τοῦ θεοῦ προβάτων ἀνιτιτόμενος. Λαὸς δὲ ὁ ἐκζήτησα· αὐτὸν ὁ ῥῶξ ἦν καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰρη-
Δ μένον σπέρμα οἱ ἐκλεκτοὶ δοῦλοι· δι' ὧν βουκόλι:α βοῶν καὶ ποίμνια συστήσασθαι οὐκ ἐν τῷ Ἰσραήλ, οὐδὲ ἐν τῇ Ἰουδαίῳ χώρᾳ, ἀλλὰ ἐν τῷ δρυμῷ καὶ ἐν τῇ λεχθείσῃ φάραγγι Ἀχώρ προφητεύει.

« Ὑμεῖς δὲ οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθανόμενοι τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέρασμα. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν· πάντες ἐν σοαγῆ πεσεῖσθε· ὅτι ἐκάλεσα ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑπῆ-

A lateres dæmoniis, quæ non sunt. » Si quis, veritatis studio motus, meam erga homines clementiam perpendere velit, is inveniet me semper vel eos, qui a cognitione mea procul remoti erant, beneficiis prævenisse. Et vero extraneis, qui me nunquam interrogaverant, ob vim affectus mei, manifeste apparui, ita ut jam alienigenæ et peregrini cognitionem mei assecuti sint; etsi illi nullam operam ea in re dederint. Imo etiam iis, qui gratiam meam non quærebant, preces eorum prævertens ipsam tradidi: priusquam rogarent, priusquam supplicarent, dixi, Ecce adsum.

VERS. 4-8. « In sepulcris et in speluncis dormiunt propter somnia, qui comedunt carnem suillam, et jus hostiarum, profana vasa omnia eorum. Quid dicunt, Longe a me, ne appropinques mihi, quoniam mundus sum. Iste est fumus furoris mei. Ignis ardet in eo cunctis diebus. Ecce scriptum est in conspectu meo: Non tacebo donec reddam in sinum eorum peccata ipsorum et patrum suorum, dicit Dominus. Qui adoleverunt incensum supra montes et supra colles exprobraverunt mihi, retribuam opera eorum in sinum eorum. Sic dicit Dominus: Quemadmodum invenietur acinus in botro, et dicitur: Ne perdas illum, quia benedictio est in illo; sic faciam propter servientem mihi. » Sed si quis inter eos reperitur, sicut in botro arida, sanus vividusque acinus, non cadet apud me iudicem, neque cum pereuntibus peribit, quia benedictionis particeps est. Tanto autem pretiosior
Γ apud me erit hic acinus, quanto rarior. Ad hunc plane modum et formam cum gente tota rem agam, si quis penes illos reperitur salute dignus.

VERS. 9. « Ideo non perdam omnes, et educam de Jacob semen, et de Juda: et possidebit montem sanctum meum: et hæreditabunt electi mei et servi mei, et habitabunt ibi. » Bonum et rarum semen, videlicet apostolicus chorus, a pereuntium multitudine sequestratus. Hic rursum electos et servos suos apostolos vocat, qui velut acini reperti sunt, quos item ab se electos ex aliis servavit, et semen sanctum et electum vocavit.

VERS. 10. « Et erunt in saltu caulæ gregum, et vallis Achor in requiem armentorum populo meo, qui quæsierunt me. » Solet Scriptura alienigenarum et extraneorum gentium multitudinem saltum vocare, in quibus caulas gregum fore vaticinatur, Dei ovium ecclesias subindicans. Populus vero qui exquisivit eum, acinus erat, et semen superius memoratum, electi ejus famuli: quorum opera caulas boum et ovilia non in Israele, neque in Judæa, sed in saltu et in memorata valle Achor constituenda esse prænuntiat.

VERS. 11, 12. « Vos autem, qui dereliquistis me, et obliti estis montis sancti mei, qui paratis dæmonio mensam, et qui impletis fortunæ libamen. Ego tradam vos in gladium: omnes in cæde cornuetis: quoniam vocavi vos, et non audivistis; locutus sum,

et cōnūmpsisistis, et fecistis malum in conspectu meo, et quæ volebam elegistis. » Quoniam ego ipse qui vos præsentia mea dignos habui, vos priores per memetipsum vocavi, vos autem non obedivistis : quam item criminationem prius efferebam his verbis, « Quia veni, et non erat homo ; vocavi, et non erat qui audiret. » Rursum in populum tales accusationes instituit, docens se, utpote Deum, qui ad justitiæ trutinam omnia faciat, nunquam neglecturum eos esse, qui sibi quovis in loco servant, ex quacunque gente fuerint. Omnes quippe, qui sibi servire proponunt, salute donat. Ipsos igitur excipiet, ac iis cœlestem cibum suppeditabit, salutare nempe Verbum, quod ait, « Ego sum panis, qui de cœlo descendi »⁴². » Et hi quidem memorato pane nutriantur et saturabuntur ; vos autem, inquit, qui gratiam meam non suscepistis, rationabilis cibi penuria esurietis : Itemque qui mihi serviunt immortalis vitæ potu replebuntur, de quo dictum est, « Quicumque biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam »⁴³.

Vers. 13-15. « Propterea hæc dicit Dominus, Ecce qui serviunt mihi comedent ; vos autem esurietis : ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiētis : ecce qui serviunt mihi lætabuntur, vos autem confundemini : ecce qui serviunt mihi exultabunt in lætitia, vos autem clamabitis propter dolorem cordis vestri, et a contritione spiritus vestri ululabitis. Relinquetis enim nomen vestrum in saturitatem electis meis ; vos autem interficiet Dominus : servantibus autem mihi vocabitur nomen novum. » Quod si curiose agentes ediscere cupiatis quinam mihi servituri sint, et quod illis sit nomen, scitote Deum nondum ipsorum nomen palam efferre velle, sed id solummodo significare, quod neque Israel vocandi sint, neque Jacob, neque Judæi, neque alio quopiam [hominibus noto vocabulo. Novum enim quoddam ac recentissimum nomen imponetur ; illudque insolens, ac nunquam alias auditum, quod benedicetur in terra, accrescet item, et multiplicabitur præ omni corporali benedictione. Nam si qua alia augendæ multitudini apta Dei benedictio fuerit, hanc item consequetur nomen servis meis imponendum.

Vers. 16, 17. « Benedicent enim Deo vero : et qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum. Obliviscantur enim tribulationis primæ, et non ascendet in cor eorum. Erit enim cœli novum et terra nova, nec recordabuntur priorum, nec veniet in cor eorum. » Nam alias cum tunc cœlum suspicerent, rem creatam colebant præ Creatore, et terram similiter veluti Deum venerabantur, necnon exortos ex illa fructus : nunc vero cœlum novum et terram novam videntes, opera manuum Dei esse lætiantur, non autem deos esse putant

⁴² Joan. vi, 41. ⁴³ Joan. iv, 14.

42) Hic et in sequentibus locis vocem ὑπακούειν non male veritas *respondere* Nam hoc usu plerum-

κούσατε (42)· ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐποίησα : τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἃ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξασθε. » Ἐπειδὴ αὐτὸς ἐγὼ τῆς ἑμαυτοῦ παρουσίας καταξιώσας ὑμᾶς αὐτοὺς πρώτους ὑμᾶς δι' ἑμαυτοῦ κέκληκα· ὑμεῖς δὲ οὐκ ὑπηκούσατε· ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τοῦ ἡτιώμην λέγων· « Διότι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Πάλιν πρὸς τὸν λαὸν τὰς προκειμένας ποιεῖται κατηγορίας, διδάσκων, ὡς δικαιοσύνης ζυγῷ πάντα πράττων, ὡς Θεὸς, οὐδαμῶς μὲν παρόφεται τοὺς ὅποι δῆποτε αὐτῷ δουλεύοντας, ἐξ οἴου δ' ἂν ἔθνους εἶεν. Πάντας γὰρ ἀπλῶς διασώζει τοὺς δουλεύειν αὐτῷ προσηρημένους. Παραδέξεται οὖν, καὶ τοῦτοις παρέξει τὴν ἐπουράνιον τροφήν, τὸν λόγον τὸν σωτήριον τὸν εἰρηκότα· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. »

B Οὗτοι μὲν οὖν τῷ λεγθέντι ἄρτι τραπεζοῦνται καὶ ἐμπλησθήσονται· ὑμεῖς δὲ, φησι, οἱ μὴ τὴν ἐμὴν ὑποδεξάμενοι χάριν, ἐνδεία λογικῆς τροφῆς λιμώξετε· καὶ πάλιν οἱ μὲν ἐμοὶ δουλεύοντες πότου ζωῆς ἀθανάτου πλησθήσονται, περὶ οὗ λέλεκται· « Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσετε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς δὲ αἰσχυρῆσθε· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κεκραξέσθε διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὑμῶν ὀλοῦξετε. Καταλείψετε γὰρ τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ὑμᾶς δὲ ἀνελεῖ Κύριος· τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν. » Εἰ δὲ περιεργότερον ἐθέλοιτε μαθεῖν τίνας εἶεν οἱ μέλλοντες δουλεύειν, καὶ τί αὐτοῖς ὄνομα, γινώσκετε, ὅτι οὐπω μὲν εἰς φανερόν τοῦνομα αὐτῶν ὁ Θεὸς βούλεται ἀγαγεῖν· τοσοῦτον δὲ μόνον σημαίνει, ὡς οὔτε Ἰσραὴλ κληθήσονται, οὔτε Ἰακώβ, οὔτε Ἰουδαῖοι, οὔτε ὅλων τι τῶν ἀνθρώπων συνεγνωσμένων. Καινὸν γὰρ τι καὶ νεώτατον αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται ὄνομα, ξένον, καὶ μηδεπώποτε ἄκουσθὲν, δ' εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς αὐξανόμενον, καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Εἰ γὰρ τις καὶ ἄλλη πλήθους ποιητικὴ τυγχάνει ἐκ Θεοῦ εὐλογία, ταύτης τεύξεται τὸ ὄνομα τὸ ἐπιτεθησόμενον τοῖς δουλεύουσίν μοι

« Εὐλογήσουσι γὰρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν· καὶ οἱ ὀμνύοντες ἐπὶ τῆς γῆς ὀμνοῦνται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐπιλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἄλλως μὲν γὰρ τότε ὀρώντες τὸν οὐρανόν, ἐσέβοντο τῇ κτίσει παρά τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν γῆν ὁμοίως ἐθεοποίησαν, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης βλαστῶντας καρπούς· νῦν δ' ὅτε καινὸν ὄψοντες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔργα χειρῶν Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦσιν, οὐκέτι δὲ θεοὺς εἶναι νομίζουσιν.

que hæc vox occurrit tum in Scriptura sacra, tum apud alios scriptores.

« Ἄλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν λαὸν μου εὐφροσύνην· καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ λαῷ μου· καὶ οὐκέτι μὴ ἀκουσθῆ ἢ ἐν αὐτῇ φωνῇ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνῇ κραυγῆς, οὐδ' οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἄωρος καὶ πρεσβύτης, ὅς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. » Πάντες γὰρ τῆς παρ' ἐμοὶ ἀναστάσεως τυχόντες κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας ἤξουσι· καὶ πάντες ἔσονται ἀκμαῖοι τὰς ψυχὰς, ὡς μήτε ἄωρον νήπιον καὶ ἀτελεῖ, μήτε ὑπερθεδικότα καὶ γεγηρακότα ἐν αὐτοῖς εὐρίσκεισθαι· πάντες δὲ ὁμήλικες, ὡς ἂν ὑφ' ἓνα καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τευζόμενοι, καὶ μιᾶς παλιγγενεσίας μεθέξοντες.

« Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἄμαρτωλός ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. » Τὸ ἴσον τοῦ χρόνου τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως παρεστήσεν. Ἔσται οὖν ὁ ἄμαρτωλός καὶ αὐτὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται ἀκμαῖος, καὶ ὡς ἐν κακίᾳ τέλειος, ἀποθνήσκων τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίᾳ· ὁ τε νέος πάλιν ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ αὐτὸς τέλειος ἐν τελείῳ, εἰς σωτηρίαν παραλαμβανόμενος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὰ γεννήματα αὐτῶν. » Τοῖς γὰρ ἑαυτῶν ἔργοις καὶ ταῖς οἰκίαις πράξεις ποιοῦνται ἑαυτοῖς τὰς μονὰς τὰς παρὰ τῷ Πατρὶ· ἀλλὰ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων αὐτῶν φάγονται· διόπερ ἂ γεωργήσαντες συνήγαγον, ταῦτα εὐρήσουσι, καὶ ἐξ αὐτῶν τραφήσονται.

« Οὐ μὴ οἰκοδομήσουσι, καὶ ἄλλοι ἐνοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ φυτεύσουσι, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ γὰρ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαιώσουσιν. » Ἄλλ' εἰς ἀπειρον αἰῶνα ἐν ἀθανάτῳ εὐζωίᾳ διάξουσι· διὸ λέλεκται· « Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου. » Τὸ ξύλον δὲ εἴρηται ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτεύσθαι· δείκνυται τοιγαροῦν, ὅτι οὐκ ἔξω τοῦ Θεοῦ αἱ ἐπαγγελίαι τυγχάνουσι. Δι' ὧν ἀπάντων σαφῶς ἔτερον λαὸν εἰσάγει ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους. Οὗτοι γὰρ παλαιωθήσονται, οὐδὲ ἑτέροις καταλείψουσι, μέλλοντες αὐθις μεθίστασθαι τοῦ βίου, τοὺς ἑαυτῶν πόνους· ἀλλ' οὗτοι τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν εἰς ἑαυτοὺς ἀναλήψονται, καὶ τοῖς οἰκίαις καρποῖς ἐντροφήσουσιν.

« Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενὸν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν μετ' αὐτῶν. » Εἰ γὰρ καί τινες ἔσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν κόποι σωτήριοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ ἡδεῖς, ὁποῖους πάντως που καὶ ἡ ἀγγελικὴ τάξις ὑπομένει· ἀλλ' οὐκ ἐπιμενῶς ἔσται τὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῖς· μισθὸς γὰρ αὐτοῖς ἐπάξιός τεθησαύρισταί. Τεκνοποιῶν δὲ νοσήσωμεν τῶν ψυχῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ τῆς διανοίας τοὺς καρποὺς, οὓς κατάρως ἔσεσθαι ἀλλοτρίους, εὐλογίας δὲ ἀξίους θεσπίζει. Ταῦτα καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἐκλαμβάνεσθαι οἶμαι, τοῦ λόγου πάλιν

Vers. 18-20. « Sed lætitiā et exultationem inuenient in ea. Quoniam ecce ego facio exultationem Jerusalem, et populum meum lætitiā : et exultabo super Jerusalem, et lætabor super populo meo : et non ultra audietur in ipsa vox fletus, et vox clamoris, neque ultra erit ibi immaturus et senex, qui non impleat tempus suum. » Quotquot enim resurrectionem a me datam consequentur, tempore promissionum, in virum perfectum et in mensuram ætatis venient : atque omnes anima vegeti erunt, ita ut neque immaturus et non adulus juvenis, neque ætate provecus aut senex ibi reperiat, sed parisi ætatis omnes, utpote qui uno eodemque tempore resurgant, et ejusdem regenerationis consortes sint.

« Erit enim juvenis centum annorum, qui vero moritur, peccator centum annorum et maledictus erit. » Ætatis et temporis in resurrectione æqualitatem fore declarat. Erit igitur peccator et ipse centum annorum, et maledictus erit, vegetus et quasi in malitia perfectus moriens in peccato suo. Juvenis item centum annorum, et ipse perfectus inter perfectos, et in salutem assumetur.

Vers. 21. « Et ædificabunt domos, et ipsi inhabitabunt : et plantabunt vineas, et ipsi comedent fructus earum. » Nam suis ipsi operibus et gestis, mansiones illas quæ apud Patrem sunt, sibi procurabunt : sed etiam fructus laborum suorum comedent : quoniam ea quæ terram colentes suam collegerunt, ea reperient, iis alentur.

Vers. 22. « Nequaquam ædificabunt, et alii inhabitabunt ; nequaquam plantabunt, et alii comedent. Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei : opera enim laborum ipsorum veterascent. » Sed per infinita sæcula in immortalī illa et felici vita degent : quare dictum est, « Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei. » Lignum autem illud in paradiso Dei plantatum fuisse dicitur ; itaque non extra paradysum Dei impleri promissa declaratur. Quibus omnibus alium sibi a Judaico populum asciscit. Illi namque inveterascent, nec aliis, ex hac vita transferendi, labores suos relinquent ; hi vero laborum suorum gesta secum assumunt, propriisque fructibus gaudebunt.

Vers. 23. « Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem : quia semen benedictum a Deo est, et nepotes eorum cum eis. » Etiam si enim promissionum tempore, quidam salutare, boni suavesque labores sint, quos angelicus ordo sustinet, sed non frustræ cedent illis opera : nam condigna ipsis merces reposita est. Liberorum vero procreationem intelligamus esse animæ cogitationes, mentisque fructus, quos a maledictione alienos, benedictione vero dignos fore vaticinatur. Hæc e præsentī quoque vita accipi posse existimo, ita ut his apostolicis

chorus subindicetur. « Ideo electi mei non laborabunt in vanum, neque filios procreabunt in maledictionem. » Apostolorum quippe labores, ut vel ipsis oculis patebit, non in vanum suscepti fuere, quod arguetur ex Ecclesia ab ipsis per totum orbem fundata; et filii eorum per lavacrum regenerationis in Christo nati videbuntur.

Vers. 24. « Et erit antequam clament, ego exaudiam eos: adhuc illis loquentibus dicam, Quid est? » Id porro in Actibus apostolorum impletum deprehendas; nam Deo ipsis astante, multa signa et prodigia edebantur. Apostolis vero hæc agentibus, hinc alienigenarum gentium conversio subsequabatur.

Vers. 25. « Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo ut bos comedet paleas, serpens autem terram quasi panem. Non nocebunt, neque devastabunt in monte sancto meo, dicit Dominus. » Nam qui prius rapaces et feroces erant, ita ut lupis comparari possent, in mansuetum morem commutati, cum aguis et bobus gregatim agebantur, ut uno eodemque ex divinis lectionibus excerpto rationabili cibo uterentur. Qui autem moribus nihil a leonibus discrepabant, jam non ultra carnivoris et sanguinariis feris similes, boum instar et ipsi divinæ doctrinæ herbam comedebant. Et qui olim serpentem referebat, atroque veneno plenus vir, repudiata malitia, panem comedet: pro terra quæ prius edebat, rationabili et humano utens alimento. Usque adeo autem huiusmodi feræ mansuescent, ut neminem lædant vel pessumdent in monte Dei.

CAPUT LXVI.

Vers. 1-3. « Sic dicit Dominus, Cælum thronus meus, et terra scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi? et quis locus requiectionis meæ? Hæc enim omnia fecit manus mea, et hæc omnia mea sunt, dicit Dominus. Quem vero respiciam, nisi humilem, et quietum, et trementem sermones meos? Iniquus autem, qui immolat mihi vitulum, quasi occidat canem: qui vero offert simulam, quasi suillum sanguinem: qui dat incensum in memoriam, quasi blasphemus. Et ipsi elegerunt vias suas, et abominationes ipsorum anima eorum voluit. » Non enim hæc, inquit, voluntas mea, neque meæ huiusmodi viæ, sed ad lubitum et placitum eorum sunt.

Vers. 4. « Et ego deligam illusiones eorum, et peccata retribuam eis: quia vocavi eos, et non exaudierunt me; locutus sum, et non audierunt: et fecerunt malum in conspectu meo, et quæ volebam elegerunt. » Quandonam autem vocantem non intellexerunt, nisi quando præsens ipsis clamabat, « Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos²²? »

Vers. 5. « Audite verba Domini, qui tremitis ad

²² Matth. xi. 28.

τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιττομένου. « Διὰ τοῦτο οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσουσιν εἰς κενὸν οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. » Ἔσται γὰρ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν τῶν ἀποστόλων τοὺς κόπους, οὐκ εἰς κενὸν γεγενημένους ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννηθέντα διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

« Καὶ ἔσται πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ ὑπακούσομαι αὐτῶν· ἔτι λαλούντων αὐτῶν ἐρῶ· Τί ἐστιν; » Ἄ δὴ καὶ ἐπληροῦτο ἐπὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ σημεῖα καὶ τέρατα ἐνηργεῖτο, τοῦ θεοῦ αὐτοῖς παρεστώτος. Ὡν τοιαῦτα ἐνεργούντων, ἀκολουθῶς ἢ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων ἐγίνετο ἐπιστροφή.

« Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὄφις δὲ γῆν ὡς ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὐδὲ λυμανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος. » Οἱ γὰρ πρότερον ἀρπακτικοὶ καὶ θηριώδεις, ὡς λύκοις παραβάλλεσθαι, μεταβαλλόμενοι ἐπὶ τὸ ἡμέρον, ἀρνίους καὶ βοῦσιν συνηγάζοντο, ὡς μίᾳς καὶ τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν τῆς ἀπὸ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων λογικῆς τροφῆς. Οἱ δὲ τοῖς τρόποις λεόντων οὐδὲν διαφέροντες, οὐκέτι σαρκοφάγοις, οὐδὲ ὠμοδόροις θηρσίν ἐοικότες, δίκτυβῶν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας πᾶσαν ἔσθιον. Καὶ ὁ πάλαι δὴ πρότερον ὀφιώδης, καὶ ἰεῦ μεστὸς ἀνὴρ, ἀποπτύσας τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν, τὸν ἄρτον φάγεται, τροφῆ λογικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ χρωόμενος, ἀνθ' ἧς ἔσθιε πρότερον γῆς. Οὕτω δὲ οἱ θῆρες οὗτοι ἐξημερωθήσονται, ὡς μηδένα ἀδικεῖν, μηδὲ λυμαίνεσθαι τινὰς ἐν τῷ ὄρει τοῦ θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΣΤ'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μου θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου, καὶ ἔστιν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ἀποκτείνων κύνα· ὁ δὲ ἀναφέρων σελίβην, ὡς αἷμα ὑεῖον· ὁ διδοὺς λίθον εἰς μνημόσυνον, ὡς βλάσφημος. Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. » Οὐ γὰρ ἐμὰ ταῦτα, φησὶ, θελήματα, οὐδὲ ἐμοὶ αἱ ὁδοὶ αὐταί, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως καταθύμια.

« Καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς ὅτι ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ὑπήκουσάν μου· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἤκουσαν· καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἄ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξαντο. » Πότε δὲ καλοῦντος αὐτοὺς οὐ συνῆκαν, ἢ ὅτε αὐτοῖς συντρίβων ἐδόξα· « Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς; »

« Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λό-

γον αὐτοῦ. Εἴπατε, ἄδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ, καὶ ὀφθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι αἰσχυνθῶσονται. » Εὐαγγελικὸν αὐτοῖς παραδίδωσι παράγγελμα οὐδὲν διαφέρον τοῦ, « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦντας ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιθραζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων, ἵνα γέννησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Οὕτω καὶ ἡ προφητεία παρακαλεῖται καὶ διδάσκει.

« Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις. » Εἰ γὰρ ταῦτα πράττειτο, ὑμῶν μὲν κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀμοιβῶν εὐφροσύνῃ ἐκδηλος ἔσται τοῖς πᾶσιν· ἐκείνοι δὲ κατααἰσχυνθήσονται τὸ ὑμέτερον θεασάμενοι τέλος, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπώλειαν κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρισίας καιρὸν τοῦ Θεοῦ ἔργοις μαθησόμενοι. « Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, » αἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν οἰκητόρων ἐκβοῶντων, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τῶν ἱερέων καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργῶν ἀποκλαιομένων.

« Πρὶν τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; καὶ τίς εἰράκεν οὕτως; Εἰ ὠδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδία αὐτῆς; » Τὸ θεοσεβὲς πολιτεῦμα, καὶ ἡ καινὴ καὶ νέα Σιών, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἢ δι' ὑμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀθρόως γεννήσει πληθὸς ἐθνῶν καὶ λαῶν, ὅς ἐκπλαγῆται τὸν ἀκούοντα. Οἷα γὰρ τις ἐγκύμων γυνὴ κατὰ γαστρὸς ἔχουσα, μηδεμιᾶς ὠδίνος προσγενομένης, αἰφνίδιον γεννήσει, καὶ τοῦτο ἄρσεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ νέα Σιών λαὸν καινὸν καὶ ὅλον ἔθνος εἰσάπαξ ἀθρόως τέξεται· ὡς εἶναι τὸ πᾶν παραδοξότατον, οἷον οὐδεπώποτε ἠκούσθη. Τὸ μὲν γὰρ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀθρόως παρέστη· ἀλλὰ πρῶτος μὲν ἦν αὐτῶν ὁ προπάτωρ· τοῦτου δὲ γεγονάσι παῖδες ἱβ'· εἴτ' ἐξ ἐνὸς ἐκάστου υἱοῦ τε καὶ θυγατέρες· ὧν υἱοὶ τε καὶ ἐκγονοὶ καὶ ἀπόγονοι ὑπέστησαν· οὕτω τε κατὰ τὴν τῶν γονέων διαδοχὴν ἐν πλείοσι χρόνοις καὶ ἐν διαφόροις γενεαῖς συνέστη τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος.

« Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, εἶπε Κύριος. Οὐκ ἰδοὺ ἐγὼ γεννώσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, εἶπεν ὁ Θεός σου; » Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον εὐροὶ ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη χρόνοις εἰς πληθὸς ἐπίδεδωκότα· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λαὸς ἀθρόως ὕψ' ἕνα καιρὸν καὶ ὡσπερ ὑπὸ μίαν ἡμέραν ἐπλήρου τὰ πλείστα μέρη τῆς οἰκουμένης· ὁ δὲ ξενίζον πρᾶγμα καὶ θαύματος παντὸς ἐπέκεινα ὑπάρχον οὐτε ὀφθαλμὸς εἰώρακε πώποτε, οὐτε οὖς ἤκουσε.

« Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλὴμ, καὶ πανηγυρίσατε ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε ἅμα αὐτῇ χαρᾷ πάντες ὅσοι πενθεῖτε ἐπ' αὐτῇ, ἵνα θηλάσητε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. » Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὡς μέλλοντες ἐμπι-

A sermonem ejus. Dicit, fratres nostri, odientibus et abominantibus vos, ut nomen Domini glorificetur, et videatur in lætitia eorum, et illi confundentur. » Evangelicum ipsis præceptum tradit, nihil discrepans ab eo, « Diligite inimicos vestros, benefacite iis, qui oderunt vos, orate pro affligentibus et persequentibus vos; ut sitis illi Patris vestri, qui est in cœlis »²¹. » Eadem prorsus præcipit et docet prophetia.

VERS. 6. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo, vox Domini retribuentis retributionem adversariis. » Nam si hæc agantur, lætitia vestra, accedente præmiorum tempore, omnibus manifesta erit: illi vero finem vestrum conspicati confundentur et suam judicii divini tempore perniciem operibus ediscent. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo. » Voces quidem aliarum civitatum exclamantium ex civitate, aliarum ex templo emissæ, sacerdotum cæterorumque ministrorum lugentium, futuræ sunt.

VERS. 7, 8. « Antequam parturiens pariat, antequam veniant dolores partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit tale? et quis vidit simile? Num parturivit terra die una, num nata est gens simul, quia parturivit et peperit Sion parvulos suos? » Pia religio, et nova recensque Sion, scilicet Ecclesia Dei, per vos constituenda, tantam confertim gentium et populorum multitudinem pariet, ut qui audierit obstupescat. Atenim quemadmodum si mulier quædam uterum gestans ac prægnans, sine ullo dolore repente masculum pariat; sic et nova Sion populum novum, et universam gentem semel et confertim pariet; ita ut stupenda res tota sit, qualis audita nunquam fuit. Judæorum quippe natio et ipse Israel non confertim productus est: nam prior quidem fuit eorum progenitor: hujus vero duodecim fuere filii: hinc ex singulis filii et filiarum, quibus item filii et nepotes et abnepotes orti sunt, atque ita per parentum successionem, multis annorum curriculis, et variis generationibus univsum genus eorum constitit.

VERS. 9. « Ego vero dedi expectationem hanc, et non recordatus es mei, dixit Dominus. Nonne ego gignentem et sterilem feci, dixit Deus tuus? » Eodem prorsus modo alias quoque gentes numero ac multitudine cum tempore auctas reperias; Dei autem Ecclesiæ populus, confertim unoque tempore, et quasi una die, maximam orbis partem implevit. Quam rem sane stupendam omniumque mirabilissimam, nec oculus unquam viderat, nec auris audierat.

VERS. 10, 11. « Lætare, Jerusalem, et conventum facite in ea, omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio omnes quotquot lugetis super ea, ut sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus; ut postquam suxeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus. » Gaudete et exultate, utpote eo fruituri,

²¹ Matth. v, 44.

qui statim unoque tempore masculum populum ibi Deo genuit, ac utpote replendi lacte, ad infantium ipsius alimentum parato, quod sane lac rationabile, utroque ex ubere effundetur, ex Veteri nempe et Novo Testamento. Ex ambobus enim hujusmodi uberibus, de quibus dicitur in Cantico ²³, « Meliora sunt ubera tua vino, » rationabili et sine dolo lacte puerulos irrigabit, sicque perfectos producet viros.

Vers. 12. « Quia hæc dicit Dominus, Ecce ego declino ad eos quasi fluvios pacis, et quasi torrentes, inundans gloriam gentium. Parvuli eorum humeris portabuntur, et super genua consolabuntur. » Consolatorii itaque et ad leniendos simpliciores animos concinnati sermones, lac opportune vocantur: nam solidus cibus in mysticis dogmatibus intelligitur, et in speculationibus, quæ in divinis Scripturis repositæ sunt.

Vers. 13. « Quomodo si quem mater consoletur, ita et ego consolabor vos, et in Hierusalem consolabimini. » Hic rursum gloriam gentium, prædictæ novæ Sioni Hierosolymæque ascribens, pacem gentibus tribuendam inundanti flumini comparat. His autem pollicitationibus superius quoque est usus, significans eos, qui adhuc in Ecclesia infantes sunt, utpote qui lacte nutriantur, nutricibus quibusdam gestandos esse; sive a sinceris Ecclesiæ doctoribus et præfectis, itaque a divinis et cælestibus angelis. Qui igitur valentiores sunt, infirmiores humeris gestabunt, et ad genua consolabuntur: ac si mater filii blandiatur, et ego ipse Dominus, utpote eorum omnium Pater, imbecilliorum consolatores consolabor.

Vers. 14. « Et videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. » Hic promissionum finis erit, nempe, Videbitis Deum. Quamobrem Salvator hos beatos prædicabat his verbis, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ²⁴. » — « Et cognoscetur manus Domini timentibus eum, et minabitur incredulis. »

Vers. 15. « Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. » Jam memoratis hominibus quæ superius dicta sunt pollicetur; iis vero, qui contrariam iniere viam, comminatur: ac consequenter comminationis rationem edocet, secundum et gloriosum Servatoris adventum declarans, quando veniet cum gloria Patris, et cum angelis suis, judicare vivos et mortuos.

Vers. 16. « In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt a Domino. » Furorem ejus esse ultrices potestates intelligi solet; et increpationem suam in flamma ignis contra eosdem mittet. Gladium vero corporeo more nominat, et vulneratos

πλασθαι τοῦ ἐν αὐτῇ ἀθρώως γεννήσαντος λαὸν τῷ Θεῷ ἄρβυρα, καὶ γάλακτος ἐκπληροῦσθαι εἰς ἐκτροφὴν τῶν αὐτῆς νηπίων. Ὁ δὲ λογικὸν γάλα ἀπὸ τῶν δύο θηλῶν αὐτῆς βέουσι, Παλαιᾶς δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης. Ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ τούτων τῶν ἑαυτῆς μαζῶν, περὶ ὧν εἴρηται καὶ ἐν τῷ Ἄσματι, ὅτι « Ἀγαθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνον, » τοῖς ἑαυτῆς νηπίοις ἐπάρδουσα « τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα, » ἀνδρας προσάξει τελείους.

« Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἴδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμοὺς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους, ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν. Τὰ παῖδια αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται. » Οἱ γοῦν λόγοι οἱ παρακλητικοὶ καὶ παραμυθητικοὶ τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν γάλα κυρίως ὠνομάσθησαν, σὺν ῥεῖς τροφῆς ἐν δόγμασι μυστικοῖς νοουμένης, καὶ ἐν θεωρήμασι τοῖς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀποκειμένοις.

« Ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλεῖσι, οὕτω καὶ γὼ παρακαλέσω ὑμᾶς, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε. » Πάλιν κἀνανταῦθα τῶν ἐθνῶν δόξαν συνάπτων τῇ προλεχθεισῇ νῆα Σιών καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τὴν δοθησομένην τοῖς ἔθνεσιν εἰρήνην ποταμῶ κατακλύζοντι παραβάλλει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῖς αὐταῖς ἐκέχρητο ἐπαγγελίαις, σημαίνων ὡς τοὺς ἔτι νηπίους τῆς Ἐκκλησίας, ἅτε δὴ γάλακτι τρεφομένους, τιθηνοσὶ τινες ὑποδοσάξουσιν, ἥτοι διδάσκαλοι καὶ προεστῶτες γνήσιοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, οἱ θεοὶ τε καὶ οὐράνιοι ἄγγελοι. Οἱ μὲν οὖν δυνατώτεροι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπ' ὤμων βαστάξουσιν, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακαλέσουσιν, ὥσπερ εἰ τις μήτηρ τὰ ἑαυτῆς παρακαλέσῃ τέκνα, καὶ γὼ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἅτε δὴ πάντων αὐτῶν ὑπάρχων Πατὴρ, παρακαλέσω τοὺς τῶν ὑποδεεστέρων παρακλητορας.

« Καὶ ἔψεσθε, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία ὑμῶν, καὶ ὁσπὴν ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ. » Καὶ τοῦτο τέλος ἔσται τῶν ἐπαγγελιῶν, τὸ, Ὁψεσθε τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τούτους ἐμακάριζε λέγων· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἴδονται. » — Καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἀπειθήσει τοῖς ἀπειθοῦσιν. »

« Ἴδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταγιγῆσται τὰ ἄρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. » Τοῖς μὲν δηλωθείσιν ἐπαγγέλλεται τὰ προλελεγμένα· τοῖς δὲ τὴν ἐναντίαν πεπορευμένοις ὁδὸν ἠπειλήσεν ἀπειλῆν· καὶ ἀκολούθως διδάσκει τὸν τῆς ἀπειλῆς τρόπον, παριστάς τὴν δευτέραν καὶ ἐνδοξον τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν, ὅτε ἦξει μετὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

« Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματίζονται ὑπὸ Κυρίου. » Θυμὸς δὲ αὐτοῦ αἱ κολαστικαὶ καὶ τιμωρητικαὶ δυνάμεις εἰώθασιν νομίζεσθαι, καὶ τὸν ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀφήσει. Ῥομφαίαν δὲ ὀνομάζει

²³ Cant. i, 1. ²⁴ Matth. v, 8.

σωματικώτερον, καὶ τραυματίας ὡσαύτως. Ἐπεὶ μὴ ἄλλως ἦν ἀκούειν, Ἰουδαίους ὄντας καὶ μὴ οἴους τε παρακολουθεῖν τῇ τῶν λόγων διανοίῃ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος τὸν τῶν προκειμένων νοῦν διασαφεῖ λέγων· « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκάλυψως, καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

« Οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἐσθοντες κρέας ὑειν, καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται. » Ὡς μηκέτι κατὰ τὸν νόμον ὃν παρέδωκε Μωϋσῆς καθαριζομένους σποδῶ δαμάλευς καὶ περιβραντηριοῖς ἡμερῶν ἐπιτὰ καὶ ταῖς διὰ θυσιῶν καθάρσεσιν· ἀντὶ δὲ τούτων, ἐν αὐτοῖς περινοστήσαντες, τὸ δι' ὕδατος καθάρσιον ἀπαρκεῖν αὐτοῖς φροντο, τοῖς κατὰ τινὰς κήπους ὕδασι ἀπολούεσθαι, καὶ μηκέτι μηδεὶν δεῖσθαι τῶν νενομοθετημένων. Ἡ καὶ ἄλλως μετὰ μιανὰς καὶ ἀκαθάρτους πράξεις, ἀθεμίτους τε αἰσχουργίας ἐνόμιζον ψιλᾶς ὕδασι καθαρίζειν τὰς αὐτῶν ψυχὰς.

« Κἀγὼ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ τὸν λογισμόν αὐτῶν. Ἔρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰς γλώσσας, καὶ ἤξουσιν καὶ ἔθονται τὴν δόξαν μου. » Σαφέστερον δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διδάσκει ταῦτα λέγων· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ· καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἀφοριεῖ αὐτούς, ὃν τρόπον ἀφορίζει ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται, τὸ καταξιοθῆναι θεάσασθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ.

« Καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, καὶ ἐξαποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τὰ ἔθνη, εἰς Θαρσεῖς, καὶ Φουδ, καὶ Λοῦδ, καὶ Μοσὺ, καὶ εἰς Θοβὲλ, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς πόρρω· οἳ οὐκ ἀκηχόασί μου τὸ θνομα, οὔτε ἐωράκασι μου τὴν δόξαν. Καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δόξαν μου ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλέγετο, ὅτι « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ἔθονται, οἳ οὐκ ἀκηχόασιν. » Καὶ πάλιν· « Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπιζητούσιν· εἶπα· Ἰδοὺ εἰμι, τοῖς μὴ ἐπικαλουμένοις τὸ θνομά μου. » Τούτων ἀδελφὰ τυγχάνει τὰ προειρημένα, δι' ὧν τοὺς αὐτοῦ ἀποστόλους ἐπαγγέλλεται ἀποστέλλειν ἐπὶ τὰ ἀλλότρια τοῦ Ἰσραὴλ ἔθνη τὰ πορρωτάτω τῆς Ἰουδαίας.

« Καὶ ἄξουσιν τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν ἔθνῶν, δῶρον Κυρίῳ. » Ἀξουσιν αὐτούς, τέλος ἀγαθὸν αὐτοῖς τοῦτο παραχωρήσαντες, ὅτε καὶ ἀναληφθήσονται ὁμοίως τῷ Ἠλίῃ ἐφ' ἄρματι ἀγγελικῷ ὀχούμενοι, φωτὸς ἐπουρανίου περιαστράπτοντος αὐτοῦ. « Μεθ' ἵππων καὶ ἄρμάτων ἐν λαμπήναις ἡμιόων, μετὰ σκιαδίων εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος. » Νοήσεις δὲ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ἄρματα ἀγγελικά, ἐπιστήσας τοῦ Ζαχαρίου τῇ προφη-

A similiter. Quia illi, utpote Judæi, non alio modo intelligere poterant, ut qui non valerent verborum mentem subsequi. Apostolus certe dicti quod tractamus sensum aperit his verbis, « Secundum autem duritiem tuam et impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis, et justii iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua ²⁴. »

VERS. 17. « Qui sanctificantur et purificantur in hortis, et in liminibus comedentes carnem porcinam, et abominationes et murem, simul consumentur. » Ita ut non aliter secundum legem, quam tradidit Moyses, cinere vitulæ et aspersioibus dierum septem, sacrificiorumve purgationibus mundarentur : sed horum vice, postquam in his versati fuerant, purgationem per aquam sufficere sibi putabant. quorundam hortorum aquis se ablui et emaculari, nec ultra eorum quæ in lege præcipiuntur ullo se opus habere, existimantes. Nam alias post admissa turpia facinora, et post illicitas turpesque actiones, simplici aqua animas mundari suas arbitrabantur.

VERS. 18. « Et ego opera eorum, et cogitationem eorum [novi]. Et venio ut congregem omnes gentes et linguas : et venient et videbunt gloriam meam. » Hæc clarius Servator in Evangelis docet his verbis : « Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui, et omnes sancti angeli cum eo : et congregabunt omnes gentes in conspectu ejus, et segregabit eos, quemadmodum segregat pastor oves ab hædis, » et cætera. Et hoc iterum gentibus pollicetur, quod nempe futurum sit ut gloriam ipsius videre dignæ habeantur.

VERS. 19. « Et relinquam super eos signum : et emittam ex illis eos qui salvati fuerint ad gentes, in Tharsis, et Phud, et Lud, et in Mosoch, et in Thobel, et in Græciam, et in insulas remotas ; qui non audierunt nomen meum, neque viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam in gentibus. » Superius quoque dicebatur, « li quibus annuntiatum non est de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent : » et iterum, « Apparui iis, qui me non interrogabant ; inventus sum jâb [iis, qui me non quærebant : dixi, Ecce adsum, iis qui non invocabant nomen meum. » His adûnia sunt præmissa verba, queis apostolos suos ad extraneas Israeli gentes, et a Judæa remotissimas, missurum se pollicetur.

VERS. 20. « Et adducent fratres vestros ex omnibus gentibus, donum Domino. » Adducent eos hunc ipsis bonum finem procurantes, quando assumentur, perinde atque Helias curru angelico vecti, cœlesti lumine ipsis circumfulgente. « Cum equis et curribus, in lampenis mulorum, cum umbraculis in civitate sanctam Jerusalem, dixit Dominus. » Equos et angelicas rhedas intelliges, si Zachariæ prophetiæ animum applies, ubi equos veloces, va-

²⁴ Rom. II, 5.

rios et albos, ac currus aliquos describens, angelicas virtutes subindicabat. Lampenæ autem mulorum videntur significare corpora resurgentia, quibus vectæ animæ in cœlestem civitatem assumuntur. E re autem dicitur lampenæ, sive fulgures, ob fulgentem ipsis gloriam.

Vers. 21. « Ut offerant filii Israel victimas suas mihi cum psalmis: et ex eis sumam sacerdotes et Levitas, dixit Dominus. » Ut itaque secundum corpoream legem in terrena Jerusalem hæc agebant qui cultum persolvebant; eodem modo secundum terrenum illud exemplum, qui in cœlestem Jerosolymam ascendent, cum propriis fructibus venient, quos singuli ex fructiferis virtutibus ut donum et munus in anima referent.

Vers. 22. « Sicut enim cœlum novum et terra nova, quæ ego facio, permanent in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. » Nam si novum cœlum, et nova terra, et Jerusalem nova est; consequenter sacerdotes et Levitæ novi erunt, quare superius dicebat: « Non recordabuntur priorum, et non ascendet in cor eorum. » Prima itaque non permanentia erant, quapropter dictum est, « Cœlum et terra transibunt; » ac rursum, « Plicabitur cœlum ut liber, et corruptione corrumpetur terra. » Futuri vero sæculi primitiæ Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus.

Vers. 23. « Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo in Jerusalem, dicit Dominus. » Sabbatum autem Christi intelligendi more congruenter accipias pro solemnitatibus in cœlo celebratis, et pro veris illic sabbatis in mensibus, ut ibi usu veniunt, celebrandis. De quibus prolixus et explicatu difficilis sermo instituendus esset, qui longo otio et proprio argumento opus haberet. Carnem autem omnem vocat omnes gentes; ita enim superius dicebatur, « Videbit autem omnis caro Salutare Dei; et alibi, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt in Jerusalem. » Cœlestem indicat Jerosolymam, ubi Salvatoris nostri regnum consistet.

Vers. 24. « Et exibunt et videbunt membra hominum, qui prævaricati sunt in me. Verminis enim eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in conspectum omni carni. » Quinam hi essent initio prophetiæ dixit his verbis: « Filios genui, et exaltavi: ipsi autem spreverant me. » His ergo subindicat illos ex Judæis, qui salutarem gratiam repudiaverunt. Hunc impiorum esse finem definiit Salvator noster in Evangeliiis, eos qui a sinistris ejus stabunt sic alloquens: « Discedite in iguem æternum, paratum diabolo et angelis ejus²⁵. » Quemadmodum igitur ibi æternus dicitur ignis, sic et hoc loco « inextinguibilis dicitur, una eademque

²⁵ Matth. xxv, 41.

τρίτῃ, παρ' ἧς ἵππους ψαρούς καὶ ποικίλους καὶ λευκοὺς καὶ ἄρματα τινα διαγράψας ὁ λόγος, ἀγγελικὰς ἠνίττετο δυνάμεις. Λαμπῆναι δὲ ἡμιόνων σημαίνειν εἰκόμασι τὰ τῆς ἀναστάσεως σώματα, οἷς ἐποχοῦμεναι αἱ ψυχὰς εἰς τὴν ἐπουράνιον ἀναληφθήσονται πόλιν. Εὖ δὲ εἴρηται λαμπῆναι διὰ τὴν ἐκλάμπουσαν αὐτοῖς δόξαν.

« Ὡς ἀνεγκύκλιον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐμοὶ μετὰ ψαλμῶν· καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ Λευίτας, εἶπε Κύριος. » Ὡσπερ οὖν τότε κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλήμ ταῦτ' ἐπραττον οἱ τὴν λατρείαν ἐπιτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸ ἐπὶ γῆς παράδειγμα οἱ εἰς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ ἀνιόντες ἤξουσιν μετ' οὐρανίου καρπῶν, ὧν ἕκαστος ἐν ψυχῇ μετακομίζεται διῶρων τῆς τῶν ἀρετῶν ἐκ καρποφορίας.

« Ὁν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος· οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐρανὸς καινὸς ἐστὶ καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ Ἱερουσαλήμ καινὴ, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευίτας καινοὺς ἕσσεσθαι· διὸ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγε· « Οὐ μνησθῶσι τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Τὰ μὲν οὖν πρῶτα οὐ μένοντα ἦν· διὸ ἐλέγετο· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. » καὶ πάλιν· « Εἰλιγῆσεται οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ φθορᾷ φθαρήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστὸς· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ ἔσται μῆν ἐκ μηνός, καὶ σάββατον ἐκ σαββάτου. » Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος. » Τὸ δὲ σάββατον Χριστοῦ ἀκόλουθόν ἐστι κατὰ διάνοιαν ἐκλαμβάνειν τὰς ἐν οὐρανῷ ἑορτὰς καὶ τὰ ἐκεῖσε σάββατα ἀληθινὰ ἐπὶ τοὺς μῆνας τοὺς ἐκεῖ. Περὶ ὧν πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνεύτος, σχολῆς τε μακρᾶς καὶ οἰκείας ὑποθέσεως δεόμενος. Σάρκα δὲ πᾶσαν λέγει πάντα τὰ ἔθνη τοῦτον ὀνομάζων τὸν τρόπον· οὕτω γοῦν ἐλέγετο καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν· « Ὄψεται δὲ πᾶσα σὰρξ τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεῦσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Τὴν ἐπουράνιον σημαίνει Ἱερουσαλήμ, ἐνθα συστήσεται ἡ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν βασιλεία.

« Καὶ ἐξελεύσονται καὶ θύονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. » Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας ἐδήλου λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Ἠνέξατο τοίνυν τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τὴν σωτήριον ἀθετήσαντας χάριν. Ὁ δὲ τέλος τῶν ἀσεβῶν ὀρίζεται καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις εἰπὼν τοῖς εἰς τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ στησομένοις· « Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἠτοίμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ αἰώνιον εἴρηται πῦρ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀσε-

στον μίξ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐξ ἑκατέρων τῶν Γραφῶν περιουσιμένης. « Καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. » Ποία δὲ σαρκί ἢ πάντως που τῇ κολασθησομένη, τῆς δὲ ἐπουρανίου θέας καταξιοθησομένη; Περὶ τῆς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου· ἢ καὶ ἡμεῖς ἀξιοθεῖμεν εὐχαίς καὶ προσβίαις πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

A substantia ex utraque Scriptura. « Et erunt in conspectu omni carni. » Cui carni, nisi prorsus ei, quæ supplicio addicenda, ac cœlesti contemplatione donanda est, de qua superius dicebatur: « Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo? » Qua item nos digni habeamur precibus et intercessionibus omnium sanctorum. Amen.

FRAGMENTA IN DANIELEM.

(ΜΑΙ, Bibliotheca nova Patrum, IV, 314.)

β'. Εὐσεβίου Καισαρείας βητοῦ προκειμένου, Φω-
νὴ Κυρίου διακρόσσοντος φλόγα πυρός (42). Διεκρόπη
μὲν ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἡ φλόξ τοῦ πυρός διακοπεῖσα τῷ
προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἐδέξατο ἐν αὐτῇ ἡδίστην
ἀναπνοὴν καὶ ἀναψυχὴν, ὥσπερ ἐν σκιᾷ τινι φυτῶν
ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη τοῖς παισίν·
ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ὡσεὶ πνεῦμα ὁρόσου διασυρίζον.
: γ'. Ὡσεὶ Υἱὸς ἀνθρώπου. Εὐσεβίου Καισαρείας (43).
Σαφῶς ἴγούμαι δηλοῦσθαι τὴν καθόλου κρίσιν, ὅτε
πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι παραστήσονται τῷ βή-
ματι τοῦ Χριστοῦ· μετὰ δὲ τὴν τῶν τετελευτηκότων
ἀναβίωσιν, καὶ μετὰ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν, ὁ
ἐωραμένος τῷ Δανιὴλ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐπιστήσεται ἐπὶ
νεφελῶν, τὴν κατὰ πάντων τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ὑπὸ
τοῦ Πατρὸς ἐξουσίαν, τὴν καὶ βασιλείαν ἀγήρω καὶ
ἀτελεύτητον παραληψόμενος· ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει λέγων· Ὅτε δὲ ἔλθῃ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες
οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου
δοξῆς αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐ-
τοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς συνῆδει γούν ταῦτα
ταῖς ἐν χερσὶν μαρτυρίαις τῆς τοῦ Δανιὴλ προφη-
τείας, καθ' ἣν λέλεκται· Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφε-
λῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος
ἦρ· καὶ, Ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν·
καὶ προσηρέχθη αὐτῷ, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἀρχὴ καὶ
ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ τὰ ἐξῆς.

δ'. Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή. Εὐσεβίου. Οὐ μόνον τὴν τοῦ
Υἱοῦ ἀνθρώπου βασιλείαν ὁ προφήτης θεσπίζει, ἀλλὰ
καὶ πλείονα, περὶ ὧν φησὶ.

ε'. Καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν. Εὐσεβίου
Καισαρείας. Συμβασιλεύοντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τῷ
Θεῷ. Τίνες δ' ἂν εἴεν οὗτοι, ἢ οἱ κληρονόμοι τοῦ
Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ; οἷς καὶ ἐπηγγέλται,
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βασιλείαν ἐπιστησομέ-
νην τὴν μετὰ τέσσαρας βασιλείας, τὰς τῷ προφήτῃ
ἐωραμένας, περὶ ὧν ὡς ἐν βραχέσιν ἄρτιως διειλή-
ψαμεν. Ἐνταῦθεν οἶμαι τὸν ἀπόστολον Παῦλον ὁρμᾶ-

⁴² Psal. xxviii, 7. ⁴³ Matth. lxxv, 31, 32.

(42) Quin hic locus ex Eusebii commentario in
psalmum xxviii sumatur, vix dubitandum videre-
tur; attamen is neque in Cordierii ad Psalmos ca-
tena Patrum, neque in vulgato a Maurinis Eusebii

2. DAN. III, 49. Eusebii Cæsariensis dicto illo
proposito: *Vox Domini intercidentis flammam
ignis*⁴². Intercisa est Babylone flamma ignis, inter-
cisa scilicet Dei jussu, in jucundissimam versa est
recreationem; ac veluti in umbra arborum quietaque
statione adolescentulis exhibuit oblectationem.
Facta est enim ceu roscidæ auræ sibilus.

3. DAN. VII, 13. *Quasi Filius hominis*. Eusebii
Cæsariensis. Manifeste nuntiari arbitror universale
judicium, cum omnes ab orbe condito homines ante
Christi tribunal sistentur. Porro autem post mor-
tuorum resurrectionem, dictamque in omnes sen-
tentiam, ille, qui visus Danieli fuit, Filius hominis
in nubibus aderit, ut indeficientem æternamque
omnium populorum tribuamque potestatem ac re-
gnum a Patre accipiat. Sicut ipse Servator de se
noster ait: *Cum autem venerit Filius hominis in
majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit
in throno gloriæ suæ, et congregabuntur coram eo
omnes gentes*⁴³, et reliqua. Hæc igitur consonant
testimoniis, quæ nunc habemus in manibus, Da-
nielii prophætæ, apud quem dicitur: *Et ecce aderat
Filius hominis in nubibus cæli*⁴⁴. Item: *Domus An-
tiquus dierum venit; oblatumque ac datum est ei
imperium et honor et regnum, et reliqua.*

4. DAN. VII, 14. *Tradita est ipsi potestas*. Eusebii.
Haud solum Filii hominis regnum propheta vati-
cinatur, verum et alias res de quibus verba facit.

5. DAN. VII, 18. *Et regnum suscipient*. Eusebii
Cæsariensis. Nempe ipsi quoque cum Deo regna-
bunt. Quinam vero sunt hi, nisi hæredes Dei, co-
hæredes autem Christi? quibus item cælorum re-
gnum promissum a Christo est, quod regnum
nempe consurget post illa quatuor per visum pro-
phætæ oblata; de quibus breviter modo disserui-
mus. Hinc divum apostolum Paulum cepisse occa-

ad Psalmos commentario apparet.

(43) In hanc Danielicam visionem Filii hominis
commentatur idem Eusebius, sed aliis verbis, *Hist.
eccl.*, 1, 2.

sionem arbitror de secundo Christi adventu scribendi hæc: *In jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de celo*²², et reliqua. Porro idem apostolus extremum quoque Antichristi adventum sive perditionem, posteaque gloriosam Servatoris nostri præsentiam, consentaneæ vaticinio exhibet dicens: *Nemo vos ullo modo decipiat; nisi certè prius evenierit apostasia, et revelatus fuerit homo peccati seu perditionis filius, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam sibi Deus. Nonne meministis me adhuc apud vos versantem hæc dicere*²³? et reliqua. Hæc inscriptus ait Apostolus in sua de fine humani generis oratione; Daniellæ prophetæ vaticinio de Antichristo, et de glorioso Servatoris nostri regno, B

6. DAN. IX, 26. *Delabitur unctio.* Eusebii. Vanam jam et præter legem unctionem coarguens: quod idem de sacrificiis et de fœdere factum dices. Hæc enim recte legitimeque peragebantur ante Servatoris nostri passionem, quia virtus adhuc celestis loca sancta obsidebat. Verum eadem mox sublata fuerunt, propter illud perfectum Deoque dignum sacrificium, quo semetipse obtulit pro peccatis nostris. Est enim is Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hostia nimirum pro cunctis hominibus. Novis mysteriis, novo fœdere inito, antiquum exolevit. Simul ac enim oraculum illud completum est, *Et c*

reberabit fœdus multis hebdomada una, antiquum fœdus desit.

σθαι περί τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Χριστοῦ γράφοντα τοιαῦτα· Ὅτι αὐτός ὁ Κύριος ἐν κελύσματι, ἐν φωτὶ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δ' αὐτὸς ἀπόστολος καὶ τὴν ὑστάτην τοῦ Ἀντιχριστοῦ ἀφίξιν τὴν καὶ ἀπάλειαν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδοξὴν παρουσίαν ἀπολούθως τῇ προφητείᾳ παρίστησι λέγων· Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· οὐδὲν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενα Θεῶν ἢ σέβασμα, ὥστε ὑπὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἔστι Θεός· οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ἄν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὕμῖν; καὶ τὰ ἐξῆς. Τοσαῦτα ὁ θαυμάσιος Ἀπόστολος ἐν τοῖς περὶ συντελείας τοῦ βίου διεξῆλθε λόγοις, τὰ διὰ τοῦ προφήτου Δανιὴλ περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδοξῆς βασιλείας τεθεσπισμένα πιστούμενος.

ζ'. *Ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα.* Εὐσεβίου. Τὸ ἀκριτον καὶ παράνομον αὐτῶν διαβάλλουσα· οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ τῆς σπουδῆς συμβεβηκέναι φήσεις· ὁρθῶς μὲν καὶ κατὰ νόμον πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελουμένης διὰ τὴν εἰς ἔτι τότε τὰ τῶν ἁγίων τόπων ἐφορῶσαν δύναμιν· περιαιρηθείσης δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν αὐτοῦ τέλειαν καὶ θεοπροπῆ θυσίαν, ἣν προσήνεγκεν αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν· αὐτὸς τε ὢν ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ἔειπεν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου εἰς θυσίαν πλῆσιν ἀνθρώποις· κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς καινῆς διαθήκης παραδοθείσης, τὰ τῆς παλαιᾶς περιήρητο· ὁμοῦ γὰρ τὸ πληροῦσθαι τὸ φάσκον λόγιον, *Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μία*, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης περιήρητο.

Catena Græcæ, cura J. A. Crameri anno 1844 Oxonii editæ, sub Eusebii nomine fragmenta satis ampla in Matthæum et in Joannem exhibent. Hæc verbotenus derivavit collector ex Eusebii *Quæstionibus evangelicis* supra editis. Alia insuper bene multa quæ ad eosdem evangelistas et ad Marcum spectant, catenæ Nicetæ, Possinianæ, Corderianæ inserta, leguntur tum supra in Supplemento *Quæstionum ad Stephanum*, tum in sequenti ad Lucam commentario. EDITION. PATR.

EUSEBIUS IN LUCAM.

(Angelo MAI, *Bibliotheca nova Patrum*, tom. IV, pag. 459. Romæ 1847, in 4°.)

MONITUM.

Quom in subsequentibus paginis edituri sumus Eusebii commentarium, vel potius ejus partes ad Lucæ Evangelium, ex quatuor sumptimus bibliothecam Vaticanam codicibus. Primus est, quem designamus littera A, magnus ille catena Patrum Græcorum in Lucam codex, auctore Nicetæ Serrarum episcopo, ejus nos catena partem mediocrem jam edidimus tomo IX Script. vet., excepto Eusebio, quem separatim dare constitueramus; excepto item Cyrillo, et aliis aliquot, de quibus alibi verba fecimus. Secundus est codex priscus

²² I Thess. iv, 16. ²³ II Thess. ii, 5.

Palatinus Vat., a nobis denotatus littera B, qui pariter catenam habet ad Lucam, ab illa Nicetæ aiversam. Tertius est Macarii Chrysocephali codex E Vat. item ineditus, varios ejus in Lucam tractatus continens, ex Patribus, quos inter est etiam Eusebius, ad litteram nominatimque consarcinatos. Quartus denique codex Ottobonianus Vat. æque catenam ad Lucam continens, quem codicem postremum cum inspiceremus, præter alia cum prædictis codicibus congruentia, nova adhuc Eusebii fragmenta nacti sumus. Hunc distinguimus nota L. Jam vero catenæ Patrum in Lucam, præter nostram Græcam quam diximus, duæ Latino tantum sermone editæ exstabant, divi nimirum Thomæ Aquinatis, et Balthasaris Corderii; quarum prior rarius, altera copiosius Eusebium inter cæteros Patres recitant. Verumtamen Græcus adhuc textus totus latebat; et multa insuper ne Latine quidem cognita erant. Porro in Græca catena, quam nuperrime vir cl. J. A. Cramerus Oxonii edidit, quamque ego his diebus ex Anglia accepi, nullum prorsus Eusebii verbum recitatur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTARII IN LUCÆ EVANGELIUM

QUANTUM SUPEREST IN CODICIBUS VATICANIS.

Ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀ
 Ἰουδαίας.

Ἡ γὰρ τοῦ Ἰουδα φυλῆ ἀνωθεν ἦν ἀρχική, καὶ ἤγειτο πάντων ἕως ἤσαν αὐτόνομοι, κατὰ τὴν προφητείαν. Ἦσαν δὲ μέχρι τῶν Ἀδγούστου χρόνων ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καθ' ὃν, Χριστοῦ φανεύοντος, τὸ ἔθνος ἔπαιν δεδούλωται· ὅτε καὶ πρῶτος ἀλλόφυλος αὐτῶν Ἡρώδης ἠγήσατο, καὶ βασιλεὺς Ἀδγούστου, ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγγχειρίσας αὐτῷ μετὰ τῆς συγκλήτου, τῆς οἰκουμένης εἶχε τὰ σκήπτρα. Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης ἐξ Ἀντιπάτρου γεγονώς, τὸ γένος Ἀσκαλωνίτου, ἱεροδούλου Ἀπολλωνος, καὶ Κυπρίνης (44) ἐξ Ἀβρά-
 θων μηρός. Οὗτος γὰρ, τὸν ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀρχιερέων ὕστατον ἠγησάμενον Ὑρχανὸν ἀνελὼν, Ἰουδαίων ἀναγορεύεται βασιλεὺς. Τοῦτου καὶ νῦν ὁ Λουκάς μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ὁ ἐκλιπόντων τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχόντων κατὰ τὴν προφητείαν.

Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον· Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;

Πῶσον σημεῖον δεικνύεις μοι, φησὶ, ἵνα πεισθῶ τοῖς ὑπὸ σοῦ προφητευθεῖσιν, ὡς μέλλουσι γίνεσθαι; Σχεδὸν γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶ τὸ λεχθέν· οἱ γὰρ προβεβηκότες οὐ γονοποιούσιν. Ἔδει δὲ μὴ πρὸς τὸ γῆρας ἀφορᾶν τὸ ἑαυτοῦ καὶ γυναικὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐπαγγελιομένου Θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα δυσέφικτα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ συγγινώσκει Θεός· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς Ἀβραάμ ὡς ἐχρῆν ἐπίστευσεν, ἀλλὰ τὰ πρῶτα καὶ ἐγάλασε καὶ εἶπεν· Εἰ τῷ ἑκατον-

⁴⁰ In diebus Herodis Judææ regis.

Scilicet Judææ tribus olim principabatur, totique genti imperabat, donec Judæi sui juris fuerant, secundum prophetiam ⁴¹. Fuerant quidem hi liberi propriisque legibus utentes usque ad Augusti ætatem, quo tempore, apparente Christo, universa gens in servitium redacta jam erat, et primus alienigena dominabatur Herodes; imperator vero Augustus, qui et illi ex senatus consulto principatum detulerat, universi orbis sceptrum tenebat. Erat autem Herodes Antipatri Ascalonenensis filius, Apollinis ministerio addicti, matre Cyprina Arabe. Hic enim, sacerdotalis successionis postremo principe Hyrcano occiso, Judæorum renuntiatus rex fuit. Hujus nunc meminit Lucas, ut demonstrat vere venisse Christum, cessantibus Judæorum propriis principibus, prout prædictum fuerat.

⁴² Et dixit angelo Zacharias, unde hoc sciam?

Quodnam mihi signum ostendis, quo fretus credam vaticinio tuo, tanquam fide non carituro? Nam quod ais, præter naturam propemodum est; senes enim haudquaquam procreant. Atqui oportebat Zachariam haud de suo et uxoris senio, sed de promittentis Dei potentia cogitare. Quanquam res magnas ægre sibi homines persuadent: ideoque Deus indulgentia utitur. Nam ne Abrahamus quidem prout opus erat credidit, sed initio risit di-

⁴⁰ Luc. 1, 5. ⁴¹ Gen. XLIX, 10. ⁴² Luc. 1, 18.

(44) Cod. E, Κυπρίδος.

cons : « Num centenario viro filius nascetur ⁴³? » Tum vero et Sara propter risum reprehensa fuit ⁴⁴. Modo autem verbis objurgat Deus, modo ipsis operibus arguit. Idcirco Zachariam quoque facto ipso increpuit, dum surdum mutumque reddidit : quia nimirum oportuisset eum prioribus exemplis jam semet erudivisse, et quas passi fuerant majores [sui] objurgationes, eas ad disciplinam propriam convertisse.

⁴⁵ *Ego sum Gabriel.*

Quid ergo angelus ei respondet? Angelo, inquit, diffidis, qui Deo astat? ipsique mittentū non credis, sed rei summam difficultatem spectas? Ob hoc igitur incredulum verbum voce spoliaberis, quoad res ipsa evenerit : nempe ut tuam noscas incredulitatem Deique simul potentiam.

⁴⁶ *Dabit illi Dominus Deus sedem Davidis patris ejus.*

Thronum dicit Davidi nuntiatum, neque tamen datum. *Semel enim, ait, juravi in sancto meo, si Davidi mentiar : semen ejus manet in æternum : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo.* Et rursus : *Juravi Davidi sermo meo, Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem thronum tuum* ⁴⁷. Atque hæc haud de carnea stirpe dicit, neque de visibili throno, sed de illo quem angelus memorat cum Maria loquens, qui nihil temporale habet, qui lucis instar in orbe universo splendet, quique animas spiritaliter illustrat divino magisterio. Porro Jacobi domum ne intelligas Judaicum tantummodo populum, sed eos omnes qui Servatoris vocatione ex universis gentibus divinæ adoptionis prærogativa donantur. Jam Dei populus modo Jacob dicitur modo Israel : idem quippe vir fuit Israel et Jacob. Et natura quidem, Jacob erat priscus ille populus, quia nimirum ex Jacobi sanguine originem ducebat; adoptione autem, Jacob est novus populus propter virtutis cognitionem : successit enim veteri novus. Itaque in pœterum super hoc populo dominabitur ille rex in sæcula, id est perpetuo. Qui quidem populus ex operibus sermonibusque Christum agnosceret, et huic sponte morem geret. Profecto Christus rex fuit quatenus Deus; ait enim : *Regnum meum non est de hoc mundo* ⁴⁸. Imo rex quoque fuit quatenus homo : præ se enim tulit regalia opera, nempe legislationem erga homines sibi subditos, gubernationem eorundem et curam, necisque pro iis obitæ meritum; qui reapse regis characteres præcipui sunt.

⁴⁹ *Spiritus sanctus superveniet in te.*

Deus est, inquit, qui operatur, ne ambigas; ille scilicet, qui etiam senilem emortuamque naturam corroborat, imo si velit innovat.

⁵⁰ *Dixit Maria : Ecce ancilla Domini, etc.*

Ancilla Domini sum; tabula pictoria sum; quid-

⁴³ Gen. xvii, 17. ⁴⁴ Gen. xviii, 10. ⁴⁵ Luc. i, 19. ⁴⁶ ibid. 32. ⁴⁷ Psal. lxxixvi, 36 seq. ⁴⁸ Joan. xviii, 36. ⁴⁹ Luc. i, 35. ⁵⁰ ibid. 38.

ταῦται γενήσεται υἱός; » καὶ ἡ Σάρρα δὲ γελᾶσα ἐμέμφθη τότε. Ποτὲ μὲν γὰρ λόγῳ μόνῳ ὁ Θεὸς μέμφεται, ποτὲ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιτιμᾷ. Τοῦτου οὖν χάριν καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ δι' ἔργου ἐπετίμησε, καὶ εἰς κωφότητα καὶ ἀφωλίαν αὐτὸν περιέστησεν· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν διὰ τῶν προτέρων παιδεύεσθαι, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας μέμψιν παιδεύειν ἰδίαν ποιήσασθαι.

Ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ.

Τι οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος; Ἄγγελε, φησὶν, ἀπιστεῖς, ὃς παρέστηκε Θεῷ; καὶ οὐ πιστεύεις τῷ ἀποσταλῆντι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἀδυναμίαν βλέπεις; Οὐκοῦν διὰ τὴν ἀπιστον ταύτην φωνὴν ἀφαιρέθησθαι τῆς φωνῆς ἕως τοῦ πράγματος πληρωθέντος, γνοῦς καὶ τὸ σὺν ἀπιστον καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατόν.

Δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Θρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ Δαυὶδ, οὐ μὴν καὶ δοθέντα· Ἄπαξ γὰρ, φησὶ, ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· καὶ πάλιν· ὤμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ σαρκικοῦ σπέρματος φησὶ, οὐδὲ περὶ αἰσθητοῦ θρόνου, ἀλλὰ περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Παρθένον, τὸν μηδὲν ἐπικαιρον ἔχοντα, τὸν καθ' ἑαυτῆς οἰκουμένης φωτὸς δίκην ἐκλάμποντα, καὶ ψυχᾶς νοερώς καταυγάζοντα διὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας. Οἶκον δὲ Ἰακώβ, μὴ τὸν Ἰουδαίων λαὸν νόμιζε μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν τῶν ἁγίων υἰοθεσίαν εἰσποιουμένους. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὲ μὲν Ἰακώβ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰσραὴλ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ· καὶ φύσει μὲν Ἰακώβ ἦν ὁ παλαιὸς λαὸς, ὡς ἐξ Ἰακώβ κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ, ὁ νέος λαὸς κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· ἀντεισήχθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Λοιπὸν οὖν ἐπὶ τούτων τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἦγουν ἀεὶ, ἐκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγνόντα αὐτὸν, καὶ ἐκουσίως ὑποταγμένον αὐτῷ· ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία γὰρ, φησὶ, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος· εἶχε γὰρ ἔργα βασιλείως τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ρυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν· ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα.

Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ.

Θεὸς, φησὶν, ὁ ἐνεργῶν, μὴ ἀμφίβαλλε· ὁ καὶ τὴν φύσιν γεγερακυῖαν καὶ ἀσθενούσαν ἐπιβρώννυς, καὶ φύσιν καινοτομῶν, ὅτε βούλεται.

Ἐξὲς Μαρίας· Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, κ. τ. λ.

Δούλη εἰμὶ Κυρίου· πίναξ εἰμὶ γραφόμενος· ὃ

βούλεται ὁ γραφεὺς, γραφῆτω· ποιεῖτω δὲ θέλει ὁ ἄνθρωπος τοῦ παντός Κύριος.

Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν.

Ὅρα πῶς ἤδη λέγει καὶ τὴν μέλλουσαν εἶσθαι τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν· τὴν γὰρ τούτου παρουσίαν, φησὶ, τὰ ἔθνη προσδοκᾷ.

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἐνεκεν ἔχρισέ με.

Ὁ μὲν Σωτὴρ, τῶν μακαρισμῶν ἀπαρχόμενος, τοῖς πτωχοῖς τὸν οὐράνιον εὐαγγελίζετο πλοῦτον καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· Ἡσαίας δὲ ὁ προφήτης τούτων προλαβὼν ἐμνημόνευσεν, ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος τὸ μέλλον ὡδε προθεσπίζων· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἐνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με.* Ἄντικρυς γοῦν ἐσήμανε πτωχοῖς εὐαγγελισμὸν ἀγαθῶν· διδὲν ἅμα τε ἐπέφανεν ἀνθρώποις ὁ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον κεχρισμένος· καὶ ἐντεῦθεν ἀπήρχετο τῆς διδασκαλίας, βασιλείαν οὐράνιον δι' αὐτὸν πτωχεύουσιν εὐαγγελιζόμενος.

Οἱ ἤλθοσαν ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ λαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν.

Ὅρα γοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀνωθεν ἀρξαμένους τας τοῦ Σωτῆρος διελεῖν φωνὰς, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς διδασκαλίας ὡσπερ τινὰς νόμους, δι' ὧν ἂν τις τύχοι τῆς οὐρανόου βασιλείας, παραδέξασθαι· καὶ μὴ μέχρι τοῦ μαθεῖν στήναι, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων χωρῆσαι, ὡς ἂν μὴ ἐκπέσειεν τῶν ἐπαγγελμάτων· ὅτι οὐκ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Πλὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐν πολλοῖς ἀγαθῶν τάγμασιν ἐπινοουμένης, κατὰ τὸ, *Πολλὰ μοι παρὰ τῷ Πατρὶ*, τὸ πρῶτον, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀξίωμα, καὶ ὁ πρῶτος ἀνιόντων βαθμὸς ὁ τῶν διὰ Θεὸν πτωχεύοντων τυγχάνει. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάντων τῶν τοῦ παρόντος βίου τιμῶν καπολιγωρήσαντες, οἱ πτωχεύοντες τῇ μετριοφροσύνῃ, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἐλάσαντες ἀκτημοσύνης διὰ τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν, τοῦ σωτηρίου μακαρισμοῦ τεύξονται. Τοιοῦτους δὲ αὐτοὺς τοὺς πρῶτους αὐτῷ μαθητεύοντας ἀπειργάσατο· διὸ καὶ εἰς αὐτῶν πρόσωπον κατὰ θάτερον (45) τῶν εὐαγγελιστῶν ἠρμόττετο λέγων· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*· τὸ γὰρ ὑμετέρα δεικτικῶς πρὸς παρόντας ἐλέγετο. Εἰς αὐτοὺς δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπέηρε, καὶ πρὸ τοῦ λόγου τῷ ἰλαρῷ βλέμματι πρὸς τὴν ἀκρόασιν αὐτοὺς ἐφέλομένους· οἱ δὲ προθύμως σφᾶς αὐτοὺς ὑπάρχουσιν τοῖς λεγομένοις παρεῖχον. Πρῶτος μὲν οὖν βαθμὸς τῶν σωτηρίων μακαρισμῶν οὗτος ἦν, ὁ συμβασιλεύειν αὐτῷ παριστάς τοὺς τῆν δι' αὐτὸν πτωχείαν, καὶ τὸν ἄκρως ἀκτῆμονα φιλόσοφον τε καὶ θεοφιλεῖν βίον ἀναδεεγμένους, ἤγουν τοὺς ταπεινόφρονας.

Δεύτεροι οὖν καὶ τρίτοι ἐφεξῆς καταλέγονται παρ'

¹¹ cap. II, 32. ¹² cap. IV, 18. ¹³ Isa. LXI, 1. ¹⁴ cap. VI, 18. ¹⁵ cap. VI, 20. ¹⁶ Joan. XIV, 2.

(45) Alter hic evangelista, Lucas ipse est, apud quem dicitur ὑμετέρα, *vestrum regnum*, in secunda persona; cum apud Matthæum V, 3, dicatur in tertia αὐτῶν, *ipsorum regnum*. Quamobrem Euse-

quid vult pictor in ea depingat: quod vult omnium rerum Dominus faciat.

¹¹ *Lumen ad revelationem gentium.*

Cerne quomodo jam dicit futuram gentium salutem. Namque hujus (pueri) adventum gentes expectant.

¹² *Spiritus Domini super me; propter quod unxit me.*

Servator beatitudines edisserere incipiens, pauperibus supernas nuntiat divitias cœlorumque regnum. Et quidem Isaias propheta hæc in antecessum commemoraverat, dum in Servatoris persona quæ eventura erant hæc verbis prædixit: *Spiritus Domini super me; propterea unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me*¹³. Perspicue igitur significaverat pauperibus felicitatis adventum. Atque idcirco inter homines simul is apparuit, ejus a sancto Spiritu uncta fuerat humanitas. Atque hinc fecit magisterli initium, cœlorum scilicet regnum per se ipse pauperibus nuntians.

¹⁴ *Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis.*

Specta nunc igitur, primitus incipientes Servatoris verba auscultare, atque ab eo doctrinas, legum instar, quibus cœleste regnum assoquantur homines, excipere. Neque eos discendo esse contentos, sed ad opera etiam procedere, ne promissis præmiis excidant: quia non in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

¹⁵ *Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.*

Quum cœlorum regnum in multis honorum ordinibus considerari possit, juxta illud, *multæ mansiones sunt apud Patrem*¹⁶, prima, ut ita dicam, dignitas, et primus ascendendum gradus, ille est hominum paupertatem propter Deum sectantiam. Sunt autem hi qui omnia vitæ hujus commoda negligunt, qui modestia sua pauperes sunt, qui summam rerum omnium egestatem philosophia sua secundum Deum proflentes, beatitudinem a Servatore propositam consequuntur. Tales primos suos voluit esse discipulos. Quare et eorum personam, secundum alterum evangelistam, coram veluti allocutus est, dicens: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei*. Nam vocabulum *vestrum* demonstrative ad præsentem dirigitur. Ad illos autem ante verba, oculos quoque suos intendens, hilari respectu ipsos ad audiendum permovens, qui libenter se auditores præbuerunt. Primus itaque beatitudinum a Servatore propositarum gradus hic erat, qui congregatores ei faciebat illos qui propter ipsum egestatem prorsus et philosophicam religiosamque vitæ rationem amplexi fuissent, id est humili mente præditos.

Secunda mox et tertia recensetur a Christo be-

bis videtur hic commentari potius ad Matthæum; quanquam Nicetas catenæ in Lucam auctor Eusebium ad argumentum suum transtulit.

titudo, et quarta, aliæque deinceps. Licere enim A docebat secundum aliquod ex prædictis vitæ generibus promissa bona consequi; ita ut possent in Dei regno, si minus cum Christo regnare æque ac pauperes spiritu, at certe recreari, eo quod mortifera sua peccata desliverint, ac pœnitentiæ et confessioni castæque vitæ semet addixerint. Vel promissa terra potiri, et habitatores civesque supernæ Dei civitatis fieri, quia mites se patientesque præbuerint. Vel quia esuriverint in præsentī vita justitiām atque stiverint, eaque satiari in futuro sæculo optaverint; ita defæctam ac substantialem virtutem obtineant, et hypostaticam ipsam Dei justitiām aspiciant, ipsamque Dei sapientiam, æternam vitam, et animarum lumen. Quæ omnia secundum inbærentem virtutem in unigenito Dei Verbo esse intelliguntur. Quod si alioqui nonnulli benigni fuerint et eleemosynarii, misericordiamque ac liberalitatem erga proximos demonstraverint, beneficiorum suorum vicem experientur, misericordia clementiaque Dei fruendo. Alius est beatorum secundum promissionem ordo, qui corde, id est mente puri sunt; itemque alius pacificorum. Quorum priores quidem puritatis suæ mercedem percipient, Dei visionem, quia purgatis eum animæ oculis sunt visuri; alteri vero filii Dei fient, propterea quod par opus fecerint, atque Dei Fillus, qui omnia per se ipsum pacificavit sive quæ in cœlis sunt, sive quæ in terra. Verumtamen hi omnes pro suorum operum diversitate diversis in promisso cœlorum regno potentur honoribus. Nam regnabunt cum Dei Filio primi qui nominati sunt pauperes spiritu. Post illos autem secundi, fortes Dei martyres, de quibus postea dicit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiām*. His enim verbis eos qui pro regno decertaturi erant, tanquam nobiles Dei milites dicebat beatos; necessario his quoque, ut beatificatorum antea pauperum fratribus, mercedis loco cœlorum regnum promittens. Multo autem cum ordine et consentanee his communicat regnum suum post pauperes spiritu. Oportet enim primum vivere Deo gratos toto vitæ tempore, pauperem ac philosophicum morem tenentes: deinde sic ad gratum Deo finem pertingere. Itaque priores illi summam vitæ paupertatem sectantes, toto ætatis suæ tempore pro virtutis præmiis decertarunt. Secundi vero, propter testimonium de Christo, exagitati fuerunt, oppugnati, odio habiti, falsis accusationibus calumniose appetiti, nullam aliam ob causam quam ob Christi confessionem. Sed enim esurientes quidem et fientes, et Christi causa contumeliis affectos apud Lucam quoque videbimus (48); mites

αὐτῶν μακαρισμοί, καὶ τέταρτοι καὶ ἐφεξῆς (46). Ἐξεῖναι γὰρ ἐδίδασκε καθ' ἓνα τινὰ τρόπον τῶν κατωμασμένων βίων καταξιοθῆναι τῶν ἐπηγγελμένων φιλοτιμείσθαι· ὥστ' εἶναι δυνατὸν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ γενομένους, εἰ καὶ μὴ συμβασιλεύσαι Χριστῷ κατὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ γοῦν παρακληθῆναι ἐφ' οἷς τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτήσαντες ἐπένησαν, μετανοήσῃ καὶ ἐξομολογήσῃ (47) καὶ βίῳ σώφρονι ἑαυτοὺς ἐπιθεωκότες· ἢ τῆς ἐπηγγελμένης γῆς τυχεῖν, οἰκήτορας τε καὶ πολίτας τῆς ἀνω τοῦ Θεοῦ πόλεως γενέσθαι, πρᾶους καὶ ἀνεξικακούς ἀποδειχθέντας· ἢ πεινήσαντας ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ διψήσαντας τῆς δικαιοσύνης τυχεῖν αὐτῆς, καὶ κορεσθῆναι κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα, ἐπὶ αὐτῆς καθαρᾶς τῆς οὐσιώδους ἀρετῆς ἀπολαύωσιν, αὐτὴν ὑποστατικὴν ὀρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ αὐτὴν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, καὶ τὸ ψυχῶν φωτιστικόν· ἃ δὴ πάντα ἐπινοεῖται κατὰ τὰς ἐνυπαρχούσας δυνάμεις τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλως τινὲς φιλόανθρωποι καὶ ἐλεήμονες γεγόνασι, τὸ συμπαθὲς καὶ κοινωνικὸν πρὸς τοὺς πέλας ἐπιδεικνύμενοι, ταῦτον πείσονται οἷς ἔδρασαν, κατ' ἔλεον Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν ἐλεθῆντες. Ἄλλο δὲ τάγμα γένοιτ' ἂν τῶν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μακαρίων, τὸ τῶν τὴν καρδίαν τουτέστι τὴν διάνοιαν κεκαθαρμένων· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν εἰρηνοποιῶν· ὧν οἱ μὲν πρότεροι γέρας λήφονται τῆς καθαρότητος, τὴν τοῦ Θεοῦ θέαν, ἃτε δὲ ὀφθαλμοῖς ψυχῆς κεκαθαρμένοι αὐτὸν ὀφόμενοι· οἱ δὲ δεῦτεροι υἱοὶ Θεοῦ γενήσονται, ὡς ἂν ἔργον ὁμοιον κατωρθωκότες· οἷον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα δι' ἑαυτοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἐπὶ διαφόροις κατορθώμασι διαφορῶν τσύζονται τιμῶν ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οἳ γε μὴν αὐτῷ συμβασιλεύσοντες τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ πρῶτοι μὲν ἦσαν οἱ δηλωθέντες πτωχοὶ τῷ πνεύματι· δεῦτεροι δὲ μετ' ἐκείνους οἱ γενναῖοι τοῦ Θεοῦ μάρτυρες, περὶ ὧν ἐξῆς ἐδίδασκε λέγων· Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· διὰ τούτων γὰρ τοὺς μέλλοντας ὑπεραγωνίζεσθαι τῆς βασιλείας ὡς εὐγενεῖς Θεοῦ στρατιώτας ἐμακάρισεν· ἀναγκαίως καὶ αὐτοῖς ὡς ἀδελφοῖς τῶν προεμακαρισμένων πτωχῶν βραβεῖα τῶν ἐπάθλων τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὑπισχνόμενος. Τάξει δὲ πολλῇ καὶ ἀκολουθίᾳ τούτοις μετεδίδου τῆς αὐτοῦ βασιλείας μετὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· βιώνει γὰρ δεῖ πρότερον θεοφιλῶς τὴν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ἀκτῆμονι καὶ φιλοσόφῳ τρόπῳ διατελέσαντας, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὸ θεοφιλὲς τέλος ἐλθεῖν. Οἱ μὲν οὖν πρῶτοι τὴν ἀκραν ἀκτῆμονα μετήρχοντο ἀγωγὴν τοῦ βίου, διὰ πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθλοῖς ἐναγωνιζόμενοι· οἱ δὲ δεῦτεροι τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας

(46) Hoc quoque apud Matthæum, qui octo ponit beatitudines, cum Lucas quatuor tantum scribat. In Matthæo itaque versari videtur Eusebius.

(47) Animadvertite pœnitentiam non siue confessione.

(48) Vides rursus Eusebium in Matthæum potius commentari quam in Lucam, ad quem tamen Ni-

cetas Eusebii has meditationes traxit. Nisi fortasse Eusebius generatim ad tetraevangelium, quasi per harmoniam, commentatus fuit. Aut nisi denique sumuntur hæc et alia ex Theophania fortasse pleniore; in cujus certe quarto libro modo ex hoc modo ex alio evangelista facit excerpta Eusebius.

ἔνεκεν ἠλαύνοντο πολεμοῦμενοι καὶ μισοῦμενοι, συχο- A
φαντούμενοι τε ψευδέσι διαβολαῖς δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ Matthæus nobis ad considerandum suppeditat.
διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν. Ἄλλὰ γὰρ τοὺς μὲν πεινῶντας καὶ κλαίοντας καὶ διὰ Χριστὸν ὀνειδιζόμε-
νους καὶ παρὰ τῷ Λευκᾷ ὀφύμεθα· τοὺς δὲ πρᾶεις καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ καὶ
τοὺς εἰρηνοποιούς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Καὶ ταῦτ' ἔλεγεν ὀπλιζῶν καὶ περιφράττων τοὺς
μαθητάς εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐναντίων πόλεμον, ὃν
ἔμελλον ἐπαναντλεῖσθαι κηρύττοντες παντὶ τῷ κόσμῳ,
καὶ μαρτυρόμενοι τὴν ἐνδὲς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ βα-
σιλείαν. Μέλλοντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τὸ νέον κήρυγμα
πρὸς ἀπάντων ἐλαύνεσθαι καὶ πολεμείσθαι, προησφα-
λίζετο καὶ προέφραττε μακαρισμῶν τε ἡξίου· ὅτι δὴ
ἄληπτον βίον προβαλλόμενοι, ὡς μὴδὲ τοῖς ἐχθροῖς
προφάσεις κατ' αὐτῶν θηρωμένοις ἀφορμὰς διαβολῆς
παρέχειν· ὅμως διὰ μόνην τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν,
καὶ τῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων ἔνεκεν, διώκεσθαι καὶ
πολεμείσθαι μέλλοιεν, δυσφημούμενοι καὶ πάσας ὑπο-
πέμποντες λοιδορίας καὶ ὕβρεις καὶ ὀνειδισμούς, οὐ δι'
ὀφείας πλημμελείας, διὰ δὲ τὸν ἐνάρετον καὶ ἄκρον
ἐνδικαιοσύνη βίον αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν B
Θεῶν προμθεῖαν εἰρημέων τέλος ἐτύγγανεν ἀλη-
θεῖαν ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ. Πλὴν ἀλλὰ θεραπεύει
τὸ λυπηρὸν τοῦ λόγου, ἰσοτιμίους αὐτοὺς ἀποφαίνων
τοῖς πάλαι τοῦ Θεοῦ προφήταις. Διὸ καὶ χαίρειν καὶ
ἀγαλλίειν ἐν παντί τοῖς ἐπιούσι παρῆναι, ὡς ἂν τὰ ὅμοια
τοῖς προφήταις πεισομένους, καὶ δηλαδὴ ὁμοίως αὐ-
τοῖς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἀξιωθησομένους. Ἐνθεν
εἰκότως Παῦλος τούτοις ἐπιθαρήρων ἔλεγεν· *Εἶπερ
συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν*· καὶ, *Οὐκ
ἀξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέ-
λουσαν δόξαν ἐκκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Καὶ οὐ λό-
γοις μὲν ταῦτα ἔλεγεν, ἔργοις δὲ ἀφυστέρει τῶν λε-
λεγμένων, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς πράξεσι τοὺς ὑπὲρ εὐσε-
θείας ἄθλους ἐνεδείκνυτο, οὓς καὶ κατηριθμεῖτο λέ-
γων· *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσι, καὶ τὰ
ἐξῆς*. Καὶ ταῦτα μὲν ἔτι τὰ τῶν ἁθλῶν προοίμια· τὸ
δὲ συμπέρασμα τοῦ παντὸς ἀγῶνος αὐτῷ ἐπὶ τῆς
Ῥωμαίων ἐτελειούτο πόλεως, ἐνθα μαρτυρίῳ τὴν κρι-
φαλὴν ἀπέτεμψθη (49). Ὁ Πέτρος δὲ ἀρπαγμὸν τὸν διὰ
σταυροῦ θάνατον ἐποιεῖτο διὰ τὰς σωτηρίους ἐλπίδας·
Ἰάκωβός τε ὁμοίως ἔϊφει τὴν κεφαλὴν ἐν Ἱεροσολύ-
μοις ἀποτέμεται· καὶ Ἰωάννης νῆσον οἰκᾶν Πάτμον
κατεκρίνετο· καὶ ἄλλος ἄλλως τὸ καθαρὸν καὶ ἄπλα-
στον τῆς τῶν αὐτοῦ λόγων ὑπακοῆς ἐνδειξάμενοι, διὰ-
φορον ὑπέμειναν τοῦ βίου τελευτήν. Καὶ ταῦτ' οὐ πα-
ρὰ γνώμην ἔπασχον, πάσης δὲ ἡδονῆς ἠδῶν τιθέμενοι
τὴν τῶν σωτηρίων ἐπαγγελιῶν ἐλπίδα· ἐπεὶ γοῦν πο-
τε συλλαβόντες αὐτοὺς οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχον-
τες μαρτύρων αἰκίαις ὑπέβαλον, ὡς ἡ περὶ αὐτῶν D
ἱστορία μαρτυρεῖ, ὡς ἄρα προήεσαν ἐκ τοῦ συν-
εδρίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ
ⁱⁱ Rom. viii, 17, 18. ⁱⁱⁱ II Cor. xii, 10. ⁱⁱ⁴ Act. v, 41.

(49) Apostolorum Petri ac Pauli mortibus et se-
puleris Romæ exstantibus insigne mirumque dat
testimonium Eusebii in Theophaniæ libro iv, cap. 7,
his verbis : *Promissionem suam re confirmavit Ser-
uator, nempe hunc ipsum Simonem, cognomine Ce-
pham, oppidulo Galilææ Capharnaumo oriundum,
multas hominum animas illuminaturum Dei notitia;
ipsumque pariter in universo orbe cognitum iri usque
ad Occidentis regiones. Ejus certe memoria usque*

*ad hodiernum tempus apud Romanos celebrior est,
quam illa heroum veterum : adeo ut dignus quoque
existimatus fuerit sepulcro insigni ante ipsam illo-
rum urbem (nempe trans Tiberim in regione Vati-
cana) ad quod populorum ex omni Romana ditone,
tanquam ad asylum templumque Dei, accurrat multi-
tudo. — Pari modo Pauli mors martyrica, datumque
ei sepulcrum, magnopere usque ad hunc diem in Ro-
mana urbe honorantur.*

tur. Pari autem eum prophetis honore frui affirmaverat dicens apud Matthæum : *Sic enim persecuti sunt eos qui vos præcesserunt* ⁵³ : tanquam videlicet et ipsi essent prophetæ, minores quidem tempore, sed similitudine passionis exæquati. Nam et illorum alius quidem gladio fuit interfectus, alius lapidibus, alius leonibus objectus, alius in putrem lacum demissus, alius serra medio corpore scelus, alii ignea fornace conclusi. Ideo fortis animus esse servator in cruciatuum perpersione iubebat familiares suos, identidem admonens quanta Dei prophetæ pertulissent, ut illorum comparatione parem eisdem ipsi quoque spem conciperent. *Cum enim, inquit, vobis calumniam facient, gaudete; nam et prophetæ idem pertulerunt.*

φοιν αὐτοῖς ἐλπιδας· Ὅταν γάρ, φησι, *συνκοφαντήσωσιν ὑμᾶς, χάρητε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ὑπέστησαν.*

⁵⁴ *Et omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum. baptizati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legis periti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptizati ab eo.*

Hos ambos innuebat etiam cum diceret in parabola, *Quid vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Fili, vade, operare hodie in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea vero pœnitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: En ego* (52), domine; nec tamen iuit. *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus* ⁵⁵. Hoc loco duos hominum ordines sermone suo repræsentavit, quorum unus Israeliticus populus, alter gentis alienigenæ, publicanorum nomine indignitatus: utrumque autem unius patris filium appellavit, quia ex uno Deo omnes, Judæi simul et ethnici. Et priores quidem vocavit ethnicos, secundo loco circumcisos; namque ante Israeliam gentes erant; gentibusque primum, nomine Israelitico nondum existente, oracula Dei et manifestationes evenerunt. Nam et Enochus, quanquam esset gentilis et incircumcisos, præmium suæ apud Deum gratiæ retulit translationem ex hominibus. Et Noe quia justus in sua generatione erat, divinis alloquiis dignus fuit, quanquam ipse quoque incircumcisos. Melchisedech populo circumciso antiquior, sacerdos Dei altissimi exstitit. Abrahamus vero et Isaacus atque Jacobus, ante populum Israeliticum, Dei oraculis sunt honorati. Utique etiam Jobus, Idumæus de filiis Esau, pietate erga Deum maxima inclaruit. Sed enim reliquis ethnicorum ordo, cum naturalibus legibus iussus esset in vinea operari, id est piam erga Deum vitam degere, renuit restititque mandato patrio, omni tempore idola colens. Veruntamen ad extremum

⁵³ Matth. v, 12. ⁵⁴ cap. vii, 29, 30. ⁵⁵ Matth. xxi, 28.

(50) Hæc et præcedentia partim conspirant cum *Theophrasia*, lib. iv, 16 et 17.

(51) Ita Græce; et sic ego, pro eo, habet etiam Latinus codex Cantabrigiensis apud Sabaterium. At vulgatus, pluresque codices, eo; sive quia g ex-

νόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμάσθησιν αὐτοῖς (50). Καὶ τοῦτ' ἐπραττον, αὐτοῦ παράγγελμα πληροῦντες, ἐπειδὴ χαίρειν ἐδίδασκεν ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχοντας. Ἰστοίμους δ' αὐτοῖς τοῖς προφήταις ἀπέφαινε, λέγων κατὰ Ματθαῖον (51)· Ὅταν γὰρ ἐδίωξαν τοὺς πρὸ ὑμῶν· ὡς καὶ τούτων μὲν ὄντων προφητῶν, λειπομένων δὲ χρόνων, ἐξισουμένων γε μὴν ἐκείνοις διὰ τὴν ὁμοιοπάθειαν. Ἐπὶ κάκεινων ὁ μὲν τις ἀνηρεῖτο ξίφει, ὁ δὲ λίθοις, ὁ δὲ λέουσι παρεβάλλετο, ὁ δὲ ἐν λάκκῳ βορβόρου ἐβάλλετο· καὶ ἄλλος πρῶτον τὸ σῶμα κατετέμνετο· οἱ δ' ἐν πυρὸς καμίνῳ συνεκλείοντο. Διὸ δὴ θαρρῆεν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν δεινῶν ὑπομονῇ τοῖς κατ' αὐτοῦ παρεκελεύετο γνωρίμοις, κατὰ καιρὸν ὑπομνήσας ὡς οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται πεπόνθασιν· ὅπως διὰ τῆς ἐκείνων παραθέσεως καὶ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ὑπογράφουσιν.

⁵⁶ Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας, καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τῆς βουλήν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐκατέρους δὲ τούτους ἀνίπτεται καὶ ὅταν ἐν παραβολῇ λέγῃ· *Τι ὑμῖν δοκεῖ; Ἀνθρωπὸς τις εἶχε τέκνα δύο· καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ εἶπε· Τέκνον, ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνι μου. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Οὐ θέλω· ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν τῷ ἐτέρῳ ὁμοίως εἶπε· ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε, Ἐγὼ, κύριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε. Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς; λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ἐνταῦθα γὰρ δύο τάγματα τῷ λόγῳ παραστησάμενος, ἐν μὲν τὸ Ἰσραηλιτικόν, ἕτερον δὲ τὸ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν διὰ τῶν τελωνῶν δηλούμενον, ἀμφω δύο τέκνα ἐνὸς πατρὸς ὠνόμαζεν, ἐπεὶ ἐξ ἐνὸς Θεοῦ πάντες, Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἕλληγες. Καὶ πρῶτους μὲν ἐκάλεσε τοὺς ἐξ ἐθνῶν, δευτέρους δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς· ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπῆρχε τὰ ἔθνη, καὶ τοῖς ἔθνεσι πρώτοις, μήπω μὴδὲ ὀνόματος ὄντος ἐν ἀνθρώποις Ἰσραηλιτικοῦ, οἱ χρησμοὶ παρείχοντο τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ θεοφάνειαι. Ὅ τε γὰρ Ἐνώχ ἐθνικὸς ἦν ἀπερίτμητος ὢν, ὃς ἐπαθλον εἰληφῆ τῆς εὐαρεστήσεως τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετάθεσιν· καὶ Νῶε δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ γεγονώς, χρησμῶν Θεοῦ κατηξιώθη, ἀπερίτμητος ὢν καὶ αὐτός· καὶ Μελχισεδὲκ παλαιότερος γεγονώς τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου κεχηρημάτις· καὶ Ἀβραάμ δὲ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ χρησμῶν Θεοῦ κατηξιώθησαν· ἀντικρὺς δὲ καὶ ὁ Ἰώβ, Ἰδομαῖος ὢν τῶν υἱῶν Ἡσαῦ, θεοσεβείας ἀνδραγαθίμασι διέλαμψε. Τὸ μὲν λοιπὸν τάγμα τῶν ἐθνῶν κελευόμενον φυσικοῖς νόμοις ἐργάζεσθαι εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοῦτο δ' ἦν τὸ τῆς θεοσεβείας τὸ πολίτευμα, ἀνένευσε καὶ ἀντίπε τῷ προστάγματι τῷ πατρικῷ, πάντα τὸν*

κληρίτ, sive quia sensum loci potius quam verba exprimeret placuit.

(52) Provocat hic ad Matthæum Eusebius, quasi revera commentans in Lucam.

χρόνον εἰδωλολατρῶν· πλὴν ἐπὶ τέλει τὴν ὑπακοὴν ἠνεδείξατο· τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, ὅπερ ἦν τὸ δεύτερον τέκνον, μετὰ τὴν ἀνάνευσιν τοῦ προτέρου κληθὲν ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν διὰ Μωϋσεῶς καὶ τῶν προφητῶν, λόγῳ μὲν τὴν προθυμίαν ἠνεδείξατο· εἰπον γὰρ, ὅτι Πάντα ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα· ἔργῳ δὲ πᾶν τοῦναντίον. Διὸ ἠπυνθάνεται τῶν ἀρχιερέων ὁ Σωτήρ· *Τίς ἄρα τῶν δύο τούτων ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς;* Ἐκείνων δὲ ὁμολογησάντων, ὅτι ὁ πρῶτος, τίς ἦν οὗτος ὁ πρῶτος διασαφεί λέγων· *Οἱ τελῶνας καὶ αἱ πόρνοι καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀπίστων ἔθνῶν τάγμα προσάγουσιν ἡμῶς εἰς τὴν ἀγάπην* (53) τοῦ Θεοῦ. Ὑμᾶς δὲ τίνας, ἢ τοὺς ἀρχιερέας καὶ πρεσβυτέρους, καὶ πᾶν αὐτῶν τὸ ἔθνος, τὸ δὴ λόγῳ μὴν ἐπαγγελλόμενον θεοσεβεῖν, ἔργοις δὲ ἀντιπράττον τῇ ἐπαγγελίᾳ; Διὸ οἱ μὲν ἐξ ἔθνῶν μεταβαλόντες τῆς προτέρας μοχθηρίας, καὶ καρποὺς ἠνεξάμενοι τῆς βασιλείας ἀξίους, τεύζονται αὐτῆς· ὑμεῖς δὲ, οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Θεοῦ εἶναι τέκνα, τῆς βασιλείας ἐκλεισθήσεσθε· ὅτι ὑμεῖς μὲν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ τελῶνας καὶ αἱ πόρνοι ἐπίστευσαν. Διὸ καὶ ἠδικαίωσαν τὸν Θεόν· δίκαιος γὰρ ἐφάνη ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, ὑμᾶς μὲν ὡς ἀπειθεῖς καὶ ἀγνώμονας ἀπώσαμενος, ἐκείνους δὲ ὡς εὐπειθεῖς καὶ εὐγνώμονας ἐκλεξάμενος. Καὶ οὐκ ἔχετε λοιπὸν αὐτῷ ἐγκαλεῖν, ὃ προφήτης φησὶν· *Ὅπως ἂν δικαιοῦσθε ἐν τοῖς λόγοις σου.*

Εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.

Ὅτι τὸν λεγόμενον τάρταρον ἄβυσσον θεοὶ λόγοι καλοῦσι.

Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, x. τ. λ. (54).

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀξίον ἡγοῦμαι παρελθεῖν διηγησιν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροοῦσαν ἐκ Πανεάδος ἔλεγον ὀρμασθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δεῖκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστὰ τρύπαια παραμένειν. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ λίθου πρὸς μὲν ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκσον, ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσίν, ἰκετευούσῃ ἑοικὸς· τούτου δὲ ἀντικρὺ ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὄρθιον σχῆμα, διπλοῖδα κοσμίως περιβεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτεινόν· οὐ παρὰ τοῖς ποσίν ἐπὶ τῇ στήλῃ ἔξοντι βοτάνης εἶδος φυτὸν, ὃ, μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῖδος ἀνιόν, ἀλεξιφάρμακόν τι παντοίων νοσημάτων τυγχάνει. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἰησοῦ εἰκόνα φέρειν ἔλεγον, ὃν Μαξιμίνος τῆς

⁶¹ Exod. xix, 8. ⁶² Matth. xxi, 31. ⁶³ Psal. l, 6.

(53) Ita uterque Vat. cod. pro εἰς τὴν βασιλείαν, in regnum. Corderius quoque ita ut nos se legisse apud Eusebium demonstrat.

(54) Scribitur sequens historia in utroque codice A. et L. sub nomine Eusebii. Rempe eadem legitur apud eundem Eusebium in *Hist. eccl.* vii, 48. Quanquam etiam in hoc suo commentario ad evang., ubi mentio est hæmorrhousæ, fieri vix potest, ut eandem narrationem auctor non retulerit, variat tamen aliter ab altero textu, initio ac fine. Illud vero mirabile, quod cum in *Historia* Eusebii destructam statuam non scribat, in hoc commentario

obedientiam præstitit. Secus vero Judæicæ populus, qui in altero filio repræsentatur, post priorem recusationem vocatus ad eandem operam per Moysen atque prophetas, verbo quidem se paratum ostendit; dixerunt enim omnia se facturos et auscultaturos ⁶¹; sed opera prorsus contraria fuit. Idcirco interrogat pontifices Servator: *Quis ex duobus voluntatem patris fecerit?* Illis consentientibus, quod prior; quisnam porro hic prior esset, manifestat dicens: *Foris ut publicani ac meretrices, et universus incredularum gentium ordo præcedant vos in dilectione Dei* ⁶². Vos vero quosnam? Nempe pontifices et seniores, et totam gentem ipsorum, quæ verbis quidem religiose se agere dicebat, sed actibus professionem negabat. Ideo gentiles quidem, priore nequitia ommissa, fructusque regno dignos facientes, hoc patientur. Vos autem qui Dei filios vosmet appellatis, regno expellemini; quia vos nimirum Christo non credidistis, publicani vero ac meretrices crediderunt. Quamobrem etiam Deum justificaverunt: quippe quia is Justus apparuit in cunctis quæ fecit, vos quidem ut incredulos et ingratos repudiatis, illos autem eorum morigeros benevolosque eligens. Quamobrem de eo dicitur haud potestis conqueri, id quod etiam propheta aiebat: *Ut justificeris in sermonibus tuis* ⁶³.

⁶⁴ *Ut in abyssum irent.*

Qui dicitur tartarus, eum appellant abyssum divinæ Scripturæ.

⁶⁵ *Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, etc.*

Ego vero æquum non judico prætermittere narrationem, quæ posteriorum quoque memoriæ commendari meretur. Namque hanc hæmorrhousam domo Paneæde fuisse aiunt, ejusque adhuc ædes in urbe demonstrari, ibique beneficii in eam a Servatore collati mirum monumentum permanere. Stare videlicet in excelsa lapidea basi, prope ejusdem ædium fores, mulieris æneam effigiem, genu flexo, manibus protensis, supplicantis specie. Hujus in regione aliam ejusdem materiæ statuam viri erectam, diploide decente induti, ac mulieri manum porrigentis; ad cujus pedes in basi peregrinum quoddam herbæ genus adnatum erat, quæ usque ad æneæ diploidis fimbriam assurgens, cujusvis morbi remedium est. Hac statua Jesum repræsentari dicebant, quam Maximinus impietatis suæ additamentum ⁶⁴ cap. viii, 51. ⁶⁵ cap. viii, 43.

dejectam a Maximino affirmet, in quo ne cum Philostorgio quidem lib. vii, 3, neque cum ejus assecla Nicephoro Callisto lib. x, 30, congruit, qui statuam a Juliano depositam dicunt, et ab ethnicis Paneædis civibus ignominiose tractatam et communitam. Cæteroque Asterius in cod. B, f. 85, *Maximianum* scribit pro *Maximino*. Sic enim Asterius: *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐν Πανεάδι τῷ Χριστῷ στήσασα τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας· ὃν καὶ ἐπὶ Μαξιμιανοῦ καθαιρεθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου βασιλεύσαντος.*

tum (destruendo) fecit. Atque hæc hactenus. Nunc A reliquum sermonem persequamur.

⁶⁶ *Convocatis autem duodecim discipulis suis, dedit illis virtutem et potestatem, etc.*

Per hæc supernis viribus discipulos suos Dominus armabat, ut diabolica in primis agmina et hominum inimicitias, et adversarias acies superarent; deinde a morbis et omnimodis passionibus laborantes sanarent; indicia videlicet prædicati regni cunctis hominibus præbens. Oportebat enim eos qui inexpectatam doctrinam nuntiabant, peregrinorum novorumque honorum signa alumnis suis exhibere. Vere igitur erant regni Dei demonstrationes, prodigiosæ virtutes, et miracula, atque animarum et corporum curationes a Servatore peractæ. Nam quilibet sermo operibus cassus, nunquam poterit firmam, persuasionem audientibus insinuare. Propterea patris operibus fidem evidentem prædicationi conciliabant. Si ergo verbis tantummodo ac vocibus temere emissis Dei regnum cunctis intimassent, et patriorum deorum abolitionem, quis eis mentem advertisset? cuiusnam Deum esse persuasissent nuntiatum a se Jesum, si nullam suo testimonio fidem fecissent? Ideo sermonem omnem divinis præoccupans Servator actibus, primo quidem ex inepto vitæ genere, eloquentiæque et mortalis sapientiæ expertes discipulos suos ad totius mundi correctionem delegit. Deinde piscatores animarum humanarum se eos effecturum præmonens, auctor ipse rei propositæ existit; unde eos mirabilium prodigiorum operatores reddidit, hos illis hamos animabus salutare suppeditans, ut iis captarent atque ex profundo nequitiae abyso mortale genus extraherent, malis fugatis spiritibus, morbum quemlibet languoremque sanantes nutu ejus; nondum enim Spiritus datus fuerat ⁶⁷.

⁶⁸ *Nihil tuleritis in via, neque baculos, neque peram.*

Secundum Matthæum quidem ⁶⁹, auri et argenti arisque possessu iis interdixit, futuri præscius. Animadvertibat enim fore ut qui morbis ab eis liberarentur, et insanabilibus malis immunes fierent, cuncta sua patrimonia iis cedere vellent. Quare id præoccupans præcipiebat ne gratiam cauponarentur, neque dona Dei venalia haberent. Verum secundum reliquos evangelistas ipsumque Matthæum non sinens eos virgam, neque peram, neque calceamenta, neque duas tunicas, sed neque panem pecuniamque portare, cum peregre essent profecturi, hinc capiebat experimentum illorum fidei et alacritatis, si quidem jussi pauperrimam vitam degerent, neque ipsius quotidiani alimenti curam gerere, neque secundam tunicam habere, neque calceis uti, cum tamen universum orbem peragrarere deberent, nihilominus jussa haud detrectarent. Sed et omni pecuniæ amore, mundanisque curis carcere

Α εαυτοῦ δυσσεθείας πάρεργον ἐποίησατο. Καὶ ταῦτα μὲν ταῦτη. Ἐπὶ δὲ τὸ ἐξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν.

Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δυνάμιν καὶ ἐξουσίαν, κ. τ. λ.

Διὰ ταῦτα ἐνθέοις δυνάμεσι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὁ Κύριος ὤπλιζεν, ὡς ἂν ἐν πρώτοις τὰ δαιμονικὰ στίφη καὶ τὰς ἐχθράς τῶν ἀνθρώπων καὶ πολεμικὰ παρατάξεις καθαιροῖεν· ἔπειτα νόσων καὶ παντοίων παθῶν θεραπεύοιεν τοὺς καταπονουμένους· γνωρίσματα δὴ τῆς κηρυττομένης βασιλείας παρέχων ὄραν ἅπασιν ἀνθρώποις. Ἐχρῆν γὰρ, παράδοξον κήρυγμα καταγγέλλοντας, ξένων καὶ νέων ἀγαθῶν ἐναργῆ σημεῖα παρέχειν τοῖς μαθητευομένοις. Ἦσαν δ' οὖν ἀληθῶς Θεοῦ βασιλείας δειγμάτων αἱ τεράστια δυνάμεις, τὰ τε θαύματα καὶ σωτήριοι ψυχῶν καὶ σωμάτων B θεραπείαι· ὅτι ἅπας λόγος, ἔργων ἔρημος, οὐ ποτ' ἂν ἰσχύσῃ πείσμα βέβαιον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀκρωμένοις. Διὸ ταῖς δι' ἔργων ἐπιτελουμέναις πράξεις πιστὴν ἐναργῆ παρεῖχον τῷ κηρύγματι. Εἰ γοῦν ψιλοῖς βηματίοις καὶ φωναῖς εἰκὴ προφερομέναις Θεοῦ βασιλείαν εἰς πάντας ἐβδῶν, κατάλυσιν τε τῶν πατριῶν θεῶν, τίς ἂν αὐτοῖς παρέσχε τὸν νοῦν; τίνα δ' ἂν ἐπεισαν Θεὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν καταγγέλλοντες, μηδεμίαν δὲ πίστιν τῇ μαρτυρίᾳ προσάγοντες; Διὸ πάντα λόγον θεϊκαῖς προλαβάνων πράξεσιν ὁ Σωτήρ, πρῶτα μὲν ἀνεπιτηδεύτους τὸν τρόπον, λόγων τε καὶ σοφίας θνητῆς ἀπείρους τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ κατορθώσει τῆς ὅλης οἰκουμένης προεχειρίζετο· καίπειτα ἀλιευτὰς ψυχῶν ἀνθρωπίνων ποιήσειν C προφῆσας αὐτοῦ, ποιητῆς αὐτοῦ ἐγένετο τῆς ἐπαγγελίας· ὅθεν παραδόξων θαυμάτων ἐργάτας αὐτοῦ ἀπειργάζετο, ἀγκιστρα ταῦτα ψυχῶν σωτήρια παραδιδούς αὐτοῖς, ὡς ἂν δι' αὐτῶν σαγηνεύοιεν καὶ ἀνέλκοιεν ἐκ τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ τὸ θνητὸν γένος, πνεύματα πονηρὰ φυγαδεύοντες, καὶ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν ἰώμενοι ἐπὶ τῆς ἐπιταγῆς τῆς αὐτοῦ· οὕτω γὰρ ἦν Πνεῦμα δεδομένον.

Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ράβδους, μήτε πῆραν.

Κατὰ μὲν οὖν τὸν Ματθαῖον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ τὴν κτῆσιν αὐτοῖς ἀπηγόρευε, προγνώσει τοῦ μέλλοντος· συνεώρα γὰρ, ὡς ἄρα οἱ τὰς νόσους ὑπ' αὐτῶν θεραπευθῆσόμενοι καὶ τῶν ἀνιάτων ἀπαλλαγῆσόμενοι παθῶν, ἐθελήσουσι καὶ πάντων αὐτοῖς D τῶν ὑπαρχόντων ἐκχωρεῖν· διὸ ταῦτα προλαβὼν διεστέλλετο, μὴ καπηλεύειν τὴν χάριν μηδὲ πιπράσκειν τὰ ἐκ Θεοῦ παραινῶν δῶρα· κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς καὶ τὸν αὐτὸν Ματθαῖον μὴ ἐπιτρέπων αὐτοῖς μήτε ράβδον, μήτε πῆραν, μήτε ὑποδήματα, μήτε δύο χιτῶνας, ἀλλὰ μῆτ' ἄρτον, μήτε ἀργύριον ἐπάγεσθαι, μέλλοντας ἐπ' ἀλλοδαπῆς στέλλεσθαι, δοκιμὴν τῆς αὐτῶν πίστεώς τε καὶ προθυμίας ἐλάμβανεν, εἰ, παραγγελθέντες τὸν ἄκρωσ ἀκτῆμονα βίον μετιέναι, ὡς μηδὲ τῆς ἐφημέρου τροφῆς πρόνοιαν ποιεῖσθαι, μηδὲ δεύτερον ἐπάγεσθαι χιτῶνα, μηδὲ ὑποδήμασι χρῆσθαι, μέλλοντες τὴν σύμπασαν ἐκπερινοστεῖν οἰκουμένην, μὴ φεύγοιεν τὰ παραγγέλματα· ἀλλὰ καὶ ἀφι-

⁶⁹ cap. ix, 1. ⁷⁰ Joan. vii, 39. ⁷¹ cap. ix, 5. ⁷² Matth. x, 9.

λογημάτων ἀφρόντιδάς τε τοῦ βίου δεῖν αὐτοὺς εἶναι **A** εὐσ' voluit. Porro autem contestabatur, hæc illis a Deo datum iri dona, si vicissim ipsi dignam divinis charismatibus vitam essent ingressi. Oportere enim mutuam quamdam esse retributionem, nempe a Deo accipere salutarem atque beneficam hominibus potestatem, vicissimque ipsos obedientiam mandatis ejus exhibere, promptitudinem et propositum omni mundi affectu liberum. Sed et cælestibus opibus animo imbutos, et regni Dei arthris instructos, oportere terrena despiciere judicabat: neque aurum, neque divitias neque aliud quicquid apud homines pretiosum pensi habendum præ collato ipsis cælorum thesauro. Sed et milites eodem regni Dei conscribens, expeditos esse curabat ad committendum cum hostibus prælium. **B** Propterea sine patrimonio esse volebat milites suos: etenim *Nemo militans implicat se mundi negotiis, ut ei, a quo conscriptus fuit, placeat* ¹⁰.

λογημάτων ἀφρόντιδάς τε τοῦ βίου δεῖν αὐτοὺς εἶναι **A** εὐσ' voluit. Porro autem contestabatur, hæc illis a Deo datum iri dona, si vicissim ipsi dignam divinis charismatibus vitam essent ingressi. Oportere enim mutuam quamdam esse retributionem, nempe a Deo accipere salutarem atque beneficam hominibus potestatem, vicissimque ipsos obedientiam mandatis ejus exhibere, promptitudinem et propositum omni mundi affectu liberum. Sed et cælestibus opibus animo imbutos, et regni Dei arthris instructos, oportere terrena despiciere judicabat: neque aurum, neque divitias neque aliud quicquid apud homines pretiosum pensi habendum præ collato ipsis cælorum thesauro. Sed et milites eodem regni Dei conscribens, expeditos esse curabat ad committendum cum hostibus prælium. **B** Propterea sine patrimonio esse volebat milites suos: etenim *Nemo militans implicat se mundi negotiis, ut ei, a quo conscriptus fuit, placeat* ¹⁰.

Μηδεις στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογησάντι ἀρέσῃ.

Kal eis ἦν ἄν οικίαν ἐισέλθητε, ἐκεῖ μένετε.

Ὁ μέντοι Κύριος, ἐπειδὴ χρημάτων καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χιτῶνος δευτέρου, πάσης τε ὑπάρξεως τὴν κτῆσιν τοῖς μαθηταῖς ἀπηγόρευσεν, ἐξῆς ἀκολουθῶς κατὰ τὸν Ματθαῖον, ὅπως τὰ πρὸς τροφὴν αὐτοῖς πορισθῆσεται, ἀναγκαίως διεσάφει· διὸ ἐπήγε λέγων· Ἄξιός ἐ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτ' ἔλεγε τροφῆς μόνης ἐπιτρέπων κοινωνεῖν τοῖς ἐθέλουσιν αὐτοῖς μεταδίδοναι· τοσοῦτον δ' ἀποφέρεσθαι συνεχῶρει, ὅσον αὐταρκες ἦν ἀνδρὶ, πρὸς ἐφήμερον ἐργασίαν ἑαυτὸν μεμισθωκότι, τροφῆς μεταλαβεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ τοῖς δε ἐξείναι οὐ μισθοῦς τῶν εὐεργεσιῶν εἰσπράττεσθαι, *Δωρεὰν γὰρ, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεὰν δότε*· ἀντὶ δὲ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σχολῆς τε καὶ ἐργασίας, ἀντὶ τε τῶν πόνων τοῦ σώματος, οὗς τοσαύτην στελλομένους πορείαν εἰκὸς ἦν ὑπομένειν αὐτοὺς, μόνης τροφῆς τῆς ἀναγκαίας χρῆναι μεταλαμβάνειν· καὶ ταύτης μὴ τοῖς τυχοῦσι κοινωνεῖν, μηδὲ παρὰ τῶν παρέχειν ἐθελόντων ἀδασανίστως λαμβάνειν, μόνους δὲ τοὺς ἀξίους τῆ λήψει τιμῆν· οἷς καὶ μεγίστην ἀμοιβὴν τῆς τροφῆς προλαμβάνοντας ἀντιδίδοναι, εἰρήνην αὐτοῖς καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς εὐαγγελιζομένους. Ταῦτα δ' ἀκολουθῶς τοῖς τῆς αὐτοῦ βασιλείας στρατιώταις παρήγει· προμαρτυρούμενος μὴ χρημάτων ἐφίεσθαι, μηδὲ τινος τὸ παράπαν κτήματος μικροῦ ἢ μεγάλου, εἰς ἄκρον δ' ἐλαύνειν ἀκτημοσύνης· τῆς τε ἐφημέρου τροφῆς μὴ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀξίοις μόνους κοινωνεῖν· καὶ μηδὲ παρὰ τούτων προῖκα ποιεῖσθαι τὴν μετάληψιν, προδανείσαντας δὲ καὶ προεργετήσαντας ταῖς παρ' ἑαυτῶν εὐλογίαις. — Περιφράξας τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐνθέοις δυνάμεσι καὶ τοῖς φιλοσόφοις παραινέσειεν, εὐζώνους αὐτοὺς οἷα Θεοῦ βασιλείας στρατιώτας ἀπεργασάμενος ἐξέπεμψε, διδασκάλους καὶ ἱατροὺς τοῖς Ἰουδαίοις, μυρίων αὐτοῖς ἐσομένους ἀγαθῶν προξένους καὶ κήρυκας. Οἱ δὲ κατὰ ταῦτα ἐποίουν, καὶ πανταχοῦ περιήσαν, ὡς μὲν διδάσκαλοι

C Dominus quidem postquam divitiarum et auri atque argenti, duplicisque tunicæ, et cujuslibet substantiæ possessionem discipulis vetuerat; deinde, ut sequitur apud Matthæum ¹⁰, quomodo alimenta habituri sint, necessario demonstravit. Ideo dicere perrexit: *Dignus est operarius alimento suo*. Idque aiebat, volens alimoniam tantummodo participare ab iis qui daturi erant: tantumque sumere permittebat, quantum nutrimenti homini ob diurni operis mercedem satis est accipere. Sic ergo his quocunque licere haud sane beneficii remunerationem exigere, *Gratis enim accepistis, inquit, gratis date*; sed pro impensa prædicationis opera, proque corporalibus laboribus, quos ab iis exantlari in tantam expeditionem missis opus erat, aliud nihil oportere quam necessariam alimoniam accipere: atque hanc ipsam non ab omnibus indifferenter sumere qui dare vellent, sed eos tantummodo hac muneris acceptione honorare qui digni essent, et qui maximam jam pridem dati cibi remunerationem accepissent ab iis qui pacem et cum Deo reconciliationem evangelizant. Hæc consentanea regni sui militibus monebat; testatus antea, non oportere opibus inhiare, nec cujuslibet omnino sive magnæ sive tenuis rei possessioni; sed paupertatem summam sectari. Quin adeo, ut diximus, ne quotidianum quidem victum ab omnibus indifferenter, sed a dignis tantum participare; neque hunc ipsum gratuito, sed opera in antecessum præstita, et impertitis suis erga illos benedictionibus. — Sic itaque superna potentia et sapientibus adhortationibus communitos discipulos, expeditosque jam Dei regni milites constitutos, misit eos magistros ac medicos ad Judæos, ut his innumerabilem bonorum nuntii essent atque datores. Hi vero ita egerunt, et quaqueversus discurrerent ceu magistri

¹⁰ II Tim. II, 10. ¹¹ cap. IX, 4. ¹² Matth. X, 10.

evangelizabant, seu medici sanabant, et sermones suos operibus miraculisque confirmabant.

⁷³ *Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo.*

Sub Servatoris adventum jam dissolutum fuerat Judæis avitum regnum, dissolutum etiam proprio jure vivendi privilegium, et libertas, ac regulare sacerdotium. Et legitimi quidem principes nulli erant, sed Herodes ejusque liberi Agrippas atque Archelaus, genere extranei, a Romanis imperium in Judæos acceperant; quorum regio in tetrarchiam fuerat divisa, totaque gens Romanis erat stipendiaria, quæstoribus census per singula capita statuto tempore exigentibus militari manu. Propterea cum Dei regnum Judæis primo prædicare jussit discipulos suos, *perentes oves domus Israelis Judæus appellavit* ⁷⁴.

⁷⁵ *Ὅς γὰρ ἐπαισχυνθῆναι με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται.*

His peroratis, quod nempe discipulos oporteret imitatores ipsius fieri, neque mortem defugere, neque animæ propriæ vitæque parcere propter spem in Christo collocatam, commode continuat, secundæ suæ divinæ mysteria tradens manifestationis. Valde autem idonee ac necessario hæc aiebat illis, qui cruciatus ejus causa subituri erant, et usque ad mortem decertaturi, præmia scilicet tanti agonis futura proponens. Opus enim erat, ut qui eum sequerentur, ejusque vestigia premerent, et propriam quisque crucem sumerent, prout ejus exemplum docebat; accurate quoque noscerent quisnam demum is esset cujus causa tot tantaque essent passuri. Tempestive autem Filium hominis hoc loco appellat eum qui venerat, ut Danielis vaticinium in mentem revocaret, quod est hujusmodi: *Et ecce Filius hominis adveniebat in nubibus, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor, et regnum* ⁷⁶. Sed cum Petrus ipsum esse Christum confessus est, et Dei vivi Filium, ex eo tempore cœpit illis significare, multa se pati oportere et occidi. Cum autem idem mortis contemptum imperaret, et se multa pati debere, tunc sane opportune de secundo et glorioso adventu suo verba fecit, ut cognoscere possent, quis demum is esset tot tantaque a Judæis passurus, quisve illis certaminis pro eo sustinendi fructus foret. — Illis ad discipulos dictis, magnoque et arcano mysterio secundæ suæ manifestationis ipsis patefacto, ne oratione tantummodo solisque verbis videretur persuadere, necessario ad opera venit, ipsis eorum oculis divini regni sui obficiens imaginem. Quapropter cum dixisset fore, ut ipse illum erubesceret, qui se erubisset, quo tempore cum Patris sui gloria adveniet, deinde

⁷⁷ cap. ix, 7. ⁷⁸ Math. x, 6. ⁷⁹ cap. ix, 26. ⁸⁰ Dan. vii, 13.

(55) Secunda Theophania in mundi fine. Ideo illa prior, qua se Verbum in carne manifestavit, di-

εύαγγελιζόμενοι, ὡς δὲ λαοὶ θεραπεύοντες, καὶ τοῖς λόγους διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων πιστούμενα.

Ἦκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα.

Ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, λέλυτο μὲν Ἰουδαίοις ἤδη λοιπὸν τὰ τῆς ἐκ προγόνων βασιλείας· λέλυτο δὲ τὰ τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, τὰ τε τῆς ἐνθέσμου ἰερωσύνης. Καὶ οἱ μὲν κατὰ νόμους ἀρχόντες οὐκέτι ἦσαν αὐτοῖς· Ἡρώδης δὲ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες Ἀγρίππας καὶ Ἀρχέλαος, τὸ γένος ἀλλόφυλοι, παρὰ Ῥωμαίων τὴν κατ' αὐτῶν ἦσαν ἀρχὴν ἐγκρατευσμένοι· διήρητό τε εἰς τετραρχίαν ἡ χώρα αὐτῶν· τό τε πᾶν ἔθνος ὑπόφορον καθειστήκει Ῥωμαίοις, τὸν κῆσον κατὰ κεφαλὴν ἐπιτρόπων κατὰ καιροὺς εἰσπραττομένων σὺν χειρὶ στρατιωτικῇ. Διὸ, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας τὸ κήρυγμα πρώτους αὐτοῖς ἐπαγγέλλειν ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρακελεύσας αὐτοὺς ὠνόμασε.

Ὅς γὰρ ἐπαισχυνθῆναι με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται.

Διαλαήσας τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ δεῖν καὶ αὐτοὺς μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ μὴ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀφειδὲν δὲ καὶ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τε καὶ ζωῆς ἔνεκεν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος, ἐπισυνάπτει εὐκαίρως τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας (55) παραδιδούς αὐτοῖς μυστήρια. Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς καὶ ἀναγκαιῶς ταῦτα ἔλεγε τοῖς μέλλουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ βασάνων χωρεῖν, καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι, τίς ἐστὶ ὁ καρπὸς τοῦ τοσοῦτου ἀγῶνος παριστάς αὐτοῖς. Ἔδει γὰρ τοὺς μέλλοντας ἐπεσθαι αὐτῷ καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἀπιέναι, τὸν τε ἴδιον σταυρὸν ἀναλαμβάνειν κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, γυνῶναι ἀκριβῶς τί ποτὲ ἐστὶν οὗτος ὑπὲρ οὗ τὰ τοσαῦτα μέλλουσι πάσχειν. Εὐκαίρως δὲ Υἱὸν ἀνθρώπου ἐν τούτοις τὸν ἐρχόμενον ὠνόμασεν, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παρὰ τοῦ Δανιὴλ προφητείας, ἣτις ἔλεγε· *Καὶ ἰδοὺ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν ἐπὶ τῶν νεφελῶν· καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βουσιλεία.* Ἄλλ' ὅτε μὲν ὁ Πέτρος Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ὠμολόγησε, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀπὸ τότε ἤρξατο δεικνύναι αὐτοῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι· ὅτε δὲ αὐτὸς καταφρονητικῶς ἔχειν τοῦ θανάτου παρεκελεύετο, ἐδίδαξε ἔτι, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, τότε κατὰ καιρὸν τοὺς περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου παρουσίας λόγους παρεδίδου· ὡς ἂν εἰδέναι ἔχοιεν, τίς ποτε ἦν ὁ μέλλων τοσαῦτα πάσχειν ὑπὲρ Ἰουδαίων, καὶ τίς ἐστὶ αὐτοῖς ὁ καρπὸς τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνος. — Καὶ δὴ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεὶς, καὶ τὸ μέγα καὶ λανθάνον μυστήριον τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας ἐξειπὼν αὐτοῖς, ἵνα μὴ λόγοις μόνον καὶ ψιλαῖς φράσεσι δοκῇ ἐμπιστεύειν, ἀναγκαιῶς ἐπὶ τὰ ἔργα ἐχώρει, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς δεικνύς αὐτοῖς τὴν εἰκόνα τῆς θεικῆς αὐ-

citur interdum in codicibus nostris, distinctionis gratia, evangelica Theophania.

του βασιλείας. Διόπερ εἰπὼν, ὅτι ἐπαισχυθήσεται **A** pergit dicere : *Vcre autem dico vobis, sumi quidam*
τὸν ἐπαισχυθέντα αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ *de hic astantibus, etc.*
Πατρὸς, ἐξῆς ἐπισυνάπτει φάσκων· λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστῶτων, κ. τ. λ.

Παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ
Ἰάκωβον.

Assumptis Petro et Joanne atque Jacobo, etc.

Καὶ ἐν μὲν τῇ μεταμορφώσει τρεῖς μόνοι τὴν δυνάμει ὀφθεῖσαν αὐτοῖς βασιλείαν τῶν οὐρανῶν θεάσασθαι ἠξιώθησαν· ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ἐπειδὴν μετὰ τῆς δόξης τῆς πατρικῆς ὁ Κύριος ἀφίκεται, οὐκέτι Μωϋσῆς μόνον καὶ Ἠλίας δορυφορῆσουσιν αὐτὸν, οὐδὲ τρεῖς μόνοι τῶν μαθητῶν αὐτῷ συνέσονται, ἀλλὰ πάντες προφῆται καὶ πατριάρχαι καὶ δίκαιοι· καὶ οὐκ εἰς ὄρος ὑψηλὸν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάξει τοὺς ἀξιολογούς τῆς αὐτοῦ θεότητος. Τότε δὲ λάμψει ἡ θεότης αὐτοῦ οὐχ ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἐπινοούμενον ἐν τε αἰσθητοῖς καὶ ἐν νοητοῖς γεννητὸν φῶς· ἐπειπερ ἐστὶν αὐτὸς τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ὅτε καὶ δείξει αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· οὐ γὰρ ὡς πάλαι τῷ Μωϋσεὶ ποτε ἔλεγεν, ὅτι *Τὰ ἐπίσω μου δῶσει, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι*, οὕτω καὶ τότε ποιήσει· ἀλλ' οὕτως ἑαυτὸν παρέξει τοῖς ἁγίοις, ὡς δύνασθαι πάντας λέγειν· *Ἡμεῖς δὲ, ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν*. Καὶ τότε οὐ νεφέλη βοήσῃ, οὐδὲ διὰ νεφέλης ὁ Πατὴρ μαρτυρήσῃ τῷ Υἱῷ, ἀλλ' αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ δῖχα παντὸς ἐπισκιάσματος, καὶ δῖχα παντὸς ἐρμηνείας, αὐτῷ τῷ ἔργῳ ἐν μονογενῇ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξάσει, σύνθρονον αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ συμβασιλεύει ἀποδείξας, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καταστήσας αὐτόν· οὕτε οὐκέτι ὡσπερ τότε οἱ τρεῖς μαθηταὶ μόνοι ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀκούσαντες τῆς φωνῆς ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσον, καὶ ἐφοβήθησαν, ἀλλὰ καὶ πάντες γόνυ κάμψαι ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα, κ. τ. λ.

Φωνὴ πατρικὴ διὰ νεφέλης, οὕτως γὰρ φαίνεται ὁ Θεός, ἐμαρτύρει Χριστῷ τὴν υἰότητα· ἔδει γὰρ μὴ παρὰ Πέτρον μόνον γνωσθῆναι, ὅτι αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· μηδ' αὐτὸν μόνον τῷ Πέτρῳ μεμαρτυρηκέναι ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν εἰληφώς εἶη· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πατρικὴν φωνὴν ἐπισφραγίσασθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου, μαρτυροῦσαν αὐτὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεῖν τε ἀκούειν αὐτοῦ παρακλυομένην.

Ἐὰν μὲν ἦ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐπαραπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν.

Ὅρα δὲ ὅπως προεξετάζειν καὶ μὴ πᾶσιν ἀνέδην ἑαυτοῦ ἐκιδόναι παρῆναι, ἀλλὰ καὶ πρώτους τῆς ἐξ αὐτῶν εὐεργεσίας ἀπάρχεσθαι, καὶ πρώτους διδόναι τῶν αὐτοῖς ὑπαρχόντων· Εἰρήνη δὲ ἦν αὐτῇ, πρέπουσα Θεοῦ στρατιώταις φωνῆ, νικητήρια κατ' ἐχθρῶν ἀραμένοις. Δίωξιν γοῦν ἐχθρῶν, καὶ καθαίρεισιν πολεμίων, Θεοῦ τε φιλικὰς διαλλαγὰς τὸ τῆς εἰρή-

Et in transfiguratione quidem tres tantummodo prodigiose ipsis ostensum digni fuerunt cernere regnum caelorum. In saeculi vero consummatione cum non sine paterna majestate Dominus adveniet, haud jam Moyses tantummodo atque Elias ipsam comitantur, neque tres tantum discipuli aderunt, sed prophetae omnes, patriarchae, justique homines; neque in excelsum montem, sed in caelum usque dignos sua deitate perducet. Tunc deitas ejus splendescet non ut sol, sed supra quam qualibet excogitari potest vel sensibilis vel intellectualis creata lux: quandoquidem ipse lux est quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Tunc etiam faciem suam revelabit. Non enim, ut olim Moysi dictum fuit, *Posteriora mea videbis, vultus tamen a te non spectabitur*⁷⁸; non sic, inquam, tunc quoque se geret; sed ita semet sanctis exhibebit, ut omnes dicere queant: *Nos revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam*⁷⁹. Tunc vero haud nubes clamabit, neque de nube Pater testificabitur Filio, sed ipse per se, absque ullo operimento vel interprete, reapse unigenitum Filium suum supra omnes sanctos glorificabit, consessorem suum regnumque participem esse demonstrans, et supra omnem principatum constituens. Tunc haud jam, ut tres olim soli discipuli audita in monte voce in faciem procciderunt ac pertimuerunt, sed omne genua flectetur caelestium, terrestrium et infernorum⁸⁰.

⁷⁸ *Vox de nube facta est, dicens, etc.*

Vox paterna ex nube, nam sic Deus apparet, dignitatem Filii Christo attestabatur. Oportebat enim haud a solo Petro cognosci, enim esse Christum Dei vivi Filium. Neque ipsum Christum tantummodo testari Petro acceptam a Patre caelesti de se notitiam; sed ipsam, inquam, paternam vocem veritatem dicti quasi sigillo confirmare, testando ipsum esse Christum Dei Filium; eique esse auscultandum praecipere.

⁷⁹ *Si quidem ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra.*

Viden' quomodo ante perpendere, neque omnibus incaute se committere hortatur, sed et ipsos priores initium beneficii facere, et priores de proprio aliis tribuere? De pace autem hic agitur, quae Dei militum vox propria est, qui victoriam de hostibus retulerunt. Ergo inimicorum persecutionem, hostium exitium, benevolam cum Deo reconciliationem, sub

⁷⁷ cap. ix, 23. ⁷⁸ Exod. xxxiii, 23. ⁷⁹ II Cor. iii, 18. ⁸⁰ Philip. ii, 10. ⁸¹ cap. ix, 31. ⁸² cap. x, 6.

pacis nomine dignis assignabat. Itaque data prius A hac pace illorum animabus, qui se hospitio receperint, tunc demum alimenta ab iis accipere suadebat. Quamobrem necessario præmonebat, ne in omni indifferenter domo hospitarentur, neve quemcunque hominem dignum iudicarent cujus hospitio uterentur; sed exquirent num quis in civitate esset vel in agro, bonis actibus sanctaque vita conspicuus, qui regios milites posset virtutis xenii excipere. Si quando autem huiusmodi aliquis inveniretur, tunc huius tectum subeuntes, militiæ suæ arma in primis exponerent; sunt autem hæc pacis symbola: ideoque et hospitem et universam domum ejus pacifica salutatione impertirentur: deinde illic manerent, neque abscederent, vel de domo in domum irent. Sic enim exquisiti examinis iudicium dedissent: nam temerarium et subitaneum, non est stabile neque constantis moris. Ideo monebat, ne velent antea commorari, et deinde notitiam exquirere quo facto ad alium transirent cum hospitis injuria. Item si et hic posterior indignus hospitio comperiretur rursus illinc etiam discederent, voluntariam inimicitiam contrahentes, postquam pacem suam ad indignos projecissent. Sed enim oportet prius diligenter inquirere, utrum aliquis dignus sit; deinde ad eum accedentes, pacis bonum communicare; eamque abunde non ei tantummodo qui optimum testimonium habet, sed toti quoque propter eum domui. Quod si digno aliquo excipiente regni militem, forte evenerit, quod sæpe in religiosi hominis domo fieri solet, parentes aut fratres aut alios genere propinquos adversari ac bellum ciere non modo contra repulsum advenam, verum etiam contra hospitio honorantem, necessario horum quoque mentionem Servator non neglexit, sed prædictis addidit: quod si digna domus fuerit, veniat pax vestra super illam; si minus digna fuerit, pax vestra ad vos revertatur. Vos quidem non eum solum qui bonum testimonium habuerit, quique vestro accessu dignus fuerit, pacis benedictionibus impertimini, sed et toti domui ejus, id est familiaribus atque cognatis, pacificam salutem dicite, vestrumque officium abundanter atque copiose ad parentes, fratres, cognatosque, et totam hospitis domum effundite. Si ergo et hi vestra benedictione digni comperti fuerint, veniat pax vestra super omnes, ceu filios pacis. Si contra hostes osoresque vestræ pacis visi fuerint, ac nullatenus ea digni, tollentes, inquit, bona vestra ab indignis recedite, paxque vestra ad vos revertatur, vestra scilicet benedictione ad vos redeunte quia partes vestras implevistis.

²⁰ *Et in quamcunque civitatem intraveritis, et susceperint vos, etc.*

• *His verbis rursus ipsos jubet prædicare Dei regnum, idque jam propinquum nuntiare: neque vanam neque sine demonstratione orationem habentes,*

²¹ *cap. x, 8.*

(56) *Cod. ἐπεξωµένον.*

νης ὄνομα τοῖς ἀξίοις προῦξένοι. Ταύτην τοιγαροῦν προδανεῖσαντας τὴν εἰρήνην ταῖς τῶν ὑποδεξαµένων αὐτοῦ ψυχαῖς, τῆς παρ' αὐτῶν τροφῆς μεταλαµβάνειν· διὸ ἀναγκαιῶς προδιστέλλετο μὴ εἰς πάντα παραβάλλειν οἶκον, μηδὲ πάντα ἄνδρα τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν ἀξίον εἶναι κρίνειν· προερωτᾶν δὲ εἴ τις εἰη τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἢ τὴν χώραν ἀγαθαῖς πράξεσι καὶ βίῳ σεμνῷ μεμαρτυρηµένος, ὡς τοὺς βασιλικούς στρατιώτας δύνασθαι ξενίοις ἀρετῆς ὑποδέξασθαι. Ἐπειδὴν δὲ τις εὐρεθῆι τοιοῦτος, εἰσιόντας ὑπὸ τὴν τούτου στέγην, προαποτιθέσθαι τὰ οἰκεία τῆς στρατείας ὄπλα· ταῦτα δ' ἦν τὰ τῆς εἰρήνης σύµβολα· διὸ καὶ αὐτὸν τὸν ὑποδοχέα, καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰρηλικῶν ἀσπασµῶν καταξιῶν· εἴτ' αὐτοῦ μένειν, καὶ μὴ μεθίστασθαι, μηδ' οἴκους ἐξ οἴκων ἀµεῖβειν. Τοῦτο γὰρ εἶναι σηµεῖον ἀπικριδωµένης ἐξετάσεως· τὸ γὰρ εὐχερὲς καὶ ἀκριτον, οὐ στεβρόν οὐδὲ βεβαίον τρόπον. Διὸ παρῆγει μὴ πρῶτον καταµενειν, ἔπειτα ἐρωτᾶν καὶ πυθάνεσθαι, εἴτ' ἐνουθρίαντας τῷ ξένῳ μεταβαίνειν ἐφ' ἕτερον. Κἂν οὗτος ἀνάξιος τῆς ὑποδοχῆς εὐρεθῆι, πάλιν ἐνθρόνδε μετανίστασθαι, ἐχθραν ἐκούσιον ἐπισπωµένους, μετὰ καὶ τοῦ τὴν αὐτῶν εἰρήνην εἰς ἀναξίους ῥίπτειν. Ἄλλ' ἀκριθῶς πρότερον τὸν ἀξίον πολυπραγµονεῖν· ἔπειθ' οὕτω παρελθόντας, τῶν τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν μεταδιδόναι, καὶ παρέχειν ἀφθόνης τῷ μεμαρτυρηµένῳ οὐ µόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ δι' αὐτόν. Εἰ δ', εὐρεθῆντος ἀξίου τινός καὶ ὑποδεξαµένου τὸν τῆς βασιλείας στρατιώτην, συµβαῖη ποτὲ οἷα πολλάκις ἐν ἀνδρῶς οἴκῳ θεοσεβοῦς εἰωθε γίνεσθαι, γονέας ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἑτέροισ τῷ γένει προσήκοντας ἐναντιοῦσθαι καὶ πολεμεῖν, οὐ µόνον τὸν ἐπεξωσµένον (56), ἀλλὰ καὶ τὸ τῆ ὑποδοχῆς τετιμηκότα, ἀναγκαιῶς καὶ τούτων ὁ Σωτὴρ οὐ παρῆλθε τὴν μνήμην, ἀλλ' ἐπιλέγει τοῖς προτεταγµένοις· κἂν μὲν ἦ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑµῶν ἐπ' αὐτὴν· ἐάν δὲ μὴ ἦ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑµῶν ἐφ' ὑµᾶς ἐπιστρέψατω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησι, τοῦ μεμαρτυρηµένου χάριν, τοῦ καὶ τῆς ἐπιθέσεως τῆς ὑμετέρας ἀξίου, μὴ µόνον αὐτὸν ταῖς τῆς εἰρήνης εὐλογίαις, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκον, δηλαδὴ τοὺς αὐτοῦ οἰκείους καὶ συγγενεῖς, εἰρήνης ἀσπασμοῖς εὐαγγελλίσεσθε, καὶ τὰ παρ' ὑµῶν ἀφθόνης καὶ πλουσίως ἀπλούσθη εἰς γονέας καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς πάντα τε τὸν οἶκον τοῦ ὑποδεξαµένου. Εἰ μὲν οὖν εὐρεθῆεν καὶ οὗτοι τῆς ὑμετέρας εὐλογίας ἀξιοί, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑµῶν ἐπὶ πάντας ὡς ἐπὶ υἱοὺς εἰρήνης· εἰ δ' ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς ὑμετέρας ὀφθεῖν εἰρήνης, καὶ οὐδαµῶς αὐτῆς ἀξιοί, ἀραντες, φησι, τὰ ὑμέτερον ἀγαθὰ, τῶν ἀναξίων ὑποχωρεῖτε, καὶ ἡ εἰρήνη ὑµῶν ἐφ' ὑµᾶς ἐπιστρέψατω, τῆς ἐξ ὑµῶν εὐλογίας ἐφ' ὑµᾶς πάλιν μεταβαινούσης, ὅτι δὴ τὰ παρ' ὑµῶν πεπληρώκατε.

Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε καὶ δέχωνται ὑµᾶς, κ. τ. λ.

• Ἐν τούτοις γε πάλιν κηρύττειν τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ ἡγγικέναι λέγειν αὐτὴν παρεκελεύετο· οὐκ ἀργὴν οὐδ' ἀναπόδεικτον ποιουµένους τὸν λόγον, τὰ

γνωρίσματα δὲ παρέχοντας τοῦ κηρύγματος, διὰ τοῦ
θεραπεύειν τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀσθενεῖς, καὶ οὐδὲν πλεόν
τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀποφέρεισθαι· ὁ δὲ παρίστη
λέγων· Ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, καὶ θερα-
πεύετε τοῖς ἐν αὐτοῖς ἀσθενεῖς. Ἐπειδὴ δ' ἀντέπι-
πτεν, εἰ οὖν μὴ εὐρεθῆι τις ἄξιος τῆς δηλωθείσης
ὑποδοχῆς, τί χρὴ πράττειν αὐτούς; ἀκολούθως καὶ
περὶ τούτων ἐπάκουσον ὅσα διδάσκει λέγων ἕξῃς· *Eis*
h̄n δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχωνται
ὑμᾶς, κ. τ. λ.

Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσῃ τὴν
ἑαυτοῦ αὐλήν, κ. τ. λ.

Ἰσχυρὸν μὲν τὸν κατισχύσαντα τοῦ γένους τῶν ἀν-
θρώπων διάβολον λέγει· αὐλήν δὲ αὐτοῦ τὸν περίγειον
τῶν θνητῶν τόπον (57)· ὑπάρχοντα δὲ πάντα ἑκεῖνα ἃ
δὴ ἐπιδείξας τῷ Σωτῆρι ποτε ἔλεγεν· *Ταῦτά σοι*
πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι, ὅτε ἐν
τῷ ὑψηλῷ ὄρει ἔδειξεν αὐτῷ τὰς βασιλείας τοῦ κόσ-
μου καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάσαι μὲν ταῦτα
αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐν εἰρήνῃ ἦν, μηδενὸς αὐτοῦ ἀφ-
αιρουμένου· ὅτε γε μὴν ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελ-
θὼν καταπαλαίσας τε αὐτὸν δεσμοῖς περιέβαλε, τότε
καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀφείλετο, ἐφ' ἣ ἐπεποιθεῖ,
καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ ἀρπάσας διέδωκε. Πανοπλίαν δὲ
αὐτοῦ τὴν τῶν δαιμόνων πολυθεον πλάνην ἠνίκατο.
*Ὅπλα γὰρ διαβόλου οἱ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένοι δαι-
μονες* συνεργοῦντες αὐτοῦ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων
τυραννίδι· σκῦλα δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ τῶν ἀνθρώπων
ψυχαὶ ὑπὸ τῆς διαβολικῆς πανοπλίας αἰχμάλωτοι
ἀπηγγέμεναι. Ἀλλὰ τὴν μὲν δεινὸν ἑκεῖνον τύραννον ὁ
Χριστὸς δεσμοῖς περιβαλὼν, πᾶσαν αὐτοῦ διεσκέδασε
τὴν πανοπλίαν, τοὺς δαίμονας δηλαδὴ καὶ τὰ πνεύ-
ματα τὰ ἀκάθαρτα, τὰς δυνάμεις τε τὰς ἀντικειμέ-
νας· τὰ δὲ σκῦλα αὐτοῦ, τὰ πάσαι δεδουλωμένα τῇ
τυραννίδι αὐτοῦ, ἔθνη φημί πάντα μεταστησάμενα
τῆς παλαιᾶς δουλείας, διαδέδωκεν οἰκείοις ἡγεμόσι
καὶ ἀρχοῖσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις τῆς τῶν οὐ-
ρανῶν βασιλείας, ἀποστόλοις δηλαδὴ καὶ τοῖς τούτων
ἐπακόχοις. Περὶ ὧν σκῦλων θαυμαστῶς προανεφωνεῖτο
ἐν προφητείᾳ φασκούση· *Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνά-
μων τοῦ Ἀγαπητοῦ, τῇ ὡραιότητι τοῦ οἴκου*
διελέσθαι σκῦλα. Τεκμήρια δὲ ταῦτα ἐναργῆ τῆς
τοῦ Θεοῦ βασιλείας καθαιρούσης καὶ ταπεινούσης
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαν
τὴν πολυθεον καὶ δαιμονικὴν τυραννίδα, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς ἐνθρώπων ἐπικρατεῖν ἀρχομένης. Διό φησι Σω-
τήρ· *Εἰ δ' ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια,*
ἀρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ.

Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς,
κ. τ. λ.

Ὅτω δῆτα φρονήματος αὐτοῦς ἐπλήρου καὶ θάρ-
σους διὰ τοῦ μεθέξειν αὐτοῦς θεοῦ Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεσθαι· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ δυναμῶσθαι εἰκὸς ἦν
αὐτούς. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλον παραστήματος καὶ
θάρσους καὶ προθυμίας ἐμπιμπλάσθαι ἀγαθῆς; πῶς
δὲ μὴ θαρσαλέως χωρεῖν ἐφ' ἡγεμονικά καὶ βασιλικά
⁵⁵ Cap. xi, 21. ⁵⁶ Matth. iv, 9. ⁵⁷ Psal. lxxvii, 15.

(57) De forti armato, id est diabolo, qui a Christo
fuit debellatus, breviter dicitur etiam in *Theo-*
phania, lib. iii, 57.

PATROL. GR. XXIV.

A sed prædicationis argumenta exhibentes, curandis
qui apud illos forent infirmis, neque propterea quid-
quam ultra quotidiana alimenta accipientes. Quam
rem ita edixit : Manducate quæ apponuntur vobis.
et curate infirmos, qui apud eos sunt. Quia vero
illud obstabat, nempe si ergo nemo dignus vos ho-
spitio recipiendi fuerit, quid factu opus erit? con-
sequenter audi quid hac super re in sequentibus
dicat : *Si quam vero in urbem intraveritis, minimeque*
vos exceperint, etc.

⁵⁵ *Cum fortis armatus custodit atrium suum, etc.*

Fortem quidem dicit diabolum, qui adversus ho-
minum genus prævaluerat. Atrium ejusdem appel-
lat terrenum a mortalibus habitatum spatium : pos-
sessiones vero ejus illa omnia quæ olim Servatori
ostendens aiebat : *Hæc omnia tibi dabo, si procidens*
*adoraveris me*⁵⁵, nempe cum in excelso monte cun-
cta illi mundi regna gloriamque ejusdem ostende-
bat. Sed olim quidem hæc possessiones ejus in pace
erant, auferente nemine. Sed cum fortior eo super-
veniens, eumque oppugnans vinculis alligavit, tunc
ei ejusdem armaturam abstulit cui confidebat, et spo-
lia direpta distribuit. Porro armaturæ nomine dia-
bolici polytheismi errorem innuit. Arma enim dia-
boli sunt dæmones ubique terrarum constituti, au-
xiliares ejus adversus homines tyrannidis. Spolia
quidem erant ejusdem, hominum animæ diabolicis
armis in captivitatem abductæ; sed enim illum quo-
que horribilem tyrannum Christus vinculis irreti-
ens, universam ejus armaturam dissipavit, dæmo-
nes videlicet et impuros spiritus, et adversarias
potestates. Spolia vero ejus, gentes inquam tyran-
nide ipsius quondam oppressas, veteri servitute oni-
nes ereptas, ducibus suis tradidit, videlicet nutu ejus
pro cælorum regno militantibus, id est apostolis et
horum successoribus. De quibus spoliis mire pro-
clamatum fuerat in prophetia dicente : *Rex virtu-*
*tum Dilecti, speciei domus dividere spolia*⁵⁶. Signa
vero hæc sunt manifesta divini regni prosternentis
ac destruentis quemlibet principatum, potestatem
ac vim, et diabolicam omnem polytheismi tyran-
nidem : quod regnum jam in orbe inter homines præ-
valere incipiebat. Idcirco ait Servator : *Quod si ego*
in Spiritu Dei ejicio dæmonia, utique pervenit in vos
*D regnum Dei*⁵⁷.

⁵⁵ *Cum autem inducent vos in synagogas, etc.*

Sic ergo illos bono animo esse jubebat et ala-
critate replebat, dum divini participes Spiritus esse
affirmabat. Quidni enim fiducia eos, confidentia, et
alacritate plenos esse oportebat? Quidni audacter ad-
judicium regumque tribunalia ire, cum præsumpti-
fuisset non debere eos meditato studio apud eos
⁵⁷ Matth. xii, 28. ⁵⁸ Cap. xii, 11.

ἀκοπιάτως ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα τὰ πρὸς τροφήν πορίζεται, τοῦ ὑμετέρου Πατρὸς ὁμοῦ καὶ ζωῆν αὐτοῖς καὶ τροφήν δωρουμένου. Σφόδρα δ' ἀκριδῶς ἐπὶ προτροπῇ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν οὐχ ἀπλῶ παραδειγματι τῷ τῶν ἀλόγων ἐχρήσατο ζώων· οὐκ οὖν ἐρπετῶν οὐδὲ κτηνῶν οὐδὲ μὴν ἰχθύων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' οὐδ' ὀρνέων ἀπλῶς εἶπεν, ἐπειδὴ καὶ τούτων τὰ μὲν σαρκοφαγεῖ, τὰ δὲ γῆν σιτεῖται, τὰ δ' ἀλληλοφαγεῖ. Διὸ τῶν νεκροδόρων καὶ σαρκοδόρων ἀφορίσας τὰ σπερμογάγα τῶν πετεινῶν, καὶ ταῦτα δηλώσας διὰ τοῦ φάναι· Οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· τούτων τε αὐτῶν ἐμφήνας τὰ ὑψηλοπετῆ διὰ τοῦ προσεῖπεν αὐτὰ οὐρανοῦ πετεινά, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ τὴν ὁμοίωσιν τῆς τούτων τροφῆς παρώρμα· ὁμοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς πάντων ἐφόρου παραπέμπων αὐτοῦς, ὡς ἂν τεκμαίρεσθαι δυναμένους ἐκ τοῦ παραδείγματος, ὅτι πολὺ μᾶλλον αὐτῶν ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ τῆς τροφῆς φροντεῖ ὁ οὐράνιος αὐτῶν Πατὴρ. Πατέρα δὲ καλῶν οὐράνιον, δόγμα μέγιστον ἐξεπαίδευσεν. Ὅντος γὰρ Πατρὸς σωμάτων τοῦ τὴν σάρκα σπείραντος ἐκάστῳ, ὄντος δὲ καὶ Πατρὸς οὐρανοῦ τοῦ τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν δύναμιν ἐν ἡμῖν ὑποστησάμενου, τί χρὴ μεριμνᾶν; Οὐχὶ ἀκριδῶς πεπεισθαι, ὅτι πολὺ πρότερον ἡμῶν ὁ κατὰ φύσιν καὶ κρείττων πατὴρ προνοήσεται ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν μέχρι καὶ αὐτῶν ἐκτεινομένην, τοσαύτης ἐξ ἐτοίμου τροφῆς εὐπορεῖ, ὡς εὐτραφῆ καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἐρρωμένα τυγχάνειν; Κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν λέγων ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς κόρακας (59), πλείον τι ἐμφαίνει. Τοῖς μὲν γὰρ σπερμολόγοις τῶν πτηνῶν ἐτοιμότερα ἐστὶ τροφή, τοῖς δὲ σαρκοδόροις, ὡσπερ οἱ κόρακες, δυσχερεστέρα· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα τροφῆς ἀπορεῖ διὰ τὴν πανταχοῦ ἐκτεταμένην Πρόνοιαν. Καὶ τρίτῳ συλλογισμῷ εἰς τὸ αὐτὸ ἐχρήτο λέγων· Τίς δ' ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἓνα; Εἰ οὖν οὐτ' ἐλάχιστον δύνασθε, περὶ τῶν λοιπῶν τί μεριμνᾶτε; Ἄλλ' εἰ μηδεὶς οἰκεῖ φροντεῖ πώποτε προσθήκην ἑαυτῷ τοῦ σώματος ἐπενόησεν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προθεσμίᾳ τοῦ τῆς ζωῆς χρόνου, μεριμνήσας τις οἶός τ' ἂν εἴη πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ βίου γενόμενος, ἡμέρας μίᾳ διάστημα ἢ καιρὸν βραχύτατον ὥρας ἑαυτῷ περινοῆσαι· τί χρὴ περιττῶς μεριμνᾶν, δέον ἐπιτρέψαντας τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ βουλὴν περιμένειν; Βουληθέντος γὰρ αὐτοῦ αὔξειν ἡμᾶς, αὔξομεν, μηδὲν μεριμνήσαντες· καὶ βουληθέντος ἡμᾶς ζῆν καὶ μακροβίους εἶναι, ζήσομεθα καὶ πολυτετεῖς γενησόμεθα, μηδὲν μεριμνήσαντες· μὴ βουλομένου δὲ αὐτοῦ παραμένειν τινα τῶν βίων, ματαία πάντα φρονεῖς ἀνθρώπου.

(59) Nempe Luc. xii, 24. Hinc rursus videmur cognoscere Eusebium commentari vel generatim ad Evangelia, vel certe in superioribus commentatum fuisse ad Matth. vi, 25 seq., ut etiam verba evangelica citata τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, etc., suadent. Nicetas igitur traxisse hæc ad catenam in Lucam videtur, de qua re jam in præcedentibus diximus. Attamen qualescunque hæc nostræ dubitationes sunt; duo sunt alioqui certissima: primum, mate-

A Patre nimirum vestro vitam illis simul escamque largiente? Solertissime autem in hac ad discipulos suos adhortatione, haud generali aliquo irrationalium animantium exemplo usus est, neque item serpentium aut ferarum, neque jumentorum aut piscium meminit, neque avium simpliciter, quandoquidem et horum aliquæ carnivoræ sunt, aliæ in terra pascuntur, aliæ se invicem vorant. Ideo a cadaverum carniūque voracibus, seminibus pasci solitas secernens volucres, atque has his verbis designans quod nempe neque serunt neque metunt neque in horrea congregant, et tamen Pater vester cælestis pascit illa; eademque alte volitare significans, dum sicut cœli volatilia discipulos suos ad simile alimenti genus capessendum hortabatur; simul ipsos ad contemplandam universalis curatoris providentiam mittens, subjecto exemplo quod multo magis ipsorum quam volatiliū alendorum curam geret cælestis Pater. Dum autem cælestem Patrem appellat, maximum nos dogma docet. Nam cum sit nostrum cujusque Pater is qui carnem nostram sevit; cum sit item cælestis Pater, qui rationalem intellectualemque vim nobis indidit, cur jam solliciti simus? Nonne firmiter credendum est naturalem nostrum melioremque (animæ) patrem nobis magis consulturum, quam cœli volatilibus, quæ ob Dei providentiam ad illa usque protensam, tanta et tam facili esca abundant, ita ut sint pingua et fortia et optima prædita valetudine? Jam secundum Lucam dicens Dominus, Considerate corvos, plus aliquid significat. Nam quæ seminibus pascuntur volucres, magis obviam escam habent; carnivoræ autem, cujusmodi corvi sunt, difficiliorē. Sed tamen ne hi quidem alimento carent, propter ad omnia pertinentem Providentiam. Tertio quoque argumento ad idem usus est dicens: Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, cur de cæteris solliciti estis? Si nemo proprio studio additamentum corpori suo facere potest; si neque, statuto vivendi spatio, quantumvis cogitet, potest quisquam vitæ fini proximus, vel unius diei intervallum aut brevissimum horæ momentum sibi comparare, cur frustra sollicitudinibus angimur, cum opus sit Dei voluntatem expectantes perstare? Nam si is voluerit nos augere, quæ augebimur nihil cogitantes: et si voluerit nos diu vivere, sane permultis annis sine ullâ cura fruamur. Nolente autem eo in vita aliquam perseverare, vana quælibet hominis cura est.

riam totam esse Eusebii, cujus nomen constanter in citatis omnibus codicum locis legitur: secundum, debuisse nos, ut fecimus, commentarium hunc in Lucam inscribere, quia cuncta hæc deprehensa a nobis fuerunt in quatuor diversis ad Lucam catenis, non vero in aliorum evangelistarum explanationibus. Hoc ergo quatuor codicum testimonium pro Eusebii Commentario in Lucam percipientium apparet.

Atque hæc de alimentis disserebat; pariterque A de indumentis monebat dicens: *Considerate lilia, quomodo crescunt*, et reliqua. Rursus hic quoque argumentando concludit, suadens ut indumentum quoque a Deo ipsis datum iri exspectent. Nam si quis est apud homines pretiosæ vestis atque ornamenti studiosus; spectate, inquit, quomodo universi auctor Deus usque ad enatos tellure flores multiplicem suam sapientiam extendens, omni colorum atque ornatum genere illos vestit, terram transformans, pulveremque ejus inanitem, e usdemque speciem immutans, melioribus nullo tincturis quam videatur purpura et aurum, et tenuibus philyris floridisque, suam quodammodo formositatem in eis collocans: ut nullius delicati regis, neque ipsius Salomouis, qui apud veteres sapientia, opibus deliciisque celebratus est, tantum pulchritudinis artificium compertum fuerit, ut uni ex his pulchris floribus par indumentum habere poterit. Quid ergo mirum, si qui agri fenum nulli rei utile, quod igne consumptum perit, ita convellit, vobis quoque sensibilia indumenta in præsentem vitam providentia sua comparabit? — Sic ergo omnia negligere, solum vero regnum (Dei) exquirere præcipiebat. Nam regnum nequaquam querentibus, nec virtutis curam gerentibus, nihil prædictorum suppeditabitur. Solis autem hæc facile aderunt, qui quæ sunt Dei curant, atque ut ei placeant satagunt, et meliorum rerum studio dant operam. Nam Deo grata curantibus, vicissim curam impendet Deus.

“ Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.

Natura quippe comparatum est, ut omnis homo rem, cui studet, animo complectatur, atque ibi mentem desigat, unde utilitatem se capere arbitrat. Quare Jesus sententiam addit, ne struendis in terra opibus inhaerentes. Qui enim, ait, in hac mortali vita facultates honorumque cumulatum adeptus est, suamque spem in præsentis vite negotiis collocavit, necesse est eum tam gravibus vinculis præpeditum, cunctas suas cogitationes mentemque omnem, quam Jesus cor appellavit, humi depressam habere, atque ibidem concretam volutantemque, ubi thesaurum suum possidere se putat. Qui vero celestibus doctrinis nutritus magnopere satagit, ut vota sua sursum erigat, spemque in celestibus promissis ponat: quique omnia cumulatandum in terra operum sollicitudine, summam sectatur paupertatem, totoque animo ad meliora converso, suam rem omnem in caelo sistere studet, atque illuc fortunam universam præmittere; merito is equidem spem egregiam inde lucratur, quia mentem suam atque consilia celestibus rebus implicat. Ubi enim thesaurum habet, ibi mens ejus consistet: ita ut corpore tantum versari in terris cum hominibus videatur, animi autem vi celestes sedes jam occupare. Ergo unamquemque hominem oportet spe-

“ Cap. 12, 34.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς διατάττετο· ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ ἐνδύματος παρῆναι λέγων· *Κατανοήσατε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει*, κ. τ. λ. Πάλιν κίνυθθα μετὰ συλλογισμοῦ συνάγει, πείθειν προσδιδόναι· εἰ γὰρ τίς ἐστι φιλότιμος παρ' ἀνθρώπου; ἐσθῆτι πολυτελεῖ καὶ φιλοκαλίᾳ θεάσασθε, φησί, τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ὁ τοῦ παντός ποιητῆς Θεός, μέχρι καὶ τῶν γῆς φρομένων ἀνθέων τὴν πολυποικίλον αὐτοῦ ὄριον ἐκτείνας, παντοίοις χρώμασι τε καὶ κοσμήμασι κατεκόσμησε ταῦτα, μετασχηματίσας μὲν τὴν γῆν, καὶ τὴν κίνιν αὐτῆν τὴν ἀψυχον, τό τε ταύτης μεταβαλὼν εἶδος, ἀλουργίδος τε καὶ χρυσοῦ πολυκρίττοι βίβμασιν, ἐν ὑμῖν λεπτοῖς καὶ εὐανθεῖσι τὸν ἐξ αὐτοῦ κόσμον ἐν αὐτῇ καταθέμενος· ὡς μηδὲν ὄριον τρυφῆ τοῦ βασιλέως, μηδ' αὐτοῦ Σολομῶνος τοῦ παρὰ τοῖς παλαείοις ἐπὶ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ καὶ τρυφῇ βροθέντος τοσαύτην εὐρεθῆναι· φιλόκαλον τέχνην, ὡς ἐνὶ τῶν ἀπὸ γῆς ὀραίων ἀνθέων ὁμοιότατον περιελαίμα ἰσχυραῖται. Τί οὖν χρεὶ θαυμάζειν, εἰ ὁ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς οὐδὲν χρησίμον, οὗ τέλος ἢ διὰ πύργου φθορὰ, τοῦτον ἀμφέσας τὸν τρόπον, καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἐνδύματων αἰσθητῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου προνοήσει; — Οὕτως οὖν ἀπάντων ἀιγρωρεῖν, μόνος δὲ τῆς βασιλείας μεταποιεῖσθαι προσέταττε· μή γὰρ ἤρῳσι τὴν βασιλείαν, μηδ' ἀρετῆς πρόνοιαν ποιοῦμένοις οὐδὲν τὸν ἐπιγγελάμενον ἔσται· μόνους δὲ ταῦτ' ἐξ ἐτοίμου παρέσθαι τοῖς μεριμνῶσι τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐν ἀρέσκειν αἰσθῆ, καὶ τοῖς περὶ τὴν ἤγησιν τῶν κρείττωνων ἐσχημαμένους· μεριμνῶσι γὰρ τὰ τῷ Θεῷ φίλα, ἀντιμεριμνήσειν τὸν Θεόν. Ὅσον γὰρ ὁ θεσπαιρῆς ἕμῳ, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ἕμῳν ἔσται.

Φυσικῶς γὰρ πᾶς ἄνθρωπος περὶ ὃ σπουδάζει διάκειται, καὶ καὶ πάντα τὸν νοῦν ἔχει ἐνθα κεκτῆσθαι τὸν ὠφέλειαν νενόμει· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λογισμὸν ἐπάγει τοῦ μὴ δεῖν ἐπὶ γῆς θεσπαιρῆσθαι. Εἰ μὲν γὰρ τις, φησὶν, ἐν τῷ ἐντῶ βίῳ τὰς κτήσεις καὶ πᾶσαν ὑπερβῆν συνελίχων, ἀναρτήσας αὐτοῦ τὴν πᾶσαν ἐκπῆδα ἐπὶ τὰ παρόντα τοῦ βίου πράγματα, ἐξ ἀνάγκης οἷα δὲ δεσμῶς τοσαύτους πεπεδημένος, πάντα τὸν αὐτοῦ λογισμὸν καὶ πᾶσαν τὴν διάνοιαν, ἣν δὲ καρδίαν ἐνδύμασι. καίτω πῶς πρὸς τῆ γῆ κέκτηται, καὶ εὐρύεται καὶ καλινδύεται, ἐνθα κεκτῆσθαι τὸν αὐτοῦ θεσπαιρὸν νενόμειν· εἰ δὲ τοῖς οὐρανίοις μαθήμασιν ἐντραφεῖς πάντα πράττει, τὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἄνω προσαναρτήσας, καὶ τὴν ἐκπῆδα βίβας ἐπὶ τὰς οὐρανίους ἐπιγγυλίαις, τοῦ μὲν συνάγειν ἐπὶ γῆς ὠδεμίαν ποιοῦμενος φροντίδα, τὴν ἔχων δὲ μετιῶν ἀπτηροσύνην, καὶ ἄνω γινόμενος πρὸς τοῖς κρείττοσιν, ἐν οὐρανῷ τε πάντα συνάγειν, καὶ τὸν αὐτοῦ πλοῦτον ταμιεύσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπερβῆν ἐκεῖ κροπύμασιν σπουδάζων· εἰκότως ὁ τοιοῦτος ὄναι· ἐν ἐνταῦθεν τῆς ἀρετῆς ἐκπῆδας, τῷ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λογισμὸν ὀπίσθεν ἑαυτοῦ τοῖς οὐρανίοις· ἐνθα γὰρ ἔχει τὸν θεσπαιρὸν, ἐκεῖ καὶ τὴν διάνοιαν ἔχει· ὡς δοκεῖν μὲν ἐπὶ γῆς πεπεδημένῳ, καὶ τῷ σώματι μόνῳ συνεῖναι ἀνθρώπου, τῆ δὲ ἐνδύμασι τὰς οὐρανίους

ἦδη διατριβάς μετιέναι· ὥστε ἄνω βλέπειν δεῖ, καὶ ἅσπασται ἐλπίδας ἔχειν, ὅπου καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ συναγαγοῦσιν.

Καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων.

Ἐν ἐτέροις ἦδη ἐδίδαξε περὶ τῶν γάμων εἰπὼν· Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἦδη τῶν γάμων γεγενημένων, καὶ τοῦ συμποσίου τελεσθέντος, ἐπάνεισιν ὁ κύριος ἐπὶ τοὺς ἐγγηγορῶτας δούλους, οἱ, ἐπειδὴν ἀφίκεται αὐτὸς ὁ νυμφίος τὴν παράκλησιν τῆς νύμφης ποιησόμενος, κρούσαντι αὐτῷ τὴν τῆς ψυχῆς θύραν, ἐτοιμότερα ὑπακούουσιν καὶ ἀνοίξουσιν, διὰ παντὸς ἐγγηγορῶτες, καὶ τῆν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκδεχόμενοι. Ἐπιλέγει γοῦν· Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οἳς ἐλθὼν εὕρησει γρηγοροῦντας. Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριοι οἱ τοσαύτης μέλλοντες ἀξιοθήσεσθαι τιμῆς; Ἐπόμνυται γοῦν αὐτοῖς φάσκων· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζῶσεται καὶ ἀνακλιεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. Νυκτὶ δὲ παραβάλλων τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὡς ἀληθῶς σκότους καὶ ἀγνοίας οἰκεῖον, διαφόροις φυλακαῖς, τουτέστιν ὥραις καὶ καιροῖς τῆς νυκτὸς, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς παρεκάζει χρόνον· ἐν ᾧ τοὺς διὰ παντὸς ἐγγηγορῶτας διὰ τὸ ἀδηλον τῆς ἐσχάτου τελευτῆς μακαρίου ἀποφαίνει· ταύτης δὲ τῆς προτροπῆς τίς ἂν γένοιτο ἀνατίερα, ἢ τὸν δεσπότην ἐπήγγελεται αὐτὸν τοῖς δούλοις διακονήσιν, τοὺς δὲ δούλους ἀνακλιθῆσεσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, τουτέστι διαναπαύσεσθαι; Προϊὼν δ' αὖθις τὴν αὐτὴν ἐπισημαίνει ἐπαγγελίαν τοῖς μαθηταῖς λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν μέσῳ ὑμῶν εἰμι ὡς ὁ διακονῶν. Ὑμεῖς δὲ ἔσθε οἱ διαμνησθέντες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς περισσοῖς μου· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καὶ ἂν διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου, βασιλείαν· ἵν' ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Τοιαύτης τεύξονται μακαριότητος οἱ δοῦλοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὕρησει γρηγοροῦντας· κατὰ γὰρ τὸν θνητὸν τοῦτον βίον, ἅτε παῖδες ἐτι δυεῖς καὶ νήπιοι, καὶ μήπω τοῦ νυμφώνος ἡξιωμένοι, ἐπ' ἀλλοδαπῆς δ' οἰκοῦντες, ἅτε ξένοι τῶν ἐνταῦθα, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ὑπὸ παιδαγωγοῖς καὶ ἐπιτρόποις ἀνατρεφόμενοι, οὐκ εἶχον πάντοτε τὸν νυμφίον μεθ' ἑαυτῶν. Διὸ καὶ ἐνήστευον, καθὼς εἶπεν ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύουσιν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλει αὐξήσαντας αὐτοὺς καὶ νελειωθέντας παραλήψεσθαι ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ συνεισάξειν νυμφῶνα· ὅτε καὶ ἀνακλίνας αὐτοὺς, διακονήσει αὐτοῖς· οἱ δὲ, συνόντες αὐτῷ ἀεὶ, οὐκέτι νηστεύουσιν, ἀλλὰ διαπαυσάμενοι τῶν καμάτων, τῆς οὐρανοῦ τρυφῆς ἀπολαύουσιν.

Εἰ ἦδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῦ ὥρα ὁ κλέπτης ἐρχεται.

Διὰ πλειόνων νήφειν καὶ ἐγγηγορῆσαι ἡμῖν παρακελεύεται, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκητον ἀφίξιν τῆς ἡμέρας Κυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν κλέπτην τὸν τοῖς κατὰ Θεὸν πλουσίοις καὶ οἰκοδεσπότηταις ἐφεδρεύοντα. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ καιρὸς τῆς

⁹⁸ Cap. xii, 36. ⁹⁹ Matth. xxii, 2. ¹⁰⁰ Luc. xii 57. ¹⁰¹ Luc. xii, 27-30. ¹⁰² Matth. ix, 15. ¹⁰³ Cap. xii, 59.

ctare superna, eoque spem dirigere, ubi thesaurum suum jam acervavit.

⁹⁸ Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.

Jam alibi docuit cum de nuptiis diceret: *Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*⁹⁹. Tanquam igitur peractis nuptiis, convivioque absoluto, redit dominus ad servos vigiles, qui sponso ad sumendam sibi sponsam adventanti, et nunc jam animæ fores pulsanti, promptissime morigerabuntur atque aperient, propterea quod perpetuo vigiles, adventum ejus praestolati fuerant. Ait igitur: *Beati servi illi, quos veniens invenerit vigilantes*¹⁰⁰. Quidni vero hi beati, qui tantam mercedem relaturi erant? Igitur cum sacramento confirmat: *Amen dico vobis, praecincturum se, discumbentibus illis, et transeuntem eisdem ministraturum*. Nocti autem comparans humanam vitam, ceu reapse tenebris et inscitia circumfusam, diversis vigiliis, id est horis temporibusque nocturnis, humanae vitae spatium assimilat: in quo si qui sine requie vigilant, propter obitus incertum casum, beatos eos appellat. Jam hac adhortatione quænam sublimior esse potest, qua nimirum dominus dicitur servis suis ministraturus, hi autem in illius regno recubituri, id est requie posituri? Deinde rursus promissum idem firmavit, cum discipulis dixit: *Ego autem in medio vestri sum sicut qui ministrat. Vos quippe estis qui permanistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum; ut manducetis atque bibatis de mea mensa in regno meo*¹⁰¹. Hac pœtientur beatitudine servi, quos Dominus vigilantes invenerit. Namque in hac mortali vita, ceu pœri adhuc et infantes et nondum nuptiali conclavi digni, sed alienam veluti regionem incolentes, quasi peregrini quidam et advenæ, et sub tutoribus adhuc et curatoribus enutriti, nequaquam sponsi pleno consortio utebantur. Quare jejunabant, propterea quod ipsis dictum esset, fore ut sponsus ab iis auferretur, et tum jejunarent¹⁰². Verumtamen ubi in perfectam ætatem creverint, recepturum se eos spondet, atque in suum conclave ducturum: ac tum iis discumbentibus ministraturum: qui perpetua consuetudine ejus jam potiti, diutius non jejunabunt, sed laboribus relaxati, cœlestibus deliciis perfuerunt.

¹⁰³ Si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset.

Multis de causis frugi nobis agitare vitam vigilareque mandat, non solum ob subitum inopinatumque diei Domini adventum, sed etiam propter furoris divinorum honorum divitiibus ac veluti patribusfamilias insidiantem. Is autem est unicusquisque

obitus, vel etiam angelus qui cujusque morientis animam excepturus est. Si ergo sciremus quonam tempore fur ille venturus esset, unicam illam opus foret horam observare, ne nostras pateremur ædes perfodi: nunc quia hæc latet, perpetuo expectatos esse oportebit: neque enim novimus quia ille vigilia incursionem faciet. Quare prorsus vigilandum est, omnique custodia, ut ait Proverbiorum auctor⁹⁹, servandum cor; universaque hæc mortalis vitæ nox insomnis transigenda, ne forte direptionibus pateamus, neve animæ nostræ thesauros effodi permittamus. Sic enim utrinque recte habebimus; tum quia proprias opes tuiti fuerimus, tum quia Dominum nostrum, cum venerit et pulsaverit animæ nostræ fores, promptis excipiemus, copiosa lampade instructi, lumbosque succincti.

Ait Dominus: Quisnam est fidelis villicus et prudens?

Petro roganti sic respondet, ut doceat se indefinite universos allocutum fuisse. Veruntamen superiora illa dicta fuerunt, ut constanter vigilaremus propter surem cavendum et propter Domini adventum. Nunc, quæ fieri inter vigilandum oporteat, necessario addit; nempe hortatur ut ne nostram tantummodo, verum etiam alienam curemus salutem. Nam lumbos præcingere et lampadem inflammare, propriam cujusque utilitatem significat. Scientiæ enim luminibus oportet semper illustrari; tum etiam pudicitia omnique virtute lumbos mentis præcingere; itemque perpetuo vigilare suremque cavere, ne clam effodiat mentis ærarium, et acervatas ibi opes diripiat: præterea Dominum omnium vitæ tempore præstolari. Sed illatenus non est subsistendum: nam ceu pignus quoddam, conservorum curam a Domino nostro accipientes, præstare fidem oportet, et sic fideles ac prudentes evadere; ne unquam intempestive, sed idoneo tempore, conservis nostris alimoniam præbeamus: neque banc negligenter aut sero, cum res postulat; neque rursus immodice ubi non est opus, sed et suo tempore et non sine modulo. Id vero dupliciter faciendum est, nempe et rationali juvamine, dum eorum animas doctrinæ pabulo meliores facimus; et materiali etiam ope, erga eos qui ejusmodi subsidio egent. Atque hæc, inquam, omnia continenter curanda sunt, ut si forte Dominus noster subito adventans demigrare secum nos jubeat, in prædictis versantes nos deprehendat, sortemque recte agenti tribuat priore multo majorem. Namque ob vigiliis sui que adventus expectationem spondet, illis discumbentibus, succinctum se ministraturum: ob fidelem vero ac prudentem villicationem tempestivamque demensi distributionem, quia vult beatissimos declarare, non alicui parti sed facultatibus universis se præfecturum felicem illum sacramento

⁹⁹ Prov. iv, 23. ¹ Cap. xii, 42.

(60) Notabilis doctrina Eusebii, antiquissimi auctoris, de angelorum erga homines cura. Profecio

ἐκάστου τελευτῆς, ἢ καὶ ὁ μέλλων τὴν ἐκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος κατὰ καιρὸν τοῦ θανάτου (60). Εἰ μὲν οὖν φῆδαιμεν τὸν καιρὸν τῆς τοῦ κλέπτου παρουσίας, τὴν ὥραν ἐχρῆν ἐκείνην μόνην ἐπιτρέψαι, πρὸς τὸ μὴ ἀφιέναι διορυγῆναι ἡμῶν τὸν οἶκον· ἐπεὶ δὲ ἀδελφός ἐστιν οὗτος, δεήσει αἰεὶ ἐγρηγορέναι· οὐ γὰρ ἴσμεν ὁποῖα φυλακῆ ἐπιθήσεται. Διὰ γρηγορητέον διὰ παντός, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον τὴν καρδίαν κατὰ τὸν παροικιαστὴν, καὶ ἀγρυπνητέον διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτός, ὅπως ἄστυλοι διαμένωμεν, μὴ ἐώτα διορυγῆναι ἡμῶν τοὺς τῆς ψυχῆς θησαυρούς· οὕτω γὰρ ἔσται ἡμῖν εὖ κατ' ἀμφοτέρω, ὅτι τε σώαν ἐφυλάξαμεν τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν, καὶ ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐπιστάντα καὶ κρούσαντα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὴν θύραν, ἐτοιμῶς ὑπεδεξάμεθα, πολλῶ τῷ φωτὶ παρεσκευασμένοι, καὶ τὰς ὁσφύας ἐζωσμένοι.

Εἶπε δ' ὁ Κύριος: Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος;

Πρὸς τὴν ἐρώτησιν Πέτρου ἀποκρίνεται διδάσκων ἀορίστως πρὸς πάντα εἰρησθαι τὰ λελεγμένα. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν εἴρηται περὶ τοῦ διὰ παντός ἐγρηγορέναι ἐνεκεν τῆς τοῦ κλέπτου φυλακῆς καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· τί δὲ χρὴ πράττειν γρηγοροῦντας, νῦν ἀναγκαίως προστίθῃσι, παραινῶν μὴ τὸ ἑαυτῶν μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐτέρων σωτηρίας φροντίζειν. Τὸ μὲν γὰρ ἀνεζῶσθαι τὰς ὁσφύας, καὶ τὸν λύχνον ἀνῆφθαι, τὴν αὐτοῦ τινος εἰς ἑαυτὸν ὠφέλειαν ἐδήλου· γνώσεώς τε γὰρ φωτὶ διὰ παντός καταυγάζεσθαι ἀναγκαῖον, σωφροσύνη τε καὶ πάσῃ ἀρετῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν ὁσφὺν περιεζῶσθαι, ἐγρηγορέναι τε διὰ παντός καὶ τὸν κλέπτην διαφυλάττειν, μὴ λαθῶν δι-
 ορυξείε τὸ τῆς ψυχῆς ταμείον, ἀποσυλήσειε τε τὰ ἐν αὐτῷ συνηγμένα· ἔτι γε μὲν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Κύριον πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον ἐκδέχεσθαι. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων ἐστάναι· παραθήκην δ' ὡσπερ ὑποδεξάμενους παρὰ τοῦ ἑαυτῶν δεσπότου τὴν τῶν συνδούλων ἡμῶν κηδεμονίαν, φυλάττειν τὴν πίστιν προσήκει, οὕτω τε πιστοὺς γενέσθαι καὶ φρονίμους ὡς μήποτε ἀκαίρως, αἰεὶ δὲ τῷ προσήκοντι καιρῷ, ταῖς ἡμετέροις συνδούλοις τὸ σιτηρέσιον διανέμειν, μήτε παρορώντας καὶ ὑπερτιθεμένους, ὅτε δεῖ, μήτ' οὐ δεομένους παρέχοντας ἀκαίρως, ἀλλὰ καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μὴ ἀμέτρως τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δὲ πράττειν κατὰ δύο τρόπους, διὰ τε τῆς λογικωτέρας ὠφελείας τὰς ψυχὰς αὐτῶν βελτιοῦντας ταῖς διὰ τῶν μαθημάτων τροφαῖς, διὰ τε τῆς τῶν αἰσθητῶν ὑπαρχόντων πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἐπικουρίας· ταῦτα δὲ διὰ παντός ἐνεργεῖν, ἵνα, εἰ ποτε ἀθρόως ἐπιστάς ὁ Κύριος ἡμῶν τὴν παράληψιν ἡμῶν ποιῶτο, εὖρεῖν ταῦτα πράττοντας ἡμᾶς, ἐπαγγέλλαν τε τῷ καὶ ταῦτα κατορθοῦντι τοῦ προτέρου πολλαπλασίονα δίδωσιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ ἐγρηγορέναι, καὶ τὴν αὐτοῦ διὰ παντός περιμένειν παρουσίαν, ἀνακλίνειν ἐπήγγελλται καὶ διακονῆσαι αὐτὸς περιζωσάμενος· ἐπὶ δὲ τῇ πιστῇ καὶ ἐμφρονι οἰκονομίᾳ καὶ τῇ κατὰ καιρὸν διανεμήσει

ubique cernimus, Ecclesiæ hodiernæ catholicæ doctrinam priscis Patribus innoxiam.

τῆς ἰσοφῆς, τρισμακαρίους ἀληθῶς ἀποφαίνων, οὐκ ἐπὶ τι μέρος, ἀλλ' ἐπὶ πάντων τῶν ὑπαρχόντων καταστήσειν τὸν μακαριζόμενον μετὰ προσθήκης τοῦ ἀμῆν ἐπιστώσατο. Ἐνθεν καὶ ὁ ἱερός Ἀπόστολος ὠφελήμενος, τοὺς κατὰ Θεὸν τελείους κληροδόμους Θεοῦ καὶ τυγκληροδόμους Χριστοῦ ἐκάλει, καὶ ἔλεγεν *Εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε*

τοῦ τ.λ. ἐν τῇ βασιλείᾳ νοητέον ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν.

Ἐὰν δ' εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, κ. τ. λ.

Ὁ μὲν πιστὸς καὶ φρόνιμος τοιούτων τεύχεται· ὁ δ' ἐναντίος τούτῳ ἔργῃ Δεσπότης πειραθήσεται, διχοτομηθεὶς καὶ ἀποτεμνόμενος τοῦ σώματος τῶν ἀγαθῶν δούλων, κληρὸν τε καὶ μερίδα λαμβάνων μετὰ τῶν ὑποκριτῶν ἢ τῶν ἀπίστων· ὧν τὸ τέλος κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Ὅσα γὰρ τοῖς ὀδοῦσι κατήσθι, καὶ ὅσα μεθυσκόμενος ἐπλημμέλει, ταῦτα ἀποκλαύσεται· δίκην τὴν προσήκουσαν διδοὺς τῆς τε κατὰ τῶν συνδούλων παρανομίας, καὶ τῆς ἀκολάστου περὶ τῆς, καταπρονήσεως τε τῆς εἰς τὸν Δεσπότην, ὃν ἠμολόγει μὲν μὴ ἄγνοεῖν, καὶ ἤδει ὡς ἄρα Κύριον ἔχει, ἀναβάλλεσθαι δὲ αὐτὸν τὴν κρίσιν εἰς μακροῦς χρόνους ὑπολαμβάνων, ἑαυτὸν ἠπάτα.

Τίτι ὁμοίωσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ὁμοία ἐστὶ ζύμη, κ. τ. λ.

Ζύμην τὴν ἀπὸ τοῦ σπόρου τελεσιουργηθεῖσαν ὀνομάζει ὁ Σωτὴρ ὀνομάζει, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦτον αἰνιξάμενος ἐν τρόπον. Ὁ γοῦν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας λόγος, μετὰ τὴν πρώτην ἐν οὐρανοῖς σπορὴν αὐξηθεὶς, καὶ καρπὸν ἀποδοὺς ἐντελῆ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐπιχορηγίαν τοῖς διὰ τῶν πρώτων ὠφελήμενοι παρέχει, ζύμης δίκην φύραμα ζυμώσεως. Γυνὴ δὲ ταύτην, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀλεύρου σάτα τρία ἐγκρύπτει. Τοῖς γοῦν πορισμένοις ἐκ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς τοῦ σπόρου γεωργίας ἀλεύρου σάτα τρία, δόγματα θεῖα καὶ γινώσκον τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τοῦ Θεοῦ σοφία τὸ ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ· ἢ δ' αὐτὴ καθ' ἑτέραν διάνοιαν πάντα τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύματος συνεστώτα, τῇ ἐπιχορηγίᾳ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ζυμοί, ἐγκρύπτουσα τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία τὰ νενοημένα, ἕως οὗ ζυμωθῆ ὅλον. Οὕτω γοῦν τῇ μετοχῇ τῆς οὐρανοῦ ζύμης ποιηθεὶς καὶ ζυμωθεὶς, οὐράνιος καὶ πνευματικὸς χρηματίζει ἄνθρωπος, καὶ νέον φύραμα, ὡς ἂν μικρὰς κρᾶσεως γενομένης, τῶν τριῶν ἀλεύρων ἀποδομένων, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐμπνεύσεως. Καὶ δὴ νέος ἄρτος καὶ πνευματικὸς γενομένοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃς φησιν, *Εἷς ἄρτος καὶ ἐν σώμα ἕσμεν οἱ πολλοί*, εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀναληψόμεθα τοῦ ζωοποιοῦ τῶν ὅλων ἄρτου, ὃς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, ἑαυτῷ παραπλησίους καὶ ἡμᾶς ἀπεργασάμενος. Εὗ δὲ γυναῖκα ὁμοίωσεν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τούτοις· Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία καταλλήλως τῷ τῆς ζύμης ὑποδείγματι. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου γεωργίου πρόσωπον καὶ σπορέως εἰσηγγεν, οὐκ ἂν εὐλόγως ἐν ἐκείνοις μνημονευθείσης γυ-

confirmat. Hinc etiam eruditus divus Apostolus, perfectos secundum Deum, *hæredes Dei, Christianique cohæredes*, vocabat¹, aiebatque: *Sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura*, omnia nostra esse². Opes autem illius intelligenda sunt regni bona, quæ oculus non vidit.

μέλλοντα, πάντα ἡμῶν εἶναι. Ἐπάρχοντα δ' αὐ-

Quod si dixerit servus ille, etc.

Fidelis quidem et prudens hæc bona consequetur: huic dissimilis iram Domini experietur; dividetur scilicet, ac separabitur a bonorum servorum corpore, sortemque suam et partem cum hypocritis sive infidelibus recipiet, quorum finis luctus et stridor dentium. Nam quantum dentibus devoravit et ebrietate peccavit, tantumdem plorabit; justas dans pœnas iniquitatis suæ adversus conservos, intemperantisque luxuriæ, et spreto Domini, quem sibi non incognitum fatebatur. Et sane probe noverat se Domino non carere, sed dum judicium ab eo diutissime dilatatum iri arbitrat, semet ipse fefellit.

¹ *Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, etc.*

Fermenti nomine appellat Servator efficaciam seminis vim, sanctum Spiritum ita significans. Igitur cœlestis regni Verbum post primam in cœlissationem auctum, fructumque perfectum reddens, sancti Spiritus ministrationem iis qui a primis institutoribus imbuti fuerunt præbet, fermenti instar massam fermentantis. Mulier autem, Dei nempe sapientia, in farinæ satis tribus abscondit. Illis itaque qui multa cura et seminis cultura sata farinæ tria obtulerint, divina nempe dogmata Patris, Filii sanctique Spiritus notitiam, sapientia Dei Spiritum sanctum suppeditat: eademque, secundum alium sensum, quemlibet Dei hominem, corpore, anima spirituque constantem, divina inspiratione fermentat, abscondens utilitatem suam in intellectualibus farinæ satis tribus donec totum fermentetur. Sic ergo cœlestis fermenti participatione, cœlestis fiet spiritalisque homo, novaque massa, parva veluti facta crasi ex farinis tribus, et insita illis inspiratione. Novus nimirum nos facti spiritalis panis, juxta Apostolum dicentem³, *Unus panis unusque corpus sumus multi*, imaginem similitudinemque contrahemus vivificantis omnia panis, qui de cœlo descendit, nosque sibi similes effecit. Recte vero mulieri comparavit hoc loco sapientiam Dei; est enim Christus tum Dei virtus, tum Dei sapientia, fermenti exemplo repræsentatus. Nam sicut in seminis parabola, agricolæ personam satorisque induxit, neque enim illic commode mulieris mentio facta fuisset, ita hoc loco ubi de fermento sermo est in farinæ sata tria conjuncto, aptissime parabola in muliere panifica eum qui illic dictus est somnator repræsentavit.

¹ Rom. VIII, 17. ² I Cor. III, 22. ³ Cap. XII, 45. ⁴ Cap. XIII, 20. ⁵ I Cor. X, 17.

καὶ οὕτω κἀνταῦθα ἐπὶ ζύμης φερομένης εἰς ἀλεύρου πάντα τρία οικειώτατα ἢ παραβολῇ γυναικὶ ἀρτοποιουμένην τὸν ἐν ἡκαίνοις ὀνομασμένον σπορέα ἀπαίκασεν.

Age vero apud Matthæum 4, postquam cœlorum regnum in fermento repræsentaverat, quo sancti Spiritus donum denotavit, et evangelicæ doctrinæ utilitatem, in subjunctâ illic parabola idem regnum thesauro simile dixit. Est autem magnus hic thesaurus secundum cœlestia effata 7 dignis repositus, quem oculus non vidit, quique multos latet. Qui vero hunc novit, utpote qui Dei imaginem in se conservavit, gaudio elatus, cum qui summum bonum invenerit, reliqua omnia posthabenda judicat, ut hunc possideat. Porro thesauro simul agroque memorato, hominem inventorem apposuit, ut Dei studiosam hominis mentem significet. Igitur præscripta parabola sub absconsi thesauri nomine cœlestes atque eximias denotat promissiones; multum enim manationes apud Patrem sunt; divitiasque Dei, quæ sunt omnium boni thesaurus, demonstrat.

Quæ vero sequitur 8 margaritæ parabola, ea mihi significare videtur pretiosorem prædictarum opum partem. Est autem hæc divinitus Unigeniti, quæ cunctis in prædicto thesauro contentis exquisitor est; quam qui acquisiverit, superna beatitate dignus est. Margarita autem merito nominatur incarnatum Dei Verbum; quia hæc margarita, in carne licet et coactio atque humore genita, pretiosum quid est, et præ omnibus ex humore natæ corporibus honorabilis. Certe margarita videtur humidum corpus, splendidum, cœlestibus simile, luce ac spiritu plenum. Sic etiam incarnatum Verbum lumen intellectuale est, de mortali humidoque corpore emicans. Jam cum aliæ multæ existerint margaritæ sanctæ Deoque gratæ, prophetæ videlicet justique homines, qui et ipsi carne constipati erant propter carnem hominum vitam, nemo alius, præter hunc solum, vere unigenitus, splendidissimus ac pretiosissimus inventus est. Adeo ut Isaias quoque de eo vaticinatus fuerit dicens: *Ecces pono in Sion lapideum pretiosum, electum, angularem, honorabilem; et qui crediderit in eum, non confundetur* 9. Qui ergo regno cœlorum dignus futurus est, præclare comparatur mercatori viro, rei bonæ studioso et perito, et multarum doctrinarum exploratori, qui circumiens multas reperit margaritas, omnimodas nempe sanctorum hominum classes. Sed pretiosa illa gemma inventa, quam Verbum obtulit, hanc cum omnibus sibi antea coheretis commutavit, idem faciens quod prior ille (qui agrum ubi latebat thesaurus venditis cunctis comparavit). Atque hæc erit summæ beatitudinis coronis, nempe si pretiosa margarita ornabimur, id est lumine divinitatis Verbi unigeniti. Initium quippe fuit semen; deinde fructificantis framenti gorminatio; tertium discretio a

8 Matthæi xxi, 33. 9 ibid. 44. 10 ibid. 45. 11 Isa.

(61) Hic quoque a Luca provocat ad Matthæum Eusebius quod cum per se non dedecet, tum

Κατὰ μέντοι τον Ματθαῖον (61) κεκρυμμένην ζύμην τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προειπὼν, δεῖ ἤς ἐδήλου τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν ὀφείλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, διὰ τῆς ἐξῆς παραβολῆς τὴν αὐτὴν βασιλείαν εἰκέναι φησὶ θησαυρῷ. Εἴη δ' ἂν θησαυρὸς μέγας ὁ κατὰ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας τοῖς ἀξίοις τεταμειυμένος, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, ὃς τοὺς πολλοὺς λαθάνει. Ὁ δὲ τοῦτον νοήσας, ὡς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ σώζων ἐν ἑαυτῷ, χαρᾶς ἐμπλεως γεγονώς, ὡς ἂν τὴ τέλειον τῶν ἀγαθῶν εὐρηκώς, τὰ λοιπὰ πάντα δεύτερα τίθεται, καὶ τοῦτον ἀντιλαμβάνει. Καταλλήλως δὲ θησαυρὸν καὶ ἄγρον εἰπὼν, ἀνθρωπον αὐτῷ συνῆψε τὸν εὐρηκῶτα· οὕτω δηλώσας τὸν ἐν ἀνθρώπῳ θεοφιλή νοῦν. Ἡ μὲν οὖν ῥηθεῖσα αὕτη παραβολὴ διὰ τοῦ θησαυροῦ τοῦ κεκρυμμένου τὰς οὐρανίας ἐπαγγελίας ἐδήλου τὰς ὑπερβεθηκίας, πολλὰ γὰρ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν ἐν Θεῷ πλοῦτον, θησαυρὸν ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἡ δὲ μετὰ ταύτην διὰ τοῦ μαργαρίτου αἰνιτεσθαί μοι δοκεῖ τὸ τιμιώτερον τοῦ δηλωθέντος πλοῦτου. Εἴη δ' ἂν ἡ θεότης αὕτη τοῦ Μονογενοῦς, ἡ πάντων τῶν ἐν τῷ ἀποδοθέντι θησαυρῷ τεταμειυμένων τιμιωτέρα, ἣν ὁ κτησάμενος τῆς ἀνωτάτης μακαριότητος ἤξωται. Μαργαρίτης δὲ ὀνόμασται εἰκότως ὁ σαρκωθεὶς Θεὸς Λόγος· ἐπεὶ κατ' ἔμ μαργαρίτης τοιοῦτος, ἐν σαρκὶ μὲν καὶ ἐν ὀστέῳ καὶ ἐν ὕγροισι γεννώμενος, τίμιον δὲ τι χρῆμα, καὶ πάντων τῶν ἐν ὕγροισι σωμάτων τιμαλφέστερον· ἔσκε γοῦν εἶναι ἐπὶ φύσει σῶμα ὕγρον, διαυγές, θεοειδές, φῶτος καὶ πνεύματος γέμον. Εἴη δ' ἂν καὶ σαρκωθεὶς Λόγος τοιοῦτος, φῶς νοερὸν διὰ θνητοῦ καὶ ὕγρου σώματος ἐκλέμψαν. Πολλῶν γὰρ μὴν καὶ ἄλλων μαργαρίτων ὄντων ἁγίων καὶ θεοφιλῶν, προφητῶν τε καὶ δικαίων ἀνδρῶν, καὶ αὐτῶν ἐν σαρκὶ πεπιλημένων διὰ τὸν ἔνσαρκιον τῶν ἀνθρώπων βίον, οὐδεὶς ἕτερος ἢ μόνος εἰς οὗτος ἀληθῶς μονογενῆς καὶ πολυεγγῆς καὶ πολύτιμος εὐρηται· ὡς καὶ Ἦσαϊαν θεοπίσαι παρὶ αὐτοῦ καὶ εἰπεῖν· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμὸν· καὶ ὁ κτιστῶν εἰς αὐτὸν οὐ κατασχυρῶθήσεται. Ὁ δὲ ὄν μελλῶν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιούσθαι προσφυῶς παραβέδληται ἐμπόρῳ ἀνδρὶ φιλοκάλῳ τινὶ καὶ φιλομαθεὶ καὶ ποικίλων δοκιμαστῇ λόγον, ὃς περιῶν πολλοὺς μὲν ἀνευρε μαργαρίτας, παντοίους ἐν ἀνθρώποις ἁγίους· τέλος δὲ τὸν πολύτιμον εὐρῶν, ὃν ὁ Λόγος παρεστήσατο, πάντων τῶν πρότερον αὐτῷ πεπορισμένων τοῦτον ἀντικατηλλάξαστο, ταυτὸν τῷ προτέρῳ πράξας (ὁ πάντα ὅσα εἶχε πωλήσας, καὶ ἀγοράσας τὸν ἄγρον ἐκείνον). Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη τέλος τῆς ἄκρας μακαριότητος, τὸ κατακοσμηθῆναι τῷ πολυτιμῆτι μαργαρίτη, δηλαδὴ τῷ φῶτι τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Λόγου· ἀρχὴ μὲν γὰρ ἦν ὁ σπόρος· εἶτ' ἐπίδοσις τῆς τοῦ σίτου καρ

xviii, 16.

rectissime fieri potuit ab eo qui in tetraevangelium fortasse commentabatur.

πορορίας· καὶ τρίτον ἡ ἀπὸ τῶν ζιζανίων διάκρισις· ἄ
τέταρτον ἡ ἐπὶ μέγα δένδρον τοῦ σπόρου φυή· πέμ-
πτον ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζύμωσις· ἕκτον ὁ
θησαυρὸς τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν· ἕβδομον ἡ αὐ-
τοῦ κτήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐν ᾧ πᾶς κατακοσμεῖται
ὁ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἄξιος.

Ταῦτα δὲ πρὸ τῶν ἔργων ἀνεφωνεῖτο· προλέγοντος
τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι τοῦ Σωτῆρος, ἃ δὴ καὶ τέλος
οὐκ εἰς μακρὸν ἐτύγγανε, ὥστε μετ' οὐ πολὺν χρόνον
ὀφθαλμοῖς ὄρασθαι τῶν ἔργων τὰ ἀποτελέσματα.
Καθ' ὅλης οὖν ἐξ ἐκεῖνου τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκου-
μένης ἐκ μὲν ἀπάντων τῶν ἔθνῶν τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ
βασιλείας σύμβολα (62) διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦ ἐθεω-
ρεῖτο, μυρίων ἐν αὐταῖς κατὰ τὸ σωτήριον Εὐαγγέ-
λιον βιούντων, τοῖς τε παλαιαῖς προφήταις καὶ αὐτῶ
γε τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὁμοίως
θεοσεβεῖν φιλοτιμουμένων· ἐπεὶ κάκεινοι, προλαβόν-
τες τοῖς χρόνοις τοῦς Μωυσέως νόμους, τῷ κατὰ τὸ
Εὐαγγέλιον βίω τε καὶ τρόπῳ διέλαμψαν, τῆς μὲν ἐκ
πατέρων ἠκούσης εἰς αὐτοὺς πολυθέου πλάνης κατ-
εργωκότες, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν γνῶσιν ἀνει-
ληφότες. Διὸ δὴ τῶν ἔθνῶν οἱ πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν
καὶ δυσμῶν ἤξιεν εἰρηγται, καὶ ἰσότημοι γενήσεσθαι
τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ μακαρίους ἀνδράσι διὰ τὴν
ἰσὴν ἐκείνοις ζωὴν· οἱ δ' αὐτῶν ἐκεῖνων ἀπόγονοί τε
καὶ διάδοχοι, υἱοὶ τῆς βασιλείας διὰ τοὺς προπάτο-
ρας ὠνομασμένοι· δυνάμει γὰρ καὶ αὐτοῖς μετουσί-
α ἦν ὁμοίως τοῖς προπάτορσι τῆς οὐρανοῦ βασιλείας·
ὅπως ἀπέδλητο· τῶν ἐπαγγελιῶν γεγῶσσι, δεῖγμα
ἐναργῆς τῆς πόλεως ἡ ἐρημία, τοῦ ἱεροῦ ἡ πολιορκία,
καὶ αὐτῶν ἡ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπορά, καὶ ἡ ὑπὸ
τοῖς ἔθροισι δουλεία, καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ στέργσις τῆς
κατὰ τὰ νόμιμα αὐτῶν θρησκείας, τοῦ τε Χριστοῦ ἡ
ἀγνωσία, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων ἡ ἀπαλ-
λοτριώσις· ταῦτα γὰρ ἅπαντα σημεῖα ἐμφανῆ εἶη ἂν
διὰ τὴν τοῦ σωτηρίου φωτὸς ἐναντίωσιν.

Δι' οὗ δοκεῖ μοι (63) τὸ γνώρισμα τῆς βασιλείας αὐ-
τῆς ὑποφαίνειν, ὅτι δὴ βασιλέως ἐντετυπωμένην
εἰκόνα τοῦ δηναρίου τὸ χάραγμα σημαίνει. Ἐπειδὴ
τοῖνον πάντας τοὺς ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τὸ τῆς
θεοσεβείας πολίτευμα παρελθόντας, μιᾶς τε καὶ τῆς
αὐτῆς ἐργασίας ἀψαμένους, τῆς αὐτῆς βασιλείας
μετασχεῖν ἦν δίκαιον, τούτου χάριν εἰκότως τοῖς πᾶσι
τῆς βασιλείας τὸ σύμβολον τὸ δηνάριον ἀποδίδωσιν,
ὧν οἱ μὲν ἐν νεότητι ἐκλήθησαν, οἱ δὲ περὶ τὸν μέσον
τῆς ἀνθρώπου ζωῆς χρόνον, οἱ δὲ τὸν ἄνδρα τέλειον
ἦδη καὶ ὑπερβεβηκότα ἀνειληφότες, οἱ δὲ κατὰ τὸν
πρεσβύτην αὐτὸν γηραλέοι λοιπὸν καὶ περὶ δυσμᾶς
ἔχοντες τοῦ βίου. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως ἐξηγού-
μενος ἐραρμόττειν τὰ διὰ τῆς παραβολῆς δηλούμενα
τοῖς ἀνέκαθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου στάσεως μέχρι
συντελείας καταξιουμένοις τῆς ἀνθέου κλήσεως· ὡστερ
ἔμα πρωτὶ κεκλιθῆναι λέγειν ἐπὶ τὴν θεοσεβείας ἐργα-
σίαν τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου πρώτους δικαιο-
θῆντας· δευτέρους δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἐνὼχ καὶ Νῶε·

(62) Symbola intelliguntur praesertim cruces, ut
passim loqui solet Nicephorus in opere *Pro SS.
imaginibus*.

zizaniis; quartum seminis in magnam arborem
incrementum; quintum per sanctum Spiritum fer-
mentatio; sextum divinatorum promissorum thesau-
rus; septimum ipsa Dei Verbi acquisitio, quo
unusquisque exornatur, qui regno caelorum dignus
est.

Hæc ante opera loquebatur Servator, nimirum
res futuras nuntians, quæ reapse exitum paulo
post nactæ sunt, ita ut haud longa mora interposita
spectare oculis res gestas licuerit. Per totum igitur
ex eo tempore mundum, regni Dei symbola apud
omnes populos in Christi Ecclesiis cernebantur,
plurimis jam hominibus ad salutaris Evangelii nor-
mam viventibus, et prophetas veteres ipsosque
Abrahamum, Isaacum atque Jacobum religiosa pie-
tate æmulantibus: siquidem et hi, tempore præver-
tentes Mosis leges, vita evangelica ac moribus
inclaruerunt; quia traditum sibi a majoribus poly-
theismi errorem damnantes, universalis Dei cogni-
tionem adoptarunt. Quapropter multi ethnici ex
oriente atque occasu venturi dicuntur, parique
honore futuri atque Abrahamus, vir beatus, propter
simile vitæ genus. Horum vero posterī ac succes-
sores, filii regni ob suos progenitores nominati
sunt. Namque intima vi ipsis quoque inerat, æque
ac progenitoribus, cælestis regni participatio. Sol
enim quod a re promissa exciderint, evidens judi-
cium est urbis vastitas, templi obsessio, et ipsorum
per omnes gentes dispersio, servitus apud hostes,
insuperque legitimi illorum cultus cessatio, Christi
ignoratio, et ab evangelica doctrina alienatio. Hæc
omnia, inquam, signa perspicua sunt earum in
quibus versantur tenebrarum, propterea quod salu-
tari lumini adversati sunt.

τοῦ διαλαβόντος αὐτοὺς σκότους, ὡ περιπεπτώκασι

Per hoc videtur mihi regni ipsius notionem tra-
dere, quia regis impressam imaginem, denarii cusus
typus exhibet. Quia igitur cunctos in vineam pro-
fectos et religiosos pietatem amplexos, unaque et
eadem opera perfunctos, eodem regno potiri
æquum erat, ideo cunctis regni symbolum, denarius
videlicet, jure datur; quorum alii quidem ab ado-
lescentia fuerunt vocati, alii circa medium humanæ
vitæ tempus, alii in ætatem jam virilem et per-
fectam proventi, alii denique jam senes et in vitæ
occasum decidui. Fortasse aliquis aliter explanans
dicet, congruere parabolæ significatum præcis ad
exordiente mundo usque ad ejus consummationem
divina vocatione dignatis hominibus; ita ut mane
vocati dicantur ad religionis opus illi qui initio
mundi juste vixerunt: secundo loco Enoch ac
Noe: tertia hora Abrahamus: sexta hora Moses
et Josue ac judices: nona hora homines ætate
prophetarum: denique undecima hora illi qui post

(63) Sequens fragmentum usque ad ἀνεφάρτεο in
codice A dicitur Eusebii simul et Origenis.

δαξεν εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· τοῦ γὰρ ἐν ἀρχῇ πρὸς Θεὸν Θεοῦ Λόγου μεταλήψει πᾶσα ἡ τῶν ἀγίων λογικῆ φύσεως ζωοποιεῖται. Ἄ δὴ δοκεῖ μοι ἐκ προτέρων μαθημάτων πεπαιδευμένος ὁ συνανακείμενος τῷ Ἰησοῦ εἰρηκέναι· Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ! Οὐδὲ γὰρ τῶν τυχόντων τις ἦν ὁ ταύτην ἀφείδεν τὴν φωνήν, ἀλλ' ὡς οἶμαι τῶν σφόδρα μεγάλων καὶ παρὰ τῷ Σωτῆρι τιμῆς ἔξιωμένων. Διδὸν καὶ συνανακλίνεται αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις συνετῶς προσεῖχεν, ὡς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μὴ ἀγνοεῖν, γνωρίζειν δὲ καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν θρεπτικὸν τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων· τσσαύτην τε ἄγειν παρθέναν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνακινεῖν δόγματα, καὶ δι' αὐτὸν τὴν πᾶσαν εἰρηκέναι παραβολὴν Σωτῆρα διδάσκοντα, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ ἀληθῶς μακάριος, ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλήσθαι λέγει διὰ τῆς παραβολῆς ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον, καὶ τὸν ἐν τούτῳ δεδωρημένον ἄρτον, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· ἀποστερεῖσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερον ἔσυχον· περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφέλκειν τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας δ' εἶναι διαφόρους· ἡ γὰρ περὶ χρήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμῆκασιν, ὡς παραιτήσασθαι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν, ἡ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι, ἡ δεσμῷ γάμου καὶ παιδῶν ἐμπεπλεγμένοι, ἡ τισὶν ἄλλοις τοιοῦτοις φροντίσμασις ἐνησχολούμενοι. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενέγκται λέγουσα· Λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησάμενος γεύσεται μου τοῦ δεῖπνου· ἑτέροις δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι τοῦ μακαρίου δεῖπνου φησὶ, τοὺς μὴ τοιοῦτοις τισὶ προσδεδεμένους, πτωχοὺς τινὰς καὶ ἀναπήρους. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάλαι εἰδωλοατρουῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς λελωθημένοι· οὗς ἀκολουθῶν τῇ ἐπαγγελίᾳ προσδεξάμενος ὁ ἐστίατωρ, πᾶσαν τὴν νόσον τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ μαλακίαν πᾶσαν ἰασάμενος, ἔπειτα τῆς οικίας αὐτοῖς μεταδώσει τροπέζης· ὡστ' εἰπεῖν αὐτούς· Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· καὶ ἄρτον αὐτοῖς παρέξει καὶ λογικὴν τροφήν· ἐντέυθεν ἤδη στερεὰς βρώσεως μεταδιδούς αὐτοῖς, καὶ οἶνον δὲ αὐτούς εὐφρανεῖ λογικῶ· ὡστ' ἂν εἰπεῖν· Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον! Ταῦτα δὲ πάντα παρέχει, τοὺς ἀρραβῶνας τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν διὰ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον χαρισμάτων αὐτοῖς δωρούμενος. Δυνατὸν δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἰπεῖν, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἔξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς, προφάσει τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὑβρίσαν· ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βόας ἀροτήρας κεκτημένοι τοὺς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφίᾳ τινὶ οἷα γυναίκα συμβιούντες, τὴν

A *dicens, Ego sum panis vitae* ¹⁶. Nam per Dei Verbi in principio apud Deum existentis participationem universa sanctorum rationalis natura vivificatur. Atque hæc sane videtur mihi a præcedentibus doctrinis edoctus homo ille, qui cum Jesu discumbabat, dixisse: *Beatus qui panem comedit in regno Dei!* Neque enim gregarius quivis hanc emisit vocem, sed ut arbitror principalis aliquis inter eos qui a Servatore honorati fuerant. Quare et cum illo recumbebat, et ejus sermonibus prudenter admodum mentem intendebat, ut jam nec regnum Dei ignoraret, imo et illum nosset vitæ panem, qui regno dignos nutrit: tantaque fiducia erat, ut apud ipsum Servatorem dogmaticam quæstionem commoverit: quare et ejus gratia totam Servator instituit parabolam, docens, quisnam esset hic vere beatus, qui panem comedit in regno Dei.

B Multos ergo in parabola ait ad magnam cœnam vocatos, atque ad panem in hac appositum; cæteroqui haud omnes gratia potitos; hæc enim caruisse vocatos illos, qui aliis negotiis distenti fuerunt, multifariis scilicet; nam vel pecunia agrisque occupati, vocationi opes pretulerunt, imo adeo vocationem præ his deprecari sunt; vel vitæ negotiis pressi, vel nuptiarum prolisque vinculis impediti, vel aliis denique id genus curis irretiti. Atque in hos lata sententia hisce verbis est: *Dico vobis, non minem illorum virorum, qui, cum vocati fuissent, vitæ occupationum excusaverunt, cœnam meam gustaturum. Porro alios ea fructuosos ait rebus hujusmodi minime obnoxios, nempe tenuiores quosdam et membris mutilos. Erant autem hi dediti olim idolis ethnici, quorum animas scelesti dæmones inane mulctaverant: quos convivii auctor pro sua denuntiatione exceptos, omni animi morbo ac languore expedivit. Deinde vero mense quoque adhibebit, ita ut illi dicturi sint: *Parasti coram me mensam adversus eos qui tribulant me* ¹⁷. Tum panem illis atque alimoniam spiritalem præbebit: atque hinc solido jam cibo impertiet eos, et intellectuali exhilarabit vino. Quare dicent: *Et calix meus inebrians quam præclarus est* ¹⁸! Atque hæc omnia Deus suppeditat, dum ipsi cœlestium bonorum arrhas in hujus vitæ muneribus elargitur. Licet quoque secundum aliam interpretationem dicere, primos vocatione dignanter donatos fuisse qui de circumcisione erant; verum hi dum melioribus occupatos se dictitant, vocationem contumelia affecerunt: habentesque veluti agros apud se Scripturas, aratores boves prophetas, sapientiæque convicti, uxoris instar, utentes, evangelicam gratiam flocci fecerunt. Qui vero post illos ex alienigenis populis vocati fuerunt, mente antea surdi cæcique, alacriter obaudierunt. Quare et beatitudinem conse-*

quenter. *εὐαγγελικὴν ἐξημελίσαν χάριν· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους*

¹⁶ Joan. vi, 35. ¹⁷ Psal. xxii, 5. ¹⁸ *ibid.*

ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν κληθέντες, οἱ πρὶν τὰς διανοίας κωφοὶ καὶ τυφλοὶ, προθυμῶς ὑπήκουσαν· ἐὼς καὶ τοῦ μακαρισμοῦ τεύξονται.

Existimabit fortasse aliquis eandem esse parabolam quæ apud Matthæum, in qua rex filii sui nuptias facit, servosque dimittit invitatum convivas. Verumtamen is qui non perfunctorio studio legerit, deprehendet mentis attentione parabolam hanc ab illa prorsus differre. Namque illa Matthæi cælorum ante omnia regno ea quæ dicuntur comparat; hic nihil ejusmodi fit. Illic convivii auctor regiam personam gerit; hic privatus homo introducitur. Ibi nuptias filii rex celebrat, hic simplex cæna est. Ibi multi legatione funguntur, hic unus vocator mittitur. Ibi partim socordes venire neglexerunt, partim etiam servos contumeliosis affectos interemerunt; hic unice obtinentur occupationem, ut se vocati excusent. Rursus ibi rex exercitum commovet adversus servorum suorum interfectores, hic homo quamvis iratus recusantibus invitatis, nihil ejusmodi facit: servo tamen suo mandat, ut pauperes et membris nullos et cæcos convocet. At ille qui ad filii nuptias invitat rex, famulis pluribus utitur: neque pauperes, membris mutilos, cæcos, claudos ad se cogit: haud enim regis nuptiis tales interesse invitatos decuit. Tum e numero convivarum quemdam indigna nuptiis veste indutum rex punit. Denique quod est omnium potissimum, Matthæi parabola intra templum dicta fuit, coram pontificibus ac populi senioribus concionante Domino: Lucæ parabola in Galilæa domi cujusdam principis Pharisæi privatam cœnam exhibet, convivante apud eum Servatore. Ergo Lucas sic præfatur parabolæ: nempe Jesum in ædes cujusdam e Pharisæis venisse ut Sabbato cibum sumeret; hos autem mentem illi intendisse. Tum narrat hydropici hominis curationem, atque uti Jesus docuerit quomolnis primos accubitus in conviviis ambirent, neque invitarent eos a quibus vicissim invitandi forent, sed eos potius qui remunerari requirent. Addit, quemdam e discumbentibus hæc audientem dixisse, *Beatus qui panem comedit in regno Dei!* Jesum autem sic orsum loqui: *Homo quidam fecit cœnam magnam.* Atque ita Lucas præsentem parabolam tradit narratam a Servatore ei qui dixerat, *Beatus qui panem comedit in regno Dei.* Quare omnino fatetur diversam hanc esse a superiore parabolam. Sed tamen quia ne ipsa quidem a cælorum regno abhorret, de quo omnis nobis institutus sermo est, videamus porro quid significet etiam ea quæ in hac proponuntur. Unus recumbentium et convivantium cum Servatore in Pharisæi domo, sermonibus ejus commotus, beatum exclamat illum fore qui ad pa-

(65) Triplex est loci hujus Eusebiani, mutatis sæpe verbis, excerptum. Primum in præcedentibus dedimus ex catena anonymi auctoris in codice B. Alterum est hoc excerptum, ex catena Nicetæ in codice A. Tertium est in codice E, ex catena item Macarii Chrysocephali, qui cum Niceta congruit, præterquam initio, quod ita se habet: Πολλοὶ τισὶν ἔδοξε τὴν αὐτὴν παραβολὴν εἶναι ταύτην τε τὴν παρὰ

A Δόξειεν (65) ἂν τις τὴν αὐτὴν εἶναι παραβολὴν τῇ παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἐν ἣ βασιλεὺς ἐστὶ γάμους ποιῶν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ δούλους ἀποστέλλων καλέσαι τοὺς κεκλημένους. Ὁ δὲ μὴ παρέργως προσέχων τῇ ἀναγνώσει εὐροὶ ἂν ἐπιστήσας τὸν νοῦν παντάπασιν ἠλλοτριωμένην ταύτην ἐκείνης. Ἢ μὲν γὰρ παρὰ τῷ Ματθαίῳ πρῶτον ἀπάντων τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν παρέβαλε τὰ λεγόμενα· τοῦτο δ' ἐνταῦθα οὐ λέλεκται. Κάκει μὲν ἀφωμοίους τὸν κλητόρα βασιλεῖ, ἐνταῦθα δὲ ψιλὸν ἀνθρώπων εἰσάγει· κάκει μὲν γάμους τῷ υἱῷ ὁ βασιλεὺς ἐτέλει, ἐνταῦθα δὲ ἀπλῶς δεῖπνον· κάκει μὲν πολλοὶ ἀποστέλλονται, ἐνταῦθα δὲ εἰς μόνους ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται· κάκει οἱ μὲν ἀμελήσαντες οὐκ ἀπήντων, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν· ἐνταῦθα δὲ μόνον σκῆπτρονται ἀσχολίαν, παραιτούμενοι τὴν κλήσιν· ἐκεῖ πάλιν ὁ βασιλεὺς στράτευμα κινεῖ κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς αὐτοῦ δούλους· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἀνθρώπος ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ παραιτήσει τῶν κεκλημένων, οὐδὲν μὲν τοιοῦτον ποιεῖ, τῷ δ' ἑαυτοῦ δούλῳ προστάττει πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τυφλοὺς εἰσαγαγεῖν. Ὁ δὲ ἐπὶ τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ συγκαλῶν βασιλεὺς, δούλους πλείους ὑπερέταις χρώμενος, οὐ πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους, ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὺς καὶ χωλοὺς εἰσάγει· ἐπειδὴ μὴδ' ἔπρεπεν ἐπικληθεῖ γάμου βασιλικῷ τοιοῦτος παρῆναι· κληθέντων δὲ πολλῶν, τὸν ἀνάξια γάμου ἐνδεδυμένον ὁ βασιλεὺς τιμωρεῖται. Τὸ δὲ πάντων κεφαλαϊωδέστατον, ὅτι ἡ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραβολὴ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖας καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαλεγόμενου τοῦ Σωτῆρος· ἡ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχοντος Φαρισαίου ψιλὸν δεῖπνον κατασκευάζει, ἐστρωμένον παρ' αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος. Προλέγει γοῦν τῆς προκειμένης παραβολῆς ὁ Λουκᾶς ταῦτα· ὅτι εἰσῆλθον εἰς οἶκόν τινος Φαρισαίου ἐστρωθῆναι ἐν Σαββάτῳ· οἱ δὲ παρετηροῦντο αὐτόν. Ἔτα διελθὼν, ὡς ὕδρωπιχὸν ἐθεράπευσε, καὶ ὡς ἐδίδαξε μὴ τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δεῖπνοις μεταδιώκειν, μὴδὲ καλεῖν τοὺς ἀντικαλέσσοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀντιδοῦναι μὴ δυναμένους, ἐπιφέρει, ὅτι ἀκούσας τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα εἶπε, *Μακάριος ὁστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ!* Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· *Ἀνθρώπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα.* Οὕτω δ' ὁ Λουκᾶς τὴν προτεθεισάν παραβολὴν ἀνέγραψεν εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν εἰρηκότα, *Μακάριος ὁστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*· ὥστε ἐξ ἅπαντος ὁμολογεῖν ἐτέραν εἶναι ταύτην παρὰ τὴν πρώτην. Ἐπὶ δὲ οὐκ ἄλλοτρια τυγχάνει οὐδ' αὐτῆ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ πᾶς ἐνέστηχε λόγος, ἔδωμεν τί βούλεται καὶ τὰ διὰ ταύτην δηλούμενα. Τῶν συνα-

τῷ Λουκᾷ, καὶ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ περὶ τοῦ γάμου διαλαμβάνουσαν, διὰ τὸ καὶ ἐκεῖ παραιτήσιν τῶν κεκλημένων εὐρίσκεισθαι. Ὁ δὲ μὴ παρέργως, etc. *Comperimus visum est, eandem esse parabolam tum quæ apud Lucam tum quæ apud Matthæum recitatur de nuptiis, quia et in hac altera excusationem vocatorum comperimus. Veramiamen qui haud perfunctorio studio, etc.*

νακειμένων τις τῶ Σωτήρι ἐν τῇ τοῦ Φαρισαίου οἰκίᾳ καὶ συνεστιωμένων, ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων κινήθεις, μακαρίζει τὸν καταξιοθροσόμενον φαγεῖν ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Οἶμαι δ' αὐτὸν τοῦτο εἰρηκέναι διὰ τὸ φάναι τὸν Σωτήρα τῷ κεκληκότι αὐτόν· Ὅταν ποιῆς ἄριστον, μὴ πλουσίους κάλει, ἀλλὰ πτωχοῦς, καὶ μακάριος ἔση. Πρὸς τοῦτον οὖν φησιν· Ἄνθρωπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες.

Ἐπὶ τὸ λογικὸν συμπόσιον οὐκ ἀπήντησαν, φιλήδονοι μᾶλλον ὄντες ἢ φιλόσοφοι, καὶ τῆς ὕλης ἢ τοῦ Θεοῦ· φιληδονίας μὲν γὰρ δεῖγμα γυνή· ἀγρὸς δὲ καὶ ζεύγη τῆς φιλοχρημοσύνης. Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλησθῆναι φησι ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον καὶ τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης λογικὸν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γραφῶν, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν ἀποστερεῖσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερα ἡσχολημένους. Περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφέλκειν τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας δ' εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ τὰ κτήματα καὶ ἀγροῦς ἀσχολούμενοι, ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμήχασιν, ὡς παραιτήσασθαι τολμήσῃσι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν· ἢ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι· ἢ δεσμῶ γάμων καὶ παιδῶν ἐμπελεγμένοι· ἢ τισιν ἄλλοις τοιούτοις φροντίσμασιν ἡσχολημένοι. Ταῦτα γὰρ καὶ τοιαῦτα ἐπάγειν καὶ περιέλκειν εἴθε τοὺς διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτεῖσθαι τολμώντας, καὶ τὸν κλήτορα, καὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης συμπόσιον, καὶ τὴν λογικὴν τροφήν· ὧν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυτοὺς, κατὰ μὲν τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηγείαν, οἱ προτιμήσαντες τῆς οὐρανοῦ κλήσεως τὰ ἡδέα τοῦ παρόντος βίου, πλοῦτον δηλαδὴ καὶ πραγματείας καὶ γάμων, καὶ διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτησάμενοι· κατὰ δ' ἑτέραν ἐκδοχὴν οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἡξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ δὲ προφάσει τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχολίας τὴν κλήσιν ὕδρισαν. Ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροῦς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀμφιλαφῆ ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βόας ἀροτήρας κεκτημένοι τοὺς παρ' αὐτοῖς προφήτας, καὶ ὡς ἂν σοφία τινὶ οἶα δὴ γυναικὶ συμβιούντες, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξευτέλισαν χάριν. — Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν οὕτω παχεῖς τὴν καρδίαν, ἐξυφαίνει παραβολὴν ἀποχρώντως ἔχουσαν εἰς παράδειξιν τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐσομένης οἰκονομίας· πρὸς γὰρ τὸ μακάριος ἔση ἀποβλέπων, καὶ πρὸς τὸ ἀνταποδοθήσεται σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων, ὁ συνανακείμενος μακαρίζει τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ ἄρτου. Οὗτος δὲ ἦν ὁ κατ' ἀνταπόδοσιν τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς φιλανθρωπίας, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων ἀποδοθησόμενος τῷ μακαριζομένῳ, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, τις ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος, διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκλήθησαν πολλοὶ εἰς τὸ πάντα ἔτοιμα φέρον δεῖπνον (τῆς γὰρ βασιλείας ἀξίως ὁ οἰκοδεσπότης τὸ τοιοῦτον ποιεῖ δεῖπνον), παρητήσαντο δὲ τὴν χάριν, περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενήνεκται

¹⁰ Luc. xiv, 18.

A nem manducandum in regno Dei dignanter fuerit admissus. Puto autem hoc dictum fuisse, quia Servator invitanti se dixerat : Cum prandium feceris, noli divites vocare, sed pauperes, ut beatus sis. Huic ergo respondens ait : *Homo quidam fecit cœnam magnam, et reliqua.*

¹⁰ *Cœperunt simul omnes excusare.*

Ad rationale convivium non venerunt, quia voluptatum potius atque materiæ quam Dei amatores erant. Nam voluptatis argumentum uxor ; ager autem ac boves, avaritiæ. Multos itaque vocatos dicit ad magnam cœnam, et rationale per universum orbem convivium sacrarum ac divinarum Scripturarum, non tamen omnes gratia potiri, qua vocati privantur quia rebus aliis curam impendunt. Et enim distrahere atque avertere a vocatione sollicitudines mundi docet, quæ variæ sunt : nam vel possessionibus agrisque intenti, eas res vocationi anteferunt ; ita ut excusare se vocati idcirco audeant. Vel vitæ negotiis atteruntur, vel nuptiarum ac liberorum vinculis implicantur, vel aliis huiusmodi curis dediti sunt. Hæc enim et alia huiusmodi abducere ac distrahere solent eos qui gratiam repudiare, vocantemque, nec non novi fœderis convivium, et intellectualem escam, audent. Quibus omnibus semet orbaverunt, secundum hanc quidem interpretationem, ii qui cœlesti vocationi iucunditates huius mundi prætulere, divitias nimirum, negotia et nuptias ; quorum causa gratiam recusarunt. Secundum aliam vero interpretationem, priores illi dignanter vocati, id est populus circumciscus, qui melioris instituti prætextu vocationem spreverunt. Nam quasi agros haberent copiosas suas Scripturas, et boum arantium instar prophetas suos, et cum sapientia sua veluti uxore conviventes, evangelicam gratiam despulerunt. — Quia vero tantopere rudi corde erant, nectit parabolam idoneam demonstrando futuram apud ipsos gerendarum rerum rationem. Namque ad illa verba *beatus eris atque ad illa retribuetur tibi in resurrectione justorum*, respiciens conviva, beatum appellat eum qui in regno dignus erit vesci pane. Porro hic intelligitur qui dandus erit remunerandi causa benignitatem pauperibus exhibitam ; quique in resurrectione justorum retribuendus est beato illi : nam resurrectio idem esse intelligitur ac regnum Dei. Dicenti ergo, *Beatus qui manducat panem in regno Dei*, parabolam exponit Servator docens quisnam sit ille beatus.

Quoniam itaque vocati sunt multi ad paratam cœnam (nam pro dignitate regni sui paterfamilias cœnam huiusmodi facit), sed gratiam repudiarunt, de his lata sententia fuit dicendo : *Neminem viro-*

rum illorum qui vocati fuere, et ob suas mundanas occupationes recusavere, cœnam meam gustatorum : alios autem, horum loco, vitæ negotiis minime implicitos, dignos habitum iri ait beata cœna, nempe pauperes quosdam et cæcos et mutilos, qui vocationi non resisterunt ; quia neque emebant, neque vendebant, neque nuptiis operam dabant, neque alio quolibet negotio distrahebantur, sed prompte expediteque gratiam admisierunt. Quos invitator, primo quidem incolumes faciet, quia facile omnem morbum atque languorem sanat. Deinde etc. Quæ omnia sibi interdixerunt recusantes illi Judaicæ synagogæ principes ; quorum loco plebs morigera fuit, quæ in plateis urbis, nempe in legali politia, vivebat. — Fortasse autem his hominibus, ethnicos denotare volebat, qui ad ejus magisterium erant accessuri. Hi antea idololatræ erant, quorum animas mali dæmones vitaverant, quos consentaneæ invitationi suæ suscipiens conviator, primum quidem sanos incolumesque efficiet, cœlorum oculos reserans, omni morbo omnique languori animarum ipsorum medens ; deinde iisdem spiritalem cœnam exhibebit. Primi itaque vocati sunt circumcisi, qui adversus gratiam contumeliosi fuerunt. Secundi alienigenæ ethnici, qui antea cæca mente erant, et muti, et claudi, ac muti, qui etiam alacriter obtemperarunt. Jam in plateis versantes, ii credendi sunt qui lata perditionis via incedunt, et sine doctrina dogmatibusve vivunt. Tum latentes in angulis, ii qui malitiam quolibet prætextu velant. Reliqui demum tertio loco de vilis sæpibusque vocati, animæ in Inferis detentæ. Multa enim sunt illarum itinera quæ hinc abeunt quibus post corporis depositionem prædicavit Servator. Clementer vero iis etiam necessitatem imponit, qui nondum sua voluntate moventur. Talis est cœna quæ hic invitatis parata est. Tales etiam vocati, quorum alii contumaces, ideoque jejuni ; alii morigeri, ideoque admissi. Tu vero mihi hinc mentem transfer, etc. Beati ergo qui nunc esuriunt et sitiunt justitiam, quia tunc saturabuntur, cœna regia epulantes, et vitæ panem participantes, novique calicis lætitiâ. Quarum rerum symbola ante passionem peragens Servator : *Non bibam*, inquit, *amodo ex hoc genimine vitis usque in diem illum, quo illud vobiscum novum bibam in regno Patris mei* ⁹⁹. Plena est bonarum rerum mensa, qua vescuntur ii quibuscum fœdus disposuit, propterea quod secum in tentationibus permanserint, ut spanducem ac bibant in mensa ejus, pane cœlesti animarum sanctarum nutritiore pasti, vinumque novi geniminis veræ vitis participantes, quam ipse omnium Deus ac pater excolens, novum ex ipsa fructum dignis propinabit.

Ἐν ἑσθίωδι καὶ πίνωσιν ἐπὶ τῆς τράπεζῆς αὐτοῦ, ἄρτων μὲν οὐρανίῳ ψυχῶν ἁγίων θρηπτικῶν τραφετισμοί, οἴνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννήματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληφόμενοι, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀξίους παρέξει.

⁹⁹ *Quod si in te peccaverit frater tuus.*

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

⁹⁹ Matth. xxvi, 29. ¹⁰⁰ Luc. xvii, 3.

ἢ φήσασα ὅτι· Οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησαμένων, γεύεται ἰμοῦ τοῦ δειπνοῦ· ἑτέρου δ' ἀντὶ τούτων τοὺς μὴ περιπεπλεγμένους ταῖς τοῦ βίου πραγματίαις, κατὰξιοθήσεσθαι φησι τοῦ μακαρίου δειπνοῦ, πτωχοὺς τινὰς καὶ τυφλοὺς καὶ ἀναπήρους, τοὺς μηδαμῶς παραιτησαμένους τὴν κλήσιν, διὰ τὸ μῆτε ἀγοράζειν, μῆτε πιπράσκειν, μῆτε γάμμυ σχολάζειν, μῆθ' ὑφ' ἑτέρων τινῶν τοιοῦτων περιελκεσθαι, προθύμως δὲ καὶ ἐτοίμως καταδέχεσθαι τὴν χάριν· οὗς ὁ καλέσας πρῶτον μὲν ὑγιεῖς καταστήσει, οἷός τε ὦν βραδίως πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύειν· ἔπειτα, etc. (ut col. 573). Ὡν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυτοὺς οἱ παραιτησάμενοι, τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ ἄρχοντες· μεθ' οὗς ἡ πληθὺς ὑπήκουσεν, ὡς πλατείας πόλεως τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ ζῶσα. — Τάχα δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἤνιττετο, τῷ αὐτοῦ λόγῳ προσεῖναι μέλλοντας. Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρχον οἱ πρὶν εἰδωλολάτραι ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς λελωθῆμενοι· οὗς ἀκολούθως τῇ ἐπαγγελίᾳ ὑποδεξάμενος ὁ ἐστιάτωρ, πρῶτα μὲν σώους καὶ ὑγιεῖς ἀποκατάστησει, ἀνοίξας τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἰασάμενος· ἔπειτα τὸ πνευματικὸν αὐτοῖς παραθήσει δειπνον. Πρῶτοι μὲν οὖν ἐκλήθησαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ καὶ τὴν χάριν καθύβρισαν· δεύτεροι δὲ μετ' ἐκείνων οἱ ἐκ τῶν ἄλλοφύλων ἔθνῶν, οἱ πρὶν τὰς διανοίας τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροὶ καὶ χωλοὶ καὶ κωφοὶ, οἱ καὶ προθύμως ὑπήκουσαν· εἶεν δ' ἂν ἐν πλατείας μὲν οἱ τὴν εὐρύχωρον τῆς ἀπωλείας ὁδὸν βαδίζοντες, καὶ βιοῦντες ἀνευ διδαχῆς καὶ δογμάτων· ἐν δὲ ῥύμαις, οἱ συστέλλοντες τὴν κακίαν οἷα δῆποτε προφάσει· οἱ δὲ λοιποὶ, οἱ ἐξ ἐσχάτων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ φραγμῶν καλούμενοι τρίτοι, αἱ ἐν ἄβου ψυχαί· πολλὰ γὰρ ὁδοὶ τῶν ἐξεληθόντων τὸν βίον τοῦτον· αἷς ἐκῆρυξε μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος ὁ Σωτὴρ· φιλανθρώπως δ' ἀνάγκην προσάγει τοῖς οὐκέτι αὐτεξουσίαις. Τοιοῦτον μὲν δὴ τὸ δειπνον, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς δαιτυμόσιν ἡτοίμασται· καὶ τοιοῦτοί τινες οἱ καλούμενοι, οἱ μὲν ἀπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπομένοντες ἄγεστοι· οἱ δὲ εὐπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο προλαμβανόμενοι. Σὺ δὲ μοι ἐντεῦθεν μετὰ τῇ διανοίᾳ, etc. (ut col. 572). Μακάριοι γοῦν οἱ νῦν πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι τότε χορτασθήσονται, τοῦ δειπνοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἐμφορούμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, καὶ τῆς εὐφροσύνης τοῦ καινοῦ ποτηρίου. Ὡν τὰ σύμβολα ἐπιτελῶν πρὸ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ, *Οὐ μὴ πίω, ἔφη, ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς ἐμοῦ*· πλήρης ἀγαθῶν τράπεζα, ἧς μεταλήφονται οἷς τὴν διαθήκην διέθετο, διὰ τὸ μεμενηκέναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς,

Ἐὰν δὲ ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου.

Ἐνταῦθα τοὺς ἐν προκοπῇ γενομένους συγχωρη-

τικους εἶναι τοῖς πταίουςι βούλεται, θεραπεύων δει-
 νην νόσον ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐμφυομένην, ἐκκόπτων
 τὴν κατὰ τῶν πταιόντων ἀποτομήν. Κατεπαίρεσθαι
 γοῦν εἰώθαμεν, ὡς μήτε παρακλήσεις τῶν ἡμαρτη-
 κῶτων, μήτε τῶν ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβευόντων ἱκετηρίας
 παραδέχεσθαι· μηδὲ μὴν ὑπολογίζεσθαι ὅσα δὴ καὶ
 αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πταίοντες συγγνώμης τῆς παρὰ
 τοῦ μεγάλου κριτοῦ δεόμεθα. Εἰκότως οὖν παρὰ τῷ
 Ματθαίῳ καὶ τῇ παραβολῇ κέχρηται, ἐν ἧ ὀφειλέται
 εἰσάγονται, ὁ μὲν μυρία τάλαντα ὀφείλων, ἃ καὶ
 ἀφείθη αὐτῷ προσπεσόντι· ὁ δὲ ἑκατὸν δηνάρια, ἐφ'
 οἷς ἀπεπνίγετο παρὰ τοῦ ἀφειθέντος τὰ πολλὰ ἐκεῖνα
 τάλαντα. Δι' ἧς διδάσκει, ὅτι μὴ ἄλλως τυχεῖν δυνα-
 τὸν ἐστὶ τῆς βασιλείας, κἂν πολλὰ τις κατορθώσῃ, μὴ
 τὸν ἀγαθὸν Θεὸν μιμησάμενος κατὰ τὸ ἀμνησικακῶν
 ἐπειδήπερ ἡ βασιλεία, κρίσει τοὺς ἀξιούς παραδεχο-
 μένη, τοὺς μὴ συγχωρητικούς καὶ τὸν ἀγαθὸν τῶν
 ὄλων κριτὴν κατὰ τοῦτο μιμουμένους οὐ παραδέχεται.
 Οὐ γὰρ ἂν ἔχει τις εἰπεῖν τοσαῦτά τινα πεπλημ-
 μεληκέναι εἰς ἑαυτὸν, ὅσα περ αὐτὸς τὸν πάντα χρό-
 νον τῆς αὐτοῦ ζωῆς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ πράξας
 ἰφειλέτης ἐστί· ποτὲ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λόγου πταίωμεν,
 ποτὲ δὲ δι' αἰσχροῦν καὶ πονηρῶν ἐπιθυμημάτων τε
 καὶ πράξεων. Πλὴν ὁμοῦ τοσαῦτα πταίοντες, οὐκ
 ἀπογινώσκωμεν τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἐλπίδας, διὰ τὸ φι-
 λάνθρωπον καὶ ἀνεξίκακον ἐλεημονικὸν τε καὶ συγχω-
 ρητικὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἔπεται τῷ αὐτῷ μέτρῳ,
 καὶ ἡμᾶς μετρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρτάνουσι· μηδὲ
 κατὰ τὸν Πέτρον ἀκριβολογεῖσθαι τῇ φιλανθρωπίᾳ,
 καὶ μέχρις ἑβδόμου ἀριθμοῦ τοῖς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτη-
 κῶσι συγχωρεῖν· κατὰ δὲ τὸν συμπαθεῖ καὶ ἐλεήμονα
 Σωτῆρα μέχρι τοῦ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ· οὐ πάντως
 ἀτὸσοῦτα περιεργαζομένους ἁμαρτήματα, καὶ ὡσπερ
 ἀναγραφὴν αὐτῶν ποιομένους καθ' ἑκάστην ἡμέραν,
 ἐκ δὲ τούτου τὸ ἀπεριόριστον διδασκομένους. Πυθο-
 μένου γὰρ τοῦ Πέτρου ἐπὶ πόσοις τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρ-
 τανομένοις συγχωρεῖν δεοί, καὶ ἀριθμὸν ὀρίσαντος
 τὸν ἕως ἑπτάκις, ὁ Σωτὴρ τὸν ἕως ἑβδομηκοντάκις
 ἑπτὰ εἰσήγαγε, καθ' ὃν δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀφιέναι, εἰδόμενος
 καὶ πεπεισμένους, ὡς ἔσται καιρὸς καθ' ὃν συναρθή-
 σεται πρὸς ἡμᾶς λόγος ὑπὸ τοῦ πάντων κριτοῦ τε
 καὶ βασιλέως, ἐπειδὴν οἱ πάντες παραστῶμεν τῷ βή-
 ματι αὐτοῦ, ὅτε ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρηθήσε-
 ται ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας βασιλεὺς ἐντεῦθεν ἤδη
 πᾶσιν ἡμῖν τοῖς χρεωφειλέταις πολλῶν τάλαντων κατὰ
 τὸ πρόβρον αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ πᾶν ἀνῆκε χρέος,
 δοὺς ἄφεςιν ἁμαρτημάτων καὶ ἐξαλείψας τὸ καθ'
 ἡμῶν χειρόγραφον· ἡμεῖς δ' ἐπὶ βραχείᾳ πταίσμασι
 τοὺς συνδούλους ἀποπνίγομεν, καὶ παρακαλοῦμενοι
 οὐ συγχωροῦμεν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐπταισμένα, μὴ ἐπι-
 μετροῦντες τὰ ἴσα οἷς παρὰ Θεοῦ τετυχήκαμεν τοῖς
 ἡμετέροις οἰκέταις. Εὐδύγως οὖν ἀγανάκτησις καθ'
 ἡμῶν ἐξενεχθήσεται· καὶ ὁ τὴν πᾶσαν ἡμῖν ὀφειλὴν
 ἀφείλες Δεσπότης οὐκέτι ἀφήσει ἡμῖν· ἀλλ' ᾧ μέτρῳ
 μεμετρήκαμεν ἀσυμπαθεῖ καὶ ἀνελεεῖ καὶ ἀποτόμῳ,
 ἐπιμετρήσει ἡμῖν· καὶ τὸν ἐξ ἡμῶν κατὰ τῶν ἡμε-
 τέρων συνδούλων ὄρον καθ' ἡμῶν ἐπαρτήσει. Ἐφεύ-

A offensores suos indulgentiam expromere : sanaque
 dirum morbum sæpenumero illorum animia inna-
 scentem, atque odium quo sibi maleficos prosequun-
 tur resecat. Quippe adeo exacerbari solemus, ut
 neque peccantium obtestationes, neque supplices
 intercessorum preces admittamus, neque reputemur
 quanta et nos humanæ conditionis peccata
 ignosci nobis a magno iudice egeamus. Aptè igitur
 apud Matthæum²² parabola Servator utitur, in qua
 debitores introducuntur quorum alter decem millia
 talentorum debebat, quæ ipsi supplici condonata
 fuere; alter autem centum denarios, quorum causa
 suffocabatur ab eo, cui tantus ille talentorum nu-
 merus remissus fuerat. Qua parabola docet, haud
 licere regnum adipisci, quanquam alioqui multa
 recte aliquis fecerit, nisi Dei bonitatem injuriarum
 oblivione imitetur. Nam regnum quod non nisi ju-
 dicio probatos recipit, alienis a clementia neque
 omnium iudicem hac virtute imitantibus haudqua-
 quam patet. Neque enim quempiam tanta in nos
 peccasse affirmabimus, quanta nosmet per universæ
 vitæ tempus adversus Dei voluntatem patravimus,
 ideoque debitores evasimus. Nam modo sermone
 offendimus, modo turpibus vitiosisque cupiditatibus
 atque actibus. Nihilominus qui tanta delinquimus,
 fiduciam placandi Dei non omittimus, quem bene-
 volum hominibus, patientem ac misericordem ve-
 niæque pronum scimus. Consentaneum est igitur
 ut eadem mensura iis, quorum offensæ in nos ex-
 stiterunt, largiamur : neque, ut olim Petrus²³, ni-
 mitta benevolentia simus, neque injuriarum remis-
 sionem septenario numero coarctemus; imo vero
 septuagies septies cum clemente misericordique
 Servatore parcamus. Quare offensas ne sedulo
 ventilenus, neque harum veluti commentarium in
 dies conficiamus. Nunc enim indulgentiam sine fine
 docemur. Etenim interrogante Petro quoties pec-
 cantibus adversus nos indulgere oporteret, nume-
 rumque septenarium desinente, Servator usque ad
 septuagies septies produxit veniæ dandæ a nobis
 numerum; probe nimirum consciis, tempus affore
 quo rationes nobiscum ponentur ab universali iudice
 ac rege, cum omnes ante ejus tribunal constitue-
 iantur, et qua mensura mensi fuerimus, remittetur
 nobis. Etenim nunc magnus rex cunctis nobis mul-
 torum talentorum debitoribus, prout suam clemen-
 tiam decebat, debitum remisit, dans peccatis veni-
 am, delensque scriptum contra nos chirogra-
 phum : nos autem leves ob culpas conservos suffo-
 camus, atque obsecrati minime remittimus quæ in
 nos peccata fuerint; familiaribus nostris haud pa-
 ria facientes iis, quæ nos a Deo consecuti sumus.
 Merito itaque nobis irascetur is qui omnia debitum
 nobis condonaverat Dominus : neque jam nobis
 parcat; sed qua mensura mensi fuerimus, dura
 videlicet, immisericorde et aspera, eadem nobis re-
 tribuet; latamque a nobis adversus conservos no-

²² Matth XVIII, 24. ²³ ibid., 21.

stros sententiam, de nobismet pariter dicet. Secus vero licet cuique bonæ sententiæ genus sibi apud illud tribunal comparare, si ipse antea sit benignus, et alienis contra se peccatis indulgeat.

²⁴ *Et dicent vobis : Ecce hic, vel ecce illic.*

Hæc secundum Matthæum dicta sunt de Hierosolymorum excidio. Quare illic addebatur : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes* ²⁵. Verumtamen hic de Antichristi temporibus Servator proloquitur; ideoque verba illa non adjunguntur.

²⁶ *Primum oportet illum multa pati.*

His verbis futuram quoque aliquando apostasiam innuit dum ait : Primum oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac, nempe hominum. Nam repulsum atque improbatum iri Evangelium ejus, populumque ejusdem magnopere afflictum iri, vaticinatus est; sive in consecutis deinde persecutionibus, quibus furentibus sexcenta ipse Servator passus est, maledictis hominum appetitus; sive Ecclesia ejus atque doctrina cum exagitaretur atque oppugnaretur; sive in universi consummatione, cum Evangelium ejus omnino improbabitur, atque ex hominum cœtu exterminabitur.

²⁷ *Et sicut accidit Noachi temporibus, etc.*

Sic igitur repulso, uti dictum est, per apostasiam sermone evangelico, more malorum quæ diluvii tempore contigerunt, impiis, inquit, hominibus exitium superveniet. Et quidem sicut omnes tunc perierunt, exceptis duntaxat qui cum Noacho in arca constiterant; ita in Domini adventu, scelesti homines per apostasiæ tempus luxuria et ebrietatibus et nuptiis et cæteris vitæ voluptatibus occupati, ea ratione peribunt qua illi Noachi ætate diluvio submersi. Ne quis autem existinaret hos quoque aquis obrutum iri, necesse fuit Loti exemplum commemorare; Sicut, inquit, Loti tempore edebant et bibebant, et reliqua : Porro die qua Lotus Sodomis egressus est, ignis cælo pluit cunctoque incolæ perdidit. Hujusmodi, inquit, dies erit qua Filius hominis revelabitur ²⁸. Quibus verbis mystice admodum ac terribiliter docet, fore ut igne ac sulfure cœlis missio impios omnes ira Dei corripiat. Idcirco impios hanc diem adesse orantes prophetica vox increpat dicens : *Væ desiderantibus diem Domini ! Cur ? Vobis hæc dies, tenebræ et non lux, dies tenebrarum et caliginis, dies calamitatis et exterminii* ²⁹. Sedulo autem Servator hic quoque cavit, quominus diceret ignem et sulfur antea cælo pluisse in impios Sodomorum cives, quam Lotus egressus eorum cœtu separaretur. Sic diluvium neque inundavit, neque mersit universos orbis incolæ, priusquam Noachus in arcam introiret. Ita prorsus in mundi consummatione haud ante eventurum percuntiam impiorum diluvium ait, quam in cælesti arca congregentur incolumes quicumque tunc pii homines erunt, prorsus ut Noachi exemplum reno-

ροι δὲ τις ταυτῶ μέθοδον ἀγαθῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπὶ τοῦ δικαιοτηρίου ἐξενεχθησομένης, εἰ προλαβὼν γενοίτο φιλόανθρωπος καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἀμαρτανομένων συγχωρητικός.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν· Ἴδου ὧδε, ἢ ἴδου ἐκεῖ.

Ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ἐλέγετο περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλὴμ (66)· διὸ καὶ προσέειπετο· *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν καιρῶν τοῦ Ἀντιχρίστου προλέγει· διὸ οὐ πρόσκειται τοῦτο.*

Πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν

Αἰνίττεται δὲ καὶ ἐν τούτοις τὴν ποτε γενησομένην ἀποστασίαν εἰπὼν· Πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, δηλονότι τῆς τῶν ἀνθρώπων· ἀποβληθῆναι γὰρ καὶ ἀποδοκιμασθῆναι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, πολλά τε παθεῖν τὸν αὐτοῦ λαόν, ἐθέσπισεν· εἴτε ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα διωγμοῖς, καθ' οὓς μυρία πέπονθεν αὐτὸς τε βλασφημούμενος ὁ Σωτὴρ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τε Ἐκκλησία αὐτοῦ καὶ ὁ λόγος ἐλαυνόμενος καὶ πολεμούμενος· εἴτε πρὸς τῶ πάντων τέλει, καθ' ὃ ἀποδοκιμασθήσεται πᾶμπαν ἀποβληθεὶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.

Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, κ. τ. λ.

(Ὡ)τω τοίνυν, ὡς εἴρηται, ἐκβληθέντος διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλύσμου συμβεβηκότων, ὁ κατὰ τῶν ἀσεβῶν βλεπόμενος ἐπιστήσεται, φησί. Ἄλλ' ὡς τότε πάντας μὲν ἀπόλεσεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα τῷ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῷ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἱ μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαίς καὶ μέθαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατριβόμενοι ὁμοίως τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες ἀπολοῦνται. Ὑπερ δὲ τοῦ μὴ τινα νομίσαι δι' ὕδατος καὶ τούτους κατακλυσθήσεσθαι, ἀναγκαίως τῷ ἐπὶ τοῦ Λὼτ κέχρηται παραδείγματι, καθὼς ἐγένετο, λέγων, ἐν ταῖς ἡμέραις Λὼτ, ἦσθιον, ἐπινον, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἥ δὲ ἡμέρα ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδῶμων ἐβρεξε πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ἀπόλεσε πάντας. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἢ ἡμέρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται· σφόδρα ἀποβλήτω· καὶ φοβερῶς διδάσκων ὅτι πῦρ καὶ θεῖον ἀπ' οὐρανοῦ καταπεμπομένη τούς ἀσεβεῖς πάντας ἢ ὀργὴ μετελεύσεται· διὸ τοῖς μὲν τῆμεραν ταύτην ἐπιστῆναι εὐχομένους ἀσεβέσιν ἢ προφητικῆ φωνῆ ἐπανατείνεται λέγουσα· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου ! Ἴρα τί ; Ὑμῖν αὕτη ἔσται σκότος, καὶ οὐ φῶς, ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου, ἡμέρα ταλαιπωρίας καὶ ἀφανισμοῦ.* Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἐτήρησεν ὁ Σωτὴρ οὐ πρότερον τὸ πῦρ εἰπὼν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ τὸ θεῖον κατεληλυθέναι ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς, ἢ τὸν Λὼτ ἐξελθεῖν, καὶ χωρισθῆναι ἐξ αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλύσμου οὐ πρότερον ἐπῆλθεν οὗτος καὶ πάντας ἀπόλεσε τοὺς κατὰ γῆν οἰκοῦντας, ἢ τὸν Νῶε εἰσελεῖν εἰς τὴν κιβωτόν. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν καὶ ἐπὶ

²⁴ Luc. xvii, 25. ²⁵ Matth. xxiv, 16. ²⁶ Luc. xvii, 25. ²⁷ ibid. 26. ²⁸ Luc. xvii, 28-30. ²⁹ Amos v, 18. (66) Confer Theophaniæ fragmentum x, col. 653.

τῆς συντελείας οὐ πρότερον ἔσεσθαι τὸν κατακλυσμὸν τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησιν, ἢ συναχθῆναι εἰς τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν, καὶ διασωθῆναι τοὺς τότε εὐρεθησομένους τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπους, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε· οἷς καὶ λεχθήσεται κατὰ καιρὸν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· *Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου*, καὶ τὰ ἔξης, *ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ὄρη Κυρίου*· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Λῶτ ἐποίησεν, ἵνα μὴ οἱ δίκαιοι συναπόλωνται τοῖς ἀσεβέσιν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ πρότερον αὕτη ἔσται, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς δικαίους καὶ θεοσεβεῖς ἀφορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν, καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν· εὐρισκομένου, πάντων δὲ ἀθέων ἀσεβῶν τῶν ὑπὸ τοῦ τῆς οἰκουμένης κρατησάσης, ἢ τοῦ Θεοῦ ὄρη τοὺς ἀσεβεῖς μετελεύσεται.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὃς ἂν ἔσται ἐπὶ τοῦ

δάματος, κ. τ. λ.

Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπενεχθῆσομενον διωγμὸν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας. Ἡμέραν δὲ ἐκείνην ὀνομάζει τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς συντελείας, ἐν ᾧ φησιν· *Ὁ φεύγων μὴ ἐπιστρέψεται, μηδὲ μιμητῆς γινέσθω τῆς γυναικὸς Λῶτ*, ἥτις μετὰ τὸ φυγεῖν καὶ ἔξω γενέσθαι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, στραφεῖσα εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπενεκρώθη, στήλη ἄλλοις γενομένη. Ἀφειδεῖν γὰρ τότε προσήκει οὐχ ὑπαρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τε καὶ ψυχῆς τοὺς ἐν μέσῳ τῆς ἀποστασίας καταληφθησομένους, μήποτε, βουληθέντες τῆς ἑαυτῶν περιποιησασθαι προσκαιροῦ ζωῆς, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολέσειαν, τῇ ἀποστασίᾳ ἑαυτοὺς παραδόντες.

Ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, κ. τ. λ.

Σφόδρα δὲ θαυμαστῶς τὸν τῆς ἀποστασίας καιρὸν καὶ τὴν στέρησιν τοῦ νοεροῦ λογικοῦ φωτὸς νύκτα ὠνόμασε· νυκτὸς γὰρ καὶ σκότους χεῖρων ἢ τότε τῶν ἀνθρώπων ἔσται κατάστασις διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν αὐτῶν ἄνοιάν τε καὶ πλάνην. Διὸ φησι· *Λέγω ὑμῖν· Δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης καὶ δύο ἐπὶ μυλῶνος, εἰς παραλαμβάνομενος ὡς ἄλλότριος τῆς ὄρητος, καὶ εἰς ἀφιέμενος, ὥστε τῇ ὄρῃ παραδοθησόμενος, ὁ θησαυρίσας ἑαυτῷ ὄρητῃ ἐν ἡμέρᾳ ὄρητος· δι' ὧν παρίσσει τὸν χωρισμὸν τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ψυχῶν τὸν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀδιακρίτως ἐπελθοῦσα ἡ ὄρητῃ καὶ τῶν δικαίων παραλήφεται, προλαβὼν ὁ Θεὸς ὡσπερ τὸν Λῶτ προεξήγαγε τῆς Σοδόμων καταστροφῆς. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πρὸ τῆς συντελείας, πρὶν ἐπελθεῖν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὄρητῃ, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν οἱ δίκαιοι, χωρισμὸς ἔσται τῶν θεοφιλῶν ψυχῶν, ἀγγέλων αὐτὰς διαχωρίζοντων καὶ παραληφόμενων· ὥστε ἐν μιᾷ στραμνῇ δύοῖν κατακειμένων ἕνα μὲν τὸν τοῦ Θεοῦ ἄξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ ἕτερον καταλείπεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τότε καταληφόμενης τοὺς ἀσεβεῖς ὄρητος. Καὶ ἐπὶ τῶν ὑφ' ἐνὶ μυλῶνι ἀληθουσῶν, ὁ αὐτὸς λόγος ἔσται. Ἀληθοῦσας δὲ ὠνόμασε τὰς τὸν εὐτελεῖ καὶ*

*vetur. Quibus etiam commode dicetur propheticum illud: Vade, popule meus, intra in cubiculum tuum, et reliqua; donec transeat indignatio Domini*²⁰: ceu Loto accidit, ne boni cum improbis morte irretiantur. Ita sæculi consummatio non ante eveniet, quam justii quotquot in orbe erunt ac religiosi ab improbis discernantur, atque in cœlesti Dei arca concludantur. Tunc enim nemine jam inter homines justo superetite, sed irreligiosis omnibus atque scelestis sub Antichristi vexillo degentibus, atque apostasia toto orbe diffusa, ira demum Dei plenos sceleribus homines invadet.

οὕτω γὰρ μηκέτι μηδενὸς δικαίου ἐν ἀνθρώποις Ἀντιχρίστου γεγονόντων, τῆς τε ἀποστασίας καθ' ἄληθας μετελεύσεται.

B ²¹ *Quicumque illa die fuerit in tecto, etc.*

Hoc dicto significat persecutionem quam adversus bonos concitabit perditionis filius. Diei vero illius nomine appellat tempus, quod consummationem proxime præcedet; quo tempore, ait, nemo respiciat, neque Loti uxorem imitetur, quæ in fuga postquam Sodomitarum fines excesserat, cum respicere voluisset, in mortem incidit, statua salis effecta. Prodigios enim tunc esse oportet non rei familiaris tantummodo, verum etiam vitæ suæ animæque (67), eos qui in apostasiæ ætatem incurrent; ne dum animam suam conservare temporali que vitæ parcere student, hanc simul et æternam vitam amittant, dum se apostasiæ victos permittunt.

²² *Illâ nocte duo erunt in lecto uno, etc.*

Mirifice admodum apostasiæ tempus ac rationalis orbitatem luminis noctem appellavit. Nocte enim tenebrisque deteriora erunt tunc hominum ingenia propter offusam iis amentiam atque errorem. Quare ait: Dico vobis: Duo erunt in lecto, et duo in pistrino; unus assumendus, quia iræ immerens; alter relinquendus, utpote ultrici iræ obnoxius, qui sibi videlicet iram thesaurizavit in diem iræ. Quamobrem sistit sanctarum Deoque chararum animarum ab improbis divisionem. Etenim ne temere superveniens ultio justos quoque homines corripere, dedit mature operam Deus ut Lotum Sodomorum exitio subduceret. Similiter impendente consummatione, priusquam impios ultio invadat, ne cum mundo justii damnentur, discrimen fiet animarum Deo chararum, angelis eas dividitibus atque assumentibus: ita ut e duobus in eodem lecto jacentibus, unus dignus assumatur, alter derelinquatur, utpote ultionis quæ tunc de impiis sumetur merens. Idemque accidet duabus quoque in pistrino commolentibus. Molentes autem dicit feminæ, ut significet vilis, pauperrimæ atque infimæ conditionis homines. Jacentes autem in lectis dicit, pro libera-

²⁰ Isa. xxvi, 20. ²¹ Luc. xvii, 31. ²² Luc. xvii, 34.

(67) Quo sensu animæ quoque suæ prodigios aliquis esse possit, videsis apud Eusebium in nostris *Theophaniæ* fragmentis, col. 674.

lis et lautæ vitæ mortalibus. Hanc ipsam locutionem habet Moysis Scriptura, ubi dicitur perventura vindicta a Pharaonis primogenito usque ad molentem pinsentemque in pistrino. Extremi enim humanæ conditionis termini, opulentus videlicet, et humilis atque abjectus, his verbis attinguntur. Sic nunc quoque duos in lecto uno memoravit Scriptura, ut liberalis vitæ homines innueret; quorum unus assumetur, qui Dei electione dignus; alter relinquetur, qui pœnæ est affinis. Similiter molentes duæ intelliguntur quæ inter homines obscuram et pauperem vitam agitant: quarum item quæ justa est, assumetur, altera relinquetur.

²⁶ *Dicunt ei: Ubinam, Domine? Qui respondit: Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Sciscitantibus discipulis: *Ubinam, Domine? volentibusque cognoscere, ubinam alter ex illis non assumptis relinquetur: Ubi, inquit, fuerit corpus, vel cadaver, ut ait Matthæus, illuc congregabuntur et aquilæ*²⁶: ex avibus nescio quibus cadaverum voracibus principes hujus sæculi ducta comparatione significans, qui sanctos Dei tunc persequuntur: quibus uno in loco coactis, eodem pariter compelletur ille qui indignus delectu est. Est autem jacentium in lecto, alter; vel molentium, una: qui etiam tradentur congregatis adversum ipsos aquilæ. Aquilæ vero, Hierosolymorum quoque observatores propheticus sermo appellavit; veluti cum Nabuchodonosor dicit *grandem et magnarum alarum aquilam*²⁷. Nisi forte alio sensu vindices ultricesque potestates, quæ impios invadent, his verbis denotantur: quibus ne forte tradamur, monet deinde Servator ut precibus operam demus.

²⁸ *Judex quidam erat, qui Deum non timebat.*

Addit etiam parabolam de iudice iniquitatis, quo confirmet orandum semper nullaque ignavia cessandum. Quod autem ait²⁷: Num Filius hominis, cum venerit, fidem in orbe inveniet? defectum fidei futurum ostendit, ita ut nemo fidelis supersit, aut vix rarus aliquis, circa secundæ ejus manifestationis ætatem. Id porro apostolici temporis magnum signum erit, cum raro occurret qui fidem retineat: imo vero ne unus quidem fortasse erit, propterea quod alii assumpti fuerint, alii relictæ, aquilæ nempe tradendi. Sic ergo deleta inter homines fide, ipse superveniet, sanctos suos qui ab impiis leto dediti fuerint, vindicaturus. Brevi autem ultionem patrabit, propterea quod hi diu noctuque ad eum clamant. Et quidem ut ad se clamant, docuit eos per parabolam de iudice iniquitatis.

²⁹ *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.*

En quæ in hac parabola edocemur: futurum sci-

penιχρὸν καὶ ἔσχατον ἐν ἀνθρώποις διαντλοῦσας βίον· ἐπὶ κλίνης δὲ τοὺς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνετον βίον μετ-ερχομένους. Τοῦτο δὲ παραστήσει ἡ Μωϋσέως γραφή ἐν ᾗ φησιν ὁ λόγος ἔχειν τὴν ὀργὴν ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ, καὶ ἕως τῆς ἀληθείας καὶ πεσοῦσης ἐν τῷ μυλῶνι. Τὰ γὰρ ἄκρα τῶν κατ' ἀνθρώπους βίων, τοῦ τε ἐνδόξου τοῦ ἀπερρίμμενου καὶ ἐσχάτου, διὰ τούτων ὁ λόγος παρέστησεν· οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς εἰσήγαγε, τοὺς τὴν ἐλευθέραν ζωὴν μετιόντας ἀνιζόμενος· ὁ εἰς παραληφθήσεται, ὁ ἀξίος τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ ἕτερος ἀφ-εθήσεται, δηλονότι ὁ τῆς ὀργῆς οἰκείος· ὡσαύτως ἐὼ ἀλήθουσαι εἶεν ἂν αἱ ἐν ἀνθρώποις τὸν ἀτιμον καὶ πενιχρὸν βίον μετιοῦσαι· ὧν πάλιν ἡ κρείττων παρα-ληφθήσεται, ἡ δὲ ἕτέρα ἀφεθήσεται.

^B *Λέγουσιν αὐτῷ· Ποῦ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί.*

Ἐρωτησάντων τῶν μαθητῶν· *Κύριε, αὐτῷ; καὶ βουληθέντων μαθεῖν ποῦ καταλειφθήσεται ὁ ἕτερος τῶν (μὴ) παραληφθέντων· Ὅπου, φησὶ, τὸ σῶμα, ἡ τὸ πτῶμα κατὰ Ματθαῖον, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί· ὡς περ οἰωνοὺς τινὰς νεκροδόρους, τοὺς ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου ἀνιζόμενος, τοὺς τότε διώκοντας τοὺς ἀγίους τοῦ Θεοῦ· ὧν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντων, ἐκεῖ καὶ παρ' αὐτοῖς συναχθήσεται ὁ ἀνάξιος τῆς παραλήψεως. Ἦν δ' οὗτος τῶν ἐπὶ κλί-νης καθευδόντων ὁ ἕτερος· ἡ τῶν ἀληθουσῶν ἡ μία· οἱ καὶ παραδοθήσονται τοῖς ἐπισυναχθεῖσι κατ' αὐτῶν ἀετοῖς. Ἀετοὺς δὲ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορ-κητὰς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασεν· ὡς ὅτε περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγει· Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγα-λοπτερυγος· μὴ ποτ' οὖν καθ' ἕτεραν διάνοιαν αἱ τιμωρητικαὶ καὶ κολαπτικαὶ δυνάμεις, αἱ τοὺς ἀσε-βεῖς μετελευσόμεναι, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἀετῶν ἐδηλώθησαν· αἷς ἵνα μὴ παραδοθῶμεν, ἐξῆς ὁ Σωτὴρ παραινέει εὐχαῖς σχολάζειν.*

Κριτὴς τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος.

Ἐπισυνάπτει γοῦν καὶ παραβολὴν τὴν περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκακεῖν. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ἐκλει-ψιν δηλοῖ τῆς πίστεως, ὡς μηδένα πιστὸν εὐρεθήσε-σθαι, ἢ εἴ' που ἄρα σπάνιον τινα κατὰ τὸν τῆς δευτέ-ρας αὐτοῦ θεοφανείας χρόνον. Ὅπερ μέγα τεκμήριον τυγχάνει τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, ἐν ᾧ σπάνιος ἔσται ὁ εὐρεθισόμενος πιστός· τάχα δὲ οὐδὲ εἷς ἔσται, διὰ τὸ τοὺς μὲν παραληφθήσεσθαι, τοὺς δὲ κατα-λειφθήσεσθαι τοῖς ἀετοῖς παραδοθησομένους· οὕτω τε ἐξ ἀνθρώπων ἐκλείπουσης τῆς πίστεως, αὐτὸς λοι-πὸν ἐπιστήσεται τὴν ἐκδίχσιν ποιησόμενος τῶν ἀγίων αὐτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀνηρημένων. Ἐν τάχει δὲ ποιήσει τὴν ἐκδίχσιν, διὰ τὸ βοᾶν πρὸς αὐτὸν νυκτὸς καὶ ἡμέρας· βοᾶν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐδίδαξε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἀνθρωπὸς τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μα-κρὰν λαβεῖν ἐν αὐτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι.

Τοσαῦτα διὰ τῆς παραβολῆς διδασκόμεθα, τὴν

²⁶ Luc. xvii, 37. ²⁷ Matth. xxiv, 28. ²⁸ Ezech. xviii, 3. ²⁹ Luc. xviii, 2. ³⁰ ibid. 8. ³¹ Luc. xix, 12.

μέλλουσαν αὐτοῦ καὶ μηδέπω παρούσαν βασιλείαν(68), ἅ καὶ αἰσθητὴν ταύτην τινὲς ἐφρατάζοντο, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετέσταςιν τε καὶ ἀνάληψιν, τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν κριτικὴν καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστην διανεμητικὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν οἰκείων αὐτοῦ καὶ πιστῶν θεραπευόντων εὐδοκίμησιν, τὴν τῶν μὴ τοιούτων κατάγνωσιν, τὴν τῶν πολιτῶν τοῦ βασιλέως κατ' αὐτοῦ συσκευῆν, τὴν μετελευσομένην αὐτοὺς ἐπαξίως ὡς ἔδρασαν δίκην· ταῦτα γὰρ ὁμοῦ πάντα διὰ τῶν ἐκτεθεισῶν φωνῶν ἐδήλου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνθρώπων αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμαζε διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν κατὰ ἀνθρώπων αὐτῷ συστάσαν· ἔπειτα εὐγενῆ, ἀλλ' οὕτω βασιλέα ἑαυτὸν ἐκάλει, διὰ τὸ μηδέπω τῆ βασιλικῆ ἀξία κατὰ τὴν πρῶτην θεοφάνειαν κεχρησθαι. Τῆς δ' εὐγενείας αὐτοῦ μάρτυρες οἱ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὴν ἱστορίαν γραφῆ παραδεδοκότες· ὡς ὁ μὲν τις, τὴν κατὰ ἀνθρώπους εὐγένειαν αὐτοῦ παριστάς, ἐνθεν δὴ ποθεν εὐηγγελίζετο λέγων· *Βίβλος γενέσθως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· εἰδ' ἔξῃς τούτοις τὴν γενεαλογίαν δι' ἐπιδήμων ἀνδρῶν καὶ διὰ βασιλικῶν γένους ἐπ' αὐτὸν κατάγων ἱστησιν· ὁ δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ Θεοῦ γέννησιν αὐτοῦ διδάσκων, τὴν ἀληθῶς πρῶτην καὶ μόνην εὐγένειαν παρεδίδου λέγων· Ἦν ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.*

Ἄλλὰ γὰρ οὗτος ὁ πρὸ πάντων αἰώνων Θεὸς Λόγος, γενόμενος ἀνθρώπος εὐγενῆς, καὶ τὸν σὺν ἀνθρώποις διεξελθὼν βίον τὸν ἐμφερόμενον ταῖς περὶ αὐτοῦ εὐαγγελικαῖς γραφαῖς, μετὰ τὴν παρὰ ἀνθρώποις αὐτάρχη διατριβὴν, ἐπανιῶν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι. Χώραν δὲ μακρὰν τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἄνοδον ἐδήλου (69)· λαβεῖν τε τὴν βασιλείαν αὐτὴν ἐκείνην φησὶν, ἣν ὁ προφήτης Δαυὶδ ἠνείκετο λέγων· *Καὶ ἰδοὺ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ νεφελῶν ἐρχόμενος ἦν· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία.* Εὐ δὲ καὶ τὸ λαβεῖν εἰρηται· πάντως γὰρ τοῦ Πατρὸς διδόντος ἐλάμβανε, κατὰ τὸ· *Αἰτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου·* ἃ δὴ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ὑποδεξάμενος, αὐθις ἐπανήξει. Διὸ φησι λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι· καὶ ὅπως δὲ ποιήσεται τὴν ἐπάνοδον, ὁ θεὸς Ἀπόστολος διασαφεὶ λέγων· *Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελυβὶ ματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπὸ οὐρανοῦ.* Ἡ δὲ ἀποδριμία καὶ τὴν μακροθυμίαν δηλοῖ. Ἐδεῖ δὲ αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς τὴν δηλωθεῖσαν μακρὰν χώραν στείλασθαι, κάκει χρόνον διατρίψαι· πολλῶν ἕνεκα· ὡς ἂν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ αὐτοῦ θεράποντες τῆς αὐτῶν ἐργασίας τὴν δοκιμὴν δοίεν.

⁶⁸ Matth. 1, 1. ⁶⁹ Joan. 1, 1. ⁷⁰ Dan. vii, 13. ⁷¹ Psal. ii, 8. ⁷² I Thess. iv, 15.

(68) Sequentia conferenda sunt cum Eusebii *Theophanie* apud nos fragmento xxii. Et quidem Eusebium quæ in aliis operibus dixerat, contulisse

quæ licet Christi nondumque præsens regnum, quam id sensibile nonnulli temere opinabantur; translationem e terra in cælum, id est assumptionem; secundam ejus gloriosam manifestationem; judicariam et suam cuique jus reddentem potestatem; familiarium suorum fideliumque servorum colaudationem; eorum qui secus se gesserint condemnationem; civium in regem suum conspirationem et condignam factis pœnam: hæc enim simul omnia prædictis verbis significabat. Et primo quidem hominem se appellavit, propter carnalem natiuitatem, quæ ipsi ut homini contigit. Deinde nobilem se dixit, non regem, quia regia nondum dignitate in prima sua manifestatione utebatur. Nobilitatis autem ejus testes ii, qui genus illius ac seriem progenitorum scriptis historicis commendarunt; quos inter quidam dum humanam Christi nobilitatem exhibet, sic Evangelium orsus est: *Liber generationis Jesu Christi filii Davidis, filii Abrahami* ⁷⁰. Deinde genealogia per populares homines genusque regum usque ad Christum deducta, in hoc postremo consistit. Alius autem supernam ejus ante omnia sæcula ex Deo natiuitatem docens, nobilitatem ejus, quæ vere prima solaque est, tradidit dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt* ⁷¹.

Porro hic ante omnia sæcula Deus Verbum, factus homo nobilis, peragensque inter homines illud vitæ genus, quod in evangelica scripta relatum est, postquam satis cum mortalibus versatus fuit, ad Patrem suum rediens, profectus est in regionem longinquam, ut regno suo accepto reverteretur. Jam regionem longinquam dicit pro redita in cælum: regnum vero acceptum illud ipsum ait, quod propheta Daniel innuebat dicens: *Et ecce Filius hominis in nubibus adventabat; ipsique datum est imperium et honor et regnum* ⁷². Recte etiam dictum est *accipere*; prorsus enim a Patre id dante accepit, secundum illud ⁷³: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*: quam simul ac ab Antiquo dierum acceperit, statim revertetur. Idcirco ait, ad accipiendum sibi regnum et revertendum. Quanam autem ratione reditum Christus faciet, divus Apostolus demonstret his verbis: *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo* ⁷⁴. Jam ille abitus patientiam quoque exspectandi significat. Et quidem necessarium erat ut ipse iter in longinquam regionem susciperet, ibique diu maneret, quum aliis multis de causis, tum ut interim servi ejus industriæ suæ documentum ederent.

non semel in *Theophantiam*, vel vice versa, animadvertit cf. Lens in sua *Theophanie* Anglica editione.

(69) Cf. apud nos *Theophaniam*, col. 687, lit. 48.

⁴⁴ *Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.*

Per hos itaque qui mnas acceperunt, discipulos suos denotavit, quibus singulas mnas tradens, paremque et similem administrationem committens, negotiari eos jussit, donec ipse de longinqua peregrinatione rediret. Negotiatio autem nulla alia erat, nisi regni ejus prædicatio ad omnes homines a discipulis suis peragenda. Porro unum quid hoc erat, quia unum omnium magisterium, una fides, unum baptisma, una doctrina ⁴⁵. Propterea una quidem mna, varia tamen opera evasit, negotiatio splendida, et ejus rei fructus dives. Atque horum causa longinquam peregrinationem nobilis ille vir suscepit. Unde dictum est ei a Patre: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴⁶. Quinam vero sint hi inimici, si quis scire avert, parabola contextus docebit, ubi cives inducantur regis osores, ejusque imperium detrectantes, et effroni audacia effronique ore dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Sed hi, quantum cives, regem abnuunt; ipse autem a Patre audit: *Sede a dextris meis, donec tibi hostes pedibus supponantur*; itemque: *Dominare in medio inimicorum tuorum* ⁴⁷.

Θου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ σου.

Jam quia regnum ejus abnuerunt inimici ipsius cives, merito eis aiebat: *Auferatur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* ⁴⁸. Quoniam vero esset gens regno digna, significavit qui dixit: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*. Demonstrabat autem, cives inimicos ejus, haud alios esse quam Judæorum gentem, qui primi a Servatoris gratia præventi contraria ei retribuere. Ideo de ipsis propheticè aiebat: Mala mihi retribuere: pro eo ut me diligere, detrahebant mihi, et gratis oppugnaverunt, dolosaque lingua contra me sunt locuti, et sermonibus odii circumdederunt me ⁴⁹; nempe blasphemis quos in eum jaculari solent sermonibus, inprecantes ei, ipsoque opere propemodum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Propterea non regno tantum spoliabuntur, verum etiam debitam impietati suæ pœnam referent. Cives vero illos in parabola appellat, quippe ex eadem cognatione oriundos, quoniam et ipse ex illadem progenitoribus genus ducebat secundum carnis nativitatem, et quia æque sub lege vitam debebat. Atque hæc primi ejus adventus propria sunt. Quæ cum Servator ita docuisset, deinceps reditum suum gloriosum atque regalem sistit, testans fore ut de omnibus tunc justum judicium exerceat. Nam iis qui bene ac fideliter mnam multiplicaverint, congruum præmium conferens, dominari secum et conregnare concedet: ei vero qui per socordiam atque ignaviam dominicum manda-

A Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς.

Ἐσήμεναι τοίνυν διὰ τῶν λαβόντων τὰς μνᾶς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, οἷς ἀνὰ μίαν μνᾶν παραδοὺς, ἔστην τε καὶ ὁμοίαν πᾶσιν ἐγχειρίσας τὴν οἰκονομίαν, πραγματεύσασθαι παρεκελεύσατο, ἕως (70) ἂν ἐπανέλθῃ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας. Ἡ δὲ πραγματεία οὐκ ἄλλη τις ἦν ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εἰς πάντας ἀνθρώπους ὑπὸ τῶν αὐτῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατηγγελεμένον. Ἄλλ' ἐν μὲν ἦν τοῦτο, ἐπεὶ καὶ μία τῶν πάντων διδασκαλία, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα καὶ ὁ αὐτὸς λόγος (71)· διὸ καὶ μία ἡ μνᾶ, διάφορος δὲ αὐτοῖς ἡ ἐργασία ἐγένετο, καὶ ἡ πραγματεία λαμπρὰ, ὅ τ' ἐπὶ ταύτῃ πόρος πλοῦσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἦν ὧν ἕνεκα τὴν μακρὰν πορείαν ὁ εὐγενὴς ἐπέλετο ἀνθρώπος. Ὄθεν ἐλέγετο αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*. Πλοῦτος δὲ, εἰ τις πύθοιτο μαθεῖν ἐθέλων, ἐχθροὺς, ὁ διὰ τῆς παραβολῆς διδάξει λόγος, συμπόλιτας εἰσαγωγῶν τοῦ βασιλέως μισούντας αὐτὸν καὶ παραιτουμένους αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, γυμνῆ τε τῇ κεφαλῇ λέγοντας καὶ ἀχαλίνῃ στόματι· Ὅθ θέλομεν τοῦτον βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς. Ἄλλ' οἱ μὲν, καίπερ ὄντες πολῖται, τὸν βασιλεῖα ἠρνοῦντο, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀκούει· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου καὶ κατακρύψω ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*.

Ἐπεὶ δὲ ἔξαρνοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένοντο οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ πολῖται, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς ἐφασκεν· *Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθρει ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς*. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔθνος τὸ τῆς βασιλείας ἔθιον, ἐδήλου ὁ εἰπών· *Αἰτησαί μοι, καὶ δώσω σοι ἔθνη ἐπὶ τὴν κληρονομίαν σου*. Ἐδήλου δὲ πολῖτας ἐχθροὺς αὐτοῦ οὐκ ἐτέρους τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, οἱ δὲ, πρώτοι τῆς τοῦ Σωτῆρος χάριτος ἡξιομένοι, τοῖς ἐναντίοις αὐτῶν ἠμύναντο. Διὸ περὶ αὐτῶν προφητικῶς ἔλεγεν· *Ἀνταπεδίδοσάν μοι κονηρά· ἀντὶ ἀγαπῆν με, ἐνδιέβαλλον με, καὶ ἐπολέμησαν δωρεάν, καὶ ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσαν· δι' ὧν προβάλλεσθαι εἰώθασιν κατ' αὐτοῦ βλασφημῶν λόγων, κατευχόμενοι τε αὐτοῦ, καὶ μόνον οὐκ αὐτοῖς λέγοντες τοῖς ἔργοις· Ὅθ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσει ἐφ' ἡμᾶς. Διὸ δὲ οὐ μόνον τῆς βασιλείας στερηθήσονται, ἀλλὰ καὶ πείσονται τὰ ἐπίχειρα τῆς αὐτῶν δυσσεθείας. Πολῖτας δὲ αὐτοὺς διὰ τῆς παραβολῆς ὠνόμαζεν, ὅτι δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀρμωμένους αὐτῷ συγγενείας· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτῶν ὠρμάτο προπατόρων κατὰ τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ γένεσιν, καὶ ἐπέπερ τῆς νομίμου ὁμοίως αὐτοῖς μετῆμι πολιτείας. Ταῦτα μὲν οὖν παραστατικὰ ἂν εἴη τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀφίξεως. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Σωτὴρ τοῦτον ἐδίδαξε τὸν τρόπον, ἀκολούθως τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν παρίστη, μαρτυρόμενος ὅποιαν τότε ποιήσεται τὴν κατὰ πάντων δικαιοκρασίαν· τοῖς μὲν γὰρ εὖ καὶ πιστῶς τὴν μνᾶν*

⁴⁴ Luc. xix, 13. ⁴⁵ Ephes. iv, 5. ⁴⁶ Psal. cix, 1. (70) Cod. 157.

⁴⁷ *ibid.* 2. ⁴⁸ Matth. xxi, 43. ⁴⁹ Psal. cviii, 2.

(71) Ita cod.

πολυπλασιάσασι τὴν πρέπουσαν ἀποδοῦς ἀμοιβὴν, A
 συνάρχειν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύειν ἐπιτρέψει· τῷ
 δὲ κατ' ἄκρον καὶ ῥαθυμίαν ἡμεληχότι τῆς τοῦ Δεσπό-
 του παρακελεύσεως, ἀργίαν τε καὶ σχολὴν ἡγαπηχότι, μηδὲ βουληθέντι τὸν πόνον ὑπομεῖναι τῆς
 πραγματείας, πικρὰν ἐπαρτήσῃ δίκην.

Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχωρ ἐπάνω δέκα πόλεων.

Βασιλείαι γὰρ αὐταί, πρέπουσαι προαγωγαί, ἀρχὰς
 ἀνθρώπων καὶ ἡγεμονίας τῶν ἀτελεστέρων ἐστὶ ψυ-
 χῶν τοῖς ἐν ὀλίγῳ τὴν δοκιμὴν παρεσχημένοις, ἐπ-
 αξίως ὧν ἐπραγματεύσαντο κατὰ τὸν πρῶτον βίον,
 χαριζόμεναι. Μάθοις δ' ἂν τῶν εἰρημένων δούλων τὸ
 γνήσιον, καὶ τὸ πιστὸν τῆς πραγματείας ἔργοις αὐ-
 τοῖς παραλαβῶν· ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν
 ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου-
 μένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐκείνων B
 τῶν τοῦ Σωτῆρος γνωρίμων, καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα
 τὸν ὅμοιον ἐκείνοις ἐπανηρημένων ζῆλον, ἐξ ἀπάντων
 τῶν ἐθνῶν ἀφορισθεῖσα τῷ Θεῷ Ἐκκλησία, ἐν ὀλίγῳ
 χρόνῳ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ἐπλήρου. Καὶ καθ'
 ἕτερον δὲ τρόπον τὴν ἐργασίαν ποιήσονται οἱ τὸν σω-
 τῆριον λόγον τὸν εὐαγγελικὸν πιστευθέντες, δι' ἔργων
 καὶ πράξεων, βίου τε καὶ πολιτείας θεοπροποῦς, τὰς
 τοῦ λόγου διδασκαλίας ἀποπληροῦντες. Ἄν τοὺς μὲν
 διαφόρως ἐργασαμένους, διαφόροις τιμαῖς ἀμείβεταί
 ὁ δίκαιος κριτής, ἀποδώσων ἐκάστῳ τὴν προσήκου-
 σαν ἐν ἀγαθοῖς ἀμοιβήν· τῷ δ' ἐγκρύψαντι τοὺς λό-
 γους καὶ καταδήσαντι παρ' ἑαυτῷ, μηδὲν τε εἰρ-
 γασμένῳ πονηρῷ δούλῳ καὶ ὄκνηρῷ, τάχιερα τῆς
 πονηρίας ἐποίσει. — Τὸ ἐπάνω δέκα ἢ πέντε πόλεων C
 ἀρχὴν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῖ δοθησομένην τοῖς
 ἀγίοις κατὰ ὑποδεεστέρων καὶ τοῦ διευθύνεσθαι
 ἀξίων.

Ἄλλὰ γὰρ τῶν μὲν αὐτοῦ θεραπεύοντων τοιαύτην
 ποιήσεται τὴν διάκρισιν· τῶν δὲ μὴ τῆς αὐτῆς δου-
 λείας κατηξιωμένων, ἄλλως δὲ πολιτῶν αὐτοῦ γεγε-
 νημένων, ἐν ἔχθρῶν δὲ καὶ μισούντων αὐτὸν χώρα
 ἑαυτοῦς καταλεξάντων, πρεσβείαν τε ἀπεσταλκῶτων
 ἀπαρνούμενην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ὅποιον ἔσται τέ-
 λος, παρίστη δι' ὧν ἐπανελθόντα τὸν βασιλέα κατὰ
 τὴν δευτέραν καὶ βασιλικὴν αὐτοῦ θεοφάνειαν, φο-
 βερὰν ἀπόφασιν ἐξοίσειν κατ' αὐτῶν προύλεγε τὴν
 φήσασαν· Πλὴν τοὺς ἐχθροὺς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ
 θελήσαντάς με βασιλεύσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε,
 καὶ κατασφάξατε ἐμπροσθέν μου (72).

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

Αὐτὸς μὲν ἔργα θεϊκῆς δυνάμεως ἐπιτελῶν, τε-
 ραστίας καὶ παραδόξου πράξεις ἐνεδείκνυτο, ἐδί-
 δασκέ τε οὐράνια μαθήματα· οἱ δ' ἀποθαυμάζειν
 θέον, γνωρίζειν τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων,
 ὡς ἄρα αὐτὸς εἶη ὁ Χριστὸς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κε-
 κηρυγμένος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔπραττον, ἐπ' ἀνατροπῇ
 δὲ τοῦ πλήθους ἐπιστάντες ἄθρόως, ἐπετίμων πυνθα-
 νόμενοι ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ εἶη ταῦτα ποιῶν, καὶ παρὰ
 τίνος εἰλήφει τὴν τοῦ τὰ τοιάδε πράττειν ἀδεῶς ἐξου-
 σίαν.

Ἐρωτήσω ὑμᾶς καθ' ἡ, κ. τ. λ.

Ἄνεξιγάκως καὶ πρῶτος αὐτοῦς δεξιόμενος ὁ Κύ-

⁷⁰ Luc. ix, 47. ⁷¹ Psal. xviii, 5. ⁷² Luc. xx, 2.

(72) Confer *Theophaniam*, apud nos col. 690 lin.

tum neglexerit, et otiosi feriarique prætulert, ne-
 que negotiandi laborem perferre voluerit, acerbam
 pœnam imponet.

⁷⁰ *Esto potestatem habens super decem civitates.*

Regna videlicet hæc sunt, decoræque provectiones,
 quæ imperium in homines, et imperfectarum
 adhuc animarum ducatum, iis qui in re levi expe-
 rimentum præbuerint, pro superioris vitæ meritis,
 attribuent. Cognosces autem prædictorum ser-
 vorum probitatem, et negotiandi fidelitatem, ex
 operibus ipsis arguens; nempe quod in omnem
 terram exiit sonus eorum, et in fines terræ verba
 ipsorum ⁷¹. Per illos enim Servatoris comites,
 perque eos qui postea parem zelum susceperant,
 ex cunctis gentibus selecta Deo Ecclesia, brevi
 tempore universum] mundum replevit. Alio quo-
 que modo negotium suum facient ii quibus
 evangelica Servatoris doctrina commissa fuit, nempe
 moribus et vitæ actibus, et digna Deo conversatione,
 doctrinæ præcepta adimplentes. Quos diverse ope-
 rantes, diversis præmiis justus iudex remunerabi-
 tur, dans cuique congruam rei bene gestæ retri-
 butionem. Verumtamen illum qui traditam doctri-
 nam celaverit atque apud se obvolverit, malum
 scilicet, ignavum nihilque operantem servum, do-
 bita nequitie suæ pœna prosequetur. — Decem vel
 quinque urbium præfectura significat imperium
 quoddam ac potestatem, quæ sanctis danda erit
 super infirmiores atque emendatione dignos.

Tale itaque de servis suis iudicium exercebit.
 Mlorum autem qui neque in servorum ejus numero
 esse voluerunt, quanquam cives ipsius essent, sed
 in hostium atque osorum partibus se collocarunt,
 legationemque miserunt ut regnum ejus detrecta-
 rent, quinam exitus sit futurus, ostendit narrans,
 regem reversum, secunda videlicet regali Dei mani-
 festatione, terribilem sententiam laturum his ver-
 bis: Verumtamen inimicos meos illos, qui me no-
 luerunt regnare super se, adducite huc et interfici-
 cite coram me.

D

⁷² *In qua potestate hæc facis?*

Ipsæ quidem diviniæ virtutis opera patrans, por-
 tentæ et mirabiles actus edebat; simulque cele-
 stem doctrinam tradebat. Illi autem qui hæc suspi-
 cere debuissent, atque ex dictis gestisque co-
 gnoscere hunc esse Christum de quo prophetæ vati-
 cinati fuerant; minime rerum id fecerunt; verum
 ad concitandam plebem subito conversi, increpa-
 bant eum, interrogantes quam auctoritate hæc
 faceret, vel a quonam tanta præditiis facultate
 fuisset, ut hæc confidenter ageret.

⁷³ *Interrogabo et ego vos, etc.*

Patienter ac mansuete postulata eorum excipiens

⁷⁴ *ibid.* 3.

Dominus, sciscitatur ipse quoque de Joanne baptizatore; nec unde is esset, sed unde baptismi normam accepisset. Nam sibi ipsi testimonium perhibere, plenum odii negotium existimabat et ostentationis. Cæteroqui provocatio ad Joannem tacitam continebat Christi manifestationem. Universus enim populus fatebatur Joannem divinitus missum. Porro hic idem testimonium præbuerat, unde Servator potestatem accepisset. Cum enim ei quidam nuntiassent Jesum baptizare, hujusmodi responsum edidit: Non potest homo a seipso quidquam accipere, nisi ei datum fuerit de cælo desuper. Vos mihi dicti mei testes estis, me Christum non esse, verumtamen huic adventanti præmissum⁵⁴; et rursus: *Qui desursum venit, supra omnes est*⁵⁵; denuoque: *Pater diligit Filium, et omnia tradidit manui ejus*⁵⁶. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam*⁵⁷. Igitur ex Joannis testimonio perspicuum erat, quam potestate hæc Servator faceret, et quisnam ei vim hujusmodi impertitus fuisset.

⁵⁴ *Erunt signa in sole et luna ac stellis.*

Tunc enim facta jam mortalis hujus vitæ consumptione, prætereunte hujus mundi figura, ut ait Apostolus⁵⁸, novum sæculum succedet. Nam pro cunctis sensui obviis luminaribus, qui antierius sæculum illustrabant, splendescet deinceps ipse apparebitque Servator noster, princeps, et luminare, et rex novi sæculi constituendus. Tanta porro erit divinitatis in eo vis, tamque eximia ejusdem gloria, ut præsentem solem ac lunam et cætera cæli luminaria,

C
λοιπούς ἐν οὐρανῷ φωστήρας διὰ τὴν τοῦ κρείττονος τοῦ δυνάμει.

⁵⁵ *Quæ mundo supervenient.*

Nempe res eventuras ipse explicat, dum mox addit: Nam virtutes cælorum commovebuntur. Etenim cum Dei Filius cum virtute gloriaque ingenti veniet, atque ex impia superbaque tyrannide perditionis filium dejiciet præsentia sua, eumque spiritu oris sui perimet; tunc cælestibus spiritibus supremisque et angelicis Dei ministris Filium Dei stipantibus cum eoque adventantibus, tunc, inquam, accidet ut cælorum virtutes commoveantur. Tunc illud etiam veridicum evadet: *Attollite portas, principes, vestras, et introibit Rex gloriae*⁵⁹. Quoniam vero introibit, nisi in recens sæculum novumque orbem? Sane invisibilibus incorporeisque virtutibus, quæ toti cælo moderantur, e sua æterna statione commotis, ipsum cælum universum et sol ac luna stellæque transibunt, patefacto cælo, et januis quæ ab orbe condito clausæ fuerant, jam reseratis; atque ita supercælestia patebunt, æternumque Dei regnum conspicuum cunctis erit: quod sane regnum ut cito adsit, votis esse flagitandum Servator docuit, dum in prece illa dicere jussit:

⁵⁴ Joan. iii, 26. ⁵⁵ ibid. 51. ⁵⁶ ibid. 55. ⁵⁷ ibid. 36. ⁵⁸ Luc. xxi, 25. ⁵⁹ I Cor. vii, 31. ⁶⁰ Luc. xxi, 26. ⁶¹ Psal. cxliii, 7.

A
ριος ἀνερωτᾷ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, οὗ πᾶθεν εἴη αὐτὸς, ἀλλὰ πᾶθεν τὸν τοῦ βαπτίσματος νόμον εἰλήφοι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖν ἐπαχθὲς ἤγειτο καὶ περιουτολόγον· τὸ δ' ἐπὶ Ἰωάννην ἀναπέμπειν λεληθυῖαν τὴν περὶ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν περιείχεν· ὡμολόγητο γὰρ παρά παντὶ τῷ λαῷ Ἰωάννης ἐξ οὐρανῶν ὠρμημένος. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐμαρτύρει τῷ Σωτῆρι πᾶθεν εἴη τὴν ἐξουσίαν εὐφώως. Ὡς γὰρ ἀπήγγελλον αὐτῷ τινες, ὅτι Ἰησοῦς βαπτίζει, ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Οὐ δύναται ἰσθρῶπος λάμβάνειν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ εἰ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἄνωθεν. Ἄντι ὁμεις μαρτυρεῖτέ μοι, ὅτι εἶπον· Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμι ἔμπροσθεν ἐκείνου· καὶ πάλιν· Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστὶ· καὶ αὐθις· Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας δῆλος ἦν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ἐπραττεν ὁ Σωτὴρ, καὶ τίς αὐτῷ δέδωκε τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν.

B
Ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς.

Τηνικαῦτα γὰρ τῆς συντελείας τοῦ θνητοῦ βίου γενομένης, παρελθόντος τε τοῦ σχήματος τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νέος αἰὼν διαλήψεται. Ἄντι γὰρ πάντων τῶν αἰσθητῶν φωστῆρων τῶν πρὶν φωτιζόντων τὸν πρὸ τούτου αἰῶνα ἐπιλάμψει λοιπὸν αὐτὸς καὶ ἐπιφανήσεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἀρχηγὸς καὶ φωστὴρ, καὶ βασιλεὺς τοῦ νέου αἰῶνος καταστησόμενος. Τοσαύτη δὲ τις ἔσται ἡ τῆς θεότητος αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ ἀνυπέβλητος αὐτοῦ δόξα, ὡς τὸν νῦν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς

παράθεσιν ἀποκρυθῆναι καὶ καλυφθῆναι τῇ αὐ-

τῶν ὑπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ.

Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἐρμηνεύει συνάπτων· Ἄτι γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστησομένου, καὶ τὴν ἄθεον καὶ μεγάλαυχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας καταργεῖν μέλλοντος τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἀναλίσκειν τε τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῶν τε ἐπουρανίων πνευμάτων καὶ τῶν θεῶν καὶ ἀγγελικῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰῆσον τοῦ Θεοῦ δορυφορούντων καὶ σὺν αὐτῷ παρεσομένων, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· ὡς τίτα πληροῦσθαι τὸ· Ἄρατε πύλαις, οὐ ἀρχοντες, ὑμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Ποῦ δὲ εἰσελεύσεται ἡ εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν καινὴν οἰκουμένην; Καὶ δὴ τῶν δυνάμεων τῶν ἀφανῶν καὶ ἀσωμάτων, δι' ὧν ὁ σύμπας οὐρανὸς διοικεῖται, τῆς ἐξ αἰῶνος στάσεως παρακινήθεισων, καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἡλιός τε καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες παρελεύσονται, ἀνοιγομένου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος κεκλεισμένων αὐτοῦ πολλῶν ἀναπεταννυμένων, ὡς ἂν ὄφθειεν τὰ ὑπουράνια, καὶ ἡ ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ βασιλεῖα φανεθῆι τοῖς πᾶσιν· ἦν

δη καὶ προσεύχεσθαι ἢ τάχος ἐπιστῆναι, αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε, λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ παρακλυόμενος· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γρηθηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω τε τῶν φθαρτῶν καὶ σωματικῶν παρελθόντων, τὰ νοητὰ καὶ οὐράνια ἐπιστήσεται· ὅτε καὶ ἡ ἀσάλευτος βασιλεία τοῦ μηκέτι παρελευσομένου αἰῶνος καθηγήσεται, καινός τε καὶ νέος οὐρανός, γῆ τε καινὴ συστήσεται κατὰ τὸν φήσαντα προφήτην· Ἔσται οὐρανός καινός καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος.

Ἀὐτὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται..

Αἱ τὸν πρότερον αἰῶνα διακονησάμεναι δυνάμεις ἐν τῇ συστάσει τοῦ προτέρου κόσμου, τοῖς τε αἰσθητοῖς μέρεσι τοῦ παντὸς ἐπιστατήσασαι, τότε δὴ σαλευθήσονται, ὡς ἂν κρείττονος τύχοιεν στάσεως. Τέως μὲν γὰρ δουλεύουσι φθαρτοῖς σώμασι διακονούμεναι, κατὰ δὲ τὸν νέον αἰῶνα ἐλευθερωθήσονται καὶ αὐταὶ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ παρόντος στενάζει ἡ κτίσις τῇ φθορᾷ τῶν αἰσθητῶν σωμάτων δουλεύουσα, καὶ τὴν οἰκίαν στάσιν φυλάττουσα, ἐν ἣ κατέστησεν αὐτὴν ὁ τοῦ παντὸς Κύριος· τότε δὲ, κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν ἐλευθερωθεῖσα τῆς νῦν στάσεως, ἐπὶ τὰ κρείττω μεταδίσταται.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Λέγει δὲ ταῦτα (75) πρὸς τοὺς μαθητάς, οὐχ ὡς μέλλοντας αὐτοὺς ζῆσεσθαι, καὶ παραμένειν τῷ βίῳ μέχρι τῆς συντελείας, ἀλλ' ὡς ἐνός ὄντος σώματος αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, τῶν τε μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς συντελείας εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, καὶ δι' αὐτὸν κατὰ τὸν παρόντα βίον τεταπεινωμένων. Τότε γοῦν ἀπολαθόντες τὰς ἐπαγγελίας ἐφ' αἷς ἠλπίζομεν, ἀνακύψομεν οἱ τότε συγκεκυφότες, καὶ ἐπαροῦμεν τὰς κεφαλὰς ἡμῶν οἱ πάλαι τεταπεινωμένοι. Ἡ γὰρ ἀπολύτρωσις ἡμῶν ἡ προσδοκωμένη αὐτῇ ἐκείνῃ ἔσται, ἣν καὶ ἡ πᾶσα κτίσις προσδοκᾷ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, ἣν καὶ Παῦλος ἀπεκδεχόμενος στενάζει ταῖς σωτηρίοις φωναῖς δουλεύων. Πότε δὲ ἐγγίξει ἡ ἀπολύτρωσις, ἀκριβῶς ἐδίδαξεν εἰπὼν, ὅτι τούτων ἀρχομένων γίνεσθαι. Μὴ γὰρ ἀρχομένων, ἀλλ' ἤδη εἰς ἔργα χωρούντων τῶν λεγομένων, οὐκέτι ἐγγίξειν εἰκότως τὴν ἀπολύτρωσιν, ἀλλ' ἔργοις ἐπιτελεῖσθαι. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος καὶ ὅλης αὐτῆς τῆς κτίσεως ἀπολύτρωσιν καὶ ἐλευθερίαν τότε γενήσεσθαι διδάσκει, διὰ τὸν μέλλοντα καὶ αὐτῆς γίνεσθαι ἐπὶ τὸ κρείττον μετασχηματισμόν. Διὸ φησι· Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἀφθάρτων γὰρ ἀπάντων καὶ ἀθανάτων τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ τὸν νέον οἰκησάντων αἰῶνα, ἐχρῆν δῆπου καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν τὴν νῦν τῇ φθορῇ φύσει δουλεύουσαν, εἰς ἀφθαρτον οὐσίαν μεταβαλεῖν, τῆς παρούσης καταστάσεως ἐλευθερωθεῖσαν. Εὐκαίρως μέντοι τῷ· Καὶ τότε δύσονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρ-

A *Adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua; sicut in caelo et in terra.* Atque ita, corruptibilibus corporisque rebus praeteritis, intellectualia et caelestia succedent. Tunc etiam inconcussum regnum praerit saeculo nunquam transituro; novumque ac recens caelum, terraque nova existet; sicut ait propheta: *Caelum erit novum, novaque terra: atque haec ego coram me permanere mandabo, dicit Dominus.*⁶².

⁶³ *Nam virtutes caelorum commovebuntur.*

B Quae priori saeculo deserviebant virtutes, dum prior ille mundus subsisteret, et singulis ejus partibus praepositae fuerant, tunc demum commovebuntur, ut meliorem stationem nanciscantur. Nunc enim corruptilibus serviunt corporibus, sed illo saeculo vindicabuntur et ipsae ex servitio atque corruptela in libertatem gloriae filiorum Dei. In praesenti enim creatura ingemiscit dum sensibilibus corporum servit corruptelae, suamque stationem retinet, in qua eam rerum omnia Dominus collocavit. Tunc vero in Servatoris Dei manifestatione, a praesenti expedita statu, in meliorem transibit.

⁶⁴ *His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra.*

C Haec ait discipulis, non quod ipsis esset usque ad saeculi consummationem vita superfutura, sed quia iidem nobiscum ad unum corpus constituunt, necnon quovis usque ad consummationem Christo credituri sunt, atque ejus causa praesentem vitam in humilitate traducturi. Tunc igitur, re quam speramus impetrata, tollemus oculos qui hactenus humi defixi erant, caputque erigemus qui olim depressi fuimus. Haec est enim quam exspectamus redemptio; quam reliqua etiam creatura omnis praestolatur, juxta apostolicam doctrinam, qua Paulus etiam imbutus ingemiscit ⁶⁵ Servatoris vocibus obsecundans. Quandoque autem appropinquatura sit redemptio, accurate docuit dicens: *His fieri incipientibus.* Cum enim jam dicta opera decurrant, haud videtur propinquare redemptio, sed opere ipso compleri. Apostolus autem totius quoque creaturae redemptionem ac libertatem tunc fore docet, propter futuram scilicet ejus quoque in melius transformationem. Idcirco ait: *Et ipsa creatura vindicabitur e servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.*⁶⁶. Nam cum omnes incorruptibiles atque immortales sanctique et beati filii Dei novum saeculum incolent, tunc opus erit ipsam quoque mundi fabricam, quae nunc corruptibili naturae obnoxia est, in immortalam converti substantiam atque a praesenti conditione expediri. Tempestive autem dictioni: *Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum gloria,* appones Danielis prophetiam⁶⁷, in qua

⁶² Isa. LXV, 17. ⁶³ Luc. XXI, 26. ⁶⁴ Luc. XXI, 28. ⁶⁵ Rom. VII, 24. ⁶⁶ Rom. VIII, 21. ⁶⁷ Dan. VII, 13, (75) Sequens fragmentum partim congruit cum proximae praecedentibus.

item Filius hominis, et nubes, et datum Filio hominis regnum spectabatur. Sed enim tunc quidem unus propheta divino Spiritu instinctus futuram rem cernebat; at consummationis tempore omnes, ut ait Servator ⁶⁶, videbunt eum venientem in nube cum virtute magna vivifica et illuminatrice novi sæculi, cumque gloria magna, Patris videlicet divinitate.

τιστικῆς τοῦ νέου αἰῶνος, καὶ μετὰ δόξης πολλῆς, τῆς
 Quandonam vero hæc fiet? Cum gentium tempora completa fuerint. Etenim absoluto quod iis definitum fuerat ætatum spatio, signa consummandi mundi exstabant. Cujuscemodi vero signa hæc, Matthæo ⁶⁶ Lucas dicendum permisit. Oportebit enim, magno luminari, ipso inquam Deo Verbo, cum virtute gloriaque multa alterum adventum suum ostensuro, subtrahere semet ac cedere solem, lunamque et cætera sidera, ut loco omnium ipse Filius hominis lucens, novum sæculum illuminet, prioris mundi figura prætereunte, secundum apostolicum testimonium quod ait: *Præterit enim figura hujus mundi* ⁷⁰. Cum ergo hæc figura præteribit, simul abibunt sol ac luna et stellæ. Obtenebrabitur autem tunc sol, non quod suum lumen amissurus sit, sed comparatione majoris obscuratus. Ergo laborum veluti suorum præmium capiet, ut fiat septemplex; ipsaque luna ut sol erit; stellæ denique eandem in melius provectionem experientur. Sed tamen tunc sol et luna otiaabuntur, neque ullus erit stellarum usus, quia jam nox non erit: etenim hæc quoque quiescent una cum cælo servitute liberatæ. Sic igitur novum sæculum absque sole, luna stellisque erit, luminis nostri die sanctas animas illustrante.

Quænam vero superventura sint mundo post luminarium obscuracionem, et quamobrem, et unde pressura gentium eventura sit, declarat mox dicens: *Præ confusione sonitus maris et fluctuum arescentibus hominibus*. Et mihi videtur docere futuræ tunc conversionis initium fore ab humidæ substantiæ defectu. Hac enim in primis absorpta vel concreta, ita ut neque sonitus jam maris exaudiatur, neque fluctuum ejus commotio ob nimium æstum fiat, reliquæ mundi partes haud diutius consueta fruentes vaporacione ex humido elemento emissa, mutationem conversionemque patientur, cujus rei signa in sole, luna stellisque exstabant. Nam sic facta universi perversione, mundique consummatione, exteriore hac figura prætereunte (priora enim abibunt ut posteriora subintroeant), consequens erit ut cæli quoque luminarium conversio quædam eveniat.

Hæc in fine temporum erunt, cum apostasia fiet. Nam cum impietatis monstra Servatoris adventus

⁶⁶ Matth. xxvi, 64. ⁶⁷ Matth. xxiv, 29. ⁷⁰ I Cor. vii, 31.

Α χόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δόξης, παραθήσεις τῆ τοῦ Δανιὴλ προφητεῖαν, δι' ἧς καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ νεφέλη, καὶ ἡ τῷ τοῦ ἀνθρώπου δοθησόμενη βασιλεία ἐθεωρεῖτο. Ἀλλὰ τότε μὲν εἰς προφήτης θεῶν Πνεύματι θεοφορούμενος τὸ μέλλον ἐσεσθαι ἐθεᾶτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν πάντες, ὡς φησιν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν ἔβονται ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως πολλῆς ζωοποιητικῆς καὶ πατρικῆς δηλαδὴ θεότητος.

Πότε δὲ ταῦτα ἔσται; Ὅταν πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Περαιωθείσης γὰρ τῆς ὀρισμένης τοῖς ἐθνεσπροθεσμίας, ἔσται σημεῖα τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ποταπὰ δὲ σημεῖα, τῷ Ματθαίῳ ὁ Λουκᾶς παρεχόμενος ἐξειπεῖν. Ἐρχοῦν γὰρ, μέλλοντος τοῦ μεγάλου φωστήρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιῆσθαι παρουσίαν ὑποστέλλεσθαι καὶ ὑπαναχωρεῖν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, ἵνα ἀντὶ πάντων αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καταλάμψας φωτίσῃ τὸν νέον αἰῶνα, τοῦ προτέρου σχήματος τοῦ κόσμου παρελθόντος κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἣ φησι· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*· ἐπειδὴν οὖν τοῦτο παρέλθοι τὸ σχῆμα, συμπαρευέσσεται αὐτῷ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες. Σκοτισθήσεται δὲ ὁ ἥλιος τότε, οὐχ ὥστε στερεθῆναι τοῦ οἰκείου φωτός, ἀλλὰ παραθέσει τοῦ κρείττονος ἀμαυρούμενος· ἀμοιβῆς γοῦν τῶν αὐτοῦ καμάτων καὶ αὐτὸς τεύξεται, ἑπταπλασίων γενησόμενος· ἡ τε σελήνη καὶ αὐτὴ ἔσται ὡς ὁ ἥλιος· καὶ οἱ ἀστέρες δὲ τῆς ὁμοίας τεύξονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς. Ἀργήσει δὲ τότε ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· ἀλλ' οὐδὲ ἀστρων τις ἔσται τότε χρεῖα, νυκτὸς μὴ οὖσης· ἀναπαύσονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθέντες σὺν τῷ οὐρανῷ· οὕτω τε ὁ νέος αἰὼν ἀνήλιος ἔσται καὶ ἀσέληνος, καὶ ἀναστρός, ἡμέρας τοῦ ἡμετέρου φωτός τὰς ἀγίας καταυγαζούσης ψυχάς.

Τίνα γε μὴν τὰ ἐπερχόμενα τῇ οἰκουμένη μετὰ τὸ τοὺς φωστήρας σκοτισθῆναι, καὶ διὰ τί, καὶ πόθεν ἡ συνοχὴ τῶν ἐθνῶν ἔσται, παρίστησιν ἐξῆς λέγων· *Ἐν ἀπορίᾳ ἠχοῦσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀπογυχνόντων ἀνθρώπων*. Καὶ μοι δοκεῖ τῆς τότε γενησομένης τοῦ παντὸς τροπῆς τὴν ἀρχὴν ἐσεσθαι διδάσκειν ἀπὸ ἐκλείψεως τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Ταύτης γὰρ πρώτης ἀναποθείσης ἢ ἀποπαγείσης, ὡς μηκέτι ἔχον θαλάσσης ἀκούσεσθαι, μηδὲ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς σάλον γίνεσθαι δι' αὐχμὸν ὑπερβάλλοντα, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μηκέτι τῆς συνήθους μεταλαμβάνοντα ἀναθυμιάσεως ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπεμπομένης, τροπὴν καὶ μεταβολὴν κείσεται· ὡς ἐκ τούτου γενήσεται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς. Ἀνακλήσεώς τε γὰρ τοῦ παντὸς γενομένης, καὶ συντελείας τοῦ κόσμου, καὶ παράγοντος τοῦ σχήματος τούτου τοῦ φαινομένου (παρευέσσεται γὰρ τὰ πρῶτα [ὡς ἐπισητῆ τὰ δεύτερα], ἀκόλουθον ἦν καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων τροπὴν τινα ἐσεσθαι.

Ταῦτα δὲ ἐπὶ τέλει τῶν χρόνων ἔσται, τῆς ἀποστασίας ἐνεργουμένης. Μελλούσης γὰρ τὰ τῆς θεομαχίας

ε̄ρατα καταργεῖν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, τὰ ε̄ως-ὀργῆς προοίμια ἐκ τῶνδε ἄρξεται, ἐξ αὐχμῶν δηλαδὴ καὶ ἀπορίας ἤχου θαλάσσης· οὐ γενομένου ἐπακολουθήσει συνοχὴ τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, ἀποφυγόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῆ οἰκουμένη. Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἐρμηνεύει συνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων· *Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται*· τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ δόξης ἐπιστησομένου, καὶ τὴν μεγάλην τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀμαρτίας καταργεῖν ρούντων.

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· *Ἴδετε τὴν συκῆν, κ. τ. λ. Οὕτω καὶ ὑμεῖς δεῖτε ἰδεῖτε ταῦτα γινόμενα, κ. τ. λ.*

Ποῖα ταῦτα γινόμενα ἄλλ' ἢ τὰ προλεγόμενα; Ἱερουσαλήμ πατουμένην ὑπὸ ἐθνῶν, τὴν συμπλήρωσιν τῶν καιρῶν τῶν ἐθνῶν, τοὺς τῆς ἀποστασίας χρόνους, τὰ ἐν τοῖς φωστῆρσι καὶ τοῖς ἀστροῖς σημεῖα, τὴν ἐπὶ γῆς συνοχὴν τῶν ἐθνῶν, τὴν ἐκλειψιν καὶ ἀπορίαν τοῦ ἤχου τοῦ σάλου τῆς θαλάσσης. Ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα ὅταν ἴδητε γινόμενα, γινώσχετε ὅτι ἐπὶ θύραις ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἐτέρα οὐσα παρὰ τὰ προλεχθέντα. Τὰ μὲν γὰρ προοίμια ἦν καὶ μελλόντων ἀγαθῶν σημεῖα, ὡς καὶ οἱ τῆς συκῆς ἀπαλοὶ κλάδοι καὶ τὰ φύλλα σημεῖα τοῦ μέλλοντος θέρους τῆς τε τῶν λοιπῶν φυτῶν καὶ σπερμάτων καρποφορίας· τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συστησόμενης βασιλείας οὐρανῶν προοίμια καὶ σημεῖα τὰ προλεχθέντα ἦν. Αὕτη δὲ ἡ βασιλεία καὶ τὰ ἐν αὐτῇ οὐκέτι λόγῳ παραδοτέα, οὐδὲ θνητῶν ἀκοαῖς λεκτέα. Διόπερ ἀποσιωπητέον ταῦτα. *Ὁφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ὅσα ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.* Πλὴν ὥσπερ κατά τὸν ἐνεστώτα βίον ἤλιος μετὰ χειμερίουσ τροπᾶς ἕαρος ἐνισταμένου θερμῆν ἀκτίνα βάλων, τὰ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ζωοποιεῖ σπέρματα, τοῦ προτέρου μεταβαλόντα σχήματος, νεαρὰ δὲ φύει καὶ τέθηλεν, ὡραῖαν καὶ πολυανθὴ τὴν τῶν ἄρτι φυνέντων βλάστην παρεχόμενα· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἔνδοξος τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ ἀφίξις, φωτὸς ζωογόνους ἀκτίει τὸν νέον αἰῶνα καταυγάσασα, τὰ ἀποκρυφθέντα πάλαι κατὰ τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα, καὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ διασκεδασθέντα σπέρματα, τουτέστι τοὺς ἐν γῆς χώματι κεκοιμημένους, κρείττους σώμασιν ἢ κατὰ τὰ πρότερον θεϊοτέρων τε τοῦ καταργηθέντος, αὕτη λοιπὸν ἡ ζωὴ βασιλεύσει τοῦ νέου αἰῶνος.

Ὁὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη.

Ποῖα γενεὰ ἄλλ' ἢ καινὴ καὶ νέα, ἣν αὐτὸς συνεστήσατο; περὶ ἧς ἐν προφητείαις εἶρητο· *Γραφήτω αὕτη (74) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰρέσει τὴν Κύριον*· καὶ πάλιν· *Ἀναγγελησεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη.* Διόπερ δεικτικῶς εἰς τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησομένην καινὴν γενεάν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀφορῶν, ἔλεγεν· *Ὁὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ὥσθ' ἂν πάντα γέ-*

A perimet, iræ initia hinc erunt, ex æstu scilicet et marini sonitus cessatione. Quo facto, pressura gentium per orbem erit, arescentibus hominibus præ timore et eorum expectatione quæ mndo sunt eventura. Quænam vero hæc sint, ait mox pergens dicere : Nam virtutes cælorum commovebuntur : Filio Dei scilicet cum gloria adventante, superbamque filii culpæ tyrannidem jamjam eversuro, cœlestibus eum ordinibus comitantibus.

μέλλοντος, τῶν τε ὑπερουρανίων ταγμάτων δορυφο-

⁷¹ Dixitque eis parabolam. Videte ficulneam, etc. Ita et vos cum videritis hæc fieri, etc.

Quænam vero facta intelligit? Hierosolyma ab ethnicis conculcata, tempora gentium completa, apostasiæ ætatem, in sole stellisque signa, in orbe pressuram gentium, defectum quietemque sonitus fluctusque marini. Hæc, inquit, omnia cum fieri videritis, tum demum adesse in foribus regnum Dei scitote; et quidem a dictis rebus plane diversum. Illa enim futurorum bonorum exordia fuerunt et indicia; sicuti teneri ficius rami et folia, venturæ ætatis signa sunt, et cæterarum arborum seminumque fructum portendunt. Futuri autem sæculi, atque in eo constituendi cælorum regni præcæmia atque indicia illa fuerunt. Id vero regnum, ejusque bona haud jam sermone tradi queunt, neque ad mortaliū aures prædicari. Quamobrem de his reticendum est. *Neque enim oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus eum*⁷². Verumtamen sicuti in præsentī rerum statu sol post hibernas conversiones, vere instante, calidioribus radiis emissis, latentia sub solo semina vivificat, quæ priore figura posita, novella enascuntur ac pullulant, pulchramque et floridum recentis naturæ germen ostendunt; ita gloriosus Unigeniti adventus vivifici luminis radiis novum sæculum illustrans, occulta olim priore in sæculo atque orbe universo dispersa semina, id est homines in terræ sepulcris conditos, melioribus quam antea corporibus formaque augustiore donatos, in lucem emittet: pulsaque morte, ipsa deinceps vita novi sæculi imperium tenebit.

μετεσχηματισμένοις εἰς φῶς προάξει· καὶ τοῦ θανάτου νέου αἰῶνος.

⁷³ Non præteribit generatio hæc.

Quænam est hæc generatio, nisi nova illa recensque ab eo constituta? de qua in vaticiniis dictum est: *Scribatur hæc in generatione altera, et populus qui creatur laudabit Dominum*⁷⁴; rursusque: *Annuntiabitur Domino generatio ventura*⁷⁵. Itaque evidenter ad suos apostolos atque ad institutam ex ipsis et per ipsos in orbe universo novam sanctæ Ecclesiæ generationem Christus respiciens aiebat: *Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.*

⁷¹ Luc. xxi, 29-31. ⁷² 1 Cor. ii, 9. ⁷³ Luc. xxi, 32. ⁷⁴ Psal. ci, 19. ⁷⁵ Psal. xxi, 32.

(74) Videtur, nisi fallor, Eusebius haud neutraliter αὕτη intelligere, ut alii, sed de ipsa generatione seu ætate.

EUSEBII OPERA DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.

(Angelo MAI, *Bibliotheca nova Patrum*, IV, 110 et 310.)

MONITUM.

*Inter cætera Eusebii Cæsariensis opera divus Hieronymus, De viris ill. cap. 81, libros quinque Θεοφα-
 νηλας, id est De Dei manifestatione, nominaverat. Item Syrus Ebediesus in auctorum catalogo, quem
 Echellensis primo, deinde Assemanus ediderunt, idem Eusebii opus commemoraverat de Græca ad Syriacam
 Kngnam translatum. Græci originalis deperditi viginti ego fragmenta in Vaticanis codicibus obser-
 vata, inter Veteres meos Scriptores t. I, ed. sec., anno 1831, et t. VIII, an. 1833, divulgaveram. Ecce autem
 significatam nobis ab Ebediesu Syriacam Eusebii operis translationem, duo perdocti et illustres nostræ
 ætatis Angli e tenebris denique eruerunt, Tatamus atque Leus; quorum ille ex Ægyptiaco in Nitria mo-
 nasterio Scetensi codicem anno 1839 in Angliam detulit; alter autem Syriacum hunc textum anno 1842
 Londini, et sequente anno Anglicam ejusdem interpretationem Cantabrigiæ cum eruditis prolegomenis
 scholiisque impressit. Et Syriacus quidem textus nondum ad me, quod doleo, pervenit; cum tamen Angli-
 cum desinente anno 1846 commode demum nactus fuerim, eumque studiose legerim, statim cognovi fra-
 gmenta Græca quæ ego multos ante annos edideram, reapse ad Eusebii Theophaniam, prout ipsorum tituli
 ferebant, pertinere (nam sicubi codices mei cum Syriaco non satis congruunt, id suis locis postea dicitur).
 Sed et insuper comperi, fragmenta alia, nec brevissima nec pœnitenda, quæ ego in Vaticanis catenarum ad
 Lucam codicibus sub Eusebii tantum nomine aspexeram, ideoque tanquam Eusebii ad Lucam com-
 mentarii segmenta in prædicto Script. vet. tomo primo atlexeram; comperi, inquam, hæc quoque partim
 ex Theophania fuisse detracta, id quod Syriacus textus vel potius Anglicanus me docet. Quæ res cum
 me magnopere delectavisset, constitui protinus Græca omnia Theophaniæ a me olim detecta fragmenta
 nunc congregare, Latina etiam facere, atque ut monebat impressi Anglice operis series, locis quodque suis
 collocare. Nam Vaticanarum catenarum auctores Eusebii Theophaniam extra libri ordinem pro suo libito
 excerpserunt, vel potius prout evangelicæ, quam ipsi sequebantur, historiæ cursus poscebat. Exemplo sit
 narratio de Christi Domini morte, quam Eusebius libro tertio medio scribit, Nicetas autem, uniusque ca-
 tenis auctor, sub finem suæ lucubrationis ut par erat posuit, nempe in pagina codicis trecentesima se-
 ptima, quæ a fine sui voluminis parum abest. Nicetæ codicem Vat. 1611 littera A designo. Macarii vero
 Chrysocephali, diversæ catenæ auctoris, qui item Theophaniam nominatim aliquando expilat, codicem
 Vat. 1610 denoto littera E. Alias demum catenas duas, Vat. Pal. Vat. 20 et Ottob. Vat. 100, quæ mihi
 symbolam fragmentorum horum contulerunt, litteris B et L demonstro. Unicum denique primum fragmen-
 tum ex codd. Mediolanensi et Parisiaco simul adfuit. Hanc itaque Græcorum Theophaniæ fragmentorum
 tempestivam hercle editionem nunc curo, tum ut Eusebii nativum textum, quantum fas est, ab interitu re-
 vocem; tum ut Syrus interpret sicubi mentem auctoris non est assecutus (quod ei identidem accidisse sine
 dubio animadvertimus), authentico documento emendetur. Nec sane dubito quin opellam meam vir cl-
 Leus boni consulat, meque ei magnopere favere, certum habeat. Hæc interim; namque et alios tum abs
 Leo, tum ab ejusdem gloriæ socio cl. W. Curetono, sacros auctores, præsertim magnum Athanasium,
 Cyrillum atque Ephræmium, exspectamus; quos nunc quidem cupidis votis expetimus; statim ac vero in
 conspectum venerint, exosculabimur.*

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

OPERIS DE THEOPHANIA FRAGMENTA.

Α' (1).

(2) Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος, ὁ μὲν ἀόρατος καὶ ἀφανὴς ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν ὅστις ποτὲ καὶ ὁποῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορήτοις εἰσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις καθιδρυμένος τὰ πρακτά (2') βουλευέται· λόγος δ' ἐξ αὐτοῦ πρόβεισι, μονογενὴς οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύτων μυῶν γεγεννημένος, ὃς δὴ καὶ πρῶτος τῶν πατρικῶν τοῖς πᾶσι καθίσταται νοημάτων ἄγγελος, εἰς φανερόν τε κηρύττει τὰ ἐν ἀπορήτοις τῷ πατρὶ βεβουλευμένα, ἔργοις τε ἐπιτελεῖ τὰ βουλευόμενα, προῖων εἰς τὰς πάντων ἀκοάς· εἶθ' οἱ μὲν τῆς ἐκ τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσιν ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανὴ καὶ ἀόρατον νοῦν τὸν τοῦ λόγου πατέρα, οὐδεὶς πώποτε ὀφθαλμῶν εἶδε· κατὰ ταῦτα δὲ, μᾶλλον δ' ἐπέκεινα πάσης εἰκόνας καὶ παραδείγματος, ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οἷα μονογενὴς, οὐ προφορικῆς δυνάμει συνεστῶς, οὐδ' ἐκ συλλαβῶν, ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων τὴν φύσιν κατεσκευασμένος, οὐδ' ἐν φωνῇ δι' ἄερος πληττομένη σημαινόμενος, Θεοῦ δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὑπάρχων Υἱὸς Λόγος, κατ' οὐσίαν τε ὑφεστῶς οἷα Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, πρόβεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀγαθὸν δὲ πατὴρ ἀγαθὸν τυγχάνει γέννημα, αὐτοζῶν, αὐτοφῶς, γέννημα νοερὸν φωτὸς ἀλήκτου, διὰ πάντων χωρῶν, ἐν πᾶσι τε ὢν καὶ πάντα ἐπιτορευόμενος.

Β'.

(3) Οὗτος ὁ παρ' ἡμῖν θεολογούμενος, προφητικαὶς ἄνωθεν πρὸ μυρίων χρόνων ἐγνώσθη τε καὶ προεκηρύχθη φωναῖς· οἱ καὶ τὸν τόπον τῆς θεοφανείας αὐτοῦ, καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως, καὶ τρόπον τοῦ βίου, καὶ δυνάμεις, καὶ λόγους, καὶ κατορθώματα αὐτοῦ προλαβόντες, βίβλοις ἱεραῖς ἐγκατέθεντο (4). — Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ἰάσεως καὶ σωτηρίας προσφυῆς ὄνομα ἂν εἴη· σωτήρα γὰρ καὶ σωτήριον ἡ Ἑβραίων φωνὴ τὸν Ἰησοῦν εἰσθεν καλεῖν.

Γ'.

(5) Καὶ θάνατος (6) δὲ ὁ βεβωμένος, ὃν δὴ ὑποστήναι τὸ τοῦ Λόγου ἄγαλμα παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνωμο-

(1) In codice Mediolanensi Ambr. E. 63. p. inf. In catena Epist. ad Hebr. iv, 12, præponitur huic fragmento titulus *Εὐσεβίου εὐαγγελικῆς θεοφανείας*. (At in Parisiaco ut certe est in ed. Cramerii p. 459, mendose *εὐαγγελικὰ θεοφάνεια*.) Prorsus autem Græcum hoc fragmentum congruit cum Syriaca seu Anglica *Theophania* editione, lib. 1, cap. 23, p. 12.

I.

Sicut enim, ut exemplum a nobis sumamus, mens in nobis invisibilis latensque est; quam cujusmodi sit, cujusve substantiæ, nullus unquam homo cognovit; sed ea veluti rex quidam in secretis suis conclavibus sedens, quid faciendum sit deliberat; deinde sermo ex ipsa prodit, quasi unigenitus a patre in reconditis penetralibus generatus; qui etiam primus paterarum consultationum sit nuntius, atque in apertum deprædicat arcana patris consilia, et opere rem deliberatam perficit, dum ad omnium aures perfert; interim tamen homines quidem verbi utilitate fruuntur, sed invisibilem mentem verbi parentem prorsus oculis non cernunt; hoc, inquam, modo, imo etiam supra omnem imaginem atque exemplum, supremi Dei regnatoris perfectum Verbum, seu unigenitum, non ex pronuntiativa aliqua virtute consistens, neque syllabarum, nominum, verborumque naturam gerens, nec ope vocis ex aeris percussione significatum, sed Dei supremi vivens operansque Filius Verbum existens, et quidem substantialiter, utpote Dei virtus atque sapientia, ex paterna divinitate prodit, boni patris bonum germen, vita per se, ac lux, Intellectualis perpetuæque lucis genimen, per omnia discurrans, ubique præsens, cuncta pervadens.

II.

Hic, quem nos Deum dicimus, vocibus jam dicente ante complura sæcula innotuit et prænuntiatum fuit prophetarum, qui et locum diviniæ ejus manifestationis, et adventus tempora, et vitæ rationem, et miracula, et sermones, et egregia facinora, vaticinio præoccupantes, sacris libris commendaverunt. — Nam Jesus sanationi atque salutis congruum nomen est. Salvatorem enim ac salutarem solet lingua Hebræorum dicere Jesum.

III.

Mors quoque illa celebris, quam Verbi simulacrum pertulisse, in confesso apud omnes est, non

(2) Theophan. Syr. sive Anglican. lib. 1, cap. 23.

(2') Fortasse leg. *πρακτέα*. Edit.

(3) Cod. Vat. A. f. 14. Cod. Vat. E. f. 63. b. Th. Syr. lib. iii, cap. 25.

(4) Cod. E. f. 37. b. Th. Syr. iii, 40.

(5) Cod. A. f. 307. b. Th. Syr. iii, 41, 42, 43.

(6) Cod. mendose *αὐτός* pro θάνατος.

sine ingenti prodigio fuit, nihilque commune cum reliquis habuit. Neque enim morbo extinctus est Christus, aut laqueo, aut igne, neque in ipso crucis tropæo æque ac cæteri malefici ferro succisus fuit; neque abs quovis homine mortiferum aliquid passus, violentam sustinuit necem; sed tunc tantummodo cum ipse sponte organum suum inimicis tradidit; moxque illud de terra suscitavit. Quippe is valide exclamans, Patrique spiritum commendare se dicens, ipse semet dimittens corpore suo excessit. Ideo etiam ante mortem, familiaribus suis hoc significaverat dicens: *Nemo tollit animam meam: a me, sed ego ipsemet eam pono: potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* 17.

Quid ergo post hæc jam superest, nisi ipsum totius rei caput, quàmvis causam habuerit, enarrare? famigeratum, inquam, vitæ finem, et passionis modum; necnon post necem, resurrectionis ejusdem grande miraculum. Siquidem igitur alio aliquo modo, post suam cum hominibus conversationem, repente invisibilis abiisset, semet ipse suumque corporeum simulacrum clam subtrahens, fuga mortem vitare satagens; et deinde ipse mortalem partem suam corruptelam et destructionem consumpsisset, ea res per phantasmata omnibus visa esset; neque pro sua dignitate egisset, qui erat Dei Verbum vivens atque virtus; neque rescitum esset quoniam excessisset; neque id creditum esset ab illis quibus significatum non fuisset; neque naturaliter morte fortior apparuisset; neque ipsam naturam a mortalitate liberavisset; neque ea res toto ab hominibus habitato orbe exaudita esset; neque discipulis suis mortis contemptum persuasisset; neque magisterii sui alumnis vitæ post obitum apud Deum agendæ spem obtulisset; neque sermonum suorum promissa adimplevisset; neque prophetiis de se prædictionibus congruum exitum præstitisset; neque postremum omnium conflictum, videlicet adversus mortem, decertavisset.

Propter hæc omnia, quia prorsus oportebat mortale organum, post sufficiens ministerium Deo Verbo exhibitum, finem Deo dignum nancisci, ideo, inquam, tale mortis genus elegit. Nam quum duæ consummationis rationes tantummodo adessent, nempe vel corruptelæ atque exitio totum tradere, atque ita turpissimum facere vitæ finem; vel morti superiorem semet ostendere, divina virtute immortale efficiendo quod mortale erat; prior quidem modus promissionibus alienus erat; nam neque ignis proprium est frigescere, neque lucis obtenebrari, neque vitæ mori, neque divinæ sapientiæ insipienter agere. Cur enim is, qui cæteris vitam

17 Joan. x, 18.

(7) Cod. A. f. 302. b. Th. Syr. III, 45 seq.

(8) His causis mortis Christi nollem in Anglica editione additas fuisse numerales notas, quas itotidem sint operis capitula.

λόγεται, πολλοῦ μετέχει τοῦ θαύματος, οὐ κοινὸς τοῖς λοιποῖς γεγενημένος· οὐ γὰρ νόσῳ διαφθαρεῖς οὐδὲ βρόχῳ, οὐδὲ πυρὶ, οὐδὲ μὴν κατ' αὐτὸ τὸ τοῦ σταυροῦ τρόπαιον ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κακούργοις ὑπομηθεὶς σιδήρῳ, οὐδ' ὅλως πρὸς τινος ἀνθρώπων παθῶν τι τῶν ἀναιρεῖν εἰωθῶτων, βίαιαν ὑπέμεινε τελευτήν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς μόνον ἐκὼν παρεδίδου τὸ αὐτοῦ ὄργανον τοῖς ἐπιβουλεύουσι· τὸ μὲν ἀπὸ γῆς ἀνωρθῶτο αὐτίκα· ὁ δὲ φωνήσας μέγα, καὶ τῷ Πατρὶ τὸ πνεῦμα παρατίθεσθαι εἰπὼν, ἄφρατος αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο· ὡς δὴ πρὸ τοῦ θανάτου τοῖς αὐτοῦ γνωρίμοις τοῦτο αὐτὸ παρεδίδου διδάσκων καὶ λέγων· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἑμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.

(7) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις λείπεται, ἢ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ παντὸς κεφάλαιον ὅποιαν ἔσχεν αἰτίαν ἐξεῖπειν; λέγω δὲ τὸ πολυθρύλλητον τοῦ βίου τέλος, καὶ τοῦ πάθους τὸν τρόπον, καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἀναβιώσεως αὐτοῦ τὸ μέγα θαῦμα. Εἰ μὲν οὖν ἄλλως πως μετὰ τὰς ἐν ἀνθρώποις διατριβὰς ἀφανὲς γεγωνὸς ἐξαίφνης ἀπέπη, ὑποκλέψας λάθρα ἑαυτὸν καὶ τὸ οἰκεῖον ἀγαλμα, φυγῆ τὸν θάνατον διαδράναι σπουδάσας, κάπειτά που τὸ θνητὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ φθορᾶ καὶ ἀπωλεία συνεψήσας, φάσματι ἂν ἐρύκει τοῖς πᾶσι· καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς αὐτῷ τὰ πρόκοντα διεπράξατο, ζῶν μὲν τυγχάνων καὶ Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, οὐτ' ἂν ἐγνωσθῆ ὅτι ποτὲ ὑπῆρχε χωρήσας, οὐτ' ἂν ἐπιστώθη τοῖς μὴ παρεληφόσιν, οὐτ' ἂν θανάτου τὴν φύσιν ἐφάνη κρείττων, οὐτ' ἂν τὸ θνητὸν τῆς οἰκειας ἡλευθέρου φύσεως, οὐτ' ἂν καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἠκούσθη, οὐτ' ἂν θανάτου καταφρονεῖν τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἔπεισεν, οὐτ' ἂν τῆς μετὰ θάνατον παρὰ Θεῷ ζωῆς τοῖς τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν μετιούσιν [ἐλπίδα] παρεστήσατο, οὐτ' ἂν τῶν αὐτοῦ λόγων τὰς ἐπαγγελίας ἐπλήρου, οὐτ' ἂν ταῖς προφητικαῖς περὶ αὐτοῦ προβήσσει σύμφωνα παρῆχε τὰ ἀποτελέσματα, οὐτ' ἂν τὸν ὕστατον ἀπάντων ἀγῶνα διηθλήκει· οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τοῦ θανάτου (8).

Διὸ δὴ τούτων ἕνεκα πάντων, ἐπειδὴ ἐχρῆν ἐξ ἅπαντος τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρκη διακονίαν ἦν τῷ Θεῷ Λόγῳ διηκονῆσατο, τέλους θεοπροποῦς τυχεῖν, ταύτη πη αὐτῷ καὶ ὁ θάνατος ὠκονομεῖτο. Δυσὸν γὰρ λειπομένων τῷ τέλει, ἢ φθορᾶ ἢ ἀπωλεία παραδοῦναι τὸ πᾶν, καὶ αἰσχίστην ποιήσασθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν, ἢ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι, θεῖκῃ δυνάμει τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστησάμενον· τὸ μὲν πρῶτον ἀνίκαλον τῆς ἐπαγγελίας· οὐ γὰρ δὴ πυρὸς οἰκεῖον τὸ ψύχειν (9). οὐδὲ φωτὸς τὸ σκοτίζειν, οὕτως οὐδὲ ζωῆς τὸ θανατοῦν, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ παραλόγως ἐνεργεῖν· ποῖον οὖν εἶχε λόγον τὸν ἐτέροις ζωὴν ἐπαγγελλόμενον, τὸ

(9) Verba ψύχειν, σκοτίζειν, θανατοῦν, non aetivum sed neutro sensu hic esse accipienda Syrus interpret demonstrat.

οικεῖον ὄργανον φθειρόμενον περιδεῖν; Οὐκοῦν τὸ δευτέρου ἀναγκαῖον ἦν, λέγω δὲ τὸ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι. Πῶς οὖν ἐχρῆν τοῦτο ποιήσασθαι; Διὰ θραύως ἄρα καὶ κλοπιμαίως; ἢ τοῖς πᾶσιν ἀριπρεπῶς καὶ διαδήλως; Ἄλλὰ σκότιον μὲν καὶ κρύφιον αὐτὸ πραχθὲν τὸ κατόρθωμα, μηδενὶ δὲ γνωσθὲν, οὐδὲν ἂν ὦνησε· βοηθὲν δὲ καὶ ἀκουσθὲν εἰς πάντας, τοῖς πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θαύματος παρεῖχεν ὠφέλειαν. Εἰκότως ἄρα, ἐπειδὴ ἐχρῆν τὸ αὐτοῦ ὄργανον κρείττον θανάτου φῆναι, καὶ τοῦτο πρᾶξι μὴ εἰς τὸ λεληθὸς, ἀλλ' ἐπ' ὄψεσιν ἀνθρώπων, οὐ φεύγει μὲν τὸν θάνατον· ἦν γὰρ ἂν δειλὸς, καὶ θανάτου χεῖρων ἐνομισθῆ· διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν θάνατον συμπλοκῆς, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστήν (10), τὸ θνητὸν ἀθάνατον παρίστη, ὕστατον ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ἀθανασίας ἀναδεεγμένους.

(11) Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος αὐτῷ [ἀγῶν] κατὰ δαιμόνων ἐνηργεῖτο ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πολυθεοῦ πλάνης· ἐπεὶ δὲ ὁ πρὸς τοῦσδε τέλους εἶχεν ἀγῶν, δεύτερος ἐπὶ λύσει τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας ἐγένετο· οἱ μὲν γὰρ κατ' αὐτοῦ συνηγμένοι δαίμονες, ὃ τε τούτων ἐξάρχων, τὰ νῶτα κατὰ τὴν πρῶτην αὐτῷ συμβολὴν παραχωρήσαντες, τὸν δευτέρου δῆλον ἐσκόπου, τοῦ βίου λοιπὸν τὴν ὑστάτην καταστροφὴν ἐκδεχόμενοι, καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ τελευτήν ὁμοίαν ἔσεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις παραδοκοῦντες· οὐ γὰρ ἂν πώποτε θνητὴν φύσιν θανάτου κρείττονα γενέσθαι προσεδόκησαν· ὁ δὲ μετὰ τὰ πρῶτα κατὰ δαιμόνων τρόπαια ἦδη καὶ κατὰ τοῦ θανάτου παρετάττετο. Ὡς περὶ δὲ εἰ τις ἀκαυστον ἡμῖν καὶ πυρὸς τῆ φύσεως κρείττον δεῖξαι τι σκευὸς ἦθελεν, οὐκ ἄλλως ἂν τὸ θαῦμα παρεστήσατο ἢ πυρὶ παραδοῦς τὸ μετὰ χεῖρας, κάπειτα σῶον αὐτὸ καὶ ἀδιάφθορον τοῦ πυρὸς ἐξελέων (12)· κατὰ ταῦτα δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων ζωοποιὸς Θεοῦ Λόγος, τὸ θνητὸν ὄργανον, ᾧ πρὸς ἀνθρώπων ἐκέχρητο σωτηρίαν, κρείττον θανάτου φῆναι βουλευθεὶς, εὖ μάλα χρησίμην ὑπέρι τὴν οἰκονομίαν, τὸ σῶμα πρὸς βραχὺ καταλιπὼν (13), καὶ τὸ θνητὸν τῷ θανάτῳ πάλιν ὑφαιρούμενος, εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως. Ἡ μὲν οὖν πρώτη αἰτία ἦν αὕτη.

(14) Δευτέρα δὲ τῆς ἐν τῷ σώματι κατοικησάσης ἐνθέου δυνάμεως ἐνδείξις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον τοῦς ὑπὸ τοῦ θανάτου νενικημένους ἄνδρας θνητοῦς ἀληθῶς, καὶ κοινὸν τέλος ὑποδεεγμένους, ἐθείαζον ἀνθρώποι, ἡρώας τε καὶ θεοὺς ὠνόμαζον· εἰκότως διδάσκει μόνον τοῦτον ἐν θανάτῳ Θεὸν ἀληθῆ εἶναι ὁμολογεῖν, τὸν τὰ βραβεῖα τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἀναδησάμενον. (15) Τρίτη δ' ἂν εἴη αἰτία τοῦ σωτη-

(10) Hic in Anglica translatione, p. 188, v. 16, videntur per hoc conflictum cum morte, tanquam cum contemporaneo. Syriacus quid habeat nescio, quia libro careo. Sed certe vera lectio Græca est, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστήν, tanquam cum adversario. Itaque translatio emendanda est. Mitto alios locos, qui atque interdum ad Græcam veritatem reformandi videntur; neque enim ego criticum ago sed editorem. Vicissim tamen, ut nuper dixi, Syriacus textus Græcum illuminat. Et quidem Græcus, utpote quem catenarum auctores pro rei opportunitate

promiserat, organum suum corruptionem pati negligeret? Ergo posterior modus necessarius fuit, morti, inquam, superiorem se demonstrare. Quamnam vero ratione id exsequi opus erat? Clamne ac furtim? an coram omnibus splendide ac manifeste? Atqui hæc res egregia si obscure et occulte acta fuisset, conscio nemine, nihil profuisset: contra vero famigerata atque omnibus exaudita, miraculo suo paritura erat universalem utilitatem. Recte igitur, quoniam oportebat ipsius organum morti superius apparere, atque id non clam sed in conspectu hominum fieri, mortem non fugit; atque qui visus esset timidus, et morte debilius creditus; sed conflictu cum morte, tanquam cum adversario, inuito, quod mortale erat, ad immortalitatem transiit, extremum hunc agonem pro omnium salute et immortalitate suscipiens.

Nam primum illi certamen fuit contra dæmones ob polytheismi errorem destruendum; quo peracto, subsequutum est secundum ob dissolvendam mortis dominationem. Conglobati enim adversus eum dæmones cum suo duce, postquam primo prælio terga verterant, secundum observabant, vitæ Christi deinceps extremam catastropham exspectantes, mortalis hominis finem reliquis omnibus similem fore sperantes: neque enim unquam existimassent mortalem naturam morti fore superiorem. At Christus post priores de dæmonibus relatas manubias, jam contra ipsam mortem in aciem prodibat. Sicut autem si quis igni impervium atque insuperabile vas aliquod demonstrare vellet, haud aliter hanc rem miram comprobaret, quam flammæ tradens quod præ manibus haberet, ac deinde incolu- me inviolatumque igne retrahens; ita etiam quod omnia vivificat Dei Verbum, mortale organum, quo ad hominum salutem usus fuerat, morte validius demonstrare volens, utile admodum consilium cepit, corpus brevi tempore deserendi; rursusque quod mortuum erat morti eripiendi, ut divinam virtutem ostenderet. Atque hæc prima (cur mortem voluerit) causa fuit.

Secunda fuit causa, ut demonstraret divinam virtutem in suo corpore inhabitasse. Nam quia victos antea morte viros, vere mortales et communem finem sortitos, apotheosi donaverant homines, et heroes deosque nominaverant, merito nos docet, hunc unum in morte Deum verum esse confiteri, qui præmiis relatæ de morte victoriæ semet exornaverat. Tertia habeatur mortis Servatoris causa

excerpta sunt, multas operis partes amisit.

(11) Syr. III, 55, 57.

(12) Hanc similitudinem citat ex Eusebio etiam S. Thomas Aquinas in catena sua Latina ad Lucam ed. de Rubels t. V, p. 364. Videlicet ex catenis Græcis, non originaliter ex *Theophania*, quam Thomas nunquam vidit.

(13) Nempe anima destitutum esse permittens.

(14) Syr. III, 58.

(15) Syr. III, 59.

quam mysticæ litteræ continent. Quænam hæc? Hostia erat pro universi generis vita morti devota, hostia pro toto hominum grege immolata, diaboli erroris averruncatio: qua videlicet oblata, universa deinceps impurorum dæmonum potentia corruebat, omnisque error dissipabatur. Ergo hæc salutaris ex hominibus victima, ipsum videlicet corporeum Verbi organum, pro hominibus immolabatur; de qua sacræ litteræ clamant; modo quidem: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* ⁸⁸; modo autem: *Tanquam ovis ad occisionem ductus est* ⁸⁹. Causamque rei docent, ibidem dicentes: *Hic peccata nostra gerit, et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum olagatum et afflictum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, languidus factus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, livore ejus sanati nos sumus. Cuncti sicut oves erravimus, unusquisque a via sua declinavit. Dominus tradidit illum [pro] peccatis nostris* ⁹⁰. Corporale itaque Verbi organum has ob causas immolatum fuit. Magnus tamen pontifex, cum sit diversus a victima, Dei scilicet Verbum, virtus, atque sapientia, haud diu post a morte mortuum revocavit, eumque communis nostræ salutis inchoationem, vitæque secundum Deum atque immortalitatis participationem constituit, victorialis adversus mortem ac dæmoniacam aciem trophæum, et priscorum sacrificiorum destructorem; quem omnium hominum gratia resuscitavit. [Idcirco etiam Christus nominatus fuit.] Nam Christus nomen, sacerdotium simul et regnum significat apud Hebræos. Hæc enim ungi solebant.

Præter supradictas, alia quoque exstitit cur Servator moreretur maxima causa, quæ jam dicitur. Nam quia necesse erat, ipsius discipulos propriis oculis cernere vitæ post obitum manifestam restitutionem, ex qua suam suspendere spem illos docuerat, et cujus causa ad religionis jugum subeundum hortatus fuerat; merito hanc rem perspicue videndam illorum oculis objiciebat. Oportebat enim eos qui plam vitam erant suscepturi, hoc in primis summopere necessarium documentum evidenti intuitu comprehendere; præcipue vero illos qui in universo mundo quantocius erant prædicaturi, propositamque a Christo gentibus doctrinam,

⁸⁸ Joan. i, 29. ⁸⁹ Isa. LIII, 7. ⁹⁰ ibid. 4-7.

(16) Patet Syrum interpretem legisse πράξεις (vel πράξεων), quandoquidem Anglice scribitur *deeds, opera*. Sed verior lectio habetur Græci nostri textus παρατάξεως, quam loci sententia postulat. (Et quidem pars hujus fragmenti legitur etiam in catena codicis tum Mediolanensis tum Parisiaci in Ep. ad Hebr. a cl. Cramero edita, p. 580.) Atque hoc loco antequam ad Syri interpretis vel mendorum vel diversitatum necessariam identidem coargutionem progredior, aio enimvero priscos interpretes, præsertim Orientales (sed nec Latinos excipio) in transferendis Græcorum scriptis haud satis emendate, quæ humana infirmitas est, se gessisse. Testis luculentus nostri item Eusebii *Chronicorum* librorum Armenius interpres, qui cum plurima felici-

ρίου θανάτου ἦν ἀπόρρητοι λόγοι περιέχουσι. Τίνας οὗτοι; ἱερεῖον ἦν ἀντίψυχον τοῦ κοινοῦ γένους παραδιδόμενον τῷ θανάτῳ, ἱερεῖον ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλης σφαγιαζόμενον, δαιμονικῆς πλάνης ἀποτρόπαιον· τούτου γὰρ ἀνενεχθέντος, πᾶσα λοιπὴ ἢ τῶν ἀνάγκων δαιμόνων δύναμις καθηρείτο, καὶ πᾶσα πλάνη παρείτο. Τὸ μὲν οὖν σωτήριον ἐξ ἀνθρώπων θῦμα, αὐτὸ δὴ τοῦ Λόγου σωματικὸν ὄργανον, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθιερούτο· οὗ πέρι λόγων ἱερῶν βοῶσι φωναί· ποτὲ μὲν· Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· ποτὲ δὲ· Ὁ πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη. Καὶ τό γε αἰτιονοήσκουσιν ἐπιλέγουσαι· Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλοιστάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρηγῆς ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐκλανθήθημεν, ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐκλανθήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Τὸ μὲν οὖν σωματικὸν τοῦ Λόγου ὄργανον διὰ ταύτας καθιερούτο τὰς αἰτίας· ὁ δὲ μέγας ἀρχιερεὺς, ἕτερος ὢν παρὰ τὸ ἱερεῖον, Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, καὶ σοφία, οὐκ εἰς μακρὰν τὸ θνητὸν ἀνεκαλεῖτο τοῦ θανάτου, καὶ τοῦτο τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας τὴν ἀπαρχὴν, ζωῆς ἐνθέου καὶ ἀθανασίας μέτοχον παρίστη, τρόπαιον ἐπινίκιον κατὰ τοῦ θανάτου καὶ κατὰ τῆς δαιμονικῆς παρατάξεως (16), καὶ τῶν πάλαι θυσῶν ἀποτρόπαιον, τοῦτο ὑπὲρ ἀπάντων ἀνθρώπων ἀνεγείρας. [Διὸ καὶ Χριστὸς ὠνομάσθη.] Τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα σημαντικὸν ἱερωσύνης ἅμα καὶ βασιλείας παρὰ πᾶσι τοῖς Ἰβραίων ἀν γένοιτο· ταῦτα γὰρ ἦσαν τὰ χριόμενα (17).

(18) Πρὸς τοῖς εἰρημένους καὶ ἄλλη τις γένοιτ' ἂν τοῦ σωτηρίου θανάτου μεγίστη αἰτία ἢ λεχθησομένη. (19) Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς αὐτοῦ φοιτηταῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἦν ζωῆς τῆς μετὰ θάνατον ἐναργῶς παλιγγενεσίαν, ἐφ' ἣν τὰς αὐτῶν ἐλπιδας ἀναρτᾶν αὐτοὺς ἐδίδασκε, δι' ἣν καὶ προὔτρειπεν αὐτοὺς ἔχουσιν τοῦ τῆς θεοσεβείας ζυγοῦ· εἰκότως τοῦτον ὄραν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκριδῶς παρεῖχεν. Ἐχρῆν γὰρ τοὺς μέλλοντας εὐσεβῆ μετέναι βίον τοῦτο πρῶτον ἀναγκαϊότατον μάθημα δι' ἐναργοῦς βήεως παραλαβεῖν· καὶ πολὺ μᾶλλον ἐκείνους τοὺς εἰς ἅπαντα τὴν οἰκουμένην μέλλοντας ὅσον οὕτω κηρύττειν, καὶ τὴν οὐκ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προβληθεῖσαν διδασκαλίαν τε

citer transtulerit, in multis tamen evidenter peccavit: quam ego mendorum copiam in præfatione scholiisque editionis Mediolanensis lectoribus demonstrevi atque correxi. Item cl. doctor Leus, qui propter hoc opus *Theophaniæ* Eusebianaum de sacris litteris immortaliter meritus est, Syrum suum non semel interpretem vel ob obscuritatem vel alias ob causas castigat.

(17) Syriacus textus accedit propius ad Eusebium *Demonstr. Evang. iv, 11*, ed. Vigeri, p. 176: Διὰ τὴν καὶ χριστοῦς ὠνομάζειν αὐτοὺς πάντας ἦν Ἰβραϊοὶ φιλόν.

(18) A. f. 300. b. Syr. III, 60.

(19) Aliter Syrus; uoed non urobo.

καὶ θεογνωσίαν εἰς πάντας καταγγέλλειν (20) ἀνθρώ-
 πους· οὗς δὴ πείσμα μέγιστον λαβεῖν ἐχρῆν τῆς με-
 τὰ τὸν θάνατον ζωῆς, ὡς ἂν ἀδειεῖς καὶ ἀφοβοὶ θανά-
 του τὸν κατὰ τῆς πολυθέου πλάνης ἀγῶνα προθύμως
 ἀναδέξοιτο· μὴ γὰρ θανάτου καταφρονεῖν μελετή-
 σαντες, οὐκ ἂν πύποτε πρὸς τὰ δεινὰ παρεσκευάζον-
 το. Διὸ δὴ ἀναγκαιῶς ὀπλιζῶν αὐτοὺς κατὰ τῆς τοῦ
 θανάτου δυναστείας οὐ ῥηματίοις καὶ φωναῖς παρεδί-
 δου τὸ μάθημα, οὐδὲ λόγοις ὁμοίως ἀνθρωπεῖοις τὸν
 περὶ ψυχῆς ἀθανασίας πιθανῶς καὶ ἐξ εἰκότων (21)
 συντάττων· αὐτῷ δὲ ἔργῳ τὰ κατὰ τοῦ θανάτου ἐπ-
 εδείκνυ αὐτοῖς τρόπαια.

(22) Ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός τοῖς πᾶ-
 σιν ὁ τοῦ θνητοῦ γένους ἄλιπτος θάνατος, καὶ λύσις ἐνο-
 μίζετο τῆς ὅλης ἀνθρώπου φύσεως, ψυχῆς ὁμοῦ καὶ
 σώματος, ἡ τοῦτου δυναστεία· οὐδέ τις ἦν τῶν ἐξ
 αἰῶνος οἷός τε τοῦτ' ἐφόβητρον ἐξ ἀνθρώπων ἀν-
 ελεῖν· πάντες δ' ἐπτήχασαν φόβῳ μικροὶ καὶ μεγάλοι
 τὸν θάνατον· οὐκ ἦν τε τοῦ κακοῦ παραμύθιον ἀν-
 θρώποις, οὐ λόγος, οὐ τρόπος, οὐ βίος, οὐ σοφῶν λο-
 γισμὸς, οὐ παλαιῶν συγγράμματα, οὐ προφητῶν θε-
 σπίσματα, καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνειαι· πάντων δὲ κρείτ-
 των καὶ ἀνώτερος τὴν κατὰ πάντων νίκην ἐπέειχεν (23)
 ὁ θάνατος, ὑψηλὸς, μέγιστος, ὑπερήφανος· ᾧ δὴ
 καταδεδουλωμένον τὸ θνητὸν γένος παντοίαις ἐκαλιν-
 δεῖτο παρανομίαις, μισοφονίαις, ἀθεμιτουργίαις, δυσ-
 σεβείαις, πολυπλόκῳ πλάνῃ· τούτων γὰρ ἦν ἀπάντων
 θάνατος αἴτιος. Ὡς γὰρ μηκέτι ὄντες μετὰ θάνατον,
 τὰ μυστῶν θανάτων ἄξια ὄρωντες διήγον· καὶ ὡς εὐ-
 θύναις οὐδαμῶς ὑποκείμενοι διὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου
 λύσιν, βίον ἔξω ἀβίωτον. Οὗς δὴ κατελέησας ὁ Λόγος,
 ἐπὶ τὴν ἄμνησιν ἐσπευσεν· εἶθ' οἷα βασιλεὺς φιλαν-
 θρωπέτατος τὸν κατὰ τοῦ θανάτου ἐλεγχον δι' ἀνθρώ-
 που φύσεως ἐμηχανᾶτο, ζωὴ μὲν αὐτοῖς τυγχάνων,
 καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ δύναμις· ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ
 βοηθουμένου τὸ τῶν ἀνθρώπων φόβητρον διελέγξει
 κρίνας. Διὸ δὴ ὀπλῶ χρησάμενος ἀνθρωπεῖω, καὶ
 θνητῷ σώματι ὁ ἀσώματος, τὸν θάνατον διὰ τοῦ θνη-
 τοῦ κατηγωνίσαστο· καὶ μέγα θαῦμα τοῖς πᾶσιν ἀπ-
 εδείξε, τρόπαιον ἀθανασίας κατὰ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ
 θνητοῦ ὄπλου στήσας (24). Ἦφιει μὲν γὰρ τὸ θνητὸν
 εἰς βορᾶν τῷ θηρίῳ (25)· τὸ δ' αὐτίκα τῷ ἰκρίῳ προσ-
 ηλοῦτο ἀναστραυρόμενον· ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ
 θνητοῦ γνωρισθεῖη φύσις, μηδέ τινα λάθοι τὸ πρατό-
 μενον, μὴ ἀνθρώπων, μὴ δαιμόνων· ἐχρῆν γὰρ πάν-
 τας ἀκριβῶς τὸ θνητὸν ἰδεῖν, ὡς ἐν μεγίστῳ θεάτρῳ
 τὴν οἰκειάν ὁμολογοῦν φύσιν· Ἐν ἑξῆς ἐπελθὼν ὁ θά-
 νατος, οἷα θῆρ' δεινὸς, οἷός τις ποτ' ἦν, ἑαυτὸν ἐλέγξει·
 κάππειτα τῆς ζωῆς ἡ δύναμις, μετὰ θάνατον ἐπελθοῦ-
 σα, τοῖς πᾶσιν αὐθις τὴν κατὰ τοῦ θανάτου παρα-
 στήσεται νίκην, τὸ θνητὸν ἀθάνατον ἀποδείξασα.

(20) Syrus videtur legisse ἀνατέλλειν.

(21) Apparet Syrum legisse εἰκότων.

(22) Syr. iii, 61.

(23) Syrus paulo aliter periodum dividit.

(24) Haecenus hoc fragmentum (nempe ab illis
 verbis ἦν μὲν γὰρ πάλαι πρότερον φοβερός, etc.)
 recitatur ad eodem Niceta etiam in catena ad Epist.

A Deique notitiam, cunctis hominibus nuntiatari.
 Discipulos itaque summam habere fiduciam opus
 erat de vita post obitum recuperanda, ut intrepidi,
 absque ullo mortis metu adversus polytheismi erro-
 rem certamen alacriter susciperent. Nam nisi mor-
 tem contemnere assuevissent, nunquam contra
 terribilia se accinxissent. Quamobrem necessario
 illos armans adversus mortis potentiam, haud pro-
 latis ore vuculis doctrinam hanc tradebat, neque
 sermonum more humanorum de animæ immortali-
 tate verisimiliter diserebat, sed ipso opere relata
 de morte tropæa illis ostendebat.

B Sane erat olim cunctis terribilis illa mortalis
 generis perniciēs mors; et dissolutio existimabatur
 universæ hominis naturæ, animæ simul et corporis,
 mortis potentatus; nemoque ex omni ævo exstite-
 rat, qui hoc terculamentum ex hominibus tollere
 posset, cunctique a magno usque ad minimum
 mortis timore percellerantur; nihilque erat quod
 huic malo solatium conferret, non sermo, non mo-
 dus aliquis, non sapientium consilia, non prisco-
 rum litteræ, non prophetarum oracula, non ange-
 lorum apparitiones: sed omnibus fortior et supe-
 rior universalem victoriam obtinebat mors, excelsa,
 gloriabunda, superba, cui mancipatum humanum
 genus, in omni volutabatur scelere, cadibus, nefan-
 dis operibus, irreligiositate, multiplicique errorum
 genere. Quippe horum omnium mors causa erat:
 namque homines, ceu post obitum nihil essent
 futuri, digna infinitis mortibus perpetrabant: ac
 veluti nulli pœnæ obnoxii, propter eam quam morte
 fieri credebant dissolutionem, vitam sine vitâ dege-
 bant. Quos miserans Verbum, ad auxiliandum
 festinavit. Deinde ut rex clementissimus coercitio-
 nem mortis per hominis naturam molitus est;
 cumque is vita ipsa sit, et Dei Verbum, atque
 potentia, non sine tamen ipsa humanitate, cui
 opem ferebat, terrorem hominum de medio tollen-
 dum iudicavit. Quamobrem, armis utens humanis,
 mortali in corpore incorporeum Verbum mortem
 re mortali debellavit, grandeque miraculum cunctis
 ostentavit, immortalitatis tropæum adversus mor-
 tem mortalibus armis statuens. Quippe suam voraci
 belluæ mortalem partem tradidit, quæ statim ligno
 clavis confixa fuit, ut sui corporis natura mortalis
 ab omnibus agnosceretur, nec quemquam res acta
 lateret sive hominem sive dæmonem. Intererat
 enim ut omnes accurate viderent eum quæ morie-
 batur, propriam confidentem, tanquam in specta-
 culo maximo, naturam; ut deinde superveniens
 mors, ceu dira bellua, quænam ipsamet esset, per

ad Hebr. cap. ii, 17; sed recte quidem in codice
 Mediolanensi ex Εὐαγγελικῆς θεοφανείας, mendose
 autem in Parisiaco (ut certe est apud Cramerum,
 p. 426) Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

(25) Belluæ, id est mortis, non belluis ut Syrus,
 seu angl. beasts. Nempe paulo infra mors diserit
 dicitur bellua.

se proderet : postremoque vitæ virtus , mortem subsecuta, cunctis vicissim suam adversus mortem victoriam palam faceret, dum mortale corpus immortale jam sisteret. Dimisit itaque brevi tempore corpus, ea quæ hoc possidebat Dei Verbi virtus; et confestim illud quod de ligno pendebat, mortuum pars tantummodo Christi mortalis naturam suam

Sepulcro secundum hominum leges traditus fuit. Erat autem sepulcrum spelunca nuper in saxo excisa, nullum adhuc cadaver experta, quia oportebat unicum loculum uni insolito mortuo deservire. Miraque visu erat petra spatioso in loco sola exstans erecta, antrumque unicum intus habens; ne si forte plura corpora excepisset, ejus qui mortem debellaverat, miraculum obscuraret. Jacebat ibi exstinctus is qui erat viventis Verbi organum : saxum ingens occludebat speluncam. Mors interea mirifice gloriabatur, ceu si hunc haud secus quam reliquos ex omni ævo superavisset. Sed enim nondum triduo tempore exacto, vita semet iterum conspiciendam obtulit, post sufficientem mortis coargutionem. Nam si citius resurgere properavisset, ne exstinctus quidem creditus fuisset. Sed quoniam vere sublatus (in crucem) fuit, vereque mortuus, atque aliquanto temporis intervallo mortem vere sustinuit, hinc enimvero quod omnia vivificat Dei Verbum, universam hominibus propositam spem per illius, qui tum mortuus fuerat, resurrectionem, ostentavit. [Cumque ejus corpus depositum fuisset a familiaribus, honestæque traditum sepultura, post triduum denuo resumpsit illud; rursusque carue semet et corpore indutum, cujusmodi antea fuerat, discipulis demonstravit : quibuscam tantisper confabulans, atque aliquanto tempore versans, mox illuc unde venerat abiit; cœli viam, spectantibus illis, ingrediens.] Quid ergo post hæc? Haud jam ego gestarum rerum narrator tibi sim, verumtamen qui has viderunt, hi totius negotii testes idonei sint; qui sanguine ac vitæ detrimento, actorum veritatem, quam aspexerant, confirmaverunt; totumque orbem ea, quam ipsi prædicabant, religione impleverunt. Ili utique resurrectionem, quam oculis spectaverant, testimoniis suis sanxerunt. Neque enim verbis ac voce tenuis facta illa cognoverant, quorum testes existerunt, sed coram dum fierent contemplati fuerant, manuque adeo tetigerant. Quare et oculis et rei veritate evidentiam consecuti, victoriæque de morte relatæ tropæis visis, merito contemptum mortis condidicerunt : quam rem ipsam suos disci-

(26) B. f. 307 b.

(27) Transtulerat alio, nempe ad codicis paginam 307 b, hoc quinque versuum fragmentum Nicetas in catena; quod nunc, duce textu Syriaco, ad stationem propriam redit.

(28) Anima Christi corpus destituit, non ipsum Verbum seu Dei virtus. Quamobrem hic intellige, Christi humanitatem, non nisi Verbo permittente, mortuam esse.

(29) A. f. 310. Syr. ix, 61.

(26) Ἦφει (27) τοίνυν πρὸς βραχὺ τὸ σῶμα ἢ τοῦτο διακρατοῦσα τοῦ Θεοῦ Λόγου δύναμις· (28) τὸ δ' ἀντητημένον ἐπὶ τοῦ ξύλου παραχρῆμα νεκρὸν ἦν· ἀλλ' ὡχ ὁ Λόγος ὁ ζωοποιὸς τὸ νεκρούμενον ἦν· τὸ δὲ θνητὸν τὴν οἰκείαν ὁμολόγει φύσιν.

est; non tamen vivificum Verbum exstinctum testabatur.

(29) Μνήματι δὲ κατὰ νόμους ἀνθρώπων παρείδοδοτο· τὸ δὲ μνήμα σπήλαιον ἦν ἄρτι κατὰ πέτρας λιλαξευμένον, οὕτω σώματος ἐτέρου πεπειραμένον· ἔδει γὰρ μόνῃ (30) σχολάζειν τῷ μόνῳ παραδόξῳ νεκρῷ. Θαυμαστὴ δὲ ἰδεῖν ἢ πέτρα ἐν ἠπλωμένῳ χῶρῳ μόνῃ ὀρθῶς ἀνεσταμένη· καὶ μόνον ἦν ἀντρον εἶναι ἐν αὐτῇ περιέχουσα, ὡς ἂν μή, πολλῶν γενομένη, τοῦ τὸν θάνατον καταγωνισαμένου ἐπισκιάτη τὸ θάμα. (31) Ἐκειτο μὲν δὴ νεκρὸς αὐτόθι, τὸ τοῦ ζῶντος Λόγου ὄργανον· λίθος δ' ἀπέκλειε παμμεγέθης τὸ σπήλαιον. Καὶ πολὺς ἦν ἐν τούτῳ γαυριῶν ὁ θάνατος, ὡς ἂν τοῦτον μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἐλῶν ὑπαχείριον· ἀλλ' οὕτω τριήμερος παρῆει χρόνος, καὶ ἡ ζωὴ πάλιν αὐτὴν ἔφαινε μετὰ τὸν αὐτάρκτη τοῦ θανάτου ἔλεγχον. Εἰ γὰρ δὴ θάπτον ἀνέστη φθάσας, οὐκ ἂν οὐδὲ τεθνεὺς ἐνομίσθη· ἀλλ' ὅτε γε ἀληθῶς ὑψούτο (32), καὶ ἀληθῶς ἐτεθνήκει, ἐν χρόνῳ δὲ τὸν θάνατον ἀληθῶς ὑποδέδεκτο, τότε δὴ τότε ὁ τῶν ἀπάντων ζωοποιὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν πᾶσαν ἀνθρώποις ἀπακειμένην ἐλπίδα διὰ τῆς τοῦ τότε θνητοῦ παλιγγενεσίας ἐπέδεικνυτο. [Καὶ (33) τοῦ σώματος αὐτοῦ ληφθέντος πρὸς τῶν γνωρίμων καὶ τῇ προσηκούσῃ παραδοθέντος ταφῇ, τριταῖος αἰθῆς ἀπελάμβανε τοῦτο αὐτὰς. Καὶ πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐνσαρκῶν, ἐνσωμῶν αὐτὸν ἔκαϊνον, οἶος καὶ τὸ πρῶτον ἦν, τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς δείκνυσιν· οἷς καὶ ἐπὶ βραχὺ ὁμιλήσας, καὶ τινα συνδιατρίψας χρόνον, ἀνεισιν ὄθεν καὶ παρῆν, ὑπ' ὀφθαλμοῦς αὐτῶν τὴν εἰς οὐρανοὺς πορείαν στειλάμενος.] (34) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις γίνεται; Οὐκέτι ἐγὼ σοι γενοίμην ἂν τῶν πεπραγμένων διδάσκαλος· οἱ δὲ τούτων ἐπόπται εἶεν ἂν πάντων ἀξιόχρεοι μάρτυρες, οἱ δὲ αἵματος καὶ ψυχῆς τῇ θέρ τῶν πεπραγμένων τὴν ἀλήθειαν πιστωσάμενοι, καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην τῆς πρὸς αὐτῶν κατηγγελημένης θεοσεβείας καταπλήσαντες. Οἱ δὲ γοῦν τὴν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καταληφθεῖσαν παλιγγενεσίαν ταῖς αὐτῶν παρέδωκαν μαρτυρίαις· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἄχρι λόγου καὶ φωνῆς ἀκούμενα τὰ πραττόμενα, ἀλλ' ἦδη καὶ ἔργοις ἔθεωρετο καὶ ἐψηλαφῆτό γε ἀκριβῶς πρὸς τῶν ταῦτα μεμαρτυρηκότων· διὸ δὲ καὶ αὐτοψίξ καὶ ἀληθείξ τὸ ἐναργὲς κατεληφθότες, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὰ τρόπαια τεθεαμένοι, εἰκότως ἔμαθον καταφρονεῖν τοῦ θανάτου· ταῦτ' οὖν καὶ τοὺς αὐτῶν φοι-

(30) Ita omnino Græcus codex. Syrus paulo aliter legit illud παραδόξῳ. Hinc Anglice a wonder.

(31) A. f. 311.

(32) Syrus intellexit hoc verbum de resurrectione. Philologi judicent. Sed certe Joan. xii, 32, 33, Christus de sua morte in crucis supplicio loquens, hoc verbo ὑψοῦσθαι, exaltari, utitur.

(33) Quæ uncis claudio, ea absunt a Syro, quia fortasse aliunde obrepserunt.

(34) Syr. iii, 62.

τηγάς ἐδίδασκον, τῆς ἀθανάτου ζωῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος εὐληφότες τὰ ἐχέγγυα.

Δ'.

(35) Ἐπίδοξος ἦν τις ἀνὴρ τῶν ἐν στρατείαις, ἀξιώματος καὶ ἀρχῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπειλημμένος (36)· ἐπειδὴ δὲ ὁ δοῦλος αὐτοῦ γνήσιος πάρετος τὰ μέλη οἴκοι βέβλητο, συνιδὼν οἷας ὁ Σωτῆρ εἰς ἐτέρους ἐπεδείκνυτο δυνάμεις, λώμενος τοὺς κάμνοντας, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἀκούμενος, λογισμῶ κρίνας μὴ κατ' ἀνθρώπων εἶναι τὸ θαῦμα, πρόσεισιν ὡς Θεῷ, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ σώματος ἀπιδὼν ἔργανον, δι' οὗ τὰς ὁμιλίαις ἀνθρώποις ἐποιεῖτο, εἰς δὲ τὸν ἀφανῆ Θεὸν τὸν διὰ τοῦ θνητοῦ τὰς οικείας ἀρετὰς ὑποφαίνοντα. Διὸ ἐδεῖτο καὶ αὐτὸς, ἐπὶ τῷ παιδί τῆς θεϊκῆς εὐεργεσίας τυχεῖν (37). Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων μικρῶν ἕνεκα τὴν χάριν αἰτούσι, τῶν εἰς τὴν συναγωγὴν γενομένων ἀναλωμάτων· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἐπὶ τούτῳ δίδωσιν ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πολὺ μείζονι, πίστιν κατεργάσασθαι διὰ τῆς δυνάμεως εἰς πάντας ἀνθρώπους βουλόμενος· καὶ χαρίσασθαι μὲν τῷ ἑκατοντάρχῳ ἐπιτηδεῖως ἔχοντι, καθηγῆσασθαι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τούτου πρὸς τὴν πίστιν. Καὶ οὐδῆπουθεν ἀγνοεῖ τὸ μέλλον, ὅτι μέλλει πυθόμενος ὁ ἑκατόνταρχος ἐφικνούμενος εἰς τὴν οἰκίαν παραιτεῖσθαι· ἀλλ' εἰδὼς τὴν μέλλουσαν ἐξ εὐλαβείας παραιτήσιν, ἐπινεύει τῇ πίστῃ ἀξιώσει, ἑκατέρῃ κινήσει τοῦ ἀνθρώπου τὸ οικεῖον ἐφαρμόζων· τῇ μὲν ἀξιώσει τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὴν ἀκολουθήσιν, τῇ δὲ παραιτήσει τὴν δύναμιν, ὡς καὶ μὴ παραγενόμενος λάσασθαι· ὥστε οὐχ ἵνα τὴν ἐξουσίαν προήνωσιν ἐπιδείξῃ, τὴν ἐκείνου δικαίως ἂν διεκώλυσεν ἀρετὴν· ἀλλ' ἀτύφως κατὰ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον, ὡς δὴ ἀγνοῶν τὸ μέλλον, ἀκολουθεῖ, ἵνα χώραν τῆς εὐλαβοῦς ἀποκρισεῖς τε καὶ προθέσεως ἐκείνῳ καταλίποι, καὶ τὴν πόρρωθεν ἴσιν αἰτοῦντι παράσχοι.

Τοιαῦτα τοῦ πράου Σωτῆρος ὡς καὶ πρὸ τῆς τεραστίας δυνάμεως τὰ θαυμάσια· θαυμάσιος γὰρ ἐν τούτοις οὐκ ἔλαττον ἢ ἐν τῷ τὴν νόσον ἰάσασθαι, καὶ τὸν θάνατον ἀποστῆσαι. (38) Μεθ' ὅσης μὲν ἐξουσίας ἡ τοῦ Σωτῆρος προσενήνεκται φωνῆ, ὁπόσης τε πληρωτο δυνάμει· ὅσον τε τὸ φιλόανθρωπον καὶ πρόχειρον εἰς εὐεργεσίαν, ὡς ἐξ ἐτοίμου ἐπαγγεῖλασθαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν! Οἷον δὲ καὶ τὸ θαῦμα τῆς εὐεργεσίας, οὐδ' ἔστιν ἐπαξίως νοῆσαι. Τὸ γὰρ μόνον φθέγγασθαι, καὶ ἅμα λόγῳ τὴν ἴσιν τῷ ἑκατοντάρχῳ παιδί παρασχεῖν, καὶ ἀπαλλάξαι παρὰ τὸν νοσεῖν τὸν παρὰ βραχὺ τῷ θανάτῳ κατασχήμενον, πῶς οὐ Θεὸν ἀληθῶς διὰ θνητῆς φωνῆς φθεγγόμενον ἀρίστη (39); Οὐ πάρεστι, καὶ ὡς παρῶν ἐνεργεῖ· λόγων γὰρ Θεοῦ καὶ ἔργων οὐδὲν τὸ μεταξύ. Καὶ οὐ μέχρι λόγων γέγονε τῷ ἑκατοντάρχῳ ὁ ἔπαινος, ἀλλὰ καὶ τὸν νοσοῦντα ὑγιῆ ἀπέδωκεν ἐπὶ τῆς πίστεως, καὶ λαμπρὸν αὐτῷ πλέκει τὸν στέφα-

(35) Cod. L. f. 4. b. Syr. lib. 1v, 2.

(36) Vocabulum ἐπειλημμένος quomodo explicetur ex Syro Anglice, was in a state of suspense, non satis intelligo; nisi forte Syrus legit ἀπειλημμένος, et quidem translata interpunctione.

A pulos edocuerunt, quandoquidem immortalis vitæ a Servatore documenta certa perceperant.

IV.

Nobilis quidam vir erat in Romano exercitu ordinem ducens et dignitatem adeptus; cuius cum dilectus famulus paralyti laborans domi jaceret, conscius simul qualia Servator erga alios exprompsisset prodigia, ægrotos sanans, omnemque morbum ac languorem depellens, mente reputans haud esse humanum id genus miraculorum, accedit tanquam ad Deum, haud spectans visibile corporis organum, quo cum hominibus sermōnes serēbat, sed invisibilem potius Deum qui mortali in specie propriam virtutem demonstrabat. Quamobrem rogabat et ipse ut puero suo divinam beneficentiam impetraret. Et Judæorum quidam seniores, levi de causa beneficium id postulabant, nempe quia centurio, impensas erga ipsorum synagogam fecisset; Dominus autem haud ei rei curam intendebat, sed multo majori, nempe ut fidem potentie sue apud cunctos homines astrueret. Dum enim centurioni bona mente prædico favebat, cæteris simul ad suscipiendam fidem dux fiebat. Neque sane ignorabat fore ut centurio accessum ejus ad suas aedes deprecaretur, sed tamen, sciens licet futuram ejus religiosam deprecationem, ingenue petitioni annuit, utrique hominis voto suam accommodans voluntatem; petitioni quidem promissionem et profectio-nem; deprecationi autem, quominus iret, potentiam vim qua sine præsentia medicinam fecit. Neque enim, ut suam prævisionem ostenderet, illius recto virtutem impedivisset; sed sine fastu, humano more, quasi rem futuram ignorans, sequebatur centurionem, ut locum piæ illius responsioni ac propositioni relinqueret, et valetudinem eminens etiam petenti præberet.

Hi sunt mansueti Servatoris, magis etiam quam prodigiōrum potentia, admirandi actus. Plane in his haud minus fuit mirabilis, quam cum iobrbuni depulit mortemque prohibuit. Quanta certe cum potestate Servatoris vox prodiit, quantaque vi prædita! quanta demum benignitas atque ad beneficiendum proclivitas, cum se paratissimum ad proficiscendum nuntiavit! Profecto beneficii hujus admirabilitatem nemo digne æstimabit. Nam dicere tantummodo, et una cum verbo sanitatem centurionis puero largiri, ac repente morbo expedire eum qui in mortis limine versabatur, quidni vere Deum humana voce loquentem demonstrat? Non adest, et veluti præsens operatur: nam inter Dei verba et opera nihil interest. Neque laus centurioni tributa verborum tenuis fuit, sed et ægrum puerum ob illius fidem sanavit, atque ita splendidum præmium contulit. Dixit enim, moxque opera præ-

(37) Exin aliquantō tractu Græcus textus tantummodo sine Syriaco.

(38) A. f. 114; L. f. 5, b; Syr. 1v, 3.

(39) Hic quoque septem fere versus desiderantur in Syro, vel certe in Græco abundant.

dictionis testis subsecuta est; nam puer statim A convaluit.

Quod si quis hanc rem ægre sibi ob prodigii magnitudinem persuadeat, haud tamen de prædictione recte dubitabit, ex qua evidentior facti demonstratio conficitur, si quis reputet, unicum Romanum hominem fuisse qui ad Servatorem accessit, quique majorem etiam magisque benevolam, quam Judaica natio, fecit Christi confessionem; noster vero Servator multos pro uno, æque ac hunc, ad se accessuros affirmat ex orientalibus regionibus, itemque ex occidentalibus, qui ob suam Christi cognitionem et confessionem, haud minorem a Deo consequentur honorem quam Hebræorum parentes. Namque et horum patriarcha, celeberrime ille Abrahamus, ex irreligiosis parentibus ortus, vitam B commutavit, a polytheismi errore recedens, unumque universalem Deum ipse agnovit. Quin etiam ejus filii Issaco atque Jacobo similes fores innumeros per universum orbem, præsertim vero orientis et occidentis solis populos, prædixit. Denique momenti maximi superaddit his prædictionem, nempe quod Judæi ipsi, Deo charorum illorum posteris, qui Abrahamum jactabant, Isaacum atque Jacobum, propter suam adversus Deum recordiam et incredulitatem, ceu scientiæ lumine orbati, in tenebras exteriores expellendi essent: sic nimirum imperitiam illorum, summamque inscitiam, et salutaris luminis orbitatem prædicens. Hinc rerum oportet exitum animadvertere, atque adeo oculis C contemplari, quomodo Judæi, qui dictorum hominum Deo charorum genus esse gloriantur, ejecti fuerint non regno Dei tantummodo, verum etiam sacra ipsorum regali metropoli: exemplo autem unius, qui olim ad Servatorem accessit, centurionis, innumerabilis hominum multitudo ex nationibus cunctis, æque ac ille, Christo adjuncta sit, quæ ab eo elocuta, eundem quem inclity illi apud Hebræos viri, Deum agnoscere, parem illis ab universali rege Deo mercedem recipere digna fuit.

Ἐβραίοις λαμπάντων ἀνδρῶν ἐπιγόντων Θεὸν, τῆς Θεῶ ἀμοιβῆς.

V.

Mandat Petro Dominus ut ad prædam retia demittat; qui quidem jussum exsequitur. Cum autem magnam piscium multitudinem conclusissent, et retia pondere gravata dirumperentur, opem petunt a vicina navicula; atque ita extractis piscibus utramque scapham repleverunt, in tantum ut mergi periclitarentur. Quam obrem admiratione Petrus percussus, indignum se confitebatur ut Servator ad se veniret. Ille autem, qui tanquam futuri temporis imaginem ipsi ostenderat, interpretationem quoque facit, atque: *Noli timere; abhinc enim eris homines ad vitam capiens.* Cunctis vero simul: *Venite post me, faciamque vos piscatores hominum.* Galilæos homines, viles rusticanos, nihil præter Syrorum dialectum scientes, arte hu-

(40) Cod. A, f. 83. Syr. lib. iv, 6.

(41) Hactenus fragmentum recitatur Græce etiam

νον. Εἶπε γὰρ, καὶ τὸ ἔργον ἠκολούθησε μαρτυροῦν τῇ προφῆσει· καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτίκα.

Ἄλλ' εἰ πρὸς τοῦτο τις δυσπίστως ἔχει διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ προφῆσεως σκήπτουτο ἂν εὐλόγως, ἐφ' ἣ μείζων ὁ τῆς πράξεως ἔλεγχος ἀποδειχθήσεται, εἴ τις ἐν νῶ λάβοι, ὡς τότε μὲν εἰς Ῥωμαῖος ἦν ὁ τῶ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχος, ὁ δὲ μείζονα καὶ εὐγνωμονεστέραν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐνδείξιμος τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν· ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ πολλοὺς ἀνθ' ἐνὸς ἔσεσθαι τὰς κατ' ἐκείνον μέλλοντας αὐτῷ προσιέναι ἐκ τῶν πρὸς ἑω καὶ ἀνατολὴν κλιμάτων, τῶν τε κατὰ δόξαν ἡλιον οἰκούντων θεσπίζει, τοὺς διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιγνώσεως τε καὶ ὁμολογίας τῆς Ἰσῆς παρὰ Θεῶ τιμῆς τοῖς Ἑβραίων προπάτορσι καταξιοθετημένους· ὅτι δὲ κακίων ὁ προπάτωρ, αὐτὸς δὲ ὁ βωόμενος Ἀβραὰμ ἐκ πατέρων ὕμνωμένος δεισιδαίμωνων μετεβάλλετο τὸν βίον, τῆς μὲν πολυθέου πλάνης ἀναχωρήσας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπιγνούς ὄδῳ· καὶ τοῖς αὐτοῦ παισὶ τῶ Ἰσαὰκ καὶ τῶ Ἰακώβ ὁμοίους ἔσεσθαι μυρίους καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸς ἑω ἔσθαι, καὶ τοὺς κατὰ δόξαν ἡλιον οἰκοῦντας προαγορεύει· προστίθει τε τούτοις τὸ μέγιστον τῆς προφῆσεως· αὐτοὶ Ἰουδαῖοι τῶν θεοφιλῶν ἐκείνων ἀπόγονοι, τὸν Ἀβραὰμ αὐχοῦντες καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀλογία τε καὶ ἀπιστίαν, ὡς ἂν τοῦ τῆς γνώσεως φωτὸς ἀπεστερημένοι, ἀπόδητοι γενήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἔξωτερικόν, τὴν ἀνοιαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἀμαθίαν, τοῦ τε σωτηρίου φωτὸς τὴν στέρησιν ὡδὲ πη κροναφωθήσας. Ἐνθα δὲ ἐπιστήσαι τοῖς ἀποτελέσμασι προσήκει τὸν νοῦν, ὀφθαλμοῖς τε αὐτοῖς παραλαβεῖν, ὡς Ἰουδαῖοι μὲν, οἱ τῶν εἰρημένων θεοφιλῶν ἀνδρῶν γένος εἶναι σεμνύνομενοι, ἐκδηλοῖται γεγονάσιν οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἱερῆς καὶ βασιλικῆς μητροπόλεως· ἐπὶ δὲ ἐνὸς τοῦ πάλαι τῶ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχου ἀφατος ἀνδρῶν ἀριθμὸς ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνῶν ὁμοίως ἐκαίην τῶ Χριστῷ προσιόντων, καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν τῶν παρ' Ἰσῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἠξίωται παρὰ τῶ παμβασιλεί

D

E'

(40) Παρακελεύεται μὲν τῶ Πέτρῳ ὁ Κύριος χαλάσαι εἰς ἄγρην τὰ δίχτυα· ὁ δὲ τὸ προστεταγμένον ἔποιε. Ὡς δὲ συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ, καὶ διεβήγγυτο τὰ δίχτυα τῶ πλῆθει βαρούμενα, προσκαλοῦνται μὲν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν τῶ γειτονίῳ πλοῖῳ· εἶτ' ἀνεκχύσαντες τοὺς ἰχθύας, πληροῦσαν ἄμφω τὰ σκάφη, ὡς κινδυνεύειν αὐτὰ βυθισθῆναι· ἐφ' οἷς ὁ Πέτρος ἀποθαυμάσας ἐξεπλάγη, ἀνάξιών τ' ἑαυτὸν τῆς σωτηρίου ἐπιδάσεως ὁμολογεῖ (41). Ὁ δὲ ὡς περ ἐπιδείξας αὐτῷ τὴν τοῦ μέλλοντος εἰκόνα διασαφεῖ τὴν ἐρμηνείαν, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσθαι ζωηρῶν· πρὸς δὲ πάντας· δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων.* Γαλιλαίου ἀνδρας, εὐελαί, a cl. Leo p. 216, ex cod. Vindob. Sed multo longius prosequitur in codice nostro Vatic. A. f. 83.

ἀγροίκους, οὐδὲν πλέον τῆς Σύρων φωνῆς ἐπισταμένους, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ταπεινὸν τῆς ἀλιείας μετερχομένους, εἰκότως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν θηρευτὰς ἀνθρώπων καὶ κήρυκας τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ποιῆσειν ἐπηγγέλλετο, καὶ πεποίηκεν οὐ ψευδόμενος τὴν ὑπόθεσιν, παριστὰς Θεοῦ δύναμιν ἐνεργητικὴν τοῦ πράγματος. Εἰ μὲν γὰρ, λογίους τινὰς καὶ σοφοὺς, ἢ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους ἀνθρώπων ἐνδόξων καὶ πλουσίων προσαγόμενος, τοῦτοις ἐκέχρητο διδασκάλους τῶν αὐτοῦ λόγων, κἂν εἰκὸς ἦν ἀνθρωπινώτερον ἐπινοήσθαι τὸ πρᾶγμα· οὐτῶ γοῦν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων εἰώθασιν ὑποτάττεσθαι, ἢ χρήμασιν ὑπὸ πλουσίων δελεαζόμενοι, ἢ λόγων περιβολῇ καὶ φαντασίᾳ σοφίας ἀπατώμενοι, ἢ ὑπεροχὰς ἐνδόξων προσώπων καταπληττόμενοι. Ὁ δὲ μὴ τοιοῦτοις χρῆσάμενος μαθηταῖς, τούναντιον δὲ πένησι καὶ ἀδόξοις, καὶ τὸν λόγον ἰδιώταις, Σύροις τε τὴν φωνήν, καὶ τὸ σχῆμα ταπεινοῖς, καὶ εὐτελέσιν ἔργῳ, δῆλος ἦν μόνῃ τῇ θεϊκῇ δυνάμει χρώμενος, ἣν ἐνεδείξατο πρῶτα μὲν φωνῇ μὴ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς καὶ ἀκολούθους (42) αὐτοῦ καταστήσας, καὶ περὶ ἐπαγγελιάμενος σαγηνευτὰς καὶ ἀλιεῖς ἀνθρώπων ποιῆσειν αὐτοὺς, ἐν' ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπὸ παντοίων λόγων νομικῶν τε καὶ προφητῶν, τῶν τε τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐτοῦ πλακείσαν σαγήνην ἐμβάλλωσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπέου βίου θάλατταν, καὶ περιβάλωσιν ὄσους ἂν εὕρωσι, πληροῦντες τὰ ἑαυτῶν λογικὰ δίκτυα παντὸς γένους λογικῶν ἰχθύων.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν διὰ φωνῆς ἀκουόμενα ῥήματα καὶ φῶφοι, καὶ πλέον ὑπῆρχεν οὐδὲν· τῆς δ' ἐνθέου δυνάμεως τὸ ἔργον οὐκ εἰς μακρὰν παρεστήσατο· αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ διὰ τῶν λόγων προηγορευμένα τοῖς ἔργοις ἐπιτέλεσας, ὡς ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην μυρία πλήθη τῶν σαγηνευθέντων ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν τούτων ἀνδρῶν κτήσασθαι, πληρωθῆναι τε Ἐκκλησιῶν πάντα τόπον Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων, διὰ μίαν ἐκεῖνην ἐπαγγελίαν τῆς θεϊκῆς φωνῆς, δι' ἧς οὐ διδάξειν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἀλλ' αὐτοὺς ποιῆσειν αὐτοὺς ἀλιεῖς ἀνθρώπων ἐπηγγέλλετο. "Ἔστ' οὐ προέγνω μόνον οὕτε προέφησε τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς τοῦ τηλικούτου κατορθώματος ἀποπέφανται· εἶπέ τε τῷ λόγῳ, καὶ πεποίηκε τῷ ἔργῳ· παρέστρεψε τε τὸ μέλλον διὰ συμβόλου καὶ εἰκόνας, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργείας ἀπεπλήρωσε. Τοῖς γὰρ πάλοι πρότερον ἐν σκοτίᾳ φωτὸς ἀληθείας, καὶ Θεοῦ γνώσεως ἐν νυκτὶ καταπονηθεῖσι, καὶ μηδένα πρὸς σωτηρίαν θηρεῦσαι δεδυνημένοις, ἐπιλάμψας τὸ ἑαυτοῦ φέγγος, ἐν ἡμέρᾳ καὶ φωτὶ γενομένοις προστάττει, οὐ τῇ οἰκείᾳ ἐπιστήμῃ, τῷ δὲ αὐτοῦ ῥήματι θαρσύνοντας, ἐπιβάλλειν τῷ βυθῷ τὰ δίκτυα. Οἱ δὲ τοσαῦτα συνήγαγον ἰχθύων πλήθη, ὡς διαρρήγνυσθαι μὲν τὰ θηρευτικὰ ὄργανα, κινδυνεύειν δὲ εἰς βυθὸν χωρεῖν ἀπὸ τοῦ φόρτου τὰ πλοῖα.

Ἐπεὶ δὲ ταῦθ' οὕτως προσταττόμενα τὸν Πέτρον εἰς ἐκπλήξιν καὶ φόβον οὐ τὴν τυχόντα ἤγεν· Ἄλλὰ ταῦτα σε, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, μήπω ἐκπληγέτω· παιδιαὶ γὰρ εἰσι ταῦτα καὶ μελλόντων εἰκόνας· οἱ δὲ μὲν ἰχθύες ἀναυδοὶ καὶ ἄλογοι, καὶ ταῦτα σκάφη

(42) Vocabulum ἀκολούθους magis proprie vellem

A milli, id est piscatoria, non sine causa Servator noster, venatores hominum suæque doctrinæ præcones se facturum pollicebatur; fecitque, haud fallens promissum, Dei nempe potentiam rei effectricem expromens. Nam si litteratos aliquos et sapientes, vel etiam ex Judæis nobiles divitesque viros eligens, his usus esset magistris doctrinæ suæ, utique humanum potius negotium id credi poterat. Sic enim plerique hominum solent semet subjicere, vel pecunia a divitibus inescati, vel litterarum specie et sapientiæ præstigio decepti, vel eminentiam personarum illustrium admirantes. Jesus autem cum haud talibus sit usus discipulis, sed e contrario pauperibus et obscuris, ac litteratura idiotis, lingua Syris, habitu humili, operaque villi, exploratum est eum divinam tantum adhibuisse potentiam; quam ostendit primo quidem dum una vocula eos invitavit assecrasque suos fecit, deinde spiciens captiores piscatoresque hominum a se factum iri; ut pro retibus quæ nunc tenebant, sumentes ab eo litterarum omnium legalium ac propheticarum, necnon divinæ ipsius doctrinæ sagenam, in humanæ vitæ mare jactarent, quotquot occurrerent irretirent, genere omni rationallium piscium retia sua rationalia complentes.

Atque hæc ex vi vocis tantum audita, verba erant et sonitus, prætereaque nihil. Sed enim divinæ virtutis efficientia haud multo post rata exhibuit; cum hæc ipsa verbalia promissa factis complevit, ita ut brevi tempore universum humani incolatus orbem, innumeramque multitudinem captorum ab his idiotis hominum, Christus adeptus sit, plenaque Ecclesiis evaserint loca omnia tum Græcorum tum etiam barbarorum, propter illam unicæ divinæ vocis promissionem, qua haud se discipulos suos docturum, sed reapse piscatores hominum effecturum spondit. Quamobrem non præcivit modo vel prædixit rem futuram, sed effector facinoris tanti apparuit, dixitque verbis, et opere exæcutus est; idque fore, symbolo portendit atque imagine, simulque ipsa efficacia complevit. Namque hos discipulos, qui antea veritatis lumine carebant, et per noctem divina notitia carentem laboraverant, neminemque ad salutem lucrari potuerant, ipse lumine suo illustrans, et in diurna luce constituens, jubet non propria peritia, sed ipsius verbo confisos, retia in pelagus jacere. Hi vero tantam collegerunt piscium multitudinem, ut et piscatoria instrumenta rumparentur, et ipsæ naviculæ demergi pondere periclitarentur.

Quia vero talia imperata, Petrum in stuporem metumque non modicum abduxerant; Haud hæc, inquit ei Servator, magnopere te commoveant; ludicra enim hæc sunt adhuc, et futurarum rerum imagines: pisces quidem muti, et irrationales;

Syro fuisse redditum. Ita etiam quod sequitur

hæque naviculæ ac retia ex inanimi materia constant. Sed non ita se habent res ab ipsis significantæ. Paulo post itaque, imo vero ex hoc tempore, eris homines ad vitam capiens: ab hac laborifera et infructuosa piscatione expeditus, rationalium animantium, non autem irrationalium, factus captator: neque jam ex maris abyssso, sed ex salsa mundi amaritudine, et tenebrosis irreligiositatis ac nequitiae latebris ad intellectualem lucem purumque aerem respirandum protrahes eos quos tu prædaberis: imo incolumi vita capies, quatenus vitam illis, non mortem afferes. Et marini quidem pisces in tenebris atque abyssso antea viventes, statim ac lucem aerisque respirationem participant, pereunt: at vero homines, qui a te capiuntur, ex ignorantiae tenebris ad divini generis vitam piscatu tuo transferentur. Ideo tu deinceps ad vitam homines capies.

Hæc divina virtute prædixit Servator, hæc fideliter vereque a se dicta idem demonstravit. Nimirum retium ille jaculator, piscator, Syrus, pro captura piscium, quantas hominum myriadas ceperit ineffabilis doctrinæ retribus divina virtute contextis, comprehendendi numero nequit. Arcana, ab iis quæ apparuerunt, demonstrantur. Nam quæ spatiosa mundi ætas, ante Servatoris Dei manifestationem, non attulit; quæ neque Moyses, Hebræorum legislator, neque post Moysen prophetæ Dei multum laborantes per totam noctem ante Christi adventum, efficere potuerant; hæc Gallæus, pauper, loquela barbarus, idem, inquam, ille Petrus confecit. Rerum autem a Petro tunc peractarum demonstrationes sunt, quæ mox inclaruerunt Ecclesiæ, multo magis rationalium piscium plenæ, quam illæ naviculæ irrationalium; cujusmodi est Cæsariensis in Palæstina Ecclesia, item Antiochiæ Syriacæ, itemque ipsius Romanæ urbis Ecclesia. Has enim ipsum Petrum Ecclesias, et circumstantes omnes composuisse, traditum memorix est: necnon et illas Ægypti, cum ipsa Alexandrina idem pariter, etsi non per seipsum, per Marcum tamen discipulum suum, constituit. Namque is interim per Italiam et omnes circa illam gentes occupabatur; sed suum alumnium Marcum edocendæ Ægypti genti capiendæque destinavit.

(43) In his commentibus variat aliquantum seu sit obscurus Syrus.

(44) A. f. 83. b. Syr. IV, 6.

(45) Cod. noster Græcus A. f. 83 b. habet ἀλλήλων. Sed Syrus interpres sine dubio legit ἀρρήτων (quod et nos prætulimus), quoniam Anglice video *something hidden*.

(46) Syrus haud intellexisse videtur dictionem, βάρβαρος τὴν φωνήν, si certe dicit *by means of its voice*.

(47) In Syriaco opusculo a me edito (*Script. vet. t. X*) quod inscribitur *Canones seu doctrina Apostolorum*, dicitur p. 7: *Acceptit manum sacerdotalem Apostolorum Roma civitas et tota Italia, atque Hispania, ac Britannia et Gallia, cum reliquis aliis regionibus finitimis, ab ipso Simone Cepha, qui ascenderat ab Antiochia, et fuit præceptor ac rector in Ecclesia, quam ibi ædificavit, et in finitimis. Jam*

καὶ δίχτυα ἐξ ἀψύχου ὕλης κατεσκευασμένα· ἀλλ' οὐ τοιαῦτα τούτων τὰ παραδείγματα. Μικρὸν γοῦν ὕστερον, μᾶλλον δὲ ἐντεῦθεν ἤδη καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν· τῆς μὲν μοχθηρᾶς ταύτης καὶ ἀνωφελοῦς ἀπαλλαγῆς ἀλιείας, λογικῶν δὲ ζώων ἀντι τῶν ἀλόγων θηρευτῆς γινόμενος· καὶ οὐκέτι ἐκ βυθῶν θαλάττης, ἐκ δὲ τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ βίου πικρίας, ἐκ σκοτίων τε μυχῶν ἀθεότητος καὶ κακίας εἰς φῶς νοερὸν καὶ καθαρὰν πνοὴν ἀνελεύσεις τοὺς ὑπὸ σοῦ θηρευσομένους, μᾶλλον δὲ ζωγρήσεις αὐτοὺς διὰ τῆς ζωῆς αὐτοῖς (43) ἀλλ' οὐ θάνατον προξενεῖν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ πελάγους ἰχθύες, ἐν σκότειν καὶ βυθῶν κτήρον ζῶντες, αὐτίκα φωτὸς καὶ πνοῆς μεταλαχρήσονται· ἀπολλύνται· οἱ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων ὑπὸ σοῦ θηρευθῆσονται· ἐκ σκοτόους ἀγνοίας μεταβάλλοντες ἐπὶ ζωῆς ἔνθεον ἀγρευθήσονται. Διὸ καὶ ζωγρῶν ἔση ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους.

(44) Ταῦτα θεϊκῆ δυνάμει προηγόρευσεν ὁ Σωτὴρ· ταῦτα τοῖς ἔργοις πιστὰ καὶ ἀληθῆ ἐπέδειξεν ὁ αὐτός· ἦγον ἀμφιβολεὺς ἐκεῖνος, ὁ ἀλιεύς, ὁ Σύρος, ἀντὶ τῆς τῶν ἰχθύων θήρας, ὅσας ἀνθρώπων ἐσαγγίνευσεν μυριάδας λόγων ἀπορρήτων δικτύους θεϊκῆ δυνάμει πλακείσιν, οὐκ ἔστιν ἀριθμῶ περιλαβεῖν δυνατόν. Ὅψις δ' ἀρρήτων (45) τὰ φαινόμενα· ἂ γὰρ ὁ μακρὸς αἰὼν τοῦ βίου πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας οὐκ ἤνεγκεν, ἂ μῆτε Μωϋσῆς ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης, μῆτε οἱ μετὰ Μωϋσῆα τοῦ Θεοῦ προφήται πολλὰ καμόντες διὰ πάσης νυκτὸς τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ καταπράξασθαι μὴ δεδύνηται, ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος, ὁ πένης, ὁ βάρβαρος τὴν φωνήν (46), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Πέτρος κατεπράξατο. Δείγμα δὲ τῶν τότε ἐπιτελεσθέντων πρὸς Πέτρον αἰεὶ δεῦρο διαλάμπουσαι Ἐκκλησίαι, πολὺ μᾶλλον τῶν τότε σκαφῶν λογικῶν ἰχθύων πληθύουσαι· οἷα ἡ κατὰ Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης τυγχάνει, οἷα ἡ ἐπὶ Ἀντιοχείας τῆς κατὰ τὴν Συρίαν. οἷα ἡ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαίων πόλεως (47)· τάσδε γὰρ αὐτὸς ὁ Πέτρος τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἀμφοῦ αὐτὰς ἀπάσας συστησάμενος κημονεύεται (48), καὶ τὰς ἐπ' Αἰγύπτου καὶ κτλ· αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν αὐτὸς, οὐ μὴν δι' αὐτοῦ, διὰ δὲ Μάρκου τοῦ μαθητευθέντος αὐτῷ κατεστήσατο. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ πάντας τὰς ἀμφοῦ ταύτην ἔθνη ἐσχόλασε (49), τὸν δ' αὐτοῦ φοιτητὴν Μάρκον τῶν κατ' Αἰγύπτου διδάσκαλον καὶ σαγηνευτὴν ἀποδέδειχεν.

vero quod hoc opusculum, in Romano chartaceo codice cum Ehediesu sæculi XIII auctore copulatum, nunc in codice sæculi sexti aut septimi a doctis quoque Anglis compertum fuerit, sane gaudeo; sic enim ejus cum ætate augetur auctoritas. Quod autem in editionem Latinam meam irrepperit *Bithynia* pro *Britannia*, cum tamen mea ipsa Syriaca editio recte habeat p. 174, *Britannia*, ut Syrus (noster pronuntiat, id non sine aliqua, ut puto, mentis evagatione vel typorum meo docti potuit. (Namque Aloysii Assemani Latinum scriptum, quid habeat, neque nunc meminisse, nec scire interest.) Quis enim inter Galliam et Hispaniam, *Bithyniam* potius quam *Britanniam* serio collocat!

(48) Hic aliquantum abiudit a Græco Syrus. Pars semel adhuc aio, me Syriacum librum (quo carere non nisi ex Anglicana interpretatione cognoscere.

(49) Adhuc a Græci textus sensu deflectit Syrus

Ὅμοια δ' ἂν εὔροι τις τῶ Πέτρῳ, τὸν νοῦν ἐπι-
στήσας, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μα-
θητῶν, οὓς ἐπαγγειλάμενος ποιήσαιν ἀλιεῖς ἀνθρώ-
πων, ἔργῳ τὸν λόγον ἐδειξεν· εἰσέτι γοῦν καὶ νῦν ὁ
αὐτὸς ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ, πανταχοῦ γῆς παρῶν, καὶ
[κατὰ] πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ αὐτοῦ
λογικὰ δίκτυα (50) πληρῶν ἐκ παντὸς γένους λογικῶν
ἰχθύων καὶ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ἀνασπῶν τοῦ
τῆς κακίας βυθοῦ καὶ τοῦ τῆς ἀθεότητος σκοτούς τὰς
τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἀνέλκων τε αὐτάς ἐπὶ τὸ φῶς
τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης ἐνθέου γνώσεως. Οὕτω
δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου, ὃν ἐπὶ τῆς ἀλι-
είας, ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καταρτίζοντα
εὐὰ δίκτυα θεασάμενος, τῆς αὐτῆς ἔξλιψε κλησεώς τε
καὶ ἐπαγγελίας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπει
τοῦνομα, καὶ οἱ λόγοι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατ-
αυγάζουσι, διὰ τῆς αὐτοῦ παραδοθείσης τοῦ Εὐαγ-
γελίου γραφῆς, παντοῖα γλώττη Ἑλληνικῇ τε καὶ
βαρβάρῳ μεταβληθείσης (51), εἰς ἐξάκουστόν τε
πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας κηρυττομένης.

(52) α'. Ἐπειδὴ περ ἐν προφητείαις ἀναγράφεται εἰς
αὐτοῦ πρόσωπον εἴρηται προφητικῶς, *Ἄλτῃσαι παρ'*
ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου,
καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, διὰ
τοῦτο, ὡς ἂν τῆς προφητικῆς μαρτυρίας ἔργῳ νῦν
πληρωθείσης, φησὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, κατὰ μὲν τὸν
Ματθαίον, *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ*
καὶ ἐπὶ γῆς· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν, ὅτι δεῖ κηρυχθῆ-
ναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη· τῶν μὲν γὰρ κατ' οὐ-
ρανὸν ἐξ αἰῶνος ἐπέτρεχεν τὴν βασιλείαν, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς νῦν αὐτῷ δεδῶσθαι φησὶ τὴν ἀρχήν. Πάλαι μὲν
γὰρ, ὡς Μωϋσῆς μαρτυρεῖ, ἀγγελοὶ Θεοῦ ἦσαν τοὺς
ἐπὶ γῆς ἐγκραχευρισμένοι· διατραπείσης δὲ τῆς ἀνθρω-
πότητος ἐπὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην, καὶ τῶν ἐπιστα-
τούντων ἀγγέλων μηδὲν πρὸς τοῦτο ἐπικουρεῖν δυνα-
μένων, αὐτὸς δὴ λοιπὸν ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ διὰ τῆς
αὐτοῦ θεοφανείας, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην
διδάσκει, ὅτι μηκέτι ἀγγέλοις, ἀλλ' αὐτῷ πρὸς τοῦ
Πατρὸς ἡ τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνῶν ἐξουσία δέδοται. Αἰὶ τοῖς
αὐτοῦ μαθηταῖς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν παρεκλεύσατο
περιελθεῖν καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Ἀναγκαιῶς
δὲ προστίθησι τὸ μυστήριον τῆς ἀποκαθάρσεως·
ἐχρήν γὰρ τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστραφέντας, παντὸς μο-
λυσμοῦ καὶ μιάσματος διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπο-

⁵¹ Psal. II, 8. ⁵² Matth. xxviii, 18. ⁵³ Luc. xxiv, 47. ⁵⁴ Deut. xxxii, 8.

(50) Cod. Gr. τῶν αὐτῶν λογικῶν δικτύων.

(51) Animadvertite Eusebii testimonium de anti-
quissimis SS. Bibliorum in omnium gentium linguas
translationibus.

(52) Rursus mihi jucunda res accidit, quod dum
Eusebii locus, quotquot sunt in Nicetæ ad Lucam
catena ms., ex Græcis Latinos facerem, feliciter
agnovi, postremum prædicti Eusebii locum, in pen-
ultimo scilicet atque ultimo codicis folio scriptum,
pertinere totidem verbis ad *Theophaniæ* librum IV,
capp. 8 et 9, prout in Anglica cl. Samuelis Lei ex
Syriaco idiomate interpretatione legitur, ab initio
paginæ 224 usque ad initium item paginæ 229. Nunc
verò repertum a nobis originale Græcum fragmen-
tum, in nostra quidem *Theophaniæ* editione Græca
inter quatuor sextumque numerum p. 121 collo-
candum erit. Porro Nicetam *Theophaniæ* partes

A Petri gestis similia, si quis modo mentem ad-
vertat, inveniet cæterorum quoque Servatoris di-
scipulorum gesta, quos cum promississet piscatores
hominum facere, sermonis veritatem opere de-
monstravit. Ad hanc igitur usque diem idem ope-
ratur et efficit, ubique præsens, et per universum
humani incolatus orbem rationalia retia sua omni
genere rationalium piscium replens, Græcorum et
barbarorum, de profundo nequitiae, extrahens ho-
minum scilicet animas de atheismi tenebris, eas-
que ad lumen traditæ ab se Dei notitiæ extollens.
Sic etiam Joannis Zebedæo geniti, quem in pesca-
tione visum cum parente ac fratre retia reficientem,
eadem vocatione ac promisso dignatus est, Joannis,
inquam, per universum orbem nomen splendet;
B cujus item sermones hominum animas illuminant
in tradita ab eo Evangelii scriptura, quæ in omne
idionia Græcum barbaricumque conversa, ad aures
omnium gentium quotidie recitatur.

1. Quia in scriptis vaticinis de ipsius persona
propheticè dictum est : *Postula a me, et dabo tibi*
gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam ter-
minos terræ ⁵¹, propterea tanquam si propheticum
testimonium nunc jam in rem collatum fuisset, dicit
discipulis suis, secundum Matthæum quidem ⁵², *Data*
est mihi omnis potestas in cælo et in terra, secun-
dum vero Lucam ⁵³, ait prædicari oportere in nomine
ejus pœnitentiam et remissionem, ad omnes gentes.
Nam cœlestium quidem ab æterno dominationem
tenebat; terrestrium autem, nunc sibi datum prin-
cipatum dicit. Olim quippe, teste Moyse ⁵⁴, angelis
Dei commissæ erat terræ incolarum cura : sed cum
genus humanum ad polytheismi errorem deflexisset,
nemoque ex præpositis angelis opem ullam hac in re
præstare posset, ipse deinde omnium Servator divina
sua manifestatione, post relatam de morte victo-
riam docet, haud jam diutius angelis, sed ipsi a
Patre potestatem in terræ gentes datam. Idcirco di-
scipulis suis haud antea, sed nunc, mandavit cir-
cumire atque erudire omnes gentes. Necessario au-
tem purgationis mysterium adjicit : oportebat enim
convertos ex ethnicis, omni macula et inquinamento
per ipsius virtutem purgari, diabolico nimirum et
D idololatriæ errore et abominationibus cunctis olim

modo cum ipso operis titulo, modo tantum Eusebii
ascripto nomine (ut hic fecit) recitare in catena
ms. solitum, jam alibi non semel diximus. Quare
et nos, ante cognitæ seu Anglicam seu Syriacam
operis editiones, locos nudo Eusebii nomine præ-
ditos, *Theophaniæ* ascribere non potuimus; quod
nunc Anglici libri beneficio effecimus : ut Angliæ
vicissim editor, Græca nostra originalia in librum
suum, cum ei commodum erit, libenter, ut remur,
transferret. Ne quid vero hic repetamus, lectores
nostros ad disputata superius in *Monitis* itemque
in adnotationibus sparsim dicta, ablegamus. Certe
hinc apparet, citatum aliud a cl. Sam. Leo p. 224 in
adn. fragmentum nostrum (apud ipsos col. 658), ad
hunc *Theophaniæ* locum, ut ipse vellet, trahi non
posse.

devinctos; nunc autem primo ex impura scelestaque vita revocatos. Atque ut his suadeant admonet, post purgationem, mystici magisterii vi peractam, haud jam præcepta Judaica, neque Moysis legitima, sed quæ ipse iis præciperet, observare. Hæc videlicet uno ore cuncti dum per gentes discurrerent tradebant constitutis in universo orbe Ecclesiis. Atque ut opus erat, hortatur, et alacriores efficit ad adeundas venatorum more gentes, et universum hominum genus erudiendum, addita promissione: *Eccæ ego vobiscum sum; secundum vero Lucam, Spiritum spondens. Hæc autem promissionis verba reipsa cumulavit: nam divina virtute cuique astans, inspirans simul et cooperans, negotii successum confirmavit, eosque magistros apud omnes gentes traditæ a se religionis constituit.*

2. Hac illi promissione nixi, opere ipso illius verba complebant: protinus enim nihil morantes, omni cum alacritate ad gentium magisterium discurrebant. Tum ipso rei eventu persuasi, oculisque eum viventem cernentes qui paulo antea exstinctus fuerat, et quem cum iurejurando, propter ea quæ acciderant, negaverant; hunc, inquam, spectantes evidenter personamque præsentem, et more solito alloquentem, et ea quæ jam nos diximus promittentem: in tantum, ut a promisso se excidere haud posse cognoscere, propter oblatam oculis apparitionem. Quæ nisi ita se haberent, profecto ad præcepta illa torpuissent, rusticitatis suæ et idioticæ loquelæ conscilii, cujus causa officium fortasse detrectassent; recte cogitantes fieri haud posse ut homines lingua Syri, et præter artem piscatoriam omnium ignari, magistri constituerentur Græcorum simul et Romanorum, Ægyptiorum et Persarum, aliarumque gentium barbararum, legesque ferrent coram legumlatoribus regibusque, contrarias iis opinionibus quæ de primariis diis ex omni ævo exstiterant. Sed hæc versare animo non licebat illis, qui vocem Dei dicentis audierant: *Eccæ ego vobiscum sum; quoniam evidenter aspexerant loquentis divinitatem morti superiorem apparuisse.* Hinc eos inobedientiæ timor incassit, ideoque periculis se objectabant, accepta a magistro arrha vitæ post mortem vivendæ; magnoque animo cunctas gentes obibant, magistri sui promissiones opere confirmantes (55): quibus etiam dixerat: Vos estis horum testes, mortis videlicet ac resurrectionis.

3. Cum ergo semel declarasset oportere in nomine ejus prædicari poenitentiam in cunctis gentibus; nisi facta verbis postea consensissent, ne illum quidem a mortuis revixisse crederemus. Sin potius ad hanc usque diem et nunc etiam prædictio in rem

(55) Aliter hic interpungit, consequenterque interpretatur editor Anglus.

(54) Abit in alium prorsus sensum Anglica ex Syriaco interpretatio: *Respecting which however they had entertained fear.* (Syriaco textu me careere non

καθαίρεσθαι ἐκ τῆς δαιμονικῆς καὶ εἰδωλολάτρῳ πλάνης, μιάσμασι τε παντοίοις ἐνισχημένους, ἀρ: τε πρῶτον ἐξ ἀκολάστου καὶ παρανόμου βίου μεταβλημένους. Τούτους δὲ καὶ διδάσκειν παραινεί μετὰ τὴν ἀποκάθαρσιν τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ μουσικῆς διδασκαλίας, οὐ τὰ Ἰουδαϊκὰ παραγγέλματα, οὐδὲ τὰ παρὰ Μωυσαί νόμιμα, ἀλλ' ὅσα αὐτοῖς ἐνετείλατο φυλάττειν. Ταῦτα δ' ἦν ἃ δὴ συμφώνως οἱ πάντες ἐκπριελθόντες πάντα τὰ ἔθνη παραδεδώκασι ταῖς ἐκείνης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαις. Ἀναγκαιῶς δὲ ἐκ τούτων προτρέπεται, καὶ προθυμοτέρους ἀπεργάζεσθαι: τὸ θηρεῦσαι περιελθεῖν τε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ μετῆγεῦσαι πᾶν γένος ἀνθρώπων, δι' ἧς πεποίηται πρὸς αὐτοὺς ὑποσχέσεως εἰπὼν· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μετ' ὑμῶν· κατὰ δὲ Λουκᾶν, τὸ Πνεῦμα ἐπαγγεῖλάμενος. **B** Τούτῳ δὲ τῷ τῆς ἐπαγγελίας λόγῳ ἔργον ἐπιθεῖς, θεῖκῃ τε δυνάμει ἐκάστῳ συνῶν, συμπνέων τε αὐτοῖς καὶ συνεργῶν, ἐπιστώσατο τὸ κατόρθωμα, διδασκάλους τε αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης θεοσεβείας ἀποδεικνύμενος.

β'. Ταυτη γοῦν ἐπιθαρήσαντες τῇ ἐπαγγελίᾳ, ἔργῳ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἐπλήρουν· αὐτίκα μὴδὲν ὑπερέμενοι, σὺν πασῇ προθυμίᾳ περιτῆλλον ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν διδασκαλίαν· ἔργῳ μὲν αὐτῷ παραλαβόντες (55), καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες ζῶντα τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα, καὶ ὃν ἐξωμόσαντο ἀρνησάμενοι διὰ τὰ συμβεβηκότα, τοῦτον αὐτὸν ἐναργῶς καὶ αὐτοπροσώπως παρόντα καὶ συνήθως προσδιαλεγόμενον, ἐπαγγελλόμενον τε αὐτοῖς τὰ προλελεγμένα· οὐκ ἔχοντες δὲ ὅπως ἂν ἀποστήσωσι τῆς ἐπαγγελίας διὰ τὴν θεωρουμένην ἔβιν. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἀπίκνησαν πρὸς τὸ ἐπίταγμα, ἀγροικίαν ἑαυτοῖς καὶ λόγων ἰδιωτεῖαν συγγινώσκοντες, δι' ἣν τάχα ἂν καὶ παρητήσαντο· εἰκότως λογισάμενοι, ὡς οὐκ οἶδόν τε ἦν Σύρους τὴν γλῶτταν, καὶ πλὴν ἀλλείας μὴδὲν ἐπισταμένους, διδασκάλους ἑαυτῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, Αἰγυπτίων τε καὶ Περσῶν καὶ τῶν λοιπῶν βαρβάρων ἐθνῶν καταστῆναι, ἀντινομοθετῆσαι τε τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς νομοθετίας τε καὶ βασιλεῦσι, τάναντία τοῖς περὶ τῶν πρώτων θεῶν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος δεδογμένοις. Ἄλλ' οὐκ ἔβιν αὐτοῖς ταῦτα διανοεῖσθαι, ἀκούσασαι μὲν Θεοῦ φωνῆς λεγούσης αὐτοῖς, Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι, ὁρῶντες δὲ ἐναργῆ τὴν τοῦ λαλοῦντος θεότητα κρείττονα θανάτου φανθεῖσαν· διὸ καὶ δέος αὐτοῖς τῆς παρασχῆς εἰσῆει (54). Ἐνθεν ὁμῶς τοῖς κινδύνους ἐχώρουν, τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς παρὰ τοῦ διδασκάλου λαβόντες τὴν ἐχέγγυα· προῆλθόν τε εὐθαρσῶς ἐπὶ τὴν τῶν ἀπάντων ἐθνῶν περίοδον, τοῦ σῶν διδασκάλου τὰς ὑποσχέσεις ἔργοις πιστούμενοι· οἷς καὶ ἔφη· Ὑμεῖς δὲ ἔστε μάρτυρες τούτων, τοῦ θανάτου δηλαδὴ καὶ τῆς ἀναστάσεως.

(55-56) γ'. Ἐπαξ οὖν ἀποφνημαμένου δεῖν κτηρυθῆ· ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετόπισαν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, εἶναι μὴ τούργον ἐπηκολούθησε τῷ λόγῳ, μὴδὲ τὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναθώσεως αὐτοῦ πιστεῦσεσθαι· εἰ δὲ εἰσῆει καὶ νῦν τὰ τῆς προῆρήσεως εἰς ἔργον χωρεῖ, ὅτι

semel alibi dixi.)

(55-56) Hic præmittitur a Niceta eclogario pars aliquanta Eusebiani textus, quæ legitur in Anglica editione, p. 227. Theoph. iv, 9. Angl. p. 228.

λόγος αὐτοῦ ζῶν καὶ ἐνεργῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται, ὥρα μὴδὲ τῷ τὸν λόγον προεμένῳ ἀπιστεῖν. Οὐ γὰρ ἡ δύναμις ζῶσα καὶ ἐνεργῆς ὁρᾶται, τοῦτον ἀνάγκη πᾶσα πολὺ πρότερον ζῆν, καὶ Θεοῦ ζῶν τοῦτον ἐκτελεῖν (57), οὐ ζῶντα τὰ ἔργα σύμφωνα ταῖς φωναῖς ἀποδείκνυται. Πᾶσαν γοῦν ἀκοήν παντοίων ἔθνων (58) οἱ αὐτοῦ λόγοι διήλθον μεταβαλλόμενοι καὶ μεθερμηνεύμενοι εἰς παντοίαν γλῶτταν Ἑλληνικήν τε καὶ βάρβαρον· ὡς ἐξήκουστον αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γενομένην, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν ἀγαγεῖν μυρία πλήθη τῶν πρότερον ἐν πολυθέῳ πλάνῃ καὶ εἰδωλολατρείᾳ πλημμελῶς καὶ ἀσέμνως βιούτων. Οὐ πρότερον δὲ ἄφεςιν, εἶτα μετάνοιαν, ἀλλὰ μετάνοιαν πρῶτον, εἶτα τὴν ἄφεςιν κηρύττειν παρακελεύεται. Τοῖς γὰρ γνησίους πρότερον κακῶν μετάνοιαν ἐνδειξαμένοις ἡ σωτήριος χάρις τὴν συγχώρησιν τῶν πεπραγμένων ἐδωρήσατο· δι' οὗ καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο, λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς καὶ ἀντίψυχον τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ σωθῆσεσθαι. Οὕτω δὴ τα ἴα αὐτοῦ μαθηταί, ἄνδρες ἄπειροι λόγων ὄντες καὶ πάμπαν ἰδιῶται, πένητές τε καὶ εὐτελεῖς τὸ σχῆμα (59), τῇ δυνάμει τοῦ μετὰ θάνατον θεωρουμένου καὶ ἐμφανῶς αὐτοῖς συναυλιζομένου ἐπιθαρσίσαντες, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ πόλεως ἀρξάμενοι κατὰ τὰς αὐτοῦ παρακελεύσεις, ἵνα ἀναπολόγητα εἴη τοῖς Ἰουδαίοις ἀπιστήσασιν, ἐπὶ πάντα προῆλθον τὰ ἔθνη, καὶ τὰ προσεταγμένα ἐποίησαν, κηρύττοντες μετάνοιαν τοῖς πᾶσι, καὶ λύσιν τῶν πρότερον τῆς ψυχῆς ἐμπλακημάτων.

Γ.

(60) Συνηγμένων μὲν οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἀρχιερέων τε καὶ νομοδιδασκάλων, ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ ποιούμενος τὰς διατριβὰς, τὰ μέλλοντα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ τολμᾶσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τόλμῃ καταληφόμενον αὐτοῖς βλεθρὸν ἐπισκισσάμενος τοῦτον τὸν τρόπον διὰ τῆς παραβολῆς προηγόρευσεν· Ἀνθρώπος τις ἦν οἰκοδοσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ λίθον, καὶ ὠκοδόμησεν πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς λαβεῖν τοὺς καρπούς αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ὑστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἐντραπήσομαι τὸν υἱὸν μου. Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱὸν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Ὁδοὺς ἐστὶν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρο-

⁵⁸ Matth. xxi, 33 seq.

(57) Potest etiam dici : et Dei vitam vivere, id est partem divinæ vitæ degere, Christum scilicet. Paulo aliter Anglicus textus : and that he bring to effect *ih̄s living things of God.*

(59) Non v. delur legisse Syrus voc. ἔθνων, ideoque

A convertitur; ejusque verbum, vivum et efficax per universum orbem conspicimus, sequitur ut ne verbi quidem auctori fidem derogemus. Nam ejus vis vivens et effectrix cernitur, hunc necesse est et multo potius vivere, et Dei vitam hunc præstare, cujus viva opera verbis consonantia monstrantur. Ad omnium itaque quantumlibet variarum gentium auditum sermones ejus devenerunt, translati in quamlibet linguam atque explanati, sive Græcam, sive barbaricam : ut nempe doctrina ejus cunctis populis innotesceret, quo converterentur ac respicerent innumeræ multitudines, quæ antea in polytheismi errore et idolorum cultu imple turpiterque vivebant. Neque antea dixit remissionem, postea pœnitentiam, sed pœnitentiam primo loco, deinde remissionem prædicare jussit. Nam fidelibus qui antea peccatorum pœnitentiam præ se tulerint, Servatoris gratia veniam præteritorum donat. Et enim propter illos mortem ipse excepit, pretium semet conferens ob animarum redemptionem quæ salvandæ sunt. Sic demum ejus discipuli, homines linguarum ignari et omnino idiotæ, pauperes villique specie, virtuti illius quem post mortem spectaverant, quique manifeste cum ipsis conversatus fuerat, confidentes, capto abs Hierosolymis initio, secundum ipsius jussa, ut jam deinceps excusatione carerent Judæi increduli, ad cunctas gentes devenerunt, et mandata sibi effecerunt, prædicantes omnibus pœnitentiam, et priorum animæ criminum C absolutionem.

VI.

Cum essent igitur Hierosolymis congregati gentis Judaicæ principes, pontifices ac legis doctores, diversans in templo Christus scelus in se ab his patrandum, et consecuturam scelus supremam poenam, arcano sic per parabolam vaticinatus est ⁶⁰: *Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et septem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et edificavit turrin, et tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium pulsaverunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt ipsis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Reversentur filium meum. Agricola autem videntes filium, dixerunt intra se : Hic est hæres, venite, occidamus eum, et occupemus hæreditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt ei : Malos male perdet, et vineam suam tradet aliis agricolis, qui reddent ei fructum tem-*

Anglus : *These his words then being varied.*

(59) Ambiguus mihi est aliquantum ex Syro Anglicus : *needy (as) they were in their character.*

(60) A. f. 262. b. Syr. IV, 13.

poribus suis, Dicit illi Jesus : Nunquam legistis in A Scripturis ; Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris ? Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Est hæc quidem parabola similis illi, quæ apud Isaiam his verbis scribitur : Vineæ fuit dilecto in cornu, in pingui loco. *Sepem ei circumdedit, eamque vallavi, et consevi, et turrim ædificavi, et torcular fodi. Expectavi autem ut uvam gigneret, verumtamen spinas reddidit* ⁶⁶. Sed enim prophætæ parabola ad vineæ reprehensionem accommodata est. Et quidem propheta declaravit quid eo nomine significaretur : Nam vinea *Domini exercituum, domus Israelis est* ⁶⁷. Cæteroque Servatoris parabola idcirco ad illius prophætæ exemplum dicta fuit, ut ad præsentem coronam audientium intelligeretur : non tamen de ipsa vinea sermo loquitur : namque ipse propheta vaticinium hujusmodi præoccupaverat. Quæ autem propheta reticuerat, ea Servator in parabola ponit ; illa nempe de vinitoribus, qui intelligendi sunt seniores populi et pontifices, principes atque doctores. Horum enim causa contigit, ut malos fructus populus efficeret. Quamobrem ipsa vinea vasta relicta est, nimirum Hebraica ejus temporis gens : vallumque illius dirutum fuit, principes nimirum qui gentem olim protegebant, incolasque simul cum urbe servabant. Et turris quidem, ipsum templum erat : torcular vero, altare. Hæc omnia funditus deleta fuerunt propter patratam a vinitoribus cædem : qui servos semel et iterum ad se missos, variis nempe prophetas temporibus, occiderunt. Vetus quoque Scriptura huic sermoni suffragium dat. Et quidem propheta Elias in sua ad Deum prece ait : *Domine, prophetas interemerunt, altaria suffoderunt, atque ego solus relictus sum, et meam ipsius animam conantur eripere* ⁶⁸. Sic enim in prece sua de Judaicæ gentis principibus propheta expostulat. Sed enim hi, haud contenti prophetarum cæde, postremo ipsum Filium, non sane inscii, imo probe gnari hunc esse hæredem, supplicio affecerunt.

Hæc Servator ante passionem suam de se innue- D dit, præoccupata per præensionem notitia futuri. Et quidem ita disserebat in templo versans coram cœlianeis suis vinitoribus, principibus nimirum populi : sapienter admodum hac parabola curans, ut ii sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucro usus est, ut ipsi semet condemnarent : quemadmodum Davidi accidit, cum de ⁶⁶ Isa. v, 1, 2. ⁶⁷ ibid. 7. ⁶⁸ III Reg. xix, 10.

(61) Syrus interpres videtur legisse διὰ παραβολῆς.

νομιαν αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις ; λέγουσιν αὐτῷ· Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας ; Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ; διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἄνω ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσιν ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἔστι δὲ ἡ παραβολὴ συγγενὴς τῇ παρὰ τῷ Ἰσαΐα, παρ' ἧς τοῦτον λέγει τὸν τρόπον· Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡρατῆρ-μένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖν· καὶ φραγγιὲν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύττευσά, καὶ πύργον ἐκδόδομησα, καὶ ἀρολιῖον ὤρυξα, καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθα. Ἄλλ' ἡ μὲν παρὰ τῷ προφήτῃ τὸν ἀμπελῶνα διαδέδληκεν· ὃν καὶ ἡρμήνευσε τίς ποτε ἦν, εἰπὼν· Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος παραβολὴ εἴρηται μὲν ὁμοίως ἐκείνη, ὡς ἂν γνωρισθῆι τοῖς παροῦσι καὶ ἀκροωμένοις· οὐ μὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος λέλεκται, ἐπειδὴ ὁ προφήτης τὴν περὶ τοῦτου πρόβησιν προλαβὼν εἰρήκει. Ἄπερ δὲ τῷ προφήτῃ σεσιώπητο, ταῦτα αὐτὸς ἐν τῇ παραβολῇ τίθησι· λέγω δὲ τὰ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἔρχοντες καὶ διδάσκαλοι· οἱ δὲ καὶ τῷ πλήθει παραίτιοι γεγονάσι τῆς τῶν πονηρῶν καρπῶν ἐκφυγῆς· δι' οὓς καὶ ὁ ἀμπελῶν καταλείπεται ἔρημος, τουτέστι τὸ παρὸν αὐτῶν ἔθνος, καὶ ὁ τοῦτου καθηρέθη φραγγὸς, οἱ πάλαι θηλασθῆ τοῦ ἔθνους προμαχοῦντες, καὶ τὸν λαὸν φυλάττοντες σὺν αὐτῷ τῷ τόπῳ· ὃ τε ἐν αὐτῷ πύργος, αὐτὸς ὁ νεὼς· καὶ ὁ ληνός, τὸ θυσιαστήριον ταῦτα πάντα ἔρδην ἐκ βάρων ἡρθη διὰ τὴν τῶν γεωργῶν μαιφονίαν· οἱ δὲ πρῶτους δούλους καὶ δευτέρους ἀποσταλέντας πρὸς αὐτοῦς, δηλαδὴ τοὺς κατὰ χρόνου πρῆφτας, ἀνείλον. Μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πάλαι Γραφή· καὶ προφητῶν δὲ Ἠλίας ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν θεὸν λέγων· Κύριε, τοὺς προσφῆτας ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν, καὶ γὰρ ὑπελείφθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν. Ταῦτα γοῦν ὁ προφήτης τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διὰ τῆς εὐχῆς κατηγορεῖ. Οἱ δὲ μὴ ἀρκεσθέντες τῇ κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίᾳ, ὑστερον καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' εὖ μάλα καὶ ἀκριβῶς εἰδότες αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ἀνείλον.

Ταῦτα δὲ ὁ Σωτὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ περὶ ἑαυτοῦ ἠνέτετο, προλαμβάνων (61) τὸ μέλλον κατὰ πρόβησιν. Καὶ λέγει ταῦτα ἐν αὐτῷ διατρέθων τῷ ἱερῷ τοῖς κατ' αὐτὸν γεωργοῖς τοῦ ἀμπελῶνος, τοῖς τοῦ λαοῦ προεσιώσι· σφόδρα σαφῶς διὰ τῆς παραβολῆς αὐτοῦ καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκασθαι παρασκευάζων, οὕτω συνιέντας, ὅτι περὶ αὐτῶν εἴρητο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διὰ παραβολῆς εἴρηκεν, ἵνα αὐτοὶ τὴν φῆφον ἐξενέγκωσιν (62)· ὃ τε καὶ ἐπὶ τοῦ

(62) Multa quæ in Græco posthinc sequuntur, continua prorsus scriptura, nexique sensus præ-

Δαβὶδ γέγονεν, ὅτε ἔκρινε τὴν παραβολὴν τοῦ Νάθαν. Ἐπειδὴ δὲ ἤσθοντο τῶν εἰρημένων, τότε εἶπον μὴ γένοιτο. Τοῦτο μέντοι ἤδη τρίτον παρὰ Ματθαίου διὰ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελῶνος ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πρώτης διαφόρους κλήσεις ἐδήλου τῶν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀμπελῶνος παρελθόντων· οἷς πᾶσιν ἐξ ἰσοῦ μισθὸν ἐνεδίδου τὸ δηνάριον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, δύο υἱῶν κλήσιν ἠνίττετο· τοῦ μὲν ἀρνούμενου τὰ πρῶτα, ἐπὶ τέλει δὲ τὴν ὑπακοὴν ἐνδεικνυμένου, καὶ εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργαζομένου· τοῦ δὲ τῆ ἑναντίου κεχηρημένου προαιρέσει· διὰ δὲ τῆς παρουσίας παραβολῆς μεταθεσὶν παντελῆ τοῦ ἀμπελῶνος ὁ λόγος διδάσκει ἀπὸ προτέρων γεωργῶν ἐπὶ δευτέρους· καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνει τῆς μεταθέσεως. Κάμολι δοκεῖ μεταθεῖσθαι μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγειλαμένου μὲν ἐργάσασθαι υἱοῦ, μὴ μὴν ἔργον ἐπιθέντος τῷ λόγῳ· δεδῶσθαι δὲ τῷ ἀρνησαμένῳ κατ' ἀρχάς, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τέλει τὸ εὐπειθὲς ἐνδειξαμένου.

Σαφέστερος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ τὸ θεοσεβὲς πολέτευμα τὸ τῆς Θεοῦ βασιλείας οἰκίαν τὸν ἀμπελῶνα εἶναι ἐκλάβοιμεν· προτέρους δὲ αὐτοῦ γεωργοὺς οὐκ ὀρθῶς κεχηρημένους τῇ ἐργασίᾳ, τοὺς πρότερον παρὰ Ἰουδαίοις τῆς θείας γνώσεως κατηξωμένους, τοὺς αὐτοὺς ὄντας ἐν τῶν υἱῶν τῷ διαβεβλημένῳ· δευτέρους δὲ γεωργοὺς, τοὺς τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν κατὰ καιρὸν ἀποδιδόντας, τοὺς ἐξ ἔθνῶν διὰ Χριστοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἀνελήφθας, τοὺς αὐτοὺς ὄντας τῷ υἱῷ τῷ τὸ εὐπειθὲς καὶ ὑπήκοον τῷ πατρὶ ἔργοις ἐπιδειχθέντων. Τὸ δὲ αἴτιον τοῦ ληφθῆναι παρ' ἐκείνων τὸν ἀμπελῶνα, ἐπεὶ μὴ εἴρηται διὰ τῆς τῶν υἱῶν παραβολῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς μετὰ χεῖρας παρίστασι. Τοῦτο δ' ἦν τὸ μὴ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀποδοῦναι τοὺς καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότη· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιβουλεύσαι τοῖς ἀπεστραμμένοις ἐπὶ λήψει τῶν καρπῶν δούλοις· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ υἱῷ χεῖρας ἐπιβαλεῖν τολμησαί· ὃν ἐπιγνόντες, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότη ὁμολογήσαντες, ὅμως ἀνείλον, ἀσεβεῖ χρησάμενοι λογισμῷ. Τῶν δὲ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελῶνος, τὴν μὲν πρώτην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρέθετο, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ σὺν αὐτοῖς ποιούμενος διατριβᾶς· διόπερ πάντας ἀνθρώπους ἐργάτας εἰσήγε διαφόροις ὥραις κεκλημένους· ὑπακούοντάς τε τοὺς πάντας, καὶ μισθὸν λαμβάνοντας τὸν αὐτόν· τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἱεροσολύμοις γενόμενος, ἔνδον τε ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ διδασκῶν, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπῆγε, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ, μετὰ πολλοῦ τοῦ παραστήματος ἐλεγκτικῶς φήσας πρὸς αὐτούς, ὡς ἄρα οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγειον αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ τρίτην δὲ τοῖς αὐτοῖς ἀναγκαίως προ-

²⁹ Matth. xx, 1-16. ¹ Matth. xxi, 28-30.

simo, de variis vineæ parabolis, ea absunt a Syriaca *Theophania*; ideoque ex commentariis potius Eusebii in Evangelia huc esse translata aliquis existimabit. Sed certe in codice A, p. 262. b.-263. a., ut dixi, sine ulla intercapedine jacent, nomen que Eusebii gerunt. Mihi autem partes has tam arcte coherentes, tum sententia, tum loco, separare aut discernere prorsus non licebat. Hec aio, quia credere vel spe-

A Nathanis parabola iudicium tulit. Verumtamen illi re demum intellecta, infortunium a se deprecati sunt. Porro apud Matthæum tribus de vinea parabolis rei hujus mentio fit: quanquam prima quidem²⁹ variaz illorum vocationes exprimuntur, qui ad vineæ culturam convenerunt; quibus omnibus par denarii merces attributa est. Altera parabola¹ duorum vocatio filiorum ostenditur, quorum alter primo haud morigerus fuit, sed demum officium præstitit, atque in vinea operatus est: alter autem filius contrarium ingenium præ se tulit. Sed præsentem demum parabola translata omnino Servator docet vineæ locationem a prioribus agricolis ad posteriores; causamque translationis aperit. Et mihi videtur translata vineæ locatio ab eo filio, qui se operaturum recepit, mox verba in rem non contulit; tradita autem illi qui initio quidem officium directavit, sed mox opere obedientiam præstitit.

Sed enim magis perspicuus sermo fiet, si religiosam vitam, quæ divini regni propria est, vineam esse putabimus: atque ita priores ejus cultores, qui non justam operam in ea collocaverant, Judæos esse credemus, qui primi divina notitia dignanter collustrati fuerunt: hique pares sunt illi alteri filio, quem evangelicus sermo damnat. Posteriores autem cultores, qui debitum fructum suo tempore exhibuerunt, ethnicos existimabimus, qui per Christum Dei notitiam receperunt, similesque illi filio evaserunt, qui patri obsequium et obedientiam re ipsa testatus est. Jam causam ablata illis vineæ, quia in filiorum parabola Servator non dixit, idcirco necesse fuit ut hac, quæ in manibus est, parabola patefaceret, Causa vero fuit, quia non suo tempore fructus domino debitos obtulerunt: prætereaque servis ad colligendos fructus submissis exitium moliti sunt: necdum his maleficis contenti, filio ipsi adferre manus non dubitarunt: quem sane agnitum, atque domini filium non dismittentes, nihilominus impio consilio interemerunt. Atque harum de vinea parabolarum trium primam discipulis suis recitavit Servator, dum in Galilæa cum iis versaretur. Quare et omnes homines dixit diversis horis ad operam vocatos; qui cuncti obtemperant, paremque mercedem capiunt. Secundam parabolam Hierosolymis, dum intra templum doceret, coram pontificibus populi que senioribus dixit; et quidem confidentissimam addidit increpationem, fore ut ipsos publicani ac meretrices in cælorum regnum præcederent. Tertiam denique apud eosdem necessario parabolam protulit, causas edisserens, ob

rare licet Syriacam *Theophaniam* apud Syrum interpretem integram esse, non autem aliquando fortasse breviam (sive per rei compendium, sive per omissionem), sicut certe accidit Ignatii martyris epistolis, quas Syrus interpres breviores Græcis interdum recitat. Nonne vero *Quæstiones* quoque Eusebii evangelicas, in codice Vat. Palatino studiosè ab anonymo vetere brevitas, nos ipsi edidimus?

quas cœlorum regnum his ereptum, ad alios erat A transferendum : tresque omnino causas recensuit ; primam, de fructibus quos improbi agricolæ abnegaverunt : neque enim imperata fecerunt, sed leges eis latas violaverunt. Causam alteram, facinora adversus prophetas dixit : hi quippe præmissi fuerant servi Dei. Tertiam denique causam attulit patrisfamilias filium cæsum. Quamobrem fust omnis sanguinis pœnæ ab iis reposcentur, a sanguine iusti Abelis usque ad sanguinem Zachariae.

Hæc pontificibus atque senioribus in faciem ob- B jecta, non mediocriter his probrum creabant. Quare admirari licet Servatorem, qui præter cætera potestatem quoque sermonis magna cum auctoritate exercebat, atque instar judicis pœniam iisdem sapientissime coram decernebat. Huic autem Servatoris nostri parabolæ consonat, uti dictum est, illa Isaïæ. Sed tamen propheta vineam objurgat, nulla cultorum facta mentione : at vero Servator vintores coram objurgat atque præsentem. Hi porro erant principes ducesque populi : apud quos etiam scelus adversus se ab his patrandum commemoravit : foreque ait ut vinea iis auferatur, atque aliis tradatur cultoribus. Exin enucleabat, quænam vitis esset ; nempe Dei regnum vineæ nomine intelligi declarabat : quod quidem Dei regnum per piam religionem olim principibus prioris populi conceditum fuerat. Sed C enim cum hi neque debitos fructus redderent, et præter legis violationem, cædibus quoque semet impiavissent, merito Servator hanc in illos sententiam tulit, dicens : *Propterea dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti quæ fructus ejus exhibebit.*—Quoniam vero dixit *occiderunt* (domini filium), non jam videretur parabolæ series pati, ipsum fore præsentem pœnæ, qua mali agricolæ, domini sui interfectores, merito plectendi erant. Atqui revera esse eundem constat, quia ipse iudex est.

ῥίψ, ἦν ἦσαν δίκαιοι ὑποσχεῖν κακοὶ γεωργοὶ καὶ φονεῖς γὰρ κριτῆς.

Lapis dicitur Dominus propter terrenum corpus : D lapis absque manuum ministerio excisus, prout fertur in Danielis visione², propter suam de virgine nativatem : neque enim illi opus fuit humano semine, cœlesti virtute genituram ejus administrante, matremque habuit nuptiarum expertem puellam, quæ novo inter homines more de Spiritu sancto concepit. Lapis erat, non aurum neque argentum, neque rex aliquis gloriosus, iis similis qui per ejus-

² Dan. ii, 45.

(63) Cod. A. f. 263.

(63*) Nimirum sub initiis hujus enarratæ parabolæ, ubi certe Syrus congruebat. Ergo totum hoc, etiamsi in Syro desideretur, ad idem *Theophaniae* corpus pertinere videtur.

(64) Ilucusque sine ulla interruptione, ab initio parabolæ, codex A. Reliquum vero fragmentum, æque sub nomine Eusebii in codice eodem laudatur,

φέρει τὰς αἰτίας παριστάς, δι' ἃς ἐμελλεν εἰς ἐτέ- ρους μετατίθεσθαι ἀφαιρουμένη ἐξ αὐτῶν ἡ βασι- λεία τῶν οὐρανῶν. Τρεῖς δὲ τὰς πάσας αἰτίας κατα- λέγει· πρώτην μὲν, τὴν περὶ τοὺς καρποὺς ἀγνωμο- σύνην τῶν γεωργῶν· οὐ γὰρ ἔπραττον κατὰ τὰ παρ- ηγγελμένα αὐτοῖς (63), παραβάται δὲ ἐτύγχανον τοῦ δοθέντος αὐτοῖς νόμου· δευτέραν δὲ, τὴν κατὰ τῶν προφητῶν ἐπιβουλήν· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ προαπεσταλ- μένοι τοῦ Θεοῦ δούλοι· καὶ τρίτην, τὴν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ οἰκοδεσπότης μαιφονίαν, δι' ἣν ἐκδικηθήσε- ται ἐξ αὐτῶν πᾶν αἷμα, ἀπὸ αἵματος Ἄβελ τοῦ δι- καίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου.

Ταῦτα δὲ εἰς πρόσωπον τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυ- τέροις λεγόμενα οὐ μικροὺς αὐτοῖς παρεῖχεν ἐλέγ- χους. Διὸ τοῦ Σωτῆρος θαυμάσια ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λόγου μετὰ πολλῆς αὐθεντίας ἀποφηνάμενος, καὶ κριτοῦ δίκην τὴν κατ' αὐτῶν τι- μωρίαν εἰς τὸ αὐτῶν πρόσωπον μετὰ βαθυτάτης σο- φίας ἐξενεγκόντος. Τῇ παρουσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῇ συνάδει ἡ παρὰ τῷ Ἡσαΐα, ὡς εἴρηται (63). Πλὴν ἡ μὲν τοῦ προφήτου τὸν ἀμπελῶνα διεμέμφετο, τῶν γεωργῶν μνήμην οὐδαμῶς πεποιημένη· ὁ δὲ Σωτὴρ τοὺς γεωργοὺς ἀπῆλεγχεν εἰς πρόσωπον ἐστῶ- τας καὶ παρόντας. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἀρχόντες καὶ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ· οἷς ὁμοῦ καὶ ἦν ποιήσονται κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλήν ἐδῆλον· καὶ ὡς ἀρθήσεται ἀπ' αὐ- τῶν ὁ ἀμπελῶν, καὶ δοθήσεται ἐτέροις γεωργοῖς, προύλεγε· διασαφῶν ἐφεξῆς τίς ποτε εἴη ὁ ἀμπελῶν, καὶ διδάσκων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἀμ- πελῶνα· ἥτις βασιλεία Θεοῦ διὰ τοῦ θεοσεβοῦς πολι- τεύματος πάλαι πρότερον τοῖς ἀρχουσι τοῦ προτέρου λαοῦ ἐπεπίστευτο. Ἐπειδὴ μὴδὲ τοὺς δέοντας καρ- ποὺς ἀπεδίδοσαν, πρὸς δὲ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει μαιφονίας ἑαυτοὺς περιέσπειραν, εἰκότως τὴν κατ' αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἐξενέγκαστο ἀπόφασιν, εἰπὼν· *Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασι- λεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἕθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς* (64). — (65) Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, *διὸ ἀπέκτειναν*, οὐκ ἐπὶ τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς παραβολῆς ἔχειν δύναται αὐτὸν εἶναι τὸν παρεσόμενον ἐπὶ τιμω- ρίᾳ τοῦ δεσπότητος. Ὅτι δὲ αὐτός ἐστι, δῆλον· αὐτὸς

(66) Λίθος ὁ Κύριος λέγεται (67) διὰ τὸ γεῶδες σῶμα· λίθος τεμνόμενος ἀνευ χειρῶν, κατὰ τὴν Δανιὴλ ὄρα- σιν, διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· οὐ γὰρ ἐδέησεν αὐτῷ σπορᾶς ἀνθρωπίνης, οὐρανίου δυνάμειος τὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομουμένης· καὶ μήτηρ αὐτῷ ἀπειρό- γαμος κόρη, καινὸν τρόπον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἁγίου Πνεύματος κύουσα. Λίθος ἦν, ἀλλ' οὐ χρυσοῦς οὐδ' ἀργυρος, οὐδὲ βασιλεὺς τις ἐνδοξος, ὁμοίος τοῖς διὰ τῶν τοιῶνδε συμβόλων παρὰ τῷ Δανιὴλ δεδωλωμέ-

sed in pagina versa 263. h.

(65) Cod. A. f. 263. h.

(66) Cod. A. f. 264. Syr. iv, 14.

(67) De hoc mystico saxo verba partim sunt in *Theophania* Syriaca iv, 14 ; sed Græcus textus sub Eusebii nomine a Niceta relatus multo plura recitat, sive ex *Theophania* sive ex commentariis.

νοίς· αλλα τις γυμνός, και εύτελής και απεβριμμένος· διδ και λίθος προσκόμματος, και πέτρα σκανδάλου άπηγόρευται. Ό μὲν οὖν τίς φησιν· Οὕτω λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὸν θεμέλιον Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἔντιμον· και ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ μὴ καταισχυνηθῆ· ὁ δὲ βοᾷ· Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· και Λίθον δὲ προσκόμματος κεκλήμασιν αὐτὸν. Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ, και τὸν Κύριον αὐτὸν εἶναι τὸν λίθον διδάσκει, ὡδὲ πη θεσπίζων· Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε· και αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Κἄν ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα, και οὐχ ὡς λίθου προσκόμματος συναρτήσεσθε, οὐδ' ὡς πέτρας πτώματι. Ό δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἐν παγίδι, και ἐν κοιλάσματι οἱ καθήμενοι ἐν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν. Ἄνθ' οὗ σαφέστερος ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· Κύριον τῶν δυνάμεων, αὐτὸν ἀγιάσατε· και αὐτὸς ἔσται φόβος ὑμῶν και κρατάλωμα ὑμῶν, και ἔσται εἰς ἀγίασμα· εἰς δὲ λίθον προσκόμματος και εἰς πέτραν σκανδάλου τοῖς δυσὶν οἴκοις Ἰσραὴλ, εἰς παγίδα και εἰς σκάνδαλον τῷ οἰκοῦντι ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐνθα γενόμενος ἐπίστησον τίνα τρόπον αὐτὸν τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων τοῖς μὲν ἐπ' αὐτὸν πεποιθόσιν εἶσεσθαι εἰς ἀγίασμά φησιν, ἀλλ' οὐχ ὡς λίθον προσκόμματος, οὐδὲ ὡς πέτραν πτώματος· τοῖς δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸν πεποιθόσι λίθον προσκόμματος και πέτραν πτώματος γενήσεσθαι δοκεῖν, διδάσκει. Και τίνες οὗτοι, προφητεύει, σαφῶς δηλώσας τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν ἐπίστησαντας τῶν ἐκ περιτομῆς. Λίθος δὲ και ἄλλως ἐχρημάτιζεν ὁ Σωτὴρ διὰ τὸ θεμέλιος ἀβραάμης και πετραῖος ὑποβεβλήσθαι τῇ πάσῃ οἰκοδομίᾳ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Θεμέλιον ἄλλον, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἔστιν Ἰησοῦς Χριστός· και αὐθις· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Λίθος τοιγαροῦν και πέτρα και θεμέλιος τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος αὐτοῦ ἦν· και λίθος ἀκρογωνιαίος, ἐκλεκτός, ἐντιμος, μηδένα τῶν εἰς αὐτὸν ἠλπικότων και πεπιστευκότων αισχύνων· ὁ δ' αὐτὸς λίθος ἦν προσκόμματος και πέτρα σκανδάλου διὰ τὸ πάθος, ᾧ προσκόπτειν τοὺς ἀπιστοῦντας συμβαίνει· και λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ταύτην αὐτοῦ ἐπισφραγίζεται τὴν ἐρμησίαν διὰ τῆς παραβολῆς, ἀμπέλωνα και γεωργοὺς εἰσάγων δούλους τε ἀπεσταλμένους πρῶτους και δευτέρους ὑβριζομένους πρὸς τῶν γεωργῶν· και τέλος· Ὑδὸν ἀγαπητὸν ὑπὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκπεμπόμενον, ὑπὸ δὲ ἀσεβῶν γεωργῶν ἀποκτινύμενον. Μεθ' ἣν παραβολὴν ἐπιφέρει, τί ἐστι τὸ, ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

Z.

(68) Ἐπειδὴ δὲ και περὶ τοῦ τόπου ἐχρησεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φέρε ἴδωμεν τὰς αὐτοῦ περὶ τούτου φωνάς. Οὐ φέροντες αὐτοῦ τὴν σεμνὴν διδασκαλίαν, οὔτε τὴν πρόβησιν (69) και τοὺς ἐλέγχους, οἱ τῶν Ἰουδαίων

³ Isai. xxviii, 16. ⁴ Psal. cxvii, 22. ⁵ Isai. viii, 14. ⁶ Ibid. 13. ⁷ I Cor. iii, 11. ⁸ I Cor. x, 4. ⁹ Psal. cxvii, 22.

(68) Cod. A. f. 199. Syr. iv, 18.

(69) Videtur declinare a sensu Syrus, qui dirul-

A modi symbola a Danie.e demonstrati fuerunt; nudus, inquam, erat, vilis atque abjectus; quare et lapis offensionis ac petra scandali dictus est. Quidam ergo dicit ³: Sic ait Dominus, Ecce ego mitto in fundamentum Sionis lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem. Et qui crediderit in eum, non confundetur. Ipse vero clamat: Lapidem quem reprobaverunt edificantes ⁴. Et, Lapidem offensionis eum appellarunt ⁵. Isaias vero audeo dicere lapidem hunc, ipsum esse Dominum, ita definiens: Dominum ipsum sanctificate; et ipse erit pavor tuus. Et si ei confusus fueris, erit tibi in sanctificationem, neque ut in lapidem offenticuli impingetis, neque in petram lapsus. Domus autem Israelis in laqueo, habitatores Hierusalem in fovea; propterea impotentes erunt ⁶.

B Pro quibus magis perspicue Symmachus interpretatus est: Dominum virtutum, ipsum sanctificate: et ipse erit pavor vester et fortitudo, eritque in sanctificationem; lapis vero offenticuli et petra scandali duabus domibus Israelis, laqueus et scandalum incolæ Hierusalem. Atque hoc loco considera, quomodo ipsum Dominum virtutum confidentibus ei futurum esse dicit in sanctificationem, non autem in offenticuli lapidem, et in petram lapsus. Secus vero minime ei confidentibus, lapidem futurum offenticuli, et petram lapsus, videri docet. Quinam autem hi sint, vaticinatur, manifeste demonstrans circumcismum qui adversus Christum consurrexit populum. Aliiter quoque lapis est Servator, quia ceu fundamentum immobile ac lapideum, suppositus fuit universo edificio vitæ secundum Deum agendæ. Fundamentum aliud, ait divus Apostolus, nemo potest ponere præter jam positum, quod est Christus Jesus ⁷. Et rursus: Petra autem erat Christus ⁸. Lapis itaque et petra et fundamentum vitæ secundum Deum agendæ, ipse erat; lapis angularis, electus, honorabilis, neminem in eo sperantium atque confidentium confundens. Rursus idem lapis erat offenticuli et petra scandali propter passionem, in quam offendere incredulis accidit; et lapis quem reprobaverunt edificantes. Hanc ipse confirmat interpretationem per parabolam, vineam agricolæque inducens, servosque missos primos et alteros ab agricolis injuria affectos: postremoque filium a patre missum, et ab impiis agricolis interfectum. Postquam parabolam inferi, quid sit, Lapidem quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli ⁹.

Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος

VII.

Quia vero de loco etiam oraculum edidit Dei Verbum, agesis ipsius hac de re voces animadvertamus. Cum nec ejus venerandam doctrinam, neque vaticinium, neque reprehensiones æquo animo ser-

³ Ibid. 13. ⁷ I Cor. iii, 11. ⁸ I Cor. x, 4. ⁹ Psal.

gationem, non autem prædictionem, interpreta-

rent Judæorum principes, urbe illum abire curarunt. Discedens autem Hierosolymis Christus has edidit contra urbem voces: *Hierusalem, Hierusalem, sæpenumero optavi filios tuos congregare, at tamen vos renuistis. En relinquitur vobis domus vestra deserta*¹⁰. Jam non Dei domum templum illud, sanctuariumque esse demonstrans, sed illorum domum, propter scelus infandum quod consecuto non tempore ibidem patratum est: nempe immane Judæorum contra Servatorem piaculum. Porro necesse erat non urbis solum incolas, verum etiam pavimentum illud, quo tantopere gloriabantur; dignum referre pretium facinorum ab incolis patratum. Id quod non multo post accidit, cum Romani urbem adorti, cives ejus partim belli jure interemerunt, partim captivos abduxerunt; et præter fame necatos, reliquam multitudinem loco abstractam in orbis terræ vastitatem disperserunt: denique eorum domum seu templum inflammantes, in desertissimam solitudinem converterunt. Sane hæc postero tempore contigerunt; sed enim Servator, Deus scilicet Verbum, præscientia utens, quæ futura erant superscriptis verbis ante nuntiavit. Urbis autem filios appellat gentem Judaicam, domum vero eorum dicit pro templo. Deinde testatur fore ut ipsorum culpa diris casibus irretiantur; quandoquidem ipse haud semel conatus fuerat sobolem eorum sub pietatis jugum mittere, dum curam eorumdem perpetuam gereret, per singulos prophetas singulasque ætates a pravitate eos retrahens ac revocans. Cæterum hi vocanti minime obtemperaverunt; quamobrem tulit in eos his verbis sententiam: *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*. Solertissime vero non urbem desertam fore ait, sed domum quæ ibi erat, id est templum, quod jam non suum neque Dei habitaculum haberi vult, sed illorum esse ait. Desertum vero haud aliter fore vaticinatur, nisi quia consueta illa Dei cura ac patrocinio spoliandum erat. Mirari autem subit sermonis effectum, quia nunquam alias ad tantam solitudinem is locus redactus fuit; ne tum quidem cum ob impietatem incolarum atque idololatriam et prophetarum cædes, in Babyloniorum potestatem venit: illo enim tempore septuagenaria fuit loci solitudo. Quare ne fataliter quidem tunc iis dictum fuit, *Relinquitur vobis domus vestra deserta*: neque enim derelicta, imo visitationem opiferam haud multo post experta est, quo tempore splendidiorem priore statu instaurationem impetravit, ita ut prædixerit propheta quidam, postremam domus hujus gloriam priore illustriorem fore¹¹. Verumtamen post Servatoris nostri effatum, quantopere derelicti Judæi fuerint, quantamque in solitudinem domus eorum venerit, iis quidem qui loca illa lustrant, visio ipsa et tot annorum diuturnitas oraculi eventum demonstrat: etenim tempus non duplo solum, quam septuagenarium desolationis sub Ba-

A ἄρχοντες, τῆς πόλεως ἀπαλλαγῆναι ἐποίουν. Ὁ δὲ ἀναχωρῶν τῶν Ἱεροσολύμων τοιαύτῃ προήκατο κατὰ τῆς πόλεως φωνᾷς· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε. Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐκέτι οἶκον θεοῦ τὸν νεῶν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἅγιασμα, ἀλλὰ αὐτῶν εἶναι οἶκον ἀποφθνήσκοντος· μιάσματος γὰρ ἐναγοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ δρασθέντος ὑπὲρ αὐτῶν, τοῦτο δ' ἦν τὸ τολμηθὲν αὐτοῖς ἄγος κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐχρῆν δὲ ἴσθαι μὴ μόνον τοὺς τῆς πόλεως οἰκῆτορας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος, ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν, τὰ πύργισιρα ὧν ἔδρασαν οἰκῆτορες, παθεῖν· ἃ δὴ καὶ πεπόνθασιν οὐκ εἰς μακρὸν, Ῥωμαίων ἐπελθόντων τῇ πόλει, καὶ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὲν πολέμου νόμῳ κατασφάζοντων, τοὺς δ' εἰχμαλώτους ἀπαγαγόντων, τοὺς δὲ λιμῷ διαφθειράντων, τοὺς δ' ἀπελασάντων καὶ εἰς πάντα τόπον διασκοπεύοντων (70), τὸν δ' οἶκον αὐτῶν καὶ τὸν νεῶν ἐμπερησάντων, εἰς ἔσχατά τε ἐρημίας περιβαλόντων. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γενομένων, προλαβὼν ὁ Σωτὴρ τὸ μέλλον τῇ προγνώσει, οἷα θεὸς Λόγος, τὰ συμβησόμενα προαγορεύει διὰ τῶν προκειμένων. Τέκνα δὲ τῆς πόλεως ὀνομάζει τὸ Ἰουδαϊκὸν πᾶν ἔθνος· οἶκον δὲ αὐτῶν ἀποκαλεῖ τὸν νεῶν. Εἰτα μαρτύρεται, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὰ σκυθρωπὰ αὐτοὺς μετελεύσεται· ἐπειδὴ περ αὐτὸς μὲν πολλακις ἐπισυναγαγεῖν αὐτῶν τὰ τέκνα ὑπὸ τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγὸν βεβούληται, οἷα ἐκ τοῦ παντὸς πρόνοιαν αὐτῶν πεποιτημένος, δι' ἐκάστου τε προφήτου καὶ καθ' ἑκάστην γενεάν ἐπιστρέφων αὐτοὺς καὶ ἀνακαλοῦμενος· οἱ δὲ οὐκ ἠθέλον ὑπακοῦσαι τῇ κλήσει· οὐδ' ἠγάπησαν τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν προσηνεκταί εἰπὼν· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς οὐ τὴν πόλιν ἔρημον ἕσθαι φησιν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ οἶκον, δηλαδὴ τὸν νεῶν· ὃν οὐκέτι ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ θεοῦ οἶκον βούλεται χρηματίζειν, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι φησιν. Ἐρημον δὲ αὐτὸν ἕσθαι θεοπίζει, οὐκ ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς πρότερον ἐπισκοποῦσης αὐτὸν προνοίας καταλειφθησόμενον. Καὶ δὴ θαυμάσαι ἔστι τοῦ λόγου τὸ ἀποτελεσμα, ὅτι δὴ μὴ ἄλλοτε πώποτε τοσαύτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν ὁ τόπος, οὐδ' ὅτε διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν δυσσεβείας καὶ εἰδωλολατρίας, τὰς τε κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίας, ὑπὸ Βαβυλῶνι ἤλω· ἑβδομηκονταετῆς γὰρ ὁ πᾶς τῆς ἐρημώσεως τοῦ τόπου χρόνος κατ' ἐκείνους ἐγενήθη. Διὸ οὐκ ἂν κυρίως ἐλέγθη αὐτοῖς τότε τὸ, Ἱφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· οὐ γὰρ ἀφείθη ἔτυχε δὲ ἐπισκοπῆς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, καθ' ὃν ἀνανεώσεως μερίζονο; ἢ κατὰ τὴν προτέραν ἡξιώθη, ὡς προεῖπόν τινες τῶν προφητῶν, ὅτι δὴ Ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἔσχατῆ ὑπὲρ τῆς προτέρας. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑμῶν φωνήν, ὅπως ἀφείθησαν, ὃ τε οἶκος αὐτῶν εἰς ἔσχατον ἐρημίας ἤλασε, τοῖς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένοις ἢ δὲ αὐτῆ τοῦ λόγου μᾶλλον δείκνυσαι τὸ ἀποτελεσμα· καὶ ὁ χρόνος δὲ πολυετῆς γεγονὼς καὶ μακρὸς, ὡς μὴ μόνον διπλασίονα εἶναι τῆς ἑβδομηκονταετοῦς ἔρη-

¹⁰ Matth. xxiii, 37-38. | ¹¹ Agg. ii, 10.

(70) Ab hoc sensu recedunt verba, and others they persecuted.

μίας, τῆς ἐπὶ Βαβυλῶνι γεγεννημένης, ἀλλὰ καὶ τετραπλασίονα ὑπερβαίνειν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόφασιν πιστοῦται.

Καὶ (71) ὅτι μὲν ἀξιοθέατα ἦν πάντα τὰ τῆς οἰκοδομῆς, τὰ τε τῆς ἄλλης κατασκευῆς τοῦ αὐτοῦ νεῶ, δηλοῦσιν αἱ ἱστορίαι· δείγματα δὲ χάριν εἰσέτι δεῦρο λείψανά τινα περὶ λακται, δι' ὧν τὰ ἴχνη καταλαμβάνεται τῶν πάλαι κατασκευασμάτων. Παντων δὲ θαυμασιωτέρα τυγχάνει ἡ θεϊκὴ φωνὴ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προγνώσεως· Ὅτι μὲν ἀμφὶ τὸ ἱερὸν ἐβάδιζεν, οἱ δ' αὐτοῦ μαθηταί, τοῦ περιβόλου τὰς οἰκοδομὰς αὐτοῦ τε τοῦ ἱεροῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος ὑπερβαυμάζοντες, ἐδείκνυσον αὐτῷ. Ὁ δὲ καταλλήλως τοῖς τὰς οἰκοδομὰς ἐκπεπληγμένοις ἀπεφάνητο, ἐν οἷς ἰθαυμάζοντο, πῶς οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ἀκαθαίρετος· δεῖν γὰρ διὰ τὰ τολμηθησόμενα τοῖς οἰκῆτορσι παντελῆ ψθορὰν καὶ ἐρημίαν τὸν τόπον ὑπομεῖναι, ἅτε θῆ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γενόμενον οἰκητήριον. Ὅπως δὲ τὰ τῆς προρρήσεως εἰς ἔργα προκεχωρηκεν, ὅ τε πᾶς νεὸς καὶ ὁ περιβόλος, τὰ τε ἐν αὐτῷ σεμνά καὶ περικαλλῆ ἰδρύματα, πάντα λόγον καλύπτουσιν (72) ἐρημίαν ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο ὑπέμεινεν· αὖξει τε κατὰ χρόνους, καὶ ἐπινέμεται ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ὡς μηδὲ ἴχνη θεμελίων ἐν τισὶ φαίνεσθαι τόποις, ὃ ἐξεστὶ τῶν βουλομένων παραλαμβάνειν ὀφθαλμοί·; Εἰ δὲ φαίη τις μέρη τινὰ εἶτι συνεστάναι, ἀλλὰ καὶ τούτων χρῆ προσδοκᾶν τὸν ἀφανισμόν, ὅσημέραι τῆς ἐρημίας αὐθόσης, καὶ τῆς εἰρημένης προρρήσεως ἀπορρήτων δυνάμει εἰσαεὶ ἐνεργοῦσιν. Οἶδα δὲ τινων ἀκούσας ἐρηγνευσάντων τὴν προσηρημένην φωνὴν ἐτέρως· μὴ γὰρ περὶ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τινος μέρους, ὃ δὴ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπεδείκνυσον αὐτῷ· κατ' ἐκείνου γὰρ ἐξενηνοχέει αὐτὸν τὴν πρόρρησιν.

H.

73) Ἴδων τὴν πόλιν, ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ, λέγων, ὅτι, Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ, καὶ γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περικυκλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σοι, καὶ συνέξουσὶ σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσὶ σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. [Τὰ μὲν προλεγόμενα περὶ τοῦ ναοῦ ἦν·] ταῦτα δὲ περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐθεσπίζετο, ἣν Θεοῦ πόλιν ὠνόμαζον οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τοῦ Θεοῦ ἰδρυμένον νεῶν. Ἀποκλαίεται δὴτα τὴν σύμπασαν πόλιν ὁ φιλόανθρωπος, οὐχ οὕτω τὰ οἰκοδομήματα οὐδὲ τοῦδαφος αὐτὸ, ὡς τὰς ψυχὰς τῶν πάλαι οἰκητόρων καὶ τὴν ἀπίλειαν αὐτῶν ἐλεῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἐρημίας αὐτῶν παρίσθησι λέγων· Εἰ ἔγνωσ καὶ γὰρ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι. Σημαίνει δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐπ' εἰρήνην τοῦ σύμπαντος κόσμου γεγεννημένην. Αὐτὸς γὰρ ἦν περὶ οὗ εἴρηται· Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-

¹² Luc. xix, 41-44. ¹³ Isai. xlv, 8.

(71) A. f. 267. Syr. iv, 18. Totus qui sequitur locus usque ad ἐξενηνοχέει αὐτὸν τὴν πρόρρησιν, diserte in codice inscribitur sic: *Εὐσεβίου Εὐαγγελικῆς Θεοφανείας Δ'. Eusebii ex Evangelicæ Theophaniæ libro quarto.* Atqui etiam præcedentem locum, etsi is in codice non nisi nudum Eusebii no-

A bylone spatium, sed quadruplo etiam majus, post Servatoris nostri sententiam fuisse, exploratum est.

Et quod quidem visu mirabiles essent ædificatio- nes, omnisque reliquus templi illius apparatus, historiæ demonstrant. Iudicii autem gratia, aliquot adhuc reliquæ conservantur, ex quibus veterum ornamentorum vestigia noscuntur. Sed præ omnibus mirabilis est vaticinantis nostri Servatoris divina vox. Nam cum ipse circa templum ambularet, ejus autem discipuli septi ædificia et ipsius templi magnitudinem atque splendorem magnopere admirantes demonstrarent, vicissim ipse iis qui ædificia suspiciebant affirmavit, in his quorum ipsi stupore tenebantur non remansurum lapidem supra lapidem, quin omnia destruerentur. Etenim necessario fore, ut propter habitatorum facinora, universale exitium ac vastitatem is locus pateretur, quia impiorum hominum evaserat habitaculum. Revera cum exitum nacta est prædictio, totum templum cum septo suo, et eunctis illis splendidis atque ornatis- simis ædificiis, ineffabilem dictu vastitatem, ex eo tempore ac deinceps expertum est: quæ imo per tempora augebitur, depascente locum vaticinii potentia, ut jam ne vestigia quidem fundamentorum alicubi appareant, id quod volenti cuilibet spectare coram licebit. Quod si quis dicat, partes aliquot adhuc subsistere, has quoque idem manet exitium, crescente quotidie solitudine, dictique vaticinii insensibili vi semper urgente. Memini quoque me audire quosdam prædictum oraculum aliter interpretantes; scilicet non de toto ædificio Servatorem esse locutum, sed de illa parte, quam ei discipuli mirabundi ostendebant; de hac nimirum parte Christum prædixisse.

VIII.

Videns civitatem, flevit super illam dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem hac die, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia dies tibi supervenient, quibus inimici tui circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios qui in te sunt ¹². [Superiora quidem de templo prædicta fuerunt;] hæc autem Christus de ipsa urbe vaticinabatur, quam Dei urbem appellabant Judæi, propter conditum ibi Dei templum. Sane clemens Servator luget universam civitatem; neque tam ædificia ac solum ejus, quam animas incolarum, horumque exitium miseratur. Tum futuram ejus solitudinem repræsentat dicens: Si cognovisses et tu die hac, quæ ad pacem tibi. Significans videlicet adventum suum universo orbi per se esse paciferum. Ipse enim est de quo exstabat oraculum, fore ut in diebus ejus oriretur justitia et pacis copia ¹³. Reapse is venerat pacem proximis

men gerit, nihilo tamen minus ex *Theophania* ad litteram sumptum vidimus.

(72) Syrus legit καλύπτοντα., retulitque ejus sensum ad prius comma.

(73) Cod. A. f. 260. b. Syr. iv, 19.

ac longinquis prædicaturus. Quare et his qui se receperunt ait : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* ¹⁴ : quam sane ipsius pacem exceperunt ethnici qui per orbem universum ei crediderunt. Circumcisus vero populus, dum ei nequaquam credit, haud cognovit quæ paci suæ conferebant. Quare addit Servator : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis ; quia dies tibi supervenient, et circumdabunt te inimici tui*. Profecto quæ illis paulo post superventuræ erant clades in urbis obsidione, propterea quod pacem prænuntiatam non exceperunt, hæc, inquam, clades illorum oculis interim subducebantur, qui nihil ejusmodi prævidebant ; ipse tamen easdem manifesto vaticinio præcinebat, futuram Romanorum obsidionem innuens, bellique rationem ipsam graphice exponens. Jam quomodo peracta hæc fuerint, cognoscere licet ex Josephi historici, qui, Hebraico genere atque in ipsa Judæa tribu genitus, nobilis item atque inter suos populares per obsidionis tempora clarus, facta singula calamo persecutus est, consentaneos vaticiniis eventus exhibens. Quod igitur belli casibus ceciderint sancta illa et famosa Hierosolyma, res ipsa testatur.

στῆσας. Ὅτι μὲν οὖν ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς αὐτῶν ἔνεστι τῶν πραγμάτων ἰδεῖν.

IX.

Cum autem videritis circumaatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ; et qui in medio ejus, discedant ; et qui in regionibus, non intrent in eam ; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta fuerunt. Væ autem prægnantibus et lactantibus in illis diebus ! Erit enim pressura magna super terram, et ira super populo hoc. Et acie gladii cadent, et captivi ducentur in omnes gentes. Et Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum ¹⁵. His verbis Dominus indicia profert ejus temporis, quo ille locus ad omnimodam vastitatem vocandus erat. Nemo quippe, ait, post eam, quæ eventura est, obsessionem, et loci vastitatem inde consecuturam, nemo, inquam, alteram expectet instaurationem, ejusmodi Cyri Persarum regis temporibus accidit, tum etiam sub Antiocho illustri, et denique sub Pompeio. Sæpe enim bellicas incursiones passa urbs, majorem postea dignitatem recuperavit. Nunc tamen extremam urbi vastitatem atque internecivum excidium adesse creditote, cum eam ab exercitibus obsessam videritis. Jam vero vastitatem Hierosolymorum dicit ipsum templi exterminium, ac cærimouiarum, quæ jamdiu ibi ex instituto Moysis peragebantur, abolitionem. Cave enim putes urbis ipsius futuram solitudinem his verbis significari, quasi nemo in ea deinceps habiturus esset. Dicit enim infra, fore ut urbs haud jam abs Judæis sed ab ethnicis incoleretur. Solitudinis autem nomine

¹⁴ John. xiv, 27. ¹⁵ Luc. xxi, 20.

(74) Cōl. A. f. 270. Syr. iv, 20-24.

σύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης· ἐληλύθει τε εἰς αὐτὸ τοῦτο κηρύξαι εἰρήνην τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακρὰν· τοῖς τε παραδεχομένοις αὐτὸν φησιν· *Εἰρήνην ἀφ' ἡμῶν ὑμῶν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν*· ἦντινα εἰρήνην ἑαυτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα ἔθνη παρεδέξατο. Ὁ δὲ ἐκ περιτομῆς λαὸς, μὴ πιστεύσας εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην ἑαυτοῦ. Δὲ καὶ ἐπιλέγει· *Nūn δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου· ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περιουκλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σου*. Τὰ γοῦν μέλλοντα αὐτοῖς καταλήψεσθαι μικρὸν ὕστερον ἐν τῇ κατ' αὐτῶν πολιουκίᾳ, διὰ τὸ μὴ προσδέξασθαι αὐτοὺς τὴν πραγμαγελθεῖσαν αὐτοῖς εἰρήνην, ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα οὐ προείδον· αὐτὸς δὲ αὐτὰ διὰ τῆς προρόρησεως θεοσπίζει σαφέστατα, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίαν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς προσημάνας, καὶ ὑπογράφας τὸν τρόπον τοῦ κτ' αὐτῶν γενησομένου πολέμου. Ὅπως δὲ ἐπὶ πάρας ἤχη ταῦτα, πάρεστιν ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου γραφῆς ἐναλλάξασθαι, ὅς δὴ Ἰουδαῖος ὢν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς Ἰουδαϊκῆς φυλῆς γεγονώς, τῶν τε ἐπιστήμων καὶ ἐπιφανῶν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας, ἕκαστα τῶν πεπραγμένων ἰστόρησε, σύμφωνα ταῖς προκειμέναις προρόρησεσι τὰ ἀποτελέσματα παραπερίεπτωκεν ἡ ἀγία καὶ διαβόητος Ἰερουσαλήμ, ἐξ

Θ.

(74) Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλήμ, τότε γινώτε, ὅτι ἤγγικεν ἐρήμωσις αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκχωρεῖτωσαν· καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτήν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληθῆναι ἅπαντα τὰ γεγραμμένα. Ὅσαι δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ! Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄργη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Καὶ πρὸς οὐρανὸν ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἀχρι πληρωθῶσι καιροὶ αἰεροῦ τῆς παντελοῦς ἐρημίας τοῦ τόπου. Μηδεὶς γὰρ, φησὶ, προσδοκᾶτω μετὰ τὴν ἐσομένην πολιορκίαν, καὶ τὴν ἐπὶ ταύτην γενησομένην ἐρημίαν τοῦ τόπου, ἐτέραν αὐτῆς εἶσεσθαι ἀνανέωσιν· ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως γέγονε, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπ' Ἀντιόχου Ἐπιφανοῦς, καὶ πάλιν ἐπὶ Πομπηίου. Πολλάκις γὰρ ἤδη πολιορκίας ὑπομείνας ὁ τόπος, μείζονος ἤξιώθη μετὰ ταῦτα τιμῆς. Ἀλλ' ἴδτε τὴν ἐσχάτην τῆς πόλεως ἐρημίαν καὶ τὸν παντελῆ ἀφανισμόν ἐπελεύσεσθαι αὐτῇ γινώσκοντες, ἐπειδὴ ἴδητε αὐτὴν ὑπὸ στρατοπέδων πολιορκουμένην. Ἐρήμωσιν δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ ὀνομάζει τοῦ ἱεροῦ τὸν ἀφανισμόν, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι πρότερον κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον ἐπιτελουμένων τὴν καθαίρεσιν. Μὴ γὰρ δὴ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐρημίαν νόμιζε δηλοῦσθαι διὰ τούτων, ὡς μηδεὶς ἐν αὐτῇ μηκέτι κατὰ

κῆσοντος· ἐπιλέγει δ' οὖν ἐξῆς, ὅτι κατοικηθήσεται ἡ πόλις, οὐ μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὸ ἐθνῶν. Ἐρήμωσιν δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ τὸ μηκέτι ὑπὸ τῶν οἰκείων, μηδὲ κατὰ τὴν νόμιμον λατρείαν συστήσασθαι αὐτήν. Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο, οὐδὲν δεῖ πολλῶν λόγων· πάρεστι γὰρ ὑπ' ἡφῆσιν ὄρα Ἰουδαίους μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διεσκεδασμένους, ἀλλοφύλους δὲ καὶ ἀλλογενεῖς οἰκήτορας τῆς πόλεως μὲν Ἰερουσαλήμ, νῦν δ' ἀπὸ τοῦ πόλιορχητοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ (74) Αἰλίας μετωνομασμένης. Τὸ γοῦν παράδοξον τοῦ θεοπίσματος τοῦτ' ἂν εἴη, ὅτι περ Ἰουδαῖοι μὲν, φησὶν, αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπ' ἐθνῶν. Ἐκπληκτικὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, εἴ γε Ἰουδαῖοι πληροῦντες τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, ὥστε καὶ μέχρις Αἰθιοπῶν χωρῆσαι καὶ Σκυθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς γῆς, ἐν μόνῃ τῇ αὐτῶν πόλει καὶ τῷ πάλαι θρησκευομένῳ παρ' αὐτοῖς τόπῳ, οὐχ οἳοί τε εἶσιν ἐπιβαίνειν. Καὶ εἰ μὲν ἦν παντελῶς ἔρημος ἡ πόλις καὶ ἀοίκητος, κἂν ὑπενόησέ τις τοῦτ' εἶναι τὸ αἴτιον· νῦν δὲ ὑπὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τοῦ τόπου κατοικουμένου, μόνοις αὐτοῖς ἄβατος τυγχάνει, ὡς μήτ' ἐξ αὐτόπου δύνασθαι τὸ πατρῶον αὐτῶν ἔδαφος θεωρεῖν· ἃ δὲ τοῦτον ἀποτελέσεται τὸν τρόπον ἀκολούθως τῷ φῆσαντι ἐθνῶν.

Καὶ δεικνύς, ὅτι οὗτ' ἀναστήσεται λοιπὸν ὁ ναός, οὗτ' εἰς τὴν προτέραν ἐπανήξουσιν Ἰουδαῖοι πολιτείας, προστίθησι ταῖς αὐτοῦ προρρήσεσι, χρόνον ὀρίζων, μέχρι τίνος ἔσται Ἰερουσαλήμ πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν· λέγει δ' οὖν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν· οὕτω σημαίνας τὴν τοῦ βίου συντέλειαν, καὶ τὸν μέχρι συντέλειαν λέγων χρόνον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας (75) πόλεμον. εἰπὼν· Ἔσται γὰρ ἀνάγκη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄρη μωγάλη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας. Ταῦτα δὲ ὅπως κατὰ μέρος ἐπράχθη, καὶ ὡς τὰ προηγορευμένα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλους ἔτυχεν, ἔξεστιν ἀπὸ τῆς Ἱστορίας Ἰωσήπου μαθεῖν (76)· ὅς καὶ τῆς φησάσης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προρρήσεως, Οὐαὶ δὲ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις! τὸ ἀποτέλεσμα σαφῶς παρίστησι, μνημοθεύσας, ὡς γυναῖκες, τὰ ἑαυτῶν βρέφη ὀπτήσασαι πυρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατασχόντος λιμοῦ τὴν πόλιν, ἔφαγον.

(77) Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν γεννησόμενον ἐν τῇ πόλει λιμὸν προθεωρήσας ὁ Σωτὴρ, παρήγει τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ μελλούσῃ κατὰ Ἰουδαίων γενήσεσθαι πόλιορχίαν, μὴ ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ τόπον καὶ φυλαττόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταφεύγειν ἐπὶ τὴν πόλιν, ὅπερ πεπόνθασιν οἱ πολλοί, ἀλλ' ἐκεῖθεν μὲν ἀναχωρεῖν, φεύγειν δὲ εἰς τὰ ὄρη· καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἰουδαίας ἐκχωρεῖν εἰς τὰ ἔθνη (78)· καὶ τοὺς ἐν τῇ

(74) Non tamen incruenta victoria. Ait enim Fronto *De bello Parthico*: «Adriano imperium obtinente, quantum militum (Romanorum) a Judæis caesum!» Legesis autem historicos a me ibidem in adnotationibus laudatos.

(75) Hic Syrus deflectit aliquantum a Græco

PATROL. GR. XXIV.

A intelligit derelictionem a suis, ac sacrarum rerum legitimo ritu operandarum finem. Quod hæc autem ita se habuerint, multis verbis confirmare non interest. Palam quippe videre est Judæos passim in omni gente dispersos, extraneos vero atque alienigenas versari in urbe, quæ olim Hierosolyma, nunc ab expugnatore Ælio Adriano Ælia transformato nomine dicta est. Ergo oraculum idcirco fit mirabile, quia Judæi, inquit, inter omnes populos captivi dispergentur: ad gentes autem quoad attinget, et Hierosolyma, inquit, ethnicorum pede terentur. Terribilis sane eventus! quandoquidem Judæi, qui universum terrarum orbem occupant, atque inter Æthiopes et Scythas usque ad mundi confinia degunt, ad urbem tantum suam propriæque olim religionis sedem accedere nequeunt. Jam si urbs vastata esset desertaque ab incolis, hanc fortasse aliquis prædicti exsilii causam existimaret: nunc vero ab extraneis atque ab alienigenis locus habitatur, solis autem Judæis inaccessus est, ita ut ne aspicere quidem patriam solum oculis suis possint. Quæ scilicet hunc exitum habuerunt, ut oraculo fieret satis dicenti: *Et Hierosolyma ethnicorum pede terentur.*

χρησµῶ· Καὶ Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ

Atque ut Christus demonstraret, templum deinceps haud instauratum iri, neque Judæos pristinam suam rempublicam recuperaturos, cæteris suis prædictionibus addidit temporis definitionem, quamdiu scilicet Hierosolyma ethnicorum pede terenda essent: ait enim, *donec tempora gentium compleantur*: ita significans sæculi consummationem, nec non temporis usque ad consummationem intervallum. Significat etiam bellum quod captivitatem præcessurum erat: *Futura est, inquit, pressura in terra, magnaue ira super populo hoc, et acies gladii cadent.* Atque hæc singula quemadmodum acciderint, atque ut Servatoris nostri oracula sint exitum consecuta, ex Josephi Historia cognoscere licet. Idem alterum quoque Servatoris vaticinium, nimirum *Væ lactantibus in diebus illis!* eventu perspicue comprobatum tradit: etenim memorat a mulieribus parvulos proprios igne tostos in summa urbis fame fuisse devoratos.

D Hanc ipsam urbi eventuram famem prævidens Servator, admonebat discipulos suos ut in proxima Judæorum obsessione, nolent tanquam ad tutum locum et a Deo custoditum in urbem confugere, quod plurimi fecerunt, sed inde potius recederent atque in montes fugerent; et qui erant in media Judæa ad gentes migrarent, et qui in agro degebant nequaquam ad munitas arces concurrerent, neque

sensu; et præterea desunt Syro præcedentes octo versiculi.

(76) *Bell. Jud.* lib. viii, 8.

(77) *Cod. A. f.* 270. *Syr.* iv, 20, 21.

(78) Hic non bene Syrus Græcum videtur intellexisse.

prudenter crederent in oppida secessum, etiamsi id tempus postulare videretur; sed lucrum potius existimarent fugam, propter impendentem Dei iram tum templo tum civitati. Hæc perspicue et extra omnem ambiguitatem demonstrabant causam quamobrem hortabatur ad montes fugere, neque in oppida munita reverti. Ideo ait: Et qui in agris sunt, caveant quominus urbe se concludant. Sunt enim hi dies ultionis, et omnia fendi quæ præsertim apud Daniele scripta sunt. Sed et minæ, *Væ iunc nutritibus*, quomodo exitum sint sortitæ Hierosolymorum obsessorum tempore, testis idoneus est Flavius Josephus, qui accurate tempus illud, post Servatoris nostri diras, describit; et quomodo, prementibus Romanis urbeinque capientibus, maxima Judæorum multitudo gladio consumpta fuerit, multoque plures fame quam ferro perierint. Quin adeo mulieres quoque parvulos suos igne assantes, escam sibi ob extremam penuriam fecerunt. Atque hæc contigerunt primo quidem sub Tito ac Vespasiano, postea sub Adriano, Romanorum imperatoribus; qua ætate interdictum prorsus Judæis fuit patrio solo, et ab ethnicis Hierusalem fuit conculcata, adeo ut nullos incolas cives haberet nisi extraneos et alienigenas, translatis illuc inquilinis, incolarum priorum loco. Exinde enim circumdata est armis urbs, atque hujus sanctuarium ad summam solitudinem redactum fuit: illa denique desolationis abominatio, quam Daniel prædixerat, medio in sanctuario constituta fuit, æneum dico victoris simulacrum quod in medio templo dedicatum est. τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ ἀπεικόνισμα τοῦ πολιορκητοῦ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ

Hæc igitur e plurimis adnotanda curavi propter divinum Servatoris nostri vaticinium dicentis, *Væ prægnantibus et lactantibus in diebus illis!* Sed quoniam ad cæteras Servatoris prædictiones hæc quoque accedit: *Erit pressura magna in terra, et ira super populo hoc; velsecundum Matthæum, tribulatio cujusmodi antea nunquam fuit*¹⁶; operæ pretium est audire historicum, qui casus illos sic fere narrat: « Et singillatim quidem crimina civium recenseri nequeunt; summam vero dicam, neque ullam urbem paria mala passam, neque item generationem ullam ab orbe condito scelerum secundiorem existisse. Et quidem urbem Judæi ipsi pessumderunt, Romanosque invitos diram victoriam patrare coegerunt, atque ignem propemodum morantem ad templum pertraxerunt. Certe id dum e superiore urbe inflammatum cernerent, neque doluerunt neque lacrymis dignati sunt. » Atque hæc acciderunt propter illa verba, *Erit enim tribulatio magna*: id quod a Servatore prædictum, post annum denique quadragesimum, Vespasiano Romanum imperium tenente, teste historico, reapse confectum est.

¹⁶ Matth. xxiv, 21.

(79) Cod. A. f. 270. Syr. IV, 22.

(80) Josephus Bell. Jud. lib. vi, 11.

χώρᾳ μὴ καταφεύγειν ὡς ἐπὶ ὄχυρόν τόπον, μηδὲ σπουδαίαν ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐπιστροφὴν, κἀν αἱ χρεῖαι καλῶσιν· ἄρπαγμα δὲ τίθεσθαι τὴν φυγὴν, διὰ τὴν ἐπελευσομένην ἐκ Θεοῦ ὄργην τῷ ναῷ καὶ τῇ πόλει. Ταῦτα γὰρ ἀντικρυς καὶ διὰ πάσης ἀμφιβολίας παραστατικὰ ἂν εἴη. τῆς αἰτίας, ἢ ἢν παρεκκελεύετο φεύγειν ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ μὴ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὰς πόλεις. Διὸ φησι· Καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτὴν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ Δανιὴλ μάλιστα. Ἄλλὰ καὶ τὸ, *Ὅσαί ταῖς θηλαζούσαις τότε*, ὅπως τέλους ἐπεγε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πολιορκίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἰκανὸς πιστώσασθαι Φλάβιος Ἰώσηπος, ἀκριβῶς τὸ μετὰ τὰς ἀρὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλεμον ἱστορήσει· καὶ ὡς, ἐπιστάντων Ῥωμαίων καὶ τὴν πόλιν εἰόντων πολιορκίᾳ, μυρία μὲν πλήθη τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἐν στόματι μαχαίρας ἀνηρέθη, πλείους δὲ τῶν ἀνηρημένων τῷ λιμῷ διεφθάρησαν· ἤδη δὲ καὶ τὰ ἐαυτῶν βρέφη γυναῖκες ὀπτήσασαι πυρὶ, τροφῇ κίχρηνας δι' ὑπερβάλλουσαν ἐνδείαν. Συνέβαινε δὲ ταῦτα πρότερον μὲν κατὰ Τίτον καὶ Οὐεσπασιανόν· μετὰ δὲ τούτους, κατ' Ἀδριανόν, τοὺς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας, καθ' οὓς ἄβατος μὲν ἐς τὸ παντελὲς Ἰουδαίᾳ ὁ πάτριος αὐτῶν κατέστη τόπος, γέγονε δὲ Ἱερουσαλήμ πατουμένη ὑπ' ἐθνῶν, ὡς μηδὲ ἑτέροις ἔχειν οἰκήτορας πόλεις ἢ μόνους ἀλλοφύλους καὶ ἀλλογενεῖς, μετοίκων αὐτοῖσι κατοικισθέντων ἀντὶ τῶν πρότερον οἰκητόρων. Ἐξ ἐκεῖνου δὲ κυκλωθείσης ὑπὸ στρατοπέδων τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιον μα τὸ ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ἐσχάτην περιτρέπη ἐρημίαν· καὶ προφήτου ἔστη ἐν τῷ ἁγίῳ ματι, τὸ χάλκιον φημι ἱερῶ ἱδρυμένον.

(79) Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων τέθεικα διὰ τὴν θείαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν τὴν φησασαν· *Ὅσαί δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἔχουσαι καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις*· ἐπὶ δὲ καὶ τοῦτο ταῖς προβήσεσι τοῦ Σωτῆρος πρόσκειται, ἢ *Ἔσται ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὄργη τῷ λαῷ τούτῳ*· ἢ κατὰ τὸν Ματθαῖον, *θλίψις οἷα οὐδέποτε γέγονεν*· ἐπακούσαι καλῶν τοῦ ἱστορικοῦ πῶτων αὐτῶν τὰ ἀποτελέσματα ὡδὲ πη ἱστοροῦντος (80)· « Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἐπιξίεται τὴν παρανομίαν αὐτῶν, ἀδύνατον· συνελόντα δ' εἰπεῖν, μήτε πῶν ἄλλην τοιαῦτα πεπονθέναι, μήτε γενεάν ἐξ αὐτῶν γεγονέναι κακίας γονιμώτεραν. Τὴν μὲν πόλιν ἐτρέψαν αὐτοὶ, Ῥωμαίους δὲ ἄκοντας ἠνάγκασαν ἐπιγραφῆναι σκυθρωπῷ κατορθώματι· καὶ μόνον αἱ εἰλκυσαν βραδύνον ἐπὶ τὸν ναὸν τὸ πῦρ· ἀμεί καιόμενον ἐκ τῆς ἀνω πόλεως ἀφορώντες, οὔτε ἔλιγσαν, οὔτε ἐδάκρυσαν. » Ταῦτα διὰ τὸ, *Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη*· ὃ δὲ καὶ προβήθη ἐν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μεμαρτύρηται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μετ' αὐτῆς τεσσαράκοντα, κατὰ τὴν Οὐεσπασιανῶ Ῥωμαίων αὐτοκρατορίαν πληρωθὲν (81).

(81) Præcedentia adamussim sunt in Syriaca *Th* phania. Item quod paulo post sequitur, ταῦτα δὲ

P.

A

X.

Εἶτα μεθίστησι τοὺς λόγους ὁ Κύριος ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, καὶ φησι· *Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήρῃ καὶ ἀστροῖς.* Συγχεχῦσθαι δοκεῖ τὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀκολουθίας, διὰ τὸ μὴ διεσπασθαι ἀφωρισμένως τὰ τε περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου λελεγμένα, καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Κατ' οἰκονομίαν δὲ ἄρα τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡ ἀσάφεια γέγονε, κρύπτοντος ἐπίτηδες τῆς πῶν πολλῶν γνώσεως τὰ ἐν ἀπορρήτοις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος μόνοις τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παραδεδομένα· οὕτω τοίνυν ἀναγνώσθημεθα, ὡς εἰ μετὰ διαστολῆς εἰρητοῦ τοῦτον τὸν τρόπον· Περὶ μὲν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, βλέπετε μὴ τις ὕμῶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου· καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα· περὶ δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου τῆς ὑστάτης, μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν αὐθις αὐτὸν ἀνοικοδομηθῆσθαι προσδοκᾶν, τοῦτ' ἔχειν ὠφελιστὸν τὸ σημεῖον· ἔταν ἰδοῦτε κυκλουμένην ὑπὸ τῶν στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα ποιεῖτε· περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου, ταῦθ' ὑμῖν λέγω· *Ἔσται τότε νομιζομένης συγχύσεως.*

(82) Ταῦτα, συγγενῆ ὄντα τοῖς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῷ θρει τῶν Ἑλαιῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους περὶ συντελείας παραδεδομένοις, φέρεται παρὰ τῷ Λουκᾷ ὡς εἰρημένα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐνδιατρίβοντι μεταξὺ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων μὴ δεῖν συναρπάζεσθαι, εἴ ποτε, ἐπιστάντος τοῦ Ἀντιχρίστου, διατρέχοι φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς τοῦ Χριστοῦ φανέντος. Διό φησι· *Ἐὰν λέγωσιν ὑμῖν· Ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ, μὴ ἐξέλθητε, μηδὲ διώξητε·* ἀδύνατον γὰρ λοιπὸν τὸν ἀπαξ ἐπὶ γῆς φανέντα πάλιν ἐν γωνίαις γῆς τὰς διατριβάς ποιήσασθαι. Εἰ οὖν τις ἔσται ὧδε ἢ ἐκεῖ θρυλούμενος, μὴ ἐξέρχησθε ὑμεῖς, μηδὲ πιστεύετε τοῖς λεγομένοις· ἄλλος γὰρ ἔσται τις οὗτος, καὶ οὐκ ὁ ἀληθὴς Χριστός· ὃ χρὴ μὴ προσέχειν. Τὸ γὰρ μέγιστον σημεῖον τῆς δευτέρας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας ὡς ἀστραπὴ ἔσται, οὐχ ὁμοία ταῖς πολλαῖς καὶ ἐν μέρει τοῦ παντὸς αἰε φαινομένης, ἀλλὰ τις ἰδιάζουσα καὶ ξένη, τὸν πάντα κόσμον ἀθρόως πληροῦσα. Διό φησι· *Ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμψει· οὕτως οὖν ἔσται,* φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ· οὐκέτι γὰρ περιβεβλημένος σάρκα φθαρτὴν ἐξ αἵματος καὶ ὀστέων συγκευμένην (83) βαδίσει, οὐδ' ἐπὶ γῆς βαδίξων οἷα τις κοινὸς ἀνθρώπος ὀφθῆσεται, ἀλλ' ἡ ἐκλάμψει ὅλος δι' ὅλου, τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῖς πᾶσι δεικνύς, ἅτε αὐτὸς ὢν τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Οὕτως οὖν

¹⁷ Luc. xxi, 25. ¹⁸ Matth. xxiv, 3. ¹⁹ Luc. xvii, 23.

γενῆ, etc., nominatim dicitur in codice A. f. 233, b, ex Eusebii *Theophania* libro quarto. Qui autem hic interjacet tractus εἶτα μεθίστησι, etc., cum in codice A. f. 270, omnino connectatur cum præcedente πληρωθέν, eidemque Eusebio inscribatur, nullaque intercapedine sejungatur, prorsus a nobis hic poni

Exin orationem convertit Servator ad tempora consummationis, atque : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis* ¹⁷. Confusus videtur sermonis contextus, quia præcise non sunt distincta, quæ de loci obsessione dicuntur, ab iis quæ de sæculi consummatione. Prudenti tamen divini Spiritus voluntate hæc obscuritas accidit, ut multitudinis cognitioni caute subtraherentur, quæ arcano Servator suis tantum discipulis commendaverat. Sic ergo legemus, quasi cum interpunctione dictum fuerit ut sequitur : De consummatione autem sæculi, cavete ne quis vos decipiat; multi enim in nomine meo venient; et quæ ibi sequuntur reliqua. Postremæ autem loci obsidionis, post quam restitutionis nulla spes, hoc indicium esse debet : quum videritis circumdatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote vastitatem ejus instare, ideoque quæ ei rei sunt idonea facite. Denique de Antichristi circa consummationem sæculi adventu, hoc vobis aio : *Erit tunc tribulatio magna.* Hactenus de hujus evangelici loci putata confusione.

ἄλλως μεγάλη· ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ τὸν τόπον

Hæc, cognata illis quæ apud Matthæum ¹⁸ in monte Olivarum dicuntur apostolis de mundi fine, apud Lucam ¹⁹ narrantur ceu dicta ante ingressum in urbem Hierusalem, morante Jesu inter Samariam et Galilæam. Docet autem his verbis, non oportere quemquam errore abripi, si aliquando, iastante Antichristi tempore, fama de eo pervagetur quasi Christus apparuerit. Idcirco ait : *Si vobis dixerint, Ecce hic, et ecce illic, nolite ire neque sectemini :* impossibile enim est, eum qui semel in terra apparuerit, rursus in angulis terræ moras trahere. Si ergo rumor dicatur, *Ecce hic, et ecce illic,* nolite vos ire, neque dictis credatis. Alius enim quilibet erit iste, non autem verus Christus; cui propterea non est attendendum. Nam signum maximum secundi adventus Servatoris nostri, tanquam fulgur erit minime simile aliis multis in parte alique mundi apparentibus, sed singulare ac peregrinum atque universum orbem repente pervadens. Ideo dicit : *Coruscans de subdiali in subdialem regionem.* Sic erit, inquit, *Filius hominis in adventu suo.* Etenim haud jam corruptibili carne indutus, et sanguine ossibusque compactus procedet, neque in terra ambulans more communis hominis conspicietur, sed coruscabit totus per totum, divinitatis suæ lumen cunctis ostendens, quum sit ipse qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sic itaque a nobis se esse expectandum docet. Quod si in terra dicant aliquem, vel fando audia-

debut, sive reapse ad *Theophaniam* pertineat, ut videtur, sive ad commentarium.

(82) Cod. A. f. 233. b. Syr. IV, 35.

(83) Hoc refertur ad incorruptibilitatem; non quod Eusebius neget Christi carnem in secundo adventu.

tur ex multorum rumore, ipsum esse præsentem Christum in secundo suo adventu : Vos, inquit, nolite credere, neque de loco vestro exeatis.

Utique Samaritani Dositheim, qui Servatoris ætati successit, prophetam illum esse Moysis vaticinio promissum, firmiter arbitrati sunt; adeo fraudibus ejus capti, ut Christi loco habendum censuerint. Alii vero ipsa Apostolorum ætate Simonem magum magnam Dei virtutem appellabant, et Christum esse putabant : tum alii pariter in Phrygia Montanum : alii denique alios diversis locis hac opinione prosecuti sunt. Neque finem facient veteratores. Nam et alii plures ejusmodi expectandi sunt : qui sane et ipsi oraculorum a Servatore editorum veritatem confirmant.

XI.

Par est admirari nos sinceram veracemque indolem ac philosophiam evangelistæ Matthæi. Hic enim superiorem vitæ partem haud a sancta auspiciatus fuerat professione, sed ab officio telonario atque ab avaritiæ studio. Neque hoc quisquam cæterorum evangelistarum nobis revelaverat, non ejus coapostolus Joannes, non Lucas, neque Marcus, qui cætera Evangelia scripserunt. Sed Lucas quidem, suppresso præsentem nomine, antiquam ejus appellationem usurpavit. Verum ipse Matthæus, suam divulgans vitam, sui que accusator factus, de se nominatim in proprio volumine ita scribit : *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* ²⁰. Quibus verbis vulnus suum accusabat, ut medentis artem admirareris. Rurusque pergens ulterius, et catalogum discipulorum percensens, ipse sibi publicani nomen imponit, propter eximiam suam bonitatem haud dissimulans superioris vitæ genus, et peccatoribus se connumerat, seque secundum post coapostolum scribit. Nam se combinans cum Thoma, ut cum Petro Andreæ, cum Jacobo Joannem, cum Philippo Bartholomæum, sibi quidem Thomam præponit ²¹, præferens sibi hunc coapostolum quasi potiozem, cum reliqui evangelistæ secus fecerint.

Per hos autem homines polytheismi error paulo post eversus fuit, Deique regnum omnibus prædicatum ²². Ideoque oportuit nos ne nomina quidem illorum ignorare. Primum ergo par, Petrus et Andreas, quos jam antea diximus piscatores fuisse. Alterum par Jacobus et Joannes, ambo Zebedæo geniti, et hi similiter piscatores. Post hos Philippus et Bartholomæus. Quisnam vero et hic Philippus fuerit, Joannes evangelista docet ²³, dum ait fuisse

²⁰ Matt. ix, 9. ²¹ Math. x, 3. ²² Luc. vi, 13.

(84) Cod. A. f. 269. Syr. IV, 35.

(85) Syr. V, 38. Nominatim recitatur hic locus ex *Eusebii evangelica Theophania* in cod. A. f. 88 b; item in *Vindobonensi*, prout ad *Leum* scripsit *Kopitaris*.

Α δὲ ἰν προσδοκᾷν αὐτὸν διδάσκει. Εἰ δὲ ἐπὶ τὴν καὶ ἀκούοιτο θρυλλούμενος καὶ φημιζδὶ τοῖς πολλοῖς, ὡς αὐτὸς παρῶν ὁ Χριστὸς δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, Ἵμεῖς, φησι, στεύσητε, μηδὲ ἐξέρχησθε τοῦ ἰδίου τόπου.

(84) Αὐτίκα Σαμαρείται Δοσίθεον μετὰ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, αὐτὸν εἶναι τὸν σέως προφητευόμενον προφήτην ἐπεισθησθαι θέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὡς τὸν Χριστὸν αὐτὸν φηνασθαι. Ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σίμωνα τὸν μάγον τὴν μεγάλην τοῦ μιν ἐκάλουν, αὐτὸν εἶναι νομίσαντες τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν Φρυγίαν δὲ Μοντανὸν ἕτεροι· πάλαι ἑτέροις ἄλλοι νενομίκασι. Καὶ σὺ γε ἀπατεῶνες· προσδοκᾷν γὰρ χρὴ καὶ οὕτως ἔσεσθαι· ἐξ ὧν δὴ καὶ αὐτῶν τῶν σωτηρίων προγνώσεων τὴν μαρτυρίαν εἶλα.

IA.

(85) Ἄξιον θαυμάσαι τὸ ἀπλαστον καὶ θεὸς ἦθος, καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ· οὗτος γὰρ τὸν πρότερον βίον οὐκ διατριβῆς ὠρμάτο, ἐκ δὲ τῶν ἀμφὶ τὰς πλεονεξίας σχολαζόντων. Καὶ τοῦτο τῶν μαθητῶν εὐδελὸν δῆλον ἡμῖν ἐποίησεν, οὐκ ὁστολος αὐτοῦ Ἰωάννης, οὐδὲ γε Λουκᾶς, οἱ τῶν λοιπῶν Εὐαγγελίων συγγραφεῖς μὲν Λουκᾶς συγκαλύπτων τὸ ὄνομα, τῆ δὲ προσηγορίᾳ κατεχρήσατο· αὐτὸς δὲ Ματθαῖος τοῦ στηλιτεύων βίον, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ νοσ, ὀνομαστὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μνησμένος, ἐν κείῳ συγγράμματι τὸνδ' Ἰσραὴλ ἐν τῷ παράγωῳ ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον θήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον ἐπιλέγων ἑαυτοῦ τὸ τραῦμα, ἵνα θαυμάσης τοῦ ἱατροῦσαντος. Καὶ πάλιν προῶν ἐξῆς τὸν τάλογον τῶν λοιπῶν μαθητῶν ἐξαριθμούμενος ἑαυτῷ τὸ τοῦ τελώνου προστεθῆσθαι ὡς περβολὴν ἐπιεικειᾶς μὴ ἐπικρύπτων τὸν ἑαυτοῦ βίον· καὶ ἁμαρτωλοῖς ἑαυτὸν συναρτοῦ συναποστόλου δευτέρον ἑαυτὸν καταλέξευμένους γοῦν τῷ Θωμᾷ, ὡς Πέτρος Ἄνδρας Ἰάκωβος Ἰωάννης, Φίλιππος τε καὶ Βαρθολομαῖος· εἰς αὐτοῦ τὸν Θωμᾶν, προτιμῶν ὡς να τὸν συναπόστολον, τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν πεποιηκότων.

(86) Διὰ δὴ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἡ πολὺ μικρὸν ὕστερον ἀνετρέπετο, ἢ τε τοῦ Θεοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκηρύττετο. Διὸ καὶ ἀναγκαίως μᾶς μηδ' ἐξ ὀνόματος ἀγνοῆσαι τίνες ἦσαν· μὲν οὖν πρώτη συζυγία Πέτρος καὶ Ἄνδρας· προσθεν ἐδηλώσαμεν ἄλιεις ὄντας· δευτέρα ἰσχυρὰ καὶ Ἰωάννης, ἄμφω Ζεβεδαιῶν παῖδες· ἄλιεις· ἐξῆς δὲ τούτοις ἦν Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος· τίς ποτε δὲ ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος

²³ Joan. i, 45. Mendum autem Θεοφάνους pro Θεοφάνει in Vaticanum codicem atque in Vindobonensem repsit.

(86) Cod. A. f. 94 b; Syr. V, 45.

νης ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκει, φήσας εἶναι αὐτὸν ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου· καὶ ὁ Βαρθολομαῖος δὲ ἀπλοῦς τις ἀνὴρ, καὶ τῆς τῶν πολλῶν συνέσεώς τε καὶ πικρίας εἰσῆχται ἀλλότριος· καὶ Ματθαῖος δὲ τῶν περὶ τοῦς τελώνας πάλαι πρότερον ἠσυχολημένων γέγονε. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ πρῶτοι κήρυκες τῆς οὐρανόου βασιλείας, οἷς ὑπηρέταις καὶ διακόνους τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Σωτὴρ ἐχρῆτο, παριστάς αὐτόθεν, ὡς θεϊκῆ δυνάμει, ἀλλ' οὐ θνητοῖς ἐπιτιθεύμασι τὸ κατορθούμενον αὐτῷ συνετελεῖτο. Ἄλλος μὲν γὰρ τάχα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης νομοθέτας καὶ διορθωτάς, εὐσεβείας τε κήρυκας προχειρίζομενος, πάντως που δυνατοῦς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος ἀπιδῶν, ἐπενόησεν ἂν, ἐπελέξατο δ' ἂν σοφία καὶ συνέσει κχορηγημένους ἄνδρας, ἢ πλουσίους καὶ εὐσχήμονας, τοὺς καὶ χρημάτων δόσεις προτρεψομένους, καὶ λόγῳ πείσοντας· καὶ τὰς μὲν περὶ θεῶν δόξας ἐπιστημόνως διελέγοντας, τὴν δὲ περὶ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ γνώσιν τε καὶ εὐσέθειαν λογισμοῖς ἀποδεικτικοῖς παραστήσοντας· καὶ πρὸ γε πάντων προϋνόησεν ἂν, μέλλων αὐτοὺς ἐπὶ πᾶν ἔθνος ἐκπέμπειν, ἔρμηνας αὐτοῖς παραστήσεσθαι τῶν λόγων, ὡς ἂν ἐκάστοις ἔθνεσι τῇ αὐτῶν γλώττῃ ὁμιλοῖεν, καὶ τῇ πάντων ἀκοῇ γνώριμον προσφέραιτο τὸ φθέγμα. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦτο ὄρμα.

(87) Ἐβδομήκοντα δὲ ἀνεδείκνυ μαθητάς, ὅποσα λέγεται καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τυγχάνειν· τοῦτο δὲ καὶ ἡ Μωϋσῆως δηλοῖ Γραφὴ τὸν κατάλογον ποιουμένη τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε γενομένων παλῶν· ἐξ ὧν τοὺς πάντας ἑβδομήκοντα φωναι (88), οὓς προπάτορας τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνων λόγος ἀληθῆς γεγονέναι κατέχει (89).

IB' (90).

Ἡμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ Δανιὴλ μνησθῶμεν ἐνταῦθα προφητείας, ἵνα δείξωμεν, ὅτι καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ

²⁴ Luc. x, 1.

(87) Cod. L. 54. Syr. V, 45.

(88) Cod. φῆναι.

(89) Fragmentum hoc diserte citatur ex Eusebii *Theophania* in codice Vat. L. f. 54; et quidem dicitur ex operis *secundo libro*, si numeralis notæ compendium recte in codice scribitur. Cæterum quum in secundo libro propter argumentum collocari nequeat, huc fere a me transferendum fuit, ubi in Syriaca seu Anglica *Theophania* lib. v, 45, memoratur non duodecim Apostolorum tantummodo electio, verum etiam septuaginta discipulorum: *made his disciples, not only the twelve apostles, or the seventy disciples*. Videtur ergo demonstrari a Vaticano fragmento sermonem in *Theophania* fuisse, paulo amplioribus verbis etiam de electione *lxx discipulorum*; quod mihi certe persuasum appropinquat.

(90) Fragmentum hoc, ab initio usque ad verba ἐν μορφαῖς ἐδείκνυτο, recitatur sub Eusebii nomine a Niceta Serrarrum episcopo in Catena ms. ad Lucam cod. A. f. 14; itemque cum brevi sub initiis augmento a Macario Chrysocephalo in sua item ad Lucam ms. Catena cod. E. f. 64, inscriptum pariter Eusebio. Deinde in utroque codice, vix brevi spatio interjecto, sequitur pars altera fragmenti quæ incipit: Ὅσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ, desinitque ἀκατ' αὐτὸν οἰκονομουμένης. Jam vero hæc altera pars in codice A. f. 14, b, perspicue inscribitur:

A ex Bethsaida, quod Andreæ Petrique oppidum natale erat. Bartholomæus vero vir simplex, multarumque rerum curiositate et molestia alienus introducitur. Matthæus fuerat antea professione publicanus. Hi fuere primi cælestis regni præcones, quibus adjutoribus atque ministris doctrinæ suæ Servator utebatur; hinc demonstrans, divina virtute, non humanis conatibus res suas perfici. Nam certe quivis alius leges humani orbis atque correctores, religionisque præcones designaturus, prorsus lingua et opere valentes, spectata rei magnitudine, prætulisset, atque homines sapientia intellectuque præstantes delegisset, vel divites atque insignes, qui et opum largitione permoverent, et verbis persuaderent: et polytheismi quidem sectam sapienter convellerent, omnium autem rerum auctoris et creatoris Dei notitiam cultumque demonstrativis argumentis stabillirent. In primis vero operam dedisset, ut quos per omnes populos missurus erat, eis idiomatum interpretes adjungeret, ut singulas gentes pro illarum sermone alloquerentur, omniumque aures notis verbis pulsarent. Sed nihil horum opus erat Servatori, qui haud humano more ad id negotium accedebat.

B τοιοῦτων ἐδέησε τῷ Σωτῆρι, ὅτι μὴδὲ ἀνθρωπίνως

Septuaginta elegit discipulos ²⁴, quot mirum per universum orbem gentes esse dicuntur. Id etiam Moysis ostendit Scriptura dum catalogum textit Noachi post diluvium filiorum; ex quibus genti cuncti illi septuaginta, quos progenitores omnium totius mundi gentium existisse, vera historia tradit.

XII.

Nos vero Danielis etiam vaticinium hic commemoramus, ut ostendamus, Romanum quoque impe-

Εὐσεβίου β' Θεοφανίας: (at in E. tantum *Εὐσεβίου*) litteræ autem β superponitur compendium vocabuli quod tam τρίτω legi potest quam τετάρτω: et quanquam olim existimavi β positum pro secundo ordinali numero, nunc malim legere βιβλίω, ita ut citetur vel tertius vel quartus liber. Atque ita existimandum est in reliquis quoque fragmentis, ubi idem compendium vocabuli occurrit. Age vero cum hæc altera fragmenti pars ex *Theophania* diserte citetur, eaque sine dubio cum priora connectatur, superest ut illa quoque prior ad *Theophaniam* pertineat, quanquam Eusebii tantum nomine titulata; quam rem evidenter et sæpe cognovimus in præcedentibus *Theophaniæ* fragmentis, quæ cum in codicibus Vat. non nisi nudum interdum Eusebii nomen gererent, nunc comparata cum Syra *Theophania*, membra ejusdem esse compertum est. — Et præcedentia quidem xi fragmenta cum Syriaca *Theophania* conspirare admissim propè omnia vidimus: exin sequentia jure nostro addimus, quia in codicibus Vat. gerunt titulum *Eusebii Theophaniæ*; imo et ad Syriacum exemplar aliquando accedunt. Nonne enim etiam in Catena Epist. ad Hebr. ed. Crameri p. 597, locus Eusebii occurrit, qui non parum congruit cum Syriaca *Theophania* lib. iii, 40? *Εὐσεβίου*. Ἀμέλει οὐ κατὰ Μωσῆα πλαξί λιθίνας τοὺς αὐτοῦ νόμους κατεδάλλετο, στήλαις δ' ὡσπερ ἱεραῖς ταῖς αὐτοῦ γνωρίμων ψυχαῖς

rium oraculo fuisse prænuntiatum atque a Spiritu A prædictum, fore nimirum ut sub eo nasceretur Christus, qui humana cuncta regna destrueret, et suum tantummodo ubique stabillret, cujus nullus foret finis. Ergo viri desideriorum oracula hoc ferme argumentum habuerunt.

Quemadmodum olim Ægypti principi Interpres somniorum exstitit Joseph, ita Daniel Chaldæorum dominatori Nabuchodonosoro visum declaravit. Nempe quod status in somnis ipui ostensa, cujus caput aureum, pectus argenteum, venter æneus, pedes ferrei, quatuor imperia significaret. Ipse quidem caput aureum, propter opes maximas atque delicias regum Assyriacorum. Magnum autem fuit Assyriorum imperium, quia tenuit Ægyptum, Libyam, et universam Asiam, et usque ad Indorum B regionem fines protulit : mansitque longis annorum periodis ; nam capto a Nembrodo initio, usque ad Nabuchodonosorum devenit : neque antea desinit, quam ille Dei templo Hierosolymitano manus iniecit. Hoc enim patrato facinore, statim Medi Assyriorum imperium dissolverunt ; primusque Cyrus ad Persas transtulit potentatum. Secundi igitur post Assyrios Persæ orbi imperitarunt splendide et insigni cum gloria : quam rem significabant partes secundæ in statua, argento constantes. Tertius vero superveniens Alexander Macedo pugnavit cum Persa Dario, eoque victo, imperium ad Macedones devolvit : hique gentibus cunctis potitus sunt, tertii post primos. Significabant autem hos quoque, tertias statuas partes ex ære : est enim hæc materia C valde vocalis, et longe lateque resonans. Hujusmodi fuit Macedonum imperium, qui Græci erant et idiomatis exquisitioris. Post hæc ferreum denotabatur imperium, validum, et super omnia priora fortissimum : nam et ferri natura reliquas materias propellere et superare solet. Quodnam vero hoc est, nisi Romanorum imperium, quod Macedonico successit? Sub hoc ferreo imperio Christus nascitur, lapis de monte nec ferro nec manibus excisus. Hæc vero imperia sub imaginibus irrationalium sævarumque ferarum ostensa prophetæ fuerunt.

Sicut auro Assyriorum opes representavit, sic D leæna effeminatam illorum mollemque vitam denotavit. Persarum vero tarditatem et pondus per ursam. Pantheræ pernicitati Alexandrum comparavit, propter indolis ejus acumen et mobilitatem : hic enim cum tredecim et quidem haud integris annis regnaverit, mundum universum decurrit, qualibet ave volucrior, Europam nempe et Asiam, donec ipsum oceanum attingit. Romani autem Macedones imperio spoliaverunt, postremum illorum deponentes regem Perseum. Syros quoque per Pompeium atque Gabinium duces subjugarunt, Asiamque per eosdem stipendiariam fecerunt.

τοὺς αὐτοῦ κατέγραψε νόμους, καὶ παρεδίδου γε τὴν μακρὴν Διαθήκην λογισμοῖς καὶ διανοίαις κεκαλυμμέ-

προτεθέσπιστο καὶ προελαλήθη τῷ Πνεύματι, ὡς κατ' αὐτὴν μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ, ὃς ἐμελλε πάσας τὰς ἐν ἀνθρώποις βασιλείας καθαιρεῖν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀποδεικνύειν μόνην πάντων κρατοῦσιν, καὶ τέλος οὐκ ἐπιδεχομένην. Τὰ γε μὴν τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν θεσπίσματα ὧδε πη εἶχεν ὑποθέσει.

Ὡσπερ ποτὲ τῷ τῆς Αἰγύπτου ἄρχοντι ἐρμηνεύει τῶν τεθεαμένων ἐν ὑπνοῖς κατέστη ὁ Ἰωσήφ, οὕτως ὁ Δανιὴλ τῷ Καλδαίων ἄρχοντι Ναβουχοδονόσορ τῆ ἔψιν διασαφεί, ὡς ἄρα ἡ εἰκὼν κατὰ τοὺς ὑπνοὺς αὐτῷ ὄφθεισα, ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ, τὸ δὲ πῆξ ἀργύρεον, ἡ δὲ κοιλία χαλκῆ, καὶ οἱ πόδες σιδήρου, τέσσαρας θηλοὶ βασιλείας· αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ χρυσοῦ κεφαλὴ διὰ τὸ βαθύπλουτον καὶ τρυφηλὸν τῶν παρὰ Ἀσσυριοῖς βεβασιλευκότων. Μεγάλῃ δὲ καὶ αὐτῇ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία· κατέσχον γὰρ Αἰγύπτου καὶ Λιβύης Ἀσίας τε πάσης, διεῖλθόν τε καὶ μέχρι τῆς Ἰνδῶν οἰκουμένης· διήρκεσάν τε μακρὰς ἐτῶν περιόδους, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ Ναβουδ, παρατείνασα δὲ ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ· οὐ πρότερον δὲ ἀπεσθῆσθη, ἢ χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐν Ἱερουσαλὺμοῖς κείνῳ τοῦ Θεοῦ βαλεῖν. Τούτου γὰρ γενομένου, Μῆδοι παραχρήμα τὴν Ἀσσυρίων ἀρχὴν καταλύουσιν· ἐν πρώτῳ Κύρος εἰς Πέρσας μεταστήσατο τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὲ δεύτεροι μετὰ Ἀσσυρίους Πέρσαι τῆς οἰκουμένης ἐπῆρξαν λαμπρότατα καὶ διαφανῶς· ὁ δὲ καὶ ἐδήλου τὰ δεύτερα μέρη τῆς εἰκόνος ἐξ ἀργύρου πεποιημένα. Τρίτος δὲ ἐπελθὼν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν συμβάλλει μὲν τῷ Πέρσῃ Δαρείῳ· ἔτι δὲ τούτων, τὴν ἀρχὴν εἰς Μακεδόνας μεταστήσατο· καὶ κρατοῦσιν οὗτοι τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τρίτοι μετὰ τοὺς πρώτους. Ἐσθμαίνε δὲ ἄρα καὶ τούτους τὰ τρίτα μέρη τῆς εἰκόνος διὰ τοῦ χαλκοῦ· εὐφρωνος γὰρ αὐτῇ ἡ ὕλη καὶ μακρὰν ἡγεῖν δυναμένη. Τσαύτη δὲ τις ἡ τῶν Μακεδόνων ἡγεμονία, Ἑλλήνων ὄντων καὶ τὴν γλῶτταν λογικωτέρων· ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν σιδήρεον ἠνίκατο βασιλείαν, κραταίην καὶ διαφέροντως παρὰ πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς ἰσχυροτάτην· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ σιδήρου δύναμις ἐλαύνειν καὶ δαμῆζειν τὰς λεπτεῖς ὕλας φύσιν ἔχει. Τίς δὲ αὐτῇ, ἢ τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, τῆς τῶν Μακεδόνων καταστάσα διάδοχος ; ἐν ταύτῃ τῇ σιδηρᾷ βασιλείᾳ Χριστὸς γεννᾶται, ἑ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὄρους, οὐ σιδήρεος, ἀλλ' ἀνευ χειρῶν τῷ δὲ προφήτῃ θηρίων ἀλόγων τε καὶ ἀγγέλων ἐν μορφαῖς ἐδείκνυται.

(90*) Ὡσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ τὸ βαθύπλουτον τῶν Ἀσσυρίων παρίστατο, οὕτω διὰ τῆς λεαίνης τὸ τῆς λυμένον αὐτῶν καὶ χαῦνον ἐδηλοῦτο· τὸ δὲ βραδύ τῶν Περσῶν καὶ δυσκίνητον, διὰ τῆς ἄρκου· παρὰ δὲ ἡ περρωτῆ τὸν Ἀλέξανδρον ἀφωμοίου διὰ τῆς φύσεως ὀξύ καὶ εὐκίνητον· οὐδ' ὄλοις γούιν ἔπειτα τριὰ καὶ δέκα τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσας, τὴν οἰκουμένην ἐπῆλθεν ἅπασαν, παντὸς ὀρνέου θάπτον διαπύξ, Ἐρώπην ὁμοῦ καὶ Ἀσίαν, ὡς μέχρις αὐτοῦ φασὶν ὠκεανῶ· Ῥωμαῖοι δὲ Μακεδόνας μὲν τῆς ἀρχῆς ἀφαιροῦνται, ὕστατον αὐτῶν βασιλεῖα καθιέσθη Περσῆα· Σύρους δὲ ὑποτάττουσι διὰ Πομπηίου καὶ Γαβινίου στρατηγῶν, τὴν τε Ἀσίαν ἐλόντες ἐπὶ τῷ

ναί.

(90*) Cod. A. f. 14, b. Cod. E. f. 65.

αὐτῶν, ὑποχείριον ἐποιήσαντο· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὑστά-
την ἀπάντων Κλεοπάτραν εἶλεν Αὐγούστος, κρατή-
σας Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας (91)· ἐξ ἐκεῖνου τε
ἦδη καθόλου κρατεῖν ἤρξατο ἡ τετάρτη βασιλεία, ἣν
ἡ μὲν τῆς εἰκόνης ἔβρισι σιδηρᾶν ὠνόμασεν, ὡς πάντα
δομάζουσεν καὶ λεπτόνουςαν· ἡ δὲ τοῦ προφήτου
ἄρασις ζῶον φοβερόν καὶ ἐκθαμβόν καὶ ἰσχυρόν πε-
ρισσῶς· μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ τῆς προβόρῃσεως
τέλη· μόνα γοῦν ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ὁμοῦ δημοκρα-
τίας καὶ τοπαρχίας τε καὶ ἐθναρχίας καθελε τῶν-ἐξ
αἰῶνος μακροῦ καθ' ἕκαστον ἔθνος ὑπὸ οἰκείοις ἄρ-
χουσι τυραννομένον· καὶ μόνη κατὰ πάντων μίαν
μόναρχον ἡγεμονίαν συνεστήσατο, ἐφ' ἧς καὶ Χριστὸς
γεννᾶται (92).

Π' (93).

Ὁ ὑστατός τε καὶ μέγιστος προφητῶν Ἰωάννης,
κῆρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος Χριστοῦ γεγονώς, πρῶτος
ἀπάντων ἀνεφώνει κηρύττων εἰς πάντας καὶ εὐαγγε-
λιζόμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· οὗ δὴ πρώτου
ταύτην ἀφέντος τὴν φωνὴν, μετανοεῖν τε παρακε-
λευομένου, λουτρῶν τε προσιέναι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀπο-
καθαίρεσθαι τῶν προτέρων ἀμπλακημάτων, φαιδρῶ-
νεσθαι τε παραινοῦντος, καὶ παρασκευάζεσθαι ἐπὶ
τὴν εἴσοδον τῆς βασιλείας, οὐκέτι μὲν ἀμφὶ τὰ Ἱε-
ροσόλυμα, οὐδ' ἐπὶ τὰ ταύτη συντελούμενα Μωϋσέως
νόμιμα συγκροτοῦντος, ἀμφὶ δὲ τὸν Ἰορδάνην· τοτα-
μὸν διὰ νέας καὶ ξενιζούσης ἐπαγγελίας τῆς δι' ὕδα-
τος καθάρσεως τὸν πάντα λεῶν προκαλουμένου· οἱ
τῶν ἀνέκαθεν προφητῶν τὰς περὶ τούτων προβόρῃ-
σεις διὰ μνήμης φέροντες ἀρχιερεῖς καὶ διδάσκαλοι,
οἱ τοῦ ἔθνους Ἰουδαίων καθηγούμενοι, τὰς ἀκοὰς
ἐπὶ τῷ νέῳ κηρύγματι πληγέντες, αὐτὸν ὑπετόπη-
σαν εἶναι τὸν καὶ πάλαι αὐτοῖς ἤξειν προσδοκώμενον,
κοινὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους Σωτῆρα, Ἰησοῦ
προφήτου συμβάλλοντες φωνὰς, ὅς δὴ ὀνομαστὶ τῆς
ἐρήμου καὶ τοῦ κηρύγματος, καὶ δὴ καὶ τοῦ Ἰορδάνου
ὠδὲ πη ἐμνημόνευσε λέγων· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ
ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς·
καὶ αὐθις· Ἐυφρανθήσεται, ἔρημος διψῶσα, ἀγαλ-
λιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθήτω ὡς κρίνον· καὶ,
Ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορ-
δάνου· οἷς ἐπισυνῆπτε λέγων· Ἰσχύσατε, χεῖρες
ἀνειμέναι, καὶ γούνατα παραλελυμένα· παρακα-
λέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διαβολῇ· Ἰσχύσατε, μὴ
φοβεῖσθε· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρῖνον ἀναποδίδω-
σιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς· τότε ἀνοιχθή-*

⁹¹ Matth. iii. ⁹² Isa. xl, 3. ⁹³ Isa. xxxv, 1. ⁹⁴ ibid. 3 seq.

(91) Ita etiam in *Chronico* Eusebius distinguit ab
Ægypto Alexandriam; nempe urbe denotans Ægy-
ptum inferiorem, ipso autem regionis nomine par-
tem regni superiorem. Revera in hieroglyphicis
passim inscriptionibus duplex Ægypti pars memo-
ratur, superior et inferior.

(92) De Romanorum universali imperio, sub quo
natus est Christus, pulchre Eusebius, etsi aliis ver-
bis, in *Syriaca Theophania* lib. iii, 1, 2. Ibidem ali-
quid etiam dicitur de vaticiniis Christum porten-
dentibus; nimis tamen breviter, id est paucis ver-
bis. Ægre igitur mihi persuadeo tam pauca dixisse
de hoc argumento Eusebium; quo fit ut codicum
Vaticanorum fragmentum hoc de prophetia Danielis,
quod nominatim ex *Theophania* citatur, mihi

Postremam omnium Cleopatram cepit Augustus,
Ægypto et Alexandria devictis. Ex eo tempore
toto orbe cœpit dominari quartum imperium; quod
statuæ quidem representatio ferreum denominavit,
ceu quod omnia domuerit atque contriverit; pro-
phetæ autem visio, animal terribile, mirum ac va-
lidissimum. Porro verba confirmavit prædictionis
exitus. Solum igitur Romanum imperium respu-
blicas, præfecturas, et populorum regna destruxit,
eorum scilicet qui a multis sæculis in unaquaque
natione a propriis principibus regebantur; unani-
que super omnes monarchiam constituit, sub qua
natus est Christus.

XIII.

Postremus ac maximus prophetarum Joannes,
præo simul et præcursor Christi, primus omnium
palam cunctis prædicabat regnum Dei nuntians⁹⁴.
Qui cum primus hanc vocem emisisset, et ad pœ-
nitentiam hortaretur; atque ad lavacrum accede-
re, et animas prioribus peccatis mundare, et hila-
res purosque esse juberet, atque ad regni initia
præparari; neque jam consuetos Hierosolymis Mo-
saicos ritus commendaret, sed circa Jordanem flu-
vium, nova inauditaque purgationis per aquam
promissione universum populum invitaret; cum
liæc, inquam, fierent, ii qui veterum prophetarum
de his rebus prædictiones memoria retinebant pon-
tifices atque doctores, Judaicæ gentis duces, novo
præconio aures perculti, ipsum suspicabantur esse
illum quem venturum jamdiu exspectabant, com-
munem humani generis Servatorem; Isaiæ pro-
phetæ oracula comparantes, qui deserti nominatim
et prædicationis atque Jordanis his verbis memine-
rat: *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domi-
ni*⁹⁵, et reliqua; et rursus: *Lætare, desertum siti-
ens, exsultet desertum, et efflorescat sicut lilium*⁹⁶;
et, *Florebunt et exsultabunt deserta loca Jordanis*⁹⁷;
quibus addidit dicens: *Roboramini, manus remissæ
et genua dissoluta: consolamini, pusilli mente;
confortamini, nolite timere: ecce Deus noster judi-
cium retribuit: ipse veniet ad salvandum nos: tunc
aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum au-
dient: tunc claudus saliet sicut cervus, et expedita
erit lingua balborum: quia eruperunt in deserto
scatebræ, et vallis in terra sitiens*⁹⁸.

omnino videatur ad *Theophaniam* reapse pertinere.
Porro insigne aliud de vaticinio Danielico fragmen-
tum Eusebii alibi a nobis recitabitur, in codice
Vaticano repertum, ex ejus deperdito libro xv
Evangelicæ demonstrationis.

(93) In codice A. f. 53, inscribitur *Εὐσεβίου β'
Θεοφάνειας* (mendose absurdeque Θεοφάνους, ut et
alibi interdum observavimus); in cod. E. f. 154
(itemque in altero hujus apographo), *Εὐσεβίου
Θεοφάν*. Citari igitur hic *Theophaniam* dubitari
nequit. Cæterum in Syriaco textu nihil fere hujus-
modi reperiebam. Quanquam de Præcursore locu-
tum fuisse Eusebium sub initium vitæ publicæ
Christi Domini, quæ incipit *Theoph.* *Syr.* *lib. iii.*
40, valde est credibile ac utroque necessarium.

σορται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούονται· τότε ἀλείπεται ὡς ἔλαφος ὁ χαλῶς, καὶ τραπὴ ἔσται γλῶσσα μογιλλῶν· ὅτι ἐβράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἡ φάραγξ ἐν γῆ διεψώσθη (94).

Hæc in sacris libris, tanquam in columnis, impressa olim apud se habentes Hebrææ gentis duces, postquam ipsis renuntiatum est Joannem in deserto et juxta Jordanem fluvium prædicare; factis prædicationes conferentes, ipsum esse et non alium, a propheta significatum, conjiciebant; missisque legatis rogabant num ipse esset Christus. Is autem negabat; et se non esse communem Servatorem fatebatur: sed enim præsentem jam eo qui expectabatur, ejusdem se præcursorem dicebat: verumtamen se nihil aliud quam vocem Servatoris nuntiam, esse docebat. Idque Evangelii divina exponit Scriptura: Fatus est, inquit, se non esse Christum, sed vocem in deserto clamantem: *Dirigite viam Domini. Ego aqua baptizo, medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis* ²⁹. Lucas item similiter narrat, confabulantibus cunctis circa Jordanem de Joanne, num is Christus esset, respondisse Joannem: *Ego quidem vos aqua baptizo, venit autem qui me fortior est; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* ³⁰. Quid est autem ignis? nempe rei inutilis consumptio, et ardor spiritus. Eodem sensu Joannes quoque (apostolus) aiebat: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per ipsum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine* ³¹. Sed hic quidem ita initium prædicationis faciebat, deducens vocis instar hominum animas ad perfecti verbi susceptionem. Quamobrem Joannem inchoationem esse Evangelii, Marcus demonstrat ³². Postquam vero vox siluit munere suo defuncta, et quasi exigua phosphori luce mentes hominum jam clarificaverat, tunc demum unigenitum quod antea exsistebat Dei Verbum, proprius caro factum emisit splendores.

XIV.

Salis symbolo discipulorum suorum virtutem innuit ³³. Nam quia salis natura ex aqua et flatu constat, parum quid terreni participans, et corruptibilem corporum fluxam naturam constringere solet, ita ut etiam cadavera prævalente vi conservet; convenienter discipulos suos salis naturæ comparat, quoniam et ipsi ex aqua et Spiritu geniti fuerant, atque omnino Spiritu animati, non autem secundum carnem viventes, salis instar quodammodo erant, corruptibilem terrenorum hominum vitam corrigentes atque obdurantes; et eos qui probitate morum ipsis propinquabant, perficientes dulcique veluti sapore donantes. Propterea

²⁹ Joan. 1, 23, 26. ³⁰ Luc. 11, 15. ³¹ Joan. 1, 7.

(94) Totum hoc fragmentum unica ferme Græca periodo constat, quam longam circuitionem valde consuetam esse Eusebio observat Montfauconius præf. p. 6. ad ejusdem *Commentarium in psalmos*.

Α Ταῦτα βίβλοις ἱεραῖς, ὡς περ ἐν στήλαις, τετυπωμένα πάλαι παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες οἱ καθηγεμόνες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἐπειδὴ Ἰωάννης αὐτοῖς κηρύττειν ἐπὶ τῆς ἐρήμου καὶ μὲν τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἡγγέλλετο, τοῖς πράγμασι τὰς προρρήσεις συμβάλλοντες, αὐτὸν εἶναι καὶ οὐκ ἄλλον τὸν διὰ τοῦ προφήτου σημαινόμενον ὑπετόπησαν· ἡρώτων τε ἀποστειλάτες, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. Ὁ δὲ μὴ εἶναι μὲν ὡμολόγει, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς τὸ κοινὸν ἀπάντων σωτήριον παρόντος δὲ ἤδη τοῦ προσδοκωμένου, ἑαυτὸν εἶναι πρόδρομον, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου φωνὴν τὴν καταγγελικὴν τοῦ σωτηρίου, αὐτὸς ἑαυτὸν εἶναι ἐδίδασκε· καὶ τοῦτο ἡ θεία τοῦ Εὐαγγελίου περίστασις Γραφῆ· Ὁμολόγησε γάρ, φησὶν, ὅτι *Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἐγὼ βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν εἰστήκει, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε*. Καὶ Λουκᾶς δὲ τὰ ὅμοια ἱστορεῖ, ὅτι *Πάντων διαλογιζομένων περὶ Ἰωάννου, μὴ ποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης· Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ*. Τί δὲ τὸ πῦρ; ἡ τοῦ κούφου δαπάνη, καὶ ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος. Τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων· *Ὁὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ· οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός*. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὡδὲ πη προκατήρχετο τοῦ κηρύγματος, ὁδοποιῶν οἷα φωνὴ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου λόγου· ἐνθεν εἰκότως ἀπαρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτὸν εἶναι ὁ Μάρκος ἐδίδασκεν· ἐπειδὴ δὲ ἐσιώπα μὲν ἡ φωνὴ τὰ οικεῖα πληρώσασα μέρη, μικρῶν τε οἷα φωσφόρων φωτὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγᾶσασα διανοίας, αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ μονογενὴς καὶ πρόων τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ σαρκὸς τὰς οικεῖας ἐξέπεμπε μαρμαρυγὰς.

ΙΔ' (95).

Διὰ τοῦ τῶν ἁλῶν συμβόλου τὴν δύναμιν αἰνίττεται τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἅλεις τὴν μὲν οὐσίαν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος συνεστήκασιν, μικρὸν τι τοῦ γέωδους μετέχοντες, τῆς δὲ τῶν φθαρτῶν σωμάτων βευστῆς φύσεως πυκνωτικῶν τυγχάνουσιν, ὡς καὶ τὰ νεκρὰ διακρατεῖν σώματα κρεῖττονι δυνάμει· εἰκότως τοὺς αὐτῶν μαθητευομένους τῇ τῶν ἁλῶν παραβάλλει φύσει, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος εἰσι γεγενημένοι ὅλοι τε Πνεύματι ζῶντες, καὶ οὐ κατὰ σάρκα βιοῦντες, ἅλεις τινὲς ὡς περ ὑπῆρχον, τὸν φθαρτικὸν βίον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπιστρέφοντες καὶ πυκνοῦντες, τῶν τε κατὰ ἀρετὴν βίῳ τοὺς αὐτοῖς πλησιάζοντας ἀρτύοντες καὶ

³² Marc. 1, 4. ³³ Math. v, 13.

(95) In codice A. f. 205. h. perspicuus titulus *Εὐσεβίου βιβλίου τετάρτου Θεοφραστάς*. Solus enim ordinalis numerus in compendio est.

καθηδύνοντες. Ταύτη τοι καὶ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει διὰ
 συμβόλων τοὺς ἄλλας προσφέρειν τῷ Θεῷ, ὡδὲ πη λέ-
 γων· Καὶ πᾶν δῶρον θυσίας ὑμῶν ἀλλ' ἀλισθη-
 σεται· ἀλλ' ὁμως δι' αἰσθητῶν σωμάτων ταῦτ' ἐπιτε-
 λαῖν ἐνομοθέτει. Ὁ δὲ τῶν καινῶν αὐθέντης νόμων
 τοὺς ἄλλας ἡμῖν τοὺς θεοφιλεῖς διαβρήθην ἐδείκνυ,
 τούτους εἶναι παριστάς τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ παρ-
 αγγελάτων· οἷς καὶ εἰς πρόσωπον ἔλεγεν· Ὑμῖς
 ἔστε τὸ ἄλλας τῆς γῆς.

IE' (96).

Φησὶ γάρ· Πᾶς, ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοί, ὁμο-
 λογηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων. Ὡς γάρ ἐπὶ
 ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ὃ τῆς ἐμῆς βασιλείας γνή-
 σιος στρατιώτης πεπαθήσασμένως τὴν εἰς ἐμὲ ποιη-
 σεται ὁμολογίαν, οὕτω καὶ γὰρ τὸν τοιοῦτον ἀμειβό-
 μενος κατὰ τὸν τῆς ἐμῆς βασιλείας καιρὸν, μάρτυς
 αὐτῷ παραστήσομαι τῆς εὐσεβοῦς ὁμολογίας, τὰς
 ἐνοστάσεις, καὶ τὴν παθήσασιν, καὶ τὴν ὑπομονὴν,
 καὶ τὸ τέλειον τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, τοὺς τε λοιποὺς
 ἄθλους τῆς φιλοθέου στρατείας αὐτοῦ καταριθμούμε-
 νος, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν ποιησόμενος
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ταύτην ἀμοιβὴν
 ἐντεῦθεν ἤδη παρέξειν ἐπαγγέλλομαι τοῖς ἐμοῖς ὁμο-
 λογηταῖς καὶ μάρτυσι τοῖς ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων
 πεπαθήσασμένως τὴν ἐμὴν ἀνακηρύξασιν βασι-
 λείαν. Καὶ τί δ' ἂν γένοιτο μακαριώτερον τῆς τοιαύ-
 τῆς ἐπαγγελίας; Τί δ' ἂν κρείττον καὶ ἐνδοξότερον
 τοῦ πρὸ τοῦ Θεοῦ βήματος αὐτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον ἀναδέξασθαι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὁμολογίαν;
 Ἔργω τε τῆς μαρτυρίας τὴν ἀμοιβὴν ἐνδείξασθαι, ἐν
 αὐτῇ ψυχῇ τοῦ μαρτυρουμένου γενόμενον, καὶ ὡς
 περ ἐν ἀγίῳ ναῷ ἐν αὐτῷ κατοικήσοντα; Τοῦτο δ'
 οὐκ ἐπήγγελται, οὐ παρέργως εἰπῶν· Ὁμολογήσω
 καὶ γὰρ ἐξω σου τυγχάνων τοῦ μαρ-
 τυρουμένου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατοικῶ, καὶ τῆς θεότητος
 αὐτὸν πληρῶν τῆς ἐμῆς, δι' αὐτῆς τῆς ἐνεργείας τῆς
 ἐν αὐτῷ ποιήσομαι ὁμολογίαν.

Πλὴν ἐπιβρώσας αὐτοὺς ἐλπίσιν ἀγαθαῖς διὰ τῆς
 τοσαύτης ἐπαγγελίας, ἐπιστρέφει πάλιν τοὺς αὐτοὺς
 δι' ἀπειλῆς φοβερωτέρας ἐπιλέγων, ὅτι, τὸν ἀρνη-
 σάμενον ἀπαρνήσομαι. Ἀναγκαίως δὲ καὶ ταύτην
 αὐτοῖς ἐπανετίνατο τὴν ἀπειλήν, ὡς ἂν μὴ καταφρο-
 νήσαιεν τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, ἔμπαινον δὲ ὅπως
 φρίττοιεν τὴν ἀρνήσασιν τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας, διὰ τὴν
 ἐπακολουθοῦσαν αὐτῇ τιμωρίαν, ἧτις ἦν τὸ πρὸς τοῦ
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀρνηθῆναι. Ὁμοίον δ' ἂν εἴη τὸ ἀρνη-
 θῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τῆς τοῦ
 Θεοῦ σοφίας, καὶ τῷ ἐκπεσεῖν τῆς ζωῆς, καὶ τῷ στε-
 ρηθῆναι τοῦ φωτὸς, καὶ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀπο-
 βλεθῆναι. Τὸ δὲ καὶ ταῦτα πάντα παθεῖν ἐνώπιον
 τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέ-
 λων μονοουχί παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς βήμασι κατακριθέντας καὶ ἀποβλήτους γενομένους τῆς αὐτοῦ
 βασιλείας, ποίας οὐκ ἂν γένοιτο χεῖρον ἐσχάτης τιμωρίας;

¹⁵ Lev. II, 13. ¹⁶ Matth. V, 13. ¹⁷ Matth. X, 32, 33.

(96) Col. A. f. 166, b. Cod. L. f. 94 In utro-
 que codice præponitur fragmento tituli Eusebii

A et Moyses lege sanciebat ut quasi symbolum sal
 Deo offerretur, sic dicens: *Et omne manus sacri-*
ficii vestri sale condietur. Et ille quidem sensibili-
 bus corporibus hæc fieri mandabat. At novarum
 auctor legum sale nobis homines Deo caros per-
 spicue denotat ¹⁵, hos mandatorum suorum obser-
 vatores esse affirmans. Quibus etiam aiebat: *Vos*
estis sal terræ ¹⁶.

XV.

Ait enim: *Quicumque confessus fueris de me,*
confessio de eo fiet coram angelis ¹⁷. Sicut enim
 apud duces regesque fit, ille qui mei regni fide-
 lis miles confidenter de me confessionem fecerit,
 hunc ego vicissim remunerans, regni mei tempore,
 B testis ei adero religiosæ confessionis; pugnas per-
 actas, animi alacritatem, patientiam, perfectam
 erga Deum charitatem, et reliqua Deo devotæ ejus
 militiæ certamina computans, eique patrocinans
 apud Patrem meum qui in cælis est. Hanc re-
 tributionem jam nunc spondeo me daturum con-
 fessoribus testibusque meis, qui coram cunctis
 hominibus confidenter meum prædicaverint re-
 gnum. Quid porro beatius hac promissione fieri
 potest? Quid melius vel gloriosius, quam ante di-
 vinum tribunal unigenitum ipsam Dei Verbum fa-
 ciendam suscipere de nobis confessionem? atque
 adeo opere præmium nostri de eo testimonii ex-
 hibere, dum in ipsa testis sui anima versatur, ac
 C veluti in sancto templo in eadem habitat? Atqui
 hoc promisit, haud casu dicens: *Confitebor ei*
ego eum. Non enim alicubi, extra eum de quo
 confiteor, sum, sed in ipso habito, atque eum
 deitate mea complens, per ipsam efficaciam, qua in
 illo operor, confessionem de eo peragam.

Postquam illos priore effato in egregiam spem
 erexerat, rursus attentos facit eos, terribiliori-
 bus minis admonens fore ut ipse negantem se ne-
 get. Necessario autem has quoque ipsis minas
 intendit, ne forte aliquando negligant ipsum confi-
 teri, vicissimque ut negare eum perhorrescant
 propter consecuturam ejus rei pœnam, nempe quia
 a Filio Dei negabuntur. Perinde vero est negari a
 Patre, atque a Dei sapientia negari, et vita exci-
 dere, luceque privari, et omni bono depelli. Porro
 hæc omnia coram Patre cælesti perpeti, et spe-
 ctantibus angelis propemodum ante divinum ipsum
 tribunal condemnari, et illius regno expelli, quidni
 quovis summo supplicio pejus sit?

B. Θεοφανείας, cum compendiis in secundo voca-
 bulo, ut in præcedentibus dixi.

XVI.

A

Dum ait Dominus ²⁷, se venisse ut gladium immitteret, neque ut pacem daret, sed ut potius separationem inferret, his verbis docuit haud grata, neque multis consueta, neque jucunda daturum mundo advenisse, sed talia quæ ipsis erunt igne urentiora, nequitiam quamlibet et animæ improbitatem ceu alienam materiem prorsus combustura, et auri instar cujusque animam illustratura qui eam vim receperit; per quam mox tanquam gladio acutissimo, genere inter se affines separare non demorabitur, ita ut filios a patribus dividat, filias a matribus, nurus a socrubus, rationali inquam telo divinoque gladio, et divino salutarique igne, ut melioris frugis homines ad caelestia desideria inflammantur, neque diutius cum improbis societatem habere patiantur: atque ita hinc ipsis civile bellum merito confletur, iniquis patribus fideles filios persequentibus, matribus irreligiosis filias frugi, socrubus pariter nurus suas: ipso scilicet hæc operante, dum humanarum animarum delectum habet, et invisibili divinaque potentia inter has discernit; et dignas quidem gratia sua ac vocatione, pro virtutis merito conscribit, indignas autem electione sua secernit. Hæc in antecessum divina provisione discipulis exponebat, futuram affirmans civile bellum propter suam doctrinam, et se ignem accensurum, et gladium per domos immissurum, et vim suam per cognationes discursuram, ut a noxiis parentibus affinisque dividat, sed Deo jungat; futuram quippe plurimam inimicitiam et pugnam suorum militum adversum aliter viventes, in domibus singulis; dum alii irreligiosos, intemperantes, et asperos sectantur mores; alii modeste, composite, pieque vivunt. Hinc odium grave bellumque inconciliabile in singulis familiis conflatum iri. — Dei notitiam atque amicitiā, quam discipulis suis conciliabat, animæque imperturbationem, et mentis serenitatem firmiterque statum, pacis vocabulo denotans. Vere enim illa pax est, quæ justitia Dei et pietate gloriatur.

προῦξένει μαθηταῖς, τὴν τε τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, καὶ λογισμοῦ τὸ γαληνὸν καὶ εὐσταθὲς τοῦτον ἀποκαλῶν τὸν τρόπον· (3) εἰρήνη γὰρ ὄντως ἐκεῖνη ἐστίν, ἣ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐσεβείᾳ σεμνυνομένη.

Verumtamen hæc præcipiebat Servator, haud ¹⁾ equidem contra Moysis legem dicentem: *Honora*

²⁷ Matth. x, 54.

(97) In codice A. f. 186 fragmentum hoc gerit perspicue titulum *Εὐσεβίου δευτέρου* (vel *δευτέρου Θεοφαραίας*). Atqui illud *δευτέρου* mendium existimo amanensis qui in antiquiore codice legerit litteram *δ*, [quarto, praveque explicaverit *δευτέρου*. Itaque in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12 et 28, sermo est de dissidiis bellisque domesticis ac civilibus religionis diversæ causa; quanquam nostrum fragmentum nonnisi alicubi cum prædictis locis congruit.

(98) *Th. Syr.* iv, 12.

(99) Sine dubio pertinet ad hunc locum fragmentum Eusebii in Catena ad Matthæum cap. x, 54, edit. Cramerii, p. 84. *Εὐσεβίου Καισαρείας*. Τὴν τμητικὴν (μάχιμην) εἰς τὸ διαιρεῖν τοὺς ἀξιολογῶν

IC (97).

(98) Λέγων μέντοι ὁ Κύριος, ὅτι *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν, καὶ οὐκ εἰρήνην δοῦναι, ἀλλὰ διαμερισμῶν*, ἐδίδασκε διὰ τούτων, ὅτι μὴ τὰ φίλα μὴδὲ τὰ συνήθη τοῖς πολλοῖς καὶ τὰ ἡδέα παραδώσων ἐλήλυθε τῷ βίῳ, ἀλλὰ ταῦτα ἃ δὴ πῦρὸς αὐτοῖς ἔσεσθαι καυστικώτερα, πᾶσαν κακίαν καὶ μοχθηρίαν ψυχῆς ὡσπερ ἄλλοτριαν ὕλην καταφλέξαντα, καὶ χρυσοῦ δεικνυλαμπρύνοντα πᾶσαν ψυχὴν τῶν παραδεχομένων αὐτοῦ τὴν δύναμιν· δι' ἧς ὁσονόπω μέλλειν μαχαίρας ἐκπνεύσασθαι διαιρεῖν τοὺς κατὰ γένος ἀλλήλοις προσήκοντας, ὥστε ἀφορίζειν υἱοὺς γονέων, καὶ θυγατέρας μητέρων, καὶ νύμφας τῶν κηδεστριῶν, ὑπὸ τῷ ἰσχυροῦ βέλους καὶ τῆς θεϊκῆς μαχαίρας τοῦ τε θείου καὶ σωτηρίου πυρός, τῶν ἐν ἀνθρώποις κρειττόνων

B ἐπὶ τὸν οὐράνιον πόθον ἐξαπτομένων, καὶ μηκέτι ὧν τε φέρειν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνουσίαν· ὡς ἔνθενδε εἰκότως τὸν ἐμφύλιον αὐτοῖς ἀναβρίπτεισθαι πόλεμον, πατέρων μὲν φαύλων υἱοῖς πιστοῖς ἐπανισταμένων, μητέρων δὲ ἀθέων θυγατρῶν ἀσέβητοι, κηδεστριῶν τε ὡσαύτως ταῖς ἑαυτῶν νύμφαις· αὐτῶ ταῦτ' ἐνεργούντος ἐν τῷ στρατολογεῖν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, καὶ τὰς ἀξίας τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐκλέγεσθαι, ἀοράτω τε καὶ θεϊκῇ δυνάμει ἐν μέσοις τοῦτοις ἅπασι διακρίνειν (99)· καὶ τοὺς μὲν ἀξιολογῶν τοῦ αὐτοῦ χάριτος τε καὶ κλήσεως ἀριστίνδην ἀποβάλλειν, τοὺς δ' ἀναξίους τῆς ἐκλογῆς ἀφορίζειν (1). Ταῦτα προλαβὼν ἐνθὲν προγκῶσαι διστεύετο πρὸς τοὺς μαθητὰς, μαρτυρούμενος τὸν μέλλοντα συστῆσθαι ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τοὺς αὐτοῦ λόγους· καὶ ὡς πῦρ ἐξάψει, καὶ μάχιμην ἐμβαλεῖ κατ' οἴκους, καὶ κατὰ συγγενείας ἢ αὐτῶ δυνάμεις, χωρίζουσα μὲν τῶν ἐπιπλαθῶν γονέων καὶ συγγενῶν, συνάπτουσα δὲ τῷ Θεῷ, καὶ τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐνούσα τοὺς ἀξιολογῶν αὐτῆς· ἔσεσθαι γὰρ πλείστην ὄσπιν διαφορὰν τε καὶ μάχην τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν πρὸς τοὺς ἐναντικῶς ζῶντας, καθ' ἕκαστον οἶκον, τῷ τοὺς μὲν τὸν ἀκόλαστον καὶ ἄθεον καὶ δυσμενῆ μετιέναι βίον τρόπον, τοὺς δὲ τὸν σώφρονα καὶ πόσιμον καὶ ἐπεικῆ· διὸ δὴ ἐχθρὰν δεινήν καὶ πόλεμον ἄσπονδον ἐκ τούτου συστήσεσθαι ἐφ' ἑκάστης συγγενείας (2). — Τὴν πρὸς Θεὸν γνῶσιν τε καὶ φιλίαν, ἣν τοῖς αὐτοῦ

Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων.

(1) Hæc in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12, ait Eusebius se sumere ex Hebraico Evangelio, quod alibi etiam ab Eusebio citatum postea videlicet.

(2) Hæc valde congruunt cum *Theoph. Syr.* iv, 28.

(3) Vides hunc præcipue locum adamussim pertinere ad Syriacam *Theophaniam*, lib. iv, 12, ita tamen ut Græcus textus mihi lucidior meliorque videatur.

(4) In codice A. f. 204, perspicue, cum comprehendio tantum in secundo vocabulo: *Εὐσεβίου βιβλίου τετάρτου Θεοφαραίας, Eusebii ex libro quarto Theophania*.

τέρα σου και την μητέρα σου, νόμω, βεβαιῶν δὲ ἀκακείνον και ἐπισφραγιζόμενος διὰ τῆς κρείττονος και ἐντελεστερας ἐντολῆς τῆς τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς ἀγαπᾶν διακελευομένης. Πατέρα μὲν γὰρ και μητέρα τιμᾶν παντὶ τῷ νόμιμον κατὰ φύσιν· ἔντος δὲ ἐτέρου πατρὸς τοῦ και τῶν γεγεννηκότων κρείττονος, αὐτοῦς τε ὁποστησαμένου, ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὰ προκειμενα διαταττόμενος, οὐ χρῆναί φησι, ὑπερβάλλειν τῇ φιλίᾳ τοὺς τὸ σῶμα γεγεννηκότες τοῦ τὴν λογικὴν ὁποστησαμένου Λόγου· ἀλλὰ κάκεινοις μὲν προσφέρεσθαι τιμῇ τῇ πάσῃ, διαθέσει τε τῇ προσήκουσῃ, αὐτῷ δὲ ὑπερβαλλόντως τὸ πρῶτον ἀπονέμειν σέβας, ὑπεραγαπᾶν τε και φιλεῖν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας· ὡς μὴ κατοικνεῖν δι' αὐτὸν και γονέων ἀσεβῶν διίστασθαι, και ἀθέων ἀδελφῶν ἀφορίζεσθαι, υἱούς τε και θυγατέρας ἀποστρέφεσθαι, και τῇ τοῦ Λόγου τιμητικωτάτῃ μαχαίρᾳ τούτων ἀπάντων τὰ φυσικὰ διακρίπτειν φίλτρα, εἰ ἐμποδῶν ποτε γένοιτο τῇ περὶ αὐτὸν εὐσεβεῖ διαθέσει. Διδ' ἀκριβῶς ἐν τῷ Ματθαίῳ εἶπῃ· Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ οὐκ ἔστι μου ἀξίος· χώραν μὲν γὰρ διὰ τούτων και τοῖς τῷ γένει προσήκουσι διαθέσεως κατελίμπα· ὑπὲρ αὐτὸν δὲ οὐκέτ' αὐτοῖς συνεχώρει τιμᾶσθαι, οὐδὲ διὰ τὴν εἰς τὸν πατέρα αἰδῶ, ἢ τῆς τεκούσης ἕνεκα, ἢ χάριν τῆς πρὸς τὰ φίλτατα στοργῆς, ἐξόμνησθαι τὴν αὐτοῦ φιλίαν, ἀλλὰ φιλεῖν μὲν κάκεινοσ, ὡς και τοῦ τῆς φύσεως νόμου και τοῦ Θεοῦ λόγου τούτου διαγορεύοντος· μέχρι δὲ τσοῦτου φιλεῖν, μέχρις ὅτε μὴδὲν καταδλάπτει ἢ περὶ αὐτοῦσ διαθέσεις τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέθειαν. Εἰ δὲ μέλλοιεν ἐμποδῶν ποτε οὗτοι γίνεσθαι τοῖς τῆς θεοσεβείας νόμοις, προτιμητέος ὁ πῶν ψυχῶν Πατήρ· οὗτος δὲ ἦν αὐτός ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ταῦτα διακελευόμενος και νομοθετῶν δεῖν τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ὑπὲρ πάντας τοὺς τῷ γένει προσήκοντας αὐτὸν ἀγαπᾶν, μηδὲ προτιμᾶν τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως φίλτρα σαρκῶν ἢ σωματικῶν συγγενείας. Τότε δὲ και ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ ἢ τιμητικωτάτῃ, τοὺς ἀναξίους ἀπὸ τῶν ἀξίων διακρίπτουσα, δέλοιο ἂν δικαίως τῶν μὴ ἀσεβῶν (δ') γονέων τοὺς εὐσεβεῖς ἀφορίζουσα υἱούς. Ὡσαύτως τιμητέον και ἀγαπητέον υἱούς και θυγατέρας νόμοις φύσεως, οὐ μὴν ὡσθ' ἕνεκεν τούτων ἐξάρνους γίνεσθαι τῆς περὶ αὐτὸν ὁμολογίας· μεγίστης τε τιμωρίας ἀπειλητικῆν προήκατο φωνὴν εἰπῶν κατὰ μὲν Λουκᾶν, Ὁ δύναται μου εἶναι μαθητῆς· κατὰ δὲ Ματθαῖον, Ὁκ ἔστι μου ἀξίος· εἴπερ ὁ ταῦτα λέγων αὐτός ἐκεῖνος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτός ὢν ἢ ζωὴ και ἢ σοφία και τὸ φῶς και μου ἀξίος, ὅμοιοι ἂν εἴη τῷ, Ὁκ ἂν γένοιτο ἕως τῆς

Ἐπιτείνων δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς τόνους, και τῆς, ὡς ἂν εἴποι τις, στρατωτικῆς κατὰ Θεὸν ἀνδρείας τὴν βώμην ἀναζωπυρῶν, ἐπιλέγει· Καὶ ὅς οὐ βαστάζει εἶν σταυρὸν αὐτοῦ και ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς· οὐ γὰρ πατέρων, φησιν, οὐδὲ μητέρων, οὐδὲ υἱῶν, οὐδὲ θυγατέρων μόνον προτιμᾶσθαι προσήκει τὴν ἐμὴν φιλίαν, ἀλλὰ και τοῦ σώματος αὐτοῦ, και αὐτῆς ὅλης τῆς προσκαίρου ζωῆς. Τὸ

³⁸ Exod. xi, 12. ³⁹ Matth. xii, 37. ⁴⁰ Matth. x, 37. ⁴¹ Luc. xiv, 26. ⁴² Matth. x, 37. ⁴³ *ibid.* 38.

(δ') Vel delendum μή, vel legendum εὐσεβῶν, nisi malis legere μήν. Εἶναι.

patrem tuam et matrem tuam ³⁸; imo et illam firmans sigilloque muniens per melius perfectiusque præceptum quo Deum tota anima diligere jubemur ³⁹. Nam patrem quidem matremque honorare quilibet homo lege naturæ debet. Sed cum et alius pater sit gignentibus melior, qui et hos creavit, nempe ipsum Dei Verbum, qui prædicta præcepit, non oportere ait majore affectu prosequi corporis genitores, quam illud quod rationalem partem nobis indidit Verbum: sed et illis omnem honorem convenientemque addere obsequium, ipsumque præ omnibus amare ac diligere; ita ut minime cunctemur, causa ejus a parentibus impiis dissidere, et ab irreligiosis fratribus separari, filiosque et filias aversari, Verbique acutissimo gladio omnium horum naturales præcidere affectiones, si forte nos a pio erga Deum amore impediunt. Diserte itaque apud Matthæum dixit: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* ⁴⁰. Quippe his verbis, locum relinquit amori quoque erga genere proximos; sed tamen haud magis quam se honorari concedit: neque propter patris matrisve reverentiam, aut carissimorum affectum, ejurare Dei amicitiam; sed et illos diligere, quoniam id tum lex naturæ, tum Dei verbum jubent; et nihilominus amare eatenus, quatenus erga hos dilectio nihil religioni Deo debitæ nocet. Quod si forte hi impedimento fiant religionis legibus, anteponendus est animarum Pater: erat autem hic, ipsum Dei Verbum hæc præcipiens et has leges statuens: debere scilicet milites suos supra omnes genere conjunctos ipsum amare nec dilectioni suæ carnales affectus præponere vel corporum consanguinitates. Tunc autem gladius Dei acutissimus indignos a dignis præcidendo juste secernet, ab impiis nimirum parentibus pios filios separans. Similiter in pretio habendi sunt atque amandi filii filiarque naturæ lege; non ita tamen, ut horum causa Christiana constiteri recusemus. Maximique supplicii vocem indicem pronuntiavit, dum ait secundum Lucam: *Non potest meus esse discipulus* ⁴¹; secundum vero Matthæum: *Non est me dignus* ⁴². Siquidem qui hæc aiebat, illud ipsum erat unigenitum ab initio Dei Verbum, quod est vita, sapientia, lux, et omnium bonorum cumulus. Ergo dictio: *Non est me dignus*, idem valet quod, *Non erit vita neque alio quolibet bono dignus*. τὸ πάντων ἀγαθῶν πλήρωμα· τὸ γοῦν, Ὁκ ἔστι ἀξίος, οὐδ' ἄλλου τινὸς ἀγαθοῦ.

Jam vero corrobhorans animæ nostræ nervos, et militaris, ut ita dicam, secundum Deum fortitudinis vires incendens, pergit dicere: *Et qui non bajulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus* ⁴³. Non enim patribus tantum ac matribus, filii filiarque anteponere debet, inquit, amorem mei, sed et corpori proprio, et universæ huic temporali vitæ. Corpus igitur, quo nunc anima

includitur, crucifigere oportet, et veluti mortuum efficiere, clavis configentes illius cupiditates et mortificantes, adeo ut non videatur viventem circumferre carnem, sed extinctam, et divinis præceptis transfixam. Atque ita anima, quæ alia constat substantia incorporea et intellectuali, victorialis tropæum adversus hostes erigens, corpus ceu crucem circumferre videatur, et mortuum veluti instrumentum gestans subsequatur rationem (seu Verbum) præclari instar militis qui victoriæ de hostibus manubias gerat. Nisi enim hoc modo sequatur me, inquit, discipulus corpus suum et carnem mortificans, et quasi exanimem quamdam crucem sibi imponens, minime sit neque esse possit me dignus. Culmen itaque philosophici moris his verbis repræsentat, discipulos suos tanquam viros militares ad fastigium virtutis conscendere invitans.

Quoniam non solum plus quam patrem ac matrem et liberos, verum etiam plus quam proprium corpus, amicitiam ipsius æstimandam esse locuerat; uno adhuc reliquo, magis etiam quam corpus necessario, id est anima; sermonem intendens, de hac quoque ita locutus est: *Qui non oderit etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.* Secundum vero Matthæum: *Qui invenerit animam suam, perdet eam: et qui eam perdidit propter me, inveniet eam*⁴⁴. Non enim mihi, inquit, de exterioribus sermo est, neque de parentibus et liberis, sed ne de ipso quidem corpore et carne hac facile corruptibili, quæ parum curare jubeo, dum contra præ omnibus in pretio habere sermones meos adhortor. Sed quamvis anima pretiosior omnibus sit, ita ut nihil melius quispiam habeat, huic ipsi creator ejus anteponendus est; ita ut si tempus forte exigat huic quoque non parcere, eamque exilio (ut hypothetice loquar) pro Dei cultu tradere, id quoque sine dubitatione agendum sit. Etenim soli Deo, perditam (dico per hypothesim) ipsius causa animam recuperare et invenire possibile est. Nam qui eam nusquam existentem primo formavit, et ex non exstante subsistere fecit, haud impos erit eam ex hominum consortio pulsam, et de hac mortali vita abactam, rursus ad luminis auras revocare. Nam quod perditum fuit, haud sane in nihilum dissolvitur, sed subsistit, est, ac permanet; tantum se subtrahit latetque destructores suos, non tamen magnum oculum fugit. Quamobrem nihil reapse apud Deum perit. Quod si quis Deo non credens, neque posse ab eo animam quæ periisse putetur, revocari ac vivificari judicans, confessionem de Deo factam abnegaverit, ac propterea impendentem ab hominibus necem fugerit, seque securam inter homines vitam adeptum putaverit, atque ita animam suam se invenisse speret, quippe qui hominum insidias impendentemque religionis causa necem vitaverit; hic, inquam, sciat vera potius

⁴⁴ Matth. x, 39.

(i) Cod. A. l. 204, b.

γούν σῶμα, ὃ περιέκειται νῦν ἡ ψυχῇ, ἀνασταυρῶσαι προσήκει, καὶ ὡσπερ νεκρὸν ἀπεργάσασθαι, καθηλώσαντας αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ ἀπονεκρώσαντας, ὡς μηκέτι δοκεῖν ζῶσαν περιφέρειν σάρκα, ἀλλὰ νενεκρωμένην, καὶ τοῖς θεοῖς παραγγέλμασι πεπερονημένην ὡστε τὴν ψυχὴν, ἐτέρας οὐσαν οὐσίας τῆς ἀνωμάτου καὶ νοερᾶς, τρόπαιον νικητήριον κατ' ἐχθρῶν ἐγείρουσαν, τὸ σῶμα σταυρὸν δοκεῖν περιφέρειν, καὶ νεκρὸν ὡσπερ ὄργανον ἀχθηφοροῦσαν ἔπεσθαι τῷ λόγῳ δίκην γενναίου στρατιώτου τὰ βραβεῖα τῆς νίκης κατ' ἐχθρῶν ἐπικομιζομένου. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀκολουθήσει μοι, φησὶν, ὁ ἐμὲ μαθητεύμενος, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καὶ τὴν σάρκα νεκρώσει, καὶ οἶόν τινα σταυρὸν ἀψυχον περιθέμενος, οὐκ ἂν γένοιτό μου ἄξιος, οὐδὲ δύναίτο εἶναι μαθητῆς. Ἀκρότης δὲ καὶ διὰ τούτων φιλοσόφου τρόπου παρίστη, τοῖς αὐτοῦ μαθητὰς οἷα στρατιωτικούς ἀνδράς ἐπ' ἄκρον ἀρετῆς σπεύδειν προκαλοῦμενος.

(5) Ἄλλ' ἐπειδὴ πατὴρ καὶ μητὴρ καὶ τέκνον οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ προτιμῶν τὴν αὐτοῦ φιλίαν ἐδίδαξεν, ἐνδὸς δὲ λοιπὸν εἶτι λείποντος τοῦ καὶ τῶν σωμάτων ἀναγκαιοτέρου, τοῦτο δὴ ἦν ἡ ψυχῇ ἐπιτείνων τὸν λόγον, καὶ περὶ ταύτης τοιαύτας προὔφεροτο φωνὰς, ὅτι Ὁ μὴ μισῶν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν οὐ δύναται μοι εἶναι μαθητῆς· κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον, Ὁ εὐδῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας αὐτὴν ἔνεκεν ἐμοῦ, εὕρησει αὐτήν. Οὐ γὰρ περὶ τῶν ἐκτὸς μοι, φησὶν ὁ λόγος, οὐδὲ περὶ γονέων καὶ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς εὐφθάρτου ταύτης σαρκὸς, ὣν δὴ ἑλαττον φροντίζειν παρακαλεῖσθαι, καὶ πρὸ πάντων τιμῶν τοῦδε ἡμῶν λόγους παραινῶ· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ πάντων τιμώτερον ἡ ψυχῇ, ἥς οὐκ ἂν γένοιτό τι κρείττον ἐκάστην, καὶ ταύτης αὐτῆς ὄφει ἂν τὸν ποιητὴν αὐτῆς προτιμῶν· ὡς, εἰ καιρὸς ποτε καλέσειεν, ἀφειδῆσαι καὶ ταύτης, ἀπωλεία τε αὐτῆν, ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου εἰπεῖν, ὑπερ εὐσεβείας Θεοῦ παραδοῦναι, καὶ τοῦτο χρὴ προθύμως ὑπομένειν· ὅτι μόνον Θεῷ καὶ τὴν, ὡς ἐν ὑποθέσει, ἀπωλυῖται δι' αὐτὸν ψυχὴν ἀνακαλέσασθαι καὶ ἀνευρεῖν δυνατόν. Ὁ γὰρ μηδαμοῦ μηδαμῶς οὐσαν αὐτὴν πρότερον ὑποστησάμενος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, οὐκ ἂν εἴη ἀδύνατος ἀπολλυμένην αὐτὴν ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου ἀφανισθεῖσαν, αὐθὺς εἰς φῶς παραγαγεῖν. Τὸ γὰρ ἀπολωλὸς οὐκ εἰς ἀνυπαρξίαν κενώρηκεν, ἀλλ' ὑπάρχει μὲν καὶ ἐστὶ καὶ μένει· κέκρυπται δὲ καὶ λανθάνει τοῖς ἀπολωλεκότας, ἀλλ' οὐδὲ τὸν μέγαν διαδιδράσκει ὀφθαλμὸν· διὸ οὐδὲν ἂν ἀπόλοιτο παρ' αὐτῶν. Εἰ ἐτίς, ἀπιστήσας Θεῷ, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν τὴν ἀπολωλέναι νομισθεῖσαν ψυχὴν αὐθὺς ἐπαναγαγεῖν καὶ ζωοποιεῖν ἡγησάμενος, ἔξαρνος γένοιτο τῆς περὶ τὸν Θεὸν ὁμολογίας, εἶτα διαφύγοι μὲν τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἐπρωρημένον θάνατον, ἐν ἀσφαλείᾳ δὲ ἤδη καὶ ἐν ἀμερίμῳ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς ἡγοῖτο ἑαυτὸν γεγενῆσθαι, ὡς δοκεῖν εὐρηκεῖν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, ὅτι δὴ ἐκφεύγων τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ τὸν ἡπει-

λημένον ἔνεκεν τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου θάνατον ἴστω ὁ τοιοῦτος τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἑαυτὸν στερήσας, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι νενόμικεν, ἀληθεῖ λόγῳ παραδοῦς ἀπωλείᾳ. Πάσης γὰρ ἐσχάτης ἀπωλείας γένοιτ' ἂν χεῖρον τὸ ἐκπεσεῖν Θεοῦ, καὶ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τί δὲ καὶ πλέον ἐπορίσατο, ἑαυτὸν ἀπατήσας, καὶ εὐρηκέναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπολαβὼν, ὅτε, φεύγων τὸν θάνατον, τὸν Θεὸν ἤρνεῖτο; Σμικροῦ γὰρ ὄντος καὶ ἐπικαίρου βίου, μετ' οὐ πολὺ τῆς θνητῆς καὶ ὀλιγοχρονοῦ ζωῆς στερηθεὶς, καὶ τῆ θανάτῳ ἔν φεύγων τὸν Θεὸν ἤρνεῖτο ὑποβληθεὶς, τῇ μετὰ τὸν θάνατον αἰωνίᾳ κολάσει παραδοθήσεται, ἀπολέσας ἀληθῶς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι ὑπειλήφει· ὡς ἀνάπαλιν ὁ διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα ἑαυτὸν ἀπογνοῦς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπαρνηθεὶς, ὅσον τε ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ προθέσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπολωλεκώς, πάντα τε ταῦτα εὐθαρσῶς ἰπομείνας διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, θαρβείτω ὡς μηδενοῦς ἀπολωλότος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀπόλωλεν ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' εὔρε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Εἰ γοῦν ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου θνητῆ οὕσα ἐτύγχανε, καὶ οἶα τε ἀληθῶς εἰς τὸ μὴ ὂν χωρεῖν, καὶ εἰ ἀπώλωτο ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναιρουμένη, ὅμως οὐκ εἰς ἀνέλπιστον χρῆ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα διακαρτερεῖν· ἐπειδὴ τῷ Θεῷ καὶ τὰ ἀπολωλότα καὶ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα παραγεῖν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ζωοποιεῖν δυνατόν. Διὸ καὶ τὸν νομισθέντα μηκέτι εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἐξ ἀνθρώπων ἀπολωλότα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιτο ἀδύνατον αὐτῷ ὑπὸ τῷ δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολωλεκῶτι παρασχεῖν.

IZ' (6).

Οὐδεὶς μέντοι πώποτε προφητῶν τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας γυμνῶς εἰς πάντας εὐηγγέλιστο· ἀλλ' ἤβδσαν μὲν αὐτὸ προφητῆται πάντες, οὐ μὴν καὶ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεδίδοσαν, διὰ τὸ νηπιάζειν τὰς φρένας, καὶ ἐξασθενεῖν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κηρύγματος· πρῶτου δὲ Ἰωάννου τηλαυγῶς κηρύξαντος ἡγγικέναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἀφεσὶν τε ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καταγγελιλαντος ἀνθρώποις, οἱ τῷ κηρύγματι ἑαυτοὺς ἐπιδόντες περιάρπαστον αὐτὴν ἐσχῆκασιν, ἐξ ἐκεῖνων τῶν ἡμερῶν ἀρξάμενοι, ἐξ ὧν ὁ Ἰωάννης τὸν περὶ αὐτῆς κατήγγειλε λόγον. Τὰ μὲν γὰρ Μωυσέως νόμιμα καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρειαν καιρὸν φησιν ἐσχῆκέναι οἰκεῖον· τοῦτον δὲ περιγράφει μέχρι τῆς Ἰωάννου παρουσίας· καὶ τοὺς προφήτας δὲ μέχρις Ἰωάννου Ἰουδαίους πεποιθῆσθαι τὰς παραγγελίας πρὸς τὸ φυλάττειν τὰ Μωυσέως νόμιμα· πρῶτον δὲ Ἰωάννην ἀρχηγὸν γεγονέναι τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἅτε πρόδρομον αὐτοῦ γενόμενον. Αὐτοῦ τε πρῶτου καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασιν ἀνθρώποις εὐηγγελισμένου, τοὺς ἀξίους αὐτῆς εἰς αὐτὴν βιάζεσθαι νοήσομεν, ἐπιστήσαντες, ὡς μέγας ἀγὼν τυγχάνει τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς ἄνοδον. Τὸ γὰρ ἀνθρώπους ὄντας καὶ σάρκα θνητὴν περιβεβλημένους, τῶν φυσικῶν ὀρέξεων κρείττους γίνεσθαι, ἡδονῆς τε κρατεῖν καὶ πάσης ἀσυχρᾶς ἐπιθυμίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἤδη ἀπομεισθῆναι τὸν

(6) Huic quoque fragmento in codice A. f. 218. superscribitur titulus *Ἐνσεβίου βιβλίῳ τετάρτῳ*

A vita se ipsum privasse, suamque animam, quam sibi invenisse videbatur, perditioni tradidisse. Quovis enim summo exitio deterius est Dei gratiam amittere et a Filio Dei negari. Quid vero quispiam proficit, dum se decipit, et animam suam invenire arbitratur, cum mortem vitans, Deum negat? Nam cum sit arctum et temporale hoc ævum, quanto citius mortali brevique vita orbatus, æterno post mortem supplicio tradetur, perdita enim vero propria anima, quam se invenisse putabat. Sicuti versa vice qui ob spem in Deum semetipsum negligit, suamque vitam abnegat, et quantum attinet ad suum propositum, animam propriam perdit, cuncta hæc alacriter propter fidem erga Deum tolerans; hic inquam erecta fiducia sit, quasi nihil perdidit. Non enim ipse amisit, sed invenit animam suam. Si ergo per hypothesim mortalis esset anima, ac vere in nihilum posset dissolvi, et si periret ab hominibus extincta, nihilominus haud sine spe foret pro religione depugnandum; quia Deo et perdita et nusquam exstantia, ad existendum atque ad vitam perducere non est arduum. Quapropter ea etiam quæ existere non creduntur, sed ejus causa ex hominibus excesserunt, non erit ei impossibile rursus instaurare, et perditæ animæ inventionem ei, qui ipsius causa amisisset, concedere.

ἀπολωλότα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιτο ἀδύνατον αὐτῷ ὑπὸ τῷ δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολωλεκῶτι παρασχεῖν.

C XVII.

Nemo unquam ex prophetis præconium regni cælorum aperte coram populo fecit: sed sciebat quidem id prophetæ omnes, neque tamen Judæorum populo prodebant, propter mentis illorum infantiam, et sustinendæ præconii magnitudinis infirmitatem. Cum autem primus Joannes clare prædicavit appropinquare regnum cælorum, et peccatorum remissionem per regenerationis lavacrum hominibus nuntiavit, ii qui prædicationi assensum suum præbuerant, regnum illud ceu ex rapto sibi habuerunt, ex eo tempore incipientes, quo Joannes de ipso sermonem intulit. Nam Moysis legalia et Judaicum cultum proprium tempus habuisse ait; quod Joannis præsentia finitur; prophetas quoque usque ad Joannem Judæis auctores fuisse ut Moysis legalia servarent. Sed primum Joannem initium Novi Testamenti fecisse, utpote ipsius præcursorem. Ipso autem primo, ætate illa, regnum cælorum cunctis hominibus nuntiante, dignos illo homines in ipsum vi irrumperere putabimus, si consideremus quam gravis sit conatus hominibus terræ incolis iter ad cælum tendere. Namque homines natos, et mortali carne circumdatos, naturalibus appetitibus fieri superiores, et voluptatem omnemque turpem cupiditatem cohibere, vitamque angelicam velle in terris imitari; ita ut æque ac Paulus dicere possint: *Nostra autem conversatio in*

θεοσυνεσιαις, cum siglis supra secundum vocabulum.

cœlis est ⁴⁵; quidni hoc violentum sit, ac prope-
modum præter naturam supraque vires esse vi-
deatur? Quis vero religionis nostræ ascetas cernens
carnem suam prope modum emortuam efficere, ut
dicant: *Cum Christo crucifixus sum, vivo autem
jam non ego*; quis, inquam, non fatebitur, vere hos
vim facere regno cœlorum? Quod si quis præterea
observet mirabilem sanctorum martyrum constan-
tiam, quis rursus non dicat vim inferri ab his re-
gno cœlorum, prout Servator jam prædixit?

XVIII.

Congrue admodum non multitudini tantum tur-
bisque tunc astantibus primam parabolam intulit
Christus ⁴⁶, verum etiam iis qui postea ad ejus au-
diendos sermones conventuri erant; rei gerendæ
differentias divina provisione declarans, causasque
prædicans ob quas nonnulli divina gratia exident.
Initium parabolæ seminator est, et hujus exitus ad
eos qui extra erant, tum seminis projectio, et hoc
haud pari modo recipientes regiones. Jam hæc esse
regni mysteria ipsemet testatus est. Nam et semina-
tor de supernis exiverat, et illuc redibat; nempe
ut ipse docebat, dicens: *Ego ex Patre processi, et
venio* ⁴⁷. Sed et de propriis sui regni conclavibus
exiverat ad illos qui exteri ei facti erant, postquam
expulsi Deus Adamum, et collocavit eum juxta pa-
radisum deliciarum. Ille autem exsul propter inobe-
dientiam factus, et extra paradisum ejectus, interio-
ris agriculturæ semina pessumdedit, instar
illius contumacis adversus patrem illi, qui acceptam
substantiam in aliena regione dissipavit. Christus
vero benignitate optimi Patris exivit, seminator fa-
ctus, venitque ad nos externos haud aliam ob causam,
nisi ut in nobis seminaret cœleste semen. Solus au-
tem ipse exivit ad seminandum; quandoquidem et is
solus erat omnium seminator. Multi quippe de cœ-
lestibus venerunt stationibus, atque ad homines se
contulerunt, sed non seminandi causa: non enim
seminatores erant, sed administratorii spiritus in
ministerium missi. Moyses autem, et post eum pro-
phetæ haud mysteria regni cœlorum hominibus dis-
seruerunt, sed parvulos adhuc erudierunt, insipien-
tes a malitiæ errore averterunt, et idololatriæ illo-
rum morbo medicinam facere studuerunt, eorumdem
animas, velut novalia quædam, semine vegetantes.
Solutus autem universalis sator, Dei Verbum, beni-

ἀγγελικὸν ἐθέλειν βίον ὥστε λέγειν ὁμοίως Παύλῳ
δύνασθαι, Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτευμα ἐν οὐρανοῖς
ὑπάρχει, πῶς οὐ βίαιον, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, παρὰ
φύσιν καὶ ὑπὲρ δύναμιν εἶναι δοκεῖ; Τίς δὲ τοὺς τῆς
θεοσεβείας ἀσκητὰς ὁρῶν μονονουχὶ νεκροῦν τὴν ἐπι-
τῶν σάρκα, ὡς ἐπαληθεύοντας λέγειν· Χριστῷ συνε-
σταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν
ἀληθῶς βιάζεσθαι αὐτοὺς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν; Εἰ δ' ἐπιστήσειε τις τῇ θαυμαστῇ προθέσει τῶν
ἀγίων μαρτύρων, πῶς οὐκ ἂν εἴποι βιάζεσθαι αὐτοὺς
τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν σωτήριον προαγόρευσιν (7);
IH' (8).

Σφόδρα καταλλήλως τοῖς ὄχλοις καὶ πλήθει τῆ
πρώτῃ ἐποιήσατο παραβολὴν ὁ Χριστὸς, οὐ τοὺς τότε
παριστώσιν αὐτῷ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα
B συνελευσομένοις ἐπ' ἀκρόασει τῶν αὐτοῦ λόγων, τὰς
διαφορὰς θεϊκῆς δηλώσας προγνώσει, προφήσας τε τὰς
αἰτίας τῶν τῆς χάριτος τῆς θείας ἀποπισσομένων.
Ἀρχὴ δὲ τῆς παραβολῆς ἐστὶν ὁ σπορευὺς καὶ ἡ τού-
του ἐξοδος πρὸς τοὺς ἐξω, ἥ τε τοῦ σπόρου πῦσις
καὶ αἱ τοῦτον οὐχ ὁμοίως καταδεξάμεναι χώραι.
Μυστήρια δὲ ταῦτα εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐμαρ-
τύρει. Ὁ τε γὰρ σπορευὺς ἀνωθεν ἐξῆι καὶ κατῆι·
ὡσπερ οὖν αὐτὸς ἐδίδασκε λέγων, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν οἰκείων
ταμιείων τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐξῆι πρὸς ἡμᾶς τοὺς
ἐξω γεγονότας ἐξ ἐκείνου (9), ἐξ οὐπερ ἐξέβαλεν ὁ
θεὸς τὸν Ἀδάμ, καὶ κατέκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ
C παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀπόβλητος διὰ
τὴν παρακοὴν γεγονώς, καὶ τοῦ παραδείσου βληθεὶς
ἐξω, τὰ ἐκ τῆς ἐνδον γεωργίας σπέρματα ἀπολωλέκει,
κατὰ τὸν ἀφηγιάσαντα τοῦ πατρὸς υἱόν, καὶ τὴν οὐ-
σαν ἦν εἰληφει ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς χώρας διαπαθή-
σαντα· ὁ δὲ φιλανθρωπὶς τοῦ παναγίου Πατρὸς
ἐξῆλθεν, αὐτὸς ὡν ὁ σπείρων, καὶ ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς
τοὺς ἐξω γενομένους, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ σπείρειν,
ἐπεὶ καὶ μόνος αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὄλων σπορευὺς. Πολλοὶ
μὲν γὰρ ἐξῆλθον ἐκ τῶν οὐρανῶν διατριβῶν, καὶ
κατέβησαν εἰς ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ σπείρειν·
οὐ γὰρ ἦσαν σπορευεῖς, ἀλλὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς
διακονίαν ἀποστελλόμενα· Μωσθεὶς δὲ καὶ οἱ μετ'
αὐτὸν προφήται οὐ τὰ μυστήρια τῆς τῶν οὐρανῶν
βασιλείας ἀνθρώποις κατεβάλλοντο, νηπίους ὅτε παι-
δαγωγούντες, καὶ ἄφρονας τῆς κατὰ τὴν κακίαν ἀπειρ-
D γοντες πλάνης, θεραπεύειν αὐτῶν πειρώμενοι τὴν τῆς
εἰδωλολατρίας νόσον, καὶ ὡσπερ νεοῦντες αὐτῶν καὶ
ἀρούντες τὰς ψυχὰς. Μόνος δὲ ὁ τῶν ὄλων σπορευὺς,

⁴⁵ Phil. iii, 20. ⁴⁶ Matth. xiii, 3. ⁴⁷ Joan. viii, 42.

(7) Videsis partim his similia in Syriaca *Theophania* lib. iii, 21, 22, 23, et lib. iv, 32, ubi priscorum Christianorum mira ac severa virtus egregie describitur.

(8) Citatur hoc titulo in cod. A. f. 122, et cod. L. f. 14, b: *Εὐσεβίου βι. Θεοφάνειας*. Vides hic manifeste dici βίβλιον non tantummodo β. Superponitur autem in cod. A. compendium significans τετάρτου vel potius τετάρτου (mendose tamen in cod. L. πρώτου vel πρώτου). Reapse in *Theophania* Syriaca, lib. iv, 33 et 34, sermo est de parabola seminantis; verum tamen multo brevius. Neque ego certe titulos

codicum Vaticanorum, qui hoc fragmentum ex *Theophania* esse affirmant, negare aut delere queo, præsertim quia, facta textuum comparatione, luce meridiana clarius apparet tractum hunc ex illo prorsus opere esse derivatum.

(9) Animadvertite quam hæc congruant cum Syriaca seu Anglica *Theophania*, lib. iv, 34: *He therefore went forth from within, and came out. Where then was he within, but above the world? where he existed; and in the end of the world he came forth, and came down to us, who were without the kingdom of heaven.* Mitto de aliis locis similibus dicere.

ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φιλανθρωπιᾷ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶνὰ σπέρματα καὶ βασιλείας οὐρανῶν μυστήρια εὐαγγελιούμενος, τοῖς τε κατ' οὐρανὸν τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς τὸ τῶν ἀνθρώπων συνάψων γένος· ἐπὶ τούτοις οὖν μόνος αὐτὸς τὴν ἀπὸ τῶν πατρικῶν βασιλείων ἐποικίετο ἔξοδον· οἱ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα καταδεξάμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς οἷα δὴ χώρας γεωργῶν παρεῖχον τῷ Λόγῳ, καὶ διὰ τῶν ἀκοῶν τὸν οὐράνιον ὑπεδέχοντο σπῆρον.

Εἰ μὲν οὖν (10) οἱ μαθητευόμενοι μιᾷς ὑπῆρχον προαιρέσεως, οὐδὲν ἐχρῆν διακρίνειν καὶ ἀφορίζειν τούτους ἀπ' ἀλλήλων· ἐπειδὴ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ τοῦ αὐτεξουσίου ἐκράτει δύναμις, ἄλλοι τε ἄλλως ἑαυτοῖς καὶ τῷ καταβληθέντι ταῖς ψυχαῖς οὐρανίῳ σπῆρῳ κατακέχρηται, εἰκότως οἷα Θεοῦ Λόγος τὴν γνῶσιν προειληφώς τῶν μελλόντων, ὅποια πέσειται εἰς ἀνθρώπους ὁ παρ' αὐτοῦ σπῆρος πεσὼν, θεσπίζει. Πτῶσιν γοῦν θαυμαστῶς τὴν καταβολὴν τῶν οὐρανίων σπερμάτων τὴν εἰς ἀνθρώπους ὠνόμασε· καὶ δὴ δύο τάγματα τῶν τὸν σπῆρον καταδεξαμένων ἔσεσθαι, διδάσκει· πρότερον τὸ τῶν καταξιομένων μὲν τῆς κλήσεως τῆς οὐρανίου, δι' ἀπροσεξίαν δὲ καὶ ῥαθυμίαν τῆς χάριτος ἀπολιπνόντων· δεύτερον δὲ τὸ τῶν πολυπλασιαζόντων τὸν σπῆρον ἐν ἀγαθαῖς καρποφορίαις. Τρεῖς δὲ ἐν ἑκατέρῳ τάγματι διαφορὰς τίθησιν· οἱ τε γὰρ τὸν σπῆρον ἀπολλύντες οὐχ ὅμοιοι ἰσχυροὶ τῆς ἀπωλείας τὸν τρέπον· οἱ τ' αὖ γεωργοῦντες αὐτὸν, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ πορίζομενοι καρπὸν, οὐκ ἴσῃν ἀποφέρουσι τὴν εὐπορίαν· ἔτι πρὸς τούτοις καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀποπτώσεως τῶν τὸν σπῆρον ἀπολλύντων προγγνώσει θεϊκῆς παρίστησιν· ἡ γὰρ διὰ ῥαθυμίας ἀφυλάκτους τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἀπολιπόντες, τὰ καταβληθέντα αὐτοῖς σωτήρια σπέρματα ἀπολωλέκασιν, ἀρκασάντων αὐτὰ ἐκ τῆς αὐτῶν διανοίας τε καὶ μνήμης, ἐχθρῶν τινῶν καὶ ἐπιθυῶν ἦτοι πνευμάτων καὶ δαιμόνων πονηρῶν τὸν περιγείον διπταμένων ἀέρα, ἢ ἀνδρῶν γοητῶν καὶ ἀπατηλῶν, ἢ λόγων ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ· ἢ δὴ πετεινὰ οὐρανοῦ ὠνόμασεν· ἡ δὲ δεύτερον διὰ φιλαργυρίαν καὶ φιληθονίαν, διὰ τε τὰς τοῦ βίου φιλοπραγμοσύνας, ἢ δὴ ἀκάνθας ἀπεκάλεσε, τὸν ἐν αὐταῖς σπῆρον ἀποπνιγῆναι πεποιήκασιν· ἡ τρίτον διωγμῶν καὶ περιστάσεων τοὺς ἀγῶνας οὐχ ὑπομείναντες, ἢ δὴ καὶ καύσωνα διὰ τῆς παραβολῆς προσεῖπεν, ἀππλέγχθησαν μὴ κατὰ βάθος τῆς αὐτῶν ψυχῆς τὸν σπῆρον ἐβρίζωμένοι, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν ὡς πρὸς τινα καιρὸν ἀνθεῖν, καὶ τῇ τῶν πολλῶν φαντασίᾳ σπουδαίους εἶναι νομίζεσθαι· οὗς καὶ μακρῶν λαθόντας χρόνῳ ἐπιστάς ἀπήλεξεν ὁ πύρωτικός καὶ τῶν οὐ γνησίων διελεγκτικός καιρὸς, ὃν δὴ καύσωνα εὐθυδῶλος ὁ Σωτὴρ ὠνόμασε.

10^a (11).

Ὁ δὲ αὐτὸς εἰδὼς τὴν αἰτίαν δι' ἣν τοῖς πλήθεσι δι' αἰνιγμάτων τοὺς λόγους παρεδίδου· αὐτοῖς μὲν ἐφείσθαι εἰπὼν τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μανθάνειν, μὴ δίδεσθαι δὲ ἐκείνοις, τοὺς ὄχλους

10) Cod. A. f. 122, b. Sequentia hęc cum præcedentibus apte connecti, quis non videt? quanquam in codice non nisi nudum Eusebii nomen gerunt.

agnitate Patris exiit, nova semina et regni cœlorum mysteria fauste nuntiaturus, et supernis Dei ministris humanum genus consociaturus. Hanc ergo ob causam solus ipse e paterno regno processit. Qui autem semina ejus exceperunt, hi suas animas velut agros cultori Verbo exhibuerunt, et aure faventes cœleste semen admiserunt.

Si quidem itaque Christiana doctrina erudit, uno eodemque proposito essent, nihil opus esset discernere inter ipsos ac separare. Nunc quia in cunctis hominibus liberi arbitrii vis prævalet, aliique aliter indole sua jactoque intra suas animas divino semine utuntur; ideo recte, utpote Dei Verbum, futuri scientiam præoccupans, quid semini suo inter homines sparso eventurum sit, prædicat. Casum itaque mirifice appellat cœlestium seminum in homines projectionem. Duosque docet fore recipientium semen ordines: priorem illorum qui cœlestem vocationem sortiti, per socordiam, tamen atque ignaviam gratia excidunt: secundum ordinem illorum qui semen egregio fructu multiplicant. Tres porro in utroque ordine differentias statuit. Nam et qui semen pessumdant, haud pari modo extingunt: vicissimque ii qui illud excolunt, ex eoque fructum gignunt, haud pari ubertate sunt. Insuper causas etiam lapsus eorum qui semen pessumdederunt, divina provisione sistit. Nam vel ignavo incustoditas animas suas esse sinentes, injecta in has semina memoria inimicis quibusdam atque insidiosis spiritibus malisque dæmonibus, qui in hoc circa tellurem aere volitant: vel etiam fraudulentis hominibus ac fallacibus, vel contrariis veritati doctrinis; quæ omnia cœlestium volucrum nomine indigitavit. Vel etiam secundo loco avaritia et voluptatis studium, et variæ mundi curæ, quas spinas dixit, semen in ipsis emori cogunt. Vel denique tertio loco, persecutionum ac pressurarum certamina non sustinentes, quas æstus nomine in parabola appellavit, coargui sunt haud alte in illorum anima semen fuisse radicatum, sed in superficie tantummodo ac specie, brevi tempore effloruisse, et vana plebis opinione habitos esse homines frugi; quos diu latentes demum revelat, ignis instar explorans, et minime genuinos coarguens tempus, quod æstum apto vocabulo appellavit Servator.

XIX.

Item Christus causam docuit cur se multitudinem non absque ænigmate loqueretur: discipulis quidem concedi dicens, ut mysteria regni Dei discerent, non tamen turbis. Ait enim: *Est autem hæc para-*

(11) Cod. L. f. 16, b. Conferantur sequentia, ut jam dixi, cum Syriaca *Theophania*, iv, 35.

bola : Semen est verbum Dei, etc.⁴⁸ — Diversos animarum habitus in iis qui doctrinam ejus subsequente tempore suscepturi erant, recte admodum revelat Dominus. Tres videlicet ordines hominum fore dicit, qui doctrinæ suæ semen haud bene sint recepturi. Tres vicissim egregiorum hominum choros, bonæ terræ instar doctrinæ fructum uberem ac multiplicatum edituros. Ergo illos qui jacta in animam suam semina pessumdant, causas habere dicit tres. Nam vel mundi curis, ac rerum minime necessariarum studio, et opibus delictisque impliciti, semen suum obruentes, spinis quodammodo suffocare videntur. Vel minime in mentis suæ penetralibus recepto semine, celeriter extinguunt, angustiis correpti. Vel tertio denique causa amittendi dati seminis sibi sunt, dum patulas aures præbent hominibus decipiendi studiosis, et jacta in illorum animam semina diripiendi. Hæc igitur secundum suam provisionem a Servatore prædicta fuerunt. Sic autem rem se habere exploratissimum est. Haud aliter enim nonnulli excidunt religionis doctrina, nisi aliquo e prædictis ab eo modis. Similiter melioris quoque ordinis, illorum scilicet qui cœleste regnum sunt adepturi, tres classes Matthæus sistit⁴⁹. Cuncti enim ab uno satore et agricola in animabus suis, ceu fertilibus bonisque agris, unum idemque receptum semen, pro viribus excolunt; neque tamen pari numero multiplicant, verum plurimam singuli in bonis suis differentiam præ se ferunt. Etsi enim unum fuit in his omnibus semen, unus item idemque sator, non tamen singulorum sedulitas ac voluntas parem in omnibus fructum protulit: quamobrem ne agriculturæ quidem reditus par ubique fuit: sed alii triginta retulerunt, alii trigesimum numerum duplicarunt, alii denique labore præcellentes, centuplicem fructum dederunt. Prior ergo ille ordo haud aliter divina fructificatione privatur, nisi aliquo e prædictis modis. Qui autem in contrario ordine sunt, pura anima et genuino mentis proposito, salutari recepto semine, vicissim pro suæ animæ viribus fructificationem suam multiplicant.

Ἐπειδὴ ψυχῆ καὶ προαιρέσει γνησίᾳ τὸν σωτήριον ὑποδεξάμενοι σπῆρον, πάλιν κατὰ δύναμιν τῆς αὐτῆς ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς ἑαυτῶν καρπούς.

Etiamsi sæcularibus, inquit, nonnisi per parabolam facta verba sunt, ut videntes non videant, et audientes non intelligant propter suam incredulitatem; nihilominus cuique digno totus sermo erit perspicuus. Nam nec lucerna ut ne luceat incenditur, neque ut sub modio vel lecto condatur⁵⁰: ita nihil adeo erit absconditum, ut nulli omnino innotescat. Sic etiam cœlorum regni mysteria per parabolam dicta, etsi fidei extraneos latent, quorum etiam causa involuta sunt prolata, non tamen impene-trabilem omnibus sensum habebunt. Ita ergo sunt dicta, ut a dignis tantummodo cognoscantur. Quamobrem vos, discipuli mei, et cernitis et auditis mentis oculis atque auribus purificatis ea quæ multitu-

⁴⁸ Luc. viii, 11. ⁴⁹ Matth. xiii, 23. ⁵⁰ Luc. viii, 16.

(12) Cod. A. f. 124. Cod. L. f. 16. 6.

δηλώσας· Ἐφη γάρ· Ἔστι δὲ αὐτὴ ἡ παραβολὴ· Ὅσκι-
ρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ.—(12) Τὰς ἐν
ψυχῆς διαφορὰς τῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μελλόν-
των ὑποδέχεσθαι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εὐμῆα
ἐκχυμνοὶ ὁ Κύριος· καὶ τρία μὲν τάγματα τῶν οὐ γνη-
σίως τὸν σπῆρον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παραδεχμέ-
νων ἔσεσθαι προαγορεύει· τρεῖς ὡσαύτως ἀγάλ-
χορούς τῶν δικτῆν εὐγείου χώρας πολυφορούντων καὶ
πολυπλασιάζοντων τὸν λόγον. Τῶν μὲν οὖν ἀπαύσι-
των τὰ καταβαλλόμενα τῇ αὐτῶν ψυχῇ σπέρμα-
τα εἶναι φησὶ τρεῖς· ἡ γὰρ ὑπὸ φροντικῶ πῶ-
βλου, καὶ τῆς παρὰ τὰ μὴ ἀναγκαῖα σπουδῆς, ἐπι-
πλοῦτου καὶ τρυφῆς, καταχωννύοντες τὸν ἐν αὐτῆς
σπῆρον εὐκασι τοῖς ὑπὸ ἀκανθῶν ἀποπνίγουσι· ἢ ὡς
ἀπὸ βάθους διανοίας αὐτὸν παραδεξάμενοι, ὅτι πῶ-
B ἀποσθέννυνται περιστάσεως καταλαβοῦσθαι ἢ κατὰ
τρίτην αἰτίαν αἰτίοι ἀπωλείας καθίστανται πῶ ἐν
αὐτοῖς σπῆρου, τὰς αὐτῶν ἀκοῆς ἐκδιδόντες ἰδέως
τοῖς ἐξαπατῆν ἐθέλουσι καὶ ὑφαρπάζειν τὰ ἐν τῇ αὐ-
τῶν ψυχῇ καταβληθέντα σπέρματα. Ταῦτα μὲν οὖν
κατὰ πρόγνωσιν τῷ Σωτῆρι προέλεκτο· τοῖς δὲ ἐρ-
γοῖς οὕτως ἔχοντα ἡ ἐνάργεια παρίστησιν· οὐκ ἄλλως
γὰρ ἐκπίπτουσι τινες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου ἢ καθ'
ἓνα τῶν ὑπ' αὐτοῦ προβῆθηθέντων τρόπων. Ὡσαύτως
δὲ καὶ τοῦ κρείττονος τάγματος τῶν τευξομένων τῆς
οὐρανοῦ βασιλείας τρεῖς εἶναι τάξεις παρίστη κατὰ
Ματθαῖον, πάντων μὲν ὑφ' ἐνὸς σπορεύς τε καὶ γεωρ-
γοῦ ταῖς αὐτῶν ψυχῆς, ὅσα δὲ χώραις εὐγείεις καὶ
ἀγαθαῖς, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποδεξιγμένον σπῆρον,
γεωργησάντων δὲ αὐτὸν κατὰ δύναμιν, πολυπλασιάζον-
των τε αὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ πλεῖστην ἐκάστου ἐνδείξα-
C μένων ἐν ἀγαθοῖς διαφορὰν· εἰ θὴ εἰς μὲν τὴν πᾶσιν
αὐτοῖς ὁ σπῆρος, εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτῆς σπορεύς, οὐ μὴ
τὸ ἐξ ἐπιμελείας τῆς ἐκάστου προαιρέσεως, ἵσα τοῖς
πᾶσιν ἐπορίζετο· διὸ οὐδὲ ὁ τῆς γεωργίας καρπὸς
ὅμοιος παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τριακοντάχου
ἐκαρποφόρου, οἱ δὲ παρὰ τούτους ἑκπλασιάζον, εἰ
δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ φιλοπονίᾳ ἑκατοντάχου τὸν καρ-
πὸν ἀπεδίδουσαν. Ἐκείνοι μὲν οὖν οὐκ ἄλλως τῆς κατὰ
θεὸν στέρονται καρποφορίας ἢ καθ' ἓνα τῶν λελεγμέ-
νων τρόπων· οἱ δὲ ἐναντίας ἐκείνους διακείμενοι, κα-
τὰ δύναμιν τῆς αὐτῆς ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς ἑαυτῶν καρπούς.

(13) Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τοῖς ἔξω διὰ παραβο-
λῆς εἴρηται τὰ λεγόμενα, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι,
καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν,
ἀλλὰ τοῖς γε ἀξίοις σαφῆς ἔσται πᾶς λόγος. Ὅτι γὰρ
λύχνος ἐπὶ τῷ μὴ φαίνειν ἐξάπτεται, οὐδ' ἐπὶ τῇ
καλύπτεσθαι ὑπὸ μύδιον ἢ κλίβην· οὐκέτι κρυπτή
ἔσται πάντη λαμβάνον, ὡς μὴ τισὶ γοῦν γνωρίζεσθαι·
οὕτως καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μυστήρια
διὰ παραβολῆς λεγόμενα, εἰ καὶ τοὺς ἔξω τῆς πίστεως
λαμβάνει, δι' οὓς καὶ ἐπιτεκαλυμμένως εἴρηται, ἵνα
οὐ τοῖς πᾶσιν ἀπόρρητον περιέξει τὸν νοῦν· ἵνα καὶ
γοῦν ὡς ἂν μόνοις τοῖς ἀξίοις γνωρίζετο. Ἀπὸ
ὕμεις, οἱ ἐμοὶ μαθηταί, καὶ βλέπετε καὶ ἀκούετε ἡ-
νοίας ὀφθαλμοῖς καὶ ὡσεὶ κεκαθαυμένοι τὰ μὴ πᾶ-

(13) Cod. A. f. 124, b. Cod. L. f. 18.

πᾶσι καταληπτὰ· ὑμῖν γὰρ τοῖς ἔχουσι τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν καὶ ἡ τῶν ἀπορρήτων προστεθήσεται γνώσις· τοῖς δὲ μὴ πίστιν ἔχουσιν εἰλικρινῆ, προσποιουμένοις δὲ ἔχειν, πρὸς τὸ μηδὲν πλέον ἐκ τῶν παραβολῶν γινώσκεσθαι, καὶ στέρησις ἔσται τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἐλεγχθείσης αὐτῶν ἐν καιρῷ τῆς προσποιήτου πίστεως.

Ὁ γὰρ χρόνος πάντων ἑλεγχος· κἄν οὖν πρὸς ὀλίγον ἢ καθ' ὑμῶν ἰσχύση διαβολὴ καὶ συκοφαντία, ἀλλ' ἐπιῶν ὁ μακρὸς χρόνος, καὶ διαλάμπουσα δι' ὑμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις καταβαλλομένη διδασκαλία (14), τὰ νῦν τέως λανθάνοντα τοὺς πολλοὺς ἐκλάμψαι ποιήσει, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐλέγξει. Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὁ ἔχων γὰρ σπουδαίαν προαίρεσιν λήψεται Πνεύματος χάριν καὶ σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀξίαν τῶν πόνων τὴν ἀμοιβήν· καὶ ὃς ἀνμὴ ἔχη, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐνόντα, ἢ διὰ χάριτος δοθέντα, ἐὰν μὴ διὰ συνεχοῦς προσοχῆς καὶ σπουδῆς φιλοπόνου φυλάξωμεν, ταῦτα ζημιωθησόμεθα, οὐ μόνον μηδὲν προσλαμβάνοντες, ἀλλὰ προσπολλύντες καὶ ἃ ἔχειν ἐδόξαμεν· καὶ αὐτὸς ὃς ἔχει τὸ φύσει εὐήκοον πρὸς τὸν λόγον, τοῦτω καὶ ὁ λόγος ἀληθινῶς δίδεται, καὶ προσγίνεται τῇ φυσικῇ συνέσει τὸ ἐκ θείας ἀκροάσεως σοφόν. Ὅς δὲ οὐκ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς δημιουργίας ὑπάρχον αὐτῷ σῶον φυλαττόμενον, ἴσως τὸ μηδὲ νῦν ἔχοντι καθίσταται, φρενοβλαθῆς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γενόμενος· καθάπερ καὶ ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, εἰ μὴ βλέπει, ἴσως τῷ τυφλῷ γεγένηται· καὶ φαίη τις ἂν αὐτὸν ἀφῆρησθαι τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτως οἱ πολλοὶ δι' εἰσότητος πρὸς τὸν λόγον ἀσύνετοι· οἱ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσέχοντες ἀκούουσιν, ἀλλ' ἀπέβριψαν ἀμελεῖα τὸν λόγον.

K' (15).

Ἵπογράφει γε μὴν ἐνταῦθα σπορία ἑαυτὸν ὁ Κύριος, κῆπον δὲ ὀνομάζει τὸν κόσμον (16). Αἰνιττόμενος δὲ τὴν ἐν τῷ σπόρῳ δύναμιν ὅποια τις εἴη, κόκκῳ σινάπεως αὐτὸν παραβάλλει, ὃς τῶν παρ' ἀνθρώπων λόγων, Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν, τῶν δὲ σοφῶν τινὰ τοῦ αἰῶνος τούτου προϊσχυμένων, σμικρότατος εἶναι δοκεῖ καὶ εὐτελέστατος, δύναμιν γε μὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν ἑαυτῷ φέρει. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς σῖτος μὲν, καθ' ὃ ψυχῶν τρῶφιμός ἐστι, καὶ τροφῆς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ παρεκτικῆς· κόκκος δὲ σινάπεως, καθ' ὃ βραχύτατος μὲν ἀπάντων τῶν σπερμάτων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς καταβαλλομένων σπερμάτων τούτου τῇ σμικρότητι συγκρίνεσθαι θυνάμενον, διὰ τὸ κέντρῳ ἰοικέσθαι, καὶ σχεδὸν ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ σῶματι· ὁμῶς δὲ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἀπειδίδωσιν, ὡς πᾶν τὸ τῶν λαχάνων καλύψαι γένος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἐκβασιν ἔργους αὐτοῖς σύμφωνον εἰδείξει καὶ προρρήσει· αὐτίκα γοῦν ὀφθαλμοῖς πάρεστι παραλαμβάνειν, ὡς ὁ σπόρος ὁ εὐαγγελικὸς, σπειρό-

Matth. xiii, 31; Luc. xiii, 19.

(14) Congruunt hæc belle cum *Theophania* Syriaca, lib. iv, 31.

(15) Grande hoc fragmentum, usque ad verba ὑποδεξαμένων αὐτόν, perspicuum gerit titulum in PATROL. Gr. XXIV.

dini intelligibilia non sunt. Vobis enim qui in me creditis, arcanorum quoque adjecta prophetia. Ii autem qui puram fidem non habent, sed simulant, præterquam quod nihil de parabolis intelligunt, eo etiam spoliabuntur quod videntur habere, cum illorum ficta fides idoneo tempore coarguetur.

¹¹ Nam tempus cuncta coarguit. Etiam si igitur tantisper criminatio vel calumnia adversus vos forte prævaleat; at subsequens profectum tempus et splendida per vos cunctis hominibus impertita doctrina, ea quæ nunc multos latent, illustret faciet, et calumniatores redarguet. Adfirmate igitur quomodo audiat. Nam qui habet bonum propositum, accipiet Spiritus gratiam et scientiam ac scientiæ, dignamque laborum mercedem: ei vero qui non habet, etiam id quod videtur habere, auferetur. Etenim quæ naturaliter nobis insunt, vel gratis data sunt, nisi continenti attentione, studioque industria custodiamus, amittimus, non modo nihil in super accipientes, verum etiam eorum quæ habere putabamus, detrimentum patiemur. Sane qui ad doctrinam audiendam alacer est, huic resapse doctrina traditur, et illius naturali intelligentiæ accedit divinæ lectionis sapientia. Qui autem jam inde a primæva creatione datam indolem non habet incolumem, hic par mente carens est, a malo dæmone vecors effectus. Sicut et ille qui oculos habens nihil tamen videt, par cæco est, meritoque dicetur oculis orbatus. Sic nimirum multi propria culpa hebetes ad doctrinam sunt, quia jam inde ab initio audire illam renuerunt, sed s cordia sua abjecerunt.

XX.

Dicit se hoc loco¹¹. Dominus satorem, agrum autem terrarum orbem. Ut autem quanta semini vis sit insita innuat, grano sinapis illud comparat: quod quidem, inter hominum doctrinas, sive Græcas sive barbaricas, quotquot sapientiam aliquam hujus sæculi præ se ferunt, minimum esse videtur atque villissimum, neque tamen vulgarem virtutem continet. Est autem illa doctrina, frumentum quidem quatenus animarum nutrix est, et alimoniam a Deo datæ ministra; granum vero sinapis, quatenus seminum omnium est tenuissimum. Neque enim est aliud ex his quæ in terram proficiuntur seminibus, hujus parvitati comparandum, ita ut puncto simile sit, et velut atomo et sine partibus corpori; et tamen in tantam excrescit magnitudinem, ut omne olerum genus superet. Quod profecto habere exitum revera consonum prædictionibus ostendit. Ecce enim oculis spectare licet, quomodo evangelicum semen, sub ipsis sationis primordiis

codice A, f. 164: βεβλήω τετάρτῳ Θεοφανείας, cum solitis tantum numeri siglis supra β.

(16) Sic in *Theophania* Syriaca, iv, 31.

bola : *Semen est verbum Dei, etc.* ⁴⁸ — Diversos animarum habitus in iis qui doctrinam ejus subsequente tempore suscepturi erant, recte admodum revelat Dominus. Tres videlicet ordines hominum fore dicit, qui doctrinæ suæ semen haud bene sint recepturi. Tres vicissim egregiorum hominum choros, bonæ terræ instar doctrinæ fructum uberem ac multiplicatum edituros. Ergo illos qui facta in animam suam semina pessumdant, causas habere dicit tres. Nam vel mundi curis, ac rerum minime necessariorum studio, et opibus deliciisque impliciti, semen suum obruentes, spinis quodammodo suffocare videntur. Vel minime in mentis eæ penetrabilibus receptio semine, celeriter exstinguunt, angustiis correpti. Vel tertio denique causa amittendi dati seminis sibi sunt, dum patulas aures præbent hominibus decipiendi studiosis, et facta in illorum animam semina diripiendi. Hæc igitur secundum suam provisionem a *Servatore* prædicta fuerunt. Sic autem rem se habere exploratissimum est. Haud aliter enim nonnulli excidunt religionis doctrina, nisi aliquo e prædictis ab eo modis. Similiter melioris quoque ordinis, illorum scilicet qui cœleste regnum sunt adepturi, tres classes *Matthæus* sistit ⁴⁹. Cuncti enim ab uno satore et agricola in animabus suis, ceu fertilibus bonisque agris, unum idemque receptum semen, præ viribus excolunt; neque tamen pari numero multiplicant, verum plurimam singuli in bonis suis differentiam præ se ferunt. Eisi enim unum fuit in his omnibus semen, unus item idemque sator, non tamen singulorum sedulitas ac voluntas parem in omnibus fructum protulit: quamobrem ne agriculturæ quidem reditus par ubique fuit: sed alii triginta retulerunt, alii trigesimum numerum duplicarunt, alii denique labore præcellentes, centuplicem fructum dederunt. Prior ergo ille ordo haud aliter divina fructificatione privatur, nisi aliquo e prædictis modis. Qui autem in contrario ordine sunt, pura anima et genuino mentis proposito, salutari recepto semine, vicissim pro suæ animæ viribus fructificationem suam multiplicant.

ἁρὰ ψυχῆ και προαιρέσει γνησίᾳ τὸν σωτήριον ὑποδεξάμενοι σπόρον, πάλιν κατὰ δύνάμιν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς ἑαυτῶν καρπούς.

Etiam si sæcularibus, inquit, non nisi per parabolam facta verba sunt, ut videntes non videant, et audientes non intelligant propter suam incredulitatem; nihilominus cuique digno totus sermo erit perspicuus. Nam nec lucerna ut ne luceat incenditur, neque ut sub modio vel lecto condatur ⁵⁰: ita nihil adeo erit absconditum, ut nulli omnino innotescat. Sic etiam cœlorum regni mysteria per parabolam dicta, etsi fidei extraneos latent, quorum etiam causa involuta sunt prolata, non tamen impenetrabilem omnibus sensum habebunt. Ita ergo sunt dicta, ut a dignis tantummodo cognoscantur. Quamobrem vos, discipuli mei, et cernitis et auditis mentis oculis atque auribus purificatis ea quæ multitu-

⁴⁸ Luc. viii, 11. ⁴⁹ Matth. xiii, 23. ⁵⁰ Luc. viii, 16.

(12) Cod. A. f. 124. Cod. L. f. 16. 6.

δηλώσας· ἔφη γάρ· Ἔστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή· Ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, κ. τ. λ.—(12) Τὰς ἐν ψυχαῖς διαφορὰς τῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μελλόντων ὑποδέχεσθαι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εὖ μάλα ἐκχυμνοὶ ὁ Κύριος· καὶ τρία μὲν τάγματα τῶν οὐ γνησίως τὸν σπόρον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παραδεχομένων ἔσεσθαι προαγορεύει· τρεῖς ὡσαύτως ἀγαθῶν χορούς τῶν δικτὴν εὐγείου χώρας πολυφορούτων καὶ πολυπλασιαζόντων τὸν λόγον. Τῶν μὲν οὖν ἀπολλύων τὰ καταβαλλόμενα τῇ αὐτῶν ψυχῇ σπέρματα αἰτίας εἶναι φησι τρεῖς· ἡ γὰρ ὑπὸ φροντίδων τοῦ βίου, καὶ τῆς παρὰ τὰ μὴ ἀναγκαῖα σπουδῆς, ὑπὸ τε πλούτου καὶ τρυφῆς, καταχωννύντες τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον εὐκασι τοῖς ὑπὸ ἀκανθῶν ἀποπνίγουσι· ἢ οὐκ ἀπὸ βάρους διανοίας αὐτὸν παραδεξάμενοι, θάπτου ἀποσθέννυνται περιστάσεως καταλαβοῦσης· ἢ κατὰ τρίτην αἰτίαν αἰτῶι ἀπωλείας καθίστανται τοῦ ἐν αὐτοῖς σπόρου, τὰς αὐτῶν ἀκοὰς ἐκδιδόντες ἀνέτως τοῖς ἐξαπατᾶν ἐθέλουσι καὶ ὑφαρπάξουσιν τὰ ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ καταβληθέντα σπέρματα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ πρόγνωσιν τοῦ Σωτῆρι προέλεκτο· τοῖς δὲ ἔργοις οὕτως ἔχοντα ἡ ἐνάργεια παρίστησιν· οὐκ ἄλλως γὰρ ἐκπίπτουσι τινες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου ἢ καθ' ἓνα τῶν ὑπ' αὐτοῦ προῤῥηθέντων τρόπων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ κρείττονος τάγματος τῶν τευξομένων τῆς οὐρανόου βασιλείας τρεῖς εἶναι τάξεις παρίστη κατὰ *Ματθαῖον*, πάντων μὲν ὑπ' ἐνὸς σπορέως τε καὶ γεωργου ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, οἷα δὴ χώραις εὐγείας καὶ ἀγαθαῖς, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποδεδεγμένον σπόρον, γεωργησάντων δὲ αὐτὸν κατὰ δύνάμιν, πολυπλασιασάντων τε οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ πλείστην ἐκάστου ἐνδειξάμενων ἐν ἀγαθοῖς διαφορὰν· εἰ δὲ εἰς μὲν ἦν πᾶσιν αὐτοῖς ὁ σπόρος, εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς σπορέως, οὐ μὴν τὸ ἐξ ἐπιμελείας τῆς ἐκάστου προαιρέσεως, ἴσα τοῖς πᾶσιν ἐπορίζετο· διὸ οὐδὲ ὁ τῆς γεωργίας καρπὸς ὁμοίος παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τριακοντάχου ἐκαρποφόρου, οἱ δὲ παρὰ τούτους ἐδιπλασιαζόν, οἱ δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ φιλοπονίᾳ ἑκατοντάχου τὸν καρπὸν ἀπεδίδοσαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ἄλλως τῆς κατὰ θεὸν στέρονται καρποφορίας ἢ καθ' ἓνα τῶν λελεγεμένων τρόπων· οἱ δὲ ἐναντίως ἐκεῖνους διακείμενοι, κα-

(13) Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησι, τοῖς ἔξω διὰ παραβολῆς εἴρηται τὰ λεγόμενα, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς γε ἀξίοις σαφῆς ἔσται πᾶς λόγος. Οὐτε γὰρ λύχνος ἐπὶ τῷ μὴ φαίνειν ἐξάπτεται, οὐδ' ἐπὶ τῷ καλύπτεσθαι ὑπὸ μόδιον ἢ κλίνην· οὐκέτι κρυπτὸν ἔσται πάντη λαυθάνον, ὡς μὴ τιτι γοῦν γνωρίζεσθαι· οὕτως καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μυστήρια διὰ παραβολῆς λεγόμενα, εἰ καὶ τοὺς ἔξω τῆς πίστεως λαυθάνει, δι' οὓς καὶ ἐπικεκαλυμμένως εἴρηται, ἀλλ' οὐ τοῖς πᾶσιν ἀπὸρρήτον περιέχει τὸν νοῦν· λέλεκται γοῦν ὡς ἂν μόνοις τοῖς ἀξίοις γνωρίζοιτο. Διόπερ ὑμεῖς, οἱ ἐμοὶ μαθηταί, καὶ βλέπετε καὶ ἀκούετε διανοίας ὀφθαλμοῖς καὶ ὡς κεκαθαυμένοι· τὰ μὴ τοῖς

(13) Cod. A. f. 124, b. Cod. L. f. 18.

πᾶσι καταληπτὰ· ὑμῖν γὰρ τοῖς ἔχουσι τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν καὶ ἡ τῶν ἀπορρήτων προστεθήσεται γνῶσις· τοῖς δὲ μὴ πίστιν ἔχουσιν εἰλικρινῆ, προσποιουμένοις δὲ ἔχειν, πρὸς τὸ μηδὲν πλέον ἐκ τῶν παραβολῶν γινώσκεσθαι, καὶ στέρησις ἔσται τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἐλεγχθείσης αὐτῶν ἐν καιρῷ τῆς προσποιήτου πίστεως.

Ὁ γὰρ χρόνος πάντων ἑλεγχος· κἄν οὖν πρὸς ὀλίγον ἢ καθ' ὑμῶν ἰσχύση διαβολὴ καὶ συκοφαντία, ἀλλ' ἐπιῶν ὁ μακρὸς χρόνος, καὶ διαλάμπουσα δι' ὑμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις καταβαλλομένη διδασκαλία (14), τὰ νῦν τῶς λαυθάνοντα τοὺς πολλοὺς ἐκλάμψαι ποιήσει, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐλέγξει. Βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὁ ἔχων γὰρ σπουδαίαν προαίρεσιν λήψεται Πνεύματος χάριν καὶ σοφίας καὶ γνῶσεως, καὶ ἀξίαν τῶν πόνων τὴν ἀμοιβήν· καὶ ὃς ἀν μὴ ἔχη, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐνόητα, ἢ διὰ χάριτος δοθέντα, ἐὰν μὴ διὰ συνεχοῦς προσοχῆς καὶ σπουδῆς φιλοπόνου φυλάξωμεν, ταῦτα ζημιωθῶσιν, οὐ μόνον μηδὲν προσλαμβάνοντες, ἀλλὰ προσπολλύντες καὶ ὃ ἔχειν ἐδόξαμεν· καὶ αὖ ὃς ἔχει τὸ φύσει εὐήκοον πρὸς τὸν λόγον, τούτω καὶ ὁ λόγος ἀληθινῶς δίδεται, καὶ προσγίνεται τῇ φυσικῇ συνέσει τὸ ἐκ θείας ἀκροάσεως σοφόν. Ὅς δὲ οὐκ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς δημιουργίας ὑπάρχον αὐτῷ σῶον φυλαττόμενον, ἴσως τὸ μηδὲ νῦν ἔχοντι καθίσταται, φρενοβλαβῆς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γενόμενος· καθάπερ καὶ ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, εἰ μὴ βλέπει, ἴσως τῷ τυφλῷ γεγένηται· καὶ φαίη τις ἂν αὐτὸν ἀφρησθαι τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτως οἱ πολλοὶ δι' ἑαυτοὺς πρὸς τὸν λόγον ἀσύνετοι· ὅτι οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσέχοντες ἀκούουσιν, ἀλλ' ἀπέβριψαν ἀμελεῖα τὸν λόγον.

K' (15).

Ἵπογράφει γε μὴν ἐνταῦθα σπορία ἑαυτὸν ὁ Κύριος, κῆπον δὲ ὀνομάζει τὸν κόσμον (16). Αἰνιττόμενος δὲ τὴν ἐν τῷ σπόρῳ δύναμιν ὅποια τις εἴη, κόκκῳ σινάπεως αὐτὸν παραβάλλει, ὃς τῶν παρ' ἀνθρώποις λόγων, Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν, τῶν δὲ σοφίαν τινὰ τοῦ αἰῶνος τούτου προϊσχυμένων, σμικρότατος εἶναι δοκεῖ καὶ εὐτελέστατος, δύναμιν γε μὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν ἑαυτῷ φέρει. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς σῖτος μὲν, καθ' ὃ ψυχῶν τροφίμος ἔστι, καὶ τροφῆς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ παρεκτικῆς· κόκκος δὲ σινάπεως, καθ' ὃ βραχύτατος μὲν ἀπάντων τῶν σπερμάτων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς καταβαλλομένων σπερμάτων τούτου τῇ σμικρότητι συγκρίνεσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ κέντρῳ εἰκέναι, καὶ σχεδὸν ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ σώματι· ὅμως δὲ εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἐπιδίδωσιν, ὡς πᾶν τὸ τῶν λαγάνων καλύψαι γένος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ ἔχθασιν ἔργους αὐτοῖς σύμφωνον ἔδειξε ταῖς προρρήσεσιν· αὐτίκα γοῦν ὀφθαλμοῖς πάρεστι παραλαμβάνειν, ὡς ὁ σπόρος ὁ εὐαγγελικὸς, σπειρό-

^{11. 12} Matth. xiii, 31 ; Luc. xiii, 19.

(14) Congruunt hæc belle cum *Theophania* Syriaca, lib. iv, 31.

(15) Grande hoc fragmentum, usque ad verba ὑποδείξαμένων αὐτὸν, perspicuum gerit titulum in PATROL. GR. XXIV.

A dini intelligibilia non sunt. Vobis enim qui in me creditis, arcanorum quoque adiecta sapientia. Ii autem qui puram fidem non habent, sed simulant, præterquam quod nihil de parabola intelligunt, eo etiam spoliabuntur quod videntur habere, cum illorum ficta fides idoneo tempore coarguetur.

¹¹ Nam tempus cuncta coarguit. Etiam si igitur tantisper criminatio vel calumnia adversus vos forte prævaleat ; at subsequens profertur tempus et splendida per vos cunctis hominibus impertita doctrina, ea quæ nunc multos latent, illucivertite faciet, et calumniatores redarguet. Adhuc advertite igitur quomodo audiat. Nam qui habet bonum propositum, accipiet Spiritus gratiam et scientiam ac scientiæ, dignamque laborum mercedem : ei vero qui non habet, etiam id quod videtur habere, auferetur. Etenim quæ naturaliter nobis insunt, vel gratis data sunt, nisi continenti attentione, studioque industrio custodiamus, amittimus, non modo nihil insuper accipientes, verum etiam eorum quæ habere putabamus, detrimentum patiemur. Sane qui ad doctrinam audiendam alacer est, huic respice doctrina traditur, et illius naturalis intelligentiæ accedit divinæ lectionis sapientia. Qui autem jam inde a primæva creatione datam indolem non habet incolumem, hic par mente carenti est, a malo dæmone vecors effectus. Sicut et ille qui oculos habens nihil tamen videt, par cæco est, meritoque dicetur oculis orbatus. Sic nimirum multi propria culpa hebetes ad doctrinam sunt, quia jam inde ab initio audire illam renuerunt, sed s cordia sua abiecerunt.

XX.

Dicit se hoc loco ^{11. 12} Dominus satorem, agrum autem terrarum orbem. Ut autem quanta semini vis sit insita innuat, grano sinapis illud comparat : quod quidem, inter hominum doctrinas, sive Græcas sive barbaricas, quotquot sapientiam aliquam hujus sæculi præ se ferunt, minimum esse videtur atque villissimum, neque tamen vulgarem virtutem continet. Est autem illa doctrina, frumentum quidem quatenus animarum nutritrix est, et alimonix a Deo datæ ministra ; granum vero sinapis, quatenus seminum omnium est tenuissimum. Neque enim est aliud ex his quæ in terram proficiuntur seminibus, hujus parvitati comparandum, ita ut puncto simile sit, et velut atomo et sine partibus corpori ; et tamen in tantam excrescit magnitudinem, ut omne olerum genus superet. Quod profecto habere exitum revera consonum prædictionibus ostendit. Ecce enim oculis spectare licet, quomodo evangelicum semen, sub ipsis sationis primordiis

codice A, f. 164 : βεβλήω τετάρτῳ Θεοφανείας, cum solitis tantum numeri siglis supra β.

(16) Sic in *Theophania* Syriaca, iv, 31.

invisibile fuerit, et præ doctrina qualibet vere minimum et contemptissimum. Deinde vero tantum cepit incrementum, ut universum orbem repleverit. Fuit ergo revera per cunctas gentes semen hoc majus quam Græcorum et barbarorum sapientia, quam Matthæus oleribus comparavit, infirmitatem ita et corruptibilitatem humanarum doctrinarum significans. Namque et apud prophetas dictum de ipsis est: *Quamquam fenum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident*⁵³. Hujuscemodi sunt sophistarum ac philosophorum doctrinæ disciplinæque, quæ aliquandiu herbescunt, brevique tempore florent, sed non diu post excidunt per se ipsæ corruptæ: ita ut alibi feno tectorum comparet eas David⁵⁴, quod, priusquam evelatur, jam exaruit.

Sunt istæ igitur sapientium hujus sæculi doctrinæ, infirmæ nimirum et oleracæ, feno florecenti similes. Secus vero omnium minimum et tenuissimum inter semina, regni nimirum cælorum evangelicum verbum, acre mordensque veluti sinapi, quod tamen longe excrevit, et humanæ sapientiæ superius evasit: atque in altum sublatum omnia loca occupavit, ita ut magna arbor ex eo sit orta, cæli volucrum capax qui in ejus ramis consistunt. Olim id quidem simplicibus verbis Servatoris voce prolatis, divina prognosticaque virtute prædicebatur. Jam vero in quale quantumque opus prædictio processerit, quantumque creverit doctrinæ vox, dici pro dignitate non potest. Tantum itaque progressu temporis salutare semen virtutem exseruit, ut germinata ex illo arbor, id est, fundata a Servatore per universam terram Ecclesia, cuncta loca oppleverit; in ejus ramis cæli volucres habitent, angeli divi scilicet et cælestes potentia, quæ terram invisibiliter discurrunt; itemque animæ sanctæ alte gradientes, id est, vita sensuque sublimes ac cælesti præditæ. Namque hæc et non aliud quidlibet denotari a cæli avibus, Servatoris hæc parabola significat. Sicut econtrario in parabola seminantis vocabulo avium, insidiantes hominibus potentias denotabat, pari vocabulo dicens aves cæli diripuisse semen jactum iis qui juxta viam illud susceperant.

XXI.

Atque hæc necessario Servator discipulis suis mandabat⁵⁵, morbum gravissimum ipsorum animæ, tumorem atque jactantiam sanans, velansque ostentationem, ne ullatenus extollerentur, neve quid magnum aut superbum de se existimarent. Docet contra, nostri esse arbitrii in regnum introire, aut secus. Nam si, ut dicitur apud Matthæum, conversi sumus sicut parvuli, malitia scilicet parvuli, ut ait Apostolus⁵⁶; et si hoc regnum admitemus more simplicis et nulli adhuc vitio dediti infantis, et si puritatem atque innocentiam puerilis ætatis

⁵³ Ps. xxxvi, 2. ⁵⁴ Ps. cxviii, 6. ⁵⁵ Matth. xviii, 3. ⁵⁶ I Cor. xiv, 20.

(17) In codice A. f. 243. b. titulus mendose scriptus *Εὐσεβίου δευτέρως θεοφάνους*. siue dubio

Α μενος μὲν ἐν ἀρχαῖς ἀφανὴς ἦν, καὶ πάντων ὡς ἀληθῶς εὐτελέστατος καὶ σμικρότατος λόγων· προῦν δὲ τοσοῦτον ἐπιδέδωκεν αὐξῆς τε καὶ μεγέθους, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Γέγονεν οὖν ἀληθῶς μείζων τῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάρους σοφίας, ἣν λαχάνους κατὰ Ματθαῖον παρεβέβληκε, τὸ ἀσθενὲς καὶ φθοριμαῖον τῶν παρ' ἀνθρώπων μαθημάτων ὡς αἰνιξάμενος. Ἐπεὶ καὶ ἐν προφήταις ἐλέγετο περὶ αὐτῶν· Ὡς χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡς λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται. Τοιαῦτα δὲ τὰ σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων μαθήματα καὶ παιδεύματα, πρὸς καιρὸν μὲν χιόσονται, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθοῦντα, οὐκ εἰς μακρὸν ἀεπίπτοντα, καὶ ἐξ ἑαυτῶν φθειρόμενα· ὡς ἐν ἑτέρῳ χόρτων δομάτων ἀφομοιοῦν αὐτὰ, ὅς πρὸ τοῦ ἐκπαθῆναι ἐξηράνθη.

Β Ἄλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῖς παρὰ τοῦ αἰῶνος τούτου τοιαῦτα, ἀσθενῆ καὶ λαχανώδη, καὶ χόρτων εὐθαλεῖ παρεικασμένα μαθήματα· ὁ δὲ βραχύτατος καὶ πάντων τῶν σπερμάτων μικρότατος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταγγελτικὸς λόγος, δριμύς μὲν καὶ δεκτικὸς καθάπερ τὸ σίνηπι, ὅμως δὲ ὑπερανέθη καὶ ὑπερηύξησε, κρείττων τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀποδειχθεῖς σοφίας· καὶ ὡς ὑψωθεὶς πάντα τόπον ἐκάλυψεν, ὡς καὶ δένδρον ἀποτελεσθῆναι μέγα ἐξ αὐτοῦ, χωρητικὸν πετεινῶν οὐρανοῦ κατασκηνοῦντων ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ· πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς σωτηρίου γῆς ψυλοῖς ῥήμασιν, ἐνθάδε γε μὴν καὶ προγνωστικῶν δυνάμει προανεφώνετο. Ὡς δ' εἰς ἔργα προεχώρηκεν ἡ πρόγνωσις, εἰς αὐξῆν τε προήλθεν ἡ φωνὴ τοῦ λόγου, οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν εἰπεῖν· τοσαύτην γὰρ ὁ σωτήριος σπόρος ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπιβέδειται ἀρετῆν, ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυὸν δένδρον, τοῦτο δ' ἂν εἴη ἡ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένη αὐτοῦ Ἐκκλησία, τὰ πάντα πληρῶσαι ὥστε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτῆς κατασκηνοῦσαι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἀγγέλους θηλαθῆ θεοῦ καὶ οὐρανίας δυνάμεις, τὰς περὶ γῆν ἀφανῶς διειπταμένας. ψυχὰς τε ἁγίας καὶ μετεωροπόρους, βίβ καὶ φρονήματι μεταρσίους καὶ οὐρανίους· ταῦτα γὰρ εἶναι καὶ οὐδὲ ἄλλας τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἡ σωτήριος ἐν τούτοις ἠνέξατο παραβολή· ὡς ἐμπαλιν διὰ τῆς τοῦ σπόρου τῆς ἐπιβούλους τῶν ἀνθρώπων ἐδήλου δυνάμεις, ὅμως πετεινὰ οὐρανοῦ φήσας διηρηπακῆναι τὸν σπῆρον τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν ὑποδεξαμένων αὐτόν.

KA' (17).

Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαιῶς ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρεδίδου, νόσον ἀργαλειωτάτην τῆς αὐτῶν ψυχῆς, χαυνότητά τε καὶ ἀλαζονείαν ἰώμενος, καὶ κωλύων τὸ μέγαλαυχον, ὡς ἂν μήποτε ἐπαρθῆεν, μηδὲ τι μέγα μηδὲ ὑπερήφανον περὶ ἑαυτῶν φρονήσαιεν. Διδάσκει δὲ ἀντικρὺς ἐφ' ἡμῖν κεῖσθαι τὸ εἰσεθεῖν, ἢ μὴ, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν Ματθαῖον στραφέντες γενόμεθα ὡς τὰ νῆπια τῆς κακίης νηπιάζοντες κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰ δεχοίμεθα τὴν βασιλείαν ὡς ἀπλοῦν καὶ ἀπειρόκακον παιδίον, καὶ εἰ τὸ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον τῆς παιδικῆς

corrigendus Εὐσεβίου δ' Θεοφάνειας, *Eusebii in quatuor Theophaniæ*.

ἡλικίας ζηλώσομεν, εἰσελευσόμεθα εἰς αὐτήν· ἀλλὰ καὶ ἐὰν εὐνουχίσωμεν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οὕτω γὰρ τις ἐκτεμῶν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πᾶν τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀκόλαστον πάθος, εἰ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν προβεβηκώς εἴη ἀνὴρ, στραφεὶς γένοιτ' ἂν ὡς παιδίον. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πράξαιμεν, ἀποφάσει τοῦ Σωτῆρος ὑποβληθσόμεθα, μετὰ τοῦ ἀμὴν ἀποφαναμένου, ὅτι εἰ μὴ πράξαιμεν ταῦτα, οὐκ ἔσται ἡμῖν εἰσιτητὸν εἰς τὴν βασιλείαν.

ΚΒ (19).

Ὅμοια δὲ παρὰ τῷ Ματθαίῳ κεῖται παραβολή. Ὡσπερ, γὰρ φησιν, ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεισε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν· ἐπεὶ πολλὰ τυγχάνει τὰ χαρίσματα διάφορα τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ διαιρέσεις, ἕκαστῳ δὲ δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον· γένοιτο ἂν ποτε ὁ μὲν τις ἐνὸς μέτοχος χαρίσματος, ὁ δὲ δυοῖν, ὁ δὲ πλειόνων· οὕτως οὖν εἴρηται, τῷ μὲν δεδῶσθαι πέντε τάλαντα, τοσούτων χαρισμάτων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτῷ δεδωρημένων· ἐτέρῳ δὲ οὐ τοσαῦτα, ἀλλ' ἓν μόνον δέδοται, ὃς πλειονος τύχοι ἂν κατακρίσῃ, ὅτι μὴδὲ πολλὰ εἰληφώς ὡς ἀποκνήσαι τῇ τῶν πλειόνων ἐργασίᾳ, οὐδὲ τοῦ ἐνὸς τὸν καρπὸν ἐπορίσασατο, ἀργὸν δὲ αὐτὸ φυλάξας, καὶ μὴ μεταδοὺς ἐτέροις, στερησεται καὶ τούτου κατὰ τὴν σωτήριον ἀπόφασιν, ἐλέγχοντος αὐτὸν τοῦ κριτοῦ ἐπὶ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ, καὶ φοβερᾶν ἀπειλήν καὶ κρίσιν ἀπίστομον κατ' αὐτοῦ ἐκφέροντος. Οἱ δὲ καὶ πλειόνων τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡξιωμένοι χαρισμάτων, εἴτα τούτων τὸν καρπὸν διὰ τῆς πρακτικῆς ἐργασίας πολυπλασιάσαντες, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν λόγων συνάρσεως δεξιᾶς καὶ ἀγαθῆς μαρτυρίας τεύξονται. Ἐν ὀλίγοις γὰρ δοκιμασθέντας τοὺς κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, μειζόνων τῶν κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ οὐρανίων ἐπάθλων καταξιώσει. Τὸν δὲ πονηρὸν καὶ ὀκνηρὸν δούλον ἐλέγξας ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ καὶ τῷ ὀκνηρῷ, τῇ προσηκούσῃ παραδώσει δίχην· ὀκνηρὸν μὲν αὐτὸν εἰπὼν διὰ τὸ μηδὲν ἐθελῆσαι τῶν δεόντων ἐργάσασθαι, πονηρὸν δὲ διὰ τὸ τολμῆσαι φάναι τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ, ἀστρηρὸς εἰ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπελέγξας γοῦν αὐτὸν πρότερον ὡς ἐναντιολογούντα, καὶ ἐκ τοῦ στόματος κατακρίνας αὐτὸν, ὅτι, καίπερ αὐτὸν ἀσστηρὸν καὶ ἀπαραίτητον κριτὴν εἶναι φήσας, ὁμως κατεφρόνησεν ὡς μηδὲν ἀγαθὸν θελήσει πράξαι, δικαιοσύνην ἐξοίσει τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον, σκότῳ παραδοὺς αὐτὸν ἐξωτάτῳ, ὡς οὐ μόνον ἀργὸν καὶ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον καὶ ἀπόβλητον δούλον. Δόξει μὲν οὖν ἀπεριέργως ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκολουσίᾳ περὶ τοῦ μηδὲν ἐργασαμένου, ἀλλὰ ἀποκρύφαντος τὸ τάλαντον, τοῦτ' εἰρησθαι· ἐπεὶ δὲ τὸ εἰς ἡμέρας ἦκον (21) Ἑβραϊκοῖς χαρακτῆρσιν Εὐαγγέλιον τὴν ἀπειλήν οὐ κατὰ τοῦ ἀποκρύφαντος ἐπέγγεν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ

¹⁷ Matth. xxv, 14.

(18) Utor hoc verbo, quod est in fragmentis antiquissimis veteris Italæ Matth. xix, 12, a me editis cum sancti Augustini genuino Speculo; idque vocabulum in meo quoque glossario Spicil. t. ix, jure scripsi: Sunt spadones, etc., qui se ipsos spadonaverunt propter regnum. Quo pio sensu, et quidem huc respiciens, etiam Tertullianus De cult. fem. ix, dixit, se spadonatum assignant propter regnum Dei.

A adamabimus, in regnum introibimus: uno etiam si nosmet propter regnum cælorum vendidimus (18); sic enim homo præciciens animum sua turpem quamlibet et intemperantem passionem, etsi corporis ætate jam vir evaserit, conversus fiet tanquam puer. Sin vero nihil horum fecerimus, Servatoris sententiæ subjiciemur, cum dictione amen interminantis, quod nisi ita nos gesserimus, non patebit nobis ad regnum introitus.

XXII.

Par apud Matthæum quoque existit parabola. Etenim homo, ut ait, peregre profectus, vocavit servos suos; et uni quidem dedit quinque talenta, alteri duo, tertio denique unum¹⁷; quia multa sunt dona, et diversæ sancti Spiritus diribitiones; unicuique autem datur prout expedit. Contingit quippe aliquando ut aliquis uno dono potiat, duobus alter, alius denique pluribus. Sic ergo dictum est, alii quidem data fuisse quinque talenta, quia totidem sancti Spiritus dona illi attributa sunt; alii autem haud totidem, sed unum datum fuisse; qui graviolem damnationem perferet, quia cum multa non accepisset, ne forte ad operosius negotium torperet; nihilominus ne ex uno quidem fructum retulerit; quod cum iners custodiverit, neque aliis fuerit impertitus, hoc ipso spoliabitur, secundum Servatoris effatum, damnante eum Judica de socordia atque ignavia, terribilesque minas et diram sententiam adversus eum ferente. Qui vero plura sancti Spiritus munera collata habuerunt, et deinde harum fructum operoso labore multiplicarunt, hi quo tempore rationum dati et accepti collatio fiet, faustum bonumque testimonium referent. Namque in paucis probatos, in præsentem nimirum vitam, majoribus in futuro sæculo et cælestibus præmiis dignabitur Dominus. At vero nequam servum et pigrum, incusata ejus improbitate et ignavia, congrua poena afficiet; socordem eum appellans, quia officium non præstiterit; nequam autem, quia domino suo dicere ausus fuerit, Austerus es homo, et reliqua. Igitur eo coarguto quod repugnantia loqueretur, et ex ore ejus damnans, quia cum eum austerum et inexorabilem judicem esse dixisset, nihilominus tam fuerit negligens ut nihil agere boni voverit, justissimam feret in eum sententiam, tenebris exterioribus eum tradens, non modo ut socordem et nequam, verum etiam ut inutilem domoque pellendum famulum. Videbitur ergo apparenter, haud satis accurate quod attinet ad sensuum sequelam, hoc de illo fuisse dictum qui nihil operans talentum abscondit. Certe quod Hebraicis

(19) Hoc quoque ingens fragmentum usque ad verba extrema παραδώσει δίχην, gerit titulum in codice A. 254. b. Eusebiov β. (cum siglis supra β.) Θεοφανείας: Eusebii, libro quarto Theophaniæ.

(20) Etiam in Syriaca Theophania lib. iv, 12, laudat Eusebius Evangelii exemplar Hebraicis (id est Syriacis) litteris scriptum. Jam vero cum in Vat. bibliotheca codex existat Syriacus sub numero XLX, prisca adeo ut Eusebii ætatem exæquare possit

litteris conscriptum Evangelium ad nos devenit, minas illis haud contra talenti occultatorem, sed contra luxuriose viventem intendit. Tres enim ibi representantur servi; alius domini substantiam devorans cum meretricibus et saltricibus; alter opere multiplicans; tertius talentum occultans. Deinde ait unum quidem benevole exceptum, alterum reprehensum tantummodo, tertium in vincula coniectum. Ambigo, an forte apud Matthæum post absolutum contra ignavum servum sermonem, quæ sequitur sententia, haud in hunc, sed per epanalepsin dicta fuerit adversus comedentem et bibentem cum ebriosis.

Hæc igitur ita apud Matthæum dicta fuerunt in monte Olearum, ubi Servator cum discipulis consistens de mundi consummatione disserebat. Prædictam autem parabolam solus Lucas commemorat tanquam dictam a Servatore quo tempore apud Hierichunteum degebat⁴¹. Quare nec eandem hanc cum illa esse putandum est, quoniam quæ in ambabus leguntur, haud similia sunt. Hic enim decem dicuntur servi, illic haud pari numero. Hic singuli singulas minas accipiunt, illic alius quinque talenta, alter duo, tertius unum accipit. Hic qui decuplavit minam, audit: Euge, serve bone et fidelis, quia in minimo fuisti fidelis, esto potestatem habens super decem urbes. Qui autem ex una fecit quinque, similiter audit: Tu quoque supra quinque urbes esto. In talentorum vero parabola dicebatur: euge, serve bone; in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium domini tui.

Age vero parabolæ explanationem ad compendium conferentes, ita dicimus. Arbitrabantur nonnulli, primo Servatoris nostri adventu regnum ejus fore, idque tunc incepturum existimabant statim ac Hierosolyma ascendisset. Adeo illos admiratione perculerant patrata ab ipso miracula. Adversus hanc opinionem Servator docet, haud ante a Patre se regnum accepturum, quam peregre ab hominibus ad Patrem abierit. Id vero hac parabola affirmavit dicens: *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et rediret; nobilem quidem seniet appellans propter carnalem nativitatem quam ex Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Davide, atque horum posteris sortitus erat. Quare et hominem se nominavit. Dum vero ait profectum in regionem longinquam, suum in cælum de terra reditum significavit. Addens denique, se accepto regno reversurum, secundam suam theophaniam, gloriosam atque regalem, denotavit. Porro prædictæ tempore peregrinationis servos illius dicit acceptas minas diverso successu fuisse negotiatos: cives vero ejusdem ipsi infensos, missa post eum lega-*

⁴¹ Luc. xix, 12.

videatur; isque lingua Palæstina contineat ss. Evangelia, cupide consului nam ibi hæc parabola hæc legeretur, ut modo ait Eusebius; sed contrarium

ἀσώτως ἐζηκότος. Τρεῖς γὰρ δούλους περιεχεῖ μὲν καταφαγόντα τὴν ὑπαρξιν τοῦ δεσπότου πορνῶν καὶ αὐλητρίδων, τὸν δὲ πολλαπλασιάσας τὴν ἐργασίαν, τὸν δὲ κατακρύψαντα τὴν τάλαντον τὸν μὲν ἀποδεχθῆναι, τὸν δὲ μεμφθῆναι μόνον, συγκλεισθῆναι δεσμοτηρίῳ. Ἐφίστημι. μή· κατὰ τὸν Ματθαῖον, μετὰ τὴν συμπληρωσιν τοῦ ἰσχυροῦ τὴν κατὰ τοῦ μηδὲν ἐργασασμένου ἢ ἐξῆς ἐπιτελεῖται ἀπειλὴ οὐ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προτέρου ἐπανάληψιν λέλεκται τοῦ ἐσθίουτος καὶ πίνοντος μὲν τῶν μεθύοντων.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως εἴρηται παρὰ τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τοῦ βροῦ τῶν Ἑλαιῶν, τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ μαθηταῖς συνόντος καὶ τὰ περὶ τῆς συλλείας προδιατελλομένου· τὴν δὲ προκειμένην παραβολὴν μόνος Λουκᾶς ἀπαμνημόνευσεν, ὡς τοῦ τῆρος εἰρηκότος αὐτὴν καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἱερουσαλὴμ διατριβὰς ἐποιεῖτο. Διόπερ οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐν ταύτῃ εἶναι ὑποληπτέον, ἐπεὶ μὴδὲ τὰ ἐν αὐτῇ φερόμενα ὅμοια τυγχάνει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ λέγονται δούλοι, ἐκεῖ δὲ οὐ τοσοῦτοι· καὶ ἐνταῦθα καθείς ἀνά μίαν μνᾶν λαμβάνει, ἐκεῖ δὲ ὁ μὲν πέντε τάλαντα, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ ἓν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ τις δεκαπλασιάσας τὴν μνᾶν ἀκούει, *Εὖ, διὰ ἀγαθὴ καὶ πιστὴ, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγένετο Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων*· ἐνταῦθα μὲν γὰρ λέγειται πέντε ποιήσας ἀκούει, *Καὶ σὺ γίνου ἐπὶ πέντε πόλεων*. Ἐν δὲ τῇ τῶν τάλαντων παραβολῇ ἐλέγετο, *Εὖ, δούλε ἀγαθὸς, ἐπὶ ὀλίγα πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω*· εἰσελθε τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου.

Τὴν γε μὴν εἰς τὴν παραβολὴν ἐρμηνείαν· τεμνόμενοι φάμεν· Ἐπιλαμβάνει τις κατὰ τὴν πρῶτην τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν τὴν βασιλείαν τοῦ γενήσεσθαι· καὶ τοῦτο ἐννοεῖται εἶναι παρὰ τὸν χρόνον τότε ἐπειδὴν ἐπιβῆ τοῖς Ἱεροσολύμοις· οὐδέποτε αὐτοῦ αἱ θεοσημαίαι ὑπὸ αὐτοῦ συνελθόμεναι. Πρὸς δὲ οὖν ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτὴρ διδάσκει, μὴ πρότερον αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς βασιλείαν ἀπολήψεσθαι, ἢ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Πατέρα στελλασθαι. Τοῦτο δὲ τῆς παραβολῆς παρίστη, λέγων· *Ἀνθρώποις εὐγενῆς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, δεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι*· γενῆ μὲν ἑαυτὸν καλῶν διὰ τὴν κατὰ σάρκα γενῆσιν ἐξ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐκ Δαβὶδ καὶ τῶν τούτου διαδόχων γεγεννημένην· διὰ τὸν ἀνθρώπον ἑαυτὸν ἐνόμαζε. Λέγων δὲ, *Ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν*, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνοδοῖν τοῦ ἐσήμανεν. Ἐπιφέρει δὲ τὸ, *λαθεῖν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι*, τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν ἐνδοξον καὶ βασιλικὴν, παρίστη. Ἀλλὰ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀποδημίαν τοὺς μὲν αὐτοῦ δού-

comperi; ita ut de alio exemplari loquatur Eusebius necesse sit.

μνᾶς φησιν ελληφέναι καὶ εἰργάσθαι διαφόρως· ἄλλοι δὲ εἰργάσθαι αὐτοῦ μισεῖν αὐτὸν, καὶ διὰ πρεσβείας παραιτεῖσθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Τοὺς μὲν οὖν αὐτοῦ δούλους πάντας ἐδήλου τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας· τὴν δὲ μνᾶν τὴν πᾶσιν ἐξ Ἰσοῦ δεδομένην τὴν γνῶσιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας· τὴν δὲ ἐργασίαν τὴν ἐκάστῳ πρὸς τῇ γνῶσει κατορθομένην ἐν ἀγαθαῖς πράξεσι καρποφορίαν· πολίτας δὲ αὐτοῦ μισοῦντας αὐτὸν τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὧν τὴν πολιτείαν ὑπομείνας, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν γεγρονῶς νόμον, εἰκότως πολίτην ἑαυτὸν αὐτῶν ἀνηγόρευσε· οἱ δὲ μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοῦ μίσους ἔργα ἐνδειξάμενοι διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς οὐκ ἠρκέσθησαν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀποδημίαν αὐτοῦ, ταῖς κατ' αὐτοῦ ἀραῖς καὶ ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαῖς ἀθετοῦντες αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν παραιτούμενοι, καὶ ἀπευχόμενοι τοῦτο γενέσθαι. Ὁ δὲ, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, παραλήφεται τὴν βασιλείαν· ἐπανελευθῶν γε μὴν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ Θεοφάνειαν, τῶν μὲν ἀξίων καὶ αὐτοῦ δούλων βασιλεύσει. Καὶ τούτων αὐτῶν πρότερον τὴν διάκρισιν ποιήσει, τοὺς μὲν ἀποδεξόμενος καὶ βασιλικαῖς τιμῆσιν δωρεαῖς, ἐφ' οἷς διεπράξαντο κατορθώμασιν· ἡγουμένους γὰρ πόλεων καὶ ἀρχοντας αὐτοὺς ἐτέρων καταστήσει· τοὺς δὲ ἐπ' ἀργίᾳ μεμψόμενος, καὶ ἧς ἐδόκουν πρότερον μετεσχηκέναι μοίρας στερήσει· τοὺς δὲ ὠνομασμένους αὐτοῦ πολίτας τοὺς πάλαι ὄντας ἔχθρους, καὶ τὰ ἔχθρῶν ἔργα εἰς αὐτὸν ἐνδειξάμενους, καὶ μετὰ ταῦτα ὁπίσω αὐτοῦ πρεσβείαν ἀπεσταλκότας καὶ παραιτησαμένους αὐτὸν, δι' ὧν εἰώθεισαν κατ' αὐτοῦ ποιῆσθαι ἀρῶν (21), εἰς μίσσον ἀχθῆναι κελεύσει πρὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς δόξης αὐτοῦ θρόνου, καὶ πᾶσι δικαιοσύνη (22) κριτηρίῳ χρώμενος, τῇ προσηκούσῃ αὐτοὺς παραδώσει δίκην.

lione, dominatum ejus detrectasse. Servitum quidem nomine, cunctos denotat ipsi creditus; mina omnibus æque data, notitiam regni ceterorum: negotiatione, fructum a singulis, post illam notitiam, per sua bona opera collatum. Cives ejus osores, circumcisisum populum, cujus cum conversationem pertulerit, et legibus obtemperaverit, recte sese civem illius appellavit. Osores vero ejus, et odii opera exhibentes, insidias ei struendo, haud his contenti fuerunt; verum etiam post eas ex hominibus excessum maledictis eum increpavit, et suis etiam ad Denm precibus detestantur; rursusque detrectant, et ne hoc ullo tempore evadant deprecantur. Verumtamen his etiam invitis regnum ipse accipiet. Revertens per suam alteram theophaniam, dignis quidem, servisque se dignis dominabitur. Hos tamen in certas classes distribuet; alios nempe regalibus honorans muneribus propter ipsorum facta præclara; nam præsidis urbium, et populorum principes constituat. Alios autem ob ignaviam reprehensos, iis etiam honorum partibus, quibus antea utebantur, spoliabit. Illos denique cives ejus appellatos, inimicos veteres, et huic appellationi congrua facta ex-cutos, et legatione quoque missa ipsum detestatos, per eas nempe quas recitare solent contra eundem diras, in medium adduci jubebit ante regalem gloriæ suæ thronum; moxque justo judicio exercito, conveniente supplicio afficiet.

DE GRÆCIS THEOPHANIAE FRAGMENTIS GENERALIS ADNOTATIO.

Hactenus Eusebiana Theophaniæ fragmenta, vel potius partes, ex tribus codicibus Vatt. A. E. L. edidimus. Et quidem eadem Theophania, in aliis quoque duobus recitatur Vatt. codicibus B. et F., qui tamen nonnisi exemplares sunt, et quidem imperfecti, ex codicibus A. et E. derivati. Itaque neutrius illorum nobis fuit necessarius usus. Jam vero quæcumque a nobis in superioribus foliis edita fuerunt, ea vel Theophaniæ titulo nominatim in codicibus denotabantur, vel cum Syriaca seu Anglica operis interpretatione congruebant, vel in prædictis codicibus adeo connexa erant cum partibus titulum Theophaniæ præ se ferentibus, ut ab his avelli nequiverint, etiamsi aliquando nonnisi nudum Eusebii nomen gererent. De quibus omnibus lectores nostros singulis in locis admonuimus: nihil enim nobis majori curæ fuit, quam ut fideles accuratius videremur. Utique et alia partes erant, quibus Eusebii (non tamen Theophaniæ) nomen erat inscriptum, quæque alicubi cum dicto opere partim consentiebant: quia tamen nimis liberum audaxque visum foret, eas cum certioribus Theophaniæ partibus copulare, id consilium merito omisimus. Itaque hæc partes in commentario Eusebii ad Lucam supra dicto apparent; quibus identidem et pro re nata quidquid erat observandum sub-scripsimus.

Nunc magna quæstio exoritur, quam nos viz attingere audeamus, ne rem quodammodo nostram (quod est præjudicium in re litteraria noxium et odiosum) defendere videamur; quid videlicet de Syriaca Theophania cum Græcis partibus comparata judicandum sit; utrum videlicet ea plena sit, an compendio aliquo vel omissionibus immixta fuerit; quandoquidem Græca ejus, id est originalia, fragmenta in codicibus Vaticanis satis interdum differunt, quoque pluris interest, haud raro sunt prolixiora, interdum denique in tota Theophania Syriaca non apparent. Equidem testor publice, nihil me præter veritatem optare aut velle, nullos studio teneri huic potius patrocinandi opinioni, quam alteram refellendi, patentemque aream libenter relinquere, in qua se quilibet pro sua libito exerceat aut deceret. Illa tamen me non mediocriter movet similitudo, quod Syriaca trium epistolarum Ignatii translatio, in iisdem Nitriensibus exemplaribus nunc detecta, et a doctissimo Curetione edita, adeo brevior compta est, ut capitula undecim omissa sparsim fuerint (prout ex Gallicis ephemeridibus disco (a), etenim Anglicana editione careo) quæ in Græco jam diu edito textu leguntur. Præterquam quod tam in epistolis Ignatianis quam in fragmentis Eusebiana alia quoque sunt minoris momenti varietates, modo aliquid interjaciendo, modo immutando, modo denique transferendo. Equidem ad

(21) Videtur Eusebius innuere diras quas Judæi in synagogis suis adversus Christum dicere solent.

(22) Ita cod.

(a) Auxiliaire catholique, t. II, p. 234; t. III, p. 81, 220, 272; t. IV, p. 244, 302.

Eusebium quod attinet, non ignoro paulo liberiore[m] Græcarum catenarum methodum, qua excerpti textus aliquando tantisper variari solent: quisquis tamen Græca nostra cum Syriacis conferet, ægre ut puto sibi persuadebit, fieri posse ut tot tamque grandia additamenta aliunde quam ab originali opere, desumpta sint. Cur enim catenarum Vaticanarum auctores Nicetas atque Macarius, cur alius anonymus, primo quidem titulum Theophaniæ toties, et quidem sine ulla causa, finxissent, deinde tam longa segmenta huic potius quam alij titulo supposuissent? Profecto fuit facillimum, Eusebii tantum nomen (quod aliquoties fit) Theophaniæ quoque fragmentis inscribere, sive alicujus amanuensis socordia sive voluntate; verum enimvero Eusebiano alicui diversi argumenti scripto titulum Theophaniæ tam sæpe a Niceta Macarioque fuisse appictum, valde est incredibile. Quæ si ita se habent, sequitur ut Syrus Eusebii interpres, brevitati studens, partes aliquot operis subtraxisse videatur.

Atque ut ad exemplum epistolarum Ignatii revertar, dicet aliquis, apprimeque in suis perdoctis vindictis cl. Curetonus, Græcum potius Ignatianarum epistolarum contextum interpolatum auctumque fuisse; quod idem fortasse de Græcis quoque Eusebianis dicendum alicui videbitur. Ignatianam ego quaestionem aggredi propterea nolo, quæ nec propositi mei est, et a summis criticis jamdiu fuit ventilata. Cæteroque in ostendende epistolarum illarum varietati ego quidem symbolam contuli, fragmento edito epistolæ ad Tarsensem, quod Anastasius presbyter a me vulgatus servavit (Script. vet. t. VII. p. 22.), quodque hoc loco non pigeat, quandoquidem in Ignatii edita hactenus ad Tarsenses epistola non occurrit. Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου καὶ μάρτυρος ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ταρσῶ. Ἐὶ γὰρ ἤδειξεν ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ἦν, ἐξηρώσας ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνερεδὲς ποιήσας τὸ φθαρτὸν σῶμα, καὶ εἰς τὸ διηρηχὲς ἠδύνατο τοῦτο ποιῆσαι· διὰ τὸ εἶναι πατρῶ; ἢ αὐτὸν δὲ εἶπεν ὅτι ἀληθῶς ἀπέλαβε σῶμα ὁμοιοπαθὲς ἀνθρώποις· διὰ μὲν γὰρ τοῦ πρώτου εἰσεῖν ὅτι Θεός, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι καὶ ἄνθρωπος. Ignatii theophori ac martyris, ex epistola ad Tarsensem. Si enim ipsum Dei Filium fuisse scires, utique etiam cognosceres, eum qui corruptibile corpus suum, quadragesima dierum spatio, cibo non indigum effecerat, potuisse etiam in perpetuum tute prætare. Cur ergo esurit? Neque ut ostendat se vere corpus assumpsisse, æque ac cæteros homines possibile. Priore ergo modo Deum, altero etiam hominem se esse demonstravit. Cæteroque illa magis sententia mihi arridet, quæ Ignatium imminutum potius a Syris aliarumque gentium hominibus statuit, quam a Græcis Latinisque hominibus auctum: ægerrime enim ferrem tot nobis eripi sacræ et dogmaticæ doctrinæ capita, quol in Nitriensi Syrorum exemplari desunt: præsertim quia partes ab his omissæ, apud perantiquos auctores laudantur.

Jam ut Theophaniam fortasse decurtatam a Syro interprete vehementer suspicer, ante omnia me cogunt partes Græcæ complures, quæ, prout in singulis locis dixi, partim titulum Theophaniæ gerunt, partim cum illis continuantur. Deinde cum reputo vix fieri potuisse ut Eusebius nullam hoc in opere prophetiam paulo disertius exponeret, ideo partem illam Danielici vaticinii ablegare non potui, præsertim Theophaniæ titulo Eusebii quoque nomine in codice ornatam. De cæteris additamentis accurate in singulis prope paginis ac fideliter dixi. Age vero Vaticana Theophaniæ fragmenta ex tertio quartoque libro præcipue sumuntur; pauca ex quinto; ex primo denique unum, quod Græce catena Patrum in Epist. ad Hebr. iv. 12, mihi suppeditavit. Jam causa enim ex tertio potissimum quartoque libro fragmenta Græca supersint, illa est, quod duobus his libris Eusebii publicam Christi Domini vitam, prædicationem scilicet, miracula ac mortem, concluderat; catenarum autem auctoribus hæc apprime idonea materia erat, qui ad evangelicam historiam commentarios subnectebant. Porro qui tertium quartumque librum in Syriaca vel Anglica translatione legat, is facile agnoscat totam Eusebii narrationem nullo fere ordine fieri, sumptis modo ex hoc modo ex illo evangelista argumentis, nullo inter se vinculo nexis: quantum vero præcipue librum tam libero Marte scribi, ut quidvis addi aut demum aut interponi possit, quin orationis cursus astringatur aut intercipi videatur. Ipse Eusebius in tertio libri calce ait, multo esse plura quæ de Jesu tractari poterant, a se tamen pauca eligi, quæ volumine quarto compleveris sit, quod cæteris prolixius fore promittit: quo ex dicto intelligimus, libri ejus dilatandi aut contrahendi liberam valde fuisse facultatem: quam rem haud nos equidem considerandam lectoribus proponeremus, nisi Græca nunc deprehensa fragmenta suspicionem nostram conjecturamve firmarent.

Porro fragmentorum nostrorum duplex quodammodo classis est; prior, undecim fragmenta continens, cum Syro ad litteram plerumque congruit, iis locis excerptis qui longius excurrunt. Altera classis, parum numerum fragmentorum habens, Theophaniæ æque titulum in codicibus nostris ostendit; et tamen partim rarius cum Syriaco textu conspirat, partim nova ac inaudita omnino est. Atque hæc causa fuit, cur hæc nos posteriora propemodum secreverimus; nam si temporis operisque ordinem sequi libuisset, cum superioribus miscenda erant; quod in hac saltem prima editione nolumus, ut totius rei status evidentius constaret. Dicunt aliquis cum vulgari proverbio, Facile esse inventis seu factis addere? Equidem in re de qua agimus, adagium nego. Namque et in Ignatianis epistolis, et in Eusebii Theophania longe facilius fuit omittere, quam adjicere: siquidem qui omittit id unum fere caret, ne orationis seriem incunius abruptat: qui autem addit, et excogitare nova debet et apte digerere cum styli aliqua imitatione rerumque similitudine. Profecto pauca, si minus nulla, cernimus priscorum opera quæ deinceps ab aliis aucta fuerint; breviate vero quam plurima. Namque ut omittam quæ jamdiu editis in libris prostant; ecce in hoc volumine habemus Evangelicas Eusebii Quaestiones ad Stephanum et ad Marinum ab anonymo nescio quo brevitate. Vuleri Maximi duo ego compendia in lucem extuli Paradisi ac Nepotiani. In Vaticanis item codicibus compendia vidi historiarum Josephi et Orosii. Chrysostomum æque contractum in miss. cognovi, compendia insuper commentariorum Hieronymi ad Isaiam a Damiano quodam Daniele Remigio, ad Paulum a Claudio Taurianensi. In Vaticanis juris civilis reliquiis leges aliquot edidi integras, quæ postea in Theodosiano codice sunt imminuæ. in Justiniano denique ad minimam brevitate[m] redactæ. Denique etiam Augustini librorum De musica epitome edidi in pervetusto codice conservatam. Sed hæc hactenus, ne legentium otio videar abui. Quæ omnia non ideo dixi, quia Syriacæ Theophaniæ, quod est opus pretiosissimum, laudem minuire ullo modo velim, vel dubitationem hanc certo dissolvere, aut fragmentis Græcis plus æquo favere; sed causam potius scriptoribus viris, ac præsertim doctissimo ac laudatissimo Leo præbere studeo, ut controversiam, si ei visetur, pro sua sapientia ventilet, judicium exerceat, lancem prout veritas postulabit inclinet. Nihil enim magis opto quam ad rectam ejus sententiam accedere.

MONITUM IN SUBSEQUENS OPUSCULUM.

(MAT, Bibl. Patr. IV, 208.)

In Constantini Magni Vita, quam scripsit, Eusebius narrat lib. iv, cap. 34, compositum a se fuisse de sanctissima solemnitate paschali ejusque ratione declarativum tractatum, quem prædicto Constantino nuntiavit: Περὶ τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Πάσχα ἑορτῆς προσφωνησάντων ἡμῶν αὐτῷ μυστικῆν ἀνεκδοκὴν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου. Sequentie autem capitulo idem Eusebius recitat Constantini ad se litteras, quibus acceptum librum ac lectum valde commendat, et aliorum quoque multorum notitiæ et usui regis, per jussu traditum nuntiat. En autem ipsa Christianissimi Augusti verba: Τὸ μὲν ἐγγεῖρημα μέγιστον, τῆς Πάσχα λόγων δυνάμειος κρείττον, Χριστοῦ μυστήρια κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, τὴν τε τοῦ Πάσχα ἀντιλογίαν καὶ τὰ γένεσιν, λυσιτελῆ τε καὶ ἐπίπονον τελεσιουργίαν, ἐρμηνεύσαι τὸν προσήκοντα τρόπον· τὸ γὰρ θεῖον ἀδύνατον κατ' ἀξίαν φράσαι, καὶ τοῖς νοῆσαι δυνατοῖς. Πλὴν ὁμως ὑπερθαυμάσας σε τῆς φησὶ θεοῦ τε καὶ φιλοτιμίας, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἀσμένως, καὶ τοῖς πλεοσιν ὅτι γε τῇ περὶ τὸ θεῖον λατρεία θεοσίως προσέγουσι, καθὰ ἐβουλήθης, ἐκδοθῆναι προσέταξα. Συνορῶν τοίνυν μεθ' ὄσης θυμηδίας τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς σῆς ἀγγιολας δῶρα λαμβάνομεν, κ. τ. λ. « Maximum sane negotium est, et quod omnem diem vim superat, Christi mysteria pro dignitate edisserere, et controversiam de paschate, festique hujus originem, nec non ejusdem utilem simul ac laboriosam celebrationem decenter exponere. Nam res divinitus ipsi quidem enarrare sufficiunt, qui eas cogitatione assequi valent. Verumtamen eximiam tuam doctrinam studique contentionem summopere admiratus, et ipse librum legi, utque in multorum, qui divinam religionis observantiam sincere profitentur, manus perveniret, quemadmodum volueras mandavi. Cum igitur intelligas quanta cum voluptate hujusmodi munera a solertia tua suscipimus, » etc. Pergit mox imperator dicere, eundem librum in Latinam quoque linguam ex Græca fuisse translatum, quod auctoris justo merito ac famæ tribuit.

Jam vero hoc adeo laudatum opusculum, quod propter ventilatam in Nicæna synodo controversiam paschalem Eusebius scripserat, jam diu tum Græce tum Latine perierat; nisi Nicetas Serrarum episcopus in sua magna ad Lucam ms. catena partem ejus insignem atque prolixam conservavisset; quam ego Græce, prout in Vaticano codice comperi, ante hos annos edidi; nunc autem Latina quoque interpretatione donandam judicavi. Et gaudeo, quod in hoc scripto, præter reliquam eruditionem, insigne quoque testimonium dat Eusebius SS. Eucharistiæ sacramento. Utique Balhasar Corderius, vir doctus quem honoris causa nomino, in sua quam typis tradidit Patrum ad Lucam catena (quæ diversa a nostra Nicetano est) p. 544-545, hoc Eusebii excerptum a se factum Latinum protulisse videtur; sed primo haud integrum, quia totæ apud eum desunt sectiones sexta et octava, necnon propemodum totæ decima et undecima. præter alias aparsim mutilas perturbatasque periochas: tum Corderii interpretatio ejusmodi est, quam si ego singillatim expenderem et castigarem, morosus sane et odiosus judex viderer. Sic enim interdum is loquitur, ut quid fere in Græco suo manuscripto legerit, non facile agnoscas. Sed quod plaris interest, Græcus, id est originalis, Eusebii textus ante librum nostrum totus erat ineditus.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΕΟΡΤΗΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS DE SOLEMNITATE PASCHALI.

α. Τάχα οὐκ ἀκαιρον ἂν εἴη καὶ αὐθις περὶ τοῦ Πάσχα διαλαθεῖν, ἀνωθεν Ἑβραίων παισὶν εἰκονικῶς παραδεδομένου. Ὅπηνιχα γοῦν Ἑβραῖοι, σικίς μελλόντων ἐπιτελοῦντες, πρῶτοι τὴν τοῦ φασὸς ἑορτὴν ἀτέλουν, θρέμμα μὲν αὐτοῖς, ἐξ ἀγέλης ἐλαμβάνετο· τοῦτο δὲ ἦν ἀμνός ἢ πρόβατον (23)· εἴτ' αὐτοὶ τοῦτο δι' ἑαυτῶν ἔθουν· κάπειτα τῷ μὲν αἵματι πρῶτον ὑπέρβυρα καὶ φλιάς ἕκαστος τῶν ἰδίων κατέχριον οἰκῶν· ταύτη πη εἰς ἀνατροπὴν ὀλοθρευτοῦ αἱμάσσοντες οὐδοὺς καὶ μέλαθρα. Σαρξὶ δὲ τοῦ προβάτου τροφῇ χρώμενοι, καὶ τὰς ὀσφύς ζώνῃ περιδεδεμένοι,

²³ Exod. xii, 3.

(23) Posthinc, nec non alibi, omittuntur partes

1. Non erit fortasse intempestivum nunc etiam de Paschate sermonem instituere, prout is olim ritus Hebræis, figuræ causa, traditus fuit²³. Quando itaque Hebræi res futuras adumbrantes, primi solemnitatem phasec celebrarunt, pecudem sibi de grege sumpserunt: erat autem agnus vel ovis. Hanc victimam manu propria occiderunt. Exin ejus cruore superliminaria primum postesque suæ quisque domus inunxerunt; sic videlicet, ob exterminatorem arcendum, limen trabemque supernam eruentantes. Deinde victimæ carnibus vescentes,

aut corrumpuntur in catena Latina Balhasaris Corderii ad Lucam.

zona lumbos præcincti, panibus azymis degustatis, intybis etiam appositis, de loco in locum, id est de Ægyptiorum regione in desertum, transierunt. Hæc illi agere in mandatis habuerunt, cum cæde ovis esuque. Quamobrem illa ex Ægypto digressio, nomen fecit apud Hebræos festo transitus. Cæterum hæc in figura illis contingebant; nostri autem gratia scripta fuerunt⁶⁰. Atque ita Paulus interpretatur, dum symbolorum veterum veritatem his verbis aperit: nam *Pascha nostrum immolatus est Christus*⁶¹. Causam vero hujus immolandi Baptista sic exhibet: dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*⁶². Reapse victima, malorum omnium remedium, neci traditum fuit Servatoris corpus, quod instar expiationis, totius mundi peccatum abstulit. Propterea Isaias clare exclamavit: *Hic peccata nostra fert, et pro nobis patitur*⁶³.

2. Hujus ergo victimæ, id est Servatoris qui proprio sanguine humanum genus salvavit, intellectualibus pasti carnibus, videlicet dogmatibus atque doctrinis cælorum regnum nuntiantibus, deliciis merito divinis deliciamur. Sed et fide erga sanguinem ejus, quem pro nostra salute lytrum obtulit, animæ domos, id est corpora, obsignantes, omne genus insidiantium dæmonum a nobis submovemus, transitusque solemnitatem celebrantes, transire ad divina studemus, veluti olim illi in desertum ex Ægypto commigrarunt. Ita nos quoque inivium quoddam desertumque a multis iter facinuos, vetus Irreligiosi erroris fermentum anima expellentes, veraque intyba amaro et insuavi victu simul apponentes. Tempus quoque solemnitatis opportunum est, haud in medium hiemem incurrens, quæ tristis est; neque vicissim in mediam æstatem, quo tempore fervens solstitium, versantium in agris venustatem deterit; nimis item proluxæ sunt hora, haud æquis partibus divisæ. Sed neque autumnale æquinoctium jucundum aspectum præ se fert, viduato agro, et suis fructibus tanquam liliis spoliato. Superest ex his anni temporibus lætum ver, quod totius anni, ceu corporis caput est, cum sol primam stadii sui partem decurrit, luna autem pariter pleno orbis sui lumine noctis cursum in lucidum transformat diem. Ver, inquam, hiemalium tonitruorum terriculamenta discutit, longa (noctium) interstitia tollit, aquarum exundationes cohibet. Jamque nova splendente serenitate, tranquilla sunt navigantibus maria, sudusque aer terra iter facientibus. Regionem interim in agris gravidantur seminibus, et fructibus tumentes arbores, Dei donis exornatæ, agricolis laborum mercedem in benedictione præbent.

σπερμάτων, καὶ καρπῶν σπαργῶντα φυτὰ τοῖς ἐκβάς ἐν εὐλογίαις παρέχει.

⁶⁰ I Cor. x, 11. ⁶¹ I Cor. v, 7. ⁶² Joan. i, 29. ⁶³ Isai. lxxx, 4.

(24) Cod. evidenter τροφή, manifesto tamen mendæ pro τροπή.

(25) Loquitur priscorum more, apud quos cum iam æstate quam hieme dies duodecim horis con-

τροφῆς τε ἀζύμων ἄρτων μετίσχοντες, καὶ πάς πικρίδων προσφερόμενοι, τόπον ἐκ τόπου διέβαινον, τὸν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταῦτα γοῦν αὐτοῖς ὁμοῦ τῆ τοῦ προβάτου σφαγῆ τε καὶ τροφῆ πράττειν νενομοθέτητο. Ἐνθεν ἡ ἐξ Αἰγύπτου μετάβασις τὴν τῶν διαβατηρίων αὐτοῖς ἐπονυμίζεν ἐπλήρου. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν τυπικῶς ταῦτα συνέβαινε, ἐγράφη δὲ δι' ἡμᾶς. Καὶ γε διερμηνεύει Παῦλος τῶν παλαιῶν συμβόλων διαφαίνων τὴν ἀληθειαν δι' ὧν φησι· Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐστὶν Χριστός. Τὸ δὲ αἷτιον τοῦ τυθῆναι αὐτὸν ὁ Βασπιστὴς παρίστησιν εἰπὼν· Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ ἄφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ σφάγιον κατὰ πάντων ἀποτρόπαιον τὸ σῶμα τὸ σωτήριον τῶ θανάτῳ παρεδίδωτο, ὃ δὴ καθαρῶσι δίκην τοῦ παντὸς ἀπέλει κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· κέκραγε γοῦν τριλαυγῶς Ἡσαίας· Ὅστος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται.

β'. Τοῦτου δὲ τοῦ σωτηρίου θύματος τοῦ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος ἀνασωσαμένου ταῖς λογικαῖς σαρκὶ τρεφόμενοι, μαθήμασι διπλασθὴ καὶ λόγοις βασιλείας οὐρανῶν καταγγελτικοῖς, τὴν κατὰ Θεὸν εἰκότως τρυφῶμεν τρυφήν. Ἄλλὰ καὶ πίστει τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ὃ δὴ λύτερον ὑπὲρ τῆς ἡμέτερας ἀντιδέδωκε σωτηρίας, τοῖς ψυχῆς οἴκουσ ἐκ σώματα κατασημαινόμενοι, πᾶν γένος δαιμόνων ἐπιβούλων ἐξ ἑαυτῶν ἀπελευθέρωμεν· καὶ τὴν τῶν διαβατηρίων ἑορτὴν ἐπιτελοῦντες, διαβαίνειν μελετῶμεν ἐπὶ τὰ θεῖα, ὡς πάλαι τῆς Αἰγύπτου μεταβηθέντες καὶ ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταύτη γοῦν καὶ ἡμεῖς ἀτριβῆ τινα καὶ ἔρημον τοῖς πολλοῖς σταλλόμεθα πορείαν, παλαιὰν ζύμην ἀθέου πλάνης τῆς αὐτῆς ψυχῆς ἐξόριον ποιούμενοι, καὶ τὰς ἀληθεῖς κερίδας διὰ τῆς πικρίας καὶ ἀλγεινῆς διαίτης προσφερόμενοι. Καὶ ὁ καιρὸς δὲ τῆς ἑορτῆς εὐκαιρος, οὐκ ἐν μέσῃ χειμῶνος ὥρα παρηγμένος· στυγνὸς γὰρ οὗτος· ἀλλ' οὐδ' ἐν μέσῳ θέρει κατάλληλος ἦν, καθ' ὃν ἡ τροπή (24) φλεγμαίνουσα, τῶν κατ' ἀγροὺς σχολαζόντων περιαιρεῖται τὸ κάλλος· πλεονεκτεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν ὠρῶν, οὐκ ἐπαμφοτερίζοντα τῇ ἰσομοίρῳ (25) μετοπώρου γὰρ τροπῆς οὐκ ἐπιτερπῆς ἡ θέα, χηρευούσης μὲν τῆς χώρας, τῶν δ' οἰκείων καρπῶν ὡς ἂν τέκνων ἀπεστερημένης. Ἐὰρ δὲ λείπεται τὸ φαιδρὸν, ὃ δὲ τοῦ παντὸς ἔτους κεφαλὴ τις οἶα σώματος ἡγεῖται, ἡλίου μὲν δὲ ἄρτι τὸ πρῶτον τμήμα διππεύοντος, σελήνης δ' ἐκ παραλλήλου πλησιφαεῖ τῷ φωτὶ τὸν τῆς νυκτὸς δρόμον εἰς λαμπρᾶν μεθαρμοζομένης ἡμέραν. Τοῦτο λύει μὲν κτύπων χειμερίων φόβητρα (26), λύει δὲ μακρὰ διαστήματα, πλημμύρας ὑδάτων μεταβάλλει. Ἦδη δὲ νεαρᾶς ἐπιλαμπύσης αἰθρίας, γαλήνη μὲν τοῖς θαλαττεύουσι καθίστησι· τὴν πελάγη, εὐδίων δὲ ἀέρα τοῖς κατὰ γῆν ὀδοιπόροις ἐνδίδωσι. Χώραι δ' ἐν τούτῳ κατ' ἀγροὺς ἐγχεύμενος Θεοῦ δῶροις ἀγαλλόμενα, γεωργοῖς πόνων τὰς ἁμα-

stare deberet, hæc necessario æstate longiores hieme breviores computabantur.

(26) Æstivosis enim in regionibus hieme etiam tonitrua audiuntur.

γ. Οὗτος ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, Αἰγυπτίοις μὲν Α
 ἐλευθρον τοῖς δαιμόνων φίλοις, Ἑβραίοις δὲ ἑορτά-
 ζουσι τῷ Θεῷ, κακῶν ἐλευθερίαν προύξεναι· οὗ-
 τος (26*) ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης
 τοῦ παντὸς κοσμογονίας τετηρημένος, καθ' ὃν ἡ γῆ
 ἐβλάστησε, καθ' ὃν οἱ φωστῆρες ἐγένοντο, καθ' ὃν οὐ-
 ρανὸς καὶ γῆ παρήχθησαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· κατὰ
 τοῦτον καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ σύμπαντος κόσμου τὸ τῆς οἰ-
 κείας ἑορτῆς ἐξετέλεσε μυστήριον, καὶ τὴν οἰκουμένην
 (27) ὁ μέγας φωστῆρ, εὐσεβείας ἀγαθὸς κατελάμπρυνε
 καὶ δὴ γενέθλιον κόσμου ὁ καιρὸς περιέχειν ἔοικε. Κατὰ
 τοῦτον δὲ τὸν καιρὸν καὶ τύπος ἐτελείτο, τὸ παλαιὸν
 Πάσχα, ὃ καὶ διαβατήριον εἶρηται· ἀλλὰ καὶ προβά-
 τω σφαγῆς σύμβολον ἔφευρεν· ἀλλὰ καὶ τροφῆς ἀζύ-
 μων ἄρτων ἠνίττετο εἰκόνα. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τὴν σωτή-
 ριον ἑορτὴν ἅπαντα συνεπληροῦτο· τότε γὰρ πρό-
 βατον αὐτὸς ἦν καθ' ὃ περιέκειτο σῶμα. Αὐτὸς καὶ
 ἥλιος δικαιοσύνης, ἕαρος δῆτα θεοῦ καὶ σωτηρίου
 τροπῆς· ἀπὸ χειρῶν ἐπὶ τὰ κρείττω τὸν τῶν ἀνθρώ-
 πων βίον διαλαβοῦσης. Αἰγυπτίων μὲν δαίμοσιν εἰσ-
 ἔτι καὶ νῦν θεήλατοι μάστιγες καταπέμπονται, λαοὶ
 δὲ πανταχοῦ γῆς οἰκοῦντες τὴν σφῶν ἐλευθερίαν τὴν
 ἐκ τῆς πολυπλανοῦς ἀθεότητος ἑορτάζουσι. Τῶν λαο-
 πλανῶν δὲ πνευμάτων πεπαυμένων, καὶ χειμῶνος
 κακῶν, καινῶν καρπῶν εὐφορία διαφόροις χαρίσμα-
 σιν ἀγίου Πνεύματος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ στε-
 φανοί· καὶ ἀπλῶς πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐπὶ τὸ ἡμέ-
 τερον μεταδέδληται· χωραὶ δὲ πᾶσαι, πρὸς τοῦ γεωρ-
 γοῦ Λόγου τῆς κατὰ ψυχὴν γεωργίας τυχοῦσαι, τὰ
 ὠραία τῆς ἀρετῆς ἀνθη βεδλαστήχασιν· ἀλλὰ καὶ
 τῶν τοῦ σκότους κακῶν ἠλευθερωμένοι, φωτὸς ἐν C
 ἡμέρᾳ Θεοῦ γνώσεως κατηξιώθημεν.

δ. Τοιαῦτα τὰ καινὰ μαθήματα πάλαι μὲν διὰ σύμ-
 βόλων ἐπεσκιασμένα, νῦν δὲ εἰς φῶς ἀνακακα-
 λυμμένα. Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς τὸ κεφάλαιον τῆς ἑορτῆς
 κύκλῳ (28) περιόδοις καθ' ἑκάστον ἔτος ἀναζωπυροῦ-
 μεν, προόδοις μὲν προπαρασκευῆς ἕνεκα τὴν τεσσα-
 ρακονθήμερον ἄσκησιν παραλαμβάνοντες κατὰ τὸν τῶν
 ἀγίων ζῆλον Μωϋσέως καὶ ἠλίου, τὴν δὲ ἑορτὴν αὐ-
 τὴν εἰς ἀληστον αἰῶνα ἀνανεοῦμενοι. Τὴν γοῦν πρὸς
 τὸν Θεὸν πορείαν στελλόμενοι, τὰς μὲν ὁσφύς εὐ
 μάλα δεσμῷ σωφροσύνης περιδοῦμεθα, τὰ δὲ τῆς
 ψυχῆς βαδίσματα ἐν ἀσφαλείᾳ φυλάττοντες, ὥσπερ
 ἐν ὑποδημασι δὴ τὸν δρόμον τῆς οὐρανόου κλήσεως
 παρασκευάζομεν· βακτηρίᾳ δὲ λόγου θεοῦ ἐν εὐχῶν
 δυνάμει πρὸς ἄμυναν ἐχθρῶν χρώμενοι, σὺν πάσῃ
 προθυμίᾳ διαβαίνοντες τὴν εἰς οὐρανοὺς φέρουσαν διά-
 βασιν, σπεύδοντες ἀπὸ τῶν τῆδε ἐπὶ τὰ οὐράνια, καὶ
 ἀπὸ ζωῆς θνητῆς ἐπὶ τὴν ἀθάνατον· οὕτω γὰρ διαδέ-
 ξεται ἡμᾶς ἐντεῦθεν τὰ διαβατήρια εὐ καὶ καλῶς
 διαβεδηχότας ἄλλη τις μελῶν ἑορτῆ· Πεντηκοστὴν
 αὐτὴν ἐπίκλην Ἑβραίων παῖδες ὀνομάζουσιν, εἰκόνα
 φέρουσαν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Λέγει γοῦν

Deut. xvi, 9.

(26*) Sequentes versiculi undecim usque ad τὸ πα-
 λαιὸν Πάσχα, citantur ex Eusebio [De Paschate,
 Eusebii περὶ τοῦ Πάσχα, etiam a Macario Chryso-
 cephalo in sua inedita catena cod. E. f. 95, b, et
 quidem non sine verbis paulo pluribus quam a Ni-
 ceta; quamobrem ex Eusebio potius ipso quam ex

3. Hoc solemnitatis tempus *Ægyptiis* quidem,
 utpote dæmonum amicis, exitium; *Hebræis* autem
 Deum festo ritu celebrantibus, malorum finem attu-
 lit. Hoc idem erat anni tempus, quod in primitiva
 etiam universi creatione decurrebat, quo tempore
 terra germinavit, et luminaria exstiterunt: quo
 tempore cælum, terra, et omnia quæ in eis sunt,
 producta fuerunt. Hoc ipso tempore universi mundi
 Servator solemnitatis suæ mysterium peregit; atque
 orbem terrarum illuminare magnum veræ religionis
 splendoribus illustravit, mundique natale reducere
 visum est. Hoc tempore figura perficiebatur, vetus
 nimirum Pascha seu transitus: insuper etiam sym-
 bolum cæsæ ovis fiebat; denique azymi panis esus,
 imaginis cuiusdam instar erat. Quæ omnia in Ser-
 vatoris solemnitate completa sunt. Namque illa
 ovis, ipse erat, quatenus corpus circumpositum
 habebat. Ipse etiam sol iustitiæ, cum jam ver divi-
 næ salutariæ conversionis a deterioribus in me-
 liora, hominum moribus supervenit. *Ægyptiorum*
 utique dæmonibus nunc etiam plagæ imponuntur,
 populi ubique terrarum incolentes libertatem suam
 a multiformi irreligiositatis errore hilariter celo-
 brant. Compressis ergo deceptoribus populorum
 spiritibus et malorum hieme, novorum fructuum
 ubertas variis sancti Spiritus donis Dei Ecclesiam
 exornat; atque ut summam dicam, universam
 hominum genus ad partes nostras transiit;
 cunctæ regiones a Verbo agricola animæ culturam
 expertæ, pulchros virtutis flores germinarunt: nos-
 que tenebris malorum erepti, luce digni habitū
 fuimus qua die Dei notitiam hausimus.

4. Hæc sunt nova documenta, olim quidem sym-
 bolicis obumbrata, nuper autem in lucem manifestam
 prolata. Et quidem nos etiam initium hujus sollem-
 nitatis cyclosum periodis singulis annis instaura-
 mus; ante festum quidem, præparationis causa,
 quadragesimale exercitium assumentes, sanctos Moy-
 sem et Heliam imitantes, ipsum vero festum per in-
 cessabile ævum repetentes. Ergo itinere ad Deum
 suscepto, lumbos apprime temperantiæ zona præ-
 cingimus, animæ vero gressus caute munientes,
 tanquam calceati cælestis vocationis cursum insti-
 tuimus: virgaque divini verbi, non sine precum
 virtute, ad repellendos hostes utentes, cum omni
 alacritate ad ferentem in cælos transitum, ab his
 infimis ad superna, a mortali vita ad immortalita-
 tem properamus. Sic enim peracto feliciter transitu,
 major alia excipiet nos solemnitas (quam Pentecosten
 Hebræi nominant) regni cælorum imaginem præ se
 ferens. Ait itaque Moyses: *Ex quo falcem in mes-
 sem miseris, numerabis tibi septem hebdomadas, no-
 vosque panes ex nova messe propones ante Deum* 61.

Niceta hausisse videtur Macarius.

(27) Cod. τὴν ὑψηλίον.

(28) Dicit cyclosum paschalem, cuiusmodi plures
 in antiquis monumentis tam scriptis quam sculptis
 extant. Videtis Inscript. chr. apud Aca, Script. vol.
 t. V, p. 70 et 472.

Significabat nempe prophetica hac figura per messem quidem vocationem gentium, per novos panes, animas Christi meritis oblatas Deo, ecclesiasque ex ethnicis conflatas, quarum causa maximum festum apud benignum Deum fit. Namque rationalibus apostolorum falcibus demessi, cunctis ubique terrarum ecclesiis tanquam in area globalim congregatis, concordi fidei sententia corporati, sale divinarum doctrinarum ac disciplinarum conditi, aqua et igne sancti Spiritus regenerati, panes escales jucundi gratique Deo per Christum offerimur.

θειῶν λόγων μαθήμασιν εξαρτυθέντες, δι' ὕδατός τε τροφίμοι προσρηγείς καὶ ἀρεστοὶ τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ

5. Sic ergo propheticiis Moysis symbolis in rem veram sanctiore effectu collatis, lætiorem nos solemnitatem agere traditione didicimus, ceu jam cum Servatore nostro conalunati, ejusque regno fruentes. Propterea nullo nobis labore ascetico atteri intra hoc festum conceditur, sed speratae in cœlis quietis imaginem exhibere docemur. Quare nec in precibus genua flectimus, neque cibi abstinentia nosmet affligimus. Etenim eos, quibus in Deo resurgendi gratia fuit, jam non decet denuo humi procumbere; nec, passionibus liberatos, paria perpeti cum mancipiis cupiditatum. Quamobrem post Pascha Pentecosten septem hebdomadis integris celebramus; sicut prævium Paschati tempus quadragesimalis exercitii sex hebdomadis viriliter sustinimus. Nam senarius numerus actuosus, ut ita dicam, est et efficax. Ideo et sex diebus universa Deus condidisse dicitur. Laboribus autem in illa toleratis merito succedet secunda solemnitas in septem hebdomadis, multiplicata nobis requie, cujus symbolum septenarius numerus est. Non tamen ex his septem hebdomadibus Pentecostes seu quinquagenarius numerus adamussim conficitur; nam postrema excedente monade, in hac solemnissimum Christi ascendentis diem obsignamus. Merito igitur sanctæ Pentecostes diebus futuram requiem repræsentantes, lætis animis sumus, simulque corpori quietem indulgemus, quasi cum Sponso jam versamur, ideoque nobis jejunare non liceat.

6. Sed tamen quod sacri evangelistæ Servatoris passionem circa dies azymorum Judaici Paschatis contigisse narrent, nemo dubitabit. Hæc enim causa fuerat legis a Moyse late, quæ dicitur paschalis. Nam quia Agnus Dei, tanquam ovis, ab ipsis Judæis ad cædem ducendus erat, quam ob communem hominum salutem passurus erat, haud alio quam prædicto tempore, Deus futuram rem demonstrativis symbolis præoccupans, illo ipso tempore, quod volentibus annorum periodis, occurrurum erat, materialem ab Judæis agnum immolari præcepit: idque ab eis singulis annis factitatum fuit, donec completa veritas veteres imagines circumscriptis. Quamobrem ex illo tempore apud gentes quidem vera mysteriorum manet solemnitas; apud Judæos autem ne ipsorum quidem symbolorum memoria superest, erepto iis loco ubi festi ritum perage-

Μωϋσῆς· Ἀρχομένου σου δρέπανον ἐπ' ἀμνητον, ἐπὶ ἑβδομάδας ἀριθμήσεις σεσαυτῶ, καὶ νέους ἄρτους ἐκ νέων ἀμνητων παραθήσεις τῷ Θεῷ. Ἐδῆλου δὲ ἄρα προφητικῶ τύπων ἀμνητον μὲν τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, νέους δὲ ἄρτους τὰς διὰ Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσενηνεγμένας ψυχὰς, τὰς τε ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ἐφ' αἷς ἑορτὴ μεγίστη τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ συναλείται· οἱ ταῖς τῶν ἀποστόλων λογικαῖς δρεπάναις θερισθέντες, καὶ ὡσπερ εἰς ἄλωσ τὰς ἀπανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας συναχθέντες ὑφ' ἐν, ὁμοφώνῳ τε ἐκείνῳ πίστειω σωματοποιηθέντες, καὶ ἄλλοι τοῖς ἀπὸ τῶν πυρῶν ἁγίου Πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἴψα προσφερόμεθα.

Β ε'. Ταύτη τη τῶν παρὰ Μωϋσεὶ προφητικῶν συμβόλων εἰς ἔργα σεμνοτέρους τοῖς ἀποτελέσμασι χυρόντων, αὐτοὶ γε μὴν τὴν ἑορτὴν φαιδροτέρην ἔχειν παρειλήφμεν, ὡς ἂν τῷ Σωτῆρι συναγτηγερμένα, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες. Αἰδὸ οὐκέτι πονεῖσθαι κατὰ τήνδε τὴν ἑορτὴν συγχωρούμεθα, τῆς δ' ἐλπίζομένης ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύσεως τὴν εἰκόνα φέρειν διδασκόμεθα· ὅθεν οὐδ' ἐν ταῖς εὐχαῖς γόνυ κλινόμεν, εὐδ' ἀσιτιαῖς καταπονούμεθα· τοὺς γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναστάσεως ἡξιωμένους οὐκέτ' αὐθις εἶδόν τε ἐπὶ γῆς πίπτειν· οὐδὲ τοὺς τῶν παθῶν ἡλευθερωμένους τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς καταδεδουλωμένοις. Αἰδὸ μετὰ τὸ Πάσχα τὴν Πεντηκοστὴν ἐν ἑβδομάσιν ἐπιτὰ τελείαις ἑορτάζομεν, τὸν μὲν πρότερον αἰῶνα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακονθήμερου συνασκήσεως ἐν ἑξ ἑβδομάσιν ἀνδρισάμενοι· πρακτικῆ γὰρ ἡ ἑξὰς καὶ ἐνεργητικῆ· διὸ καὶ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς πεποιτῆναι λέγεται τὰ σύμπαντα. Τοὺς δ' ἐν ἐκείνῃ πόνοισι εἰκότως ἡ δευτέρα ἑορτὴ ἐν ἑβδομάσιν ἐπιτὰ διαδέξεται, πολυπλασιαζομένης ἡμῖν τῆς ἀναπαύσεως, ἥς τὰ σύμβολα ἡ ἑβδομάς σημαίνειν θέλει. Οὐ μὴν ἐπιταύτας ὁ τῆς Πεντηκοστῆς ἀριθμὸς ἴσταται· ὑπερακουτίσας δὲ τὰς ἐπιτὰ ἑβδομάδας, μονάδι τῇ μετὰ ταύτας ὑστάτῃ τὴν πανέορτον ἡμέραν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἐπισφραγίζεται. Εἰκότως ἄρα ἐν ταῖς τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς ἡμέραις τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφοντες, τὰς ψυχὰς γαννύμεθα, καὶ τὸ σῶμα διαναπαύομεν, ὡς ἂν αὐτῷ συνόντες ἦδῃ τῷ Νυμφίῳ, καὶ νηστεύειν μὴ δυνάμενοι.

Δ ς'. Πλὴν ὅτι οἱ ἱεροὶ εὐαγγελιστὰι τὸ σωτήριον πάθος κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα τῶν ἀζύμων ἱστορήσαν γεγονέναι, οὐδεὶς ἂν ἀμφιβάλοι· τοῦτο γὰρ ἦν τοῦ νόμου τοῦ παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τοῦ Πάσχα λεγομένου αἵτιον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγεσθαι παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῦτο πάσχειν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρωπων σωτηρίας, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὸν δηλούμενον καιρὸν, προλαβὼν τὸ μέλλον ὁ Θεὸς διὰ συμβόλων εἰκονικῶς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν μέλλοντά ποτε κατὰ χρόνων περιόδους ἐπιστήσεσθαι καιρὸν, ἄμνον παρὰ Ἰουδαίοις αἰσθητὸν ἐκέλευε θύεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἐτελεῖτο, ἕως ἡ ἀλήθεια ἀποπληρωθεῖσα, τὰς παλαιὰς εἰκόνας περιέγραψεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου παρὰ μὲν τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀληθὴς τῶν μυστηρίων κεκράτηκεν ἑορτὴ, παρὰ δὲ Ἰουδαίοις οὐκέτι οὐδ' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν συμβόλων

φυλάττεται, περιηρημένου αὐτῶν τοῦ τόπου ἐν ᾧ τὰ τῆς ἑορτῆς τελεῖσθαι νενομοθέτητο. Εἰκότως ἄρα ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων γραφή κατὰ τὸν χρόνον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀζύμων πεπονηθεὶς φησὶ τὸν Σωτῆρα· ἐπειδὴ καὶ τότε ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη ταῖς προφητικαῖς ἀκολουθῶν φωναῖς.

Ζ. Καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσέα ἅπαξ τοῦ παντὸς ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔθουν τεσσαρεσκαίδεκάτη τοῦ πρώτου μηνός, τὸ πρὸς ἐσπέραν· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐφ' ἐκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τὸ ἑαυτῶν Πάσχα τελούντες, ΑἸ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΜΦΟΡΟΥΜΕΘΑ, ΑἸ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΜΕΤΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ (29). αἰ τὰς δσφύς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀγνεῖα καὶ σωφροσύνη περιζώσμεθα, αἰ τοὺς πόδας παρεσκευάσμεθα ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου, αἰ τὰς βακτηρίας ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ τῇ ῥάβδῳ τῇ ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ προελθούσῃ ἐπαναπαύομεθα, αἰ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαττόμεθα, αἰ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἀνθρωπείου βίου μεταδιώκομεν, αἰ τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν στελλόμεθα, αἰ τὰ διαβατήρια ἐορτάζομεν. Ταῦτα γὰρ πάντα οὐχ ἅπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμᾶς, αἰ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βούλεται. Διὸ καὶ καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα τὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἑορτῆν κατὰ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν ἐπιτελούμεν τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὰ μυστήρια ἀποπληροῦντες· καὶ οὕτω τὸ σῶμα σιδήρῳ περιτέμνομεν, τῆς δὲ ψυχῆς τῷ τμητικῷ λόγῳ πᾶσαν περιαιρούμεν κακίαν· οὕτω σωματικοῖς ἀζύμοις χρώμεθα, μόνους δὲ τοῖς τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. Ἡ χάρις γὰρ, ἡμᾶς τῆς γεγρακυίας ἐλευθερώσασα συνηθείας, τὸν καινὸν ἀνθρωπὸν παρέδωκεν ἡμῖν τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, καὶ τὸν καινὸν νόμον, καινὴν τε περιτομήν, καινὸν τε Πάσχα, καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίῳ· οὕτω καὶ τῶν παλαιῶν καιρῶν ἐλευθέρους ἡμᾶς ἀρῆκε.

η'. Πλὴν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, μέσου τῆς ἀγίας συνόδου προκαθεζομένου (30), ὡς ἤχθη εἰς μέσον τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα, ἐλέγετο μὲν ὅσα καὶ ἐλέγετο (31)· ἐπλεονέκτει δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐπισκόπων ἡ τριπλασίων μοῖρα τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐτέρωθεν ἀντιτείνουσα τοῖς τῆς ἀνατολῆς· ἀρκῆα γὰρ ὁμοῦ καὶ μεσημβρινὰ, καὶ τὰ κατὰ δύοντα ἤλιον ἔθνη, τῇ συμφωνίᾳ φραζάμενα, τὴν ἐναντίαν ἀντίειλε τοῖς τῆς ἑσπίας τὴν παλαιὰν διεκδικούσι συνήθειαν. Τέλος δὲ λόγου εἶξαν οἱ ἀνατολικοὶ· καὶ οὕτω μία Χριστοῦ γέγονεν ἑορτῆ· καὶ οὕτω τῶν μὲν κυριοκτόνων ἀπέστησαν, τοῖς δὲ ὁμοδόξοις συνήφθησαν· ἡ φύσις γὰρ

²⁹ Rom. II, 29.

(29) En Eusebii egregium de sacrosancta Eucharistia, prout eam nos catholici constemur et credimus, testimonium. Undique enim mihi suppeditat (ut verbis Tullianis utar *Pro Scauro*, n. 22) quod pro Christi humanitate sub eucharisticis velis præsente dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint, in Eusebium puta, Cyrillum, Sophronium, Eutychium, Nicephorum, Luculentium, aliosque a me editos auctores vel fragmenta ipsorum, ut suis locis adnotavi. De mysterio corporis Christi Eusebius etiam in *Theophania*, lib. III, 61, qui brevior locus lumen plurimum ab hoc *De*

A re jussi fuerant. Convenienter utique divina Evangeliorum scriptura Judaicorum azymorum tempore passum Servatorem dicit, quia tunc reapse tanquam ovis ad caedem ductus fuit propheticis oraculis consentaneae.

7. Et Moysis quidem asseclæ semel in anno paschalem ovem immolabant, quarta decima primi mensis die, circa vesperum. Nos autem (Novi Fœderis homines, Dominicis cunctis diebus Pascha nostrum celebrantes, SERVATORIS CORPORE SEMPER SATIAMUR, SEMPER SANGUINEM AGNI PARTICIPAMUS : lumbos semper animæ nostræ castitate et modestia præcingimus, semper pedibus parati sumus ad Evangelii procinctum, semper baculos manu tenemus, et B virgæ de radice Jessæ germinanti innitendo quiescimus, Ægypto semper alienamur, semper humanæ vitæ solitudinem sectamur, semper itinere ad Deum tendimus, semper transitus festum celebramus. Hæc enim haud semel quotannis, sed semper singulisque diebus a nobis fieri evangelicus sermo vult. Propterea singulis hebdomadis paschatis nostri festum, Dominica Salvatoris die peragimus, veri agni, per quem liberati fuimus, mysteria celebrantes. Neque corpus ferro circumcidimus, sed acuta verbi evangelici acie cunctam animæ malitiam abscondimus. Neque corporeis azymis utimur, sed sinceritatis tantummodo ac veritatis. Gratia enim quæ nos veteribus moribus liberavit, novum nobis tradidit hominem, qui secundum Deum conditus est, novam legem, novam circumcisionem, novum Pascha, et illum qui in abscondito Judæus est²⁹. Sic nos antiquorum temporum jugo relevatos dimisit.

8. Verumtamen cum Deo dilectissimus imperator sancta synodo coram melius sederet, commota illic de Paschate quæstione, dixit ea quæ dixit. Prævalabant autem tres ex quatuor partibus episcoporum in toto mundo, qui Orientalibus episcopis contrarium sentiebant. Nam Septentrionis, Austri, itemque Occidentis populi concordia sua roborati sententiam gerebant adversam Orientalibus, qui veterem suam consuetudinem tuebantur. Sed cesserunt demum Orientales; atque ita una Christi facta est solemnitas; sic a Domini occisoribus recedentes, propriæ religionis hominibus copulati sunt. Natura

paschate tractatu accipit.

(30) Loquitur auctor de Constantino Magno in synodo Niræna, medio sed humili loco sedente, ac disserente Euseb. in *Vita* ejus lib. III, 40 seqq., et præsertim 48.

(31) Legatur Constantini epistola apud Eusebium *Vit. Const.* III, 47-20. Idem Constantinus die ipso Paschatis sermonem ad sanctos habuit (cap. 4). Quomodo religiosissimus imperator annum Pascha celebraret, dicitur in ejus *Vita* lib. IV, 22, præcibus nempe, splendido cultu, et elemosynis.

enim similia trahit ad similia. Quod si quis dicat scriptam esse : Prima azymorum die accedentes discipuli dixerunt Servatori, Ubinam vis paremus tibi manducare Pascha ? ille autem duos misit ad quemdam, ut ei dicerent : Apud te facio Pascha; nos respondemus, non hoc fuisse præceptum, sed historiam esse rei gestæ tempore quo Servator passus est. Aliud vero est priscam rem narrare, aliud legem ferre, et mandata posteris tradere.

9. Sed neque Servator cum Judæis Pascha celebravit passionis suæ tempore. Non enim dum illi ovem immolabant, ipse quoque cum suis discipulis proprium Pascha peregit. Nam illi die Parasceves, in qua patiebatur Servator, celebrabant; unde et nemo prætorium est ingressus, sed Pilatus ad eos exivit : Christus autem die omnino quinta hebdomadæ cum discipulis discubuit, et convescens ait : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. Viden' quomodo Servator haud cum Judæis Pascha manducaverit ?* Quia novum quid illud erat, et a consueto Judaico more abhorrens, necessario instituit dicendo : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* ⁶⁶. Nam prisca illa vel potius antiquata, quæ cum Judæis comedisset, non erant desiderabilia : novum autem mysterium Novi sui Fœderis, quod discipulis propriis trademat, desiderabile merito ipsi erat : quia multi ante eum prophetæ ac justi videre optaverant Novi Fœderis mysteria : ipsum imo Verbum communem salutem prorsus sitiens, mysterium tradebat, quo omnes homines festum erant acturi, idque sibi desideratum esse fatebatur. Certe Moysis Pascha haud cunctis gentibus idoneum erat, quandoquidem uno in loco, id est Hierosolymis, fieri jussum erat. Quamobrem haud erat desiderabile. Sed Servatoris mysterium in Novo Fœdere cunctis hominibus congruum, jure optimo desiderabile erat.

10. Sed ipse quidem antequam pateretur, cum suis discipulis Pascha comedit, festumque egit, non cum Judæis. Reapse postquam ipse vespere festum celebrasset, pontifices cum proditore manus ei injecerunt : non enim illi eo vespere Pascha comedebant; alioquin ab ejus persecutione quievissent. Quem mox captum ad Caiphæ domum duxerunt; ubi exacta nocte, illucescente die congregati, primam in eum damnationem tulerunt. Deinde illinc surgentes cum plebe eundem ad Pilatum ⁶⁷ traxerunt. Tunc autem ait Scriptura in prætorium eos non introisse; ne sub ethnicum tectum ingressi, ut putabant, inquinarentur, sed puri manentes hi impurissimi, vespere imminente Pascha comederent; hi qui culicem excolantes, camelum glutiebant ⁶⁸, qui que animas simul et corpora Servatoris cæde impiabant, sub tectum ingredi reveriti sunt; sed

ἄλλοι τὰ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἄρα γέγραπται· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον τῷ Σωτῆρι, Πού θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Ὁ δὲ πρὸς τὸν δεῖνα ἀπέστειλε, παραγγείλας εἰπεῖν· Πρὸς οὐ ποιῶ τὸ Πάσχα ἐρούμεν, ὅτι τοῦτο παράγγελμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἱστορία πράγματος συμβεβηκότος κατὰ τὸν τοῦ σωτηρίου πίθου καιρὸν. Ἐτερον δὲ ἔστι τὸ παλαιὸν πρῆξιν διηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον τὸ νομοθετεῖν καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα παραγγείλας καταλιμπάνειν.

θ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων ἐπέλεσε τὸ Πάσχα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰδίου πάθους. Οὐ γὰρ ὅτε ἔθουον ἐκεῖνοι τὸ πρόβατον, τὰ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ ἐπιπύηγαγε Πάσχα· οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευῆν, ἐν ἣ πέπονθεν ὁ Σωτὴρ, τοῦτ' ἔπραττον· ὅθεν οὐδὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἀλλ' ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἔξεισιν· αὐτὸς δὲ πρὸς τῆς ἡμέρας τῆ πέμπτης τοῦ Σαββάτου τοῖς μαθηταῖς συνάνεικετο, καὶ συνεσθίων αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Ὅρᾳς ὅπως ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἤσθιεν; Ἐπειδὴ καιρὸν ἦν ἐκεῖνο καὶ ξενίζον παρὰ τὰ συνήθη καὶ Ἰουδαϊκὰ ἔθη, ἀναγκάτως ἐπέστησεν εἰπὼν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν· τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ ἔθη ὄντα καὶ πεπαλαιωμένα, ἃ δὴ μετὰ Ἰουδαίων ἤσθιεν, οὐκ ἦν ἐπιθυμητὰ· τὸ δὲ καιρὸν μυστήριον τῆς Καινῆς αὐτοῦ Διαθήκης, ὃ δὴ μετεδίδου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῷ εἰκότως· ἐπεὶ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης μυστήρια· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, πάντοτε διψῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, μυστήριον παρεδίδου, δι' οὗ πάντες ἀνθρώποι ἐμελλον ἑορτάζειν, ἐπιθυμητὸν τοῦτο αὐτῷ εἶναι ὠμολόγησε. Τὸ μὲν Μωυσέως Πάσχα οὐκ ἤρμωσε πᾶσι τοῖς τότε ἔθνεσι· πῶς γὰρ; ὅπου ἕνα τόπον τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τελεῖσθαι νομοθετήτω· διὸ Καινῆς Διαθήκης, πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόζον, εἰκότως

ι'. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν, πρὸ τοῦ παθεῖν, σὺν τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν ἑορτὴν ἐπέτέλεσεν, οὐ μετὰ τῶν Ἰουδαίων· ἑορτάσαντος δὲ αὐτοῦ ἑσπέρας, οἱ ἀρχιερεῖς ἅμα τῷ προδότη ἐπιστάντες, ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἤσθιον αὐτοὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν τὸ Πάσχα· ἦ γὰρ ἂν τὴν σχολὴν περὶ αὐτὸν εἶχον· καὶ ὅσα συλλαβόντες ἀπήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καϊάφα, ἐνθα διανυκτερεύσαντες, ὡς ἡμέρα ἐγένετο, συνήχθησαν, καὶ ἀνακρίνουσιν αὐτὸν πρότερον· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀναστάντες ἅμα τῷ πλήθει ἔγαγον αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Καὶ τότε φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι μὴ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα δὴ μὴ, ὑπὸ στέγην Ἑλληνικὴν εἰσελθόντες, ὡς γε ἔφοντο, μιανθῶσι, καθαρὸι δὲ μέιναντες οἱ παμμίεροι, ἑσπέρας ἐπιστάσης, φάγοιεν τὸ Πάσχα, οἱ τὴν κώνωπα διυλίζοντες, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, οἱ τὰς ψυχὰς αὐτοῖς σώμασι κατὰ τοῦ Σωτῆρος με-

⁶⁶ Luc. xxii, 15. ⁶⁷ Joan. xviii, 28. ⁶⁸ Matth. xxiii, 24.

(1) ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

(2) ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Α΄.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Quandonam incitatus Marcellus ejusmodi librum
conscripterit.

✕ Materiam illi subjectam et quasi styli argu-

✕ Ed. Paris., pag. 1.

(1) *Εὐσεβίου*. Libri istius pater Eusebius, Pamphili martyris familiaritate et cognomine insignis, notior est, quam ut Illustratione nostra egeat. *Ecclesiastica historia*, et scripta illa *στρωματώδη De præparatione et demonstratione evangelica*, quæ tenentur omnium eruditorum manibus, nomen illi magnificentum peperere. Hoc autem ipsius *Κατὰ Μαρκέλλου ἐκπόνημα*, paucis hodie cognitum vel de nomine, paucissimis opinor lectum est, vel oculis alicubi usurpatum. Vidi ego catalogos bibliothecarum, per Europam, celebriorum plurimos: nusquam reperi *Eusebium contra Marcellum*. Vidit tamen alicubi, atque etiam legit, librorum helluo, et bibliothecarum omnium vorago, Franciscus Turrianus. Memini enim legisse me in hujus viri *Dogmaticis*, Eusebii testimonium contra Marcellum recitatum. Libro enim tertio, pag. 175, ait Eusebium Marcello hæretico exprobrare, in libro quem adversus eum scripsit, illum Scripturas mutilare. Et certe objectum est ab Eusebio istud: ut videatur Turrianus hunc legisse. Sed et apud antiquos rarissima ejus mentio. Non habetur in Photii *Myriobiblo*. Fugerat Hieronymi diligentiam. Solus, quod sciam, Socrates posteritati transmisit, recitatis hinc nonnullis *αὐτολεξεί*, hujus mentionem. Attulit autem in eum sinem, ut auctorem, Arianea fuligine denigratum, dealbaret. Sed frustra, inquit illustrissimus Baronius ad annum Jesu Christi 340, sect. 59, *Æthiopem* enim conatur dealbare. Fatendum est hunc doctissimum *Annalium* conditorem, Eusebio passim sese prodere iniquiorem. An vero censuram hoc in loco importunam exercuerit, dicemus in loco *σὺν Θεῷ*. Interea, quidquid sit de Eusebii Arianismo, hoc constat, vel Socratico testimonio, geminum illius fetum esse libros quos damus, nec mentitum inscriptionem *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*, subreptitium aliquem tenebriorem. Opus porro ipsum integrum, quinque libris auctor complexus est: priores duos simpliciter *Κατὰ Μαρκέλλου*, tres autem posteriores *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* in-

ΚΕΦ. Α΄.

Ἄ πόθεν ὀρμώμενος ὁ Μάρκελλος τοῦτ' ἐδ' ἔγραψε.

Ἡ (3) ὑπόθεσις αὐτῶ τῆς γραφῆς μισαδελφία κατ-

scripsit. Ratio nominis a subjecto operis deducitur. Ita enim in proœmio primi libri, ubi docet cur post *παράθεσιν* nudam sententiæ *Μαρκελλίαν*, ad *ἔλεγον* per *ἀντίρρησιν* accesserit, *μή ποτ' ἔρα τινὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας ὑποσώσειεν*. Utriusque partis τὸ ὑποκείμενον, in epistola ad Flaccillum *dedicatoria*, exponitur. Sed de hoc toto negotio, per partes multo melius videbimus. Quando, et quoto anno hoc scriptum ab Eusebio, non constat. Constat post concilium Nicænum: post obitum Constantini, quem Græci *αδουλάντες*, nescio cur, vocant *ἰσαπόστολον*. Meminit enim ipse auctor, in fine libri secundi, concilii Constantinopolitani, habitum illud concilium ab Arianis episcopis, contra Marcellum, anno ultimo Constantinii, et Christi 336. Ita necesse est, hoc e postremis ab Eusebio scriptis fuisse. Nam, ut retulit doctissimus *Annalium* conditor, in vivis esse desiit Eusebius Pamphili ad annum Christi 340, currente jam quinto anno Constantii Cæsaris. Si in his ergo libris reperitur hic scriptor ad *Ἀρειομανίαν* inclinare, de qua quæstione ἐν τοῖς κατὰ μέρος, decisum est plane certamen de fide Eusebiana post synodum Nicænam, de qua me fateor subdubitasse. *Μοντακυτίος*.

(2) *Κατὰ Μαρκέλλου τῆς Ἀγκύρας*. Galatia erat omnis, uti olim Gallia, divisa in partes tres. Unam incolebant Trocmi, alteram Tolistobii sive Tolistobogii, tertiam qui Tectosages dicebantur; hujus partis metropolis erat Ancyra. Strabo in iv: *Τριῶν ὄντων ἔθνων, ἐν ἑξ αὐτῶν, τὸ περὶ Ἀγκύραν πόλιν, Τεκτοσάγων λέγεται*. Hanc Apollonius in Caricis apud Stephanum ab anchoris dictam autumat,

(3) *ὑπόθεσις, μισαδελφία*. Ὑπόθεσις hoc in loco non est substratum homini, et τὸ ὑποκείμενον, sed animi propositum, et consilium scribendum utpote *ὄθεν ὀρμώμενος* accessit ad scribendum. Vult enim Eusebius Marcellum, odio percitum, contra Asterium et cæteros calamum strinxisse; quod gratis ab eo dicitur, non probatur. *M.*

έστη· τὸ δὲ ταύτης αἰτίον ζῆλος καὶ φθόνος· ἃ δὲ A mentum, odium fraternalium suppeditavit: quod ipsum

quas Mithridates et Arioharzanes a navibus abstulerant Ægyptiorum. Turcæ vocant *Augur*, ut observat Busbequius, qui ruinas illius urbis illustravit, inde translato in Europam exemplo tabularum, quibus indicem rerum a se gestarum Augustus fuerat complexus. Erat Galatiæ primæ, ut deinceps dicebatur, metropolis: et habebat sub se episcopos viii suffraganeos. Præerat eidem ecclesiæ cum episcopatu sub Constantio Cæsare Marcellus: de quo in rebns Athanasianis et certaminibus Arianeis apud illum Patrem frequens mentio. Sed is et ante Constantii imperium, diu eidem præfuerat, sub Constantino. Nam inter cæteros, qui concilio Ancyrano subscribere, post Vitalium patriarcham Antiochenum, et Agricolum Cæsareæ Palæstinæ episcopum, tertio loco subscripsit Marcellus Ancyranus. Est autem hoc concilium, Nicæno antiquius, celebratum ad annum Domini, secundum supputationem doctissimi cardinalis Baronii, 314, vel, ut alii, 308. Merito igitur illum γέροντα appellavit Athanasius. Et certe necesse est, ut inter summe longævus Marcellus censeatur: vixit enim usque ad annum Domini 375. Epiphanius hoc docet, qui in hæresi lxxvii de illius excessu ait, "Ετι γὰρ καὶ δεῦρο, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἀπὸ δύο ἔτων ἔτελεύτα· ait obiisse Marcellum ante biennium quam hæc scriberet ipse. Scripsit autem suum *Καθ' αἰρέσεων Panarium*, ut fatetur ipse, Valentiniani et Valentis anno xii, et Gratiani viii, hoc est anno Domini 375. Illustrissimus Baronius annum anticipat. Ita fuit cum episcopatu annos totos 60, forte verius 65. Vir erat, per illa calamitiosissima Ecclesiæ tempora, si quis alius, post Athanasium, variis jactatus tempestatibus, et expertus Arianos infensissimos. Concilio siquidem Nicæno interfuit; et egregiam operam contra Arianeæ perniciæ perignatores præstitit, catholicæ Ecclesiæ ὑπερασπιστής. Testatur ipse apud Epiphanium, pag. 355, studium suum: Ὅς ἐγὼ, de Arianis loquitur, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ διελέξα, κατ' ἐμοῦ γράφαι τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησαν. Ita ille ad Julium pontificem Romanum: et certe verum est, Eusebianos, ut tum vocabantur ad Julium papam dedisse litteras contra Marcellum, et Athanasium. Sed et Julius ipse, in epistola apud Athanasium, *Apolog.* ii: Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσιν ἀντιερηκώς. Neque restitit tantum in concilio præsens: sed et semper deinceps ab illorum abhorruit communionem. Conciliabulo ipsorum Tyri obnuntiavit, Hierosolymitano interesse noluit: Asterium sophistam, illorum assecclam et parasitum advocatumque scriptis exagitavit: cuius meminit aliquoties hoc in opere Eusebius: et omni modo illorum conatibus sese opposuit. Propter has ἐναντιώσεις, certum est Arianos odio in illum capitali inflammatos, omnem movisse lapidem, ut una cum Athanasio, sede sua pulsus, ab Ecclesia amoveretur. Quæsitii vero sunt ab illis, ut erant miri texendarum fraudum artifices, prætextus: nec magno negotio inventi. In concilio Arianorum Hierosolymitano, cui interesse Marcellus noluit, encænna celebrata sunt, templi ejusdam, Constantini jussu et impensis exedificati. Dant litteras igitur ad Constantinum calumnatorias: accusant Marcellum contemptorem se præbere, non tantum ordinis ecclesiastici, sed et majestatis imperatoris. Dedignatum quippe dedicationi templi Hierosolymis extracti interesse. Narrat hoc Sozomenus lib. ii, cap. 31. Faciles huic calumniæ præbebat aures Constantinus; plurimum enim Ariani in aula gratia valebant: et ad Arianismum plusquam propendebat, in Gde sua varius, imperator, ut verissime scriptum a Severo Sulpicio lib. ii, a Rufino in lib. i, c. 17, a Lucifero et Hieronymo. Nec solum indignatus est, sed depositum ab Arianeis in concilio

Constantinopolitano, exsillo mulctavit Marcellum. Interpres Athanasii *ad solitariam vitam agentes*, lapsus est; vertit enim in *exsiliium eiecisse*, nimirum Arianos illum: cum in Græco sit καὶ πεποιθήσασιν ἐξορισθῆναι, nempe obtinuisse hoc eos apud Constantinum. Accessit postremo in partes Eusebius Pamphili, Arianeæ fidei desultor: sed semper σαπρός, et hoc suo scripto exagitavit. Is vero, ita pulsus, Romam abiit ad Julium pontificem: cui pro se, et sua fide, ab Eusebio postea hic suggillata, apologiam obtulit. Non statim: sed postquam ibi per annum et tres menses, communionem receptus, perstiterat. Nam scripserant adversarii litteras in illum accusatorias: et satis in pontificem insolentes: quod misisset ad illos παραινούοντας, ut rectam instituere vellent accusationem. Ista Athanasius: et apud Epiphanium Marcellus ipse. De illius porro fidei confessione, ita Julius ipse: Περὶ δὲ Μαρκελλου, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράφατε, δηλώσαι ὕμιν ἐσπούδασα, ὅτι ἐν ταῦτα γενομένου διαβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γράφειν τὰ παρ' ὑμῶν· ὁμῶς δὲ ἀπαίτουμένους παρ' ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγνώμαι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ, οὕτω γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγησε φρονεῖν, ὡσπερ καὶ καθολικῆ ἡ Ἐκκλησία. Hæc apud Athanasium Julius in epistola ad synodum Antiochenam. Loquitur autem pontifex e confessione Marcelliana: quam retulit in suum scriptum Epiphanius, de qua variabant sententiæ olim, ut ait Epiphanius, qui, ad se quod attinet, in ambiguo relinquit. Julius pontifex cum aliis, ut videtur, habuit pro orthodoxa: sed ulterius progrediebatur concilium Sardicense: cuius suffragio absolutus est, lecto et approbato hoc ipso syngrammate, quod suscepit Eusebius refutandum. Synodus ipsa, apud Athanasium: Ἀνεγνωσθῆ δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκελλου, καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιον κακοτεχνία. Obierat tunc Eusebius uterque, Nicomediensis et Cæsariensis. Κακοτεχνία in scriptis fuit. Ille aïstor Nicomediensis nihil scripsit in hoc genere; scripsit autem Cæsariensis. In quo vero versaretur κακοτεχνία docet. "Α γὰρ, ὡς ζητῶν, Μάρκελλος εἴρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασι. Quod est familiare vitium apud Eristicos. Ita quid sentiendum sit de hoc scripto Eusebiano, et suffragio illius synodi Sardicensis, liquet. Opponitur huic concilii Sardicensis determinationi, Basilii Magni auctoritas. Is epistola 74, edit. Parisiensis, e nostra *Bibliotheca*, pag. 876, de Marcelli opinione scribit. Πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπίδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλου δόγμα. De Marcello ipso loquitur. Nam et epistola 52, ait illum ἐπίδειξασθαι τὴν ἀσεβείαν Arianeæ repugnantem e diametro: ne quis ad illius discipulos et sectatores, ut puta Photinum, eam referat, cum omnia ipse statuerit orthodoxe. Excusant alii, fieri posse, ut Marcellus deinceps inciderit in hanc impietatem, et aliis suis scriptis propagaverit. Non respondebo quod ex hoc Eusebii opere assumi potest, nullum aliud scriptum præter hoc unicum manasse a Marcello: contrarium quippe Hieronymus affirmat: et potest Eusebius exponi, de tempore antegresso suam hanc ἀντιρρήσιν. Illud constat e Basilio, eadem per omnia a divino illo viro, huic Marcello objecta, quæ prius per Eusebium producebantur: nisi forte pro Marcello dicatur, Basilium non minus quam Eusebium hallucinatum, et accepisse quasi resolute determinata, quæ ille ζητῶν proposuerat. Certe constat ex eadem illa ipsa epistola, Occidentales in sententia Sardicensis synodi perstitisse: et cum iis Paulinum Antiochenum (cum quo, pro Meletio, in communionem abierat Basilium) et Marcellum vulasse innocentem. "Ετ

certe ad æmulatione profectum est, et invidia : quæ non paucos, ab ipso, alios, in extremas calamitates præcipitarunt. Enimvero, ab exortu statim rerum, per invidiam procuratum et æmulationem fratricidium peragebatur. Unde profectus hic iste noster, cum, hoc unico excepto, nihil unquam litteris mandasset (et utinam ne hoc quidem ipsum), ab ingressu statim scriptionis suæ, sanctissimis Dei sacerdotibus, bellum sibi statuit indicendum, qui tamen hæreticorum illa agmina, quæ cætervatum ejus patriam deprædabantur, neque scripto sibi statuit, sed neque dicto lacessenda. Qui, si doctrinæ salutis aliqua illi adfuisset vel scientia vel facultas, eam debebat universam ad istos oppugnandos convertere : et hostes hosce Dei et Ecclesiæ suæ, de finibus Galatarum exterminatos, ut a gregibus suis solent pastores boni, feras atque lupos effugare. Ille vero, suam ipsius gentem, velut terram ✕ quamdam horridam et incultam, serpenti-

✕ Ed. Paris., pag. 2.

sis est longior quam ut huc transcribi debeat. In hac varietate sententiarum diversa, ἐπεικῶς beatus Epiphanius relinquit in medio, et Marcellum nec damnat nec absolvit, sed divino tribunali transcribit. Potest fieri ut Arii blasphemiam dum oppugnat vehementius, quod semper solet fieri in hisce litigiosis contentionibus, incautior longius devehatur in contrarium. Potest fieri, ut Eusebius e factione Arianæ, illam καχοτεχνίαν adhibuerit, de qua synodus. Nam deperdito syngrammate Marcelli, ferre sententiam non possumus. Potest fieri, ut tandem in ejusmodi opinionem diverterit Marcellus : sed, quod ante eum fecisse Tertullianus memoratur, ad bonam frugem redierit, et mentem sanam. Quod nonnulli hunc confingunt Athanasii testimonio, fateor in libello quodam inter Athanasianos, tom. I, *Quod Christus sit Deus*, Marcellum de nomine conjungi cum Samosateno, quasi Christum seponeret extra Trinitatem : sed eum nusquam alibi suggillet Marcellum Athanasius, semper vero enixissime et summo studio defendat, non est contemnenda conjectura eruditi viri (quæ et ipso quoque dicendi character adjuvatur) non esse illum scriptum Athanasianum, sed ψευδεπίγραφον alicujus recentioris. Sed ista, ut diximus, incertissima sunt, et Deo relinquenda καρδιωγνώστη. Satis autem in genere de Marcellis. Quæ supersunt, et occurrent κατά μέρος expediemus fortasse. M.

(4) Ἀρχῆθεν, ἀδελφοκτονίας. Intelligit, quod cuius obvium est, Abelem illum justum, per invidiam a fratre suo Caino interemptum. Basilus Seleuciensis vocat eadem hanc a Caino patratam, φθόρου καρπόν, et μισαδελφίας γεώργιον, scitissime, et ad mentem Eusebianam. M.

(5) Vulgo ἐνθ'.

(6) Ἐν τούτῳ γράφας. Hoc non semel positum ab Eusebio. Sed dissentit Hieronymus in *Catalogo* : *Marcellus Ancyranus episcopus*, inquit, *sub Constantio et Constante principibus floruit, multaque diversarum hypotheseων scripsit volumina, et maxime contra Arianos*. Num igitur hæc alia scripsit post Eusebii obitum Marcellus ? quæ B. Hieronymus intelligebat. Certe vivebat ille multos annos, sub et post Constantium principem, post collectum ad patres suos Eusebium. Constantem in Hieronymi *Catalogo* non legit codex meus manuscriptus, ut hoc obiter notem : rectius. Sed, nec post hæc tempora tantum, verum et ante, illum alia scripsisse patet ex Athanasio, sexcentis Eusebii anteferendo auctore : ut vel errore lapsus sit : vel invidia abdu-

καὶ ἄλλους μυρίους εἰς κακῶν ἔσχατα κατακρήμνας. Ζῆλος γοῦν καὶ φθόνος (4) ἀρχῆθεν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσαντο. (5) Ἐνθεν ὀρμηθεὶς ὁ ἀνὴρ, (6) ἐν τούτῳ γράφας καὶ μόνον (ὡς μήποτε ὠφέλει) (7) σύγγραμμα, εὐθύς, ἀρχόμενος, ἀφ' ἐστίας, (8) τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς πολεμεῖν προῦθετο, ἀφέμενος τοῦ λέγειν τε καὶ γράφειν, πρὸς τὸ μέγα καὶ παίστιφος τῶν (9) τῆν αὐτοῦ χώρων λυμαινομένων αἰσιωτῶν. (10) ὃ δὴ καὶ μάλιστα αὐτῷ πράττειν ἐχρήν, εἴπερ τις (11) παρῆν σωτηρίου λόγου δύναμις, παρὰ ἀγαθοῦ δίκην, ὡς περ τινὰς λύκους καὶ θήρας πᾶς ἐχθροῦς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαλατικῆνός, ἀπελαύνοντα. Ὅ δ', ὡς περ τινὰ χέρσον ἐρηπίαν (12) ἰοδῶν ἐμπλεων, παριδῶν τῆν αὐτοῦ γῆν τοῖς τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς, εἰκῆ καὶ μάττην ἀναζήτησ, ἐπαφῆκε τὸν θυμὸν. Καὶ τούτοις οὐ τοῖς τυχεῖσιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πάνυ Θεοῦ χάριτι (13) βίωσι καὶ φιλοσόφῳ πολιτείᾳ (14) παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Καὶ οὐ τούτοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κειμη-

ctus de via Eusebii, retulerit ἐν τούτῳ γράφας, καὶ μόνον τὸ σύγγραμμα ; quamvis alia probabilis ratio afferri possit, quam exposuit ad præfationem in tres libros *De ecclesiastica theologia*. M.

(7) Articulum τὸ ante σύγγρ. delevi.

(8) Τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς. Explicat deinceps, quos hic intelligat. Asterium nempe vult, Narcissum, Eusebium, Paulinum, alterum Eusebium. Qui non erant omnes Θεοῦ λειτουργοὶ Asterium sophista, et θυτῆς, ideoque vel ab ipsis Arianis non admissus. Nullus ἅγιος λειτουργός, nisi ratione λειτουργίας ἁγίας. Eusebius certe illo Nicomediensis, perditissimus improbitatis gurgis. Sed ἐγὼ οὐδὲ Σίμωνα, καὶ Σίμων οὐδὲν ἐμὲ. Consortes suos, et contribules, et συναϊρεσιώτας, quidem mirum si tam honorifice compellet Eusebius. M.

(9) Τῆν αὐτοῦ χώρων λυμαινομένων. Galatiam, et metropolin ejus Ancyram, ab hæreticis per illa tempora, infestam redditam. Erat autem hæc regio istiusmodi monstrorum ferax. Intelligit autem, opinor, portenta illa nominum et hæresium, de quibus Hieronymus in præfatione ad secundum librum *Commentariorum suorum in Epistolam et Galatas* : *Galatæ stulti et vecordes pronuntiant sunt. Scit necum, qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus constuprata, omnia Cataphrygas, Ophitas, Borboritas et Manicheos. Nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalornicitas, et Ascodrobes, Artolyntas, et cætera magis portenta, quam nomina (non numina) in aliqua parte Romani orbis auditus ?* Quibus Eusebii interpretem, doctissimus Hieronymus agit. M.

(10) Vulgo ὅπερ.

(11) Vulgo αὐτῷ ante πράττειν.

(12) Delevi καὶ vulgo hic additum.

(13) Male vulgo θεῶν.

(14) Παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Certe noti, et omnibus ubique in ore et præconio : sed tanquam impii, et orbis Christiani pestes. Vivos et mortuos vult. Eusebius ille Nicomediensis alastor, cū πᾶ Παμφίλου supervixit. Paulinus credo, solus obversus. Quænam vero fuerat illius φήμη ἀδομήνη, lævi historiarum illorum temporum : fuit forte inter cæteros innocentissimus, non tamen hoc illustri præconio celebrandus. Philosophicam vivendi rationem eorum commendat, hoc est, secundum Deum et actam, et exasciatam, qualem ἀσχητάι illi veterum celebra nomina, usurpabant : id est enim quæ-

μένοις· καὶ τούτων ἐκείνοις, ὧν μάλιστα δι' ἀρετὴν θεοσεβείας, λόγων τε θείων ἀσκήσεως, ἢ φήμη καθ' ὅλης, ὡς εἰπεῖν, ᾔδεται τῆς οἰκουμένης. Τούτων δὲ αὐτῶν οὐχ ἅπαξ ἐμνήσθη κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ διαφόρως, τὰς κατ' αὐτῶν διαβολὰς τε καὶ συκοφαντίας ἀφειδῶς πεποιημένους. Ἦδη δὲ καὶ ἀραῖς κέχρηται κατ' αὐτῶν, οἷα γυναικῶν ἐν μάχῃ, λοιδορούμενος καὶ ἐπαρώμενος (15) τοῖς μηδὲν αὐτὸν ἰδικηκόσι. Διὸ, καὶ πέρα τοῦ δέοντος, εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἀμετρον μῆκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή. (16) Ὡς μόνον ἐπὶ τῶν ἐγγύς του μυρίων τὸν ἀνάλογον ἀπαρτισθῆναι. Εἰκότως οὖν, κατὰ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν κακῆγορον γλῶτταν δξύννας, καὶ τὸ ἀνευλαθεῖς, καὶ ἀφοβον προγυμνάσας ἐν τούτοις, προϊῶν, ἐξ ἧς προὐκοψεν, ἐπ' αὐτὸ τὸ κορυφαϊότατον τοῦ παντός, τὸν μονογενῆ καὶ ἀγαπητὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοιαύταις ἀθέοις (17) ὑποβαλῶν βλασφημίαις, οἷας μικρὸν ὕστερον, αὐτοῦ λέγοντος, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ, βέλτιον ἀκούειν. Τῇ δὲ γε παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων χρησάμενος, (18) μέχρι τούτου στήσομαι τέως πρὸς ἐναντίωσιν καὶ ἀνατροπῆν αὐτῶν· οὐ μακροῦς ἐπέκλων λόγους, τῷ μῆτε τοὺς ἀνδρας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντας (19) ἀγνώτας τινὰς εἶναι καὶ ἀφανεῖς, γνωρίζεσθαι δὲ παρὰ πᾶσι, καὶ σιωπῶντας, μῆτε τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν (20) ἀμφήριστόν τινα καὶ ἀγνωσμένην ὑπάρχειν, ὡς πολλῆς τινος καὶ λογικωτέρας πρὸς Ἐλεγχον δεηθῆναι σπουδῆς· οὕτω (21) δὲ πᾶσι τοῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς χάριτος μετεληχόσι, μικροῖς ὁμοῦ καὶ μεγάλοις, καὶ, αὐτὸ μόνον, λευθεῖσα, πρὸ δόξης καθέστηκεν ἡ τοῦ ξένου τούτου θεολόγου καινοφωνία. Διὸ βραχέσιν (22) αὐτὸς μόνον παρασημειώσαςι χρῆσομαι, εἰρημῶ καὶ τάξει σωματοποιῶν τὴν λόγον, ὑποσημαινόμενός τε αὐτὸ μόνον τὸ παράλογον τῶν ἐμπερομένων. Πρὶν δ' ἐπὶ τὰς αὐτοῦ χωρῆσαι φωνὰς, ἀναγκαίως τοῖς ἐντυγχάνουσι τῷ τοῦ ἀνδρὸς συγγράμματι συμβουλεύσαιμ' ἄν, (εἰ δὲ (23) μάλιστα Γαλατῶν εἶεν τινες,) μὴ ἀμνημονεῖν τῆς θέας φωνῆς Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ὃς αὐτοῖς Γαλάταις γράφων παρῆναι μὴ μετατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ καλέσαντος αὐτούς ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον,

bus fetam venenatis, susque deque habuit, ac in Dei sacerdotes, frustra quidem et incassum, iram tamen effudit ebullientem. Neque illos, de plebe nescio quos, sed ipsos illos qui per Dei gratiam, divina plane, hoc est, vivendi philosophica quadam ratione, nominis celebritatem sibi comparaverant. Nec vivos tantummodo et videntes impetivit, sed jam dudum et in Christo obdormiscentes : eosque præ cæteris, quos inter cæteras virtutes pietas in Deum commendabat, et sacrarum litterarum exercitata scientia, per terrarum orbem clarissimos propagarat : sed nec una tantum vice conviciari contentus, sæpe repositas, varietque confictas, improbus sycophanta, calumnias sine modo conguessit, et mensura : sed et execrationibus insuper eos, ut mulierculæ in rixis et jurgis solent, insectatur, homines nulla unquam injuria ipsi cognitos. Atque hinc profecto factum est, ut in immensum adeo illius excreverit oratio, cum ad decies mille versus opus illud unicum intumuerit. Quid miramur autem, si cum linguam adeo suam in sanctos Dei sacerdotes exacuerit, impiamque audaciam suam, ad hunc modum, quasi progymnasmate, exercuerit, adeo gressus promoverit impietatis, ut tandem quod caput est atque apex, unigenitum et dilectum Dei Filium, illiusmodi blasphemis suis subjecerit, quas mox ipsius verbis, non autem meis, relatas audietis : id enim satius esse judico. Quæ postquam ipsa sic ab illo prolata ubi scripto consignavero, ulterius in hoc libro non progrediar, ad illa refellenda refutandave : sed nec opus est orationem contexendo producere, cum sint illi, quos conviciis laceravit, neutiquam ignoti vel ignobiles, sed utcumque silentio se contineant, omnium ore et sermone celebrati : cumque illa, quam in Christum Dei eructavit, blasphemia adeo sit manifesta et in confesso posita, ut ad illam revincendam exactiore aliqua diligentia non sit opus. Quippe qui divinam gratiam in Ecclesia delibaverunt, parvi, minimi, mag-

φία Christianorum : et inter eos, ut Isidorus Pelusiota loquitur, οἱ μονάζοντες κορυφαῖοι. Describit hominem istiusmodi Nazianz. orat. iii *Contra Julianum*, pag. 77, et orat. 28, pag. 479, ad cuius amussim examinati hujus Eusebii Pancratiasæ, mera mendicabula inveniuntur. M.

(15) Scripsi ἐπαρ. loco vulg. ἐπαίρομενος.

(16) Ὡς μόνον ἐπὶ τῶν. Erat in margine ὄλον. Et tolerari potest, sed potior scriptura, μόνον, ut sit sensus : ut unicum istud opus, quod solum scripsit, tot versibus constituerit ; nam pro ἀνάλογον, omnino legendum, loci mutatione, ἴνα λόγον. M.— Duo vitia correxi.

(17) Ὑποβαλῶν. Lego ὑποβάλλει. Hoc est προϊῶν ὑποβάλλει. Forte etiam legi poterit προὐκοψεν. Legendum ἐξ ἧς, una voce, et una partic., ὑποβαλῶν dependet a verb. προὐκοψεν.

(18) Μέχρι τούτου στήσομαι. Quinque libris institutum suum *contra Marcellum* Eusebius absolvit. In duobus hisce prioribus, τῇ παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων κέχρηται, hoc est quod vult. In tribus sequentibus, qui inscribuntur *De theologia eccle-*

siastica, ad ἐναντίωσιν αὐτῶν et ἀνατροπῆν descendit. M

(19) Vulgo ἀγνώτους τινός. Dein in corr. : Lego πανηγυρίζειν. Forte loco γνωρίζεσθαι.

(20) Ἀμφήριστον. Hoc est quod vult. Cum nonnullæ hæreses ita sint comparatæ, ut non nisi difficulter agnoscere et deprehendi possint, et vix tandem pro hæresibus habeantur : ait illam a Marcello excultam et propagatam ejus esse generis, ut vel de prima facie, auribus audita, oculis scripto usurpata, pro hæresi, communi hominum in Ecclesia consensu habeatur. Certe illa quam Marcello ascripserant Ariani, erat ejus generis ; at utrum illam prout eidem illi objectabant, foveret Marcellus, quamplurimis non minus in religione lyncis, quam Eusebius erat, non patuit, Julio pontifici Romano, Athanasio Alexandrino, illi hæresum βασιστῆρι, quamplurimis aliis : concilio Sardicensi non liquet : ni Marcellus solvebatur. M

(21) Dele ἐξ.

(22) Scribe αὐτό.

(23) Lego δῆ.

ni, novitatem insolentem, hujus nuperi theologi, A vel acceptam primis auribus, agnovere. Hanc ob causam adhibiturus sum brevissimas quasdam designationes meas, orationis quoddam corpus, ordine et methodico progressu concatenatum constituens, quo quæ ab illo proferuntur, quam sint ab omni ratione aliena, patefiat. Verum antequam in medium ejus verba protulero, admonendos illos esse omnes existimo, ad quorum manus hoc præsens ipsius scriptum pervenerit, eo magis si sint de Galatia oriundi, ✕ ne velint divinæ beati Pauli vocis unquam oblivisci, qua Galatas ipsos adhortabatur, ne ab eo qui in Christi gratiam vocavit ipsos, ad aliud Evangelium transferantur, cum revera, quod docet ibi, non sit aliud ullum evangelium, sed, qui conturbent illos, existant, et qui transferre cupiant B Christi Evangelium¹. Illud autem in primis et ante omnia attendendum fuerat, quod nec sibi quidem pepercerit ille tantus Apostolus, sed ad illos permovendos et convincendos, qui Galatas conturbabant, adjecerit: *Etiamsi vel nos vel de caelo vobis angelus aliud annuntiet Evangelium, præter illud quod jam prædicavimus, anathema sit*². Nec semel posuisse contentus, reponit, *Quod jam prius dixi, et iterum denuntio, si quis vobis evangelizet, præter id quod accepistis, anathema sit*³. Illud autem Evangelium quodnam fuit quod acceperant, et præter quod non erat aliud annuntiandum? Equidem illud ipsum quod discipulis suis Dominus tradidisse dicitur, ubi ait: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*⁴. Nobis utique hanc gratiam in cognoscenda sacrosancta Trinitate solus ille solis patefecit in illa nostra mystica regeneratione, cum nec Moyses, nec quisquam olim prophetarum, priori populo hujus exstiterit administer. Ad Dei quippe Filium atque illum solum pertinebat, hanc a Patre suo gratiam hominibus universis annuntiatam communicare: cum *lex per Moysem data fuerit, gratia autem et veritas per Jesum Christum*⁵, eumque solum, utpote Filium unigenitum. Quocirca, nec

οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλο, ὡς αὐτὸς φησιν· εἰ μὴ εἶναι οἱ ταράσσοντες αὐτοὺς, καὶ θέλοντες ἀστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ ἀναγκαίως προσέχειν τὸν νοῦν, δι' οὗ καὶ καθαπτόμενος ὁ τοσοῦτος Ἀπόστολος, εἰς δυοτῶν διαστρέφειν τοὺς ἄνδρας πειρωμένων, ἔθει λέγων· Ἀλλὰ κἀν ἡμεῖς, ἡ' ἄγγελος· ῥαυοῦ ὑμῖν εὐαγγελισθηται, παρ' ὃ εὐηγηθη ὑμῖν, ἀνάθεμα (23) ἔστω. Ὁ δὲ ἐπεὶ δευτεροὶ φάσκων· Ὡς προειρηθήκαμεν, καὶ ἡλιν λέγω, εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελισθηται, καὶ εἰ ελάθετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τί δὲ ἦν τοῦτο, καὶ οὐκ ἦν εὐαγγέλιον [ἄλλο εὐαγγελίσασθε]; Ἡ πάντως αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ (25) δὴ τοῖς ἀποστόλοις μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἀναγέγραπται ἐν Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη πείζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταῖς ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δεδιώρηται ἀκσεως, οὔτε Μωϋσέως οὔτε προφητῶν τινος ὁ τέρψι λαφ' ταύτην διακονησαμένου. Μόνῳ γὰρ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἀπασιν ἀν εὐαγγελίσασθαι χάριν· ἐπειδὴ περ ὁ ῥόμος εἰσεως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ ὡς διὰ μονογενοῦς Υἱοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀ ἐγένετο. Ἐνθεν εἰκότως ὁ μὲν κωδωνοῦ τ νηπιάζοντι τῷ προτέρῳ λαφ' στοιχεῖα τῆς ἀρχῆ τοῦ Θεοῦ παρεδίδου λογίων, πολυθέου μὲν ἀπει πλάνης, Θεὸν δὲ κηρύττων ἕνα μόνον εἰδέναι· σωτήριος χάρις ὑπερκόσμιον καὶ ἁγγι ἡμῖν παρέχουσα γνώσειν, τὸ πᾶσι τῷ προτέρ σεσιγημένον μυστήριον ἀναφανδὸν ἐξεκάλυπτε τὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν, τὸν τοῖς πᾶσι θρώποις ἐγνωσμένον, Θεὸν ἅμα καὶ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς κηρύττουσα, τὴν ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπ γούσα δύναμιν. (26) Αὐτῷ πως τὴν ἁγίαν καὶ ῥίαν καὶ μυστικὴν Τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος εἰς σωτήριον ἐλπίδα διὰ τῆς ἐν ἡ ἀναγεννήσεως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία παραλα

✕ Ed. Paris., pag. 3.

¹ Gal. 1, 6, 7. ² ibid. 8. ³ ibid. 9. ⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Joan. 1, 17.

(23) Mp. ἔσται.

(24) Mp. ἰσ. ὅτι οὐκ, verba ἄλλο εὐαγγελίσασθαι glossema sapiunt.

(25) Vulgo δέ.

(26) Μόνος αὐτὸν διὰ τῆς μυστικῆς. Hoc vult: ante συγκατάθεσιν et illam in carne Servatoris nostri οἰκονομίαν, Qui invenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illum Jacob puero suo, et Israel dilecto suo, doctrinam illam, in Ecclesia διαδόχτον, de sacrosancta Trinitate, nusquam in Veteri Testamento, per Moysem aut prophetas, Judæorum populo revelatam. Cujus rationem libro III De eccles. theol. ait fuisse populi illius, quem erudiendum susceperat, traditum sibi, a Deo in disciplinam Moyses, ad idololatricam ἐπιβρέπεις, et βλον ut appellat in α' ἀποδείξ. αἰγυπτιακόν. Certe, in Veteri Testamento nusquam reperitur explicita et distincta mysterii

D istius mentio; sed αἰνιγματώδης, et ἐγκεκρυμῆ. Erat enim adhuc tempus καταπετάσματος, ne remoti veli, et ἀποκαλύψως. Citant in primis doxi Patres, illud in principio Genesis *Fecit hominem*, etc., de qua βήσει Basilius Sel. Γενέσθω τοῖνον σύγχρονος ἡ γνώσις τῆ πλάσι μὴ ξενιζέσθω διδασκομένη ὕστερον, ὡν ἐν τῆ σει τὴν μνήμην ἐδέξατο. Vide Tertullianum ad Præxam. Epiphanius rein per gradus deducit *Deitas*, inquit, a *Moyse præcipue annuntius personarum dualitas, vehementer a prophetis j cata, Trinitas vero personarum, manifesta scæ in Evangeliiis*. Hæc ille in *Ancorato*, unde doctus Nysseus vocat, cognitionem κατὰ πρό in libello *De im. et simil. Dei*: Κατὰ πρόβα ἡμετέρα φύσις τὸ τῆς Τριάδος ἐπέγνω μυστήριον (26) Αὐτῷ πως. Forte legendum, αὐτόθεν

φυλάττει. Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ Εὐαγγέλιον, (26^α) οὐ μὴ θεμιτὸν εἶναι μετατίθεσθαι εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον· ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι δεῦρο Γαλάταις μαρτύρεται, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς βοῶν· *Κἄν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῶς, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· πόρρωθεν, ὡς εἰκὸς, μηδ' ἐπισκόποις, μηδὲ ἄρχουσι, μηδὲ διδασκάλοις προσέχειν, εἰ τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως διαστρέφοι τις αὐτῶν λόγον, (27) διδασκόμενος.* Τίς δ' ἦν οὗτος; ὁ τὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι διδάσκων, καὶ Υἱὸν Θεὸν γινώσκων παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου φιλοτιμηθεῖσθαι μετέχειν (ἅπερ μόνων ἂν γένοιτο Χριστιανῶν γνωρίσματα.) Ὡδὲ πη τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας (28) ἀφοριζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὴν πολυθεὸν καὶ Ἑλληνικὴν ἀπεδοκίμαζε πλάνην, ἐνὸς Θεοῦ ὁμολογῶν, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐξαιρέτος περὶ Υἱοῦ γνώσις κρείττον τι καὶ πλέον προύξειν, τὸν αὐτὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι μονογενοῦς Υἱοῦ διδάσκουσα, ἀληθῶς Υἱοῦ ὄντος, καὶ ζῶντος, καὶ ὑφεστώτος. Ὡς γὰρ πατὴρ (29) ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, αὐτὸς λέγων ἐδίδασκειν ὁ Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ, ἔν' ἧ καὶ ὁ Πατὴρ ἀληθῶς πατὴρ, οὐ μέχρι φωνῆς ὡδὲ πη χρηματίζων, οὐδὲ ψευδῆ κεκτημένος τὴν προσήγοριαν, ἀληθεῖα δὲ καὶ ἔργῳ Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ ὁ Υἱὸς ἀληθῶς υἱός. Ὁ δὲ ψιλὸν Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνων, καὶ μόνον Λόγον εἶναι μαρτυρούμενος, καὶ πολλὰκις τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ὁ Λόγος, ἐνδὸν μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρί· (30) ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τὴν κτίσιν δημιουργεῖν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σιωπῇσι μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φεγγομένοις ἐνεργῶντι, ὅλον ἂν εἴη Ἰουδαϊκῶν τινα καὶ ἀνθρωπίνῳ συντρέχων φρονήματι, τὸν δ' ἀληθῶς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος. Εἰ γοῦν τις Ἰουδαίων ἔροτό τινα, εἰ Λόγον ἔχει ὁ Θεός; πάντως που φήσει. Ἐπεὶ καὶ Λόγον, καὶ Λόγους πλείους ἔχειν αὐτὸν, ὁμολογήσειεν ἂν Ἰουδαίων ἅπας. Εἰ δὲ καὶ υἱὸν ἔχει, οὐκ

✠ Ed. Paris., pag 4.

aut ἔθεν πως, de Ecclesia Dei accepta institutione, etc.

(26^α) Οὐ μὴ. Leg. ὁ μὴτ' ἦν, et deinceps, ὡς καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος εἰσέτι δεύτερον legi posset pro δεῦρο, quanquam et illud verum sit: his enim idem ipsum beatus Paulus testificatur, et ita se Eusebius explicat, quanquam, quæ sequuntur, illam alteram lectionem, δεῦρο, confirmat, et exstat locus gemellus apud Vincentium Lirinensem in aureo illo *Componitorio*, cap. 14, ubi de hoc Pauli libro disserit. *Clamat et repetendo clamat, et semper, et ubique per Litteras suas clamat, illud vas electionis, ille magister genitum.* Itaque nihil temere in hoc loco mutandum. M.

(27) Διδασκόμενος. In margine codicis erat διαστελλόμενος, quæ est vera lectio, hoc est διοριζόμενος. Utilitur autem hac voce et alibi, et paulo post in sequentibus, ait, κατὰ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς, ubi in margine ascriptum fuit, διαταγῆς. M.— In corr. dein: Lege Θεοῦ loco Θεόν, in verbis υἱὸν Θεόν.

(28) Ἀφοριζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Legendum, tum, τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, vel vice versa, τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον. Qui Deum unum,

injuriam, lex infirmo illi populo et infanti, *paedagogi ad instar*, elementa quædam prima divinorum oraculorum suggerebat, deorum multitudinem et cultum idololatricum disturbans: Deum contra unicum cognoscendum annuntians; *gratia*, vero, *per Christum salutaris*, cognitionem nobis repræsentavit supra mundanam et angelicam, dum populo illi vetusto non relectum, sed silentio prorsus ohvolutum mysterium, in apertum profert: Deum nempe illum supremum rerum omnium moderatorem, sæculis prioribus omnibus agnitus Deum; Filii præterea unigeniti Patrem esse prædicandum; Spiritus quoque sancti vini et efficaciam, iis qui digni sunt impertitam: quam sanctam mysticam et beatam Trinitatem Patris, Filii et Spiritus sancti, ad certissimam spem salutis illius consequendæ, quæ per regenerationem fit, in Christo, inde acceptam, ✠ Ecclesia Dei fideliter custodit. Et hoc est illud Evangelium, quod nullo modo licuit in aliud transformare evangelium, cum revera non sit aliud, quemadmodum secunda vice testatur beatus idem Apostolus, ad eosdem illos Galatas ita profatus: *Etiamsi vel nos vel angelus de celo vobis aliter evangelizaverit, quam ut accepistis, anathema sit.* Quasi qui longe ante vellet admonitos, at equidem reor, nec episcopis credendum esse, nec præpositis, nec doctoribus, si verbi veritatem pervertere et distorquere eorum aliquis attentaverit. Veritas autem illa, quæ? Qua Deum esse Patrem edocemur: nempe, qua Deum habere Filium nobis traditur: qua ad Spiritus sancti participationem ab ardenti desiderio excitamur. Quæ sunt insignia quædam Christianorum peculiaris, quibus Ecclesia Dei sancta a Judaica politia discriminatur. Nam, ut olim Judæus per unius solius Dei confessionem, ethnicum de multis diis errorem ablegabat, ita quoque supra illam ipsam, Ecclesiæ singularis et excellens cog-

unicum, non Patrem agnoscebant, ut se aliquoties explicat. Quam sententiam Nazianz. non semel *paupertatem* appellat. Et Gregorius: Ἵμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, ὁμολογοῦντες τὴν θεότητα, μονωτάτην, πένταν ἐκφέροντες τῇ αὐτῆς ἀπλότητι, εὐτελῶς τὰ περὶ τῆς θεότητος διατιθέμενοι. Οἱ τε Ἕλληνες, τοῖς ματαλοῖς εἰδώλοις προσκυνῶντες καὶ πληθύνοντες τὴν θεότητα, πολλοῖς θεοῖς ἐξ ἀνάγκης προσκείμενοι ἐναντιουμένοις ἀλλήλοις, εἰς τὴν ἀπάτην τῆς εἰδωλολατρίας ἐκκλίνονται. Ἡμεῖς δὲ, οἱ Χριστιανοὶ τριάζοντες τὴν θεότητα, ὑπέρογκον αὐτὴν ἐν πλοῦτι καὶ δυναστείᾳ χρύττομεν. Ἐνα Θεὸν τὸ τριαδικὸν ὁμολογοῦντες κράτος. Ὑμῶν τὴν πενηθεῖαν· κάκεινων τὴν πολυθεῖαν ἐξίτησιν ἀποκρούμενοι διαφεύγομεν. M.

(29) Ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Deest hic apoloisis, ex Evangelio supplenda, sic: οὕτως ἔδωκε τῷ Υἱῷ, ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Id est, genuit Filium, qui et ipse sit ζῶν et ὑφεστώς per se. Quod negasse, Marcellus multoties accusatur ab Eusebio: ut statim, ubi affricat ei quod λόγον ψιλὸν eum appellaverit: quæ in vere, liquidissimo constare non potest, deperdito Marcelli isto opere. M.— Mox vulgo ἔν' ἧ; mss. οὕτως ἔν'.

(30) Ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ. Legendum

Significabat nempe prophetica hac figura per messem quidem vocationem gentium, per novos panes, animas Christi meritis oblatas Deo, ecclesiasque ex ethnicis conflatas, quarum causa maximum festum apud benignum Deum fit. Namque rationalibus apostolorum falcibus demessi, cunctis ubique terrarum ecclesiis tanquam in area globalim congregatis, concordii fidei sententia corporati, sale divinarum doctrinarum ac disciplinarum conditi, aqua et igne sancti Spiritus regenerati, panes escales jucundi gratique Deo per Christum offerimur.

θείων λόγων μαθήμασιν εξαρτυθέντες, δι' ὑδατός τε τρέφειμοι προσήνεϊς καὶ ἀρεστοὶ τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ

5. Sic ergo propheticiis Moysis symbolis in rem veram sanctiore effectu collatis, lætiores nos solemnitate agere traditione didicimus, ceu jam cum Salvatore nostro coadunati, ejusque regno fruentes. Propterea nullo nobis labore ascetico atteri intra hoc festum conceditur, sed sperata in cælis quietis imaginem exhibere decemur. Quare nec in precibus genu flectimus, neque cibi abstinentia nosmet affligimus. Etenim eos, quibus in Deo resurgendi gratia fuit, jam non decet denuo humi procumbere; nec, passionibus liberatos, paria perpeti cum mancipiis cupiditatum. Quamobrem post Pascha Pentecosten septem hebdomadis integris celebramus; sicut prævium Paschati tempus quadragesimalis exercitii sex hebdomadis viriliter sustinimus. Nam senarius numerus actuosus, ut ita dicam, est et efficax. Ideo et sex diebus universa Deus condidisse dicitur. Laboribus autem in illa toleratis merito succedet secunda solemnitas in septem hebdomadis, multiplicata nobis requie, cuius symbolum septenarius numerus est. Non tamen ex his septem hebdomadis Pentecostes seu quinquagenarius numerus adamussim conficitur; nam postrema excedente monade, in hac solemnissimum Christi ascendentis diem obsignamus. Merito igitur sanctæ Pentecostes diebus futuram requiem repræsentantes, lætis animis sumus, simulque corpori quietem indulgemus, quasi cum Sponso jam versemur, ideoque nobis jejuna non liceat.

6. Sed tamen quod sacri evangelistæ Servatoris passionem circa dies azymorum Judaici Paschatis contigisse narrent, nemo dubitabit. Hæc enim causa fuerat legis a Moyse latæ, quæ dicitur paschalis. Nam quia Agnus Dei, tanquam ovis, ab ipsis Judæis ad cædem ducendus erat, quam ob communem hominum salutem passurus erat, haud alio quam prædicto tempore, Deus futuram rem demonstrativis symbolis præoccupans, illo ipso tempore, quod volentibus annorum periodis, occurrerum erat, materialem ab Judæis agnum immolari præcepit: idque ab eis singulis annis factitatum fuit, donec completa veritas veteres imagines circumscriptæ. Quamobrem ex illo tempore apud gentes quidem vera mysteriorum manet solemnitas; apud Judæos autem ne ipsorum quidem symbolorum memoria superest, erepto iis loco ubi fusti ritum perage-

Μωϋσῆς· Ἀρχομένου σου δρέπανον ἐπ' ἀμπετον, ἐπτά ἐβδομάδας ἀριθμήσεις σεαυτῷ, καὶ νέους ἄρτους ἐκ νέων ἀμῆτων παραθήσεις τῷ Θεῷ. Ἐδῆλου δὲ ἄρα προφητικῷ τύπῳ ἀμπετον μὲν τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, νέους δὲ ἄρτους τὰς διὰ Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσενηγεμένας ψυχὰς, τὰς τε ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ἐφ' αἷς ἑορτὴ μεγίστη τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ συντελεῖται· οἱ ταῖς τῶν ἀποστόλων λογικαῖς δρεπάναις θερσιθέντες, καὶ ὡσπερ εἰς ἄλλως τὰς ἀπανταχοῦ γῆς Ἐκκλησίας συναχθέντες ὑφ' ἐν, ὁμοφώνῳ τε διαθέσει πίστεως σωματοποιηθέντες, καὶ ἀλλοὶ τοῖς ἀπὸ τῶν καὶ πυρὸς ἀγίου Πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἄρτοι προσφερόμεθα.

ε'. Ταύτη πη τῶν παρὰ Μωϋσεὶ προφητικῶν συμβόλων εἰς ἔργα σεμνοτέροις τοῖς ἀποτελέσμασι χωρούντων, αὐτοὶ γε μὴν τὴν ἑορτὴν φαιδροτέραν ἀγειν παρελήφραμεν, ὡς ἂν τῷ Σωτῆρι συναγηγερόμενοι, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες. Διὸ οὐκέτι πονεῖσθαι κατὰ τήνδε τὴν ἑορτὴν συγχωρούμεθα, τῆς δ' ἐλπίζομένης ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύσεως τὴν εἰκόνα φέρειν διδασκόμεθα· ὅθεν οὐδ' ἐν ταῖς εὐχαῖς γόνυ κλίνομεν, οὐδ' ἀσιτίαις καταπονούμεθα· τοὺς γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναστάσεως ἡξιωμένους οὐκέτ' ἀΐθις εἶόν τε ἐπὶ γῆς πίπτειν· οὐδὲ τοὺς τῶν παθῶν ἡλευθερωμένους τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς καταδεδουλωμένοις. Διὸ μετὰ τὸ Πάσχα τὴν Πεντηκοστὴν ἐν ἐβδομάσιν ἐπτά τελείαις ἑορτάζομεν, τὸν μὲν πρότερον αἰῶνα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακονθήμερου συνασκήσεως ἐν ἑξ ἐβδομάσιν ἀνδρισάμενοι· πρακτικὴ γὰρ ἡ ἐξῆς καὶ ἐνεργητικὴ διὰ καὶ ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς πεποιτηκέναι λέγεται τὰ σύμπαντα. Τοὺς δ' ἐν ἐκείνῃ κόνους εἰκότως ἡ δευτέρα ἑορτὴ ἐν ἐβδομάσιν ἐπτά διαδέχεται, πολυπλασιαζομένης ἡμῖν τῆς ἀναπαύσεως, ἧς τὰ σύμβολα ἡ ἐβδομάς σημαίνειν θέλει. Οὐ μὴν ἐπὶ ταύτας ὁ τῆς Πεντηκοστῆς ἀριθμὸς ἴσταται· ὑπερακοντίσας δὲ τὰς ἐπτά ἐβδομάδας, μονάδι τῇ μετὰ ταύτας ὑστάτῃ τὴν πανέορτον ἡμέραν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἐπισφραγίζεται. Εἰκότως ἄρα ἐν ταῖς τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς ἡμέραις τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφοντες, τὰς ψυχὰς γαννύμεθα, καὶ τὸ σῶμα διαναπαύομεν, ὡς ἂν αὐτῷ συνόντες ἤδη τῷ Νυμφίῳ, καὶ νηστεύειν μὴ δυνάμενοι.

ς'. Πλὴν ὅτι οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ τὸ σωτήριον πάθος κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα τῶν ἀζύμων ἱστορήσαν γεγενῆσθαι, οὐδεὶς ἂν ἀμφιβάλοι· τοῦτο γὰρ ἦν τοῦ νόμου τοῦ παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τοῦ Πάσχα λεγομένου αἰτίον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγεσθαι παρ' αὐτοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῦτο πάσχειν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρωπῶν σωτηρίας, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὸν δηλούμενον καιρὸν, προλαβὼν τὸ μέλλον ὁ Θεὸς διὰ συμβόλων εἰκονικῶς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν μέλλοντά ποτε κατὰ χρόνων περιόδους ἐπιστήσεσθαι καιρὸν, ἄμνον παρὰ Ἰουδαίοις αἰσθητὸν ἐκέλευε θύεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἐτελεῖτο, ἕως ἢ ἀλήθεια ἀποπληρωθεῖσα, τὰς παλαιὰς εἰκόνας περιέγραψεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου παρὰ μὲν τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀληθὴς τῶν μυστηρίων κεκράτηκεν ἑορτὴ, παρὰ δὲ Ἰουδαίοις οὐκέτι οὐδ' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν συμβόλων

φυλάττεται, περιηρημένου αὐτῶν τοῦ τόπου ἐν ᾧ τὰ ἅγια ἑορτῆς τελεῖσθαι νομοθετήτο. Εἰκότως ἄρα ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων γραφή κατὰ τὸν χρόνον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀζύμων πεπονημένη φησὶ τὸν Σωτῆρα· ἐπειδὴ καὶ τότε ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ταῖς προφητικαῖς ἀκολουθῶν φωναῖς.

Ζ'. Καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσέα ἅπαξ τοῦ παντὸς ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔθιον τεσσαρεσκαίδεκάτη τοῦ πρώτου μηνός, τὸ πρὸς ἑσπέραν· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐφ' ἐκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τὸ ἑαυτῶν Πάσχα τελούντες, Αἰ τοῦ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΜΦΟΡΟΥΜΕΘΑ, Αἰ τοῦ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΜΕΤΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ (29). αἰ τὰς δὲ ψυχῆς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀγνεία καὶ σωφροσύνη περιεζώσαμεθα, αἰ τοὺς πόδας παρεσκευάσαμεθα ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου, αἰ τὰς βακτηρίας ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ τῇ ῥάβδῳ τῇ ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ προσελθούσης ἐπαναπαυόμεθα, αἰ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαττόμεθα, αἰ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἀνθρωπεῖου βίου μεταδιώκομεν, αἰ τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν στελλόμεθα, αἰ τὰ διαδακτήρια ἑορτάζομεν. Ταῦτα γὰρ πάντα οὐχ ἅπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμᾶς, αἰ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βεῦλεται. Διὸ καὶ καθ' ἐκάστην ἑβδομάδα τὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἑορτὴν κατὰ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν ἐπιτελούμεν τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὰ μυστήρια ἀποπληροῦντες· καὶ οὕτω τὸ σῶμα σιδήρῳ περιτέμνομεν, τῆς δὲ ψυχῆς τῇ τμητικῇ λόγῳ πᾶσαν περιαιρούμεν κακίαν· οὐτε σωματικοῖς ἀζύμοις χρῶμεθα, μόνοις δὲ τοῖς τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. Ἡ χάρις γὰρ, ἡμᾶς τῆς γενηρακίας ἐλευθερώσασα συναθροῦσα, τὸν καινὸν ἀνθρώπον παρέδωκεν ἡμῖν τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, καὶ τὸν καινὸν νόμον, καινὴν τε περιτομήν, καινὸν τε Πάσχα, καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίου· οὕτω καὶ τῶν παλαιῶν καιρῶν ἐλευθέρους ἡμᾶς ἀφῆκε.

η'. Πλὴν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, μέσου τῆς ἀγίας συνόδου προκαθεζομένου (30), ὡς ἤχθη εἰς μέσον τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα, ἐλέγετο μὲν ὅσα καὶ ἐλέγετο (31)· ἀπλεονέκτει δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐπισκόπων ἢ τριπλασίων μότρα τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐτέρωθεν ἀντιτείνουσα τοῖς τῆς ἀνατολῆς ἀρκυῖα γὰρ ὁμοῦ καὶ μεσημβρινὰ, καὶ τὰ κατὰ δύοντα ἤλιον ἔθνη, τῇ συμφωνίᾳ φραζάμενα, τὴν ἐναντίαν ἀνθεῖλε τοῖς τῆς ἑσπέρης τὴν παλαιὰν διεκδικούσι συνήθειαν. Τέλος δὲ λόγου εἶξαν οἱ ἀνατολικοί· καὶ οὕτω μία Χριστοῦ γέγονεν ἑορτή· καὶ οὕτω τῶν μὲν κυριοκτόνων ἀπέστησαν, τοῖς δὲ ὁμοδόξοις συνήφθησαν· ἡ φύσις γὰρ

²⁹ Rom. II, 29.

(29) En Eusebii egregium de sacrosancta Eucharistia, prout eam nos catholici confitemur et credimus, testimonium. Undique enim mihi suppeditat (ut verbis Tullianis utar *Pro Scauro*, n. 22) quod pro Christi humanitate sub eucharisticis velis præsente dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint, in Eusebium puta, Cyrillum, Sophronium, Eutychem, Nicephorum, Luculentium, aliosque a me editos auctores vel fragmenta ipsorum, ut suis locis adnotavi. De mysterio corporis Christi Eusebius etiam in *Theophania*, lib. III, 61, qui brevior locus lumen plurimum ab hoc De

re jussi fuerant. Convenienter utique divina Evangeliorum scriptura Judaicorum azymorum tempore passum Servatorem dicit, quia tunc reapse tanquam ovis ad eandem ductus fuit propheticiis oraculis consentanee.

7. Et Moysis quidem assectæ semel in anno paschalem ovem immolabant, quarta decima primi mensis die, circa vesperum. Nos autem (Novi Fœderis homines, Dominicis cunctis diebus Pascha nostrum celebrantes, SERVATORIS CORPORE SEMPER SATIAMUR, SEMPER SANGUINEM AGNI PARTICIPAMUS : lumbos semper animæ nostræ castitate et modestia præcingimus, semper pedibus parati sumus ad Evangelii prociuctum, semper baculos manu tenemus, et virgæ de radice Jessæ germinanti innitendo quiescimus, Ægypto semper alienamur, semper humanæ vitæ solitudinem sectamur, semper itinere ad Deum tendimus, semper transitu festum celebramus. Hæc enim haud semel quotannis, sed semper singulisque diebus a nobis fieri evangelicus sermo vult. Propterea singulis hebdomadis paschatis nostri festum, Dominica Salvatoris die peragimus, veri agni, per quem liberati fuimus, mysteria celebrantes. Neque corpus ferro circumcidimus, sed acuta verbi evangelici acie cunctam animæ malitiam abecindimus. Neque corporeis azymis utimur, sed sinceritatis tantummodo ac veritatis. Gratia enim quæ nos veteribus moribus liberavit, novum nobis tradidit hominem, qui secundum Deum conditus est, novam legem, novam circumcisionem, novum Pascha, et illum qui in abscondito Judæus est²⁹. Sic nos antiquorum temporum jugo relevatos dimittit.

8. Verumtamen cum Deo dilectissimus imperator sancta synodo coram medio sederet, commota illic de Paschate quæstione, dixit ea quæ dixit. Prævalabant autem tres ex quatuor partibus episcoporum in toto mundo, qui Orientalibus episcopis contrarium sentiebant. Nam Septentrionis, Austri, Itemque Occidentis populi concordia sua roborati sententiam gerebant adversam Orientalibus, qui veterem suam consuetudinem tuebantur. Sed cesserunt demum Orientales; atque ita una Christi facta est solemnitas; sic a Domini occisoribus recedentes, propriæ religionis hominibus copulati sunt. Natura

paschate tractatu accipit.

(30) Loquitur auctor de Constantino Magno in synodo Nicæna, medio sed humili loco sedente, ac disserente Euseb. in *Vita* ejus lib. III, 10 seqq., et præsertim 18.

(31) Legatur Constantini epistola apud Eusebium *Vit. Const.* III, 17-20. Idem Constantinus die ipso Paschatis sermonem ad sanctos habuit (cap. 1). Quomodo religiosissimus imperator annum Pascha celebraret, dicitur in ejus *Vita* lib. IV, 22, precibus nempe, splendido cultu, et elemosynis.

enim similia trahit ad similia. Quod si quis dicat A scriptum esse : Prima aznorum die accedentes discipuli dixerunt Servatori, Ubinam vis paremus tibi manducare Pascha ? ille autem duos misit ad quemdam, ut ei dicerent : Apud te facio Pascha; nos respondemus, non hoc fuisse præceptum, sed historiam esse rei gestæ tempore quo Servator passus est. Aliud vero est priscam rem narrare, aliud legem ferre, et mandata posteris tradere.

9. Sed neque Servator cum Judæis Pascha celebravit passionis suæ tempore. Non enim dum illi ovem immolabant, ipse quoque cum suis discipulis proprium Pascha peregit. Nam illi die Parasceves, in qua patiebatur Servator, celebrabant; unde et nemo prætorium est ingressus, sed Pilatus ad eos exivit : Christus autem die omnino quinta hebdomadæ cum discipulis discubuit, et convescens ait : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum. Viden⁹ quomodo Servator haud cum Judæis Pascha manducaverit ? Quia novum quid illud erat, et a consueto Judaico more abhorrens, necessario institit dicendo : Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar¹⁰*. Nam prisca illa vel potius antiquata, quæ cum Judæis comedisset, non erant desiderabilia : novum autem mysterium Novi sui Fœderis, quod discipulis propriis trademat, desiderabile merito ipsi erat : quia multi ante eum prophetæ ac justi videre optaverant Novi Fœderis mysteria : ipsium imo Verbum communem salutem prorsus sitiens, mysterium tradebat, quo omnes homines festum erant acturi, idque sibi desideratum esse fatebatur. Certe Moysis Pascha haud cunctis gentibus idoneum erat, quandoquidem uno in loco, id est Hierosolymis, fieri jussum erat. Quamobrem haud erat desiderabile. Sed Servatoris mysterium in Novo Fœdere cunctis hominibus congruum, jure optimo desiderabile erat.

ὅτι ἦν ἐπιθυμητόν· τὸ δὲ σωτήριον μυστήριον τῆς αὐτῷ ἐπιθυμητὸν ἦν.

10. Sed ipse quidem antequam pateretur, cum suis discipulis Pascha comedit, festumque egit, non cum Judæis. Reapse postquam ipse vespere festum celebrasset, pontifices cum proditore manus ei injecerunt : non enim illi eo vespere Pascha comedebant; alioquin ab ejus persecutione quievissent. Quem mox captum ad Caiphæ domum duxerunt; ubi exacta nocte, illucescente die congregati, primam in eum damnationem tulerunt. Deinde illinc surgentes cum plebe eundem ad Pilatum¹¹ traxerunt. Tunc autem ait Scriptura in prætorium eos non introisse; ne sub ethnicum tectum ingressi, ut putabant, inquinarentur, sed puri manentes hi impurissimi, vespere imminente Pascha comederent; hi qui culicem excolantes, camelum glutiebant¹², quique animas simul et corpora Servatoris cæde impiabant, sub tectum ingredi reveriti sunt; sed

ἔλασι τὰ ὁμοία πρὸς τὰ ὁμοία. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἄρα γέγραπται· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον τῷ Σωτῆρι, Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Ὁ δὲ πρὸς τὸν δεῖνα ἀπέστειλε, παραγγέλων εἰπεῖν· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα· ἐροῦμεν, ὅτι τοῦτο παράγγελμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἱστορία πράγματος συμβεβηκότος κατὰ τὸν τοῦ σωτηρίου πάθους καιρὸν. Ἔτερον δὲ ἔστι τὸ παλαιὰν πράξιν διηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον τὸ νομοθετεῖν καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα παραγγέλλειν καταλιμπάνειν.

θ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτῆρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων ἐπέλεσε τὸ Πάσχα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰδίου πάθους. Οὐ γὰρ ὅτε ἔθουν ἐκεῖνοι τὸ πρόβατον, τότε καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ ἑαυτοῦ ἤγαγε Πάσχα· οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευῆν, ἐν ἣ πέπονθεν ὁ Σωτῆρ, τοῦτ' ἔπραττον· ὅθεν οὐδὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἀλλ' ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἐξείσιν· αὐτὸς δὲ πρὸ ἑλθῆς ἡμέρας τῇ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου τοῖς μαθηταῖς συνάνηκετο, καὶ συνεσθίων αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Ὅπως ὅπως ὁ Σωτῆρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἤσθιον; Ἐπειδὴ καιρὸν ἦν ἐκεῖνο καὶ ξενίζον παρὰ τὰ συνήθη καὶ Ἰουδαϊκὰ ἔθη, ἀναγκασίως ἐπίστησεν εἰπὼν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν· τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ ἤθη ὄντα καὶ πεπαλαιωμένα, ἃ δὴ μετὰ Ἰουδαίων ἤσθιον, οὐκ ἦν ἐπιθυμητά· τὸ δὲ καιρὸν μυστήριον τῆς Καινῆς αὐτοῦ Διαθήκης, ὃ δὴ μετεδίδου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῷ εἰκότως· ἐπεὶ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ ἐπρόσβηται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης μυστήρια· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος, πάντοτε διψῶν τὴν καινὴν σωτηρίαν, μυστήριον παρεδίδου, δι' οὗ πάντες ἄνθρωποι ἐμελλον ἑορτάζειν, ἐπιθυμητὸν τοῦτο αὐτῷ εἶναι ὡμολόγησε. Τὸ μὲν Μωυσέως Πάσχα οὐκ ἤρμοζε πᾶσι τοῖς τότε ἔθνεσι· πῶς γὰρ; ὅποτε ὑφ' ἑνα τόπον τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τελεῖσθαι νενομοθέτητο· διὸ Καινῆς Διαθήκης, πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόζον, εἰκότως

ι'. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν, πρὸ τοῦ παθεῖν, σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν ἑορτὴν ἐπέτελεσεν, οὐ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἑορτάσαντος δὲ αὐτοῦ ἐσπέρας, οἱ ἀρχιερεῖς ἅμα τῷ προδότη ἐπιστάνας, ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἤσθιον αὐτοὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν τὸ Πάσχα· ἢ γὰρ ἂν τὴν σχολὴν περὶ αὐτὸν εἶχον· καὶ δῆτα συλλαβόντες ἀπήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καϊάφα, ἐνθα διανυκτερεύσαντες, ὡς ἡμέρα ἐγένετο, συνήχθησαν, καὶ ἀνακρίνουσιν αὐτὸν πρότερον· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀναστάντες ἅμα τῷ πλήθει ἤγαγον αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Καὶ τότε φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι μὴ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα δὴ μὴ, ὑπὸ στέγην Ἑλληνικὴν εἰσελθόντες, ὡς γε φοντο, μιανθῶσι, καθαροὶ δὲ μέιναντες οἱ παμμίαιροι, ἐσπέρας ἐπιστάσης, φάγοιεν τὸ Πάσχα, οἱ τὸν κύνωπα διωλίζοντες, τὴν δὲ κἀμῆλον καταπίνοντες, οἱ τὰς ψυχὰς αὐτοῖς σώμασι κατὰ τοῦ Σωτῆρος μισοῦ

¹⁰ Luc. xxii, 15. ¹¹ Joan. xviii, 28. ¹² Matth. xxiii, 24.

φονία μεμιασμένοι, τὴν τροφὴν ἐδεδίσαν ὑπεισελθεῖν· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' αὐτὴν ἐλείνην τοῦ πάθους τὴν ἡμέραν τὸ λυμαντικὴν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἐφαγον Πάσχα, τὸ αἶμα τὸ σωτήριον οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτῶν ἐξαιτησάμενοι. Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ οὐ τότε, πρὸ ἡμέρας δὲ ἀνακείμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, τὴν ἰα'. Ὁρᾶς, ὡς ἐξ ἐκείνου, ὁ μὲν πύτων ἐχωρίζετο καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀνεχώρει μαιφονίας, συνήπτετο δὲ τοῖς μαθηταῖς, ἅμα αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμητὴν ἑορτὴν πανηγυρίζων; Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν τὸ Πάσχα σὺν Χριστῷ βρωτέον, καθαιρούσι μὲν τῆς ἑαυτῶν διανοίας πᾶσαν ζύμην κακίας καὶ πονηρίας, ἀζύμων δ' ἀληθείας καὶ εὐκρινείας ἐμπιπλαμένοις, ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον καὶ τὴν ἀληθῆ περιτομήν. καὶ τοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν προβάτου τῷ αἵματι τὰς τῆς διανοίας ἡμῶν φλιάς περιχρῶσιν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀλοθρευτοῦ. Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς μίαν περιόδον τοῦ παντὸς ἔτους, ἀλλὰ καὶ δι' ἑβδομάδος ἀπάσης. Παρασκευὴ μὲν ἡμῖν ἔστω νηστεία, πένθους σύμβολον, τῶν προτέρων ἡμῖν χάριν ἀμαρτημάτων, καὶ μνήμης ἕνεκα τοῦ σωτηρίου οὐπάθους.

ιβ'. Ἰουδαίους γε μὲν ἐξ ἀρχῆς ἀπεσφάλθαι τῆς ἀληθείας φημι, ἐξ οὐπερ αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβεβούλευσασιν, τὸν λόγον τῆς ζωῆς ἐξ ἑαυτῶν ἀπελαύνοντες. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων παρίστησι γραφή. Τῷ μὲν γὰρ Κυρίῳ ἐπιμαρτυρεῖ τὸ Πάσχα βεβρωμένοι τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων· μηδ', ὡς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα ἡμέρα τὸ σὺν-ηθεῖς αὐτοῖς βεβρωκάσι Πάσχα, ἀλλὰ τῇ μετ' ἐλείνην ἐξῆς, ἥτις ἦν τῶν μὲν Ἀζύμων δευτέρα, σελήνης δὲ πεντεκαιδεκάτη, ἐν ἧ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κρινομένου ὑπὸ Πιλάτου, οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐκ ἄρα τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, ἐν ἧ ἔδει θύεσθαι, βεβρωκάσιν αὐτὸ κατὰ τὸν νόμον· ἢ γὰρ ἂν μετὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ αὐτοὶ τὸ Πάσχα πεποιήκασαν· ἀλλ' ἐξ ἐκείνου ἅμα τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ, πρὸς τῆς αὐτῶν τυφλωθέντες κακίας, καὶ πάσης ἀληθείας ἐσφάλθησαν. Ἡμεῖς δὲ τὰ αὐτὰ μυστήρια δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἄγομεν, ἐν παντὶ μὲν προσαβδάτω τοῦ σωτηρίου πάθους τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι διὰ νηστείας, ἦν (51) ἐνήστευσαν, ἀρθέντος ἀπ' αὐτῶν τοῦ Νυμφίου, τότε πρώτων οἱ ἀπόστολοι· διὰ πάσης δὲ Κυριακῆς

δ' ἡμέρας τῷ ἡγιασμένῳ σώματι τοῦ αὐτοῦ σωτηρίου τὰς ψυχὰς κατασφραγίζόμενοι.

⁶⁶ Rom. II, 29.

(51) Dicit sextæ feræ perpetuum in Græca Ecclesia jejuniū, quod tamen in Occidente varias vi-

A ipsa Dominicæ passionis die cum animæ ipsorum exilio Pascha comederunt, Servatoris sanguinem non pro se, sed contra se expetentes. Noster vero Servator non tunc, sed hesternæ die discumbens cum discipulis, desideratum sibi festum peregerat ἐπιθυμητικὴν ἑαυτῷ ἑορτὴν ἔγεν.

11. Viden' quomodo jam ex eo tempore Christus a Judæis secedebat, et illorum cruentam indolem aver-sabatur, adjungebat autem sibi discipulos, cum iis-que desideratam celebritatem agebat? Ergo et nos comedere cum Christo Pascha debemus, mentem nostram omni malitiæ fermento expurgantes, azy-mis autem veritatis ac simplicitatis nos saturantes, habentesque in anima eum, qui in abscondito est B Judæus⁶⁶, veramque circumcisionem, et immolati pro nobis agni sanguine mentis nostræ postes inun-gentes, ob exterminatorem nostrum propulsandum. Neque hoc in una periodo uniuscujusque anni, sed tota etiam hebdomada. Præparatio tamen nobis sit jejuniū, luctus symbolum, propter priora peccata nostra, et ob patientis Servatoris memoriam.

12. Judæos certe jam olim a veritate aberrasse aio, ex quo veritatem ipsam persecuti sunt, et Ver-bum vitæ a se expulerunt. Atque hoc manifeste af-firmat Scriptura evangelica. Nam Dominum prima die Azymorum comedissee Pascha testatur. Ipsi vero non qua die oportebat, ut ait Lucas, consuetum Pa-scha comederunt, sed die crastina, quæ erat Azy-morum secunda, lunæ vero quinta decima; in qua dum de Servatore nostro judicium exerceret Pilatus, non sunt ingressi prætorium. Non ergo prima die, in qua fuerat immolandum, comederunt, prout lex volebat, Pascha; sic enim cum Servatore et ipsi Pa-scha comedissent; sed jam tum struendis Servatori insidiis occupati, a sua malitia excaecati, omni ve-ritate exciderunt. Nos vero eadem mysteria toto an-no agimus, omni præcedente Sabbatum die Serva-toris passionem commemorantes cum Jejuniū, quod priimum tunc apostoli ablato ab ipsis Sponso obser-varunt. Omni die Dominica per corpus sancti fic-tum ipsius salutaris Paschatis vivificamur, et pre-tioso sanguine ipsius in anima obsignamur.

Πάσχα ζωοποιούμενοι, καὶ τῷ τιμῷ αἵματι αὐτοῦ res passum est. Vide Thomassinum *De jejuniis* part. II, cap. 15.

LECTURIS JOAN. HENR. NOLTE S. P. D.

Libros ab Eusebio contra Marcellum conscriptos ad fidem quattuor codicum, quos ego aut amici contulimus de quibusque olim pluribus alibi explicandum mihi erit, recensui. Unica, quæ hucusque exstabat editionis Parisiensis lectiones brevitate studio ductus voce (vulgo,) lectiones in margine eiusdem propositas litteris M^p, quæ in Corrigenulis ad eiusdem calcem leguntur, in corr. insignivi; cod. significat unum, cod. plures codices afferre id quod ascriptum est. Montacutii notas integras et littera M. a meis distinctas eiusdemque translationem immutatam repelandam curavi. Littera R. significat Rettbergium, qui Marcelli fragmenta collecta et disposita Goettingæ 1794 edidit; ut numerum, quem singulis fragmentis dedit R, in hac editione iis apponeretur faciendum mihi putavi. Quin errorum a me forte commissorum veniam facile a lectore, qui intra paucos dies totum recensione et annotationum scribendarum negotium a me conficiendum fuisse secum reputaverit, impetraturus sim, non dubito. Paris. Kal. Decembr. MDCCCLVII.

(1) ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

(2) ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Α΄.EUSEBII PAMPHILI
ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM
LIBER PRIMUS.

CAP. I.

ΚΕΦ. Α.

Quandonam incitatus Marcellus ejusmodi librum **Α** Πόθεν ὀρμώμενος ὁ Μάρκελλος τοῦτ' ἐπὶ τῷ Σὺγ-
conscripterit. γραμμα ἔγραψε.

✕ Materiam illi subjectam et quasi styli argu-

Ἡ (3) ὑπόθεσις αὐτῶ τῆς γραφῆς μισαδελφία κατ-

✕ Ed. Paris., pag. 1.

(1) *Εὐσεβίου*. Libri istius pater Eusebius, Pamphili martyris familiaritate et cognomine insignis, notior est, quam ut illustratione nostra egeat. *Ecclesiastica historia*, et scripta illa *στρωματώδη De preparatione et demonstratione evangelica*, quæ tenentur omnium eruditorum manibus, nomen illi magnificentum peperere. Hoc autem ipsius *Κατὰ Μαρκέλλου ἐκπόνημα*, paucis hodie cognitum vel de nomine, paucissimis opinor lectum est, vel oculis alicubi usurpatum. Vidi ego catalogos bibliothecarum, per Europam, celebriorum plurimos: nusquam reperi *Eusebium contra Marcellum*. Vidit tamen alicubi, atque etiam legit, librorum helluo, et bibliothecarum omnium vorago, Franciscus Turrianus. Memini enim legisse me in hujus viri *Dogmaticis*, Eusebii testimonium contra Marcellum recitatum. Libro enim tertio, pag. 175, ait Eusebium Marcello hæretico exprobrare, in libro quem adversus eum scripsit, illum Scripturas mutilare. Et certe objectum est ab Eusebio istud: ut videatur Turrianus hunc legisse. Sed et apud antiquos rarissima ejus mentio. Non habetur in Photii *Myriobiblo*. Fugerat Hieronymi diligentiam. Solus, quod sciam, Socrates posteritati transmisit, recitatis hinc nonnullis ἀποδείξει, hujus mentionem. Attulit autem in eum finem, ut auctorem, Arianea fuligine denigratum, dealbaret. Sed frustra, inquit illustrissimus Baronius ad annum Jesu Christi 340, sect. 59, *Æthiopes* enim conatur dealbare. Fatendum est hunc doctissimum *Annalium* conditorem, Eusebio passim sese prodere iniquiorem. An vero censuram hoc in loco importunam exercuerit, dicemus in loco *σὺν θεῷ*. Interea, quidquid sit de Eusebii Arianismo, hoc constat, vel Socratico testimonio, geminum illius fetum esse libros quos damus, nec mentitum inscriptionem *Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*, subreptitium aliquem tenebrionem. Opus porro ipsum integrum, quinque libris auctor complexus est: priores duos simpliciter *Κατὰ Μαρκέλλου*, tres autem posteriores *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* in-

scripsit. Ratio nominis a subjecto operis deducitur. Ita enim in proœmio primi libri, ubi docet cur post παράθεσιν nudam sententiæ Marcellianæ, ad ἔλεγχον per ἀντίρρησιν accesserit, *μή ποτ' ἔρα τινὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας ὑποκρίσιν*. Utriusque partis τὸ ὑποκείμενον, in epistola ad Flaccillum dedicatoria, exponitur. Sed de hoc toto negotio, per partes multo melius videbimus. Quando, et quoto anno hoc scriptum ab Eusebio, non constat. Constat post concilium Nicænum: post obitum Constantini, quem Græci adulantes, nescio cur, vocant ἰσαπόστολον. Meminit enim ipse auctor, in fine libri secundi, concilii Constantinopolitani, habitum illud concilium ab Arianis episcopis, contra Marcellum, anno ultimo Constantini, et Christi 336. Ita necesse est, hoc e postremis ab Eusebio scriptis fuisse. Nam, ut retulit doctissimus *Annalium* conditor, in vivis esse desiit Eusebius Pamphili ad annum Christi 340, currente jam quinto anno Constantii Cæsaris. Si in his ergo libris reperiat hic scriptor ad *Ἀρειομανίαν* inclinare, de qua quæstione ἐν τοῖς κατὰ μέρος, decisum est plane certamen de fide Eusebiana post synodum Nicænam, de qua me fateor subdubitasse. ΜΟΝΤΑΝΟΥΣ.

(2) *Κατὰ Μαρκέλλου τῆς Ἀγκύρας*. Galatia erat omnis, uti olim Gallia, divisa in partes tres. Unam incolebant Troemi, alteram Tolistobii sive Tolistobogii, tertiam qui Tectosages dicebantur; hujus partis metropolis erat Ancyra. Strabo in iv: *Τριῶν ὄντων ἔθνων, ἐν ἑξ αὐτῶν, τὸ περὶ Ἀγκύραν πόλιν, Τεκτοσάγων λέγεται*. Haec Apollonius in C Caricis apud Stephanum ab anchoris dictam *αἰτανῶν*,

(3) *Υπόθεσις, μισαδελφία*. Ὑπόθεσις hoc in loco non est substratum homini, et τὸ ὑποκείμενον, sed animi propositum, et consilium scribendi utpote *ὄθεν ὀρμώμενος* accessit ad scribendum. Vult enim Eusebius Marcellum, odio percitum, contra Asterium et cæteros calamum strinxisse; qui gratis ab eo dicitur, non probatur. M.

έστη· τὸ δὲ ταύτης αἰτιον ζῆλος καὶ φόβος· ἃ δὲ A mentum, odium fraternum suppeditavit: quod ipsum

quas Mithridates et Ariobarzanes a navibus abstulerant Ægyptiorum. Turcæ vocant *Angur*, ut observat Busbequius, qui ruinas illius urbis illustravit, inde translato in Europam exemplo tabularum, quibus indicem rerum a se gestarum Augustus fuerat complexus. Erat Galatiæ primæ, ut deinceps dicebatur, metropolis: et habebat sub se episcopos VIII suffraganeos. Præerat eidem ecclesiæ cum episcopatu sub Constantio Cæsare Marcellus: de quo in rebus Athanasianis et certaminibus Arianeis apud illum Patrem frequens mentio. Sed is et ante Constantii imperium, diu eidem præfuerat, sub Constantino. Nam inter cæteros, qui concilio Ancyrano subscripsere, post Vitalium patriarcham Antiochenum, et Agricolam Cæsareæ Palæstinæ episcopum, tertio loco subscripsit Marcellus Ancyranus. Est autem hoc concilium, Nicæno antiquius, celebratum ad annum Domini, secundum supputationem doctissimi cardinalis Baronii, 314, vel, ut alii, 308. Merito igitur illum γέροντα appellavit Athanasius. Et certe necesse est, ut inter summe longævos Marcellus censeatur: vixit enim usque ad annum Domini 375. Epiphanius hoc docet, qui in hæresi LXXVII de illius excessu ait, "Ἐτι γὰρ καὶ δεῦρο, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἀπὸ δύο ἐτῶν ἐτελεύτα· ait obiisse Marcellum ante biennium quam hæc scriberet ipse. Scripsit autem suum *Καθ' ἀρρέσεων Panarium*, ut fatetur ipse, Valentiniāni et Valentis anno XII, et Gratiani VIII, hoc est anno Domini 375. Illustrissimus Baronius annum anticipat. Ita fuit cum episcopatu annos totos 60, forte verius 65. Vir erat, per illa calamitosissima Ecclesiæ tempora, si quis alius, post Athanasium, variis jactatus tempestatibus, et expertus Arianos infensissimos. Concilio siquidem Nicæno interfuit; et egregiam operam contra Arianeæ perfidiam propugnatores præstitit, catholicæ Ecclesiæ ὑπερασπιστής. Testatur ipse apud Epiphanium, pag. 555, studium suum: Ὅς ἐγὼ, de Arianis loquitur, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ διέλεγθα, κατ' ἐμοῦ γράψαι τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησαν. Ita ille ad Julium pontificem Romanum: et certe verum est, Eusebianos, ut tum vocabantur ad Julium papam dedisse litteras contra Marcellum, et Athanasium. Sed et Julius ipse, in epistola apud Athanasium, *Apolog. II*: Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονουῖν ἀντιερηκῶς. Neque restitit tantum in concilio præsens: sed et semper deinceps ab illorum abhorruit communionem. Conciliabulo ipsorum Tyri obnuntiavit, Hierosolymitano interesse noluit: Asterium sophistam, illorum asseclam et parasitum advocatumque scriptis exagitavit: cujus meminit aliquoties hoc in opere Eusebius: et omni modo illorum conatibus sese opposuit. Propter has ἐναντιώσεις, certum est Arianos odio in illum capitali inflammatos, omnem movisse lapidem, ut una cum Athanasio, sede sua pulsus, ab Ecclesia amoveretur. Quæsitii vero sunt ab illis, ut erant miri texendarum fraudum artifices, prætextus: nec magno negotio inventi. In concilio Arianorum Hierosolymitano, cui interesse Marcellus noluit, encænna celebrata sunt, templi cujusdam, Constantini jussu et impensis exedificati. Dant litteras igitur ad Constantinum calumniosas: accusant Marcellum contemptorem se præbere, non tantum ordinis ecclesiastici, sed et majestatis imperatoris. Dignatum quippe dedicationi templi Hierosolymis exstructi interesse. Narrat hoc Sozomenus lib. II, cap. 31. Faciles huic calumniæ præbebat aures Constantinus; plurimum enim Ariani in aula gratia valebant: et ad Arianismum plusquam propendebat, in fide sua varius, imperator, ut verissime scriptum a Severo Sulpicio lib. II, a Rufino in lib. I, c. 17, a Lucifero et Hieronymo. Nec solum indignatus est, sed depositum ab Arianis in concilio

Constantinopolitano, exsilio multavit Marcellum. Interpres Athanasii ad *solitariam vitam agentes*, lapsus est; vertit enim in *exsilium ejectione*, nimirum Arianos illum: cum in Græco sit καὶ πεποιθήσασιν ἐξορισθῆναι, nempe obtinuisse hoc eos apud Constantinum. Accessit postremo in partes Eusebius Pamphili, Arianeæ fidei desultor: sed semper σαπρός, et hoc suo scripto exagitavit. Is vero, ita pulsus, Romam abiit ad Julium pontificem: cui pro se, et sua fide, ab Eusebio postea hic suggillata, apologiam obtulit. Non statim: sed postquam ibi per annum et tres menses, communionem receptus, perstiterat. Nam scripserant adversarii litteras in illum accusatorias: et satis in pontificem insolentes: quod misisset ad illos παρανοοῦντας, ut rectam instituere vellent accusationem. Ista Athanasius: et apud Epiphanium Marcellus ipse. De illius porro fidei confessione, ita Julius ipse: Περὶ δὲ Μαρκελλου, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλώσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενομένος διαβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γράφειν τὰ παρ' ὑμῶν· ὁμῶς δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παραρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγνώων μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ, οὕτω γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ καθολικῆ ἢ Ἐκκλησίας. Hæc apud Athanasium Julius in epistola ad synodum Antiochenam. Loquitur autem pontifex e confessione Marcelliana: quam retulit in suum scriptum Epiphanius, de qua variabant sententiæ olim, ut ait Epiphanius, qui, ad se quod attinet, in ambiguo relinquit. Julius pontifex cum aliis, ut videtur, habuit pro orthodoxa: sed ulterius progrediebatur concilium Sardicense: cujus suffragio absolutus est, lecto et approbato hoc ipso syngrammate, quod suscepit Eusebius refutandum. Synodus ipsa, apud Athanasium: Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκελλου, καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιον κακοτεχνία. Obierat tunc Eusebius uterque, Nicomediensis et Cæsariensis. Κακοτεχνία in scriptis fuit. Ille aïastor Nicomediensis nihil scripsit in hoc genere; scripsit autem Cæsariensis. In quo vero versaretur κακοτεχνία docet. "A γὰρ, ὡς ζητῶν, Μάρκελλος εἴρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασι. Quod est familiare vitium apud Eristicos. Ita quid sentiendum sit de hoc scripto Eusebiano, et suffragio illius synodi Sardicensis, liquet. Opponitur huic concilii Sardicensis determinationi, Basilii Magni auctoritas. Is epistola 74, edit. Parisiensis, e nostra *Bibliotheca*, pag. 876, de Marcelli opinione scribit. Πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπίδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλου δόγμα. De Marcello ipso loquitur. Nam et epistola 52, ait illum ἐπιδειξασθαι τὴν ἀσέβειαν Arianeæ repugnantem e diametro: ne quis ad illius discipulos et sectatores, ut puta Photinum, eam referat, cum omnia ipse statuerit orthodoxe. Excusant alii, fieri posse, ut Marcellus deinceps incidere in hanc impietatem, et aliis suis scriptis propagaverit. Non respondebo quod ex hoc Eusebii opere assumi potest, nullum aliud scriptum præter hoc unicum manasse a Marcello: contrarium quippe Hieronymus affirmat: et potest Eusebius exponi, de tempore antegresso suam hanc ἀντιρρησην. Illud constat e Basilio, eadem per omnia a divino illo viro, huic Marcello objecta, quæ prius per Eusebium producebantur: nisi forte pro Marcello dicatur, Basilium non minus quam Eusebium hallucinatum, et accepisse quasi resolute determinata, quæ ille ζητῶν proposuerat. Certe constat ex eadem illa ipsa epistola, Occidentales in sententia Sardicensis synodi perstitisse: et cum iis Paulinum Antiochenum (cum quo, pro Meletio, in communionem abierat Basilium) et Marcellum putasse innocentem. Πῶς

certe ab æmulatione profectum est, et invidia: quæ non paucos, ab ipso, alios, in extremas calamitates præcipitarunt. Enimvero, ab exortu statim rerum, per invidiam procuratum et æmulationem fratricidium peragebatur. Unde profectus hic iste noster, cum, hoc unico excepto, nihil unquam litteris mandasset (et utinam ne hoc quidem ipsum), ab ingressu statim scriptionis suæ, sanctissimis Dei sacerdotibus, bellum sibi statuit indicendum, qui tamen hæreticorum illa agmina, quæ catervatim ejus patriam deprædabantur, neque scripto sibi statuit, sed neque dicto lacessenda. Qui, si doctrinæ salutaris aliqua illi affuisset vel scientia vel facultas, eam debebat universam ad istos oppugnandos convertere: et hostes hosce Dei et Ecclesiæ suæ, de finibus Galatarum exterminatos, ut a gregibus suis solent pastores boni, feras atque lupos effugare. Ille vero, suam ipsius gentem, velut terram ✱ quamdam horridam et incultam, serpenti-

✱ Ed. Paris., pag. 2.

cus est longior quam ut huc transcribi debeat. In hac varietate sententiarum diversa, ἐπιεικῶς beatus Epiphanius relinquit in medio, et Marcellum nec damnat nec absolvit, sed divino tribunali transcribit. Potest fieri ut Arii blasphemiam dum oppugnat vehementius, quod semper solet fieri in hisce litigiis contentionibus, incautior longius devehatur in contrarium. Potest fieri, ut Eusebius e factione Arianæ, illam κακοτεχνίαν adhibuerit, de qua synodus. Nam deperdito syngrammate Marcelli, ferre sententiam non possumus. Potest fieri, ut tandem in ejusmodi opinionem diverterit Marcellus: sed, quod ante eum fecisse Tertullianus memoratur, ad bonam frugem redlerit, et mentem sanam. Quod nonnulli hunc conghunt Athanasii testimonio, fateor in libello quodam inter Athanasianos, tom. I, *Quod Christus sit Deus*, Marcellum de nomine conjungi cum Samosateni, quasi Christum seponeret extra Trinitatem: sed cum nusquam alibi suggillet Marcellum Athanasius, semper vero enixissime et summo studio defendat, non est contemnenda conjectura eruditi viri (quæ et ipso quoque dicendi caractere adjuvatur) non esse illud scriptum Athanasianum, sed ψευδεπίγραφον alicujus recentioris. Sed ista, ut diximus, incertissima sunt, et Deo relinquenda καρδιόγνώστη. Satis autem in genere de Marcello. Quæ supersunt, et occurrent κατά μέρος expediemus fortasse. M.

(4) Ἀρχῆθεν, ἀδελφοκτονίας. Intelligit, quod cuiusvis obvium est, Abelem illum justum, per invidiam a fratre suo Caino interemptum. Basilus Seleuciensis vocat eadem hanc a Caino patratam, φθόρου καρπὸν, et μισαδελφίας γεώργιον, scitissime, et ad mentem Eusebianam. M.

(5) Vulgo ἐνθ'.

(6) Ἐν τούτῳ γράφας. Hoc non semel positum ab Eusebio. Sed dissentit Hieronymus in *Catalogo*: *Marcellus Ancyranus episcopus*, inquit, *sub Constantio et Constante principibus floruit, multaque diversarum hypotheseων scripsit volumina, et maxime contra Arianos*. Num igitur hæc alia scripsit post Eusebii obitum Marcellus? quæ B. Hieronymus intelligebat. Certe vivebat ille multos annos, sub et post Constantium principem, post collectum ad patres suos Eusebium. Constantem in Hieronymi *Catalogo* non legit codex meus manuscriptus, ut hoc obiter notem: rectius. Sed, nec post hæc tempora tantum, verum et ante, illum alia scripsisse patet ex Athanasio, sexcentis Eusebiis anteferendo auctore: ut vel errore lapsus sit: vel invidia abdu-

καὶ ἄλλους μυρίους εἰς κακῶν ἰσχυρὰ κατακρήμνισα. Ζῆλος γοῦν καὶ φθόνος (4) ἀρχῆθεν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσαντο. (5) Ἐνθεν ὀρηθηθεὶς ὁ ἀνήρ. (6) Ἐν τούτῳ γράφας καὶ μόνον (ὡς μήποτε ὠφελει)· (7) σύγγραμμα, εὐθύς, ἀρχόμενος, ἀφ' ἑστίας, (8) τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς πολεμεῖν προῦθετο, ἀφέμενος τοῦ λέγειν τε καὶ γράφειν, πρὸς τὸ μέγα καὶ παῦσις τοῦ (9) τὴν αὐτοῦ χώραν λυμαινομένων αἰρωσίων. (10) ὃ δὲ καὶ μάλιστα αὐτῷ πράττειν ἐχρῆν, εἴπερ τις (11) παρὴν σωτηρίου λόγου δύναμις, ποιητὴς ἀγαθοῦ δίκην, ὡσπερ τινὰς λύκους καὶ θῆρας, πῶς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαλατῶν ἠνωκ, ἀπελαύνοντα. Ὁ δ', ὡσπερ τινὰ χέρσον ἐρηυσσῆν (12) ἰοδῶν ἐμπλεων, παριδῶν τὴν αὐτοῦ χώραν τοὺς τοῦ Θεοῦ λειτουργοὺς, εἰκῆ καὶ μάττην ἀναζήσας, ἐπαφῆκε τὸν θυμόν. Καὶ τούτοις οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πάνυ Θεοῦ χάριτι (13) βίωσι καὶ φιλοσόφῳ πολιτείᾳ (14) παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Καὶ οὐ τούτοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κοκκιμη-

ctus de via Eusebii, retulerit ἐν τούτῳ γράφας, καὶ μόνον τὸ σύγγραμμα; quamvis alia probabilis ratio afferri possit, quam exposuit ad præfationem in tres libros *De ecclesiastica theologia*. M.

(7) Articulum τὸ ante σύγγρ. delevi.

(8) Τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς. Explicat deinceps, quos hic intelligat. Asterium nempe vult, Narcissum, Eusebium, Paulinum, alterum Eusebium. Qui non erant omnes Θεοῦ λειτουργοὶ Asterius sophista, et θυτῆς, ideoque vel *ab ipsis Arianis non admissus*. Nullus ἁγίος λειτουργός, nisi ratione λειτουργίας ἁγίας. Eusebius certe ille Nicomediensis, perditissimus improbitatis ἄρχος. Sed ἐγὼ οἶδα Σίμωνα, καὶ Σίμων οἶδεν ἐμὲ. Consortes suos, et contribules, et συναϊρωσῆτας, quidem mirum si tam honorifice compellet Eusebius. M.

(9) Τὴν αὐτοῦ χώραν λυμαινομένων. Galatiam, et metropolin ejus Ancyram, ab hæreticis per illa tempora, infestam reddidit. Erat autem hæc regio istiusmodi monstrorum ferax. Intelligit autem, opinor, portenta illa nominum et hæresium, de quibus Hieronymus in præfatione ad secundum librum *Commentariorum suorum in Epistolam ad Galatas*: *Galatæ stulti et recordes pronuntiant sunt. Scit macum, qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus constuprata, omisso Cataphrygas, Ophitius, Borboritas et Manichæos. Nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalornicitas, et Ascodrobes, Artotyntas, et cætera magis portenta, quam nomina* (non numina) *in aliqua parte Romani orbis audirit?* Quibus Eusebii interpretem, doctissimus Hieronymus agit. M.

(10) Vulgo ὄπερ.

(11) Vulgo αὐτῷ ante πράττειν.

(12) Delevi καὶ vulgo hic additum.

(13) Male vulgo θεῶν.

(14) Παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Certe noti, et omnibus ubique in ore et præconio: sed tanquam impii, et orbis Christiani pestes. Vivos et mortuos vult. Eusebius ille Nicomediensis alastor, τῷ τῷ Παμφίλου supervixit. Paulinus credo, solus obierat. Quænam vero fuerat illius φήμη ἄδοξη, læcæ historiæ illorum temporum: fuit forte inter cæteros innocentissimus, non tamen hoc illustri præconio celebrandus. Philosophicam vivendi rationem eorum commendat, hoc est, secundum Deum ex actam, et exasciatam, qualem ἀσχηταὶ illi veterum, celebria nomina, usurpabant: id est enim φιλοσο-

μένοις· καὶ τούτων ἐκείνοις, ὧν μάλιστα δι' ἀρετὴν ἠεσοσεβείας, λόγων τε θείων ἀσκήσεως, ἢ φήμη καθ' ὅλης, ὡς εἰπεῖν, ᾄδεται τῆς οἰκουμένης. Τούτων δὲ αὐτῶν οὐχ ἅπαξ ἐμνήσθη κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ διαφόρως, τὰς κατ' αὐτῶν διαβολὰς τε καὶ συκοφαντίας ἀφειδῶς πεποιημένους. Ἡδὴ δὲ καὶ ἀραῖς κέχρηται κατ' αὐτῶν, οἷα γυναικῶν ἐν μάχῃ, λοιδορούμενος καὶ ἐπαρώμενος (15) τοῖς μὲν αὐτὸν ἡδικοῦσι. Διὸ, καὶ πέρα τοῦ δέοντος, εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἄμετρον μήκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή. (16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἑγγύς που μύρων τὸν ἀνάλογον ἀπαρτισθῆναι. Εἰκότως οὖν, κατὰ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν κακῆγορον γλώτταν ὀξύνας, καὶ τὸ ἀνευλαβές, καὶ ἀφοδον προγυμνάσας ἐν τούτοις, προῖων, ἐξ ἧς προῦκοψεν, ἐπ' αὐτὸ τὸ κορυφαίτατον τοῦ παντός, τὸν μονογενῆ καὶ ἀγαπητὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τοιαύταις ἀθέοις (17) ὑποβαλὼν βλασφημίαις, οἷας μικρὸν ὑστερον, αὐτοῦ λέγοντος, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ, βέλτιον ἀκούειν. Τῇ δὲ γε παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων χρησάμενος, (18) μέχρι τούτου στήσσομαι τέως πρὸς ἐναντίωσιν καὶ ἀνατροπῆν αὐτῶν· οὐ μακροὺς ἐπέκλων λόγους, τῷ μῆτε τοὺς ἀνδρας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντας (19) ἀγνώτας τινὰς εἶναι καὶ ἀφανείς, γνωρίζεσθαι δὲ παρὰ πᾶσι, καὶ σιωπῶντας, μῆτε τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν (20) ἀμφήριστόν τινα καὶ ἀγνωστομένην ὑπάρχειν, ὡς πολλῆς τινος καὶ λογικωτέρας πρὸς ἔλεγχον δεηθῆναι σπουδῆς· οὕτω (21) δὲ πᾶσι τοῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς χάριτος μετεπιληχόσι, μικροῖς ὁμοῦ καὶ μεγάλοις, καὶ, αὐτὸ μόνον, λεχθεῖσα, πρὸδότηλος καθέστηκεν ἡ τοῦ ξένου τούτου θεολόγου καινοφωνία. Διὸ βραχέσιν (22) αὐτὸς μόνον παρασημειώσσει χρῆσσομαι, εἰρμῷ καὶ τάξει σωματοποιῶν τὸν λόγον, ὑποσημαινόμενός τε αὐτὸ μόνον τὸ παρόλογον τῶν ἐμφορομένων. Πρὶν δ' ἐπὶ τὰς αὐτοῦ χωρῆσαι φωνὰς, ἀναγκαίως τοῖς ἐντυγχάνουσι τῷ τοῦ ἀνδρὸς συγγράμματι συμβουλεύσαιμ' ἂν, (εἰ δὲ (23) μάλιστα Γαλατῶν εἰέν τινες,) μὴ ἀμνημονεῖν τῆς θέας φωνῆς Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ὅς αὐτοῖς Γαλάταις γράφων παρήκει μὴ μετατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ καλλέστατος αὐτοῦ ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον,

A bus fetam venenatis, susque deque habuit, ac in Dei sacerdotes, frustra quidem et incassum, iram tamen effudit ebullientem. Neque illos, de plebe nescio quos, sed ipsos illos qui per Dei gratiam, divina plane, hoc est, vivendi philosophica quadam ratione, nominis celebritatem sibi comparaverant. Nec vivos tantummodo et videntes impetivit, sed jam dudum et in Christo obdormiscentes : eosque præ cæteris, quos inter cæteras virtutes pietas in Deum commendabat, et sacrarum litterarum exercitata scientia, per terrarum orbem clarissimos propagarat : sed nec una tantum vice conviciari contentus, sæpe repositas, varietque conflictas, improbus sycophanta, calumnias sine modo congescit, et mensura : sed et execrationibus insuper eos, ut muliercule in rixis et jurgils solent, insectatur, homines nulla unquam injuria ipsi cognitos. Atque hinc profecto factum est, ut in immensum adeo illius excreverit oratio, cum ad decies mille versus opus illud unicum intamuerit. Quid miranur autem, si cum linguam adeo suam in sanctos Dei sacerdotes exacerit, impiamque audaciam suam, ad hunc modum, quasi progymnasmate, exercuerit, adeo gressus promoverit impietatis, ut tandem quod caput est atque apex, unigenitum et dilectum Dei Filium, illiusmodi blasphemis suis subjecerit, quas mox ipsius verbis, non autem meis, relatas audietis : id enim satius esse judico. Quæ postquam ipsa sic ab illo prolata ubi scripto consignavero, ulterius in hoc libro non progrediar, ad illa refellenda refutanda : sed nec opus est orationem contexendo producere, cum sint illi, quos conviciis laceravit, neutiquam ignoti vel ignobiles, sed utcumque silentio se contineant, omnium ore et sermone celebrati : cumque illa, quam in Christum Dei eructavit, blasphemia adeo sit manifesta et in confesso posita, ut ad illam revincendam exactiore aliqua diligentia non sit opus. Quippe qui divinam gratiam in Ecclesia delibarunt, parvi, minimi, mag-

φία Christianorum : et inter eos, ut Isidorus Pelusiota loquitur, οἱ μονάζοντες κορυφαῖοι. Describit hominem istiusmodi Nazianz. orat. in *Contra Julianum*, pag. 77, et orat. 28, pag. 479, ad cuius amussim examinati hujus Eusebii Pancratiasæ, mera mendicabula invenientur. M.

(15) Scripsi ἐπαρ. loco vulg. ἐπαρώμενος.

(16) Ὡς μόνον ἐπὶ ἑγγύς. Erat in margine ὄλον. Et tolerari potest, sed potior scriptura, μόνον, ut sit sensus : ut unicuique istud opus, quod solum scripsit, tot versibus constiterit ; nam pro ἀνάλογον, omnino legendum, loci mutatione, ἵνα λόγον. M. — Duo vitia correxi.

(17) Ὑποβαλὼν. Lego ὑποβάλλει. Hoc est προῖων ὑποβάλλει. Forte etiam legi poterit προῦκοψεν. Legendum ἐξῆς, una voce, et una partic., ὑποβαλὼν dependet a verb. προῦκοψεν.

(18) Μέχρι τούτου στήσσομαι. Quinque libris institutum suum contra *Marcellum* Eusebius absolvit. In duobus hisce prioribus, τῇ παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων κέχρηται, hoc est quod vult. In tribus sequentiibus, qui inscribuntur *De theologia eccle-*

siastica, ad ἐναντίωσιν αὐτῶν et ἀνατροπῆν descendit. M.

(19) Vulgo ἀγνώτους τινός. Dein in corr. : Lego πανηγυρίζειν. Forte loco γνωρίζεσθαι.

(20) Ἀμφήριστον. Hoc est quod vult. Cum nonnullæ hæreses ita sint comparatæ, ut non nisi difficulter agnosci et deprehendi possint, et vix tandem pro hæresibus habeantur : ait illam a *Marcello* excultam et propagatam ejus esse generis, ut vel de prima facie, auribus audita, oculis scripto usurpata, pro hæresi, communi hominum in Ecclesia consensu habeatur. Certe illa quam *Marcello* ascripserant Ariani, erat ejus generis ; at utrum illam prout eidem illi objectabant, soveret *Marcellus*, quamplurimis non minus in religione lynceis, quam *Eusebius* erat, non patuit, Julio pontifici Romano, Athanasio Alexandrino, illi hæresum ραιστήρι, quamplurimis aliis : concilio Sardicensi non liquibat : ut *Marcellus* solvebatur. M.

(21) Dele ἐξ.

(22) Scribe αὐτό.

(23) Lego δὴ.

ni, novitatem insolentem, hujus nuperi theologi, A vel acceptam primis auribus, agnovere. Hanc ob causam adhibiturus sum brevissimas quasdam designationes meas, orationis quoddam corpus, ordine et methodico progressu concatenatum constituens, quo quæ ab illo proferuntur, quam sint ab omni ratione aliena, patefiat. Verum antequam in medium ejus verba protulero, admonendos illos esse omnes existimo, ad quorum manus hoc præsens ipsius scriptum pervenerit, eo magis si sint de Galatia oriundi, ✕ ne velint diviniæ beati Pauli vocis unquam oblivisci, qua Galatas ipsos adhortabatur, ne ab eo qui in Christi gratiam vocavit ipsos, ad aliud Evangelium transferantur, cum revera, quod docet ibi, non sit aliud ullum evangelium, sed, qui conturbent illos, existant, et qui transferre cupiant B Christi Evangelium¹. Illud autem in primis et ante omnia attendendum fuerat, quod nec sibi quidem pepercerit ille tantus Apostolus, sed ad illos permovendos et convincendos, qui Galatas conturbabant, adjececit: *Etiamsi vel nos vel de caelo vobis angelus aliud annuntiet Evangelium, præter illud quod jam prædicavimus, anathema sit*². Nec semel posuisse contentus, reponit, *Quod jam prius dixi, et iterum denuntio, si quis vobis evangelizet, præter id quod accepistis, anathema sit*³. Illud autem Evangelium quoddam fuit quod acceperant, et præter quod non erat aliud annuntiandum? Equidem illud ipsum quod discipulis suis Dominus tradidisse dicitur, ubi ait: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*⁴. Nobis utique hanc gratiam in cognoscenda sacrosancta Trinitate solus ille solis patefecit in illa nostra mystica regeneratione, cum nec Moyses, nec quisquam olim prophetarum, priori populo hujus exstiterit administer. Ad Dei quippe Filium atque illum solum pertinebat, hanc a Patre suo gratiam hominibus universis annuntiatam communicare: cum *lex per Moysem data fuerit, gratia autem et veritas per Jesum Christum*⁵, eumque solum, utpote Filium unigenitum. Quocirca, nec

οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλο, ὡς αὐτὸς φησιν· εἰ μὴ εἰσὶν οἱ ταράσσοντες αὐτοὺς, καὶ θέλοντες ταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὲ ἀναγκαιῶς προσέγειν τὸν νοῦν, δι' οὗ καὶ ἐκαθαπτόμενος ὁ τοσοῦτος Ἀπόστολος, εἰς ἐκείνων διαστρέφειν τοὺς ἄνδρας πειρωμένων, πρὸς θεὸν λέγων· Ἀλλὰ κἀν ἡμεῖς, ἦ; ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ὑμῖν εὐαγγελισσεται, κατ' ὅσον εἴρημα ὑμῖν, ἀνάθεμα (23^ο) ἔστω. Ὁ δὲ ἐπισημαίνων δευτεροὺς φάσκων· Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἐπισημαίνων λέγων, εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελισσεται, κατ' ὅσον εἰς ἐλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τί δὲ ἦν τοῦτο, πρὸς οὐκ ἦν εὐαγγέλιον [ἄλλο εὐαγγελισσασθαι]; Ἡ πάντως αὐτὸ ἐκεῖνο, δ (25) δὴ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἀναγέγραπται εἰρηστικῶς· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, πείζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τίς ἦν ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς ἀγίας Τριάδος, μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δεδωρητῆς ἀναγωγῆς, οὔτε Μωϋσέως οὔτε προφητῶν τινος τῶν τέρψι λαφὸν ταύτην διακονησαμένου. Μόνω γὰρ ἐκ τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἀπασιον ἀνθρώπου εὐαγγελισσασθαι χάριν· ἐπειδήπερ ὁ νόμος διὰ σέως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ ὡς διὰ μονογενοῦς Υἱοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο. Ἐνθεν εἰκότως ὁ μὲν παιδαγωγὸς τῆς νηπιάζοντι τῶν προτέρων λαφὸν στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ παρεδίδοι λογίων, παλαιοῦ μὲν ἀπειρῶν πλάνης, Θεὸν δὲ κηρύττων ἕνα μόνον εἶδεναι· ἰσωτήριος χάρις ὑπερκόσμιον ἔσται καὶ ἄγγελος ἡμῖν παρέχουσα γνώσιν, τὸ πάλαι τῶν προτέρων σεσηγημένον μυστήριον ἀναφανδὸν ἐξεκάλυπτεν τὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν, τὸν τοῖς πάλαι ἰσθμίοις ἐγνωσμένον, Θεὸν ἅμα καὶ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς κηρύττουσα, τὴν τῆς ἀγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπιχοῦσα δύναμιν. (26^ο) Αὐτῶν πως τὴν ἀγίαν καὶ μυστικὴν Τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος εἰς σωτήριον ἐπέκεινα διὰ τῆς ἐν Χρῆστον ἀναγεννήσεως ἢ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν παραλαβ

✕ Ed. Paris., pag. 3.

¹ Gal. 1, 6, 7. ² ibid. 8. ³ ibid. 9. ⁴ Matth. xxviii, 19. ⁵ Joan. 1, 17.(23^ο) Ἐστὶν ἔσται.

(24) Ἐστὶν ἔσται, ὅτι οὐκ, verba ἄλλο εὐαγγελισσασθαι glossema sapiunt.

(25) Vulgo δέ.

(26) Μόνος αὐτὸν διὰ τῆς μυστικῆς. Hoc vult: ante συγκατάδοσιν et illam in carne Servatoris nostri οἰκονομίαν, Qui invenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illum Jacob puero suo, et Israel dilecto suo, doctrinam illam, in Ecclesia διαδόχου, de sacrosancta Trinitate, nusquam in Veteri Testamento, per Moysem aut prophetas, Judæorum populo revelatam. Cujus rationem libro iii De eccles. theol. ait fuisse populi illius, quem erudiendum suscepit, traditum sibi, a Deo in disciplinam Moyses, ad idololatriam ἐπιβρεπές, et βίον ut appellat in ἀποδοξ. αἰγυπτιακόν. Certe, in Veteri Testamento nusquam reperitur explicita et distincta mysterii

D istius mentio; sed αἰνιγματώδης, et ἐγκεκρυμμένη. Erat enim adhuc tempus καταπετάσματος, non remoti veli, et ἀποκαλύψεως. Citant in primis orthodoxi Patres, illud in principio Genesis *Fecit hominem*, etc., de qua ῥήσει Basilius Seleus Γινέσθω τὸ φῶς σύγχρονος ἢ γνώσεως τῆς πλάσι· μὴ ξενίζέσθω διδασκομένη ὑστερον, ὡς ἐν τῇ πρῶτῃ τῆς ἀποδοξ. αἰγυπτιακῆς. Vide Tertullianum *adv. Praxeam*. Epiphanius rem per gradus deducit. *Deitas*, inquit, a Moyse præcipue annuntiatæ personarum dualitas, vehementer a prophetis *revelata*, Trinitas vero personarum, manifesta facta in Evangeliiis. Hæc ille in *Ancorato*, unde docet Nysseus vocat, cognitionem κατὰ πρόβαν in libello *De im. et simit. Dei*: Κατὰ πρόβαν ἡμετέρα φύσις τῆς Τριάδος ἐπέγνω μυστήριον. (26^ο) Αὐτῶν πως. Forte legendum, αὐτὸν ε

φυλάττει. Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ Εὐαγγέλιον, (26^α) οὐ μὴ δ θεμιτὸν εἶναι μετατίθεσθαι εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον· ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι δεῦρο Γαλάταις μαρτύρεται, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς βοῶν· *Κἄν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμᾶς, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· κήρωθεν, ὡς εἰκὸς, μηδ' ἐπισκόποις, μηδὲ ἄρχουσιν, μηδὲ διδασκάλοις προσέχειν, εἰ τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως διαστρέφοι τις αὐτῶν λόγον, (27) διδασκόμενος.* Τίς δ' ἦν οὗτος; ὁ τὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι διδάσκων, καὶ Υἱὸν Θεὸν γινώσκων παρὰ τοὺς· καὶ Πνεύματος ἁγίου φιλοτιμῆσθαι μετέχειν (ἅπερ μόνων ἀν γένοιτο Χριστιανῶν γνωρίσματα.) Ὡς περ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας (28) ἀφοριζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὴν πολυθεὸν καὶ Ἑλληνικὴν ἀπεδοκίμαζε πλάνην, ἐνὸς Θεοῦ ὁμολογῶν, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐξαιρέτος περὶ Υἱοῦ γνώσις κρείττον τι καὶ πλέον προὔξειν, τὸν αὐτὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι μονογενοῦς Υἱοῦ διδάσκουσα, ἀληθῶς Υἱοῦ ὄντος, καὶ ζῶντος, καὶ ὑφ' ἐστῶτος. Ὡς γὰρ πατὴρ (29) ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, αὐτὸς λέγων ἐδίδασκεν ὁ Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ, ἵν' ἢ καὶ ὁ Πατὴρ ἀληθῶς πατὴρ, οὐ μέχρι φωνῆς ὡς περ χρηματίζων, οὐδὲ ψευδῆ κεκτημένος τὴν προσήγοριαν, ἀληθεῖα δὲ καὶ ἔργῳ Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ ὁ Υἱὸς ἀληθῶς υἱός. Ὁ δὲ ψιλὸν Λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπολαμβάνων, καὶ μόνον Λόγον εἶναι μαρτυρούμενος, καὶ πολλάκις τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ὁ Λόγος, ἐνδον μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρί· (30) ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τὴν κτίσιν δημιουργεῖν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σιωπῇ μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φθιγγόμενοις ἐνεργῶντι, ὅλην ἂν εἴη Ἰουδαϊκῶ τινα καὶ ἀνθρωπίνῳ συντρέχων φρονήματι, τὸν δ' ἀληθῶς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος. Εἰ γοῦν τις Ἰουδαίων ἔροιτό τινα, εἰ Λόγον ἔχει ὁ Θεός; πάντως που φήσει· Ἐπεὶ καὶ Λόγον, καὶ Λόγους πλείους ἔχειν αὐτὸν, ὁμολογήσειεν ἂν Ἰουδαίων ἅπας. Εἰ δὲ καὶ υἱὸν ἔχει, οὐκ

✠ Ed. Paris., pag 4.

aut ἔθεν πως, de Ecclesia Dei accepta institutione, etc.

(26^α) Οὐ μὴ. Leg. ὁ μὴτ' ἦν, et deinceps, ὡς καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος εἰσέτι δεύτερον legi posset pro δεῦρο, quanquam et illud verum sit: bis enim idem ipsum beatus Paulus testificatur, et ita se Eusebius explicat, quanquam, quæ sequuntur, illam alteram lectionem, δεῦρο, confirmat, et exstat locus gemellus apud Vincentium Lirinensem in aureo illo *Componitorio*, cap. 14, ubi de hoc Pauli libro disserit. *Clamat et repetendo clamat, et semper, et ubique per Litteras suas clamat, illud vas electionis, ille magister genitum.* Itaque nihil temere in hoc loco mutandum. M.

(27) Διδασκόμενος. In margine codicis erat διαστελλόμενος, quæ est vera lectio, hoc est διοριζόμενος. Utitur autem hac voce et alibi, et paulo post in sequentibus, ait, κατὰ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς, ubi in margine ascriptum fuit, διαταγῆς. M.— In corr. dein: Lege Θεοῦ loco Θεόν, in verbis υἱὸν Θεόν.

(28) Ἀφοριζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Legendum, tum, τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, vel vice versa, τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον. Qui Deum unum,

injuriam, lex infirmo illi populo et infanti, *pædagogum ad instar*, elementa quædam prima divinorum oraculorum suggerebat, deorum multitudinem et cultum idololatricum disturbans: Deum contra unicum cognoscendum annuntians; *gratia*, vero, per Christum salutaris, cognitionem nobis repræsentavit supra mundanam et angelicam, dum populo illi vetusto non reiectum, sed silentio prorsus obvolutum mysterium, in apertum profert: Deum nempe illum supremum rerum omnium moderatorem, sæculis prioribus omnibus agnitus Deum; Filii præterea unigeniti Patrem esse prædicandum; Spiritus quoque sancti vim et efficaciam, iis qui digni sunt impertitam: quam sanctam mysticam et beatam Trinitatem Patris, Filii et Spiritus sancti, ad certissimam spem salutis illius consequendæ, quæ per regenerationem fit, in Christo, inde acceptam, ✠ Ecclesia Dei fideliter custodit. Et hoc est illud Evangelium, quod nullo modo licuit in aliud transformare evangelium, cum revera non sit aliud, quemadmodum secunda vice testatur beatus idem Apostolus, ad eosdem illos Galatas ita profatus: *Etiam si vel nos vel angelus de celo vobis aliter evangelizaverit, quam ut accepistis, anathema sit.* Quasi qui longe ante vellet admonitos, ut equidem reor, nec episcopis credendum esse, nec præpositis, nec doctoribus, si verbi veritatem pervertere et distorquere eorum aliquis attentaverit. Veritas autem illa, quæ? Qua Deum esse Patrem edocemur: nempe, qua Deum habere Filium nobis traditur: qua ad Spiritus sancti participationem ab ardenti desiderio excitamur. Quæ sunt insignia quædam Christianorum peculiaris, quibus Ecclesia Dei sancta a Judaica politia discriminatur. Nam, ut olim Judæus per unius solius Dei confessionem, ethnicum de multis diis errorem ablegabat, ita quoque supra illam ipsam, Ecclesiæ singularis et excellens cog-

unicum, non Patrem agnoscebant, ut se aliquoties explicat. Quam sententiam Nozianz. non semel *paupertatem* appellat. Et Gregorius: Ἰμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, ὁμολογοῦντες τὴν θεότητα, μονοτάτην, πέναν ἐκφέροντες τῇ αὐτῆς ἀπλότητι, εὐτελῶς τὰ περὶ τῆς θεότητος διατιθέμενοι. Οἱ τε Ἕλληγες, τοῖς ματαίοις εἰδώλοις προσκυνοῦντες καὶ πληθύνοντες τὴν θεότητα, πολλοῖς θεοῖς ἐξ ἀνάγκης προσκείμενοι ἐναντιουμένοις ἀλλήλοις, εἰς τὴν ἀπάτην τῆς εἰδωλολατρίας ἐκκλίνονται. Ἡμεῖς δὲ, οἱ Χριστιανοὶ τριάζοντες τὴν θεότητα, ὑπέρογκον αὐτὴν ἐν πλοῦτῳ καὶ δυναστείᾳ χρύττομεν. Ἐνα Θεὸν τὸ τριαδικὸν ὁμολογοῦντες κράτος. Ὑμῶν τὴν πενηθείαν· κάκεινων τὴν πολυθείαν ἐξίσης ἀποκρούμενοι διαφεύγομεν. M.

(29) Ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Deest hic apodosis, ex Evangelio supplenda, sic: οὕτως ἔδωκε τῷ Υἱῷ, ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Id est, genuit Filium, qui et ipse sit ζῶν et ὑφ' ἐστῶτος per se. Quod negasse, Marcellus multoties accusatur ab Eusebio: ut statim, ubi affricat ei quod λόγον ψιλὸν eum appellaverit: quam vere, liquidissimo constare non potest, deperdito Marcelli isto opere. M.— Mox vulgo ἵν' ἢ; mas. οὕτως ἵν'.

(30) Ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ. Legendum

nitio de Filio Dei, longe quiddam majus et præstantius exhibuit, qua edocemur illum ipsum Deum Patrem exstare unigeniti Filii, qui verissime Filius sit, vivus existat et subsistens. Nam quemadmodum : *Pater vitam in seipso habet, docebat Unigenitus ipse Dei, ita quoque in seipso Filius habet vitam* *. Ut ita Pater vere quidem Pater existat, non autem verbo tenus Pater falsata usurpatus nominatione : sed veritate et re ipsa unigeniti Filii Pater : et ut Filius sit re ipsa etiam Filius. Quisquis autem Filium nudum esse *Verbum* existimaverit, aut solummodo *Verbum* confirmaverit, et illud frequenter suo ore usurpaverit, *Verbum* tantummodo exstitisse, intus, dum consisteret, quiescente suo Patre : operatum vero idem ipsum *Verbum*, cum creaturas effigiaret, perinde ac per omnia in hominibus solet fieri ; ubi in conquiescentibus otatur *Verbum*, operatur autem in loquentibus : is profecto conspirat manifestissime cum sententia Judæorum, abnegatque eum, qui vere Dei Filius est. Si quis Judæum interrogaverit, an Deum putet *Verbum* suum habere ? Omnino, certe responsurus est, puto. Libenter siquidem profletur Judæus, non *Verbum* modo, quin *Verba* infinita habere Deum. Quod si adhuc instes, an Filium habeat ? non est hoc perinde, reor, confessurus. Jam vero, si non Judæus quispiam, sed is qui sit cum episcopatu, illam invexerit opinionem, *Verbum* esse illum, sed Deo tantummodo adunitum : ✕ æternum tamen et ingenitum, unum atque idem numero cum Deo, nominibus diversis Patris atque Filii usurpatum, substantia tamen idem et hypostasi

✕ Ed. Paris. pag. 5.

* Joan. v, 26.

ἐνεργῶν δέ, ἐν τῷ τὴν κτίσιν δημιουργεῖν. E sequentibus, vocem illam ἡμετέρῳ librarius transcripsit otiosus. [Delevi eam.] M.— In:fra Ἰουδαῖος ὡν scripsi.

(30*) Vulgo εἰσάγοι.

(31) Καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον. empe, quatenus erat in Deo, αὐτῷ συνὼν, ἡνωμένος αὐτῷ. Nam alioquin, ascribit Eusebius hanc opinionem Marcello, quod quemadmodum extra Patrem, nempe in creando, inceperat esse : sic et olim desineret esse quod erat, et in nihilum redigeretur. Quam vere, nescimus : certe Eusebius hic arianizat, qui λόγον ἀίδιον esse negat et in ἀγεννήτῳ ludit ; quod faciebant illi. M.

(32) Καὶ ταῦτόν τοι καὶ αὐτόν dedi ; cf. p. 6 D, p. 8 C, etc.

(33) Τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδύμενος. Semper hunc Marcello objectat auctor, qui Libya oriundus, Ptolemaide nimirum, Noeti discipulus erat, a quo impietatem acceptam auxit et dilatavit, ut usu solet venire in hæreticis. Vixit circa annum Domini 260. Trinitatem in unius personæ angustias coarctavit, et in tribus vocabulis, trinominem Deum, credebat : cum Ecclesia e contra, tres subsistentes, veras, integras, et perfectas personas, indefessa voce pronuntiat, ait B. Hieronymus. M.

(34) Ἐπιτρέπει θεσμός. Erat enim in confesso positum, εἶναι et προεῖναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, et quæ semel erant πιστῆι παραδοθέντα, non erant vocanda in quæstionem iterum, non de iis disquiren-

ἀτ' ἀν ὁμολογήσειεν, ἐρωτηθεῖς. Εἰ δὲ μὴ Ἰουδαῖοι ἀλλ' ἐπισκόπων τις ταύτην (30*) εἰσαγάγοι τὴν δὲ λόγον αὐτὸν μόνον διδοὺς ἡνωμένον τῷ θεῷ καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον, ἐν τῷ (32) καὶ ταῦτόν τοι θεῷ ὀνόμασι μὲν διαφόροις, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χρηματίζοντα, οὐσίῃ δὲ καὶ ὑποστάσει ὄντα· πῶς οὐ δῆλος ἀν γένοιτο (33) τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδύμενος· τῆς δὲ ἐν Χριστῷ γνώσεως τε καὶ χριτοῦ ἡλλοτριωμένος ; Οὐδὲ γὰρ ζητεῖν, οὐδὲ ἐπιβάλλειν, οὐδ' ἐρωτᾶν τοὺς βουλομένους, εἰ ἡμῶν προῆν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας (34) ἐπιτρέπει ἀν θεσμός· ὁμολογουμένη ἐπιαναμφιθόλῳ πιστῆι σὺν πολλῶν (35) καὶ παρῆρθε δάσκει τὸν θεὸν Πατέρα εἶναι Υἱοῦ τοῦ πατρὸς ὁμολογεῖν, καὶ μήτε τὸν Πατέρα Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα νομίζειν· ἀλλὰ τὸν μὲν πατέρα τὸν καὶ ἀίδιον καὶ ἀναρχὸν καὶ πρῶτον καὶ μόνον πατέρα σέβειν· τὸν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα ὑποστῆναι, καὶ μόνον Υἱὸν (37) μονογενῆ εἶναι· στεύειν θεὸν τε αὐτὸν ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα θεοῦ, ἡρρίζειν. Εἰδὴ (38) οὖν τούτοις μὲν (39) ἀντιλέγωνται· νοῖτο, λόγον δὲ θεοῦ ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις τοῦ ὀρίζοιτο, οὐκ ἐννοῶν οὐδὲ λογισζόμενος, ὡς οὐδὲν θνητὸν, οὐδὲ ἀνθρώπινον τῷ ἐπέκεινα τῶν ὧν ὁ τιθεῖναι θεῷ, οὐδ' ὅλως τι τῶν εἰς ἡμετέραν ἐνθύμησιν ἀνιόντων, κἂν αἱ θεῖαι Γραφαὶ, ὡς περ τινὲς νεπί παιδαγωγούσαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ (40) διαλέγωνται, χεῖρας αὐτῷ, καὶ εἰσάδας, καὶ ὀφθαλμούς, καὶ φωνάς, καὶ λόγους, καὶ σώματα, καὶ πρόσωπον, καὶ μύρια ἄλλα τοιαῦτα περιάπτουσαι· ἃ δὴ (41) προσήκει μεταπέμψαι ἐπὶ θεοῦ κρείεῖς ἐννοίας, οὐδὲν θνητὸν οὐδ' ἀνθρώπινον ἐν

dum ambigendumve : optimo instituto, et sem Ecclesie bono in usum revocando. Nam cunicum Cerdoni, sartori, textori, de rebus sacris garrus contra res sacras insaniendi impune permittit usurpatur, adea. Videtur hic Eusebius jugulum sem ipsum petere Arianismi. Erat enim illud Arii φισμα, in primis κυριώτατον, ἦν ὅτι οὐκ ἦν, ἢ videtur negare : sed revera videtur, nam et εἶναι προεῖναι concedere illum poterant, et revera condebant, nec tamen ab illa δόξα κυρίως recedebαν πρὸ χρόνιων εἶναι τὸν Υἱὸν λέγον, πεποιθῆσθαι μῶν τοι, καὶ ἐνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν ἐδίδασκον, ut quitur magnus Athanasius, *De synodo Arimianæ*. Nempe, ante alias omnes creaturas factum habantur, non tamen ab æterno. Infinita quippe : cula in æternitate κοσμοποιῶν ἀντεvertisse docebat. Atque ita Eusebius in fidei suæ ἐκθῆσει, quam Ecclesie ascribit, Deum Patrem ἀγέννητον καὶ Filium fatetur μόνον καὶ μονογενῆ, non autem ἀίδιον. Sed nec illa quæ mox auuectit, θεὸν τε αὐτόν, ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα θεοῦ, γνωρίζειν, ab Arianismu luum excludunt ; nam Ariani hocd abant, sed creat tamen ; et de οὐκ ὄντων vide Athan. orat. iii. M.

(35) Θάρσει loco θράσει ex corr. recepti.

(36) Dele καί.

(37) Vulgo καὶ μόν.

(38) Vulgo δέ.

(39) Vulgo ἀντιλέγειν.

(40) Vulgo διαλέγονται.

(41) Vulgo δέ.

Θεῷ εἶναι φανταζομένους. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς καὶ αὐτὸς προσκυνοῦντας αὐτῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ. Εἰ δὲ πνεῦμα, δῆλον ὅτι θεῖον, κρείττον παντὸς αἰσθητοῦ καὶ συνθέτου σώματος· ὡς μήτε Λόγον αἰσθητὸν ἔχειν ὑπὸ γλῶττης (42) ἐξηγούμενον, καὶ διὰ προφορᾶς θνητοῖς ὡς ἐξακουόμενον, μήτε γλῶτταν, μήτε φωνήν, μήτε πρόσωπον, μήτε ἄλλο θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ παραβαλλόμενον. Εἰ γὰρ τι ἄλλο, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ τῆν (43) καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· (τοιαῦτα) εἶναι, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς ἀγαπῶσιν αὐτόν, ὁ θεῖος ἐδίδαξεν Ἀπόστολος·) τούτων ἀπάντων αὐτὸς, ὁ τούτων δοτὴρ ἀβρήτων ἂν εἴη ἀβρητότερος· ὅς (44) πολλῷ μᾶλλον ἀληθέστερον φαίη ἂν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ θεολογίᾳ· ὀφθαλμὸν μὴ ἑωρακέναι, μηδὲ οὖς ἀκηκοέναι, μηδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων ἀναβεβηκέναι τῆς περὶ αὐτοῦ καταλήψεως τὴν γνῶσιν. Ὅ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γενεσιουργίας. Τούτων δ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξιώχρεως γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἱεροφάντης, ὡδὲ πη φάσκων· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ οὖν τούτοις μὲν ἀντιφθέγγοντοί τις, καὶ μὴ τὸν Υἱὸν, ᾧ πάντα παρέδωκεν ὁ Πατήρ ὑφεστάναι (45) λέγειν τολμῶν, Λόγον δὲ αὐτὸν ὀρίζοιτο μόνον, ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις, ποτὲ μὲν ἐν τῷ Θεῷ ἠσυχάζοντα, ὁμοίως τῷ παρ' ἡμῖν σιωπῶντι, ποτὲ δὲ ἐνεργούντα, τῷ παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ λαλεῖν, φθεγγομένῳ παραπλησίως· εἶτα τοῦτον αὐτὸν καιρῷ τινι, οὐδ' (46) ὄλων ἐτῶν ἔμπροσθεν τετρακοσίων, σάρκα φησὶν (οὐκ οἶδ' ὅπως) ἀνελήφεναι, καὶ δι' αὐτῆς τῆν κατ' ἀνθρώπου οἰκονομίαν (47) τετελεκέναι, καὶ (48) τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν χρηματίσαι, βασιλέα τε (49) ἀναγορεύσθαι, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερόν ποτε, ἀποδειχθῆναι· εἶτ' ἐπὶ τῇ τῶσαυτῇ ἀτοπίᾳ, μηδ' ἐξ οὐπερ (50) ὑπέθετο χρόνον τὴν εἰς ἄπειρον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν τε καὶ βασιλείαν τῷ Χριστῷ· διδοὺς τέλος δὲ αὐτῷ μηδ' αἰσιὸν ἐπάγοι, μηδ' οἶον τοῖς δι' αὐτοῦ τῶν ἐπαγγελιῶν καταξίωθησομένοις, ὧν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπήγγελλται, ζωὴν τε αἰώνιον καὶ ἀφθαρσίαν ἀθανασίαν τε καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν ὑποσχόμενος· τῆνκαῦτα δὲ κατὰ τὴν προσδοκωμένην

A unum eundemque, is profecto Sabellium totum sibi induit: ab illa gratia et cognitione alienus excidit, quæ per Christum est. Disquirere non patitur Ecclesiæ lex, nedum subdubitare nos, aut vocare interrogando in quæstionem, utrum Dei Filius unigenitus, erat, et ante omnia præexistebat. Docet autem fide ratihabita, et cum summa confidentia profitemur, Deum sui Filii unigeniti esse Patrem, non autem Patrem esse Filium, vel Filium esse Patrem. Hunc esse ingentium, æternum, sine principio, primum et solum, Patrem adorandum. Illum a Patre suo genitum, subsistentem, solum Filium, et unigenitum. Deum hunc agnoscit veracem esse, utpote cum Dei existat Filius. Cui si quis contradicere sententiæ præsumat, et Dei Verbum illi verbo per omnia assimilaverit, quod in hominibus reperitur: si nec cogitet secum, nec animo revolvat, nihil Deo, supremo rerum omnium principi, esse affingendum quod sit mortale et humanum: imo ne quidem illiusmodi aliquid quæ nos solemus animo et cogitatione comprehendere, utcumque interdum Scripturæ sacræ, dum tanquam puerulos lectores erudiant, humanitus de Deo loqui soleant, dum manus illi, oculos, pedes, vocem, verba, os, vultum, et sexcenta hujusce generis cætera soleant adaptare, quæ nos omnia oportet ad diviniores transferre cogitationes, nec ullatenus imaginari in Deo humani quiddam vel etiam mortale residere. Deus etenim spiritus est, et qui adorant Deum, in spiritu illum et veritate adorare debent, quemadmodum Servator nos docet. Quod si autem Deus spiritus sit, omnino constat esse eum multo meliorem et præstantiorem, quacumque re sensibili et concreta: unde fiet, ut nec Verbum habeat linguæ sono prolaticum, et per linguæ prolaticionem aliorum auribus insinuatim: sed nec linguam, vocem, vultum, aut aliud quiddam, quod humana ratione constituatur. Siquidem aliud quiddam existat, quod nec oculus vidit, nec audivit auris, nec in cor humanum ascendit ejus cogitatio: cujusmodi esse illa docet nos Apostolus, quæ diligentibus se Dominus præparavit: tum certe horum omnium dator Deus, inenarrabilibus est inenarrabilior: ✕ adeo ut in ratione de Deo theologica instituenta, multo certe rectius pronuntiari queat, *oculum neque vi-*

✕ Ed. Paris., pag. 6.

¹ Joan. iv, 26. ² I Cor. ii, 9.

(42) Mp. ἐξηγουμ.

(43) Dele τὴν. Mox vulgo δωτήρ.

(44) Vulgo ὡς. Mox vulgo φάναι; Mp. φαίη. φαίην. Infra vulgo γεννησ. et omittitur δ' post τούτων. Denique Mp. γρ. πατήρ loco Σωτήρ.

(45) Λέγει τολμῶν vulgo, Mp. λέγειν τολμᾶ; statim vulgo ἐν ἡμῖν.

(46) Οὐδ' ὄλων ἐτῶν τετρακοσίων. Hæc iterum repetit, ut et sequentia, quæ quasi σύνοψιν continent opinionis Marcelli. Laxe autem loquitur de centis annis, nam ante annum cccc obierat ipsemet Eusebius. M.

(47) Vulgo τετελεχ.

(48) Τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι. Cum factus es-

set Λόγος προφορικός. Nam prius erat tantum ἐνδιάθετος, sed ab æterno. Videtur autem Marcellus illud posuisse, Λόγον Dei Patris, æternum, ὑφεστῶτα, sed ἐνδιαθέτως, non vocatum Dei Filium ante incarnationem. Quod sic accipit Eusebius, ac si τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, negasset. M.

(49) Vulgo ἀνηγορεύεσθαι. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ et infra Mp. ἰσ. τὸ τε loco πότα.

(50) Ὑπέθετο χρόνον. Immortalitatem et æternitatem ademisse Marcellum Dei Filio, etiam a parte post: quam et angelis, et animabus justorum concedebat. Quam vere, in fine libri quinti, ubi ista exagitantur, apparebit. M

disse, non aurem audivisse, nec in cor humanum aliquando ascendisse⁹, scientiam illam, qua possit ipse comprehendi. Quæ quoque ratio in Filii generatione debet obtinere. Hæc non alius nobis [antistes] quam ipsemet Servator, fide dignus enuntiavit. Ait autem : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*¹⁰, et : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius*¹¹. Si quis istis audeat obnuntiare, et Filium, cui tradita sunt a Patre omnia, subsistentem neget : verbum vero solum definiat, humano, per omnia, verbo simile, interdum in Deo conquiescens, uti solet in nobis, ubi contuerimus, usu venire : interdum operans in eodem Deo : ut, nos cum loquimur, verbum personat : hunc vero ipsum, cum sic Verbum existat, ante annos nondum totos quadringentos factum, nescio tamen unde, aut quo pacto, carnem assumpsisse : in qua carne sic assumpta, illam, quæ secundum hominem est, dispensationem perfecisse : et tunc primum *Dei Filium* existisse : *Jesumque Christum de nomine nuncupatum* ; renuntiatum *Regem* : *Imaginem Dei invisibilis* : *omnis creaturæ primogenitum*¹², qui nihil horum prius existiterat, docet. Hisce cumulus accedit impietatis, quod nec vitam perpetuis sæculis duraturam, nec æternum Christo regnum concesserit, ab illo quod supposit, ex ortus illius tempore decurrendo, sed inauspicato satis, sine circumscripsit consummato, neque ipsum dignatus est eo statu, quo illos, qui per ipsum illam olim consequentur immortalitatem : quibus Servator pollicetur, vitam se æternam, incorruptibilitatem, immortale in cælis regnum, elargiturum, nimirum *diligentibus se*. Quidni igitur aperte pronuntiare audeat, cæteris quidem omnibus concessum illud regnum sine fine duraturum, secundum spem ipsorum atque expectationem, unum Christum Jesum condum promum horum omnium, spe sua privandum et expectatione, cum ab ipso sit regnum ejus auferendum, et caro, quam suscepit destituenda. Verbum, quod in Deo olim præexistebat, separatum a corpore, licet præditum existat immortalitate, et corruptioni non sit obnoxium, Deo demum esse coaduniendum, ut, quemadmodum

τούτων ἐλπίδα, τοῖς μὲν ἄλλοις ἄπασι, τὰ τῆς λείας εἰς ἀτελεύτητον διαρκέσειν αἰῶνα φάσκει, δὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τούτων ἀπάντων ἀθρόαν : σέσθαι στέρησιν, παυθησομένης μὲν αὐτοῦ τῆς λείας, τῆς δὲ σαρκὸς, ἧς ἀνείληφε, καταλειφθῆναι τῆς ἐρήμου, τοῦ δὲ τοῦ (51) προσόντος ἐν Θεῷ ἀφοριζομένου δὲ τοῦ σώματος, ἂν ἀθάνατον καὶ ἀφθιτον ᾗ, τῷ δὲ Θεῷ συναφθησομένου, ἡ καὶ ταῦτόν πάλιν τῷ Θεῷ γενήσεσθαι, καθὰ καὶ ἄλλοι τινὲς ἂν λέλοιπο τοῦτο ἄσυνεβητα ἕπελθῆναι ; ἀλλὰ δὴ τοῦτοις ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας, φήσασα· *Κἀν ἀγγελος ἐξ οὐραυμ ἐβαγγελλίζηται, παρ' οὗ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἐστὶν ὁ Θεὸς μαρμαρῶν δὲ μοι ἐπεισιν, ἐπιθεωροῦντι τὴν ἐπιλιχὴν διάνοιαν*. Ὅσπερ γὰρ θεοσπίζων τὸ μέλλου τῶν Γαλάταις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐξηκριβου θεολογίαν αὐτόθεν ἐν ἀρχῇ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς (52) νότιον ἢ κατὰ τὸ σύνθημα γράφων ὡς· *Πατέρις ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐκ ἂν οὕτω γράψαντα εὐροί τις ἂν αὐτὸν ἐν ἐτέροις : τί δὲνα εἶναι, ὡς εἰκός, περὶ τὴν πίστιν ὁμοίως ἔγραψεν, ἐτέροις. Ὡς γὰρ ψιλὸν ἀνθρώπων ὁπίσθασιν τὸν Χριστὸν, προσῆγε τὴν διδραχμῶν, οὐ θρωπὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς σκων. Καὶ προῶν τοῖς αὐτοῖς ἔλεγε, ὅτι· *Τὸ ἐγγύς μου, τὸ ἐβαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς, οὐκ κατὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου ἐλάβον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Δι' ὧν, αὐτίς, ὅτι μὴ ἐνθὺς ἦν (54) ψιλὸς Ἰησοῦς Χριστός, παρίστη. Τί ἦν εἰ μὴ ἀνθρώπος, προῶν αὐτίς ἔλεγε λέγων· *δὲ ἐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοίτης μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί*. Ὅρας πῶς Υἱὸν Θεοῦ σαφῶς ἀνηγγέρευε τὸν Σωτῆρα καὶ διὰ τοῦτο Θεόν. Καὶ ὅτι γε πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντα ἠπίστατο τραπεζα παρίστησιν ἐπιλέγων ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς Γαλάταις ἐπιστολῇ· *Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός*. Οὐκοῦν οὐ νῦν, ἀλλὰ πρὶν ἢ γενέσθαι ἐκ γυναικός, Υἱὸν ὄντα, καὶ (55) προῶντα, ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ, ὡς ἂν ὁ πάλαι Υἱὸς Θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνάθεμα

⁹ 1 Cor. 11. 9. ¹⁰ Matth. xi, 27. ¹¹ ibid. ¹² Coloss. 1, 15.

(51) Τοῦ δὲ προσόντος. Legendum προόντος. Volebat enim Verbum existisse in Deo, ab æterno, ante omnem ὄσταν, et ὄστωσιν. Idem vero Verbum, a Deo separatum, per emanationem, condidisse creaturas : deinde se revelasse σαρκωθέντα. Rursus vero, post iudicii et mundi consummationem, carne deposita, Deo aduniendum. M.— Mox vulgo ἀφθιτον loco ἀφθαρτον quod mss. cor. Porro vulgo διὰ δὲ et deū mss. διαταγῆς loco διαστολῆς.

(52) Καιρότερον, ἢ κατὰ τὸ σύνθημα. Verum est, quod observat Eusebius, nusquam alibi per epistolas suas usum hoc exordio beati Apostolum ; non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum (Galat. 1, 1). Neque enim alibi, aut alias, ea causa fuerat, ut ministerii sui dignitatem, et apostolatus gratiam contra æmulos tueretur, et obiecto-

tores. Unde illud statim insinuat ἀπ' ἀρχῆς non ut illi calumniabantur, humana χειροτονία, divina et ἀποπίστου vocatum. Hæc est omni post Chrysostomum, verissima expositio. Illi Eusebio, ὄκωθεν allata, nimis coacta, quæque verissimum est, inde sequi, Jesum Christum esse ψιλὸν ἀνθρώπων, per quem vocatus sit ad stolum Paulus, cum opponatur ab Apostolo il designatio, humanæ ordinationi. M.

(53) Vulgo ἀνθρώπων et infra ἔγραψεν.

(54) Ψιλός om. codices ; mox vulgo αὐτίς Dein ἐνσάρκου mss., vulgo ἐν σαρκί. Porro π ἐπιστεύσατο τρανόςτατα. Denique γρ. ἀντιλέγων loco ἐπιλ.

(55) Προῶντα, em. in corr. ed. Par.

γένοιτο, γενόμενος ἐκ γυναικός (56). Ἄλλὰ καὶ Ἀ
 μεσίτην αὐτὸν τοῦ Μωϋσέως νόμου γενέσθαι διδάσκει,
 διορίζων τὸν τῆς μεσετείας λόγον, δι' ὧν φησι· *Τί
 οὖν; Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἀκριβ
 ἄν εἰθῆ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελλται· διαταγὴς δι'
 ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ
 ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἔστιν.* Ἀκούεις, ὅπως ἐν τού
 τοις ὁ Ἀπόστολος Γαλάτας αὐτοὺς (57) ἐδίδαξεν, ἐξ
 ἐκείνου ἕνα τὸν Θεὸν εἰδέναι, καὶ ἕνα τὸν μεσίτην
 τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Ὁ δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδήλου
 λέγων· *Εἷς γὰρ ὁ Θεός· εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ
 ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός.* Ἄλλ' ὅτε
 μὲν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτην αὐτὸν ὠνόμαζεν (58),
 εἰκότως ἀνθρώπων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν
 ἐκάλει· ὅτε δὲ οὐ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ
 Θεοῦ καὶ ἀγγέλων τὸν αὐτὸν εἰσήγεν, οὐκέτ' ἀνθρω
 πων ὠνόμαζε, μόνον δὲ μεσίτην φησί· *τὸν νόμον
 διατετάχθαι εἰπὼν, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου·
 διαίρεσι τε ἀναγκαίως τὸ τοῦ μεσίτου ὄνομα διασα
 φῶν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν,
 ὁ δὲ Θεός εἷς ἔστιν.* Οὕτε ἄρα ὁ Θεὸς εἷς ἂν ὁ μεσί
 τής· τίνας γὰρ (59) καὶ γένοιτ' ἂν ὁ μεσίτης; οὔτε ὁ
 μεσίτης αὐτός, αὐτός ἂν εἷς ὁ Θεός· ὁ γὰρ μεσίτης
 ἐνός οὐκ ἔστιν. Δυσὶν δ' ἄρα μέσος ἔστηκε. Τίνων
 τούτων διασαφεί ἀγγέλους ὀνομάζων καὶ τὸν Θεόν·
 ὧν μέσον ὄντα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (60) τὸν νόμον
 χειρὶ μὲν ἰδίᾳ εἰληφέναι φησι παρὰ τοῦ Πατρὸς· δι'
 ἀγγέλων δὲ τῷ πρώτῳ διατεταχέναι λαφ̄. Ἦν ἄρα, ἐξ
 ἐκείνου, ὁ Υἱὸς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, πρὶν
 ἢ γενέσθαι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἦν οὐχ
 ὡς ψιλὸς Θεοῦ Λόγος, ἀνυπόστατος, ἐν καὶ ταυτὸν

olim fuerat, ita iterum cum Deo exsistat idem. An
 illum qui hæc opinatus fuerit, impietate transcendere
 queat aliquis? Valde igitur hisce applicandum est
 certe necessario, apostolicæ illius determinationis
 testimonium, ✕ *Etiamsi angelus de cælo annuntia
 verit vobis præter illud quod accepistis, anathema
 sit* 15. Dum in sensum apostolicum accuratius hic in
 tendo, admirari mihi subit vehementius. Veluti enim
 qui vaticinaretur futurum, divinitatem Servatoris,
 accuratori stylo Galatis exponit. Nam novo quodam
 modo, neque alibi ipsi usurpato, Epistolam ad ipsos
 scriptam ita exorditur, *Paulus apostolus non ex ho
 minibus, neque per homines, sed per Jesum Chri
 stum* 16. Non invenire licet hunc Apostolum ad alios
 hæc verborum formula perscripsisse: eo quod nulli
 inter eos, ad quos scribebat, ita erant ut Galatæ,
 affecti circa fidem. Nam veluti qui nudum hominem
 Christum exstitisse opinarentur, ita illos corrigere
 conatus est, et errorem refluere opinionis, dum in
 ipso epistolæ exordio docet, eum non esse homi
 nem (nudum scilicet). Pergens deinceps ad eandem
 illos, scribit: *Evangelium meum quod in vobis est
 evangelizatum non est illud secundum hominem: ne
 que ego illud ab homine acceperam, aut edoctus sus
 ram, sed per revelationem Jesu Christi* 17. Quibus illud
 expressit satis quidem clare, hominem non fuisse nu
 dum Jesum Christum. Quis vero fuerit, vel quid, si
 non homo, progrediente declarat epistola sua, *Cum
 vero placuisset Deo qui me a matris utero separave
 rat, revelare Filium suum in me* 18. Ubi vides mani
 festè, Servatorem nostrum, Filium Dei exstitisse:

✕ Ed. Paris., pag. 7.

15 Gal. 1, 8. 16 ibid. 1. 17 ibid. 11, 12. 18 ibid. 15.

(56) Ἄλλὰ καὶ μεσίτην αὐτὸν. Hæc est commu
 nis expositio recentium et antiquorum interpretum:
 ad vers. 19, cap. III. Epistolæ ad Galatas; de me
 diatore Christo: etiam tum, cum differant de voce
 illa *angelos*, quam quidem, vel ad Moysem et Aaro
 nem referunt, vel ad spiritus illos administratorios,
 qui de manu Christi assumptam legem populo, per
 Moysen tradiderunt. Sed quod ait Eusebius hinc con
 cludere Apostolum, ἕνα εἶναι μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀγ
 γέλων, falsum est. Non affirmat hoc Apostolus:
 et ipsemet Eusebius contradicit, dum affirmat, ὁ δὲ
 καὶ ἐν ἐτέροις ἐδήλου λέγων· *Εἷς γὰρ ὁ Θεός, εἷς
 καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος Ἰη
 σοῦς Χριστός*; qui locus habetur I ad Tim. II, 5;
 an non ergo hic pro ἀγγέλων legendum est ἀνθρώ
 πων? Certe apud Paulum ad Galatas, angeli sunt
 μεσίται, hoc est intercessionis internuntii; agen
 tes in rebus; inter Deum et populum suum inter
 cedentes, et tamen illam correctionem frustratur
 ipse auctor in sequentibus, ubi disputat eum esse
 mediatorem angelorum, idque ex sententia Apostoli.
 Nusquam vero hoc affirmat Apostolus. Ino vero
 neque debuit hoc ab illo affirmari. Mediator autem
 ille est, tanquam qui medius ἔστηκε in aliqua
 actione procuranda: seu qui partes dissidentes
 componere satagit: unde sequestrum vocant Ter
 tullianus, et Hieronymus. Non fuit autem διάστα
 σις, quæ debebat componi, inter Deum, et angelos
 in gratia confirmatos, quorum æternum est et
 solitarium epitheton illud *facientes voluntatem ejus*.
 Erat vero inter Deum et homines dissidium. Hic
 interposuit se Dei Filius, καταλλάκτης factus, partes
 dissidentes reconciliavit. Hoc ut faceret, fuit neces
 se, ut utriusque naturæ dissidentis particeps fieret.
 Mediator inter Deum et homines, ait Augustinus
 (*Confess.* x, 42), oportebat ut haberet aliquid simile
 hominibus, ne in utroque hominibus similis, longe es
 set a Deo: aut in utroque Deo similis longe esset
 ab hominibus. Jam vero non assumpsit angelos,
 sed semen Abraham: at viderit, quomodo angelorum
 mediatorem Christum dixerit Eusebius, et conclu
 serit fuisse prius mediatorem Dei et angelorum,
 quam Dei et hominum mediator esset. Hieronym. in
 commentariis ad hunc locum Apostoli, verbo Dei οὐ
 σιώδη, priusquam incarnaretur, τὴν μεσετείαν qui
 dem ascribit, sed Dei et hominum: non Dei et an
 gelorum, sed κατὰ προορισμόν, et effective. *Jesus
 enim Christus, hic hodie, idem et in sæcula sæculor
 um. Ut sciamus, etiam antiquos justos, quicumque
 esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos,
 per quam liberamur et nos: fide scilicet incarnationis
 Christi, quæ illis annuntiabatur, sicut a nobis an
 nuntiatur facta, ut August. epistola 89. Sed re
 spondebit Eusebius, se non alium intelligere me
 diatorem, quam illum, qui μέσος ἔστηκε, Filium
 enim inter Deum et angelos ita medium statuit, ut
 legem a Patre suo acceptam, angelis tradiderit,
 angeli vero Mosi, et Israeli: inde infert, eum etiam
 tum ante suam in carne οἰκονομίαν, tanquam ζῶντα,
 καὶ ὑπεστώτα Λόγον, non tantum ἐνδιάθετον, sese
 exhibuisse, communicatione participandum. M.*

(57) Vulgo ἐδίδασκειν. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ;
 deinde vulgo δέ.

(58) Vulgo ὠνόμασεν. Dein infra vulgo οὐκ ὠνόμασε.

(59) Vulgo γὰρ ἂν γένοιτο.

(60) Sic mss.: vulgo τῶν νόμων.

atque ideo fuisse Deum. Ulterius constat liquidissime, Apostolum credidisse illum Dei Filium existisse, priusquam huc in carne adveniret, quod in eadem illa ad Galatas epistola addiderit, *Cum temporis plenitudo adveniret, emisit Deus Filium suum factum de muliere* ¹⁷. Erat itaque cum nondum de muliere nasceretur Filius Dei: eumque tum antea Filium Dei existentem, emisit Pater, ut is qui jam olim Dei Filius ferebatur, et Filius etiam hominis exstaret, *factus de muliere*. Quin et Mosaicæ legis existisse mediatorem illum docet: mediationis rationem determinans, ubi inquit: *Quid igitur? Lex propter transgressiones lata fuerat, usque dum semen illud adveniret, cui promissiones condicte fuerant; per angelos ordinata in manu mediatoris. Mediator autem unius non est mediator: at Deus unus est* ¹⁸. Audisne in istis, quomodo Galatas ipse Apostolus instituat: ut unum exinde Deum agnoscant, et unum Dei et angelorum mediatorem? quod ipsum tibi quoque docuit ad hunc modum: *Unus etenim Deus est: unus etiam Dei atque hominum mediator, homo Jesus Christus* ¹⁹. Enimvero quem Dei atque hominum appellat mediatorem, hominem esse nec immerito declaravit, propter incarnationem. Ubi mediatorem dixit, non Dei et hominum, sed Dei et angelorum, non illum tunc hominem consignavit, sed simpliciter mediatorem. *Legem*, inquit, *per angelos ordinatam, in manu mediatoris*. Sed et nomen ipsum mediatoris illustrius reddit, per distinctionem, ubi ait: *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est*. Non est ergo Deus mediator. Nam cuius tandem esset mediator? Neque ipse ille qui mediator est, eo ipso Deus est. Nam unius non est mediator idem, cum mediis inter duos interponatur. Quorum vero existat mediator docet, dum de nomine angelos appellat, et Deum. Quorum medium intervenientem Dei Filium, suis manibus a Patre recepisse legem docet, et per angelorum ministerium populo communicasse. Erat igitur exinde Filius priusquam fieret Dei mediator et hominum, mediator Dei et angelorum. Et illo modo erat, non ut qui, velut nudum Dei Verbum in eo subsisteret, ✕ Ed. Paris., pag. 8.

¹⁷ Gal. iv, 4. ¹⁸ Gal. iii, 19, 20. ¹⁹ I Tim. ii, 5.

(61) Vulgo δέ.

(62) *Οὐδέτερος δὲ ἐκείνων*. Eusebius arianizat hic manifesto, Filium non Deum esse, nec angelum vult esse: sed inter angelos et Deum, mediantis cuiusdam conditionis. Quanquam enim verum sit Filium non esse τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, hoc est, non esse Patrem, qui fons et origo est τῆς θεότητος, tamen est ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quoad substantiam, et existentiam: Patri coæternus, coæqualis. Ariani agnoscebant Filium esse Deum, sed creatum, ascitium, minorem. Patrem enim eo majorem infinitis pronuntiabant, neque facile Eusebius aliter Patrem distinguit a Filio, quam ut sit ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quod Filius non est. Sed quid opus est verba premere? διαρρήδην, ait, οὐθ' οὗτος ὢν ὁ εἷς, καὶ μόνος Θεός, sed inferioris ordinis, status, et conditionis. M.

(63) Vulgo δε. Infra vulgo ὑπάρχων.

ὑπάρχων τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ ἂν εἴη οὕτω γε μεστὸν ἀλλ' ἦν καὶ προῆν, ὡς μονογενῆς Υἱὸς κλήρης κριτος καὶ ἀληθείας. Καὶ ἦν μεσιτεύων τῷ Πατρί παρέχοντι τὸν νόμον δι' ἀγγέλων ἀνθρώποις. Ὁ δὲ διδασκων, ἐξ ἐκείνου τοὺς ἀγνώτας καὶ ἀμαρτῆς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ θεολογίας, ὁ ἀπόστολος, ἐπειρηζέτο λέγων, Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἐφ' ἐνός τὸν μεσίτην ὀρίζεσθαι. Δὲ ἂν μὲν οὐκ ἔστιν ἐνός, δεῖν δὲ μέσος ἐξ ἀνάγκης, ἢ οὐδέτερος ὢν ἐκείνων, ὢν μέσος τυγχάνει· ὡς μὲν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἠγεῖσθαι, καὶ ἀγγέλων ἕνα· τούτων δὲ μέσος καὶ μεσίτην, τὰ τῷ Πατρὶ καὶ ἀγγέλοις μεσιτεύει. Ὡς εἰ τινα, ὅτε μεσίτης γίνεται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μὴ ὢν ἑκατέρου τάγματος οὐδέτερός ἐστι, μεσίτης ἔστι· χει οὐτ' αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, οὐθ' ἑμὲ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ἀνθρώπος. Τί ἔστι μὲν τούτων; Ἡ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, νῦν μὲν ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ μεσίτης γεγονώς, πρότερον ἐπὶ Μωϋσέως Θεοῦ καὶ ἀγγέλων μεσίτης ὑπάρχει. Ταῦτα (61) δὲ αὐτοῖς γράφωμεν. Ὡδέ πη παραδίλλεται ὁ μέγας Ἀπόστολος· « Ὁ νόμος διατεταγμένος ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεστόου. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός ἔστιν· ὁ δὲ Θεός εἷς ἔστιν. » Εἷς οὖν ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ εἷς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ [ἀνθρώπων καὶ]· γεννητῶν πάντων· οὐ νῦν ἀρχόμενος τῆς σωτηρίας μεσιτείας, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους αὐθεοφανείας, ὡσπερ οὖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Τούτων ἐν βραχεῖ Γαλάταις αὐτοῖς, ἐκ μόνῃς τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς παρατεθέντων, τῆς τε σωτηρίου κστεως τὴν μυστικὴν ἀναγέννησιν εἰς ὄραμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ ἐχοῦσης, καὶ πρὸς τοὺς θελοῦς ἐγγράφοις τῆς ἀποστόλων γῆς ἕως περάτων καθολικῆς Ἐκκλησίας· Θεοῦ τὰς ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν μαρτυρίας, ἐξ ἁγίου παραδόσεως, ἐπισφραγισμένης· ὡρα λοιπὸν καὶ τὰς Μαρκέλλου διασκεψάσθαι λέξεις, τῶν τε ἐγγεγραμμένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ὑποσχέσθαι, ὡς ἀντιστοίχως τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖσθαι πρὸς ἡμῶν νομίμου σκοποῦ δέ μοι προκειμένου διὰ βραχέων ἐκπῆσαι εἰρημμένα, (65) οὐ πάσας ἀναλέξομαι τοῦ ἀνδρὸς φωνάς, μόναις δὲ ταῖς συνεκτικαῖς χρήσομαι,

D (64) Vulgo μὲν. Mox dele ἀνθρ. καὶ. Infra eo καθ. τοῦ Θεοῦ ἐκκλ.

(65) *Οὐ πάσας ἀναλέξομαι*. Utinam exstaret Marcelli hoc qualecunque σύγγραμμα. Liceret autόπταις, Eusebii διασκεψάσθαι fidelitatem, et non nimis casta fuisse videtur. Certe, quod per observatum est, ut inter veteres Ecclesiarum processu censendi cum primis Julius et Athanasius, Marcellinum et scriptis et sententiis latis absolventur: Basilius ὁ πᾶν, et Hilarius inter hæreticos ipsi nomen reposuerunt. Isti si in causa tacuissent, cile fuisset, Eusebium, Arium, Asterium, Apollinarium, omnes hæreticos contemnere. Τὰς αὐτοῦ ἀπολογήσαντο μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὁμοίως τὸν βεβαιωθέν· καὶ τῷ φρονήματι αὐτὸν ἔχειν διίσχυρίζοντο. Διὸ πολλὰ περὶ τούτου ζητήματα γέγονε. Καὶ τὰ μὲν κρύφια τῆς ἐννοίας Θεοῦ ἵσταται, ait Eriphanus. M. — Mox vulgo ἐξεδείχθη

πλείους, ὡσανεὶ περιττὰς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν χωρῶ-
σας, ὑπερθησόμενος. Πρὸ δὲ τῆς τῶν εἰρημένων ἀπο-
δείξεως οἶμαι δεῖν ἐν πρώτοις παραστῆσαι τοῖς ἐν-
τυγχάνουσιν ὅτι, μὴδὲ τὰς προχειροῦς λέξεις τῶν
θείων ἐξηκρίβου ἀναγνωσμάτων, ὡς ἂν γνωσθῆι τοῖς
ἐπι αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, ὁποῖός τις ὢν, ἐπὶ τὴν τῶν εἰρη-
μένων προήχθη τὸ λῆμα.

theologicas de Dei Filio rationes, Apostolus idem consignavit ad istum modum inquit, *Mediator autem non est unius mediator*. Neque certe natura rei patitur mediatorem de uno quoquam definiri. Ideo non est unius alicujus iste, sed medius necessario inter duos, ab utroque diversus, quorum statuitur mediator. Non est ergo existimandum, hunc esse Deum illum, qui est supra omnia Deus: nedum de numero angelorum aliquem: sed medium utrorumque et mediatorem, quippe cum inter Patrem suum et angelos intercedat medius. Ad eundem modum iterum, ubi Dei atque hominum mediator fit inter ordinem utrumque intermedius, nullius horum est, existens mediator. Non est ille unus et solus Deus: non homo, quo modo cæteri homines sunt. Quid tandem, si nihil horum, existit? Certe Dei Filius unigenitus, jam constitutus Dei et hominum mediator: olim vero ✕ sub temporibus Mosaicis, Dei mediator et angelorum. Hæc sunt illa quæ magnus Apostolus ille ad Galatas scripturæ tradidit, *Lex per angelos ordinata, in manu mediatoris*, inquit: *Mediator unius alicujus non est: Deus autem unus est*. Unus itaque Deus est, et unus mediator Dei atque hominum, et omnium insuper generatorum: qui non nunc primum exordiebatur mediationem suam ad salutem, sed olim exstabat mediator, cum nondum inter homines natus versaretur: quod jam prius, in sermone demonstratum est. Hæc sunt illa quæ breviter et per compendium Galatis proponimus consideranda, ex illa ipsa ad Galatas epistola Pauli, in qua fidei salutaris illa mystica continetur regeneratio, *in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*. Quæ, præterquam quod sint litteris divinis consignata, sunt etiam adhuc majorem in modum confirmata per traditionem catholicæ Ecclesiæ, quæ a fine ad finem terrarum diffunditur, quæ per non scriptam traditionem sacrarum Scripturarum testimonia confirmat et obsignat. Jam vero tempus est ut deinceps Marcelli verba in medium proferamus et quæ polliciti sumus, demonstratione, proponamus quibus illa clarissime proponuntur, quæ sunt a nobis hactenus disputata; ne quis putet per calumniandi libidinem, esse hæc in illum congesta. Quandoquidem vero mihi propositum sit breviter illa describere, quæ sunt ab eo dicta, non tamen ideo sigillatim et verbo tenus illa arbitror in præsentem esse recensenda. Tantum illa quæ præcipua sunt, et causam continent, advocabo, prætermisissis quamplurimis, nec necessariis, et in idem ipsum recurrentibus. Prius tamen quam ad rem aggrediar, per demonstrationem necesse est lectori faciam manifestum, non fuisse hunc hominem assecutum divinarum litterarum mentem et sententiam, nedum cum essent cuicumque obviam: ut illi qui ignorant, quis et qualis sit adhuc, intelligant tandem, quanta cum audacia ad ipsa hæc scriptis proruperit commendanda.

ΚΕΦ. Β'.

Ὅτι οὐδὲ τὰς θείας ἐξηκρίβου Γραφάς (66).

Αὐτίκα δ' οὖν, τοῦ προφήτου Ζαχαρίου κατὰ τοὺς
τῆς ἐπανόδου χρόνους τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος γενομένου,
Ἰησοῦ τε μνημονεύσαντος τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου,
δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ Ἰωσεδέκ, ὃς ἔμα Ζοροβάβελ τῶν
ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἠγήσατο, ὁ γενναῖος
οὗτος καὶ θαυμαστὸς ὑπογραφεὺς ταῦτ' ἀνοήσας,
εἶθησι μὲν τοῦ Ζαχαρίου τὴν λέξιν, δι' ἧς μέμνηται
τοῦ Ἰησοῦ, μακρὰν δὲ τῆς ἱστορίας ἀκοντισθεὶς, λέ-
γειν αὐτὸν ὑπεβλήθη (67) περὶ Ἰησοῦ Μωϋσέως δια-

✕ Ed. Paris., pag. 9.

✕ Ed. Paris., pag. 10.

⁶⁶ Joan. 1, 14. ⁶⁷ Zach. III, 1.

(66) Continet hoc caput velitationem quamdam
inter Marcellum et Eusebium, de locis quibusdam
in Scripturis sacrosanctis perperam intellectis, sal-
tem ut nostro videbatur Eusebio, a Marcello. In
quibus plerumque λεπτολογεῖ ὁ συγγραφεὺς, et de
lana caprina litigat. Concludit autem eum, qui adeo
perilliter hallucinetur, minime audiendum esse in
et de rebus theologis dissidentem. Textus illi de
Scripturis male accepti sequuntur. M.— Mox vulgo
γιν. et ἀρχιερέως loco τοῦ ἱ. et Ἰωσεδέκ et Ζοροβά-
βελ. Porro in corr. ed. P. (L. ἐνόησεν.) loco

B

CAP. II.

Quod nec sacras Scripturas satis exacte calleat.

Cum propheta Zacharias, is nimirum qui tempo-
re reditus e Babylone fuit, mentionem alicubi ⁶¹ fa-
ciat Jesu pontificis illius magni, scilicet Josedeco
geniti, qui una cum Zorobabele, principatu funge-
batur inter Judæos, qui de Babylone revertēban-
tur, præclarus iste et mirificus sane scriptor ✕ ho-
rum omnium ignarus, Zachariæ verba quidem illa
citat, quæ Jesu illius meminere, sed a sensu et
sententia narrationis illius recedit quam longissi-

C ἐνόησεν. Male; cæterum codd. ἐλάθετο loco ἐλα-
θεν.

(67) Περὶ Ἰησοῦ Μωϋσέως διαδόχου. Ait Marcellum, locum e Zachariæ tertio capit., vers. 1, ubi agitur de Jesu Josedeci, pontifice in Israel, in reditu e Babylone, ab eo de Jesu. Nam Moysis successorem acceptum. Certe valde erat Marcellus ἄλλοιος et infantissimus, si id ita volunt verba ejus quæ recitat ipse Eusebius, non hoc evincunt: neque enim statim, ubi egerat de Jesu pontifice apud Zachariam illa subinfert, quæ calumniatur Eusebius. ἔλαθετο

me. Nam Jesum illum voluit hic intelligi, qui Moysi A succedebat immediate. Deinde, cum Apostolus, in illa quæ est ad Galatas Epistola scribat, *Jerusalem quæ sursum est, libera est, quæ nostrum quidem omnium mater est* 22; hic idem, per imprudentiam, aut quod ignoret, vel certe sciens volensque verba illa depravat, dum ad istum modum scribit: *Nostra autem Jerusalem sursum est. Ipsa enim in servitute est cum filiis suis*. Tertio ubi Petrum sic affatur Servator 23: *Abi de post me, Satan; scandalo enim mihi es, cum non sapias ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum*, minime intelligens quomodo hæc dicantur ad Apostolum, aut quorsum, affirmat ad diabolum esse dicta. Hujusmodi ille hallucinationes simul congestas una modo periodo comprehendit, totidem enim verbis disertim scribit: « Nullum porro nomen B [R. I] excellentius exstare, quam est nomen Jesu, « inter omnia quæ in terris nominantur, testatur « eo loco Evangelium, ubi Mariam ad hunc mo- « dum angelus alloquitur: *Ne timeas autem Maria, « invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies « in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus « Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabi- « tur* 24. Quo in loco, quod pronuntiat angelus, te- « statur et prophetia Zachariæ, qui de hoc nomine « ita olim vaticinatus est: *Et ostendit mihi Dominus, « inquit, Jesum sacerdotem magnum stantem ante « faciem angeli Domini. Stabat porro diabolus a « dextris illius, ut illi adversaretur. Dixit autem « Dominus ad Diabolum, Dominus qui elegit Jerusa- « lem increpet te* 25. Quando autem illum increpabat, C « Tunc nimirum cum dilectum ab ipso hominem « Verbo suo coadunivit is, qui *Jerusalem*, inquit, « *elegit*. Patet autem illum hanc nostram Jerusalem « intelligere, de qua Apostolus loquitur, *Nostra au- « tem Jerusalem, sursum est*: illa autem cum libe- « ris suis est in servitute. Tunc enim, cum in ma- « gna illa Jerusalem esset, hoc est, versaretur in

22 Gal. iv, 26. 23 Matth. xvi, 23. 24 Luc. i, 30-32. 25 Zachar. iii, 1, 2.

ἡξιώθη εἰσαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν, sed aliis interpositis: et tandem de Moyse ait, nec illum dictum esse μέγαν: qui tamen ita magnus et illustris erat, ut Dei servus diceretur, tum de Jesu Nave; nec illum μέγαν licet populum induxerat in terram promissionis, et alia miracula effecerat. Certe obscurius, et ασυνδέτως, hæc ponuntur a Marcello, ut exinde calumniæ sint exposita, sed non infertur necessario, quod accusationem constituit Eusebianam. Secundo, ut ille Jesus, de quo meminit, post Moysem fuerit, ex animi ejus sententia τοῦ Ιωσεδέκι: tamen non statim evincitur ille error. Nam verum est, hunc Jesum, una cum Zorobabele populum introduxisse in terram promissionis: non de Ægypto reducem, aut deserto egressum, sed Babylone reversum e captivitate. Idque fassus est ipsemet, ὁ τοῦ Παμφίλου; ait enim: «Ὁς ἄμα Ζοροβάβελ τῶν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἠγήσατο. Hoc vult Marcellus, nullum nomen aliquando illustrius in terris fuisse, quam nomen Jesus erat, quia solus is, qui eo nomine vocabatur, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, sacerdos magnus nominatur, propheticè in eo designato illo, qui cum indueret carnem nostram, magnus futurus apud Deum, angelo Gabriele internuntio, designatur. Quo titulo ne Moyses

δόχου. Καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου γράψαντος ἐν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ τούτον τὸν τρόπον· Ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ, τῆρ ἡμῶν ἀπάντων· Ἐλαθεν, ἢ οὐκ ἐνόησεν, ἢ ἐκὼν διαστρέφει τὸν λόγον γράφων· Ἡ δὲ ἡμετέρι Ἰερουσαλήμ, ἄνω ἐστὶ· (68) αὕτη γὰρ δουλεῖ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ αὐθις τοῦ Σατῆρ ἡμῶν τῷ Πέτρῳ εἰρηκότος· (69) Ὑπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ· σκάνδαλον εἶ ἐμοὶ, ὅτι σὸ φροσῆται τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐ συνεισὶς ὁ λόγος εἰρητο πρὸς τὸν Ἀπόστολον, καὶ διὰ τὴν αἰτίαν, πρὸς τὸν διάβολον ταῦτα λελέχθαι πρὸ ὁμοῦ δὴ τοιαῦτα σφάλματα ὑπὸ μιαν τῆρ φροσῆται, αὐτολεξεί τούτον γράφων τὸν τρόπον· Ἡ δὲ οὐδὲν ὄνομα μείζον Ἰησοῦ τῶν ἐπὶ τῆρ ἔνομασθέντων γέγονε, μαρτυρεῖ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνθα ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίας· *Μὴ φοβοῦ*, ἐστὶ, ἢ γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἰδοὺ ἐκλήθη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸν ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ τίς ἐστὶ Ἰψῆστου κληθήσεται. Δῆλον δὲ ἐστὶ καὶ ἐπὶ τοῦ Ζαχαρίου προφητείας, πάλαι περὶ τοῦ ὄνομα τούτου προφητευσάσης· *Ἐδσεξε γὰρ μοι, ἐστὶ, ὁ Κύριος Ἰησοῦν τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἐστὶ ἐπρὸ προσώπου ἀγγέλου Κυρίου. Καὶ ὁ διάβολος εἰστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀντικεῖσθαι αὐτῷ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοὶ, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἰερουσαλήμ. Πότε γὰρ ἀπὸ ἐπιτίμης; Ὅτι τὸν ἀγαπηθέντα ὑπὸ αὐτοῦ ἄνθρωπον, τῷ ἑαυτοῦ συνῆψε λόγον ὁ ἐκλεξάμενος, φησὶ, τὴν Ἰερουσαλήμ, δηλον ὅτι ταύτην τὴν ἡμετέραν περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ ἐστὶν· αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων ἐστὶς. Τηνικαῦτα γὰρ, ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῇ Ἰερουσαλήμ, τουτέστιν ἐν τῇ ἡμετέρῃ Ἐκκλησίᾳ γινόμενος, ἐπιτίμησε τῷ διαβόλῳ, κατὰ τὴν προφητείαν εἰπὼν· Ἀπελθε ὀπίσω μου, Σατανᾶ·*

quidem coonestatur. Quod, ut et alia de Jesu idem dicta, τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ἀντὶ μεγάλων καὶ μὴ βλεπομένων, in Jesu Mariæ adimplebantur. — Codd. τοῦ Μωσ., dein vulgo τὸν τρ. τούτον, ἀπάντων om.

(68) Αὕτη γὰρ δουλεύει. Hæc est altera acceditio. Locus est Gal. iv, 26, quem alludit hoc modo Dominus increpet te, Satana, (ait angelus apud Zachariam) qui elegit Jerusalem (Zach. iii, 2), ὅτι ταύτην τὴν ἡμετέραν, inquit Marcellus, commemorat Apostolus (Galat. iv, 25, 26.), ait, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλήμ ἄνω ἐστίν, αὕτη γὰρ δουλεύει. Hæc in servitute est. Hæc: non terrestris; illa in Palæstina; apertissime Euseb cavillatur. M

(69) Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Dicitur Dominus Servatoris Petrum apostolum προσφωνούνας. Marcellus ita interpretatur, ut vox, Satana, non Petrum, ultimate, aut personaliter, sed ad Satanam qui ei consilium illud suggesserat, referatur. (si erravit, certe non solus, sed cum multis et multis doctoribus hic erravit. Antiqui enim orthodoxi multi in eodem cum illo errore, si error erat, versabantur. Hilarius distinguit hoc modo: *Vade me, Satan; mihi scandalo es* (Matth. xvi, 23),

ruit miraculis, erat filius Nave, de tribu Ephraim, quæ tribus cum sacerdotio nihil habuit commune. Quocirca, qui in voce tam cuivis obvia aberravit, et nudam ignoravit Historiæ seriem, non potest ei tuto satis fides adhiberi in rebus theologicis, et divinam pertinentibus cognitionem. Debemus autem et in Petro insistere, quemadmodum ad illum dictum sit, *Vade post me*, quæque nominis illius, *Satanæ*, sit interpretatio. Propter quod etiam de illo dictum sit, *scandalo mihi es et offensioni*. Et propter quam tandem rationem fiat, ut sub uno et eodem tempore uni et eidem dicatur, *Beatus es tu, Simon Barjona*; et, *Vade post me, Satana*²⁷. Quid significet illud, *Vade post me*, et quod statim subiunxit et e vestigio Servator, *Si quis velit post me venire, abneget semet ipsum, attollat suam crucem, et sic sequatur me*²⁸. Quod reipsa adimplevit idem ille Petrus, cum deinceps martyrio consummaretur. Sed disquirendum est omnino, cur, cum adeo beatum hunc deprædicaverat, tamen statim vehementius objugaverit? Horum neutrum cum Marcellus consideraret, ad diabolum referenda illa dicta pronuntiavit, contra Scripturæ manifestam veritatem. Num autem hoc unicum ignoravit? Inno progrediente

πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀνωτάτω θεολογίας; Καὶ ἐκ τοῦ Πέτρου δὲ ὡσαύτως ἐπιστῆσαι δεῖον τὸ, ὅπως ἐλέγθη πρὸς αὐτὸν τὸ, Ἵνα γὰρ ὀπίσω μου· καὶ τίς ἡ τοῦ Σατανᾶ ὀνόματος ἐρμηνεία· διὰ τί δὲ, καὶ σκάνδαλον αὐτὸν εἶπεν· πῶς δὲ σχεδὸν ὄψ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὸ, Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, πρὸς αὐτὸν ἐλέγετο καὶ τὸ Ἵνα γὰρ ὀπίσω μου, Σατανᾶ, καὶ τίς ἡ διάνοια τοῦ εἰπεῖν πορεύεσθαι (73), τοῦ Σωτῆρος ἦν παρὰ πάδας αὐτὸς διεσάφησε συνάψας ἐξῆς τὸ, *Εἰ τις θέλει ἔμειναι μου ἐλθεῖν ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀρκεντὴν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι· ἡ ἕξι ἐργῶν διεπράξατο μικρὸν ὑστερον αὐτὸς ὁ Πίπας, μαρτυρίῳ τελευθεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐπιζητήσῃ ἕπι, ἐπὶ ποιοῖς μὲν αὐτὸν ἐμακάρισεν, ἐπὶ πῶς ἂν αὐτῷ ἐπέπληξεν; Ὁ δὲ, μηδενὶ τούτων προσσηκῶς, ταῦτ' εἰρησθαι πρὸς τὸν διάβολον ἀπεφάνη τῆς Γραφῆς ἐναντίως. Ἐὰρ οὖν τοῦτο μόνον ἠγνόησεν; Οὐχὶ δὲ καὶ προῖων αὐθις, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μνημονεύσας, ἔπειτα βουληθεῖς δεῖξαι, ὅτι καὶ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφητικῶς φέρεται τις ἐκ νεκρῶν ἐγγεγενημένος, πάλιν κἀνταῦθα σφάλεται, (74) πρῶτον λέγων ἐν Ἐλισσαῖον τὸν προφήτην ἐκ νεκρῶν ἐγείρει· ἔγνω*

²⁷ Matth. xvi, 17, 23. ²⁸ ibid. 24

(73) Καὶ τοῦ Σωτῆρος. Hæc non coherent. Quid si legamus, καὶ τίς ἡ διάνοια τοῦ, ὀπίσω πορεύεσθαι τοῦ Σωτῆρος, ἦν παρὰ πάδας, etc., nempe διανοίαν αὐτῆς, quod secutus sum in versione, καὶ τοῦ, ὃ παρὰ πάδας αὐτὸς ὁ Σωτῆρ διεσάφησε, etc. M — Καὶ ante τοῦ Σ. delevis cum codd. Supra vulgo ἀξιογροῦς. Infra vulgo ἀκολουθήτω et ὃ δὲ et ἄρα (codd. ἄρα) ἀνεῖ ἐγγεγεμ.

(74) Πρὸ τῶν λόγων Ἐλισσαῖον. Pergit ad aliam accusationem Eusebius: in qua leuχότερον adhuc sycophantam agit. Non enim is qui affirmat Elissæum suscitasse mortuum, ante resurrectionem Christi, aut eum omnium primum atque principem mortuorum ad vitam revocasse: aut de Elia negat, non ait illum πρῶτον πάντων resuscitatum, quem reduxit in vitam Elissæus, sed πρότερον; ad istum modum poterat et item de Lazaro intendere, qui ante Christum et per Christum resurrexit; corrigenda est autem lectio codicis πρώτων λόγων, et legendum, πρώτων λέγων [sic Mss. cum I. et margo codd., quod recepi; porro vulgo om. τὸν post Ἐλισσ.]: ut sequentia docent. Disserit Marcellus, Christum non ideo dictum primogenitum mortuorum, quod primus omnium de morte ad vitam resurrexit: nam ante eum, inquit, Elissæus πρότερον resuscitavit mortuum: Lazarus surrexit ante ipsius resurrectionem: et tempore passionis πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀνέστησαν. Atque ita patet calumnia Eusebiana de Elissæo. Ait tantum Marcellus, eum mortuum resuscitasse ante Christum; non ait, illum omnium primum, non Elia priorem resuscitasse mortuum. Quod ad mortuos attinet, in Evangelio, certe illud non perinde excusatur: etiamsi locutus sit Marcellus laxè, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους. Constat enim eos, quod notat Eusebius, non nisi cum Christo saltem resurrexisse. Locus Apostoli est, Coloss. 1, 15, ubi Christus vocatur πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Et vers. 18, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. In loci istius interpretatione, videtur Marcellus Arianos pupugisse. Illi enim Christum hinc creaturam volebant statui ab Apostolo, autē alia omnia, etiam angelos factum:

sed factum tamen; unde primogenitus sit dictus πάσης κτίσεως. Imo, inquit Marcellus, Christus eo modo primogenitus creaturæ omnis dicitur, ut statim primogenitus mortuorum; non est autem dictus mortuorum primogenitus, quod primus redierit a morte ad vitam, cum nulli eo anteriores redierint: utpote Lazarus, et is, vel illi, qui ab Elissæo suscitabantur, ita nec primogenitus creaturæ dicitur, quod creatus quidem fuerit, sed ante alias creaturas. Hinc cavillatur Eusebius quasi dixerit Marcellus primum omnium Elissæum resuscitasse mortuum: λεπτολογῶν, et syllabarum captator sycophanticus; omisso quod erat caput: nempe sensu, et sententia apostolici dicti: quod Marcellus dicitur cum Athanasio exposuisse, ita ut dictus fuerit primogenitus, utrobique, quod in eo, per eum, illius vi, potentia, majestate et ἐνεργείᾳ mortui resurrexerant, licet eo priores. Creaturæ constituerant, illo anteriores, scilicet quoad hominem, cujus respectu, et non aliter dici debet πρωτότοκος, non ut Ariani blasphemabant, etiam quoad deitatem. Vide Athanas., Orat. iii, contra Arianos, pag. 234, 235. Quanquam et alia ratione quoque Christus, mortuorum dicatur primogenitus. Quod primus ad æternam vitam resurrexit. Surgens enim de mortuis, non iterum moritur. Illi autem in pulveres suos reversi sunt: et in sepulchris expectant tubam. Et licet illi, qui post resurrectionem surrexerunt, non sint reversi in pulveres, tamen etiam tempore posteriores sunt illi resurrectione Christi: quod disertim notatur in Evangelio. Ita primus tempore surrexit ad æternam vitam. Non surrexit primus tempore ἀπολύσεως, secundo surrexit, ipse sua potestate, non aliena. Tertio, in eo, et per eum resuscitati sunt alii, excitantur omnes, ut merito primogenitus mortuorum dicatur: et Jacobi illud effatum de Rubene (Gen. xlix, 3), humanitati Christi sic applicatum, Ρουβὴμ, πρωτότοκος μου, ἰσχυς μου, καὶ ἀπὸ τέκνων μου. Certe qui post Christum, et comites illius ἀναστάσεως resurrexerunt, iterum, ut illi videtur, mortui non sunt. Hæc est communis ἔρ-

ήσας, ὡς καὶ πρὸ Ἑλισσαίου Ἡλίας ὁ μέγας τὸν τῆς Α
 χήρας υἱὸν ἀποθανόντα ἀνέστησεν, ὡς ἔστι μαθεῖν
 ἐκ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν· ὁ δὲ καὶ τοῦτ' ἀγνοήσας
 φαίνεται, δι' ὧν ταυθ' οὕτω γράφει· « Οὐ μόνον τοί-
 « νυν τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν ὁ Ἀπό-
 « στολος εἶναί φησιν, ἀλλὰ καὶ πρωτότοκον ἐκ νε-
 « κρῶν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἐμοὶ δοκεῖν, ἀλλ' ἵνα διὰ
 « τοῦ πρωτοτόκου τῶν νεκρῶν (74), ὅπως καὶ πρω-
 « τόκοτος ἀπάσης κτίσεως εἴρηται, γνωσθῆναι δυ-
 « νηθῆ. Οὐ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη πρῶτος ὁ δεσπότης
 « ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀλλ' ὁ δι' Ἑλισσαίου τοῦ
 « προφήτου ἀναστάς, ἀνέστη πρότερος. Καὶ Ἀάζαρος
 « πρὸ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως ἀνέστη, καὶ ἐν τῷ
 « καιρῷ τοῦ πάθους πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων
 « ἀνέστησαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀθεωρήτως δοκεῖ μοι
 « ταθεικῆναι ὁ Μάρκελλος· λέγω δὲ τὸ « πολλὰ σώματα Β
 « τῶν κεκοιμημένων ἁγίων πρὸ αὐτοῦ ἐγηγέρθαι. »
 « Οὐ γὰρ προσέτεχνεν ὅλη τῇ τοῦ Εὐαγγελίου γραφῇ δι-
 « δασκούση, ὅτι μετὰ τὴν αὐτοῦ, τὰ τῶν ἁγίων ἐγή-
 « γερται σώματα. Εὐροῖς δ' ἂν αὐτὸν σφαλλόμενον καὶ
 « ἐν τῇ τοῦ ἀποστολικῆς βήτου ἐκθέσει. Ὁ μὲν γὰρ
 « θεὸς Ἀπόστολος, Ῥωμαίοις γράφων, τάδε φησὶν·
 « Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγ-
 « γειλάτο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς
 « ἀγλαῖς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐκ
 « σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος
 « υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιωσύνης.
 « Ὁ δὲ, οὐκ οἶδα, ποῖα διανοίᾳ, κἀνταῦθα διαστρέφει
 « τὴν ἀποστολικὴν λέξιν· ἀντὶ τοῦ ὀρισθέντος (75)
 « ποιήσας προορισθέντος, ἵν' ἦ ὁμοίως τοῖς κατὰ πρό-
 « γωνισιν προορισθεῖσιν. Λέγει οὖν κατὰ λέξιν οὕτω·
 « « Ὡς περ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν πάλαι προωρίσατο ὁ
 « παντοκράτωρ Θεὸς, οὕτω καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ
 « Χριστοῦ οἰκονομίαν· δι' οὗ τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος,
 « εἰς υἰοθεσίαν καλέσαι προωρίσατο, πρότερον θεμε-
 « λώσας ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος τῷ
 « ἁγίῳ Πνεύματι σαφῶς προαγορεύει, τοῦ προορισθέν-
 « τος Υἱοῦ Θεοῦ, λέγων. » Καὶ αὐθὶς φησιν ἐν ἑτέροις·
 « Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ὁ Παῦλος ἔφη τοῦ προορισθέντος
 « Υἱοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα θεῖ οὐ τὴν λέξιν μόνην τὴν
 « ἀποστολικὴν παρέφθειρεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν
 « διὰ τῆς προσθήκης (76) τῆς τοῦ λόγου προθέσεως.
 « Ἀδελφὰ δὲ τοῦτοις πράττων. τῆς Ψαλωιδίας περι-
 « ⌘ Ed. Paris., pag. 12.

⁷⁴ III Reg. xvii, 22. ⁷⁵ Coloss. i, 15. ⁷⁶ ibid. 18; Apoc. i, 5. ⁷⁷ Rom. i, 4.

nio veterum, excepto Theophylacto, et interpretum D
 recentiorum, ut doctissimus Maldonatus docet, comi-
 tes scilicet reservari triumpho illi in caelis glo-
 rioso, quando, ut loquitur Nazianzenus, παρατρέ-
 γοντες, καὶ παραπεμπόμενοι, ἄσματος ἐπινικίους
 ἐπαγγυρίζον. Certe, κατέθη μόνος, Ignatius ait,
 ἀνέθη δὲ μετὰ πλειόνων. Utrumque Tertullianus in
 Carminibus ait :

Illos, non tumulos certum est repetisse silentes
 Amplius, aut terræ retineri viscere clausos.

Sed mensuram excelimus Adnotationum. Videtur
 legend. in Euseb. Οὐ μόνον τὸν τῆς κοινῆς κτίσεως,
 etc., ut explicet illud πάσης. Et mox : ὅπερ καὶ διὰ
 τοῦ πρωτότοκος πάσης κτίσεως εἴρηται, γνωσθῆναι
 δυναθῆ. M

(74) Vulgo ὅπερ et πάσης loco ἀπ. dein Mp. γρ.

contextu orationis suae, mentione de Salvatoris re-
 surrectione injecta, docere aggressus est, ante illum
 incarnatum, sub temporibus prophetarum, dictum
 esse, a mortuis quemdam suscitatum. In hoc qui-
 dem ipso egregie hallucinatur. Ait enim prophetam
 Elisæum, mortuum primum excitasse : ignorans sci-
 licet, ✕ Eliam illum maximum, Elisæo fuisse prior-
 em, et viduæ filium de mortuis suscitasse : quod e
 tertio libro Regnorum cognoscere poterat⁷⁴. Ignora-
 bat autem hoc ipsum, ut apparet, cum disertis ver-
 bis ita scribat : Non : [R. II.] solummodo *Primo-*
 « *genitum creaturæ novæ* ⁷⁵ illum dixit Apostolus,
 « verum etiam et *de mortuis primogenitum* ⁷⁶ : non ob
 « aliam certe causam, ut videtur mihi, quam ut is,
 « qui omnis creaturæ primogenitus dicitur, intelli-
 « gatur et de mortuis esse primogenitus. Non etenim
 « de mortuis ante alios omnes primus surrexit
 « Christus Dominus, verum prior surrexerat ante
 « eum is quem propheta Elisæus suscitabat. Sed
 « et ante resurrectionem ejus erat Lazarus susci-
 « tatus. Et quo tempore in cruce passus fuerat,
 « multorum sanctorum corpora, qui obdormisce-
 « bant, resurgebant. » Quod inconsulto videtur
 Marcellus posuisse : corpora illa nempe dormien-
 tium sanctorum ante Christum resurrexisse. Nec
 Scripturæ sententiam integram attendebat, qua con-
 stat hæc corpora resurrexisse, postquam ipse de
 mortuis resuscitatus exsūtisset. Uterius et in dicto
 quodam apostolico, invenitur idem esse hallucina-
 tus. Divinus Apostolus in illa ad Romanos ita scri-
 bit : *Separatus in Evangelium Dei, quod jam ante*
 « *promiserat per prophetas suos in Scripturis sacro-*
 « *sanctis, de Filio ipsius unigenito e semine Davidis*
 « *secundum carnem, qui designabatur Filius Dei in*
 « *virtute secundum spiritum sanctificationis* ⁷⁷. Quam
 ille sententiam, qua mente nescio, sed perverit
 sane. Legit enim in textu apostolico, *προορισθέντος*
 « *prævisio* » et « *prædesignato* ; » qui debuerat, *ὀρι-*
 « *σθέντος*, constituto, et determinato ; » in eum nem-
 « *pe finem, ut intelligatur Filius esse, eo modo quo*
 « *sunt illi qui per præscientiam designantur. Ad ver-*
 « *bum idcirco, ita scribit : « Quemadmodum igitur*
 « *Ecclesiam suam prævisam omnipotens designavit,*

φαίνεται. Mox vulgo πρότερον et infra τὴν τοῦ ἀδ-
 τοῦ et ἀφορ. εἰς τὸ εὐαγ.

(75) Ποιήσας προορισθέντος. Accusat Marcellum, depravatæ scripturæ apostolicæ : falso. Nam in variantem illam Scripturam procul dubio inciderat. Ita enim in diversis exemplaribus olim legebatur. Ita in suis invenit fidelissimus omnium, et doctissimus vetus Interpres noster, qui vertit *Prædestinatus*, ita legit Epiphanius *contra Theodotianos*, ita alii, et hic etiam Eusebius cavillatur. — Mox vulgo προορ., dein ἀποστ. ἐν τῷ R., porro vulgo ἐντ. δὲ et μόνην ἀπ. et ἐπάκουσον γούν.

(76) Τῆς τοῦ λόγου προθέσεως. At nec λόγος πρόθεσις, sed ὄνομα. Legendum igitur διὰ τῆς προσθήκης, τῆς τοῦ πρὸ προθέσεως. M

« ad eundem modum et Christi etiam secundum
 « carnem œconomiam, per quem genus illud plo-
 « rum et colentium Deum, ad adoptionem filiorum
 « præordinavit ²², posito illo prius fundamento, ita
 « apud suum animum statuisset. Hanc ob causam,
 « Apostolus per Spiritum sanctum, manifeste illum
 « vocat Filium Dei prævisum et prædeterminatum. »
 Et alio loco : « Hic est ille de quo dicebat Paulus,
 « præordinatus Filius Dei. » Neque vocem tantum-
 modo depravavit hoc in loco ab Apostolo usurpatam,
 sed et ipsam ejus mentem per illius præpositionis
 pro appositionem. Istis autem sunt germana et
 genuina quæ et in Psalmis attentavit. Nam ubi
 dicitur, *De utero ante Luciferum genui te*, ✕ ad-
 ditamentum adhibet, quod nusquam in Psalmo re-
 peritur, ut illis ita posset obrectare, qui non pa-
 ria cum ipso sentiebant. Attende vero quænam
 sint quæ scribit. [R. XXIII.] « Hanc ob causam
 « ideo, videtur mihi aliquid omnino dicendum esse
 « de eo quod nusquam adhuc alibi positum est. »
 Magna pars etenim ab illo positorum, ex ante no-
 bis dictis manifesta sunt. *De utero*, ait, *ante Lucife-
 rum genui te* ²³. Opinatus est autem hanc sententiam,
 præpositione illa ἐξ, clam furto subducta,
 cum hæretica ipsius opinione conspiraturam. Quo-
 circa ubi syllabam illam congruentissimam, de voce
 exemerat regenerationem ejus antiquam, nec aliud
 quidquam, hoc volebat loco indicatam. Quando-
 quidem vero vehementiorem in modum pro suo
 hic errore concertaverit, illo reprehenso qui recte

✕ Ed. Paris., pag. 13.

²² Psal. cx, 9. ²³ Psal. cix, 3.

(77) *Διήλθεν*. Lege διήλθον [et sic in corr. ed. P.] et transfer, *videor mihi, nec injuria, dicturus de eo, quod nusquam alibi persecutus sum*. De se Marcellus enim loquitur : is autem quem et hic designat ipse, et quem Eusebius intelligebat, in τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι, Asterius est, quem, cum primis Arianam hæresim propugnantem, hoc suo scripto, quod traducit Eusebius, exagitantium sibi Marcellus suscepit. M. — Supra ἔχειν ἔτι, [R.

(78) *Ἐξέγεννησα*. Fateor me sensum loci non assequi. Dicere debuit Eusebius, Marcellum addidisse præpositionem ἐξ, ad ἐγέννησα. Nam et LXX et omnes, legunt, vel ἐγέννησα, vel γενένηκα, nullibi mentio præpositionis illius, quam vult additam a Marcello; sed præterquam quod vox κλαπέσαν, furti subtractionem potius, quam additionem clam factam significet : quid illud est : τὸ καιριώτατον (sic) τῆς συλλαβῆς ἐξελέων? Sensum videor assecutus. Ariani locum hunc, non de æterna Filii generatione, sed de temporali incarnatione capiebant, ut de noctu natus dicitur ante exortum stellæ matutinæ; videtur hunc sensum, et hanc sententiam oppugnare Marcellus : et ad æternam generationem Filii Dei de substantia Patris retulisse, quam hic vocat Eusebius ἀρχαίαν ἀναγέννησιν, vel ἄνω γένεσιν, et legisse, ἐξέγεννησα, utpote in qua voce magis efficaciter resultet, id quod volebat stabilire. De Patre suo, Filii generationem scilicet, Eusebius, Arii fautor, ansam arripit calumniandi Marcellum. Posita autem illa interpretatione, de æterna Filii generatione, nihil certe impedit, quominus ad litteram exponatur locus, de carnali generatione Filii hominis : qui de nocte nascebatur. Quam licet Chrysostomus in Psal. cix, interpreta-

εχοῦσης· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγένν-
 ὁ δὲ κἀναυθα προσθήκη 'κέχρηται τῇ ἰ-
 ἐμπερομένη, πρὸς τὸ καταμέμφεσθαι τῷ μὴ
 αὐτῷ φάσκοντι· Ἐπάκουσον οὖν ὅπως γράφε-
 « Διὰ τοῦτο τοίνυν, δοκεῖ μοι καλῶς ἔχειν
 « ὦν μηδέ πω πρότερον (77) διήλθε, νυνὶ δι-
 Τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων,
 ἤδη προειρημένων ἡμῖν γέγονε ὁτλία. Ἐκ τ-
 φησὶ, πρὸ ἐωσφόρου (78) ἐξέγεννησά σε. Ἴ-
 πάντως που τὴν, ἐξ, πρόθεσιν κλαπέσαν συ-
 σθαι τῇ τῆς αἰρέσεως γνώμῃ. Διὸ, τὸ κ-
 τῆς συλλαβῆς ἐξελέων, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀνα-
 σημῆναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τοῖσι
 ρῶς διετείνεται περὶ τοῦ οἰκείου σφάλμα-
 ὀρθῶς γράψαντα μεμψάμενος, οὐδὲν αὐτὸς εἰ-
 B ἐντυγχάνουσι, τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως πα-
 μαρτυρίαν. Προῖων δ' αὐθις ὁ αὐτὸς, εἰς
 Σωτῆρα λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἡμέρα· ὡδέ
 σκων· « Σκότους γὰρ ὄντος πρότερον, δι-
 « θεοσεθείας ἀγνοίαν, τῆς δὲ ἡμέρας φαίνε-
 λούσης, Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἡμέρα (ἴ-
 κότως τὸν ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Καὶ
 τόπω φησὶν· « Ἐπειδὴ μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀ-
 « Χριστοῦ τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ
 ὁδὸς καὶ ἡμέρα. » Καὶ αὐθις προῖων τοῦ ἀ-
 τίθησι τὸ, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλὴμ ἄνω
 Καὶ τί με δεῖ μηκύνειν, παρὸν τῷ βουλομένῳ
 προειρημένων τὰ παραπλήσια ἐκ τοῦ παντὸς
 γράμματος ἀναλέγεσθαι, καὶ τὸ εὐχερὲς τοῦ
 C ἐποπτεύειν. Ἐξ ἧς εὐχερείας ἀκούσει αὐτοῦ (8)

tionem improbet : Augustinus tamen et alii per
 Quidni ? cum unius ejusdemque loci, contra quod
 sunt Novatores nostri, plures iidemque secundum
 teram sensus reddi possint. M. — Mox vulgus
 ὕναί.

(79) *Εἰκότως, τὸν ἀστέρα*. Hæc sunt ἀσ-
 forte deest, αὐτόν, ut legamus, εἰκότως
 ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Quæ mox sequi
 transposita sunt. Legendum, ἐπειδὴ μετὰ τὴν
 [vulgo ἐ. τὴν μετὰ τῆς] σαρκὸς ἀνάληψιν,]
 τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται ; sunt enim τῆς οἴκτου
 et συγκαταβάσεως tituli M.

(80) *Τὸν Σολομῶνα* [Σολομῶνα codd.] pro-
 Grave crimen scilicet, Salomonem prophetam
 minasse quasi non, qui character est prophetæ
 locus fuerat in Spiritu sancto, aut saltem
 D titicum canticorum non foret γραφὴ προφη-
 Locus quem vult, habetur in principio Pro-
 verbum. Quæ quidem Proverbia sanctissime
 non sunt προφητεῖαι. Sed prophetæ, generalis
 dam notionem, vocantur omnes viri sancti. P-
 titæ sunt, etiam de præteritis notionem, etiam
 σται, ut istæ sunt, θεόπνευστοι, characteres
 certe diversa χαρισμάτων genera, sed nusquam
 fuit coarctatus Spiritus sanctus, quin qui uno
 genere præcipue excoleretur, is et aliud habe-
 in remissiori gradu. Nam et apostoli prop-
 sunt, et evangelistæ prophetiæ adornati. Illud
 ridiculum est, quod non περιήλθεν ἐν μηλοταῖς
 nec, qui sic amicti obambulabant, prophetæ
 omnes : nec prophetæ qui fuerant, omnes sic
 cti obambulabant. Ineptit ergo hic, non tantum
 lumniatur ὁ τοῦ Παμφίλου. M. — Mox εὐπὶ
 προφητείας c'n. codd.

Σολομῶνα προφήτην ἀποκαλοῦντος πολλάκις, καὶ τὰς παροιμίας προφητείας ὀνομάζοντος. Ὡς οὖν ἐν οἷς φησιν· «Τοῦτου γὰρ χάριν ὁ ἀγιώτατος προφήτης Σολομῶν, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων ἔφη» καὶ πάλιν· «Ρῆσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα» τὴν παροιμίαν προφητεῖαν ὀνομάζει· καὶ αὖθις· «Διό μοι δοκεῖ ὁ σοφώτατος οὗτος προφήτης καὶ τὰ πρῶτα ῥήματα τῆς προφητείας παροιμιωδῶς εἰρηχέναι.» Καὶ δεῦτερον δέ, καὶ τρίτον, καὶ πολλάκις, ὡς ἔφη, τοῦτο ποιεῖ, ἀγνοῶν ὅτι διαίρεσεις *χαρισμάτων* εἰσὶν, εἰ καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Καὶ ἄλλω μὲν δίδοται λόγος σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἄλλω λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἐτέρω πλὴσις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω προφητεία. Διόπερ ὁ Σολομῶν σοφίας μὲν εὐλογῶς χέρισμα μεμαρτύρηται. Καὶ ἔδωκε (81) γὰρ Κύριος τῷ Σολομῶνι σοφίαν, ὡς ἡ Ἰσραφὴ φησι, καὶ ἐσοφίσθη ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους· οὐτε δὲ τὸν βίον προφητικὸν ἐσχικώς, οὐτε τὸν τῆς προφητείας χαρακτῆρα, τὸν ἀπὸ τοῦ *Τάδε λέγει Κύριος*, τῶν τε ὁμοιοτρόπων γνωριζόμενον, διὰ τῶν οικειῶν ἐμφαίνει λόγων. Ὁ δὲ τοῦτων οὐδὲν ἰδὼν, ὡςπερ τι χαριζόμενος τῷ ἀνδρὶ προφήτην αὐτὸν καλεῖ, οὐ συνιείς, ὅτι οἱ προφήται *περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι*. Καὶ τὰς Παροιμίας δὲ αὐτοῦ προφητεῖαν εἶναι λέγει, εἰ μηδαμῶς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης, αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφωτάτου σὺν θεῷ πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας (82) ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἐτέρᾳ, Ἐκκλησιαστής· καὶ τῇ τρίτῃ, Ἄσματα ἀσμάτων, οὐκ ἀθεεῖ, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ταύταις ἐπιβάλλοντος ταῖς ἐπιγορίαις. Ἄλλα καὶ αὐτὴν τὴν θεόπνευστον αὐτοῦ Γραφὴν, δι' Ἑλληνικῶν περᾶται (83) παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν, οὐκ ἐπακούσας Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· *Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κρυφθέντα ἡμῖν· ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρώπων σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου, πνευματικὰ (πνευματικοῖς) συνηκρίνοντες*. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, *μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γινῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀναγρί-*

✠ Ed. Paris., pag. 14.

⁸¹ Prov. 1, 3. ⁸² ibid. 6. ⁸³ I Cor. xii, 10. ⁸⁴ III Reg. v, 12. ⁸⁵ III Reg. iv, 31.

(81) Γὰρ εἰ ὡς om. vulgo, dein vulgo Σολομῶν-
τι. Infra vulgo καχόχ. εἰ τὰς τε παρ. αὐτοῦ.

(82) Παροιμίας ὀνομασθέντος. Lege divisim, παροιμίας [scripsi παροιμιαί et recepi ὄνομα θέντος; εἰ addito καὶ tolerari potest] ὄνομα θέντος. Delendum porro illud εἰ; et tota sententia, sic concipienda, τὰς τε παροιμίας αὐτοῦ, προφητεῖαν εἶναι λέγει μηδαμῶς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούσης· αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφωτάτου, σὺν θεῷ Πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας, ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἐτέρᾳ Ἐκκλησιαστήν. Quod verum est. Non enim sunt adjectivæ inscriptiones, sed ab ipsomet auctore expressæ. Tum sequitur, καὶ οὐκ ἀθεεῖ. Hoc est, non sine numine, χωρὶς Θεοῦ γνώμης, ut Hesychius exponit. M. — Dein vulgo ὡς Ἄσμα ἃ.

(83) Παραδειγμάτων ἐρμηνεύειν. Morbus est

A scripserat, nihil tamen attulit novi, sed lectori cui-
cunque idem per omnia exhibet testimonium. Per-
git deinceps, et introducit dicentem Servatoreim,
«Ego sum dies : » verba autem ipsius ad hunc
modum se habent : « Cum [R. XXV.] tenebræ
« prius obtinerent propter cultus divini ignoratio-
« nem, ubi dies jam esset in propinquo oritura, Ego,
« inquit, dies sum. » Nec injuria stellam, Lucife-
rum appellavit. Alio deinceps loco ita inquit ·
[R. XXXVII. cf. pag. 81, B.] «Quandouidem a sus-
« cepta semel carne, Christus simul esse Jesus an-
« nuntiatur : vita et via, atque dies. » Pergit porro,
et tandem ab Apostolo ita mutuatur. *Nostra autem
Jerusalem sursum est*. Quid autem his diutius ego
immorari debeo? Cuivis etenim, cui saltem libuerit,
B proclive est, hisce quæ dicta sunt quam simillima,
alia quoque infinita colligere ab illo ejus opere, ob-
servata, unde hominis inscitiam animadvertamus.
Hinc quoque factum, ut Salomonem prophetam in-
digitaverit, ut et proverbialia Prophetiam non una
vice. Verbi gratia, ad hunc modum ait : *Hujus rei
causa sanctissimus propheta Salomon ait : Ad susci-
piendam eruditionem doctrinæ* ⁸⁴ : et iterum : *Verba
sapientium, et ænigmata* ⁸⁵. Proverbia, prophetiam
appellavit. Iterum : « Ob hanc causam videtur mihi
« sapientissimus hic propheta prima verba prophe-
« tiæ suæ proverbialiter enuntiasse. » Secundo,
igitur et tertio sæpius, uti dictum est, hoc ab illo
ita factum est. Ignorat interim diversitates donorum
esse, licet est Dominus Spiritus sit. *Uni quidem conceditur
C verbum sapientiæ, secundum quod Apostolus ait,
alteri verbum intelligentiæ, secundum eundem Apo-
stolum : alii fides per eundem spiritum : alteri pro-
phetia* ⁸⁷. Salomon autem donum accepit sapientiæ,
ut Scripturæ testimonio comprobatur. : ✠ *Et dedit
Dominus sapientiam Salomoni* ⁸⁸, *et erat omnibus ho-
minibus sapientior* ⁸⁹. Vitam autem propheticam non
instituebat : neque ullo caractere prophetico erat
insignitus : quales erant, *Hæc dicit Dominus, et
huic similes* : atque hoc ex iis, quæ scripsit, satis
liquet. Marcellus, hoc minime animadvertens, tan-
quam ei de suo elargiri vellet aliquid, prophetam
illum indigitabat : minime interim meminuit, pro-

D omnino animi, quasi prohibitum esset ab Apostolo,
I Cor. ii, 12, ab Ægyptiis ea mutuo accipere, quæ
conducerent, ad extruendum, et adornandum ta-
bernaculum. Quasi ipsemet Paulus, non de Menan-
dro, Arato, Epimenide, vel Callimacho γκώμας et
ἀποφθέγματα mutuaretur. Quasi Eusebius ipse non
foret scriptor, si quis alius στωματώδης, qui ἀπό-
δειξιν illam Evangelicam, tessellato illo opere προ-
παρασκευῆς, emendatiorem multo, et διδακτικώτε-
ραν non credidisset; sed hæc sunt factionis, et ἀν-
τιλογίας. Certe quidquid Eusebius συκοφαντίζει,
non est in eo reprehendus Marcellus, quod ad
Salomoniacam Proverbia sæculares litteras, et ἀνα-
γκώσματα, ut vocat, Ἑλληνικά attulerit. M. — Dein
vulgo καὶ ἃ et om. vulgo πνευματικοῖς, denique
vulgo γράψας

phetas circumiisse melotis amictos et hœdinis pel- A
libus, egenos, oppressos, angustiatos⁸⁰. Proverbia ημῖν ἐξ Ἑλληνικῶν ἀναγκωσμάτων τὴν τ
prophetiarum nomine designat, cum nusquam hoc Παροιμιῶν διάνοιαν προστιθέναι, τοῦτον γρ
docuerit Scriptura sacra, sed auctor ipse sapien- τοῖς βήμασι τῶν τρόπων.
tissimus et Spiritu insuper sancto præditus, Proverbia nominaverit: ut alterum librum
sten: tertium *Canticum canticorum*: quos scriptis hisce titulos non humana ratione aliqua, a
ne ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare
vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accepimus, sed spiritus*
Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus: et quæ loquimur, non sunt in docilib
næ sapientiæ verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ
sunt, stultitia quippe videntur ipsi: neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernantur
vir egregius cum ignoret, *Proverbiorum* sententiam et intelligentiam conatur paganorum scy
strare. Ita enim disertis verbis ait.

CAP. III.

Marcelli de proverbii apud Græcos.

ε Non est a proposito, ut arbitror, alienum, si
ε pauca recensuerim in præsentī, quæ sunt in usu
ε apud Græcos, proverbialia. *Sane vel mortuus est,*
ε *vel litteras docet.* Prima quidem facie putaverit
ε quispiam hoc proverbium, ✕ in litterarum pro-
ε fessore usurpatum, quasi non aliter apud eos
ε litteræ docerentur. Ego autem, inquit, didici hoc
ε non ita se habere. Sed propterea quod, cum præ-
ε lio Athenienses Siculi vicerant, solos illos vita
ε donatos servarent, qui litteris erant instructi, ut
ε liberis suis præceptores illos haberent, cæteros
ε vero omnes morte multabant. Cum vero e præ-
ε lio quidam aufugientes domum remeaverant, ab
ε Atheniensibus interrogati de amicis quibusdam
ε suis aut affinitate conjunctis, dicebant, *Sane vel*
ε *mortuus est, vel litteras docet.* Quid illud autem,
ε *Capra gladium,* sibi velit? Nonne proverbium di-
ε citur de eo, qui quæ de ipso dicuntur, antea præ-
ε vidit? propterea quod capra immolanda, intueri
ε solet gladium. Hoc profecto ex antiquis nulli pro-
ε didere. Neque enim hoc sensu proverbialiter
ε usurparetur. Erat enim facile et cuivis obvium
ε hoc e re natum animadvertere. Usurpatur vero
ε de iis qui malum sibimetipsis procurant. Nam Me-
ε dea Corinthi postquam liberos suos sua manu
ε interemerat, dicitur eo loco occultasse cultrum:
ε secutis vero temporibus factum, ut Corinthii ora-
ε culo moniti, capram nigram immolare deberent,
ε ubi, cum cultro destituerentur, capra pedibus suis

✕ Ed. Paris, pag. 15.

⁸⁰ Hebr. xi, 57. ⁸¹ I Cor. ii, 12.

(84) Vulgo ὀλίγων.

(85) Ἄλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα.
Nota res ex historia, et Plutarcho: quam recte
Marcellus explicabat. Videndi παροιμιογράφοι, a
reverendo admodum et clarissimo P. A. Schotto
editi; sed locus in codice non constat. Nam quid
illa sibi volunt, ἐπεὶ καὶ ἕτερός τις, forte, ἐπεὶ καὶ
μὴ ἑτέρως τις τῶν παρ' αὐτοῖς: ἐγὼ δ' ἔμαθον, ἔφη,
τοῦτο δ' οὐχ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὡς οἱ τὰ ὑπομνήματα
γράφαντες ἔφασαν. Ἐπειδὴ. Certe, in miseram
eruditorum hominum conditionem, non inepte ala-
gium usurpatur, qui plerumque ἄσπιτοι ἀναδωρήτοι
φορμίζουσι μέλος, ut de se memorat auctor *Ety-*
mologici; et de Lactantio olim Crispi Caesaris ma-
gisistro merum, usurpatum fuit bucis, fungis, fatuis,
asinis μυστηριοφόροις grassantibus ad honores, aliis

B

ΚΕΦ. Γ'.

Μαρκέλλου περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι κα

ε Οὐδὲν γὰρ ἄτοπον οἶμαι ἐν τῷ παρόντι
ε γον τῶν ἔξωθεν ὑπομνήσαι παροιμιῶν (85).
ε τέθνηκεν ἢ διδάσκει γράμματα. Ταῦτα γὰρ
ε μίαν πρὸς μὲν τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος
ε βοῖ ἂν τις κατὰ τῶν γράμματα διδασκόντων
ε ἐπεὶ καὶ ἕτερός τις τῶν παρ' αὐτοῖς ἰδῶ
ε γράμματα. Ἐγὼ δ' ἐφοίτων, ἔφη, τὸ δ' οἶ
ε ἔχειν, οἱ τὰ ὑπομνήματα γράψαντες ἔφα-
ε ἔπειδὴ Ἀθηναίους Σικελιωταὶ φασὶν κολί-
ε σαντες, μόνους ἔσωζον τοὺς παιδείαν σα
ε νους, διδασκάλους αὐτοὺς τοῖς παισὶν ἔ-
ε τοὺς δὲ ἄλλους πάντας ἐφόνεον· ἐξ αὐτῶν
ε φυγόντας, καὶ ἐπανελθόντας, ἐρωτημένους
C Ἐπὶ τῶν παρ' Αἰγυπτίων διαφερόντων αὐτῶν, ἔ-
ε εἰρηκέναι, Ἄλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει
ε ματα. Τί δὲ καὶ τὸ (86), *Ἀἴξ τὴν μάχαιραν,* καὶ
ε ἂν τις ἴνα θῶ πρότερον τὰ περὶ αὐτῆς λέ-
ε πάντως που, διὰ (τὸ) τὴν θεωμένην αἴγα
ε μάχαιραν ἀφορῶν, εἰρησθαι τὴν παροιμί-
ε οὐ τινὲς τοῦτ' ἔφασαν οἱ παλαιοὶ· οὐδὲ γὰρ
ε μία ἦν ἂν ἡ λεχθεῖσα, εἴγε τοῦθ' οὕτως εἴγε
ε γὰρ ἀκόλουθον ἦν ἐκ τῶν φαινόμενων ἰ-
ε ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς κακὰ προξινούτων ε
ε τοῦτο φασὶ. Φασὶ γὰρ Μηδέϊαν ἐν Κορί-
ε τέκνα ἀποκτείνασαν, κατακρύψαι τὴν μι-
ε αὐτόθι. Τοὺς δὲ Κορινθίους, κατὰ χρισμῶν
D ε δοθέντα, αἴγα μέλαιναν ἀναγίζοντας, ἀπορ-
ε χαιρας. Τὴν δὲ αἴγα, σκέλλουσαν τῷ το

non sibi debitos. Nam vel pueris informandis
vel inediaperire oportet. M — Mox vulgo ἔδξ
εὶ Σικ. νικῆς. πολ. εὶ φεύγοντας εὶ οὐν. εἰρηκ

(86) *Ἀἴξ τὴν μάχαιραν.* Locus haud sanus
non restituo, verti ut potui, sed mihi me
tis feci. Nedum, scio, aliis. Ipsum proverbium
aliunde, et hic etiam satis liquet; sed illa
κα, non magnopere ad rem faciunt. M — De
εἰρησθαι μὴ ἄ θεῷ εὶ πάντων, εὶ δεest τό.

(87) *Μηδέϊας ἀνευρσίς.* Quid si legamus ἄ
τειν? apud Suidam legitur, αἴξ δοῦσα τὴν μέ-
male, dele δοῦσα ὡς φοῖτο; redundant b
sunt hic necessaria. Quæ sequuntur, vitiosæ
forte legendum, εἰρημένης, καὶ τίνα τ. α. γ.
μνημονεύσαι, ἴνα Ἀστέριον, εὶ σταλίμ προσκ
κατασκευάζειν, ait Asterium, secularibus ἢ

ε την Μηδείας άνευρεΐν μάχαιραν, και αύτη τυ- A
ε θηναι.

ε Τι δὲ τὸ, "Αλις δρυός, σημαίνει; φησι τις· οὐ
ε γάρ δυνατόν ἐκ τοῦ προχείρου γινώσκειν τὴν παρ-
ε οιμίαν. Οἱ παλαιοί, ὡς ἔφασαν, πρὸ τῆς τοῦ σίτου
ε γεωργίας, βαλανηφαγοῦντες, ἐπειδὴ, ὡς φροντο, ὁ
ε καρπὸς οὗτος ὕστερον εὐρέθη, ἐκείνῳ προσέχοντες
ε τὸν νοῦν και τῆ μεταβολῇ προσχαίροντες, "Αλις
ε δρυός, ἔλεγον. Καὶ τοῦτο τὴν παροιμίαν ἔφασαν
ε εἶναι. Αὐθις τε ἐτέρας παροιμίας, ὑπὸ πλείστον
ε τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐν πλείστοις και διαφόροις
ε βιβλίοις εἰρημένης, τίνα περὶ αὐτῆς γεγράψασιν,
ε οἱ τὰς παροιμίας ἐρμηνεύσαι προελόμενοι, ἀναγ-
ε καστον (88) ἐν τῷ παρόντι μνημονεύσαι. Ἄλλ' ἐν
ε ἐλέγξωμεν Ἄστέριον, και ἀπὸ τῶν ἐξωθεν αὐτὸν
ε μαθημάτων εἰδὸτα μὲν ἀκριδῶς τὸ τῆς παροιμίας
ε ἐξαιρετόν, ἐν δὲ τῷ παρόντι ἀγνωστον προσποιηθέντα,
ε ἵνα τὸ ἑαυτοῦ βούλημα διὰ τῆς τοῦ παροιμιώδους
ε ῥητοῦ χρίσεως πιθανῶς κατασκευάζειν δόξῃ. Ἔστι
ε δὲ, Γλαύκου τέχνη ταύτης οἱ ἐξωθεν σοφοὶ τῆς
ε παροιμίας μνημονεύσαντες διαφόρως αὐτὴν ἐξηγή-
ε σαντο. Ὁ μὲν γάρ αὐτῶν τις ἔφη, Γλαῦκόν τινα
ε ἐπιστήμονα τέχνης τινὸς γεγονότα, πολλῶν οὔσαν
ε θαυμασιωτάτην, ἀπολέσθαι ἄμα (88') ἐκείνῳ κατὰ
ε θάλατταν, μηδενὸς πω διακηκότος αὐτῆς. Ἔτερος
ε δὲ, τὴν ἐπ' ἄκρον μουσικῆς ἐμπειρίαν μαρτυρήσας
ε τῷ Γλαύκῳ, τοὺς κατασκευασθέντας ὑπ' αὐτοῦ
ε δίσκους χαλκοῦς φησι τέσσαρας, πρὸς τὸ ἐμμελῆ
ε τινα τῆς κρούσεως τὴν συμφωνίαν τῶν φθόγγων
ε ἀποτελεῖν· ἐνθεν τε εἰρησθαι τὴν παροιμίαν. Ἄλ-
ε λος δὲ τις Ἀλυατικῶν ἀναθεμάτων φησὶν ἀνα-
ε κείσθαι κρατῆρα και ὑποκρατῆριον θαυμάσιον,
ε Γλαύκου Χίου ποίημα. Ἔτερος δὲ, Γλαῦκον αὐτὸν
ε ἀναθεῖναι εἰς Δελφοῦς τρίποδα χαλκοῦν, οὕτω δη-
ε μιουργήσαντα τοῖς παχέως τε κρουομένου, τοὺς
ε τε πόδας, ἐφ' ὧν βέθηκε, και τὸν ἄνω περικεί-
ε μενον, και τὴν στεφάνην τὴν ἐπὶ τοῦ λέβητος, και
ε τὰς βάδδους διὰ μέσου τεταγμένας, φθέγγεσθαι
ε λύρας φωνῆ. Καὶ αὐθις ἕτερος, ἀπὸ Γλαύκου τινὸς
ε δόξαντός τι πλέον πεποιηκέναι εἰρησθαι τὴν παρ-
ε οιμίαν.

ε Ὅρῳς (89), ὅπως τὸ δυσχερὲς τῆς παροιμίας και
ε διὰ τούτου δεικνυται, διὰ τοῦ μηδὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς D
ε ἐρμηνείας στήναι τοὺς τὴν παροιμίαν ταύτην ἐξ-
ε ηγήσασθαι βουλευθέντας. Οὕτω δυσσεύρητόν τι πρᾶγμα
ε τὸ τῆς παροιμίας και παρὰ τοῖς ἐξωθεν εἶναι δοκεῖ.
ε Διὸ και τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν, συναγαγὼν τὰς

✕ Ed. Paris., pag. 16.

eruditum; recte: erat enim sophista professione,
et ante Christianismum, ludum in Cappadocia ape-
guerat. M. — Addidi ex codd. μάχαιραν, unde supra
λέγ. γάρ loco φασί γάρ scripsi, et τὰ ante τέχνα arces-
sivi.

(88) Vulgo ἀναγκαίως et mox παρασχ. contra
codd. Posterior iam Mp. corr.

(88') Mp. γρ. ἐκείνη. Mox vulgo που διαδεδοκό-
τος contra codd. qui πω διακ. dant. Porro male
vulgo ἀκρῶν, quod ex cod. correxi, ex quo dein χαλ-

ε terram eruens, illum Medeanum detegebat, quo
ε immolabatur.

ε At quid hoc sibi vult, inquiet aliquis, *De quercu*
ε *satis*? Non est facile cuivis obvis hujusce prover-
ε bii, sensus. Prisci illi quondam, ante agricultu-
ε ram adinventam, glandibus vescebantur. Post-
ε quam vero fruges deinceps prodire, animum
ε hisce applicantes dixerunt oblectati, *De quercu*
ε *cu satis*. Atque hanc esse mentem et senten-
ε tiam proverbii prodidere. Necesse autem in
ε praesenti habemus, alterius cujusdam prover-
ε bii mentionem facere, quod in multis et di-
ε versis auctoribus Graecis habetur: et quid etiam
ε de eodem illi memoriae prodidere. Non ob-
ε aliam causam, quam ut Asterium convictum te-
ε neamus: qui, cum, qua est eruditione praeditus
ε saeculari, proverbialis sententiae praestantiam cum
ε primis intelligat, in praesenti tamen illius praes-
ε fert ignorantiam, ut per dicti illius proverbialis
ε usum suam ipsius voluntatem et sententiam pro-
ε babiliter astruere videatur. Est autem illud, *Glauc-*
ε *ci ars*, cujus cum meminerint eruditi apud Grae-
ε cos multi, diversas retulerunt interpretationes.
ε ✕ Est enim qui docet, Glaucum existisse artis
ε cujusdam maxime omnium admirandae peritissi-
ε mum, una cum arte sua interisse, mari submer-
ε sum, nulli prorsus impertita ejusdem cognitione.
ε Alius peritissimum musicæ existisse docet, et ab
ε eo discos æreos quatuor affabre compositos, ut
ε pulsati quamdam symphoniam sono numerose
ε ederent: atque hinc proverbium usurpatum.
ε Tertius, inter dona Halyattis Lydi Delphis
ε oblatum, et mirandi operis subcratera quem-
ε dam, Glauci Chii opus. Quartus, Glaucum
ε ipsum Delphis obtulisse narrat æneam tripodem,
ε ita fabrefactam, ut siquis crassiorem in modum
ε eandem pulsaret, vel pedes in quibus stabat,
ε vel quod sursum erat redimiculum, vel coronam
ε lebeti circumductam, aut virgulas per medium
ε sese distendentes, lyræ sonum repraesentaret.
ε Alius postremo proverbium existimat usurpari, a
ε Glauco quodam deductum, qui scientia cæteros
ε antecellebat.

ε Videtis autem proverbiorum difficultatem exin-
ε de satis patet fieri, quod nequaquam interpretes
ε hujus unius proverbii inter se in eadem exposi-
ε tione consentiant. Adeo res erat illa inextricabi-
ε lis habita apud exteros. Quocirca inter eos unus
ε sapientia et eruditione praestans, in unum colle-

κοῦς pro χαλκοῦ et πρὸς pro πρὸ et τι pro τις posi-
δοξ.

(89) Ὅρῳς, ὅπως τὸ δυσχερὲς. Hæc de difficultate
Proverbiorum a me olim accepta vir multis nomi-
nibus clarissimus, Andreas Schoutus, inseruit suæ
præfationi, ante Proverbia Zenobii, Diogeniani, et
aliorum. Sunt autem ista omnia, non Eusebii, sed
Marcelli ab Eusebio quidem relata: erratum est a
me, qui illi optimo viro miserim ut Eusebiana. M. —
Dein vulgo διὰ τὸ.

« etis multis variisque proverbiiis, in eadem com-
 « mentatus est; duobus libris metrica, quatuor
 « vero numeris soluta proverbialia explicans. Parœmias
 « autem gentiles, sententia quidem mea, ob eam
 « causam hæc ipsa nominarunt, quod sapientissimi
 « Salomonis Proverbia legerant et intellexerant,
 « non esse rem cuivis obviam de prima facie com-
 « prehendere illorum sensum: vellent autem imitari,
 « atque ita fuerant imitati prophetica scribendi
 « consuetudinem. Cumque nomen nullum possent
 « aptius aut convenientius invenire, Proverbia
 « suum opus indigitarunt. »

Atque ita ad hunc modum Marcellus conatur Ec-
 clesiam Dei Scripturarum intelligentiam docere: longam
 vero istam et ineptam adeo sermonum ipsius
 et superfluum seriem ideo visum est contexere, ut
 amentiam hominis manifestam reddere, multiplicem
 quoque et intempestivam vanitatem possem, qua
 utitur, satis quidem cum pompa, quod sæcularem
 attinet eruditionem; quod Scripturas autem sacras
 concernit, jejune. Quod si memor fuisset apostolicæ
 admonitionis, ad hanc tantum projectæ vanitatem,
 nequaquam procidisset: suadet autem,
 ut loqui velimus, quæ sunt nobis communicata,
 ✕ non in docibilibus humanæ sapientiæ verbis,
 sed in iis quæ a Spiritu doceri solent, in Spiritu et
 cum spiritualibus discernendo⁹⁰. Minime quoque cepit
 quod scriptum est: *Animalis homo non percipit quæ
 sunt Spiritus Dei. Stultitia quippe ipsi sunt: et nequit
 illa intelligere, propterea quod discernuntur spiri-
 tualiter*⁹¹. Hæc cum ignoraret ille, putavit certe
 Græcorum sapientes cogitavit habuisse sapientiam
 illam, quam Deus Salomoni impertiverat: et quod
 cognitam haberent illam, prophetica scripturam,
 ut inquit ille, imitatos. Quo vero pacto fieri potuit,
 ut animales homines illi divina cognoscerent et
 æmulati essent, cum spiritualia spiritualiter discernere
 nequirent, et ab Apostolo sancitum esset, *Animalem
 hominem non capere quæ sunt Spiritus Dei*; et adhuc ab
 eodem statuatur, *Animalem non posse spiritualia
 intelligere, eo quod spiritualiter discernantur*? Ad
 oppositum vero Apostolo hic vir egregius ait: Græcorum
 collectores proverbiorum ad eundem modum scripsisse,
 quo Salomon. Verbatim loquitur ad hunc modum: «
 Quandoquidem
 in Proverbia Salomonis sapientissimi inciderant,
 et ex illorum cognoverant lectione, difficulter
 admodum de prima facie illorum sensum com-
 prehendi posse, vellent autem prophetica scri-
 bendi rationem illam æmulari, ad eundem mo-

✕ Ed. Paris., pag. 17.

(90) *Εἰς αὐτὰς γεγραφεῖται*. Deest λέγεται, vel quid simile. De hoc loco vide R. P. A. Schottum, in prælatione ad *Adagia*. M. — In cod. a sec. m. *γέγρα-
 φεν* *ἔξ* quod pro *γεγραφεῖται* et supra ὑπὸ loco ἀπὸ
 dedi; dein δ' ante *ἔξωθεν* delevi. Dein vulgo ἦ ante
 ἐπειδὴ et *Σολομώντος*. Porro vulgo ἐντυγχάνοντες
 καὶ δι' αὐτῶν γινώσκοντες et ὡς οὐδὲν et διδασκτικοί;
 πν. πνεύματι καί.

« ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων λεχθεῖσας προσημίαι
 « αὐτὰς γέγραφεν ἔξ (90) βιβλίου δύο μὲν τῶν
 « τρων, τῶν δὲ ἀμέτρων τίσσαρα. Ταῦτα ἔπε
 « μίας ὀνόμασαν οἱ ἔξωθεν δι' οὐδὲν ἔπει
 « δοκεῖν, ὅλλ' ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου
 « Παροιμίαις ἐντυγχόντες, καὶ γνόντες ἑκά
 « οὐδὲν ἔστιν ἐκ τοῦ προχείρου σαφῶς πῶ
 « εἰρημένων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσά
 « κὸν βουλευθέντες γράμμα, τὸν αἰσθη
 « φασὶ τρόπον. Ἔϊτα, ὡς μηδὲν ἔπει
 « τερον ἐκείνου ἐπινοήσαι δυναθῆκα
 « Παροιμίας ὀνόμασαν. »

Διὰ τοιούτων Μάρκελλος παραθέσκει
 σίαν τοῦ Θεοῦ διδάσκειν τὰς θεοπνευσ
 ρῆτα: Γραφάς. Ὅλην δὲ ταύτην περι
 κρὰν καὶ ἀδόλεσχον περιτολογίαν, ἀπὸ
 αὐτοῦ τὴν ἄνοιαν τῆς πολλῆς καὶ ἀκί
 ἢ κέχρηται ὁ ἀνὴρ, τῶν μὲν Ἑλλήνων
 δεικτικῶς, τῶν δὲ θείων ἀμνημονίας. Ὡ
 εἰς τοσαύτην ἐξέπιπτε φλυαρίαν, εἰ τὸ
 ἐμμένητο παραγγελμάτων, δι' ἃ
 ναι, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα
 οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας
 ἐν διδακτοῖς Πνεύματος, πνευματικῶ
 συγρινοντας. Οὐδὲ νοήσας ὅπως
 κὸς ἀνθρώπος οὐδέχεται τὰ τοῦ
 Θεοῦ. Μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστι καὶ ἡ
 ναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίματα
 ἀγνοῖται, τοὺς Ἑλλήνων σοφίας
 ἐσχηκέναι τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
 σης σοφίας, καὶ γνόντας ζηλωσά
 αὐτὸς φησι, γράμμα. Καὶ πῶς
 εἰς καὶ ζηλωσάσι οἱ ψυχικοὶ, καὶ
 ματικὰ (91) πνευματικοὺς συγρι
 Ἀποστόλου ἀπορηναμένον, *Τυχὸν
 δέχασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
 φήσαντος, Μὴ δύνασθαι γινῶσθαι
 πνευματικὰ, ὅτι πνευματικῶς
 δοξάζων ὁ γενναῖος τῷ Ἀποστό
 τρόπον τῷ Σολομῶνι γεγραφέναι
 παροιμίας πεποιημένους. Δέγει
 « Ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου
 « ἐντυγχόντες, καὶ γνόντες δι'
 « ἐκ τοῦ προχείρου (92) σαφῶς
 « ὡν μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσά
 « ληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν
 « τρόπον. » Σκέψαι δὲ καὶ ἄλλως
 ραθέσεων, ὅσον τῆς ἀληθείας
 παρ' Ἑλλήσι, τὸν αὐτὸν τῷ
 τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ Σολομῶν,
 θεοδωρῶν*

⁹⁰ I Cor. II, 13. ⁹¹ ibid. 14.

(91) *Πνεύματι πνευματικοῖς*. Λεγόν
 statim recitatur ex Apostulo, πνευματικῶς
 κῶς. Hæc autem importune dicuntur ab
 quia ἐριστικῶς; statim, πν. πνευματικῶς
 ματικῶς. M. — Dein vulgo τοὺς πνευματικῶς
 (92) *Μρ. ἴσ. καὶ σαφῶς*. In'ra vulgo ἐπι
 εννηγεμένοις, et τοῦτό γ' et ἂ ἐξ, et ἄλλ'
 νῶ.

πασαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ ψυχῶν τῶν τῆς θεοσεβείας ἀνετίθει λόγῳ, ἢ δ' ἔνεκεν τῆς τῶν ἐντυγχανόντων διανοίας, ἢ ἐχρητο προβλήμασι, καὶ λόγων στροφαῖς, ἢ δι' αἰνιγμάτων προσηνεγμέναις. Καὶ τοῦ- ρχη τῆς βίβλου μαρτύρεται λέγων· « Τῶν δὲ οὐσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων γινῶν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν σκοτει- ῶν, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. » Καὶ ἔασθαι στροφὰς λόγων· « Ἄ δὴ καὶ οὕτως ἐκ τῶν ἐμφορομένων τῆ βίβλῳ καταμαθεῖν ἄλλως οὐδυναμένων νοηθῆναι, ἢ διόντων ἡμῶν προχείρου λέξεως ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτῆς θεωροῦ- οῦν· οἶόν ἐστι τὸ, *Τῆ βδέλλη τρεῖς θυγα- ῖσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι καὶ αἱ τρεῖς οὐκ ἐνεπίπλασαν αὐτήν, καὶ ἡ τετάρτη κέσθη, εἰπεῖν ἰκανόν.* Καὶ *Ἡ σοφία ἔκο- ρε αὐτὴν οἶκον, καὶ ὑπῆρξε, (93) στύλους ἰσχυροὺς τὰ ἑαυτῆς θύματα· ἐκέρασε ἐν εἰς αὐτὴν οἶκον.* Καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἦσια, οὐκ ἑτέρως δυνατὰ νοεῖσθαι, οὔτε ὡς, οὔτε ἐκ τινος ἱστορίας, εἰ μὴ κατὰ μό- ἀφορὰν καὶ ἀναστροφὴν τῆς λέξεως. » Αἱ δ' ἰτῶν Ἑλλήνων παροιμίαι ἀπὸ τινων ἱστο- ἀρχὰς εἰλήφασιν. Τὸ γὰρ, *Ἡ τέθηκεν, ἢ γράμματα, διὰ τῆνδε, φησὶν, ἐλέχθη τὴν καὶ δι' ἑτέραν πάλιν γενομένην πράξιν τὸ, ἀχωίραν, εἰρησθαι· καὶ τὸ, Ἄλις δρυὸς, διὰ τὸ βαλανηφαγοῦντάς ποτε παύσασθαι τῆς τροφῆς. Εἰ δὲ καὶ Γλαυκὸς τις, ἐπιστή- ης τινὸς γεγονὼς, διαφόρως ἐμνημονεύθη μετὰ ταῦτα διαφωνήσασιν ἐν τῷ περὶ αὐ- τί τοῦτο πρὸς τὰς θεοπνεύστους παροιμίας; οἷως ταῖς Ἑλληνικαῖς παροιμίαις, καὶ αὐ- ρς ἱστορίας τὴν λύσιν ἐπιδέχονται. Ἀμαθῶς πείρως τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν θεωρίας οὐ- ἰ καὶ ἐναντίως τῷ Ἀποστόλῳ, Μάρκελλος ἰγων σοφοῦς, τυχόντας ταῖς Παροιμίας ἰ, μαθεῖν καὶ ζηλωσαὶ τὸ προφητικὸν γράμ- ἰδὸν αὐτὸν ἐκέλευε γράψαι τρόπον, ἀπεφή-*

sed contra mentem Apostoli affirmasse sapientes Græcorum, cum in Proverbia Salomonis ad imitationem prophetiæ scripturæ se ad scribendum applicuisse.

ἡμῶν εἰρημένων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ταῖς D
κφαῖς, ὃν χρὴ τρόπον, ἐντετυχηκέναι τὸν
λεῖ δὴ καιρὸς καὶ τὴν οὐκ ὑγιῆ τῆς πίστεως
ἐπισκέψασθαι· ὡς ἐναντία (94) δοξάζων τῆ
τικῆ διδασκαλίᾳ, αὐτὴν τε καὶ τοὺς προ-
ῦτῆς διέβαλλεν.

ΚΕΦ. Δ'.

τε ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ
ἰς προσώπων αὐτῆς διέβαλλεν.

ὡ δὲ πρῶτα, δι' ὧν τοῖς ὁρθῶς καὶ ἐκκλησια-

Paris., pag. 18.

ἰγο στήλας εἰ δύναται νοεῖσθαι εἰ τῶν ἱστο-
ῖ, εἰ διὰ τὴν δέ, εἰ μὴ Mr. φασὶν ἰσοφ-
ἰβῳ γινομένην εἰ αὐταὶ ἐκ εἰ Σολομῶντος
ῆς.
ἰ: ἐναντία, εἰς., διαβάλλει. — Ego ex eod.

« dum scripserunt. » Sed et aliter quoque e dictis
animadvertere licet, quantopere aberravit is a ve-
ritate, cum affirmet Græcos, ad eundem plane
modum, quo Salomon, scripsisse. Salomon enim
sapientia, quæ divinitus est, impulsus, suam scri-
pturam universam, ad utilitatem et salutem anima-
rum pietati consecravit: usus est autem, ad inge-
nia legitimum exercenda, tenebrosos problemati-
bus, sermonibus tortuosis et vocibus per ænigmata
procedentibus. Testatur hoc ipsum in initio statim
libri, ubi ait: « Illis auditis sapiens sapientior erit:
« intelligens possidebit gubernationem, et obscu-
« rum verborum parabolas cognoscet, sapien-
« tum quoque dicta et ænigmata. » Iterum quoque ad
percipiendam sermonum intelligentiam: « Et pro-
« fecto hæc ita se habere facile liquet e contentis
« per illum librum, quæ non aliter possumus intel-
« ligere, nisi ab aperta lectione ad sententiam inde
« eliciendam nos conferamus. Exempli gratia:
« Erant hircini tres filie dilectæ admodum. Istæ
« autem tres, illam nequaquam adimplebant: quartæ
« vero non satisfiebat, neque dicebat, satis et abunde
« est. ✕ Item: Sapientia sibi domum ædificavit, et
« substruxit columnas septem, sacrificia sua jugu-
« lavit, vinum suum in cratere commiscuit. Item alia
« non pauca hujus generis, quæ non possunt aliter
« comprehendi, non de lectionis facie, non ex ali-
« qua historia, sed solummodo per metaphoram,
« et dictionis conversionem. » At vero proverbia
Græcorum illa ab historia quadam deducebantur.
Eud enim, *Vel mortuus est, vel docet litteras*, ab
historia quadam, concedit ipse, oriebatur: ab alia
itidem, *Capra gladium*: et illius item, *Satis de
quercu*, eo quod qui glandibus olim vesciebantur
diutius illis vesci destiterunt. Quod si Glaucus quis-
piam, artifex aliquis egregius, diversimode ab iis
ferebatur, qui deinceps in sententias de illo discre-
pantes abiere, quid hoc ad divinitus inspirata Pro-
verbia? Neque enim, ut in Græcorum sit proverbis,
ab historia quadam illa solutionem sortiuntur suam:
ut necesse sit Marcellum, non solum imperite atque

His in eum finem a nobis præmissis, ut certissime
apparet hominem nequaquam, ita ut oportuit, ver-
satum in Scripturis, tempus est, ut deinceps fidem il-
lius, quam sit male sana, consideremus: et quam
oppositam sententiam tueatur doctrinæ ecclesiasticæ:
quam una cum ejusdem antistitibus accusat.

CAP. IV.

Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem præsu-
les accuset.

Ante omnia proponenda sunt a me illa, in qui-

deili διέβαλλεν et in lemme addidi τε post τὴν.

(95) Syllabum hic exhibet illorum Eusebius, quos
scripto suo ait Marcellum exagitasse, quos genera-
tium, λόγου ἀρξάμενος commemoraverat. Erant au-
tem omnes Arianorum primipili, et acerrimi defen-

« ad eundem modum et Christi etiam secundum
 « carnem œconomiam, per quem genus illud plo-
 « rum et coelestem Deum, ad adoptionem filiorum
 « præordinavit⁴⁴, posito illo prius fundamento, ita
 « apud suum animum statuisse. Hanc ob causam,
 « Apostolus per Spiritum sanctum, manifeste illum
 « vocat Filium Dei prævisum et prædeterminatum. »
 Et alio loco : « Hic est ille de quo dicebat Paulus,
 « præordinatus Filius Dei. » Neque vocem tantum-
 modo depravavit hoc in loco ab Apostolo usurpatam,
 sed et ipsam ejus mentem per illius præpositionis
 pro appositionem. Istis autem sunt germana et
 genuina quæ et in Psalmis attentavit. Nam ubi
 dicitur, *De utero ante Luciferum genui te*, ✕ ad-
 ditamentum adhibet, quod nusquam in Psalmo re-
 peritur, ut illis ita posset obrectare, qui non pa-
 ria cum ipso sentiebant. Attende vero quænam
 sint quæ scribit. [R. XXIII.] « Hanc ob causam
 « ideo, videtur mihi aliquid omnino dicendum esse
 « de eo quod nusquam adhuc alibi positum est. »
 Magna pars etenim ab illo positorum, ex ante no-
 bis dictis manifesta sunt. *De utero*, ait, *ante Lucife-
 rum genui te*⁴⁵. Opinatus est autem hanc senten-
 tiam, præpositione illa ἐξ, clam furto subducta,
 cum hæretica ipsius opinione conspiraturam. Quo-
 circa ubi syllabam illam congruentissimam, de voce
 exemerat regenerationem ejus antiquam, nec aliud
 quidquam, hoc volebat loco indicatam. Quando-
 quidem vero vehementiorem in modum pro suo
 hic errore concertaverit, illo reprehendo qui recte

✕ Ed. Paris., pag. 13.

⁴⁴ Psal. cx, 9. ⁴⁵ Psal. cix, 3.

(77) *Διήλθεν*. Lege διήλθεν [et sic in corr. ed. P.] et transfer, *videor mihi, nec injuria, dicturus de eo, quod nusquam alibi persecutus sum*. De se Marcellus enim loquitur : is autem quem et hic designat ipse, et quem Eusebius intelligebat, in τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι, Asterius est, quem, cum primis Arianam hæresim propugnantem, hoc suo scripto, quod traducit Eusebius, exagitandum sibi Marcellus suscepit. M. — Supra ἔχειν ἔτι, [R.

(78) *Ἐξεγέννησα*. Fateor me sensum loci non assequi. Dicere debuit Eusebius, Marcellum addidisse præpositionem ἐξ, ad ἐγέννησα. Nam et LXX et omnes, legunt, vel ἐγέννησα, vel γενένηκα, nullibi mentio præpositionis illius, quam vult additam a Marcello; sed præterquam quod vox κλαπέισαν, furti subtractionem potius, quam additionem clam factam significet : quid illud est : τὸ καιρῶτατον (sic) τῆς συλλαβῆς ἐξελών? Sensum videor assecutus. Ariani locum hunc, non de æterna Filii generatione, sed de temporali incarnatione capiebant, ut de noctu natus dicitur ante exortum stellæ matutinæ; videtur hunc sensum, et hanc sententiam oppugnare Marcellus : et ad æternam generationem Filii Dei de substantia Patris retulisse, quam hic vocat Eusebius ἀρχαίαν ἀναγέννησιν, vel ἄνω γένεσιν, et legisse, ἐξεγέννησα, utpote in qua voce magis efficaciter resultet, id quod volebat stabilire. De Patre suo, Filii generationem scilicet, Eusebius, Arii fautor, ansam arripit calumniandi Marcellum. Posita autem illa interpretatione, de æterna Filii generatione, nihil certe impedit, quominus ad litteram exponatur locus, de carnali generatione Filii hominis : qui de nocte nascebatur. Quam licet Chrysostomus in Psal. cix, interpreta-

ακούσης· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησθαι ὁ δὲ κἀναυθα προσθήκη 'κέρχηται τῇ μὴ ἐμφορομένη, πρὸς τὸ καταμέμφεσθαι τῷ μὴ ἐν αὐτῷ φάσκοντι· Ἐπάκουσον οὖν ὅπως γράφει λι
 « Διὰ τοῦτο τοίνυν, δοκεῖ μοι καλῶς ἔχειν τι,
 « ὧν μὴδέ πω πρότερον (77) διήλθε, νυνὶ διελθὶ
 Τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων, ἐν
 ἤδη προειρημένων ἡμῖν γέγονε δῆλα. Ἐκ γαστ
 ρῆσι, πρὸ ἑωσφόρου (78) ἐξεγέννησά σε. Ἐπει
 πάντως που τὴν, ἐξ, πρὸβεισιν κλαπέισαν συνά
 σθαι τῇ τῆς αἰρέσεως γνώμη. Διὸ, τὸ κερύει
 τῆς συλλαβῆς ἐξελών, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀναγέν
 στηναὶ ἐβουλήθη. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τοῖς αἰ
 ρῶς διετείνετο περὶ τοῦ οικείου σφάλματος,
 ὁρθῶς γράψαντα μεμψάμενος, οὐδὲν αὐτὸς εἰπὼν
 ἐντυγχάνουσι, τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως παραδ
 μαρτυρίαν. Προῖων δ' αὐθις ὁ αὐτὸς, εἰσάγει
 Σωτήρα λέγοντα· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἡμέρα· ὡδὲ π
 σκων· « Σκότους γὰρ ὄντος πρότερον, διὰ τὴν
 « θεοσεβείας ἀγνοίαν, τῆς δὲ ἡμέρας φαίνεσθαι
 λούσης, Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἡμέρα (79).
 κότως τὸν ἀστέρα ἑωσφόρον ὀνομάζει. Καὶ ἐν ἑ
 τότῳ φησὶν· « Ἐπειδὴ μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνά
 « Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε
 ὁδὸς καὶ ἡμέρα. » Καὶ αὐθις προῖων τοῦ ἀποσ
 τίθησι τὸ, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλήμ ἄνω ἐ
 Καὶ τί με δεῖ μηχανεῖν, παρὸν τῷ βουλομένῳ ἐκ
 προειρημένων τὰ παραπλήσια ἐκ τοῦ παντὸς
 γράμματος ἀναλέγεσθαι, καὶ τὸ εὐχερὲς τοῦ ἀν
 ἐποπτεύειν. Ἐξ ἧς εὐχερείας ἀκούσει αὐτοῦ (80)

tionem improbet : Augustinus tamen et alii prob
 Quidni ? cum unius ejusdemque loci, contra quan
 lunt Novatores nostri, plures idemque secundam
 teram sensus reddi possint. M. — Mox vulgo s
 ὕναι.

(79) *Εἰκότως, τὸν ἀστέρα*. Hæc sunt ἀόυσ
 forte deest, ἑαυτὸν, ut legamus, εἰκότως ἐκ
 ἀστέρα ἑωσφόρον ὀνομάζει. Quæ mox sequuntur
 transposita sunt. Legendum, ἐπειδὴ μετὰ τὴν
 [vulgo ἐ. τὴν μετὰ τῆς] σαρκὸς ἀνάληψιν, Χρι
 τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται ; sunt enim τῆς οἰκονομ
 ἐτ συγκαταβάσεως tituli M.

(80) *Τὸν Σολομῶντα* [Σολομῶνα codd.] προσή
 Grave crimen scilicet, Salomonem prophetiam
 minasse quasi non, qui character est prophæ
 locutus fuerat in Spiritu sancto, aut saltem C
 ticum canticorum non foret γραφὴ προφητείας
 Locus quem vult, habetur in principio Prover
 rum. Quæ quidem Proverbia sanctissime sum
 non sunt προφητεῖαι. Sed prophetæ, generali q
 dam notione, vocantur omnes viri sancti. Prop
 tiæ sunt, etiam de præteritis notiones, etiam νο
 σίαι, ut istæ sunt, θεόπνευστοι, characteres ;
 certe diversa χαρισμάτων genera, sed nunquam
 fuit coarctatus Spiritus sanctus, quin qui uno ali
 genere præcipue excoleretur, is et aliud haberet
 in remissiori gradu. Nam et apostoli prophæ
 sunt, et evangelistæ prophetia adornati. Illud v
 ridiculum est, quod non περιήλθεν ἐν μελεταῖς. N
 nec, qui sic amicti obambulabant, prophetæ et
 omnes : nec prophetæ qui fuerant, omnes sic
 cti obambulabant. Inepit ergo hic, non tantum
 lumniatur ὁ τοῦ Παμφίλου. M. — Mox αὐτῷ p
 προφητείας c. v. codd.

phetas circumlisse melotis amictos et hædinis pel- A
libus, egenos, oppressos, angustiatos⁸⁴. Proverbia ημῶν ἐξ Ἑλληνικῶν ἀναγκωσμάτων τὴν ἰ
prophetiarum nomine designat, cum nusquam hoc Παροιμιῶν διάνοιαν προστιθέναί, τοῦτον γρ
docuerit Scriptura sacra, sed auctor ipse sapien- τοῖς βήμασι τὸν τρόπον.
tissimus et Spiritu insuper sancto præditus, Proverbia nominaverit: ut alterum librum
sten: tertium *Canticum canticorum*: quos scriptis hisce titulos non humana ratione aliqua, i
ne ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare
vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accepimus, sed spiritu*
Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus: et quæ loquimur, non sunt in docilib
næ sapientiæ verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ
sunt, stultitia quippe videntur ipsi: neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernantur
vir egregius cum ignoret, Proverbiorum sententiam et intelligentiam conatur paganorum sci
strare. Ita enim disertis verbis ait.

CAP. III.

Marcelli de proverbiiis apud Græcos.

ε Non est a proposito, ut arbitror, alienum, si
ε pauca recensuerim in præsentī, quæ sunt in usu
ε apud Græcos, proverbia. Sane vel mortuus est,
ε vel litteras docet. Prima quidem facie putaverit
ε quispiam hoc proverbium, ✕ in litterarum pro-
ε fessores usurpatum, quasi non aliter apud eos
ε litteræ docerentur. Ego autem, inquit, didici hoc
ε non ita se habere. Sed propterea quod, cum præ-
ε lio Athenienses Siculi vicerant, solos illos vita
ε donatos servarent, qui litteris erant instructi, ut
ε liberis suis præceptores illos haberent, cæteros
ε vero omnes morte multabant. Cum vero e præ-
ε lio quidam aufugientes domum remeaverant, ab
ε Atheniensibus interrogati de amicis quibusdam
ε suis aut affinitate conjunctis, dicebant, Sane vel
ε mortuus est, vel litteras docet. Quid illud autem,
ε Capra gladium, sibi velit? Nonne proverbium di-
ε citur de eo, qui quæ de ipso dicuntur, antea præ-
ε vidit? propterea quod capra immolanda, intueri
ε solet gladium. Hoc profecto ex antiquis nulli pro-
ε didere. Neque enim hoc sensu proverbialiter
ε usurparetur. Erat enim facile et cuivis obvium
ε hoc e re natum animadvertere. Usurpatur vero
ε de iis qui malum sibi metipsis procurant. Nam Me-
ε dea Corinthi postquam liberos suos sua manu
ε interemerat, dicitur eo loco occultasse cultrum:
ε secutis vero temporibus factum, ut Corinthii ora-
ε culo moniti, capram nigram immolare deberent,
ε ubi, cum cultro destituerentur, capra pedibus suis

✕ Ed. Paris, pag. 15.

⁸⁴ Hebr. xi, 37. ⁸⁵ I Cor. ii, 12.

(84) Vulgo δλίγων.

(85) Ἄλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα.
Nota res ex historia, et Plutarcho: quam recte
Marcellus explicabat. Videndi παροιμιολογοί, a
reverendo admodum et clarissimo P. A. Schotto
editi; sed locus in codice non constat. Nam quid
illa sibi volunt, ἐπεὶ καὶ ἕτερός τις, forte, ἐπεὶ καὶ
μὴ ἑτέρως τις τῶν παρ' αὐτοῖς: ἐγὼ δ' ἔμαθον, ἔφη,
τοῦτο δ' οὐχ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὡς οἱ τὰ ὑπομνήματα
γράφαντες ἔφασαν. Ἐπειδὴ. Certe, in miseram
eruditorum hominum conditionem, non inepte ada-
gium usurpatur, qui plerumque ἀσιτοι ἀναδωρήτοι
φορμίζουσι μέλος, ut de se memorat auctor *Éty-*
mologici; et de Lactantio olim Crispi Cæsaris ma-
gisistro merum, usurpatum fuit bucis, fungis, fatuis,
asinis μυστηριοφόροις grassantibus ad honores, aliis

B

ΚΕΦ. Γ'.

Μαρκέλλου περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι κα
ε Οὐδὲν γὰρ ἄτοπον οἶμαι ἐν τῷ παρόντι
ε γον τῶν ἐξωθεν ὑπομνήσαι παροιμιῶν (85)
ε τέθνηκεν ἢ διδάσκει γράμματα. Ταύτην
ε μίαν πρὸς μὲν τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος
ε βοὶ ἂν τις κατὰ τῶν γράμματα διδασκόντων
ε ἐπεὶ καὶ ἕτερός τις τῶν παρ' αὐτοῖς ἐδ
ε γράμματα. Ἐγὼ δ' ἐφοίτων, ἔφη, τὸ δ' ε
ε ἔχειν, οἱ τὰ ὑπομνήματα γράψαντες ἔφα
ε ἐπειδὴ Ἀθηναίους Σικελιωταὶ φασιν πῶ
ε σαντες, μόνους ἔσωζον τοὺς παιδαίαν ε
ε νους, διδασκάλους αὐτοὺς τοῖς παισίν
ε τοὺς δὲ ἄλλους πάντας ἐφόνεον· ἐξ αὐτῶν
ε φυγόντας, καὶ ἐπανελθόντας, ἐρωτημένους
C ε Ἀθηναίων περὶ τινῶν διαφερόντων αὐτοῖς,
ε εἰρηκέναι, Ἄλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει
ε ματα. Τί δὲ καὶ τὸ (86), Αἰξὲ τὴν μάχαιραν, κα
ε ἂν τις ἴνα θῶ πρότερον τὰ περ' αὐτῆς κ
ε πάντως που, διὰ (τὸ) τὴν θυμῆν αἶγα
ε μάχαιραν ἀφορᾶν, εἰρησθαι τὴν παροιμί
ε οὐ τινὲς τοῦτ' ἔφασαν οἱ παλαιὸι· οὐδὲ γὰ
ε μία ἦν ἂν ἡ λεχθεῖσα, αἶγα τοῦτ' οὕτως εἶχ
ε γὰρ ἀκόλουθον ἦν ἐκ τῶν φαινόμενων
ε ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς κακὰ προξινούτων
ε τοῦτο φασί. Φασὶ γὰρ Μηδεῖαν ἐν Κορ
ε τέκνα ἀποκτείνασαν, κατακρύψαι τὴν μ
ε αὐτόθι. Τοὺς δὲ Κορινθίους, κατὰ χρῆσιν
D ε δοθέντα, αἶγα μέλαιναν ἐναγίζοντας, ἀπο
ε χαίρας. Τὴν δὲ αἶγα, σπάλλουσαν τῷ π

non sibi debitos. Nam vel pueris informandis
vel inediaperire oportet. M — Mox vulgo id:

εὶ Σικ. νικήσ. πολ. εὶ φεύγοντας εὶ οὐμ. εἰρη.
(86) Αἰξὲ τὴν μάχαιραν. Locus haud san-
non restituo, verti ut potui, sed mihi me-
tis feci. Nedum, scio, aliis. Ipsum proverbium
aliunde, et hic etiam satis liquet; sed illa
κα, non magnopere ad rem faciunt. M — Dei
εἰρησθαι μὴν ἄ θεῶ εὶ πάντων, et deest τὰ.

(87) Μηδεῖας ἀρσεύειν. Quid si legamus
τείν? apud Suidam legitur, αἰξὲ δοῦσα τὴν μί-
male, dele doῦσα ὡς φοῖτο; redundans bi
sunt hic necessaria. Quæ sequuntur, vitiosæ
forte legendum, εἰρημένης, καὶ τίνα π. α. γ
μνημονεύσαι, ἴνα Ἀστέριον, et statim προστι-
κατασκευάζειν, ait Asterium, secularium!

ε την Μηδείας ἀνευρεῖν μάχαιραν, καὶ αὐτῇ τυ- A
 ε ρηναί.

ε Τί δὲ τὸ, Ἄλις δρυὸς, σημαίνει; φησὶ τις· οὐ
 ε γὰρ δυνατὸν ἐκ τοῦ προχείρου γινώσκειν τὴν παρ-
 ε οιμίαν. Οἱ παλαιοὶ, ὡς ἔφασαν, πρὸ τῆς τοῦ σίτου
 ε γεωργίας, βαλανηφαγούντες, ἐπειδὴ, ὡς ᾤοντο, ὁ
 ε καρπὸς οὗτος ὑπερον εὐρέθη, ἐκείνῳ προσέχοντες
 ε τὸν νοῦν καὶ τῇ μεταβολῇ προσχαίροντες, Ἄλις
 ε δρυὸς, ἔλεγον. Καὶ τοῦτο τὴν παροιμίαν ἔφασαν
 ε εἶναι. Ἀὔθις τε ἐτέρας παροιμίας, ὑπὸ πλείστον
 ε τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐν πλείστοις καὶ διαφόροις
 ε βιβλίοις εἰρημένης, τίνα περὶ αὐτῆς γεγράψασιν,
 ε οἱ τὰς παροιμίας ἐρμηνεύσαι προελόμενοι, ἀναγ-
 ε κατὸν (88) ἐν τῷ παρόντι μνημονεύσαι. Ἄλλ' ἴν'
 ε ἐλέγξωμεν Ἀστέριον, καὶ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν αὐτὸν
 ε μαθημάτων εἰδόμενα μὲν ἀκριδῶς τὸ τῆς παροιμίας
 ε ἐξαιρετόν, ἐν δὲ τῷ παρόντι ἄγνωστον προσποιηθέντα,
 ε ἵνα τὸ ἑαυτοῦ βούλημα διὰ τῆς τοῦ παροιμιώδους
 ε ῥητοῦ χρήσεως πιθανῶς κατασκευάζειν δόξῃ. Ἔστι
 ε δὲ, *Γλαύκου τέχνη* ταύτης οἱ ἔξωθεν σοφοὶ τῆς
 ε παροιμίας μνημονεύσαντες διαφόρως αὐτὴν ἐξηγή-
 ε σαντο. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν τις ἔφη, *Γλαῦκόν* τίνα
 ε ἐπιστήμονα τέχνης τινὸς γεγονότα, πολλῶν οὔσαν
 ε θαυμασιωτάτην, ἀπολέσθαι ἕμα (88') ἐκείνῳ κατὰ
 ε θάλατταν, μηδενὸς πω διακηκότος αὐτῆς. Ἔτερος
 ε δὲ, τὴν ἐπ' ἄκρον μουσικῆς ἐμπειρίαν μαρτυρήσας
 ε τῷ *Γλαύκῳ*, τοὺς κατασκευασθέντας ὑπ' αὐτοῦ
 ε δίσκους χαλκοῦς φησὶ τέσσαρας, πρὸς τὸ ἐμμελῆ
 ε εἶναι τῆς κρουσέως τὴν συμφωνίαν τῶν φθόγγων
 ε ἀποτελεῖν· ἔνθεν τε εἰρησθαι τὴν παροιμίαν. Ἄλ-
 ε λος δὲ τις Ἀλυατικῶν ἀναθεμάτων φησὶν ἀνα-
 ε κείσθαι κρατῆρα καὶ ὑποκρατῆριον θαυμασίον,
 ε *Γλαύκου Χίου ποίημα*. Ἔτερος δὲ, *Γλαῦκον* αὐτὸν
 ε ἀναθεῖναι εἰς *Δελφοῦς τρίποδα* χαλκοῦν, οὕτω δη-
 ε μιουργήσαντα τοῖς παλαιῶς τε κρουομένου, τοὺς
 ε τε πόδας, ἐφ' ὧν βέβηκε, καὶ τὸν ἄνω περικεί-
 ε μενον, καὶ τὴν στεφάνην τὴν ἐπὶ τοῦ λέβητος, καὶ
 ε τὰς ῥάβδους διὰ μέσου τεταγμένας, φθέγγεσθαι
 ε λύρας φωνῆ. Καὶ αὐθις ἕτερος, ἀπὸ *Γλαύκου* τινὸς
 ε δόξαντός τι πλέον πεποιημένα εἰρησθαι τὴν παρ-
 ε οιμίαν.

ε Ὁρᾶς (89), ὅπως τὸ δυσχερὲς τῆς παροιμίας καὶ
 ε διὰ τούτου δεικνύται, διὰ τοῦ μηδὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς D
 ε ἐρμηνείας σῆναι τοὺς τὴν παροιμίαν ταύτην ἐξ-
 ε ηγήσασθαι βουληθέντας. Οὕτω δυσεύρητόν τι πρᾶγμα
 ε τὸ τῆς παροιμίας καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν εἶναι δοκεῖ.
 ε Διὸ καὶ τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν, συναγαγὼν τὰς

✱ Ed. Paris., pag. 16.

eruditum; recte: erat enim sophista professione,
 et ante Christianismum, ludum in Cappadocia ape-
 ruerat. M. — Addidi ex codd. μάχαιραν, unde supra
 ἐλέγξωμεν γὰρ loco φασὶ γὰρ scripsi, et τὰ αὐτὴ τέχνα arces-
 ται.

(88) Vulgo ἀναγκαίως et mox παρασχ. contra
 codd. Posterius iam Mp. corr.

(88') Mp. γρ. ἐκείνη. Mox vulgo που διαδεωκό-
 ντος contra codd. qui πω διακ. dant. Porro male
 vulgo ἀκρῶν, quod ex cod. correxi, ex quo dein χαλ-

ε terram eruens, illum Medeanum detegebat, quo
 ε immolabatur.

ε At quid hoc sibi vult, inquiet aliquis, *De quercu*
 ε *satis*? Non est facile cuivis obuius hujusce prover-
 ε bii, sensus. Prisci illi quondam, ante agricultu-
 ε ram adinventam, glandibus vescebantur. Post-
 ε quam vero fruges deinceps prodire, animum
 ε hisce applicantes dixerunt oblectati, *De quercu*
 ε *cu satis*. Atque hunc esse mentem et senten-
 ε tiam proverbii prodidere. Necesse autem in
 ε praesenti habemus, alterius eujusdam prover-
 ε bii mentionem facere, quod in multis et di-
 ε versis auctoribus Graecis habetur: et quid etiam
 ε de eodem illi memoriae prodidere. Non ob
 ε aliam causam, quam ut Asterium convictum te-
 ε neamus: qui, cum, qua est eruditione praeditus
 ε saeculari, proverbialis sententiae praestantiam cum
 ε primis intelligat, in praesenti tamen illius praes-
 ε fert ignorantiam, ut per dicti illius proverbialis
 ε usum suam ipsius voluntatem et sententiam pro-
 ε babiliter astruere videatur. Est autem illud, *Glauc*
 ε *ci ars*, cujus cum meminerint eruditi apud Grae-
 ε cos multi, diversas retulerunt interpretationes.
 ε ✱ Est enim qui docet, *Glaucom* existisse artis
 ε cujusdam maxime omnium admirandae peritissi-
 ε mum, una cum arte sua interiisse, mari submer-
 ε sum, nulli prorsus impertita ejusdem cognitione.
 ε Alius peritissimum musices exultasse docet, et ab
 ε eo discos aereos quatuor affabre compositos, ut
 ε pulsati quamdam symphoniam sono numerose
 ε ederent: atque hinc proverbium usurpatum.
 ε Tertius, inter dona Halyattis Lydi Delphis
 ε oblatum, et mirandi operis subcratera quem-
 ε dam, *Glauci Chii* opus. Quartus, *Glaucom*
 ε ipsum Delphis obtulisse narrat aeneam tripodem,
 ε ita fabrefactam, ut siquis crassiorem in modum
 ε eandem pulsaret, vel pedes in quibus stabat,
 ε vel quod sursum erat redimiculum, vel coronam
 ε lebeti circumductam, aut virgulas per medium
 ε sese distendentes, lyrae sonum repraesentaret.
 ε Alius postremo proverbium existimat usurpari, a
 ε *Glauco* quodam deductum, qui scientia caeteros
 ε antecellebat.

ε Videtis autem proverbiorum difficultatem exin-
 ε de satis patet, quod nequaquam interpretes
 ε hujus unius proverbii inter se in eadem exposi-
 ε tione consentiant. Adeo res erat illa inextricabi-
 ε lis habita apud exteros. Quocirca inter eos unus
 ε sapientia et eruditione praestans, in unum colle-

κοῦς pro χαλκοῦ et πρὸς pro πρὸ et τι pro τις posi-
 δοῦς.

(89) Ὁρᾶς, ὅπως τὸ δυσχερὲς. Haec de difficultate
 Proverbiorum a me olim accepta vir multis nomi-
 nibus clarissimus, Andreas Schottus, inseruit suae
 praefationi, ante Proverbia Zenobii, Diogeniani, et
 aliorum. Sunt autem ista omnia, non Eusebii, sed
 Marcellii ab Eusebio quidem relata: erratum est a
 me, qui illi optimo viro miserum ut Eusebiana. ✱ —
 Dein vulgo διὰ τὸ.

« etis multis variisque proverbiiis, in eadem com-
 « mentatus est; duobus libris metrica, quatuor
 « vero numeris soluta proverbialia explicans. Parœmias
 « autem gentiles, sententia quidem mea, ob eam
 « causam hæc ipsa nominarunt, quod sapientissimi
 « Salomonis Proverbia legerant et intellexerant,
 « non esse rem cuivis obviam de prima facie com-
 « prehendere illorum sensum: vellent autem imitari,
 « atque ita fuerant imitati prophetica scribendi
 « consuetudinem. Cumque nomen nullum possent
 « aptius aut convenientius invenire, Proverbia
 « suum opus indigitarunt. »

Atque ita ad hunc modum Marcellus conatur Ec-
 clesiam Dei Scripturarum intelligentiam docere: lon-
 gam vero istam et ineptam adeo sermonum ipsius
 et superfluum seriem ideo visum est contexere, ut
 amentiam hominis manifestam reddere, multiplicem
 quoque et intempestivam vanitatem possem, qua
 utitur, satis quidem cum pompa, quod sæcularem
 attinet eruditionem; quod Scripturas autem sacras
 concernit, jejune. Quod si memor fuisset apostolica
 admonitionis, ad hanc tantum projectus vanita-
 tem, nequaquam incidisset: suadet autem,
 ut loqui velimus, quæ sunt nobis communicata,
 ✕ non in docibilibus humanæ sapientiæ verbis,
 sed in iis quæ a Spiritu doceri solent, in Spiritu et
 cum spiritualibus discernendo⁹⁰. Minime quoque cepit
 quod scriptum est: *Animalis homo non percipit quæ
 sunt Spiritus Dei. Stultitia quippe ipsi sunt: et nequit
 illa intelligere, propterea quod discernuntur spiri-
 tualiter*⁹¹. Hæc cum ignoraret ille, putavit certe
 Græcorum sapientes cogitam habuisse sapientiam
 illam, quam Deus Salomoni impertiverat: et quod
 cognitum haberent illam, prophetica scripturam,
 ut inquit ille, imitatos. Quo vero pacto fieri potuit,
 ut animales homines illi divina cognoscerent et
 æmulati essent, cum spiritualia spiritualiter discernere
 nequirent, et ab Apostolo sancitum esset, *Animalem
 hominem non capere quæ sunt Spiritus
 Dei*; et adhuc ab eodem statuatur, *Animalem non
 posse spiritualia intelligere, eo quod spiritualiter
 discernantur*? Ad oppositum vero Apostolo hic vir
 egregius ait: Græcorum collectores proverbiorum
 ad eundem modum scripsisse, quo Salomon. Ver-
 batim loquitur ad hunc modum: « Quandoquidem
 « et ex illorum cognoverant lectione, difficulter
 « admodum de prima facie illorum sensum com-
 « prehendi posse, vellent autem prophetica scri-
 « bendi rationem illam æmulari, ad eundem mo-

✕ Ed. Paris., pag. 17.

(90) *Eis autas γεγραφεσαι*. Deest λέγεται, vel quid simile. De hoc loco vide R. P. A. Schottum, in prælatione ad *Adagia*. M.—In cod. a sec. m. γέγραφαν ἔξ quod pro γεγραφεσαι et supra ὑπὸ loco ἀπό dedi; dein δ' ante ἔξωθεν delevi. Dein vulgo ἦ ante ἐπειδὴ et Σολομώντος. Porro vulgo ἐντυγχάνοντες καὶ δι' αὐτῶν γινώσκοντες et ὡς οὐδὲν et διδασκτικοὶ πν. πνεύματι καί.

« ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφορῶς λεχθεῖσας παροιμίας
 « αὐτὰς γέγραφεν ἔξ (90) βιβλία· δύο μὲν τῶν
 « τῶν, τῶν δὲ ἀμέτρων τέσσαρα. Ταύτας δὲ
 « μίας ὠνόμασαν οἱ ἔξωθεν δι' οὐδὲν ἕτερον,
 « δοκεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολο-
 « Παροιμίας ἐντυχόντες, καὶ γνόντες δι' αὐτῶν
 « οὐδὲν ἔστιν ἐκ τοῦ προχείρου σαφῶς τῶν ἐν
 « εἰρημένων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσαὶ τὸ προ-
 « κὸν βουληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκείνων
 « φασὶ τρόπον. Εἶτα, ὡς μηδὲν ἕτερον ὄνομα
 « τερὸν ἐκείνου ἐπινοήσαντες, δι' αὐτῶν
 « Παροιμίας ὠνόμασαν. »

Διὰ τοιούτων Μάρκελλος παραθέσεων τῆς Γί-
 σίαν τοῦ Θεοῦ διδάσκειν τὰς θεοπνεύστους κεί-
 ρᾶται Γραφάς. Ὅλην δὲ ταύτην παρεθέμην τῆ
 κρᾶν καὶ ἀδόλεσχον περιττολογίαν, δεῖξαι βουλή
 αὐτοῦ τὴν ἀνοιαν τῆς πολλῆς καὶ ἀκαίρου φρο-
 ῆ κέρηται ὁ ἀνὴρ, τῶν μὲν Ἑλληνικῶν λόγων
 δεικτικῶς, τῶν δὲ θείων ἀμνημόνως. Οὐ γὰρ ἐν
 εἰς τοσαύτην ἐξέπιπτε φλυαρίαν, εἰ τῶν ἀποστό-
 ἐμνηστο παραγγελμάτων, δι' ὧν παρακαλεῖ-
 ναι, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν λα-
 οὐκ ἐν διδασκατοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις,
 ἐν διδασκατοῖς Πνεύματος, πνευματικὰ πνευμα-
 συγκρίνοντες. Οὐδὲ νοήσας ὅπως ἐλέχθη τὸ, ἢ
 κὸς ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος
 Θεοῦ. Μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστι· καὶ οὐ δύναται
 ναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ταῦτα
 ἀγνοήσας, τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ὑπέλαβε γνῶ-
 ἐσχηκέναι τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶ Σολομῶνι χαρισ-
 σης σοφίας, καὶ γνόντας ζηλωσαὶ τὸ προφητικόν,
 αὐτὸς φησι, γράμμα. Καὶ πῶς οὐκ ἔῃσαν γινώ-
 θεῖα καὶ ζηλωσαὶ οἱ ψυχικοὶ, καὶ οὐκ εἰδότες π-
 ματικὰ (91) πνευματικοῖς συγκρίνειν, τοῦ
 Ἀποστόλου ἀποφνημαμένου, *Ψυχικὸν ἀνθρώπου
 δέχσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ*· τοῦ δ' ε-
 φήσαντος, *Μὴ δύνασθαι γινῶσαι τὸν ψυχικὸν
 πνευματικὰ, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται*.
 δοξάζων ὁ γενναῖος τῶ Ἀποστόλω φάσκει, τὸν
 τρόπον τῶ Σολομῶνι γεγραφεῖν τοὺς τὰς Ἑλλή-
 παροιμίας πεποιημένους. Λέγει δὲ οὖν ἐπὶ λέξ-
 « Ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομώντος Παροι-
 « ἐντυχόντες, καὶ γνόντες δι' αὐτῶν ὅτι οὐδὲν
 « ἐκ τοῦ προχείρου (92) σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς εἰρ-
 « νων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσαὶ τὸ προφητικόν
 « ληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκείνων γεγρά-
 « τρόπον. » Σκέψαι δὲ καὶ ἄλλως ἐξ αὐτῶν τῶν
 ραθέσεων, ὅσον τῆς ἀληθείας διήμαρτεν, εἰπὼν
 παρ' Ἑλλήσι, τὸν αὐτὸν τῶ Σολομῶνι γεγρα-
 τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ Σολομῶν, θεοδωρήτω σοφί-

⁹¹ I Cor. II, 13. ⁹² ibid. 14.

(91) *Πνεύματι πνευματικοῖς*. Legendum, statim recitatur ex Apostolo, πνευματικὰ πνευματικῶς. Hæc autem importune dicuntur ab Eusebio quia ἐριστικῶς; statim, pro πνευματικοῖς, λεγεται πνευματικῶς. M.—Dein vulgo τοὺς πεποιημένους.

(92) Mr. Γσ. καὶ σαφῶς. In Γσ. vulgo ἐνεκα εἰς ἐνηνεγημένοις, εἰ τοῦτό γ' εἰ ἀ δέ, εἰ ἀλλ' ὡς, α τού.

νούμενος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν ἐπ' ὠφελείᾳ καὶ σωτηρίᾳ ψυχῶν τῶ τῆς θεοσεβείας ἀνετίθει λόγῳ, γυμνασίου δ' ἔνεκεν τῆς τῶν ἐντυγχανόντων διανοίας, σκοτεινοῖς ἐχρήστο προβλήμασι, καὶ λόγων στροφαῖς, καὶ φωναῖς δι' αἰνιγμάτων προενηνεγμένας. Καὶ τοῦτο δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μαρτύρεται λέγων· Ἐγὼ δὲ ἐ γάρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων ἐ κυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν σκοτεινῶν λόγων, βήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. » Καὶ πάλιν, δέξασθαι στροφᾶς λόγων· Ἐ δὴ καὶ οὕτως ἔχοντα ἐκ τῶν ἐμφερομένων τῇ βίβλῳ καταμαθεῖν ἠρόδιον, ἀλλως οὐ δυναμένων νοηθῆναι, ἢ διόντων ἡμῶν ἐκ τῆς προχείρου λέξεως ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτῆς θεωρούμενον νοῦν· οὐδὲν ἔστι τὸ, Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ οὐκ ἐνεπιπλασαν αὐτήν, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρέεσθη, εἰπεῖν ἰκανόν. Καὶ Ἡ σοφία ὥκοδομήσεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρσε, (93) στύλους ἔπτα, ἔσφαξεν τὰ ἑαυτῆς θύματα· ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς οἶνον. Καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις παραπλήσια, οὐκ ἐτέρως δυνατὰ νοεῖσθαι, οὔτε προχείρως, οὔτε ἐκ τινος ἱστορίας, εἰ μὴ κατὰ μόνην μεταφορὰν καὶ ἀναστροφὴν τῆς λέξεως. » Αἱ δ' ἐκτεθεῖσαι τῶν Ἑλλήνων παροιμίαι ἀπὸ τινων ἱστοριῶν τὰς ἀρχὰς εἰλήφασιν. Τὸ γάρ, Ἡ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα, διὰ τῆνδε, φησὶν, ἐλέχθη τὴν ἱστορίαν, καὶ δι' ἐτέραν πάλιν γενομένην πράξιν τὸ, Ἄξ τὴν μάχισσαν, εἰρησθαι· καὶ τὸ, Ἄλις δρυὸς, ὡσαύτως, διὰ τὸ βαλανηφαγούντας ποτε παύσασθαι τῆς τοιαύτης τροφῆς. Εἰ δὲ καὶ Γλαῦκος τις, ἐπιστήμων τέχνης τινὸς γεγονώς, διαφόρως ἐμνημονεύθη παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα διαφωνήσασιν ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ, τί τοῦτο πρὸς τὰς θεοπνευστοὺς παροιμίας; Οὐ γὰρ ὁμοίως ταῖς Ἑλληνικαῖς παροιμίαις, καὶ αὐταὶ ἐκ τινος ἱστορίας τὴν λύσιν ἐπιδέχονται. Ἀμαθῶς ἄρα καὶ ἀπειρῶς τῆς τῶν θείων Γραφῶν θεωρίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίως τῷ Ἀποστόλῳ, Μάρκελλος τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς, τυχόντας ταῖς Παροιμίαις Σολομώντος, μαθεῖν καὶ ζηλωσαι τὸ προφητικὸν γράμμα, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκεῖν γράψαι τρόπον, ἀπεφήνατο.

indocte, sed contra mentem Apostoli affirmasse sapientes Græcorum, cum in Proverbia Salomonis incidissent, ad imitationem prophetiæ scripturæ se ad scribendum applicuisse.

Τούτων ἡμῖν εἰρημένων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὃν χρῆ τρόπον, ἐντετυχηκεῖναι τὸν ἄνδρα, καλεῖ δὴ καιρὸς καὶ τὴν οὐκ ὕγιῃ τῆς πίστεως αὐτοῦ ὄξιν ἐπισκέψασθαι· ὡς ἐναντία (94) δοξάζων τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ, αὐτὴν τε καὶ τοὺς προσετώτας αὐτῆς διέβαλλεν.

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς προσετώτας αὐτῆς διέβαλλεν.

(95) Θῆσω δὲ πρῶτα, δι' ὧν τοῖς ὁρθῶς καὶ ἐκκλησια-

✠ Ed. Paris., pag. 18.

(93) Vulgo στήλας εἰ δύναται νοεῖσθαι εἰ τῶν ἱστοριῶν τινων, εἰ δὲ τὴν δέ, εἰ μὴ καὶ Μρ. φασὶν ἰσοφῆσιν. Μοχ vulgo γινόμενην εἰ αὐταὶ ἐκ εἰ Σολομώντος εἰ δὲ ὁ χρίνος.

(94) Ὡς ἐναντία, etc., διαλύλλει. — Ego ex eod.

dum scripserunt. » Sed et aliter quoque e dictis animadvertere licet, quantopere aberravit is a veritate, cum affirmet Græcos, ad eundem plane modum, quo Salomon, scripsisse. Salomon enim sapientia, quæ divinitus est, impulsus, suam scripturam universam, ad utilitatem et salutem animarum pietati consæcravit : usus est autem, ad ingenia legentium exercenda, tenebrosos problematibus, sermonibus tortuosis et vocibus per ænigmata procedentibus. Testatur hoc ipsum in initio statim libri, ubi ait : « Ilis auditis sapiens sapientior erit : intelligens possidebit gubernationem, et obscurorum verborum parabolas cognoscet, sapientum quoque dicta et ænigmata. » Iterum quoque ad percipiendam sermonum intelligentiam : « Et profecto hæc ita se habere facile liquet e contentis per illum librum, quæ non aliter possumus intelligere, nisi ab aperta lectione ad sententiam inde eliciendam nos conferamus. Exempli gratia : « Erant hircini tres filie dilectæ admodum. Istæ autem tres, illam nequaquam adimplebant : quarum vero non satisfiebat, neque dicebat, satis et abunde est. » Item : « Sapientia sibi domum edificavit, et substruxit columnas septem, sacrificia sua jugulavit, vinum suum in cratere commiscuit. Item alia non pauca hujus generis, quæ non possunt aliter comprehendi, non de lectionis facie, non ex alia qua historia, sed solummodo per metaphoram, et dictionis conversionem. » At vero proverbia Græcorum illa ab historia quadam deducebantur.

Blud enim, Vel mortuus est, vel docet litteras, ab historia quadam, concedit ipse, oriebatur : ab alia itidem, Capra gladium : et illius item, Satis de quercu, eo quod qui glandibus olim vesciebantur diutius illis vesci destiterunt. Quod si Glaucus quispiam, artifex aliquis egregius, diversimode ab his ferebatur, qui deinceps in sententias de illo discrepantes abiere, quid hoc ad divinitus inspirata Proverbia ? Neque enim, ut in Græcorum sit proverbis, ab historia quadam illa solutionem sortiuntur suam : ut necesse sit Marcellum, non solum imperite atque

His in eum finem a nobis præmissis, ut certissime appareat hominem nequaquam, ita ut oportuit, versatum in Scripturis, tempus est, ut deinceps fidem illius, quam sit male sana, consideremus : et quam oppositam sententiam tueatur doctrinæ ecclesiasticæ : quam una cum ejusdem antistitibus accusat.

CAP. IV.

Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem præsu- les accuset.

Ante omnia proponenda sunt a me illa, in qui-

deili διέβαλλεν et in lemmate addidi te post τὴν. (95) Syllabum hic exhibet illorum Eusebius, quos scripto suo ait Marcellum exagitasse, quos generatim, λόγῳ ἀρξάμενος commemoraverat. Erant autem omnes Arianorum principes, et acerrimi defen-

παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἁγίον Θεὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ φησιν, ἐκ τῶν Γραφῶν μεταθηκέναι τοῦτον τὸν τῆς θεοσεβείας ῥόπον. Ἐγὼ δὲ, ὅταν μὲν τοῦτο λέγῃ, ἀποδέσφοδρα τὰ λεγόμενα. Κοινὸς γὰρ οὗτος ἀπάντων τῆς θεοσεβείας ὁ τρόπος· Πιστεῦειν εἰς α, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅταν δὲ, ; θείας ἐστοχασμένος δυνάμεως, ἀνθρωπικώτερον διὰ τινος ἐντέχνου θεωρίας, τὸν τε Πατέρα καὶ λέγῃ, καὶ τὸν Υἱὸν Υἱὸν, οὐκ ἔτ' ἐπαινέειν τὴν ἡν θεωρίαν ἀκίνδυνον. Διὰ γὰρ τῆς τοιαύτης εἰς τὴν νῦν αὐτοῖς ἐπινοουμένην αἵρεσιν αὐξάνουσα συμβαίνει· ὥσπερ σαφῶς ἐπιδειξάι ῥάδιον οἰτῶν αὐτοῦ λόγων. Ἐφη γὰρ τὸν μὲν Πατέρα ληθῶς Πατέρα εἶναι νομίζουσιν, καὶ τὸν Υἱὸν ἰς Υἱόν· καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύτως. ὁ Μάρκελλος πρὸς Ἀστέριον, οὐκ ἀρεσκόμενος, Πατέρα δεῖν ἀληθῶς Πατέρα ὁμολογεῖν, καὶ ὃν ἀληθῶς Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύθην ἐξῆς διὰ μακροτέρων ἀνασκευάζειν τὸν οὕτων πειρᾶται λόγον. Ψιλὸν γὰρ καὶ τῷ ἀνίψι λόγῳ ὅμοιον, οὐχὶ δὲ Υἱὸν ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὕτα, τὸν Χριστὸν εἶναι ὁμολογεῖν ἐθέλει. Καὶ ταύτην εἶπε ἐπινοεῖσθαι νῦν αἵρεσιν, δεικτέον, οἷον, Ὀριγένους τοῦ πάλαι (2) γενομένου μέμνη; ὁμοδοξοῦντος τοῖς νυνὶ πρὸς αὐτοῦ διαβαλλο-. Ἐγὼ δὲ καὶ Ὀριγένους παλαιωτέρων ἀνδρῶν οἰς ὅσοις ἐκκλησιαστικοῖς συγγραμμάσιν ἐντε-ε, ἐπισκόπων τε καὶ συνόδων ἐπιστολαῖς διαφ-τρόπαλαι γραφεῖσαις, δι' ὧν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ στεως χαρακτήρ ἀποδείκνυται. Οὐκ ὀρθῶς ἄρα ληκεν εἰπῶν ἐπινοεῖσθαι τὴν νῦν αἵρεσιν ὑπὸ ἀβαλλομένων. Μετὰ ταῦτα μικρὸν προελθὼν, οὐ στέριον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν Εὐσέβιον (3), εἰς ἐπισκοπῆς κληῖσται καὶ διαφανεῖς ἐπαρ-ε καὶ πόλεις μετεποιήθησαν, κακῶς ἀγορεύει τὸν τρόπον· « Ὑπομνήσω δὲ σε, ὧν αὐτὸς γέ-φε συνιστάμενος τοῖς κακῶς ὑπὸ Εὐσέβιου γρα-ει, ἵνα γινῶς, ὅτι ἀφίσταται σαφῶς τῆς προτέρας γγελίας. Γέγραφε γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

Ed. Paris., pag. 20.

verus quidem non ἀπίος, sane apud Athana- inquit Arianis, εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέ- τὸν Υἱὸν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ὁληθι- τι. Sic illi nebulones iudebant vafre. Marcellus us illorum technis hoc tetigit : pupugit ergo ἐπὶ τὸν Eusebium, et hinc illa immanis calum- enim, quasi Filium Dei non revera Filium cre- ille, qui non oppugnabat, ἀληθινὸν Υἱὸν sim- : sed tantum secundum mentem Arianorum, erum Deum, verum Filium, verum Verbum, nia de eo vera fatebantur, sed ὑποούτως, ut- ion æternum sed creatum, non ὁμοούσιον sed ἴσιον, ad summum ὁμοούσιον. M. — Mox ὑπὸν loco τρόπων, dein vulgo deest μὲν post t infra vulgo Πν. ἅγιον.

Ὀριγένους τοῦ πάλαι. Jam ante Origenem suerat Eusebius inter eos quos vult Marcel- roscidisse; hic ergo ad eandem sententiam rigentem ab eo accusatum veluti Arianis σύμ-

velle contradicere singulis partibus, quæ in fide minus recte fuerant sancitæ : « Credere enim se in « Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ipsius « unigenitum Deum, Dominum nostrum Jesum « Christum, et in Spiritum sanctum : » aitque se edoctum e sacris litteris hanc pietatis formam didi- cisse. Quæ sic ab illo dicta, lubentissimo amplector animo. Est enim communis hæc omnium fidei for- mula : *Credere in Patrem, et Filium, et Spiritum san- ctum*. At cum idem, potentiam et vim divinam mi- nime advertens, humano more per speculationem quamdam Patrem dicit Patrem; Filium Filium, non perinde tuto laudare mihi par est, hanc ejus hujus- cernodi contemplationem. Per hanc etenim contingit, hæresim ab illis adinventam incrementum su- mere; quod facile me posse demonstrare arbitror, productis quæ ab illo dicta sunt. [R. LIX.] Affirmat enim quod omnino sit necesse Patrem confiteri veraciter esse Patrem : et Filium ad eundem modum esse Filium vere, nec non et Spiritum sanctum. Hæc contra Asterium Marcellus affirmat, non contentus posuisse in confesso, Patrem agnoscendum esse Patrem veraciter, Filium esse Filium, et Spiritum sanctum ad eundem modum. Hinc factum ut deinceps in consequentibus refellere conetur hanc po- sitionem. Vult enim Christum agnoscendum esse nudum verbum et humano consimillimum, non au- tem Filium esse Dei vivam et subsistentem. Cum vero ab illo dictum sit, nuperrime hanc hæresim excogitatam fuisse, ✕ ostendendum est, Origenem, illum ipsum qui vixit cum majoribus nostris, ab hoc ipso Marcello, in processu sermonis introduci, ut eandem soventem opinionis sententiam, cum iis, quos accusat. Ego autem scriptionibus ecclesiasti- cis quamplurimis perlectis, ab Origene antiquiori- bus olim elaboratis : et epistolis diversis synodo- rum et episcoporum nomine scriptis : in illis sin- gulis eundem fidei charactera per omnia depre- hendi. Ut necesse sit illum parum secundum veri- tatem hanc accusationem instituisse, nuperrime istam hæresim adinventam. Procedente porro paula-

D ψηφον. Quid de illo χαλκεντέρῳ scripserat Marcellus, non liquet. Certe Athanasius illius advocat testimonium, in quo διαβρήδην illud Arianorum ψήφισμα, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, refellitur et rejicitur. M.—Supra ὡς ante προῖόν; infra ὁ ante αὐτὸς vulgo deest.

(3) Τὸν μέγαν Εὐσέβιον. Semper hoc elogio, hanc alastorem; hic vero apparet illum designari Nicomediensem. Erat enim episcopatum desultor, Berytensis, Nicomediensis, Constantinopolitanus : et si recte memini, ambitor olim Antiochenæ sedis. Quasi hoc in eo laude fuerat dignum, ita ab hoc altero Eusebio commemoratur; objectum est ei hoc ipsum, ambitionis animal, per Constantinum, nondum ἀρειανίζοντα : is eum depingit apud Theodoret. nondum ab illo inescatus lib. 1, cap. 20; vide epistolam Ecclesiæ Alexandrinæ apud Athanas. in Apol. 11, de ejus desultoria ambitione. M.—Dein vulgo ὧν αὐτὸς γ. συνεσταλμένος. Μρ. γρ. συνεσταλ- μένως, idem mox γρ. ἐπαγγελίας locus ἕταρ.

tim sermone, ad illam contra Asterium calumniam, A
Eusebii quoque adjunxit accusationem : illius Eusebii, quem sibi quamplures civitates et provinciae, eademque clarissima, episcopum postularunt. [R. XXIX] « Revocabo te, inquit, in memoriam eorum : quæ scripsit, licet timide consentiens cum iis quæ eum manifesto a priori suo promisso resiliisse. Totidem enim verbis reliquit scriptum : Caput et enim epistolæ est illud, ad Patris consilium et voluntatem Filii generationem referendam esse : nullo autem pacto Dei genituram passioni ascribendam. Atque hoc est illud quod in scriptis suis prudentissimi nostri Patres sanciverunt : dum declinant hæreticorum impietates, qui filiorum passivas et corporales generationes in Deo per emissiones comminiscuntur. » Quas voces, in sequentibus latissime confutat : quibus subnectit in hæc verba : « Unde cum Eusebio erranti consentanea per omnia Asterius posuerit, injecta mentione de natura Patris, et ingeniti natura, ipse suimet accusator existit : siquidem omnino præstitisset, Eusebianæ sententiæ passionem, uti scripsit ipse, inexplicatam et brevitate conclusam prætermisisse, quam per hujuscemodi contemplationem versutam illam scriptionem in lucem protulisse. » Post pauca subnectit : « In præsentem examinabimus unum e multis ab Asterio positorum. Ait enim : Alius est, enim, qui gignit Pater, de se, unigenitum Verbum, et omnis creaturæ primogenitum. Copulavit utrumque unigenitum et primogenitum in eodem, cum pugnent e diametro hæc inter sese, quod quisque poterit negotio nullo, vel indoctissimus observare. Patet etenim, Unigenitum, si revera fuerit unigenitum, non posse et primogenitum esse, et Primogenitum quoque, quatenus sit primogenitum, non posse unigenitum esse. » Sed frustra hic Asterium accusat. Nam non ille sua, sed Scripturæ divinæ verba usurpabat. Affirmant enim Dei Filium nunc, « unigenitum » esse : alias, « creaturæ omnis primogenitum. » Infert deinceps [R. LXXVI] : « Sed insuper ille, posthabita cognitione vera, speculationem quamdam artificiosam demonstravit. Et cum

Τὸ γὰρ κεφάλαιον εἶναι τῆς ἐπιστολῆς ἐπὶ τῆς βίβλου (4) τοῦ Πατρὸς ἀνεγενεῖν τοῦ Υἱοῦ τὴν γενέσιν, καὶ μὴ πάθος ἀποφῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν γενέσιν, ὅπερ οἱ σοφώτατοι (5) τῶν Πατέρων, ἐν ταῖς οἰκίαις συντάγμασιν ἀπεφῆναντο, φυλαξάμενοι τῶν ἐκτικῶν τὴν ἀσέβειαν, οἱ σωματικὴν τινα καὶ σπῆρτικὴν κατεψεύσαντο τοῦ Θεοῦ τὴν τεκνογονίαν, ἐπιπροβόλους δογματίζοντες. » Καὶ πρὸς ταῦτα ἔτι φωνάζας, πολλὴν ἐξῆς ποιεῖται τὴν ἀντίρρησην, μετὰ ἐπισυνάπτει λέγων· « Ὅστε συνηγορήθη Εὐσεβίου κακῶς γράφοντι βουλόμενος Ἀστέριος, ὡς ἔστι Πατὴρ, καὶ φύσεως ἀγεννήτου μονογενεῖς ἑαυτοῦ κατηγορῶς γέγονε. Πολὺ γὰρ μέγα τὸ πάθος τοῦ νοήματος Εὐσεβίου, ὡς αὐτὸς ἔφη, ἐν βραχυλογίᾳ κείμενον ἀνεξέταστον κείναι, ἢ τοιαύτη θεωρία χρησάμενον τὸ πᾶν τοῦ γράμματος εἰς φῶς ἀγαγεῖν. » Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ ἐξετάσωμεν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἀστερίου γραφέντων. Ἐφη γὰρ οὗτος· Ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ Πατήρ, ὁ γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως. Ἀρτίως συνάψας γέγραφε, μονογενῆ καὶ πρωτότοκον τῆς ἀλλοτρίου ἐναντιότητος ἐν τοῖς δόγμασιν οὕτως ὡς ἔστι ῥῆδιον καὶ τοῖς σφόδρα δυσμαθέσι γινώσκον. Δῆλον γὰρ ὅτι ὁ Μονογενῆς, εἰ ὄντως μονογενῆς ἐστὶ, οὐκ ἔτι πρωτότοκος εἶναι δύναται, καὶ ὁ Πρωτότοκος, ἢ πρωτότοκος, οὐ δύναται μονογενῆς εἶναι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ τὸν Ἀστέριον αἰτίζει· μέγα γὰρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐτύχων εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε μὲν λέγουσαι μονογενῆ Υἱόν, ποτὲ δὲ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, φωνάζει. Διὸς δὲ συνάπτει τούτοις λέγων· « Ἄλλ' ἄφεμενος τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, τὴν ἐντεχνονίαν καὶ τὴν ἐπιδοξολογίαν θεωρεῖν (6). Οὐκ ἔχων γὰρ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὸ αὐτοῦ κατασκευάσαι βούλημα, ἐπὶ τοῖς σοφωτάτοις, ὡς οἴεται, ἀνατρέχει Πατέρας, ἐπισκῶν ὅπερ οἱ σοφώτατοι τῶν Πατέρων ἐν ταῖς οἰκίαις συντάγμασιν ἀπεφῆναντο. Ἀπόραστον ἀπεφανῆναι τοὺς αὐτοῦ Πατέρας Ἀστέριος φησι, καὶ δόγμα περὶ Θεοῦ γεγραμμέναι ἀπὸ τῆς οἰκίας ἑαυτῶν προαιρέσεως. Τὸ γὰρ τοῦ δόγματος ὄνομα τῆς ἀνθρωπίνης ἔχειται βουλῆς τε καὶ γνώμης. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ μὲν ἡμῖν ἑαυτὸς ἡ

✠ Ed. Paris., pag. 21.

(4) Ἐπὶ τὴν βουλήν. Eusebius cum suo Ario hoc docbat Christum esse Dei Filium, non natura sed voluntate; at non Marcellus, sed nec Arius πάθος in Deo admittebant, et mox, παθητικὴ τεκνογονία in Deo ab hæreticis introducta damnatur; προβόλους ὀρίων intelligit, illa blasphemia deliramenta Gnosticorum. M.

(5) Ὅπερ σοφώτατος. Legendum, οἱ σοφώτατοι, ut in præcedentibus; ubi eadem usurpata, ab Eusebio Nicomediensi dicuntur. M.—Infra vulgo γρ. κακῶς et ὁ Ἀστ. Porro R. γεννητοῦ loco ἀγενν. et αὐτοῦ loco ἑαυτοῦ et βῆθος loco πάθος corr. Dein vulgo ἐξετάσωμεν et μαθεῖν loco γινώσκαι: denique vulgo ἐτύχη. εἶναι γὰρ Υἱὸν τ. Θ. π. μ. μονογ. π. δ. πρωτ. π. π. λέγουσαι φῆναι.

(6) Ἀπεδείξατο θεωρίαν. Perstringit θεωρίαν ἐν

τεχνον Asterii hujusc: utpote sophisticam esse professi. Sed hic deest vox αὐτοῦ· statim corrigenda ἀπόραστον ἀποπεφῆσθαι. Intelligit autem, ut patet in sequentibus, Origenem, quem videri volebant Ariani secuti, ut et Dionysium Alexandrinum. Post ταῦτα, addendum δόγματα. Vult Marcellus humanam tantummodo scientiam humanam scita, dogmata nominari: ita λεπτολογεῖν utrinque hi ἐξ ἡσυχίας. Cur locum Apostoli ex ii ad Ephes. 15, perduxerit, non capio; intelligam, cum defectus vocis ex Apostoli contextu suppletus fuerit, τὸν ἑστὸν τῶν ἐντολῶν τοῖς δόγμασι καταργήσας. Legem datorum in dogmatibus evacuans. Recitat enim, et doceat, vocem eam non esse humanæ inventionis aut scholarum tantummodo sæcularium. M.—M. vulgo ἀμνημονεύσας et dein τοῖς δόγμασιν.

« δογματικῆ τῶν ἱατρῶν τέχνη· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ
 « τῶν φιλοσόφων καλούμενα (δόγματα). Ὅτι δὲ καὶ
 « τὰ συγκλητικῶν δόξαντα, ἔτι καὶ νῦν δόγματα συγκλη-
 « του λέγεται, οὐδένα ἀγνοεῖν οἶμαι. » Καὶ ταῦτα δὲ
 « ὁ Μάρκελλος, ἀμνημονήσας τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς,
 « ἦ φησι περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν
 « τοῖς δόγμασι καταργήσας, προήχθη εἰπεῖν. Ἄλλα
 « καὶ μέμφεται τῷ δεῖν ἔπεσθαι τοῖς Πατράσι, τῆς θείας
 « φασκούσης Γραφῆς· Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου,
 « καὶ ἀναγγελεῖ σοι τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ
 « ἐροῦσί σοι· καὶ, Μὴ μέταίρει ὄρια αἰῶνια, ἃ ἔθεντο
 « οἱ Πατέρες σου. Εἶτ' ἀγανακτῶν ὅτι Παυλῖνον μα-
 « κάριον ἀπεκάλεσεν, ὁμοῦ τε κακῶς Εὐσεβίου πάλιν
 « μνημονεύων, οὕτω γράφει· « Συνηγορήσαι γὰρ βου-
 « ε ληθεῖς τῷ τῆν ἐπιστολὴν κακῶς γράψαντι Εὐσε-
 « βίῳ, πρῶτον (7) μὲν, οὐ διδασκαλικῶς ἀναπτύξας
 « ἐφ' ἣ τὸ δόγμα τῆν ἐπιστολὴν συνέταξεν· οὐ γὰρ
 « πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας
 « ἐγίνετο τὸ γράμμα, ἀλλὰ πρὸς τὸν μακάριον Παυ-
 « λῖνον· μακάριον αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι τῆν
 « αὐτὴν εἶχεν Ἀστερίῳ δόξαν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τοὺς
 « σοφωτάτους Πατέρας Ἀστερίῳ μεμαθήκαμεν, ἀκό-
 « λουθον ἡγοῦμαι, λέγειν καὶ τὸν Παυλῖνον τε καὶ
 « τῶν ἄλλων γενόμενον διδάσκαλον. Ἀπὸ γὰρ τῆς
 « Παυλῖνου ἐπιστολῆς, ὁ κάκεινον διδάσκαλος γεγο-
 « νως εὐδήςλος γένοιτ' ἂν ἡμῖν. » Καὶ μεταξύ τινα
 « εἰπὼν, τὸν αὐτὸν αὐθις διαβάλλει, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἀπο-
 « δεξάμενον τὸν Ὀριγένην, λέγων οὕτως· « Οὐκ εὐαγ-
 « γελικῆς ὑπομιμνήσκων διδασκαλίας ταῦτ' ἔγραψε
 « Παυλῖνος, ὁμολογῶν δὲ ἐνίοις μὲν ἀπ' ἑαυτῶν οὕτω
 « κινεῖσθαι· ἐνίοις δὲ ἐκ τῶν ἀναγκασμάτων τῶν
 « προειρημένων ἀνδρῶν τοῦτον ἡχθῆαι τὸν τρόπον. »
 « Εἶτα τέλος, ὡσπερ τινα κορωνίδα τῆς ἀποδείξεως
 « ἐπάγων ἐκ τῶν Ὀριγένους ῥητῶν (8), τῆς ἑαυτοῦ
 « ὑπέγραψεν ἐπιστολῆς, ὡς μάλλον πείσαι δυναμένου,
 « παρὰ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἔστι
 « δὲ τὰ ῥητὰ ταῦτα· « Ὡρα ἐπαναλαβόντα περὶ Πα-
 « τρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὀλίγα τῶν
 « τότε παραλελειμμένων διεξελεῖν. Περὶ Πατρός,
 « ὡς ἀδιαίρετος ὢν καὶ ἀμέριστος Υἱοῦ γίνεταί Πα-
 « τερ· οὐ προβαλὼν αὐτὸν, ὡς οἰονταί τινες. Εἰ
 « γὰρ πρόβλημά (9) ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός καὶ

A « de Scripturis, id quod vellet, nequeat confirmare.
 « ad sapientissimos, uti retur, Patres confugit, et in-
 « quit quod sapientissimi e Patribus in scriptis suis
 « concluderunt. Conclusisse suos Patres Asterius pro-
 « dit, et sententiam de Deo protulisse ex suo ipso-
 « rum animo derivatam. Dogmatis enim vox, qua uti-
 « tur ille, ab humana voluntate et opinione pendet.
 « Quod satis docetars, quæ dicitur dogmatica, medico-
 « rum; docent autem et quæ dicuntur philosophorum
 « dogmata. Neque latet, opinor, aliquem, a senatu
 « edita, etiamnum dogmata senatus nominari. » Hæc
 « Marcellus, parum memor apostolici dicti de Serva-
 « tore, *Legem mandatorum decretis cum evacuasse* 42.
 « Pergit autem, et Scripturæ dicam inscribit, quæ do-
 « cet sequendos esse Patres : *Interroga patrem tuum,*
 « *et annuntiabit tibi; seniores et narrabunt tibi* 43; et,
 « *Terminos antiquos ne transgreditor, quos Patres tui*
 « *posuere* 44. Audito deinde Paulinum *beatum* appel-
 « lari, indignatur : et Eusebii iterum meminit cum
 « contumelia scribens [R. LXXVII] : « Consentire vo-
 « lens cum Eusebio, qui illam impiam scripserat
 « epistolam : inprimis parum magisterialiter, aut
 « ad docendum apte loquitur, qui dogma non no-
 « minat cujus gratia illam scripsit epistolam : cum
 « non ad Ecclesiam illud scriptum, neque ad igno-
 « rantes dirigeretur sed ad beatum Paulinum,
 « quem beatum dixisse ideo patet, quod eandem
 « cum Asterio sententiam foveat. Postquam vero
 « sapientissimos Asterii Patres didicerimus, conse-
 « quens esse arbitror, ut cum Paulini, tum aliorum
 « doctores nominemus. Nam per epistolam Paulini
 « illam, patebit quis erat illius informator. » Ubi
 « interea alia quædam cum interseruisset, taxat eum
 « denuo, quasi male cepisset Origenis mentem. Loquitur
 « autem sic [R. XXXII] : « Scripsit hæc Paulinus
 « injecta quidem Evangelicæ doctrinæ mentione, sed
 « faletur quosdam motu suo proprio, quosdam de
 « lectione prædictorum hominum ad hanc formam
 « descendisse. » Ad extremum velut qui coronidem
 « apponeret demonstrationi, de dictis Origenianis,
 « quædam ✕ subscripsit suæ epistolæ : quasi plus
 « illa possent, quam evangelistæ et apostoli. Verba

✕ Ed. Paris., pag. 22.

42 Ephes. II, 15. 43 Deut. xxxii, 7. 44 Prov. xxi, 28.

(7) Πρῶτον μὲν οὐ διδασκαλικῶς. Hæc sunt D
 Marcelli, de Asterio Eusebianorum advocato illum
 incusantis, quod Eusebium non taxaverit de voce
 dogmatis usurpata, quam a sacris ille alienam ima-
 ginabatur. Legendum, ἔφη τὸ δόγμα. Illa vero quæ
 sequuntur, non cohærent, videtur aliquis hiatus
 esse : nam sunt ipsius Eusebii illa ad Marcellum
 respondentis hoc fere sensu : Frustra, de voce do-
 gmatice cavillari Marcellum, cuius constat, illum qui
 ἐπιστολὴν συνέταξεν, οὐ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, etc. scri-
 puisse, sed ad Paulinum, virum eruditum. M.—Mox
 vulgo τῷ ante Ἄστ. add. Loco δόξαν Mr. τὸ αὐτὸ
 δόγμα. Porro εἶναι ante ἡγοῦμαι delevi : dein vulgo
 γενομένων et τοῦ ante Παυλῖνον.

(8) Ὀριγένους ῥητῶν. Forte sic restitues τινα
 τῇ ἑαυτοῦ ἐπέγραψεν ἐπιστολῇ. Et paulo prius : ἐνια,
 pro ἐνίοις, et ἐνια δέ. Quædam a se inventa, quædam

ab aliorum lectione mutuata : statim ubi iterum Ori-
 genis mentio et incusatio, legendum μὴ παρὰ τῶν,
 etc., ἀλλ' ἑαυτῷ δεδωκὼς τὸ πλεῖστον δευτέραν ὑπό-
 στασιν διητήσασθαι τοῦ Λόγου, μὴ μαθῶν, τολμᾷ ; ita
 enim scribendum illa insinuant, quæ præcesserunt,
 de Origene, e suo cerebro scripsisse : et vix edo-
 ctum Scripturas : ὑπόστασιν vero scribendum, non
 ὑπόθεσιν docent illa quæ mox sequuntur, μάλιστα
 ὅτι τῷ Υἱῷ δέδωκεν ὑπόστασιν. Hæc enim dicitur
 fuisse Marcelli hæresis, Filium μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-
 σει subatitisse. Unde S. Basilium in epistola 52, ait,
 illum eis ὑπαρξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσε-
 βεῖν ; quam hæresim ubique illi objecit Eusebius. M.—
 Dein τῇ — ἐπιστολῇ con. R

(9) Vulgo προβολή et dein προβάλλοντα et γέγρα-
 φε, παρὰ, ubi Mr. γρ., μὴ πως, et δέδωκας. Infra
 R. μαθεῖν del., dein vulgo ἐπιφ. τῷ Ὀριγένει.

autem se ita habent : « Tempus autem est, ut pauca
 « de prætermissis attemamus, quæ ad Patrem spe-
 « ctant, et Filium, et Spiritum sanctum. De Patre hæc,
 « quod indivisibilis cum existat nec dividendus,
 « Filii tamen Pater sit; non emittens illum, ut
 « non nemo voluit. Nam si Filius Patris sui sit
 « emissio, et si illum de seipso genuit, ad eum mo-
 « dum quo de se animalia gignunt, necesse est
 « ut corpus ille sit qui emittit, tum etiam et
 « ille qui emittitur. » Tum postquam de Ori-
 « genianis ista quædam interseruerat, infert ad
 hunc modum : « Scripsit Origenes non a sanctis
 « prophetis et apostolis, de æternitate Verbi cu-
 « piens edoceri; sed cum sibi ipsi plus nimio in-
 « dulgeret, ausus est secundam quamdam hyposta-
 « sin Verbi constituere. » Ita illisce quæ rectissime
 ab Origene dicta sunt, non licere scilicet corporalem
 quamdam et passivam generationem divinitatis Filii
 Dei comminisci, per ista contradicit, et inprimis
 quod hypostasin concesserit Filio. Adhuc Origenem
 inaledictis impetens, et recte ab illo positus contra-
 dicens : « Origenes, inquit, dum hæc scriptis suis
 « mandat, propriis suis utitur assertionibus : id li-
 « quet autem, quod non una tantum vice, suas
 « ipsius subvertit assertiones; consequens autem est
 « illa hic ideo commemorare, quæ alibi de Deo
 « dicit. » Ad hæc verba autem scribit : « Non enim
 « incœpit esse Pater Deus, eo quod, ut inter homines
 « fieri solet, Pater esse nequiverat. Nam si sem-
 « per perfectus exstiterit Deus, et potestate præ-
 « ditus, ut fiat Pater, et si præstet ut sit Pater
 « hujuscemodi Filii, dum rem differt, se tanto bono
 « privat, ut non sit Filii Pater. Quod idem et de
 « Spiritu sancto poterit affirmari. » Qui factum ideo,
 ut cum Origenes ita scripserit, beatus, illi ut vide-
 tur, Paulinus existimaverit non esse quidem in tu-
 tum hoc occultare : ad suas tamen opiniones con-
 firmandas usus fuerit contrariis; de quibus ne Ori-
 genes certe ipse reddiderit rationem? Mentitus est
 autem in istis Marcellus, Origenem, quasi sibi con-
 traria tueretur, cum non intelligat illum per prio-
 rem suam propositionem docuisse, Patrem sine cor-
 pore et omni passione exstare; per secundo loco
 positam, Filium suum, non in tempore quidem, sed
 ante sæcula omnia progenuisse. Post deinceps de
 Origene ✕ idem iterum scribit [R. LXXVIII] :
 « Quod si verum fateri de Origene debeamus, illud

✕ Ed. Paris., pag. 25.

(10) *Μὴ δύνασθαι πω πατέρες.* Vel Πατήρ εἶ-
 ναι ut ad Deum referatur, aut distinguendum post,
 πω, ante ἀναβάλλεται, deest et deleat ante εαυτόν,
 et ante ὡς M. — Mox vulgo τοῦ τ. Υἱοῦ; dein τί ἀναβ.
 R., dein vulgo εαυτόν τοῦ κ., porro R. εἶναι Υἱοῦ, οὐ
 γίνεται Πατήρ; denique vulgo ἐνόμιζε. Porro ad
 Orig. cf. Orig. op. ed. de la Rue t. 1, p. 43.

(11) *Τοῖς ἐναντιοῖς.* Vult Paulinum ea ab Origene
 mutuatum, quæ sibi contradicerent, et aliis alibi
 dogmatibus Origenianis, adeo ut ne ipse quidem
 Origenes ea posset, redivivus reconciliare; legen-
 dum ergo: Ἐν οὐδὲ ἂν αὐτόν Ὀριγένη ἐπιτετόν λόγον
 ἀποδοῦναι, δυνατόν ἦν. Sane videtur et Aikwauius

« γενῆ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὅποια τὰ των ζώων γενήματ;
 « ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβαλόντα καὶ τὸν π
 « θεβλημένον. » Εἶθ' ἐξῆς μετὰ τὴν τῶν Ὀριγενι
 « φωνῶν παράθεσιν, ἐπιφέρει λέγων· « Ταῦτα ὡ
 « γένης γέγραφε, μὴ παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν :
 « καὶ ἀποστόλων περὶ τῆς ἀτιδιότητος τοῦ λόγου μ
 « θεῖν βουληθείς· ἀλλ' ἑαυτῶ δεδοκῶς κλεισὶ ἐ
 « τέραν ὑπόθεσιν διηγήσασθαι τοῦ λόγου μετ
 « τολμῆ. » Καὶ τούτοις δὲ τοῖς ὑπὸ Ὀριγένους ἐκ
 « εἰρημένους, περὶ τοῦ μὴ δεῖν σωματικῆ πασι
 « παθητικῆν ἠπολαμβάνειν τῆς θεότητος τοῦ ἁ
 « νησιν ἀντιλέγει, μάλιστα' ὅτι τῷ Ἰησοῦ
 « ὑπόστασιν, καὶ ἐπιφέρει, τὸν Ὀριγένη πῶς κ
 « λέγων, τοῖς τε ὑπ' αὐτοῦ ὀρθῶς γραφεῖσιν ἐπι
 « ἐν τούτοις· « Ὅτι τὰ τοιαῦτα γράφων Ὀρι
 « γένιος ἐχρητο ὀνόμασι, δηλοῦν ἀπ' ὧν καὶ ἐκ
 « ἀνατρέπει πολλάκις· ἐν γοῦν ἑτέρῳ χωρίῳ ἴσα
 « περὶ Θεοῦ λέγει, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑπερήμα·
 « Γράφει δὲ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἔ
 « ξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἑσ
 « ποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι πω (10) πατέρες εἶναι·
 « γὰρ ἀεὶ τέλειος ὁ Θεός, καὶ πάρεσθιν αὐτῶ ἑσ
 « τοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν εἶναι εἶ
 « Πατέρα τοιοῦτου Υἱοῦ, ἀναβάλλεται, καὶ τὸ καλ
 « ἑαυτὸν στηρίσκει, καὶ ὡς ἐστιν εἰπεῖν, ἐξ ὧ ἐ
 « ναι· Πατήρ εἶναι Υἱοῦ. Τὸ αὐτὸ μέντοι κ
 « περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον. » Πῶς οὖ
 « Ὀριγένους καὶ τοῦτο γράψαντος, ὁ μακρῶς, κα
 « αὐτόν, Παυλῖνος τοῦτο μὲν ἀποκρίσασθαι οὐκ ἀ
 « δυνον ἐνόμιζε, χρήσασθαι δὲ εἰς κατακλιῆν τῶ
 « ἑαυτῶ δοκούντων τοῖς ἐναντιοῖς (11), ὡς οὐκ εἶ
 « ἂν Ὀριγένη, εἰ τι τὸν λόγον ἀποδοῦναι δυνατόν ἦ
 « Ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος, ἐναντίον φάναι αὐτῶ ὅ
 « Ὀριγένη εἰπόν, καταψεύσατο, μὴ δηληθείς συνή
 « ὡς διὰ μὲν τῆς προτέρας παραθέσεως τὸ ἀσώμα
 « καὶ ἀπαθὲς τοῦ Πατρὸς ἐδήλου, διὰ δὲ τῆς ἐντε
 « τὸ μὴ χρόνῳ, πρὸ πάντων δὲ αἰώνων τὸν Υἱὸν
 « γεννηθέναι. Αὐθις δὲ μεθ' ἑτέρα περὶ τοῦ Ὀρι
 « γένιος ὁ αὐτὸς ταῦτα γράφει· « Καίτοι, εἰ δεῖ τῶ
 « Ὀριγένους εἰπεῖν, τοῦτο προσήκει λέγειν, ὅτι ἴ
 « τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ἀποστῆς μαθημάτων, καὶ τ
 « θεοῖς ὀμιλῆσαι προελοόμενος λόγους, πρὸ τῆς ἀκρι
 « τῶν Γραφῶν καταλήψεως, διὰ τὸ πολὺ καὶ φιλό
 « τῆς ἐξωθεν παιδείσεως, θάπτον τοῦ δέοντος ἀκρι
 « νος ὑπογράφειν, ὑπὸ τῶν τῆς φιλοσοφίας παρὶ χ
 « γων, καὶ τινα δι' αὐτοὺς οὐ καλῶς γέγραφε. Ἄ
 « δὲ· Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος (12) μεμνη

de Origene eadem censuisse, cum in libro *de
 decretis concilii Nicæni* scribat : « Αὐτὸν γὰρ ὡς ἱ
 « καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα, μὴ ὡς αὐτοῦ φρο
 « νος λεγέσθω τις, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἕριν φιλονεικῶ
 « ἐν τῷ ζητεῖν ἀδύως, ὀρίζων ἀποφαίνονται. Sic
 « legenda et distinguenda sunt. M. — R. ὦν οὐδ
 « ἂν Ὡ. εἴποιμι τ. λ. ἀποδ. δύνασθαι, qui infra
 « loco ὑπογράφειν.

(12) *Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος.* Οἷον ἦν
 « δὲ ἐστὶ τῶν γὰρ τοῦ Πλάτωνος μεμνημένος. Ἰσα
 « est quod censuit Marcellus de Origene, cum de
 « his Platoniciis, quarum sacris erat non leviter
 « tiatus, sed ut in margine habetur, μεμνημένος,

ε νος δογμάτων και τῆς τῶν ἀρχῶν παρὰ αὐτῷ δια-
 ε φορᾶς, *Περὶ ἀρχῶν* γέγραφε βιβλίον, κ.λ. ταύτην
 ε τῷ συγγράμματι τὴν ἐπιγραφὴν ἔθετο. Δεῖγμα δὲ
 ε τοῦτο μέγιστον τὸ μηδὲ ἄλλοθεν ποθεν ἀρχὴν τῶν
 ε λέξεων αὐτὸν ἢ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου ποιή-
 ε σασθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Πλάτωνι ρηθέντων ρημάτων.
 ε Γέγραφε γὰρ ἀρχόμενος οὕτως· Ὁι πεπιστευκότες
 ε και πεπιστευμένοι. Τοῦτο τὸ ρητὸν οὕτως εἰρημένον
 ε εὖροις ἂν ἐν τῷ *Γοργία* Πλάτωνος. » Οὕτ' εἰ ἐφέ-
 ε ρετο, ἤνεγκεν ἂν διαβολὴν Ὀριγένει φάντι, οἱ πεπι-
 ε στευκότες ἢ και πεπιστευμένοι, και συνάφαντι ἐξῆς,
 ε τὴν χάριν και τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γε-
 ε γονέναι, » και Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ
 ε τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. »
 ε Ποῖα γὰρ πρὸς ταῦτα κοινωνία γένοιτ' ἂν ποτε Πλά-
 ε τῶν; Οὐδὲν Πλάτωνος *Περὶ ἀρχῶν* μνημονεύεται
 ε βιβλίον. Οὐδὲ Ὀριγένης ὁμοίως περὶ ἀρχῶν ἐδόξε
 ε Πλάτωνι, ὁ μίαν μόνην τὴν ἀγέννητον και ἀναρχον
 ε και ἐπέκεινα τῶν ὄλων εἰδὼς ἀρχὴν, ταύτην τε εἶναι
 ε Πατέρα ἐνὸς μονογενοῦς Υἱοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν.
 ε Ὅδε, και ἐν τούτοις Ὀριγένους καταφευσάμενος,
 ε μεθ' ἑτέρα προστίθησι λέγων· « Ἀστερίου γὰρ εἰρη-
 ε κός, πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆσθαι τὸν Λόγον, αὐτὸ
 ε τὸ ρητὸν αὐτὸν ἐλέγχει ψευδόμενον· ὥστε μὴ μὲ-
 ε νον αὐτὸν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ και τοῦ γράμμα-
 ε τος διαμαρτεῖν. Εἰ γὰρ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίω-
 ε σέν με, φησὶν ἡ Παροιμία, πῶς αὐτὸς γεγενῆσθαι
 ε αὐτὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐφη; ἕτερον γὰρ πρὸ τοῦ
 ε αἰῶνος τεθεμελιώσθαι αὐτὸν, και ἕτερον, πρὸ τῶν
 ε αἰώνων γεγενῆσθαι. » Ταῦτα εἰπὼν, και προσθεὶς
 ε ἕτερα εἰς ἀνατροπὴν τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆ-
 ε σθαι τὸν Υἱὸν, ἐπιλέγει αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἀξιῶ δὲ
 ε τοὺς ἐντυγχάνοντας τῶν ἀγίων ὡσπερὶ σπέρματα
 ε και ἀρχὰς τῆσδε τῆς ἐξηγησεως ἀληθῶς εἰ-
 ε ληφότας, πλείονας ἀποδείξεις προσθεῖναι τοῖς εἰ-
 ε ρημένοις· ὥστε ἐτι μᾶλλον, τὰς τῶν [περὶ] τὴν
 ε πίστιν διαστρεφόντων ἐλέγχεσθαι προαιρέσεις. Ὅν-
 ε τως γὰρ θεὸν τὸν γεννήσαντα αὐτοὺς ἐγκατέλιπον,
 ε και ὤρυσαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. »
 ε Τοιαῦτα και διὰ τούτων λοιδορησάμενος, ἐξῆς παρὰ-
 ε ται δεικνύται, ὅτι μηδὲ « εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ
 ε Υἱός, » λέγων οὕτως· « Ἀκόλουθον ἠγοῦμαι βρα-
 ε χέα και περὶ τῆς εἰκόνος εἰπεῖν· γέγραφε γὰρ·
 ε Ἄλλος δὲ ἐστὶν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὃς ἐστὶν εἰ-
 ε κὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκὼν δὲ καὶ τοῦτο μέ-
 ε νηται (13) Θεοῦ τοῦ ἀοράτου Ἀστέριος, ἵνα τοσοῦ-

45 Joan. xiv, 6.

intulisse in commentationes suas, de religione. Un-
 do sæpius lapsus est, nec illa hominem hæc in parte
 excusant, quæ in responsione Eusebius cavillatur. M.
 — Dedi ἐτι loco ἐστὶ. Mox Ἐρ. γρ. μεμνημένος loco
 μεμν. Porro R. τούτου μέγ., loco τούτο μέγ. Dein
 vulgo ἀπὸ τῶν τῷ Π. ρηθέν τῶν β., ubi ἢ ἀπὸ conc.
 B. Infra vulgo ὁμοίαν loco ὁ μίαν et αὐτοῦ τοῦ πρ. et
 πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμελίωσεν ἐμὲ et τῆς δέ.
 (13) *Μέμνηται...* Ἀστέριος. Verum est quod hic
 est Marcellus : ideo Filium Patris imaginem ubique
 angebant appellari ab Apostolo, et sic appellandum,
 quod inde μέμνηται illi credebant astrui ; et οὐσίας
 ἀλλοίωσιν, et ἀλλογένειαν, creationem, posteriorita-

A tenendum ; cum recenter adeo tum a scholis phi-
 losophicis divertens, litteris se divinis applicuis-
 set, citius quam par fuerat, nondum edoctus
 C Scripturarum exactiorem scientiam, utpote qui
 et secularibus disciplinis erat cumulatissime com-
 paratus, accessit ad scribendum : unde per phi-
 losophiam seductus, quædam minus recte in litte-
 ras referebat. Exempli gratia : Platonicorum do-
 gmatum memor et principiorum quæ diversa sunt
 C apud illum, librum quemdam inscripsit, *De prin-
 cipiiis*. Quæ quidem inscriptio argumento esse po-
 terit non vulgari, non aliunde eum quam a Pla-
 tone ea omnia mutuatum. Exorditur autem librum
 C ad hunc modum : Qui credunt et quibus creditur.
 C Quod ita dictum in *Gorgia* Platonis (p. 454 E) reper-
 tur. » Id quod ut ita esse concedatur, calumniam
 Origeni non inferret, cum statim subjunxerit, « Gra-
 C tiam et veritatem per Jesum Christum advenisse, »
 et esse Christum illam veritatem, secundum quod ab
 ipso dictum exstat : « Ego sum veritas 45. » Quænam
 vero tandem communicio cum istis Platonis Intercessit ?
 Nullus liber a Platone scriptus hoc titulo, *De prin-
 cipiiis*, memoratur. Nec ut Plato de principiis Ori-
 genes sentiebat, qui principium unicum ingenera-
 tum, sine principio, super omnia, cum agnoscat,
 eum ipsum statuit esse Patrem unius unigeniti Filii,
 per quem omnia facta sunt. In istis cum Origenem
 mentiatur, adjungit post pauca [R. XV] : Asterionem,
 C qui affirmat generatum fuisse ante omnia sæcula
 C Filium, vel ipsa quidem littera mentitum convin-
 cit, adeo ut non solum in rei veritate, sed in vo-
 cabulis ipsis aberraverit. Nam si, *Ante sæcula*, uti
 C loquitur Proverbiorum liber, *fundavit me*, quo-
 modo ante sæcula genitum fuisse illum affirmat ?
 C Aliud est enim, ante sæculum fundatum fuisse, et
 C aliud *genitum fuisse ante sæcula*. » Hæc ubi dixit,
 et adjecit simul alia ad illud refellendum, *Ante sæcula-
 fuisse generatum Filium*, subjungit [R. LXXXIX] :
 C Obtestor viros sanctos, in quorum manus ista mea
 C sunt perventura, ut veluti qui semina et principia
 C istius interpretationis veraciter a me accepta per-
 ceperint, plures adhuc demonstrationes adjungere
 C velint ad ea quæ dicta sunt a me, quo magis ma-
 C gisque refelli possint eorum hominum intenta,
 C quibus fidem pervertere solemne est. *Revera enim
 C Deum qui genuit ipsos, dereliquerunt, et pertusos*

tem : et Eusebius ipse animitus, et clam Arianismo
 denigratus, ἄνω και κάτω στρέφει hæc vocem : in-
 terim etiam verum est quod hic Marcello objectat
 Eusebius, Christum secundum humanam naturam
 solum, et quatenus homo, et quando homo, non
 prius imaginem ab illo dici : ita eludunt, et lacerant,
 et detorquent hæretici locum illum Apostoli, Coloss.
 1, 15 ; sed ut vere Athanasius, et orthodoxe, Ἀϊδὸς
 ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀθάνατος, δυνατός, φῶς, βασιλεὺς,
 παντοκράτωρ, Θεός, κύριος, κτιστὴς και ποιητὴς.
 Ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν
 ἰδὼν, ἴδῃ και τὸν Πατέρα. M. — Infra vulgo ἀοράτου
 ἐντος ομίσσο τοῦ.

« sibi puteos effoderunt. » ✠ Ad istum vero modum calumniatus, conatur ostendere in sequentibus, ne quidem « imaginem sui Patris esse Filium. » Ait autem [R. LXXX] : « Consequens esse arbitror « paucis de imagine disceptare : scripsit enim : « Alius quidem est ab ipso genitus, qui est imago « Dei invisibilis. Meminit autem imaginis Dei invi- « sibilis Asterius, ut confirmare possit, Deum a « Verbo suo in tantum differre, in quantum distet « ab imagine sua quilibet homo. » Hisce, postquam nonnulla interposuisset, addit : « Omnino igitur pater, Verbum, cum adhuc carnem sibi nostram non « adunaverat, nullo modo, per se, imaginem existi- « tasse invisibilis Dei. Par est etenim, imago uti « oculis cernatur, ut per imaginem, id quod tum non « usurpatur oculis, videri tamen possit. » Adjungit autem [R. LXXXII, cf. p. 35 D, 47 A] : « Quomodo « igitur Asterius scribebat Verbum Dei esse ima- « ginem invisibilis Dei ? Eorum enim, et quidem « omnium universim, imagines ostensivæ sunt, quo- « rum esse imagines intelliguntur : adeo ut per il- « las, is qui est absens, videatur. Quod si vero Dei, « qui plane invisibilis est, Verbum quoque esse in- « visibile contingit, quo pacto potest esse Verbum « per se imago Dei invisibilis, cum et ipsum sit in- « visibile ? » Pergit in sequentibus denuo conviciari [R. XXIV] : « Unde igitur dolo repleti et va- « fritie, ut cum Apostolo ⁴⁶ loquar, dictum transfe- « runt ad ipsius Verbi, ut rentur, primam conditio- « nem, cum de generatione illa, quæ est secundum « carnem, David, uti constat, illud usurparit ? » Longum deinceps intertextens sermonem ait [R. LXXXV] : « Quid ad ista igitur dicturus est ? Certe arbitror, « nihil habere illum quod respondeat. Neque credo « in aperta confessione coram aliis illum positurum « quæ tacita apud se celat cogitatione : id quod vi- « dere cuivis licet ex iis quæ scripsit. Scripsit au- « tem : Alius est Pater qui gignit ex se Verbum « unigenitum, et omnis creaturæ primogenitum, « solus solum, perfectus perfectum, rex regem, « Dominus Dominum, Deus Deum : substantiæ, « consilii, gloriæ, potentiae imaginem invariabilem. « Quæ quidem ita ab illo posita, manifeste cuar-

✠ Ed. Paris., pag. 24.

⁴⁶ Rom. i, 29.

(14) Ἀποστολικῶς εἰπεῖν. Ita enim alloquitur magum Elymam beatus Paulus, Act. xiii, 40, 41. M.

(15) Πρώτην αὐτοῦ κτίσιν. Deitatem; dicta πρώτη κτίσις respectu incarnationis. Nam Ariani Filium prædicabant creaturam, secundum deitatem; ad eundem modum dixit ἀναγέννησιν, respectu τῆς κάτω. M.

(16) Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο, Quodnam? Ubiam? Nihil enim hic citatum legimus e Psalmis. Illud enim, *Imago invisibilis*, ab Apostolo est, apud eum legitur Coloss. i, 15. Credo illud insinuari, e psal. cix, *De utero ante Luciferum genui te*. Sed vel libri corrupti sunt, vel admodum negligenter, secure et dissolute, versatus hic est Eusebius: qui Scri-

« τον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν διδάξει, ἢ ἄνθρωπος τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης διαφέρειν ἑαυτῷ. Καὶ μεταξὺ τινῶν εἰπὼν, ἐπιφέρει· « Οὐκ οὐκ ἀπέχει « ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναίτητος ἡ « Λόγος, καθ' ἑαυτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀόρατου Θεοῦ. « τὴν γὰρ εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα ἴη ἡ « εἰκόνας τὸ τέως μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι ἕνεκα. « Καὶ ἐπιλέγει· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀόρατου Θεοῦ « τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπται· « γὰρ εἰκόνας τούτων ὧν εἰσιν εἰκόνας, εἰσεῶν « δεικτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόστατον « φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου « ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, εἰκόνα « τοῦ ἀόρατου Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν εἶναι « ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὧν; » Καὶ πρὸς αὐτὸν « λοιδορεῖ, λέγων οὕτως· « Πῶς οὖν οἱ πῶς ἕνεκα « καὶ βραδύουργίας, ἀποστολικῶς (14) εἰπέτω· « ρουσι τὴν ῥητὴν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ, ὡς εἶπε « κτίσιν (15), καὶ ταῦτα τοῦ Δαυὶδ (16) ἐπιφέρει. « κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότος. « Καὶ μεταξὺ τούτων μακρὸν κατατείνων ἄλλη ἐ- « φέρει· « Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέξει; οὐ γὰρ ἀπέχει « τὸν ἔχειν τι περὶ τούτου λέγειν. Οὐδὲν γὰρ ἀπέχει « αὐτὸν καὶ ἀπαρακαλύπτως ἠγοῦμαι, καὶ τῆς ἐ- « ρους ὁμολογήσει ἂν ὅπερ αὐτὸς ἐν τῇ ἐπιπέσει « πτεῖ εἰανότα· ὡς ἔστι σαφῶς ἀφ' ὧν γέγραπται, ἵνα « θάνειν. Ἄλλος μὲν γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ Πῆτερ ὁ « γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρῶτον « τοκὸν ἀπάτης κτίσεως, μόνος μόνος, πᾶσις τῶν « λειων, βασιλεὺς βασιλείας, Κύριος Κύριον, Θεὸς Θεῶν, « οὐσίας τε καὶ βουλής, καὶ δόξης, καὶ ἑνώπιον ἑαυτοῦ « ἀλλακτὸν εἰκόνα. Ταῦτα τὰ ῥητὰ σαφῶς τὴν εἰκόνα « αὐτοῦ περὶ θεότητος ἀλέγχει δέξιν. Πῶς γὰρ ὁ Κύ- « ριος γεννηθεὶς καὶ Θεὸς, ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἔχει, « δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι; Ἐτερον γὰρ εἰκὼν Θεοῦ « καὶ ἕτερον ὁ Θεός. Ὡστε εἰ μὲν εἰκὼν, ὡς Κύριος « οὐδὲ Θεός, ἀλλ' εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ· εἰ δὲ ὁ « ριος ὄντως καὶ Θεός, οὐκέτι [ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός] « εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ εἶναι δύναται. Καὶ ταῦτα πρὸς « δρα ἀδελφῶν (17) εἴρηκεν, οὐκ ἐννοήσας, ὡς καὶ ὁ Θεός « δύναται ἐμφυχός ποτε εἰκὼν τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἐ- « χθῆναι, ἐπειδὴν ἡ τῷ Πατρὶ ὁμοιότατος. Τοῦτο γὰρ « καὶ ἡ Γραφή διδάσκει ἡ λέγουσα· Ἐξῆς ἐξ ἐμοῦ

D pturæ non apposuit testimonium, nec ejus appellationem, ad quod referri debeat illud: Καὶ τὸν τοῦ Δαυὶδ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότος. M.—Scripsi ταῦτα; dein vulgo εἰρηκαλύπτως εἰ πρώτ. πάσης κτ. Porro vulgo ὁ Κύριος γεν., quod iam R. cor. in Κύριος cod. auctoritate rescripsi. Statim vulgo ὁ Θεός εἰ καὶ Θεός εἰ εἰκὼν x.

(17) Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδελφῶν. Hæc Eusebius sunt, et continent superius a Marcello positam censuram, orthodoxam et veram quatenus ad imaginem, etiam secundum deitatem, Filius sui Patris Imago enim proprie est, ut loquuntur, quæ non dicit ad similitudinem aliterius. M.—Dein vulgo ante ἰδίου deest. Infra vulgo τὴν εἰκόνα ἴδου καὶ εἰ ἀπαύγατα δέξιν.

κορτα και διακόσμι ετη, και ἐγέννησε κατά A
 ιδέαν αὐτοῦ και κατά τήν εικόνα αὐτοῦ, και
 ῥώμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σήθ. Καὶ περι τῆς θεότη-
 ῆ τοῦ Υἱοῦ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ὁς
 ορφή Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο
 ἵνα ἴσῃ Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε· και πά-
 Ὁς ὢν ἀπυύσασμα τῆς δόξης και χαρακτηρ
 ὀποστώσεως. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ εἶρηται· Ἀπαύ-
 ια γὰρ ἐστι φωτὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, και εἰσοπτρον ἀκ-
 τῶν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπεργείας, και εἰκὼν τῆς
 ἰότητος αὐτοῦ· αὐθις δὲ ὁ Ἀπόστολος· Ἀπεκ-
 ἴμητοι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπων, και ἐκδυσάμε-
 ὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπιγνώσιν,
 εἰκόνα τοῦ κτισσατος, λέγων, δῆλός ἐστιν, οὐ
 σάρκα εἰρησθαι διδάσκων τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ
 . Μεταβῆς δὲ αὐθις Μάρκελλος ἐπὶ τοὺς ἐπισκό-
 , ὧδε γράφει· Ἐἶδον γὰρ τὸ κατά Ἀστέριον
 δς (18) οὐ τοσοῦτον λυπεῖ, εἰ τοιαῦτα προήχθη
 ἄφειν, ἀλλ' ὅτι και τινες τῶν προσεσῆναι δοκοῦν-
 ν τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἀποστολικῆς ἐπιλαθόν-
 νοι παραδόσεως, τὰ δὲ ἐξωθεν τῶν θείων προτι-
 σαντες, τοιαῦτά τινα γράφαι τε και διδάξαι ἐτόλ-
 σαν, ἃ οὐδὲν ἑλαττον τῆς τῶν προειρημένων
 ιαι πλάνης. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιλέγει· Ἐν-
 ῶν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προσεσῆναι
 ἰστολῆ, ἣν γέγραφε πρὸς Χρηστόν (19) τινα, και
 φρόνιον, και Εὐσέβιον, ὡς Ὁσίου τοῦ ἐπισκόπου
 στήσαντος αὐτὸν, εἰ, ὡσπερ Εὐσέβιος ὁ τῆς Πα-
 κτινῆς δύο οὐσίας εἶναι φησιν, οὕτω και αὐτὸς
 ρει. Ἐργων αὐτῶν (20) ἀπὸ τῶν γραφέντων, τρεῖς
 αι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον. » Ταῦτ' εἰ-
 ἀπὸ τοῦ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Εὐσέβιον μεταβαί-
 κατηγορῶν, ὅτι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν εἶναι
 γει. Γράφει δὲ και περι αὐτοῦ ταῦτα· Ἐπι-
 ν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τομήσας, και ἑτερον
 ὸν τὸν Λόγον ὀνομάσαι, οὐσίαν τε και δυνάμει
 στῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς ὄσην βλασφημίαν ἐκ-
 πτωκεν, ἐνεστι σαφῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 αφέντων ῥητῶν βιβλίου μανθάνειν. » Γέγραφε
 ἰταὶς λέξεσιν οὕτως· Οὐ δὴ που δὲ ἡ εἰκὼν και
 οὐ ἐστιν ἡ εἰκὼν, ἐν και ταῦτὸν ἐπινοεῖται·
 ἰα δύο μὲν οὐσίαι, και δύο πράγματα, και δύο
 ἰάμεις, ὧν και τοσαῦται προσηγοῦνται. » Και
 α ὡς καλῶς διαβάλλων προσετίθησι λέγων·
 ἰς οὖν οὐ τὴν αὐτὴν οὕτοι τοῖς ἐξωθεν κακίστην
 ν τραπέντας, τὰ αὐτὰ διδάξαι τε και γράφαι

Ed. Paris., pag. 25.

Gen. v, 3. ⁴⁸ Philip. II, 6, 7. ⁴⁹ Hebr. I, 3.

3) Οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς λυπεῖ. Scilicet, quia
 laicus, pene paganus hic Asterius. Nam hic
 feste docetur, non fuisse illum episcopum.
 ex his quæ sequuntur, manifestarius hære-
 deprehenditur Marcellus, si vere intulerit illius
 scriptaque Eusebius. M. — Dein vulgo γράφειν
 εἰς ἀποστ. et om. γὰρ post ἐντυγῶν.

4) Πρὸς Χρηστόν τινα. Erat Euphronius epi-
 us Antiochenus, successor Flaccilli: ejus, ad
 tres hosce posteriores suos libros contra
 ellum, misit Eusebius dedicatos; Chrestius
 episcopus Nyssenus in locum Theognidis pulsi
 nstantino, et olim depositi a concilio: sed cum

« guunt quam impiam tueatur is de deitate opinio-
 « nem. Nam qui potest illud fieri, ut qui Dominus
 « et Deus natus est, quod erat ab illo in præceden-
 « tibus positum, Dei imago diceretur? Aliud est
 « quippe Deus: et imago Dei aliud. Ergo qui imago
 « est, non est is utique Dominus aut Deus: sed
 « Domini imago, atque Dei. Quod si Dominus re-
 « vera sit et Deus, non potest esse imago Dei atque
 « Domini. » Hæc inconsideratissime sic ab illo sta-
 tuuntur: minime autem intellexit, posse Filium
 ✠ dici, vivam imaginem Patris sui, cum sit suo
 Patri quam simillimus. Hoc et Scriptura testatur
 iniquiens: *Vixit autem Adam ducentos annos et tri-
 ginta, et genuit secundum imaginem et similitudinem
 suam filium, eumque nominavit Seth* ⁴⁷. De Filii
 autem divinitate Apostolus docet, dicens: *Qui cum
 in forma Dei exsisteret, non utique rapinam arbitra-
 tus est, esse se æqualem Deo: sed semetipsum emana-
 navit* ⁴⁸; et iterum: *Cum esset gloriæ resplendescen-
 tia et emanatio, et character hypostasis* ⁴⁹. Et alibi
 dicitur: *Lucis etenim æternæ est emanatio, et specu-
 lum immaculatum Dei operationis, et imago ipsius
 bonitatis* ⁵⁰; et Apostolus adhuc: *Devestiti veterem
 hominem, et novum induti qui renovatur in cognitio-
 nem, secundum imaginem Conditoris* ⁵¹. Quæ cum
 dicat, satis patet non voluisse illum intelligere
 carnem esse imaginem Dei. Transiens hinc Marcel-
 lus ad episcopos ita scribit [R. LXXXVII]: « Ecce
 « vero, non tam Asterii causa nos mœrore afficit,
 « si talia litteris mandavit, quam quod nonnulli
 « qui præesse videntur Ecclesiæ, apostolicæ traditio-
 « nis obiliti, et sæcularia divinis præferentes, ejus-
 « cernodi quædam scribere et docere palam fuerint
 « ausi, quæ non minus quam præcedentia errorem
 « implicant. » Deinde subjungit post nonnulla inter-
 jecta: « Incidi aliquando in epistolam a Narcisso
 « scriptam Neroniadis episcopi, quam ad Chrestum
 « quemdam direxit et Euphronium, et Eusebium,
 « quasi proposita ipsi ab Hosio episcopo quæstione,
 « utrum ipse, veluti Eusebius Palæstinus, duas
 « substantias fateretur. Hanc ubi legeram, animad-
 « verti et ipsum scripto illo suo tres substantias
 « omnino confiteri. » Hæc ubi dixit, a Narcisso ad
 Eusebium transcendit, eumque accusat eo nomi-
 ne, quod Verbum Dei profiteatur Deum. Scribit
 autem ad hunc modum: [R. LXXII] « Verbum Dei

⁵⁰ Sap. VII, 26. ⁵¹ Col. III, 9, 10.

videatur hic Arianus, et de eo tanquam per con-
 temptum loquatur Marcellus, opinor, alium ab isto
 vult. M.

(20) Ἐργων αὐτῶν. Loquitur Marcellus de Eusebio, et verum est, fatetur tres οὐσίας, sed Filium, et Spiritum sanctum creatas substantias. Filium Patre minorem, Spiritum sanctum Filio, hunc in tempore, illum ante tempora, sed creatum; statim accusat eum Marcellus de hoc ipso blasphemo, οὐσίαν και δυνάμει διεσῶτα τοῦ Πατρὸς. Nec amolitur Eusebius hanc accusationem. M. — Dein vulgo ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ et ὧν και τος. et τραπέντας.

« dividere ausus, et Verbum illud, alium Deum A
 « nominare, substantia et potestate a Patre distin-
 « ctum, in quam incidit blasphemiam animadver-
 « tere licet cuivis cui scripta ejus sunt in mani-
 « bus. » Scripsit autem idem hisce totidem verbis :
 « Nunquam nusquam imago rei, et cujus est imago
 « idem sunt : sed substantiæ duæ, res duæ,
 « potestates duæ sunt, quæ totidem nominibus
 « discriminantur. » Et non secus quam si rectissime
 hæc fuisset cavillatus, adnectit [R. LXXV] : ✕ « Quo-
 « circa, qui flat, ut non isti per omnia pessimam
 « viam illam cum alienis a fide iniverint, cum
 « eadem prorsus et docere, et scribere in animum
 « induxerint Eusebio, Valentino et Hermæ, sub-
 « scribente Narcisso Platoni, et Marcioni. » Lon-
 « gam deinceps et ineptam contexit sermocinationem,
 « ex auditu se professus percepisse, quod Eusebius
 « aliquando Laodiceæ existens concionabatur ; ubi
 « de incognitis ex auditu disserit, et subjungit statim :
 « *Par fuit, ut cum lacrymis et ejulatu ad Dominum*
 « *clamaret : Peccavimus : impie atque improbe nos*
 « *ipso gessimus : et malum in tuis oculis operati*
 « *sumus ; at resipiscimus, et tuam consequi desideramus*
 « *misericordiam* »²¹. Hæc scilicet ei conveniebant ;
 hæc dicenda illi fuerant, propter Dei immensam et
 bonitatem et misericordiam. Sed profecto conse-
 quens fuerat, ut Deus, neglecta bonitate, justitiæ
 habens rationem, in oppositum responderet : Si me
 hostis conviciis impetivisset, tulissem equidem ; et
 si osor mei in me verbis intumuisset, ab ipso occul-
 tassum me. Tu autem, homo, mihi conjunctissimus,
 dux meus, et familiaris meus, reddi una conversa-
 tus cibum meum mihi dulcem credidisti : in domo
 Dei simul concordēs ambulavimus. Nam certe,
 versari Deum nobiscum sacerdotibus suis, persua-
 sissimum habemus ex ipsius verbo, *Ecce ero vobis-*
 « *cum omnibus diebus vitæ vestræ, usque ad consum-*
 « *mationem sæculi* »²². Nec inconsequenter ad illa quæ
 jam dicta sunt attexere licebit : *Veniat super illos*
 « *mors, et vivi descendant in infernum : quia est ini-*
 « *quitas in cordibus eorum* »²³. Et profecto Scriptura
 docet illos ab inferno deglutiri, qui in impietatis
 ignorantia moriuntur. Erant autem mortui etiam
 cum vivere viderentur. Eusebium denuo accusat in
 sequentibus, quod cum Ancyram aliquando per-

« προθθεντο, τῷ (21) τοῦ μὲν Εὐσεβίου Οὐαλεντινίου
 « καὶ Ἑρμῆ ὁμοίως εἰρηκότος, τοῦ δὲ Ναρκίσου
 « Μαρκίωνι τε καὶ Πλάτωνι. » Εἰθ' ἐξῆς μετὰ τὴν
 « ἀδόλεσχον ἀπεραντολογίαν συνιγορεῖ, τῶν δὲ
 « ἀκοῆς μεμαθηκέναι τὸν Εὐσεβίον ὠμιληκέναι καὶ
 « Λαοδικεῖα (22) ποτὲ γενόμενον, καὶ περὶ ἑν αὐτῶν
 « στατο, ὡς ἐξ ἀκοῆς μαθὼν γράφει, καὶ ἐπιμαρτυροῦν
 « λέγων· Δέον, τὰ πάντα, μετὰ δακρύων τε καὶ εὐχῶν
 « θοῦς πρὸς Κύριον βοᾶν· Ἡμάρτομεν, ἐπίψα-
 « μεν, ἠνομήσαμεν, καὶ τὸ πονηρὸν ἔσται ἐν
 « ἐποιήσαμεν, καὶ τῶν μεταγιγνόντων ἡμῶν ἐπι-
 « τυχεῖν ἀξιούμεν φιλανθρωπίας. Ἴδιον ἡμῶν
 « αὐτῶν ταῦτα συνέφερε λέγειν διὰ τὴν ἡμετέραν
 « Θεοῦ χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν. Καὶ ἐπιμαρ-
 « θον ἦν τὸν μετὰ φιλανθρωπίας (23) καὶ ἐπιμαρ-
 « τυροῦμενον Θεὸν ἀντειπεῖν λέγοντα· Εἰ ἐπιμαρ-
 « τυροῦσε με, ὑπήνεγκα ἄν· καὶ εἰ ὁ μὲν μὲν
 « ἐμὲ ἐμεγαλοβήμονησε, ἐκρύβην ἂν ἀπὸ ἐπιμαρ-
 « τυροῦ, ἀνθρώπε ἰσόψυχε, ἡγεμῶν μου καὶ γυναικῶν
 « δὲ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἐδέξματα· ἐν τῷ ἔθνε
 « τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἐν ὁμονοίᾳ. Ὅτι γὰρ ἡμεῖς
 « ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς, ἴσμεν ἀπὸ τῆς ἐπι-
 « ρήσεως· Ἴδου γὰρ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, ἕξ, καὶ
 « τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν, ἕως τῆς συντελείας
 « τοῦ αἰῶνος. Εἶτα ἀκολουθῶν πάντως ποιεῖ·
 « ἐπόμενα τοῖς προάγουσιν ἐπήγαγον ἀνθρῶπι· Ἐ-
 « θέτω θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καταθήτωσιν ἐν
 « ᾧδου ζῶντες, ὅτι πονηρία ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν
 « τοῦς γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀσεβείας ὄντας νεκροῖς, ὅτι
 « τοῦ Θεοῦ καταπίνεσθαί φησιν ἡ Γραφή· νεκροὶ γὰρ
 « καὶ ζῆν (24) δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Καὶ πάλιν
 « ἐξῆς τοῦτοις αἰτιάται τὸν Εὐσεβίον, ὡς ἐν τῷ βιβλίῳ
 « τῆν Ἀγκύραν, τότε ὠμιληκέναι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας
 « ἀπερ φησιν ἐξ ἀκοῆς μεμαθηκέναι, ἐφ' οὗς ἀγαγὰν
 « τοιαῦτα γράφει· « Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀπόστολος ποιεῖ
 « καὶ περὶ τῆς Γαλατῶν πίστεως γράφει· Εὐσεβίος
 « μεταφέρων τὴν ἀποστολικὴν ἔννοιαν, δι' ἣν καὶ
 « Ἀπόστολος τῆς προειρημένης αἰτίας ἔνεκα, ἰτε
 « μου, » εἰπὼν, « οὗς πάλιν ὠδίνω ἕως οὗ ἡμεῖς
 « Χριστὸς ἐν ὑμῖν, » καθήφατο Γαλατῶν ὡς καὶ ἰ
 « ἔθην ἐχόντων περὶ Θεοῦ ὀδῆσαν. » Ὅδινε γὰρ αὐτῶν
 « δριμεῖάν τινα καὶ πικρὰν ὠδίναν, ὅτι ἠπίστατο Γαλά-
 « τας περὶ θεοσεβείας μὴ ὡς περὶ ἐκεῖνος δοξάζοντες, ἡ
 « δύο μὲν οὐσίας τε καὶ πράγματα, καὶ δυνάμεις·
 « δύο θεοὺς λέγοντας. Τῆρει δὲ ταῦτα ὅπως διαλαθεῖται

✕ Ed. Paris., pag. 26.

²¹ III Reg. viii, 47. ²² Matth. xxviii, 20. ²³ Psal. liv, 16.

(21) Τῷ τοῦ μὲν Εὐσεβίου. Hermes, opinor, est quem vocant Trismegistum, pseudonymum et pseud-epigraphum. Sed lege, τοῦ μὲν Εὐσεβ. τῷ Οὐαλεντινῶ, etc. M.—Αὐτὸς ἀνέγραψε τὴν καὶ, et delevisi τινα post μακρὰν, addidi tamen τινα post ὠμιληκέναι.

(22) Ἐν Λαοδικεῖα. Quid tum vero? Quid ad propositum istud? aut quænam est hæc accusatio? concionatus est Eusebius Laodiceæ? deest aliquid profecto, de hypothesi τῆς ὁμιλίας. Itaque hiulca est sententia. M.—Mox vulgo om. μαθὼν et τε post δακρύων.

(23) Μετὰ φιλανθρωπίας. Quæ hic sequuntur potius legendum suggerunt: Καίτοι ἀκόλουθον ἦν, οὐ μετὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δικαιοσύνης

ἐπιμαρτ., etc., respondere. Ita enim illa David suadent e Psalmis. M.—Supra vulgo φιλ. καὶ χριτ. porro dedi τὸν μετὰ φ. loco τὸ μετὰ φ., deia ἢ ἐπιμαρτ. μενον et ὡς ἐπὶ et που κατὰ ἐπ.

(24) Ζῆν δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Forte, ἐχάνον ὄντες, καὶ πάλιν. In sequentibus, idem defectus, vel eadem negligentia, quæ et in superioribus. Deest enim summa concionis Eusebianæ, videtur, ut colligere est e sequentibus, Galatam reprehensionem continere nec alludii, cum ἄλλο μὲν τῆς γραφῆς disertis verbis accuset Galatam hæreseos multitudinem abreptos. M.—R. τυγχάνοντες. Infra vulgo μεταστρέφων et om. μὲν post εἰς. Post Θεὸν λέγοντα loco θεολογοῦντα et ὃν ἐν ταῦτα.

ἢ μηδὲν εἰρηκότι κλειόν, ὡς αὐτὸς γράφει, ἰτολικὸν βήτόν. Καὶ νῦν μὲν δύο θεοὺς λέ-
 εῦσέβιον ὁμολογεῖ, ὡς ἂν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ
 τα σὺν τῷ Πατρὶ· προῖων δ' ἐν τοῖς ἐξῆς,
 πλελησμένος ὢν ἐνταῦθα κατηγορήκε, τὸν
 ἰραταὶ διαβάλλειν ὡς ψιλὸν ἀνθρώπων τὸν
 ἵναί λέγοντα. Ἐξῆς δὲ τοῖς προκειμένοις ἐπι-
 πολλὴν τινα καὶ μακρὰν φλυαρίαν, τὰ τε ὄντα
 ντα ἑαυτῷ συνείρων(25)· μονονοχὶ κατὰ τοὺς
 . Τὰ χρίλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἔστι, τίς ἡμῶν
 σι; Δι' ὧν δείκνυται, καθὼς ἀρχόμενος
 συγγράμματος, ἐξ ὑπερβαλλούσης ἔχθρας
 σαδελφίας ἐπιτηδῆσας τῇ γραφῇ. Μεταδὲς
 ἰτων, Ἄστέριον αὐθις τραγωδεῖ, μακρὰν
 , καὶ περὶ αὐτοῦ διήγησιν, ὅπως τε ἀπο-
), καὶ ποι, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνας. Καὶ
 ἀρέμενος, αὐθις ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνδρα
 τρέπεται, ταῦτα γράφων αὐτοῖς ῥήμασι·
 δὲ τοῖς ῥητοῖς καὶ ὁ τούτου πατὴρ πειθό-
 Παυλῖνος, ταῦτα λέγειν τε καὶ γράφειν οὐκ
 τοτὲ μὲν δεύτερον Θεὸν λέγων τὸν Χριστὸν,
 ἴτον ἀνθρωπικώτερον γεγεννησθαι Θεόν·
 καὶ κτίσμα αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος. Ὅτι
 ἴ οὕτως ἔχει, καὶ πρὸς ἡμᾶς ποτε, τὴν
 ἐν διῶν, κτίσμα εἶναι τὸν Χριστὸν ἔφασκε. »
 ν μυθολογῶν διελέχθαι τῷ Παυλῖνῳ φησίν.
 διαβάλλει τὸν μακάριον, ὡς θεοὺς πολλοὺς
 , καὶ καταλιπὼν τὸν Παυλῖνον, πάλιν τῷ
 σχολάζει φάσκων· « Οὕτω δὲ καὶ Εὐσέβιος
 Καισαρείας γέγραφε καὶ αὐτὸς, τὴν αὐτὴν
 αὐλῖνῳ τε καὶ τοῖς ἐξωθεν περὶ Θεοῦ δόξαν. C
 ε γὰρ, οὐχ ὡς ὄντος μόνου Θεοῦ, ἀλλ' ἐνὸς
 οὐ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὅθεν τοίνυν μα-
 ἴ ὁ Ἄστεριον πατὴρ Παυλῖνος νεωτέρους
 ἵναί φησι. » Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὡς θεῶν δέ-
 γοντας αἰτιᾶται, ἀρνούμενος αὐτὸς τὴν
 τοῦ Ἰησοῦ· καὶ παραθέμενος τὴν Εὐσέβιου
 ἴησιν, ὡς οὐκ ἦν αὐτοῦ ἢ τὸν Πατέρα μόν-
 νον Θεὸν διδάσκουσα φωνή, τοῦ δὲ Σωτῆρος
 ἠκότος, ἴνα γινώσκωσι σε τὴν μόνον ἀλη-
 σόν· καὶ μεθ' ἑτέρα προσέθησι λέγων·
 τόθεν ἡμῖν ἐκ τῶν θείων δυνήσονται δεῖξαι
 . ὅτι εἷς μὲν ἀγέννητος, εἷς δὲ γεννητός,
 οὐ γεγεννησθαι αὐτὸν πεπιστεύκασιν; ὅτε
 ὢν, οὕτε εὐαγγελιστῶν, ἢ ἀποστόλων (27)
 ἴρηκότων. » Εἴθ' ὡσπερ ἐν ἀθλοῖς ἀπογρα-
 ὄμου πρὸ; ἅπαντας διαπληκτίσασθαι, μετα-
 ἴ τὸν Νάρκισσον, καὶ φησιν· « Ὄστε κἂν
 εἰς λέγοι, κατασκευάζων πρῶτον εἶναι Θεὸν,
 ἴτερον, ὡς Νάρκισσος αὐταῖς λέξει γέ-

Paris., pag. 27. ²⁵ Psal. xi, 5.

αὐτῷ συνείρων. Forte εἰς αὐτὸ συνεί-
 — Mox vulgo ἔσται.
 ἴπως τε ἀποδημιεῖ. Hoc est quod dixi, cur-
 sterium: ῥεμβόν et περιφοιτητήν, quod ne-
 nasius observavit. Περιήρχετο τὰς ἐν Συ-
 τᾶ; ἄλλας ἐκκλησίας, εἰς. Iterum, Θεοῦ
 ἴνinus est, ἴνinus malus quam ceteri. M. —
 go γεγ. Θεὸν π. δὲ καὶ κτ. εἰ ὡς Θεός εἰ

A transiret, in ecclesia concionaretur: quod se fando
 audivisse affirmat, atque ex indignatione scribit
 [R. LXXIII]: « Apostolus hujusmodi testimonium
 « Galatarum fidei perhibet: Eusebius autem, per-
 « verso sensu apostolico, quo scripsit: Filioli, quos
 « iterum parturio, donec efformetur in vobis Chri-
 « stus, Galatis obtrectatus est, ut minus recte de
 « Deo sentientibus. » Certe inquiring parturivit
 acerbum quemdam et molestissimum partum tum
 cum resciverat Galatas, non ita, ut ipse, de fide
 statuisse: ✕ non duas substantias confidentes,
 non res duas et potentias, non duos deos agnoscent-
 tes. Nota mihi autem quanto cum felle et acerbitate
 convicietur ei, qui nihil prorsus in scripta retulit,
 præter nuda ipsissimaque Apostoli verba, idque
 etiam ipso favente accusatore. Et adhuc qui fatetur
 hoc in loco Eusebium duos deos profiteri, ut puta
 qui cum Patre suo, una et Filium quoque Deum
 agnoscat esse, pergens porro in sequentibus, veluti
 sui oblitus, et accusationis, conatur eundem et
 calumniari, quod nudum tantum hominem affirmet
 esse Christum. Antedictis annectit in sequentibus
 multiplicem et longam quamdam vaniloquentiam,
 entia et non entia aggregando, tantum non ad eorum
 morem qui aiunt: *Labia nostra penes nos ipsos sunt:*
ecquis nostri dominatur ²⁵? Hinc apparet, quod
 memini scripsisse me ab initio operis, ab hostili
 inimicitia et fraterno odio ad scribendum prosiluisse
 Marcellum. Hinc digressus in Asterium denuo tra-
 gice ampullatur, bene longam de illo instituens
 narrationem. Narrat quomodo passim peregrinetur,
 ubi, quando, et ad quos itet. Dimisso de manibus
 iterum illo, in Paulinum denuo convertitur, hominem
 Dei, verbis totidem scribens [R. XXXIII]: « Dictis
 « hisce ductus et hujus pater, Paulinus, non vere: ut
 « dictis et scriptis profiteri interdum Christum Deum
 « esse ordine secundum; eundemque humano
 « more Deum genitum: interdum vero determinat
 « illum esse creaturam. Idque ita ut esse constet,
 « sciendum est illum Ancyrae nobiscum versantem
 « aliquando, Christum prædicasse creaturam: »
 « seque cum eo iniisse disputationem mentitur. Ac-
 « cusat insuper hunc beatum virum, quasi deos mul-
 « tos statuisset. Relicto demum Paulino, iterum vacat
 Eusebio exagitando, inquiring [R. LXXIV]: « Hoc idem
 « scripsit et Eusebius Cæsariensis, eandem fovens
 « cum Paulino et a fide alienis de Deo opinionem.
 « Scripsit enim, non quasi esset solus Deus, ac si
 « unus esset verus solus Deus. Unde edoctus et
 « Asterii pater Paulinus, juniores quosdam deos

Παυλ. τε ἔγων εἰ ὄντος μόνου τοῦ εἰ καὶ Ἄστ.

(27) Vulgo ἢ ἀποστ. εἰ ἀπληκτίσασθαι εἰ ὥστε
 μὲν ἔ. τ. λέγοι (ὡστ' οὐκ ἂν R.); postea vulgo εἰξ.
 τὴν ἡμετέρ. εἰ uncis inclusa omi.; mox vulgo τοῦ
 Εὐσ. πάλιν εἰ ἀπλοῦσαι βούλ. εἰ ἐξήχουν· ἴειν vulgo
 εἴτα μὲν τ. ἔνα θ. εἰ κάκεινος· εἰ ὅ τὴν ἔλπ., ἴει-
 νique vulgo ὁμολογοῦντι, μεμψάμενός γε εἰ νῦν
 αὐτ.ν.

« arbitratus est esse. » Quos, veluti de diis opinio-
 nes introducentes accusat, cum Filii deitatem neget
 ipse. Qui si verba Eusebiana proponere voluisset,
 intellexisset procul dubio non illa esse, quæ Patrem
 solum verum Deum docuissent, cum a Servatore prola-
 tum sit illud, *ut te cognoscant solum verum Deum*⁶⁶.
 Post nonnulla subnectit inquilens [R. XXVII] :
 « Namque unde ille nobis demonstrare poterit e
 « Scripturis sacris, unum esse ingenitum, unum
 « item genitum ✕ (eo modo uimirum quo esse eum
 « genitum ipsi autumant), cum prophetarum nullus
 « aut evangelistarum, nullus apostolorum id affir-
 « met? » Deinceps, non secus quam qui in certami-
 nibus describitur, ad manum cum omnibus conse-
 rendam, confert se ad Narcissum et ait: [R. LXX]:
 « Quis autem illud affirmat, nedum contendit, ut
 « Narcissus disertis verbis asserit, primum esse
 « Deum, et secundum. Non certe confirmat hoc
 « quod dicitur, illud, *Faciamus hominem ad ima-
 « ginem nostram et similitudinem*⁶⁷ (ipse enim
 Dominus testatur, et partim audivimus a sanctis
 Scripturis, quia ipse ipsiusque Pater duo sunt. Si
 ergo Narcissus idcirco velit Filium a Patre potentia
 dividere, noverit quia ille qui scripsit propheta
 quasi Deus dixerit : *Faciamus hominem ad imagi-
 « nem nostram et similitudinem*), ipse ait : « *Ei
 « fecit hominem Deus.* » Relicto Narcisso, in
 Asterium scribit [R. LXIII] : « Unum atque idem
 « esse pronuntiat Asterius, Patrem solummodo atque
 « Filium in eo quod per omnia consentiant et
 « conspirent; ait enim : Propter exactissimam
 « illam consonantiam in omnibus dictis atque
 « factis, dicitur : *Ego et Pater unum sumus*⁶⁸. »
 Invehitur deinde in Eusebium ita [R. LXXXIX] :
 « Servatorem hominem fuisse docet : idque liquet
 « in eo quod vaferrime sententiam apostolicam
 « traducit Eusebius ad suam voluntatem constabi-
 « liendam. Veluti enim qui jam dudum parturierat,
 « ut in lucem blasphemiam horrendam productu-
 « rus, ita de suo proprio thesauro effudit malitiam,
 « juxta dictum Servatoris. Namque ostensusus homi-
 « nem solum Servatorem exstitisse, non aliter
 « quam qui mysterium absconditum Apostoli mani-
 « festaturus erat, ita inquit : Quapropter apertis-
 « sime divinus Apostolus absconditam et mysticam
 « nobis theologiam revelaturus, clamat et vocife-
 « ratur : *Unus est Deus*⁶⁹. Et postquam Deum unum
 « esse confirmaverat, *Mediatorem quoque unum
 « Dei atque hominum constituit*⁷⁰, hominem Jesum
 « Christum. Quod si ergo hominem ideo illum
 « appellet, quod respiceret eam, quæ est secundum
 « carnem, œconomiam, non potest fieri quin simul
 « profiteatur ille, spem se nullam in eo collocare.

✕ Ed. Paris., pag., 28.

⁶⁶ Joan. xvii, 3. ⁶⁷ Gen. i, 26. ⁶⁸ Joan. x, 30.

(28) Vulgo ἐκαίνοσ, ed. p. in corr. ἐκαίνο; mox
 vulgo εὐρηθείς; dein M. p. γρ. τούτου (loco τούτων,
 et infra αὐτοῦ (loco αὐτῶν); porro vulgo βούλημα
 loco βουλόμενος et ἂν εἶεν et ὅτι δηοῦδ. τ. ἀλ. ἐμελλε

« γραφεν. Οὐδὲν γὰρ συγχωρεῖ ὁ λέγων *Ποιήσωμεν
 « ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ἑμῶν*
 « *σιν* (ὅτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσὶν αἰ-
 « τοῦ Κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων Γρα-
 « φῶν ἐκ μέρους ἤκούσαμεν. Εἰ τοίνυν Νάρκισ-
 « διὰ τοῦτο διαιρεῖν δυνάμει τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς
 « ἐθέλοι, γινώσκω ὅτι ὁ γράψας προφήτης ὡς τὸ θεῖ-
 « οῦ εἰρηκότος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκό-
 « ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*), αὐτὸς γράφει·
 « *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον*. Ἐξέ-
 « βλῆς ἀπὸ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Ἀστέριον, παρὰ
 « Ἐν γὰρ εἶναι καὶ ταύτων Ἀστέριον, καὶ τὸν
 « ἀπεφήνατο μόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν,
 « ὃ ἐν πᾶσι συμφωνοῦσιν. Οὕτω γὰρ ἐφ' ἑκά-
 «στην ἐν πᾶσι λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀκριβῶς προ-
 « νείαν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. » Ἐκ Εὐ-
 « βίου πάλιν καθάπτεται λέγων· « Ἀνθρώπου τῆς
 « Σωτήρα εἶναι βούλεται. Ἀπὸ τῶν δὲ ἀπ' ἐν σαρκί
 « γως τὰ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὰ Εὐαγγέλιος πρὸς ὁ
 « ἑαυτοῦ μετήνεγκε βούλημα. Ὡς γὰρ ἐκ τῆς
 « τινος ὠδίνος, μεγίστην ἀποκοῦσαι βουλόμενος ἔ-
 « φημιαν, ἐξέλεγε ἀπὸ τοῦ ἰδίου θεοπαροῦ, καὶ
 « τὴν τοῦ Σωτήρος ῥῆσιν, τὸ πονηρὸν. Ἀλλὰ
 « γὰρ μόνον τὸν Σωτήρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς ἐ-
 « γιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ Ἀποστόλου ἀκατα-
 « πτων μυστήριον, οὕτως ἐφη· Αὐτὸ σαφέστατον καὶ
 « θεῖος Ἀπόστολος, τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυσ-
 « τὴν παραδιδούς θεολογίαν, βούληται καὶ κείνην· Ἐκ
 « ὁ Θεός. Εἶτα μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν ῥητὴν· *Ἐκ μετέρας
 « Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.*
 « Εἰ τοίνυν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησὶ, καὶ κατὰ
 « σάρκα αὐτοῦ μόνῃ προσέχων οἰκονομίᾳ, πᾶσι
 « κακίῳ συνομολογεῖ τὸ μηδὲ εἶναι ἐκείνου εἶ-
 « τόν. Ἐπικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος, ὁ προφήτης
 « Ἰερεμίας ἐφη, ὅς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐκ ἀνθρώπων·
 « Ὅρῳς ὅπως ἡ κακία τυφλώττει. Ταῦτα γοῦν εἰς
 « μαρτυρήσας θεὸν ὁμολογοῦντι τὸν Υἱόν, μεμψι-
 « τε ἐπὶ τούτῳ, ὡς θεὸν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ἕτερον
 « τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εισάγοντι, νῦν τὸν αὐτὸν σα-
 « φαντεῖ, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον λέγοντα εἶναι τὸν Ἰ-
 « στὸν, προφανῶς καταψευδόμενος, ἐν τῷ οἷς ἐφ' ἑ-
 « καὶ ἐν οἷς ἐξῆς ἐπάγει αὐθις περὶ αὐτοῦ λέγων·
 « Ἄλλ' ὁ προσηρημένος, βραχέα τῶν ἁγίων γρα-
 « φῶν φροντίσας, ὡς ἀπόρρητόν τινα καὶ ἀκατα-
 « σαν τοῦ Ἀποστόλου θεολογίαν ἐξηγούμενος· εἰ
 « Θεός, ἐφη, εἰς καὶ μετέρας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου
 « ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ ὁ ταῦτα γράψας
 « καὶ σφόδρα ἐπὶ τῷ μεμνησθαι τῶν Γραφῶν με-
 « λαιχῶν, οὐκ ἐνενόησεν, ὅτι ὁ τοῦτο γράψας ἄπισ-
 « τος Ἀπόστολος καὶ ἐκαίνοσ (28) γέγραπεν· Ὁ
 « μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὴν ἠθέλησεν
 « εἶναι ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μεμψι-
 « δοῦλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενήσθαι

⁶⁹ I Tim. ii, 5. ⁷⁰ ibid.

et εἶρμον et τῶν ῥημάτων ἰσοο ῥηματίων et εἰς
 καὶ μ. et δι' αὐτοῦ et τὰς ἐν αὐτῇ et παρὰ
 ἃ δὲ κατὰ π. τρόπον δ.

σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος. Ὁρᾷς ἄ
περ προΐδων τῷ πνεύματι τὴν τουτων κα-
ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτως ἐν ἑτέρῳ μέρει
θρῶπος, ἔγραψε, καὶ ἔσ' ὁμοιώματι ἀνθρώ-
ῖμος, ἵνα παύσῃ αὐτῶν τὴν τσσαύτην
ιν. Καὶ μεθ' ἕτερα τὸν αὐτὸν συκοφαντεῖ
« Πῶς οὖν τούτοις μὴ προσχῶν Εὐσέβιος,
νθρωπον τὸν Σωτῆρα εἶναι βούλεται; » Οὐ
μὲν τοῦτο λέγειν τολμῶν, τοῦτο δὲ βουλό-
τῶν ἰδίων ἐλέγχεται ῥήσεων. Καὶ ὁ ταῦτα
αὐτὸν κατεμέμετο, ὡς Θεὸν ἀναγορεύοντα
γράφων οὕτω· Διελεῖν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ
ήσας, καὶ ἕτερον Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομά-
ζε τε καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς
ῥημιαν ἐκπέπτωκεν;

ἵασι Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit divi-
tolum, et illud in scripta retulisse: *Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
lem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
inquam homo* ⁶¹. Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
atque alia in parte ita scriptum reliquit, *tanquam homo, et in similitudinem hominis existens, quo
orum blasphemiam compescere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XCI]:*
do igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
contendat? Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
is verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
everet: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
entia a Patre differentem, in quantam incidit blasphemiam?

α καὶ τούτων ἔτι μακρῶ πλείονα οὐ κατὰ
ὸν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὑγιούς
σιαστικῆς πίστεως ἐκθύμενος Μάρκελλος,
εἶη ὁποῖας αὐτὸς ὑπῆρχε προαιρέσεως. Ὅτι
τῆς ἀληθείας ἔμελε τῷ ἀνδρὶ, μάθοις ἂν αὐ-
χῶν ταῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς
αὐτὸν τὸ μὲν πᾶν σῶμα τῆς διανοίας τῶν
ερωτηριάζοντα· καὶ τὸν μὲν πάντα εἰρμὸν
οντα, ῥηματίων δὲ ἀντιλαμβανόμενον, καὶ
ικούργως ποιούμενον τὴν διαβολήν. Αὐτίκα
φαντεῖ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς
ρωπον τὸν Χριστὸν εἰρηκότα· ἐπειδὴ τῆς
εἰς φωνῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ τὴν παρά-
τοίηται, δι' ἧς αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·
β Θεός· εἰς δὲ καὶ μισίτης Θεοῦ καὶ ἀν-
ἀνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ταύτην μὲν οὖν
πολικὴν λέξιν, ὡσανεὶ Εὐσέβιου οὖσαν, δια-
μὴ συνιεις ὁ σοφώτατος, ὅτι τὸν Ἀπόστολον
τάς δὲ αὐτοῦ φωνάς, τὰς ἐν τῇ αὐτῇ φερο-
πιστολῇ, τὰς τε ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγ-
ι, τοῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς πεπονημένοις ἂ
πάντα τόπον διαδέδοται, σιωπῇ παραδέδωκε·
ἢ σιωπῇ ἢ μὴ (29) συκοφαντεῖν. Τὸ ὅμοιον
οι τις αὐτὸν πεποιηκότα καὶ ἐπὶ τῶν λοι-
διαβέβληκε γραμμάτων· ἂ δὴ, λόγου συμ-
ειδόμενοι, τοῖς ἐθέλουσι τὴν τουτων ἀκριθεῖ
διάγνωσιν παραχωρήσομεν, σπεύδοντες
αὐτὴν Μαρκέλλου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
αν ἤδη λοιπὸν ἀποκαλύψαι, ὡς ἂν φανερῶν
οἷς πᾶσιν, ὅπως αὐτὸς ἐφρόνει περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Paris., pag. 29-30.
xvii, 5. ⁶¹ 1 Tim. ii, 5. ⁶² Philipp. ii, 6, 7. ⁶³ 1 Tim. ii, 5.

ἴη ἦν, αὐτὸ ἐξῆν συκοφαντεῖν.

Namque *maledictus homo*, Jeremias propheta
ait ⁶⁰, *qui in homine collocaverit spem suam.* Vides ut obcæcat homines malitia. Nam qui testimo-
nium tale perhibuerat Deum Filium confitenti: qui reprehenderat eum a quo Dei Verbum Deus esse
dicebatur substantia subsistens et potentia; is, idem nunc, eundem ideo accusat, quasi qui nudum esse
hominem Christum dixerat: apertissime mentitus, tum in istis ita positus, tum in illis quæ deinceps
annectit dicens [R. XC]: « Verum supra nominatus,
cum non magui faceret sanctissimos prophetas, tan-
quam qui absconditam illam et ineffabilem Apostoli
theologiam interpretaretur, *Unus*, inquit, *Deus est*,
unus Dei atque hominum mediator homo *Jesus Chri-*

stus ⁶¹. » Hæc qui scripsit, et vehementer sibi ipsi
asi Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit divi-
tolum, et illud in scripta retulisse: *Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
lem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
inquam homo* ⁶¹. Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
atque alia in parte ita scriptum reliquit, *tanquam homo, et in similitudinem hominis existens, quo
orum blasphemiam compescere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XCI]:*
do igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
contendat? Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
is verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
everet: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
entia a Patre differentem, in quantam incidit blasphemiam?

Tot et talia, et longe adhuc plura non in solos epi-
scopos cum effutivit Marcellus, sed in ipsam quo-
que sanam et ecclesiasticam fidem, manifeste declar-
rat quo animo præditus et voluntate fuerat. Nullam
vero curam illi veritatis fuisse discere poteris, si
in ipsas aliquando episcoporum epistolas incideris:
invenies etenim illum, corpus universum, sensus
et sententiæ earum delumbasse seriem, dictorum
vim occultasse: verba arripuisse, et arrepta satis
improbe calumniasse. Eusebium aperte calumniis
impetit, quasi diceret Christum esse nudum homi-
nem, ideo quod in epistola sua sententiam aposto-
licam usurparat, quam sic posuit Apostolus: *Unus
etenim Deus est: unus mediator Dei atque hominum,
homo Jesus Christus* ⁶². Hoc effatum idcirco aposto-
licum, tanquam Eusebianum accusat: nec advertit
vir prudens, Apostolum ab eo accusatum, propter
has voces positas in epistola illa, et alibi in operi-
bus ejusdem aliis, quæ in sacras Scripturas exara-
vit; quæ ubique et passim deprædicantur, & si-
lentio involvit; illa reticens quæ calumniari non
poterat. Consimilia perpetrasse illum licet observare
in cæteris quoque scriptis quæ accusat. Quæ,
ne oratio excrescat in immensum, illis permittimus
cognoscenda, quibus libitum est exactius ea inve-
stigare: eo contententes ipsi, ut Marcelli novita-
tem de Dei Filio inusitatam in apertum proferamus,
ita ut intelligant universi perspicue, quam
sententiam fovebat is de Filio Dei.

« arbitratus est esse. » Quos, veluti de diis opinio-
 nes introducentes accusat, cum Filii deitatem neget
 ipse. Qui si verba Eusebiana proponere voluisset,
 intellexisset procul dubio non illa esse, quæ Patrem
 solum verum Deum docuissent, cum a Servatore pro-
 latum sit illud, *ut te cognoscant solum verum Deum*⁵⁶.
 Post nonnulla subnectit inquit [R. XXVII] :
 « Namque unde ille nobis demonstrare poterit e
 « Scripturis sacris, unum esse ingenitum, unum
 « item genitum ✕ (eo modo nimirum quo esse eum
 « genitum ipsi autumant), cum prophetarum nullus
 « aut evangelistarum, nullus apostolorum id affir-
 « met? Deinceps, non secus quam qui in certami-
 nibus describitur, ad manum cum omnibus conse-
 rendam, confert se ad Narcissum et ait [R. LXX] :
 « Quis autem illud affirmat, nedum contendit, ut
 « Narcissus disertis verbis asserit, primum esse
 « Deum, et secundum. Non certe confirmat hoc
 « quod dicitur, illud, *Faciamus hominem ad ima-
 « ginem nostram et similitudinem* » (ipse enim
 Dominus testatur, et partim audivimus a sanctis
 Scripturis, quia ipse ipsiusque Pater duo sunt. Si
 ergo Narcissus idcirco velit Filium a Patre potentia
 dividere, noverit quia ille qui scripsit propheta
 quasi Deus dixerit : *Faciamus hominem ad imagi-
 « nem nostram et similitudinem*), ipse ait : « *Et
 « fecit hominem Deus.* » Relicto Narcisso, in
 Asterium scribit [R. LXIII] : « Unum atque idem
 « esse pronuntiat Asterius, Patrem solummodo atque
 « Filium in eo quod per omnia consentiant et
 « conspirent; ait enim : Propter exactissimam
 « illam consonantiam in omnibus dictis atque
 « factis, dicitur : *Ego et Pater unum sumus* »⁵⁷.
 Invehitur deinde in Eusebium ita [R. LXXXIX] :
 « Servatorem hominem fuisse docet : idque liquet
 « in eo quod vaferrime sententiam apostolicam
 « traducit Eusebius ad suam voluntatem constabi-
 « liendam. Veluti enim qui jam dudum parurierat,
 « ut in lucem blasphemiam horrendam productus
 « rus, ita de suo proprio thesauro effudit malitiam,
 « juxta dictum Servatoris. Namque ostensus homi-
 « nem solum Servatorem exstitisse, non aliter
 « quam qui mysterium absconditum Apostoli mani-
 « festaturus erat, ita inquit : Quapropter apertis-
 « sime divinus Apostolus absconditam et mysticam
 « nobis theologiam revelaturus, clamat et vocife-
 « ratur : *Unus est Deus* »⁵⁸. Et postquam Deum unum
 « esse confirmaverat, *Mediatorem quoque unum
 « Dei atque hominum constituit* »⁵⁹, hominem Jesum
 « Christum. Quod si ergo hominem ideo illum
 « appellet, quod respiceret eam, quæ est secundum
 « carnem, œconomiani, non potest fieri quin simul
 « profiteatur ille, spem se nullam in eo collocare.

✕ Ed. Paris., pag., 28.

⁵⁶ Joan. xvii, 3. ⁵⁷ Gen. i, 26. ⁵⁸ Joan. x, 30.

(28) Vulgo ἐκείνος, ed. p. in corr. ἐκεῖνο; mox
 vulgo εὐρηθείς; dein Mp. γρ. τούτου (loco τούτων,
 et infra αὐτοῦ (loco αὐτῶν); porro vulgo βούλημα
 loco βουλόμενος et ἂν εἶεν et ὅτι δηοῦδ. τ. ἀλ. ἐμελλε

« γραφεν. Οὐδὲν γὰρ συγχωρεῖ ὀλέγων· *Ποιήσωμεν
 « ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίω-
 « σιν* (ὅτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσίν, αὐτοῦ
 « τοῦ Κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων Γρα-
 « φῶν ἐκ μέρους ἠκούσαμεν. Εἰ τοίνυν Νάρκισσος;
 « διὰ τοῦτο διαιρεῖν δυνάμει τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς
 « ἐθέλοι, γινώτω ὅτι ὁ γράψας προφήτης ὡς τοῦ Θεοῦ
 « εἰρηκότος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
 « ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*), αὐτὸς γέγραφε·
 « *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* » Καὶ μετα-
 « θὰς ἀπὸ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Ἀστέριον, ταῦτα γράφει·
 « Ἐν γὰρ εἶναι καὶ ταύτων Ἀστέριος κατὰ τούτο
 « ἀπεφήνατο μόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ
 « ὃ ἐν πᾶσι συμφωνοῦσιν. Οὕτω γὰρ ἔφη· Καὶ διὰ
 « τὴν ἐν πᾶσι λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμφω-
 « νίαν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ Εὐσε-
 « βίου πάλιν καθάπτεται. λέγων· « Ἄνθρωπον γὰρ τὸν
 « Σωτῆρα εἶναι βούλεται. Δῆλον δὲ ἀφ' ὧν πανούρ-
 « γως τὰ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὰ Εὐσέβιος πρὸς τὸ
 « ἑαυτοῦ μετήνεγκε βούλημα. Ὡς γὰρ ἐκ παλαιῆς
 « τινος ὠδίνος, μεγίστην ἀποκυῆσαι βουλόμενος βλασ-
 « φημίαν, ἐξέχεεν ἀπὸ τοῦ ἰδίου θησαυροῦ, κατὰ
 « τὴν τοῦ Σωτῆρος ῥῆσιν, τὸ πονηρόν. Ἄνθρωπον
 « γὰρ μόνον τὸν Σωτῆρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς μέ-
 « γιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ Ἀποστόλου ἀνακαλύ-
 « πτων μυστήριον, οὕτως ἔφη· Διὸ σαφέστατα καὶ ὁ
 « θεὸς Ἀπόστολος, τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυστι-
 « κὴν παραδιδούς θεολογίαν, βοᾷ καὶ κέκραγεν· *Εἰς
 « ὁ Θεός.* Εἶτα μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν φησιν· *Εἰς μεσίτης
 « Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.*
 « Εἰ τοίνυν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησι, τῆ κατὰ
 « σάρκα αὐτοῦ μόνῃ προσέχον οἰκονομίᾳ, πάντως
 « κάκεινο συνομολογεῖ τὸ μηδὲ ἔχειν ἐλπίδα ἐπ' αὐ-
 « τόν· *Ἐπικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος, ὁ προφήτης
 « Ἰερεμίας ἔφη, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον.*
 « Ὅπως ὅπως ἡ κακία τυφλώσκει. Ταῦτα γοῦν αὐτὸς
 « μαρτυρήσας Θεὸν ὁμολογοῦντι τὸν Υἱόν, μεμφόμενός
 « τε ἐπὶ τούτῳ, ὡς Θεὸν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ὑφεστῶτα
 « τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰσάγοντι, νῦν τὸν αὐτὸν συκο-
 « φαντεῖ, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον λέγοντα εἶναι τὸν Χρι-
 « στὸν, προφανῶς καταψευδόμενος, ἐν τε οἷς εἴρηκε,
 « καὶ ἐν οἷς ἐξῆς ἐπάγει αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λέγων·
 « Ἄλλ' ὁ προσηρημένος, βραχέα τῶν ἁγίων προφη-
 « τῶν φροντίσας, ὡς ἀπόρρητόν τινα καὶ λανθάνου-
 « σαν τοῦ Ἀποστόλου θεολογίαν ἐξηγούμενος· *Εἰς
 « Θεός, ἔφη, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
 « ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.* » Καὶ ὁ ταῦτα γράψας,
 « καὶ σφόδρα ἐπὶ τῷ μεμνήσθαι τῶν Γραφῶν μετ-
 « λαυχῶν, οὐκ ἐνενόησεν, ὅτι ὁ τοῦτο γράψας ἀγιότα-
 « τος Ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνο (28) γέγραφεν· Ὅς ἐν
 « μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγματὸν ἠγήσατο τὸ
 « εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἀλλ' ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῇ
 « δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμε-

⁵⁹ 1 Tim. ii, 5. ⁶⁰ ibid.

ει εἶρμον εἰ τῶν ῥημάτων ἰσοῦ ῥηματίων εἰ εἰς ἄ
 καὶ μ. εἰ δι' αὐτοῦ εἰ τὰς ἐν αὐτῇ εἰ παπονημένως
 ἂ δὲ κατὰ π. τρόπον δ.

νος καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ὅρξας ἄ
 ὅπως, ὡσπερ προειδὼν τῷ πνεύματι τὴν τούτων κα-
 κουργίαν ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτως ἐν ἑτέρῳ μέρει
 τὸ ὡς ἄνθρωπος, ἔγραψε, καὶ ἐξ ὁμοιώματι ἀνθρώ-
 που γενόμενος, ἵνα παύσῃ αὐτῶν τὴν τσαύτην
 βλασφημίαν. Καὶ μεθ' ἑτέρα τὸν αὐτὸν συκοφαντεῖ
 ὡδὲ πως· « Πῶς οὖν τούτοις μὴ προσχῶν Εὐσέβιος,
 « μόνον ἄνθρωπον τὸν Σωτῆρα εἶναι βούλεται; » Οὐ
 φανερώς μὲν τοῦτο λέγειν τολμῶν, τοῦτο δὲ βουλό-
 μενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐλέγχεται ῥήσεων. Καὶ ὁ ταῦτα
 εἰπὼν τὸν αὐτὸν κατεμέμφετο, ὡς Θεὸν ἀναγορεύοντα
 τὸν Υἱὸν, γράφων οὕτω· Διελεῖν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ
 Θεοῦ τολμήσας, καὶ ἕτερον Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομά-
 σας, οὐσία τε καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς
 ὄσπιν βλασφημίαν ἐκπέπτωκεν;

placuit, quasi Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit d:vi-
 num Apostolum, et illud in scripta retulisse: *Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
 esse æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
 repertus tanquam homo*⁶¹. Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
 ret, alibi, atque alia in parte ita scriptum reliquit, *tanquam homo, et in similitudinem hominis existens*, quo
 tantam horum blasphemiam compescere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XCI]:
 « Quomodo igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
 « existare contendat? » Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
 suis ipsius verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
 Deum asseveret: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
 tia et potentia a Patre differentem, in quantam incidit blasphemiam?

Τοσαῦτα καὶ τούτων ἔτι μακρῶ πλεονα οὐ κατὰ Γ
 μόνων τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὑγιούς
 καὶ ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἐκθέμενος Μάρκελλος,
 δῆλος ἂν εἴη ὅποιας αὐτὸς ὑπῆρχε προαιρέσεως. Ὅτι
 δ' οὐδὲν τῆς ἀληθείας ἐμελε τῷ ἀνδρὶ, μάθοις ἂν αὐ-
 ταῖς ἐντυχῶν ταῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς
 εὐρήσεις αὐτὸν τὸ μὲν πᾶν σῶμα τῆς διανοίας τῶν
 λέξεων ἀκρωτηριάζοντα· καὶ τὸν μὲν πάντα εἰρμὸν
 ἀποκρύπτοντα, ῥηματίων δὲ ἀντιλαμβάνομενον, καὶ
 τούτων κακούργως ποιούμενον τὴν διαβολήν. Αὐτίκα
 γοῦν συκοφαντεῖ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς
 ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἰρηκότα· ἐπειδὴ τῆς
 ἀποστολικῆς φωνῆς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ τὴν παρά-
 θεσιν πεποιήται, δι' ἧς αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·
 Εἰς γὰρ ὁ Θεός· εἷς δὲ καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀν-
 θρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ταύτην μὲν οὖν
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν, ὡσανεὶ Εὐσεβίου οὔσαν, δια-
 βέβληκε· μὴ συνιεὶς ὁ σοφώτατος, ὅτι τὸν Ἀπόστολον
 διέβαλλε, τὰς δὲ αὐτοῦ φωνὰς, τὰς ἐν τῇ αὐτῇ φερο-
 μένας ἐπιστολῇ, τὰς τε ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγ-
 γράμμασι, τοῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς πεπονημένοις ἅ
 δὴ κατὰ πάντα τόπον διαδέδοται, σιωπῇ παραδέδωκε·
 κρύψας τῇ σιωπῇ ἅ μὴ (29) συκοφαντεῖν. Τὸ ὅμοιον
 δ' ἂν εὐροί τις αὐτὸν πεποιηκότα καὶ ἐπὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὧν διαβέβληκε γραμμάτων· ἅ δὴ, λόγου συμ-
 μετρία φειδόμενοι, τοῖς ἐθέλουσι τὴν τούτων ἀκριθεῖ
 ποιέσθαι διάγνωσιν παραχωρήσομεν, σπεύδοντες
 αὐτοὶ τὴν αὐτὴν Μαρκέλλου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 ξηνοφωνίαν ἤδη λοιπὸν ἀποκαλύψαι, ὡς ἂν φανερῶν
 γίνοιτο τοῖς πᾶσιν, ὅπως αὐτὸς ἐφρόνει περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

✠ Ed. Paris., pag. 29-30.

⁶⁰ Jer. xvii, 5. ⁶¹ 1 Tim. ii, 5. ⁶² Philipp. ii, 6, 7. ⁶³ 1 Tim. ii, 5.

(29) Μὴ γιν, αὐτὸ ἐξῆν συκοφαντεῖν.

« Namque *maledictus homo*, Jeremias propheta
 « ait⁶⁰, *qui in homine collocaverit spem suam.* »
 Vides ut obcæcat homines malitia. Nam qui testimo-
 niū tale perhibuerat Deum Filium confitenti: qui
 reprehenderat eum a quo Dei Verbum Deus esse
 dicebatur substantia subsistens et potentia; is, idem
 nunc, eundem ideo accusat, quasi qui nudum esse
 hominem Christum dixerat: apertissime mentitus,
 tum in istis ita positus, tum in illis quæ deinceps
 annectit dicens [R. XC]: « Verum supra nominatus,
 « cum non magui faceret sanctissimos prophetas, tan-
 « quam qui absconditam illam et ineffabilem Apostoli
 « theologiam interpretaretur, *Unus*, inquit, *Deus est*,
 « *unus Dei atque hominum mediator homo Jesus Chri-*

*B et stus*⁶¹. » ✠ Hæc qui scripsit, et vehementer sibi ipsi

Tot et talia, et longe adhuc plura non in solos epi-
 scopos cum efflavit Marcellus, sed in ipsam quo-
 que sanam et ecclesiasticam fidem, manifeste decla-
 rat quo animo præditus et voluntate fuerat. Nullam
 vero curam illi veritatis fuisse discere poteris, si
 in ipsas aliquando episcoporum epistolas incideris:
 invenies etenim illum, corpus universum, sensus
 et sententiæ earum delumbasse seriem, dictorum
 vim occultasse: verba arripuisse, et arrepta satis
 improbe calumniasse. Eusebium aperte calumniis
 impetit, quasi diceret Christum esse nudum homi-
 nem, ideo quod in epistola sua sententiam aposto-
 licam usurparat, quam sic posuit Apostolus: *Unus
 etenim Deus est: unus mediator Dei atque hominum,
 homo Jesus Christus*⁶². Hoc effatum idcirco aposto-
 licum, tanquam Eusebianum accusat: nec advertit
 vir prudens, Apostolum ab eo accusatum, propter
 has voces positas in epistola illa, et alibi in operi-
 bus ejusdem aliis, quæ in sacras Scripturas exara-
 vit; quæ ubique et passim deprædicantur, ✠ si-
 lentio involvit; illa reticens quæ calumniari non
 poterat. Consimilia perpetrasse illum licet obser-
 vare in cæteris quoque scriptis quæ accusat. Quæ,
 ne oratio excrescat in immensum, illis permittimus
 cognoscenda, quibus libitum est exactius ea inve-
 stigare: eo contententes ipsi, ut Marcelli novita-
 tem de Dei Filio inusitatam in apertum proferamus,
 ita ut intelligant universi perspicue, quam
 sententiam fovebat is de Filio Dei.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Β΄.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM
LIBER SECUNDUS.CONTRA MARCELLUM LIBRI SECUNDI
CAPITA.

- ✱ 1. Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedissee.
2. Quemadmodum Marcellus sentiebat de Verbo quod in Deo est.
3. Quid Marcellus opinabatur de carne, quam assumpsit Verbum.
4. Quem Marcellus finem induxerit cum regno Christi, tum etiam carni quam assumpsit Christus.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ
ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

- Α΄. Ὅπως Μάρκελλος μῆτε εἶναι μῆτε πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Πατρὸς γεννήσεως ἐδόξασεν.
- Β΄. Ὅπως Μάρκελλος ἐφρόνει περὶ τοῦ Θεῶ Λόγου.
- Γ΄. Ὅπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς ἥς ὁ Λόγος ἀνελήφεν.
- Δ΄. Ὅποιον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῆ ἐστοῦ βασιλεία, καὶ τῆ σαρκὶ ἢ ἀραιῶ

CAP. I.

Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquod, nec præexistentiam possedissee.

Tempus jam tandem a nobis exigit, ut qui jam prius exposuerimus quos viros hic Galata calumniis aspersit, ipsius fidem, quæ sit, vel potius perfidiam, sub aspectu, et in luce collocemus et impietatem illam opinionis longo jam tempore intus apud illum occultam, detracta persona denudemus, nec non productis de ipsius scripto testimoniis ostendamus, qui vir fuerit et qualis, qui Christi

✱ Ed. Paris., pag. 31-32.

(30) Τῆς vulgo om.

(31) Vulgo τὸ φῶς.

(32) Μακροῖς χρόνοις ἐνδομυχήσασαν. Certe, dehituit admodum diu hujus Galatæ κακοδοξία, ἀπιστία, et an unquam is jure, et plene convictus fuerit, et palam damnatus a catholica Ecclesia non liquet. Neque enim Julius, ab initio hominem absolutum, licet acriter accusatum ab Arianis, in communionem recepit: aut synodus Sardicensis absolutum pronuntiauit, sed et Romana deinceps

ΚΕΦ. Α΄.

Ὅπως Μάρκελλος μῆτε εἶναι μῆτε πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Πατρὸς γεννήσεως ἐδόξασεν.

Τὴν τοῦ Γαλάτου πίστιν, ἣ καὶ μᾶλλον (30) στίαν τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καιρὸς ἦδ μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβληθέντων φῶς (31) ἀγαγεῖν· καὶ τὴν χρόνοις (32) μακρομυχήσασαν τῷ ἀνδρὶ κακοδοξίαν, βραχὺ πειρασὸς τοῦ τῆς ἐπιστολῆς προσχήματος ἀπογυμνασθεῖν τε τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν αὐτοῦ φωνῶν φωνῶν οἷός τις ὢν, τῆς Χριστοῦ καθηγεῖτο Ἐκ

sub Damaso Ecclesia: et Orthodoxi in Oriensibus Damascus favebat, et iis communicabatur cellum a communione sua non separarunt. hoc de Paulino secundo Antiocheno Basilianus vir, prout tunc erant tempora, in Occidentem in Damasum, quod satis constat, iniuquior hinc tasse indulsit paulisper affectibus, sed non cerno. M.—Mox vulgo τῆς ἐπ. τοῦ πρ., ἔστι καθ. Ἐκκλ. μῆτε εἰ μόνη δὲ ἐνεργ. εἰ εἰς εἰς παντὶ τῷ.

ἄνθρωπος, μήτε εἶναι, μήτε προϋφεστάναι, μήτε ὅλως πῶποτε Υἱὸν ὑπάρξει τῷ Θεῷ, πρὸ τοῦ τεχθῆναι διὰ τῆς Παρθένου, δοξάζων· αὐτὸν δὲ μόνον εἶναι Λόγον φάσκων, συμφυᾶ τῷ Θεῷ, ἀδίως αὐτῷ συνόντα καὶ ἡνωμένον, οἷος ἂν εἴη καὶ ὁ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος. Τούτῳ γὰρ αὐτὸς χρῆται τῷ παραδείγματι, Λόγον εἶναι φήσας ἔνδον ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, ποτὲ μὲν ἡσυχάζοντα, ποτὲ δὲ σημαντικῶς ἐνεργοῦντα, μόνῃ τε ἐνεργεῖσθαι τοῦ Πατρὸς· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς τι προστάττοντες, ἐν τῷ λέγειν τι καὶ λαλεῖν, ἐνεργήσαιμεν. Ὅτι δ' οὐκ ἂν τις οὕτω γε εἴποι Υἱὸν εἶναι τὸν σημαντικὸν καὶ ἐνεργητικὸν Λόγον, παντὶ τῷ δῆλον. Ὅ δὲ τοῦτο δοῦς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐκ οἶδ' ὅπως τὸν μὴ ὑφεστῶτα Λόγον (33) τὴν σάρκα ἀνελήφεναι, καὶ ἐνεργῆσαι ἐν αὐτῇ φησι· καὶ τότε Χριστὸν γενέσθαι, καὶ Ἰησοῦν, καὶ βασιλέα, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγαπητὸν, καὶ Υἱὸν δεδοξασμένον, καὶ δὴ καὶ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον, τότε γενέσθαι, καίπερ οὐχ ὑφεστῶτα· τὸ δὲ παράδοξον τοῦ Λόγου, ἀρξασθαι γὰρ ἀπὸ τετρακοσίων οὐδὲ ὅλων ἐτῶν τούτων ἁπάντων· καὶ πάλιν τοῦτον ἀθρόως παυθῆσθαι μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ μὲν Λόγου ἡνωμένου τῷ Θεῷ, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ Θεοῦ, τῆς δὲ σαρκὸς, ἧς ἀνελήφεν, ἐρήμου καταλειφθησομένης ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὡς μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε ὑφεστάναι, μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνελήφει. Καὶ δὲ εἰς τοῦτο τέλος καταστρέφει ὡσπερ κεκωφωμένος, καὶ μήτε τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ ἀκούων, εὐαγγελιζομένου τὴν Θεοτόκον σαφῶς τε καὶ διαῤῥήδη περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθῆσομένου, καὶ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα προελευσόμενου, φάσκοντος· *Ἴδου συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Μήτε Δανιὴλ τοῦ μεγάλου προφήτου τὰς φωνὰς συνιελ, αὐτὰ ταῦτα σφραγισσόμενου, δι' ὧν ἐν θείῳ Πνεύματι διεφώνει λέγων· *Καὶ ἰδὸν μετὰ τῶν νεφελῶν* (34) *τοῦ οὐρανοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθίσε, καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ προσηρέθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι* D *αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Ἀλλ' οὐδὲ Ἥσαϊας αὐτὸν ἔπεισε περὶ τῆς ἀτελευτήτου βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὧδε καὶ αὐτὸς θεσπίζων, ὅτι, *Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν οὗ ἡ ἀρχὴ* (35) *ἐπὶ***

✠ Ed. Paris., pag. 33. ⁶⁴ Luc. i, 31-33. ⁶⁵ Dan. vii, 13, 14.

(33) Τὸν μὴ ὑφεστῶτα Λόγον. Hæc est summa accusationis Eusebiana, de qua, in illis de Theologia. M.

(34) Καὶ ἰδὸν μετὰ τῶν νεφελῶν. Locus est Dan. vii, 17; lege, καὶ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος. M.—
 infra vulgo τ. Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὧδε εἰ ἐπὶ ὠμοῦ τοῦ. Porro Mr. ἀντιλαμβάνεσθαι, dein ἔσται loco ἰσασθαι. Dein vulgo δι' οὗ ὁμοῦ εἰ ὠμολόγησαν et

PATR. GR. XXIV.

A sti Ecclesie præsedit : nempe is qui palam assererat, Filium nequaquam vel fuisse Deo vel præexistisse, priusquam de Virgine nasceretur. Tantummodo autem Verbum esse illum diceret, Deo congenitum, ab æterno coexistens, et cœnitum Deo, ut puta in homine verbum assolet humanum : hoc etenim utitur exemplo : Verbum affirmans intus in Deo ipso existisse, quiescens interdum, significative, nonnunquam operans, operatione illa sua sola de Patre suo exiens, quemadmodum et nos operari solemus scribendo, dicendo, loquendo. At enimvero quis non intelligit, non esse statuendum de Filio, illum ad istum solum modum significativum Verbum et operativum esse? Quique hoc ad hanc formam in Deo commiscitur, nescio quo pacto affirmet Verbum minime subsistens assumpsisse carnem, et in illa assumpta ita operatum. Et tunc primum Christum exstitisse, Jesum, regem, imaginem Dei, dilectum, filium glorificatum, primogenitum omnis creaturæ, cum non esset prius, nec antea omnino existeret. Imprimis paradoxum illud est, incœpisse hoc Verbum, non ab annis hinc retro quadringentis completis : et simul in eandem non existentiam revolvendum, post iudicii tempus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut præter Deum nihil quidquam existat ; carne, quam assumpsit, desolata et destituta a Verbo, ita ut neque Filius aliquis Dei subsistat, nec Filius hominis quem assumpsit. Eo autem tandem descendit abjectionis, ut Gabrielem non audiat archangelum, Deiparæ manifeste et perspicue annuntiantem, de Filio ex illa generando, et de semine Davidis, secundum carnem descensuro, cum ita inquit : *Ecce concipies in utero tuo, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur : et dabit illi Dominus Deus thronum Davidis patris sui, et regnabit super domum Jacob in æternum, et regni illius non erit finis* ⁶⁴. Sed nec voces intellexit magni illius vatis Danielis, qui eadem ipsa consignavit, dum spiritu Dei afflatus profatur, inquiens : *Et ecce cum nubibus cæli Filius hominis adveniebat, et usque ad Antiquum ✠ dierum pervenit, et delatus est ante conspectum ejus. Ipsi autem dabatur principatus, et honor, et regnum : et servient illi omnes populi, tribus, linguæ. Potestas illius est potestas æterna, quæ non pertransibit : et regnum illius non interibit* ⁶⁵. Sed nec illum Isaias de sententia deduxit, qui de regno Filii Dei interminabili, ad istum modum scribit : *Puer nobis natus est : Filius quoque datus est nobis, cujus principatus super humeros ejus : vocabitur insuper nomen ejus, magni*

ἔλασαν et καὶ αὐτὸν μὲν, denique ἐκαίην ἐπαγγ. et γὰρ ἁγίων.

(35) Οὗ ἡ ἀρχὴ. Locus est Isa. ix, 6, in LXX : post ἀρχὴ sequitur, ἐγενήθη; sed variant ibi etiam codices. Statim in LXX legitur, *ἄξω γὰρ εὐφροσύνην ἐπί τοὺς ἀρχοντας, καὶ ὑψίστην αὐτῷ, καὶ μεγάλην. Οἱ μὲν μὴ προσείναι.* Ita varie illius humanæ fragilitati, per nefarios suos emissarios, Satana. Ἐγ-

23

consilii Angelus : admirabilis consiliarius : Deus A
 fortis : potestate præditus ; princeps pacis : Pater
 futuri sæculi. Adducam enim sanitatem et pacem
 cum illo. Magnus erit principatus ejus, et pacis ejus
 non erit finis. Super solium David, et super regnum
 ejus, ut corrigat illud, et auxilietur in judicio et
 justitia, ex hoc nunc et usque in sæculum ⁶⁶. Atque
 istis per omnia consona fuerunt, quæ Virgini Dei-
 paræ annuntiabat Gabriel, ubi ait, regnatum in
 æternum qui erat ex illa nasciturus ; Regni ejus
 non erit finis. Quanta autem cum audacia Marcel-
 lus hisce testimoniis contraria scripserit et repu-
 gnantia, ab ipsius scriptis edocæaris licet, in qui-
 bus Filii cum deitatem, tum etiam humanitatem
 pernegavit, ultra omnium hæresium novitatem. In-
 ter enim pravæ opinionum auctores, aliqui B
 cum Filium Dei supposuissent, neque olim existi-
 tisse, nec ante substituisse, hominem eum unum de
 multis statuerunt cæteris similem, adoptione tan-
 tum, natis de mulieribus, prælatum : et eidem tam-
 en nihilominus attribuunt honorem nunquam
 terminandum, et regnum in æternum duraturum.
 Rursus qui renuntiant humanitatem ejus, supponunt
 exstare eum Dei Filium, Deum quoque præexisten-
 tem, sed hactenus progressi sunt errabundi, et ab
 Ecclesia alieni. Iste vero, qui Dei Ecclesiæ tempore
 præsedit tam diuturno, subsistentiam Filii Dei tol-
 lit, tum cum ipsis ejus serviat altaribus. Seque
 forsitan sperat vitam æternam atque immortalam
 consecuturum, Pontificem vero ejusdem, eadem
 vita privat. *Habemus etenim, secundum Apostoli
 effatum, Pontificem magnum, qui cælos penetravit,
 Jesum Filium Dei* ⁶⁷. Quem neque præexistere,
 nec præsubsistere audet iste affirmare, quem nec
 substiturum, nec cum sanctis Dei conversaturum
 docet, secundum promissionem factam de cælorum
 regno. Certe cum sancti illi omnes in corporibus
 immortalitate, et incorruptibilitate præditis regnum
 Dei cæleste possidebunt, ✕ solummodo Christum,
 et Christus quam assumpsit, carnem ille privat.
 Neque contremiscit resurrectionis nostræ ducem
 et originem, vitæ sempiternæ procuratorem omni-
 bus, et causam regno suo deturbare : nec hoc so-
 lummodo, sed et vitam omnimodo dejectum privare.
 Non aliter quam si quis oculos largiatur, lucem D
 vero penitus amoliat, quæ est oculorum visionis
 per emanationem origo. Et neque tantus ille Dei
 angelus Gabriel : non magnus ille propheta Daniel,
 de quo dictum est, *Num tu Daniele sapientior es* ⁶⁸ ?

τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα α
 μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβ
 θεός ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχὼν εἰρήνης, I
 τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἄξω γὰρ εἰρήνην καὶ
 αὐτῷ. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· καὶ τῆς εἰ
 αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐπὶ τὸν θρόνον I
 καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τοῦ κατοικ
 αὐτὴν, καὶ ἀντιλαβέσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐ
 καιοσύνῃ, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰ
 τούτοις γοῦν σύμφωνα ἦν καὶ ἄπερ ὁ Γαβριὴ
 Παρθένον εὐγγελλίζετο, εἰς τοὺς αἰῶνας βασι
 τὸν ἐξ αὐτῆς, λέγων, καὶ τῆς βασιλείας ἐπι
 ἔσεσθαι τέλος. Μάρκελλος δὲ ὄπως τούτοις ἐ
 ἐναντία γράφειν ἐτόλμα, μάθους ἂν ἐκ τῶν εἰσα
 νῶν, δι' ὧν ὁμοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπι
 τοῦ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ ἤρνεῖτο, καινότερον ἢ κατὰ
 ἄθεον αἰρεσιν. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων οἱ μὲν μὴ
 ναὶ μηδὲ προὔπαρχειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φάναι
 θρωπὸν ἵνα αὐτὸν, τοῖς λοιποῖς ὁμοίον, ὑπέκειν
 ἀνθρώπου, υἰοθεσίᾳ τετιμησθαι αὐτὸν ἕσαν
 τοῦτο δόντες ἀθάνατον καὶ ἀτελεύτητον αἰῶνα
 καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν αἰώνιον ὡμολογῆσαν
 τὸν ἀνθρώπον ἀρνησάμενοι, οὐδὲ εἶναι Θεοῦ,
 προόντα, ὑπεστήσαντο. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς Ἐκκ
 ἀλλότριον, μέχρι τοσούτου πλάνης ἦλθαν· ὁ δὲ
 Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοσούτοις καθηγησάμενο
 νοῖς, τὴν ὑπαρξίν ἀναιρεῖ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡ
 τοῦ λειτουργήσας θυσιαστηρίου· καὶ ἐκείνῳ μὲν
 νίου καὶ ἀθανάτου ζωῆς τεύξεσθαι τάχα πρὸς
 τὸν δ' ἀρχιερέα ταύτης ἀποστρέφει· Ἐχόμε
 ἀρχιερέα μέγα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θαλα
 θόστα τοῖς οὐρανοῖς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θε
 οῦ οὔτε προεῖναι, οὔτε προὑφαστάειν, οὐδέ τι
 ἀλλὰ μηδὲ ἕσεσθαι, μηδὲ τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ
 ἕσεσθαι, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαγγελίαν, τῆ
 οὐρανῶν βασιλείας. Τηνικαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων
 των μεθεξόντων τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐν ἀφῆ
 καὶ ἀθανάτοις σώμασι, μόνον τὸν Χριστὸν, κα
 σάρκα ἦν ἀνελήφεν, ἀποστρέφει αὐτῆς. Καὶ οὐ
 τεὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀναστάσεως, τὸν τῆς αἰ
 ζωῆς τοῖς πᾶσιν αἰτίον ἐκπαιδεύσθαι τῆς βασι
 οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἀποφανόμε
 ὡσπερ ἂν εἰ τις ὀφθαλμοῦς μὲν δῶ, φῶς δὲ τὸ τῆ
 των χορηγὸν ἐκλάμψεως, ἀνέλοι. Καὶ οὔτε ὅτι
 τοῦ Θεοῦ ἄγγελος Γαβριήλ, οὔτε ὁ μέγας πρὸς
 Δανιήλ, περὶ οὗ ἐλέχθη, *Μὴ σὺ σαρκότερος εἶ
 Δανιήλ* ; οὔτε ὁ τοσοῦτος Ἡσαίας, οὐδ' ὁ λοιπὸς
 προφητῶν χορὸς τοιαῦτα μὴ γράφειν, μηδὲ γὰρ
 τὸν ἄνθρωπον ἐπεισαν, οὐδ' αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, παρ'

✕ Ed. Paris., pag. 34. ⁶⁶ Isa. ix, 6, 7. ⁶⁷ Hebr. iv, 14 ; viii, 1. ⁶⁸ Ezech. xxviii, 3.

γων, ὅτι τινὲς τῶν τοῦ Σατανᾶ ἀπερητῶν ἐβου-
 λήθησαν ὡμᾶς ταράσσειν. Οἱ μὲν δὲ Ἰησοῦς
 δοκῆσαι ἐγεννήθη, καὶ δοκῆσαι ἕσταιρωθῆ. Οἱ
 δὲ, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ δὲ, ὅτι
 αὐτός ἐστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ἄλλοι δὲ ψυ-
 λὸς ἀνθρώπου. Ἄλλοι δὲ, ὅτι σὰρξ οὐκ ἐγένε-
 ρεται, etc. Ita Ignatius epistola 3, et alibi similia ;
 adversarias hic hæreses commemorat Eusebius. Quæ

divinitatem detrahebat concessa humanitate
 humanitatem negabat data divinitate. Carnem
 hominem merum docebat. Samosatensis, Filium
 sed κατὰ προκοπήν ; hominem negabant hæ
 Manichæi ; phantasticum Gnosticorum Docet. I
 cellus ὑπαρξίν accusatur sustulisse Filii Dei ;
 nemo prius erat inflicatus ; nam et Ἀνδρῶν
 ὑπαρξίν, saltem divinam fatebantur. M.

προσδοκώμενος εἰσέτι νῦν Χριστός, ὃν ἠλειμμένον καλεῖν εἰώθασιν, ἀγῆρω τὴν βασιλείαν καὶ θάνατον ἔξειν (36) ἐλπίζεται. Ἀλλὰ καὶ τούτων γέγονε χείρων ὁ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἀσεβῆσαι τολμήσας, ὃν οὐδ' αὐτὸς ὁ θεὸς Ἀποστόλος κατεδυσώπησε μὴ τοιαῦτα ἀσεβεῖν, ἐντικρυς λέγων, Πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν, εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν, καὶ κληρονόμους μὲν ἡμᾶς ἔσεσθαι τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν δίχα τοῦ Χριστοῦ. Κληρονόμοι γὰρ, φησὶ, Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν, ἴνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Καὶ πάλιν· Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν, φησὶ, σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν· ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, εἰδότες ὅτι Χριστὸς, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύσει· καὶ αὖθις· Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Οὐκοῦν ἡ αἰώνιος ζωὴ οὐκ ἄλλως ἡμῖν πορισθήσεται ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν οὐχ ἀπλῶς ζῆσαι, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ δοξασθῆναι, καὶ σὺν αὐτῷ κληρονομησαί, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεύσαι· πάντα γὰρ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ὑπάρξει· ὃ διδάσκει ὁ αὐτὸς φήσας· Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τίς δὲ ἡ κοινωνία, παρίστησι, καὶ συνήγειρε, λέγων· Καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδειχθῆται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπεράβουλον πλοῦτος τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐδίδασκε φάσκων· Ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατος ἔχει τὴν ἱερωσύνην· ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσιόντας δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Μελχισεδεκ εἰς τὸ διηνεχὲς ἱερεῖα μένειν ἔλεγε, διὰ τὸ ἀφομοιούμενον εἶναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅτι μὲν τούτοις ἅπασιν ὁ Μάρκελλος τὰναντία γράφειν ἐτόλμα μικρὸν ὑστερον παρατεθήσεται, νυνὶ δὲ ὅπως ἐφρῶναι περὶ τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἶναι· μηδ' ὑπεσθάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, θεασώμεθα πρότερον.

Hisce tamen omnibus assensum fuisse Marcellum contraria plane mandare literis, paulo post proponitur cuiusque intuendum. In presentem autem despiciendum nobis prius est, quam fovebat ille sententiam, de Filio Dei non existente ab initio nec sortito subsistentiam.

✠ Ed. Paris., pag. 35. ⁶⁹ II Tim. II, 11, 12. ⁷⁰ Rom. VIII, 17. ⁷¹ Rom. VI, 8, 9. ⁷² Ephes. II, 8. ⁷³ I Cor. I, 9. ⁷⁴ Ephes. II, 6, 7. ⁷⁵ Hebr. VII, 24, 25.

(36) Καὶ θάνατον ἔξειν. Imo ἀθάνατον, nempe regnum, ut requirit sensus. Et Judæi suo etiamnum expectato Messie attribuebant, quem hominem de homine temporalem principem, μετὰ μεγάλης φαντασίας et δυνάμεως regnaturum, ab Elia ugendum, sui ignorantem ante unctionem: aliis incognitum debilerant. Vide Justin. Martyrem *Contra Judæum Tryphonem*. Nusquam vero memini legisse, a Judæis Messiam suum Elimmenon appellatum, nisi apud ipsum hunc nostrum Euseb. lib. IV *Demonstrat. ev.* pag. 110, Διόπερ Χριστὸν καὶ ἠλειμμένον τὸν αὐτῆς

A non talis tantusque vates Isaias: non prophetarum consensus persuadere huic homini potuere, quo minus hæc scriberet, et opinaretur. Imo ne quidem Judæi ipsi, apud quos, qui adhuc quidem exspectatur Christus, quem illi *Elimmenon* appellare solent, creditur habiturus regnum non desitutum, aut mortem ipse obiturus. Longe quidem istis deterior est qui non veretur impietatem fovere, cum de initio Dei Filii, tum de fine. Quem non potuit divinus Apostolus inflectere, ne eo usque prorumperet impietatis, dum ita loquitur: *Fidelis hic sermo est, si cum illo mortui simus, una cum illo vivemus: si sufferamus et conregnabimus*, ⁶⁹. Et hæredes quidem nos futuros Dei docet, non tamen sine Christo. *Hæredes, inquit, Dei: cohæredes autem Christi, si compatiamur, ut quoque conglorificemur* ⁷⁰. Et rursus: *Si mortui sumus, inquit, cum Christo, credimus quod vivemus una cum illo; scientes quod Christus de mortuis suscitatus, non ulterius moritur, mors adhuc illi non dominabitur* ⁷¹: et iterum: *Donum vero Dei est vita æterna, in Jesu Christo Domino nostro* ⁷². Vitam igitur æternam non aliunde consequemur, quam per Christum Jesum Dominum nostrum. Et spes illa nos fovet, non solum quod vivemus, sed quod etiam cum illo una glorificabimur, et hæreditatem una consequemur, et cum eo simul conregnabimus. Omnia enim nostra nobis proveniunt ab illa, quam habemus cum eo, communione: quod docet ipse Paulus ubi ait: *Fidelis Deus est, per quem vocati estis ad communionem Filii sui, Jesu Christi Domini nostri* ⁷³. Quænam vero illa sit communio docet. *Et suscitavit, ait, et sedere fecit illum a dextris, una secum in caelestibus in Christo Jesu, ut ostendat in venturis olim sæculis superabundantes divitias gratiæ, in bonitate erga nos in Christo Jesu* ⁷⁴. Idem et de Salvatore eadem docuit ubi inquit: *Qui, quod maneat in æternum, immutabile habet sacerdotium: unde et servare omnes potest qui accedunt per illum ad Deum, semper vivens, in eum finem, ut pro nobis intercedat* ⁷⁵. ✠ Quin et Melchisedec mansurum sacerdotem in æternum confirmat, eo quod assimiletur Filio Dei. Hisce tamen omnibus assensum fuisse Marcellum contraria plane mandare literis, paulo post proponitur cuiusque intuendum. In presentem autem despiciendum nobis prius est, quam fovebat ille sententiam, de Filio Dei non existente ab initio nec sortito subsistentiam.

CAP. II.

Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo existente.

In eos postquam insultaverat qui Dei Filium vere filium existitisse vivum arbitrabantur, suam ipsius opinionem profert totidem syllabis in hunc modum comprehensam : [R. XLII, coll. p. 116, D] « Quamobrem priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur, Verbum erat solummodo. Nam quid aliud erat priusquam nostram carnem assumeret humanam, id quod descendit in temporibus novissimis, quemadmodum ipse scribit ; et id quod de Virgine nascebatur nihil aliud erat præterquam Verbum? » Pergens deinceps ait, æternum fuisse et ingentum quoque definit. Scribit autem [R. XLVIII, coll. p. 116, D] : « Quocirca consensus audis Spiritus sancti, quo per multas et diferentes personas, æternitati verbi testimonium perhibetur. » Et per hoc ipsum, incipit quidem ab æternitate verbi, hoc modo : *In principio erat Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus erat illud Verbum* ⁷⁶. Ita tribus testimoniis se invicem consequentibus Verbi vult docere æternitatem. Post cætera subjungit [R. XLIII, coll. p. 81, D] : « Prius certe quidem, ut sæpenumero dixi, nihil aliud erat Verbum. » Et adjungit quod nec imago fuit Dei invisibilis, inquit : [R. LXXXII, coll. p. 24, B. 47, A] « Quocirca manifestum quidem est, quod Verbum ante nostri corporis susceptionem, ne quidem imago Dei fuerat invisibilis. » Et rursus post alia subinfert idem : [R. XLIX, coll. p. 104, A] « Quid erat igitur hoc quod descendit ante incarnationem? Omnino certe Spiritus fuit, si quid enim aliud dicturus est aliquis, non hoc dabit qui ad Virginem locutus est ad hunc modum angelus : *Spiritus sanctus superveniet in te* ⁷⁷ : si autem Spiritum fuisse asserat, audi dicentem Servatorem : *Spiritus Deus est* ⁷⁸ ; ubi cum licet quidissimo constet Servatorem ✕ de Patre locutum fuisse, Deus est spiritus, » convictus teneatur Marcellus existimasse, ipsum Patrem fuisse incarnatum. Cum sententiam adhuc apertius effert, ad hunc modum scribens : [R. XXXIX, coll. p. 116, D] « Discat igitur, Verbum Dei advenisse : non, ut illi volunt, Verbum catachrestice appellatum, sed revera qui existebat Verbum. » Addit iterum et ista antedictis : « Quod si de spiritu disquisitio instituat sola, unum atque idem, nec injuria, cum

A

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως Μάρκελλος ἐφρόνει περὶ τοῦ ἐν τῷ Λόγου.

Ἐπισκέψας (57) τοῖς εἰρηκόσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡς υἱὸν εἶναι ζῶντα καὶ ὑφ' ἐστῶτα, τὴν ἑαυτοῦ φανεράν καθίστησιν αὐταῖς συλλαβαῖς γράφων « Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ καταλεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Πατρὸς τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον. Ἐπεὶ τί ἕτερον πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρώπινην ἀναλαβεῖν σάρκα, πλὴν ἔθ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς γέγραπται (38) καὶ τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ Λόγος. » Εἶτα προϊὼν ἐξῆς, ἀίδιον αὐτὸν ἀγέννητον αὐτὸν οὕτως ὀριζόμενος. Γράφει ἕξ « Ἀκούεις τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων, τῶν Λόγου μαρτυρούσης (38*) ἀιδιότητι. » Καὶ ἐκ ἀρχῆς μὲν ἀπὸ τῆς ἀιδιότητος τοῦ Λόγου ἔφη ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τρισὶν ἐπαλλήλοις μαρτυρούμενος, τὴν ἀιδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύσκει. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει : « Πρῶτον γὰρ ἐφ' ἑτέρου ἐφ' ἑτέρου, οὐδὲν ἕτερον ὁ Λόγος ἦν : προστίθησιν, ὅτι οὐδὲ εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου : Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἁγίου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ αὖθις μεθ' ἑτέρου ἐπιφέρει : « Τί τοίνυν ἦν τὸ καταλεθὲν τοῦτο, πρὸς τὸ ἐνανθρωπῆσαι ; Πάντως πνεῦμα, φησὶ, Πνεῦμα γὰρ τι παρὰ τοῦτο ἐθέλοι λέγειν, οὐ συγχωρεῖ αὐτῷ, ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκὸς ἀγγέλῳ. » *Πνεῦμα ἄγιον ἐπελευσεται ἐπὶ σέ* Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι φησὶ, ἀκούε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, Πνεῦμα ὁ Θεός. Σαφῶς ἐντεῦθεν τοῦ Σωτῆρος περὶ Πατρὸς εἰρηκότος : « *Πνεῦμα ὁ Θεός*, ἐλέγη Μάρκελλος αὐτὸν τὸν Πατέρα ἐνηνωπικῆναι εἰκὼν. Ὅ δ' ἐτι μᾶλλον φιλοτιμείται, γράφων : « Καὶ μανθανέτω τοίνυν Θεοῦ Λόγον ἐληλυθέντα ὡς Λόγον καταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτὸς φησὶ, ἀλλ' ἀληθῆ ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις περὶ ταῦτα τοῖς εἰρηκόμενοις : « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος ἐξέτασις γίγνεται μόνη, ἐν καὶ ταῦτ' εἰ εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο : εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖ τὴν θεότητος ἐπιπλάτνεσθαι δοκεῖ : ὥστε εἰκότως μόνος ὄντως ἐστὶ ἀδιαίρετος. » Καὶ ἐτι μᾶλλον τοῦτο κατασκευάζει ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς οὕτω γράφει : « Τὸ μὲν οὖν πρὸ αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φησὶ ἀκαλούθως εἰρηκόμενος : γέννημα γὰρ τὸ προελθὲν τοῦ πρῶτου

✕ Ed. Paris., pag. 36. ⁷⁶ Joan. 1, 1. ⁷⁷ Luc. 1, 35. ⁷⁸ Joan. 14, 24.

(57) Vulgo, ἐπισκέψας.

(38) Καὶ αὐτὸς γέγραφε. Quis autem iste? certe Marcellus, cujus opinor, diversæ ῥήσεις hic recensentur, sed interim tamen hæc sunt ἀσύστατα. (Αὐτὸς Asterius R., qui infra τῶν ἁγίων loco προσώπων con.) Statim : forte ἀίδιον λέγει, καὶ ἀγέννητον αὐτὸν. Quod negabat Eusebius Arianus, mox οὐδὲν ἕτερον ἢ Λόγος ἦν, et οὐ συγχωρήσει. M.

(38*) Vulgo μαρτυρήσας εἰ dein ἐπ' ἀλλήλαις et πρότερον μὲν γ. et ἕτερον ὁ Λόγος ; porro vulgo συ-

χωρῆσαι εἰ φησὶν εἰ εἰρηκότος πν. et Πατρὸς γοντος.

(38*) Ἐνηνωπικῆναι. Hoc certe illi ascribitur ut fuerit Praxeæ, et Patropassionorum ἀποφύξας, licet quia Λόγον æternum asserit : Spiritum ἁγίου docet, hoc est Deum. Quasi solus Pater foras Spiritus, hoc est Deus, quæ erat mens Eusebiana. M. Mox vulgo ἀλλ' ἀληθῶς et εἰκότως μόνος ἐπιπλάτνεται. Dein τοῦτον μὴ εἶναι εἰ ἀνθρ. φύσεως αἰετῆς εἰ τὸν Θεὸν Θεοῦ Λ. Μμ.

« γίνεται Πατρός. Θάτερον δ' οὐκ ἔτι ὑγιῶς οὐδ' εὐ-
 « σεβῶς αὐτῷ παρελήθηται. Τὸ γὰρ μὴ Λόγον εἶναι
 « φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν
 « τῆς γεννήσεως ἀληθῆ τῶρον, ἀλλ' ἀπλῶς ὕδον μόνον,
 « Ἐμφασίν τινα τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης δέψεως παρ-
 « ἔχειν εἰωθε. » Καὶ ἐν τούτοις μὲν γυμνῇ τῇ κεφαλῇ
 τὸν μὲν ὕδον ἠρνήσατο, ψιλὸν δὲ Λόγον, ὡσπερ τινὰ
 προστακτικὸν τῶν ποιητέων εισάγων, δῆλός ἐστιν ἐξ ὧν
 ἐπιφέρει λέγων· « Ὅν οὕτω πᾶσαι αἰθεῖται κηρύττουσι
 Γραφαί. Δαδὶδ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ
 Κυρίου οὐ οὐρανὸν ἐστερέωθησαν· αὐθις δὲ, Αὐτὸς
 ἐξᾶποστε. Λεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἰδεται αὐτοῦ·
 Σολομῶν δὲ· Ζητήσουσί με κακοί, καὶ οὐκ εὐρήσου-
 σιν. Ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν· τὸν δὲ Λόγον Κυρίου
 οὐ προείλοντο. Ἡσαίας τε, Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύ-
 σεται, ἔφη, νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσα-
 λήμ. Καὶ αὐθις Ἱερεμίας· Ἠσχύνθησαν σοφοί,
 φησι, καὶ ἐποτήθησαν, καὶ ἔαλωσαν, ὅτι τὸν Λόγον
 τοῦ Κυρίου ἀπεδοκίμασαν· καὶ Ὡσηδὸς προφη-
 τῆς· Ἐμίσησαν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον
 δσίου ἐβδελύξαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς
 περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων ἔφη· Ἐξελεύσεται νόμος
 καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Τσαῦτα συν-
 ἄγων περὶ τοῦ προστακτικοῦ Λόγου βῆτὰ Μάρκελλος,
 τοιοῦτόν τινα εἶναι φησι καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν
 Θεὸν Λόγον. Διδ' ἐπάγει φάσκων· « Ὁ δ' ἱερὸς ἀπό-
 « στολός τε καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σα-
 « φῶς καὶ διαβόηθην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδά-
 « σκων, ὡς ἀγνοοῦμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον
 « Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως
 « ἔφη· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 « πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὐ μὲν
 « μαρτυρία χρώμενος τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου ση-
 « μαίνει. » Καὶ προστίθησι τούτοις ἐπιλέγων (39)
 ἐξῆς, « Ἰν' ἐν μὲν τῷ φῆσαι, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος,
 « δεῖξῃ, δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον· Ἐν
 « ἀρχῇ γὰρ ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ Θεός, ἐξ οὗ τὰ
 « πάντα· ἐν δὲ τῷ· « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, »
 « ἐνεργεία πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον· πάντα γὰρ
 « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.
 « Ἐν δὲ τῷ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον εἰρηκέναι, μὴ
 « διαρρεῖν τὴν Θεότητα· ἐπειδὴ ὁ Λόγος τὸ ἐν αὐτῷ,
 « καὶ οὗτος ἐν τῷ Λόγῳ· Ἐν ἑμοί γὰρ, φησὶν, ὁ
 Πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ἔτι τούτοις προσ-
 τίθησιν, ἀπογυμνῶν τὸν ἴδιον νοῦν, δι' ὧν ἐξῆς
 ἐπάγει λέγων. « Ὁ τοῖνον ἱερὸς ἀπόστολός τε καὶ μα-
 « θητῆς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, τῆς ἀδιότητος αὐτοῦ
 « μνημονεύων ἀληθῆς ἐγίνετο τοῦ Λόγου μάρτυς,
 « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν
 « πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὐδὲν
 « γενέσεως ἐνταῦθα μνημονεύων τοῦ Λόγου, ἀλλ'
 « ἐπαλλήλοισι τρισὶ μαρτυρίαις χρώμενος, ἐβεβαίω
 « ἐν ἀρχῇ τὸν Λόγον εἶναι. » Καὶ προστίθησι τούτοις
 λέγων· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀν-

A « Deo videbitur esse. Quod si illa additio, secundum
 « carnem disquisitio, de Servatore adjiciatur, opera-
 « tione divinitas sola videbitur dilatari, ut merito
 « quidem unitas sit indivisibilis. » Vehementius adhuc
 hoc idem conatur astruere in iis quæ deinceps ita
 scribit : [R. XXXI, coll. p. 112, A] *Dicere idcirco,*
illum ante sæcula generatum fuisse, videtur de neces-
saria dici consequentia. Nam quod procedit, geni-
tum est, patris a quo exit. Alterutrum non sano
modo, nec conjuncto cum pietate ab illo sumitur.
Non enim verbum esse illud, dicere, quod ab eo pro-
cedit : et hunc esse generationis verum modum : sed
simpliciter Filium solum, solet quidem iis qui illud
audiunt emphasin quamdam et apparentiam exhibere
humanæ visionis. In istis, sine omni integumento
negavit filium, eundem vero constat illum introdu-
 B *cere nudum tantum Verbum, faciendarum rerum*
mandatorium : id quod liquet ex adjectis : « Quem ad
 « hunc modum omnes Scripturæ prædicant : *David*
 « siquidem de illo inquit ⁷⁹, *Verbo Domini, stabili*
 « *sunt cæli : et secundo, Ipse emittet verbum, et sa-*
 « *nabit eos* ⁸⁰. Salomon autem : *Quærent me impii,*
 « *nec invenient. Odio etenim habuerunt sapientiam :*
 « *Verbum vero Domini non elegerunt* ⁸¹; et *Isaias :*
 « *Nam de Sion egredietur lex : et Verbum Domini de*
 « *Jerusalem* ⁸²; et *Jeremias : Pudefacti sunt, inquit,*
 « *sapientes, timore concussi, capti sunt, quia Verbum*
 « *Domini abjecerunt* ⁸³. Et propheta *Osee : Oderunt*
 « *in portis reprehendentem : et Verbum sanctum ab-*
 « *ominati sunt* ⁸⁴. Similiter et *Michæas* mentionem
 Verbi faciens, ait : *Egredietur lex, et Verbum Do-*
 C *mini ex Jerusalem* ⁸⁵. » Tot et tanta ubi coacervavit
 de Verbo mandatorio Marcellus testimonia, ejus-
 modi quoque asserit exstitisse et Verbum illud quod
 apud Deum, Deus exstabat ab initio. [R. XLVI,
 coll. p. 118, C, 144, A.] Quocirca subinfert inquit :
 « Sanctissimus apostolus et discipulus Domini Joannes
 « exsertim docens apertissime in principio sui Evan-
 « gelii Verbum, velut prius inter homines ignoratum,
 « Dei omnipotentis nominatim compellat, inquit, *×*
 « *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud*
 « *Deum, et Deus erat illud Verbum* ⁸⁶. Non unico
 « contentus testimonio, Verbi significat æternitatem. »
 [R. XLVII coll. p. 118 D.] Quibus subinfert statim,
 « ut in eo quod affirmat, *In principio erat Verbum,*
 « ostendere posset, potentia esse in Patre suo Ver-
 D *bum. Erat enim in principio rerum omnium Deus,*
 « de quo omnia. In eo quod ait, *Et Verbum illud erat*
 « *apud Deum, Verbum exstitisse docet apud Deum*
 « actu. Nam per illum omnia fiebant, et sinè illo
 « fiebat nihil quod factum fuit ; in eo quod dicitur
 « Deum esse illud Verbum, divinitatem non dividit
 « quod Verbum esset, id quod in illo erat, et ille in
 « Verbo. *In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre* ⁸⁷. »

⌘ Ed. Paris., pag. 37. ⁷⁹ Psal. xxxii, 6. ⁸⁰ Psal. cvi, 20. ⁸¹ Sap. xiii, 6, 7. ⁸² Isa. i, 3. ⁸³ Jer. vii, 9. ⁸⁴ Amos, v, 10. ⁸⁵ Mich. iv, 2. ⁸⁶ Joan. i, 1. ⁸⁷ Joan. x, 38.

(39) Vulgo οὕτως; infra vulgo δι' ὧν ἐξῆς ἐπαγγέλλει λέγων ἱερὸς· et γεννήσεως et ἐπαλλήλας.

Addit ad ista revelans suam ipsius mentem, dum A
prosequitur: [R. XXVIII] « Sanctus apostolus et
discipulus Domini Joannes, æternitatis ipsius
mentionem faciens, verissimus adest testis de
Verbo, In principio, inquit, erat Verbum: et
Verbum erat apud Deum: et Deus erat Verbum.
Generationis Verbi nulla hic mentio: tantum
tribus continuo se sequentibus testimoniis usus,
confirmat illud, Verbum in principio existisse. »
Adjungit istis porro: [R. LXI] « Dispensationem
secundum carnem, homini scimus convenire:
æternitatem vero secundum spiritum Patri credimus
adunitam. » Accedunt eisdem in processu:
[R. LXIV coll. p. 107 B] « Quod si ipsemet hoc
affirmet, inquit, Ego de Patre exivi, et venio⁸⁸,
et rursus, Verbum quod auditis non est meum,
sed Patris qui misit me⁸⁹; et, Omnia quæ Pater
habet mea sunt⁹⁰; manifestum est illud non
infaria dici, In me Pater est, et ego in Patre⁹¹: ut
in Deo subsistat Verbum illud, a quo hoc profertur.
In Verbo autem illo Pater, quoniam Patris potentia,
Verbum est. Testis enim fide dignus, eum Dei potentiam,
et sapientiam Dei nominavit. Non propter illam exactissimam
consonantiam, in omnibus verbis et operibus, ut Asterio
viam, Servator dixit, Ego et Pater unum sumus⁹²,
verum Ideo quod sit impossibile vel Verbum dividere a Deo,
vel Deum a Verbo separare. Cum vero propter illam omnimodam
consonantiam Asterius putet Servatorem locutum ad istum
modum, nec animum ad secundam œconomiam advertens,
veritatem voluit ediscere, necesse est ut illum commonefaciat,
docere Scripturam expressissimè, videri saltem aliquando
inconsonantiam esse. Quenam erat enim sub passionis
tempore consonantia, cum diceret: Pater, si possibile est,
transeat iste calix? et inferret: verumtamen, non ut ego volo,
sed ut tu⁹³. Equidem non erat consonantis dicere,
imprimis, Transeat iste calix. Nec cum consonantia
quidam habere commune videtur, quod sequitur: Non mea
voluntas, sed tua fiat, Pater. Audis autem, quod prima
quidem facie littera denotet inconsonantiam: Illo volente,
hoc non volente: Voluisse namque patrem, patet ex eo,
quod factum fuit illud quod volebat: Non voluisse filium,

ε θρώπων διαφέρειν γινώσκωμεν· τὴν δὲ κατα πνεῦμα
αὐτιδιότητα ἠνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστεύκαμεν. »
Τούτοις προῶν ἐξῆς ἐπιλέγει ταῦτα· « Εἰ οὖν αὐ-
τὸς λέγει ταῦτα, (40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλ-
θον, καὶ ἤκω· καὶ αὐθις· Ὁ Λόγος, ὃν ἀ-
κούσατε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμφαντός
με Πατρὸς· καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ
ἔστι, ὁμῶς, ὅτι εὐκρίτως χάκεινο ἔλεγεν· Ἐγὼ
ἐμὸς ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, ἵνα ἐν θεῷ
μὲν ἦ ὁ Λόγος, ὁ τοῦτο λέγων, ἐν δὲ τῷ Λόγῳ ὁ Πα-
τήρ· ὅτι δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος. Θεοῦ γὰρ
αὐτὸν δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν ἀξιόπιστος εἶρα
μάρτυς. Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν οὖν λόγοις τε καὶ
ἔργοις ἀκριθεῖ συμφωνίαν, ὡς Ἀστέριος ἔφη, ὁ
Σωτὴρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ἀλλὰ
διότι ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ Λόγον Θεοῦ ἢ Θεὸν τοῦ ἐκ-
τοῦ μερίζεσθαι Λόγου. Ἐπεὶ εἰ διὰ (41) τὴν ἐν
ἅπασιν συμφωνίαν τοῦτο τὸν Σωτῆρα εἰρηκεῖναι
Ἀστέριος οἰεῖται, καὶ μὴ τῇ δευτέρᾳ οἰκονομίᾳ
προσέχων, τάληθες μανθάνειν ἐθέλει, ἀναγκασίον
ἔστιν ὑπομνησαί αὐτὸν, πῶς ἐνίστα, τὸ κατὰ τὴν
ἐστὴν φαινόμενον ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὕτω γὰρ
ἡμᾶς τὰ ῥητὰ διδάσκει. Ποία γὰρ ἐν καιρῷ τῷ
πάθους συμφωνία τοῦτο λέγοντος· Πάτερ, εἰ δι-
νατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐπιφέρ-
τος δὲ χάκεινο, Πλήρ μὴ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς
σύ; Οὐ συμφωνοῦντος γὰρ ἦν πρῶτον μὲν τὸ ἐ-
γεῖν, Παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐδὲν δὲ ἐφ-
εμενον συμφωνίας καὶ τὸ ἐπιφερόμενον εἶναι ἐκεί-
νους λέγει γὰρ, Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γίνεσθαι.
Πάτερ, θέλημα. Ἀκούεις ὅπως ἀσυμφωνίαν κατὰ
τὸ φαινόμενον δηλοῖ τὸ γράμμα, τοῦ μὲν θέλωσαι,
τοῦ δὲ μὴ θέλοντος. Ὅτι μὲν γὰρ ἐβούλετο ἔλα-
τῆρ, ὁμῶς ἀπ' ὧν δὲ ἐβούλετο γέγονεν· ὅτι ἄνω
ἐβούλετο ὁ Υἱὸς, ὁμῶς δι' ὧν παραταῖται. Καὶ
αὐθις, Οὐ ζητῶ, φησὶ, τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ
τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με Πατρὸς. Πῶς
οὖν διὰ τὴν ἐν ἅπασιν συμφωνίαν τὸν Σωτῆρα εἰρ-
κεῖναι φησὶν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Καὶ
μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Πῶς συμφωνίαν
ἔχειν πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς δύναται, ἢ ὁ Πατήρ
πρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ Υἱοῦ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
τήρ, ἐμὰ ἔστι, λέγοντος; Ἀντικρυσ γὰρ κλει-
κτοῦντος ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ λέγοντος·
Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἔστι. Ἐπειὶ
γὰρ χάριν παρὲς τὸ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ

⁸⁸ Ed. Paris., pag. 58. ⁸⁹ Joan. xvi, 27, 28. ⁹⁰ Joan. xiv, 24. ⁹¹ Joan. xvi, 15. ⁹² Joan. x, 38.

⁹³ Joan. x, 30. ⁹⁴ Matth. xxvi, 39.

(40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω. Hoc ubi dictum sit a Servatore, nescio; Joan. xvi, 27, legitur, ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Ille μάρτυς ἀξιόπιστος, Paulus est, I Cor. i, 24. M. — Porro μὲν pro μὲν ἦ Mr.; dein vulgo ἦ Λόγον Θεοῦ αὐτοῦ μερ.

(41) Ἐπεὶ ἰδία. Imo legendum, ἐπεὶ δὲ διὰ τὴν [ἐπεὶ εἰ διὰ ex rodd. reposui]; nota est hæc Ariano-
rum interpretatio unitatis, Patris et Filii, de vo-
luntate non natura aut essentia accipientium illud.
Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30), τῇ δευτέρᾳ
οἰκονομίᾳ, est τῇ ἐν δευτέρῳ, sed forte legendum

κἀν μὴ τῇ δευτέρᾳ, etc., πῶς ἐνίστα κατ' αὐτὴν
φαινόμενῃ ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν; vult Asterius
omnibus ubique συμφωνίαν voluntatis summam
paruisse. Imo non inquit Marcellus. Erat quædam
ἀσυμφωνία in passione declinanda, voluntatis
humanæ, a divina, conditionatæ, ab absolute.
Locus est Joan. x, 30, celebratissimus per
omnina Catholicorum veterum et recentiorum. Vid.
doctissimum Maldonatum. M. — Dein vulgo τὸν Σω-
τήρ. et ἐθέλοι; porro mss. ἴσ. κατὰ τὸ φαινόμε-
νον ἀσυμφ.; vulgo dein ἐστὶν ἰδεῖν.

« κοινά ἐστιν εἰπεῖν, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ Α
 « ἐμὰ ἐστιν ἔφη. Καίτοι οὐκ ἦν ἴδιον τοῦ συμφω-
 « νοῦντος οὕτω λέγειν, ἀλλὰ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ
 « Πατήρ, κοινά ἐστιν. » Εἰ γὰρ αἱ τῶν Ἀποστόλων
 « Πράξεις, τὴν τῶν τηλικαῦτα προσιόντων τῇ πίστει
 « συμφωνίαν ἐπαινοῦσαι, « Πάντα ἦν αὐτοῖς κοινά
 « ἔφασαν, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων, τῶν συμφωνεῖν δυνα-
 « μένων, κοινά εἶναι πάντα νομίζειν ὀφειλόντων,
 « (42) πόσω μᾶλλον ἔδει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
 « κοινωνίας μετέχειν, εἰς δύο ὑποστάσεις διηρημέ-
 « νους; Νυνὶ δὲ ἐν μὲν τῷ λέγειν, Πάντα ὅσα ἔχει
 « ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστι, πλεονεκτῶν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα
 « φαίνεται· ἐν δὲ τῷ φάσκειν, μηδὲ τοῦ ἑαυτοῦ Λό-
 « γου Κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν Πατέρα,
 « (Ὁ γὰρ Λόγος ὃν ἀκούετε, φησὶν, οὐκ ἐστιν
 « ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός) ἀφαι- Β
 « ρεῖσθαι τὸν Πατέρα τὰ ἴδια τοῦ παιδὸς δείκνυσιν.
 « Ἐκάτερα δὲ κατὰ τὴν Ἀστερίου οἴησιν οὐκ ἀκο-
 « λούτως εἰρημένα φαίνεται. Ἔδει γὰρ τὸν συμφω-
 « νοῦντα μὴ τὰ ἐτέρῳ προσόντα παρασπᾶσθαι δι-
 « καια, πλεονεκτικὸν γὰρ τοῦτό γε, ἀλλὰ τὰ ἐκατέ-
 « ρῳ προσόντα κοινά εἶναι νομίζειν. Ὡστε, ὅταν μὲν
 « εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀποβλέπωμεν σάρκα, οὐχ
 « ὡσπερ Ἀστέριος γέγραφεν, οὕτως εὐρήσομεν εἰ-
 « ρηκότα τὸν Σωτῆρα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἔν ἐσ-
 « μεν· εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, πάντως ἂν ἔφη· Ἐγὼ καὶ
 « ὁ Πατήρ ἐν ἅπασιν πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦμεν.
 « Νυνὶ δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἔν ἐσμεν, ἔφη. Οὐ
 « γὰρ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν λόγους τε καὶ ἔργοις ἀκρι-
 « θῆ συμφωνίαν, ὡς αὐτὸς γέγραφεν, ὁ Σωτῆρ εἰρη-
 « κεν, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. Οὐκοῦν εἰ ἐν C
 « ἐκείνοις ἀσυμφωνία τις ἦν, ἀνάγκη δὲ τὸν δεσπό-
 « την ἀληθεύειν, τὸν Σωτῆρα ἀκριδῶς εἰδέναι προσ-
 « ἦκει, ὅτι, ἤνικα ἂν Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἔν ἐσμεν,
 « λέγῃ, τηλικαῦτα οὐκ εἰς τὸν ἀνθρώπον ὃν ἀνελη-
 « φεν ἀποβλέπων τοῦτό φησιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐκ τοῦ
 « Πατρὸς προελθόντα Λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀσυμφωνία
 « εἶναι δοκοίη, αὐτὴ ἀναφέρασθαι εἰς τὴν τῆς σαρ-
 « κὸς ἀσθένειαν ὀφείλει, ἦν μὴ πρότερον ἔχων ἀνεί-
 « ληφεν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ἐνόητος λέγοιτο αὐτῇ, τῷ Λό-
 « γῳ διαφέρουσα φαίνεται. Ὅθεν οὐ μόνον τὸ, Ἐγὼ
 « καὶ ὁ Πατήρ ἔν ἐσμεν, εἰκότως ἔφη, ἀλλὰ κάκει-
 « νο, Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, Φίλιππε, καὶ
 « λέγεις, Δεῖξόν μοι τὸν Πατέρα. Δῆλον, ὅτι οὐ τού-
 « τοις τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς τὰ νοητὰ D
 « ὀρᾶν δυναμένοις. Ἀόρατος γὰρ τοῖς τῆς σαρκὸς
 « ὀφθαλμοῖς ὁ τε Πατήρ ὑπάρχει, καὶ ὁ τούτου Λόγος.
 « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν οὖν συμφωνίαν τοῦτ' ἔφη
 « πρὸς Φίλιππον. » Τοσαῦτα εἰπὼν, ἐπαναλαβὼν ἐξ
 « ὀπαρχῆς τὸν λόγον, τοῦτον δογματίζει τὸν τρέ-
 « πον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις
 « ἦν, ὡς εἰκὸς, ὄντος (43) ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ
 « γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν ὁ Ἀστέριος πεπί-

« exinde liquet, ex eo quod declinat, et deprecatur.
 « Atque alia vice, *Non quaero*, inquit, *meam volun-*
 « *tatem, sed voluntatem Patris qui misit me* 90.
 « Quomodo igitur propter illam ubique et per
 « omnia consonantiam, Servatorem affirmat pro-
 « nuntiasse, Ego et Pater meus unum sumus? Et
 « paucis interjectis ait : [R. LXV] « Quomodo erga
 « Filium consonantiam habere Pater poterit, vel
 « Filius erga Patrem, cum dixerit Filius, *Omnia*
 « *illa quæ Pater habet, mea sunt?* Est enim Filius,
 « qui hoc modo loquitur, abundantior suo Patre.
 « *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*, inquit, ideo
 « non autem, *Omnia quæ Pater habet, communia*
 « *sunt*; cum dicendum ita esset illi, qui per omnia
 « haberet cum suo Patre consonantiam : siquidem
 « in Actibus apostolicis, ubi eorum qui ad fidem
 « tunc accedebant, laudatur consonantia, *Omnia*
 « *fuisse ipsis communia*, dicitur 91 : et omnia sunt
 « communia existimanda inter eos qui consonan-
 « tiam inter homines amplectuntur : quanto magis
 « par fuit, Patrem atque Filium communionem
 « amplecti, qui in duas hypostases dividebantur?
 « at nunc Filius quam Pater plus habere videtur,
 « eum affirmet, *Omnia quæ Pater habet mea sunt*.
 « In eo autem quod dicit, Verbum non esse sui
 « Dominum, sed ipsius Patrem, (*sermo enim quem*
 « *auditis*, inquit, *non est meus, sed Patris qui misit*
 « *me* :) ostenditur Patrem a Filio auferre etiam illa
 « quæ propria sunt. Nentrum istorum, ex Asterii
 « sententia, recte dicitur. Par et æquum enim
 « fuerat consonantem aliquem, nullo modo ad se
 « trahere, quæ de jure alteri competeabant, avari-
 « tiam quippe hoc denotat, sed quæ utrius suppe-
 « tebant, illa esse communia arbitrari. Adeo ut cum
 « humanam carnem intueamur, non quemadmodum
 « Asterius scripsit, *Dominum locutum inveniamus*,
 « *Ego et Pater meus unum sumus*; si enim id vole-
 « bat, omnino diceret, *Ego et Pater in omnibus*
 « *inter nos conspiramus* : at nunc dixit, *Ego et*
 « *Pater unum sumus*. Igitur si aliqua inter eos
 « exstitisset inconsonantia, et fieri nequeat, ut
 « Dominus mentiretur, certe est necesse intelliga-
 « mus Servatorem, cum diceret, ✕ *Ego et Pater*
 « *unum sumus*, hoc non dixisse ex intuitu hominis,
 « quem assumpsit, sed Verbi e Patre procedentis.
 « Nam si aliqua deprehendi inconsonantia posset,
 « debet illa referri quidem ad carnis infirmitatem,
 « quam cum prius non haberet, suscepit Verbum.
 « Quod si unitas hæc dicatur, certe videtur ad
 « Verbum esse referenda. Unde non istud tantum,
 « *Ego et Pater unum sumus*, merito dictum est ab
 « illo, sed aliud insuper : *Tanto tempore sui vobis-*
 « *cum, Philippe, et tu dicis: Ostende mihi Patrem* 92.

✕ Ed. Paris., pag. 39. 90 Joan. v, 30. 91 Act. II, 44 : IV, 52. 92 Joan. XIV, 9.

(42) *Νομίζων ὀφειλόντων*. Ὀφείλει, statim, forte τῆς αὐτῆς κοινωνίας, αὐτῆς τῆς ἰσῆς κ. μ. καὶ εἰς δύο ὅπ. δ. Μ. — *Supra* vulgo ἐπαινοῦσα et *infra* νυνὶ μὲν ἐν τῷ εἰ ἀποβλέπομεν εἰ ἐν ἐσμεν· εἰ γὰρ omissis

intermediis quæ codd. dant.

(43) Vulgo ὄντος post Λόγου et dein εἶναι ὅτι καὶ συνομολ. ἦ. αὐτός et πάντα ἐν αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ.

« Nimirum non istis tantum oculis, sed intellectua- A
 « libus, intelligibilia qui cernere possunt. Nam
 « corporeis oculis invisibilis est et Pater et Patris
 « Verbum. Non igitur ad hunc modum allocutus
 « est Philippum, propter illam in singulis conso-
 « nantiam. » Postquam tam multis hæc dixerat,
 resumpto ab initio sermone, ad hunc modum
 dogmatizat : [R. XCII coll. p. 104 D, 106 B.]
 « Ante omnem rerum productionem erat, ut
 « par est credere, quies in Deo, existente apud
 « eum intus Verbo. Nam si omnium rerum condi-
 « torem esse Deum Asterius credit (id quod ipse
 « nobiscum una constebitur : Deum nimirum sem-
 « per existentem initium suæ existentiae non sorti-
 « tum : cætera quidem omnia ab illo producta
 « fuisse, et quidem producta de nihilo. Neque enim
 « credo, et illud professurus est, esse quædam
 « ingenita, nec dicturo crediturus : sed habere
 « persuasissimum, cælum, terram, et omnia in iis
 « a Deo luisse producta) si credat, inquam, ista,
 « necesse est ut illud simul confiteatur, nihil pro-
 « sus aliud præter Deum exstitisse. Habet ergo
 « privatam suam quamdam opinionem sermo iste,
 « existens in Patre suo. » Hæc postquam dixerat,
 subinfert statim [R. XCIII] : « Concessam illi pote-
 « statem, gloriam Asterius nominavit ; nec solum-
 « modo gloriam, sed et antemundanam gloriam :
 « non animadvertens, ante mundum conditum, præ-
 « ter unum solum Deum exstitisse omnino nihil. »
 Hæc Marcellus ubi dixerat, et sine ullo prætextu
 per illa Filium abnegaverat, ut nobis redderet per-
 suasissimum, qualenam Dei Verbum imaginaretur,
 mentem suam aperit dilucidius adhuc, et nostro
 verbo assimilat per omnia, in iis quæ ita scribit :
 [R. LV coll. p. 79 B, 114 D, 125 B] « Omnia qui-
 « dem quæ facta sunt, intelliguntur a Patre facta
 « esse per Verbum. Quocirca et sanctissimus Moy-
 « ses, angelum appellat hoc in loco Verbum, pro-
 « pterea quod non ob aliam causam apparuit, quam
 « ut Moysi renuntiaret illa quæ conducere sciebat
 « filiis Israel. Sciebat autem illud conducere, ut
 « crederent unum solum Deum esse. ✕ Quocirca
 « et alloquitur illum, *Ego sum qui sum* 97 : ut ab
 « ipso cum recesserint, nullum esse Deum alium
 « arbitrarentur. Proclive est autem istud cuicum-
 « que prudenti, uti arbitror, intelligere, ab exemplo
 « quodam exiguo et satis humili humano. Neque
 « enim possibile est, cuicumque, verbum hominis, vel
 « potentia, ab hypostasi separare. Unum est etenim
 « atque idem cum homine verbum suum ; nec ullo
 « pacto aliter separandum, quam sola agendi opera-
 « tione. » Magis adhuc prodige suam mentem insinuat,

✕ Ed. Paris., pag. 40. 97 Exod. III, 14.

(44) Διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. Deest, γεγεννη-
 σθαι. Ἐνταῦθα, referrebat ad locum aliquem Scri-
 pturæ, quem in his suis excerptis reticuit Euse-
 bius. M. — Mox vulgo καὶ ἀγῶν. et ἀναγγέλη.

(45) Statim lege, οὐδὲ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸν λό-
 γον δυνάμει, ἢ καὶ ὑποστάσει. γ. Impossibile est, ita

« στευκεν εἶναι, ὄφρα δὲ συνυμολογήσει ἡμῖν
 « αὐτός· τὸν μὲν αἰεὶ ὑπάρχειν, μηδὲ πώποτε
 « ἀρχὴν λαβόντα· τὰ δὲ γεγεννησθαι τε ὑπὲρ
 « καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγεννησθαι. Οὐ γὰρ οἶμα
 « τοῦτο πιστεύειν αὐτὸν τῷ λέγοντι εἶναι τινὲς
 « ἀγέννητα· ἀλλὰ ἀκριβῶς πεπεισθαι, ὅτι οὐ
 « τε καὶ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπι-
 « θεντα ὑπὸ Θεοῦ γεγέννηται. Εἰ τοίνυν τοῦ
 « στευοῦ, ἀνάγκη αὐτὸν κάκεινο συνυμολογεῖν
 « πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶχεν οὖν τῆν
 « δόξαν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ πᾶσι
 πῶν, ἐπάγει μεθ' ἑτερα· « Τὴν δοθεῖσαν ἐ-
 « ξουσίαν Ἀστέριος δόξαν ὀνομάζει· καὶ ἐν
 « μόνον, ἀλλὰ καὶ προκόσμιον δόξαν, οὐκ ἔστι
 « ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον
 B « πλὴν Θεοῦ μόνου. » Ταῦτ' εἰπὼν ὁ Μάρκε-
 « καὶ τὸν Υἱὸν δι' αὐτῶν ἀπαραικαλύπτως ἐπι-
 « μενος, ἵνα ἡμᾶς ἀκριβῶς πείσῃ, ὅποιον εἶναι
 Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐφρόνει, σαφέστερον ἐμφαίνει
 διάνοιαν, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ ἀπεικάζων αὐτὸν
 ὡς ταῦτα γράφει· « Ὡσπερ γὰρ τὰ γε-
 « πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου στή-
 « ται (44). Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἀγῶντος Μ-
 « ἀγγελον ἐνταῦθα ὀνομάζει τὸν Λόγον, ὅτι δι'
 « ἕτερον ἐφάνη, ἀλλ' ἵνα ἀναγγεῖται τῷ Μω-
 « ταῦτα ἄπερ λυσιτελεῖν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἡπί-
 « στίστοι δὲ λυσιτελεῖν ἕνα Θεὸν εἶναι νομι-
 « νῶν καὶ πρὸς αὐτὸν, Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν, ἐρη-
 « μηδὲνα ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἕτερον Θεὸν εἶναι διὰ
 C « τοῦτο βῆδιον, οἶμαι, τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἐπι-
 « κροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγμ-
 « γῶναι. (45). Οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου ἰ-
 « δυνάμει καὶ ὑποστάσει χωρῖσαι τινὲς δυνατόν.
 « γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ
 « ἐνὶ χωριζόμενος ἕτερον ἢ μόνον τῆς πρὸς
 « ἐνεργείας. » Καὶ ἐπιδαψιλεύεται ἐτι μᾶλλον
 αὐτοῦ διάνοιαν ἐμφαίνων, δι' ὧν ἐξῆς τάδε φη-
 « Οὐ γὰρ δὴ ἕτερας ὀνομασίας, οἷον ὕλης ἢ
 « τινὸς ἀνθρωπίνης (46), ὁ Θεὸς ἐδεῖτο πρὸς
 « σκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἐν τῇ αὐτοῦ δικαιο-
 « μασίας. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ
 « προσούσης τῷ λόγῳ σοφίας ἐνοῦσαι περὶ
 « τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς τὸν Θεὸν, εἰκότως
 « Ἦρίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαραίμην
 « τῷ. » Καὶ προστίθῃσιν αὐθις ἐξομοιῶν τῷ ἀ-
 πίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ δεῖξαι αὐτὸν
 ὑπόστατον. Γράφει δὲ οὕτως· « Ἐνταῦθα ἐγὼ
 « ὁ ὢν, λέγει μὲν τῷ Μωϋσεῖ ὁ Πατήρ. Λέγει
 « δηλονότι διὰ τοῦ Λόγου. Πάντα γὰρ ὅσα ἀνὸ Π-
 « λέγη, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων
 « νεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν
 « μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπεικάζει.

verbum ab homine suum separare, ut subsistat
 paratum. M. — Dein vulgo ἐπιδαψ. sine kai et
 ἑτέρας.

(46) Ἡ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης. Deest αὖ
 vox fulciendæ sententiæ. M. — Dein vulgo πρὸς
 κατασκ. et προσηκούσης τῷ λόγῳ et ἡτοίμασε!

ε ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, ε λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιῶμεν (47) ε λόγῳ. » Εἶτα μεταξὺ τινὰ εἰπὼν ἐπιλέγει· Πῶς οὖν ε Ἀστέριος, ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόδως ε ἀκολουθεῖν προσποιούμενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέρος τοῦτο ε λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Κύριος εἰς ἐστὶ· ε Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω· καὶ ε οὐκ ἐστὶν ἐτι πλὴν αὐτοῦ ; Καὶ ὅτι εἰς ἐστὶ, καὶ πλὴν ε αὐτοῦ ἕτερος οὐκ ἐστὶ. ε Καὶ προῖων αὐθις διῆσχου- ε ρίζεται φάσκων· ε Οὐ καταχρηστικῶς λόγος ὀνομα- ε σθεῖς, κἀν διαβραγῶσιν οἱ ἑτεροδιδασκαλοῦντες ε ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρ- ε χων Λόγος· » καὶ προστίθησι· » Τί γὰρ ἕτερον ε ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἢ κατὰ τὸν Λόγον ; ε Οὕτω δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ τουτί πρό- ε τερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδένα τοῦ προτέρου ε λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἰδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς ε τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης, καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου ε μυστηρίου ἀπολαύειν νυνὶ (48). » Καὶ μετὰ ταῦτα ε πάλιν ἀνθρωπίνῃ κέρχεται εἰκόνι, τοῦτον γράφων τὸν ε τρόπον· « Τίς γὰρ οὕτως ἢ τῶν ἀγίων ἀγγέλων, ἢ ἀν- ε ὄρων δικαίων ἀξιόπιστος ἦν τὴν ἐκ προσώπου ε τοῦ Θεοῦ ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι ; ε εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος ὁ συμπάρων τε (49) καὶ συμ- ε πλάττων πρὸς δὲ ὁ Πατήρ, Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, ε ἔφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν, οὐκ ἂν- ε τος ἑτέρου Θεοῦ τοῦ συμπλάττειν αὐτῷ δυναμένου. ε Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶ, Θεὸς πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ ε ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς ἕτερος οὐκ ἐστὶν. ε Οὕτε οὖν νεώτερός τις Θεός, οὕτε ἐστὶν ἄλλος τις ε μετὰ ταῦτα Θεός ὢν, Θεῷ συνεργεῖν δυνατός ἦν. ε Ἀλλ' εἰ τις, μικρῷ τινι καὶ ἀνθρωπίνῳ καθ' ἡμᾶς ε παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ εἰκόνας, τὴν θεῖαν ε ἐξετάζει πράξιν, ὥσπερ ἂν τις ἀνδριαντοποιὸς ἐπι- ε στήμων ἀνήρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος, πρῶ- ε τον μὲν τοὺς τύπους αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρας ἐν ἑαυ- ε τῷ σκοπεῖ· ἔπειτα πλάτος τε καὶ μῆκος, ὅσον εὐ- ε πρεπῆς, ἐννοεῖ, ἀναλογίαν τε τοῦ παντός, ἐν τῷ ε καθ' ἕκαστον ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρόσ- ε φορον ἐτοιμάσας ὅλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα ε τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοίᾳ, καὶ νοητικῶς ὄρᾳν ε νομισσας, συνειδῶς τε ἑαυτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον, ε ἢ λογίζεται, καὶ ἢ πάντα πράττειν εἰσθεῖν, (οὐδὲν ε γὰρ μὴ λόγῳ γιγνόμενον καλόν) ἀρχόμενος τῆς ε αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς ε ἕτερον, παρακελεύεται λέγων· Ἄγε ποιήσωμεν (50)· ε ὄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· οὕτως ὁ τῶν ὄλων δεσπό- ε της Θεός, τὸν ἐμφυχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα ποιῶν,

⊗ Ed. Paris., pag. 41. °° Prov. viii, 27. °° Gen. i, 26.

(47) Ἡμετέρῳ ποιῶμεν. Non est plena redditio, mīde, καὶ λέγομεν. M.— Dein vulgo τινὰ λέγων ἐπι- φέρει εὐ ἀφόδως inss. loco ἐμφ. Mox vulgo διαβρα- γοῖεν εὐ κατὰ Λόγον.

(48) Ἀπολαύειν νυνὶ. Non inepte, ἀπολαύον- τας. Hæc omnia ad nauseam usque repetuntur in sequentibus libris. M.— Dein vulgo τῇ κερχ. εἰκόνι εὐ τῶν ἀνδρῶν εὐ τοῦ Θεοῦ προσώπων.

(49) Vulgo τε οἰμ., dein vulgo καὶ καθ' ὅμ. εὐ ὄμ. π. εἶν β.

(50) Ἄγε ποιήσωμεν. Hoc non probat Basilius,

A in sequentibus, inquit : [R. LIII coll. p. 125] « Non ε certe indigebat Deus, appellatione alia, ut puta ma- ε teriæ, aut rei humanæ cujuscumque : sed illius ε solius apparatus, qui in ejus mente versabatur. ε Quandoquidem ergo impossibile fuerat, sine verbo, ε et verbo conveniente prudentia, Deum cogitare ε mundi affuisse condituræ, non immerito inquit : ε Cum præparares cælum, una aderam tecum °°. » Adji- ε cit denuo e similitudine humani verbi, et Verbum ε Dei esse, ut ostenderet illud minime subsistere. ε Scribit enim, « Hoc in loco, ait, Ego sum qui sum, ε ad Moysen loquitur Pater. » [R. LVI coll. p. 114 ε D, 118 B.] Loquitur autem quod constat, per ε Verbum suum. Quæcunque etenim loquitur Pater, ε hæc ubique per Verbum suum locutus videtur. Hoc ε apparet, si parva licet magnis componere et divi- ε nis, a nobismetipsis. Nos etenim omnia, quæcun- ε que volumus, quantum saltem in nobis est, facere ε et dicere, per nostrum verbum procuramus. » [R. ε LXVIII coll. p. 152 C.] Ubi nonnulla interseruerat, ε subnectit : « Quinam igitur Asterius, cum præ se ferret ε simpliciter, et cum timore quodam sequi Scriptu- ε rarum ductum, illam earum partem tamen non ε intelligebat, Dominus Deus tuus, iste Deus unus ε est. Deus, in caelis sursum, et super terram ε deorsum, nec alius adhuc est præter illum ? ε Unus est, inquit, et præter illum non est alius. » ε Pergens deinceps contendit vehementius : [R. XL ε coll. p. 116 C] « Non erat verbum, dictus cata- ε chrestice, rumpantur licet illi mentiendo, qui ε contrarium tuentur, sed proprie et simpliciter ε erat Verbum. » Adjungit : [R. XLV p. 144 B] ε Quid vero erat aliud mysterium illud abscondi- ε tum, quam secundum Verbum Dei ? Erat autem ε illud, ita olim in Deo absconditum prius, ut nul- ε lus plane apud populum priorem, perspicue illa ε cerneret quæ ad Verbum pertinebant. Nos vero ε in præsentī fruimur divitiis gloriæ ipsius et ε mysterii revelati. » Humana demum utitur simi- ε litudine ad hunc modum scribens : [R. LII ε coll. p. 125] « Quis vero fuit adeo dignus vel ε inter homines justos vel sanctos etiam angelos, ε pœnam a Deo in illos destinatam amoliri ? ε Quod Verbum solum qui una aderat cum Deo, et ε una cum illo effigiarat hominem : ad quem dice- ε bat Pater, Faciamus hominem, ad imaginem et si- ε militudinem nostram °°, cum non exstaret aliquis ε alius Deus, qui cum illo una effigiare posset. Ego

homil. 9 in Hexameron, Τίς γὰρ χαλκεὺς ἢ τέκτων, εἰπὼν τῶν ὄργάνων τῆς τέ- χνης μόνος καθήμενος, οὐδενὸς αὐτῷ συνεργούντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ, Ποιήσωμεν τὴν μάκαιραν, ἢ συμπήξωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπό- δημα, ἀλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Hæc latius ibidem contra Judæos. Qui quod sequitur de animata statua hominis, sic ex- pressit : Ἐμφυχὸς εἰκὼν ἐν μέσῃ τῇ κτίσει ἐκτορνευ- θεὸς. M.— Statim vulgo πλάσωμεν, εὐ infra λευκοτέ- ραν εὐ ὁ Θεὸς παντοκρ.

enim, inquit, Deus sum primus : Ego Deus postre- A
 mus, et præter me non est alius Deus ¹. Non est
 itaque junior Deus aliquis, nec in secundis positus
 Deus aliquis, qui poterat una cum Deo operari :
 sed veluti si quis parvo quodam utatur et humano
 exemplo, ita rem istam examinet ad similitudi-
 nem. Sicut si statuarum artifex excellens, statuam
 conflare propositum habens, imprimis caracte-
 ras ejus atque formas secum speculatur : latitu-
 dinem deinceps et longitudinem decentem cogi-
 tat, et totius proportionem sigillatim per partes
 animo tenuis amussitat atque exigit : tum demum
 materiam, æs in procinctu comparat, et futuram
 illam statuam animo suo delineatam complexus,
 sibi que conscius, rationem intus suam, qua ra-
 tiocinatur, et qua administra componit omnia (ni-
 hil etenim pulchrum est, non secundum rationem
 exasciatum) ubi manum admovere operi incipit,
 ita tanquam alteram personam affatur : Age, faci-
 ciamus, inquit : age effingamus statuam. Ad
 eundem modum universorum Dominus Deus, vi-
 ventem de terra statuam effinxurus, non ad alium
 alique, sed ad suum ipsius Sermonem se com-
 ponit, *Faciamus*, aiens, *hominem*, non ad eum-
 dem modum quo cætera : uam certe secundum
 rationem universa formabantur. » Addit istis post-
 alia : [R. CVIII] « Nunc autem sacris Scripturis
 credo, quod unus sit Deus, et ejus Verbum Deus
 e Patre quidem exiit, ut omnia per illum fierent.
 Post judicii tempus et rerum omnium restaura-
 tionem, et oppositæ potestatis cujuscumque amo-
 litionem, *tunc subjicietur ipse illi, qui ei subjecit
 omnia* ², Deo et Patri, ut ad eum modum sit in
 Deo demum Verbum, quo prius olim fuerat, quam
 mundus crearetur. Nam cum prius nihil prorsus
 exstaret nisi solus Deus, condenda autem essent
 omnia per Verbum, prodiit Verbum virtute præ-
 ditum operatrice : Verbum inquam illud quod in
 Patre fuit. » Rursus autem eandem sententiam
 explicatius ponit in sequentibus : [R. LIV coll. p.17
 D, 165 A] « Prius enim quam mundus conderetur, erat Verbum, in Patre suo. Cum vero Deus omni-
 tens statueret omnia quæ in cælo sunt, et in terra, condere : mundi creatio illa indigebat operis
 effectiva. Idcirco, cum præter Deum nihil prorsus esset, (nam est positum illud in confesso, uam
 fuisse ab illo condita) tunc procedens Verbum fiebat mundi conditor, quod prius intus intellectu
 ter residens, *Ipsæ fuit.* » Et rursus post omnia addit : « Hanc ob causam non se nominat Filium
 sed hominem : ut ita hominem, per communionem cum ipso copulatum, fieri procuraret Filium
 et finita hac dispensationis actione, iterum velut Verbum aduniatum Deo adimplens quod dictum
 ab Apostolo, *Tunc et ipse subjectus erit illi, qui omnia ipsi subjecerat, ut sic Deus fiat omni-
 omnibus* ³. Tunc enim erit idem quod prius fuerat. » Tam multis Marcellus illud egit, ut revelati
 Dei Filium ejuret. Si enim unus atque idem erat Deus, et quod in Deo erat Verbum, et nemo unquam
 sibi metipso existat Pater, ut nec Filius quisquam sibi ipsi, qui unus esset, unus autem solus esset
 ipsemet suo Verbo Deus, apparet quod non erat Pater, cum nondum exstaret ipse Filius : sed
 quod non erat Filius, cum nondum exstaret Pater.

Ex antedictis ideo cognoscimus quæ et qualia iste
 homo commentatus est, de Verbo Dei non existente,

Ὅποια μὲν οὖν περὶ τοῦ μηδὲ εἶναι, μηδὲ κρῖ-
 στάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ψιλὸν δὲ Λόγον

✕ Ed. Paris., pag. 42. ¹ Dent. iii, 24 ; iv, 39. Isa. LXVIII, 12. ² I Cor. xv, 28. ³ ibid.

(51) Πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Imo Θεός, vulgo αὐτῷ πάντα et infra αὐτῷ et ἐν τῷ
 apud Apostolum et de sententia Marcelli. M. — Supra Λόγον.

accabatur.) Hic observa mihi autem, qualiter Marc-
cellus nomen Jesa et Christi, et cæteras quoque
appellationes, non de Verbo contendit usurpari, sed
tantum de carne, quam assumpsit Verbum. Idque
quoniam ubi carnem rejicit, demum in Christum
Dei impius reperitur : pergit adhuc, et de corpore
Servatoris ad hunc modum scribit : [R. VIII] « No-
« hoc ipsum immerito arbitretur Asterius, si poste-
« rior existens suo corpore ad antiquitatem aspirare
« nequeat, sed recordetur, quod utcumque contingat,
« humanam istam carnem posteriorem esse, nihilo-
« minus qui illam per sanctissimam Virginem assu-
« mere dignatus est, Verbum Dei, adunito illi suo,
« quod erat, hominem illum suum universæ creaturæ
« Primogenitum reddiderit, et rerum omnium princi-
« pium volens constituerit, earum quæ in terris sunt,
« et quæ in cælis. » Hæc qui scripsit, commemorat ali-
quanto post Apostoli verba, quibus Filii constabilit
divinitatem : illa nimirum, *Qui est imago Dei invisibi-
litas, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso
condita sunt universa, in cælis et in terra, visibilia et
invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive prin-
cipatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso
creata sunt ; et ipse ante omnes, et omnia in ipso con-
stant* *. Hæc omnia ad carnem dicta refert, nec eru-
buit has voces apostolicas de illa carne dictas inter-
pretari, de qua ipsa in sequentibus ad hunc modum
scribit [R. CIV] : « Si fateatur ideo Servator, car-
« nem non prodesse, unde sit, ut caro, quæ et ✕ orta
« est de terra, et nihil prodest, cum profuerit nihil,
« in futuro sæculo Verbo assistat ? » (cf. p. 182 A)
Iterum de eadem illa ita infit : « Quomodo par fuit
« ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum
« existat forma servi, Verbo permaneat adunita.
« Certe nequit fieri. » Et tamen ille ipse qui de
carne ita scripsit, in præsentem illam vocat imagi-
nem Dei, et omnis creaturæ primogenitam ; ipsam
ante omnia existitisse dicit : et in illa condita fuisse
universa docet, cum quæ in terra sunt, tum quæ in
cælis, thronos, dominationes, principatus, potesta-
tes. Verba illius sunt [R. IV-VII] : « Si ipse sit
« omnis creaturæ primogenitus, et in ipso condita
« sunt universa, intelligere nos oportet, Apostolum
« in præsentem mentionem facere de illa secundum
« carnem dispensatione. » Confirmat hoc adjectis
« mogenitus, non ut illi arbitrantur, quod ante

✕ Ed. Paris., pag 44. * Coloss. 1, 16, 17.

(59) *Eis autòn ἀσεβῶντα*. Satis liquet, legend.
eis autòn ἀσεβῶν τὸν [sic codd.] Χριστόν. Nempe
quod ipsius corpus nihil aut nihili futurum erat,
abeunte Λόγῳ ad Deum, in quo prius erat. M. — Dein
vulgo μετὰ δὲ τὰ λεχθέντα.

(60) *Αὐτοῦ σώματος*. Imo σῶμα. Pro σημαίνει,
legendum est συμβαίνει. M. — Sic et R, qui dein τῆς
αὐτῆς αὐτῷ et ἀρχῆς pro ἀρχαιότητος et ὅτι et καὶ
et om. ἀπειργάσατο. Dein vulgo μόνων correxi in
μόνον ex codic. qui et συμβαίνει dant.

(61) *Ἐν αὐτῷ*. Chrysostomus exponit διὰ αὐ-
τοῦ. Utrovīs modo, impietatem arguit huius Ancy-

τύχηκεν, ἐπειδὴ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγενετο. » Τῆρε
διὰ τούτων Μάρκελλος τοῦ Ἰησοῦ καὶ Χριστοῦ
μα, καὶ τὰς λοιπὰς προσηγορίας, οὐ βούλεται :
ἐπὶ τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἧς ἀνεῖ
Ἄναγκαία δὲ ἡ ἐπιτήρησις, ἵν' ὅταν αὐτὸς πάλι
βάλῃ τὴν σάρκα, ἐλέγχῳτο ἀσεβῶν (59) τὸν εἰς
Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ τὰ προλεχθέντα ἐξ-
ῶν, τὰ περὶ τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος, τοῦτοι
φει· « Καὶ μὴ τοῦτο ἀπίθανον εἶναι νομίζω Ἰ-
« ριος, εἰ νεώτερον ἢν αὐτοῦ σώματος (60) εἶναι
« χεῖν ἀρχαιότητος ἐδυνήθη· ἀλλ' ἐνεκαί, καί
« μάλιστα τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα νεωτέρη ἢ
« θαίνει, ὁμοῦς ὁ ταύτην ἀναλαβεῖν δι' ἀνη-
« Παρθένου Λόγος, ταύτη τὸ ἑαυτοῦ ἑνώσει, ἢ
« Πρωτότοκον πάσης κτίσεως τὸν ἐν ἐπιτήρησι
« κτισθέντα ἀπειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴ εἶναι
« αὐτὸν εἶναι βούλεται, οὐ τῶν ἐπὶ γῆς μόνων. ἀλλ'
« τῶν ἐν οὐρανοῖς. » Τοσαῦτα εἰπὼν, μετ' ἐπι-
« ἀποστολικὰς φωνὰς, δι' ὧν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐ-
« γεί, φάσκων, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ
« του, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ
« ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ
« ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε
« χαί, εἰτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ
« αὐτὸν ἐκτισται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων καὶ
« πάντα εἰς αὐτὸν συνέστηκε, ἐπὶ τῆς γῆς ἢ
« φέρει· οὐκ ἐρυθριῶν τὰς τοιαύτας τοῦ Ἀπο-
« φωνὰς ἐκλαμβάνειν ἐπὶ τὴν σάρκα, περὶ ἧς
« αὐτὸς Μάρκελλος ταῦτα γράφει· « Εἰ ὁ ἰσχυρὸς
« ὁμολογεῖ τὴν σάρκα μὴδὲν ὠφελεῖν, καὶ ἡ γῆ
« ἐκ γῆς τε οὐσαν, καὶ μὴδὲν ὠφελοῦσαν ἢ καὶ
« εἰν αἰῶσι ὡς αὐτῷ λυσitteλοῦσαν (62) συνεκαί
« γη ; » Καὶ αὖθις περὶ τῆς αὐτῆς σαρκὸς ἐπι-
« Πῶς εἶδε τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἣν ἀνεύρηται
« γος, μορφὴν οὐσαν δούλου συναίνει τῷ Λόγῳ, καὶ
« νατον γένοιτο' ἂν. » Ἄλλ' ὁ τοιαῦτα περὶ τῆς
« εἰπὼν νῦν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐτὴν λέγει, καὶ ἵπ-
« κον πάσης κτίσεως, αὐτὴν τε οὐσαν ἐπὶ πάντων
« πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἢ
« κυριότητος, ἀρχὰς, ἐξουσίας, ἐν αὐτῇ ἐκτίσθη. ἢ
« φει δὲ οὕτως· « Οὐκοῦν Πρωτότοκος μὲν ἐστὶν ἐπὶ
« κτίσεως αὐτὸς, ἐν αὐτῷ δὲ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ
« ἦκει εἰδέναι ἡμᾶς, ὅτι περὶ τῆς κατὰ σάρκα κτί-
« μίας αὐτοῦ, ὁ Ἀπόστολος νυνὶ μέμνηται. ἢ
« ἐπιθεδαιοὶ τὸν λόγον, ἐπιφέρων ἐξῆς· « Πρωτό-
« οῦν ἀπάσης κτίσεως διὰ τὴν κατὰ σάρκα κτί-
« ὠνομάσθη, οὐ διὰ τὴν πρῶτην, ὡς αὐτοὶ (63)

ritani, qui ad humanitatem retulit hanc prae-
vam. M. — Mox vulgo ἐκτίσθη καὶ.

(62) *Αὐτῷ ὡς λυσitteλοῦσαν*. Requiritur καὶ
legamus, αὐτῷ ὡς λυσitteλοῦσαν, αὐτῷ, ὡς
λυσitteλοῦσαν. M. — Imo ὡς αὐτῷ, cf. p. 176
vulgo οὕτως εἰ πρῶτ. et ἐστὶ πάσης et ἀναφ.
πάσης et ἀναφ. καὶ προσέχων εἰ δικαίως καὶ
τριῶν, porro ἐκτισεν ἐμὲ εἰ περὶ τοῦ τ. γ. ε.

(63) *Ὅς αὐτοὶ οἴονται κτίσιν*. Ariani οἴ-
ligit, qui Christum etiam secundum naturam
nam, licet ante saecula conditam, intelligebant
turam, et sic πρωτότοκον. M.

ἴσιν· καὶ ἐπιλέγει· Ὁ τοίνυν οὗτος ὁ Ἀ
 τος Λόγος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Πρωτό-
 πάσης κτίσεως ὀνόμαστο (πῶς γὰρ δυνατὸν
 ὄντα πρωτότοκον εἶναι τινος;) ἀλλὰ τὸν
 καινὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακε-
 σασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτον αἰθεῖται
 Πρωτότοκον πάσης ὀνομάζουσι κτίσεως. »
 ἐπιφέρει· Ἐκείνοις ὅπως οὐ μόνον ταῦ-
 τὰ καὶ τὰ προὔπαρχοντα ἐν τε οὐρανοῖς καὶ
 γῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν καινὴν κτίσιν ἐκτί-
 μβαίνει. » Ταῦτα μὲν οὖν δι' ὧν Πρωτότο-
 κος κτίσεως διὰ τὴν σάρκα αὐτὸν ὀνομάσθαι
 λέει δὲ ὅπως καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρ-
 χὴ αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάλιν ἐπὶ τὴν σάρ-
 κει· μὴ προσέχων τῇ θεῖᾳ Γραφῇ ἐκ προσ-
 σοφίας ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦτον λεγού-
 ῳ· Ἐργὸν ἢ σοφία κατεσκήνωσα βου-
 δόξαν, καὶ ἔννοιαν ἐργὸν ἐπεκαλεσάμην·
 βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται
 γὰρ γράφουσιν. Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἢ αὐτῇ
 ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀπὸ
 ἰδῶν δικαίωματος ἀναστρέφομαι, ἴρα με-
 ρεῖ ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίαν, καὶ τοὺς θη-
 αῦτων ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-
 ῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύ-
 ῃς αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέν
 με ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ
 θεμελιώσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆν γῆν
 καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς (64). Οἷς μὴ βουληθεὶς
 ἀνεπιστῆσαι Μάρκελλον, ἐνὸς δὲ μόνου γενό-
 μενου, τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
 εὐμένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει,
 εὐθείαν παρεκτραπέει ὁδὸν, ἀνοθλίαν ἐαυτῷ
 γράφων κατὰ λέξιν οὕτως· Ἐὶ τοίνυν κε-
 ρεῖ τοῦτ' ἐπὶ τῆς Παροιμίας, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς
 ζωῆς, ὡς περ αὐτοὶ νομίζουσι, τοῦ Σωτῆρος
 παραστῆσαι βουλόμενον, Κύριος ἔκτισέ με,
 ἀλλὰ τὴν δευτέραν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν·
 κτίσεως μέμνηται προσφόρως τῆς ἀνθρω-
 πικῆς. Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· Οὐκ οὖν (65) ἢ
 τῇ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ διαφέρει πράγμα-
 τὸ φησι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν
 εἰς ἔργα αὐτοῦ ἔκτισέ με, δηλονότι
 παρθένου Μαρίας, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐνώσκει τὴν
 ἴσιν σάρκα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ προελλετο. » Καὶ
 ἴα προστίθησι λέγων· Ὁ τοίνυν τοίνυν οὐ-
 ντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ
 ἰσχυρῶς εἰρημένον τοῦτ' κεφάλαιον· Κύ-
 ριστέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.
 Ἐὰν ἀληθῶς, τὸ μὴ ὄν πεποιητῶς, ὁ δε-
 ῆμων Θεὸς οὐκ οὐσαν τὴν σάρκα, ἣν ἀνελη-
 λόγος. » Καὶ ἐπιφέρει αὐτὸς λέγων· Οὐκ-
 ὄν ἐστιν, ὁ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐπάγει δὲ, Πρὸ

omnia ipse conditus sit, sed propter illam suam
 secundum carnem generationem. » Addit autem:
 Quocirca sanctissimum istud Verbum, non dice-
 batur ante suam incarnationem, omnis creatura
 Primogenitus. Nam quomodo fieri poterat, ut is
 qui semper erat, alicujus esset primogenitus? sed
 primus ille novus homo, in quem omnia volebat
 Deus recolligere, is in sacra Scriptura nominatur,
 omnis creaturae Primogenitus. » Infert tum: Au-
 dis, ut non solum ista, sed et illa omnia praexsi-
 stentia sive super terram seu in caelis, in illo se-
 cundum novam hanc creationem condebantur. »
 Atque haec sunt illa quibus pronuntiat illum dictum
 omnis creaturae Primogenitum propter assumptam
 carnem. Vide autem qualiter ad carnem quoque et
 illud referat, Dominus condidit me principium via-
 rum suarum, ad opera sua: et sacram Scriptu-
 ram attende, in Proverbiis hoc modo loquentem:
 Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum
 cogitationibus: per me reges regnant, et legum con-
 ditores justa decernunt. Quibus eadem Sapientia
 haec annectit: In viis justitiae ego ambulo: et con-
 versor in medio semitarum aequitatis, ut dividam
 existentiam diligentibus me, et thesauros ipsorum
 de bonis repleam: si vobis annuntiavero, quae quoti-
 die fiebant, memorabo enuntiare quae erant a saeculo.
 Dominus possedit me in initio viarum suarum, ante-
 quam quidquam faceret a principio ab aeterno ordinata
 sum, in principio antequam terram conderet, et quae
 sequuntur: quibus minime volens acquiescere,
 aut animum suum advertere Marcellus, illud
 unicum habens in proposito, ut ne confiteretur
 Filium Dei, illam ante dictam in Proverbiis de eo
 theologiam, ad carnem refert, et postquam de
 recta via declinaverat, in via quaedam sibi excogita-
 vit, ista verbatim scribens: [R. IX] «Proverbiorum
 igitur caput istud, non ut illi rentur, docere nos
 intendit, initium divinitatis Servatoris, ubi ait:
 Dominus possedit me principio viarum suarum:
 sed secundam illam quae in carne fuit facta dis-
 pensationem: quocirca possessionis meminit,
 hoc est carnis noviter creatae. Non igitur, ita ad-
 dit, creatura ab humana ejus operatione est dis-
 tincta. Ideo inquit: Dominus condidit me initio
 viarum suarum ad opera sua. Per Virginem sci-
 licet Mariam, quam praelegit Deus ut Verbo suo
 carnem humanam uniret. » Tum deinceps adjungit:
 [R. X] «Hoc sane cum ita se habeat, consenta-
 neum est animo perpendere dictum illud prover-
 bialiter: Dominus condidit me initium viarum sua-
 rum in opera sua. Is etenim vere condidit, qui quod
 non erat fecit, Dominus nempe noster Deus, illam
 carnem quam assumpsit Verbum. » Infert ite-
 rum: «Hoc igitur est, Dominus condidit me ini-

Paris., pag. 45. ¹ Prov. viii, 22. ² ibid. 12. ³ ibid. 20-23.

τὰ τὰ τούτοις. Legendum, καὶ τὰ τού-
 ἀκόλουθα, αὐτὸν simile quid. M. — Καὶ τὰ
 πικρὸν σκόπου.

(65) Vulgo οὐ γούν; dein διαφέρει = refertur ad,
 pertinet ad, R; cf. e. c. 39 A. Infra vulgo μεμν. ἐφ'
 οὐ ἐκ κοινωθήσασαν τ. ἀγ. πν.

« *tium viarum suarum*. Et addit : *Ante sæcula, fundavit me*; fundamentum intelligens carnem suam, quam secundum dispensationem præordinarat : quod ipsum et Apostolus ait : [cf. p. 454 D 453 C] *Fundamentum aliud nullus ponere potest, præter illud quod positum est, quod est Jesus Christus* ¹⁰. Sæculi unius porro meminit in quo fundamentum illud debet poni quod est de Christo. Eandem rursus confirmat opinionem inquit : [R. XVII coll. p. 455 A] « Non immerito propheta hic dicebat : *Ante sæculum fundavit me* : nempe illud intelligens fundamentum suæ carnis, nimirum propter communionem quam habebat Verbum cum illo vero Filio. » Deinceps adjungit [R. XVIII coll. p. 455 A, 457 D] : « In principio, priusquam terram produceret. Quamnam vero terram? Illam nempe, ut patet, quæ est nostra caro : quæ post commissum peccatum in terram rediit denuo. *Terra es enim, inquit, et in terram revertaris* ¹¹. Par fuit enim, ut huic remedium accommodaretur quodam pacto, per sanctissimi illius Verbi communicationem. » Videte autem ut in istis secum ipsemet Marcellus pugnet. Nam qui alibi dixerat : « Principium viarum Domini conditam esse carnem, » et qui secundo loco, eandem posuit fundamentum, subjungit : *Priusquam terra conderetur*, ubi denuo per terram intelligit carnem : neque vidit, dictam in consequenter, *antequam carnem conditam esse carnem* : et post carnem conditam, iterum in carnis nomine insistere. Ille tamen ista superioribus ad hunc modum subnectit : [R. XIX coll. p. 458 B] « Ante formatas abyssos. » *Abyssos* proverbialiter, sanctorum corda nuncupat propheta, in quorum nempe profunditatibus dona Spiritus recondebantur. Illic jam in istis attendas autem, quomodo is, qui dictum illud : *Dominus condidit me* ¹², de carne intellexerat, a Scriptura deinceps in angustum compactus, quæ dicit, *antequam formarentur abyssi* ¹³; interpretatur abyssos, sanctorum corda : nec advenit quod corda sanctorum, puta Abrahami, Isaaci, Jacobi, Moysis, Helix, Melchisedeci, et reliquorum prophetarum, ante Servatoris incarnationem fuerant. Qui potest ergo, illud ad carnem referri : *Antequam abyssi formarentur*? Post deinceps alia, iterum subinfert inquit [R. XX coll. p. 459 B] : « Quid illud autem membrum sibi vult : *Antequam fontes producerentur* ¹⁴? Equidem hoc mysterium enarrat nobis Scriptura Exodi ¹⁵ in qua olim

« τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, θεμέλιον
« τον ὀνομάζων τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ κρεῖσ
« οἰκονομίαν ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, ἰ
« γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ
« μνον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. »
αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, ἀφ' οὗ τὰ κατὰ
« στὸν θεμελιῶσθαι ἐρη. Καὶ πάλιν τὴν αὐ
« τῶν λέξιν φάσκων ὡς Εἰκότως ὁ προφήτης
« Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ὅτι
« κατὰ σάρκα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθῶς Ἰ
« λόγον κοινωνίαν. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξ ἡ
« ἀρχῆς, φησὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. ἢ
« ταύτην δηλονότι τὴν ἡμετέραν σάρκα, ἢ
« τὴν παρακοὴν γῆν αὐθις γενομένην. ἢ ἢ
« φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀπαλεύσῃ. Ἔδει γὰρ
« ἰάσεως τυχεῖν, τινὰ τρόπον κοινωνήσαντι
« λόγῳ. » Θέα δὲ πῶς ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος
« περιπίπτει. Φῆσας γοῦν ἐν ἑτέρῳ εἶναι τὴν
« ὀδὴν τοῦ Κυρίου κατακτισθείσαν, » καὶ
« θεμέλιον τὴν αὐτὴν εἶναι εἰπὼν, ἐπάγει τὴν
« τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. » Εἰθ' ἔρμηνεύει τὴν
« πάλιν τὴν σάρκα εἶναι, οὐχ ὁρῶν ὡς οὐδέ
« ἀκολουθίαν, πρὸ τῆς σαρκὸς τὴν σάρκα ἐπι
« γειν, καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς σαρκὸς, τὴν
« σάρκα ὀνομάζειν. Ὁ δὲ (66) ἔτι πρὸς τοὺς
« ρεὶ ἐξῆς λέγων, εἶτα, « Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους
« ἦσαι, » παροϊμωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν
« καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἑαυτῶν βίαι
« Πνεύματος ἐχούσας δωρεάν. Καὶ ἐν τῷ αὐτῷ
« σφραγίσαι, ὅπως εἰς τὴν σάρκα ἐκλαδῶν ἐξήρτη
« ριος ἐκτίσέ με, ἔπειτα στενοχωρούμενος ἐν
« Γραφῆς λεγούσης, Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους
« τὰς μὲν ἀβύσσους ἐρμηνεύει, τὰς τῶν ἀγίων
« λέγων αὐτὰς εἶναι, οὗ συνορθῶ δὲ, ὅτι εἰ τῶν
« καρδία, τοῦ Ἀβραάμ δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἰσαάκ
« Ἰακώβ, Μωϋσέως τε καὶ Ἠλίου καὶ Μελχισέ
« τῶν λοιπῶν προφητῶν, πρὸ τῆς σαρκὸς γενή
« σωτήρος. Πῶς οὖν δυνατόν ἐπὶ τὴν σάρκα ἐπι
« Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι; Καὶ μετὰ
« δὲ αὐθις ἐπάγει λέγων ὡς « Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ
« λαίον, Πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς; Τί
« ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστησιν ἢ τῆς ἰ
« γραφῆς, τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι
« ρεύουσα· δώδεκα γὰρ ὄντων τῶν ἀριθμῶν τῶν
« στόλων δώδεκα πηγῶν μέμνηται. (67) » Καὶ
« ἐπάγει τὸ αὐτὸ, γράφων οὕτως ὡς « Εἰκότως οὖν
« τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως ὁ δεσπότης διὰ τῶν
« φήτου Σολομῶνος λέγοντος, (68) Πρὸ τοῦ
« θεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἔφη. » Ἐπὶ τὴν

✕ Ed. Paris., pag. 46. ¹⁰ I Cor. III, 11. ¹¹ Gen. III, 19. ¹² Prov. VIII, 22. ¹³ Ibid. 24. ¹⁴ Exod. XV, 27.

(66) Vulgo δὲ εἰ οὐ συνορῶν δ' ὅτι αὐτῶν τ. ἀγ. αἱ καρδ. εἰ τοῦτο δέ.

(67) Δώδεκα τῶν πηγῶν μέμνηται. Sensu secundo, et mystico hoc verum esse potest, ut XII illi fontes in Elim, unde Israelitæ in deserto refocillabantur, XII apostolus præfiguraverint : id enim multi volunt ita esse. Quomodo, et montes, colles, petrae, nubes,

lapides dicuntur. Sed Marcellum ait Enarratorem, recte viderit, sensu primo, et κατὰ γράμμα ἰlexisse. M.

(68) Σολομῶνος λέγοντος. Legendum λέγει λέγοντος εἶρηξε. M. — Dein vulgo τὸ λαίον. ἢ διαδόχους αἰνίττει, quod falsum est p. 70 D infra vulgo ἢ καθ' ὄμ. εἰ ὡς καὶ πολλάκις.

ἔτερα τινὰ διελθόντων, ἐπιφέρει· « Οὐκοῦν ἐπειδήπερ
 « περὶ τῶν προαγόντων εἰρήκαμεν, ἀκόλουθόν ἐστι
 « καὶ τὸ λείπον ἀναπληρῶσαι. Λεῖπει δὲ τὸ, « κατὰ τὰ
 « ἔρη καὶ τοὺς βουνοὺς. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ ἔρη ἔδρα-
 « σθῆναι, φησί, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν, γεννᾷ
 « με. Ὅρη καὶ βουνοὺς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τῶν
 « ἀποστόλων διαδόχους εἶναι, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους
 « ἀνθρώπους τὴν κατ' αὐτῶν δικαίαν πολιτείαν παρ-
 « οἰμιωδῶς σημαίνῃ. » Τοιαύτας τινὰς ἐρμηνείας
 « ἐκθέμενος, αὖθις ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς μεταβαίνει
 « φωνάς, τάναντία τῇ Ἀποστόλῃ φθεγγόμενος. Ὁ μὲν
 « γὰρ τὸν προόντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκον
 « πάσης κτίσεως αὐτὸν εἶναι ἐδίδαξε· τὰ πάντα ἐν
 « αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθαι αὐτὸν τε εἶναι πρὸ πάν-
 « των μεγάλῃ βοῇ μαρτυρούμενος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν σάρκα,
 « καὶ ταύτην καταβάλλει τὴν θεολογίαν· μικρὸν ὕστε-
 « ρον καὶ ταύτην ἀρνούμενος. Λέγει δὲ οὕτω· « Διὰ
 « τοῦτο εἰκότως ἐπιφέρει, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 « τοῦ ἀοράτου. » Πότε γενόμενος εἰκὼν; Ἡ ὀπηνίκα
 « τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἀνεληφθε πλάσμα;
 « Πρῶτερον γὰρ, ὡςπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον
 « ἦν ἢ Λόγος· » καὶ ἐπιμένει τὸ αὐτὸ γυμνώτερον
 « διασαφῶν, δι' ὧν φησιν· « Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ
 « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ'
 « ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Τὴν γὰρ
 « εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκόνης τὸ τέως
 « μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. » Καὶ πάλιν προστί-
 « θησι λέγων· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν
 « τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστερίος εἶναι γέγραπεν; Αἱ γὰρ
 « εἰκόνας τούτων, ὧν εἰσιν εἰκόνας, καὶ ἀπόντων, »
 « δεικτικά εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα (69) δι' αὐ-
 « τῶν φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀοράτου ὄντος,
 « ἀοράτον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμφαίνει, πῶς εἰκὼν
 « τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος εἶναι δύνα-
 « ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ
 « ὁρατὸν διὰ τοῦ ἀοράτου φανῆναι ποτε. » Καὶ ἐν
 « τούτοις δὲ ὁ Μάρκελλος οὐ συνορᾷ, ὅτι, εἰ τὴν σάρκα
 « δοίημεν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὧρα καὶ πάντων
 « ἀνθρώπων τὰς σάρκας, καὶ τὰ τῶν σωμάτων πρόσωπα
 « εἰκόνας εἶναι λέγειν τοῦ Θεοῦ. Ὅστε κατ' αὐτὸν μη-
 « δὲν ἐξαίρετον ἐσχηκέναι τὸν Σωτῆρα. Ὁ δ' ὡςπερ
 « ἐπιλαθόμενος ὢν μετὰ ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς συν-
 « ἔγραψε, δούλου μορφὴν αὐτὴν εἰπὼν ἐξ ἀποστολικῆς
 « παραθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δύνασθαι συνεί-
 « ναι (70) τῷ Λόγῳ, διὰ τὸ δούλου μορφὴν εἶναι· ἀλλὰ
 « καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ φήσας, « πῶς ἐγχωρεῖ τὴν ἐκ
 « γῆς τε οὔσαν, καὶ μηδὲν ὠφελούσαν, ἐν τοῖς μέλ-
 « λουσιν αἰῶσι· » εἶναι εἰκόνα τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, τὴν σάρκα ἐπὶ τοῦ παρόντος δισχυρί-
 « ζεται διαβεβαιούμενος ἀποφαντικῶς, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ
 « ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Καὶ αὖθις μετὰ τὰ ἐκτε-
 « θέντα ἐπιφέρει λέγων· « Διὸ πανταχόθεν δῆλον, εἰ-

✠ Eil. Paris., pag. 47.

(69) Vulgo καὶ δι' αὐτῶν ἐὶ τοῦ ἀοράτου ὄντος ἐὶ
 « σάρκα δεῖν μὲν εἶναι.

(70) Μὴ δύνασθαι συνείναι. Ἄξι forte, nam
 « illud potuit. Neque fuisse adunitam verbo ab eter-
 « no, nec futuram aduniendam, ut statim ἐν τοῖς μέλ-

« apostolorum typi prænuntiabantur. Meminit enim
 « textus ille duodecim fontium in Elim, cum apo-
 « stolorum chorus esset duodenarius. » Idem ite-
 « rum ille regerit ad hunc modum, inquit : « Me-
 « cito igitur de generatione secundum carnem Do-
 « minus per prophetam Salomonem dixit : Ante-
 « quam fontes aquarum provenirent. » In sequenti-
 « bus, quædam alia prosecutus stylo, infert : [R. XXII] « Quocirca cum præcedentia fuerimus exsecuti,
 « consequens est, ut quod restat adhuc expleamus.
 « Restat autem illud, quo meminit montium atque
 « saltuum : ait enim : Antequam montes firmarentur,
 « ante omnes saltus genuit me. Esse porro montes
 « hosce atque saltus apostolos et successores apo-
 « stolorum : ut ita illorum justissima conversatio
 « atque vitæ institutio, ante omnes aliorum poli-
 « tias, intelligatur denotari. » Hujuscemodî suas
 « interpretationes ubi proposuerat, pergit demum ad
 « testimonia apostolica, et Apostolo contraria in os
 « obganit. « Ille enim præexistentem Filium Dei,
 « omnis creaturæ Primogenitum appellat : omnia
 « in illo et per illum condita docet : eumque ante
 « omnia exstitisse magna voce protestatur ; et hic
 « hanc ipsam theologiam ad carnem deducit : quam
 « et ipsam statim negat : ait autem : [R. LXXXI]
 « Idcirco merito infert, Qui est imago Dei invisibi-
 « lis, quando autem ita factus? Num cum signen-
 « tum assumpsit illud quod factum est ad imaginem
 « et similitudinem? ✠ Prins etenim, quod aliquo
 « ties diximus, nihil aliud quam Verbum erat. »
 « Perstat, et hoc explicatius elucidat, ubi loquitur :
 « [R. XXXII coll. p. 24 B] « Est ergo manifestum, quod
 « non erat Verbum imago invisibilis Dei ante carnis
 « nostræ assumptionem. Nam necesse est imaginem
 « oculis cerni, ut ita per imaginem discernatur id quod
 « non poterat antea oculis usurpari. » Dein addit : « Que-
 « madmodum igitur Asterius affirmat, Dei Verbum
 « exstitisse imaginem invisibilis Dei? Imagines
 « etenim sunt earum rerum demonstrativæ etiam
 « absentium, quarum sunt imagines : ita ut per
 « illas vel absentem possimus intueri. Quodsi Dei,
 « cum sit invisibilis, verbum quoque invisibile sit :
 « quomodo tandem Verbum, in se invisibile, invi-
 « sibilis Dei imago esse potest? Certa est prorsus
 « impossibile, ut quod non videtur, per aliquid
 « invisibile manifestetur. » Non hic intelligit Mar-
 « cellus, quod si sit necesse carnem imaginem fieri
 « Dei, carnes et corpora hominum singulorum et
 « personæ, imagines dicantur esse Dei. Ita ut per
 « semetipsum singulare nihil habeat Servator. Iste
 « vero, tanquam oblitus eorum quæ deinceps de car-
 « ne mandavit litteris, cum ex auctoritate apostolica
 « seivi formam illam nominasset, nec idcirco unien-

« λουσιν αἰῶσι. Ubi forte legendum, et distingendum,
 « εἶναι δὲ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὴν σάρκα, ἐπὶ τοῦ
 « παρόντος δισχυρίζεται διαβεβαιούμενος. M. — Dein
 « vulgo εἶναι δισχυρ. ἐὶ ἀποφαντικῶς ἐὶ ταῦτα τὰ ἐκ-
 « θέντα τῷ Θεῷ Λόγῳ.

dan esse Verbo : quique etiam apertissima fronte A
dixerat : « Quomodo concedendum est, illam car-
nem quæ de terra sumpta est, et nihil prodest,
« unitam Verbo persistere in futuro sæculo ? » Illam
tamen carnem imaginem esse Dei invisibilis con-
stanter affirmat : constantissime negans eandem
ipsam, ante corporis nostri assumptionem, imagi-
nem Dei invisibilis exstitisse : sed tantum Verbum
ejus. His ita positis subinfert inquit : [R. LXXXIII]
« Quocirca, omni modo patet, imaginem Dei invi-
« sibilis a sancto Apostolo dici carnem illam, quæ
« deinceps accessit verbo : ut per visibile videri
« posset quod est invisibile. *Imago est*, inquit
« Apostolus, *Dei invisibilis* ¹⁷. Nunc patet, quod
« tum primum, cum carnem assumpsit, factum in
« imaginem Dei, vere imago fiebat invisibilis Dei. B
« Nam si nos per imaginem istam eo sumus evecti
« dignitatis, ut Verbum Dei cognoscere possimus,
« Verbo certe ipsi credere debemus per imaginem
« affirmanti : *Ego et Pater unum sumus* ¹⁸ Impos-
« sibile est enim, ut absque hac imagine quisquam
« vel Verbum, vel Verbi Patrem cognoscat. » Et
« rursus annectit [R. LXXXIV] : « Sic itaque pronun-
« tiat Apostolus, ✕ ut paulo superius est a nobis
« positum : *Exinanivit semetipsum, servi formam as-
« sumens* ¹⁹. Per servi formam humanam nobis car-
« nem significat, quam Dominus noster Deus, sua
« efformans sapientia, dixit : *Faciamus hominem ad
« imaginem nostram et ad similitudinem* ²⁰. Recte car-
« nem humanam, imaginem nominavit. Bene enim no-
« vit imaginem esse illam Verbi sui, paulo post sub-
« stituri [R. XXVI]. » Deinceps conatur probare, quod
« illud : *De utero ante luciferum genui te* ²¹, de carne
« item usurpatum sit. Loquitur autem ad hunc mo-
« dum : « Quocirca cum a Davide nominetur lucifer
« stella illa, quæ diem designat appropinquare,
« non est ulterius disquirendum, quis ille sit lucifer
« qui intelligitur. Erat et enim stella illa tunc ap-
« parens, cum diem et afferret et indicaret magis.
« Ut sit manifestum illud, Ante luciferum genui
« te : usurpatum ab omnipotenti Deo, de Verbo illo
« quod nascebatur cum carne humana per Virgi-
« nem : id ipsum attestante evangelista, primum

✕ Ed. Paris., pag. 48. ¹⁷ Coloss. 1, 15. ¹⁸ Joan. x, 30. ¹⁹ Philip. 11, 7. ²⁰ Gen. 1, 26. ²¹ cix, 3.

(71) *Ἰνα διὰ τοῦ ἀοράτου*. At hoc impossibile est, D
et absurdum ut per invisibile, visibile cernatur. Li-
brarius rem et verba, transposuit. Legendum, *Ἰνα*
διὰ τοῦ ὄρατου τὸ ἀόρατον φαίνεται. M.—Porro vulgo
ἀληθῶς τοῦ ἀορ. θ. et ὠφειλ. et ἐγὼ καὶ π. et τιν
(γρ. τινί Μρ.) δυνατόν.

(72) Vulgo καθ' ὄμ.

(73) *Εἰκὼν ἐστὶ μικρόν*. Legend. ἔσται. Prophe-
tice enim dictum voluit in Proverbiis istud : unde et
Salomonem vocat prophetam Mont. M.

(74) Vulgo λέγει δὲ οὕτω et δηλοῦντος τοῦ ἀστ.

(75) *Ὁ τηρικαῦτα φανεῖς ἀστήρ*. Nova est hæc
interpretatio, Luciferum in psal. cix, esse illam
stellam, quia visæ dox fuerat magis ad Christum in
Bethlehem. Quod omnino supponit ut certum, id
quod versatur in quæstione, an stella illa ante edi-

« κόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ε
« ἀποστόλου, τὴν προσγενομένην τῷ Λόγῳ σάρ
« διὰ τοῦ ἀοράτου (71) καὶ τὸ ὄρατον φαίνετ
« κὼν δὲ ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τοῦ δ
« Θεοῦ. Νῦν δὴλον, ὅτι, ὀπηνίκα τὴν κατ' εἰκ
« Θεοῦ γενομένην ἀνελήφε σάρκα, εἰκὼν
« τοῦ ἀοράτου Θεοῦ γέγονε. Εἰ γὰρ διὰ τῆς
« ταύτης τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἠξιώθημεν γῶν
« στεύειν ὀφειλομεν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, διὰ τῆς
« λέγοντι, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Ὁ
« τὸν Λόγον οὔτε τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, ἡφί
« εἰκόνας ταύτης γῶναί τινα δυνατόν. Ἰεῖ
« ἐπιφέρει : Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Ἀπόστολός φησι
« μικρῶν πρόσθεν ἔφαμεν, Ἐκένωσαν ἑαυτῶν μ
« δούλου λαβῶν, διὰ τῆς μορφῆς τοῦ ὁμο
« ἀνθρωπίνην ἡμῖν σημαίνων σάρκα, ἣν ὁ δε
« ἡμῶν Θεός, τῆ ἑαυτοῦ διαπλάττων σοφίᾳ, Π
« μεν ἄνθρωπον, ἔφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέμ
« (72) ὁμοίωσιν, καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην σάρ
« μάζων εἰκόνα. Ἦδει γὰρ ἀκριθῶς, ὅτι
« ἔστα : μικρόν (73) ὑστερον τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου.
« ταῦτα πειράται κατασκευάζειν, ὅτι καὶ τὸ,
« στρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, περὶ τ
« κὼς ἐλέγετο. Γράφει δὲ οὕτως (74) : « Διὰ τῶ
« τοῦ τὴν ἡμέραν δ ἠλοῦντος τοῦ ἀστέρ
« ρου ὑπὸ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰκότως ὀνομα
« οὐκ ἔτι ζητεῖσθαι δίκαιον τὸν ἑωσφόρον, τῆ
« ὦν οὗτος τυγχάνει : οὗτος γὰρ ἦν ὁ τηρικ
« νεις ἀστήρ (75), ὁ φέρων τε καὶ δηλῶν τῆ
« τοῖς μάγοις (76). Πρόδηλον οὖν τὸ, Πρὶ ἑσ
« ἐγέννησά σε, ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος εἰρη
« σπότου, περὶ τοῦ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέν
« τῆ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Λόγου, σαφῶς καὶ τῷ
« Εὐαγγελίου σημαίνοντος, πρότερον μὲν τὸν
« τὴν ἡμῶν διὰ τῆς Παρθένου τελέσθαι, ὑστ
« τὸν ἀστέρα φανῆναι, τὸν τὴν ἡμέραν δευτέ
« Ἐπὶ τούτοις προῖων αὐθις ἐπιλέγει : Ἐληφεν
« ἄνθρωπος οὐ μόνον τὴν ἐπὶ γῆς τῶν πρ
« εξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς. Εἰπέ
« γὰρ ὅτε καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ μεσίτης
« καὶ ἀνθρώπων, τότε εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη τὰ
« ὡς ἔφη ὁ Ἀπόστολος, τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ
« γῆς ἀκόλουθόν ἐστιν ἀκριθῶς γενώσκειν, ὅτι

hic apparuisse. — M. Dein vulgo δηλῶν ἡμέρ

(76) *Τοῖς Μάγοις*. Quasi stella Magorum illi
set ordinaria : aut, quod ipse, solus credo, a
Gregorio Nysseno, cæteri omnes dissentiant.
quam enim prius visa, nec ab eo tempore,
vata quod motu mota in gyrum, horsum versa
occidentem. Quod interdicti visa, quod aliq
per dies quosdam occultata : quod uni alicui d
liquis stellis, sine miraculo non potuit contin
aut ut huic muneri et officio inserviret. Ideo q
cometam aiunt : alii angelum, Spiritum sanctum
alii veram stellam, sed in nihilum resolutam. I
Infra vulgo ἐκτίσθαι : R ἔκτισται : dein vulgo ἐκ
et λέγει, et διὰ τοῦ Θεοῦ εἰλ. et ὑπερβόη
φιλ.

ε σία οὐ μόνον τῶν ἐπὶ γῆς, αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν
 ε οὐρανοῖς δέδοται. Καὶ αὐθις μεθ' ἑτέρα ἐπάγει·
 ε Εἰ γὰρ περὶ τινος δόξης δοθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ
 ε Πατρὸς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον λέγει, ταύτην ὁ ἄν-
 ε θρωπος διὰ τοῦ Λόγου εὐληφῶς φαίνεται. Μεσίτης
 ε γὰρ γενόμενος, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, Θεοῦ
 ε τε καὶ ἀνθρώπων, τῇ δοθείσῃ αὐτῷ παρὰ τοῦ Πα-
 ε τρὸς δόξῃ τοὺς θεοσεβεῖς ἐδόξασεν ἀνθρώπους. »
 Καὶ πάλιν προστίθῃσι ταῦτα· « Καὶ ἠξίωσε τὸν πε-
 ε σόντα διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπων τῷ ἑαυτοῦ διὰ
 ε τῆς Παρθένου συναφθῆναι Λόγῳ. Ποία γὰρ ἐν ἄν-
 ε θρώποις ἑτέρα μείζων δόξα γένοιτ' ἂν τῆς δόξης
 ε ταύτης; Εἰπὼν δὲ, ὅτι, ἐδόξασά σε, ἐπιφέρει λέ-
 ε γων· καὶ πάλιν δοξάσω, ἵνα δι' ὑπερβολὴν φιλιαν-
 ε θρωπίας, ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς
 ε δευτέρᾳ δόξῃ τὸν πρότερον ὀνητὸν ἀνθρώπων ἀθά-
 ε νατον ἀπεργάσῃται, καὶ τοσαύτη αὐτὸν δοξάσῃ δόξῃ,
 ε ὥστε μὴ μόνον αὐτὸν τῆς προτέρας ἀπαλλαγῆναι
 ε δουλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀξιωθῆναι
 ε δόξης. » Καὶ αὐθις ἐπιλέγει· « Ἴνα, ὡς ἔφην, ὑπὸ
 ε τοῦ διαβόλου ἀπατηθέντα πρότερον τὸν ἀνθρώπον,
 ε αὐτὸν αὐθις νικῆσαι τὸν διάβολον παρασκευάσῃ. Διὰ
 ε τοῦτο ἀνείληφε τὸν ἀνθρώπον, ἵνα ἀκολουθῶς τοῦτον
 ε ἀπαρχῆν τῆς ἐξουσίας παραλαβεῖν παρασκευάσῃ. »
 Καὶ προστίθῃσιν ἔτι λέγων· « Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ ἀγα-
 ε πητὸς, ὁ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἀνθρώπος, περὶ οὗ ὁ
 ε εὐαγγελιστὴς ἔφη· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ
 ε ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Καὶ αὐθις ἐπιφέρει·
 ε « Ὅτι ὁ Λόγος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ διὰ Παρθένου (77)
 ε τεχθῆσθεσθαι ἐμελλε, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλή-
 ε ψεσθαι σάρκα. Καὶ ἵνα δι' αὐτῆς τὸν πρότερον κατε-
 ε ισχύσαντα τοῦ ἀνθρώπου διάβολον καταγωνισά-
 ε μενος, μὴ μόνον ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον γε-
 ε νέσθαι παρασκευάσῃ, ἀλλὰ καὶ σύνθρονον ἐν οὐρα-
 ε νοῖς τῷ Θεῷ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἀναγκαῖον κατα-
 ε ἔχειν ἐν μνήμῃ διὰ τὰ μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ (78) Μαρ-
 ε κέλλου κατὰ τῆς σαρκὸς, ἧς ἀνείληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ
 ε Λόγος, προφέρεισθαι. Ὡς γὰρ ἀμνημονήσας τούτων
 ε ἀπάντων ὧν ἐξέθετο, τέλος οὐκ αἴσιον οὐδ' εὐσεβὲς
 ε ἐπάγει τῷ σωτηρίῳ σώματι. Πρὸς τούτοις ἅπασιν,
 ε ὥσπερ τῶν προτέρων αὐτῷ κατωρθωμένων, πειρά-
 ε ται δεικνύουσι καὶ τὸ, ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλ-
 ε λιάσθω ἡ γῆ, εἰς τὴν σάρκα ἀναφέρεισθαι. Λέγει δὲ
 ε οὕτως· « Ὁ γοῦν καταβάς, καὶ τὴν σάρκα διὰ τῆς
 ε Παρθένου προσλαβὼν, κατεστάθη βασιλεὺς ἐπὶ τὴν
 ε Ἐκκλησίαν, δηλονότι, ἵνα διὰ τοῦ Λόγου ὁ τῆς βα-
 ε σιλείας τῶν οὐρανῶν πρότερον ἐκπεπτωκὸς ἄν-
 ε θρωπος βασιλείας δυνηθῇ τυχεῖν. Τοῦτον οὖν τὸν
 ε ἀνθρώπον τὸν πρότερον, διὰ τὴν παρακοὴν τῆς βα-
 ε σιλείας ἐκπεπτωκὸς, Κύριον καὶ Θεὸν γενέσθαι
 ε βουλόμενος ὁ Θεὸς, ταύτην τὴν οἰκονομίαν εἰργά-
 ε σατο. Ὁ οὖν ἀγιώτατος προφήτης Δαυὶδ προφητι-

ε de Virgine Dominum nostrum generatam, et
 ε deinceps ortum fuisse luciferum qui diem indi-
 ε caret [R. XCIV]. » Progressus adhuc ulterius
 ε ista loquitur : « Suscepit enim homo non solum
 ε potestatem rerum earum quæ in terra fuerant,
 ε sed et etiam quæ in cælis. Nec injuria. Nam si
 ε tum cum homo fieret, et Dei mediator atque
 ε hominum, per eum et in eo omnia creata erant,
 ε ut asserit Apostolus, quæque in cælis erant, et
 ε quæ in terra ²², consequens est exacte sciendum
 ε esse, potestatem ei concessam non tantum eo-
 ε rum quæ in terris, sed etiam et quæ in cælis
 ε erant. Si loquitur sacrosanctum Evangelium
 ε de aliqua illi a Patre concessa gloria, hanc
 ε certe per Deum homo convincitur accepisse.
 ε Factus siquidem, ut sanctus vult Apostolus,
 ε Dei mediator atque hominum ²³, viros pios ea
 ε gloria glorificavit, quam ipsi donaverat Pater. »
 ε Et addit rursus [R. XCVI] : « Et dignitatem illam
 ε homini per peccatum lapsa concessit, ut suo
 ε ipsius Verbo per Virginem uniretur. Ecqua enim
 ε alia hacce major gloria inter homines prædica-
 ε tur? Cum dixisset glorificavi te, infert, et iterum
 ε glorificabo ²⁴ : ut ex immensa suæ misericor-
 ε dia, in secunda post carnis resurrectionem
 ε gloria, hominem prius mortalem redderet
 ε immortalem, et tanta illum gloria glorificaret, »
 ε ut non modo servitute priori liberetur, sed majori
 ε gloria vestiatur quam capiat homo. » Et iterum,
 ε [R. XCVII] : « Ut hominem illum prius a diabolo supe-
 ε ratum, victorem diaboli constitueret. Hominem
 ε idcirco in se assumpsit, ut quod consequens fuit,
 ε huic primitias potestatis suæ impertiret. » Et an-
 ε necit [R. XXXV] : « Hic est ille dilectus, homo nemp̄
 ε Verbo adunitus : de quo loquitur evangelista ·
 ε Hic est Filius meus dilectus in quo complacui. »
 ε Adjungit [R. XCVIII] : « Quod Verbum invisibilis Dei
 ε qui fuit, per Virginem erat nasciturus, et sum-
 ε pturus humanam carnem, et in illa diabolum
 ε debellaturus qui olim prævaluerat : non in eo
 ε tantum quod illum redditurus fuit incorruptibi-
 ε lem et immortalem, sed eodem solio in cælis
 ε cum Deo consessurum. » Sunt ista omnino me-
 ε moria retinenda, propter illa quæ producet statim
 ε ipsemet Marcellus, contra carnem illam quam
 ε assumpsit Dei Verbum. Veluti enim oblitus istorum
 ε omnium quæ adduxit, finem minime consentaneum
 ε pietati, et infaustum satis corpori superinducit
 ε Servatoris. Ultra ista quidem omnia, tanquam
 ε recte successerint, et ex animo superiora, conatur
 ε ostendere, et illum etiam textum, *Regnavit Domi-
 ε nus, exsultat terra* ²⁵, de carne intelligendum. Ait

✠ Ed. Paris. pag. 49. ²² Coloss. 1, 16. ²³ 1 Tim. 11, 5. ²⁴ Joan. xii, 28. ²⁵ Psal. xcvi, 4.

(77) Vulgo τῆς Παρθ.

(78) Μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ. Omnino, ut Eusebius ait, hæc sunt observanda. Nam stupendum in morem insanivit Marcellus, si vera nobis de illo retulit adversarius. Nam de Christi carne, hoc est Christo

homine, delirat, eum ultra omnes homines, post συντέλειαν exinanientium, quod τέλος οὐκ αἴσιον recte vocat. M.—Infra vulgo ταύτην οἰκόν., et λέγει, Κύριος ἐδασ.; dein λαβόντος χρόνου τοῦδ. R.

autem [R. XCIX]: « Qui descendit, ideo et carnem
 « assumpsit de Virgine, rex est constitutus super
 « Ecclesiam, nempe in eum finem, ut sic per Ver-
 « bum, homo qui prius cœlorum regno exciderat,
 « regnum illud denuo consequeretur. Hominem
 « ergo istum qui regno prius exciderat per inobe-
 « dientiam suam, Dominum et Deum fieri volens
 « Deus, hanc œconomiam ita dispensavit. Quo-
 « circa sanctissimus vates David prophético more
 « fatur: *Regnavit Dominus, exsultet terra.* » Et post
 alia quædam subinfert [R. C]: « Ob quam causam
 « quasi Dominus noster Jesus Christus, regni ini-
 « tium auspiciatus fuerat a quodam tempore, vati-
 « cinium canit: *Ego autem rex ab illo constitutus*
 « *sus* ». » Et rursus addit: Ob eam causam rex,
 « ut cum humana carne constitutus, et declaratus
 « rex, exinanitus prius homo, omne diaboli impe-
 « rium, vim et potestatem per Verbum evacuaret. »
 Tot ille, et quidem longe plura, de carne om-
 nis Servatoris, ✕ postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creature im-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen

« κως λέγει, Ὁ Κύριος ἐδρασίλευσεν, ἀγαλλί-
 « η γῆ. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπιφέρει: « Δι' ἣν
 « ὡςπερ ἀρχὴν βασιλείας ἀπὸ τινος λαβόντας
 « τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν Χριστοῦ, ἡ προφητεία
 « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐκ αὐτοῦ,
 « πάλιν ἐπιφέρει: « Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει
 « ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς
 « ταστὰς, διὰ τοῦ Λόγου, ὁ κενωθεὶς ἑαυ-
 « θωπος, πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου, καὶ ἑαυ-
 « καὶ ἐξουσίαν καταργήσῃ. » Τοσαῦτα περὶ ἡ-
 « κὸς τοῦ Σωτῆρος, καὶ τούτων ἐστὶ πολλὰ ἀπο-
 « πῶν, φήσας τε αὐτὴν εἶναι τὴν εἰκόνα καὶ τὴν
 « ἀοράτου, καὶ τὸν Πρωτότοκον πάσης κτίσε-
 « ὦν βασιλέα, καὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸν ἐκ
 « τὸν ἀγαπητὸν, καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε ἰσχυ-
 « ραῦτα πάντα κληθῆναι τὸν Λόγον ἑαυτοῦ,
 « ὅποιοι τέλος αὐτῇ περιτίθησιν ἡδὲ θεωρητικῶς
 Tot ille, et quidem longe plura, de carne om-
 nis Servatoris, ✕ postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creature im-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen

CAP. IV.

Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno,
 et carni quam assumpsit.

[R. C] « Hanc etenim ob causam regnaturus est,
 « humana carne præditus per Verbum constitutus
 « rex, homo ille olim deceptus: et omnem ita dia-
 « boli potestatem, vim et imperium evacuabit. *Opor-*
 « *tet enim illum,* inquit, *regnare usque dum inimicos*
 « *suos statuat sub pedibus suis* ». Ait igitur divinus
 « Apostolus, regni Christi finem tum futurum, cum
 « sub pedibus ejus omnia collocabuntur. [R. C] coll.
 « p. 189. » Post pauca quædam addit: « Maximum
 « hic mysterium revelat nobis Apostolus, dum
 « pronuntiat adfuturum finem regno Christi. Finem
 « porro tum, cum ponentur omnia sub pedibus
 « ejus. » Et explanans adhuc idem dilucidius scri-
 « bit [R. CII]: « Dictum est a nobis in superioribus,
 « Dominum nostrum Christum regni sui principium
 « accepisse: idque ipsum docuimus e sacra Scri-
 « ptura demonstratum. Testimonium primum est,
Ego constitutus sum ab illo rex super Sion montem

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅποιον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῆ ἐπι-
 βασιλεία, καὶ τῇ σαρκὶ ἢν ἀνέλαβεν.

« Διὰ τοῦτο γὰρ βασιλεύσει, ἐν τῇ ἀσάρ-
 « κῃ γενόμενος, βασιλεὺς τε καταργήσῃ
 « Λόγου, ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἀνθρώπου
 « σαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου καὶ δύνανται ἐξου-
 « καταργήσῃ. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλέα
 « ἀχρις οὗ ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας
 « τῆς τοίνυν τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν Χριστοῦ
 « τοῦτο τὸ τέλος εἶναι φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος
 « πάντα ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ
 « βραχεία ἐπιλέγει: « Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον
 « Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει, τέλος μὲν ἐστὶν
 « σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας, τέλος δὲ καὶ
 « πάντα ὑποταγῆ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ ἐπι-
 « λον ἐπεξεργαζόμενος τὸν αὐτὸν λόγον, ὡς
 « Ἐφαμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν βιβλίοις
 « τὴν ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν ἐσχηκέναι καὶ
 « ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδείξει χρόνον
 « μὲν μία ἡ λέγουσα: Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασι-

✕ Ed. Paris. pag. 50. 26 Psal. II, 6. 27 I Cor. xv, 25.

(79) Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει. Legend. βασι-
 λεύσει ut principio sequentis capituli, ubi eadem
 Marcelli verba repetuntur, ut et mox pro κενωθεὶς
 rectius ἀπατηθεὶς, ut paulo post legitur, et ex præ-
 cedentibus apparet; tolerari tamen et hæc lectio po-
 test, cum exinanitionem regni gloriæ opponat. M.—
 Infra vulgo ὅσα ἄλλα.
 (80) Ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἀνθρώπος. Id est
 humana nostra natura, quæ in Adamo per prævari-
 cationem ceciderat, in Christo per obedientiam
 triumphavit. Locum vero beati Apostoli ex illa
 ad I Corinth. xv, 28, quem sursum atque deorsum
 adeo versat Eusebius, hic, alibi, et in fine
 III, v, recte Marcellus, de Christo homine inter-
 pretatur. At prorsus impie, ab illo loco, de regni
 etiam et essentiæ consubstantiatione blasphemat.
 Οὐ τέλος ἐπιτίθει τῇ βασιλείᾳ εἶπε τὸ, ἀχρις οὗ ἂν θῆ,
 καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἀξιώπιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ

D θαρρεῖν παρασκευάζων, ὡσανεὶ εἰπε. Semper
 æternum regnabit. Nam ut recte observat
 pius, τὸ ἀχρις καὶ τὸ ἕως οὐ κεῖται χρόνος
 στικόν, ἀλλ' αἰεὶ, ὡς τὸ, ἐγὼ μεθ' ἡμῶν εἰμι, καὶ
 τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας. Quod
 donec observat Hieronymus contra Helium
 noster hic in fine. De loci autem sensu et
 tia, ita ille tradit a Græcorum commentari-
 βασιλεύειν ἐνταῦθα οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἐστὶ
 τὰ τοῦ βασιλέως ποιεῖν. Τοῦτ' ἐστὶ ποιεῖν
 ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδίοις. Τοὺς μὲν
 τοὺς δὲ ρύεσθαι, ἀχρις οὗ ἂν θῆ, etc. Μετὰ γὰρ
 οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεῖα. Ἀστασία
 λοιπὸν ἡ βασιλεία. M.— Mox vulgo ἐχθρ. ὑποτα-
 τοῦ, et βασιλ. οὐ τὸ; Mus. Is. οὕτω, codd. οὐ τὸ
 το et ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, et ὅτι
 αὐτοῦ et εἰλησεν ὁ ἀνθρώπος ἀρχὴν, et ἡ
 καταστ.

οὔ, ἐπὶ Σιών ἕως τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Ἔτερα Ἄ
 Κύριος ἐβασίλευσε, ὀργιζέσθωσαν λαοί.
 ις· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
 καὶ ὅλως μυρίων ῥητῶν πρὸς μαρτυρίαν
 πορήσαντα δειξάει, ὅτι ἀρχὴν βασιλείας ἐλ-
 ἄνθρωπος διὰ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν ἐληφεν
 βασιλείας πρὸ ἐτῶν ὅλων οὐ πλείονων τε-
 ῶν, οὐδὲν παράδοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως
 χρόνου τῆς βασιλείας ταύτης τυχόντα ὁ
 λόγος φησι, παραδώσειν τὴν βασιλείαν, δηλον-
 θεῖ τῷ καταστήσαντι αὐτὸν, ὡς ἡ Γραφὴ
 ασιλέα. » Καὶ μεθ' ἕτερα οὕτω γράφει·
 ἐνεργεῖα μόνη, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς πρό-
 χρι τοσοῦτου κεχωρηθῆναι τοῦ Πατρὸς φαί-
 ληχρὸς οὐ ἂν ὁ προσῶν τῆς κρίσεως ἀνα-
 αιρὸς, ἵνα τῶν τηνικαῦτα ἐκκεντησάν-
 τὰ τὴν προφητείαν, ἐωρακῶτων τὸν ἐκκεν-
 , οὕτω καὶ τὸ λειπόμενον ἀκολουθῶς γένη-
 ντων γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τέλους ὑποτάσ-
 μελλόντων τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Ἀπόστολος
 νικαῦτα αὐτὸς ὑποαγῆσεται τῷ ὑποτά-
 χυτῷ τὰ πάντα. Ὅτε τοίνυν μανθάνομεν
 ἀνθρωπίνης σαρκὸς, ἦν δι' ἡμᾶς ἀνελη-
 ὄγος, πρὸ τετρακοσίων οὐχ ὅλων ἐτῶν, τότε
 καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰώσιν ὁ Λόγος ἔξει,
 μόνου τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ. Ἀνάγκη γάρ
 τοῦ προφήτου λεχθὲν ἔργῳ βεβαιωθῆναι.
 αι γάρ, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέρτησαν·
 ῆσαν δὲ, δηλὸν ὅτι, τὴν σάρκα. » Καὶ προσ-
 ἰ ἕτερα λέγων· « Ὅτι γὰρ οὐχ ἔν' ὁ Λόγος
 ἦ, τὴν ἡμετέραν ἀνείληφε σάρκα, ἀλλ' ἵνα
 διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀθανασίας
 ἦλθὲν ἐστὶ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος
 εως. Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἦν ἔχων ὠμίει
 θηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδα-
 ἄν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 α δου οὐκ ἦν τὸ πρότερον; τὸ πνεῦμα
 εἶ, ἡ σὰρξ οὐδὲν ὠφέλει. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ
 ικα μὴδὲν ὠφέλειν αὐτὸν, πῶς ἐγγωρεῖ τὴν
 τε οὖσαν καὶ μὴδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς
 εν αἰώσιν ὡς αὐτῷ λυσitelouσαν (81) συν-
 ῖ Ἀλόγῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παν-
 ῆρ Δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· Κάθου ἐκ
 μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
 τῶν ποδῶν σου, ἐνεργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀν-
 ἦν σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ ὡσπερ
 ἵνα χρόνον ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθ-
 οῦτω φησὶ πρὸς αὐτὸν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς
 ε σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ
 ρητικὸν τοῦ Δαυὶδ (82) ῥητὸν σαφέστερον
 μνηνεύων ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτω πως ἔφη·

« *ejus sanctum* ²⁸. Aliud ibi : *Dominus regnavit, indi-
 gnentur populi* ²⁹. » Aliud : *Dominus regnavit,
 exsulet terra*. Omnino sexcentis licet ex abun-
 danti testimoniis hoc idem comprobare, vix
 regni sui initium hominem per Verbum acce-
 pisse. Quod si regni initium accepit homo ante
 annos nondum cccc completos, nihil est absurdi si
 Apostolus affirmet, illum qui accepit regnum.
 anni abhinc tam paucissimis elapsis, sursum
 redditurum esse regnum Deo, qui illum, ut Scri-
 ptura ait, constituit regem. » Post pauca ita
 scribit [R. CIII] : « Igitur sola operatione, et
 quidem sub prætextu carnis, hucusque separatus
 a Patre videtur, usque dum advenerit iudicii
 tempus, ut qui eum transfixerant in eum intuean-
 tur quem transfixerant, et ita demum id quod
 sequitur complementum suum sortiatur. Omnia
 enim, cum post iudicium subjicienda Christo
 sint, quemadmodum asseritur ab Apostolo, *tum
 et ipse subjicietur illi, qui ipsi omnia supposuit* ³⁰
 [cf. p. 190 A]. Quocirca cum didicerimus huma-
 nam carnem, quam pro nobis assumpsit Verbum,
 ante annos cccc totos non assumptam, eandem
 ipsum retenturum cognoscimus, non ultra iudicii
 tempus in futuro sæculo. Necesse est enim con-
 summari opere, quod verbo prædictum fuit a
 propheta. *Videbunt enim*, inquit, *in illum quem
 transfoderunt* ³¹. Carnem vero quod liquet transfi-
 xerunt. » Et iterum [R. CIV] : « Non ideo ut
 suam utilitatem procuraret, carnem assumpsit
 nostram, sed ut per Verbi communionem, carni
 largiretur immortalitatem. Hoc vel ab ipso Ser-
 vatore patet. De carne enim in qua cum suis
 discipulis versabatur, ait : *Hocine vos scandali-
 zat? Quid si videatis Filium hominis eo absentem,
 ubi prius fuerat? spiritus vivificat, caro autem nihil
 prodeat* ³² [cf. p. 43 D fin.]. Quod si fateatur nihil
 ipsis carnem prodesse, quomodo concesso, et
 illam quæ de terra oriebatur, quæ nihil profue-
 rat, quæ nihil proderit, in futuris sæculis cum
 Verbo copulari? Ob hanc certe causam omnipo-
 tens Dominus videtur mihi sic affatus illum :
*Sede a dextris meis, quousque posuero inimicos
 tuos scabellum pedum tuorum* ³³. Propter carnem
 humanam videtur mihi sola operatione illum
 separare, et terminum illi fingere constitutum ses-
 sionis a dextris Dei, atque illum ita affatus,
*usque dum posuero inimicos tuos scabellum pedibus
 tuis*. Prophetico hoc Davidis effatum explica-
 tius elucidat sanctus Apostolus ad hunc modum :
*Oportet illum regnare quousque posuerit inimicos
 ipsius suppedaneum pedibus ejus* ³⁴. » Dispensatio

Paris, pag. 51. ²⁸ Psal. II, 6. ²⁹ Psal. xcvi, 1. ³⁰ I Cor. xv, 28. ³¹ Zachar. xii, 10. ³² Joan.
 . ³³ Psal. cix, 1. ³⁴ I Cor. xv, 25.

υσιτελοῦσαν. Deest ante hanc vocem,
 nihil tum profuturam carnem in futuro
 quemadmodum nec in isto. Pro ὡσαύ-
 αὐτῷ legitur. Est autem, ac si ita
 aretur : Deus nihil φάλλον aut φλυα-

ρόν fecit; at ipse Christus pronuntiat carnem nihil
 prodesse; quid ergo ipsi opus illa carne, in fu-
 turo sæculo non profutura? M. — Scripsi ὡς αὐτῷ.
 (82) Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ. Recte
 componit hic Apostolum, et vatem regium, sed

« enim, inquit, Deus sum primus : Ego Deus postre-
 « mus, et præter me non est alius Deus ¹. Non est
 « itaque junior Deus aliquis, nec in secundis positus
 « Deus aliquis, qui poterat una cum Deo operari :
 « sed veluti si quis parvo quodam utatur et humano
 « exemplo, ita rem istam examinet ad similitudi-
 « nem. Sicut si statuarum artifex excellens, statuam
 « conficere propositum habens, imprimis caracte-
 « ras ejus atque formas secum specularatur : latitu-
 « dinem deinceps et longitudinem decentem cogi-
 « tat, et totius proportionem sigillatim per partes
 « animo tenus amussitat atque exigit : tum demum
 « materiam, æs in procinctu comparat, et futuram
 « illam statuam animo suo delineatam complexus,
 « sibi que conscius, rationem intus suam, qua ra-
 « tiocinatur, et qua administra componit omnia (ni-
 « hil etenim pulchrum est, non secundum rationem
 « exasciatum) ubi manum admovere operi incipit,
 « ita tanquam alteram personam affatur : Age, fa-
 « ciamus, inquit : age effingamus statuam. Ad
 « eundem modum universorum Dominus Deus, vi-
 « ventem de terra statuam effinxurus, non ad alium
 « aliquem, sed ad suum ipsius Sermonem se con-
 « ponit, *Faciamus, siens, hominem*, non ad eum-
 « dem modum quo cætera : uam certe secundum
 « rationem universa formabantur. » Addit istis post
 « alia : [R. CVIII] « Nunc autem sacris Scripturis
 « credo, quod unus sit Deus, et ejus Verbum Deus
 « e Patre quidem exiit, ut omnia per illum fierent.
 « Post judicii tempus et rerum omnium restaura-
 « tionem, et oppositæ potestatis cujuscunque amo-
 « litionem, tunc subjicietur ipse illi, qui ei subjecit
 « omnia ², Deo et Patri, ut ad eum modum sit in
 « Deo demum Verbum, quo prius olim fuerat, quam
 « mundus crearetur. Nam cum prius nihil prorsus
 « exstaret nisi solus Deus, condenda autem essent
 « omnia per Verbum, prodiit Verbum virtute præ-
 « ditum operatrice : Verbum inquam illud quod in
 « Patre fuit. » Rursus autem eandem sententiam
 explicatius ponit in sequentibus : [R. LIV coll. p.117

D, 163 A] « Prius enim quam mundus conderetur, erat Verbum, in Patre suo. Cum vero Deus omnipotens statueret omnia quæ in cælo sunt, et in terra, condere : mundi creatio illa indigebat operatione effectiva. Idcirco, cum præter Deum nihil prorsus esset, (nam est positum illud in confesso, unum fuisse ab illo condita) tunc procedens Verbum siebat mundi conditor, quod prius intus intellectuali-ter residens, *Ipse fuit.* » * Et rursus post omnia addit : « Hanc ob causam non se nominat *Filium Dei*, sed *hominem* : ut ita hominem, per communionem cum ipso copulatum, fieri procuraret *Filium Dei* : et finita hac dispensationis actione, iterum velut Verbum aduniatur Deo adimplens quod dictum est ab Apostolo, *Tunc et ipse subjectus erit illi, qui omnia ipsi subjecerat, ut sic Deus fiat omnis in omnibus*³. Tunc enim erit idem quod prius fuerat. » Tam multis Marcellus illud egit, ut revelata facie Dei Filium ejuret. Si enim unus atque idem erat Deus, et quod in Deo erat Verbum, et nemo unquam sibi metipsi existat Pater, ut nec Filius quisquam sibi ipsi, qui unus esset, unus autem solus erat ipsemet suo Verbo Deus, apparet quod non erat Pater, cum nondum exstaret ipsius Filius : ita quod non erat Filius, cum nondum exstaret Pater.

Ex antedictis ideo cognoscimus quæ et qualia iste homo commentatus est, de Verbo Dei non existente,

* Ed. Paris., pag. 42. ¹ Dent. iii, 24 ; iv, 39. Isa. lxxviii, 12. ² I Cor. xv, 28. ³ ibid.

(51) Πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Imo θεός, apud Apostolum et de sententia Marcelli. M. — Supra

« οὐκ ἄλλω τινὶ ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ παρακελεύεται : λέγων· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον οὐ τὸν αὐτὸν τοῖς ἄλλοις τρόποι· λόγῳ γὰρ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις. » Καὶ τούτοις μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ πιστεύω ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τοῦτο ἄγιος Θεός προήλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα ἐκ αὐτοῦ γένηται. Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διάρθρωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα θεῷ καὶ Πατρὶ, ἵν' οὕτως ἦ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡς παρὰ τὸ πρότερον ἦν, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ ἔντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τὸ Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προήλθεν ὁ Λόγος δρα-στικῆ ἐνεργείᾳ, ὁ Λόγος οὗτος τοῦ Πατρὸς ὄν. » B Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθει λέγων· Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ Θεὸς παντοκράτωρ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς προῦθετο ποιῆσαι, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἔδειτο δραστικῆς· καὶ διὰ τοῦτο, ἐμὴδενὸς ἔντος ἐτέρου πλήν τοῦ Θεοῦ, (πάντα γὰρ ἐμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γεγεννησθαι), τότε ὁ Λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητῆς, ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς ὀνομάζων αὐτόν. » Καὶ αὖθις μετὰ πάντα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Ἰδὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀλλ' ἄνθρωπον, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ἐμολογίας θέσει τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ· καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς πράξεως αὐθις, ὡς λόγος, ἐνωθῆ τῷ Θεῷ, πληρῶν ἐκείνο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου προειρημέ- C νον. Τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτὸν τὰ πάντα, ἵνα ἢ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός (51). » « Ἔσται γὰρ τῆνικαῦτα τοῦθ' ὅτι πρότερον ἦν. » διὰ τοσούτων Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεφαλῇ τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ ἐξωμόσατο. Εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεός, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, οὐδεὶς δὲ πώποτε αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνοιτο· ἂν Πατὴρ, ὡς οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς ἂν μὴ μόνος, εἰς δὲ μόνος ἦν, καὶ ἑαυτὸς τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ Θεός, ὅτι ὡς οὐ Πατὴρ ἦν, μὴ ὑπάρχοντος αὐτῷ Ἰοῦ· οὐτε Ἰδὸς, μὴ ὑφ' ὁστώτος αὐτῷ Πατρός.

Ὅποια μὲν οὖν περὶ τοῦ μηδὲ εἶναι, μηδὲ προῦθε-σθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Ἰδὸν, ψεῦδων δὲ Λόγον εἶναι

vulgo αὐτῷ πάντα et infra ἑαυτῷ et τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

ὑπάρχειν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτον ποτὲ μὲν ἡσυχάζειν, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖν δραστικῇ δυνάμει, διεξῆλθεν ὁ ἀνὴρ, ἔγνωμεν διὰ τῶν προκειμένων (52). Ταῦτα δὲ αὐτὰ πολλάκις καὶ διαφόρως τῇ ἑαυτοῦ παραθέμενος γραφῇ, πολὺν σωρὸν (53) περιττῶν ῥημάτων συνεισφέρει τῷ συγγράμματι. Ἄλλ' ἡμεῖς γε τοῖς αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ ἐλέγχους, ἐξ ὧν παρέθετο φωνῶν ἀρκεσθέντες, οὐδ' ἀντιρρήσεως ἀξιώσομεν τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τοῦτου δόγματος ἀτοπίαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὰ εἰρημένα τῷ αὐτῷ περὶ τῆς σαρκός, ἣν ἐνεργεῖα (54) μόνῃ φησὶν ἀνειληφέναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, μεταδάντες, φέρ' ἴδωμεν ὅπως τὴν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φερομένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα μεταφέρει· αὐτὸν μὲν τὸν ἀληθῶς προόντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνούμενος, τὴν δὲ σάρκα θεολογῶν, ἣν μικρὸν ὕστερον ἔρημον ἔσεσθαι τοῦ Λόγου, ὁ ἀνευλαθῆς ὠρίζετο.

men sine metu et pietate, mox a Verbo deserendam esse desinivit.

ΚΕΦ. Γ·

Ὅπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκός, ἣν ἀνέληφεν ὁ Λόγος.

« Ὁ μὲν γὰρ (55) Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μηδὲν ἕτερον ἢ ὡς ἡ Λόγος· ὁ δὲ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ἢ ὡς πρότερον, γέγονεν ἄνθρωπος (56), ὡς διδάσκει ἢ ἡμᾶς Ἰωάννης λέγων· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τοῖνον τοῦ Λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνον· εἴτε γὰρ Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἢ θεῶν Γραφῇ, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ὄντα σαρκὸς τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δέ τις καὶ πρὸ τῆς Νέας Διαθήκης τὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὄνομα ἐπὶ τοῦ Λόγου μόνου δεικνύει δύνασθαι ἐπεγγέλλοιτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον, (57) ὡς περὶ καὶ ἀπὸ τοῦτου δῆλον· *Παρέστησαν γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.* » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει· « Εἰκότως οὖν, πρὸ τῆς καθόδου, ὅπερ πολλάκις (58) ἔφαμεν, Λόγος· μετὰ δὲ τὴν κάθοδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν τε-

Ed. Paris., pag. 43. ⁴ Joan. 1, 14. ⁵ Psal. 11, 2.

(52) Ἐγγνωμεν διὰ τῶν προσημμένων. Certe, si hæc Eusebius bona fide et sincera de Marcelli scriptis nobis enarravit, negari non potest neque debet, pestilentissimum hæreticum, sub persona orthodoxa delituisse. Et mirum est, potuisse hominem adeo aperte impium latere tamdiu, tam vehementer fallere adeo oculos et lynceos veritatis hyperaspistas, Julium dico et Athanasium imprimis. Sed nihilo magis orthodoxus Eusebius, ut meo animo verissime illustrissimus Baronius asserebat. Justo enim Dei judicio, qui semel ab ecclesiastica fide, et Ecclesiæ antiquissima traditione recessere, singuli dissentiunt inter se, nec usquam consistunt, cum sit πολυσχιδὲς τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον, ut observat Theodoret., ἀπλὴ δὲ ἡ ἀλήθεια. Πᾶσαι πρὸς αὐτὰς αἱρέσεις μαγόμεναι, περὶ ὧν ἐπλάσαν ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῃ τῷ ψεύδει τῆς συνεδήθησαν ἀλλήλαις, ut Athan., vere. Rationem habes apud B. Ignatium, ποιικίλος ἐστὶν ὁ τῆς κακίας στρατηγός. Κλεψίνους ἄστατος, αὐτῷ ἐναντίος, καὶ ἄλλα προβαλλόμενος, ἕτερα δεικνύς. M.

(53) Πολὺν σωρὸν. Nec minus laborat hoc vitio Eusebius, qui σωρηδὸν illa ipsa, vicies, tricies, reposituit, ῥημάτων ποταμὸν, refutationis solidæ vix

A nedum præexistente, sed quod nudum Verbum in Deo exstaret, ita ut interdum quiesceret, aliquando autem activa virtute operaretur. Atque hæc non semel, sed diversis modis et temporibus suis scriptis interspersit, adeo ut verborum supervacaneorum struem ingentem per syngramma illud suum accumulaverit. Nos autem contenti e vocibus ipsius refutationem illius scripti contexuisse, hujus dogmatis Judaici absurditatem nulla dignabimur responsione. Hinc porro transvecti, ad illa quæ dicuntur ab eo de carne quam Verbum illud quod in Deo erat, ut ipse loqui amat, sola suscepit operatione: agendum, dispiciamus, qualiter eam, quam in sacris Scripturis reperimus de Filio Dei unigenito theologiam, ad carnem traducit, quam assumpsit: ipsum quidem, qui præexistebat, Dei Filium abnegans, carnem vero deificans; quam ipsam tam

CAP. III.

Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.

[R. XXXVI] « Erat in principio Verbum, nec aliud erat quam Verbum. Homo autem Verbo ~~est~~ adunitus, cum non fuisset prius, factus est homo: hoc nos Joannes docuit, iniquens: *Et Verbum caro factum est*. Verbi solius mentionem ideo facit tunc; sive enim nominis Jesu meminert, seu etiam Christi Scriptura sacra, videtur illud Verbum nominare velle, quod deinceps cum humana carne fuit. Si quis vero audeat profiteri, reperturum se nomen illud Jesu de Verbo solo usurpatum, extra Scripturam Testamenti Novi, id ad morem prophetarum prædictum sic inveniet. Liquet autem hinc ipsum: *Assiterunt reges terræ, et principes in unum conserunt adversus Dominum, et adversus Christum ejus*. » Post pauca pergit: [R. XLIV coll. p. 82 A] « Non igitur merito, quod sæpe diximus, ante descensum ad homines dicebatur *Verbum*, post descensum et carnis assumptionem, nominibus diversis agno-

σταλαγμὸν suppeditans. M.

(54) Ἦν ἐνεργεῖα. At hoc nusquam ponitur a Marcello: vero enim carnem assumpsisse credidit Servatorem, sed εἰς ἐνεργεῖαν μόνην. Quippe quam destitutam olim relictorus erat, ubi Patri in manus omnia tradiderat. M.

(55) Vulgo γὰρ οὐκ.

(56) Ἄρθρ. del. R; dein vulgo διὰ τούτων. Μοx γὰρ υἱοῦ εἶτε χρ. R; dein vulgo μετὰ τὸν τῆς; dein Χριστοῦ ἢ Υἱοῦ et Λόγου μὲν δεικν. R; cæterum cf. p. 82 A.

(57) Προφητικῶς εἰρημένον. Hoc certum est, a Davide propheticè dictum esse, quemadmodum etiam exponit B. Paulus. Sed quid ad sententiam Marcelli? Contra omnes autem hasce de Verbo strophas, ἀπεραντολογίας, legendus Basilius in homil. in illud Joannis 1, 1, *In principio erat Verbum*, pag. 502, edit. ult. Parisiens. M.

(58) Ὅπερ καὶ πολλάκις. Defectiva sunt: tale aliquid supplendum est, ὅπερ καὶ πολλάκις εἴρηκα, λόγος μόνος ἦν, id enim tuebatur ille. Statim legend. διαφόρων ἐπιγοριῶν τετύχηκα. M. — Delevi καὶ ἐ- addidi ἔφαμεν cum colid. Dein vulgo διαφόρως.

scabatur. Hic observa mihi autem, qualiter Marc-
cellus nomen Jesu et Christi, et cæteras quoque
appellationes, non de Verbo contendit usurpari, sed
tantum de carne, quam assumpsit Verbum. Idque
quoniam ubi carnem rejicit, demum in Christum
Dei impius reperitur : pergit adhuc, et de corpore
Servatoris ad hunc modum scribit : [R. VIII] « No-
« hoc ipsum immerito arbitretur Asterius, si poste-
« rior existens suo corpore ad antiquitatem aspirare
« nequeat, sed recordetur, quod utcumque contingat,
« humanam istam carnem posteriorem esse, nihilo-
« minus qui illam per sanctissimam Virginem assu-
« mere dignatus est, Verbum Dei, adunito illi suo,
« quod erat, hominem illum suum universæ creaturæ
« Primogenitum reddiderit, et rerum omnium princi-
« pium volens constituerit, earum quæ in terris sunt,
« et quæ in cælis. » Hæc qui scripsit, commemorat ali-
quanto post Apostoli verba, quibus Filii constabilit
divinitatem : illa nimirum, *Qui est imago Dei invisibi-
litate, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso
condita sunt universa, in cælis et in terra, visibilia et
invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive prin-
cipatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso
creata sunt ; et ipse ante omnes, et omnia in ipso con-
stant* *. Hæc omnia ad carnem dicta refert, nec eru-
buit has voces apostolicas de illa carne dictas inter-
pretari, de qua ipsa in sequentibus ad hunc modum
scribit [R. CIV] : « Si fateatur ideo Servator, car-
nem non prodesse, unde sit, ut caro, quæ et ex orta
« est de terra, et nihil prodest, cum profuerit nihil,
« in futuro sæculo Verbo assistat ? » (cf. p. 182 A)
Iterum de eadem illa ita infit : « Quomodo par fuit
« ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum
« existat forma servi, Verbo permaneat adunita.
« Certe nequit fieri. » Et tamen ille ipse qui de
carne ita scripsit, in præsentem illam vocat imagi-
nem Dei, et omnis creaturæ primogenitam ; ipsam
ante omnia existisse dicit : et in illa condita fuisse
universa docet, cum quæ in terra sunt, tum quæ in
cælis, thronos, dominationes, principatus, potestat-
es. Verba illius sunt [R. IV-VII] : « Si ipse sit
« omnis creaturæ primogenitus, et in ipso condita
« sunt universa, intelligere nos oportet, Apostolum
« in præsentem mentionem facere de illa secundum
« carnem dispensationem. » Confirmat hoc adjectis
et istis : « Vocatus est autem omnis creaturæ pri-
« mogenitus, non ut illi arbitrantur, quod ante

* Ed. Paris., pag 44. * Coloss. i, 16, 17.

(59) *Eis autem dæmonia.* Satis liquet, legend.
eis autem dæmonia τὸν [sic codd.] Χριστόν. Nempe
quod ipsius corpus nihil aut nihili futurum erat,
abeunte Λόγῳ ad Deum, in quo prius erat. M. — Dein
vulgo μετὰ δὲ τὰ λεχθέντα.

(60) *Αὐτοῦ σώματος.* Imo σῶμα. Pro σημαίνει,
legendum est συμβαίνει. M. — Sic et R, qui dein τῆς
αὐτῆς αὐτῷ et ἀρχῆς pro ἀρχαιότητος et ὅτι εἰ καὶ
et om. ἀπειργάσατο. Dein vulgo μόνων correxi in
μόνον ex codd. qui et συμβαίνει dant.

(61) *Ἐν αὐτῷ.* Chrysostomus exponit διὰ αὐ-
τοῦ. Utrovis modo, impietatem arguit hujus Ancy-

ritani, qui ad humanitatem retulit hanc præpo-
sitam. M. — Μοι vulgo ἐκτίσθη καί.
(62) *Αὐτῷ ὡς λυσιτελοῦσαν.* Requirit sensus
legamus, αὐτῷ ὡς λυσιτελοῦσαν, aut, μὴδὲ
λυσιτελοῦσαν. M. — Imo ὡς αὐτῷ, cf. p. 176 B. M.
vulgo οὕτως εἰ πρωτ. εἰ ἐστὶ πάσης εἰ ἀναφ.
πάσης εἰ ἀναφ. καὶ προσέχων εἰ δικαίως ἡμε-
τριῶν, porro ἐκτισεν ἐμέ εἰ περὶ τοῦ τ. γ. ε.
(63) *Ὡς αὐτοὶ οἴονται κτίσιν.* Ariasus ἰσχυ-
ρίσθη, qui Christum etiam secundum naturam ἑσ-
σαν, licet ante sæcula conditam, intelligebat
naturam, et sic πρωτότοκον. M.

καί, κτίσιν· καὶ ἐπιλέγει· « Οὐ τοίνυν οὗτος ὁ ἅγιώτατος Λόγος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Πρωτότοκος ἀπάσης κτίσεως ὀνόμαστο (πῶς γὰρ δυνατὸν τὸν ἀεὶ ὄντα πρωτότοκον εἶναι τινος;) ἀλλὰ τὸν πρῶτον καινὸν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακεφαλαιώσασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτον αἱ θεαὶ Γραφαὶ Πρωτότοκον πάσης ὀνομάζουσι κτίσεως. » Καὶ αὖθις ἐπιφέρει· « Ἀκούεις ὅπως οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ προὔπαρχοντα ἐν τε οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν καινὴν κτίσιν ἐκτίσθαι συμβαίνει. » Ταῦτα μὲν οὖν δι' ὧν Πρωτότοκον πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα αὐτὸν ὀνομάσθαι εἴρηκε. Θέα δὲ ὅπως καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάλιν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει· μὴ προσέχων τῇ θεῖᾳ Γραφῇ ἐκ προσώπου τῆς σοφίας ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦτον λεγούσῃ τὸν τρόπον· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκευήσω βουλήν, καὶ δόξαν, καὶ ἐννοίαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην· δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ δικαιοσύνην γράφουσιν. Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἡ αὐτὴ Σοφία· Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀνὰ μέσον τριῶν δικαιομάτος ἀναστρέφομαι, ἵνα μερίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίαν, καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγνῶσκῃς ἡμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆν γῆν ποιῆσαι· καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς (64). Οἷς μὴ βουληθεὶς τὴν διάνοιαν ἐπιστῆσαι Μάρκελλος, ἐνδὸς δὲ μόνου γενόμενος σκοποῦ, τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν προκειμένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει, καὶ τὴν εὐθείαν παρεκτραπεὶς ἰδὼν, ἀνοδίαν ἐαυτῷ ἐπενόησε γράφων κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ τοίνυν κεφάλαιον τοῦτ' ἐστὶς Παροιμίας, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς θεότητος, ὡσπερ αὐτοὶ νομίζουσι, τοῦ Σωτήρος ἐμῶν παραστῆσαι βουλόμενον, Κύριος ἔκτισέ με, ἔφη· ἀλλὰ τὴν δευτέραν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν· διὸ καὶ κτίσεως μέμνηται προσφόρων τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Οὐκ οὖν (65) ἡ κτίσις τῇ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ διαφέρει πράγματι. Διὸ φησι· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ ἔκτισέ με, δηλονότι διὰ τῆς παρθένου Μαρίας, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐνώσασιν τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ προελίετο. » Καὶ μεθ' ἕτερα προστίθεται λέγων· « Τοῦτου τοίνυν οὕτως ἔχοντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ παροιμιωδῶς εἰρημένον τοῦτ' κεφάλαιον· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐκτίσει γὰρ ἀληθῶς, τὸ μὴ ὄν πεποιητῶς, ὁ δεσπότης ἡμῶν Θεὸς οὐκ οὔσαν τὴν σάρκα, ἣν ἀνεληφεν ὁ Λόγος. » Καὶ ἐπιφέρει αὖθις λέγων· « Οὐκ οὖν τοῦτ' ἐστίν, ὁ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐπάγει δὲ, Πρὸ

⌘ Ed. Paris., pag. 45. ὁ Prov. viii, 22. ὁ ibid. 42. ὁ ibid. 20-23.

(64) Κατὰ τὰ τοῦτοις. Legendum, καὶ τὰ τοῦτοις ἐξῆς ἀκόλουθα, aut simile quid. M. — Καὶ τὰ ἐκτὸς. et non sequens.

omnia ipse conditus sit, sed propter illam suam secundum carnem generationem. » Addit autem: « Quocirca sanctissimum istud Verbum, non dicitur ante suam incarnationem, omnis creaturae Primogenitus. Nam quomodo fieri poterat, ut is qui semper erat, alicujus esset primogenitus? sed primus ille novus homo, in quem omnia volebat Deus recolligere, is in sacra Scriptura nominatur, omnis creaturae Primogenitus. » Infert tum: « Audis, ut non solum ista, sed et illa omnia praesistentia sive super terram seu in caelis, in illo secundum novam hanc creationem condebantur. » Atque haec sunt illa quibus pronuntiat illum dictum omnis creaturae Primogenitum propter assumptam carnem. Vide autem qualiter ad carnem quoque et illud referat, *Dominus condidit me principium viarum suarum, ad opera sua* ὁ: et sacram Scripturam attende, in Proverbiis hoc modo loquentem: *Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus: per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt* ὁ. Quibus eadem Sapientia haec annectit: *In viis justitiae ego ambulo: et conversor in medio semitarum aequitatis, ut dividam existentiam diligentibus me, et thesauros ipsorum de bonis repleam: si vobis annuntiavero, quae quotidie fiebant, memorabo enuntiare quae erant a saeculo. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio ab aeterno ordinata sum, in principio antequam terram conderet* ὁ, et quae sequuntur: quibus minime volens acquiescere, ⌘ aut animum suum advertere Marcellus, illud unicum habens in proposito, ut ne confiteretur Filium Dei, illam ante dictam in Proverbiis de eo theologiam, ad carnem refert, et postquam de recta via declinaverat, in via quadam sibi excogitavit, ista verbatim scribens: [R. IX] « Proverbiorum igitur caput istud, non ut illi rentur, docere nos intendit, initium divinitatis Servatoris, ubi ait: *Dominus possedit me principio viarum suarum*: sed secundam illam quae in carne fuit facta dispensationem: quocirca possessionis meminit, hoc est carnis noviter creatae. Non igitur, ita addit, creatura ab humana ejus operatione est distincta. Ideo inquit: *Dominus condidit me initio viarum suarum ad opera sua*. Per Virginem scilicet Mariam, quam praeelegit Deus ut Verbo suo carnem humanam uniret. » Tum deinceps adjungit: [R. X] « Hoc sane cum ita se habeat, consentaneum est animo perpendere dictum illud proverbialiter: *Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua*. Is etenim vere condidit, qui quod non erat fecit, Dominus nempe noster Deus, illam carnem quam assumpsit Verbum. » Infert iterum: « Hoc igitur est, *Dominus condidit me ini-*

(65) Vulgo οὐ γούν; dein διαφέρει = refertur ad, pertinet ad, R; cf. e. c. 39 A. Infra vulgo μεμν. ἐφ' οὐ et κοινωθήσασαν τ. ἀγ. πν.

ἑτέρα τινα διελθὼν, ἐπιφέρει· « Οὐκοῦν ἐπειδήπερ
 « περὶ τῶν προαγόντων εἰρήκαμεν, ἀκόλουθόν ἐστι
 « καὶ τὸ λείπον ἀναπληρῶσαι. Λεῖπει δὲ τὸ, « κατὰ τὰ
 « ὄρη καὶ τοὺς βουνούς. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ ὄρη ἐδρα-
 « σθῆναι, φησὶ, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν, γεννᾷ
 « με. Ὅρη καὶ βουνούς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τῶν
 « ἀποστόλων διαδόχους εἶναι, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους
 « ἀνθρώπους τὴν κατ' αὐτῶν δικαίαν πολιτείαν παρ-
 « ομιωδῶς σημαίη. » Τοιαύτας τινὰς ἐρμηνείας
 « ἐκθέμενος, αὐθις ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς μεταβαίνει
 « φωνάς, τάναντία τῆν Ἀποστόλων φηγεγόμενος. Ὁ μὲν
 « γὰρ τὸν πρόντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκον
 « πάσης κτίσεως αὐτὸν εἶναι ἐδίδασκε· τὰ πάντα ἐν
 « αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθαι· αὐτὸν τε εἶναι πρὸ πάν-
 « των μεγάλη βοῆ μαρτυρούμενος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν σάρκα,
 « καὶ ταύτην καταβάλλει τὴν θεολογίαν· μικρὸν ὕστε-
 « ρον καὶ ταύτην ἀρνούμενος. Λέγει δὲ οὕτω· « Διὰ
 « τοῦτο εἰκότως ἐπιφέρει, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 « τοῦ ἀοράτου. » Πότε γενόμενος εἰκὼν; Ἡ ὀπηνίκα
 « τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἀνέληψε πλάσμα;
 « ἢ πρότερον γὰρ, ὡς περὶ πολλὰκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον
 « ἢ ἡ Λόγος· » καὶ ἐπιμένει τὸ αὐτὸ γυμνότερον
 « διασαφῶν, δι' ὧν φησιν· « Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ
 « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ'
 « ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Τὴν γὰρ
 « εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκότος τὸ τέως
 « μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. » Καὶ πάλιν προστί-
 « θησι λέγων· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν
 « τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπεν; Αἱ γὰρ
 « εἰκότες τούτων, ὧν εἰσιν εἰκότες, καὶ ἀπόντων,
 « δεικνύονται εἶναι· ὡστε καὶ τὸν ἀπόντα (69) δι' αὐ-
 « τῶν φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀοράτου ὄντος,
 « ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν
 « τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος εἶναι δύνα-
 « ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ
 « ὁρατὸν διὰ τοῦ ἀοράτου φανῆναι ποτε. » Καὶ ἐν
 « τοῦτοις δὲ ὁ Μάρκελλος οὐ συνορᾷ, ὅτι, εἰ τὴν σάρκα
 « βόημεν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὥρα καὶ πάντων
 « ἀνθρώπων τὰς σάρκας, καὶ τὰ τῶν σωμάτων πρόσωπα
 « εἰκόνας εἶναι λέγειν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε κατ' αὐτὸν μη-
 « δὲν ἐξαιρετὸν ἐσχηκέναι τὸν Σωτῆρα. Ὁ δ' ὡς περ
 « ἐπιλαθόμενος ὢν μετὰ ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς συν-
 « γράψας, δούλου μορφήν αὐτὴν εἰπὼν ἐξ ἀποστολικῆς
 « παραθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δύνασθαι συνεῖ-
 « ναι (70) τῷ Λόγῳ, διὰ τὸ δούλου μορφήν εἶναι· ἀλλὰ
 « καὶ γυμνῆ τῇ κεφαλῇ φήσας, « πῶς ἐγχεῖ τὴν ἐκ
 « τῆς οὐσίας, καὶ μηδὲν ὠφελούσαν, ἐν τοῖς μέλ-
 « λουσιν αἰῶσι συνεῖναι τῷ Λόγῳ; » εἶναι εἰκόνα τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, τὴν σάρκα ἐπὶ τοῦ παρόντος δισχυρί-
 « ζεται διαβεβαιούμενος ἀποφαντικῶς, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ
 « ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Καὶ αὐθις μετὰ τὰ ἐκτε-
 « ντα ἐπιφέρει λέγων· « Διὸ πανταχόθεν δῆλον, εἰ-

✕ Ed. Paris., pag. 47.

(69) Vulgo καὶ δι' αὐτῶν ἐτὸ ἀοράτου ὄντος ἐτὸ
 « εἰκόνα εἶναι μὲν εἶναι.
 (70) Μὴ δύνασθαι συνεῖναι. Ἄσλ forte, nam
 « ἄπο πο-uit. Neque fuisse adunitam verbo ab eter-
 « nec futuram adunitam, ut statim ἐν τοῖς μέλ-

A « apostolorum typi prænuntiabantur. Meminit enim
 « textus ille duodecim fontium in Elim, cum apo-
 « stolorum chorus esset duodenarius. » Idem ite-
 « rum ille regerit ad hunc modum, inquit : « Me-
 « cito igitur de generatione secundum carnem Do-
 « minus per prophetam Salomonem dixit : Ante-
 « quam fontes aquarum provenirent. » In sequenti-
 « bus, quædam alia prosecutus stylo, infert : [R.
 « XXII] « Quocirca cum præcedentia fuerimus exsecuti,
 « consequens est, ut quod restat adhuc expleamus.
 « Restat autem illud, quo meminit montium atque
 « saltuum : ait enim : Antequam montes firmarentur,
 « ante omnes saltus genuit me. Esse porro montes
 « hosce atque saltus apostolos et successores apo-
 « stolorum : ut ita illorum justissima conversatio
 B « atque vitæ institutio, ante omnes aliorum poli-
 « tias, intelligatur denotari. » Hujusmodi suas
 « interpretationes ubi proposuerat, pergit demum ad
 « testimonia apostolica, et Apostolo contraria in os
 « obgannit. « Ille enim præexistentem Filium Dei,
 « omnis creaturæ Primogenitum appellat : omnia
 « in illo et per illum condita docet : eumque ante
 « omnia exstitisse magna voce protestatur ; at hic
 « hanc ipsam theologiam ad carnem deducit : quam
 « et ipsam statim negat : ait autem : [R. LXXXI]
 « Idcirco merito infert, Qui est imago Dei invisibi-
 « lis, quando autem ita factus? Num cum signum
 « tum assumpsit illud quod factum est ad imaginem
 « et similitudinem? ✕ Prius etenim, quod aliquo-
 « ties diximus, nihil aliud quam Verbum erat. »
 C « Perstat, et hoc explicatius eiucidal, ubi loquitur :
 « [R. XXXII coll. p. 24 B] « Est ergo manifestum, quod
 « non erat Verbum imago invisibilis Dei ante carnis
 « nostræ assumptionem. Nam necesse est imaginem
 « oculis cerni, ut ita per imaginem discernatur id quod
 « non poterat antea oculis usurpari. » Dein addit : « Que-
 « madmodum igitur Asterius affirmat, Dei Verbum
 « exstitisse imaginem invisibilis Dei? Imagines
 « etenim sunt earum rerum demonstrativæ etiam
 « absentium, quarum sunt imagines : ita ut per
 « illas vel absentem possimus intueri. Quodsi Dei,
 « cum sit invisibilis, verbum quoque invisibile sit :
 « quomodo tandem Verbum, in se invisibile, invi-
 « sibilis Dei imago esse potest? Certa est prorsus
 D « impossibile, ut quod non videtur, per aliquid
 « invisibile manifestetur. » Non hic intelligit Mar-
 « cellus, quod si sit necesse carnem imaginem fieri
 « Dei, carnes et corpora hominum singulorum et
 « personæ, imagines dicantur esse Dei. Ita ut per
 « semetipsum singulare nihil habeat Servator. Iste
 « vero, tanquam oblitus eorum quæ deinceps de car-
 « ne mandavit litteris, cum ex auctoritate apostolica
 « servi formam illam nominasset, nec idcirco unien-

« λουσιν αἰῶσι. Ubi forte legendum, et distingnendum,
 « εἶναι δὲ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὴν σάρκα, ἐπὶ τοῦ
 « παρόντος δισχυρίζεται διαβεβαιούμενος. M. — Dein
 « vulgo εἶναι δισχυρ. et ἀποφαντικῶς εἰ ταῦτα τὰ ἐκ-
 « θέντα τῷ Θεῷ Λόγῳ.

autem [R. XCIX]: « Qui descendit, ideo et carnem
 « assumpsit de Virgine, rex est constitutus super
 « Ecclesiam, nempe in eum finem, ut sic per Ver-
 « bum, homo qui prius cœlorum regno exciderat,
 « regnum illud denuo consequeretur. Hominem
 « ergo istum qui regno prius exciderat per inobe-
 « dientiam suam, Dominum et Deum fieri volens
 « Deus, hanc œconomiam ita dispensavit. Quo-
 « circa sanctissimus vates David propheticò more
 « fatetur: *Regnavit Dominus, exsultet terra.* » Et post
 alia quædam subinfert [R. C]: « Ob quam causam
 « quasi Dominus noster Jesus Christus, regni ini-
 « tium auspiciatus fuerat a quodam tempore, vati-
 « cinium canit: *Ego autem rex ab illo constitutus*
 « *sum* ²⁶. » Et rursus addit: « Ob eam causam rex,
 « ut cum humana carne constitutus, et declaratus
 « rex, exinanitus prius homo, omne diaboli impe-
 « rium, vim et potestatem per Verbum evacuaret. »
 Tot ille, et quidem longe plura, de carne
 tus Servatoris, ✕ postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creaturæ prin-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, omnem tamen illi

« κῶς λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλί-
 « ῃ ἡ γῆ. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει: « Δι' ἣν α
 « ὡς περ ἀρχὴν βασιλείας ἀπὸ τινος λαβόντος χρ
 « τοῦ δεσπότητος ἡμῶν Χριστοῦ, ἡ προφητεία φ
 « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. »
 πάλιν ἐπιφέρει: « Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει (79)
 « ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τ
 « ταστὰς, διὰ τοῦ Λόγου, ὁ κενωθεὶς πρότερον
 « θρωπος, πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου, καὶ ἐξου
 « καὶ ἐξουσίαν καταργήσῃ. » Τοσαῦτα περὶ τῆς α
 « κὸς τοῦ Σωτῆρος, καὶ τούτων ἔτι πολλὰ πῆλυ
 « πῶν, φήσας τε αὐτὴν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ
 « ἀοράτου, καὶ τὸν Πρωτότοκον πάσης κτίσε
 « τὸν βασιλεῖα, καὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ
 « τὸν ἀγαπητὸν, καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε· εἰ εἰρή
 « ταῦτα πάντα κληθῆναι τὸν Λόγον ἀποφθ
 « ὅποιον τέλος αὐτῇ περιτίθῃσιν ἤδη θεωρηθεῖ
 « Tot ille, et quidem longe plura, de carne
 « tus Servatoris, ✕ postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creaturæ prin-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit: insuper
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, omnem tamen illi

CAP. IV.

Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno,
 et carni quam assumpsit.

[R. C] « Hanc etenim ob causam regnaturus est,
 « humana carne præditus per Verbum constitutus
 « rex, homo ille olim deceptus: et omnem ita dia-
 « boli potestatem, vim et imperium evacuabit. *Opor-*
 « *et enim illum,* inquit, *regnare usque dum inimicos*
 « *suos statuat sub pedibus suis* ²⁷. Ait igitur divinus
 « Apostolus, regni Christi finem tum futurum, cum
 « sub pedibus ejus omnia collocabuntur. [R. Cl coll.
 « p. 189]. » Post pauca quædam addit: « Maximum
 « hic mysterium revelat nobis Apostolus, dum
 « pronuntiat adfuturum finem regno Christi. Finem
 « porro tum, cum ponentur omnia sub pedibus
 « ejus. » Et explanans adhuc idem dilucidius scri-
 « bit [R. ClI]: « Dictum est a nobis in superioribus,
 « Dominum nostrum Christum regni sui principium
 « accepisse: idque ipsum docuimus e sacra Scri-
 « ptura demonstratum. Testimonium primum est,
 « *Ego constitutus sum ab illo rex super Sion montem*

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅποιον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῇ τοῦ Ἰησοῦ
 βασιλείᾳ, καὶ τῇ σαρκὶ ἣν ἀπέλαβε.

« Διὰ τοῦτο γὰρ βασιλεύσει, ἐν τῇ ἀνθρωπ
 « σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καταστῆναι
 « Λόγου, ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἀνθρώπος, ἐ
 « σαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου καὶ δύναμιν καὶ ἐξου
 « καταργήσῃ. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῖα, πρ
 « ἄχρις οὗ ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πό
 « τῆς τοίνυν τοῦ δεσπότητος ἡμῶν Χριστοῦ
 « τοῦτο τὸ τέλος εἶναι φησὶν ὁ ἱερεὺς Ἀποστό
 « πάντα ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ π
 « βραχεία ἐπιλέγει: « Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον
 « Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει, τέλος μὲν ἐπι
 « σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας, τέλος δὲ τῶ
 « πάντα ὑποταγῆ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ ἐ
 « λον ἐπεξεργαζόμενος τὸν αὐτὸν λόγον, οὕτω γ
 « Ἐφαμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν ῥητοῖς τὴν ἐ
 « τὴν ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν ἐσχηκέναι βασι
 « ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδείξει χρώμενα. Ἐ
 « μὲν μία ἡ λέγουσα: Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασι

✕ Ed. Paris. pag. 50. ²⁶ Psal. II, 6. ²⁷ I Cor. xv, 25.

D

(79) Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει. Legend. βασι-
 λεύσει ut principio sequentis capituli, ubi eadem
 Marcelli verba repetuntur, ut et mox pro κενωθεὶς
 rectius ἀπατηθεὶς, ut paulo post legitur, et ex præ-
 cedentibus apparet; tolerari tamen et hæc lectio pos-
 test, cum exinanitionem regiæ gloriæ opponat. M.—
 Infra vulgo ὅσα τέλλα.

(80) Ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἀνθρώπος. Id est
 humana nostra natura, quæ in Adamo per prævari-
 cationem ceciderat, in Christo per obedientiam
 triumphavit. Locum vero beati Apostoli ex illa
 ad I Corinth. xv, 28, quem sursum atque deorsum
 adeo versat Eusebius, hic, alibi, et in fine
 lib. v, recte Marcellus, de Christo homine inter-
 pretatur. At prorsus impie, ab illo loco, de regni
 etiam et essentiæ consummatione blasphemiat.
 Οὐ τέλος ἐπιτίθει τῇ βασιλείᾳ εἶπε τὸ, ἄχρις οὗ ἂν θῆ,
 καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἀξιόπιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ

θαρρῆν παρασκευάζων, ὡσανεὶ ελεγε. Semper, ai
 æternam regnabit. Nam ut recte observat Euse-
 bius, τὸ ἄχρις καὶ τὸ ἕως οὐ κεῖται χρόνος συνή-
 στικόν, ἀλλ' αἰεὶ, ὡς τὸ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, πᾶ-
 τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας. Quod ipsum
 donec observat Hieronymus contra Helvidianum
 noster hic in fine. De loci autem sensu et intellectu
 tia, ita ille tradit a Græcorum commentariis: Ἡ
 βασιλεύειν ἐνταῦθα οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰ ἐπ
 τὰ τοῦ βασιλέως ποιεῖν. Τοῦτ' ἔστι πολεμῆν τ
 ἐχθροῦς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδοῖς. Τοὺς μὲν προπ
 τοὺς δὲ ῥύεσθαι, ἄχρις οὗ ἂν θῆ, etc. Μετὰ γὰρ τ
 οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεία. Ἀστασίατος ἔ
 λοιπὸν ἡ βασιλεία. M.—Mox vulgo ἐχθρ. ὑποπί
 τοῦ, εἰ βασιλ. οὐ τὸ; Mss. Γσ. οὕτω, codd. ὡ τὸ, ἔ
 το εἰ ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, εἰ ὑπ' αὐ
 σιλεύς εἰ εἰλησεν ὁ ἀνθρώπος ἀρχὴν, εἰ τῇ
 καταστ.

« ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ἕως τοῦ ἁγίου αὐτοῦ. Ἔτερα
 « δὲ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, ὀργιζέσθωσαν λαοί.
 « Καὶ αὖθις· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
 « ἡ γῆ. Καὶ ὅλως μυρίων ῥητῶν πρὸς μαρτυρίαν
 « ἔστιν εὐπορήσαντα δεῖξαι, ὅτι ἀρχὴν βασιλείας ἐ-
 « ληφεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν ἐληφεν
 « ἀρχὴν βασιλείας πρὸ ἐτῶν ὅλων οὐ πλείονων τε-
 « τρακοσίων, οὐδὲν παράδοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως
 « ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας ταύτης τυχόντα ὁ
 « Ἀπόστολος φησι, παραδώσειν τὴν βασιλείαν, δηλον-
 « ὅτι τῷ Θεῷ τῷ καταστήσαντι αὐτὸν, ὡς ἡ Γραφὴ
 « φησι, βασιλέα. » Καὶ μεθ' ἑτέρα οὕτω γράφει·
 « Οὐκοῦν ἐνεργεῖζέ μοι, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς πρό-
 « φασιν ἄχρι τοσοῦτου κεχωρηῆσθαι τοῦ Πατρὸς φαί-
 « νεται, ἄχρις οὗ ἂν ὁ προσῶν τῆς κρίσεως ἀνα-
 « φανῆ καιρὸς, ἵνα τῶν τηνικαῦτα ἐκκεντησάν-
 « των, κατὰ τὴν προφητείαν, ἐωρακότων τὸν ἐκκεν-
 « τηθέντα, οὕτω καὶ τὸ λειπόμενον ἀκολούθως γένη-
 « ται. Πάντων γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τέλους ὑποτά-
 « σσεται μελλόντων τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Ἀπόστολος
 « ἔφη, τηνικαῦτα αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτά-
 « ξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅτε τοίνυν μανθάνομεν
 « περὶ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνελή-
 « φεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακοσίων οὐχ ὅλων ἐτῶν, τότε
 « ταύτην καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰώσιν ὁ Λόγος ἔξει,
 « ἡ ἄχρι μόνου τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ. Ἀνάγκη γὰρ
 « εἶναι ὑπὲρ τοῦ προφήτου λεχθὲν ἔργω βεβαιωθῆναι.
 « Ὁφείονται γὰρ, φησὶν, εἰς δὲ ἐξεκέρτησαν·
 « ἐξεκέρτησαν δὲ, δηλὸν ὅτι, τὴν σάρκα. » Καὶ προσ-
 « τίθησι μεθ' ἑτέρα λέγων· « Ὅτι γὰρ οὐχ ἴν' ὁ Λόγος
 « ὠφελῆθη, τὴν ἡμετέραν ἀνελήφει σάρκα, ἀλλ' ἵνα
 « ἡ σὰρξ διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀθανασίας
 « τύχη, δηλὸν ἔστι καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος
 « ἀποφάσεως. Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἣν ἔχων ὠμίλει
 « τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδα-
 « λίζει; ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
 « ἀπόρτα δπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ πνεῦμα
 « ζωοποιεῖ, ἡ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ
 « τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς ἐγχορεῖ τὴν
 « ἐκ γῆς τε οὔσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς
 « μέλλουσιν αἰώσιν ὡς αὐτῷ λυσιτελοῦσαν (81) συν-
 « εῖναι τῷ Λόγῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παν-
 « τοκράτωρ Δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· Κάθου ἐκ
 « δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
 « πόδιον τῶν ποδῶν σου, ἐνεργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀν-
 « θρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ ὡσπερ
 « ῥητὴν τινα χρόνον ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθ-
 « ἕδρας, οὕτω φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς
 « ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ
 « τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ (82) ῥητὸν σαφέστερον
 « ἡμῖν ἐρμηνεύων ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτω πως ἔφη·

⚭ Ed. Paris. pag. 51. ⁸⁰ Psal. II, 6. ⁸¹ Psal. xcvi, 1. ⁸² I Cor. xv, 28. ⁸³ Zachar. xii, 10. ⁸⁴ Joan.
 vi, 62-64. ⁸⁵ Psal. cix, 1. ⁸⁶ I Cor. xv, 25.

(81) Ἀνυσιτελοῦσαν. Deest ante hanc vocem,
 μηδὲν, nihil tum profuturam carnem in futuro
 saeculo, quemadmodum nec in isto. Pro ὡσαύ-
 τως alibi αὐτῷ legitur. Est autem, ac si ita
 argumentaretur: Deus nihil φαῦλον aut φλυα-

A « ejus sanctum ⁸⁰. Aliud ibi: Dominus regnavit, indi-
 « gnentur populi ⁸¹. » Aliud: Dominus regnavit,
 « exsultet terra. Omnino sexcentis licet ex abun-
 « danti testimoniis hoc idem comprobare, vix
 « regni sui initium hominem per Verbum acco-
 « pisse. Quod si regni initium accepit homo ante
 « annos nondum cccc completos, nihil est absurdi si
 « Apostolus affirmet, illum qui accepit regnum.
 « annis abhinc tam paucissimis elapsis, sursum
 « redditurum esse regnum Deo, qui illum, ut Scri-
 « ptura ait, constituit regem. » Post pauca ita
 « scribit [R. CIII]: ⚭ « Igitur sola operatione, et
 « quidem sub prætectu carnis, hucusque separatus
 « a Patre videtur, usque dum advenerit iudicii
 « tempus, ut qui eum transfixerant in eum intuean-
 « tur quem transfixerant, et ita demum id quod
 « sequitur complementum suum sortiatur. Omnia
 « enim, cum post iudicium subjienda Christo
 « sint, quemadmodum asseritur ab Apostolo, tum
 « et ipse subjiçetur illi, qui ipsi omnia supposuit ⁸²
 [cf. p. 190 A]. Quocirca cum didicerimus huma-
 « nam carnem, quam pro nobis assumpsit Verbum,
 « ante annos cccc totos non assumptam, eandem
 « ipsum retenturum cognoscimus, non ultra iudicii
 « tempus in futuro saeculo. Necesse est enim con-
 « summari opere, quod verbo prædictum fuit a
 « propheta. Videbunt enim, inquit, in illum quem
 « transfoderunt ⁸³. Carnem vero quod liquet transfi-
 « xerunt. » Et iterum [R. CIV]: « Non ideo ut
 « suam utilitatem procuraret, carnem assumpsit
 « nostram, sed ut per Verbi communionem, carni
 « largiretur immortalitatem. Hoc vel ab ipso Ser-
 « vatore patet. De carne enim in qua cum suis
 « discipulis versabatur, ait: Hoccine vos scandali-
 « zat? Quid si videatis Filium hominis eo absentem,
 « ubi prius fuerat? spiritus vivificat, caro autem nihil
 « prodest ⁸⁴ [cf. p. 43 D fin.]. Quod si fateatur nihil
 « ipsis carnem prodesse, quomodo concesserit,
 « illam quæ de terra oriebatur, quæ nihil profue-
 « rat, quæ nihil proderit, in futuris saeculis cum
 « Verbo copulari? Ob hanc certe causam omni-
 « tens Dominus videtur mihi sic affatus illum:
 « Sede a dextris meis, quousque posuero inimicos
 « tuos scabellum pedum tuorum ⁸⁵. Propter carnem
 « humanam videtur mihi sola operatione illum
 « separare, et terminum illi fingere constitutum ses-
 « sionis a dextris Dei, atque illum ita affatus,
 « usque dum posuero inimicos tuos scabellum pedibus
 « tuis. Propheticum hoc Davidis effatum explica-
 « tius elucidat sanctus Apostolus ad hunc modum:
 « Oportet illum regnare quousque posuerit inimicos
 « ipsius suppedaneum pedibus ejus ⁸⁶. » Dispensatio

ρόν fecit; at ipse Christus pronuntiat carnem nihil
 prodesse; quid ergo ipsi opus illa carne, in tu-
 turo saeculo non profutura? M. — Scripsi ὡς αὐτῷ.
 (82) Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ. Recte
 componit hic Apostolum, et vatem regium, sed

ergo ejus, quæ secundum hominem est, atque regnum, terminum quemdam fixum habere videtur. Non enim vult aliud quam quod dicitur ab Apostolo, *quousque posuerit inimicos ejus scabellum pedibus ejus*. Cum habuerit inimicos ita constitutos, non est illi opus ulterius partiali regno isto, cum omnium universim inaugurandus sit rex. ✕ Regnat enim nunc cum David et cum Patre suo, cujus fuit et est Verbum. Non enim ipsam per seipsum Verbum regni alicujus initium est sortitus, sed homo in fraudem a diabolo inductus, per virtutem Verbi rex fiebat, ut, factus rex, deceptorem illum suum vincere posset diabolum. Quocirca et Actus apostolici, de homine isto, quem suscepit Verbum, et quo suscepto, a dextris Patris Dei consedit, ad hunc modum docent: Quem oportet caelos continere, usque dum omnia restaurentur ²⁵, hominem nempe. Ita illæ Scripturæ velut terminum præfiniunt destinatum, in quo oportet hominis illam œconomiam Verbo aduniri. Quid enim aliud sibi vult illud, *usque ad tempus restorationis*, nisi ut significaret, futurum ut omnia perfectam consumptionem consequantur? In tempore igitur illo restorationis, creaturam liberabit e servitute: quod et ipsum docet Paulus inquiring: *Hæc ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, asserta in libertatem gloriæ Dei* ²⁶. Qui sit, ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum sit forma servi ²⁷, perpetuo cum Verbo copuletur? Perspicue idcirco et exsertim, per tempus admodum coarctatum, respectu præteritorum et futurorum sæculorum, Verbi, propter nos, suscepta œconomia durabit. Quam, quemadmodum initium habuit, ita finem habituram divinus Paulus pronuntiavit: *Deinceps finis, cum tradiderit regnum suum Deo et Patri* ²⁸ [R. CVI]. Ideo non sua sed nostra causa, humanam assumpsit

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἄν θῆ ἔχθρους αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν. Οὐκοῦν ὄρον τινὰ ἔχειν δοκεῖ ἢ κατὰ ἴθνησιν τοῦ οἰκονομία τε καὶ βασιλεία. Οὐδὲν γὰρ βούλεται ἢ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἔως ἄν θῆ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ὑποπόδιον αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴν τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, οὐκ ἔστι χροῖαι τῆς ἐν ταύτης βασιλείας, πάντων καθόλου βασιλείαι. Συμβασιλεύει γὰρ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ Λόγος ἦν τε καὶ ἐστιν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν τὸν ὁ Λόγος ἀρχὴν βασιλείας εἰληφεν, ἀλλὰ ἐτηθείς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀνθρώπος, ἐκ τῆς Λόγου δύναμεως, βασιλεὺς γέγονεν, ἡ βασιλεία γινόμενος τὸν πρότερον ἀπατήσαντα καὶ βολον. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὃν ἀνεληφεν ὁ Λόγος, καὶ ἀνεληφώς ἐν δεξιῇ τοῦ Πατρὸς καθίσαι οὕτω διδάσκουσι λέγουσαι, ὃν δεῖ μὲν οὐρανὸν δεῖξασθαι ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Καὶ ὡς περ ὄρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίζουσαι ἐν προσθήκῃ τὴν κατὰ ἀνθρώπων οἰκονομίαν ἢ τῷ Λόγῳ, οὕτω λέγουσι. Τί γὰρ ἕτερον βούλεται, ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, ἢ ὃν ἐπιμαίειν, ἐν ᾧ δεῖ πάντα τῆς τελείας ἀποκαταστάσεως; Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσεται Παῦλος ἐφη λέγει γὰρ οὕτω καὶ, αὐτὴ ἡ κτίσις θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τῶν θεῶν. Πῶς ἐστὶ (87) τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἔλαβεν ὁ Λόγος μορφήν οὔσαν δούλου, συνεῖναι τῷ λέγοντι γένοντι ἄν; σαφῶς οὖν καὶ διαβήθη βραχεῖ τινι χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ μελλόντων αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν Λόγου, δι' ἡμᾶς γεγενῆσθαι συμβέβηκε καὶ τὴν, ὡς περ ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔξειν ὁ θε

✕ Ed. Paris. pag. 52. ²⁵ Act. III, 21. ²⁶ Rom. VIII, 21. ²⁷ Philipp. II, 7. ²⁸ I Cor. XV, 24.

utrumque perverse intellectum. Huic simile est, ait Theodoretus, quod a Davide dictum est (Psal. CIX, 4), *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum*. Sed ille secundum pietatem et fidem orthodoxam de voce, *Donec*, addit: *Donec non significat tempus, sed docet eum esse omnes suos inimicos sub jugum missurum*. Quod expresserat Œcumenius. Usurpata vero vocem non de Filio tantummodo, ut Ariani volebant et Eunomiani, sed etiam et de Patre, producto ex Isaiâ testimonio, Isai. XLIII, *Ego sum, ego sum, et donec consenueritis, ego sum*. Ego et semper et in æternum ego sum, immutabilis, etc. quidquid de vobis fiat, Certe de sacrosancta Trinitate. Nam non ob aliud, repetivit tertia vice illud *Ego sum*, vates, nisi ut in æqualitate divinæ potestatis Trinitatem personarum insinuaret. M. — Mox vulgo *δοκεῖ ἔχειν*.

(83) Vulgo, *τῷ Δαβὶδ, καὶ Πατρὶ*. Imo τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Nihil enim David ad regnum Christi. Neque David alicubi nunc regnum obtinet. M. — Dein vulgo ὁ Λόγος τοῦ Θ.

(84) Ὁρ μὲν, ἀνθρώπων. Lege, ὃν μὲν (ἴθνησιν δὲ) δεῖ οὐρανὸν δεῖξασθαι, etc. et sic quoque aliquid: ut in sacro textu. M. — Locum ex codd. cor. Dein vulgo αὐταὶ ὡς περ.

(85) Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ κα... Defectus erat in emplari: quem non difficulter tamen supplere rimus ad hunc modum: Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀποκαταστήσει τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δὲ τῆς λείας, εἰς ἐλευθερίαν μεταφέρων, ὡς ὁ Παῦλος λέγων, αὕτη ἡ κτίσις: qui locus est VIII, ad Rom. — Supplevi defectus ex p. 176 D.

(86) Τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Verum est, sed satis. Et quidem Apostolus legit, *τῆς δόξης vivōν τοῦ Θεοῦ*, quomodo hic restituendum est — Correxī locum ex codd.

(87) Πῶς ἐστὶ. Lege ἐτι, et statim δυνατὸν γὰρ ἄν· σαφῶς γοῦν καὶ διαβήθη. M. — Vulgo ἐτι γὰρ... σαφῶς. Infra vulgo λέγοι, διὰ ταῦτα ἐτι οὐ πᾶν ἐι ἐνώσθαι Θεῷ, dein μηδὲν διαφέρειν.

« σιος εἶρηκε Παῦλος, οὕτω πως εἰπὼν· *Εἶτα τὸ τέ-* A
 « *λος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ*
 « *Πατρὶ.* » Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Οὐκοῦν οὐ
 « δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, τὴν ἀνθρωπίνην ἀνεί-
 « ληψε σάρκα. Εἰ δὲ δι' ἡμᾶς ἀνειληφῶς φαίνεται,
 « πάντα δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς, τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ καὶ ἐνερ-
 « γείᾳ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέλους τεύξεται,
 « οὐκέτι οὐδὲ ταύτης τῆς ἐν μέρει βασιλείας ἔσται
 « χρεία. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, εἶτα συναισθό-
 « μενος ἑαυτοῦ εἰς ἄτοπον ἐκπεπτωκός, προστίθει
 « τοῖς εἰρημένοις ταῦτα· « Εἰ δὲ τις λέγοι, διὰ ταῦτα
 « τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἀξίαν εἶναι τοῦ Λόγου, ὅτι
 « διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον αὐτὴν ἀπειργάσατο,
 « γνῶτω, ὅτι οὐ πᾶν ὄπερ ἀθάνατον, τοῦτο ἀξίον
 « Θεοῦ. Μείζων γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς ἀθανασίας ὁ
 « Θεὸς, ὁ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει καὶ τὰ μὴ ὄντα ἀθάνατα B
 « ποιεῖν δυνάμενος. "Ὅτι δὲ οὐ πᾶν τὸ ἀθάνατον
 « ἠνώσθαι Θεῷ ἀξιονδῆλον, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ, ἀρχᾶς, καὶ
 « ἐξουσίας, καὶ ἀγγέλους, ἀθανάτους ὄντας μηδὲν
 « διαφορεῖν τῇ ἐνότῃ τοῦ Θεοῦ (88). » Ταῦτ' εἰπὼν
 « καὶ ὡσπερ εἰς βυθὸν ἀτοκίας ἑαυτὸν ἐκπεπτωκός
 « συναισθόμενος, ἀνακαλεῖσθαι πειράται τρόπον τινά,
 « ἔξομολογοῦμενος, ὅτι μηδὲν ἠπίστατο ὧν ἔλεγε. Διὸ
 « ἐπανάγει (89)· « Εἰ δὲ τις περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς
 « ἐν τῷ Λόγῳ, ἀθανάτου γεγονυίας, πυνθάνοιτό τι,
 « φαμὲν πρὸς αὐτόν· "Ὅτι δογματίζουσιν μὲν ἡμεῖς
 « καὶ περὶ ὧν μὴ ἀκριβῶς παρὰ τῶν θείων μεμαθήκα-
 « μεν Γραφῶν οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι νομίζομεν. Πῶς
 « γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατὸν τοῖς καὶ τὰ ἐτέρων
 « ἀνατρέπουσι δόγματα; Ἄλλ' ἐρούμεν πρὸς τοὺς(90) C
 « τὸν ἀκριβῆ περὶ τοῦτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλο-
 « μένους λόγον (91), ὅτι πεισθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀπο-
 « στόλῳ ἴσμεν, ὅτι οὕτως ἡμᾶς ὄραν τὰ ἀποκρυμ-
 « μένα μυστήρια προσήκει, ὡς αὐτὸς ἔφη, *Βλέπο-*
 « *μεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δι' ἐσόπτρου ἐν ἀντίγραμτι·*
 « *τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.* "Ἄρτι γι-
 « νώσκουμεν ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσθηθα
 « καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. "Ὅστε μὴ μου πυνθά-
 « νου περὶ ὧν ταφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ
 « μεμάθηκα. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὐδὲ περὶ τῆς θείας
 « ἐκείνης, τῆς τῷ θεῷ Λόγῳ κοινωνησάσης σαρκὸς,
 « σαφῶς εἰπεῖν δύνησομαι. Νῦν δὲ πιστεύω ταῖς
 « θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἷς Θεὸς, καὶ ὁ τούτου Λόγος,
 « προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέ-
 « νηται, μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν D
 « τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς
 « ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας (92), τότε αὐτὸς
 « ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ
 « καὶ Πατρὶ, ἵνα οὕτως ἦ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὡσπερ καὶ
 « πρότερον ἦν. » Τοιοῦτο τέλος ἐπήγαγε τῇ σαρκὶ
 « τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ὁ θαυμαστός οὗτος συγγραφεύς,

« carnem. Quod si nostra tantum causa assumpsit
 « illam, certe omnia quæ nostra causa providentia
 « et effectu procurat, iudicio consummato, conse-
 « quentur finem : ut nec opus sit hoc regno parti-
 « culari. » Hæc ubi posuerat Marcellus, sibi de-
 « mum conscius quas in absurdas opiniones inci-
 « disset, ad superius dicta annectit ista [R. CVII] :
 « Quod si quis velit pronuntiare, ob hæc ipsa me-
 « reri humanam carnem, ut Verbo conjungatur, ob
 « ipsum illud quod per resurrectionem illam red-
 « diderit immortalem, cognoscat is oportet, non
 « si quid immortale existat, illud statim dignum
 « Deo fieri. Major est enim ipsa immortalitate
 « Deus, qui sua simplici voluntate, potest ea facere
 « immortalia, quæ non sunt talia. Manifestum vero
 « est, non idem esse dignum Deo copulari, quod est
 « immortale, propterea quod principatus, potestates,
 « angeli ✕ cum sint et ipsi immortales, nihil tamen
 « habent cum Dei unitate commune. » Hæc ubi dixe-
 « rat, intellecto in quam profundam absurditatis
 « abyssum incidere, revocare conatur modo quo-
 « dam, confessione facta, se nihil eorum quæ dixit,
 « intellexisse [R. CVIII coll. p. 177 A]. « Quocirca,
 « ait, si quis nos interroget de carne ista, quæ in
 « Verbo est, an sit immortalis, respondemus, non
 « non posse dogmaticè determinare illa quæ non
 « exacte didicerimus e Scripturis sacris, quod om-
 « nino intutum iudicamus. Nam quo pacto id illi
 « præstare poterunt, qui scita subvertunt aliorum ?
 « Dicemus igitur ad illos, qui scientiam harum
 « rerum exactam a nobis requirunt, nos ita intelli-
 « gere, uti par est illos qui abscondita mysteria
 « perscrutantur. *Videmus enim, ait sanctus Aposto-*
 « *lus, quasi per speculum in ænigmatè : tunc autem*
 « *facie ad faciem. In præsentì ex parte cognoscimus,*
 « *tunc autem cognoscemus quomodo cognoscimur* 90.
 « Noli igitur me interrogare, de rebus quæ certo
 « cognoscere non possum e Scriptura sacra. Ob
 « hanc causam exactissime respondere non possum
 « de carne illa divina, quæ communionem habuit
 « cum divino Verbo. Fidem vero sacris litteris ad-
 « hibeo quæ affirmant, unum esse Deum, et ipsius
 « Verbum esse, quod de Patre processit, ut omnia
 « per illud conderentur : post iudicii vero tempus
 « et rerum omnium restorationem, et amolitionem
 « adversæ eujuscunquæ operationis, tunc et ipse
 « subjicietur ei qui omnia subjecta illi fecit, Deo.
 « scilicet atque Patri, ut ad eundem modum sit ite-
 « rum in Deo Verbum, ad quem erat olim. » Hunc
 « quidem finem vir hic admirabilis scriptor Christi
 « carni constituit, oblitus eorum quæ in præcedenti-

✕ Ed. Paris. pag. 53. 90 I Cor. xiii, 12.

(88) Τῇ ἐνότῃ τοῦ Θεοῦ. Deest : οἶδαμεν, aut simile quid ad sententiam fulciendam. M.
 (89) Διὸ ἐπανάγει. Hiatus erat in exemplari : forte sic supplendus : Εἰ δὲ τι γένοιτο, περὶ τῆς, etc. M. — Mox vulgo ἀκρ. περὶ τῶν θείων
 (90) Vulgo πρὸς αὐτόν. At cf. p. 177 D.
 (91) Παρ' ἡμῶν... λέγον. Deest quidam, puto,

ζητούντα, βουλόμενον, aut aliquid ejusmodi, et statim ἱερῷ ἀποστόλῳ, est enim locus Pauli quem intendit, I Cor. xiii, 12. *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσοπτρου.* M. — Supplevi defectus ex p. 177 D.
 (92) Μρ. ἴσ. δυναστείας loco ἐνεργείας; porro vulgo ὁ θαυμάσιος οὗτος.

bus de eadem illa carne ipse scripserat. In sequentibus etiam ille ipse qui determinaverat, sine scrupulo, corpus Servatoris futurum post iudicii tempus Verbo suo destituendum, metum quemdam et reverentiam præ se fert, et non posse ait respondere, si quis illum de illa carne interrogaverit, dicturum vero se ad interrogantem quemlibet, « Noli sciscitari de rebus quæ non didicimus. » Hic jam quisvis ei oggerat: Quid temetipsum deridiculo habes, homo? Quorsum in rebus quæ non didicisti, te per præcipitia agis, dum in scriptis illas decidis? Quorsum non custodis ea quæ suscepisti ab ecclesiasticis Patribus, et doctoribus, ✕ novitates sequeris, qui nuper natam et a fide alienam distortionem in vitam subintroducis, dum regnam Christiani circumscribis novitio quodam principio et temporali, quod sine quoque terminandum esse doces; abnegas vere unigenitum Dei, substituis Verbum insubstantiale et insubsistens, quod ipsum nihil aliud pronuntias esse, quam unum atque idemmet cum Deo? Quæ quisquis dixerit, non injuria dicetur Filium Dei abnegare. Non est enim Filius, verbum quod non subsistat; cum nec verbum hominis dicatur, filius hominis: utpote quod sola operatione subsistit in loquente. Hoc ipsum de Patre suo egressum, ante annos nondum cccc completos, Filium Dei factum inferius narras, per carnis assumptionem, et superius Jesum Christum nominatum, imaginem dictum Dei invisibilis, et primogenitum omnis creaturæ: regem quoque constitutum. Quæ omnia, a tempore illo designato, incepit ille esse; quæ omnia simul depositurus est, post iudicii consummationem. Hæc autem ubinam didicisti? Quis horum tibi informator exstitit? Episcopus quis? Synodi quæ? quod scriptum ab homine ecclesiastico? corpus illud Servatoris immortale quo secedet? Nam cum concesseris illud esse immortale, et divinum appellaris, necesse est supponas incorruptibile et indissolvendum. Quod vero natura sua tale est, manet utique subsistens et indissolutum. Sed tu Verbum ab illo tollis, et cum Deo conjungis. Numnam igitur sine Verbo solum subsistet corpus istud in immortalis et incorrupta irrationabilitate, et immobilitate? At Verbum ipsum concedet in Deum, et rursus illi conjungetur post carnis separationem.

✕ Ed. Paris. pag. 54.

(93) *Μή που πυνθάνου.* Leg. μή μου ut paulo ante. M. — Dein vulgo τί δὲ οὖν et ἐγγράφεις.

(94) *Ὁ δὴ καί.* Vulgo ὅδε καί.

(95) *Ἐκ τοῦ Πατρὸς.* Deest hic, προτόν. Illud κάτω: ad Christum opinor, non ad Marcellum referendum est, hoc est, Christum olim λόγον, κάτω, in terris incarnatum, factum Filium hominis, non κάτω φῆς, hoc est inferius affirmas istud: nam et inferius et superius affirmat: hinc illud, Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω: quanquam potius putaverim ἄνω redimitare. M.—R. p. 30 τούτων—οὐχ ὄλων—γεγενῆσθαι, ἄνω καὶ κάτω φῆς deleto ἄνω πρὸς ὠνομάσθαι. Dein vulgo Ἰῶν τοῦ Θ. γ. et καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ὠνομάσθαι: et καὶ δὲ καὶ β. et πού ἐξ οὖν et

ἀμνημονήσας ὧν περὶ αὐτῆς διὰ τῶν ἔμπειρον. Εἶθ', ὁ σαφῶς οὕτω τὸ σῶμα τὸ σερμῶν τοῦ Λόγου γενήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς καίρῳ ἀποφηνάμενος εὐλάβειαν προσποιεῖται: μὴ εἰδέναι φησὶν ἀποκρίνεσθαι, εἴ τις αὐτὸν περὶ τῆς σαρκὸς, φῆσαι δ' ἂν πρὸς τὸν ἔρωτων που πυνθάνου (93) περὶ ὧν μὴ μεμάθηκα καὶ ἐ τυχὼν εἶπεν ἂν πρὸς αὐτόν· τί δὴ οὖν σκώπτεις, ἄνθρωπε; Τί δὲ κατὰ κρημνῶν ὠσεῖ ὧν μὴ μεμάθηκας ὀριζόμενος ἐγγράφως; Τί φυλάττεις ἃ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατρῶν καὶ διδασκάλων παρελήφας, νεωτερίζεις δ' ἀνέαν καὶ ξενίζουσας εἰσάγων τῷ βίῳ διασάρχην τε πρόσκαιρον καὶ νεωτέραν τῆ βασιλείας Χριστοῦ διδοῦς, καὶ ταύτης τέλος ὑφιστάμενον τὸν μὲν ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Ἰῶν ἀνόσιον, Λόγον δὲ ψιλὸν, ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον τιθέμενος· ὃν οὐδ' ἕτερον ἢ ἐν καὶ ταύτων εἶναι φῆς; Ὁ δὴ καὶ (94) πᾶς εἴποι ἂν ἂν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως. Οὐ γὰρ οὐδὲ ὁ ἰστώς Λόγος, ὡς οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος ποτε ῥηθῆι ἀνθρώπου, ἐνεργεῖα μόνῃ ἐν τῷ συνιστάμενος. Τοῦτο δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, (95) τούτων οὐδ' ὄλων τετρακοσίων, διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς, Ἰῶν τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι καθὼς φῆς, σοῦν καὶ Χριστὸν ὠνομάσθαι ἄνω, εἰκότως Θεοῦ τοῦ ἀοράτου χρηματίζου, καὶ πρωτοπιστοῦς κτίσεως, καὶ δὴ καὶ βασιλεία τότε γενεῖσθαι μενον τούτων ἀπάντων, ἐκ τοῦ δηλωθέντος ἔπειτα καί τῆς συντελείας τούτων ἀπάντων παυθῆσθαι. Πού δὴ οὖν ταῦτα μεμάθηκας σοὶ τούτων κατέστη διδάσκαλος, τίς ἐπισκόπος σύνοδοι, ποῖον ἐκκλησιαστικῶν ἀνθρώπων γράμματα δέ σοι τὸ σῶμα τὸ ἀθάνατον χωρήσειε τοῦ ἀθάνατον γὰρ ὁμολογῶν καὶ θεῖον ὠνομάσθαι πάντως που καὶ ἀφάρτων καὶ ἀδιάλυτον ὡς πεφυκὸς δὲ τοιοῦτον, μένει συνεστῶς δηλαδὴ κλυτον. Ἀλλὰ τὸν Λόγον ἀφήρεις αὐτοῦ, καὶ συνήπτες. Οὐκοῦν ἄνευ Λόγου μόνου (96) τί στήσεται ἐν ἀθανάτῳ καὶ ἀφάρτῳ ἀλογία κλησία; τὸ δὲ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς τὸν Θεὸν χωρῆσθαι συναφθήσεται αὐθις αὐτῷ μετὰ τὸν τῆς σαρκὸς σμῶν. Ἄρα μὴ ὧν ἐν τῷ Θεῷ, ὅτε τῆ σαρκὸς ἀλλ' ὧν ἐν αὐτῷ διὰ παντὸς, συναϊδίως τε ἐν καὶ ταύτων τῷ Θεῷ; Πῶς οὖν ὑπῆρχεν ἐν

ἀφαιρεῖς — συνῆπτε ubi συνάπτεσθαι corr.

(96) *Ἄνευ Λόγου μόνου.* Imo, μόνον; hoc solum hoc corpus Christi, sine Λόγῳ suo sui debere, immortale, cum cæterorum omnium futura sint λογικά. Totum locum sic lego, et gno: Οὐκοῦν, ἄνευ τοῦ Λόγου, μόνον τούτο τὸ στήσεται ἐ. ἀ. κ. ἀ. ἀ. κ. ἀκίνησις, ὅτε αὐτὸς etc., ἄρα μὴ ὧν, etc., ἀλλὰ προῶν ἐν αὐτῷ Θεῷ. Sic vult Eusebius si erat ἐν ὑποστάσει sua cum incarnatus, ἔξω et κεχωρισμένος erat τῆς, cur non et ante sæcula, cum esset ἐν τῷ Πατρὶ? M.—Infra M. in corr. γρ. δίχα, hoc Dein vulgo ἔσται ἄρα.

ματι, εἰ μὲν ψυχῆς δίκην οἰκῶν ἐν αὐτῷ; ἔσται ἄρα A
ἐν ὑποστάσει, τοῦ Πατρὸς κεχωρισμένος, ζῶν τε καὶ
ὑπεστώσως ἐν ἧ ἀνεληφθε (97) σαρκί. Τί οὖν ἐκίωλυεν,
καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Υἱὸν Θεοῦ ζῶντα
αὐτὸν ὁμολογεῖν; Ἄλλ' εἴποι ἂν Ἰσως, ἐνεργεῖα μόνη,
οὐχὶ δὲ οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ἐν τῷ σώματι γεγο-
νέναι. « δρασιτικῆ γὰρ ἐνεργεῖα μόνη, φησὶ, τῆ
« σαρκὶ συνῶν τὸ κινεῖν αὐτήν, καὶ πράττειν, ὅσα περ
« ἐν Εὐαγγελίοις φέρεται, οὐσίᾳ τῷ Θεῷ συνῆπτο, οἷα
« Λόγος ὑπάρχων αὐτοῦ ἀχώριστος καὶ ἀδιάστατος. »
Εἰ δὴ ταῦτα λέγει, ἐρωτήσασιν ἡμῖν ἀποκρινάσθω.
Ἄρ' ἐπὶ μόνην τὴν σάρκα ταύτην ἢ τοῦ Λόγου ἐνέρ-
γεια ἐφθακεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐφ' ἐτέρους ἀνθρώπους
τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δὴ πάντα
τοῦ Λόγου δημιουργήματα; οὐχὶ ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ Λό-
γος; Καὶ μὴν μεμαθήκαμεν, ὡς ἐ τῷ Λόγῳ Κυρίου B
οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » καὶ « δι' αὐτοῦ πάντα
ἐγένετο » καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Οὐκοῦν
ὅτι ἐνεργεῖ (98) καὶ ἐπὶ πάντων· Ἐγνωμεν ἀπὸ τῶν
θειῶν Γραφῶν, καὶ ὡς Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς
Ἰωάννην τὸν τοῦ Βεθρὴλ· καὶ, Λόγος Κυρίου (99)
ἐγενήθη πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς· καὶ ὡς ἐγένε-
το Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰερემίαν· » καὶ ἐφ' ἐκά-
στου δὲ προφήτου ὁ αὐτὸς ἐνήργει τοῦ Θεοῦ λόγος.
Ἄρ' οὖν τῆς Ἰσως ἀξίας τῷ μονογενεῖ Υἱῷ τοῦ
Θεοῦ κάκεινοις ἅπασιν μετῆν, καὶ πλέον οὐδὲν ὑπῆρχε
τῷ Σωτῆρι, εἰ δὴ ἐνεργεῖα μόνη ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ
τῷ Θεῷ συνημμένου ἐκινεῖτο. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ Ἰσα τοῖς
προφήταις φέρειν δίδωσι Μάρκελλος τῷ Χριστῷ τοῦ
Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἀθανάτου τε καὶ C
ἀτελευτήτου τεύχονται, εἰς τοὺς ἅπαντας αἰώνας ἐν
τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ βιωσόμενοι,
ἀγαθῶν τε ἀπολαύσοντες, ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε καὶ
οὐκ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ
ἀνέθε· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὁ κοινὸς ἅπᾶν-
των Σωτῆρ, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, ἡ ἐλπίς τῆς
τῶν ἁγίων ἀναστάσεως, μόνος ἄρα τότε ἀπολειφθή-
σεται παυθησομένης αὐτοῦ τῆς βασιλείας, καὶ τῆς
ζωοποιῶν σαρκὸς ἐρήμου καὶ ἀλόγου καταλειφθησο-
μένης. ὡς μὴτε προϋπάρχειν αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ ὄντα,
μὴτε διαρκεῖν εἰς ἄπειρον, κατὰ τὴν τοῦ Μαρκελλοῦ
διδασκαλίαν. Εἰκότως ἄρα ταῦτα βασιλέα (1) τὸν ὡς
ἄληθῶς θεοφιλῆ καὶ τρισμακάριον κατὰ τοῦ ἀνδρὸς
ἐκίνει, καίτοι μυρία κολακεύσαντος, καὶ πολλὰ βασι-
λέως ἐγκώμια αὐτοῦ ἐν συγγράμματι διελθόντος. D
Ταῦτα δὲ καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον, ἐν τῇ βασιλικῇ
συνελθοῦσαν πόλει ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων, Πόντου
καὶ Καππαδοκίας, Ἀσίας τε καὶ Φρυγίας, καὶ Βιθυ-
νίας, Θράκης τε καὶ τῶν ἐπέκεινα μερῶν, στηλι-

Eratne ergo extra Deum tum cum carne conversa-
retur? an in Deo subsistens sempiterno, coaeternum
existens, unum atque idem prorsus cum Deo? Quo-
modo igitur cum corpore fuit, si anima expers in-
habitavit illud? erit ita in substantia Patris sepa-
ratum, vivens utique et subsistens in carne illa
quam assumpsit. Quid ergo prohibet etiam ante
mundi hujus constitutionem Filium Dei vivum ipsum
confiteri? Sed fortasse dixerit, sola operatione,
non substantiæ hypostasi, in corpore existisse.
« Operativa enim, ait, virtute sola, corpori præsens
« erat, ad ipsum movendum et operandum omnia
« quæ narrantur in Evangeliiis, substantia vero Deo
« conjungebatur; utpote Verbum ipsius cum esset,
« ab ipso inseparabile et indistinctum. » ✕ Hæc
si dixerit, sciscitantibus nobis tum respondeat:
Num perlingebat ad solam illam carnem Verbi illius
operatio? nonne etiam et ad cæteros homines Dei
sanctos, et ad cæteras omnes a Verbo productas
creaturas? Certe quidem edocti sumus, Verbo Do-
mini cælos constabilitos: et omnia per illum facta
fuisse: et, sine illo factum fuisse nihil: scimus o
divinis Scripturis, quomodo hic in omnibus opere-
tur. Scriptum est: *Verbum Domini ad Osee, filium
Beeri* 40; et: *Verbum Domini factum est ad Isaiam
filium Amos* 41; et: *Verbum Domini ad Jeremiam* 42.
In unoquoque denique propheta operabatur illud idem
verbum Dei; æqualem igitur illi omnes cum Filio
Dei dignitatem participabant, nec erat aliqua Ser-
vatoris prærogativa; si sola ille operatione Verbi,
quod cum Deo unitum manebat, movebatur. Ino-
vero Marcellus non admittit Dei Filium, ad æqua-
les portiones cum propheta quovis. Consequenter
enim illi vitam æternam, immortalem, et indeter-
minabilem, per sæcula nempe omnia in promisso
illo regno cælorum victuri, fruitione gaudentes
honorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit,
nec ascendit in cor hominis. Christus autem Dei,
communis omnium Servator, mortuorum primoge-
nitius, spes resurrectionis sanctorum, solus tunc
derelinquetur, « blato sibi regno, carne vivifica, nu-
da et irrationali derelicta: ut qui, « non erat prius
quam exstaret homo, Filius Dei; » neque per
æternitatem perseverabit esse, juxta Marcelli do-
ctrinam. Quocirca non immerito hæc tam horrenda,
regem illum vere religiosum, et ter beatum adversus
scriptorem concitarunt, licet illi in scripto suo in-
finitis modis adblandiretur, et multis eum encomiis
honestaret. Hæc in illum commoverunt sacrosan-

✕ Ed. Paris. pag. 55. 40 Ose. 1, 1. 41 Isa. 1, 1. 42 Jer. 1, 2; xxv, 1.

(97) *Ἐν ἧ ἀνεληφθε*. Facilis restitutio, ἐν ἧ ἀνε-
ληφθε. M.—Dein vulgo σάρκα loco σαρκί et ἀλλ' εἶπεν
et mox εἰ δὲ ταῦτα λ., porro ἐνεργεῖα ἐφθακεν, corr.
ἐφθακεν et ἐστερεώθησαν καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγ.

(98) *Οὐκοῦν ἐνεργεῖ*. Lege, οὐκ οὖν, ὅτι ἐνεργεῖ.
Et statim, ἀγαθῶν τε ἀπολαύονται (c. l. 3).

(99) Vulgo ἐγένετο et ἐνήργει ὁ αὐτὸς et εἰ δὲ, porro
ἤκουσε et Θεοῦ ὁ κοινὸς ἀπ. Σ.

(1) *Βασιλέα*. Constantinum intelligit jam defun-

ctum, cui scriptum illud suum Marcellus offerebat.
Is Marcellum, ab Eusebianis episcopatu motum, in
ejus locum Basilio quodam subrogato, jussit exulare
in concilio Constantinopolitano, anno Constantini
ultimo, Christi 336, celebrato, cujus hic meminit
Eusebius. In quo Eusebius ille Arianorum protospa-
tarius, olim Nicomediensis, præsidebat. M.— Mox
vulgo Πόντου τε καὶ.

ctam illam synodum, quæ de diversis adeo provin-
ciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithynia,
Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem
convenerat : et ut scripto in illum inveherentur
Patres vel invitos coegerunt. Hæc et nos ipsos pro-
traxerunt ad hanc quæ præ manibus est disqui-
sitionem, ut vestigiis illius synodi insistentes
sanctiones tueremur, et comministris nostris satis-
faceremus, qui hæc ut aggredieremur nobis dede-
runt in ✕ mandatis. Inprimis autem, arbitror, nec-
essario mihi hoc faciendum fuerat, propter eos qui
existimant hunc injuria affici. Decet enim hanc fra-
trum nostrorum suspicionem eximere ex animis, et
aliquandiu latentem et per latibula occultatam ip-
sius in Filium Dei impietatem, in apertam lucem
protrahere, quam scriptis in præsentem convictam
tenemus ipsius quæ sua sponte, nullo incitante re-
gem adiens in manus præsentabat, obtestatus ut
perlegeret. Sperabat enim forsitan propter imperato-
ris insertas laudes, fore ut tutelam et protectionem
ipsius consequeretur, episcopi vero quos convi-
ciis proscribit, supplicii traderentur. Sed nequa-
quam res successit ex animi sententia. Deus erat
enim istorum iudex, et ipse Jesus Christus a scri-
ptoræ despiciatui habitus. Qui cum cordis abscon-
dita rimetur, ipsum sui accusatorem fieri, nullo
impellente, disposuit. Unde cum adiret imperato-
rem scripto suo gloriabundus, ille synodo transmi-
sit cognitionem scriptis contentorum. Scriptum
porro synodus condemnavit. Nec injuria : cum de
net pietatem.

Α τεύειν τὸν ἄνδρα, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ Γραφῆς
μὴ θέλουσαν, ἐξεδιάζετο. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς (ἡ
τὴν μετὰ χεῖρα ἐξέτασιν προελθεῖν κατηγά-
μοῦ δὲ τοῖς δόξασιν τῆ ἀγία συνόδῳ παριστα-
μοῦ καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς προστάξαι
πράξει τὸ ἱκανὸν ποιουμένους. Μάλιστα ἰ
ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι τὸ γράμ-
μτος ἰδικῆσθαι τὸν ἄνδρα νενομικότητας. Χρηγῆ
θεραπεῦσαι τὴν τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ὑπὲρ
διὰ τοῦ φανερὰν καταστῆσαι τὴν μακροῖς μὲν
νοῖς ἐμφωλεύσαμεν ἀπὸ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
στίαν, νυνὶ δὲ ἐληλεγμένην (3) διὰ τῆς αἰνῆ
φῆς ἦν, μηδενὸς καλοῦντος, αὐτόμολος φέρει
ἦν, βασιλεῖ τε ἐπὶ χεῖρα δοῦς, ἡξίτου διαγῶν
ἐγγεγραμμένα· τάχα που ἐλπίσας τῶν εἰς
Β ἐγκωμίων χάριν αὐτὸς μὲν τυχεῖν προνομία
παρ' αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτοῦ κατ'
θέντας ἐπισκόπους ὑποβληθῆναι τιμωρίᾳ. Οἱ
κατ' ἐλπίδας αὐτῷ τὰ τῆς ἐκθάσεως προ-
θεός γὰρ ἦν ὁ τούτων κριτής, καὶ αὐτὸς Χ
Ἰησοῦς, ὁ πρὸς τοῦ συγγραφέως ἀθετούμενος
τὰ κρύφια τοῦ ἀνδρός συνορῶν, αὐτὸν αὐτοῦ
ἡγορον ἅμα καὶ ἐλεγχον, μηδενὸς συνελάνον
γενεσθαι παρεσκευάζεν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐπὶ τῇ
γράμματι καλλωπιζόμενος βασιλεῖ προσηύει,
ἰ συνόδῳ παρεδίδου τὴν διάκρισιν τῶν ἐγγεγραμ-
ἦ δ' ἀγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος ἀπεδοκίμαξε τὸ γρ
Εἰκότως ὅτι μῆτε ἀρχὴν μῆτε τέλος εὔσεβες ἰ
γεῖ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

✕ REVERENDO ADMODUM ET DILECTO C
COMMINISTRO FLACILLO, EUSEBIUS IN
DOMINO SALUTEM D.

Minime profecto mirandum est, si paucis et bre-
viter ea refutasse contentus fuerim, quæ verbosissima
Marcello sunt, et garrulitate summa scriptis
comprehensa. Neque enim multis necessario refel-
lenda fuerant, quæ a seipsis rejectitia unicuique
vel obvio viderentur. Quamobrem suffectura omni-
mo ratus, quæ sunt ab homine profecta, in prioribus
duobus libris, retulisse tantummodo contradispu-
tandi labore omni supersedebam, et ipsius solum-
modo verba ad ipsum refellendum producebam. In

Τῷ ΤΙΜΙΩΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΤΩ ΣΥΓ-
ΤΟΥΡΓῷ ΦΛΑΚΙΑΛῷ (4) ΕΥΣΕΒΙῷ
ΚΥΡΙΑῷ (4') ΧΑΙΡΕΙΝ.

Εἰ πρὸς τὴν ἀδδλεσχον (5) καὶ πολυεπῆ Μα-
λου γραφὴν τὰ παρ' ἡμῶν ἐν βραχέσιν ἤρκεσε
χρῆ θαυμάζειν. Οὐ γὰρ δὴ πολλῶν ἔδει λόγων
ἀνατροπὴν, τῶν αὐτόθεν καὶ τοῖς τυχοῦσι κατ-
σμένων. Διὸ δὴ ἐν δυοῖ τοῖς πρώτοις, μόνῃ τῇ
θέσει τῶν τοῦ ἀνδρός ῥημάτων χρησάμενος διχ-
σης ἀντιρρόθσεως, ἐξ αὐτῶν τὸν κατ' αὐτῶν Εἰ
φανερὸν ἐποιούμην. Νυνὶ δὲ πρὸς ἐκείνη τῇ
καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν αὐτῶν διὰ τριῶν τῶν
χεῖρας προσήγαγον. Ὅ μὲν γὰρ, ἐν τι διαλύτικ

✕ Ed. Paris. pag. 56. ✕ Ed. Paris. pag. 57.

(2) Ταῦτα καὶ ἡμᾶς. Exponit hic Eusebius, unde
factum, ut ad confutandum hocce scriptum accesserit,
concilii scilicet imperium, et Actorum concilii
defensionem : sed factio erat. Præsidebat Eusebius
Constantinopolitanus. Ariani erant pene omnes in
illo concilio congregati : tantum non arianizabat
imperator : Marcellum illi oderant odio capitalissimo.
Hæc non ideo dicta sunt, ut Marcellum tueamur, sed
ut Arianorum operarios, et operas indicemus. Θεός
γὰρ ἔσται ὁ τούτων κριτής, ut verbis Eusebianis,
sed sensu Epiphianiano concludam. M.

(3) Vulgo ἐλελεγ. et infra ὅς δὲ τ. χρ. et ἀπεδοκι-
μάζετο.

(4) Inscibuntur tres sequentes libri, Flacillo.
Erat autem episcopus ille Antiochiæ, τῆς ad
Daphnen, Orientis metropolita, Arianæ hæreseos

D fautor, et ab Ariani inductus, Euphronii, it
Ariani, successor. Is est, qui apud Sozom. lib
cap. 5, dicitur Πλάκητος, ubi alius Placidus, et
librarium. Aliquoties illius meminit Athana.
Quid vero hactenus a se præstitum sit, et quæ
eo in sequentibus libris exspectandum sit,
cet Eusebius in illis : Διὸ δὲ ἐν δυοῖ τοῖς ἰ
τοις, etc. M.

(4') Κυρία. Vulgo Χριστῷ.

(5) Vulg. Καὶ πολὺ ἐπὶ Μαρκέλλου. Saltem τοῖ
Sed omnino legendum est, πολυεπῆ. Id docent
statim ab initio primi libri : Διὸ καὶ πέρα τοῦ ἑνὸς
εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἄμετρον μῆκος ἐξέτασεν ἡμῶν
ὡς μόνον ἐπὶ ἑγγύς που μυριάων, τὸν ἕνα λόγον ἀπὸ
σθῆναι. M. — Dein vulgo διὰ δὲ et φορῶ.

(6) Ἐν τι διαλύτικ. Non est partitus unum

καὶ πολυπλανὲς σύγγραμμα συντάξας, τοῦτό φησι πεποικημέναι, διὰ τὸ ἕνα γνωρίζειν Θεόν· μή πη λάθῃ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ χώραν διδοῦς ὑποστάσεως (7), διελών τὴν γραφήν. Ἡμεῖς δὲ τὴν παναγίαν καὶ τρισμακαρίαν τιμῶντες Τριάδα, ἐν τοσοῦτοις τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν συνειλήφαμεν· φεισάμενοι μὲν πολυλογίας, ἐν ἐπιτόμοις δὲ καὶ βραχεῖσι τὴν ἀληθῆ παραστήσαντες θεολογίαν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως ἔχει τὰ γραφέντα, κρίνειας ἂν αὐτὸς ἐντυγχάνων· εἰ δὲ τινα λείποι, καὶ ταῦτα ἀναπληρώσειας· δηλαδὴ, ἅτε ἀδελφὸς ἀδελφοῦ ὑστερήματα, εἰ που καὶ θεραπείας δέοιτο, δι' ἐπανορθώσεως ἀξιούμενος. Ἐρρώσθαι σε καὶ μνημονεύειν ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ διὰ παντὸς εὐχομαι.

theologiam conjunctam cum veritate, breviter et tanquam per compendium, repræsentemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ. C

α. Ὅτι μάνηρ Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος, τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

β. Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις, τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαιρέτων ἐδωρήσατο.

γ. Ὅτι ποικίλως ἐσφάλησαν οἱ ἑτεροδοξοὶ ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ λόγῳ.

δ. Ὅτι μάνηρ Χριστιανὸς λέγουσιν ἑαυτοῦς, οἱ μὴ ὑφιστάμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογούντες.

ε. Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρεῖτο, τὴν Σαβελλίου αἵρεσιν μιμούμενος.

✠ Ed. Paris. pag. 58.

sectiones, libros aut tomos Marcellus, quia Deum unicum fatebatur. Eusebius, suam refutationem tres libros distinxit, ab eodem fonte, quia unitatem agnoscebat. Forte illud ἐν τῷ γράμματι, quod initio posuit Eusebius de Marcello, hoc sensu capiendum est, ut non id voluerit, nihil præterea scripsisse Marcellum, quod negat Hieronymus, sed non partitum hoc suum opus in plura, vel parti-

LIBRI PRIMI CAPITA. ✠

I. Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.

II. Quod per Christi gratiam collata sit Ecclesie Dei excellens quædam cognitio de Patre atque Filio.

III. Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.

IV. Quod frustra se indigent Christianos qui subsistentiam Filii Dei non confitentur

V. Quod Marcellus secutus Sabellii hæresim Filium Dei abneget.

bus distinxisse. M.

(7) Ὑποθέσεως. Vult hypostasia: et tamen pluries ὑπόθεσιν pro altera illa voce positam legitur. Spontene, aut ex errore librarii, nescio. Nam certe constat ex Athanasio, nomen ὑποστάσεως, abominationi fuisse Arianis. M. — Scripsi ὑποστάσεως cum codi. loco ὑποθέσεως: dein vulgo δὲ παναγίαν κ. τρ. et διαπαντός.

- VI. Qualiter credit Ecclesia Dei.
 VII. Quod ab Ecclesia dissentientes, non unica tantum ratione modoque a theologia de Dei Filio aberraverint.
 VIII. Constituitur sana et orthodoxa Ecclesiæ doctrina.
 IX. Quod non similiter atque creaturæ, subsistat Filius.
 X. Quod cum solus sit de Patre generatus, et Deus id. o et unigenitus Filius, nec injuria, nominetur.
 XI. ✕ Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admiserit illam formam, Deus de Deo.
 XII. Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.
 XIII. Quod adventus et præsentia Filii Dei, omnibus fuerit necessaria et salutaris.
 XIV. Quod Ecclesia jure optimo Marcellum excoerit, in eadem sententia versantem cum Sabellio.
 XV. Quibus verbis Sabellium Marcellus concidat, dum ab eo se videri vult dissentire.
 XVI. Quomodo e suis ipsius verbis deprehendatur, eandem ipsam cum Sabellio fovere opinionem.
 XVII. Quod aperte neget Filii hypostasim.
 XVIII. Quod Filium affirmet nihil aliud existisse ante assumptum hominem, quam Verbum, ei per omnia omnimodo simile, quod inter homines usurpatur.
 XIX. Quod divina Scriptura, non solummodo Verbum appellet Dei Filium, sed sexcentis quoque diversis nominibus, etiam ante quam incarnaretur.
 XX. Propositæ e sacris litteris per partes, explicatæque insuper demonstrationes, xxx capitibus comprehensæ.

PROEMIUM.

Suffecisse quidem videbatur mihi, vel nudam Marcelli sententiam proposuisse, nec aliam instituendum refutationem ejusdem, cum præ se ferant verba manifestam adeo neque ullo pacto inficiendam Filii Dei abnegationem, ut nos omnes, qui sumus Ecclesiæ Dei alumni, abhorreere debeamus ab illius sententia illa, neque opus sit ulla ulterius redargutione: atque hanc jam partem libris superioribus expeditam dedi. At enim vero ubi animus cogitatio subierat posse contingere, ut ab Ecclesiæ theologia nonnulli excidant, abrepti per variam et multiplicem ✕ quam adhibuit testimoniorum appositionem, ad dogmatis sui confirmationem undequaque accersitam, eorum scilicet, quæ in rem suam conducere arbitrabatur: quorum in præsentem visum est mihi necessario adornaudam

✕ Ed. Paris. pagg. 59, 60.

(8) Ὡς διχα πάσης. Sic legendum, non διὰ: nam αὐτόθεν, et sponte sua corruebant. M.

(9) Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας. In scriptis antiquorum θεολογία non est, ut apud nos generatim θεολογούμενη de Deo ratio, sed de Filio, ejusque deitate instituta dissertatio, ut ea quæ de incarnationis mysterio habetur οἰκονομία. Noster in Hist. principio fere, Οἰκονομία καὶ θεολογία ὑψηλοτέρα ἤ καὶ

A ζ'. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.
 ζ'. Ὅπως οἱ ἑτερόδοξοι διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ θεολογίας ἐκπεπτόκασι.

η'. Παράθεσις τῆς ὑγιоῦς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

θ'. Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κλισμασιν ἐμὴς ὁ Υἱὸς ὑπέστη.

ι'. Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, εἰς καὶ Θεός, καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτῷ εἶρηται.

ια'. Ὅπως ἓνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γινώσκει, αὐτὸ τὸ νῦν Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι καὶ μὴ μέρη.

ιβ'. Ὡς ἀρρήτος αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γένεσις.

ιγ'. Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς ἁπασίν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσις.

ιδ'. Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ πράγματα Sabellio Μάρκελλο ἀπεδοκίμασε.

ιε'. Ὅσοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σάβελλον ἐκοπτε, προσκοιούμενος μὴ τὰ ἴσα εἶναι γεῖν.

ις'. Ὅπως ἀλλοικεταὶ διὰ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων αὐτὰ τῷ Sabellio δοξάζων.

ιζ'. Ὅπως ἠρνεῖτο γυμνῆ τῇ κεφαλῇ τῆς ἁγίας τοῦ Υἱοῦ.

ιη'. Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδέτις ἐφασκεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ ἴσοις ἢ ὅμοιοι τῷ πατρὶ ἀνθρώποις.

ιθ'. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐπισημείωσης, ὠνόμαζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

κ'. Παράθεσις καὶ ἐρμηνεῖται μερικῶς τῶν τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων ἐν ἑσῶν καὶ κεφαλαιοῖς.

C

ΥΠΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐγὼ μὲν ὕμνην ἐξαρκεῖν τὰς τῶν αὐτοῦ Μάρκελλου φωνῶν παραθέσεις, ἃς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐξέμην, πρὸς τὸν καθ' ἑαυτῶν ἐλεγχον. Ὅσα προφανῆ καὶ ἀδιάρητον τὴν ἀρνησιν τοῦ Θεοῦ περιείχον, ὡς καὶ διχα πάσης (8) ἀπέμεινον τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τροφίμοις καὶ εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον. Ἐπει δὲ διεσκαίμεθα, ποτ' ἄρα τινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας θύμωσιν ἐπὶ τῇ πολλῇ παραθέσει (10), ἣ κέχρηται ἐμὴ εἰς πίστωσιν ὧν ἕστο αὐτῷ συμβαλεῖσθαι: καὶ τῶν ἐκρίνα δεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἐλεγχὸν φῆναι: ὡς ἀν μάθοι πᾶς, ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτῷ τῆς ἐνθέου Γραφῆς, ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ συνφθὸν παρεῖχτο μαρτυρίαν. Πάντες δ' ἐπὶ αὐτῷ τὴν ἐναντίαν ἐφθέγγοντο φωναίς, διαστήσαντες τὰς οὐκ ὀρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας

ἀνθρώπων, ita et noster et omnes antiqui

(10) Τῇ πολλῇ παραθέσει. Quorum tantarum omnino deest, hic τῶν Γραφῶν (sic καὶ τῶν Γραφῶν). Id apparet e sequentibus: Ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτῷ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ συνφθὸν παρεῖχτο μαρτυρίαν. Et omnes διαστῆσαντες τὰς οὐκ ὀρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας.

ες. Συνάψω δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ τοῦ-
 ν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν νεώτερον
 χων οὐδὲν, οὐδ' ἐμαυτοῦ σοφόν τι καὶ
 α, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιά-
 :αλλίαν προῖσχύμενος, ἦν παρὰ τῶν αὐ-
 ὑτηχῶν τοῦ Λόγου, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς
 , φυλάττει.

esse refutationem, ut ita singulis constare queat,
 illum in eo quod Filium Dei abnegaverit, ne uni-
 cum de sacris litteris testimonium ad rem apposi-
 tum, in longissimo illo opere suo protulisse. Imo
 vero, quidquid de Scripturis attulit, contrariam pla-
 ne vocem emisisse sciunt, et ea quæ ab illo dice-
 bantur impie, in rectum retorquendo sensum et
 hixisse. Istis porro conjunctas copulaturus sum de Servatoris nostri divinitate rationes:
 pso noviter adinventum, aut domi meæ natum, ex opinione profectum sapientiæ alicujus
 us: sed Ecclesiæ Dei doctrinam præ me laturus incorruptam, quam a testibus auritis
 culatis Verbi acceptum, ab initio, illa custodit adhuc inviolatam

ΚΕΦ. Α'.

Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος τὰ
 ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

τούτων ἐξετάσεως, ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ
 ς τὸν Σαβέλλιον ὑπ' αὐτοῦ κοπιτόμενον
 λαγείας τῆς ἡλιθιότητος τὸν ἄνδρα, ὡς
 κακῶς ἀγορεύσασθαι, ὃν πάντων μᾶλλον
 ν ἐχρῆν, ὁμόδοξον αὐτῷ καὶ ὁμογνώμονα
 χ ἡγησάμην ἂν τι παρελθεῖν σιγῇ τὸν
 οὔναι δὲ καὶ τούτου ἔλεγχον τῷ παρόντι
 ὃ μὲν γὰρ τοῦς τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς
 οῦ διαβεβλήσθαι, εἰ καὶ αὐτῷ μὲν ψό-
 ευθερουμένοις τῆς πρὸς αὐτὸν κοινω-
 ἐπήγαγεν, ὅμως εἰχετό τινος (συγγνώ-
 τὸ δοκεῖν τὰ μὴ αὐτῷ φίλα φαυλιζεῖν·
 ὅπτοντα αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ ὁμογνώμονος
 12) ἀναιδείας ἔμοιγε δοκεῖ, ἅμα καὶ
 ὑπάρχειν. "Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει,
 γχος αὐτὸς ἑαυτοῦ, Υἱοπάτορα τὸν Θεὸν
 βέλλιον, εἰ καὶ μὴ γυμνῷ τῷ λόγῳ, τῇ
 εἰσάγων, τῷ τὴν ὑπόστασιν (13) ἀναι-
 οῦ, ἕνα δὲ Θεὸν ὀρίζεσθαι, καὶ τοῦτον
 α, καὶ αὐτὸν Ἰῶν ἀποκαλεῖν ἑαυτοῦ.
 και δούς τὸν ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦ-
 τῷ τοῦτον ὀριστάμενος, Πατέρα τούτου
 οὔτον ἐφη· τὸν τε Λόγον Ἰῶν εἶναι αὐ-
 ῶς ὄντα Ἰῶν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυ-
 ἄληθῶς ὄντα Λόγον. Ἐπισημαίνεται
 καταχρηστικῶς Λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ
 Λόγον, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ Λόγον. (14).
 ἕτερον, δῆλον, ὡς οὐδὲ Ἰῶς ἦν κυρίως
 μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρη-
 ασμένος. "Ἐν τε εἶναι λέγων καὶ ταῦτον
 Λόγον, τὸν σαρκωθέντα, καὶ ἐκ τῆς
 ἰθέντα, Θεὸν αὐτὸν ἀπέφηνεν. "Ὁ δὲ πᾶ-
 αλαι τὸν Σαβέλλιον φθεγγόμενον ἀπεδο-

ris. pag. 61.

Υἱοῦ λειτουργοῦς. Nusquam alibi ita
 ehius: sed Θεοῦ, quomodo et hic legi-
 mit. eos, quos in primo libro de nomini-
 isterium, Narcissum, Paulinum, etc. M.
 τῶμονος δυσφημίας. Deest, vel τινά,
 ν de nomine compellatum. Nam αὐ-
 illum refero. Vult et stupidam et impu-
 quod Sabellium reprehendat, cum quo
 M.—Supra vulgo τούτον; dein Mp. συγ-

B

Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eo-
 dem in errore cum Sabellio ipse per omnia verse-
 tur.

At priusquam his accingar examinandis, cum in
 operis contextu animadverterem Sabellium ab eo
 male mulctatum, hominis fatuitatem admiratus sum,
 quod illi neutiquam pepercerit, sed impetiverit ma-
 ledictis, quem laudibus ante alios prosequi debe-
 bat, utpote sui dogmatis assectatorem, et ejusdem
 cum seipso opinionis. Decrevi ideo verba ejus neu-
 tiquam silentio præterire, sed veluti quamdam ac-
 cessionem, illius refutationem huic operi adjicien-
 dam. Siquidem quod Dei ministros accuset, licet
 illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem
 vero atque existimationem majorem illorum, qui
 ab ipsius communione sunt alieni, non tamen venia
 caret et excusatione: non absurda, cum quæ mi-
 nime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum
 velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui
 eandem impliam secum soveat opinionem, impu-
 dentia ejusdem intolerandæ, et frontis perfrictis-
 simæ videtur esse, nec injuria. Hæc autem se ha-
 bere ad hunc modum patet, neque falso a me ca-
 lumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sa-
 belliana, ✕ Deum compellet Filio-Patrem. Non certe
 disertim, et totidem, hoc fateor verbis; talibus autem
 utitur, quæ hypostasim Filii directe tollant: unum
 solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui
 ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius.
 D Dato enim et concesso Verbum in Deo esse, quod et
 unum atque idem cum ipso existat, eum hujusce Pa-
 trem dicendum docet: et Verbum etiam ejus esse
 Filium, nequaquam Filium existentem in substantiæ
 subsistentia, proprie vero et secundum veritatem, Ver-
 bum existentem tamen. Vult ergo intelligi, Verbum
 illum esse, non catachrestice, sed verissime et pro-
 priissime Verbum, atque præter Verbum, aliud ni-

γράμματι loco γράμματι. Dein συγγνώμης om. codd.
 (13) Τὴν ὑπόστασιν. Lege τῷ τὴν ὑπόστα-
 σιν. In eo quod Filii subsistentiam negaret separa-
 tam et propriam. M. — Correxi vulgatam ex codd.
 ἀληθ. εἰσάγωνε τὴν ὑπόστ. et εἶναι αὐτῷ.

(14) Ἡ Λόγον. Deest suffulciendæ sententiæ
 δεῖ λέγειν aut simile; statim, post ὀνομασμένος,
 deest υἱός. M.

ΚΕΦ. Δ'.

ἢ Χριστιανούς ἑαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ
 γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.
 ἢ τῆς ἀληθείας λόγος ταῦτ' ἐκ προσώπου
 ἐκκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
 ναι Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον,
 ἐνοχλοῦσι μάτην τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰου-
 τομίαις συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασ-
 φᾶς αὐτοὺς περιπέρουσι λόγοις, τὸν ἕνα
 ῥαυτοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ
 Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποτίθενται; Καὶ
 ἔστι πατὴρ μηδενὸς ὑπερστώτος υἱοῦ; Τίνος
 αἱ, μὴ προϋπάρχοντος τοῦ γεγεννηκότος;
 πάντως που αὐτὸς ἔσται ὁ σαρκωθείς καὶ
 ὁ τὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν
 vitam existat, nec aliud, omnino fieri non
 in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

ἀρχελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο,
 ὃ Σαβέλλου προαιρεσίᾳ μιμούμενος.
 ταῦτα λέγοντα Σαβέλλιον ἢ Ἐκκλησία τοῦ
 Θεοῦ καὶ δυσσεβῆ τολμῶντα, μακρὰν ἤλασε.
 Μάρκελλος οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γὰρ ἕνα
 ἴσμενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυ-
 τῷ καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· κάπειτα
 εὐὸ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱόν· ὡς
 α καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20).
 τοῦτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ
 ἐν τῇ ἀναρχῶν καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν
 τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῷ τῷ
 Πόσῳ δὲ ἐκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν
 ὃ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μαρκέλλῳ
 ἴσως, οὐδὲ τὸν αὐτὸν Υἱοπάτορα κατὰ τὸν Σα-
 βέλλιον, ἀλλὰ σέβων μὲν τὸν Θεόν, γνωρίζων
 οσδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν
 ἡξῆς κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἐπεὶ μὴ
 το, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον
 ἔξουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.
 στεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔχον-
 ταῦτα γνωριῶσιν (22) τὴν ἐκ σπέρματος
 τῆς αὐτῆς ἁγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοι-
 οῦσιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προόντα καὶ οὐσιωδῶς

Paris. pag. 65, 644

σωματικῶς κατοικῆσαι. M.—Mox vulgo διὸ
 ἐ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτραπ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 θρωπον εἰ ἕνα δ. τὸν Θεόν.
 ἢ. Συκοφαντοῦντες. Imo συκοφαντοῦντες.
 συκοφαντία illud de Deo prædicare, quod
 erat. In postremo sine capitis, ferri forsitan
 θνητὸν βίον. M.—Dein εἰ δὲ et υἱοῦ ὑπερσ-
 τῶν καὶ συν.
 γὰρ ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen
 aulo prius legi poterat. M.

A

CAP. IV.

Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium
 Dei non fatentur substituisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Eccle-
 siæ præconium proclamata. Illi porro qui Filium
 Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicti-
 tant, nec præter illum aliud: quorsum se molestos
 Ecclesiæ Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant
 aggregari ad synagogas Judæorum? Quorsum se-
 met quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus,
 unum Deum, sycophantæ velut solent, convi-
 ciantes per duo cognomina, si eundem ipsum Fi-
 lium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt.
 Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habeat
 qui subsistat? Cujus porro et ille filius, cujus nul-
 lus præexisterit, qui genuit eum pater? Unus si-
 potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,

B

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii
 sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam
 atheum hominem et impie audacem, Ecclesia Dei,
 procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare
 deinum satagit, prætextu quodam usus, sermone
 non admodum probabili. Unum enim Deum recte
 professus hunc ipsum Deum, continuisse in se af-
 firmat Verbum suum sibi adunitum, sibi que con-
 cretum. Atque hinc progressus, illius unius quem
 tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac
 si in uno et eodem foret duplex quedam essentia,
 eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e
 duobus malis, is qui divinam, ingentem et imprin-
 cipiata virtutem nequaquam dividens, unum esse
 atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem
 utroque melius Judæus, unum Deum non dividens
 in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec
 eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem intro-
 ducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et ex-
 spectat Christum ejus per prophetas annuntiatum:
 quem cum advenisset, quia non susceperant, infideli-
 tatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant,
 hæc tria manifeste confitebuntur: natum de se-
 mine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine:
 Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

(21) Γυμνῷ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult er-
 go Marcellum clam, non exsertim Σαβελλιάζειν. Ju-
 dæi Deum non dividebant: quia Christum ejus,
 adhuc expectatum credebant, et credunt verum et
 merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox
 vulgo σέβων καὶ τὸν Θεόν.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: et ἀπιστάθη M. in corr.;
 mox vulgo et Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ὃν et τριῶν δὲ et εἰεν
 ἀποβλ. et τὴν μὲν σάρκα τ. σ. Porro vulgo σκοποῦν
 et δογματίζοντες.

ΚΕΦ. Η΄.

A

CAP. VIII.

ἰς ὑγιούς και ἐκκλησιαστικῆς ορθοδοξίας.

Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

ὁθεῖαν και βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα τοῦ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς τοῖς δ' αὐτῆς θρέμμασι τῆς ἐνθέου χάρισι τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τῆς παλιγῆριον ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πῖ; ἓνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τεθεῖη και δλόκληρον ταύτην εἰδέναί (25) ν θεολογίαν, ἢ Θεὸν μὲν ἓνα παραδίδω- α τῆς Ἑλληνικῆς και πολυθέου πλά- ε αὐτὸν οἶδε τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα παντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς εροδόξων ἀποστρεφομένη τὴν δυσσε- ροῦν τῶν ἑτεροδόξων εἴποι ἂν τὸν Πα- B τοῦ, αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντο- ὕδὲ Ἰουδαίων ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν εἶναι, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδώς· οὐ- να μόνον φήσειεν εἰδέναί Θεόν. Διὰ τοι- ν ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἢ Ἑκκλη- εδὸν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι και Ἰατέρα ορα διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνδὸς τοῦ C, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν και ὕριον. Οὕτω και Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ ν παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῶ- ιυτὸν δὲ ὄντα και ζῶντα, και ἀληθῶς (26), Θεὸν (27) ἐκ Θεοῦ, και φῶς ἐκ ἡν ἐκ ζωῆς· ἀλέκτοις και ἀβρήτοις, C ν ἀγνώστοις ἡμῖν, και ἀκαταλήπτοις Ιατρός ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννη- ὁμοίως μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑπο- ὠν ἔμπερῆ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημέ- ἶνον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτε- ἴτοζωὴν ὄντα. Καὶ ἔπρεπε γὰρ τῶ ἐπὶ πρὸ παντὸς γεννητοῦ, και πρὸ πάντων D νογενὲς τοῦτο προβάλλεσθαι γέννημα, ηηπίδα και θεμέλιον ἀβραγῆ, τῶν μελ- ὦ γεννήσεσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν σθαι τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὡς περ τινοῦς φω- ἰ ζωῆς πηγῆν, και θησαυρὸν ἀγαθῶν, εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας και τῆς ἰκρυφοί, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. θῶν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν D ἦν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, και αὐ- ἰνὸν, και πάσης νοερᾶς και λογικῆς οὐ- ἰν· και αὐτόλογον, και σοφίαν, σε- ἰντα και λογικῶς ὑφιστάμενόν τε και ν δὴ χάριν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ και οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε και

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusquemodī : suis, qui sunt, alumni gratiæ divinæ cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet confiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc præ se ferens credendam theologiæ rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judæis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, atheorum et hæreticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profitentes, quam Ecclesia docet, confitebitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus est omnipotens ; ✕ ut nec e Judæorum secta quispiam est professurus Deum Patrem, cum ejus Filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unum solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum prædicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia sæcula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vita ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem : nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante sæcula omnia exsistebat, unigenitum hoc genimen producere, veluti quamdam basim futurum et fundamentum, et sustentaculum immobile eorum omnium quæ erant in secundis producenda. Hanc ob causam Filium progeneravit, ante ea omnia quæ producenda erant, tanquam lucis cujusdam radium, vitæ fontem, bonorum thesaurum, et in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi et cognitionis, quemadmodum divinus docebat Apostolus **. Tantorum taliumque honorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quæ sunt

ιουσα πιστεύειν, lege και πιστεύειν. creditur, ore sit confessio : utrumque cro baptismate.

ουσαν θεολογίαν. Lege παρέχουσα. re, suis alumni hanc fidem ; sic stax. M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῶ Πατρί.

(27) Μρ. γρ. Πατρί ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διὸ δὲ et αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σαφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et mss. cf. p. 421 D. Mox vulgo ὧν δὲ et ἀναγορεύεται.

etiam illam synodum, quæ de diversis adeo provinciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithynia, Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem convenerat : et ut scripto in illum inveherentur Patres vel invitos coegerunt. Hæc et nos ipsos protraxerunt ad hanc quæ præ manibus est disquisitionem, ut vestigiis illius synodi insistentes sanctiones tueremur, et comministris nostris satisfaceremus, qui hæc ut aggredieremur nobis dederunt in ✕ mandatis. Inprimis autem, arbitror, necessario mihi hoc faciendum fuerat, propter eos qui existimant hunc injuria affici. Decet enim hanc fratrum nostrorum suspicionem eximere ex animis, et aliquandiu latentem et per latibula occultatam ipsius in Filium Dei impietatem, in apertam lucem protrahere, quam scriptis in præsentia convictam tenemus ipsius quæ sua sponte, nullo incitante regem adiens in manus præsentabat, obtestatus ut perlegeret. Sperabat enim forsitan propter imperatoris insertas laudes, fore ut tutelam et protectionem ipsius consequeretur, episcopi vero quos convicijs proscedit, supplicijs traderentur. Sed nequam res successit ex animi sententia. Deus erat enim istorum iudex, et ipse Jesus Christus a scriptoribus despiciatui habitus. Qui cum cordis abscondita rimetur, ipsum sui accusatorem fieri, nullo impellente, disposuit. Unde cum adiret imperatorem scripto suo gloriabundus, ille synodo transmisit cognitionem scriptis contentorum. Scriptum porro synodus condemnavit. Nec injuria : cum de pietatem.

Α τεύειν τὸν ἄνδρα, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ Γραφῆς μὴ θέλουσαν, ἐξεβιάζετο. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς (2) τὴν μετὰ χεῖρα ἐξέτασιν προελθεῖν κατηνάγκαστον δὲ τοῖς δόξασιν τῆ ἀγίᾳ συνόδῳ παρισταμένον καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς προστάξαι πρᾶξαι τὸ ἱκανὸν ποιουμένους. Μάλιστα ἐξ ἀναγκαῖον ἠγοῦμαι γεγενῆσθαι τὸ γράμμα τοῦς ἰδικῆσθαι τὸν ἄνδρα νενομικώτας. Χρητῆς ἰθεραπεῦσαι τὴν τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ὑπὸν διὰ τοῦ φανερᾶν καταστήσαι τὴν μακροῖς πρὸς μνοῖς ἐμφωλεύσαμεν ἀπὸ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐστῖαν, νυνὶ δὲ ἐληλεγμένην (3) διὰ τῆς ἀπὸ τῆς φῆς ἦν, μηδενὸς καλοῦντος, αὐτόμολος φέρων ἦν, βασιλεῖ τε ἐπὶ χεῖρα δοῦς, ἡξίου διαγῶντα ἐγγεγραμμένα· τάχα που ἐλπίσας τῶν εἰς ἐπιβλασφῶν χάριν αὐτὸς μὲν τυχεῖν προνομίας παρ' αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, τοῦς δ' ὑπ' αὐτοῦ κειμένης ἐπισκόπους ὑποβληθῆναι τιμωρίας ὡς κατ' ἐλπίδας αὐτῷ τὰ τῆς ἐκβάσεως προνομηθεὸς γὰρ ἦν ὁ τούτων κριτῆς, καὶ αὐτὸς Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ πρὸς τοῦ συγγραφέως ἀθετούμενος, ἰτὰ κρύφια τοῦ ἀνδρὸς συνορῶν, αὐτὸν αὐτοῦ ἡγορον ἅμα καὶ ἐλεγχον, μηδενὸς συνελαύνοντα γενεσθαι παρεσκευάζεν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐπὶ τῷ γράμματι καλλωπιζόμενος βασιλεῖ προσφει, ἐπὶ συνόδῳ παρεδίδου τὴν διάκρισιν τῶν ἐγγεγραμμένων· Ἡ δ' ἀγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος ἀπεδοκίμαζε τὸ γράμμα· Εἰκότως ὅτι μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος εὐσεβῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

✕ REVERENDO ADMODUM ET DILECTO COMMINISTRO FLACILLO, EUSEBIUS IN DOMINO SALUTEM D.

Minime profecto mirandum est, si paucis et breviter ea refutasse contentus fuerim, quæ verbosissima Marcello sunt, et garrulitate summa scriptis comprehensa. Neque enim multis necessario refellenda fuerant, quæ a seipsis rejectitia unicuique vel obvio viderentur. Quamobrem suffectura omnino ratas, quæ sunt ab homine profecta, in prioribus duobus libris, retulisse tantummodo contradisputandi labore omni supersedeam, et ipsius solummodo verba ad ipsum refellendum producebam. In

ΣΤΗ Τῷ ΤΙΜΙΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΤΩ ΣΥΝΑΓΩΓΩ ΤΟΥΡΓΩ ΦΛΑΚΙΛΛΩ (4) ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΥΡΙΩ (4) ΧΑΙΡΕΙΝ.

Εἰ πρὸς τὴν ἀδελφῶν (5) καὶ πολυεπιῶν Μαρκέλλου γραφὴν τὰ παρ' ἡμῶν ἐν βραχέσιν ἔρχεσθαι χρὴ θαυμάζειν. Οὐ γὰρ δὴ πολλῶν ἔδει λόγων ἀνατροπῆν, τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς τυχοῦσι κατεσμένων. Διὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, μόνῃ τῇ θέσει τῶν τοῦ ἀνδρὸς ῥημάτων χρησάμενος διχαστῆς ἀντιρρόφσεως, ἐξ αὐτῶν τὸν κατ' αὐτῶν εἰς φανερὸν ἐποιούμην. Νυνὶ δὲ πρὸς ἐκείνην τῆν καὶ τὴν ἀνατροπῆν τῶν αὐτῶν διὰ τριῶν τῶν χεῖρας προσήγαγον. Ὅ μὲν γὰρ, ἐν τῷ διωλύγισ

✕ Ed. Paris. pag. 56. ✕ Ed. Paris. pag. 57.

(2) Ταῦτα καὶ ἡμᾶς. Exponit hic Eusebius, unde factum, ut ad confutandum hocce scriptum accesserit, concilii scilicet imperium, et Actorum concilii defensionem : sed factio erat. Præsidebat Eusebius Constantinopolitanus. Ariani erant pene omnes in illo concilio congregati : tantum non arianizabat imperator : Marcellum illi oderant odio capitalissimo. Hæc non ideo dicta sunt, ut Marcellum tueamur, sed ut Arianorum operarios, et operas indicemus. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τούτων κριτῆς, ut verbis Eusebianis, sed sensu Epiphianiano concludam. M.
(3) Vulgo ἐλελεγ. et infra δὲ δὲ τ. χρ. et ἀπεδοκίμαζετο.
(4) Inscrubuntur tres sequentes libri, Flacillo. Erat autem episcopus ille Antiochiæ, τῆς ad Ἄρην, Orientis metropolitā, Arianae hæreseos

D fautor, et ab Arianis inductus, Euphronii, illi Ariani, successor. Is est, qui apud Sozom. lib. cap. 5, dicitur Πλάκητος, ab aliis Placidus, et librariorum. Aliquoties illius meminit Athanasius. Quid vero hactenus a se præstitum sit, et quid eo in sequentibus libris expectandum sit, cet Eusebius in illis : Διὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, etc. M.
(4) Κύριω. Vulgo Χριστῷ.
(5) Vulg. Καὶ πολὺ ἐπὶ Μαρκέλλου. Saltem καὶ Sed omnino legendum est, πολυεπιῶν. Id docent il statim ab initio primi libri : Διὸ καὶ πέρα τοῦ ἐστῖν εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἀμετρον μῆκος ἐξέπεσεν ἡ γραφὴ ὡς μόνον ἐπιών ἐγγύς που μυρίων, τὸν ἕνα λόγον ἀπαρσθῆναι. M. — Dein vulgo διὸ δὲ εἰ φορῶν.
(6) Ἐν τῷ διωλύγισ. Non est partitus sumus ὁ

καὶ πολυπλανὲς σύγγραμμα συντάξας, τοῦτό φησι πεποιηκέναι, διὰ τὸ ἕνα γνωρίζειν Θεόν· μή πη λάθῃ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ χώραν διδοῦς ὑποστάσεως (7), διελών τὴν γραφήν. Ἡμεῖς δὲ τὴν παναγίαν καὶ τρισμακαρίαν τιμῶντες Τριάδα, ἐν τοσοῦτοις τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν συνειλήφαμεν· φεισάμενοι μὲν πολυλογίας, ἐν ἐπιτόμοις δὲ καὶ βραχείαι τὴν ἀληθῆ παραστήσαντες Θεολογίαν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως ἔχει τὰ γραφέντα, κρίνειας ἂν αὐτὸς ἐντυγχάνων· εἰ δὲ τινα λείποι, καὶ ταῦτα ἀναπληρώσειας· δηλαδὴ, ἅτε ἀδελφὸς ἀδελφοῦ ὑστερήματα, εἴ που καὶ θεραπείας δέοιτο, δι' ἐπανορθώσεως ἀξιώμενος. Ἐρῶσθαί σε καὶ μνημονεύειν ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ διὰ παντὸς εὐχομαι.

theologiam conjunctam cum veritate, breviter et tanquam per compendium, repræsentemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ. C

α'. Ὅτι μάνηρ Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος, τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

β'. Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις, τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαίρετον ἔδωκέναι.

γ'. Ὅτι ποικίλως ἐσφάλισαν οἱ ἑτερόδοξοι ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ λόγῳ.

δ'. Ὅτι μάνηρ Χριστιανοὺς λέγουσιν ἑαυτοὺς, οἱ μὴ ὑφιστάμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.

ε'. Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο, τὴν Σαβέλλου αἵρεσιν μιμούμενος.

✠ Ed. Paris. pag. 58.

LIBRI PRIMI CAPITA. ✠

I. Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.

II. Quod per Christi gratiam collata sit Ecclesie Dei excellens quædam cognitio de Patre atque Filio.

III. Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.

IV. Quod frustra se indigent Christianos qui subsistentiam Filii Dei non confitentur

V. Quod Marcellus secutus Sabellii hæresim Filium Dei abneget.

in sectiones, libros aut tomos Marcellus, quia Deum unicum fatebatur. Eusebius, suam refutationem in tres libros distinxit, ab eodem fonte, quia Trinitatem agnoscebat. Forte illud ἐν τι γράψας, quod initio posuit Eusebius de Marcello, hoc sensu capiendum est, ut non id voluerit, nihil præterea scripsisse Marcello, quod negat Hieronymus, sed non partitum hoc suum opus in plura, vel parti-

bus distinxisse. M.

(7) Ὑποθέσεως. Vult hypostasin: et tamen pluries ὑπόθεσιν pro altera illa voce positam legimus. Spontene, aut ex errore librarii, nescio. Nam certe constat ex Athanasio, nomen ὑποστάσεως, abominationi fuisse Arianis. M. — Scripsi ὑποστάσεως cum codi. loco ὑποθέσεως: dein vulgo δὲ παναγίαν κ. τ. ρ. et διαπαντός.

- VI. Qualiter credit Ecclesia Dei.
 VII. Quod ab Ecclesia dissentientes, non unica tantum ratione modoque a theologia de Dei Filio aberraverint.
 VIII. Constituitur sana et orthodoxa Ecclesiae doctrina.
 IX. Quod non similiter atque creaturae, subsistat Filius.
 X. Quod cum solus sit de Patre generatus, et Deus idem et unigenitus Filius, nec injuria, nominetur.
 XI. ✕ Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admiserit illam formam, Deus de Deo.
 XII. Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.
 XIII. Quod adventus et praesidentia Filii Dei, omnibus fuerit necessaria et salutaris.
 XIV. Quod Ecclesia jure optimo Marcellum eiecerit, in eadem sententia versantem cum Sabellio.
 XV. Quibus verbis Sabellium Marcellus concidat, dum ab eo se videri vult dissentire.
 XVI. Quomodo e suis ipsius verbis deprehendatur, eandem ipsam cum Sabellio fovere opinionem.
 XVII. Quod aperte neget Filii hypostasim.
 XVIII. Quod Filium affirmet nihil aliud existisse ante assumptum hominem, quam Verbum, ei per omnia omnimodo simile, quod inter homines usurpatur.
 XIX. Quod divina Scriptura, non solummodo Verbum appellet Dei Filium, sed sexcentis quoque diversis nominibus, etiam ante quam incarnaretur.
 XX. Propositae e sacris litteris per partes, explicataeque insuper demonstrationes, xxx capitibus comprehensae.

PROOEMIUM.

Suffecisse quidem videbatur mihi, vel nudam Marcelli sententiam proposuisse, nec aliam instituendum refutationem ejusdem, cum prae se ferant verba manifestam adeo neque ullo pacto inficiendam Filii Dei abnegationem, ut nos omnes, qui sumus Ecclesiae Dei alumni, abhorreere debeamus ab illius sententia illa, neque opus sit ulla ulterius redargutione: atque hanc jam partem libris superioribus expeditam dedi. At enim vero ubi animus cogitatio subierat posse contingere, ut ab Ecclesiae theologia nonnulli excidant, abrepti per variam et multiplicem ✕ quam adhibuit testimoniorum appositionem, ad dogmatis sui confirmationem undequaque accersitam, eorum scilicet, quae in rem suam conducere arbitrabatur: quorum in praesenti visum est mihi necessario adornandam

✕ Ed. Paris. pagg. 59, 60.

(8) Ὡς διχα πάσης. Sic legendum, non διὰ: nam αὐτόθεν, et sponte sua corruebant. M.

(9) Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας. In scriptis antiquorum θεολογία non est, ut apud nos generatim θεολογούμενη de Deo ratio, sed de Filio, ejusque deitate instituta dissertatio, ut ea quae de incarnationis mysterio habetur οἰκονομία. Noster in *Hist. principio scire, Οἰκονομία καὶ θεολογία* ὑψηλοτέρα ἢ κατ'

Α ζ'. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.
 ζ'. Ὅπως οἱ ἑτεροδοξοὶ διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπώκασι.

η'. Παράθεσις τῆς ὁμοῦς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

θ'. Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτισμασιν ὁμοίως, καὶ ὁ Υἱὸς ὑπέστη.

ι'. Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ Θεὸς, καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ὦν εἴρηται.

ια'. Ὅπως ἓνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καίτοι τὸ τῶν Θεῶν ἐκ Θεοῦ εἶναι παρεχόμενη.

ιβ'. Ὡς ἀόρητος αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

ιγ'. Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πάντιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσις.

ιδ'. Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ φρονησάντα Σαβελλίῳ Μάρκελλον ἀπεδοκίμασε.

ιε'. Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἔκοπτε, προσποιούμενος μὴ τὰ ἴσα αὐτῷ φρονεῖν.

ισ'. Ὅπως ἀλλίσκεται διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν τὰ αὐτὰ τῷ Σαβελλίῳ δοξάζων.

ις'. Ὅπως ἠρνεῖτο γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ.

ιη'. Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον ἔβασκεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον ὅμοιον τῷ πατρὶ ἀνθρώποις.

ιθ'. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον Λόγον, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὠνόμαζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

κ'. Παραθέσεις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων ἐν ὅλοις τριήκοντα κεφαλαίοις.

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐγὼ μὲν ἤμην ἐξαρκεῖν τὰς τῶν αὐτοῦ Μαρκίου φωνῶν παραθέσεις, ἃς διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀνεξήμην, πρὸς τὸν καθ' ἑαυτῶν ἐλεγχον. Οὕτω γὰρ προφανῆ καὶ ἀδιάτρεπτον τὴν ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ περιεῖχον, ὡς καὶ διχα πάσης (8) ἀντιβήσεως τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τροφίμοις φευκτῆ εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον. Ἐπεὶ δὲ διεσκεψάμην, μίποτ' ἄρα τινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας (9) ὑπεσῦρειν τῇ πολλῇ παραθέσει (10), ἣ κέχρηται: ὁ ἀνήκεις πίστωσιν ὧν ἤετο αὐτῷ συμβαλεῖσθαι: καὶ τῶν ἔκριναι δεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἐλεγχον ἐφῆναι: ὡς ἂν μάθοι πᾶς, ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγον τῆς ἐνθέου Γραφῆς, ἀρνούμενον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, συνωδὸν παρεῖχτο μαρτυρίαν. Πάντες δ' ἀντικρὺ αὐτῷ τὴν ἐναντίαν ἐφθέγγοντο φωναίς, διαστρόφως τὰς οὐκ ὀρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν παρεξηγή

ἀνθρώπων, ita et noster et omnes antiqui passim. H.

(10) Τῇ πολλῇ παραθέσει. Quarum tandem rerum omnino deest, hic τῶν Γραφῶν (sic max. cas. Ισ.). Id apparet e sequentibus: Ὅτι μὴδὲ εἰς τὸν λόγον τῆς ἐνθέου Γραφῆς ἀρνούμενον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σύνωδον παρεῖχτο μαρτυρίαν. Est statim reposita διαστρόφως. M. — Infra talis ἐφθ. φωνῆν διαστρ. τ. οὐκ ὀρθ. αὐτῷ εἰ σοφ. et εὐρημα.

σεις εὐθύνοντες. Συνάψω δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ τῆ τούτων φωνῆ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν νεώτερον μὲν λέγειν ἔχων οὐδὲν, οὐδ' ἑμαυτοῦ σοφόν τι καὶ οικεῖον εὐρεμα, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιάφθορον διδασκαλίαν προῖσχύμενος, ἦν παρὰ τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκῶν τοῦ Λόγου, ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς παραλαβοῦσα, φυλάττει.

sententiam, direxisse. Istis porro conjunctas copulaturus sum de Servatoris nostri divinitate rationes: nihil a me ipso noviter adinventum, aut domi meæ natum, ex opinione profectum sapientiæ alicujus meæ edicturus: sed Ecclesiæ Dei doctrinam præ me laturus incorruptam, quam a testibus auritis olim atque oculatis Verbi acceptum, ab initio, illa custodit adhuc inviolatam

ΚΕΦ. Α'.

Ὅτι μάρτηρ Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

Πρὸ δὲ τῆς τούτων ἐξετάσεως, ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ συγγράμματος τὸν Σαβέλλιον ὑπ' αὐτοῦ κοπτόμενον εὔρον, καταπλαγείς τῆς ἡλιθιότητος τὸν ἄνδρα, ὡς οὐκ ἐφείσατο κακῶς ἀγορεύσαι, ὃν πάντων μᾶλλον ἐπαινεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ὁμολογῶν αὐτῷ καὶ ὁμογνώμονα γεγονότα, οὐχ ἡγησάμην ἂν τι παρελθεῖν σιγῆ τὸν λόγον, παραδοῦναι δὲ καὶ τούτου ἑλεγχον τῷ παρόντι γράμματι. Τὸ μὲν γὰρ τοῦ τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς πρὸς (11) αὐτοῦ διαβεβῆσθαι, εἰ καὶ αὐτῷ μὲν ψόγον, τοῖς δ' ἐλευθερουμένοις τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας εὐδοξίαν ἐπήγαγεν, ὅμως εἰχετό τινος (συγγνώμης) εἰκότως τὸ δοκεῖν τὰ μὴ αὐτῷ φίλα φαυλίσειν· τὸ δὲ λαθεῖν κόπτοντα αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ ὁμογνώμονος δυσφημίας (12) ἀναιδείας ἔμοιγε δοκεῖ, ἅμα καὶ ἀναισθησίας, ὑπάρχειν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, γένοιτ' ἂν ἑλεγχος αὐτὸς ἑαυτοῦ, Υἱοπάτορα τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σαβέλλιον, εἰ καὶ μὴ γυμνῷ τῷ λόγῳ, τῆ γοῦν ἀληθείᾳ εἰσάγων, τῷ τὴν ὑπόστασιν (13) ἀναιρεῖν τοῦ Υἱοῦ, ἕνα δὲ Θεὸν ὀρίζεσθαι, καὶ τούτον ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν πάλιν Υἱὸν ἀποκαλεῖν ἑαυτοῦ. Λόγον γὰρ εἶναι δοῦς τὸν ἐν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦτὸν ὄντα αὐτῷ τούτον ὀριστάμενος, Πατέρα τούτου χρηματίζειν αὐτὸν ἐφη· τὸν τε Λόγον Υἱὸν εἶναι αὐτοῦ, οὐκ ἀληθῶς ὄντα Υἱὸν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον. Ἐπισημαίνεται γοῦν, ὅτι μὴ καταχρηστικῶς λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ Λόγον. (14). Εἰ δὲ μηδὲν ἕτερον, ὅλον, ὡς οὐδὲ Υἱὸς ἦν κυρίως καὶ ἀληθῶς, μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρηστικῶς ὀνομασμένους. Ἐν τε εἶναι λέγων καὶ ταῦτὸν τῷ Θεῷ τὸν Λόγον, τὸν σαρκιωθέντα, καὶ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, Θεὸν αὐτὸν ἀπέφηεν. Ὅ δὲ πάλαι καὶ πρόπαλαι τὸν Σαβέλλιον φθεγγόμενον ἀπεδο-

✠ Ed. Paris. pag. 61.

(11) Τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς. Nusquam alibi ita loquitur Ensebius: sed Θεοῦ, quomodo et hic legi legitur. Intelligit eos, quos in primo libro de nominibus citavit. Asterium, Narcissum, Paulinum, etc. M. (12) Ὁμογνώμονος δυσφημίας. Deest, vel τινά, vel Σαβέλλιον de nomine compellatum. Nam αὐτὸν ad Marcellum refero. Vult et stupidum et impudentem esse quod Sabellium reprehendat, cum quo consentiebat. M.—Supra vulgo τούτον; dein Mp. συγ-

esse refutationem, ut ita singulis constare queat, illum in eo quod Filium Dei abnegaverit, ne unicum de sacris litteris testimonium ad rem appositum, in longissimo illo opere suo protulisse. Imo vero, quidquid de Scripturis attulit, contrariam plane vocem emisisse sciunt, et ea quæ ab illo dicebantur impie, in rectum retorquendo sensum et

illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem vero atque existimationem majorem illorum, qui ab ipsius communione sunt alieni, non tamen venia caret et excusatione: non absurda, cum quæ minime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui eandem impiam secum foveat opinionem, impudentiæ ejusdem intolerandæ, et frontis perfrictissimæ videtur esse, nec injuria. Hæc autem se habere ad hunc modum patet, neque falso a me calumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sabelliana, ✠ Deum compellet Filio-Patrem. Non certe disertim, et totidem, hoc fateor verbis; talibus autem utitur, quæ hypostasin Filii directe tollant: unum solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius.

CAP. I.

Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.

At priusquam his accingar examinandis, cum in operis contextu animadverterem Sabellium ab eo male mulctatum, hominis fatuitatem admiratus sum, quod illi neutiquam pepercerit, sed impetiverit maledictis, quem laudibus ante alios prosequi debebat, utpote sui dogmatis assectatorem, et ejusdem cum seipso opinionis. Decevi ideo verba ejus neutiquam silentio præterire, sed veluti quamdam accessionem, illius refutationem huic operi adjiciendam. Siquidem quod Dei ministros accuset, licet illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem vero atque existimationem majorem illorum, qui ab ipsius communione sunt alieni, non tamen venia caret et excusatione: non absurda, cum quæ minime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui eandem impiam secum foveat opinionem, impudentiæ ejusdem intolerandæ, et frontis perfrictissimæ videtur esse, nec injuria. Hæc autem se habere ad hunc modum patet, neque falso a me calumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sabelliana, ✠ Deum compellet Filio-Patrem. Non certe disertim, et totidem, hoc fateor verbis; talibus autem utitur, quæ hypostasin Filii directe tollant: unum solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius. Dato enim et concesso Verbum in Deo esse, quod et unum atque idem cum ipso existat, eum hujusce Patrem dicendum docet: et Verbum etiam ejus esse Filium, nequaquam Filium existentem in substantiæ subsistentia, proprie vero et secundum veritatem, Verbum existentem tamen. Vult ergo intelligi, Verbum illum esse, non cataëbrestice, sed verissime et propriissime Verbum, atque præter Verbum, aliud ni-

γράμματι loco γράμματι. Dein συγγνώμης om. codd. (13) Τὴν ὑπόστασιν. Lege τῷ τὴν ὑπόστασιν. In eo quod Filii subsistentiam negaret separatam et propriam. M. — Correxī vulgatam ex codd. ἀληθ. εἰσάγοντι τὴν ὑπόστ. et εἶναι αὐτῷ. (14) Ἡ Λόγον. Deest suffulciendæ sententiæ δεῖ λέγειν aut simile; statim, post ὀνομασμένους, deest υἱός. M.

hil, quod si aliud nihil, tum certe liquet, quod non A κίμασεν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀθέοις αὐτῶν. Filium vere atque proprie dicat, sed Verbo tantum tenuis atque nomine catachrestice usurpandum. Cumque Verbum doceat unum esse atque idem prorsus cum Deo: illud nempe Verbum incarnatum, natum de Virgine: ipsum esse Deum asserens. Quod olim aliquando a Sabellio prolatum, ab Ecclesia fuit rejectum: ipsiusque auctor cum hæretici impiis annūmeratus.

CAP. II.

Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiæ excellent quædam cognitio de Patre et Filio.

Omnium principes Judæorum natio, Dei unius cognitionem et confessionem susceperunt, contra errores gentilitios de deorum multitudine. At gratia illa salutaris Ecclesiæ communicavit, veluti quamdam excellentem prærogativam, eundem Deum, Patrem Filii unigeniti, profiteri. Filium autem illum solum agnoscit Jesum Christum, præterea nullum. Nec illum secundum carnis, quam suscepit, generationem (hanc etenim et *servi formam*, et *filium hominis* vocare, edocta fuit), sed secundum illam divinitatem, quam a Patre et Deo eodem habuit ante omnia sæcula, universis incognitam. Secundum quam generationem, paternæ divinitatis plenitudinem, et ipsum Filium, Deum constituit, non a seipso possessam vel a Patre separatam, sed nec sine principio illam et ingeneratam deitatem, nedum aliunde derivatam peregrinam, hospitam, et a Patre alienam, sed de paternâ participatione, veluti de jugi puteo in ipsum effuso, propagatam cum plenitudine. Siquidem in illo solo habitare plenitudinem paternæ deitatis ¹⁵ magnus edocuit Apostolus. Hanc ob causam in Ecclesia unus solus Deus annuntiat: neque alius quispiam præter eum: unus itidem Dei Filius unigenitus.

CAP. III.

Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.

Quam quidem theologiarum rationem plerique intelligere non valentes, varios sibi errorum tramicas adinvenerunt. Sunt qui Filium Deum esse concedentes hominem ejerant, quem assumpsit. Alii professi eum hominem nudum, Deum in ipso ignorarunt. Tertii, metu Dei alterius introducendi, Patrem atque Filium unum esse eundemque opinantur. Quas vias dum declinat Ecclesia Dei, evangelicæ præconio veritatis gloriatur. Unum quidem Deum profiteri se, supra omnes venditans; unum quoque Filium unigenitum ejus, Deum de Deo Jesum Christum agnoscens; eundem ipsum professa Servatorem et Filium hominis. Qui cum nondum homo factus fuerat, Filius Dei tamen existebat. Factus, quod non prius fuerat, ob inexplicabilem misericordiæ paternæ transcendentiam.

✕ Ed. Paris. pag. 62. ¹⁵ Coloss. II, 9.

(15) In fine, legend. ἐγκαταλέξασα. M. — Mox vulgo χάρις ἡ τοῦ Σωτῆρος.

(16) Υἱὸν δέ. Sic legendum, non, ut alibi νῦν δέ. Illam nempe, cujus cognitio, ut γέρας ἐξείρετον dabatur Ecclesiæ. M.

ΚΕΦ. Β'.

Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ Χριστοῦ χάρις τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνῶσιν ἐπέχει ἐδωρήσατο.

Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν ὁμολογεῖν ἓνα πρὸς ἐπιεικίαν τῆς Ἑλλήνων πολυθέου πλάνης πρῶτος παρὰ τοὺς Ἰουδαίων παῖδες· τὸ δὲ καὶ Πατέρα τὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ μονογενοῦς γνωρίζειν ἐξείρετον γέρας ἡ χάρις· ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας δεδώρηται· Υἱὸν δὲ (16) ἡσυχῆ Χριστὸν μόνον οἶδε καὶ οὐδένα ἕτερον εἰς τὴν τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνέβληψε, γένεσιν, (ταύτη γὰρ ἐστὶν ἡ μορφήν, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου καλεῖν ἐπέχει) κατὰ δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸς τῶν αἰώνων ἄγνωστον τοῖς πᾶσι καθ' ἣν τὸ πάρος τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ αὐτὸν Υἱὸν, θεὸν ἐστήσατο, οὐκ ἰδιόκτητον, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρραβῆν, οὐδ' ἀναρχόν τινα καὶ ἀγέννητον, οὐδὲ ἐκ ποθεν ξένην καὶ τοῦ Πατρὸς ἄλλοτριαν ἐπιπέσει θεότητα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς πατρικῆς μετουσίᾳ ἀπὸ πηγῆς, ἐπ' αὐτὸν προχοομένης εἰσρέουσα. Μόνῃ γὰρ ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ πλήρωμα (17) τῆς πατρικῆς ἐνοικεῖν θεότητος, ὃ μέγας ἐπέδειξε (18) Ἀπόστολος. Διὸ δὲ εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ παρὰ τὴν κηρύττεται καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Υἱός, εἰκὼν τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ διὰ τοῦτο Θεός.

præter eum: unus itidem Dei Filius unigenitus.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι ποιικίλως ἐσφάλισαν οἱ ἑτερόδοξα ἐπὶ τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ.

Ἦν δὲ θεολογίαν οἱ πολλοὶ νοεῖν οὐ χωρῆσαι ποιικίλως ἀτραπούς ἐπενόησαν πλάνης· οἱ μὲν ἐξ ὄντες τὸν Υἱὸν, τὸν δ' ἀνθρώπων, ὃν ἀνέβληψε ἐνησάμενοι· οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπων ὑποθέμενοι, αὐτὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν ἀγνοήσαντες· οἱ δὲ, φρόνως τοῦ ἐκ δευτέρου εἰσηγεῖσθαι Θεὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν ὀρισάμενοι, οὓς ἐκτραπέισα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς ἀληθείας εὐαγγελικῷ κηρύγματι συμνύνεται, ἓνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἔχειν ὡς χοῦσα· ἓνα δὲ καὶ Υἱὸν μονογενῆ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἑαυτοῦ Χριστὸν ἐπιγραφόμενῃ, Σωτῆρα τὸν αὐτὸν καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου γινόμενον, ὁμολογοῦσα· ὅτι μὲν ἔστι Θεοῦ, πρὶν ἢ καὶ ἀνθρώπου γενέσθαι· καὶ ταῦτα γινόμενον, ὅπερ οὐκ ἦν, δι' ἄφατον ὑπερβῆναι τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας.

(17) Τὸ πλήρωμα. Illum qui erat plenus habens. Post θεότητος, qui habebat πλήρωμα.

(18) Ἐπαίδευσεν. Apostolus, Coloss. I, 19, εἶπεν, πᾶν τὸ πλήρωμα ἐν αὐτῷ κατοικήσει, εἰς τὸν λόγον ἡμεῶν, Coloss. II, 9, πᾶν τὸ πλήρωμα ἐστὶν ἐν αὐτῷ.

ΚΕΦ. Δ'.

ην Χριστιανούς ἑαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ
ἴναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογούντες.

δὴ τῆς ἀληθείας λόγος ταῦτ' ἐκ προσώπου
κκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνοῦμε-
νὲ θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον,
ρενογλοῦσι μάτην τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰου-
δαίοις συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασ-
φᾶς αὐτοὺς περιπέιρουσι λόγοις, τὸν ἕνα
φαντοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ
Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποτίθενται; Καὶ
ἔστι πατὴρ μηδενὸς ὑφεστῶτος υἱοῦ; Τίνας
ταί, μὴ προὑπάρχοντος τοῦ γεγεννηκότος;
, πάντως που αὐτὸς ἔσται ὁ σαρκωθείς καὶ
αὐτὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν

cum existat, nec aliud, omnino fieri non
potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,
et in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

Ἰάρελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο,
ὡς Σαβελλίου προαίρεσιν μιμούμενος.

ταῦτα λέγοντα Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ
ἴθα καὶ δυσσεβῆ τολμώντα, μακρὰν ἤλασε.

Μάρκελλος ἀνανεῦσθαι πειράεται, προκα-
χρῶμενος οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γὰρ ἕνα
ζόμενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυ-
τῷ καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· κάπειτα
θεοῦ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱὸν ὡς
να καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20).

τούτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ
μὲν τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν
τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῶ τῷ
. Πόσω δὲ ἐκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν
οὐ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μαρκέλλῳ
C τῶν αὐτῶν Ἰσιπάτορα κατὰ τὸν Σα-
τάγων, ἀλλὰ σέβων μὲν τὸν Θεόν, γνωρίζων
σοδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν
ἡξιν κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἔπει μὴ
το, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον
ἐξέουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

ὡς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.

πιστεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔγνω-
ταῦτα γνωριούσιν (22) τὸν ἐκ σπέρματος
τῆς αὐτῆς ἀγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοι-
ούτῳ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προόντα καὶ οὐσιωδῶς

Paris. pag. 63, 64)

σωματικῶς κατοικῆσαι. M.—Mox vulgo διδ
δὲ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτραπ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
ἰθρῶπον εἰ ἕνα δ. τὸν Θ.

ἰlg. Συκοφαντοῦντα. Imo συκοφαντοῦντες.
συκοφαντία illud de Deo prædicare, quod
erat. In postremo fine capituli, ferri forsitan
θνητὸν βίον. M.—Dein εἰ δὲ εἰ υἱοῦ ὑφεστ.
ον καὶ συν.

σίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen
maulo prius legi poterat. M.

A

CAP. IV.

Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium
Dei non fatentur substitisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Eccle-
siam præconium proclamata. Illi porro qui Filium
Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicti-
tant, nec præter illum aliud: quorsum se molestos
Ecclesie Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant
aggregari ad synagogas Judæorum? Quorsum se-
met quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus,
unum Deum, sycophantæ velut solent, convi-
ciantes per duo cognomina, si eundem ipsam Fi-
lium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt.
Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habeat
qui subsistat? Cujus porro et ille filius, cujus nul-
lus præexistit, qui genuit eum pater? Unus si-

potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,

B

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii
sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam
atheum hominem et impie audacem, Ecclesia Dei,
procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare
deinum satagit, prætextu quodam usus, sermone
non admodum probabili. Unum enim Deum recte
professus hunc ipsum Deum, continuisse in se af-
firmat Verbum suum sibi adunitum, sibi que con-
cretum. Atque hinc progressus, illius unius quem
tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac
si in uno et eodem foret duplex quædam essentia,
eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e
duobus malis, is qui divinam, ingentem et imprin-
cipiatam virtutem nequaquam dividens, unum esse
atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem
utroque melius Judæus, unum Deum non dividens
in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec
eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem intro-
ducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et ex-
spectat Christum ejus per prophetas annuntiatum:
quem cum advenisset, quia non susceperant, infideli-
tatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

C

CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant,
hæc tria manifeste constebuntur: natum de se-
mine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine:
Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

(21) Γυμνῶ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult er-
go Marcellum clam, non exsertim Σαβελλιάζειν. Ju-
δæi Deum non dividebant: quia Christum ejus,
adhuc expectatum credebant, et credunt verum et
merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox
vulgo σέβων καὶ τὸν Θ.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: et ἀπιστάθη M. in corr.;
mox vulgo et Υἱὸς τοῦ ἀνθρ. ὃν et τριῶν δὲ et εἰεν
ἀποδλ. εἰ τὴν μὲν σάρκα τ. σ. Porro vulgo σκοπόν
et θυματίζοντες.

exstabat, et substantialiter consistebat : nec non istius Patrem Deum, a quo missus advenit ille, quemadmodum ab ipso sæpe ponitur in confesso. Nobis igitur unus Deus est, a quo sunt omnia ⁴⁴, secundum Apostoli dictum. Et unus Dominus Jesus Christus per quem sunt omnia ⁴⁵, qui Deo Filius unigenitus præexistebat. Et tertius, secundum carnem Filius hominis : quem hominem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit, erat idem cum Filio Dei, qui assumpsit : neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum genitore suo. E tribus autem subjectis hisce, illi qui duobus concessis tertium rejiciunt, ab Ecclesia Dei sunt rejiciendi.

CAP. VII. |

Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes, a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.

Carnem certe Servatoris athei quidam hæretici abnegando, et opinione tantum nuda, atque per phantasiam in terris apparuisse solam dicendo, primi erant qui in hoc genere a scopo veritatis exciderunt. Atqui dispensationem illam in carne admiserunt, abnegantes præexistentiam Filii Dei, varias, quod jam dixi, errorum semitas adinvenerunt. Sunt qui merum illum hominem arbitrantur, nihilo meliorem hominum natura communi, nisi quantum ad virtutis prærogativas. At qui ipsum super omnia Deum corpus inhabitasse affirmant, et ipsum sui ipsius Filium existitisse asserunt, propter illam secundum hominem dispensationem, cum duo concederent, Deum atque hominem, a tertio semetipsos excluserunt, Servatorem ipsum Dei Filium unigenitum abnegando. ✕ Hanc olim Sabellius tuebatur sententiam : et ad illam nunc delatus Marcellus abiit. Qui, non aliter quam Judæi infideles, se Deum agnoscere profitentur, qui est super omnes, et hoc vehementer urgent. Secundo quoque loco carnem agnoscunt de Virgine sumptam sanctissima : tertium vero illud, quod est primum salutis nostræ caput, Filium, quem velut obviis ulnis amplectuntur, lucem atque veritatem, per abnegationem Filii, a veritatis luce exciderunt. Hinc est, ut illos audiamus unum quidem Deum confitentes, et carnem venerantes a Servatore susceptam : at Filium nihilominus Dei inhabitantem hanc carnem, voce tenuis atque labiis, cum agnoscant, re ipsa penitus abnegantes. Nam Filium Dei inquirere debemus illum, qui vivat et subsistat vere : non idem qui censeatur, cum illo quod assumpsit corpore ; nec idem cum Deo atque Patre. Neque enim secundum pietatem vere senserit is, qui Filium profitetur esse illum Deum qui est super omnia. Ecejus matris esse potest ille Filius, qui divinitate ingenita a nullo principio, amicitur? Nec si quis unigenitum Dei Filium, eumdemmet et Patrem esse doceri, poterit declinare, quod est contra maledicos constitutum.

✕ Ed. Paris. pag. 65. ⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Ibid. 17.

(23) Τὸ δὲ τρίτον. Vulgo ἀλλὰ τὸ τρίτον et Mr. γρ. ὁμῶς loco ὁμοῦ, et γρ. ἀκούσεις loco ἰσχυρῶς, vulgo χρῆ ζῆταιν et κατὰ τ. δυσσεβῶν δίκην et διὰ δὲ τὴν.

ὑφεστῶτα· καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν, ὅς αὐτὸς ἀπεστάλθαι συνεχῶς ὁμολογεῖ. Ἡμεῖς εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, κατὰ τὸ στολόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, καὶ ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς ἀνθρώπου, ὃν δι' ἡμᾶς ἀπέστειλεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὔτε ὁ ἀνεληλυθὲς σῶμα ἦν τῷ ἀνεληλυθῆτι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· οὔτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀν νομισθεῖται τῷ γένεσι· τριῶν δὲ τούτων ὑποκειμένων, οἱ ἐκ τῶν τριῶν δ' ἐκποδῶν ποιούμενοι, τῆς Ἐκκλησίας ἀν ἀπόβλητοι.

ΚΕΦ. Ζ'.

Ὅπως οἱ ἑτεροδόξοι διαφόρως τῆς περὶ τῆς θεολογίας ἐκπεπτώκωσιν.

Τὴν δὴ μὲν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡσέπας ἑτεροδόξων παραιτησάμενοι, δόξῃ ἐξ ἡμετέρων ὄφθαι αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηκότες, πρὸς τὴν ἀληθείας σκοποῦ διημαρτήκασιν. Οἱ δὲ τῆς οἰκονομίας παραδεδεγμένοι, τὸν δὲ πρότερον Υἱὸν ἀρνησάμενοι, ποικίλας, ὡς ἔφην, ἐκπεπτώκωσιν. Οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπων, τῆς ἀπάντων φύσεως κατ' οὐδὲν κρείττονα ἡσέπας προτερήμασι, γεγονέναι αὐτὸν εἰρηκότες, ὡς ἡμεῖς τὸν ἐνοικήσαν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τῷ σῶματι τίσαντες, Υἱὸν τε αὐτὸν ἑαυτοῦ χρηματίζαντες δι' ἣν ὑπέμεινε κατ' ἀνθρώπων οἰκονομία ἐπέδόντες οὗτοι, Θεὸν καὶ ἀνθρώπων, τῶν ὄλων μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ἀρνησάμενοι. Ἡμεῖς δὲ μὲν Σαβέλλιος, νυνὶ δὲ Μάρκελλος, τῆς οἰκονομίας ἀπαθῆντες, τὸν μὲν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἡσέπας ἀπίστοις ὁμοίως εὐ μάλα εἰδέναι δισχυροῦσιν, ἑξ ἑτέρου δευτέρου τὴν σάρκα τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας συνωμολόγηκασι· (23) τὸ δὲ τρίτον, αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὄλων τῆς ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίας, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραγκωνισάμενοι, φῶς ὄντα καὶ ἀλήθειαν τῆ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας ἐκπεπτώκωσιν. Ἐνθεν ἕνα μὲν Θεὸν ὁμολογῶντων αὐτῶν ἀκούσει, καὶ τὴν σάρκα δὲ τοῦ Σωτῆρος ὄντων τὸν δὲ ἐνοικήσαντα τῇ σαρκὶ Θεὸν ἡσέπας ἡμῶν μὲν καὶ χεῖλεσι παραδεχομένων, ἔργῳ δὲ ἀρνησάμενων. Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρῆν ζῆταιν, ἀλήθειαν καὶ ὑφεστῶτα· οὔτε τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνεληλυθὲς σῶματι, οὔτε τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἐν ἐκείνῃ εὐσεβῆς εἶη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τῆς ἁγίας ἀγέννητον θεότητα περιβεβλημένος;) ὡς τῆς ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τῶν ὄλων δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσφήμων ἁμαρτιῶν.

ΚΕΦ. Η΄.

A

CAP. VIII.

ὕγιους καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

θεῖαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα ὁ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς ἵς δ' αὐτῆς θρέμμασι τῆς ἐνθέου χάριτος τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τῆς παλιγγιον ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πῶς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, τετὴ καὶ δλόκληρον ταύτην εἰδέναι (25) θεολογίαν, ἣ Θεὸν μὲν ἕνα παραδίδω- τῆς Ἑλληνικῆς καὶ πολυθέου πλά- αὐτὸν οἶδε τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα :ντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς ροδόξων ἀποστρεφόμενη τὴν δυσσε- ἰὺν τῶν ἑτεροδόξων εἶποι ἂν τὸν Πα- B αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντο- δὲ Ἰουδαίων ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν αὐτὸν, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδῶς· οὐ- μόνον φῆσειεν εἰδέναι Θεόν. Διὰ τοὺς ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἢ Ἑκκλη- ἴαν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα ρα διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνδὲς τοῦ τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν καὶ ριον. Οὕτω καὶ Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῶν ἰτὸν δὲ ὄντα καὶ ζῶντα, καὶ ἀληθῶς ἰδὲ) Θεὸν (27) ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ ν ἐκ ζωῆς· ἀλέκτοισι καὶ ἀβρῆτοισι, C ἀγνώστοις ἡμῖν, καὶ ἀκαταλήπτοις κτρός ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννη- μοίως μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑπο- ἴην ἐμπερῆ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημέ- ριον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτε- :οζωὴν ὄντα. Καὶ ἔπρεπε γὰρ τῶ ἐπὶ ρὸ παντὸς γεννητοῦ, καὶ πρὸ πάντων ογενῆς τοῦτο προβάλλεσθαι γέννημα, ἰπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγῆ, τῶν μελ- γεννήσεσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν λαι τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὡς περ τινὸς φω- ζωῆς πηγῆν, καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν, εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς :ρυφοί, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. ἴν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν D ἴν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, καὶ αὐ- ἴδν, καὶ πάσης νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐ- ν· καὶ αὐτόλογον, καὶ σοφίαν, σε- ντα καὶ λογικῶς ὑφιστάμενόν τε καὶ δὴ χάριν ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ :αι οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε καὶ

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusquomodi : suis, qui sunt, alumnis gratiæ divinæ cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet confiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc præ se ferens credendam theologiam rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judæis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, atheorum et hæreticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profitentes, quam Ecclesia docet, confitebitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus est omnipotens ; ✕ ut nec e Judæorum secta quisquam est professurus Deum Patrem, cum ejus filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unum solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum prædicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia sæcula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vita ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem ; nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante sæcula omnia exsistebat, unigenitum hoc genimen producere, veluti quamdam basim futurum et fundamentum, et sustentaculum immobile eorum omnium quæ erant in secundis producenda. Hanc ob causam Filium progeneravit, ante ea omnia quæ producenda erant, tanquam lucis ejusdam radium, vitæ fontem, bonorum thesaurum, (in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi et cognitionis,) quemadmodum divinus docebat Apostolus **. Tantorum taliumque honorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quæ sunt

ισα πιστεύειν, lege καὶ πιστεύειν. ditur, ore sit confessio : utrumque ro baptismate.

ισαν θεολογίαν. Lege παρέχουσα. , suis alumnis hanc fidem ; sic sta- . M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῶ Πατρί.

(27) Μρ. γρ. Πατρί ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διὸ δὲ εἰ αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σαφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et mss. cf. p. 424 D. Mox vulgo ὧν δὲ et ἀναγορεύεται.

vivificatorem : ipsammet lucem veram, illuminantem omnes substantias ratione præditas et laetæ ; ipsammet rationem, et ipsammet sapientiam, sapienter et secundum rationem optimam producentem et administrantem. Quocirca unigenitus Filius Dei, solus ipse est, neque præter alius est, aut esse dicitur.

CAPUT IX.

Quod non similiter atque cæteræ creaturæ subsistat Filius.

Atque ideo reprehendi nec immerito debent ii, qui ausi sunt illum ✕ creaturam nominare, ipsumque dicere e non ente, quemadmodum et cæteræ producuntur creaturæ, progeneratum. Nam quis, quæso, ita esse potest Filius ? Qui Dei unigenitus Filius, si eandem cum reliquis creaturis naturam sortiatur ; hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quam Filius Dei : hoc pacto de multis productis ipse unus erit : veluti qui participaverit creationis illius, non de præexistente subjecto, et ejusdem sit cum creaturis communionis. Enimvero longe aliter de eo divina oracula prædicarunt. Ubi enim de rerum productione sermo instituitur : ibi omnia per illum facta fuisse, non una vice testificantur. Omnia enim, inquam, per illum facta sunt, et sine eo nihil factum est ⁴⁷. Et alibi : In illo condita sunt universa, quæ sunt in cælis, et quæ super terram ; sive visibilia fuerint, seu invisibilia ⁴⁸. Et iterum, Omnia per ipsum, et in ipso condita sunt : et ipse est ante omnia ⁴⁹, et, » In ipso omnia subsisterunt, secundum doctrinam apostolicam ⁵⁰. Cum vero de ipsius divinitate tractationem instituit, a rerum omnium universitate eum separat : Dominum vero ipsum atque herum, conditorem atque Deum et Servatorem agnoscit universorum, illumque solum, nec ab illo alium, Dei agnoscit et fatetur, unigenitum : Sapientiam, Verbum, vitam, lucem ipsum appellat solum : imaginem Dei invisibilis : lucis sempiternæ relucantem, et hisce congenita sexcenta similia nomina adhibet quibus illum glorificat : quibus omnibus id agit, ut paternæ deitatis peculiarem et propriam relationem ostendat ad illum tantummodo spectare, veluti ad Filium unigenitum. Hinc factum, ut magna voce Pater illi dederit, præconio suo cœlesti, ad Jordanis fluentia testimonium, quod solus ipsi esset dilectus, ubi effatur : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi met complacui ⁵¹. Quod ipsum testimonium secunda vice, cum in monte transformaretur ⁵², ingeminavit, rem

ΚΕΦ. Θ.

Ἄ "Οτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως καὶ εἶναι ὑπέστη.

(29) Ὅθεν εἰκότως ἂν τις μέμφαιτα, τοὺς κτίσαντες αὐτὸν φάσαι τετοληκόσιν ἐξ οὐκ ὄντων ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν γενόμενον. Καὶ πῶς γὰρ ἔσται Υἱός ; Πῶς δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρῶς τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν ἐπιγραφόμενος εἶναι ; πῶς γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μάλλον, ἢ ἡλικίας τοῦ Θεοῦ · (31) τῶν τε πολλῶν γεννητῶν ἐστὶν ἅτε τῆς ἐξ οὐκ ὄντων κτίσεως ὁμοίως εἰσὶν ἡμετέρας (32) κοινωνίας. Ἄλλ' οὐχ ὧδε τὰ θεῖα πρὸ τοῦ παιδεύει λόγια · ἀλλ' ὅτε μὲν τῆς τῶν γυναικῶν ὑπάρξεως τὴν διδασκαλίαν καλεῖται, (33) ἀλλοῖς τὰ πάντα μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ γεγονέναι · Ἐάντι γὰρ [φησί] ἐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἑτερον οὐδὲ ἓν · » καὶ « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰσὶν ἄφρατα καὶ ἀόρατα, καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς εὐχὴν ἐστὶν αὐτοῦ, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων · » καὶ, Ἐάντι ἐν αὐτῷ συνέστηκε, » κατὰ τὰς ἀποστολικὰς ἐπιστολάς · ὅτε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν ἀποστόλων μὲν λοιπῶν ἀπάντων αὐτὸν ἀφορίζει, Κίβδη δὲ αὐτὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργόν, καὶ θεόν, καὶ Σωτῆρα τῶν ὅλων οἶδε · μονογενὴ τε Υἱὸν Θεοῦ καὶ αὐτὸν καὶ οὐδένα ἄλλον ἀποφαίνει · Σοφίαν καὶ λόγον, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς μόνον αὐτὸν ἀποκαλεῖται τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου · καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ἑστέρα τε μύρια τούτοις ἀδελφοὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσιν διδάσκει, ὧδε πῆ τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ πρὸς μόνον αὐτὸν, ὡσανεὶ πρὸς Υἱὸν μονογενῆ, λέγουσαν σχέσιν ἐπιδεικνύμενα. Δὲ καὶ Υἱὸν ἀγαπᾶ ἀνεκλήρυττε μόνον αὐτόν · ἀμφὶ τὰ Ἱερῶν βιβλίων ἢ πατρικῆ (34) φωνῆ μεγάλη μαρτυροῦσα βεβαίως ὅτι ἐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εἰδέσθαι καὶ δευτεροὶ γε τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν αὐτῷ μεταμορφώσεως, τὸν αὐτὸν ἐπισφραγισμένον ἔχει ἄλλοι τοιγαροῦν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ταύτην εἰσὶν ἡ μαρτυρίαν παρασχομένου, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ καὶ ῥήθην αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ εἶναι διδάσκοντες ἐν ἑφ' ἡμέραις · Θεὸν οὐδέ τις ἐώρακε πώποτε · ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἢ μονογενὴς Θεός (35), ὁ ὢν εἰς τὸν καιρὸν τῶν

⁴⁷ Ed. Paris. pag. 67. ⁴⁸ Joan. 1, 3. ⁴⁹ Coloss. 1, 16. ⁵⁰ Ibid. 17. ⁵¹ Ibid. ⁵² Matth. 17, 5.

(29) Quæ hic habentur apud Eusebium, recitat D Socrates, lib. 1, cap. 21, ut tueatur auctorem a suspicione Arianismi. Sed non persuasit illustrissimo Baronio, ad annum 340 ; neque vero persuadet mihi. M. (30) Ἐξ οὐκ ὄντων τῶν ὁμοίως. Conjeceram legend. ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν, ὁμοίως. Sed apud Socratem est, ἐξ οὐκ ὄντων, ὁμοίον τοῖς. M. — Τῶν ante ὁμοίως non est in codl., quare delevi. (31) Ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μάλλον, οὐχὶ δὲ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Hæc desunt in Socrate.

(32) Ἰσ. καὶ mss. (33) Διδασκαλίαν καλεῖται. Locns corruptus nec adjuvat hic Socrates : nam omisit forte ἐπιφραγεῖται. M.—Διδ. ποιῆται codd., qui mox φησὶ οὐκ ἔστιν ἄλλοις τὰ πάντα τὰ. Infra vulgo ἐπιδεικνύμενος ἀνακλήρυττε. (34) Ρεῖθρα ἢ πατρικῆ. Forte, βεῖθρα, ὅπου τῆ πατρικῆ. M. — Vulgo ἀμφὶ Ἱερῶν. Dein vulgo ἐπὶ τῆς. (35) Ἡ μονογενὴς Θεός. Non sunt hæc exemplarum listæ : sed nec credo Eusebii, nisi forsitan ἔστιν ἢ μονογενὴς Θεός. — Infra vulgo ἔδωκεν ὡσαύτως

ος ἐξηγήσατο. ἢ Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σω-
 τῆος περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαις ταύτ' ἐπισφρα-
 δι' ὧν ἔλεγεν· Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ
 ὅσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονο-
 γεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐξη-
 γῆται. Ὁ μετὰ ταύτας τὰς φωνὰς γεννητὸν ἐξ
 καὶ κτίσμα (36) προηγγεμένον ἐκ τοῦ μή-
 ἰδον ὀριζόμενος, λέληθε τοῦνομα μὲν αὐτῷ
 ὄνομα, τὸ δ' ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι ἀρνούμε-
 οῦ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονῶς, οὐκ ἂν ἀληθῶς
 ἴδῃς τοῦ Θεοῦ· ὅτι μηδὲ ἄλλο τι τῶν γεν-

productam affirmaverit creaturam, istum
 Filium esse, pernegare. Nam qui de non
 existentibus generatus est, Filius esse
 revera nequit : non magis quam quidvis
 aliud creatum.

ΚΕΦ. Γ.

ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς εἰκότως καὶ
 μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἀρεῖ-

ἀληθῶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτοῦ ἅτε δὴ
 ποτεχθεὶς, εἰκότως καὶ Ἀγαπητὸς καὶ Μο-
 ηματιζέειν ἂν τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ
 (38). Τί γὰρ ἂν γένοιτο Θεοῦ γέννημα τῷ
 ἀφωμοιωμένον; Κτίζει μὲν οὖν βασι-
 ἄλλ' οὐ γεννᾷ πόλιν· γεννᾷ δὲ υἱὸν, ἀλλ'
 ἔγεται· καὶ ὁ δημιουργὸς τεχνίτης, ἀλλ'
 γένοιτο ἂν τοῦ πρὸς αὐτὸν δημιουργου-
 δ' ἐξ αὐτοῦ φύντος υἱοῦ οὐκ ἂν δημιουρ-
 . Καὶ δὴ καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῦ μὲν
 τοῦ δὲ κόσμου κτίστης ἂν εἰκότως καὶ
 οἴτο. Εἰ δ' ἅπασι που τῆς Γραφῆς εὐρίσκει
 ν, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ
 ἵπτοῦ, τὸν νοῦν ἐπισκοπεῖν χρῆ τοῦ λό-
 ῖρον ὑστερον ἐκθήσομαι· ἀλλὰ μὴ, κατὰ
 ἐκ μίαις λέξεως τὸ κυριώτατον τῆς Ἐκ-
 κασαλεύειν δόγμα. Κἀκεῖνος γὰρ, ἅπασι
 γον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον κα-
 γν ὑπαρξιν ἠθέτει αὐτοῦ. Ὅν δὴ καὶ πρὸς
 ὁδὸς τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον εἶναι Υἱὸν,
 ἵπτοις γεννητοῖς παραβάλλειν ὄσιον; Πῶς
 ἰογενῆς, τῷ πλήθει τῶν γεγονότων συνα-
 ; Καὶ μὴν ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας ὁ
 ὅς τὸν πατέρα φυσικὴν σχέσιν παρίστη-
 πάλιν τὸ μονογενὲς ὄνομα καὶ τοῦ γένους
 καὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς, καὶ τοῦ μόνον
 ἠδέτερον αὐτῷ τῆς υἰότητος κοινωσῖν. D
 καὶ ταῦτον Μαρκέλλω πάθος πεπονηθῆναι καὶ
 ἵν γὰρ δέει τοῦ μὴ δύο Θεοὺς εἰπεῖν, τὴν
 Υἱοῦ προῦβάλλετο, τὴν ὑπόστασιν ἀθετῶν
 , δύο δόντας ὑποστάσεις, τὴν μὲν ἀγέννη-
 ἐξ οὐκ ὄντων κτισθείσαν, ἕνα μὲν Θεὸν
 Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔτ' αὐτοῖς, οὐδὲ Μονογε-

A eandem veluti sigillo suo communiturus. Quocirca
 cum huiusmodi testimonium ipsi universorum Deus
 exhibuerit; cumque disertis verbis Evangelista
 pronuntiet, eum esse Filium unigenitum, dum pro-
 nuntiat : *Deum nemo vidit unquam : Unigenitus Fi-
 lius* (aut Deus unigenitus) *qui erat in sinu Patris,
 ipse enarravit* ³³. Adhuc cum Servator insuper ipse,
 inter docendum, hoc assignet, ubi ita loquitur :
*Ita Deus dilexit mundum, ut Filium ipsius unigeni-
 tum dederit, ut omnis qui in eum crediderit, vitam
 possideat æternam* ³⁴. Quisquis igitur ✕ post hæc
 testimonia progenitum illum de non entibus, et ex
 Filium; nomen ei nudum tantummodo largiri
 ur, revera autem Filium esse, pernegare. Nam qui de non
 existentibus generatus est, Filius esse revera
 nequit : non magis quam quidvis aliud creatum.

B

CAP. X.

Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus
 dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.

Qui secundum veritatem Dei Filius est, de illo
 hoc est, de Patre genitus, quid mirum si et Dilectus
 andiat, et Patris sui Unigenitus, ob quam ipsam
 causam et Deus fuerit? De Deo siquidem quid aliud
 gigni possit, quam quod ipsi per omnia sit simillim-
 um? Condit equidem civitatem rex, non autem
 gignit civitatem; gignere vero filium, non condere
 dicitur : artifex etiam constructor, nequaquam
 vero pater ejus dici debet, quod construxit : qui
 filii de se progenerati conditor non appellatur. Ad
 eundem modum universorum Deus, Filii sui Pater,
 mundi conditor optimo jure et constructor appella-
 tur. Quod si semel per Scripturas inveniat dictum :
*Dominus condidit me principium viarum ejus, ad
 opera ejus* ³⁵, penitus sententiam ejus dicti, quam
 paulo post expositurus sum, debemus introspicere :
 nec quod Marcello usurpatum fuit, propter hoc
 unicum testimonium, ecclesiasticum præcipuum
 dogma labefactare. Ille enim cum audivisset vel semel
 positum Filium Verbum nominari, ad humanas
 rationes delapsus, ipsius plane sustulit subsistent-
 tiam. Cum qui per seipsum, et per Patris prolantum
 testimonium, Filius usurparetur, nisi summam per
 impietatem cum cæteris creaturis nec componi
 debeat neque comparari. Nam quo pacto Unigenitus
 appellari queat, qui cum multitudine annumeratur
 creaturarum? Cum vel de nominis solius usurpatione
 filius naturalem quamdam obtineat ad genitorem
 suum relationem, cumque nomen illud, unigenitus,
 ad genus pertingat, et generationem, solum eum
 indicet et solitarium : nec in filiatione sua, quocun-
 que cum alio participantem. ✕ At enim videntur
 iidem isti cum Marcello eodem plane modo affecti.

ris., pagg. 68, 69. ³³ Joan. i, 18. ³⁴ Joan. iii, 16. ³⁵ Prov. viii, 22.

γγμένων. Recte, male autem in Socrate,
 on, forte προαγόμενον : sed hanc no-
 nem malim. M.—Ὁεῖν vulgo γένοιτο υἱός.
 ἀληθῶς. Socrates legit, ὁ δ' ἀλύτως,
 incera est illius lectio quam nostra. M.
 go ἅτε δέ.

ΑΤΡΟΛ. GR. XXIV

(38) Τί γὰρ ἂν γένοιτο. Deest vox γένοιτο apud
 Socratem male, qui et nostram scripturam corrigi,
 legend. enim, ἢ τὸ, τῷ γεγεννηκότι. M.—Μοχ vulgo
 δημ. τεχνίτης et ἐκκλ. παρασκευεῖν δόγμα et ὄν δὲ
 καὶ et συναριθμούμενον.

27

Præ metu namque ille, ne duos videretur Deos A profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiendo. Illi vero cum concedant hypostases duas, unam ingentam, creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituunt Deum. At nullus interea illis Filius habetur in numero, non Unigenitus, non Dominus, non Deus: neque enim quidquam habet, secundum eos, cum paterna divinitate commune: sed per omnia componitur cum creaturarum turba in hoc, quod de nihilo procreabatur: sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum Dominumque verissime Filium esse eum, atque Deum docet: non communi quadam cum multis ratione, qui denominantur filii atque dii, utpote de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnes simi* ³⁸: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Patre, qui in forma de se habet: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus existat.

CAP. XI.

Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admiserit illam formam, Deus de Deo.

Quod si autem vereantur, ne duos Deos pronuntiasse videatur, sciant oportet, quod utcumque licet Filium prolfteamur Deum, unus tamen, nostra sententia, Deus sit: ille nimirum, qui solus principio caret, qui ingentus; qui propriam a se possidet divinitatem, qui ipsi insuper Filio existendi causam, et taliter existendi dedit. Per quem et ipsum se, Filius constituitur vivere, ubi ait, *Quemadmodum me misit vivens Pater: et ego vivo per Patrem* ³⁷. Et quemadmodum Pater habet vitam in seipso: ita quoque et Filio dedit habere vitam in seipso ³⁸. Quam ob causam nostrum ille Deum esse docet Patrem, atque suum Deum, ubi loquitur, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum* ³⁹: sed et caput quoque Filii esse Deum docet Ecclesiæ ✕ alumnus magnus Apostolus ubi ait, *Caput autem Christi, Deus est* ⁴⁰. Nunc iterum de Filio prolocutus: *Atque ipsum dedit caput super omnia, Ecclesiæ suæ quæ est corpus ipsius* ⁴¹. Quocirca, princeps hic Ecclesiæ et dux dicatur: caput autem hujus erit Pater: ita unus iste Deus et unicus fuerit qui est Pater Filii unigeniti: D unicum etiam caput ipsius Christi. Cum vero unicum sit principium, caput etiam unicum sit, quomodo fiet ut sint duo Dii, et non unus, nempe ille solus, qui nullum se superiorem habet: cui nullus alius causam subsistendi contulit? qui, ut suum peculiū quoddam, deitatem in principiatam et inge-

✕ Ed. Paris., pag. 70. ³⁸ Psal. LXXXI, 6. ³⁷ Joan. VI, 57. ³⁹ Joan. V, 26. ⁴⁰ Joan. XV, 17. ⁴¹ 1. Cor. I, 22.

(38^a) Vulgo μέν et ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ et μεμῆθηκεν.

(39^a) Διαγορεύειν δόξαι, ἐρίστωσαν. Lege, et distingue, δόξαιμεν· ἐνέστωσαν. M. — Δόξαιεν, ἴστωσαν cod.; dein vulgo με ζῶν et x. ὡςπερ ὁ Πατήρ et κεφαλὴν μέν τ.

νης ἔσται, οὐδὲ μὴν (38^a) Κύριος, οὐδὲ Θεός, μ ἐπικοινωνῶν τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι, τοῖς δ κτίσμασι, καθ' ὃ ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη, κτμνος. Ἄλλ' οὐκ οὕτως ἡ Ἐκκλησία· τὸν δ Θεοῦ, Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει, καὶ ἀλη εἶναι καὶ Θεὸν διδάσκει· οὐ κατὰ τοὺς πολλ ἐπίκλην ὀνομασθέντας υἱοὺς τε καὶ θεοὺς κερ ρηται, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ἰ πάντες, καθ' ὃ δὲ ὁ μόνος αὐτὸς, ὃ ἐξ αὐτοῦ θεὸς τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ ὑπῆρχε Θεὸς, αἰ ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ Πρωτόγονου κτίσεως. Διὸ καὶ τιμᾶν καὶ σέβειν καὶ φε μόνον αὐτὸν, ὡς Κύριον καὶ Σωτῆρα, κτμ, τῆς μεμῆθηκαμεν.

dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnes simi* ³⁸: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Patre, qui in forma de se habet: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus existat.

B

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅπως ἕνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καὶ ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.

Ei δὲ φόβον αὐτοῖς ἐμποιεῖ, μὴ πῃ ἕρα ἐκ (39) ἀναγορεύειν δόξαιεν, ἴστωσαν, ὡς, καὶ π πρὸς ἡμῶν ὁμολογουμένου Θεοῦ, εἰς ἂν γίνετο μόνος· ἐκεῖνος ὁ μόνος ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος θεότητα οὐκ εἶχον κεκτημένος, αὐτῷ τε τῷ Ἰῶ ναι, καὶ τοῦ τοῦδε εἶναι, γεγονώς αἰτίος, κ' ἰ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖ ζῆν, ἀντικρὺς λέγων· Ἐ ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ ζῶ ἐν πτῆρα. Καὶ ὡςπερ γὰρ ὁ Πατήρ ζῶν ἐστὶ τῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζῶν ἐξελθεῖν. Διὸ καὶ ἡμῶν καὶ αὐτοῦ Θεὸν εἶναι διδάσκει ἰ τέρα ἐν οἷς φησιν· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Ἰ μου καὶ Πατέρα ὁμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ ὁμῶν. Καὶ κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ μέν τοῦ Υἱοῦ τῆς δ' Ἐκκλησίας τὸν Υἱὸν ὁ μέγας Ἀπόστολος δάσκει, ἡμῖν λέγων· *Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ Θεός*· πῃ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ φάσκων· *Καὶ ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ*. Οὐκοῦν τῆς μὲν Ἐκκ αὐτὸς (40) ἀρχηγὸς ἂν εἴη, καὶ κεφαλὴ δὲ αἰ Πατῆρ· οὗτος εἰς Θεὸς ὁ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ D καὶ μία ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ δὲ οὐσης ἀρχῆς τε καὶ κεφαλῆς, πῶς ἂν γίνετο δύο, οὐχὶ δὲ εἰς ἐκεῖνος μόνος, ὁ μηδὲνα ἀνί μηδὲ αὐτοῦ αἰτίον ἕτερον ἐπιγραφόμενος; οἷ καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον τῆς μοναρχικῆς ἐξ τὴν θεότητα κεκτημένος, καὶ τῷ Ἰῶ τῆς αὐτοῦ τητός τε καὶ ζωῆς μεταδοῦς, ὃ δὲ αὐτοῦ τὰ εἰ

(40) Ἀρχηγός ἂν εἴη. Forte deest, καὶ π Nam caput est, de quo ταῦτα σφράσσει, καὶ αἰ arianizans hic Eusebius, hisce enim et in testimoniis utebantur illi, et Filium Dei, κεφα γαbant, et αἰτίον. M. — Deum vulgo ἡ τοῦ αἰ γένοιτο et οὐχὶ εἰς.

τα (41) ὑποστησάμενος· ὁ ἀποστέλλων αὐτόν· ὁ προστατῶν αὐτῷ, ὁ ἐντελλόμενος· ὁ διδάσκων· ὁ πάντα αὐτῷ παραδίδους, ὁ δοξάζων αὐτόν· ὁ ὑπερφῶν· ὁ ἀναδείξας βασιλέα τῶν ὄλων· ὁ πᾶσαν αὐτῷ τὴν κρίσιν παραδίδους· ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτῷ πειθεσθαι βουλόμενος· ὁ τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοπρεπειας αὐτοῦ κατέχειν θρόνον ἐγκλειούμενος; ἐν τῷ προσφωγεῖν αὐτῷ καὶ λέγειν· *Κύθου ἐκ δεξιῶν μου*· ὁ διὰ ταῦτα πάντα, καὶ αὐτοῦ ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, ὃ πειθόμενος ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ παῖς, *ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐταπεινώσεν ἑαυτόν, μορφῆν δούλου ἀνέληψεν, ὑπήκοος μέχρι θανάτου γέγονεν*· ὃ καὶ προσεύχεται, ὃ κελεύοντι πείθεται· ὃ καὶ εὐχαριστεῖ· ὃν καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἠγείσθαι ἡμᾶς διδάσκει, μερίζοντα τε εἶναι ἑαυτοῦ ὁμολογεῖ· ὃν ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις καὶ Θεὸν εἶναι ἑαυτοῦ πάντας ἡμᾶς εἰδέναι βούλεται. "Ὅν οὕτω δοξάζοντα τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἀμοιβαίως ἀντιδοξάζων ὁ Πατήρ, καὶ Κύριον, καὶ Σωτήρα, καὶ Θεὸν τῶν ὄλων, καὶ σύνθρονον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνέδειξε. "Α δὴ πεπαιδευμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἑαυτῆς μὲν καὶ Θεὸν, καὶ Κύριον καὶ Σωτήρα, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ Υἱὸν μονογενῆ αὐτὸν γινώσκειν, καὶ οὐδένα μὲν ἄλλον τῶν γεννητῶν ἀναγορεύειν Θεὸν ἀξιοῖ, μόνον δὲ τοῦτον οἶδε Θεὸν, ὃν μόνον ὁ Πατήρ ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννα. "Ὅσπερ οὖν αὐτὸς διὰ Σολομῶνος περίστη λέγων· *Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ὡδὲ πη ὄρη καὶ βουνούς τὰς θείας καὶ ὑπερκοσμίους δυνάμεις αἰνιττόμενος*.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὡς ἀβήτος αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

Εἰ δὲ δὴ (42) περιεργάζοιτό τις, καὶ πῶς ἂν γεννησειεν ὁ Θεός, πῶς δ' ἔσται Πατήρ (ὁ) ἐπέκεινα τῶν ὄλων; τὸ τολμηρὸν τοῦ πύσματος κατασιγᾶσι ὁ φήσας· *Βαθύτερά σου μὴ ζήτηι, καὶ ὑψηλότερά σου μὴ ἐξέταξε*· ἢ προσετάρη σοι, ταῦτα διανοοῦ· *ὅτι γὰρ ἐστὶ σοι χρεῖα τῶν κρυπτῶν*. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν· *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύματα αὐτοῦ! καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Τὸν περαιτέρω χωρεῖν τολμῶντα, μὴ ἀνεφίκτοις ἐπιχειρεῖν ἢ πειθέτω λέγων πρότερον αὐτὸς, ἢ δὴ φησιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονέναι, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑπέστη, μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντα πρότερον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν τεχνίτας, ὕλην προὑποκειμένην λαβὼν ταῖς χερσίν, τὸ πᾶν ἐτεκτίνατο. "Ὅσπερ δὴ τοῦτο, τῆ φύσει ἀμήχανον, ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις, λέγων δὲ τὸ μηδαμῶς ὑπάρχον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν, αὐτῷ δυνατὸν κατέστη, καὶ γέγονε (44) τῶν ὄλων ποιητής, οὐ

⊗ Ed. Paris., pag. 71. " Eccl. iii, 22. " Rom. xi, 33.

(41) Ὑποστησάμενος. Deest αὐτῷ, nempe Filio. Hæc omnia, de homine Christo in sacris litteris recitata, ad deitatem retulit Eusebius, Arianæ fide prorsus. M. — Mox vulgo τὸν ἐκ δεξιᾶς τ. μ. et ἑταπ. ἑαυτὸν μ. δούλ. λαβὼν γενόμενος, omissu sequente γέγονεν, et καὶ κελεύοντι et τῆς ἑαυτοῦ βασ. et ἄδε πεπ. et Σαλομ.

(42) Vulgo δὴ οὐ.; dein vulgo τῆς πύσεως et

neratam cum monarchica potestate suprema possidens, Filium participem fecit suæ vitæ et divinitatis : sua omnia subjecta ei tradidit : cum misit, mandavit illi, in præceptis dedit, docuit, omnia illi donavit, illum glorificavit, illum superexaltavit, regem universorum declaravit, iudicium omne illi tradidit, nos voluit illi obtemperare, jussit eum sedem suam constituere a dextra magnificentiæ suæ, cum sic illum affatus proloqueretur, *Sede a dextris meis*, qui ob ista singula et universa, ipsius Filii existat Deus : cui obtemperatus unigenitus Filius, semet exinanivit ipsum, sese humiliavit, formam servi accipiens, factus obediens usque ad mortem. Quem precibus interpellat : cui obedit, cui gratias agit, quem solum unicum verum Deum credere nos docet : quem se majorem profitetur, quemque adhuc super omnia, suum quoque Deum esse, nos omnes et singulos scire voluit. Quem ad istum modum Patrem suum glorificantem, Pater, vice versa glorificavit, eumque Dominum, Servatorem, Deum universorum, consortem sui quoque imperii palam declaravit. Hæc a Deo edocta Ecclesia illum Deum, Dominum, Servatorem, Filium Dei supremi Unigenitum agnoscit, nec ab eo cum recesserit, inter creaturas, præterea quidquam profitetur Deum. Solum illum quippe Deum novit, quem solum de se genuit Pater. Quemadmodum et ipse per Salomonem loquitur : *Priusquam montes stabilirentur, ante omnes colles progenit me*. Per montes et colles ibi iudicare voluit divinas et supermundanas potestates.

CAP. XII.

⊗ Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.

Quod si quis curiosius hic sategerit, et quomodo sit ille Deus roget : quomodo erit Pater, qui super omnia est ? audacem hujus hominis interrogacionem compescet is qui ait, *Profundiora te, ne quæsieris, et excelsiora te, ne exquiras : illa cogita, quæ tibi imperavit : neque enim tibi opus est secretorum* " ; et Paulus ait etiam : *O altitudo divitiarum, sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus ! et impervestigabiles viæ ejus* " . Hunc vero progressurum audaci facinore adhuc ulterius cohibere saltem debeant, ut inaccessa prorsus aggrediatur, ea quæ sunt ab ipso prius posita, de progeneratione e non existentibus : quod quomodo fieri potuit velim explicet, cum neutiquam nullibi exstarent illa. Non enim, ut artifices apud nos solent, materiam præjacentem acceptam manibus, universum exinde conformavit : sed ut ipsum hoc naturæ quidem impossibile fuerat, quantum

κατασιγᾶσι.

(43) Βαθύτερά σου. Locus est Sirac. iii, 22, ubi legitur χαλεπότερά σου μὴ ζήτηι, καὶ ἰσχυρότερα σου μὴ ἐξέταξε, ubi alia sint in eandem cum istis sententiam. M. — Dein vulgo ἐπιχωρεῖν ἢ et ἢ δὲ φ. et πᾶν ἐπεκτείνωτο et προαγαγεῖν.

(44) Τῶν ὄλων ποιητής. Vel ut in margine fuit, ποιητῆ, statim αὐτοῦ υἱοῦ γέννησις. M. — Dein τοῦ

quidem ad humanum operandi modum spectat, nimirum, de nullibi existente materia, essentiam rerum constructam dare : ipsi tamen universitatis conditori possibile fuit plane, et factum est. Captum hoc humanum transcendit prorsus : neque huius rei ratio comprehendere sermone aut annuntiari potest. Ad eundem modum, et multo quidem magis unigeniti ejus Filii generatio, incomprehensibilis et investigabilis, non nobis solummodo, sed et virtutibus iis fuerit, quæ nos longo superant intervallo. Siquidem illa quæ per naturam suam inferioribus subsidunt, et ab illa divinâ inenarrabili essentia sunt longissimo et inferiori tractu semota, quomodo poterint cognitione sua ad sublimia et in altissimo posita, aspirare ? Qui poterit fieri, ut animo quis ea assequatur (quæ olim omnino non exstabant, sed de non esse, ad subsistere suum, per Deum sunt producta originis auctorem, causamque ipsis existendi existentem) ante suam ipsorum primam productionem ? Aut nos heri atque nudius tertius pellem induti atque carnem : ossibus atque nervis compaginati : qui nec illa quidem novimus quæ juxta nos consistunt, quomodo sine periculo disquisitionem de ineffabilibus instituemus ? qualiter **✕** Filium suum progenuit Pater, satagentes : cum innumera sint illa, quæ cum ad pedes etiam nostros provolvantur, nobis tamen pehitis sunt incognita. Exemplo rem istam illustrabo. Equis enim mihi expedire poterit, anima corpori quomodo concatenatur ? qualiter inde exeat ? qualiter ingressa fuit ab initio ? quæ ipsius species ? qualis figura, forma, habitus, essentia ? Nondum per curiositatem meam ullam naturam ego dæmonum indagavi : non explicui substantias angelorum : non qualiter se habeant principatus, throni, dominationes : de potestatibus, et mundi moderatoribus rescivi nihil. Et si sane ab istis me non expediam, quid mihi proderit investigare scientiam, de deitate ingenerata et principio omni superiore ? Quid de inaccessibleibus questionibus instituo ? quomodo Deus prodierit Pater Filii sui unigeniti ? quasi non sufficeret in dilecti sui testimonium paterna illa vox, quam de cælo promulgavit dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite*⁶³. Quod si præcipiat, hunc audire, mandato huic regio obtemperantes Filium dilectum audiamus. Quodnam vero illud sit, quod nos de seipso intelligere volebat, ipse nos docebit, ubi ait : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*⁶⁴. Illi igitur credendum est, ut vitam æternam consequamur. Nam qui in eum, inquit, credit, habet vitam æternam ; non qui cognoscit quomodo natus est de Pa-

✕ Ed. Paris., pag. 72. ⁶³ Matth. xvii, 5. ⁶⁴ Joan. iii, 16.

προαγαγόντος αιτίου — σχολή ἂν τῆς πρώτης γεννήσεως (codd. γενέσεως) τ. γν. R. p. 99. Porro vulgo ἢ που ἡμεῖς εἰ ποιησώμεθα.
(45) *Μολυπραγμοεῖν*. Deest λόγον, opinor. M. —

A κατ' ἄνθρωπον, ἀρρήτοις δὲ καὶ ἀφράτοις ἡ γοις, οὕτω καὶ πολὺ πλέον ἢ τοῦ Μονογενοῦ γέννησις ἀνεξερεύνητος καὶ ἀνεξιχνίαστος ἔν ἡμῖν, ὡς ἂν φαίη τις, μόνοις, ἀλλὰ καὶ πάντες κρείττοσιν ἢ καθ' ἡμᾶς δυνάμεσι. Τὰ γὰρ μυστήρια φύσιν ὑποβεβηκότα, κάτω τε καὶ ποθέωτα ἀρρήτου καὶ θεϊκῆς καθεστῶτα οὐσίας, πῶς ἰκοῖτο τῆς ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω καταλήψεως, ὅ ἂν τὰ μὴ ὄντα πρότερον, δι' αὐτοῦ ὃ ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸ εἶναι προαχθέντα, τοῦ παραγεγεννημένου τε αὐτοῖς τῆς ὑπάρξεως γενομένου, ἢ πρὸ τῆς γενέσεως τὴν γνῶσιν ; Ἡ πᾶσι χεῖροι, δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι· ἡμεῖς νεῦροις ἐνειρμένοι, καὶ μηδὲ τὰ καθ' ἡμᾶς τὰ περὶ τῶν ἀρρήτων ἀκίνδυνον ποιησώμεθα ἢ B σιν ; πῶς ἐγέννα τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ πολυπραγμοεῖς. Ὅτι δὲ καὶ τῶν παρὰ πόδας μυρία τῆς φύσεως διαδιδράσκει γνῶσιν δῆλον ἂν εἴη ἐνθένδε. Τίς γὰρ εἰπεῖν ἔχει, πῶς καθείρκεται τῷ σώματι ἡ ψυχή ; ἔξεισι ; πῶς δὲ τὴν ἀρχὴν εἰσεκρίθη ; ὅπως ἔστι τῆς τοῦ εἶδος ; τί τὸ σχῆμα ; τίς ἡ μορφή ; τίς ἡ οὐσία ; Οὕτω μαι τὸν περὶ δαιμόνων (45) (λέγει) : πῶς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν καὶ θρόνων, καὶ κυριοτήτων· οὐ τὸν ἐξουσιῶν, καὶ κοσμοκρατόρων. Εἰ δ' ἐν τούτοις σιν ἀμχανοῦμεν, τί δεῖ τὴν περὶ τῆς ἀνάγκης ἀγεννήτου θεότητος γνῶσιν διερευνησθαι ; τίς ἐφίκετα ἐρωτᾶν ; πῶς Υἱοῦ μονογενοῦς ὁ θεὸς καὶ Πατήρ ; ὡς μὴ ἀπαρκούσης ἡμῖν τῆς πατρῴας μνήσιν πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὃν ἐκείνους C εἰπὼν· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ὃν ἠγάπησα, αὐτοῦ ἀκούετε*. Εἰ δὲ ἀκούειν εἰπέτε καλεῖται, βασιλικῶ νόμῳ πεπειθαρχοῦντες, ἀκούετε τοῦ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ οὗτος περὶ αὐτοῦ λέγεται ἡμᾶς εἰδέναι, παραστήσει λέγων· *Ὁ θεὸς ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν τοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχη ζωὴν αἰώνιον*. Πιστευτὸν ἔχει τῷ, ὡς ἂν τῆς αἰωνίου τύχοιμεν ζωῆς. Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς αὐτὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ὃ γινώσκων ὅπως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήται ὡς ἂν τι μετὴν ζωῆς αἰωνίου, εἰ δὲ τούτ' εἴρηται· *Μηδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός*· μὴ εἰ τὸν Υἱὸν τις ἔγνω εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ γεννηθείς αὐτὸν Πατήρ. Ἀπαρκεῖ τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ πίστις πρὸς D τῆριον, ἢ θεὸν Πατέρα παντοκράτορα παρέχοντα· νόσκον, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπιγινώσκοντα Σωτῆρα. Ὅς δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ τὰ ὑπὸ παρεδίδου, λέγων· *Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι*· πνεῦμα δὲ ὁ θεός. Διὰ τὴν νοεῖν, ὡς καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ θεὸς εἴη. Ὅσα δὲ τῆς γεύδους σαρκὸς ὁ ἐπέκεινασθαι ἔλων θεὸς ἀπηλοτρῶται καὶ ἀπεσχοῖνται· ἢ

Dein vulgo ὃν ἐκῆρυξε λέγων εἰ εἰ δὲ ἀκούειν ἢ γεννηται εἰ μετῆν ζωῆς εἰ πρὸς σωτηρίαν εἰ πρὸς τοῦ μονογενῆ Υἱὸν ὑπογοῦ. Σωτῆρα· ὅς δὲ ἰσχυρὸς τὸ γεγεν. εἰ θ. θεός ἐστι εἰ σαρκ. γεννήσεως.

σει, τσοσούτῳ χρῆ νοεῖν καὶ τῆς τῶν σαρκῶν γενέσεως ἀπηλλοτριωθῆναι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Πατήρ ἐγέννα τὸν Υἱόν. Οὐ γάρ τι προϊέμενος, οὐδ' ἀλλοιούμενος, οὐδέ γε παθητικῶς κινούμενος, οὐδ' ὅλως τι τῶν ἡμῖν συνεγνωσμένων, ὑπομένων, ὑφίστη αὐτόν. Οὐδὲ γάρ σῶμα ἦν, ὡς ἀπόβροϊαν (46) ἢ μείωσιν, ἢ ἔκτασιν, ἢ μεταβολήν, ἢ τροπήν, ἢ ῥοήν, ἢ μέρος, ἢ πάθος ἐπ' αὐτῷ λογισασθαι· τούτων δ' ἐκτὸς ἀπάντων ἄρῃητον ἡμῖν καὶ ἀνεπιλόγιστον, μᾶλλον δὲ πάτη γεννητῆ φύσει ἀνεξερευνητόν καὶ ἀνεξιχνίαστον τὴν γενεσιουργίαν ὑφίστη. Γενῶν μὲν οὖν καὶ ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα φωτὸς αἰθέριου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, οὐ μὲν κατὰ τὴν αἰσθητὴν τοῦ φωτὸς εἰκόνα (ἐπέκεινα γὰρ παντὸς παραδείγματος), ἀρῃήτοις αὐτὸν καὶ ἀκαταλήπτοις λόγοις ὑφίστη, καὶ τοῦτον ἓνα καὶ Μονογενῆ. Δυσσεδῶν δὲ καὶ ἀθέων ἀνδρῶν, τὴν πολύθεον πλάνην νεοσηκῶτων, ἀποπεφράχθω πᾶν στόμα, οἱ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν ἐξαιρετόν καὶ ἰδιάζουσαν γέννησιν εἰς πλήθος καταβάλλοντες Πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἀνειρήκασιν, ὁμοῦ μὲν ἀνθρας μίξαντες θεοῖς, ὁμοῦ δὲ τούτοις ὁμοφυῆ καὶ τὸν αὐτὸν εἰσηγούμενοι Πατέρα. Ἄλλ' οὐδὲ μὲν ἐνεργεῖ δαιμονικῆ τὸ δυσσεδῆς τουτὶ καὶ θεοὺν προήκοντο ῥήμα, τῷ θνητῷ καὶ παθητικῷ καὶ ἀμαρτητικῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοπαθεῖς θεοῦς, καὶ τὸν τούτων κοινὸν ὑποθέμενοι Πατέρα, πάντως που τοῖς παισὶν παρωμοιωμένον, ὃ δ' ἐκκλησιαστικὸς κήρυξ ἐνὸς Θεοῦ ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττει, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων σωτηρίας τε καὶ προνοίας ὑφίστη.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσια.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν γεγονότων φύσις ἐν σώμασι καὶ ψωμάτοις, ἐμφύχοις τε καὶ ἀψύχοις, λογικοῖς τε καὶ ἄλογοις, θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις, τὸ διάφορον κερσημένη, τῷ ὑπὲρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ περὶ εἶναι καὶ τῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος μαρμαρυγῶν οὐχ ἄσσειν καὶ τῶν μετέχειν δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἐλλείψεως, μακρὰν δὲ καὶ πορρωτάτω, φύσεως ἀσθενείᾳ, διολισθὲν ἂν εἴη, (47) εἰ μὴ Θεοῦ Σωτήρος ἰσχύος βοήθειᾳ, εἰκότως ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν

⊗ Ed. Paris., pagg. 73, 74. ⁴⁶ Matth. xi, 27. ⁴⁶ Joan. iii, 6. ⁴⁷ Joan. iv, 24. ⁴⁸ Sap. vii, 26. ⁴⁹ Hebr. i, 3.

(46) Vn. γο καὶ μείωσιν, deīn ῥοήν et γεννησιουργίαν et καὶ ὁ ἥλιος et ἀπ. δόξης, porro αἰσθητὸν et αἰθερίον et καταβάλλοντες et ἀνδρ. καὶ θεῶν. Deīu ἄλλοι δὲ μὲν et τῷ διαφ. Mr. Γ. τῶ.

tre. Nemo enim tum vitam consequeretur æternam, si hæc conditio statuta fuisset : quia, *Nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit nisi Pater solus, qui illum generavit* ⁴⁶. Sufficit ergo nobis ad salutem fides, ea quæ Deum nobis exhibet Patrem, omnipotentem, et Filium ipsius subsignat Servatorem. Qui et ipse inter alia nobis ista commendavit inquitens : *Quod natum est ex carne, caro est ; et quod natum est ex spiritu, spiritus est* ⁴⁷ ; *Deus autem spiritus est* ⁴⁷. Consequens igitur est, ut intelligamus, quod natum est de Deo, Deum esse. Quantum vero Deus ille universorum super carnem hanc terrenam exaltatus, ab illius modo recessit et mensura : in tantum nobis animo concipiendum est, modum illum, secundum quem Pater genuit Filium, multis quidem parasangis, carnalem generandi modum exsuperare. ⊗ Neque enim aliquid emittendo, nedum ipse alteratus, aut per passionem affectus aliquantulum, et, ut expediam verbo, nihil eorum subeundo, quæ nostris animis sunt cognitione apprehensibilia, illum subsistere fecit. Non enim corpus erat Patri, ut effluxum ipsi, diminutionem, extensionem, transmutationem, conversionem, fluxum, partes, passionem attribuamus ullo pacto. Ab istis autem omnibus liber et semotus, generationis modum subivit ille, non explicabilem, incomprehensibilem : imo et universæ creaturarum naturæ, nullis vestigiis odorandam, nulla investigatione assequendam. Prognit quidem splendorem de se sol. Dicitur autem Filius, *splendor lucis æternæ* ⁴⁸ : *et gloriæ splendor* ⁴⁹, sed non secundum lucis sensibilis imaginem. Nam supra omnis exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudine, obturantur ora : qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudinem deorsum conjiciunt, *Patrem hominum nominantes deorumque*, homines iis commiscentes, Patrem supponentes his congenerem. Alii, per dæmonum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congeneres, iisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

D

CAP. XIII.

Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.

Quandoquidem vero rerum progengerarum natura, quæ differentiam sortita est multiplicem, per corporeas et incorporeas essentias, animatas et inanimatas, rationales, et irrationales, mortales et immortales, appropinquare Deo, qui super omnia et per omnia præest, ⊗ illius divinitatis splendores nullo modo potuit participare, ob nimiam illam suam deficientiam, per quam a natura illa sublimissima semovetur. Unde magno, imo longissimo

(47) *Ei μὴ Θεοῦ Σωτήριος*. Ita legend. omnino patet [vulgo εἴη μή], statim, χωρῶντα [sic et codd.] utempe filium. M.

bil, quod si aliud nihil, tum certe liquet, quod non **A** Filium vere atque proprie dicat, sed Verbo tantum tenuis atque nomine catachrestice usurpandum. Cumque Verbum doceat unum esse atque idem prorsus cum Deo: illud nempe Verbum incarnatum, natum de Virgine: ipsum esse Deum asseverat. Quod olim aliquando a Sabellio prolatum, ab Ecclesia fuit rejectum, ipsiusque auctor cum hæreticis impiis annumeratus.

CAP. II.

Quod per Christi gratiam collata est Ecclesie excellentia quædam cognitio de Patre et Filio.

Omnium principes Judæorum natio, Dei unius cognitionem et confessionem susceperunt, contra errores gentilitios de deorum multitudine. At gratia illa salutaris Ecclesie communicavit, veluti quamdam excellentem prærogativam, eundem Deum, Patrem Filii unigeniti, profiteri. Filium autem illum solum agnoscit Jesum Christum, præterea nullum. Nec illum secundum carnis, quam suscepit, generationem (hanc etenim et *servi formam, et illam hominis* vocare, edocta fuit), sed secundum illam divinitatem, quam a Patre et Deo eodem habuit ante omnia sæcula, universis incognitam. Secundum quam generationem, paternæ divinitatis plenitudinem, et ipsum Filium, Deum constituit, non a seipso possessam vel a Patre separatam, **X** sed nec sine principio illam et ingeneratam deitatem, nedum aliunde derivatam peregrinam, hospitam, et a Patre alienam, sed de paternâ participatione, veluti de jugi puteo in ipsum effuso, propagatam cum plenitudine. Siquidem in illo solo habitare plenitudinem paternæ deitatis ⁴² magnum edocuit Apostolus. Hanc ob causam in Ecclesia unus solus Deus annuntiatur: neque alius quispiam

CAP. III.

Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.

Quam quidem theologiæ rationem plerique intelligere non valentes, varios sibi errorum tramites adinvenerunt. Sunt qui Filium Deum esse concedentes hominem egerant, quem assumpsit. Alii professi eum hominem nudum, Deum in ipso ignorarunt. Tertii, metu Dei alterius introducendi, Patrem atque Filium unum esse eundemque opinantur. Quas vias dum declinat Ecclesia Dei, evangelicæ præconio veritatis gloriatur. Unum quidem Deum profiteri se, supra omnes venditans; unum quoque Filium unigenitum ejus, Deum de Deo Jesum Christum agnoscens; eundem ipsum professam Servatorem et Filium hominis. Qui cum nondum homo factus fuerat, Filius Dei tamen exsistebat. Factus, quod non prius fuerat, ob inexplicabilem misericordie paternæ transcendentiam.

X Ed. Paris. pag. 62. ⁴² Coloss. II, 9.

(45) In fine, legend. ἐγκαταλέξασα. M. — Mox vulgo χάρις ἢ τοῦ Σωτῆρος.

(16) Ἰὺδν δέ. Sic legendum, non, ut alibi vñ δέ. Illam nempe, cujus cognitio, ut γέρας ἐξαίρετον dabatur Ecclesie. M.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ Χριστοῦ χάρις τῆν περί Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνώσιν ἐξαίρετον ἐδώρησατο.

Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν ὁμολογεῖν ἓνα πρὸς ἀντιδιατάλην τῆς Ἑλλήνων πολυθέου πλάνης πρῶτοι παρείληξαν Ἰουδαίων παῖδες· τὸ δὲ καὶ Πατέρα τὸν αὐτὸν Υἱὸν μονογενοῦς γνωρίζειν ἐξαίρετον γέρας ἢ χάρις ἢ σωτήριος τῇ Ἐκκλησίᾳ δεδώρηται· Ἰὺδν δὲ (16) Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον οἶδε οὐδένα ἕτερον· οὐ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνείληφε, γένεσιν, (ταύτην γὰρ δούλου μορφῆν, καὶ Ἰὺδν ἀνθρώπου καλεῖν δεδιδακται·) κατὰ δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸ πάντων αἰώνων ἄγνωστον τοῖς πᾶσι καθ' ἣν τὸ πλῆρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ αὐτὸν Ἰὺδν, Θεὸν ὑπεστήσατο, οὐκ ἰδιόκτητον, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφωρισμένην, οὐδ' ἀναρχόν τινα καὶ ἀγέννητον, οὐδὲ ἄλλοθεν ποθεν ξένην καὶ τοῦ Πατρὸς ἄλλοτρίαν ἐφελατόμενον θεότητα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς πατρικῆς μετουσίας ὡς περ ἀπὸ πηγῆς, ἐπ' αὐτὸν προγεομένης πληροῦμενον. Μόνῳ γὰρ ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ πλῆρωμα (17) τῆς πατρικῆς ἐνοικεῖν θεότητος, ὁ μέγας ἐπαίδευσεν (18) Ἀπόστολος. Διδὸν δὲ εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κηρύττεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ· εἰς δὲ καὶ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Ἰὺδς, εἰκᾶν τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ διὰ τοῦτο Θεός.

præter eum: unus itidem Dei Filius unigenitus,

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅτι ποικίλως ἐσφάλησαν οἱ ἑτερόδοξοι ἐν τῇ περί τοῦ Υἱοῦ λόγῳ.

Ἦν δὲ θεολογίαν οἱ πολλοὶ νοεῖν οὐ χωρήσαντα· ποικίλας ἀτραποὺς ἐπενόησαν πλάνης· οἱ μὲν Θεὸν δόντες τὸν Ἰὺδν, τὸν δ' ἀνθρώπον, ὃν ἀνείληφεν, ἐρνησάμενοι· οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον ὑποθέμενοι, τὸν δ' ἐν αὐτῷ Θεὸν ἀγνοήσαντες· οἱ δὲ, φόβῳ τοῦ δοκεῖν δεύτερον εἰσηγεῖσθαι Θεὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Ἰὺδν ὀρισάμενοι, οὓς ἐκτραπέυσα ἢ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς ἀληθείας εὐαγγελικῷ κηρύγματι σεμνύνεται, ἓνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἔχειν εἰχοῦσα· ἓνα δὲ καὶ Ἰὺδν μονογενῆ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπιγραφόμενῃ, Σωτῆρα τὸν αὐτὸν καὶ Ἰὺδν ἀνθρώπου γινόμενον, ὁμολογοῦσα· ὄντα μὲν Ἰὺδν Θεοῦ, πρὶν ἢ καὶ ἀνθρώπου γενέσθαι· καὶ τοῦτο ἔγενόμενον, ὅπερ οὐκ ἦν, δι' ἀφρατον ὑπερβολῆν τῆς τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας.

(17) Τὸ πλῆρωμα. Illum qui erat πλῆρωμα, καὶ ἔχοντα. Post θεότητα, qui habebat πλῆρωμα.

(18) Ἐπαίδευσεν. Apostolus, Coloss. I, 19, φησὶ, πᾶν τὸ πλῆρωμα in illo κατοικῆσαι, et hoc sic indicatur, Coloss. II, 9, πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆ

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι μάνην Χριστιανούς ἑαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ ὄφιστάναί τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.

Ὁ μὲν δὴ τῆς ἀληθείας λόγος ταῦτ' ἐκ προσώπου βοᾷ τῆς Ἐκκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενοι, ἕνα δὲ Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον, τί καὶ παρενοχλοῦσι μάτην τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰουδαίων προσομιλεῖν συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασφημίαι σφᾶς αὐτοὺς περιπέιρουσι λόγοις, τὸν ἕνα Θεὸν συκοφαντοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποτίθενται; Καὶ τίνας γὰρ ἐστὶ πατὴρ μηδενὸς ὑφεστῶτος υἱοῦ; Τίνος δὲ υἱὸς ἐσται, μὴ προὔπαρχοντος τοῦ γεγεννηκότος; Εἰς δὲ ὧν, πάντως που αὐτὸς ἐσται ὁ σαρκωθεὶς καὶ παθὼν καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν βίον.

quidem cum existat, nec aliud, omnino fieri non passus, et in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρρεῖτο, τὴν τοῦ Σαβέλλου προαίρεσιν μιμούμενος.

Ἄλλὰ ταῦτα λέγοντα Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀθεῖα καὶ δυσσεβὴ τολμῶντα, μακρὰν ἤλασε. Ταῦτα δὲ Μάρκελλος ἀνανεῦσθαι πειράεται, προκαλύμματι χρώμενος οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γὰρ ἕνα ὀρθῶς ὀρίζομενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ἡνωμένον καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· κάπειτα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱόν· ὡς διπλῆν τινα καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20). Καὶ πόσω τούτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ διαιρῶν μὲν τὴν ἀναρχὸν καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν δύναμιν, τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῷ τῷ λόγῳ (21). Πόσω δὲ ἐκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν ἕνα Θεὸν οὐ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μαρκέλλῳ παραπλησίως, οὐδὲ τὸν αὐτὸν Υἱοπάτορα κατὰ τὸν Σαβέλλιον εἰπάγων, ἀλλὰ σέβων μὲν τὸν Θεὸν, γνωρίζων δὲ καὶ προσδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν προφητῶν ἤξειν κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον τε καὶ ὑπέξουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.

Οἱ δὲ πιστεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔχοντες τρία ταῦτα γνωριοῦσιν (22) τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τῆς αὐτῆς ἀγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοικήσαντα τούτῳ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προόντα καὶ οὐσιωδῶς

✠ Ed. Paris. pag. 65, 64)

θεότητος, σωματικῶς κατοικήσαι. M.—Mox vulgo διὸ δέ, εἰ ἦν δὲ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτραπ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ π. ἢ κ. ἀνθρωπον εἰ ἕνα δ. τὸν Θ.

(19) Vulg. Συκοφαντοῦντες. Imo sycofanantē. Est enim sycofanantia illud de Deo prædicare, quod Deus non erat. In postremo sine capitis, ferri forsitan posset et θνητὸν βίον. M.—Dein εἰ δὲ et υἱοῦ ὑφεστ. et ἑνωμένον καὶ συν.

(20) Ὑπόστασιν ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen ἔχειν, ut paulo prius legi poterat. M.

A

CAP. IV.

Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium Dei non fatentur substituisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Ecclesie præconium proclamata. Illi porro qui Filium Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicunt, nec præter illum aliud: quorsum se molestos Ecclesie Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant aggregari ad synagogas Judæorum? ✠ Quorsum semet quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus, unum Deum, sycophantæ velut solent, conviciantes per duo cognomina, si eundem ipsum Filium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt. Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habet qui subsistat? Cujus porro et ille filium, cujus nullus præexstiterit, qui genuit eum pater? Unus si potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,

B

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam atheum hominem et impie audacem, Ecclesia Dei, procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare deum satagit, prætextu quodam usus, sermone non admodum probabili. Unum enim Deum recte professus hunc ipsum Deum, continuisse in se affirmat Verbum suum sibi adunitum, sibique concretum. Atque hinc progressus, illius unius quem tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac si in uno et eodem foret duplex quedam essentia, eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e duobus malis, is qui divinam, ingentem et imprincipiatam virtutem nequaquam dividens, unum esse atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem utroque melius Judæus, unum Deum non dividens in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem introducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et expectat Christum ejus per prophetas annuntiatum: quem cum advenisset, quia non susceperant, infidelitatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant, hæc tria manifeste confitebuntur: natum de semine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine: Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

(21) Γυμνῷ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult ergo Marcellum clam, non exsertim Σαβελλιάζειν. Judæi Deum non dividebant: quia Christum ejus, adhuc expectatum credebant, et credunt verum et merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox vulgo σέβων καὶ τὸν Θ.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: et ἀπιστάθη M. in corr.; mox vulgo et Υἱὸς τοῦ ἀνθρ. ὃν εἰ τριῶν δέ εἰς ἐν ἀποδλ. εἰ τὴν μὲν σάρκα τ. σ. Porro vulgo σκοποῦν εἰ δογματίζοντες.

exstabat, et substantialiter consistebat : nec non istius Patrem Deum, a quo missus advenit ille, quemadmodum ab ipso sæpe ponitur in confesso. Nobis igitur unus Deus est, a quo sunt omnia ⁴⁴, secundum Apostoli dictum. Et unus Dominus Jesus Christus per quem sunt omnia ⁴⁵, qui Deo Filius unigenitus præexistebat. Et tertius, secundum carnem Filius hominis : quem hominem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit, erat idem cum Filio Dei, qui assumpsit : neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum genitore suo. E tribus autem subjectis hisce, illi qui duobus concessis tertium rejiciunt, ab Ecclesia Dei sunt rejiciendi.

CAP. VII. |

Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes, a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.

Carnem certe Servatoris atque dei quidam hæretici abnegando, et opinione tantum nuda, atque per phantasiam in terris apparuisse solam dicendo, primi erant qui in hoc genere a scopo veritatis exciderunt. Atqui dispensationem illam in carne admiserunt, abnegantes præexistentiam Filii Dei, varias, quod jam dixi, errorum semitas adinvenerunt. Sunt qui merum illum hominem arbitrantur, nihilo meliorem hominum natura communi, nisi quantum ad virtutis prærogativas. At qui ipsum super omnia Deum corpus inhabitasse affirmant, et ipsum sui ipsius Filium existisse asserunt, propter illam secundum hominem dispensationem, cum duo concederent, Deum atque hominem, a tertio semetipsos excluserunt, Servatorem ipsum Dei Filium unigenitum abnegando. ✕ Hanc olim Sabellius tuebatur sententiam : et ad illam nunc delatus Marcellus abiit. Qui, non aliter quam Judæi infideles, se Deum agnoscere profitentur, qui est super omnes, et hoc vehementer urgent. Secundum quoque loco carnem agnoscunt de Virgine sumptam sanctissima : tertium vero illud, quod est primum salutis nostræ caput, Filium, quem velut obviis ulnis amplectuntur, lucem atque veritatem, per abnegationem Filii, a veritatis luce exciderunt. Hinc est, ut illos audiamus unum quidem Deum confitentes, et carnem venerantes a Servatore susceptam : at Filium nihominus Dei inhabitantem hanc carnem, voce tenus atque labiis, cum agnoscant, re ipsa penitus abnegantes. Nam Filium Dei inquirere debemus illum, qui vivat et subsistat vere : non idem qui censeatur, cum illo quod assumpsit corpore ; nec idem cum Deo atque Patre. Neque enim secundum pietatem vere senserit is, qui Filium profitetur esse illum Deum qui est super omnia. Ecejus matris esse potest ille Filius, qui divinitate ingenita a nullo principio, amicitur? Nec si quis unigenitum Dei Filium, eumdemmet et Patrem esse doceat, poterit declinare, quod est contra maledicos constitutum.

✕ Ed. Paris. pag. 65. ⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Ibid. 17.

(23) Τὸ δὲ τρίτον. Vulgo ἀλλὰ τὸ τρίτον et Mr. γρ. ὁμῶς loco ὁμοῦ, et γρ. ἀκούσεις loco ἀκούσας. Vulgo χρὴ ζητεῖν et κατὰ τ. δυσσεβῶν δίκην et διὸ δὲ τὴν.

ὑφ' ἑστώτα· καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν, ὅς ἐστι αὐτὸς ἀπεστάλθαι συνεχῶς ὁμολογεῖ. Ἡμῖν τὸ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ ὧν τὰ πάντα, κατὰ τὸν στολὸν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' ὃ τὰ πάντα, ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς ἀνθρώπου, ὃν δι' ἡμᾶς ἀνελὼ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὔτε ὁ ἀνελήφθε σῶμα τὸ ἦν τῷ ἀνελήφθε Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· οὔτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀν νομισθεῖται τῷ γρηγόρι· τριῶν δὲ τούτων ὑποκειμένων, οἱ δὲ ἄλλοι τὸ τρίτον δ' ἐκποδὸν ποιούμενοι, τῆς Ἐκκλησίας ἀν ἀπόβλητοι.

ΚΕΦ. Ζ'.

B Ὅπως οἱ ἑτεροδόξοι διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Θεολογίας ἐκπεπτώκασι.

Τὴν δὲ μὲν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀθεοῦ ἑτεροδόξων παραιτησάμενοι, δόξη δὲ τὰς φωνὰς αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηκότες, πρὸς τὴν ἀληθείας σκοποῦ διημαρτήκασι. Οἱ δὲ τὴν οἰκονομίαν παραδεγεμένοι, τὸν δὲ προὖν τοῦ Θεοῦ ἵδον ἀρνησάμενοι, ποικίλας, ὡς ἔφη, ἑαυτῶν ὁδίας ἐπενόησαν. Οἱ δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον, τῆς πάντων φύσεως κατ' οὐδὲν κρείττονα ἢ ὅσα ἐπὶ προτερήμασι, γεγονέναι αὐτὸν εἰρηκότες. Οἱ δὲ τὸν ἐνοικῆσαι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τῷ σώματι ἐπιτίσαντες, Υἱὸν τε αὐτὸν ἑαυτοῦ χρηματισάμενοι, δι' ἣν ὑπέμεινε κατ' ἄνθρωπον οἰκονομίαν. ὡς ἐδόξε οὗτοι, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, τὸ τρίτον δὲ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ ἵδον, ἀρνησάμενοι. Ἰωάννης μὲν Σαβέλλιος, νυνὶ δὲ Μάρκελλος, τῆς τῆς ἀπαχθέντες, τὸν μὲν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἰσοῦς ἀπίστοις ὁμοίως εὐ μάλα εἰδέναι διευχυρίζονται· δευτέρον τὴν σάρκα τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Πνεύματος συνωμολογήκασι· (23) τὸ δὲ τρίτον, αὐτὸ τὸ πάλαιον τῆς ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίας, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραγκωνισάμενοι, φῶς ὄντα καὶ ἀλήθειαν τῆ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας κατ' ἐκπεπτώκασι. Ἐνθεν ἕνα μὲν Θεὸν ὁμοίως αὐτῶν ἀκούσει, καὶ τὴν σάρκα δὲ τοῦ Σωτῆρος μόνων τὸν δὲ ἐνοικῆσαντα τῇ σαρκὶ Θεὸν ἵδον τῆ μὲν καὶ χεῖλεσι παραδεχομένων, ἔργῳ δὲ πρὸς τοῦ μόνων. Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρὴν ζητεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑφ' ἑστώτα· οὔτε τὸν αὐτὸν, ὃ ἀνελήφθε σῶματι, οὔτε τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὄλων Θεὸν Υἱὸν ἔν τῷ εὐσεβῆς εἶη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τῆς ἀκαρπώτου ἀγέννητον θεότητα περιβεβλημένος;) οὔτε τὸν γενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τῶν δρᾶσεται τὴν κατὰ τῶν δυσσεβῶν ἑκπεπτώκασι.

ΚΕΦ. Η΄.

A

CAP. VIII.

ς ὑμῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

θεϊαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα τοῦ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς οἷς δ' αὐτῆς θρέμμασι τῆς ἐνθέου χάριτος τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὸ τῆς παλιγγριον ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πνεῦμα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τετὴ καὶ ὁλόκληρον ταύτην εἶδέναι (25) ἰσθεολογίαν, ἣ Θεὸν μὲν ἓνα παραδίδωκε τῆς Ἑλληνικῆς καὶ πολυθέου πλάττει· αὐτὸν οἶδε τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα παντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς ἑτεροδόξων ἀποστρεφόμενη τὴν δυσσεβοῦν τῶν ἑτεροδόξων εἶποι ἂν τὸν Πατρὸς, αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντοδὲ Ἰουδαίων ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν ναί, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδώς· οὐ μόνον φήσειεν εἶδέναι Θεόν. Διὰ τοῦτο ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἣ Ἐκκλησίαν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα ἡμετέρον διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνός τοῦ Θεοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν καὶ υἱόν. Οὕτω καὶ Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ ἡμετέρον παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῶν ἄλλων, ὅτι καὶ ζῶντα, καὶ ἀληθῶς Θεὸν (26), ἔκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, ἀλέκτοις καὶ ἀβήτοις, ἀγνωστοῖς ἡμῖν, καὶ ἀκατάληπτοις πατρός ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννημένους μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑποκείμενους ἐμμερῆ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημένοις δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτετακτοῦ ὄντα. Καὶ ἔπειτα γὰρ τῶ ἐπὶ τῷ παντὸς γεννητοῦ, καὶ πρὸ πάντων νογενῆς τοῦτο προβάλλεσθαι γέννημα, ἡπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγῆ, τῶν μελλόντων γεννησέσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν ὄντων τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὡς περ τινὸς φωτός, ζωῆς πηγῆν, καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν, εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς κρυφίας, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Ἰὼν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἦν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, καὶ ἀνὸν, καὶ πάσης νοεράς καὶ λογικῆς οὐσίας· καὶ αὐτόλογον, καὶ σοφίαν, σεβντα καὶ λογικῶς ὑφιστάμενόν τε καὶ ἰδὴ χάριν ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε καὶ

B

C

D

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusquemodis suis, qui sunt, alumnis gratiae divinae cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet confiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc praeseferens credendam theologiae rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judaeis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, atheorum et haereticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profitentes, quam Ecclesia docet, confitebitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus est omnipotens ; ut nec e Judaeorum secta quisquam est professurus Deum Patrem, cum ejus filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unum solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum praedicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia saecula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vita ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem : nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante saecula omnia exsistebat, unigenitum hoc genium producere, veluti quamdam basim futurum et fundamentum, et sustentaculum immobile eorum omnium quae erant in secundis producenda. Hanc ob causam Filium progeneravit, ante ea omnia quae producenda erant, tanquam lucis cujusdam radium, vitae fontem, bonorum thesaurum, in quo sunt omnes sapientiae thesauri absconditi et cognitionis, quemadmodum divinus docebat Apostolus ⁴⁶. Tantorum taliumque bonorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quae sunt

ουσα πιστεύειν, lege καὶ πιστεύειν. editur, ore sit confessio : utrumque pro baptisate.

ισαν θεολογίαν. Lege παρέχουσα. e, suis alumnis hanc fidem ; sic stati. M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῷ Πατρί.

(27) Μρ. γρ. Πατρί ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διδὸν εἰ αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σαφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et mss. cf. p. 121 D. Mox vulgo ὧν δὲ et ἀναγορεύεται.

vivificatorem : Ipsammet lucem veram, illuminantem omnes substantias ratione præditas et intactu ; ipsammet rationem, et ipsammet sapientiam, sapienter et secundum rationem optimam producentem et administrantem. Quocirca unigenitus Filius Dei, solus ipse est, neque præter alius est, aut esse dicitur.

CAPUT IX.

Quod non similiter atque cæteræ creaturæ subsistat Filius.

Atque ideo reprehendi nec immerito debent ii, qui ausi sunt illum ✕ creaturam nominare, ipsumque dicere e non ente, quemadmodum et cæteræ producuntur creaturæ, progeneratum. Nam qui, quæso, ita esse potest Filius ? Qui Dei unigenitus Filius, si eandem cum reliquis creaturis naturam sortiatur ; hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quam Filius Dei : hoc pacto de multis productis ipse unus erit : veluti qui participaverit creationis illius, non de præexistente subjecto, et ejusdem sit cum creaturis communionis. Enimvero longe aliter de eo divina oracula prædicarunt. Ubi enim de rerum productione sermo instituitur : ibi omnia per illum facta fuisse, non una vice testificantur. *Omnia enim, inquit, per illum facta sunt, et sine eo nihil factum est* ⁴⁷. Et alibi : *In illo condita sunt universa, quæ sunt in cælis, et quæ super terram ; sive visibilia fuerint, seu invisibilia* ⁴⁸. Et iterum, *Omnia per ipsum, et in ipso condita sunt : et ipse est ante omnia* ⁴⁹, et, *In ipso omnia substituerunt, secundum doctrinam apostolicam* ⁵⁰. Cum vero de ipsius divinitate tractationem instituit, a rerum omnium universitate eum separat : Dominum vero ipsum atque herum, conditorem atque Deum et Servatorem agnoscit universorum, illumque solum, nec ab illo alium, Dei agnoscit et fatetur, unigenitum : Sapientiam, Verbum, vitam, lucem ipsum appellat solum : imaginem Dei invisibilis : lucis sempiternæ relucantiam, et hisce congenita sexcenta similia nomina adhibet quibus illum glorificat : quibus omnibus id agit, ut paternæ deitatis peculiarem et propriam relationem ostendat ad illum tantummodo spectare, veluti ad Filium unigenitum. Hinc factum, ut magna voce Pater illi dederit, præconio suo cœlesti, ad Jordanis fluentia testimonium, quod solus ipsi esset dilectus, ubi effatur : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi met complacui* ⁵¹. Quod ipsum testimonium secunda vice, cum in monte transformaretur ⁵², ingeminavit, rem

A ΚΕΦ. Θ.

Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως καὶ ὁ ὑπέστη.

(29) Ὅθεν εἰκότως ἂν τις μέμφαιτο, τοῖς κτίσασιν αὐτὸν φάναι τετοληκόσιν ἐξ οὐκ ὄντων ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν γενόμενον. Καὶ πῶς γὰρ ἔσται Υἱός ; Πῶς δὲ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ ὁ τῆς τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν ἐπιγραφόμενος φύσις ; πῶς γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, ἀλλ' ἢ τῶ τοῦ Θεοῦ ; (31) τῶν τε πολλῶν γεννητῶν ἵνα ἴσῃ αὐτὸς τῆς ἐξ οὐκ ὄντων κτίσεως ὁμοίως αἰσῶν μετὰ τῶν ἄλλων (32) κοινωνίας. Ἄλλ' οὐχ ὧδε τὰ θεῖα περὶ τοῦ παιδεύει λόγια· ἀλλ' ὅτε μὲν τῆς τῶν γεννητῶν ὑπάρξεως τὴν διδασκαλίαν καλεῖται, (33) ἀθροῦς πάντα μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ γεγονέναι· ἵνα γὰρ ἐ [φησί] « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν »· καὶ « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ ἢ ἀόρατα, καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐγένετο, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων »· καὶ, « τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, » κατὰ τὰς ἀποστολικὰς ἐπιστολάς· ὅτε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν εἰς τὰς τῶν μὲν λοιπῶν ἀπάντων αὐτὸν ἀφορίζει, Κύριον αὐτὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν, καὶ θεὸν, καὶ σωτῆρα τῶν ὅλων οἶδε· μονογενῆ τε Υἱὸν Θεοῦ μὴ αὐτὸν καὶ οὐδένα ἄλλον ἀποφαίνει· Σοφίαν τε καὶ Ἄγγελον, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς μόνον αὐτὸν ἀπαλείπει, εἰς τὰς τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὁρατοῦ· καὶ ἀπαύρασμα φασὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἑτερά τε μύρια τούτοις ἀδελφὰ περὶ αὐτοῦ λέγειν διδάσκει, ὧδε πῆ τῆς πατρικῆς θεότητος, ἵνα πρὸς μόνον αὐτὸν, ὡσανεὶ πρὸς Υἱὸν μονογενῆ, ἐκτίσασαν σχέσιν ἐπιδεικνύμενα. Διὸ καὶ Υἱὸν ἀνεκλήρωτε ἀνεκλήρωτε μόνον αὐτὸν· ἀμφὶ τὰ Ἰορδάνου μὲν ἢ πατρικῆ (34) φωνῆ μεγάλη μαρτυροῦσα βεβαίως ἵνα ἵσῃ ὅτι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησεν· Καὶ δευτεροὶ γὰρ τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ μεταμορφώσεως, τὸν αὐτὸν ἐπισφραγισμένην λέγει· αὐτοῦ τοιγαροῦν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ταύτην εὐδοκίαν μαρτυρίαν παρασχομένου, τοῦ τε εὐαγγελιστῶν ἐπιβήδη αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ εἶναι διδάσκοντος· ἵνα ἴσῃ· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ἡμονογενὴς Θεός (35), ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ

⁴⁷ Ed. Paris. pag. 67. ⁴⁸ Joan. 1, 3. ⁴⁹ Coloss. 1, 16. ⁵⁰ Ibid. 17. ⁵¹ Ibid. ⁵² Matth. 3, 17. ⁵³ Matth. xvii, 5.

(29) Quæ hic habentur apud Eusebium, recitat D Socrates, lib. 1, cap. 21, ut tueatur auctorem a suspicione Arianismi. Sed non persuasit illustrissimo Baronio, ad annum 340 ; neque vero persuadet mihi. M.

(30) Ἐξ οὐκ ὄντων τῶν ὁμοίως. Conjeceram legend. ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν, ὁμοίως. Sed apud Socratem est, ἐξ οὐκ ὄντων, ὁμοίον τοῖς. M. — Τῶν ante ὁμοίως non est in codicibus, quare delevi.

(31) Ταύτη γὰρ ἀδελφός ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Hæc desunt in Socrate.

(32) Ἰσ. καὶ mss.

(33) Διδασκαλίαν καλεῖται. Locus corruptus : nec adjuvat hic Socrates : nam omisit forte· εἰς γὰρ. M.—Διδ. ποιεῖται codd., qui niox φησί om. Dei vulgo ἐκτ. πάντα τὰ. Infra vulgo ἐπιδεικνύμενος ἀνακηρύττει.

(34) Ρεῖθρα ἢ πατρικῆ. Forte, ρεῖθρα, ὅπου πῆ πατρικῆ. M.—Vulgo ἀμφὶ Ἰορδ. Dein vulgo μετὰ ἐπὶ τῆς.

(35) Ἡ μονογενὴς Θεός. Non sunt hæc ἐπιφ. listæ : sed nec credo Eusebii, nisi forsitan ἔγωγε· μονογενὴς Θεός. — Infra vulgo ἔδωκεν ὧστε πᾶς.

τρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ἰ 'Αλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σω-
τήρος ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαις ταῦτ' ἐπισημα-
ρισμένον, δι' ὧν ελεγεν· *Ὁὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ*
θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονο-
γενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχη
ζωὴν αἰώνιον. Ὁ μετὰ ταύτας τὰς φωνὰς γενητὸν ἐξ
οὐκ ὄντων, καὶ κτίσμα (36) προηγμένον ἐκ τοῦ μὴ
ὄντος τὸν Υἱὸν ὀρίζομενος, λέληθε τούνομα μὲν αὐτῷ
μόνον χαριζόμενος, τὸ δ' ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι ἀρνούμε-
νος. Ὁ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων γεγωνῶς, οὐκ ἂν ἀληθῶς
γένοιτο ἂν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ὅτι μηδὲ ἄλλο τι τῶν γεν-
νητῶν.

non ente productam affirmaverit creaturam, istum
deprehenditur, revera autem Filium esse, pernegare. Nam qui de non
existentibus generatus est, is certe Dei Filius esse revera nequit : non magis quam quidvis aliud creatum.

ΚΕΦ. Ρ.

Ἵτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς εἰκότως καὶ
θεὸς καὶ μονογενὴς Υἱὸς μόνος αὐτὸς ἀνεί-
ρηται.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτοῦ ἄτε δὴ
ἐκ Πατρὸς ἀποτεχθεὶς, εἰκότως καὶ Ἀγαπητὸς καὶ Μο-
νογενὴς χρηματίζεσθαι ἀν τοῦ Πατρὸς· οὕτω δὲ καὶ
θεὸς ἂν εἴη (58). Τί γὰρ ἂν γένοιτο Θεοῦ γέννημα τῷ
γεγεννηκότι ἀφωμοιωμένον; Κτίζει μὲν οὖν βασι-
λεὺς πόλιν, ἀλλ' οὐ γεννᾷ πόλιν· γεννᾷ δὲ υἱὸν, ἀλλ'
οὐ κτίζειν λέγεται· καὶ ὁ δημιουργὸς τεχνίτης, ἀλλ'
οὐχὶ πατὴρ γένοιτο ἂν τοῦ πρὸς αὐτὸν δημιουργου-
μένου· τοῦ δ' ἐξ αὐτοῦ φύντος υἱοῦ οὐκ ἂν δημιουρ-
γὸς λεγείη. Καὶ δὴ καὶ ὁ τῶν ὄλων θεὸς τοῦ μὲν
Υἱοῦ Πατρὸς, τοῦ δὲ κόσμου κτίστης ἂν εἰκότως καὶ
παιτρὸς λέγοιτο. Εἰ δ' ἄπαξ που τῆς Γραφῆς εὐρίσκει
τις εἰρημένον, Κύριος ἐκτίσθαι με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ
εἰς ἔργα αὐτοῦ, τὸν νοῦν ἐπισκοπεῖν χρὴ τοῦ λό-
γου, ὃν μικρὸν ὑστερον ἐκθήσομαι· ἀλλὰ μὴ, κατὰ
Μάρκελλον, ἐκ μιᾶς λέξεως τὸ κυριώτατον τῆς Ἐκ-
κλησίας παρασαλεύειν δόγμα. Κάκεινος γὰρ, ἄπαξ
ἀκούσας λόγον εἶναι τὸν Υἱὸν, ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον κα-
ταπεσῶν, τὴν ὑπαρξίν ἠθέτει αὐτοῦ. Ὅν δὴ καὶ πρὸς
αὐτοῦ καὶ πρὸς τοῦ Πατρὸς μαρτυρούμενον εἶναι Υἱὸν,
πῶς τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς παραβάλλειν ὄσιον; Πῶς
δ' ἔσται Μονογενὴς, τῷ πλήθει τῶν γεγονότων συνα-
ριθμούμενος; Καὶ μὴν ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας ὁ
υἱὸς τὴν πρὸς τὸν πατέρα φυσικὴν σχέσιν παρίστη-
σι· ὡς αὐτὸ πάλιν τὸ μονογενὲς ὄνομα καὶ τοῦ γένους
ἐφάπτεται, καὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς, καὶ τοῦ μόνου
εἶναι, καὶ μηδέτερον αὐτῷ τῆς υἰότητος κοινωνεῖν.
Ἵλλ' εἰκότασι ταῦτον Μαρκελλῶ πάθος πεπονθέναι καὶ
οὔτοι. Ὁ μὲν γὰρ δέει τοῦ μὴ δύο θεοὺς εἶπεν, τὴν
ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ προὔβαλλετο, τὴν ὑπόστασιν ἀθετῶν
αὐτοῦ· οἱ δὲ, δύο δόντες ὑποστάσεις, τὴν μὲν ἀγέννη-
τον, τὴν δ' ἐξ οὐκ ὄντων κτισθεῖσαν, ἕνα μὲν θεὸν
ὕψίστανται. Ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστ' αὐτοῖς, οὐδὲ Μονογε-

eamdem veluti sigillo suo communiturus. Quocirca
cum hujusmodi testimonium ipsi universonum Deus
exhibuerit; cumque disertis verbis Evangelista
pronuntiet, eum esse Filium unigenitum, dum pro-
nuntiat : *Deum nemo vidit unquam : Unigenitus Fi-*
lius (aut Deus unigenitus) qui erat in sinu Patris,
ipse enarravit 53. Adhuc cum Servator insuper ipse,
inter docendum, hoc assignet, ubi ita loquitur :
Ita Deus dilexit mundum, ut Filium ipsius unigeni-
tum dederit, ut omnis qui in eum crediderit, vitam
possideat æternam 54. Quisquis igitur ✕ post hæc
testimonia progenitum illum de non entibus, et ex
nudo Filium; nomen ei nudum tantummodo largiri
deprehenditur, revera autem Filium esse, pernegare. Nam qui de non
existentibus generatus est, is certe Dei Filius esse revera nequit : non magis quam quidvis aliud creatum.

B

CAP. X.

Quod cum solus sit de Patre progenitus, merito solus
dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque Filius.

Qui secundum veritatem Dei Filius est, de illo
hoc est, de Patre genitus, quid mirum si et Dilectus
audiat, et Patris sui Unigenitus, ob quam ipsam
causam et Deus fuerit? De Deo siquidem quid aliud
gigni possit, quam quod ipsi per omnia sit simillim-
um? Condit equidem civitatem rex, non autem
gignit civitatem; gignere vero filium, non condere
dicitur : artifex etiam constructor, nequaquam
vero pater ejus dici debet, quod construxit : qui
filii de se progenerati conditor non appellatur. Ad
eundem modum universonum Deus, Filii sui Pater,
mundi conditor optimo jure et constructor appella-
tur. Quod si semel per Scripturas inveniat dictum :
Dominus condidit me principium viarum ejus, ad
opera ejus 55, penitus sententiam ejus dicti, quam
paulo post expositurus sum, debemus introspicere :
nec quod Marcello usurpatum fuit, propter hoc
unicum testimonium, ecclesiasticum præcipuum
dogma labefactare. Ille enim cum audivisset vel semel
positum Filium Verbum nominari, ad humanas
rationes delapsus, ipsius plane sustulit subsisten-
tiam. Cum qui per seipsum, et per Patris prolatum
testimonium, Filius usurparetur, nisi summam per
impietatem cum cæteris creaturis nec componi
debeat neque comparari. Nam quo pacto Unigenitus
appellari queat, qui cum multitudine annumeratur
creaturarum? Cum vel de nominis solius usurpatione
filii naturalem quamdam obtineat ad genitorem
suum relationem, cumque nomen illud, unigenitus,
ad genus pertingat, et generationem, solum eum
indiget et solitarium : nec in filiatione sua, quocun-
que cum alio participantem. ✕ At enim videntur
iidem isti cum Marcello eodem plane modo affecti.

✕ Ed. Paris., pagg. 68, 69. 53 Joan. I, 18. 54 Joan. III, 16. 55 Prov. VIII, 22.

(36) Προηγμένον. Recte, male autem in Socrate,
προηγμένον, forte προαγόμενον : sed hanc no-
stram lectionem malim. M.—Dein vulgo γένοιτο υἱός.

(37) Ὁ δ' ἀληθῶς. Socrates legit, ὁ δ' ἀλύτως,
sed minus sincera est illius lectio quam nostra. M.
Dein vulgo ἄτε δέ.

(58) Τί γὰρ ἂν γένοιτο. Deest vox γένοιτο apud
Socratem male, qui et nostram scripturam corrigit,
legend. enim, ἢ τὸ, τῷ γεγεννηκότι. M.—Μοx vulgo
δημ. τεχνίτης et ἐκκλ. παρασκευεῖν δόγμα et ὄν δὲ
καὶ et συναριθμούμενον.

Præ metu namque ille, ne duos videretur Deos profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiando. Illi vero cum concedant hypostases duas, unam ingentam, creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituunt Deum. At nullus interea illis Filius habetur in numero, non Unigenitus, non Dominus, non Deus: neque enim quidquam habet, secundum eos, cum paterna divinitate commune: sed per omnia componitur cum creaturarum turba in hoc, quod de nihilo procreabatur: sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum Dominumque verissime Filium esse eum, atque Deum docet: non communi quadam cum multis ratione, qui denominantur filii atque dii, utpote de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnis simi*³⁸: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Patre, qui in forma distinctus: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus existat.

CAP. XI.

Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper adiniserit illam formam, Deus de Deo.

Quod si autem vereantur, ne duos Deos pronuntiasse videatur, sciant oportet, quod utcumque licet Filium profiteamur Deum, unus tamen, nostra sententia, Deus sit: ille nimirum, qui solus principio caret, qui ingentus; qui propriam a se possidet divinitatem, qui ipsi insuper Filio existendi causam, et taliter existendi dedit. Per quem et ipsum se, Filius constituitur vivere, ubi ait, *Quemadmodum me misit vivens Pater: et ego vivo per Patrem*³⁷. Et *quemadmodum Pater habet vitam in seipso: ita quoque et Filio dedit habere vitam in seipso*³⁸. Quam ob causam nostrum ille Deum esse docet Patrem, atque suum Deum, ubi loquitur, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*³⁹: sed et caput quoque Filii esse Deum docet Ecclesiæ ✕ alumnus magnus Apostolus ubi ait, *Caput autem Christi, Deus est*⁴⁰. Nunc iterum de Filio prolocutus: *Atque ipsum dedit caput super omnia, Ecclesiæ suæ quæ est corpus ipsius*⁴¹. Quocirca, princeps hic Ecclesiæ et dux dicitur: caput autem hujus erit Pater: ita unus iste Deus et unicus fuerit qui est Pater Filii unigeniti: unicum etiam caput ipsius Christi. Cum vero unicum sit principium, caput etiam unicum sit, quomodo fiet ut sint duo Dii, et non unus, nempe ille solus, qui nullum se superiorem habet: cui nullus alius causam subsistendi contulit? qui, ut suum peculiū quoddam, deitatem in principiatam et inge-

B

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅπως ἕνα Θεὸν ἢ Ἐκκλησία γινώσκει, καὶ ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.

Εἰ δὲ φόβον αὐτοῖς ἐμποιεῖ, μὴ πη ἕρα ἢ (39) ἀναγορεύειν δόξαιεν, ἴστωσαν, ὡς καὶ ἰπρὸς ἡμῶν ὁμολογουμένου Θεοῦ, εἰς ἄν γέναι μόνος· ἐκεῖνος ὁ μόνος ἀναρχος καὶ ἀγέννητος θεότητα οικεῖαν κεκτημένος, αὐτῷ τε τῷ Υἱῷ ναι, καὶ τοῦ τοιῦδε εἶναι, γεγονώς αἴτιος, ἢ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖ ζῆν, ἀντικρὺς λέγων· Ἄπέστειλέ με ὁ Ζῶν Πατήρ, καὶ γὰρ Ζῶν ἐστὶν τέρα. Καὶ ὡς περ γὰρ ὁ Πατήρ ζῶν ἐστὶν τῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζῶν ἐξουσίαν· Δὶ καὶ ἡμῶν καὶ ἑαυτοῦ Θεὸν εἶναι διδάσκει· τέρα ἐν οἷς φησιν· Ἀνέρχομαι παρὸς τὸν Πατέρα καὶ Πατέρα ὁμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ ὁμῶν. Καὶ κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ μὲν τοῦ Υἱοῦ ἐστὶς τῆς Ἐκκλησίας τὸν Υἱὸν ὁ μέγας Ἀπόστολος δάσκει, ἡμῖν λέγων· *Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ Θεός· πῆ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ φάσκων· Καὶ ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ*. Οὐκοῦν τῆς μὲν Ἐκκλησίας αὐτὸς εἰς Θεός ὁ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ μία ἢ καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ δὲ οὐσης ἀρχῆς τε καὶ κεφαλῆς, πῶς ἄν γέναι δύο, οὐχὶ δὲ εἰς ἐκεῖνος μόνος, ὁ μὴ δὲνα ἀνίμῃδὲ ἑαυτοῦ αἴτιον ἕτερον ἐπιγραφόμενος; εἰς καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον τῆς μοναρχικῆς ἐκτὴν θεότητα κεκτημένος, καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἐκτετητός τε καὶ ζωῆς μεταδοῦς, ὁ δὲ αὐτοῦ τὰ εἰ

✕ Ed. Paris., pag. 70. ³⁸ Psal. LXXXI, 6. ³⁷ Joan. vi, 57. ³⁶ Joan. v, 26. ³⁵ Joan. xv, 17. ³⁴ xi, 3. ³³ Ephes. i, 22, 23.

(38) Vulgo μὲν εἰ ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ εἰ μεμάρθηκεν.

(39) Διαγορεύειν δόξαι, ἐρίστωσαν. Lege, et distingue, δόξαιμεν· ἐρίστωσαν. M. — Δόξαιεν, ἴστωσαν cod.; dein vulgo με ζῶν εἰ x. ὡς περ ὁ Πατήρ εἰ κεφαλὴν μὲν τ.

(40) Ἀρχηγός ἄν εἴη. Forte deest, καὶ π Nam caput est, de quo ταῦτα στέφει, καὶ ἰ arianizans hic Eusebius, hisce enim et ἰ testimoniiis utebantur illi, et Filium Dei, ἀναργαbant, εἰ ἀίδιον. M. — Dein vulgo ἢ τῷ αἰ γένοιτο εἰ οὐχὶ εἰς.

τα (41) ὑποστησάμενος· ὁ ἀποστέλλων αὐτόν· ὁ προστάτων αὐτῷ, ὁ ἐντελλόμενος· ὁ διδάσκων· ὁ πάντα αὐτῷ παραδίδους, ὁ δοξάζων αὐτόν· ὁ ὑπερφῶν· ὁ ἀναδείξας βασιλέα τῶν ὄλων· ὁ πᾶσαν αὐτῷ τὴν κρίσιν παραδίδους· ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτῷ πείθεσθαι βουλόμενος· ὁ τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς αὐτοῦ κατέχειν θρόνον ἐγκλειόμενος; ἐν τῷ προσφωνεῖν αὐτῷ καὶ λέγειν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*· ὁ διὰ ταῦτα πάντα, καὶ αὐτοῦ ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, ᾧ πειθόμενος ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ παῖς, *ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἑταπεινώσεν ἑαυτὸν, μορφῆν δούλου ἀνελήφθη, ὑπήκοος μέχρι θανάτου γέγονεν*· ᾧ καὶ προσεύχεται, ᾧ κελεύοντι πείθεται· ᾧ καὶ εὐχαριστεῖ· ὃν καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἠγείσθαι ἡμᾶς διδάσκει, μετρίονα τε εἶναι αὐτοῦ ὁμολογεῖ· ὃν ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις καὶ Θεὸν εἶναι αὐτοῦ πάντας ἡμᾶς εἰδέναι βούλεται. "Ὅν οὕτω δοξάζοντα τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἀμοιβαίως ἀντιδοξάζων ὁ Πατήρ, καὶ Κύριον, καὶ Σωτήρα, καὶ Θεὸν τῶν ὄλων, καὶ σύνθρονον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνέδειξε. "Α δὴ πεπαιδευμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, αὐτῆς μὲν καὶ Θεὸν, καὶ Κύριον καὶ Σωτήρα, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ Υἱὸν μονογενῆ αὐτὸν γινώσκειν, καὶ οὐδένα μὲν ἄλλον τῶν γεννητῶν ἀναγορεύειν Θεὸν ἀξιῶν, μόνον δὲ τοῦτον οἶδε Θεὸν, ὃν μόνον ὁ Πατήρ ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννα. "Ὅσπερ οὖν αὐτὸς διὰ Σολομῶνος περίστη λέγων· *Πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρωσθήναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ὡδὲ πη ὄρη καὶ βουνούς τὰς θείας καὶ ὑπερκοσμίους δυνάμεις αἰνιττόμενος*.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὡς ἀβήρητος αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

Εἰ δὲ δὴ (42) περιεργάζοιτό τις, καὶ πῶς ἂν γενήσκειν ὁ Θεὸς, πῶς δ' ἔσται Πατήρ (ὁ) ἐπέκεινα τῶν ὄλων; τὸ τολμηρὸν τοῦ πύσματος κατασιγᾶση ὁ φήσας· *Βαθύτερα (43) σου μὴ ζήτηι, καὶ ὑψηλότερα σου μὴ ἐξέταξε· ἂ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶ σοι χρεῖα τῶν κρυπτῶν*. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν· *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ! καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τὸν περαιτέρω χωρεῖν τολμῶντα, μὴ ἀνεφίκτοις ἐπιχειρεῖν ἢ πειθέτω λέγων πρότερον αὐτὸς, ἢ δὴ φησιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγονέναι, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑπέστη, μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντα πρότερον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν πενήτας, ὕλην προὑποκειμένην λαβὼν ταῖς χερσίν, τὸ πᾶν ἐτεκτίνατο. Ὅσπερ δὴ τοῦτο, τῆ φύσει ἀμήχανον, ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις, λέγων δὲ τὸ μηδαμῶς ὑπάρχον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν, αὐτῷ δουλοῦ κατέστη, καὶ γέγονε (44) τῶν ὄλων ποιητής, οὐ*

⊗ Ed. Paris., pag. 71. ⁴¹ Eccl. iii, 22. ⁴² Rom. xi, 33.

(41) Ὑποστησάμενος. Deest αὐτῷ, nempe Filio. Hæc omnia, de homine Christo in sacris litteris recitata, ad deitatem retulit Eusebius, Arianææ de prorsus. M. — Mox vulgo τὸν ἐκ δεξιᾶς τ. μ. et ταπ. αὐτὸν μ. δούλ. λαβὼν γενόμενος, omissu sensitte γέγονεν, εἰ καὶ κελεύοντι εἰ τῆς αὐτοῦ βασιλ. ἢ δε πεπ. et Σαλομ.

(42) Vulgo δὴ οὐμ.; dein vulgo τῆς πεύσεως et

neralam cum monarchica potestate suprema possidens, Filium participem fecit suæ vitæ et divinitatis : sua omnia subjecta ei tradidit : cum misit, mandavit illi, in præceptis dedit, docuit, omnia illi donavit, illum glorificavit, illum superexaltavit, regem universorum declaravit, iudicium omne illi tradidit, nos voluit illi obtemperare, jussit eum sedem suam constituere a dextra magnificentiæ suæ, cum sic illum affatus proloqueretur, *Sede a dextris meis*, qui ob ista singula et universa, ipsius Filii existat Deus : cui obtemperatus unigenitus Filius, semet exinanivit ipsum, sese humiliavit, formam servi accipiens, factus obediens usque ad mortem. Quem precibus interpellat : cui obedit, cui gratias agit, quem solum unicum verum Deum credere nos docet : quem se majorem profitetur, quemque adhuc super omnia, suum quoque Deum esse, nos omnes et singulos scire voluit. Quem ad istum modum Patrem suum glorificantem, Pater, vice versa glorificavit, eumque Dominum, Servatorem, Deum universorum, consortem sui quoque imperii palam declaravit. Hæc a Deo edocta Ecclesia illum Deum, Dominum, Servatorem, Filium Dei supremi Unigenitum agnoscit, nec ab eo cum recesserit, inter creaturas, præterea quidquam profitetur Deum. Solum illum quippe Deum novit, quem solum de se genuit Pater. Quemadmodum et ipse per Salomonem loquitur : *Priusquam montes stabitrentur, ante omnes colles progeniit me*. Per montes et colles ibi iudicare voluit divinas et supermundanas potestates.

CAP. XII.

⊗ Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.

Quod si quis curiosius hic saterit, et quomodo sit ille Deus roget : quomodo erit Pater, qui super omnia est ? audacem hujus hominis interrogacionem compescet is qui ait, *Profundiora te, ne quæsiveris, et excelsiora te, ne æquiras : illa cogita, quæ tibi imperavit : neque enim tibi opus est secretorum* ⁴¹; et Paulus ait etiam : *O altitudo divinitarum, sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus ! et impervestigabiles viæ ejus* ⁴². Hunc vero progressurum audaci facinore adhuc ulterius cohibere saltem debeant, ut inaccessa prorsus aggrediatur, ea quæ sunt ab ipso prius posita, de progeneratione e non existentibus : quod quomodo fieri potuit velim explicet, cum neutiquam nullibi exstarent illa. Non enim, ut artifices apud nos solent, materiam præejentem acceptam manibus, universum exinde conformavit : sed ut ipsum hoc naturæ quidem impossibile fuerat, quantum

κατασιγᾶση.

(43) Βαθύτερα σου. Locus est Sirac. iii, 22, ubi legitur χαλεπώτερα σου μὴ ζήτηι, καὶ ισχυρότερα σου μὴ ἐξέταξε, ubi alia sint in eandem cum istis sententiam. M. — Dein vulgo ἐπιχωρεῖν ἢ et ἢ δε φ. et πᾶν ἐτεκτίνατο et προαγαγεῖν.

(44) Τῶν ὄλων ποιητής. Vel ut in margine fuit, ποιητῆ, statim αὐτοῦ υἱοῦ γέννησις. M. — Dein τοῦ

σει, τσαστῶ χρῆ νοσῖν καὶ τῆς τῶν σαρκῶν γενέσεως ἀπηλλοτριῶσθαι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ Πατὴρ ἐγέννα τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ τι προϊέμενος, οὐδ' ἀλλοιούμενος, οὐδέ γε παθητικῶς κινούμενος, οὐδ' ὅλως τι τῶν ἡμῖν συνεγνωσμένων, ὑπομένων, ὑφίστη αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἦν, ὡς ἀπόβροϊαν (46) ἢ μείωσιν, ἢ ἔκτασιν, ἢ μεταβολήν, ἢ τροπήν, ἢ ῥοήν, ἢ μέρος, ἢ πάθος ἐπ' αὐτῷ λογισασθαι· τούτων δ' ἐκτὸς ἀπάντων ἀρῆτον ἡμῖν καὶ ἀνεπιλόγιστον, μᾶλλον δὲ πάση γεννητῇ φύσει ἀνεξερευνήτον καὶ ἀνεξιχνίαστον τὴν γενεσιουργίαν ὑφίστη. Γεννᾶ μὲν οὖν καὶ ὁ υἱὸς τὴν αὐγὴν, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα φωτὸς ἀθίου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, οὐ μὲν κατὰ τὴν αἰσθητὴν τοῦ φωτὸς εἰκόνα (ἐπέκεινα γὰρ παντὸς παραδείγματος), ἀρρήτοις αὐτὸν καὶ ἀκαταλήπτοις λόγοις ὑφίστη, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ Μονογενῆ. Δυσσεδῶν δὲ καὶ ἀθέων ἀνδρῶν, τὴν πολύθεον πλάνην νενοσηκότων, ἀποπεφράχθω πᾶν στόμα, οἱ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν ἐξαίρετον καὶ ἰδιάζουσαν γέννησιν εἰς πλήθος καταβάλλοντες Πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἀνειρηκασιν, ὁμοῦ μὲν ἀνδρας μίξαντες θεοῖς, ὁμοῦ δὲ τοῦτοις ὁμοφυῆ καὶ τὸν αὐτὸν εἰσηγούμενοι Πατέρα. Ἄλλ' οὐδὲ μὲν ἐνεργεῖα δαιμονικῆ τὸ δυσσεδῶς τοῦτι καὶ θεοὺς προήκαντο βῆμα, τῷ θνητῷ καὶ παθητικῷ καὶ ἀμαρτητικῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοπαθεῖς θεοῦς, καὶ τὸν τοῦτων κοινὸν ὑποθέμενοι Πατέρα, πάντως που τοῖς παισὶν παρωμοιωμένον, ὁ δ' ἐκκλησιαστικὸς κήρυξ ἐνὸς Θεοῦ ἕνα μονογενῆ Υἱὸν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττει, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων σωτηρίας τε καὶ προνοίας ὑφίστη.

exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudinem, obturantur ora : qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudinem deorsum conjiciunt, Patrem hominum nominantes deorumque, homines diis commiscentes, Patrem supponentes his congenere. Alii, per demonum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congenere, hisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐπιστάσις.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν γεγονότων φύσις ἐν σώμασι καὶ σώματοις, ἐμφύχοις τε καὶ ἀψύχοις, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις, τὸ διάφορον κτημένη, τῷ ὑπὲρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ πέλει καὶ τῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος μαρμαρυγῶν οὐχ ἕνα τε ἦν μετέχειν δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἐλλείψεως, μακρὰν δὲ καὶ πόρρωτάτω, φύσεως ἐσθηνείᾳ, διολισθὲν ἂν εἴη, (47) εἰ μὴ Θεοῦ Σωτήρος τυχε βοήθου, εἰκότως ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν

✠ Ed. Paris., pagg. 73, 74. ⁴⁶ Matth. xi, 27. ⁴⁷ Joan. iii, 6. ⁴⁸ Joan. iv, 24. ⁴⁹ Sap. vii, 26. ⁵⁰ Hebr. i, 3.

(46) Ὑ. ἦν καὶ μείωσιν, δεῖν ῥοήν ἐν γεννησιουργίᾳ καὶ ὁ υἱὸς εἰ ἀπ. δόξης, πορρο αἰσθητῶν ἐπὶ ἀθίου ἐν καταβάλλοντες εἰ ἀνδρ. καὶ θεῶν. Deum ἄλλοι δὲ μὲν ἐν τῷ διαφ. Mr. l. 7. τό.

tre. Nemo enim tum vitam consequeretur æternam, si hæc conditio statuta fuisset : quia, *Nemo novis Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit nisi Pater solus, qui illum generavit* ⁴⁶. Sufficit ergo nobis ad salutem fides, ea quæ Deum nobis exhibet Patrem, omnipotentem, et Filium ipsius subsignat Servatorem. Qui et ipse inter alia nobis ista commendavit inquit : *Quod natum est ex carne, caro est ; et quod natum est ex spiritu, spiritus est* ⁴⁷ ; *Deus autem spiritus est* ⁴⁸. Consequens igitur est, ut intelligamus, quod natum est de Deo, Deum esse. Quantum vero Deus ille universorum super carnem hanc terrenam exaltatus, ab illius modo recessit et mensura : in tantum nobis animo concipiendum est, modum illum, secundum quem Pater genuit Filium, multis quidem parasangis, carnalem generandi modum exsuperare. ✠ Neque enim aliquid emittendo, nedum ipse alteratus, aut per passionem affectus aliquo modo, et, ut expediam verbo, nihil eorum snbeundo, quæ nostris animis sunt cognitione apprehensibilia, illum subsistere fecit. Non enim corpus erat Patri, ut effluxum ipsi, diminutionem, extensionem, transmutationem, conversionem, fluxum, partes, passionem attribuemus ullo pacto. Ab istis autem omnibus liber et semotus, generationis modum subivit ille, non explicabilem, incomprehensibilem : imo et universæ creaturarum naturæ, nullis vestigiis odorandam, nulla investigatione assequendam. Progenitum quidem splendorem de se sol. Dicitur autem Filius, *splendor lucis æternæ* ⁴⁹ : *et gloriæ splendor* ⁵⁰, sed non secundum

exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendis produxit Pater : eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de deorum multitudinem, obturantur ora : qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudinem deorsum conjiciunt, Patrem hominum nominantes deorumque, homines diis commiscentes, Patrem supponentes his congenere. Alii, per demonum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congenere, hisdemque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præco autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium : quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

CAP. XIII.

Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.

Quandoquidem vero rerum progeneratarum natura, quæ differentiam sortita est multiplicem, per corporeas et incorporeas essentias, animatas et inanimatas, rationales, et irracionales, mortales et immortales, appropinquare Deo, qui super omnia et per omnia præest, ✠ illius divinitatis splendores nullo modo potuit participare, ob nimiam illam suam deficiantiam, per quam a natura illa sublimissima semovetur. Unde magno, imo longissimo

(47) *Ei μὴ Θεοῦ Σωτήρος*. Ita legend. omnino patet [vulgo εἴη μὴ], statim, χωροῦντα [sic et codd.] nempe filium. M.

in'ervallo, propter naturalem suam infirmitatem ab illo excidisset, nisi Deum adiutorem ipsum nancisceretur, paterna illa Dei misericordia, nec immerito, suum Filium unigenitum super omnes constituit, utpote qui per omnia commearat, omnibus loco moderatoris præsideret, et illos largiter de sua munificentia irrigaret. Universis siquidem et singulis eum Pater, qui genuerat, tam qui sunt in cœlis, quam qui super terras, pastorem constituit et Servatorem, curatorem dedit et custodem, medicum et gubernatorem solum. Illi rerum omnium gubernacula in manus dedit, qui et illa produceret, et producta procuraret. Id quod ipse docet, ubi ait, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*⁷⁰. Et rursus: *Pater enim diligit Filium, et omnia illi in manus dedit*⁷¹. Isque velut prudens gubernator quispiam, sortem illam ubi de Patre susceperat, super mundam ascendens universum, sursumque ad Patrem suum intuitus, universitatem rerum agit, fert moderando singula, nec vel minutissimas res ope ipsius operaque indigentes, insuper habet, aut vilissimas despectui. Cumque jugiter assistat horum singulis, cuique rei dividit ea quæ conducunt: et tanquam medicus suppeditat universis, quæ salutem videntur allatura. Hinc admodum congrue, neque vitam abhorrebat victumque humanum. Sed cum ab omni retro antiquitate, subsidium subministrabat affluenter, hominibus qui a sæculo vixerunt, Deo caris et amicis: nunc humana forma se conspiciendum insinuans majoribus Hebræorum: nunc vero posteris illorum, leges ipsis congruas promulgans: et postremo per prophetas, vaticiniis variis, apud posteritatem, suam divinam inter homines dispensationem multo ante annuntians. Quam quidem, apud sæculum prius oraculorum complementum, ubi tempus advenerat, consignatum, reipsa effectum dedit. Suique factum, ut deinceps, apud homines humano more versaretur. Eratque unigenitus Dei Filius ipse, qui in imagine divina, hoc est corpore instrumento, cum humano genere conversationem habuit, docendo, sanando, divinæ suæ sapientiæ ineffabili doctrina instituendo: ✕ quique adhuc, ad nutum sui Patris, de misericordia ejus exsuperanti usque ad portas mortis evasit, quo et illos, qui ibi detinebantur, gratiæ quoque participes suæ faceret, ad vitam una secum extractos. Ad istum modum Deus in Christo erat, mundum reconcilians sibi: sic in carne obivit œconomiam, antequam ipse subsisteret, divinitate paternæ gloriæ honoratus: non rapinam ducens esse æqualem Deo, semetipsum tamen exinaniens, et formam servi assumens, humiliavit se factus ob-

αὐτοῦ μονογενῆ Παῖδα ἐπὶ πᾶσι καθίστη, καὶ διὰ πάντων χωροῦντα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦντα, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ἐπάρδοντα. Πάντων γὰρ ἄθρως, τῶν τε κατ' οὐρανόν, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ποιμένα καὶ Σωτῆρα, κηδεμόνα τε καὶ φύλακα, καὶ ἱατρὸν, καὶ κυβερνήτην μόνον αὐτὸν ὁ γεννήσας ἀνέδειξε Πατὴρ, τῆς τῶν ὄλων συστάσεώς τε καὶ διοικήσεως μόνῳ τοῦς οὐρανοῦς (47') ἐγγχειρίσας· ἐδιδάσκει λέγων αὐτός· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Καὶ αὖθις, Ὅτι Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ δ', οἷα σοφὸς κυβερνήτης, τὸν κληρὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπαδεγμένος, ἐπιβάς τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἄνω τε πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα βλέπων, ἄγει καὶ φέρει πηδαιουχῶν τὸ πᾶν, οὐδὲ τὸ μικρότατον τῶν δεομένων τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας παρορῶν, οὐδ' ὑπερφρονῶν τῶν βραχυτάτων. Διὸ δὴ, τοῖς πᾶσιν, ἐπεὶ πάρεστιν ἐκάστῳ, νέμων τὰ πρόσφορα, τῇ τε τῶν ὄλων θεραπείᾳ δίκην ἱατροῦ τὰ ἀρμόδια πρὸς σωτηρίαν ἐπαρκῶν. Ὅθεν εἰκότως οὐδὲ τοῦ κατ' ἀνθρώπων ὑπερφρόνησε βίου, ἀλλὰ καὶ πάλαι πρότερον τοῖς ἐξ αἰῶνος φιλοθέοις ἀνδράσι τὴν ἐξ αὐτοῦ παρῆγεν ἐπικουρίαν, ὧδε μὲν ἀνθρωπεῖω σχήματι τοῖς Ἑβραίων προπάτορσιν ἐπιφαινόμενος, ὧδε δὲ τοῖς τούτων ἀπογόνις ἀρμόδιους διαταττόμενος νόμους, ἤδη δὲ πρὸς τοὺς μετέπειτα, διὰ προφητῶν, μελλούσης αὐτοῦ θεοφανείας ἅπασιν ἐκλάμψειν ἀνθρώποις, ἐξεδίδου θεοπύσματα. Ὡς δὲ ὁ (48) τούτων προσήλαυσε χρόνος, ἔργους ἐπλήρου καλαιῶν χρησμῶν ἀποτελέσματα, καὶ δὴ παρῆν λοιπὸν ἀναμιξ τῷ θνητῷ βίῳ (49) συναγελαζόμενος. Αὐτός τε ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, ὡς ἐν ἀγάματι θεῖω, τῷ τοῦ σώματος ὄργάνῳ, τῷ τῶν ἀνθρώπων καθομιλῶν γένει διδασκαλίαις, θεραπείαις ἐνθέου σοφίας, ἀπορρήτοις παιδεύμασι. (50) Ἦδη δὲ αὐτῶν μέχρι θανάτου πυλῶν ἦλκε πατρικοῦ νεύματος ὑπερβαλλούση φιλανθρωπία, ἥ ἂν καὶ τοὺς τῆδε τῆς ἑαυτοῦ καταξιώσειε χάριτας, ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ ζωὴν παρελκύσας. Οὕτως ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ· καὶ τὴν ἑνσαρκον ὑπέμεινεν οἰκονομίαν, προὐν μὲν αὐτῆς, καὶ προὑπάρχων, θεότητι πατρικῆς δόξης τετιμημένος· οὐ μὴν ἀρπαγμὸν ἠγούμενος τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἢ ἑαυτὸν δ' οὐκ κενώσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβὼν, ἢ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὑπήκουσεν τῷ Πατρὶ γενόμενος ἢ μέχρι θανάτου, ἢ ἴν', ὡς περὶ ὁ θάνατος δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου παντός κατακυρίευσεν γένους, οὕτω καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος τῶν (51) εἰς αὐτὸν [πιστευόντων] καὶ δι' αὐτῆς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ γνωριζομένων, βασιλεύσειεν.

✕ Ed. Paris., pag. 75. ⁷⁰ Matth. xi, 27. ⁷¹ Joan. iii, 35.

(47') Vulgo ἐγγχειρίσας εἰ πᾶσιν ἐπεὶ πάρεστιν εἰ ψ δὲ μὲν εἰ ὧδε τοῖς.

(48) Ὁ τούτων προσήλαυσε. Τούτων. Nempe, quibus πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, patres olim allocutus est: ideo legendum παρέλαυσε, præterit: explicat enim, quod ponitur a B. Paulo ad Heb. i,

2. M. — Mox vulgo καὶ δὲ παρῆγεν.

(49) Συναγελαζόμενος. Forte συναυλιζόμενος. H

(50) Vulgo ἤδη δὴ εἰ ἴσθ. γρ. ἕξου loco θανάτου: dein vulgo τῇ θεότητι, εἰ ἴσα εἰ ἐνὸς ἁμαρτήσαντος.

(51) Εἰς αὐτὸν. Apparet deesse hic πιστευόντων. H.

dians Patri usque ad mortem. Ita ut quemadmodum mors per unum hominem peccantem, in genus universum dominata fuerat : sic et vita æterna, per ipsius gratiam, imperium in eos omnes obtineret, qui in illum crederent, et per illum, Deo et Patri ipsius, cogniti commendarentur.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Α

CAP. XIV.

*Οτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ φρονήσαντα
Σαβέλλῳ Μάρκελλον ἀπεδοκίμασε.

Εἰκότως (52) δὴ ταῦτα κηρύττουσα ἡ Ἐκκλησία, ὡσπερ τι κίβδηλον παραγαράξαντα νόμισμα, τὴν ἀρνησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν Σαβέλλιον ἀπεδοκίμασε, καίτοι Θεὸν ἓνα εἰδέναι, (53) καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ εἶναι, Μαρκελλῶ παραπλησίως λέγοντα· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ πρωτοκλήρυκες Ἐβιωναίους ὠνόμαζον Ἑβραϊκῆ φωνῇ, (54) πτωχοὺς τὴν διάνοιαν ἀποκαλοῦντες, τοὺς ἓνα μὲν Θεὸν λέγοντας εἰδέναι, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα μὴ ἀρνούμενους, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ θεότητα μὴ εἰδόντας. Καὶ τὸν Σαμοσατέα δὴ καίπερ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι διδάσκοντα, Θεὸν τε ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων ὁμοίως ὁμολογούντα Μαρκελλῶ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀλλότριον ἀπέφηναν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, ὅτι μὴ καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν, πρὸ τῆς ἐνσάρκου γενέσεως ἔντα τὸν Χριστὸν ὠμολόγει. Ἄλλ' οὗτος μὲν, ὡς εἰς τὸν Χριστὸν ἀσεβῶν, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μακρὰν ἠλαύνετο· Σαβέλλιος δ', ὡς εἰς αὐτὸν πλημμελῶν τὸν Πατέρα, ὃν Υἱὸν λέγειν ἐτόλμα, τὴν ἴσιν τοῖς ἀθέοις αἰρεσιώταις ὑπέχει τιμωρίαν. (55) Τὰ Ἰσα δ' αὐτῷ ὑπειδόμενος Μάρκελλος παθεῖν, καινοτέραν ἐξεύρε τῇ πλάνῃ μηχανὴν, Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἓνα μὲν εἶναι ὀριζόμενος, δύο δ' αὐτῷ Πατὴρ καὶ Υἱὸς χαριζόμενος ἐπηγορίας. Οὐ μὴν ἔλαθεν, οὐδ' ἐξέφυγεν, ὅψε ποτε φωραθεὶς τοῖς (56) αὐτὸς αὐτοῦ δικτύοις. Πλὴν, καὶ πρὶν ἀλῶναι, συνειδήσει πληττόμενος, εἰς ἀποσκευὴν τῆς ὑπονομίας, βλασφημίῃ ὤρμητο τὸν Σαβέλλιον.

fugere potuit. At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

ΚΕΦ. ΙΕ'.

Ἐποιοῖς ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβέλλιον ἐποπτε,
προσποιούμενος μὴ τὰ Ἰσα αὐτῷ φρονεῖν.

Ὅπως δὲ τὸν ἄνδρα διέβαλεν ὀνομαστὴ μνημονεύσας αὐτοῦ, ἐπάκουσον, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφοντος αὐταῖς συλλαβαῖς· « Σαβέλλιος γὰρ καὶ αὐτὸς τῆς ὁρθῆς ὀλισθήσας πίστεως, οὕτε τὸν Θεὸν ἀκριβῶς ἐγνώ, οὕτε τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον. Ὁ γὰρ μὴ τὸν Λόγον γνοὺς ἠγνόησε καὶ τὸν Πατέρα. Οὐδεὶς γὰρ οἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, (57) τούτέστιν, ὁ Λόγος δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ Πατρὸς παρεῖχει γνῶσιν. Οὕτω γὰρ καὶ πρὸς τοὺς οἰομένους ἐτηνικαῦτα τῶν Ἰουδαίων εἰδέναι τὸν Θεὸν, ἀθε-
⌘ Ed. Paris., pag. 76. ⁷² Math. xi, 27.

(52) Vulgo δὲ εἰ Θεοῦ, Σαβέλλιον.

(53) Καὶ πλὴν. Addendum hic, vel ἓνός, vel αὐτοῦ [hoc est in codd.], etiam εἰδέναι, pro εἶναι. M.

(54) Πτωχοὺς τὴν διάνοιαν. Translulit ab Ignatio, ad Philadelph. καὶ ἐστὶν ὁ τοιοῦτος, πένης τὴν διάνοιαν ὡς ἐπὶ κλῆν Ἐβιῶν, de his Origen. *contra Celsam*, lib. II, Oὐ ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, οὐ καταλελοίπασι τὸν πατριον νόμον. Βιωσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπώνυμοι τῆς κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πτωχείας, τοῦ νόμου γεγεννημένοι. Ἐβιῶν τε γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ Ἰουδαίους καλεῖται· καὶ Ἐβιων

Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum eiecerit, eandem cum Sabellio foventem opinionem.

Jure optimo Ecclesia, quæ veritatem istam profitetur, Sabellium a se rejectum ablegavit, qui tanquam adulterinum quoddam numisma, Filii Dei consignavit abnegationem : utcunque unum Deum ille confiteretur, et, quemadmodum nunc Marcellus, palam proloqueretur, se nonnisi unum Deum agniturum. Sed et Servatoris nostri primi illi præcones Ebionæos, hoc est mendicos, Hebraice nominarunt illos, propter intellectus animique mendicitatem, qui se Deum unum tantum agnituros dicebant, et licet carnem Christi non abnegarent, Filii tamen Dei divinitatem non fatebantur. Sed et Paulum de Samosata, alienum ab Ecclesia pronuntiarunt Patres ecclesiastici, licet Jesum Dei Christum profiteretur : Deum unum super omnes, perinde ac Marcellus, agnosceret, propterea quod non simul crederet Christum fuisse Filium Dei et Deum ante suam incarnationem. Quocirca, veluti in Christum impius, longe fuit ab Ecclesia Christi eliminatus. Sabellius insuper ⌘ veluti impius in ipsam Patrem, quem Filium appellare ausus fuerat, eandem quoque pœnam cum hæreticis sacrilegis subivit. Marcellus veritus ne pari cum illo pœna mulctaretur, hæresi suæ machinam sufflammandæ novam adinvenit ; Deum atque Verbum in Deo, unum quidem determinando, sed eidem geminam nomenclaturam, Patris atque Filii adaptando. Sed neque ille ita

latuit : nec sero licet irretitus, sua ipsius retia ef-

CAP. XV.

Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum ab eo se videri vult dissentire.

Audi vero quibus ille verbis Sabellium accusat, in quibus illum compellat de nomine. Sunt autem quæ scribit hæc ipsissima. [R. XXXVIII] « Sabellius autem ille cum a recta fide deviasset, neque Deum exacte agnoscebat, neque sanctissimum ejus Verbum. Nam qui Verbum nesciebat, is et Patrem utique ignorabat. Nemo enim, inquit, Patrem novit nisi Filius ⁷², hoc est Verbum per se Patris cognitionem exhibet. Hoc enim modo Ju-

ναῖοι χρηματίζουσιν, οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. M.— Mox vulgo ἐνσάρκου γεννήσεως.

(55) Vulgo τὰ δ' Ἰσα αὐτῷ εἰ ἐξέφυγεν.

(56) Τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Deest aliquid sententiæ fulciendæ, irretitum vult suis retibus. M.— Codd. τοῖς αὐτὸς αὐτοῦ ; dein vulgo διέβαλεν.

(57) Τούτέστιν ὁ λόγος· ὁ γὰρ λόγος δι' αὐτοῦ R et p. 78 A. Dein vulgo παρέχοι, mox οὐδεὶς γινώσκει R; porro vulgo ἠσφάλει. R induxit ἀκριβῶς, mox vulgo ἔγραψε.

τάς τοῦ Σωτῆρος φωνάς, δι' ὧν ἔφη· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἄν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Ὡς περ δὲ ἐπανορθούμενος αὐτάς, ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ Λόγον αὐθις ὀνομάζει, ὡς λέγων· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, τουτέστι· « ἵνα ὁ Λόγος, » καὶ ἐπιφέρει· « Ὁ γὰρ Λόγος δι' ἑαυτοῦ τὴν Πατρὸς παρέχει γνῶσιν, » καὶ προστίθῃσιν· « Ἀδύνατον ἦν ἑτέρως γνῶναι τὸν Θεόν, ἢ διὰ τοῦ αἰθίου Λόγου. » Καὶ αὐθις Λόγον, ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ, τίθει· καὶ τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον ἀποκαλεῖ. Καὶ ἐν οὕτω βραχυτάτοις ῥήμασι πολλάκις μὲν ἐμνημόνευσε Λόγον, Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἅπαξ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος μεταποιεῖ τὴν ῥῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ὁ Υἱὸς ἐπάγων, τουτέστι· ὁ Λόγος, οὐχ ἄλλο τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας ἀρμοζούσης τῇ τοῦ Πατρὸς ἐπιγορίᾳ. Ὅθεν εἰκότως ὁ μὲν Σωτῆρ προσφωῶς ἐφήρμοσε τῇ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ συζῆσιν· ὁ δὲ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν παραιτησάμενος ἄνω κάτω τὸν Λόγον (62) θρυλεῖ καὶ Σαβελλίου μὲν κατηγορεῖ, τὸν Υἱὸν ἀρνούμενον· ταῦτόν δὲ πράττων ἐκαίῃ, σχηματίζεται, τῇ κατ' αὐτοῦ διὰ τὴν τῆς κακοδοξίας ὑπόνοιαν ἐκκλίνειν οἰόμενος. Εἰ μὲν οὖν τῷ Σαβελλίῳ μέμφεται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενον, ἑαυτῷ πρότερον χρῆν μέμψασθαι· εἰ δὲ οὐκ ἄν αὐτὸς ὠρίζετο Λόγον, Σαβέλλιος ἤγνοιε· οὐκ ἄρθως τοῦτο γε ἤτιθέτο. Οὐτε γὰρ Σαβέλλιον, οὐτ' αὐτοῦς Ἰουδαίους, τοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενους, ὃν φησι Μάρκελλος ἐν τῷ Θεῷ εἶναι Λόγον, δι' οὗ Μωσὴ καὶ τοῖς προφήταις κεχηρημάτικεν, ἀνοήσασαι, τοῦτον δὲ ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ὁ πᾶς εἴποι ἂν, οὐ μόνον Ἰουδαίων ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων. Λογικὸν γὰρ τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ σοφόν, καὶ ἀγαθόν καὶ δυνατόν; Σαβέλλιος δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν ἀρνηθεῖ εἰδέναι; οὐκ ἂν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ζῶντα καὶ ὑπεστώτα, ὄντα τε καὶ προόντα τῆς σαρκὸς ὁμολογεῖ. Ταύτης ἕνεκα τῆς πρὸς Μάρκελλον συμφωνίας, ὁμοίως αὐτῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἡγάθη. Πῶς δὲ τὰ ἴσα Μάρκελλος τῷ Σαβελλίῳ ἐφρόνει, ὅπως ἂν εἴη ἐξ ὧν ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Θεόν καὶ τὸν αὐτοῦ Λόγον διεισελιετο, ποτὲ μὲν αὐτοῖς ῥήμασιν εἰπῶν.

cum Sabellio opinatus, manifestum fiet, propterea ipsius Dei Verbum, hisce aliquando verbis usus.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ὅπως ἠρεῖτο γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ.

« Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ (63) πνεύματος ἐξέτασις γινώσκοντο μόνη, ἐν καὶ ταύτῃ εἰκότως ἂν ὁ Λόγος εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο » (64) ποτὲ δὲ παραβάλλων τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιλέγων, ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τῷ ἀνθρωπείῳ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, οὐδενὶ χωριζόμενον ἑτέρῳ ἢ μόνῃ τῇ τῆς

⌘ Ed. Paris., pag. 78, 79. ⁷⁶ Matth. xi, 27.

(62) Vulgo θρυλεῖ et ἐχρῆν μέμψ. et ὠρίζεται Λόγον et Μάρκελλος Σαβελλίῳ.

(63) Πνεύματος ἐξέτασις. Vult, opinor, ut secundum deitatem, vel divinam rationem consideremus λόγον, nam πνεῦμα, ipsi ponitur pro Deo : quia Servator dixit, Deus spiritus est (Joan. iv, 24). M.

(64) Ποτὲ δὲ παραβάλλων. Marcellus, Verbum

In illo autem passu quo Sabellium accusat, verba Servatoris commemoravit, quibus ait : *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluit revelare* ⁷⁹. Quæ dum recitat, tanquam correcturus, ⌘ pro *Filio Verbum* eum nominavit. Sic enim satur : « *Nemo novit Patrem nisi Filius, hoc est Verbum,* » quibus addit : *Verbum etenim per se Patris exhibet cognitionem : quibus adjungit : Impossibile siquidem erat alioquin Deum cognoscere, nisi per proprium ipsius Verbum.* » Iterum autem pro *Filio* substituit *Verbum* : et sanctum ejus *Verbum* nominat. Sæpe numero autem per voces tam paucissimas Verbi, nullibi autem Filii, mentionem facit. Quin et ipsam Servatoris dictionem transformat : ubi pro *Filio*, subinfert, hoc est *Verbum* : idque cum *Filii* appellatio, multo magis paternitatis vocabulo conveniret quam Verbi : cum et ipse Servator juxta congruentiam, *Filium* cum *Patre* copulaverat. Ita semper refugiens appellationem *Filii*, *Verbum*, vocem susque deque versat. Sabellium certe damnat abnegantem *Filium*, et tamen se conformem eidem præstat : quasi posset et vellet, ab illius accusatione, suspicionem hæreseos amoliri. Cum si vellet Sabellium ob id ipsum redarguere, quod *Filium* ille Dei abnegaret, semetipsum ante eum debebat accusare. Quod si Sabellius ignorabat, quem vocat ipse *Verbum*, non erat hoc nomine incusandus. Nam nec certe Sabellius, ne quidem *Judæi* qui *Christum* illum Dei abnuebant, quem *Marcellus* affirmat, in *Deo Verbum esse*, per quem *Mosem* et *prophetas* alloquebatur. Imo non soli se *Judæi* hoc dicent apprime intelligere, sed ipsi etiam *pagani*. Nam quis non *Deum mente esse præditum* fatebitur, ut *sapientem*, ut *bonum*, ut *potentem*? Sabellius nullo certe modo lateretur se hoc ignorare. Quin *Filium* Dei vivum et subsistentem, qui et esset, et ante carnem assumptam esset, agnosceret. Et tamen ob hanc ipsam cum hoc *Marcello* contesserationem, *ejectus* ille fuit ab *Ecclesia Dei*. Quo pacto autem *Marcellus* dicatur, eadem quod unum atque idem profiteatur *Deum*, atque

D

⌘ CAP. XVII.

Quod manifestissime perneget hypostasim Filii.

[R. LXII coll. p. 107.] Siquidem solius spiritus et disquisitio fiat, omnino, nec injuria, *Verbum* et unum atque idem cum *Deo* videbitur esse. Componens autem aliquando *Verbum* Dei cum *humano* verbo, adjungit : « *Unum* atque per omnia idem cum *homine* esse illud quod in ipso inest, *Verbum* nihil quidem ab alio discriminatum, nisi

Dei, cum hominis verbo componebat, et ἐνδιάθετον et προφορικόν, legendum τῷ ἐν ἀνθρώπῳ, non τῷ ἀνθρώπῳ, patet ex paulo post sequentibus. M.—Dein vulgo πλήν θ. μ. οὐδὲν ἐτ. ἦν. Porro vulgo ἐγράφεν et τοῦτοις αὐτὸν εἰπῶν, πρ. et χωρῆσαι et ἐπισκόπτει et οὐ γὰρ ἂν εἰ παρῆν.

ε operis tantummodo efficacia. » Quocirca ubi ita A
statuit, priusquam mundus produceretur, nihil
omnino præter Deum existitisse, et alibi hisce
ipsis verbis utitur : « Cum nondum iste mundus
ε productus fuerat, præter Deum quidem solum,
ε nihil erat aliud; » et ubi divinum illud Ver-
bum, nostro indicativo per omnia assimilavit
verbo, in quibus ista scribit [R. LV coll. p. 59
D. 114 D. 125 B.] : « Quomodo res universæ
ε quæ productæ fuerunt, a Patre producebantur per
ε Verbum, ad eundem modum et quæ a Patre di-
ε cebantur, per Verbum indicem edebantur. » Atque
ita, cum hoc pacto indicativum verbum compellas-
set ipsum, sermone progrediente tamen eundem
ipsum a Patre inseparabilem pronuntiat, quod spec-
etat ad hypostasim suam, unumque cum Patre
atque idem docet, hisce verbis : « Atque istud,
ε opinor, qui recte volunt sapere, non admodum
ε difficulter collecturi sunt ab exili quodam et hu-
ε mill inter homines exemplo. Nam nec humanum,
ε ab homine verbum, potestate quivis et hypostasi
ε separaverit. Est enim verbum, unum atque idem
ε cum homine : non aliter omnino separabile, quam
ε solius operationis effectu. » Qua similitudine et
sibi usus est, ubi ait [R. LVI] : « Quæcumque sunt
ε quæ Pater loqui deprehenditur, illa omnia prolo-
ε quitur per Verbum suum. Atque hoc in nobis
ε ipsis apparet esse ita, siquidem parvis liceat ma-
ε gna componere. Nam quæcumque nos juxta no-
ε strum posse, dicere vel facere cupiverimus, per
ε nostrum nos verbum illa effecta damus. » Hæc
nos oportet existimare non minus Marcellum di-
centem audire, quam Sabellium. Nisi forte riden-
dum volebat Sabellium Marcellum propinare; quia
non audebat, quod ausus est ipse, Verbum illud
Dei indicativum, quod existimat tantum, Filium
Dei nominare. Certe non eo prorupit is insanire,
ut sermonem, per omnia humano simillimum ✕
Deo omnium supremo auderet ascribere. Sed nec
eo stultitiæ devenit, ut verbum aliquod non subsi-
stens, Filium Dei nominaret. Quocirca qui unum
dixit Deum Sabellius, Filium vero abnegavit, con-
sequenter, secundum suam suppositionem eum-
dem affirmavit Patrem, quem et Filium. Marcellus
vero qui perinde atque ille Deum unum idemque
statuebat cum Verbo suo, inepte accusat Sabellium
erroris, prorsus nisi se et errasse fateatur. Nam vel
cum Sabellio conspirare debebat, vel semetipsum
redarguere, aut si redarguere Sabellium volebat,
eamdem pravam suam hæresim abjurare cum de-
cuit : nec admodum alienius statuæ conflatoris,
Deum supponere colloquentem, cum sua ratiocina-
tione, et animi sui intelligentia : ipsumque sibi
ipsi imperantem introducere ad hunc modum : Fa-

ε πράξεώς ενεργεία. » Διόπερ, ποτὲ μὲν ἀπεφαίνο
πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μὴδὲν ἕτερον εἶναι
πλὴν Θεοῦ, καὶ πάλιν αὐτοῖς δῆμασιν εἰεργί, ὅτι
ε μῆπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν τῆ
ε Θεοῦ μόνου· ποτὲ δὲ τῷ ἡμετέρῳ σημαντικῷ
λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρέβαλλον, ἐν οἷς ὡς ἔγραψα
ε Ὅσπερ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς εἰσι
ε Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα εἰσι
ε Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. » Καὶ ἡμῶν
σημαντικὸν ἐν τούτοις αὐτὸν ἀνεπιπῶν, τῷ ἑα
ἀχώριστον αὐτὸν τῇ ὑποστάσει, ἐν καὶ τῷ ἐκ
τῷ Πατρὶ παρίστησιν. Ὡδὲ πη λέγων· ἵνα
ε ῥῥῥῥῥῥ οἶμαι τοῖς εὐφρονούσι, καὶ ἀπὸ μικρῶν
ε καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδειγματος γνώσῃ
ε γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὡς
ε χωρίσαι τιλ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τῷ
ε ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδὲν χωριζόμενος τῷ
ε ἡ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ενεργείᾳ. » Καὶ εἰς τὴν
αὐτῇ κέχρηται εἰκόνη ἐν οἷς φησι· « Πάντα γὰρ εἰσι
ε ἀν ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τὸ
ε λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἐν τῷ
ε αὐτῶν, ὅσα μικρὰ μεγάλοις καὶ θεοῖς ἐκείνοις
ε Καὶ ἡμεῖς γὰρ, πάντα ὅσα ἀν θείωμεν, καὶ
ε δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ πατρὶ
ε λόγῳ. » Ταῦτα οὐ μάλλον Μαρκελλοῦ ἢ Σαβελ-
λέγοντος, ἀκούειν προσήκει νομίζειν, εἰ μὴ ἡμῶν
ἐπισκώπτοι Σαβελλίῳ Μάρκελλος, ὅτι μὴ ἀπέστῃ
ἐν τῷ Θεῷ σημαντικὸν Λόγον, ὡς αὐτὸς εἶπε· ἢ
ε ἐτόλμα ὀνομάζειν. Οὐ γὰρ αὐ τὸσαύτη αἰσῆσι
C παρῆν ἀνοια, ὡς Λόγον ὁμοίως ἀνθρώπου, ἢ
ε πάντων διδόναι Θεῷ. Οὐδ' οὕτως ἡλίθιος ἦν
ε μὴ ὑφεστῶτα λόγον, Ἰῖδὸν Θεοῦ καλεῖν. Διότι
ε λῖος ἓνα Θεὸν εἰπῶν, τὸν δὲ Ἰῖδὸν ἀρῆσιν
ε ἐπομένως τῇ αὐτῷ δοθείσῃ ὑποθέσει, τὸν εἰδῶ
ε τέρα εἶναι καὶ Ἰῖδὸν ἑρασσε. Μάρκελλος δὲ (65) ἔπει
ε ἐκείνῳ ἐν καὶ ταῦτῶν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ τὸν
ε Λόγον διδοῦς, μάτην ἐσφάλθαι τὸν Σαβέλλου, εἰ
ε καὶ αὐτὸν ὁμολογεῖ. Ἡ γὰρ κακείνων ἐπιπέ
ε χρῆν, ἢ καὶ αὐτὸν μέμψασθαι· ἢ μεμψόμενοι
ε νον, τὴν ὁμοίαν αὐτῷ κακοδοξίαν ἐκτρέψασθαι, κα
ε μὴ ἀνδριαντοποιοῦ δίκην ὑποτίθεσθαι τὸν Θεὸν
ε αὐτοῦ ἐνθυμῆσαι καὶ τῷ ἰδίῳ λογισμῷ προειρη
ε μενον, αὐτὸν τε αὐτῷ παρακελευόμενον λέγειν·
D Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα. Ὡ
ε γὰρ καὶ τὸν Θεὸν εἰρηκέναι τὸ, Ποιήσωμεν ἀνδρ
ε ἔφη, μὴδὲ ποτὲ μὲν ἐνδιάθετον, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων
ε ποτὲ δὲ σημαντικὸν, ὡς τὸν ἐν ἡμῖν προφορῶν
ε ἐν τῷ Θεῷ ὑποτίθεσθαι. Ταῦτα γὰρ Σαβελλίῳ
ε δαίων τινὸς τῶν τὸν Ἰῖδὸν τοῦ Θεοῦ ἀπαραι
ε ἀρνούμενων ἀνεκτὸν ἦν μάλλον ἢ Χριστιανῶν λέ
ε ἀκούειν. Ὁ δ', ὡς περ ἐγκαλλωπιζόμενος τῇ
ε διδασκαλίᾳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ περὶ τοῦ
ε τὸν Ἰῖδὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ δυσσεβὲς τοῦ καὶ
ε εἰσάγει δόγμα, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι

✕ Ed. Paris., pag. 80.

(65) Vulgo ὁμοίως αὐτῷ et ἀποδ. ἐχρῆν.
 (66) Ἄγε ποιήσωμεν. Legendum ποιήσωμεν, ut
 alias habetur, statim pro μητέποτε, restitue ποτὲ

μέν. M. — Vulgo supra πλάσωμεν. Μοι τῶν
 δὴ σημ. εἰ ἐκκλ. τοῦ χρ. εἰ τοῦ ποιηθέντος
 παραδειγμένον.

εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, δι' ὅλου τοῦ πονηθέν-
 ῖ συγγράμματος κατασκευάζων, ἐν' ἀποκλείσει
 τὴν πάροδον. Ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται ἀρχῶν
 ὄν εἰδέναι· ὡς οὐχὶ καὶ ἡμῶν τοῦτο λεγόν-
 ν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι παραδε-
 ῶν, παρ' αὐτοῦ τε μεμαθηκότων ἕνα γνωρίζειν
 ὑτόν τε εἶναι Θεὸν ὁμοῦ καὶ Πατέρα (67) Υἱοῦ
 ογενοῦς, ἑαυτοῦ δηλαδὴ ἕντος ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸ
 αἰώνων ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, καὶ οὐ μόνον
 κεκλημένου πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκός,
 γενναίως διορίζεται, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα,
 τούτω, τῆς θείας Γραφῆς καταψεύδεται, πρὸ
 σάρχου παρουσίας μηδὲν ἕτερον κεκληθῆαι
 πισχυριζόμενος ἢ Λόγον.

essum conatur universum : in eum finem, ut Filio omnem aditum ad subsistentiam intercludat et insuper vehementer gloriatur, se unum tantummodo Deum agnoscere : quasi hoc nos non emur cum illo, qui tamen Dei revera Filium esse accepimus, et ab ipsomet etiam Filio unum agnoscere edocti fuimus, ipsumque Deum esse simul atque Patrem Filii unigeniti, sui nempe ipsius, sic docuit, qui vere Filius existebat ante omnia sæcula, de illo Patre genitus, quem non solum compellere solemus, etiam ante susceptam carnem, ut illum circumscriptum bonus iste multis aliis nominibus, qui hoc ipso mendacii coarguit Scripturam, dum vehementius asellum nullo alio nomine existisse notum, ante suam incarnationem.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

B

✠ CAP. XVIII.

πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον
 κεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον
 τῷ παρ' ἀνθρώποις.

ουσον γούν, ὡς διαθεβαιοῦται, αὐτοῖς βή-
 ῖτον γράφων τὸν τρόπον· « Ὡστε παντα-
 (68) ἐστὶ δῆλον, μηδὲν ἕτερον τῆ ἀϊδιότητι
 ὄγου ἀρμόσσειν ὄνομα, ἢ τοῦθ', ὅπερ ὁ ἀγιώ-
 τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος Ἰωάννης,
 ἡ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου εἰρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ
 τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν Χριστός τε καὶ
 ὡς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ὁδός, καὶ ἡμέρα
 νάστασις, καὶ θύρα καὶ ἄρτος, καὶ εἴ τι
 ν ὑπὸ τῶν θείων ὀνομάζοιτο Γραφῶν, οὐ
 τοῦτο ἀγνοεῖν ἡμᾶς προσήκει τὸ πρῶτον
 ἢ, ὅτι Λόγος (69) ἦν. Διὰ τοῦτο γὰρ, καὶ ὁ
 αἰτος εὐαγγελιστῆς καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου, C
 α ἐρηγορῶς τῷ πνεύματι, τῆς ἀνωθεν μνη-
 ῶν ἀρχῆς, καὶ μηδενὸς (70) νεωτέρου, Ἐρ-
 ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς
 θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα δείξῃ εἴ τι
 ν καὶ νεώτερον ὄνομα, τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς
 καὶ νέας ὑπῆρξε κατὰ σάρκα οἰκονομίας. »
 ε ἐπιλέγει· « Οὐκοῦν, πρὸ μὲν τοῦ κατελ-
 καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν
 . Ἐπεὶ, τί (71) ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀν-
 ἴνην ἀναλαβεῖν σάρκα τὸ κατελθὼν ἐπ' ἐσχά-
 ῶν ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραψε. Καὶ τὸ
 θὲν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου, οὐδὲν ἕτερον ἢ
 ; » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει· « Πρῶτερον γὰρ,
 ρ πολλακίς ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. »

Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil prorsus aliud existisse quam Verbum, consimilimum humano verbo.

Audi autem quomodo hoc ipsum doceat, dum disertis quidem verbis ita scribit [R. XXXVII] : « Adeo ut
 plane omni modo manifestum fuerit, nullum alium
 nomen æternitati Verbi convenienter ascribendum,
 quam hoc ipsum, quod a sanctissimo Dei apostolo
 et discipulo Joanne, in principio ponitur Evan-
 gelii. Siquidem is, post assumptam carnem,
 Christus et Jesus prædicatur, vitæque et via, dies,
 resurrectio, ostium, panis, et quæ cætera illi no-
 mina in Scripturis sacrosanctis ascribuntur,
 tamen non debemus ignorare, quod princeps illi
 nomen Verbum fuerat. Ob hanc ipsam causam
 sanctissimus evangelista et discipulus Domini,
 valde quidem ille spiritu vigilans, ubi illius, quod
 erat ab omni retro æternitate principii meminit,
 nec inferius descendens, In principio, dixit, erat
 Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus
 erat illud Verbum⁶⁹, ut sic ostenderet, si quod
 aliud de novo et novitium illi adaptabatur nomen,
 illud ei accessisse, a nova illa sua secundum car-
 nem dispensatione. » Quibus adjunxit in sequen-
 tibus : « Quocirca priusquam huc ad nos descende-
 ret, et de Virgine nasceretur, Verbum nec præ-
 terea quidquam fuit. Nam quid erat aliud, quæso,
 priusquam humanam assumeret carnem, id quod
 descendit in novissimis diebus? quod et ipsum ab
 eo scriptum affirmatur. Enimvero, quod de sancta

J. Paris., pag. 81. ⁷⁷ Gen. 1, 26. ⁷⁸ Joan. 1, 1.

Καὶ Υἱὸν μονογενοῦς. Patet legendum (ex
 eadē Πατέρα Υἱοῦ τοῦ μόν. et delevi mox τῶν
 ὄνων) Πατέρα Υἱοῦ μονογενοῦς. Statim re-
 ὄδε καὶ τούτω [sic et eodd., vulgo ὄδε]. M.
 vulgo ἐστὶ δῆλον.

(69) Vulgo ὄν.

(70) Post h. v. R. ὄνοματος ἐμνήσθη vel simile quid excidisse credit.

(71) Vulgo ἦν ἕτερος; mox vulgo ἔγραψε.

« Virgine nascebatur, nihil nisi Verbum erat. » Et subinfert denuo [R. XLIII coll. p. 35, D. R. XXXVI.] « Prius enim, uti dictum est sæpe, nihil nisi Verbum fuerat. » Ad quæ deinceps accedunt ista : « Verbum quidem in principio erat, nihil existens aliud, quam Verbum. Verbo autem huic adunitus homo, cum prius non esset, homo fiebat, quod nos docuit Joannes : *Et Verbum caro factum est* », ut solius Verbi videatur ob hoc ipsum fecisse mentionem. Nam sive Christi, seu nominis Jesu meminerint sacræ Litteræ, videntur his nominibus compellere Verbum illud Dei, ✕ post susceptam carnem. Quod si quis receperit se ostensurum nomen Christi, Filii, ante Novi Testamenti tempora usurpatum, et Verbo ascriptum, is sciat oportet, hæc omnia prophetice ita dicta. » Et post cætera subinfert inquiring : « Non immerito igitur, jam sæpe diximus, ante suum descensum erat Verbum : post descensum et carnis assumptionem varias exinde appellationes obtinuit. » Et hæc sunt quidem illa, quibus demonstratur, Marcellum deprehensum Filium Dei illum viventem vere et existentem vere abnegasse : et nudum tantum Verbum imaginari. Sed et insuper apparet, ex iis quæ in præcedentibus de ipsius libro posita sunt, eujusmodi illum Verbum esse opinabatur, cum exemplo de humano verbo uteretur. Unum nempe idemque illum cum Deo esse statuens. Hoc ad hunc suam suppositionem, pergit ad mendacium Scripturæ impingendum, et ad illam iniquitatis, detortam in sententiam suam.

CAP. XIX.

Quod sacræ Scripturæ, non tantummodo Verbum appellent Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis nominibus, etiam ante incarnationem suam.

De quibus quidem, si in præsentia, paulisper dispiciamus, non absurde facturos arbitramur, ut ignari harum rerum intelligant, nullam plane Scripturam illius favere opinioni, qui novitati studens a recta fide aberravit : imo plane contrarium proloquantur omnes : et occulant suis testimoniis contra perversas ipsius narrationes. Omnino autem necesse fuit istud aggredi, propterea quod sunt, qui suspiciunt istum hominem, ne quis fortasse de illorum numero, per sacrarum Litterarum ignorantiam, existimet ferire illum scopum veritatis. Atque illud ante alia in quæstionem vocemus, quod affirmare ausus est, Filium Dei nullo alio nomine, nisi Verbi notum appellatione, priusquam de Virgine nasceretur. Idque ob eam causam quod ante præsentiam incarnationis nihil aliud ✕ quam Verbum erat : neque alio ullo nomine, nisi prophetice vocaretur. Ver-

✕ Ed. Paris., pag. 82, 85. ⁷⁹ Joan. 1. 14.

(72) Vulgo δ' Ἰωάν. R. alterum ἄνθρωπος delet et πῶς μόνον scrib.

(73) Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ. Legend. ἡ τοῦ Υἱοῦ. M.

(74) Τῷ λόγῳ μόνῳ. Obscure, et imperfecte illud, quod τῷ λόγῳ μόνῳ, idem est, ac si diceret, τῷ λόγῳ μόνον ὄντι, deest autem διαφερόμενον, προστιθέμενον, aut simile quid. Δοθείσης αὐτῷ ὑποστάσεως, antea memini ὑπόθεσιν scriptum, ubi erat

« Καὶ προστίθῃσιν αὐθις φάσκων · « Ὁ μὲν γὰρ λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μηδὲν ἕτερον ὢν ἢ ὁ λόγος ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐκείνῳ ἄνθρωπος, οὐκ ὢν πρότερον ἄνθρωπος, ὡς διδάσκει ἡμᾶς (72) Ἰωάννης · « Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τὸν τοῦ λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνον. Εἰς γὰρ Ἰησοῦ, εἶτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεῖται ἐν τῇ Γραφῇ, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ὄντας σαρκὸς τοῦ Θεοῦ λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ ἐν τῇ τῆς Νέας Διαθήκης, (73) τοῦ Χριστοῦ, τῷ λόγῳ μόνῳ δεικνύεται δύνασθαι ἰσχυροῦς εἶναι, εὐρήσει τούτο προφητικῶς εἰρηματικῶς μεθ' ἕτερα ἐπάγει λέγων · « Εἰκότως ἐν τῷ καθόδου τούτου ἦν, ὅπερ πολλάκις ἔγραψα, ὁ λόγος · μετὰ δὲ τὴν κάθοδον, καὶ τὴν τῆς ἀρχῆς ἀνάληψιν διαφόρων καὶ τῶν ἐπιτηδίων παραχρησάμενος, τὸν μὲν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄντα, καὶ ὄντως ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα ἀρνούμενος, λόγον δὲ τὸν ἐκείνου λέγων. Δέδεικται δὲ διὰ τῶν ἔμπροσθεν παραδειγμάτων αὐτοῦ φωνῶν καὶ ὁποῖον αὐτὸν εἶναι λόγον ὡς πᾶσι παραδείγματι χρώμενος τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ · καὶ ταῦτόν εἶναι λέγων αὐτὸν τῷ Θεῷ. Καὶ ἔτι τὴν ἀρχὴν ὑποστησάμενος, ἀκολουθεῖ ἐν τῇ θεολογίᾳ αὐτῷ ὑποστάσεως ἐπὶ τὸ καταμελεῖσθαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διαστρόφους τε αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας.

modum constituto principio consequens ad hunc detortam in sententiam suam.

ΚΕΦ. ΙΘ΄.

Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον λόγον, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρώπησιν ὀνομάζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(76) Ὡς βραχείας, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ὡς ἐφάνη μοι διασκέψασθαι, τοῖς τε ἀγνωστοῖσι ἐκείνοις ὡς οὐδεμία μὲν αὐτῷ νεωτερίζοντι καὶ τῆς ἰσχυρῆς ἐκτροπομένης πίστεως συνάδει Γραφῇ, τούτων δὲ πᾶσαι ἀντιφθέγγονται, καὶ ἀντιμαρτυροῦσι οὐκ ὀρθῶς αὐτῷ παραληφθεῖσαις διηγήσεσιν. Ὅτι ἐχρῆν μάλιστα τοῖς τὸν ἄνδρα τιμῶσιν ἐκείνοις μήποτε ἄρα τις αὐτῶν ἀπειρία τῶν θεῶν ἀπομμάτων τυγχάνειν αὐτὸν τοῦ τῆς ἀληθείας προνομίσειεν. Καὶ δὴ τοῦτον πρῶτον διασκοπήσειν, ἵνα καὶ τετόλμηκεν ἀποφήνασθαι, πρὶν τεχθῆναι διὰ τὸ Παρθένου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ (77) κεκλήσθαι τῷ ὀνόματι ἢ λόγον. Μηδὲ γὰρ εἶναι αὐτὸν τὴν ἐν ἐνσάρκου παρουσίᾳ ἢ λόγον, μηδ' ὀνομάσθαι ἐκείνῳ εἰ μὴ ἄρα προφητικῶς · λόγον γὰρ εἶναι τὸν ὀνομάσθαι, καὶ οὐδὲν ἕτερον φάσκει, μετὰ τὴν ἐνσάρκον παρουσίαν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιτηδίων

legend. ὑπόστασιν, hic pro ὑποστάσεως, ἢ ὑποθέσεως [et sic codic.]. M.

(75) Vulgo ὁ λόγος εἰ infra ὑπέθετο.

(76) Initium ipsum capitis depravatam est, ἡμῶν περὶ ὧν διὰ βρα., etc. M. — Mox vulgo αὐτῷ αὐτῷ v. et ὁ δὲ καί.

(77) Μὴ κεκλήσθω. Imo κεκλήσθαι. M. — Μοι μὴ ὀνομάσθαι ἕτερον εἰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν δεκτικόν.

είναι. Τοῦτο δὴ οὖν πρῶτον δεκτέον, ἀμαθῶς ἂν
θεῖων Γραφῶν ἀνεπιστημόνως, αὐτὸν ἀπο-
νον.

ΚΕΦ. Κ'.

σεις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς
Γραφῆς ἀποδείξεων, ἐν ὅλοις τριάκοντα
λαοῖς.

πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς
ς, ὁ δὴ (77) Λόγον αὐτὸν ἀνειπῶν, οὐκ εἰς μα-
λλ' εὐθύς καὶ παρὰ πόδα θεὸν αὐτὸν ὠνό-
ησας· Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Δυνάμενος
εἶν, (78) καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, τοῦτο μὲν οὐκ
ἂν μὴ τις αὐτὸν τῷ παρὰ ἀνθρώποις ὁμοιον
ῆσειε· Θεὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ, τὸ ὑπερφυῆς
ἰ αὐτὸν θεοπροσκυῶν ἀξιώματος, οὕτω δει-

εταδᾶς δὲ ἐφ' ἐτέραν ἐπίνοιαν τῆς περὶ αὐ-
λλογίας, Φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὔπαρχειν
ῆς τοῦ σώματος ἀναλήψεως, κατὰ τοῦτο
ῆσας, ἐν οἷς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ φη-

ῆς ἦν ἐκείνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἴνα μαρτυ-
ρησῇ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον
οὐκ εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν,
ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος
οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι
ὄχι παρέλαβον. Ὁρᾶς ὅπως τούτοις οὐ Λό-
γον, ὡς ἐδόκει Μαρκελλῷ, ἀλλὰ καὶ Θεὸν, καὶ
ὄχι ὠνόμασε, προὔπαρχειν τε αὐτὸν ἐδίδαξε,
ὁ κόσμον δι' αὐτοῦ γεγονέναι. Ὅσπερ γὰρ διὰ
ῆς (79) Λόγου γεγενῆσθαι τὰ πάντα, καὶ
ὄχι τοῦ γενέσθαι οὐδὲν προεῖρηκεν, οὕτω καὶ
τοῦ φωτός· Ὁ γὰρ κόσμος, φησὶ, δι' αὐτοῦ
· Ὅς εἶναι ἐν καὶ ταῦτ' ὃν τὸ φῶς καὶ τὸν
λόγον. Λέγων δὲ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ποτὲ
ὁ κόσμον, ποτὲ δὲ τὰ πάντα, τὸ (81) ὑπηρε-
ῆς Θεοῦ παρίστησι. Δυνάμενος γοῦν ὁ εὐαγ-
· εἰπεῖν, Πάντα ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ
καὶ ὁ κόσμος ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐκ, ὑπ'
ἔφη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἦν· ἐν ἡμᾶς ἀναπέμφη
τῶν ἄλλων ποιητικῆν, τοῦ Πατρὸς ἀθενεῖαν.
καὶ ὁ κόσμος, φησὶν, αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Τὸν
πάντων Θεὸν φυσικαῖς ἐνοιαῖς ἅπαντες ὁμο-
· ἄνθρωποι, καὶ πρῶτοί γε Ἰουδαίων παῖδες
προφητικῶν Γραφῶν χειραγωγούμενοι, ὡς
ς παρίστη Μαρκελλός, ἐν τοῖς ἐξῆς προῶν.
ἕτερος ἦν αὐτός, ὃν ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω, θεός
ς, φῶς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος· φῶς δὲ
ῆτον, οὐδὲ (82) σαρκῶν (82) ὀφθαλμοῦς ὁμοίως

. Paris., pag. 81. * Joan. 1, 8, 11.

Vulgo ὅδε.

καὶ θεός ἦν ὁ Λόγος. Imo, καὶ θεός [dedi ὁ
· Θεοῦ], poterat Joannes dixisse, καὶ θεός
ος, at dixit, καὶ θεός ἦν, aliquid aliud dixit
δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον; mutilate citat
stam, apud quem legitur, ἦν τὸ φῶς τὸ
· ὃ φωτίζει. M.—Infra vulgo προὔπαρχειν τε.

bum vero et erat tum et dicebatur, et nihil aliud. At
postquam carne sumpta advenit, diversis quidem
titulis usurpabatur. Quod ab illo ita positum, im-
perite dictum, et per summam Scripturarum igno-
rantiam, ante omnia demonstrandum est.

CAP. XX.

Propositæ per partes e sacris Litteris, et explicatæ
xxx demonstrationes.

1. Imprimis evangelista Joannes ipse, qui de
Verbi appellatione eum agnovit, non multis inter-
positis, quin statim, et in procinctu velut, Deum
eundem appellat, inquit: *Et Deus erat Verbum.*
Cum enim ei facile fuisset dicere: et divinum erat
Verbum, hoc non ita posuit, ne quis illum opina-
retur similem humano cuidam verbo exstitisse:
sed appellat eum Deum: quo divinæ dignitatis ejus
excellentissimam indicaret naturam.

2. Transiens hinc ad aliam considerationem
quandam, illius quam habebat glorificationis, *Lu-*
cem illum vocat, et per illum ipsum titulum præ-
exstitisse eum indicare voluit ante assumptum cor-
pus suum: siquidem de Baptista locutus ait:

3. *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhibe-*
ret de lumine illo, quod illuminat omnem hominem
venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mun-
dus per ipsum factus est, et mundus eum non cognov-
it. In propria venit, et sui eum non receperunt **.

Vides autem, ut in istis non Verbum solummodo,
sed et Deum et lucem, illum nominavit, contra
quam Marcello videbatur. Præexstitisse quoque
affirmat illum: et mundum per ipsum factum
fuisse. Quemadmodum enim in præcedentibus dixe-
rat, omnia producta fuisse per Verbum Dei, et sine
illo nihil plane procreatum, ita quoque et per
lucem ait: *Nam mundus, inquit, per illum factus*
est, ut ita unus idemque fuerit, Lux, et Deus Ver-
bum. Cumque per illum affirmet factum nunc mun-
dum, nunc cætera omnia, subindicat illum Deo
subministrasse. Nam ꝯ cum posset ad istum mo-
dum proferre evangelista: *Omnia ab illo facta sunt,*
atque iterum: *Mundus ab illo factus est,* non illud
posuit, *ab eo:* sed *per eum.* Quo scilicet remitteret
nos ad authenticam Patris omnia creandi potesta-
tem. Sed *et mundus, inquit, ipsum non cognovit.*
Cum Deum, qui sit super omnia, per notionem in-
sitas a natura cognoscant omnes: imprimis autem
filii Judæorum, manu ductione Scripturarum pro-
pheticarum, quod progrediente sermone docuit
ipsemet Marcellus. Quocirca erat alius iste quem
mundus non cognovit, Deus atque Verbum, Lux

(79) Ἰσ. λόγον Μρ. Mox vulgo οὐδὲ ἐν πρ.

(80) Τοῦ φωτός. Ὁ γὰρ κόσμος. Legerem, Ἐν
τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Hoc est,
qui lux erat et dicebatur. M.

(81) Ὑπερφυῆς. Forte αὐτοῦ, τῷ Θεῷ. M.

(82) Vulgo σαρκῶν.

(82) Οὐδὲ ὀφθ., Μρ.

existens et appellatus lux. Lux autem non sensibilis, non corporalis : non quæ oculos, ut sol illuminaret : nam sic illius adeo participes fierent creaturæ irrationales. Nunc qualis erat ille lux nos docet, inquires : *Erat autem lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad solos ergo homines pertinebat rationalis ista lux. Quocirca per potentiam suam præditus intellectu et ratione, qui est lux, ad imaginem suam et similitudinem rationales animas et intelligentes produxit. Non erat ergo illa lux sensibilis ; ut neque Deus erat ille qui est super universa. Deus enim lux est, et tenebræ non sunt in eo. Lux autem est inaccessa, quod Apostolus docet, ubi ait : *Lucem habitans inaccessam, quem nemo vidit, sed nec potest videri*⁸¹. Ille autem in mundo erat, illuminans omnem hominem venientem in mundum. Sed et mundus, ait, per hanc lucem factus erat ; nimirum, quod supremus Pater, per Filium suum universa constituerat. Atque ita tres istæ appellationes, in unum locum congestæ a theologo, in principio Scripturæ suæ leguntur, quæ pie quidem et sine ulla offensa, potestatem insinuant Filii Dei, nempe Verbum, Deus atque lux.

4. Quartam his annectit idem eo loco, Unigenitum appellans istis vocibus : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis*⁸². Ita quoque et Unigenitus dicebatur ille, priusquam incarnaretur. Nam utcumque nostra causa, quod ait : *Caro factus est Sermo.* Nihilominus nos ipsi quibus revelare ✕ dignatus est divinitatem suam, neutiquam in carnem respicientes, est enim caro servi forma, sed in ipsius gloriam intuentes, quæ extra quidem corpus a mente pura visitur et defæcata, vidimus ejus gloriam, gloriam ineffabilem, et captum quemlibet humanum transcendentem, qualem nimirum quis imaginari velit gloriam Unigeniti Dei. Erat autem a Patre, ista gloria. Animadvertitis non hic dici, vidimus gloriam ejus, gloriam veluti Verbi, ne tum cum dixerat in præcedentibus : *Verbum caro factum fuit*, sed ut intelligi posset cujusmodi Verbum ille eum poneret, (minime quidem indicativum : nam Verbum quidem tale, caro fieri nequibat) Unigenitum prædixerat, et gloriam ejus talem, qualem Filii Dei unigeniti gloriam intelligimus. Et gloriam illi eam a Patre quoque docet et non aliunde advenisse. Nam nec ingenitam, nec principio carentem, nec a se possessam, et non aliunde gloriam habebat, sed a Patre suo acceptam : quod docet ipse inquires : *Pater, glorifica me gloria illa quam apud te habui, ante constitutionem istius mundi*⁸³, cui

A ἡλίω φωτίζον· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ τῶν ἐπιζῶν φύσις μετείχεν αὐτοῦ. Νυνὶ δὲ ἐκ ὁποῖον ἦν φῶς, λέγων· Ἦν (83) τὸ φῶς φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν μόνον. (83') Μόνον ἄρα ἦν ἀνθρώπων τὸ λογικόν· φῶς. Διὸ δυνάμει νοεῖται καὶ λογικῆ τῆς κατ' ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ὁμοίωσιν πεποικημέναις ψυχῆς καὶ λογικῆ ἀπειργάζετο. Ὡς δὲ οὐκ αἰσθητὴν ἔχουσα φῶς, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὁρίων ὁ Θεὸς ἦν. Ὁ γὰρ Θεὸς φῶς ἐστίν, καὶ κατὰ ἐξ ἑαυτοῦ ἐστὶν ἐν αὐτῷ οὐδεμία. Καὶ γὰρ ὁ μὲν πρῶτος ἐκείνου ἦν, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διδάσκει, ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀπόστολος, ὃν εἶδεν οὐδεὶς, οὐκ ἔγνω δύναται. Ὁ δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, φαίνεται ἀπὸ ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἰὺ δὲ ὁ κόσμος, φησὶ, διὰ τοῦδε τοῦ φωτός γένηται κρείττονος, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς διὰ τὸ ἰσὺς πάντων συνισταμένου. Τρεῖς μὲν δὲ αὐτῶν κατὰ ἐξ ἑαυτοῦ τῶν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (84) δυναμένων εἶδη καὶ εὐσεβεῖς ἐπιγοραὶ τῶν θεολόγων τῆς Γραφῆς ἡμετέρῃ παρελείφθησαν· ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ ὁ φῶς.

δ. Ἦδη δὲ καὶ τετάρτην προσθήσεται ἡ τῶν Μονογενῆ τῶν αὐτῶν ἀποκαλῶν, ἐν ἧς καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐπίστα ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, καὶ τῆς χάριτος καὶ ἀληθείας. Οὐκοῦν αὖτε ἡ νογενῆς τοῦ Θεοῦ πρὶν ἢ τὴν σάρκα κινῆσαι ἐχηρημάτιζεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, καὶ ἡμεῖς, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς κατηξίωσεν ἐνδείξασθαι τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, καὶ τὴν σάρκα ἀφορῶντες, αὕτη γὰρ (85) μορφή ἦν, ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος καθαρῶν θεωρουμένην, ἐθεασάμεθα τὴν ἐξ ἑαυτοῦ τοῦ, δόξαν ἀβήρητον καὶ πάντα θνητῶν ὑπερβαίνουσαν, ὅποιαν τις ἐγνωσθεῖς δόξαν τοῦ Μονογενοῦς. Ἦν δὲ αὕτη παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡ ὄραξ, ὅπως οὐκ εἶπε, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Λόγου, καίτοι προεϊπὼν, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ὅποσον αὐτὸν ὕψιστον Λόγον· (ὅτι μὴ σημαντικόν, πῶς γὰρ καὶ αὐτὸς ἦν τὸν τοιοῦτον σάρκα γενέσθαι ;) ἀναγκαστικῶς ἡ γενῆ αὐτὸν προεῖπε. Καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ εἶναι διδάσκει, καθ' ἣν νοεῖται μονογενῆς τὸν Υἱόν. Ὑπάρχειν τε (86) αὐτῷ, φησὶ, τὴν δόξαν ἄλλοθεν ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς· οὐ γὰρ ἀγέννητος ἀναρχον, οὐδὲ ἰδιόκτητον εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν (87). Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς τὸν λέγων, Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ὅν καὶ ἀποκαλοῦσαν.

✕ Ed. Paris., pag. 85. ⁸¹ 1 Tim. vi, 16. ⁸² Joan. 1,14. ⁸³ Joan. xvii, 5. (83) Ἦν ὁ Λόγος vulgo. (83') Μόνων Μρ. Mox vulgo διδάσκει Ἀπόστολος. (84) Μρ. Ἰσ. δυνάμεων. Infra vulgo ἐχηρημάτισεν. (85) Vulgo omi. κατ. Infra θνητῶν ὑπερβάλλουσαν. (86) Ἰσ. αὐτῷ vel αὐτοῦ Μρ., vulgo αὐτῶν. (87) Vulgo ὅδε, εἰ μὴ παρὰ σου εἰ δόξα αὐτοῦ πάντες εἰ ἀκούει Σαβ.

Πατὴρ· Καὶ ἐδόξασα καὶ πάντῃ δοξάσω. A respondens ait Pater : *Et glorificavi te, et iterum glorificabo*⁸⁴. Sed adhuc ulterius evangelista ille idem de hypostasi ipsius perhibet testimonium, ubi Joannes Baptista testimonium ei perhibuit, et clamavit dicens : *Hic erat qui post me veniens, ante me factus est, quia prior me erat, quia de plenitudine ejus omnes accepimus*⁸⁵. Sed clamantem Joannem quod prior ipso fuerit, Sabellius non audit, utcunque de generatione apud Patrem Baptista instituebat sermonem. Quomodo igitur ei testimonium perhibet, quod ante ipsum erat? Certe quod spectat carnis generationem, Servator non erat ante eum : necessario vult secundum eam, qua Dei dicitur Unigenitus. Secundum hanc prior Joanne fuit, et ante eum nascebatur. Patieturne ista ad B Patrem et universorum Deum referri, an potius ad verbum involuntarium et inexistentem in Deo, quod cum Deo idem sit? Sed de verbo non subsistente, est impossibile ut dicatur illud : *Ante me fuerat*. Quis adeo insanus est, ut opinetur Baptistam de universorum Deo isthæc usurpasse : *Erat ante me, et prius me genitus est?* ✕ Hinc igitur demonstratum est, eum de cujus divinitate agitur, ante genitum Joannem substituisse : et prius illo genitum existisse : qui non solum modo Verbum, sed Deus, lux, Unigenitus, ante adventum in carne et erat et dicebatur. Unde vero hæc cogitatio evangelistæ accesserit, ipse nos docebit in sequentibus, Unigenitus Filius, qui erat in sinu Patris, ipse enarravit. Vides Verbi divinitatis rationes unde didicisti.

C 5. Non Moyses ait, sed nec prophetarum quispian post Moysen : non e numero angelorum, aut sublimium aliquis potestatum : sed ipse Filius unigenitus, hoc enarrabat. Unigenitus Filius, factus visibilis, enarrationem de Patre apud homines instituebat alius, nempe existens, ab invisibili Deo : sed et præexistebat ille non, quod Marcello visum est, in mente Patris; sed in sinu ejus : quomodo promisit Servator nobis, nos in sinu Abraham, Isaac, et Jacob quieturos : ita et ipse erat in sinu Patris, non unus idemque cum suo Patre. Nam nec nos futuri sumus iidem cum sanctis illis patribus. Sed et illud insuper observandum venit, quod ubi semel Verbum nominaverat, eundem etiam et Deum et lucem dixit, et Unigenitum appellavit, et Filium Dei constituitur. Nec deinceps illum Verbum usurpat, sed et Servatorem commemorat, insuper ipsum se dicentem non Verbum, sed Filium unigenitum, lucem, vitam, veritatem, et sexcenta quidem alia. Nimirum audire licet ipsum sic docentem : *Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credet in eum non pereat*⁸⁶. Et iterum : *Neque enim misit Deus Filium suum in*

Paris., pag. 86. ⁸⁴ Joan. xii, 28. ⁸⁵ Joan. i, 15, 16. ⁸⁶ Joan. iii, 16.

9) Vulgo πατὴρ et infra πρῶτος αὐτοῦ ἦν et ἴσιον et νομίας. Ἰουδαίους οὐ vulgo et τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

(91) Ἄλλ' οὐδὲ προφητῶν τις. Hæc est vera lectio. M.— (Ego eod. secutus sum.)

(92) Vulgo δέ.

mundum, ut judicet mundum⁸⁷. Et tertio : Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei⁸⁸. Ita hoc in loco iterum : Deus dedit et misit Filium, mundi Servatorem ; et qui mittebatur, erat omnino alius a mittente. Quocirca mihi videtur Servator in sequentibus, tanquam Marcellum et cæteros qui naturæ Filii invident, pronuntiasse quod scriptum est : *Nonne in lege vestra scriptum est : ✕ Ego dixi, dii estis. Eos dixit deos, ad quos factum est verbum Dei : neque poterit dissolvi Scriptura. Quem Pater sanctificavit, et in mundum misit, vos dicitis : Quod blasphemias, quoniam dixi, quod Filius Dei sum*⁸⁹. Audisne hic quoties se Servator nominet non Verbum, sed Filium et Unigenitum : qualiter sese a Patre missum doceat : et priusquam mitteretur, sanctificatum ; et, quemadmodum, eos qui gravantur confiteri ipsum Filium esse Dei, aversetur, e divinis Scripturis docens, quod non tantum filii Dei, sed etiam dii mortales homines appellentur : ut minime blasphemæ dictum habeatur, confiteri illum simul, et Dei Filium, et Deum, quem Pater sanctificavit et in mundum misit. Quid ergo ille patiebatur, qui post hasce voces ausus est exsertim dicere, Verbum esse illum, nec præterea quidquam : atque ob eam causam ita totidem verbis scribere, [R. XXIV coll. p. 42] « Non nominat eum Dei Filium : sed ubique Filium hominis se ipse appellat, et ut sic per istiusmodi confessionem, hominem naturaliter existentem, Dei Filium factum persuadeat, per huiusmodi cum Deo communionem. » Hæc cum dicantur a Marcello, miror ego quibus oculis contra tueri, quibus labellis contradicere tot audeat testimoniis. Quin et ducem esse ipsum se Servator ait congruenter iis quæ de luce sunt prædicta, *Ego sum lux, et veritas, et vita*⁹⁰. Et iterum : *Lux venit in mundum, et dilezerunt homines magis tenebras quam lucem*⁹¹. Quod si quis interroget, unde advenit, respondebit is qui dixit, *Qui desursum venit super omnes est*⁹², et *Qui de caelo venit, quod vidit, et audivit, testificatur*⁹³. Quis autem erat ille qui de caelo venit ? Num non caro, quam assumpsit Servator ? Nequaquam, sed ipse erat, nempe lux Verbum, atque Deus, Unigenitus existens et Filius. Is illa omnia quæ vidit, et audivit, testificatur. An audivit hæc et vidit, cum in terris versaretur ? Non, sed prius. At quænam illa erant, quæ et vidit, nisi Pater ? Quem ille audivit, præter Patrem ? Adeo autem semetipsum Verbum nequaquam significativum esse professus est, ✕ sed Filium vere vivum et subsistentem, ut ita fuerit prolocutus, *Pater diligit Filium, et omnia tradidit in manu ejus : qui credit in Filium, vitam habet æternam*⁹⁴. Cre-

δ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. Καὶ πάλιν ὁ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνη τὸν κόσμον. Καὶ αὖθις· Ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι οὐ πεπίστευται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Ὁ μὲν Θεὸς ἐδίδου καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὃς ἀπέστειλετο ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὸν ἐκπέμψοντα. Διό μοι δοκεῖ διὰ τῶν ἐξῆς, ὡς πρὸς αὐτὸν Μάρκελλον καὶ πρὸς τοὺς διαφθορευμένους τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσει ἀναγεγράφθαι αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἰσχυρῶς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ ἔργῳ, ὅτι ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ; Εἰ κεινούς εἶπα θεοὺς, καὶ οὐ δύναμαι θῆναι ἢ Γραφή· Ὅν ὁ Πατὴρ ἠγάσσα, καὶ ἐπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημῶ, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι. Ἀκούετε ὅτι; Ὁ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν οὐ Λόγον, ἀλλὰ Υἱὸν ὡνόμασε, καὶ Μονογενῆ προσεῖπεν· ὅπως δὲ ἀπεστάλθαι ἐπιθυμῆσαι πρὸς τοῦ ἀποσταλῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἠγάσθη, καὶ ὡς τοὺς ὁκνοῦντας Υἱὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸν Θεοῦ δυσωπεῖ, διδάσκων ἐκ τῆς Θείας Γραφῆς, ὡς τὸν μόνον υἱὸν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ θεοὶ θνητοὶ τὴν φύσιν ἠγάσθησαν· διὸ μὴ χρῆναι νομίζειν βλάσφημῶσαι τὸν καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν ὁμολογεῖν ἐν ἑκείνῳ ἠγάσθη καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Τί ὡν ἠγάσθη παθεῖν τὸν μετὰ τὰς τοσαύτας φωνὰς τὰς ἀποστόλων φάναι, (94) ὅλον εἶναι αὐτὸν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἐπιτολεξεί τε εἰρηκότα, καὶ διὰ τοῦτο, οὐ γὰρ ἴσθησιν αὐτὸν ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπων ὡνόμασε τὸν λέγει, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας ἠγάσθησιν αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πεποιθῆσθαι καὶ Υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσθη. Ἐἴτα ἢ Μάρκελλος εἶπεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὁποῖος ἐπέλαθον οἷός τε ἦν ἀντιδιδέειν, ἢ ποῖος χελεῖσιν ἀναγέγραπται, ταῖς τοσαύταις μαρτυρίαις. Καὶ φῶς ἐστὶν ὁ Σωτὴρ παρῆστη, συμφάνους τοῖς ἐπιπέφωτος προαποδοθεῖσι, λέγων, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἐπιπέφωτος καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ αὖθις· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκοτὸς ἢ τὸ φῶς. Καὶ εἰ γὰρ τις ἐροῖτο, πῶς ἐλήλυθεν, ἀποκρίνεται ὁ εἰπὼν, Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ, Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ὃ ἔώρακε καὶ ἤκουσε, μαρτυρεῖ. Τίς ἦν ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Μήτι γὰρ ἡ ἀρχὴ ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ; Οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτὸς ἐλήλυθεν τὸ φῶς, καὶ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ ὁ Μονογενὴς καὶ ὁ Υἱός, αὐτὸς ὢν ταῦτα πάντα. Ἄ ἔώρακε πρὶν οὗτος καὶ ἤκουσε, φησὶ, μαρτυρεῖ. Οὐκ ἔώρα καὶ ἤκουσε πρὶν ἐπὶ γῆς ἐλθεῖν. Τίνα ἔώρα (96) ἢ τὸν Πατέρα; Τίνος δὲ ἤκουσεν ἢ τοῦ Πατρὸς οὕτω δὲ ἑαυτὸν, οὐ Λόγον σημαντικόν, ἀλλὰ

✕ Ed. Paris., pag. 87. ⁸⁷ Joan. iii, 17. ⁸⁸ Ibid. 18. ⁸⁹ Joan. x, 34-36. ⁹⁰ Joan. viii, 12. ⁹¹ Ibid. xvi, 6. ⁹² Joan. iii, 19. ⁹³ Ibid. 31. ⁹⁴ Ibid. 32. ⁹⁵ Ibid. 35, 36.

(95) Vulgo om. αὐτός; nox vulgò ἀπεστάλθη εἰς τὸν κόσμον.
(96) Μρ. ἰσ. λόγον.

(95) Μρ. ἰσ. φύσει.
(96) Vulgo καί.

ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὑφ'εστῶτα ἐδίδασκεν, ὡς λέγειν, Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ πιστεύων (97) εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Πιστεύωμεν τοίνυν, ὅτι τὸν Υἱὸν ἀγαπῶν ὁ Πατήρ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ἐπιμελῶς δὲ προσεκτέον τῷ πάντα τῆς τῶν γεννητῶν ὑπάρξεως ἀπάντων περιληπτικῶ ὄντι, δι' οὗ τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἴδοι ἂν τις, ἐνοήσας ὅση καὶ ὅποια χειρὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπέδεχτο τὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ δὴ μέγας ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος, καὶ τούτων ἔτι μακρῶ κρείττονα καὶ διαφέροντα τυγχάνει τὰ ἐπέκεινα τῶν ὁρωμένων ἐν ἀσωμάτοις καὶ ἀφθάρτοις, νοεραῖς τε καὶ θείαις ὑφ'εστῶτα δυνάμεις, πάντα τε ὅσα τὸν ἡμέτερον διαδιδράσκοντα νοῦν, τὴν ἡμέτεραν γνῶσιν λανθάνει· τούτων ἀπάντων μία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χειρὶ περιδραττομένη, τῆς ἀπειρομεγέθους αὐτοῦ δυνάμεως τὴν ἀρετὴν ἐπιδεικνυται (98). Ὁ δὲ καὶ δι' ἑτέρας πάλιν αὐτὸς ὁ Υἱὸς παρίστη φωνῆς, λέγων, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Εἶθ', ὡς ἡμῶν ἀπορούντων, τίς ποτ' ἦν, καὶ ὁ πηλίκος, ὁ τὴν τοσαύτην παρακαταθήκην ὑποδεδεγμένος, Μὴ ζητεῖ, φησι, μηδ' ἐρώτα. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἀνθρώποις γνωρίζεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κρείττοσι καὶ θειοτέραις δυνάμεισιν ἢ ἀκριβῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατάληψις. Διὸ προφήσας, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, ἐπήγαγε· Καὶ οὐδεὶς (99) ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Σεισιγάζω τοίνυν πᾶς ἀπόρρητος περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μόνῳ τῷ Πατρὶ παραδεδόσθαι ἢ τῆς ἐξ αὐτοῦ γενέσεως αὐτοῦ (1) γνῶσις, μηδὲ περαιτέρω τίς ζητῶν χωρεῖτω φύσεως πτεροῦ καὶ οὐσίας ἀπορρήτου. Μόνῃ δὲ ἡμῖν ἢ αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τῇ τῆς πίστεως βεβαιούσθαι χάριτι, σαφῶς πάντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς παραδεδόσθαι παιδεύουσα. Οὐκ οὖν ὁ μὲν θεὸς εἶδου καὶ παρείδου ἐπιβλεπώσκει καὶ ὠφελεία, οἷα Σωτήρι καὶ ἱατρῷ καὶ κυρῆ, ἡερνήτη τῶν ὄλων τὴν παράδοσιν ποιούμενος· ὁ δὲ εἶδος ἐλάμβανε, καὶ οἷα πιστὸς παραθηκοφύλαξ τὴν πύξιν ὑπέχειτο (2), οὐχ ὡς Λόγος ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς Υἱὸς ὢν Μονογενῆς καὶ ἀγαπῆτος τοῦ Πατρὸς.

dimus itaque, quod Filium suum Deus cum diligeret Pater, omnia ipsi in manus tradidit. Attendendum est porro sedulo ad illud, omnia, utpote quo rerum omnium subsistentiæ comprehendantur: unde et videre quispiam posset magnitudinem potentiae Filii Dei; dum recogitet, quantum qualemque in manum tradita sit a Patre rerum universarum subsistentia. Si magnum sit cœlum et hoc universum, certe quæ supra sunt ista oculis usurpata, in potestatibus subsistentia incorporeis, incorruptibilibus, intelligibilibus et divinis, multo quidem hisce sunt majora, et ab istis longe discrepantia: eique ab istis universa, quæ cum captam transcendant nostrum, nostram quoque refugiant cognitionem. Ista omnia et singula cum unica illa manes Filii Dei unigeniti apprehendat, potentiae suæ virtutem, omnem magnitudinem supergressæ patefacit. Quod ipsum, et per aliam suam vocem indicat Filius ubi loquitur, Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Deinde ac si nos in incerto hæreremus, quoniam ille esset, et qualis, qui depositum receperat istiusmodi, Nolito, ait, querere nec interrogare quis? Non est enim ille talis qui ab hominibus possit comprehendi: imo ne quidem perfecte intelligi potest ab illisce, quæ sunt superne, potestatibus; cum sit Filius Dei. Quocirca postquam enuntiaverat, Omnia mihi data sunt a Patre meo, intulit: Et nemo novit Filium, nisi Pater. Quocirca silentio involvatur omnis de Filio Dei sermo qui est inenarrabilis, et soli ejus Patri commendatur illius de seipso generationis modus et intelligentia: nec disquirendo quispiam progrediatur ulterius, in natura et substantia inenarrabili. Ipsius autem de seipso doctrina solummodo per gratiam quæ ex fide est obsignata maneat: quæ omnia quidem ipsi tradita a Patre suo manifeste admodum nos docet. Dedit ergo Deus atque tradidit illi, hanc traditionem suam, ad emendationem et profectum universitatis, tanquam Servatori, medico, gubernatori omnium. ✕ Filius ea recepit, et tanquam fidus quispiam depositi custos, donum illud apud se detinuit, non ut Verbum insubsistens et substantia

Ed. Paris. pag. 88, 89. ⁹⁷ Matth. xi, 27. ⁹⁸ ibid. ⁹⁹ Joan. vi, 35, 41. ¹ ibid. 58. ² ibid. ³ Joan. v, 26.

(1) Vulgo πιστεύωμεν εἰ δεῖν ὑπάρξεως ἀπάντων ἀπεδέχτο.
 (2) Vulgo ὅδε εἰ ἀπὸ τοῦ π.
 (3) Vulgo γινώσκει εἰ μοχ παραδεδόσθαι.
 (4) Vulgo om. αὐτοῦ εἰ μοχ παραδεδόσθαι.
 (5) Vulgo ἐπαίχ. εἰ μοχ ἄρτον τῆς ζ. εἰ τρανώτατα.
 (6) Vulgo δίδωκεν.

virtutes irrigans atque nutriens, per suæ divinitatis potestatem. Hæc erat ille, priusquam in terram descenderet; Filius erat, vitam in seipso continens: ad eum modum quo in se habebat vitam Pater. Patris enim sui vitam et divinæ suæ vitæ quod proprium fuerat atque peculiare (ob quod solus habere dicitur immortalitatem, quemadmodum locutus est divinus Apostolus) nemo præter Filium possidere poterit: qui et imago sui Patris sit, et factus quoque ad imaginem Patris. Ante vero dictam ille vitam possidet, non sine principio, non ingentiam, suam propriam, velut Patris possessionem, sed quam accepit a Patre. Ita enim ait, *Et Filio dedit vitam habere in semetipso, quemadmodum Pater habet vitam, in seipso*. Ille ergo dedit, accepit iste. Solusque hanc habet iste prærogativam, ut non e foris aliunde ad illum accesserit vita, quemadmodum cæteris creaturis accedere solet, sed in seipso scaturientem illam teneat, secundum conditionem ejus quæ in Patre est. Quocirca, quæ participant de vita omnia, vivunt illa de Filii largitate supererogata, solus autem ipse vitam habet in seipso scaturientem, Patre illam largiente, ad eorum usum et fructum, qui deinceps erant vita vivificandi. Id quod ipsemet testatur inquit, *Quemadmodum me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem*. Et: *Qui comedit, ille propter me vivet. Hic est panis, qui de caelo descendit*². Vides autem, ut panis erat vitæ, etiam dum adhuc in cælis esset. ✕ Ob quam ipsam causam legitur alicubi dictum, *Panem angelorum comedebat homo*³. Priusquam ergo mitteretur, vivebat in cælo, et per Patrem vivebat: non ut Verbum significativum; non ut unum atque idem cum Deo existens, sed tanquam is qui subsisteret, et vitam sibi propriam possidebat: illam scilicet, quam Pater elargitus illi fuerat. Progressus lenuo, excellentiam paternæ gloriæ dum insinuat, ait: *Quemadmodum me Pater docuit, ista loquor*⁴. Et, *Qui me misit, is mecum est: non me dimisit solum, quoniam ego ubique, quæ sunt ipsi complacentia, facio*⁵. Omni modo hic mihi observes velim, quid et quomodo, ubique, dicatur. Non enim, Nunc ait, dum in terris per carnem cum hominibus versor, quæ Patri sunt complacentia, facio: sed semper et ubique. Hæc autem ita se locutum testatur, ut qui illa acceperat a Patre suo. Quocirca doctorem suum inscribit Patrem, alius ab eo procul dubio existens: siquidem omnis qui ab alio edocetur, diversus plane ab illo existit, qui docet. Quod si in Deo Verbum erat (propter quod logicus dicitur ille), cogitationum sui Patris et sensuum tantummodo significativum: qui potest fieri, ut sit ipse magister sui ipsius informator? Quomodo, cum a Deo sit inse-

² Ed. Paris. pag. 90.

³ Joan. vi, 58, 59. ⁴ Psal. lxxvii, 25; II Esdr. ix, 45. ⁵ Joan. viii, 28. ⁶ ibid. 29.

(4) Vulgo ἐν ἑαυτῷ ἔχειν; supra vulgo κατὰ τοῦ-

τον.

(5) Vulgo δέ.

(6) Vss. ἔστιν; mox vulgo οὕτως ἔστιν ὑπεραχρῆν.

Α ἐν ἑαυτῷ. Ἄρ' οὖν καὶ ἄρτος ἦν ζωῆς· καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἐπέ- τρέφων τῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ ἦν, πρὶν ἐπὶ γῆς ἐλθεῖν· Υἱὸς τε ἦν ζωῆν ἑαυτῷ ὁμοίως τῷ Πατρὶ ζωὴν ἔχοντι: ἐν ἐπι- γὰρ ἐξαιρέτων καὶ ἰδιάζον τῆς τοῦ Πατρὸς ἐπι- καὶ θεϊκῆς ζωῆς, δι' ἣν μόνος ἔχειν ἀθανάσι- τὸν θεῖον Ἀπόστολον εἰρηται, μόνος ἀν ἔχει ἅτε εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ κατὰ τοῦτο πη. Ἐχει δὲ τὴν εἰρημένην ζωὴν, οὐκ ἀφρη- ἀγέννητον, οὐδὲ ἰδιόκτητον ὁμοίως τῷ Πατρὶ ἀ- παρά τοῦ Πατρὸς λαβὼν. Οὕτω γὰρ φησὶ ἐπι- Ἰὼ ἔδωκε ζωὴν ἐν ἑαυτῷ ἔχειν (4), καὶ ἐπι- τὴν ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Οὐκ οὖν ὁ μὲν ἔθετο, εἰληφε. Καὶ μόνος τοῦτ' εἰληφε τὸ γένεσι; ἐπι- Β ἔξωθεν ποθεν αὐτῷ πορίζεσθαι ὁμοίως τῷ Πα- ζῶσι τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ πηγάζουσαν ἐπι- τὴν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Πατρὶ. Ἀπὸ πάντων μὲν τε ζωῆς μέτοχα ἐξ ἐπιχορηγίας τοῦ Υἱοῦ Ἰ. μὲν αὐτὸς πηγάζουσαν ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐπι- αὐτῷ τοῦτο δωρησαμένου εἰς ἀπόλαυσιν τῶν με- των δι' αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι. Ὁ δὲ (5) καὶ αὐτὸς λέγων· Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ πατήρ, καὶ ἐπι- ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ· Ὁ τρώγων με, καὶ ζήσει δι' ἐμέ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐπιπέ- νοῦ καταβάς. Ὁρᾷς ὅπως καὶ ἐν οὐρανῷ ἐπι- ἄρτος ἦν ζωῆς. Διὸ λέλεκταί ποῦ· Ἄρτος ἐπι- ἐστίν· ὁ ἀνθρώπος. Καὶ πρὶν ἀπεσταλάζεσθαι ἐπι- Πατρός, ἐν οὐρανῷ ἦν (6), καὶ ἐξ ἣν διὰ τὸν πα- οὐχ ὡς λόγος σημαντικὸς, οὐδ' ὡς ἐν καὶ τῷ πα- χων τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑπερτώως καὶ ζωὴν ἔθετο ἦν ὁ Πατήρ αὐτῷ δέδωκε. Καὶ προῖον ἐπι- ὑπερέχον τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης καὶ καὶ ἐπι- Καθὼς ἐδίδαξέ με Πατήρ, ταῦτα λαλῶ ἐπι- πέμφτας με μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Οὐκ ἀφρηκέ με μὲν ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστά αὐτῷ ποιοῦ πάντοτε. Ἐπι- ἀκριβῶς, ὅπως εἰρηται πάντοτε. Οὐ γὰρ, ἔπι- ὅτι ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις διὰ σαρκὸς ὁμιλῶ, ἐπι- στὰ τῷ (7) Πατρὶ διαπράττομαι, ἀλλὰ καὶ ἐπι- Καὶ ταῦτα δὲ λαλεῖν μαρτύρεται, ἀπει, ὡς ἐπι- διδασκάλου, παρὰ τοῦ Πατρὸς μεμύθηται· ἐπι- καὶ διδασκαλον ἐπιγράφεται τὸν Πατέρα, ἐπι- δηλαδή, παρ' αὐτὸν, ἐπι- γε πᾶς ὅτι μαθητῆς ἐπι- ἕτερος τυγχάνει τοῦ διδασκοντος. Εἰ δ' ἐπι- ἐπι- D ὁ λόγος, δι' ὃν καὶ λογικὸς ἀν ῥηθεῖται τὸν πα- τρὸς νοσημάτων σημαντικὸς τις ὢν· πᾶς ἐπι- ἑαυτοῦ γένοιτο διδασκαλος; Πῶς δ' ἀγώμενος ἐπι- Θεοῦ, ἑαυτὸν εἰλεγεν ἀπεσταλάθει; Πῶς ἐπι- ἐπι- τὸν ὑπάρχων τῷ Θεῷ, τὰ ἀρεστά ἐπι- διεμαρτύρετο; Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα λέγει ἑπι- ἐπι- ἐν τῇ σαρκὶ ὄντα τὸν λόγον, ταῦτας εἰρηται- φωνὰς, καὶ ἐπι- τοῦτο φήσομεν πρὸς τὸν μεμύθη- τὸν Υἱὸν (8) αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ λόγον μεμύθη-

et infra ὅτι ἐπι.

(7) Vulgo αὐτῷ τῷ.

(8) Vulgo τὸν μὴ ὁμολ. τὸν Υἱόν.

ἦν, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν; Ἄρα γε ζῶν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἐκτός; Καὶ ῥ' τότε, μὴ τὸν οἰκεῖον κεκτημένος ἐν ἄλλ' ὕφεστώς ἐνευ Λόγου; ἐνοικῶν δὲ Λόγος, ὅτ' ἐπὶ γῆς ἐποιεῖτο τὰς δια- τοῦ Πατρὸς ἐκτός ἦν, ζῶν καὶ ὕφεστώς, καὶ κινῶν ψυχῆς δίκην, ἕτερος δηλαδὴ ἴρα, καὶ δύο πάλιν ὑποστάσεις, αὐτὸς ὁ ὑπάρχων. Μάταιός τε πᾶς ὁ Μαρκελί- ος πόνος, οὐσιώδη Λόγον ζῶντα καὶ ἐν τῇ σαρκὶ γενόμενον ὀριζομένου. Εἰ ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ (9) ὁ ἐν τῷ σώματι κατ- ἠνωταί τε καὶ συνήπτο τῷ Θεῷ, ὡς εἶναι τε αὐτῷ ἐξ ἀνάγκης δώσει, ἢ αὐ- Πατέρα ἐν τῇ σαρκί, ἢ (10) τὸν Υἱὸν ἑαυτὸν καὶ ἐνεργοῦντα ἐν τῷ σώματι, ἴπου, ἢ εἰ μηδὲν τοῦτων, αὐτόματον σάρκα, ἀψυχον οὖσαν καὶ ἄλογον. Εἰ αὐτὴ λέγει, ἔσται ὁ Πατήρ αὐτῷ ὁ παθὼν καὶ πᾶν ἔργον ἀνθρωποπαθὲς φθεγγόμενον Σαβέλλιον ἀσεβείας ἐγρά- οῦ Θεοῦ ἢ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τὸν Πα- τὴρ θεμιτὸν ἐνανθρωπήσαντα, τὸν Υἱὸν γκα, αὐτῷ μαθητευομένους τοῦτο δι- ἐ τοῦτον ἀρνοῖτο Μάρκελλος ὕφεστώ- ἀνθρωπον αὐτὸν ὑποτίθεσθαι ἐκ σώ- ῆς συνεστώτα, ὡς μηδὲν τῆς κοινῆς ἰάττειν φύσεως. Ἄλλα καὶ τοῦτο τῆς εἰληλαται τὸ δόγμα· ὅδε πάλαι μὲν Ἐβιω- ἔ ὁ Σαμοσατεὺς καὶ οἱ ἐπὶ κλήν ἐξ αὐ- φρονήσαντες (11), δυσφημῶν ὑπέμει- ἢ οὖν λείπεται μετὰ ταῦτα ἢ τὴν σάρκα διχα παντὸς ἐνοικίου τῶν δίκην παρὰ οἰοῖς αὐτόματον κινουμένην; Καὶ πῶς τὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα, διχα τοῦ ἐνερ- (12) ἔν, καθὼς ἐδίδαξε με, ταῦτα ἢ σὰρξ, εἶπεν ἄν ὅτι, Ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ ἀντοτε; Πῶς δὲ ἢ σὰρξ ἀπιστάλθαι τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν; Ἄρα δὲ Πατέρα ἢ Θεὸν λέγειν ὄσιον, ἢ μᾶλλον τοῦ ἐν ὕντός τε καὶ ἐνεργοῦντος; Τίς οὖν ἦν ὁ ἐν τῷ (13) Θεῷ Λόγος, αὐτὸς ὢν ὁ δέλλιον, ἢ, ὅπερ ὄσιον καὶ ἀληθὲς λέ- ἢ ὕφεστώς Μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ οὕτων λέγει, ἐξ ἀνάγκης ὑποστήσεται ἢ, καὶ ἔσται αὐτῷ ψιλὸς ἀνθρωπος ὁ οὐκέτι Σαβέλλιος, Παυλιανὸς δ' ἢ μὲν πυγγραφεύς. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ φαίη ἢ τῇ σαρκί, οὐδὲν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον, ἀντικεῖν ἢ ἐνεργητικῶν· καὶ πῶς οὕτως ἐάξουσιν ζῶντα παρὰ τὸν Πατέρα; Πῶς ἄλλο συνημμένος καὶ ἠνωμένος ἀεὶ τῷ

s. pag. 91.

ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ. Potius ὑπῆρχε ἠνωταί, et συνήπται. M.—Mox vulgo ἢ deest, et mox vulgo ὅδε φθεγγ. et in-

A parabilis, missum fatetur semetipsum? Quomodo cum sit unum atque idem cum Deo, se Deo complacencia perficere testatur? Quod si respondeat ad hæc Marcellus, Verbum carnem factum hæc pronuntiasse: et quid istud inquam ad illud, non comiteri eum Filium esse, sed solum Verbum. Qualiter vero in carne fuit cum hæc proloqueretur? Numne vivens, subsistens, extra Patrem constitutus? Et quis, quæso, erat tum ille Pater, qui suum in se Verbum tunc non possidebat? sed sine suo Verbo subsistebat? carnem vero Verbum tunc inhabitans, cum in terris hic conversaretur, aiquidem extra suum Patrem fuerat, vivens, subsistens, carnem movens ad instar animæ, omnino erat alius a Patre suo, et duæ tum hypostases, ipse atque Pater, subsistebant. Frustraneus erit porro Marcelli labor omnis, qui illum, quod in carne fuit substantiale Verbum, vivum, et subsistens determinavit. Quod si Verbum illud quod inhabitabat carnem, extra Deum fuerat, unitum vero fuit et copulatum eidem, tamquam unum atque idem cum eo: omnino concessurus est illi existentiam, et ipsum quoque esse, cum carne existentem Patrem, et Filium a se et per se subsistentem, et in corpore operantem: aut saltem humanam animam: si nihil horum; tum certe sua sponte per se moveri carnem, fatetur necesse est inanimam et irrationalem: sin vero concesserit esse Patrem: erit illi Pater, genitus, passus, et omnia humana opera qui subivit. Quod cum Sabellius olim affirmavit, inscripsit ei dicam impietatis Ecclesia Dei. Quod si nefas sit dicere, incarnatum fuisse Patrem; necesse est de Filio hoc pronuntium, ab ipsius schola et disciplina, qui hoc docuit, profecti. Quod si illum abnegaverit subsistentem Marcellus, merum illum hominem concedat oportet de corpore atque anima constitutum: ita ut a communi natura hominum nullatenus recedat. Sed et dogma hoc Ecclesia rejecit etiam: quod cum olim Ebionæi tuerentur: et non ita pridem propugnaret Samosatenus, et qui ab illo denominantur, Pauliani, blasphemie sententiam, ab Ecclesia latam in eos subierunt. Quid ergo restat aliud, quam ut carnem introducat nudam omni prorsus habitatore? admodum eorum puparum, quos seipsos motitantes, agyrtæ circumducunt. Et quo pacto caro, et ipsummet per seipsum corpus absque ullo inoponnente dixerit, *Quæ ille me docuit, ea proloquor?* quomodo caro dixerit, *Ego semper, et ubique ea operor, quæ sunt illi complacencia?* Quo pacto, se caro missam dixerit a patre? Anne carnis patrem dicere Deum, sanctum est? aut potius ejus, qui carnem insidet et inhabitet? Quis tandem ille fuerit? Numne Verbum

(11) Δυσφημίας M. in corr.; mox vulgo-τι δὲ et δόξην τῆν-ε.

(12) ἄρ. εἶπεν; mox vulgo ἄν ἄγῶ-τά.

(13) Vulgo om. τῷ, et infra vulgo συνημμένος ἠνω- ἠνωμένος.

illud quod in Deo fuerat, ipsemet idem Deus, ut Sabellio placuit? aut potius (quod cum sanctitate stat et veritate) vivens et subsistens unigenitus Filius Dei? Quod si nihil horum ipsi arriserit, omnimodo substituet hic humanam animam; atque ita erit illi nudus homo Christus. Nec ulterius nobis Sabellius prodibit, sed de secta Paulianorum, novus scriptor. Quod si Verbum illud dixerit hominem habitare, quod in Deo fuit, nihil aliud ipsum, nisi Verbum existens, et Verbum significativum vel operativum, quo pacto hoc dicatur, vitam propriam et peculiarem vivere se junctam a Patre? Quo missus fuit ille qui quidem connitus semper, et copulatus Patri consistebat? Quo pacto præceptorem suum affirmat Deum Patrem? quo pacto se semper et ubique Patri suo complacentia fecisse dicet? Sunt enim hæ voces satis claræ et manifestæ filii illius vivi et subsistentis, qui ubique certe per Evangelium deprecatur Patrem, et a Patre, ut se glorificet, petit. Quæ quidem omnia, quid aliud docent, quam ipsum revera substituisse? imprimis ubi ait: *Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo mihi metipsum: et qui misit me Pater, de me is perhibet testimonium*⁷. Tot locis cum se vivum prædicaverit Servator, nusquam se tamen Verbum nominavit, sed Filium, et lucem, et unigenitum, et panem vitæ. Verba autem sua et verba se habere quidem docet, ubi ait, *Si quis Verbum meum custodiverit*⁸: at semetipsum, Verbum nusquam nominat. Et certe erubescendum illi fuerat, qui, hisce omnibus non obstantibus, Verbum illud et nihil aliud nisi Verbum designavit. Audisis ergo quæ scripsit, dixit. [R. XXXVII.] « Adeo ut omnimodo manifestum fuerit, nullum aliud nomen Verbi æternitati congruere præter hoc ipsum, quod sanctissimus Dei discipulus et apostolus Joannes in principio Evangelii nominavit. » Et secundo: « Ut ostenderet, quod si novum nomen aliquod et nuper datum ei conveniebat, a novo et nuper tradito testamento, hoc erat ipsum congruum illi in carne dispensationi. » Et tertio: « Quocirca, priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur. Verbum erat tantummodo. Quid enim esset aliud priusquam carnem humanam assumebat, is, qui, quod ab ipso scriptum est, descendit in novissimis temporibus? certe natus de Virgine et liud erat. » Hæc facile fuit sciscere et sentire Marcello, propterea quod Filium Dei non præ ad quem sua referebat evangelista. Quid ais, mi homo? Non illum solummodo nominavit sed et Deum: *sed lucem, illuminantem omnem hominem in hunc mundum venientem: sed unum Filium, qui fuit in sinu Patris*⁹. Nemo idcirco de hinc theologum et evangelistam calumniæ cum accuratatione illum audiat, qualenam Verbum designabat, cum statim intulerit, *Et Deus et verbum*. Cui et adjecit illud, *Omnia per illum facta sunt*¹⁰. At ab ipsomet Servatore universi

⁷ Ed. Paris. pag. 92.

⁸ Joan. viii, 17, 18. ⁹ ibid. 51, 52. ¹⁰ Joan. i, 4, 9, 18. ¹¹ ibid. 3.

(14) Vulgo ζῶντος καὶ ὑφ' ἑστί.

(15) Vulgo ἄν, et mox οὐδαμῆ.

(16) Καὶ πάντα λόγον, ἢ λόγον. Ænigmata sunt ista, forte legendum, καὶ πανταχοῦ λόγον στρέφων, καὶ πάντα, ἢ καὶ αὐτὸν λόγον μὲν ἔχειν διδάσκων φάσκει. Sensus opinor est ut istis non admodum diversus. M. — [Καὶ πάντα μᾶλλον ἢ λόγον R. cl.

θεῶ; Πῶς διδάσκαλον αὐτοῦ φησὶν εἶναι τὸν Πῶς δὲ τὰ ἀρεστὰ τῷ Πατρὶ πάντοτε κρᾶτον ἔλεγεν; αὐταὶ γὰρ διαβρήδην Ἰησοῦ καὶ ζῶντος (14) εἶεν ἄν φωναί, καὶ δι' ἄλλου Ἐυαγγελίου ὁ εὐχόμενος τῷ Πατρὶ, δοξάζει τέτρα ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοξασθῆναι ἀξίων, ἢ ὑφ' ἑστίωτα ἑαυτὸν δείκνυσι, καὶ μάλιστα ἄνο ἀνθρώπων ἢ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστὶ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑμαυτοῦ· καὶ· Ὁ μὲ Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Διὰ τοιαῦτα ὁ Σωτὴρ ζῶντα ἑαυτὸν παραστήσας, κἄν λόγον ἑαυτὸν ὀνόμασεν, Ἰῶν δὲ, καὶ φῶς, π γενῆ, καὶ ἄρτον ζωῆς (16). [Καὶ πάντα λόγον.] Καὶ λόγον μὲν ἔχειν διδάσκει φάσι τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει· ἢ λόγον εἶναι οὐ φησὶν. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ μόνον λόγον, καὶ οὐδὲν ἐκ αὐτὸν ἀποφηνάμενος; Ἐπάκουσον γούνοισι λέγων, « Ὅσα πανταχόθεν δηλὸν ἐστὶ μὴ ἐτῆ ἀιδίτητι τοῦ λόγου ἀρμόττειν νομο. ὁ περὶ ὁ ἀγιώτατος τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἰ ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν (καὶ πάλιν)· Ἴνα δεῖξῃ ὅτι εἰ τετρακταὶ καὶ νῦν ἐστὶ τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς αὐτῷ καὶ νέας ἐπὶ ἐ σάρκα οικονομίας. [Καὶ αὐθις·] Οὐκοῦν πρὶ ἐ κατελθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι. ἐ μόνον. Ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τῆν ἐκ ἐ ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατετῆθον ἐπ' ἐσχάτω ἐ ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς γέγραφε. Καὶ τὸ πρ ἐ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ λόγος. ἢ C Μαρκέλλω εἶπεῖν καὶ ἀποφῆνασθαι πᾶσαι μὴ ὁμολογεῖν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν ἐ Εὐαγγελιστῆς μέγα ἐπιβοήσας. Τί φησὶ, ἐ Ὁ ἢ λόγον αὐτὸν ἔφην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμε τὸν κόσμον, καὶ Μορογενῆ Ἰῶν τὸν ἐκ ἐ πορ τοῦ Πατρὸς. Μὴ δὲ μόνον οὖν συκαφῆ τὸν θεολόγον (19), ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπαίτεται εἰσὶ ὑπέθετο λόγον, παρὰ πόδας συνάψας, καὶ ὁ λόγος· καὶ προστιθεὶς τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἰ Κατὰ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἄλλων Σωτῆρα οὐκ ὀνόμασται λόγος, ἀλλὰ Ἰῶς Θεοῦ, καὶ Μῶ καὶ φῶς, καὶ ζωῆ, καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα D ἢ λόγος.

quod ab ipso scriptum est, descendit in novissimis temporibus? certe natus de Virgine et liud erat. » Hæc facile fuit sciscere et sentire Marcello, propterea quod Filium Dei non præ ad quem sua referebat evangelista. Quid ais, mi homo? Non illum solummodo nominavit sed et Deum: *sed lucem, illuminantem omnem hominem in hunc mundum venientem: sed unum Filium, qui fuit in sinu Patris*⁹. Nemo idcirco de hinc theologum et evangelistam calumniæ cum accuratatione illum audiat, qualenam Verbum designabat, cum statim intulerit, *Et Deus et verbum*. Cui et adjecit illud, *Omnia per illum facta sunt*¹⁰. At ab ipsomet Servatore universi

p. 92 D]. — Mox vulgo ἔγραψε.

(17) Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Lege εἶπεν. M.

(18) Vulgo om. τῶν. Mox vulgo καὶ φῶς τ. ἀνθρ. ἐρχ. εἰς τ. κ. καὶ Θεὸν καὶ μ. Ἰῶν τ. Π., καὶ οὐ λόγον μόνον ἔφη αὐτόν. Μὴ ἴδν.

(19) Vulgo θεολόγον καὶ εὐαγγελιστῆν.

semel, quidem Verbum nominatur, sed Filius Dei, sed unigenitus, sed lux, sed vita, sed veritas : sed omnia potius quam Verbum.

η. Εἰ δὲ λέγοι ταῦτα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰρησθαι, λεχθήσεται αὐτῷ, ὅτι καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐδ' ἐτέρωθεν ἦν ἢ ἐξ αὐτῆς. Ἐν (20) δὲ οὖν καὶ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ὁ αὐτὸς τε εὐαγγελιστὴς, ὁ Λόγος αὐτὸν εἰπὼν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ συνεγράψατο. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων·

θ. Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, δηλός ἐστι τὸν πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, οὐ Λόγον ὀνομάζων, ἀλλὰ Κύριον Ἰησοῦν καὶ Χριστόν. Ἄλλ' (21) εἰ κατὰ Μάρκελλον εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος (22), ἐπήρκει τῷ Ἀποστόλῳ φάναι· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Πλήρης γὰρ ἦν ἡ διάνοια, καὶ ὁ Λόγος αὐτοτελής, τὸν Θεὸν εἰσηγούμενος ποιητῆν τῶν ὄλων. Ἄλλὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος ἂν τις εἴποι. Ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κήρυξ πρὸς τῷ προτέρῳ καὶ τὸ δεύτερον μὴ ἀγνοεῖν διδάσκει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὸ προστίθει τὸ δεύτερον ἐξῆς λέγων, ἡμῖν· εἰ γὰρ, καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλ' ἡμῖν, φησὶν, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὰ τί δὲ μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν καὶ οὗτος ἡμῖν εἰς Κύριος παρίστησιν, ἐπιλέγων, δι' οὗ τὰ πάντα; Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, εἰκότως ἡμῖν, τοῖς τοῦτ' ἐπισταμένοις, Κύριος εἶναι τῶν ὄλων μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πεπιστευται. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτ' (23) εἰλεγεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, δηλός ἐστιν ἐκ τοῦ ἐπιφέρειν, δι' οὗ τὰ πάντα. — Ἡμῖν γὰρ, φησὶν, εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ δὲ (24) καὶ περὶ τοῦ φωτός, καὶ περὶ τοῦ περιόντος Λόγου (25) εἴρηται. Αὐτὸς οὖν ἦν Ἰησοῦς Χριστός τὸ φῶς καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ἡ σὰρξ. Οὐ γὰρ ἂν περὶ τῆς σαρκὸς ἀσυναρτήτως (26) οὕτως εἶπεν ἂν τὰ, δι' οὗ τὰ πάντα.

Ὡς δὲ τὸν τῆς σαρκὸς προὔπαρχοντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν Χριστὸν ὀνομάζειν ὁ αὐτὸς Παῦλος, κατὰ τὸ αὐτὸ, Πέτραν αὐτὸν ἀποκαλῶν, δι' ὧν γράφει περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ συνδιατριψάντων τῷ Μωϋσεῖ, λέγων, Ἐκινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ἐπισφραγίζεται τὸ αὐτὸ, μεθ' ἕτερα φάσκων· Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο. Καὶ ἐτι μᾶλλον τοῦτ' αὐτὸ βεβαιῶ λέγων· Πίστει Μωϋσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· μείζονα πλουτοῦν ἠρνήσαμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἐναργέ-

8. Quod si hic opponat, has de Novo Testamento desumptas esse nomenclaturas, dicendum illi est, quod et illud testimonium, *In principio erat Verbum*¹¹, non est desumptum aliunde, ut unum atque idem Evangelium, atque ipsemet evangelista, qui nominavit illum, Verbum, illa cætera de eodem scriptis maudaverit. Sed et divinus Apostolus Paulus dixit,

9. *Unus Deus Pater e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia*¹²; satis clare, Dei Filium, per quem omnia facta sunt etiam ante ipsius in carne adventum, non voca Verbum, sed Dominum Jesum Christum. Quod si, quemadmodum Marcello placet, idem erat et Deus, et in Deo Verbum, sufficisset Apostolo illud dixisse, *Nobis unus Deus Pater, e quo sunt omnia*. Sensus etenim plene constabat : et sermo perfectus erat, quo Deus universi conditor ponebatur. Sed vel Judæus ita affirmaret. Ecclesiæ ergo præco, ad illud prius, hoc positum in secundis nos noluit ignorare. Quodnam vero illud? *Et unus Dominus Jesus Christus*. Quocirca, in secundis posuit illud, *nobis hoc sensu, ut, non sit omnibus, at nobis tamen est, unus Dominus Jesus Christus*. Quorsum vero postquam edixerat, *unus Deus, et unum quoque Dominum* adjecit idem inquiring, *per quem sunt omnia?* Certe quia *per illum omnia facta fuerant*, non injuria, post Deum illum universorum, a nobis, qui hoc probe noverimus, Dominus universorum agnosceretur. Constat vero hæc, non de carne dixisse illum, sed de Dei verbo, propterea quod subinferat, *per quem sunt omnia*. — *Nobis*, inquiring, *unus Deus Pater, e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia*. Quod ipsum de luce, et de verbo, quod circumit, omnia dictum est. Erat ideo ipse Jesus Christus lux, et Verbum, per quem sunt omnia, non autem caro. Neque enim ita indistinctum de carne diceret, *per quem sunt omnia*.

Sed nec Dei Filium ante carnem existentem Christum nominasset idem Paulus, ad eundem modum, ubi eum appellat *petram* in eodem loco, de populo loquens qui cum Moyse in deserto versabantur. *Bibebant de spirituali sequenti eos petra; petra autem illa erat Christus*¹³. Quod ipsum consignat idem statim inquiring, *Nec tentemus Christum ut nonnulli eorum tentaverunt et a serpentibus occisi sunt*¹⁴. Sed confirmat illud ipsum ubi ait, *Per fidem Moyses grandior factus, negavit se esse filium filie Pharaonis. Majores divitias æstimans thesauris Ægyptiorum improperium Christi*¹⁵. Sed et idem ipsum adhuc efficacius insinuat ubi ait : *Hoc idem sentiantur*

✠ Ed. Paris. pag. 93,94.

¹¹ Joan. i, 1. ¹² I Cor. viii, 6. ¹³ I Cor. x, 4. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Hebr. xi, 24, 26.

(20) Vulgo δέ.
(21) Vulgo οὐκ. ἀλλ'.
(22) Vulgo ὑπέρχει.
(23) Vulgo τοῦθ'.

(24) Vulgo ὁ δέ.
(25) Περιόντος Λόγου. Forte πρόντος. M.
(26) Vulgo ἀσπαρτήτως.

in vobis, quod et in Jesu Christo. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi assumens, et figura inventus, ut homo¹⁶. Vides quod priusquam exinanivit semetipsum, et assumpsit servi formam, erat, ante erat, et in forma Dei subsistebat. Quis autem ille? Non alius certe quam Jesus Christus, et antequam carnem assumeret: audientis est enim, neque negligenter, beatus Apostolus: *Idem sentiat in vobis*, dicens, *quod et in Christo Jesu: dum deinceps exponat, quis ille erat Jesus Christus, in iis quæ adjungit.*

10. *Qui cum in forma Dei esset: non arbitratus est rapinam, esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Non possumus de carne intelligere divinum hoc oraculum. Non congrue de carne dici potest illud, qui et: nec illud, existens in forma Dei. Sed neque caro se exinanivit, assumens servi formam. Ridicule hoc imaginamur. Age igitur disquiramus illud, quomodo dici queat, *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo.* Siquidem fuit Verbum insubsistens, nullibi existens extra Deum: sed intus existens in ipso: interdum cum silentio atque cum quiete: alias autem operando: quo pacto potuit esse in forma Dei, potestate existens ipse Deus? quomodo non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, cum esset Deus? quomodo semet humiliavit factus obediens Patri? Certe illud, *obedire*, aliquem alieni, duas necessario personas insinuat. Quoniam vero trahit in exemplum, verbum humanum, ejusque similitudinem Marcellus adhibet, interrogemus, an quadrare in humanum verbum possit illud, quod dicitur, *Qui in forma hominis existens, non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, factus obediens ad mortem usque.* Quo pacto congenitum homini Verbum hoc præstitit, idemque cum homine ipso fuerit? Non erit ergo ille nudum verbum inexistens, sed revera Filius unigenitus Dei, *Qui in forma Dei existens, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo; sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Quem divinus Apostolus *Jesum Christum* nominavit: utpote qui sciret omnium optime illum ante carnem præexistisse.

11. Sed eundem idem Apostolus *mediatorem Dei atque hominum*¹⁶ appellat: legem Mosis in illius manu datam pronuntians, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris; mediator autem unius non est: sed Deus unus est*¹⁷. Audis ut Deum appellans et angelos nominans, intermedium introducit mediato-

✠ Ed. Paris. pag. 95.

¹⁶ Phil. ii, 5-7. ¹⁷ I Tim. ii, 5. ¹⁸ Gal. iii, 19.

(27) Vulgo προτην ut supra Ισα, ut semper.

(28) Vulgo ον. αὐτός — Χριστός.

(29) Καὶ τὸ ὑπάρχων. In uno exemplari aberat, hic ἐν μορφῇ Θεοῦ, recte. Nam sufficit, ad illud quod vulg. ὑπάρχων. M. — Mox vulgo γένοτο γελοῖον.

(30) Vulgo ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν, et mox Ισα Θεῷ

στατα δὲ ἐπι μᾶλλον τοῦτο συνίστηται ἐν οἷς εἶπε. Τούτο φρονεῖσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ ἠήσατο τὸ εἶναι Ισα Θεῷ ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δούλου λαθῶν, καὶ σχήματι ἐπέθετο ἀνθρώπου. Συνορᾷς, ὅτι πρὸ τοῦ κενῶσαι καὶ μορφῇ δούλου λαθεῖν, ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχεις. Τίς δὲ ἦν ὁ ἄλλος ἢ Ἰησοῦς Χριστός (28). Αὐτὸς ὡς ἦν Ἰησοῦς Χριστός καὶ πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἐκείνην ἄρπαξῶς γὰρ ἀκουστέον τοῦ Θεοῦ Ἀποστόλου. Τούτο φρονεῖσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ ἠήσατο, καὶ διασαφούντος ἐξῆς, τίς ποτὶς ἦν ὁ υἱὸς Θεοῦ, δι' ὧν ἐπισημαίνεται λέγων

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (29), ἠήσατο ἠήσατο τὸ εἶναι Ισα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δούλου λαθῶν. Μητι οὖν κενῶσαι τὴν σάρκα οἷόν τε ἐστὶν ἐκλαθεῖν τὸ λόγιον; μή ποτε ἰσχυρὸς ἀρμόζει λέγειν τὸ, ὅς καὶ, καὶ τὸ, ὑπάρχων; μή σὰρξ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῇ δούλου λαθῶν ἐκείνην γελοῖον τοῦτό γε. Φέρ' οὖν ἐξετάσωμεν ἡμεῖς τὸ, Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἠήσατο τὸ εἶναι Ισα Θεῷ (30), ἀλλ' ἐκένωσεν. Εἰ μὲν δὴ Λόγος ἦν ἀνύπαρκτος πρὸ ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ ὑφ' ἑστέως, ἀλλ' ἔνθεν ὡς ἐπὶ ποτὲ μὲν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ, ποτὲ δὲ ἐν τῇ ἐκείνῃ καὶ πῶς οὗτος ἦν ἐν μορφῇ Θεοῦ, δύναμις ἐστὶν αὐτὸς ὡς Θεός; πῶς δὲ οὐκ ἀρπαγμὸν τῆς εἶναι Ισα Θεῷ, αὐτὸς ὡς ὁ Θεός; πῶς δὲ ἐκένωσεν ἑαυτὸν ὑπήκοος γενόμενος τῷ Πατρὶ; τίς ποτε οὕτως ἐκένωσεν τὴν δύναμιν αὐτοῦ; ἂν προσώπου στατικόν. Καὶ ἐπειδή περ τῷ παρὰ ἀνθρώπου κέρηται εἰκόνι Μάρκελλος, πειστέον, εἰ ἔστιν ἀρμόζειν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου τὸ λέγειν ἢ μορφῇ ἀνθρώπου ὄν, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠήσατο εἶναι Ισα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν, γὰρ ὑπήκοος τῷ θεῷ; Καὶ πῶς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ φησὶ Λόγος ταῦτα ἂν ποιήσειεν, καὶ ταῦτα ἐκείνη τῷ ἀνθρώπῳ; Οὐκ ἄρα Λόγος ψιλὸς καὶ ἀνεπίστατος ἐστίν, ἀλλὰ Ἰδὸς ἀληθῶς Μονογενῆς τοῦ Θεοῦ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (31) ὅς οὐκ ἠήσατο τὸ εἶναι Ισα Θεῷ. Ὅν καὶ Ἰησοῦς ἐστὸν ὠνόμαζεν (32) ὁ θεῖος Ἀπόστολος, προσηγορεύων αὐτὸν τῆς σαρκὸς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος.

12. Πρὸς τούτοις μεσίτην (33) αὐτὸν καὶ τὸν (δ) αὐτὸς ὠνόμασε, τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν αὐτοῦ δεδοσθαι (εἰπὼν), δι' ὧν φησιν, Ὁ νόμος ταπεινὸς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, ὃ ἐστὶν ἑνὸς οὐκ ἐστίν, ὃ δὲ Θεὸς εἷς ἐστίν. Ἀποστόλος ἰδίως (34) τὸν Θεὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγγέλου

post δύναμι om.; dein vulgo ὡς ὁ Θεός et τὸ ἄνθρ.

(31) Ὑπάρχων λόγος. Forte ὑπάρχων, ἢ ἡμιλόγος; Θεός could. et ἡμρ.] οὐκ ἀρπαγμὸν. M.

(32) Vulgo ὠνόμασεν.

(33) Vulgo καὶ μεσίτην et mox διδοσθαι.

(34) Ὁ πῶς ἰδίως. Ita scriptum reperiri. (35)

μεταξὺ τὸν μεσίτην εἰσάγει, λέγων· Ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν. Ἦν ἄρα καὶ πρὸ τῆς ἐναν-
ως κατὰ τοὺς Μωϋσείως χρόνους μεσιτεῶν ἐστίν.

ἐὶ ἀρχιερέα δὲ αὐτὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγων· Ἐχόντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, δια-
α τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ

ἰ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, κληρονό-
αὐτὸν οἶδε, λέγων, *Ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμε-
των ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κλη-
πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, παύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς
γεως αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ὡσπερ ἀνωτέρω περὶ τοῦ Λόγου, τὸ (35), πάντα δι' αὐτοῦ (36), καὶ περὶ τοῦ φωτὸς τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν ἄσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περὶ Ἰησοῦ τὸ, Ἡμῖν εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' ἔντα, θεία, ὅπως περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως εἶ-
, δι' οὗ (37) καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. εἶαι δὲ (38) τὸν νοῦν ἐν τούτοις ἄξιον, ὅπως αἰ ἀπαύγασμα. Οἴμαι γὰρ τῆς ἐκ τοῦ Πα-
Υιοῦ γεννήσεως παραστατικὸν εἶναι τὸν λό-
λλάκις γὰρ ὀνομασμένου Υἱοῦ, καὶ τοῦ τρὸς χρηματίσαντος (39), ἐπεὶ τὰς τῶν ζῶων τοιοῦτόν τινα τρόπον ἐπιλάβοιμεν, ὑπὸ τοῦ παρεπιστατέρῳ κέχρηται εἰκότι ὁ Ἀπόστολος, τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν, Φῶς οὐκ ὄν ἀπόστολον ἰδὸν, ἀπαύγασμα τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ἐρισά-
ιστε εἶναι τὸ ἀπαύγασμα γέννημα τοῦ πρώ-
βς, οὐ κατὰ τὴν τῶν θνητῶν ζῶων ὑποστάνα κατὰ δὲ τὸ ῥηθὲν παράδειγμα. Εἰκότως οὖν να αὐτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἀποκαλεῖ, μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ διὰ τὸ ἀπαύγασμα ἰ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως.*

ἂ ταῦτα γὰρ περὶ αὐτοῦ γράφων ἔλεγεν· ἰ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότο-
της κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, υσλαί· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐ-
σται, (40) καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ ἰ αὐτῷ συνέστηκε. Ταῦτα γὰρ περὶ τῆς ἰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, κἀν μὴ Μαρκέλλῳ δοκῆ, D Οὐ γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς εἶπεν ἂν τοσαῦτα Ἀπόστολος. Μωρὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἀδιανόητον, ἰ καὶ ἀσυνάρτητον εἶναι (41) τῆς φράσεως ἠελαν. Πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἤρμοξε

l. Paris, pag. 96.

br. iv, 14. ³⁹ Hebr. i, 1-3. ⁴¹ I Cor. viii, 6.

forte an, ἔνθα, ut sit, ubi Deum nominat, et inemorat, intermedium inducit mediatio-
— Scripsi cum codd. ἰδίως; mox vulgo ἐπὶ et ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω. Vulgo ὅτι τὰ.

Vulgo καὶ αὐτοῦ ἐγένετο om.

ἰρ. αὐτοῦ.

Ἐπιστήσας δέ. Legend. ἐπιστῆσαι δέ. M. Καὶ πρὸς χρηματίσαντες. Error ex abbre-

rem, ubi ait, *Sed mediator unius non est.* Erat ideus ante incarnationem suam per aetatem Moysis mediatoris functus munere in ferendo legem.

12. Sed et pontificem vocat eundem idem Apostolus. *Habentes igitur pontificem magnum, qui caelos penetravit, Jesum Filium Dei* ¹².

13. Insuper splendorem gloriae, et characterem Dei et Filium, et haeredem eundem vocat, *In novissimis hinc diebus locutus est nobis in Filio suo, quem constituit haeredem omnium: per quem fecit et saecula; qui cum esset splendor gloriae, et character substantiae ejus* ¹³. Hic uti et superius dictum est de Verbo, quod omnia per ipsum facta sint. [Et de luce quae in mundo fuit: et mundus per ipsam factus fuit.] Et de Jesu Christo, *Nobis unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ¹⁴. De eodem videsis, quemadmodum dicitur, *per quem fecit et saecula.* Hic vero operæ pretium est advertere animum ad id quod dicitur splendor; ita enim statuo vocem istam subindicare, illam de Patre Filii generationem. Cum enim Filii nomen saepius occurrerat, et Pater etiam frequentius Deus audiverat: ne modum forte aliquem hic imaginemur qui in generatione rerum animatarum occurrat, Apostolus similitudinem diviniorem adhibet, ubi de Deo agit, ad Patrem illud applicans, *Habitans lucem inaccessibleem*: Filium vero compellens splendorem paternae lucis; ut splendor sit primi illius luminis genitura: non ad modum creaturis mortalibus usurpatum existens, dum generantur, verum juxta allatam similitudinem. Merito eum igitur, et imaginem appellat invisibilis ✠ Dei: propterea quod existeret, in forma Dei: et quia erat splendor et character substantiae.

14. Hanc ob causam de illo scribens ait: *Qui est imago Dei invisibilis: primogenitus omnis creaturae. Quoniam in ipso creata sunt omnia, quae sunt in caelo, et quae super terram, sive visibilia, seu invisibilia; sive throni, seu dominationes: sive principatus, seu potestates: omnia per ipsum, et in ipso condita sunt, et ipse ante est omnia, et in ipso omnia subsistunt* ¹⁵. Haec omnia, licet secus Marcello videatur, de Filii divinitate dicuntur. Neque enim tot et talia dixisset de carne Apostolus. Stultum enim foret neque cogitatu facile, ut ne dicam incongruum, quod ad dictionem attinet et nominis interpretationem. Qui enim congruenter de carne dici

viata scriptura πρὸς ortus est: legendum enim Πατρὸς χρηματίσαντος, ἵνα μὴ ἐπὶ τὰς εἰ ὑπολάβοιμεν. M.—Emendavi locum ex codd., ubi vulgo τινὰ ante τρόπον deest et scribitur ἐπιλάβοιμεν ὑπὸ. Mox vulgo περὶ τοῦ μὲν et ὀριζόμενος.

(40) Vulgo ἐκτίσθη εἰ μοx δοκεῖ εἰ πρὸς τό.

(41) Τῆς φράσεως τὴν ἁρμονίαν. Ita potius quam ἐρμηνείαν. Nam sequitur, πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἤρμοξε. M.

καὶ ἡ ζωὴ. Διὸ, πάλιν ἱκετεύων ὁ A circa Deum compellans supplex in oratione Propheta loquitur, *Emitte lumen tuum, et veritatem tuam, illa me deducunt* ²¹.

δὲ αὐτὸν καὶ (48) Ζοροβάβελ ἀνεί-
ηξιώθη, ὅτε ἐπὶ τοῦ Περσῶν βασι-
ται εἰρηκώς· Καὶ ἡ ἀλήθεια μένει,
ὄν αἰῶνα. Καὶ ζῆ, καὶ κρατεῖ εἰς
αἰῶνος. Καὶ οὐκ ἔστι καρ' αὐτῆ
α· ἀλλὰ τὰ δίκαια ποιεῖ, ἀπὸ πάν-
καὶ πορηγῶν ἀπέχεται. Οἷς ἐπι-
ῆ ἰσχυρὸς, καὶ τὸ βασιλῆιον, καὶ
ἡ μεγαλοσύνη πάντων τῶν αἰώνων.
ἦν ἀλήθειαν, καὶ νικᾷν καὶ κρατεῖν,
παρέστησεν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν.
καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀλήθειαν ἑαυτὸν B
οὔ Ζοροβάβελ μαρτυρίαν ἐπεσφρα-

ῶν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν ὁ εἰπών· Τοῦ
μήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν·
δὲ καὶ ὄρος προσεῖπεν ὁ φήσας· Τὸ
γεν ὁ Θεὸς, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ.
εῖρά τῷ Δανιήλ· Ἐξ ὄρους λίθος
εῖρων. Καὶ πάλιν, ὁ αὐτὸς ἀποκα-
ρος ὑψηλὸν, ἑώρατο· τοῦ μὲν ὄρους
εἴς θεότητος αὐτοῦ σημαίνοντος, τοῦ
θρωπότητα (49).

ισύνην δὲ αὐτὸν ἐκάλουν· ὡς ὁ λέγων·
ἐπὶ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Καὶ,
ς, ὡς ὁ εἰπών· Τοῖς δὲ φοβουμένοις C
ος δικαιοσύνης, καὶ ἰασίς ἐν ταῖς
· Καὶ ἄλλος, Ἀύσεται, φησὶν, ὁ ἥλιος
ήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαόν·
ἡ ταῦτα τῷ αἰσθητῷ ἐφαρμόζοι ἄν
ἰ) τῷ ἐνσάρκῳ Λόγῳ.

ιν δὲ αὐτὸν ὀνομάζει Σολομὸν ἐπὶ
ων· Ἡ σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῆ
ρεισε στύλους ἐπτά, καὶ τὰ ἐξῆς.
μος ἦν ἡ σοφία ζῶσα καὶ ὑφαστῶσα,
ἐκ προσώπου αὐτῆς ταῦτα προέμε-
· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βου-
ρ, καὶ ἐννοίαν· Ἐγὼ ἐπεκαλεσά-
πιλέγων, Δι' ἐμοῦ (51) βασιλεύουσι D
δυνασταὶ γράφουσι δικαιοσύνην,
ἀρετὲς μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι
ισίτη.

pag. 98.

3. ²⁵ Psal. XLV, 5. ²⁶ Psal. LXVII, 17. ²⁷ Dan. II, 34. ²⁸ Isa. XLI, 2. ²⁹ Malach.
III, 6. ³⁰ Prov. IX, 1. ³¹ Prov. VIII, 12, 14. ³² ibid. 15, 16.

ροβάβηλ et infra; mox vulgo τῶν

οὔ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα. Locus
Quem locum varie exposuerunt
ntem, beatam Virginem intelligunt:
ibus, hoc est, interventu humano,
sit, atque ita de humana sola gene-
nt. Ambrosius legit, montem, pro
s dicatur de monte excisus, et de

18. Veritatem insuper eum cum vocaret Zoroba-
bel, victoriae lauream tulit, qui coram Persarum
rege, memoratur dixisse, *Veritas manet et praevalet
in aeternum. Vivit et exsuperat in saecula saeculo-
rum. Neque est apud illam respectus personarum, sed
justitiam facit, ab iniquis omnibus et impiis absti-
net.* Ad quae annectit: *Ipsius autem vis, et regalitas,
et potestas, et magnificentia est per omnia saecula.*
Qui enim vivere veritatem dixit, et vincere et
exsuperare: evidentissime ostendit existentiam
ejus. Et consequenter, se Servator ipsam appel-
lat veritatem, et obsignat testimonium Zorobabe-
lis.

19. Fluvium appellavit eum, is qui dixit, *Flumi-
nis impetus laetificat civitatem Dei* ²². Montem nomi-
navit insuper qui dixit: *Montem cui benedixit Deus,
ut in illo habitaret* ²³.

✕ 20. Unde apud Danielem de monte legitur:
Excisus lapis sine manibus ²⁴. Idem demum in ex-
celsum montem ubi recesserat videbatur. Per mon-
tem intelligitur divinitas praesistens, per lapidem
vero humana natura.

21. Sed et illum justitiam appellarunt: ut is qui
dixit: *Excusata justitiam ab Oriente* ²⁵, et etiam
justitiae solem: ut is qui dixit: *Timentibus autem
me, exoriatur sol justitiae: et sanatio in alis ejus* ²⁶:
et allus ait, *Occidet sol super prophetas, qui errare
faciunt populum meum* ²⁷. Haec non competunt vi-
sibili huic soli, sed alteri, nempe Verbo Incar-
nato.

22. Sapientia quin etiam dicitur, Salomon in Pro-
verbiis ait: *Sapientia sibi domum aedificavit, et
substituit columnas septem* ²⁸, et quae sequuntur.
Quodque ante mundum erat ista vivens sapientia
et subsistens, docet idem, ubi tanquam ex ore ip-
sius Sapientiae istas emisit voces: *Ego sapientia
habitavi consilium, et scientiam, et cogitationem.*
Ego invocavi ²⁹: et his sequentia adjungit: *Per me
reges regnant, et conditores legum justa decernunt;
per me principes imperant, et potentes decernunt ju-
stitiam* ³⁰.

aeterna generatione Filii e Patre, intelligit. Eusebius
suam, et novam rationem inivit. M.—Delevi τοῦ ante
λίθου et mox ἄν vulgo post ταῦτα positum rejeci
post ἐφαρμ.

(50) Τῷ ἐν σαρκὶ Λόγῳ. Aliter, ἐνσαρκίῳ, forte
ἐνσαρκωθέντι. *Omnia ista, Christus in similitudine,
non in proprietate,* ait Augustinus, in Psal. CIII, M.
— Scripsi ἐνσάρκῳ; mox vulgo προέμενος.

(51) Βασιλεύουσι *facileis*. Ita in Proverbiis

23 et 24. Sed et lignum vitæ illum Salomon, et A Dominum appellavit : ubi ait : *Lignum vitæ est, omnibus qui apprehendunt ipsum, et tutus erit qui in eam, veluti in Dominum innititur* 41.

25. Sed et Salomonis pater David in Psalmis, et Dominum simul vocat et sacerdotem : nunc in- quiens : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* 42; nunc etiam : *Juravit Dominus neque resipiscet, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech* 43.

26. Sed et Deum hunc agnoscit et profitetur in- quiens : *Sedes tua Deus, in sæculum sæculi : virga directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* 44. Deus qui in istis a Deo, unctus dicitur, quisnam alius esset, quam qui propter unctionem hanc paternam, Christus vocatur.

✠ 27. Erat idem iste et Dilectus Dei : quod Psalms illius inscriptio docet, *Ode super Dilectum* 45.

28. Isaias autem ipsum appellat brachium : *Re- velabit, inquit, Dominus brachium sanctum suum in conspectu nationum* 46. David ad eundem modum, justitiam et salutem agnovit illum, inquit : *Re- velavit Dominus salutare suum, in conspectu natio- num, revelavit justitiam suam* 47.

29. Et iterum : *Annuntiatio diem de die salutare ejus* 48. Et iterum : *Quis debet de Sion salutare Israel* 49? Et, *Ostende nobis, Domine, salutare tuum, misericordiam tuam des nobis* 50. Quid opus est, ut ista hic colligam sigillatim? cum cuivis liceat stu- dioso de Scriptura divinitus inspirata istiusmodi un- dicunque colligere. Ubique vero Scripturarum ap- paret, viros Dei divino Spiritu illustratos, unigeniti Dei Filii cognitionem inenarrabilem manifestasse, licet non ultra populum Judæorum. Quocirca di- versimode enuntiaverunt illum obiectis quibusdam nomenclaturis. Gratia enim illa prædicationis, in ipsius præsentiam et adventum reservabatur : quam de ipsius divinitate, per universum nunc terrarum orbem, veluti quoddam olim absconditum myste- rium et silentio involutum, Ecclesia prosemnavit.

30. Hoc ipsum nos docuit divinus Apostolus in- quiens : *Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi erga vos, adimplere verbum Dei, mysterium illud quod a seculo absconditum fuerat in generatio- nibus : nunc autem manifestatum est sanctis ejus,*

✠ Ed. Paris. pag. 99.

41 Prov. III, 18. 42 Psal. CIX, 1. 43 ibid. 4. 44 Psal. XCVII, 2. 45 Psal. XCV, 2. 46 Psal. XIII, 7.

legitur : et hic aliquoties, apud nostrum. M. — Mox vulgo μεγαλοῦνται et ἀντερειδομένοις ἐπ. et deest ὁμοῦ post ψαλμοῖς.

(52) Vulgo ὀνόμασε et mox καὶ Δεδν δὲ αὐτὸν ὀδεν et infra ἀναγορευόμενος.

(53) Τοῦ Ψαλμοῦ προγραφῆ. Ἐξείνου scilicet, αὐτὸ αὐτοῦ, nempe 44, cujus inscriptio est, ὡδὴ ὑπὲρ

κγ', κδ'. Ἀλλὰ καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ Κύριον αὐτὸν Σολομὸν ἀπεκάλει λέγων· Ξύλον ζωῆς ἐστὶ καὶ τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς, καὶ τοῖς ἐπεκρεμέται· ἐπ' αὐτήν, ὡς ἐπὶ Κύριον, ἀσφαλῆς.

κε'. Καὶ ὁ τοῦ Σολομῶντος δὲ πατὴρ Δαβὶδ ἐν ἑν- μοῖς ὁμοῦ καὶ Κύριον ὁμοῦ καὶ ἱερία εἶπεν ἑαυ- τῷ ὀνόμαζε· τοτὲ μὲν λέγων· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Δαβὶδ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· τοτὲ δὲ εἶπεν· Ἄφες Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὶ ἡμεῖς ἐν τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισέδ.

κς'. Καὶ θεὸν δὲ αὐτὸν ὀδεν ὁμοῦ εἶπεν· φάσκων· Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸ ἄνω αἰῶνος, ῥάβδος ἐδούτετος ἡ ῥάβδος τῆς δικαιοσύνης σου. Ἡγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἁμαρ- τίαν· διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ θεός, ἐξ ὀλίγου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετῆράς σου· θεός γὰρ ἐν τοῖς χριστέμοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἑτερος εἴη ἢ αὐτός, ὁ διὰ τὸ χρίσμα τὸ πατρὸς ἱε- ρὸς ἀνηγορευόμενος.

κς'. Ὁ δὲ αὐτὸς αὐτός καὶ Ἀγαπητός ἦ καὶ θεὸς δὲ παρὶστησιν (55) ἡ τοῦ Ψαλμοῦ προγραφῆ· ῥιέχουσα, ὡδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ.

κη'. Ἡσάτας δὲ βραχίονα αὐτὸν ἀπεκάλει ἔν· Ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἐξ ἑαυ- τοῦ ἐνώπιον πάντων ἐθνῶν. Καὶ Δαβὶδ εἶπεν· καλοσύνην καὶ σωτηρίαν αὐτὸν ἠπίσταντο ἐπὶ τῶν ἔθνῶν· ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν· ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

κθ'. Καὶ πάλιν· Εὐαγγελίσασθε ἡμῶν ἐξ ἑαυ- τῶν τὸ σωτήριον αὐτοῦ· Καὶ αὐτὸς ἔφη· Ἐξ ἑαυ- τῶν τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; καὶ ἔφη· Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου ἐπὶ ἡμῶν. Καὶ τί με δεῖ καθ' ἑκάστον ἀναγγεῖλαι· ὅτι ἐν τῷ φιλομαθεῖ τὰ τοιαῦτα συνάγειν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· δι' ἧς φαίνεται εἰς θεοῦ ἀνθρωπῶν τῷ θεῷ Πνεύματι φανερώσασθαι τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες ὅτι ὡσανόταν τότε, καὶ τὰ κληθῆ διαλαμβάνουσιν (56) τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Ἀδὲ καὶ διαφόρως αὐτὸν ἑρμηνεύουσι κεκαλυμμέναις ταῖς ἐπισημοῖς. Ἐφελάντο τῆς αὐτοῦ παρουσίας ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ θεολογίας, ἢ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης τοῦ Ἐκκλησίας, ὡσπερ τι πάλαι κρύφοντο καὶ κρυπτόμενον μυστήριον παραλαβοῦσα, σμινύεται.

λ'. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἶπεν λέγων· Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ, τῆς ἐπι- σάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων ἀπὸ τῶν γενεῶν· νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις

τοῦ ἀγαπητοῦ. M. — Supra vulgo ὁ δὲ καὶ ἐπι- κалаί εἰ εὐαγγελίσασθε.

(54) Τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Locus ἁπλοῦς nec sine codicis auxilio sanandus, ὁμοῦ. M. — Vulgo τοῦ θεοῦ οἱ προφ. ὅτι τοῦτου μυστήριου ἐπὶ τὴν ἐξ.

45 Psal. XLIV, 7. 8. 46 ibid. 1. 47 Isa. XLV, 1. 48 Psal. LXXXIV, 8.

ἐθέλησεν ἑ θεὸς γνωρίζαι, τίς ὁ πλοῦτος ἄνθρωπος τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὃς σπὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης. Ὁρᾷς ὅπως ἦν ἀποκεκρυμμένον πρότερον, νυνὶ δὲ ἐν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διόπερ οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προφητικῷ πνεύματι μυστικῶς αὐτὸν ἔγνωσαν. Τὸ δὲ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἔθνεος ἐν τούτῳ κεκρυμμένου μυστηρίου ὄθεν ἐδιδάσκατο ἕνα εἶδέναι, διὰ τὸ τῆ πολυθέῳ ἰσχυρῶς ὑποσύρεσθαι. Πατέρα δὲ ὄντα τὸν Θεὸν τοῦ Μονογενοῦς ἠγνοῦν· τοῦτο γὰρ ἐφυλάττει ἕξ ἔθνῶν Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον, κατὰ χάριν αὐτῆ δεδωρημένον. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἔστι τὸν Ἀπόστολον, πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Ἀλλὰ γὰρ διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, ὁ Λόγος κεκλημένος, ὡς Μάρκελλος οἴεται, ἦ, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ φῶς, καὶ καὶ Ἰησοῦς, καὶ Χριστὸς, καὶ Κύριος, καὶ υἱὸς, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτήρ, καὶ εἰκὼν, ὁμοιωμάς πάσης κτίσεως, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ καὶ ποταμὸς, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ σοφία, καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ Κύριος, καὶ Ἀγαπητός, καὶ ἱερεὺς, καὶ βραχίον, σωτήριον, καὶ πάντα ταῦτα, ὧν καὶ προφητικῶς σαρκὸς, ὠνομάζετο· ὡς αἱ παρατεθεισὶ διεδηλώκασι. Τίτι τοίνυν λόγῳ, ταῦτα πάντα Μάρκελλος, ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου ἴσταται; οὐ μὲν καὶ ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπωνυμίας, μόνον αὐτὸν εἶναι φάσκων τοῦ Θεοῦ· καὶ λόγον ὄντα, ποτὲ μὲν ἠσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ ἐξ ἑαυτοῦ ἐκπορεύοντα ἢ πράττοντα; ἢ διὰ τὸ ἰσχυρῶς ἀντιπρὸς, καὶ μὴ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱόν, ἢ μὴ γνωρίζειν τὸ μυστήριον τὸ προϋπάρχειν, μόνῃ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ φανερωθὲν χάριτος. Εἰ δὲ λέγοι μὴ εἶναι ἀγνωστὸν, τὸ (58) Λόγον ἔχειν ἐν τῷ Θεῷ, κεκρυμμένον λόγῳ, τοῦτο γὰρ αὐτῷ Μαρκέλλῳ (57), τοῦτον γράφοντι τὸν τρόπον· « Τί μυστήριον ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον, κατὰ πρότερον; οὕτως δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ ἢ ἄλλῳ ἄλλῳ, ὥστε μὴ εἶδέναι τοῦ λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι; » τοῦτο λέγοι, μανθανέτω, ὅτι καὶ πᾶς Ἰουδαῖος τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότων ἴσκειν ἂν τὸν Λόγον ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ μὴ ἴσκειν. Τοῦτο δὲ καὶ Σαβέλλιος αὐτὸς, καὶ πᾶς ἄλλος καὶ βάρβαρος, ὁ Θεὸν εἶναι ὑφιστάμενος, ἔκτως φήσκειν· Ἄμα γὰρ τῷ Θεῷ εἰπεῖν, καὶ ἴσκειν νοεῖν, καὶ λογικόν, καὶ δυνατὸν, καὶ διαισθητόν. Ποῖον οὖν μυστήριον ἦν ἀποκεκρυμμένον τὸ τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον; Τίς γὰρ εἴποι ἐν τῷ Θεῷ σοφίαν εἶναι, καὶ δύ-

d. Paris. pag. 100.
loss. 1, 25-27. ⁵¹ Coloss. 11, 3.

ρ. καὶ δικαιοσύνη codd.
ἴσκειν νηίγο contra cod.
Μαρκέλλῳ δοκεῖ. Rectius ἰδοκεῖ, statim, le-
opinion, ἢ τὸ κατὰ τὸν λόγον, μοι, ἀναμφι-

A quos voluit Deus cognoscere, quænam sint divitiæ mysterii istius in gentibus, qui est Christus in vobis, spes gloriæ ejus ⁵¹. Vides ut absconditum hoc mysterium fuerat prius, nunc autem revelatum: Filius Dei. Quapropter prophete Dei mysticum in modum prophetico Spiritu eum deificaverunt; Judæorum autem omnis multitudo in ignorantia istius mysterii persistebant. Deum quidem unum agnoscere edocti, eo quod in errores de eorum multitudine sæpius abstraherentur: Patrem vero Deum unigeniti sui Filii ignorabant. Nam hoc de gentibus Ecclesiæ reservabatur mysterium, tanquam gratia quædam excellens, ipsi impertienda. ✠ In ipso enim sunt, quod Apostolus observat ⁵², omnes thesauri absconditi cognitionis. Enimvero tot jam testimonia, Dei illud Verbum quod in initio erat apud Deum, non modo quod Marcellus opinatur, Verbum dictum est, sed et Filius, et Unigenitus, et lux, et panis, et Jesus, et Christus, et Dominus, et Pontifex, et splendor, et character, et imago, et Primogenitus omnis creaturæ: et fons vitæ, et veritas, et flumen, et justitia, et sol justitiæ, et sapientia, et lignum vitæ, et Dominus, et Deus, et dilectus, et Sacerdos, et brachium, et salutare: et hisce quidem omnibus appellabatur nominibus, cum existeret, et præexisteret ante carnem sumptam: ut e prolatis hic Scripturis ostensum est. Quæ ratio Marcellum hic commovit, ut istis universis prætermisissis, in solo Verbo resideret? Neque enim transivit ad cæteras nomenclaturas, solummodo illum Dei Verbum esse statuit; et verbum quidem significativum, interdum in Deo quiescens, interdum re et ore prolatum, vel etiam operans. Certe propterea quod Sabellianizaret, nec in Dei Filium crederet, nec agnosceret mysterium illud, quod quidem præexistebat olim: at soli Christi Ecclesiæ per ipsius gratiam revelatum est. Quod si dicat mysterium illud incognitum esse, Deum cum in se haberet Verbum, verbo illo usum, hoc siquidem Marcellus videtur ita esse, cum sic scripserit: « Quid aliud fuerat mysterium illud absconditum, quam Verbum? Ita autem in Deo olim, erat hoc absconditum mysterium; ut nemo apud priorem illum populum intelligeret clare, quæ spectabant ad Verbum. » Si hoc posuerit, discat oportet, quod Judæorum quilibet, qui Christum Dei non agnoscat, Verbum tamen habere Deum confitebitur, neque esse illum alogum. Hoc ipsemet Sabellius: hoc ethnicus quisque fatebitur: hoc barbarus, qui Deum agnoscit, sine scrupulo confitebitur. Nam hoc ipso quod Deum confiteantur, sapientem intelligunt, rationalem, potentem, justum, bonum. Et quodnam tum mysterium hoc occultum fuerat, quod erat

λέγω, et Θεὸν εἰπεῖν, non Θεῷ. M.— Mox νηίγο ἐν ἀμφιλέκτως, Mr. ἀναμφιλέκτως et τὸ Θεῷ, Mr. Θεόν.

apud omnes in confesso positum? Quis non dixerit in Deo sapientiam esse, et potentiam, et vitam, et lucem, et veritatem, et iustitiam, et rationem, et quidquid bonum et honestum est? Quin potius eum esse, omnia ista: aut si ✕ quid his superius, et melius exstiterit, quod nobis sit incognitum. Hæc natura, a seipsa edocta cogit unumquemque de Deo profiteri. Unde et de Filio edocti sumus hæc etiam singula, unigenitum illum esse, Filium, hæredem Patris sui, omnia possidentem quæ possidet Pater. Unde dicitur fuisse, *in forma Dei*, et *imago Dei*, juxta divinum Apostolum, ubi ait: *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo*⁵⁸. Et rursus: *Qui est imago Dei*⁵⁹. Quocirca quod Deus erat logicus, non fuit *hoc mysterium, quod a sæculo absconditum fuerat, et a generationibus*. Neque illud nunc revelatum dicitur, quod singulis hominibus, per notionem naturalem cognitissimum est. Quod si interroget quispiam, illud qualenam erat? respondet Apostolus, ubi ait, *At nunc in sanctis manifestatum est*⁶⁰, iis nimirum, quibus voluit hoc ipsum Deus revelare, quæ sunt divitiæ gloriæ, mysterii hujus in gentibus quibus est Christus in nobis. Christus erat igitur *mysterium illud*: Filius is nimirum Dei. Quocirca mysticum in modum, illum olim diversimodis appellationibus prophetæ glorificaverunt, id quod erat inenarrabile abscondentes: illiusque revelationem gratiæ ipsius in omnes diffundendæ, quasi thesaurum reservantes reconditum. Cum vero post tot e sacris Scripturis testimonia contendat Marcellus nihilominus, illud, *In principio erat Verbum*⁶¹, nihil aliud indicare, quam eum, priusquam assumebat carnem, nihil aliud quam Verbum exstitisse: neque ullo præter illud nomine appellatum: tum vero primum per varias indicatum nomenclaturas, quando Verbum caro factum fuerat, cum prius præter Verbum plane nihil exstitisset; certe prorsus hic id deprehenditur, et in Scripturis sacris intelligendis plane infans. Hoc vero sic adornato, agendum cepe, veluti redivivum, novum hunc Sabellium introspicimus.

✕ Ed. Paris. pag. 401.

⁵⁸ Philipp. 11, 6. ⁵⁹ Hebr. 1, 3. ⁶⁰ Coloss. 1, 26. ⁶¹ Joan. 1, 1.

(58) Vulgo ἄγν. εἴη.

(59) Vulgo λέγεται.

(60) Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Adde ἀοράτου. M.

(61) Vulgo τὸ εἶναι.

(62) Δῆλον δ' ὅτι Υἱός. Forte δῆλον ἔσται, ὅτι Υἱός τοῦ Θεοῦ, nempe ante sæcula existens, et situs filio hominis. M. — Mox vulgo ἐδέξασαν εἰ μευμένοι.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER SECUNDUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΣΥΓ-
ΓΡΑΜΜΑ.

- α. Ὅπως τὴν τοῦ Σαβελλίου δόξαν ἀνενοῦτο Μάρκελλος.
- β. Ὅπως καὶ Ἰουδαῖων τῇ δόξῃ διελέγχεται.
- γ. Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα, ἀναρχόν εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίετο.
- δ. Ὅπως ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν ἔλεγε.
- ε. Ὅπως ταῦτα λέγων ἠρνεῖτο τὸν Υἱόν.
- ς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Θεὸν θεολογεῖ.
- ζ. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.
- η. Ὅποιους ῥήμασι Μάρκελλος κηρύττει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
- θ. Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίας.
- ι. Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐξεδέξατο τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.
- ια. Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔφασκεν.
- ιβ. Ὅτι μὴ ὡς ἐδόκει Μαρκελλῷ ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.
- ιγ. Ποσαχῶς τὸ σημαίνοντον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.
- ιδ. Ὅπως χρῆ διεμνησθεῖν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίαν.
- ιε. Τῶν αὐτοῦ Μαρκελλίου φωνῶν παραθέσεις, δι' ὧν ἠρνεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶν Λόγον καὶ ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.
- ισ. Ἐλεγχος τῆς τάνδρὸς κακοδοξίας.
- ις. Ἐρμηνεία τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.
- ιη. Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ Γραφῆς.
- ιθ. Ὅπως Μάρκελλος, τὰς περὶ ἐνός Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γραφὰς μαρτυρούμενος, ὁμοίως Ἰουδαίους τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο.
- κ. Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ γυμνῶς παρέδωκαν Ἰουδαίους τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.
- κα. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ ὁ Μωσῆσι καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

⌘ Ed. Paris. pag. 402.

LIBRI SECUNDI CAPITA.

1. Quomodo Sabellii dogma restauret Marcellus.
2. Quomodo et Judaizareprehenditur opinione sua.
3. Quomodo Dei Verbum, in Deo existens, sine principio et generatione fuisse definit.
4. Quomodo unum idemque dixit esse atque Verbum.
5. Quomodo ista dicens, abnegavit Filium.
6. Quomodo de Deo Ecclesia docet.
7. Quomodo Ecclesia monarchiam Patris prædicat.
8. Quibus verbis Marcellus Filium Dei prædicat.
9. Refutatio hujusce hominis hæreticæ opinionis.
10. Quomodo minus recte cepit Evangelii illud, « In principio erat Verbum. »
11. Quomodo interdum vocat illum, prolatitium Dei Verbum, interdum intus reconditum ad modum nempe humani verbi.
- ⌘ 12. Quod evangelista theologiam de Verbo proponit non ad illum modum qui Marcello videbatur.
13. Quot modis quod significatur per vocem istam, Verbum, intelligitur.
14. Qualiter exponenda sit evangelica de Filio doctrina.
15. Proponuntur in terminis Marcelli voces, in quibus manifeste pernegavit Dei Filium, Verbum illum esse prolatitium determinans atque intus residens.
16. Refutatio perversæ hujus hominis opinionis.
17. Interpretatio sententiæ veræ de Verbo.
18. Quam ob causam evangelista in principio Evangelii sui Filium nominavit Verbum.
19. Quod Marcellus dum Veteris Testamenti scripturos advocat in testimonium de unitate Dei, similiter atque Judæi Filium Dei pernegavit.
20. Quid causæ fuerit, quod Moyses et prophete explicitam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.
21. Quod is erat Dei Filius, qui ad Moysen et Abrahamum loquebatur.

22. Quod et in prophetia per Filium Pater Deus A κτ' Ὅτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ
docebatur. Πατὴρ ἐθεολογεῖτο.
25. Quod Ecclesia minime prædicat duos deos. κτ' Ὅτι μὴ δύο θεοὺς ἢ Ἐκκλησίᾳ κηρύττει.
21. Quod Marcellus assimilaverit Dei Verbum uni- κδ' Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ
genitum verbis Dei illisce, quibus imperantur fa- τῶν πρακτικῶν παραγγελτικαῖς τὸν Μορτῆ
cienda. Λόγον ἀρωμολοῦ.
25. Qualiter ipse sibi contraria scripsit. κε' Ὅπως αὐτὸς ἐαυτῷ τὰναντία ἔγραψε.

CAP. I.

Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.

Post exhibita testimonia Scripturæ sacræ, quibus illud ostensum est, quod non solummodo Verbum vocabatur Dei Filius ante suum in carne adventum, uti Marcello visum fuerat, sed sexcentis ab eo ✠ diversis nominibus, agendum deinceps inueamur idolum Sabellii, velut de terra se exserentis. Ausus est dicere, ipsum, qui super omnia est, Patrem Domini nostri Jesu Christi, Deum de sancta Virgine genitum; ipsum quoque passum, dum ita scribit: [R. XLIX coll. p. 35 D] « Quidnam erat ergo, quod descendit ante incarnationem? Omnia dico, Spiritus erat. Nam si secus pronuntiaret, obloquetur ei angelus is, qui ad Virginem ait, Spiritus sanctus superveniet in te⁶³. Quod si concesserit esse spiritum, audiat dicentem Servatorem: Deus spiritus est⁶⁴. » Hisce verbis, dum qui est super omnes, de quo nos docuit Servator et Dominus, inquit, Deus spiritus est, et qui adorant eum, eos in spiritu et veritate adorare oportet⁶⁵, spiritum illum esse pronuntiat, qui supervenit Virginem, Sabellii errorem renovans. In progressu demum, cum Jeremias [Baruch] de Servatoris incarnatione diceret: Post hæc in terris risus est, et cum hominibus conversatus⁶⁶, oraculum illud iste ad Patrem retulit, totidem verbis scribens: [R. 4 coll. p. 152 D] « Sed videtur et Pater in verbo esse, licet aliter Asterio et paria cum illo sentientibus videatur. » Quin in Servatoris passione hoc ipsum facit. Nam cum de Threnis Jeremias retulisset, Spiritus oris nostri Christus, captus est in peccatis nostris⁶⁷, adjungit: [R. 41] « Et hic propheta de verbo qui carnem nostram assumpsit, et disserit. » Et tum infert: « Pater umbræ conditor haud dicitur. » Quod vero Deus spiritus fuerit, Servator docet: Deus Spiritus est. Quin et quod lux sit, nos etiam docet: Ego sum lux⁶⁸. Vides en, ut dicta hæc de Servatore, ad Patris divinitatem referat. Tollit vero Filii hypostasim directissime, dum ante rerum omnium productionem,

ΚΕΦ. Α΄.

Ὅπως τὴν Σαβελλίου δόξαν ἀνερεσούτο ὁ Μάρκελλος.

Μετὰ τὰς παραθέσεις (63) τῶν θείων ἀποκριμάτων μαρτυρίας, (64) δι' ὧν ἔτι μὴ μόνον ὀνόμαστο πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, παρέστη, ὡσπερ οὖν ἐδόκει Μάρκελλῳ, αὐτὴν μὴ μόνον ἑτέρα, φέρε δὴ λοιπὸν Σαβελλίου εἰδῶσι, ὡσπερ ἀπὸ γῆς ἀνακύψαν, ἐποπτεύσωμεν. Ἐπιπέσει εἰπεῖν (65) αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, τὴν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγεννησθαι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ αὐτὸν πεπονηθέναι, ὡσπερ ἄλλοι φασ τὸν τρόπον· « Τί τοίνυν ἦν τὸ κατελθεῖν, πρὸς ἐνανθρωπήσαι; Πάντως τοῦ φησι Πνεῦμα εἶναι; ἢ ἐπιπρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκῶς ἀγγελῶσθαι; ἢ ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκῶς ἀγγελῶσθαι; ἢ ἁγιογενεῖσθαι ἐκ τῆς. » Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι; ἢ σιν, ἀκούσω τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Πνεῦμα εἶναι; ἢ Θεός. » Διὰ τούτων τῶν ὄλων Θεόν, περιέτιναι τὴν καὶ Κύριον ἡμῶν ἐδίδαξεν, εἰπὼν· Πνεῦμα Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἀληθεῖα δεῖ προσκυνεῖν, τὸ ἐπιπρὸς τὴν Παρθένον Πνεῦμα εἶναι ἔφη· ἀντικρὺς τὴν ἑσθῆν ἀνανεούμενος. Καὶ προῖων ἐξῆς, Ἰερεμίου ἀποφθέτου περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐφ' εἰρηκῶτος, Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ἐφθῆ, καὶ τὸ ἀνθρώποις συναναστράφη, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἐπερεῖ τὸ λόγον, φάσκων αὐτοῖς βήμασιν· « Ἄλλ, ἔτι ἐν τῷ Λόγῳ ὁ Πατὴρ εἶναι, καὶ τὸν ἄλλον μὴ εἶναι καὶ τοῖς ταῦτα (66) ἐκεῖνον φρονούσιν. » Ἐπὶ τοῦ πάθους δὲ τοῦ Σωτῆρος ταῦτον καὶ Πατέρα γὰρ ἀπὸ τῶν Ἰερεμίου Θρήνων, τὸ Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, συναληθεῖται διαφθοραῖς αὐτῶν (67), ἐπιλέγει, ἢ κἀναστράφη ἢ ὁμοίως ὁ προφήτης περὶ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐκείνη φέτος σάρκα (68) λόγον διαλέγεται. » Ἐπιπέσει λέγων· Πνεῦμα σκιάς (69) ποτηρικὸν οὐκ ἐστὶν· ἢ νοῦτα. » Πνεῦμα δὲ ἐστὶ αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Πνεῦμα ὁ Θεός. Ὅτι δὲ ὁ Θεός φῶς ἐστὶν, εἰς διδάσκει ἡμᾶς λέγων· Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς. Ὅπως δὲ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος λελεγμένα ἐπὶ τῆς ἑσθῆς ταῦτο τοῦ Πατρὸς μεταφέρει. Καὶ πάλιν ἀναστράφη

✠ Ed. Paris, pag. 103.

⁶³ Luc. 1, 55. ⁶⁴ Joan. 1v, 24. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ Baruch 111, 38. ⁶⁷ Thren. 1v, 20. ⁶⁸ Joan. 12, 1x, 5.

(63) Vulgo παραθέσεις.

(64) Μαρτυρίας. Imperfecte, vel legendum μαρτυριῶν, et τῶν ἐκ θεῶν, vel certe, καὶ μαρτυρίας, vult illa Scripturarum testimonia, in priore libro allata. M. — Infra vulg. φέρε δέ.

(65) Ἐτόλμησε γὰρ εἰπεῖν. Nam rationem reddidit, cur εἰδῶλον Σαβελλίου appellaverit. M.

(66) Vulgo ταῦτα νοῦ πάθους δέ.

(67) Διαφθοραῖς αὐτῶν. Restitue συναληθεῖται ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν ἐπιλέγει· κἀναστράφη ἢ est ἡμῶν. M.

(68) Vulgo λόγον.

(69) Πατέρα δὲ σκιάς. Hæc nec corripit, nec conicoquo; loquebatur, opinor, de luce. M. — Vulg. codd. πνεῦμα. — Mox vulgo ἡμῶς λέγων — Porro vulgo ἀποφθηνόμενος.

ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, πρὸς τῆς τῶν
γεννητῶν δημιουργίας μὴδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ
Θεοῦ μόνου ἀποφαινόμενος· γράφει δ' οὖν ὧδε κατὰ
λέξιν· «Τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ δόξαν Ἀστέριος δόξαν ὀνο-
μάζει, καὶ οὐ δόξαν μόνον (70), ἀλλὰ καὶ προκόσμιον
καὶ δόξαν. Οὐκ ἐννεῶν, ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος,
(71) οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ μόνου.» Καὶ αὖθις
τὸ αὐτὸ βεβαίως λέγων· «Ὀυρανὸς καὶ γῆ καὶ πάντα
καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
καὶ γεγένηται. Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύοις, ἀνάγκη αὐτὸν
καὶ κάκεινο συνομολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτε-
ρον.»

ΚΕΦ. Β'.

Ὅπως καὶ Ἰουδαῖων τῇ δόξῃ διαλέγεται.

Ὁρᾷ Ἰουδαῖον (72) ἀντικρυς, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενον. Εἰ
γὰρ πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
γενέσεως, οὐκ ἦν ἄρα ὁ Υἱός. Καὶ πῶς πάντα δι'
αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Ὁ
μὲν οὖν Ἰουδαῖος, ὁ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
νος, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως οὐδὲν οἶδε πλὴν
Θεοῦ μόνου, συμμαρτυροῦντος αὐτῷ Μαρκελλοῦ (73)
ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία, σὺν παθήσεια πάσῃ σεμνύ-
νεται λέγουσα· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ
πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ
τὰ πάντα. Ἐπὶ δὲ λέγει, Δι' οὗ τὰ πάντα, οἶδεν
αὐτὸν πρὸ πάντων. Ὅστε πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέ-
σεως ὁ λέγων οὐδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, τῆς
ἀληθείας καταφεύδεται. Σὺν γὰρ τῷ μόνῳ Θεῷ καὶ
ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ Υἱὸς ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστά-
σεως, καὶ τῷ Πατρὶ συνῆν. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξε (74)
νῦν καὶ ὁ εἰπὼν· Ἐπ' ἐσχάτου (75) τῶν ἡμερῶν τού-
των ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον
πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἐν
Παροιμίαις διὰ Σολομῶντος, αὐτὸς ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ
διδάσκει λέγων· Ἡρῖκα ἠτοίμασε τὸν οὐρανὸν,
συμπαρήμην αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ· Αὐτὸς ἦν τὸ φῶς,
τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν
κόσμον. Ἐπειδὴ· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος
δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
ὅθλον, ὡς προὔπηρχε τοῦ κόσμου. Οὐκ ἄρα μόνος
ἦν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως· συνῆν δὲ
αὐτῷ ὁ Μονογενῆς αὐτοῦ Υἱός, εἰς ὃν ἀφορῶν ὁ Πα-
τήρ ἔχαιρεν, ὡς διδάσκει αὐτὸς, ὃν (76) ἡ σοφία,
λέγων ἐν Παροιμίαις· Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε
καθ' ἡμέραν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱός, ταῖς πατρικαῖς
ἐννοίαις ἐνατενίζων, εὐφροσύνης ἐπληροῦτο. Διό-
ψησιν· Ἡὐφραίνομαι δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν παντὶ
καιρῷ. Ταῦτα μὲν ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὰ εὐσεβῆ
καὶ θεῖα μυστήρια παραλαβοῦσα φυλάττει. Ὁ δὲ λέ-

Ed. Paris. pag. 104.

72 I Cor. viii, 6. 73 Hebr. i, 2. 74 Prov. viii, 27. 75 Joan. i, 9. 76 ibid. 10. 77 Prov. viii, 30. 78 ibid.

(70) Μόνον ἄλ. κ. πρ. δ. vulgo om.

(71) Οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν τοῦ Θεοῦ. Solus
deus erat creatura nulla, hoc toties urgebat Mar-
cellus, contra Asterium, qui Christum creaturam
dicebat, sed multis sæculis mundo antiquiorem.
Iusebius, Asterio σύμφητος, arreptum interpreta-
tur millies, de negata Filii hypostasi. M. — Infra
vulgo αὐτὸν κάκεινω.

A nihil prorsus existisse præter Deum docet. Verba
autem ejus hæc ipsa sunt: [R XCII et XCIII] « Con-
cessam illi gloriam, Asterius et gloriam, et non
gloriam nominat: dum non reminiscitur, quod
cum nondum mundus esset conditus, nihil ex-
stabat aliud præter solum Deum.» Sed et idem-
metipsum confirmat, inquit: « Cælum et
terra, et quæ in cælis sunt et in terra universa a
Deo fuerunt facta. Hoc si credat, necesse est
quod conspiret ejus opinio cum es, Quod præter
Deum nihil erat.»

✕ CAP. II.

Quod Judaizare deprehenditur in opinionis sua.

Vides ut tantum non se Judæum præstet, perne-
gans Dei Filium unigenitum, per quem omnia con-
didit. Siquidem præter Deum nihil erat aliud,
priusquam mundus producebatur: tum certe non
erat Filius; et tum, quomodo omnia per illum facta
fuerant, et sine eo factum est nihil? Certe Judæus
qui Christum esse pernegat Dei Filium, ante mundi
constitutionem agnosceret existisse plane nihil præter
solum Deum: cui perhibet Marcellus testimonium.
At Christi Ecclesia, cum omni libertate gloriose
profitetur: Nobis unus Deus est Pater, e quo sunt
omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem
sunt omnia⁷². Cum vero dicat: Per quem sunt
omnia, illum agnoscit ante omnia. Adeo ut qui tue-
tur, ante mundum conditum, nihil omnino aliud
fuisse præter Deum, veritatem ipsam mentiat.
Una etenim cum illo solo Deo, et unigenitus ipsius
Filius erat ante mundi productionem: et cum Patre
conversabatur. Hoc etenim edocuit is qui dixit:
In novissimis his diebus, locutus est nobis in Filio suo,
quem posuit hæredem omnium, per quem et sæcula
condidit⁷³. Et in Proverbiis per Salomonem, Filius
ipse de se docuit, Cum pararet cælum, aderam ei⁷⁴.
Sed et Erat ipse lux, illuminans omnem hominem ve-
nientem in hunc mundum⁷⁵. Quandoquidem, In mundo
erat, et mundus per ipsum factus fuit⁷⁶. Quod si factus
fuit per ipsum mundus, certe patet illud quod ante
mundum fuerat ipse. Quocirca solus, ante mundum
conditum non erat Deus: conversabatur cum eo
unigenitus ejus Filius, in quem cum Pater intueba-
tur, gaudebat, quod ipse nos docuit, illa in Pro-
verbiis Sapientia, inquit: Ego eram in qua gau-
debat continuo⁷⁷. Sed et Ipsemet Filius replebatur
oblectatione, dum in paternas cogitationes intue-
retur. Quocirca dixit, Oblectabar autem coram illo,
omni tempore⁷⁸. Hæc sunt illa mysteria sacro-

72 Ἰουδαῖον. Nam Judæi, paternitatem Deo
detrabant, αὐτῷ. M.

73 Μαρκελλῶ. Tum legendum Ἰουδαῖοι, et
συμμαρτυροῦντες, hic ergo reponne, Μαρκελλοῦ, quod
cum Is. in Mp. est. M. — Mox vulgo λέγοι.

74 Mss. ἡμᾶς.

75 Vulgo ἐσχάτων et mox ἀπάντων.

76 Ἡ σοφία, καὶ λόγος. Sic legend. M.

sancta, quæ semel accepta Christi Ecclesia pie custodit. Is vero, qui tuetur, « ante mundum conditum, nihil præter solum Deum existisse, » e duobus unum necessario constituit, Sabellium se, vel Judæum. ✕ Nam si de sui animi sententia Filium neget, solum Deum professus, Judæus est qui Christum rejicit. Vel si Verbo tenus agnoscit Filii vocabulum, ipsum autem Filium esse unum Deum dicat, unum atque eundem, ita et Patrem et Filium arbitrabitur. Nam si ante mundum, nihil exstabat plane præter Deum, ipse vel Pater et Filius simul erit : vel certe non genuerit filium.

CAP. III.

Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio definitum, et ingenitum.

Sed videtur Marcellus enim, qui in Deo erat Logon, secundum quem logicos intelligitur, eundem esse et Filium arbitrari : ut ita ipse sit sui ipsius Pater, et e converso sui ipsius Filius. Audis ergo, quæ totidem verbis scripsit : [R XCII coll. p. 39 B] « Ante universi conditionem, erat, ut videtur, « quies alta, in Deo Verbo existente : si enim « credat Asterius Deum esse universi conditorem, « certe nobis illud concessurus est, illum semper « existisse, nunquam existendi principium sortitum, omnia autem ab illo facta fuisse, et de nihilo facta. » Vides ut Deum statuens absque omni principio Verbum quod in illo erat, in quiete statuit, ante mundi condituram, constitutum. Pergit porro, et adjungit : « Si istud credat, et « illud quoque eum fateri necesse est, quod « plane præter Deum nihil erat aliud. Habuit ergo, « Verbum in Patre subsistens, suam peculiaris « rem gloriam. » Hinc profectus, et æternum, hoc est ingenitum esse Verbum pronuntiat : [R XLVIII coll. p. 35 C] « Audis ergo Spiritus sancti consuetudinem, qui per multas et diversas personas, « Verbi æternitatis testimonium perhibet. » Et rursum : « Et ob hoc ipsum exorditur ab æternitate « Verbi, *In principio erat Verbum, et Verbum erat « apud Deum, et Deus erat Verbum* ». Tribus hic « continuis testimoniis usus æternitatem Verbi vult « constabilire. » Qualiter vere Verbum cœnium erat Deo, et cum illo una ingenitum, tueatur operæ pretium est, ut ipsius verbis positum audiamus. « Dispensationem quidem in carne illius ad hominem spectare intelligimus : at vero, secundum spiritum æternitatem ejus unitam cum Patre credimus esse. »

CAP. IV.

✕ *Quomodo unum atque idem esse verbum atque Deum dixit.*

Qui ad hunc modum in Deo verbum esse con-

✕ Ed. Paris. pag. 105, 106.

Joan. 1, 1.

(77) *Ἡ μέχρι λόγου.* Forte *μόνου.* M.

(78) *Καὶ Πατέρα ἐνανεώσεται.* Forte, *ἐνα* καὶ αὐτὸν νομίσεται, hoc est, Sabellii tuebitur hæresim. Addidi ex codd. τὸν Σαβέλλιον cf. p. 107 D fin. In fine plenius leges, ἢ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ ὁμοῦ καὶ Υἱός, ἢ ὅλως, οὐδ' ἔξει Υἱόν, ei hoc est Judæismus. M.

γων, « μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος μὴδὲν εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, » δευεῖν θάτερον αὐτὸν παρίστη, ἢ Ἰουδαῖον, ἢ Σαβέλλιον. Ἡ γὰρ αὐτὸς ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, Θεὸν δὲ μόνον εἰσάγων, δαίος ἔσται τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος· ἢ μέχρι τοῦ (77) τὴν τοῦ Υἱοῦ πρόσρησιν ἀποδεχόμενος, εἰ δ' εἶναι φάσκων τὸν ἕνα Θεόν, Υἱὸν ὁμοῦ (78) Πατέρα, τὸν Σαβέλλιον ἐνανεώσεται. Εἰ γὰρ τῶν κόσμου οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ἡ τὴν καὶ Υἱός, ἢ οὐδὲ ἔξει υἱόν.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντως εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίετο.

Ἄλλ' ἔοικε Μάρκελλος τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ ὄντως καθ' ὄν λογικὸς νοεῖται, τοῦτον εἶναι φάσκων τὸν ὅστε εἶναι αὐτὸν αὐτοῦ Πατέρα καὶ αὐτὸν πλὴν αὐτοῦ Υἱόν. Ἐπάκουσον γοῦν τῶν αὐτοῦ ῥημάτων τούτου γράφει τὸν τρόπον : « Πρὸ γὰρ τῆς ἐπιμιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις ἦν, ὡς εἰπὼς ὁ Θεὸς ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ γὰρ ποιητὴν ἀπάσης Θεὸν Ἀστέριος πεπίστευκεν εἶναι, ὅμοιος ἐσται ἐπιμιολογήσει ἡμῖν καὶ αὐτὸς, τὸν μὲν αὐτὸς εἶναι, καὶ μὴδὲ πώποτε ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα, καὶ γεγενῆσθαι τε ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐξ οὗκ ὄντος γεννηθῆναι. » Ὅρας ὅπως, τὸν Θεὸν ἀναρχὸν ὄντα τῆς δημιουργίας (79) ἔφη, καὶ προῖων ἐξῆς ἐκείνου. Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύει, ἀνάγκη αὐτὸν ἀποδοῦναι ἐπιμιολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἔστιν οὐκ ὄντων τὴν οἰκειαν δόξαν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῷ ἑαυτοῦ Ἐπιμιολογῆσαι εἰκότως, καὶ ἀίδιον, τοῦτ' ἔστιν ἡμεῖς τὸν εἶναι φησι τὸν Λόγον, ὡς γράφων : « Ἐπειὶ « τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐστὶν « πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων τῆ τοῦ Λόγου ἐπιμιολογίας ἀιδιότητι. » Καὶ πάλιν : « Καὶ ἐκείνου « ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἀιδιότητος τοῦ Λόγου, ἢ « ἀρχῆ ἦν (80) ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἔστι « πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος τριπλῶς « λήλοις μαρτυρίας χρώμενος τὴν ἀιδιότητα τοῦ « εἶναι τοῦ Θεοῦ. » Ὅπως δὲ ἠνωσθαι τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητον εἶναι αὐτῷ τὸν Λόγον ἔρασα, ἐστὶν « αὐτοῦ ἐπακούσαι, ὡς ἐπὶ τῆ λέγοντος : Τῆς « κατὰ σάρκα οἰκονομίας τῷ ἀνθρώπῳ διαφέρειν ἡμεῖς « σκομεν τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα ἀιδιότητα ἠνωσθαι : « Πατρὶ πεπιστεύκαμεν. »

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅπως ἐν καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεόν ἕτερον.

Τοῦτον (81) δὴ τὸν τρόπον ἐν τῷ Θεῷ ὄντως εἶναι

— Infra τὰ δὲ γεγ. transtulit Mont. omnia (81) autem est.

(79) Sic Mp.; codd. et vulgo ἐπ' ἢ.

(80) Vulgo Ἐν ἀρχῇ οὖν et. mox ἐπ' ἀλλήλων.

(81) Vulgo δὲ et ἐν ἀεὶ.

τὸν λόγον (82), ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι αὐτῷ ἐξῆς ἀποφαίνεται, κατὰ λέξιν ὡς γράφων· « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξέτασις γίγνεται μόνη, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως ἂν ὁ Λόγος εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο· εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖα ἡ θεότης μόνη πλατύνεσθαι δοκεῖ· ὥστε εἰκότως μονὰς ἕντως ἐστὶν ἀδιαίρετος. » Καὶ πάλιν προΐων φησιν· « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν οὖν λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἄστέριος ἔφη, ὁ Σωτὴρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· ἀλλὰ διότι ἀδύνατόν ἐστιν ἡ Λόγον Θεοῦ, ἡ Θεὸν τοῦ ἑαυτοῦ μερίζεσθαι Λόγου. » Εἰ (83) δὲ οὖν ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, ὡς δοκεῖ Μαρκελλῶ, ὁ ἐν τῇ ἀγία Παρθένῳ γενόμενος, καὶ σαρκωθεὶς, καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ παθὼν τὰ ἀναγεγραμμένα, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, αὐτὸς ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ὁ δὲ τοληήσαντα φάναι τὸν Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀθέοις καὶ βλασφημίαις (84) κατέλεξεν.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ἵτι ταῦτα λέγων ἠρνεῖτο τὸν Υἱόν.

Εἰ δὲ λέγοι Μαρκελλὸς τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν σαρκωθέντα, ἀλλ' ἀχώριστον αὐτὸν ὠρίσατο (85) εἶναι τοῦ Θεοῦ, μονάδα δούς ἀδιαίρετον, καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου, ὡς μὴδ' ἕτερον νοεῖν τὴν ἐνανθρωπήσαντα κατ' αὐτόν, ἢ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν· εἰ δὲ μονὰς ἐστὶν ἀδιαίρετος, ἐν τε καὶ αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, καὶ (86) ἂν εἴποι τις τίνα Πατέρα· τίνα δὲ Υἱόν, ἐνὸς ἕντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὕτω μὲν δὲ Μαρκελλὸς υἱοπάτορα τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εισάγων, τὸν Σαβέλλιον ἀνεύου.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Υἱὸν θεολογεῖ.

Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μονάδα τὴν ἀδιαίρετον γνωρίζει, μίαν ἀρχὴν ὁμολογοῦσα, τὸν ἕνα καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχὸν Θεόν· καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα μονογενῆ Υἱόν, ἀκριβῶς, ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ὑφεστῶτα, Σωτῆρα ἐπιγράφεται οὐκ ἀναρχὸν ὄντα, οὐδὲ ἀγέννητον (87), ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς καὶ δύο θεοὺς ὑποστήσῃται, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀρχὴν ἔχοντα τὸν γεγεννηκότα. Διὸ πιστεῦειν παρεληφθῆναι εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τῆς ἀγίας ταύτης καὶ μυστικῆς πίστεως ἣν ἐν Χριστῷ παρεχούσης ἀναγέννησιν, τοῖς δι' αὐτῆς

Ed. Paris, pag. 107, 108.

Joan. i, 30.

(82) Ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι. Vel ὄντα. Marcelli sententia erat, si Christus secundum deitatem (hoc est πνεῦμα, et πνεύματος ἐξέτασις) consideratur, non συνάδιδος τῷ Πατρὶ, vel ut loquitur, ἡνωμένος ᾧ Πατρὶ· si vero, qua hominem assumpsit, respectu huius assumptionis ἐνεργεῖα μόνη ἐπλατύνετο θεότης, non divisa, quippe indivisibilis omnino ut fuerit et ipsissima deitas in Filio, quæ erat in matre, unde sequitur, ait Eusebius, Patrem fuisse carnatum, etc. Ita cap. 5, ubi legend. ὡς, μὴδ'

cessit, unum atque idem cum eo illud deinceps docet exstitisse, ita scribens : [R. LXII coll. p. 79 A] « Siquidem spiritus stat solius interpretatio, unum cum Deo atque idem nec immerito videbitur esse Verbum; quod si additamentum illud, secundum carnem, adjiciatur ut requisitum in Servatore, sola operatione videtur divinitas extendi : ita unitas nec injuria erit indivisibilis. » Et in progressu iterum [R. LXIV coll. p. 37 D] : « Non propter illam exactissimam ubique in verbis et factis consonantiam, id quod videtur Asterio, Servator ait : Ego et Pater unum sumus¹⁰, sed quod plane sit impossibile, vel Verbum a Deo, vel Deum a Verbo suo separare. » Quod si ita unum erat atque idem Deus cum Verbo, quod in ipso erat, ut Marcello videtur ; tum qui genitus erat in sanctissima Virgine, carnem indutus, homo factus, qui quæ scripta sunt patiebatur, qui mortem optulit pro peccatis nostris, erat ipse super universa Deus. Quod cum Sabellius sentiret, illum inter atheos et blasphemos reposuit Ecclesia Dei.

CAP. V.

Quod cum ita dicat, Filium negat.

Quod si dicat Marcellus Verbum fuisse incarnatum, illudque Verbum a Deo inseparabile statuit, quippe quod unitas sit indivisa : quod una sit hypostasis Dei, et Verbi, quod in ipso erat : non possumus aliter rem concipere, quin secundum eum Deus is, qui est super omnia, sit incarnatus ; si unitas est indivisa : si unum atque idem existat Deus cum Verbo, quod in ipso est : quemnam dicemus Patrem esse ? quem vero Filium, cum sit suppositum idem ? Ita unum illum atque eundem eum introducat Marcellus Filio Patrem, Sabellium renovavit.

CAP. VI.

Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.

At Dei Ecclesia indivisam certe novit unitatem, quippe quæ fatetur principium unicum : unum illum et ingentum, et sine principio Deum ; et de ipso genitum, unigenitum Filium, accurate cognovit, exstitisse vivere et substituisse agnoscit Servatorem. Non illum sine principio, non ingentum : ne duo principia statuat, et deos duos ; verum genitum de Patre suo, et principium habentem genitorem suum. Atque ideo credere accepit, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Dominum nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium. Quæ sancta et mystica fides, regenerationem in Christo

ἕτερον νοεῖν, ubi paulo post legend. τίνα pro πνα. error ex abbreviatione ortus. M.

(83) Vulgo δέ.

(84) Vulgo ἐγκατέλεξεν.

(85) Vulgo οὐκ εἶναι εἰ μὴ μὴδέτερ.

(86) Vulgo πνεῦμα et πνοα τὸν.

(87) Ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ γεννητῆς. Sed iudebant Ariomaniæ, in vocum istarum πολυσήμων ἀμβιγuitate. M.

cælo descendentem, hæc docuisse? Num Patrem Deum? Anne Patri conjunctum Verbum? Si Patrem dixerit, Sabellium revelate se exhibentem, ipse eum Servator mentitum convincet, inquit, *De cælo descendi, non ut ego meam voluntatem facerem, sed ut voluntatem ejus qui misit me*⁷⁷. Et, *Non possum ego de meipso quidquam facere, quemadmodum audio, ita judico. Neque quæro ego voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris*⁷⁸. Et *Pater meus, major me est*⁷⁹. Nam certe extremæ ejusdem dementiae esset hæc Patrem dixisse, existimare. Quod si quis Verbum Deo congenitum dicat, et animi ejus sententiam, qua ratiocinatur, et existimet illum ea enarrare quæ erant apud ipsum intus occultata: quo tandem pacto Dei mens et cogitatio de cælo descenderet? Quomodo in carne quam assumpsit existens ista enarret? Quomodo quod in Deo erat Verbum, dicet, Se de cælo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem mittentis ipsum? * Atque per ista quidem Filium declarat honorem, quo Patrem prosequeretur. Cum vero rebus genitis præsidet, quæ per ipsum sunt productæ: tanquam qui existat Servator omnium, Dominus et Creator, *Omnia, tunc inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁸⁰. Tum et Deus, et Dominus, et Servator, et Rex prædicari poterit. Atque ideo illum adorare veluti Deum, et colere, et venerari, Ecclesia ipsius docet, Ipsa ab ipso hoc edocta. Ait igitur Servator ipse: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio suo, ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem*⁸¹. Disertis verbis ipsum honorare jubet, non tanquam prophetas, non velut angelos, aut angelis similes potestates, sed quemadmodum ipsum Patrem. Hoc enim ipse Pater ita voluit, qui omne judicium dedit Filio, ut omnes eum honorarent, quemadmodum et honorant Patrem. Quod ipsum cum exacte intelligeret Thomas vocatus Didymus, veluti qui de choro duodecim discipulorum fuerat, clarissimis verbis eum et Deum et Dominum consignavit inquit: *Dominus meus, et Deus meus*⁸². Et nos ob hanc ipsam causam oportet, Filium non quemcunque alium, divino honore venerari; quomodo scilicet Patrem honoramus; cum in hoc ipso Pater per Filium honoretur. Quod et ipsum docuit inquit: *Qui honorat Filium, honorat et Patrem, qui misit eum*⁸³. Veluti qui regis imaginem ad se missam honorant, regem ipsum imaginis illius exemplar honorant, ad eundem modum et Pater honoratus existit per Filium, uti et

* Ed. Paris, pag. 411.

⁷⁷ Joan. vi, 38. ⁷⁸ Joan. v, 30. ⁷⁹ Joan. xiv, 28. ⁸⁰ Joan. v, 23.

(99) Καὶ τὴν διάνοιαν. Fasset, κατὰ τὴν δ. M.

(1) Vulgo ἦν ἀνεῖλ. γενόμενος.

(2) Vulgo τοῖς ἀγγ.

(3) Διαφορεῦσαις δυνάμει. Vel differentes ab angelis, utrovis modo, in cœlesti hierarchia distin-

τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατακληθῆντα, καὶ ταῦτα ὁ κοντα; Πότερα τὸν Θεὸν αὐτὸν, ἢ τὸν τούτω σι μένον Λόγον; Ἄλλ' εἰ λέγοι τὸν Πατέρα, ἢ ἀνακαλύψας τὸν Σαβέλλιον, αὐτὸς αὐτὸν ὁ Σ ἐψευσμένον ἀπελέγξει λέγων· *Καταδέδωκα ἐκ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐ ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με*. Καὶ, *Ὁ ναμαί ἐγὼ ἀπ' ἑμαντοῦ ποιεῖν οὐδέν*. *Ἐ ἀκούω, κρινῶ. Καὶ οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐ ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με*. Καὶ, *Ὁ τὴρ μου μείζων μου ἐστι*. Ταῦτα γὰρ ἐπέειπε Πατέρα φάσκειν ἐσχάτης ἀν εἴη μανίας. Εἰ δὲ ἐν τῷ Θεῷ συμφυῆ Λόγον (99), καὶ τὴν διάκρισίν τοῦ, καθ' ἣν λογίζεται καὶ ἔνδον ἐν ἑαυτῷ διακρίσιν τὰ προκείμενα διεξιέναι φησί· καὶ πῶς ἀντιθέσθαι μῆσις τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διάνοια κατεβῆκε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Πῶς δ' ἐν τῇ σαρκὶ (1), ἢ ἀνεῖλ. γενομένη, ταῦτα διεξῆκει; Πῶς δ' ἐν τῷ Θεῷ λέγει καταβαθηνέναι, οὐχ ἵνα ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν; Διὰ τὴν εἰσὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα εἶπε; ἐκ παρίστησιν· ὅτε δὲ τῶν γεννητῶν ἀπάντων κατεβῆκε τῶν δι' αὐτοῦ γεγεννημένων, ὡς ἀν ἀπὸ ὑπάρχων Σωτῆρ καὶ Κύριος καὶ δημιουργός (ἰσὺ γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν), τῆνικαῦτα καὶ Θεός καὶ δεσπότης; ἢ Σωτῆρ καὶ βασιλεὺς ἀναγορευοίτο ἀν. Διὸ καὶ εἰς θεῖν καὶ προσκυνεῖν, καὶ τιμᾶν αὐτόν, οἷα θεῖν; Ἐκκλησία αὐτοῦ δεδιδασκαίη, τοῦτο πράττειν πρὸς τοῦ μαθοῦσα. Λέγει δ' οὖν αὐτὸς ὁ Σωτῆρ· *Ὁ γὰρ ὁ Πάτερ κρινεῖ οὐδένα, ἀλλὰ τὴν ἐκ κρῖσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, διαβήθησαν καλεῦόμενοι τιμᾶν αὐτόν μὴ ὁμοίως τοῖς προσηγορευμένοις (2) ἀγγέλοις, ἢ ταῖς τούτων (3) διαφοροῦσαις δυνάμεισιν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ τιμῶσι οἷως. Τοῦτο γὰρ αὐτὸς ὁ Πάτερ (4) βουλήθει, ἵνα ὡσαν τὴν κρῖσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι αὐτόν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ἄ δὲ καὶ θεῖν ὁ Δίδυμος ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ἅτε τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα γεγονῶς μαθητῶν, λαμπεροῖς ῥήμασι καὶ Θεὸν αὐτόν καὶ Κύριον ἐπεγράφετο λέγων, Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Διὸ δὲ καὶ ἡμεῖς προσκυνεῖν μόνον τὸν Υἱόν καὶ μηδένα ἕτερον θεῖν τῷ Θεῷ, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τῷ τῷ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τιμωμένον· Ὁ δὲ καὶ εἰς διδάσκει λέγων· Ὁ τιμῶν τὸν Υἱόν, τιμᾶ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ὅσπερ γὰρ καὶ θεῖν κατεπέμφθεισαν εἰκόνα τιμῶντες, τὸ προσκυνεῖν τῆς εἰκόνης, αὐτόν ἀν τιμῆσαιμεν τὸν βασιλέα τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Πάτερ ἀν εἴη διὰ τοῦ Υἱοῦ·*

guit angelos, et potestates. M.

(4) Vulgo μου ληφθεῖς, at Mont. jam deest transl. id quod scripsit Euseb. in corr. Is. πρὸς θεῖν ἔφη.

⁸¹ Joan. i, 3. ⁸² Joan. v, 22, 23. ⁸³ Joan. ii, 3

μύμενος, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ ὁρώμενος. Ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ἑώρακε (5) τὸν Πατέρα, τὴν ἀγέννητον θεότητα, οἷον ἐν εἰκόνει καὶ κατόπτρῳ, ἐν τῷ Υἱῷ χαρακτηριζομένην ὁρῶν. Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀδίδου καὶ εἰσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ· πάντα δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν, ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τῆς θεότητος τὴν δόξαν, ὡς ἂν Υἱὸς γνήσιος καὶ μονογενῆς, εἰληφώς ἔχει. Ἄλλ' οὐ καὶ ὁ Πατὴρ παρὰ τινος εἰληφε· πάντων δ' αὐτὸς ὢν ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ βίβλα τῶν ἀγαθῶν, εἰκότως εἰς καὶ μόνος ἀναγορεύοιτο ἂν Θεός.

ΚΕΦ. Η'.

Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος ἠρνεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλὰ τούτων ἐν ἀγνοίᾳ τυγχάνων (6) Μάρκελλος, οὐ βούλεται μὲν ἀληθῶς τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι, ὡς Υἱὸν ζῶντα καὶ ὑφ' ἐστῶτα· οἷα δὲ λόγον αὐτὸν σημαντικὸν τινος ἢ προστακτικὸν, προελθεῖν τοῦ Θεοῦ φάσκει. Ἄκουε δ' οὖν ἀκαλύπτως καὶ τοῦτο λέγοντος αὐτοῦ ταῖς φωναῖς· Ἐγὼ μὲν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φῆσαι (7), ἀκολουθῶς εἰρηκέναι δοκεῖ. Γέννημα γὰρ τὸ προελθὼν τοῦ προεμένου γίνεται Πατὴρ, θάτερον δ' οὐκ ἐτι ὑγιῶς οὐδ' εὐσεβῶς αὐτὸν παραλέλειπται. Ἐγὼ γὰρ μὴ λόγον εἶναι φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα (καὶ τοῦτον εἶναι τὸν τῆς γεννήσεως ἀληθῆ καὶ τρόπον), ἀλλ' ἀληθῶς Υἱὸν μόνον ἔμφασιν τινα τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης ὕψεως παρέχειν εἰωθεν. Εἰδὼς ὅτι μὴδὲ γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ λόγος παριστάς ὡς λέγει πρὸς λέξιν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς ἀπόστολος καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, ἀδιδότητος αὐτοῦ μνημονεύων, ἀληθῆς ἐγγίνετο τοῦ λόγου μάρτυς· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὐδὲν γενέσθαι ἐνταῦθα μνημονεύων τοῦ λόγου. Οὕτω δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος τὸν ἐν τῷ Θεῷ λόγον ποτὲ μὲν ἔνδον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ ἔφασκε, ποτὲ δὲ προλέγειναι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀναδραμεῖσθαι εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἵσασθαι ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ πρότερον ἦν. Ἐπάκουσον δ' ὅπως ταῦτα λέγει τούτοις ταῖς ῥήμασι· Ἐνὶ δὲ πιστεύω ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς ὁ Θεός, καὶ ὁ τούτου λόγος προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέννηται· μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ καὶ Πατρί· Ἐν οὕτω ἢ ἐν τῷ Θεῷ ὁ λόγος, ὡς περὶ καὶ πρότερον ἦν πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι· οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἦν τοῦ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προῆλθεν ὁ λόγος δραστηρῶς ἐνεργεῖν, λόγος τοῦ Πατρὸς ὢν. Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθησιν, ὡς

✠ Ed. Paris., pag. 112.

⁵⁵ Sap. viii, 26. ⁵⁶ Joan. i, 1.

(5) Vulgo καὶ τ. Π.

(6) Vulgo ὁ Μ. et mox ταῖς δέ.

(7) Ἀκκλουθῶς εἰρηκέναι. Cui tandem hoc ἀκό-

A per ipsum visus. Nam qui Filium vidit, is utique et Patrem vidit, dum deitatem ingentiam, veluti in imagine atque speculo in Filio characterisatam, intuetur. Est enim splendor æternæ lucis : et speculum mundissimum operationis paternæ : et imago bonitatis ipsius ⁵⁵. Hæc autem omnia cum de Patre suscepisset, ab illo et gloriam divinitatis, tanquam Filius dilectus et unigenitus accepit, sed non ita Pater a quoquam accepit, cum sit ipse omnium principium et fons et radix bonorum ; unde merito unus et solus prædicatur Deus.

✠ CAP. VIII.

Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.

B Hæc cum ignoret Marcellus, non vult Filium de Patre revera natum, veluti vivum et subsistentem : at de Deo egressum illum non aliter ait, quam e jusvis imperativa aut indicativa vox de ipso exit. Audi vero ipsum clarissimis verbis hoc idem affirmantem [R. XXXI, coll., p. 36 B.] « Videtur ergo hisce consequenter dicendum, ante sæcula ipsum generatum. Nam quod de Patre præexistente egreditur, genimen ejus est. Aliud vero ut sit, dici non potest cum sana pietate conjunctum. Nam vel affirmare non esse illum Verbum, quod ex eo egreditur (et hunc ipsum esse veræ generationis modum), sed vere Filium, nec præterea quidquam : relationem quamdam visionis humanæ videtur audientibus exhibere. » Deinde quod neque Verbum de Patre suo generetur insinuat, dum ita loquitur. « Sanctus ideo apostolus, et Dominus discipulus Joannes, dum æternitatis ejus mentionem facit, verissimus verbo testis adhibetur, In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum ⁵⁶. Nusquam generationis Verbi isthic munit. » Hunc ad modum Filium Dei abnegans, Verbum vero statuens in Deo existens, aliquando illud intus in Deo vult esse, interdum sit e Deo egredi, interdum ad Deum recurrere, ipsum iterum et in Deo velut antea residere. Audi vero quibus verbis hoc affirmet. [R. VIII, coll. p. 41 C.] « Credo autem ego nunc Scripturis divinis, quod unus sit Deus dicentibus, et quod Dei hujus Verbum processit de Patre, ut omnia per illum fierent. At post judicii tempus consummati, et universorum restaurationem, et amolitionem operationis cujuscunque : ad oppositum tunc et ipse subjicietur Deo, qui subjecit ipsi universa, et ut deinceps futurus sit denuo in Deo Patre Verbum, quemadmodum fuerat, priusquam mundus conderetur. Nam cum præter Deum nihil plane exstaret, et per Verbum erant omnia produ-

λουθον? humanæ generationi? certe deest aliqui. Quæ sequuntur, videntur corrupta esse, nec a me sananda. M.

λόγος; Ὅπως γὰρ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, γονέναι, ποτὲ καὶ πάλιν, μέλλειν, ἔσεσθαι, ἰόνῃ μεταβολῆς ὄντα δηλωτικὰ, ἀλλότρια ἀχρόνου καὶ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου καὶ οὐ οὐσίας. Ἐφ' ἧς, τὸ εἶναι μόνον ἐπιπρέπει εἶναι ἀπαραλλάκτως ἀεὶ (12) κατὰ τὰ αὐταύτως ἔχουσαν, μὴ μειουμένην, μὴ συστελήμῃ ἐκτεινομένην, μὴ ἐξαπλουμένην, μηδ' αὖ ἐντὸς ἑαυτῆς ἔχουσαν, μηδ' ἄλλοτε ἕλλην, μηδ' ἕτερον μὲν οὖσαν πρότερον, εἴτα γνομένην, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποίνην. Ἄ δὲ Μάρκελλος ἐτόλμα ὑποτιθεσθαι λέγων εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ τινα ἡσυχίαν ἐφ' ὑπογράφων ἑαυτῷ κατ' αὐτὸν ἐκείνον λέων αἰρεσιωτῶν ἀρχηγὸν, ὃς τὰ ἄθεα δοῦν ἀπεφαίνετο λέγων· Ἦν Θεὸς καὶ Σιγή·

Ἦν Σιγὴν καὶ τὴν Ἠσυχίαν προελθεῖν τὸν Λόγεον ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας δραστηκῆ ὡς μηκέτ' εἶναι αὐτὸν οἶος ἦν ἐν σιωπῶντι πρότερον ἡσυχάζων, ἀλλ' ἐνεργεῖν προερχόμενον Θεοῦ. Καὶ πῶς ἄρα προῆσι; Πάντως πού πορὰν φωνῆς ἐνάρθρου· φθεγγομένου δηλαδὸν τοῦ Θεοῦ ὁμοίως ἀνθρώποις. Τοῦτο οὐτὸν ἐδόκει γράφοντι τοῦτον τὸν τρόπον· γὰρ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ γέγονεν, οὕτως καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεταί. Καὶ αὖθις· γὰρ ὅσα ἂν ὁ Πατὴρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ πεικάσαι· καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέαται τὸ δυνατὸν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμεῖς οὐ μὲν λόγῳ. Εἰ δὲ οὖν οὕτως ὁ Λόγος προ-Ἰατρὸς δραστηκῆ ἐνεργεία, πόθεν Μαρκέλλῳ ριορίσαι χρόνον τῆ τοῦ Λόγου ἐνεργεία, τὸν λείας καθ' ὃν ἔσεσθαι φάσκει τὸν Λόγον ἐν ὑσπερ καὶ πρότερον ἦν; Πρότερον δὲ ἡσυχίαν ἐδίδου ἐν σιωπῶντι τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν τὴν συντέλειαν ἡσυχία τις ἔσται, μηδὲν ἐνεργεῖν τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς πῶν ρυστάσεως οὐδὲν ἦν, φησὶ, πλὴν Θεοῦ. Καὶ ἦν, εἰκότως ἑαυτῷ τὴν ἡσυχίαν ἐτυπούτο· τὸν τῆς συντελείας καιρὸν Δανιὴλ ὁ πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ μυριάδας ἔσεσθαι λέγων· *Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν ἀ-ύριαι μυριάδες (13) παρειστήκεισαν ἐμ-αυτοῦ. Πάντες δὴ πού καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ μέ-ἰνος τότε ἔσονται· αἱ τε μακάριαι ψυχαὶ ὄν, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, ἀγία τε μαρτύρων· πάντα τε πρόβατα τοῦ Σωτή-ῃ, τὰ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στησόμενά τε καὶ α· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς ρορομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βα-ἰπὸ καταβολῆς (14) κόσμου. Τοσοῦτων τοί-*

Paris., pag. 115.

vii, 10.

ilgo καὶ τὰ. Mox vulgo deest μὴ ἐκτεινομένην· vulgo μηδέτερον μένουσαν εἰ Ἄ δέ. Ad ver-
l. P'earsoni Vind. Ignat. 2. p. 31.

A positus, magis impium poterit esse? Omnino enim, erat, erit, futurum est, aliquando, iterum, omnigenus, et quæ sunt mutationis indicia in tempore factæ, aliena sunt prorsus a substantia illa quæ est sine tempore, principio, generatione, mutatione. De qua solum Esse cogitandum est; et Esse quidem immutabiliter. Quam eandem et eodem modo se habentem debemus cogitatione comprehendere: non imminutam, non coarctatam, non dilatatam, non expansam, nihil extra se vel intra se continentem; non hanc modo, modo illam comparantem: neutram permanentem: sed diversam a se priori: et rursus in statum illum priorem revolutam. Hæc supponere tamen ausus est Marcellus, quippe qui olim ait Deum exstitisse: et quietem quendam altam apud Deum imaginatur: ad imitationem illius hæresiarchæ impij sese conformans, qui blasphema istiusmodi dogmatizavit: erat Deus et Sige. Post Sigen et Hesychian processisse ait Logon, in principio conditionis mundi, cum operatione efficaci: ita ut non esset, qualis erat prius in Deo conquiescenti quiescens ipse, sed progressus e Deo operaretur. Et quo modo tandem processit inde? Omnino per prolationem cujusdam articulatae vocis, personante nimirum et proloquente Deo ad modum humanæ loquelæ. Ita enim illi visum est, dum ita scriberet: [R. LV coll., p. 35 D, 79 B, 125 B]. « Quomodo facta omnia a Patre, per Verbum facta sunt: ita et dicta omnia a Patre per Verbum significantur. » Et iterum: [R. LVI, coll. p. 40 B, 118 B.] « Omnia quæcumque Pater dicit, ea semper et ubique per Verbum declarantur: et quod et a nobis ipsis satis liquet, siquidem hisce et parvis magna liceat et divina comparare. Nos enim ea omnia quæ volumus, quantum quidem possumus, et et facimus et dicimus ministerio verbi nostri. »

✕ Quod si ad hunc modum per efficaciam operantem processit de Patre Verbum, unde progressus est Marcellus, ad circumscribendum Verbi operationem tempore quodam determinato, nimirum mundi consummatione? Quando futurum est, quod affirmat, ut Verbum intra Deum subsistat, quemadmodum aliquando subsistebat? Aliquando autem quiescentem Logon illum, in quiescenti Patre nobis dedit. Ita, ut videtur, post mundi consummationem quietem statuit, cum nihil Verbum deinceps operabitur. Atenim ante mundi constitutionem, nihil erat prorsus præter Deum, inquiet. Et quando quidem nihil erat, jure merito illi quietem assignavit. Jam in tempore consummationis Daniel propheta ante thronum Dei constituisse affirmat innumerabilem angelorum multitudinem: *Millia millium, ait, ministrabant illi: et decies millies centena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt*⁶⁷.

(13) Vulgo προειστ.

(14) Vulgo τῷ x.

Sed et tunc præterea temporis consistent omnes illi filii futuri sæculi. Beatæ patriarcharum, prophetarum et apostolorum animæ, spiritus illi martyrum sancti. Omnes quoque Servatoris nostri oves, quæ a dextris ipsius constitutæ audient : *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum præparatum vobis a jactis mundi fundamentis*¹⁵. Quocirca cum vel post judicii tempus, tantus numerus eorum futurus est, qui victuri sunt vitam immortalē, quid causæ subesse poterit, cur non et tum etiam Dei Verbum operetur ? Unde scivit Marcellus, quod nequaquam tum sanctos suos Deus sit allocuturus, neque Verbo suo usus effectivo, sed quod futurum sit in Deo Verbum, quemadmodum et prius fuerat, omnino conquiescens et conticescens ? Hoc enim multoties affirmavit dicens : « Tunc erit illud, quod et prius fuerat : erat autem prius, ut et ipse quoque affirmat in quiete. Conticescet ergo Deus, per illud tempus, qui prius fuerat locutus, et usus suo Verbo operativo. At tunc per promissum illud cælorum regnum, proprio suo Verbo, et omni quæ in illo sita est sapientia, sanctos suos penitus privaturus est. » Ecce autem in qualenam se præcipitium dederit, dum neminem sibi adhibet manu ductorem : nec advocat Scripturas in consilium. Nam hæc omnia ipse sibi fabricata collegit de una voce perperam intellecta. Nam ubi se ad demonstrationes applicuerat, de Testamento Veteri atque Novo : undique certe datur, in angustias conjiciebatur, unam vero voculam vix tandem reperit, quæ ipsius hæreticæ favere visa est, huic uni tanquam cum bono Deo adinvento adminiculo se applicuit. Nec enim dem illud, de persona Servatoris nostri dictum usurpatum, sed evangelistæ. Nam is eum ita apud principio erat Verbum, inquit, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum¹⁶. Hinc ille per Filium planissime pernegavit tanquam qui prius nihil aliud erat, quam verbum simillimum huic :

CAP. X.

Quod non recte cepit illud : « In principio erat Verbum. »

Enimvero non solum solius Verbi nomine compellavit magnus et divinus evangelista, quod jam sæpius a nobis dictum est, sed Deum, et Lucem, et Filium, et Unigenitum : quinetiam illum seipsum Servatorem, verbum autem solius Scripturæ nequaquam appellasse perhibet ; per universum porro Evangelium vitam, et lucem, et unigenitum, et Filium Dei, et veritatem, et resurrectionem ; et panem vitæ, et vitem, et pastorem, et innumeras alias nomenclaturas ut in præcedentibus ostensum est. Quid causæ fuerit, ut cum tot sint et tales, in nulla alia substituerit dictione, sed nec curiosius verborum sensum satagat, sed solius Verbi vocem proprie de illo dixerit usurpatam, quasi præter Verbum hoc nihil foret aliud. Scribit autem totidem verbis : [R. XL.] « Non quidem catachrestice nominatus ille Verbum, rumpantur licet mentiendo, qui diversa docent, sed vere atque proprie Ed., Paris., pag. 116.

¹⁵ Matth. xxv, 34. ¹⁶ Joan. i, 1.

(15) Vulgo om. τὴν.

(16) Vulgo αὐτῶν.

(17) Vulgo δεστ τοῦ.

(18) Ἐπὶ τῆς λέξεως. Forte, μὲν τῆς λέξιν, μὲν δὲ

νυν ἐσομένων καὶ ἀθάνατον ζωὴν ζησομένων τῆς κρίσεως καιρῶν, διὰ τί μὴ ἐνεργῆ Θεοῦ Λόγος καὶ τότε ; Πόθεν δὲ Μαρκέλιος ἀποφύνασθαι, ὅτι οὐκ ἔτι λαλήσει τοῖς ἁγίοις τότε, οὐδὲ χρῆσεται ἐνεργῶ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ, ὡς καὶ πρότερον ἦν, ἐν αὐτῷ, σωπῶ καὶ ἡσυχάζων ; Τοῦτο γὰρ παρίστη πολλὰ τότε ἐσεσθαι αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον ἦν ἡ ἑτερον, ὡς αὐτὸς ἔφη, ἐν ἡσυχίᾳ. Οὐκοῦν ἐπεί τὸτε ὁ Θεὸς, πρὸ τούτου μὲν λαλήσει γὰρ χρώμενος ἐνεργῶ, τότε δὲ κατ' αἰτίαν ἐπηγγελεμένην βασιλείαν οὐρανῶν τοῦ αἰῶνα καὶ τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας ἀποστερῶν τοὺς ἁγίους αὐτοῦ. Ὅρῳ εἰς οἶον κεχώρικε κριτῶν χειραγωγῶ χρησάμενος, μηδὲ ταῖς θείαις ; Ταῦτα γοῦν πάντα ἀπὸ μιᾶς φωνῆς, ἣν μὲν αὐτῷ συνέθηκεν. Αὐτίκα χωρήσας ἐπὶ τὰς ἐπιπέδους τῆς Νέας καὶ Καινῆς Διαθήκης, πανταχῶς ἠλαύνετο στενοχωρούμενος ἑμὴν δὲ μὴ λέξιν τῆς αὐτοῦ συμβαλλομένην κακοδοξίᾳ ἐπεριτυχῶν ἐρμαίῳ, ταύτην μόνη συνέπειν αὐτῆ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημῆ ἐκ προσώπου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὁ δὲ ἦς αὐτὸν σεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἶπων, καὶ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ἑὸν ὁρμηθεὶς, ὡς μηδὲν ὄντα ἕτερον ἢ λόγον ἐμπαρ' ἡμῖν ἐγνωσμένῳ, τὴν Ἰῶν ἡρνήσατο.

C

ΚΕΦ. Ι.

Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐδέξατο τὸ « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος »

Καίτοι οὐ Λόγον μόνον αὐτὸς ὁ μέγας καὶ εὐαγγελιστὴς κέκληκεν, ὡς πολλάκις ἡμῖν ἔφη, ἀλλὰ καὶ Θεόν, καὶ Φῶς, καὶ Ἰῶν, καὶ Μονογενῆ αὐτὸν τε τὸν Σωτῆρα ἱστορεῖ αὐτὸν ἀπειρῶν λόγον μὲν οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς, δι' οὗ οὐδὲν ἐπιγελίου ζωὴν καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ Ἰῶν καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἄρτον ζωῆς ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ μυρία ἕτερα, ὡς ἡδη προδέδεικται. Τί δὲ ποτ' οὖν τοσούτων ἐπὶ μὲν τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐκ ἴσται (15) τῆς λέξεως, τὴν δὲ τῶν λεγομένων δύνανται πραγματοποιεῖ, ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Λόγου κυριαρχεῖ αὐτὸν φησιν, ὡς οὐδὲν ὄντα ἕτερον ἢ Λόγον ; Ἰδὲ δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι λέγων ἑμὴν « Οὐ καταχρηστικῶς ὀνομασθεὶς Λόγος, ἀνὰ διαβήσιν αἱ ἐπιπέδους ἐσκαλοῦντες ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τὸ καὶ ὁ ὡς ὑπάρχων Λόγος. » Καὶ πάλιν ἑμὴν « Μονογενῆς τοίνυν Θεοῦ Λόγον (19) ἐληλυθέναι, ὡς ἄλλο

τὴν, τῶν et voces et significata omisit. H.

(19) Ἐληλυθέναι. Ante καταληλυθέναι. (16) sputat in sequentibus, sunt crumbe bis (17) δὲν ἕτερον ἢ ζωὴν, nam ita in præcedentibus

νομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀλλ' ἴσον. » Καὶ αὐθις· « Πρῶτερον, ἰσῶ-
 γον, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος· » καὶ
 ἰ κατελεθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου
 ς ἦν μόνον· ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν,
 θρωπίνην ἀναλαθεῖν σάρκα τὸ κατω-
 νων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ἔγρα-
 νηθὲν ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτε-
 ρον. » Ταῦτα Μαρκέλλω λέγοντι ἦν ἂν
 προσαγαγεῖν πεῦσιν. Καὶ πῶθεν
 οὐδὲν ἕτερον (20) προστίθης, καὶ
 γὰρ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀκρι-
 εῖ οὐ μόνον, ἀλλὰ τί, Καὶ Θεὸς ἦν
 ς ἦν τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρω-
 πων εἰς τὸν κόσμον], καὶ μονο-
 γαί ὅσα κατελεχται ἕτερα; Ὅτι δὲ
 καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν Λόγος, οὐκ ἂν
 ἀποδείξαι. Πῶθεν οὖν τὸ τῆς προσ-
 τίθαι τί γὰρ οὐχὶ μᾶλλον Ἰῶν ἂν τις
 ς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν Ἰῶν; Διὰ τί
 δὲν ἕτερον ἦν Θεόν; διὰ τί μὴ φῶς
 ὑδὲν ἕτερον ἦν τοῦτο; διὰ τί δὲ μὴ
 τερον; καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησιῶν
 ; δικαιοτάτα ἂν προτείνεον. Ἄλλ'
 τοῦτο λέγοι, ἐλέγχοι· ἂν ἁμαρτά-
 θρώως ἐστί ταῦτα, εἰς ὧν Ἰῶς τοῦ
 ἴτων ἀνώτερον, καθ' ἑκάστην ἐπί-
 ῃ θεϊκῶν δυνάμεων διαφόρων καὶ
 ἰωμένως), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου,
 ν αὐτὸν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον,
 γοίτο εἰκότως· μόνου γὰρ τοῦ εὐ-
 οῦ Λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσαστος,
 ν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα· τοῦ δὲ Σωτῆρος
 ς, καὶ ζωῆν, καὶ μονογενῆ Ἰῶν,
 ῶν ἀνειπόντος, Λόγον δὲ οὐδαμῶς,
 (23) ἐπὶ μὲν ὧν αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνό-
 ν τούτων εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον,
 γγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ φωνῆς, τῆς
 πούσης, διαβεβαιουῦσθαι, ὡς οὐδὲν
 ς; Ἀλλὰ καὶ κυρίως, φησὶ, καὶ
 χων Θεός· οὐ γὰρ δὴ ἕτερος ἦν ὁ
 ὧν, ἕτερος δὲ ὁ Θεὸν ἀποκαλέσας·
 ς. Εὐαγγελιστὴς Ἰσοῦ καὶ Λόγον
 ὶων· Καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος· ὁ δ'
 ῶν ὠνόμασε. Διὰ τί οὖν μὴ κυ-
 ἴων, μονογενῆ, καὶ ὅσα ἄλλα αὐτὸς
 ῆρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ ἑαυτοῦ
) δὲ πάντα παρεῖς, μόνον Λόγον
 ἀληθῶς ὑπάρχειν φησὶ. Καὶ προσ-
 ὶνον εἰη Λόγος. Ἐντεῦθεν δὲ κα-
 τοῦ ἀνθρωπείου λόγου ὁμοιότητα.

pag. 117

ελισίων, ταῦτὸν ἂν τις δικαιοτάτα
 · Infra vulgo ἔγραχε εἰ τοίανδε.
 ςειθείς.
 ἴδδ.
 ἦν, Μρ. ταύτων.

A « proprie Verbum existit. » Et iterum : [R. XXXIX.]
 « Disscat idcirco Dei Verbum advenisse, nou Ver-
 « bum quidem catachrestice denominatum, ut illi
 « aiunt, sed Verbum verissime existens. » Et ite-
 rum. [R. XLII coll. p. 55 B] « Ut jam sæpius a me
 « positum est, nihil erat aliud quam Verbum. » Et
 rursus : « Priusquam descenderet, et de Virgine
 « nasceretur, Verbum erat solum : nam quid ille
 « aliud poterat, priusquam assumeret humanam
 « carnem, qui descendit ad nos in novissimis die-
 « bus, » ut ipse loquitur? Et, « Illud quod de Virgine
 « nascebatur, nihil erat præter Verbum. » Hæc
 affirmanti Marcello, talem quamdam interrogatiun-
 culam proponere non absurdum fuerit : Et undenam
 nobis, o bone ✕ tu, hoc ipsum nihil aliud et
 B solum proponis? Illud certe : *In principio erat Ver-*
bum, accurate novimus. Sed non illud solum, sed
 quid quæso? Nimirum : et *Deus erat Verbum*, et
lux erat illuminans omnem hominem venientem in
hunc mundum : et *erat unigenitus Filius* °°. Et quæ
 præter ista alia referuntur nomina. At quod *Ver-*
bum erat solum, neque quidquam præter *Verbum*,
 nemo hominum dictum esse potest demonstrare.
 Unde audax ergo illud additamentum, *solius*. Cur
 non potius Filium quis appellet eum solum, neque
 quidquam præter Filium? Cur non Deum, neque
 quidquam præter Deum? Cur non mundi lucem,
 neque quidquam præter lucem? Cur non vitam,
 neque quidquam præter vitam? Quomodo etiam in
 cæteris, nec immerito loqui nobis licet. Sed quem-
 C admodum is qui ista dixerit errare graviter con-
 vincetur (quandoquidem is qui unus est et Dei
 Filius, hisce omnibus nominibus appelletur, nec
 hisce tantum, sed aliis multis præter ista et hisce
 magis divinis forsitan, prout diversimodo divinam
 ipsius potestatem et virtutem apprehendimus). Ita
 quoque et eum qui Verbum illum solum appella-
 verit, neque aliud quidquam præter Verbum, om-
 nino falli necesse est et errare. Cum enim Joannes
 evangelista solus ipsum appellet *Verbum*, neque
Verbum solum, sed multis aliis nominibus designet;
 cumque ipse se Servator, *lucem* nominet, et *veri-*
tatem, et *vitam*, et *unigenitum*, et *Filium*, nus-
 quam vero *Verbum* : quomodo non absurdum
 fuerit nihil quidem eorum allegare, quibus se ipse
 D insignivit? neque dicere ipsum ita ab illis voca-
 tum, et nullo alio nomine; insistere autem in voce
 illa, *Verbum*, quod de ipso usurpavit evangelista,
 et constanter affirmare, nihil eum esse aliud præ-
 ter *Verbum*? Imo vero, inquit, proprie atque veris-
 sime erat Deus Verbum, nam non erat ille alius,
 sed idem atque unus evangelista : simul et Ver-

(23) Ἐπιμνηνὸν αὐτὸς ἑαυτὸν. Divide, male con-
 junctus, ἐπὶ μὲν ὧν αὐτός. M. — [Sic et codd.]

(24) Ἐπαρχῶν Θεός. Lege ὑπῆρχε Θεός. Mar-
 cellus vult hoc dicere, statim, lege, διὰ τοῦ εὐαγ-
 γελιστοῦ. M.

bum esse ipsum nos docuit : *Et Deus erat Verbum*, et lucem idem eundem nominavit. Quorsum non proprie atque vere Filium unigenitum, et si quibus aliis nominibus se Servator et Evangelistæ nominavit, eum vocat? Sed omnibus omissis, et insuperhabitis, solum eum proprie atque vere exstare docet, adjecto hoc etiam insuper, quod tantummodo Verbum etiam ad humani verbi similitudinem se demittit.

✕ CAP. XI.

Quod eum aliquando prolatitium Dei Verbum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.

Lucem ubi illum nominatum audit, non quidem aberrat ad corporalem lucem, neque similem eum affirmat solari lumini, at Verbum ubi legerit, significativum eum imaginatur, et humano verbo simile, adeo ut nunc affirmet, eum in Deo conquiescere, nunc extra Deum egredi dicat, atque ita et extra eum, et in eo consistere, ad modum quo nostrum verbum solet, quod intus residere et ore proferri intelligitur. Totidem vero verbis ita loquitur : [R. LVI, coll. p. 40 B, 144 D] « Omnia quæcunque Pater loquitur, ea omnia ubique per Verbum suum videtur loqui, quod et e nobismet ipsis manifestum est, ut magna parvis et divina humanis comparemus. Nam et nos ea quæ volumus, secundum nostrum posse, vel dicere, vel facere, per nostrum logon ea quidem facimus. » Kursus demum et ita loquitur : « Priusquam res omnes crearentur, quiescentia summa erat ejus quod in Deo exsistebat Verbi. » Addit autem : « Cum nihil prius esset præter solum Deum, at per Verbum erant omnia proditura, Verbum præcessit operatrice sua potestate. » Hæc cum de Verbo et hujusmodi dixerat : audi jam, quemadmodum conatur Evangelii dictum interpretari. Scribit autem : [R. XLVI, coll. p. 36 D, 144 A] « Sed sanctus apostolus et discipulus ille Domini Joannes, dum nos in principio Evangelii sui docet, perspicue et exsertim, tanquam quod prius hominibus incognitum fuerat, omnipotentis Dei Verbum ita nominat. Ait autem : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud Verbum* ¹. Unico non contentus testimonio, hic Verbi significat æternitatem. » Ait iterum : [R. XLVII, coll. p. 37 A] « Sed tribus continuis testimoniis usus, verbi significat æternitatem. » Item annectit, ut, ubi dixit in principio erat Verbum, ostenderet potestate apud Patrem Verbum exstitisse. Est enim rerum omnium existentium principium Pater Deus, e quo sunt omnia. » In illo autem : *Et Verbum illud erat apud Deum*, ✕ operatione insinuat apud Deum exstitisse Verbum. *Omnia enim per ipsum facta*

✕ Ed. Paris., pag. 118, 119.

¹ Joan. 1, 1.

(25) Vulgo ἐπί.

(26) Προφορὰν τῆς φωνῆς. Alius codex recte, τῆς διὰ φωνῆς. [Delevi cum codd. τῆς post προφ.] M.

(27) Vulgo καὶ μικρά.

(28) Τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν. Adde, καὶ λέγομεν λόγῳ. M.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶν τῶν θεῶν, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμοίως τῶν ἀποστόλων ἐφασκε.

Καὶ φῶς μὲν αὐτὸν ἀκούων, οὐκ ἴσμεν ἰσχυρῶς σωματικὸν φῶς, οὐδ' ὅμοιον αὐτὸν εἶναι τῷ ἡλίῳ φέγγει, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου σημασιολογικῶς διδῶσι, καὶ ὅμοιον τῷ ἀνθρωπίνῳ. ὡς ἐπὶ φωνῆς γιναι αὐτὸν ἡσυχάζειν ἐν (25) τῷ Θεῷ, καὶ ἐκταῖναι τοῦ Θεοῦ. καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ὑφίστασθαι καθ' ὁμοίτητα τοῦ πατρ' ἡμῶν λόγου, καὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ καλουμένου, καὶ τοῦ κατὰ (26) φωνῆς ἐξακουομένου. Λέγει δ' ὁ ἅγιος πᾶσι : Πάντα γὰρ ὅσα ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα ποιῶν ἐκ τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ ἔτι καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα (27) καὶ μικρὰ πᾶσι καὶ θεοὶς ἀπεικάζει. Καὶ ἡμεῖς γὰρ εἰς τὸ ἀνθέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τὰ μὲν (28) τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν λόγῳ. Καὶ εἰς τὴν φωνῆσιν. « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπέστειλεν ἡμεῖς τὴν ὡς εἰκὸς, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ Λόγου. Ἐφείκει. » Οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἢ Θεοῦ πάντων δὲ διὰ τοῦ Λόγου γίνεσθαι μὲν προῆλθεν ὁ Λόγος δραστηρικῆ ἐνεργείᾳ περὶ τοῦ Λόγου εἰπόντων, τὴν εὐαγγελικὴν ἀποστολὴν, ὅπως κειρᾶται διεργαζομένους, ὡς καὶ ὁ Θεὸς ἐφείκει. » Οὐδὲν ἰερὸν ἀπόστολός τε καὶ μαθητῆς καὶ ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαβεβήθη ἐν ἀρχῇ τοῦ γαλιλίου διδάσκων, ὡς ἀγνοούμενον ἐν ἀρχῇ πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντακράτορος ἰσχυρῶν, οὕτως ἔφη. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ μία μαρτυρία χρώμενος, τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου. » Καὶ πάλιν φησὶ. « Τρισὶν ἐπιπέσει μαρτυρίας χρώμενος, τὴν ἀδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύνααι βούλεται. » Καὶ αὐθις ἐπιπέσει. « ἐν τῷ φησὶ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ἐκτὸς ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον. Ἄρξαι ἡμῶν ἀπάντων τῶν γεγονότων ὁ Θεός, ἐξ οὗ ἐκτελέσθη Ἐν δὲ τῷ. Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν ἐνεργεῖν πρὸς τὸν Θεόν εἶναι τὸν Λόγον. Ἐν γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. ἐν δὲ τῷ (30) Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον ἡμῶν ἡμῶν, μὴ διαιρεῖν τὴν θεότητα, ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Λόγῳ. Ἐν ἐποὶ τῷ Θεῷ, ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ. Διὰ τὴν ὁμοίτητα

(29) Δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ. Sic legendum est codd.; supra vulgo ἐπαλλήλαις. Ἐν δὲ τῷ φησὶ εἶναι τὸν Λόγον. M.

(30) Vulgo Θεῷ, at cf. p. 37 A. M. ἐν Θεῷ.

πόστασιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ **A** *sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁹⁹. In eoque θεῖον εὐαγγελιστὴν τῆς ἑαυτοῦ κακοδο-
εται, ὡς οὐδὲν ἕτερον αὐτὸν ἐπιστάμε-
ποτὲ μὲν ἐνεργοῦντα, ἄλλοτε δὲ ἡσυχά-
λεῖν, καὶ οἱ δὲν ἕτερον ὄντα ἢ αὐτὸν τὸν

ινæque opiniois citat evangelistam, **quasi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Ver-**
operativum, quiescens alias in Deo, nec quidquam aliud existens quam Deum.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

ἔδοκει Μαρκέλλῳ, ὁ εὐαγγελιστῆς
τῷ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.

ἔγας εὐαγγελιστῆς, ἕμα καὶ θεολόγος,
τῷ μνημονεύσας τοῦ Λόγου, οὐδ' ἄπαξ
θεοῦ Λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ
ἢ Λόγος· ἀλλ' ἀορίστως, Ἐν ἀρχῇ ἦν **B**
ἐν καταλιπὼν ζητεῖν ὁποῖος ἦν ὁ Λόγος.
αὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, εἶπε,
τεῖν, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ
αὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, οὐχί, καὶ Θεοῦ ἦν
ἢ ἕνα μὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειάν τινα, σημα-
ποιητικὴν εἶναι αὐτὸν ὑπολάδοιμεν.
λλος, οἰηθεὶς ἀίδιον εἶναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ
ἔστιν ἀγέννητον, πολλάκις ὠρίσατο,
ἴτι, εἰ μὲν ἕτερον τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον
ἴσται ἀίδια, ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ
ἢ μία· εἰ δὲ ἐν λέγοιτο ἀίδιον, τὸν αὐ-
ος εἶναι τὸν Θεόν τῷ Λόγῳ, γυμνὸν τὸν
ολογήσει, υἱοπάτορα τὸν ἕνα, κατ' αὐτὸν
γων. Ἔσται οὖν ὁ Πατήρ αὐτῷ γεννη-
παθὼν καὶ αὐτὸς ἔσται ὁ εὐχόμενος
ἱεστάλθαι λέγων ὑφ' ἑαυτοῦ, καὶ Υἱὸν
ονογενῆ, οὐκ ἐκαληθεύων, οὐν εἰρωνεῖα
ίμενος. Καὶ τίς ἂν ἕτερος τούτου (32)
ς γένοιτ' ἂν λόγος; Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς
ὁποῖον ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς Λόγον εὐ-
φάσκων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ
πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος.

ista enuntiet, ubi loquitur, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus*

ΚΕΦ. ΙΓ'.

ὁ σημαινόμενον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου
φωνῆς νοεῖται.

τὸν λόγον δηλοῦσα λέξις, δι' Ἑλληνι-
προενηνεγμένη, πολύσημον ὑποβάλλει
θεωρίαν. α' (33)· Κέκληται γὰρ [ὁ] λόγος **D**
ογικῆ ψυχῆ καταθεβλημένος, καθ' ὃν τὸ
εἶν πάρεστι. β'. Καὶ παρὰ τοῦτον ἕτερος,
τῆς καὶ φωνῆς ἐνάρθρου σημαίνων τι.
τρίτον τρόπον, ὁ διὰ γραφῆς τῷ γρα-
μένος. δ'. Ἦδη δὲ λόγον εἰώθαμεν καλεῖν
ματικὸν ἢ φυτικόν, καθ' ὃν δυνάμει τὰ
τα ἐναπόκειται τοῖς σπέρμασι μέλλοντα,
ἧς ἐνεργείας εἰς φῶς προϊέναι. ε'. Καὶ
ἑτέρως εἰώθασιν ὀνομάζειν λόγον τὸν
ν τέχνης τινὸς ἢ ἐπιστήμης, καὶ πάν-

ris., pag. 120.

⁹⁹ Joan. xiv, 10. ¹⁰⁰ Joan. i, 1. ¹⁰¹ ibid. ¹⁰² ibid.

πάσκων.
γένοιτ' ἂν εὐσεβ.

CAP. XH.

Quod non, ut Marcello videbatur, theologiam de Filio
evangelista proposuit.

Magnus enimvero evangelista simul et theologus,
ter cum Verbi mentionem hoc in loco faciat, ne se-
mel quidem appellat eum Dei Verbum. Non utique
dixit, *In principio erat Verbum Dei*: sed tantum in-
definite, *In principio erat Verbum* ⁹⁹. Nobis reliquit
disquirere cujusmodi illud erat Verbum. Rursus ubi
dixit, *et Verbum erat apud Deum* ¹⁰⁰, potuit dixisse,
et Verbum Dei erat apud Deum; sed, *et Deus*, in-
quit, *erat Verbum* ¹⁰¹; non, *et Verbum Dei erat Deus*,
ne nos existimarem Verbum illud Dei, operatio-
nis significativum esse. Sed Marcellus, cum opina-
retur æternum esse ipsum Dei Verbum, hoc est in-
genitum, ita prorsus eum definit: minime adver-
tens, quod si Verbum diversum quid a Deo statuat,
duo futura sint æterna: hoc est Deus et Verbum;
nec principium hoc pacto statuatur unicum. Quod
si unicum dicatur æternum, atque illud ipsum defi-
niat esse Deum cum suo Verbo, nudum prorsus Sa-
bellium constebitur se, qui, ut ille fecit, unum Fi-
lio Patrem et unicum confinxit. Secundum ergo
ipsum, erit Pater genitus, et passus: ipse semet-
ipsi orationem fundet: missum se fatebitur a se-
metipso, et Filium sui ipsius: atque ita simulatorie
se non revera, sed mentitus, fatebitur unigenitum.
Quid hoc sermone magis impium excogitari poterit?
Nos autem, age, consideremus ✕ quale nobis Ver-
erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus

CAP. XIII.

Quot modis intelligatur, quod voce Verbi significatur.

Vox illa λόγος, Græca certe lingua si profera-
tur, variam a se suppeditat significationem. Voca-
tur logos, id quod disponitur in anima rationali:
unde contingit ratiocinari. Est et logos secundo,
quod significat aliquid, per linguam et vocem arti-
culatam. Tertio, quod descripsit, et scribendo scri-
ptor deposuit. Solemus et logon appellare semina-
lem et nascentem facultatem. Secundum quem di-
cantur potestate esse, in seminibus illa, quæ non-
dum enata sunt, sed deinceps actus proditura sunt
in lucem. Adhuc et alio modo, solemus logon usur-
pare, pro intellectiva artis alicujus aut scientiæ
facultate, quodque omnium et singulorum istiusmo

(33) Sic codd., qui om. sequens ὁ, hic et infra
addunt numerus omisso δ.

di theorematum comprehensivum est, veluti medicum, architectonicum, geometricum.

CAP. XIV.

Qualiter exponenda sit evangelica de Verbo doctrina.

Quocirca cum logos ita diversimode intelligatur, et ab evangelista, indefinite dictum sit, *In principio erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, animadvertendus hic usus est, et dignoscendus vocis illius logi, novus et peregrinus usus, quem, præter illos quos commemoravimus, evangelista tradidit indefinite loquens Verbum: adiciens autem peregrinum et inexpectatum illius vocis sensum, ad vim et virtutem propriam ejus adaptatum in eo quod addit, *Et Deus erat Logos*. Quasi diceret: Nolito existimare, hoc inter eas esse quæ sunt ad aliquid, ut logos qui in anima est, aut logos qui per vocem percipitur, quive seminibus inest corporalibus, ✕ aut consistit in theorematis mathematicis. Hi omnes λόγοι, cum sint ad aliquid, in alia et diversa præexistente substantia intelliguntur: at Deus logos, non altero indiget præexistente: ut in ipso sit et subsistat: sed per se vivens est et subsistens, veluti qui Deus sit. «Deus enim erat λόγος.» Cum vero Deum illum dictum audias, ne accipias dictum, quasi sine principio ingenitum, quemadmodum Patrem. Disce autem quod ita in principio erat iste Deus, λόγος. Quodnam vero ipsius intendat principium, manifestat in sequentibus: non inquam, *Et Verbum erat ille Deus*, cum adjectione articuli: ut ne illum esse, qui est super omnia, designaret. Verum ne dixit, *In Deo*, ne ad humanam deiciat eum similitudinem; sed, et *Verbum*, ait, *erat apud Deum*. Nam si protulisset, *Et Verbum illud erat, in Deo*, veluti quoddam accidens in subjecto, aut tanquam aliud in alio, compositum ita Deum substituisset substernens illum veluti substantiam sine λόγῳ, et logon substantiæ velut accidens. In qua opinione cum Marcellus esset, Patrem atque Filium in idem cogit, substantiam appellans Patrem, Filium vero in ipso existentem, accidens. Ita Deum qui concesserit sine λόγῳ, impio se atque blasphemio dogmati implicabit, cum admittat ille Deum λόγον, utpote qui λόγον in se habeat tanquam accidens: non autem sit ipse λόγος. Cum omnino fatendum sit divinum, ineffabilem, bonum, simplicem, incompositum, uniformem, supra omnia esse ipsum Deum: ipsum, inquam, αυτόλογον, αυτόσοφίαν, αυτόφως, αυτόζωην, αυτόκαλον, αυτόάγαθον, aut si quid hisce nominibus majus et præstantius excogitari queat. Imo vero potius quod excedat mentem omnem, superet omnem cogitationem et disquisitionem ani-

των των τοιῶνδε θεωρημάτων καταληπτικόν, οὐκ ιατρικόν, ἢ ἀρχιτεκτονικόν, ἢ γεωμετρικόν λόγον.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ὅπως χρῆ διερμηνεύειν τὴν εὐαγγελικὴν αἰτιολογίαν τοῦ Λόγου διδασκαλίαν

Διαφόρων τοίνυν τρόπων παρισταμένων ἐκ τῆς τοῦ λόγου φωνῆς, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ ἀπολύτως ἐρηκότος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, προσθεὶς τὸν νοῦν (34) ἐπιστήσαντα καταμαθεῖν, ὡς ἔπειτα λόγου παρὰ τὰ ἐγνωσμένα ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκ τοῦ παρόντος παραβιδωσιν, ἀπολύτως μὲν ἐπὶ λόγον, προσθεὶς δὲ τὸ ξένον καὶ παράδοξον τῆς ἐκζούσης αὐτῷ δυνάμεως ἐν τῷ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Μὴ γὰρ τῶν πρὸς τι, φησὶ, νόμιζε εἶναι καὶ τὸν, ὡς τὸν ἐν ψυχῇ λόγον, ἢ ὡς τὸν διὰ φωνῆς ἰσχυρόμενον, ἢ ὡς τὸν ἐν σωματικῶς ὄντα σπέρματι, ἢ ὡς τὸν ἐν μαθηματικῶς ὑφεστῶτα θεωρηματι. Οὗτοι γὰρ πάντες, τῶν πρὸς τι ὄντες, ἐν τῆρα προποκειμένη νοοῦνται οὐσίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς λόγος ὡς ἐτέρου δεῖται τοῦ προϋποκειμένου, ἵν' ἐν αὐτῷ γινόμενος (35) ὑποστῇ· καθ' ἑαυτὸν δὲ ἐστὶ ζῶν, καὶ ὑφεστῶς, ἅτε Θεὸς ὢν· «Θεὸς» γὰρ εἶναι ὁ Λόγος, τοῦ δὲ αὐτὸν ἀκούων, φησὶ, μὴ ἀναρχον καὶ ἀγέννητον ὁμοίως τῷ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ αὐτὸν εἶναι ὑπακόμην· μάνθανε δὲ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν οὗτος ὁ Θεὸς λόγος. Τίνα δ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ὑφίσταται, διαστρέψας οὐκ εἰπὼν, Καὶ ὁ Λόγος ἦν ὁ Θεός, μετὰ τῆς αἰσθητοῦ προθήκης, ἵνα μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐκ τῶν ὀρίσθηται, ἀλλ' οὐδ', ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ μεταβάλλῃ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα· ἀλλὰ καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς φησὶ. Εἰ γὰρ εἴρηται καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκός, καὶ ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ ὄντι, οὕτως ὡςπερ εἰσήγε τὸν Θεὸν οὐσίαν αὐτὸν ὑποθέμενος δίχα λόγου, συμβεβηκός δὲ τῇ οὐσίᾳ τὸν λόγον. Ὁμοίως οἰθηθεὶς Μάρκελλος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς αὐτῆς συνάγει, τὴν (36) μὲν οὐσίαν καλῶν τὸν Πατέρα τὸν δ' ἐν αὐτῷ Λόγον, τὸν Υἱόν· οὐ λογιζόμενος, ὡς ὁ τοῦτο διδοῦς, τὸν Θεὸν ἀνευ λόγου ὑποθέμενος ἀθέῳ καὶ δυσσεβεῖ περιπέσοι ἂν δόγματι Θεὸν εἶναι παραδεχόμενος, ἔχοντα μὲν λόγον ὡς (37) συμβεβηκότα ἐν αὐτῷ, οὐ μὴν αὐτὸν ὄντα λόγον· ὅσον, ἵνα Θεὸν, ἀβήρητον, ἀγαθόν, ἀπλοῦν, ἀσύνθετον, μονοθεὸς, τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄλων ὁμολογεῖν, (38) αὐτὸν Θεόν, αὐτονοῦν, αὐτολόγον, αὐτοσοφίαν, αὐτόφως, αὐτόζωην, αὐτόκαλον, αὐτόάγαθον ὄντα, καὶ τῶν (39) ὅτι ἂν τις κρείττον ἐπινοήσῃ, μᾶλλον δ' οὐκ πάντα νοῦν, καὶ πάσης ἐπέκεινα διανοίας ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως. Τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱόν, ὡς ἢ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ φύντα, πάντη τι καὶ κατὰ πάντα ὁμοιοτάτον ὄντα τῷ γεγεννηκότι, καὶ ἐ-

✕ Ed. Paris. pag. 121.

(34) Vulgo καταστήσαντα et mox εἰπὼν λόγος.

(35) Vulgo ὑπόστη. Μοx, loco αὐτός in corr. γρ. οὗτος, et ita codd.

(36) Vulgo μὲν οὐσίαν καλῶν μὲν.

(37) Μρ. ἴσ. συμβεβηκός.

(38) Αὐτὸν οὐκ. Forte αὐτὸ ὄν. M. — Vulgo εἰπὼν Θεὸν αὐτὸν οὐκ corr. R.

(39) Ὅτι ἂν τις. Forte εἰ τι ἂν τις. M. — Vulgo ἀμουντὰ τῆν.

εδν, και νοῦν, και λόγον, και σοφίαν, και ζωήν, ὡς εἶναι, αὐτοῦ τε τοῦ καλοῦ και ἀγαθοῦ εἰ-
 οῦκ αὐτὸν ὄντα τὸν Πατέρα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πα-
 μονογενῆ Υἱὸν· οὐδ' αὐτὸν ὄντα τὸν ἀγέννητον
 ναρχον, ἀλλὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα και ἀρχὴν
 ἀφόμενον τὸν γεγεννηκότα. Εἰ δέ, τοῦτοις ἀντι-
 Μάρκελλος ταῦτὸν εἶναι (40) φάσκοι τὸν Θεόν,
 ὃν ἐν αὐτῷ Λόγον ἀσύνθετον και ἀπλοῦν τὸν
 ὀριζόμενος, ὡρα (41) μήτε Πατέρα μήτε Υἱὸν
 γεῖν αὐτὸν, ἀντικρυς δὲ τὸν Ἰουδαῖον προβάλλ-
 ῃ, ἢ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγειν, Πατέρα και Υἱὸν
 ἴδον εἶναι φάσκοντα· ὡστε κατ' αὐτὸν τὸ, Ἐν
 ἦν ὁ Λόγος, ἴσον εἶναι τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Θεός,
 , και ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἴσον εἶναι
 εἰ ὁ Θεός ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίως δὲ και
 τον ταῦτὸν εἶναι τῷ, και Θεός ἦν ὁ Θεός, ἃ
 η πρὸς τῷ ἀσυναρτήτῳ και παραλογώτατα εἰη
 ὡς δὲ και τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο χώραν
 ἰνὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὐ γὰρ « ὑπ'
 » φησὶν, οὐδ' « ἐξ αὐτοῦ » τὰ πάντα γεγεννη-
 ἰλλὰ « δι' αὐτοῦ. » Ἡ δὲ « διὰ » πρόθεσις τὸ
 τικὸν σημαίνει· ὡς αὐτὸς εὐαγγελιστῆς προῶν
 ταρίσθησι λέγων, ὁ νόμος διὰ Μωσέως
 ἢ χάρις και ἡ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ
 ο' ὡς γὰρ ὁ νόμος, οὐκ ὦν ἀνθρώπινος, οὐδ'
 ὁ τοῦ Μωυσέως ὑπάρχων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ,
 α διάκονον και ὑπηρέτην ἐπεγράφητο τῆς εἰς
 τους ἐκδόσεως, και διὰ τοῦτο εἰρηται, ὁ νόμος
 οὐσέως ἐδόθη, οὕτω και ἡ χάρις δι' Ἰησοῦ
 ὡ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς αὐτὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ
 ασαμένου. Ὅσαῦτος οὖν εἰρηται και τὸ, Πάντα
 οῦ ἐγένετο· (44) ἐτέρου μὲν πεποικητός,
 δὲ διακονησαμένου· ὡσθ' ἕτερον ζητεῖν τὸν
 ν τῶν ὄλων, τὸν διὰ τοῦ θεολογουμένου τὰ
 ὑποστηράμενον. Καὶ τίς ἂν γένοιτο οὗτος;
 ὡκ ἂν ἔχοι εἰπεῖν. Ὅν οὕτως ἔχόντων, ὁμολο-
 ἀγκη τὸν θεολογουμένον ὑπὸ τοῦ εὐαγγελι-
 ἡ τὸν ἐπὶ πάντων εἶναι Θεόν, μηδ' αὐτὸν τὸν
 , τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱὸν, οὐ συμβεβη-
 ὁ Πατρί, οὐδ' ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ἐν αὐτῷ ὄντα,
 , και ταῦτὸν τῷ Θεῷ ὄντα, Υἱὸν δ' ἀληθῶς
 ὦντα και ὑφαστώτα ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, και
 ν Θεὸν ὄντα, και Θεὸν ὄντα, δι' οὐ τὰ πάντα
 γεῖ. Ὅς ὀρθῶς (45) ἂν τινα ἐπὶ τὸ σαφέστα-
 λαβόντα φάναι ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος,
 ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός, , και ἀντὶ τοῦ, και ὁ Λόγος
 ς τὸν Θεόν, τὸ, , και ὁ Υἱός ἦν πρὸς τὸν
 , , και ἀντὶ τοῦ, και Θεός ἦν ὁ Λόγος,
 εἰ Θεός ἦν ὁ Υἱός. , Οὕτω δ' ἂν ἀρμόσειε
 ἐξῆς ἐπαγόμενον· πάντα γὰρ δι' αὐ-
 ἐνετο και χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν.
 τοιγαροῦν ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς (46) ἐν ἀρχῇ
 φη, δοὺς αὐτῷ ἀρχὴν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν γέν-
 l. Paris., pag. 122.

n. 1, 17.

ἴνλο φάσκου.

n corr. ὄρα.

ἴνλο δέ.

ἴνλο αὐτοῦ τοῦ.

Ἐτέρου μὲν πεποικητός. directissime ari-

A mi. Hujus autem Filium unigenitum, veluti Patris
 imaginem, ex ipso ortum, omnino et per omnia
 quam simillimum genitori suo, et ipsum quod cre-
 dat Deum, et mentem, et λόγον, et sapientiam, et
 vitam, et lucem, illius pulchri imaginem atque bo-
 ni : non tamen ipsummet genitorem, sed Patris sui
 Filium unigenitum, non ipsum quidem unigenitum,
 et imprincipiatum : sed ex illo ortum, sic ut prin-
 cipium sui ascribat Patri. Quod si hisce contradi-
 cendo Marcellus, idem esse per omnia dixerit illum
 Deum, et illud ✕ in eo Verbum Deum incomposi-
 tum definiens atque simplicem ; videat ne vel Pa-
 trem vel Filium eum agnoscat : sed Judæum se pro-
 dat, aut cum Sabellio inducat Patrem eundem pla-
 ne atque Filium. Ut puta cum idem sonet apud
 B. illum, *In principio erat Verbum*, ac illud, *In prin-
 cipio erat Deus*. Et illud, *Et Verbum erat apud Deum*,
 æquivalet illi, *Et Deus erat apud Deum*. Et illud
 tertium non sit aliud quam, *Et Deus erat Deus*. Quæ
 præterea quod cohæreant minus, ab omni ratione
 sunt alienissima. Nam quonam pacto locum habere
 poterit illud, *Omnia per ipsum facta sunt*, cum uni-
 cum sit suppositum ? et Scriptura doceat, non « ab
 illo » nedum « ex illo, » sed « per illum » omnia fuisse
 facta ? Et illa præpositio *per* ministrare quid signifi-
 cet, quemadmodum in sequentibus docet evange-
 lista, inquiring, *Lex per Moysen data est : gratia et
 veritas per Jesum Christum facta est* 97. Quemadmo-
 dum enim lex, non illa hominum vel Moysis exsi-
 stens, sed Dei, cui minister et servus subministrabat
 C. Moyses, ut illa ad homines promulgaretur : atque
 ideo dictum est, *Lex per Moysen data fuit*. Ita quoque
 et gratia data est, quod per Christum Pater eam
 operatur. Atque ad istum modum dicitur, *Omnia
 per illum facta sunt* : utpote ab altero producta, cui
 alteri operaturus hic subministrat : ut quærendus
 sit a nobis creator alius universorum, qui dicitur a
 theologo creasse omnia. Is autem equis alius esse
 poterat ? certe nemo dixerit. Quæ cum ita sint, fa-
 teri nos oportet eum qui ab evangelista deificatur,
 non esse Deum illum super omnia, neque Patrem,
 sed illius Filium unigenitum : non cum Patre pari
 passu ambulante : nec tanquam in supposito exsi-
 stentem unico : non unum atque eundem cum Deo,
 sed Filium vere existentem, vivum subsistentem :
 in principio qui erat : et apud Deum erat, et Deus
 erat : per quem condit universa. Ut clarius transpo-
 sita hæc proferre quis possit, pro illo, *In princi-
 pio erat Verbum*, « In principio erat Filius, » et pro
 illo, *Et Verbum erat apud Deum*, « et Filius erat
 apud Patrem, » et pro illo, *Et Deus erat Verbum*,
 « et Deus erat Filius. » Ita enim congrue cohære-
 bit quod adjicitur in sequentibus : *Omnia enim*

nizat, cum Filium tantummodo διάκονον in creatione
 supponat : ut Moysen in legis promulgatione. M.

(45) ἴνλο ἀκτίνα.

(46) Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ, ἐφη. Legend. αὐτὸν
 εἶναι ἐφη. M. — [Correxi locum ex codd.]

κλήσεως συστάσεως τὸν Πατέρα εἶναι καὶ μολογούσης· κατὰ δὲ τὸν Σαβέλλιον ἕνα ὄν εἶναι ἀποφαινόμενος Υἱὸν καὶ Πατέρα· ἐν (52) αὖ τὸν ἐνδιάθετον εἰσάγων Λόγον, ὁμοιωτικόν. Εἰ γὰρ προσποιεῖται ταύτας μὴ εἶναι τὰς φωνὰς (53), πλὴν δὴ Λόγος τὴν μὲν ἑνὸν αὐτὸν λέγειν ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλοτε γείας δραστητικῆς προῖέναι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν κωπίνῃ ἀπεικάζει αὐτὸν λόγῳ· ὁ (54) γε ὑαγγελιστὴς κατ' οὐδένα τῶν ἀποδομομένων Λόγον ὑπεστήσατο τὸν πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἷον ἔπρεπε τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Λόγου μὲν ὄντα, καθ' ὃν πάντα λόγῳ συναίχεται χωρὶς Λόγου τῶν ὄντων οὐδὲν γέγονε ἢ Μονογενῆ, καθ' ὃ μόνος ἀληθῶς ἦν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· Υἱὸς γνήσιος ὄντως, καὶ ἀγαθῶς Πατρὶ κατὰ πάντα ἀφομοιούμενος· ἡ δὲ ἦν ἀληθῶς, καθ' ὃ τὸ νοερόν καὶ λογικόν· εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημένης ψυχαις φέγγος. Διὸ οὐ πάντων αὐτὸν φῶς εἶναι εἰκόνα ἀνθρώπων. Ἦν γὰρ τὸ φῶς, τὸ ἴστα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Οὕτω δὲ καὶ ζωὴ ὑπῆρχεν ἀληθῶς, καθ' ὃ ζῶσι, τὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας (55), μα καὶ καθ' ὃ ἐκάστην δὲ ἐπίνοιαν τῶν ἐν ἡμῶν δυνάμεων παραστατικὰς εὐροὺς ἀνηθηθεῖς ἐπινοίας. Κατὰ πάντα γὰρ ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ παρίστησιν αὐτὸς λέγει· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

ere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes representantur. Ubique autem et per , veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso edocemur ubi ait : *Ego sum veritas* *.

ΚΕΦ. ΙΕ'.

ἰ Μαρκέλλου φωνῶν παραθέσεις, δι' ὧν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶν ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.

ἑός συγγραφεὺς ταῦτα μὲν οὕτε συνήσιν, οὐδ' ὅτι ἀγνοεῖ οἶδεν· ἀ δὲ καὶ εἰδέναι εἰς συνίστη. Φέρε πάλιν εἶτα ἀναλαβόντες, ὡς τῷ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν ἀπεικάζει· εἰ κατὰ διάνοιαν, καὶ τῷ κατὰ προφορὰν, φων τὸν τρόπον· « Τοῦτο δὲ βῆδιον οἶμαι ρονοῦσι καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος καὶ ταπεινῆμας παραδείγματος γίνονται· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὑποστάσει τινὶ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτὸν τῷ ὁ λόγος· καὶ οὐδενὶ χωριζόμενος ἐτέρῳ ἢ τῆς πράξεως ἐνεργεία. » Ἐν δὲ τοῦτοις καὶ λόγῳ κέχρηται εἰκόνα· τῷ δὲ γε ἐνοεῖς ταῦτά φησιν· « Οὐ γὰρ (57) δὴ ἐτέρας εἰς, οἷον ὕλης, ἢ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης, δεῖτο πρὸς κατασκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἰστοῦ διανοίᾳ ἐτοιμασίας. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον λόγου καὶ τῆς προσούσης τῷ λόγῳ

Paris., pag. 125.

cin, 6.

ρο αὐτόν.
ἦν δὲ ὁ λόγος. Legendum forte, πλὴν δὲ γειν, ποτὲ μὲν ἑνὸν αὐτὸν τὸν λόγον, ἐν ταιπεν ad perficiendam sententiam deequid, ἀλλίσκεται τοῦτο λέγων. M.

Aprehenditur judaizare, interdum transfugere ad Sabellium : ut judaizans ante mundi productionem, præter solum Deum docet nihil exstitisse. Cum Ecclesia ante mundi exortum, et Patrem agnoscat ante Filium. Sabellii partes agens, unum et eundem Patrem designat atque Filium. Interdum introducens Verbum immanens : aliquando prolatitium et emanans. Certe videri vult has voces respuere. At enim quid aliud assignavit, cum Verbum illud intus in Deo nunc affirmet : nunc per operatricem efficaciam prodire pronuntiet? unde et cum humano verbo componit illud. At enim divinus evangelista Verbum a se deificatum secundum nullum istorum modorum intelligendum proposuit. Sed ut par et æquum fuerat unigenitum Dei Filium intelligendo concipere,

B Verbum esse docuit, per quod omnia secundum suas rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filius genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus exstiterit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. *Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad hunc modum et vere exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo suppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellare

✱ CAP. XV.

C Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.

At novitius iste scriptor hæc neque intellexit, neque novit, neque illud novit quod hæc ignoret : quæ tamen non nescire se gloriatur, qualiter subsistunt. Agendum vero, reassumentes quæ dicta sunt, audiamus ut illum assimilaverit humano verbo : cum quod cogitatione comprehenditur, tum quod profertur. Ita autem ait [R. LV coll. p. 39 D, 79 B, 114 D] : « Facile hoc opinor intelligentes, animo comprehensuri sunt, ab humanis, similitudine hunc sibi quidem illa et contemnenda. Nam neque possibile est cuiquam, vel potestate et hypostasi separare verbum quod in hominibus est. Idem etenim unumque cum homine verbum suum existit : neutiquam ab homine separandum, nisi agendi sola actione. » Utilit hic jam exemplo verbi prolatitii : immanentis autem denuo, ubi ait [R. LIII coll. p. 40 A] : « Neque enim apparatus ulla alia, nempe materiæ, vel hujusmodi indigebat Deus

(54) Vulgo μὲν.

(55) Vulgo παρέχειν νόμα; cæterum cf. p. 128B7.

(56) Vulgo αὐτός.

(57) Vulgo δέ.

« humanæ facultatis ad mundi conditionem : sed so- A
 « la illa quæ intus illi erat apud animum apparatus
 « ra. Cum vero non posset fieri, ut sine verbo, aut
 « verbo quæ præsto semper fuit sapientia, cogitaret
 « de cœli apparatu Deus, omnino bene dixit : Cum
 « cœlum præpararet, illi una aderam *. » Progressus
 adhuc immanens simul esse et illud Verbum docuit,
 ita inquit [R. LII coll. p. 40 D] : « Et quis quæso
 « sive sanctorum e choro angelorum, seu virorum
 « justorum dignus satis erat supplicium illud, a Deo
 « personaliter illi destinatum avertere, nisi Verbum
 « illud, quod præsto illi erat, et res confingebat una :
 « cui Pater dixit illud : *Faciamus hominem* †. » In
 sequentibus ita liquido declarat, quodnam subintro-
 ducere Verbum, inquit : « Quod si quis humano
 « illo quidem et exiguo uti velit exemplo, et tan-
 « quam ad imaginem quamdam, divinam exigere
 « operationem ita statuet. Quod sicuti statuarum
 « fictor quispiam excellens, statuam volens confin-
 « gere, imprimis ✕ illius formas, et expressas figu-
 « ras intus revolvit, apud animum considerans :
 « tum adaptat ei longitudinem, quanta sufficiet et
 « latitudinem : proportionemque cujusque partis, ad
 « totius mensuram decenter exigit : curat ut ad ma-
 « num sit præparata, quæ sufficiat æris materia.
 « Atque ita postquam sua cogitatione statuam præ-
 « figuraverit illam : lustrasse eam se reputans in-
 « tellectu suo consilius rationem illam, per quam
 « ratiocinatur secum una cooperari nec se sine ra-
 « tione quidquam construere : (nihil enim plane C
 « quod caret ratione placere potest, ut pulchrum) ubi
 « aggressus fuerit hoc sensibile suum opus, semet-
 « ipsum affatur, veluti alium, adhortando, age, in-
 « quiens, faciamus : age, fingamus statuam. Ad istum inodum universorum Dominus Deus
 « animatam conficturus statuam ; non alium quemvis, sed suum ipsius affatur λόγον, inquit
 « *faciamus hominem*. » In istis, ita clare affingit Deo, cum Verbum immanens, quo cum solet
 qui, tum Verbum emanans, per quod solet colloqui, imaginatus Verbum Dei divinum, ejusmodi
 verbum nostrum est.

CAP. XVI.

Refutatur perversa hujus hominis opinio.

Non est opus ut ulterius satagamus ostendere,
 quod per ista negatur Dei Filius : tantummodo ad
 interrogata respondeat. Si unus erat Deus, nec ab
 eo quidquam : non Pater, non Filius : quorsum ista
 nomina, mentiuntur sacræ Litteræ? quid dissimulat
 Marcellus, dum qui non est Filius, sed Verbum, ap-
 pellant tamen Filium. Cumque exemplum adhibeat
 verbi humani, dicendum est, quod non omnis homo
 licet ratione præditus, et congenitum in se logon
 possidens, filium habet, ut necessario filius sit di-
 versum quid a logo. Si ergo dixerit, Deum in se lo-
 gon habuisse, nec præterea quidquam, cum quo col-

✕ Ed. Paris., pag. 126.

* Prov. VIII, 27. † Gen. I, 26.

(58) Vulgo τὸ μή.

(59) Vulgo δέ.

(60) Τῷ ἐν ἀνθρώποις. Vulg. οὐρανοῖς : error
 ex abbreviatione, ἀνοῖς, hoc est, ἀνθρώποις. M. [Sic

ΚΕΦ. ΙΓ΄.

Ἐλεγχος τῆς τὰν ἄλλων κακοδοξίας

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ὡς ἀρνητικῶς
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν προσεπαρηγάξατο ἐ-
 τον δὲ οἶμαι προσήκειν ἐπερωτῆσαι. Εἰ
 Θεὸς ἦν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, οὐ Πάτερ, αἶψα
 κατεψεύδετο τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἢ Γραφῶν
 καὶ αὐτὸς Μάρκελλος ὑποκρίνεται, τὴν ἡ
 ἀλλὰ Λόγον, Υἱὸν ἀποκαλῶν; Καὶ ἐπιπέσει
 παραδείγματι (60) τῷ ἐν ἀνθρώποις λόγῳ.
 ὡς οὐ πᾶς ἄνθρωπος υἱὸν ἔχει, λογικῶς ὁ
 συμφυῆ λόγον ἐν αὐτῷ κεκτημένος. Οὐκ
 τί ἐστιν Υἱὸς παρὰ τὸν λόγον. Τὸν εἰν Θεὸν
 ἔχειν ἐν αὐτῷ φάσκει καὶ (61) οὐδὲν ταρ

dedi corr. secutus].

(61) Οὐδὲν ἕτερον. Deest forte ἢ λέγει
 — Supra vulgo φάσκει.

καὶ πρὸς ἑαυτὸν διελέγετο, *Ποιήσωμεν* λέγων· τί καὶ μάτην οὐδὲν ὀνομάζοι; Τί λησάν ὑποκρίνεται; Τί δὲ, μὴ πιστεύων τοῦ Θεοῦ προσποιεῖται πιστεύειν, σχη-
: διὰ τοῦ τὸν Λόγον τὸν ἐν τῷ Θεῷ
λεῖν; Σαφῶς τοῦ παραδείγματος μακρῶ
δάσκοντος τὴν ἐμφυτον ἐν ψυχῇ λόγον
: τινος γεννηθέντα, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑφ-
εὶ ζῶντα, καὶ ἐνεργούντα Υἱόν. Ἄλλ'
φησι, ὡς εἰκὸς, ἀλλ' ὁ θεὸς εὐαγγε-
ον αὐτὸν προσεῖπεν. Ἀκόλουθον τοίνυν
μᾶς τούτῳ συνομολογῶν (58). Ναί, φημι

loquebatur, *Faciamus hominem*, inquit, quid eum et frustra quidem, appellat Filium? Quid Ecclesiam decipit? quid cum non credat, fingit tamen se credere in Filium Dei? utpote qui videri vult per Verbum Filium Dei nominasse. Cum ipsius exemplum perspicue doceat, longissime distare insitum animo logon ✕ ab illo quod de aliquo progeneratur, et per se subsistit et vivit, et operatur, et Filius est. Sed fortassis inquiet: Non ego illum appello Verbum, sed divinus evangelista: et nos illud ipsum par est confiteri. Est plane etiam meo aui-

ΚΕΦ. ΙΖ'.

α τῆς ἀληθοῦς διαβολῆς τοῦ Λόγου.
ἑτέρως προσήκειν οἶμαι ἐξακοῦειν τῆς
τῷ πάλιν μαθητευομένους τῷ εὐαγγε-
χοντι ὅποιον διωρίζετο Λόγον. Σαφῶς
ταρίστη οἶός τις ἦν, ἐπισυνάπτων ἐξῆς
Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Δυνάμενος γοῦν
Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, μετὰ τῆς τοῦ ἀρ-
ηκῆς, εἰ γε ἐν καὶ ταῦτ' ἠγεῖτο τὸν Πα-
καὶ τὸν Υἱόν, αὐτὸν τε εἶναι τὸν Λόγον
των Θεῶν, οὐχ οὕτως (61*) ἐξέδωκε τὴν
γάρ, « Καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος » ἐχρῆν εἰ-
θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » μετὰ προσθήκης τοῦ
τῆ Μαρκέλλου διανοίᾳ σύμφωνον τὴν
μεῖτο. Νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λόγον Θεὸν
τη, ὁμοίως τῷ, πρὸς ὃν ἦν Θεῶν· προει-
καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἐπάγει
C
Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, μονονουχὶ σαφέστε-
ιδάσκων πρῶτον μὲν ἠγεῖσθαι Θεὸν τὸν
ὢν ὄλων, αὐτὸν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα,
ὁ Λόγος, ἔπειτα μετ' αὐτὸν μὴ ἀγνοεῖν,
ὄγος αὐτοῦ ὁ μονογενὴς Υἱός, οὐχὶ αὐτὸς
ἐντων Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς Θεός ἦν.
εἰ ὁ σύνδεσμος τῷ Πατρὶ συνάπτει τὴν
Υἱοῦ. Διὸ φησι, Καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λό-
γωμεν Θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων, πρὸς ὃν ἦν
αὶ Θεὸν αὐτὸν τὸν Λόγον. Ἄκουε ὡς εἰ-
θεοῦ, καὶ εἰκόνα (62*) οὐχ ὡς ἐν ἀψύχῳ
ις ἐν Υἱῷ ζῶντι, καὶ ἀκριβέστατα πρὸς
πον θεότητα τοῦ Πατρὸς ἀφωμοιωμένον.
ῖ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρα-
ίκει Μαρκέλλῳ, καὶ πόσῳ βελτίῳ εἶναι
εἰκόνη χρώμενον τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ,
ον χρῆσασθαι τῷ παραδείγματι, καὶ φάναι
μὲν λόγου πατέρα εἶναι τὸν νοῦν, ἕτερον
τὸν λόγον. Τὸν μὲν γάρ (62*) νοῦν, ὅστις
τοῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώ-
πων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορήτοις
αὐτοῦ ταμείοις ἰδρυμένος τὰ πρακτέα
· ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ λόγος, οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύ-
γεγεννημένος τοῖς ἐκτός πασι καθίσταται

CAP. XVII.

Veræ sententiæ de Verbo explicatio.

Sed non aliter omnino vox illa interpretanda est quam quomodo nos docuit ipse evangelista: quodnam ipse Verbum intelligat. Id vero insinuat satis clare in his quæ adnectit, *et Deus erat Verbum*, cum proloqui potuisset, et ille Deus, addito articulo, erat Verbum, si unum et eundem, et Patrem et Filium appellasset, si Verbum illud opinaretur esse illum Deum qui est super omnia. Sed non ita prolocutus est. Nam vel dicere debebat, et Dei erat Verbum, vel Deus erat ille Verbum: adjecto nempe articulo, si cum Marcelli sententiâ Scriptura conspirasset. At nunc et ipsum Verbum Deum esse insinuat, similiter illi Deo, apud quem erat. Nam cum prius edixerat, *Et Verbum erat apud Deum*, subinfert, *et Deus erat Verbum*: planissime nos informans, tantum non ut primum Deum illum intelligamus esse, qui est super omnia, ipsum nempe Verbi Patrem, apud quem erat Verbum; tum in secundis, ut ne ignari simus, quod et Verbum ipsius unigenitus Filius non erat quidem ille super omnia Deus, sed quod et ipse etiam Deus erat; conjunctio etenim illa, et divinitatem Filii connectit Patri; inde ait, *et Deus erat Verbum*: ut Deum illum sciamus esse, qui est super omnia, apud quem et Verbum erat, sed et Verbum quoque Deum audies, veluti qui sit imago Dei, non ut in materia inanimata subsistentem, sed ut in Filio vivo qui quam exactissime repræsentat archetypon illam Patris divinitatem. Quoniam vero visum Marcello fuit logon Dei, nostro hominum assimilare, si omnino hanc adhibere volebat similitudinem, quanto rectius is, ad hunc modum protulisset, ut diceret, ✕ nostri logi parentem esse mentem, quæ diversum quid a logo exsistit. Mentem enim nemo quidem hominum novit quæ sit, qualive prædita sit essentia: sed veluti quidam rex, intus et in secretis suis receptaculis residens, de rebus agendis despicit et determinat: ipsius autem logos, ex eo procedens tanquam a genitore progenitus, in abditissimis vene-

aris.. pag. 127, 128.

igo οὕτως δ'
εἰκόνα add. codd.; intra vulgo βελτίων.
PATROL. GR. XXIV.

(62*) Vulgo om. γάρ.

tralibus, manifeste foris existentibus omnibus declaratur, qui participes quidem sunt utilitatis de loco resultantis, mentem vero invisibilem et inapparentem, logi illius genitorem nemo unquam vidit. Ad eundem modum, imo potius extra omnem similitudinem et exemplam perfectissimus ille universorum Domini Logos, non ad modum prolalium sermonis humani, qui e syllabis et verbis, et nominibus componitur, sed tanquam unigenitus Dei Filius vivus, subsistens, progreditur de Patris sui divinitate et regno: irrigat autem mundum universum largiter de se emanante vita, ratione, sapientia, luce, omni bono, a Patre quidem participato, et procreatis omnibus inde restagnante. Qui Pater cum sit per omnia inapprehensibilis, incomprehensibilis, ad modum illius mentis invisibilis non apparentis, (unde et lucem dicitur inhabitare incomprehensibilem et inaccessam) inaccessibilis est, et incomprehensibilis omnibus et singulis omnino est: at ille Filius nempe, cum sit in propinquo nobis positus per Spiritum sui Patris, gubernat omnia: quocirca non dicitur de Patre, sed de Filio, *In mundo erat, et mundus per illum factus est*. Ille autem erat super omnia Pater et universa, lucem habitans inaccessam iste per omnia, et in omnibus, gubernatrice sua presentia permanens, ut ista solummodo ratione, imago illa verbi humani, in illum congruere videatur. Illis ita per nos demonstratis, garet.

CAP. XVIII.

Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit?

Quid causæ fuerat, quod exordiens suum librum evangelista ✕ Verbi nomine, Filium unigenitum nominavit? Cui respondeamus, hoc fuisse factum, propter abstrusa de illo olim vaticinia: cum ubique legitur per prophetas omnes, *Verbum Domini*. Sic apud Isaiam dicitur in principio, *Verbum Domini ad Isaiam*. Sic ad Oseam ¹⁰, ad Joel ¹¹: *Et factum est Verbum Domini ad Jonam* ¹², ita ad Michæam ¹³, et similiter ad prophetas alios dicitur, *factum Verbum*. Voluit sacra hic Scriptura necessario quidem et exacte significare, quod in nullo

γνωριμος. Εἶθ' οἱ μὲν ἐκ τῆς τοῦ λόγου παρουσίᾳ ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἄπειρον δὴ (63) τοῦ λόγου πατέρα οὐδέ τις εἶδεν. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ μᾶλλον δὲ ἐπέκεινα τῆς εἰκόνας τε καὶ παραδείγματος ὁ τοῦ πατρὸς Θεοῦ τέλειος Λόγος, οὗ κατὰ τὴν προφητικῶν θρώπων λόγον ἐκ συλλαβῶν καὶ ῥημάτων συγκείμενος, οἷα δὲ μονογενὴς υἱὸς καὶ ὑφεστὼς, πρόκειται μὲν τῆς ἀρχῆς τῆτος τε καὶ βασιλείας, ἐκάρδεις ἅπαντες τὸν κόσμῳ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ζωῆς καὶ σοφίας καὶ φωτὸς καὶ παντὸς ἀγαθῆς γεννητοῖς ἅπασιν ἐπιλιμνάζων, τοῦ ἑαυτοῦ τῶν ὄλων ἐπέκεινα ὄντος ἀλήτητου τῆς τοῖς πᾶσι, κατὰ τὸν ἀφανῆ καὶ ἄπειρον ὁ καὶ ἐφ' ὧς οἰκῶν ἀπρόσιτος ἢ λέλεκται ἀπρόσιτος καὶ ἀχώρητος εἴη ἂν καὶ ἀπὸ τῆς, ὁ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐγγίτων, ἅτε ἐκ πατρικῶν νεύματι διακυβερνῶν. ὡς εἰς Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέλεται ἡ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐπέκεινα ἦν τῶν ὄλων, καὶ ὑπὲρ πάντων οἰκῶν ἀπρόσιτος ὁ δὲ διὰ πάντων καὶ ἐκ δημονικῆς διήκων προνοίας. (67) ὡς καὶ αὐτὸν συμβάλλεσθαι τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου ἔργου. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἡμῖν ἀποδείγματα τῶν φιλομαθῶν ἐρωτῶν.

tamen quispiam forte discendi cupit

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Διὰ τί Λόγον ἀνόμαστον τὸν Υἱὸν ὁ ἀρχόμενος τῆς εὐαγγελιστικῆς γραφῆς ἐκάλει;

Διὰ τί δὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τῆς ἐαυτοῦ γραφῆς, ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκάλει; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν. Ὅτι καὶ τὰς ἀρχαίας πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας (68) ἐκαστῶ ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ, Λόγος Κυρίου, εἶρηται, καὶ ἀρχὴ Κυρίου ἐν Ὠσηέ, καὶ Λόγος Κυρίου ἐν Ἰωήλ, καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου ἐν Ῥαῦ, καὶ πρὸς Μιχαῖαν, ὁμοίως καὶ τῶν ἄλλων πρὸς τοὺς προφήτας παραπλησίως ἐφ' ἐκάστῳ τὸ, ἐγένετο προσέκειτο, τῆς θείας Γραφῆς.

✕ Ed. Paris., pag. 129. ¹⁰ Joan. 1, 10. ¹¹ Isa. 11, 1. ¹² Ose. 1, 1. ¹³ Joel 1, 1. ¹⁴ Mich. 1, 1.

(63) Vulgo δέ.
 (64) Vulgo δ' αὐτὰ δὲ μᾶλλον ἐπέκεινα.
 (65) Vulgo εἰ τε δέ. Mox vulgo πατρικῶ πνεύματι, et cf. p. 164 D.
 (66) Vulgo πάντων.
 (67) Παρουσία. Vel προνοία [quod codd. dant ideoque rescripsi], utraque lectio tolerabilis. Sed legendum statim αὐτῶ συμβάλλεσθαι. M.
 (68) Διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας. Hoc vult, Joannem in principio Evangelii, Verbum potius nominasse quam Filium, propter veterum vaticinia, in quibus per illam formulam Verbum Domini significabatur hoc ipsum. In quibus recitandis, vel codex est depravatus, vel memoria lapsus est Eusebius, vel utrumque. Neque enim ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ dictum est Λόγος Κυ-

ρίου, nec ab iis, quos commemorat, ad quem quem commemorat; apud Oseam legitur Κυρίου, ὅς ἐγενήθη, non καὶ ἀρχὴ Κυρίου. Et in Isaiâ cap. 11, legitur. Ὁ Λόγος, ἢ πρὸς Ἠσαΐαν. Deinde, codex noster depravatus. Nam quomodo hæc coherent? Ἐπὶ ἐκάστῳ προφήτῃ λόγος Κυρίου. ἢ τῆς πρὸς Ἠσαΐαν, εἶρηται, forte legendum. ἢ ἐφ' ἐκάστῳ σχεδὸν προφήτῃ φέρεται, λόγος δὲ ἐγενήθη, ὡς παρ' Ἠσαΐαν, λόγος ὁ γενόμενος Ἠσαΐαν, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὠσηέ, λόγος ἐγενήθη. Quod ait, de nullo prophetarum Verbum Domini quod in me, sed quod etc., falsum videtur. M.
 (69) Vulgo ἀρχῇ λόγος et infra πρ. καὶ τῆς θείας.

ἐπισημαινομένης, ὡς ἐν οὐδενὶ τῶν ἄλλὰ καθ' ἕκαστον ἐγένετο (70) πρὸς δύναμις, ὅλα τε ἦν χωρεῖν, προσίων κάστου ψυχῇ τὸ κατάλληλον παρέχων καὶ νοερὰν εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόν-στης, τοῦ Λόγου μέλλων εὐαγγελί-σαν, οὐκ ἔθ' ὁμοίως τοῖς παλαιοῖς ἢ ἑτερόν (71) τινα διδάσκει, ἀλλ' ἐνεληφέναι καὶ ἀνθρώπων γεγονέναι· εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ σωτήριον τοῖς κηρύττειν ἔμελλεν, ἐξῆς λέγων, Καὶ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, τὴν ἀρχὴν ἀνατρέχει, τὸν χρόνος καὶ ἔντα Λόγον τίς ποτε ἦν καὶ ὅπολος γεῖ τε αὐτόν, ὁμοῦ τὴν γνώσιν αὐτοῦ ἰρώπους θεοφάνειαν εὐαγγελιζόμενος, κλαίων, ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ὡν τὸν ἐφ' ἑκάστῳ προφήτῃ γενόμενον τὴν θειοτέρην καὶ ἐξαιρέτων ἀρχὴν ἔστι, ἦν οὐδεὶς προφητῶν ἀνθρώποις καὶ ἀπρακαλύπτως ἐξέφηγε. Διὸ τοῖς πᾶσι τὸ λεληθὸς καὶ κρύφιον περὶ τῆριον παραδιδούς ἐθόα λέγων· Ἐν ἰθὺς, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν ἰθὺς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ γωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἔν. Εἰ προτέρων θείων Γραφῶν παιδαγωγού-κότερον μεμαθήκατε, φησὶν, ὅτι Λόγος ὁ πρὸς τόνδε τὸν προφήτην (72) καὶ ἰθὺς ὁμοίως ἐγένετο, καὶ αὐτὸς πρὸς ἰθὺς οὐχ ὅπως ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἦν ἐν ἰθὺς ἀναγκαῖον εὐαγγελίσασθαι· καὶ ὡς ὡς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἰθὺς ὁ Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἦν Πατὴρ σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκή-Ταῦτ' εὐαγγελίζετο Ἰωάννης ὁ μέ-οῦ μαθητὴς καὶ ἀπόστολος, τὰ νέα Σωτήρος παιδεύων ἅπαντας ἀνθρώ- , οὐχ ὅτι λογικὸς ἦν ὁ Θεός, οὐδ' ὅτι ἰθὺς διενόετο, καὶ αὐτῷ προδιελέγετο, ῥθρωπον, λέγων· οὐδ' ὅτι λόγοις ἰθὺς πρακτέων παραγγελτικοῖς. Ταῦτα ἰθὺς ἰθὺς τὸν Ἰθὺν τοῦ Θεοῦ εἰποι ἂν, κελλος ποιῶν, ὡς ἐπὶ κρησφύγητον καταφεύγει Γραφὴν, καὶ τὰ νηπιὰ-Ιουδαίων λαῶν περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολα-νον εἰδέναι τε καὶ σέβειν Θεὸν παρ-ἔγειν πειρᾶται. Ἐνθα καὶ ἠύρθησεν ἰθὺς ἐνὸς Θεοῦ διδασκαλία, χρησίμους καιρὸν εἰδωλολατρῶσιν Ἰουδαίοις Καὶ δὴ ἐνταῦθα καταφυγῶν, καὶ ἰθὺς ἰθὺς ἐαυτὸν τῇ Ἰουδαίῃ περιφρά-ῖα, τὴν ἀρησιαν προῦβάλλετο τοῦ

A prophetarum *existebat*, quod ad quemlibet eorum *factum est*, ut cuiusque ejus capax erat potestas, et cuiuslibet animæ suggerebat, de suo spiritu convenienter : ut ita non incongruè hic evangelista dixerit, ubi Verbi illius œconomiam erat traditurus, non perinde ordinatum illum nunc, atque olim apud antiquos illos, sed nostro quodam et diverso modo, nempe carne assumpta, homine facto; deinde quod enuntiaturus erat in sequentibus salutarem ipsius ad homines adventum, ubi ait, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ⁷⁴, ideo non incongrue in principio recurrit ad Verbum, tunc nuper incarnatum, quod et quale fuerat demonstrando : Deo illud ascribit, annuntians simul ejus deitatem, et ad homines adventum ; tum etiam quod B cum veteres e lectione Scripturarum olim didicerant cuique prophetæ Verbum superadvenisse, ipse divinius quoddam et excellentius illius principium enarret : quod nullus unquam prophetarum tam aperte et clare enuntiavit. Quocirca latens illud et occultum de Verbo mysterium cum vellet tradere, ait, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Nam si, inquit, ab antiquissimis olim Scripturis instituti, illud aliquando edocti accepistis, quod *Verbum Domini factum* sit ad hunc prophetam, et ad alium, atque ita deinceps ad alium ; at nunc tandem, non quemadmodum *factum est Verbum Domini, sed quemadmodum erat in principio*, necesse est ut evangelizetur : et quomodo *Deus erat*, et qualiter *omnia per illum facta sunt*, et quod ipse Deus, Verbum illud, per quem omnia facta sunt, e paterna misericordia *caro facta sit, et in nobis habitavit*. ✕ Hæc Joannes ille magnus Christi discipulus et apostolus evangelizavit : omnes quidem homines edocens nova et nupera Servatoris mysteria, non quod erat Deus ratione præditus, non quod ipse apud se cogitavit et secum collocutus sit, *Faciamus hominem*, inquit, nec quod verbis sit usus rerum gerendarum admonitoriis. Ista enim quibus, qui Dei Filium abnegaret, dicere posset, quemadmodum et Marcellus deprehenditur fecisse, qui tanquam ad refugium quoddam se ad veterem Scripturam convertit, quæque infantissimo Judæorum populo tradita quondam fuerant, de non adorandis idolis, sed uni Deo cognoscendo, serviendoque in unum coegit : ubi doctrina de Deo solo et uno ei successit abunde, utpote quæ utiliter admodum, et opportune idololatris Judæis tradebatur. Quo ille sese conferens, et Judaica cordis duritia, veluti munito quodam propugnaculo vallatus, ad Filium Dei negandum processit.

, pag. 130. "Joan. 1, 14.

ὁς ὁ
ἰθὺς H.
ὁς προφήτην.

(73) Vulgo om. γάρ
(74) Vulgo τῶν.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Quod Marcellus advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.

[R. LVIII, coll. [p. 138 B.] Audisis autem quibus utitur vocibus, dum ita scribit: « Quomodoam vero eum arbitratur Asterius, qui dixit, *Ego sum qui sum* ¹⁵, Filium an Patrem? duas etenim hypostasias Patris et Filii affirmat esse, carnem respiciens humanam illam, quam assumpsit Verbum Dei, et ob illam carnem in hanc descendens opinionem. Atque ita Dei Filium separavit a Patre, non aliter quam si quis filium hominis a naturali suo patre separaret. » Et tum adjungit [R. LVIII coll., p. 138 B]: « Si idcirco Patrem se a Filio separantem hæc ad Mosem affirmet prolocutum, profecto fatebitur, non esse Deum qui est Filius. Quomodo enim qui ait, *Ego sum qui sum*, non item concessurus est, quod qui est, se dixit esse, ¹⁶ ad differentiam statuendam inter ipsum et non ens? » Qui si dicat Filium hypostasi distinctum hoc ita pronuntiasse, *Ego sum qui sum*, ✕ idem de Patre quoque dixisse existimabitur: utrumvis autem conjunctum est cum impietate. Rursus vero, dum Patrem esse Filium probare vult, hoc modo scribit: « Ipse enim confitebitur inquis [R. LXVI], *In me est Pater, et ego in Patre*. Eum vero hoc dixisse non sine ratione, aut a scopo aberrantem, patet ex Apostolico dicto alibi: nempe ubi ait: *Unus enim est Dominus, una fides, unum baptismum, unus Deus et Pater, qui est super omnia, et per omnia et in omnibus* ¹⁷. Vides ut nec hoc in loco a conspiratione recedat: sed eodem etiam et hic laboret vitio. Nam cum dixisset, *Unus est Dominus*: adjecit quoque et *unus est Deus*, ut quoties Domini unius faciat mentionem, Patrem uno eodemque complexu ambiat, cum vero de Patre sermonem instituit, simul testetur non excludi Verbum Dei. » Hæc Marcellus cum edisserat, plurima congerit de Veteri Testamento testimonia, ut evincat non esse Deo Filium. Ait enim Deum indivisam exstitisse unitatem, eundem et Patrem esse qui est Filius insinuat. Sic autem scribit: [R. LXVIII] « Quid ergo? annon spiritu obtemperantes, unitatem indivisam vel potentia quidem esse arbitramur? Certe non erraverimus. Cum exertim nos Verbum illud docuerit, *Dominum et Deum tuum adorabis, et illi soli servies* ¹⁷. Quod idem per Marcum evangelistam prædicat: *Acedente autem ad eum scriba quodam et interrogante, quod esset mandatum omnium primum, respondet ei, quia mandatum omnium primum est,*

Ὅπως Μάρκελλος τὰς περὶ ἐνός Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Γραφὰς μαρτυρούμενος, ὁμοίως δαλοῖς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρνεῖτο.

Ἐπάκουσον γοῦν, οἷαις κέχρηται φωναῖς γράφων κατὰ λέξιν· « Τίνα τοίνυν τὸν, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἰεῖται, τὸν ἢ τὸν Πατέρα; δύο γὰρ ὑποστάσεις εἰς τὴν ἀκρίβησιν ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀνεληφθε σάρκα ῥῶν, καὶ δι' αὐτὴν οὕτω φανταζόμενος, Πέτρος καὶ Υἱοῦ ἔφησεν εἶναι. Οὕτω τὸν Υἱὸν τοῦ χωρίζων (75) τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν (76) θρώπου χωρίσειεν ἂν τις τοῦ κατὰ φύσιν τῶν. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς· « Εἰ τοίνυν τὸν τέρα χωρίζοντα ἑαυτὸν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Μπατατέρα εἰρηκέναι φήσει, οὐκ εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμολογήσει. Πῶς γὰρ ἐγχωρεῖ τὸν λέγει Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, μὴ συνομολογεῖν, ὅτι καὶ τὴν διαστολὴν τοῦ μὴ ὄντος ὁ ὢν ἐκπύον φησιν; » Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ὑποστᾶσι διηκόνον τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ταῦτ' ἄν τις περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθῆ, ἐκότερον δὲ τούτων ἀσεβές. Καὶ (77) πάλιν εἰν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδειξάι τειρώμενος, γράφει· « Αὐτὸς γὰρ ὁμολογεῖ λέγων, Ἐν ἡ Πατὴρ, καὶ γὼ ἐν τῷ Πατρὶ. » Οἱ δὲ τοῦτο οὐκ οὐδὲ ἀσκόπως εἴρηκε, δῆλον (78) καὶ ἀφ' ἐ ἀποστολικῆς βήσεως, *Εἰς γὰρ, ὁ εἰπὼν, Ἐν ἡ μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεός, ἔφη, καὶ τῆρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ὁ σῶσθ. Ὅρα, ὅτι οὐδ' ἐνεαῦθα ἀφίσταται τῆς ενίας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ πέπονθεν. Εἰς εἰπὼν, Κύριος, αὐτὸς εἰς Θεός, ἔφη, ἵνα, ἡνὲ τοῦ ἐνός Κυρίου μνημονεύη, περιλαμβάνη κα Πατέρα ἡνίκα δ' ἂν περὶ τοῦ Πατρὸς λέγη, μὴ εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μαρτυρή. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, ἐξῆς πλείους συνάγει γραφὰς ἀπὸ τῆς λαϊκῆς Διαθήκης εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ὑπάρχειν τῷ Θεῷ. Μονάδα γοῦν εἶναι ἀδιαίρετον τὸν φάσκων, αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν (79) Υἱὸν παρίστη γράφων τοῦτον τὸν τρόπον· « Τ εἰ (80) μὴ τῷ Πνεύματι προσέχοντες ἐν ἀδιαίρετον τὴν μονάδα εἶναι νομίζομεν, ἄρα οὐκ ἀμαρτησόμεθα, σαφῶς τοῦ Λόγου διδάσκου ἡμᾶς, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, ἐ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ δι κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου κηρύττει· Ἐνός γὰ ρος γραμματέως προσελθόντος αὐτῷ, καὶ θανατόμενος, εἰς εἰη πρώτη τῶν ἐντολῶν, ἐ κρινάτο πρὸς αὐτὸν οὕτως εἰπὼν Πάντων ε τον, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν ε ριος εἰς ἐστι. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν*

✕ Ed. Paris., pag. 131. ¹⁵ Exod. iii, 14. ¹⁶ Ephes. iv, 5, 6. ¹⁷ Matth. iv, 10.

(75) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, χωρίζων, forte τὸν Υἱὸν χωρίζων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς καὶ υἱὸν ἀνθρώπου χωρίσειεν ἂν τις.

(76) Vulgo ἂν τὸν υἱόν.

(77) Καὶ ἐστὶν ἐν codd.

(78) Δῆλον [ἂν] καὶ vulgo.

(79) Vulgo τὸν υἱόν.

(80) Ἰσ. μὲν Mr. Mox vulgo νομίζομεν.

(81) Vulgo οὐκ ἄρα, Mr. ἄρα οὐκ.

σου, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς (82) σου, καὶ ἐξ ὅλης
 τῆς ἰσχύος σου. Ἀυτὴ πρώτη· καὶ δευτέρα ὁμοία
 ταύτη· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.
 Μείλιον τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι. Καὶ εἰ-
 πειν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς· Καλῶς, διδάσκαλε, ἐπ'
 ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἷς ἔστιν ὁ θεὸς καὶ οὐκ
 ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ μὲν γραμματεὺς, διὰ
 τοῦ νόμου τὴν (83) θεοσέβειαν μαθητέμενοι δοκῶν,
 ἐπαικῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος ῥητὸν φαίνεται, Ἄκουε,
 Ἰσραὴλ, λέγων, Κύριος ὁ θεὸς σου εἷς ἔστι· καὶ
 ὄρκω καλῶς εἰρησθαι πιστευόμενος· Ἐπ' ἀλη-
 θείας γὰρ, φησὶν, εἶπας, ὅτι εἷς ἔστιν ὁ θεός,
 καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πληρὸν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὰ τῆς
 Νέας Διαθήκης αὐχοῦντες εἰδέναι μυστήρια, οὗτοι
 καὶ δεύτερον ἀναπλάττειν θεὸν βούλονται ὑποστάσει
 καὶ δυνάμει χωριζόμενον τοῦ Πατρὸς. Ὁ τούτοις
 προστίθεται κατασκευάζων ὅτι εἷς ἔστιν ὁ θεός,
 καὶ ὅτι μὴ ἔστιν Υἱὸς διὰ τούτων. Ὅτι δὲ τὴν μο-
 νάδα Κύριον καὶ θεὸν οἶδε καλεῖν ἡ θεία Γραφή,
 ἡ δὴ καὶ ἐκ τῶν προειρημένων ὄχι γέγονε δι' ὧν
 πρὸς τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα Μωσῆα ὁ θεός ἔφη·
 Εἶπας δὲ ὁ θεός· πάλιν πρὸς Μωσῆα· Οὕτως ἔρεῖς
 τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ (84)· Κύριος ὁ θεός τῶν πα-
 τέρων ὑμῶν, ὁ θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ θεός Ἰσαὰκ
 καὶ ὁ θεός Ἰακώβ, ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Ὁ
 ὄρκος ἔπος, ἐν ἐπιδεικνύς ἡμῖν ἐνταῦθα πρόσωπον,
 καὶ αὐτὸ Κύριον καὶ θεὸν προσαγορεύει. Αὐθις τε
 ἡμοῖς ἡ Γραφή λέγει· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πᾶντας τοὺς
 λόγους τούτους λέγων· Ἐγὼ Κύριος ὁ θεός σου, ὁ
 ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας·
 οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πληρὸν ἐμοῦ. Ἀκούεις
 ἔπος διὰ τῆς ἀντινομίας ἵνα εἶναι θεὸν μόνον ἀπο-
 φαίνεται. Καὶ αὐθις μικρὸν ὕστερον, Ἐγὼ εἰμι
 Κύριος ὁ θεός σου, φησὶν ἑαυτὸν Κύριον καὶ θεὸν
 εἶναι λέγων. Τί δὲ καὶ δι' ἐτέρας γραφῆς μανθά-
 νομεν; Καὶ γνώση σήμερον, φησὶ, καὶ οὐ διαστρα-
 φήση τῇ διαβολῇ, ὅτι Κύριος ὁ θεός σου, οὗτος
 θεός ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ
 ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ δευτερονο-
 μίῳ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, φησὶ, Κύριος ὁ θεός ὑμῶν,
 Κύριος εἷς ἔστι· καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν
 σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης ψυ-
 χῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης διανοίας. Καὶ πάλιν ἐν τῷ
 αὐτῷ· Ἰδετε, ἰδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι θεός
 πληρὸν ἐμοῦ, ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πα-
 τάξω καὶ λάσομαι. Πῶς οὖν Ἀστέριος, ταῖς ἀγλαῖς
 Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόδως ἀκολουθεῖν προσποιού-
 μενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέρος τοῦτο λέγον· (85) Κύριος
 ὁ θεός σου, οὗτος θεός (86) ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
 ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστι πληρὸν αὐτοῦ. Καὶ
 ἔτι εἷς ἔστιν ἔτι καὶ πληρὸν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος.
 Καὶ μεθ' ἕτερα τούτοις αὐθις προστίθεται λέγων· Ἐγὼ

Ed. Paris., pag. 132. ¹⁰ Marc. xii, 28-32. ¹¹ Exod. iii, 15. ¹² Exod. xx, 2, 3 ¹³ ibid. 5.
¹⁴ Deut. iv, 39. ¹⁵ Deut. vi 4, 5. ¹⁶ Deut. xxii, 39.

(82) Vulgo τῆς καρδίας. Mox vulgo post πρώτη
 add. καὶ μεγάλη ἡ ἐντολή.
 (83) Τὴν vulgo deest.
 (84) Vulgo τοῦ Ἰσρ.

(85) Vulgo λέγων.
 (86) Vulgo Κύριος, et mox, ἐπὶ γῆς et ἔστι καὶ
 πληρὸν.

quiens [R. LXIX]. « Quomodo igitur sacerille Je-
 « remias [Baruch] vates non aperte convicerit illum
 « docuisse perversa? Nam de Servatore vaticinatus
 « ille ita inquit: *Iste est Deus, non reputabitur*
 « *alius ad eum, qui invenit omnem viam cognitionis,*
 « *et tradidit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto*
 « *suo: post hæc super terras visus est, et cum ho-*
 « *minibus conversatus* ²⁸. » Verum infert [R. L, coll.
 p. 114]: « Sed videtur in Verbo Pater esse: utcum-
 « que hoc Asterio non sic placeat, nec iis qui
 « eadem cum illo sentiunt. Sic enim divino illi vati-
 « cinatione videtur, qui locutus est per Spiritum
 « sanctum, *Et adorabunt tibi, et in te orabunt, quod*
 « *in te sit Deus et non est alius præter te. Tu etenim*
 « *Deus es* ²⁹. » Vides ut evertat radicitus artificio-
 « sam pravitate aliena docentium? Et subinfert ite-
 « rum [R. LXVII]: « Quod si lubet, et adhuc alias
 « ejusdem audire prophetias, quibus unum nobis
 « confirmat Deum, *Ego*, inquit, *Deus primus, et in*
 « *future ego sum* ³⁰. Illud, *Ego*, unam nobis perso-
 « nam declarat. Duæ etenim dictiones unieam no-
 « bis designant personam. Nam cum dixerat *Ego*,
 « infert et *sum*, ut ita per has duas orationis partes,
 « pronomen atque verbum, unitatem deitatis testa-
 « tam reddat. Quod si alia adhuc velit testimonia,
 « eundem prophetam ipsi idem testificantem ad-
 « huc exhibebo: *Ego primus et ego deinceps, et*
 « *præter me non est Deus* ³¹. Quod si divisum Dei
 « Filium a Patris sui substantia velit Asterius, ut
 « Filius hominiam dividitur a carne, quam suscepit
 « propter nos scandalum hinc passus, ostendere
 « nobis debet quis ille sit qui hoc affirmat. Certe
 « dictio illa posita etiam hic unius personæ est indi-
 « cativa. Quis autem est ille quæso qui loquitur,
 « *Præter me non est Deus? Audiat alium prophetam*
 « qui sic loquitur, *Præter me non est justus, et*
 « *Servator* ³². Si duos deos arbitretur esse, necesse
 « est alterutrum ut agnoscat neque Deum nec Ser-
 « vatorem. Sin neque justus sit, neque Servator,
 « quo tandem pacto potest esse Deus? Unum et-
 « enim vult justum esse et Servatorem. Et iterum:
 « *Ante me*, inquit, *non erat alius, et post me non*
 « *erit. Ego Deus et non est ultra me Servator* ³³.
 « Quod si alterius prophetiæ dictionis cupidus sit
 « audiendæ, forte de se dictum ab Isaia, et sui si-
 « millimis qui paria sentiant de deitate, audiat:
 « *Resipiscite qui erratis, convertimini corde et remi-*
 « *niscimini priora, ab omni sæculo, quod ego ille*
 « *Deus, et non est præter me* ³⁴. Non dixit, ego Deus,
 « sed ut addito articulo, ille, unum Deum manife-
 « staret. Quid autem et Osee propheta? nonne et

† Ed. Paris., pag. 133. ²⁸ Baruch III, 36-38. ²⁹ Isa. XLV, 14. ³⁰ ibid. 18. ³¹ ibid. 21. ³² ibid. 21. ³³ Osee. XIII, 4. ³⁴ Isa. XLV, 22.

(87) Ἰερὸς προφήτης Ἰερεμίας. Locus est, in propheta Baruch, cap. III, 37; veteres enim Patres passim Baruch ascribunt Jeremias. M.

(88) Τοῦτο ἔρη.

(89) Προσκυνήσωσι vulgo.

(90) Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός. Sequitur in propheta Isai, XLV, 15, Καὶ οὐκ ᾔδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ

« οὐν ὁ ἱερὸς προφήτης Ἰερεμίας (87) ὡς
 « αὐτὸν ἑτεροδιδασκαλοῦντα ἐλέγξει; Τὰ γ
 « τὸν Σωτῆρα ἡμῶν προφητεύων, οὕτως ἐφ
 « ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος:
 « τόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, κα
 « Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ
 « μένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (88) ἐπὶ
 « ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναστράξ
 « πάλιν προστίθησι λέγων· « Ἄλλ' ἔοικεν ἐν:
 « ὁ Πατήρ εἶναι, κἂν Ἀστερίῳ μὴ δοκῇ, κ
 « αὐτὰ ἐκείνῳ φρονούσι. Δοκεῖ γὰρ τούτο ἔ
 « σιν προφήτῃ Ἡσαΐα, τῷ δι' ἁγίου λέγοντι
 « τος, Καὶ προσκυνήσουσι (89) σοι, καὶ
 « προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστι,
 « ἔστιν ἄλλος πλὴν σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός
 « Ὁρᾶς ὅπως πρόβριζον ἀνατρέπει τὴν τῶν
 « δασκαλούντων ἐντεχνον κακουργίαν; Καὶ εἰ
 « λέγει· « Εἰ δὲ καὶ βούλει καὶ ἐτέρας ἐκ
 « αὐτοῦ προφητείας ἵνα ἡμῖν Θεὸν βεβαιώσῃ
 « Θεός, φησὶ, πρώτος· καὶ εἰς τὰ ἐπιχόρ
 « εἰμι. Τὸ γὰρ ἐγὼ ἐνδὸς προσώπου δεξιᾶ
 « αὐτοῦ εἰμι. Τὸ γὰρ δύο ῥήσεις ἐν ἡμῖν πρόσωπον συμ
 « ἔγω γὰρ εἰπὼν, ἐπάγει καὶ τὸ, εἰμὶ, ὡς
 « εἶμι. Δύο τοῦ λόγου μερῶν, ἀντωνυμίας τε καὶ
 « τὴν τῆς θεότητος μαρτυρεῖσθαι μονάδα. Εἰ
 « καὶ ἐτέρας μαρτυρίας, ἀξιθὶς τὸν αὐτὸν εἶ
 « ἐξομαι προφήτην λέγοντα, Ἐγὼ πρώτος,
 « μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ θε
 « ὑποστάσει διηρημένον τὸν Ἰῆδν τοῦ Πατρὸς
 « ἀνθρώπου Ἀστερίας εἶναι οὐκ ἐστὶ, ἀπὸ τῆς
 « νης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνέλαβε, σαρκίᾳ
 « δεικνύτω ἡμῖν τὸν ταῦτα λέγοντα· ἐν ἑ
 « κἀναυθα, προσώπου ἢ λεγομένη ῥήσις.
 « ἔστιν ὁ λέγων, οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ Θεός;
 « τῷ δὲ καὶ ἐτέρας προφητείας λεγούσης, ὁ
 « πλὴν ἐμοῦ δίκαιος καὶ Σωτήρ. Εἰ δύο θε
 « νομίσοι, ἀνάγκη αὐτὸν τὸν ἕτερον μὴ δίκ
 « λογεῖν εἶναι μὴδὲ Σωτῆρα (91). Εἰ δὲ οὐ
 « οὐδὲ Σωτήρ, πῶς ἐτι (92) Θεός εἶναι ὀνει
 « γὰρ ἀποφαίνεται δίκαιον καὶ Σωτήρα εἶν
 « αὐθις, Ἐμπροσθέν μου (93), φησὶν, οὐκ
 « ἄλλος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται. Ἐγὼ θε
 « οὐκ ἔσται παρὲς ἐμοῦ σώζων. Εἰ δὲ βού
 « ἐτέρου προφητικῶν ἀκούσαι ῥητοῦ, τάχα
 « αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίως περὶ θεότητος αὐτῶ
 « μένους λεχθέντος (94), ἀκουέτω αὐτοῦ Ἡ
 « γοντος, Μετανοήσατε, οἱ πλανώμενοι, ἐ
 « ψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότε
 « τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστ
 « ἐμοῦ. Οὐκ εἶπεν, ἐγὼ Θεός, ἵνα καὶ ἐπ
 « ἄρθρου προσθήκης, ἵνα Θεὸν ὄντα σαφῶς ἔ

Σωτήρ. M.

(91) Εἶναι μὴδὲ Σωτήρα. Videtur legendū δοίκαιον, μὴδὲ Σωτήρα. M. [Vulgo locu dicitur δοκεῖν.]

(92) Vulgo ὅτι.

(93) Vulgo ἐμοῦ.

(94) Vulgo λεχθέν.

καὶ ἄσπῃ ὁ προφήτης; οὐ καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ
 τυρεὶ; Ἐγὼ ἀνήγαγον σε ἐξ Αἰγύπτου, λέ-
 και θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γινώσκῃ, καὶ σώζων
 ἔσται παρὲς ἐμοῦ. Αὐθίς τε ὁ Μαλαχίας, Οὐχί
 εἰς ἔκτισον ὑμᾶς, φησὶν· Οὐχὶ πατὴρ εἰς
 τῶν ὑμῶν; Ἀλλὰ τὸν Δαβὶδ φησὶ που Ἄστέ-
 μηδὲν εἰρημέναι περὶ τούτου, καίτοι πρεσβύ-
 τος παρὰ Μωσῆα τῶν ἄλλων προφητῶν ὄντα, καὶ
 οὗτο ἀμφιγνοεῖν, εἴτε δύο θεοὺς ὑποστάσει διη-
 νους νομίζειν εἶναι προσήκει, εἴτε καὶ μή.
 ἵν' ἕνα μὴ τοῦτο λέγῃ, ἀκόλουθον ἡγοῦμαι καὶ
 ἐπιδειξάμεν αὐτῷ τὰ αὐτὰ τοῖς προειρημένοις
 λέγοντα· Ἄκουσον, φησὶ, λαός μου, καὶ
 ἴσω σοι, Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι·
 ἰκούσης μου, οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ θεὸς πρόσ-
 ρος, οὐδὲ προσκυνήσεις θεῶν ἄλλοτριῶν. Ἐγὼ
 εἰμι Κύριος ὁ θεός σου. Ὁ αὐτὸν ἐπιδεικνύς
 ἔγων, ἐγὼ εἰμι, οὐ δὴλός ἐστιν ἕνα θεὸν μό-
 ναι λέγων, τοῦτ' ἔστιν ἑαυτόν;

ΚΕΦ. Κ'.

Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ γινώσκοντες παρὲδω-
 ῖουδαίοις τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

α πάντα Μάρκελλος καὶ ἔτι τούτων πλείονα
 ἤσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συνεφόρει, δι' ἀνεπι-
 ὄνην οὐ λογισάμενος, ὅτι πρὸς τὴν σκληρο-
 του Ἰουδαίων λαοῦ ἡ τοιαύτη αὐτοῖς παρεί-
 ιασκαλία. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἰὰ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἀτε-
 ες φρένας ἐντελεῖ παραδύναμι τὸν τῆς θεοσε-
 ὄγον. Οὕτω γοῦν αὐταῖς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν
 λπει, καὶ σώματος περιτομὴν, καὶ Σαββάτου
 ν, καὶ τωινῶν βρωμάτων ἀποχὴν καὶ καθάρ-
 μάτων, πωματικὰς τε εὐλογίας, καὶ μὴν καὶ
 ὕστερ γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' οὐ βασιλείας οὐρα-
 ιγγελας. Ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐρω-
 πῶς Μωσέως προστάξαντος διδόναι βιβλίον
 οἴου καὶ ἀπολύειν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα τὸν
 ἰνον αὐτὸς τάναντια διατάττει, τὸν λόγον ἀπ-
 καθολικὸν φήσας, Μωσῆς πρὸς τὴν σκληρο-
 ῦμῶν ἔγραψεν (95)· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγο-
 ἴτω. Ταῦτόν οὖν εἶπεν ἄν, καὶ εἰ τις ἤρετο,
 ἡ ποτε θεὸν ἕνα εἶδεν παρακαλεσόμενοι
 καὶ οἱ μετ' αὐτὸν προφήται οὐκ ἐδίδα-
 ὕτους τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γινώσκοντες; οὐ γὰρ
 ἦσαν οἱ συνεχῶς ἀπαγόμενοι τῇ πολυθέῳ
 τὴν εὐαγγελικὴν παραδέχεσθαι χάριν (97).
 τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν τὴν περὶ ἐνὸς
 δασκαλίαν ἐποιῶντα, τῶς παιδαγωγοῦντες
 διὰ τοῦ ἀποτρέπαι μὲν τοῦ πολλοῦ εἶναι νο-
 θεοῦς, ἐνάχειν δὲ ἐπὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐνός.
 : Μωσῆς ἀτελεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῖς κατ' αὐ-
 εδίδου διὰ τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν τῆς φρονήσεως,
 : μίαν αὐτὸν μνήμην ποιήσασθαι ἀγγέλων κτί-

A « hoc ipsum ille testificatur? Ego eduxi te, dicens,
 « ex Aegypto, et Deum non cognosces praeter me.
 « Non est qui servet praeter me²¹. Rursus autem et
 « Malachias ait, Nonne Deus unus condidit vos?
 « nonne Pater unus erat omnium vestrum²²? Sed
 « ait quodam in loco Asterius, nihil de hoc prolo-
 « cutum Davidem, qui tamen excepto Mose, sit an-
 « tiquissimus prophetarum, atque hanc ob causam
 « dubium fuisse, utrum duos deos ❧ substantia
 « divisos profiteri deberet, an non. Quocirca ne
 « hoc vere dixisse arbitretur se, consequens est ut
 « ostendam hunc quoque vatem consimilia cum
 « praedictis sanctissimis viris sensisse. *Aydi, in-*
 « *cabor te, si me audias, non erit in te Deus novitius,*
 B « *neque adorabis Deum alienum: Ego enim sum*
 « *Dominus Deus tuus*²³. Qui dicit, ego sum, idque tam
 « evidenter, annon fatetur ille Deum unum esse
 « solum, hoc est semetipsum? »

CAP. XX.

Quid causæ fuerit, quod Moses et prophetae expli-
 citam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.

Haec omnia Marcellus et adhuc plura, in abne-
 gationem Filii Dei congeffit: propter suam nempe
 ignorantiam: non enim recordabatur, propter Ju-
 daeorum cordis duritiem, hanc ipsis doctrinam olim
 representatam. Non enim poterat Spiritus ille
 sanctus hominibus adeo imperfectis et mente inca-
 pacibus, per prophetas suos, suis numeris absolutam
 tradere pietatis in Deum rationem. Ideo sacrificia
 praecipit facere: ideo corporis circumcisionem, et
 Sabbata, et ciborum quorumdam abstinenceam, cor-
 poris ablutiones, corporales benedictiones, promissio-
 nes insuper non caelorum regni, sed terræ lactis
 et mellis abundantissimæ. Dominus autem et Serva-
 tor interrogatus, quo modo cum praeciperet Moses
 repudii libellum dare, et demittere uxorem, si cui
 ita adlubescebat, ipse statuerit his contrarium, ra-
 tionem reddit universalem, inquit, *Moses propter*
duritiem cordium vestrorum ita scripsit: sed a prin-
*cipio non fuit ita*²⁴. Quod et ipsum etiam respon-
 disse, si quis interrogasset, Cur cum Deum unum
 colere Moses, et post Mosem prophetæ praecipe-
 rent, nihil plane docuerunt, nec scientiam illis
 insinuarunt de Filio? Neque enim illi pote-
 rant, tam frequenter abducti ab errore de deorum
 multitudine, evangelicam illam gratiam percipere.
 ❧ Quocirca illius populi per id temporis informa-
 tores, propter duritiem cordium illorum unius so-
 lius Dei doctrinam iis instillarunt: ut ab opinione
 abstractos de diis multis, ad unius deducerent cog-
 nitionem. Atque ita suo populo doctrinam tradebat
 Moses imperfectam, propter captum ipsorum et ini-

l. Paris., pag. 134, 135. ²¹ Ose. xiii, 4. ²² Malach. ii, 10. ²³ Psal. lxxx, 9-11. ²⁴ Matth. xix, 8.

Σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν. Decet, ex
 lio splendendum, ὑμῖν ταύτην τὴν ἐντολήν.
 st Marc. x, 5; posterior pars est e Matth.
 M.

(96) Vulgo εἶπτο, et statim, παρακαλεσόμενος.
 (97) Παραδέχεσθαι χάριν. De deitate Jesu Chri-
 sti, Filii Dei. M.

perfectam intelligendi potestatem. Quocirca nec de conditis angelis facit mentionem, in illa cosmopœiæ ratione describenda : cum tamen prophetæ illo posteriores angelorum fecerint mentionem, divinarumque potestatum et spirituum sanctorum, et Dei ministrorum supercelestium, de quibus docuit et locutus est Daniel, *Millia millium ministrabant ei et decies centies centena millia astabant ei* ⁹⁸. Quorum tamen mentionem silentio prorsus Moses involvebat, cum tamen ille eos non ignoraret, utpote qui exactam rerum omnium cognitionem ab afflatu divini Spiritus acceperat. Non tamen inter res creatas memorandas eorum meminit a Deo conditorum. Cujus rei causam non aliam reddiderimus, quam Judæorum duritiem cordis, quod et ipse Servator docuit. Sed et alia sexcenta in rerum exstare universitate discas per Novi Testamenti lectionem, quæ nusquam in historia Mosis comparant. Non meminit principatum, non potestatum, non inmundi dominantium, non spirituum iniquitatis, adversus quos lacta nobis intercedit, ut divinus Apostolus loquitur. Quid ergo refert, si neque apud Mosem, nec prophetas reliquos invenire possemus horum rationes, num fides Apostolo detrahenda? aut cum meminerit ille horum ordinum excellenter superiorum; ubi ait, Christum a dextris Dei considerare super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, sive in hoc sæculo seu in futuro ⁹⁹; et alibi cum nominet idem thronos, dominationes, et principatus, et potestates, ubi ait : *In ipso enim condita sunt universa, tam quæ in cælis sunt, quam quæ super terram, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, seu principatus, seu potestates* ¹⁰⁰. Num non par est ut admittamus ista, etiamsi Moses non fecerit, nec prophetarum ullus ullam de istis mentionem? Certe idem hic usurpandum nobis est, quod duri cervicis et corde incircumcisi atque si auribus neutiquam istis fidem adhibuissent, quibus ideo nihil de superna illa Jerusalem ✕ divini prophetæ revelarunt : cum in Ecclesia Christi, manifeste pronuntiat de illa Paulus, *Jerusalem vero quæ visus est libera, est mater nostra* ¹⁰¹; et : *Appropinquastis ad Sion montem, et civitatem Dei vivi Jerusalem cælestem, et multitudinem angelorum, et pænegyrim et Ecclesiam primogenitorum qui descripti sunt in cælis* ¹⁰². Hic vero nobis dicat velim Marcellus, si de vetustis Scripturis proferre nobis possit doctrinam de istis : sin nullam inveniat rationem, tum exprimat cur. et ista, et alia quam plurima his congenita abscondebantur a prophetis, de quibus nostra vice Deum deprecabatur sanctissimus Apostolus, ut possimus *comprehendere cum omnibus*

σεως, ἐν τῷ τῆς κοσμοποιίας λόγῳ, καίτοι τῶν ταῦτα (98) προφητῶν οὐ μόνον ἀγγέλων μνημοσάντων, ἀλλὰ καὶ θεῶν δυνάμεων, καὶ πνευμάτων ἁγίων, τῶν τε ὑπερουρανίων Θεοῦ λειτουργῶν : ὧν ὁ Δανιὴλ διδάσκων εἶπε, *Χίλια χιλιάδες ἐτούργουν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρεϊτήσαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ*. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἀπάντων ἡ παρέδωκε τοὺς λόγους Μωσῆς, καὶ περὶ αὐτῶν ἐν ἀγνοίᾳ πάντων δὲ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν ἐληφώς (99) τῷ θεῷ Πνεύματι. Πλὴν οὐδαμῶς αὐτῷ τῆ κοσμοποιίας ὡς πρὸς τοῦ Θεοῦ γενομένων ἐπιείκῃ μνήμην. Καὶ τούτου τὴν αἰτίαν οὐδ' ἐτέραν εἴποι ἢ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ γεγενῆσθαι. ὡς περ αὐτὸς εἶδαξεν ὁ Σωτὴρ. Καὶ ἅλλα δὲ μυρία εἶναι ἐ τοῦ παντὸς συστάσει μάθοις ἂν ἐκ τῶν τῆς Καινῆς ἰθῆκης ἀναγνωσμάτων, οὐδ' ὅλως ἐν τῇ Μωσαϊκῇ φεμενα Γραφῇ (1) : οὐκ οὖν ἐμνημόνευσεν ἀρχῶν, οὐδ' οὐσιῶν, οὐδὲ κοσμοκρατόρων, οὐδὲ πνευματικῶν πονηρίας, πρὸς δὲ τὴν πάλην ἡμῖν συνεστάκει φησὶ θεῖος Ἀπόστολος. Τί οὖν, ἐπεὶ μήτε παρὰ Μωσῆ, μ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις σαφῶς ἐστὶν εὐρεῖν : περὶ τούτων λόγους, ἀπιστητέον (2) τῷ Ἀποστόλῳ ἐπειδὴν τοῦ τῶν κρείττωνων τάγματος ὁ αὐτὸς ἐμνημονεύη λέγων τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ καθέζεσθαι, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος μαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ μέλλοντι : καὶ αὖθις, ἐπειδὴν ὀνομάζει θρόνον καὶ κυριότητος, καὶ ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, λέγει *Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, ἐξουσίαι, ἅρ' οὐ προσήκει ταῦτα παραδέχεσθαι τὸ μήτε Μωσαῖα, μήτε τοὺς λοιποὺς προφήτας, τούτων προειληφέναι; ἢ ταῦτῶν καὶ περὶ (3) πᾶ ἑροῦμεν, ὡς οὐχ οἱοί τε ἦσαν τοὺς περὶ τούτων στεῦεσθαι λόγους οἱ σκληροτράχηλοι καὶ ἀπαρτοί τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσίν, οἷς οὐδὲ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται ὡς περ οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ διασαφῶν καὶ περὶ ταύτης λόγους ὁ Παῦλος εἶδα, λέγων, *Ἡ δὲ Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μη ἡμῶν* : καὶ, *Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ π Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυρία ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ (4) πρετόνων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Λεγέτω : ταῦτα Μάρκελλος, εἰ οἷός τε ἐστὶν ἐκ τῶν παλαιῶν γραμμάτων τὴν τούτων προφέρειν διδασκαλίαν δὲ (5) μὴ εὐρίσκει, τὴν αἰτίαν ἀποδίδτω, δι' ἣν σὺ πηγο τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις ταῦτά τε πάντα ἅλλα τούτοις ἀδελφὰ μυρία, περὶ ὧν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ὑπερ ἡμῶν ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ, *ἵνα ἐξισχύσωμεν κα λαβῆσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις, τί τὸ κλάτος κα**

✕ Ed. Paris., pag. 136. ⁹⁸ Dan. vii, 10. ⁹⁹ Ephes. i, 20, 21. ¹⁰⁰ Coloss. i, 16. ¹⁰¹ Gal. iv, 26. ¹⁰² II Cor. xii, 22, 23.

(98) Μρ. τοῦτον.

(99) Vulgo παρεληφώς, at cf. infra C med.

(1) Φερομένη Γραφή. Ἐκεῖ φερόμενα [sic codd.], aut φερομένων, ut referatur ad ἀναγνωσμάτων. M.

(2) Vulgo ἀπιστευτέον, et infra ὀνομάζει.

(3) Vulgo ἢ περὶ corr. Jam Μρ.

(4) Vulgo τῶν πρ.

(5) Vulgo δὴ, et infra, μύριαι.

πος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλείστα ὄσα μυστήρια περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ τε τῆς συντελείας τοῦ παντός, περὶ τε τῶν ἐπαγγελιῶν, ποτὲ μὲν διὰ παραβολῶν, ποτὲ δὲ καὶ ἐν ἀπορρήτοις ἐξέφαινε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, πρὸς οὓς ἔλεγεν, Ἵμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὧν οὐκ ἂν εὔροι τις τὰ Ἰσα παρὰ Μωσῆ, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις. Τί οὖν; ἐπεὶ μὴ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεδόθη ταῦτα, εἰς ἐπιτήδειον καιρὸν φυλαττόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, παρὰ τοῦτο χρῆν ἡμᾶς τὴν δωρηθεῖσαν ἡμῖν χάριν ἀθετεῖν; ἢ μειζρόνως εὐχαριστεῖν τῷ τῆς τοσαύτης ἡμᾶς καταξιώσαντι γνώσεως (6); Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν πρόπον καὶ τὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίας, ἐκ τῆς αὐτοῦ Καινῆς Διαθήκης προσήκει ἂν ἀπολαμβάνειν, οὐδὲν ξενιζόμενους, εἰ μὴ τῷ σκληροκαρδίῳ λαῷ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, εἰς καιρὸν εὐκαιρον, τὸν περὶ αὐτοῦ ταμειούμενοι λόγον. Οὐ γὰρ ἐδόκει ἐπιτήδειον εἶναι τὸ, τῆν καὶ ὑποσυρομένοις ἀνδράσι ἐπὶ τὴν πολυθεον πλάνην παραδίδόναι τὸ (7) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον, οἷς οὐδὲ τοὺς περὶ τῶν ὑποβεβηκότων δυνάμεων ἐξεκάλυπτον λόγους· ὡς ἂν μὴ προφάσει ταύτῃ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν καταπέσειεν πολυθεῖαν, οἱ πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε τὸν παρ' αὐτοῖς ἀνεπλάσαντο Θεόν. Διόπερ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἀναστέλλων πλάνης ὁ λόγος τὸν ἕνα Θεὸν ἐκήρυττεν, οὐ μὴν πατέρα εἶναι τὸν αὐτὸν ἠρνεῖτο· καὶ τὸν ἀληθῆ δὲ σέβειν ἐδίδασκε, καὶ πλὴν αὐτοῦ μηδένα εἰδέναι παρῆναι, οὐ μὴν ἠρνεῖτο εἶναι αὐτὸν Πατέρα. Εἰ δὲ (8) καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν αὐτὸν, καὶ δίκαιον, καὶ Σωτῆρα ἀπεκάλει, ἀλλ' οὐκ ἀπέκλειε τοῦ καὶ Πατέρα εἶναι αὐτὸν ἡγεῖσθαι τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Εἰ· οὖν ὁ Πατὴρ λέγων εἶθ' ὁ Υἱὸς τὸ Ἔγώ εἰμι ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν ἑκατέρως ὁ λόγος. Ὁ τε γὰρ Πατὴρ ὁ ὢν εἶη ἂν, μόνος αὐτὸς ὢν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι Θεός, ὡς ὁ θεὸς ἐδίδαξε Ἀπόστολος, ὃ τε Υἱὸς, καὶ αὐτὸς χρηματίζων ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν μόνος ὢν Υἱὸς, μονογενὴς τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπάρχων. Καὶ τοῦτο εἶη ἂν (9) αὐτοῦ εἰκὼν, καθ' ὃ μόνος ἦν αὐτὸς ὁ ὢν. Διὸ καὶ αὐτὸς χρηματίζοι ἂν ὁ ὢν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς καὶ Κύριος ὁμοίως τῷ Πατρὶ καὶ αὐτὸς διὰ πάσης ἀνηγόρευται τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς.

ait et Dominus similiter atque Pater est et Dominus ac

A sanctis, quæ esset latitudo, longitudo, profunditas et altitudo, et cognoscere excedentem illam dilectionem cognitionis Dei ⁴¹. Sed et ipsemet Servator noster plura mysteria de regno cælorum, de consummatione mundi, de promissionibus, nunc per parabolas, nunc latenter et occulte extulit, et discipulis intimavit, inquiens: Vobis datum est nosse mysteria Dei ⁴², quibus supparia non inveniet quis apud Mosem, aut reliquos prophetas. Quid ergo? Cum non concessum fuerit Judæorum populo ista percipere, sed in tempus opportunum reservabantur Christi Ecclesiæ patefacienda; ideo nos oportet concessam nobis gratiam negligere? Imo vero majorem in modum gratias illi retribuere, qui nobis hanc tantam scientiam impertivit. Ad istum ergo modum, quæ sunt de Dei filio in Novo Testamento prædicata accipienda sunt, nec ut alienum quid minus acceptare, si quidem illi populo duro corde prædito homines illi Dei cognitionem de illo non tradiderunt, reservato in tempus opportunum de illo dispensatorio sermone. Non videbatur tunc temporis æquum esse, ut hominibus ad errorem de diis multis facile arreptibus, mysterium de Patre et Filio revelaretur, cum nihil de subjectis hisce testamentibus patefactum fuerit, ne per hunc prætextum illi ad paganorum polytheiam dilaberentur, qui Jovem suum patrem hominumque deorumque vocare solent. Quocirca ut errorem hunc eliminaret Verbum illud Dei, unum Deum prædicabat: non tamen negavit eundem esse Patrem: verum vero Deum illum adorare docuit, et præter illum nullum alium arbitrari Deum erudit: sed minime inficiatur illum esse Patrem, ✕ si Dominum et Deum illum, et justum nominavit et Servatorem, non exclusit eum a titulo Patris, tamen ut non esset Pater unigeniti et dilecti sui Filii: sive ergo Pater, seu Filius illud ait, *Ego sum qui sum* ⁴³, omnino verissimum est, quod abs utrovis dicitur. Nam et Pater est, *qui sum*, cum sit solus super omnia, per omnia et in omnibus Deus, quod nos divinus docuit Apostolus. Sed et Filius si dicatur *qui sum*, vere sic dicitur: cum solus sit Filius Dei unigenitus ejus, *qui est*, cum sit *imago Dei invisibilis* ⁴⁴, et eo ipso sit imago ejus, quod solus ipse sit *qui est*. Adeoque vocetur et ille *qui est*, cum et Deus

Deus: quomodo per Scripturas universas annun-

ΚΕΦ. ΚΑ'.

Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσῆ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Μωσῆ χρηματισμοῦ γινῶναι· λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Ἐλάλησε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν (10):

✕ Ed. Paris., pag. 137. ⁴¹ Ephes. III, 18, 19. ⁴² Luc. VIII, 10. ⁴³ Exod. III, 14. ⁴⁴ Coloss. I, 15.

(6) Γνώσεως. Deest Χριστῷ αὐτὸς Θεῷ. M.

(7) Vulgo τί; mox vulgo ἀνεκλάσσοντο.

(8) Vulgo δὴ.

(9) Καὶ τοῦτο εἶη ἄν. Lege καὶ τούτῳ. M.

(10) Vulgo [λέγων] ἐγώ.

Abraham, et Isaac, et Jacob ⁴⁴. Vides ut se affirmat A patribus apparuisse. Quando autem apparuerit Scriptura docet, inquit, Apparuit Deus Abraham ad quercum Mambre, dum sederet ad ostium tabernaculi sui ⁴⁵. Qua autem figura, nisi humana apparuit? Quis autem ille esset, nisi Filius Dei, ut in Evangelio ipse docet Judæos alloquens, Abraham Pater vester exsultavit ut videret diem meum: vidit autem, et gavisus est ⁴⁶: attulit autem ad sermonem illis adjecit, Priusquam Abraham esset, ego sum ⁴⁷. Ubi suam liquidissimo præexistentiam docet. Quid enim aliud intimavit illa dictio, quam quod ipsemet Filius Dei fuerat, qui cum Mose loquebatur et dicebat, Ego sum, qui sum? Nam se quidem Abrahamo visum affirmat. Jam qualiter erat Qui est, ostensum est. Sed et magnus ille apostolus Paulus, agnoscit Filium Dei factum mediatorem legis per Moysen datæ, in quibus loquitur, Lex tradita per angelos in manu mediatoris. Jam mediator unius non est, Deus autem unus est ⁴⁸. ✕ Ita mediator erat, qui colloquebatur Mosi, etiam ante carnem assumptam, mediator humanæ salutis. Hunc fuisse porro Jesum Christum statuit Apostolus inquit, Unus Deus, unus mediator Dei atque hominum, homo Jesus Christus ⁴⁹. Hinc igitur personaliter de se locutus est apud Moysen, Ego sum ⁵⁰, sive fuit Pater, qui per eum hanc emisit vocem: utrovis modo res est cum veritate conjuncta. Ne hæreat ergo adhuc Marcellus, inextricabili usus, quemadmodum ipse retur, syllogismo ubi scribit [R. LVIII C coll. p. 430 D]: «Quemnam jam existimat esse eum « Asterius, qui dixit, Ego sum? Filiumne, an Patrem? inferens deinde: Si quidem Pater erat « qui sic inquit, Ego sum, tum non est Filius « Deus, quod ex opposito, Non existentis, de se « dixit, Ego sum. Si Filium hypostasi differentem « hoc ipsum protulisse dicat, Ego sum, idem rursus « de Patre usurpasse existimabitur. » Horum utrumlibet dicat impium est: et tamen hæc ita ubi statuerat, alterutrum ipse in absurdum incidit, unum dum statuit esse eum Qui est, alterum pernegans. Quem vero tandem? forte ipse novit. Si Patrem admittat, negabit Filium: aut Filio admissio, annihilabit Patrem. Vel potius neque Patrem posuisse neque Filium convincetur, cum unum solum admittat, alterum amoveat. Utcunque Deum audiat dicentem, Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis, non erunt tibi dii alii coram me ⁵¹: ne conturbetur, nec mente

Ἐγὼ Κύριος, καὶ ὤφθην (11) πρὸς Ἀβραάμ καὶ πρὸς Ἰσακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν ὅπως ὤφθα: ἐκυτὸν τοῖς πατράσιν Ἰσρ. Π πάλιν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ λέγουσα· Ὁφθῆναι ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, πρὸς τῇ ἐρημίᾳ καθημένου αὐτοῦ πρὸς τῇ θύρᾳ. Πῶς λως ἢ (14) ἐν σχήματι ἀνθρωπίνῳ; τίνα πιστεύειν εἶναι τοῦτον, ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν Εὐαγγελίοις παρίστη λέγων πρὸς δαίους· Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἐμῶν ἡγαλλῆθῃ τὴν ἡμέραν (16) τὴν ἐμὴν, καὶ εἶπε Ὅτι καὶ θαυμασάντων ἐπὶ τῷ λόγῳ, πρὸς Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, τῶν ἐν αὐτοῦ παριστάς λευκότερα. Τί ἐστὶν οὖν ὁ λόγος (17), ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τὸν χρηματίζαντα τῷ Μωσῆ, καὶ εἰρηκόμην ὁ ὢν; αὐτὸς γὰρ τῷ Ἀβραάμ ὤφθαι δαξεν. Ὅπως δὲ ἦν αὐτοῦ ὁ ὢν εἰρηκόμην μέγας δὲ ἀπόστολος Παῦλος οἶδε τὸν Υἱὸν μεσίτην γενόμενον τῆς διὰ Μωσέως νομοθεσίας διδάσκει λέγων, Ὁ νόμος διαταγῆς δι' ἐξουσίαν χειρὸς μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνδὲς οὐκ ὕψιστος ὁ χρηματίζων τῷ Μωσῆ ὁ μεσίτης ἐκείνου μεσιτεύων τῇ τῶν ἀνθρώπων σαρτὴν τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν. Τοῦτον δὲ εἶναι Ἰησοῦν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος παρεστήσε φήσας, Ἐγὼ καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων Χριστός. Εἶπ' οὖν ἐξ αὐτοῦ προσώπου ἰσχυρῶς Μωσῆ, τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, εἶπ' ὁ Πater αὐτοῦ ταύτην προΐμενος τὴν φωνήν, ἐπεὶ Θεοὺς ἂν ὁ λόγος. Μὴ δὲ εὖν ἀπορείτω συλλογισμῷ χρώμενος, ὡς οἴεται, ἀφ' ἑφραση, « Τίνα τοίνυν τὸν Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν λέγει ὁ Θεὸς εἶναι οἴεται; τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα ἢ συνάγων, ὡς εἰ μὲν ὁ Πατὴρ εἴη ὁ Θεός, ἢ εἴη ὁ Υἱὸς Θεός, ὅτι κατ' ἀντιδιαστολήν ἢ ἕως, ὁ ὢν αὐτὸν εἶναι φησιν. Εἰ δὲ (18) ἢ ὑποστάσει διηρημένον τοῦτο φάσκει λέγει ὁ εἰμι ὁ ὢν, ταῦτον αὐτὸς περὶ τοῦ Πατρὸς ἢ μισθήσεται. » Ἐκάτερον δὲ τούτων ἀπὸ δὲ λέγων ὁ αὐτὸς, ἐκατέρῳ περιπέπτως ἕνα μὲν ὀριζόμενος εἶναι τὸν ὄντα, θάτερον μόνος. Καὶ τίνα τοῦτον αὐτὸς ἂν εἰδῆ; ἢ Πατέρα δούς, τὸν Υἱὸν ἀρνήσεται· ἢ τὸν ἢ παραδειξάμενος, ἀθετήσεται τὸν Πατέρα· μὴ Πατέρα, οὔτε Υἱὸν εἰδὼς ἐλεγχθήσεται, ἢ δούς, τὸν δὲ ἕτερον ἐκποδὸν μεσιτάς· καὶ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ἐξ ἁγίων σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οὐρανοῦ οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ. I

✕ Ed. Paris., pag. 458. ⁴⁴ Exod. vi, 2, 3. ⁴⁵ Gen. xviii, 1. ⁴⁶ Joan. viii, 56. ⁴⁷ ibid. 48. iii, 19, 20. ⁴⁸ I Timoth. ii, 5. ⁴⁹ Exod. iii, 14. ⁵⁰ Exod. xx, 2, 3; Levit. xix, 36.

(11) Vulgo ὤφθην τῷ Ἀβρ. καὶ τῷ Ἰσ.
(12) Θεὸς ὢν. In Exodo additur αὐτῶν, recte: legendum ergo hic. Θεὸς ὢν αὐτῶν. Ὁρᾶς, non, ut in codice fuit, ὢν. Αὐτῶν ὀρᾶς. M.
(13) Vulgo οὐκ ἐξ.
(14) Ἀλλ' ἐν Μρ.
(15) Vulgo δὲ.
(16) Ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν. Non memini legisse

alibi hanc interpretationem; non habetur quas multas congessit crudelitissimus Malde Joan. viii, 56. M.
(17) Συρίσθησιν ὁ λόγος. Nempe qui est Deus, Ἐγὼ εἰμι. M.
(18) Mss. ὁ δὲ Θεὸς εἶς ἔστιν.
(19) Vulgo δὲ, nisi vulgo ἀρνήσεται.
(20) Vulgo οὐκ ὄντα.

ταῦθα μὴ παρατρέσθω τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς A
 συνημμένων ἀκουέτω· εἰπὼν γάρ, *Ὁὐκ ἔσορταί σοι θεοὶ ἕτεροὶ πληρῆ ἐμοῦ, ἐπήγαγεν· Ὁὐ ποιήσεις θεαντῶ (21) εἰδωλῶν, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι· ὑποκάτω τῆς γῆς. Ὁὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς, ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος ζηλωτής. Ὁρᾶς ὅπως διεστέλλετο (22), μὴ τῇ τῶν ἐθνῶν πολυθείᾳ πλάνη συναπαγάσθαι, μόνον δὲ αὐτὸν εἰδέναι Θεὸν καὶ Κύριον. Τίς δ' οὖν οὗτος; Ὁ Υἱὸς τῆν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἐξ ἀθθενταίας τε αὐτοῦ τοῖς εἰδωλολατρείαν νοσοῦσι ταῦτα διαταπτόμενος. Ὡς γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Σωτῆρος τῆν τῶν γεννητῶν ἀπάντων οὐσίαν (23) ὑποσησαμένου, οὕτως αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ τῆν εἰς αὐτὸν γινώσκιν τε καὶ εὐσέθειαν διὰ μεσίτου τοῦ Υἱοῦ παραδιδούς ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος αὐτοῖς ῥήματι Γαλάταις γράφων ἐδίδασκε, δι' ὧν ἐφη· Ὁ νόμος διαταγὴς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνδὲ οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἔστιν (24). Κἄν λέγη· Ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πληρῆ ἐμοῦ, πάλιν ὁ Πατὴρ ἦν, ὡς διὰ εἰκόνας καὶ μεσίτου, διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο φάσκων· οὐ γὰρ δὴ λέγοντος μὲν Ἠσαίου τοῦ προφήτου, Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, καὶ πάλιν, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνήκε, καὶ αὐθις, Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετείλα· Ἰδοὺ καὶ, τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, οὐ τὸν Ἠσαίαν ταῦτα λέγειν φήσομεν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα Θεόν· οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρέποι ἂν τὸν Πατέρα δι' αὐτοῦ χρῆναι ταῦτα διαμαρτύρασθαι τοῖς τῶν τοιῶνδε παραγγελάτων δεομένοις; εἰδωλολάτραι δ' ἦσαν οὗτοι, ὡς ἡ αὐτῇ διδάσκει Γραφή λέγουσα· Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ ἐ αὐτῶν; ἐφ' οἷς ἐπεποιθεῖσαν ἐπ' αὐτοῖς, ὧν τὸ ἐ στέαρ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἤσθητε, καὶ ἐπίνετε τὸν ἐ οἶνον τῶν σπονδῶν αὐτῶν. Ἀναστήτωσαν, καὶ ἐ βοηθησάτωσαν ὑμῖν, καὶ γεννηθήτωσαν ὑμῶν σκεπέασται. Τούτοις γὰρ συνῆπται τὸ, Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πληρῆ ἐμοῦ.*

ΚΕΦ. ΚΒ'.

Ἐτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ θεολογεῖτο.

Κἄν μυριάκις τοῖνον διὰ τοῦ προφήτου βοῶν φάσκη, Πληρῆ ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός, καὶ πληρῆ ἐμοῦ οὐκ ἔστι δικαίος καὶ Σωτὴρ, καὶ Θεὸν πληρῆ ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ σώζων οὐκ ἔστι παρὲς (25) ἐμοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις ἀδελφοῖς ἐν τοῖς λοιποῖς φέρεται προφήταις, Θεὸς ἦν, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐν Χριστῷ κόσμον καταλάσσων ἑαυτῷ, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ ταῦτα διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὅσα δι' ἐρμηνείας, ἀνθρώποις ὑπο-

⊗ Ed. Paris., pag. 139. ²¹ Exod. xx, 4, 5; Levit. xxvi, 1, 2. ²² Galat. iii, 19, 20. ²³ Deut. vi, 4. ²⁴ Isa. li, 2. ²⁵ ibid. 3. ²⁶ Isa. li, 13. ²⁷ Jer. ii, 28. ²⁸ Deut. xxxii, 39. ²⁹ II Cor. v, 19.

(21) Vulgo ἑαυτῷ.

(22) Vulgo διετέλλετο.

(23) Ὑποσησαμένου. Quid vult nescio : nisi, qui subsistentiam dedit, et esse universorum sub-

A trepidet, sed attendat quæ sequuntur statim. Cum enim dixerat, *Non erunt tibi dii alii præter me*, subintulit, *Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem eorum quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut quæ sunt in aquis subter terram; non adorabis illa, non inservies illis, Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes*. Vides ut præceperit id solum, ne ab errore gentilitio, de deorum multitudine, abducerentur, sed solum ipsum Dominum atque Deum agnoscerent. Quis erat iste? nempe Filius Patris imaginem in se habens: qui pro sua quam habuit auctoritate idololatris ista in mandatis dedit. Nam ut omnia Pater fecisse dicitur per Servatorem, qui suscepit omnium substantiam quæ generantur; ita et ipse Pater fuit qui per Filium mediatorum, pietatem et sui cognitionem hominibus communicavit. Hoc totidem verbis, ad Galatas scribens Apostolus docebat, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est: Deus autem unus est*. Et alibi ait, *Videte quod ego sum, et præter me non est alius Deus*. Pater hic erat qui per Filium, tanquam imaginem et mediatorem ista dixit: non enim cum Isaiam audimus prophetam dicentem, *Filius genui et exaltavi*; et iterum, *Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit*; et rursus, *Omnibus sideribus ego imperavi*; et, *manu mea firmavi cælum*; et quæ sunt similia; non ab Isaiâ ista, inquam, prolata dicemus, sed a Deo in ipso loquente. Quocirca eritne incongruum dixisse, Patrem per Filium suum unigenitum hæc prælocutum affirmare apud eos qui istis indigebant mandatis et admonitionibus? Erant autem quod testatur Scriptura, hi idololatræ. Dixit enim Dominus: *Ubi sunt dii illorum? in quibus confidebant, quorum de sacrificiis adipem comedistis, et bibistis vinum de epulis eorum: surgant et adjuvent vos, et fiant obumbracula vobis*. Nunc hisce verbis adunita sunt, *Videte, videte quod ego sum, et non est alius præter me*.

CAP. XXII.

Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus prædicatur.

Licet ergo millies per prophetam clamet, *Præter me non est Deus, et præter me non est justus et Servator*, et, *Deum non cognosces præter me, et Non est qui servet, præter me*, et quæ his congemina feruntur in prophetis cæteris, *Deus erat et in Christo mundum sibi reconcilians*, et ipse erat Pater ista per Filium unigenitum, veluti per interpretem quemdam hominibus subsinuans: sed et Filius

stantiæ, hoc est, in esse produxit. M.

(24) Vulgo ἔστιν εἷς. Καὶ λέγει, ἴδετε ὅτι.

(25) Vulgo ἐκείνου, et nunc, κόσμον vulgo errore om.; dein vulgo τοῖς εὐαγγ.

ην αὐτὴν οὖσαν τῷ μονογενεῖ καὶ ἀγα-
 ὑτοῦ, κἀν λέγει δὲ ὁ Ἀπόστολος, θεολογῶν
 Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, καί
 ρος ἔχωρ ἀθανάσιον, φῶς οἰκῶν ἀπρόσ-
 αῦθις· Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων,
 ἰοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, καὶ πάλιν Μόνῳ
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ δόξα εἰς τοὺς
 ἡν. Κἀν τούτων ἔτι πλείονα λέγοιτο εἰς
 τοῦ ἐνός καὶ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ τούτων
 ἡ νοεῖν εἰκόνα εἶναι τὸν μονογενῆ Υἱὸν
 ἔχ ὡς ἀψύχῳ ὕλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι
 νῆν· κἀν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μόνον ἀληθινὸν
 κῆ εἶναι τὸν Πατέρα λέγων, Ἴνα γινώ-
 τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ
 καὶ αὐτὸν Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖν, ὡς
 αἰ τοῦτο κεκτημένον· Ἴνα ἡ τοῦ μόνου
 ἰώνῳ τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν (34) ἀρχετύπῳ τῆς
 μόζῃ. Σαφέστατα γοῦν εἰκόνα καὶ ἀπαύ-
 ἰατρὸς ἐν μορφῇ τε τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸν
 ; ἐδίδαξε Παῦλος, ὡς διὰ τῶν ἔμπροσθεν
 . ὡσπερ οὖν ἐνός ὑφεστῶτος Πα-
 ἐνός Υἱοῦ φύντος ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ
 ρονῶν εἶποι δύο πατέρας ὑπάρχειν, οὐδὲ
 Καὶ ὡσπερ βασιλέως κρατοῦντος ἐνός,
 ἰατοῦ πανταχοῦ γῆς προφερομένης (32),
 σωφραῶν δύο εἶποι τοὺς κρατοῦντας,
 ; καὶ διὰ τῆς εἰκόνας τιμώμενον κατὰ τὸν
 ν, ὡς καὶ πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, καὶ ἡ Ἐκ-
 Θεοῦ ἕνα παραλαβοῦσα Θεὸν σέβειν τὸν
 εἰς τὸν Θεόν, ὡς διὰ [αὐτοῦ] (33) εἰκόνας
 κυνοῦσα. Ἄ δὲ καὶ μὴ συνείδῃ Μάρκελλος,
 τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι
 ος ἀπεφῆνατο, ἦν ὁ Ἀπόστολος μορφῆν
 ἰου κέκληκεν· οὐ λογισάμενος, ὅτι καὶ
 ρωποι, κατὰ τὴν σάρκα, τοῦ Σωτῆρος τυγ-
 μορφωμένοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ὁ ἀνεληγ-
 ρ, τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀρρήτου καὶ πατρι-
 ος εἰκόνα εἶναι δισχυρίζεται· τὸν δὲ Υἱὸν
 τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστη
 ρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ
 δὲ ἔν), ἀρνεῖται εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἀύ-
 θαῖς λέγων, « Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ
 ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως, ὁ Λόγος
 τὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. »
 διαστροφῇ κέχρηται τῆς ἀποστολικῆς ἐρ-
 ὦτα δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὸ παρὰ
 ἰ τοῖς λοιποῖς προφήταις κεκρυμμένως
 ν μυστήριον, εὐαγγελιστοῦ καὶ ἀνακα-
 μεγάλη τε (34) κηρύττοντος βοῆ τό· Ἐν
 Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν,
 ἡ ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο [(35)
 αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἔν), καὶ μαρτυρομέ-
 τὸ φῶς φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμε-

A eadem sit cum unigenito et dilecto Filio : etiamsi
 dicat Apostolus, deificans Patrem, *Qui beatus et
 solus potens est* ⁶⁰. Et rursus, *Qui solus habet im-*
mortalitatem, lucem habitans inaccessam ⁶¹. Et ite-
 rum, *Regi autem sæculorum, incorruptibili, invisibi-*
li, soli Deo ⁶². Et iterum, *Soli sapienti Deo, per*
Jesum Christum sit gloria in sæcula sæculorum,
Amen ⁶³. Plura adhuc cum poterant allegari in
 Patris doxologiam, qui unus est, et super omnia
 Deus, quorum omnium mens est, ut intelligamus
 Filium unigenitum Dei esse imaginem non ut in
 materia inanimiti, sed ut in Filio vivo assimilata;
 quin et ipse Servator cum Deum unum solum ve-
 rum esse doceat, iniquens, *Ut cognoscant te unum*
solum verum Deum ⁶⁴; sed non tamen gravemur, et
 B verum Deum confiteri, et Filium veluti in imagine
 resultantem, ut additio illa *solus*, soli Patri ad-
 aptetur, utpote qui imaginis sit archetypum. Quocirca
 clarissime ostendit divinus Paulus, ipsum esse ima-
 ginem effluentem, lucem Patris, et in forma Dei
 exstitisse; quod in superioribus positum est a no-
 bis : veluti igitur cum unus subsistat Pater, et
 unus de Patre sit ortus Filius, nemo prudens affir-
 maverit duos patres, aut filios duos; et veluti ubi
 rex unus est cum imperio, cujus imago ubique ter-
 rarum deferatur, nemo prudens duos dixerit esse
 reges : sed unum qui per et in imagine sua hono-
 ratur. Eodem modo ut jam pluries dictum est, Ec-
 clesia Dei, quæ accepit unius Dei cultum, eundem
 C Deum per Filium imaginem suam scilicet adorare
 perseverat. Quod cum Marcellus ignoraret, imagi-
 nem illam Dei invisibilis dixit esse *carnem* Serva-
 toris, quam Apostolus *servi formam* ⁶⁵ nominavit :
 minime recogitans quod secundum carnem Serva-
 toris homines singuli imaginem circumgestent ejus.
 Corpus itaque quod assumpsit Servator, ille esse
 ingenitæ, ineffabilis, paternæ deitatis imaginem
 asseverat : Filium autem unigenitum, per quem
 omnia subsistunt, *Nam omnia per illum facta sunt,*
et sine illo factum est nihil ⁶⁶, negat imaginem esse
 Dei, totidem verbis scribens : « Quocirca patet,
 « quod ante assumptum corpus nostrum, Verbum
 « per se non erat imago Patris. » Videsis quam
 pervertat interpretando Apostoli mentem, cum
 D Joannes evangelista mysterium illud, quod Moysi et
 prophetis abstrusius erat, cognitum annuntiaret et
 efferret magna prædicantis voce : *In principio erat*
Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat
Verbum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso
factum est nihil ⁶⁷, cumque testetur eum lucem ex-
 stitisse illuminantem omnem hominem venientem
 in hunc mundum : *In mundo erat, et mundus per*
ipsum factus est, et mundus eum non cognovit ⁶⁸.

Paris., pag. 142. ⁶⁰ 1 Tim. vi, 15. ⁶¹ ibid. 16. ⁶² 1 Tim. i, 17. ⁶³ Rom. xvi, 27. ⁶⁴ Joan.
 Philip. ii, 7. ⁶⁵ Joan. i, 5. ⁶⁶ Joan. i, 1, 5. ⁶⁷ ibid. 10.

igo deest ἄν.
 ; περιφερ.
 ; om. hic et mox codd.; mox vulgo & δέ.

(34) Vulgo μεγάλη τῆ.
 (35) Om. codd. Mox vulgo φῶς ἦν τὸ.

Quibus vocibus clarissime significat filialitatem, cum de Patre dicat: *Deum nemo vidit unquam*⁷⁴: de Filio: *Unigenitus Filius qui erat in sinu Patris, is eum revelavit.*

Ἐπεὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

CAP. XXIV.

Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum, verbis Dei agendorum instructivis assimilet.

Admirandus iste verborum Christi doctor, præcepta Dei et agendorum commonefactoria verba, undecunque de Scripturis colligens ejusmodi describit, *Quod in principio erat Verbum.* Attende autem, quomodo hoc vult probare: scribit autem [R. XI.] : *Eorum & doctores cum tantum non vererentur mentionem Verbi facere, quod ad hunc modum omnes divinæ Scripturæ prædicant. Unus enim dicit, Verbo Domini firmati sunt cæli*⁷⁵. Et iterum, *Emisit Verbum suum et sanavit eos*⁷⁶. Et Salomon ait, *Quærent me improbi, et non invenient: oderunt enim sapientiam, et Verbum Domini non curaverunt*⁷⁷. Isaias quoque: *De Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*⁷⁸. Et Jeremias, *Pudefacti sunt sapientes, et terrefacti sunt, et locuti sunt, quod Verbum Domini rejecerunt*⁷⁹. Et Oseas, *Oderunt in portis increpantem, et verbum sanctum abominati sunt*⁸⁰. Michæas similiter Verbi meminit, ut Isaias, *De Sion, inquit, exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem.* Hæc postquam et his similia coacervaverat, confirmatam suam retur ab istis sententiam. Vide autem quod diversa de Scripturis collecta testimonia in unum conjecit: *missum Dei Verbum salutiferum illud et curativum, confundens cum admonitorio agendorum verbo. Illud etenim, Oderunt in portis increpantem, et Verbum sanctum abominati sunt: quodnam nobis subindicat Verbum? prorsus illud quo de justis actionibus et sanctis homines commonefiunt: omnino, quidvis potius quam Filium Dei profiteri vult, tanquam qui mentionem ejus fecere metueret. Nos novimus Dei Filium propriissime esse Filium, vere unigenitum Dei: Verbum quoque eundem esse probe novimus; sed non simile humano cuicumque verbo. At quale paret, æquum est exstare Verbum Dei vivum, subsistens, tanquam qui sit Filius. Is vero Verbum indicativum, et agendorum commonefactorium introducens, immerito Filium Dei confiteri gravatur quem reipsa abnegavit.*

Ἐ Ed. Paris., pag. 143. ⁷⁴ Joan. i, 18. ⁷⁵ Psal. ii, 5. ⁷⁶ Jer. viii, 9. ⁷⁷ Ose. ix, 17.

(36) Caput 24 immediate dependet a superiore, pendente adhuc sententia prioris. M.

(37) Ὡς περ αἰδουμένων. Sic legendum, non αἰδούμενος. M. [Secutus sum codd.]

(38) Vulgo ἐξελεύσεται.

(39) Τοῦ om. codd.

(40) Imo Ἀμώς v, 10. Mox vulgo αὐτὸς καὶ ὁμοίως.

(41) Omitt. codd.; dein vulgo καὶ τούτοις ὁμοίως συναγ.

μενον εἰς τὸν κόλπον· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τὴν τε υἰότητα σαφῶς παριστάντος ἐν τῷ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγειν· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε,

ΚΕΦ. ΚΔ'.

Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῶν πρακτέων παραγγελτικοῖς τὸν μονογενῆ Λόγον ἀφωμόλου.

(36) Ὁ θαυμαστὸς οὗτος τῶν Χριστοῦ λόγων ἐλάσκαλος, τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς παραγγελτικούς τῶν πρακτέων λόγους, ἀπὸ τῆς θείας συναγωγῆς Γραφῆς, τοιοῦτόν τινα ὀρίζεται τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον. Ἐπάκουσον δὲ, ὅπως ταῦτα συνιστᾷ πειρᾶται, τῶν γραφῶν τὸν τρόπον· Τῶν δὲ διδασκόντων αὐτῶς ὡς περ αἰδουμένων (37) μεμνησθαι τοῦ Λόγου, ἐν οὕτω πᾶσαι αἱ θεῖαι κηρύττουσι Γραφαί· ὁ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· αὐθὺς τε ὁ αὐτὸς, Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε αὐτοῖς. Σολομὼν δὲ, Ζητήσουσι με κακοὶ, καὶ οὐχ ἐβήσουσιν, ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ Λόγον Κυρίου οὐ προσέλαττε. Ἡσαίας τε· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται (38) νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ αὐθὺς Ἱερουσαλήμ· Ἡσχύνθησαν σοφοί, φησὶ, καὶ ἐπτοθήθησαν, καὶ ἐλλήθησαν, ὅτι τὸν Λόγον [τοῦ] (39) Κυρίου ἀδοκίμασαν. Καὶ Ὡσηὲ (40) δὲ ὁ προφήτης, Ἐμίσησαν, ἔφη, ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεικνύον ἐβδελύξαντο. Μιχαίας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων, Ἐκ Σιών, ἔφη, ἐξελεύσεται νόμος, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ταῦτα [δὲ] (41) καὶ τὰ τούτοις ἀδελφὰ συναγαγὼν, κρατίστην δὲ τούτων τὴν αὐτοῦ δόξαν ἠγείρει. Ὅρα δὲ πῶς (42) φάρας τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας ἐπισημασθε, καὶ τὸν ἀποστελλόμενον (43) τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν σωτήριον, καὶ λατικόν, καὶ τὸν τῶν πρακτέων παραγγελτικόν. Τὸ γὰρ, Ἐμίσησαν ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεικνύον ἐβδελύξαντο, πᾶσι ὑποτίθεται Λόγον; ἢ πάντως πῶς τὸν περὶ τῶν ὁσίων (44) καὶ δικαίων πράξεων παραγγελτικόν· πάντα πᾶλλον ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν βούλεται, ὡς περ αἰδούμενος μνημονεῦσαι τοῦ Υἱοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἶδαμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κυριώτατον ὄντα Υἱόν, καὶ ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγον δὲ αὐτὸν ἀκριβῶς ἴσμεν οὐχ ὁμοίον τῷ ἐν ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷον προσήκει νοεῖν (45) Θεοῦ Λόγον, ζῶντα καὶ ὑφεστῶτα ὡς Υἱόν (46)· ὁ δὲ Λόγον σημαντικὸν καὶ τῶν πρακτέων παραγγελτικὸν εἰσάγων, εἰκότως ὡς περ τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν, ὃν αὐτῷ ἔργῳ ἠρνεῖτο.

(42) Ὅπως φάρας. Facilis correctio, διαφορά; sed quid si φάρας legatur? certe enim vult eum pernicuisse omnia susque deque; statim legend. ἀποστελλόμενον, ut erat in margine. M.

(43) Vulgo ἀποστολικόν.

(44) Vulgo πάντως τούτων περὶ τῶν ὁσίων.

(45) Vulgo om. νοεῖν.

(46) Ὡς Υἱόν. Decet, opinor, νομίζεσθαι post προσήκει. M.

ΚΕΦ. ΚΕ'.

A

CAP. XXV.

Ὅπως ὁ αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία ἐγραψέ.

Εἴτα καὶ αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία (47) γράφων οὐκ ἀσθεταί. Ἐν ἑτέροις μὲν γὰρ δι᾿ ἰσχυρίζεται, μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, τὰ κατὰ τὸν Λόγον ἐγνωκέναι. Μυστήριον γὰρ εἶναι ἀποκεκρυμμένον. Γράφει δὲ ὧδε αὐταῖς λέξεσι· « Τί γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον, ἐμυστήριον ἢ τὸ κατὰ τὸν Λόγον; οὕτω δὲ (48) ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἰσχυρίζεται ὁ μυστήριον, ὥστε μηδένα τοῦ προτέρου λαοῦ, σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἰδέναι· ἀλλ' ἡμεῖς, τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου ἀπολαύειν οὐκ ἐθέλομεν. » Καὶ αὐθις ἐπιλέγει, « Ὁ δὲ ἱερὸς ἀπόστολος τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαρρήθην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνωστούμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἔφη, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον διορίζεται εἶναι τὸ, περὶ τοῦ Λόγου ἔχειν τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς ἀρτίως παρατεθείαις προφητικαῖς φωναῖς, πάσας τὰς θείας Γραφὰς κηρύττειν, τὰ περὶ αὐτοῦ συνίστησι, καὶ συνάγει περὶ Λόγου Θεοῦ, πλείστας ὡς μαρτυρίας. Οὐκ ἄρα ἦν ἀγνωστούμενος τῷ προτέρῳ λαῷ· πάντες γὰρ αὐτοὶ, τοὺς τοιοῦτους λόγους ᾤδεσαν ἀνὰ στόμα, καὶ διὰ μνήμης τὰ προφητικὰ λόγια φέροντες. Ἀλλὰ τὸν γραμματέα τῶν Ἰουδαίων ἡμῖν ὁ Χριστιανὸς προσεχεται· οὐκ ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, *Ὁβὰν ὑμῖν, γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί*, θαυμάζει τε αὐτὸν (49) ὄρω πιστούμενος ὅτι *Εἰς ἑστίν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ*, οὐκ εἰδῶς, ὅτι καὶ τὰ « δαιμόνια πιστεύουσιν, καὶ φρίττουσι. » Τῆρι δὲ ὅπως ἐξ αὐτῶν τῶν προφητικῶν Γραφῶν, τὰ περὶ Λόγου συνάγει τῶν πρακτικῶν διδασκαλικῶν· ὃν καὶ Ἰουδαίων παῖδες γνωρίζειν ὁμολογήσουσιν (50), ἅτε πρὸ ἡμῶν τοῦτον παρειληφότες. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς Σαβέλλιος τὸν τοιοῦτον ἠγνόει Λόγον. Πῶς οὖν Ἰουδαίους καὶ Σαβέλλιον κώπτιον, μὴ ἐγνωκέναι τὸν Λόγον ἔφη, δι' ὧν παρεδέχθη αὐτοῦ φωνῶν; Καὶ ἐπειδὴ ἀποπέφανται ὁ αὐτὸς, διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ὡς οὐδεὶς ἐδύνατο τὸν Θεὸν εἰδέναι, οὐδὲ τὸν Λόγον γνωρίζειν αὐτοῦ εἰ μὴ τὴν εἰκόνα εἰλήφει τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν σάρκα, ὡς αὐτὸς ἔφη· (διὰ μόνης γὰρ τῆς εἰκόνης γνωρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὸν τούτου Λόγον διετέλενατο, τὴν σάρκα λέγων εἶναι τὴν εἰκόνα·) ὑπομνηστέον διὰ τῶν προκειμένων ὡς διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Ἰουδαῖοι πάντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς λόγους τοὺς ἐν ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς, τῶν ὁσίων ἔργων παραγγελτικούς, ἀκριβῶς ᾤδεσαν, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τούτους καταμελετώντες· καὶ τὸν Θεὸν ὁμολογοῦν τὸν πάντων ποιητὴν καὶ δημιουργόν· ὡσπερ οὖν καὶ γραμματεῖς, ὁ δι' ὄρω πιστούμενος

Qualiter sibi ipsi contraria scribat.

Non intelligit porro quod sibi ipsi contradictoria scribit. Alicubi siquidem asseveranter statuit, nullum penitus de antiquo illo populo quidquam de Verbo cognovisse. Nam erat mysterium \times absconditum, inquit. Verba ejus sunt [R. XLV, coll. p. 40 D] : « Quid aliud erat mysterium illud absconditum, quam illud de Verbo? Nam erat hoc mysterium adeo olim in Deo absconditum, ut e priori illo populo, nullus plane hoc ipsum intelligeret. Sed nobis jam concessa est fruitio divitiarum gloriae ipsius, etysterii illius reconditissimi. » Statim vero subinfert [R. XLVI coll. p. 36 D 118 C] : « Sanctissimus vero apostolus, et Domini discipulus Joannes, exertim et aperte in exortu Evangelii, veluti qui doceret quod prius ignorabatur inter homines, Verbum omnipotentis eum nominat ita inquiring, *In principio erat Verbum* ». Ita contendit is per ista absconditum mysterium fuisse illud, Deum habuisse Verbum. Scripturas vero omnes nuper recitatas, et appositas prophetarum voces, praedicare vult quae sunt de Verbo, quas plurimas in hujus rei testimonium coacervavit. Ita non erat populo illi priori ignoratum hoc mysterium : universi enim noverant, et memoria tenebant et ore usurpabant prophetarum illa oracula. At enim et de Judaeis nobis scribam representat Christianus cum sit : non attendens quod Servator dixit, *Vae vobis, Scribae et Pharisei hypocritae* ». Illamque suspicit quod cum jurejurando dixerit, *Quod unus Deus et praeter eum, non est alius*. Quasi nesciret quod et « daemones credant et contremiscant. » Nota mihi autem quemadmodum de prophetis Scripturis colligit quae ad verbum illud pertinent, quod est agendorum commonefactorium : quod ipsum fatebuntur se agnoscere vel Judaei, veluti qui ante nos hoc jam olim edocebantur. Sed nec ipsemet Sabellius hujusmodi Verbum ignorabat. Quam immerito Idcirco flagellat Sabellium et Judaeos, in excerptis a me de ipsius libro positis, quod Verbum ignorabant, cum nomen id ab illo scitum sit, quod Deum videre nemo poterat, sed nec ipsius Verbum intelligere, nisi imaginem indueret invisibilis Dei, carnem nempe intendens imaginem illam; nam per solam imaginem cognosci potuisse Deum, et ipsius Dei Verbum contendat carnem asserens fuisse imaginem illam. Sed meminisse debemus in superioribus positum, quod absque carnali praesentia, Judaei omnes verbum Dei, et verba Dei, quae divinis prophetarum Scripturis insunt, ad sancta opera admonitoria, exactissime callebant, cum a teneris unguiculis,

\times Ed. Paris. pag. 144. ⁴¹ Joan. 1, 1. ⁴² Matth. xiii 13.

(47) Vulgo ἐναντία

(48) Vulgo οὕτω γάρ.

(49) Θαυμάζει αὐτόν. Imo, θαυμάζει τε. Admi-

ratur Marcellus scribam illum. M.

(50) Vulgo ὁμολογοῦσιν et ἀποπέφεται et mox τ. σάρκα εἶναι τὴν εἰκόνα, ὡς.

✱ hæc studiose recolerent : Deumque confiterentur A τούτο. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ Σαβ
universorum conditorem creatoremque, veluti ma- τὸν ἄνδρα. Ὅρα δὲ λοιπὸν ἐπελθεῖν καὶ ἡς
nifestum est in illo scriba, qui hoc ipsum asseve- ται διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνε
rando confirmavit. Atque ista sufficient, ut probe- ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τὸν ἄνδρα τιμῶντων, ὅτι
tur hunc hominem Sabellizare. Reliquum jam illud νης τῆς ὀρθῆς παρεξεστράπη πίστεως, ἀλλὰ
est, ut percurramus Scripturas, quas perversa in- ὕγιους τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐντεῦξέως
terpretatione corrupit, ut quibus est in honore hic θεωρίας.

homo, intelligant illi omnes, quod non tantum a fide recta deflexit, sed quod insuper sancti et divinitus inspiratas Scripturas, nisi perverse non evolvat aut perscrutetur.

ΤΟΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΑΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΤΡΙΤΗ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER TERTIUS.

✱ LIBRI TERTII CAPITA.

1. Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.
2. Quomodo illud : « Dominus condidit me principium viarum suarum, » et quæ sequuntur, intelligenda : et quomodo Marcellus ea ad carnem Servatoris transtulit.
3. Refutatio eorum quæ perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.
4. Quomodo Marcellus Scripturas ignorans, unam Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim definiit.
5. Qualiter de sancto Spiritu Servator docuit.
6. Qualiter Ecclesia sentiendum tradidit, de Patre, Filio, et Spiritu sancto.
7. Qualiter Marcellus contendit carnem esse imaginem invisibilis Dei.
8. Qualiter ille scivit, carnem Servatoris prodesse nihil.
9. ✱ Qualiter ausus est dicere, quod in consummatione sæculi, caro Servatoris destituenda sit, et deserta relinquenda a Verbo.
10. Qualia de carne Servatoris sacrosanctæ Scripturæ doceant, et quomodo adversantia his Marcellus opinabatur.
11. Quod vocem Evangelii non recte percipiens, scandalum facere dixit carnem Servatoris, nec prodesse quidquam.
12. Vocis Evangelicæ interpretatio.
13. Qualiter regnum Christi initium dicat sumpsisse

Β ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ Τῷ ΤΡΙΤῳ ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΙ.

- α'. Ὅς διαστρόφως ὁ Μάρκελλος τὰς θείας γὰς ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.
- β'. Ὅπως τὸ « Κύριος ἐκτίσθη με ἀρχὴν ὁδῶν καὶ τὰ τοῦτ' ἐσχημμένα νοεῖται, καὶ ἐπι αὐτὰ Μάρκελλος ἐπὶ τῆν σάρκα τοῦ Σωτῆρος.
- γ'. Ἐλεγχος τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους τῶν λελεγμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὁρθῶς ἔρησι.
- δ'. Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνίησις τῆς ἑνῆς μίαν εἶναι ὀρίστω ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ καὶ ἁγίου Πνεύματος.
- ε'. Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δασκε.
- ς'. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδίδωσι.
- ζ'. Ὅπως Μάρκελλος εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπὶ τοῦ τῆν σάρκα εἶναι διεσθεβαιούτο.
- η'. Ὅπως αὐτὸς μηδὲν ὠφέλειν τῆν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀπεφαίνετο.
- θ'. Ὅπως καταλειφθήσασθαι ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος τῆν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ λόγου μόν ἐτόλμα λέγειν.
- ι'. Ὅποια αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσι, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἐφρόνει.
- ια'. Ὅπως μὴ νοήσας τῆν εὐαγγελικὴν σακανθαλλεῖν ἐση τῆν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μηδὲν ὠφέλειν.
- ιβ'. Ἐρμηνεία τῆς Εὐαγγελικῆς λέξεως.
- ιγ'. Ὅπως τῆν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν

✱ Ed. Paris., pag. 145-147.

ἠρῆναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τέ-
ξιν ἐν τῇ συντελείᾳ διεβεβαιοῦτο, δια-
κποιούμετος τὰς τῶν θείων Γραφῶν
ς.

οῖς τῆς ὑγιῶς διαβολῆς τῶν ἀναγρω-

εῖρηται « Τὰ πάντα ὑποταγῆσεται τῷ
αὐτὸς τῷ Πατρὶ. »

εῖρηται τῷ Ἀποστόλῳ· « Τότε ἔσται ὁ
πάντα ἐν πάνσιν. »

αὶ θεία Γραφαὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆ-
ρος ἀτελευτήτου βασιλείας παριστώσι,
Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεφαλῇ καυθήσε-
τοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.

ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γερήσο-
τες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιού-

σπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέ-
ούτω καὶ πάντες ἔσονται οἱ ἅγιοι.

ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ Υἱὸς ἐν τῷ
ούτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπαντες ἔσται.

χρὴ τοῖς τὸ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
ἐρα. »

ante annos cccc, finem vero habiturum in consum-
matione sæculi : ut hoc suum dogma confirmet,
quam perverse Scripturas interpretetur.

14. Explicatio recti et sani sensus locorum allecto-
rum.

15. Quomodo dicitur, « Omnia subjecta fient Filio, et
ipse subjicietur Patri suo. »

16. Quo sensu ab Apostolo dictum est, « Deum futu-
rum omnia in omnibus. »

17. Quod sacræ Scripturæ de indeterminabili regno
Servatoris nostri doctrinam representant : et quod
Marcellus perfricta fronte asseverat habiturum fi-
nem ejus regnum.

18. Quo sensu in regno Filii unum fient omnes qui
tunc beatitudine illa erant digni habiti.

19. Quod quemadmodum Pater et Filius unum sunt,
ita quoque sancti omnes futuri sunt unum.

20. Quod sicut Pater est in Filio, et Filius in Patre
suo, ita et in sanctis omnibus erit.

21. Quo sensu dictum illud intelligi debet, « Qui me
vidit, is vidit et Patrem. »

ΚΕΦ. Α'.

ὁπως Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς
ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.

ὄν μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν τοῦ

μῶν θεολογίαν τὸν ἀποδοθέντα τρόπον δια-
γελίζετο. Μάρκελλος δ' ὅπως ταύτην ἀρ-

εἶπε τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξώκειλεν ἀπιστίαν,

(51) δι' ὧν ἐλήλεχται· ὡς δὲ καὶ δια-

ς ὁμολογουμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ Σω-

ς παρήρμηενε διδασκαλίας, μάθοις ἂν καὶ

μὲν πλείστον ὄσων αὐτοῦ διηγήσεων, ἀτὰρ

τῆς οὕτως ἐχούσης ἐν τοῖς Σολομῶνος

· Εἰσάγεται ἡ Σοφία αὐτοπροσώπως περὶ

τα διεξερχομένη (52)· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατ-

βουλήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ

ἔμφαν. Φόβος Κυρίου μισεῖ κακίαν, ὕβρις

ἰσχυρῶν, καὶ ὁδοὺς πορνῶν, ἐμισή-
ω διαστραμμένας ὁδοὺς κακῶν. Ἐμὴ

ἀσφάλεια· ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς.

Βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ

δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μεριστᾶνες μεγα-

καὶ τυράννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.

ς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζη-

ρήσουσι χάριν. Πλοῦτος καὶ δόξα ἐμοὶ

καὶ κτήσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη.

μὲ καρπίζεσθαι ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου

ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ

(53) ὁδῶν δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι,

ς τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίαν, καὶ τοῖς

ς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-

ς τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα, μνημονεύ-

αλῶρος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἔκτισέ με

ἐν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶ-

✠ CAP. I.

Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sa-
cras Litteras.

Magnus ideo Evangelista Joannes, Servatoris no-
stri divinitatem, ut præfertur, non uno modo an-
nuntiavit. Quomodo autem illam Marcellus abne-
gando ad Judaicam perfidiam erupit, ibi manife-
statur. Quomodo vero perverse interpretatus esset

apertam et in confesso positam de eodem Servatore

Scripturæ doctrinam, cum e multis aliis ipsius in-
terpretationibus liquet, tum præcipue ex illa, de

Proverbiis Salomonis, ubi Introducitur Sapiencia

personaliter de seipsa ita prolucuta⁵² : Ego Sapien-
tia habito in consilio, et eruditilis intersum cogitatio-
nibus. Timor Domini odit malum, arrogantiam et

superbiam, et viam pravam : et os bilingue detestor.

Meum est consilium et æquitas, mea est et prudentia,

mea est fortitudo. Per me reges regnant, et condito-
res legum justa decernunt. Per me principes impe-
rant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes

me diligo, et qui quærunt me, invenient gratiam. Me-
cum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia.

Melior est fructus meus auro et lapide pretioso : et

genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo.

In medio semitarum judicii conversor, ut ditem di-
ligentes me, et thesaurus eorum repleam. Si annun-
tiavero vobis quæ per dies creabantur, numeratim

recordabor eorum quæ a sæculo. Dominus possedit

me intium viarum suarum ad opera sua, ante sæ-
cula mandavit me ; in principio, priusquam terram

conderet. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta

fui : necdum fontes aquarum eruperant : necdum

montes gravi mole constitierant. Ante colles omnes

ego parturiebar. Dominus fecit regiones, et inhabita-

baris., pag. 148. ⁵¹ Prov. viii, 12-31.

ἐν λέλειπται. In priori libro. Quæ se-
l hunc librum referuntur, cujus veluti epi-
prehendunt. M. — Mox vulgo Σαλ.

ὡς ἡ Σοφία. Locus est Prov. viii, 12 ; se-
ξ Eusebius, a quibus differt interpretatio

ΠΑΤΡΟΛ. ΓΝ. XXIV.

vulgaris ; pro βουλήν, Symmachus habebat πανουρ-
ρία, male in cod. nostro εὐνοίαν esset ἐννοίαν. M.

(53) ὁδῶν δικαιοσύματος. Alii τρεῶν ἀληθείας
legunt. M.

biles, et summitates habitatas sub cælo. ✕ Quando præparabat cælos, aderam ei. Quando separabat sibi thronum super ventos. Quando firmabat nubes supra, et librabat fontes aquarum subter cælum. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludans in orbe terrarum. Et delicia meæ esse cum filiis hominum.

ισχυρὰ ἐποίησεν (56) τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλις ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανόν, καὶ ἰ τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα· ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχειρε καθ' ἡμέραν μὴν δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ· ἕτε ηὔφραιτο τὴν οἰκουμένην συνετι φραίρετο ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

CAP. II.

Quomodo illud, « Dominus condidit me principium viarum ejus, » ei quæ sequuntur, intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Salvatoris susceptam.

Hæc de seipsa in Proverbiis Sapientia. Integrum vero locum necessario descripsi, ut appareat eandem personam hæc omnia locutam : nec transitio sit intermedia de persona ad personam. Hæc igitur de seipsa docet et ostendit Sapientia. Ubi inprimis notetur, quod se indefinite Sapientiam vocet : *Ego enim*, inquit, *constitui consilium* ; non adjicitur, *Sapientia Dei*. Sed prout scribitur ab evangelista, *In principio erat Verbum*⁵², indefinite. Et rursus, *Verbum erat apud Deum*⁵³ : nec dicitur, *Verbum Dei*, ne quis tanquam quiddam relative dictum autemet : neque tanquam accidens quoddam Dei ; sed ut vivens et subsistens : unde addit, *Et Deus erat*, non *Dei erat, Verbum*. Ad eundem modum de Sapientia loquitur. Unum erat enim atque idem Deus Verbum et Sapientia. Quocirca dicitur indefinite in Proverbiis, non solum in supra memoratis, sed istis insuper : *Beatus vir qui invenit Sapientiam*⁵⁴. Et, *Deus in Sapientia fundavit terram*⁵⁵. Et, *Dixi Sapientiæ : Soror mihi es*⁵⁶. Et, *Tu annuntiaſti Sapientiam, ut adsit tibi intelligentia*⁵⁷. Et, *Præstantior est Sapientia lapidibus pretiosis*⁵⁸. ✕ Et, *Sapientia ædificavit sibi domum : et excidit columnas septem*⁵⁹, et quæ his congenera in eodem libro reperiuntur. Ubique indefinite vocatur *Sapientia*, nusquam vero, *Dei Sapientia*, ut ne illam accidens quoddam Deo arbitremur ; ut scientiam in viro intelligenti : sed subsistentem et vivam Sapientiam, eandem ipsam cum Filio Dei. Quod si quis existimet hanc Sapientiam habitum esse quemdam in Deo sapientem, secundum quem dicitur Deus sapiens : audiat is Scripturam dicentem, *Dixi Sapientiam sororem tuam*⁶⁰. Quis vero adeo velit insanire, ut Deum existimet, qui est super omnia, et suam sa-

υρος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀθύσσοντας τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ (54) πάντων γὰρ με. Κύριος ἐποίησε χώρας καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς (55) ὑπ' οὐρανὸν, συμπαρήμην ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνθρώπων.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ἔδω τὰ τούτῳ συνημμένα νοεῖται καὶ Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ ἠγε.

Ταῦτα μὲν ἐν Παροιμίαις περὶ ἑαυτῆς δ' ἐπιτηδὲς ἀναγκαιῶς παρεθέμην, δεῖξαι πρόσωπον τὸ ταῦτα λέγον, οὐδὲ μίαν ἐγενομένης μεταβολῆς τοῦ λέγοντος· δεῖξαι Σοφία ταῦτα περὶ ἑαυτῆς διδάσκουσα. Ἡ πρώτη ἐπιτηρητέον, ὡς ἀπολύτως Σοφία ἔγω γὰρ, φησὶ, κατεσκήνωσα βουί εἰρηται, Σοφία τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡς περ ἀγγελιστῆ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος ἐγράφετο, καὶ πάλιν, Ὁ Λόγος ἦν πρὸ καὶ οὐκ (58) εἶρητο, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν νομίστη τις αὐτὸν λέγεσθαι, μὴ δηκῶτα ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑπερτώτα διδ' ἐπιλέγει, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ὡς Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Σοφίας καὶ ταῦτὸν ἦν ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις ὀνομάζεται, ἐν ταῖς βῆτοῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὧν (59) τοῦτο τρέπον Μακάριος ἀνὴρ δὲ εὖρε Σοφίαν : τῆ Σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν καὶ, Εἰς φίαν (60) σὴν ἀδελφὴν εἶναι καὶ, Σὺ τὴν ρυξον, ἵνα φρόνησις σοὶ ἐπακολουθήσῃ : σωρ γὰρ Σοφία λιθῶν πολυτελῶν καὶ, Ἡ δόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρεισε στήλη καὶ ἄλλα τούτοις ἀδελφὰ ἐν τῇ αὐτῇ φέρεται. ὧν οὐδαμοῦ Σοφία Θεοῦ ὀνομάσται· ἀλλὰ ἡ Σοφία, ἵνα μὴ σύμβαμά τι νομισωμεν αὐτῆς τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῷ ἐπιστήμονι ἀνδρὶ τῆς ἡ ἀλλ' ὑπερτώσαν καὶ ζῶσαν Σοφίαν τὴν αὐτῆς Ἰϋϋ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τις ἐξὶν ἐν τῷ Θεῷ πρὸ νοοῦμεν τὸν Θεὸν σοφὸν ὑπολάβαι· εἶναι τῆ λεγομένην Σοφίαν, ἐπακουσάτω λεγούσης τῆς Εἰπον τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι. Ἡ οὕτω μανείη, ὡς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ

✕ Ed. Paris., pag. 149, 150. ⁵² Joan. 1, 1. ⁵³ ibid. ⁵⁴ Prov. 11, 15. ⁵⁵ ibid. 19. ⁵⁶ Prov. 21, 5. ⁵⁷ Prov. 11, 15. ⁵⁸ Prov. 19, 1. ⁵⁹ Prov. 7, 4.

(54) Vulgo om. δέ.
(55) Vulgo ὑπερουρανίων.
(56) Ἡλίκα ἰσχυρὰ ἐποίησεν. Rectius apud LXX, Ἡλίκα ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλις ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανόν· καὶ ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Quomodo et in

cod. Bodleiano legebatur. M. [Et hæc in M. capi.]

(57) Vulgo τῶν ἀνθρώπων.

(58) Vulgo εἰρηται.

(59) Vulgo τοῦτο.

(60) Vulgo τῆς.

σοφὴν ἔξιν ὑπολαβεῖν ἀδελφὴν τῶν ἐν ἀν-
 πορθούντων λέγεσθαι; Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Χρι-
 στοῦ ἐκλάβοις τὸ εἰρημένον, Χριστὸς γάρ
 ρις καὶ Θεοῦ Σοφία, οὐδὲν ἐμποδὼν ἔσται
 , ἐπεὶ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀναίνεται
 . δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ ἐν
 ἦν ὁ Θεὸς, καὶ ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰσ-
 ρία ἔξιν οὐσα σοφὴ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼς
 ρις, τί ἐκώλυεν ἀντὶ τῆς Σοφίας τὸν Θεὸν
 λαι; ὥστε τὸ, *Ἡ Σοφία φκοδόμησεν ἑαυτῇ*
ὑπῆρξε στυλοὺς ἐπιτά, καὶ τὰ τοῦτοις
 εἰρησθαι ἀντὶ τοῦ, *Ὁ Θεὸς φκοδόμησεν*
ρ, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ· *Εἶπον*
ρ σὴν ἀδελφὴν εἶναι, λελέχθαι, *Εἶπον*
τὸν ἀδελφὸν εἶναι. Ἄλλ' ὄρξας ὡς τὴν
 ρει ἡ τοιαύτη φωνή, οὐκ ἐχούσα ἀρμο-
 ἐπὶ τὸν Ὑῖον ἐκλάβοις τὰ λόγια, αὐτὸς γάρ
 , πάντα σοι εὐροῆσει, μηδενὸς δυσσεβοῦς
 :μποδὼν Ἰσααίου, συνεπιμαρτυροῦντος
 λου Παύλου, ὃς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον
 ὦν Χριστὸν λαμπρῶς τῇ φωνῇ Σοφίαν ὠνό-
 νη· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σο-*
ν ὠδέ πη κατασκευασμένων, ἀκόλουθόν
ῶν προεκεθέντων ἀπάντων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ
εἰλ τὸ, Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν
ῖργα αὐτοῦ, λελέχθαι· εἰ δὲ λέγοι ἐκτι-
 αὐτὸν, οὐκ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
 ἰθὺν, τοῦτ' ἀν εἶποι, οὐδ' ὡς ὁμοίως τοῖς
 ρμασι, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγο-
 ; οὐκ ὀρθῶς ὑπελήφασιν, ἀλλ' ὡς ὑφεστῶς
 ὦν, προῶν τε καὶ προὑπάρχων τῆς τοῦ
 μου συστάσεως, ἀρχεῖν δὲ τῶν ὄλων ὑπὸ
 αὐτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος· τοῦ, *ἐκτι-*
λα ἀντὶ τοῦ, κατέταξεν, ἢ κατέστησεν,
Διαβρήδην γοῦν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἀρχον-
μόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν Ἀπόστο-
ἀρητὴ πάση κτίσει ἀνθρωπίνῃ, διὰ
·· εἶτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· εἶτε
ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. Καὶ ὁ εἰπὼν
 ; *Ἐτοιμάζον τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν*
ἰλ· διότι ἰδοὺ στερεῶν βρόντην, καὶ
ῦμα, καὶ ἀναγγέλλων εἰς ἀνθρώπους
ρ αὐτοῦ. Καὶ τὸ, *Γραφῆτω (63) αὐτῇ*
ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει
 · τὸ, *κτιζὼν*, ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐξ ἀνυπαρ-
 ηφεν. Οὐ γὰρ τότε ἐκτισεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦ-
 Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις
 ; οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον.
 , καὶ προὑπήρχεν, ἀπεστέλλετο δὲ καθ' ὄν
 ν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι· ὅτε δίκην
 ἔνετο ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὥσπερ φερο-
 ρ βιαίας, ἐπληρώθησάν τε Πνεύματος
 ὡς εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν
 τήγγειλαν, ἀκόλουθως τῇ προφητεῖα φη-

pientiam, sororem dicat nominatim habitum eorum
 qui inter homines recta operantur? Quod si de
 Christo Dei accipiat quis illud dictum : nam Chri-
 stus Dei potestas est et Sapientia, nihil impedit
 hanc intelligentiam, quandoquidem ob immensum
 suum in humanum genus amorem non recusavit
 hanc fraternitatem. Quod si unum erat idemque
 Deus, et quæ in Proverbiis introducitur Sapientia,
 quæ sapiens quidam habitus est in illo intellectus,
 in quantum Deus sapiens, quid prohibet Deum hic
 pro Sapientia rescribi : ut sic ubi dictum est, *Sa-*
pientia edificavit sibi domum, et solidavit columnas
septem, et quæ sequuntur, dictum sit pro, *Deus adif-*
ficavit sibi domum, etc.; et iterum pro eo, *Dixi Sa-*
pientiam sororem tuam, dicatur, *Dixi Deum fratrem*
tuum. Sed ut aures percutiat ista dictio, vides tam
 incongrua. Quod si de Filio Sapientiam capias,
 omnia bene fluent : nec occurreret tibi quidquam hic
 impietatis, cum perhibeat tibi testimonium beatus
 Paulus apostolus, qui pronuntiat clare Servatorem et
 Dominum nostrum Jesum Christum Dei Sapientiam
 nominandum, ubi ait, *Christus Dei potentia et Sa-*
*pientia*²². His ad hunc modum ita apparatus, ad su-
 perius proposita consequens est hoc, *Dominus con-*
*didit me principium viarum suarum ad opera ejus*²³,
 e persona ejus usurpari. Quod si dicat conditum
 illum fuisse, non ita dixit, quasi vellet intelligi, eum
 de non ente ad esse processisse : nec quod, ad mo-
 dum creaturarum reliquarum, de non ente produ-
 cebatur, quod nonnulli minus recte sunt arbitrati :
 sed quod subsistens et vivens, sed quod præexsi-
 stens, et præsubsistens, ante omnem mundi condi-
 tionem erat : ✕ quodque a Domino suo Patre con-
 stitutus est omnium dominator, posito illo, *condi-*
dit, hoc in loco, pro *constituit*, vel *ordinavit*. Di-
 sertis verbis principes et duces inter homines, crea-
 turam Apostolus nominavit, ubi ait : *Subjecti estote*
omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi
*ut excellenti, sive principibus ut ab illo missis*²⁴. Et
 propheta qui dixit : *Præparare, ut vocetur super te*
Deus Israel : propterea ecce firmat tonitru, et condit
*ventos, et annuntiat inter homines Christum suum*²⁵.
 Et illud, *Scribatur illa in generationem alteram, ut*
*populus qui conditur laudet Dominum*²⁶. Illud condidit
 pro eo quod fuit sumptum est, quia jam ante erat.
 Neque enim tum condidit Deus spiritum, cum Chri-
 stum suum per illum universis hominibus annun-
 tiaret : quia nihil novi est sub sole : sed erat et
 exsistebat ante : mittebatur autem eo tempore cum
 in unum congregati apostoli erant : cum ad instar
 tonitrus factus est sonitus ingens de cælo : veluti
 descendente spiritu vehementiore, et repleti sunt
 Spiritu sancto. Atque ita Christum Domini, in mun-
 dum universum annuntiarunt : juxta vaticinium

iris., pag. 151. ²² I Cor. i, 24. ²³ Prov. viii, 22. ²⁴ I Petr. ii, 13, 14. ²⁵ Amos iv, 12, 13, 19.

ο σοφίαν, ἔξιν εἰ μοx ἐκλάβοι.
 ο αὐτόν.

(63) Vulgo αὐτῇ, et μοx αἰνήσε.

quo dictum est. *Ideo ecce confirmans tonitru, et condens spiritum, et annuntians in hominibus Christum ejus* : ubi illud, *condens*, ponitur pro mittens vel injungens. Tonitru autem Evangelii prædicationem designat. Sic qui dixit, *Cor mundum crea in me, Deus*⁹⁷, non dixit tanquam non habens cor. Ino orabat ille ut animus ipsi mundaretur. Sic dicitur et illud, *Ut duos creet in unum novum hominem*⁹⁸. Hoc est, in unum ducat : vide autem annon ejus quoque generis sit, *Induamini novum hominem, qui creatus est secundum Deum*⁹⁹, et illud, *Si quis igitur in Christo, nova creatura*¹, et quæcunque hujusmodi reperiri possunt, ab iis qui excutient Scripturas sanctas. Ne mireris igitur si metaphoricè in illo passu, *Dominus condidit me principium viarum suarum*², *condidit* vox posita sit pro constituit vel ordinavit ad principium dandum, vel imperandum. Quandoquidem cum in Evangelio dicatur a Servatore nostro, *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli atque terræ, quoniam abscondisti ista a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*³, non hic peccatorum confessionem vult, quemadmodum ✕ alibi, ubi dicitur, *Confitemini ad invicem peccata vestra*⁴, sed gratiarum actionem, propter parvulos, quasi diceret, *Gratias ago tibi, Pater, Domine cæli atque terræ*. Ad hunc modum metaphoricè usurpata sexcenta alibi Scripturarum inveniet, qui per otium eas evolvet : alia etiam multiplicem habentia significationem, alia univoce de diversis rebus prædicata : de quibus longum esset nec præsentis temporis disserere. Ita et hoc in loco illud, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, dictum est pro, *Dominus constituit me principatum obtinere super opera sua*. Atque ideo non dicitur simpliciter, *condidit me*, sed cum adjectione, *principium viarum suarum ad opera sua*. Quod inprimis declarat vox Hebraica. Si quis igitur genuinum sensum sacratissimæ Scripturæ investigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere, *condidit me*, qua neque reliquorum interpretum aliquis usus est. Aquila legit, *Dominus possedit me, caput viarum suarum*. Symmachus, *Dominus possedit me initium viarum suarum*. Sic et Theodotio, *Dominus possedit me initium viæ suæ*. Et non abhorret a ratione interpretatio. Erat enim ille quem genuit Pater Unigenitum, caput progeneratorum omnium, visibillum et invisibillum : quod ad exortum attinebat et salutem eorum. Ubi enim eum genuit, ita statuit eum omnium Servatorem, recapitulans in eo et per eum constitutionem universi, ut edocuit divinus Apostolus, inquit, *Ut recolligeret omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ sunt super terram*⁵. Adeo ut non modo omnia per ipsum substituerint, a non esse ad

Α σάση, Διότι ἰδοὺ στερεῶν βροτῆν, καὶ πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν σὸν αὐτοῦ· τοῦ μὲν, κτίζων, ἀντὶ τοῦ, καταλίμῃ ἢ κατατάσσων, εἰρημένου· τῆς δὲ βροτῆς καὶ ἄλλον τρόπον τὴν εὐαγγελικὴν κήρυγμα δηλοῦσιν. Ἐλέγων δὲ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ἵνα οὐχ ὡς μὴ ἔχων καρδίαν τοῦτ' εἴπω*, καθαρὰ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποτελεσθῆναι ἤθελε. ὅτι εἴρηται τὸ, *Ἴρα τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα κατὰ ἄνθρωπον*, ἀντὶ τοῦ, *συναγάγη*· ὅρα μήποτε καὶ ἐπι καὶ τὸ, *Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀρχῆς τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα*· καὶ τὸ, *Εἰ τις ἐστὶν Χριστῷ, καιρὴ κτίσις, καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηαι τοιούτοτρόπα τὴν θεόπνευστον Γραφὴν διαρρηκτικῶς μὴ θαυμάτης οὖν, εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ ἑβραϊστῶ. Β Ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, τὸ, *Ἐκτισεν, ἀντὶ κατέστησεν, ἢ κατέταξεν*, εἰς τὸ ἀρχαίως εἴρηται, καὶ ἐν Εὐαγγέλοις λεγομένου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος τῆς τῶν, *Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε πάντων* καὶ τῆς γῆς, *ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ἡλίκοις*, τὴν (64) ἀμαρτημάτων ὁμολογίαν, καθὸ λέκεται ἐτέροις, *Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰς ἀμαρτίας φραμέν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δηλοῦσθαι, ἀλλὰ τῆς ἐκ τῶν νηπίοις εὐχαριστίαν, ἀντὶ τοῦ, *Εὐχαριστῶ ὑμῖν, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἔξωθεν γεῖσθαι λελεγμένου. Μυρία δ' ἂν τις εἴρηαι ζητήσας τῷ κατὰ μεταφορὰν τρόπῳ δι' ἄλλης τῆς ἑβραϊστῆς Γραφῆς εἰρημένα, καὶ ἄλλα πολὺσημον ἑβραϊστῆς διάνοιαν. Καὶ ὁμονύμως ἕτερα διαφόρων κτημάτων κατηγορούμενα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη, καὶ ἐν τῷ παρόντος καιροῦ διεξιέναι. Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ Κύριος (65) *Ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ* ἐκ τῆς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, *Κατέταξέ με εἰς τὸ ἀρχαίως ἔργων αὐτοῦ*, λέκεται. Διὸ οὐχ ἀπλῶς ἐκ τῆς εἴρηται, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης (66) τῆς, *ἀρχῆς αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Τοῦτο δὲ μάλιστα περιεφραζομένη ἑβραϊστῆ λέξις. Εἰ γοῦν τις ἐξ ακριβείας ἐβραϊστῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, εἴρηαι ἐν τῷ ἑβραϊστῆ ἀνάγνωσιν οὐ περιέχουσιν τὸ, *Ἐκτισέ με* διότι οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ταύτη τις εἴρηται τῇ λέξει. Αὐτίκα δ' οὖν ὁ μὲν Ἀκύλας, *Κεφάλαιον τῆσάτο* (67) *με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ*, εἴρηαι ὁ δὲ Σύμμαχος, *Κύριος ἐκτίσάτο με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ*· ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Κύριος ἐκτίσάτο με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ*· καὶ ἔχει γ' ἂν λόγον ἢ ἐρμηνείαν. Πρὸς κεφάλαιον τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὁρωμένων καὶ ἀφανῶν συστάσεως τε καὶ ὁμοτηρίας, αὐτίκα ἂν ἐγένενα μὲν ὁ Πατὴρ Ἰδὸν μονογενῆ· γεννητῆ· καὶ κατέταττε Σωτῆρα τῶν ὄλων, ἀνακεφαλαιώμενος αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν διάταξιν τοῦ παντός, ὡς ἔβραϊστῆ δαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπῶν· Ἀνακεφαλαιώσασθαι πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς.***

✕ Ed. Paris., pag. 152. ⁹⁷ Psal. l, 12. ⁹⁸ Ephes. ii, 15. ⁹⁹ Ephes. iv, 24. ¹ II Cor. v, 17. ² Psal. viii, 22. ³ Luc. x, 21. ⁴ Jac. v, 16. ⁵ Coloss. i, 20.

(64) Vulgo τῶν ἀμαρτημάτων.

(65) Vulgo ἐκτισεν ἐμέ.

(66) Vulgo προσθήκης, τῆς.

(67) Κύριος ἐκτίσάτο. Ἀλίτῆρ in vulgatis LXX edit-

tionibus, Aquila, Symmachus, et Theodotus, legunt. M. — Cateruius cf. Huert. ad Origen. tom. 2. p. 188.

ἦς γῆς, ὡς μὴ μόνον τὰ σύμπαντα δι' αὐ-
 ἦναι, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προελθόν-
 και τῆς τῶν ὄλων διοικήσεως τὴν πρόνοιαν
 θαι αὐτὸν, ἅτε Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ
 κντός τε καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πλήρωμα· ὡς δι'
 ὕβερνασθαι καὶ διασώζεσθαι τὰ σύμπαντα,
 καὶ διὰ τῶν προτεθέντων λογίων αὐτῆς (68)
 δι' ὧν ἔφασκε· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασι-
 , καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην.
 μεριστᾶρες μεγαλύνοται, καὶ τύραννοι
 ὕ κρατοῦσι γῆς. Λόγοις δ' οὖν ἀρήτοις
 λλου σοφίας τε καὶ προνοίας τοῦ Υἱοῦ (69)
 , τὰ σύμπαντα διοικεῖται. Ταῦτ' οὖν διὰ τῶν
 λέντων ἐδίδασθε, προὔτρπετέ τε ἔχεσθαι
 ἀσκῶν· Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ
 μὲ ζητοῦντες εὐρήσουσιν. Ἀπέτρεπίν τε
 τίας ὁδοῦ, δι' ὧν ἐπήγαγεν, Ἐμίσσησα δ' ἐγὼ
 μμένας ὁδοὺς κακῶν. Καὶ δὴ ταῦτα καὶ τὰ
 ἀδελφὰ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ
 70), διαστειλάμενος, ἐξῆς τοῖς δι' αὐτῶν
 ομένοις τὴν μουσικὴν περὶ ἑαυτοῦ γινώσιν
 οσι λέγων, «Ἐάν' ἀναγγεῖλω ὑμῖν τὰ καθ'
 γιγνόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀρι-
 » Εἰ γὰρ μέλλοιμι, φησίν, τὰ ἐφ' ἐκάστης
 ὕπ' ἐμοῦ πραττόμενα διδάσκειν, ἀνάγκη καὶ
 ἀρχῆς τοῦ παντὸς αἰῶνος ἔργων ἑμαυτοῦ
 ὕσαι, καὶ παραστῆσαι, ὡς ἐπὶ τούτῳ με ὁ
 Πατὴρ ἀρχεῖν τῶν ὄλων κατέστησεν, ἐφ' ᾧ
 θαι τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὕπ' αὐτοῦ δι'
 ποιημένων ἔργων. Διὸ ἀκολούθως ἐπάγει τὸ,
 ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔργα
 ἡ, Κύριος ἐκτίσατό με, κατὰ τὴν ἀποδοθει-
 ηλείαν. Τὸ γὰρ μέγα κτήμα τοῦ Θεοῦ ὁ μο-
 Υἱός ἦν, καθὼς μὲν ἐξ αὐτοῦ γεγέννητο, Υἱός
 ὕ· καθὼς δὲ τοῖς πᾶσιν κοινωφελὲς καὶ σω-
 αθέστηκε, τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον κτήμα
 ρὸς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομασμένος. Οὐδὲ γὰρ
 ῖνοιτ' ἂν πατέρι υἱοῦ τιμιώτερον κτήμα.
 καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, ὅτε τὸν ἐν ἀν-
 πρῶτον υἱὸν ἐκτίσατο, ἐλέχθη καὶ ἐπ'
 Ἐκτεσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· τῆς
 ἦς φωνῆς ἀντὶ τοῦ, ἐκτεσάμην, κανίθει
 ἰσης. Τὸ δὲ, ἐκτίσατο, κἀνα παρ' Ἑβραίοις
 ται. Οὕτως οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ εἴρηται,
 ὄν ὄν ἐκτίσατο Ἀβραάμ, ἀνθ' οὗ τὸ Ἐ-
 κἀνα περιέχει· τῆς αὐτῆς λέξεως κειμένης
 ἰραίοις καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν
 ἰτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ κειμέ-
 κἀνα λέξεως, τὸ, ἐκτίσατο, πάντες συμφώ-
 ἰδῶκασιν οἱ ἔρμηνευταί· τὸ δὲ (71), ἔκτισε

. Paris., pag. 133. * Prov. viii, 15, 16. † ibid. 17. ‡ ibid. 20. § Gen. iv, 1.

ἰνίλο παρίστησι.

ἰνίλο οὐκ. του.

ἰνίλο ὁ διατιλάμενος.

ἔκτισε. Sic legendum, pro vulg. ἐκτίσατο. Recte
 s aut legendum hic *possedit*, et non *condidit*.
 scribere, quæ Basil. habet lib. II, *cont.* Εμ-
 γῶ δὲ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν περὶ τῆς φωνῆς
 μηδὲ ἀκρίβως ἀπαρατήμαντον καταλείψω. Ὅτι

ἄλλοι τῶν ἔρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας
 τῶν Ἑβραϊκῶν καθιχόμενοι, ἐκτίσατό με ἀντὶ τοῦ
 ἔκτισεν ἐκδεδῶκασιν· ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον
 ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτίσματος· ὁ γὰρ
 εἰπὼν, ἐκτεσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτί-
 σασ τὸν Καὶν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρή-
 σαμενος τῆ φωνῆ. M.

possessionem, et proprietatem peculiarem possidentis. Inquiens ideo Dei Filius, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, simul et ejus indicat præexistentiam, et peculiarem ad Patrem proprietatem; necnon utilitatem quam paterna ejus opera, de illius administratione et providentia perceptura erant: inde et infert, *Ante sæcula fundavit me. In principio priusquam terram faceret, antequam prodierint fontes aquarum: priusquam montes stabilirentur, ante omnes colles genuit me*¹⁰. Quibus singulis declaratur, quam fuerit ille utilis et necessarius rerum universitati: doceturque quod et erat, et ante erat, et ante mundum universum subsistebat, et rebus omnibus præsidebat. Cum enim in historia creationis Moses supercœlestium et invisibilium potestatum mentionem non fecisset omnino ullam, propter illorum imperfectionem qui erudiendi erant per illum: at mundi invisibilis productionem obiret et quatuor elementorum fecisset in principio mentionem cœli, terræ, abyssi et aquæ, istorum duo a Deo creata dixit: nam ait, *In principio creavit Deus cœlum et terram*¹¹. At non ad hunc modum de aqua et abysso locutus est: quasi et illa a Deo producta fuisset: sed simpliciter dixit, *Et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas*¹². Necessario per prædicta docuit, ut et Filius Dei, quod genita erant, et quod ipse ante illa omnia fuit: et per ipsum omnia condita sunt: ideo ait, *Ante sæcula fundavit me, in principio, priusquam terram conderet: et priusquam abyssos faceret: priusquam scaturirent fontes aquarum*¹³. Istorum trium, terræ, abyssi, aquarum, facta mentione, quartum et præstantius ad postremum locum reservavit, cœlum nempe, unde ait deinceps, *Quando parabat cœlos, aderam una cum eo*¹⁴. τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων. Τριῶν δὲ τέταρτον ἐπάγει τελευταῖον, τὸ κρείττον φυλάξας τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ.

Quæ cum tam evidenter in divinis Scripturis proponantur, et brevi quadam veluti per epitomen, enarratione sint a nobis exposita, audiamus quomodo Marcellus, dejecta in humum interpretatione sua, hæc omnia et singula de suscepta carne contendit usurpari. Ita enim scribit [R. XVII, coll. p. 45 D]: « Hoc ad hunc modum posito, consequens est ut

« *Proverbiale illud caput, Dominus condidit me principium viarum ejus. Vere enim condidit non erat fecit, Dominus noster Deus. quam assumpsit Verbum, cum non esset.* » Et subnectit: « Igitur in novissimo ore, licet hoc novum mysterium reve-

« *ipsum non immerito præ-*
« *Ante sæcula fundavit me,* D

A παραλέλεκται παρ' Ἑβραίοις, ὅπερ οὐ κείτα ἐπὶ τῆς προκειμένης γραφῆς. Πλεῖστη δ' ἂν γένοιτο τοῦ, *ἔκτισε*, καὶ τοῦ, *ἐκτίσαστο*, διαφορὰ τῶ τὴν μὲν κτίσιν κατὰ τὴν κοινοτέραν διάνοιαν, τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδον σημαίνειν· τὴν δὲ κτίσιν, τοῦ προὔπαρχοντος ἰδιάζουσας οἰκειότητα πρὸς τὸν κτώμενον. Λέγων τοίνυν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ὁμοῦ καὶ τὴν προὔπαρξιν αὐτοῦ ἐδύλου καὶ τὴν ἰδιάζουσας πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα, ὁμοῦ καὶ τὸ χρησίμον καὶ ἀναγκαῖον τῆς οἰκειότητος, περὶ τὰ πατρῷα ἔργα, προνοίας τε καὶ διοικήσεως. Διὸ ἐξῆς ἐπάγει, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· πρὸ τοῦ δρῆ εἰρασθῆναι*, B *πρὸ (72) δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με· δι' ὧν ἀπάντων τὸ ἐξ αὐτοῦ λυσαιτελὲς καὶ ἀναγκαῖον τοῖς πᾶσιν ἐνδείκνυται· ὅτι τε ἦν, καὶ προτὴν, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου προὔπαρχέ τε καὶ καθηγεῖτο ἀναγκαίως διδάσκων. Μωσέως γάρ, ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ τῶν μὲν ὑπερκοσμίων καὶ ἀφανῶν δυνάμεων μηδεμίαν μνήμην πεποιημένου διὰ τὸ ἀτελὲς τῶν δι' αὐτοῦ παιδαγωγουμένων, τοῦ δὲ ἔρατου κόσμου τὴν σύστασιν διεξεληθόντος, τεττάρων τε στοιχείων ἐν ἀρχῇ μνημονεύσαντος, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος, καὶ δύο μὲν πεποιθῆσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (75) εἰρηκότος· Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, *ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἔτι δὲ ὄμβρος καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀβύσσου μνησθέντος, ὡς ἄρα εἶη καὶ ταῦτα γεννητὰ, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηκότος,* C *Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφευγε ἐπάνω τοῦ ὕδατος, ἀναγκαίως διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι τε γεννητὰ εἶη, καὶ ὡς αὐτὸς πρὸ πάντων εἶη, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίητο. Διὸ φησι, *Πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι* δὲ τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὕδατος, οὐρανόν. Διὸ ἐπιφέρει ἐξῆς, *Ἦν ἔτι ἡτοίματ' ὁ οὐρανός, συμπαρήμην αὐτῷ.***

Τούτων τοίνυν ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐναργῶς παρασταμένων, βραχείας τε παρ' ἡμῶν, ὡς ἐπιτομῆ, διηγήσεως τετυχηκότων, ἐπακούσωμεν ὅπως Μάρκελλος, χαμαὶ βαλὼν τὴν διάνοιαν, ταῦτα πάντα δι' οὐρανόθεν περὶ τῆς σαρκὸς εἰρησθαι, ἧς ἀνείληφεν ὁ Σωτὴρ, γράφων κατὰ λέξιν τοῦτον τὸν τρόπον « Τούτου τοίνυν οὕτως ἔχοντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ παροιμιώδως εἰρημένον, τοῦτι κεφάλαιον, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.* » Ἐκτίσσε γὰρ ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν πεποιητικῶς ὁ Δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὔσαν γὰρ τὴν σάρκα, ἦν ἀνείληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὔσαν ἔκτισσε. » Καὶ ἐπιτίθει· « Οὐκοῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν τοῦτι καινὸν ἀπεφάνη μυστήριον· ὡς εἰ τοῦτο πρὸ τοῦ αἰῶνος τούτου προωρισθαι εἰκότως

155. ¹⁰ Prov. viii, 23, 25. ¹¹ Gen. 1, 1. ¹² ibid. 2. ¹³ Prov. viii, 23, 24.

(75) Vulgo εἰρηκότα. — Cor. iam M.

« ὁ προφήτης ἔφη, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, ἄ
 « δηλονότι τὴν σάρκα. » Καὶ αὐτὸς ἐπάγει λέγων· « *Εἶτα*
 « *ἐν τῇ ἀρχῇ*, φησὶ, *πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι*.
 « Γῆν ποίαν ; ταύτην, δηλονότι, τὴν ἡμετέραν σάρκα,
 « τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὐτὴς γενομένην. *Γῆ*
 « *γάρ εἰ*, φησὶ, *καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση*. » Ὅρξ
 ὅσον διήμαρτε, τῆς μὲν εὐθείας ἐκτραπεῖς, τραχεῖαν
 δὲ καὶ δύσβατον, καὶ ὡσπερ τινὰ ἀνεξίτητον ἑαυτῷ
 περινοήσας ὁδόν. Θέα γοῦν, ὅπως ἐξεδιάσατο πάντα
 μᾶλλον ἀναίσχυντον καὶ ἀναίδῃ λόγον (74) φθεγγό-
 μενος, ἢ τὴν Σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 ὁμολογεῖν. Ἐὶ μὲν οὖν, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν*
ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῷ (75), τοῦ Σωτῆρος
 ἀναφέρει προσώπων, ὁμολογῶν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν Παρ-
 οισμῶν ταῦτα φάσκοντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμα-
 σιν· « Οὐκοῦν εἰκότως τῶν ἀρχαίων παρεληλυθότων, B
 « καινῶν δὲ ἔσεσθαι μελλόντων ἀπάντων διὰ τῆς τοῦ
 « Σωτῆρος ἡμῶν καινότητος, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ
 « Χριστὸς διὰ τοῦ προφήτου ἐβόα λέγων, *Κύριος*
 « *ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*. » Τοῦτο δ' εἰπὼν
 ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταβάλλει τὴν
 διάνοιαν, ἐξῆς ἐπιλέγων· « Ἐκτίσε γὰρ ἀληθῶς, τὸ
 « μὴ ὄν πεποικῶς, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ
 « οὖσαν γὰρ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλιφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ
 « μὴ οὖσαν ἐκτίσεν ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ. » Καὶ
 οὐ συνήσιν ὁ γενναῖος, ὡς μία τις ἑκφρασις καὶ ἐν
 πρόσωπον τυγχάνει τὸ φῆσαν, *Ἐγὼ ἡ Σοφία, κατ-*
ασκήνωσα βουλήν, καὶ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με*.
 Ὡστε (εἶ) ἐπὶ τὴν σάρκα ἀνάγοιτο θάτερον, ἀνάγκη
 καὶ τὸ ἔσπερον· καὶ ἡ Σοφία ἔσται ἡ τὰ ἀμφοτέρα C
 λέγουσα. Εἰ δὲ ἡ σὰρξ λέγει κατὰ Μάρκελλον τὸ,
Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ, αὐτὴ
 ἂν εἴη ἡ Σοφία· καὶ ἔσται ἡ σὰρξ ἡ φάσκουσα, *Δι'*
ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύσουσι, καὶ δι' ἐμοῦ μεγ-
στᾶνες μεγαλύνονται. Πῶς δ' ἂν εἴποι ἡ σὰρξ τὸ,
Μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι; οἷς ἐπάγει
 τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ*.
 Ὅδε καὶ τίνες αἱ ὁδοὶ παρίστανται λέγων ἐξῆς· « Οὐ-
 « τὸς γὰρ ἡμῖν τοῖς δικαίως πολιτεύεσθαι μέλλουσι,
 « θεοσεβείας ὁδὸς γέγονεν· ἀρχὴ πασῶν τῶν μετὰ
 « ταῦτα ὁδῶν. « Καὶ προστίθεται, » ἀρχὴν δὲ ὁδῶν διὰ
 « τοῦτο εἰκότως εἶρηκε τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Σω-
 « τῆρα, διότι καὶ τῶν ἐτέρων, ὧν ἐσχίκαμεν, ὁδῶν
 « μετὰ τὴν πρώτην ὁδὸν ἀρχὴ γέγονε· τὰς διὰ τῶν
 « ἱερῶν ἀποστόλων δηλῶν παραδόσεις, τῶν μετὰ
 « ὑψηλοῦ, κατὰ τὴν προφητείαν, κηρύγματος κηρυ-
 « ξάντων ἡμῖν τὸ καινὸν τοῦτο μυστήριον. » Ταῦτα
 Μάρκελλος.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἐλεγχος τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν D
 λελεγμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὑγιῆς ἐρμηνεῖα.

Εἰ μὲν οὖν μὴ καὶ τὴν Μωσέως καὶ τῶν (76) μετὰ
 Μωσέα προφητῶν παρεδέχετο Γραφῆν, εἶχεν ἂν τινα
 εἰκότα αὐτῷ λόγον ἢ ἀπόδοσις· ἐπεὶ δὲ οὐ τῶν ἀθε-
 τούτων ἐστὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τίδ' ἔστι ποτε τοῦς

« *carnem nempe intelligens.* » Et infert iterum : « *In*
 « *principio*, inquit, *priusquam terram conderet*. Ter-
 « *ram* quannam ? nostram nimirum carnem, quæ
 « *post transgressionem terra demum facta fuit*.
 « *Nam terra es*, inquit, *et in terram revertere* ¹⁴. »
 Vides quantum ille aberravit a recta via devius,
 viam sibi adinveniens asperam, impermeabilem,
 difficulter transeundam. Vide ergo qualiter ille im-
 pudenter omnia et profligato pudore potius eloqui
 maluit, quam qui Dei Sipientia est, ut Filium ve-
 lit confiteri. Illud ergo, *Dominus creavit me princi-*
pium viarum suarum, ad opera sua, ad personam re-
 tulit Servatoris, confessus illum eundem esse, qui
 in Proverbiis hæc profatur ; ait igitur hisce totidem
 verbis [R. XI] : « Quocirca cum vetusta omnia
 « præterfluxerint, futura autem essent omnia no-
 « va, per et propter nobilitatem Servatoris nostri,
 « *Dominus noster Christus per prophetam procla-*
 « *mat*, inquit, *Dominus condidit me principium*
 « *viarum suarum*. » Hæc prolocutus ad carnem Ser-
 vatoris, cogitationem suam dejecit, in sequentibus
 inquit : « Vere enim condidit qui non *ens* creavit
 « *Dominus noster Deus*. Nam carnem non existentem
 « suscepit nostram Verbum, et cum susciperet, prin-
 « *cipium viarum suarum* fecit. » Nec intelligit vir
 optimus, quod et unica dictio et persona quoque
 unica sit, qui dixit, *Ego Sipientia consilium constitui*
¹⁵, et, *Dominus condidit me* ¹⁶. Quorum utrum-
 que vel utrumlibet de carne prædicatur : quod sic
 plane utrumque et Sipientia erit, quæ et hoc di-
 xit, atque illud. Quod si ex sententia Marcelli caro
 dicat, *Dominus creavit me principium viarum sua-*
rum, illa erit Sipientia, atque caro quæ dicit, *Fer-*
me reges regnant, et per me magnates magni sunt,
 at quomodo dicere poterit caro, *Memorabo eorum*
quæ sunt a sæculo ? quibus subnectit : *Dominus*
condidit me principium viarum ejus. Quænam vero
 sint illæ viæ docet in sequentibus [R. XII] : « Ita
 « enim ille nobis, qui secundum rationem justam in-
 « stituere vitam volumus, pietatis via factus est :
 « *principium viarum omnium posteriorum*. « *Addit*
 « *autem principium viarum* ob hoc ipsum Dominum
 « esse, et Servatorem nostrum : propterea quod via-
 « rum, quas ingressi sumus post primam viam,
 « *principium* exstitit. Inuit autem traditiones ac-
 « ceptas a divinis apostolis, qui, secundum propheti-
 « um una cum altissimo illo præconio, novum hoc my-
 « sterium nobis annuntiarunt. » Hactenus Marcellus.

CAPUT III.

✕ *Refutatio eorum quæ perversè commentatus est*
ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.

Si neque Mosis nec prophetarum post Mosem
 Scripturasmitteret Marcellus, probabilem fortas-
 sis rationem haberent quæ ab eo profecta sunt. At
 cum non sit ex eorum numero qui Vetus recusant

✕ Ed. Paris., pag. 156. ¹⁴ Gen. III, 19. ¹⁵ Prov. VIII, 12. ¹⁶ ibid. 22.

(74) Φθέγασθαι ἢ Μρ.
 (75) Vulgo τό.

(76) Vulgo κατά.

✕ hæc studiosè recolerent : Deumque confiterentur A universorum conditorem creatoremque, veluti manifestum est in illo scriba, qui hoc ipsum asseverando confirmavit. Atque ista sufficient, ut probeatur hunc hominem Sabellizare. Reliquum jam illud est, ut percurramus Scripturas, quas perversa interpretatione corrupit, ut quibus est in honore hic homo, intelligant illi omnes, quod non tantum a fide recta deflexit, sed quod insuper sacre et divinitus inspiratas Scripturas, nisi perverse non evolvat aut perscrutetur.

τοῦτο. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ Σαβιανῶν ἀνδρα. Ὡρα δὲ λοιπὸν ἐπελθεῖν καὶ ἄς ται διαστροφῶς τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνεύων μάθοι πᾶς, τῶν τὸν ἀνδρα τιμώντων, ὅτι νῆς τῆς ὀρθῆς παρεξεστράπη πίστεως, ἀλλὰ ὑγιούς τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ἐντεῦξεν ἰσχυρίας.

ΤΟΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΤΡΙΤΗ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER TERTIUS.

✕ LIBRI TERTII CAPITA.

1. Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.
2. Quomodo illud : « Dominus condidit me principium viarum suarum, » et quæ sequuntur, intelligenda : et quomodo Marcellus ea ad carnem Servatoris transtulit.
3. Refutatio eorum quæ perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.
4. Quomodo Marcellus Scripturas ignorans, unam Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim definiit.
5. Qualiter de sancto Spiritu Servator docuit.
6. Qualiter Ecclesia sentiendum tradidit, de Patre, Filio, et Spiritu sancto.
7. Qualiter Marcellus contendit carnem esse imaginem invisibilis Dei.
8. Qualiter ille scivit, carnem Servatoris prodesset nihil.
9. ✕ Qualiter ausus est dicere, quod in consummatione sæculi, caro Servatoris destituenda sit, et deserta relinquenda a Verbo.
10. Qualia de carne Servatoris sacrosanctæ Scripturæ doceant, et quomodo adversantia his Marcellus opinabatur.
11. Quod vocem Evangelii non recte percipiens, scandalum facere dixit carnem Servatoris, nec prodesset quidquam.
12. Vocis Evangelicæ interpretatio.
13. Qualiter regnum Christi initium dicat sumpsisse

✕ Ed. Paris., pag. 145-147.

B ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ Τῷ ΤΡΙΤῳ ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΙ.

- α'. Ὡς διαστροφῶς ὁ Μάρκελλος τὰς θείας γὰς ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.
- β'. Ὡς τὸ « Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν καὶ τὰ τούτῳ συνημμένα νοσῖται, καὶ ἔπειτα αὐτὰ Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μετήγαν.
- γ'. Ἐλεγχος τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους τῶν λελεγμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρθῆς ἰσχυρίας.
- δ'. Ὡς Μάρκελλος μὴ συνιστῆς τὰς Γραμμάτων εἶναι ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος.
- ε'. Ὡς ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δασκε.
- ς'. Ὡς ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς, καὶ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδίδωκε.
- ζ'. Ὡς Μάρκελλος εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν τῇ σάρκα εἶναι διεβεβαίωτο.
- η'. Ὡς αὐτὸς μὴδὲν ὠφελεῖν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀπεφαίνετο.
- θ'. Ὡς καταλειφθήσεσθαι ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος τῆν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ λόγου μου ἐτόλμα λέγειν.
- ι'. Ὡς αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσι, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἐφρόνει.
- ια'. Ὡς μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν σκανδαλλίζειν ἐξη τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μὴδὲν ὠφελεῖν.
- ιβ'. Ἐρμηνεία τῆς Εὐαγγελικῆς λέξεως.
- ιγ'. Ὡς τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν φησὶ

ἠρῆναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τέ-
ξιν ἐν τῇ συνταξίᾳ διεθεβαιοῦτο, δια-
ρῶς ποιούμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν
κς.

σεις τῆς ὀρθοῦς διανοίας τῶν ἀναγρω-

εῖρηται « Τὰ πάντα ὑποταγῆσεται τῷ
αὐτῷ τῷ Πατρὶ. »

εῖρηται τῷ Ἀποστόλῳ· « Τότε ἔσται ὁ
πάντα ἐν πᾶσι. »

αὶ θεῖαι Γραφαὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆ-
ρος ἀτελευτήτου βασιλείας παριστῶσι,
Μάρκελλος γυμνῆ τῇ κεφαλῇ καυθήσε-
τοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.

ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσον-
τες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιού-

σπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέ-
οὔτω καὶ πάντες ἔσονται οἱ ἅγιοι.

ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ Υἱὸς ἐν τῷ
οὔτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπασιν ἔσται.

γρη ροεῖν τὸ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε
ἔρα. »

ante annos cccc, finem vero habiturum in consum-
matione sæculi : ut hoc suum dogma confirmet,
quam perverse Scripturas interpretetur.

14. Explicatio recti et sani sensus locorum allecto-
rum.

15. Quomodo dicitur, « Omnia subjecta fient Filio, et
ipse subjicietur Patri suo. »

16. Quo sensu ab Apostolo dictum est, « Deum futu-
rum omnia in omnibus. »

17. Quod sacræ Scripturæ de indeterminabili regno
Servatoris nostri doctrinam representant : et quod
Marcellus perfricta fronte asseverat habiturum fi-
nem ejus regnum.

18. Quo sensu in regno Filii unum fient omnes qui
tunc beatitudine illa erunt digni habiti.

19. Quod quemadmodum Pater et Filius unum sunt,
ita quoque sancti omnes futuri sunt unum.

20. Quod sicut Pater est in Filio, et Filius in Patre
suo, ita et in sanctis omnibus erit.

21. Quo sensu dictum illud intelligi debet, « Qui me
vidit, is vidit et Patrem. »

ΚΕΦ. Α΄.

ὁρῶν Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς
ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.

ὄν μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν τοῦ

μῶν θεολογίαν τὸν ἀποδοθέντα τρόπον δια-
ργελλίζετο. Μάρκελλος δ' ὅπως ταύτην ἀρ-

εῖν ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξώκειλεν ἀπιστίαν,

(51) δι' ὧν ἐλήλεχται· ὡς δὲ καὶ δια-

ρῶς ὁμολογουμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ Σω-

τῆς παρήρμηθενε διδασκαλίας, μάθοις ἂν καὶ

μὲν πλείστον ὄσων αὐτοῦ διηγήσεων, ἀτὰρ

τῆς οὕτως ἐχούσης ἐν τοῖς Σολομῶνος

Εἰσαγεται ἡ Σοφία αὐτοπροσώπως περὶ

τα διεξερχομένη (52)· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατ-

βουλήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ

ἔμην. Φόβος Κυρίου μισεῖ κακίαν, ὕβρις

ἰσχυρῶν, καὶ ὁδοὺς πορνῶν, ἐμίσση-
ν δὲ διαστραμμένας ὁδοὺς κακῶν. Ἐμὴ

ἀσφάλεια· ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς.

Βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ

δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μεριστᾶνες μεγα-

καὶ τυραννοὶ δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.

Ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζη-

ροῦσιν χάριν. Πλοῦτος καὶ δόξα ἐμοὶ

καὶ κτήσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη.

Ὁ καρκίνοισθαι ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου

ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ

(53) ὁδῶν δικαιοσύνης ἀνυστρέφομαι,

καὶ τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὕπαρξιν, καὶ τοῦς

αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-

ντὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύ-

αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἐκτίσέ με

ἐν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶ-

✠ CAP. I.

Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sa-
cras Litteras.

Magnus ideo Evangelista Joannes, Servatoris no-
stri divinitatem, ut præfertur, non uno modo an-
nuntiavit. Quomodo autem illam Marcellus abne-
gando ad Judaicam perfidiam erupit, ibi manife-
statur. Quomodo vero perverse interpretatus esset

apertam et in confesso positam de eodem Servatore

Scripturæ doctrinam, cum e multis aliis ipsius in-
terpretationibus liquet, tum præcipue ex illa, de

Proverbiis Salomonis, ubi Introducitur Sapientia

personaliter de seipsa ita prolucuta⁵² : Ego Sapien-
tia habito in consilio, et eruditis intersum cogitatio-

nibus. Timor Domini odit malum, arrogantiam et

superbiam, et viam pravam : et os bilingue detestor.

Meum est consilium et æquitas, mea est et prudentia,

mea est fortitudo. Per me reges regnant, et condito-

res legum justa decernunt. Per me principes impe-

rant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes

me diligo, et qui quærunt me, invenient gratiam. Me-

cum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia.

Melior est fructus meus auro et lapide pretioso : et

genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo.

In medio semitarum judicii conversor, ut ditem di-

ligentes me, et thesaurus eorum repleram. Si annun-

tiavero vobis quæ per dies creabantur, numeratim

recordabor eorum quæ a sæculo. Dominus possedit

me initium viarum suarum ad opera sua, ante sæ-

cula mandavit me ; in principio, priusquam terram

conderet. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta

fui : necdum fontes aquarum eruperant : necdum

montes gravi mole constiterant. Ante colles omnes

ego parturiebar. Dominus fecit regiones, et inhabita-

vulgaris ; pro βουλήν, Symmachus habebat πανουρ-
ρία, male in cod. nostro εὐνοίαν esset ἐννοίαν. M.

(53) Ὀδῶν δικαιοσύματος. Alii τριβῶν ἀληθείας
legunt. M.

Paris., pag. 148. ⁵² Prov. viii, 12-31.

ὄν λέλεκται. In priori libro. Quæ se-
l hunc librum referuntur, cujus veluti epi-
prehendunt. M. — Mox vulgo Σαλ.

ὡ ἡ Σοφία. Locus est Prov. viii, 12 ; se-
κ Eusebius, a quibus differt interpretatio

PATROL. GR. XXIV.

biles, et summitates habitatas sub cælo. ✕ Quando præparabat cælos, aderam ei. Quando separabat sibi thronum super ventos. Quando firmabat nubes supra, et librabat fontes aquarum subter cælum. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum. Et delicia: meæ esse cum filiis hominum.

Ισχυρά ἐποίησεν (56) τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἰσχυρὰ τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἤμην παρ' αὐτῶ ἀρμόζουσα ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχεις καθ' ἡμέραν· ἢ φράσεται τὴν οἰκουμένην συντελέσας, φράσεται ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

CAP. II.

Quomodo illud, « Dominus condidit me principium viarum ejus, » ei quæ sequuntur, intelligi debeant.

Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.

Hæc de seipsa in Proverbiis Sapientia. Integrum vero locum necessario descripsi, ut appareat eandem personam hæc omnia locutam : nec transitio sit intermedia de persona ad personam. Hæc igitur de seipsa docet et ostendit Sapientia. Ubi in primis notetur, quod se indefinite Sapientiam vocet : *Ego enim*, inquit, *constitui consilium* ; non adjicitur, *Sapientia Dei*. Sed prout scribitur ab evangelista, *In principio erat Verbum*⁵³, indefinite. Et rursus, *Verbum erat apud Deum*⁵⁴ : nec dicitur, *Verbum Dei*, ne quis tanquam quiddam relative dictum autemet : neque tanquam accidens quoddam Dei ; sed ut vivens et subsistens : unde addit, *Et Deus erat*, non Dei erat, *Verbum*. Ad eundem modum de Sapientia loquitur. Unum erat enim atque idem Deus Verbum et Sapientia. Quocirca dicitur indefinite in Proverbiis, non solum in supra memoratis, sed istis insuper : *Beatus vir qui invenit Sapientiam*⁵⁵. Et, *Deus in Sapientia fundavit terram*⁵⁶. Et, *Dixi Sapientiæ : Soror mihi es*⁵⁷. Et, *Tu annuntiabo Sapientiam, ut adsit tibi intelligentia*⁵⁸. Et, *Præstantior est Sapientia lapidibus pretiosis*⁵⁹. ✕ Et, *Sapientia edificavit sibi domum : et excidit columnas septem*⁶⁰, et quæ his congemina in eodem libro reperuntur. Ubique indefinite vocatur *Sapientia*, nusquam vero, *Dei Sapientia*, ut ne illam accidens quoddam Deo arbitremur ; ut scientiam in viro intelligenti : sed subsistentem et vivam Sapientiam, eandem ipsam cum Filio Dei. Quod si quis existimet hanc Sapientiam habitum esse quemdam in Deo sapientem, secundum quem dicitur Deus sapiens : audiat is Scripturam dicentem, *Dixi Sapientiam sororem tuam*⁶¹. Quis vero adeo velit insanire, ut Deum existimet, qui est super omnia, et suam sa-

ρος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀδύσσοις κοίτης τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· ὅρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ (54) πάντων βουλήν ἔμε. Κύριος ἐποίησεν χώρας καὶ αἰκίαι ἀκρα οἰκούμενα τῆς (55) ὑπ' οὐρανῶν. Ἐτοίμασε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῶ ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων.

ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἰσχυρὰ ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχεις καθ' ἡμέραν· ἢ φράσεται τὴν οἰκουμένην συντελέσας,

ΚΕΦ. Β΄.

B

Ὅπως τὸ, « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ἐδῶν αὐτὸ τούτῳ συνημμένα νοεῖται καὶ ἔκω Μάρκελλος ἐκ τῆς σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἦγε.

Ταῦτα μὲν ἐν Παροιμίαις περὶ ἑαυτοῦ τῆς Σοφίας ἐπιτηδὲς ἀναγκαιῶς παρεθέμην, δεικνύσας πρόσωπον τὸ ταῦτα λέγον, οὐδὲ μίαν ἐν τῷ γενομένης μεταβολῆς τοῦ λέγοντος· δεικνύσας τὴν Σοφίαν ταῦτα περὶ ἑαυτῆς διδάσκουσα. Κἀντὶ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἀπολύτως Σοφία ὀνομαζομένη· Ἐγὼ γάρ, φησὶ, κατεσκευάσω βουλήν, καὶ εἰρηται, Σοφία τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡσπερ παρ' ἀγγελιστῆ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἐπεγράφετο, καὶ πάλιν, Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οὐκ (58) εἶρητο, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐπεπρόσ τι νομίσθη τις αὐτὸν λέγεσθαι, μὴ ὡς ἐπὶ ἀδηκτότα ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑφ' ἑστῶτα καὶ ἐπὶ διὰ ἐπιλέγει, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐκ ἕως τοῦ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Σοφίας ἦν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Διὰ ταῦτα ἐν ταῖς Παροιμίαις ὀνομάζεται, ἐν τε τοῖς προφητοῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὧν (59) τούτων ἐκτετρῶν Μακάριος ἀνὴρ ὃς εὗρε Σοφίαν καὶ ὅτι τῆ Σοφία ἐθεμελίωσε τὴν γῆν καὶ, Εἰσποτρῶν φων (60) σὴν ἀδελφὴν εἶναι· καὶ, Σὺ τὴν Σοφίαν ἠρξον, ἵνα φρόνησίς σοι ἐπακολουθήσῃ καὶ, Ἐσπῶν γὰρ Σοφίαν λιθῶν πολυτελῶν· καὶ, Ἡ Σοφία δόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στήλη καὶ ἄλλα τούτοις ἀδελφὰ ἐν τῇ αὐτῇ φέρεται· καὶ ὧν οὐδαμοῦ Σοφία Θεοῦ ὀνομάσται· ἀλλὰ ἐπὶ τῆ Σοφία, ἵνα μὴ σύμβεμά τι νομίσωμεν αὐτὴν εἶναι τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῷ ἐπιστήμονι ἀνδρὶ τὴν ἐπιστήμην ἀλλ' ὑφ' ἑστῶσαν καὶ ζῶσαν Σοφίαν τὴν αὐτὴν εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δέ τις ἐξ ἐν τῷ Θεῷ σοφὴν νοοῦμεν τὸν Θεόν σοφὸν ὑπολάβοι εἶναι τὴν ἐπιστομένην Σοφίαν, ἐπακουσάτω λεγούσης τῆς Σοφίας· Εἰσποτρῶν τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι. Ἐπεὶ οὕτω μανείη, ὡς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τὸν

✕ Ed. Paris., pag. 149, 150. ⁵³ Joan. 1, 1. ⁵⁴ ibid. ⁵⁵ Prov. III, 13. ⁵⁶ ibid. 19. ⁵⁷ Prov. 31, 26. ⁵⁸ Prov. XII, 15. ⁵⁹ Prov. IX, 1. ⁶⁰ Prov. VII, 4.

(54) Vulgo om. δέ.

(55) Vulgo ὑπερουρανίων.

(56) Ἦντο ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανῶν· καὶ ἰσχυρὰ ἐποίησεν τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Quomodo et in

cod. Bodleiano legebatur. M. [Et hæc in textu cepi.]

(57) Vulgo τῶν ἀνθρ.

(58) Vulgo εἰρηται.

(59) Vulgo τούτο.

(60) Vulgo τῆς.

τοφην ἔξιν ὑπολαβεῖν ἀδελφῶν τῶν ἐν ἀν-
 τορθούτων λέγεσθαι; Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Χρι-
 στοῦ ἐκλάβοις τὸ εἰρημένον, Χριστὸς γάρ
 ἰς καὶ Θεοῦ Σοφία, οὐδὲν ἐμποδῶν ἔσται
 , ἐπεὶ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀναίνεται
 δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ ἐν
 ἦν ὁ Θεὸς, καὶ ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰσ-
 ριαξίς οὐσα σοφῆ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼς
 ἰς, τί ἐκώλυεν ἀντὶ τῆς Σοφίας τὸν Θεὸν
 αἰ; ὥστε τὸ, *Ἡ Σοφία φκοδόμησεν ἑαυτῇ*
ὑπῆρξε στυλοὺς ἐπτὰ, καὶ τὰ τοῦτοις
 εἰρησθαι ἀντὶ τοῦ, *Ὁ Θεὸς φκοδόμησεν*
ἡ, καὶ τὰ ἐξῆς · καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ· Εἶπον
τὸν ἀδελφῶν εἶναι, λελέχθαι, *Εἶπον*
τὸν ἀδελφῶν εἶναι. Ἄλλ' ὁρᾷς ὡς τὴν
 τει ἡ τοιαύτη φωνή, οὐκ ἐχοῦσα ἀρμο-
 πλὶ τὸν ὕδον ἐκλάβοις τὰ λόγια, αὐτὸς γάρ
 . πάντα σοι εὐροῆσει, μηδὲν δισσεβοῦς
 μποδῶν ἰσταμένου, συνεπιμαρτυροῦντος
 ἰου Παύλου, ὃς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον
 ἰν Χριστὸν λαμπρᾶ τῇ φωνῇ Σοφίαν ὠνό-
 νη *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σο-*
φίας ὡδὲ πη κατασκευασμένων, ἀκόλουθόν
 ἰν προεκτεθέντων ἀπάντων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ
 αἰ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν*
ργα αὐτοῦ, λελέχθαι · εἰ δὲ λέγοι ἐκτί-
αυτὸν, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
θῶν, τοῦτ' ἂν εἶποι, οὐδ' ὡς ὁμοίως τοῖς
μασι, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγο-
οῦκ ὁρθῶς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὡς ὕφεστῶς
ιν, προῶν τε καὶ προὑπάρχων τῆς τοῦ
μου συστάσεως, ἀρχειν δὲ τῶν ὄλων ὑπὸ
αὐτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος · τοῦ, ἐκτι-
λα ἀντὶ τοῦ, κατέταξεν, ἢ κατέστησεν,
Διαβρῆδην γοῦν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἀρχον-
μόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν Ἀπόστο-
άγητε πάση κτίσει ἀνθρωπίνῃ, διὰ
· εἶτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι · εἶτε
ὡς δὲ αὐτοῦ πεμπόμενοις. Καὶ ὁ εἰπὼν
, Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν
ἰλ · διότι ἰδοὺ στερεῶν βρότην, καὶ
ὑμα, καὶ ἀναγγέλλω εἰς ἀνθρώπους
ἡ αὐτοῦ. Καὶ τὸ, Γραφήτω (63) αὐτῇ
ἐτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνῆσει
τὸ, κτιζων, ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐξ ἀνυπαρ-
ῆφεν. Οὐ γὰρ τότε ἐκτίσεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦ-
Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις
· οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον.
ἰ, καὶ προὑπῆρχεν, ἀπεστέλλετο δὲ καθ' ὄν
ἰ οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι · ὅτε δίκην
ἰνετο ἦχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς περ φερο-
ς βιαίας, ἐπληρώθησαν τε Πνεύματος
ἰτως εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν
εῆγγειλαν, ἀκόλουθως τῇ προφητεία φη-

A pientiam, sororem dicat nominatim habitum eorum
 qui inter homines recta operantur? Quod si de
 Christo Dei accipiat quis illud dictum: nam Chri-
 stus Dei potestas est et Sapientia, nihil impedit
 hanc intelligentiam, quandoquidem ob immensum
 suum in humanum genus amorem non recusavit
 hanc fraternitatem. Quod si unum erat idemque
 Deus, et quæ in Proverbiis introducitur Sapientia,
 quæ sapiens quidam habitus est in illo intellectus,
 in quantum Deus sapiens, quid prohibet Deum hic
 pro Sapientia rescribi: ut sic ubi dictum est, *Sa-*
pientia edificavit sibi domum, et solidavit columnas
septem, et quæ sequuntur, dictum sit pro, *Deus ædi-*
ficavit sibi domum, etc.; et iterum pro eo, *Dixi Sa-*
pientiam sororem tuam, dicatur, *Dixi Deum fratrem*
 B *tuum*. Sed ut aures percutiat ista dictio, vides tam
 incongrua. Quod si de Filio Sapientiam capias,
 omnia bene fluent: nec occurret tibi quidquam hic
 impietatis, cum perhibeat tibi testimonium beatus
 Paulus apostolus, qui pronuntiat clare Servatorem et
 Dominum nostrum Jesum Christum Dei Sapientiam
 nominandum, ubi ait, *Christus Dei potentia et Sa-*
pientia 93. His ad hunc modum ita apparatus, ad su-
 perius proposita consequens est hoc, *Dominus con-*
didit me principium viarum suarum ad opera ejus 94,
 e persona ejus usurpari. Quod si dicat conditum
 illum fuisse, non ita dixit, quasi vellet intelligi, eum
 de non ente ad esse processisse: nec quod, ad mo-
 dum creaturarum reliquarum, de non ente produ-
 cebatur, quod nonnulli minus recte sunt arbitrati:
 C *sed quod subsistens et vivens, sed quod præexsi-*
sistens, et præsubsistens, ante omnem mundi condi-
tionem erat: X quodque a Domino suo Patre con-
stitutus est omnium dominator, posito illo, condi-
dit, hoc in loco, pro constituit, vel ordinavit. Di-
sertis verbis principes et duces inter homines, crea-
turam Apostolus nominavit, ubi ait: Subjecti estote
omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi
ut excellenti, sive principibus ut ab illo missis 95. Et
 propheta qui dixit: *Præparare, ut vocetur super te*
Deus Israel: propterea ecce firmat tonitru, et condit
ventos, et annuntiat inter homines Christum suum 96.
 Et illud, *Scribatur illa in generationem alteram, ut*
populus qui conditur laudei Dominum 96. Illud condidit
 D pro eo quod fuit sumptum est, quia jam ante erat.
 Neque enim tum condidit Deus spiritum, cum Chri-
 stum suum per illum universis hominibus annun-
 tiaret: quia nihil novi est sub sole: sed erat et
 exsistebat ante: mittebatur autem eo tempore cum
 in unum congregati apostoli erant: cum ad instar
 tonitrus factus est sonitus ingens de cælo: veluti
 descendente spiritu vehementiore, et repleti sunt
 Spiritu sancto. Atque ita Christum Domini, in mun-
 dum universum annuntiarunt: juxta vaticinium

ris., pag. 151. 93 I Cor. i, 24. 94 Prov. viii, 22. 95 I Petr. ii, 13, 14. 96 Amos iv, 12, 13, 19.

ἰ σοφίαν, ἔξιν εἰ μοx ἐκλάβοι.
 ἰ αὐτόν.

(63) Vulgo αὐτῇ, et mox αἰνῆσε.

quo dictum est. *Ideo ecce confirmans tonitru, et condens spiritum, et annuntians in hominibus Christum ejus*: ubi illud, *condens*, ponitur pro mittens vel injungens. *Tonitru* autem Evangelii prædicationem designat. Sic qui dixit, *Cor mundum crea in me, Deus*⁹⁷, non dixit tanquam non habens cor. Imo orabat ille ut animus ipsi mundaretur. Sic dicitur et illud, *Ut duos creet in unum novum hominem*⁹⁸. Hoc est, in unum ducat: vide autem annon ejus quoque generis sit, *Induamini novum hominem, qui creatus est secundum Deum*⁹⁹, et illud, *Si quis igitur in Christo, nova creatura*¹, et quæcunque hujusmodi reperiri possunt, ab iis qui excutient Scripturas sanctas. Ne mireris igitur si metaphorice in illo passu, *Dominus condidit me principium viarum suarum*², *condidit* vox posita sit pro *constituit* vel *ordinavit* ad principium dandum, vel imperandum. Quandoquidem cum in Evangelio dicatur a Servatore nostro, *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli atque terræ, quoniam abscondisti ista a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*³, non hic peccatorum confessionem vult, quemadmodum ✕ alibi, ubi dicitur, *Constemini ad invicem peccata vestra*⁴, sed gratiarum actionem, propter parvulos, quasi diceret, *Gratias ago tibi, Pater, Domine cæli atque terræ*. Ad hunc modum metaphorice usurpata sexcenta alibi Scripturarum inveniet, qui per otium eas evolvet: alia etiam multiplicem habentia significationem, alia univoce de diversis rebus prædicata: de quibus longum esset nec præsentis temporis disserere. Ita et hoc in loco illud, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, dictum est pro, *Dominus constituit me principatum obtinere super opera sua*. Atque ideo non dicitur simpliciter, *condidit me*, sed cum adjectione, *principium viarum suarum ad opera sua*. Quod imprimis declarat vox Hebraica. Si quis igitur genuinum sensum sacratisinæ Scripturæ investigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere, *condidit me*, qua neque reliquorum interpretum aliquis usus est. Aquila legit, *Dominus possedit me, caput viarum suarum*. Symmachus, *Dominus possedit me initium viarum suarum*. Sic et Theodotus, *Dominus possedit me initium viæ suæ*. Et non abhorret a ratione interpretatio. Erat enim ille quem genuit Pater Unigenitum, caput progeneratorum omnium, visibilium et invisibilium: quod ad exortum attinebat et salutem eorum. Ubi enim eum genuit, ita statuit eum omnium Servatorem, recapitulans in eo et per eum constitutionem universi, ut edocuit divinus Apostolus, inquit, *Ut recolligeret omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ sunt super terram*⁵. Adeo ut non modo omnia per ipsum substituerint, a non esse ad

σάση, Διδόνε ἰδοὺ στερεῶν βροτῆν, καὶ πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν αὐτοῦ· τοῦ μὲν, κτίζων, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὴν κατατάσων, εἰρημένον· τῆς δὲ βροτῆς ἰσον τρόπον τῆ εὐαγγελικῶν κήρυγμα δηλοῦσι λέγων δὲ, Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ οὐχ ὡς μὴ ἔχων καρδίαν τοῦτ' ἔλεγεν, καὶ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποτελεσθῆναι ἤχηται εἰρηται τὸ, Ἴνα τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα κὶ ἄνθρωπον, ἀντὶ τοῦ, συναγάγη· ὅρα μήποτε ἔστι καὶ τὸ, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ὃν τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα· καὶ τὸ, Εἴτε Χριστῷ, καιρὴ κτίσις, καὶ ὅσα ἄλλα εὐρτοιουτότροπα τὴν θεόπνευστον Γραφὴν διαρεμὴ θαυμάσιος οὖν, εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ B ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, τὸ, ἔκτισεν, κατέστησεν, ἢ κατέταξεν, εἰς τὸ ἀρχεῖν εἰρη καὶ ἐν Εὐαγγέλοις λεγομένου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ, Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κίριε κτίς καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ἡμῶν τὴν (64· ἀμαρτημάτων ὁμολογίαν, καθὼς λέγει ἑτέροις, Ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰς ἀμαρτημάτων ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δηλοῦσθαι, ἀλλὰ τῶν νηπίοις εὐχαριστίαν, ἀντὶ τοῦ, Εὐχαριστοῦτε τῷ Κυρίῳ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τῷ ἑξ ἡρισθῆναι λελεγμένου. Μυρία δ' ἂν τις εἰρηζήτηςας τῷ κατὰ μεταφορῶν τρόπῳ δι' εὐρησῆ Γραφῆς εἰρημένα, καὶ ἄλλα πολὺσημον ἡμῶν διάνοιαν. Καὶ ὁμοῦ μὴ ἕτερα διαφόρων τῶν κατηγορούμενα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη, καὶ παρόντος καιροῦ διεξιέναι. Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ Κύριος (65) ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, Κατέταξέ με εἰς τὸ ἀρχεῖν ἔργων αὐτοῦ, λέλεκται. Διὸ οὐχ ἀκρίως ἐπιεῖρηται, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης (66) τῆς, ἀρχὴ αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ μάλιστα παρὰ τῆ Ἑβραϊκῆ λέξις. Εἰ γοῦν τις ἐξακρόβασα ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, εἴρα ἢ Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν οὐ περιέχουσαν τὸ ἐπιπιδιδέρον οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ταύτης ἐπιπιδεται τῇ λέξει. Αὐτίκα δ' οὖν ὁ μὲν Ἀκύλας, Ἐἰρηστήσατό (67) με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ Σύμμαχος, Κύριος ἐκτίσατό με ἀρχὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ Θεοδοσίω, Κύριος ἐκτίσατό με ἢ ὁδοῦ αὐτοῦ· καὶ ἔχει γ' ἂν λόγον ἢ ἐρμηνείαν· ἢ κεφάλαιον τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων ἐρμηνείας καὶ ἀφανῶν συστάσεώς τε καὶ σωτηρίας αὐτῶν ὅν ἐγέννα μὲν ὁ Πατὴρ Υἱὸν μονογενῆ· γὰρ καὶ κατέταττε Σωτῆρα τῶν ὅλων, ἀνακεφαλαιώσασκεν αὐτῶν καὶ δι' αὐτοῦ τὴν διάταξιν τοῦ παντός, ὡς ἔλεγει ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν· Ἀνακεφαλαιώσασκεν πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς αἰῶσι

✕ Ed. Paris., pag. 152. ⁹⁷ Psal. l, 12. ⁹⁸ Ephes. ii, 15. ⁹⁹ Ephes. iv, 24. ¹ II Cor. v, 17. ² VIII, 22. ³ Luc. x, 21. ⁴ Jac. v, 16. ⁵ Coloss. i, 20.

(64) Vulgo τῶν ἀμαρτημάτων.

(65) Vulgo ἔκτισεν ἐμέ.

(66) Vulgo προσθήκης, τῆν.

(67) Κύριος ἐκτίσατο. Ἄλλοι ἐν vulgatis LXX ed-

tionibus, Aquila, Symmachus, et Theodotus legunt. M. — Caterum cf. Huet. ad Origen. p. 788.

γῆς, ὡς μὴ μόνον τὰ σύμπαντα δι' αὐ-
 τὴν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προελθόν-
 τῆς τῶν ὄλων διοικήσεως τὴν πρόνοιαν
 αὐτῶν, ἅτε Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ
 ὅς τε καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πλήρωμα· ὡς δι-
 ρηθῆσθαι καὶ διασώζεσθαι τὰ σύμπαντα.
 Ἰδιὰ τῶν προτεθέντων λογίων αὐτῶς (68)
 ὡς ἔφασκε· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασι-
 αὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην.
 ἱστοῦντες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι
 κρατοῦσι γῆς. Λόγοις δ' οὖν ἀρήτοις
 σοφίας τε καὶ προνοίας τοῦ Υἱοῦ (69)
 ἃ σύμπαντα διοικεῖται. Ταῦτ' οὖν διὰ τῶν
 ἰσῶν ἐδίδασκε, προὔτρπε τε ἔχεσθαι
 ἰσῶν· Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ-
 ζητοῦντες εὐρήσουσιν. Ἀπέτρεπεν τε
 ἰσῶν δι' ὧν ἐπήγαγεν, Ἐμίσησα δ' ἐγὼ
 ἰσῶν ὁδοὺς κακῶν. Καὶ δὴ ταῦτα καὶ τὰ
 λφά ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ
 διαστείλαμενος, ἐξῆς τοῖς δι' αὐτῶν
 ἰσῶν τὴν μυστικὴν περὶ ἑαυτοῦ γινώσκον
 λέγων, Ἐγὼ ἀναγγέλω ὑμῖν τὰ καθ'
 νόμους, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀρι-
 ἰσῶν γὰρ μέλλοιμι, φησὶν, τὰ ἐφ' ἐκάστης
 ἐμοῦ πραττόμενα διδάσκων, ἀνάγκη καὶ
 χῆς τοῦ παντὸς αἰῶνος ἔργων ἑαυτοῦ
 ἰσῶν, καὶ παραστῆσαι, ὡς ἐπὶ τούτῳ με ὁ
 λατῆρ ἀρχὴν τῶν ὄλων κατέστησεν, ἐφ' ἣν
 τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δι'
 ἰσῶν ἔργων. Διὸ ἀκολούθως ἐπάγει τὸ,
 ἰσῶν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔργα
 Κύριος ἐκτίσαστό με, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖ-
 ἰσῶν. Τὸ γὰρ μέγα κτῆμα τοῦ Θεοῦ ὁ μο-
 ἰσῶν ἦν, καθὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ γεννήθη, Υἱὸς
 καθὸ δὲ τοῖς πᾶσιν κοινωφελὴς καὶ σω-
 ἰσῶν, τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον κτῆμα
 ὑπάρχων τε καὶ ὀνομασμένος. Οὐδὲ γὰρ
 ἰσῶν ἂν πατέρι υἱοῦ τιμιώτερον κτῆμα.
 ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, ὅτε τὸν ἐν ἀν-
 ἰσῶν υἱὸν ἐκτίσαστο, ἐλέχθη καὶ ἐπ'
 ἰσῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ· τῆς
 φωνῆς ἀντὶ τοῦ, ἐκτίσασθαι, κανίθει-
 ἰσῶν. Τὸ δὲ, ἐκτίσαστο, κἀνα παρ' Ἑβραίοις
 ἰσῶν. Οὕτως οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ εἴρηται,
 ὁν ἐκτίσαστο Ἀβραάμ, ἀνθ' οὗ τὸ Ἐ-
 ἰσῶν περιέχει· τῆς αὐτῆς λέξεως κειμένης
 ἰσῶν καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν
 ἰσῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ κειμέ-
 ἰσῶν λέξεως, τὸ, ἐκτίσαστο, πάντες συμφώ-
 ἰσῶν οἱ ἐρμηνευταί· τὸ δὲ (71), ἐκτίσσε

A esse provenientia, sed insuper in se susciperet ad-
 ministrationem omnium et providentiam : utpote
 qui Λόγος esset, Sapia, vita, omnis boni atque
 pulchri plenitudo : quō per eum gubernentur omnia
 et conserventur. Hoc ipsum in ante positis divinis
 oraculis indicavit ipse, Inquiens : *Per me reges re-
 gnant, et potentes justitiam determinant : per me
 magnates magnificantur, et principes per me dominan-
 tur terra* *. Modo itaque inexplicabili per sapien-
 tiam illam et providentiam universalem Filii
 Dei, universa administrantur. Hæc nos in prius
 positis edocuit : hortaturque ut ab illo depende-
 amus : *Ego enim, inquit, diligentes me diligo.*
 † *Qui me querunt, invenient* †. A contraria rursus
 via nos avertit, ubi addit, *Ego odio habui vias im-
 piorum perversas* †. Hæc et his similia ipse Filius
 Dei, ipse etenim Sapia erat, in mandatis dedit.
 Atque ita in sequentibus mysticam sui cogniti-
 onem tradit iis quibus prius profuerat, inquiens : « Si
 annuntiavero vobis quæ de die in diem fiebant, ne-
 cesse est ut enumerem quæ a sæculo commemoran-
 tur. » Hoc est, si vos velim docere illa quæ a me quo-
 tidie sunt, necesse est ut vobis replicem opera
 mea ab initio sæculorum, et in memoriam revocem,
 quod me Pater qui genuit, constituit Dominum su-
 per omnia : ut ita præsim ego vili ipsius, et im-
 perem operibus ejus per me conditis. Quocirca
 consequenter intulit, *Dominus creavit me principium
 viarum suarum ad opera sua.* Aut, secundum repræ-
 sentatam interpretationem, *Dominus possedit me.*
 Magna siquidem Dei possessio, erat Filius unigen-
 itus : eo quod ex ipso genitus Filius erat ejus : eo
 autem quod omnibus proficiens et salutem afferens
 constituebatur, maxima et erat et nominabatur
 possessio sui Patris. Neque enim patri magis ho-
 norabilis et grata contigerit possessio, quam est
 filius. Unde et Adam ille protoplastes, cum pri-
 mum possederat filium, ut homo dixit, *Possedi
 hominem a Deo* †. Ubi in Hebræo est pro *possedi,*
canithi : et pro *possedit, cana*. Sic de Abrahamo
 usurpatur : *Ager quem possedit Abraham* ; in Hebræo
 est *cana*, quæ est eadem vox usurpata in, *Dominus
 possedit me principium viarum suarum ad opera
 sua.* Unde cum ibidem vox *cana* sit, conspiranter
 omnes reddidere interpretes *possedit*. Illud veru
condidit, rejicitur ab Hebræis, nec in præsentii
 scriptura reperitur. Plurimum vero differt *εκτίσσε,*
creavit et *εκτίσαστο, possedit* : cum illud significet
 communi notione, creaturarum processum, de non
 esse ad subsistere : hoc vero rei præexistentis

aris., pag. 133. * Prov. viii, 15, 16. † ibid. 17. † ibid. 20. † Gen. iv, 1.

σο παρίστησι.

σο οπι. του.

σο ὁ διατιλάμενος.

ισε. Sic legendum, pro vulg. εκτίσσε. Recte
 it legendam hic *possedit*, et non *condidit*.
 here, quæ Basil. habet lib. ii, *cont.* Eu-
 δὲ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν περὶ τῆς φωνῆς
 δὲ ἐκείνη ἀπαρατήμαντον καταλείψω. Ὅτι

ἄλλοι τῶν ἐρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας
 τῶν Ἑβραϊκῶν καθιχόμενοι, ἐκτίσαστό με ἀντὶ τοῦ
 ἐκτίσεν ἐκδεδώκασιν· ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον
 ἴσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτίσματος· ὁ γὰρ
 εἰπὼν, ἐκτίσασθαι ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτί-
 σασ τὸν Καν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρή-
 σαμενος τῆ φωνῆ. M.

φῆτης ἔφη, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ὡς ἴσθι τὴν σάρκα.* » Καὶ αὖθις ἐπάγει λέγων· « *Εἶτα ἰ ἀρχῇ, φησὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· τὴν αὐτήν, δηλονότι, τὴν ἡμετέραν σάρκα, κατὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Γῆ ἔστι, φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση.* » Ὁρᾷς ἡμαρτε, τῆς μὲν εὐθείας ἐκτραπείς, τραχείαν ὑσβατον, καὶ ὡσπερ τινὰ ἀνεξιτήτητον ἑαυτῶν ἰσας ὁδόν. Θέα γοῦν, ὅπως ἐξεδιάσατο πάντα ἀνάσχοντον καὶ ἀναιδῆ λόγον (74) φεγγαῖαν τὴν Σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἑν. Ἐὶ μὲν οὖν, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχῇν ὑποῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῶν (75), τοῦ Σωτῆρος ἡμετέρου προσώπου, ὁμολογῶν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν Παρθενῶν φάσκοντα.* Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥημάτων εἰκότως τῶν ἀρχαίων παρεληλυθόντων, ὡς δὲ ἔσεσθαι μελλόντων ἀπάντων διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καινότητος, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ δὲ διὰ τοῦ προφήτου ἐβόα λέγων, *Κύριος ἐμε ἀρχῇν ὁδῶν αὐτοῦ.* » Τοῦτο δ' εἰπὼν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταβάλλει τὴν ἑξῆς ἐπιλέγων· « *Ἐκτίσε γὰρ ἀληθῶς, τὸ πεποιηκῶς, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ γὰρ τὴν σάρκα, τὴν ἀνελήφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ ὡς ἔστιν ἐκτίσεν ἀρχῇν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ.* » Καὶ οὖν ὁ γενναῖος, ὡς μία τις ἔκφρασις καὶ ἐν τῶν τυγχάνει τὸ φῆσαν, *Ἐγὼ ἡ Σοφία, καταβουλήν, καὶ τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με.* » ἐπὶ τὴν σάρκα ἀνάγοιτο ὁ ἄτερον, ἀνάγκη ἔσθαι· καὶ ἡ Σοφία ἔσται ἡ τὰ ἀμφοτέρωθεν. Εἰ δὲ ἡ σὰρξ λέγει κατὰ Μάρκελλον τὸ, *ἐκτίσέ με ἀρχῇν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ,* αὕτη Σοφία· καὶ ἔσται ἡ σὰρξ ἡ φάσκουσα, *Δι' οὐρανὸν βασιλεύσουσι, καὶ δι' ἐμοῦ μεγάλα ἔσονται.* Πῶς δ' ἂν εἴποι ἡ σὰρξ τὸ, *εὐσὼ τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμησαί, οἷς ἐπάγει ὁ Θεός ἐκτίσέ με ἀρχῇν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ.* » τινες αἱ ὁδοὶ παρίστησι λέγων ἐξῆς· « *Ὁδοὶ ἡμῖν τοῖς δικαίως πολιτευέσθαι μέλλουσι, καὶ τῆς ὁδοῦ γέγονεν· ἀρχὴ πασῶν τῶν μετὰ τῶν ὁδῶν.* » Καὶ προστίθεται, « *ἀρχῇν δὲ ὁδῶν δικαίως εἰρήνην τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Σωτῆρα καὶ τῶν ἐτέρων, ὧν ἐσχίαμεν, ὁδῶν ἡμῶν πρῶτην ὁδὸν ἀρχὴν γέγονε· τὰς δὲ τῶν ἀποστόλων δηλῶν παραδόσεις, τῶν μετὰ τῶν, κατὰ τὴν προφητείαν, κηρύγματος κηρυχθῆναι τὸ καινὸν τοῦτο μυστήριον.* » Ταῦτα ας.

ΚΕΦ. Γ'.

τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἰένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὑγιῆς ἐρμηνεία. οὖν μὴ καὶ τὴν Μωσέως καὶ τῶν (76) μετὰ προφητῶν παρεδέχτο Γραφῆν, εἶχεν ἂν τινὰ τῶν λόγων ἢ ἀπόδοσις· ἐπεὶ δὲ οὐ τῶν ἀθεσπῶν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τίδ' ἴσθι ποτε τοῦς

Paris., pag. 156. ¹¹ Gen. III, 19. ¹² Prov. VIII, 12. ¹³ ibid. 22.

ἰδέσθαι ἢ ἢρ.
ἰδὸ τὸ.

« *carnem nempe intelligens.* » Et infert iterum : « *In principio, inquit, priusquam terram conderet. Terram quamnam? nostram nimirum carnem, quæ post transgressionem terra demum facta fuit. Nam terra es, inquit, et in terram revertere¹¹.* » Vides quantum ille aberravit a recta via devius, viam sibi adveniēns asperam, impermeabilem, difficulter transeundam. Vide ergo qualiter ille impudenter omnia et profligato pudore potius eloqui maluit, quam qui Dei Sipientia est, ut Filium velit confiteri. Illud ergo, *Dominus creavit me principium viarum suarum, ad opera sua, ad personam retulit Servatoris, confessus illum eundem esse, qui in Proverbiis hæc profatur; ait igitur hisce totidem verbis [R. XI]:* « *Quocirca cum vetusta omnia præterfluxerint, futura autem essent omnia nova, per et propter nobilitatem Servatoris nostri, Dominus noster Christus per prophetam proclamavit, inquit, Dominus condidit me principium viarum suarum.* » Hæc prolocutus ad carnem Servatoris, cogitationem suam dejecit, in sequentibus inquit : « *Vere enim condidit qui non ens creavit Dominus noster Deus. Nam carnem non existentem suscepit nostram Verbum, et cum susciperet, principium viarum suarum fecit.* » Nec intelligit vir optimus, quod et unica dictio et persona quoque unica sit, qui dixit, *Ego Sipientia consilium constitui¹²*, et, *Dominus condidit me¹³*. Quorum utrumque vel utrumlibet de carne prædicatur : quod sic plane utrumque et Sipientia erit, quæ et hoc dixit, atque illud. Quod si ex sententia Marcelli caro dicat, *Dominus creavit me principium viarum suarum*, illa erit Sipientia, atque caro quæ dicit, *Ferme reges regnant, et per me magnates magni fiunt*, at quomodo dicere poterit caro, *Memorabo eorum quæ sunt a sæculo?* quibus subnectit : *Dominus condidit me principium viarum ejus*. Quænam vero sint illæ viæ docet in sequentibus [R. XII] : « *Ita enim ille nobis, qui secundum rationem justam institueret vitam volumus, pietatis via factus est : principium viarum omnium posteriorum. Addit autem principium viarum ob hoc ipsum Dominum esse, et Servatorem nostrum : propterea quod viarum, quas ingressi sumus post primam viam, principium existit. Innuit autem traditiones acceptas a divinis apostolis, qui, secundum prophetias, una cum altissimo illo præconio, novum hoc mysterium nobis annuntiarunt.* » Hactenus Marcellus.

CAPUT III.

✱ *Refutatio eorum quæ perversè commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.*

Si neque Mosis nec prophetarum post Moscm Scripturas admitteret Marcellus, probabilem fortassis rationem haberent quæ ab eo profecta sunt. At cum non sit ex eorum numero qui Vetus recusant

(76) Vulgo κατὰ.

Testamentum, quorsum et apostolos, et illorum doctrinam vias nominavit? Neque animum advertit Dei prophetis, qui sexcenta quædam de viis Domini scripserunt. Moses autem imprimis ita scripsit, *Via regia proficiscere* ¹⁷. Et, *Ecce posui ante faciem tuam viam vitæ, et viam mortis* ¹⁸. Et David similiter, *Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit* ¹⁹. Et Jeremias, *State in viis, et interrogate de semitis Domini æternis, et videte quæ sit via bona, et in illa ambulate* ²⁰. Sed et singulos prophetas invenies fecisse mentionem viarum Dei. Si igitur Servator et Dominus noster Jesus Christus, se initium viarum Domini doceat, in quibus ait, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua* ²¹, omnino ille, et Mose antiquior, et prophetis erit, et iis omnibus qui adhuc ulterius, secundum vias Dei vixerunt. Sed non erat caro quam assumpsit hisce omnibus antiquior: itaque non recte de carne interpretantur oraculum illud. Quocirca non locutus est ista Servator propter carnem, sed quod præexistebat ipse, et viam ducebat viis Domini universis, in quibus qui erant olim, Deo dilecti omnes ambulaverunt. Quandoquidem et divinus Apostolus dixit, *O profundum divitiarum, et sapientiæ, et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus* ²², aliam quamdam viam ille indicavit, universitatis rerum curatricem, per quam ineffabili quodam judicio et rationibus quibusdam non comprehendendis, universa gubernat, pro divina sua potestate: consequens certe est, ut et harum viarum quoque principium statuamus illum, qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quod Marcellus non intelligens vias Domini, statuit esse carnem Servatoris nostri: ✕ Interpretatur [R. XIII] et illud quoque in hunc sensum, *condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quænam autem opera vult? illa nimirum de quibus Servator ait, *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* ²³. Et rursus, *Opus perfeci illud, quod dedisti mihi* ²⁴. Subjungit porro, quasi sententiam horum explicans: « Quisnam ante factam per opera demonstrationem credidisset, quod Verbum Dei per Virginem generatum, nostram carnem suscepisset? et tamen universam deitatem in se corporaliter residentem demonstrasset? » Et veluti qui sententiam perfecte explicuerat, addit: « Hoc igitur est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. » Hæc autem scripsit non valens suæ mentis oculos sursum attollere, nec perinde ac propheta dicens, *Quando intuebor cælos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quas tu fundasti* ²⁵. Nec in memoriam revocans prophetæ dictum,

Α μὲν ἀποστόλους καὶ τούτων τὰς διδασκαλίας, ὠνόμασεν, οὐχὶ δὲ προσέσχε τοῖς τοῦ Θεοῦ ταῖς, μὲν γὰρ Μωσῆς ὡδε γράφων ἔλεγεν· Ὁδὸς βῆ καὶ πορεύσῃ· καὶ, Ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου τῆς ὁδοῦ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ σου· καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμοίως, Γινώσκει (77) ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδοὺς ἀσεβῶν ἀπολείπει Ἰερεμίας, Στήτε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσαθους Κυρίου ἀληθῶς, καὶ ἴδετε πᾶσα ἡ ὁδοὺς ἡ ἀγαθῆ, καὶ πορεύσθε ἐν αὐτῇ· καὶ στον δὲ τῶν προφητῶν διαφόρως μνημονεύει τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εὐρήσεις. Εἰ τοίνυν ὁ Σωτὴρ πατριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν εἶναι ὁδῶν τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν διδάσκει λέγων, Κύριος με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάντα καὶ Μωσῆος καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἐπιρω κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ βεβαιώσαντι πρῶτος· ἀλλ' οὐχὶ ἡ σὰρξ, ἣν ἀνεῳκτε, των ἀπάντων ὑπῆρχε προγενεστέρα. Οὐκ ἴσθι ἐπὶ τὴν σὰρκα ἐξελήθηται τὸ λόγιον. Οὐκ ἔσθι σὰρκα τοίνυν ταῦτ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, διὰ δὲ ἡ ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ καθηγεῖσθαι (78) πᾶσι ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, ἃς πάντες οἱ πᾶλαι θεοφιλεῖς ὁδοὺς ἀδεδούκασιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς Ἀπόστολος ἰσχυρῶς ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἐξίχνιαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ἐτέρας τινὰς ὁδοὺς δάλλει, τὰς προνοητικὰς τῶν ὄλων, δι' ὧν ἀπακρίσει, καὶ λόγοις (79) ἀλήπτουσι, τὰ σύμπαντα κυβερνᾷ θεῖα δυνάμει, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τῶν ὁδῶν ἀρχὴν εἶναι λέγειν τὸν εἰρηκότα, ἰσχυρῶς με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, μὴ νοήσας τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ, τὴν σὰρκα τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν τούτων εἶναι ἀπεφήνατο. Ἐρημηνεύει δὲ τὸ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, φάσκων, Ἐκτίσθη ὁδῶν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Πᾶσι φησὶν; περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ λέγει, Ὁ Πατὴρ μου ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι· καὶ ἐκτίσθη ἔργον, φησὶν, ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι. Ἐν ἰδιασφάν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐπιφάνει « Τίς γὰρ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποκρίσεως στεύσειν ἂν, ὅτι Λόγος Θεοῦ διὰ Παρθένου καὶ τὴν ἡμετέραν ἀναλήφεται σὰρκα, καὶ τὴν θεότητα ἐν αὐτῇ σωματικῶς ἐπέδειξε; ὡς περὶ ἐντελῆ τὴν διάνοιαν ἀποδοῦς ἐπέγειν ἰσχυρῶς τοῦτ' ἐστι τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν τοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα δὲ ἔργα δύνηθεις τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς εἰς ἕκαστον καὶ τῷ προφήτῃ παραπλησίως εἰπεῖν, Ὅτι ἡ τῶν οὐρανῶν, ἔργα τῶν δακτύλων σου, καὶ ἡ ἀστέρων, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας εὐκρινῶς τοῦ προφητικοῦ λόγου, δι' οὗ εἰρήσα.

✕ Ed. Paris., pag. 157. ¹⁷ Num. xxi, 22. ¹⁸ Deut. xxx, 15. ¹⁹ Psal. i, 6. ²⁰ Jer. i, 2. ²¹ P. ov. viii, 22. ²² Rom. xi, 53. ²³ Joan. v, 17. ²⁴ Joan. xvii, 4. ²⁵ Psal. viii, 4.

(77) Vulgo ὁ Κύριος τὴν ὁδὸν.
(78) Vulgo πατρῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου.
(79) Vulgo ἀκαταλήπτουσι.

πλον οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν αὐτοῦ οὐ καταροῦσιν. Εἰ γὰρ τοῦτοις ἴκει, ἔγνω ἂν, ὅτι πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ σύμπαντος κόσμου, καὶ οὐ πρὸ τῶν ὄρατῶν ἰδὲ καὶ (80), πρὸ τῶν νοητῶν ἔργων τοῦ ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἄσει ὄντων, ἣν καὶ προῆν ὁ ταῦτα λέγων. ταῦθ' ἐπὶ τὸ, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ μου τὴν σάρκα εἰς μέσον* ἄγει λέγων οὕτως· *ιον τοῦτον ὀνομάζων, τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ σθεῖσαν οἰκονομίαν.* Ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Ἐμελιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖται, τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός.* ἄγει· *Ἐνὸς δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν θεμελιώσθαι ἔφη, πολλῶν παρεληλυθότων αἰώνων, ὡς ὁ Δα- βὶδ, Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.* Καὶ μετα- ; ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆ- τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι λέγει. ἰε οὕτω· *Ποῖαν ταύτην τὴν γῆν; ἣ δὴλον ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν ὕθις γενομένην· Γῆ γὰρ εἶ, φησὶν, καὶ εἰς ἐπελεύση.* Ἐδει γὰρ ταύτην ἰάσεως τυ-) Καὶ ταῦτα δὲ φάσκει, οὐ μνημονεύσας ὁ ος ὡς καὶ ἀνωτέρω πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι τὴν σάρκα ἀρχὴν ὀδῶν τοῦ Θεοῦ εἰρηκῶς Εἰ δὲ ὅλως διὰ τῆς γῆς τὴν σάρκα ἐδήλου, προὑπάρχειν τῆς σαρκὸς ἀνάγκη ὁμολογεῖν ντα πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἑαυτὸν εἶναι; ρ τοῦ αἰῶνος, φησὶν, *ἐθεμελίωσέ με, ἐν ρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.* Οὐκοῦν πρὸ τοῦ κα ποιῆσαι ὁ ταῦτα λέγων ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ πολλῶν αἰώνων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐνὸς, οὐ ὑπὲρ ἐμνησθῆ εἰπῶν, *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται,* καὶ οὕτως οὐχ ἦν ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸ τοῦ ἐνεστῶ- ος ὑπῆρχε· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῦτα διὰ Σολομῶ- σκων, ὁρᾶς ὅση περιπέπτωκε δυσχωρίᾳ ὁ τῆς καὶ (81) βασιλικῆς παρατραπείας ὁδοῦ. Ὁ δὲ εἰς εἰρημέναις ἔτι καὶ ταῦτα προστίθησι λέ- ρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, φησὶν· ἐν- :ὰς ἀβύσσους παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς ἰων καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἐκρυπτοῦ ἦν τοῦ πνεύματος ἐχοῦσας δωρεάν· καὶ οὐ ν, ὡς πρὸ τῆς ἐνσάρκου (82) τοῦ Σωτῆρος τ παρουσίας οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ προφήται, τοῦ μετέσχον πνεύματος, Μωσῆς τε καὶ οἱ ἔτι ς παλαιότεροι. Οὐκοῦν ἀνάγκη τούτων ἀπα- ν ἀβύσσων, εἰ δὴ αἱ τῶν ἁγίων καρδίαι ἦσαν παλαιότερον εἶναι τὸν λέγοντα, *Πρὸ τοῦ τὰς νος ποιῆσαι.* Πῶς οὖν δυνατόν ἦν ἐπὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεσθαι ταῦτα; Καὶ μὴν, ὑπὸ παρῆν τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστήμη, οὐκ

A quo ait, *Opera autem Domini non intuebuntur, et opera manuum ipsius non intelligent* 26. Nam si ad ista attendisset animum, illud utique cognoscere potuisset, quod ante caelum et terram, ante mundum universum, nec ante sola visibilia, sed et invisibilia, et ante opera Dei intellectualia, quae in potentiis relucunt incorporeis, et extramundanis, erat, et praerat is, qui ista loquitur. Ille autem, transitione facta ad illud, *Ante saecula fundavit me*, in medium denno adducit carnem, inquires [R. XIV]: *« Ita in carne ejus praedestinatum aeternitatis, vocat fundamentum : quemadmodum et Apostolus loquitur, Fundamentum nemo aliud potest ponere, praeter illud quod positum est, qui est Jesus Christus »* 27.) Addit : *« Unius autem saeculi isthuc inenit, in quo ea quae ad Christum spectant, fundata esse dicit, cum tamen plura praeterissent saecula : quod et David affirmat, inquires, Qui erat ante saecula »* 28.) Progressus hinc ad illud, *In principio, priusquam terram conderet*, ibi denuo terram esse carnem asseverat. *« Quamnam vero terram? »* ita ait : *« certe non aliam quam carnem nostram : quae post transgressionem, terra deum facta fuit. Terra es enim, inquit, et in terram revertetur »* 29. *« Illa etenim persananda fuerat. »* Haec autem ita posuit, non recordatus, pro sua sapientia quod dicitur, priusquam terra conderetur, creatam dici carnem principium viarum Dei. Quod si vero per terram indicare voluit carnem : quomodo cogitur constiteri non exstitisse ante carnem qui dicit se priusquam terra conderetur, exstitisse? Nam *ante saeculum*, inquit, *fundavit me, in principio antequam terram faceret.* Atque ita qui ista de se dixit, certe exsistebat ante carnem. Nec refert quod non meminerit plurimorum saeculorum, sed unius, cuius et Servator meminit, inquires, *Filii hujus saeculi dant et accipiunt in matrimonium* 30. Atque ita non caro, quam suscepit Servator noster ante praesens hoc saeculum exsistebat : sed ille, qui haec eadem per Salomonem docuit ; vides ille in quas angustias se conjecerit, qui de regia et recta via declinavit. Ad illa autem dicta superius et ista addit : *« Priusquam conderet abyssos : hic, inquit, abysos proverbialiter propheta sanctorum corda appellavit, quae in sua profunditate spiritus dona continebant. »* Nec intelligit quod antequam in carne Servator adveniret, sancti Dei prophetae ejusdem spiritus participabant ; Moses nimirum et adhuc illo vetustiores. Itaque necesse est antiquiorem his abyssis (si modo sanctorum corda sint abyssi) exstitisse illum, qui dixit, *Priusquam abyssi conderentur*, etc. Quomodo igitur ad carnem Servatoris referri poterant ? Certe, si vel tantillam divinarum

l. Paris., pag. 158. 26 Isa. v, 12. 27 I Cor. III, 11. 28 Psal. xcii, 2. 29 Gen. III, 19. 30 Luc. i, 18.

Vulgo ἀλλὰ [τῶν ἀοράτων] καὶ. Mox vulgo γων interp. Vulgo βασιλικῆς καὶ εὐθείας, et mox, 386

πρός. (82) Vulgo του om.

Scripturarum cognitionem haberet, non ita leviter A et facile determinasset sanctorum corda esse istas abyssos. Instantier addit enim Moses, quod tenebræ erant super abyssum; multiplex sed inextricabilis de istis sermo scribitur in divinis Litteris. Nam Apostolus ait, *Ne dixeris, Quis ascendet in cælum? hoc est Christum deducere; aut Quis descendet in abyssum? hoc est, Christum e mortuis educere*⁸³. In quibus videtur infernales regiones abyssos nominasse. Quod clarius adhuc indicat Dominus ipse in illo cum Jobo colloquio suo, *Vade autem ad fontem maris, et, In vestigiis abyssi ambulasti: aperiuntur tibi præ timore januæ mortis: janitores inferni videntes te, contremiscunt*⁸⁴. Sed et impiæ in abyssu potestates: de quibus dictum est, *Laudate illum de terra, dracones et universæ abyssi*⁸⁵. Et ulterius illud, *Super abyssum tenebræ*. De quibus ait Moses, *Et tenebræ erant super abyssum*⁸⁶. Hæc omnia qui addiscere poterat, si sedulam saltem operam, et non negligentem in divinis Litteris posuisset, ✕ non utique vocasset sanctorum corda abyssos: intellexisset enim quomodo dictum sit, et, *Abyssus invocat abyssum, ad vocem cataractarum tuarum*⁸⁷, et iterum, *Turbate sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum*⁸⁸, et iterum, *Abyssus tanquam vestis circumamictus ejus*⁸⁹. Hæc et his similia novisset exactius, si quæ ipsi cura subiisset ut hæc intelligeret: at nunc tanta ipse facilitate, tamque dissolute sanctorum corda pronuntiavit abyssos. Nec tamen ita intellexit quod vel secundum hanc interpretationem, is qui dixit, *Præquam conderet abyssos aderam illi*⁹⁰, docere C voluit se antecessisse tempore sanctos illos et Deo dilectos viros qui a sæculo fuerunt, ut impossibile fuerit omnimodo voces illas prædictas carni Servatoris adaptare. Is vero ad aliam progressus dictionem ejusdem Scripturæ, eam quoque in hanc sententiam interpretatur [R. XX]: « Quid porro sibi « vult et illud caput, *Antequam prodirent fontes « aquarum*⁹¹? Divini nempe apostoli fuerant. Quam « sententiam Scriptura nobis in Exodo represen- « tat: ubi typi eorum commemorantur. Meminit « enim fontium ibi duodecim⁹², cum totidem nu- « mero apostoli essent. » Hæc cum dicat, non animadvertit, quod et XII erant Israelis tribus, et XII illorum patriarchæ. Duodecim itidem propheta uno libro comprehensi. Sed et XII in die horæ: et in anno XII menses. Quomodo igitur duodenarius numerus, ad apostolos potius, quam ad ista omnia spectabat? Quod si quis numerus quantitativus, causam ipsi præbuit istiusmodi dictionis interpretationis, oportebat illum animadvertere, quod neque sancti prophetæ, in quantum participes erant ejusdem Spiritus sancti, a fontibus his peregrini

ἀν εὐχερῶς οὕτως; (83) ἀπαφανέτο τὰς τῶν καρδίας εἶναι τὰς ἀβύσσους, ἐπιστήσας ὡς σκῆ: ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, κατὰ τὴν Μωσέως μαρτυρίαν καὶ ὡς πολλὰ καὶ δυσερμήνευτος ὁ περὶ αὐτῆς τῆς θεῆς Γραφῆς φέρεται λόγος. Ὁ μὲν γὰρ Ἀποστόλος, *Μὴ εἰπῆς, φησὶ, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ἄνω; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.* Ἔοικε γοῦν ἐν τούτῳ τοῦ ἁδου χωρὶα κεκληθέμεναι ἀβύσσον. Καὶ αὐτὸς Κύριος σαφέστερον τοῦτο παρίστη ἐν τῷ πρῶτῳ Ἰὼβ χρηματισμῷ λέγων (84)· Ἦλθεσθε δὲ εἰς τὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴχθυσι τὴν ἀβύσσον περιελάττει ἀνοήτοισι δὲ σοὶ φέσθω πύλαι θανάτου· καὶ ἰσχυροὶ δὲ ἁδου ἰδόντες σε, ἐπτήξαν. Καὶ τὰς ἀβύσσους δὲ δυνάμεις ποτηρῶν, περὶ ἧν εἰρηται· *ἴτε αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς, θράκοντες, καὶ πᾶσι ἀβύσσοι· καὶ ἐτι τὸ, Ἐπάνω τῆς ἀβύσσου τος· περὶ οὗ Μωσῆς ἔφη, Καὶ (85) σκότος ἐκ τῆς ἀβύσσου· ταῦτα πάντα μαθίων, εἰπερ ἢ πόνως, ἀλλὰ μὴ ἐξικτήτως ταῖς θεταῖς ἐπιτη Γραφαῖς, οὐκ ἂν τὰς τῶν ἁγίων καρδίας ἐτάμπειν τὰς ἀβύσσους, ἔργω δ' ἂν, ὅπως εἰρηται· Ἄβυσσος ἀβύσσον ἐπικαλεῖται εἰς ζωηγῶν ταβρακτῶν σου· καὶ αὐθις, Ἐταράχθησαν ὅτις πλῆθος ἡχοῦς ὕδατος· καὶ πάλιν, Ἄβυσσος ἴτε τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τῶν ἀδελφῶν διηκρίθωσεν ἂν, εἰ τις ἦν αὐτῷ φρόνη· τούτων καταλήψεως· (86) νῦν δὲ προχειροῦς εἶ καὶ διαλελυμένος τὰς τῶν ἁγίων καρδίας τὰς ἁβύσσους εἶναι ἀπορηνάμενος, οὐδ' οὕτως συνήκει, πρὸ τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐξ αἰῶν γενομένων, ἐαυτὸν ὑπάρχειν ἐδίδαξεν ὁ εἰπὼν· *Ἰ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· ὡς πανταχόθεν δύνασθαι τῆ σαρκὶ τοῦ Σωτῆρος ἐφαρμῶζειν τὰς κειμένας λέξεις.* Ὁ δὲ (87) ἔφ' ἑτέραν μεταβῆ· τῆς αὐτῆς Γραφῆς, καὶ ταύτην οὕτως ἐρμηνεύσῃ γων· « Τί τοῖνον ἐστὶ καὶ τοῦτ' ἐκ κεφάλου, ἢ ἐ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων; ἢ ἐ ἱέρους ἀποστόλους εἶναι φησιν. Τοῦτο ἂν τῶν μυστηρίων περιστήσιν ἢ τῆς Ἐξόδου γραφῆς· ἐ τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι προαγορεύουσα· ἢ ἐ δεκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων, ἢ ἐ πηγῶν μέμνηται. » Καὶ ταῦτα λέγων οὐ συνήκει ὡς καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δώδεκα ἦσαν φυλαὶ, καὶ ὡς οἱ τούτων πατριάρχαι, μὴ τὰς βίβλους ἢ τῶν ἁγίων προφητῶν· ἀλλὰ καὶ δώδεκα τῆς ἡμέρας ὥρα, ἢ μῆνες τοῦ παντὸς ἔτους δώδεκα. Τί οὖν μᾶλλον ἀποστόλοις ἢ ἐκείνοις ἄπασιν ὁ τῶν δώδεκα ἐπέσθαι ἀριθμὸς; Εἰ δὲ τοῦ ποσοῦ τις ἀριθμὸς τῆς αὐτῆς τῆς τοιαυτοῦ τοῦ λόγου παρεῖχεν ἐρμηνεύσθαι χρῆν δὲ συνιδεῖν ὡς καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφήται, καὶ τοῦ αὐτοῦ μετέσθον Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἔστιν*

✕ Ed. Paris., pag. 159. ⁸³ Rom. x, 6, 7. ⁸⁴ Job. xxxviii, 16, 17. ⁸⁵ Psal. cxlviii, 7. ⁸⁶ Gen. i, Psal. xli, 8. ⁸⁷ Psal. lxxvi, 17, 18. ⁸⁸ Psal. ciii, 6. ⁸⁹ Prov. viii, 24. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Exod. vi, 2

(83) Vulgo ἀπεφάνετο.

(84) Ἦλθεσθε vulgo.

(86) Vulgo σκότος [ἦν] ἐπάνω.

(85) Vulgo νυνί.

(87) Vulgo ἀφ'.

ν πηγῶν. Διὸ λέλεκται περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλ-
 Ξακκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον
 Ἰσραὴλ. Ὡστε καὶ πρὸ ἐκείνων τῶν πη-
 καίων ὁμολογεῖν τὸν Ἰῶν εἶναι (88) τοῦ
 λέγοντα, *Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς*
ν. Ὁ δὲ ἐπάκουσον ὅπως ἐρμηνεύει λέγων·
οὖν περὶ τῆς κατὰ σάρκα (89) γενέσεως ὁ
ς, διὰ τοῦ προφήτου Σολομῶνος λέγων,
προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἢ
 ἐπιφέρει· « Οὕτω γὰρ ὁ Σωτὴρ πρὸς
 τὰς πηγὰς ἔφη, *Πορευθέντες μαθητεύσατε*
ἂ ἐθνη. » Εἶθ', ὡσπερ συναγαγὼν τὸν λό-
 γον ἐπέραςμα ἐπάγει τῇ ἑαυτοῦ διηγήσει, λέ-
 γων· « ταχέως δὴλόν ἐστι, τοὺς ἱεροῦς ἀποστόλους
 τροπικῶς ὠνομάσθαι ὑπὸ τοῦ προφήτου· ἢ
 μὲν ἀποστόλους τὰς πηγὰς εἶναι βούλεται,
 οὖσι δὲ αὐτῶ οἱ προφῆται. Διὰ τί; ἀλλ' ὅτι
 ἢ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος πρὸ ἐκείνων δι-
 τοι καὶ πρὸ τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν πη-
 γῶν Μωσῆς ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ,
 γῆ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπότιζε
 τὸν ὄσσωπον τῆς γῆς· καὶ αὖθις, *Ποταμὸς δὲ*
αὐτοῦ ἐξ Ἐδέμ, ποτίζει τὸν παράδεισον,
 ἐν ὃ τοῦ Θεοῦ Ἰῶδς, ὁ ταῦτα ἐν Παροιμίαις
 οὖ διδάσκων. Ὁ δὲ τῷ Ἰῶδ χρηματίζων,
 ἢ θαλάσσης μνημονεύει λέγων· *Ἦλθε δὲ*
τῆς θαλάσσης ἐν δ' Ἰγχεσιν ἀβύσσου πε-
ρας. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὑδάτα
 ἢ ἡ Γραφή διδάσκει, ἢ λέγουσα, *Αἰεῖτε*
ρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὑδάτα τὰ ὑπερ-
οὐρανῶν, ἀκόλουθόν (90) ἐστὶ κάκεινων τῶν
 ποτῶν ἂν ὑπάρχη φύσιν, νοῆσαι τίνας εἶναι
 ὅπως κάκεινων πρεσβύτερος ἀποδειχθῆ ὁ
 ἰαυτὸν προὑπάρχειν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς
 ν ὑδάτων. Ὁ δὲ μηδὲν τούτων ἐπιστήσας
 μὴδὲ ποιεῖν ἐθέλων, τοὺς αὐτοὺς ἐπιμένει.
 ἢ ταῦτα φάσκων, *Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆ-*
ν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Ὅρη
 ὅς, τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς τῶν ἀποστό-
 χους λέγει, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώ-
 μικαῦτα τοὺς δικαίαν πολιτείαν (91) παροι-
 ημαίνῃ. Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ (92) ἦσαν καὶ αἱ
 ἢ αὐτοὶ καὶ τὰ ὄρη, οἱ αὐτοὶ καὶ οἱ βουνοί·
 ἐρ οὐκ ἔχει φύσιν, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων
 ἢ καὶ ὄρων τὰ αὐτὰ φάσκειν εἶναι (οὐδὲν
 ἦν ὡς ἐν ποιότητος λόγῳ πηγαῖς ὑδάτων
 τῶν ὄρων ἀναστήματα), τὸν αὐτὸν τρόπον
 ὦν ἀλληγορικῶς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένων
 ἢ καὶ χρῆ διαφορὰν τῶν κατὰ τὴν θεωρίαν
 ν, πηγῶν τε καὶ ὄρων καὶ βουνῶν· ἀλλ'

A fuerant. Quocirca de illis in Psalmis dicitur : *In*
Ecclesiis laudate Deum Dominum de fontibus Israe-
*lis*⁴¹. Ut necesse sit nos consistere Filium Dei existi-
 tisse ante fontes illos, eum qui dixit, *Priusquam*
prodirent fontes aquarum. Is quomodo hoc interpre-
 tetur audi : « Quocirca nec immerito Dominus
 « per prophetam Salomonem dixit, *Priusquam sca-*
 « *turirent fontes aquarum*, de sua secundum carnem
 « generatione. » Addit : « Ita enim Servator, ad
 « sanctos fontes dixit, *Euntes docete omnes gen-*
 « *tes* »⁴². » Postremo, veluti recollectis omnibus, intro-
 ducit conclusionem disputationis suæ : ✕ « Ita omni-
 « modo perspicuum est, sanctos apostolos figurate
 « fontes appellatos a propheta. » Apostolos vult
 fontes nominari, at minime ei placent prophetæ.
 B Cur ita? nimirum quod ante illos carnem Servatoris
 exhibere nequibat. Et tamen Dei Filius qui hæc in
 Proverbiis de seipso usurpavit, erat ante illos fontes
 naturales, quorum meminit in cosmopœia sua Mo-
 ses, ubi ait, *Et fons de terra ascendebat, et irriga-*
*bat faciem universæ terræ*⁴³, et iterum, *Fluvius de*
*Edem egrediebatur, et paradysum irrigabat*⁴⁴. Qui
 et cum Jobo colloctus fontium quoque maris me-
 minit, *Venisti autem ad scaturigines maris : ambu-*
*lasti per vestigia abyssi*⁴⁵. Cum vero et super cœlos
 aquarum mentio fiat in Scripturis, ut puta ubi le-
 gitur, *Laudate Dominum, cœli atque aquæ quæ sunt*
*super cœlos*⁴⁶ : consequens est ut quæ sit illarum
 aquarum natura dispiciamus : quinam sint illarum
 fontes, ut et hisce antiquior ille declaratur, qui ait
 se existisse cum nondum prodirent fontes illarum
 aquarum. At vero nulli horum advertens animum
 Marcellus, nec in iis indagandis collocans operam,
 in sententia sua persistit. Nam et illa, *Priusquam*
montes firmarentur : et, *Ante omnes colles genui me*,
 ad eundem modum interpretatur, *montes et colles*
 apostolos esse inquit, et apostolorum successores :
 ut proverbialiter, præter morem apud alios usurpa-
 tum justam reipublicæ administrandæ formam signi-
 ficaret. Quocirca fontes, et montes, et colles idem
 significabant. Sed veluti secundum naturam non
 est, ut qui oculis cernuntur fontes atque montes,
 iidem sint (neque enim aquarum fontes habent ali-
 quid commune cum montium cacuminibus) pari
 modo, et in illis quæ allegorice intelligenda sunt,
 instituenda est diversitas inter illa quæ per fontes,
 colles, montes intelliguntur. Ille autem nihil tru-
 tinatum intelligens, sed omnia permiscens, quæ est
 ipsius animi levitas, eosdem utique per omnia de-
 signat, *fontes aquarum, et montes atque colles*. Hæc

Paris., pag. 160. ⁴¹ Psal. LXVII, 27. ⁴² Matth. xxviii, 19. ⁴³ Gen. ii, 6. ⁴⁴ ibid. 10. ⁴⁵ Job
 16. ⁴⁶ Psal. cxlviii, 4.

ulgo τοῦ Θεοῦ λέγοντα.
 ulgo γενέσεως.
 ulgo δ' ἐστὶ, et mox ὅποια δ' ἂν ὑπάρχοι,
 ν νοῆσαι τίνας εἶναι [ἄς] πηγὰς etc. et mox
 γχειν ἐκυτόν.
 προιμωδῶς σημαίνῃ. Decet hic aliqua vox
 ndæ sententiæ quæ hiat, forte μεταρρομέ-
 τασπασαυένους aut simile quid hoc sensu,

ut significet eos qui, præter morem aliorum, justam
 vivendi rationem amplexi fuerant. Quæ sequuntur
 sic forte legenda et distinguenda sunt, οὐκοῦν, οἱ
 αὐτοὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ ὄρη, καὶ αὐτοὶ
 οἱ βουνοί. M.
 (92) Vulgo ὅτι αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ.
 καὶ τὰ ὄρη οἱ αὐτοὶ, καὶ οἱ βουνοί.

ποτὶ δὲ, *Υιὲ, ἐμοῖς νόμοις πρόσσεχε, τοῖς δὲ ῥήμασι παράβαλλε σὸν οὖν καὶ αὐτοῖς, Υιὲ, λιγύρει παιδείας Κυρίου, καὶ μὴ ἐκλύου ὑπ' ἡλεγχόμενος· καὶ, Υιὲ, ἐὰν καλῶς γένηται εὐαλαδὲς ἔσῃ καὶ τοῖς πλησίον· ἐὰν δὲ κακὸς ᾖς, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακά (3).* Μυρία δὲ ἐ αὐτῶν τούτοις ὁμοία, καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς βίω-
 ῶν Παροιμιῶν ἀναλέξη, δι' ὧν ὁ Λόγος φαίνε-
 ῖται τὰς ψυχὰς προσδιαλεγόμενος. Οὕτω καὶ
 τῆς παιδαγωγῆς τῶν ἀτελῶν τὰς (4) φρένας ὑπάρ-
 κει τοῦ καὶ γῆς καὶ τῆς τῶν ὁρατῶν δημιουργ-
 ῖται μνημόνευσεν· οὐ μὴν καὶ κτίσεως ἀγγέλων,
 εἰων δυνάμεων, οὐδὲ πνευμάτων ἁγίων, τῶ μὴ
 πω τὴν τούτων διδασκαλίαν τοὺς αὐτῶ μα-
 ρόμενος. Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐν ταῖς Παρ-
 οίαις Λόγος, ὡς τοιοῦτοις ἀπὸ τῶν περὶ γῆν ὁρῶν
 βουνῶν, καὶ πηγῶν, ὡς ἀπὸ γνωριμωτέρων
 διδασκαλίαν ἐποιεῖτο· ὡς ἐξ ὑποβάθρας ἀρξά-
 ἐπὶ τὰ κρείττω χειραγωγῆσαι τοὺς παιδαγω-
 γηνομένους, ἀπὸ τε τῶν μικροτέρων ἐπὶ τὰ θεϊότερα
 νειν παρασκευάσειε. Ταῦτα μὲν οὖν, εἰ μὴδὲν
 ῥα τῆς λέξεως περιεργάζοιτο· εἰ δὲ βαθύτερον
 ἐ ταῦτα νοεῖν ἐθέλοι, οὐ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς ἀπο-
 ῖται, ἢ ἐπὶ πάντας τοὺς πώποτε γενομένους δι-
 ῖται· καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας αὐτὰ ἐκδέχεται, διαθη-
 ῖται ἐνθόνδε καὶ ἐπὶ τὰς θείας καὶ ἀγγελικὰς θυ-
 ῖται, ὅρη λέγων καὶ βουνούς αἰνίττεσθαι ἀγγέλων
 ῖται ἀγγέλων καὶ πνευμάτων θείων διαφορὰς,
 ῖται τε καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας,
 ῖται δὴ καὶ ταῦτα πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν
 ῖται καὶ πρὸ πάντων αὐτῶν εἶναι τούτων, ὁ θεὸς
 ῖται Ἐν Ἀπόστολος (6), ἐνθὲς (ὡς) εἰκόσ ὁρμώμενός,
 ῖται λέγεσθαι ἐν τούτοις ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ
 ῖται οὐτὸ, *Πρὸ τοῦ ὅρη ἐδραστήηται, πρὸ δὲ πάν-
 ῖται λουτῶν γεννᾷ με.* Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δρᾶσθαι
 ῖται ἵκον δὲ αὐτὸν γεγενῆσθαι πρὸ τῆς τῶν δηλω-
 ῖται συστάσεως. Οἶδε δὲ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσα-
 ῖται αὐτὸς Ἀπόστολος, καὶ τὸ οὐράνιον ὄρος ἐφ' ᾧ
 ῖται εἶναι φησι λέγων· *Προσελήλυθατε Σιών
 ῖται καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπ' οὐ-
 ῖται καὶ μυρίασιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ Ἐκ-
 ῖται τῆ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρα-
 ῖται καὶ τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων προὑπάρχων ὁ
 ῖται οὐ μονογενὴς Υἱὸς τὰ τῆς οικείας ἀπορρήτου
 ῖται εὖς ἐπιτεκρυμμένος, διὰ τῶν Παροιμιῶν ἠντί-
 ῖται αὶαὶ ὅτι γε ταῦτα ὑπέβαλλε νοεῖν, δῆλον ἂν γέ-
 ῖται φ' ὧν συνάπτει ἐξῆς λέγων· *Ἦνίκα ἠτοίμαζε
 ῖται ῥανόν, συμπάρημην αὐτῶ.* Ἐνθα ὁ γενναῖος
 ῖται καφῶν ἐρμηνεύς ἀποκλεισθεὶς ἔστη (7), μηκέθ'
 ῖται ῖς, τῶ μὴ δεδυνῆσθαι ἐξομαλίσαι τὴν ἀκολου-
 ῖται ῖς ἀποδοθείσης αὐτῶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σω-
 ῖται ὑποθέσεως. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω τῆς σαρκὸς
 ῖται κεύσας, καὶ πάντα εἰρησθαι περὶ τῆς σαρκὸς*

d. Paris., pag. 162, 163 ³³ Hebr. xii, 22, 23.

μυρία αὐτός. Lege μυρία δὲ [imo δ' ἂν cum
 καὶ αὐτός.
 ulgo ψυχὰς et mox τὸ μὴ et infra καὶ διαβ.
 ulgo δὲ et mox ἐκτίσθη.

A libro per seipsum quis collegerit negotio nullo, qui-
 bus illud liquet Verbum ibi sermones instituere cum
 animo admodum pueris. ✕ Ad istum modum et Mo-
 ses imperfectorum secundum animos pædagogus
 cum esset, cœli et terræ, et visibilium commemorat
 condituræ : non autem creationis angelorum, nec
 divinarum potestatum, nec sanctorum spirituum,
 eo quod non possent capere doctrinam istam illi,
 qui in disciplinam ei tradebantur. Ut nec injuria
 Verbum, dum loquitur hic in Proverbiis, ad istius-
 modi auditores doctrinam suam, a terrenis montibus
 deducit, a collibus et aquarum scaturiginibus ; ut-
 pote a magis cognitis : atque ita exorsus ab infernis
 positus, informandos quasi manu deducat ad eximio-
 ra : et a minutioribus sic ad magis divina transcen-
 dere illos faciat. Hæc ita est, si non ultra voces
 quis curiosius inquirat. Quod si quis profundiorum
 harum rerum intelligentiam percipere velit, certe
 non magis ea ad apostolos quam quosvis justos et di-
 lectos Deo retulerit : et ita transcenderit inde ad
 divinas et angelicas potestates : per montes et col-
 les designari intelligens angelorum et archangelorum
 et divinorum spirituum differentias, thronos, domi-
 nationes, principatus, potestates. Jam vero quod
 ista omnia per illum, et ad illum creata fuerint : et
 quod ante ista omnia, ipse subsistebat, divinus doc-
 cet Apostolus, inspiratus, ut par est credere, divini-
 tus ; cum in persona Filii Dei hæc usurparet, *Prin-
 quam montes fundarentur, ante omnes colles genuit
 me.* Et alia quidem omnia facta dicit : solum vero
 ipsum genitum ante constitutionem supradictorum.
 Novit autem idem Apostolus et Jerusalem cœlestem,
 et montem in quo illa conditur cœlestem, ubi ait,
*Accessistis ad montem Sion, et civitatem viventis Dei,
 Jerusalem in cœlis, ad multitudinem innumeram an-
 gelorum, panegyrim et Ecclesiam primogenitorum in
 cœlis descriptorum* ³³. Ante ista quidem omnia exsi-
 stens unigenitus Dei Filius, quæ ad ipsius ineffabi-
 lem spectabant generationem, abscondite in Prover-
 biis intimavit. Et quod hunc subesse sensum vole-
 bat intelligi patet ex iis quæ statim adjungit, *Cum
 cœlos appararet, illi præsens adfui.* Hic jam egregius
 interpres Scripturarum exclusus substitit, nec trans-
 ire potuit : quod consequentiam reddendæ supposi-
 tionis de carne Servatoris, complanare nequiret.
 Mentione enim facta susquedeque carnis, et om-
 nia quasi dicta de carne exposita proponens ✕ (nam
 ad usque montes et colles evasit, quos apostolos ar-
 bitratur esse), quæ sequuntur silentio deinceps
 lubens transmisit, non ausus ulterius in Scripturis
 progredi. Atque ita sibilam orationi apposuit. Post
 quamplurima intermenio sermone transacta, ab ac-
 ceptione illa carnali resiliit, fassus Dei Verbum ista

(6) Ἐνθὲς εἰκόσ. Deest, ὡς, ὡς εἰκόσ. M.—Mox
 vulgo πρὸ τὰ ὅρη.

(7) Μὴ καθ' ὑπερβάς. Forte, μὴ κάτω διαβάς. M.
 — Vulgo μὴ μηκέθ' ὑπερβάς.

prolocutum; verba ejus sunt [R. LIV coll. p. 41 D, 412 D, 166 A]: « Priusquam esset mundus, erat
 « jam Verbum in Patre. Cum vero omnipotens
 « Deus, omnia ea condere apud se constituerat, quæ
 « sunt in cœlis et super terram: mundi certe pro-
 « ductio efficaci operatione indigebat. Et cum præ-
 « ter Deum, nihil prorsus esset (nam ponitur in
 « confesso quod fuerint omnia ab illo condita), tum
 « procedens Verbum, factum est mundi conditor,
 « quod existens prius intus, illum ipsum apparabat
 « quemadmodum nos propheta docet Salomon: *Cum
 « appararet terram, una præsens aderam* ⁸⁴. Et, *Cum
 « fontes qui sub cœlo sunt firmos poneret, et solidaret
 « firmamenta terræ, eram apud eum adaptans ea.
 « Ego eram in qua oblectabatur* ⁸⁵. Procul dubio si-
 « quidem gaudebat Pater, cum per Verbum suum
 « sapienter et potenter hæc omnia faceret. » Hæc
 Marcellus. Qui si vix tandem agnovit hæc in perso-
 na Verbi dicta esse, necessario confiteri cogetur,
 universam ibi dictorum compagem, de eodem Dei
 Verbo usurpatam. Nam qui dixit, *Cum præpararet
 cœlum ei aderam*, idem Verbum scilicet erat qui et
 dixit, *Dominus condidit me principium viarum sua-
 rum ad opera sua*. Una etenim eademque persona
 representabatur, in principio hujus passus, quæ et
 omnia deinceps exsequabatur. Ille ergo qui dixit,
Dominus condidit me principium viarum suarum,
 subintulit illud, *Ante sæcula fundavit me*: et, *In
 principio antequam terram conderet*: et, *Antequam
 montes firmarentur, ante omnes colles genuit me*; et,
Cum præpararet cœlos, ei aderam. Isque idem et se-
 quentia apposuit. Quod si Verbum erat is qui ista
 dixit, quomodo erat intus in Deo, coingentus Deo?
 « unum existens idemque cum eo? et tamen secondi-
 « tum et genitum proficitur? Nam: unica persona, quod
 « dictum est demonstratur universa illa, quæ dicta
 « sunt complexa. » Quod si tandem sero licet conside-
 « tur hæc in persona Verbi, quod in Deo erat, dicta
 « esse, certe violentum deprehenditur et coactum,
 « quod ad carnem Servatoris referebatur, ✕ et ea ita
 « omnia cruda, inepta et vana manifestantur. Quod si
 « caro Servatoris locuta est, *Dominus condidit me prin-
 « cipium viarum suarum ad opera sua*, ut ipsi visum
 « est interpretari: et si caro ante sæcula fundatur: et
 « in principio priusquam terram conderet, terram ut
 « vult carnem dixit, eo quod dicebatur, *Terra es, et in
 « terram revertere* ⁸⁶: et si caro erat quæ dixit, *Prius-
 « quam faceret abyssos, priusquam scaturirent fontes
 « aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes
 « colles genuit me*: quod illa caro nempe progenita
 « fuerat ante electionem apostolorum, ut placuit huic
 « prudenti viro, sequitur tum certe, et in persona
 « ejusdem carnis illud dictum, *Cum pararet cœlos*,

✕ Ed. Paris., pag. 164. ⁸⁴ Prov. viii, 29. ⁸⁵ ibid. 26, 30. ⁸⁶ Gen. iii, 19.

(8) Vulgo ὑπὸ τούτου.

(9) Vulgo δέ, et mox εἰρηθεῖται ταῦτα et πάσαν σύμφ.

(10) Vulgo ἦν ὁ λόγος ὁ καί, et mox τῶν ὁδῶν et τὰ πάντα διέξ.

ἀποφηνάμενος (μέχρι γὰρ τῶν ὁρῶν καὶ τῶν ἔ-
 φθασε, τοὺς ἀποστόλους ταῦτ' εἰπὼν εἶναι), τὰ
 τούτοις ἀκόλουθα ἔκων παρέδωκε σωπῆ, μέχρι
 Γραφῆς περαιτέρω προελθεῖν τολμήσας. Ἐπο-
 μὲν οὖν ἴσται τὸν λόγον· μετὰ πλείστα δὲ ὅσα μ-
 ξὺ αὐτῷ λελεγμένα, ἀφίσταται μὲν τῆς ἐπιτή-
 κα ἐκδοχῆς, ὁμολογεῖ δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον
 τὸν ταῦτα φήσαντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ἕξ
 « Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι: ἦν Λόγος ἐν τῷ
 « τρι. "Οτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τε ἐν ἑ-
 « νοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέβη, ἡ
 « γείλας ἡ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδεῖτο δραστη-
 « ρικῶς, μηδενὸς ἔντος ἐτέρου πλὴν Θεοῦ·
 « τα γὰρ ὁμολογεῖται (8) ὑπ' αὐτοῦ γενεῆ
 « τότε ὁ Λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου πα-
 « ρὸ καὶ πρότερον ἔνδον νοητικῶς ἐτοιμάζων αὐ-
 « τὰ· διδάσκει ἡμῶς ὁ προφήτης Σολομὼν, *Ἦν ἡ
 « μουσὴ τὸν οὐρανὸν*, λέγων, *συμπαρήμην ἐπὶ
 « καί, Ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς τῆς ἐπιπέδου
 « ἡρῖκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡ
 « παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἡμῖν ἡ ἀρετὴ
 « σε· χαίρει γὰρ εἰκότως ὁ Πατήρ μετὰ σοφίας
 « δυνάμειος διὰ τοῦ Λόγου πάντα ποιῶν. » Ἰὼ
 Μάρκελλος. Εἰ (9) δὲ οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Λόγου
 ρῆσθαι αὐτὰ μόγις ποτὲ ὠμολόγησεν, ἀνάγκη ἐπὶ
 παραδέξασθαι πᾶσαν τὴν σύμφορασιν τῶν προ-
 κειμένων ἐπὶ τὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀνατίθειν·
 γὰρ εἰπὼν, *Ἦν ἡ μουσὴ τὸν οὐρανὸν*, τὴν
 ἡμῖν αὐτῷ, αὐτὸς (10) ἦν ὁ καὶ τὸ, *Κύριος
 « με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ἡ
 γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀρχομένους ἡμῖν ἐπὶ
 τὸ πάντα διεξοδεῖον τὰ προκείμενα. Αὐτὸς περὶ
 εἰπὼν, *Κύριος ἐκτίσε με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*
 ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγε τὸ, *Πρὸ τῶν αἰώνων ἐπὶ
 « λίωσέ με· καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τῆν
 « ποιῆσαι· καὶ τὸ, Πρὸ τοῦ ὅρη ἐδραστηρῆν
 « δὲ πάντων (11) [βουνῶν] γενεῶν με. Ὁ ἐκτί-
 « καί τὸ, Ἦν ἡ μουσὴ τὸν οὐρανὸν* τὴν
 ἡμῖν αὐτῷ, συνῆψε καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων·
 Εἰ οὖν ὁ Λόγος ἦν ὁ ταῦτα φήσας, « πῶς ἔνδον ἦν
 « Θεῷ καὶ συναγέννητος ὢν τῷ Θεῷ, ἐν τῷ
 « τὸν ὑπάρχων αὐτῷ, ἐκτίσθαι ἑαυτὸν ἐρη-
 « γηθῆσαι; ἐν (12) γὰρ καί, ὡς ἐστὶν, ἐπὶ
 « πρόσωπον τὸ πάντα διεξοδεῖον τὰ προκείμενα·
 « καὶ ὅτε, ὠμολόγησεν ἐκ προσώπου ταῦτα ἐ-
 « ρῆσθαι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου, βεβίασται ἀνατίθειν
 « τῆς εἰς τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀποδόσεως· καί
 « τα ἀθρόως ἐκεῖνα ἔωλα καὶ μάταια καὶ περι-
 « φώραται· εἰ δὲ ἡ σὰρξ (13) ἦν τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἐ-
 « σα τὸ, *Κύριος ἐκτίσε με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*
 « γὰ αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ ἔργου
 « καὶ εἰ ἡ σὰρξ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθη, καὶ ὁ
 « χῆ πρὸ τοῦ τῆν γῆν ποιῆσαι· (γῆν δηλαδὴ τῆν*

(11) βουνῶν om. cold. Mox vulgo ἡτοιμα.

(12) Vulgo γὰρ, ὡς.

(13) Vulgo ἦν Σωτῆρος et infra πρὸ τῶν ἐπιπέ-
 et αὐτῆν [πρὸ] τῆς τ. ἀ.

αὐτῶ ἐδόκει, διὰ τὸ εἰρησθαι, Γῆ εἶ, καὶ εἰς Ἀ
 τελευτήσῃ·) καὶ εἰπερ ἡ σὰρξ ἦν ἡ λέγουσα,
 ἢ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προσελ-
 λῆς πηγῆς τῶν ὕδατων, πρὸ τοῦ ἐρη ἐδρα-
 ι, πρὸ δὲ πάντων βουῶν γενῶ με, διὰ τὸ
 ἐννημένῃ εἶναι αὐτὴν [πρὸ] τῆς τῶν ἀποστό-
 λογῆς, ὡς ἐδόκει τῷ σοφωτάτῳ, ἔπειτα ἐκ προσ-
 τῆς σαρκὸς λέγεσθαι καὶ τὸ, Ἑνίκα (14) ἡ-
 ἔ τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῶ. Ἀλλ' οὐκ
 μὴ τῶν φρενῶν ἐκστὰς ταύτῃ ποτὲ σύνθοιτο
 ἰγναίᾳ, ἀντιφθέγγεται γὰρ αὐτῶ μέγα βοήσας
 ἰληθείας λόγος, ἐπιδεικνύς τις ποτὲ ἦν ὁ ταύ-
 ρίων. Ὡς δ' οὖν ἕτερος ἦν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεν-
 ς μονογενῆς Υἱὸς, ζῶν καὶ ὑφεστῶς, ὦν (15)
 ὁ τῶν τῆς γενητῶν ἀπάντων συστάσεως, ὃ δὴ
 ἦσιν αὐτὸς, δι' ὧν ἐξῆς ἐπάγει· λέγων· Ἑνίκα
 ἔξε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῶ· συνῆν
 ὅ), καὶ παρῆν αὐτῶ πρὶν καὶ γενέσθαι τὸν οὐ-
 καὶ τὰ ἐπέκεινα οὐρανοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῶ
 Τοῦτο γοῦν ἠνίττετο διὰ τοῦ φάναι, Ἑνίκα
 ἔξε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῶ. Πῶς δὲ
 ζεν ὁ Θεός, ἢ πρὶν γενέσθαι αὐτὸν, νομοθετῶν
 αὐτοῦ, ὃν ἔδει τρόπον αὐτὸν συστήναι ;
 οὖν Πατὴρ διετύπου καὶ ἡτοίμαζε διανοοῦμε-
 τας ἐχρῆν συστήναι τὸν τοσοῦτον οὐρανόν· ὃς
 εγγέθους ἐδεῖτο, καὶ ὁποῖου σχήματος, μέτρων
 μερῶν ὁπόσων, τῶν μελλόντων εἶσαι τε αὐτοῦ
 εἶσαι χάριν, καὶ τῶν ἐκτὸς εἶσεσθαι αὐτοῦ (17),
 ἐν αὐτῶ τὸν δρόμον ποιησομένων ἕνεκα· ὃ δὲ
 ἰ Πατὴρ λογισμοῖς ἐνατενίζων, καὶ μόνος ἐπ-
 ἰν τὰ ἐν αὐτῶ βάρη, δι' ἔργων ἐχώρει, τοῖς τοῦ
 ; ἐξυπηρετούμενος νεύμασι. Διὸ λέλεκταί που,
 ε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐ-
 ἀντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι
 ἀμεις αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν, ἡλιος καὶ σελή-
 νειτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἀστρα, καὶ τὸ φῶς. Αἰ-
 νῶν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα
 ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ θρο-
 νου, οἱ οὐρανοὶ εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς
 λατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὶν
 αὐτὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπέκεινα (19)
 ἢ τὰ τε ἐν οὐρανῶ πάντα (ἐξ ἐνός γὰρ τὰ
 περιληπτικῶς δεδήλωται) ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 ἰ Πατρὶ (20) συμπαρήν ἔτι βουλευομένῳ περὶ
 ὑτῶν ἀπάντων συστάσεως. Διὸ φησιν, Ἑνίκα
 ἔξε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῶ· εἶθ'
 D αθὸς γραφεὺς, τὰς ἀρχετύπους ἰδέας ἐκ τῶν
 ἰων λογισμῶν ἀπολαμβάνων, ἐπὶ τὰς τῶν ἔργων
 ἰρεν οὐσίας. Τοιαῦτα ζωόπλαστῶν καὶ ὑφιστά-
 ὀποια τῆ τοῦ Πατρὸς διανοία προῦποκείμενα
 Τούτων δ' αὐτὸς γένοιτο μάρτυς ἀξιοχρεῶς ἐν
 εἰλοῖς ὡδε διδάσκων· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,

aderam ei. At nemo non amens hanc admiserit In-
 terpretationem : magna etenim voce reclamabit ipse
 veritatis sermo, et quis erat qui hæc loquitur edoce-
 bit. Quocirca quod diversus erat ille de Deo genitus
 Filius, unigenitus, vivens, subsistens, et ante uni-
 versitatis conditionem ens, ipse docet dum sic ait
 in sequentibus, *Cum pararet cælos, ei aderam*. Una
 cum eo erat, et præsens illi adfuit, priusquam cœ-
 lum, et quæ sunt supra cælos conderentur, et quæ
 in cælis. Hoc etenim illa indicant, *Cum pararet cœ-
 los, ei aderam*. Quo pacto paravit cælum Deus? Cer-
 te præscribendo et conformando mundi figuram
 apud se, priusquam produceretur illa. Pater ergo de-
 signabat, et cogitando statuebat, qua figura modo-
 que cælum illud condere vellet, quod nec a magni-
 tudine destitueretur, et tali figura, mensura, partium
 symmetria constaret, quæ et apta essent recipiendis,
 includendis, et conformis externe advenientibus, et
 proportionata cursum per cælum facturis. Ille autem
 qui ad paterna cogitata intuitive respiciebat, qui
 solus ejus profunda specularetur, ad opus se accin-
 xit, nisi patris nutibus inserviturnus. Unde alicubi
 dictum est : *Laudate Dominum de cælis : laudate il-
 lum in excelsis. Laudate illum, omnes angeli ejus :
 laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol
 et luna ; laudate eum, omnia sidera et lux. Laudate
 eum, cæli cælorum ; et aquæ supra cælos laudent no-
 men Domini. Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse
 ꝑ mandavit et creata sunt*¹⁷. Verum enimvero ante-
 quam cælum istud fieret, et quæ sunt supra cælos
 et quæ in cælo (nam omnia per unum condita
 esse demonstratur), erat Filius Dei, et suo Patri
 aderat, cum adhuc cogitaret de istorum omnium
 creatione. Ideo ait, *Cum pararet cælos, ei aderam*.
 Tum vero tanquam egregius quidam pictor archet-
 ypos, species de mente paterno desumens, ad
 operum substantias transferebat. Talia et talis modum
 ea effingens et producens, qualiusmodi in mente
 Patris præexistentia viderat. Horum quidem testis
 fide dignus sit ipse in Evangelio aiens, *Amen, amen
 dico vobis, non potest Filius a seipso facere quidquam,
 nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ autem ille
 facit, eadem quoque similiter et Filius facit. Pater
 etenim diligit Filium, et omnia illi ostendit quæ ipse
 facit*¹⁸. Hic jure merito quis interrogaverit, quomodo
 ea, quæ Pater semel fecit, iterum Filius eadem fece-
 rit? Quæstioni respondet ille ipse inquit : *Quæ
 Pater facit, eadem et Filius similiter facit*. Quocirca
 quæ facit Filius similitudinem referunt operum ar-
 chetyporum, quæ jam ante in abscondita Patris
 mente exstabant. Quæ cum in mente paterna indi-
 stanter intueatur ad eorum similitudinem operatur.

Ed. Paris., pag. 465. ¹⁷ Psal. cxxviii, 4-5.

¹⁸ Joan. v, 19, 20.

Vulgo ἡτοίμασε τοὺς οὐρανοὺς et mox τις
 2. μὴ ἐκστ. Καὶ πρὸ τῶν τῆς. Legendum, ὦν καὶ πρὸ τῆς
 νητῶν ἀπάντων συστάσεως ὦν. M.—Mp. προῶν
 ν. Mox vulg. συστάσεως ὦν· ὃ δὲ.
 Καὶ παρῆν τῶ. Lege αὐτῶ. M.

(17) Vulgo καὶ τῶν ἐν.

(18) Vulgo deest τὰ, quod jam supplevit.

(19) Vulgo [τοῦ] οὐρανοῦ.

(20) Παρῆν τε καὶ συνῆν ἔτι Mp.; mox vulgo
 ζωοπλαγῶν καί.

Quod vero intueatur profunda Patris sui, id amoris paterni opus esse, manifeste docet, inquit in sequentibus, *Nam Pater diligit Filium, et omnia ostendit ei.* Est hoc ergo indicium Patris ostendentis sua opera abscondita : quæ dum abscondita intuetur Filius, opere ipso consummat paterni sui consilii opera. Ad hunc modum cum adesset Patri, et una cum eodem fuisset semper, tum cum cælum præpararet, et quæ insunt cælis : hoc docuit inquit, *Cum præpararet cælum, illi aderam.* Sed et Pater priusquam mundum conderet, in eo gaudebat, unigenitum suum Filium intuitus : et tanquam in speculo quodam semetipsum in illo contemplatus lætabatur. Quocirca, inquit Sapia, « Ego eram in qua quotidie gaudebat. » Sed et Filius ipse lætabundus gaudium replebatur in Patre suo conspiciendo. Hoc siquidem ipse edocuit inquit, *Lætabar autem ego coram illo omni tempore.* Quando lætabatur ob consummatum terrarum orbem. Ubi per terrarum orbem intelligebat, universitatis complexionem, quam de non esse ad esse productam per Filium intuitus universorum Deus oblectabatur. Veritatis ratio de sacra Scriptura deducta breviter et per compendium, ista est. Ille autem desursum in carnem Servatoris infirme positam, mente sua detrusus abiit, pervertens simul et interpretatione depravans veram divinitus inspiratæ Scripturæ sententiam. Sed et ad Verbum facta transitione, ait, intus aliud ipsum in Patre, tanquam colloquendo cum eo et cogitando, cælum præparasse. Loquitur autem disertis verbis : « Priusquam mundus conderetur, erat Verbum in suo Patre : cum vero Deus omnipotens omnia quæ in cælo et in terris sunt, producere proposuisset, mundi productio operatrice efficacia indigebat. Quocirca cum nihil esset aliud præter Deum (nam in confesso est omnia ab illo facta fuisse), tum progrediens Verbum factum fuit mundi conditor : cum jam ante intus intellectualiter illum præpararet, quod vates ille Salomon nos edocuit, *Cum cælum præpararet, illi aderam.* » Ubi notandum qualiter sponite sua absurdum : nec agnovit quod, *una aderam*, vox significet Filii præsentiam apud Patrem. Contra vero Scripturam ipse sciscit, quod priusquam mundus produceretur, nihil erat omnino præter Deum. Quam vocem emittere non exhorruit, cum tamen illa Filius abnegetur. Nec sacrarum Litterarum verecundia motus est, quæ testantur, quod ante mundi productionem ipse solus adesset Patri. Nam, *cum cælos*, inquit, *parabat, aderam ei.* Præpositio enim *cum*, ad præsentiam annexa, unius cum altero una præsentiam significat. Non ait ergo simpliciter

✕ Ed. Paris., pag. 166.

οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν (21) οὐδὲν ἀφ' ἐαυτοῦ μὴ τι βλέπει τὸν Πατέρα ποιῶντα, ἐκείνος ποιῆ, ταῦτα [ἀν] καὶ ὁμοίως ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ποιεῖ; Ἐπελύσατο δ' αὐτὸς τὸν πῶν· Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁμοίως ποιεῖ. Οὐκοῦν ὁμοίωμα τυγχάνει τοῦ Υἱοῦ γιγνόμενα ἔργων ἀρχετύπων ἐν τῷ Πατρὶ; λογισμοῖς προϋφισταμένων, βλέπων ἀτενῶς ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς (23) διαμιμήματα ὧν ἐώρα ἐποίησεν· τὸ δ' ἐποπεύει τὰ τοῦ Πατρὸς βάθη τῆς πατρικῆς ἀγάπης εἶναι παρίστη διασαφῶν ἐξῆς, καὶ λέγων *Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείχνει αὐτὸς ποιεῖ.* Δεικνύντος ἄρα τοῦ Πατρὸς κρύφια, θεωρῶν ὁ Υἱὸς, δι' ἔργων ὑψίστης τρικῆς βουλή; ἔργα. Οὕτως οὖν συνῶν τῶν συμπάρων αὐτῷ προετοιμάζοντι τὸν οὐρανὸν ἐπ' αὐτῷ, τοῦτ' ἐδίδασκει, λέγων· *Ἦνίκα τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, ἔχει τῆρ (24) πρὶν ἢ καὶ τὸν κόσμον γενέσθαι, ἀφορῶν τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ Υἱόν, καὶ ὡσπερ ἑαυτὸν ἐνοπτριζόμενος ἐν αὐτῷ. Διό φησιν· « Ἐγὼ ἡμῆρ ἢ προσέχαιρε (25) καθ' ἡμέραν. » ὁ Υἱὸς εὐφροσύνης ἐπληροῦτο, γαννύμενος ἐν Πατρὶ θείῳ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸς διδάσκει· *Ἠὺφραίνωμαι δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν παντί* ὅτε ἠὺφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελεσμένης ἐνταῦθα νοουμένης τῆς τῶν γεννητῶν συμπληρώσεως, ἧς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ προαγομένης, ὁ τῶν ἀπάντων ἡγεῖς Θεός. Ὁ μὲν οὖν ἀληθὴς λόγος, ὡς ἐν βραβείῳ ἐν ἐπιτόμῳ διηγήσει (26) παριστάμενος ἐκ τῆς Γραφῆς, τοιοῦτός τις ἂν εἴη· ὁ δ' ἄνωθεν κειμένος, ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῆρ ἐξώκειλε, παρατρέπων καὶ παρερμητεύων ἐν νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν μεταβάς, αὐτὸν εἶναι φησὶ τὸν ἔνδοξον ἐν τῇ τῆρ, ὡς ἐν διαλογισμῷ καὶ ἐν θυμῷ, τὴν ἡτοιμαχότα. Ἐλεγε γοῦν αὐτοῖς ῥήματα (27)· « γὰρ τοῦ τὸν κόσμον ποιῆσαι, ἦν ὁ λόγος ὁ Πατρί. Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τὰ ἐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέβη, ἐγείρας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδείκτο δραστήρια· διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πληρῶν θεῶν· ἢ γὰρ ὁμολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ἢ ὁ λόγος προελθὼν ἐγένετο ποιητῆς τοῦ κόσμου· ἢ πρότερον ἔνδοξον ἡτοιμάζων αὐτὸν, ὡς ἡμεῖς ὁ προφήτης Σολομῶν, Ἦνίκα ἡτοιμά-*

(21) Vulgo οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ et mox ταῦτα [ἀν] καὶ ἐπὶ αὐτῷ πάντα δείχνουσιν.

(22) Vulgo ἀ δὲ βλέπειν ἀτενῶς. Quantopere de istius loci interpretatione digladiati sunt Catholici et Ariani, vide apud P. Maldonatum, et hinc apparebit Eusebium hic λαθραῖως ἀρτιολύζειν. M.

(23) Vulgo διανοίξαι μιμήματα. Μοκ νῆρ ἢ ἐπὶ αὐτῷ ὁ αὐτός.

(24) Vulgo πρὶν ἢ τὸν.

(25) Vulgo πρὸς.

(26) Vulgo περιελάμβανον.

(27) Cf. p. 163 A.

παρήμην αὐτῷ, λέγων. » Ἐν οἷς A
 βασθαί τίνα τρόπον ἐθελοκωφῶν τοῦ
 οὐκ ἀκούει· ὁ σημαίνει (28) διαβ-
 τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ. Ἀποφαίνεται
 πως, μηδένα εἶναι ἕτερον (29) πλὴν
 εἶσθαι τὰ γενόμενα, καὶ οὐκ ἐφριξε
 φωνὴν ἀρνητικὴν οὖσαν τοῦ Υἱοῦ,
 ῥαφὴν ἐδυσσωπῆθη, μαρτυροῦσαν
 οὐκ κτίσεως μόνον αὐτὸν συμπαρεῖ-
 Ηνικά γὰρ, φησιν, ἤτοιμαζε τὸν
 ρῆμην αὐτῷ. Ἡ γὰρ σὺν πρόθεσις
 σκευημένη τὴν κατὰ τὸ αὐτὸ σὺν
 δηλοῖ. Οὐχ ἀπλῶς οὖν παρῆναι,
 αὐτὸν τῷ Πατρὶ διδάσκει, καὶ
 πλῶς ἔχειρεν, ἀλλὰ προσέχειρε τῇ
 οὐ. Διό φησιν, Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέ- B
 αν· » Τὸ δὲ καὶ εὐφραίνεσθαι αὐτὸν
 ρος, πῶς ἂν ἀρμόσει μὴ ὑφεστῶτι
 δὲ τῷ Θεῷ ὄντι καὶ σημαντικῶς
 ερως τοῦ εὐφραίνεσθαι καὶ τοῦ ἐν-
 πτόστασιν αὐτοῦ παριστῶντων. Ἀλλὰ
 οὐδένα λόγον ποιησάμενος ἀθετεῖ
 ἴγον δὲ φησιν ἔνδον ὄντα ἐν τῷ Θεῷ,
 ἴα δραστηκῆ προίεναί, ποτὲ δὲ ἔνδον
 ἠ ἐνεργοῦντα, καὶ οὐχ ὄρα, ὅτι τὸ
 πὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ σύνθετόν τι
 ωματικὸν πάθος· ὅπερ οὐ θέμις ἐ-
 νήτου καὶ ἀσωμάτου φύσεως παρα-
 : καὶ προσελθὼν ὁ Λόγος (31) ἐγένετο
 τῆς; πότῃ γλώττῃ καὶ φωνῇ; πάν- C
 αλέκτῃ χρησαμένου τοῦ Θεοῦ· καὶ
 μηδενὸς ἑτέρου συνόντος (32) αὐτῷ;
 ἴλησε μὴ παρόντος τινός; (33) ἀλλ'
 οσωμίλει φωνῇ καὶ διαλέκτῃ χρώ
 Λόγον ἐξ αὐτοῦ προσελθεῖν. Καὶ πῶς
 ιος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου δραστηκῆ δυ-
 : εἰδοῦλετο συνίστη; ἐπαὶ καὶ παρ'
 : ἴστοι τῶν δημιουργῶν καὶ σωπῶν
 τελοῦσιν ἔργα, καὶ μάλιστα (34) ὅτε
 κρέσται δημιουργοῦσι· τί οὖν ἐκώλυε
 » πως τὰ πάντα συστήσασθαι ἔχοντα
 ον; ὁ δὲ καὶ ὑποτίθεται εἰκόνα ἀνδριαντοποιοῦ αὐτῷ προσδιαλεγμένου καὶ πρὸς
 ρος, « Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· » οὕτω γὰρ φασὶ καὶ τὸν τῶν ὄλων δεσπότην
 εἰρηκίναί τὸ Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, ὡς πολλάκις ἤδη παρέστη διὰ τῶν ἔμπροσθεν,
 εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνησιν αὐτοῦ γεγυμῶσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς αὐτὸν δια-
 ὶ ἔνδον ἔχοντα τὸν ἐκτοῦ Λόγου φάσκειν Ἰουδαϊκοῦ τίνος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ
 ὡ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελλίου κακοδοξίας.

KEΦ. Δ.

ος μὴ συνίεις τὰς Γραφὰς, μίαν

D

CAP. IV.

Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam

pag. 167. * Gen. 1, 26.

ην παρουσίαν. Forte, διαβήθη
 ν. M.

ην Θεοῦ.

καὶ ἀσωμ. φ.

νετο εἰ μὴ πῶς ἄλλο γλ. x. φ. π.

. αὐτῷ.

. Ga. XXIV.

(33) Vulgo ἀλλ' οὕτως ἔ. πρ.

(34) Vulgo ὅτι.

(35) In fine cap. 3 intricata sunt. Legend. forsan, Τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι λέγειν, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον. Sabellius enim Filium et Patrem, diversis nominibus, eandem personam delirabat. M.

32

eandemque definiuit esse substantiam Patris, et Filii A et Spiritus sancti.

Quemadmodum et dicere tria esse, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, Sabellii est : quod Marcellus scriptis suis censuit : « Impossible siquidem tres, quæ sunt hypostases, unitati aduniri, si non in primis a monade Trinitas exordiat. Illa enim sanctus Paulus in monadem recapitulari dixit, quæ neutiquam ad Dei unitatem spectant. Unitatem enim Dei sola, Verbum et Spiritus spectant. » Hæc in sequentibus confirmare nititur, inquit : « Si idcirco videatur Verbum de Patre processisse, et ad nos advenisse; Spiritus autem sanctus, quod et fassus est Asterius, a Patre egreditur. Rursus autem de Spiritu Servator ait, *Quod non loquetur de seipso, sed quæcunque audiet loquetur ea, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quoniam de me sumet, et annuntiabit vobis* ». Non hic certe quidem aperte et perspicue apparet monas Verbo ineffabili extensa ad triadem, neutiquam vero divisionis patiens. Si enim de Patre Verbum egredi in confesso ponatur : tum et Spiritus de eodem Patre egrediat. Et si de Spiritu loquatur Servator : *Ille de me sumet et annuntiabit vobis*, certe non est in proclivi ita positum, sed tamen absconditum quoddam mysterium revelatur. Nam nisi monas, indivisibilis cum sit, in triadem dilataretur, quomodo de Spiritu concedendum est interdum Servatorem loqui, quod procedat e Patre; interdum vero, *Ille de me accipiet, et annuntiabit vobis*; atque iterum in discipulos spirare, et dicere, *Accipite Spiritum sanctum* ». Nam si e Patre procedit, quomodo hoc a Filio ministerium accipere per promissionem poterit? Necessè est enim, si duæ sint, ut Asterius dicebat, divise personæ, ut vel Spiritus, qui de Patre procedit, non indigeat a Filio functione delegata aliqua (nam quod de Patre procedit omnino necessario perfectum est, nec ullius alierius indiget auxilio); aut si de Filio procedat, et ab illo sumat, et gratiam de illius ministerio suppeditet, non jam ut de Patre progrediatur. » Et post alia subinfert : « Si Evangelium dixit quod, ubi inspiraverat in discipulos, dixit, *Accipite Spiritum sanctum*, patet quod de Verbo progrediatur Spiritus. Quomodo igitur, si de Verbo procedit, rursus idem et de Patre progrediatur? » Adjungit deinceps : « Minus ergo recte, minus convenienter dixit, tres esse hypostases : nec illud una vice, sed

είναι ὡρίζετο ὑπόστασις Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Ὡς αὐτὸ πάλιν καὶ (36) τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶτετρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα γὰρ καὶ τοῦτο. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ Μάρκελι ἀπεφαινέτο γράφων· « Ἀδύνατον γὰρ τρεῖς οὐσας, ἐνοῦσθαι μονάδι, εἰ μὴ· Τριάς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ μονάδος ἔχει· ἐκεῖ ἀνακεφαλαιοῦσθαι ἔφησε μονάδι ὁ ἱερός· μὴδὲν τῇ ἐνόητι τῷ Θεῷ διαφέρει. Ἐὶ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Θεῷ διαφέρει· Ἐἴτα πειράται τοῦτο κατασκευάζειν ἐξῆς πρῶτον· « Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος φαίνοιο ἐξ αὐτοῦ τὸς ἐξελθὼν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐληλυθώς, τὸ τὸ ἅγιον, ὡς καὶ Ἀστέριος ὡμολόγησε, Πατρὸς ἐκπορεύεται· αὐθὶς τε ὁ Σωτὴρ φησὶ Πνεύματος, Ὅτι οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀκούσει, λαλήσει· καὶ τὰ ἐρχόμενα εἰς ὑμῖν· Ἐκεῖνός με δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐπιταί καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Οὐ σαφῶς καὶ ταῦθα (38) ἀπορήτην Λόγῳ ἢ μονάς φάσε τυνομένη μὲν εἰς τριάδα, διαιρεῖσθαι εἰς ὑπομένουσα. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Λόγος ἐκ τοῦ ἐκπορεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ αὐτὸ ὁμοίως τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, αὐθὶς τε παρὰ τοῦ ματος τὸν Σωτῆρα λέγειν· Ἐκεῖνος ἐκ πλῆθεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐ γὰρ πρὸς κεκρυμμένον ἀνακαλύπτεσθαι τι μυστήριον γὰρ, εἰ μὴ ἢ μονὰς ἀδιαίρετος οὐσα εἰς τρεῖς τύνοιο, ἐγγωρεῖ αὐτὸν παρὰ τοῦ Πνεύματος μὲν λέγειν ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται δὲ λέγειν, Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ πλῆθος ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Αὐθὶς τε ἐμφυσήσαντες πατῆρας, Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, εἰρηάνα; Ἐἰ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ διακονίαν ταύτην διακονεῖν ἐπαγγελίαται; εἰ γὰρ εἰ δύο διαιρούμενα, ὡς Ἀστέριος ἔφη, φησὶ εἰη, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται μὴ δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ διακονίας; εἰ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τέλειον εἶναι ἰσχυρὰ δαμῶς προσδεόμενον τῆς παρ' ἑτέρου βοηθείας; ἢ εἰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς δυνάμεως διακονίᾳ τὴν χάριν μηκέτι ἐκ τοῦ τὸς ἐκπορεύεσθαι. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπίγειον· « Δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ἐμφυσήσαντες πατῆρας· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, ἔφησε, δηλωτικὸν ὅτι ὁ Λόγος τὸ Πνεῦμα ἐξῆλθε· πῶς οὖν, εἰ ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα προῆλθε, πάλιν τὸ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς πορεύεται. » Καὶ προστίθει μεθ' ἕτερα· « οὐκ

✕ Ed. Paris., pag. 168. ⁶⁰ Joan. xvi, 13, 14. ⁶¹⁻⁶² Joan. xx, 22.

(36) *Τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι.* Nimirum unum atque eundem Deum. Nūn μὲν, ὡς Πατέρα, νῦν δὲ ὡς Υἱόν· νῦν δὲ, ὡς Πνεῦμα ἅγιον διαλέγεσθαι, dixit Sabellius, ut Basil., epistola 64. M. — Mox vulgo ἀπεφ. γράφων.

(37) *Ἀνακεφαλαιοῦσθαι.* Opinor respicit Ephes. i, 10, ubi Apost. ait omnia recolligenda esse in Christo, *τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς*, quæ certe sanctissimam unitatem Trinitatis non respiciebant. M. — Deiu vulgo ἅγιον, καὶ Ἄστ.

(38) *Ἀπορήτην Λόγῳ.* Forte, ἀπρόφανον Λόγῳ ut sensus sit, non hic quidem aperte manifeste, sed abstruso quodam loquendi modo videtur in Trinitatem dilatata. Id enim non docent, οὐκ πρόδηλόν ἐστι, etc. Quæ Græcorum errorem de processione Spiritus refellunt. M.

(39) *Παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει.* Deest αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. M. — (Et add. ex codd.)

(40) *Vulgo ἔφη, et mox εἶναι φησιν.*

κοσηκόντως εἶρηκε τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι παρὰ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον. Διὰ δὲ τούτων καὶ ὁμοίων ὁ σοφώτατος πειρᾶται κατασκευάσασθαι αὐτὸν εἶναι (41) Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὕμνα, τριῶν ὀνομάτων κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις συνήκεν, ὅπως καὶ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται, καὶ ὕμνα ὁμοίως, οὐδὲ νοῆσαι δεδύνηται πῶς οὐ Πνεύματος εἶπεν ὁ Σωτὴρ τὸ, Ἐκ τοῦ αἰ καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐδέ πως τοῖς οὖς ἐμφυσήσας (45) εἶπε· Λάβετε ἄγιον ἢ τοῖς εὐσεβῶς θεωροῦσι βράδιαν ἔξει τὴν ἰσαίτιόν τις, ὡς ὁ Υἱὸς αἰεὶ συνὼν καὶ συμπάτρι εἶσθε που, ὡς περὶ ἐν ἀδύτοις καὶ πατρικῆς βασιλείας ἐτύγγανεν ὢν, εἶτα οὖν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους πρὸς τοῦ μπόμνος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξεληλυθέναι (44) ὁ δὲ καὶ ἐτέρωθι διὰ παραβολῆς αὐτοῦ λέγων, Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ θέν γὰρ ἐξῆλθεν ἢ ἐκ τῶν ἐνδοτάτω βαπατρικῆς θεότητος; Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν ἄγιον Πνεῦμα παρεστὸς αἰεὶ τῷ θρόνῳ τοῦ ἐν μυρία μυριάδες παρεστήκασιν ἀνδρῶν Δανιὴλ, ἀπεστέλλετο καὶ αὐτὸ, ποτὲ περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἰκαστον τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστότου Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ αὐτὸ εἰρηθαυμάζει; ὁπότε καὶ περὶ τοῦ διαβόλου ἐξῆλθεν ὁ διάβολος παρὰ τοῦ Κυεῦτερον πάλιν εἶρηται, Ἐξῆλθε δὲ ὁ οἰοῦ Κυρίου. Εὐροῖς δὲ ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ (45) ἐπιφέρει ἡ Γραφή· Καὶ ἐξῆλθε ηρώδης, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀπατήσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐνκα, ὅπως δὲ καὶ τίνα τρόπον εἶρηται, οὐ πολυπραγμονεῖν ὁ δὲ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἐξεληλυθέναι ἑαυτὸν διδάσσειν αὐτῷ πάντοτε, καὶ τὸ ἄγιον δὲ ὡς ἕτερον ὑπάρχον παρὰ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ ἢ ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων· Ἐκ τοῦ αἰτικὸν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ λαμβάνον, τι ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

ΚΕΦ. Ε΄.

Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδαξεν.

6) ἕτερον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τοῦ ἱεροῦ καὶ διαφόρως λευκοτάτοις ῥήμασιν Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐδειξεν, ἐν οἷς τοῦ μαθητᾶς ἔλεγε, Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐμὰς ἐτηρήσετε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήερα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσω

ris., p. 169. 170. ⁶³ Marc. iv, 3. ⁶⁴ Dan. vii, 10. ⁶⁵ Luc. iv, 15. ⁶⁶ Job ii, 7. ⁶⁷ III Reg. xxi, 18.

[καὶ] Πατέρα.

ἐκ Πατρ.

ἔλεγε et mox λέει. [τὸ] Π. τὸ ἄγιον.

ὁ δὲ; mox vulgo παρεστήκασιν. ἐπιφέρει ἡ Γραφή. Pro ἐνθ' ἐπιφέειν sanctum, hinc apparet, quo in nu-

A « iterum. » Per hæc et his similia vir prudens id agit, ut idem statuatur esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : nempe, ut de una hypostasi tria nomina prædicentur. Nec advertit quod hic Filius de Patre suo progressus dicitur et similiter sanctus Spiritus; nec assequi potuit, quomodo dixit de Spiritu sancto Servator, *De meo assumet et annuntiabit vobis*; nec quod in discipulos inspirabat dicens, *Accipite Spiritum sanctum*. Quæ facilius apud pios solutionem invenient, si qui velint reminisci quod Filius, semper cum Patre suo præsens et una existens, intus erat apud illum, veluti in adytis et inaccessis paterni regni receptaculis. Deinde ad salutem humano generi procurandam, emissum se a Patre venisse dicit : quod et alibi in parabola fecit manifestum : *Egressus est seminator ad seminandum* ⁶³ : unde enim egressus esset, nisi ex intimis regni penetralibus paternæ divinitatis? Ad eundem modum, et Spiritus sanctus semper et continuo assistit throno Dei, cum *decies centena millia illi astent* ⁶⁴, secundum Danielelem. Missus porro est iste, nunc in figura columbæ super Filium hominis; nunc super unumquemque prophetarum et apostolorum : unde et ille quoque dicitur de Patre processisse. Quid mireris autem, cum vel de diabolo dicatur : *Et egressus est diabolus a Deo* ⁶⁵; et iterum : *Egressus est diabolus* ⁶⁶? Sed et scriptum invenies de Achabo dictum : *Et exivit spiritus nequam, et stetit coram Domino, et dixit : Ego decipiam illum* ⁶⁷. Sed de hisce spiritibus ad oppositum, quomodo dicatur exiisse eos, non in præsentem laboramus. Unigenitus vero Dei Filius se de Patre exiisse docet, eo quod apud eum erat semper; et sic pariter de sancto Spiritu, qui tamen alius est a Filio. Quod satis clare Servator docet, inquit : *De meo sumet et annuntiabit vobis*. Certe hinc efficitur non esse unum atque eundem Filium et sanctum Spiritum. Nam quod a quoquam quidquam percipit, diversum quid intelligitur a largiente esse.

ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἄντικρυς αἰτικὸν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ λαμβάνον, τι ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

✠✠ CAP. V.

Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.

Certe quod diversus sit a Filio et alius Spiritus sanctus, expresse et clarissimis verbis docet Servator et Dominus noster, ubi sic discipulos affatur : *Si diligitis me, mandata mea custodietis, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæcula, Spiritum veritatis, quem mundus*

mero habeat Eusebius, nimirum inter meras creaturas. Εἶναι Υἱόν. Rescribendum, τὸ τοῦτο μὴ εἶναι ἐν καὶ αὐτόν. M. — Addidi enim could. τοῦ post τοῦτο.

(46) Vulgo om. γε.

(47) Αὐτός ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος. Docet διδάσκει. vel παρίστησι, aut simile quid. M.

τος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἡ
 α τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ-
 α, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ, ἢ δι' ὧν
 αφῶς παρίστησιν ἐκεῖνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ
 ν, καὶ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖν
 α παρ' αὐτόν. Ἐπεξεργάζεται δὲ τὸν λό-
 λον, καὶ δι' ὧν ἐπιλέγει, ἀλλ' Ἐγὼ τὴν
 λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπ-
 γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐρ-
 ὄμῃς. Ἐὰν δὲ παρευθῶ, πέμψω αὐτὸν
 . Ἀπελθεῖν δὲ αὐτὸν λέγων ἐν τούτοις τε
 αὐτοῦ ἐσήμαινε καὶ τὴν μετὰ τοῦτο πρὸς
 α ἀνοδόν. Τίς οὖν οὕτως ἠλίθιος, ὡς μετὰ
 κωνὰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φάναι. Τὸν
 ντα καὶ τὸν περὶ οὗ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀκούων
 ὡς διοριζομένου τὴν ἀλήθειαν φάσκειν, καὶ
 α παριστώμετος ὡς εἰ μὴ ἀπέλθοι αὐτὸς,
 α ἔξειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ ποτε μὲν
 α πέμψειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ποτὲ δὲ
 α ζεταί, οὐκ ἐναντία δὴ ποθε διδάσκει πάν-
 α ἂν βλέπη τὸν Πατέρα ποιῶντα, ταῦτα
 ὁ Υἱὸς ποιεῖ· καὶ καθὼς ἀκούει, κρίνει.
 τοῦ Πατρὸς κρίσει, ὅτε καὶ βούλεται ὁ Πα-
 αὐτὸς ὁ Υἱὸς καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἀποστέ-
 α) αὐτοῦ μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας
 ητον, πρὸς τὸ παρακαλεῖν αὐτούς καὶ πα-
 α ἐφ' οἷς κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ
 ντων αὐτούς ἐπασχον. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸ
 α αὐτούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ διδάξει αὐτούς
 ἀλήθειαν τῆς καινῆς διαθήκης, ἣν οὐκ
 α) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διδάσκεισθαι, ὅτιννα
 α ὡμίλει διὰ τὸ εἶναι τῆ Ἰουδαϊκῆ δεδουλωσθαι
 ατα δὲ ἔργοις ἐπλήρου μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν
 αὐτοῦ, μεθ' ἣν εἰπὼν τῆ Μαρίᾳ, Μὴ μου
 α πω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου.
 α (58) ἅτε δὴ ἀνεληλυθὼς πρὸς τὸν Πα-
 α μαθηταῖς ὤφθη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπε-
 α καὶ συνόντος αὐτοῦ, ἐτοιμοῦ τε παρεστῶτος
 α τέτακται διακονίαν, ὅτε καὶ ἄψασθαι αὐ-
 αται. Τότε γὰρ αὐτοῖς ἐνεφύσησε καὶ τότε
 α ρίσματος τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς, τὸ
 α ὡς τῶν ἀμαρτημάτων ποιητικῶν ἐδίδου·
 α γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν ὧν ἐκ μέρους μὲν
 α εἶτο, τότε συνῶν καὶ παρῶν αὐτοῖς Μετὰ
 α εἰζονος αὐτοῦ καὶ (59) τελευτέρας δυνά-
 α ρου· περὶ ἧς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπα-
 α αὐτοῦς ἐφη, Ἐγὼ δὲ ἐξ ὑψῶν δύνά-
 α ἴστος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμῖν,
 α τήσεσθαι αὐτούς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐπιγ-
 α δὴ καὶ αὐτὸ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν ἀνάλη-
 α (60) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηχοστῆς

hibiturus erat, alium et distinctum ab ipso esse.
 Sermonem vero adhuc amplius promovendo pera-
 git, dum subinfert : *Ego veritatem vobis dico, condu-
 cit vobis ut ego abeam. Nam si ego non abiero, Pa-
 racleus ille non veniet ad vos ; quod si recessero, eum
 ego ad vos mittam* 72. Cum se abiturum dixit, pas-
 sionem suam hic insinuavit : et post illam reditum
 suum ad Patrem. Quis jam adeo delirat, ut post
 tot voces et tantas unum eundemque putet illum
 esse, qui ista loquitur, et illum de quo dicuntur
 ista, præcipue cum illum ipsum disertis verbis di-
 centem audiat, se dicere veritatem, et veritatem
 illam, quæ esset, exponentem, nimirum quod nisi
 abiret ipse, Paracletus non veniret. Quod si oppo-
 natur dictum esse interdum, Patrem missurum esse
 sanctum Spiritum : interdum vero ipsummet, non
 ipse sibi hic contraria docet. Omnia eniui quæ vi-
 derit Patrem facientem, eadem similiter et Filius
 ✕ facit : et quemadmodum audit, ita iudicat. Quo-
 circa secundum iudicium Patris, et Pater quando
 vult, et tum cum velit Filius Servator noster : mit-
 tit ad discipulos suos spiritum veritatis Paracletum,
 qui παρακλή, id est consoletur, confortet, et ad-
 hortetur eos ad patienter sufferendum in Evangelii
 annuntiatione, propter quæ erant exagitandi. Nec
 ad illos solummodo consolandos, sed instituendos
 insuper in omni veritate novi fœderis, quam reci-
 pere a doctrina Servatoris non tum poterant, cum
 inter ipsos versaretur, eo quod Judaicæ pædagogicæ
 inservirent. Hæc re ipsa adimplevit post suam a
 mortuis resurrectionem, cum Mariæ diceret, *Noli
 me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum
 et Patrem vestrum* 73. Deinceps vero tanquam qui
 ascenderat ad Patrem, visus est discipulis suis, in
 missione Spiritus sancti, et cum iis versabatur, pa-
 ratumque se exhibuit, qui in Filii functione recon-
 seretur, quando et tangi se ab illis permittebat.
 Tunc ipsis insuflavit : et tunc Spiritus portionem
 iis impertivit, cum facultatem tribueret peccata rem-
 mittendi. Sunt etenim divisiones gratiarum : qua-
 rum partem tum iis impertivit, cum cum iis versa-
 retur : post hæc majori multo et perfectiori pote-
 state adimplevit : de qua dicebat iis in Actibus apo-
 stolicis, *Vos recipietis potestatem ex alto, supervo-
 niente in vos Spiritu sancto* 74. Quando et baptizan-
 dos eosdem in Spiritu sancto promittebat. Quod
 ipsum post ascensionem suam implebatur, in die
 Pentecostes, misso super eos, quemadmodum edi-
 xerat ipse, Spiritu sancto. Cum vero locus iste ma-
 jori adhuc et perspicua magis egeat dilucidatione,
 non est opportunum in præsentem in eam incumbere

Paris., pag. 172. 72 Joan. xvi, 7. 73 Joan. xx, 17. 74 Act. 1, 8.

τῆ τοῦ Πατρὸς κρίσει. Sequentia [ubi
 post τηνικ. cum codd.] sic. opinor, λε-
 κκαῦτα καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Υἱὸς καὶ Σωτὴρ
 . M.
 go αὐτοῦ.
 go διὰ, et mox ἐκ τῶν νεκρῶν.
 lgo δὴ ἄτε.

(58") Vulgo Υἱόν.
 (59) Vulgo τελευτῶν, et mox ὑμεῖς λήψ. Dein
 vulgo ἐπιγγαγίετο, quod saltem esse debebat ἐπιγ-
 γαγίετο.
 (60) Vulgo μετὰ, et mox ὑπεξίεναι et ἐπὶ δὲ
 μηδέ.

interpretationem : quippe cum hic mihi minime A propositus sit scopus; sed ut edoceam diversum esse Spiritum illum Paracletum a Filio. Quod multipliciter præstitum est e dictis Servatoris, cum aliis tum iis, ubi dixit, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis adhuc portare : sed cum advenerit Spiritus veritatis, ille vos edocebit omnem veritatem. Non enim loquetur a seipso, sed ea quæ audierit : et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorificabit quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis* 78. ✕ In quibus denuo pollicetur, fore ut discipuli ipsius, illa per Spiritum magisterium discerent, quæ ab ipso non didicerant. Ita tanquam de distincto, loquitur illud, *Cum venerit ille ; et illud, Nam non de seipso loquetur ; et illud, Ille me glorificabit ; et adhuc illud, De meo sumet.* Maxima enim esset et difficulter admodum sananda fatuitas, imaginari Servatorem de seipso hæc dixisse. Cum ab istis clarissime manifestatum a Servatore sit, Spiritum sanctum a se distributum et diversum esse. Honore certe eum et gloria, et donis excellenter ornatum : sed et majorem transcendentemque docet esse supra omnem intellectualementem et rationalem substantiam : unde in unionem sacrosanctæ et beatissimæ Trinitatis assumitur : seipsum vero minime supergressum docet, ubi ait, *Non enim a seipso loquetur, sed quæcumque audiverit loquetur.* At quis ille a quo hæc audiet ? docet, *A me accipiet, inquit, et annuntiabit vobis ; a me, nimirum thesauro. Nam in illo sunt reconditi omnes thesauri sapientiæ et cognitionis* 79. Ille ideo veluti Filius unigenitus, a Patre accipiet, a Patre audiet. Spiritus autem sanctus ab illo accepta largitur. Ideo ait, *De meo recipiet, et annuntiabit vobis.* Quocirca et Deus qui est super omnia, Spiritus dicitur : quemadmodum ipse nos docuit Servator, *Deus Spiritus est, inquit, et qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare debent* 77. Eritque veraciter Sanctus ille sanctorum ; et in sanctis acquiescens. Sed et Filius Dei, cum Deus sit, Spiritus est : et Spiritus sanctorum sanctus, si modo sit imago invisibilis Dei. Quocirca dictum est de illo, *Dominus Spiritus est* 78; et, *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus* 79. Enimvero cum a Patre et Filio sit diversus Spiritus sanctus, idioma ipsius indicat Servator, vocans eum *Paracletum.* Nomen commune proprietati applicans per denominationem Paracleti, cum et angelicæ etiam potestates spiritus sint : *Qui facit angelos suos ;* ita dicitur enim, *spiritus* 80. Sed illorum nullus Spiritui Paracletum adæquandus est : unde ille solus Spiritus, sanctissima et beatissima Trinitate comprehenditur. Neque aliter Servator,

78 Ed. Paris., pag. 175. 79 Joan. xvi, 12-14. 80 Thren. iv, 20. 81 Hebr. i, 7.

(61) *Αυσθεράπευτος συνήθεια.* Semel atque iterum ita scriptum reperi in codice, pro εὐήθεια [sic Mr. cum sc.]. M.
(62) *Ἐποβεηχός.* Imo ὑπερβεηχός, vult Spiritum sanctum majorem omni alia creatura, non tamen majorem Filio quia de Filio accipit. M. — Delevi ὕχ ante ὄνομα.

ἀποσταλέντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ φωναῖς ἀκολουθίας. Πλείονος δὲ ἐξεργασίας σαφηνείας δεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, εἰ κὶν ἐξιέναι καιρὸς τῇ τῆς ἐξετάσεως ἀκριβείᾳ, ἐπεὶ τοῦθ' ἡμῖν πρόκειται, Παραστῆναι δ' ἐχρήν ἐκπρῆναι τοῦ Υἱοῦ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ὃ ἦ καὶ ἐπιχρηθῆ διαφόρως, δι' ὧν αὐτὸς ἐπαίδευεν ἑκάστου πρὸς τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν, Ἐπιπέδω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαρῆσαι ἀρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν πᾶσα. Οἱ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ καὶ ἔρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ ἔδειξε, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐν οἷς πάλιν ἂ μὴ αὐτὸς ἐδίδαξε, ταῦτα μετὰ τὸς αὐτοῦ μαθητὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγγέλλεται· ὡς περὶ ἐτέρου λέγων τὸ, Ὅτις ἐκ ἐκείνου, καὶ τὸ, Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, καὶ τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἔτι τὸ, Ἐκ τῆς ἀλήθειας· ταῦτα γὰρ πάντα ὑπολαμβάνει ὁ θεὸς τῆρα αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, δεῖν καὶ ἰσχυρὸν θεράπευτος συνήθεια. Ἀλλὰ γὰρ σαφὲς αἰσθάνεται αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερον ἑαυτοῦ παρ' ἑαυτὸν ἐδίδαξε, τιμῇ μὲν καὶ δόξῃ καὶ ἐξουσίᾳ ὑπερέχον καὶ κρείττον καὶ ἀνώτερον καὶ τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς τυγχάνον οὐσίας· ἐπεὶ συμπαραλεληθῆται τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμυακρίᾳ ἡμετέρας δι· (62) ὑποβεηχός γε μὴν εἶναι αὐτοῦ. Ὑπερβεηχὸς εἰπὼν, Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ λαλήσει. Παρὰ τίνος δ' ἐκείνου διασαφεί λέγων· Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ δηλαδὴ θησαυρὸν ἑαυτοῦ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς ἀληθείας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μὲν οὖν, ἐπεὶ ἑμὸν μονογενῆς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει, καὶ τῆς ἀληθείας Πατὴρ ἀκούει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς ἀληθείας χορηγεῖται· διὸ φησιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ὁ θεὸς Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ τὸ Πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ἐπεὶ ἔστι ἀληθῶς ἅγιος ἁγίων αὐτὸς καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαύμενος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς (64) τοῦ θεοῦ ἁγίων ὧν τυγχάνει, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἁγίων ἐπιπέδω εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου. Διὸ καὶ περὶ εἰκὼν λέγεται, Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ ἐστὶν πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. Ἄλλοτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐτέρου ὄντος παρὰ τὸν θεόν καὶ τὸν Υἱόν, τὸ ἰδίωμα παριστάς ὁ Σωτὴρ αὐτὸν αὐτὸ Παράκλητον, τὸ κοινὸν τῆς ὁμωνυμίας ἐπιπέδω ζων διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου προσηγορίας, ἐπεὶ

78 Coloss. ii, 3. 79 Joan. iv, 24. 80 II Cor. xii, 13

(63) Vulgo ἀκούει ; mox vulgo σοφίς ἐπιπέδω κρυμμένοι καὶ γνώσεως.
(64) Τοῦ θεοῦ Πνεῦμα. Credo resurrectionem τοῦ θεοῦ, θεός ὢν, τυγχάνει Πνεῦμα καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων, εἰ δὲ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου θεοῦ. Mox vulgo, εἰ δὲ εἰκὼν, εἰ μοχ, Πνεῦμα ἀποστ. διαταξ. εἰ τῆς αὐτοῦ παλ:γγεν.

καὶ δυνάμεις εἶεν ἂν πνεύματα· Ὁ γὰρ
 οὗς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα εἰρηται.
 ν τούτων ἐξισοῦσθαι δύναται τῷ Παρακλήτῳ
 διὸ τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμακαρίᾳ Τριάδι μὴ
 συμπαρεβληπται, οὐκ ἄλλως τοῦ Σωτῆρος
 πτόλοις αὐτοῦ διαταξαμένου τὸ μυστήριον
 γγενεσίας πᾶσιν τοῖς ἐξ ἐθνῶν εἰς αὐτὸν
 ν παραδιδόναι, ἢ βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς
 τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
 κ· τοῦ μὲν Πατρὸς αὐθεντοῦντος καὶ δωρου-
 χάριν, τοῦ δὲ Υἱοῦ ταύτη διακονομένου·
 ἄρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ Παρα-
 κλήτου ὄντος τοῦ χορηγομένου κατὰ τὰς ἐν
 ἱματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῃ δὲ Λόγος
 νεύματι, καὶ τὰ τούτοις κατηριθμημένα ὁμοίως.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου
 Πνεύματος φρονεῖν παραδιδωσιν.

οὐν ἅγιον Πνεῦμα μόνοις ἁγίοις ἐμφιλοχω-
 ουκε, διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγούμενον, οἷς ἂν ὁ
 ρίνειεν. Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτοῦ, τὸ
 ἰγάξιν, οἷς ἂν ἐνός τινος ἢ καὶ πλειόνων
 τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, ὡς καὶ προφή-
 ἴποστολούς καὶ πᾶσαν θεοφιλῆ ψυχὴν, εἰκὸς
 κρείττους καὶ θείας δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτοῦ
 θάνειν ἀγιότητος· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος πατρικῆ
 τετιμημένος ποιητικὸς ἂν εἴη καὶ δημιουρ-
 κ τῶν γενητῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀο-
 κλῆ δὴ (65) καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου
 ος ὑπάρξεως· Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
 κς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν καὶ, Ἐν αὐτῷ
 τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ
 γῆς, εἶτε ὁρατά, εἶτε ἀόρατα. Ὁ δὲ ἐπέ-
 ἰν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
 κριστοῦ, ἀρρήτον τι ὢν ἀγαθόν, καὶ παντὸς
 κ καὶ διανοίας φωνῆς τε πάσης καὶ ἐνθυμη-
 εἰκτον, ὁμοῦ τῶν πάντων ὅσα ποτὲ ὄντα καὶ
 γχάνει αὐτοῦ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσ-
 κ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καθηγούμενος μόνος,
 ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι
 κρηται, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φάντι, *Εἰς Κύ-
 α πιστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ
 ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν (66)*
 κ αὶ μόνος μὲν αὐτὸς εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ
 κμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρηματίζοι ἂν, ὁ δὲ
 κ νογενῆς Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πα-
 κ δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὔτε Θεός, οὔτε
 κ αὶ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως τῷ Υἱῷ καὶ
 κ γένεσιν ἐληφεν, ἐν δὲ τι τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ
 κων τυγχάνει, ὅτι (67) δὴ πάντα δι' αὐτοῦ

A cum mysterium illud regenerationis in ipso, apo-
 stolis mandaret, iis qui de gentibus crederent an-
 nuntiandum, tradidit, quam ut baptizarent in no-
 mine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. ✠ Patre
 principante a seipso et gratiam largiente, Filio vero
 eam gratiam administrante : *Gratia enim et veritas
 per Jesum Christum* ⁶¹. Spiritu autem sancto nimirum
 illo Paracleto eam exhibente, secundum gra-
 tiarum ab ipso divisiones. Uni etenim alicui datur
 Verbum sapientiæ : alii Verbum intelligentiæ, se-
 cundum eundem Spiritum : alteri fides in eodem
 Spiritu : et quæ reliqua ad istum modum enume-
 rantur.

αὐτῷ διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων· ὃ μὲν γὰρ διὰ
 γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ

B

CAP. VI.

Quæ sit Ecclesiæ traditio, de Patre, et Filio et Spiritu
 sancto.

Sanctus ergo Spiritus, sanctos solos inhabitans,
 per Filium impertitur iis, quos Pater approbaverit.
 Opus ejus proprium est sanctificare omnes. Quibus
 singulis unum aliquod, vel etiam plura interdum sua
 charismata elargitur. Adeo ut propheta, apostoli,
 omnis anima Deo chara : fortassis et divinæ illæ et
 excellentiores potestates, illius participes fiant per
 eum sanctificatæ : solus autem Filius paterna deli-
 tate honoratus, operatus fuerit et produxerit, sub-
 sistentia creata omnia, visibilia, invisibilia, atque
 adeo ipsum quoque Spiritum Paracletum : *Omnis
 enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum
 est nihil* ⁶². Et, *In ipso condita sunt omnia quæ
 sunt in cælis, et quæ super terram, sive visibilia, si-
 ve invisibilia* ⁶³. Deus autem ille super omnia, Pater
 Domini nostri Jesu Christi, cum sit inenarrabile
 quoddam bonum, omnem exsuperans ratiocinationem,
 cogitationem, vocem omnem disquisitionemque.
 Omnium rerum quotquot demum illæ, et cu-
 jusmodicunque fuerint, ipsius insuper Spiritus
 sanctus, et Filii ulterius unigeniti, dux et princeps
 est, nec injuria solus : cum super omnia, et per omnia,
 et in omnibus Deus ⁶⁴. Solus quidem ille
 Deus, et Pater Domini ✠ nostri Jesu Christi dica-
 tur : Filius unigenitus Deus, qui erat in sinu Patris.
 At Spiritus Paracletus, neque Deus, neque Filius.
 Quoniam non de Patre perinde atque Filius gene-
 sim accepit, et unus ex eorum censu est, qui per
 Filium condebantur : quandoquidem omnia per

l. Paris., pag. 174. 175. ⁶¹ Joan. 1, 17. ⁶² ibid. 3. ⁶³ Coloss. 1, 16. ⁶⁴ Ephes. 1, 5, 6.

καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος
 ως, aperte Spiritum sanctum, in albo re-
 ceaturarum, eumque a Filio perinde atque
 productum disertis verbis scribit, quod et
 blasphemus repetit. Tὸ δὲ Παράκλητον
 οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός, etc., qui eo majorem
 Filium statuit, sed eundem ipsum minorem

Patre, ut mirandum sit Socratem adeo desipuisse,
 qui hæc scripta produxerit, ut Eusebium immu-
 nem probaret ab Arianismo : et tamen ausus est
 ὁ Παμφίλου, has sui ipsius blasphemias catholicæ
 Ecclesiæ ascribere. M.

(66) Vulgo πᾶσι Θεός.

(67) Vulgo δέ, et mox ὄλον τοῦ Σ.

ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Atque ista quidem ad hunc modum sanctæ sunt et catholice Ecclesie tradita, voceque divina consignata mysteria. Marcellus vero permiscens omnia, aliquando in profundum se Sabellianismum præcipitat: aliquando Pauli illius a Samosatis hæresim renovare vult, aliquando Judæus tantum non deprehenditur: unam etenim hypostasin tripersonatam, uti et trinominem introducit, eundem affirmans esse Deum, et in Deo Verbum, et Spiritum sanctum. Transgressus inde ad Apostoli de Christo theologiam, diversas hic adhibet interpretationes. Nam cum exertim Apostolus Filium Dei, Deum prædicet, ut ubi ait, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in illo creata sunt universa, cum ea quæ in cælis sunt, tum quæ super terram: sive visibilia, seu invisibilia: sive throni, seu dominationes, sive principatus, seu potestates, omnia per ipsum, et in ipso condita sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constituta* 68.

CAP. VII.

Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.

Vir egregius iste demum ad carnem dejectus, ipsam affirmat imaginem invisibilis esse Dei: cum tamen quod non observat, forma masculina, qui et non quæ est imago efferatur. Ille autem articulum, *δς*, carni attributum declarare ait, quod ipsa sit illa imago invisibilis Dei: illud quoque *ipse est ante omnia* de carne dictum ait: neque puduit eum dicere, *ipse*, de carne. Sed et propter carnem universæ creaturæ primogenitum vocatum ait: « Manet autem immutabiliter, inquit, de carne, omnia tam in cælis quam in terra, sive visibilia, seu invisibilia creata: » nec refugit dicere thronos, dominationes, principatus, potestates per et propter carnem Servatoris creationem suam in Christo consecutos. Cum vero superiore libro Marcelli verba de rebus istis posuerim, ne excrescat ultra modum oratio, contentus ero illic ea exhibuisse testimonia. Quam vero sit distorta, et violenter coacta hæc dicti apostolici interpretatio, non est, opinor, opus ut pluribus adhuc persequar, cum quam sit illa impudens interpretatio, culque satis innotescat.

CAPUT VIII.

Quomodo idem astruat carnem Servatoris prodesse nihil.

Nihilominus qui de carne Servatoris egit tam multis, illam nobis non conservat sartam tectam. Optandum esset, ut vel hic saltem pie sapere voluisset. At nunc posteaquam omnia de carne de-

✕ Ed. Paris., pag. 176. 68 Coloss. 1, 15-17.

(68) Vulgo διαφόροις.

(69) Vulgo δέ.

(70) In codd. αὐτοῦ.

(71) Vulgo παντὶ τῷ.

ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ἄλλο μὴ οὖν τῆς καθολικῆς καὶ ἁγίας Ἐκκλησίας ὡδὲ πη διὰ τῶν θείων φωνῶν παραδίδοται ἐκ παλαιῶν χρόνων. Μάρκελλος δὲ πάντα φύρας, κατὰ μὴ ἐκ τῶν ὄλων τὸν Σαβελλίου βυθὸν χωρεῖ, κατὰ δὲ ἐκ τῶν Σαμοσατίως ἀνανεοῦσθαι περιέρχεται τῆς αἰρέσεως κατὰ δὲ Ἰουδαῖος ὧν ἀντικρυς ἀπαλέγγει μὴ γὰρ ὑπόστασιν τριπρόσωπον ὡσπερ καὶ τριπρὸς εἰσάγει, τὸν αὐτὸν εἶναι λέγων τὸν Θεὸν καὶ τὸν αὐτῷ Λόγον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐκτὸς ἑπισημασθεὶς ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεολογίας, πάλιν (68) διαστρόφοις κέχρηται ἱερῶν. Τοῦ γὰρ θείου Ἀποστόλου θεολογούντος ἐκείνου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντος, « Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὀρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ ἐκ αὐτοῦ ἐκτίσθη, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.

ΚΕΦ. Ζ'.

Ὅπως Μάρκελλος τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα τῆς σαρκὸς εἶναι διεβδαιώσκει.

Ὁ θαυμαστός οὗτος αὐθις ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀκούων ὡς ἀρσενικῶν χαρακτῆρὶ ἐξήρατο τὸ, *ὅς ἐστὶν εἰκὼν*. Τὸ γὰρ *ὅς* οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκ μύσας τῆ σαρκὶ ταύτην ἔρη δηλοῦσθαι ὡς εἰκόνας τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Καὶ τῆς αὐτοῦ ἐστὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς σαρκὸς φησὶν ῥηθῆναι οὐκ αἰδούμενος τὸ αὐτός ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἐκλαμβάνειν. Καὶ τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως τὴν σάρκα κεκλήσθαι λέγει. « Ἐπιμένει (69) τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτίσθαι, τὰ τε ὀρατὰ καὶ ἀόρατα. » Οὐδὲ διατρέπεται θρόνους, καὶ κυριότητες, καὶ ἀρχὰς, καὶ ἐξουσίας διὰ τῆς σαρκὸς τῆς σαρκὸς λέγων, τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως ἑξήρατο. Ἡδὲ δὲ διὰ τῆς πρὸ τούτου γραφῆς τῆς περὶ τοῦ Μαρκελλίου φωνῆς παραθέμενος, λέγει περὶ τῆς σαρκὸς φειδόμενος, τῆ (70) αὐτῶν ἐκείνων ἐπισημασθεὶς μαρτυρίαν. Ὡς δὲ διάστροφος καὶ βεβαίως τοιαύτη τυγχάνει τῆς ἀποστολικῆς λέξεως ἐκείνης, οὐδὲ μοι δεῖν ἡγοῦμαι κατασκευῆς πλείους, ἐκείνη καὶ (71) παντὶ τῷ κατὰ τῶν ἁγίων εἰρημνίας.

ΚΕΦ. Η'.

Ὅπως ὁ αὐτός μηδὲν ὠφελεῖν τὴν σάρκα τῷ Σωτήρι ἀπεφαίνετο.

Πλὴν τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτήρος ἐκείνου οὐδ' αὐτὴν ἡμῖν φυλάττει σώαν ὡς εἴθε γὰρ καὶ αὐτὴν τὸν εὐσεβῆ διετήρει λογισμὸν καὶ μετὰ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς αὐτῷ λελογμένα (72).

(72) Vulgo δὲ πάντα.

(73) Vulgo ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν αἰώνων. Satis enim legendum esse συντελεία. M. [et sic codd.]

ἰῶν αἰώνων, αὐτὴν ἔρημον τοῦ λόγου ἀπο-
ράφων οὕτως· « Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα
ρελεῖ, αὐτὸν, πῶς ἐγχερεῖ τὴν ἐκ γῆς τε
αὐτὴν μὴ δὲν ἀφελούσαν, καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν
ἕως αὐτῆς λυσιτελοῦσαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ. »

ΚΕΦ. Θ.

ταλειφθῆσθαι ἐν τῷ τοῦ πατρὸς τέ-
σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἔρη-
λμῳ λέγειν.

ἰεροὶ τὸ αὐτὸ ἐν ἑτέρῳ φάσκων· « Εἰ τοίνυν
αἰρῶ τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ
ἵν' ἵκταιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθε-
ταδληθῆσθαι ὁ Παῦλος ἔφη, λέγει γὰρ
ὑπὲρ τῆς κτίσεως ἐλευθερωθῆσθαι ἀπὸ τῆς
τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς θεί-
της τέκνων τοῦ Θεοῦ· πῶς ἔτι τὴν τοῦ δού-
ρη, ἣν ἀνελίφεν ὁ Λόγος, μορφήν οὖσαν
συνεῖναι τῷ Λόγῳ δι' αὐτὴν, γένοιτ' ἂν δυ-

ΚΕΦ. Ι.

θεῖαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σω-
τῆρος, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλ-
όνει.

ποίας προέσθαι φωνὰς κατὰ τῆς σαρκὸς
ρος ἡμῶν τετόλμηκεν· οὐκ ἐπιστήσας, ὡς
ἦς εἰς οὐρανοῦς ἀναλήψεως ἔτι οὖσαν αὐτὴν
ὁ τοῦ πάθους οὕτως ἐδόξασεν ἐν τῷ ὄρει,
; ἐκκρίτους αὐτοῦ μαθηταῖς μόνους, εἰκόνα
ἧς βασιλείας αὐτοῦ, ὡς ἐξαστρέψαι τὸ
αὐτοῦ, καὶ φωτὸς μαρμαρυγᾶς ἐκλάμψαι.
γὰρ, φησὶν ἡ θεία Γραφή, τὸ πρόσωπον αὐ-
ἡλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς τὸ
οὐδὲ συνεῖς ὅποιον σῶμα Χριστοῦ δόξης (74)
πόστολος καὶ ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα
; ἔσεσθαι ἐκείνῳ τῷ σώματι ἐδίδασκε λέγων,
μετεσχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώ-
ν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐ-
οὐδὲ νοήσας τίνι τρόπῳ καταποθήσεσθαι
ὑπὸ τῆς ζωῆς (76), ἔγραφε φάσκων, Ἐφ'
ρομη ἐκδύσασθαι, (77) ἵνα καταποθῆ τὸ
πὸ τῆς ζωῆς· τοῦτων ἀμαθῶς ἔχων, τὸν
ν διαθεβαιοῦται ἐν καὶ ταύτων (78) μέλλειν
τῷ Θεῷ, ὡσπερ καὶ πρότερον ἦν, τὴν δὲ
ιταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου, οὐκ οἶδ' ὅ τι
ἦσεσθαι. Ἐπάκουσον δ' οὖν ὅπως ταῦτά
Εἰ δέ τις περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς ἐν
φ' ἀθανάτου γεγονυίας πυνθάνοιτο, τί φα-
ι) πρὸς αὐτόν; ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς
ἵν' μὴ ἀκριθῶς περὶ τῶν θεῶν μεμαθήκα-

Paris., pag. 177. ⁷⁶ Rom. viii, 21. ⁷⁷ Math. xvii, 2. ⁷⁸ Philip. iii, 21. ⁷⁹ II Cor. v, 4.

ἵγο [Θεοῦ] δόξης. Mp. Χριστοῦ δ. et dein
ε μετεσχημάτισε.
ετεσχημάτισε. Locus est Philip. iii, 21,
ε μετεσχημάτισε, quo modo omnino le-
et hic apud Eusebium addendum ex
quod hic deest, εἰς τὸ γινέσθαι αὐτὸ
ον. In sequenti loco Aposioli, II Cor. v.
defectus : legeram ἐκδύσασθαι, d. i. l'

prædicavit, relinquendam illam tandem nudam, va-
cuam, et verbo suo destitutam affirmat in fine sæ-
culi. Scribit enim [R. CIV, coll. p. 51, C] : « Quod
« si vero scribat carnem suam prodesse nihil, qui
« potest fieri ut scripserit, si illa quæ de terra est, et
« nihil prodest, in futuro sæculo, quasi profutura
« multum, cum Verbo versari debeat ? »

CAP. IX.

Quod usus est dicere, carnem Servatoris, Verbo
destituendam esse in fine sæculi.

Quod ipsum denuo inculcat, alibi inquit : « Si
« igitur in tempore illo restorationis omnium, et
« ipsamet creaturam, de servitute in libertatem
« transferendam esse docuit Paulus (ait enim quod
« et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis,
« in libertatem asserta gloriæ filiorum Dei⁷⁶) ; quo-
« modo adhuc ulterius, illa servi forma, quam as-
« sumpsit ✕ Verbum, cum sit forma servi, per se
« ipsam, cum Verbo consistere poterit ? »

CAP. X.

Quæ de carne Servatoris Scripturæ doceant : et quod
Marcellus contra illas senserit.

Vides in quas voces irruerit ille contra carnem
Servatoris : nescivit autem, quod ante illam in cœ-
los assumptionem, et ante passionem suam cum
adhuc in terra versaretur, illam glorificavit in
mondo. Ubi solis selectis tribus discipulis imaginem
sui regni representavit : ut resplenderet ejus facies,
et lucis fulgore radiaret : *Facta est ejus facies, ait
sæcra Scriptura, sicut sol : et vestimenta ejus alba
sicut nix*⁷⁷. Nec intellexit qualenam corpus gloriæ
Christi dixit Apostolus : aut, quod nostra corpora
futura sint conformia ejus corpori, id quod docet
idem divinus vir, inquit : *Qui transformabit cor-
pus hoc humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori
gloriæ ipsius*⁷⁸. Nec cognovit quo tandem pacto
ascribendum erit mortale istud ab immortalitate,
ut ait idem, *Nolumus illo exspoliari ; sed superv-
stiri, ut absorbeat hoc mortale a vita*⁷⁹. Hæc igno-
rans omnia, Verbum quidem mansurum unitum
Deo, ait, ut olim erat : carnem vero a Verbo de-
relictam, nescio quid, aut ubi futuram. Audi vero
ut loquatur [R. CVIII] : « Quod si quispiam de
« carne hac interroget, quæ in Verbo est immor-
« talis, quid sentiamus, dicemus, quod certo sta-
« tuere in tutum arbitramur de rebus, quas e sæ-
« cris litteris non sumus docti. Quomodo hac via
« insistent illi, qui aliorum dogmata subvertunt ? »

ἐκενδύσασθαι ἵνα. M.

(76) Vulgo ἔγραψε.

(77) Mp. ἀλλ' ἐκενδύσασθαι.

(78) Vulgo μένειν.

(79) Πρὸς αὐτόν. Hic deest ἐροῦμεν, statim le-
gerem περὶ ὧν, μὴ ἀκριθῶς ἐκ τῶν θεῶν, et tamen
paulo post eodem modo legitur περὶ τῆς θείας
Γραφῆς. M.

rum probe noatis quod verba quæ vobis locutus sum, spiritus sunt et vita : ita ut verba ipsius, et sermones sint caro et sanguis, et si quis ea comedat, tanquam cibo cœlesti pastus, vitam æternam participabit. Ne ergo, inquit, vos hoc offendat, quod de comedenda carne et bibendo sanguine dixi : nec auditione nuda conturbemini, si locutus sum de cibo et potu. Hæc enim sensibilibus audita nihil proderunt : Spiritus autem est qui vivificat spiritualiter audientes. Novus autem evangelicæ doctrinæ interpret iste, cum nihil horum caperet, audisis quomodo scribat totidem syllabis [R. CV] : « Cum tangeret corpus suum et præsentibus ostenderet, inquit : *Hocine vos scandalizat ? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi prius fuerat ? spiritus vivificat, caro non prodest quidquam.* » Ad quem dicendum est : Et unde tibi, o bone, ut adjicias ad Scripturam evangelicam ? Namque, Servatorem corpus humanum tetigisse Et præsentibus ostendisse, dixisseque, hocine vos scandalizat ? non habetur apud evangelistam, tu a te fingis, et e tuo cerebro hoc additamentum comminisci ausus es. Quod audax facinus a se acceptum transtulit eo, ut diceret carnem Servatoris a Verbo suo olim relinquendam omni operatione nudatam : si fatetur ergo carnem prodesse nihil : quomodo tum fiet, ut quæ de terra est et nihil prodest, tanquam profutura in futuro sæculo adsit Verbo ?

✕ Ad hunc modum inerulite et inscianter prorupit ad divinam Scripturam interpretandam. Sed et apostolicos ad eundem modum sermones perverse interpretari aggressus est.

Οὕτω μὲν οὖν ἀμαθῶς καὶ ἀνεπισημόνως τὴν εὐαγγελικὴν παρερμηνεύσαι φωνὴν ὠρμήθη, καὶ ἀποστολικῶν δὲ ὁμοίως ῥημάτων διαστρόφους ἐξηγήσεις ἐποιεῖτο.

CAP. XIII.

Quomodo regnum Christi ait, initium ante annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi, censuit perveras Scripturarum interpretationes afferendo.

Cum in apostolorum Actibus dicat Petrus, *Quem oportet cælos capere usque ad tempus restorationis omnium* ²; sententiam ejus loci non intelligens, hinc profectus, Christi regnum circumscribere conatur, terminum illius aiens, et determinationem significari, eo quod dicitur, *Usque ad tempus restorationis.* Hoc idem et per Psalmum indicari docet dicentem, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴. Et Paulum apostolum dixisse ob hanc causam, *Oportet eum regnare, usque dum posuerit inimicos sub pedibus suis* ⁵. Illud enim *donec*, et *usque dum* desinitum tempus significare arbitratur; attende ergo quomodo ad verbum scribat, inquit [R. CIV, coll. p. 51 C]: « Hanc ob causam videtur mihi Deus omni-

A λέγειν, ὡς δέον αὐτὴν ἐσθίειν, μηδὲ τὸ αἰσθητὸν σωματικὸν αἷμα πίνειν ὑπολαμβάνετε με πρῆσαι, ἀλλ' εὐ ἴστε, ὅτι τὰ ῥήματά μου ἔσθι ὑμῖν πνευμᾶ ἐστὶ καὶ ζωὴ ἐστίν· ὥστε αὐτὰ ἐσθίειν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα ὁ μετέχων ἀεὶ, ὡσανεὶ ἀρτὸν οὐρανίῳ τρεφῆται τῆς οὐρανοῦ μεθέξει ζωῆς. Μὴ δὲ οὖν, φησὶ, δαλιζέτω ὑμᾶς τοῦτο, ὃ περὶ βρώσεως τῆς ἐμῆς καὶ περὶ πόματος τοῦ ἐμοῦ αἵματος εἰρηκταραπτέτω ὑμᾶς ἢ πρόχειρος ἀκοῆ τῶν περὶ τῆς κῆς καὶ αἵματος εἰρημένων μοι· ταῦτα γὰρ ὠφελεῖ αἰσθητῶς ἀκουόμενα· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐς ζωοποιεῖ τοὺς πνευματικῶς ἀκούειν δυνατῶν· Ἄλλ' ὁ καινὸς ἐξηγητὴς τῶν εὐαγγελικῶν μαρτυριῶν μηδὲν τοῦτων συνιέει, ἐπάκουσον ὅπως γὰρ

B λέγων αὐταῖς συλλαβαῖς· « Τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὁ σῶμα καὶ δέξασα αὐτὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὑμᾶς σκανδαλίσει; » φησὶ· Ἐὰν οὖν ἴδητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνιόντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον καὶ τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ αἰσθητῶς· καὶ πῶς ἐπιπέσειν καὶ πόθεν σοι, ὦ γενναῖε, ἢ προσέτι μὴ φερομένων ἐν τῇ εὐαγγελικῇ Γραφῇ; τὸ γὰρ τὸν ἀνθρώπου σῶμα ἀψάμενον τὸν Σωτῆρα καὶ εἶς αὐτὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰρηκέναι, τοῦτο ὑμᾶς παρὰ τὸν πατέρα αὐτοῦ πλάττει καὶ τὴν προσθήκην ἐπιπέσειν τοῦ ποιεῖσθαι τολμᾶς! Ὁ δὲ τὸ λήθημα παρὰ τῶν λαθῶν ἐντεῦθεν οἴεται παρασκευάζειν, ἐργασίαν ἐνεργείας τοῦ Λόγου τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος κληφθήσεσθαι λέγων. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα, δὲν (89) ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ τῆς οὐσας καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν καὶ ἐν ταῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὡς αὐτῶν λυστελοῦσαν, συνεῖναι τῶν αἰῶσιν;

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν μὴ ληφέναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τέλει ἔξειν ἐν τῇ συντελείᾳ, διεδοκίμαστο, διαστρόφους ποιούμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν μνησίας.

Αὐτίκα γοῦν, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, Πέτρον περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκτός, ὅτι οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἀχρι χρόνων ἀκαταπέσσεως, μὴ νοήσας τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν, ἠκούσθη τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ περιγράφειν παρὰ ὄρον τινὰ φάσκων καὶ προθεσμίας τῆς βασιλείας τοῦ δηλοῦσθαι, διὰ τὸ λέγεσθαι, ἀχρι χρόνων καταστάσεως. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συνίσταται καὶ διὰ τοῦ φάσκοντος Ψαλμοῦ, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον ποδῶν σου*, καὶ Παῦλον δὲ τὸν ἀπόστολον εἶπε τὸ εἰρηκέναι τὸ, *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἕως ἂν τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*· τὸ γὰρ καὶ τὸ ἀχρι περιωρισμένου χρόνου σημαντικῶς ὑπέλαθεν. Ἐπάκουσον (90) γοῦν ὅπως καὶ ὡς

✕ Ed. Paris, pag. 181. ² Act. iii, 21. ⁴ Psal. cix, 4. ⁵ I Cor. xv, 25.

(89) Ὅφελειν αὐτόν. Iterum hic reponendum αὐτῶ, hic porro recte scriptum, ut supra scripsimus, ὡς αὐτῶ, pro ὡσαύτως, quod in margine tamen adjectum erat. M.
(90) Vulgo ὕπακ.

λέγων· « Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ
 αὐτῶν Θεός, ὁ (91) δεσπότης, πρὸς αὐτὸν
 ἰν. *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (92) ἂν θῶ τοὺς*
ποδῶν σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνε-
μόνη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα χωρίζειν αὐ-
τοῦ· καὶ ὡς περ (93) εἴρηται, τινὰ χρόνον
ἐν αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέδρας, οὕτω φησὶ
αὐτὸν· "Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
πόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν
λαβὴν ῥητὸν σαφέστερον ἡμῖν ἐρμηνεύει ὁ ἱε-
ρὸς ἀπόστολος, οὕτω πως ἐφη· Δεῖ γὰρ αὐτὸν
μελεῖν, ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ
ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ὅρον τινὰ
δοκεῖ ἢ κατ' ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομία τε
βασιλεία. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· καὶ διὰ
τοῦ αἰ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώ-
πουτοῦ, ὃν ἀνέλεγεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ
ἐφ' ἡμῶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οὕτω
ἔφη, λέγουσαι, "Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέ-
ξαι (94), ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως·
οὕτως ὡς περ ὅρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίζου-
σιν· Οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Πῶς (95) ἔτι
τοῦ θούλου μορφῆν ἦν ἀνέλεγεν ὁ Λόγος, μορ-
φοῦσαν θούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ, δυνατὸν γέ-
νην· Σαφῶς γοῦν καὶ διαβρόχην ἐν βραχεῖ τινι
ἐφ' ἡμῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων
ἰν τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου δι-
εργασθῆναι συμβεβηκέναι, καὶ ταύτην, ὡς περ
ἰν, οὕτω καὶ τέλος ἔχειν ὁ θεσπέσιος· εἴρηκε
παριδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. »

ΚΕΦ. ΙΔ'.

ἡσείς τῆς ὑποῦς διανοίας τῶν ἀναγνω-

σμάτων.

τοσούτων Μάρκελλος καὶ τὸ σῶμα τῆς δόξης
 τοῦ ἡγνήσε, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασι-

id. Paris., pag. 182. * I Cor. xv, 24. * Matth.

Δεσπότης. Non simpliciter, sed Christi
 um secundum hominem; ergo deest αὐ-

l. Vulgo om. ἄν.

* Ὅσπερ εἴρηται τίνα. Certe ita dictum est,
 alium, quod in margine fuerat, ῥητόν· deūni-

potens et Dominus ad illum dixisse, *Sede a dex-*
tris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum
pedum tuorum. Propter carnem humanam tantum
 operatione illum videtur separare, et, ut dictum
 est, tempore illum circumscribere, quantum ses-
 surus ei a dextris fuerat: ideo inquit, *Donec*
ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
 Quod propheticum Davidis testimonium, diluci-
 dius explicavit beatus Apostolus inquitens: *Opor-*
tet etenim illum imperare donec posuerit inimicos
ejus scabellum pedum ipsius. Ita termino videtur
 circumscribi, illius secundum hominem dispensa-
 tio, atque regnum. Et post alia subnectit: « Et
 propterea apostolorum Actus, de homine isto
 quem assumpsit Dei Verbum, et assumptum
 constituit a Dei dextris, ita referunt: * *Quom-*
oportet caelum capere usque ad tempus restaura-
tionis: ita tempus velut decircinant ei circum-
 scriptum. Quibus post alia annectit. « Quomodo
 potest fieri ut forma servi quam assumpsit Ver-
 buin, forma servi cum existat cum Verbo co-
 ætialiter? Itaque pro brevissimo quodam tempore
 præterito nempe illo et futuro, dispensatio hæc
 secundum carnem Verbi manifeste et expresse
 adimpleta contigit propter nos quam uti princi-
 pium habuit ita finem habituram, docet divinus
 Paulus, his totidem pene verbis: *Deinde finis,*
cum tradiderit regnum Deo et Patri suo. »

Παῦλος· οὕτω πως εἰπὼν· *Εἶτα τὸ τέλος;*

CAP. XIV.

Expositio sani sensus locorum Scripturæ.

Per næ omnia tot et talia Marcellus ignoravit
 corpus gloriæ Filii, et indeterminabile ejus regnum
 pernegat futurum: minime animum advertens,
 quod secundum propriam quamdam Scripturæ con-
 suetudinem, illud donec soleat accipi. Ita Servator
 discipulos alloquitur, *Vobiscum sum omnes dies,*
usque ad consummationem sæculi: neque tamen
 negat se iis æfuturum post finem mundi: docet
 autem quod in præsentī sæculo non deseret eos ad
 usque consummationem: sed quod omnes ipsi in
 disciplinam traditos curaturus sit et gubernaturus:
 et post consummationem modo quodam excellen-
 tiori sit illis æfuturus: et participes eos facturus
 regni sui. Ita et illud capitur, *Sede a dextris meis:*
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-
rum. Et illud, *Quem oportet caelum capere usque*
ad restorationem omnium, quod non dicitur quasi
 postea non eum caperent. Sed quod in fine de
 paterno solio erat surrecturus, et secundum de

xxviii, 20. * Psal. cix, 1. * Act. iii, 21.

tum tempus vocat statim ὅρον.— Dedi quod est in
 codd. M.

(94) Vulgo ἕως χρ.

(95) Mp. ἔστι.

(96) Vulgo κόσμου; jam Mp. corr.

(97) Vulgo ἄν [καὶ] θῶ.

αὐτῶν γίνεσθαι τῶν ὄλων, ἐν καὶ ταύτων
 μένων τοῦ Υἱοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων, καὶ
 ὄλων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (6). Εἰ γὰρ τὰ πάντα
 ὁ, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἐν τῷ ὑποτάσσασθαι
 ἑ, ὅρα τί συμβαίνει ἐκ τοῦ λόγου. Ἄλλ', ὡσπερ
 ὡσιν ὁ Ἀπόστολος ἐδήλου λέγων, Ἰσοταγήσε-
 ῶ Ἰῶ τὰ πάντα, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐθεκουσίου
 ἑσεως ὑπακοὴν καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν,
 δώσει αὐτῷ τὰ πάντα, οἷα Σωτῆρι, καὶ βασι-
 ὄλων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ αὐτὸν ὑποταγή-
 τῷ Πατρὶ οὐδὲν ἕτερον (7), σημαίνει ἄν, ἢ τὴν
 καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας τήν τε μεγαλοπρέπειαν
 αὐθεκουσίον ὑπακοὴν, ἣν καὶ αὐτὸς ἀποδώσει
 ἰ καὶ Πατρὶ, ἐπειδὴν τοὺς πάντας ἀξιούς τῆς
 ἡς θεότητος εἶναι παρασκευάσθη. Τέως μὲν γὰρ,
 οὐκ ἀξιοὶ ταύτης εἰσὶ, προλαβὼν αὐτὸς, οἷα
 ὄλων ἀπάντων Σωτῆρ, διορθωτικὴν τῶν ἀτελῶν
 ραπειτικὴν τῶν θεραπείας δεομένων βασιλείαν
 εἶ, τοὺς τῆς βασιλείας ἐχθροὺς ὑπάγων τοῖς
 ποσίν· ὁ δὲ παρίστησιν ὁ φάσκων Ψαλμὸς,
 ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν
 ὡς ἂν θω τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν
 σου, ὅτε τοὺς μὲν ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας θέσει,
 : τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀξιούς ἐν ἀτελευτήτω
 ταστήσῃ. Τηνικαῦτα γὰρ καὶ (8) ὁ πάντων
 θάνατος ἔσχατος καταργηθήσεται· μηδενὸς
 ἡσχοτος ἔτι, ἐν αἰωνίῳ δὲ ζωῇ ζήσομένων
 ἰν τῆς βασιλείας ἀξίων, τὸν θάνατον ἀργήσῃ
 μηκέτ' ἔχοντα οὐς θανατώσειεν (9). Ἐν ὧδε
 ἰσθέντων, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὑποταγήν
 οἱ ἅγιοι ὑποταγήσονται, αὐτῷ ζωῇ μὲν ὄντι ζῆ-
 ἰ αἰωνίως σοφίᾳ δὲ ὄντι, σοφοὶ γενόμενοι· λόγῳ
 , λόγοι ἀπεργασθέντες· οὕτω δὲ καὶ Χρι-
 νήσονται, πνεύματι τῆς αὐτοῦ εὐωδίας χρισθέν-
 ὡστῆρες τε ἀναδειχθήσονται τοῦ νέου αἰῶνος·
 ὁ τὰ φῶτα χορηγούμενοι καὶ υἱοὶ δὲ Θεοῦ ἔσονται
 ἰ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι κοσμηθέντες, καὶ
 ἰπῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων μεθέξουσιν, οἱ αὐτῷ
 ἡσόμενοι, ὡς καὶ δικαίους γενέσθαι ἐκ τῆς
 δικαιοσύνης, καὶ ἁγίους ἐκ τῆς αὐτοῦ ἁγίω-
 Ἐπεὶ δὲ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐδὲ τῆς θεότη-
 οῖς φθονῆσαι ὥστε ἐπαληθεῦσαι τὸν Ἀπόστο-
 ἡρονόμους μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμους δὲ
 ἡ γενήσασθαι τοὺς ἁγίους προφήσαντα (10).
 ἡν καὶ σώμασιν οὐρανίοις, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ
 D τρεις χρήσονται παραπλησίως, καὶ ἐν τούτῳ
 τοῦ μεταληψόμενοι δόξης. Ὁ δὲ (11) παρίστη
 ῆσας, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα,
 ἡ Ἰησοῦν Χριστὸν ὃς μετασχηματίζει τὸ
 τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν (12), σύμμορφον τῷ

id. Paris., pag. 185. ¹⁰ Psal. cix, 4. ¹¹ Rom. viii, 17

ἴσῳ εἰ μὲν.

ἴσῳ σημαίνει, et mox μεγαλ. καὶ τὴν αὐθεκ. ἦν.

ἰ πάντων ἐχθρός. Legerem, τηνικαῦτα καὶ ἰν ἐχθρῶν θάνατος, etc. M.

ἡν ὧδε. Sic legendum. Statim : Χριστοὶ γε-
 υ μου γενήσονται. Erunt illi christi. M.

tio in se simul omnium : cum Filius et quotquot
 sunt futuri homines, unum futuri sint atque idem,
 nec eorum tantummodo in unum ; sed et Dei simul
 futura sit coalitio. Ita enim necesse est, siquidem
 omnia Filio, Filius autem Patri, in subjiciendo
 uniantur : hoc enim de positus consequetur. Sed
 quemadmodum unionem non indicavit Apostolus,
 inquiring, *Omnia Filio subjicientur*. Sed obedien-
 tiam voluit de libera procedentem voluntate et glo-
 riam et honorem, quem referebant ei omnia, utpote
 Servatori et regi omnium : ad eundem modum, et
 illum subjectum iri Patri suo nihil aliud significat,
 quam gloriam et honorem et venerationem, et ma-
 gnificentiam, et voluntariam subjectionem, quam
 redditurus est ipse Deo et Patri, cum universos
 B effecerit dignos divinitate sua paterna. Usque enim
 dum hujus non sunt digni, anticipans ipse ; veluti
 communis quidam omnium Servator, regnum admi-
 nistrat, quo imperfecti consumuntur et curatione
 indigentes curentur, subjiciens sub pedibus suis
 hostes istius regni sui. Quod et Psalmus indicavit,
 inquiring, *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris
 meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum
 tuorum* ¹⁰. Quando inimicos positurus est sub pedi-
 bus suis : suo autem regno dignos, in vita intermi-
 nabili constituturus : tum et omnium inimicorum
 mors postremus subjiciatur. Cum enim nemo sit
 deinceps moriturus, sed in vita interminabili om-
 nes victuri, tum mortem omnino abolendam, in
 dignis illo regno, recte dici videtur, cum nemo sit
 C futurus quem afficiat morte. Quibus ad hunc mo-
 dum adaptatis, Filio quidem Dei sancti omnes per
 salutarem subjectionem subjicientur, quatenus in
 vita est, vitam in eo victuri immortalem : quatenus
 sapientia, sapientes futuri : logos quatenus, logo
 perficiendi, et Christus quatenus, odore ejus bono
 inungendi. Luminaria designabuntur novi sæculi,
 X quibus lux ab illo suppeditabitur. Filii Dei futuri
 filiationis spiritu ejus adornati et exculti. Quomodo
 qui illi sunt subjiciendi omnes, facultatum ejus
 cæterarum participes fient. Nam et justii futuri
 sunt, de justitia ejus : et de sanctitate illius sancti.
 Sed neque quandoquidem Deus erat Verbum, et
 deitatem suam iis invidet : ut vere locutus sit
 Apostolus, *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi* ¹¹
 futuros eos. Sed et corpora sua æternitate prædita
 soli, lunæ et sideribus similia coruscabunt : quo et
 in ipso ejus gloriæ participabunt. Quod et idem
 docuit aiens, *Unde et Servatorem expectamus Je-
 sum Christum, qui transformabit corpus humilitatis*

(10) Ναὶ μὴν καὶ σώμασιν οὐρανίοις. De clari-
 tate corporum glorificatorum intelligit : ubi quidam
 ut sol, alii ut luna, radiabunt. Stella enim a stella
 differt, et sic est resurrectio mortuorum. M. — Mp.
 νόις loco οὐρανίοις.

(11) Vulgo δὲ παρίστας (παρίστη Mp.) [καὶ] αὐτὸς
 φῆσιν (Ms φήσας) et mox vulgo Κύριον [τὸν] ἰσ. Χρ.
 (12) Σύμμορφον τῷ σώματι. Adde γενέσθαι. M.

rostræ, ut conforme sit corpori gloriæ ejus, secundum operationem potentiæ ipsius, quæ subjiciet omnia sub pedibus ejus¹³. Vides ut in eo quod possit omnia subjicere sibi, et corporis nostri inducat transfigurationem eam, ut corpori ipsius glorioso nostra quoque corpora conformia reddantur. Quod si nostra corpora conformia futura sunt ejus glorioso corpori, quomodo non multo magis corpus ejus gloriosum, regni illius gloriosi reddetur particeps? Et si corpus nostrum a vita absorbendum est, ut Apostolus perhibuit testimonium: *Eo quod nolumus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita*¹⁴, quomodo non multo magis idem ejus corpus, utputa administraturum deitati ejus absorbebitur, non a vita solummodo, ut hoc nostrum, sed a deitate? Nec interroget ergo quispiam, aut hæsitaverit apud animum suum, quid futurum sit deinceps Dominico corpori, cum audire possit Paulum exerte loquentem, absorbendam esse a vita mortalitatem: et corpus nostrum conformandum glorioso Christi corpori, secundum operationem illam, quam subjicere sibi ipsi potest omnia. Subjecturus est ergo sibi omnia: talem vero subjectionem futuram Servatoris nostri statuere debemus, secundum quam et ipse Filius subjicietur Patri, qui ipsi subjecit omnia: nempe præstiturum eum ineffabilem quamdam, indeterminabilem, et ipsi soli convenientem subjectionem, cum nimirum illos, qui ipsi subsunt, omnes et singulos, ad modum chori coactos Deo et Patri præsentabit: ✠ gloriam ipsi et honorem, venerationem, et magnificentiam veluti qui sit omnium bonorum fons et causa ascripturus.

CAP. XVI.

Quomodo dictum sit ab Apostolo, et ut sit Deus omnia in omnibus.

Quando et conclusio doctrinæ apostolicæ consequitur finem, quæ ait, *Ut sit Deus omnia in omnibus*¹⁵. Quod ipsum ex alio vaticinio intelligimus ubi Deus ipse ita loquitur: *Ut inhabitem inter eos et ambulem inter eos: et ipsi erunt mihi in populum, et ego ero illis Deus*¹⁶. Nunc autem secundum præsentem statum, ad paucos admodum pertingit hæc promissio, eosque etiam in parte tantum dignos, secundum illud, *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamur*¹⁷; at post sæculi istius consummationem, cum substiterit sæculum novum, non jam utique in parte, vel in paucis inhabitabit, sed in omnibus qui digni sunt regno cælorum. Ad hunc modum erunt, *Omnia in omnibus*: nempe illos inha-

✠ Ed. Paris., pag. 186. ¹³ Philipp. iii, 20, 21. ¹⁴ II Cor. v, 4. ¹⁵ I Cor. xv, 28. ¹⁶ Ezei lxxviii, 23: II Cor. vi 16. ¹⁷ I Cor. xiii, 9.

(13) Vulgo ἀπεργάζεσθαι et mox vulgo τῷ ἡμ. σύμμορφον. Vulgo οὐκ. τό.

(14) Σύμμορφον ἔσσεσθαι. Vel γενήσεσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης. M.

(15) Vulgo οὐκ. δ.

(16) Vulgo αὐτός. et mox ἐξυπηρησιασμένον.

(17) Vulgo δέ.

(18) ἄρ. γενήσεσθαι.

(19) Vulgo ἀληχτον. at cf. p. 66 B. et p. 108 l. 4; mox vulgo ποιησόμενον.

σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ ἀδ' Ὁρᾶς ὅπως τὸ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξαι αὐτῷ πάντα καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου μεταστῆσις ποιήσῃ εἰς τὸ σύμμορφον τῷ σώματι δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ ἡμέτερον (13) ἀπεργάζεσθαι δὲ τὸ ἡμέτερον (14) σύμμορφον ἔσσει τῷ σώματι δόξης αὐτοῦ, πῶς οὐκ καὶ πολὺ πρότερον τὸ τῆς τοῦ δόξης σῶμα τῆς αὐτοῦ κοινωνῶν ἔσσει βασιλεὺς καὶ εἰ τὸ ἡμέτερον καταποθήσεται ὑπὸ τῆς ζιὸς (15) ὁ Ἀπόστολος ἐμαρτύρησε φησάς, Ἐξ' ἧσ' οἱ λομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι, ἵνα κ ποθῆ τὸ θνητὸν, ὑπὸ τῆς ζωῆς· πῶς οὐκ πολὺ τερν τὸ (16) αὐτοῦ σῶμα, ὡς ἂν ἐξυπηρησιασμένο αὐτοῦ θεότητι, καταποθήσεται, οὐκ ὑπὸ μόνῃς τῆς; B ὁμοίως τῷ ἡμέτερω; ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θείτος; μὴ δὴ οὖν πυθανέσθω μηδ' ἀπείρω τις τ' αὐτὸν, τί (17) δὴ προσήκει λογίζεσθαι περὶ τοῦ σωρίου σώματος, τρανῶς Παύλου λέγοντος ἀκούων, ἰ καταποθήσεσθαι τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· καὶ τὸ ἡτερον σῶμα σύμμορφον (18) ἔσσεσθαι τῆς δόξης Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα. Ἄρ' οὖν ὑποτάξει: ἐκ τὰ πάντα· καὶ τοιαύτην τινα τὴν σωτήριον ὑποταχρῆ νοεῖν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται: ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (19), ἀλεκτόν τινα ἀβρότητον, καὶ μόνῃ αὐτῷ πρέπουσαν, ὑποταχρῆν πόμενος, ὅτε τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πάντας, χοροῦ δὲ περιαιτοχισάμενος, τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ προσά τὴν δόξαν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας καὶ C μεγαλωσύνην ἅτε δὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίω κ οἴων.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλω, τότε ἔσσει ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀποστολικῆς δασκαλίας τέλος τεύξεται (21) φῆσαν, ἵνα ἡ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ νοήσομεν ἐτέρας ἐπαγγελίας, δι' ἧς ἐξ αὐτοῦ εἰρηται· Θεοῦ τὸ (22), Ἐροικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπερμ τήσω ἐν αὐτοῖς· καὶ ἔσομαι (23) αὐτῶν θεός, αὐτοὶ ἔσονται μου λαός. Ἀλλὰ νῦν μὲν κατὰ παρόντα αἰῶνα εἰς βραχεῖς μόνους τοὺς ἀξίους· ἐκ μέρους, ἡ ἐπαγγελία προχωρεῖ κατὰ τὸ, ἐκ μ ρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομε μετὰ δὲ τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, ἐπιστάτος· νέου αἰῶνος, οὐκ ἐτι ἐν βραχεῖσι τισὶν ἐνοικήσ ἀλλ' ἐν ἅπασι τοῖς (24) τότε τῆς τῶν οὐρανῶν βα: λείας ἀξίους. Οὕτως οὖν ἔσσει πάντι ἐν πᾶσι, δ

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα. Dependent ἀπ δέτω, a præcedentibus, φησαντος, forte φησάντι nisi quod non est novum: referri malimus, præ νοούμενον quasi Ἀποστόλου præcesserat. M.

(21) Vulgo φῆσαντος.

(22) Ἐροικήσω. Locus est II Cor. vi, 16, ἐ συμπίρσι e Lev. xxvi, 11, 12, ubi Deus alloquitur ἰ Israelēm. M.

(23) Vulgo αὐτοῖς.

(24) Vulgo οὐκ. τότ.

λεῖδη ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ Θεὸς αὐτῶν οὐκ ἀπαξιών εἶναι, λαόν τε αὐτοῦ τοὺς πάντας οικειούμενος. Οὕτω μὲν οὐκ ἔσται ἐν αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι τῷ Υἱῷ, καθὼς διδάσκει λέγων αὐτὸς, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, καὶ γὼ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ πάντα δὲ ἔσται ἐν αὐτοῖς, τῷ πᾶσιν ἑαυτὸν παρέχειν, καὶ ὁ ἑκάστου δύναμις χωρεῖ τῆς αὐτοῦ θεότητος μεταλαγχάνειν· τῆς τρισμακαρίας ἐλπίδος καὶ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφθάρτου ζωῆς ἐν τούτῳ καταστησομένης τῷ τέλει, ἐν ᾧ ὁ μὲν Θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσι (15), ταῖς τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγαῖς ἀλέκτου φωτὸς ἐμπιπλῶν τοὺς πάντας· ὁ δὲ Υἱὸς ἐναγαλλόμενος καὶ χαίρων τῷ κατορθώματι, στεφάνου δίκην περιθέμενος τοὺς δι' αὐτοῦ τῆς μακαριότητος ἡξιωμένους, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Πατρὶ, τὴν ἀγέρω καὶ ἀτελευτήτον διατελέσει βασιλείαν, τῶν περὶ αὐτοῦ λογίων τηνικαῦτα πληρωθησομένων, τῶν τε ἄλλων, ἅταρ δὴ καὶ τῶν τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν παναγίαν Παρθένον εἰρημένων περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχνησομένου, Ὡς ἄρα βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Βασιλεύων (16) δὴ τότε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευμένους πάντας τῷ αὐτοῦ παραδώσει Πατρὶ, οὐ παυσόμενος τῆς βασιλείας, οὐδ' ἀναχωρῶν αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ παύεσθαι αὐτὸν τῆς βασιλείας ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔφη (17), ἥ γὰρ ἂν τὰναντία ἔγραφε τῷ Γαβριὴλ (18) θεσπίσαντι πρὸς τὴν Παρθένον βασιλεύσειν αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (19) μὴ ἔσεσθαι τέλος, ἀλλὰ παραδώσει τὴν βασιλείαν, δηλαδὴ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευμένους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Τελειωθέντας γὰρ ὑπ' αὐτῷ τοὺς πάντας, ὡσανεὶ (20) φαιδρυνόμενος τῷ κατορθώματι, παραδώσει τῷ Πατρὶ· οἷά τινα παραθήκην ἀποδεδεγμένος· ὁ (21) δὴ διδάσκει λέγων αὐτὸς, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· διὸ ἀκολούθως, ὡς φύλαξ ἀγαθὸς, ὡσαν καὶ (22) κατὰ πάντα ἐρρωμένην τὴν παραθήκην φέρων παραδώσει τῷ Θεῷ (23), ἀρχιερέως δίκην, τοὺς ὑπ' αὐτῷ (24) ἱερούμενος, πάντας λευχείμονας, καὶ ὡσπερὶ λαμπροτάταις στολαῖς τοῖς τῆς ἀναστάσεως ἀφθάρτοις σώμασιν ἐξαστράπτοντας παριστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ μόνῃς τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας ἀπολαύωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρήτων ἀγαθῶν ἐμπιπλῶνται. Οὕτω γὰρ ἔσται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, τοῦ Υἱοῦ τοὺς βασιλευμένους προσάγοντος αὐτῷ, ἵνα ὅλον τοῦτο γένηται, λέγω δὲ τὸ Πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ ἦν πρότερον ἐν τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, καὶ γὼ ἐν τῷ

habitans, in illis ambulans, nec dedignatus esse illorum Deus, cum in populum sibi omnes appropriaverit. Non autem erit ad eum modum in ipsis, quemadmodum dicitur in Filio esse, de quo docet, *Pater in me, et ego in Patre*²⁰; omnia autem tum illis erit, quod se tum omnibus exhibebit, prout uniuscujusque facultas illius deitatem potest capere, cum spes beatitudinis et vitæ interminabilis et incorruptibilis in eo sita sit sine, quando Deus futurus est omnia in omnibus, adimplens omnes radiis suæ deitatis indeficientis. Filius autem tunc exsultans gaudio, et veluti victoriosus athleta triumphabundus corona eorum redimietur, quos beatitudine dignos habitos, Patre suo spectante, regno indeficienti et non veterascenti remuneraturus est. Impletis de eo tum divinis oraculis, cum aliis tum illo Gabrieli angeli ad sanctissimam Virginem ✕ prolato de Filio ex ea progenerando, *Quod regnaturus sit in æternum, et regni ejus non erit finis*²¹. Regnans eo tempore Dei Filius, omnes eos qui sub ipso sunt regnaturi traditurus est tum suo Patri: non quidem desinens ipse regnare aliquando, nec quovis tempore regno se abdicans (nec enim reguare desitutum aliquando eum divinus Apostolus affirmavit; ita enim Gabrieli contraria protulisset qui Virgini dixit, regnaturum illum in æcula, nec futurum aliquando regni illius finem); sed dixit traditurum regnum suum Patri, hoc est illos in quos obtinebat regnum. Consummatos enim ab ipso illos, et tanquam suo glorioso facinore illustratos, Patri tradet, tanquam quoddam depositum manifestum: quod et ipse docet inquires: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*²². Quocirca veluti probus depositi custos, depositum salvum sartum tectumque exhibebit Deo, ad instar Pontificis omnes albis amictos, et corporibus immortalibus, tanquam stolis candidissimis radiantes illi in manus tradens, ut non modo sub illo fruantur regno, sed insuper adimpleri possint ineffabilibus Patris sui bonis: atque ita futurus est, secundum Apostoli dictum, *Deus omnia in omnibus*²³, cum Filius suos subditos representaturus est ipsi, ut ipse Pater per omnia sit in omnibus omnia. Nam ut erat ipse in Filio suo olim, juxta illud: *Pater in me, et ego in Patre*²⁴, ad eundem modum erit tum in omnibus per Filium consummatis. Non enim Apostolus dixit, *Filium se suo regno abdicaturum et regnaturum Deum: sed Filium Deo et Patri regnum traditurum salvam de-*

✕ Ed. Paris., pag. 187. ²⁰ Joan. x, 38. ²¹ Luc. i, 52, 53. ²² Luc. x, 22. ²³ I Cor. xv, 28. ²⁴ Joan. x, 38.

(15) Vulgo ταῖς τε θ. et mox ἀλέκτου.

(16) Vulgo δέ.

(17) Vulgo ἥ.

(18) *Θαυμάσαντι πρὸς*. Non est vera lectio. Neque enim Gabriel, sed beata Virgo admirabatur: et legendum est θαυμάσαν, sensus patet, vox substituenda non occurrit. M. — Dedi ex codd. θεσπίσαντι.

(19) Vulgo οὐκ.

(20) *Φαιδρυνόμενος*. Potest etiam legi φαιδρυνόμενος [quod dedi enim codd.]: quod potius arbi-

PATROL. GR. XXIV.

tror, cum illum tanquam choragum, et athletam, et triumphabundum, in hoc suo κατορθώματι, ante designaverit. M.

(21) Vulgo δεest δὴ.

(22) *Κατὰ πάντα*. Deest τρόπον. M.

(23) *Ἀρχιερέως δίκην*. Non ut ipse sit ad instar pontificis, quanquam revera sit pontifex: sed ut salvati sint, ad instar pontificis λευχείμονας, lego ἐρρωμένους, e superioribus et ὡσπερὶ. M.

(24) Vulgo ἐρουμένους et mox ὡς περὶ.

ποιμὴν γενήσεσθαι ὁ Δαβὶδ ἐπιχεκα-
 ἔνταυθα τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν αἰνιτικῶ-
 ἔκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονέναι. Τοῦτο δὲ
 τοῦ προτεθνηκέναι τὸν Δαβὶδ τοῦ χρόνου,
 ἵτ' ἐλέγετο. Σαφέστερον δὲ ταῦτα καὶ Δα-
 φήτης θεσπίζει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
 ἔπου ὀνομάζων λευκῶς, οὕτως οὖν καὶ ἡ
 εὐαγγελίων εἰσθεν αὐτὸν ἀποκαλεῖν γραφῆ.
 ὕτον τὸν τρόπον· Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι
 , καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐ-
 γιδὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ ἕως
 οἰοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε καὶ προσ-
 αὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ
 α· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι
 εὔσουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 τις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 ἄσφαρῆσεται. Συνορᾷς ὡς καὶ ἐν τοῦ-
 ρον καὶ ἀγγήρω καὶ ἀτελεύτητον οὐ τοῦ
 ἐν τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν ἔσσεσθαι, ἀλλὰ
 οὐ ἀνθρώπου, παρίστησιν ὁ προφήτης·
 αὐτὰ τὸν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν σαφῶς δι-
 γιδὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου τὸν τὴν ἀσφα-
 ραν παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν δηλαδὴ
 χυτοῦ Πατρὸς ὑποδεξάμενον. Ἀλλὰ Μάρ-
 καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ὀρίζεται καὶ μίαν
 δυσὶν ὀνόμασι ὑποκειμένην· ἔτι μὴν
 σιλείαν αὐτοῦ περιγράφειν τελευτᾷ καὶ τέ-
 λους Χριστοῦ βασιλείας ἀναιδῶς οὕτως
 α μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦτον
 ἢν τρόπον· Ἐμέγιστον ἡμῖν μυστήριον
 ἰ Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει (33), τέλος ἔσε-
 σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας. τέλος δὲ
 αὐτὰ πάντα ὑποταγῆ ὑπὸ τοῦς πόδας
 Καὶ ἐπεξεργάζεται (34) τὸν λόγον ὡδὲ
 · Ἐφάμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν
 τὸν Δεσπότην ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν
 α βασιλείας, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀπο-
 ρώμενοι. Καὶ ἐπιλέγει, καὶ ὅπως μυρίων
 ὁδὸς μαρτυρίαν ἐστὶν εὐπορήσαντα δεῖξαι,
 ἰ (35) βασιλείας εἰληφεν ὁ ἄνθρωπος διὰ
 α. Εἰ οὖν εἰληφεν ἀρχὴν βασιλείας πρὸ
 α οὐ πλειόνων ἢ τετρακοσίων, οὐδὲν παρά-
 ἔδον πρὸ οὕτως ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας
 ἰχόντα ὁ Ἀπόστολος φησὶ παραδώσειν τὴν
 τῷ Θεῷ. Καὶ προστίθει μετ' ἑτέρα λέγων
 (36) μανθάνομεν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης
 ἰν δι' ἡμᾶς εἰληφεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακο-
 ὄλων ἐτῶν; Πότερον ποτε ταύτην καὶ ἐν
 ουσὶν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει; ἢ ἄχρι μόνου
 ἰρίσεως καιροῦ; ἢ Μάρκελλος μὲν οὖν τοι-
 α ἐτόλμα· οἱ δὲ γε τοῦ Θεοῦ προφήται
 α τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλείαν ὀριζόμενοι
 τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ νέου αἰῶνος τὴν
 καθέξειν αὐτὸν φασί. Θέα γὰρ ὁ ὡς προ-

A patet quod David ætate longe antecede-
 bat hæc tempora. Clarius hæc ipsa vaticinatur Daniel, ubi Chri-
 stum appellat *Filium hominis*, quo nomine frequen-
 ter in Evangeliiis usurpatur. Ait autem : *Aspiciebam
 in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Fi-
 lius hominis veniebat; et usque ad Antiquum dierum
 pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum; et de-
 dit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes
 populi, tribus et linguæ ipsi servient. Potestas ejus,
 potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus
 quod non corrumpetur*³³. Vides ut in istis incorru-
 ptibile non senescens, sine fine futurum ejus regnum
 propheta declaret : non quidem Verbi Dei illius
 quod in Deo inest, sed *Filii hominis*. Quem eundem
 hominis Filium alium et diversum esse docet : ab
 Antiquo dierum, qui regnum accipit æternum ab
 Antiquo dierum, hoc est ab ipsius Patre : sed hoc so-
 cium et eundem esse Marcellus docet, unamque
 substantiam duobus nominibus insignitam. Sed et
 regnum ipsius circumscripsit audax : et quod regni
 Christi finis sit futurum post judicii tempora, sine
 omni verecundia, ita scribit : « Maximum nobis my-
 « sterium hic revelat Apostolus, cum quod regnum
 « Christi sit habiturum, *sinem* indicet, sinem vero
 « tum, cum *subjecta* ~~faciat~~ *omnia sub pedibus*
 « *ejus*³⁴. » Quem sermonem ad hunc modum adhuc
 exaggerat : « Diximus in præcedentibus, Dominum
 « nostrum Christum regni sui initium habuisse : usi
 « sumus ad hoc ipsum declarandum testimoniis
 « Scripturarum. » Addit : « Certe suppetunt innumera
 « nobis, et quidem abundanter, testimonia quod
 « sortitus sit regni sui principium homo per Ver-
 « bum. ✕ Si vero sumpsit hoc initium ante annos
 « non plures quam cccc, quid mirum si Apostolus re-
 « tulerit, illum qui ante tempus non tam diuturnum
 « accepit regnum suum, idem regnum traditurum
 « Patri suo? » Post pauca sic infert : « Quid ergo de hu-
 « mana illa carne edocemur, quam pro nobis ante
 « annos vix cccc integros assumpsit Verbum? utrum
 « retenturum sit Verbum eandem in futuro sæcu-
 « lo, an solummodo ad judicii tempus. » Et hæc
 quidem ausus est Marcellus effari. At Dei prophetæ,
 regnum Christi futurum interminabile definiunt : et
 a novo principio exordium, post diem judicii
 hoc affirmant. Nota enim mihi ut propheta Ezechiel
 discrimen supponat ovium Dei, et post judicium
 David iis pastorem præficiat, quem et principem il-
 lorum futurum vaticinatur. Daniel autem ubi præ-
 miserat : *Consideravi autem donec throni statueren-
 tur, et Antiquus dierum sedit : vestimentum ejus
 candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana
 munda : thronus ejus flamma ignis : rotæ ejus ignis
 accensus. Fluvius ignis rapidusque egrediebatur a fa-
 cie ejus : millia millium ministrabant ei, et decies*

aris., pag. 190. ³³ Dan. vii, 13, 14. ³⁴ I Cor. xv, 28.

γο ἀποκαλύπτει.
 30 ὑπεξεργ.
 30 ἀρχ. [τῆς] βασ.
 30 μανθάνομεν.

(37) Καθέξειν αὐτόν. Imo αὐτόν. Christum sci-
 cet in futuro sæculo, novi regni initium auspiciu-
 rum. B.

millies centena millia assistebant ei; iudicium sedit, et libri aperti sunt ³¹. Hæc, inquam, ubi præmiserat, vidit in sequentibus Filium hominis venientem cum nubibus cæli, et usque ad Antiquum dierum progredientem : et regnum incorruptibile accipientem. Quocirca differenter ille tum, et multo quidem excellentius regnum accepturus est, quam nunc obtinet : nam in illos imperium consequetur, qui felicitate illa honorabuntur. Testimonium hisce perhibet Evangelium, ubi ipsemet Servator propheticas has prædictiones consignat, ubi sermonem apud discipulos habet, de fine sæculorum : *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis, et statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt, Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* ³². ✠ Nota mihi autem quam conspirant ista cum dictis per prophetam de ovibus et discretionem arietum, et qualiter post illam ovium discretionem Rex hic introducitur Filius hominis : ipsius autem Pater Deus. Hoc docuit ipse : *Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum* ; analogice ad illud a propheta dictum, ubi David qui dicitur pastor et princeps futurus dicitur ovium, qui sub auspice Deo, pasturus et directurus erat pecora Dei. Atque ad illud quoque animus advertendus, quod dictum est ab

Apostolo, Cum evacuaverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem ³³. Propheta quoque insinuavit, inquam, *Et delebo malas bestias omnes de terra* ³⁴. Quænam fuerint autem illæ bestie, quæ olim facessebant molestiam ovibus, quam potestates ad oppositum constitutæ : quæ cum e medio sublata fuerint, novum illud atque eximium sæculum, omni iniquitate purgatum, Regem habebit Filium hominis : vel juxta prophetica involucra pastorem suum atque principem David : at Deum non dicitur, vel pastorem, vel principem habiturum. Sed sublimiori quodam et illustriori supra pastorem, principem, et regem sensu, respectu ad divinam ejus majestatem habito, non ovibus tantummodo, verum et ovium pastori imperantem : *Erit enim, inquit, illis pastor servus meus David, et ego Dominus ero iis in Deum*. Servum suum David appellat eum, propter servi formam, quam Servator et Dominus noster de Davide sumpsit.

ὡν ἐκ ποδῶν ἀρθρισῶν, πάσης κακίας καθαρθεὶς ὁ νέος καὶ καινὸς (45) αἰὼν, βασιλεὺς μὲν ἔξει· εἰ
 ✠ Ed. Paris., pag. 191. ³¹ Dan. vii, 9, 10. ³² Matth. xxv, 31-34. ³³ I Cor. xv, 24, 25, 26.

(38) Vulgo καὶ [ὁ] Παλ.

(39) Vulgo om. αὐτοῦ.

(40) Vulgo φλδξ.... τῶν αὐτοῦ οἰν.

(41) Προφητικὰς λέξεις. Intersere ταύτας. Intelligit enim mutuatas ab Ezechiele et Daniele, non quasvis. M.

ἡ φήτης Ἰεζεκιὴλ κριτήριον τῶν τοῦ Θεοῦ ὑποθέμενος μετὰ τὴν τούτων κρίσιν τῶν τοῖς ἐφίστησι ποιμένα, καὶ τὸν αὐτὸν τῶν ἐσεσθῆαι θεσπίζει. Ὁ δὲ Δαυιδὴ προσώρουσιν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, (1) λαιῶν ἡμερῶν ἐκάθητο, καὶ τὸ ἐνδυεῖν τοῦ λευκῶν ὡς χιῶν, καὶ ἡ θριξίτι αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος φλδξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγ πυρός εἰλεκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χιλιεῖς ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μύρια στήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, κριτήριον καὶ βιβλοὶ ἠνεψύχθησαν. Ταῦτα προέξῃ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ προσιόντα τῷ Παλαιῷ τῶν ἐπὶ τὴν ἀφθαρτον βασιλείαν ὑποδεχόμενον.

τὸτε διαφερόντως καὶ κρειττόνως ἢ νῦν τοῦ βασιλεύειν τῶν τῆς μακαριότητος ἐπὶ τοῖς μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν οἷς αὐτὸ γίγεται ὁ Σωτὴρ τὰς (41) προφητικὰς περὶ συντελείας λόγους παραδίδουσι τοῖς θηταῖς, δι' ὧν ταῦτ' ἐδίδασκε λέγων· Ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ ἐπι πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε κ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀσπρίσονται ἀπ' ἀλλήλων, ὡσπερ ὁ ποιμὴν ἀσπρίσονται ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει εἰ θητα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἄριστερ· τότε ἔρει ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αἰετοὶ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσουσιν τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μου. Ὅπως δὲ ταῦτα συνάδει τοῖς προφηταῖς περὶ προβάτων, καὶ περὶ (42) κριτικῶν εἰρημῶν, τῆρει, καὶ ὅπως βασιλεὺς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τῶν προβάτων εἰσηκται, Πατὴρ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ τὸς ἐδίδασκεν εἰπὼν, Τότε ἔρει ὁ βασιλεὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τὸς μου, ἀναλόγως τῷ ἐν τῇ προφητικῇ σμένῳ Δαβὶδ. Ὅν ποιμένα καὶ ἔρχονται ἐπὶ προβάτων ὁ λόγος διδάσκει, ὑπὸ ἐφόρῳ τῶν προβάτων ποιμαίνειν καὶ ἀρχειν τῶν τοῦ Θεοῦ τῶν. Καὶ ἐκεῖνον δὲ ἀναγκαῖον ἐπισημῶσαι ὡς τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λελεγμένον, ἐν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν καὶ δύναμιν (44) ἠνίκατο ἢ προφτεῖται· καὶ ἀφανισθῆναι ποτηρὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἂν γένοιτο τὰ θηρία, τὰ πάσαι πρότερον βῆταις διενηλοῦντα, ἢ αἱ ἀντικείμενα

(42) Κρίσεις κριῶν. Sic recte, nisi for καὶ κριῶν. M. Vulgo κρίσεων.

(43) Vulgo om. μὲν εἰ μοχ ὁ ἀντιθετός.

(44) Vulgo ἠνίκατο.

(45) Vulgo κλεινός ; tu cf. p. 115 D, p.

ἀνθρώπου, ἢ κατὰ τὴν προφητείαν ἐπικεκρυμμένως αἰνιττομένην ποιμένα καὶ ἄρχοντα τὸν Δαβὶδ (46) διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτὸν γεγονέναι Δαβὶδ· τὸν δὲ Θεὸν οὐ ποιμένα οὐδὲ ἄρχοντα λέγεται κτήσεσθαι, ἀλλ' (47) αὐτοθεὸν ἐπινοῖα κρείττονι ἢ κατὰ ποιμένα καὶ ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς τῆς θεϊκῆς δυνάμει με γλοπρεπεῖα οὐ τῶν προβάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμένου (48) ἠγησόμενον· Ἔσται γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ὁ δούλος μου Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν· δούλον δὲ καλεῖ τὸν Δαβὶδ, δι' ἣν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνελήφθη μορφὴν δούλου ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

A

CAP. XVIII.

Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται πάντες οἱ τῆς τότε μακρυώτερος ἀξιούμενοι.

Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ τρισμακάριον τέλος, καθ' ὃ τὴν ἐπαγγελμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τοῖς ταύτης ἀξίους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πιστουμένου, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, τὸ πάντων ἀνώτατον ἀγαθόν, αὐτὸς ἑαυτὸν τοῖς ὑπὸ τῷ Υἱῷ βασιλευσόμενοις δωρήσεται, « πάντα ἐν πᾶσι » γινόμενος. Ὁ δὲ παρῆστη πάλιν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, (48) τὴν μεγάλην εὐχὴν ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ γνωρίμων ἀναπέμπων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' ἧς ἐξαιτεῖται λέγων, Ἰνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πατὴρ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν σοί· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν· Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· καὶ γὰρ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· Ἰνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί· Ἰνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐν, Ἰνα γνωσῶσιν ὁ κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτούς, (49) καθὼς ἐμεῖς ἠγάπησας. Πάτερ, οὐκ δέδωκάς μοι, θέλω Ἰνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὧσι μετ' ἐμοῦ, Ἰνα θεωρῶσιν τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι. Αὕτη ἡ μεγάλη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν προσέβα· ἐν ὧσιν σὺν αὐτῷ ὅπου ἂν ἦ αὐτὸς καὶ Ἰνα θεωρῶμεν τὴν δόξαν τὴν αὐτοῦ, καὶ Ἰνα ἀγαπήσῃ ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸν ἠγάπησεν, ὁ αὐτοῦ Πατὴρ, καὶ ὅπερ αὐτῷ ἔδωκας, τοῦτο δὴ καὶ ἡμῖν· καὶ τὴν δόξαν, ἣν αὐτῷ ἔδωκας, ταύτην δὴ καὶ ἡμῖν, ποιῶν ἡμᾶς ἐν τοῖς πάντας, Ἰνα μηκέτι ὧμεν πολλοί, ἀλλ' οἱ πάντες εἰς, ἐνωθέντες αὐτοῦ τῇ θεϊότητι, καὶ τῇ δόξῃ τῆς βασιλείας, οὐ κατὰ συναλοίφην μᾶς οὐσίας, κατὰ δὲ τελείωσιν τῆς εἰς ἄκραν ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν εἰπὼν· Ἰνα ὧσι τετελειωμένοι. Οὕτω γὰρ ὑπ' αὐτοῦ σοφία καὶ φρονῆσι καὶ δικαιοσύνη καὶ εὐσεβεία καὶ ἀρετῇ πάσῃ τέλειοι κατεργασθέντες τῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ἀλέκτω (50) φωτὶ συναφθῆσόμεθα· φῶτα καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν συναφείας γενησόμενοι καὶ Υἱοὶ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ὅτι ὡς περὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέγονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται ἅγιοι.

Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα

✠ Ed. Paris., pag. 192, 193.

22 Joan. xvii, 21-24.

(46) Vulgo Δαβὶδ γεγονέναι desunt.

(47) Vulgo αὐτόν.

(48) Vulgo ἠγησόμενον.

(49) Τὴν μεγάλην εὐχὴν. Intelligit illam, Joan. xvii, ad Patrem susam quam μεγάλην vocat, forte quod in eorum sententiam accedat, qui eandem esse illam volunt quam in hortu habuit: aut

Quod in regno Filii, unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.

Hic est ille finis felicissimus, in quo Deus ille qui est super omnia, et Pater Servatoris nostri, promissum caelorum regnum et confirmatum a Servatore, illis qui eo digni ✠ sunt elargietur, hoc est sublimissimum bonum subditis sui Filii, cum factus fuerit omnia in omnibus. Hoc significat ipse Dominus et Servator, ubi eximiam orationem illam apud Deum et Patrem suum effundit pro familiaribus suis. Precatur autem, *Ut omnes unum sint, quemadmodum tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi tuis*

ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in tuis et tu in me, ut sint consummati in unum; et cognoscat mundus quia tu me misisti et dilexisti eos, sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi volo, ut ubi sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi. Hæc est illa magna et excellens Servatoris nostri pro nobis apud Deum intercessio: ut cum ipso simus, ubi ille est futurus, et ut gloriam ipsius intueamur, et ut diligat nos, quemadmodum dilexit eum Pater, et quemadmodum dedit illi Pater, ita ille det nobis gloriam eam, faciens vos omnes unum; ut non simus ulterius multi, sed unum omnes ipsius cuncti deitati et gloriæ regni: non per commistionem unius substantiæ, sed secundum perfectissimæ virtutis numeros. Nam hoc ita docuit, inquires, *Ut sint consummati*. Et certe per eum ad istum modum, sapientia, prudentia, iustitia, pietate, virtute demum omni perfecti facti, paternæ divinitatis indeficienti lumini coædunemur, lux et ipsi facti, ob hanc nostram cum illo unionem. Filii Dei facti, per participationem unigeniti ipsius Filii, cujus radii et splendores nobis communicantur.

Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

CAP. XIX

Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sumus.

Atque ita ad istum modum nos omnes erimus cum Filio, et cum ✠ Patre. Nam ut ipse se et Patrem unum esse dixit: *Ego, inquires, et Pater*

potius quod magna et revera μεγαλεῖα a Deo exposcat. Καθὼς καὶ ἐν ὧσιν εἶναι βούλεται. Propter arianisat qui negat essentiæ unionem Patris atque Filii. M.

(49) Vulgo x. καὶ με et mox τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν.

(50) Vulgo ἀλέκτω.

ἑνὸς ἑστέ³⁶; ita quoque ad ipsius imitationem, ut nos omnes flamus participes ejusdem unionis, precatus est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, uniatur Deo; et substantialiter jungatur ei, ut veritas ipsa Servator testatur, inquit: *Gloriam quam dedisti mihi dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Atque ita adimplebitur illud Apostoli dictum: *Ut Deus sit omnia in omnibus*³⁷. Cum vero Marcellus, et qui cum ipso eodem modo quo ipse Sabelliani sunt, tribus niti soleant testimoniis, quibus conantur ostendere, Patrem atque Filium esse unum, utputa illud: *Ego et Pater unum sumus*³⁸; et secundo: *Pater in me et ego in Patre*³⁹; et tertio: *Qui me vidit, vidit et Patrem*⁴⁰, quæ illi semper in ore habent; et illud: *Ego et Pater unum sumus*, objicienda sunt e contra quæ jam protulimus: ubi pro discipulis intercedit, ut omnes ejusdem unitatis participes fiant. Inquit enim: *Ut sint unum, quemadmodum et nos sumus unum. Ego in illis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Ad illud autem: *Pater in me et ego in Patre*, opponam denuo ipsius vocem, ubi ait, pro iis intercedens: *Ut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi ipsis.* In quibus perspicue illud indicavit, ad eum modum in ipso esse Patrem, quo et in nobis vult esse. Non quod unum ipse et Pater hypostatice fuit: sed quod Pater cum participem ipsum suæ gloriæ fecerit, et ipse ad imitationem sui Patris familiaribus suis suam communicet gloriam. Ideo ait: *Ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut et ipsi sic sint in nobis.* Ita Pater et Filius unum sunt, communionem claritatis: quam cum discipulis suis impertiat, ejusdem eos unionis participes fecit.

ἢς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδίδους, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτὸς ἕξου.

✠ CAPUT XX.

Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.

Rursus ita erat in ipso Pater et ipse in Patre; quemadmodum concludit beatus Apostolus de illis omnibus, qui regno cælorum digni fuerint, ubi ait: *Tunc erit Deus omnia in omnibus*⁴¹, ad modum quo dixit: *Habitabo in illis, et ambulabo inter eos*⁴². Sed et quomodo dictum: *Nos in ipso vivimus, et movemur, et sumus*⁴³. Quæ sane omnia de nobis dicuntur, qui tamen in propria hypostasi subsistimus et vivimus; nec quidquam habemus cum paterna di-

✠ Ed. Paris., pag. 194. ³⁶ Joan. x, 30. ³⁷ I Cor. xv, 28. ³⁸ Joan. x, 50. ³⁹ ibid. 38. ⁴⁰ Joan. xiv, 9. ⁴¹ I Cor. xv, 28. ⁴² Levit. xxvi, 12; I Cor. vi, 16. ⁴³ Act. xvii, 28.

(51) Vulgo αὐτοῦ at. cf. D. fin. et mox ἐνωμένου.

(52) Vulgo καθὼς [καὶ] ἡμεῖς et mox γὰρ τότε.

(53) Vulgo μὲν τὸ, et θρυλλ.

(54) Μπ. αἰνέσεως, at cf. D. fin.; mox vulgo ἐν ἔσμεν et dein παραθήσομεν et δι' ἧς ἐπερχόμε-

ἔν ἐῖναι ἔλεγε, φάσκων, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμε οὕτω καὶ πάντας ἡμᾶς κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν: ἐνόητος τῆς (51) μετασχεῖν εὐχεται· οὐ κατὰ Μί κελλον τοῦ Λόγου ἐνωμένου τῷ Θεῷ καὶ τῇ οὐσίᾳ τ. ἀφθρομένου, καθὼς δὲ ἐμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια Σωτῆρ αὐτὸς εἰπὼν· *Τὴν δόξαν ἧρ ἔδωκας μο δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὦσιν ἐν* (52) καθὼς ἡμεῖς ἔσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τελειωμένοι εἰς τὸ ἐν· οὕτω γὰρ καὶ τότε καὶ ἀποστολικὸν λοιπὸν τέλους τεύξεται, τὸ φῆσαν· Ἴ ἢ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσι. Καὶ ἐπειδὴ τρισὶ ἔτη Μάρκελλος καὶ οἱ τὸν ὁμοιον αὐτῷ τρόπον Σαβιλλ ζοντες χρῆσθαι εἰώθασι, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι πειρώμενοι δεικνύουσι· ποτὲ (55) μὲν, Ἐγὼ καὶ Πατήρ ἐν ἔσμεν, θρυλοῦντες· ποτὲ δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί· καὶ τὸ, Ὁ Ἐωρακὴς ἐν ἐμοί καὶ τὸν Πατέρα· πρὸς μὲν τὸ, Ἐγὼ καὶ Πατήρ ἐν ἔσμεν τὰ προκείμενα, αὐτοῖς προσκατέ δι' ὧν ὑπερέχεται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἵνα καὶ πᾶ τες αὐτοὶ τῆς αὐτῆς (54) ἐνώσεως τύχωσι· λέγει δ οὖν, Ἴνα ὦσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν· ἐγὼ ἐν αὐτῷ καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐ Πρὸς δὲ τὸ, Ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ Πατ παραθήσομεν τὴν αὐτοῦ πάλιν φωνὴν, δι' ἧς ὑπερ χόμενος αὐτῶν ἔλεγε· Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμ καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν· καὶ ἐγὼ τῆ δόξαν, ἧρ δέδωκας μοι, δέδωκα αὐτοῖς. Π: ἔ σαφῶς παρίστησιν οὕτως εἶναι ἐν αὐτῷ τὸν Πατήρ: καθὼς καὶ ἐν ἡμῖν εἶναι βούλεται. Οὐχ ὅτι: καθ' ὑπ στασιν μίαν εἰς ὧν τυγχάνει αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ· ὅ δτι τοῦ Πατρὸς μεταδεδωκότος αὐτῷ (55) οἰκείας ἔ ξης, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς οἰκείοις, τὸν Πατέρα μ μούμενος, μεταδίδωσι. Διό φησι, Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἧρ ἔδωκας μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς (56) ἐν. Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν. Οὕτως οὖν ἐν εἰ σιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης

ΚΕΦ. Κ'.

Ὅτι ὡς ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις ἅπασιν ἔσται.

Καὶ πάλιν, οὕτως ἦν ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ· καὶ ἐν ἐν τῷ Πατρί, ὡς ὁ Θεὸς Ἀπόστολος καὶ περὶ πάντων διδάσκει τῶν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξίων, λέγων· *Τότε ἔσται ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν· ὡς καὶ τὸ Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω*, λέγε κται· (57) ἀλλὰ καὶ, Ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἔσμεν. Καὶ ταῦτα πάντα περὶ ἡμῶν λέλεκται, τῶν κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν ὑφυστώτων καὶ ζώντων καὶ μηδὲν ἐχόντων κοινὸν πρὸς τὴν πατρικῆ

νος.

(55) Vulgo τῆς οἰκ.

(56) Vulgo ἐν ἔσμεν.

(57) Forte legendum, Ἀλλὰ, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν. M.

θεότητα. Τί (58) δὴ οὖν χρὴ θαυμάζειν, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, αἱ παραπλήσιοι φέρονται φωναί· οὐκ ἀναίρουσαι μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν οὐδ' αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκουσαι, τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἰδιάζουσαν καὶ ἐξαιρέτον τιμὴν καὶ δόξαν τῆς μονογενοῦς καὶ θεϊκῆς κοινωνίας περιστώσαι.

ΚΕΦ. ΚΑ'.

Ὅπως χρὴ νοεῖν τό· Ὁ ἑωρακῶς ἐμέ, ἔώρακε καὶ τὸν Πατέρα.

Οὕτως οὖν καὶ ὁ ἑωρακῶς αὐτὸν, ἔώρακε καὶ τὸν Πατέρα, τῷ μόνον αὐτὸν καὶ μηδένα ἄλλον εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχειν, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίαις. Ὡς γὰρ καὶ ὁ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα τὴν ἐπ' ἀκριβὲς ἀφωμοιωμένην αὐτῷ τεθεαμένος τοὺς τῆς μορφῆς τύπους διὰ τῆς γραφῆς ἀποματτόμενος φαντασιούται τὸν βασιλέα, τὸν αὐτὸν τρόπον, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ πάντα (59) λόγον παντός τε ἐπέκεινα παραδειγματος, ὃ νῦν διαυγέει καὶ ψυχῆς κεκαθαρμένοις ἀγίῳ τε Πνεύματι πεφωτισμένοις ὁμῶς τῷ τε μεγέθει τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Κυρίου δυνάμει ἐνατενίσας, καὶ ἐνοήσας, ὅπως ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ ὡς τὰ σύμματα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα· λογιζόμενος τε ὡς μόνον αὐτὸν Υἱὸν μονογενῆ ἐγένενα ὁ Πατήρ, κατὰ πάντα ἀφωμοιωμένον αὐτῷ δυνάμει, καὶ αὐτὸν ἔβηται τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ Υἱοῦ θεωρούμενον, τοὺς τὴν διάνοιαν κεκαθαρμένοις, περὶ ὧν εἴρηται τὸ, *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται*.

Ταῦτα μὲν οὖν προθεμιῶς ἡμῖν (60) σκοπὸν τὴν βραχυλογίαν ὡς ἐν ἐπιτομῇ γεγυμνάσθω· πλειστοῦς δὲ ἔστις ἐξεργασίας δεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, ὅτι μᾶλλον τῆς τοῦτων ἀκριβοῦς καταλήψεως τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ἀναγνώμασι τὴν διάνοιαν ἐπερείσας τὸν πάντα νοῦν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ σχολῆς ἀναλέξεται· μυρίων γε μὴν καὶ ἄλλων ἀσυναρτήτως ἐν τῷ Μαρκέλλου συγγράμματι συμπεφορημένων, πλειστοῦν τε ὅσων ἐναντίως τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς εἰρημένων ἐτέρων τε βεβιασμένων καὶ μηδεμίαν σωσάντων ἀκολουθίαν κοινὸν τὸν ἔλεγχον κατάφωρον γεγενῆσθαι, παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσι διὰ τῶν ἡμῖν ἐξ-

ετασμένων ἠγούμενος, τοῦτοις ἀρκεσθῆσομαι (61). nullam plane observant consequentiam, quæ apud prudentes manifestam insinuant, sed communem et proclivem refutationem per se aliorum. Sed nos hisce contenti erimus, quæ ad disquisitionem vocavimus in præsentî.

Εὐσεβίου τῶν κατὰ Μαρκέλλου ἐλέγχων τέλος.

A vinitate commune. Quocirca non est mirum, si de Filio tales voces usurpentur, quæ minime tollant tamen ipsius hypostasim, nedum confirmant ipsum esse et Patrem et Filium : tantummodo repræsentant illam divinam unigeniti Filii communionem, honorem, atque gloriam, quam ex illa a Patre suo habet.

CAPUT XXI.

Quomodo intelligi debeat illud : « Qui vidit me, vidit et Patrem. »

Ita quoque et qui illum vidit, vidit et Patrem⁵⁸, eo quod ipse solus sit, non autem alius quispiam, *Imago Dei invisibilis*⁵⁹, et emanatio claritatis illius, et character expressus hypostaseos ejus qui, ut loquitur Apostolus, *in forma Dei fuerat*⁶⁰. Nam ut qui imaginem regis expressam, qua exactiori modo repræsentatur rex, intuetur per formæ ipsius figuras, per picturam insculptas animo, regem imaginatur ; ad eundem modum, aut potius supra omnem modum rationemque, et supra exemplar quodcumque, qui mente illustrata atque oculis animi a Spiritu sancto illuminatis et purificationis intuebitur attentus magnitudinem unigeniti Dei Filii, et Domini gloriæ, et apud se animum suum reputaverit, qualiter in eo habitet omnis plenitudo paternæ divinitatis⁶¹, et quod omnia per ipsum facta sint⁶², et in eo condita sint universa, quæ in cælis, et quæ super terram sunt, *visibilia et invisibilia*⁶³ ; et recordatus fuerit quod illum solum Filium sibi unigenitum genuerit Pater, virtute ipsi per omnia assimilatum : is, et ipsum, iisdem mentis oculis puris et defæcatis, Patrem intuebitur in Filio resultantem. Tales sint de quibus dictum est : *Beati qui mundo sunt corde, quoniam ipsi videbunt Deum*⁶⁴.

Atque ista quidem velut per epitomen sint a nobis elaborata : quippe qui brevitatem tanquam scopum quemdam nobis proposueramus. Et certe multa illa opera atque sedulitate exascianda fuerant quæ hæc spectant. In quod si quis velit accuratius incumbere, de lectione evangelicæ et apostolicæ Scripturæ, diligenter animadversæ, multo quidem plura colligere poterit, quæ Marcelli illud opus dissolute compactum refellant. In quo profecto sexcenta istiusmodi reperiuntur, quæ contra sensum et sententiam Scripturæ militant : sunt quæ vim Scripturæ inferunt manifestam, quæ

prudentes manifestam insinuant, sed communem et proclivem refutationem per se aliorum. Sed nos hisce contenti erimus, quæ ad disquisitionem vocavimus in præsentî.

Librorum Eusebii contra Marcellum finis.

✠ Ed. Paris., pag. 195. ⁵⁸ Joan. xiv, 9. ⁵⁹ Coloss. i, 15. ⁶⁰ Philipp. ii, 6. ⁶¹ Coloss. ii, 9. ⁶² Joan. i, 3. ⁶³ Coloss. i, 20. ⁶⁴ Matth. v, 8.

(58) Vulgo δέ, et mox παραπλήσιαι.

(59) Ἰμρ. τρόπικον.

(60) Vulgo post σκοπὸν add. τινά ; mox vulgo

μέλλει.

(61) Vulgo ἐξαρκεσθήσομαι.

EUSEBII PAMPHI CÆSAREÆ IN PALÆSTINA OPUSCULA XIV

Primum in lucem edita studio et opera Jacobi Sirmondi, soc
Gallandio recusa tom. IV *Bibliothecæ veteri*

DE FIDE ADVERSUS SAB

LIBER PRIMUS.

Sunt tacentium quæ dicuntur, et dicentium quæ **A** *erat apud Deum*,
tacentur. Charitas enim non dividitur, non spernitur. *principio apud Dei*
Siquidem et qui tacet per alium loquitur, et qui lo- *dam ne quidem se*
quitur per alium tacet. In uno enim corpore non *semel dixit de Fi*
omnia membra loquuntur, os pro omnibus loqui- *ut Impleret omni*
tur. Sive igitur omnes loquamur, sive unus, sive *smum, quia temp*
plures; Dominus loquitur, qui dicit: *Ego sum*; et *monstraret virtute*
iterum dicit: *Ego sum*. Cum ergo ipse dicit, *Ego* *putaret quia ut*
sum, tu consenti quia ipse est, ut et tu has parti- *venit ad baptism*
iceps. Dicit Dominus: *Ego sum*: et nemo dicat quia *vox non tacet*;

⁶¹ Matth. III, 17. ⁶² Joan. VIII, 29. ⁶³ Joan. I, 1, 2. ⁶⁴ ibid. 29.

(62) Emendationes et variæ lectiones, ex cod. ms. S. Cornelii Compendiense. *Crede sane et Patri demonstranti quia habet et Filium.*

(63) Ms. *Et cum sit Dei Filius, non intermittit unum imperium Patris.*

(64) Ms. *Si aut facio semper.*

(65) Ms. *Indige*
(66) Ms. *Si igit non intercept hom*

item per corpus is qui erat naturæ invi-
 Congaudens igitur nobis Joannes et sibi,
 indigebant salutem quæ a Domino est
 elizans, et semetipsum et nos, gaudio
 præsentiam sponsi, Ecce, inquit, quod
 ur, ecce spes, ecce salus. Spes bona
 assumptum nostrum est corpus, vene-
 etum est diaboli, mortificatus est ser-
 enim est qui assumpsit. Ecce quod
 ur, ecce quod sperabatur, ecce admira-
 jam peccatum, interficitur mors, pel-
 tela : *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata*
 Quid inquit, ego laboro in pœnitentia
 quid, insudo? baptismum enim quod per-
 batur, non erat idoneum ad purgatio-
 non remissionem peccatorum poterat
 re, sed hortabatur ad pœnitentiam. Ser-
 rat, et non poterat donare : soli enim
 sua donare. Quid, inquit, baptizo jam
 itentiam? Ecce qui tollit, ecce qui exu-
 dicat, qui penitus evellit peccatum, non
 quinque aut sex hominum qui a me
 ; sed totius, inquit, mundi. Homo enim
 totius mundi peccata tollere, quia om-
 nis ex Adam, et non ex Deo. Non quia
 qui non est a Deo creatus per Filium,
 homo quique progenies Adæ est, et non
 peccatis subjacet. Nos enim in actu et in
 vita constituti peccamus et lingua et
 si autem peccatum non fecit, neque do-
 in ore suo, ut neque opere neque ser-
 ret, ipsa justitia est. Qui ergo justitia
 a habebat peccata, potuit mundi peccata
 ui ægrotat enim alium sanare non po-
 peccatis subjacet, aliena portare delicta
 . Qui autem non peccavit, neque scit
 iste sua virtute aliorum assumit et tol-
 m. Dominus enim baptizatur a Joanne,
 aliorum delicta : assumens autem aufert
 cepit. Intueris istum visibilem solem qui
 factus est? iste sol visibilis certe unus
 ibus quæ per Filium facta sunt. Iste or-
 contingit, et fetores et cœnum. Et illa
 e habent fetorem liberat a fetore ; ipse
 non coinquinat ab his quæ detergit. Si igitur
 visibilis qui oritur et occidit, qui non
 fuit, sed quarto die per Filium factus
 : sol non repletur ab his quæ contingit,
 s Dominus justitiæ qui purgat et emun-
 cat et illuminat, non contaminabitur ab
 ontigit. Non potest enim ejus natura
 i. Nihil in eum ingreditur alienum.
 i natus est semel, hoc et manet. Nihil
 ntroduceretur, nihil minus est ut replea-
 i, 29. ²² *ibid.* 2.

*Qui erat natura invisibilis.
 Indigebant salute, quæ a Domino est.
 Perfecta enim est progenies perfecti.
 cyprians. Προλαβών.*

A tur. Andebo sane dicere vera : quia non solum ni-
 hil mali ad additamentum suscipit illa natura, sed
 nec boni. Si ergo malum non suscepit, quia lumini
 tenebræ non permiscetur : bonum autem addita-
 mentum non indiget, quia perfectum genuit per-
 fectus : non est promotio derelicta filio. Non nunc
 dico, sed nec antea : perfectus enim est natus, et
 ideo nihil additamenti accipit, nihil acquirit : per-
 fectus enim est progenies perfecti (69), omnibus
 quidem sufficiens donare, ipse autem non indigens,
 nihil ab his quæ fecit Filius accepit : quia antici-
 pans (70) omnia habet sibi data a Patre. Non cum
 apparuit, tunc et Filius ; non cum nobiscum, tunc
 et apud Deum : sed quemadmodum in principio
 erat Verbum, in principio erat, non tamen in
 novissimis temporibus : in principio, non tamen
 post sæcula quæ per ipsum facta sunt. In prin-
 cipio ante omnes apud Deum, ante cœlos : non
 enim necessarios habebat cœlos ad habitandum ;
 siquidem nec tunc eum factum est cœlum, ad
 usum factum est Dei, sed ad beneficium ipsius cœli,
 et eorum qui sub cœlo sunt creatum est cœlum. *In*
principio erat : serva quod erat (71). Si enim et tu
 non dixeris, *Erat*, ille quidem manet quod erat, tu
 autem frandaveris ut sis. Non enim ex his quæ
 dicimus efficiuntur negotia rerum : sed si confessi
 fuerimus ut se res habere videntur, salvabimur. Si
 autem delirantes non ut se habet negotium locuti
 fuerimus ; ipsæ quidem res manent, nos autem ju-
 dicabimur. *Erat, et erat, et erat. In principio erat*
Verbum : ecce semel erat : et Verbum erat apud
Deum ²³, et iterum (72) *erat : et Deus erat Verbum :*
ecce tertio erat. Hic erat in principio apud Deum.
 Post quatuor has voces adhuc dubitas quod erat?
 et iterum, Vita erat, et vita erat lux hominum. Si
 dicit evangelista, qui ex pectore Domini haurivit,
Erat, et hoc frequenter : ex his quæ sæpe dicta
 sunt ne quidem unum tenes : et quem lædis? Ille
 enim qui erat, est, et non cessavit ut sit. Tu autem
 non eris ejus, nisi fueris confessus quia erat, et
 est et erit : et nunquam cessavit ut non sit. Princi-
 pium evangelii dicit, *Erat* : et tu statim dubitas :
 necdum cœpisti legere, et offendisti. Evangelista ab
Erat cœpit, et tu *Erat* interimis? Necdum legisti,
 et contradicis. *Erat* in principio ante omnes : bonus
 enim est Pater, et non est divisus generans Filium :
 potens est, et non erat ei impossibile impleri suam
 bonitatem. Tempora enim et sæcula et spatia deor-
 sum sunt. Noli computare unigenitæ illi naturæ ali-
 quid : nihil ex his quæ facta per ipsum sunt : sed
 confitere Patrem non natum, et alium non natum
 quærere noli ; quia nec invenies. Confitere et Filium
 unigenitum natum a Patre : et alium Filium ne
 quæras, sed eum qui est unus unigenitus, qui ab

(71) *Serva. Τήρει, observa. Sic infra lib. II, circa med.*

(72) *Et iterum. Forte en iter.*

nō est Patre, a solo solus, ab uno unus. Nihil enim æquale est unigenito, nihil simile Filio, nihil ei comparatur, nihil æquatur. Omnia eum adorant, ob honorem ut pote ejus qui genuit: non est unus ex his quæ per ipsam sunt: non est ex hoc mundo, sed et mundus per ipsum. Non cælum cum Filio, sed et cælum per Filium. Quid opus est partibus exhibere naturæ? *Omnia per ipsum sunt, et nihil sine ipso*: et tertio: Quod factum est per ipsum. Noli dicere hominem, ne irascatur qui genuit. Joannes evangelista, si tamen Joannes, et non qui per Joannem, scripsit de Filio, scripsit et de Joanne Baptista. Subinterroga igitur quemadmodum de Deo loquitur evangelista, et quemadmodum de homine: *In principio, inquit, erat Verbum*: hoc de Deo Filio dixit. Dicit et de Joanne, *Factus est homo*. Lege illa, sublege et ista: et invenies quomodo de Deo Filio loquitur: et hominem exponet Joannes. *In principio erat Verbum* de Filio dicit: Factus homo de Joanne ponit. *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, de Filio loquitur. De Joanne autem: *Non erat ille lumen*⁸⁷, et iterum de unigenito ait, *Hic erat in principio apud Deum*. De Joanne autem, *Hic venit ad testimonium*⁸⁸. Injuria quippe est, et præponere unigenitum servis suis. Nam et quod dicitur, nihil ei comparatur aut æquatur: non est magnum: sed egenis etiam parva sunt magna. Non est enim unus ex prophetis illis, sed per quem omnes prophetæ: non unus ex regibus, sed per quem omnes reges: non unus ex justis, sed ipse justitia: non unus ex servis, sed Filius: non unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia: non ex his qui assistunt et ministrant, sed qui sedet ad dexteram Patris: non ex his qui judicantur, sed qui suscepit omne iudicium judicandi. Non quando apud nos, tunc et apud Patrem. Tunc enim hoc dictum intercidatur. Ad nos enim dispensans venit: tunc quando ut ovis, quando ut Agnus Dei. In principio autem erat Deus apud Deum: nam et cum apud nos, Deus nobiscum Emmanuel: non alius apud Patrem, alius autem nobiscum et alius erat: manens siquidem in figura Dei constitutus, istam nostram figuram servi accepit: non ab illa recedens istam honoravit: non ab illa exiens, nos salvavit: non reliquit pastorem, et accepit ovem. Quemadmodum enim qui non manet quod erat, poterat accipere quod accepit? Non erat possibile salvare homines homines, quia homines subjacemus et propriis peccatis et clade (73): tenebat sane maledictum mors et corruptela, et ut tyrannus regnabat diabolus et bacchabantur dæmones. Consuetudo autem magis nostra vincula constringebat. Bacchabatur enim in nobis et libido et tenebat concupiscen-

tia: et adorabantur omnia; et qui ignorabatur, offensiones erant nobis omnino non illuminabat, sed et ipse nobis erat autem per quem sunt omnia: non solus sed et ipsum solem ab ignobili isto homine cit. Liberavit sane lunam a calumniavit stellas ut non adorarentur. Si autem hæc usque contendunt, reliquia malimorantium beneficium. Nunc igitur mundum. Nunc et argentum ad id quod utile. Nunc ærumentum ærumentum ferrum, et lapis lapis, et lignum lignum Deus Deus. Nunc dæmonibus increpantur et non adorantur ut non decet. Veni exstinxit tyrannum: et agnovit ovis fugati sunt lupi. Quis sane venit? utique in mundo. *In mundo, inquit, erat*: nihil vacuum ab ipso etiam ante adventum. Quia non enim cum apparuit, tunc erat latens, apparuit qui erat latens. mea, sed evangelistæ. Ait enim, *In mundo*. Sed parum visum est ei qui dixit, *In mundo* et ideo repetit seriponem religiose *mundus per ipsum factus est*. Ut autem contemptus, qui ait, *In mundo erat*, quia ante mundum erat: et ait, *Et mundus factus est*. Hoc significat quod ante mundum erat. *In mundo, inquit, erat*. Quomodo erat? *Erat, ait, lumen verum, qui illum hominem venientem in hunc mundum*. Uti diceret, venientem (74), ita quasi non in mundo, et putares quia venit quidem qui ante mundum erat (75) istam suspicionem addidit. Et ne iterum putares quia cum ante mundum erat, repetit et dicit, *Et mundus per ipsum factus est*. Si igitur per ipsum factus est mundus: utique Filius antequam fieret mundus: factus est mundus. Denique etiam ab ipso dicitur, *Da mihi, inquit, Pater, gloriam, quam tu antequam mundus fieret*⁸⁹. Quomodo dicitur, erat in mundo? In mundo erat, tunc venit. Quemadmodum autem etiam per ipsum dicitur: *Dominus regnavit*⁹⁰? Rex deficiens: non nunc quidem rex, aliquid non, nec postea non. Quemadmodum dicitur, *Dominus regnavit*, prout diceret, regnati sunt, aut regnaverunt. Non enim quod non habebat: sed nos digni iterum eo a quo excidimus. Nos itaque regnum regnat. Non nunc assumens imperium liberamur a tyrannide. *In mundo, inquit, erat*, quomodo venit in mundo? in mundo. Quid ergo non vadit ex

⁸⁷ Joan. 1, 8. ⁸⁸ ibid. ⁸⁹ Joan. 17, 1. ⁹⁰ Psal. xcii, xcvi, xcviu.

(73) *Clade*: Forte *cladi*.

(74) *Venientem in hunc*. Vertendum fuit ex Eusebii quidem mente *veniens*: nam ἐρχόμενον retulit ad vocem φῶς, non ad ἄνθρωπον: quod satis os-

tendit tum enarratio quæ sequitur, tum locus infra ubi legitur *Erat lumen veri hunc mundum, etc.*

(75) *Tutans*. Ἀσφαλιζόμενος, propal-

codice lumen vobiscum est. Vado ad A *ris Spiritum venientem, hic est* ⁶⁷? Si igitur evangelista dicit, *Erat*; Baptista autem dicit, *Hic est*: et Spiritus testatur quia ipse est; et Pater demonstrans dicit, *Hic est*; et Filius dicit, *Ego sum*; et dæmones dicunt, *Tu es*: quæ procacitas ista est ut non credat? Aut enim Patri crede, aut Filio obedi, aut Spiritum consenti, aut cum prophetis concorda, aut cum legislatore consistere, aut certe cum dæmonibus noli negare. Illi enim dicunt: *Scimus te quis sis* ⁶⁸, et non cessant constantes. Quotiescunque enim nominaveris dæmonibus Filium Dei affixum cruci, trementes statim voce prima consentunt. Est enim Filius, et manet, et regnum ejus non habet finem. Sed finem habeat os illius qui dixit, quia regni ejus est finis. Pater enim qui genuit non pœnitetur de bona progenie, non devorat suum Filium. Invidemus fabulas gentium, et iterum easdem inducimus: non nos, sed qui ausus est Galata. Deus enim non vocem genuit sed Filium, non sermonem sed vitam, non dictum sed Deum. Apud Deum enim, non in ore Dei: ad dexteram Dei, non tamen qui in voce est. Judicem eum qui vivificat, verum lumen, justitiæ solem. Lumen autem non tale, quale et apud nos: nihil accipiamus visibile ad exhibitionem invisibilis. Non mihi isthæc fontes adducas in medium: non solem et ejus lumen. Quæ enim per Filium facta sunt, non comparantur Filio. Hoc enim lumen non est solis, sed efficientia solis: hoc lumen non habet vitam, Filius autem vita est: hoc lumen non aperit oculos cæcorum, sed his qui creati sunt præbet videre. Sed ne quidem hoc a se, sed ab eo qui indulsit. Hoc lumen in tenebris non lucet: tenebræ enim eum non comprehendunt. De illo autem lumine dictum est: *Lumen in tenebris lucet, tenebræ eum non comprehenderunt* ⁶⁹. Hoc lumen non pascit, non transfert æquam ad vinum: hoc lumen non suscitatur mortuos, sed otiosum est mortuis: et non quia commune est nomen, putas quia et communis natura est. Hoc lumen aut in primo die, aut cum sole in quarto, quemadmodum quis putaverit, die quarto est factum. Filius autem non in primo die, neque in quarto, neque in totum in die, neque in hora, neque in temporibus, neque in sæculis. Hæc enim per Filium, non tamen Filius in his. Non enim a communiione hominum confundere debemus differentiam naturæ. Hoc lumen per illum lumen est. Non ergo comparemus insimilia aut similia (78). Neque fontes et meatus fontium, et rivos et fluvios, quia non defluit Pater, sed manet ut erat. Ipse est enim qui est. Neque passiones oportet adjungi impassibili Patri: quia non dividitur, non scinditur, non separatur, sed manet et generat. Generat autem ut ipsum decet nosse, et nos adorare. Noli dicere quemadmodum, neque quæras generationem illam quam nullus enarrat, nullus scit, nullus novit. ^{35.} ⁶⁸ Matth. xxviii, 20. ⁶⁹ Matth. iii, 17. ⁶⁶ Joan. xvi, 7. ⁶⁵ Matth. iii, 17. ⁶⁷ Joan. i, 53. ⁶⁸ Luc. iv, 34. ⁶⁹ Joan. i, 5.

it bene ipse manens in quo erat. (78) *Insimilia.* Ἀνόμοια infra lib. ii, post med. ii, sub init.

vit. Cede, et confitere infirmitatem tuam. Obumbret te Christus. Si enim tu quomodo natus es nescis, quemadmodum, qui de te ignoras, de Patre et Filio aut quæris, aut nosse te putas? Quid ergo non debemus confiteri Deum et Filium? Confiteri ea quæ de Patre et Filio scripta sunt: et noli curiosus ea quæ non sunt scripta requirere. Dicitur, *In principio erat*, et quis audebit reprehendere? Si autem et reprehenderit te, semet ipsum lædit. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hic erat in principio apud Deum.* Et sæpius ista dicantur, et nihil conquærratur novi. Utinam autem solum legeremus! utinam solis Scripturis contenti essemus! et lis nulla fiebat. Si enim quis litigat, vel contradicit, iurgatus fuerit his quæ scripta sunt: non ad hominem litigat, sed ad Deum qui scripsit. Unde autem efficitur lis? cum ea quæ ex corde sunt proferimus. Puto enim quia nullus est ausus iurgari ad Deum. Ea quæ scripta sunt lege, et nullus iurgabitur. Pater statim ut dictus fuit Pater, requirit ista vox Filium. Dicitur Filius, et in eo ipso dum dicitur, Pater confitetur. Non enim vacua vox est Pater, sed exhibens naturam Filii. Non vacua est vox quæ dicit Filium, sed præcedens confitetur Patrem, non temporibus, non spatiis, sed dignitate et honore. Pater diligit Filium, diligit et diligitur. Unde lis ista est, non invenio. Illic pax, et isthic iurgia. Illic dilectio, et hic contentio. Si diligimus Patrem, imitemur pacem quæ illic est (79). Si diligimus Filium, non est dissensionis Deus. Nosti, doce: ignoras, edocere. Lis enim neque docet, neque docetur. Quod comprehendis, hoc quære. Invenisti, gratias age. Nosti, trade. Ego autem scio quia nescis. Unde scio quia ego nescio. Unde hoc quia ignoro. Verax enim est qui dixit: *Nemo novit* 79. Secundum istam igitur vocem, omnis quicumque se dicit scire mentitur. Sed forte dicis, Dei sumus, et non scimus quantum et pertingimus: hoc solum quia est: non tamen qualis et quantum est. Quia igitur est, scimus; non tamen qualis. Non enim nostrum est mensurare immensurabilem: non nostrum comprehendere incomprehensibilem. Cum enim memoria de Deo est, mens religiosa intremescat: intremescat et lingua. Non quia durus Deus, sed supereminenti bonitate est timendus. Sol iste obscurat oculos, non quia obscurus, sed quia multum est clarus. Et Deus timendus, quia multum est bonus. Cogita apud te qui sis humilis. Non enim audisti eum dicentem: *Vos ex inferioribus estis, ego autem de superioribus sum* 81? Nam quantum cælum a terra distat, tantum et a nobis Deus. Et certe scriptum est: *Quantum distat cælum a terra, tantum viæ meæ a viis vestris* 82. Ut ad nos vox hæc dicta

79 Joan. i, 18. 81 Joan. viii, 23. 82 Isa. lv, 9. 76 Eubæ. iv, 10.

(79) Ms. *Quæ illis est.*

(80) *Relinquuntur.* Ἀπολείπεται, superantur.

(81) Uni nato non cedit. Legendum videtur uni

est bene! Non enim hæc est mensura quia neque comparatur, neque æquam in quo minus sumus. Non nos solum, et geli, aut archangeli, aut virtutes, aut nes, neque aliud aliquid, sed omnia relinqu ab unigenito: ipse autem soli uni nato nos Non sumus Judæi, confitemur enim Filium mus gentiles, quia non dicimus multos sumus hæretici, scimus enim Spiritum sumus? Sponsa viventis sponsi per Christum sumus. Si ergo nos qui per Christum sumus quia ipse non est? ea quæ per ipsum sum et ipse finem habet ut quidam insaniant? acquirit aliud quod non est: non assumit quod est abscondit: hoc enim significat, *Pater*: sed non aliquid novum petit: sed inquit, *apud te, da mihi* 83. Non enim Domine, quod habebas? Sed quia, inquit, est mea species: quia non apparet mea glorifica, inquit, *tuum Filium* 84. Et quid Pater? *Glorificavi*. Si igitur glorificavit, quid glorificari? Sed dicit Pater, *Et iterum quæ* Si jam glorificasti, quomodo iterum glorifici addes, quoniam ab initio genuisti? Non ad et per corpus ostendo mei Filii gloriam. glorificavi, et iterum glorificabo. Palam, facio quod erat absconsum. Nam et Apostolus ait: *Et superexaltavit eum, et dedit ei nomen est super omne nomen* 85. Non mercede, obedientiæ. Scriptum enim est quemadmodum divit usque ad mortem, mortem autem ex ideo, inquit, Deus superexaltavit eum. Si per tem dure legerit sermones, forte putabit in perexaltationem mercedem esse obedientiæ. tas, sed non te permittat ita sentire qui hæc Ait enim: *Qui ascendit, ipse est et qui descendit*. Ergo exaltavit eum qui descendit. Non tantum orsum sursum adduxit. Sed cum qui descendit sursum assumpsit. Assumi dico, non mundus fraudabitur a præsentia unigeniti. potest mundus sine gubernatore salvari, non test mundus stare si recesserit unigeniti. forte dicis: Non sufficit enim Pater? Non non sufficiebat Pater, ideo genuit Filium: non non sufficiebant ea quæ facta sunt unigeniti nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur: qui (82) non poteramus propinquare nisi per viam igitur hortatur, et per ianuas non per lumen adducit. Mediator autem Filius, nitor lex: mediator Filius, et loquuntur per mediator Filius, et prædicatur Testamentum vum et impletur Vetus: mediator Filius, et angeli: mediator Filius, et creantur archangeli: mediator Filius, et creator omnis natura.

non nato cedit.

(82) *Quare: qui, f. quare? quia, etc.*

t salvator. Non enim creavit et dimisit : A
 ne providentia sunt quæ sunt. Non est
 ciens. Neque ut volatilia, ut pisces gene-
 n, relinquunt autem. Et certe nec ista
 t dimittunt : sed habent diligentiam et
 igitur ista ita, multo magis per quem
 omnia, per istum omnia et gubernantur
 ir : non vacante Patre, sed annuente :
 utem, non oculis, sed ut decet incor-
 a annuit ut ipsi decorum est. Filius au-
 it ut Filium decet : opera autem sunt
 lt, et Filius ministrat. Hæc nos oportet
 Imo omnes ex Scripturis legere. Quis
 go? quid habeo quod non accepi? Om-
 b uno, et per unum sunt ; et quæ facta
 æ recte dicuntur. Quanta sane miseri- B
 Dei? genuit Filium, quia bonus est :
 versa per ipsum, quia benefactor est.
 et non despexit, cecidimus et non spre-
 sit Filium suum obedientem, ut salva-
 em inobedientem. Misit sine peccato, ut
 um qui peccaverat : misit Filium suum
 placita, ut salvaret servum obedire nos-
 sit justitiam, ut auferretur peccatum :
 s, ut mors moreretur. Misit qui a se, ut
 qui erant ex homine. Misit eum qui ex
 salvarentur ii qui ex muliere fuerant
 sit in figura viri, ut salvaretur qui pe-
 Cum latronibus sicut cruci, ut para-
 tronibus aperiretur. Cogita dignitatem,
 magnitudinem gratiæ. Me enim ex muliere C
 te, non supra naturam est. Mauducare
 dormire et surgere, et in præsepio poni,
 i homines ea quæ sunt hominum patiun-
 utem novum, quid admirabile, quid præ-
 id nostrum debitum irrepensabile Deo?
 Deus Filium suum, misit Pater Unigeni-
 non natus progeniem, misit obedientem
 sit justitiam qui genuit. Cur misit? pro-
 tores. Cur misit? propter Adam qui
 contempsit. Venit ergo qui obedivit ad
 indicatur iudex ob condemnatum : cruci-
 pro mortuo : coronatur spinis gloriosus :
 nus dulcis. Quid inveniemus ad repræ-
 ? quomodo agemus gratias? Non suffi- D
 æ nostræ, non ora, etiamsi fuerint mille.
 nus nos, adiutores queramus. Adjuvent
 : nobiscum gratiam reddant et archan-
 t ipsi gaudeant. Si quidem et omnis
 parata est. Parturit enim et ingemiscit
 t nostram salutem, ut et ipsa liberetur
 liberatur enim et sol ne ultra adoretur :
 ne ipsa calumniatur a deitate : stellæ
 non contaminentur hostiis : ut jam non
 etur argentum : aurum, ut non coin-
 xvii, 3. ⁷⁵ I Tim. vi, 16.

Confletur argentum, aurum, ut non coin-

quinetur (83). Viri ut sese jam non incidant : mu-
 lieres ut non ad injuriam deludantur. Tauri, vituli,
 ut non varie comburantur (84). Vinum, ut non
 sine causa libetur. Terra, mare, ut non immutatis
 nominibus adorentur : omnis enim natura conta-
 minata est : omnis creatura deificata. Sed non
 despexit is per quem et facta sunt. Venit enim
 qui contingeret sua : venit qui malum venenum
 auferret : venit ipsius vitæ medicamen. Mortuus
 est ut occideret mortem : condemnatus est ut con-
 demnaret corruptelam. Coronatus est spinis, ut nos
 non haberemus spinas : suscepit maledictum per
 crucem, ut nos susciperemus benedictionem munda-
 dam. Non possum dicere quantum sapio. Non pos-
 sum sapere quantum possibile est. Si sapuero
 quantum possibile est, non pervenio ut dicam
 quantus est. Inenarrabilis enim et incomprehensi-
 bilis Pater est. Talis autem et Filius ipsius Patris.
 Si enim ob sui misericordiam nos assumpsit, inter-
 rimere eum debemus qui nos salvat? quid hoc mali
 est ita homines de Filio sentire? Maneat ut erat,
 et in corpore et in præsepio : nihil humile de eo
 sentias, qui te exaltavit, nihil abjectum aut incon-
 gruum. Noli spernere Salvatorem tuum. Si quidem
 etiamsi verbo eum humiliare volueris, natura non
 transfertur ad tuam linguam. Si autem et abné-
 gaverimus eum, ipse fidelis manet et negare se non
 potest : hoc est, a propria natura non excidit. Iste
 nobis Pater non natus est, unus solus non natus,
 non ab alio, nec ex alio. Sæpe dico eadem. Siqui-
 dem et Joannes qui de Filio dixit *in principio erat*,
 non tacuit, sed frequenter ait, *Erat*. Quid enim
 aliud et deberet dici? Domus Dei? quodcumque
 dixerimus est, quod non de Filio est : alienum (85)
 a die est. Spiritus in medio nostrum est : si non
 spiritalia locuti fuerimus, contristamus spiritum in
 quo signati sumus. Gloria Dei, veritas Dei, non
 quærit a te laudes, sed nec ab angelis. Non dico ut
 a te, sed quærit a te ut agnoscas eum : prodesse
 enim ei potes, si eum agnoveris? aut lumini pro-
 dest, cum vides? ut dicamus quia et Deo prodesse
 potest. Deus enim vult te agnoscere se. Cognitio
 enim Dei æterna vita est ; non Deo, sed his qui
 cognoscunt. Ita enim et Dominus pronuntiat. *Hæc
 est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum
 Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁷⁷. Verus
 Deus est Pater in eo quod non natus est. Verus
 Filius est in eo quod est unigenitus. Non enim men-
 dacium genuit verus. Sed verus Pater Deus non
 natus : verus Deus Filius unigenitus. Nam et illud
 quod dictum est : *Solus habet immortalitatem* ⁷⁸,
 verum est. A semetipso enim solus habet. Sed sic-
 ut Pater vitam habet in semetipso : ita et Filio
 dedit vitam habere in semetipso. Unus ergo non
 natus, et unus unigenitus, et unus Spiritus san-

(84) Ms. *Ut non vane comburatur.*

(85) *A die est. Foræ a Deo est.*

ctus. Hæc dicit una Ecclesia : hoc consignatur in uno baptismo : hæc scripta sunt in sanguine martyrum, et ante martyres in sanguine Christi. Nec spernas ejus sanguinem quod tui propter effusus est (86). Effudit enim suum sanguinem Dominus ut salvare- ris, et tu audes ea delere quæ per sanguinem sunt scripta? sed quod per sanguinem scriptum est, non deletur. Vide sane ne et tu de libro vitæ delearis. Adora unum non natum, et unum unigenitum, ne spernas unum spiritum. Adora Patrem, et salvabit te Filius : adora Filium, et suscipiet te per eum Pa- ter. Confitere Spiritum, et impertit (87) tibi Filius Spiritum. Hæc dicantur, hæc cogitentur, hæc

A sentiantur. Ista enim est æterna vita sine lite, sine jurgia, sine contentio enim nos vocavit Deus. Ipse enim Ci nostra : In ipso vocati sumus. Qui lites assumimus? Non audisti eam *Pacem meam do vobis, pacem mei vobis* ? Suam pacem dat nobis Do jurgia e contra inducimus. Finis au iste sit. Gloria uni non nato Deo p genitum Deum Filium Dei in uno S et nunc et semper et per omnia sæcul Amen.

LIBER SECUNDUS.

Puto adhuc aures obstrepi meas a memoria beati illius viri (88), qui illa religiosa frequenter usus est voce. Nam et aures vestræ adhuc bonum (89) illius vocis retinent. Puto enim me audire eum dicen- tem : *Unigenitus Dei Filius* ⁹⁰. Ecce enim (90) reli- giosa vox per os ejus semper promebatur. Memoria enim erat Unigeniti ad gloriam non nati Patris. Audivimus autem apostolum præcipientem hono- rari duplici honore debere presbyteros ⁹¹ : eos maxime qui laborant in verbo et doctrina. Qui enim pudicitiam colit, bonus est sibi : et qui jejunat, etiam si bonum faciat opus, tamen sibi : et qui miseretur, et sibi misericordiam parat, et ei cui præbet. Qui autem religionem secundum veritatem docet, et sibi viam æternam acquirit, et omnibus qui docentur. Non est præceptum apostolis ut pau- peres pascerent, sed ut et ipsi pascerentur. Reli- gionis ergo prædicatio major est a misericordia quæ sit ad homines : oportet enim primum nosse eum propter quem fiunt ea quæ fiunt, et ita facere mi- sericordiam : unusquisque enim qui operatur, sibi acquirit opus : prædicatio autem veritatis hæc est, propter quam et Filius venit in corpore. Non dixit Dominus, Beati oculi eorum qui jejunant, sed vi- dentium, inquit, ea quæ videtis ⁹². Sed non ego nunc bonos actus accuso : sed sicut stella stellæ præfert gloria, ita et actus (91) actibus differunt honore. Summum enim et præcipuum, et primum funda- mentum et radix omnium operum quæ fiunt, fides est vera. Dicit enim Dominus : *Ego propter hoc veni, et propter hoc natus sum, ut tester veritati* ⁹³. Ipse D

B Dominus reddens causam sui adventu dicit quia ideo natus sum, et ideo veni ut tester veritati, et tu abnuis? Nam et tus, beatus dicitur ⁹⁴, non ob jejunium aliud aliquod opus, sed quia Pater e Filium. Et iterum Pater ubique de Fil Nam et in baptismo Joannis, et in aliud proclamavit, nisi : *Hic est Filius meus, in quo bene complacui* ⁹⁵. Similitu dum doceret dicebat : *Fundamentum d eum qui est positus nemo potest ponere, p qui est Christus Jesus* ⁹⁶. Si igitur san fuerit salvum, sperat ædificatio bene p posse : si radix fuerit sana, spes est fru mis accipere. Si autem infirme fuerit fund in periculo sunt ea quæ superponuntur enim quod super fundamentum, et app margaritæ, et lapides pretiosi, et sum pulæ, et ligna ponuntur : nihil aliud digni hoc loco, nisi quidem prædicationem p et argentum et lapides pretiosos. Ea m præter veritatem sunt, igni utpote digni stipulæ et ligno comparavit. Non enim d stulus : Si quis non dederit pauperi, sicut Non ista denego : sed quæ prima sunt, p quæ secunda, secunda. Primo coadiu quem facis, et ita facito. Multi enim bonu coribus sunt similes : putant non esse m quærere de his quæ possibilis sunt quærant ut ergo de his quæ possunt quæri, incertum quærere ; ita de his quæ non necesse est

⁷⁹ Joan. xiv, 27. ⁸⁰ Joan. i, 18; iii, 18. ⁸¹ I Tim. v, 17. ⁸² Luc. x, 23. ⁸³ Joan. iii, 17. ⁸⁴ Matth. xvi, 17. ⁸⁵ Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁸⁶ I Cor. iii, 11.

(86) *Tui propter.* Ένεκα σοῦ, iterum infra sub fin. lib. vi, *De eo quod ait Deus.*

(87) *Impertit.* Forte impertiet.

(88) *Beati illius viri.* Pamphili, ut Henr. Valesius censet; nos Agapetum potius putamus Eusebii de-

cessorem, de quo Euseb. lib. vii *lib. i* de eodem beato viro infra col. 1053.

(89) *Bonum.* Valesius legit sonum.

(90) *Ecce enim.* Valesius legit her enim.

(91) *Ms., Præca gloria, ita et actus.*

uærendi. Quæ ergo debent quæri? quæ Scripturis posita : quæ autem in Scri-
nvenimus, non quæramus. Si enim
is esse cognita, utique Spiritus san-
t ea in Scripturis : non sumus enim
a Spiritu sancto. Si dixerit Spiritus
erationem ejus quis enarrabit⁸⁷? noli
te ab hominibus, neque ab angelis.
t Spiritus, dixit enim quia generatio-
s enarrabit? qui autem concedit Spiri-
Unus Deus ex quo sunt omnia, et unus
s per quem sunt omnia⁸⁸ : quemadmo-
ilius ex Patre, crede ei qui novit, ei
Sed tu quæris, et quis est qui promit-
omnis enim quicumque promittit se
ix est. Pronuntiavit enim Dominus,
norit nisi solus Pater Filium, et
Sed dicit quidam : Ignoramus ergo
, et quia non natus est, et nescimus
et unigenitus est Filius? Quomodo
us quia natus est? quia autem est,
Scriptura : quemadmodum autem est,
it, nulla valet natura dicere, neque de
de Filio. Qui enim dixit : *Nemo norit
Filius*⁸⁹, ipse dixit quia *et Filium ne-
Pater*⁹⁰. Quemadmodum enim capiunt
lium facta sunt, nosse eum per quem
Si igitur imaginem non nati natura
nosse, quemadmodum ipsum principa-
prehendere quis potest ut norit? Sunt
m nobis dicenda, sunt et quædam si-
. Sunt quædam in cogitatu movenda,
et veneratione non movenda. Sunt de
it sapi : sunt et de quibus oportet
quæ possunt lingua interpretari : sunt
it religiose taceri. Dicit sane, Unus
nt omnia, et nullus poterit reprehen-
et reprehenderit quis, non te sed eum
i autem et Paulum qui scripsit audet
dere, non Paulum, sed eum qui sem-
(83) locutus est Christus reprehendit.
sti verba reprehendere quis fuerit au-
Christus : *Quæ ego loquor non sunt
r qui misit me, ipse loquitur per me*⁹¹.
gentiles sumus, neque Judæi, neque
tiles enim non sumus, quia non dici-
æi non sumus, quia et Christum Deum
læretici autem ideo non sumus, quia
um esse qui venit, quem præveniens
entum per prophetas prædicavit ven-
s enim noluerit litem, opus non ha-
am dubitatio inter fratres : primo
quæretur, ut inter fratres. Non enim
st Deus aut iræ, sed pacis⁹² : quia

A et nos in pace vocavit, non tamen ad litem : pugna
non docet, sed incitat magis : lis non monet, sed
flammam accendit. Contentio autem equis convenit,
non tamen Ecclesiæ Dei. Qui novit ea quæ possibile
est scire, doceat cum modestia eum qui ignorat,
non tamen incitamento : incitamentum enim et ad
ea quæ aperta sunt contentionem parit : non ita
periclitemur, sed tute loquamur. Si quid scriptum
non est, ne quidem dicatur : si quid autem scri-
ptum est, ne deleatur. Non sumus enim auctores,
sed discipuli. Non quæ volumus, sed ea quæ legi-
mus : non ea quæ ex corde sunt, sed ea quæ a spi-
ritu in Scripturis sanctis sunt posita. Quis enim es
tu qui dicis aut qui audis? vult aliquis Christum
honorare; ut vult ipse Christus, non tamen ut tu
vis. Si autem præter id quod vult honoraveris, ho-
nor tuus ad contumeliam convertetur. Si interem-
eris ejus Patrem, non honorasti progeniem. Si inter-
emeris Filium, non dimisisti Patrem in honorem.
Si enim non dixeris patrem Patrem, et Filium Fi-
lium, neque Patrem neque Filium cognoveris. Qui
enim hæc dicit, sine Deo est. Si enim Pater non
est Pater, ipse enim Filius ut ait; iterum Filius
non est Filius, ipse enim et Pater Pater est ut di-
cis (94). Sequitur periculum, ut neque Pater Pater
sit, neque Filius Filius, et quid tenebimus? Sed
Pater Pater vere est, non vacua vox sed natura ve-
ritatis. Non vanus sermo, sed verus Deus. Non qui
dicitur, sed is qui est : non ex his quæ dicimus fin-
gitur, sed quod est agnoscitur. Pater enim neque
ex alio, neque per alium, neque aliud, sed ipse est
qui est. Forte enim et ex semetipso et per semet-
ipsum; nobis quodammodo conveniens est sermo ut
dicatur. Necdum tamen illa interpretatur natura.
Nos enim ut non taceamus ideo dicimus. Quid autem
est Deus non interpretamur : quid enim horum In-
terpretatio est Dei, sine initio, non natus, immor-
talis, incorruptus, immutabilis, immobilis, inacces-
sibilis, inenarrabilis, incomprehensibilis? Per hæc
ergo omnia non est dictum quid est, sed quid non
est : velut si quis interpretari non sufficiens quod
est lumen, dicat quod non est tenebrosum. Dicere
autem quod tenebrosum non est, non solum non ex-
hibuit naturam luminis, sed et magis ipsarum tene-
brarum naturam negavit. Immortalis enim dicitur,
quia non morietur, et incorruptus quia non corrup-
tetur. Non natus, qui initium non habet. Hæc om-
nia non quid est Deus dicit, sed quid non est. Ita
per ea quæ dicimus sine interpretatione eum con-
fitemur. Si dixerimus eum fontem veritatis, nomen
veritatem non exhibet. Sed quia non habemus quod
dicamus, ex his quæ habemus dicamus, mutuati
alienis nominibus (95) utimur : fons enim agnosci-
tur unde est, Deus autem non habet unde; et fons

3. ⁸⁸ I Cor. viii, b. ⁸⁹ Matth. xi, 27.

⁹⁰ ibid. ⁹¹ Joan. xii, 49. ⁹² I Cor. xiv, 33.

alem, ἀρχέτυπον.
pro in eo. II Cor. xiii, 4: *An experi-
tis ejus qui in me loquitur Christus?*

(94) Ms. *Et Pater est, ut dicis.*

(95) Ms. *Mutuatis alienis nominibus.*

meatus supra meatus effundit, Deus autem in eo ipso A quem sunt cuncta. Non est unum ex o
quod est manet : neque enim vox conveniens inve- per quem sunt omnia : ipse a Patre ha
nitur, neque comparatio perveniens ad illam natu- hæres : non est ex hæreditate. Concesso
ram : sed ut non taceamus colligentes quæ habemus ; angelis qui adstant, neque ex archangi
cum autem omnia dixerimus, tunc constemur quia omnium non est unus ex his qui judica
quæ dicimus nihil differunt a taciturnitate. Pater trahas naturam quæ non accedit, neq
ex eo agnoscitur figura quod est non natus. Unus Quem ex hoc debemus nosse ; quia unu
enim est ipse, qui non est ab alio : unus est qui ex his quæ dicit, aut sibi metipsi prodest
eo quod non natus est agnoscitur. Non frater ei, non Res enim ex nostris sermonibus non t
Pater Patris, sed singularis natura est : et in ea Quia igitur Judæi non constituentur Filiu
quod non natus est, vere solus ostenditur, non natus non est Filius. Judicabit enim eos qui no
Pater : ab hoc sane non nato manente quod tur eum : quia quidem novum istud sac
est indivisus, inscissus, impartitus, impassibilis, trodixerunt dicentes, eundem ipsum e
unigenitus est Filius natus : neque alius est non natus, quem et Filium : neque Patrem Patrem
tutus, neque alius unigenitus ; sed unus non natus que Filium Filium : sed secundum ip
Pater, et unus unigenitus Filius. Hæc non nos extol- gium nihil prorsus. Si enim Pater non est
lunt, memoria illius beati viri. Utinam autem ita B ipse est et Filius, ut ipsi flagitantur ; et
possim dicere, ut vobiscum semper ab eodem audie- Filius, quia ipse est Pater : prope est at
bam. Sed ea quæ nunc dicuntur, illi placita fuisse que Patrem esse, neque Filium : ut unu
videntur. Gloria enim est proborum servorum vera ciunt quod non fit. Quis enim poterit aud
de Domino dicere : et honor eorum patrum qui bene se sibi esse Patrem ? quis poterit Patre
docuerunt, si repetantur eorum doctrinæ. Unus igitur sibi esse Filium ? Si enim voluero mut
est non natus Deus : serva (96) non natus cum meam, non mutatur vestrum propositum.
Patre, et non habebis in anima confusionem : serva tatis me aliena loqui ? Dicam ergo Pater
unigenitus cum Filio, et non turbaberis, neque jam et Filius non Filius. Nam et si dixerō, q
eris incertus quemadmodum Deus et Deus, et non Pater, et ipse sibi est Filius ; nonne insani
Dei. Quia enim retines unus Deus non natus, et significant sermones mei ? sed me non ta
et unus Deus unigenitus ; ideo non dii, quia neque non veant adversum eos qui dixerunt, quant
nati, neque unigeniti : serva figuram non nati, et et adversum eos qui patuntur : calamita
confitere figuram unigeniti, et nulla turbela est in ab iisdem et Scripturæ. Ego : tene Eg
medio, non lis, non contentio, non jurgium. C conjunctionem : Ego et Pater unum sum
Pater non sibi ascribit Patrem : Filius unus sibi ascribit tamen non sumus. Contraria enim imp
Patrem : Pater a nullo est, Filius ab uno est Patre. plena sunt. Filius dicit, Ego ; ille dicit,
Non suscipiunt hæc litem, aut habent dubitationem : Filius dicit, et Pater ; ille dicit, non Pat
Ut cognoscant te solum verum Deum⁹⁶ : non quia inquit, sumus ; et ille contra, non sumus.
non vere est unigenitus Filius Dei, sed quia a semet- scriptum est ? aut quid delemus ? aut quid
ipso, et ex semetipso, et per semetipsum, si tamen aut quid agnoscimus ? Ego in Patre et Pat
ita dici debet : fons et principium omnium bonorum Non tamen quia neque ego, neque Pater :
est Pater, qui genuit talem bonam progeniem. Bon- modum autem Pater in Filio, et Filius in
nus enim Filius est, sed cedit bonitatem suo genito- maxime quidem cur audes quærere ? is enim
ri, non mentiens sed sciens unde est. Sine principio est in eo qui est, non quia non est in
principium autem dico non temporum, non sæculo- quia non est Pater ut sit in Filio
rum ; hæc enim per Filium facta sunt, et non cum in Filio avunculus
Filio nata : non tantum enim non ante Filium non est Filius qui est in Patre significat. Si
Filiu, ut si aliter quid introducere cum Filio et apostoli duodecim unum sunt, et septuag
volueris, non salvabis unigenitum, sed sicut D quingenti, et tota Ecclesia unum. Et ut
Pater solus non natus est, et si dixeris Filium ad humana deducere divina : sed utime
non natum, periclitaris de eo quod dicis : ita tionibus cum indulgentia apud fratres, et
si quid computaveris cum unigenito, quid loque- Deus ut est. Tamen si dixerimus quomodo
ris ignoras. Unus enim est non natus, et noli quæ- omnis Ecclesia quæ ubique est, unum con
rere alium non natum : unus unigenitus, et noli nullus reprehendat : quia non mentitur
quærere alium Filium, ne interrumpas unigenitum : dixit : Ego in ipsis, et tu in me⁹⁷. Non quia
unigenitus enim non est unum ex cunctis, sed per tionem Patris irreligiosi sermones de
quod non sit is qui genuit, neque spiritus

⁹⁶ Joan. xvii, 15. ⁹⁷ Joan. x, 30. ⁹⁸ Joan. xvii, 25.

(96) *Serva. Τήρηται, observa. Aut etiam tuere, retine.* Supra lib. 1: *In principio erat, serva quod erat, etc.*

(97) *Is enim qui. Videtur hoc velle : is enim qui est in eo qui est, non ideo ἀνυπόστατος, hoc est, non ideo*

non subsistit. An ideo Pater ἀνυπόστατος, non subsistit, quia est in Filio ? Igitur neque Iesus Christus, non subsistit, quia est in Patre. Resp. Joan. 1, 18, et xiv, 10, 11 : Pater in me et ego in Patre.

tus dicit : *Pater, gratias ago tibi, quia semper me exaudisti : sed propter circumstantem populum istum dico, ut credant quia tu me misisti* ³. Ista interpretatione non indigent : et sedemus ut insensati, et ludimus. Num semetipsum genuit Pater? num semetipsum misit? num semetipsum orat, et sibi metipsi gratias agit, et ipse sibi est Filius, ipse sibi est pontifex, ipse sibi est agnus, ipse sibi est via, ipse sibi est janua? Et quis hæc, etiamsi sit insipientissimus, patietur? Num una vox est ut circumveniamus, una est littera ut deleamus? Dicit enim iterum Dominus: *Ecce ego diligo Patrem meum* ⁴, *ego honoro Patrem meum* ⁵, *opera quæ ego facio ille facit, Pater meus quotidie operatur et ego operor* ⁶, *si creditis in Deum et in me creditis, vado ad Patrem meum* ⁷. Gratias agit, orat, viam semetipsum vocat, ut agnoscas ad quem vadis : januam semetipsum dicit ⁸, ut agnoscas ad quem ingredieris : *Pater*, inquit, *meus agricola est, et ego vitis* ⁹ : vitis et agricola unus est? Hanc comparisonem Dominus dixit, ut ne quis me reprehendat. Ego autem volo ut me quidem omnes homines reprehendant : ego autem volo : Domini autem custodiant verba. *Descendi de caelo ut faciam voluntatem ejus qui me misit* ¹⁰ : obedivit autem usque ad mortem. Sed quid nunc opus est Pauli? quanquam et Paulus non testimonio suo dicat; tamen quia ipse Dominus non auditur, ut quid de domesticis ejus est sermo? Vis sane honorare Filium, ut vult ille, non ut tu vis. Num si dixeris non est, honorasti, si interemeris quem non potuerunt Judæi? Judæi enim fabri filium eum putaverunt, et ut fabri filium interfecerunt; tu ut Filium Dei interficis. Sed tu morieris, non ille. Non enim ex his quæ tu dicis, ille non est : sed ex his quæ non credis, tu non eris. Quæ scripta sunt dicit, et derelinquetur tibi. Non meum et tuum, sed quæ communia sunt Ecclesiæ. Quis enim te judicat? quid habes quod non accepisti? Non ista est vox Pauli qui ait : *Ex parte agnoscimus, et ex parte prophetamus* ¹¹? Hæc dixit Paulus, ne sane solus putaretur ex parte, sed et Apostoli cum ipso qui ait, *nunc videmus per speculum* ¹². Sed Paulus per speculum; tu autem et istic jam vis facie ad faciem nosse. Quemadmodum sane eum interimis quem vides. Hæc (2-3) videbamus semper a beato illo viro. Sæpe enim dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem suo ista proferre, corde autem aliter habere. Et quidem memor vobis sum audisse me ab eo sancto nobis juramento satisfecisse, quia non aliud in lingua, et aliud esset in corde ejus; sed corde quidem creditur ad justitiam, ore autem confitetur ad salutem : unde igitur

³ Joan. xi, 41, 42. ⁴ Joan. xiv, 31. ⁵ Joan. viii, x, 9. ⁶ Joan. xv, 1. ⁷ Joan. vi, 38. ⁸ I Cor. viii, 15. ⁹ Joan. x, 7. ¹⁰ Joan. v, 17, 36. ¹¹ Joan. xiv, 1, 28. ¹² I Cor. xiii, 9. ¹³ ibid., 12. ¹⁴ II Cor. xii, 3.

(2-3) *Hæc videbamus, etc.* Henr. Valesius legit : *Hæc audiebamus semper a beato illo viro, sæpe enim ita dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem eum ista proferre, etc.*

(4) *Neque cessavit.* Forte *neque cessabit.*

A omnis beatus audit, inde et nōs universi A Filio nihil audiat sponsa, quod non sui. Si quidem non licet sponsæ alienam in auribus vocem, etiam si Paulus dic non dubitaret sponsa de Paulo, ait ipse *rimentum quæritis ejus qui in me loquitur* Desponsavi enim vos, inquit, viro uni; i populo, sed uni unigenito una sponsa enim sponsi ille est qui gaudet de spore Non est vidua sancta Ecclesia. Vivit enim ipsa est mortuus. Angeli non mortuum sed vita erat, erat, erat, et est, et non cessavit Neque enim cœpit a temporibus; neque cessavit sæcula (4). Regnum eum ejus non habet quia non temporale imperium ejus est, et tuum. Tempus enim resurrectionis est, salutis. Non moriamur ergo, cum debemus Sed nunc quidem paucis ob memoriam et Patris illius nostri, ita boni, ita laboriosæ Ecclesiis ubique vigilante (5) dicta sunt quæ enim generis ejus; memoriam fecimus educationis, aut eruditionis, aut alterius propositi. Sufficiens enim in Ecclesia Dei et Filio loqui (6). Loqui quippe dicibili autem quæ occulta sunt. Tinguamur fratres quæ in Scripturis scripta sunt, non ut veterum prophetarum ut Judæis. Illi enim ad legunt; legentes enim litteras et non sui negotium ex his quibus legunt (7), semetipsi demnant qui excusant. Videte ne patiamur Judæis increpamus. Si enim dicimus Filium confitemur autem Filium, et si agnoscimus spernamus autem Patrem; illa ipsa quæ ipsa nobis in die judicii legentur ad condemnationem. Dicit enim Dominus : *Ego non judicabo quem locutus est ipse eum judicabo tibi, quia vado ad Patrem meum* Dixit tibi missus a Patre sum; et tu dicis quia non est sed ipse est qui hæc dixit, et tunc judicabitur Evangelia, dabis rationem, dicet cur hæc scripsisti Hæc autem tunc non dixi per vocem. Et quid debis illud lumen? Contenti simus veritate, et non lites. Si quis autem et movit aliquid contentia et non ad instigationem quæ ledit, et humilitate quæ prodest, non ut inimici Christiani, non ut in circo, sed ut in Ecclesia Hæc aliquid : trade non cum lite, sed auctor, sed ammonens ea quæ didicisti a Patre. Retinete hæc, et cessabitis a lite, et ab omni separari nolite. Si ego deliro, quid ad ego aliena loquar, me judica et perdere vestram sionem nolite quærere ad schismata. Oris

(5) *Vigilante.* H. Valesius legit *vigilanti.*
(6) Ms. *Sufficit enim in Ecclesia Dei deus et Filioloqui.*
(7) *Ex his quibus legunt.* Græco more, per quæ legunt.

tra gregem est, pars lupi est. Nam etsi fortior ovis es, expedit tibi infra parietes ovilis esse, quam foras. Fortis es, porta meam infirmitatem : infirmus es, accipe medelam a communi Ecclesia : gutta una torrentem non facit. Si enim et ceciderit, antequam cadat, a terra absorbetur. Gutta autem, et gutta, et gutta etiam montes evertit. Canna es fragilis, multi autem ferro sunt fortiores. Oculus solus non est oculus, neque caput caput, neque pes pes. Compositio enim membrorum totum bonum facit. Nam etsi esses oculus, ablatu, eras cæcus. A corpore enim sublatus oculus, cæcus est oculus, magis autem mortuus. In Ecclesia fratres sub alas matris conveniamus : in Ecclesia in qua ornamenta sponsæ sunt, et membra Christi, non ad schismata, non ad hæreses. Aliquoties enim dico : offendit mea lingua : potest fieri ut mens mea offendat. Sed tu noli : obliviscere (8) eum qui dixit : *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum*¹⁸. Ista enim domus non mea est aut tua. Cur mei causa recedis a Dominica domo? Et primo quidem quid accepimus nobis quia sapientiores omnibus sumus? Deinde ut quid quod in prece (9) diabolus habet, donamus ei? Si ego infirmus sum, tu qui es fortis, non recedens, confirma Ecclesiam. Si ego aliena loquor, cur tu qui bene loqueris abstrahis te ut videantur mea infirmari? Et ne quis me putet incitatum ad quosdam dicere : sed ab exercitio (10) sum multorum : scio quanta dicta sunt et dicuntur. Unusquisque enim querens unde pascatur furatur (11). Minores : fra-

tres : non faciamus conventicula, non spelunca. Forte enim apostoli hæc fundarunt. Non lapides dico, sed negotia rerum. Exis ab Ecclesia, et relinquis matrem tuam propter me. Quid sum enim ego, aut Paulus, aut Apollo quis est? De me et te erit sermo. Num ego crucifixus sum? Necdum ne quidem alapam accepi. E contrario autem, et honoratus sum propter Jesum. Et ille quidem multa passus est propter me : ego autem honoratus sum propter ipsum. Et nos quidem feriamur adversus crucem, et adversum eum qui propter nos fel et acetum bibit, et imponimus ei spinas magis quam Judæi, et effodimus manus ejus et pedes, et dinumeramus ejus ossa : *Quæ enim, inquit, fecistis nisi ex minimis istis qui credunt in me, mihi fecistis*¹⁹, aut bonum aut malum. Hæc fratres et in his fratres : non semper nomina, sed res. Christianus enim verus, frater sit. Verus Christianus : verus est enim Christus. Fratres, fratres, nolite esse piratæ, nolite bellatores. Nolite querere cum quo litigetis, sed quem salvetis. Ipse autem Deus pacis, qui non pepercit unigenito suo Filio, et misit eum ad salutem nostram, ipse omnium vestrum animas ad unam consensionem, ad unam concordiam, ad unam pacem et charitatem adunet per unigenitum suum Filium : per quem est non nato Patri gloria; honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE RESURRECTIONE.

LIBER PRIMUS.

Dictum est quidem a nobis et ante de resurrectione : audistis et vos : sed omnia tempora exigunt suum fructum, siquidem et in tempore rosarum, rosæ florescunt. Agnoscunt autem et secundum Jeremiam¹⁷, et hirundines tempus et alii passeres agri ; quorum propheta faciens mentionem, increpabat Israel qui tempora ignorabat. Et tempus omni rei esse sapientissimus dixit Salomon¹⁸. Quia igitur tempus exposcit de resurrectione tractari, expetunt

autem et quæ lecta sunt ; forte etiam sæpe nobis dicentibus, necdum quidam de resurrectione susceperunt sermonem : nihil prohibet repetere nos et denuo, et de his ipsis tractare¹⁹. Eadem enim scribere nec Paulum piguit : hi enim qui credunt resurrectionis sermones, erunt tutiores : forte autem qui necdum suasi sunt, suadebuntur. Nunc creditur enim sermoni qui de resurrectione habetur ; et magna est multitudo non credentium. Gentiles enim

¹⁸ I Cor. vi, 20; et vii, 25. ¹⁹ Matth. xxv, 40. ¹⁷ Jer. viii, 7. ¹⁸ Eccle. iii, 17. ¹⁹ Philipp. iii, 1.

(8) *Noli : obliviscere.* Forte *sed tu noli obli-*
fisci.

(9) *In prece* Ἐν ἐπιτησίᾳ, in voto, in optatis.

(10) *Ab exercitio.* Id est, ex ministerio meo mea
oratio ad multos pertinet.

(11) *Furatur. Minores.* Forte *furatur minores*, id est, adducit per fraudem e sinu Ecclesiæ parvulos in fide, sibi que adjungit, unde alatur : quales si de quibus Judas apost. 12, *Somatipso passentes.*

non credunt; hæretici simili modo iisdem non habent fidem; Judæi divisi sunt de resurrectione. Sadducæi enim interceptunt (12) resurrectionem, Pharisæi autem susceperunt: nisi magis in injuriis petierunt, quam honoraverunt: forte autem et qui in Ecclesia conveniunt, multi dubitant de resurrectione; quæ enim necdum oculis videntur, a plurimis non creduntur. Nam et ii qui suscipiunt resurrectionem, constituti utpote in Ecclesia, multa habent dubia in mente de ipsa resurrectione. Aiunt enim, quomodo resurgemus? in quo habitu, qua conversatione, in quo loco? nudi an vestiti? manducantes? non indigentes esca? in cælo, in paradiso? omnes simul, an alii alibi? Quæ diversitas? utrum in locis, aut in dignitatibus? Et de his qui puniuntur utrum et semper, aut tempus aliquod, et utrum semper per ignem, aut aliquando aliter? Et utrum qui plura, et parva, et qui multa peccaverunt, semper habebunt pœnam? Et si videbunt se invicem, aut secundum eminentias alii in alio loco punientur. Et utrum qui puniuntur si semetipsos videbunt (13); et si iusti eos, qui in pœnis sunt: et si ii qui in pœnis sunt, iustos conspiciunt? Et mille sunt quæstiones de proposita resurrectione. Tantis igitur propositis quæstionibus, et tantis non credentibus, et tantis dubitantibus; oratione opus est, ut ipsius resurrectionis Dominus, et impensius quidem tribuat sermonem dicenti, intellectum autem audientibus. Siquidem et iis quæ dicta sunt aliud unum est commune vitium, quod iurgatur adversus resurrectionem. Multi enim sunt qui peccant, pauci autem qui se custodiunt. Illi igitur qui delinquant, nolunt esse resurrectionem, ut non incurrant in pœnas; sed suam voluntatem decreto resurrectionis opponunt, et resistunt Deo. Quia enim volunt a negotio liberari semel morientes, nolunt in totum esse resurrectionem, ut non habeant causam, neque rationem vitæ præstent post mortem iudici Deo. Ergo iurgatur et horum voluntas decreto resurrectionis: quia igitur tanta et talia sunt quæ quæruntur, oratione opus est, ut victor superet universos. Non ignoramus autem et illud, quia multi putaverunt Deum nihil amplius posse quam nos. Incerti sunt enim et movent et adducunt in medio istiusmodi quæstionem. Mortuus est, inquit, qui mortuus est; et illam quidem partem ejus aquila manducavit aut vultur. Forte autem non patiuntur aquilæ istiusmodi humilitatem. Aliam, inquit, accepit canis, et canem ut puta sæva bellua manducavit: aut aliud aliquod animal, et istud animal interfectum, combustum est, aut certe obputruit, aut ipsum ab alio quodam comestum est, fieri enim hoc potest; tanta, inquit, successione facta, et casu eorum qui mortui sunt ab alio in alterum, quomodo, inquit, potest Deus invenire initium? tanquam de figulo aliquo, aut de quodam ar-

(12) *Interceptunt.* Infra col. 407A: *Si interceptimus resurrectionis spem: et supr. lib. 1, paulo post initium: Filius Verbum dictus non intercepti Deum.*

tifice qui apud nos est, humile loquatur. Et non gitant quantum interest inter Deum et hom mortuos. Gentilium igitur multi semel provident in his omnibus ejicientes, et a Deo vivo semel fraudantes, ausi sunt dicere, quod et repertum non est. Illi enim sine Deo agentes spem resurrectionis interimunt. Qui enim eum qui sas negant, difficile est ut consteantur resurrectione. Sed relinquamus horum importunitatem, ut a ris convincantur. Nec enim ad omnes certare par est, neque ad omnes iurgari; siquidem nec insanos consuevimus de cogitationibus sanis loqui autem imprudenter ita iurgantur, non ad sed ad ipsum ordinem officiorum, et ad opificia jussa sequuntur, ad solis scilicet cursum, ad mutationem lunæ, ad stellarum choros, ad tractionem horarum (14) quæ per annos effici consunt, ad officium maris, ad terram, ad ærem pluviam, et ad omnia quæ sequuntur, ad officia: tum, ad hominum, ad animalium, ad avium divitates, ad vultuum, ad specierum habitum, unicuique conveniens esca, membrorum partentium numeri, unguiarum mensuræ, capitula officia, compositio membrorum: hæc omnia sicut clamant opificem, et provisorem omnium. Quia igitur ista cæci non viderunt, per ea videntur invisibilem: stultum est de coloribus gari ad cæcos: quid enim efficacius est Dei potentia? quid autem breve quod putatur non iæqualem a majoribus invenietur habere providentiam? Cur enim fornicarum salvatur genus in litudine? cur apium et operationes in commune duntur, et habita minimis in substantia? quæ qui et in volatu, et processu, et regressu, et in consentiunt sibi. Quis fecit mel? utique qui contulit medicinam, quæ eo ad medelam duntur. Quid enim non plenum est providentia? non clamat provisorem Deum? Nonne herbae utilitatem præbent medelis? nonne pisces et producti, quidam quidem ad escas, quidam ad curas? Nonne lapides incisi, ut alii quidem sint ad ædificia et lecta et operamenta, alii sarii ad corporum sanitates, quia et infirmis? Nonne esca aliæ aliis succedentes, et aliæ cum insequentes, ostendunt præparatorem Deum? Non secundum uniuscujusque habitum animalis mensuræ magnitudines, compagine, membra sunt data, unumquodque ad suam necessitatem et virtutem accepit? Equis enim velocitas data est, ut insequatur et fugiant; aliis animalibus fortitudo, ut non portarent pondera sibi imposita. Et mensurata unicuique virtus, potentia, magnitudo, conveniens esca, et ipsis animalibus propria salus, quæ fieri deberent, et a quibus se abstinere: hominum autem et ab aliis animalibus irrationabilibus usus et d

(13) Ms. *Et iterum qui puniuntur, si semetipsos debent.*

(14) *Horarum.* Ὠρῶν, tempestatum.

bus, et a plantis et ab arboribus, a lapidibus, a mari et a terra : undique enim constitutus est veluti in uno corpore mundus conjunctus sibi. Et unamquodque quidem quod factum est, propriam habet naturam et salutem; plurima autem quæque in se necessaria continet. Denique sol positus quidem est in suo loco, habet autem propriam magnitudinem, et possidet acceptum suum fulgorem, et illuminat ea quæ in terra habentur, fovet et calefacit. Et nunc quidem longius abscedens, cedit confectioni hiemis, ut statutum est; nunc autem iterum revocatus, et ad mensuras accedens, non subito nocet; exussisset enim omnia, si subito ad ea spatia quæ dimiserat recurrisset; neque iterum non illuminans intermisit, ut fructus non coquerentur; neque advenire ad impetum subito currit: at mensuræ et recedenti et recurrenti sunt datæ. Non conjunguntur dies noctibus habentes solem; si enim hæc ita essent, arsissent omnia. Sed sol quidem per diem fovet, ros autem nocturnum consolatur ardorem. Et mensura a terra sol distat, ut neque propinquans noceret, neque longius distans frigori cederet. Mensuræ igitur his quæ in cælo sunt ad ea quæ in terra habentur; nec non et quæ in mari ad terram, et diei ad noctem, et hiemi ad æstatem. Et non tanta eloqui possunt, quanta universa natura proclamant. *Cæli enarrant gloriam Dei, opera autem manuum ejus annuntiant firmamentum* ²⁰, dicit Propheta. In alio autem psalmo a sursum usque deorsum omnis creatura dinumeratur. Et cæte et ipse qui dicit, *Cæli enarrant gloriam Dei*, non loquentiam audivit. Ait enim *non esse loquelas, neque sermones* ²¹: tacentium autem eorum in omnem mundum exiisse sonum eorum ait. Quia igitur per tanta quæ diximus et tacuimus, ipsa rerum negotia clamant, et providentiam prædicant Dei; rationis non est ad eos qui præscribere naturam volunt, et visibilia non videre, nosmetipsos protendere. Sed ab illorum quidem irreligiositate transire jam tempus nos admonet, properare autem ad aliam, ne videamur et contaminari insipientes eos, qui non vident. Tantum autem addi oportet, quia confessa providentia consequens est adesse resurrectionem, quemadmodum consequens et necessaria est resurrectio. Sine causa justitiam colit justus? sine causa pudicitiam amat pudicus? et qui providet his quæ sine anima sunt, arboribus et plantis, Deus, invenitur rationabiles animas negligens? et qui providentiam suam formicis impertit, et ostendit eas quæ non habent rationabilem sensum, sibi consentire, et imitationem concordæ habere; et tamen et oporteat dici consentire sibi ea, quæ non habent sensum; quia igitur et formicis providet Deus, et dedit eis et receptacula terræ et concordiæ, omnium licet sint natura infirmiores, tamen eis, quæ videmus, donavit: de bobus autem secundum Apostolum pertinet ad Deum ²², et de nobis ei ²³ Psal. xviii, 4. ²⁴ ibid. 4. ²⁵ I Cor. ix, 9.

(15) Ms. *Fruitus est quæ diripuit.*

(16) Ms. *Et ei qui martyrium colit.*

non pertinet? quemadmodum autem pertinet, si similiter moritur justus, et impius? Is enim qui aliena rapit, fructus est quæ diripuit (15): qui autem sua amisit, ablit gemens non habens spem? Sed non est iniquitas apud Deum. Si enim non est spes resurrectionis, et solatium illis qui istis nocentur, et merces his qui sua istis spargunt, magna iniquitas est apud justum. Si enim æqua redduntur omnibus, jejunanti et ebrioso, libidinoso et pudico, rapienti et donanti, occidenti et ei qui occiditur, et ei qui martyrium tollit (16), ubi virtus est providentiæ? In præcipuis enim si defuerit, non erit utilis neque in minimis. Sed non sit sacrilegium istud: admittere quemquam: sive enim gentiles sunt qui adversus resurrectionem arguent nobis rationem, qui volunt ratione se agere cuncta, qui sunt irrationabiles: quemadmodum Deo justitia salvabitur? istic enim videmus nonnunquam perverse negotia geri, ut illos quidem qui cantant putemus bene habere in mundo: alios autem, qui diripiunt et ditantur, lætari et sanos esse corpore, forte magis iniquos quam justos, et nonnunquam melius corpus habere, et filios quamplures, et hos incolumes, et mulieres cum viris lætam degere vitam, et servorum multitudinem eis esse, et opum et possessionum, et condita multa substantia larga, quam et transmittunt ad filios: justis autem gemunt, et cum mœrore degunt in mundo: et ubi est justitia quæ a Deo est? Et si quidem ad Judæos sit sermo, quid profuit Abraham, ut promissionem quidem acciperet, ad promissiones autem non perveniret: quique patrem quidem amantissimum, matrem quidem dilectam, patriam in qua est educatus reliquit propter præceptum? Scitis autem et vos quanta pernicietas sit consuetudinis sustinere recessum. Adveniens autem ad terram repromissionis, circumibat ut peregrinus et advena, desiderans satiari aqua, cujus ipse fons, puteus erat adinventor, qui ei fructus ex promissione provenit? Tormentum enim ei erat ipsius promissionis adventus: videre enim promissionem, non permitti autem eadem frui, magis ad blasphemiam adducebat, sed non Abraham. Abraham enim addens et non perfruens ut mensa apposita, et prohibitus degustare etiam ex his quæ exsuperaverant, ita dimissus gratias agebat. Quid ergo profuit illi? Sed quia filium habuit; post quanta tormenta, post quantas orationes? Servi Abraham habebant, et Abraham desiderans non habebat: sed conjugem habebat, et istam honestam, quæque ab eo ablata est, et valde amare, non interficiens, et mutans locum (17) et locum, perseveravit. Dicant ergo Judæi quæ provenerint Abraham ex promissione in præsentis hac vita, ut abscidamus eorum spem resurrectionis. Sed habuit filium. Quando? Circa centesimum annum datus est ei filius, tormentorum potius ejus et precum. Quia enim habuit et bonum filium, et lætatus in dono est,

(17) Locum. Τόπον ἐκ τόπου ἀμείβων.

il faciebat pater cum filio, et inter hæc eos, *Manete hic : ego autem et puer ascendentes adorabimus in monte, et regrediemur.* Hoc quidem non speravit, hoc autem impetravit, et usus est Deus ejus lingua ad prophetiam. Cum ergo dicitur Abraham propheta, et quæritur a multis ubi prophetaverit Abraham; scire oportet, quia maxime quidem cui revelavit Deus semetipsum, quantum et possibile fuit Abraham ut revelaretur ei; iste ipse vocabatur propheta. Alia autem invenimus eum istic prophetantem: unam quidem prophetiam, quam jam diximus: secundam autem eam, quæ insequitur. Sed sequentem forte dicere perniciosum est, et audire perniciosius. Quemadmodum, putas, sustinuit ea quæ passus est? quemadmodum charitas omnia sustinet. Et pueri quidem remanserunt, præcepit enim dominus; Abraham autem accipiens ignem et ligna et gladium, ascendit cum filio, ipse filio suo imponens ligna. Et certe scimus Abraham per semetipsum vitulum portantem ad susceptionem eorum qui advenerant. Quid autem nunc nec partitus cum filio pondus est, sed omnia ligna imposuit filio, volens jam acceptum habere donum? significabat autem quia incipiet immolari, quemadmodum portare crucem per semetipsum. Cum autem promoveret iter, et agnosceretur montis cacumen, et ignis in medio, et ligna in collo Isaac haberentur, et gladius appareret; Isaac undique prudens, quod alii pueri non dixerunt, iste requirit a patre. Tentationem utpote quam habebat pater, eloquitur dulcissima, aut potius dura voce: magis autem non tantum grave, quantum dulce. Pater enim, inquit: sufficit hoc ad flectendum patrem: quique et conjungit alia et dicit: *Ecce ignis, ecce ligna, ubi est ovis in sacrificium* ²⁰? Quis alius portasset istam vocem? Ex aliis quidem hominibus nullus. Juste ergo Deus Abraham dilexit. Adamantinus autem ille, unigeniti sui sagittam accipiens, non tacuit ferens, sed potuit loqui, potuit respondere, et neque linguam offendi dentibus: potuere autem et dentes aperiri et dare spatium linguæ: sed nec forte ista dicere de illo licitum est. Non enim ex his quæ nos patimur, illius virtutem accusemus: sed et lætus et exultans, erat enim Abraham, respondit ad filium non crudeliter neque inhumane, sed religiose et pie: dicit enim ad filium: *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili* ²¹. Ecce alia prophetia, quæ ab eo qui locutus est, ignorabatur: oppositum autem erat quod ait, *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili*. Sicut enim ille incipiens sermone ait, *pater*: ita iste consignans verbum, dicit, *fili*. Audit ovem, et accepit ut a patre, certus quia quod inventum interim non erat, inveniretur. Cum autem pervenissent ad locum, ædificabat Abraham festinans altare, et cum construxisset, mentitur ad filium promissione (21) quæ per linguam fuerat facta, non tamen eam quæ in corde erat absconsa. Et accedit pater Abraham

Gen. xii, 5. ²⁰ Gen. xxii, 7. ²¹ ibid. 8.

Negotio. Forte negotia, res.

(21) *Promissione. An promissionem?*

mine, et hoc in ligno, et hoc suspensa, **A** utem electus ille et qui ante Esau factus est, vis hæserunt manus et pedes tanquam in prophetia Abrahamæ efficitur duplex. Quod *Deus providebit ovem sacrificio, fili* : et completum est in comparatione, servabam in mysterio veritati. Quid igitur sibi vult incurrens ostendere quia Abraham (23) vitam transegit in angustiis, in tentationibus et doloribus. Si enim in ista vita spem habidatus esset a spe. Cum igitur gloriati læi in Abraham, necessitatem habebunt rationem constiteri. Hoc ad illam Sadducæorum, qui negant prorsus resurrectionem recte diceretur. Quia autem alia pars, hoc æorum, resurrectionem quidem confitectionem autem talem dicit futuram, ut inducetur et bibatur, et conjugii utatur; em resurgentes cessent manducantes et conjugii se conjungentes : venter enim quam homines. Et sicut quidam moriente fuere in deliciis viventium, putant are (24) ista vita in morte, in monumenta januas sepulcrorum semetipsos depinxi in imaginibus, et post mortem manducet Judæorum Pharisei volunt et post rem tanquam depicti iterum manducare et nubi et nubere. Recumbunt enim et pidi istiusmodi, et meliores suæ (25). Nos siliamus ad id quod verum est. Si enim resurrectione, excusarem utique resurum enim exurgere, et arare et metere, inducere et bibere, iterum spoliari et venter dormire et vigilare. Sed advertamus Apostolus : *Si in ista vita spem haberemus in miserabiliores omnibus hominibus essemus* ²¹. Quia statuit Deus ut in ipsi iterum simus, ut quiescere facit? Hoc enim ludentis est necedere mori, et iterum ad ipsam resurri. Si enim ita resurgeremus, oportebat ut non amitteret quæ hic sunt, jam peræ esset in resurrectionem accepturus. Si voluptate bibere et epulari vita est ; in hora non cum voluptate bibimus, fraudamur. Sed vere Judæorum *venter est deus* ²².

Paulus, qui est ex Judæis, qui Judæos assus non est, veritati enim credidit in vid autem dicent nobis et de Isaac, qui at dolorem immolationis? Habuit autem easdem ipsas tribulationes, quas et pagis inquam suæ, quæ parere non poterat, in mœrorem, commanentium deceptiones, horum. Hæc donat Deus suis, dolores, tristitia, angustias. Si Deus hæc promisit : Jacob

xv, 19. ²¹ Philipp. iii, 19. ²² Gen. xxxi,

40. ²³ Malach. i, 3 ; Rom. ix, 13. ²⁴ Gen. xxxi, 1.

giunti et unum annos serviit, tunc maxime cum adolescentia ei dabat epulari : et in paternis dum ageret, suspectus erat ne occideretur a fratre : et in soceri domo servus : in itinere autem lapidem ponit sub capite suo, et cum virga sola ambulat. Hæc nuditatem quidem significant ipsius hominis : sacramenta autem quæ per Jacob fiebant, petram supportantem caput ejus, qui persecutionem patiebatur : et virga in manu ostendens viam fugienti. Ego sane audiui Jacob dicentem, quia *per diem comedit eum ardor solis ; et frigus semper per noctem sensit* ²³. Si ista beatitudo est, valde odibat Deus Jacob, Esau erat autem in deliciis. Audio sane Deum dicentem : *Jacob dilexi, Esau autem odivi* ²⁴.

B Dicant igitur nobis Judæi : si iste est fructus promissionis, si ista est spes, num odit Deus Jacob de quo dicit, quia dilexi? Sed tunc cum liberatus a servitute esset, nonne fugit ut salvaretur? Fugiens autem non est comprehensus, et in timore stetit? Sed fugiens insequentem se socerum nonne occurrat fratri suo? nonne timor timori successit? Sed quia liberatus et ab isto est : nonne habuit in senectute sine consolatione dolorem? Habuit enim Jacob et alium Isaac. Habuit, inquam, Joseph, illum bonum et dilectum sibi, bonam progeniem suam : amarum autem de eo dolorem. Et habuit quando et sterilis erat et istius mater, et Jacob non cessabat orando. Jam autem et in opprobrium erat. Dolebat enim sterilis, et dicebat ad virum : *Da mihi filium, aut moriar* ²⁵. Soror exaggerat. Ancillæ habebant, et libera non habebat. Dolor, gemitus, et tristitia erat iisdem. Sed misertus est eis aliquando Deus, et natus est Joseph ille bonus undique, corpore in tantum, quantum testatur quæ victa est, mentem autem (26) quantum testatur pater : qui prærogavit his, qui antea fuerant nati. Testatur autem et apud Ægyptum dispensatio, quæ toto facta est mundo. Testatur et scientia linguæ quam ignorabat : et mirabilia intellectibus pueri erant ; sed pulchritudines hæc salvatæ, lætificant : bonorum autem casus sine solatio dolorem parabant. Erat igitur in timore patris Joseph : et cum adesset cum eo, ne forte talis non permaneret salvator : ita mordebat, et timorem ingerebat patri per ea quæ loquebatur, per ea quæ aiebat, per ea quæ tacebat. Quid ergo quia Joseph erat talis, et secundus solus matris suæ, et dilectus patri, et fratres quidem ejus mittebantur ut pascere gregem : Joseph autem ad charitatem patris non est missus cum fratribus ; quia habebat tunicam singularem ad agnitionem præcipue charitatis. Non suffecerat Jacob fratris livor, fratris invidia, servitus in peregrinatione, fuga a fratre, con-

te per interrogationem, *Quid igitur sibi primo incurrens?* ut responsio sit, *Ostendere iam, etc.*
Putant se fraudare. Quid si potius, putandare.

(25) *Mc. Meliores sue.*

(26) *Mentem autem.* Fortasse, mente (bonus) sicut antea corpore : sensus est, animi dotibus præstans, sicut testatus est pater, cum ei partem unam hæreditatis supra fratres attribuit.

prehensio insequentis : obuius a timore frater ; ut A autem benefa
vix acciperet Jacob a sterili ipsius matris mors : ad propositum
desupra hæc omnia decem et septem dum ageret hibuit Isaac r
annos in ætate Joseph : tunc cum augentur bona, sio, permisit
excidere bonis quantus est dolor ? Et mittit pater modum ergo
dilectum suum filium, quem in multis fratribus ha- propositur
bebat unigenitum : mittit pater filium, ut visitaret interficientium
eos qui erant in solitudine fratres. Puto quia et sito Abraham
dum legitur Vetus Testamentum, magis Novum est autem non so
quam Vetus. Mittit pater filium suum quem habe- sed accipient
bat in locum unigeniti : nam et singulari veste occidere, dete
separaverat eum a fratribus : mittit filium de quo verat fratri :
prædictiones erant : prædictiones autem quas ipse annuntiantes
quidem viderat Joseph, non absconderat autem a mortuis Chris
fratribus suis : erat enim frater. Dicebat enim ad Joseph tingun
eos : *Metobamus, inquit, et meum manipulum erectum B per sanguine*
est ; vestri autem undecim circuitu adorabant ²⁶. lacu itaque in
Bene jam occasio esse cepit, ut adorarent fratres. erat ejus tunc
Audierunt fratres, et efficax somnium statim intel- lacu post int
lexerunt, et aiunt ad eum : *Num adoraverimus te cta. Transeun*
nos ? regnabis enim aut tenebis nos ²⁷ ? Forte autem batur bonum
frascabatur primogenitus et primogeniti, quia junior ritu unum e
volebat omnibus prærogari. Voluit enim somnium dicere : non
videre ut hoc velit : num increpatur aliquis cur pecuniarum l
somnia viderit ? Tamen objurgatum Joseph est, et consiliator eo
hoc secundo videt : et ne quidem secundo abscon- quit, *eum, qu*
dit ab his qui irati fuerant de priori. Ita erat frater biscum qui be
ad fratres. Illi autem ex secunda visione firmantes itaque Joseph
priorem, duplicem habebant invidiam et indignatio- piunt pretium
nem et iram adversus Joseph. Narravit et patri dæ, ut et pr
somnia, quia sol et luna et undecim stellæ se C autem erat ce
adorabant ²⁸. Solem quidem in loco patris intel- retur Joseph.
lige, lunam autem in loco matris, et cætera. Vide- distrahit Don
tur reprehensibile esse ; quia mater ejus non vidit interfectus pe
eum in gloria : quoniam ergo adoravit ? aut tuus, ingred
nunc quæritur locus matris quem implevit conjux insomnia et
patris ? Simul autem magis stellæ undecim, hoc est mundo : et qu
undecim fratres. Forte autem ideo ex sideribus runt, istum a
quæ in cælo sunt apparuit somnium, ut pretiosa enim Ægyptic
ostenderetur prosapiæ generis ejus. Præfectæ sunt mundo confi
itaque prædictiones ; prædicta enim sunt, quæ formam utpo
sunt prædicta (27). Et tunc mittitur a patre, de quo pascebat frat
et prædictiones. Prædixerunt enim prophetæ : et et pretium acc
tunc missus est Filius a Patre Christus. Joseph tis dabat. Et i
autem filius veniebat a longe ad fratres frater. D ipse autem tri
Magis autem ad non fratres frater. Illi autem viden- qui affixerunt
tes enim a longe venientem, dicunt ea quæ et in nus Jesus ? Et
Evangelio scripta sunt : *Iste est hæres, venite occi- et cæteri apos
damus eum, et nostra erit hæreditas* ²⁹. *Ecce, ille dicunt : Intue*
inquit, *somniator venit, venite occidamus eum, et dæa qui credi*
mittamus in unum e lacis ³⁰, annuntiantes quia non runt quidam ?
solum interficietur, sed inferiorem locum habebit. *evacuavit ? Ab*
Et Joseph quidem appropinquavit : appropinquavit pasci per Jesu
ad iudicium fratrum, ad visitationem malorum : illi sermo ad prop

²⁶ Gen. xxxvii, 7. ²⁷ ibid., 8. ²⁸ ibid., 9. ²⁹ Matth. xxi, 38.
³⁰ Rom. iii, 3.

(27) Forte perfectæ sunt itaque prædictiones, per-
fecta enim sunt quæ sunt prædicta.

(28) Spiritu

t quia non ista vita spes est religiosis. Putat sustinere sine lacrymis audire : cum ista sanguine tincta in manu Jacob est posita : illa conficta ? *Istam*, inquit, *invenimus* ³², sanguine pollutam, agnosce cujus est tunica, tuum dolorem. Dolor quidem erat patris de Joseph. Erat non ferendus dolor, quia nec filios suos decesserat filius : videtur enim tantum esse quia affuit, quia novissimam rem suscepit, quia et dimisit ei ad consolaverbum, quia reliquias ejus commendavit. Cum autem mortuus fuerit Joseph, quantum tantum exspectat, quantum ad distractionem, quantum sit homicidium aut mors, incisa autem sunt viscera. Omnia suspicatur, omnia sibi, et multas mortes pro una imitatur. Si non videt vel auditum, non solum qui genuit, non vidit, tunica composita et scissa; ita ut non videt morsus feræ impressi per tunicam. Utinam essent, quia et in lacum cecidit ambulans : tunc signum proximum veritati haberet. Nec enim cecidit ne arguerentur. Requirebat enim reliquias pater. Suspectus itaque Jacob est, quia tuus est Joseph, et esca factus est feris : non vident enim fratres, testabatur et tunica. Quis sciret, quis sustineret memor illius Joseph ? et cum patre antequam distraheretur ? septem annis erat ei mortuus, et tunica enim suggererat mortem. Sicut enim miseris sunt patres, nonnunquam ut retineant colorum per colores depingunt, easdemque tunc in domibus, ut putant quidam ad consolationem. Effugiantur ad admonitionem dolorum : tunica illa recondita domi, et habens sanguiterascentem non hædi putatum sed Joseph, et compositi (29) et impositi ferarum, et atrium, semper faciebant dolorem Jacob : nondiscens, tangens semper filium per illam (30) : tangens eam et oculis videns. Et non intendat sermonem, quia dolentem introitum : sunt enim et misericordes religiosi. audivimus eum dicentem : *Cum omnes, filii et filiarum accessissent ut consolarentur suscepit eorum consolationem* ³³; non sine tunica sanguine flucta. Dixit enim : *Deus dicit infernum cum dolore ad filium* ³⁴ : tantum r. Ubi ergo promissio est ? cujus promissio completam patri deflent aut filio morienti ? non est mortuus, tamen timorem expertus est. Puta quia non est mortuus, non est, non servit ? ille quia in sinu lusus agens, non mittebatur foras, nunc servit autem, et servitute Ægyptiorum. Sed

A non permisit eum Deus : habuit solatium. Dilexit enim eum qui emerat, quem oderant fratres. Quid igitur, istic putas obdormivit invidia ? putas despexit diabolus consolationem Joseph ? Habebat conjugem Ægyptius ³⁵ : per mulierem igitur diabolus machinatur. Diligitur, inquit, bonus non bene. Et vere nunc incurrit in feram Joseph, et signum fratrum transivit ad actum. Mulier insistens, mulier semetipsam decorans, ad laqueum verbis illiciens, lapidibus (32) suadens, odoribus capiens, et varias vestes ut retia expandens. Et intueri mihi peregrinum et adolescentem. Intuere eum qui non habebat patrem, non matrem præsentem. Intuere distractum a fratribus, et contra dignitatem servientem ingenuum, et memor esto verborum quæ a muliere promebantur, et illa ficta mulieris blandimenta. Intuere et divitias Ægypti ostensas a conjuge, promissiones mulieris, tristitiam pueri : pueri angustiam, mulieris abundantiam ; potestatem enim habebat domus ; additamenta tentationis. Dicebat enim mulier multa : non audiebat autem pudicus. Depingebat sibi oculos illa : Joseph autem suos claudebat. Illa se lapidibus coronabat : et ille se a lapidibus ne offenderet custodiebat. Illa contorquebat capillos suos : et ille vitabat ut vincula. Illa varia vestimenta utebatur : et ille intuebatur officiorum varietatem. Illa movebat thymiamata ad odorem : ille autem odorem pudicitie odorans domabat suam adolescentiam, junior quantum ad ætatem, senior autem sapientia. Cum autem non valisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nova quippe tragedia in primo fiebat Joseph, forte et solo. Siquidem a viris vim pati mulieres, natura ipsa mulierum suadet : Joseph autem solus a muliere vim periclitabatur sustinere. Accessit enim mulier ad adolescentem, sola ad solum : hominum videbat nullus. Ille autem qui ab hominibus non videbatur, Deum invisibilem intuebatur. Immittebat fera ungulas suas ad tunicam Joseph. Ille autem qui consueverat tunica salvari, et qui tunicam fratribus dedit, et a deceptione fratrum est liberatus, reliquit et nunc tunicam in manu mulieris, ut non dimitteret suam animam in manibus impudicitie : et exivit nudus a tunica, pudicitia autem amictus sua, illo sancto et pudico vestimento indutus. Mulier autem videns pueri constantiam, et pudicitie imperium, detinens tunicam ejus, sicut canes irascuntur ad lapides qui ad eos fuerint missi : et sicut frequenter quidam effugientes bestias, partem vestimenti jactantes, faciunt eas iram in partem vestimenti deponere suam : ita illa lea, aut alia quædam bestia dira, tunicam pudici accipiens, et manibus et unguibus comprehendens et tenens, et scindens undique com-

xxxvii, 52. ³² Ibid. 35. ³³ Ibid. ³⁴ Gen. xxxix, 7.

orsus compositi. Morsuum notæ confictæ
um patrem.
Per illam affectam tunicam.

(31) In sinu lusus patris. Pro in sinu patris lusus
agens. Supra pag. 485. a. Post futuri sunt te.
(32) Lapidibus, id est, gemmis.

ponebat falsam adinventionem suam pudico ascribens, et honestiam (33) ad se transferebat. Impudenti enim clamat voce, et convocat adversus se convictionem et dicit: *Venite, inquit, et videte: introduxit puerum Hebræum* ⁴⁷. Dicitur ingenuitas, ut illudat nos: subingressus est mihi, volens vim facere. Putas non offendit lingua impudentis? Miramur si non est mutatus ejus color? Conscientia enim, etiamsi occultat factum, tamen per vultus sua producit vestigia. Confrangebatur autem ad signum color imitatus (34). Videbatur enim ad vim esse durata, quam ipsa quidem fecerat, passam autem se confingebat. *Subingressus est mihi*, inquit impudens. Subingressus est mihi dicit, quæ subingressa est; et clamavi ⁴⁸, ait. Et certe non clamasti, nisi postea quam egressus est adolescens: *et reliquit*, ait, *suam tunicam, et fugit* ⁴⁹. Et certe non est vim facientis, ut relinquat suam tunicam. Ad convictionem supervenit et dominus domus, qui omnem domum crediderat Joseph. Accedit ænea fronte mulier, et iterum repetit signum quod fuerat meditata: lacrymansque et deflens, aut quia non potuit obtinere, aut quia contempta est, aut quia non manibus eum jam præfocavit. Desiderium enim contemptum ad iram convertitur. Quid igitur in his agitur? Pudicus accusatur ab impudica. Non miraris quia non statim aggressus est vir, et hoc Ægyptinis calidæ naturæ homo et loci lanxavit adolescentem: si quidem ætas habet suspicionem, et quæ vocabat et accusabat, et qui ad vocem ejus cucurrerant, et tunica quæ retinebatur, movebat dominum ad indignationem, et honor qui erat datus ei qui fuerat distractus. Movebat autem et suspicionem pulchritudo. Et tanta quidem erant quæ ad fidem provocabant. Sufficiebat autem ad operis dubitationem pueri sapientia et pulchritudo. Cur enim eum non statim disparavit (35)? quia sciebat pueri mores: medius autem factus fidei et incredulitati dilaniavit, sed dubitans non disparavit. Et quidem ipsum quia non credidit, ad carcerem misit: qui et susceptus est. Quæ igitur dinumerabimus Joseph? bonam ejus interfectionem (36) dicemus: aut bonam jactationem in lacu; sed distractionem, sed servitutem; post hæc sed exsurrectionem mulieris impudicæ; sed factam calumniam et accusationem falsam in adamantinum adolescentem. Non est locutus Joseph: non fecit satis qui calumniabatur: non est confusus pro impudenti; maluit mori calumniatus, quam uti veritate ad salutem. Putas et iste imitator est et forma ejus, qui non aperuit eos suum cum calumniaretur. Sed Joseph iterum ad carcerem. Et ubi est Judæorum spes? Sed de resurrectione proponentes dicere, incurramus in necessarios sermones, qui non alieni

sunt a resurrectione. Et videmur quidem pertractatum diu hoc exposcente et maturam mentem tenere. Sed forte nec immorari est ad quod oportet enim constantes fieri ad mortem, et refici escis. Efficiamur igitur et nos mediis, et extra mensuram protendamus sermonem: non enim tempus: neque iterum valde colligamus fruamur et festivitate. Et quia nos ex animis corpore sumus compositi, pascamus animam non propriis, ut et ipsa reficiat corpora a carnalibus. Sed quid vultis? dimitemus Joseph in carcere, quem Deus non reliquit in carcere, nos impingentes relinquemus ligatum? Et quis adhibet pudicitiam studere? quis autem amabit continentiam, videns in carcere derelictum Joseph? certe si relinquatur Joseph in carcere, et non fuerit cum pudicitia, spes resurrectionis non describitur. Sed quia non dimisit eum in carcere, simul patientes, et audiamus egressum. Et cum ille fuerit emissus, hæc dimittamur cum eo. Joseph igitur erat in carcere habens delicias ex uberibus pudicitiz, hæc indutus, diligens magis carcerem quam aut illius bestiz, amatorem fetorem frui. hæc præhonorabat unguentis. Ast pudicus super vincula magis, quam ornatum Ægyptiz; et oculorum tenebras propter lumen animæ; hæc audiens gemitus carceris, quam videns luxuriosa fronte et immunda. Ubi ergo sunt dictiones? Noli properare, et audies. Inscrutatio duobus pueris suis summis e ministerio datus est Phæro, quia propitius erat Joseph. Mittuntur ad carcerem, et simul cum Joseph duntur. Joseph autem et in carcere et isie. Sicut enim creditam accepit domum Ægypti custodivit fidem etiam cum calumniaretur. enim detulit damnum, sed passus est ipse pati quam facere, et differre domum ejus qui crediderat. Creduntur et religati in carcere erat in carcere. Flos enim pudicitiz emittitur per frontem puerum. Et in tanta abundantia habet solatium, ut ipse esset qui consolaretur multos. Habebat enim frontem pudicitia gemens. Suscepit et pueros Phæraonis, eosque statim datur: quia erat susceptor et nepos Abraham sapiens valde. Ingressus igitur in uno die pueros Phæraonis, vidit vultus eorum immundum. intellexit quia mens eorum erat turbata: et interrogat causam, quæ ista esset in eis immunditia. autem promunt insomnia, et hæc duplicia. Sicut enim et in paterna vidit domo, et procurari licet et contrarii sibi essent somnii. Primum somnium qui viderat bonum, ut adhortatus

⁴⁷ Gen. xxxix, 14. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ ibid. 15. ⁵⁰ Gen. xl.

(35) *Honestiam. Honestatem*, ut a modestus modestia.

(34) *Ms. Color mutatus.*

(35) *Disparavit. Dilaceravit, medium diffudit*

(36) *Bonam ejus interfectionem. Videtur dici per interrogationem. Bonam ejus interfectionem dicemus? aut bonam jactationem in lacu? aut distractionem? etc.*

taceret. Si enim fuissent utriusque somnii suspicio fuisset, quia utraque donans etatus est Joseph, ut eos consolaretur in veram interpretationem somniorum ortestum putaretur negotium, et iterum osum viderat somnium secundus non non fieret duplex testimonium. Nunc it primus qui bonum habebat somnium. supra vineam regis, et dicit: *Vitem videte tres fundi: et ipsa germinans attlebotriones uvæ: et calix Pharao in manu ipsi uvam et expressi eam in calicem in Pharao* ¹¹. Prudens et sapientissimus a Deo edocebatur, statim ad interpretationem et dicit: *Tres fundi tres dies sunt adhuc; in mente habebis Pharao initium tui, super vineam in officio tuo, et dabis calix Pharao*. Lætatus est audiens, et statim rem ¹². Hortatus autem et alius est semel: et ipse similem visionem. *Et ego, omnium. Putabam me tria canistra halice super caput meum* ¹³. Sicut illic tria, et in canistro superiori ex omnibus generibus Pharao rex manducabat, opus pistorum enim supra pistorum: et volatilia celi ea de canistro quod erat supra caput, inquit, et tria tua tres dies significant ¹⁴. ministrasti in manu regis, volatilia auferant ea; manifestum est quia inciso calice affixa carne cruci, volatilia manducantur. Hoc enim annuntiat somnium tibi. Plus advenisset dies, et regis haberetur or fuit summorum illorum ministrorum. m qui supra vineam erat concedit: vest, et stetit ante conspectum regis, et in manum ejus secundum interpretationem. Præpositi autem pistoris admonitio re fecit indignationem regis, et incidere, et volatilia perficiebant visionem. ad Joseph? maxime quidem quia erat in eo et revelatio: et quia et in carcere erant consolatio habebatur, reditum est ei. Dixerat autem vini præsentio mei per temetipsum cum cæperit te, et facies in me miserationem, et me Pharaoni: et educes me de isto carcerem furto sublatus sum de terra Hebræorum: nihil mali feci, sed miserunt me in domum. Quia enim hoc ipsum credidit in hominem est ei biennium. Emendatus autem sermonem per biennium Joseph ut esset, 9-11. ¹⁵ ibid. 12, 13. ¹⁶ ibid. 16. ¹⁷ ibid. 16-18. ¹⁸ ibid. 14-15. ¹⁹ Gen. xli. ²⁰ ibid. 9-14. ²¹ ibid. 16.

canistra halice. Halicæ seu alicæ: in Græca τρία καὶ χονδρικά. in tribus generibus. In vulgata interpretatione: cibos qui fiunt arte pistoria. *initus est dicens*. Locum hunc videmur esse posse ex Scriptura: Recordatus est regis, Dicam regi an tacebo? tanto jam tibi: sed si non dixero, perierit Ægyptii:

in carcere. Non enim intermittit Deus sanctorum errores, diligens eos. Si qui erraverunt, statim corrigit, ut non maneat eis in iudicio. Dixit enim homini: *Memor esto mei, et educito me de carcere isto*; obliviscetur te homo, et protendetur tibi biennium tempus. Sed non est oblitus Deus: sed assistit Joseph Pharaoni primo et secundo. Erat enim visio Pharaonis ²² omnis de frugibus et cultura. Illic enim boves feminæ erant; septem bonæ aspectu et electæ carnibus, et culmi septem spicarum: oportet enim conjungi insomnia spicas septem plenas, et septem tenues. Quia enim cultus terræ per boves efficitur, per culmos autem spicæ, de proventu autem et fame erant insomnia regis; per domesticas visiones dantur et provisiones. Septem erant spicæ plene, et septem vaccæ pingues; succedebant autem vaccis quidem pinguibus vaccæ macræ, spicis autem bonis et plenis spicæ tenues. Pro septem spicis plenis septem spicæ tenues. Comestivæ sunt pingues vaccæ a macilentis vaccis, et spicæ a spicis, et in fame habebatur Ægyptus, et in turbela Pharao: Et vini præpositus admonitus est dicens (39): *Dicam an taceam? taceam? tacui tanto tempore. Sed si non dixero, perierit Ægyptii. Meum, inquit, errorem, meum peccatum admoceam. Putas cum repeteret et diceret: Cum iratus esses nobis; admonitio sui peccati: erat autem taciturnitatis. Fieri enim potest quia utraque admonitio est, et utraque dixit. Quid ait ad regem? Peccati, inquit, memor fui hodie: Pharao indignatus est pueris suis, et misit nos in carcerem; in domum præpositi coquorum me et qui supra pistorum erat. Et vidimus somnium uterque una nocte; ego, itidem ille; unusquisque somnium vidimus. Erat autem ibi nobiscum adolescens puer Hebræus præpositi coquorum: et enarravimus illi, et interpretavimus nobis. Et factum est, sicut interpretatus fuerat nobis sic evenit; me restituisti in officio, illum autem suspendisti. Et misit Pharao vocari Joseph* ²³. Convicta enim jam fuerat sapientiorum sapientia, quæ somnium regis interpretari non potuit. Et eduxerunt eum de carcere, et totonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus. Iterum e lacu Joseph, iterum e carcere exiit, et venit ad Pharao. Dixit autem Pharao ad Joseph: *Somnium vidi, et qui interpretetur illud non est* ²⁴. Convicta enim jam fuerat Ægyptus: convicta et sapientia quæ pollicebatur multa. Ego autem audivi de te dicentes, audire te somnia et interpretari ea. Confirma ergo nobis famam tuam. Religiosus autem Joseph respondit ad regem, et dixit: *Sine Deo non respondebitur salutare Pharao. Dei enim est, inquit, interpretatio* ²⁵. Ego nihil pos-

potius itaque meum, inquit, errorem, meum peccatum confitebor: nempe cum Pharaoni renarraret ac diceret, Cum iratus esses nobis, confessio erat sui peccati quo regis iram provocaverat, tum etiam taciturnitatis, quod accepti a Josepho beneficii immemor tandem siluisset: fieri enim potest ut ejus animo sublerit utrumque, et utrumque sit confessus.

sum ut possim. Exponit autem duplex somnium Pharaeo, quod erat in una virtute: Cur autem secundum somnium videt? ut discas quia urget Deus ut parcat hominibus. Putabam, inquit, me stare juxta oram fluminis, et quasi de flumine ascendebant septem vaccæ electæ carnibus, bonæ aspectu, et pascebantur ad ripam. Et ecce aliæ septem vaccæ ascendebant post illas de flumine, pessimæ et turpes aspectu, et macræ carnibus, tales quales nunquam vidi in tota Ægypto turpiores. Et devoraverunt illæ septem vaccæ macræ et turpes septem vaccas bonas et electas, et intraverunt in ventres earum; et non paruerunt quod introissent in ventres earum, turpes sicut erant ab initio. Surgens autem rursus dormivi, et vidi iterum in somnis: et quasi septem spicæ ascendebant in fundo uno plenæ et bonæ. Aliæ autem septem spicæ tenues et a vento corruptæ crescebant juxta eas et glutierunt septem spicæ tenues et a vento corruptæ, septem spicæ plenas et bonas. Dixi ergo interpretatoribus, et non fuit qui dissereret mihi. Et dixit Joseph ad Pharaeo: Somnium Pharaeo unum est. Quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaeo. Septem vaccæ bonæ septem anni sunt. Somnium Pharaeo unum est: et septem vaccæ macræ quæ ascendebant post eas, septem anni sunt. Et septem spicæ tenues et a vento corruptæ, septem anni sunt. Et erit septem annis fames: verum autem quod dixit Pharaeo: quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaoni. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in omni terra Ægypti. Post autem venient septem anni famis: postea obliviscetur ubertatem in universa Ægypto, et consumet fames omnem terram. Neque agnosceatur ubertas super terram præ fame quæ futura est post hæc. Vehemens enim erit valde. Quod autem iteravit somnium Pharaeo bis; quia verum erit verbum quod est a Deo, et properat Deus ut faciat hoc. Nunc ergo provide hominem sensatum, et præpone eum super Ægyptum, et faciat Pharaeo, et præponat locorum principes super terram, qui quintas exigat (40) omnis fructus terræ Ægypti septem annorum ubertatis, et colligant omnes fructus septem annorum venientium horum bonorum: et colligatur frumentum sub manu Pharaeo et escæ in civitatibus custodiantur: et sint escæ quæ custoditæ fuerint terræ, in septem annos famis quæ erit in terra Ægypti: et non exterminabitur terra a fame. Et placuerunt hæc verba ante Pharaeo, et omnibus pueris suis. Nunquid inveniemus hominem talem qui habet spiritum Dei in se? Et dixit Pharaeo ad Joseph: Quoniam ostendit tibi Deus omnia hæc, non est tibi homo prudentior, nec sensatior te: tu eris super domum meam,

et ori tuo obediet populus omnis præter te ego te præro. Dixit Pharaeo ad Joseph: Ego te hodie super omnem terram Ægypti, si quis te sapientior? quis tibi satior et fidelior? te enim volebat Deus ut summus esses meam, super omnem scilicet Ægyptum. Perfecit tuum consilium, conregna mihi. Tunc dans Ægyptum in potestate, habebit te mecum. Jam consolatio, jam fructus pudicitie Joseph. Sed nec in his factus arguit mulierem, non reddit vicem: tamen fuit in tribulatione et in tali angustia tanta Joseph. Jacob autem bulatione erat, et jam cum (41) remissa Joseph a carcere. Quid ergo, dicent Judæi, fructus promissionis? Si enim ista est vis hoc ad Jacob, qui decem et septem annis i Joseph? aut ad ipsum Joseph, qui vix liber. Sed sermo quidem impletur, negotium autem vetur: licitum enim est nobis et sequenti die. Mensuremus autem tempus. Decet enim dona Dei, ut jejurent in tempore, et epule tempore. Tantum estote memores ubi finem monem: ut sicut hi qui alacriter manducant quamdam occasionem exsurgentes a mensa tant (42) sibi apposita: ita et vos reliquias nobis exposcite die, ne quid et intermisimus enim decet nos venientes ad consolationem relinquere Jacob in luctu de fama mortis filiationis est et sequenti nos jungere, et misericordiam alacritatem lugentium jam esse consolationem fuissem vos passus ita dimittere, adhuc enim propter Jacob lugentem. Quia igitur incipit mittente Deo et probationes de resurrectione jungere, jam fidem præcedentis sermonis completemur, non cum mortuis: omnes enim Non enim venimus ad monumenta, sed ad commendationis; non venimus ad mortuos, sed ad viventes: commonebant nosmetipsos per a facimus spem ipsius resurrectionis. Lacti commonebant majus gaudentes recedimus; ita enim commonebant quia resurgemus, quia et ista credentes habebat. Habemus autem reconditum sermonem nobis ostendentem, spes quia est religiosus. Et jam quod ostensum est a justo Deo: tamen quia vocat nos nos refici debere, gratiarum actiones commonebant verbum gloriam referamus viventi et bono et vivificanti Jesu Christo: per quem est Deo Patri Spiritu sancto gloria et honor, imperium, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculi Amen.

³⁹ Gen. xli, 17-41

(40) Exigat. Forte exigant.

(41) Et jam cum. Forte etiam cum.

(42) Nitant. Forte nictant, dum scilicet ad relictas respectant.

LIBER SECUNDUS.

tur quidem cœli de festivitate præsentis, in A inum suscepere victorem : lætatur et exercitorum suscipiens cum victoria regem : lætatur genuit, et misit Pater a dextris suis habens num Filium, per quem mortua quidem mors corrupta autem est corruptela, et destructa li tyrannia, et salvati sunt homines, et gaudeperunt angeli. Non est passus autem Spiritus : sed per omnium hominum linguas victor udes. Quia enim omnium linguarum erat salus, i lingua per ora apostolorum locutus est Spiritus : inde jam vocabat gentes per initiamenta : ur autem et præcedentis festivitatis lætitia. enim festivitatis mortis sacramentum in se s, tunc recipiebat fructum, cum fiebat recursio id cœlos. Non enim venit ut moriens moreret B et eos qui mortui fuerant vivificaret. Lætantur nia : forte autem et creatura : clarior enim et secundum præsens hoc tempus : prolixior umen habetur (44) : et omnium completus est : et consentiunt officia dispensationi. Soluta obis est et sententia : revocata est nostra : obedientia enim veniens, prævaricatio as ejecit : justitia subintroducta iniquitatem veniens vita mortem mortificavit : Deus ens hominem perduxit ad cœlos. Undique algores festivitatis lucescant (45). Sursum in terra lætitiæ. Tristant bona malum, et metipsum diabolus : decet enim eum lusus : lugent adhuc usque dæmones, et semetplorant. Tantum enim ut nominata fuerit C gnoscunt plagam, et non sufferunt nomen. nis putet oblitum me fuisse hesternæ promissæ; promiseramus enim de resurrectione heri; exposcebat enim tempus. Sicut eri de resurrectione motus est sermo : ita tivitas regressum Domini requirit ad Patrem : immatur autem hominum resurrectio, cum rit Filius reversus ad Patrem. Et majus urquod propositum est, cum apparuerit resurgens qui suscitavit (46). Siquidem et Apostolus ostendere quia resurgunt homines, ad resurrectionem Domini transmisit suum sermonem, et is *compatimur ut et simul glorificemur* 47. Si non resurgunt, neque Christus resurrexit 48 : D hoc manifestum sit, hominum resurrectionem omni resurrectionem. Et mirabilia quidem m. VIII, 17. 49 I Cor. xv, 16.

Ms. *Per quem mortua quidem mors.*
 Ms. *Prolixius enim et lumen habetur.* Pro-
 enim tunc dies esse incipiunt.
 Ms. *Lucescunt.*
 Suscitavit. Forte suscitabit.

quæ ante crucem facta sunt qui fuit ostendit : post mortem autem mirabilia quæ per apostolos facta sunt, confirmant quia qui mortuus est resurrexit et vivit. Unde et majora servata sunt mirabilia post mortem, quam ea quæ ante mortem sunt facta. Quia enim incredibilior resurrectio Domini magis quam adventus ejus in mundo, majora servata sunt testibus resurrectionis mirabilia, ut agnosceretur (46*) quia mortuus quidem est, sed resurrexit ob dispensationem, vivit autem propter virtutem. Quis enim ausus est dicere, quia non resurrexit Christus, aut confessibiles (47) inimici, aut ficti amici? Putas gentiles audebunt dicere quia mortuus est et non resurrexit? Non quæro quid dicant, sed quid patiantur. Si enim stant eorum templa, non resurrexit. Si non destruxit, si non conflata sunt eorum simulacra post crucem, non resurrexit, qui arguit ea quæ non vivunt. Si non increpantur nomine crucis eorum dii et dæmones, non resurrexit qui his qui non sunt terribilis habetur? consententur enim et dæmones resurrectionem Christi. Qui enim exorcizant, orucem Domini nominant, et resurrectionem : et nomine ejus qui mortuus est et resurrexit increpantes, non ut inobedientes aut contradicentes habent dæmones, sed obaudientes et consentientes resurrectionem. Sed Judæi dubitant de resurrectione Christi. Utinam non dubitarent, ut et ipsi resurgerent a peccatis suis, in quibus mortui et vere sunt mortui! Si autem dubitant, ostendant civitatem suam post ea quæ ausi sunt, stantem. Et vere qui mortuus est mortuus est, quia stant qui affixerunt cruci. Si autem deserta est civitas ob audaciam incolarum, qui post mortem cruciat eos quia sunt, utque vivens id gerit. Si non servit eorum gens, si non excusaverunt suum regem, si est cum ipsis propheta; non est factus exitus prædicationis prophetarum. Si autem civitas eorum deserta est, si altare jam non est eis, non sacerdos, non rex, non propheta, non spiritus; per quem ista? Si autem et dicatur ab eis impudenter, quia civitatem eorum destruxerunt homines; utrum concedente Deo et ita permittente, magis autem indignante? dicant causam peccati. Putas propter idololatriam? et certe nunc idola non colunt. Sed quia prophetas occiderunt aliquando? et certe cum eos interficerent, habitabant civitatem suam. Sed quia templum contaminarunt aliquando? et certe contaminantes habebant.

(46*) Ms. *Ut cognosceretur.*

(47) Ms. *Confessiles* : aperti et professi inimici; infra lib. I, de incorporali post med. *nonne confessibile est, etc.*

bant. Quæ ergo causa est ut ira adversus eos sit Dei A nunc? Et certe secundum ipsorum sermonem ut aiunt, utinam videantur religiositatem fecisse! Si enim solventem legem, et de lege contra facientem invenerunt Dominum Jesum, et non invidia, sed zelo pro lege affixerunt cruci: oportebat Deum et alia eis peccata dimittere magis propter istam justitiam, quam nunc eos ita punire. Et licet ipsi essent peccatores, et alia haberent peccata; tamen Dominus Jesus, quem ipsi legi contraria facientem dixere, cum apud eos esset, prædicebat quia destrueretur eorum templum, et deprædaretur eorum civitas propter id quod adversus se audebant. Et si ipsi alia habebant peccata, Deus autem non videretur mendax, ut ipsi blasphemant, inveniretur autem verax, passus utique fuisset alia eorum peccata, ut con-

firmaretur docenti prædicatio illa, quæ et cæcis ex- B stitit manifesta, et videntibus completa. Apostolus enim Paulus ad Galatas scribens ait: *Quia ante oculos eorum descriptus est Jesus Christus crucifixus* 48. Ego autem et audeo adversus vos dicere, quia sermo ante oculos vestros describit Jesum Christum rearsurrexisse a mortuis. Quid enim quæris? non invenies solem clariorem: ad satisfactionem (48) resurrectionis Domini, gentilium quotidie deficientem culturam. Protendantur autem Ecclesiæ bona, et quotidie crescent. Inimicus ergo ut ipsi putant legis, qui vindicat in adversos et domesticos suos, exallatur, vivit. Putas aut non vivens hæc quæ non viventes possunt, ipse operatur? occasio C Judæis nulla relicta est. Cum enim dicunt, quia alia peccata habuimus, et ideo ejecti sumus nunc. Primum est enim, quando non peccavit Israel? quando non eos est passus Deus nisi nunc solum? Nonne in Ægypto idola colebant? Putas ergo quia colebant idola primam istam irreligiositatem admittentes, ideo non sunt ejecti de Ægypto? Et certe cum multis signis et prodigiis et mirabilibus, cum percuterentur Ægyptii decem plagis, liber autem esset Israel a decem plagis cohabitans iisdem. Et operibus (49) quidem erat Ægyptii, Dei autem misericordia a plagis Ægyptiorum habebantur immunes. Si igitur propter istiusmodi peccata plage sunt, debuerant in Ægypto cum adducebantur plage adversus Ægyptios, dari et Judæis, qui cum cohabitanti- D bus niola adorabant, qui et cohabitantes simul cum iisdem peccabant. Si autem idola quidem colebat in Ægypto Israel, et non solum non accipiebat plagas, etiam irreligiosa gerens, sed alii pro eis quandiu et exirent isti; nunc sine causa causantur. Quod autem idola colebant in Ægypto Israel, testatur quidem et Ezechiel propheta comparans duas eorum metropoles, Hierusalem dico et Samariam, duabus consororibus, et dicit: *Duæ erant consoro-*

48 Gal. iii, 11. 49 Ezech. xxiii, 3. 50 Jos. xxiv, 11. 51 Exod. xxxii, 4. 52 Dan. iii, 6.

(48) *Ad satisfactionem.* Forte in Græco fuerit ἀπολογία, quod interpretes verterit satisfactionem: sicut 1 Pet. iii, 15, in vulgata interpretatione.

(49) *Et operibus.* Sensus potest esse, idololatria

similis Ægyptiis erat Israel.

(50) *Ubi Angelus. Malachias.*

(51) *Illi.* Forte illic.

lvati sunt. Daniel autem regalia sibi com-
 aderat præsens. Si enim adfuisset, nun-
 uadriga bonus remansisset equus. Ita au-
 derelictus est Daniel ob comminationem
 tribus suis et illorum martyrio : quia fra-
 m ejus in medium producti, in aperto
 posuerunt, et passi sunt et liberati :
 em post hæc præcepto existente regis
 bere neque alium adorare Deum, neque
 isi solum regem, et quem putas? Persa-
 e autem ingrediens domum suam, et cum
 re et occulte adorare Deum, palam ado-
 negavit religionem, sed maluit magis esca-
 bus, quam fraudari se ab adoratione vi-
 . Noli enim quærere, si Daniel non est a
 omestus : sed quia proposuit se comedi (52),
 te. Nec quia non consumpsit flamma tres
 os missos in fornacem ignis ardentis, sed
 holocausti facti sunt (53) quantum ad ala-
 uam. Non enim ab exitu iudicium est, sed
 ate coronæ. Ego autem dico, qui ideo salvati
 , et Daniel a leonibus, et tres pueri a
 gnis ardentis ; non propter alacritatem
 i salvati sunt, sed propter infirmitatem
 ui adoraverunt imaginem. Ut enim non
 qui adoraverunt, Quid profuit eis qui non
 nt? ne ab exitu incendii eorum qui non
 nt, satisfactionem (54) sibi conquirerent
 agentes, ideo salvati sunt qui non adora-
 it non permanerent mortui qui adorave-
 : (55) enim Deus est Daniel et horum qui
 riis consumuntur a feris. Sed non ipse
 ab incredibili (56) enim populo salvaban-
 lem constituebantur, ut non incredulitas po-
 etur : a fidei autem plebe, ut crescat fides
 ne sanctorum, veritas firmatur Evangelii.
 autem et nos, quia et mirabilia facta sunt
 ntibus locis. Quidam enim a feris salvati
 i languebant loca in quibus et passio mar-
 tabatur : alii ab igne liberati sunt. Si quis
 a credit, et rationem exposcit ; nihil pro-
 giosi unius memoriam nos repetere, et pro-
 nedium. In Antiochenorum illa urbe Ro-
 idam exstitit martyr. Iste peregrinus adve-
 . Cum autem jactari a tempestatibus illam
 ret civitatem (invenerat enim jam multos
 cidisse Ecclesiæ), non est passus dare
 t exsultaret : sed exsultantem iudicem de-
 erant superati aggreditur, vim faciens re-
 raptio (57) : et dicit : Non recedes lætus.
 im Deus milites qui superari non possunt.
 tem ebrius in victoria eorum qui fuerant
 ex illorum imbecillitate æstimans sancti

A constantiam (58), præcipit eum induci. Non oportere
 bat enim Dominum Jesum sine victore recedere.
 Introducens autem eum, omnia tormenta movebat,
 et tanta uni vincenti, quanta omnibus his qui fue-
 rant superati. Contendens enim ne solveretur victo-
 ria sua per unius istius victoriam, et reputans apud
 æ, quia et in stadiis finis currentium quæritur, et
 quia si iste vicerit, nec ut victi erunt qui fuerant
 superati ; universa ei admoveri tormenta jubet.
 Volens enim flectere juvenem, et oculis torquebat,
 et dentibus minabatur, et manibus torquentium suas
 protendebat manus, et ab ipsa ira etiam de sede
 movebatur sua. Cum autem fatigaretur torquen-
 tes, et non cederet qui torquebatur, atque obtusum
 et deflexum fuisset ferrum, non est flexus qui rade-
 batur. Cum jam nulla adinventio tormentorum
 fuisset derelicta, cupiens constantiam suam ostendere
 Domini miles, emittit vocem dicens : Cur jam, tyranne,
 non cessas? confessus sum per os verum esse regem
 Christum. Iudex autem injuriam in tyrannidem di-
 ctam non sufferens, convicit quidem se, et com-
 mendavit martyrem Christi : quia ideo hæc pro ve-
 ro regem patitur, qui ita de mortali ausus est loqui.
 Propterea jubet eum igni tradi, coronam coronis
 conjungens. Et ideo cito efficiebatur præceptum.
 Ejiciebatur enim Romanus lætus et coronatus san-
 guine, insignis in lateribus habens quæ pro veri-
 tate fuerat passus : portans quippe et in humeris
 crucem, et in fronte signum regale. Cum autem
 adunarentur sarmenta et cannæ, ad velocitatem
 utpote flammæ, vel quod igni apta videntur ad
 incursionem, imponebatur autem vivens immolatio
 in igne (59). Hæc cum ita agerentur, non longe
 autem abesset civitas, ut testaretur veritati : et
 forte quia quidam de Judæis aut alii homines
 dicebant, ubi est horum Deus? forte proferentium
 Judæorum tres pueros, et dicentium, quia sub nos
 salvabantur a flamma fornacis ardentis, isti autem
 ardent : atqui cæli jubet Dominus nubibus coronari
 cælum. Adimplens autem sinus nubium grandine
 et imbre admodum vehementi, et addens ventos
 ad velocem emissionem eorum : neque accendi
 flammam permittit, vehementiorem ostendens hanc
 virtutem, quam apud Babyloniam. Illic enim e
 flamma tres pueros liberavit : istic autem ne qui-
 dem accendi flammæ concessum est. Fit turbela
 non levis : nuntiantur (60) tyranno quia martyre
 tradito igni cælum indignatum est, et quia cælestis
 rex suos qui in terra habentur defendit. Hæc cum
 audisset tyrannus, et cum valde injuriam defenderet
 suam factam per linguam, jubet iudici jam non de-
 bere iurgari eum ad Deum, sed istum quem libera-
 vit Deus dimitti debere. Et noster igitur Ananias

proposuit se comedi. Sponte se obtulit leoni-
 dum.
 holocausti facti. Ὁλοκαυστοί id est penitus
 i, et holocausta facti, si spectes illorum ala-
 tisfactionem. Ἀπολογία supra col. 1095. B.
 se. Pro idem.

(56) *Incredibili. Pro incredulo.*

(57) *Regno vero raptio. Quod violenti rapiunt, ut dicitur Matth. xi, 12.*

(58) *Ms. Æstimans fortis constantiam.*

(59) *Ms. Imponebatur vivens immolatio in igne.*

(60) *Nuntiantur. Forte nuntiatur.*

velut ex igne dimittitur. Judex autem blandiens ty-
 ranno, iniquus voluntate et proposito, sine Deo
 degens, cupiens nihil deesse blandimentis suis, in-
 venit nescio quid novum adversus sanctum, addens
 admirationem admirationibus. Quid enim facit?
 præcipit linguam qua fuerat locutus in hominem,
 eo quod non negaverat Deum, incidi. Et quidam
 medicus qui jam ruerat non proposito sed carnis
 infirmitate; quia enim ipse fuerat superatus exi-
 vit; exultari libet de victoria superantis: provenit
 autem istum portare medicinalia operamenta. Et
 exivit ut consolaretur suam ruinam: inventus est
 in aliam tentationem incurrere. Præcepto enim ju-
 dicis insistente ut lingua incidere sancti, et quia
 inventus est ille parata habens ad istam necessita-
 tem ferramenta, urgebatur incidere quam volebat
 linguam. Et incidit quidem: cum autem incidisset,
 ipsam linguam usus est ad tutelam sui: non enim
 projecit quam incidit, sed accipiens eam, ut me-
 dicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat
 ab negando, accipiens domi recondit, ut consue-
 runt (61) infirmiores, fideles tamen, honorare si
 quid a martyribus sumpserint. Dicit autem medico-
 rum doctrinæ, contestatur etiam et natura, quia lin-
 guæ incisio, interfectio est ejus a quo inciditur: opor-
 tebat autem et secundo a morte liberari martyrem
 Christi: ergo cum producant nobis Judæi tres pue-
 ros, in uno tria proferimus. Et jam quidem habemus
 duo mirabilia: flammam ne quidem concessam
 flammam fieri; post incisionem linguæ, vitam,
 quam natura quidem non constituit, gratia autem
 addidit. Ubi ergo tertia admiratio est de eodem mar-
 tyre Christi? Adducebatur Romanus ad carcerem:
 addebat autem et hoc blandus ad tyrannum ju-
 dex, qui istam corporalem linguam non habebat.
 Lectum est autem nobis, quia in apostolos Spiritus
 linguas ut ignem divisit et donavit. Sed illum non
 vidimus, sed audivimus et credimus. Quod autem
 dicturus sum, multi vultus (62) sunt testes. Dicitur
 quia beatus iste Romanus, dum adhuc carneam
 habebat linguam, similia Moysi loquebatur, hoc est
 balbutiens, et non composite loquens. Dum adhuc
 haberet totam linguam, et non posset composite
 loqui, erat balbus. Qui autem carcerem ingredieba-
 tur custos carceris interrogavit eum, quod ei esset
 nomen: et certe litteræ (63) jam his qui valde com-
 positi recte loquuntur, impedit ad loquendum. Nunc
 autem Romanus et incisa lingua; quam cum habe-
 ret (64), et recte loqui non poterat; Spiritus linguæ
 loquitur, et valde rectissime, et dicit, Romanus
 dicor. Iterum nuntiatur hoc judici et tyranno præ-

⁶¹ I Cor. xiv, 22. ⁶² Marc. viii, 33.

(61) *Ut consueverunt. Ut solent infirmiores clam et domi reconditas martyrum reliquias honorare; cum fortiores palam id facerent: erat autem ille medicus carnis infirmitate lapsus, sicut paulo ante dictum.*

(62) *Vultus. Πρόσωπα, aspectus.*

(63) *Litteræ. Forte littera, ut sensus sit: littera R quæ ægre pronuntiatur etiam ab iis qui os recte compositum habent ad loquendum, nunc, etc.*

A senti. Iterum qui incidere medicus, et
 in timore. Etiam, inquit, iste adhuc C
 est: ut fratri parcens contempsit præceptum
 autem ille, cupiens post incisionem linguæ
 peresce martyrem, et inajori mensura
 interfectionem potius quam ad præcisionem
 comprehensus medicus ducebatur ad ju-
 negotium habebat, cur loqueretur, is c
 fuerat lingua. Non enim semel locutus u
 conferebat cum aliis de cruce et victoria
 hoc multis mensibus in carcere constitui
 mus ergo et tertiam admirationem, et un
 sizæ martyr jam æquatur tribus ex Synag
 autem negotium pateretur medicus, ut c
 quantum boni sit, et brevis quidam icus
 tatis. Quia enim tutelæ causa acceperat
 quia in ratione salutis thesaurum recond
 exhinc jam accepit fructum fidei. Judici
 dignanti et comminanti, et jam eum inter
 lenti respondit medicus: Habeo linguam qu
 Producat alius, cui non assistit Deus,
 dum mensuram incisæ linguæ, inciditur
 si vixerit, meum commentum est, et non
 fensio. Producat quidam damnatorum, e
 tissime mensura accepta, incisa etiam li
 quæ habebat incidi Tantum ut impleta in
 et finis ejus completus est vitæ. Et ille q
 mortuus. Dei autem ex comparatione te
 apparebat clarissimum lumen. Si quis au
 mus et incredulus est, signa autem in
 dicit Scriptura ⁶⁷, habemus hæc profere
 dividimus. Et certe non tantum egenæ est
 sed et de alio audivi ego, quia vir quida
 stias missus est, a bestiis autem non com
 ut Daniel, Ecclesiæ referebat mirabilia
 non sit mihi colligere talia. Ista enim sup
 infirmantium habentur, istæ satisfactiones
 credentium. Sed neque ista sperno, ne
 Glorificetur autem et in istis mirificat
 Diligo autem cum video incidi capita mar
 totum corpus ardere, et virgines nudas
 giosis oculis, amicis autem et fraternis. Nil
 horum terribile vident fratres, quia nec p
 Istæ sunt gloriæ, istæ nostræ dilectiones.
 dem qui inciditur capite, habebit caput in
 quia qui ardet totus, holocaustum Deo vi
 fertur. Et virgo nudata, non nuda; habet
 dumentum incorruptelæ suæ. Nemo dicat
 bus: Misericordia a vobis (65) ab his, fra
 forte imitatores Christi vocem etiam ejus
 respondeant dicentibus: *Vade retro me, Se*

(64) *Quam cum haberet. Quam litteram pronuntiare non poterat, etiam cum lingua haberet.*

(65) *Misericordia a vobis. Forte Misericordia ab his, ut sensus sit: Nemo martyribus detestatur, vestri misereantur hi tyranni, parcat sævire; ne martyres exemplo Christi respondeant vade retro, etc.*

et ardeant ut nudentur (66) virgines in
t vincat per omnia Christus. Quid enim
t Judæi ut gloriam aut accusationem?
s fratrum nostrorum interficientium (67)
prædicta gloria, interfectis prioribus non
interfici: nunc adoremus idola quæ excu-
Israel autem et dum interficeretur ne
on cessavit adorando. Et ausi sunt loqui
Cum enim vituli caput sibi ut adorarent
Moyses interfecit plurimos, ne cæteri fa-
ci, et qui derelicti sunt adorarent. Unde
erit Judæis ut et dum interficiuntur,
simulacra; et Ecclesia (69) quæ inter-
loret, et non adorat? Sed quæ communitio
ad tenebras? *Quæ enim debui facere vi-
s non feci* 69? dicit Deus. Donare debuit,
et beneficia tribuere: fecit omnia. Do-
mannæ: Israel autem modo manducans,
si nec herbam manducabat nec vitam
sorabant. E petra bibebant aquam, et ex
bant idola sibi. Per lignum figurati amara
ata ad dulcedinem est: illi autem e ligno
is sibi simulacra, adversum eum qui
ce adorabant. Veterascentes autem con-
eis tunicæ: illi autem accipientes quæ
eius, consecrabant idolis. Tantum enim
beneficia contumaces: ideoque adduxit
eos plagas, quia dum daret beneficia, eos
on potuit: voluit ergo eos puniens per-
tam enim plagam eis non misit? Quil-
se ad eos? *Sine causa percussi filios ve-
disciplinam non accepistis* 70. Cum enim
ua eis exprobarer, dicebat: *Quid adhuc
e vineæ meæ, et non feci* 71? Cum autem in-
m ad plagas addebat: *Sine causa percussi
is: disciplinam non accepistis*. Et iterum:
c percutiamini addentes peccata 72? Hoc
vacuavi plagas: vos autem non cessatis
sed forte simplices plagas putatis: et
rfecti sunt, qui caput sibi vituli fecerunt,
nt: et nihilominus indisciplinatus mansit
terra mirifice ostendat aperiens os suum:
dam absorbuit: et qui relictus sunt, ado-
n viventes. Flamma eos consumpsit ne
idola, et comedit multos: et qui relictus
arunt simulacra dæmoniorum. Et illi qui-
mebantur, ut non adorarent, at nihilo-
rabant (70). Nos autem consumimur ut
et non adoramus. Non quippe nostra
d crucis potentia. Serpentes eos morde-
nmissio veneno occidebant, et per omnes

7, 4. 70 Jerem. 11, 30. 71 Isa. v, 4. 72 Isa. 1, 5. 73 Ezech. xxxvi, 19. 74 ibid. 20.

cedantur. Forte incidantur (aut incendan-
leant, et nudentur, etc.
interficientium. Pro intersectorum.
cusamus. Vox interpreti nostro familiaris,
id est repudiare, rejicere. Sic supra, lib. 11.
v. Sabell. sub lin.: *Contenti simus veritate,
lites*; et lib. 1. De resurr. circa med.: *Si
resurrectio, excusaremus utique resurgere*;

A plagas, per terram, per ignem, per gladium, per
serpentes, per feras, per inimicos, per legem puniti,
interfecti, concisi, consumpti sunt, et manu sacer-
dotum occisi: et non recesserunt ab idolis. Et ta-
men hæc omnia fiebant tunc, et spiritus erat in
ipsis, et Moyses propheta, et Aaron sacerdos, et
Jesus Nave exercitum ducens, et expugnans inimi-
cos, et Moyses orationibus vincens, et manna de-
sursum, et petra dabat aquam, et tabernaculum
aderat, et virga florebat, et mirabilia fiebant. Et
colentes idola non abegerunt Deum, ut recederet
a promissionibus suis quas fecerat ad Abraham.
Cur ergo, vos interrogabo, cur cum et apud Ægy-
ptum idola colebatis, cum et in ipso mari positi
non credebatis, cum et manna accipientes murmu-
rabatis, cum et ante legem et contra legem vituli
caput vobis fecistis, cum Beelphegor vosmetipsos
consecratis, cum flammam ignis contempsistis, cum
serpentibus interficiebamini, non estis suasi: cum
terra admirabiliter os suum aperiens absorbuit vos
vivos, neque vos cessastis ab idolis, neque Deus
recessit, ut non vobis faceret bene; et habebatis
prophetas vobiscum. Comparavimus igitur illa his
quæ non sunt (71), et interrogavimus eos cur tunc
cum tanta fierent a vobis, passus (72) est vobis (73)
Deus, et nunc cum Sabbatum custoditis ut pollicemini,
et legem legitis, et libros prophetarum, quos præ-
sentes quidem interfecistis, libros autem eorum
purpureis palliis honoratis: quæ causa est ut tunc
quidem tanta vobis facientibus mala, tanta fiebant
in vobis Dei bona, et spiritus vobis aderat, et pro-
phetæ vobiscum erant? Nunc autem, cum et legem
legitis, et dicitis, et custoditis, et feriamini, et Sab-
batum observatis, et ab eis vos abstinatis; sine
causa laboratis, et vigilatis, per noctem psalmos di-
centes, et per civitates et nationes synagogas consti-
tuistis, et arcam et candelabra et mensas, et omnia
vultis facere nunc magis quam in terra vestra? Cur
tunc cum tanta mala faciebatis tantos habebatis pro-
phetas, et Moysen quem voluistis lapidare, et Aaron
cui vim irrogastis: nunc autem cum videmini custo-
dire legem, et omnia facere ut prædictum est, nullus
vobiscum propheta est? Putas quia Romani, compul-
simini enim dicere, quia citra voluntatem Dei de-
struxerunt vestram civitatem? Spiritum sanctum
quis abstulit a vobis? Ubi nunc apud vos propheta
est? Dicit Deus in Ezechiel propheta: *Populus iste
peccavit in me, et misi eos ad captivitatem* 73. Sed
non ista metuentes, inquit, ad gentes audiebant: *Iste
est populus Dei et terra Dei* 74. Et educam, inquit,
propter nomen meum, et reducam eos, et dicito eis:

et infra: *Factus es perfectus, formatus es, excusa
illud, etc.*

(69) Ecclesia. Forte Ecclesiæ.

(70) Ms. Et nihilominus adorabant.

(71) Non. Forte nunc.

(72) Ms. Passus est a nobis Deus. Fortasse pas-
sus est a vobis.

(73) Vobis. Forte res-

is audacia sanguinis justis. Et certe mul-
 hetarum effudistis sanguinem, et habe-
 civitatem : et prioribus prophetis in-
 cundi veniebant, et convincebant vos.
 ergo multorum prophetarum sanguis non
 rophetiam ; unius autem, ut dicitis, con-
 scientis sanguis, statuit (79) omnem pro-
 quomodo omnes prophetæ cum legisla-
 libus justis, et omnibus mirabilibus quæ
 Ægyptium videntur, et in deserto, et in
 promissionis, et cum omnibus beneficiis
 non statuerunt idololatriam ne quidem ab
 Crucis autem sermo et orbem univer-
 rtit, et Israel si nihil aliud, tamen ab
 prohibuit ? Quid hoc efficientius mihi vi-
 resurrectio viventis quæ hoc fecit, B
 sustinuit. Si enim affixus est ob infir-
 dit dicit Paulus ⁸⁰, sed vivit ut videmus.
 enim illum quem non videmus non nega-
 tem autem ex his quæ efficit videmus.
 ausi sunt, in qua sunt poena ipsi edi-
 vivens et apud eos invenitur qui passus
 im adversantur in dissolutione sunt : et
 non non gentiles : et Judæi superantur.
 qui vincit ? Ecclesia quippe unde habens
 enim est admiratio, quia a Judæis acci-
 a apostolos, a gentibus autem filios a
 ibus ; habet illic salutem filiorum, istic
 udæis (80). Sed ab abnegantibus Judæis
 apostolos, ut illorum conspersio apud
 illorum. Cum enim ferrum acceptum C
 geriebus lapidum, aut a terra ex qua et
 st, jam non est quod erat in monte : et
 udæis accepti, jam non sunt ex illis. Per
 non emundati, aliud quam lapides facti
 nim interficiebantur ut non adorarent
 pidabant Moysen quia non concedebat
 : Stephanus autem statim ex ipsis lapi-
 quod non negavit causa crucis Domi-
 . Putas isti ex Judæis sunt ? Petrus qui
 ite affixus est cruci, Paulus qui perse-
 it passus, et gloriatus est in periculis.
 mus Petri et Pauli et Stephani. Petrus
 non infirmus et incertus, et ter abnegans
 quando magis oportebat eum negare ?
 viveret magister ? aut tunc cum satis D
 i est mortuus ? Si autem neque ante
 aret, esset contentiosum omnia domi-
 stro (81). Si autem ante crucem negat,
 impliciter, sed per vocem puellæ unius,
 ino prædicente ei, et certe si non pro-
 propter contemplationem prædictionis
 rus non negare. Et certe cum Dominus

A dixit, negaturos esse omnes, Petrus dicebat : Si
 omnes te negabunt, ego non te negabo ; sed paratus
 sum pro te mori ⁸¹, et ante te mori. Et cum dixisset
 quia et ipse ter abnegaturus esset, non recessit,
 contendens et dicens, *Non te negabo*. Qui autem
 dixit sæpe, quia non negabo, et horum habebat
 memoriam ; quia puella quædam accedens interro-
 gabat eum, nunc Galilæus est, nunc cum Jesu erat ;
 cœpit et jurare, quod non poposcerat puella, et di-
 cere, quia nescio hominem, nec ut hominem, o
 Petre ! et hoc semel, et bis et ter. Et certe vivebat
 Magister, et incertum erat si moreretur Petro. Ip-
 sius est enim vox quæ dixit : *Misericordia tibi, Do-
 mine, ab his* ⁸². Quemadmodum iste negans ter et
 jurans, et hoc propter vocem puellæ unius ante
 mortem : post crucem, post paucos illos dies inci-
 pit clamare et ad populum dicere : *Viri fratres et
 patres, audite* ⁸³. Puellam non audis, et viros fratres
 et patres vocas ut suadeantur ? In nocte negas in
 qua posses et latere, et tertia hora constanter pro-
 clamans loqueris ad populum universum ? Sed puta
 quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Ma-
 gistro, ausus fuit Judæis et loquitur, a quibus ipsa
 audacia exstitit. Quemadmodum Judæi non statim
 fustibus et lapidibus, aut quolibet alio genere obru-
 erere arguentem ? Si enim Deum, qui signa fecit,
 ausi sunt affigere cruci, quemadmodum Petrum
 convincentem eos post istam audaciam non statim
 fustibus aut lapidibus obruerunt ? Nunc ergo sunt
 in captivitate et humiliatione, cum floret Ecclesia ;
 et adorant nobiscum et reges et iudices. Audeat
 quis ingredi synagogam, visus licet (82) alicujus, et
 dicere, Jesus crucifixus Filius est Dei. Si exierit
 exinde ? et hoc cum non sit ex Judæis, sed ex no-
 bis : cum et leges vindicant, et reges adorant, et
 cum Ecclesia tenet (83). Si autem nunc non est
 sine periculo aliquem non Judæum ingredi in syn-
 agogam eorum qui in captivitate habentur, et hoc
 in vico ubi tres aut quatuor colliguntur Judæi, et
 dicere veritatem ; quemadmodum Petrus ex Judæis
 Galilæus ? Nec enim hoc est dicere quia ingenuitatem
 ejus honorarunt, et non sunt ausi : nec quia erudi-
 tionem, nec quia divitias. Jam autem nec piscator
 erat, sed egeno egentior. In tantum autem aderat
 ei ut non loqueretur, qui dum periclitaretur animæ,
 et interrogaretur si Galilæus esset, negans et di-
 cens, non, in ipsa abnegatione convictus est. Quia
 enim naturalis est linguæ (84), partis uniuscujusque
 terræ meditantem assuescitur ad eloquendum, oriens
 ad aliam partem utitur, Syrorum lingua in alio
 clamet, nationem quidem ipsam esse, mutatam au-
 tem in sono haberi. Fit enim et hoc apud Judæos :
 et cætera. Galilæi Hebraica quidem loquebantur,

xiii, 4. ⁸¹ Matth. xxvi, 33-35. ⁸² Matth. xvi, 22. ⁸³ Act. vii, 2.

it. Id est, stitit.

ris. Forte Judæus.

na dominantis. Forte omnia donantis
 sic paulo post : Sed puta quia Petrus
 est, et omnia donans Magistro.

(82) *Visus licet*. Quamvis aliquam speciem digni-
 tatis ore ac vultu præferens.

(83) *Tenet*. Kpatel.

(84) *Ms. Naturale est linguæ*.

) vult Stephanum? De hoc concedit Domini A dæorum primarii Synagogæ, aut transferrent corda
 ficit hoc ad victoriam. Quomodo concedit sua lapidea ad fidem, aut tacentes utique confun-
 dem, et non concedit et alios? Ut agnosce- derentur. Scribantur istæ suasiones in uniuscujus-
 a mortua est mors, et quia per mortem que corde, non atramento : non enim atramento
 resurrectio; ut agnosceretur quia vivit qui sunt digna : si quid autem cum vi loquitur, noli
 Volunt Judæi et non possunt. Moysen fa- pati mentientes (95) : et si donamus aliquid sermo-
 signa voluit Israel lapidare, et prophetas ni, nolite seduci. Si autem sole clariora negotia
 nt, et hoc ita prohibente lege. Piscatores, sunt, nolite fieri cæci. Videte Dominum Jesum a
 s eos et prædicantes Crucifixum, non occi- mortuis resurgentem. Videte eum ad dexteram Pa-
 Lazarum, quia resurrexit a mortuis, vo- tris cum gloria sedentem. Quibus oculis? apostolo-
 occidere, ut mortificarent admirationem; rum quippe illorum virtute, illorum scientia. Quo-
 si prædicant resurrectionem affixi cruci ab modo suscepti sunt? quomodo creditum est? quo-
 on occiderunt. Sed puta quia Judæi victi modo destructa sunt veterna? quomodo introducta
 gitaverunt autem piscatores ad mundum quæ in prædicatione erant tanquam inhonesta? Et
 homines ad terminos mundi sine litteris, certe multa erant impedimenta apud eos; consue-
 tos imperiti, ignobiles ad ingenuos; cogita- B tudo quæ putabatur vetus, imperium adversariorum,
 t tanto donaverunt (91) Magistro mortuo, remissio feriarum, et ea quæ particulatim prædicata
) et fuere : puta quia ipsi cogitaverunt, sunt : ab eo autem qui prædicabatur crux, et quod
 a victus est : quomodo gentes susceperunt, in eo erat incredibile et sine honore. Præconum
 s discipulos abdiebant? Non consuetudo autem abjectio, ignobilitas, nulla doctrina, egestas,
 us, non simulacra adornata, non templa numerus parvus. Ab ipsa autem prædicatione Jeju-
 non sacraria quæ multo tenebant tem- niuin pro ebrietate, pudicitia pro libidine, donare
 on versus compositi, non superbia sapien- sua quam rapere. Si igitur qui prædicabatur in-
 on multitudo poetarum, non remissio feria- credulitatem habebat propter impotentiam quæ
 on traditio parentum, non mirabilia illa in putabatur crucis, et qui prædicabant omnia incre-
 ne, quæ per artes et machinas et composi- dibilia; adde autem et persecutionem ipsorum cum
 ratum fieri consueverant? Quomodo ausi vapularent, cum injurias sustinerent, cum reclu-
 scatores ne quidem panes portantes ingredi derentur et interficerentur; si qui prædicabatur
 alicujus? ad quam cognationem? ad quam interfectus est, qui prædicant interficiuntur, et qui
 linguam? ad quam civitatem et domum C credunt persecutionem sustinent. Unde creditur?
 ntum? Sed prædicatio erat honesta. Cruci- ab ipso. a suis prædicatoribus? ab his qui suscepe-
 ædicabatur, et qui prædicabant humiles, et runt? Sed ex consuetudine quæ contraria suggere-
 prædicabatur præventi erant. Nunc ascen- bat? sed ab acerbitate prædicationis cui adversaba-
 is ad templum, dicat quod verum est quia tur requies quæ in Veteri erat Testamento permis-
 nt dii lapides : si potuerit dinumerare eos sa (96)? sed a promissionibus? Mortuus est, inquit,
 versus se jaciuntur. Si autem reges, exer- quidam, et resurrexit aliquando; et persecutio qui-
 leges pro religione sunt, et multitudo fide- dem aderat, promissiones autem dicebantur. Sed
 intæ minæ adversum eos qui hæc non susci- putas provenerunt ista, et suaserunt discipuli, et
 nullos ausus est : et si fuerit ausus, non translatus est mundus, et Judæi cessarunt? impos-
 Si dixerit, isti dii non sunt dii, sed si sibililia facta sunt possibilis, et iterum silentio : et
) ita repetentem, vide quæ erat virtus sine si fortuito (97). Si autem prædixit ea Jesus ante
) qui circuibant mundum : et dicunt quia crucem, perfecit autem post crucem, quid non vi-
 n sunt quæ apparent, neque ista putantur, demus ad solem, ubi et prædixit? Ubi enim non
 illa quæ sapientes dicunt aut poetæ confin- prædixit? Si quis autem scrutatus fuerit ejus ser-
 t quæ loquuntur. Mentiuntur sacraria : non mones, non est ejus sermo, in quo non est statim
 licuntur vaticinationes. Præmissio (94) ipsa et prædicatio. Piscatores enim nominavit discipulos
 et ars mentita est. Templum male constructa suos : in eo dum vocaret piscatores, piscationem
 ecedite a paternis et credite Crucifixo. Quis annuntiavit Ipsum enim nomen, prædicationis est
 ita lapideum habet cor? Ego puto quia et si nuncupatio. Vocavit eos piscatores hominum ad
 um ipsorum quidem adessent priores, et Ju- salutem⁹⁴. Piscati sunt autem. Si non sunt piscati,
 ath. iv, 19.

Tanto donaverunt. Forte, *Et tanta donaverunt*
ro; ut supra col. 1106 B, *Petrus omnia donans*
ro.

Sed si nunc. Fortasse, *sed si nunc ita repe-*
l est quid si ista non semel, sed iterum apud
os dixerit?

Quæ erat virtus sine his. Forte *quæ erat vir-*
his, nempe in apostolis.

Præmissio. Forte *promissio.*

(95) Ms. *Nolite pati mentientes.*

(96) *Permissa.* Forte *promissa.*

(97) *Et iterum silentio : et si fortuito.* Sententia videtur esse : Et iterum dices, quid si hæc silentio, id est clam et obscure peracta sunt? quid si etiam fortuito et temere contigerunt? Respondet, neque clam esse peracta, quia ad solem, id est palam et aperte gesta sunt; neque fortuito, quia hæc Jesus multo ante prædixerat.

mentitus est et mortuus. Si autem et absentes nunc A usque piscantur homines, nonne apparet quia adest qui misit piscatores ad piscandum? Et cum sint absentes, sales eos appellavit⁸⁷. Si non statuerunt nostram putredinem, si non deteraserunt nostras sordes, si non emundaverunt nostras spurcitas, si non immiserunt in nobis saporem, non sint quod dicti sunt. Si autem a spurcitiis nos et fœtore liberarunt, statuerunt autem nostras defluxiones, deteraserunt nostras sordes, suavi autem odore pleni sumus per illos, et sumus esca divina: reprehende prædicationem, si concedet tibi exitus rerum. Piscatores sales eos dixit et exhibuit. Denique et in alia prædicatione lumen eos facit et dicit: *Vos estis lumen mundi*⁸⁸. Piscatores privati, ignobiles, egeni, lumen mundi dicuntur. Domus enim si dixisset, B non esset magnum, si via alicujus non esset. Adhuc majus. Civitatis enim unius si dixisset. Sed lumen eos esse non est incredibile nationis integræ: sed mundi, inquit, estis lumen. Si dixit magnum, et non fecit maximum, num mentitus est aliquid? Si autem dicit magna, operatur autem majora, quid faciemus de his quæ videntur? Dicit Petro: *Tu es Petrus, et super istam petram ædificabo Ecclesiam meam*⁸⁹. Certe ædificaturum se promittebat Ecclesiam suam. Si non ædificavit, mortuus est. Si autem ædificavit qui non vivit, dicant quomodo ædificavit: sed ædificavit, nihil autem addidit? sed dixit: *et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*⁹⁰. Si non moti gladii sunt, et exercitus, et tyranni, et leges, et pœnæ, et mors, et varietas horum, et ignis, et mare, et fluvii, et omnia simul adversus istam prædicationem, et per omnia transiens prædicationem, et per omnia transiens prædicationem constata est; et de terra, et castigata ostenditur quia inferi et mortes plurimæ non transferunt Domini prædicationem. Si non facta fuissent ista, forte relinqueretur dubitatio. Si autem per omnia tota ista prædicatione stat, vivit utique cujus prædicatione non evertitur. Sed ex medicis magnæ prædicationes sunt factæ. *Recumbebat*, inquit, *Dominus, et venit ad eum quædam mulier*⁹¹. Et quod portavit? unguentum effudit super caput ejus. Irascebantur autem discipuli, scientes quod unguento non indiget Magister. Irascebatur autem et Judas propter fructum; et quia et pauperibus donat incurrentia. Dominus autem ad irascentes: *Nolite*, inquit, *quærere quid ego velim, sed quis et quæ est voluntas ejus qui immisit* (98). *Nolite esse molesti: fecit enim. Quod autem fecit ista, non ignorat. Prænuntiat ista meam mortem. Immittitur enim gentibus qui moriuntur unguentum. Et una quidem prædicatione quia morietur: sed ista non sit mirabilis. Addit enim: Amen amen dico vobis, quia cum prædicatum fuerit nomen meum in omni mundo,*

*prædicabitur et hoc quod fecit ista*⁹². Et occasio unguenti tantam magnitudinem prædicationis: et dictum est quia toto prædicabitur nomen meum, et illius mulier memoriam erit. Quæ auctoritas istius vixit enim dicit qui mortuus est post mortem prædicarunt? *Exite ad universum mundum* aut non dixit? Si non dixit, quomodo perfecerunt quæ iussit? quomodo suspecti quomodo qui mortuus est, mortuus est? inquit, *omnes gentes: o regia vox, o tantum promissio! Ite, docete omnes gentes* dicis hæc, o Domine? Duodecim hominum numerabilem populum: *et baptizate eos* et fecerunt quæ videmus. Iterum sane parabolam prædicat: *Simile est regnum cælorum est prædicatione ista, fermento*⁹³. Secus fermentum? quia et fermento modico in multa conspersione abscondito, ipsum non obacuratur a conspersione, sed cum totum fermentat, et fermentat sine strepitu inquit, mea prædicatione brevis per duodecim istud fermentum, toto, inquit, inspar transmutabitur, sed omnem mundum transmutabit in religiositatem. Hoc dictum est per prædicationem factam, aut non? Si quid dubitas? si autem non est facta, arguitur parabolam similem huic introductam enim dicit: *Simile est regnum cælorum quod brevis quidem est ab omnibus cum aurum creverit, majus fit omnibus* C Et prædicatione in duodecim erat apostolorum, et gentilitas erat. Cum autem crevit, utraque. Isti ante crucem sermones sub crucem autem opera quæ videmus. Intererunt quidem gentiles, et dicunt Philippo: *Jesum videre*⁹⁴, et dicit Jesus: *Venit homo timor, ut glorificetur Filius hominis*⁹⁵. Deum cum crucifixus fuero glorificabor. Hoc fiat, et mortuus est. Si autem prædixit et tantum perfecit, o potentia virtutis per ea sunt fortia! Sed nolite fatigare de resurrectione in die assumptionis audire. Festivitas est animas, et ita ventres (1). Primo debes cui feriaris; primo debes agnoscere quia quo habetur spes, ut securus manducatus est qui adhortatur, lugeri oportet si suasi fuerimus quia vivit et vivificat, et si caverimus et biberimus, et quæcumque aliamur, in gloriam viventis faciemus. Si igitur et ut gaudentes epulemur. Putas adhuc necessarius sermo est. Adhuc enim mur. Unum enim ex his quæ dicta sunt proficit et lapidem committuere: tamen unum

⁸⁷ Matth. v, 13. ⁸⁸ ibid. 14. ⁸⁹ Matth. xvi, 18. ⁹⁰ ibid. ⁹¹ Matth. xxvi, 6, 7. ⁹² ibid. 13. ⁹³ xxviii, 19. ⁹⁴ Matth. xiii, 35. ⁹⁵ ibid. 51. ⁹⁶ Joan. xii, 21. ⁹⁷ ibid. 25.

(98) Qui immisit. Forte qui me misit.

(99) Suspecti sunt. Pio suscepti sunt.

(1) Et ita ventres. Subaudi, curare. Et ex Græco καὶ εἶτα, id est et deinde.

Omnia enim ut dicam, nec sæculum suffragabor sane tractatum propter corpora, festivitatem, propter refectionem. Dicit Dominus : *Granum tritici nisi cadens moriat, ipsum solum manet* ¹⁰. Ut habet se obtutus est. Si enim seminatum non fuerit, granum fruabit. Si autem cadens, inquit, mortuum, ut testatur a natura, multos fructus. Et ego, inquit, si non fuero mortuus, multos fructus affero secundum granum triper modicum quidem granum parabola di- per magna autem admiratione opus ostendi enim, inquit, mortuus non fuero, non Antequam enim moreretur, et mirabilia nec duodecim collegit; non permanserunt in eo. Dicit enim : *Quia si non ero mortuus colligam* (2) : *Cum autem exaltatus fuero omnes traham ad me* ¹¹. Hoc quod dixit,

quia moriturus sum, et exaltabor in crucem, aut in cælos (nihil enim prohibet utraque ita intelligi), et traham omnes ad me : dixit modicum? miremur. Sed magnum quid dixit, et modicum fecit? miramur admirationem. Si autem magnum dixit, magnum et fecit, et hoc per crucem, et post mortem; pellamus dubitationem et suscipiamus fidem. Et iterum ad Judæos dicit eadem : *Cum, inquit, exaltaveritis Filium hominis, tunc scietis quia ego sum : et a me ipso non veni, sed a Deo, cum opera testata fuerint his quæ dico* ¹. Hi sunt gustus prædicationum Domini : plena autem Evangelia sunt volentibus bene degere, pleni Actus apostolorum sunt, et Epistolæ Pauli, et civitates mirabilia (3), plena sunt urbes fide. Laus uni non nato Deo, qui misit nobis unum Deum unigenitum suum Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc, et semper et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE INCORPORALI ET INVISIBILI DEO.

corporalem esse Deum voce magna clamemus, Cui et animis tribuit et incorporalitate. Paulus autem et in corpore constitutus, et in carne vivens, non volebat in carne esse. Dicit enim : *Audent quidam putantes nos in carne vivere; et quia vivebat in carne, addit : In carne enim constituti, non ea quæ carnis sunt operamur* ¹. Si igitur qui erat in carne alacritatem refundens in spiritu recedit a corpore, quanto magis immaculata et inaccessibleis et pura illa natura hoc erit et sermone, quod est et natura? Habemus sane et in Evangeliiis scriptum, ipso Salvatore dicente : *Deum nemo vidit unquam* ². Nullus, inquit, unquam vidit : omnes personas comprehendit : omnia non simul, non separatim; unquam potuisse videre Deum pronuntiavit? omnia spatia comprehendit : ut ne quis diceret, prophetis apparuit, aut legislatori, aut alio alicui. Quid ergo? mentiuntur Scripturæ quæ dicunt : *Veni et vidi, et audivi? Vultibus non est visibilis Deus. Quemadmodum ergo agnoscibilis? Qui autem solus novit eum qui se genuit, dicit : Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ³. Si enim dixisset, Beati qui acuti sunt oculis, diceremus quia oculis mancipavit visum. Si autem sicut oculus purus videt quæ oculis sunt naturalia, ita et anima munda videt quæ sunt supra animam; qui corde videtur, oculis non videtur : quæ autem oculis videntur, subjacent motionibus mentis

(4) Ms. et post mortem propter incorporalem.

(5) His. Pro is.

tis. Iterum enim Paulus dicit : *Quem nemo vidit* A mundo erat, qui
hominum, nec videre potest ⁶. Quia enim potest fieri tem audieris
 eum qui audit ea quæ non videt cogitare; quia audi et de Filio
 non pervenit, aut prohibitus est, aut cælum non propheta : *Qu*
 permisit; amputans omnem suspicionem Aposto- venit qui ades
 lus, et invisibilitatem Deo custodiens quod conjun- Edom. Vestes
 ctum est incorporali, non solum dixit, *nemo vidit*, cum Daniel dix
 sed *nec videre*, inquit, *potest*. Et sicut animam, autem nobis fi
 non quia nolebant, sed quia non poterant occidere si non fuisset
 propter naturam, ita et istic dictum est, neque ire. Condiscam
 videre possunt: quia non cælum obumbrat ne vide- bere Deum, e
 deatur, sed natura non comprehenditur. Ut autem bas. Non enim
 scias quia cælum non operit eos ne videant qui et nunc quider
 videre non possunt; advertite quid ait ipse Deus : quam obsoleta
Nonne cælum et terram ego impleo ⁷? Intuere quia Quidam sed vo
 adest quidem, non videtur autem quia et adest. Ita B et clarum vide
 iterum idem Apostolus de unigenito Filio ait : *Quia sua : ut nunc
 est imago invisibilis Dei* ⁸. Si enim dixisset imagi- sedeat secundi
 nem tantum, quæreremus secundum quid nunc ac- dus ut veniat et
 cepit similitudinem. Si autem addat imaginem, et stiones magis
 secundum quid accepit similitudinem? manifeste enim, inquit, e
 dicens : Invisibilis est Pater, invisibilis et Filius pheta, *rubra*
 Patris. Sicut enim in *Genesi* scriptum est : *Fa- enim illius nat
 ciamus hominem ad imaginem et similitudinem no- hoc spiritus p
 stram* ⁹, et in sequentibus ostendit secundum quid autem spiritus
 similitudinem. Ait enim : *Et dominetur supra ter- propheta, et r
 ram omnibus piscibus maris, et volatilibus cæli, et loquor justitia
 animalibus terræ* ¹⁰. Et accipitur secundum imagi- vestes? Dicit :
 nem non aliud nisi qui a rege Deo omnibus consti- ad dictum spec
 tuto rex fiet et homo eorum quæ supra terram inimici? Inco
 sunt. Et dominante Deo omnibus his quæ fecit in sicut torculari
 cælo et in terra, dominabitur et homo omnibus his rubredo quæd
 quos suscepit. Sicut enim illic similitudo secun- mentorum nat
 dum imaginem salvatur in dominationem; ita et fieri consuevit
 istic quod dicitur, qui est imago invisibilis Dei, que, ut a torcu
 confitetur quia sicut Pater invisibilis est, ita et ctatum. Quid
 Filius Dei, qui est imago Patris invisibilis, habe- Si quis autem
 tur. Imago enim similitudinem exhibet. Et sicut de tur. Si autem
 Patre dictum est, imo ab isto Patre : *Cælum et ter- ista gens, et qu
 ram ego impleo* ¹¹, et cum adest omnibus non vi- quam vindicta
 detur: ita et de Filio dictum est : *In mundo erat, terficiuntur jud
 et mundus eum non cognovit* ¹². Et certe dicit Evan- est torcular,
 gelium : *Erat lumen verum* ¹³. Lumen autem vi- autem ob ven
 detur conducibile esse oculis. Naturale enim est ventrem natur
 lumini, ut per eum visibilia videantur. Sed si sim- D incontinentia e
 pliciter lumen dixisset, oportebat nos de hoc lu- nem. Et est E
 mine suspicari dictum, et de istis oculis. Sed quia isto igitur Es
 non simpliciter dicit lumen : sed *erat*, inquit, *lu- gens, quia et
 men verum* ¹⁴ : pellit istud lumen quod verum non buit æqualem
 est. *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*. bere ad popul
 Quia enim dixit *veniens*, suspicio erat quia veniens patur ei a Deo
 nondum advenerat. Incidens autem sermonis infir- tatis ad popu
 mitatem confirmavit mentis intellectum. Quia enim scientia ad fra
 dixit, *Erat lumen verum veniens in hunc mun- Propheta aut
 dum* : ut non putares, quia non aderat præsens dicium et vinc
 antequam veniret, ut dicitur a quibusdam, addit dicarentur, ant
 corrigens sermonem : *In mundo erat*. Si igitur in et dicit : *Qui*

⁶ I Tim. vi, 16. ⁷ Hier. xxxiii, 24. ⁸ Coloss. i, 15. ⁹ Gen. i, 26.
¹⁰ Joan. i, 10. ¹¹ ibid. 9. ¹² ibid. ¹³ Gen. iii, 8. ¹⁴ Isa. lxxiii, 1.

m ad rem necdum hoc scierat. Si autem A capere volunt strepitibus quibusdam et sonis, et n facto iudicio tanquam jam fecisset, et vedetur cum dicitur apparere, necdum appan quia apparet antequam veniat ex Edom; nim non videtur qui prævenit visionem, nestimenta habet, qualia apparuit habens: sed alt veluti aspergi sua vestimenta a sanguine qui digni sunt morte. Non enim ad cælum ititur interficientium sanguis, sed ex hoc e agnoscitur quia incorporalis est Deus, et entis non indiget. Quia quæ apparet indignificatio est magis efficientiæ quam exhibitio. Cum iudicat habet sedem, et qui iudicat m, albas ejus esse vestes Scriptura dicit. utem iterum vindicta completur, tanquam ens rubra ejus dicit quæ non erant rubra, B iumenta quæ non erant vestimenta: ut ante populus quia vindictam facit. Ego autem am prophetam dicentem non de Deo solo, de sacerdote, nescio quo, qui indutus erat nta sicut induimur et nos. Quæ autem vidit ta vestimenta, et quæ immutavit visionem, ant ista vestimenta quæ nos induimur. Si qui induitur ista vestimenta homo conspindutus et mutans, et patiebatur quidem nil eorum quæ vidit propheta, facta autem quæ videt propheta (6): si de homine ista, magis de Deo? Dicitur in Zacharia pro- *Ostendit mihi Deus Jesum summum sacer-* C *dotem, non illum Dominum Jesum qui est pontifex pontificis sacerdos sacerdotum. Et iste, inquit, restitit vestimenta sordida, et stabat diabolus a dextera cupiens eum nocere*²¹. Erant enim ejus ta vestimenta. Sicut enim mures ad nidores runt: ita diabolus et illius exercitus illo de- r nidore. Et hoc quod erat lectum est: *Cum nequam exierit ab homine, circuit desertos et quærit requiem*²². Sicut et canes coquina- quirit ubi sanguis, ubi stercus, ubi inlotæ eæ, et illic concurrunt. Et sicut qui foris t, adveniunt quod turpe est verbum, qui fœdos; ita cum spiritus immundus exierit nine, circuit deserta et arida loca quærens m, quia non delectatur pacem, neque vult D cula, sed deserta quærit, aut terram aut aniquærit. Nec ubi aurum malis artibus conina- um est in simulacris quærit, nec ubi argen- tale conflatum est ut adoraretur. Sicubi li- ars aut idolum sculpsit, sicubi lapidem ere- manus ad colendum; tales quærit requies s immundus. Sicubi sanguis, sicubi nidor, seducantur, sicubi theatra, sicubi nudi cur- , sicubi turpia loquentes, et turpiora admit- . et sicut apium progenies acerrimi quidam

ach. iii, 1. ²¹ ibid. 8. ²² Matth. xii, 43. ²³ ibid. 44. ²⁴ Rom. vi, 21. ²⁵ Zach. iii, 2

Ms. *Facta autem sunt ista quæ vides, pro-*

(7) Ms. *Ubi dei adulterantes.*

nem, duplicem esse sacerdotem istum. Erat enim **A** videlbat Deus s
 et homo ad semetipsum ille, et utique nec sordida **s**
 habebat vestimenta, neque immutavit cum isto qui **p**
 in visione erat visus. Agente autem eo et salvo, et **f**
 agente in his locis in quibus erat propheta, vidit **infirmitatem** De
 eum, non ipsum videt, et eum præsentem vestitum **De**
 sordida vestimenta, quæ non habebat ille, nec enim **pore** et in carne
 erant vestimenta sed peccata. Vestimenta quidem **in** Evangelio d
 utpote hominis erant candida : ubi autem vesti- **Dei** præsentiam
 menta non erant, vestimenta peccata erant sordida. **agente** Filio De
 Quia enim peccata erant, sordida vestimenta dicit. **esuriret**, et imm
 Quia autem peccatis delectatur diabolus, adorat per **quemadmodum**
 visionem : ubi enim erat nidor, illic sordida anima- **bolus** Deo ex æ
 lia : ubi peccatum, illic adinventor ab initio pec- **lus** Dei dicit : *I*
 cati. Objurgat igitur angelus præsentem diabolum, **angelus** Dei? *V*
 et præcipit mutare vestimenta sacerdotis, et auferri **virtutem** in non
 ab eo sordida, vestiri autem eum munda, et inter- **bus** et diabolo,
 pretatur efficientiam, et dicit : *Ecce, inquit, abstuli* **crepamus**, Deus
a te peccata tua ²⁶. Si istæ circa hominem vestes **arceperunt** pote
 non erant vestes, sed modo quidem peccatorum in- **peras** et scordi
 signia, modo autem puritatis : quare ea quæ circa **rii** ²⁷; si homin
 hominem sunt descripta vestimenta non suscipi- **Deus** ex æquali
 mus, quia circa hominem fuerant quæ et vestitur; **diabolo** fortior
 quæ autem circa Deum dicuntur vestimenta, con- **ligatus**, nec ut
 tendimus esse vestimenta? Multis denudo vobis om- **quia** si veniens
 nem partem istam Scripturæ. Nec Jesus sacerdos **dit** calcari, non
 ille aderat illic, non enim aderat : sed nec diabolus **esset**, sub Job
 aderat, neque angelus aderat, sed totum erat visio. **habere** : nondur
 Et sacerdos quidem propter peccatum apparet sor- **tas** sit lupus p
 didis vestimentis indutus; qui non et aderat, nec **tens** et adversus
 erat vestitus sordida vestimenta. Et diabolus veluti **parationibus** ut
 videtur, quia istis talibus gaudet, et ad istos tales **ampliorem** acc
 exurgit. Et angelus veluti visus est, ut ostenderetur **Jesus**, ut super
 quia per angelos justis ellicitur adjutorium, **luctatio** facta es
 magis autem pro peccatoribus pœnitentibus gau- **lupus** autem vi
 dium. Nec enim illud putemus sicut et putamus, **suetudine** accu
 quia et in Job libro diabolus aderat ante conspectum **tus** est. Si eni
 Dei, et locutio erat Dei cum diabolo ex æquali- **versarius** diabo
 tate ²⁷. Et dixit Dominus, et dixit diabolus, et **cuntur** homine
 interrogavit Dominus diabolum, *unde venisti?* **tur**, jam æqual
 Sed hæc ad auditionem vestram velut composita **virtutem** dicitur
 inducuntur. Totum autem illud est quomodo Job **placet** Deo ejus
 quidem erat vir irreprehensibilis, diabolus autem **dentur** lumini
 invidus. Ad istiusmodi et Deus defensor horum **tanta** detinent :
 permisit diabolum ante conspectum suum. Sed **autem** et hoc t
 hoc ita est. Vidit diabolus immaculatum : pro- **non** ex æquali
 peravit imponere maculam. Quæcunque enim mo- **lectatur** : et ex
 tiones erant diaboli adversum Job, hæc per ser- **odit**, si tamen
 mones contexuntur in Scriptura; utpote si dice- **non** tamen virt
 bat diabolus ad semetipsum : Si non timerem **melior** diabolu
 Deum, tangerem omnia quæ habet Job; abstulit **tio?** Quid vult
 ab eo Deus timorem, et non prohibuit. Contexi- **si** correxit hom
 tur jam compositio libri. Dixit diabolus, et dixit **spoliatur** et dei
 Deus. Hoc est, voluit diabolus, et non prohibuit **nocere** contend
 Deus. Cur autem non prohibuit? Quia non in- **nuncupatione** :
 provocans vici

²⁶ Zach., iii, 4. ²⁷ Job ii, 1. ²⁸ Marc. v, 9; Luc. viii, 30. ²⁹ Zach:

(8) Ms. Quia et inimici crucis dicuntur homines.

em infirmitatis est opus. Quantum ad di- A
 spectat, nulla sit, inquit, virgo : vincitur au-
 tentis. Quantum enim ad diabolum pertinet,
 unus salvatur. At nuptiæ honestæ sunt,
 us a tantis est obrutus. Quantum enim ad
 n pertinet, nullus sursum aspiciat unquam :
 itur autem tantos videns. Quantum ad dia-
 re quidem vestigium pudicitia vult esse in
 eriant autem qui percutiunt cor errantis.
 o ad diabolum, nec nomen justitiæ esse
 ui autem dicunt peccavi, illius aures casti-
 on vult pœnitentiam esse, et efficitur pœni-
 Movet persecutionem, et fiunt martyres.
 ejus capita incisa sunt? hoc est ipsius dia-
 e enim inciduntur pro Christo capita, ipsius
 cidunt, quoties in flamma est missus ante B
 m in gehenna! Quicumque enim facti sunt
 tum Christo, isti diabolum consumpserunt
 alii eum præfocaverunt in mari, alii autem
 t ejus corpus meatibus fluviorum. Quanti
 serunt? Etiam ii qui visi sunt superati. Si
 vicit quorundam corpora, sed non prudentem
 intellectum. Malignus athleta est, et incon-
 certator. Cum enim videtur ferire alium,
 um percussit. Quod habes negotium ad
 iabole? Ut quid victus es? peccasti, tace ;
 s, quiesce. Sed secundo, inquit, oportet me
 ion quia hæc voluit, sed quia hæc passus
 id intremiscis? Quid times? Job non est
 sed homo mortalis, cui colluctabatur dia- C
 visibiliter, victus autem est visibiliter. Et
 t te illius paviditas. Certabatur enim non
 s : et non sicut in stadiis et colluctationibus
 nudos certantur, sed latens mittebat, et
 arens feriebat, et percutiens victus est. Job
 noravit quis esset qui luctaretur ad eum,
 putavit et dixit, quia a Deo habet plagas.
 rat qui pugnabat, et alius qui putabatur
 re. Hoc furtum magis quam lucta est. Adam
 : ab Job occultatur. Job enim admiratio est
 ia putans a Deo sibi venire plagas, non
 s autem sibi peccatum, convertitur ad dia-
 agittas quæ ipsius erant. Job enim putans
 ise qui feriret, et suspicatus est esse a Deo
 et putans Deum esse qui feriret, gratias D
 plagis. Magnitudo autem malignitatis dia-
 versa est ad magnitudinem coronarum Job.
 sciret quia adversum (9) invidum et inimi-
 eret, forte contentiosius egisset et alacrius,
 contemptibilis. Nunc autem malus canis et
 us lupo semetipsum occultat, et pastorem
 i, et Job admirationem adauxit. Per ea
 e putavit maxime se instigare, per hæc in-
 et victus, et supra omnem spem superatus
 victorem. Quis enim et sufferre potuisset
 uam vitam immaculatam? Sciens conscien-
 tu, 11.

*lversum. Pro adversarium.
 'rodit. Forte vroditit.*

tiam ad Dominum religiosam, ad conservos justitiam, videns quia oves quas orphanis occidebat, et tauros quorum carnes viduæ et orphanis manducabant, et omnis possessio cujus erat dispensator ad eos qui habebant nihil, in uno momento tanquam a Deo ablata, nonne doluisset? Sed Job gratias egit, puta quia omnia subito abrepta sunt ejus, siquidem et filii. Si autem et filii, ut quid tali morte? Cur in ipsis mensis simul omnes decem oppressi sunt? Et hoc iterum putabatur Deus fecisse. Puta quia omnis facultas et possessio et filii. Quid autem quia et caro ipsius Job expugnatur? Et hæc omnia putata sunt esse a Deo, et per hæc universa Job gratias egit Deo. Non igitur te terreat diabolus : non sit domus vacua, neque illi parata, et non habet k-ecum. Sit tibi comparatio Job ad victoriam : condisce per eum inimici infirmitatem. Sed dicis : non enim abducit et adducit loca, gentes, populos quantos et videmus? Adducit : sed et apportat eos qui volunt, fugit autem eos qui increpant. Cum enim dedit ei locum Judas, ingressus est in ejus corde, furatus est, prodiit (10). Petrus ei factus est petra : magis enim plagavit quam plagatus est. Sed dicis : non negavit Petrus? Quare? quando necdum erat crucis tropæum erectum. Nolite esse timidi, nolite indigni a proavis. Aurum quidem Dei est : dicamus, affers ignem, affers gladium, addentes, omnia possum propter eum qui misertus est mihi. Gladius Jesum non incidit, neque ignis eum consumit, sed incisus aliquando est per clavum. Quid est quod incisum est? Noli ignorare, quia nec in animam ingreditur clavus. Passiones enim corporales corporibus sunt conducibiles. Corpus a corpore patitur : incorporale non ardet, non inciditur. Talis natura non dividitur, non præfocatur. Si enim translatum fuerit corpus, non est ubi capiat. Sed nolo dicere quod sequitur, quia nec rationis est blasphemiam loqui in Ecclesia. Ea igitur quæ de diabolo non importune occurrerunt, ita quodammodo facta sunt manifesta. Nos autem confidamus in Christo, et confidentes increpemus ei, et increpantes memores simus ejus qui ait : *Exite ab eis et separamini, et immundum ne tetigeritis* 21. Quid enim eis et difficiles sumus? quid eis et irascimur? quæ enim pœna alia eis debetur? Si quis eis irasceretur, utique diceret : Spoliare, denudare, deturpare, infrigidare. Statue eum nudum in frigore, facto eum currere ante currum. Laboret ambulans, deturpetur denudatus, dicat turpia. Quid quæris punire eum qui semetipsum damnat? sufficit eis quia non sunt nobiscum : sufficit nobis quia non sumus cum ipsis. Habeant quod habent, quia et volunt. Non (11) habemus quem habemus, quia et volumus. Sed fugiat et mens insanos, et sileat lingua ; inde et convertatur ad purum et incorporalem Deum, ad sauctum, et istius chori Dominum. Non eum operiamus cor-

(11) Non. An nos?

pore, quia nec patitur : non eum vestiamus vestimento, quia nec indiget : non ei offeramus sacrificia, quia nec petit. Æstima quid dicis. Si dederis ei corpus, separasti ei locum ; composuisti simplicem naturam, placabilem fecisti implacabilem. In loco eum qui et a locis liber est constituisti. Si dixeris corpus, dabis oculos, dabis aures circa Deum, et linguam, et sensum, et ossa, et viscera, et nervos, et venas : et ignoras de quo loqueris. Fuge deventiam, ut comprehendas non quantus est natura, sed quantum tibi possibile est nosse. Si corpus est Deus : quis est qui supportat, qui subajulat cælum ? Antequam ergo cælum fieret, ubi erat Deus ? Terra ei scabellum est : antequam crearetur terra, ubi erant pedes ? Sed quando dictum est hoc : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*²² ? Cum Israel magnum quid saperet de templo, adveniens sibi templum. Corripiens enim humiles et admonens, quia Deus templo non circumdatur, tunc dicit : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*. Hoc ut parvis loquitur. Et quid addit interpretans ea quæ dixit : *Quam domum ædificabitis mihi, et quis locus requietionis meæ*²³ ? Ad hoc illud utile : ad naturam autem ne quidem illud. Audi enim illius magnificæ vocis admirationem : *In mundo erat, et, venit ad mundum*²⁴. Antequam enim putaretur adesse, aderat. Non est ubi non est : et quia ubique est, non circumdatur a loco. Si enim in loco erat, in alio loco non erat. Quia enim omnia implet loca, et omnibus separatus est, adest, non adest : non potes intelligere tu. Hoc enim est quod queritur : nihil Samaritanum, nihil Judaicum, nihil tale ut dicas : *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*²⁵. Hoc enim Samaritanorum est : *Vos autem dicitis in Hierosolyma esse locum*²⁶. Non mihi montes, non templa, non civitatem, non regionem, non locum, nec terram, nec mare, nec aerem ; cum cælo nihil Judaicum. Bona lex est : lac parvis utile est. Factus es perfectus, formatus es, excusa illud, quod aliquando tibi videbatur civitas Dei, templum Dei, templum Domini. Dicit enim Jeremias : *Templum Domini, si servaveritis, inquit, mandata Domini*²⁷. Decora vox primo testi. Salomon autem ædificavit sibi domum, ait : sed *Altissimus, inquit, non habitat in manufactis hominum*²⁸. Altissimus et non in civitate : Altissimus et non in templo. Et dicit per alium prophetam : *Sanctus sum, et non ingrediar civitatem*²⁹. Si autem in civitatem non ingreditur, in templo quomodo habitat ? ut dicatur cælum sedes, ut non domus putetur et terra scabellum ? Qui autem novit eum qui se genuit, ipse scit et revelat quia nullus eum vidit. Et certe venit Pater, et habitat et inambulatur. Et certe illa consequentia non consedit (12) ambulationem. Si enim totum cælum sedes ejus, et tota

A terra ut scabellum tactum pedum quomodo potest transire scabellum quomodo ambulavit ? sed habitat habitat et inambulatur. Latior enim : quam cælum : sanctus in sanctis *mini, inquit, Christum Jesum, dic* Quanti enim induuntur ? quanti evocantur, et vocabuntur ? et unusquisque omnes totum, et neque dividitur dicitur, neque scinditur, et omnibus omnibus separatus est, et omnes est corpus Deus, neque corpus circum vestimenta. Siquidem et cum in nec tunc cadit in corpus : sed natura efficientias fecit corpus B enim supra fluctus non ambulatur ergo Jesus per corpus. Non ergo deit corpore, sed corpus elevatum est corpus, ejus enim natura est. Qui adesse dignatus est, simul cum spiritum non incidens a se, et lutum sicut sputo autem et luto oculos qui figuravit : ut ab initio intueris totum pus alleviatum, et vestimenta corpus et ad vestimenta, ut videas quia omnes penetrat qui tetigerunt. calefacit proxima sibi, et per cale adunguntur calefactis calorem sanctificavit Dominus corpus quod corpus sputum, et per corpus vestimulier quæ summitatem simbriae t torum, fontem insanabilem sanguin rari per simbriam sanitatis medelari scilicet quæ aderat in corpore : sed præsentiam. Neque igitur ipse corpus habuit : sed quibus erat utile continet et corpus, et per spiritum videtur Deum, qui ministerio incorporealis ministerium autem audiens non necesse debet, sed beneficium eorum qui usum tamen ejus qui ministratur : nos (13) prosumus Deo, quia videmus tendere. Nobis enim lucrum est, ut r nobis lucrum est si non perversas h Deo mentes, ne et decidamus a Deo. D omnis a Deo, qui aliena sapit. De qu ita ut est, habes eum : si autem alio taveris, eum qui est non habebis. Q visti quem putas, non habes eum : qu lis qualem putas. Non de quolibet Irridemus eos et quia ista parva d ignorant artes : ubi ars est necessari assequuntur ea quæ audiunt, frequ tem (14) vides, dicimus, non audis, l igitur de his quæ hominum sunt, cul

²² Isa. LXVI, 1. ²³ ibid. ²⁴ Joan. I, 10. ²⁵ Joan. IV, 20. ²⁶ ibid. ²⁷ Jer. VII, 4. ²⁸ Act. 24. ²⁹ Ose. XI, 9. ³⁰ Rom. XIII, 14. ³¹ Joan. VI, 19. ³² Matth. IX, 20-22.

(12) *Consedit*. Forte *concedit*.

(13) *Nos*. Forte *non*.

(14) *Dicentem*. Forte *dicentes*.

s de invisibili Deo. Cum autem quis aut
aut audire noluerit, aut intelligere mi-
rit, quid putas erit? Noli errare a Deo.
gnitio est Dei. Secundum quod est nobis
ecedere a consuetudine. Non hominem
aperias ei oculos (15) et aures, et os et
et manus, et pectus, et pedes, et ponas
m, et subjicias scabellum, et supponas
on est ex nobis Dominus, sed nos per
us. Vis autem ediscere quia non est ex
Filio ejus cum dictum esset, *Emmanuel,*
*Deus*⁴²; non simpliciter nobiscum est
l cum in corpore venit Dominus, tunc
cum Virgo in utero concepit, tunc no-
nus. Ante istam autem dispensationem,
esset præsens, non erat nobiscum. Si
a feceris Deum, et corpus plenitudinem
ræ, aut quod superat supra hæc; in ipso
m, et terræ lapides, et omnia quæ sunt.
corpus coextensum est corporibus, primo
trahe omnia, ut locum habeat Deus. Si
is est magnum: egestatem dico paupe-
mplet omnia: nullus alius habeat locum.
n prævenit Deus. Et sicut repletum vas
ui præcesserat replete, non est locus
atur aliquid aliud: ita si Deus corpus
sit autem omnia, non habeat cælum
faciat, neque terræ locum; præcessit
Si autem est cælum et terra, et mare,
llus locus est vacuus: neque ex natura
porum quæ insunt, neque ex præsentia
per corpora penetrans adest, non corpus
quidem nec si anima nostra esset cor-
t esse in corpore. Sicut enim suscipiens
manet quantum erat, sed additamentum
itudinem mensuræ: ita corpus corpori
i. Et sicut ædificiis, et navibus, et cho-
llis, et civitatibus, et agris, et arboribus,
dditum auget magnitudinem: si autem
erit locus, quæ præcesserunt, quæ au-
roducuntur, non habebunt locum. Si
ora adduntur corpori constituto Deo,
Deus, putas non erat perfectus antequam
cælum? Si autem ipse erat perfectus et
omnia, non habebant locum mare, ter-
D
1. Si autem quidem ista sunt, Deus au-
it, et gubernat, et regit; invisibilis est
sibilibus aquis superstans. Si enim ipse
et, nunquam passa fuisset terra mare,
re terram, adversa et jurgans natura
e, et extollens, et minans, indens et
(16); invisibili autem manu sua statutis
s lis non transgreditur. Ergo per visibi-
is conspicitur, sicut scriptum est: *In-*
em eius per creaturam mundi ex operibus

1, 23. ⁴² Rom. 1, 20. ⁴³ Joan. v, 37.

Ut apponas ei oculos,
Et minas indens et contendens.

A *intellecta conspiciuntur*⁴⁴. Quid est, intellecta con-
spiciuntur? Deus, inquit, intellecta visibilis. Visi-
bilis autem dicitur ita sicut scriptum est, Et vidi
visionem Dei: intellecta, utpote suggerente oculis,
quæ vidit esse inscripta in operibus ejus. Quæ enim
inscripta sunt, nobis necessaria videntur. Cur au-
tem illa audis quæ visibiliter dicta sunt, natura au-
tem vere et principaliter non admittis? Vidi Do-
minum, audisti: invisibilia ejus non audisti? Audi-
sti quia ille nescio qui vidit Dominum, Deum nemo
vidit unquam non audisti? Audisti quia ille novit,
neque vidit, neque videre poterit: non audisti, sed
audivit eum Filius suus magis? quantum ipse enim
novit Patrem suum qui ait: *Neque vocem ejus un-*
*quam audistis, neque faciem ejus vidistis*⁴⁵. Si
B
tem volueris ex tuis agnoscere Deum, et te et Deum
ignorabis: sed sequere humilis, considera ubi sis.
O quantum inter te et cælum interest! amplius
autem derelinquitur cælum a Deo. Non spatii dico:
nihil enim desertum Deo est: in nullo autem reti-
netur Deus. Forte isti sermones aliam linguam ne-
cessariam habent, quia et de alia natura dicuntur.
Cum igitur sermones moti fuerint in ecclesia,
siquidem de humanis negotiis, unusquisque acutus
et acer auditor, et ex quibus patitur, et ex quibus
admittit respiciens ad dicentem, et comparans quæ
dicantur his quæ agit, et quæ proferuntur his quæ
patitur; statim prudens et scrupulosus auditor et
agnovit et consensit. Cum autem transmoverimus
sermonem, et ab humanis recesserimus, et ad Deum
C
mentem ostenderimus (17) nostram: istic multi
quidem suscitantur, quidam gravantur a somno,
alii delirare putant dicentem. Ut autem condiscas
hoc vitium ita esse, audeat quis honestus ingres-
sus theatrum dicere vera his qui mendose confin-
gunt, et assumere constantiam decoram; si autem
et in illo decorum est ingredi loco; et incipiat dice-
re: Insanitis, o homines: non videtis oculis: sur-
dæ vobis sunt aures. Iste enim qui saltat, ludit ve-
stram cultionem, deturpat ea quæ colitis, nientitur
iste, et vos consentitis. Putas patientur, ut impleat
accusationem et convictionem, et non ipsius theatri
accipientes lapides mittet aut volvet unusquisque,
ut ei fuerit virtus, tanquam ad deceptorem et in-
D
terficientem qui beneficium tribuebat? Si autem
et personam comædi, aut illorum qui illi plurimum
clamore consuerunt, inducens quis fuerit ingres-
sus in habitu quidem lupi, incipiat autem dicere:
Est Deus, et iste non in templis, non in simulacris,
non in picturis, non in manibus artificum: si dixe-
rit vera apud eos qui meditantur menda (18), putas
concedent implere veritatis sermones, non ante
sermones obruent eum lapidibus dicentem? Nam
etsi talia non fiunt in ecclesiis, tamen cum supra
sensibilitatem moverimus sermonem, multi nos

(17) *Ostenderimus Forte extenderimus.*

(18) *Menda. Forte mendacia.*

derelinquunt : et corpore quidem erubescunt recedere, mente autem olim dereliquerunt : reputantes apud se, magis autem fraudantes et non admittentes. Est ergo aliquid quod non potest manus tenere : est aliquid quod non potest oculus videre : est aliquid quod non est sensibilitas. Non habes animam? vidisti ista (19)? putas ergo, quia animam non vidisti tuam, non est quod habes? et certe de anima dubius esse non debes si est, sed de corpore. Corpori enim ut sit, præsentia facit animæ : num debes dubitare? Si videt oculus tuus, si gustat lingua et loquitur, et si tangit manus; cur dubitas, et non magis edoceres? Ostendo tibi corpus mortui : oculus ei non deest, et non videt; linguam habet, et sermonem non habet; aures habet, et auditum non habet; non gustus ei, non tactus. Invenire quia abscessit artifex invisibilis, et cessaverunt visibilia operamenta? Nunc corpus : nunc

A carnes (20) vivent; sed anima, et sensus. Si autem et contendimus esse unum cum Deo, non opponamus ei qui mensuratus sit separatus ut est, sit purus, sit liber affectu ab omni loco, ab omni regione, ab omni figura. Solus enim est in semetipso, nihil in alio. Solus metipsum, solus reparatus ad se, et reparatus ad se, complet omnia, sed non opus est; vox maxima necessitate operatur; autem nec vox, nec tuba, sed non videtur qui non videtur, ut audiatur qui non auditur, ut intelligatur qui non interpretatur, ut agnoscatur qui non apprehenditur, et sit isti tali Deo præsente, qui talem nobis annuntiat et interpretatur. Gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu et nunc et semper, et per omnia secula Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI, LIBER PRIMUS.

Multitudo quæstionum in his quæ lecta sunt hæc continetur. Et forte cum jejuniis poteritis audire et quæ sunt quæ quærentur, et quæ eorum interpretatio habeatur. Quæritur enim in his quæ lecta sunt, si Deus in montem descendit Sina, et si circumdatur Deus in monte aut loco. Quæritur etiam quæ erat tuba, quæ ore proferebatur Dei. Quæritur, cur appropinquantes ad montes (21) in quo erat Deus, interficiebantur, et prohibebatur populus appropinquare. Quid sibi vult columna nubis ubi est Deus? quid etiam mons fumans? Addatur autem his, cur si quis vidisset Deum moriebatur, et non magis vivebat. Has omnes quæstiones ambit locus qui lectus est. Orantes igitur ipsum Deum, qui solus potest sua edicere, ita ad solutiones istiusmodi veniamus. Deum quidem circumdat nihil; circumdat autem Deus omnia, non corporaliter. Virtute enim incorporali adest omnibus, ubique præsens est, et ab omnibus separatus est. Non enim ut permisceatur adest, aut ut copuletur, aut ut jungatur; sed liber et separatus adest. Adest autem non divisus, aut scissus, aut segregatus. Neque pars quidem ejus adest, pars autem abest; neque hic quidem pars alia, alia autem pars alibi. Ista enim

C omnia corporum sunt vitia et passiones, et partitiones. Illa autem natura incorporea, non solum ut non sit corpus, non habeat corpus. Nec enim ut animalis quidem est, circa corpus autem quæritur, aut corpus circa ipsam, aut quærentur luerit dicere : neque hoc accipiendum dicitur quia neque corpus est Deus, neque corpus ipsum, neque in corpore est ipse. Et quis in corpore innutritus forte suspicabitur, nihil esse non tenetur, nec videtur, nec aretatur, nec moritur. Sed conversus edocetur naturam operum quæ videntur, et tactibus incurrunt, et circumspiciuntur, vere nunquam sunt. Si in corpore transfertur et transmutatur, et scienditur, et putrescit, et nunquam ipsum est in statu. Quibus enim proprietas est, non videntur : quid enim proprium est corporibus veterascant? Si enim esset corpus incorporeum, non indigeret istam additamens. Ita enim corpora infirma sunt, et illa non videntur fortissima esse, quia adjuvantur sunt. Si enim pulsus fuerit lapis, et cadit initium ut cadat, et coeperit comminari,

(19) *Ista. Forte istam.*(20) *Nunc corpus, nunc carnes. Forte, non corpus, non carnes.*(21) *Montes. Pro montem.*(22) *Ipsam. Αὐτόν, eundem.*(23) *Nisi. Forte. nisi et.*

in ruinam; et si scissus fuerit non
 et divisus distat a semetipso. Ita et de
 iuntur incisiones et ruinæ; et quanto
 quæ scinduntur, tanto magnæ sunt et
 in crassitudine virtus est. Si autem
 eorum corporum scrutari naturas, se-
 mitam quæstionem consequenter vide-
 et ipsorum corporum subtilitas quæ
 infirma, fortiora quodammodo appa-
 quod dico, terra aquis est crassior,
 minus crassæ habentur. Sed cum
 rit aquam, dissolvitur: cum autem
 iderit terram, penetrat eam. Et quod
 ab aqua, hoc patitur aqua ab aere.
 mprovectiones (24) istæ ostendunt?
 xime, quia ad incorporalitatem et ad
 majorem imponunt virtutem subtilio-
 rim per aquas penetrat; penetrat au-
 tem faciat aquas emitti per se ad supe-
 quod ejus non est naturæ. Et si quis
 posse, quia non detinentur superna ab
 um sunt, si quis repleverit aere utrem,
 rserit in aquam; et certe cum sit
 a crassior et gravior magis quam aer
 juærens suum officium et regionem,
 avissimis utribus detinetur, sed scin-
 rsum educitur cum gravibus per aera.
 assionem quam aquæ ab aere potius
 igne sustinet, et testis (25) sermonis
 et lucernæ. Ideo enim attenuatur flam-
 , quia incidit istum ambientem aerem.
 idem ignis a videntibus, agnoscitur
 qui possunt ejus naturam videre, quia
 nat regionem, ad superiora scilicet.
 tilissimus ignis cum sit unus e cœ-
 rimus est incorporalibus. Intuere enim
 et proprietates adversum cætera cor-
 s enim corporibus condiscamus im-
 subtilium ne crassus effectus cadat
 ra crassa: sed mentem ad lætitiæ:
 idem sis liber, ad incorporea autem
 igitur primo quidem dicam idem
 ra omnia corpora, et illuminat alia:
 facile ad alia tenebrat. Penetrat enim
 dissolvit omnia corpora. Quanquam
 est dura, aut quæ potest confabu-
 rimæ non ostendere fortiorem esse
 em a sui natura: emollitur enim et
 æm, probatur et aurum, colatur ar-
 atur plumbum, et omnia quæ putantur
 orpora, igni cedunt propter subtilem
 i. Denique si projeceris lapidem in
 it quidem, sed non per flammam. Fu-

git enim flamma eum. Si autem ignis confabulatus
 fuerit lapidi, per totum lapidem penetrat. Ita et si
 ærumentum immissum fuerit in igne, aut ferrum, aut
 ipsum aurum, immutantur colores omnium, et ad
 ignis transferuntur colorem et magistrum (27):
 quodque eorum ignis, aut hoc qua dicitur et calore
 et fulgore et omnibus proprietatibus ignis. Quia
 autem ignis ad aurum non cadit, aurum autem ca-
 lefacit; manifesta est eminentia. Et quia ignis non
 dissolvitur a petris, dissolvit autem petras; aperta
 est virtus. Et quia ignis non detinetur ab aere,
 scindit autem et sursum currit; apertum imperium
 est. Et quia urget sursum fieri, et positione est et
 virtute et colore fortior. Sed forte quidam jurgium
 aquarum adversum ignem videt, quia ab aquis ex-
 stinguatur ignis: quod quidem recessio magis ignis
 est quam corruptela. Sicut enim a tenebris non
 consumitur, sed cohabitare iisdem non patitur.
 Immutemus autem, et videamus cum aqua in vas
 fuerit immissa, et oblatum vas fuerit igni, quis a
 quo istic consumitur, quid autem veluti penas sus-
 tinet, et sonat et bullit. Ignis enim nunquam a
 frigida aqua factus est frigidus: aqua autem fre-
 quenter et semper, ut ita dicam, ab igne efficitur ca-
 lida. Ergo et istic, quia aqua assumit calorem,
 ignis autem frigidorem non admittit: consumitur
 autem aqua amplius calefacta, ab igne, et fervens
 utpote et emissa et ebulliens, fugit partes vasorum
 ad quas propinquaverit ignis, et urgetur effugere e
 vasis et effundi. Non enim potest ignis sufferre cru-
 ciatum. Ergo in istis omnibus subtiliora corpora
 fortiora sunt cæteris: secunda autem ea esse vir-
 tute, quæ minus habentur in subtilitate, et secun-
 dum competentiam uniuscujusque usque ad quartum.
 Ut autem et ista addantur, flamma incisa non
 inciditur. Sed et si volueris assumens ferrum, aut
 aliud aliquid quod videtur incidere, et ad alteram
 perduxeris partem per flammam, manet tota, et in-
 cisionem non suscipit. Si autem non intellexistis
 quod dictum est, transeamus ad radios solis: istos
 si voluerit quis incidere gladio, in inferiori parte
 non inveniatur: sursum enim remanent non inci-
 sivi. Ita et flamma, ubi ejus fuerit radix, illic tota
 colligitur. Non est enim videre partem flammæ su-
 perius gladio incisam remanere, partem autem in-
 ferius, sed tota ad semetipsam conjungitur. Lignum
 autem et terram, et saxa incidentes dividimus a
 semetipsis, et disjungimus partem a parte: forte
 autem incidimus et aerem, sed ejecto eo quod inci-
 dit, statim ob subtilitatem sui semetipsum con-
 jungit. Gladio enim, aut ligno, aut lapide, per quæ
 incisio efficitur (per multa enim admittit ratio fieri
 incisionem) sublato, aer propter subtilitatem sui

actiones. Forte in voce hac perperam
 et vocabulo præcedenti geminatum.
 Forte, testes.
 et potest. Forte per interrogationem,
 confabulata (δμιλησασσ sociata) flam-
 ma est pauca, si ignis confabulatus fuerit
 tot. Gr. XXIV.

lapidi, et infra de incorpor. lib. II sub fin. et confabu-
 latus terræ fuisset (ignis).

(27) Et magistrum. Forte sic legendum, et magi-
 strum quodque eorum ignis etc. καὶ δέσποζον (domi-
 nans) τὸ πῦρ

t ei subijci omnia quæ facta a Deo sunt; A
 ius putarentur opera quæ facta videntur,
 figuratur homo, et non primus. Si
 novissimo facto homine, ausi sunt qui-
 fabulas introducere; quid non ausi fais-
 n ista præcessisset tutela? Aliter autem
 antequam crearetur rex super terram,
 necessaria primum, ut ita adveniret qui
 deberet. Servatur autem et in irratio-
 ordo, secundum Scripturam. Non enim
 sunt animalia, quam fierent ea quæ pa-
 nimalia. Quia enim factum quidem jam
 um, fundata autem jam erat terra, et ma-
 separatum ab arida, effusus autem erat et
 ata autem erant quæ facta sunt, unum
 n ornamento suo: terra quidem florens
 et plantis: aer per avium iter avibus
 mare et flumina et fontes piscibus læta-
 ni in se fuerant nati. Cælum autem vari-
) suis floribus erat, et tunc factus est
 eatus autem est homo non uno præcepto,
 s quidem dicitur manibus figuratum. Ex-
 n jam argumenta sunt de incertis. Scri-
 enim ⁴⁹, quia accepit Deus e terra limum.
 a accepit, dixit, addemus ei et manus?
 est quia et figuravit hominem. Et figura-
 n corporis jacebat, anima autem non erat
 ata. Sed volens Deus per opera separata
 : naturas separatim figuravit corpus, se-
 nimam fecit. Et factum est velut taberna-
 C pus: introducta est autem anima, et ha-
 Et ne putes quia præcessit corpus in crea-
 m et in honore præcellit. Sed memento-
 rius audisti, quia et irrationabilia animalia
 inem facta sunt: et non quia prævenerunt
 ione, jam et prima sunt in honore. Ipsa
 m irrationabilium ea quæ ad escam neces-
 , priora creata sunt: et non quia quæ uti-
 nimalibus, et jam (40) honorabiliora sunt
 ergo non a temporibus accipiamus, pretio-
 esse quæ priora sunt: siquidem et terra
 m qui videtur cælum est facta. Si quis
 t Scripturam, aut legentem audivit, inve-
 scriptum est: *In principio facit Deus cæ-
 rram* ⁵⁰. Cælum enim cum terra factum
 n istum qui videtur, sed alium superio-
 undo enim die efficitur iste qui videtur,
 atur firmamentum. Tantum enim honora-
 iste a terra est, quantum et spatio distat
 tus. Et non quia toto die præcessit terra
 l videtur cælum, jam et honore prima pu-
 ta figuretur prius corpus, et post fiat ani-
 mbis servetur dignitas. Factus igitur homo
 enim nominat Deus dum dicit. *Et figuravit
 tinem, limum a terra accipiens* ⁵¹. Necdum
 homo: sed si forte imago hominis, ima-
 . 11, 7. ⁵⁰ Gen. 1, 1. ⁵¹ Gen. 11, 7. ⁵² ibid. ⁵³ ibid.

go autem necdum vivens, et jacebat quod factum
 est ut operamentum: requirebat autem artificem,
 non intellectu aut effectu, sed necessitate poscebat.
 Scriptum enim est, quia post hoc: *Inspiravit in
 eum Dominus spiramentum vitæ; et factus est homo
 in animam viventem* ⁵². Et iterum, *In spiritum vivifi-
 cantem* ⁵³. Ergo ab initio separatim quidem cor-
 pus, separatim autem anima facta est. Et corpus
 quidem sine anima non vivit: cum autem ingressa
 fuerit anima, tunc efficitur homo in animam viven-
 tem. Et quis comparabit opportune corpus quidem
 nubis, animam autem immissis a sole splendoribus?
 immutat enim nubis colorem, immutat ejus effi-
 giem, sed non vivificat. Quære ergo quomodo ac-
 cepit Deus limum terræ, et quomodo inspiravit
 Deus. Accipit enim sine manibus, et inspirat sine
 ore. Cur ergo accepit? ut appareret quia non ab
 alia creatura est homo, sed a conspersione ferment-
 tum. Cur autem et inspiravit? Pro eo ut dicat, quia
 immisit. Si enim corporaliter acceperimus quod in-
 spiravit Deus, ut a Deo pars efficitur Dei inspira-
 tione ista, et dividimus indivisum. Et quemadmo-
 dum possibile erat peccare eos, qui a Deo ut pars
 ejus erant separati? Ita ergo ex creatura quidem
 ipsa statim separatim est nostrum corpus ab anima
 nostra. Anima autem omnium animalium quæ ab
 hominibus manducantur, dictus est sanguis, non
 tamen hominis. Sed cum diceret homini Deus, ut
 prius effunderet sanguinem, et ita manducaret;
 de animalibus iste ejus erat sermo. Ab initio ergo
 creaturæ, ita melior est nostra anima a corpore,
 et separata est. Ut autem veniamus ad ejus digni-
 tatem, scrutantes scrutemur quia corpora non ger-
 minant, sed arbores et plantæ acceperunt germen,
 et augmentum, et escam, quam non habebant saxa
 quæ vere sunt saxa. Germinare enim et crescere,
 et imbribus nutriri non habent, sed hæc accepe-
 runt plantæ et arbores. Et ne quis producat contra-
 dictionem, si aliqui lapides crescunt in mari, sive
 nigri, sive rubri: illi enim plantis magis similes
 sunt quam lapidibus: incisi enim cum fuerint, tunc
 lapides efficiuntur: in quantum autem stant naturæ
 legibus, et radices emittunt, et pullulationem ope-
 rantur, et incrementum accipiunt, et ramis annun-
 tiant affinitatem. Ergo plantis et arboribus ista ad-
 duntur, quia habent ut germinent, ut procedant,
 ut crescant, ut pascantur. Animalibus autem id
 inest quod inest, hoc est ut nascantur, et crescant,
 et pascantur. Juncta autem his est et proprieta-
 tis additamentum sensibilitas. Est autem hoc in lapi-
 dibus ut sint, sed non inest eis ut crescant, et ad-
 ditamenta sumant, quod est in animalibus omnibus.
 Esse autem inest saxi et terræ: germinare autem
 et crescere, et augeri, quod erat arborum, non est
 in eis. Additamentum autem eorum separatim est
 sensibilitas, utpote quæ in animalibus habetur. In

orte, Varificatum, ut supra col. 1131 B.

(40) Et jam. An etiam?

in deesse videntur, hæc fortiora efficiuntur
 sensus et cogitatus. Non potest nostra aspi-
 rimum contueri in mari. Quid ergo? num
 nos mare? Nonne ei (42) maris profundum
 invenit, ut nunc quidem funes in mari
 eret, nunc retia expanderet, alio autem tem-
 alia machinamenta immitteret? siquidem et
 nas ad profundum pervenit, et per setas
 ur. Jam autem et margaritas scrutans inve-
 spirationi nostræ deposuit solatium. Et pri-
 idem, quomodo intellexit ea quæ in profundo
 sunt posita? et dein quomodo cepit (43), aut
 usum eorum, ut quædam quidem separaret
 am, quædam autem reponderet ad medelam,
 igeret ad ornatum? Invenit autem et iter in
 Accipiens enim e terra arbores, vehicula in
 us operatus est maris. Generans enim artes
 scipiens, ad ea usus est quæ accepit, et te-
 creatura sapientis per omnia Dei. Accipiens
 aquam et ignem et terram et aerem et arbo-
 mare et fontes et montes et campos, nihil
 ita ut accepit otiosum esse permisit. Coac-
 t enim virtutem cogitatus et sapientiæ. Et
 onsiderans ea quæ in idem erant occulta, ha-
 nsus, ut ei adveniret et operaretur et utere-
 cepit enim ignem, et invenit solatium tene-
 noctis obscuræ. Invenit quomodo ex lapidi-
 ficatur ferrum: invenit quomodo esset æra-
 m e terra. Invenit quomodo aurum purgatur,
 do argentum colatur, quomodo plumbum
 tur et ferrum, et quomodo ex his vasa figu-
 , et vasorum varietas, et quæ ad tutelam,
 d medelam, quæ ad operationem terræ, quæ
 vigationem, quæ ad terram, quæ ad lapidem,
 d ligna, quæ ad aquam sunt necessaria, et
 aeries magis quomodo conflatur, et quid de-
 ccipere, et quomodo oporteat coëficere spi-
 flammæ ex igne: tanta sunt bona, lumen nõ-
 , medela ægrotantibus, operamentum artibus,
 icolis pugnantibus tuitionem, pacificis tutelam.
 t autem secundum unumquodque operamentum
 , quanta ignis operatur consideremus. Fecit
 , et ex auro tanta; argentum, et ex argento
 nulta; et ærumentum, et ex ipso in primis
 aria; et unumquodque quod colatum aut cou-
 est, primo quidem inventum est, dein die-
 a, et post confectum, et ita usum. Didicit
 cogitatus quibus pascitur ignis: et certe ali-
 s offert ligna ad coctiones, aliquoties autem ut
 t, et per quem ligna consumuntur perman-
 per istum sensum nutrita arguuntur. In tan-
 sim dives est qui tribuit, et tantum ditatus est
 cepit; quis, si voluerimus contendere, et tan-
 x opificiis ignem exponere, et utilia quæ ex
 unt manifestare, transiet nox conjuncta diei,
 rebunt ignis solius non plena. Apparet autem

A dives qui creavit Deus, et qui dignus est habitus sen-
 sus tali divitia, ut hæc omnia scrutaretur. Vidit
 enim cogitatus in sabulo vitrum. Intuere ergo quan-
 tum distat cogitatus a corpore. Quid videt oculus?
 sæbulum: quid videt sensus? vitrum. Intueris alium
 et alium: ille enim videt sæbulum, iste autem videt
 vitrum, quod necdum est. Ergo non oculus corpo-
 ralis intuetur, qui nec videt nisi adfuerit anima. Sed
 et eam videtur videre, aliter videt corpus et oculus:
 et certe anima videt per eum: aliter intuetur cog-
 gitatus a semetipso. Non vidit corpus ærumentum,
 non vidit corpus ferrum, sed lapis erat et terra. Co-
 gitatus autem videns quæ non videbantur, æstimans
 quid facturus esset ignis, si confabulatus terræ: fuis-
 set iste (44), [non tamen omni; et illi lapidi, et non
 B omni. Quærens enim ærumentum terram accepit, et
 quærens ferrum lapidem sumpsit; et non erravit,
 sed agnovit in quantum deberet igni permittere. Si
 enim transierit mensuram a Deo acceptam, ignis qui
 purgat consumit. Ita in istiusmodi materiis immisit
 cogitatus suam admirationem, in vasis suam varietatem,
 in operationibus suam virtutem, in operamen-
 tis suam sapientiam. Procreans enim artium gentes
 et disciplinarum populos, et nationes et genera, et
 separans alia aliter, et in alio opere aliter operatus
 est unicuique operamenta separata, et suggestit ma-
 terias; et illam quidem posuit auro, aliam separavit
 ad argentum, alteram ad ærumentum, et alia ostendit
 ferrum, alia demonstravit sæbulum, et ex sæbulo
 fructum vitri. Alia dedit invenire naturam arborum
 et operationem et usum et tempora. Alia fructus eorum,
 alia culturam eorum, alia ad inventionem eorum,
 alia medelam ex ipsis, et ipsi medicinæ nostræ
 corpora: quid deberet amburere, quid oporteret co-
 quere, cum quo deberet miscere; quid deberet sepa-
 ratim offerre, quid conveniret cum plurimis, quid
 crudum, quid incipientibus morbis et illi passioni,
 quid autem promoventi et jam posito in cessatione,
 quid etiam in insistendi initio, quid vero reddenti,
 et credenti, et recedenti. Non despexit nec anima-
 lium fructus, sed totondit nobis indumenta ex ovibus,
 totondit et e capris plurimos usus. Et non est dinu-
 merare quanta ex animalibus et alimoniis nobis de-
 derit ad operimenta, ad usum, ad medelam, ad ope-
 D ra: quanta ex arboribus, quanta e saxis, quanta ex
 aquis, quanta ex natantibus et volentibus, quanta
 ex auro et argento, et lignis, et lapidibus, et æra-
 mento, et ferro, et plumbo, et quæ amburuntur et
 non amburuntur, et attenuantur, et contextuntur. Et
 mihi quidem videtur cogitatus ita esse sicut vir qui-
 dam dives, sua cupiens dinumerare, et scrutari; non
 sufficit, sed ob multitudinem possessionum et sub-
 stantiæ, neque rationibus aut sensibus vacare po-
 tens, sed superatus ab his quæ habet, manet incertus.
 Tale nescio quid et nunc passus est cogitatus. Similis
 enim est ei qui fluctus dinumerat. In eo enim dum

Ei. Forte, et.
 Cæpit. Forte, cepit.

(44) Iste. Forte, isti. - - Confabulatus. Vid. supr.
 not. 26.

is, et sobrii excitamur, et videmus pulchritudinem, et pulchritudinem, et non ut offensus quoque nostras non perforat melonim pudicitia et solvere ceram in auribus, ceat audientia (48). Nostra enim membra pudicitiae sunt. Oculum videt bonam factum honestate eam intuetur. Non movetur piscitiam, sed videt in facie pulchritudinis cogitat qualis sit pulchritudo in anima; foris sunt bona ad semetipsum adducens, is bona decerpit, et non in malis offensa corpora incolumia ab omnibus utilitatem, et a motu, et ab exercitio, et a cursu, et ne, et a somno, et ab esca, et a potu: ita iure ægrotant ab omnibus nocentur. Vini odorem excusant et unguenti nidorem, et motum, et escam, et frigidorem, et caliditatem enim eis nocent qui male se habent. Item prosunt his qui incolumes habentur. Ita os omnia movent ad noxam, et vultus, et compositio melodiae, et vestium et honor quidam, et bona opera ad mala vertuntur ei. Qui autem sobrius est, ex adverso; contraria illi sunt, a bonis enim bona delivens in bonis est. Ita ergo pretiosa est pudicitia, dum adest, et iustitiae præparat locum, spatium et virtutem: intellectum autem (49), retinetur nomen, salvat. Ergo amplectitur et virtutem, et sicut mater quaedam pietatis fratribus. Bona quidem est virtutis fortitudo non semper eam necessariam habemus; non audeo et dicere: Utinam non eam, sed quis enim eam acceperit, tantum in bellis. Si autem et in pace necessaria est virtus, deficiat pudicitiae: forte enim cum iurgantibus, et illarum fluctus eriguntur, et viriliter resistat pudicitia. Si igitur adstiterit, tunc erit pretiosa et in pace non quippe semetipsam vindicans, sed pudicitiam adjuvans. Si autem et in bello virtus ponatur, etatem generis despiciat. Mulieres enim ad arma armamus (50); pudicitia autem et in pace est, utilior autem et mulieribus. Cur non dicatur, quod verum est, quia et virtutis iustus et in bellis ob pudicitiam necessarius. Si enim suscipimus prælia, ut non adversarii, mulieres extra legem pudicitiae corripimus. Si enim ob hoc pugnamus, et pugnae tercipimus, virtus ob pudicitiam et in bellis. Sicut enim naupegia ars gubernatrici milita et virtus pudicitiae præparat tranquillitatem: igitur virtus ex parte maxima genero: sed nec viris omnibus utilis invenitur. Non enim eam et temporibus pudicitia. Qui

A enim adhuc adolescentes sunt, et necdum opera belli didicerunt, nec ad prælia vocantur, nonnunquam pudicitiae sibi imposuere coronas: sed et ob infirmitatem plurimis quiete donatis pudicitia adhuc utilis invenitur. Nam etsi senio deponuntur libidines, sed adhuc usque motiones concupiscentiarum, intusque et fornicationes ægrotant et occidunt (51), quæ libidinem continere non possunt, et patres dehonestant, quæ monitiones pudicitiae non libenter accipiunt. Si enim adesset pudicitia, neque furaretur quis, neque occideret aliquis, amaret autem et patris monita filius. Divina possessio ista, sed difficile invenitur. Qui autem iam habent illam, quæ post resurrectionem futura est conversatio? Dicit enim ipse regni Dominus et apportator: *Quicumque resurrectionis mortuorum digni fuerint, non nubunt, neque nubentur, sed ut angeli erunt Dei* ⁵⁰, quia nec mori iam possunt. O immortalitas pudicitiae juncta! Qui in bellis vincunt non efficiuntur ut angeli, sed qui neque nubunt neque nubentur. Hoc iudicium est ejus qui fecit naturam. Nam et alibi ad ornatum ipsius pudicitiae locutus est Dominus: *Non omnes, inquit, sunt digni, sed quibus datum est* ⁵¹. Quod enim homo ex natura non habuit, hoc sit desuper donum: sed mihi quidem pudicitia ista suam pulchritudinem ostendat, et sensim trahat, et relinquatur non cedens, neque repleta et capta: sed sicut avis quaedam adornata, nonnunquam ludere desiderans sensim recedit, et in eo dum videtur, movet desiderium; sensim autem dum movetur, illicit ut eam quis insequatur; non capitur autem, quia ipse est ut effugiat: protendit autem cursum, et cum quis maxime putaverit se comprehendisse, movet pennam et volat: ita et pudicitia suam varietatem in honestate proferens, sensim autem se movens et commovens, in tantum me trahit ut insequer: cum autem iam putarem me posse manum extendere eamque comprehendere, movens pennas superius se cælo conjungit, ad angelos scilicet, ubi ejus natura est ut maneat. Et ipsa quidem non comprehensa mansit, me autem reliquit stupentem et desiderantem comprehensionem, quam persequens non apprehendi. Etiam quidem colligamus sermonem; et quia pudicitia multa superans et sermonem ipsum qui de eadem est ininterpretabilis, recessit, universam humanam transcendens naturam: sermo autem inveniens quæ Deus hominibus donavit, et hoc mortalibus, per quæ immortalitatem eis procuravit, ad gratiarum actionem iterum se convertat, et de sancto et sanctificante, per quem sanctum hoc donum hominibus misit, per unigenitum scilicet suum Filium, sit ei gloria et honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

D. xxii, 30. Marc. xii, 25. Luc. xv 35. ⁵⁰ Matth. xix, 11.

s. auribus, ne noceat audientia. Intellectum autem. Auctor *Etymologici magni*, *νη παρὰ τὸ σώζειν τὸ φρονεῖν*.

(50) *Ad præliandum. Ms. ad prælia armamus. Forte legendum, ad prælia non armamus.*

(51) *Ms. fornicationes erogant et occidunt.*

que sibi. Et quæ putamus nobis esse ma-
 ona, et necessaria quæque sunt nobis; illi
 nnia sunt otiosa: et quæcunque ex anima-
 nis sunt utilia, illis sunt non necessaria.
 nim ad culturam non habent opus, neque
 bellum: non indigent igne ad luminaria,
 quæ per ignem ad curam. Non aqua est
 aria, non ex mari, non ex terra: non illa
 abribus apportatur. Non somnum ad refe-
 necessarium habent, non escas ad salutem.
 tem quidem et mirantur audientes, qui
 angelorum choros non pervenerunt. Qui-
 beatitudo est si manducant et bibant, et
 tantur, et possessiones habeant, et thesau-
 dant, et iudicialiis dignitatibus perfruun-
 tiam ea quæ supra ista sunt, minora pu-
 ed non contaminemus sanctum illum an-
 chorum; non sit ibi femina, ubi successio
 a non est. Non quia creaturam accuso:
 dque enim officium in sua natura jacet;
 slatum autem a suis locis, et regionibus
 ad quam constituta est, revocat ad se le-
 e virtutem. Quomodo enim decori in mari
 ium greges? quomodo decoræ sunt illo-
 eatibus fluminum exsultationes? quomodo
 exitus fontium? Si autem volueris istos,
 eneficium, ex aquis ad puritatem aeris edu-
 perditionem piscium beneficium fiet tuum.
 nis quidem sit ubi est; quidam enim in
 t positi; et sint ubi eis est datum: alii in
 is et in fontibus natant, quia non indigent
 ficis ad interemptionem. Quid ergo? quia
 aqua piscibus, deponamus illic exsultantes
 es. Secundum istum igitur sermonem, sint
 et femina utiles apud nos et necessarii,
 i autem naturam contra naturam non de-
 . Si enim ascendere non potest natura pi-
 pra naturam, quomodo non magis timebi-
 angelorum naturam verbo ausi fuerimus
 , quæ non descendit? Alias autem et nihil
 fiet a nobis, nisi ut blasphememus. Nec
 i voluerimus vim facere illi naturæ, perur-
 sed illi quidem manent liberi ab isto ha-
 morali. Neque enim masculus neque femina
 est, et non de terra. Et hoc, forte enim
 mirabile illud Apostoli dictum, quia et apud
 ura statuit masculum esse et feminam,
 os ipsos fides, et per fidem conjunctio in-
 In Christo enim, inquit, non est masculus,
 mina⁶⁶. Si igitur ubi ex natura est ma-
 t femina, in Christo efficitur neque mascu-
 e femina, sed imitatio angelorum: cur non
 scipimus gratiam ut assumamur, aut ut
 angelorum deponamus ad nostram? Sed
 amus nosmetipsos, et ad superiora cogi-
 rducamus nostrum, ad angelorum scilicet

A pratum; et assistentes pratis, videamus non nunc
 flores exeuntes, neque coloribus varios, neque in
 odoribus diversos; sed videamus illic cælo superius
 locum, per angelos autem splendentem. Multitudo
 enim illic non tanta quanta est stellarum. Si enim
 et multæ sunt stellæ, sed in magnitudinibus et cor-
 poribus constitutæ, locis indigent, et ex magnitu-
 dine cæli multitudo mensuratur earum. Tantæ enim
 sunt, quantas capit et cælum. Angeli autem non
 indigent loco, sed liberi a locis viventes sunt, et
 in alterutrum agentes. Non in confusione quippe,
 nec exsultatione corporea, sed semper in lumine
 sunt: ipsi lumen tale, quales et sunt. Apud illos
 enim non nox ad refectionem habetur, non dies ad
 exsurrectionem. Semper enim habent lumen, et lu-
 men non hoc quod apud nos est. Hoc enim sensi-
 bilitatibus mensuratum est, illud autem aliud ali-
 quid. Nihil sane nos prohibet in iisdem ipsis compa-
 rationibus volutari, quia et piscibus lumen habetur
 non tantum quantum et apud nos. Commistum enim
 illud est lumen, quod apud pisces habetur aquis;
 et ideo non ita sicut apud nos permanet purum,
 sed lumen et illic est: perincet enim et ibi per
 aquas, sed non est ita purum ut nobis. Et si quis
 aliquando vi mersit in aquas, et in aquis suos aper-
 ruit oculos, vidit quippe quod apud nos est lumen;
 videt, inquam, hoc clarum in aquis caliginosum.
 Utamur autem et alia comparatione. Præsens enim
 istius horæ constitutio testimonium sermoni imper-
 tiet. Hoc quod apud nos purum est lumen: quia
 enim nubes adveniens constitit super nos, aquis ut-
 pote plena; non permisit autem tale ad nos lumen ve-
 nire, quale heri et pridem habebamus in oculis. Aeris
 enim tristitia pervisa ostendit quanta imputatio eidem
 ipsi lumini ab interjectis nubibus perficitur, ut apud
 nos. Si autem præcepto Dei evacuatis aquis fugatæ
 fuerint nubes, et natura ejus est, iterum nobis advenit
 lumen, non aliud quippe factum, sed liberatum a nu-
 bium permistione, istam quam videtis constitutionem
 præbentem. Ergo et in mari, et in aquis erat aliud
 lumen; non alterum quippe natura, sed sub intro-
 ductione aliorum caliginosum. Ita et apud nos ex
 conventu nubium et aquarum hoc factum est, quod
 videtis per nubes. Secundum istum igitur sermo-
 nem, et per aerem penetrans lumen non est tale
 quale a sole emittitur. Si enim maxime eo quod
 perspicuus aer habetur, latet permistio: sed si quis
 voluerit cogitatu evolare, et velut in aquis nubium
 se mergere, et nubes transire, et aeris permistio-
 nem transcendere, pervidebit purissimum lumen.
 Sicut enim hoc quod apud nos est lumen, regionibus
 et spatiis et offensionibus semper minuitur: ita
 relictus, et ab aquis lumen abstergens, et a nubi-
 bus se separans, et a permistione aeris liberans,
 transcendens autem et istius luminis puritatem,
 relinquit et ipsum solum inferius (56). Transiens

. III, 28.

As. ipsum solem inferius.

um his ad ea quæ desiderat, sciet quæ est cogitatus. Cum angelis homines cælo superenique machina quis erit dux, quis sursum, sed non concedet natura. Descendit Deus is inde, et descendens, quia incredibile erat illic ascendere, assumpsit hoc incredibile, nostrum corpus, e summo descendens non rationem, sed ad salutem ejus qui assumpti igitur Deus non assumpsit, qui non credis non concedit his, quod adducit sursum is qui descendit, sed nondum ea quæ futura sunt, rim ea quæ potest cogitatus, siquidem est ratio, quia in corpore constitutus, et circa potest deponere: non ut non moriatur, sed quæ vere vita est vivat. Forte autem et audientes nunc istos sermones, cum sermone accensi illud quidem quod erant deposuerunt autem non erant effecti noscuntur: sicut quoddam in igne fucatum, negat quidem negat album colorem, et totus efficitur ignis et incendio; ita forte quidam (57) sermonis accensi, corpus quidem et corporis gratia, et vitia, et promotiones incidentes proprie, ipsi autem sermonibus istis evolantes de nos respiciunt; si tamen illic effecti patiuntur istis, et non toti illic constituti potest quia ita tarde et non ante hoc. Forte autem poeniteri illis jam vacat, qui ita lætis quæ factis noscuntur, non eis est otium in meredigare ea, a quibus liberati videntur. Ad enim homines illic non sunt homines. Et domum plenam thymiamate ingressi, et usimus quod sumus, nihilominus tamen re, ut thymiamata facti: ita et qui illic jam accensi, veluti a natura egressi: quod capiunt, effecti sunt illic angeli. Quibus enim us ex imitatione æquus angelis habetur aut istis non prohibet natura conversationem. In de causa carnales nos vocat Paulus, non nostras animas, magis autem subducens. In mortuus effectus fornicatur sut adulterum enim ipse Apostolus, manifestans (58) aranis quæ sunt adulterium, fornicatio⁹⁹. Opera ista sunt: quis enim mortuus his in? Hæc ergo viventes animis cum corporibus

. v, 9.

*Quidem. Forte, quidam.
As. Manifesta sunt opera.*

A quia transcendimus naturam: spiritualis igitur qui dicitur, angelus appellatur; non quia ita ejus natura est, sed magis non efficiamur caro. Nec valde confidamus animæ: oculus enim sine lumine tenebrosus est, et cogitatus sine efficientia superna vult videre, sicut oculus in nocte, et desiderat, et illicitur; laborat autem, quia non valet: cum autem advenerit lumen, efficitur oculus. Ita et cogitatus sine operatione Spiritus sancti palpat, contingit, promovet, crecit, putat quia iste lapis forte Deus est, istud aurum forte Deus, et hoc lignum. Dicit enim apud se: Putas mare Deus est? putas terra? putas aer? Unde et creaturæ transtulerunt nomina, ut non his quæ in consuetudine sunt appellantes, sed ea quæ colebant nominantes, convincerentur

B quia vim faciebant opificiis. Qui autem valde putaverunt se ascendere, sursum pervenientes usque ad stellas, occurrerunt lunæ et viderunt solem, forte autem et cælum, et permanserunt illic, et passi sunt vitium sceleratum: sicut qui ad regem festinat, ad regia palatii accedens, magna et clara et regi digna conspiciat; et cum debeat magis desiderium suum ad eum qui quæritur propalare, stupens valvas regias, et putans nihil amplius esse regem a suis, resideat ad ea quæ prima occurrerant, fraudatur regis visionis et natura. Sed nos non retineat terra, non præfocet mare; non offendamus in stellis, non obtenebremur a luna, neque nos calignet sol; non detineat cælum: Dominus enim et opifex et creator omnium eorum quæ dicta sunt et non sunt dicta, est ille qui quæritur. Ad Deum igitur, o homo, ad Deum horum omnium quæ bona et clara sunt. Nihil miserius est quam ut quis in lumine offendat: sed cæcorum hoc vitium est. Non obtenebremur a sole: vides eum orientem et occidentem, et cedentem mensuris. Sed ipse præco est ab oriente usque ad occasum, prædicat eum qui se fecit et dicit, si tamen tu audis, magis autem si vides: Non sum ego Deus, sed ille ejus sum et ego opificium. Me vides, ille invisibilis est. Visible ad invisibile contraria est natura: nam etsi sum clarus sicut sum, sed clarus qui videor: ille autem invisibilitate transcendit fulgoribus omnia. Non me honorans dehonestes. Non sum ingratus ad Conditorum: sufficiunt mihi beneficia quæ accepi: noli addere quod non suscipio. Creatura sum, et non Creator; opificium et non opifex; factus sum, et non is qui fecit; istinc sum cælo, et inde oculis videor: ille invisibilis est. Ego in loco confirmatus sum: ille liber ab omni est loco. Ego parietem cœli teneo in qua sum et positus: ille autem implet omnia. Ego ex loco ad locum accedo: ille et mihi separavit locum. Vide me, et noli connumerare quæ non connumerantur. Invisibilis et visibilis quomodo connumerantur? Qui in loci (59), et qui sine loco quam habent communionem naturæ? Ego orior et

(59) Loci. Forte, loco vel locis.

gento et lapidibus et parietibus et theatris; si
parva hora et hoc pigens loquor, propter mi-
onem autem commoneo: quia quæ vides, o
, et oculis et sensu non intueris, ad hæc
ris. Si dei sunt, adulteri non sunt; si adulteri,
sunt dii. Si autem volunt habere adulteros deos,
videm eis non maledicimus; sint autem ut hi
lorantur ab illis. Primus illorum deus non est
as libidine, in cælo, ut ipsi volunt sæpe non sua
ge agens: sicubi enim cum alia inventus est,
a sua zelus accensus est: non enim credebatur
ea male de eo suspecta. Si enim et a mortali-
bus non continebat, quomodo iste a cælestibus
sunt cessavit? Sed concedite linguæ: nunc enim
est in sinus virginum liquens, ut furetur
irginitatem: forte autem et bene liquescit li-
lissoluta, si taurus deus illorum, qui non est
egenies, fabulæ ex corde figmentum mendax
taurus est; et quid putas vir et taurus por-
irginem libidinis servus, concupiscentiæ mini-
in collo virgo cum libidine domina? Quam
lguram intermisit, quando quievit ne im-
etur cygnus, taurus, aquila, aurum? aut con-
factus est nunc? Multis enim jam annis non
tus aquila, et certe non pauci filii et boni nati
n deserto. Putas senuit et concupiscentia ces-
aut pœnitentiam libidinis habuit, et nunc se
ontinet? Jam enim non rapit puerum, Confusa-
dicere sub qua occasione non suffecerat so-
njux, cooperatrix, ex qua nati sunt plurimi,
m nunc non nascuntur. Consenuit autem con-
a, cur jam non pariunt? Sed non suffecit illa,
id mortales: suffecit non secunda eodem mo-
ultiforme enim est malum. Non suffecerant
les: ad masculos convertit libidinem. O poeta,
rridebimus? magis autem quos lamentabimus?
ui scripserant, aut eos qui nunc usque illum
dextera portat aquilam, adorantes et respi-
s, aut colentes sunt? Sed putas quia iste solus
t talis? nonne et citharista ille honestus? pri-
idem cur citharistas deos ponamus, quia ista
harmonia decora? ista enim est illa in qua
ias: harmonia autem illa est vera, in qua cœ-
st, et terra est posita, mare adjacet, et aer
npositus, et percutitur consensio. Non enim
nare terram propter harmoniam: non nox
cit vim, non permittunt enim illius harmoniæ.
, cœlum consentit his quæ deorsum sunt. Tan-
vim præbuit in eo sol positus, quantum esset
arari; et tantum accendit, quantum erat cons-
s; et pergit et redit, ut neque abundans in-
m exureret omnia; neque iterum si transcen-
frigore perirent universa. Sed et communes
niæ et partibus divisæ, sicut brevi silura ma-
uidam, aliæ siluri calore consentiens. Istud
nagnam et spatiosum, cujus fluctus cœlum
t, terræ terminos non transcendunt. Sed ne-

Ms. *Oranus*. Vox Græca οὐρανός, Latine scri-

A que terra jurgans naturæ atacritate jurgavit, sed lex
communis Domini est posita fines æterni, et in tan-
tis sæculis digitus additus non est, fluminibus tantis
et fontibus in maris sinibus incurrentibus. Flante
vento pascuntur flatibus naves, ad cœlum usque
tolluntur. Et quis nonnunquam pertransiens timuit,
ne ut minatur, ita effusum comprehendat astantem?
Nonnunquam enim et declinavit mare, venit ubi ei
statutum est, legislatorem et statutorem finis ti-
mens; et frangens fluctus ad litus, ostendit invisibi-
lem per ea quæ videntur. Ista decet ei cithara, quæ
in frontibus hominum harmonias describit, ubi de-
beant esse oculi, et quid circa ipsos; ubi dentes, et
quantū; ubi aures, et quot et ad quid; ubi lingua,
et ad quid; quis usus est oculorum; ubi ungues, et
B ad quantum; ubi capilli, et ubi non capilli; quid in-
trinsecus, quid constringere, quid involvere, quid
velare, quid jacere, et ad quid utile; quis suscipere
escas et dividere; quantas mensuras debeat habere
cibus, et quantum intus debeat permanere, et quan-
do debeat purgare, et si transierit horam, ostendit
noxam. Ista lyra decet Deo composita melodis
membrorum: habet enim nervos et cordas in quibus
et os ad ossum est, et viscera ad viscera, et mem-
bra ad membra, per quæ deponuntur et aperiantur
manus: per quæ flectuntur, et iterum redeunt pe-
des; clauduntur oculi ad refectionem, et iterum re-
vocantur ad opus. Et quis poterit dinumerare quan-
tæ istiusmodi semper percutiuntur lyra, non in uno
tantum homine, nec in hominibus solis, sed et in
C omni animali? omnibus enim mensuræ, ætates, ma-
gnitudines, dentium, cornuum, quibusdam et non
sunt cornua. Aliis pili sunt, et cujusmodi capilli,
ungues et cujusmodi ungues, pennæ et iterum non
pennæ, et in aquis, et in aere, et in mari, et in flu-
viis, et in fontibus, et innumerabilia quæ exsur-
gunt, una tamen est harmonia. Cum enim suam ac-
cenderit lucernam, cum suum scilicet oraviis (66)
fuerit solem, cum a fluidis orientis simul ad occa-
sum transmiserit lumen; omne movetur animal,
unumquodque ad quod ei natura est. Et mensa qui-
dem communis est plena, et aliud animal ad aliam
properat escam, aliud alibi devitat; et quæ illis uti-
lia non sunt, aliis convenientia habentur. Eiciunt
(66) irrationabilia per istiusmodi harmoniam addu-
cta, quis (67) debeat gustare, et quæ debeat vitare,
et cum quibus conversari. Ista decens Deo harmo-
nia est, per quam sol statutus ad cursum est, et lu-
na ad crescendum, et stellæ ad spatia. Istam percu-
tit per dies et noctes, siquidem et dormientes auget,
et efficientibus otiosus non est. Et Deus quidem
istam sine digitis et labore percutit harmoniam: ille
autem qui fictus et non deus est, accipit virginem.
O injuriam! Virgo ob pudicitiam fugit: deus autem
qui dicitur, ob amorem libidinis insequitur, et non
comprehendit. Velociores enim pedes fuere virginis
pudicitiae per voluntatem, quam ille qui a libidine

(66) *Eiciunt*. Forte, et *sciunt*.

(67) *Quis*. Forte *quæ*, vel *quid*.

gento et lapidibus et parietibus et theatris; si A
 i parva hora et hoc pigens loquor, propter mi-
 onem autem commoneo: quia quæ vides, o
 , et oculis et sensu non intueris, ad hæc
 ris. Si dei sunt, adulteri non sunt; si adulteri,
 sunt dii. Si autem volunt habere adulteros deos,
 uidem eis non maledicimus; sint autem ut hi
 lorantur ab illis. Primus illorum deus non est
 us libidine, in cælo, ut ipsi volunt sæpe cum suâ
 ge agens: sicubi enim cum alia inventus est,
 i a sua zelus accensus est: non enim credebatur
 ea male de eo suspecta. Si enim et a mortali-
 : non continebat, quomodo iste a cælestibus
 unt cessavit? Sed concedite linguæ: nunc enim
 est in sinus virginum liqueas, ut furetur
 irginitatem: forte autem et bene liquescit li-
 lissoluta, si taurus deus illorum, qui non est
 ogenies, fabulæ ex corde figmentum mendax
 taurus est; et quid putas vir et taurus por-
 irginem libidinis servus, concupiscentiæ mini-
 in collo virgo cum libidine domina? Quam
 figuram intermisit, quando quievit ne im-
 etur cygnus, taurus, aquila, aurum? aut con-
 factus est nunc? Multis enim jam annis non
 tus aquila, et certe non pauci filii et boni nati
 n deserto. Putas sensit et concupiscentia ces-
 aut pœnitentiam libidinis habuit, et nunc se
 oninet? Jam enim non rapit puerum. Consum-
 : dicere sub qua occasione non suffecerat su-
 njux, cooperatrix, ex qua nati sunt plurimi,
 m nunc non nascuntur. Consenuit autem con-
 a, cur jam non pariunt? Sed non suffecit illa,
 id mortales: suffecit non secunda eodem mo-
 uliforme enim est malum. Non suffecerant
 les: ad masculos convertit libidinem. O poeta,
 rridebimus? magis autem quos lamentabimus?
 ui scripserunt, aut eos qui nunc usque illum
 i dextera portat aquilam, adorantes et respi-
 s, aut colentes sunt? Sed putas quia iste solus
 t talis? nonne et citharista ille honestus? pri-
 idem cur citharistas deos ponamus, quia ista
 harmonia decora? ista enim est illa in qua
 ias: harmonia autem illa est vera, in qua co-
 st, et terra est posita, mare adjacet, et aer
 mpositus, et percutitur consensio. Non enim
 nare terram propter harmoniam: non nox
 cit vim, non permittunt enim illius harmoniæ.
 , cælum consentit his quæ deorsum sunt. Tan-
 sim præbuit in eo sol positus, quantum esset
 arari; et tantum accendit, quantum erat cons-
 s; et pergit et redit, ut neque abundans in-
 m exureret omnia; neque iterum si transcen-
 frigore perirent universa. Sed et communes
 niæ et partibus divisæ, sicut brevi silura ma-
 uidam, aliæ siluri calore consentiens. Istud
 magnum et spatiosum, cujus fluctus cælum
 t, terræ terminos non transcendunt. Sed ne-

Ms. *Oranus*. Vox Græca οὐρανός, Latine scri-

que terra jurgans naturæ atacritate jurgavit, sed lex
 communis Domini est posita fines æterni, et in tan-
 tis sæculis digitus additus non est, fluminibus tantis
 et fontibus in maris sinibus incurrentibus. Flante
 vento pascentur flatibus naves, ad cælum usque
 tolluntur. Et quis nonnunquam pertransiens timuit,
 ne ut minatur, ita effusum comprehendat astantem?
 Nonnunquam enim et declinavit mare, venit ubi ei
 statutum est, legislatorem et statutorem finis ti-
 mens; et frangens fluctus ad litus, ostendit invisibi-
 lem per ea quæ videntur. Ista decet ei cithara, quæ
 in frontibus hominum harmonias describit, ubi de-
 beant esse oculi, et quid circa ipsos; ubi dentes, et
 quant; ubi aures, et quot et ad quid; ubi lingua,
 et ad quid; quis usus est oculorum; ubi ungues, et
 ad quantum; ubi capilli, et ubi non capilli; quid in-
 trinsecus, quid constringere, quid involvere, quid
 velare, quid jacere, et ad quid utile; quis suscipere
 escas et dividere; quantas mensuras debeat habere
 cibus, et quantum intus debeat permanere, et quan-
 do debeat purgare, et si transierit horam, ostendit
 noxam. Ista lyra decet Deo composita melodis
 membrorum: habet enim nervos et cordas in quibus
 et os ad ossum est, et viscera ad viscera, et mem-
 bra ad membra, per quæ deponuntur et aperiantur
 manus: per quæ flectuntur, et iterum redeunt pe-
 des; clauduntur oculi ad refectionem, et iterum re-
 vocantur ad opus. Et quis poterit dinumerare quan-
 tas istiusmodi semper percutiuntur lyræ, non in uno
 tantum homine, nec in hominibus solis, sed et in
 C omni animali? omnibus enim mensuræ, ætates, ma-
 gnitudines, dentium, cornuum, quibusdam et non
 sunt cornua. Aliis pili sunt, et cujusmodi capilli,
 ungues et cujusmodi ungues, pennæ et iterum non
 pennæ, et in aquis, et in aere, et in mari, et in flu-
 viis, et in fontibus, et innumerabilia quæ exsur-
 gunt, una tamen est harmonia. Cum enim suam ac-
 cenderit lucernam, cum suum scilicet oraviis (66)
 fuerit solem, cum a fluidis orientis simul ad occa-
 sum transmiserit lumen; omne movetur animal,
 unumquodque ad quod ei natura est. Et mensa qui-
 dem communis est plena, et aliud animal ad aliam
 properat escam, aliud alibi devitat; et quæ illis uti-
 lia non sunt, aliis convenientia habentur. Eiciunt
 (66) irrationabilia per istiusmodi harmoniam addu-
 D cta, quis (67) debeat gustare, et quæ debeat vitare,
 et cum quibus conversari. Ista decens Deo harmo-
 nia est, per quam sol statutus ad cursum est, et lu-
 na ad crescendo, et stellæ ad spatia. Istam percu-
 tit per dies et noctes, siquidem et dormientes auget,
 et efficientibus otiosus non est. Et Deus quidem
 istam sine digitis et labore percutit harmoniam: illa
 autem qui fictus et non deus est, accipit virginem.
 O injuriam! Virgo ob pudicitiam fugit: deus autem
 qui dicitur, ob amorem libidinis insequitur, et non
 comprehendit. Velociore enim pedes fuere virginis
 pudicitie per voluntatem, quam ille qui a libidine

(66) *Eiciunt*. Forte, et sciunt.

(67) *Quis*. Forte quæ, vel quid.

inibus providet. Et quidam dicit quia inest, alius quia corpus est. Ista commensurata ignorantia est eorum, qui nesciunt quid sit Deus. Sed illi quidem audentes, aut aliter deest, omnes erraverunt. Nec enim ex corde quod produci debuit, sed a Deo edoceri debuit; autem necesse est ea surgere (72) et quod ex Scripturis didicimus sanctis, quia quod est Deus. Sed non sufficit pronuntiare, sed cogitatus adire, sed ostendere quia qui in iisdem cogitatus habentur, per sentiunt his quæ Scripturæ Veteris et menti de Deo pronuntiant: forte autem suspicabitur quidam, et corporaliter in proferri Deum putabit; forte etiam et compositum ex Scripturis putabit, colligens quæ dicta sunt. Oportet igitur primum supra qua dicunt in corpore esse Deum, autem, dissari (73), ut apparentibus vinculis solutionis magnificentia. Totum itaque quod per introducere Scriptura quæ dicit: *Quia paradiso* ⁶⁸: aut quæ iterum dicit: *Quis it ex Edom* ⁶⁹? et quæ dicit Scriptura: *Vidi supra sedem majestatis suæ* ⁶⁸: et alia quæ sunt positæ, et *Vetustus dierum sedit* ⁶⁸. In paradiso ambulat, et qui venit ex Edom, daret ut apparuit Ezechiel, et qui sedit Daniele, et qui sedit secundum Isaiam; et quædam ambitionem suggerit (74). Et quæ velat de omni parentibus autem (75) ut et depingere: *Oculi Domini super justos*, ⁶⁸ *is ad preces eorum* ⁶⁸. *Os Domini Sabaoth t ista* ⁶⁷, faciens (76) Deum (77) et mem-tota facies istæ descripta est, et post insequuntur. Dicit enim Scriptura: *Dex-ni fecit virtutem* ⁶⁸: et *Sede ad dexteram* quam rem insequitur et a sinistra esse. Et *elum sedes est mihi, terra autem scabellum* ⁷⁰. Per ista itaque omnia a capite sedes videtur membratim fieri compositio, et sermonem spectat. Addeamus autem in-capilli capitis ejus ⁷¹. Ergo et capilli, et et capilli, et adhuc amplius quantum ad partem invenitur vestimentum, modo brum, modo autem album. Si igitur et unum circa ipsum, quæstio est et de indurum vivens quædam natura est et vestitum quomodo illic vestimentum habetur; que convenerimus, ut de indumento dica-et moveri. Et iterum: si *vox Domini fe-Domini in virtute* ⁷², et vox Domini fre-illo psalmo dicitur, et secundum unum-

quemque prophetam invenimus dictum, *Dixit Domi-nus ad me*. In Evangelio etiam: *Desursum vox facta est* ⁷³; oportet enim immisceri ea quæ ex Novo sunt Testamento, Veteri, ne iterum hæretici sepa- rent, et alium introducant Deum. Adjuncta autem sint ista ex Scriptura, unde et omnia mota sunt: *Factum est autem die tertio, cum mane factum fuisset, et factæ sunt voces et fulgura, et nubis nimbus, et super montem Sina vox tubæ canebat valde* ⁷⁴. Ergo et tuba sonabat magna, et turbatus est omnis populus in castris, et produxit Moyses populum in obviam Deo de castris, tanquam jam præsentem illic Deo, et constituit eos sub montem. Mons autem Sina fumabat totus, propter quod descendisset Deus super eum in igne ⁷⁵. Si descendit et in montem descendit, et ascendebat fumus tanquam fumus fornacis et obstupuit totus populus valde, fiebant enim voces tubæ prodeuntes fortissime; valde Moyses loqueba-tur, et Deus respondebat ei voce: et descendit Do-minus in monte Sina super cacumen montis, et vocavit Dominus Moysen in cacumine montis, et ascendit Moyses, et dixit Deus ad Moysen. Hæc quidem de eo si descendit, et si videtur, et si vocibus loquitur Deus, et si tubæ aderant, et si in ignem descendit, quid sibi vult fumus? Sunt autem ex sequentibus aliæ quæstiones: sed bene est sensim accedere ad proposita. Et sicut hi qui ædificare de-siderant, et lapides transferre cupiunt, si singulos transtulerint, multos poterunt adunare: si autem multos simul levaverint, nec quidem unum levare poterunt: ita et nos interim; prima enim dicta intercipere facile videtur audientibus; timidis au-tem difficile. Si enim voluerit quis dicere, locu-tus est, non est locutus: vox, non vox; facies, non facies; simpliciter videtur facile quid ope-rari, audenter autem operatur. Sed oportet nunc ab ipsa Scriptura accipere solutiones, et osten-dere quia istæ voces ita quidem dicuntur, non ita autem debent intelligi. In ipsis enim iisdemque sermonibus primo exhibet necessitatem, ob quam ita apparuit Deus. Dicit enim: *Ecce ego venio ad te in columna nubis, ut audiat populus loquentem me ad te, et credant tibi in sempiternum* ⁷⁶. Et iterum ad populum dicit: *Vos vidistis, quia de cælo locutus sum vobis* ⁷⁷. Et certe ex monte Sina. Quomodo ergo potest fieri de cælo et de monte Sina simul? *Vidi-stis, inquit, quia de cælo locutus sum vobis. Nolite vobis facere similitudinem omnium quæ sunt in terra* ⁷⁸. Et certe si similitudo erat qui apparebat, deberent videntes magis adduci ad ipsius similitudi-nem. Si autem dicit: *De cælo locutus sum vobis*, qui dicitur quia de monte Sina: manifestum est quia

III, 8. ⁶⁸ Isa. LXIII, 1. ⁶⁹ Isa. VI, 1. ⁷⁰ Dan. VII, 9. ⁷¹ Psal. XXXIII, 16. ⁷² Isa. I, 20. VII, 16. ⁷³ Psal. CIX, 1. ⁷⁴ Isa. LXVI, 1. ⁷⁵ Dan. VII, 9. ⁷⁶ Psal. XXVIII, 4. ⁷⁷ Luc. III, 22. IX, 16. ⁷⁸ Ibid. 47, 48. ⁷⁹ Exod. XIX, 9. ⁸⁰ Exod. XX, 22. ⁸¹ Ibid. 4.

commendatio. Forte, commentatio. surgere. Forte, exurgere. eri. Forte, disseri vel deseri, ὑπαφῆν, ambitum.

PATROL. GR. XXIV.

(75) Forte sic legendum, de omni: partibus au-tem.

(76) Ms. est. Ista facies Domini et memoratim.

(77) Deum. Ms. Domini.

consuetudine est apud nos; aut significat, **A** futura erant; quia quæ incipit videre, non videt tria latera tres regiones habebit illud in regnum. Tertius autem pardus quidem tantum ad visionem, quatuor autem capita. Si quis autem vestrum vidit in natura capita pardum habentem, sit visibile et stud. Si autem naturam convertit, formant regna per istiusmodi visiones, ad corpora appellamus. Quarti autem animalis in totum ratio est posita, eo quod immutatum et cæteris videbatur, ut ne quidem similitudo cujus animalis inveniatur: hæc vidit Daniel. hæc: *Vidi, inquit, quatuor ventos cæli res in mari magno*⁶⁴. Putas et venti visere? Quatuor autem simul immittuntur in mare vidit, ubi agens præsens mare, aut **B** sens conspexit. *Et quatuor, inquit, ascenderæ de mari*⁶⁵: lea ex mari, et ursus ex pardus ex mari. Intueris quia ipsa Scriptura quæ videtur ligare, per eadem et solvit. illis non erat locis, ubi erat Daniel. Putat lea, et ursus et pardus et novum illud ex mari quomodo ascendunt? Venti autem o videntur? Puta quia visa sunt ista. lea ex mari, quomodo regnum in terra. Si regnum in terra est, non est jam lea: quod sum est aliud erat, quod autem interpretandum. Sed puta quia *transfert et leam* ad: interpretatur enim angelus ei qui viderat res feras unumquodque in sua constitutione. **C** enim quæ apud nos sunt et visibilia habent transferamus ad invisibilia, et dicamus quia erant, sed visa sunt; et visio est, et non progenies. Transeamus ad Deum, ubi sedes sitæ; et jam non dicamus sedes aliud sed ipsas sedes: et non jam dicamus quia t qui non est visibilis, sed visio est. Judicem vere audeat qui vult, sic concedit ei Scriptura. esse autem oportet quia suggestimus quod et natura, quia oculi futura non vident. post quodlibet momentum lea primum tunc sub Daniele erat, ursusque ejus successore: pardus tertium regnum. Non enim que animali regnum, sed unaquæque fera est habens multos reges. Ergo usque ad **D** regnum multi reges. Post quartum autem judicium adversum quatuor, et quatuor versus primum. Daniel autem et primo, et secundo, et tertio, et quarto regno judicium post quartum, in uno momento vidit. Nunc sunt adunari ea quæ hodie facta sunt, cum crastino fient, et tertio et quarto die, ut videtur? Si igitur ea quæ in quatuor diebus fiunt, in uno momento convenire non possunt: quomodo quæ in quatuor regnis facta sunt, et fient in quatuor sæculis et temporibus, in uno momento videri potuerunt? Ergo quæ vidit Daniel

u. vii, 2. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Isa. xix, 1; xiii, 1.

⁶⁷ Levit. xv, 31.

m est, qui horum scientiam per noctem acci- A
ncipiet tractans et repercuiens insomnia, et
idem ipsi somno concedens, forte scrutans
ctem cum otio, et a lumine nocturno fulgores
ens, quæret vinculorum horum solutiones :
quidem invenerit lucratus est, et sursum et
im convertens, et quærens et volutans, per-
in incerto, sollicitior venit ad inventionem
onis. Scio autem quia unusquisque qui hic
t, exiens de his quidem erit sollicitus, curam
s non faciens : forte autem quidam et indi-
r, quia protendimus sermonem ; plurimi
obdormientes et in facie volunt ex aliorum
bus et sudoribus sine labore parata suscipere ;
m et susceperint, qui autem adinveniant non
nt. Si autem et suscipientes servabunt qui B
udaverunt, nihil autem horum requirentes ;

sive enim quis cogitat, sive quis intentus est, sive
quis commodum accepit, sive quis convertit oppro-
brium, gaudeo. Si autem negligunt qui audiunt, et
dissimulant qui docentur, quam rationem dabit qui
constitutus est magister, et non quæstiosum dicit,
sed quæ impertit gregi Domini ? Imprecatur quidem
ab eo omnes sollicitos esse, et scrutari, et quærare,
et tenere, et discere, et fructificare. Si autem et
quidam negligunt, quibus nec convenire sollicitudo
est, nihil hoc ad me : et certe ad me ; tangit enim
me et contristat ; tamen sive paucis efficitur sermo
sive multis, sive negligentes sunt sive solliciti, non
debeo propter negligentiam et ipse negligens inve-
niri. Forte autem quidam et contendunt expo-
brati : et si non propter amorem doctrinæ et
studium, saltem propter ruborem et opprobrium, etc.

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD AIT DOMINUS :

Non veni pacem mittere in terram.

LIBER SEXTUS.

ponsoe qui nunc filii habentur, parentum de- C
um trahit, et properant ad genitores annun-
pionse honestatem et colloquia, quique et pa-
us manifestus est mos ejus, et habitus, et affe-
festinant autem iterum et ad sponsam, me-
lius ab initio mandati, qui ait : *Relinquet*
patrem et matrem, et conjungetur mulieri, et
ambo in carne una ⁹⁰. Lætantur autem et pa-
videntes filios patres. Et scimus sponsum
Ecclesie Dominum. Sed quia lumen illud ve-
aminaria facit, et magister ipse solus in Ec-
posuit et magistros, et pastor ipse bonus pa-
constituit, sponsus quidem ipse verus est, ut
onsus. Quia autem mysterialis est, mysteria-
sta non maculatur sponsa, si et servos in ho-
uscipiat sponsi. Dicebat enim sponsus Domi- D
it audistis : *Qui vos suscipit, me suscipit* ⁹¹.
et autem quantum sponsalitas ipsa emineat,
quæ in mundo est periculosa ; non enim istinc
adjuvat virum, sed sponsus sponsam : non
i servit viro, sed sponsus servit et dicit : Ego
er pro animis vestris erogabor, et memetipsum
n. Et horum quis est dignus ? Si enim ille qui
est sponsus Dominus et Deus Dei non nati-
vitus Filius, qui in figura Dei constitutus, pro-
haritatem sponsæ, forinam servi accepit : si
ius in figura servi propter dilectionem spon-
qui natura servi sunt, quid putas quam
ien. II, 24. ⁹¹ Matth. x, 40.

Suscipitis. Forte, suscipiens

figuram debent assumere ? Sustinet sane sponsus
quanta ad correctionem sunt necessaria et ornatum
sponsæ, patitur et labores et vigilias et adinven-
tiones : vigilat enim ut reficiatur sponsa, et laborat
ut adornetur, et invenit ut pascatur. Natus enim il-
lius efficitur sponsæ ornatus. Quid autem dico de
Fillo qui de cælo descendit, ut captivam sibi acci-
peret sponsam, illam quæ ante erat sordida, quæ fue-
rat fornicata, quæ comas habebat impuras, quæ et
ab intus et a foris non erat bona, in quam illuse-
runt dæmones, quæ sædabatur in montibus, quæ
nuda currebat, quæ lectiones dæmoniorum habebat,
quæ turpia cantabat, turpia ludebat, turpia loqueba-
tur : quæ ne quidem in itinere hominibus concede-
bat, quæ portabat lapides, et fornicabatur ad ligna,
quæ fumigata erat, quæ redolebat nidore fœtido,
quæ quid non mali habebat ? Cui enim et alio dece-
bat talem sibi eligere sponsam, quam illi qui erat
misericors sponsus ? nihil enim habebat hortamenti
ad dilectionem quæ assumpta est. Quia ergo nihil
erat ab ista adhortamentum, ideo facta est gratia
ejus qui accepit talem : pro odio enim quo erat di-
gna, dilexit eam ; pro pœna honoravit, pro mortali
mortuus est, pro condemnata condemnatus est, pro
injuriosa ipse passus injuriam et accipiens sputami-
na in sanctam faciem, et ante sputamina eam sus-
cipitis (81). Ista enim sponsa, ancilla ex servis erat,
a patre non bona, et matre quæ erraverat, conta-

ad contumaces, gloriosum ad ignobiles, A enim imaginem videt; per imaginem, principalem ad dexteram Patris ad eos qui in terra ja- agnoscit. Filius igitur ad nos venit, non tamen nos Filium ad servos, iudicem condemnandum qui erant condemnati. Quis non accendat ad ipsum; vel nunc autem nos ad ipsum simus: Deus vocat; et his qui non adveniunt, sufficit poena qui non obediunt. Vocat Deus. Ad quæ? Ad ea quæ de- cent Deum. Et certe Abraham vocavit Deus, et præcepit unigenitum Filium suum offerre sibi. Et videtur perniciosum hoc esse, forte tibi, non tamen Abrahæ; Abraham enim lucrum duxit: videbantur enim jurgari viscera et religiositas. Sed adhuc apud nos jurgari possunt; Abraham autem ne quidem dubitatio fuit, nec cogitatus, nec dilatio: sed lætabatur Abraham, quia victurus erat filius ejus oblatus: amor est enim religiositas, in qua et charitas mensuratur, et affectus impletur: si enim charitas non fuerit otiosa, omnia erunt etiam si coaffectatus fueris; propter timorem enim si obedieris, perfectus non eris; propter comminationem autem gehennæ, mali servi malum propositum habebis: propter autem regna cælorum voluntas est mercenarii. Quæ autem decora est via? stupere bonum, mirari immensum, amare Deum. Si enim scis, non potes non diligere; si vidisti, non potes non coaffectari. Nihil enim ex omnibus quæ sunt, neque omnia simul, tantum illicient, quantum delectat unus omnium Dominus. Ita illicet et Pater si fuerit visus: tantum enim si apparuerit, nihil jam quis sustinebit. Videbitur autem ab his qui mundo sunt corde; si enim mundum fuerit cor, effulget inde lumen, et videbitur quod effulget, et statim martyres, confessores, sanctimonium, virginitas, natura mortua, membra crucifixa: desiderium enim fervet in animis, et conjungitur ad desideratum: cum enim adunaverit quis honorum conventus, cæli magnitudinem, et ea quæ in ipso sunt est pulchritudo, solis prædictam claritatem, et aliorum omnium quæ illic sunt bona; nec non et ea quæ in terra germinant, florent, expanduntur, procedunt, nascuntur; et ea quæ in aere volant, et in aquis natant: cum hæc omnia adunaverit ut componens in unum, ne quidem gutta ut ad illam pulchritudinem erunt, ut desiderium stupore magis sit, et charitas, et admiratio, ut talis jam homo desideret novam quamdam constitutionem sui invisibilem fieri: affectus enim ad invisibilem invisibilis habetur, et solitudinem quærit. Qui autem ad istam constitutionem occurrerit, nescit quia et cælum et terram non videt, nec novit in quo in terra est loco: maris autem ne quidem memor est, et flumina despicit: solem non videt, lunam non considerat, stellarum memor non est; despicit autem et angelorum choros: unus enim ille non permittit dividi visionem ad multa. Qui enim in tali constitutione habetur, nescit quia et carnem habet, et quod est maximum, nec animæ suæ memor est: totus enim evacuatus t. vi, 5. ⁹⁷ Joan. xiv, 9.

i. Forte, si.

Quomodo ergo ista sibi consentient? Jesus pax ipse dicit: *Nolite putare quia pacem veni in terram.* Dictum autem de eo est: *Veni in ea quæ in cælis sunt et in terra.* Quomodo non venit pacem in terram mittere, qui nit, ut et ea quæ in cælis et in terra sunt ret, et ad oves perditas domus Israel veniat, ut sunt pereuntes? Non est missus iudicium invenitur condemnare. Si quis desiderat sunt Domini edoceri, projiciat omnia ex uo, et mundo oculo mentis intendat. Proposuit enim Dei qui misit Filium suum tale erat, arentur homines. Obedientia autem ejus qui est ea, ut pax esset in cælis et in terra. Quomodo non pax? Ab infirmitate quippe eorum, potuerunt suscipere splendorem luminis se enim pacem prædicat, et ideo hortatur ulus apostolus, et dicit: *Ipsa est enim pax.* Eorum scilicet qui credunt et suscipiunt, Quomodo ergo non pacem mittit in terra illa credidit, pater incredulus remansit. *Quæ ratio est fideli ad infidelem?* pacis enim ratio divisionem operatur. Filius fidelis, pater lusus: ex necessitate lusus est; et quæ prædicat, operata est divisionem, et bonam divisionem pace autem salvati suus. Ut non autem is interpreter; nihil enim est quod non ejus us audire: ipse dicit: *Non veni pacem mittere in terram. Et adhuc vehementius Non veni pacem mittere, sed gladium.* Quomodo non pacem, et quemadmodum gladium? *Quomodo incidere hominem adversus patrem?* accipio enim filium ejus, et non delecto pater. Adverte autem et ipsorum efficientiam um; quia enim dixit gladium incidere, *ad illos putare quia veni pacem mittere in terram.* scipit terra. Non veni pacem mittere: itedi in terram: Ego enim, inquit, pacem prædicat terra non suscipit. Non ergo seminantis tum: ipse enim sustinuit ut facerent uvam, t autem spinas. Neque is in causa est, qui it vineæ: *Veni enim, inquit, incidere hominem adversus patrem suum, et nurum adversus sororiam.* Isti sermones rebus ipsis firmantur. enim ex his qui hic nunc convenerunt, habent quæ dicuntur experimentum? Est enim increpans filios ob credulitatem, et filii motus patres ad fidem, et filiae docentes matres. et ex ipsa natura omnes, sed non ex eorum proposito. Denique et ex conspersione una, quædam quidem quæ in fermento sunt muntur, quædam autem quæ fermentata sunt muntur: et carnes aliter tenentur quæ salem, aliter quæ sine sale corrumpuntur. Nam natura sit carnis, non tamen ipsa permistio. inum est sine aqua, et aliud cum aqua. Et m ad permistiones diversitas habetur: et nes. 11, 14. * I Cor. vi, 15. * Matth. x, 35.

Adversa. An diversa?

A in rosis habetur diversitas, in colore scilicet et odore: et in fructibus est varietas, et magnitudinis, et coloris, et gustus, et tactus: et vinum ex vite est omne, sed gustus diversi: et oleæ fructus varificantur. Sed horum omnium varietas, et animalium, et eorum qui ex ipsa sunt specie: equus enim equo velocior, et non tantum, quantum homo homini: nullus enim equus currit retrorsum: homines autem quidam sunt religiosi, quidam sacrilegi, alii pudici, alii luxuriosi, alii diripiunt aliena, alii spargunt sua, alii stuprantur non suas mulieres, alii ne quidem suas contingunt. Non enim tanta diversitas est terræ, quanta varietas animalium: ille enim martyr existit, alius persequitur; et natura quidem ipsa est, voluntas autem adversa (84). Inde est ut ille quidem ad Ecclesiam currat manicans, alius autem lapides offendat exurgens ad lumen. Inde est ut ille lætetur quod est pudicus, alius gaudeat quod in libidinibus volutatur. Inde est ut ille in foro vendat et distrahatur, alius ad Ecclesiam veniens semetipsum lucretur. Inde est ut ille aliena colat, alius sibi parcat. Inde est ut ille lapides ædificet, alius virtutes superponat. Inde est ut ille corpus detergat, alius animam perdat. Ista est non pax, sed dissensio; quia alius aliter sentit, et alius aliter sapit. Nec enim cum ~~omni~~ hoc sensibile fuerit lumen, omnes similiter suscipiunt. Sed illi quidem qui sanos habent oculos, et occurrunt, et attendunt, et fruuntur: qui autem infirmantur oculis, corrigunt se, et vitant, et fugiunt. Nam et latronibus onerosum est lumen, et furibus non dilectum, et adulteris odiosum. Denique et ea quæ repunt fugiunt; ortum est enim lumen; et qui sunt ebrii non libenter accipiunt, quia urget eos lumen exurgere. Sunt sane et quædam animalia versipelliones et belluæ, et quæcunque istius generis habentur, quæ in totum non sustinent luminis radios. Sunt autem et hominum multi versipelliones, et versipellionibus pejores, viperæ magis quam homines, amari, invidi, maligni, quos omnes fugat lumen cum fuerit ortum. Iterum autem sermo recurrit ad ipsum certamen, his quæ heri sunt dicta. Iterum enim propositus est Dominus Jesus, et proposita sunt alia multa. Pater litigans, mater contradicens, soror increpans, frater exprobrans, servi exurgentes, ancillæ exaggerantes. Unusquisque enim suam voluntatem ante salutem filiorum præponens, trahit ad suum propositum ignorans prodicionem. Certamina ergo pro Christo nobis sunt: Christus tantum lucrum est: ille enim venit ad Ecclesiam, alius distrahit et emit oblitus Christi: ille audit Christum per Evangelia loquentem, alius et adest pedibus, et mente foras vagatur. Ille patri donat prodicionem suam, alius matri consentit ut non Deo quod convenit restituat. Ad multos igitur convenit iurgari, ut multæ efficiantur coronæ. Ad diabolum quippe et milites ejus: multi

ibid. 83.

homo pro Christo salvetur; et semper
 et Deo Patri per unigenitum ejus Fi-
 lii est ei gloria, honor, imperium, ma-

festas, cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et
 per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE MANDATO DOMINI, QUOD AIT :

Quod dico vobis in aure, supra tecta prædicate,

LIBER SEPTIMUS.

quæ lecta sunt, Domini martyres pro-
 passionem; per hos enim sermones
 corum præcordiis accenderunt. Per
 im erexit eos, ut contemnerent præ-
 tarent autem futura. Per istam erudi-
 it eos ad mortem. Utitur autem et hoc
 sollicitum: præcedit autem passionem
 instantia: qui enim non prædicat, nec
 i non cum fiducia fuerit locutus, nec
 præcedit constantia passionem. Cum
 e adventu Dei sat habuerit, aderit
 anima, quæ dum capiet omnia, non
 ium tacere sumit, sed vult quod ha-
 non habet, qui sese fraudaverunt a
 em qui amator Dei est constitutus, et
 servat, statim propter Deum quidem
 er humanitatem autem non tacet: ho-
 beneficium non ferentes, ignorant quis
 loquente, non ferunt sane nec con-
 sicut Judæi Stephano primo inter ho-
 e Christi loquente obstruxerunt aures
 deretur Deus; ita et nonnulli homi-
 nium constantia antecedit passionem,
 istinc et incipit Dominus, qui produ-
 ad passionem. Dicit enim: *Quod dico
 ris, in lumine dicite, et quod in aure
 tectis prædicate* ¹⁶. Assumite, inquit,
 exeant verba vestra usque ad terminos
 ceatis id de quo ipsi certi estis effecti:
 idere talentum; mittite pecunias in
 am enim mea ad salutem illorum qui
 ti. Sed dicet quis: si bonum est in lu-
 cur ipse in tenebris est locutus? et si
 pra tecta prædicare, cur ipse in aure
 Si enim ipse de semetipso dicere frau...
) quæ jam dixere Judæi, *Tu de temet-
 is, et testimonium tuum non est verum* ¹⁷.
 : videretur honorem sibi vindicare et
 causa loqui, et ne prævenirent sta-
 e passionem Judæi qui omnia sunt ausi;
 ; 27. ¹⁷ Joan. viii, 13. ¹⁸ Joan. v, 34, 36. ¹⁹ Matth. iii, 14. ²⁰ Joan. v, 35. ²¹ Matth. x, 27.

B ipse quidem opportune tacet, discipulis autem loqui
 ea et clamare præcepit; non timens quippe; hoc
 enim ignorantium hominum est dignitatem Domini
 Jesu, sed dispensans, ut ipse quidem taceat in tem-
 pore, loquatur autem in tempore. Neque enim per
 omnia tacuit Dominus; ne putarentur aliena aliqua
 a se discere discipuli; neque semper locutus est,
 ne putaretur quod de se ipse testatur. Quid enim
 erat necesse et Joanne præcursore? *Ego, inquit,
 non ab homine accipio testimonium meum, sed ha-
 beo testimonium majus à Joanne* ¹⁸. Non enim quæro,
 inquit, quemadmodum ego suadeam, sed quomodo
 vos non sitis religiosi; siquidem non lucerna debet
 testari de sole, sed sol firmare lucernam. Et ne
 quis miretur, putas obscuriores effici lucernas ex
 adventu solis? Non enim quod putamus hoc et pro-
 venit, sed hoc quod non intuemur superat: lumen
 enim minus a majori lumine, non minus dulcibus
 immissum minuit dulcedinem eorum: neque cum
 stellæ non parent, tanquam obscuratæ a lumine non
 videntur; sed in pelago luminis positæ, discretio-
 nem non præbent. Non indigebat igitur sol justitiæ
 lucerna ad testimonium; dicit enim Joannes: *Ego
 a te debeo baptizari*; sed indigebat quidem ille qui
 lucerna erat ardens: lucerna immissum habet lu-
 men; non tamen ab intus efficientiam sicut sol ¹⁹.
 Vos, inquit, modice voluistis gloriari in lumine lu-
 cernæ, vobis lucerna est utilis: illi autem ita erant
 cæci, ut ne quidem lucernæ viderent viam, neque in
 lumine ambularent recte ²⁰: *Quod dico vobis in
 tenebris, dicite in lumine*; hoc est, absconsa quæ
 dicuntur clamate: *Et quod in aure audistis, prædi-
 cate in tectis*; assumite constantiæ fiduciam. Assu-
 mamus et nos constantiam. Sed quid est quod in-
 sequitur? Timemus ad insequentem suspicionem.
 Sed ait Dominus, *Nolite timere* ²¹. Non igitur ti-
 meamus cum interficimur: ipse enim Dominus di-
 cit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam
 autem non possunt occidere* ²². Divisit timorem; et ho-
 minibus quidem dedit potestatem adversum corpus,

aus esset utique.

iac ipse affectus? Inde est ut dicat : *Qui A em aut matrem supra me, non est me di-* ia enim ista sunt quæ circa nos, et in
stra sunt : quod enim sumus, anima su-
as autem et semetipsum agnoscit inten-
uti in secundo loco, nos corpus sumus ;
unt quæ in nobis sunt : quæ autem circa
siones, amici, parentes et patria. Sed de
lus timor est, quia immortalis est. De
latus est timor, quia et capilli numerati
is autem quæ extra sunt, dicit Dominus :
iquerit propter me et regna cælorum, pa-
matrem, aut fratres, aut filios, aut ux-
cognatos, aut domum, habebit et in hoc
atuplum; in futuro autem vitam æter-
go nulla occasio derelicta est timori. De
a timere non debes timorem insensatum,
mortalem dicere immortalem. Sed de
nes : possunt enim occidere : defendit
apillos qui creavit. Sed amicitiam quæ-
rem, et matrem : esto memor ejus qui
liligat patrem aut matrem supra me, non
*ius*²¹. Sed divitias, et quæ his sunt simi-
as. Quicumque reliquerit patrem aut ma-
lomum, aut quæcunque sunt supra ter-
er me et regna cælorum, centuplum ha-
it hi qui seminant in bonam terram, in
n sæculo centuplum, in futuro autem vi-
am. Nolite ergo timere. Si enim unus
cudit in terram sine patre vestro qui est
nultorum autem passerum vos meliores
habet locum timor. Quia igitur intere-
m, reperit (88) constantiæ fiduciam cum
e, et dicit : *Omnis quicumque me confes-*
onfitebor et ego eum ante Patrem meum
*celis*²². Et primo quidem intercipit timo-
do autem immittit spem : Quicumque me
fuerit ante homines, confitebor et ego
a quia hominibus conveniens est Deum
Deum homines quomodo convenit confi-
ominibus ut non dicat ad eos : *Recedite a*
*vos*²³ ; sed ut magis dicat ad eos : *Ve-*
*iciti Patris mei*²⁴. Intueris abnegationem
minibus, et confessionem Dei de homini-
possibile est ei dicere, nescio Patrem ?
et homines, et hos peccatores ignorat :
tum enim hoc solutionem quæstionis
ia enim peccatores ignoti sunt, non quia
sed quia non ab eo confitentur : eos
malæ sunt vitæ nescit sciens eos qui
sim computarentur inter vivos mali, non
luctum sub Noe : et alios quidem conu-
ros salvat, quos autem nescit, perdit ut
ram. Non ergo debuit eis parcere, qui

ante sibi parcere noluerunt. Quid enim defuit illic
ad patientiam Dei? Nonne præconem pœnitentiæ
constituit eis Noe per annos centum, quantum au-
tem ad suam promissionem per cxx? Nonne arca
siebat, ipso opere ad pœnitentiam hortans homines?
aut modicum erat vas, quod posset etiam sub
tecto fabricari? Nonne tantæ quidem altitudinis,
tantæ autem longitudinis et latitudinis secundum
mensuram? Fabricabatur autem arca ut tuba
maxima, jam diluvium prædicans futurum, et ante
diluvium pœnitentiam clamans. Si igitur cxx annis
revocati a malitiis non sunt suasi, ipsi vim fecerunt
ut supra eos diluvium adveniret, qui suaderi nolue-
rint. Sed Sodomam evertit Deus, quia prius Sodo-
mitæ naturam suam corruperant. Et certe ne qui-
dem istic despexit Deus, sed passus est Loth ob
contentionem pastorum ab Abraham separari.
Forte autem et continentæ sales misit ad Sodo-
nam Loth²⁵, ut ejus justitia continerentur. ut a
sale, et non corrumperentur. Illi autem et sales
calcaverunt, et dixerunt ad eum qui insalabat, Ha-
bitare venisti, non tamen et iudicium iudicare. Et
hæc dicentes justum adversum se iudicium excita-
runt, qui non fuere contenti adversus homines in-
digna, sed et insanierunt adversus ipsos sanctos
angelos, qui ~~non~~ vindicare injuriam hominum
ab eisdem admissam. Sed neque Noe despexit Deus
in diluvio; numerati enim erant ejus capilli: ne-
que Loth apud Sodomam. Alii autem Deum non
tamen homines offenderunt, qui immutaverunt hu-
manam naturam. Non est ergo increpandum Deo,
quia nec si tauri occiduntur ad usum, neque quia
oves et columbæ; variscatum enim est omne hoc,
et abundantia est multa, et alia aliis necessaria
sunt, et alia aliter creata sunt. Sicut igitur pro
tauris qui occiduntur ad usum non increpatur Deus;
et certe tauri non peccant, neque est irreligiositas
in tauris; non solum non est increpandum de per-
emptione irreligiosorum, sed et mirandum. Debet
enim laudari Deus, quia terram aquis abluit a
spureitiis habitantium: debet probari, quia per
ignem conflavit nostram naturam, ut evocaretur
nostra legitima. Ita nescit Deus quos non vult
nosse, ita ignoravit eos qui sub Noe; ita nescivit
eos qui sub Loth, et eos qui negaverunt eum ante
homines, de quibus et dicit: *Quicumque me negave-*
rit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre
*meo qui est in cælis*²⁶. Negant autem Christum non
solum hi qui in persecutione negant, siquidem nec
qui confitentur in persecutionibus, ipsi soli sunt qui
confitentur: sed descendamus ad negotia, et fu-
giamus irreligiositatem. Qui sunt ergo qui negant
Filium, et ubi, et in quibus, advertamus. Cum quis
ingreditur civitatem gentilium, et religione expo-
scente fronti imponere signaculum crucis confusus

x, 37. ²⁰ Matth. xix, 29. ²¹ Matth. xv, 37. ²² Matth. x, 52. ²³ Matth. xxv, 12. ²⁴ ibid. 34.
; 9. ²⁵ Matth. x, 33.

erit. Forte, repetit.

fuerit; qui ingreditur suam glorificationem et virtutem crucis in fronte non ostenderit, iste etiam sine tormento negabit et sacrificabit. Quis autem et alius negabit Christum? Cum aliquis vocatus fuerit ad cœnam gentilium, et perrexerit: necdum enim hoc est prohibitum; vinum autem viderit a cœnante in terram effundi et libari, et accenso blasphemio ab his qui ea quæ sunt Domini ingratis manducant, cœperint blasphemare in Deum: ille autem ut Herodes propter discumbentes fuerit confusus et tacuerit, non ponens ante oculos suos Christum, negat profecto quem non respondens confitetur. Et ideo dicit Dominus: *Quicumque negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum ante Patrem meum qui est in cœlis.* Negat enim eum omnis quicumque audierit blasphemantes et tacuerit: negat omnis quicumque audierit crucem, et deposuerit oculum suum erubescens: qui dicunt, ad quos dicunt a parentibus accepi, tanquam propellentes a se bonum, et ut in malam hæreditatem incidentes; qui occurrunt quibusdam venientibus ad Ecclesiam, et trepidant pedibus, quia et mente; qui occultant jejunium tanquam ad opprobrium; qui confunduntur exire ad martyres, quia audierunt quosdam dicentes sibi, debuerant adjuvare martyres Christi: qui nolunt irrideri ab hominibus, sustinentes utpote illud quod ait propheta: *Qui habitat in cœlis irridebit eos*⁸⁷. Semper persecutio est, semper invisibile bellum habetur, semper coronæ, semper abnegatio. Vultis videre certamina religiositatis? Nonnunquam effervit quis ira adversum subditum sibi; rememoratus autem Domini, deposuit acerbiter: pejus enim est fervori incensæ iræ resistere, quam flammæ ignis quæ a foris habetur. Quia igitur martyr est qui propter Deum ad exteriorem flammam resistit: martyr et valde martyr, qui exstinguit interius incendium invidiæ propter Dominum Jesum; nonnunquam enim videtur aliquid bonum aut malum, et exurgit invidia, et nemo videt; latent enim quæ intus sunt. Quia autem testatur Deus adversum invidiam ad illum respiciens, sicut Josès (88°) non vidente Domino (89) qui erat in terra, ad invisibilem respexit, et mercedem propositi sumpsit. Iterum qui refrenat invidiam martyr existit, et qui alacritate judicaverit male de fratre loqui, et meatum usque ad linguam protulerit, os autem suum propter Dei timorem non aperuerit, iste invisibiliter confitetur Deum. Et cui licitum est fraudare et non fraudat; et cui licitum est furari conjugium alienum, et parit in omnibus his quæ oculis sensibilis non videt, invisibilis autem intuetur, martyria et confessiones habentur. Negant autem re ipsa et opere illi, quos cum tenuerit concupiscentia, et post hæc venerit Scripturæ memoria, quia est Deus qui videt et judicat, et quia est

⁸⁷ Psal. 11, 4.

(88°) Josès. Forte, Moses.

A æqui iudicii; concupiscentia autem cœnante metu jurgetur, et incipiat suggerere et dicitur. Quando erit iudicium? quando futurum est? hoc pertinet ad Deum? Iste reliquit cœnam quæ circa me sunt videt? Suggestit enim concupiscentia: qui igitur consentiant hi, qui Deum. Quid autem hi qui perjurant? hi tantum peccant in hominem quem sperant, et in Deum quem contemnunt: qui enim iuramentum contemnit, Deum negat. Unde et pariter iuramentum, de aliis quidem mandat, quantum ad iuramentum veniens ob facilem lapsum, non dixit, Vere jurate, sed in iuramento rare nolite; ne forte lingua assuetudo per ob facilem lapsum sui oberrans periculis irreligiositatem incurreret. Certamina igitur diana sunt ista, quæ per dies ac noctes multipliciter proposita est mulieris, et effigies Jesu. Et ille quidem deorum imperit; alius autem sursum respexit, et ante ubi enim cor, illic et oculus habetur. Pro est sane et aurum et Jesus, et non est quæ positio æqualis. Quid autem, quia utimur, sed decliviores efficiamur ad adeo fraudamur ob ea quæ non vivit. In que igitur istiusmodi actu certamina sunt et certamina domestica, quia ab his videtur, et pulchritudo ex concupiscentia scit, et nos provocat, et ambitio quæ homo hortatur, et lis et collectio a iudicatur, et non adversus sanguinem quæ sed adversum invisibiles inimicos invidiam his omnibus certamina sunt et agnes. Caninum et esca proponitur, cum sitis et jejunium pudicitia et libido, cum Ecclesia et dominus, dies Domini et dies dæmoniorum, cum affectibus mines et charitas ad Deum. Et in his omnibus quidam negant, quidam autem cœnante unusquisque sibi procurat bonum aut malum, cium aut requiem, gehennam aut regnum. Quid autem hi qui sortiuntur, qui ad vitam rum pergunt? Isti occulte sacrificant invidiam, negant Deum. Quid hi qui credunt quia a mala proveniunt, et fatum esse fatentur? qui auspiciantur, qui dies et voces et passum custodiunt? Aut non plenæ sunt his omnes mulieres observantes talia? Quis locutus est per nares spiritum protulit? quis motus est avis volavit, et unde, aut quomodo, aut quis ululavit? Canes debemus reclinare et procedant e domibus. Fieri enim non potest, aliquid tale occurrat. Vosmetipsos probate: bitis quoties ad istiusmodi certastis temptaties mota est concupiscentia, sed et certamen et erat certamen, et contentio, et curus. D palæstris alius aliquando superior dicitur

(89) Ms. sicut Josèph non videntis Dominus

rior jacet, et in ipsa collectatione frearsio est facta; ita et sensus sæpius centia luctatus est in lectulis, in foro, theatris, in lupanaribus. Et hæc facit; videmus visibiliter: tenuit concupipulit sensum, et occidit cogitatus, et e concupiscentia. Iterum autem vim s correctus est, et superior factus desiderium libidinosum: horum omentum apud vos est. Scitis enim quopiscentiam, quoties ad libidinem illes ad avaritiam, quoties ad fraudem, m, quoties ad indignationem: decli ad ista est vitia, et ipsius carnis meatem hæc cogitatus collectans per spinunquam videmus pauperem: et midem flectit, avaritia autem revocat; noscentes cum gener est misereri (90); d alienum est non sinit. Ita certamen in istiusmodi actibus; de Deo enim et certamen habetur, quia et Dominus *nemo potest duobus dominis servire*³⁸; ammonam animæ in Deo viventi; non tione aliqua, sed quia efficitur id quod ret. Ergo martyres efficiamur Dei, et nemus quod ait: *Confitebor et ego eum meo qui est in cælis*³⁹. Ista enim quæ iscum non pergent; si autem vadup, ermo; verum *hæc manent; quæ auunt peccata*, nobiscum et ante nos d ad damna properamus? Venimus in utamur lumine. Quid autem præbet i habent oculos? Discretionem utique Si quid igitur honestum est, cum festatur; non enim ut decipiamus vos, non ut pauperes vos faciamus, moneites potius in regno cælorum. Non ut opus vestrum jejuniis, sed ut induamus itate; non ut occidamus in martyrio, eatis in gehennam corpore et anima. gitor inimici vestri; non enim ut fraudibus et amicis hæc loquimur, sed ut a Deo Patre, lucremini autem vosmetnim solum est lucrum, alia autem om-

nia dispendium obumbratum. Ubi est hesternus dies, ut sis sollicitus de hodierno? ubi sunt quæ heri in ventrem missa sunt, ut iterum præpares multa? Figura est præsens sæculum, et non veritas: umbræ volantes sunt. Quid velocius sole in quo mensuratur vita? Evigilate, justis, et nolite peccare. Peccatum autem efficitur ob ignorantiam Dei. Si enim agnitus fuerit Deus qui omnia intuetur, repercutitur omne peccatum. Deo enim præsentem et vidente quis velit furari? Qui autem furatur, prius irreligiositatem admittit, et ita nocet. Si enim cogitasset Cain quia videt Deus, nunquam occidisset Abel, quem et abnegavit fratrem. Si vidissent Eva et Adam Deum, non vidissent arborem. Nunquid possumus in duas facies simul visum intendere nostrum? Sed non suscipit oculus. Non possumus ergo in Deum et in mulierem simul videre: sicut enim nemo potest duobus dominis servire, ita nemo potest duos vultus simul inspicere. Tantum proponatur ante oculos Deus, et omnia in tranquillitate sunt; sed nec labore est opus, sufficit enim qui adest. Qui respicit ad Deum, primum quidem habet adiutorium a præsentem; posthæc autem et possibilem sibi imitationem et timorem boni, et in tutela est, et non accedit peccatum in isto. Unum ex his opus est, ut credatur quia est Deus, et adest et videt et scrutatur et nihil est quod eum possit latere; et omnia facta erunt. Si autem subduxeris fundamentum, nihil stabit ex his quæ superposita sunt. Si quis ergo irreligioso proposito subduxerit Deum, jam ut sine lumine ageus ubique offendit. Sed vos, fratres, ad Deum viventem, ad eum qui est, qui fecit omnia, qui salvat universa, convertamur; alia enim *omnia vanitas vanitatum sunt*⁴⁰: sapiens enim erat, qui hæc proclamaverat: *Et omnia vanitas*, et unum est verum. Non igitur sine causa erogemus nostram vitam: erit enim tempus cum quæremus dies hos, in quibus Deo debuimus vivere. Ipse autem qui bonus est Deus, omnium vestrum erigat animas ad agnitionem suam; cui est per unigenitum suum Filium, gloria, honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE OPERIBUS BONIS ET MALIS,

LIBER OCTAVUS.

hominum vita in terra est posita; edam et libidinibus et concupiscentiis gratia. ³⁸ Matth. x, 32. ³⁹ Eccle. i, 1. *agnoscentes congenerem misereri.*

vati, neque respicere sursum ad Deum possunt quia nolunt, neque opera ejus videre, neque ex operibus

pit, vere secundum Apostoli vocem ha- A
Suave est enim si liberetur quis a con- vi in ejus ore imposuit : sed scriptum est, quia m-
turbela, a suspicione. Isti enim oculus A lier suasa protendit manum ad arborem, et os
est, sed sapientia gaudens, et visus et aperiens suum, immisit fructum. Utinam autem
mundus. Ubi autem conscientia fuerit, fuisset vis! vis enim non procurat mortem, sed
cit oculus ne quis vidit : sicut cor, pro- dat ut ignoscatur. Sed quemadmodum scriptum est
ea quæ suspicatur, et in plurimis tu- videamus, ut edoceri possimus quantum potest
est, et non est iste suavitatis gustus. diabolus. Amicitiam fluxit, ostendit pulchritudinem,
suave est in ira? et certe contendimus suasit, promisit, ideo quia vim facere non valebat.
versum nos donare. Quid suave est in in- Et nunc multi suadent sibi, quia trahuntur a qui-
? Tabescunt enim et ossa, et mens, et busdam. Illi enim qui foris sunt, forte autem ali-
videntium. Sed si apparerent passiones qui et ex his qui intus sunt, putant se a stellis at-
nt, non essent passiones. Sicut enim do- trahi, malum malo curantes; et cum deberent suam
is non videt, et in quantum dolet, tan- malitiam confiteri, aliud majus malum præcedenti
sione impeditur : ita et anima quæ pas- malo supraponunt. Creaturam quippe propriis ma-
surrit, non intuetur ignominiam suam : B lis contaminantes, aliud autem cum superati a con-
nec ebrius sentit cum irridetur. Evigilate cupiscentiis fuerint, remiserint autem fenam cogi-
respicite; confundimini quia ab aliis tatus sui, putant infirmitate frequenter se vinci, et
Quicumque enim post passionem percus- non suo proposito negligenti. Si quis autem vult
: pœnitentes, liberati sunt. Si autem non naturam agnoscere, non his quæ præscribit agno-
unt, necdum liberati ab ebrietate sunt. scat; quia nec debet accusari regalis nummus ab
ur visu ad pulchritudinem vultuum. Quid adultero. Illam fortitudinem naturæ et cogitatum
nelius, quid? Melius est credere Deo di- videat, cum concupiscentia hortatur, cum libido
spicite in altum Deum oculis vestris, et vi- rogat, et nox occasionem præbet: quomodo cogi-
condidit omnia ista ⁹¹. Quid ita pulchrum tatus e contra obstruit: quia et in passionibus mar-
si mulieris, quantum sol habet in fulgori- tyrum, manus quidem radunt, oculi autem minan-
Quid ita floret in fronte mortali, quan- tur, et dentes dum strident terrent, et tyranni, et
nni cœlo splendet quod videtur? quia et gladii, et ignis, et mille species mortis apponuntur,
tas vestigium illicit ut stellæ. Sed forte et cogitatus non flectitur. Sed alius victus est: sed
n medo, ut ad comparationem dico, ali- C non a victis debent agmina militaria judicari. Ille
ersæ; et si possibile esset et artium pul- enim qui victus est, ordinis aciem dimisit; ab his
s poni, adunarentur autem et omnia ani- autem qui superant, debent agnosci agmines mil-
proponeretur lectio (96): statim porci ad itares. Quia neque a cæcis oculus judicatur, neque
rrerent, mures ad alia istiusmodi conve- a surdis auris, neque ab ægrotantibus natura, nec
si et amica: asini autem, et alia quæ ita ab infructuosis arboribus culpa naturæ debet as-
animalia, illa quidem fenam peterent, cribi: quia nec mortui homines homines sunt, nec
quæ consuenter se jungerent. Homo au- in vivis irreligiosi et impii, neque assumpta dele-
tatem hominis salvans ad artes curreret, ctatio libidinosi reputatur. Hæc enim est noxa.
lacula artium properaret. Si quis autem Et utinam expediret aliquid sermo, ut et iterum fle-
to vere et hominis salvans sensum; det- ret. Quia enim nonnunquam putantur sermones
deridens relinqueret utique sollicitudi- contrarios ob speculationem (97) fructus afferre,
ositam; respiceret autem sursum ad cœ- sicut Deus Israel culpans dicit: *Sustinui ut faceret*
deret quæ in cœlo et superius cœlo ha- *usam, fecit autem spinas* ⁹²; exhortatio quædam
non oculis sed mente, et non pateretur efficitur ad docendum, eo quod non fructificant
in cœno volutari. Sed quid faciemus? D verba. Siquidem et illic dicit Deus: *Omnia quæcum-*
rius cœlo est et ubique. Mortalia autem que debui facere feci vineæ meæ ⁹³. Quis enim con-
s illiciunt, et neque dicentes, neque au- trarios expectationi attulit fructus, ait, Subducam
citamur a somno; sed sicut cera aut imbrem ab ea: ut quid enim pluvias ei vineæ in qua
infusum auribus nostris obturat sermonis non exsurgunt fructus? Et alia, inquit, omnia quæ-
s, et clamamus sine causa: trahunt enim cunque feci ad fructificationem ejus, quædam qui-
hant non cum vi, siquidem nec pisces a dem auferam, quædam autem evertam, ut non cu-
um vi trahuntur quandiu et capiuntur: stodiæ spinæ et imbre rigatæ florescant: aut ex
bolus vim facit hominibus, sed hortatur. negotiis aut ex Scripturis discamus religiosita-
scriptum est, quia accepit diabolus ma- tem. A negotiis quidem videamus mortalia ut inor-

L, 26. ⁹¹ Isa. v, 4. ⁹² ibid.

., *salit cor propter.*

tela. Forte, turbela.

., *quid suave est in invidis?*

PATROL. GR. XXIV.

(96) *Lectio. Forte electio.*

(97) Græce fuisse videtur, *παρὰ προσδοκίαν*, *præter expectationem.*

in facio quæ nullus alius facit, nolite credere A qui etiam mandabat curatis ne dicerent alicui quæ passi fuissent bene (5). Conservabat enim dignitatem resurrectionis, et regressionis suæ ad Patrem, et adventus Spiritus sancti. Quid enim magis suadebat discipulos ejus, si ipse faceret signa, aut si ex ipsis præberet virtutem facere majora quam ipse faciebat? Ipsum enim facere signa, ut puta ejicere dæmonia a corporibus possessis, suspectum a Judæis est quia in Beelzebub hoc facit. Cupiens autem arguere quia Dei opera principi dæmoniorum ascribunt Judæi, et maxime ea quæ adversum ipsum principem dæmoniorum et ejus exercitum fiebant, adduxit in medium de discipulis suis, et dixit: *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt* ^B? Hoc est, isti mei discipuli qui ex vobis sunt, in quo ejiciunt? Quia igitur ea quæ ab ipso fiebant, propter malitiam suscipientium aliis habebant suspiciones; discipulis suis omnia conservabat, ut præcones resurrectionis mortuos suscitantes, cæcos facientes videre, claudis donantes ambulare, et leprosos emundantes, sermonum dignitatem per mirabilia ostenderent. Quid enim ita poterat Lazarus post quatuor dies resurgens a mortuis præbere ad fidem his qui viderant, quam ut et ipsi discipuli cum alios suscitarent per semetipsos mortuos præbebant? Et quid tale ad fidem valuit, ut Dominus non edoctus litteras legeret, quantum Petrus non edoctus linguam ullam, forte ne quidem et patriam, bene omni loqueretur lingua, et omnem ^C audiret? Unde et Lazaro resurgente, et aliis aliquantis mortuis suscitatis etiam cæcis videntibus, sed et illo qui ita fuerat natus recipiente visum, imo accipiente, emundatis etiam plurimis leprosis, et sanatis millibus hominum, negabat Petrus, et jurabat ne quidem ut hominem se scire. Quia autem venit Spiritus sanctus missus a Filio, et coæfecit intus sanctificans virtus, alius pro alio factus Petrus, et jam Spiritu baptizatus, non solum non negat ad vocem puellæ, sed et omni populo resistit: et qui antea se abscondebatur, nunc cum fiducia ad terminos usque terræ prædicat, et docet universos. Ita adventus Spiritus sancti, qui ingressus est in discipulos, et effecit, resurrectionem Domini et assumptionem visam prædicavit, et ejus virtutem annuntiavit. Cum enim coæfecit Spiritus, ^D transmutatus est Petrus: totus clamat, jam non negans, sed prædicans Salvatorem. Stephanus autem et ipse silet ad lapides, et Dominum annuntiat, quem ad dexteram Patris stantem conspexerat: et alius aliud eloquebatur, et sine solatio erant negotia Judæorum. Sicut enim in diluvio interim quidem Noe non credebatur dum faceret arcam: cum autem subito totum cælum emitteret fluvios, terra autem eructaret aquas, et inde arctaretur incredulitas et de cælo et de terra ab aquis

n. x, 37; xv, 24. ⁴⁴ Luc. xi, 19.

nim. Forte, autem.

arsis Græca, ἀτινὴ εἰς ἂν ἔπαθον, quæ beneficia accepissent.

empore ⁶². Non, inquit, hoc dico, Date e habetis, et vos efficiamini pauperes, et e. Sed quid aio? Qui habet duas tunicas, nam, det autem non habenti unam, et sit

Sed ex æqualitate, inquit, *in præsentibus*

In præsentibus, inquit, vita vestra abundat in inopiam. Qui habet, inquit, duas tunicas, superfluum, is qui nec unam habet non

et una tua superflua non sit tibi inutilis, et utilis.

Sea ex æqualitate in præsentibus tem- perantia abundantia suppleat illorum inopiam ⁶³:

abundat his qui ex gentibus sunt: mittantur sunt apud Judæam, qui propter Chri- stianitatem sustinent: ut et illorum abun- dantia utpote gratia, sit ad vestræ inopiam

at æqualitas: vos ex his quæ habetis pe- cunia ex quibus habent donis. Et illorum inopia

vestra abundantia; vestra autem inopia

et sit illorum, ut fiat æqualitas; pecuniam

etiam a vobis in illos, donationum autem ab

illis, sicut scriptum est: *Qui multum, non*

et qui modicum, non defuit illi ⁶⁴. Scri- bitur quia populus, dum transisset mare, esset

inopius, et neque seminaret neque meteret;

deus vicem patri eorum Abraham, pro- pter licet illa quæ susceptos angelos pavit, pro-

bat angelis apposuit, panem angelorum præ-

paravit Abraham, pro eo quod ipse angelis panem

in susceptione apposuerat. Isto igitur

modo adveniendi de cælo exhibet populus

parata pro cursu Abraham et sudore. Colli-

gitur ut Judæi non sufficiebant in mensura

ante præcepta colligere, sed quidam am-

plius colligebant manna; venientes au-

tem mensurarent, ad æqualitatem adducebantur

et enim plura collegerat in mensura, am-

plius habebat; qui autem minus, nihil minue-

re mensurarent. Ista igitur comparatione

usus est Apostolus dicens, sicut scriptum

est: *multum, non abundavit; et qui modicum,*

defuit illi. Qui enim multum collegit manna,

defuit; mensurando enim ad æqualitatem

qui modicum collegit, non defuit illi;

defuerat enim, replebatur ei quod deerat.

ne fiat æqualitas ex manna isto fidei: et

abundant opes, mittant his qui indigent:

et enim abundat gratia, communicent his qui

indigent gratiam. *Gratias autem Deo qui dedit eam-*

itudinem pro vobis in corde Titi ⁶⁵: *quo-*

rationem quidem suscepit; sed cum solli-

cit de vobis, ultro profectus est ad vos ⁶⁶.

Utrumque, Macedones ultro, Titus ultro. Effici-

uit, et vos ultro. Post hæc autem dicit et

et eodem miserat, et laudans eos testimo-

niandans quos miserat, addit: *In hac gra-*

tatur per nos in gloriam Dei, et sollicitu-

A dinem nostram ⁶⁷. In qua re sic nos arctavimus, ne

quis nos vituperet in hac amplitudine quæ mini-

stratur per nos. Quia enim colligere pecunias a

fratribus acceptas videbatur malis suspicionem dare,

dicit ideo quia sollicitiores eligentes misimus: quia

circumspecti fuimus ne quis reprehenderet id quod

faciebatur; ne quis Judas inventus furaretur, et vitupe-

raret ministerium nostrum. *Providemus enim quæ*

bona sunt, non tantum coram Deo qui novit con-

scientiam, sed et coram hominibus ⁶⁸: ut ne quis,

inquit, occasionem acciperet vituperandi. *Minimus*

autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavi-

mus in multis sæpe sollicitum esse ⁶⁹. Statim enim

qui dedisset pecunias poterat esse suspectus quia

qui accipit lucratur, et non perfert ad rem ad quæ

dedidit, et pigrior efficiebatur ad dandum: ideo com-

mendat eos qui missi sunt, ut non destrueretur do-

nantium sinceritas. *Minimus autem*, ait, *cum illis*

fratrem nostrum quem probavimus in multis sæpe

sollicitum esse, nunc autem sollicitiorem confidentia

multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus et in

vobis adjutor ad præsens ministerium, sive fratres

nostri apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. Ergo non

vos pigeat ad ostentationem, quæ sit charitas vestra

et nostra gloria pro vobis. Prævenientes enim, in-

quit, gloriati sumus in illos ostendentes in faciem

Ecclesiarum: et homines quidem commendavit. De

ipso autem negotio exhortans eos dicit: *Nam de*

ministerio quod fit in sanctos ipsos qui erant apud

Hierosolimam, ex abundanti est mihi scribere vobis

70. Cur ex abundanti? *Scio enim promptum ani-*

um vestrum. Quem non solum scio, sed et de quo

glorior de vobis apud Macedonas, quia Achaia præpa-

rata est ab anno priore. Et non dico quia secundum

emulationem Macedonum debetis vos adhortari;

sed *emulatio vestra provocat plurimos*. Ergo nolite

feri secundi sed primi, habentes secundarios. Si

igitur non est necesse scribere, quid mittis? *Misi*

autem fratres, ne in eo quod gloriamur de vobis, eva-

cuetur in hac parte; ut, quemadmodum dixeram, pa-

parati sitis ⁷¹. Dubietas enim: *Ne, si venerint, inquit,*

mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, con-

fundamur nos; quomodo nos qui fuerit gloriosus,

aut dicatur ita ut non dicamus vos in substantia ista

glorificationis dico. *Necessarium ergo existimavi*

rogare fratres ut pergant ad vos, et præparent ante

promissam benedictionem non quasi avaritiam ⁷².

Qui enim dat, accipit magis; et qui videtur dona-

re, benedicitur. Præparatam autem esse, inquit, ita

ut benedictionem non quasi avaritiam. Ne quis pu-

tet, ait, avaritiam esse quod accipitur ad necessita-

tem sanctorum. *Hoc autem dico quoniam qui parce*

seminat, parce et metet: qui seminat benedictionem,

benedictionem et metet. Unusquisque sicut proposuit

corde faciat ⁷³. Non enim virtus opus est, sed ani-

mus promptus. Quemadmodum ergo debet quis

⁶² VIII, 13, 14. ⁶³ ibid. 22. ⁶⁴ ibid. 15. ⁶⁵ ibid. 16. ⁶⁶ ibid. 17. ⁶⁷ ibid. 19. ⁶⁸ ibid. 21.
⁶⁹ II Cor. IX, 1, 2. ⁷⁰ ibid. 3. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² ibid. 6.

A IN DANIELEM.	525
Commentaria in Lucam.	527
RIA IN LUCAM.	530
A IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.	605
ERA EUSEBII DOGMATICA.	
IANIA.	607
Theophaniam.	607
peris de Theophania.	610
neralis de Græcis Theophantiæ fragmentis.	689
ubsequens opusculum.	695
ITATE PASCHALI.	694
CELLUM LIBRI DUO.	
IUS.	707
. — Quandonam incitatus Marcellus ejus nscriptis.	707
od nec sacras Scripturas satis exacte cal t.	750
Marcelli de proverbis apud Græcos.	745
od cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem t.	750
NDUS.	776
. — Qualiter Marcellus opinatus est, et Dei, ante nativitatem de Virgine, neque c præexistentiam possedisse.	776
æ fuerat Marcelli sententia de Verbo in 785	
Quid Marcellus sentiebat de carne illa, Dei Verbum.	798
ualemnam finem subinfert Marcellus Chri- sti quam assumpsit.	811
ASTICA THEOLOGIA	827
US.	827
. — Sabellium a Marcello inepte repre- ndem in errore cum Sabellio ipse per om- 850	
od per Christi gratiam collata est Ecce- lesiam cognitio de Patre et Filio.	851
quod variis erroribus impliciti erraverint, sentientes ab Ecclesia.	851
quod frustra se denominent Christianos, non fatentur substituisse.	854
omodo Marcellus Filium Dei abnegavit, secutus et propositum.	854
omodo credat Ecclesia Dei.	854
Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes Dei Filio ratione, non uno modo solo exci- 855	
Proponitur orthodoxa et salutaris Ecce- lesiam.	858
quod non similiter atque cæteræ creaturæ 859	
quod cum solus sit de Patre progenitus, atur ipse et Deus, et Unigenitus, atque 862	
quod Ecclesia unum agnoscat et notum fa- t nuper admiserit illam formam, Deus de 865	
quod sit inenarrabilis illius de Patre gene- 866	
Quod adventus Filii omnibus fuerit salu- rius.	850
Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum undem cum Sabellio foventem opinionem.	854
Quibus verbis Marcellus Sabellium concie- se videri vult dissentire.	854
Quomodo e suis ipsius verbis deprehendi- sam opinionem cum Sabellio fovere Mar- 855	
- Quod manifestissime perneget hyposta- 858	
- Quod affirmet Filium ante assumptam orsus aliud existisse quam Verbum, con- nario verbo.	862
Quod sacræ Scripturæ, non tantummodo nt Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis m ante incarnationem suam.	865
Propositæ per partes e sacris Litteris, et demonstrationes.	866

LIBER SECUNDUS.	
CAPUT PRIMUM. — Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.	
CAP. II. — Quod Judasare deprehenditur in opinione sua.	902
CAP. III. — Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio definit, et ingenitum.	905
CAP. IV. — Quomodo unum atque idem esse Verbum atque Deum dixit.	905
CAP. V. — Quod cum ita dicat, Filium neget.	906
CAP. VI. — Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.	906
CAP. VII. — Quomodo Ecclesia Patris prædicat monar- chiam.	907
CAP. VIII. — Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.	914
CAP. IX. — Refutatio perversæ hujus hominis senten- tiæ.	915
CAP. X. — Quod non recte capit illud : <i>In principio erat Verbum.</i>	919
CAP. XI. — Quod eum aliquando prolatitium Dei Ver- bum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in homi- nibus solet fieri, atque immanens.	925
CAP. XII. — Quod non ut Marcello videbatur theolo- giam de Filio evangelista proposuit.	926
CAP. XIII. — Quot modis intelligatur, quid voce Verbi significetur.	926
CAP. XIV. — Qualiter exponenda sit evangelica de Verbo doctrina.	927
CAP. XV. — Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.	934
CAP. XVI. — Refutatur perversa hujus hominis opinio. 935	
CAP. XVII. — Veræ sententiæ de Verbo explicatio. 938	
CAP. XVIII. — Cur in principio Evangelii sui evangeli- sta Filium Verbum nominavit ?	959
CAP. XIX. — Quod Marcellus, advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.	945
CAP. XX. — Quid causæ fuerit quod Moses et prophetae explicitam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt. 950	
CAP. XXI. — Quod Filius is Dei fuerat, qui cum Mosè atque Abrahamo loquebatur.	954
CAP. XXII. — Quod etiam in prophetis Pater per Fi- lium Deus prædicatur.	958
CAP. XXIII. — Quod Ecclesia non prædicat deos duos. 959	
CAP. XXIV. — Quod Marcellus unigenitum Filium Ver- bum verbis Dei agendorum instructivis assimilet.	965
CAP. XXV. — Qualiter sibi ipsi contraria scribat. 966	
LIBER TERTIUS.	
CAPUT PRIMUM. — Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.	
CAP. II. — Quomodo illud, <i>Dominus condidit me prin- cipium viarum ejus</i> et quæ sequuntur intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris sus- ceptam.	971
CAP. III. — Refutatio eorum quæ perverse commenta- tus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.	982
CAP. IV. — Quomodo Marcellus, Scripturas non intelli- gens, unam eandemque definit esse substantiam Patris, et Filii, et Spiritus sancti.	1003
CAP. V. — Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit. 1006	
CAP. VI. — Quæ sit Ecclesiæ traditio de Patre, et Fi- lio, et Spiritu sancto.	1014
CAP. VII. — Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.	1015
CAP. VIII. — Quomodo idem astruat carnem Servatoris professe nihil.	1015
CAP. IX. — Quod ausus est dicere, carnem Servatoris Verbo constituentem esse in fine sæculi.	1018
CAP. X. — Quod de carne Servatoris Scripturæ doceant : et quod Marcellus contra illas senserit.	1018
CAP. XI. — Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scandalizare, et nihil professe carnem Servatoris. 1019	
CAP. XII. — Evangelicæ vocis interpretatio.	1023
CAP. XIII. — Quomodo regnum Christi ait intum ante annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi censuit, perversas Scripturarum interpretationes afferendo.	1025
CAP. XIV. — Expositio sani sensus locorum Scripturæ. 1026	

Cap. XV. — Qualiter dicitur, Omnia Filio subdiciuntur, et ipse subdicitur Patri.	1027
Cap. XVI. — Quomodo dictum sit ab Apostolo : <i>Ut ait Deus omnia in omnia.</i>	1031
Cap. XVII. — Quæ sacra Scriptura doceat de regno Servatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte ausus est asseverare finem habiturum eius regnum.	1035
Cap. XVIII. — Quod in regno Filii omnium futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.	1042
Cap. XIX. — Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.	1042
Cap. XX. — Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.	1045
Cap. XXI. — Quomodo intelligi debeat illud : <i>Qui vidit me, vidit et Patrem.</i>	1046

OPUSCULA.

De fide adversus Sabellum libri duo.
De resurrectione libri duo.
De incorporati et inuisibili Deo.
De incorporati.
De incorporati antea.
De spiritali exiguâ hominis.
De eo quod Deus Pater incorporalis est.
Item de eo quod Deus Pater incorporalis.
De eo quod ait Dominus : <i>Non veni in terram.</i>
De mandato Domini, quod ait : <i>Quod in supra lecta predicare.</i>
De operibus bonis et malis.
De operibus bonis.

FINIS TOMI VICESIMI QUARTI.

BR
60
.P4
v.24

DATE DUE

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305

